

TUPÀN ZE'EG

**A Bíblia Sagrada
na língua guajajara (tenetehara)**

ANTIGO TESTAMENTO

**ZE' EGAW IAPO KATU PYR KWEHE
ARER**

**Wycliffe Bible Translators, Inc.
2007**

As ilustrações das seguintes páginas são usadas com a permissão da
Cook Communication Ministries International.

© 1978 David C. Cook Publishing Co.:

3, 10, 21, 59, 82, 84, 99, 105, 136, 144, 212, 360, 373, 378, 381, 401, 403,
497, 500, 512, 681, 690, 740, 1045, 1107, 1147, 1227, 1231, 1232, 1274,
1322, 1325, 1327, 1337, 1340, 1353, 1355, 1363, 1369, 1385, 1388, 1390,
1392, 1398, 1409, 1422, 1434, 1441, 1471, 1479, 1481, 1488, 1491, 1493,
1494, 1495, 1499, 1501, 1503, 1509, 1519, 1525, 1540, 1543, 1545, 1546,
1551, 1554, 1562, 1565, 1607, 1610, 1633, 1639, 1658, 1682, 1690, 1701,
1707, 1713, 1718, 1738, 1758, 1775, 1781, 1790, 1802, 1848
e Introdução.

As ilustrações das seguintes páginas são usadas com a permissão
da John Lear Illustrations © American Bible Society: 66, 1324, 1360, 1377,
1419, 1458, 1476, 1582, 1585, 1606, 1609, 1686, 1699.

As ilustrações das páginas 122, 741, 758, 777, 1317, 1619, 1627, 1638, 1641,
1653, 1710, 1727, 1736, 1745, 1749, 1782 e 1800 são por Horace Knowles
© The British & Foreign Bible Society, 1954, 1967, 1972, 1995.

As ilustrações das páginas 1668 e 1820, de Horace Knowles, são usadas
com a permissão da © The British and Foreign Bible Society,
com acréscimos e correções feitos por Louise Bass, 1994.

As ilustrações das páginas 1191, 1376, 1414, 1533 e 1788 são de Louise Bass
© The British & Foreign Bible Society, 1994.

O Novo Testamento na língua guajajara (tenetehara) do Brasil

Primeira Edição

© 1985, Bible League

P.O. Box 28000, Chicago, IL 60628, EUA

Tupàn Ze'eg – A Bíblia Sagrada na língua guajajara (tenetehara) do Brasil

Primeira Edição

ISBN 978-85-311-0971-3

© 2007, Wycliffe Bible Translators, Inc.

P.O. Box 628200, Orlando, FL 32682-8200, EUA

Edição e diagramação
Sociedade Bíblica do Brasil

www.ScriptureEarth.org

Creative Commons (Atribuição - Uso Não-Comercial - Vedada a Criação de Obra Derivadas)
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0>

ÍNDICE

ANTIGO TESTAMENTO

ZE'EGAW IAPO KATU PYR KWEHE ARER

Nomes dos Livros

Izypy mehe arer .....
Wahem awer .....
Erewi .....
Wapapar awer .....
Imume'u wi haw .....
Zuzue .....
Waneruze'egar wà .....
Huxi .....
1 Xamuew .....
2 Xamuew .....
1 Tuwhiweté wà .....
2 Tuwhiweté wà .....
1 Wamumé'u awer .....
2 Wamumé'u awer .....
Ezàrà .....
Neemi .....
Eter .....
Izo .....
Zegar haw .....
Ze'eg xirogatu .....
Ma'e kwaw katu har .....
Zegar haw ipuràg wera'u ma'e .....
Izai .....
Zeremi .....
Zemumikahy haw .....
Ezekiew .....
Taniew .....
Ozez .....
Zoew .....
Amoz .....
Opaxi .....
Zon .....
Mikez .....
Nau .....
Amakuk .....
Xoponi .....
Azew .....
Zakari .....
Maraki .....

Números das páginas

Gênesis 3
Êxodo 81
Levítico 151
Números 195
Deuteronômio 248
Josué 303
Juízes 337
Rute 371
1 Samuel 377
2 Samuel 424
1 Reis 463
2 Reis 510
1 Crônicas 554
2 Crônicas 594
Esdras 643
Neemias 657
Ester 678
Jó 689
Salmos 741
Provérbios 878
Eclesiastes 913
Cânticos dos Cânticos 926
Isaías 934
Jeremias 1045
Lamentações de Jeremias 1137
Ezequiel 1146
Daniel 1219
Oséias 1243
Joel 1256
Amós 1262
Obadias 1272
Jonas 1274
Miquéias 1277
Naum 1285
Habacuque 1289
Sofônias 1293
Ageu 1297
Zacarias 1299
Malaquias 1314

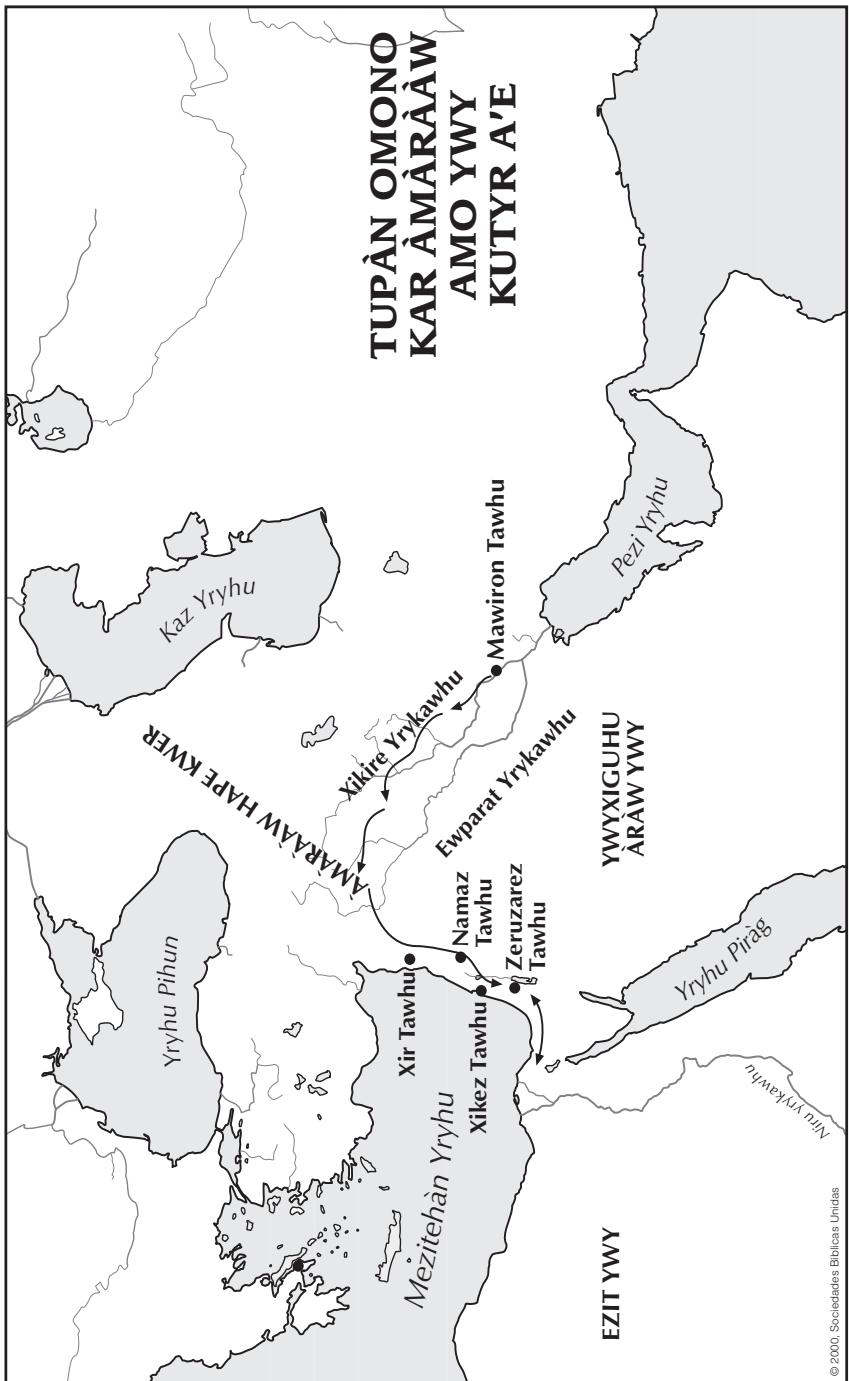

Tupàn hekwe umuapyk kar uze'eg awa wanupe a'e, pape rehe a'e. Tupàn umuapyk kar tuwe a'e ze'eg pape rehe. A'e ze'eg pape rehe imuapyk pyrer a'e, umu'e teko ze'eg azeharomoete har rehe a'e wà. Aze teko uzawy Tupàn hape a'e wà nehe, a'e ze'eg wexak kar putar wanemiawy kwer a'e teko wanupe a'e nehe.

Aze teko uzapo ikatu 'ym ma'e wà nehe, a'e ze'eg wexak kar putar wanemipa kwer ikatu 'ym ma'e a'e teko wanupe a'e nehe. Tupàn ze'eg umu'e teko ikatu ma'e iapo haw rehe a'e wà no.

(2 Ximot 3:16)

**TUPÀN OMONO
KAR ÀMÀRÀÀW
AMO YWY
KUTYR A'E**

**ZUZUE UPEI'ÀÌ'ÀG
YWY IMONO IZAEW
TA'YR WAZUAPYAPYR
WANUPE
PITÀITÀIGATU A'E**

IZYPY MEHE ARER

Tupàn uzapo ma'e upaw rupi a'e

1 *Izypy mehe Tupàn uzapo ywak a'e, uzapo ywy a'e no.* **2** *Nuzapo kwaw Tupàn ywy ikatuahy ma'e romo a'e 'ar rehe a'e rihi. Naheta kwaw wikuwe ma'e a'e 'ar mehe ywy rehe a'e rihi. Xo yryhu ohoete ma'e zo heta. Ipytunahy haw upyk yryhu a'e. Tupàn Hekwe wiko 'y 'aromo a'e.*

3 *Na'e uze'eg Tupàn. — Tuwe heta tatainý, i'i. A'e 'ar mehe we tatainý uzypyrog weta pà.*

4 *Wexak Tupàn tatainý ikatuahy haw. Umunyryk kar ipytunahy haw imono izuwi.*

5 *Tupàn omono her tatainý pe. — 'Ar, i'i izupe. Omono her pytunaw pe no. — Pyhaw, i'i izupe. Upaw pytun oho a'e. Iku'em kury. — 'Ar ipy, i'i izupe.*

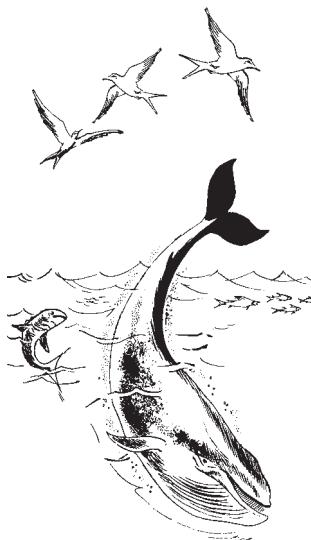
6 *Na'e Tupàn i'i uezupe. — Amuza'ak putar 'y ihe nehe kury, mokoz pehegwer romo iapo pà ihe nehe kury, i'i uezupe.*

7 *Uzeapo ma'e ize'eg rupi katete. Tupàn uzapo 'y imuza'akaw a'e. Amo ipehegwer upyta iwy pe a'e. Amo ipehegwer inugwer upyta i'aromo a'e no.* **8** *Na'e Tupàn omono her a'e 'y imuza'akaw pe a'e. — Ywak, i'i izupe. Upaw pytun oho no. Iku'em kury. — Mokoz haw 'ar, i'i izupe.*

9 *Uze'eg wi Tupàn a'e kury. — Tuwe 'y ywak iwy pe har uzemono'og pitài 'y romo uezapo pà a'e nehe. Nezewe mehe ywy uxinig ma'e uzekwa kar putar a'e nehe no, i'i. Uzeapo ma'e ize'eg rupi katete.* **10** *Tupàn omono her ywy uxinig ma'e pe kury. — Ywy, i'i izupe. Omono her 'y uzemono'ono'og ma'e kwer pe no. — Yryhu, i'i izupe. Tupàn wexak wemiapo kwer ikatuahy haw paw rupi.* **11** *Na'e Tupàn uze'eg uezupe. — Tuwe ywy umuezuz kar ma'e tetea'u nehe. Tuwe hezuz ma'eà'yz hereko har paw rupi a'e wà nehe. Tuwe hezuz i'a ma'e paw rupi a'e wà nehe no, i'i. Uzeapo ma'e ize'eg rupi katete.* **12** *Ywy umuezuz kar ma'e tetea'u a'e: ma'eà'yz hereko har paw rupi katete, ma'e a hereko har tetea'u no. Na'e Tupàn wexak uezapo ma'e kwer ikatuahy haw.* **13** *Upaw pytun oho. Iku'em kury. — Na'iruz haw 'ar, i'i izupe.*

14 *Na'e Tupàn uze'eg wi kury. — Tuwe heta tatainý ywak rehe a'e wà nehe. Nezewe mehe 'ar uzawy putar ipytunaw nehe. Nezewe mehe teko ukwaw putar agwer ma'e ihemaw wà nehe: 'ar, kwarahy, àmàkyhaw, huwixàgaw, haku haw, mynykawhu, mai'u hawhu.* **15** *A'e tatainý uhype katu putar ywak rehe ywy hexak kar pà a'e wà nehe, i'i uezupe. Uzeapo ma'e ize'eg rupi katete.* **16** *Tupàn uzapo mokoz tatainý uhua'u ma'e a'e wà. Kwarahy uhua'u wera'u zahy wi a'e. Tupàn umuigo kar kwarahy 'ar heruze'egar romo a'e. Tupàn umuigo kar zahy pytun heruze'egar romo a'e no. Uzapo zahytata a'e wà no.* **17** *Tupàn omono a'e tatainý ywak rehe ywy rehewamuhyape katu kar pà a'e wà.* **18** *Umuigo kar a'e tatainý 'ar izar romo wà, ipytunaw izar romo wà no. Nezewe umunyryk kar tatainý ipytunuhu wi a'e. Na'e Tupàn wexak wemiapo kwer ikatuahy haw a'e.*

19 *Upaw pytun oho. Iku'em kury. — 4 haw 'ar, i'i izupe.* **20** *Na'e uze'eg wi Tupàn. — Tuwe 'y tynehem wikuwe ma'e 'y pe har pupe a'e nehe. Tuwe heta wiràmiri ywak rehe uwewe ma'e ywy rehe a'e wà nehe no, i'i.*

21 Nezewe Tupàn uzapo wikuwe ma'e ryhu pe har uhua'u ma'e a'e wà. Uzapo wikuwe ma'e hexakaw paw hereko har a'e wà: 'y pupe wiko ma'e tetea'u wà, wiràmìri wà no. Tupàn wexak wemiapo kwer wakatuahy haw. **22** Na'e omono uze'egatu wikuwe ma'e ryhu pupe har wanehe a'e kury. Uze'eg nezewe wanupe. — Tuwe peneta tetea'u nehe. Pemynehem ryhu nehe, i'i wanupe. Uze'eg wiràmìri wanupe no. — Tuwe peneta tetea'u ywy rehe nehe, i'i wanupe.

23 Upaw pytun oho. Iku'em kury. — 5 haw 'ar, i'i izupe. **24** Na'e Tupàn uze'eg wi a'e kury. — Tuwe ywy umuigo kar wikuwe ma'e hexakaw paw hereko har a'e wà nehe: ma'e a'yr tàpuznaw pe wiko ma'e wà, miar ka'a pe har wà, ma'e wie rehe wata ma'e wà. Tuwe wana'yr nuzawy kwaw u a'e wà nehe. Tuwe nuzawy kwaw uhy wà nehe. Uzeapo ma'e ize'eg rupi katete. **25** Tupàn uzapo ma'e a'yr pitàitàigatu a'e wà. Pitàitàigatu nuzawy kwaw u wà. Nuzawy kwaw uhy wà: ma'e a'yr tàpuznaw pe wiko ma'e wà, miar ka'a pe har wà, ma'e wie rehe wata ma'e wà. Tupàn wexak wemiapo kwer ikatu haw.

26 Na'e uze'eg wi kury. — Xiapo putar teko zane wà nehe kury. Wiko putar zanezàwe wà nehe, i'i Tupàn uezupe. — Wanexakaw nuzawy kwaw zanerexakaw wà nehe, i'i uezupe. — Wiko putar wikuwe ma'e paw wazar romo a'e wà nehe: ipira wazar romo wà, wiràmìri wazar romo wà, ma'e a'yr tàpuznaw pe wiko ma'e wazar romo wà, miar ka'a pe har wazar romo wà, ma'e wie rehe wata ma'e wazar romo wà, i'i uezupe.

27 Tupàn uzapo teko wikuwe ma'e nezewe a'e wà. Umuigo kar uzezàwe nugar romo wà: Uzapo awa. Uzapo kuzà no. **28** Omono uze'egatu wanehe wanupe uze'eg pà. — Tuwe heta tetea'u pena'yr wà nehe. Tuwe pena'yr uhàuhàz ywy nànàgatu wà nehe. Tuwe wiko ywy izar romo wà nehe. Tuwe wiko wikuwe ma'e paw wazar romo wà nehe: ipira ryhu pupe har wazar romo wà, wiràmìri ywy 'aromo uwewe ma'e wazar romo wà, ma'e wie rehe wata ma'e wazar

romo wà. **29** Amono putar ma'e hezuz ma'e ma'e à'yz hereko har peme upaw rupi katete ihe nehe, penemi'u ràm romo ihe nehe. Heta tetea'u putar ma'ywa 'yw peme nehe no. Amono putar i'a kwer peme penemi'u ràm romo upaw rupi katete nehe no. **30** Amono putar ka'api'i ma'e a'yr wanupe wanemi'u ràm romo ihe nehe. Amono putar ka'a wanupe wanemi'u ràm romo ihe nehe no: miar hehaite ma'e upaw rupi katete wà, wiràmìri wà, ma'e wie rehe wata ma'e upaw rupi wà, i'i wanupe. Uzeapo ma'e ize'eg rupi katete. **31** Tupàn wexak wemiapo kwer ikatuahy haw upaw rupi a'e. Upaw ipytunaw. Iku'em kury. — 6 haw 'ar, i'i izupe.

2 **1** Nezewe Tupàn umumaw iapo haw a'e kury: ywak, ywy, ywak rehe har wà, ywy rehe har wà. **2** **7** haw 'ar mehe Tupàn umumaw ma'e iapo haw upaw rupi katete. Upytu'u uma'erekò re a'e ma'e iapo re. **3** Na'e omono uze'egatu **7** haw 'ar rehe kury. Omonokatu a'e 'ar uezupe ikatu ma'e romo, ta'e upytu'u a'e 'ar mehe ma'e paw iapo re xe. **4** Nezewe Tupàn uzapo ywak. Nezewe uzapo ywy.

Ma'etymaw En her ma'

5 Tupàn ywak iapo mehe, ywy iapo mehe, naheta pixik kwaw ni ka'api'i ni ma'e hezuz ma'e a'e 'ar rehe rihi, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e xe, numugyr kar kwaw àmàn a'e 'ar mehe a'e rihi xe. Naheta kwaw teko ko pe uma'erekò ma'e ywy rehe a'e wà rihi.

6 Ywy wi uhem typyàkwenahy ma'e oho uwyrkyr pà ywy imuàkym pà. **7** Na'e Tupàn umuapu'a ywy ku'i kwer awa romo iapo pà a'e kury. Nuikuwe kwaw awa a'e rihi. Upy Tupàn awa iapygwar rupi ywytu purumuigo kar ma'e imono pà izupe kury. Nezewe mehe wiko wikuwe ma'e romo a'e kury.

8 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo ma'etymaw a'e pe kury, En ywy her ma'e rehe kury, ywy kwarahy ihemaw kutyr har rehe kury. Omono wemiapo kwer awa a'e ywy rehe. **9** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umutua'u kar ma'e yw puràg

eteahy ma'e tetea'u paw rupi katu a'e pe kury. I'a katu a'e pe. I'a kwer ikatuahy i'u mehe. Heta amo ma'e'yw purumuigo kar ma'e a'e pe. Amo ae ma'ywa 'yw heta a'e pe no. Aze amo u'u i'a kwer nehe, ukwaw putar ma'e nehe: ikatu ma'e, ikatu 'ym ma'e no.

10 En ywy wi uwyrık amo 'y a'e, a'e ma'etymaw imuàkym pà a'e. A'e wi uehem mehe a'e yrykaw uzemuza'aza'ak 4 yrykawhu romo. **11** Y ipy Pizom her romo a'e. Uwyryk Awira ywy izywyr. Heta ita hekuzar katu ma'e or her ma'e a'e ywy rehe. **12** Or a'e ywy rehe har ikatuahy a'e. Naheta kwaw ywy a'e or inuromo. Heta kàpuhàg zàwenugar a'e pe no. Naheta tetea'u kwaw a'e kàpuhàg. Zawaiw katu agwer kàpuhàg hexakaw. Heta amo ae ita hekuzar katu ma'e a'e pe no. **13** Yrykaw mokoz haw a'e, Zirom her romo a'e. Uwyryk oho Kuxi ywy nànàn. **14** Yrykaw na'iruz haw a'e, Xikire her romo a'e. Uwyryk Axir ywy izywyr kwarahy heixe haw kutyr. Yrykaw zeirugatu haw a'e, Ewparat her romo a'e.

15 Na'e Tupàn umuigo kar awa ma'etymaw En her ma'e rehe a'e kury. — Ezekaiw katu hehe nehe, i'i izupe. — Ezapo ma'etymaw xe nehe, i'i izupe. **16** Úze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e awa pe, wemapiro kar imume'u pà izupe. — Erepuner ma'e'yw i'a kwer paw i'u haw rehe nehe, i'i izupe. **17** — Xo pitài ma'e'yw i'a kwer zo nere'u kwaw nehe. E'u zo a'e ma'e a'kwer nehe, i'i izupe. A'e ma'e a'ukwaw kar ikatu ma'e purupe a'e, ukwaw kar ikatu 'ym ma'e purupe a'e no, i'i izupe. — Aze ere'u nehe, nereruzar kwaw heze'eg nehe. Aze nereruzar kwaw heze'eg nehe, a'e 'ar mehe we eremào putar azeharomoete nehe, i'i izupe.

18 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Na'ikatu kwaw awa a'e zutykai' heko haw, i'i. — Azapo putar ipytywàgatu har izupe nehe. Wiko putar iphegwer zàwenugar romo izupe nehe.

19 Tupàn ywy iapo pawire kury, uzapo miar hehaite ma'e upaw rupi wà, wiràmìri paw wà no. Weraha wemapiro kwer a'e pe

awa pe upaw rupi wà. — Emono waner wanupe upaw rupi nehe, i'i izupe. Omono awa waner wanupe upaw rupi. A'e waner imono pyrer wà, wiko waner azeharomoete har romo wà. **20** Omono her wiràmìri wanupe upaw rupi. Omono her ma'e'yr tàpuznaw pe har wanupe, miar hehaite ma'e ka'a pe har wanupe no. Naheta kwaw hemireko awa pe a'e rihi. Naheta kwaw iphegwer zàwenugar izupe.

21 Na'e Tupàn umugrete kar a'e awa. Iker mehe o'ok iàrukàgwer izuwi. Umuzeruwyk i'ok awer no. **22** Na'e Tupàn uma'ema'e a'e awa iàrukàgwer a'e, kuzà romo iapo pà a'e. Weraha awa pe kury. **23** Na'e awa i'i uezupe,

Ikatuahy tuwe Tupàn hemiapo kwer ihewe kury.

Ko kuzà a'e, to'o hero'o wi i'ok pyrer romo hekon a'e, i'i uezupe.
Kuzà, a'e putar izupe nehe, ta'e
Tupàn o'ok awa wi a'e xe.

24 A'e rupi ko 'ar rehe awa wezar u a'e wà, wezar uhy a'e wà no, uzemono'og pà wemireko rehe we a'e wà. Pitài tekò zàwenugar romo wanekon wà.

25 Awa a'e, hemireko a'e no, na'ima'e kwaw wà. Ni kamir ni topoz numunehew kwaw wà. Nezewe rehe we na'imaranugar kwaw uzewi wà.

Awa ipy kuzà ipy nuweruzar kwaw Tupàn ze'eg a'e wà

3 **1** Uzapò Tupàn moz a'e, ma'ekwaw katu har romo a'e. Ukwaw wera'u ma'e, amogwer miar wanuwi. Upuranu wà kuzà rehe. — Azeharomoete ru'u Tupàn i'i peme a'e, — Pe'u zo ma'e'yw i'a kwer ma'etymaw pe har nehe, ni pitài zo zepe nape'u kwaw nehe, i'i ru'u peme a'e, i'i mua'u moz kuzà pe.

2 — Nan, i'i kuzà izupe. — Urupuner wyzài ma'e'yw i'a kwer i'u haw rehe ure 'y, i'i izupe. **3** — Xo pe ma'e'yw tymaw myter pe har i'a kwer zo nape'u kwaw nehe, i'i Tupàn urewe a'e ma, i'i kuzà moz pe. — Aze pe'u nehe, aze pepokok hehe nehe, pemào putar nehe, i'i urewe, i'i moz pe.

4 — Kwa, napemàno pixik kwaw nehe, i'i mua'u moz izupe. 5 — Tupàn uze'eg nezewe a'e, ta'e ukwaw ko ma'e a'e xe. Aze pe'u 'ág ma'e'yw i'a kwer nehe, penehazawok putar nehe, peiko putar Tupàn zàwegatu nehe. Aze amo ma'e ikatu nehe, pekwaw putar ikatu haw nehe. Aze amo ma'e na'ikatu kwaw nehe, pekwaw putar ikatu 'ymaw nehe no, i'i mua'u izupe.

6 Kuzà ume'e a'e ma'e'yw rehe kury. Ipuràg eteahy izupe. — I'a kwer ikatuahy i'u mehe aipo ma, i'i uzeupe. — Aze mo akwaw katu ma'e, ikatu mo, i'i. Na'e opo'o i'a kwer imuwa' i'u pà kury. Weraha amo umen pe no. U'u imen a'e no. 7 A'e 'ar mehe we hehazawokaw zàwenugar uezapo wanupe kury. A'e rupi — Zaiko ima'e 'ym ma'e romo zane, i'i uezupe wà. Na'e uphyk amo ma'e'yw pi her ma'e huwer a'e wà. Umuwywyk wopoz romo iapo pà uezupe wà kury.

8 A'e 'ar mehe we karuk mehe ywytu purumurywete kar ma'e ihem mehe awa a'e, hemireko a'e no, wenu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg mehe a'e wà kury. Ta'e ukwaw oho iko ma'etymaw myteromo a'e xe. Na'e uezàmim ma'e'yw myter pe izuwi wà. 9 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wenoz awa imuwa' kury, hehe upuranu pà kury. — Ma'e pe ereiko ty, i'i izupe.

10 Awa uwazar ize'eg izupe. — Aenu neze'eg kwez ihe, ma'etymaw myteromo nekwaw mehe ihe. Akyze kwez newi, ta'e nahema'e kwaw xe. A'e rupi azeàmim kwez newi, i'i izupe.

11 A'e rupi Tupàn upuranu hehe. — Mo ukwaw kar nema'e heta 'ymaw newe a'e, i'i izupe, hehe upuranu pà. — E'u zo a'e ma'ywa nehe, a'e peme ihe. — Aipo ere'u ra'e, i'i izupe.

12 — Kuzà herehe we har ihewe neremimurer a'e, umur a'e ma'ywa ihewe i'u kar pà a'e. A'e rupi a'u ihe, i'i izupe.

13 Na'e Tupàn upuranu kuzà rehe kury, — Máràzàwe tuwe erezapo nezewe haw, i'i izupe. — Moz hemu'em ihewe, a'e rupi a'u ma'ywa, i'i Tupàn pe.

Tupàn uzepyk Ànàw rehe hemireko rehe no

14 Na'e Tupàn uze'eg moz pe kury. — Azepyk putar nerehe ihe nehe, ta'e erezapo kar heremiapo putar haw 'ym kuzà pe ne xe, i'i izupe. — Nazepyk kwaw amogwer miar wanehe nezewe nehe, xo nerehe zo amono putar heze'egaiw nehe, i'i moz pe. — Ko 'ar henataromo ereata putar ywy rehe nehe, nerie rehe nehe. Ere'u putar ywy ku'i kwer nehe no. Tuweharupi ereata iko nezewe nehe, i'i izupe. 15 — Urumuigo kar putar a'e kuzà iàmàtyry'ymar romo ihe nehe, amuigo kar putar a'e kuzà neàmàtyry'ymar romo ihe nehe no. Nezuapyapyr a'e wà nehe, wiko putar izuapyapyr waàmàtyry'ymar romo a'e wà nehe. Izuapyapyr wiko putar nezuapyapyr waàmàtyry'ymar romo a'e wà nehe no. Pitái izuapyr ukamik putar neàkàg newi nehe. Ne erexi'u putar izuapyr ipyakaza rehe ne nehe no, i'i izupe.

16 Na'e Tupàn uze'eg kuzà pe. — Nememyr wazexak kar 'ym mehe hahy wera'u putar newe nehe, i'i izupe. Uhua'u putar hahy haw newe izexak kar mehe nehe no. Nezewe rehe we neho wer putar nemen ipuhe nehe. Nemen wiko putar nereruze'egar romo a'e nehe. Wiko putar nezar romo nehe, i'i izupe.

17 Na'e Tupàn uze'eg awa pe kury. — Neremireko u'u kar a'e ma'e 'a kwer newe a'e. — E'u zo a'e ma'ywa 'yw i'a kwer nehe, a'e newe. Nezewe rehe we ere'u. Nereruzar kwaw heze'eg, a'e rupi amono putar heze'egaiw ywy rehe ihe nehe. Ywy rehe nereko mehe erema'erekó tetea'u putar tuweharupi nehe. Xo nezewe mehe zo ywy umuezuz kar putar neremi'u ràm newe nehe. 18 Ka'a tetea'u hezuz putar ywy rehe newe nehe. Xu tetea'u hezuz putar ywy rehe newe nehe no. A'e rupi ere'u putar ma'e ka'a pe hezuz ma'e nehe no, i'i izupe. 19 Erema'erekó tetea'u putar nehe. Nipirakor putar nehe no. Xo nezewe mehe zo ywy umuezuz putar neremi'u ràm newe nehe. Tuweharupi erema'erekó putar nezewe nehe. Amuapu'a ywy ihe, awa romo neapo pà ihe. Amo 'ar mehe erezewyr putar

ywy rehe nehe, ywy romo nerekò wi pà nehe. Xo a'e 'ar mehe eremumaw putar ywy rehe nema'erekò haw nehe, i'i izupe.

20 Na'e Ànàw omono her wemireko pe kury. — Ewà, i'i izupe. — Teko paw wahy, i'i her zaneze'eg rupi. **21** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzuka ma'ea'yr wà. Upyhyk wapirer wanuwi. Uzapo wama'e Ànàw pe, hemireko pe no. Umunehew a'e uma'e uzhehe wà.

Tupàn omono kar Ànàw ma'etymaw wi hemireko rehe we kury

22 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg a'e kury. — Awa wiko zanezàwegatete a'e kury. Aze wexak ikatu ma'e, — Ikatu ma'e, i'i izupe. Aze wexak ikatu 'ym ma'e, — Ikatu 'ym ma'e, i'i izupe. A'e rupi nupuner kwaw ma'ywa 'yw i'a kwer purumuigo kar ma'e i'u haw rehe a'e nehe kury. Nui ko kwaw tuweharupi nehe. Umàno putar nehe.

23 A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuhem kar awa imono ma'etymaw En her ma'e wi a'e kury. Utym kar ma'e izupe ywy rehe, ta'e izypy mehe umuapu'a ywy a'e awa romo iapo pà a'e xe. **24** Tupàn umuhem kar awa imono a'e ma'etymaw wi a'e. Omono kar amo weko haw pe har kerumin her ma'e a'e pe wà, ma'etymaw tupaw pe wà, kwarahy ihmaw kutyr wà. Umupu'am takihepuku tata zàwenugar a'e pe no. A'e takihe tata zàwenugar oho ko rupi, uzewyr kwe rupi no, oho ko rupi no, uzewyr kwe rupi no. Tupàn uzapo nezewe haw a'e. Nezewe mehe zo teko noho kwaw a'e ma'e'yw purumuigo kar ma'e huwake a'e wà xe.

Kain Apew rehe we

4 **1** Ànàw upurumuzàg iko wemireko Ewà rehe we a'e kury. Ipuru'a kury. Imemyr uxexak kar. Na'e uze'eg Ewà uezupe kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heptywàgatu a'e. A'e rupi uxexak kar hememyr kwez kury. Awa a'e, i'i uezupe. Omono Kain umemyr her romo kury. **2** Uxexak kar amo imemyr Kain tywyro no.

Apew her romo a'e. Tua'u mehe wiko àràpuhàràñ hawitu ma'e mono'ogar romo. Kain wiko ma'etymar romo.

3 Kwehe wanekon nezewe wà. Amo 'ar mehe Kain upyhyk wemitygwer i'a kwer heruwà Tupàn pe imono pà kury. **4** Na'e Apew upyhyk àràpuhàràñ'yr weimaw wainuromo uxexak kar romo ma'e kwer ipy heruwà a'e kury. Uzuka kury. Omono ipegegwer ikatu wera'u ma'e Tupàn pe. Ikatu Apew hemimono kwer Tupàn pe. Ikatu Apew izupe no. **5** Kain hemirur kwer na'ikatu kwaw izupe. Kain na'ikatu kwaw izupe no. A'e rupi Kain wikwahy uwyywyr pe huwamànoahy pà. **6** Na'e Tupàn uze'eg izupe, — Mâràzàwe tuwe erekwahy ne, mâràzàwe tuwe neruwamànoahy ihewe, i'i izupe. **7** — Aze moerezapo ikatu ma'e, nerurywete mo, i'i izupe. — Erezapo ikatu 'ym ma'e. A'e rupi ikatu 'ymaw upyta neràro pà neràpuz hukenaw huwake a'e kury. Heko wer nezar romo a'e kury. Aze erepuner nehe, eityk nehe, i'i izupe.

8 Na'e Kain uze'eg uwyywyr Apew pe kury. — Zaha ka'api'i heta haw pe zane nehe kury, i'i izupe. Oho a'e pe wà. Na'arewahy uzàmàtyry'ym Kain uwyywyr Apew kury. Uzuka kury.

9 Nan kwehe tete Tupàn upurana Kain rehe kury. — Ma'e pe nerywyr Apew hekon a'e, i'i izupe. — Nakwaw kwaw heko haw ihe. Aipo aiko herywyr rehe uzekaiw ma'e romo ihe, i'i izupe.

10 — Mâràzàwe tuwe erezapo nezewe haw, i'i Tupàn izupe. — Nerywyr huwy kwer ywy rehe uwyyryk ma'e a'e, uhapukaz iko ihewe a'e. Wenoz nerehe hezepyk àwàm ihewe a'e. **11** A'e rupi amono putar heze'egaiw nerehe ihe nehe kury. Nerepuner kwaw nema'erekò haw rehe ywy rehe kury, ta'e nerywyr izuka mehe ywy u'u huwykwer a'e xe, i'i izupe. **12** — Aze eremuhyk ywy neremitym ràm rehe nehe, nahezuz pixik kwaw ma'e newe nehe. Ereata e putar eho iko ywy nànàñ nehe, puruwi nezàñ pà nehe, i'i izupe.

13 Uze'eg Kain Tupàn Tuweharupi Wiko

Ma'e pe. — Napuner kwaw hereko haw rehe ihe nehe, ta'e herehe nezepykaw ipuhuz katu wera'u ihewe xe, i'i izupe. **14** — Kutàri hemuhem kar pe iko ko ywy wi ne kury, hemuata e kar pà ne kury. Tuweharupi ata putar aha iteko ywy nànàñ nehe kury. Tuweharupi àzàn putar hezeàmim pà newi ihe nehe kury. Wyzài teko heremiàwàxi ràm a'e wà nehe, ipuruzuka wer putar herehe a'e wà nehe, i'i izupe.

15 Na'e Tupàn uze'eg izupe. — Nuzeapo kwaw nezewe haw nehe. Aze amo nezuka nehe, azuka kar putar 7 iànàm ihe wà nehe, ta'e azepyk putar wanehe nezewe ihe nehe xe, i'i izupe. Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ukair Kain hetekwer rehe kury. — Aze amo neruwàxi nehe, nanzuka kwaw nehe, ta'e wexak putar nerehe heremimauypk kwer nehe xe, i'i izupe. **16** Na'e Kain uhem oho Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henatar wi kury, Noz ywy rehe weko haw iapo pà kury. Upyta En ywy izywyr kwarahy ihmaw kutyr.

Kain izuapyapyr wà

17 Na'e Kain hemireko imemyrzexak kar kury. Awa a'e. Omono Enok izupe her romo wà. Amo 'ar pawire Kain uzapo amo tawhu kury. — Enok, i'i a'e tawhu pe, wa'yur her imono pà izupe. **18** Heta amo Enok ta'yir Iraz her ma'e izupe a'e. Heta amo Iraz ta'yir Mewzaew her ma'e izupe a'e. Heta amo Mewzaew ta'yir Metuzaew her ma'e izupe a'e. Heta amo Metuzaew ta'yir Aramek her ma'e izupe a'e.

19 Heta mokoz hemireko Aramek pe a'e wà. Hemireko ipy Ata her romo a'e. Inugwer Zira her romo a'e. **20** Heta amo imemyr Ata pe a'e. Zamaw her romo a'e. Zamaw wiko tapi'ak imuzechu kar har ywy rehe har waipy romo a'e. Tàpuzràñ pupe wanekon wà. **21** Heta tywyr Zamaw pe. Zumaw her romo a'e. Zumaw wiko xi'am ipy har ywy rehe har paw waipy romo a'e. Wiko wioràwiràñ imupu har ywy rehe har paw waipy romo a'e no. **22** Heta imemyr Zira pe a'e no. Omono

Tumàwkàin izupe her romo wà. Tumàwkàin a'e, tuweharupi umupyràñ itatàtà ima'ema'e pà a'e, ma'e iapo pà amogwer wanupe a'e: takihe, zapopo. Uma'ema'e mokoz itatàtà: itazu morog her ma'e, itaun per her ma'e. Heta heinyr Nààm her ma'e Tumàwkàin pe.

23 Amo 'ar mehe Aramek uze'eg wemireko wanupe.

Ne Ata Aramek hemireko ne, ne Zira
Aramek hemireko ne no,
peinu katu heze'eg àwàm nehe.
Azuka awa ihe, ta'e hekutuk
takihepu pupe a'e xe.
Azuka kwàkwàmo ihe,
ta'e hemugaz a'e xe,
i'i wanupe.

24 Tupàn umume'u 7 teko wamàno àwàm a'e,
Kain imàno awer hekuzaromo a'e.
Aze amo hezuka nehe,
heànàm uzuka putar 77 teko
hezuka har iànàm a'e wà nehe no,
i'i wanupe.

Xet Enoz rehe we

25 Heta amo ta'yir Ànàw pe hemireko rehe we a'e no. Uze'eg hemireko izexak kar ire. — Tupàn umur wi amo hememyr ihewe Apew hekuzaromo a'e, Kain hemizuka kwer hekuzaromo a'e, i'i uzeupe. Omono Xet her romo izupe. — Imur pyrer, i'i her zaneze'eg rupi.

26 Heta ta'yir Xet pe a'e no. Omono Enoz izupe her romo. A'e 'ar mehe, teko Tupàn imuweste katu mehe, uzypyrog amo her imume'u pà izupe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, i'i izupe wà kury.

Ànàw izuapyapyr wà

5 **1** Amuapk putar Ànàw izuapyapyr waner xe ihe nehe. **2** Awa iapo mehe kuzà iapo mehe Tupàn umuigo kar uzezàwe a'e wà. Uzapo awa a'e, uzapo kuzà a'e no. Omono uze'egatu wanehe. — Teko wà, i'i wanupe.

3 130 kwarahy hereko mehe heta amo ta'yr Ànàw pe. Ta'yr nuzawy kwaw u a'e. Omono Xet her romo izupe. **4** A'e re Ànàw umumaw we amo 800 kwarahy wiko pà. Heta we amo ta'yr izupe wà, tazyr izupe wà no. **5** 930 kwarahy hereko mehe Ànàw umàno.

6 15 kwarahy hereko mehe uzexak kar ta'yr Enoz her ma'e Xet pe a'e. **7** Ta'yr izexak kar ire Xet umumaw amo 87 kwarahy no. Heta amo ta'yr izupe wà, amo tazyr izupe wà no. **8** 912 kwarahy hereko mehe umàno.

9 Enoz a'e, 90 kwarahy hereko mehe uzexak kar ta'yr izupe a'e. Kàinà her romo a'e. **10** A'e re Enoz umumaw 815 kwarahy wiko pà no. Heta amo ta'yr izupe wà, amo tazyr izupe wà no. **11** 95 kwarahy hereko mehe Enoz umàno. **12** Kàinà a'e, 70 kwarahy hereko mehe uzexak kar ta'yr Maararew her ma'e izupe a'e kury. **13** A'e re Kàinà umumaw we amo 840 kwarahy wiko pà. Heta amo ta'yr izupe wà, amo tazyr izupe wà no. **14** 910 kwarahy hereko mehe umàno Kàinà a'e.

15 Maararew a'e, 65 kwarahy hereko mehe uzexak kar ta'yr Zare her ma'e izupe a'e. **16** A'e re Maararew umumaw amo 830 kwarahy wiko pà. Heta amo ta'yr izupe wà, amo tazyr izupe wà no. **17** 895 kwarahy hereko mehe umàno.

18 Zare a'e, 162 kwarahy hereko mehe uzexak kar ta'yr Enok her ma'e izupe a'e. **19** A'e re Zare umumaw we amo 800 kwarahy wiko pà. Heta amo ta'yr izupe wà, amo tazyr izupe wà no. **20** 962 kwarahy hereko mehe umàno.

21 Enok a'e, 65 kwarahy hereko mehe ta'yr uzexak kar izupe a'e. Matuzarez ta'yr her romo a'e. **22** A'e re Enok weruzar Tupàn ze'eg, izupe uze'eg pà tuweharupi. Umumaw 300 kwarahy nezewé wiko pà. Heta amo ta'yr izupe wà, amo tazyr izupe wà no. **23** Enok umumaw 365 kwarahy wiko pà. **24** Tuweharupi weruzar Tupàn, izupe uze'eg pà. Tupàn uze'eg izupe tuweharupi no. Amo 'ar rehe ukázym ywy wi, ta'e Tupàn weraha a'e xe.

25 Matuzarez a'e, 187 kwarahy hereko mehe ta'yr uzexak kar izupe a'e. Aramek ta'yr her romo a'e. **26** A'e re Matuzarez umumaw amo 782 kwarahy wiko pà. Heta amo ta'yr izupe wà, amo tazyr izupe wà no. **27** 969 kwarahy hereko mehe umàno. **28** Aramek a'e, 182 kwarahy hereko mehe uzexak kar ta'yr izupe a'e. Amo 'ar mehe uze'eg Aramek amogwer wanupe a'e kury. **29** — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono uze'egaiw ywy rehe a'e. A'e rupi zanema'erekò haw ipuhuz katu zanewe a'e, i'i wanupe. — Ko kwarer werur putar zanepytu'u haw zanewe a'e nehe, i'i wanupe. Na'e omono Noe wa'yr pe her romo kury. — Zanepytu'u haw, i'i her zaneze'eg rupi. **30** A'e re Aramek umumaw 595 kwarahy wiko pà. Heta amo ta'yr izupe wà, amo tazyr izupe wà no. **31** 777 kwarahy hereko mehe umàno.

32 Noe a'e, 500 kwarahy hereko mehe heta na'iruz ta'yr izupe a'e wà kury. Xem, Kàm, Zape ta'yr waner romo a'e wà.

Teko wakatu 'ymaw

6 **1** Teko uzypyrog uhàuhàz pà ywy rehe a'e 'ar mehe a'e wà. Heta tazyr wanupe wana'yr wanehe we wà. **2** A'e 'ar mehe amo tekwe wana'yr wexak kuzà ywy rehe har a'e wà kury. — Ipuràg eteahy a'e wà, i'i uzeupeupe wà. A'e rupi wexaexak amo uzeupe wemireko romo wà. **3** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg uzeupe a'e kury. — Namuigo kar kwaw teko tuweharupi ihe wà nehe. Ta'e umàno ma'e ràm romo wanekon a'e wà xe, i'i uzeupe. — Ko 'ar henataromo ni amo numumaw kwaw kwarahy teteal'u wiko pà a'e wà nehe. Xo 120 kwarahy zo upuner imumaw paw rehe a'e wà nehe kury, i'i uzeupe.

4 A'e 'ar rehe tekwe wana'yr wereko awa wanazyr wemireko romo wà. Heta wana'yr wanupe wà. Heta wanazyr wanupe wà no. A'e teko iaiha katu a'e wà. Wiko ywy rehe wà. A'e teko iaiha katu ma'e kwehe arer ikàg tuwe a'e wà. Teko teteal'u umume'u wanemiapo kwer purumupyutuhégatu kar haw uzeupeupe kwehe mehe wà.

5 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak teko wanemiapo kwer a'e 'ar rehe a'e kury. Iaiw wanemiapo kwer izupe. — Xo ikatu 'ym ma'e iapo haw rehe ima'enukwaw waiko a'e wà, i'i uezupe. 6 Uzemumikahy a'e. — Mâràzäwe tuwe azapo teko ihe wà, i'i uezupe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzemumikahy tuwe a'e, ipuhuz katu ipy'a izupe. 7 A'e rupi nezewe uze'eg kury. — Amukàzym putar ko teko heremiapo kwer ywy wi ihe wà nehe. Amukàzym putar ma'e'a yr heremiapo kwer paw ywy wi ihe wà nehe: miar, wie rehe wata ma'e wà, wiràmiri wà. Ta'e azemumikahy tuwe ihe xe, i'i uezupe.

8 Xo Noe wanemiapo kwer zo ikatu Tupàn pe.

Noe uzapo kanuhu

9-10 Na'aw Noe hemiapo kwer imume'u haw xe a'e kury. Heta na'iruz ta'yr izupe a'e wà: Xem, Kàm, Zape. Noe wiko awa ikatuahy ma'e romo a'e. Weruzar Tupàn ze'eg oho iko tuweharupi. Amogwer teko a'e 'ar rehe har a'e wà, nuputar kwaw Tupàn a'e wà. Xo Noe zo wiko Tupàn rehe we har romo a'e, izupe uze'eg pà a'e. 11 Amogwer teko paw iaiw Tupàn pe wà, heta zeàmàtyry'ymaw ywy nànàñ. 12 Ume'e Tupàn ywy rehe. Tynehem ikatu 'ygwer pupe a'e, i'i uezupe. Teko paw uzapo xo ikatu 'ym ma'e oho waiko wà.

13 Na'e Tupàn uze'eg Noe pe a'e kury. — Azuka putar teko paw rupi ihe wà nehe kury. Azuka putar tuwe ihe wà nehe. Amumaw putar ywy ihe nehe no, ta'e teko tetea'u umugaz amo teko wà xe, uzuka amo wà no xe, i'i izupe. 14 — A'e rupi ne nehe ty, emonohok ywyra ikatu ma'e echo ne nehe ty. Ezapo kanuhu uhua'u ma'e nezeupe nehe. Ezapo ipupyaikaw paw tetea'u kanuhu pupe nehe. Ewàpytym ikwaikwar iraity zàwenugar pupe nehe no, imukatu pà ipupe nehe, ikupe pe nehe no. 15 Amume'u putar uhua'u àwàm newe nehe kury. Heta putar 133 met ipukua'u haw nehe. Heta putar 22 met iànàmaw nehe. Heta putar 13 met iaiha

haw nehe no. 16 Ezapo tåpuz kanuhu i'aromo nehe. Tuwe tåpuz utyryk kanuhu heme'yw wi nehe. Emono pitai met iku'aw har rehe we tåpuz heme'yw kanuhu heme'y wamytepe nehe. Ezapo na'iruz ata haw tåpuz pupe pitaitàigatu amo ata haw i'aromo nehe no. Ezapo uken ipehegwer rehe nehe no. 17 Amo 'ar mehe amugyr kar putar àmànuhu ihe nehe, ywy ipyk kar pà izupe ihe nehe. Nezewe mehe azuka putar wikuwe ma'e ywy rehe har upaw rupi katete ihe wà nehe. Wikuwe ma'e ywy rehe har umàno putar upaw rupi katete wà nehe. 18 Azapokatu putar heze'egaw nerehe we ihe nehe kury. Eixe kanuhu pupe nehe. Eraha neremireko nezeupi nehe. Eraha nera'yr nezeupi ne wà nehe no. Eraha nera'ytaty nezeupi ne wà nehe no. 19-20 Exaexak miar pitaitàigatu ne wà nehe: pitai awa nehe, pitai kuzà nehe no: wiràmiri hexakaw paw hereko har wà, miar hexakaw paw hereko har wà, wie rehe wata ma'e hexakaw paw hereko har wà, amogwemogwer hexakaw hereko har upaw rupi katete wà. Eraha kanuhu pupe upaw rupi katete ne wà nehe, wapyro pà wamàno haw wi wamuigo kar pà ne wà nehe, i'i Tupàn Noe pe. 21 — Emono'ono'og penemi'u ràm wyzai hexakaw hereko har tetea'u ne nehe no. Nezewe mehe heta putar penemi'u ràm peme nehe, ma'e'a yr nànàñ nehe no.

22 Noe uzapo ma'e paw Tupàn ze'eg rupi a'e.

Àmànuhu

7 1 A'e re Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Noe pe a'e kury. — Eixe kanuhu pupe nehe, eraha neànàm paw nezeupi ne wà nehe no. Ta'e aeaxak neremiapo kwer ihe xe. Xo ne zo erezapo ikatu ma'e tuweharupi, i'i izupe. **2** — Amo ma'ea'yì ikatu ihewe herenataromo izuka pyràm romo a'e wà. Eraha a'e ma'ea'yì ikatu ma'e nezeupi kanuhu pupe ne wà nehe. Pitàitágatu eraha 7 awa ne wà nehe, eraha 7 kuzà ne wà nehe no. Amo ae ma'ea'yì na'ikatu kwaw ihewe herenataromo izuka pyràm romo wà. Eraha agwer ma'ea'yì nezeupi kanuhu pupe ne wà nehe no. Pitàitágatu eraha pitài awa ne wà nehe, eraha pitài kuzà ne wà nehe no, i'i Noe pe. **3** — Eraha wiràmiri nezeupi ne wà nehe no. Pitàitágatu eraha 7 awa ne wà nehe, eraha 7 kuzà ne wà nehe no. Nezewe mehe heta putar wiràmiri hexakaw paw hereko har ywy rehe tuweharupi a'e wà nehe, i'i izupe. **4** Ta'e ko 7 haw 'ar mehe amugyr kar putar àmànuhu ihe nehe. Umumaw putar 40 'ar ukyr pà a'e nehe. Ukyr putar 'aromo nehe. Ukyr putar pyhaw nehe no. Nezewe mehe azuka putar ma'e wikuwe ma'e ko ywy rehe har heremiapo kwer upaw rupi katete ihe wà nehe.

5 Na'e Noe uzapo a'e ma'e Tupàn hemiaipo karer upaw rupi katete a'e kury. **6** Noe wereko 600 kwarahy a'e 'ar mehe àmànuhu ywy ipyk mehe. **7** Izepyro wer àmànuhu wi, a'e rupi wixe kanuhu pupe, wa'yì waneraha pà uezupi no, wemireko heraha pà no, wa'yatty waneraha pà no. **8** A'e miar Tupàn pe wenataromo izuka pyràm romo ikatu ma'e a'e wà, amogwer ma'ea'yì a'e wà no, wie rehe wata ma'e a'e wà no, wiràmiri a'e wà no, **9** wixe kanuhu pupe Noe henataromo a'e wà. Mokoz wixe a'e pe wà. A'e re amo mokoz wixe a'e pe wà. Nezewe wixe kanuhu pupe upaw rupi wà. Wixe ma'ea'yì awa, wixe a'e ma'ea'yì kuzà awa rupi no. Ta'e nezewe haw Tupàn uzapo kar Noe pe a'e xe. **10** 7 'ar pawire àmànuhu ukyr tetea'u. 'Y àmànuhu imono'og pyrer uzypyrog ywy ipyk pà kury.

11 A'e 'ar mehe, Noe wereko 600 kwarahy. Umumaw pitài zahy a'e pe wiko pà wà. Umumaw amo 17 'ar kanuhu pupe wata pà wà no. A'e 'ar mehe 'yzygwar yryhu iwy pe har uzewàptymawok upaw rupi wà. Ywak uzewàptymawok ukenaw ài no. **12** Ukyr àmànuhu tetea'u. A'e àmànuhu umumaw 40 'ar ukyr pà ywy rehe upik 'ym pà. **13** A'e 'ar mehe Noe wixe kanuhu pupe wànàm wanupi: hemireko, a'e na'iruz ta'yì (Xem, Kàm, Zape waner romo wà), wanemireko wà no. **14** Miar tetea'u hexakaw paw hereko har wixe kanuhu pupe wanupi wà no: ma'ea'yì tâpuznaw pe har wà, miar ka'a pe har wà, wie rehe wata ma'e wà, wiràmiri wà. **15** Paw rupi wixe oho kanuhu pupe wà, Noe rupi wà, mokomokoz wixe ipupe wà, awa wà, kuzà rehe we wà. Ta'e Tupàn umuixe kar a'e wà xe. **16** Awa xirosirogatu wexakaw hereko har wixe ipupe wà, kuzà wexakaw hereko har xirosirogatu wixe ipupe wà no. Ta'e nezewe haw Tupàn uzapo kar Noe pe a'e xe. Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uwàptym uken kanuhu rehe har a'e kury.

17 Na'e àmànuhu umumaw 40 'ar ukyr pà. 'Y uezupir ywy 'aromo kanuhu heraha pà kury. Uzypyrog uwyar pà. **18** Uzeupir wiwi 'y iko kury. Kanuhu wata i'aromo. **19** Uzeupir tuwe 'y. Te upyk ywytyr ywy rehe har iaiha wera'u ma'e upaw rupi katete kury. **20** Na'e uezupir we amo 7 met oho kury. **21** A'e rupi ma'e wikuwe ma'e ywy rehe har umàno upaw rupi katete a'e wà kury: wiràmiri wà, ma'ea'yì tâpuznaw pe har wà, miar wà, ma'e wie rehe wata ma'e wà, teko wà. Ywy rehe har umàno upaw rupi katete wà. **22** Upaw rupi katete izuapyapyr umàno wà kury. Wikuwe ma'e paw ipytuhem ma'e paw umàno wà. **23** Xo Noe zo a'e, hehe we har kanuhu pupe har zo a'e wà, xo a'e zo wikuwe a'e re a'e wà. Tupàn uzuka amogwer upaw rupi katete a'e wà: teko wà, ma'e tâpuznaw pe har wà, miar wà, wie rehe wata ma'e wà, wiràmiri wà. **24** Umumaw 150 'ar a'e ma'e uezapo pà. Xo a'e re zo 'y uzypyrog typaw pà kury.

Upik àmànuhu

8 ¹Na'e Tupàn ima'enukwaw Noe rehe a'e kury, ma'ea'yr kanuhu pupe har wanehe upaw rupi a'e no. Umur kar ywytu ywy rehe kury. ²'Yzygwar yryhu wy pe har, uzewàptym a'e kury. Ywak uzewàptym uken ài no. Àmànuhu upik oho kury, ukyr ire upytu'u pà kury. ³Umumaw 150 'ar typaw romo. Mewe katu typaw. ⁴Kanuhu umumaw 6 zahy wata pà 'y rehe, amo 17 'ar imumaw pà wata pà no. Na'e upytu'u ywy Ararat her ma'e ywytyr heta haw rehe kury. ⁵'Y typaw oho iko. Zahy 10 haw mehe pitai 'ar mehe uzekwa ywytyruhu àkwà kury.

⁶ Amo 40 'ar pawire Noe uwàptymawok uken kanuhu rehe har wemiapo kwer a'e kury. ⁷Umuwewe kar amo wiràmiri pihun ma'e a'e kury. Wiràmiri uwewe ko rupi, uwewe kwerupi no. Wekar ywy ikàgaw. Nuexak kwaw. ⁸Na'e Noe umuwewe kar pykahu kury. Ipurkwaw wer ywy ixinigaw rehe, a'e rupi wekar kar pykahu pe. ⁹Pykahu nuexak kwaw wapykaw. Ta'e 'y upyk ywy upaw rupi a'e rihi xe. Na'e Noe omono opo pykahu pe iapykaw romo kury. Upyhyk imuzewyr pà kanuhu pupe kury.

¹⁰ Umumaw amo 7 'ar ma'e hàro pà. Na'e umuwewe kar wi pykahu kury. ¹¹Karuketea'i mehe uzewyr ka'akyk herur pà uxi rehe. Ma'e'yw uriwar her ma'e huwer werur. Nezewe Noe ukwaw 'y typapaw kury. ¹²Umumaw amo 7 'ar ma'e hàro pà kury. Umuwewe kar wi pykahu kury. Nuzewyr kwaw.

¹³ Noe 61 kwarahy hereko mehe wexak 'y ywy rehe har typapaw azeharomoete har a'e kury. Zahy ipy mehe 'ar ipy mehe Noe upiowok kanuhu kury, ipykaw henuhem pà izuwi kury. Wexak amo ywy kury, ta'e typaw 'y oho iko a'e xe. ¹⁴Mokoz haw zahy rehe 27 haw 'ar mehe ywy ikàg tuwe a'e kury. ¹⁵Na'e Tupàn uze'eg Noe pe kury.

¹⁶— Ehem echo kanuhu wi nehe, neremireko rupi nehe, nera'yr wanupi nehe no, wanemireko wanupi nehe no, i'i izupe. ¹⁷— Emuhem kar ma'ea'yr nepyr har upaw

rupi ne wà nehe no: wiràmiri wà, ma'ea'yr tåpuznaw pe har wà no, miar ka'a pe har wà no, wie rehe wata ma'e wà no, i'i izupe. — Tuwe uhàuhàz ywy nànàn wà nehe, tuwe upurumuzàmuzàg wà nehe, ywy imynehem pà wà nehe, i'i izupe.

¹⁸ A'e rupi Noe a'e, hemireko a'e no, ta'yr a'e wà no, wanemireko a'e wà no, uhem oho kanuhu wi a'e wà kury. ¹⁹Ma'ea'yr paw a'e wà no, wiràmiri a'e wà no, pitàitaigatu uhem oho kanuhu wi a'e wà no, uezàwe har rupi a'e wà no.

Noe uzapo ma'ea'yr hapy haw Tupàn henataromo

²⁰ Na'e Noe uzapo ma'ea'yr hapy haw a'e pe kury, ma'ea'yr wazuka pà Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo kury. Upyhyk wiràmiri wà, upyhyk ma'ea'yr Tupàn pe ikatu ma'e wà no. Wapy ma'ea'yr xiroxirogatu hexakaw hereko har Tupàn henataromo pitàitaigatu a'e pe wà, ma'ea'yr hapy haw rehe wà. ²¹Hyàkgwegatu a'e ma'ea'yr hapy pyrer Tupàn pe kury. A'e rupi uze'eg nezewe uezupe kury. — Nazapo wi pixik kwaw agwer iaiw ma'e ywy rehe har wanupe ihe nehe, teko wanemipa kwer ikatu 'ygwer rehe hezepyk pà nehe, i'i uezupe kury. — Akwaw ko ma'e ihe. Teko a'e wà, kwàkwàmo mehe arer we, kuzàwaza mehe arer we, xo ikatu 'ym ma'e iapo haw rehe ima'enukwaw a'e wà, i'i uezupe. Nezewe rehe we namono wi kwaw heze'egaiw ywy rehe nehe. ²²Nazuka wi pixik kwaw ma'e wikuwe ma'e paw nezewe ihe wà nehe, ko 'ar rehe har zàwe ihe wà nehe, i'i uezupe. — Ywy heta mehe we heta putar ma'eàlyz itymaw àmàn nànàn nehe, heta putar temi'u ipo'o haw kwarahy nànàn nehe no. Heta putar huwixàg mehe nehe, heta putar haku mehe nehe no. Heta putar kwarahy nehe, heta putar àmàkyhaw nehe no. Heta putar 'ar nehe, heta putar pytunaw nehe no, i'i tuwe uezupe.

Tupàn omono uze'egatu Noe rehe

9 ¹Na'e Tupàn omono uze'egatu Noe pe a'e kury, ta'yr wanupi a'e no. — Tuwe

heta tetea'u pena'yr peme wà nehe. Tuwe pezuapyapyr uhàuhàz ywy nànàn a'e wà nehe, i'i wanupe. **2** — Ma'ea'yr paw a'e wà, wiràmìri paw a'e wà no, ma'e wie rehe wata ma'e paw a'e wà no, ipira paw a'e wà no, ukyze putar pewi a'e wà nehe. Ukyze putar azeharomoete wà nehe. Peiko putar wazar romo nehe, pezapo kar putar penemimutar wanupe nehe. **3** Pepuner wano'o kwer i'u haw rehe nehe, pepuner hezuz ma'e i'u haw rehe nehe no. Amono agwer ma'e peme penemi'u ràm romo ihe wà kury. **4** Amo ma'e na'u kar kwaw peme. Ma'ero'o kwer huwykwer inuromo har pe'u zo nehe, ta'e tuwykwer umuigo kar tetekwer a'e xe. **5** Aze amo teko uzuka amo nehe, azepyk putar izuka arer rehe ihe nehe. Aze amo miar uzuka amo teko a'e nehe, azepyk putar izuka arer rehe ihe nehe. **6** Azapo teko hezawenuglar romo ihe wà. A'e rupi aze amo teko uzuka amo teko a'e nehe, amo ae uzuka putar izuka arer a'e nehe no.

7 Tuwe heta tetea'u pena'yr peme wà nehe, penazyr peme wà nehe no. Tuwe pezuapyapyr uhàuhàz ywy nànàn a'e wà nehe, i'i wanupe. **8** Na'e Tupàn uze'eg wi Noe pe kury, ta'yr wanupe no.

9 — Azapokatu putar heze'egaw penehe we ihe nehe kury, peme heremiapo ràm imume'u pà ihe nehe kury, pezuapyapyr wanupe heremiapo ràm imume'u pà ihe nehe no, i'i wanupe. **10** — Amume'u putar heremiapo ràm ma'ea'yr wanupe no, pepyr arer kanuhu wi uhem ma'e kwer wanupe: wiràmìri wanupe, ma'ea'yr tàpuznaw pe har wanupe, miar hehaite ma'e wanupe, ma'ea'yr ywy rehe har paw wanupe. **11** Na'aw heze'egaw heremiapo katu ràm xe kury. — Nazuka pixik kwaw ma'e wikuwe ma'e àmànuhu pupe ihe wà nehe. Namugyr wi kar pixik kwaw agwer àmànuhu ihe nehe, ywy imumaw pà ihe nehe. **12** Aexak kar putar ma'e peme ihe nehe kury. Hexak mehe pekwaw putar heremimume'u kwer azeharomo har kury. Pekwaw putar àmànuhu pupe pezuka pixik 'ym àwàm nehe kury, hexak mehe nehe kury. Pekwaw putar

àmànuhu pupe ma'ea'yr wazuka pixik 'ym àwàm nehe no, hexak mehe nehe no.

13 Amono putar zanurape ywak rehe ihe nehe kury. A'e zanurape a'e nehe, ukwaw kar putar ywy rehe har wanupe heremimume'u kwer peme a'e nehe. **14** Aze azupyk ywak ywàkun pupe nehe, aze aexak kar zanurape teko wanupe nehe, **15** a'e 'ar mehe pekwaw putar peme miar paw wanupe heremimume'u kwer nehe. Naheta pixik kwaw amo àmànuhu ikyr àwàm nehe. Naheta pixik kwaw amo ma'e wikuwe ma'e paw izuka àràm nehe. A'e mehe hemá'enukwaw putar heze'egaw heremiapo katu kwer rehe ihe nehe. Ta'e amume'u wazuka pixik 'ymaw ma'e wikuwe ma'e ywy rehe har paw wanupe ihe xe. **16** Zanurape ywàkun inuromo izexak kar mehe aexak putar nehe. **17** Zanurape umuma'enukwaw kar putar heremimume'u kwer rehe a'e nehe, wikuwe ma'e ywy rehe har paw wanupe a'e nehe, i'i wanupe.

Noe, ta'yr wà no

18 Noe ta'yr uhem kanuhu wi u rupi a'e wà. Xem, Kàm, Zape waner romo wà. Kàm wiko Kànàà tu romo a'e. **19** A'e na'iruz awa a'e wà, Noe ta'yr romo wanekon a'e wà. Wazuapyapyr uhàuhàz ywy nànàn a'e wà.

20 Noe wiko ma'etymar romo a'e. A'e ràgypy uzapo uwà 'yw itymaw a'e. **21** Amo 'ar mehe ui'u tetea'u Noe uwà tykwer win pupe a'e kury. Uka'u kury. U'aw oho wemyhar 'ym pà ukamir 'ym pà wàpuzràñ pupe kury. **22** Ta'yr Kàm a'e, Kànàà tu a'e, wexak u ima'e 'ym mehe a'e. Nupyk kwaw u. Uhem a'e wi wyky'yr wanupe imume'u pà. **23** Na'e Xem a'e, Zape a'e no, upyhyk amo pàñ axi'i pykaw a'e wà kury. Upyk waxi'i pàñ pupe wà. Wata oho u kutyr hehe ume'e 'ym pà wà. Upyk u a'e pàñ pupe wà, ta'e wanu numunehew kwaw wemyhar a'e xe. Num'e kwaw hehe, a'e rupi nuexak kwaw u hemyhár 'ym mehe wà. **24** Uka'u re Noe ume'e kury. Ukwaw wa'yr Kàm hemiapo kwer a'e kury. (Kàm a'e, Noe ta'yr ipyahu wera'u ma'e romo hekon a'e.) **25** Na'e Noe uze'eg wanupe kury.

Amono putar ze'egaiw Kànàà rehe
ihe nehe kury.
Uma'erekò e ma'e romo hekon putar
wyky'yr wanupe nehe.
Uma'erekò e ma'e uzemumikahy
ma'e romo hekon putar nehe.

26 Umume'u wi amo ma'e a'e no.

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e,
ikatuahy a'e,
ta'e Xem izar romo hekon a'e xe.
Tuwe Kànàà wiko Xem pe
uma'erekò e ma'e romo a'e nehe.
27 Tuwe Tupàn umuigo kar Zape
ywy tetea'u izar romo a'e nehe.
Tuwe Zape izuapyapyr wiko
Xem heko haw pe wà nehe.
Tuwe Kànàà wiko Zape pe
uma'erekò e ma'e romo a'e nehe,
i'i Noe a'e 'ar mehe.

28 Àmànuhu ikyr ire Noe umumaw amo
350 kwarahy. **29** 950 kwarahy hereko mehe
umàno.

Noe ta'yr wazuapyapyr wà

10 ¹ Amume'u putar Noe ta'yr
wazuapyapyr waner xe ihe wà nehe
kury, Xem, Kàm, Zape wazuapyapyr waner
imuapyk pà xe ihe wà nehe kury. Àmànuhu
ikyr ire heta wana'yr Noe ta'yr wanupe wà,
heta wanazyr wà no.

2 Amume'u putar Zape ta'yr waner xe ihe
wà nehe kury: Komer, Makok, Manaz, Zàwà,
Tumaw, Mezek, Xiraz. **3** Na'aw Komer ta'yr
waner xe wà kury: Akenaz, Hipat, Togarimà.
4 Zàwà ipurumuzàmuzàg a'e wà, uhàuhàz oho
waiko amo ywy rehe a'e wà. Eriza ywy rehe,
Epàn ywy rehe, Xip ywy rehe, Hoz ywy rehe.
5 Zape izuapyapyr a'e wà, uzapo weko haw
oho yryuhu iwy a'e wà, yrypyp'o rehe a'e wà
no. Teko pitaitàigatu a'e wà, uzeànàànàm
ma'e kwer a'e wà no, upyhyk uiwy oho a'e wà,
a'e pe weko haw iapo pà a'e wà, uze'eg rupi
uze'eg pà a'e pe a'e wà.

6 Na'aw Kàm ta'yr waner xe wà kury:
Kuxi, Ezit, Irim, Kànàà. **7** Na'aw Kuxi ta'yr

waner xe wà kury: Xewa, Awira, Xawita,
Hama, Xateka. Na'aw Hama ta'yr waner wà:
Xama, Nenà. **8** Kuxi wiko Nihoz tu romo a'e.
Nihoz wiko puruàmàtyry'ymar ikàg ma'e
ipy romo a'e. **9** Tupàn upytwàgatu Nihoz
a'e. A'e rupi wiko uzemi'i kar ma'e ikàg ma'e
romo. A'e rupi teko ko 'ar rehe har uze'eg
nezewé uezuepepe hehe a'e wà kury.
— Eiko Nihoz zàwegatu nehe ty. Ta'e Tupàn
upytwà a'e xe. A'e rupi wiko uzemi'i kar
ma'e ikàg ma'e romo a'e, i'i uezuepepe wà.
10 Izypy mehe Nihoz wiko amo tawhu pe
har wanuwiawete romo a'e kury: Mawiron
tawhu, Erek tawhu, Akaz tawhu. A'e na'iruz
tawhu Xinar ywy rehe wanuz a'e wà. **11** Na'e
Nihoz uehem oho a'e ywy wi kury, Axir ywy
rehe oho pà kury. Uzapò kar 4 tawhu a'e ywy
rehe: Nin, Heomot-Ir, Kara tawhu uhua'u
ma'e, Hezem. **12** Hezem tawhu a'e, mokoz
tawhu wamyster pe tuz. Nin tawhu xe kutyr
Kara tawhu uhua'u ma'e pemutyr tuz a'e.

13 Heta Ezit izuapyapyr a'e wà. Na'aw a'e
teko waner xe wà kury: Iri, Anam, Ereaw,
Napitu, **14** Paturu, Kaziru, Kereta. Teko Piri
ywy rehe har her ma'e a'e wà, Kereta
izuapyapyr romo wanekon a'e wà.

15 Heta mokoz Kànàà ta'yr izupe wà:
Xitom tyky'yr her romo a'e. Ete tywyr her
romo a'e. **16** Heta amo Kànàà izuapyapyr a'e
wà no. Na'aw waner xe kury. Zepu, Amohe,
Zirikaze, **17** Ewe, Araki, Xine, **18** Ariwaxi,
Zemare, Amat. **19** Kànàà izuapyapyr waiwy
uzypyrog Xitom tawhu pe Zerar tawhu rehe
uhyk pà a'e. Zerar tawhu Kaz ywy huwake
tuz a'e. Oho kwarahy ihemaw kutyr te
Xotom tawhu pe, Komor tawhu pe no,
Anima tawhu pe no, Zemoim tawhu pe no.
Zemoim tawhu Araz ywy huwake tuz.

20 Amume'u putar Kàm izuapyapyr waner
xe ihe wà kury. A'e teko paw wereko uiwy
pitaitàigatu a'e wà. Uzeànàànàm ma'e kwer
wereko uiwy pitaitàigatu wà no. Uze'eg
rupi pitaitàigatu wà no.

21 Xem a'e, Zape tyky'yr a'e, teko Emerew
her ma'e paw wanu romo hekon a'e. **22** Na'aw
Xem ta'yr waner xé a'e wà kury: Èràw, Axur,
Arapaxaz, Iruz, Arà. **23** Na'aw Àrà ta'yr

waner xe wà kury: Uz, Ur, Zeter, Maaza. **24** Arapaxaz wiko Xera tu romo a'e. Xera wiko Emer tu romo a'e. **25** Heta mokoz ta'yra Emer pe a'e wà. Tyky'yr a'e, Pereg her romo a'e. — Uzemuza'aza'ak ma'e kwer wà, i'i her zaneze'eg rupi. Ta'e a'e 'ar mehe teko ywyrehe har uzemuza'aza'ak a'e wà xe. Tywyr a'e, Zokità her romo a'e. **26** Heta ta'yrtetea'u Zokità pe wà. Na'aw waner xe wà: Awmona, Xerew, Azar-Mawe, Zer, **27** Anoniràw, Uzaw, Nikira, **28** Omaw, Amimaew, Xama, **29** Opir, Awira, Zoaw. A'e awa paw wiko Zokità ta'yrtomo wà. **30** Wiko oho amo ywyrehe wà. A'e ywyuzypyrog Mez tawhu pe. Oho Xepar tawhu pe. Heta ywytyr tetea'u a'e ywyrehe. Kwarahy ihemaw kutyr a'e taw tuz. **31** Amume'u putar Xem izuapyapyr waner xe ihe wà kury. A'e teko paw wereko uiwy pitaitàigatu a'e wà. Uzeànàànàm ma'e paw wereko uiwy a'e wà no. Uze'eg uze'eg rupi pitaitàigatu a'e wà no.

32 Amumaw Noe ta'yrtawuapypyr waner imume'u haw kwez ihe kury, waneko awer imume'u haw ihe no. Wazuapypyr wanemapiro kwer pitaitàigatu imume'u haw amumaw kwez kury. Àmànuhu ikyr pawire teko ywyrehe har paw wiko Noe izuapyapyr romo wà.

Teko uzapo tåpuzaïha a'e wà

11 **1** A'e 'ar mehe teko paw uze'eg pitai ze'eg rupi a'e wà. Ze'eg wyzai ywyrehe har nuzawy kwaw ze'eg amogwer ywyrehe har wà. **2** Amo teko uhem ywykwarahy ihemaw kutyr har wi a'e wà, amo ae ywy ywate wera'i har Xinar rehe har pe oho pà wà, ywy apypepaw pe wà. Uzapoweko haw a'e pe wà. Upyta a'e pe wà. **3** Amo 'ar mehe amo uze'eg amogwer wanupe a'e wà kury. — Zaha ty wà, i'i uzeupeupe wà. — Xiapo ywytåtå tetea'u nehe, tata pupe imuåtå pà nehe, i'i uzeupeupe wà. Uzapoywytåtå tetea'u wà. A'e rupi heta tetea'u ywytåtå wanupe kury, tåpuz iapo haw romo kury. — Nezewe mehe naxiapo kwaw tåpuz ita pupe zane

nehe, i'i uzeupeupe wà. Nomono kwaw a'e ywy xig ma'e ywytåtå wamyter pe wà. Omono iraity zåwenugar ywytåtå wamyter pe wà. **4** Na'e uze'eg wi uzeupeupe wà kury. — Ko 'ar rehe xiapo tawhu zane nehe kury. Tawhu myter pe xiapo tåpuzuhu aiha katu ma'e nehe no. A'e tåpuzuhu aiha katu ma'e uhem putar ywak rehe a'e nehe, i'i uzeupeupe wà. — Nezewe mehe teko ywy nànànar wenu putar zaneremiapo kwer imume'u haw a'e wà nehe. Nezewe mehe ni amo nazanemuhàmuhàz kwaw ywy nànànar a'e wà nehe, i'i uzeupeupe wà.

5 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wezyw wà ywyrehe a'e kury, a'e tawhu hexak pà a'e kury, a'e tåpuzuhu iaiha ma'e iapo pyr hexak pà a'e kury. **6** — 'Aw teko a'e wà, pitai teko romo wanekon a'e wà. Uze'eg pitai ze'eg rupi wà. Uzypyrog ma'e iapo pà wà kury. Tàrityka'i upuner putar wyzai wemimutar iapo haw rehe wà nehe, i'i uzeupe. **7** — Zawezyw putar wapyr nehe, waze'eg imuaiw pà nehe. Nezewe mehe amo nuenu katu kwaw amogwer waze'eg a'e wà nehe kury. Ni amo nukwaw kwaw amogwer waze'eg wà nehe.

8 Nezewe Tupàn umuhàmuhàz a'e teko paw ywy nànànar a'e wà kury. Upytu'u a'e tawhu iapo re wà. **9** Mamew a'e tawhu her romo a'e. — Ma'e imuaiw pyrer, i'i her zaneze'eg rupi. Ta'e Tupàn umuaiw ywyrehe har waze'eg upaw rupi a'e xe, ywy nànànar teko wamuhàmuhàz pà a'e xe.

Xem zuapypayr wà

10 Xem izuapypayr waner amume'u putar xe ihe wà nehe kury. Umumaw mokoz kwarahy àmànuhu ikyr pawire. A'e kwarahy rehe Xem wereko 100 kwarahy. Uzexak kar ta'yra Arapaxaz izupe a'e 'ar mehe. **11** A'e re Xem umumaw amo 500 kwarahy wiko pà. Heta amo ta'yra izupe wà, amo tazyr izupe wà no.

12 Arapaxaz a'e, 35 kwarahy hereko mehe amo ta'yra uzexak kar izupe a'e kury. Xera ta'yra her romo a'e. **13** A'e re Arapaxaz umumaw amo 43 kwarahy wiko pà a'e. Heta amo ta'yra izupe wà, amo tazyr izupe wà no.

14 Xera a'e, 30 kwarahy hereko mehe uzexak kar ta'yur Emer her ma'e izupe a'e kury. **15** A'e re Xera umumaw amo 43 kwarahy wiko pà. Heta amo ta'yur izupe wà, amo tazyr izupe wà no.

16 Emer a'e, 34 kwarahy hereko mehe uzexak kar ta'yur Pereg her ma'e izupe a'e.

17 A'e re Emer umumaw amo 430 kwarahy wiko pà. Heta amo ta'yur izupe wà, amo tazyr izupe wà no.

18 Pereg a'e, 30 kwarahy hereko mehe ta'yur Heu her ma'e uzexak kar izupe a'e kury. **19** A'e re Pereg umumaw amo 29 kwarahy wiko pà. Heta amo ta'yur izupe wà, amo tazyr izupe wà no.

20 Heu a'e, 32 kwarahy hereko mehe uzexak kar ta'yur Xerug her ma'e izupe a'e kury. **21** A'e re Heu umumaw amo 27 kwarahy wiko pà. Heta amo ta'yur izupe wà, amo tazyr izupe wà no.

22 Xerug a'e, 30 kwarahy hereko mehe uzexak kar ta'yur Naor her ma'e izupe a'e.

23 A'e re Xerug umumaw amo 200 kwarahy. Heta amo ta'yur izupe wà, amo tazyr izupe wà no.

24 Naor a'e, 29 kwarahy hereko mehe uzexak kar ta'yur Ter her ma'e a'e kury.

25 A'e re Naor umumaw 119 kwarahy wiko pà. Heta amo ta'yur izupe wà, amo tazyr izupe wà no.

26 70 kwarahy imumaw ire heta na'iruz ta'yur Ter pe wà. Na'aw waner xe wà: Amàràw, Naor, Àrà.

Ter zuapyapyr wà

27 Na'aw Ter izuapyapyr waner xe wà kury: Amàràw, Naor, Àrà ta'yur waner romo wà. Heta Àrà ta'yur Iro her ma'e izupe.

28 Ta'yur Àrà Mawiron ywy rehe imàno mehe Ter wikuwe a'e rihi. Àrà umàno Ur tawhu pe uzexak kar awer pe.

29 Amàràw wereko Xaraz wemireko romo a'e. Naor wereko Miwka wemireko romo a'e. Miwka a'e, Izika a'e no, Àrà tazyr romo wanekon a'e wà. **30** Xaraz na'imemyr kwaw a'e, ta'e nupuner kwaw umemyr haw rehe xe.

31 Ter uehem oho Ur tawhu Mawiron ywy rehe har wi a'e. Oho Kànàà ywy rehe kury. Weraha wa'yr Àmàràw uezupi no. Weraha wemimino Iro Àrà ta'yur uezupi no. Weraha wa'yr hemireko Xaraz uezupi no. Uhem wà Àrà pe wà kury, Upyta a'e pe wiko pà wà.

32 Ter, umàno Àrà ywy rehe. Wereko 25 kwarahy umàno mehe.

Tupàn wenoz Àmàràw

12 **1** A'e 'ym mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uez'eg Àmàràw pe a'e.

— Ehem echo xe wi neiwy wi nehe, neànàm wanuwi nehe, neru heko haw wi nehe. Aexak kar putar amo ywy newe ihe nehe. Echo a'e ywy rehe nehe, i'i izupe.

2 — Nezuapyapyr heta teteau' putar a'e ywy rehe upuner ma'e romo wiko pà a'e wà nehe. Amono putar heze'egatu wanehe nehe.

Teko ywy nànànar ukwaw putar waner a'e wà nehe, ukwaw putar waneta haw a'e wà nehe. Ne nehe, nezuapyapyr a'e wà nehe no, peiko putar ikatuahy ma'e amogwer teko wanupe nehe, i'i izupe. **3** — Aze eremono neze'egatu amo teko wanehe nehe, amume'u putar heze'egatu a'e teko wanupe ihe nehe no. Aze eremono neze'egaiw amo teko wanehe nehe, amono putar heze'egaiw a'e teko wanehe ihe nehe no. Teko paw waneko haw ikatu wera'u putar nehe, ta'e amono heze'egatu nerehe ihe nehe xe, i'i izupe.

4 75 kwarahy hereko mehe Àmàràw uehem oho a'e ywy wi, Àrà wi a'e kury, Tupàn hemimume'u kwer rupi katete a'e kury. Iro oho hupi a'e no. **5** Àmàràw weraha amo teko uezupi a'e wà no, amo ma'e uezupi a'e wà no: hemireko Xaraz, i'ir Iro her ma'e, uma'e paw, wemetarer paw, uezupe uma'erekò e ma'e paw wà, ma'e Àrà pe wemipyhyk kwer paw. A'e ma'e paw weraha uezupi Àrà wi oho mehe kury. **6** Kànàà ywy rehe uehem mehe Àmàràw wahaw ywy, Xikez tawhu pe uehem pà. Xikez a'e, tawhu Tupàn pe imonokatu pyrer a'e. Heta amo ywyra Tupàn pe imonokatu pyrer a'e pe no. More, i'i teko ywy pehegwer a'e ywyra hereko har pe wà. A'e 'ar rehe teko Kànàà izuapyapyr

wiko a'e ywy rehe a'e wà. **7** A'e pe ihem mehe Tupàn uxexak kar wi Àmàràw pe kury. — Amono putar 'aw ywy nezuapyapyr wanupe ihe nehe, waneko àwàm romo ihe nehe, i'i izupe. A'e ywy rehe Àmàràw uzapo amo ma'ea'yr hapy haw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo a'e kury. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uxexak kar izupe a'e pe a'e xe. **8** A'e re Àmàràw oho ywy ywytyr heta haw pe kury. A'e ywy Metew tawhu huwake a'e tawhu wi kwarahy ihemaw kutyr tuz a'e. Umuapyk wàpuzràn a'e pe wiko pà kury. Iker haw wi kwarahy heixe haw kutyr Az tawhu tuz a'e. Àmàràw uzapo ma'ea'yr hapy haw Tupàn henataromo a'e pe no. Umuwete katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e pe kury. **9** A'e wi wata ko rupi amo 'ar rehe, kwe rupi amo ae 'ar rehe. Wata mehe oho iko Kànàà ywy rehe kwarahy ihemaw awyze har kutyr tuweharupi.

Àmàràw oho Ezit ywy rehe a'e kury

10 Amo 'ar rehe Kànàà ywy rehe upaw etea'i temi'u teko wanuwi kury. Ta'e àmàn nuhyk kwaw xe. Ima'uhez tuwe teko wà. A'e rupi Àmàràw wata oho Ezit ywy kutyr kury. — Amumaw putar amo zahy a'e pe hereko pà nehe, ta'e heta temi'u a'e pe teko wanupe xe, i'i uezupe. **11** Ezit ywy rehe uhem etea'i mehe Àmàràw uze'eg wemireko Xaraz pe kury. — Ezeapyaka katu heze'eg rehe nehe, i'i izupe. — Ereiko kuzà ipuràg eteahy ma'e romo. **12** Nerexak mehe Ezit ywy rehe har uze'eg putar nezewe uezupeupe a'e wà nehe. — Kwez kuzà a'e, Àmàràw hemireko romo hekon a'e, i'i putar uezupeupe a'e wà nehe. A'e rupi hezuka putar wà nehe, ta'e neputar putar a'e wà nehe xe. Nanezuka kwaw wà nehe, i'i Àmàràw wemireko pe. **13** A'e rupi, — Aiko heinyr romo ihe, ere wanupe nehe. A'e rupi nahezuka kwaw wà nehe, ta'e nepuràg eteahy ne xe. Herereko katu putar wà nehe, i'i izupe.

14 Ezit ywy rehe uhem mehe a'e ywy rehe har wexak hemireko Xaraz a'e wà.

— Ipuràg eteahy, i'i uezupeupe wà. **15** Amo tuwiaw ikàg wera'u ma'e ipytywà har wexak hemireko a'e wà no. Umume'u ipuràg eteahy haw oho uwihawete pe wà. A'e rupi amo weraha hemireko tuwhiwawete hâpuzuhu pe wà.

16 Xaraz ipuràg eteahy tuwhiwawete pe, a'e rupi tuwhiwawete uzapo kar ikatu ma'e Àmàràw pe. Omono ma'ea'yr izupe wà: àràpuhàràn wà, tapi'ak wà, zumen wà, kawaru kupewa'a kamher ma'e wà. Omono uma'erekö e ma'e izupe wà no: awa wà, kuzà wà no. **17** Tupàn wexak Xaraz pe uezapo ma'e kwer. A'e rupi uzepyk a'e tuwhiwawete rehe kury. Uzepyk iànam wanehe wà no. Umuma'eahy kar ma'eahy haw iaiwahy ma'e pupe wà. **18** A'e rupi tuwhiwawete wenoz kar Àmàràw imuwa kury. Upuranu hehe. — Mâràzàwe tuwe herereko pe nezewe ne, i'i izupe, hehe upuranu pà. — Mâràzàwe tuwe neremume'u kwaw Xaraz neremireko romo hekon haw ihewe, i'i izupe. **19** — Hereinyr romo hekon a'e, ere ihewe. A'e rupi areko heremireko romo ihe. Nako neremireko xe. Eho xe wi heraha pà nehe, i'i tuwhiwawete Àmàràw pe. **20** Na'e tuwhiwawete uze'eg zauxiapekwer wanupe kury. — Eraha Àmàràw Ezit ywy wi pe wà nehe kury, i'i wanupe. Weruzar ize'eg wà. Weraha hemireko wà no, ima'e paw heraha pà wà no.

Àmàràw utyryk Iro wi

13 ¹Uhem Àmàràw oho Ezit ywy wi wemireko rupi kury, uma'e paw heraha pà no. Oho Kànàà ywy pehegwer kwarahy ihemaw awyze har kutyr har pe kury. I'ir Iro her ma'e oho hupi a'e no. **2** Hemetarer katu Àmàràw. Heta tetea'u ima'e: tapi'ak wà, ita parat her ma'e, ita or her ma'e. **3** Wata ko rupi amo 'ar rehe. Wata kwe rupi amo 'ar rehe. Amo 'ar mehe uhem Metew tawhu pe. A'e wi oho amo ywy rehe. A'e ywy Metew huwake Az huwake tuz a'e. Wamtyer pe tuz. A'e 'ym mehe amo 'ar mehe uzapo weko haw a'e pe. **4** Uhem a'e Tupàn henataromo ma'ea'yr zuka awer pe

kury, wemiapo kwer amo 'ar rehe arer pe kury. Umuwete katu wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e pe kury.

5 Iro wata oho iko Àmàràw rupi a'e no. Weraha weimaw tetea'u uezupi wà no: àràpuhàràñ, àràpuhàràñete, tap'iak. Weraha uma'ereko ma'e uezupi wà no. Weraha wàñàm uezupi wà no. **6** Heta tetea'u waneimaw wanupe wà, a'e rupi ka'api'i nuhyk kwaw wanupe. A'e rupi nupuner kwaw uzemono'ogav rehe wà. **7** Àmàràw heimaw wanehe uzekaiw ma'e uzàmàtyry'ym Iro heimaw wanehe uzekaiw ma'e oho a'e wà kury. A'e 'ar rehe Kànàà izuapyapyr a'e wà, Perize izuapyapyr a'e wà no, wikuwe a'e ywy rehe a'e wà rihi. **8** Amo 'ar mehe Àmàràw uez'eg oho Iro pe a'e kury. — Aiko neànàmete romo ihe. Ereiko heànàmete romo ne. Na'ikatu kwaw zanezeàmàtyry'ymaw. Na'ikatu kwaw ihewe uma'ereko ma'e newe uma'ereko ma'e wazeàmàtyry'ymaw. **9** Zazemu'a'ak kury ty. Eho amo ywy kutyr ne nehe. Aha putar amo ae ywy kutyr ihe nehe. Ai'aw ywy paw rupi. Exak amo ipehegwer nezeupe nehe. Aze ereho ko rupi nehe, aha putar kwe rupi nehe. Aze ereho kwe rupi nehe, aha putar ko rupi nehe, i'i Àmàràw Iro pe.

10 Iro ume'e ywy uezake har rehe kury. Wexak ywyàpyznaw Zotàw yrykaw izywyr har Zoar tawhu huwake har. Ikatu izupe, ta'e heta tetea'u y'a'e pe xe. Nuzawy kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemitywer a'e. Nuzawy kwaw Ezit ywy. Ikatuahy a'e ywyàpyznaw a'e rihi, ta'e Tupàn numumaw kwaw Xotom tawhu a'e rihi xe, numumaw kwaw Komor tawhu a'e rihi xe. **11** A'e rupi Iro wexaexak ywyàpyznaw Zotàw yrykaw izywyr har kury. Wata oho kwarahy ihemaw kutyr kury. Nezewe utyryk uzewi wà. **12** Àmàràw upyta Kànàà ywy rehe. Iro wiko oho tawhu ywyàpyznaw Zotàw izywyr har rehe har rehe. Uzapo Iro uker haw oho iko, te uehm Xotom tawhu huwake kury. **13** Teko iaiw ma'e wiko Xotom tawhu pupe wà. Uzapo iaiwahy ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo wà, imuikwahy kar pà wà.

Tupàn umume'u uez'egatu Àmàràw rehe

14 Iro oho Àmàràw wi. Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uez'eg wà Àmàràw pe kury. — Xe nerekohaw pe nerekomehe eme'egatu kwarahy ihemaw awyze har kutyr kury, kwarahy heixe haw awyze har kutyr no, kwarahy ihemaw kutyr no, kwarahy heixe haw kutyr no. **15** Ko ywy neremixak kwer paw amono putar newe nehe, nezuapyapyr wanupe nehe no. Peiko putar izar romo tuweharupi nehe. **16** Amueta tetea'u kar putar nezuapyapyr ihe wà nehe. Waneta haw nuzawy kwaw ywy ku'i kwer heta haw wà nehe. Ni amo nupuner kwaw ywy ku'i kwer wapapar haw rehe wà. Nezewegatete ni amo nupuner kwaw nezuapyapyr wapapar haw rehe wà nehe no. **17** A'e rupi eata echo ywy rehe nehe, heixe haw awyze har kutyr har wi nehe, ihemaw awyze har kutyr har pe nehe, kwarahy ihemaw kutyr har wi nehe, kwarahy heixe haw kutyr har pe nehe no, ta'e amono putar newe ihe nehe xe, i'i Tupàn Àmàràw pe.

18 A'e rupi Àmàràw umuàgà'yim wàpuzràn wata àwàm rehe kury. Uzapo weko haw oho ywyra Manire ywy rehe har Tupàn pe imonokatu pyrer huwake a'e kury. Emerom tawhu huwake upyta. A'e pe Àmàràw uzapo amo ma'ea'yr hapy haw Tupàn henataromo a'e kury.

Àmàràw upyro Iro

14 **1** A'e 'ar rehe heta 4 tawhu a'e ywy rehe. Pitàitìagatu heta tawhu pe har wanuwhawete a'e wà no. Arapew wiko Xinar tawhu pe har wanuwhawete romo. Ariok wiko Erazar tawhu pe har wanuwhawete romo. Kenoraomer wiko Eràw tawhu pe har wanuwhawete romo. Xinaw wiko Koim tawhu pe har wanuwhawete romo. **2** Amo 'ar mehe a'e 4 tuwhawete uzàmàtyry'ym amo ae 5 tuwhawete oho a'e wà kury. Amume'u putar amogwer tawhu waner xe ihe wà, wanuwhawete waner xe ihe wà no. Mer wiko Xotom tawhu pe har wanuwhawete romo. Mirixa wiko Komor tawhu pe har

wanuwhawete romo. Xinawe wiko Anima tawhu pe har wanuwhawete romo. Xemewer wiko Zemoim tawhu pe har wanuwhawete romo. Heta amo tuwhawete no. Mera tawhu pe har wanuwhawete romo hekon a'e. Heta amo her a'e tawhu pe no. Zoar her inugwer romo. **3** Na'e a'e 5 tuwhawete omono'og wemiruze'eg zauxiapekwer a'e wà kury, ywyàpyznaw Yryhu Umànò Ma'e Kwer her ma'e huwake har rehe a'e wà kury. Xinim a'e ywy her romo a'e. **4** Tuwhawete Kenoraomer her ma'e a'e, umumaw 12 kwarahy a'e 5 tawhu pe har waneruze'eg pà a'e. 13 haw kwarahy rehe a'e 5 tawhu pe har wikkahy tuwhawete Kenoraomer pe wà kury. — Naxiputar kwaw a'e tuwhawete zanezar romo zane. A'e rupi xiàmàtyry'ym zaha zane nehe kury, i'i uzeupepe wà. Omono kar zauxiapekwer ikutyr wà. **5** 14 haw kwarahy rehe Kenoraomer hemiruze'eg zauxiapekwer paw a'e wà kury, weityk a'e zauxiapekwer a'e 5 tawhu pe har a'e wà kury. Weityk zauxiapekwer Hepai her ma'e Aterot-Karanai tawhu pe wà. Weityk zauxiapekwer Zuz her ma'e Hà tawhu pe wà. Weityk zauxiapekwer Emi her ma'e Xawe-Kiriatai tawhu pe wà. **6** Weityk zauxiapekwer Ore her ma'e ywytyr Xeir Enom ywy rehe har rehe wà no. Uzuka zauxiapekwer teteau' wà. Umužàñ kar amogwer wà. A'e zauxiapekwer uzàñ ma'e kwer uzàñ oho Ewpàrà ywy kutyr wà. Ywyxiguuhu uzypyrog a'e pe, Ewpàrà ywy izywyr. **7** A'e re Kenoraomer hemiruze'eg zauxiapekwer a'e wà, inugwer zauxiapekwer wazuka arer a'e wà no, uzewyr Kaney tawhu pe a'e wà kury. A'e 'ar rehe heta amo ae her a'e tawhu pe. En-Mipat her inugwer romo. A'e zauxiapekwer uzàmàtyry'ym Amarek ywy rehe har oho wà kury, teko wazuka pà wà, wama'e ipyhyk pà uzeupe wà. Weityk Amohe ywy rehe har Azàzaw-Tamar tawhu pe har wà no. **8** Na'e a'e 5 tuwhawete omono'og wemiruze'eg zauxiapekwer oho wà kury: Xotom tawhu, Komor tawhu, Anima tawhu,

Zemoim tawhu, Mera tawhu. **9** Oho ywy Xinim her ma'e pe wà kury, a'e 4 tuwhawete wanemiruze'eg zauxiapekwer waàmàtyry'ym pà wà kury. Eràw tawhu, Koim tawhu, Xinaw, Erazar. Nezewé mehe 4 tuwhawete uzàmàtyry'ym inugwer 5 tuwhawete a'e wà kury. **10** Heta tetea'u ywykwar ywyàpyznaw Xinim her ma'e rehe, heta tetea'u iraityràñ a'e pe no. A'e rupi Xotom pe har wanuwhaw a'e, Komor pe har wanuwhawete a'e no, uzeagaw zeàmàtyry'ymawhu wi uzàñ pà a'e wà. Nupuner kwaw a'e wi uhemaw rehe wà, ta'e u'ar a'e ywykwar pupe a'e wà xe. Amogwer tuwhawete uzàñ oho ywytyr kutyr wà. **11** A'e rupi a'e 4 tuwhawete a'e wà, upyhyk temi'u Xotom pe har Komor pe har upaw rupi a'e wà. Upyhyk ma'e hekuzar katu ma'e a'e tawhu pe har paw wà no. Oho a'e wi wà, a'e ma'e paw heraha pà wà. **12** Iro a'e, Amàràw i'ir a'e, wikuwe Xotom tawhu pe a'e 'ar rehe a'e. A'e rupi a'e tuwhawete weraha Iro uzeupi wemipyhyk kwer romo a'e wà no. Weraha ima'e paw uzeupi wà no. Ipurumuigo kar wer hehe uma'ereko e ma'e romo uzeupe a'e wà.

13 Amo awa uzàñ zauxiapekwer wanuwi wame'e 'ym mehe a'e. Umume'u uzeapo ma'e kwer paw oho Amàràw pe. A'e 'ar rehe Amàràw Emerew wikuwe ywyra Tupàñ pe imonokatu pyrer huwake a'e. Manire Amohe ywy rehe har wiko a'e ywyra izar romo a'e. Manire a'e, tywyr Eko a'e no, tywyr Aner a'e no, wiko Amàràw imyrypar romo a'e wà. **14** I'ir ipyhyk awer ikkwaw mehe Amàràw omono'og wemiruze'eg zauxiapekwer a'e wà kury. Paw rupi wiko heko haw pe uzexak kar ma'e kwer romo wà. Heta 318 wà. Amàràw oho wanupi. Uzàñ oho a'e 4 tuwhawete wanaikweromo wà. A'e 4 tuwhawete umupytu'u kar wemiruze'eg Nà tawhu pe wà kury. **15** Amàràw uhem a'e tawhu huwake a'e wà kury. Umuza'aza'ak wemiruze'eg zauxiapekwer mokoz imono'og pyrer romo wà kury. Pyhaw uzàmàtyry'ym a'e 4

tuwihawete wanemiruze'eg oho wà. Weityk amo wà. Uzuka zauxiapewer tetea'u wà, amogwer wamuzàn kar pà Oma tawhu kutyr wà. A'e pe uzuka amo wà no. Oma tawhu a'e, Namaz tawhu huwake kwarahy heixe haw awyze har kutyr tuz a'e. **16** A'e pe Àmàràw upyhyk a'e ma'e wanemiraha kwer paw heruzewyr pà heruwà weko haw pe. Werur uwí'ir Iro uezuepi no, ima'e paw no, hemireko wà no, hemiaihu wà no. Upaw rupi werur weko haw pe wà.

Mekizetek omono uze'egatu Àmàràw rehe

17 A'e re, Kenoraomer heityk ire, amogwer tuwihawete waneityk ire, uzewyr Àmàràw oho iko weko haw kutyr kury. Xotom tawhu pe har wanuwhawete uwàxi Àmàràw oho ywy Xawe yrykaw izywyr har rehe a'e kury. Tuwihawete iziyw amo a'e ywy her romo a'e. **18** Mekizetek a'e, Xarez tawhu pe har wanuwhawete a'e, xaxeto Tupàn Ywate Wera'u Har henataromo har a'e, werur typy'ak a'e pe a'e kury. Werur uwà tykwer win her ma'e a'e pe no. **19** Mekizetek omono uze'egatu Àmàràw rehe kury. Nezewe i'i a'e.

Tupàn Ywate Wera'u Har a'e,
ywak iapo arer ywy iapo arer a'e,
Tuwe omono uze'egatu
nerehe a'e nehe.

20 Ximume'u Tupàn Ywate Wera'u Har ikatu haw izupe nehe,
teko wanupe nehe no.

Ta'e umur peàmàtyr'yamar kwez
pepo pe a'e wà kury xe, i'i izupe.

Na'e Àmàràw omono ma'e wemirur kwer ikurer Mekizetek pe kury. Aze heta 10 ma'e, omono pitài izupe. Ma'e imono pyr omono izupe.

21 A'e re Xotom pe har wanuwhawete uze'eg Àmàràw pe kury. — Epyhyk ma'e neremipyhyk kwer nezeupe nehe. Xo teko heànàm zo emuzewyr ihewe ne wà nehe, i'i izupe.

22 Àmàràw uwazar iz'e'eg izupe kury.
— Aupir hepo Tupàn Tuweharupi Wiko

Ma'e henataromo ihe kury. Tupàn Ywate Wera'u Ma'e romo ywak ywy iapo arer romo hekon a'e. **23** Amume'uhay putar heremipaò ràm ihe kury. Napyhyk pixik kwaw ni pitài nema'e ihe nehe, ni inemu'i nehe, ni xapat ihàm nehe. Nezewe mehe — Kwa, amuigo kar Àmàràw hemetarer katu ma'e romo ihe, nerepuner pixik kwaw ne'e haw rehe nehe, i'i Àmàràw a'e tuwihawete pe. **24** — Naputar kwaw nema'e. Xo heremiruze'eg wanemi'u apyhyk kwez newi. Naputar kwaw amo. Heta na'iruz hemryrypar wà: Aner, Eko, Manire. A'e ae upuner ma'e ipyhykaw rehe pitàitâigatu uezuepi wà nehe.

Tupàn umume'u wemipaò ràm Àmàràw pe

15 ¹ Amo 'ar rehe Àmàràw wexak amo ma'e upuahu pe har zàwenugar a'e kury. Hexak mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wà izupe. — Ekyze zo nehe, Àmàràw. Urupyro putar ikatu 'ymaw paw wi ihe nehe. Amono putar ma'e tetea'u newe nehe, neremipaò kwer hekuzaromo nehe, i'i izupe.

2 Uwazar Àmàràw iz'e'eg izupe kury. — O hezar. O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Ma'e neremimur ràm ikatu wewer putar ihewe nehe. Naputar kwaw nehe, ta'e naheta pixik kwaw hera'yr ihewe xe. Ni pitài naheta kwaw ihewe. Eriezer Namaz tawhu pe har a'e nehe, upyhyk putar hema'e kwer hemàno re upaw rupi a'e nehe. **3** Neremur kwaw hera'yr ihewe ne wà, a'e rupi amo ihewe uma'erek ma'e a'e nehe, hereko haw pe uzexak kar ma'e a'e nehe, upyhyk putar hema'e kwer hemàno re a'e nehe, i'i Àmàràw Tupàn pe.

4 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e izupe. — Nera'yrete wiko putar nema'e kwer ipyhyk àràm romo nemàno re a'e nehe. Newe uma'erek ma'e Eriezer nupyhyk kwaw nema'e kwer nehe, i'i izupe.

5 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e weraha Àmàràw hàpuz wi katu pe kury, izupe uze'eg pà kury. — Eme'e ywate.

Epapar zahytata, aze erepuner. Azeharomoete nezuapyapyr waneta àwàm nuzawy kwaw zahytata waneta haw nehe, i'l izupe.

6 Àmàràw uzeruzar tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe kury. A'e rupi, — Nekatu ihewe, i'l Tupàn izupe. **7** Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e izupe, — Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. Kwehe mehe urupyro Mawiron ywy wi Ur tawhu wi ihe, ta'e heporomono wer ko ywy rehe newe nerekohaw romo ihe xe, i'l izupe.

8 — O hezar, O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ne, i'l Àmàràw izupe. — Mâràzàwe akwaw putar ko ywy heywy romo heko àwàm ihe nehe, i'l izupe, hehe upuranu pà.

9 Uwazar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg izupe. — Erur amo tapi'ak kuzà xe ihewe nehe kury. Erur amo àràpuhàrànete amo àràpuhàràn hawitu ma'e rehe we nehe no, paw rupi na'iruz kwarahy hereko har wà nehe. Erur amo pyku'i nehe no, amo pykahu nehe no, i'l Tupàn izupe.

10 Àmàràw upyhyk a'e ma'ea'yr ize'eg rupi katete wà kury, waneraha pà Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà kury. Upe'i'ai'ág pitaitàigatu mokoz pehegwer romo wà. Amo tapi'ak iphegwer omono xe, inugwer iphegwer huwake. Nezewagatete omono amo ma'ea'yr iphegwer inugwer pehegwer huwake. Nupei'ai'ág kwaw wiràmiri wà. **11** Na'e apitaw uzypyrog wezyw pà a'e ma'ea'yr wa'aromo wà kury. Àmàràw umuwewe kar a'e wi wà. **12** Ikaruk

etea'i mehe Àmàràw uker tuwe kury. A'e 'ar mehe we uker mehe we ukyze tuwe kury. Ikyzeahy haw wiko izar romo. **13** Na'e uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury. — Ekwaw katu ko ma'e nehe. Nezuapyapyr wikiwu putar oho amo ae ywy rehe a'e wà nehe. A'e pe uma'erek e putar amo wanupe wà nehe. A'e pe har upuraraw kar putar ma'erahy nezuapyapyr wanupe wà nehe. Umumaw putar 400 kwarahy a'e ywy rehe ma'erahy ipuraraw pà wà nehe. **14** Ihe azepyk putar teko a'e ywy rehe har wanehe ihe nehe, nezuapyapyr wanupe ma'erahy ipuraraw kar har wanehe ihe nehe. Amo 'ar mehe nezuapyapyr uhem putar oho a'e ywy wi wà nehe, temetarer tetea'u heraha pà uezupi wà nehe, ma'e hekuzar katu ma'e tetea'u heraha pà wà nehe no. **15** Na'e amo 'ar mehe netua'uet mehe nerekohaw ikatuahy putar nehe, eremàno putar nerurywete haw inuromo nehe. Utym putar neretekwer wà nehe. A'e re ereho putar neipy wapyr nehe, umàno ma'e kwer waptya haw pe nehe. **16** Nera'yr upurumuzàg putar wà nehe no. Wana'yr upurumuzàg putar wà nehe no. Wana'yr upurumuzàg putar wà nehe no. Wana'yr upurumuzàg putar wà nehe no. 4 haw wapurumuzàmuzàg ire nezuapyapyr uzewyr putar xe wà nehe. Namuhem kar kwaw xe har Amohe her ma'e ihe wà rihi. Amo 'ar mehe, iaiw tuwe ma'e romo waneko mehe amuhem kar putar xe wi ihe wà nehe, ta'e a'e 'ar mehe ikatu putar wanehe hezepyk àwàm ihewe nehe xe, i'l izupe.

17 Pyhaw kury. Ipytunahy. Tàrityka'i uzexak kar tâtàpyzgwer hyru a'e pe kury. Tâtàxiner uhem wà izuwi. Uzexak kar amo tatainy a'e pe no. A'e tâtàpyzgwer a'e, tatainy a'e no, ukwaw oho a'e ma'ea'yr pehegwer wamyter romo a'e wà kury. **18** A'e 'ar mehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapokatu uze'égaw Àmàràw rehe we kury. — Amono putar ko ywy nezuapyapyr wanupe ihe nehe. Ko ywy uzypyrog Ezit ywy izywyr. Oho yrykaw Ewparat pe. **19** Nezuapyapyr upyhyk putar ywy amo teko waneko haw wà nehe: Kene izuapyapyr

wà, Keneze izuapyapyr wà, Kazimone izuapyapyr wà, **20** Etew izuapyapyr wà, Perize izuapyapyr izuapyapyr wà, Hepai izuapyapyr wà, **21** Amohe ywy rehe har wà, Kànàà izuapyapyr wà, Zirikaze izuapyapyr wà, Zepuze izuapyapyr wà. Upaw rupi katete waiwy amono putar newe nehe.

Agar Izimaew rehe we

16 ¹Xaraz Àmàràw hemireko na'imemyr kwaw a'e rihi. Àmàràw nata'yr kwaw a'e. Heta amo kuzà uma'erek e ma'e Ezit ywy rehe har Xaraz pe. Agar her romo a'e. **2** Amo 'ar rehe Xaraz uze'eg Àmàràw pe kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nehemumemyr kar kwaw a'e. A'e rupi eker echo ko kuzà ihewe uma'erek ma'e puhe nehe 'y. Nezewe mehe zo ru'u apuner hememymr haw rehe aipo ihe no 'y, i'i umen pe. — He'e, i'i imen izupe. **3** A'e rupi omono Agar umen pe kury, hemirekoagaw romo kury. A'e 'ym mehe Àmàràw umumaw 10 kwarahy Kànàà ywy rehe wiko pà. **4** Uker Àmàràw oho Agar puhe. Ipuru'a kury. Upuru'a haw ikwaw mehe Agar uzypyrog uze'eg pà upy'a pe. — Kwa, aiko wera'u Xaraz wi ihe, ta'e na'ipuru'a kwaw a'e 'y. Ihe hepuru'a ihe kury, i'i uezupe. Ima'enukwaw zemueteahy uzar rehe. **5** Na'e Xaraz uze'eg Àmàràw pe kury. — Agar uze'eg zemueteahy iko herehe a'e, ta'e eremumuru'a ne 'y, i'i izupe. — Ihe ae amono newe ihe. Ukwaw upuru'a haw kury, a'e rupi hererekko uzemueteahy haw romo a'e kury. Aze ru'u neerezapo ikatu 'ym ma'e Tupàn henataromo, aze ru'u ihe azapo ikatu 'ym ma'e henataromo. Tuwe Tupàn Tuweharupi Wikuwe Ma'e umume'u ikatu 'ym ma'e iapo arer nehe. Aze ru'u ne, aze ru'u ihe, i'i umen pe.

6 Uwazar Àmàràw ize'eg izupe. — Ne kutu erekwaw. Agar wiko newe uma'erek e ma'e romo a'e. Ne aeerezapo kar ma'e izupe. A'e rupi ezapo neremimutar izupe nehe, i'i izupe. A'e rupi Xaraz uzypyrog ma'erahy ipuraraw kar pà Agar pe kury. Tuweharupi uzapo ikatu 'ym ma'e izupe. A'e

rupi amo 'ar rehe Agar uzàñ oho a'e wi izuwi.

7 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e weko haw pe har zàwenugar romo uezapo ma'e kwer wexak Agar oho ywyxig heta haw pe heko mehe. Wiko amo 'zygwar huwake a'e 'ar rehe. Xur tawhu piar izywyr hin a'e. **8** Upuranu Tupàn heko haw pe har Agar rehe kury. — Agar, Xaraz pe uma'erek e ma'e ne, ma'e wierezur iko ne, ma'e pe ereho putar nehe, i'i izupe. — Àzàñ tuwà iteko hezar wi ihe 'y, i'i izupe.

9 A'e rupi a'e Tupàn heko haw pe har umume'u hemiapo ràm izupe kury. — Ezewyr echo nezar pe nehe, ezapo hemiapo kar upaw rupi nehe, i'i izupe.

10 Nezuappyapyr amuigo kar putar tekotetea'u romo ihe wà nehe.

Azeharomoete heta tetea'u
putar wà nehe.

Ni amo nupuner kwaw
wapapar haw rehe wà nehe.

11 Nepuru'a kury. Awa uzexak kar putar newe nehe.

Emono Izimaew her romo izupe nehe.
Ta'e Tupàn wenu nerehapukaz tawer
ma'erahy ipuraraw mehe a'e xe.

(Izimaew a'e, — Tupàn zanerenu katu, i'i zaneze'eg rupi a'e).

12 Nememyr awa a'e nehe,
zumen hehaite ma'e zàwe hekon
putar a'e nehe.

Uzàmàtyry'ym putar amogwer tekotete
upaw rupi katete a'e wà nehe.

Amogwer tekotete uzàmàtyry'ym putar
nememyr awa upaw rupi katete a'e
wà nehe no.

Uzapo putar weko àwàm muite a'u
amogwer wàñàm wanuwi nehe,
i'i Tupàn heko haw pe har kuzà pe.

13 Na'e Agar omono amo ae her Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe kury. — Tupàn ma'e hexakar, i'i a'e her pyahu. Omono a'e her izupe ta'e Tupàn uze'eg wà izupe a'e xe. Ta'e upuranu uezhe nezewe a'e xe. — Aze ru'u aexak herexakar ihe. Aipo aexak tuwe ihe, i'i uezupe, uezhe upuranu pà. **14** A'e rupi

teko a'e wà, — 'Yzygwar herexakar wikuwe ma'e, i'l izupe a'e pe a'e wà kury. Kanez tawhu huwake Mere tawhu huwake hin a'e. Wamyter pe hin.

15 Uzexak kar Agar imemyr a'e kury. Agar omono umemyr Àmàràw pe ta'yr romo kury. Omono Izimaew her romo. **16** Àmàràw wereko 86 kwarahy Izimaew izexak kar mehe.

Àmàràw uzapo zawaiw katu ma'e Tupàn pe

17 ¹Ummuw amo kwarahy. Àmàràw wereko 99 kwarahy kury. Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzexak kar wà izupe a'e kury. Uze'eg izupe, — Tupàn upuner wera'u ma'e romo aiko ihe. Eze'eg echo iko ihewe tuweharupi nehe. Ezapo heremimutar eho iko tuweharupi nehe no. **2** Azapokatu putar heze'egaw nerehe we nehe. Amono putar nezuapyapyr tetea'u newe ihe wà nehe, i'l izupe. **3** Na'e Àmàràw wapyk upenàràg rehe kury. Uhyk uwa ywy rehe. Uze'eg Tupàn izupe. **4** — Ko heze'egaw azapokatu putar nerehe we kutàri ihe kury. Ereiko putar teko tetea'u wanu romo nehe.

5 Tàrityka'i amono putar amo ae nerer newe nehe kury. Àmàràw, a'e iteko newe kury. Kutàrigwepe kury, Àmàràw, a'e putar newe ihe nehe. Ko 'ar rehe nehe, amo 'ar rehe nehe no. Ta'e urumuigo kar putar teko tetea'u wanu romo ihe nehe xe. — Teko tetea'u wanu, i'l Àmàràw her zaneze'eg rupi. **6** Amueta tetea'u putar nezuapyapyr ihe wà nehe. Amo nezuapyapyr wiko putar tuwhiwete romo wà nehe. **7** Azapokatu tuwe ko heze'egaw nerehe we. Nazewyr pixik kwaw izuwi nehe. Nahereharaz pixik kwaw izuwi nehe. Amume'u kwez newe. Amume'u putar nezuapyapyr wanupe nehe no. Ihe Tupàn ihe, tuweharupi aiko putar nezar romo ihe nehe, aiko putar nezuapyapyr wazar romo ihe nehe no. **8** Ereiko ko ywy rehe amo ae ywy rehe har zàwegatete. Amono putar ko ywy newe nehe, nezuapyapyr wanupe nehe no. Nezuapyapyr wiko putar Kànàà izuapyapyr

waiwy nànàn wà nehe, tuweharupi wà nehe. Aiko putar wazar romo ihe nehe no, i'l izupe.

9 Uze'eg wi Tupàn izupe kury. — Ne Àmàràw ne, ereruzar putar heze'eg tuweharupi nehe. Nezuapyapyr weruzar putar heze'eg tuweharupi wà nehe no.

10 Azapokatu tuwe heze'egaw kwez nerehe we kury, nezuapyapyr wanehe we no. A'e rupi, ezapo ma'e nezar romo hereko haw hexak kar pà nehe kury. Emonohok kar nepirera'i nezewi nehe. Awa nerekoh haw pe har paw omonohok kar putar upirera'i a'e wà nehe no, uzar romo hereko haw hexak kar pà purupe a'e wà nehe no. **11** Pirera'i imonohok kar haw ukwaw kar putar heze'egaw heremiaipo katu kwer purupe nehe, pezar romo hereko haw hexak kar pà purupe nehe no. **12** Ko 'ar henataromo nehe, tuweharupi nehe, pemonohok kar putar pena'yr wapirera'i upaw rupi pe wà nehe. Wazexak kar ire nehe, tuwe pemumaw 8 'ar nehe. A'e mehe pemonohok kar wapirera'i nehe. Pezapo nezewegatete uma'erekoh e ma'e wana'yr peneko haw pe uzexak kar ma'e ràm wanupe nehe no, uma'erekoh e ma'e amo ae ywy rehe penemime'eg karer wanupe nehe no. **13** Pemonohok kwarer peneko haw pe har wapirera'i paw rupi pe wà nehe. Ni pitái nupuya kwaw imonohok 'ym pà nehe. Pirera'i monohokaw nuzawy kwaw herer wanetekwer rehe imuapyk pyrer nehe. A'e rupi teko ukwaw putar heze'egaw heremiaipo katu kwer ipaw pixik 'ym àwàm a'e wà nehe. **14** Aze amo nomonohok kar kwaw upirera'i nehe, nupuner kwaw pepyr weko haw rehe nehe, ta'e numuawate kwaw heze'egaw heremiaipo katu kwer a'e xe, i'l izupe.

15 A'e re Tupàn uze'eg wi Àmàràw pe kury. — Ko 'ar rehe, — Xaraz, ere neremireko pe. Epytu'u nezewi ne'e re nehe. — Xar, ere izupe nehe kury. — Tuwhiwete tazyr, i'l her zaneze'eg rupi. **16** Amono putar heze'egatu neremireko rehe nehe. Amono putar kwarerai'i izupe nera'yr romo nehe. Azeharomoete amono putar

heze'egatu hehe nehe. Wiko putar teko tetea'u wahy romo nehe. Amo izuapyapr wiko putar tuwihawete romo a'e wà nehe no, i'i izupe.

17 Wapyk Àmàrààw upenàràg rehe kury. Umuhyk uwa ywy rehe. Uzypyrog upuka pà. Uze'eg nezewe uezupe. — Aipo heta putar ta'yr amo awa 100 kwarahy hereko har pe. Heta 90 kwarahy Xar a'e no. Aipo upuner umemyr haw rehe azeharomoete nehe, i'i uezupe. **18** Na'e uze'eg Tupàn pe kury. — Aze mo Izimaew wiko neze'egatu hereko pà, ikatu mo ihewe, i'i izupe.

19 Uze'eg wi Tupàn izupe. — Amume'u Xar neremireko imemyr àwàm kwez newe ihe. Umur putar kwarer newe nera'yr romo nehe. — Izak, eremono putar izupe her romo nehe. — Upuka, i'i her zaneze'eg rupi. Azapo putar ma'e heze'eg heremimume'u kwer rupi katete Izak pe nehe, izuapyapr wanupe nehe no, tuweharupi nehe, awyze har rupi nehe. **20** Emono neze'egatu Izimaew rehe nehe, ere ihewe. Amono putar heze'egatu hehe ihe nehe no. Heta tetea'u putar ta'yr izupe wà nehe no. Heta tetea'u putar izuapyapr izupe wà nehe no. Umužàg putar 12 tuwihawete a'e wà nehe. Amuigo kar putar izuapyapr teko ikàg ma'e tetea'u romo ihe wà nehe no. **21** Heze'eg heremimume'u kwer azeharomoete har rupi azapo putar ma'e Izak nera'yr pe ihe nehe. Uzexak kar putar nera'yr Izak neremireko pe ko 'ar rehe amo kwarahy rehe nehe, i'i izupe.

22 Àmàrààw pe uze'eg pawire uezepir Tupàn a'e kury, a'e pe hezar pà a'e kury. **23** A'e 'ar mehe we Àmàrààw uzapo ma'e Tupàn ze'eg rupi katete. Omonohok wa'yr Izimaew ipirera'i oho izuwi kury. Uzapo nezewegatete amogwer awa weko haw pe har nànàn no, uma'ereko e ma'e weko haw pe uzexak kar ma'e kwer wanupe, amo ae ywy rehe wemime'eg karer wanupe no. **24** Àmàrààw wereko 99 kwarahy upirera'i imonohok kar mehe a'e. **25** Ta'yr Izimaew wereko 13 kwarahy a'e no. **26** Àmàrààw omonohok kar upirera'i. A'e 'ar mehe we omonohok wa'yr

ipirera'i izuwi no. **27** Uzapo nezewegatete haw uma'ereko e ma'e nànàn no, weko haw pe uzexak kar ma'e wanupe, amo ae ywy rehe ime'eg kar pyrer wanupe no. Upaw rupi katete awa omonohok kar upirera'i a'e 'ar mehe wà.

Tupàn umume'u ta'yr ràm Àmàrààw pe

18 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzexak kar Àmàrààw pe a'e kury, ywyra tyw Manire her ma'e pe a'e kury. (Teko omonokatu a'e ywyra Tupàn pe wà.) Kwarahy ywy imuaku wera'u kar mehe uzexak kar uezupe. Àmàrààw wapyk in wàpuz huken huwake. **2** Ume'e pe pe kury. Wexak na'iruz awa wà. U'àm pepa'i wà. Hexak mehe uzàn oho wanuwàxi mà. Wapyk upenàràg rehe. Umuhyk uwa ywy rehe wanupe uze'eg pà kury. **3** — Hezar wà, aze hekatu penenataromo nehe, pekwaw zo hereko haw huwake pepytu'u 'ym pà nehe. Pepytu'u xe hereko haw pe nehe, i'i wanupe. **4** — Arur kar putar 'y heremiruze'eg wanupe nehe, peme nehe. A'e mehe pepuner pezepyez taw rehe nehe. A'e re pepytu'u putar xe ywyra iwype nehe, i'i wanupe. **5** — Arur putar temi'u pixik peme nehe no. Nezewe mehe pekàgaw uzewyr putar peme nehe. A'e mehe pepuner peata wi haw rehe nehe, i'i wanupe. — Hemuwete pe xe hepyr pezur mehe. A'e rupi, tuwe azapo ikatu ma'e peme nehe, i'i wanupe. Uze'eg wi izupe wà. — Ikatu. Ezapo a'e ma'e neremimume'u kwer rupi nehe kury, i'i izupe wà.

6 Uzàn Àmàrààw oho wàpuzràn pupe kury, wemireko Xar pe uze'eg pà kury. — Tàrityka'i epyhyk 10 kir arozràn imuku'i pyrer nehe, ezapo typ'ak nehe, i'i izupe.

7 A'e re uzàn tapi'ak wamono'ogaw pe kury. Wexak amo tapi'aka'yr ipyahu ma'e kury. Omono wemiruze'eg pe. Hemiruze'eg uzuka tapi'ak imuàgà'y'm pà a'e awa wanemi'u ràm romo kury.

8 Àmàrààw upyhyk tapi'ak kamykwer imuazahy kar pyrer. Upyhyk tapi'ak kamykwer no. Upyhyk ma'ero'o kwer imuàgà'y'm pyrer no. Weraha a'e weko haw

pe uhem ma'e kwer wanupe kury. A'e pe ywyra iwype u'u kar a'e temi'u a'e na'iruz awa wanupe. Ume'e wanehe wamai'u mehe. **9** Na'e upuranu hehe wà. — Ma'e pe wiko neremireko Xar a'e, i'i izupe wà. — Heràpuzràn pupe hekon, i'i wanupe.

10 Amo i'i Àmàràw pe. — Kwezomo kwarahy mehe azewyr wi putar xe nerexak pà ihe nehe. A'e kwarahy mehe ko zahy rehe heta putar imemyr Xar pe nehe, i'i izupe. Xar u'am Àmàràw hakykwepe a'e 'ar mehe we a'e, tâpuzràn hukenaw huwake a'e. Wenu waze'eg mehe. **11** Àmàràw tua'uhez tuwe a'e, Xar ihya'uhez a'e no. A'e rupi Xar nupuner kwaw umemyr haw rehe. **12** A'e rupi Xar upuka upy'a pe kury. — Hehya'uhez ihe. Hezar itua'uhez a'e no. Aipo apuner agwer ikatuahy haw ikwaw paw rehe hemen puhe ihe nehe, i'i uezupe upy'a pe.

13 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuranu wi Àmàràw rehe kury. — Mâràzàwe tuwe upuka Xar a'e, i'i izupe. — Hehya'uhez wera'u ihe, a'e rupi napuner kwaw hememyr haw rehe ihe, i'i kwez uezupe kury. Mâràzàwe tuwe uze'eg nezewe, i'i Àmàràw pe. **14** — Aipo Tupàn nupuner kwaw wyzai ma'e iapo haw rehe, i'i izupe, hehe upuranu pà. Ko ma'e amume'u kwez newe. — Kwezomo kwarahy mehe azewyr putar xe nerexak pà ihe nehe. A'e kwarahy reho ko zahy rehe heta putar imemyr Xar pe nehe, a'e kwez newe, i'i wi izupe.

15 Ize'eg henu mehe Xar ukzye izuwi kury. — Naze'eg kwaw nezewe ihe, i'i mua'u wer izupe. — Napuka kwaw kwez ihe, i'i izupe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi izupe. — Neremu'em kwez ne. Erepuka tuwe kwez ne, i'i izupe.

Àmàràw ipurupyro wer Xotom tawhu pe har wanehe

16 Na'e a'e awa Àmàràw heko haw pe upytu'u ma'e kwer oho amo me a'e wà kury. Àmàràw wata oho wanupi, wanape ràm hexak kar pà wanupe. Ipurexak wer Xotom

tawhu rehe wà. **17** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg uezupe kury. — Nazumim kwaw heremiapo ràm Àmàràw wi ihe nehe, i'i uezupe. **18** — Izuapyapyr a'e wà nehe, heta tetea'u putar a'e wà nehe, ikàg putar a'e wà nehe no. Wanexak mehe amogwer teko ywy rehe har paw ukwaw putar hekatu haw a'e wà nehe. — Emur neze'egatu urerehe nehe, i'i putar ihewe wà nehe. **19** Aexak Àmàràw hezeupe ihe. A'e rupi uzapo kar heremimume'u ràm wa'y'r wanupe nehe, uzuapyapyr wanupe nehe no. A'e rupi izuapyapyr uzapo putar ikatuahy ma'e wà nehe, heze'eg iawy 'ym pà wà nehe. Aze weruzar tuwe heze'eg wà nehe, azapo putar heremimume'u kwer upaw rupi katete ihe nehe, ikatuahy ma'e purupe iapo pà Àmàràw rehe ihe nehe, i'i uezupe.

20 A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Àmàràw pe kury. — Amo umume'u Xotom tawhu pe har wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e ihewe wà. Umume'u Komor tawhu pe har wanemiapo kwer ihewe wà no. — Iaiw tuwe wanemiapo kwer, i'i ihewe wà. Iaiw tuwe wanemiapo ihewe. Iro ihewe. **21** Awezyw putar aha a'e pe wapyr ihe nehe kury, waneko haw hexak pà wanemiapo hexak pà ihe nehe kury. Nezewe akwaw putar a'e imume'u pyrer nehe. Aze ru'u azeharomoete, aze ru'u temu'em, i'i Àmàràw pe.

22 Na'e mokoz awa Àmàràw ipyr har uhem oho Xotom tawhu kutyr wà kury. Àmàràw upyta a'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe we. **23** Uhem Àmàràw huwakea'i hehe upuranu pà. — Aipo erezuka putar teko ikatu ma'e amogwer teko iaiw ma'e wainuromo ne wà nehe, i'i izupe. **24** — Aze ru'u heta 50 tekó ikatu ma'e a'e tawhu pe wà. Aze heta 50 wà nehe, aipo eremumaw putar tawhu ne nehe, i'i izupe. — Aipo nanereharaz kwaw wanemiapo kwer wi nehe, a'e 50 ikatu ma'e neremiamutar wapyro pà nehe. **25** Nerezuka kwaw ikatu ma'e ikatu 'ym ma'e wainuromo ne wà nehe. Ta'e ikatu ma'e nuzapo kwaw iaiw ma'e amogwer wazàwe wà xe. Ezuka

zo a'e paw rupi ne wà nehe. Ereiko teko wanemiapo kwer ikwaw par romo ne, ikatu 'ym ma'e wanehe uzepyk ma'e romo ne. A'e rupi nerezepyk kwaw ikatu ma'e wanehe nehe, i'i Amàrààw Tupàn pe.

26 Tupàn uze'eg wi izupe. — Aze aexak 50 teko ikatu ma'e Xotom tawhu pe ihe wà nehe, hereharaz putar a'e pe har wanemiapo kwer wi upaw rupi ihe nehe, a'e 50 teko wakatu haw hekuzaromo ihe nehe, i'i izupe.

27 Uze'eg wi Amàrààw izupe kury. — Aze'eg wi putar nehe kury. Aze heze'eg àwàm na'ikatu kwaw nehe, ezepyk zo herehe nehe, ta'e ereiko teko paw wazar romo ne xe. Ihe aiko umâno ma'e ràm ikàg 'ym ma'e romo ihe. **28** Aze ru'u heta xo 45 teko ikatu ma'e zo wà nehe. Nezewe azo'ok 5 teko a'e 50 teko wanuwi ihe wà. Aipo eremumaw putar tawhu a'e 5 teko wanehe nehe, i'i izupe. Uze'eg wi Tupàn izupe. — Aze heta xo 45 teko ikatu ma'e zo wà nehe, naityk kwaw tawhu ihe nehe, i'i izupe.

29 — Aze heta xo 40 teko ikatu ma'e zo wà nehe, i'i izupe. Uze'eg wi Tupàn izupe. — Azamutar katu a'e 40 teko ihe wà, a'e rupi nazuka kwaw tawhu pe har ihe wà nehe, naityk kwaw tawhu ihe nehe, i'i izupe.

30 Uze'eg wi Amàrààw izupe. — Eikwahy zo ihewe nehe, hezar, heze'eg wi haw rehe nehe. Aze heta 30 wà nehe, i'i izupe. — Aze heta 30 wà nehe, hereharaz putar tawhu pe har wanemiapo kwer wi ihe nehe, i'i Amàrààw pe.

31 Uze'eg wi Amàrààw. — Azeharomoete uruputupyk iteko ihe, hezar. Aze heta 20 wà nehe, i'i izupe. — Azamutar katu a'e 20 ihe wà nehe, a'e rupi naityk kwaw a'e tawhu ihe nehe, i'i Amàrààw pe.

32 Na'e iahykaw rehe uze'eg wi Amàrààw izupe. — Eikwahy zo ihewe nehe, hezar. Xo pitai haw zo apuranu putar ihe kury. A'e re naze'eg kwaw nehe. Aze heta 10 wà nehe, i'i izupe. — Aze heta 10 wà nehe, naityk kwaw tawhu ihe nehe, i'i izupe.

33 Tupàn Amàrààw pe uze'eg pawire oho a'e wi izuwi kury. Uzewyr Amàrààw weko haw pe kury.

Tupàn umumaw Xotom tawhu Komor tawhu a'e wà kury

19 ¹ Karuketea'i mehe uhem a'e mokoz Tupàn heko haw pe har Xotom tawhu pe a'e wà kury. Iro wapyk in pàrirogaw huwake uken huwake a'e. A'e Tupàn heko haw pe har wanexak mehe upu'äm kury, wakutyr wata pà kury, wamuixe kar pà tawhu pupe kury. Wapyk upenàràg rehe, umuhyk uwa ywy rehe.

2 Uze'eg wanupe. — Hezar wà. Aiko xe penehe hezekaiw katu ma'e romo ihe. A'e rupi peinu heze'eg nehe. Peixe heràpuz pupe nehe. Pepuner pezepyez taw rehe nehe, peker putar heràpuz me nehe. Pyhewe pem'e nehe, peata wi pà nehe, i'i wanupe. — Nan, uruker putar katu pe nahu rupi nehe, i'i izupe wà.

3 Uze'eg wiwi tuwe Iro wanupe. A'e rupi weruzar ize'eg wà, hàpuz pupe oho pà hupi wà. Iro uzapo kar wanemi'u ràm pyhaw har wanupe. Umihir kar typ'yak imuapiruru kar pyr 'ym no. Umái'u katu hàpuz me uhem ma'e kwer wà. **4** Waker 'ym mehe we awa kwer Xotom tawhu pe har upaw rupi wà, kwàkwàmo wà, te tua'u kwer wà no, upu'äm Iro hàpuz izywyr wà: xe wà, pe pe wà no.

5 Wenoz Iro imuwà uezupe wà. Upuranu hehe wà. — Ma'e pe oho a'e awa karuketea'i mehe neràpuz me uhem ma'e kwer wà, i'i izupe wà. — Erur xe urewe ne wà kury, ta'e ureker wer wapuhe ure no xe, i'i izupe wà.

6 Iro uhem weko haw wi wanupe uze'eg pà katu pe. Uwàpytm uken. Uze'eg wanupe. **7** — Hemyrypar wà. Pezapo zo iaiwahy ma'e nehe. **8** Pezeapyaka katu ko heze'eg rehe nehe. Heta we mokoz herazyr ihewe wà rihi. Awa puhe oho 'ym ma'e romo wanekon wà rihi. Arur putar xe katu pe peme ihe wà nehe. Pezapo penemimutar wanupe nehe. Pezapo zo ma'e ko awa wanupe nehe, ta'e heràpuz pupe heremimiuixe karer romo wanekon a'e wà xe. A'e rupi napuner kwaw iaiw ma'e iapo kar haw rehe wanupe ihe, i'i wanupe.

9 Nezewe rehe we uze'eg nezewe izupe wà. — Ehem eho urerenatar wi nehe, i'i

izupe wà. — Ko awa a'e, amo ae ywy rehe arer romo hekon a'e. Nezewe rehe we ipuruapo kar wer ma'e rehe zanewe a'e, i'i uezupeupe wà. Uze'eg wi Iro pe wà. — Iaiw ma'e rehe urepurapo wer neràpuz me uhem ma'e kwer wanupe ure. Tàrityka'i uruzapo putar iaiw wera'u ma'e newe ure nehe kury, i'i izupe wà. Uzemomor awa Xotom pe har Iro kutyr wà kury. Uhem uken huwakea'i wà. Ipuruuityk wer ukenaw rehe wà. **10** A'e awa Iro hàpuz me har upyhyk Iro oho wà, imutyk pà tòpuz pupe wà. Uwàpytym ukenaw wà. **11** A'e re umuigo kar awa katu pe har héhàpyhà 'ym ma'e romo tàrityka'i wà kury, kwàkwàmo wà, tua'u kwer wa no. A'e rupi nuexak kwaw uken wà.

Iro uhem oho Xotom tawhu wi a'e kury

12 Na'e a'e hàpuz me uhem ma'e kwer uze'eg Iro pe wà kury. — Aipo heta amo neànàm xe wà. Epyhyk nera'yur ne wà nehe, nerazyr ne wà nehe no, nera'ytaty ne wà nehe no, amogwer neànàm tawhu pe har ne wà nehe no. Eraha paw rupi xe wi ne wà nehe kury. **13** Ta'e uruityk putar 'aw tawhu imumaw pà ure nehe xe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wenu iaiw ma'e xe har wanemiapo kwer imume'u awer a'e. A'e rupi weityk kar 'aw tawhu Xotom her ma'e urewe a'e. **14** Na'e Iro oho a'e wi a'e kury, wazyr wamen ràm wanupe uze'eg pà a'e kury. — Pezemuàgà'ym tàrityka'i nehe kury, peho xe wi nehe kury, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e weityk putar tawhu a'e nehe xe, imumaw pà nehe xe, i'i wanupe. — Uzemaraz iko zanerehe a'e, i'i uezupeupe wà. Nuzeruzar kwaw iz'ege rehe wà.

15 Iz'iitahy iku'egwer pe a'e Tupàn heko haw pe har uze'egahy wiwi Iro pe wà kury. — Ezemuàgà'ym tàrityka'i kury ty, epyhyk neremireko nehe, epyhyk nerazyr ne wà nehe no. Pehem peho xe wi nehe kury. Nezewe mehe napemàno kwaw tawhu imumaw mehe nehe, i'i izupe wà.

16 Mewe katu Iro uzemuàgà'ym iko. A'e rupi a'e Tupàn heko haw pe har upyhyk ipo rehe wà. Upyhyk hemireko ipo rehe wà

no, upyhyk tazyr wapo rehe wà no, tawhu wi waneraha pà wà. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuhareko Iro a'e xe. Na'ipuruzuka wer kwaw hehe a'e. **17** Na'e amo Tupàn heko haw pe har uze'eg Iro pe kury. — Ezàn kury ty, ezepyro nemàno haw wi kury ty. Eme'e zo neraikwer kutyr nehe. Eme'e zo 'aw ywyàpyznaw rehe nehe. Ezàn echo ywytyr pe nehe. Aze nerezàn kwaw nehe, eremàno putar tuwe nehe, i'i izupe.

18 Uze'eg Iro izupe. — Hezar, ezapo kar zo a'e ma'e ihewe nehe. **19** Nekatuahy ihewe ne, hepuhareko pe kwez ne, màno haw wi hepyro pà ne. Ywytyr muite xe wi a'e. Iàrew putar a'e pe hehem àwàm nehe. A'e rupi ma'e imumaw paw uhem putar ihewe nehe, hezuka pà ywytyr pe hehem 'ym mehe we nehe. **20** Heta amo tawhu pe pe. Aipo erexak. Namuite kwaw xe wi a'e. Hemono kar pe a'e pe nehe, hepyro pà màno haw wi nezewe nehe. Pixika'i a'e taw. Erexak ipixika'i haw, i'i Iro Tupàn heko haw pe har pe.

21 Uze'eg wi Tupàn heko haw pe har izupe. — İkatu. Eho pe pe a'e taw pe nehe ty. Namumaw kwaw a'e tawhu nerekò àwàm ihe nehe. **22** Eho tàrityka'i kury. Ta'e napuner kwaw ma'e iapo haw rehe a'e pe nehem 'ym mehe we ihe rihi xe. — Pixika'i a'e, i'i Iro a'e tawhu pe. A'e rupi — Zoar, i'i teko izupe. — Pixika'i, i'i her zaneze'eg rupi.

Tawhu wamumaw paw

23 Kwarahy uhem kury, iku'em kury. Iro nuhem kwaw Zoar tawhu pe iku'em 'ym mehe we a'e. Kwarahy ihem ire uhem a'e pe.

24 Na'e, tàrityka'i, ywak rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umugyr kar tata Xotom tawhu rehe a'e kury, Komor tawhu rehe a'e no. (Umugyr kar ita izu ma'e ukaz ma'e enixo her ma'e hehe a'e no.)

25 Umumaw a'e mokoz tawhu kury, hapy pà kury. Wapy tata a'e ywyàpyznaw nàràm no, a'e ywy rehe har wazuka pà upaw rupi no. Umumaw ka'a upaw rupi, umumaw ywyra a'e ywy rehe har upaw rupi no. **26** Iro hemireko ume'e uwaikwer kutyr. Tàrityka'i uezapo xa romo kury, kuzà hagapaw romo kury.

27 Iku'egwer pe Àmàrààw ume'e izi'italy a'e. Oho Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe uze'eg awer pe a'e. **28** Ume'e Xotom kutyr, Komor kutyr, ywyàpyznaw kutyr. Tàtäxiner uezupir ywy wi, tåtäxiner tatahu wi uehem ma'e ài. **29** Nezewe Tupàn umumaw a'e tawhu ywyàpyznaw rehe har. Ima'enukwaw Àmàrààw rehe. A'e rupi upyro Iro a'e ma'e ikaz tawer wi, heko awer tawhu imumaw pawer wi.

Moaw izuapyapyr
Amon izuapyapyr wanu

30 Iro ukyze kury. Naheko wer kwaw Zoar taw pe. A'e rupi oho ywytyr rehe wazyr waneraha pà kury. A'e pe wiko amo ywykwar ywytyr rehe har pupe wà. **31** Amo 'ar rehe tazyr ihyá'u wera'u ma'e uze'eg ukypy'yr pe. — Zaneru itua'uhez etea'i a'e. Naheta kwaw amo awa ko ywy rehe wà. A'e rupi naheta kwaw zanemen ràm zanewe wà nehe. Nazapuner kwaw zanememyr haw rehe amo ae ywy rehe har wazàwe nehe. **32** Ezur xe herupi nehe, xi'u kar kàwiahay zaneru pe nehe, imuka'u kar pà nehe. A'e mehe zaha ipuhe nehe. Nezewe mehe heta putar zanememyr zanewe nehe, i'i izupe.

33 A'e 'ar mehe we, pyhaw, u'u kar kàwiahay u pe wà. Tyker uker oho ipuhe. Uka'u tuwe, a'e rupi nukwaw kwaw wemiapo. **34** Iku'egwer pe i'i ukypy'yr pe kury. — Pyhaw aker zaneru puhe ihe. Ximuka'u kar wi kutàri pyhaw nehe no. Eho ipuhe nehe. Nezewe heta putar zanememyr zanewe wà nehe. Nezewe heta putar izuapyapyr izupe wà nehe no, i'i izupe.

35 Pyhaw u'u kar wi kàwiahay u pe wà. Ikypy'yr oho ipuhe. Uka'u tuwe a'e, a'e rupi nukwaw kwaw wemiapo. **36** Nezewe a'e mokoz Iro tazyr ipuru'a wà. Wanu umumuru'a wà. **37** Tyker imemyrzexak kar kury. Awa a'e. Omono Moaw izupe her romo. — Moaw izuapyapyr, za'e izuapyapyr wanupe ko 'ar rehe. — Heru izuapyr, i'i her zaneze'eg rupi. **38** Ikypy'yr imemyrzexak kar a'e no. Awa a'e no. Omono Menami izupe her romo. — Amonit, za'e izuapyapyr

wanupe ko 'ar rehe. — Heànàm ta'yir, i'i her zaneze'eg rupi.

Àmàrààw Amimerek rehe we

20 **1** Àmàrààw uehm Manire ywy wi a'e. Oho Kànàà ywy rehe, kwarahy ihemaw awyze har kutyr har pe. Wiko Kanez tawhu Xur tawhu wamyter pe. Amo 'ar rehe oho Zerar ywy rehe wiko pà kury. **2** Uze'eg iko a'e pe har wanupe. — Hereinyr a'e, i'i muá'u a'e pe har wanupe wemireko Xar rehe uze'eg pà. Na'e Amimerek Zerar pe har wanuwhawete a'e, werur kar Xar uzenataromo kury. Ipurereko wer hehe wemireko romo. **3** Pyhaw ipuahu mehe Tupàn uzexak kar Amimerek pe uze'eg pà kury. — Azepyk putar nerehe nezuka pà nehe, ta'e a'e kuzà neremirur karer a'e xe, imen ma'e romo hekon a'e xe, i'i izupe ipuahu pe.

4 Amimerek nopokok kwaw Xar rehe a'e 'ar rehe a'e rihi. A'e rupi Amimerek uze'eg Tupàn pe. — Hezar, nazapo kwaw ikatu 'ym ma'e ihe. Aipo hezuka putar pe ne nehe, aipo erezuka putar teko heremiruze'eg ne wà nehe. **5** — Hereinyr, i'i Àmàrààw ihewe a'e. — Heinyr romo aiko ihe, i'i Xar ihewe a'e no. Nakwaw kwaw Àmàrààw hemireko romo heko haw herur kar mehe ihe. A'e rupi nazapo kwaw ikatu 'ym ma'e ihe, i'i izupe.

6 Uze'eg wi Tupàn izupe ipuahu pe. — Akwaw Àmàrààw hemireko romo heko haw neremigwaw 'ygwer ihe. Noromopokok kar kwaw hehe ihe, nezewe mehe nazapo kar kwaw iaiw ma'e newe herenataromo ihe. **7** Emuzewyr kar a'e kuzà imen Àmàrààw pe nehe kury. Ta'e Tupàn ze'eg imume'u har romo hekon a'e xe. Uze'eg putar ihewe nehe, nezuka 'ym àwàm henoz pà ihewe nehe. Aze neremuzewyr kar kwaw kuzà izupe nehe, amume'u putar nezuka àwàm ihe nehe. Azuka putar neremaiihu paw ihe wà nehe no, i'i izupe.

8 Iku'egwer pe Amimerek upu'äm izi'italy kury. Wenoz wemiruze'eg paw wamuwa uezupe wà. Umume'u uezapo ma'e kwer upuahu parer a'e. Ukyze tuwe wà. **9** A'e re

wenoz Àmàrààw uzeupe izupe uze'eg pà kury. — Iaiw ma'e erezapo. Aipo azapo amo ikatu 'ym ma'e newe. Mâràzàwe tuwe eremuzepyk kar Tupàn herehe heywy rehe har wanehe ne. Ni amo nuzapo pixik kwaw agwer ikatu 'ym ma'e neremiapo kwer záwenugar wà. **10** Ma'e rehe nema'enukwaw a'e ma'e iapo mehe ne, i'i izupe.

11 Uze'eg Àmàrààw izupe kury. — Aze ru'u ko ywy rehe har numuwete kwaw Tupàn a'e wà, a'e hezeupe ihe. — Aze ru'u hezuka putar wà nehe, heremireko ipyhyk pà wà nehe, a'e hezeupe. **12** — Azeharomoete Xar hereinyr romo hekon a'e, ta'e heru tazyr romo hekon a'e xe. Nuiko kwaw hehy imemyr romo. A'e rupi apuner imen romo hereko haw rehe. **13** Kwehe mehe Tupàn hemuhem kar heru heko haw wi a'e, ywy heremigwaw 'ym rehe hemuata kar pà a'e. A'e 'ar mehe aze'eg Xar pe ihe. — Wyzai tawhu pe wyzai ywy rehe zaneata mehe heptyywà pe nezewe nehe. — Aiko heinyr romo ihe, ere a'e pe har wanupe nehe, a'e izupe, i'i Àmàrààw Amimerek pe.

14 Na'e umuzewyr kar Amimerek Xar imen Àmàrààw pe kury. Omono ma'ea'y izupe wà no. Àràpuhàràn, tapi'ak. Omono uma'ereko e ma'e izupe wà no: kuzà wà, awa wà no. **15** I'i izupe. — Eme'e heywy rehe kury, Àmàrààw. Eiko wyzai ywy pehegwer neremimutar rehe nehe, i'i izupe.

16 Uze'eg Amimerek Xar pe kury. — Amono e putar 11, 5 kir ita parat nemen pe nehe. Nezewe mehe nerupi wata ma'e ukwaw putar iaiw ma'e iapo 'ymar romo nerekohaw wà nehe. Nuzapo kwaw ikatu 'ym ma'e a'e, i'i putar newe wà nehe.

17-18 A'e 'ym mehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ukwaw Xar Àmàrààw hemireko herur awer a'e, Amimerek hâpuz me herur arer a'e. A'e rupi uze'eg nezewe uzeupe a'e. — Kuzà Amimerek heko haw pe har a'e wà nehe, nupuner kwaw umemyr haw rehe a'e wà nehe, i'i uzeupe. A'e rupi umupytu'u kar upaw rupi a'e wà. Na'e Àmàrààw uze'eg tuwe Tupàn pe kury, Amimerek pe ikatu ma'e hemiapo ràm henoz tà izupe kury. A'e

rupi Tupàn umukatu Amimerek. Umukatu hemireko no. Umukatu kuzà izupe uma'ereko e ma'e wà no. Nezewe mehe upuner umemyr haw rehe wà kury.

Izak izexak kar awer

21 **1** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u wemiapo ràm ikatu ma'e Xar pe a'e 'ar 'ym mehe we a'e. A'e rupi uzapo ma'e wemimume'u kwer rupi kury. **2** Ipu'ra'a'e kury. Tua'hez tuwe Àmàrààw a'e. Omono hemireko amo ta'yr izupe. Uzexak kar 'ar Tupàn hemimume'u kwer mehe a'e. **3** Àmàrààw omono Izak wa'yr her romo. **4** Izak umumaw 8 'ar wiko pà kury. Na'e Àmàrààw omonohok ipirera'i izuwi Tupàn hemiapo kar rupi. **5** Izak izexak kar mehe Àmàrààw wereko 100 kwarahy. **6** Na'e Xar i'i kury. — Tupàn uzapo ikatu ma'e kwez ihewe 'y, hemupuka kar pà kwez 'y. Teko ko ma'e henu àràm paw upuka putar heinuromo a'e wà nehe no, i'i. — Upuka a'e, i'i Izak her zaneze'eg rupi.

7 — Xar umukamu kar putar umemyr a'e nehe, ni'i pixik kwaw amo Àmàrààw pe wà. Nezewe rehe we hehya'uhez mehe amono ta'yr izupe, i'i.

8 Itua'ua'lí kury. Upytu'u ukamu re. A'e 'ar mehe, ipytu'u haw 'ar mehe Àmàrààw uzapo mynykaw uhua'u ma'e izupe kury.

Xar omono kar Agar uzewi

9 Amo 'ar mehe Izimaew a'e, Àmàrààw ta'yr Agar Ezit ywy rehe har imemyr a'e, uzemaraz Izak rehe we a'e, Xar imemyr rehe we a'e. **10** Wazemaraz taw hexak mehe Xar uze'eg Àmàrààw pe kury. — Emono kar a'e kuzà uma'ereko e ma'e xe wi nehe 'y, imemyr imono kar pà xe wi nehe no 'y. Ta'e ko uma'ereko e ma'e imemyr nuiko kwaw nera'yrete romo a'e 'y, Izak hememyr zàwe a'e 'y. Nupyhyk kwaw nemal'e nemào re nehe, i'i umen pe.

11 Àmàrààw uzemumikahy ize'eg awer henu mehe. Ta'e Izimaew wiko ta'yr romo a'e no xe. **12** Tupàn uze'eg izupe. — Àmàrààw, i'i izupe. — Ezemupy'apy'a katu zo kwarer

rehe nehe, ni newe uma'erek e ma'e rehe nehe no. Eruzar Xar ze'eg paw rupi nehe, ta'e heta putar nezuappyapyr newe wà nehe. Izak izuappyapyr wiko putar nezuappyapyr romo a'e wà nehe, i'i izupe. **13** — A'e kuzà uma'erek e ma'e imemyr a'e, nera'yr romo hekon a'e. A'e rupi izuappyapyr a'e wà nehe no, teko tetea'u ikàg ma'e romo wanekon putar a'e wà nehe no, i'i izupe.

14 Iku'egwer pe Àmàrààw upu'àm izi'itahy kury. Omono temi'u Agar pe. Umynehem amo 'yryru imono pà izupe no. Omono kwarer iaxi'i rehe kury. — Echo xe hereko haw wi nehe, i'i izupe. Oho tuwe Agar a'e wi kury. Wata e oho iko ywyxiguhu Merexewa her ma'e rehe. **15** Y i'u pawire umuapyk kar kwarer ywyra pixika'i ma'e i'ágaw pe. **16** Wapyk ihy oho xeràna'i kury. Uze'eg in uezupe. — Napuner kwaw hememyr imàno haw hexakaw rehe ihe, i'i uezupe. Upyta a'e pe wapyk pà. Kwarer uzypyrog uzai'o pà.

17 Wenu Tupàn izai'o mehe. Tupàn heko haw pe har ywate har uhapukaz Agar pe kury. — Ma'e rehe nanepy'ap'a katu kwaw, Agar, i'i izupe. — Ekyze zo nehe, ta'e Tupàn wenu nememyr izai'o mehe a'e pe a'e xe.

18 Echo kury. Epyhyk kwarer ipo rehe. Amueta tetea'u kar putar izuappyapyr ihe wà nehe, i'i izupe.

19 Na'e Tupàn umume'egatu kar Agar kury. Wexak amo 'yzygwar a'e pe. Oho 'yzygwar pe 'yryru imynehem pà. Umui'u kar umemyr Izimaew kury.

20 Tupàn uzekaiw katu kwarer rehe. Itua'u kury. Wiko ywyxiguhu Pàrà her ma'e rehe. Wiko u'yw pupe ma'e izywà katu har romo a'e. **21** Ihy wexak amo kuzà Ezit ywy rehe har hemireko romo a'e. Uzereko wà.

Àmàrààw Amimirek rehe we

22 Amo 'ar mehe Amimerek uze'eg oho Àmàrààw pe kury. Hemiruze'eg zauxiapekwer wanuwiawete Piko her ma'e a'e no, oho uzar rupi a'e pe a'e no. Uze'eg Amimerek Àmàrààw pe. — Tupàn nepetywàgatu tuwe a'e, wyzài ma'e iapo

mehe a'e. **23** A'e rupi, xe, emume'uhay neremiapo ràm ihewe nehe, Tupàn henataromo nehe. — Naheremu'em pixik kwaw newe nehe, ni nera'yr wanupe nehe, ni nezuappyapyr wanupe nehe, ereahy ihewe Tupàn henataromo nehe kury, i'i Amimerek Àmàrààw pe. — Ihe naheremu'em pixik kwaw newe ihe, a'e rupi emume'u ihewe neremu'em pixik 'ym àwàm tártyka'i nehe kury. Emume'u ko ywy rehe har wanupe neremu'em pixik 'ym àwàm nehe no, i'i Amimerek Àmàrààw pe.

24 — Amume'uhay tuwe a'e ma'e newe kury, i'i Àmàrààw izupe.

25 Na'e Àmàrààw umume'u ma'e Amimerek pe kury. — Heta amo 'yzygwar pe pe. Heremiruze'eg umui'u kar weimaw a'e pe wà. Neremiruze'eg uzàmàtyry'ym heremiruze'eg a'e pe a'e wà, a'e wi wamuhem kar pà a'e wà. A'e rupi naheta kwaw 'yzygwar hereimaw wanupe kury, i'i Àmàrààw Amimerek pe.

26 Uze'eg Amimerek izupe. — Nakwaw kwaw a'e ma'e iapo arer ihe wà. Neremumé'u pixik kwaw a'e ma'e ihewe. Xo kutàri zo ainu imume'u haw kwez ihe kury, i'i izupe.

27 Na'e Àmàrààw wexaexak amo àràpuhàràn a'e wà kury, wexaexak amo tapi'ak a'e wà no. Omono Amimerek pe wà kury. Uzapokatu uze'egaw uzehezehe wà kury. **28** Àmàrààw umunyryk amo 7 àràpuhàràna'yr amogwer weimaw wanuwi wà kury. **29** Amimerek upuranu hehe kury. — Mâràzàwe tuwe eremono'og a'e 7 àràpuhàràna'yr amogwer nereimaw wanuwi ne wà kury, i'i izupe.

30 Uze'eg Àmàrààw izupe. — Ma'e newe heremimono e ràm romo wanekon a'e wà. Aze erepyhyk a'e 7 àràpuhàràna'yr ne wà nehe, — Ereiko 'aw 'yzygwar iapo arer romo ne, ere iko ihewe. Ko àràpuhàràna'yr wexak kar 'ág 'yzygwar izar romo hereko haw purupe a'e wà kury, i'i izupe. — He'e ty, i'i Amimerek Àmàrààw pe.

31 A'e rupi — Merexewa, za'e a'e ywy pehegwer pe zane, a'e ma'e izeapo awer pe

zane. — 'Yzygwar ze'egaw iapo katu awer, i'i her zaneze'eg rupi. Ta'e a'e mokoz awa umume'uahy tuwe wemiapo ràm uzeupeupe a'e pe a'e wà xe.

32 Merexewa pe uze'egaw iapo katu re Amimerek a'e, Piko a'e no, uzewyr oho weko haw Piri ywy her ma'e pe a'e wà kury.

33 Àmàrààw uzutym amo ywyra a'e pe Merexewa pe. Umuwete katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e tuweharupi heko haw izar a'e pe. **34** Urumumaw Àmàrààw kwarahy tetea'u Piri ywy rehe wiko pà.

Tupàn wagaw Àmàrààw

22 ¹Amo 'ar pawire Tupàn wagaw Àmàrààw a'e. — Àmàrààw, i'i izupe. Uwazar Àmàrààw iz'eleg izupe. — Aiko xe ihe, i'i izupe.

2 Uze'eg wi Tupàn izupe. — Epyhyk Izak nera'yr tarityka'i kury. Xo a'e zo nera'yrete romo hekon a'e, neremiamutar romo hekon a'e. Eraha Moria ywy rehe nehe kury. A'e ywy rehe aexak kar putar amo ywytyr newe nehe. Ezeupir a'e ywytyr rehe nehe. Ezuka nera'yr herenataromo a'e pe nehe. Emunyk tata hetekwer iwy pe nehe, hapy pà nehe, i'i Àmàrààw pe ha'agaw pà.

3 Iku'egwer pe upu'äm Àmàrààw izi'itahy. Omono ikupe pe har weimaw zumen ikupe pe. Omonohok zepe'aw tata ma'ea'yr hapy haw pàräm no. Oho ywytyr Tupàn hemixak karer pe. Izak a'e, mokoz uma'ereko ma'e a'e wà no, oho hupi a'e wà. **4** 'Ar na'iruz haw mehe wexak Àmàrààw wa'yr izuka àwàm kury. Muite wi wexak. **5** Na'e uze'eg uma'ereko ma'e wanupe. — Pepyta xe zumen huwake nehe. Ihe ihe, kwarer a'e no, oroho putar pepa'i ure nehe, Tupàn imuwete katu pà ure nehe. Nan kwehe tete uruzewyr putar xe nehe, i'i wanupe.

6 Upyhyk zepe'aw Tupàn henataromo ukaz ma'e ràm kury. Weraha kar Izak pe iaxi'i rehe imono pà. Upyhyk takihe. Upyhyk tata. Wata oho wa'yr rupi. **7** Nan kwehe tete kwarer uze'eg izupe. — Papaz, i'i izupe. — Ma'e, hera'yr, i'i izupe. — Heta tata zanewe. Ma'e pe

àràpuhàràna'yr zaneremizuka ràm hekon a'e, i'i izupe.

8 Uze'eg wi Àmàrààw izupe. — Aze nuhyk kwaw ma'e zanewe nehe, Tupàn umur putar a'e ma'e zanewe nehe. Umur putar amo àràpuhàràna'yr izuka pyràm zanewe nehe, hera'yr, i'i izupe. Wata wi oho waiko uzeupi wà. **9** Tupàn hemixak kwer pe wahem mehe Àmàrààw uzapo ma'ea'yr hapy haw Tupàn henataromo har kury. Omonokatu zepe'aw i'aromo. Na'e uzàpixi wa'yr kyhàhàm pupe kury. Omono ma'ea'yr hapy haw rehe zepe'aw i'aromo. **10** A'e re upyhyk takihe wa'yr izuka àwàm kury. **11** A'e 'ar mehe we tarityka'i Tupàn heko haw pe har uhapukaz izupe kury. — Àmàrààw, Àmàrààw, i'i izupe. — Aiko xe, i'i Àmàrààw izupe.

12 — Emuahy kar zo kwarer nehe, ezapo zo ikatu 'ym ma'e izupe nehe, i'i izupe. — Akwaw Tupàn imuweste katu har romo nerekko haw ihe kury, ta'e nanerekty'ym kwaw nera'yr rehe kwez ihewe ne xe. Xo pitài nera'yr zo heta newe. Nezewe rehe we nanerekty'ym kwaw ihewe. **13** Uzareko Àmàrààw kury. Wexak àràpuhàràn a'e pe kury, i'ak izepokok mehe ywyra rehe kury. Upyhyk Àmàrààw oho kury. Uzuka Tupàn pe imono pyr romo wa'yr hekuzaromo kury. **14** Omono her a'e ma'ea'yr hapy haw pe. — Tupàn umur putar zanepo pe zaneremipyhyk 'ym zanewe nehe, i'i her imono pyrer. A'e rupi te ko 'ar rehe teko i'i nezewe izupe wà. — Weko haw rehe ywytyr rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur heta 'ym ma'e zanewe, i'i izupe wà.

15 Uze'eg wi Tupàn heko haw pe har ywyte har Àmàrààw pe kury. **16** — Nanerekty'ym kwaw nera'yr rehe ihewe. Xo pitài nera'yr zo heta newe. A'e rupi herer rehe amume'uahy ko heze'eg newe kury, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. — Azeharomoete amono putar heze'egatu nerehe ihe nehe. **17** Amueta tetea'u kar putar nezuapyapr ihe wà nehe. Waneta àwàm nuzawy kwaw zahytata ywak rehe har waneta haw nehe. Nuzawy kwaw ywyxig ryryhu izywyr har waneta haw nehe. Weityk putar waàmàtry'ymar wà nehe no.

18 Erezapo heremiapo kar, a'e rupi amono putar heze'egatu teko ywy nànànar wanehe ihe nehe, nezuapyapry wanupi ihe nehe, i'i izupe.

19 Uzewyr Àmàrààw izupe uma'erek oho ma'e waneko awer pe kury. Paw rupi oho Merexewa pe wà. Umumaw Àmàrààw amo kwarahy a'e pe wiko pà kury.

Naor zuapyapry wà

20 Amo 'ar pawire amo umume'u ma'e oho Àmàrààw pe wà. — Nerywyr Naor a'e, heta 8 ta'yri izupe wà, wemireko Miwka rehe we wà.

21 Ta'yri ipy Uz her ma'e uzexak kar a'e. A'e re uzexak kar tywyr wà. Muz, Kemuew waner romo wà. (Kemuew wiko Àrà tu romo.) **22** A'e re uzexak kar amo wà: Kezez, Hazo, Piwnaz, Ziriraw, Metuwew.

23 Metuwew wiko kuzà Hemek her ma'e tu romo a'e. Amume'u a'e 8 Miwka imemyr waner kwez xe ihe kury, Naor ipurumuzàmuzàg waner kwez xe ihe kury. Naor Àmàrààw tywyr romo hekon a'e. **24** Heum a'e, Naor hemirekoagaw a'e, omono 4 ta'yri izupe a'e wà. Na'aw waner xe wà: Tema, Gàà, Taaz, Maaka.

Xar imàno awer

23 ¹ Xar umumaw 127 kwarahy wiko pà. ² Umàno Emerom tawhu pe wiko mehe. Kiriat-Arama tawhu her inugwer romo a'e. Kànàà ywy rehe tuz. Uzai'o Àmàrààw imàno awer rehe. ³ A'e re uhem hetekwer ipyta haw wi kury, Etew izuapyapry wanupe uze'eg pà kury.

⁴ — Aiko amo ae ywy rehe arer romo peinuinromo ihe. A'e rupi peme'eg amo peywy pehegwer ihewe nehe. A'e mehe apuner putar heremireko hetekwer itymaw rehe ihe nehe, i'i wanupe. ⁵ Etew izuapyapry uwazar ize'eg izupe wà.

⁶ — Einu katu ureze'eg nehe. Ereiko tuwiawete ikàg ma'e romo urerenataromo ne. Ezutym neremireko hetekwer itakwar xe har ikatu wera'u ma'e pupe nehe. Ni amo xe har nahekty'yim kwaw hetekwer itymaw rehe newe wà nehe. Wyzài teko

uzutym kar putar hetekwer newe wà nehe, i'i izupe wà.

7 Na'e Àmàrààw upu'äm kury, uzemumew a'e Etew izuapyapry wanenataromo kury.

8 — Aze pezutym kar hetekwer xe ihewe nehe, peze'eg Eperom Zoar ta'yri pe herekuzaromo nehe. **9** A'e mehe ume'eg putar itakwar Makepera her ma'e ihewe nehe. A'e itakwar upyta iziwyzaw rehe. Ame'eg kar putar tuwe ihe nehe, hekuzar paw imono pà izupe nehe. Nezewe mehe aiko putar itakwar purutymaw ko ywy rehe har izar romo ihe nehe, i'i wanupe.

10 Eperom wapyk in a'e pe wamyster pe a'e, wazemono'ogaw pe tawhu huken ruwake a'e. Uze'eg wahy haw rupi a'e pe har nànànar kury. Upaw rupi upuner ize'eg henu haw rehe wà.

11 — Nan kwaw ty, hezar. Einu katu heze'eg nehe. Amono e a'e ywy pehegwer newe. Amono e itakwar a'e ywy rehe har newe no. Heremiruze'eg wenu heze'eg wà kury. A'e rupi ukwaw ywy imono e awer neremireko hetekwer itym àwàm romo wà, i'i izupe.

12 Àmàrààw uzemumew wi Etew izuapyapry wanenataromo kury. **13** Uze'eg wi Eperom pe. Upaw rupi wenu ize'eg mehe wà. — Einu katu heze'eg, ty. Hepurume'eg kar wer a'e ywy pehegwer rehe ihe. Emume'u hekuzar ihewe. Amono putar newe nehe. A'e re azutym putar heremireko hetekwer ipupe nehe, i'i izupe.

14 Eperom uze'eg izupe.

15 — Einu katu heze'eg, hezar. A'e ywy pehegwer hekuzar a'e, 4 kir parat ku'aw har a'e. Aze eremur ihewe nehe, aze neremur kwaw ihewe nehe, zuawyagatu ihewe nehe. Ereiko hemryrypar romo. A'e rupi nazekaiw kwaw hekuzar rehe. Eho neremireko hetekwer itym pà ipupe nehe ty, i'i Àmàrààw pe.

16 — He'e, i'i Àmàrààw izupe. Upapar ita parat a'e hekuzar Eperom hemimume'u kwer amogwer wanenataromo kury. 4 kir ku'aw har ipuhuz taw a'e. Ma'eme'egar a'e wà, ma'eme'eg kar har a'e wà no, heta amo

puhuz taw ha'agaw paw wanupe. Àmàrààw upyhyk a'e puhuz taw ha'agaw paw kury, hekuzar ipapar pà kury. **17** Nezewe Àmàrààw wiko ywy pehegwer Makepera pe har izar romo kury, Eperom iziyi izar romo kury. Manire tawhu ruwake kwarahy ihmaw kutyr tuz a'e. Àmàrààw wiko ywy izar romo, ywyra paw izar romo no, ate ywyzaw pe. **18** Etew izuapyapyr a'e zemono'ogaw pe wiko ma'e kwer upaw rupi a'e wà, wexak a'e ywy pehegwer im'eeg kar awer a'e wà.

19 A'e re Àmàrààw uzutym wemireko Xar hetekwer a'e kury, itakwar Makepera iziyi rehe har pupe a'e kury, kwarahy ihmaw kutyr Manire tawhu ruwake a'e kury. Emerom tawhu her inugwer a'e. Kànàà ywy rehe tuz. **20** Nezewe a'e ywy pehegwer Etew izuapyapyr wama'e kwer a'e, itakwar a'e pe har a'e no, Àmàrààw upyhyk uma'e romo kury, purutymaw romo uezupe kury.

Àmàrààw wekar hemireko ràm Izak pe

24 **1** Itua'uhez tuwe Àmàrààw kury. Tuweharupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo ikatu ma'e iku izupe uze'egatu kwehe arer rupi a'e. **2** Amo 'ar mehe Àmàrààw wenoz uma'ereko ma'e itua'u wera'u ma'e imuwià uezupe kury. A'e awa uzekaiw katu ima'e rehe upaw rupi a'e. Aze a'e teko umume'eahy kar iapo pyràm amo pe wà, omono imume'u har ipo wenugupy iwype wà. Na'e Àmàrààw uze'eg uma'ereko ma'e pe. — Emur nepo xe herenugupy wy pe kury. Emume'eahy neremiapo ràm ihewe nehe. **3** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko ywak izar romo a'e, wiko ywy izar romo a'e no. Emume'eahy neremiapo ràm henataromo kury. Eze'egahy nezewe ihewe. — Nera'yr Izak nuwereko pixik kwaw kuzà xe hereko haw pe har Kànàà ywy rehe har a'e nehe, ereahy ihewe Tupàn henataromo nehe kury, i'i izupe. **4** — Echo ywy hereko awer kwehe arer pe nehe, exaexak amo kuzà heànàm wainuromo har nehe, hera'yr Izak hemireko ràm romo nehe, i'i izupe.

5 Na'e a'e uma'ereko ma'e upurunu Àmàrààw rehe kury. — Aze aexak amo kuzàwaza nehe, aze natur wer kwaw xe herupi nehe, ma'e azapo putar nehe, i'i izupe. — Aipo araha wi putar nera'yr neiwy pe nereko awer pe nehe, i'i izupe.

6 Uze'eg wi Àmàrààw izupe. — Nan. Emuzewyr kar zo hera'yr a'e pe nehe. Eraha zo a'e pe nehe. **7** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e, ywak izar a'e, heru hàpuz wi heànàm waiwy wi hepyro a'e. Umume'eahy ko ywy hezuapyapyr wanupe imono e àwàm a'e. Neata mehe Tupàn umur putar weko haw pe har newe nehe, nerupi wata ma'e romo nehe. Wexak kar putar nerape ràm newe nehe. Wexak kar putar neremiapo ràm newe nehe no. Nezewe mehe erepuner amo kuzàwaza herur haw rehe hera'yr pe nehe. **8** Aze kuzàwaza natur wer kwaw xe nerupi nehe, urupyro putar ko ma'e neremimume'eahy kwer wi ihe nehe. Nazapo kar kwaw ma'e newe nehe. Emuzewyr kar zo hera'yr a'e pe nehe. Eraha zo a'e pe nehe, i'i Àmàrààw wemiruze'eg pe.

9 Na'e hemiruze'eg omono opo Àmàrààw henugupy wy pe kury, hemiapo putar haw iapo àwàm imume'eahy pà kury. — Azapo putar tuwe neremimutar ihe nehe, i'iahy izupe. **10** A'e re upyhyk 10 kawaru kupewa'a kamer her ma'e a'e wà kury, Àmàrààw heimaw a'e wà kury. Upyhyk ma'e Àmàrààw iàñàm wanupe imono pyràm a'e no. Wata oho tawhu Naor heko awer pe kury, Mezopotàm ywy rehe har pe kury. **11** A'e pe uehem mehe umuapyk kar weimaw kamer wapenàràg rehe wà, 'zyzygwar ruwake tawhu ruwake wà. Karuketea'i kury. Kuzàgwer a'e pe har ur 'y ipiaromo a'e mehe a'e wà. **12** Na'e Àmàrààw hemiruze'eg uze'eg Tupàn pe nezewe kury. — O Tupàn, hezar Àmàrààw izar romo ereiko ne. Emuzeapo kar ikatuahy ma'e hezar pe nehe, nekatu izupe nehe. **13** Kuzàwaza tawhu pe har ur xe 'ág 'zyzygwar pupe 'y henuhem pà a'e wà. Aiko xe ihe. **14** Aze'eg putar amo kuzàwaza pe nehe. — Aze ikatu newe nehe, emuezewy kar 'yryru izupe nehe, ihewe nehe. Nezewe apuner

hei'u haw rehe ihe nehe, a'e putar izupe nehe. — Ei'u 'y, amono putar 'y nereimaw kamer wanupe ihe nehe no 'y, aze i'i ihewe nehe, tuwe a'e kuzàwaza wiko Izak hemireko ràm romo a'e nehe. Aze uezapo ma'e nezewe nehe, akwaw putar ikatu ma'e hezar Àmàrààw pe neremipa kwer ihe nehe, i'i Tupàn pe.

15 Tupàn pe ize'eg mehe we uhem amo kuzà Hemek her ma'e a'e pe y'a herur pà waxi'i rehe kury. Metuwew tazyr romo a'e. Metuwew a'e, Naor ta'yr romo Miwka imemyr romo hekon a'e. Naor a'e, Àmàrààw tywyr romo hekon a'e. **16** Hemek wiko kuzàwaza ipuràg eteahy ma'e romo. Awa puhe oho pixik 'ym ma'e romo hekon. Ni amo awa nopokok pixik kwaw hehe wà. Wezyw 'zyygwar pe kury. Umynehem y'a. Uzeupir wi a'e wi. **17** Na'e Amàrààw hemiruze'eg uzàn oho huwàxi pà kury. Uze'eg izupe. — Aze ikatu newe, tuwe a'u 'y pixik ney'a pupe har ihe nehe, i'i izupe.

18 — Ei'u 'y, i'i kuzà izupe. Tàrityka'i umuezyw y'a izupe. Upyhyk y'a izi'u mehe izupe. **19** Imui'u kar pawire uze'eg izupe. — Anuhem putar 'y nereimaw kamer wanupe nehe no. Amui'u kar putar wà nehe. Wai'u pawire wanupe ihyk pawire apytu'u putar imono re nehe, i'i izupe.

20 Tàrityka'i uzakook 'y wai'u haw pupe. Uzàn måràn haw katu 'zyygwar pe 'y henuhem pà kamer wanupe. **21** Izàn mehe a'e awa ume'e hehe uze'eg 'ym pà. — Aze ru'u Tupàn uzapo putar ikatu ma'e hezar Àmàrààw pe kury, heata haw rupi kury, i'i in uezupe.

22 Kamer wai'u pawire a'e awa upyhyk amo poapyw har ita or iapo pyrer a'e kury. 6 kàràm ipuhuz taw. Omono a'e kuzà iapygwar rehe kury. Omono amo mokoz zywaku'aw har or iapo pyrer izupe no. 100 kàràm ipuhuz haw. Hekuzar katu a'e. **23** A'e re upuranu kuzà rehe. — Aze ikatu newe, emume'u neru her ihewe nehe. — Aipo heta ker haw hàpuz me ihewe nehe, heremiruze'eg wanupe nehe. Uruekar pyhaw ureker àwàm ure, i'i izupe.

24 — Metuwew tazyr romo aiko ihe. Heru a'e, Naor ta'yr romo Miwka imemyr romo hekon a'e. **25** Heta ker haw ureràpuz me. Heta temi'u nereimaw kamer wanupe. Heta ka'api'i wanupe no, i'i izupe.

26 Na'e a'e awa wapyk upenàràg rehe Tupàn imuwtete katu pà a'e pe.

27 — Ikatuahy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e, hezar Àmàrààw izar a'e, ta'e naheharaz kwaw izuwi a'e xe, ta'e ikatuahy ihewe a'e xe. Ta'e hererur kwez iàñàm wanàpuz me kutàri a'e xe, i'i Tupàn pe imuwtete katu pà.

28 Uzàn kuzàwaza uhy hàpuz me. Umume'u ma'e uezapo romo ma'e kwer izupe. **29-30** Heta amo ikywyr Àràmàw her ma'e a'e pe no. Wexak a'e iapygwar rehe har a'e. Wexak ipoapyw har weinyr pe imono e pyrer no. Wenu ma'e uezapo ma'e kwer imume'u mehe a'e no. Uzàn oho Amàrààw hemiruze'eg ipiaromo kury. Amàrààw hemiruze'eg upy rehe u'äm katu pe weimaw kamer wanuwake, 'zyygwar huwake.

31 Àràmàw uze'eg izupe kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono uze'egatu nerehe a'e. Ezur herupi kury. Måràzàwe tuwe ereiko xe katu pe. Amuàgà'y'm heràpuz newe. Amuàgà'y'm kamer waker àwàm kwez ihe no, i'i izupe.

32 Na'e wixe tåpuz me kury. Àràmàw wiko katu pe. Wenuhem ma'e kamer wakupe wi. Omono ka'api'i waker àwàm romo, wanemi'u ràm romo no. A'e re werur 'y Amàrààw hemiruze'eg pe no, hupi wata ma'e wanupe no. A'e rupi upuner uzepyez taw rehe wà. **33** Temi'u herur mehe a'e Amàrààw hemimono kar uze'eg a'e pe har wanupe kury. — Heta amo ma'e peme heremimume'u ràm ihe. Namai'u kwaw imume'u 'ym mehe we ihe, i'i wanupe. — Emume'u ty, i'i Àràmàw izupe.

34 A'e rupi uze'eg nezewe kury. — Amàrààw pe uma'erekò ma'e romo aiko ihe. **35** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono uze'egatu iko hezar pe azeharomoete a'e. A'e rupi hemetarer katu ma'e romo hekon a'e kury. Umur ma'ea'yr tetea'u izupe

wà: àràpuhàràñ hawitu ma'e wà, àràpuhàràñete wà, tapi'ak wà. Umur itahekuzar katu ma'e izupe no: parat, or no. Umur uma'ereko e ma'e tetea'u izupe wà no: kuzà wà, awa wà. Umur kamer izupe wà no. Umur zumen izupe wà no. **36** Hemireko Xar a'e no, ihyá'uhez mehe tuwe umur amo ta'yr hezar pe no. Ta'yr a'e nehe, tu imàno re wiko putar ima'e kwer paw wazar romo a'e nehe. **37** Hezar umume'uahy kar heremipaò ràm ihewe a'e. Uzapó kar wemimutar ihewe. — Nera'yr Izak nuwerekó pixik kwaw kuzà xe hereko haw pe har Kànàà ywy rehe har a'e nehe, ereahy ihewe Tupàñ henataromo nehe kury, i'i ihewe. **38** — Eho heru iàñàm waneko haw pe nehe. Exaexak amo kuzà heàñàm wainuromo har nehe, heray'r hemireko ràm romo nehe, i'i ihewe. **39** A'e rupi apuranu hehe ihe. — Aze kuzàwaza heremixaò ràm natur wer kwaw xe herupi nehe, ma'e azapo putar nehe, a'e izupe. **40** Uwazar heze'eg ihewe. — Tuweharupi aruzar Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg aha iteko ihe. Omono kar putar weko haw pe har nerupi nehe, a'e rupi xo ikatuahy ma'e zo uezapo putar newe nehe, i'i ihewe. — Heàñàm wainuromo, heru iàñàm wainuromo erexak putar amo kuzà heray'r pe nehe, hemireko ràm romo nehe, i'i ihewe. **41** — Aze ereze'eg heàñàm wanupe nehe, aze na'lipurumur wer kwaw kuzàwaza rehe heray'r pe wà nehe, a'e mehe urupyro putar neremimume'uahy kwer wi ihe nehe, i'i ihewe, i'i Àmàrààw hemiruze'eg a'e pe har wanupe.

42 — Nezewé mehe kutàri ahem tuwà 'zyygwar pe kury. A'e pe hehem mehe aze'eg nezewé Tupàñ pe ihe. — O Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e ne, Àmàrààw hezar izar ne, tuwe heremipaò ràm kutàri àràm ikatu nehe. **43** Aiko xe 'zyygwar huwake. Amo kuzàwaza xe tur mehe nehe, 'y henuhem mehe nehe, ainoz putar 'y izupe nehe, izy'a wi hei'u àwàm romo izupe nehe. **44** — He'e, aze i'i ihewe nehe, — Arur putar 'y nereimaw kamer wanupe ihe nehe no, aze i'i ihewe nehe, tuwe wiko hezar ta'yr

hemireko ràm neremixaò ràm romo nehe, a'e Tupàñ pe. **45** Izupe heze'eg paw etea'i mehe ur Hemek a'e pe y'a herur pà waxi'l rehe. Wezyw 'zyygwar pupe. Na'e aze'eg izupe. — Aze ikatu newe emur 'y pixik ihewe nehe, a'e izupe. **46** Tàrityka'i umuezyw y'a ihewe uze'eg pà kury. — Ei'u 'y, amono putar 'y nereimaw kamer wanupe ihe nehe no 'y, i'i ihewe. A'e rupi ai'u ihe. Omono 'y kamer wanupe no. **47** A'e re apuranu hehe. — Mo wiko neru romo a'e, a'e izupe. — Metuwew tazyr romo aiko ihe. Heru a'e, Miwka imemyr Naor ta'yr romo hekon a'e, i'i ihewe. A'e rupi amono iapu'a ma'e iapygwar rehe. Amono mokoz poapyw har ipoapyw no. **48** Apyk hepenàràg rehe Tupàñ imuweste katu pà. Amume'u Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw izupe. Hezar Àmàrààw izar romo hekon a'e. Hererur tuwe hererekó iàñàm wanupe. Nezewe apuner hezar tywyr tazyr heraha haw rehe ta'yr pe ihe nehe. **49** Aipo peiko putar ikatu ma'e romo hezar pe nehe kury. Aipo napenemu'em pixik kwaw hezar pe nehe. Aze napepuruputywà wer kwaw hehe nehe, pemume'u penemiapo ràm tárityka'i ihewe nehe. Nezewe mehe apuner heremipaò ràm rehe hema'enukwaw paw rehe ihe nehe, i'i wanupe.

50 Àràmaw a'e, Metuwew a'e no, uwazar ize'eg izupe a'e wà kury. — A'e uezapo ma'e kwer paw a'e, Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo a'e. A'e rupi nurupuner kwaw ma'e imume'u haw rehe ure kury. — He'e, nurupuner kwaw ure'e haw rehe ure. — Nan, nurupuner kwaw ure'e haw rehe ure no. **51** Aiko Hemek. Eraha nerupi nehe. Tuwe wiko nezar ta'yr hemireko romo nehe, Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e hemimume'u kwer rupi nehe, i'i izupe wà. **52** A'e ze'eg henu mehe Àmàrààw hemiruze'eg wapyk upenàràg rehe kury. Umuhyk uwa ywy rehe. Umuwete katu Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e kury. **53** A'e re wenuhem ma'e tetea'u parat iapo pyrer uma'eryu wi kury. Wenuhem ma'e tetea'u or iapo pyrer no. Wenuhem topoz izuwi no.

Omono e Hemek pe kury. Omono ma'e hekuzar katu ma'e ikywyr pe, ihy pe no.

54 A'e hupi wata ma'e a'e wà no, umai'u a'e wà, ui'u pà a'e wà. Uker a'e pe wà. Iku'egwer pe, wapu'am mehe Àmàrààw hemiruze'eg uze'eg a'e pe har wanupe kury. — Tuwe aha hezar heko haw pe nehe kury, i'i wanupe.

55 Hemek ikywyr a'e, ihy a'e no, uze'eg Àmàrààw hemiruze'eg pe a'e wà. — Aze mo umumaw amo 'ar ureypy, ikatu werá'u mo. Aze ru'u 10 'ar nehe. A'e re upuner oho haw rehe nerupi nehe, i'i izupe wà.

56 Àmàrààw hemiruze'eg uwazar waze'eg wanupe. — Hemupytu'u kar zo pe xe nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapokatu xe hezur awer a'e. Tuwe azewyr hezar heko haw pe tártyka'i nehe, i'i wanupe.

57 Uwazar izé'eg izupe wà. — Xinoz Hemek xe nehe. XINU izé'eg àwàm nehe, i'i izupe wà.

58 Wenoz kuzàwaza oho imuwa' wà. — Aipo neho wer ko awa rupi nehe, i'i izupe wà. — He'e, i'i wanupe.

59 A'e rupi omono kar Hemek a'e wà kury, hehe uzekaiw katu ma'e ikuzatái mehe arer imono kar pà hupi a'e wà no. — Tuwe oho Àmàrààw hemiruze'eg rupi a'e wà nehe, i'i wà. **60** Omono uze'egatu Hemek rehe wà no.

Ne urereinyr ne, tuwe teko tetea'u wahy romo ereiko nehe.

Nezuapyapyr wà nehe,
tuwe weityk waàmàtyry'ymar
waneko haw tawhu wà nehe,
i'i izupe wà.

61 Na'e Hemek a'e, izupe uma'erek ma'e a'e wà no, uzemuàgà'ym a'e wà kury. Uzeupir kamer wakupepe wà, Àmàrààw hemiruze'eg rupi wata pà wà. Nezewo mehe oho a'e wi wà kury.

62 A'e 'ar rehe Izak uhem oho ywyxiguhu pe a'e kury. Uhém 'yzygwar pe kury. Wikuwe ma'e herexakar a'e 'yzygwar her romo a'e. Wiko Izak Kànàà ywy rehe kwarahy ihmaw awyze har kutyr har rehe a'e. **63** Karuketea'i mehe uzekytyar

oho iko kaiwer pe. Wexak kamer wanur mehe wà. **64** Hemek ume'e hehe a'e no. Hexak mehe wezyw kamer wi kury. **65** Upuranu uma'erek ma'e rehe. — A'e awa kaiwer rehe har zanekutyr ur ma'e a'e, mo romo wiko aipo a'e, i'i izupe. — Hezar a'e, i'i Hemek pe. Na'e upyk uwa pànu pupe kury.

66 Uma'erek ma'e umume'u wemiapo kwer paw Izak pe kury. **67** Na'e Izak weraha Hemek kury, tâpuzràn uhy Xar heko awer pe kury. Wiko hemireko romo a'e pe kury. Izak uzamutar katu tuwe Hemek. A'e rupi upytu'u uhy imàno awer rehe uzai'o re kury.

Amogwer Àmàrààw izuapyapyr wà

25 ¹Àmàrààw wereko amo kuzà wemireko romo a'e kury. Ketur her romo a'e. ²Omono amo ta'yir izupe wà. Na'aw waner xe wà: Zinihà, Zokizà, Menà, Mimà, Izimak, Xu. ³Zokizà wiko Xewa tu romo a'e, Nenà tu romo a'e no. Nenà izuapyapyr a'e wà, Axurew, Eretuzew, Ereumew waner romo a'e wà. ⁴Na'aw Minia ta'yir waner xe wà: Epa, Eper, Enok, Amina, Ewna. Ketur izuapyapyr romo wanekon upaw rupi wà.

⁵Àmàrààw omono uma'e paw Izak pe. ⁶Omono amo imono pyr wemirekoagaw wamemyr wanupe no. Umàno 'ym mehe we umunyryk amogwer wa'yir Izak wi a'e wà, wamono kar pà ywy kwarahy ihmaw kutyr har pe a'e wà.

Àmàrààw imàno awer

⁷Àmàrààw umumaw 175 kwarahy wiko pà. ⁸Itua'uhez mehe tuwe umàno a'e. Oho uwipy wainuromo uzemono'og pà, umàno ma'e kwer waptya haw pe. ⁹Ta'yir Izak a'e, ta'yir Izimaew a'e no, uzutym hetekwer itakwar Makepera her ma'e pupe wà. Manire huwake kwarahy heixe haw kutyr tuz. Eperom Zoar Etew izuapyapyr ta'yir a'e, a'e ywy izerer romo hekon a'e. ¹⁰A'e 'ym mehe we Àmàrààw ume'eg kar a'e ywy Etew izuapyapyr wanuwi a'e. Uzutym Àmàrààw hetekwer a'e pe hemireko ipy Xar

itym awer huwake wà. **11** Àmàrààw imàno re Tupàn omono uze'egatu ta'yr Izak rehe. Wiko 'zygwar wikuwe ma'e herexakar her ma'e huwake a'e.

Izimaew izuapyapyr wà

12 Amume'u putar Izimaew izuapyapyr waner xe ihe wà nehe kury. Àmàrààw wereko wemirekoete Xar pe uma'erekò ma'e a'e, wemirekoagaw romo a'e. Agar her romo a'e. Wiko Ezit ywy rehe arer romo. Agar umur ta'yr Izimaew her ma'e Àmàrààw pe. **13** Nà'aw izuapyapyr waner xe wà: Nemaiot ta'yr ipy her romo a'e. A'e re umuzág Kenar, Amineew, Miwizàw, **14** Mizima, Numa, Maxa, **15** Anaz, Tema, Zetur, Napi, Kenema. **16** Amume'u a'e 12 Izimaew ta'yr waner xe wà kury. Pitaitàigatu uzapo weko haw amo ywy rehe wà. Omono uwer uiwy pe pitaitàigatu wà no. Pitaitàigatu wiko uzuapyapyr wanuwihawete romo wà no. **17** Izimaew wereko 137 kwarahy umàno mehe. Hekwe oho uwipy wainuromo uzemon'o'g pà umàno ma'e kwer wapyta haw pe. **18** Izuapyapyr wiko Hawira ywy Xur ywy wamytepe wà, Ezit ywy izywyr kwarahy ihmaw kutyr wà. Heta amo pe Axir piar her ma'e a'e pe. Uzypyrog Ezit ywy wi oho pà. Izuapyapyr uzapo weko haw a'e pe iwyri pitaitàigatu wà. Utiryk oho amogwer Àmàrààw izuapyapyr wanuwi wà.

Ezau Zako wazexak kar awer

19 Amume'u putar inugwer Àmàrààw ta'yr Izak her ma'e heko awer xe ihe nehe kury. **20** Izak wereko 40 kwarahy Hemek hereko mehe. (Metuwew tazyr romo Àràmàw heinyr romo hekon a'e.) Hemek iànàm wiko Àràm izuapyapyr romo wà. Wiko Mezopotàm ywy rehe wà. — Yrykaw wamyster pe har, i'i a'e ywy her zaneze'eg rupi. **21** Hemek nupuner kwaw umemyr haw rehe. A'e rupi Izak uze'eg Tupàn pe wemireko ipytywà àwàm henoz tâ. Tupàn wenu ize'eg mehe. Ipu'r'a Hemek kury. **22** Mokoz imemyr a'e wà. Uzeàmàtyry'ym

hie pe wiko mehe we wà. Uze'eg wahy uezupe. — Mâràzàwe tuwe uezapo nezewe haw ihewe, i'i uezupe. A'e rupi upuranu Tupàn rehe. **23** Uwazar Tupàn ize'eg izupe.

Heta mokoz teko heta tetea'u
ma'e wanu nerie pe wà.

Uzexak kar putar mokoz teko
uzeàmàtyry'ym ma'e ràm
nerie wi a'e wà nehe.

Amo ikàg wera'u putar
inugwer wi wà nehe.

Tywyrr wiko putar wyky'yr
izar romo a'e nehe,
i'i izupe.

24 Uhem Hemek imemyrzexak kar haw kury. Uzexak kar mokoz awa wà.

25 Uzexak kar ma'e kwer ipy a'e, ipiràg a'e. Hawku a'e, miar ipirer kamir romo iapo pyrer ài a'e. A'e rupi omono Ezau her romo wà. — Hawku ma'e, i'i her zaneze'eg rupi.

26 Tywyrr a'e, uzexak kar mehe upyhyk wyky'yr ipyakaza rehe opo pupe a'e. A'e rupi omono Zako izupe her romo wà. — Ipyakaza, i'i her zaneze'eg rupi. Izak wereko 60 kwarahy Hemek imemyr wazexak kar mehe a'e.

Ezau ume'eg ta'yr ipy romo weko haw uwywyr pe

27 Itua'u kwarera'lí wà. Ezau a'e, ikatu ka'a pe heko haw izupe a'e. Wiko uzemi'i kar ma'e ikatu ma'e romo a'e. Zako niuko kwaw wyky'yr zàwe. Nahehaite kwaw. Nuata tetea'u kwaw. Wàpuz me upyta haw ikatu izupe. **28** Izak a'e, uzamutar katu wera'u Ezau a'e, ta'e hemizuka kwer ho'o kwer i'u haw ikatu izupe a'e xe. Hemek uzamutar katu wera'u Zako.

29 Amo 'ar mehe Zako umupupur amo temi'u 'y inuromo har iko a'e. Uhém Ezau ka'a wi kury. Ikene'o. **30** — Emur amo temi'u neremimupupur ipiràg ma'e tártyka'i ihewe ty, ta'e hema'uhéz katu aipo xe, i'i uwywyr pe. A'e rupi omono amo her Ezau pe wà. — Enom, i'i izupe wà. — Ipiràg, i'i her zaneze'eg rupi.

31 Uze'eg Zako izupe. — He'e ty. A'u kar putar newe ty. Amo 'ar mehe ereiko putar zaneru Izak heimaw wazar romo nehe, ta'e ta'yr ipy romo ereiko ne xe. Aze eremur wazar romo nerekohaw ihewe nehe, aze hemuigo kar pe wazar ràm romo ne nehe, xo a'e mehe zo amono putar ko temi'u neremi'u ràm romo newe ihe nehe, i'i wyky'yr pe.

32 — Ikatu ty, i'i Ezau uwyywyr pe. — Amàno etea'l kury. Aze amàno nehe, naiko pixik kwaw heru heimaw wazar romo ihe nehe, i'i izupe.

33 — Emume'uhay neze'eg ihewe kury, i'i tywyrrizupe. Umume'uhay uze'eg izupe. A'e rupi Zako wiko Izak heimaw wazar ràm romo a'e kury. Wiko Zako ta'yr ipy zàwenugar romo, ta'yr ipy hekuzaromo kury. **34** Na'e omono Zako typy'ak wyky'yr pe kury. Omono a'e temi'u'yipu imupupur pyrer izupe no. Umai'u pawire ui'u pawire upu'äm kury, a'e wi oho pà kury. Nezewe umuaiw ta'yr ipy romo weko haw.

Izak oho Piri waiwy pe

26 ¹ Amo kwarahy rehe heta ma'uhez taw uhua'u ma'e a'e ywy rehe kury. Nuhyk kwaw temi'u teko wanupe. Pema'enukwaw ma'uhez taw Àmàrààw heko mehe arer rehe. Nezewegatete Izak 'ar mehe no. A'e rupi Izak oho Zerar tawhu pe kury, Amimerek heko haw pe kury. Piri ywy rehe har wanuwhawete romo hekon a'e. **2** A'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzexak kar wà Izak pe a'e kury. Uze'eg izupe. — Echo zo Ezit ywy rehe nehe. Aexak kar putar amo ywy newe nehe. Epyta a'e ywy newe heremixak kàràm rehe nehe. **3** Ko 'ar rehe we epyta xe ko ywy rehe kury. Aiko putar nepyr ihe nehe, amono putar heze'egatu nerehe nehe. Amono putar ko ywy paw nezuapyapyr wanupe nehe. Nezewe amuhyk putar heremimume'uhay kwer neru Àmàrààw pe arer ihe nehe. **4** Amueta tetea'u kar putar nezuapyapyr ihe wà nehe. Waneta àwàm nuzawy kwaw zahytata waneta haw wà nehe. Ko ywy paw

amono putar wanupe nehe. Nezuapyapyr wanupe azapo putar ikatuahy ma'e ywy rehe har nànàñ ihe nehe. **5** Ta'e Àmàrààw weruzar heze'eg a'e xe. Uzapo ma'e heze'eg rupi katete. Uzapo heremimutar. Wata oho iko heze'eg rupi. Wiko heremimu'e romo, i'i Tupàn Izak pe.

6 Na'e Izak upyta Zerar ywy rehe wiko pà kury. **7** Awa a'e ywy rehe har upuranu oho hehe wà kury, hemireko rehe uze'eg pà wà kury. — Hereinyr romo hekon a'e, i'i muau wanupe. Ipuràg eteahy Hemek a'e. Ukyze Izak awa wanuwi. A'e rupi, — Heremireko a'e, ni'i kwaw wanupe. — Aze ru'u awa xe har hezuka putar wà nehe, heremireko ipyhyk pà uezupe wà nehe, i'i uezupe.

8 Uumumaw Izak 'ar tetea'u a'e pe wiko pà. Amo 'ar mehe Amimerek Piri ywy rehe har wanuwhawete a'e, ume'e uken wi a'e. Wexak Izak hemireko rehe we heko haw a'e. Izak umumuràg wemireko Hemek hereko. **9** Na'e Amimerek wenoz Izak heruwà wenataromo kury. Upuranu hehe. — Neremireko romo hekon tuwe a'e. Emume'u ze'eg azeharomoete har ihewe kury. Mâràzàwe tuwe — Hereinyr romo hekon, ere urewe ne, i'i izupe. — Aze'eg hezeupe ihe. — Aze — Heremireko, a'e wanupe nehe, hezuka putar wà nehe, a'e hezeupe, i'i izupe.

10 — Mâràzàwe tuwe erezapo agwer ma'e urewe. Aze mo amo xe har oho ipuhe, a'e mehe eremur kar mo zepykaw urewe ne, i'i izupe.

11 Na'e Amimerek umume'u kar uze'eg oho wemiruze'eg paw wanupe kury. — Aze amo teko uzapo ikatu 'ym ma'e ko awa pe wà nehe, hemireko pe wà nehe, azuka kar putar a'e teko ihe wà nehe, i'i wanupe.

12 A'e kwarahy mehe, Izak uzutym ma'e a'yz tetea'u a'e ywy rehe. Pitái ma'e a'yz itym pyrer rehe opo'o 100 a'e kury. Umueta tetea'u kar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ima'e izupe a'e pe. **13** Tuweharupi upyhyk amo temetarer oho iko. Hemetarer katu ma'e azeharomoete har romo hekon kury. Ikàg ma'e romo hekon no. **14** Heta tetea'u

ma'ea'yr izupe wà: àràpuhàràn hawitu ma'e wà, àràpuhàrànete wà, tapi'ak wà. Heta tetea'u uma'erekò ma'e izupe wà no. A'e rupi Piri ywy rehe har hewyrowyroahy hehe wà kury. **15** A'e 'ym mehe tu Àmàrààw a'e, wiko mehe we a'e, uhàwykàz kar 'yzygwar tetea'u wemiruze'eg wanupe a'e. Izak heimaw waneta tetea'u haw hexak mehe a'e ywy rehe har umynehem a'e 'yzygwar oho ywy pupe a'e wà kury. **16** Amo 'ar mehe Amimerek uze'eg Izak pe kury. — Eho ureiwy wi nehe ty, ta'e ereiko ikàg wera'u ma'e romo urewi ne xe, i'i izupe.

17 Uhem Izak a'e wi kury. Umuapyk wàpuzràn oho ywy Zerar ywyapyznaw rehe kury. Umumaw amo kwarahy a'e pe wiko pà.

18 Uwàpytymawok wi a'e 'yzygwar Àmàrààw 'ar rehe iapo pyrer Piri ywy rehe har wanemimuaiw kwer. Omono wi her kwehe arer a'e 'yzygwar wanupe. Tu Àmàrààw omono her a'e 'yzygwar wanupe a'e 'ym mehe. Izak ima'enukwaw waner wanehe. Omono wiwi wanupe no.

19 Amo 'ar mehe Izak pe uma'erekò ma'e wiko ywyapyznaw rehe wà kury, amo 'yzygwar ihàwykàz pà wà kury. Wexak 'yzygwar ipyahu ma'e ikatuahy ma'e a'e pe wà. **20** Àràpuhàràn wamono'ogar Zerar ywy rehe har wà, uzàmàtyry'ym Izak hemiruze'eg oho wà. — Uruiko 'aw 'yzygwar izar romo ure, i'i Zerar rehe har Izak hemiruze'eg wanupe wà. A'e rupi Izak omono her a'e 'yzygwar pe. — Zeàmàtyry'ymaw, i'i her zaneze'eg rupi.

21 A'e re Izak pe uma'erekò ma'e uzapo amo 'yzygwar a'e wà kury. Uzàmàtyry'ym wi a'e ywy rehe har wà a'e wà no. A'e rupi — Zanèàmàtyry'ymar, i'i Zako izupe, her romo imono pà izupe.

22 Uhem Izak a'e wi. Uzapo amo 'yzygwar. A'e ywy rehe har nur kwaw waàmàtyry'ym pà wà kury. A'e rupi Izak omono amo her a'e 'yzygwar pe kury. — Zanewe ywy heta tetea'u, i'i izupe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur ywy tetea'u zanewe kury, zanerekò àwàm romo kury. A'e rupi zaiko katu putar xe

zane nehe, i'i wemiaihu wanupe. **23** A'e wi oho Izak Merexewa tawhu pe kury. **24** Pyhaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzexak kar wà izupe uze'eg pà kury. — Aiko neru Àmàrààw izar romo ihe. Ekyze zo ihewi nehe, ta'e aiko nerehe we ihe xe. Amume'u izuapyapyr tetea'u heremiruze'eg Àmàrààw pe ihe wà. A'e rupi amono putar heze'egatu nerehe ihe nehe kury. Amueta tetea'u kar putar nezuapyapyr ihe wà nehe, i'i izupe.

25 Izak uzapo ma'ea'yr hapy haw a'e pe Tupàn henataromo. Umuwete katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e pe. Umuapyk wàpuzràn a'e pe. Hemiruze'eg uhàwykàz amo 'yzygwar a'e pe wà.

Izak umume'uahy uze'eg Amimerek pe

26 Amo 'ar mehe Amimerek uhem Zerar tawhu wi a'e kury, Izak pe uze'eg pà a'e kury. Imyrypar Awzat a'e, imyrypar Piko zauxiapekwer wanuwihaw a'e no, oho hupi a'e wà no. **27** Upuranu Izak wanehe a'e pe wahem mehe. — Mâràzàwe tuwe pezur xe ihewe peze'eg pà. Napeakatuwawahy kwaw herehe pe. Hemuhem kar pe peywy wi.

28 Uze'eg izupe wà. — Ko 'ar rehe urukwaw katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nerehe we heko haw ure. A'e rupi uruzapokatu putar ureze'egaw nerehe we nehe. Urepurumume'uahy wer ureremiapo ràm ikatu ma'e rehe newe ure kury. Urepurenu wer neremiapo ràm ikatu ma'e neremimume'uahy rehe ure no. **29** — Nazapo pixik kwaw ikatu 'ym ma'e peme nehe, ere urewe nehe. — Nuruzapo pixik kwaw ikatu 'ym ma'e newe ure nehe, uru'e putar newe nehe no. Uruerekò katu ure. Urumuhem kar urerekò haw wi nezuka 'ym pà ure. A'e re Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo xo ikatuahy ma'e zo newe a'e. Uruexak hemiapo kwer ikatu haw ure, i'i izupe wà.

30 Na'e Izak uzapo kar mynykaw kury, mai'u haw uhua'u ma'e iapo kar pà kury. Paw rupi umai'u katu wà, ui'u pà wà. **31** Iku'egwer pe upu'am izi'itahy wà. Uzapokatu uze'egaw uehezehe wà. Pitàitìagatu umume'uahy

wemiapo ràm ikatu ma'e uezupeupe wà. — Zazur rihi, i'i Izak wanupe a'e re. Oho a'e wi wà, umyrypar rupi wà.

32 A'e 'ar mehe we Izak pe uma'erekò ma'e uhem wà uzar pe uez'eg pà wà. — Uruekak 'y wykywar ipyahu ma'e pupe ure kury, ureremiapo romo kwer pe ure kury, i'i izupe wà. **33** Izak omono her 'yzygwar pe. — Xewa, i'i izupe. — Ma'e zaneremimume'uahy kwer, i'i her zaneze'eg rupi. Te ko 'ar rehe teko ukwaw a'e tawhu her kwehe arer wà. — Merexewa, i'i izupe ko 'ar rehe wà. — 'Yzygwar ma'emume'uahy awer, i'i tawhu her zaneze'eg rupi.

Ezau hemireko wà

34 40 kwarahy hereko mehe Ezau wereko Zuzit Meeri tazyr wemireko romo. Wereko Mazemat Erom tazyr wemireko romo no. Etwu izuapypyromowànkon wà. **35** A'e mokoz kuzà umuiro kar Izak heko awer a'e wà, umuaiw kar Hemek heko awer a'e wà no.

Izak umume'u uez'egatu Zako pe

27 ¹Itua'uhez Izak kury. Nahehàpyhà kwaw kury. Amo 'ar mehe wenoz wa'yripy Ezau uezupe kury. — Hera'yri, i'i izupe. — Aiko xe, heru, i'i ta'yri u pe. Uze'eg wi tu izupe.

2 — Erexak hetua'uhez taw ne. Nan kwehe tete amàno putar nehe. **3** A'e rupi ephyk newyrapar nehe, neru'yw nehe. Eho ka'a pe amo miar izuka pà ihewe nehe. **4** Emuhyk amo temi'u hete katu ma'e nehe, heremimutar rupi nehe. I'u pawire amono putar heze'egatu nerehe nehe, hemàno 'ym mehe we nehe, i'i izupe.

5 Hemek wenu a'e ma'e imume'u mehe a'e, Ezau pe Izak ize'eg mehe a'e. A'e rupi izemi'ikar mehe **6** uez'eg oho Zako pe kury. — Aenu neru kwez neryky'ri Ezau pe ize'eg mehe ihe. Nezewe i'i kwez izupe. **7** — Eho ka'a pe amo miar izuka pà ihewe nehe, i'i kwez izupe. — Emuhyk amo temi'u hete katu ma'e ihewe nehe, i'i kwez izupe. — I'u pawire amono putar heze'egatu nerehe Tupàn Tuweharupi

Wiko Ma'e henataromo ihe nehe, hemàno 'ym mehe we ihe nehe, i'i kwez izupe, i'i umemyr Zako pe. **8** — A'e rupi, hememyr, ezeapyaka katu heze'eg rehe nehe. Ezapo ma'e heze'eg rupi katete nehe, i'i Hemek. **9** Eho zanereimaw wamono'ogaw pe nehe. Erur mokoz àràpuhàràna'yr ikatu wera'u ma'e ne wà nehe. Amuhyk putar amo temi'u hete katu ma'e ihe nehe, neru hemimutar rupi ihe nehe. **10** E'u kar heraha izupe nehe. I'u re neru omono putar uez'egatu nerehe nehe, umàno 'ym mehe we nehe, i'i umemyr pe.

11 — Heryky'yr haw katu a'e. Ihe naheraw katu kwaw ihe. **12** Aze heru opokok herehe nehe, aze hekwaw nehe, ukwaw putar heremu'emaw nehe. — A, erezeagaw neremu'em pà ihewe, i'i putar ihewe nehe. A'e mehe omono putar uez'egaiw herehe nehe, nomono kwaw uez'egatu herehe nehe, i'i uhy pe. **13** Uze'eg wi ihy izupe. — Aze nezewe haw uezapo nehe, tuwe ize'egaiw u'ar herehe nehe, hememyr. Ezapo ma'e heze'eg rupi katete nehe. Erur àràpuhàràna'yr eho ihewe wà nehe, i'i Hemek umemyr Zako pe.

14 Oho Zako àràpuhàràna'yr wapyhyk pà. Werur uhy pe wà. Umuhyk temi'u hete katu ma'e Izak hemimutar zàwenugar.

15 A'e re Hemek upyhyk Ezau ikamir ikatu wera'u ma'e tàpuz me imonokatupyrer oho. Umunehew kar Zako pe kury.

16 Uzápixipixi àràpuhàràna'yr ipirer Zako ipo rehe iazu'yw rehe, ta'e Zako nahaw katu kwaw a'e xe. **17** A'e re omono a'e wemiau kwer temi'u hete katu ma'e Zako pe. Omono typy'ak wemiau kwer izupe no.

18 Na'e Zako oho u henaw pe izupe uez'eg pà kury. — Papaz, i'i izupe. — Aiko xe ihe, i'i tu izupe. — Mo romo ereiko ne, hera'yri, i'i izupe.

19 — Ezau nera'yr ipy romo aiko ihe, i'i mua' Zako. — Azapo ma'e kwez neze'eg rupi katete ihe. Epu'am kury. Eapyk pe pe kury. E'u miar heremizuka kwer ho'o kwer nehe. A'e re emono neze'egatu herehe nehe, i'i izupe.

20 Upuranu Izak hehe. — Mâràzàwè erexak miar izuka pyr na'arewahy aipo ne. Ma'e pe erexak ra'e, i'i izupe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar a'e, heptytwà hexak mehe a'e, i'i mua'u u pe.

21 Na'e uze'eg wi Izak Zako pe. — Ezur xe heruwakea'i ty. Hepokok wer nerehe. Nezewé mehe akwaw putar tuwe Ezau romo nerekò haw, u akwaw putar Ezau romo nerekò 'ymaw, i'i izupe.

22 Uhem Zako Izak huwakeal. Opokok Izak wa'yr rehe. — Neze'eg nuzawy kwaw Zako ze'eg. Nopo nuzawy kwaw Ezau ipo.

23 Nukwaw kwaw Zako romo heko haw, ta'e ipo haw katu a'e xe, Ezau ipo zàwegatete a'e xe. A'e rupi omono uze'egatu hehe kury. **24** Imume'u 'ym mehe we upuranu wi hehe. — Aipo hera'yr Ezau romo ereiko azeharomoete ne, i'i izupe. — He'e ty, aiko ihe ty, i'i mua'u Zako izupe.

25 Na'e i'i tu izupe. — Erur a'e miar ho'o kwer ihewe kury, i'u kar pà ihewe kury. A'e re amono putar heze'egatu nerehe nehe, i'i izupe. U'u kar Zako temi'u u pe. U'u kar ma'e'a tykwer win her ma'e izupe no. Umái'u Izak. Ui'u win pupe no. **26** A'e re i'i wa'yr pe. — Ezur xe, hera'yr. Hezurupyter pe kury, i'i izupe.

27 Uhem Zako u huwakea'i kury. Uzurupyter kury. Wetun ikamir kury, Ezau ikamir Zako hemimunehew kwer kury. A'e rupi omono uze'egatu hehe. Na'aw ize'eg awer xe:

A, aitun hera'yr. Nuzawy kwaw ka'a
pe har hyàwenaw a'e,
Ka'a Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
hemimukatu kwer ài a'e.

28 Hera'yr, tuwe Tupàn umur zuwiri
ywate har nerehe nehe,
tuwe neremitygwer hezuz katu nehe,
tuwe heta tetea'u arozràn newe
nehe, tuwe heta tetea'u
win newe nehe no.

29 Tuwe ereiko tekó tetea'u
wazar romo nehe,
waneruze'gar romo nehe,

tuwe tekó tetea'u nemuwete
katu wà nehe.

Tuwe erezapo kar ma'e
neànàm wanupe nehe.
Tuwe amogwer nehy izuapyapyr
nemuwete katu wà nehe.
Aze amo omono uze'egaiw
nerehe wà nehe,
tuwe iaiw ma'e uezapo
wanupe nehe.

Aze amo omono uze'egatu
nerehe wà nehe,
tuwe ikatu ma'e uezapo
wanupe nehe,
i'i Izak wa'yr Zako pe kury.

Ezau ipurumur kar wer ze'egatu rehe u pe

30 Umumaw Izak uze'egatu imono haw a'e kury. Ta'yr Zako uhem oho a'e wi. A'e 'ar mehe we uhem Ezau wà a'e pe kury, uzemi'i kar ire kury. **31** A'e a'e no, uzapo temi'u hete katu ma'e u pe heraha pà a'e no. Uze'eg izupe. — Epu'äm ty, e'u miar ho'o kwer heremizuka kwer nehe ty. A'e re emono neze'egatu herehe nehe, i'i izupe.

32 Na'e Izak upuranu hehe kury. — Mo romo ereiko ne, i'i izupe. — Ezau ihe, nera'yr ipy romo aiko ihe, i'i ta'yr izupe.

33 Üzemumikahy Izak uryryryryz fà kury. Upuranu hehe. — Amo uzuka miar kwez a'e. Mo romo a'e. Werur temi'u kwez ihewe. Nehem 'ym mehe we a'u kwez ihe. Amono heze'egatu kwez hehe kury. A'e ae wiko putar heze'egatu hereko har romo a'e nehe, i'i izupe.

34 Ize'eg henu mehe Ezau uhapukaz kury, ta'e iro tuwe ize'eg awer izupe a'e xe. — Heru, emono neze'egatu herehe nehe no, i'i u pe.

35 Uze'eg Izak izupe. — Nerywyr ur kwez xe a'e, hemu'em kwez ihewe a'e. A'e rupi amono heze'egatu kwez hehe. A'e rupi napuner kwaw nerehe imono haw rehe nehe, i'i izupe.

36 I'i Ezau izupe. — Mokoz haw hemu'em a'e. A'e rupi azeharomoete her a'e. Zako her

romo a'e. (— Hemu'em ma'e, i'i her zaneze'eg rupi.) Izypy mehe weraha nera'y ipy romo hereko haw ihewi. Kutàri weraha ze'egatu herehe imur pyrer kwez ihewi no. Papaz, aipo naheta we kwaw amo neze'egatu herehe neremimur ràm, i'i izupe.

37 Uwazar iz'e'eg izupe. — Amuigo kar Zako kwez nezar romo ihe. Amuigo kar iànàm paw hemiruze'eg romo ihe wà no. Amume'u temi'u tetea'u iphyk àwàm kwez izupe ihe no. Amume'u win tetea'u iphyk àwàm kwez izupe ihe no. A'e rupi, hera'y, napuner kwaw ni pitài ma'e iapo haw rehe newe ihe kury, i'i Ezau pe.

38 Nezewe rehe we uze'eg wi Ezau izupe. — Aipo xo pitài neze'egatu zo heta newe. Emono a'e neze'egatupixik ihewe nehe no, i'i izupe. Uzypyrog uzai'oahy pà.

39 I'i Izak izupe.

Ereiko putar muite ywy
ikatu ma'e wi nehe.

Ereiko putar muite zuwiri ywak
wi u'ar ma'e wi nehe.

40 Takihepuku pupe puruzuka ma'e
romo ereiko putar nehe.

Nerywyr pe uma'erek ma'e
romo ereiko putar nehe.

Amo 'ar mehe nerek haw iro
putar newe nehe.

A'e mehe erehem putar izuwi nehe,
izupe uma'erek ma'e romo nerek
re nepyt'u pà nehe, i'i izupe.

Zako oho Mezopotàm ywy pe

41 Na'iakatuwawahy kwaw Ezau Zako rehe, ta'e tu omono uze'egatu Zako pe a'e xe. A'e rupi uze'eg uzeupe kury. — Heru umàno putar tarityka'i nehe. Imàno haw rehe zanezai'o pawire azuka putar herywyr ihe nehe, i'i uzeupe upy'a pe.

42 Amo umume'u Ezau hemiapo ràm Hemek pe. A'e rupi wenoz kar Zako imuwa. A'e pe ihem mehe uze'eg izupe. — Ezeapyaka katu heze'eg rehe nehe. Neryky'yr Ezau umume'u nerehe uzepyk àwàm a'e. Ipuruzuka wer nerehe a'e. **43** A'e

rupi, hememyr, einu katu heze'eg kury. Kutàri echo hekywyr Àràmàw heko haw Àrà ywy rehe har pe nehe. **44** Emumaw amo 'ar a'e pe nerek pà nehe. Amo 'ar mehe upaw putar neryky'yr nerehe iakatuwawahy 'ymaw nehe. **45** Heharaz putar neremapiro kwer wi nehe. A'e mehe erepuner nezewyr haw rehe xe nehe. Amono kar putar amo teko newe ihe nehe, nereruzewyr pà a'e wi a'e 'ar mehe ihe nehe. Naputar kwaw mokoz hememyr wazuka haw pitài 'ar mehe àràm ihe, i'i Zako pe.

46 A'e re oho Hemek Izak pe uze'eg pà. — A'e mokoz kuzà nera'yaty Etew izuapyapyr a'e wà, Ezau hemireko a'e wà, iro ihewe a'e wà, i'i izupe. — Aze Zako wereko amo xe har Etew izuapyapyr wemireko romo nehe, àmàno putar ihe nehe. Ikatu wera'u mo nezewre haw, i'i izupe.

28 ¹Na'e Izak wenoz Zako imuwa kury. Omono uze'egatu hehe. Uzapo kar ma'e izupe no. — Ereko zo amo kuzàwaza ko ywy rehe har Kànàà ywy rehe har neremireko romo nehe. ²Ezemuàgà'yim nehe, echo ywy Mezopotàm her ma'e pe nehe. Epyta neràmuz Metuwew hàpuz me nehe. Ereko amo kuzà netutyr Àràmàw tazyr neremireko romo nehe. ³Tuwe Tupàn ikàg wera'u ma'e omono uze'egatu nerehe nehe, tuwe umueta tetea'u kar nezuapyapyr wà nehe. Tuwe nezuapyapyr uzemon'o'g ma'e ràm wiko tekó ikàg ma'e romo wà nehe. Nezewe mehe ereiko putar tekó tetea'u wanu romo ne nehe. ⁴Tuwe omono uze'egatu nerehe nehe, nezuapyapyr wanehe nehe no, neràmuz Amàràw rehe uze'egatu imono awer zàwegatet nehe no. Nezewe mehe nezuapyapyr wiko putar ko ywy izar romo wà nehe. Izypy mehe Tupàn umur ko ywy Amàràw pe. A'e ae a'e, zane ae zane no, zaiko ko ywy rehe amo ae ywy rehe har ài zane. A'e 'ar mehe nezuapyapyr wiko putar ko ywy izarete romo a'e wà nehe, i'i izupe.

5 Nezewe Izak omono kar wa'y Zako Mezopotàm ywy rehe a'e. Wiko oho Àràmàw heko haw pe. Àràmàw a'e, Metuwew Àràm ywy rehe har ta'y romo

Hemek ikywyr romo hekon a'e. Hemek wiko Ezau ihy romo, Zako ihy romo.

Ezau wereko amo ae kuzà wemireko romo

6 Ezau ukwaw Izak Zako rehe uze'egatu hemimono kwer a'e. Ukwaw Mezopotâm pe imono kar awer no. — Exaexak amo kuzàwaza neremireko râm romo a'e pe nehe, i'i Izak Zako pe. Ize'egatu imono mehe uzapo kar amo ma'e izupe. — Ereko zo amo kuzà xe har Kànàà ywy rehe har neremireko romo nehe, i'i izupe. Ezau ukwaw a'e ma'e paw rupi a'e no. **7** Zako weruzar u ze'eg uhy ze'eg a'e. A'e rupi oho Mezopotâm ywy rehe. Ezau ukwaw uwyywyr hemiapo kwer a'e, ukwaw waze'eg heruzar awer. Ukwaw a'e ywy rehe iho awer no. **8** Ukwaw Ezau u ima'enukwaw paw a'e. — Kuzà xe har Kànàà ywy rehe har iro heru pe a'e wà, i'i uezupe. **9** A'e rupi oho Ezau Àmàrààw ta'yr Izimaew her ma'e heko haw pe kury. Wereko Izimaew tazyr Marat her ma'e uezupe wemireko romo kury. Nemaiot ikypy'yr romo hekon.

Upuahu Zako Metew pe

10 Uhem Zako oho Merexewa tawhu wi. Àrà pe iho wer. **11** Karuketea'i mehe uhem amo ywy pehegwer Tupàn pe imonokatu pyrer pe. Uker a'e pe. Upyhyk amo ita a'e pe har wàkàg iwy pe har uker mehe har romo. Uzepàriràg a'e pe uker pà. **12** Upuahu kury. Wexak amo myràmyràgaw a'e pe upuahu mehe. Myràmyràgaw uzypyrog ywy rehe ywak rehe oho pà. Tupàn heko haw pe har uezupir oho hehe wà. Wezyw wà hehe wà no. **13** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko huwake. Uze'eg Zako pe. — Aiko tuweharupi wiko ma'e romo ihe. Neràmuz Àmàrààw izar romo aiko. Nerus Izak izar romo aiko. Ko ywy neker haw amono putar newe nerekohaw romo ihe nehe. Nezuapyapyr wanupe amono putar waneko haw romo ihe nehe no. **14** Nezuapyapyr waneta àwàm nuzawy kwaw ywy imuku'i pyrer heta haw wà

nehe. Uhàuhàz putar ywy rehe wà nehe: kwarahy ihemaw awyze har kutyr, kwarahy heixe haw awyze har kutyr, kwarahy ihemaw kutyr, kwarahy heixe haw kutyr. Amono putar heze'egatu teko ywy rehe har üzèanàànàm ma'e nànàn ihe nehe. Ta'e ereiko heremiruze'eg romo ne xe. Ta'e nezuapyapyr wiko heremiruze'eg romo a'e wà no xe. **15** Aiko putar nerehe we ihe nehe. Wyzài ywy rehe neho mehe urupyro putar ikatu 'ymaw wi ihe nehe. Urumuzewyr kar putar ko ywy rehe ihe nehe no. Azapo putar ma'e ko heze'eg rupi tuweharupi ihe nehe. Azapo putar ko heremimume'u kwer upaw rupi nehe, i'i izupe.

16 Ume'e upuahu re kury. Uze'eg uezupe. — Azeharomoete Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e xe hekon a'e. Karumehe nakwaw kwaw xe heko haw ihe, i'i uezupe. **17** A'e rupi ukyze kury. — 'Aw ywy hemukyze kar a'e. Tupàn hâpuz xe hin a'e. Ywak pupe teixe haw xe hin a'e, i'i uezupe.

18 Iz'i'itahy upu'äm. Upyhyk a'e ita wàkàg iwype har. Umupu'äm a'e ita a'e pe kury, Tupàn imuweste katu haw romo kury. A'e re uzakook uri kawer ita rehe, imonokatu pà Tupàn pe imuweste katu haw romo. **19** Amo tawhu a'e ywy rehe tuz. Iruz her romo a'e. Zako omono amo ae her izupe kury. — Metew, i'i her ipyahu ma'e kury. — Tupàn hâpuz, i'i her zaneze'eg rupi. **20** A'e pe Zako umume'uhay wemiapo râm Tupàn pe kury. — Aze ereata eho herupi nehe, aze hepyro pe ikatu 'ym ma'e wi heata mehe ko 'ar rehe nehe, aze eremur hema'e râm ihewe nehe, aze eremur heremi'u râm ihewe nehe, **21** aze azewyr heru heko haw pe hemàno 'ym pà nehe, a'e mehe ne Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ereiko putar hezar romo nehe. **22** Ag ita nemuwete katu haw a'e nehe, neràpuz romo upyta putar a'e nehe, Tupàn. Aze eremur **10** ma'e ihewe nehe, amuzewyr putar pitái ma'e newe nehe. Nezewegatete hema'e nànàn nehe: àràpuhàrà, tapi'ak, heremetarer. Amono putar hema'e ikurer newe nehe, i'i izupe.

Zako uwàxi Hakew

29 ¹Wata Zako oho iko. Uhem ywy kwarahy ihemaw kutyr har pe kury. ²A'e ywy rehe ume'e mehe wexak amo a'e pe kury. Heta na'iruz awa àràpuhàràñ imono'ogar 'zyygwar huwake a'e wà. Pitáitáigatu uzekaiw waiko weimaw àràpuhàràñ hawitu ma'e wanehe wà, àràpuhàrànete wanehe wà no. Waneimaw waiwez mehe wenuhem 'y a'e 'zyygwar wi wanupe wà. Uwàptym 'zyygwar itahu pupe tuweharupi wà. ³Aze àràpuhàràñ mono'ogar paw uzemono'og a'e pe wà, weimaw wanehe we wà, umunyryk kar itahu 'zyygwar wi wà, 'y imono pà weimaw wanupe wà. A'e re omono wi itahu 'zyygwar ikwar rehe wà, iwàptym wi pà wà. ⁴Upuranu Zako ma'ea'y wamono'ogar wanehe kury. — Ma'e wi pezur, hemrypar wà, i'i wanupe. — Arà ywy rehe har romo uruiko ure, i'i izupe wà. ⁵Upuranu wi wanehe. — Aipo pekwaw Àràmàw Naor ta'y, i'i wanupe. — Urukaww ure, i'i izupe wà.

6 — Aipo ikatu a'e, i'i wanupe. — He'e, ikatu a'e. Eme'e pe pe ty. Tazyr Hakew ur iko weimaw àràpuhàràñ wanerur pà.

7 — Nuixe kwaw kwarahy a'e rihi. Aze mo pemono 'y peneimaw wanupe, pepuner mo waneraha wi haw rehe ka'api'i heta haw pe nehe. Nuhem kwaw penàpuz huwake wamono'ogaw 'ar a'e rihi, i'i wanupe.

8 — Nurupuner kwaw ure. Àràpuhàràñ paw xe waneko mehe urupuner itahu imunyryk kar haw rehe 'zyygwar ikwar wi. A'e mehe oromono 'y wanupe, i'i izupe wà.

9 Uze'eg Zako iko wanupe. Ize'eg mehe we uhem Hakew a'e pe. Àràpuhàràñ mono'ogar romo hekon a'e. Uhem a'e pe u heimaw wanerur pà. **10** Wexak Zako ututyr Àràmàw heimaw wanehe we tur mehe. Umunyryk kar itahu oho 'zyygwar ikwar wi kury. Omono 'y ma'ea'y wanupe. **11** A'e re uzurupyter Zako Hakew kury. Hurywete a'e. A'e rupi uzypyrog uzai'oahy pà.

12 — Neru iànàm romo aiko ihe. Hemek imemry ihe. Uzàn Hakew oho a'e ma'e paw imume'u pà u pe kury. **13** Wenu weinyr

imemry heko haw imume'u haw. Uzàn oho a'e wi. Zako huwàxi mehe uzàzuwàzuwàñ izurupyter pà kury. Weraha wàpuz me. Zako umume'u ma'e uzeapo ma'e kwer paw izupe. **14** A'e ma'e henu re — Azeharomoete ereiko hero'o romo ne, ereiko heruwy romo ne. Ereiko heànàmete romo, i'i izupe.

Zako wereko Erez wemireko romo, wereko Hakew wemireko romo no

Uumaw Zako pitài zahy a'e pe ututyr heko haw pe wiko pà. **15** Amo 'ar mehe Àràmàw uze'eg Zako pe kury. — Erema'ereko iko ihewe hekuzar 'ym pà ne, ta'e ereiko heànàm romo ne xe. Na'ikatu kwaw nezewe haw ihewe. Máràn amono putar newe nema'ereko haw hekuzaromo nehe, i'i izupe.

16 Heta mokoz tazyr Àràmàw pe wà. — Erez, tyker her romo a'e. — Hakew, ikypy'yr her romo a'e. **17** Ipuràg eteahy Erez heha. Hakew ipuràg eteahy tuwe a'e. Huwa ipuràg eteahy, hetekwer ipuràg eteahy no. **18** Uzamutar katu Zako Hakew. A'e rupi uze'eg nezewe tu pe. — Amumaw putar 7 kwarahy newe hema'ereko pà nehe, aze eremur nerazyr Hakew heremireko ràm romo nehe, i'i izupe.

19 — Àràmàw uze'eg izupe. Ikatu wera'u newe imono haw heremigwaw 'ym pe imono haw wi a'e. Epyta xe hepyr nehe, i'i izupe.

20 A'e rupi Zako umumaw 7 kwarahy izupe uma'ereko pà Hakew hereko àwàm hekuzaromo. Uzamutar katu a'e, a'e rupi a'e 7 kwarahy nuzawy kwaw 7 'ar izupe. **21** A'e 7 kwarahy imumaw ire uze'eg Zako Àràmàw pe. — Emur Hakew ihewe heremireko romo kury ty. A'e 7 kwarahy zaneremimimume'u kwer upaw kwez kury. Hepurereko wer tuwe hehe heremireko romo ihe kury, i'i izupe.

22 Uzapo Àràmàw mynykawhu izupe izerekohaw rehe. Wenoz teko a'e ywy rehe har paw wamuwà wà. **23** Pyhaw Àràmàw upyhyk wazyr ipy Erez kury, imono pà Zako pe kury. Uker Zako ipuhe. **24** A'e 'ym mehe we Àràmàw omono amo kuzà uma'ereko e ma'e Ziwpá her ma'e a'e, wazyr

Erez pe a'e, izupe uma'erekō e ma'e romo a'e. **25** Xo iku'egwer pe zo Zako ukwaw Erez puhe uker awer. Uze'egahy oho Àràmàw pe. — Mâràzàwe tuwe erezapo agwer iaiw ma'e ihewe. Ama'erekō tetea'u Hakew hereko àwàm hekuzaromo. Mâràzàwe tuwe eremur nerazyr inugwer ihewe. Neremu'em ihewe, i'i izupe.

26 Uze'eg Àràmàw izupe. — Xe ko ywy rehe uruzapo nezewe haw ure. Tazyr ipy imen a'e. Xo a'e re zo ikypy'yr upuner umenaw rehe. **27** Ximumaw 7 'ar nezerekō rehe zanepynk pà. A'e re aze eremume'u amo 7 kwarahy imumaw pàwàm ihewe nema'erekō àwàm nehe, a'e mehe amono putar Hakew newe nehe, i'i izupe.

28 — He'e, i'i Zako izupe. A'e rupi umumaw 7 'ar Erez rehe we uzerekō haw rehe upynyk pà. A'e 'ar pawire Àràmàw omono wazyr Hakew Zako pe hemireko romo kury. **29** (A'e 'ym mehe we Àràmàw omono uma'erekō e ma'e Mira her ma'e Hakew pe a'e, izupe uma'erekō e ma'e romo a'e.) **30** Uker Zako oho Hakew puhe kury. Uzamutar katu Erez. Uzamutar katu wera'u Hakew. Umumaw amo 7 kwarahy Àràmàw pe uma'erekō pà.

Zako ta'yr wà

31 Zako nuwerekō katu kwaw Erez. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak Zako ima'enukwaw paw ipy'a pe har. A'e rupi umumemyr kar Erez kury. Hakew nupuner kwaw umemyr haw rehe. **32** Ipu'a Erez kury. Imemyrzexak kar kury. Awa a'e. Humen, her romo a'e. — Exak hememyr, i'i her zaneze'eg rupi. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak hezemumikahy awer a'e. A'e rupi hemumemyr kar kwez kury. A'e rupi hemen heamutar katu putar a'e nehe, i'i uezupe.

33 Ipu'a wi kury. Imemyrzexak kar wi. Awa a'e. — Ximeàw, her romo a'e. — Herenu, i'i her zaneze'eg rupi. — Azemumikahy ihe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wenu heze'eg. A'e rupi umur amo kwarer ihewe hememyr romo.

34 Ipu'a wi Erez kury. Imemyrzexak kar wi. Awa a'e. — Erewi, her romo. — Zanemono'ogaw, i'i zaneze'eg rupi. — Hemen uzemono'og wera'u putar herehe we a'e nehe kury, ta'e amono na'iruz ta'y় izupe ihe wà, i'i uezupe.

35 Ipu'a wi kury. Imemyrzexak kar wi. Awa a'e. — Zuta, her romo. (-Muwete katu haw, i'i her zaneze'eg rupi.) — Amuwete katu putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe nehe, i'i Erez uezupe. A'e re na'imemyr wi kwaw a'e kury.

30 ¹Hakew ukwaw umemyr haw rehe upuner 'ymaw. A'e rupi hewyrowyrahy wyker rehe kury. Uze'eg umen pe. — Aze neremur kwaw hememyr ihewe amàno putar nehe, i'i izupe. ² Wikwahy Zako Hakew pe. — Aipo Tupàn romo aiko ihe. A'e ae nanemumemyr kar kwaw a'e, i'i izupe. ³ — Nako ihewe uma'erekō ma'e Mira her ma'e a'e 'y. Eho ipuhe nehe. Imemyr mehe imemyr wiko putar hememyragaw romo nehe. Nezewe mehe aiko putar ihy uma'erekō e ma'e inuromo nehe, i'i izupe.

⁴ A'e rupi Hakew omono uma'erekō e ma'e Mira her ma'e Zako pe hemirekoagaw romo a'e. Uker oho ipuhe. ⁵ Ipu'a Mira kury. Omono amo ta'yr Zako pe. ⁶ Uze'eg Hakew kury. — Ko kwarer a'e, — Nà, her romo a'e, ta'e Tupàn ikatu ihewe a'e, i'i. (-Ikatu haw iapo haw, i'i her zaneze'eg rupi.) — Wenu heze'eg a'e, umur amo kwarer ihewe hememyr romo a'e, i'i. ⁷ Ipu'a wi Mira. Omono amo ta'yr Zako pe. ⁸ Uze'eg Hakew nezewe kury. — Ko kwarer a'e, — Napitari, her romo a'e. (-Zéàmàtyry'ymaw, i'i her zaneze'eg rupi.) — Ta'e azàmàtyry'ym heryker ihe. Aityk ihe, i'i uezupe.

⁹ Erez ukwaw weko haw. — Nahememyr wi kwaw ihe nehe, i'i uezupe. A'e rupi omono uma'erekō ma'e Ziwpá her ma'e Zako pe kury, hemirekoagaw romo kury.

¹⁰ Ziwpá omono amo ta'yr Zako pe. ¹¹ Na'e Erez uze'eg nezewe kury. — Ikatuahy ma'e uezapo ihewe, i'i. A'e rupi — Kaz, amono putar izupe her romo.

(-Ikatuahy ma'e uezapo haw, i'i her zaneze'eg rupi.)

12 A'e re Ziwpá omono amo ta'yr Zako pe.
13 — Herurywete tuwe ihe. Amogwer kuzà umume'u putar herurywete haw a'e wà nehe. A'e rupi — Azer, kwarer her romo a'e nehe, i'i Erez uezupe. (-Hurywete ma'e, i'i her zaneze'eg rupi.)

14 Amo 'ar mehe arozràn po'o haw 'ar mehe Humen oho ko pe a'e kury. A'e pe wiko mehe wexak amo ka'a manarak her ma'e a'e. (Kuzà imupuru'a kar har a'e, i'i teko izupe wà.) Weraha Humen a'e ka'a uhy Erez pe. Hakew wexak herur mehe. Uze'eg Erez pe. — Emur amo manarak nememyr hemirur kwer ihewe nehe, i'i izupe.

15 Uze'eg Erez izupe. — Erepyro hemen ihewi ne. Aipo nuhyk kwaw newe, i'iahý izupe. — Aipo nepurupyro wer manarak hememyr hemimur kwer rehe ihewi no, i'iahý izupe. Na'e uze'eg Hakew izupe. — Aze eremur amo manarak ihewe nehe, amuger kar putar Zako nepuhe kutàri pyhaw ihe nehe, i'i izupe.

16 Karuketea'i mehe ko wi Zako ihm mehe Erez oho huwàxi mà. Uze'eg izupe. — Kutàri pyhaw ereker putar hepuhe nehe. Hepuhe neker haw amekuzar kwez ihe, manarak hememyr hemimur kwer pupe ihe, i'i izupe. A'e 'ar mehe pyhaw uker Zako oho ipuhe. **17** Wenu Tupàn Erez ize'eg awer a'e. Ipuru'a wi kury. Omono amo ta'yr Zako pe. 5 haw imemyr haw kury. **18** Uze'eg Erez kury. — Ko kwarer a'e, Ixakar her romo a'e, ta'e Tupàn umekuzar uma'erekó ma'e hemen pe heremimono kwer ihewe a'e, i'i uezupe. (-Hekuzar, i'i her zaneze'eg rupi.)

19 A'e re ipuru'a wi Erez no. 6 haw ipuru'a haw kury. Omono amo ta'yr Zako pe.
20 — Tupàn umur ma'e ipuràg eteahy ma'e kwez ihewe a'e. Hemen upyta putar hepyr a'e nehe kury, ta'e amono 6 ta'yr izupe ihe wà 'y, i'i Erez uezupe. A'e rupi omono Zemurom her romo. (-Ipuràg eteahy ma'e imur awer, i'i her zaneze'eg rupi.)

21 Lahykaw rehe ipuru'a wi no. Uzexak kar

imemyr kury. Kuzà a'e. Omono Zina her romo kury.

22 Na'e Tupàn ima'enukwaw Hakew rehe kury. Wenu ize'eg mehe. Umupuru'a kar kury. **23** Ipuru'a a'e. Uzexak kar imemyr kury. Awa a'e. Uze'eg nezewé kury. — Tupàn a'e, nahemumaranugar wi kar kwaw hememyr 'ymaw rehe a'e, i'i uezupe. **24** — Tuwe Tupàn umur amo hememyr awa ihewe nehe. A'e rupi izexak kar mehe omono Zuze her romo kury. — Amo ae imur awer, i'i her zaneze'eg rupi.)

Zako uzapokatu uze'egaw Àràmàw rehe we

25 Zuze izexak kar ire Zako uze'eg Àràmàw pe. — Tuwe azewyr heywy rehe nehe, i'i izupe. **26** — Emur hera'yr ihewe wà nehe. Emur heremireko ihewe ne wà nehe, ta'e ama'erekó newe wamekuzar pà ihe xe. Heho wer xe wi ihe. Erekawat newe hemam'erekó katu awer ne, i'i izupe.

27 — Epyta hepyr nehe ty. Hezar tupàn a'u'a u'e wà, uze'eg kwez ihewe a'e wà. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono uze'egatu iko nerehe a'e, ta'e Zako wiko xe nepyr a'e xe, i'i ihewe wà. **28** Mâràn ereputar xe neptya àwàm hekuzaromo. Wyzài ma'e amono putar newe nehe, i'i Zako pe.

29 Na'e Zako uze'eg izupe. — Erekawat hemam'erekó katu awer. Azekaiw katu nereimaw wanehe ihe no. Erekawat wanehe hezekaiw awer ne no. **30** Xe hezur 'ym mehe we naheta tetea'u kwaw ma'e newe. Hezur ire eremono'og ma'e tetea'u ne. Heta tetea'u nereimaw newe wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono tuwe uze'egatu nerehe, ta'e aiko xe nepyr ihe xe. Uhyk kury. Azekaiw katu putar heànàm wanehe ihe nehe kury, i'i izupe.

31 — Mâràn temetarer ereputar, i'i wi Àràmàw izupe. Uze'eg wi Zako izupe. — Naputar kwaw temetarer. Aze erezapo ma'e heremimume'u ràm rupi nehe, azekaiw wiwi putar nereimaw àràpuhàràm wanehe ihe nehe. **32** Kutàri ame'e putar nereimaw wanehe upaw rupi ihe nehe. Aze amo

àràpuhàràn ipihun wà nehe, apyhyk putar hezeupe ihe wà nehe. Aze amo àràpuhàrànete ipinipinim wà nehe, apyhyk putar ihewe ihe wà nehe. Xo a'e ma'e zo aputar heremiapo kwer hekuzaromo nehe.

33 A'e rupi erekwaw putar nereroko katu awer nehe. Aze ereme'e hereimaw wanehe nehe, aze heta ipihun 'ym ma'e wainuromo wà nehe, aze heta ipinipinim 'ym ma'e wainuromo wà nehe, erekwaw putar wanehe hemunara awer nehe, i'i izupe.

34 Ikatu iz'eeg Àràmàw pe. Uze'eg Zako pe kury. — He'e ty. Neremimume'u kwer ikatu ihewe, i'i izupe.

35 Na'e Àràmàw uhaw wemimume'u kwer kury. A'e 'ar mehe we omono'og àràpuhàràn ipihun ma'e oho a'e wà kury, ipinipinim ma'e oho a'e wà no. Omono wa'yur wanupe wà, wamono'og kar pà wanupe wà. Umuzekaiw kar wanehe wà.

36 Uumumaw na'iruz 'ar wata pà Zako wi utyryk pà kury. Upyta Zako amogwer Àràmàw heimaw wanehe uzekaiw pà kury.

37 Na'e Zako wekar na'iruz ma'e'yw oho kury. Wexak xopu 'yw. Wexak amen 'yw no. Wexak pàràtä 'yw no. Omonohok hàkàgwer a'e na'iruz ma'e'yw wanuwi. Nezewe umupu'ypu'yw a'e na'iruz ywyra wà.

38 Omono a'e hàkàgwer imupu'yw pyrer àràpuhàràn wanenataromo kury, wai'u haw pe no. Uzapo nezewe haw a'e, ta'e àràpuhàràn awa uezupir àràpuhàràn kuzà wanehe wà, ui'u haw pe wà.

39 Uzeupir nezewe a'e hàkàgwer huwake waneko mehe wà, a'e rupi wamemyr uxexak kar ipinipinim ma'e romo wà, iparaparaw ma'e wà no.

40 Omono'og Zako àràpuhàràn hawitu ma'e xe wà, omono'og àràpuhàrànete pe pe wà. Uumume'e kar Àràmàw heimaw weimaw ipinim ma'e wanehe wà, ipihun ma'e wanehe wà. Omono'og ipinim ma'e ipihun ma'e wanehe wà, wapyro pà amogwer Àràmàw heimaw wanuwi wà.

41 Ume'e àràpuhàràn wanehe. Aze ikàg wà, omono a'e ma'e'yw hàkàgwer wai'u haw huwake wanenataromo awa kuzà wanehe we waho mehe.

42 Aze na'ikàg kwaw wà, nomono kwaw a'e ma'e'yw hàkàgwer

wanenataromo wai'u haw huwake. Ma'ea'yur awa kuzà wanehe we waho mehe wamemyr na'ikàg kwaw wà. Àràpuhàràna'yur ikàg 'ym ma'e upyta Àràmàw pe wà. Ikàg wera'u ma'e upyta Zako pe wà.

43 A'e rupi Zako hemetarer katu kury. Heta tetea'u ma'e izupe wà: àràpuhàràn hawitu ma'e wà, àràpuhàrànete wà, uma'ereko ma'e kuzà wà, awa wà no, kamer wà, zumen wà no. Heta tetea'u izupe wà.

Zako uzàn Àràmàw wi

31 **1** Amo 'ar rehe Àràmàw ta'yur uzyypyrog uze'eg pà Zako rehe wà.

— Zako upyro zaneru ima'e paw iko uzeupe a'e. Hemetarer katu ma'e romo wiko a'e, zaneru ima'e imono'og pà a'e, i'i uzeupeupe wà. Ukwaw Zako waze'eg awer a'e kury.

2 Izypy mehe Zako ikatuahy Àràmàw pe. Ko 'ar rehe, — Hemyrypar, ni'i kwaw Zako pe kury.

3 A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Zako pe.

— Ezewyr echo neru iziwy pe nehe, nehy iziwy pe nehe, neànàm waneko haw pe nehe. Ata putar nerupi nehe, i'i izupe.

4 Zako omono kar amo uma'ereko ma'e wemireko waneko haw pe kury.

— Peho ko pe Zako heko haw pe nehe. Wiko ko pe àràpuhàràn wapyr a'e, i'i uma'ereko ma'e hemireko wanupe.

Oho ipyr wà.

5 A'e pe wahem mehe uze'eg Zako wanupe.

— Penu nuiko kwaw hemyrypar romo ko 'ar rehe izypy mehe arer zàwe a'e.

Tupàn heru izar wiko herehe we tuweharupi a'e.

6 Amumaw kwarahy tetea'u penu pe hema'ereko tetea'u pà ihe.

Pekwaw hema'ereko awer.

7 Imunar hema'e rehe a'e.

10 haw uzapo hema'ereko haw hekuzar amo ae ma'e romo a'e.

Nezewe rehe we Tupàn nuzapo kar kwaw ikatu 'ym ma'e izupe a'e.

A'e rupi nuzapo kwaw ikatu 'ym ma'e ihewe.

Àràmàw nahemuigo kar kwaw hemetarer 'ym ma'e romo a'e.

8 — Àràpuhàràn ipinim ma'e wiko putar nema'ereko awer hekuzaromo nehe, i'i ihewe.

A'e re heta imemyr ipinim ma'e àràpuhàràn wanupe a'e wà.

Na'e,

— Àràpuhàràn ipu'ypu'yw ma'e wiko putar nema'erekò awer hekuzaromo nehe, i'i ihewe. A'e re heta imemyr ipu'ypu'yw ma'e àràpuhàràn wanupe a'e wà. **9** Nezewe Tupàn upyro neru heimaw wamono'ogaw wi a'e wà, ihewe wamur kar pà a'e wà, i'i wemireko wanupe.

10 Amo 'ar mehe ma'e'a'yr uzehezehe uzeupir mehe apuahu heker mehe ihe. Àràpuhàràn awa kuzà rehe uzeupir ma'e a'e wà, ipu'ypu'yw ma'e romo wanekon a'e wà, ipinipinim ma'e romo wà no, iparaparaw ma'e romo wà no. **11** Tupàn heko haw pe har herenoz herer imume'u pà a'e. — Aiko xe, a'e izupe. **12** Na'e uze'eg wi ihewe. — Eme'egatu wanehe ty, i'i ihewe. — Àràpuhàràn uzehezehe uzeupir ma'e a'e wà, ipu'ypu'yw ma'e romo iparaparaw ma'e romo ipinipinim ma'e romo wanekon a'e wà. Azapo kar nezewe haw wanupe ihe, ta'e aexak Àràmàw newe hemiaipo kwer ihe xe. **13** Aiko Tupàn Metew pe newe uzexak kar ma'e kwer romo ihe. Eremonokatu ita ihewe. Erezakook uri kawer hehe herenataromo. Ezemuàgà'yim nehe kury. Ehem echo ko ywy wi nehe kury. Ezewyr echo ywy nezexak kar awer pe nehe kury, i'i Tupàn ihewe, i'i Zako wemireko wanupe.

14 Na'e Hakew a'e, Erez a'e no, uze'eg umen pe a'e wà kury. — Naheta kwaw ureru ima'e kwer urewe. Aze umàno nehe, nurupyhyk kwaw ima'e kwer ure nehe. **15** Urererekò amo ae ywy rehé har zàwe a'e. Kwehe mehe ureme'eg a'e. Upyhyk temetarer tetea'u urerekuzar romo. Umumaw a'e wemetarer paw rupi. **16** Tupàn upyro ureru hemetarer izuwi a'e. Hemetarer kwer upyta putar urewe nehe kury, urememyr wanupe nehe no. A'e rupi, — Ezapo Tupàn hemiaipo kar paw rupi nehe, uru'e newe kury, i'i umen pe wà.

17-18 Uzemuàgà'yim Zako Kànnà ywy kutyr wata àwàm rehé kury. Tu Izak wikuwe a'e ywy rehé a'e rihi. Umuzeupir kar wa'yr wemireko kamer wakupepe wà. Omono'og uma'e paw. Uhem oho a'e wi. Weraha weimaw ma'e'a'yr Mezopotàm ywy rehé

uma'erekò haw pupe imono'og pyrer uzeupi wà no. **19** A'e 'ar mehe Àràmàw Hakew tu a'e, nuiko kwaw a'e pe a'e, ta'e oho amo me àràpuhàràn hawitu ma'e hawer imonohok pà a'e xe. Muite heko mehe Hakew wixe hàpuz me ima'e tupàn a'ua'u wanehe imunar pà. **20** Nezewe Zako hemu'em Àràmàw ywy rehé har pe. Numume'u kwaw oho àwàm izupe. Oho zàmim izuwi. Heko 'ym mehe uhem zàmim heko haw wi. **21** Uzàn a'e wi uma'e paw heraha pà. Wahaw yrykaw Ewpurat her ma'e oho wà. Wata oho waiko Zirezay ywytyr heta haw kutyr wà kury.

Àràmàw oho Zako haikweromo

22 Na'iruz 'ar pawire Àràmàw ukwaw Zako waho awer a'e kury. **23** Omono'og wànàm Zako haikweromo oho pà wà. Umumaw 7 'ar haikweromo wata pà wà. Uhem huwake wà, ywytyr Zirezay ywy rehé har pe wà. Uker huwake wà. **24** A'e 'ar mehe pyhaw uzexak kar Tupàn oho Àràmàw Àràm ywy rehé har pe a'e, ipuahu mehe a'e. Uze'eg izupe. — Nema'enukwaw katu neremiapo ràm rehé nehe. Ezapo zo ikatu 'ym ma'e Zako pe nehe, i'i izupe ipuahu pe.

25 A'e 'ar mehe Zako upytu'u Zirezay ywy ywytyr heta haw rehé a'e. Uhem Àràmàw huwake kury. A'e ae a'e, iànàm a'e wà, upytu'u uker haw iapo pà a'e pe a'e wà no.

26 Uze'eg Àràmàw oho Zako pe kury. — Máràzàwe tuwe neremu'em ihewe. Ereraha herazyr nerupi ne wà, newe uma'erekò e ma'e wazàwe ne wà, zeàmàtyry'ymawhu pe neremipyhyk kwer wazàwe ne wà. **27** Máràzàwe tuwe neremu'em nezàn pà ihewi, ihewe neze'eg 'ym pà nezewe. Aze mo eraze'eg ihewe, a'e mehe mo azapo mo amo mynykaw purumurywete kar ma'e neho haw rehé ihe. Zazegar mo maraka pupe zane, wioràwiràñ pupe zane.

28 Nerezurupyter kar kwaw heremimino ihewe wà. Nerezurupyter kar kwaw herazyr ihewe wà. Xo teko he'o ma'e zo uzapo agwer ma'e a'e wà. **29** Hepurapo wer zepe ikatu 'ym ma'e rehé peme. Nazapo kwaw. Ta'e pyhaw Tupàn neru izar uze'eg wà ihewe a'e

xe. — Nema'enukwaw neremiapo ràm rehe nehe. Ezapo zo ikatu 'ym ma'e Zako pe nehe, i'i Tupàn ihewe. **30** Erehem eho hereko haw wi, ta'e eremonokatu nereha nereko awer pe ne xe. Akwaw neho wer haw ihe. Nereiko kwaw imunar ma'e romo. A'e rupi, màràzàwe tuwe nemunar tupàn a'ua'u heràpuz me har wanehe, i'i izupe.

31 Uwazar Zako iz'e'eg izupe. — Akyze newi ihe. — Upyhyk putar ru'u wazyr ihewi wapyro pà a'e wà nehe, a'e hezeupe. **32** Herupi wata ma'e nuwereko kwaw tupàn a'ua'u neràpuz marer a'e wà. Aze amo wereko nehe, azuka putar a'e teko ihe nehe. Heànàm a'e wà, neànàm a'e wà no, tuwe wenu ko heze'eg heremimume'eahy ràm a'e wà nehe. Aze erexak wyzài nema'e xe ureypy nehe, erepuner heraha haw rehe nehe, i'i izupe. Nukwaw kwaw Hakew a'e tupàn a'ua'u waneraha awer a'e.

33 Aràmàw wixe Zako hàpuzràn pupe. A'e re wixe Erez hàpuzràn pupe. A'e re wixe uma'erekò e ma'e wanàpuz pupe. Nezewe rehe we nuexak kwaw uma'e tupàn a'ua'u wà. Na'e oho Hakew hàpuzràn pupe. **34** A'e pe wekar ko rupi, wekar kwe rupi no. Nuexak kwaw. Ta'e Hakew omonokatu a'e tupàn a'ua'u amo kamer kupepaw wype a'e wà xe. Wapyk Hakew in hehe kury. **35** Uze'eg u pe kury. — Eikwahy zo ihewe nehe. Napu'am kwaw ta'e aiko he'ar heruwy haw rehe har rehe ihe 'y, i'i u pe. Nezewe Aràmàw wekar zepe uma'e tupàn a'ua'u wà. Nuexak kwaw wà.

36 Na'e Zako wikkahy kury. Uze'eg Aràmàw pe. — Ma'e azapo newe. Aipo azapo ikatu 'ym ma'e. Màràzàwe tuwe erezur heraikweromo neikwahy pà nezewe. **37** Tàrityka'i erema'em'a hema'e kwez ne. Aipo erexak amo nema'e hema'e inuromò. Emur ma'e neremixak kwer xe neànàm wanenataromo heànàm wanenataromo nehe. A'e ae umume'u putar ze'eg azeharomoete har. **38** Amumaw 20 kwarahy hema'erekò pà newe. Nereimaw àràpuhàrànete a'e wà no, naheta pixik kwaw wamemyr uxexak

kar mehe umàno ma'e kwer a'e wà. Ni pitai nereimaw àràpuhàrànete ho'o kwer na'u pixik kwaw ihe. **39** Aze zàwàruhu uzuka amo nereimaw, narur pixik kwaw newe. Ihe amono amo àràpuhàrànete hereimaw a'e nereimaw hekuzaromo ihe. Aze amo imunar amo nereimaw rehe wà, tuweharupi erezur ihewe hekuzar henoz tà ihewe. **40** Nezewe hereko awer. 'Aromo hakuahy kwarahy ihewe. Pyhaw tuwixàgaw hezuka tarial. Amumaw pytun tetea'u heker 'ym pà ihe. **41** Amumaw 20 kwarahy nereko haw pe hepyta pà. Amumaw 14 kwarahy nerazyr wamekuzar pà. Amo 6 kwarahy amumaw nereimaw ma'ea'yr wamono'og pà. 10 haw erezapo amo ae hema'erekò haw hekuzar ihewe. **42** Tupàn heipy wazar a'e, Àmàrààw izar Izak izar a'e, aze mo nuiko iwer herehe we, hemuhem kar pe mo xe wi ma'e hereko 'ym pà ne. Tupàn wexak ma'erahy heremipuraw kwer. Wexak hema'erekò awer. A'e rupi karumehe uze'egahy newe, i'i Zako Aràmàw pe.

Zako uzapokatu uze'egaw

Àràmàw rehe we

43 Uwazar Aràmàw Zako iz'e'eg izupe kury. — Ko kuzà a'e wà, herazyr romo wanekon a'e wà. Imemyr heremimino romo wanekon a'e wà no. Ko ma'ea'yr paw ko ma'e neremixak paw hema'e romo wanekon a'e wà no. Tupàn nupyhyk kar kwaw herazyr heremimino ihewe wà. **44** A'e rupi hepurapo katu wer heze'egaw rehe nerehe we ihe kury. Xiapo wytyra'i ita pupe xe nehe. Nezewe zanem'a'enukwaw putar ko zaneremimume'u ràm rehe zane nehe, i'i izupe.

45 Na'e Zako upyhyk amo ita kury, imupu'am kar pà wytyra'i a'e pe kury. **46** A'e re omono'og kar ita tetea'u wànàm wanupe. — Pezapo wytyra'i ita pupe nehe, i'i wanupe. Uzapo ma'e iz'e'eg rupi katete wà. A'e re umai'u a'e wytyra'i huwake wà.

47 — Aràmàw omono her izupe uze'eg rupi. — Zegar-Xanuta, i'i izupe. (Wytyra'i zanemum'a'enukwaw kar har, i'i her zaneze'eg rupi.) Zako omono amo her izupe

uze'eg rupi a'e no. — Karez, i'i izupe. (Ywytyr zanemuma'enukwaw kar har, i'i her zaneze'eg rupi a'e no.) **48** A'e re Àràmàw uze'eg Zako pe kury. — 'Ag ita ywytyra'i iapo pyrer a'e nehe, zanemuma'enukwaw kar putar zaneremimume'u kwer rehe a'e nehe, i'i izupe. (A'e rupi, — Karez, i'i Zako a'e ywytyra'i pe.) **49** Àràmàw omono Mipa izupe amo her romo a'e. (— Purehe ime'egatu haw, i'i zaneze'eg rupi.) — Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ume'egatu zanerehe a'e nehe, muite zanewizewi zanereko mehe a'e nehe. **50** Azeerezapo ikatu 'ym ma'e herazyr wanupe nehe, aze ererekoko amo ae kuza ne wà nehe, aze nakwaw kwaw a'e ma'e neremiapo kwer nehe, Tupàn ume'egatu putar zanerehe a'e nehe. Nema'enukwaw katu zanerehe ime'egatu àwàm rehe nehe. **51** Ai'ág itapuku imupu'ám pyrer a'e, ai'ág ita ywytyra'i romo iapo pyrer a'e no. Upyta putar xe zanemyter pe nehe. **52** Ita ywytyra'i iapo pyrer a'e, ita puku imupu'ám pyrer a'e no, zanemuma'enukwaw kar putar ko zaneremimume'u kwer rehe a'e wà nehe. Naha pixik kwaw 'ág ita imupu'ám pyrer pemutyr ihe nehe, neàmàtyry'ym pà ihe nehe. Nerezur pixik kwaw 'ág ita ywytyra'i iapo pyrer xe kutyr nehe, 'ág ita imupu'ám pyrer xe kutyr nehe, heàmàtyry'ym pà ne hehe. **53** Tupàn neru Ámàrààw izar a'e, heru Naor izar a'e, wiko putar zaneremiapo hexakar romo nehe. Aze ikatu nehe, umume'u putar ikatu haw nehe, aze na'ikatu kwaw nehe, umume'u putar ikatu 'ymaw nehe, i'i Àràmàw. Na'e Zako umume'uhay wemiapo ràm Tupàn her rehe a'e kury, u Izak hemimuwete kwer her rehe a'e kury. **54** Uzuka amo ma'ea'yur Tupàn henataromo a'e pe, a'e ywytyr rehe. Wenoz wàñam wamuwà mai'u haw pe wà. A'e 'ar mehe pyhaw umai'u a'e ywytyr rehe wà. Uker a'e pe wà no.

55 Iku'egwer pe Àràmàw upu'ám izi'itahy. Uzurupyter wazyr wà. Uzurupyter wemimino wà no. Omono uze'egatu wanehe no. A'e re uzewyr oho a'e wi uiwy kutyr.

Zako ima'enukwaw Ezau huwàxi àwàm rehe

32 ¹Wata Zako oho iko kury. Amo Tupàn heko haw pe har uwàxi oho wà. **2** Wanexak mehe Zako uze'eg wanupe. — Kwa, zauxiapekwer Tupàn hemiruze'eg wà, i'i wanupe. A'e rupi omono Mànài a'e ywy rehe her romo a'e. — Zauxiapekwer tetea'u, i'i her zaneze'eg rupi.

3 Omono Zako awa uze'eg heraha har ywy Xeir her ma'e pe wà. Enom amo ac a'e ywy her romo a'e no. — Pekar heryky'yr Ezau peho nehe, i'i wanupe. **4** Umume'u kar uze'eg heraha Ezau pe. — Ihe Zako ihe. Aiko xe newe uma'erek ma'e ài ihe. Amumaw kwarahy tetea'u Àràmàw ipyr hereko pà ihe. **5** Heta tetea'u ma'ea'yur ihewe wà: tapi'ak, zumen, àràpuhàràn hawitu ma'e, àràpuhàrànete. Heta uma'erek ma'e ihewe wà no: awa wà, kuzà wà no. Amono kar ko heze'eg newe ihe, ta'e aputar nepyr hemuixe katu kar àwàm ihe xe, peze Ezau pe nehe, i'i wemiruze'eg wanupe.

6 Weraha a'e awa ize'eg Ezau pe wà. Uzewyr Zako pe wà kury. — Uruiko neryky'yr Ezau ipyr ure. Ur iko xe kutyr neruwàxi pà a'e kury. Werur 400 awa wà, i'i izupe wà.

7 Wanenu mehe Zako ukzye katu. Na'ipy'apy'a katu kwaw no. — Ma'e uezapo putar ihewe nehe, i'i uezupe. A'e rupi umuza'aza'ak wemiaihu mokoz imono'og pyr romo wà. Umuza'aza'ak weimaw wà no: àràpuhàràn hawitu ma'e wà, àràpuhàrànete wà, tapi'ak wà, kamer wà. **8** Nezewe uez'eg uezupe. — Aze Ezau uzàmàtyry'ym amo imono'og pyrer wà wà nehe, imono'og pyrer inugwer upuner uzánaw rehe izuwi wà nehe, i'i uezupe.

9 Na'e uez'eg Zako Tupàn pe kury. — Einu katu heze'eg nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Heràmuz izar romo ereiko ne. Heru izar romo ereiko ne. Hemono kar pe heànàm wapyr ne, heywy rehe ne. — Nuzeapo kwaw ikatu 'ym ma'e newe nehe, ere ihewe. **10** Ihe neremiruze'eg ihe, naiko kwaw ikatu ma'e romo. Nezewe

rehe we erezapo kar xo ikatuahy ma'e zo ihewe. Izypy mehe yrykaw Zotàw her ma'e hahaw mehe xo ywyra àràpuhàràn mono'ogar pokokaw zo heta ihewe. Ko 'ar rehe azewyr tuwà iteko teko tetea'u waneraha pà ihe kury, ma'e'yr tetea'u waneraha pà ihe no. Heta tetea'u wà, a'e rupi amuza'aza'ak mokoz imono'og pyrer romo ihe wà. **11** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ne, hepyro pe heryky'yr Ezau wi ne nehe. Akyze izuwi. Aze ru'u ur putar hezuka pà nehe, aze ru'u uzuka putar heremireko wà nehe, hera'yr herazyr wà nehe no. **12** Izypy mehe eremume'uhay neremiapo ràm ihewe ne. — Xo ikatuahy ma'e zo uezapo putar newe nehe, ere ihewe. — Nezuapyapry waneta àwàm nuzawy kwaw ywyxig yryhu huwake har waneta haw wà nehe. Teko nupuner kwaw wapapar haw rehe wà nehe, ere ihewe kwehe mehe, i'i izupe.

13 A'e 'ar mehe pyhaw Zako uker a'e pe. Iku'egwer pe wexaexak amo weimaw Ezau pe imono e pyràm romo wà. **14** Omono'og 200 àràpuhàrànete kuzà wà, 20 àràpuhàrànete awa wanehe we wà. Omono'og 200 àràpuhàràn hawitu ma'e kuzà wà, 20 àràpuhàràn hawitu ma'e awa wanehe we wà no. **15** Omono'og 30 kamer wà, wamemyr ukamu ma'e wanehe we wà no. Omono'og 40 tapi'ak kuzà wà, 10 tapi'ak awa wanehe we wà no. Omono'og 20 zumen kuzà wà, 10 zumen awa wanehe we wà no. **16** Umuza'aza'ak a'e ma'e'yr wà kury. Amo imono'og pyrer upyta xe, amo upyta pe pe, amo upyta 'a pe. Umuata kar uma'erekma'e wanupi wà, wanehe uzekaiw ma'e romo pitàitâigatu wà. — Peho urenataromo nehe. Amo imono'og pyrer oho. A'e re amogwer upytu'wà. A'e re amo oho no. Nezewe pitàitâigatu uzemuza'aza'ak putar amogwer wanuwi wà nehe, i'i wanupe.

17 Uze'eg Zako uma'erekma'e ipy pe. — Heryky'yr Ezau neruwàxi mehe upuranu putar nerche nehe. — Mo wiko nezar romo a'e, i'i putar newe nehe. — Ma'e pe ereho putar nehe, i'i putar newe nehe. — Mo wiko ko ma'e'yr wazar romo, i'i putar newe

nehe. **18** A'e mehe eze'eg izupe nezewe nehe. — Ko ma'e'yr wiko neremiruze'eg Zako wanemaw romo a'e wà, ere izupe nehe. — Umur kar e iko uzar Ezau pe a'e wà. A'e ur iko xe kutyr a'e no, ere izupe nehe, i'i izupe.

19 Uze'eg nezewegatete imono'og pyrer mokoz haw rehe uzekaiw ma'e pe no. Uze'eg nezewegatete imono'og pyrer na'iruz haw rehe uzekaiw ma'e pe no. Uze'eg nezewegatete amogwer uzekaiw ma'e wanupe no. — Ezau huwàxi mehe peze'eg nezewegatete izupe nehe. **20** Peneharaz zo ko ze'eg penemimume'u ràm wi nehe. — Neremiruze'eg Zako ur iko xe kutyr a'e no, peze izupe nehe, i'i wanupe. Ima'enukwaw Zako upy'a pe nezewe. — Heremimono wapyhyk mehe nuikwahy kwaw ihewe nehe. Herexak mehe ru'u, heharaz putar heremipa kwer wi ru'u nehe, i'i uezupe, upy'a pe. **21** Nezewe Zako omono kar a'e ma'e paw uzenataromo wà. Uker upytu'wà haw pe.

Zako Peniew pe heko awer

22 A'e 'ar mehe pyhaw Zako upu'äm kury. Wahaw yrykaw Zamok her ma'e oho. Weraha a'e mokoz wemireko wà. Weraha a'e mokoz wemirekoagaw wà no. Weraha a'e 11 wa'yr wà no. **23** Ukwaw a'e teko huwake wà. A'e re umugwaw kar weimaw paw uezake wà no. **24** A'e ae upyta wanaikweromo. Nupyta kwaw amo hehe we wà. Na'e ur amo awa iku'apyhyk pà kury. Uzypyrog iku'apyhyk pà pyhaw a'e. Xo kwarahy ihm etea'i mehe zo upytu'wà uku'apyhyk ire. **25** A'e awa nupuner kwaw Zako heitykaw rehe. A'e rupi ukwar Zako henugupy iàpytàro haw rehe kury. Henugupy uhem iàpytàro haw wi. Hahy tuwe izupe. **26** Na'e a'e awa uze'eg izupe kury. — Epuir ihewi kury ty, kwarahy uhem etea'i ty, i'i izupe. — Napuir kwaw newi ihe rihi ty. Aze eremur neze'egatu herehe nehe, xo a'e mehe zo urumuhem kar putar ihe nehe, i'i Zako izupe. **27** Upuranu awa hehe. — Ma'e nerer, i'i izupe. — Zako, i'i izupe.

28 — Amo ae nerer amono putar newe ihe nehe kury. Nereiko kwaw Zako romo ko 'ar henataromo nehe kury. Erekuphyk Tupàn ne. Erekuphyk awa ne wà no, waneityk pà ne wà no. A'e rupi Izaew nerer pyahu romo kury, i'i izupe. (-Uku'aphyk Tupàn a'e, i'i her zaneze'eg rupi.)

29 — Emume'u nerer ihewe ty, i'i Zako izupe. — Mâràzâwe tuwe nepurukwaw wer herer rehe, i'i izupe. A'e rupi omono uze'egatu Zako rehe kury. **30** Na'e Zako uze'eg uzeupe. — Aexak Tupàn huwa kwez ihe. Aikuwe ihe rihi. Namâno kwaw ihe, i'i uzeupe. A'e rupi omono Peniew a'e ywy rehe her romo a'e. (-Tupàn huwa, i'i her zaneze'eg rupi.) **31** Peniew ywy wi iho mehe kwarahy uhem. Iku'em kury. Iâte'ete'e oho iko, ta'e a'e awa ukwar henugupy rehe a'e xe. **32** Te ko 'ar rehe Izaew izuapyapyr a'e wà, nu'u kwaw ma'ea'y'r ho'o kwer henugupy huwake har a'e wà. Ta'e a'e awa ukwar Zako rehe a'e pe a'e xe.

Zako uwàxi Ezau oho

33 ¹Zako wexak Ezau 400 awa wanupi tur haw a'e kury. Umuza'aza'ak kar wa'y'r na'iruz imono'og pyrer romo wà. Imono'og pyrer ipy upyta hemireko Erez huwake. Imono'og pyrer mokoz haw upyta hemireko Hakew huwake. Imono'og pyrer na'iruz haw upyta a'e mokoz hemirekoagaw wanuwake. ²Hemirekoagaw weraha umemyr amogwer wanenataromo wà. Erez wata umemyr wanupi wanaikweromo. Hakew wata umemyr Zuze rupi wanaikweromo. ³Zako ukwaw wanuwake. Wata wanenataromo kury. ⁷ haw wapyk upenàràg rehe, uwa imuhyk pà ywy rehe. Te uhem Ezau huwake kury. ⁴Ezau uzân oho Zako huwàxi pà kury. Uzâzuwàn oho. Uphyk uzywa pupe iazu'yw rehe. Uzurupyter. Uzai'o wà. ⁵Kuzà wanexak mehe kwarearer wanexak mehe upuranu Zako rehe. — Ko teko nerupi wata ma'e a'e wà, mo romo wanekon a'e wà, i'i izupe. — Tupàn ikatuahy ihewe a'e, a'e rupi umur ko hera'y'r ihewe neremiruze'eg pe a'e wà, i'i Zako izupe.

6 Na'e a'e kuzà hemirekoagaw a'e wà, wamemyr a'e wà no, uhem Ezau huwake a'e wà kury. Uzemumew henataromo wà. **7** A'e re ur Erez umemyr wanupi. Uzemumew henataromo a'e wà no. Iahykaw rehe ur Hakew umemyr Zuze rupi. Uzemumew henataromo wà no.

8 Na'e upuranu Ezau hehe kury. — Àwàxi amo teko kwez pe rupi heata mehe ihe wà. Mo romo wiko a'e wà, i'i izupe. — Amuata kar kwez herenataromo ihe wà, ta'e azemukatu kar newe nezewi ihe xe, i'i izupe. — Aze amono ma'e tetea'u izupe nehe, a'e mehe ru'u nahezuka kwaw a'e nehe, a'e kwez hezeupe, i'i izupe.

9 Uze'eg Ezau Zako pe kury. — Heta tetea'u ma'e ihewe, herywyr. Naputar kwaw nema'e ihe. Ephyk wi nezeupe nehe, i'i Ezau izupe.

10 — Heporomono wer a'e ma'e paw rehe newe. Ephyk nehe. Aze ru'u hekatu newe. Aexak neruwa kwez kury. Neruwa hexakaw nuzawy kwaw Tupàn huwa hexakaw ihewe. Ta'e hemuawyze pe katu haw rupi kwez ne xe, i'i Zako izupe. **11** — Arur ma'e'y'r newe wà, arur ma'e newe no. Ephyk ne wà nehe ty. Tupàn uzapo ikatu ma'e tetea'u ihewe tuweharupi a'e. Aze nuhyk kwaw ma'e ihewe, Tupàn umur a'e ma'e ihewe. Ephyk tuwe ne wà nehe, i'i wyky'yr pe.

12 — Ikatu ty. Zaha ty. Ata putar aha nerentataromo ihe nehe kury, i'i uwyywyr pe.

13 Uze'eg wi Zako izupe. — Hezar, kwarearer kuzàtâigwer na'ikâg kwaw a'e wà. Heta àràpuhàràn imemyr ma'e a'e wà no. Heta tapi'ak imemyr ma'e a'e wà no. Aze ximuatahy kar zane wà nehe, aze ximumaw te pitâi 'ar wamuatahy kar pà zane nehe, umâno putar wà nehe. **14** Neremiruze'eg romo aiko. Hezar romo ereiko. Ikatu wera'u putar herenataromo neata àwàm nehe. Ata putar aha mewe katu neraikwerupi ihe nehe. Ma'ea'y'r a'e wà, kwarearer kuzàtâigwer a'e wà no, mewe katu wata a'e wà. Ata putar wazàwe ihe nehe. Amo 'ar mehe uruhem putar oroho nerekohaw Enom her ma'e pe ure nehe. Urupytu'u putar a'e pe nehe, i'i wyky'yr pe.

15 — Tuwe amo ihewe uma'erekō ma'e upyta nerehe we a'e wà nehe, nerupi wata pà a'e wà nehe, i'i uwyywyr pe. — Mâràzàwe tuwe eremuata kar amo herupi wà nehe. Naputar kwaw ihe wà. Aze hekattu newe nehe, heruywete nehe. Xo heamutat haw aputar ihe, i'i wyky'yr pe.

16 A'e 'ar mehe uzewyr Ezau oho waikwerupi Enom ywy kutyr kury. **17** Zako oho Xukot ywy rehe. Uzapo wàpuz a'e pe. Uzapo àmàn wi wamonokatu haw weimaw wanupe no. A'e rupi, — Xukot, i'i a'e ywy rehe wà. (— Àmàn wi zanemimaw, i'i zaneze'eg rupi.)

18 Uzewyr Zako oho Mezopotàm ywy wi Kànàa ywy rehe. Numàno kwaw wata mehe. Na'imaeahy kwaw a'e pe uhem mehe. Ikàg a'e. Uhem Xikez tawhu pe. Uzapo weko haw a'e tawhu huwake kury. **19** Hamor a'e, Xikez tu a'e, heta amo ta'yr izupe a'e wà. A'e ywy izar romo wanekon wà. Zako ume'eg kar amo ywy pehegwer wanuwi 100 temetarer tàtà parat iapo pyrer pupe. Uzapo weko haw a'e pe. **20** Uzapo amo ma'ea'yr hapy haw Tupàn henataromo a'e pe. — Èwà, i'i izupe. (— Izaew izar, i'i her zaneze'eg rupi.)

Amo uzapo purumumaranugar kar haw Zina pe

34 ¹Heta amo Zako tazyr Zina her ma'e izupe a'e. Erez wiko ihy romo. Amo 'ar mehe uzepyriko oho amo kuzàwaza a'e ywy rehe har waneko haw pe. **2** Hamor Ewe izuapry a'e ywy rehe har wanuwhiaw romo hekon a'e. Xikez ta'yr her romo a'e. Xikez wexak Zina tur mehe. Upyhyk kury. Umuger kar uzepuhe kury. **3** Ipuràg eteahy Zina izupe. Uzamutar katu. Ipuruamutar kar wer uzehe Zina pe. **4** A'e rupi uze'eg oho tu pe kury. — Emur kuzàwaza nerazyr ihewe heremireko ràm romo nehe, i'i izupe.

5 A'e 'ym mehe, — Xikez uzapo iaiw ma'e nerazyr Zina pe a'e, i'i amo Zako pe wà. A'e rupi ukwaw hemiapo kwer. Zako ta'yr wiko ka'api'i rupaw pe tapi'ak wanehe uzekaiw pà wà. A'e rupi Zako nuze'eg kwaw Xikez pe. — Tuwe heral'yr uzewyr ka'api'i rupaw wi

wà rihi. A'e mehe amume'u putar ma'e uzeapo ma'e kwer paw wanupe nehe, i'i uzeupe. **6** A'e 'ar mehe we Hamor Xikez tu uze'eg oho Zako pe kury. **7** Uhem Zako ta'yr wà ka'api'i rupaw wi wà. Wenu uzeapo ma'e kwer imume'u haw wà. Wikwahy tuwe wà.

— Uzapo Izaew izuapypyr wamuwete 'ymaw iaiw ma'e kwez a'e, i'i uzeupeupe wà.

— Uzapo Zako tazyr imuweste 'ymaw iaiw ma'e kwez a'e, i'i uzeupeupe wà. — Na'ikatu kwaw agwer ma'e iapo haw wà, i'i uzeupeupe wà. **8** Hamor uze'eg wanupe. — Hera'yr Xikez uzamutar katu nerazyr a'e. Tuwe uphyk wemirekoete romo nehe, i'i wanupe. **9** — Nezewe mehe zazeànàanàm putar zane nehe. Urera'yr wereko putar penazyr wà nehe. Pena'yr wereko putar urerazyr wà nehe no. **10** Peiko xe ko ywy rehe nehe, urereko haw pe nehe. Peme'eg kar wyzài ywy pehegwer pezeupe penemimutar rupi nehe. Peme'eg ma'e xe nehe, peme'eg kar ma'e xe nehe, i'i wanupe.

11 A'e re Xikez uze'eg Zina tu pe kury, ikywyr wanupe no. — Aze pemur Zina heremireko ràm romo nehe, amono putar wyzài ma'e penemimutar peme ihe nehe, i'i wanupe. **12** — Penoz wyzài ma'e ihewe nehe, pemume'u wyzài ma'e nehe, kuzàwaza hekuzaromo nehe. Tuwe hekon heremireko romo nehe, i'i wanupe.

13 Zako ta'yr ukwaw iaiw ma'e iapo awer weinyr pe wà. A'e rupi hemu'em Xikez pe wà kury, tu pe wà no. **14** Uze'eg mua'u nezewe wanupe wà. — Neremonohok kar pixik kwaw nepirera'i ne. A'e rupi nurupuner kwaw urereinyr imono haw rehe newe neremireko romo. Nezewe mehe a'e nezewe haw uremumaranugar kar a'e. **15** Aze awakwer pepyr har paw omonohok kar upirera'i wà nehe, xo a'e mehe zo erepuner urereinyr ipyhykaw rehe neremireko romo nehe, i'i izupe wà. **16** A'e mehe pepuner urerazyr wanereko haw rehe penemireko romo nehe. Ure urereko putar penazyr ureremireko romo ure wà nehe no. Uruiko putar peiniromo ure nehe. Zaiko putar pitài teko romo zane nehe, i'i mua'u

wanupe wà. **17** — Aze napezapo kwaw ko ureremimume'u kwer nehe, oroho putar xe wi ure nehe, urereiñyr heraha pà ure nehe, i'i wanupe wà.

18 — He'e, uruzapo putar penemimume'u kwer ure nehe, i'i Hamor wanupe wa'yr Xikez rehe we. **19** Na'arewahy omonohok kar kwàkwàmo upirera'i, ta'e uputar tuwe Zako tazyr a'e xe. Teko a'e ywy rehe har umuwete katu wera'u Xikez a'e wà, tu iàñàm nàñàm a'e wà.

20 A'e re Hamor a'e, ta'yr Xikez a'e no, oho tawhu huken huwake wà. Teko uma'eme'eme'eg a'e pe tuweharupi wà. A'e pe uehem mehe uze'eg tawhu pe har wanupe wà.

21 — 'Aw teko wiko zanemyrypar romo a'e wà. Tuwe wiko xe zaneinuromo wà nehe. Tuwe uma'eme'eme'eg xe wà nehe no. Ta'e heta tetea'u ywy xe zanewe upaw rupi xe. Zapuner wanazyr wanerekohaw rehe zaneremireko romo nehe, upuner zanerazyr wanerekohaw rehe wà nehe no. **22** Xo pitái ma'e zo uzapo kar zanewe wà. Aze xiapo a'e ma'e nehe, upyta putar xe zaneinuromo wà nehe. Awakwer paw omonohok kar putar upirera'i wà nehe. Xo a'e ma'e zo uzapo kar zanewe. Nezewe zaiko putar wazàwe nehe, i'i wanupe wà. **23** — Xipyhyk putar waneimaw tapi'ak paw zane wà nehe. Xipyhyk putar wama'e paw zane nehe no. Aze xiapo a'e ma'e wanemimume'u kwer nehe, wiko putar xe zaneinuromo wà nehe, i'i wanupe wà.

24 A'e rupi awakwer tua'u ma'e paw uze'eg Hamor pe ta'yr Xikez pe wà kury. — He'e, i'i wanupe wà. Omonohok kar upirera'i oho wà.

25 Na'iruz 'ar pawire hahy we awakwer wanupe rihi. Mokoz Zako ta'yr Ximeàw her ma'e Erewi her ma'e a'e wà, Zina ikywyr a'e wà, upyhyk utakihepuku a'e wà. Wixe tawhu pe wà, uzexak kar 'ym pà teko wanupe wà. Uzuka awakwer paw wà. **26** Uzuka Hamor wà, uzuka ta'yr Xikez wà no. A'e re Ximeàw a'e, Erewi a'e no, weraha Zina Xikez hàpuz wi a'e wà kury. Uhem oho a'e wi wà. **27** Wazuka re amogwer Zako ta'yr imunar ma'e hekuzar katu ma'e tawhu pe har nàñàm

a'e wà, a'e pe har wanehe uzepyk pà a'e wà. Nezewe umekuzar weinyr imuwete 'ymaw iaiw ma'e a'e wà.

28 Weraha waneimaw wà: àràpuhàràñ hawitu ma'e wà, àràpuhàràñete wà, tapi'ak wà, zumen wà. Weraha wama'e tawhu pe har paw wà. Weraha wama'e ko pe har paw wà no. **29** Upyro ma'e hekuzar ma'e paw wanàpuz wi wà. Weraha kuzà paw wà, weraha kwarearer kuzàtìgwer paw wà no. Umuigo kar uma'erekò e ma'e romo uezupe wà. **30** Na'e uze'eg Zako Ximeàw pe Erewi pe kury. — Zawaiw katu putar hereko àwàm ihewe nehe kury, ta'e pezuka a'e teko paw pe wà xe, wama'e paw heraha pà pe wà xe. Kànàà pe har a'e wà nehe, Perize izuapyapyr ywy rehe har a'e wà nehe no, ko ywy rehe har paw a'e wà nehe no, na'iakatuwawahy kwaw herehe a'e wà nehe. Naheta tete kwaw awa zauxiapekwromihewe wà. Aze ko ywy rehe har uzemono'og wà héàmàtyry'ym pà wà nehe, uzuka putar heàñàm paw wà nehe, i'i wanupe.

31 Uwazar iz'e'eg izupe wà. — A'e teko wereko urereiñyr kuzàwyzàì àì a'e wà. Nazapuner kwaw nezewe haw iapo kar haw rehe wanupe, i'i ta'yr u pe wà.

Oho Zako Metew pe

35 ¹Uze'eg Tupàñ Zako pe kury. — Ezemuàgà'y'm nehe, eho Metew pe nehe. Eiko a'e pe nehe. A'e pe nemeheme ezapo amo ma'ea'y'r hapy haw herenataromo nehe. Ta'e neryky'yr Ezau wi nezàñ mehe azexak kar newe ihe xe, i'i izupe.

2 Na'e uze'eg Zako wàñàm wanupe kury, wemiaihu wanupe no. — Pereko tupàñ a'u'a'u amo ae ywy rehe arer pepo pe pe wà. Peityk upaw rupi pe wà nehe kury. Pezemukatu a'e iaiw paw wi nehe. Pemunehew kamir izipiw 'ym ma'e nehe, topoz izipiw 'ym ma'e nehe.

3 Pezemuàgà'y'm nehe, ta'e zaha putar Metew pe zane kury xe. A'e pe zanehem mehe azapo putar amo Tupàñ henataromo ma'ea'y'r hapy haw ihe nehe. Ta'e a'e ae heptywà ma'erahy ipurawar mehe a'e xe. Ta'e tuweharupi heata mehe wiko herehe we a'e xe, i'i wanupe.

4 A'e rupi Zako iànàm umur utupàn a'ua'u paw izupe a'e wà kury. Umur unamipor izupe a'e wà no. Uzutym tupàn a'ua'u paw ywyra kawar her ma'e iwy pe kury. Xikez tawhu huwake i'áz a'e ywyra.

5 A'e mehe oho a'e wi wà. Heta amo tawhu a'e ywy rehe. A'e wi wahem ire Tupàn umukyze kar tuwe a'e tawhu nàñànar a'e wà kury. A'e rupi noho kwaw Zako haikweromo wà.

6 Nezewe mehe Zako a'e, hupi wata ma'e paw a'e wà no, uhem Iruz tawhu pe a'e wà kury. Metew, her inugwer a'e. Kàñàà ywy rehe tuz. **7** A'e pe uzapo Tupàn henataromo ma'ea'yr hapy haw. Omono her izupe. — Tupàn Metew izar, her ipyahu romo a'e kury. Ta'e Tupàn uzexak kar izupe a'e pe a'e 'ym mehe a'e xe, wyky'yr wi uzàn mehe a'e xe. **8** Amo kuzà Nemora her ma'e umàno a'e pe. A'e 'ym mehe Hemek ikuzàtái mehe Nemora uzekaiw Hemek rehe. Heta amo ywyra kawar her ma'e Metew huwake kwarahy ihmaw awyze har kutyr a'e. Uzutym Zako Nemora hetekwer a'e ywyra iwy pe. Omono amo her a'e ywyra pe. — Kawar zanerehaykwer heta haw, i'i izupe.

9 Zako Mezopotàm ywy wi izewyr mehe amo 'ar mehe uzexak kar wi Tupàn wà izupe kury. Omono uze'egatu hehe.

10 Zako nerer ne,

Amo ae nerer amono putar
newe ihe nehe kury.

Kutàri, — Izaew, nerer romo kury,
i'i izupe.

Nezewe Tupàn omono Izaew her romo a'e. **11** Umume'u amo ae ma'e izupe no.

Aiko Tupàn ikàg wera'u ma'e romo ihe. Heta tetea'u putar nera'yr
newe wà nehe.

Tuwe heta tetea'u nezuapyapyr
newe wà nehe.

Amo teko pitài teko romo
wamono'og pyràm uhua'u ma'e
uhem putar newi wà nehe.

Teko tetea'u uhem putar
newi wà nehe no.

Amo nepurumuzàmuzàg wiko putar
tuwhiweté romo a'e wà nehe no.

12 Kwehe mehe amono amo ywy

Àmàràw pe ihe.

Amo wi a'e ywy Izak pe ihe no.

Amo wi putar a'e ywy
newe ihe nehe no.

Amo wi putar a'e ywy
nezuapyapyr wanupe ihe nehe no,
i'i izupe.

13 Uptyu'u Tupàn Zako pe uze'eg ire kury.
Oho a'e wi. **14** A'e mehe Zako upyhyk amo itapuku kury. Umupu'äm a'e pe Tupàn ize'eg awer pe. Omonokatu a'e ita Tupàn pe. Uzakook win hehe, uzakook uri kawer hehe no. **15** — Metew, i'i izupe. (—Tupàn hàpuz,
i'i her zaneze'eg rupi.)

Hakew imàño awer

16 Zako a'e, iànàm a'e wà no, uhem oho Metew wi a'e wà kury. Eparat tawhu huwake wahem mehe Hakew imemyrahy a'e kury. Zawaiw katu imemyr izeexak kar awer. Hahy tuwe izupe. **17** Hahy wera'u mehe kuzà ipytywà har uze'eg izupe. — Ekyze zo nehe kyn. Nememyr wi putar kury. Awa a'e, i'i izupe.

18 Zawaiw katu ihy pe. Umàno putar. Imàño etea'i mehe ipytuhemaw iahykaw rehe har rehe omono her umemyr pe. — Menoni, i'i izupe. Tu omono amo her izupe. — Mezàmi, i'i tu izupe. — Hera'yr ikàg ma'e ràm, i'i her tu hemimono kwer zaneze'eg rupi. — Hezemumikahy haw imemyr, i'i her ihy hemimono kwer zaneze'eg rupi.

19 Nezewe umàno Hakew kury. Uzutym hetekwer pe Eparat kutyr har her ma'e izywyr wà. Ko ar rehe, — Merez, i'i teko a'e tawhu pe wà. **20** Zako umupu'äm amo itapuku wemireko kwer itym awer i'aromo. A'e ita waxak kar itym awer purupe te ko 'ar rehe. **21** A'e re uhem Zako a'e wi. Uzapo weko haw oho tåpuzaiha Ener her ma'e ikupe kutyr.

Zako ta'yr wà

22 Amo 'ar mehe a'e pe heko mehe Zako ta'yr Humen her ma'e a'e kury, uker oho Zako hemirekoagaw Mira her ma'e puhe a'e kury. A'e ma'e ikwaw mehe wikwahy tuwe Zako. Heta 12 ta'yr Zako pe wà. **23** Heta amo ta'yr Zako pe Erez rehe we a'e wà. Na'aw waner xe wà: Humen (ta'yr ipy), Ximeàw, Erewi, Zuta, Ixakar, Zemurom. **24** Heta amo ta'yr izupe Hakew rehe we a'e wà. Na'aw waner xe wà: Zuze, Mezàmi. **25** Heta amo ta'yr izupe Mira Hakew pe uma'erekò ma'e rehe we a'e wà. Na'aw waner xe wà: Nà, Napitari. **26** Heta amo ta'yr izupe Ziwpà Erez pe uma'erekò ma'e rehe we a'e wà. Na'aw waner xe wà: Kaz, Azer. Zako ta'yr paw uzexak kar Mezopotàm ywy rehe wà.

Izak imàno awer

27 Oho Zako u pe Manire tawhu pe kury. Uzapo weko haw a'e pe. Arama tawhu her inugwer a'e. Namuite kwaw Emerom tawhu wi. A'e 'ym mehe Àmàrààw wiko Emerom tawhu pe wa'yr Izak rehe we. **28** 180 kwarahy hereko mehe **29** tua'uhez mehe umàno Izak, uwipy umàno ma'e kwer wapyr oho pà umàno ma'e kwer waptya haw pe. Ta'yr Ezau a'e, ta'yr Zako a'e no, uzutym hetekwer a'e wà kury.

Ezau izuapyapyr wà

36 **1** Amume'u putar Ezau izuapyapyr waner xe ihe wà nehe kury. (Enom Ezau her inugwer a'e.) **2** Ezau wereko mokoz kuzà Kànàà ywy rehe har a'e wà. Ana wiko hemireko ipy romo a'e. Erom Etw ywy rehe har tazyr romo hekon a'e. Wereko Oorimam inugwer wemireko romo. Ana imemyr romo, Zimeàw Ewe ywy rehe har hemimino romo hekon a'e. **3** Ezau wereko amo ae kuzà Mazemat her ma'e wemireko romo no. Izimaew tazyr romo Nemaiot heinyr romo hekon a'e. **4** Heta pitài imemyr Ana pe. Awa a'e. Eripaz her romo a'e. Heta pitài imemyr awa Mazemat pe. Hewew imemyr her romo a'e. **5** Heta na'iruz imemyr awa Oorimam pe wà. Zeuz, Zàrà, imemyr awa Oorimam pe wà. Zeuz, Zàrà,

Kora, waner romo wà. A'e ta'yr uzexak kar Ezau Kànàà ywy rehe heko mehe a'e wà.

6 A'e re Ezau oho amo ywy rehe wànanàm waneraha pà: wemireko wà, wa'yr wà, wazyr wà. Weraha wàpuz me har paw uezupi wà. Nezewé uzemuza'ak uwyywr Zako wi. Weraha weimaw paw uezupi wà no: àràpuhàràn hawitu ma'e wà, àràpuhàrànete wà, tapi'ak wà, uma'e Kànàà ywy rehe hemipyhyk kwer paw wà. **7** Uhem Ezau oho a'e wi, ta'e heta tetea'u heimaw izupe a'e xe, ta'e Zako heimaw heta tetea'u a'e wà no xe. Ywy pixika'i wera'i wanupe. Heta tetea'u tapi'ak wanupe wà, a'e rupi nupuner kwaw uezakea'i weko haw rehe wà. **8** A'e rupi oho Ezau ywy wytyr hereko har Enom her ma'e pe, weko haw iapo pà a'e pe.

9 Na'aw Ezau izuapyapyr waner xe wà: (Enom ywy rehe har wanàmuz romo ywytyr huwake wiko ma'e wanàmuz romo hekon a'e.) Xeir (Enom ywy her inugwer romo a'e.) **10-13** Heta pitài imemyr awa Ana Ezau hemireko pe a'e. Eripaz her romo a'e. Heta 5 ta'yr Eripaz pe wà. Na'aw waner xe wà: Temà, Omar, Zepo, Kàetà, Kenaz. Heta pitài ta'yr Eripaz pe hemirekoagaw Ximina her ma'e rehe we a'e. Amarek her romo a'e. Mazemat Ezau hemireko inugwer a'e, omono umemyr awa Hewew her ma'e Ezau pe a'e. Heta 4 ta'yr Hewew pe wà. Na'aw waner xe wà: Naat, Zera, Xama, Miza.

14 Ezau wereko amo kuzà Oorimam her ma'e wemireko romo. Ana imemyr romo Zimeàw hemimino romo hekon a'e. Heta na'iruz ta'yr izupe wemireko Oorimam rehe we a'e wà. Zeuz, Zàrà, Kora waner romo wà.

15 Na'aw teko Ezau izuapyapyr waner xe wà: Ta'yr ipy Eripaz wiko 7 teko wanu romo, 7 wa'yr wanupe. Na'aw ta'yr waner xe wà: Temà, Omar, Zepo, Kenaz, **16** Kora, Kàetà, Amarek. Pitàitàigatu wiko teko tetea'u wanu romo wà. Ana Ezau hemireko izuapyapyr romo wanekon wà.

17 Na'aw teko Hewew izuapyapyr waner xe wà: Naat, Zera, Xama, Miza. A'e awa wiko Mazemat amo Ezau hemireko izuapyapyr romo wà. **18** Ezau wiko amo

teko wanu romo wemireko Ana imemyr Oorimam her ma'e rehe we a'e wà. Na'aw waner xe wà: Zeuz, Zàrà, Kora. **19** A'e teko paw Ezau izuapyapyr romo wanekon wà.

Xeir izuapyapyr wà

20-21 Teko Enom ywy rehe har ipy a'e wà, wiko 'aw awa izuapyapyr romo a'e wà: Irotà, Xomaw, Zimeàw, Ána, Nizom, Ezer, Zizà. A'e paw wiko Xeir Ore ywy rehe har ta'yromo wà.

22 Irotà wiko mokoz teko wanu romo. Na'aw waner wà: Ori, Omà. Heta amo heinyr Irotà pe no. Ximina heinyr her romo a'e.

23 Xomaw wiko 5 teko wanu romo. Na'aw waner wà: Aruwà, Manat, Emaw, Xepo, Onà.

24 Heta mokoz ta'yromo Zimeàw pe wà. Aiaz, Ana waner romo wà. A'e Ana a'e, amo 'ar mehe wata oho ywyxiguhu rehe u heimaw zumen wamono'ono'og pà. A'e pe wata mehe wexak 'zyygwar ywyxiguhu mytepe. Haku 'y 'zyygwar pupe har. **25-26** Ana a'e, Nizom tu romo hekon a'e. Heta 4 ta'yromo Nizom pe wà. Ta'yromo teko tetea'u wanu romo wà. Na'aw waner xe wà: Enà, Ezimà, Ixirà, Kerà. Heta pitài tazyr Oorimam her ma'e Ana pe no.

27 Ezer wiko na'iruz teko wanu romo: Mirà, Zààwà, Àkà. **28** Zizà wiko mokoz teko wanu romo. Na'aw waner xe wà: Uz, Àrà.

29-30 Na'aw teko Ore izuapyapyr Enom ywy rehe har waner xe a'e wà: Irotà, Xomaw, Zimeàw, Ana, Nizom, Ezer, Zizà.

Enom ywy rehe har wanuwhawete wà

31-39 Heta tuwhawete Enom ywy rehe har wanupe wà. Amo wiko wanuwhawete romo. A'e re umànò. A'e re amo wiko wanuwhawete romo. Nezewegatete pitàitìagatu wiko tuwhawete romo a'e pe wà. Na'aw a'e tuwhawete waner xe wà: Mera, Meor ta'y, Zinaw tawhu pe har wanuwhawete. Zoaw, Zera ta'y, Mozira tawhu pe har wanuwhawete. Uzà, Temà ywy rehe har wanuwhawete. Hanaz, Menaz ta'y, Awite tawhu pe har wanuwhawete.

Anaz uzàmàtyry'ym Minià ywy rehe har oho Moaw ywy rehe a'e wà. (Weityk wà.) Xamira, Mazerek tawhu pe har wanuwhawete. Xau, Heomot Ewparat yrykaw izywyr har tawhu pe har wanuwhawete. Ma'aw-Hànà, Akamor ta'y. Anaz, Pau tawhu pe har wanuwhawete. (Hemireko Meetamew her romo a'e. Meetamew wiko Materez imemyr romo. Wiko Me-Zaw hemimino romo no.)

40-43 Ezau wiko teko wamono'ogaw tetea'u wanu romo a'e. Na'aw waner xe wà: Ximina, Awija, Zetet, Oorimam, Era, Pinom, Kenaz, Temà, Mimzar, Maniew, Iràw. Pitàitìagatu omono uwer uiwy pe weko haw pe wà.

Zuze wyky'yr wanehe we

37 ¹Zako upyta Kànà ywy rehe weko how iapo pà a'e pe u heko awer pe a'e. ²Amume'u putar Zako iànàm waneko awer xe ihe nehe kury. 16 kwarahy hereko mehe Zuze uzekaiw àràpuhàrànete wanehe a'e. Tyky'yr Mira imemyr Ziwpà imemyr uma'ereko hehe we a'e wà no. (Mira a'e, Ziwpà a'e no, tu hemirekoagaw romo wanekon a'e wà.) Zuze umume'u wyky'yr wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e oho u pe tuweharupi a'e.

³Zako tua'uez tuwe Zuze ixexak kar mehe. A'e rupi uzamutar katu wera'u wa'yr Zuze amogwer wanuwi. A'e rupi amo 'ar mehe uzapo kar kamir puku izywapuku ma'e izupe. ⁴Tyky'yr wexak a'e wà, a'e rupi uze'eg nezewe uzeupeupe wà. — Kwa, zaneru uzamutar katu wera'u Zuze zanewi a'e, i'i uzeupeupe wà. A'e rupi na'iakatuwawahy kwaw hehe wà. Numume'u kwaw ni pitài ze'egatu izupe wà.

⁵Amo 'ar mehe Zuze upuahu uker mehe. A'e re umume'u upuahu awer oho wyky'yr wanupe. A'e rupi wikwahy wera'u tyky'yr izupe wà, ⁶ta'e uze'eg nezewe wanupe a'e xe. — Peinu katu heze'eg nehe ty wà. Amume'u putar hepuahu awer peme ihe nehe kury. ⁷Hepuahu pe zaiko ko pe zane, arozin ipo'o pyrer imono'og pà iàpixipixi pà zane. Na'arewahy hema'e arozin

imono'og pyrer iàpixi pyrer upu'am a'e kury. Amogwer iàpixi pyrer a'e wà, pema'e a'e wà, uzemumew hema'e henataromo a'e wà, i'i izupe wà.

8 Na'e tyky'yr upuranu hehe wà. — A'e mehe, aipo ereiko putar ureruhawete romo ne nehe, aipo erezapo kar putar ma'e urewe ne nehe, i'i izupe wà. A'e rupi na'iakatuwawahy kwaw hehe azeharomoete wà, ta'e wiko wanuwhawete romo upuahu pe a'e xe, ta'e umume'u upuahu awer wanupe a'e xe.

9 A'e re amo 'ar mehe upuahu wi Zuze. Umume'u wi upuahu awer wyky'yr wanupe. Uze'eg nezewe wanupe. — Apuahu wi kwez ihe. Hepuahu pe kwarahy a'e, zahy a'e no, 11 zahytata a'e wà no, uzemumew herenataromo upaw rupi a'e wà, i'i wanupe.

10 U pe wyky'yr wanupe umume'u oho. Henu mehe tu uze'egahy izupe. — Ma'in nepuahu awer. Nehy a'e, neryky'yr a'e wà no, ihe ihe no, aipo ure paw uruzemumew putar nerentatromo ure nehe, ureruwa wamuhyk pà wyw rehe nerentatromo ure nehe, i'i izupe.

11 Hewyrowyroahy tyky'yr hehe wà. Tu uzemupy'a iko ipuahu awer rehe.

Tyky'yr ume'eg Zuze wata ma'e wanupe wà

12 Amo 'ar mehe tyky'yr weraha u heimaw wamai'u haw ka'api'i heta haw pe a'e wà kury: àràpuhàràñ hawitu ma'e wà, àràpuhàràñete wà no. Xikez tawhu huwake tuz. **13** Na'e uze'eg Zako Zuze pe. — Ezur xe ty. Oromono kar putar Xikez pe ihe nehe kury. Neryky'yr uzekaiw waiko hereimaw àràpuhàràñ hawitu ma'e wanehe a'e pe wà, àràpuhàràñete wanehe wà no, i'i izupe. — Ikatu. Heho wer tarityka'i kury, i'i Zuze u pe.

14 I'i Zako wa'yr pe. — Eho a'e pe nehe. Ekar neryky'yr ne wà nehe. Aze ru'u ikatu paw rupi wà, aze ru'u ikatu hereimaw wà no. A'e re ezewyr xe waneko haw imume'u pà ihewe nehe, i'i izupe. Nezewe wywàpyznaw Emerom rykaw izywyr har

wi Zako omono kar wa'yr Zuze Xikez tawhu pe kury. Oho Zuze a'e kury. **15** A'e pe uehem mehe wata oho iko amo kaiwer rupi. Amo awa a'e pe har wexak iata mehe a'e. Upuranu hehe. — Ma'e erekar iko ne, i'i izupe.

16 — Heryky'yr aekar wanereko ihe wà. Amo me wanekon wà, amo ka'api'i heta haw pe wà, heru heimaw àràpuhàràñ hawitu wanehe uzekaiw pà wà, àràpuhàràñete wanehe uzekaiw pà wà. Aipo erekwaw waneko haw, aipo erekwaw waho awer, i'i izupe.

17 Uze'eg a'e awa Zuze pe kury. — Oho xe wi a'e wà. — Zaha Notà tawhu pe nehe, i'i uzeupeupe amo 'ar mehe a'e wà, i'i Zuze pe. Na'e oho Zuze wyky'yr wanekar pà. Wexak Notà pe wà. **18** Muite iata mehe we tyky'yr wexak Zuze a'e wà. Ihem 'ym mehe we uze'eg uzeupeupe wà, Zuze pe wemiapo ràm imume'ume'u pà wà. — Xiuka nehe ty wà, i'i uzeupeupe wà.

19 — Aikwez upuahu ma'e ur iko a'e, i'i zemueteahy hehe wà. **20** — Zaha ty wà, xiuka tarityka'i nehe ty wà, i'i uzeupeupe wà. Izuka re xityk hetekwer amo wykwär pupe nehe. — Amo miar hehaite ma'e u'u kwez a'e, za'e putar amogwer wanupe nehe. Nezewe mehe xixak putar ipuahu awer ikatu haw nehe, i'i uzeupeupe wà, hehe uze'eg zemueteahy pà wà.

21 Waze'eg henu mehe Humen ipurupyro wer Zuze rehe tyky'yr wanuwi a'e kury. — Naxiuka kwaw nehe, i'i wanupe.

22 — Naxiakook kwaw huwy kwer izuwi nehe. Peityk wykwär pupe nehe, xe ywyxiguhu pe har pupe nehe. Pezuka zo nehe, pemugaz zo nehe, i'i wanupe. Uze'eg Humen nezewe a'e, ta'e ipurupyro wer hehe tyky'yr wanuwi a'e xe, ta'e iporomono wi wer hehe u pe a'e xe. **23** Uhem Zuze wyky'yr wanuwake a'e kury. Upyhyk ikamir puku izywapuku ma'e izuwi henuhem pà wà.

24 A'e re upyhyk Zuze wà, heityk pà wykwär pupe, 'zygywar 'y heta 'ym ma'e pupe wà. **25** A'e re wapyk tyky'yr umai'u pà wà. A'e 'ar mehe we wexak amo teko wata

ma'e a'e pe wakwaw mehe wà. Izimaew izuapyapyr romo wanekon wà. Zireaz ywy wi wanur wà, Ezit ywy rehe oho pà wà. Weraha kàpuhàg tetea'u oho weimaw kamer wakupe pe wà. Weraha amo ma'e taz zàwenugar tetea'u uezupi wà no. **26** Na'e Zuta uze'eg wyky'yr wanupe uwyywyr wanupe. — Aze xiuka zanerywyr zane nehe, aze a'e re xiumim izuka awer teko wanuwi nehe, naxipyhyk kwaw temetarer nezewe zane nehe. **27** A'e rupi naxiuka kwaw nehe. Xime'eg ko Izimaew izuapyapyr wanupe nehe. Zanerywyr a'e. Zaneruwyr romo hekon a'e. A'e rupi na'ikatu kwaw izuka haw, i'i wanupe. — Ikatu, i'i tyky'yr izupe wà, i'i tywyr izupe wà no. **28** Amo ma'eme'egar Minià ywy rehe har wata oho waiko a'e ywy rehe a'e wà. Ukwaw a'e ma'eme'egar waiko Zuze tyky'yr waneko haw huwake wà kury. Tyky'yr wenuhem Zuze ywykwar wi wà, a'e Izimaew izuapyapyr wanupe ime'eg pà wà. Upyhyk 230 kàràm ita parat hekuzaromo wà. A'e Izimaew izuapyapyr weraha Zuze Ezit ywy rehe wà.

29 Na'e Humen uzewyr a'e pe kury. Ume' oho ywykwar rehe. Wexak Zuze a'e pe heko 'ymaw kury. Uzemumikahy tuwe kury, a'e rupi umu'i ukamir kury. **30** Uzewyr oho wyky'yr waneko haw pe. Uze'eg wanupe.

— Kwàkwàmo nuiko kwaw ywykwar pupe a'e, ma'e azapo putar ihe kury, i'i wanupe.

31 Na'e tyky'yr uzuka àràpuhàràna'yr wà. Omono huwykwer Zuze kamirpuku rehe. **32** A'e re weraha ikamirpuku u pe wà. Uze'eg izupe wà. — Uruexak ko kamirpuku kaiwer pe ure. Aze ru'u nera'yr ikamirpuku a'e, i'i muau'u izupe wà.

33 Zako ukwaw hexak mehe. Uze'eg wanupe. — Azeharomoete. Hera'yr ikamirpuku a'e. Azeharomoete amo miar heita ma'e uepi'ài'ìg i'u pà a'e, i'i wanupe.

34 A'e rupi umu'i Zako ukamirpuku kury, uzemumikahy haw hexak kar pà kury. Umunehew amo ma'eryru pàn iàñàm ma'e iapo pyrer ukamir romo. Umumaw 'ar tetea'u wa'yr rehe uzai'o pà uzemumikahy pà. **35** Ta'yr paw a'e wà, tazyr paw a'e wà no, uzeagaw imurywete kar pà a'e wà. Nuzemurywete kar kwaw wanupe. Uze'eg wanupe. — Napytu'u kwaw hera'yr rehe hezai'o re nehe, hereko mehe ihe. Xo umàno ma'e kwer wapyta haw pe heho mehe, hera'yr huwàxi mehe apytu'u putar hezai'o re nehe, i'i wanupe. Uzai'o wiwi wa'yr rehe tuweharupi. **36** A'e 'ar mehe we a'e Minià ywy rehe har ume'eg Zuze oho amo awa Poxiwar her ma'e pe wà kury. Tuwhiaw romo hekon a'e. Zauxiapekwer Ezit ywy rehe har wanuwhawete rehe uzekaiw katu ma'e wanuwhawete romo hekon a'e.

Zuta Tamar rehe we

38 **1** Amo 'ar mehe a'e kwarahy mehe Zuta wata oho wyky'yr uwyywyr wanuwi a'e kury. Wiko oho amo awa Ira her ma'e Ànurà tawhu pe har hàpuz me. **2** A'e pe wiko mehe Zuta ukwaw amo Kànàà ywy rehe har Xuwa her ma'e tazyr a'e. Wereko wemireko romo. **3** Omono amo ta'yr izupe. Omono Er her romo. **4** Ipuru'a wi. Uzexak kar amo imemyr awa izupe. Omono Onà her romo. **5** A'e re imemyr wi no. Awa a'e. Omono Xera her romo. Zuta a'e, Keziwe tawhu pe hekon Xera izexak kar mehe.

6 Itua'u mehe Zuta omono amo kùzà Tamar her ma'e wa'yr ipy pe hemireko romo. **7** Er

uzapo iaiw ma'e oho iko a'e. Hemiaipo kwer na'ikatu kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. A'e rupi Tupàn uzuka kury. **8** Na'e Zuta uze'eg Onà pe. — Eker echo neryky'yr hemireko kwer ipuhe nehe. Nezewe eremono putar izuapyapyr neryky'yr umàno ma'e kwer pe ne wà nehe. (Nezewe waneko haw a'e 'ar rehe wà.)

9 Uzemupy'a Onà iko. — Aze ipuru'a hemireko herehe we nehe, imemyr nuiko kwaw hera'yr romo nehe. — Neryky'yr ta'yr a'e, i'i putar ihewe wà nehe, i'i uezupe. A'e rupi wyky'yr hemireko kwer puhe oho mehe uzakook uma'e kwer ywy rehe. Ta'e na'iporomon wer kwaw ta'yr rehe wyky'yr pe a'e xe. **10** Nezewe iapo haw na'ikatu kwaw Tupàn pe. A'e rupi uzuka Onà a'e no. **11** A'e rupi Zuta uze'eg wa'yataty Tamar her ma'e pe kury. — Ezewyr echo neru heko haw pe kury. Eiko wiwi imen umàno ma'e kwer romo nehe. Hera'yr Xera tua'u mehe eiko hemireko romo nehe, i'i uezupe. Uze'eg nezewe ta'e ukyze Tupàn wi a'e xe. — Aze ru'u Tupàn uzuka putar hera'yr Xera a'e nehe no, amogwer hera'yr wazàwe a'e nehe no, i'i uezupe. A'e rupi oho Tamar u hàpuz me wiko pà kury.

12 Umumaw amo kwarahy wà. Amo 'ar mehe Zuta hemireko umàno a'e kury. Hehe wazai'o pawire oho Zuta Ximinat tawhu pe. A'e pe har omonohok àràpuhàràñ wanawer waiko imono'og pà wà. Zuta imyrypar Ira Anurà pe har oho hupi a'e no. **13** Amo uze'eg Tamar pe amo 'ar mehe. — Neru tywyr oho putar Ximinat pe weimaw àràpuhàràñ hawer imonohok pà a'e nehe, i'i uezupe. **14** A'e rupi Tamar umunehew amo wopoz oho kury, wopoz umen umàno ma'e kwer rehe uzai'o haw rehe har hezar pà imonokatu pà kury. Upyk uwa amo pànupe. Nezewe teko nukaw kwaw a'e wà. A'e re wapyk oho Enaim tawhu pe heixe haw huwake kury. Ximinat piar rupi tuz. — Xera wiko awa tua'u ma'e romo a'e kury. — Ereko Tamar neremireko romo nehe, ni'i kwaw Zuta uezupe rihi. Nuzapo kwaw ma'e uze'eg awer rupi a'e, i'i in uezupe.

15 Na'e Zuta wexak Tamar a'e pe tawhu pe heixe haw huwake iapyk mehe a'e kury. — Kuzàwyzài, i'i uezupe, ta'e umim uwa teko wanuwi a'e xe. **16** Uze'eg oho uezupe pe iwyr heko mehe. Nukaw kwaw uwa'yataty kwer romo heko haw. — Aipo neho wer heker haw pe hepue ne'aw pà, i'i uezupe, hehe upuranu pà. Upuranu kuzà Zuta rehe. — Mâràn temetarer eremur putar ihewe nehe, i'i uezupe.

17 — Heremiruze'eg weraha putar amo àràpuhàràñetea'yr hereimaw wamono'ogaw pe har newe wà nehe, i'i uezupe. — Ikatu, i'i kuzà uezupe. — Emur amo ma'e ihewe kury, neremimur ràm neremimume'u kwer hekuzaromo nehe, i'i uezupe.

18 — Ma'e ereputar, ma'e aezar putar nepo pe hekuzaromo, i'i uezupe. — Emur nepu'yr ihewe ihàm rehe we nehe. Ereiko àràpuhàràñ mono'ogar romo. Emur neiwyra nepokokaw ihewe nehe no, i'i uezupe. A'e rupi Zuta omono a'e ma'e paw uezupe. Uker oho ipuhe. Ipuru'a kury. **19** Uzewyr Tamar weko haw pe. Umunyryk uwa ipykaw uzewi. Umunehew wi wopoz umen umàno ma'e kwer rehe uzai'o haw no.

20 Amo ae 'ar mehe uze'eg Zuta umyrypar Ira pe kury. — Eraha àràpuhàràñ a'e kuzàwyzài pe nehe. Erur wi hema'e uezupe heremizarer ihewe nehe, i'i uezupe. Oho Íra a'e pe. Nuexak kwaw kuzà. **21** Upuranu awakwer Enaim tawhu pe har wanehe. — A'e kuzàwyzài xe har pe iwyr har a'e, ma'e pe hekon a'e, i'i wanupe. — Naheta kwaw kuzàwyzài xe, i'i uezupe wà.

22 Uzewyr Ira Zuta pe a'e ma'e imume'u pà. — Naexak kwaw kuzà ihe. — Ni amo kuzàwyzài nuiko kwaw xe a'e wà, i'i awakwer a'e pe har, i'i uezupe.

23 Na'e i'i Zuta uezupe. — A'e mehe, tuwe wereko hema'e nehe. Nezewe mehe teko nupuka kwaw zanerehe wà nehe. Araha kar àràpuhàràñ a'yataty newe ihe. Nerexak kwaw kuzà, i'i uezupe.

24 Na'iruz zahy pawire amo uze'eg oho Zuta pe wà kury. — Nera'yataty wiko kuzàwyzài romo a'e. Ipuru'a kury, i'i uezupe

wà. Uze'egahy Zuta wanupe. — Perur kuzà xe katu pe. Ximunyk tata hehe nehe, hapy pà nehe, i'i wanupe.

25 Wenuhem oho hàpuz wi. Wahem mehe kuzà umume'u amo ma'e wanupe. — Peze'eg peho hemenu pe nehe. — Hemumuru'a arer romo hekon a'e, ko ma'e izar romo hekon a'e. Peme'egatu ko mu'yre rehe nehe, ihàm rehe nehe, ko wwyra pokokaw rehe nehe. Mo wiko izar romo a'e, i'i wanupe, wanehe upuranu pà. Weraha a'e ma'e Zuta pe wà.

26 Ukwaw Zuta uma'e hexak mehe. — Azeharomoete iz'eleg a'e. Amume'u hera'yr Xera pe hemireko ràm romo ihe. Nazapo kwaw ma'e heze'eg awer rupi. A'e rupi uzepyk kwez herehe nezewe a'e kury, i'i a'e pe har wanupe. Nuker wi kwaw ipuhe.

27 Tamar imemyrah y mehe a'e pe har wexak imemyr mokoz wà. **28** Imemyr wazexak kar mehe we amo hie pe har omono opo katu pe. Ipytywà har kuzà a'e, uzàpixi amo pàn pehegwer ipiràg ma'e ipo rehe. — Ko imemyr ràgypy uhem inugwer henataromo a'e. Nememyr ipy a'e, i'i wahy pe.

29 Tàrityka'i umuzewyr wi opo uhy ipupe no. Imemyr inugwer uzexak kar kury. Ipytywà har kuzà uze'eg izupe. — Azeharomoeteerezapo tuwe nerape nezeupe ne, i'i kwarera'i pe. A'e rupi omono Perez her romo izupe. (— Pe iapo haw, i'i her zaneze'eg rupi.) Awa a'e.

30 A'e re uzexak kar imemyr inugwer pàn pehegwer ipiràg ma'e opo pe hereko har a'e kury. Omono Zera her romo. (-Ipiràg, i'i her zaneze'eg rupi.)

Zuze Poxiwar hàpuz me heko awer

39 **1** Weraha Izimaew izuapyapyr Zuze Ezit ywy rehe har pe wà. Poxiwar izar her romo a'e. Poxiwar wiko Zauxiapekwérwanuwihawete ikàg wera'u ma'e wanehe uzekaiw ma'e wanuwihaw romo. **2** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko Zuze rehe we, hehe uzekaiw pà. Wiko Zuze uzar hàpuz me. Ikatuahy heko haw a'e pe. **3** Izar wexak heko haw ikatu haw. — Tupàn Tuweharupi

Wiko Ma'e wiko nerehe we a'e, umukatu neremiapo kwer upaw rupi a'e, omono uze'egatu nerehe a'e, i'i izar izupe. **4** Nezewe ikatu Zuze uzar pe. A'e rupi umuigo kar uzekaiw ma'e romo a'e kury. — Heràpuz rehe heràpuz pupe har nànàn erzekaiw putar nehe, i'i izupe. **5** A'e 'ar henataromo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono uze'egatu a'e Ezit ywy rehe har heko haw rehe a'e no, ta'e Zuze ikatu izupe a'e xe. Hàpuz pupe har nànàn, ma'etymaw pe har a'e pe har nànàn Tupàn omono uze'egatu no. **6** Poxiwar omono uma'e paw Zuze ipo pe. Na'ima'enukwaw kwaw uma'e rehe a'e re. Xo wemiu'rehe ima'enukwaw. Ta'e Zuze uzekaiw katu ima'e rehe upaw rupi a'e xe. Zuze a'e, awa ipuràg eteahy ma'e romo hekon a'e. Ikatu teko nànàn. **7** Ummumaw amo zahy nezewe wà. Amo 'ar mehe izar hemireko uzypyrog Zuze rehe um'e pà a'e kury. — Ipuràg eteahy aipo ma, i'i uezupe. Uze'eg izupe. — Zaha ker haw pe 'y, i'i izupe.

8 — Nan, i'i Zuze izupe. — Hezar a'e, na'ima'enukwaw kwaw ni pitài ma'e wàpuz pupe har rehe a'e, ta'e aiko xe ihe xe. Hemuigo kar uma'e nànàn uzekaiw ma'e romo a'e. **9** Hezar uzapo kar ma'e 'ág tàpuz me a'e. Azapo kar ma'e 'ág tàpuz me izàwegatete ihe no. Aze aputar ma'e, umur ihewe. Xo ne zo nurupyhyk kwaw. Napuner kwaw nepyhykaw rehe ihe, ta'e hemireko romo ereiko ne xe. Napuner pixik kwaw agwer iaiw ma'e iapo haw rehe ihe. Napuner pixik kwaw ikatu 'ym ma'e iapo haw rehe Tupàn henataromo, i'i izupe.

10 Tuweharupi uze'eg wi kuzà izupe. — Zaha ker haw pe 'y, i'i wiwi iko. — Nan, i'i Zuze izupe. Aze kuzà uhem huwake, utyryk Zuze izuwi. **11** Amo 'ar mehe wixe tàpuz me uma'erekò haw iapo pà ta'e uzapo nezewe haw tuweharupi a'e xe. Ni amo uma'erekò ma'e nuiko kwaw a'e pe a'e 'ar mehe wà. **12** A'e rupi Poxiwar hemireko upyhyk ikamir rehe. — Zaha 'y, zaha ker haw pe 'y, i'i izupe. Uhem izuwi uzàn pà katu pe. Ikamir upyta ipo pe. **13** — Wezar ukamir

hepo pe uzàn mehe a'e, i'i uezupe. **14** A'e rupi wenoz wàpuz me uma'erekò ma'e uezupe wà kury. — Pexak 'y wà. Hemen werur ko Emerew xe zaneràpuz me. Màràzàwe tuwe uzapo agwer purumumaranugar kar haw xe a'e. Wixe kwez heker haw pupe, ma'e iapo putar pà hepuhi a'e. Ahapukazahy kwez peme ihe. **15** Herehapukaz mehe uzàn oho a'e. Wezar ukamirpuku xe, i'i mua'u wanupe.

16 Omonokatu ikamir wàpuz me. **17** Umen izewyr mehe umume'u izupe. — Akwez Emerew a'e, newe uma'erekò e ma'e a'e, wixe heker haw pupe ikatu 'ym ma'e iapo pà ihewe a'e, i'i mua'u umen pe. **18** — Ihe ahapukazahy tuwe ihe. Uzàn oho katu pe a'e. Wezar ukamir puku xe heker haw pupe. **19** Nezewe newe uma'erekò ma'e hererekò a'e, i'i mua'u izupe. A'e ma'e henu mehe Zuze izar wikkahy a'e. **20** Upyhyk Zuze, zemunehew paw pe imono kar pà. Upyta Zuze a'e pe tuwihawete hemipyhyk kwer wainuromo. **21** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko hehe we a'e. Omono uez'egatu hehe. A'e rupi ikatu zemunehew paw rehe uzekaiw ma'e pe a'e. **22** A'e rupi uez'eg nezewe Zuze pe. — Nekatuahy ihewe. A'e rupi amogwer xe har wanuwhawete romo urumuigo kar putar ihe kury, i'i izupe. A'e rupi Zuze uzapo kar ma'e amogwer zemunehew paw pe har wanupe a'e kury. **23** A'e rupi zemunehew paw rehe uzekaiw ma'e na'ima'enukwaw kwaw ma'e rehe kury, ta'e Zuze uzekaiw a'e ma'e rehe hekuzaromo a'e xe. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko hehe we a'e xe, omono uez'egatu hehe a'e xe.

Zuze umume'u mokoz puahu awer

40 **1** Umumaw amo zahy nezewe wà. Amo 'ar mehe mokoz uma'erekò ma'e uez'eg zemueteahy Ezit ywy rehe har wanuwhawete rehe a'e wà. Win rehe uzekaiw ma'e romo hekon amo. Inugwer wiko typy'ak iapo har wanuwhaw romo. **2** Wikahy tuwihawete a'e mokoz awa wanupe. **3** Omono kar zemunehew paw pe wà. Zemunehew paw a'e, zauxiapekwer

wanuwhaw heko haw pe tuz a'e. Zuze wiko a'e zemunehew paw pe a'e no. **4** Umumaw zahy tetea'u a'e pe wiko pà wà. Tuwihaw umuzekaiw kar Zuze wanehe.

5 Amo 'ar mehe a'e pe zemunehew paw pe pyhaw a'e win rehe uzekaiw ma'e a'e, typy'ak iapo har a'e no, pitàitâigatu upuahu a'e wà kury. — Ma'in zanepuahu awer zanewe, i'i uezupeupe wà. **6** Iku'em mehe Zuze wexak a'e mokoz awa a'e wà. Wexak wazemumikahy haw wà no. **7** A'e rupi upuranu wanehe. — Mâràzàwe tuwe pezemumikahy kutàri, i'i wanupe.

8 — Ure pitàitâigatu urupuahu kwez ure kury. Naheta kwaw urepuahu awer imume'u har urewe, i'i izupe wà. — Tupàn a'e, a'e ae ukwaw kar agwer ma'e teko wanupe a'e. Pemume'u pepuahu awer ihewe nehe, i'i wanupe.

9 Na'e win rehe uzekaiw ma'e umume'u upuahu awer izupe. — Nezewe hepuahu awer ihe. Heta amo uwà 'yw herenataromo a'e. **10** Heta na'iruz hàkà hehe. Hezuz huwer. Tàrityka'i hezuz iputyr. A'e re i'a kury. Na'e i'a kwer ityàro kury. **11** A'e 'ar mehe we apyhyk tuwihawete ikanek iwin hyru iteko ihe. Azàmi uwà heruwà ikanek pupe tuwihawete pe imono pà ihe, i'i izupe. **12** I'i Zuze izupe. — Amume'u putar nepuahu awer hemimume'u newe nehe kury. A'e na'iruz hàkà a'e wà, na'iruz 'ar romo wanekon a'e wà. **13** Na'iruz 'ar pawire tuwihawete nepyro kar putar xe wi zemunehew paw wi a'e nehe. Erezewyr putar nema'erekò haw pe nehe, win imono pà tuwihawete pe nehe, izypy mehe arer zàwe nehe. **14** Ikatuahy putar nerekò àwàm a'e pe nehe. A'e 'ar mehe nehe, nema'enukwaw herehe nehe. Eze'eg tuwihawete pe herehe nehe. Nezewe mehe hepytywà putar pe nehe, xe wi zemunehew paw wi hepyro pà nehe. **15** Ko heze'eg azeharomo a'e. Hepyhyk Emerew ywy rehe hererekò mehe a'e wà, xe Ezit ywy rehe hererur pà a'e wà. Nahezur wer kwaw xe ihe. Xe Ezit ywy rehe hererekò mehe nazapo kwaw ikatu 'ym ma'e. Hemur kar e xe zemunehew paw pe wà, i'i Zuze izupe.

16 Typy'ak iapo har wanuwihow wenu hemimume'u kwer a'e. — Kwa, ikatuahy iz'e g a'e pa, i'i uezupe. A'e rupi uze'eg Zuze pe a'e no. — Apuahu kwez ihe no. Hepuahu mehe araha na'iruz kok typy'ak hyru heákàg rehe ihe wà. **17** Kok iapyrete har heta typy'ak tetea'u ipupe a'e, iapo har hemiapo kwer tetea'u tuwhawete pàràm a'e. Na'arewahy uhem wiràmiri a'e pe wà, a'e kok ipor i'u pà wà, i'i Zuze pe. **18** Umume'u Zuze ipuahu awer izupe. — Nezewa nepuahu awer ne. A'e na'iruz kok a'e wà, na'iruz 'ar a'e wà. **19** Na'iruz 'ar pawire tuwhawete nemuhem kar putar xe wi a'e nehe. Na'e omonohok kar putar neákàg newi nehe. A'e re umuzaiko kar putar neretekwer amo ywyra rehe nehe. Wiràmiri u'u putar nero'o kwer a'e wà nehe, i'i izupe.

20 Na'iruz 'ar pawire tuwhawete uzapo kar mynykawhu uzexak kar awer 'ar rehe a'e kury, wàpuz me uma'ereko ma'e nànàn a'e kury. Werur kar win rehe uzekaiw ma'e wanuwhawete zemunehew paw wi kury. Werur kar typy'ak iapo har wanuwhawte no. — Perur xe mynykaw pe nehe, i'i wemiruze'eg wanupe. **21-22** Uzeapo ma'e Zuze iz'e g awer rupi katete a'e. Umuzewyr kar win rehe uzekaiw ma'e ima'ereko awer kwehe arer pe. Uzuka kar typy'ak iapo har. **23** Win rehe uzekaiw ma'e na'ima'enukwaw kwaw Zuze rehe. Heharaz tuwe izuwi.

Zuze umume'u tuwhawete ipuahu awer

41 **1** Umumaw mokoz kwarahy nezewe wà. Amo 'ar mehe Ezit ywyre rehe har wanuwhawete upuahu a'e kury. Upuahu how pe upu'am Niru yrykawhu iwyr. **2** Na'arewahy uhem 7 tapi'ak wà yrykawhu wi a'e wà kury. Ipuràgete wà. Ikyra katu wà. Uzypyrog ka'api'l yrykaw iwyr har i'u pà wà. **3** Na'arewahy uhem amo 7 tapi'ak wà yrykawhu wi wà no. Iroahy iagaiwahy pà wà. Oho amogwer 7 tapi'ak wanuwake wà, yrykawhu iwyr wà. **4** Tapi'ak iaiw ma'e ikyra 'ym ma'e u'u tapi'ak ipuràg eteahy ma'e ikyra katu ma'e a'e wà. A'e re ume'e tuwhawete kury. **5** Na'e

uker wi upuahu pà kury. Wexak 7 arozràn haryw pitài romo hezuz ma'e kwer wà. Ikatu wà, tynehem arozràn pupe wà. **6** A'e re uehem amo 7 arozràn haryw a'e wà no. Uxinig wà, ta'e ywytu haku ma'e ywyxiguhi wi ur ma'e kwer umuxinig kar a'e wà xe. **7** Omokon a'e 7 arozràn haryw tynehem ma'e ikatu ma'e wà. Ume'e wi tuwhawete. — Apuahu kwez ihe kury, i'i uezupe. **8** Iku'em mehe uzemupy'a a'e. A'e rupi wenoz kar ma'e ikwaw pyr 'ym kwaw par paw wamuwà wàpuz me a'e wà kury. Werur kar ma'e kwaw par Ezit ywyre rehe har paw a'e wà no. Umume'u upuahu awer wanupe. Ni amo ma'e kwaw par nukwaw kwaw imume'u haw izupe wà. **9** Na'e win rehe uzekaiw ma'e wanuwhawte uze'eg oho tuwhawete pe a'e kury, (ta'e ima'enukwaw Zuze rehe a'e kury xe). — Ikatu 'ym ma'e azapo ihe, i'i izupe. — Amume'u putar a'e ma'e newe ihe kury. **10** Amo 'ar mehe erekwahy ihewe ne, typy'ak iapo har wanuwhawte pe ne no. Uremono kar pe zemunehew paw pe ne, zauxiapekwer wanuwhawte hàpuz pupe har pe ne. **11** Amo 'ar mehe pyhaw urupuahu pitàitágatu ure. A'e urepuahu awer ipurumume'u wer amo ma'e rehe urewe. **12** Zemunehew paw pe uruiko amo kwàkwàmo Emerew rehe we ure. Zauxiapekwer wanuwhawte pe uma'ereko e ma'e romo hekon a'e. Urumume'u urepuahu awer a'e kwàkwàmo pe. A'e ae umume'u hemimume'u urewe. **13** Uzeapo ma'e iz'e g rupi katete. Azewyr xe hema'ereko haw pe ihe. Typy'ak iapo arererezuka kar ne, i'i tuwhawete pe.

14 A'e rupi tuwhawete werur kar Zuze zauxiapekwer wanupe kury. Tàritya'ki oho zemunehew paw wi ipyro pà wà. Upin wamutaw. Umunehew amo kamir katu ma'e. A'e re oho uzexak kar pà tuwhawete pe kury. **15** Na'e tuwhawete uze'eg izupe. — Heta amo hepauhu haw ihe. Ni amo nukwaw kwaw hemimume'u imume'u haw rehe ihewe wà. Amo uze'eg kwez nerehe. — Zuze ukwaw puahu haw imume'u haw a'e, i'i kwez ihewe wà, i'i izupe.

16 — Nakwaw kwaw ihe, i'i Zuze izupe.
— Tupàn ae umume'u putar nepuahu awer newe nehe. Ikatu putar newe nehe, i'i izupe.

17 — Nezewe hepuahu awer ihe, i'i Zuze pe. — Apu'äm Niru yrykawhu iywr.

18 Na'arewahy 7 tapi'ak ipuràg eteahy ma'e ikyra katu ma'e uhem 'y wi wà. Uzypyrgo ka'api'i yrykawhu iywr har i'u pà wà. 19 A'e re amo 7 tapi'ak uhem wà 'y wi wà no. Iaiw wà, iagaiwahy wà no. Naexak pixik kwaw tapi'ak iaiw ma'e a'e tapi'ak zàwenuglar Ezit ywy rehe ihe wà. 20 Tap'iak iaiw ma'e iagaiw ma'e omokon tapi'ak ipuràg ma'e ikyra katu ma'e wà. 21 Wa'u pawire na'ikatu wera'u kwaw tapi'ak iagaiw ma'e wà. Iaiw wiwi izypy mehe arer ài wà. A'e mehe ame'e kury. 22 A'e re apuahu wi. Aexak 7 arozràn iapo kwer haryw ihe wà. Ikatu wà, tynehem arozràn pupe wà. A'e 7 iapo kwer haryw heta pitài i'yw rehe wà. 23 A'e re uhem amo 7 arozràn iapo kwer uxinig ma'e wà. Ywytu ywyxiguhi wi ur ma'e kwer umuxinig kar a'e wà. 24 A'e 7 arozràn iapo kwer uxinig ma'e omokon inugwer 7 iapo kwer ikatu ma'e tynehem ma'e wà. Amume'u hepuahu awer ma'e temigwaw 'ym ikwaw par wanupe ihe. Ni amo nukwaw kwaw hemimume'u imume'u haw ihewe wà, i'i izupe.

25 Na'e uze'eg Zuze tuwhawete pe. — A'e mokoz nepuahu awer a'e wà, zuawygatu wanemimume'u wà. Tupàn uze'eg iko newe nepuahu pe a'e, wemiapo ràm imume'u pà newe a'e. 26 A'e 7 tapi'ak ikatu ma'e a'e wà, 7 kwarahy romo wanekon a'e wà. A'e 7 arozràn iapo kwer a'e wà no, nezewegatete a'e wà no. Mokoz nepuahu awer pitài ma'e umume'u newe wà. 27 A'e 7 tapi'ak iagaiw ma'e iaiw ma'e a'e wà, 'y wi tapi'ak ikatu ma'e wanaikweromo uhem ma'e kwer a'e wà, a'e 7 arozràn iapo kwer uxinig ma'e a'e wà no, 7 kwarahy romo wanekon a'e wà. A'e 7 kwarahy rehe nuhyk kwaw temi'u teko wanupe nehe. 28 Tupàn wexak kar wemiapo ràm newe a'e, heze'eg awer rupi katete a'e. 29 Ximumaw putar 7 kwarahy nehe. Heta tetea'u putar temi'u Ezit ywy rehe har wanupe a'e kwarahy rehe nehe.

30 A'e re ximumaw putar amo 7 kwarahy nehe. A'e kwarahy rehe nuhyk kwaw temi'u teko wanupe nehe. Ima'uhez putar wà nehe.

31 Wama'uhez tàwàm iaiw tuwe putar nehe. Ezit ywy rehe har na'ima'enukwaw kwaw kwarahy ikatu ma'e wanehe temi'u tetea'u heta awer rehe a'e wà nehe. 32 Tupàn nemupuahu kar wi a'e, ta'e uzapo putar tuwe a'e ma'e a'e nehe xe. Uzapo putar tártyka'i nehe kury, i'i izupe.

33 Uze'eg wi Zuze tuwhawete pe. — A'e rupi, tuwhawete, exaexak amo awa ma'ekwaw katu har nehe, neiwy rehe har waneruze'gar romo imuigo kar pà nehe. Ikatuahy putar nezewe neremipa ràm nehe.

34 Exaexak amo awa ne wà nehe no. A'e awa wata putar oho tawhu nàn ko nàn wà nehe. Aze heta 5 temi'u hyrupor amo wanupe nehe, upyhyk putar pitài hyrupor wanuwi wà nehe, herur pà xe wà nehe, a'e 7 kwarahy ikatu ma'e imumaw 'ym mehe we wà nehe. 35 A'e 7 kwarahy ikatu ma'e rehe a'e awa omono'og putar arozràn tetea'u wà nehe, tâpuzuhu uhua'u ma'e tawhu pe har nânân imonokatu pà wà nehe. Ne ereiko putar waneruze'gar romo nehe, agwer ma'e paw iapo kar pà wanupe nehe. 36 Nezewe mehe a'e temi'u imono'og pyràm imonokatu pyràm uhyk putar Ezit ywy rehe har wanupe a'e 7 kwarahy iaiw ma'e rehe nehe. Nezewe mehe teko numàno kwaw ma'e i'u 'ym pà wà nehe, i'i Zuze tuwhawete pe.

Zuze wiko Ezit ywy rehe har paw wanuwhaw romo

37 Zuze ize'eg awer ikatuahy tuwhawete pe. Ikatuahy hemiruze'eg nânân no. 38 Na'e tuwhawete uze'eg a'e pe har wanupe a'e kury. — Tupàn Hekwe wiko ko awa rehe we a'e. A'e rupi a'e weruze'eg putar heywy rehe har upaw rupi a'e wà nehe. Ni amo awa na'ikatu wera'u kwaw Zuze wi a'e. Ni amo awa nukwaw wera'u kwaw ma'e izuwi, i'i wanupe.

39 A'e re ume'e Zuze rehe izupe uze'eg pà kury. — A'e ma'e paw Tupàn wexak kar newe a'e. Ni amo nupuner wera'u kwaw

newi wà, ni amo nukwaw wera'u kwaw ma'e newi wà. Ure paw uruxak nepuner haw ure. **40** A'e rupi erepureruze'eg putar heràpuzuhu pupe nehe. Heremaihu paw weruzar putar neze'eg wà nehe. Xo ihe zo apuner wera'u putar newi ihe nehe, ta'e tuwihawete romo aiko ihe xe. **41** Ko 'ar rehe urumuigo kar Ezit ywy rehe har paw wanuwihaw romo ihe kury, i'i tuwihawete Zuze pe.

42 A'e 'ar mehe we wenuhem ukwàku'aw har uwer hereko har ukwà wi kury, Zuze ikwà rehe imono pà kury. A'e re uze'eg uma'erek ma'e wanupe. — Pemunehew kar kamirpuku hekuzar katu ma'e irin iapo pyrer hehe nehe, ty wà, i'i wanupe. Omono mu'yr or iapo pyrer iazuromo wà no. **43** A'e re umuzeupir kar ywyramawa rehe wà kury. Tuwihawete hekuzaromo har pe imonokatu pyr a'e ywyramawa a'e. A'e re uze'eg wi awakwer wanupe. — Peho izywyramawa henataromo nehe, teko wanupe penehapukaz pà nehe. — Tuwihaw ur iko ty wà, pehem hape ràm wi ty wà, peze peho peiko wanupe nehe, izywyramawa henataromo peata mehe nehe ty wà, i'i wanupe. Nezewe Zuze wiko Ezit ywy rehe har paw wanuwihaw romo a'e kury. **44** Tuwihawete uze'eg Zuze pe kury. — Aiko tuwihawete romo ihe. Ereiko tuwihaw upuner ma'e romo ne no. Aze nerezapo kar kwaw ma'e nehe, ni amo Ezit ywy rehe har nupuner kwaw ma'e iapo haw rehe a'e wà nehe, i'i izupe.

45-46 Omono tuwihawete amo her Zuze pe. — Zapenat Panex her pyahu romo. Omono Poxiper tazyr Azenat her ma'e hemireko romo. Poxiper a'e, xaxeto Eriopori tawhu pe har romo hekon a'e. Zuze wereko 30 kwarahy tuwihawete pe uma'erek pà uzypyrog mehe a'e. Uhem oho tuwihawete henatar wi a'e kury, Ezit ywy pehegwer nànàñ wata pà a'e kury. **47** Umumaw 7 kwarahy arozràñ tetea'u ipo'o pà a'e. **48** Omono'og Zuze a'e arozràñ upaw rupi a'e, tâpuzuhu arozràñ hyru pupe a'e. Tawhu nànàñ heta agwer tâpuzuhu. Omonokatu arozràñ tawhu huwake har a'e tâpuzuhu pupe

pítàitàigatu wà. **49** Omono'ono'og tuwe temi'u tetea'u a'e. Ni nuexak kwaw ipuhuz taw kury, ta'e heta tetea'u a'e xe. Nuzawy kwaw ywyxig yryhu iwyr har a'e.

50 A'e kwarahy rehe, kwarahy ma'uhez taw hereko har ihm 'ym mehe we uzexak kar mokoz ta'yur Zuze pe hemireko Azenat rehe we a'e wà. **51** Omono Manaxe her romo wa'yr ipy pe. — Ma'e wi purumueharaz kar haw, i'i her zaneze'eg rupi. Nezewe i'i Zuze. — Tupàñ hemueharaz kar ma'erahy heremipuraraw kwer wi a'e, heru iànàm wanemipuraraw kwer wi a'e no, i'i amogwer wanupe. **52** Omono Eparai wa'yr inugwer pe her romo. — Ta'yur izexak kar haw, i'i her zaneze'eg rupi. — Tupàñ umur hera'yr ihewe a'e wà, ywy ma'erahy ipuraraw pawer rehe a'e wà, i'i amogwer wanupe.

53 Na'e upaw a'e 7 kwarahy temi'u tetea'u heta haw Ezit ywy rehe a'e kury. **54** Uzypyrog 7 kwarahy ma'uhez taw heta haw imumaw pà wà kury, Zuze ize'eg awer rupi katete wà kury. Amogwer ywy rehe teko ima'uhez wà. Ezit ywy rehe heta temi'u teko wanupe. **55** Aze amo Ezit ywy rehe har uzypyrog ima'uhez tà wà, oho tuwihawete pe temi'u henoz tà izupe wà. — Peze'eg peho Zuze pe nehe. Peruzar tuwe ize'eg nehe, i'i tuwihawete teko wanupe.

56 Ma'uhez taw uhua'u mehe Zuze uwàpytymawok a'e tâpuzuhu arozràñ hyruhu paw rupi a'e kury. Uzypyrog arozràñ ime'eg pà Ezit ywy rehe har wanupe kury. **57** Ywy nànàñ ur Ezit pe temi'u ime'eg kar pà Zuze wi wà. Ta'e azeharomoete nuhyk kwaw temi'u ywy nànàñ a'e xe.

Zuze tyky'yr oho Ezit ywy rehe wà

42 ¹Amo 'ar mehe amo uze'eg wà Zako pe. — Heta temi'u Ezit ywy rehe, i'i izupe wà. A'e rupi uze'eg Zako wa'yr pe kury. — Mâràzàwe tuwe peiko xe ma'e iapo 'ym pà, i'i wanupe. **2** — Heta temi'u Ezit ywy rehe, i'i kwez ihewe wà. Peho a'e pe arozràñ ime'eg kar pà nehe. Nezewe mehe nazamàno kwaw nehe, i'i wanupe.

3 A'e rupi a'e 10 Zuze tyky'yr Zako ta'y় oho Ezit ywy rehe temi'u ime'eg kar pà wà kury. **4** Zako nomono kar kwaw wa'yr Mezàmi Zuze tywyr amogwer wa'yr wanupi a'e. — Aze ru'u iaiw ma'e uezapo putar Mezàmi pe iho mehe nehe, i'i uezupe. **5** Zako ta'y় a'e wà, oho amo teko wanupi temi'u ime'eg kar pà Ezit ywy rehe a'e wà. Ta'e teko Kànàà ywy rehe har paw ima'uvez waiko a'e wà xe.

6 Zuze a'e, Ezit ywy rehe har wanuwihaw romo hekon a'e. A'e rupi a'e ae ume'eg arozràñ teko amo ae ywy rehe har wanupe. Amo 'ar mehe tyky'yr uhem a'e pe wà. Wapyk upenàràg rehe henataromo wà. Umuhyk uwa ywy rehe imuawate pà wà. **7** Wyky'yr wanexak mehe a'e 'ar mehe we Zuze ukwaw a'e wà. Numume'u kwaw wakwaw power wanupe. Uze'egahy wanupe, wanehe upuramu pà. — Ma'e wi pezur, i'i wanupe. — Kànàà ywy wi uruzur ure, i'i izupe wà. — Urepurume'eg kar wer temi'u rehe, i'i izupe wà.

8 Ukwaw Zuze wyky'yr wà. Tyky'yr nukwaw kwaw uwiywyr Zuze wà. **9** Na'e

Zuze ima'enukwaw upuahu awer wyky'yr rehe arer rehe kury. Uze'eg wi wanupe. — Peiko ureàmàtyry'ymar romo. Pezur xe urekàg 'ymaw hexak pà, i'i wanupe.

10 — Nan kwaw nezewé, urezar. Nuruzapo pixik kwaw agwer ma'e, urezar. Ure neremiruze'eg ure, uruzur xe temi'u ime'eg kar pà ure. **11** Ure paw pitái awa ta'y় romo uruiko ure. Nuruiko kwaw peàmàtyry'ymar romo, nuruzur kwaw xe pekàg 'ymaw hexak pà. Uruiko teko ikatu ma'e romo, ma'e rehe imunar pixik 'ym ma'e romo ure, i'i izupe wà.

12 — Nazeruzar kwaw peze'eg rehe ihe. Pezur xe ureiwy ikàg 'ymaw hexak pà, i'i wanupe.

13 — Uruiko Kànàà ywy rehe. Uruiko 12 awa romo ure pitái awa ta'y় romo ure. Pitái urerywyr ukàzym. Tywyr wiko ureru ipyr ko 'ar rehe, i'i izupe wà.

14 — Peiko heremimume'u kwer romo azeharomoete. Peiko ureàmàtyry'ymar romo urekàg 'ymaw rehe um'e ma'e romo. **15** Aze pepuruek kar wer ureàmàtyry'ymar romo peneko 'ymaw rehe ihewe nehe, pezapo ko heremimutar nehe. Aze penywyr nur kwaw xe nehe, napeho kwaw xe wi nehe. Amume'uhay peho 'ym àwàm heruwihawete heko haw rehe ihe kury. **16** Pexak pitái awa nehe. Pemono kar a'e awa penywyr ipiaromo nehe. Amogwer wiko putar xe zemunehew paw pe wà nehe, iho mehe wà nehe. Aze peze'eg azeharomo nehe, xo a'e mehe zo pehem putar zemunehew paw wi nehe. Aze naperur kwaw penywyr nehe, akwaw putar ureàmàtyry'ymar romo peneko haw ihe nehe. Amume'uhay ko heze'eg tuwihawete heko haw rehe ihe kury, i'i wanupe.

17 A'e rupi umunehew kar zemunehew paw pe a'e wà kury. Umumaw na'iruz 'ar a'e pe wiko pà wà. **18** Na'iruz haw 'ar mehe Zuze uze'eg wanupe. — Ihe aiko Tupàñ wi ukyze ma'e romo ihe, imuwete katu har romo ihe. Napuzuka kar kwaw ihe nehe, aze pezapo amo ma'e heremimume'u ràm nehe. **19** Aze peiko teko imunar 'ym ma'e romo, a'e mehe pitái upyta xe zemunehew paw pe nehe.

Amogwer upuner oho haw rehe peneko haw pe wà nehe, temi'u heraha pà peànàm wanupe wà nehe, wama'uhez taw imumaw pà wà nehe. **20** A'e re perur penywyr ipyahu wera'u ma'e xe nehe. Nezewo mehe akwaw putar penemu'em 'ymaw ihe nehe. Aze peze'egaw azeharomoete nehe, a'e mehe napuzuka kar kwaw ihe nehe, i'i wanupe. — He'e pa, i'i izupe wà. **21** Na'e uze'eze'eg uezuepeupe wà. — Azeharomoete xipuraraw ma'erahy zane kury, ta'e xiapo iaiw ma'e zanerywyr Zuze pe zane xe. — Hepuhareko pe nehe, i'i zanewe kwehe mehe, a'e ma'e iaiw ma'e iapo mehe. Nazazekaiw kwaw ize'eg rehe. A'e rupi ko 'ar rehe xipuraraw ma'erahy zane kury, i'i uezuepeupe wà.

22 Uze'eg Humen amogwer wanupe kury. — Xiapo zo iaiw ma'e izupe nehe, a'e peme a'e 'ar mehe. Napepureruzar wer kwaw heze'eg rehe. A'e rupi ko 'ar rehe xipuraraw ma'erahy imàno awer hekuzaromo zane kury, i'i wanupe.

23 Zuze wenu katu waze'eg mehe wà. Tyky'yr nukwaw kwaw wà. Ta'e a'e 'ym mehe Zuze uze'eg wanupe amo ae ywy rehe har waze'eg rupi a'e xe. Hemiruze'eg umume'u ize'eg wanupe waze'eg rupi. A'e rupi ukwaw hemimume'u kwer wà. **24** Uhem Zuze oho wyky'yr wanuwi kury. Uzai'o kury, Iza'i'o pawire uzewyr wanupe. Upyhyk kar Ximeàw zauxiapekwer wanupe, iàpixipixi kar pà, amogwer wanenataromo.

Zuze tyky'yr uzewyr Kànàà ywy rehe wà

25 Tyky'yr werur ma'eryru uezupi wà. A'e rupi Zuze uze'eg wemiruze'eg wanupe kury. — Pemynehem wama'eryru temi'u pupe nehe. — Pemuzewyr zàmim wanemetarer wanupe nehe, temi'u i'aromo imono pà nehe. Pemono temi'u wanupe nehe no, pe rupi wata mehe har romo wanemi'u ràm romo wanupe nehe no, i'i wanupe. Uzapo ma'e ize'eg awer rupi katete wà. **26** Na'e Zuze tyky'yr upi temi'u wemime'eg karer imono zumen wakupepe wà kury. Oho a'e wi wà. **27** Umumaw pitài 'ar wata pà wà. Uhem uker àwàm me wà. Amo uwàpytymawok temi'u

hyru ta'e iporopoz wer weimaw wanehe xe. Wexak wemetarer temi'u i'aromo imono pyrer a'e. **28** Uze'eg uwywyr wanupe. — Peme'e ko ma'e rehe ty wà. Heremetarer xe tuz ty wà, heremi'u ràm hyru pupe ty wà. Umuzewyr heremetarer ihewe wà, i'i wanupe. Ipytuhegatu tywyr upaw rupi wà. Uryryryryz ukyze pà wà. Upuranu uezhezehe wà. — Ma'e Tupàñ uzapo iko zanewe, i'i uezuepeupe wà.

29 Kànàà pe uhem mehe uze'eg oho u Zako pe wà, ma'e uezepo ma'e kwer paw imume'u pà izupe wà.

30 — A'e awa a'e, Ezit ywy rehe har wanuwiaw upuner ma'e a'e, uzapo iaiw ma'e urewe a'e. — Peiko xe heywy rehe hèàmàtyry'ymar romo urekàg 'ymaw hexak pà pe, i'i urewe. **31** — Awa ikatu ma'e romo uruiko ure. Nuruiko kwaw peàmàtyry'ymar romo pekàg 'ymaw hexakar romo ure, uru'e izupe. **32** — 12 tywyr romo uruiko, pitài awa ta'yur romo uruiko. Pitài urerywyr ukàzym a'e. Inugwer wiko ureru ipyr Kànàà ywy rehe a'e kury, uru'e izupe. **33** Tuwhaw uze'eg nezewe urewe. — Azapo putar amo ma'e ihe nehe kury. Nezewo mehe akwaw putar awa ikatu ma'e romo peneko haw ihe nehe. U akwaw putar ikatu 'ym ma'e romo peneko haw nehe. Pitài upyta putar xe hepyr nehe. Pezewyr putar peneko haw pe nehe, temi'u pixik heraha pà peànàm wanupe nehe, ta'e ima'uhez waiko a'e wà xe.

34 Perur penywyr ipyahu wera'u ma'e xe ihewe nehe. Aze napezapo kwaw heremiapo kar nehe, akwaw putar hèàmàtyry'ymar romo peneko haw ihe nehe. Aze pezapo nehe, akwaw putar hèàmàtyry'ymar romo peneko 'ymaw nehe. Nezewo mehe pepuner xe pezur haw rehe ma'e me'eg kar pà ihewi nehe, i'i urewe a'e, i'i u pe wà.

35 Na'e wenuhem temi'u hyru wi wà kury. Pitàitàigatu wexak wemetarer wemi'u hyru pupe temi'u i'aromo wà, ma'eryru pixikal'i ma'e pupe wà. Wanu a'e, ta'yur a'e wà no, a'e temetarer hexak mehe ukyze katu tuwe a'e wà. **36** Uze'eg Zako wa'yur wanupe kury.

— Aipo peraha putar hera'yr paw ihewi wà nehe. Zuze nuiko kwaw xe zanepyr a'e. Ximeàw nuiko kwaw xe a'e no. Pepurueraha wer Mezàmi rehe ihewi no. Pepuraraw kar ma'erahy tetea'u peiko ihewe, i'i wa'yr wanupe.

37 Na'e Humen uze'eg u pe kury. — Tuwe oroho nehe. Azekaiw katu Mezàmi rehe ihe nehe. Aruzewyr wi putar newe nehe. Heta mokoz hera'yr ihewe wà. Aze narur kwaw nehe, erepuner hera'yr wazuka haw rehe nehe, i'i u pe.

38 — Hera'yr noho kwaw penupi nehe. Tyky'yr Zuze a'e, umàno a'e. Xo Mezàmi zo upyta ihewe kury. Aze amo iaiw ma'e uzeapo izupe peata mehe nehe, a'e mehe hezuka kar putar pe hezemumikahy haw pupe nehe, i'i Zako wanupe.

Zuze tyky'yr uzewyr Ezit ywy rehe wà

43 ¹Kànàà ywy rehe har ima'uhez wiwi waiko wà. ²Zako a'e, iàñàm a'e wà, ta'yr iàñàm a'e wà no, umumaw a'e temi'u Ezit ywy wi herur pyrer a'e wà kury. Na'e Zako uze'eg wa'yr wanupe kury. — Pezewyr Ezit pe nehe ty wà, amo temi'u ime'eg kar pà zanewe nehe ty wà, i'i izupe.

3 Zuta umuma'enukwaw kar u ma'e uzeapo ma'e kwer rehe kury. — A'e awa umume'uahy tuwe uze'eg urewe a'e. Aze urerywyr noho kwaw urerupi nehe, tuwihaw nuze'eg kwaw urewe nehe. **4** Aze eremono kar urerupi nehe, urume'eg kar putar temi'u oroho newe ure nehe. **5** Aze neremono kar kwaw nehe, noroho kwaw nehe. Nezewe uze'eg a'e awa. — Aze perur penywyr ipyahu wera'u ma'e nehe, xo a'e mehe zo aze'eg putar peme ihe nehe, i'i urewe, i'i u pe.

6 Zako uze'eg wanupe. — Mâràzàwe tuwe pemuar kar agwer iaiw paw herehe. Mâràzàwe tuwe pemume'u penywyr heko haw a'e tuwihaw pe, i'i wanupe.

7 Uze'eg u pe wà. — A'e awa upuranu tetea'u urerehe a'e, urerekohaw ureànàm waneko haw imume'u kar pà urewe a'e. Upuranu nezewe urererehe. — Aipo penu wikuwe a'e rihi. Aipo heta amo penywyr, i'i

urewe. Umume'u kar urerekohaw urewe. Nurukwaw kwaw urerywyr rehe ipuruexak wer àwàm ure. Nurukwaw kwaw urerywyr heraha àwàm imume'u àwàm ure, i'i u pe wà.

8 Uze'eg Zuta u pe kury. — Tuwe azekaiw katu kwàkwàmo rehe nehe. Uruhem putar oroho târityka'i ure nehe kury. Ni amo numàno kwaw wà nehe. Ni ure, ni ne, ni urepurumuzàmuzàg wà, ni amo numàno kwaw wà nehe. **9** Azekaiw katu putar Mezàmi rehe nehe. Aze narur wi kwaw nehe, aze kwàkwàmo na'ikatu kwaw urezewyr mehe nehe, erepuner herehe nezepykaw rehe nehe. Izuka kar arer romo aiko putar neruwa rupi herekuwe mehe nehe. **10** Aze mo naximumaw iwer mo zahy tetea'u ureho 'ym pà, a'e mehe mo mokoz haw oroho mo Ezit pe ure, a'e wi uruzewyr pà mo mokoz haw ure, i'i u pe.

11 Na'e tu uze'eg kury. — Naheta kwaw amo ae zaneremipaò ràm zanewe. A'e rupi peho mehe pemono ma'e imono e pyràm a'e tuwihaw pàràm nehe. Pepyhyk ikatu wera'u ma'e ko ywy rehe har nehe, heraha pà izupe pema'eryru pupe nehe: kàpuhàg mawxàm her ma'e, hair, temi'u inuromo imono pyr imuwe katu har. Peraha ma'e'yw hà'yzgwer i'u pyràm izupe nehe no. Peraha ma'e'yw hà'ázgwer amen her ma'e izupe nehe no.

12 Peraha a'e hemetarer peme imur pyrer izupe nehe no, imuzewyr kar pà izupe nehe no. Ta'e pexak pema'eryru pupe pe xe, aroznàn i'aromo imono pyrer pe xe. Perur a'e temetarer xe. Aze ru'u amo hemiruze'eg uzawy a'e. Peraha amo temetarer izupe nehe no, amo temi'u ime'eg kar pà izuwi nehe no. **13** Peraha penywyr pezeupi nehe no. Na'arewahy peàwàxi wi a'e awa peho nehe.

14 Tuwe Tupàn ikàg wera'u ma'e pepuhareko kar izupe nehe. Nezewe mehe umuzewyr kar putar penywyr inugwer xe peneko haw pe Mezàmi rehe we nehe. Ihe ihe nehe, aze hera'yr ukàzym ihewi wà nehe, ma'e apuner iapo haw rehe nehe, i'i Zako wa'yr wanupe.

15 A'e rupi Zako ta'yr upyhyk a'e ma'e tuwihaw pe imono pyràm wà kury. Upyhyk wetemtarer imuzewyr pyrer wà. Upyhyk

amo wemetarer wà no. Weraha Mezàmi wà no. Ezit ywy rehe uhem mehe uze'eg na'arewahy Zuze pe wà. **16** Uhem henataromo wà. Mezàmi wiko wainuromo henataromo. Hexak mehe uze'eg Zuze wàpuz rehe uzekaiw ma'e wanuwhaw pe kury. — Eraha ko awa heràpuz me ne wà nehe. Ezuka amo ma'ea'yr nehe, emuhyk temi'uhi nehe. Umai'u putar hepyr a'e wà nehe, kwarahy wapytepe hin mehe a'e wà nehe, i'i izupe.

17 A'e tuwihaw weruzar iz'e'eg. Weraha tyky'yr hàpuz kutyr wà, tywyr heraha pà no.

18 A'e pe wahem mehe ukyze a'e wà. Uze'eg uzeupeupe wà. — Zanererur xe a'e wà, a'e temetarer zanema'eryru pupe imono pyrer rehe a'e wà. Azeharomoete zanepyhyk putar wà nehe, zanepetepetek pà wà nehe. Upyro putar zanereimaw zumen zanewi wà nehe. Zanemuma'erekò kar putar uma'erekò e ma'e romo wà nehe, i'i uzeupeupe wà.

19 Tàpuz hukenaw pe uhem mehe uze'eg a'e tuwihaw pe wà.

20 — Ezeapyaka katu ureze'eg rehe, tuwihaw. Amo 'ar mehe uruzur xe temi'u ime'eg kar pà. **21** Xe wi ureata mehe urupytu'u amo me ureker pà. Uruwàptymawok ureremi'u hyru. Pitàitìagatu uruxak ureremetarer ma'eryru pupe aroznàr i'aromo. Ureremetarer paw uruxak. Kutàri urerur wi a'e temetarer paw imuzewyr pà peme ure.

22 Urerur amo ae ureremetarer xe amo ae ureremi'u ràm ime'eg kar pà ure no. Nurukwaw kwaw a'e temetarer urema'eryru pupe imono arer ure, i'i izupe wà.

23 Na'e a'e tuwihaw uze'eg wanupe. — Pezemumikahy zo nehe, pekyze zo nehe. Tupàn pezar a'e, penu izar a'e no, a'e ru'u omono a'e temetarer pema'eryru pupe peme a'e. Ta'e ihe apyhyk penemetarer penemi'u hekuzarer ihe xe, i'i wanupe. **24** A'e re weraha tàpuz pupe wà. Omono 'y wanupe wazepuez taw romo. Omono temi'u waneimaw zumen wanupe no. **25** Zuze tyky'yr umuhyk a'e ma'e herur pyrer wà kury, Zuze pe imono pyràm wà kury. — Ximono izupe kwarahy wapyter pe hin

mehe tur mehe nehe, i'i uzeupeupe wà. Ta'e ukwaw a'e pe tur àwàm imai'u àwàm a'e wà xe. **26** Na'e uhem Zuze wàpuz me kury. Tyky'yr omono a'e ma'e herur pyrer izupe wà. Wapyk upenàràg rehe henataromo wà. Umuhyk uwa ywy rehe wà. **27** — Pekatu aipo. Aipo oho katu ma'e paw rupi, i'i Zuze wanupe. — Penu a'e, ihewe penemimume'u kwer a'e, aipo ikatu a'e. Aipo wikuwe a'e rihi, i'i wanupe, wanehe upuranu pà.

28 — Ureru a'e, newe uma'erekò e ma'e ikàg 'ym ma'e a'e, wikuwe a'e rihi. Ikatu a'e, ikàg a'e, i'i izupe wà.

29 Uzareko Zuze, a'e pe har wanehe ume'e pà. Wexak uwyywyr Mezàmi a'e kury. (Tu ta'yr a'e, ihy imemyr a'e no.) Uze'eg amogwer wanupe. — Aipo kwez awa penywyr kurer romo hekon a'e, penemimume'u kwer romo a'e, i'i wanupe wanehe upuranu pà. (-He'e, i'i izupe wà.) — Tuwe Tupàn umur uze'egatu nerehe, heray'r, i'i Mezàmi pe.

30 Uwyywyr hexak mehe iamutar katu haw uhua'u ipy'a pe. A'e rupi izai'o wer. A'e rupi uhem oho uker haw pe kury, a'e pe uzai'o pà kury. **31** Nan kwehe tete upytu'u uzai'o re kury. Uhez uwa no. Uhem wi uker haw wi amogwer wanupe oho pà. Uze'eg uma'erekò ma'e wanupe kury. — Pemuapyk ureremi'u ràm ywyrapewhu rehe kury ty wà, i'i wanupe.

32 Omono temi'u Zuze pe amo ywyrapewhu rehe wà. Omono temi'u tyky'yr wanupe amo ae ywyrapewhu rehe wà. Omono temi'u Ezit ywy rehe har a'e pe har wanupe amo ae ywyrapewhu rehe wà. Ta'e Emerew numuwete kwaw tupàn Ezit rehe har wazar a'e wà xe. A'e rupi Ezit ywy rehe har numai'u kwaw Emerew wanuwake wà.

33 Tyky'yr wapyk Zuze henataromo wà. — Eapyk xe, i'i amo pe. — Eapyk pe pe, i'i amo pe. Pitàitìagatu Zuze umuapyk kar wyky'yr ywyrapewhu huwake wà. Wanyky'yr wapyk xe, tywyr ipy wapyk huwake. Nezewegatete watua'u haw rupi umuapyk kar Zuze wyky'yr wà. Utua'u haw kwaw paw hexak mehe tyky'yr ume'e

uzehezehe wà. — Mâràzàwe tuwe ukwaw zanezexak kar awer 'ar a'e, i'i uezupeupe wà, uzehezehe upuranu pà wà. **34** Omono uma'erekو ma'e temi'u ikatu ma'e Zuze pe wà. Nezewegatete omono temi'u ikatu ma'e tyky'yr wanupe wà no. Omono pitài temi'u hyru ipor wanupe pitàitâigatu wà. Omono 5 temi'u hyru ipor Mezàmi pe wà. Ui'u win tetea'u pupe Zuze ipyr wà. Te hurywete paw wà.

Zuze kanek

44 ¹Na'e Zuze uze'eg wàpuz rehe uzekaiw ma'e pe a'e kury. — Emynehem wama'eryru wanemirurer temi'u pupe nehe. Emynehegatu nehe. Emono wanemetarer wama'eryru pupe pitàitâigatu nehe. ²Wanywyr ima'eryru pupe emono hekanek parat iapo pyrer nehe, hemetarer temi'u hekuzarer rehe we nehe, i'i izupe. A'e uma'erekо ma'e weruzar iz'eeg paw a'e kury. ³Izi'itahy Zuze tyky'yr uhem oho a'e wi wata pà weimaw zumen rupi wà kury. ⁴Tawhu wi wahem ire muite waho 'ym mehe we uze'eg wi Zuze wàpuz rehe uzekaiw ma'e pe kury. — Ezàn echo a'e awa wanaikweromo nehe. Wanuwake nehem mehe eze'eg nezewe wanupe. — Mâràzàwe tuwe pezapo ikatu 'ym ma'e ikatu ma'e hekuzaromo, ere wanupe nehe. **5** — Mâràzàwe tuwe pemunar hezar ikanek parat iapo pyrer rehe. Izi'u haw a'e kanek a'e. Uzeapo ma'e kwer imume'u haw romo a'e kanek wereko a'e. Iaiw ma'e pezapo kwez a'e kanek rehe pemunar mehe, ere mua'u wanupe nehe, i'i Zuze wemiruze'eg pe.

6 Oho hemiruze'eg wanaikweromo. Uhem wanuwake. Uze'eg wanupe Zuze hemimume'u kwer rupi katete. **7** — Mâràzàwe tuwe ereze'eg nezewe urewe. Nurupuner pixik kwaw agwer ma'e iapo haw rehe ure. **8** Urerur a'e temetarer urema'eryru pupe ureremixak kwer pitàitâigatu ure. A'e rupi, mâràzàwe tuwe mo uremunar ma'e nezar hâpuz me har rehe ure. **9** Aze erexak ikanek urema'e inuromo

nehe, uruzuka putar hereko har ure nehe. Uruiko putar newe uma'erekо e ma'e romo tuweharupi ure nehe, i'i izupe wà.

10 Zuze hemiruze'eg uze'eg wi tyky'yr wanupe. — Peze'eg ikatu ihewe. Xo kanek hereko har zo wiko putar ihewe uma'erekо e ma'e romo tuweharupi nehe. Amogwer upuner oho haw rehe xe wi wà nehe.

11 Na'e tarityka'i umuezyw temi'u hyru ywy rehe wà. Uwàptymawok uma'eryru pitàitâigatu wà. **12** Zuze hemiruze'eg wekar kanek wama'eryru pupe pitàitâigatu a'e. Wekar wanyky'yr wama'eryru pupe. Nuexak kwaw. Pitàitâigatu wama'eryru pupe wekar. Iahykaw rehe wekar Mezàmi ma'eryru pupe. Wexak kanek a'e pe temi'u i'aromo. **13** Tyky'yr umu'i ukamir puku wà, uzemumikahy haw hexak kar pà wà. Upir wi uma'e weimaw zumen wakupepe wà, tawhu pe uzewyr pà wà.

14 Zuta a'e, tyky'yr paw tywyr paw a'e wà no, uhem Zuze hâpuz me a'e wà. Zuze wikuwe a'e pe wahem mehe. Wapyk upenàràg rehe henataromo wà. Umuhyk uwa ywy rehe wà. **15** Na'e upuranu Zuze wanehe. — Mâràzàwe tuwe pezapo agwer ma'e. Aiko ma'e ikwaw pyr 'ym kwaw par romo ihe. Aipo napekqwaw kwaw hekàgaw, i'i wanupe.

16 Uze'eg Zuta izupe kury. — Ma'e urumume'u putar newe, tuwihaw, i'i izupe. — Ma'e urumume'u putar newe urekatu haw hexak kar pà newe nehe. Tupàn wexak ureremapiro kwer iaiw ma'e a'e. Uruiko xe kury. Newe uma'erekо e ma'e romo uruiko ure kury. Nekanek hereko har a'e no, newe uma'erekо e ma'e romo hekon a'e no, i'i Zuta Zuze pe.

17 — Nan kwaw pa, i'i Zuze izupe. — Nazapo pixik kwaw agwer ma'e ihe. Xo hekanek heraha arer wiko putar ihewe uma'erekо e ma'e romo a'e nehe. Amogwer upuner u heko haw pe uzewyr haw rehe a'e wà nehe, i'i izupe.

Zuta uze'eg uwyywyr Zuze pe Mezàmi rehe

18 Na'e Zuta uhem Zuze huwake kury, uze'eg pà izupe kury. — Tuwihaw, i'i izupe.

— Eikwahy zo ihewe, ta'e tuwihawete ài ereiko ne xe. **19** Erepuranu urerehe. — Aipo heta penu peme, ere urewe. — Aipo heta amo penywyr peme, ere urewe. **20** — He'e pa, heta ureru urewe, itua'uhez tuwe a'e. Heta urerywyr kurer urewe no. Uzexak kar ureru itua'uhez mehe a'e, uru'e newe. — Tyky'yr a'e, umàno a'e. Xo a'e zo heta we uhy pe. Tu uzamutar katu a'e, uru'e ure. **21** A'e re ereze'eg urewe. — Perur penywyr xe nehe, ta'e hepuruxak wer hehe ihe xe, ere urewe. **22** — Nupuner kwaw uhemaw rehe u wi a'e, uru'e newe. — Ta'e aze wezar u nehe, tu umàno putar nehe, uru'e newe. **23** — Aze nur kwaw xe nehe, napumuixe kar kwaw xe herenataromo nehe, ere urewe.

24 Urerekohaw pe urehem mehe urumume'u neze'eg awer paw ureru pe. **25** A'e re uremur kar wi xe. — Peme'eg kar wi temi'u nehe, i'i urewe. **26** — Nurupuner kwaw ureho haw rehe, uru'e ureru pe. — A'e awa na'uremuixe kar kwaw wenataromo a'e nehe, aze urerywyr ipyahu wera'u ma'e noho kwaw urerupi a'e nehe. Aze urerywyr ipyahu wera'u ma'e oho urerupi nehe, xo a'e mehe zo oroho putar ure nehe, uru'e ureru pe. **27** Na'e ureru uze'eg wi urewe. — Pekwaw ma'e uezapo ma'e kwer pe. Heremireko Hakew umur mokoz hera'yr ihewe wà. **28** Pitai'uhem oho ihewi. Naexak pixik kwaw a'e re ihe. Aze ru'u miar uzuka wà, hetekwer ipei'ài'ág pà wà. **29** Aze peraha tywyr ihewi nehe, aze amo iaiw ma'e uezapo izupe nehe, hezuka kar putar pe hezemumikahy haw pupe nehe, i'i urewe.

30-31 — A'e rupi, aze azewyr hereko haw pe herywyr heraha 'ym pà nehe, aze heru nuexak kwaw wa'yr nehe, a'e 'ar mehe we umàno putar nehe. Ta'e wikuwe wa'yr heko haw rehe a'e xe. Aze nureraha kwaw urerywyr urerupi nehe, ureru itua'uhez ma'e izuka àràm romo uruiko putar nehe. Ta'e izemumikahy haw uzuka putar a'e nehe xe. **32** — Azekaiw katu putar tuwe hehe nehe, a'e heru pe, heremiapo ràm imume'uhay pà izupe. — Aze narur wi kwaw kwàkwàmo xe nehe, herekuwe mehe aiko putar izuka

arer ài neruwa rupi nehe, a'e heru pe. **33** A'e rupi ainoz ko ma'e newe ihe kury, tuwihaw. Tuwe aiko xe kwàkwàmo hékuzaromo newe uma'erek e ma'e romo ihe nehe. Tuwe uzewyr oho wyky'yr rupi weko haw pe nehe. **34** Ta'e napuner kwaw hezewyr haw rehe hereko haw pe xe, aze kwàkwàmo noho kwaw herupi nehe. Nahepurexak wer kwaw heru rehe ihe nehe, ko ma'e iaiw ma'e rehe uzemumikahy haw rehe imàno mehe ihe nehe, i'i tyky'yr Zuze pe.

Zuze uzemume'u wyky'yr wanupe kury

45 ¹Izai'o wer tuwe Zuze a'e kury. Nupuner kwaw uzai'o 'ymaw rehe uma'erek ma'e wanenataromo. A'e rupi uhapukaz wanupe. — Pehem peho xe wi upaw rupi ty wà, i'iyahy wanupe. A'e rupi, wyky'yr wanupe weko haw imume'u mehe ni amo uma'erek ma'e nuiko kwaw huwake wà. **2** Uzai'ohy a'e. Ate Ezit ywy rehe har wenu izai'o mehe wà. Umume'u oho tuwihawete pe wà. **3** I'i Zuze wyky'yr wanupe. — Aiko Zuze romo ihe. Aipo heru wikuwe a'e rihi, i'i wanupe. Henu mehe tyky'yr ipytuhegatu tuwe wà. Nupuner kwaw ma'e imume'u haw rehe wà. **4** Na'e i'i Zuze wanupe. — Pezur xe heruwake nehe ty wà, i'i wanupe. Uhem huwake wà. Uze'eg wi wanupe. — Aiko penywyr Zuze romo ihe. Kwehe mehe heme'eg pe amo wata ma'e wanupe. Hererur xe Ezit ywy rehe wà. **5** Kwehe mehe heme'eg pe amo xe kutyr wata ma'e wanupe. Pezemumikahy zo nehe. Peikwahy zo pezeupeupe heme'eg awer rehe nehe, xe hemur kar awer rehe nehe. Tupàn hemur kar xe a'e, teko teteau' wapyro pà ma'uhez taw wi a'e. **6** Ximumaw mokoz kwarahy temi'u ihyk 'ym mehe zane kury. Amo 5 kwarahy ximumaw putar nehe no. A'e kwarahy rehe teko numa'erek kwaw ywy rehe wà nehe, nopo'o kwaw arozràn wà nehe. **7** Tupàn hemur kar penenataromo a'e. Nezewe mehe pepyro ma'uhez taw wi xe a'e, pemumàno kar 'ym pà a'e. Nezewe mehe heta putar pezuapyapr a'e wà nehe, ta'e heta temi'u peme a'e xe. **8** Napeiko

kwaw xe hemur kar arer romo. Tupàn ae hemur kar xe a'e. Hemuigo kar tuwihawete hemiruze'eg ikàg wera'u ma'e romo a'e. Azekaiw katu hàpuzuhu rehe ihe. Aiko Ezit ywy rehe har paw wanuwhaw romo ihe.

9 Peho tàrityka'i penu heko haw pe nehe. Peze'eg nezewe izupe hexak mehe nehe. — Nera'yr Zuze uze'eg nezewe urewe a'e. — Emume'u ko ma'e penu pe nehe, i'i urewe. — Tupàn hemuigo kar Ezit ywy rehe har paw wanuwhaw romo a'e. Ezur tàrityka'i herexak pà nehe. Epyta zo a'e pe nerekohaw pe nehe. **10** Ereiko putar Kozem ywy pehegwer rehe nehe. Nezewe mehe ereiko putar xe heruwake nehe. Ne nehe, nera'yr a'e wà nehe no, neremimino wà nehe no, nereimaw àràpuhàràn hawitu ma'e a'e wà nehe no, nereimaw àràpuhàrànete a'e wà nehe no, nereimaw tapi'ak a'e wà nehe no, nema'e paw a'e wà nehe no, upaw rupi katete wiko putar xe heruwake a'e wà nehe.

11 Ma'uhez taw umumaw putar amo 5 kwarahy nehe. Aze peiko Kozem ywy pehegwer rehe nehe, heruwake nehe, amono putar temi'u newe nehe, neànàm wanupe nehe no, nereimaw wanupe nehe no. Nezewe mehe uhyk putar ma'e peme nehe, i'i u pe, a'e ma'e imume'u kar pà wyky'yr wanupe.

12 Uze'eg wi wanupe. — Pe paw rupi, herywyr Mezàmi a'e no, herexak pe kury. Aiko ihe romo azeharomoete ihe. Zuze romo tuwe aiko ihe, peme uze'eg ma'e romo ihe. **13** Pekwawhekàgaw xe Ezit ywy rehe har. Pemume'u peho penu pe nehe. Pemume'u penemixak kwer paw izupe nehe. Peho tàrityka'i heru herur pà xe nehe kury, i'i wanupe.

14 Zuze uzàzuwàñ uwyywyr. Uzai'o kury. Wyky'yr Zuze iàzuwàñ mehe uzai'o Mezàmi a'e no. **15** Na'e uzai'o wiwi mehe Zuze uzàzuwàñ wyky'yr pitàitìagatu a'e wà no. A'e re tyky'yr uze'eg izupe wà.

16 Amo umume'u uezapo ma'e kwer tuwihawete hàpuzuhu pe wà. — Zuze tyky'yr uhem xe a'e wà, i'i teko oho Ezit ywy rehe har wanuwhaw romo hekon a'e, i'i izupe wà.

wanupe wà. Hurywete tuwihawete a'e ma'e henu mehe. Hurywete hemiruze'eg wà no.

17 Uze'eg tuwihawete oho Zuze pe kury. — Eze'eg nezewe neryky'yr wanupe nehe, i'i izupe. — Peupir temi'u hyru peneimaw waku'az nehe, Kànàà ywy rehe pezewy pà nehe, ere wanupe nehe. **18** — Perur penu xe nehe, perur peànàm xe wà nehe no. Amono putar ywy pehegwer Ezit rehe har ikatu wera'u ma'e peme nehe. Pe'u putar temi'u ko ywy rehe har ikatu wera'u ma'e nehe no, ere wanupe nehe, i'i tuwihawete Zuze pe. **19** — Emono ywyramawa wanupe nehe. Nezewe mehe upuner wemireko wanerur haw rehe wà nehe. Upuner wa'yur wazyr wanerur haw rehe wà nehe no. Upuner u herur haw rehe ywyramawa pupe wà nehe no, i'i izupe. **20** Upuner uma'e paw hezar haw rehe a'e pe wà nehe, ta'e amono putar ma'e Ezit ywy rehe har ko ywy rehe har ikatu wera'u ma'e wanupe xe wahem mehe ihe nehe xe, i'i tuwihawete Zuze pe.

21 A'e rupi Zako ta'yur weruzar ize'eg wà. Zuze omono ywyramawa wanupe tuwihawete ze'eg rupi katete. Omono temi'u pe rupi i'u pyràm wanupe no. **22** Omono kamir ipyahu ma'e wanupe no. Omono 3,5 kir parat Mezàmi pe. Omono 5 kamir katu izupe no. **23** Umynehem kar 5 ma'eryru zumen ikupe pe har ma'e Ezit ywy rehe har ikatuahy wera'u ma'e pupe a'e no, u pe imono kar pà a'e no. Umynehem kar 10 ma'eryru zumen kupe pe har arozràñ pupe no. Omono typ'ak no, omono amo ae temi'u pe rupi i'u pyràm romo no. **24** — Zazur rihi, i'i tyky'yr izupe wà. A'e wi wahem etea'i mehe uze'eg wi Zuze wanupe. — Pezeàmàtyry'ym zo pe rupi peata mehe nehe, i'i wanupe.

25 Uhém oho Ezit ywy wi wà, wata pà wà. Uhém oho Kànàà ywy rehe wà, u Zako hàpuz me wà. **26** Uze'eg izupe wà. — Zuze wikuwe a'e. Ezit ywy rehe har paw wanuwhaw romo hekon a'e, i'i izupe wà. Iákàzym tåria'i Zako kury. Nupuner kwaw waze'eg rehe uzeruzar haw rehe. **27** Umume'u Zuze ze'eg awer paw izupe wà. Wexak ywyramawa paw no. Ta'e

tuwihawete werur kar iànàm Ezit pe a'e ywyramawa pupe a'e wà xe. A'e ma'e paw henu mehe a'e ma'e paw hexak mehe hurywete Zako a'e kury. **28** Uze'eg wa'yr wanupe. — Azeharomoete peze'eg. Hera'yr Zuze wikuwe a'e rihi. Hepurexak wer tuwe hehe hemànò 'ym mehe we ihe, i'i wanupe.

Zako oho Ezit ywy rehe wànàm wanupe

46 ¹Na'e Zako a'e kury, oho weko haw wài a'e kury. Weraha uma'e paw wànàm paw weimaw paw uezepi wà. Uhem Merexewa tawhu pe wà. Úzuka Zako ma'ea'yr Tupàn pe a'e pe a'e wà, u Àmàrààw izar pe a'e wà. **2** Pyhaw Tupàn uze'eg izupe, ipuahu zàwenugar pupe. Uze'eg nezewe izupe. — Zako, Zako, i'i izupe. — Aiko xe ihe, i'i Zako izupe.

3 — Aiko Tupàn romo ihe, neru izar romo ihe. Ekyze zo Ezit ywy rehe neho àwàm wi nehe. Ta'e a'e pe nerekö mehe amuigo kar putar nezuapyapyr teko tetea'u ikàg ma'e romo ihe wà nehe xe. **4** Aha putar Ezit pe nerupi nehe. Amo 'ar mehe arur wi putar nezuapyapyr xe ko ywy rehe ihe wà nehe. Nemànò mehe Zuze wiko putar nepyr a'e nehe, i'i Tupàn Zako pe.

5 Na'e uhem Zako oho Merexewa tawhu wi kury. Ta'yr omono u ywyramawa Ezit ywy rehe har wanuwihawete hemimur karer pupe a'e wà. Weraha wemireko a'e ywyramawa wapupe wà no. Weraha wa'yr pixika'i ma'e wapupe wà no, wazyr pixika'i ma'e waneraha pà wapupe wà no. **6** Nezewe Zako a'e, iànàm paw a'e wà no, oho Ezit ywy rehe a'e wà kury. Weraha weimaw tapi'ak paw uezepi wà no, uma'e paw heraha pà uezepi wà no, Kànàà ywy rehe imono'og pyrer paw heraha pà wà no. **7** Weraha Zako uzuapyapyr paw wà: wa'yr wà, wazyr wà, wemimino wà.

8 Amume'u putar Izaew izuapyapyr waner paw xe ihe wà kury, Ezit ywy rehe oho ma'e kwer waner paw xe ihe wà kury. Humen, Zako ta'yr ipy her romo a'e. **9** Humen ta'yr wà no: Enok, Paru, Ezerom, Karimi. **10** Ximeàw. Ta'yr wà no: Zemuew, Zamim, Owaz, Zakim, Zoar, Xau. Xau a'e, amo kuzà

Kànàà ywy rehe har imemry romo hekon a'e. **11** Erewi. Ta'yr wà no: Zeroxon, Koat, Merari. **12** Zuta. Ta'yr wà no: Xera, Perez, Zera. (Ta'yr inugwer umànò Kànàà ywy rehe a'e 'ym mehe wà. Er, Onà umànò ma'e kwer waner romo wà.) Na'aw Perez ta'yr waner xe wà: Ezerom, Amu. **13** Ixakar. Ta'yr wà no: Tora, Puwa, Zazuwe, Xinirom. **14** Zemurom. Ta'yr wà no: Xerez, Erom, Zareew. **15** A'e Zako ta'yr a'e wà, hemireko Erez umur Zako pe Mezopotàm ywy rehe wiko mehe a'e wà. Umur pitài umemry kuzà Zina her ma'e izupe a'e pe no. Zako izuapyapyr Erez rehe we har a'e wà, heta 33 a'e wà.

16 Kaz. Ta'yr wà no: Zipiàw, Agui, Xuni, Ezewom, Eri, Arozi, Areri. **17** Azer. Ta'yr wà no: Imina, Iziwa, Izowi, Meri. Tazyr no: Xera. Heta mokoz ta'yr Meri pe wà no: Emer, Mawkiew waner romo wà. **18** Zako izuapyapyr hemireko Ziwpà rehe wé har a'e wà, heta 16 a'e wà. Izypy mehe Àràmàw umur Ziwpà wazyr Erez pe a'e, izupe uma'erekö e ma'e romo a'e.

19 Zako hemireko Hakew a'e, umur mokoz ta'yr izupe a'e wà: Zuze, Mezàmi waner wà. **20** Zuze ta'yr hemireko Azenat rehe we har wà, mokoz wà: Manaxe, Eparai waner wà. Uzexak kar Ezit ywy rehe wà. Azenat a'e, Poxiper tazyr romo hekon a'e. Poxiper a'e, Heriopori tawhu pe har waxaxeto romo hekon a'e. **21** Na'aw Mezàmi ta'yr waner xe wà: Mera, Meker, Azimew, Zer, Mààmà, Ei, Oroz, Mupim, Upim, Areze. **22** Zako izuapyapyr Hakew rehe we har a'e wà, heta 14 a'e wà.

23 Nà. Ta'yr a'e: Huzim. **24** Napitari. Ta'yr a'e wà: Zazeew, Kuni, Zezer, Xirem. **25** Zako izuapyapyr Mira rehe we har a'e wà, heta 7 a'e wà. Izypy mehe Àràmàw umur Mira wazyr Hakew pe uma'erekö e ma'e romo.

26 Zako izuapyapyrete Ezit ywy rehe oho ma'e kwer a'e wà, 76 waneta haw a'e wà. Napapar kwaw ta'yr wanemireko xe ihe wà. **27** Zuze ta'yr a'e wà, mokoz a'e wà, uzexak kar Ezit ywy rehe a'e wà. Nezewe Zako izuapyapyr Ezit ywy rehe oho ma'e kwer a'e wà, 70 waneta haw a'e wà.

Ezit ywy rehe wahem awer

28 Uze'eg Zako Zuta pe kury. — Eho urerenataromo nehe. Erur Zuze urekutyr nehe, ureruwàxi kar pà Kozem ywy pehegwer rehe nehe. Uhem Zako Kozem ywy rehe wà kury. **29** Umuàgà'y'm kar Zuze ywyramawa wemiruze'eg wanupe kury. Na'e oho Kozem pe kury, u huwàxi pà kury. Uzeàwàxi a'e pe wà. Wa'yr Zuze hexak mehe Zako uzàzuwàn kury. Uzai'o kury. Uzàzuwàn kweheal'u kury. **30** Na'e uze'eg Zako izupe. — Apuner hemànò haw rehe ihe nehe kury, ta'e uruexak kwez ihe xe, ta'e akwaw nerekwu haw ihe xe, i'i izupe.

31 A'e re uze'eg Zuze wyky'yr wanupe kury, u iànàm wanupe no. — Aze'eg putar Ezit ywy rehe har wanuhawete pe ihe nehe. — Heryky'yr a'e wà, heru iànàm a'e wà no, Kànàà ywy rehe wiko ma'e kwer a'e wà, ur kwez xe hepyr wiko pà a'e wà kury, a'e putar izupe nehe. **32** — Àràpuhàràñ hawitu ma'e wanehe àràpuhàràñete wanehe uzekaiw ma'e romo wanekon a'e wà. Tapi'ak mono'ogar romo wanekon a'e wà, a'e putar izupe nehe. — Werur weimaw àràpuhàràñ kwez uezupi wà. Werur weimaw tapi'ak kwez uezupi wà no, a'e putar izupe nehe, i'i u pe. **33** Aze ru'u tuwiawete upuranu putar penehe a'e nehe. — Ma'e iapo har romo peiko, aze ru'u i'i putar peme nehe. **34** — Uruiko àràpuhàràñ wanehe uzekaiw ma'e romo ure, peze izupe nehe. — Nuruzapo pixik kwaw amo ae ma'e ure. Tuweharupi uruiko àràpuhàràñ wanehe uzekaiw ma'e romo. Ureràmuz a'e wà no, tuweharupi wiko àràpuhàràñ wanehe uzekaiw ma'e romo a'e mehe a'e wà no, peze tuwiawete pe nehe, aze upuranu penehe nehe, i'i wanupe. — Nezewe mehe pepuner ywy pehegwer Kozem her ma'e rehe peneko haw rehe nehe, ta'e Ezit ywy rehe har na'lakatuwawahy kwaw àràpuhàràñ wanehe uzekaiw ma'e wanehe a'e wà xe, i'i wyky'yr wanupe.

47 **1** Na'e Zuze oho tuwiawete pe a'e ma'e imume'u pà kury. — Heru a'e, heryky'yr a'e wà no, ywy pehegwer Kozem

her ma'e rehe wanekon a'e wà kury. Uzekaiw waiko weimaw àràpuhàràñ wanehe tapi'ak wanehe a'e pe wà. Weraha uma'e paw kwez a'e pe wà, i'i izupe.

2 A'e re weraha 5 wyky'yr tuwiawete pe wanexak kar pà wà kury. **3** Upuranu tuwiawete wanehe. — Ma'e rehe pema'ereko, i'i wanupe. — Tuwiawete, i'i izupe wà. — Àràpuhàràñ wanehe uzekaiw ma'e romo uruiko ure, ureipy wazàwegatete ure. **4** Uruzur xe ko ywy rehe uruiko pà ta'e Kànàà ywy rehe naheta kwaw ka'api'i ureremimaw wanupe xe. Ma'uhez haw a'e pe har uhua'u a'e, iaiw tuwe a'e. Tuwe uruiko xe ywy pehegwer Kozem her ma'e rehe nehe, uremuigo kar pe xe ne, i'i izupe wà.

5 Tuwiawete uze'eg Zuze pe kury. — Neru ur nepyr wiko pà kury. Neryky'yr nezewegatete wà no. **6** Exak wyzài ywy pehegwer waneko àwàm romo nehe. Upuner Ezit ywy rehe wiko pà wà nehe. Emono ywy pehegwer Kozem her ma'e wanupe nehe. Ywy Ezit ywy rehe har ikatu wera'u ma'e a'e. Tuwe wiko a'e pe wà nehe. Aze upuner wà nehe, tuwe omono'og hereimaw tapi'ak wà nehe no, i'i tuwiawete Zuze pe.

7 A'e re Zuze weraha u Zako a'e pe no, tuwiawete pe hexak kar pà no. Zako omono uze'egatu tuwiawete rehe. **8** Tuwiawete upuranu Zako rehe. — Mâràñ kwarahy erereko, i'i izupe.

9 — Areko 130 kwarahy ihe kury. Amumaw kwarahy tetea'u heata pà ko rupi, kwe rupi no. Na'rewahy a'e hekwarahy upaw oho iko. Amumaw kwarahy tetea'u zawaiw katu haw rehe hereko pà. Heipy umumaw kwarahy tetea'u wera'u ihewi a'e wà. Waneko awer zawaiw katu hereko haw zàwe a'e wà, i'i Zako tuwiawete pe.

10 Omono uze'egatu tuwiawete rehe. A'e re oho a'e wi izuwi. **11** Omono Zuze ywy pehegwer ikatu ma'e u pe, wyky'yr wanupe no, uwyywyr pe no. A'e ywy ikatuahy a'e. Tawhu Hamexe her ma'e huwake tuz. Ta'e tuwiawete uzapo kar nezewe haw izupe a'e xe. Wiko a'e ywy izar romo wà. Wikuwe a'e pe wà. **12** Omono Zuze temi'u u pe,

wyky'yr wanupe no, wànàm wanupe no.
Uhyk wanupe pitàitâigatu no.

**Zuze Ezit ywy rehe har
wanuwihow romo heko haw**

13 Naheta kwaw temi'u amo ae ywy rehe. Uhua'u wera'u ma'uhez taw tuweharupi. Ezit ywy rehe har a'e wà, Kànàà ywy rehe har a'e wà no, iagaiwahy oho waiko wà. Ta'e naheta kwaw temi'u wanupe xe. **14** Teko ume'eg kar temi'u waiko wà. Zuze omono'og hekuzarer temetarer paw tuwihawete hâpuzuhu pe heraha pà a'e. **15** Na'e upaw temetarer Ezit rehe har. Upaw temetarer Kànàà rehe har no. Oho teko Ezit rehe har Zuze pe uze'eg pà wà kury. — Emur temi'u urewe ty. Uremumàno kar zo pe ty. Ta'e upaw ureremetarer urewi kury xe, i'i izupe wà.

16 Uwazar Zuze waze'eg wanupe. — Aze naheta kwaw temetarer peme nehe, perur peneimaw tapi'ak ihewe nehe. Amono putar temi'u peme peneimaw wanekuzaromo ihe nehe, i'i wanupe.

17 A'e rupi Ezit ywy rehe har werur weimaw Zuze pe wà: kawaru wà, àràpuhàràñ hawitu ma'e wà, àràpuhàràñete wà, tapi'ak wà, zumen wà. Upaw rupi wanerur izupe wà. Omono Zuze temi'u wanupe waneimaw wanekuzaromo, a'e kwarahy rehe. **18** Upaw a'e kwarahy. Inugwer kwarahy mehe uze'eg wi oho izupe wà no.

19 — Upaw ureremetarer. Nurupuner kwaw ipaw pawer imimaw rehe newi. Urereimaw paw oromono newe. Upyta nepo pe upaw rupi wà. Naheta kwaw amo ma'e newe imono pyràm kury. Xo ureretekwer zo, xo ureiwyo zo heta we urewe kury. Uremumàno kar zo pe nehe ty. Epyhyk ureiwyo tuwihawete pe nehe, uremuigo kar pe tuwihawete pe uma'erekö e ma'e romo nehe. Wiko putar ureiwyo izar romo nehe. Emur temi'u urewe ureiwyo hekuzaromo ureretekwer wanekuzaromo nehe. Emur temi'u urewe nehe. Nezewe mehe nurumàno kwaw nehe. Emur ma'e'ayz urewe nehe no. Urutzutym putar nehe.

Nezewe mehe ywy nuzeapo kwaw ywyxiguho romo nehe, i'i teko Zuze pe wà.

20 Na'e Zuze ume'eg kar ywy Ezit rehe har upaw rupi a'e kury, tuwihawete pe imono pà a'e kury. Ezit ywy rehe har paw ume'eg uiwy izupe wà, ta'e ima'uez tuwe a'e wà xe. Nezewe tuwihawete wiko ywy paw izar romo kury. **21** Zuze umuigo kar Ezit ywy rehe har paw tuwihawete pe uma'erekö e ma'e romo a'e wà no. **22** Xo xaxeto waiwy zo nume'eg kar kwaw. Nume'eg kwaw uiwy izupe wà, ta'e tuwihawete omono e amo temi'u wanupe a'e xe. A'e rupi heta temi'u wanupe. A'e rupi numekuzar kar kwaw temi'u uiwy pupe wà.

23 Na'e uze'eg Zuze teko wanupe. — Tuwihawete wiko peiwy izar romo kury. Wiko pezar romo no. Ta'e apume'eg kar izupe ihe xe. Pepyhyk ma'e'ayz xe nehe, ko pe izutym pà nehe. **24** Pepo'o putar i'a kwer nehe. Aze pepo'o 5 ma'e, pemono pitài tuwihawete pe nehe. Inugwer 4 ma'e'ayz upyta putar pepo pe nehe. Pezutym wi amo nehe, pe'u ikurer nehe. Nezewe heta putar temi'u peme nehe, pena'yr wanupe nehe no, pepyr wiko ma'e wanupe nehe no, i'i wanupe.

25 Uwazar ize'eg izupe wà. — Ereiko ikatu ma'e romo urewe ne. Urepyro pe uremàno haw wi. Uruiko putar tuwihawete pe uma'erekö e ma'e romo ure nehe, i'i izupe wà.

26 Nezewe Zuze weruzar kar tuwihawete ze'eg teko wanupe. Ate ko 'ar rehe teko weruzar a'e ze'eg wà. Nezewe i'i a'e ze'eg. — Ezit ywy nàn nehe, aze amo opo'o 5 arozràn wà nehe, omono putar pitài tuwihawete pe wà nehe. Xo xaxeto waiwy zo tuwihawete nupyhyk kwaw.

Zako umume'u kar ma'e Zuze pe

27 Izaew izuapyapyr a'e wà, upyta Ezit ywy rehe a'e wà, ywy pehegwer Kozem her ma'e rehe wiko pà a'e wà. Ume'eg kar ywy a'e pe wà. Heta tetea'u ta'yur wanupe a'e pe wà. Heta tetea'u tazyr wanupe a'e pe wà no. **28** Zako umumaw 17 kwarahy Ezit ywy rehe wiko pà. Umumaw 147 kwarahy wiko

pà. **29** Na'e ukwaw umànò àwàm 'ar ihem etea'i haw kury. Wenoz wa'yru Zuze imuwà uezupe. — Azapo putar ma'e newe. Emono nepo herenugupy iwyype kury. Emume'uhay neremipaò rám ihewe nehe. — Azapo putar heremimume'u azeharomoete ihe nehe, ere ihewe nehe. — Naheremu'em kwaw newe nehe, ere ihewe nehe. Heutym zo pe xe Ezit ywy rehne nehe. **30** Hemànò mehe nehe, eraha heretekwer Ezit ywy wi nehe. Heutym heipy watym awer pe nehe. Tuwe apytu'u wanuwake nehe, i'i Zako wa'yru Zuze pe. — Azapo putar tuwe a'e ma'e nereminozgwer ihe nehe, i'i tuwe Zuze u pe kury.

31 — Emume'uhay, i'i Zako izupe. Umume'uhay Zuze a'e ma'e iapo pyràm u pe. Na'e Zako uezapàrirog uker haw iaromo. Uze'eg Tupàn pe kury.

**Zako omono uze'egatu
Zuze rehne, ta'yr wanehe**

48 **1** Amo zahy pawire teko uze'eg oho Zuze pe wà. — Neru ima'eahy, i'i izupe wà. Wexak Zuze u oho. Weraha wa'yru uezupi wà. Mokoz wà. Eparai, Manaxe waner romo wà. **2** Amo uze'eg oho Zako pe. — Nera'yr Zuze ur kwez nerexak pà kury, i'i izupe wà. Zako uezagaw wapyk pà uker haw rehne. Upuner wapykaw rehne. **3** Uze'eg Zuze pe. — Tupàn upuner wera'u ma'e uzexak kar ihewe Iruz tawhu pe Kànàà ywy rehne a'e. Umur uze'egatu herehe a'e pe. **4** Uze'eg nezewe ihewe. — Amueta tetea'u kar putar nera'yr ihe wà nehe. Heta tetea'u putar nezuapyapyr a'e wà nehe no. Wiko putar teko ikàg ma'e romo wà nehe. Amono putar ko ywy nezuapyapyr wanupe nehe. Wiko putar izar romo tuweharupi wà nehe, i'i ihewe.

5 Nera'yr Eparai a'e, nera'yr Manaxe a'e no, uzexak kar xe Ezit ywy rehne xe hezur 'ym mehe we a'e wà. Hepurumuzàg romo wanekon a'e wà. Humen a'e, Ximeàw a'e no, hepurumuzàg romo wanekon a'e wà no. Nezewegatete Eparai Manaxe rehne wà no. Heremiminoete romo hera'yr zàwenugar

romo wanekon a'e wà no. **6** Aze heta amo nera'yr newe wà nehe, wiko putar nezuapyr romo wà nehe. Wiko putar Eparai tywyr romo Manaxe tywyr romo wà nehe. A'e rupi uphyk putar ywy pehogewer uwkyk'yr wazàwe a'e wà nehe no. **7** Ta'e nehy Hakew umànò mokoz umemyr wazexak kar ire a'e xe. Na'imemyr wi kwaw. Mezopotàm ywy wi urezewyr mehe umànò a'e, Kànàà ywy rehne a'e, Eparat tawhu pe urehem etea'i mehe a'e. Azutym hetekwer a'e pe ihe, pe iwyre ihe, i'i izupe. (Ko 'ar rehne, — Merez, i'i teko Eparat tawhu pe wà kury.)

8 Wexak Zako Zuze ta'yr a'e wà kury. Upuranu hehe. — Mo romo wiko kwez kwàkwàmo a'e wà, i'i izupe. **9** — Hera'yr Ezit ywy rehne ihewe Tupàn hemimur karer romo wanekon a'e wà, i'i Zuze u pe. — Emunyryk xe heruwake ne wà kury, ta'e heporomono wer heze'egatu rehne wanehe ihe xe, i'i Zuze pe.

10 Itua'uehz tuwe Zako, a'e rupi nahehàpyhàgatu kwaw. Heha na'ikatu kwaw. Weraha Zuze a'e mokoz kwàkwàmo u huwakea'i wà kury. Zako uzàzuwàn wà, wazurupyter pà wà. **11** I'i Zako Zuze pe. — Naexak wi kwaw hera'yr Zuze ihe nehe, a'e hezeupe. Nezewe rehne we uruexak kwez ihe. Te nera'yr aexak kutàri ihe wà no, i'i Zako wa'yru pe.

12 Na'e Zuze umunyryk kar wa'yru u henugupy wi wà. Wapyk upenàràg rehne, uwa imuhyk pà ywy rehne. **13** A'e re uphyk Zuze Eparai opo awyze har pupe. Upphyk Manaxe opo ahurehe har pupe. Umupù'äm Zako huwakea'i wà. Nezewe Eparai upyta Zako iahur rehne. Manaxe upyta iawyze har rehne. **14** Upir Zako uzywa imuzepnykwaw pà kury. Omono opo awyze har Eparai iàkàg rehne. Omono opo ahurehe har Manaxe iàkàg rehne. Eparai Manaxe tywyr romo hekon a'e. Nezewe rehne we wiko tyky'yr zàwe Zako ipo iwyype kury. Manaxe wiko tyky'yr romo a'e. Wiko tywyr zàwe Zako ipo ahurehe har iwyype kury. **15** A'e re omono

Zako uze'egatu Zuze rehe kury, Tupàn pe uze'eg pà kury.

O Tupàn, heipy Àmàràw a'e, Izak a'e no, weruzar neze'eg oho waiko a'e wà.

Ezapo ikatuahy ma'e ko kwàkwàmo wanupe nehe. Emono neze'egatu wanehe nehe, ta'eerezekaiw katu herehe àràpuhàràn ài ne xe, herekuwe mehe tuweharupi te ko 'ar rehe.

16 Amo nerekò haw pe har hepyro ikatu 'ymaw paw wi a'e. A'e ae nehe, tuwe uzapo ikatu ma'e wanupe nehe no. Tuwe hezuapyapyr umume'u herer uzeupepe wà nehe. Tuwe ima'enukwaw heràmuz Àmàràw her rehe wà nehe. Tuwe ima'enukwaw heru Izak her rehe wà nehe no. Tuwe heta tetea'u wana'y' wanupe wà nehe. Tuwe heta tetea'u wazuapyapyr wanupe wà nehe no, i'i Zako Tupàn pe.

17 Zuze wexak u ipo awyze har Eparai àkàg rehe imono awer. Na'ikatu kwaw izupe. A'e rupi uphyk ipo kury, Eparai àkàg wi imunyryk kar pà kury, Manaxe iákàg rehe imono pà kury. **18** Uze'eg u pe. — Nan kwaw nezewe, Papaz. Ko hera'y' a'e, tyky'yr romo hekon a'e. Emono nepo awyze har iákàg rehe.

19 Zako na'iporomono wer kwaw hehe. — Akwaw heremipa ty, hera'y'. Manaxe izuapyapyr wiko putar teko tetea'u ikàg ma'e romo a'e wà nehe. Nezewe rehe we tywyr wiko wera'u putar izuwi nehe. Izuapyapyr uzemuza'aza'ak putar teko tetea'u romo wiko pà a'e wà nehe, i'i Zuze pe.

20 Nezewe Zako omono uze'egatu wanehe a'e 'ar mehe. — Ihe Izaew ihe, hezuapyapyr a'e wà nehe no, uze'egatu imume'u mehe umume'u putar nera'y' waner a'e wà nehe.

— Tupàn uzapo ikatuahy ma'e Eparai pe a'e, Manaxe pe a'e. Tuwe uzapo ikatuahy ma'e newe nezewegatet a'e nehe no, i'l putar amo wanupe uze'egatu imono pà wà nehe, i'l Zako.

21 — Erexakhekàg 'ymaw. Amàno etea'i kury. Tupàn wiko putar penehe we a'e nehe, peneraha pà peipy waiwy pe a'e nehe.

22 Amono Xikez ywy newe kury. Namono kwaw neryky'yr wanupe, ni nerywyr pe. Kwehe mehe apyro Xikez ywy Amohe ywy rehe har wanuwi ihe. Azàmàtyr'yim hetakihe puku pupe ihe wà, heywyrapar pupe ihe wà, a'e ywy pehegwer ipyro pà wanuwi ihe wà.

Zako omono uze'egatu wa'y'wanhe
49 **1** Wenoz Zako wa'y' uzeupe wà, wanupe uze'eg pà wà. — Peiko xe heiwyra'i nehe ty wà. Amume'u putar peneko àwàm peme ihe nehe, ma'e peme uzeapo ma'e ràm imume'u pà ihe nehe.

2 Ihe Zako ihe, pe hera'y' romo peiko pe. Pezemono'og heruwake hezé'eg henu pà nehe. Pezeappyaka katu penu Izaew ze'eg rehe nehe kury.

3 Ne Humen ne. Hera'y' itua'u wera'u ma'e romo ereiko ne. Hekàgaw romo ereiko. Hekàgaw ta'y' ipy romo ereiko. Ereiko wera'u amogwer hera'y' wanuwi, nekàg wera'u amogwer hera'y' wanuwi.

4 Nerehaite ykotok ài. Nezewe rehe we nereiko kwaw amogwer wanuwhawete romo nehe. Ta'e ereker heremirekoagaw puhe ne xe. Maranugar haw ererur neru ker haw pe nezewe.

5 Ximeàw wiko Erewi tyky'yr romo a'e. Erewi wiko Ximeàw tywyr romo a'e.

- Uzàmàtyry'ym teko upuruzuka haw pupe wà.
- 6 Naiko kwaw wapyr iaiw ma'e iapo àwàm rehe waze'eg mehe ihe nehe.
Naiko kwaw wanehe we wazemono'og mehe nehe.
Ta'e wehaité haw rupi uzuka awa a'e wà xe.
Ta'e uzemaraz tapi'ak wanehe wamupàri kar pà a'e wà xe.
- 7 Amono heze'egaiw wanehaite haw rehe.
Ta'e ipuruzukaiwahy a'e wà xe.
Amono heze'egaiw wakwahy haw rehe.
Ta'e upuraraw kar ma'erahy tetea'u purupe a'e wà xe, ma'ea'yr wanupe a'e wà no xe.
Amuza'aza'ak putar wazuapyapyr Izaew ywy rehe ihe wà nehe.
Amuhàmuhàz putar wazuapyapyr waànàm wainuromo wamono kar pà ihe wà nehe.
- 8 Ne Zuta ne ty. Neryky'yr a'e wà nehe, nerywyr a'e wà nehe no, nemuawate katu putar a'e wà nehe.
Uzemumew putar nererataromo wà nehe.
Erepyhyk putar neàmàtyry'ymar wazu'yw rehe ne wà nehe.
- 9 Hera'yr Zuta a'e, nuzawy kwaw zàwàruhu'a'yr miar izuka mehe har a'e.
Uzeamumew u'aw pà zàwàruhu awa ài, zàwàruhu kuzà ài.
Aipo amo nukyze kwaw izuwi wà nehe, aipo amo uputupyk putar oho wà nehe.
- 10 Zuta upyhyk putar ywyra'i tuwihawete romo weko haw hexak kar haw a'e nehe.
Izuapyapyr wiko putar tuwihawete romo tuweharupi wà nehe.
Teko amo ae ywy rehe har werur putar imur pyràm izupe wà nehe.
Weruzar putar ize'eg a'e wà nehe.
- 11 Uzàpixi putar weimaw zumena'yr uwà 'yw rehe a'e nehe,
- uwà 'yw ikatu wera'u ma'e rehe a'e nehe.
Uhez ukamir win pupe.
Uhez ukamirpu win ma'eruwý kwer hexakaw hereko har pupe.
- 12 Heha ipiràg a'e, ta'e u'u win tetea'u a'e xe.
Hàz ixigatu a'e, ta'e u'u tapi'ak kamykwer tetea'u a'e no xe.
- 13 Zemurom wiko putar ryihu iwyr a'e nehe.
Heta putar kanuhu pytu'u haw a'e pe nehe.
Iziwy oho putar te Xitom tawhu pe nehe.
- 14 Ixakar nuzawy kwaw zumen ikàg ma'e ukupe pe àràm inuromo wemiraha ràm inuromo uzeàpàrirog ma'e.
- 15 Ywy ikatu haw wexak a'e.
— Ko ywy ikatuahy hepytu'u àwàm romo, i'i uzeupe.
A'e rupi uzemumew, wemiraha ràm imur kar pà ukupe pe.
Numume'u kwaw wemipurawar.
Uma'ereko uma'ereko e ma'e ài.
- 16 Nà wiko putar uzuapyapyr wanuwihaw romo a'e nehe.
Wiko putar amogwer Izaew ta'yr wazuapyapyr wazàwé nehe.
- 17 Wiko putar moz ài nehe, moz pe iywr uzeàmim ma'e ài nehe, mozaiw puruzuka ma'e pe rupi wiko ma'e ài nehe.
Uxi'u kawaru ipy rehe, ikupe pe har haikwerupi ywy rehe imu'ar kar pà.
- 18 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, hepyro pe nehe. Áro hepyro àwàm iteko.
- 19 Kaz a'e nehe kury.
Amo ma'e rehe imunar ma'e uzàmàtyry'ym putar Kaz a'e wà nehe.
A'e re oho putar wanaikweromo nehe.
- 20 Azer ywy umuezuz katu putar temi'u tetea'u a'e nehe.
Xo temi'u ikatuahy ma'e zo tuwihawete u'u a'e wà.

- Azer ywy umuezuz putar
agwer temi'u a'e nehe.
- 21** Napitari a'e, arapuha kazer her ma'e
iàpíxi pyr 'ym ài hekon a'e.
Memyr ipuràg eteahy ma'e
hereko har ài a'e.
- 22** Zuze wiko ma'e'yw ytyzuzàmaw
huwake izutym pyrer ài a'e.
I'a katu. Hàkàgwer uezupir pari rehe.
- 23** Iàmàtyry'ymar uzàmàtyry'ym
tuwe oho a'e wà.
Uzàn haikweromo u'yw heraha pà
uwyrarap heraha pà wà.
- 24** Nezewe rehe we ywyrarap ikàg a'e.
Izywa ikàg wiwi no.
Ta'e Tupàn ikàg ma'e Zako
izar umukàg kar a'e xe.
Tupàn àràpuhàràn mono'ogar
zàwenugar a'e,
italu Izaew wapyro har zàwenugar
a'e, umukàg kar putar a'e nehe.
- 25** Tupàn Zuze tu izar a'e nehe, upytwà
putar Zuze a'e nehe.
Ma'e paw iapo har ikàg
wera'u ma'e a'e nehe,
omono putar uze'egatu
hehe a'e nehe.
Umur putar uze'egatu ywak
rehe har nehe.
Umur putar uze'egatu 'y ywy
wy pe har nehe no.
Umur putar ma'ea'yr tetea'u izupe
heimaw romo wà nehe.
Umur putar ta'yr tetea'u
izupe wà nehe no.
- 26** Umuezuz putar temi'u tetea'u
izupe nehe,
umuezuz putar ma'eputry
tetea'u izupe nehe no.
Umur putar uze'egatu ywytyr
kwehe arer rehe nehe,
umur putar temi'u hete katu
ma'e ywytyr tuweharupi har
wi nehe no.
Tuwe a'e ze'egatu paw tuz
Zuze iàkàg rehe nehe,
- ta'e Tupàn waxaexak wera'u Zuze
a'e xe, tyky'yr wanuwi a'e xe.
Omono uze'egatu hehàpykàg rehe.
- 27** Mezàmi nuzawy kwaw awarahu
hehàite ma'e a'e.
Ku'em mehe u'u wemizuka kwer.
Karuk mehe umuza'aza'ak
wemipyhyk kwer,
i'i Zako wa'yr wanupe.
- 28** Nezewe Zako umume'u Izaew izuapyapyr
waneko haw wà. Heta 12 ta'yr wà. Heta
wazuapyapyr wanupe pitàitàigatu wà no.
Umume'u a'e ze'eg wa'yr wanupe, uze'egatu
imono mehe wanehe. Umume'u uze'egatu
ikatuahy ma'e wanupe pitàitàigatu.
- Zako imàno awer**
- 29** Na'e Zako uzapo kar wemimutar wa'yr
wanupe kury. — Amàno etea'i ihe kury. Aha
putar teko heànàm wapyr umàno ma'e kwer
wapyta haw pe ihe nehe. Heutym pe heipy
watym awer pupe itakwaruhu pupe nehe ty
wà. Kwehe mehe teko uzutym heipy Eperom
Etew izuapyapyr ywy rehe a'e wà. **30** Kànàà
ywy rehe tuz, Manire tawhu huwake.
Itakwaruhu pupe uzutym wà. Kwehe mehe
Àmàrààw ume'eg kar a'e itakwaruhu a'e.
Ume'eg kar a'e ywy pehegwer a'e no, wànàm
wazutym àwàm romo a'e. **31** Utym Àmàrààw
hetekwer a'e pe wà. Utym hemireko Xar
hetekwer a'e pe wà no. Utym Izak a'e pe wà,
hemireko rehe we wà. Azutym heremireko
Erez a'e pe ihe no. **32** Etew izuapyapyr
ume'eg a'e itakwaruhu Àmàrààw pe wà.
Ume'eg a'e ywy pehegwer izupe wà no, i'i
Zako wa'yr wanupe.
- 33** Wemipaço putar haw wa'yr wanupe
imume'u re uzeàpàrirog wi Zako uker haw
rehe umàno pà kury. Hekwe oho wànàm
wapyr teko umàno ma'e kwer wapyta haw
pe kury.
- 50** ¹Uzemomor Zuze u hetekwer rehe
kury. Uzai'o. Uzurupyter huwa.
- 2** Na'e uze'eg wemiruze'eg muhàg kwaw
par wanupe. — Pemuàgà'y'm hetekwer
muhàg tetea'u pupe nehe, imunem kar 'ym

pà nezewé nehe, iwàiwàn pà pàñ tetea'u pupe nehe, i'i wanupe. Weruzar ize'eg wà. **3** Umumaw 40 'ar hetekwer umàno ma'e kwer imuágà'y'm pà wà, ta'e tuweharupi teko umumaw 40 'ar a'e ma'e iapo mehe a'e wà xe. Ezit ywy rehé umumaw 70 'ar uzai'o pà hehe wà.

4 Hehe wazai'o haw 'ar imumaw ire uze'eg Zuze oho tuwihaw tuwihawete hâpuzuhu pe uzemono'og ma'e wanupe a'e kury. — Peho tuwihawete henataromo nehe, ko ma'e imume'u pà izupe nehe. **5** Heru imàno etea'i mehe umume'uahy kar ma'e heremiaipo ràm ihewe a'e. — Kwehe mehe azapo heutym àwàm hezuepe ihe, Kànàà ywy rehé ihe, i'i ihewe. — Ezutym heretekwer a'e pe nehe, a'e newe kury, i'i ihewe. — A'e rupi ainoz ma'e newe kury, tuwihawete. Tuwe azutym heru hetekwer heraha a'e pe nehe. Izutym pawire azewyr putar xe ihe nehe, peze tuwihawete pe nehe, i'i Zuze a'e tuwihaw wanupe.

6 (Werur kar tuwihawete Zuze uwa rupi kury.) — Eho izutym pà nehe ty, ta'e umume'uahy kar utym àwàm newe a'e xe, i'i tuwihawete Zuze pe.

7 A'e rupi Zuze weraha u hetekwer izutym pà Kànàà ywy rehé a'e kury. Tuwihaw tuwihawete hâpuz rehé uzemono'og ma'e oho hupi a'e wà no. Ezit ywy rehé har wanuwihaw paw oho hupi a'e wà no. **8** Zuze iànàm oho hupi a'e wà no. Tyky'yr iànàm oho hupi a'e wà no. Zako ta'yri waànàm oho hupi a'e wà no. Wezar kwarearer kuzàtâigwer Kozem ywy rehé wà. Wezar ma'ea'yr wà: àràpuhàràm hawitu ma'e wà, àràpuhàrànete wà, tapi'ak wà. **9** Awa kawaru ku'az har oho Zuze rupi wà no. Awa ywyramawa rehé wata ma'e oho Zuze rupi wà no. A'e rupi hupi oho ma'e heta tetea'u wà. **10** Uhem Ataz tawhu pe wà kury. Zotàw yrykaw huwake kwarahy ihmaw kutyr tuz. Uzemono'og upaw rupi amo ywy pehegwer arozràn izykyz taw rehé wà, purutymaw rehé zegar haw iapo pà a'e pe wà. Umumaw 7 'ar a'e pe wazai'oahy tetea'u pà hehe wà. **11** Na'e Kànàà ywy rehé har wexak a'e teko tetea'u wà wazai'o mehe a'e wà kury. Wanexak

mehe i'i uzeupeupe wà. — Azeharomoete uzemumikahy a'e wà, ta'e uzai'oahy tetea'u waiko a'e wà xe, i'i uzeupeupe wà. A'e rupi omono Apew-Mixiraim her romo a'e ywy pehegwer rehé wà. (-Ezit ywy rehé har wazai'o haw, i'i her zaneze'eg rupi.)

12 Nezewé Zako ta'yri weruzar u ze'eg awer paw a'e wà, hemimutar iapo pà a'e wà.

13 Weraha hetekwer Kànàà pe wà. Uzutym itakwaruhu Makepera her ma'e pupe wà. Manire tawhu huwake kwarahy ihmaw kutyr tuz. Kwehe mehe Àmàràw ume'eg kar a'e ywy pehegwer a'e, Eperom Etew izuapyr wi a'e, wànàm wazutym àwàm romo a'e. **14** Itym pawire uzewyr Zuze Ezit ywy rehé wyky'yr uwyywyr wanupi kury, hupi wata ma'e paw wanupi kury.

Zuze heko awer iahykaw rehé arer

15 U imàno re Zuze tyky'yr a'e wà, uze'eg uzeupeupe wà. — Aze ru'u Zuze na'iakatuwawahy kwaw zanerehe. Aze ru'u uzepyk putar zanerehe zaneremiaipo kwer kwehe arer nànàn a'e nehe kury, i'i uzeupeupe wà.

16 A'e rupi omono kar amo Zuze pe ma'e imume'u kar pà izupe wà. — Neru imàno 'ym mehe we uze'eg nezewé urewe a'e. **17** — Nereharaz tuwe neryky'yr wanemiaipo kwer wi nehe, nereharaz tuwe wazaiw paw wi nehe, nereharaz tuwe ma'erahy kwer newe wanemipuraraw karer wi nehe, i'i newe a'e. A'e rupi uruenoz ko ma'e newe ure kury. — Nereharaz tuwe ureaiw paw wi nehe, ta'e uruiko Tupàñ neru izar hemiruze'eg romo ure xe, i'i izupe wà, uze'eg imume'u kar pà amo pe wà. Waze'eg awer henu mehe uzai'o Zuze kury. **18** Na'e tyky'yr a'e ae ur izupe wà kury. Uzemumew henataromo wà, izupe uze'eg pà wà. — Uruiko xe ure. Newe uma'erekò ma'e romo, neremiruze'eg romo uruiko ure.

19 Uze'eg Zuze wanupe. — Pekyzo zo ihewi nehe ty wà. Napuner pixik kwaw Tupàñ hekuzañomo hereko haw rehé ihe nehe. **20** Azeharomoete pemume'u iaiw ma'e ihewe penemiaipo ràm kwehe mehe. Tupàñ

uzapo iaiw ma'e ikatu ma'e romo a'e. A'e rupi ko 'ar rehe upyro tekō tetea'u iko wamāno haw wi a'e wà kury, a'e iaiw ma'e kwehe arer rupi a'e wà kury. **21** Pekyze zo nehe. Azekaiw katu putar penehe nehe, pena'yr wanehe nehe no, i'i Zuze wyky'yr wanupe. Nezewe umypytu'u kar ma'e wi wakyze re a'e wà. — Azeharomoete zaneamutar katu iko a'e, i'i uezupe upy'a pe wà.

22 Upyta Zuze Ezit ywy rehe wiko pà a'e, u iànàm wanehe we a'e. Urumumaw 110 kwarahy umàno 'ym mehe. **23** Ate Eparai hemimino uzexak kar izupe imàno 'ym mehe we a'e wà. Upyhyk wemimino Makir ta'yur u'waromo wamuapyk pà wà, umàno 'ym mehe we wà. Makir wiko Manaxe ta'yur romo a'e.

24 Amo 'ar mehe uez'e'g Zuze wyky'yr

wanupe. — Amàno putar tarìtyka'i ihe nehe kury. Akwaw ko ma'e uezapo ma'e ràm ihe. Tupàn ur putar ko ywy rehe pepetywà pà a'e nehe. Kwehe mehe umume'u amo ywy Àmàràw pe, Izak pe no, Zako pe no. Peneraha putar a'e ywy rehe a'e nehe, i'i wanupe.

25 — Pemume'uhay ko ma'e penemiapo ràm ihewe nehe ty wà, i'i wanupe. — Azeharomoete Tupàn ur putar pepetywà pà nehe. A'e 'ar mehe nehe, peraha heretekwer penupi nehe, a'e ywy rehe peho mehe nehe, i'i wanupe.

26 Wereko Zuze 110 kwarahy umàno mehe. Uwàuwàn hetekwer pàn tetea'u pupe muhág tetea'u inuromo wà, hyru pupe imonokatù pà wà, Ezit ywy rehe imupytá kar pà wà. *Upaw.*

WAHEM AWER

Izaew izuapyapyr upuraraw ma'erahy tetea'u Ezit ywy rehe wà

1 1 Kwehe mehe Zako oho Ezit ywy rehe a'e. Ta'yur oho hupi a'e wà no, wàñàm waneraha pà pitaitàigatu a'e wà no. Na'aw ta'yur waner xe wà: **2** Humen, Ximeàw, Erewi, Zuta, **3** Ixakar, Zemurom, Mezàmi, **4** Nà, Napitari, Kaz, Azer. **5** Zako ta'yur a'e wà, wapurumuzàmuzàg a'e wà no, 70 romo waneta haw a'e 'ar mehe a'e wà. Ta'yur inugwer Zuze her ma'e a'e, wiko tuwe Ezit ywy rehe wahem mehe a'e. **6** Kwarahy tetea'u imumaw ire Zuze umàno a'e. Tyky'yr tywyr paw umàno a'e wà no. Hekuwe mehe wikuwe ma'e paw umàno a'e wà no. **7** Zako izuapyapyr a'e wà, Izaew izuapyapyr her inugwer ma'e a'e wà, upurumuzàmuzàg tetea'u a'e wà. Heta tetea'u wà kury. Ikàg a'e wà kury. Uhàuhàz Ezit ywy nàñàñ wà.

8 Amo kwarahy mehe amo ae awa wiko Ezit ywy rehe har wanuwhawete romo a'e kury. A'e tuwhawete nukwaw pixik kwaw Zuze heko awer a'e. **9** A'e rupi uez'e'g nezewe wemiruze'eg wanupe tekō wanupe kury.

— Peinu katu heze'eg nehe ty wà, i'i wanupe. — Izaew izuapyapyr ikàg tuwe a'e wà, heta tetea'u a'e wà no. Heta wera'u waiko zanewi wà, i'i wanupe. **10** — Aze amo ae ywy rehe har zaneàmàtyry'ym wà a'e wà nehe, Izaew izuapyapyr upuner uzemono'ogaw rehe zaneàmàtyry'ymar wanehe a'e wà nehe. Upuner zaneàmàtyry'ymaw rehe wà nehe, zaneiwy wi uhemaw rehe wà nehe. A'e rupi xikar amo ma'e iapo pyràm zane nehe kury. Ximupytu'u kar heta tetea'u wera'u ma'e romo waneko re zane nehe kury, i'i wanuwhawete Ezit ywy rehe har wanupe.

11 A'e rupi Ezit ywy rehe har omono kar tuwhawete Izaew izuapyapyr wapyr a'e wà kury. Uzapo kar ma'erekò haw ipuhuz katu ma'e wanupe wà. Upuraraw kar ma'erahy wanupe nezewe wà. Izaew izuapyapyr uzapo mokoz tawhu Ezit ywy rehe har wanupe wà. Pitom, Hamexe tawhu waner romo wà. Tuwhawete uzapo kar arozin imono'ogaw a'e tawhu pe a'e. **12** Nuzeapo kwaw ma'e Ezit ywy rehe har wanemimutar rupi. Ma'erahy ipuraraw mehe Izaew izuapyapyr heta tetea'u

wera'u wà. Aze upuraraw kar ma'erahy wanupe wà, upurumuzàmuzàg wi wi tuwe wà. A'e rupi Ezit rehe har ukyze wanuwi wà.

— Ikàg wera'u putar zanewi a'e wà nehe, i'i uzeupeupe wà. **13** Umuigo kar uma'erekö e ma'e romo wà kury. Upetepetek wà, wamuahy kar pà wà. **14** A'e rupi umuaiw kar waneko haw wanupe wà. Uzapo kar ywyttatà tetea'u wanupe wà. Uzapo kar tapuz tetea'u wanupe wà. Uzapo kar ko ma'etymaw tetea'u wanupe wà no. Wyzài ma'erekö haw iapo kar mehe umuahy kar wà, ma'erahy ipuraraw kar pà wanupe wà.

15 Heta mokoz kuzà a'e pe wà. Izaew izuapyapyr kuzà wapytywà har romo wanekon wamemyr izexak kar mehe wà. Xipira, Pua a'e kuzà waner romo wà. Amo 'ar mehe Ezit ywy rehe har wanuwhawete uze'leg wanupe a'e kury.

16 — Kuzà Izaew izuapyapyr wapytywà mehe nehe, wamemyr wazexak kar mehe nehe, aze uzexak kar awa nehe, pezuka a'e imemyr nehe. Aze uzexak kar kuzà nehe, tuwe wikuwe nehe, i'i wanupe.

17 Kuzà wapytywà har umuwete katu Tupàn izuwi ukyze pà wà. A'e rupi nuweruzar kwaw uwihawete ze'eg wà. Nuzuka kwaw kwarer wà. Umuikuwe kar wà. **18** A'e rupi amo 'ar mehe tuwhawete wenoz a'e kuzà uzeupe wà kury. Upuranu wanehe. — Máràzawe tuwe naperuzar kwaw heze'eg peiko. Máràzawe tuwe pemikuwe kar kwarer pe wà, i'i wanupe.

19 — Kuzà Izaew izuapyapyr a'e wà, nuiko kwaw kuzà Ezit ywy rehe har wazàwe a'e wà. Nazawaiw kwaw wamemyr wazexak kar haw wahy wanupe. A'e rupi wamemyr uzexak kar urehem 'ym mehe we wà, i'i mua'u izupe wà.

20-21 A'e kuzà ukyze Tupàn wi wà, a'e rupi Tupàn ikatuahy wanupe a'e no. Umumemyr kar a'e wà no. Izaew heta tetea'u wera'u wi wi a'e wà. Heta tetea'u a'e wà kury. **22** Waneta haw na'ikatu kwaw tuwhawete pe. A'e rupi umume'eahy ko wemimutar tekò wanupe a'e kury. — Izaew izuapyapyr wamemyr awa ko 'ar rehe uzexak kar ma'e paw wà nehe,

pemomor yrykawhu Niru her ma'e pupe pe wà nehe. Wamemyr kuzà pemikuwe kar pe wà nehe, i'i wanupe.

Moizez izexak awer imume'u haw

2 **1** Amo awa Erewi izuapyapyr wereko amo kuzà Erewi izuapyapyr wemireko romo amo 'ar mehe a'e. **2** Na'e ipuru'a a'e kuzà. Uzexak kar imemyr awa. — Ipuràg eteahy hememyr, i'i uzeupe. A'e rupi umim umemyr zauxiapekwer wanuwi. Umumaw na'iruz zahy imim pà. **3** Zawaiw katu imimaw izupe. A'e rupi upupecpue ka'api'ipopok kok romo iapo pà. Uwàptym kok ikwaikwar iraity záwenugar pupe 'y wi. Omono kwarer kok pupe kury. Wezar kok yrykawhu iwyr ka'api'ipopok wamyster pe kury. **4** Kwarera'i heinyr upyta pe pe hehe ume'e pà. Namuite kwaw. — Ma'e uzeapo putar izupe nehe, i'i uzeupe.

5 Amo 'ar mehe Ezit ywy rehe har wanuwhawete tazyr oho yrykawhu pe uzahak pà a'e kury. Izupe uma'erekö ma'e uzekytyar waiko yrykawhu iwyr izahak mehe wà. Na'arewahy tuwhawete tazyr wexak a'e kok ka'api'ipopok wamyster pe hin mehe kury. — Echo ipiaromo kyn wà, i'i amo uma'erekö e ma'e pe. **6** Uwàptymawok

tuwihawete tazyr kok kury. Wexak kwarera'i izai'o mehe kok pupe. Upuhareko katu. — Kwarer Izaew izuapyapr romo a'e, i'i wanupe.

7 Na'e kwarera'i heinyr upurana tuwihawete tazyr rehe kury. — Aze ereputar amo kuzà Izaew izuapyr nehe, aha putar ipiaromo newe ihe nehe. A'e rupi upuner kwarera'i imukamu haw rehe imugakwaw paw rehe newe nehe, i'i izupe.

8 — Echo kyn, i'i izupe. A'e rupi kuzatài oho kwarer ihyete herur pà izupe. **9** Na'e tuwihawete tazyr uze'eg a'e kuzà pe. — Eraha ko kwarera'i nerekohaw pe nehe, emugakwaw ihewe nehe. Amekuzar putar nema'erekohàwàm newe nehe, i'i izupe. Weraha a'e kuzà umemyr kwarer a'e. Umugakwaw izupe a'e. **10** Itua'u kury. Amo 'ar mehe weraha kuzà kwàkùmò tuwihawete tazyr pe. Tuwihawete tazyr umuigo kar kwàkùmò umemyragaw romo. — Apyro 'y wi ihe, i'i izupe. A'e rupi omono Moizez her romo. — Apyro, i'i her zaneze'eg rupi.

Moizez uzàn oho Ezit ywy wi a'e

11 Kwarahy tetea'u pawire Moizez awa romo heko mehe uhem oho tuwihawete hàpuzuhu wi wànàmete wanexak pà amo 'ar mehe a'e kury. Ezit ywy rehe har uzapo kar ma'erekohaw ipuhuz katu ma'e hereko Izaew wanupe wà. Wexak Moizez wama'erekohay haw. Amo awa Ezit ywy rehe har upetek amo Izaew izuapyr hereko a'e, amo Moizez iànmì a'e. Wexak Moizez ipetek mehe. **12** Ume'e Moizez ko rupi, ume'e kwe rupi. Naheta kwaw amo teko a'e pe wà. Na'e uzuka Moizez a'e Ezit ywy rehe har kury, hetekwer iànmì pà itym pà ywyxig pupe. **13** Iku'egwer pe uzewyr wi a'e pe. Wexak mokoz awa wà, Izaew izuapyapr wà, wazeàmàtyry'ym mehe wà. Amo ukwaukwar iko inugwer rehe. A'e rupi Moizez upurana hehe. — Mâràzàwe tuwe erekwarekwar iko neànàm rehe ne, i'i izupe.

14 A'e awa uze'eg Moizez pe kury. — Mo nemuigo kar ureruhaw romo a'e, mo

nemuigo kar urereruze'egar romo a'e, i'i izupe. — Aipo nepuruzuka wer herehe a'e Ezit ywy rehe har neremizuka kwer ài ne, i'i izupe. Na'e Moizez ukyze katu kury. — Ukwaw heremiapo kwer a'e wà, ukwaw awa izuka awer a'e wà, i'i uezupe. **15-16** Teko umumé'u Moizez hemiapo kwer oho tuwihawete pe wà. A'e rupi ipuruzuka wer Moizez rehe. Uzàn Moizez oho Minià ywy rehe. Wiko oho a'e ywy rehe. Heta amo awa Zetoro her ma'e Minià ywy rehe a'e. Xaxeto romo hekon a'e. Heta 7 tazyr izupe wà. Amo 'ar mehe Moizez wapyk in amo 'yzygwar huwake kury. A'e 7 kuzà ur a'e pe 'y henuhem pà yzygwar wi wà. Heta àràpuhàràn hawitu ma'e wanu pe wà, heta àràpuhàrànete izupe wà no. Tazyr umynehem wai'u haw u heimaw wanupe wà. **17** Na'e uhem amo ae àràpuhàràn mono'ogar a'e pe wà no. Awa a'e wà. Umuzàn kar àràpuhàràn mono'ogar a'e kuzà a'e wi a'e wà. Wexak Moizez a'e ma'e izeapo mehe. A'e rupi upu'äm Moizez oho kuzà wapytywà pà a'e, a'e awa wanuwi wapyro pà a'e. Umuzàn kar Moizez a'e àràpuhàràn mono'ogar wà kury. A'e re omono 'y kuzà waneimaw wanupe kury. **18** A'e re uzewyr kuzà u heko haw pe wà. Uhem kwarahy heixe 'ym mehe we wà. A'e rupi wanu upurana wanehe. — Mâràzàwe tuwe pezewyr kwarahy heixe 'ym mehe we kutàri, i'i wanupe.

19 — Amo Ezit ywy rehe har urepyro àràpuhàràn mono'ogar wanuwi a'e. A'e re wenuhem 'y 'yzygwar wi urewe imur pà. Umur 'y zanereimaw wanupe a'e no, i'i izupe wà.

20 — Ma'e pe hekon, i'i wanu wazyr wanupe. — Mâràzàwe tuwe pezar a'e awa a'e pe 'yzygwar pe. Peho henoz tà nehe kury. Umai'u putar zanepyr nehe, i'i wanupe. Weruzar ize'eg oho wà.

21 Umumaw Moizez amo 'ar a'e pe wiko pà. Amo 'ar mehe Zetoro uze'eg wà izupe. — Epyta xe nehe ty, nerekohàwàm iapo pà xe urepyr nehe ty, i'i Moizez pe. — Ikatu, apyta putar xe nehe, i'i Moizez izupe. A'e rupi Zetoro omono wazyr izupe hemireko

romo. Zipora her romo a'e. **22** Imemyr mehe Moizez omono Zeroxon her romo. — Aiko amo ae ywy rehe har wapyr wiko ma'e romo ihe, i'i Moizez. — Amo ae ywy rehe har wapyr wiko ma'e, i'i her zaneze'eg rupi.

23 Amo kwarahy pawire Ezit ywy rehe har wanuwihawete umàno. Izaew izuapyapyr uzai'o wi wi waiko uma'erekohahy e haw rehe wà. — Urepytwà pe nehe, i'i uhapukaz pà wà. Wenu Tupàn wanehapukaz tawer.

24 Wenu wazai'o mehe wà. Ima'enukwaw uze'eg kwehe arer Àmàràw pe Izak pe Zako pe wemimume'u kwer rehe kury. **25** Wexak Izaew izuapyapyr wama'erekohahy e haw. — Azeharomoete upuraraw ma'erahy waiko wà. Azapo putar ma'e wapyro pà ihe nehe, i'i uezupe.

Tupàn uez'eg Moizez pe

3 **1** A'e 'ar rehe Moizez uezkaiw iko watyw Zetoro heimaw wanehe, ta'e heta àràpuhàràn hawitu ma'e izupe wà xe, heta àràpuhàrànete izupe wà no. Xaxeto Minìà ywy rehe har romo hekon a'e. Amo 'ar mehe weraha Moizez heimaw paw ywyxiguhu ikupe kutyr a'e wà kury. Uhem oho ywytyr Xinaz her ma'e pe. Ywytyr Tupàn pe imono e katu pyrer a'e. **2** A'e pe amo Tupàn heko haw pe har uzexak kar Moizez pe tata romo ka'akyry myteromo a'e. Heta tata ka'a rehe. Nezewa rehe we nukaz paw kwaw. Wexak Moizez ikaz 'ymaw. **3** — Màràzàwe tuwe. Naexak pixik kwaw agwer ma'e ihe, i'i uezupe. — Màràzàwe tuwe nukaz paw kwaw ka'a. Ahem putar huwakea'i hexak pà nehe, i'i uezupe.

4 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak Moizez tata huwake ihem mehe a'e. Ta'e Moizez im'elegatu wer ka'akyry rehe a'e xe. A'e rupi uez'eg izupe ka'a myter wi kury. — Moizez, Moizez, i'i izupe. — Aiko xe ihe, i'i Moizez izupe.

5 — Ehem zo ezuwà heruwake kury, i'i Tupàn izupe. — Enuhem nexapat nehe, ta'e 'aw ywy nepu'ämaw a'e xe, ihewe imonokatu pyrer romo a'e xe.

6 Aiko neipy wazar romo ihe, Àmàràw

izar romo ihe, Izak izar romo ihe no, Zako izar romo ihe no, i'i izupe. A'e re Moizez upyk uwa a'e kury, ta'e ukyze Tupàn wi a'e xe. Ukyze hehe ume'e haw wi a'e.

7 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e izupe. — Aexak teko heremaihu Ezit ywy rehe wiko ma'e ihe wà. Upuraraw ma'erahy waiko a'e wà. Tuweharupi uhapukaz uzai'o pà, ta'e wamuma'erekohahy kar har upetepetek a'e wà xe. Aenu wanehapukaz mehe ihe wà. Azeharomoete azemumikahy ta'e upuraraw ma'erahy waiko a'e wà xe. **8** A'e rupi aizyw ihe kury, Ezit ywy rehe har wi wapyro pà ihe kury, a'e ywy wi amo ae ywy ikatu ma'e pe waneraha pà ihe kury. Heta putar ywy tetea'u a'e pe wanupe nehe. Heta tetea'u putar temi'u a'e pe wanupe nehe. Amo ae teko wiko a'e ywy rehe ko 'ar rehe wà: Kàniàa izuapyapyr wà, Ete izuapyapyr wà, Amohe ywy rehe har wà, Perize izuapyapyr wà, Ewe izuapyapyr wà, Zepu izuapyapyr wà. **9** Ko 'ar rehe ainu Izaew izuapyapyr wazai'o mehe ihe wà kury. Aenu wanereko ihe wà. Ezit ywy rehe har umuma'erekohahy kar wanereko wà, ma'erahy ipuraraaw kar pà wanupe wà. Aexak wanemipuraraaw. **10** A'e rupi — Eho kury, a'e newe ihe kury. Ezur nehe,

oromono kar putar wanuwhawete pe ihe nehe. — Tuwe araha Izaew Ezit ywy wi ihe wà nehe, ere tuwhawete pe nehe. — Tuwe Izaew izuapyapyr oho ko ywy wi wà nehe, ere tuwhawete pe nehe, i'i Tupàn Moizez pe.

11 Uze'eg Moizez Tupàn pe kury. — Mo romo aiko ihe. Naiko kwaw ikàg ma'e romo ihe. MÀràzàwe tuwe hemono kar pe tuwhawete pe ne, Izaew wapyro pà Ezit ywy wi ne, i'i izupe, hehe upurano pà.

12 — Aiko putar nerhe we ihe nehe, i'i Tupàn izupe. — Amo 'ar mehe hemuwete katu putar pe xe ko ywytyr rehe nehe, Izaew wanuhe we nehe, Ezit ywy wi wapyro re nehe. Nezewe mehe erekwaw putar heze'eg azeharomete har nehe, i'i izupe.

13 — Aha putar Izaew wapyr ihe nehe. Aze'eg putar wanupe nehe. — Tupàn penu wazar hemur kar xe pepyr a'e, a'e putar wanupe nehe. Aze ru'u upurano putar herehe wà nehe. — Ma'e her, i'i putar ru'u ihewe wà nehe. Ma'e a'e putar wanupe ihe nehe, herehe wapurano mehe nehe, i'i izupe.

14 Uze'eg wi Tupàn Moizez pe kury. — Aiko ihe romo wiko ma'e romo ihe, her romo a'e, ere wanupe nehe. — Aiko ihe romo wiko ma'e romo ihe her ma'e hemur kar xe a'e, ere wanupe nehe, i'i izupe.

15 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. — Eze'eg wi Izaew wanupe nehe. — Tupàn a'e, penu wazar a'e, Àmàrààw izar a'e, Izak izar a'e, Zako izar a'e, hemur kar xe pepyr a'e, ere wanupe nehe. Tuweharupi awyzeharupi teko ima'enukwaw putar herehe a'e wà nehe.

16 Eho nehe kury. Emono'og Izaew wanuwhawete tua'uhez kwer ne wà nehe kury. Eze'eg nezewe wanupe nehe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e, penu wazar a'e, Àmàrààw izar Izak izar Zako izar a'e, uzexak kar ihewe a'e, nezewe uze'eg pà ihewe a'e. — Ame'egatu penehe tuweharupi ihe, ere wanupe nehe. — Ezit ywy rehe har uzapo iaiw ma'e waiko peme wà. Aexak wanemipa kwer ihe, ere wanupe nehe.

17 — Amume'u Ezit ywy wi penemipuraraw wi pepyro àwàm ihe, amo ywy rehe peneraha

àwàm imume'eahy pà ihe, ere wanupe. — Ko 'ar rehe amo teko wiko a'e ywy rehe wà. Ai'aw waner xe wà: Kànàà izuapyapyr wà, Ete izuapyapyr wà, Amohe ywy rehe har wà, Perize izuapyapyr wà, Ewe izuapyapyr wà, Zepu izuapyapyr wà. Heta teet'a'u ikatuahy ma'e a'e pe.

18 Izaew wanuwhawete tua'uhez kwer a'e wà nehe, uzeappyaka katu putar neze'eg rehe a'e wà nehe. Wanupe neze'eg ire eho wanupi Ezit ywy rehe har wanuwhawete pe nehe. Eze'eg izupe nehe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e, teko Emerew her ma'e wazar a'e, uzexak kar urewe uze'eg pà a'e. Tuwe oroho ywyxiguhu pe nehe, ma'e'a'yr wazuka pà Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo nehe, imuweste katu pà nezewe nehe, ere tuwhawete pe nehe. — Urumumaw putar na'iruz 'ar a'e ureata àwàm iapo mehe nehe, ere tuwhawete pe nehe. **19** Akwaw Ezit ywy rehe har wanuwhawete hemiapo ràm ihe. Aze amo ikàg ma'e nuzapo kar kwaw a'e ma'e izupe nehe, nuzapo kwaw nehe, napemono kar kwaw ywyxiguhu pe nehe. **20** A'e rupihekàgaw rupi azapo putar purumupytuhegatu kar haw ihe nehe, iaiw ma'e tetea'u iapo pà Ezit ywy rehe har wanupe ihe nehe. A'e re pemono kar putar a'e nehe.

21 Ama'erekò putar Ezit ywy rehe har wapy'a pe ihe nehe. A'e rupi Izaew ikatu putar wanupe wà nehe. A'e rupi omono putar ma'e tetea'u Izaew wanupe waho mehe wà nehe. **22** Kuzàgwer paw rupi a'e wà, tuwe uze'eg nezewe kuzà Ezit ywy rehe har wàpuz huwake wiko ma'e wanupe wà nehe, wàpuz me wiko ma'e wanupe wà nehe no. Emur ma'e parat iapo pyrer ipuràg eteahy ma'e ihewe nehe kyn. Emur ma'e or iapo pyrer ipuràg eteahy ma'e ihewe nehe no kyn. Emur topoz ihewe nehe, emur kamir ihewe nehe, tuwe i'i wanupe wà nehe. Pepyhk a'e ma'e hekuzar katu ma'e nehe, ta'e pemunehew putar a'e ma'e pena'yr wanehe penazyr wanehe nehe xe. Nezewe mehe peraha putar Ezit ywy rehe har wama'e nehe, wanuwiipyro pà nehe, i'i Tupàn Moizez pe.

Moizez heta ipuner haw***purumupytuhegatu kar haw rehe a'e***

4 ¹Na'e Moizez uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe kury.—Teko nuzeruzar kwaw heze'eg rehe wà nehe, nuzeapyaka kwaw heze'eg rehe wà nehe, — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nuzexak kar kwaw newe a'e, aze i'i ihewe wà nehe, ma'e azapo putar wanupe nehe, i'i izupe.

2 — Ma'e erepyhyk nepo pe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e izupe. — Ywyra hepokokaw ihe, i'i izupe.

3 — Eityk ywy reh kury, i'i izupe. Weityk Moizez opokokaw ywy reh. Moz romo uzeapo. Uzàn Moizez izuwi.

4 — Epyhyk huwaz reh nepo pupe kury, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e izupe. A'e rupi Moizez upyho opo oho moz ipyhyk pà. Tarityka'i uezapo wi ywyra pokokaw romo ipo pe kury.

5 — Azapo ko ma'e ihe. Ezapo nehe kury. Nezewa mehe teko uzeruzar putar newe hezexak kar awer reh a'e wà nehe. Aiko wanu wazar romo ihe. Àmàrààw izar romo Izak izar romo Zako izar romo aiko, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe.

6 Na'e uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury. — Emono nepuxi'a reh nehe kury, i'i izupe. A'e rupi Moizez weruzar ize'eg. Upuxi'a wi henuhem wi mehe xigatu ipo iperewàtà ma'e ipo zàwe kury.

7 — Emono wi nepuxi'a reh kury, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e izupe. Omono wi opo upuxi'a reh. Henuhem wi mehe ikatu wi hetekwer zàwe kury.

8 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e izupe kury. — Aze nuzeruzar kwaw neze'eg reh wà nehe, aze nuzekaiw kwaw a'e neremiapo ràm ipy reh wà nehe, purumupytuhegatu kar haw reh wà nehe, uzeruzar putar ru'u neremiapo ràm mokoz haw reh wà nehe, i'i izupe. **9** — Aze nuzeruzar kwaw a'e mokoz neremiapo ràm reh wà nehe, aze na'ipuruenu wer kwaw neze'eg reh wà nehe, enuhem 'y yrykawhu Niru her ma'e wi nehe, ezakook a'e 'y

ywyxinig reh nehe. A'e 'y yrykawhu wi henuhem pyràm uezapo putar ma'eruwu kwer romo ywy reh nehe, i'i izupe.

10 Uze'eg wi Moizez Tupàn pe. — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, naiko pixik kwaw uze'egatu ma'e romo ihe. Ni kwehe mehe, ni ko 'ar reh ihewe neze'eg ire nakwaw kwaw heze'egatu haw. Mewe katu aze'eg. Nakwaw kwaw heze'egatu haw ihe, i'i izupe.

11 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. — Mo omono ze'égaw reh wapuner haw purupe a'e. Mo upurumuigo kar iaphya 'ym ma'e romo uze'eg 'ym ma'e romo a'e. Mo upurumuigo kar hehàphyhàgatu ma'e romo. Mo upurumuigo kar hehàphyhà 'ym ma'e romo. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar romo aiko ihe. Aipo napuner kwaw agwer ma'e iapo haw reh ihe, i'i izupe. **12** — Eho kury ty. Urupatywà putar neze'eg mehe ihe nehe. Urumu'e putar neremimume'u ràm reh ihe nehe, i'i izupe.

13 — Emono kar amo ae awa herekuzaromo nehe, a'e ma'e iapo kar pà izupe nehe, i'i Moizez Tupàn pe.

14 Na'e Moizez uputupyk Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury. — Neryky'yr Àràw Erewi izuapry a'e, ukwaw uze'egatu haw a'e. Aze ru'u uze'eg putar nerekuzaromo a'e nehe. Ur iko neruwàxi mà kury. Hurywete putar nerexak mehe nehe, i'i izupe.

15 — Eze'eg izupe nehe. Emume'u kar neze'égaw izupe nehe. Apupatywà putar peze'eg mehe ihe nehe. Apumu'e putar penemiapo ràm reh nehe no. **16** Uze'eg putar Aràw teko wanupe nerekuzaromo nehe. Uptya putar nerekuzaromo teko wanenataromo nehe. Uze'eg putar wanupe nerekuzaromo nehe. Ereiko putar Tupàn zàwe izupe nehe, hemimume'u ràm imume'u pà izupe nehe. **17** Epyhyk ko ywyra pokokaw nepo pe nehe. Nezewa mehe erepuner ma'e purumupytuhegatu kar haw iapo haw reh nehe, i'i Tupàn Moizez pe.

Uzewyr Moizez Ezit pe

18 Na'e uzewyr Moizez oho watyw Zetoro her ma'e heko haw pe a'e kury. Uze'eg

izupe. — Tuwe azewyr aha heànàm Ezit ywy rehe har wanupe ihe nehe kury. Hepuruekak wer wanehe ihe. Aze ru'u amo wikuwe a'e wà rihi, i'i izupe. — Eho ty, tuwe ikatu neho àwàm nehe, i'i tatyw izupe.

19 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wà Moizez pe a'e kury, Minià ywy rehe heko mehe we a'e kury. — Ezewyr echo Ezit ywy rehe nehe ty, ta'e teko nerehe ipuruzuka wer ma'e paw umàno a'e wà xe, i'i Tupàn Moizez pe.

20 A'e rupi Moizez umuzeupir kar wemireko zumen ikupe pe kury. Umuzeupir kar wa'yr wakupe pe wà no. Uzypyrog uzewyr pà Ezit ywy kutyr wà. Weraha ywyra opokokaw Tupàn ima'e uzeupi a'e no.

21 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury. — Ezit ywy rehe nezewyr mehe nehe, ezapo purumupytuhegatu kar haw paw rupi tuwihawete henataromo nehe, ta'e amonohekàgaw newe ihe xe. Nezewe rehe we amuigo kar wi putar heze'eg heruzar har 'ym romo ihe nehe. A'e rupi nomono kar kwaw Izaew izuapyapyr Ezit ywy wi a'e wà nehe. **22** — Eze'eg echo tuwihawete pe nehe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemur kar xe newe a'e, ko ze'eg imume'u kar pà ihewe a'e, ere izupe nehe. — Izaew nuzawy kwaw hera'yr ipy a'e, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e newe, ere izupe nehe. **23** — Emuhem kar izuapyapyr xe wi ne wà nehe. Nezewe mehe upuner hemuwete katu haw rehe a'e wà nehe, i'i newe. — Ne neremuhem kar kwaw ne wà nehe, a'e rupi azuka putar nera'yr ipy ihe nehe, i'i Tupàn iko newe, ere tuwihawete pe nehe, i'i Tupàn Moizez pe.

24 Wata wi Moizez oho iko. Moizez uker amo me wànàm wanehe we. Uwàxi wi Tupàn Moizez wà a'e pe kury. Tupàn oho Moizez izuka pà. (Ta'e Moizez nomonohok kwaw wa'yr ipirera'i ize'eg rupi a'e rihi xe.) **25** Hemireko Zipora upyhyk takihe ita iapo pyrer a'e kury. Omonohok umemyr ipirera'i ipupe. Opokok Zipora umen ipy rehe umemyr ipirera'i kwer pupe. — Azeharomoete ereiko hemen tuwykwer izakookar romo ihewe ne, i'i izupe.

26 — Hemen tuwykwer izakookar romo hekon a'e, i'i Zipora, ta'e Moizez omonohok kar wa'yr ipirera'i izupe a'e xe. Omonohok kar uwàyr ipirera'i. A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umikuwe kar Moizez.

27 A'e 'ar mehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Àràw pe kury. — Eho ywyxiguhu pe Moizez huwàxi mà nehe kury, i'i izupe. A'e rupi uwàxi Àràw Moizez oho ywytyr Tupàn pe imonokatu pyrer pe kury. Uzurupyter Àràw Moizez a'e pe. (Nezewe wanemiapo a'e 'ar mehe aren a'e wà.) **28** Na'e Moizez umume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimume'u kwer paw Àràw pe kury. — A'e ma'e paw Tupàn umume'u kar ihewe a'e. — Emume'u ko heze'eg echo tuwihawete pe nehe, i'i ihewe, i'i Àràw pe. — Uzapo kar ma'e purumupytuhegatu kar haw ihewe a'e no, i'i izupe. **29** A'e rupi Moizez oho Àràw rupi Ezit ywy rehe Izaew waneruze'egar paw wamono'og kar pà a'e wà kury. **30** Na'e Àràw umume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe hemimume'u kwer a'e kury, a'e pureruze'eg ma'e nànàn a'e kury. Uzapo purumupytuhegatu kar haw teko wanenataromo a'e no. **31** Teko uzeruzar hehe a'e wà kury. — Tupàn pepuhareko iko a'e. Wexak ma'erahy penemipuraw iko a'e no, i'i Moizez teko wanupe. A'e ma'e henu mehe teko uzemumew Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo wà kury, imuwtete katu pà wà kury.

Moizez Àràw uze'eg Tuwihawete

Ezit ywy rehe har pe wà

5 **1** Na'e Moizez a'e, Àràw a'e no, oho Ezit ywy rehe har wanuwhawete pe uze'eg pà a'e wà kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew izuapyapyr wazar uze'eg iko newe a'e kury, i'i izupe wà. — Ure urumume'u putar ize'eg newe kury. — Tuwe teko heremialhu uhem oho xe wi a'e wà nehe. Nezewe mehe upuner ywyxiguhu pe oho haw rehe wà nehe kury, mynykawhu iapo pà herenataromo a'e wà nehe kury, i'i Tupàn iko newe, i'i tuwihawete pe wà.

2 Uze'eg tuwihawete nezewe Moizez pe Àràw pe a'e kury. — Mo romo aipo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hekon a'e, màràzàwe tuwe aruzar putar iz'e'eg ihe nehe, màràzàwe tuwe amono kar putar Izaew ywyxiguhu rehe ihe wà nehe. Nakwaw kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, a'e rupi namono kar kwaw Izaew izuapyapyr xe wi ihe wà nehe, i'i wanupe.

3 Na'e uze'eg wi Moizez izupe Àràw rehe we kury. — Tupàn Emerew wazar uze'eg wà urewe a'e. Tuwe urumumaw na'iruz 'ar ywyxiguhu rehe ureata pà ure nehe. Nezewe mehe urupuner ma'ea'yrl izuka haw rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar henataromo ure nehe. Aze naxiapo kwaw nezewe haw nehe, aze ru'u Tupàn uzapo putar iaiw ma'e urewe a'e nehe, ma'eahy haw imur kar pà urewe a'e nehe. Aze ru'u zauxiapekwér urezuka putar wà nehe, i'i izupe wà.

4 Ezit ywy rehe har wanuwhawete uze'eg nezewe wanupe a'e kury. — Moizez, i'i izupe. — Àràw, i'i izupe. — Màràzàwe tuwe pemupytu'u kar teko wama'erekō re. Pemuzewyr kar a'e uma'erekō e ma'e tárityka'i wama'erekō haw pe pe wà nehe, i'i wanupe.

5 Na'e uze'eg wi tuwihawete Moizez wanupe. — Peme'egatu teko wanehe. Heta tetea'u teko Izaew izuapyapyr ko ywy rehe har a'e wà kury. Pemupytu'u kar peiko wama'erekō re pe wà. Na'ikatu pixik kwaw nezewe haw ihewe, i'i wanupe.

6 A'e 'ar mehe we tuwihawete uze'eg uma'erekō ma'e wanuwhaw wanupe kury, waneruze'egar wanupe no.

7 — Ko 'ar 'ym mehe we pemono ka'api'i teko wanupe, ywytâtâ iapo kar pà wanupe. Ko 'ar henataromo nehe, tuwe a'e ae oho ka'api'i imono'og pà uezupe a'e wà nehe, i'i.

8 — Tuweharupi pezapo kar ywytâtâ tetea'u teko wanupe izypy mehe arer zàwegatete nehe. Tuwe ywytâtâ tuweharupi iapo pyrám nuzawy kwaw ywytâtâ tuweharupi iapo pyrer nehe. Aze nan kwaw nezewe nehe, pezepyk wanehe nehe. Iranahy a'e wà, a'e rupi uze'eg nezewe a'e wà. — Tuwe oroho ma'ea'yrl izuka pà Tupàn henataromo ure nehe, i'i

zanewe wà. Ta'e na'ima'erekō wer kwaw a'e wà xe, i'i tuwihawete amo tuwihaw wanupe. **9** — Pemuma'erekō kar wera'u teko pe wà nehe. Nezewe mehe uma'erekō tetea'u putar a'e wà nehe. Nezewe mehe nuzekaiw kwaw temu'emaw rehe a'e wà nehe, i'i wanupe.

10 Na'e uma'erekō e ma'e wanuwhaw a'e wà kury, waneruze'egar a'e wà no, uhem oho tuwihawete wi teko wanupe uze'eg pà a'e wà kury. — Tuwihawete uze'eg nezewe a'e kury. — Namono kwaw ka'api'i ywytâtâ inuromo àràm peme ihe nehe kury, i'i peme. **11** — Pekar ka'api'i peho pezeupe nehe. Aze heta amo me nehe, pepyhk a'e pe nehe. Aze naheta kwaw nehe, pekar peho amo ae ywy pehegwer rehe nehe. Pepytu'u zo ywytâtâ iapo re nehe. Pezapo ywytâtâ tetea'u izypy mehe arer zàwe nehe, i'i tuwihawete peme, i'i tuwihaw Izaew izuapyapyr wanupe wà.

12 Na'e a'e teko uhàuhàz Ezit ywy rehe paw rupi wà, ka'api'i imono'ono'og pà wà. Te ka'api'i pykwer imonohok pyrer omono'og wà. **13** Wamuma'erekō kar har umuma'erekohy kar wi wi a'e wà. — Pezapo pema'erekō haw tuweharupi har paw nehe, izypy mehe arer zàwe nehe, ka'api'i hereko mehe arer zàwe nehe, i'i wanupe wà. **14** (Nupuner kwaw ywytâtâ iapo haw rehe izypy mehe arer zàwe.) A'e rupi tuwihaw upetek Izaew izuapyapyr wama'erekō haw rehe uzekaiw ma'e a'e wà. Upuranu wanehe wà. — Màràzàwe tuwe napezapó kwaw ywytâtâ kutâri izypy mehe arer zàwe, i'i wanupe wà.

15 Na'e a'e Izaew izuapyapyr ma'erekō haw rehe uzekaiw ma'e uze'eg oho tuwihawete pe a'e wà kury. — Màràzàwe tuwe ererekō newe uma'erekō e ma'e nezewe ne wà, i'i izupe wà. **16** — Numur kwaw ka'api'i urewe wà. — Nezewe rehe we pezapo ywytâtâ tetea'u nehe, i'i urewe wà. Urepetepeket wailo wà. Neremiruze'eg na'ikatu kwaw wà, i'i tuwihawete pe wà.

17 Uze'eg wi tuwihawete wanupe. — Peranahy tuwe pe. Uma'erekō katu 'ym ma'e romo peiko, i'i wanupe. — Tuwe oroho ma'ea'yrl izuka pà Tupàn Tuweharupi Wiko

Ma'e imuwete katu pà nehe, peze peiko, ta'e napema'erekō wer kwaw pe xe, i'i wanupe. **18** — Pezewyr pema'erekō haw pe fārityka'i nehe. Namono kwaw ka'api'l'i peme nehe. Ywytātā tetea'u pezapo izypy mehe arer ài nehe, i'i wanupe.

19 Na'e Izaew izuapyapyr wanuwhaw ukwaw tuwhawete iaiw paw a'e wà kury. Ta'e — Pezapo zo ywytātā pixik nehe. Pezapo ywytātā tetea'u tuweharupi nehe, izypy mehe arer zàwegatete nehe, i'i wanupe a'e xe. **20** Uhem a'e awa tuwhawete wi wà kury. Wahem ire wexak Moizez a'e pe wà. Wexak Àràw a'e pe wà no. Wàro wahemaw waiko a'e pe wà. **21** Uze'eg wanupe wà kury. — Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ume'e penehe nehe. Tuwe uzepyk penehe penemiapo kwer rehe nehe. Tuwhawete a'e, izupe uma'erekō ma'e a'e wà no, na'ikatuwawahy kwaw urerehe a'e wà kury, ipuruzuka wer urerehe wà kury, ta'e penoz wi wi xe wi urehem àwàm izupe pe xe, i'i a'e tuwhaw Moizez wanupe wà.

Uze'eg wi Moizez Tupàn pe

22 Uzewyr Moizez Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe uze'eg pà a'e kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hezar. Mâràzàwe tuwe erepuraraw kar agwer ma'erahy a'e teko wanupe. Aipo hemur kar xe ma'erahy ipuraraw kar pà wanupe ne. **23** Tuwhawete pe heze'eg ire upuraraw kar ma'erahy a'e teko wanupe. Nerepyro kwaw a'e teko neremiaihu ne wà, ma'erahy wi ne wà, i'i Moizez Tupàn pe.

6 **1** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe a'e kury. — Erexak putar tuwhawete pe heremiapo ràm ne nehe kury. Hekàgaw hexak mehe omono kar putar Izaew xe wi a'e wà nehe, ko ywy wi wamuhem kar pà a'e wà nehe, i'i izupe.

Tupàn wenuz Moizez uzeupe

2 Uze'eg wi Tupàn Moizez pe. — Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. **3** Azexak kar Àmàràw pe ihe. Azexak kar Izak pe no. Azexak kar Zako pe no. Tupàn

ikàg wera'u ma'e romo azexak kar wanupe. Ma'e paw wazar herer inugwer romo ihe. Namume'u kwaw ko herer wanupe.

4 Azapokatu heze'egaw wanehe we ihe. Amume'uahy Kànàà ywy waneko àwàm romo. Wiko a'e ywy rehe amo ae ywy rehe har zàwe a'e 'ar rehe a'e wà. **5** Ko 'ar rhe ainu wazai'o how iteko ihe kury. Ta'e Ezit ywy rehe har umuma'erekohy kar wanerekō a'e wà xe. Naheharaz kwaw heze'eg awer wi ihe, kwehe mehe heremimume'u kwer wi ihe, i'i Tupàn Moizez pe. **6** — A'e rupi emume'u ko heze'eg echo Izaew izuapyapyr wanupe nehe kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo aiko ihe. Apumuhem kar putar Ezit ywy rehe har wanuwi ihe nehe, pemuma'erekohy kar har wanuwi ihe nehe. Peiko uma'erekō e ma'e romo wanupe ko 'ar rehe. Apumupytu'u kar putar a'e ma'e romo peneko re ihe nehe. Apyho putar hezywa ikàg ma'e ihe nehe, pepyro pà Ezit wanuwi nehe. Azepyk putar wanehe zepykaw iaiw ma'e pupe nehe. **7** Apumuigo kar putar heremiaihu romo nehe. Aiko putar Tupàn pezar romo nehe no. Nezewe mehe pekwaw putar Tupàn pezar romo hereko haw nehe. Ta'e apupyro putar Ezit ywy rehe har wanuwi ihe nehe xe, uma'erekō e ma'e romo peneko re pemupytu'u kar pà ihe nehe xe. **8** Apueraha putar ywy heremimume'u kwer pe nehe. Ta'e kwehe mehe amume'uahy tuwe a'e ywy Àmàràw pe Izak pe Zako pe ihe xe. Amono e putar tuwe peme ihe nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo aiko ihe, ere teko wanupe nehe, i'i Tupàn Moizez pe.

9 Umume'u Moizez a'e ma'e paw Izaew izuapyapyr wanupe. Nuzekaiw kwaw izel'eg rehe wà. Ta'e uzemumikahy uma'erekohy haw rehe a'e wà xe, ta'e Ezit ywy rehe har upuraraw kar ma'erahy wanupe a'e wà xe.

10 Na'e uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury.

11 — Eze'eg echo Ezit ywy rehe har wanuwhawete Parao her ma'e pe nehe kury. — Tuwe Izaew izuapyapyr oho neiwy wi a'e wà nehe kury, ere izupe nehe, i'i izupe.

12 Uze'eg Moizez Tupàn pe. — Izaew izuapyapyr nuzekaiw kwaw heze'eg rehe wà. Parao nuzekaiw kwaw heze'eg rehe a'e nehe, ta'e naz'ege katu kwaw ihe xe.

13 Nezewe rehe we uze'eg wi. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe Àràw pe a'e kury, Izaew wanche a'e kury, Ezit ywy rehe har wanuwhawete Parao her ma'e rehe a'e no. — Peraha Izaew izuapyapyr Ezit ywy wi pe wà nehe, i'i wanupe.

Moizez Àràw wanàmuzgwer wà

14 Amume'u putar waner waner xe wamuapk pà ko pape rehe ihe wà nehe kury. Humen a'e, Izaew ta'yr ipy romo hekon a'e. Enok, Paru, Ezerom, Karomi a'e wà, Humen ta'yr waner romo wà. **15** Na'aw 6 Ximeàw ta'yr waner xe wà: Zemuew, Zamim, Owaz, Zakim, Zoar. Xau wiko kuzà Kànàà ywy rehe har imemyr romo. Heta tetea'u ta'yr wanupe pitaitàigatu wà no.

16 Na'aw na'iruz Erewi ta'yr waner xe wà: Umuapk uwer paw pape rehe wà. Amugeta a'e pape a'e waner imuapk pà ko pape rehe ihe. Zeroxon, Koat, Merari. Erewi umumaw 137 kwarahy wiko pà. **17** Na'aw Zeroxon ta'yr waner xe wà: Irimini, Xomez. Heta tetea'u wapurumuzàmuzàg wanupe wà no.

18 Na'aw Koat ta'yr waner xe wà: Ànàràw, Izar, Emerom, Uziew. Koat umumaw 133 kwarahy wiko pà. **19** Na'aw mokoz Merari ta'yr waner xe wà: Mari, Muzi. Amumaw Erewi ta'yr waner wamume'u haw kury, wazuapyapyr waner wamume'u haw wà no.

20 Anàràw wereko u heinyr wemireko romo. Zokemez her romo a'e. Wiko Moizez ihy romo Àràw ihy romo a'e. Anàràw umumaw 137 kwarahy wiko pà. **21** Na'aw na'iruz Izar her ma'e ta'yr waner xe wà: Kora, Nepek, Zikiri. **22** Na'aw na'iruz Uziew ta'yr waner xe wà: Mizaew, Ewzàpà, Xixiri. **23** Àràw wereko Erixepa wemireko romo. Wiko Aminanaw tazyr romo Nazom heinyr romo. Omono 4 ta'yr Àràw pe wà. Nanaw, Amiu, Ereazar, Itamar ta'yr waner romo wà. **24** Na'aw na'iruz Kora ta'yr waner xe wà: Axir, Ewkàñ, Apiaxaw. Heta tetea'u

ta'yr wanupe wà. Heta tetea'u wanemimino wanupe wà no. Omono uwer uzuapyapyr wanupe wà. **25** Ereazar Àràw ta'yr wereko Puxiew tazyr wemireko romo. Omono ta'yr Pinez her ma'e izupe. Amumaw Erewi ta'yr waner wamume'u haw kury. Amumaw wazuapyapyr waner wamume'u haw kury.

26 Moizez a'e, Àràw a'e no, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg tuwe wanupe a'e kury. — Peraha Izaew izuapyapyr Ezit ywy wi pe wà nehe. Pitaitàigatu Izaew ta'yr wazuapyapyr uzemono'og putar xe wi wata pà wà nehe, i'i wanupe. **27** Moizez a'e, Àràw a'e no, a'e ae oho Ezit ywy rehe har wanuwhawete Parao her ma'e pe uze'eg pà a'e wà kury. — Emono kar Izaew izuapyapyr Ezit ywy wi ne wà nehe, i'i izupe wà.

Tupàn uze'eg Moizez pe

28 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe Ezit ywy rehe heko mehe.

29 — Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo teko wazar romo ihe. Emume'u heremimume'u kwer paw Ezit ywy rehe har wanuwhawete Parao her ma'e pe nehe, i'i izupe.

30 — Naze'eg katu kwaw ihe. Máràzàwe tuwe Parao uzekaiw katu putar heze'eg rehe a'e nehe, i'i Moizez Tupàn pe.

7 **1** Na'e uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury. — Urumuigo kar putar Tupàn zàwenugar romo Parao pe ihe nehe. Neryky'yr Àràw wiko putar neze'eg imume'u har romo a'e nehe. **2** Heremimume'u kàràm paw emume'u Àràw pe nehe. — Emuhem kar Izaew izuapyapyr neiwy wi ne wà nehe, ere Parao pe nehe, ere neryky'yr Àràw pe nehe, i'i Tupàn Moizez pe.

3 — Amuigo kar putar Parao hereruzar har 'ym romo ihe nehe. Azapo putar hexak pixik pyr 'ym tetea'u Ezit ywy rehe nehe, azapo putar purumupytuhegatu kar haw tetea'u nehe no. **4** Nezewe rehe we nuzeapyaka kwaw neze'eg rehe nehe. A'e rupi apuraraw kar putar ma'erahy tetea'u Ezit ywy rehe har wanupe ihe nehe. A'e re arur putar heremaihu paw ihe wà nehe, Izaew ta'yr

wazuapyapyr paw ihe wà nehe, Ezit ywy wi ihe wà nehe. **5** Azepyk putar Ezit ywy rehe har wanehe ihe nehe, heremaihu wamuhem kar pà a'e wi ihe nehe. Nezewe mehe ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo hereko haw a'e wà nehe, i'i Tupàn Moizez pe.

6 Moizez a'e, Àràw a'e no, weruzar katu Tupàn ze'eg a'e wà. **7** Moizez wereko 80 kwarahy Parao pe waze'eg mehe. Àràw wereko 83 kwarahy a'e 'ar mehe.

Àràw ywyraihàg kury

8 Uze'eg wi Tupàn Moizez pe Àràw pe a'e kury.

9 — Ezapo amo purumupytuhegatu kar haw ihewe nehe, i'i putar ru'u Parao newe a'e nehe. Nezewe iz'e'eg mehe eze'eg Àràw pe nehe. — Epyhyk nepokokaw. Eityk ywy rehe Parao henataromo kury. Uzeapo putar moz romo tárityka'i nehe kury, ere izupe nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe.

10 A'e rupi oho Moizez Parao pe Àràw rupi kury. Uzapo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo kar kury. Weityk Àràw opokokaw ywy rehe Parao henataromo amogwer tuwihaw wanenataromo kury. Moz romo uzeapo kury. **11** Na'e tuwihawete Parao wenoz awa ma'e kwaw katu har uezupe a'e wà kury. Wenoz awa paze ma'e uezupe wà no. Paze ma'e Ezit ywy rehe har uzapo purumupytuhegatu kar haw Àràw zàwegatete a'e wà no. **12** Pitàitáigatu weityk ywyra opokokaw ywy rehe wà. Pitàitáigatu ywyra uzeapo moz romo wà. Nezewe rehe we Àràw ipokokaw u'u amogwer wapokokaw a'e wà. **13** Nezewe rehe we Parao na'ipureruzar wer kwaw Tupàn ze'eg rehe iz'e'eg awer rupi katete. Nuzeapyaka kwaw waze'eg rehe. — Numuhem kar kwaw heremaihu a'e wà nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e 'ym mehe. Azeharomoete Parao numuhem kar kwaw wiwy wi wà.

Tupàn izepykaw pitài haw: 'y uzeapo tuwykwer romo

14 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury. — Parao nuweruzar

kwaw heze'eg. Numuhem kar kwaw teko uiwy wi wà. **15** Pyhewe izi'italy uhem putar Parao oho 'y pe nehe. Eze'eg echo izupe a'e pe ihm mehe nehe. Eáro Niru yrykawhu iwynehe. Epyhyk a'e ywyra moz romo wiko ma'e kwer nepo pe nehe. **16** Eze'eg nezewe izupe nehe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Emerew wazar hemur kar xe newe hemuze'eg kar pà a'e kury. — Emuhem kar teko heremaihu Ezit ywy wi ne wà nehe. Hemuwete katu putar oho ywyxiguhu pe a'e wà nehe. Nezewe rehe we nereruzar kwaw heze'eg ne rihi. **17** Nezewe i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e newe kury. Ywyra pokokaw hepó pe har pupe anupà putar yrykawhu Niru her ma'e ihe nehe. 'Y uezapo putar ma'eruwy kwer romo nehe. Hemiapo kwer hexak ire erekwaw putar nezar romo hereko haw nehe. **18** Ipira yrykawhu pe har umàno putar wà nehe. Inem putar yrykawhu pe nehe. Ezit ywy rehe har nupuner kwaw a'e 'y pupe uwí'u haw rehe wà nehe, ere izupe nehe, i'i Tupàn Moizez pe.

19 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury. — Eze'eg nezewe Àràw pe kury. — Epyhyk nepokokaw nepo pe kury. Epyho nepo 'y Ezit ywy rehe har kutyr kury: Yrykawete, yrykaw teko wanemipa kwer, ypwete, ypw teko wanemipa kwer. A'e 'y paw uezapo putar ma'eruwy kwer romo nehe. Heta putar ma'eruwy kwer yrykaw nànà, yryhu nànà no, y'a ywyra iapo pyrer nànà, y'a ita iapo pyrer nànà no, ere izupe nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe.

20 Moizez a'e, Àràw a'e no, uzapo tuwe Tupàn hemiapo karer a'e wà kury. Upir Àràw ywyra opokokaw Parao henataromo, tuwihawete rehe we har wanenataromo no. Unupà Niru yrykaw kury. 'Y paw uezapo ma'eruwy kwer romo. **21** Ipira Niru pe har umàno wà. Yrykawhu inemahy kury. A'e rupi Ezit ywy rehe har nupuner kwaw i'y pupe uwí'u haw rehe wà. Heta tetea'u ma'eruwy kwer Ezit ywy nànà kury. **22** Paze ma'e Ezit ywy rehe har uzapo purumupytuhegatu kar haw nezewegatete a'e wà no, ta'e ukwaw agwer ma'e iapo haw a'e

wà xe. Amogwer teko nukwaw kwaw iapo haw wà. Parao na'ipureruzar wer kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg rehe a'e rihi, ize'eg rupi katete a'e rihi. Nuzeapyaka kwaw Moizez ze'eg rehe Àràw ze'eg rehe Tupàn hemimume'u kwer rehe.

23 Uzewyr oho wàpuzuhu pe kury. Nuzekaiw kwaw ma'eruwý kwer yrykawhu pe har rehe. **24** Ezit ywy rehe har paw u'ywykàz Niru huwake wà, 'y ikatu ma'e hekar pà wà, ta'e nupuner kwaw 'y yrykawhu pe har pupe uwí'uw haw rehe wà xe.

25 Nezewe Tupàn umuawai yrykawhu Niru her ma'e. A'e re umumaw 7 'ar uze'eg 'ym pà.

Izepykaw mokoz haw: zu'i wà

8 ¹Na'e uze'eg wi Moizez pe kury. — Echo wi Parao pe neze'eg pà nehe kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg iko nezewe newe kury, ere izupe nehe. — Emuhem kar heremaihu neiwy wi ne wà nehe. Nezewe mehe upuner hemuwete katu haw rehe a'e wà nehe. **2** Aze neremuhem kar kwaw wà nehe, azepyk putar neywý rehe ihe nehe. Amueta tetea'u kar putar zu'i neiwy rehe ihe wà nehe. Upyk putar neywý a'e wà nehe. **3** Yrykawhu Niru tynehem putar zu'i pupe nehe. Uhem putar yrykawhu wi neràpuzuhu pupe wixe pà wà nehe, neker haw pupe wà nehe. Uzeupir putar nerupaw rehe wà nehe no. Tuwhiaw nerehe we har wanàpuz pupe wixe putar wà nehe no, neiwy rehe har wanàpuz me wà nehe no. Wixe putar zàpēhe pupe wà nehe no, typ'ak iapo haw pupe wà nehe no. **4** Uzeupir putar penehe wà nehe, penemiaihu wanehe wà nehe no, wanuwhiaw wanehe wà nehe no, ere Parao pe nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe.

5 Na'e uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury. — Eze'eg Àràw pe nezewe nehe. — Ephyhk nepokokaw nehe, epyho nepokokaw yrykawhu kutyr nehe, yrykaw teko wanemiaipo kwer kutyr nehe no, ypwaw kutyr nehe no, zu'i wamuzeupir kar pà 'y wi Ezit ywy rehe wamono kar pà nehe, ere izupe nehe.

6 A'e mehe upyho Àràw opo 'y Ezit ywy rehe har kutyr kury. Uzeupir zu'i tetea'u ywy ipyk pà wà. **7** Nezewe rehe we paze ma'e uzapo agwer ma'e ukàgaw rupi a'e wà no. Umuzeupir kar zu'i Ezit ywy rehe a'e wà no.

8 — Perur Moizez Àràw rehe we ihewe pe wà nehe, i'i Parao wemiruze'eg wanupe kury. Henataromo wahem mehe uze'eg wanupe. — Peze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe ty wà. — Emono kar zu'i ihewi ne wà nehe, heremaihu wanuwi ne wà nehe, ere izupe nehe. — A'e re amono kar putar neremaihu ko ywy wi ihe wà nehe. Nezewe mehe upuner ma'ea'yr izuka haw rehe newe a'e wà nehe, ere Tupàn pe herekuzaromo nehe, i'i Parao Moizez pe.

9 Uze'eg Moizez Parao pe kury. — He'e. Ikatu putar neremimutar henoz tâwàm ihewe nehe. Aze'eg putar Tupàn pe nerehe nehe, tuwhiaw nerehe we har wanehe nehe no, teko neremaihu wanehe nehe no. Nezewe mehe Tupàn umuhem kar putar zu'i pewi a'e wà nehe, penàpuz wi a'e wà nehe no. Xo yrykawhu Niru her ma'e pupe har nomono kar kwaw wà nehe. Ma'e 'ar mehe aze'eg putar izupe nerehe nehe. Ne ae exak 'ar nehe, izupe heze'egaw 'ar nehe, i'i Moizez Parao pe.

10 — Pyhewe nehe, i'i Parao Moizez pe. — He'e, neze'eg rupi katete aze'eg putar izupe nehe. Nezewe mehe erekwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar ikàgaw nehe. Naheta kwaw amo ikàg ma'e izàwe a'e wà. **11** Zu'i nerezar putar wà nehe, wezar putar penàpuz wà nehe. Wezar putar penuwhiaw wà nehe, penemiaihu wà nehe. Upyta putar Niru yrykawhu pupe wà nehe, i'i Moizez Àràw rehe we Parao pe a'e.

12 Moizez uhem oho tuwhiawete hâpuzuhu wi Àràw rupi kury. A'e re uze'eg Moizez Tupàn pe a'e kury, zu'i wamumaw pàwàm rehe a'e kury, ta'e a'e ae umur kar a'e zu'i Parao pe a'e wà xe. **13** Uzapò Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez heminozgwer a'e kury. Umàno zu'i tâpuz pupe har wà. Umàno zu'i katu pe har wà. Umàno zu'i ko pe har wà. **14** Omono'ono'og teko zu'i wà, ywytyra'i romo iapo pà wà.

Inem a'e pe wà. Ipihe haw uhàuhàz a'e ywy nànà. **15** Parao wexak wamàno awer. Zu'i nuputupyk kwaw teko wà kury. A'e rupi uhaw Parao uze'eg awer. Na'ipureruzar wer kwaw Tupàn ze'eg rehê kury. Nuzeapyaka katu kwaw Moizez ze'eg rehê Àràw ze'eg rehê. Wiko Parao Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimume'u kwer àwè.

Zepykaw na'iruz haw: kyw

16 Na'e uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe a'e kury. — Eze'eg nezewé Àràw pe nehe. — Epyho nepokokaw nehe. Enupà ywyku'i ipupe nehe. A'e mehe ywyku'i Ezit ywy rehê har uezapo putar kyw romo nehe, ere izupe nehe, i'i izupe. **17** Weruzar iz'e'eg wà. Àràw upyho opokokaw kury. Unupà ywyku'i. A'e mehe ywyku'i Ezit ywy rehê har paw uezapo kyw tetea'u romo. Upyk teko wà, upyk ma'ea'y'r wà no. **18** Paze ma'e uezagaw zepe kyw iapo pà a'e wà. Nupuner kwaw wà. Kyw upyk teko wà, upyk ma'ea'y'r wà no. **19** Na'e paze ma'e uze'eg tuwihawete pe wà. — Tupàn a'e, ko ma'e iapo arer romo hekon a'e, i'i izupe wà. — Naruzar kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg ihe nehe. Namono kar kwaw hemiaihu xe wi ihe wà nehe, i'i Parao uezupe. Nuzeapyaka kwaw Moizez ze'eg rehê Àràw ze'eg rehê. Wiko wiwi Parao Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimume'u kwer àwè.

Zepykaw 4 haw: meru

20 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi Moizez pe kury. — Eme'e nepu'äm pà izi'italy nehe. Tuwihawete 'y pe iho mehe echo huwàxi mà nehe. Eze'eg nezewé izupe nehe. — Emuhem kar heremaihu xe wi ne wà nehe ty, ta'e themuwete katu putar amo me a'e wà nehe xe, i'i Tupàn iko newe, ere izupe nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. **21** — Aze neremono kar kwaw wà nehe, amur kar putar meru tetea'u newe nerehe hezypyk pà ihe wà nehe, tuwihaw nerehe we har wanupe ihe wà nehe no, teko neremiruze'eg wanupe ihe wà nehe no. Ezit ywy rehê har wanàpuz tynehem putar meru

pupe nehe. Meru upyk putar waneko haw ywy wà nehe no. **22** A'e 'ar mehe amo ae ma'e azapo putar heremaihu Kozem ywy rehê wiko ma'e wanupe ihe nehe. Naheta pixik kwaw meru a'e pe wà nehe. Nezewé mehe erekwaw putar nezar romo hereko haw nehe, erekwaw putar ko ywy rehê hereko haw nehe no. **23** Neremaihu wanereko haw uzawy putar heremaihu wanereko haw nehe. A'e ma'e purumupytuhegatu kar àwàm azapo putar pyhewe ihe nehe, ere Parao pe nehe, i'i Tupàn Moizez pe.

24 Uzapò Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e ma'e uze'eg rupi katete. Meru tetea'u wixe oho Parao hâpuzuhu pupe wà, tuwihawete pe uma'erekò ma'e wanàpuz pupe wà no. Ezit ywy nànà meru umuaiw ma'e paw rupi wà.

25 Na'e Parao omono amo wemiruze'eg Moizez Àràw wanenoz tà kury. — Hepuruzuka kar wer ma'ea'y'r rehê Tupàn pezar henataromo ihe wà nehe. Pezuka xe ko ywy rehê pe wà nehe, i'i wanupe.

26 Uze'eg Moizez izupe. — Na'ikatu kwaw nezewé àwàm. Ta'e Ezit ywy rehê har umuwete amo ma'ea'y'r a'e wà xe. A'e ma'ea'y'r uruzuka Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo ure wà. Wazuka haw iro putar Ezit wanupe nehe. Aze uruzuka a'e ma'ea'y'r ure wà nehe, Ezit ywy rehê har omomor putar ita urerehe urezuka pà wà nehe. **27** Urumumaw putar na'iruz 'ar ureata pà ywyxiguhu rehê ure nehe. Te uruhem putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar henataromo ma'ea'y'r hapy haw pe ure nehe. Ta'e a'e ae uzapo kar nezewé haw urewe a'e xe, i'i Moizez Parao pe.

28 Uze'eg wi Parao Moizez pe. — Apomonò kar putar ywyxiguhu pe ihe nehe. Pezuka ma'ea'y'r Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar henataromo nehe. Peho zo muite xe wi. Eze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe herehe kury, i'i izupe.

29 Uze'eg wi Moizez Parao pe. — Newi hehem ire nehe, târityka'i aze'eg putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nerehe nehe. Meru oho putar newi wà nehe, newe uma'erekò ma'e wanuwi wà nehe no,

neremaiihu wanuwi wà nehe no. Neremu'em wi zo nehe. — Namono kar kwaw Izaew xe wi ihe wà nehe, ere wi zo nehe, i'i Moizez izupe. — Nupuner kwaw oho haw rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ma'ea'yr zuka pà wà nehe, ere zo nehe, i'i Moizez Parao pe.

30 Na'e oho Moizez Parao hàpuzuhu wi kury. Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. **31** Uzapò Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ma'e Moizez ze'eg rupi. Meru uhem oho Parao wi wà, hehe we har tuwihaw wanuwi wà no, hemiaihu wanuwi wà no. Ni pitài meru nupyta kwaw a'e pe wà. **32** — Naruzar kwaw Tupàn ze'eg ihe nehe. Namono kar kwaw hemiaihu xe wi ihe wà nehe, i'i Parao uezuepe.

Zepykaw 5 haw: ma'ea'yr wamàno haw

9 **1** Na'e uezueg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury. — Eze'eg echo Parao pe nehe ty. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Emerew wazar umume'u kar ko ze'eg newe a'e, ere izupe nehe. — Emuhem kar heremaiihu xe wi ne wà nehe, ta'e ipurumuwete wer herehe a'e wà xe. **2** Aze neremuhem kar kwaw xe wi ne wà nehe, aze eremuputa kar wi xe ne wà nehe, **3** Tupàn umuma'eahy kar putar tuwe peneimaw ko pe har a'e wà nehe. Kawaru wà, zumen wà, kamer wà, tapi'ak wà, àràpuhàràn hawitu ma'e wà, àràpuhàrànete wà. Paw rupi katete ima'eahy putar tuwe wà nehe. **4** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wereko katu putar Izaew waneimaw wà nehe. Werekoaiw putar Ezit ywy rehe har waneimaw wà nehe. Ni pitài Izaew waneimaw numàno kwaw wà nehe, i'i Tupàn iko peme, ere Parao pe nehe, i'i Tupàn Moizez pe. **5** Umumé'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e u'ar kury. — Pyhewe azapo putar a'e iaiw ma'e ko ywy rehe ihe nehe, i'i wanupe.

6 Uzapò a'e ma'e wemimume'u kwer rupi katete. Ezit ywy rehe waneimaw paw umàno wà. Nezewe rehe we ni pitài Izaew waneimaw numàno kwaw wà. **7** Omono kar Parao amo awa a'e ma'e hexak pà wà. Ume'egatu Izaew waneimaw wanehe wà. Ni

pitài numàno kwaw wà. — Naruzar kwaw Tupàn ze'eg ihe nehe. Namono kar kwaw hemiaihu xe wi ihe wà nehe, i'i Parao uezuepe.

Zepykaw 6 haw: tezutezun

8 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe Àràw pe kury. — Penuhem tátapyzgwer zàpehe wi nehe. Tuwe Moizez omomor a'e tátapyzgwer ywate Parao henataromo a'e nehe. **9** A'e tátapyzgwer uezapeo putar ywyku'i zàwenugar romo Ezit ywy nàñàñ nehe. A'e mehe tekò paw a'e wà nehe, waneimaw a'e wà nehe no, iperereperew putar a'e wà nehe, Ezit ywy nàñàñ a'e wà nehe. Waperew uzepukeka putar wanupe hahy pà nehe, i'i Tupàn Moizez pe.

10 A'e mehe upyhyk tátapyzgwer zàpehe pupe har wà kury. Upu'am oho Parao henataromo. Moizez omomor a'e tátapyzgwer ywate kury. Tekò a'e wà, waneimaw a'e wà no, iperereperew a'e wà kury. Waperew uzepukeka wanupe hahy pà. **11** Paze ma'e nupuner kwaw uzexak kar haw rehe Moizez henataromo wà, ta'e hahy tuwe waperew wanupe a'e wà xe. Ezit ywy rehe har paw iperereperew wà no. **12** Nezewe rehe we Tupàn uma'erekò wi Parao ipy'a pupe. A'e rupi na'ipureruzar wer kwaw ize'eg rhehe. Nuzeapyaka kwaw Moizez ze'eg rhehe Àràw ze'eg rehe. Uzeapo iaiw ma'e Tupàn hemimume'u kwer rupi katete.

7 haw: ita àmàñ

13 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury. — Epu'am izi'itàhy nehe. Eze'eg echo Parao pe nehe, heze'eg imume'u pà izupe nehe. — Tupàn Tuwihawete Wiko Ma'e Emerew wazar uez'eg iko nezewe newe kury, ere izupe nehe. — Emuhem kar heremaiihu xe wi ne wà nehe, ta'e ipurumuwete katu wer herehe a'e wà xe. **14** Aze neremuhem kar kwaw ne wà nehe, amu'ar kar putar iaiw ma'e nerehe nehe, tuwihaw nerehe we har wanehe nehe no, tekò neremaiihu wanehe nehe no. Nezewe mehe erekwaw putarhekàgaw nehe. Naheta kwaw ikàg ma'e hezàwenugar ywy

rehe wà. **15** Aze mo aputar, apuner mo amo iaiw wera'u ma'e peme uezapo ma'e imu'ar kar haw rehe ihe. Apuner mo pezuka haw rehe. **16** Napuzuka kwaw ihe. Nuruzuka kwaw ihe. Urumuigo kar wiwi ihe, ta'e aexak kar putarhekágaw purupe ihe nehe xe. Nezewe mehe teko ywy nàñàñar umume'u putarhekágaw ywy nàñàñar a'e wà nehe. **17** Nerepytu'u kwaw ikág ma'e ài nerekö wer ire. Neremuhem kar kwaw ne wà rihi. **18** A'e rupi pyhewe ko 'or zàwenugar mehe amugyr kar putar àmàntàtà uhua'u ma'e iaiw wera'u ma'e ihe nehe. Izypy mehe arer we te ko 'ar rehe Ezit ywy rehe har nuekak pixik kwaw àmàntàtà iaiw ma'e ko àmàntàtà zàwenugar wà. **19** A'e rupi emono kar teko ko pe ne wà nehe kury. Tuwe werur peneimaw paw pema'e paw wà nehe. — Pemonokatu peneimaw pema'e tåpuz pupe àmàntàtà wi wapyro pà nehe, ere wanupe nehe. Ta'e àmàntàtà ukyrahy putar teko nàñàñar ma'e y'r nàñàñar ko pe upyta ma'e kwer nàñàñar nehe. Umànò putar a'e pe wà nehe, ere Parao pe nehe, i'i Tupàn Moizez pe.

20 Amo tuwihaw Parao rehe we har uzeruzar Tupàn ze'eg rehe a'e wà. Uzàn oho uma'erekö ma'e wàpuz pupe wanerur pà wà, waneimaw wanerur pà wà no. **21** Amogwer nuzeruzar kwaw wà. Wezar uma'erekö ma'e ko pe wà. Wezar weimaw ko pe wà no.

22 Na'e uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury. — Epyho nepo ywak kutyr kury. Nezewe mehe àmàntàtà ukyr putar Ezit ywy nàñàñar nehe, teko wanehe nehe, waneimaw wanehe nehe no, ko pe hezuz ma'e nàñàñar Ezit ywy nàñàñar nehe no, i'i Tupàn Moizez pe.

23 Upyho Moizez opokokaw ywak kutyr kury. Umuàñoàñog kar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Umugyr kar àmàntàtà no. Uweraweraw ywy rehe. Nezewe Tupàn umugyr kar àmàntàtà Ezit ywy rehe kury. **24** Ukyr àmàntàtà. Uweraweraw ko rupi. Uweraweraw kwe rupi no. Izypy mehe arer we te a'e 'ar mehe Ezit ywy rehe har nuekak pixik kwaw àmàntàtà izàwenugar wà. **25** Ezit ywy nàñ àmàntàtà uzapi ko pe har paw rupi

wà: teko wà, ma'e a'y'r wà. Uhaw hezuz ma'e ko pe har paw no. Uhaw ywyra paw no. **26** Xo Kozem ywy rehe zo, xo Izaew izuapyapyr waneko haw pe zo nukyr kwaw àmàntàtà.

27 Na'e Parao wenoz Moizez uezupe kury. Wenoz Àràw uezupe no. — Azeharomoete kutàri azapo ikatu 'ym ma'e kwez Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo ihe, i'i wanupe. — Ikatu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Nahekatu kwaw ihe. Heremaihu na'ikatu kwaw wà no. **28** Eze'eg Tupàn pe urerehe ty. Ta'e àmàn iàñoàñogaw ureputupyk a'e xe. Àmàntàtà ikyr haw iaiw urewe a'e no. Apumuhem kar putar ihe nehe. Pepytu'u háró re kury, i'i Moizez pe.

29 Uze'eg Moizez izupe. — Tawhu wi heho mehe apyho putar hepo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe heze'eg pà ihe nehe. Upytu'u putar wàñoàñog ire nehe. Àmàntàtà upytu'u putar ukyr ire nehe no. Nezewe mehe erekaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ywy izar romo heko haw nehe. **30** Akwaw pep'y'a ihe. Nerekzyze kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi. Tuwihaw nerehe we har nukzyze kwaw izuwi a'e wà, i'i Moizez Parao pe.

31 Ka'akyir irin her ma'e a'e, arozràn xewar her ma'e a'e no, upaw a'e. Xewar haryw a'e. Irin iputyr a'e no. **32** Nezewe rehe we arozràn xirik her ma'e a'e, arozràn xenetez her ma'e a'e no, nupaw kwaw a'e, ta'e nahezuz kwaw a'e 'ar rehe a'e rihi xe.

33 Na'e Moizez wezar Parao a'e pe kury, tawhu wi oho pà kury. Upyho opo Tupàn kutyr izupe uze'eg pà. Upytu'u wàñoàñog ire. Upytu'u àmàntàtà ukyr ire. Nukyr kwaw àmàn a'e ywy rehe kury. **34** Wexak Parao àmàn ipik awer. Wexak àmàntàtà ipik awer. Wexak àmàn iàñoàñog ire ipytu'u awer. Umume'u wi ikatu 'ym ma'e upy'a pe Tupàn henataromo. — Namuhem kar kwaw Tupàn hemiaihu xe wi ihe wà nehe, i'i tuwihawete. Hehe we har wama'enukwaw paw nuzawy kwaw ima'enukwaw paw. **35** Wikuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heruzar 'ym pà a'e wà. Numuhem kar kwaw Izaew izuapyapyr

a'e wi wà, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe hemimume'u kwer rupi katete wà.

8 haw: tukur tetea'u

10 ¹Na'e Tupàn Tuwihawete Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe kury. — Eho Parao pe kury. Ta'e ama'erekó ipy'a pupe ihe xe. Ama'erekó tuwihaw hehe we har wapy'a pupe no. A'e rupi nuweruzar kwaw heze'eg wà nehe. A'e rupi apuner putar agwer purumupy'tuhegatu kar haw iapo haw rehe wanenataromo ihe nehe. ²Nezewé mehe pepuner heremiapo kwer imume'u haw rehe pena'yr wanupe nehe, penemimino wanupe nehe no. — Tupàn upuka Ezit ywy rehe har wanehe a'e. Uzapó purumupy'tuhegatu kar haw wanenataromo no, peze pena'yr wanupe nehe, penemimino wanupe nehe no. Nezewé mehe pekawaw putar pezar romo hereko haw nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe.

³A'e rupi Moizez a'e, Àràw a'e no, uze'eg oho Parao pe a'e wà kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Emerew wazar uze'eg nezewe newe kury. — Máràn 'ar eremumaw putar pezar 'ym romo hereko haw imume'u pà nehe. Emuhem kar heremaihú xe wi ne wà nehe, ta'e ipurumuwe katu wer herehe muite xe wi a'e wà xe. ⁴Aze neremuhem kar kwaw ne wà nehe, arur putar tukur tetea'u xe peywy rehe pyhewe ihe wà nehe. ⁵Upyk putar ywy wà nehe. Teko nuexak kwaw ywy wà nehe, ta'e heta tetea'u putar tukur hehe wà nehe xe. Aze àmàntàà numuaiw kwaw amo temi'u nehe, tukur u'u putar a'e temi'u wà nehe. U'u putar ywyra peko pe har paw rupi wà nehe no. ⁶Umynehem putar penàpuz wà nehe, umynehem putar penuwihaw wanàpuz wà nehe no, umynehem putar Ezit ywy rehe har wanàpuz paw rupi wà nehe no. Penu a'e wà, penàmuz a'e wà no, nuexak pixik kwaw agwer ma'e ko 'ar 'ym mehe we a'e wà. Ko ywy rehe wanur mehe we te ko 'ar rehe nuexak pixik kwaw agwer ma'e a'e wà, ere Parao pe nehe, i'i Tupàn Moizez pe. Umume'u oho izupe wà. A'e re uzewyr Moizez oho Parao wi

kury. ⁷Tuwihaw Parao rehe we har upuranu hehe a'e wà kury. — Máràn 'ar a'e awa umumaw putar ikatu 'ym ma'e zanewe iapo haw rehe upuner ma'e romo wiko pà a'e nehe. Emuhem kar a'e teko xe wi ne wà nehe ty. Tuwe umuwete katu uzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e wà nehe. Umuaiw Ezit a'e. Aipo nerekaw kwaw hemiapo kwer. Aipo nerexak kwaw imuaiw pawer, i'i izupe wà.

⁸Na'e amo werur wi Moizez Àràw rehe we Parao pe a'e wà kury. Uze'eg wanupe. — Peho Tupàn Tuwihawete Wiko Ma'e pezar imuwete katu pà nehe, i'i wanupe. — Mo oho putar wà nehe, i'i wanupe wanehe upuranu pà.

⁹Uze'eg Moizez Parao pe. — Ùre oroho putar ure nehe. Urepurumuzàmuzàg oho putar wà nehe no. Ureràmuzgwer oho putar wà nehe no. Ureràyror oho putar wà nehe no. Urrereimaw àràpùhàràn hawitu ma'e oho putar wà nehe no. Urrereimaw àràpùhàrànete oho putar wà nehe no. Urrereimaw tapi'ak oho putar wà nehe no. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo kar mynykawhu urewe a'e xe. Urumuwete katu putar Tupàn mynykawhu iapo pà ure nehe, i'i izupe.

¹⁰Uze'eg Parao kury. — Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko penehe we nehe. Aze mo amono kar penemireko penupi ihe wà nehe, aze mo amono kar pena'yr penazyr penupi ihe wà nehe, pezapo mo iaiw ma'e ihewe nehe. ¹¹A'e rupi xo awakwer zo oho putar wà nehe. Pemuwete katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nehe, ta'e a'e ma'e penemiacpo ràm penoz ihewe pe xe, i'i wanupe. Na'e zauxiapekwer weityk Moizez Àràw wamuzàn kar pà Parao henatar wi a'e wà kury.

¹²Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. — Epyho nepo Ezit ywy kutyr kury. Nezewé mehe tukur tetea'u uwewe putar wà ywy nàràñ a'e wà nehe. Àmàntàà umuaiw hezuz ma'e ko pe har tetea'u a'e. Tukur u'u putar ikurer a'e wà nehe kury, i'i izupe.

¹³A'e rupi Moizez upyho ywyra opokokaw Ezit ywy kutyr kury. Umur kar

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ywytu kwarahy ihemaw wi kury. Ywytu nupytu'u kwaw a'e 'ar rehe. Nupytu'u kwaw pyhaw. Iku'egwer pe ywy tynehem tukur pupe, ta'e ywytu werur a'e wà xe. **14** Uhàuhàz oho Ezit ywy nànàn wà. Heta tetea'u Ezit ywy nànàn wà. A'e 'ym mehe naheta pixik kwaw tukur waneta haw a'e 'ar mehe har zàwenugar. Naheta pixik kwaw amo 'ar mehe nehe. **15** Upyk ywy paw rupi wà. Te ywy ipihun. U'u temi'u àmàntàtà hemimumaw 'ygwer paw rupi wà. U'u ko pe har paw rupi wà. U'u ma'ywa 'yw i'a kwer paw rupi wà no. Ni amo huwyahy ma'e nupyta kwaw, ni ywyra rene ni k'a rehe, ni Ezit ywy nànàn.

16 Na'arewahy Parao weno Moizez Àràw rehe we uezupe kury. — Ikatu 'ym ma'e azapo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar henataromo ihe, peme ihe no. **17** Peneharaz wi heremipa kwer wi nehe. Peze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar pe nehe. — Emunàn ko ma'erahy iaiw ma'e Parao wi nehe, peze izupe nehe, i'i Parao wanupe.

18 Na'e uhem Moizez Parao hàpuzuhu wi kury, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe uze'eg pà kury. **19** Umupytu'u kar Tupàn ywytu kwarahy ihemaw wi ur ma'e kury. Umuhem kar ywytu kwarahy heixe haw wi kury. Ywytu weraha tukur paw Yryhupiràg pe wazuka pà 'y pupe wà. Nupyta kwaw ni pitài tukur Ezit ywy rehe wà kury. **20** Nezewe rehe we Tupàn nuweruzar kar kwaw uze'eg Parao pe. A'e rupi Parao numuhem kar kwaw Izaew izuapyapyr a'e ywy wi wà.

Zepykaw 9 haw: pytunahy haw

21 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. — Epyho nepo Ezit ywy kutyr kury. Nezewe mehe ipytunahy putar nehe kury. Ipytunahy putar azeharomoete nehe, i'i izupe.

22 A'e rupi upyho Moizez opo ywak kutyr. Ipytunahy tuwe kury. Umumaw na'iruz 'ar ipytunahy pà Ezit ywy rehe. **23** Teko nupuner kwaw amo teko hexakaw rehe wà. Nuhem kwaw wàpuz wi wà. Umumaw na'iruz 'ar kwarahy hexak 'ym pà wà. Nezewe rehe we

Izaew izuapyapyr wà, weko haw nànàn upuner ma'e hexakaw rehe wà.

24 Parao weno wi Moizez Àràw rehe we kury. — Peho Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuweste katu pà nehe. Te penemireko wà, te pepurumuzàmuzàg wà no, upuner oho haw rehe penupi wà nehe. Xo peneimaw pezar xe penaikwer pe wà: àràpuhàràñ hawitu ma'e wà, àràpuhàràñete wà, tapis'ak wà, i'i Parao Moizez pe.

25 — Uruzuka putar ma'ea'yr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar henataromo ure wà nehe. Uruapy putar ureremizuka kwer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuweste haw romo ure wà nehe, i'i Moizez Parao pe.

26 — A'e rupi urueraha putar ureremaw ure wà nehe no. Ni pitài upyta ureraikwer pe wà. Ta'e uruexaek putar amogwemogwer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuweste katu àwàm romo ure wà nehe xe. Xo a'e pe urehem mehe urukwaw putar ureremizuka ràm ure wà nehe, i'i Moizez Parao pe.

27 Nezewe rehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo wi uma'erekohaw Parao ipy'a pupe. A'e rupi na'ipureruzar wer kwaw ize'eg rehe. Na'ipurumuhem kar wer kwaw wanehe a'e wi. **28** Uze'eg Parao Moizez pe. — Ehem echo herenatar wi kury ty. Ezewyr wi zo ezuwà nehe kury. Aze herexak pe amo 'ar mehe nehe, eremàno putar a'e 'ar mehe nehe kury, i'i Parao Moizez pe.

29 — Tuwe uezapo ma'e neze'eg rupi katete nehe. Nuruexak wi pixik kwaw ihe nehe, i'i Moizez Parao pe.

Moizez umume'u Tupàn izepykaw 10 haw

11 **1** Uze'eg Tupàn Tuwhawete Wiko Ma'e Moizez pe. — Heta we pitài ma'erahy haw heremirur ràm Parao pe nehe, Ezit ywy rehe har wanupe nehe. A'e re pemuhem kar putar xe wi a'e nehe. Pemuhem kar mehe nehe, pemono kar putar xe wi paw rupi a'e nehe. **2** A'e rupi eze'eg echo nezewe Izaew izuapyapyr wanupe nehe kury. — Peze'eg peho Ezit ywy rehe har wanupe penàpuz huwake wiko ma'e wanupe nehe, ere wanupe nehe. — Emur ma'e parat iapo pyrer

ipuràg eteahy ma'e ihewe nehe kyn. Emur ma'e or iapo pyrer ipuràg eteahy ma'e ihewe nehe no kyn, peze wanupe nehe, a'e ma'e hekuzar katu ma'e henoz tà wanupe nehe, ere teko wanupe nehe, i'i Tupàn Moizez pe.

3 Uma'erekò Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ezit ywy rehé har wapy'a pupe. A'e rupi Ezit ywy rehé har umuwete Izaew izuapyapyr wà. Azeharomoete Moizez ikatu tuwihawete pe uma'erekò ma'e wanupe, teko paw wanupe no. — Awa ikatu ma'e romo ikàg ma'e romo hekon a'e, i'i izupe wà.

4 A'e rupi Moizez uze'eg nezewe Parao pe kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg iko nezewe newe kury. — Pyaze mehe akwaw putar aha Ezit ywy rehé ihe nehe. **5** Pitàitàigatu Ezit ywy rehé har wana'yip umàno putar paw rupi wà nehe. Tuwihawete Parao ta'yip a'e nehe, u imàno re tuwihawete romo wiko ma'e ràm a'e nehe, umàno putar a'e nehe. Te kuzà uma'erekò e ma'e arozràñ imuku'i har imemyr awa ipy umàno putar a'e wà nehe no. Ma'e'yip imemyr awa ipy paw umàno putar a'e wà nehe no. **6** Teko paw uzai'oahy putar tuwe Ezit ywy nànàñ wà nehe. Ko 'ar 'ym mehe we nuzai'o pixik kwaw nezewe wà. Ko 'ar henataromo nuzai'o pixik kwaw nezewe wà nehe. **7** Izaew waneko haw pe nehe, ni zawar nahehem kwaw amo awa rehé amo ma'e'yip rehé wà nehe. Nezewe mehe erekwaw putar Tupàn heko haw nehe. Werekoahy putar Ezit ywy rehé har wà nehe. Wereko katu putar Izaew izuapyapyr wà nehe.

8 Ko tuwihaw nerehe we har paw ur putar ihewe wà nehe. Uzemumew putar upenàràg rehé wapyk pà wà nehe. — Eho xe wi nehe, eraha teko neremiruze'eg paw nerupi ne wà nehe no, i'i putar ihewe wà nehe. A'e re ahem putar xe wi nehe, i'i Moizez Parao pe. Na'e Moizez wíkwahy mehe uhem oho Parao wi a'e kury. **9** Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury. — Parao nuzeapyaka kwaw neze'eg rehé nehe. Nuzeruzar kwaw hehe nehe. Nezewe mehe aeaxak kar wera'u putar heremiapo ràm purumupytuhegatu kar

àwàm Ezit ywy rehé àràm teko wanupe nehe, i'i izupe.

10 A'e ma'e purumupytuhegatu kar haw Moizez uzapo Parao henataromo Àràw rehé we. Tupàn uzapo wi uma'erekò haw Parao ipy'a pupe. A'e rupi na'ipureruzar wer kwaw ize'eg rehé. A'e rupi numuhem kar kwaw Izaew izuapyapyr uiwy wi wà.

Zanera'yr wazuka haw 'ym

12 ¹ Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe Àràw pe Ezit ywy rehé waneko mehe we kury.

2 — Ko zahy uezapo putar zahy ipy romo peme nehe, zahy ipy pekwarahy zaikaikaw paw romo nehe. **3** Emume'u ko hez'e'eg Izaew izuapyapyr wanupe kury. — Ko zahy mehe nehe, 10 haw 'ar mehe nehe, awakwer pitàitàigatu upyhyk putar àràpuhàrànetea'yip wànanàm wanupe a'e wà nehe, u, upyhyk putar àràpuhàràna'yip hawitu ma'e wànanàm wanupe a'e wà nehe. Tàpuz me wiko ma'e paw upyhyk putar a'e àràpuhàrànetea'yip wà nehe, u, upyhyk putar a'e àràpuhàràna'yip hawitu ma'e wà nehe. **4** Aze amo tàpuz me har naheta tete kwaw wà nehe, aze nupuner kwaw àràpuhàràna'yip paw i'u haw rehé wà nehe, tuwe uzemono'og oho amo ae tàpuz me har wàpuz huwake har wainuromo wà nehe. Wazemono'og mehe upuner i'u haw rehé paw rupi wà nehe. Tuwe pepapar penàpuz me har paw wà nehe. Nezewe pekqwaw putar àràpuhàràna'yip ho'o kwer i'u pyràm nehe. **5** Amume'u putar a'e àràpuhàràna'yip penemixak ràm wanexakaw xe ihe nehe. Tuwe wiko awa pitài kwarahy hereko har romo wà nehe, ikatu 'ymaw hereko 'ymar romo wà nehe. Pepuner àràpuhàràn hawitu ma'e wanexakaw rehé nehe. Pepuner àràpuhàrànete wanexakaw rehé nehe no. **6** Pezekaiw katu wanhe nehe. 14 haw 'ar mehe, kwarahy heixe eteal'i mehe, pe Izaew izuapyapyr uzemono'og ma'e kwer pezuka putar a'e àràpuhàrànetea'yip paw pe wà nehe, u, pezuka putar a'e àràpuhàràna'yip hawitu ma'e paw pe wà nehe. **7** Peraha wanuwykwer pixik imupiripirik pà ukenaw

i'aromo nehe, izywyr rehe nehe no, tāpuz àràpuhàràna'yr ho'o kwer i'u àwàm me nehe. **8** A'e 'ar mehe we pyhaw nehe, tuwe pe'u a'e àràpuhàràna'yr ho'o kwer tata pupe imihir pyrer nehe. Tuwe pe'u ka'akyr iro ma'e inuromo typy'ak imuapiruru kar 'ym pyrer inuromo nehe no. **9** Pe'u zo ho'o kwer imihir pyr 'ym nehe. Pe'u zo ho'o kwer 'y pupe imupupur pyrer nehe. Pemihir tata 'aromo nehe: iákàgwer, hetymàgwer, ipy'a kwer, hie kwer. **10** Pemonokatu zo ho'o kwer iku'egwer pe i'u pyràm romo nehe. Aze napepuner kwaw i'u haw rehe paw rupi nehe, peapy tata pupe nehe. **11** Pe'u putar nezewe nehe. Pemunehew pema'e nehe. Pemunehew pexapat pepy rehe nehe no. Pepyhyk pepokokaw pepo pe nehe no. A'e ma'e paw iapo mehe we pe'u na'arewahy nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Pakuwa a'e mynykaw her romo. (-Tupàn zane'aromo ikwaw paw, i'i her zaneze'eg

rupi.) Ta'e akwaw putar pe'aromo pezuka 'ym pà ihe nehe xe.

12 A'e 'ar mehe we pyhaw akwaw putar Ezit ywy rehe ihe nehe. Azuka putar wana'yr ipy paw rupi ihe wà nehe: awa wana'yr wà nehe, waneimaw wamemyr awa wà nehe no. Azepyk putar tupàn a'ua'u Ezit ywy rehe har nànàñ ihe nehe, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo aiko ihe xe, ma'e paw wazar romo aiko ihe xe. **13** Àràpuhàràna'yr huwykwer ukenaw rehe har wexak kar putar heremiahu romo peneko haw ihewe nehe. Aze huwykwer aexak nehe, akwaw putar pe'aromo hepytu'u 'ym pà nehe. Napepuraraw kwaw nehe, ma'erahy Ezit ywy rehe har wanupe ipuraraw kar mehe nehe. Nazuka kwaw pena'yr ipy wana'yr ipy wazuka mehe ihe wà nehe. **14** Kwarahy nànàñ nehe, pezapo mynykawhu ko 'ar rehe nehe. Pezuapyapyr uzapo putar mynykawhu ko 'ar rehe kwarahy nànàñ wà nehe no. Peypytu'u zo iapo re nehe. Awyzeharupi pezapo nehe. Nezewe mehe pe nehe, pezuapyapyr a'e wà nehe no, pema'enukwaw putar ko héremiapo kwer rehe nehe.

Mynykaw typy'ak imuapiruru

pyr 'ym rehe har

15 Pemumaw 7 'ar typy'ak imuapiruru kar pyr 'ym i'u pà nehe. 'Ar ipy mehe penuhem imuapiruru kar haw paw penàpuz wi nehe. 'Ar ipy mehe te 7 haw 'ar mehe nehe, aze amo u'u typy'ak imuapiruru kar pyrer nehe, nuiko kwaw Izaew izuapyr romo herenataromo nehe. **16** 'Ar ipy mehe pezemono'og hemuwete katu pà nehe. 7 haw 'ar mehe pezemono'og wi hemuwete katu pà nehe no. Pema'ereko zo a'e 7 'ar rehe nehe. Pepuner temi'u iapo haw rehe teko wanupe nehe. Xo a'e zo pepuner iapo haw rehe a'e 'ar mehe nehe. Napepuner kwaw amo ae ma'ereko haw iapo haw rehe nehe. **17** Pezapo mynykawhu nehe. — Typy'ak imuapiruru kar pyr 'ym, pemono a'e mynykaw pe her romo nehe. Ta'e a'e 'ar mehe apueraha putar Ezit ywy wi ihe nehe xe. Apueraha putar paw rupi ihe nehe. Pezapo mynykawhu ko

'ar rehe kwarahy nànàn nehe, awyzeharupi nehe. Pezapo kar pena'yr wanupe nehe. Pena'yr uzapo kar putar wa'yr wanupe wà nehe no. **18** Zahy ipy rehe nehe, pezypyrog 14 haw 'ar mehe typy'ak imuapiruru kar pyr 'ym i'u pà nehe. Pe'u wiwi typy'ak imuapiruru kar pyr 'ym peho peiko te 21 haw 'ar mehe nehe. Pe'u zo typy'ak imuapiruru kar pyrer a'e 'ar rehe nehe. **19** Pemumaw 7 'ar typy'ak imuapiruru kar haw penàpuz me heta 'ym pà nehe. Aze amo u'u typy'ak imuapiruru kar haw amo temi'u inuromo wà nehe, Izaew izuapyapr umuhem kar putar a'e teko uzemono'ogaw wi wà nehe. Aze wiko Izaew izuapyr romo nehe, aze nan kwaw nehe, zuawygatu nehe. Pemuhem kar wamono pezewi pe wà nehe. **20** A'e rupi, a'e 'ar mehe nehe, pe'u zo ma'e typy'ak imuapiruru kar haw inuromo nehe. Tàpuz nànàn u'u putar xo typy'ak imuapiruru pyr 'ym zo wà nehe, i'i Tupàn teko wanupe.

*Izaew wana'yr wazuka
haw 'ym izypyrog awer*

21 Na'e Moizez wenoz Izaew izuapyapr waneruze'legar wamuwà uezupe a'e wà kury. — Peho àràpuhàrànetea'yr, aze ru'u, àràpuhàràna'yr hawitu ma'e wanexanexak pà pe wà nehe, peànàm wanupe wamono pà pe wà nehe. Pezuka pe wà nehe. Nezewe mehe teko Izaew paw upuner pakuwa iapo haw rehe wà nehe. **22** Pepyhyk ka'akyr ixop her ma'e nehe. Pemono'og àràpuhàrànetea'yr huwykwer, u, àràpuhàràna'yr hawitu ma'e huwykwer amo kawaw pupe nehe. Pemono a'e ka'akyr a'e huwykwer pupe nehe. A'e re pemupiripirik a'e huwykwer imono ukenaw i'romo nehe, izywyr rehe nehe no, a'e ka'akyr pupe nehe. A'e re ni amo nuhem kwaw wàpuz wi pyhaw ipytun mehe wà nehe. **23** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wata putar oho Ezit ywy nànàn nehe, wemizuka ràm wanekar pà nehe. Wata mehe wexak putar àràpuhàràn huwykwer ukenaw penàpuz me har rehe har nehe. Hexak mehe ukwaw putar pe'aromo nehe. Numuixe kar kwaw weko haw pe har zauxiapekwer zàwenugar puruzuka ma'e

nehe, penàpuz pupe nehe. Nuzuka kwaw pena'yr wà nehe. **24** Peruzar ko ze'eg nehe. Pema'enukwaw ko 'ar rehe awyzeharupi nehe. Pezuapyapr ima'enukwaw putar ko 'ar rehe awyzeharupi wà nehe no. **25** Kwehe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u amo ywy peipy wanupe peneko àwàm romo. Amo 'ar mehe peixe putar a'e ywy rehe nehe. A'e pe pehem mehe pezapo mynykawhu ko àràpuhàrànetea'yr ho'o kwer i'u haw zàwenugar nehe, u, àràpuhàràna'yr hawitu ma'e ho'o kwer i'u haw zàwenugar nehe. **26** — Màràzàwe tuwe xiapo ko mynykawhu zane. Màràzàwe tuwe xi'u àràpuhàrànetea'yr ho'o kwer nezewe zane. Màràzàwe tuwe xi'u àràpuhàràna'yr hawitu ma'e ho'o kwer nezewe zane, i'i putar pena'yr peme wà nehe. **27** Nezewe penehe pepuramu mehe pez'eg nezewe wanupe nehe. — Xiuka àràpuhàrànetea'yr, u, xiuka àràpuhàràna'yr hawitu ma'e — Ezit ywy rehe urerekó mehe, Ezit ywy rehe har wazuka mehe ukwaw Tupàn ureràpuz 'aromo a'e, urezuka 'ym pà a'e, peze wanupe nehe, i'i Moizez teko wanupe. Na'e teko uzemumew openàràg rehe wapyk pà Tupàn hemiruze'eg romo weko haw hexak kar pà wà kury, Tupàn imuweste katu pà wà kury. **28** Izaew izuapyapr weruzar a'e Tupàn ze'eg Moizez pe Áràw pe imume'u pyrer wà kury, iawy 'ym pà wà kury.

*Zepykaw 10 haw: Ezit wana'yr
ipy wazuka haw*

29 Pyaze mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzuka kar Ezit ywy rehe har wana'yr ipy pitàitìagatu a'e wà kury: tuwihawete Parao ta'yr ipy tuwihawete romo wiko ma'e ràm, zemunehew paw pe wiko ma'e wana'yr ipy wà no, ma'eal'yr wamemyr awa ipy wà no. **30** Parao a'e, tuwihawete rehe we har a'e wà no, Ezit ywy rehe har paw a'e wà no, upu'äm pyhaw a'e wà kury. Uzai'o paw rupi uhapukaz tâ wà. Naheta kwaw tàpuz ta'yr umàno ma'e kwer hereko 'ymar. **31** A'e 'ar mehe we pyhaw Parao wenoz kar Moizez Áràw uezupe wà. — Pe ty wà, Izaew izuapyapr paw wà no. Pehem peho xe wi

heremaihu wanuwi nehe ty wà. Peho Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwest katu pà nehe ty wà, peneminozgwer rupi katete nehe ty wà. **32** Peraha peneimaw paw pe wà nehe: àràpùhàràn hawitu ma'e wà, àràpùhàrànete wà, tapi'ak wà. Peho xe wi nehe, i'i Parao wanupe. — Emono neze'egatu Parao rehe nehe, peze pezar Tupàn pe nehe, i'i Parao Moizez wanupe. **33** Ezit ywy rehe har uze'eg ahyahy Izaew izuapyapyr wanupe wà no. — Pezàn na'arewahy xe wi kury, ko ywy wi kury. Aze napeho kwaw nehe, ure paw urumào putar ure nehe, i'i wanupe.

34 A'e rupi Izaew izuapyapryr üzèanàànàm
ma'e paw upyhyk typ'yak imuapiruru kar
pyrer 'ym imihir pyrer 'ym a'e wà kury.
Omono kawawhu pupe wà. Uwàuwàñ a'e
kawawhu pàñ pupe wà. Upir uwaxi'i rehe
heraha pà wà. **35** Uzapo ma'e Moizez ze'leg
rupi katete wà. — Emur ma'e parat iapo
pyrer ipuràg eteahy ma'e ihewe nehe kyn.
Emur ma'e or iapo pyrer ipuràg eteahy ma'e
ihewe nehe no kyn, i'i wanupe. Wenoz kamir
wanupe wà, wenoz topoz wanupe wà no.
36 Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e uma'erek
Ezit ywy rehe har wapy'a pupe a'e 'ym mehe
a'e. A'e rupi Izaew izuapyapryr ikatu wanupe
wà. A'e rupi omono waneminozgwer wanupe
wà kury. A'e rupi weraha Ezit ywy rehe har
wama'e hekuzar katu ma'e wanuwi wà kury.

Izaew izuapyapyr uhem Ezit wi wà

37 Uzypyrog wata pà upy rehe Hamexe
taw wi wà. Wata oho Xukot tawhu pe wà.
Heta 600.000 awa a'e ar mehe wà. Heta kuzà
wà no. Heta kwarearer wà, heta kuzatàigwer
wà no. Heta tua'uhez ma'e wà, heta ihyau'hez
ma'e wà no. **38** Amo ae teko tetea'u oho
wanupi a'e wà no. Weraha ma'ea'y'r tetea'u
wanupi wà no: tapi'ak wà, àràpuhàràn hawitwu
ma'e wà, àràpuhàrànete wà no. **39** Weraha
ma'e typy'ak iapo pyràm uzeupi wà no.
Upytu'u mehe uzapo typy'ak iapiruru 'ym
ma'e wà kury. Naheta kwaw imuapiruru kar
haw ipupe, ta'e Ezit ywy rehe har omono kar
uiwy wi na'arewahy a'e wà xe. A'e rupi
nupuner kwaw typy'ak imuhykaw rehe a'e

wà. **40** Izaew izuapyapyr a'e là, a'e 'ym
mehe umumaw 430 kwarahy Ezit ywy rehe
wiko pà a'e là. **41** A'e 430 kwarahy pawire
a'e 'ar mehe we Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e hemiaihu paw a'e là, Izaew ta'y
wazuapyapyr paw a'e là, uhem oho Ezit
ywy wi a'e là kury. **42** Tupàn ume'egatu
ma'e nànàn a'e 'ar mehe pyhaw. Ume'egatu
wemiaihu wamuhem kar katu pà Ezit ywy
wi. A'e rupi kwarahy nànàn a'e 'ar mehe
pyhaw nehe, tuwe Izaew izuapyapyr paw
ima'enukwaw a'e uezapo ma'e kwer rehe là
nehe. Nezewe mehe wazuapyapyr paw
umuwete katu putar Tupàn a'e là nehe no,
awyzeharupi a'e là nehe no.

*Ze'eg Izaew wana'yr ipy
wazuka 'ym awer rehe har*

43 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe Aràw pe kury. — Pe'aromo hekwaw pawer rehe pema'enukwaw mehe nehe, Pakuwa mynykawhu iapo mehe nehe, peruzar ko ze'eg nehe, ko ma'e heremiapo kar nehe. Ni amo Izaew 'ym nu'u kwaw wà nehe. **44** Aze peme'eg kar amo awa uma'erekò e ma'e romo nehe, upuner i'u haw rehe nehe, aze pemonohok ipirera'i izuwi nehe. **45** Izaew 'ym peinuromo amo 'ar imumaw par nupuner kwaw i'u haw rehe wà. Peme temetarer rehe uma'erekò ma'e nupuner kwaw wà no. **46** Tuwe pe'u penàpuz pupe imuhyk awer pe nehe. Peraha zo ho'o kwer penàpuz wi katu pe nehe. Pezuhaw zo ikagwer nehe. **47** Tuwe Izaew izuapyapyr paw u'u ho'o kwer wà nehe, a'e 'ar rehe uma'enukwaw pà wà nehe. **48** Amo Izaew 'ym pepyr wiko ma'e nehe, aze ipuru'u wer hehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwete pà wà nehe, pemonohok ipirera'i izuwi nehe. Pemonohok awa kwer hàpuz me har wapirera'i paw pe wà nehe no. Pemonohok kwarearer hàpuz me har wapirera'i paw pe wà nehe no. A'e re upuner i'u haw rehe Izaew ywy rehe uzexak kar ma'e kwer zàwe nehe. Upirera'i imonohok kar 'ymar nupuner kwaw wà. **49** Nezewegatete pezapo peinuromo wiko ma'e nànànehe,

pепыр uzexak kar ma'e kwer nànàn nehe, amo ae ywy rehe har peinuromo wiko ma'e nànàn nehe no.

50 Izaew izuapyapyr paw weruzar a'e ze'eg wà. Uzapo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe Àràw pe hemiaopo karer wà. **51** A'e 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wenuhem Izaew izuapyapyr uzeànàànàm ma'e a'e wà.

Wa'yry ipy omonokatu Tupàn pe wà

13 ¹Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe a'e kury.

2— Pemonokatu Izaew wana'yr ipy paw ihewe pe wà nehe. Kužà hie wi uhem ma'e kwer ipy paw wiko hema'e romo a'e wà: awa a'e wà, ma'e a'yr a'e wà no, i'i izupe.

Mynykaw typy'ak imuapururu pyr 'ym rehe har

3 Na'e uze'eg Moizez teko wanupe kury. — Pema'enukwaw katu ko 'ar rehe kwarahy nànàn nehe. Ta'e ko 'ar rehe pemuhem kar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ezit ywy wi a'e xe, pema'erekohay e awer wi a'e xe. Ta'e ikàg tuwe a'e xe. Nezewe rehe we pe'u zo temi'u ma'e imuapururu kar haw inuromo nehe. **4** Kutàri zahy Amim her ma'e rehe zahy pitài haw rehe pehem pezuwà Ezit ywy wi. **5** Amo 'ar mehe Tupàn peneraha putar Kànàà izuapyapyr waiwy pe nehe, Etew izuapyapyr waiwy pe nehe no, Amohe ywy rehe har waiwy pe nehe no, Ewe izuapyapyr waiwy pe nehe no, Zepu izuapyapyr waiwy pe nehe no. Umume'u a'e ywy peipy wanupe peneko àwàm romo. Ikatuahy a'e ywy ma'etymaw romo. Heta teteal'u temi'u a'e pe. A'e pe peneraha mehe nehe, pema'enukwaw katu putar ko 'ar rehe nehe. Pezapo mynykawhu ko 'ar rehe ko zahy rehe kwarahy nànàn nehe. **6** Pemumaw 7 'ar typy'ak imuapururu kar pyr 'ym i'u pà nehe. **7** haw 'ar mehe pezapo mynykawhu Tupàn imuowete katu pà nehe. **7** Pe'u typy'ak imuapururu kar 'ym pyrer a'e 7 'ar rehe nehe. Tuwe teko nuexak kwaw ma'e typy'ak imuapururu kar haw inuromo har peneko haw pe wà nehe. Tuwe teko nuexak

kwaw ma'e typy'ak imuapururu kar haw peiwy rehe a'e 'ar mehe wà nehe. **8** A'e 'ar mehe peze'eg nezewe pena'yr wanupe nehe.

— Azapo ko mynykaw nezewe ihe, ta'e Tupàn uzapo ikatu ma'e ihewe a'e xe, Ezit ywy wi hererur katu pà a'e xe, peze wanupe nehe. **9** Ko mynykaw nuzuawy kwaw ma'e pepo pe iàpxi pyrer nehe, penehàpykàg rehe iàpxi pyrer nehe. Nezewe mehe pemuma'enukwaw putar Tupàn ze'eg rehe pezemelu'e àwàm rehe nehe. Pemume'u putar ize'eg nehe no. Tuwe pemume'u wiwi Tupàn ze'eg nehe. Ta'e Tupàn penerur Ezit ywy wi a'e xe, ukàgaw rupi a'e xe. **10** A'e rupi peruzar ko ze'eg ko 'ar rehe kwarahy nànàgatu nehe.

Ta'yr ipy

11 Tupàn peneraha putar Kànàà ywy rehe nehe. Umur putar a'e ywy peme nehe. Kwehe mehe umume'uahy a'e ywy peipy wanupe peneko àwàm romo. **12** A'e 'ar mehe a'e ywy rehe peneko mehe nehe, pemono kwarer kuzà hie wi uzexak kar ma'e kwer ipy paw Tupàn pe pe wà nehe. Peneimaw awa uzexak ma'e kwer ipy paw wiko Tupàn ma'e romo a'e wà no. **13** Pemekuzar zumen awa uzexak kar ma'e kwer ipy amo àràpuhàràna'yr hawitu ma'e pupe nehe. Aze napemekuzar kwaw nehe, pezuhaw zumen iazu'yw nehe, izuka pà nehe. Pemur pena'yr ipy hekuzar heremimume'u kwer ihewe paw rupi nehe no. **14** Amo 'ar mehe pena'yr upuranu putar penehe wà nehe. — Mâràzàwe tuwe pezapo ko mynykaw, i'i putar peme wà nehe. — Ùkàgaw rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e werur peipy Ezit ywy wi a'e wà, wama'erekohay e awer wi a'e wà. **15** Parao na'ipurumuhem kar wer kwaw wanehe. A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzuka Ezit ywy rehe har wana'yr ipy paw rupi wà: awa wà, ma'e a'yr wà no. A'e rupi azuka ma'e a'yr ihy hie wi uzexak kar ma'e kwer ipy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo ihe wà. Amekuzar hera'yr ipy nezewe izupe ihe no, peze pena'yr wanupe nehe. **16** A'e mynykawhu nuzawy kwaw ma'e nepo pe har ma'e nerenataromo har

nehe, ma'e rehe nemuma'enukwaw kar pà nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zanererur Ezit ywy wi a'e, ukágaw rupi a'e. Zanema'enukwaw putar zanererur awer rehe nehe, i'i Moizez teko wanupe.

Ywàkun upu'äm ma'e, tata upu'äm ma'e no

17 Umuhem kar Parao teko a'e wà. Wamuhem kar ire Tupàn nueraha kwaw Piri waiwy rupi. Waneraha awer ipukua'u wera'u, ta'e Tupàn uze'eg nezewe uezupe a'e xe. — Amo 'ar mehe Piri ywy rehe har ur putar Izaew waàmàtyry'ym pà a'e wà nehe. A'e rupi Izaew izewyr wer mo Ezit ywy rehe wà. Naputar kwaw nezewe haw, i'i uezupe. **18** A'e rupi Tupàn weraha wemiaihu amo ae pe rupi wà. Wahaw ywyxiguhu oho Yryhupiràg kutyr wà, ta'e heta pe ywyxiguhu myteromo har a'e xe. Ezit ywy wi oho mehe weraha takihepuku uezupi wà. Aze mo amo uzàmàtyry'ym wà wà, upuner mo waàmàtyry'ymaw rehe wà. **19** Moizez weraha Zuze ikagwer uezupi. Ta'e kwehe mehe Zuze umume'u kar ukagwer heraha àwàm a'e xe, Izaew ta'yri wanupe a'e xe. Nezewe i'i a'e. — Tupàn pepetywàgatu putar a'e nehe. A'e 'ar mehe nehe, peraha hekagwer xe wi nehe, i'i Zuze wyky'ri wanupe.

20 Na'e uhem oho Xukot wi wà kury. A'e wi uhem ire uzapo uker haw ywyxiguhu huwake Età ywy rehe wà. **21** 'Ar romo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wata wanenataromo ywàkun upu'äm ma'e romo waho àwàm hexak kar pà wanupe. Pyhaw wata wanenataromo tata upu'äm ma'e romo. Nezewe uhypate katu pyhaw. A'e rupi upuner wape ràm hexakaw rehe wà. Nezewe mehe upuner wata haw rehe pyhaw wà. Upuner wata haw rehe 'aromo wà no. **22** A'e ywàkun u'äm ma'e 'ar romo har noho pixik kwaw teko wanenatar wi. A'e tata u'äm ma'e pyhaw har noho pixik kwaw wanenatar wi.

Izaew wahaw Yryhupiràg wà

14 **1** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uez'eg Moizez pe kury.

2 — Eze'eg nezewe Izaew izuapyapyr wanupe nehe ty, i'i izupe. — Pezewyr xe wi Pi-Airo tawhu kutyr peho pà nehe ty wà. Pezapo pepytu'u àwàm henataromo nehe. A'e tawhu Miginow tawhu Yryhupiràg wamyter pe tuz a'e. Pezapo pepytu'u àwàm yryhu huwake nehe, Ma'aw Zepon tawhu huwake nehe.

3 Nezewe mehe Parao uze'eg putar uezupe nezewe nehe. — Izaew izuapyapyr wata e waiko kwe rupi wà. Nukwaw kwaw oho àwàm wà, ta'e ukyze ywyxiguhu rehe wata àwàm wi a'e wà xe, i'i putar uezupe nehe.

4 — Azapo putar hemareko haw Parao ipy'a pupe ihe nehe. A'e rupi oho putar Izaew wanaikweromo nehe, wapyhyk wi pà nehe. Nupyhyk kwaw wà nehe, ta'e azepyk putar hehe ihe nehe xe. Azepyk putar hemiruze'eg zauxiapekwer wanehe ihe nehe no. Nezewe mehe teko Ezit ywy rehe har ukwaw putar hekàgaw a'e wà nehe. Ukwaw putar teko wazar romo hereko haw a'e wà nehe no, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. A'e rupi Izaew izuapyapyr uzapo ma'e Tupàn ze'eg rupi katete a'e wà kury.

5 Amo teko uze'eg oho Ezit ywy rehe har wanuwiawete pe wà. — Izaew izuapyapyr uzàn oho xe wi a'e wà, i'i izupe wà. A'e rupi Parao a'e, hehe we har tuwiawete a'e wà no, uze'egahy uezupeupe wà kury. — Ma'e xiapo zane. Mâràzàwe tuwe ximuhem kar xe wi zane wà, i'i uezupeupe wà. — Ximuhem kar xe wi zane wà. A'e rupi nazapuner kwaw wamuma'erekò kar e haw rehe zanewe zane nehe kury, i'i ahayah uezupeupe wà.

6 A'e rupi umuhyk kar ywyramawa zauxiapekwer wanupe kury. Weraha wemiruze'eg zauxiapekwer paw uezupi wà.

7 Weraha 600 ywyramawa ikatu wera'u ma'e uezupi wà. Weraha inugwer ywyramawa Ezit rehe har paw uezupi wà no, zauxiapekwer tetea'u waneraha pà wà no, wanuwiaw waneraha pà uezupi wà no.

8 Uzapo wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uma'erekò haw Parao Ezit ywy rehe har wanuwiawete ipy'a pupe a'e kury. A'e rupi uzàn oho Izaew izuapyapyr wanaikweromo kury, zauxiapekwer paw waneraha pà

uzeupi kury. Izaew izuapyapry wata waiko ukyze 'ym pà a'e wà. **9** Ezit ywy rehe har weraha ma'e tetea'u oho mehe wà: kawaru Parao heimaw paw wà, zauxiapekwer kawaru kupe pe har paw wà no, zauxiapekwer ywyramawa pupe wata ma'e paw wà no. Paw rupi katete uzàn oho Izaew wanaikweromo wà. Uhem wanuwake wà. Yryhu iwy Pi-Airot tawhu huwake, Ma'aw Zepo tawhu huwake wanekon Izaew a'e ar rehe wà.

10 Uhem Parao Izaew wanuwake wemiruze'eg wanehe we wà kury. Izaew izuapyapry ume'e zauxiapekwer wanehe wà. Wexak a'e Ezit ywy rehe har wà. — Ur waiko zanepyhyk pà a'e wà, i'l izeupeupe wà. A'e rupi ukyze katu wanuwi wà. Uhapukaz Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ize'eg pà wà. **11** Na'e ize'eg Moizez pe wà kury. — Mărâzawé tuwe urererur pe xe ywyxiguhi pe ne. Aipo naheta kwaw tywypaw zanetymaw uhyk ma'e Ezit ywy rehe zanewe, i'l urywahyahy izupe wà. — Iaiw ma'eerezapo urewe Ezit ywy wi urererur mehe, i'l izupe wà. **12** — Urerizar pe xe nehe. Tuwe uruma'erek e Ezit ywy rehe har wanupe nehe, uru'e newe ure. Aze mo urupyta a'e pe wanupe uruma'erek e pà, ikatu wera'u mo urewe. Urumàno putar xe ywyxiguhi rehe ure nehe kury, i'l izupe wà.

13 Nezewe rehe we ize'eg Moizez wemiaihu wanupe. — Pekyze zo nehe. Peiko ikàg ma'e romo nehe. Nezewe mehe pexak putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikàgaw nehe, ta'e pepyro putar a'e nehe xe. Ezit ywy rehe har kutàri har penemixak a'e wà nehe, izeàmim putar a'e wà nehe. Napexak wi pixik kwaw pe wà nehe. **14** Tupàn uzämàtyry'ym putar a'e zauxiapekwer penekuzaromo a'e wà nehe. Pepyta ma'e iapo 'ym pà nehe, i'l Moizez teko wanupe.

15 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg Moizez pe kury. — Mărâzawé tuwe erehapukaz iko ihewe. Emuata wi kar Izaew izuapyapry wamono ne wà nehe kury. **16** Eupir nepokokaw. Epyho nepo yryhu 'aromo. Nezewe mehe 'y uzemuza'ak putar mokoz pehegwer romo nehe. Nezewe mehe

Izaew upuner putar yryhu hahaw paw rehe ywy ikàg ma'e rehe wata pà a'e wà nehe kury. **17** Ama'erekoko putar Ezit ywy rehe har wapy'a pupe ihe nehe. A'e rupi oho putar Izaew wanaikweromo yryhu pupe wà nehe. Aexak kar putar hekàgaw nehe, iaiw ma'e iapo pà Parao pe nehe, hemiruze'eg zauxiapekwer wanupe nehe no, ywyramawa wanupe nehe, hemiruze'eg kawaru kupe pe har wà no. **18** Ezit ywy rehe har waneityk mehe ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo hereko haw wà nehe.

19 Na'e amo Tupàn heko haw pe har ikàg ma'e a'e, zauxiapekwer Izaew izuapyapry wanenataromo wata ma'e a'e, uzewyr wanaikweromo a'e kury. Ywàkun upu'äm ma'e a'e, Izaew wanenataromo har a'e, uzewyr wà wanaikwerupi a'e no. **20** Nezewe mehe ywàkun upyta Ezit ywy rehe har Izaew izuapyapry wamyster pe kury. Pyhaw kury. A'e ywàkun upu'äm ma'e umupihun kar ywak Ezit ywy rehe har wanupe. Uhyape katu Izaew izuapyapry wanupe. A'e rupi pyhaw Ezit ywy rehe har noho kwaw Izaew wakutyr wà.

21 Na'e Moizez upyho opo yryhu 'aromo kury. Pyhaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuhem kar ywytuhu heruwà kwarahy ihmaw wi kury. Ywytuhu umumaw pytun gatu 'y 'yryhu pe har imuniryk pà. Umuzekwa ywy yryhu iwytype har kury. Ikàg kury. Uzemuza'ak 'y mokoz pehegwer romo.

22 A'e rupi Izaew izuapyapry 'y'ahaw ywy ikàg ma'e rehe wata pà wà. Aiha katu 'y wahurehe. Aiha katu 'y wawyze har rehe no. Wata 'y myter rupi ywy ikàg ma'e rehe wà. **23** Ezit ywy rehe har oho wanaikweromo wà. Kawaru Parao heimaw paw wà, zauxiapekwer kawaru ku'az har paw uma'e ywyramawa rehe we wà no, zauxiapekwer kawaru ku'az har paw wà no, wata oho ywy yryhu iwy pe har rehe wanaikweromo wà kury. **24** Izì'itahy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wapyk in a'e ywàkun rehe a'e tata upu'äm ma'e rehe. Um'e zauxiapekwer Ezit ywy rehe har wanehe kury. Umukyeahy kar tetea'u wà kury. **25** Zawaiw katu ywyramawa

iata how ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umupyta kar iapu'a ma'e xe. Na'e Ezit ywy rehe har uze'eg uezueupepe wà kury. — Zàzàn zaha Izaew wanuwi nehe kury ty wà, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zaneàmàtyry'ym iko a'e xe, wapytwà pà a'e xe, i'i uezueupepe wà.

26 Na'e uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury. — Epyho nepo ryhu 'aromo kury. Nezewe mehe 'y uzewyr putar Ezit ywy rehe har wamim pà nehe, ywyramawa wa'aromo nehe no, zauxiapekwer kawaru kupe pe har wa'aromo nehe no, i'i izupe.

27 Upyho Moizez opo ryhu 'aromo kury. Kwarahy ihem etea'l mehe ryhu uzewyr wà kury. Ezit ywy rehe har uezagaw 'y wi uhemaw rehe a'e 'ar mehe wà. Nezewe rehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omomor zauxiapekwer paw 'y pupe wà.

28 Uzewyr 'y wà ywyramawa paw wapyk pà, zauxiapekwer kawaru ku'az har wapyk pà no. Zauxiapekwer Parao hemiruze'eg Izaew wanaikweromo oho ma'e kwer paw umàno ryhu pupe wà kury. Ni amo nuhem kwaw umàno haw wi wà. **29** Izaew a'e wà, wahaw ryhu ywy ikàg ma'e rehe wata pà wà. 'Y aiha katu ma'e wahurehe hin a'e. 'Y aiha katu ma'e wawyze har rehe hin no.

30 A'e 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyro Izaew Ezit ywy rehe har wanuwi a'e wà. Izaew wexak Ezit ywy rehe har umàno ma'e kwer paw ryhu iwyw ywyxig rehe wanuz mehe wà. **31** Wexak Izaew Tupàn ikàgaw a'e wà, ta'e uzuka Ezit ywy rehe har paw a'e wà xe. A'e rupi ukyze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi wà kury. Uzeruzar hehe wà. Uzeruzar hemiruze'eg Moizez rehe wà no.

Moizez uzegar a'e

15 ¹Na'e Moizez a'e, Izaew izuapyapyr a'e wà no, uzegar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ko zegar haw imuzág pà a'e wà kury.

Azegar putar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e pe nehe,
ta'e weityk tuwe wàmàtyry'ymar
a'e wà xe.

Kawaru a'e wà, zauxiapekwer iku'az
har a'e wà no, Tupàn weityk ryhu
pupe a'e wà.

2 Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e wiko heptytwà har
ikàg ma'e romo.
Wiko hepyro har romo.
Hezar romo hekon.

- Amume'u putar ikatu haw nehe.
Heru izar romo hekon.
- Amume'u putar ikàgaw
hezegar pà nehe.
- 3** Puruityk ma'e romo hekon.
Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e her romo a'e.
- 4** Ywiramawa Parao ima'e a'e wà,
zauxiapekwer Parao hemiruze'eg
a'e wà no,
- Tupàn weityk yryhu pupe a'e wà.
Tuwihiaw Parao rehe we har ikatu
wera'u ma'e a'e wà,
uzeapypyk Yryhupiràg
pupe a'e wà.
- 5** 'Y ohoete ma'e upyk a'e wà.
Wezyw 'y pupe ita zàwe wà.
- 6** Nepo awyze har ikàg a'e, Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e.
Teko wexak nekàgaw wà.
Nepo awyze har, Tupàn, uhauhaw
neàmàtyry'ymar wà.
- 7** Nekàgahy haw rupi ereityk
neàmàtyry'ymar ne wà.
Nereik wahy haw nuzuawy kwaw tata,
Wapy neàmàtyry'ymar ka'akyr ài.
- 8** Neptyuhemaw neapygwar
wi uhem ma'e kwer umupu'äm 'y
yryhu pe har.
'Y upu'äm ma'e nuzuawy kwaw
pàrirogaw tâtà ma'e.
'Y yryhu iwype har tâtàahy
neàmàtyry'ymar wanupe.
- 9** Neàmàtyry'ymar uze'eg
nezewe a'e wà.
Zaha putar wanaikweromo nehe.
Xipyhyk putar zane wà nehe.
Xipyhyk putar wama'e paw nehe.
Xipyhyk putar wyzài wama'e
heremimutar nehe.
Apyhyk putar hetakihepuku nehe.
Ximumaw putar zane wà nehe,
i'i uezuepeupe wà.
- 10** Nezewe rehe we erezupy ne.
A'e rupi yryhu upyk
neàmàtyry'ymar a'e wà.

- Wezyw ita ipuhuz katu ma'e xum
her ma'e ài wà, yryhu uhua'u
ma'e pupe wà.
- 11** Ma'enugar tupàn a'ua'u wiko ne ài a'e
wà. Ma'enugar ikatu ne ài wà.
Ma'enugar ikàg ne ài wà. Ma'enugar
uzapo hexak pyr 'ym ne ài wà.
Ma'enugar uzapo purumupytuhegatu
kar haw ne ài wà.
- 12** Ereyho nepo awyze har ne.
A'e rupi ywy omokon
ureraikweromo ur ma'e wà.
- 13** Erezamutar katu neremiaihu ne wà.
A'e rupi ereruze'eg putar neremipyro
kwer ne wà nehe.
Nekàgaw rupi ereraha putar
a'e teko nerekoh haw ikatuahy
ma'e pe ne wà nehe.
- 14** Teko amogwer ywy rehe har
uryryryryz waiko ukyze pà wà.
Piri ywy rehe har ukyze katu wà.
- 15** Enom ywy rehe har wanuhiaw
a'e wà nehe,
ukyze putar tuwe newi a'e wà nehe.
Moaw ywy rehe har upuner
ma'e a'e wà nehe,
uryryryryz putar newi ukyze
pà a'e wà nehe.
Kànàa ywy rehe har paw
uryryryryz waiko wà.
- 16** Ma'e wi wakyze haw u'ar wanehe.
Wexak nepuner haw uhua'u ma'e wà.
Upytu'u uzemumy whole 'ym pà ita ài wà.
Te neremiaihu ukwaw waneko
haw rupi wà.
Neremipyro kwer wahaw waiwy wà.
- 17** Ereraha putar neremiaihu
a'e pe ne wà nehe.
Eremuigo kar putar neremiruze'eg
wytyr nema'e rehe ne wà nehe,
Ta'e erexak a'e wytyr nerekoh
haw romo ne xe.
Ne ae erezapo a'e neràpuzuwu.
- 18** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko
putar tuwihiawete romo tuweharupi
nehe, awyzeharupi nehe,

i'i a'e zegar haw Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e pe iapo pyrer.

Mirià uzegar a'e

19 Izaew izuapyapyr wahaw yryhu ywy ikàg ma'e rehe wata pà wà. Kawaru Parao ima'e a'e wà, ywyrämawa Parao ima'e a'e wà no, zauxiapekwer kawaru kupe pe har a'e wà no, iho wer zepe wanaikweromo yryhu rupi a'e wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e weruzewyr 'y wa'aromo a'e. 'Y upyk a'e wà.

20 Na'e amo kuzà Tupàn ze'eg imume'u har Mirià her ma'e a'e, Áràw heinyr a'e, upyhyk amo maraka opo pe a'e kury. Amogwer kuzà upyhyk maraka'i a'e wà no, upynyk pà izàwegatete a'e wà no. **21** Nezewe uzegar Mirià.

Zazegar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e pe nehe.
Ta'e wiko ywate a'e 'y.
Weityk kawaru a'e wà.
Weityk ikupe pe har a'e wà no.
Yryhu pupe waneityk pà a'e wà.

Yiro ma'e

22 Na'e Moizez weraha Izaew izuapyapyr Yryhupiràg wi a'e wà kury. Wata oho ywyxiguhu Xur her ma'e rehe wà. Umumaw na'iruz 'ar ywyxiguhu rehe wata pà wà. Nuexak kwaw 'y wà. **23** Mara pe uhem mehe nupuner kwaw 'y a'e pe har i'u haw rehe wà, ta'e iroahy a'e xe. A'e rupi Mara i'i teko izupe wà. — Iro, i'i her zaneze'eg rupi. **24** A'e rupi teko uze'egahy Moizez pe wà. — Ma'enugar 'y pupe uru'i putar nehe, i'i izupe wà.

25 Uze'eg Moizez Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe uwahy haw rupi kury. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak kar amo ywyra hákágwer Moizez pe. Weityk Moizez ywyra hákágwer 'y pupe. Hete katu 'y kury. A'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono amo uze'eg wanupe. Úmume'u wemimutar wanupe. Wagaw Tupàn Izaew izuapyapyr a'e pe wà. **26** Uze'eg nezewe wanupe. — Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar romo aiko ihe. Apuraraw kar ma'eahy haw iaiw

ma'e Ezit ywy rehe har wanupe ihe. Aze pezeapyaka katu hez'e'eg rehe nehe, aze pezapo heremimutar nehe, aze penu heremimume'u ràm nehe, napuraraw kar kwaw agwer ma'eahy haw peme ihe nehe. Ta'e pezar romo aiko ihe xe. Ta'e pemukatu har romo aiko ihe xe, i'i Tupàn teko wanupe.

27 Na'e uhem Erim pe a'e wà kury. Heta 12 ytyzuzàmaw a'e pe wà. Heta 70 ma'e'yw inaza 'yw záwenugar a'e pe wà no. Uzapo upytu'u haw uker haw a'e pe 'y huwake wà.

Tupàn omono temi'u teko wanupe

16 **1** Izaew izuapyapyr paw uhem oho Erim wi a'e wà kury. Ezit ywy wi uhem ire umumaw pitài zahy wata pà wà. Umumaw amo 15 'ar wata pà wà. Amo ywyxiguhu Xin her ma'e a'e, Erim tawhu Xinaz ywytyr wamyter pe tuz a'e. Uhem a'e ywyxiguhu pe wà kury. **2** Teko paw uze'eg zemueteahy Moizez pe Áràw pe wà. **3** — Aze mo Tupàn urezuka Ezit ywy rehe urerekomehe we ikatu wera'u mo urewe. A'e pe urerekomehe uruwapyk kawawhu huwake ure. Tynehem kawawhu ma'ero'okwer pupe. Heta tetea'u temi'u urewe. Uhyk urewe. Pe. Urererur pe xe ywyxiguhu rehe peà. Ure paw urumàno putar uremai'u 'ym pà urema'uhez tå ure nehe, i'i wanupe wà.

4 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe kury. — Amu'ar kar putar typy'ak ywak wi peme ihe nehe kury. Tuweharupi teko uhem putar wàpuzrà wi a'e typy'ak a'e 'ar rehe i'u pyràm imono'og pà wà nehe. Nezewe agaw putar teko ihe wà nehe. Aze ru'u weruzar putar hez'e'eg wà nehe. **5** 6 haw 'ar mehe omono'og putar mokoz 'ar rehe i'u pyràm imuhyk pà wà nehe, ta'e 7 haw 'ar mehe nomono'og kwaw wà nehe.

6 A'e rupi Moizez uze'eg Izaew wanupe Áràw rehe we kury. — Kutàri karuk mehe pekwaw putar Tupàn Ezit ywy wi penerur arer romo heko haw nehe. **7** Ku'em mehe pexak putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hereko haw heny katu haw nehe, ta'e wenu peze'eg zemueteahy haw a'e xe. Nuruiko kwaw ikàg ma'e romo. Tupàn Tuweharupi

Wiko Ma'e wiko pezar romo. Napeze'eg zemueteahy kwaw urerehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe peze'eg zemueteahy, i'i Moizez teko wanupe.

8 — Pekwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo heko haw nehe, ma'ero'okwer imur mehe peme karuk etea'i mehe nehe. Pekwaw putar pezar romo heko haw nehe, typy'ak imur mehe peme ku'em mehe nehe. Ta'e wenu uzehe peze'eg zemueteahy awer a'e xe. Ure nuruiko kwaw ikàg ma'e romo. Urerehe peze'eg zemueteahy mehe azeharomoete peze'eg zemueteahy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar rehe, i'i Moizez teko wanupe.

9 Na'e Moizez uze'eg Àràw pe kury. — Eze'eg echo Izaew izuapyapyr wanànàn nehe kury. — Pezur Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo nehe kury, ta'e wenu peze'eg zemueteahy awer a'e xe, ere wanupe nehe, i'i izupe.

10 Uze'eg Àràw oho Izaew wanànàn kury. Ize'eg mehe we teko ume'e ywyxiguhu kutyr wà. Tupàn heny katu haw uzexak kar a'e pe a'e ywàkun inuromo. **11** Uze'eg Tupàn Moizez pe kury.

12 — Aenu Izaew herehe waze'eg zemueteahy awer ihe. A'e rupi eze'eg nezewe wanupe nehe. — Karuk etea'i mehe pe'u putar ma'ero'okwer nehe. Ku'em mehe pe'u putar typy'ak nehe. Penewykàtà putar nehe. Nezewe mehe pekwaw putar Tupàn pezar romo hereko haw nehe, ere wanupe nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe.

13 A'e 'ar mehe we karuk etea'i mehe ur pykahu zàwenugar tetea'u waneko haw pe wà. Upyk waneko haw wà. Ku'em mehe zuwiri upyk waneko haw. **14** Zuwiri ikàg ire amo ma'e pira pekwaw zàwenugar uzexak kar ywyxiguhu rehe. Nuzawy kwaw 'ytâtà ywy rehe har. **15** Izaew izuapyapyr wexak a'e ma'e wà. — Ma'e a'e, i'i uzeupeupe wà, ta'e nukwaw pixik kwaw wà xe. — Typy'ak penemi'u ràm Tupàn hemimur kwer a'e, i'i Moizez wanupe. **16** Nezewe i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iko peme. — Teko pitàitâigatu omono'og putar wemi'u ràm a'e

'ar mehe àràm wà nehe. Peraha mokoz zutahky'a por teko penàpuz me har wanupe pitàitâigatu nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e peme, i'i Moizez teko wanupe.

17 Izaew izuapyapyr weruzar a'e ze'eg a'e wà. Amo omono'og temi'u tetea'u wà. Amo omono'og temi'u pixik wà. **18** A'e re upapar temi'u imono'og pyrer wà, kawaw pupe wà. Temi'u imono'og pyrer uhyk temi'u tetea'u imono'og arer wanupe. Temi'u imono'og pyrer uhyk temi'u pixika'i imono'og arer wanupe no. Uhyk katu teko wanupe pitàitâigatu. Naheta kwaw ikurer. Ni amo na'ima'uhez kwaw wà.

19 Na'e uze'eg wi Moizez teko wanupe. — Pe'u paw kutàri nehe. Pemonokatu zo temi'u pyhewe i'u pyràm romo nehe, i'i wanupe.

20 Amo teko nuweruzar kwaw ize'eg wà. Omonokatu temi'u ikurer pyhaw wà, izi'itahy àràm romo wà. Iku'em mehe heta tetea'u merua'yr a'e temi'u rehe wà. Inem. Ipihe. Wikwahy Moizez ikwaw mehe. **21** Ku'em nànàn teko omono'og wemi'u ràm wà. Te uhyk wanupe. Ikurer upyta ywy rehe. Kwarahy haku mehe typyràn ukàzym pà ywy rehe.

22 6 haw 'ar mehe omono'og mokoz 'ar rehe àràm wà, 4 zutahky'a por teko wanupe pitàitâigatu wà. Wanuwhaw ur Moizez pe a'e ma'e imume'u pà wà. **23** — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo kar nezewe haw a'e, i'i wanupe. — Pyhewe pepytu'u nehe. 'Ar pepytu'u haw pemonokatu ihewe nehe. A'e ar uzawy amogwer 6 'ar a'e. A'e rupi pema'erek zo a'e 'ar rehe nehe. 6 haw 'ar rehe pemihir penemi'u ràm nehe, pemupupur penemi'u ràm nehe. Pemonokatu penemi'u ràm mytu'u 'ar rehe àràm pezeupe nehe, i'i Tupàn iko peme, i'i Moizez wanupe.

24 Weruzar ize'eg wà. Omonokatu temi'u ikurer a'e 'ar rehe wà. Iku'em mehe na'inem kwaw. Naheta kwaw merua'yr hehe.

25 — Pe'u kutàri kury, i'i Moizez teko wanupe. — Ta'e kutàri mytu'u haw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe a'e xe. A'e rupi naheta kwaw temi'u ywy rehe kutàri. **26** 6 'ar

rehe pemono'og temi'u nehe. 7 haw 'ar mehe mytu'u haw 'ar mehe naheta kwaw nehe.

27 Amo teko uhem oho 7 haw 'ar mehe temi'u imono'og pà a'e wà. Nuexak kwaw wà. Naheta kwaw. **28** Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe.

— Emume'u ko heze'eg teko wanupe nehe.

— Mâràn 'ar pemumaw putar heze'eg heremimume'u kwer heruzar 'ym pà nehe.

29 Pema'enukwaw katu ko ma'e rehe nehe. Apumupytu'u kar ihe. Amur mytu'u haw 'ar peme ihe. A'e rupi 6 haw 'ar mehe amono temi'u mokoz 'ar rehe àràm perme. Tuwe teko paw upyta wàpuz me 7 haw 'ar mehe wà nehe. Ni amo nuhem kwaw wà nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe, teko wanupe.

30 A'e rupi teko upytu'u 7 haw 'ar mehe wà.

31 Izaew izuapyapyr a'e wà,-Mana, i'l a'e typy'ak pe a'e wà. — Ma'e romo a'e, i'l her zaneze'eg rupi. Nuzuawy kwaw ma'eà'yzgwer xig ma'e pixika'i ma'e. Nuzuawy kwaw typy'ak härin inuromo iapo pyrer. **32** — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewa a'e, i'i Moizez teko wanupe. — Pemono'og mokoz zutahyky'a por nehe. Pemonokatu nehe. Nezewa mehe pezuapyapyr amo ae kwarahy rehe àràm upuner hexakaw rehe wà nehe. Nezewa mehe wexak putar typy'ak heremimono kwer wà nehe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono 'ág temi'u ureipy wanupe a'e, Ezit ywy wi wanerur mehe a'e, ywyxiguhu rehe wata mehe a'e, i'l putar uzeupepe wà nehe, i'i Tupàn wanupe. **33** A'e

rupi Moizez uze'eg Áràw pe. — Epyhyk amo kawaw nehe. Emynehem mokoz mana zutahyky'a por pupe nehe. Emuapyk a'e kawaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo nehe. Teko omonokatu putar a'e kawaw por uzuapyapyr wanupe nehe. Hexak mehe wazuapyapyr ima'enukwaw putar uzar rehe wà nehe, i'i izupe.

34 Weruzar Áràw Tupàn ze'eg Moizez pe imur pyrer. Omono a'e mana Tupàn Ze'eg Hyru henataromo kury, nezewa imonokatu pà kury. **35** Izaew izuapyapyr umumaw 40 kwarahy mana i'u pà wà. Ywy teko heta haw

pe uhem mehe upytu'u i'u re wà. Kànàà ywy iwyi uhem mehe upytu'u i'u re wà.

36 Tuweharupi teko omono'og pitai kawaw por uzeupe pitaitàigatu wà. Heta mokoz zutahyky'a por a'e kawaw pupe.

Tupàn umuhem kar 'y itahu wi a'e

17 ¹ Izaew izuapyapyr paw uhem oho ywyxiguhu Xin her ma'e wi a'e wà kury. Amo 'ar mehe upytu'u xe wà. Amo ae 'ar mehe upytu'u pe pe wà. Aze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umupytu'u kar amo me wà, upytu'u a'e pe wà. Amo 'ar mehe uzapo uker haw Hepinim pe wà. Naheta kwaw 'y a'e pe wanupe. **2** A'e rupi teko uze'egahy Moizez pe wà. — Emur 'y urewe nehe, ta'e ureiwez ure no xe, i'i izupe wà. — Mâràzàwe tuwe ereze'egahy ihewe. Mâràzàwe tuwe peagaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hereko, i'i Moizez teko wanupe.

3 Iziwez tuwe teko a'e pe wà. A'e rupi uze'egahy wiwi Moizez rehe uhapukaz tà wà. — Mâràzàwe tuwe urererur pe Ezit ywy wi ne. Aipo urezuka putar pe ureiwez kar pà xe. Urera'yur ne wà nehe no, urereimaw àràpuhàrànete ne wà nehe, àràpuhàràn hawitu ma'e ne wà nehe no, aipo erezuka putar paw rupi katete xe ne wà nehe.

4 Uze'eg Moizez Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wahy haw rupi upytywà àwàm henoz tà izupe kury. — Ma'e azapo putar ko teko wamurywete kar pà nehe. Nan kwehe tete ipuruzuka wer putar herehe ita imomor pyr pupe wà nehe, i'i izupe.

5 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. — Eata teko wanenataromo nehe. Eraha amo tuwihaw nerupi ne wà nehe. Kwehe mehe erenupà Niru yrykawhu ywyra nepokokaw pupe ne. Eraha a'e ywyra nepokokaw nepo pe kutàri nehe no.

6 Erehem putar ezuwà amo itahu Orew her ma'e huwake nehe. A'e pe nehem mehe apu'am putar nerenataromo itahu i'aromo Xinaç ywytyr rehe ihe nehe. Enupà a'e itahu nehe. 'Y uehem putar izuwi nehe. Teko upuner putar ipupe ui'u haw rehe wà nehe, i'i Tupàn izupe. A'e rupi Moizez weruzar a'e

ize'eg oho kury, Izaew wanàmuzgwer wanenataromo kury.

7 Omono Moizez mokoz her izupe. — Maxa, i'i izupe. — Merima, i'i izupe no. — Puragaw, i'i Maxa zaneze'eg rupi. — Ze'eg ahyahy haw, i'i Meripa zaneze'eg rupi. Ta'e Izaew izuapyapyr uze'eze'egahy Moizez pe a'e pe wà xe. Ta'e wagaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e pe wà no xe. — Aipo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko zaneinuromo azeharomoete a'e, i'i uezuepeupe wà, uezhezehe upuranu pà wà.

Izaew uzàmàtyry'yym

Amarek izuapyapyr wà

8 Na'e tekò Amarek izuapyapyr her ma'e uzàmàtyry'yym Izaew wà a'e wà kury, Hepinim pe waneko mehe a'e wà kury.

9 Uze'eg Moizez Zuzue pe kury. — Exaexak amo awa ne wà nehe kury. Pyhewe izi'itahy eraha a'e awa Amarek izuapyapyr waàmàtyry'yym pà ne wà nehe. Pyhewe apu'am putar ywytyr apyr ihe nehe, ywyra hepokokaw Tupàn pe imonokatu pyrer ipyhyk pà hepo pe ihe nehe, i'i izupe.

10 A'e rupi Zuzue uzàmàtyry'yym Amarek izuapyapyr oho a'e wà kury, Moizez ze'eg rupi katete a'e wà kury. Moizez a'e, Àràw a'e no, Ur a'e no, uezupir oho ywytyr apyr a'e wà kury. **11** Upir Moizez opo wàkàg 'aromo kury. Hupir mehe Izaew uzuka katu Amarek izuapyapyr wanerekò wà. Opo imuezyw mehe Amarek izuapyapyr uzuka katu Izaew wanerekò wà. **12** Ikene'o mehe Moizez nupuner kwaw opo imuputa kar haw rehe wàkàg 'aromo. A'e rupi hehe we har upyhyk amo ita wà kury. Umuapyk kar Moizez hehe wà. Àràw upyhyk ipo. Ur upyhyk ipo inugwer. Umuputa kar ipo iàkàg 'aromo wà.

Te kwarahy wixe kury. **13** Nezewé mehe Zuzue a'e, zauxiapekwer Izaew izuapyapyr a'e wà no, weityk zauxiapekwer Amarek izuapyapyr a'e wà. (Uzuka zauxiapekwer teteau wà. Umuzàn kar wakurer wà.)

14 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe kury. — Emuapyk ko ma'e uezapo ma'e kwer imume'u haw pape rehe

nehe. Nezewé mehe tekò ima'enukwaw putar hehe wà nehe. — Tupàn umumaw putar tuwe Amarek izuapyapyr a'e wà nehe, ere Zuzue pe nehe.

15 Uzapo Moizez amo ma'ea'yir hapy haw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo a'e pe kury. — Amo zauxiapekwer waàmàtyry'yym mehe zauxiapekwer weraha pàn pehegwer uwihawete her hereko har uezupi wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko a'e pàn pehegwer zàwenugar ihewe a'e, i'i. **16** A'e re uze'eg nezewé. — Peupir katu pàn pehegwer Tupàn her hereko har ywate nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzàmàtyry'yym putar Amarek izuapyapyr tuweharupi wà nehe, i'i Moizez.

Oho Zetoro Moizez hexak pà

18 ¹Zetoro a'e, xaxeto Minia ywy rehe har a'e, wenu Moizez pe Izaew pe Tupàn hemiapo kwer paw imume'u awer a'e. Wenu Tupàn hemiapo kwer Ezit wi Izaew wapyro awer imume'u awer no. Moizez tatyw romo hekon. ²A'e 'ym mehe we Moizez omono kar wemireko Zipora tu heko haw pe. Zetoro umuhem kar katu wazyr imuwa' wàpuz me. Weraha Zipora mokoz Moizez ta'yir uezupi u heko haw pe uzewyr mehe wà. ³Amo ta'yir a'e, Zeroxon her romo a'e. Ta'e — Amo ae ywy rehe har ài aiko ko ywy rehe ihe, i'i Moizez izexak kar mehe. — Amo ae ywy rehe har a'e ywy rehe wiko ma'e, i'i Zeroxon zaneze'eg rupi. ⁴— Eriezer inugwer ta'yir her romo. — Tupàn heru izar wiko heptywà har romo a'e. Hepyro Parao wi a'e, nahezuka kar kwaw izupe a'e, i'i Moizez. A'e rupi omono Eriezer wa'yir her romo. — Tupàn heptywà har, i'i Eriezer zaneze'eg rupi.

⁵Moizez tatyw Zetoro a'e, Moizez hemireko a'e no, ta'yir a'e wà no, ur hexak pà ywyxiguhu rehe heko mehe a'e wà kury. Ta'e upytu'u Moizez ywytyr Tupàn pe imonokatu pyrer huwake a'e xe. (Zetoro heko haw namuite kwaw a'e wi.) ⁶Omono kar Zetoro uze'eg Moizez pe kury. — Ihe ihe, neratyw Zetoro ihe, azur tuwà newe

neremireko rupi mokoz imemyr wanupi ihe kury, i'i izupe. **7** A'e rupi uwàxi Moizez watyw oho kury. Uzemumew upenàràg rehe wapyk pà henataromo imuwe pà. Uzurupyter. — Nekatu ty, nekatu ty, i'i uzeupeupe wà. Wixe tâpuzràn pupe wà. **8** Umume'u Moizez Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo kwer Parao pe arer Ezit ywy rehe arer parer paw watyw pe kury. — Tupàn uzapo a'e ma'e ta'e uzamutar katu teko Izaew izuapyapry a'e wà xe, i'i izupe. Umume'u ma'erahy ipurawar power pe rupi wata mehe arer paw izupe no. — Tupàn urepyro a'e ma'e nànàn a'e, i'i izupe. **9** Hurywete tuwe Zetoro Tupàn hemiapo kwer ikatu ma'e paw henu mehe, ta'e Tupàn upyro Izaew Ezit ywy rehe har wanuwi a'e wà xe. **10** — Ikatuahy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, ta'e pepyro Ezit ywy rehe har wanuwi Parao wi a'e xe, i'i Zetoro izupe. **11** — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikàg wera'u tupàn a'ua'u wanuwi a'e. Akwaw ikàg wera'u haw ihe kury. Ta'e upyro Izaew Ezit ywy rehe har wanuwi a'e wà xe. Ta'e Ezit ywy rehe har werekoahy Izaew a'e mehe a'e wà xe, i'i Zetoro.

12 Na'e Zetoro Moizez tatyw werur amo ma'e hapy paw pyràm Tupàn henataromo kury. Uzuka amo ma'ma'yr henataromo wà no. Àraw a'e, Izaew izuapyapry wanàmuzgwer paw a'e wà no, ur typy'ak i'u pà Moizez tatyw ipyr Tupàn henataromo a'e wà kury.

Wexaexak Moizez upytywà àràm wà

13 Iku'egwer pe wapyk Moizez tuwihawete henaw rehe kury, pureruze'eg ma'e romo wiko pà teko wanupe kury. Teko tetea'u upú'am huwake wà. Izí'itahy wiko a'e pe wà. Kwarahy heixe mehe wiko a'e pe wà no. **14** Tatyw wexak ma'e teko wanupe Moizez hemiapo kwer paw a'e. Hexak mehe uze'eg nezewé izupe. — Mâràzàwé tuweerezapô agwer ma'e neremaihu wanupe. Xo ne zo ereiko pureruze'eg ma'e romo wanupe. Teko tetea'u upyta xe neruwake wà, izí'itahy wà, te kwarahy heixe mehe wà, i'i izupe.

15 Uze'eg Moizez izupe. — Azapo agwer

ma'e ihe, wanemapiro kwer ikatu haw imume'u pà ikatu 'ymaw imume'u pà ihe, ta'e teko ur ihewe Tupàn hemimutar ikwaw pà a'e wà xe. **16** Aze amo ipurumume'u wer amo ikatu 'ym ma'e rehe amo ae rehe, ur xe ihewe. Aenu wanemimume'u. Amupytu'u kar waàmàtyry'ym ire. Amume'u Tupàn ze'eg wanupe. Amume'u Tupàn hemimutar wanupe no, i'i Moizez watyw pe.

17 Uze'eg wi Zetoro wàzywen pe.

— Na'ikattu kwaw nezewé haw iapo haw.

18 Nekene'o wera'u putar nehe. Newe ma'e imume'u har ikene'o putar a'e wà nehe no. A'e ma'e iapo haw a'e nema'erekò haw ipuhuz katu wera'u putar newe nehe. Ne zutyka'i nerepuner kwaw a'e ma'e paw iapo haw rehe nehe. **19** Ezeapyaka katu heze'eg rehe nehe kury. Amume'u katu putar neremapiro rám newe ihe nehe kury. Nezewé mehe Tupàn wiko putar nerehe we a'e nehe.

Ne ereiko teko wanekuzar har romo Tupàn henataromo. Eremume'u wanupe ikatu 'ym ma'e uezapo ma'e kwer ne, Tupàn pe ne. **20** Emume'u Tupàn ze'eg wanupe nehe. Emume'u Tupàn hemimutar wanupe nehe no. Emu'e waneko katu àwàm rehe ne wà nehe. Emu'e Tupàn pe wanemapiro rám rehe ne wà nehe no. **21** Exaexak amo awa ma'e kwaw par ne wà nehe, teko wanehe we har ne wà nehe. Tuwe wiko Tupàn wi ukyze ma'e romo ikatu ma'e romo wà nehe. Tuwe wiko ma'e rehe imunar 'ym ma'e romo hemu'em 'ym ma'e romo wà nehe. Emuigo kar a'e awa teko waneruze'egar romo ne wà nehe. Aze heta 10 teko wà nehe, emuigo kar pitái awa waneruze'egar romo nehe. Aze heta 50 teko wà nehe, emuigo kar amo ae awa a'e 50 teko waneruze'egar romo nehe no.

Aze heta 100 teko wà nehe, emuigo kar amo ae awa a'e 100 teko waneruze'egar romo nehe no. Aze heta 1.000 teko wà nehe, emuigo kar amo ae awa a'e 1.000 teko waneruze'egar romo nehe no. Imono'og pyr nànàn heta putar tuwihaw wà nehe. **22** Emuigo kar a'e awa teko waneruze'egar romo ne wà nehe. Weruze'eg putar wemiruze'eg wanereko tuweharupi wà nehe.

Aze amo zeàmàtyry'ymaw zawaiw katu wera'u wanupe nehe, tuwe werur newe wà nehe. Aze nazawaiw kwaw waneruze'egaw nehe, a'e ae umuàgà'y'm putar wà nehe. Nezewe mehe uphyk putar nema'ereko haw ikurer a'e wà nehe. Nezewe mehe erema'ereko wera'i nehe, nekene'o 'ym pà nehe. **23** Aze Tupàn uzapo kar nezewe haw iko newe, aze erezapo nehe, erepuner nema'ereko haw iapo haw rehe nehe. Nanekene'o kwaw nehe. A'e rupi teko hurywete putar wà nehe. Ta'e amo weruze'egatu a'e wà xe. Ta'e amo umuàgà'y'm wama'e a'e xe, i'i tatyw Moizez pe.

24 Wenu Moizez watyw ze'eg. Uzapo ma'e iz'e'g rupi katete. **25** Wexaexak amo awa ikatu ma'e Izaew izuapyapyr paw wanehe we har wà, pureruze'egar romo wamuigo kar pà wà: amo 1.000 teko waneruze'egar romo wà, amo 100 teko waneruze'egar romo wà no, amo 50 teko waneruze'egar romo wà no, amo 10 teko waneruze'egar romo wà no. **26** A'e awa weruze'eg wemiruze'eg waiko tuweharupi wà. Aze zawaiw katu amo wazeàmàtyry'ymaw imukatu haw, werur Moizez pe wà. Zawaiw 'ym ma'e a'e zutyska'i umuàgà'y'm wà.

27 Na'e — Zazur rihi, i'i Moizez watyw pe hape rupi iho mehe. A'e rupi Zetoro uzewyr oho uiwy pe kury.

Tupàn uzapo uze'egatu haw Xinaz rehe

19 **1-2** Izaew izuapyapyr oho Hepinim wi wà. Na'iruz haw zahy rehe 'ar ipy mehe Ezit ywy wi uehm ire uehm ywyxiguhu Xinaz her ma'e pe wà kury. Upytu'u a'e pe wà, uker haw iapo pà a'e pe wà, ywytyr Xinaz her ma'e izypy pe wà. **3** Na'e Moizez uezupir oho ywytyr rehe Tupàn huwàxi pà kury. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg izupe ywytyr rehe uhapukaz tà. — Eze'eg nezewe Zako izuapyapyr wanupe nehe, Izaew izuapyapyr wanupe nehe, i'i izupe. **4** — Pe ae pexak heremipa kwer Ezit ywy rehe arer. Wyràhu weraha umemyr upepo wamyepe uwewe pà. Nezewegatete apuerur xe Ezit ywy wi ihe, xe heruwake ihe. **5** Aze

peruzar tuwe heze'eg nehe, aze pezapo tuwe heremimutar nehe, peiko putar tuwe heremaihu ikatu ma'e romo nehe, amogwer teko wazàwe 'ym nehe. Aiko ywy paw izar romo ihe. **6** Nezewe rehe we peiko putar herenataromo har romo nehe. Apomonokatu putar teko ikatuahy ma'e romo ihe nehe, ere wanupe nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. — Emume'u ko heze'eg Izaew wanupe nehe, i'i izupe.

7 A'e rupi wezyw Moizez ywytyr wi teko wanupe oho pà kury. Omono'og teko waneruze'egar paw uezake wà. Umume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo putar paw a'e pureruze'eg ma'e wanupe.

8 Teko paw uze'eg izupe pitái 'ar mehe wà. — Uruzapo putar tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiutor paw ure nehe, i'i izupe wà. A'e rupi umume'u Moizez waze'eg awer oho Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe.

9 I'i Tupàn Moizez pe.

— Ahem putar neruwake ywàkun ipihun ma'e pupe ihe nehe. Nezewe mehe teko wenu putar newe heze'eg mehe wà nehe. A'e rupi tuweharupi izeruzar putar nerehe wà nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. Na'e Moizez umume'u teko wanemimume'u kwer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe kury. **10** Uze'eg wi Tupàn Moizez pe kury. — Eze'eg echo teko wanupe kutàri nehe kury. — Kutàri, pyhewe nehe no, tuwe pezemukatu Tupàn imuwtete haw rehe nehe. Pepyhez pema'e nehe no, ere wanupe nehe. **11** Tuwe wazemuàgà'y'maw uhyk putar wanupe pyhegwepa paw rupi nehe. Ta'e a'e 'ar mehe awezyw putar aha ywytyr Xinaz rehe ihe nehe, teko nànàñ hexezak kar pà wanupe ihe nehe. **12** Exak kar waho àwàm wanupe nehe. Exak kar waho 'ym àwàm wanupe nehe no. — Petyryk zo ywytyr huwake nehe, ere wanupe nehe. — Pezeupir zo ywytyr rehe nehe. Pepokok zo ywytyr izypy rehe nehe, ere wanupe nehe. — Aze amo teko opokok ywytyr rehe nehe, tuwe pezuka a'e teko nehe, ere wanupe nehe. **13** Teko uzuka putar a'e teko ita tetea'u pupe iapiapi pà wà nehe. U, uzywà putar u'yw

pupe wà nehe. Tuwe teko nopolok kwaw a'e teko rehe wà nehe. Aze awa opokok a'e ywytyr rehe wà nehe, aze ma'e'a'yr uhyk a'e ywytyr rehe wà nehe, nupuner kwaw wikuwe haw rehe wà nehe. Àrapuhàràn awa i'ak kwer uxi'äm romo iapo pyrer ipy mehe nehe, xo a'e mehe zo teko upuner a'e ywytyr rehe uezepir haw rehe wà nehe, i'i Tupàn.

14 Uwezyw wi Moizez ywytyr wi kury, teko wapyr oho pà kury. Pezemùágà'y'm Tupàn imuweste katu àwàm rehe nehe, i'i teko wanupe. Upuez ukamir wà, upuez wopoz wà. **15** Na'e uez'eg wi Moizez teko wanupe kury. — Pezemùágà'y'm pekatu àwàm iku'egwer pe àràm rehe nehe. Peker zo penemireko wapuhe nehe. Peker zo pemen wapuhe nehe, i'i wanupe.

16 Na'iruz haw 'ar mehe iku'em mehe amo ywàkun uzexak kar ywytyr rehe kury. Wànoànog. Uwerawerawahy a'e no. Teko wenu amo ma'e'ak kwer xi'äm romo iapo pyrer ipyahy mehe wà. Teko a'e pe har paw uryrytryryz wà. **17** Na'e Moizez weraha teko wapytu'u haw wi wà kury, Tupàn huwàxi mà wà kury. Upyta ywytyr izypy huwake upytu'u pà wà. **18** Xinzaz ywytyr paw umuhem kar tâtàxiner a'e, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uwezyw hehe tata inuromo a'e xe. Tâtàxiner uezepir izuwi tatahu wi uhem ma'e kwer ài. Ywytyr paw uryrytryryz. **19** Na'e upyahy wera'u ma'e i'ak kwer xi'äm romo iapo pyrer. Na'e uez'eg Moizez a'e kury. A'e re Tupàn uwazar uez'eg izupe ànoànogaw inuinuromo. **20** Uwezyw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wà ywytyr Xinzaz iapyrus kury. Wenoz Moizez uezepir, — Ezur ywytyr apyr kury, u'e pà izupe. A'e rupi uezepir Moizez. **21** Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. — Ewezyw teko wapyr nehe, wanupe neze'eg pà nehe. — Peho zo ywytyr huwake Tupàn hexak pà nehe ty wà. Aze amo oho wà nehe, a'e mehe umàno putar wà nehe, ere wanupe nehe. **22** — Te xaxeto a'e wà nehe no, tuwe uzemukatu ihewe uzemonokatu pà a'e wà nehe no. Aze nuzemukatu kwaw wà nehe, azuka putar ihe wà nehe, i'i Tupàn Moizez pe.

23 Uze'eg Moizez Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. — Teko nupuner kwaw Xinzaz rehe uezepir haw rehe wà nehe. — Amonokatu 'àg ywytyr ikatuahy ma'e romo ihe. Pemuwete nehe, ere urewe. — Exak kar waho àwàm teko wanupe nehe, ere ihewe. — Tuwe teko noho kwaw neremixak karer ikupe pe wà nehe, ere ihewe, i'i Moizez Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe.

24 I'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e izupe. — Ewezyw nehe. Ezewyr Àràw herur pà nehe. Xaxeto a'e wà, teko a'e wà no, nupuner kwaw ywytyr huwake ur haw rehe heruwake uhem pà wà nehe. Aze ur wà nehe, azuka putar ihe wà nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe.

25 A'e rupi Moizez uwezyw wi teko wanupe kury. Umume'u a'e Tupàn ze'eg awer wanupe.

Tupàn umume'u wemiapo kar Moizez pe a'e

20 ¹ Tupàn uze'eg nezewé a'e, uez'eg imume'u pà Moizez pe a'e.

2 — Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar romo ihe. Apuerur Ezit ywy wi ihe. Peiko uma'ereko e ma'e romo a'e ywy rehe har wanupe. Apupyro wanuwi.

3 Hemuwete katu pe nehe. Pemuwete zo amo tupàn a'u'u herekuzaromo pe wà nehe.

4 Pezapo zo ma'e hagaw paw nehe: ni ywak rehe har hagapaw, ni ywy rehe har hagapaw, ni 'y pe har hagapaw. **5** Peapyk zo penàràg rehe ma'e hagaw paw henataromo nehe, imuwete katu pà nehe. Ta'e ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar romo aiko ihe xe. Naputar kwaw amo tupàn pezar romo ihe wà. Aze amo na'ikatuawahy kwaw herehe wà nehe, azepyk putar wanehe nehe. Azepyk putar wana'yr wanehe nehe. Azepyk putar wanemimino wanehe nehe no. **6** Aze amo heamutar katu wà nehe, aze weruzar hez'eg wà nehe, azamutar katu talyr ihe wà nehe, azamutar katu hemimino ihe wà nehe no. Azamutar katu putar izuapyapyr te 1.000 haw ihe wà nehe no.

7 Pez'eg zemueteahy zo herer imume'u mehe nehe, ta'e aiko Tupàn Tuweharupi

Wiko Ma'e pezar romo ihe xe. Aze amo numuwete kwaw herer wà nehe, azepyk putar wanehe nehe.

8 Pema'enukwaw katu mytu'u haw 'ar rehe nehe. Pemonokatu ihewe nehe. **9** Pemumaw 6 'ar pema'erekò pà nehe, pema'erekò haw iapo pà nehe. **10** 7 haw 'ar pemonokatu ihewe mytu'u haw 'ar romo nehe, ta'e aiko Tupàn pezar romo ihe xe. A'e 'ar mehe pema'erekò zo nehe. Ni pe, ni pena'yr wà, ni penazyr wà, ni peme uma'erekò e ma'e awa wà, ni peme uma'erekò e ma'e kuzà wà, ni peneimaw wà, ni amo ae ywy rehe har peinuromo wiko ma'e wà. Pemuma'erekò kar zo a'e 'ar mehe pe wà nehe. **11** Ta'e amumaw 6 'ar ma'e paw iapo pà ihe xe: ywak, ywy, yryhu, ywak rehe har paw wà, ywy rehe har paw wà, yryhu rehe har paw wà. 7 haw 'ar mehe apytu'u waapo re. A'e rupi amonokatu mytu'u haw 'ar. Amonokatu hezeupe no. Amupytu'u kar teko a'e 'ar mehe ihe wà.

12 Pemuwete penu pehy wanehe we pe wà nehe. Nezewe mehe ipukua'u putar peneko àwàm ywy peme heremimur e ràm rehe nehe.

13 Pepuruzuka zo nehe.

14 Peker zo penemireko 'ym wapuhe nehe, peker zo pemen 'ym wapuhe nehe.

15 Pemunar zo ma'e rehe nehe.

16 Penemu'em zo amo pe penapi har hemiapo kwer rehe nehe.

17 Penewyrowyroahy zo penapi har hàpuz rehe nehe. Peputar zo penapi har hemireko nehe. Peputar zo hemiruze'eg uma'erekò e ma'e awa nehe. Peputar zo hemiruze'eg uma'erekò ma'e kuzà nehe. Peputar zo heimaw tapi'ak nehe. Peputar zo heimaw zumen nehe. Peputar zo wyzài ima'e nehe. Upaw Tupàn ze'eg teko wanupe imume'u pyrer xe kury.

Teko ukyze katu wà

18 Teko wenu ywytyruhu iànoànog mehe. Wexak iweraweraw mehe wà. Wenu ma'e'ak kwer xi'äm romo iapo pyrer ipy mehe wà. Wexak tâtäxiner ywytyr ipyk mehe wà. A'e rupi uryryryryz ukyzeahy pà wà. A'e rupi upyta pepa'i muiteal'i izuwi wà. **19** Uze'eg

Moizez pe wà. — Aze eze'eg urewe nehe, uruzeapyaka katu putar neze'eg rehe nehe. Aze Tupàn uze'eg urewe nehe, urumåno putar nehe, i'i izupe wà.

20 Uze'eg Moizez teko wanupe. — Pekyze zo nehe. Tupàn ur penagaw pà a'e. Nezewe mehe hehe pekyze how upyta putar pepy'a pe nehe. Nezewe mehe napezapò kwaw ikatu 'ym ma'e nehe. Napezapò kwaw hemimutar 'ym nehe, i'i wanupe.

21 Upyta teko muite ywytyr wi wà. Xo Moizez zo utyryk oho wanuwi ywytyr kutyr, ywàkun ipihunahy ma'e Tupàn heko haw huwake uhem pà.

Ze'egatu haw ma'e'yr izuka haw rehe

22 Na'e uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury. — Emume'u ko heze'eg Izaew wanupe nehe. — Aze'eg peme ywak wi ihe. Pexak heze'eg mehe. **23** Pezapo zo tupàn a'ua'u pe wà nehe. Pemuwete zo herekuzaromo pe wà nehe. Pemuapu'a zo parat tupàn a'ua'u iapo pà nehe. Pemuapu'a zo or tupàn a'ua'u iapo pà nehe. **24** Pema'ema'e ywy ma'e'yr hapy haw iapo pà herenataromo nehe. Pezuka ma'e'yr hehe wanapy pà pe wà nehe: àràpùhàràñ hawitu ma'e wà, tapi'ak wà. Pezuka a'e ma'e'yr herenataromo pe wà nehe. Nezewe mehe nazepyk kwaw penehe nehe. Amuawate katu kar putar herer peme ywy nàñàñ ihe nehe. Aze pemuaquate katu herer nehe, wyzài taw pe wyzài ywy rehe nehe, azur putar pepyr nehe. Amume'u putar heze'egatu peme nehe. **25** Aze pema'ema'e ita ma'e'yr hapy haw romo iapo pà herenataromo nehe, pemugamugaz zo ita imoxorokaw pupe nehe. Ta'e aze pemugamugaz a'e ita nehe, pemuiw putar nehe. Na'ikatu kwaw a'e ita ihewe nezewe mehe nehe. **26** Pezapo zo myromyrogaw ma'e'yr hapy haw ipehegwer rehe. Nezewe mehe teko nuexak kwaw temyhar 'ym ma'e romo peneko haw a'e wà nehe.

Ze'egatu haw uma'erekò e ma'e wanehe

21 ¹ — Emume'u ko heze'eg teko wanupe nehe kury, i'i Tupàn Moizez pe kury.

2 Aze ereme'eg kar amo uma'erekō e ma'e nehe, aze Emerew romo hekon a'e nehe, umumaw putar 6 kwarahy newe uma'erekō pà a'e nehe. 7 haw kwarahy mehe emuhem kar newe ima'erekō e haw wi nehe. Erepuy'u putar izar romo nerekō re nehe. Uzar romo wiko putar a'e nehe. Enoz zo temetarer izupe hekuzaromo nehe. **3** Aze wiko hemireko 'ym ma'e romo newe ur mehe nehe, a'e zutykā'i oho putar newi imuhem kar mehe nehe. Aze wiko hemireko ma'e romo ur mehe nehe, weraha putar wemireko newi oho mehe nehe. **4** Aze izar omono amo kuzà izupe hemireko romo nehe, aze hemireko omono ta'yr izupe nehe, aze omono tazyr izupe nehe, a'e kuzà a'e nehe, imemyr a'e wà nehe no, wiko putar izar pe uma'erekō e ma'e romo a'e wà nehe. Xo imen zo uhem putar uzar wi nehe. **5**— Azamutar hezar ihe, azamutar katu heremireko ihe no, azamutar katu hera'yr herazyr wanehe we ihe wà no. Nahehem wer kwaw hezar wi nehe, aze i'i a'e awa nehe, **6** a'e mehe izar weraha putar támuzgwer wanenataromo nehe. A'e pe izar weraha a'e awa Tupàn imuwete haw pe nehe. Umunyryk putar inami uken rehe nehe, u, izypy ikokaw rehe nehe. Ukutuk putar inami takihe pixik pupe nehe. A'e re a'e awa wiko putar uzar pe uma'erekō e ma'e romo awyzeharupi nehe. Xo umàno re zo upytu'u putar nehe.

7 Aze amo awa ume'eg wazyr amo pe uma'erekō e ma'e romo a'e nehe, tazyr nuhem kwaw uzar wi awa ài a'e nehe. **8** Aze na'ikatu kwaw uzar pe nehe, izar ume'eg wi putar tu pe nehe. Izar nupuner kwaw ime'egaw rehe amo ae ywy rehe har pe nehe, ta'e nuwereko katu kwaw a'e kuzà a'e xe. Ikatu 'ym ma'e romo wiko a'e kuzà pe a'e. **9** Aze ume'eg kar a'e kuzà wa'yr pe hemireko romo nehe, tuwe wereko katu wazyr zàwegatete nehe. **10** Aze upyhyk amo ae kuzà wemireko romo nehe, tuwe omono wiwi temi'u wemireko ipy pe izypy mehe arer zàwe nehe. Tuwe omono wiwi ima'e izupe izypy mehe arer zàwe nehe no. Nupytu'u kwaw hemireko romo wiko re. **11** Aze nomono kwaw a'e na'iruz ma'e

wemireko ipy pe nehe, tuwe umuhem kar uzewi nehe. Tuwe nuenoz kwaw temetarer izupe nehe, ima'erekō e haw wi ihmaw hekuzaromo nehe.

Ze'egaw ikwahy haw rehe

12 Aze amo umugaz amo nehe, aze a'e re imugaz pyrer umàno nehe, tuwe pezuka izuka arer nehe. **13** Nezeweh rewe we aze amo uzuka amo nehe, aze na'ipuruzuka wer kwaw hehe nehe, izuka arer upuner ma'e a'yr hapy haw pe uzànav rewe nehe. Ihe Tupàn ihe, amume'u putar iho àwàm ihe nehe. Wiko putar izuka 'ym pyràm romo a'e pe nehe. **14** Aze amo wilwahy amo pe nehe, aze ipuruzuka wer amo rewe nehe, aze a'e re uzuka tuwe nehe, aze uzàn ma'e a'yr hapy haw pe uzepyro pà nehe, nezeweh rewe we peraha izuka arer ma'e a'yr hapy haw wi nehe, pezuka nehe.

15 Aze amo upetek u nehe, aze upetek uhy nehe, pezuka a'e teko nehe.

16 Aze amo upyhyk amo ae teko nehe, aze a'e re ume'eg a'e teko amo pe uma'erekō e ma'e romo nehe, pepyhyk ipyhyk arer nehe, pezuka nehe.

17 Aze amo uze'egaiw u rehe uhy rewe nehe, pezuka uze'egaiw ma'e kwer nehe.

18 Aze teko uzàmàtyry'ym wà nehe, aze amo uzapi amo ita pupé nehe, aze ukwar opo pupé nehe, aze a'e re iapi pyrer numàno kwaw nehe, aze umumaw måràn 'ar uker haw wi uhem 'ym pà nehe, **19** aze a'e re uhem uker haw wi nehe, wata pà ywyra opokokaw heraha pà nehe, pezuka zo iapi arer hehe ukwar ma'e kwer nehe. Iapi pyrer umumaw måràn 'ar uma'erekō 'ym pà. A'e rupi iapi arer omono putar temetarer izupe nehe, ipytu'u haw imekuzar pà nehe. Upytwà putar wemiapi kwer nehe, te ikatu wi putar nehe.

20-21 Aze amo awa unupànupà uzeupe uma'erekō e ma'e a'e nehe, aze a'e uma'erekō e ma'e umàno a'e re nehe, pezepyk izar rehe nehe. Aze numàno kwaw a'e 'ar mehe nehe, aze xo amo 'ar pawire zo umàno nehe, pezepyk zo izar rehe nehe, ta'e uma'erekō e ma'e imàno haw nuzaway kwaw zepykaw izar

pe xe. Pezapo nezewegatete haw uma'erekō e ma'e kuzà wanupe nehe no.

22 Aze awa uzeàmàtyry'ym waiko wà nehe, aze a'e mehe ukwar amo kuzà ipuru'a ma'e rehe wà nehe, aze imemyr uzexak kar u'ar 'ym mehe we umàno pà a'e nehe, aze kuzà na'ima'eahy kwaw nehe, imen wenoz putar temetarer hehe ukwar ma'e kwer pe nehe. Tàmuzgwer umume'u putar hekuzar wanupe nehe. Hehe ukwar ma'e kwer omono putar temetarer izupe wà nehe. **23** Aze a'e kuzà ima'eahy tuwe a'e zeàmàtyry'ymaw wi nehe, — Umàno putar ru'u aipo, aze amo hehe uzekaiw ma'e i'i izupe nehe, pezepyk hehe ikwar ma'e kwer wanehe nezewe nehe: aze umàno nehe, pezuka izuka arer pe wà nehe. **24** Aze umuaiw heha nehe, pemuaiw ukwar ma'e kwer heha nehe. Aze umuaiw hàz nehe, pemuaiw ukwar ma'e kwer hàz nehe. Aze umuaiw ipo nehe, pemuaiw ukwar ma'e kwer ipo nehe. Aze umuaiw ipy nehe, pemuaiw ukwar ma'e kwer ipy nehe. **25** Aze wapy nehe, peapy hapy arer pe nehe. Aze ukixi nehe, pekixi ikixi arer nehe. Aze umugaz nehe, pemugaz imugaz tarer nehe.

26-27 Aze amo izar umuaiw uma'erekō e ma'e heha nehe, u awa nehe, u kuzà nehe, tuwe izar umuhem kar a'e uma'erekō e ma'e nehe, heha hekuzaromo nehe. Aze amo uhaw uzeupe uma'erekō e ma'e awa hàz izuwi nehe, aze uhaw kar kuzà hàz izuwi nehe, tuwe umuhem kar a'e uzeupe uma'erekō e ma'e nehe, hàz hekuzaromo nehe.

Teko ima'eahy e haw

28 Aze amo tapi'ak ukutuk amo awa u'ak pupe nehe, aze ukutuk amo kuzà u'ak pupe nehe, aze a'e ikutuk pyrer umàno nehe, pezuka a'e tapi'ak iapiapi pà ita tetea'u pupe nehe. Ni amo nu'u kwaw ho'o kwer wà nehe. Pezepyk zo tapi'ak izar rehe nehe. **29** Nezewe rehe we aze tapi'ak wiko purukutuk ma'e romo nehe, aze izar ukwaw heko haw nehe, aze a'e re numunehew kwaw nehe, aze a'e tapi'ak uzuka amo awa nehe, u uzuka amo kuzà nehe, pezuka tapi'ak iapiapi pà ita tetea'u pupe nehe.

Pezuka izar nehe no. **30** Aze peputar nehe, izar upuner weko haw imekuzar haw rehe nehe. Pemume'u hekuzar izupe nehe. Umur putar nehe. **31** Aze tapi'ak uzuka kwarer nehe, aze uzuka kuzàtai nehe, pezapo ma'e izar pe ko ze'eg rupi katete nehe. **32** Aze tapi'ak ukutuk awa uma'erekō e ma'e u'ak pupe nehe, aze ukutuk kuzà uma'erekō e ma'e u'ak pupe nehe, a'e uma'erekō e ma'e izar upyhyk putar amo parat nehe. Heta putar 340 kàràm a'lè parat ipuhuz taw nehe. Pezuka tapi'ak iapiapi pà ita tetea'u pupe nehe no.

33 Aze amo wenuhem ytyzuzàmaw iwàpptymaw izuwi nehe, aze ru'u uzapo amo ytyzuzàmaw nehe, aze a'e re nomono kwaw iwàpptymaw i'aromo nehe, aze a'e re amo tapi'ak aze ru'u amo zumen u'ar ipupe nehe, **34** a'e mehe ytyzuzàmaw izar omono putar a'e ma'ea'yir hekuzar a'e ma'ea'yir izar pe nehe. A'e re wiko a'e ma'ea'yir umàno ma'e kwer izar romo nehe. **35** Aze amo awa heimaw tapi'ak ukutuk amo ae awa heimaw tapi'ak u'ak pupe nehe, aze ikutuk pyrer umàno nehe, peme'eg tapi'ak wikuwe ma'e nehe. Pemu'a'za'ak hekuzarer mokoz pehegwer romo nehe. Pemono pitài pehegwer a'e mokoz awa wanupe pitàitâigatu nehe. Pemu'a'za'ak tapi'ak umàno ma'e kwer ho'o kwer mokoz pehegwer romo nehe no, pitài pehegwer a'e mokoz awa wanupe imono pà pitàitâigatu nehe no. **36** — Tapi'ak purukutuk ma'e a'e, ma'e kutuk ma'e a'e, aze teko i'i a'e tapi'ak wikuwe ma'e pe wà nehe, aze izar numunehew kwaw pàrirogaw pupe nehe, a'e mehe omono putar amo tapi'ak wikuwe ma'e inugwer awa pe nehe. A'e mehe tapi'ak ma'e kutuk ma'e izar wiko putar a'e tapi'ak umàno ma'e kwer izar romo nehe.

Teko wama'e imuaiw haw rehe ze'egaw xe a'e kury

22 **1** Aze amo awa imunar amo heimaw tapi'ak rehe nehe, aze a'e re uzuka nehe, u, aze ume'eg amo pe nehe, a'e mehe umekuzar putar a'e tapi'ak amo 5 tapi'ak imono pà izarer pe nehe. Aze amo awa imunar amo heimaw àràpuhàràñ rehe nehe,

aze a'e re uzuka nehe, u, aze ume'eg amo pe nehe, a'e mehe umekuzar putar a'e àràpuhàràn hawitu ma'e amo 4 àràpuhàràn hawitu ma'e wamono pà izarer pe nehe.

2-4 Imunar ma'e umekuzar putar wemipyhyk kwer wà nehe. Aze naheta kwaw ma'e izupe nehe, aze nahemetarer kwaw nehe, pem'eeg a'e teko amo ae teko wanupe uma'erekò e ma'e romo nehe. Aze amo imunar amo ma'e'a'yr rehe nehe, aze pepyhyk a'e imunar ma'e a'e ma'e'a'yr hereko mehe nehe, imunar ma'e umekuzar putar wemipyhyk kwer mokoz haw nehe. Aze upyhyk pitài tapi'ak nehe, omono putar mokoz tapi'ak hekuzaromo wà nehe. Aze upyhyk pitài zumen nehe, omono putar mokoz zumen hekuzaromo wà nehe. Aze upyhyk pitài àràpuhàràn nehe, omono putar mokoz àràpuhàràn hekuzaromo wà nehe. Aze amo teko wixe amo hàpuz me pyhaw amo ma'e rehe imunar pà nehe, aze amogwer teko upyhyk a'e pe wà nehe, pezepyk zo izuka arer wanehe nehe. Nuiko kwaw puruzuka ma'e romo herenataromo nehe. Aze uzuka 'aromo wà nehe, pezepyk wanehe nehe, ta'e wiko puruzuka ma'e romo herenataromo a'e nehe xe.

5 Aze amo awa weraha weimaw amo ko pe wà nehe, u, amo uwà tyw pe wà nehe, wamumai'u kar pà a'e pe wà nehe, aze omono kar weimaw amo ae awa iko rehe hemipo'o kwer i'u kar pà izupe wà nehe, a'e awa umekuzar putar weimaw wanemi'u kwer nehe, ko izar pe nehe. Upyhyk putar hezuz ma'e ikatu wera'u ma'e oko pe har nehe, u, upyhyk putar uwà ikatu wera'u ma'e wemitygwer parer imono pà inugwer pe nehe.

6 Aze amo umunyk tata amo me nehe, aze tata uhàuhàz xu reha nehe, aze a'e re uhàuhàz arozràn imono'og pyrer reha nehe, u, aze arozràn ko pe hezuz ma'e ukaz nehe, a'e mehe tata imunyk arer umekuzar putar wemimuiaw kwer ko izar pe nehe.

7 Aze amo awa omono amo ma'e wapi har pe imonokatu kar pà izupe nehe, u, aze omono wemetaryer izupe imonokatu kar pà izupe nehe, Aze a'e re amo ae imunar a'e

ma'e reha hapi har hàpuz wi nehe, a'e mehe imunar ma'e umekuzar putar mokoz haw nehe. **8** Aze napephyk kwaw imunar ma'e nehe, a'e mehe peraha a'e tâpuz izar Tupàn imuwe haw pe nehe. — Aipo ne a'e ma'e reha imunar ma'e romo ereiko ne, i'i putar tâmuzgwer izupe wà nehe. — Hemuzekaiw kar hehe. Nezewe reha we nahemunar kwaw hehe, i'i putar tâmuzgwer wanupe uze'eg imume'eahy pà nehe.

9 Wyzài tapi'ak reha, wyzài zumen reha, wyzài àràpuhàràn hawitu ma'e reha, wyzài kamir reha, wyzài ma'e uezàmim ma'e kwer reha nehe, aze amo uze'eg nezewe nehe, — Hema'e a'e, aze i'i izupe nehe, aze hereko har a'e nehe no, — Hema'e, aze i'i a'e ma'e pe a'e nehe no, a'e mokoz oho putar tâmuzgwer wanenataromo a'e wà nehe. — Ereiko imunar ma'e romo ne, aze i'i Tupàn amo pe nehe, a'e teko umekuzar putar wemipyhyk kwer mokoz haw nehe.

10 Aze amo awa omono weimaw wapi har pe nehe: zumen, tapi'ak, àràpuhàràn hawitu ma'e, wyzài ma'e'a'yr, imonokatu kar pà izupe nehe, aze a'e re a'e ma'e'a'yr umàno nehe, u, aze ipàri nehe, u, aze amo imunar hehe ka'apí'i pe heko mehe hexak 'ym pà nehe, **11** a'e mehe uzekaiw ma'e umumé'u putar katu 'ym ma'e romo weko 'ymaw izar pe nehe. — Napokok kwaw nereimaw reha ihe, i'ahy putar tuwe izar pe Tupàn henataromo nehe. — He'e, i'i putar izar nehe. Nuenoz kwaw hekuzar hehe uzekaiw ma'e pe nehe. **12** Aze amo imunar tuwe a'e ma'e'a'yr reha tâpuz huwake nehe, a'e uzekaiw ma'e wi nehe, a'e mehe uzekaiw ma'e omono putar hekuzar heimaw izar pe nehe. **13** Aze amo miar hehaite ma'e uzuka heimaw nehe, ipei'â'ig pà nehe, hehe uzekaiw ma'e werur putar ipegegwer izar pe hexak kar pà nehe. A'e mehe numekuzar kwaw nehe.

14 Aze amo awa i'i nezewe wapi har pe nehe, — Tuwe nereimaw umumaw amo 'ar hereko haw pe wiko pà nehe, aze i'i izupe nehe, aze a'e re uezapo amo hahy haw heimaw pe nehe, u, aze umàno nehe, aze izar nuiko kwaw a'e pe a'e ma'e izeapo mehe nehe, a'e mehe hehe uzekaiw ma'e umekuzar

putar izar pe nehe. **15** Aze izar wiko a'e ma'ea'yr huwake a'e ma'e izeapo mehe nehe, a'e mehe uzekaiw ma'e numekuzar kwaw nehe. Aze a'e ma'ea'yr uma'erekamo pe temetarer rupi nehe, a'e temetarer umekuzar putar a'e iaiw ma'e uezapo ma'e kwer nehe.

Ikatuahy haw 'ym reh ze'egaw

16 Aze amo awa uze'eg amo kuzà imen 'ym ma'e pe nehe, aze a'e kuzà wiko awa pe imume'u pyr 'ym romo nehe, aze wiko kuzà awa puhe oho pixik 'ym ma'e romo nehe, — Eker ezuwà hepuhe nehe, aze i'i izupe nehe, aze a'e re uker uzepuheduhe wà nehe, a'e mehe a'e awa omono putar temireko hekuzar tu pe nehe. A'e kuzà wiko putar hemireko romo nehe. **17** Aze tu na'iporomono wer kwaw wazyr rehe izupe hemireko romo nehe, nezewe rehe we a'e awa omono putar hekuzar tu pe nehe. Kuzà awa puhe oho pixik 'ym ma'e kwer hekuzar omono putar tu pe nehe.

18 Pezuka wyzài kuzà paze ma'e ikatu 'ym ma'e nehe. — Tuwe wikuwe nehe, peze zo nehe.

19 Aze amo awa uezupir amo ma'ea'yr rehe wemireko ài nehe, pezuka a'e awa nehe. Aze amo kuzà umuzeupir kar amo ma'ea'yr uzehe nehe, umen ài nehe, pezuka a'e kuzà nehe.

20 Aze amo teko uzuka amo ma'ea'yr amo tupàn a'u'a'u imuwete katu pà nehe, pezuka a'e teko nehe.

21 Aze heta amo ae ywy rehe har pepyr nehe, pezapo zo ikatu 'ym ma'e izupe nehe. Pepurawar kar zo ma'erahy izupe nehe. Ta'e pe no xe, peiko amo ae ywy rehe har romo Ezit ywy rehe peneko mehe pe no xe. Zawaiw katu a'e ywy rehe peneko awer. **22** Pezapo zo ikatu 'ym ma'e kuzà imen umàno ma'e kwer pe nehe. Pezapo zo ikatu 'ym ma'e kwarer tu 'ym ma'e ihy 'ym ma'e pe nehe, kuzatài tu 'ym ma'e ihy 'ym ma'e pe nehe. **23** Aze pepurawar kar ma'erahy agwer teko wanupe nehe, aze a'e teko uze'eg ihewe wà nehe, ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe nehe, ainu putar waze'eg mehe ihe nehe. Apptywà putar ihe wà nehe. **24** Aikwahy putar ihe nehe. Apuzuka

putar takihepuku pupe nehe. Penemireko wiko putar kuzà imen umàno ma'e kwer romo wà nehe. Pena'yr penazyr wiko putar tu 'ym ma'e romo wà nehe no.

25 Aze pemono temetarer amo heremaihu penehe we har hemetarer 'ym ma'e pe nehe, — Amo 'ar mehe emuzewyr ihewe nehe, aze peze izupe nehe, peiko zo hemetarer mono'ogar ài nehe. Penoz zo penemetarer imemyr izupe nehe. **26** Aze nerapi har wenoz temetarer newe nehe, aze umur ukamirpuku hekuzaromo nehe, aze nupuner kwaw a'e hekuzar imuzewyr kar haw rehe newe a'e 'ar mehe nehe, emuzewyr ikamirpuku izupe kwarahy heixe mehe nehe. **27** Ta'e xo a'e ikamirpuku zo heta izupe a'e xe. Ma'e uzapo putar pyhaw uker mehe nehe, uwixàgahy mehe nehe, aze nuwereko kwaw ukamirpuku nehe. Ihapukaz mehe ainu putar ize'eg nehe, ta'e purupuhareko katu ma'e romo aiko ihe xe.

28 Pemono zo iaiw paw tuwihaw wanehe nehe. Pemono zo ze'egaiw penemaihu wanuwhiwah wanehe nehe.

29 Perur penemi'u iphehegwer imonokatu pyrer nehe, i'ar mehe nehe: arozràñ, win, uri kawer. Pemur pena'yr ipy ihewe imonokatu pyràm pe wà nehe. **30** Nezewegatete pemur peneimaw tapi'ak imemyr awa ipy ihewe wà nehe, pemur peneimaw àràpuhàràn imemyr awa ipy ihewe wà nehe no. Tuwe umumaw 7 'ar uhy rehe we upyta pà wà. 8 haw 'ar mehe pemur ihewe nehe.

31 Peiko teko ikatu 'ymaw wi uzemonokatu ma'e romo herenataromo nehe. A'e rupi aze miar hehaite ma'e upel'ài'ág amo ma'ea'yr wà nehe, pe'u zo ho'o kwer nehe. Peityk imono zawar wanupe nehe.

Ikatu haw azeharomoete har

23 ¹Neremu'em zo nerapihar heko haw rehe nehe. Neremu'em zo ma'e rehe tàmuzgwer wanenataromo awa iaiw ma'e ipytywà pà nehe. **2**Aze teko tetea'u uzapo ikatu 'ym ma'e waiko wà nehe, ezapo zo a'e ma'e nehe, wazàwe nehe. Aze tàmuzgwer nerenzoz uzenataromo wà nehe, ma'e uezapo ma'e kwer imume'u kar pà

newe wà nehe, neremu'em zo teko iaiw ma'e wazàwe nehe. **3** Aze tàmuzgwer upuranu nerehe wà nehe, neremu'em zo ni hemetarer 'ym ma'e ipytywà pà nehe.

4 Aze erexak neàmàtyry'ymar heimaw tapi'ak nehe, u, zumen nehe, aze wata e uzar wi nehe, emuzewyr kar izar pe nehe. Aze ru'u amo 'ar mehe erexak putar heimaw zumen nehe. **5** Aze ru'u heimaw zumen u'ar putar nehe, ta'e ma'e ikupe pe har ipuhuz katu wera'u izupe a'e nehe xe. Eho zo a'e wi ipytywà 'ym pà nehe. Epytywà izar weimaw imupu'äm kar mehe nehe.

6 Aze hemetarer 'ym ma'e oho tàmuzgwer wanenataromo nehe, tuwe nuwerekoahy kwaw wà nehe. **7** Aze amo hemu'em tàmuzgwer wanenataromo nehe, — Azeharomoete, ere zo hehe nehe. — Hemu'em iko a'e, ere tàmuzgwer wanupe nehe. Pezuka zo teko ikatu 'ym ma'e iapo 'ymar nehe. Pezuka zo teko ma'e rehe imunar 'ym ma'e nehe. Aze amo uzuka amo ikatu 'ym ma'e iapo 'ymar nehe, azepyk putar izuka arer rehe ihe nehe. — Ikatu ma'e romo ereiko, na'e pixik kwaw izupe nehe. **8** Ne pureruze'eg ma'e ne, aze amo uze'eg nezewe newe nehe, — Amono putar temetarer newe nehe, aze neremu'em heptyywà pà tàmuzgwer wanenataromo nehe, aze i'i newe nehe, epyhyk zo hemetarer nehe. Ta'e agwer temetarer umuigo kar teko hehàpyhà 'ym ma'e zàwenugar romo wà xe. Hehàpyhà 'ym ma'e nuexak kwaw ma'e wà. Nezewegatete a'e teko nukwaw kwaw ikatu ma'e iapo haw. Nezewe mehe ni amo nukwaw kwaw ze'eg azeharomoete har wà nehe. Nezewe meheerezapo mo ikatu 'ym ma'e teko ikatu ma'e wanupe.

9 Pezapo zo ikatu 'ym ma'e amo ae ywy rehe har pepyr wiko ma'e pe wà nehe. Ta'e pekwaw waneko haw pe no xe. Ta'e peiko amo ae ywy rehe har romo Ezit ywy rehe peneko mehe kwehe mehe pe no xe.

7 kwarahy 7 'ar

10 Pemumaw 6 kwarahy ma'e itym pà peko pe nehe, ma'e ipo'o pà peko pe nehe. **11** 7 haw

kwarahy mehe pezutym zo ma'e a'e ywy rehe nehe. Tuwe a'e ywy tuz a'e ae nehe. Tuwe upytu'u nehe. Nezewe mehe hemetarer 'ym ma'e pepyr har upuner wemi'u ràm ipo'o how rehe a'e ko pe wà nehe. Aze heta we ikurer nehe, miar upuner i'u haw rehe wà nehe no. Pezapo nezewe haw penemitygwer uwà tyw pe nehe, uri tyw pe nehe no.

12 Pemumaw 6 'ar pema'erekò pà nehe. **7** haw 'ar mehe pema'erekò zo nehe. Nezewe mehe peneimaw tapi'ak a'e nehe, peneimaw zumen a'e nehe no, upuner upytu'u haw rehe a'e wà nehe no. Uma'erekò e ma'e neràpuz me uzexak kar ma'e kwer a'e nehe, amo ae ywy rehe har nepyr wiko ma'e a'e nehe no, upuner ukàgaw imuzewyr kar pà a'e wà nehe no.

13 Pezapo ma'e heremimume'u kwer paw rupi katete nehe. Pemuwete zo tupàn a'ua'u pe wà nehe. Penoz zo ma'e wanupe nehe. Pemume'u zo tupàn a'ua'u waner amo wanupe peze'eg mehe nehe.

Na'iruz mynykaw uhua'u ma'e

14 Kwarahy nànàn pezapo mynykawhu herenataromo na'iruz haw nehe. **15** Pezapo Mynykawhu Typy'ak Imuapiruru Kar Pyr 'Ym her ma'e nehe. Pemumaw 7 'ar typy'ak imuapiruru kar pyr 'ym i'u pà nehe, heze'eg awer rupi katete nehe. Zahy Amim her ma'e rehe nehe, i'ar mehe nehe, pezapo a'e mai'u haw nehe. Ta'e a'e zahy rehe pehem Ezit ywy wi pe no xe. Tuwe ni amo uzexak kar herenataromo ma'e ihewe imur pyràm herur 'ym pà wà nehe.

16 Pezapo Mynykawhu Temi'u Ipo'o Haw her ma'e nehe no. Penemi'u ràm ipo'o mehe, penemipo'o ràm ipy pemur ihewe nehe. Pezapo Mynykawhu Temi'u Paw Imono'ogaw her ma'e kwarahy iahykaw rehe har rehe nehe no. Ta'e a'e 'ar rehe pemono'og uwà paw herur pà penàpuz me xe. Pemono'og amo ma'e a kwer ityw pe har paw herur pà penàpuz me no. **17** Kwarahy nànàn na'iruz haw awakwer paw ur putar hemuwete katu pà wà nehe.

18 Ma'ea'yàr herenataromo izuka mehe nehe, pemur zo ma'e typy'ak imuapiruru kar

haw inuromo har ihewe nehe. Ma'e'a'yr herenataromo izuka mehe nehe, ikawer hapy mehe nehe, tuwe ikawer paw ukaz a'e 'ar mehe nehe. — Xiapy ko ikawer pyhewe nehe, peze zo nehe.

19 Ma'e peko pe hezuz ma'e kwer ikuatu wera'u ma'e ipy perur herápuz me nehe, ta'e aiko pezar romo ihe xe. Aze pezuka àràpuhàrànetea'y'r penemi'u ràm romo nehe, pemupupur zo ho'o kwer ihy ikamykwer inuromo nehe. Nezewegatete àràpuhàràna'y'r hawitu ma'e no.

Ma'e imume'u haw, purumuranu haw

20 Amono kar amo hereko haw pe har iteko penenataromo nehe. Pepyro putar ikuatu 'ymaw wi peata mehe nehe. Peneraha putar peneko àwàm heremimuàg'y'gwer pe nehe. **21** Pezeapyaka katu izé'eg rehe nehe. Peinu katu nehe. Peruzar izé'eg nehe. Aze pepytu'u heruzar ire nehe, naheharaz kwaw penemiapo kwer wi nehe, ta'e herer hekuzaromo uzapo ma'e a'e xe. Uzepyk putar penehe nehe. **22** Aze pezeapyaka katu heze'eg rehe nehe, aze pezapo heremimume'u kwer paw nehe, aiko putar peàmàtyry'ymar waàmàtyry'ymar romo ihe nehe. Àzàmàtyry'ym putar peàmàtyry'ymar ihe wà nehe no. **23** Hereko haw pe har oho putar penenataromo nehe. Peneraha putar teko tetea'u waneko haw pe nehe: Amohe ywy rehe har waneko haw pe, Ewe izuapyapyr waneko haw pe, Perize izuapyapyr waneko haw pe, Kànàà izuapyapyr waneko haw pe, Iw izuapyapyr waneko haw pe, Zepu izuapyapyr waneko haw pe. Amumaw putar a'e ywy rehe har paw ihe wà nehe no. **24** Pezemumew zo wazar tupàn a'ua'u wanenataromo nehe. Pemuwete zo wazar tupàn a'ua'u pe wà nehe. A'e ywy rehe har uzapo iaiw ma'e tupàn a'ua'u wamuwete pà wà. Pezapo zo agwer ma'e nehe. Pemumaw a'e tupàn a'ua'u pe wà nehe. Pezukazuka ita tupàn a'ua'u pe imonokatu pyrer nehe no. **25** Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar romo ihe. Hemuwete katu pe nehe. Nezewe mehe amono putar heze'egatu penehe nehe, penemi'u ràm imono

pà y imono pà peme nehe no. Amunyryk kar putar ma'eahy haw pewi nehe no. **26** Kuzà na'imemryxak kar kwaw i'ar 'ym mehe nehe. Imemry numàno kwaw nehe. Ni amo kuzà peywy rehe har nuiko kwaw imemry 'ym ma'e romo wà nehe. Apumumaw kar putar pekwarahy paw peneko mehe ihe nehe no. Pereko putar kwarahy tetea'u pitaitàigatu nehe. Napemàno kwaw pe'ar 'ym mehe nehe.

27 Amukyze kar putar peàmàtyry'ymar ihewi ihe wà nehe. Teko penemiàwàxi ràm nukwaw kwaw ma'e iapo haw a'e wà nehe. Uzàñ putar pewi wà nehe. **28** Amono putar kaw penenataromo nehe. Nezewe mehe Ewe ywy rehe har a'e wà nehe, Kànàà ywy rehe har a'e wà nehe no, Ete ywy rehe har a'e wà nehe no, uzàñ putar oho penenatar wi wà nehe. **29** Namuzàñ kar kwaw a'e teko paw a'e wi pitai kwarahy rehe ihe wà nehe. Aze mo azapo nezewe haw, a'e mehe mo naheta iwer mo teko a'e pe wà, a'e mehe mo miar hehaite ma'e heta tetea'u wera'u mo pewi wà. Napepuner iwer mo wazuka haw rehe paw rupi. **30** Amuzàñ kar putar amo amo 'ar rehe ihe wà nehe. Amuzàñ kar putar amo amo ae 'ar rehe ihe wà nehe no. Peneta wewera'i putar amo 'ar rehe nehe. Peneta wera'u putar amo ae 'ar rehe nehe. Nezewe mehe pepuner a'e ywy paw ipyhykaw rehe nehe, imynehem pà nehe. **31** Amuapyk putar peneko àwàm ywyzaw xe ihe nehe. Oho putar Ak yrypo wi nehe. Oho putar Ewparat yrykawhu pe nehe. Oho putar Mezitehàñ yryhu wi nehe. Oho putar ywyxiguhi pe nehe. Amono putar hekàgaw peme nehe. A'e mehe peiko teko a'e ywy rehe har wazar romo nehe. Pepyhyk putar a'e ywy nehe. Pemuhem kar a'e teko a'e ywy wi pe wà nehe. **32** Pezapokatu zo peze'egaw a'e ywy rehe har wanehe we nehe. Pemuwete zo wazar tupàn a'ua'u pe wà nehe. **33** Pemuigo kar zo a'e teko peywy rehe pe wà nehe. Aze upyta peywy rehe wà nehe, uzapo kar putar iaiw ma'e peme herenataromo a'e wà nehe. Aze pemuwete wazar tupàn a'ua'u pe wà nehe, wamuwete haw nuzawy kwaw puruzuka haw peme nehe.

**Tupàn ze'egatu haw Izaew
wanehe iapo katu pyrer**

24 ¹Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi Moizez pe kury. — Aze'eg putar peme ihe nehe kury: Àràw, Nanaw, Amiu, pe 70 Izaew waneruze'egar pe no. Pezeupir ywytyr herenataramo pezur pà kury. Hemuwete katu pe pepa'i nehe. Pehem zo heruwakea'i nehe. ²Ne Moizez, xo ne zo erekhem putar heruwakea'i nehe. Amogwer nuhem kwaw heruwakea'i wà nehe. Teko nupuner kwaw uhemaw rehe nerupi wà nehe, i'i izupe.

³ Umume'u Moizez Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg paw oho teko wanupe kury. Umume'u hemiapo putar haw paw wanupe no. Teko paw uze'eg nezewe pitài teko ài wà.

— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimume'u kwer paw uruzapo putar ure nehe, i'i Moizez pe wà.

⁴ Na'e Moizez umuapyk Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimume'u kwer paw pape rehe. Iku'egwer pe ku'em mehe uzapo ma'ea'yr hapy haw ywytyruhu izypy pe. Umupù'am 12 itahupuku a'e pe no. Pitàitágatu itahu upyta Izaew ta'yr wazuapyapyr wanehe purumuma'enukwaw kar haw romo wà.

⁵ Na'e Moizez omono kar kwàkwàmo Izaew wanehe we har a'e pe wà kury. Umunyk tata ma'ea'yr hapy pà Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo a'e pe wà. Uzuka tapi'aka'yr awa a'e pe wà no, Tupàn rehe we uzeàmàtyry'ymaw imumaw paw romo no.

⁶ Upyhik Moizez huwykwer ikurer a'e kury. Omono amo huwykwer kawawhu pupe. Ikurer umupiripirik ma'e zuka haw rehe.

⁷ Na'e upyhik pape Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg hereko har kury, teko wanupe imugeta pà kury. — Uruzapo putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimutar paw rupi ure nehe. Ureruzar putar ize'eg nehe, i'i wà.

⁸ Na'e Moizez upyhik ma'ea'yr huwykwer kury. Umupiripirik teko wanehe. — Ko ma'eruwy kwer penehe imupiripirik pyrer umuaze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'egaw penehe we iapo katu pyrer. Tupàn

uzapo putar wemimume'u kwer nehe, ta'e wexak ko ma'eruwy kwer penehe a'e xe.

⁹ Moizez, Àràw, Nanaw, Amiu. A'e 70 tuwiawete wà no, uzeupir ywytyr reho oho wà kury. ¹⁰ Wexak Tupàn Izaew wazar wà. Itapew xapir her ma'e zàwenugar Tupàn ipy iwy pe tuz. A'e itapew huwy ywak ài. ¹¹ Tupàn nuzuka kwaw a'e Izaew wanuwiaw wà. Wexak Tupàn a'e wà. A'e re umai'u uzehe we wà, ui'u uzehe we wà no.

Moizez uzeupir oho ywytyr Xinzaz rehe

¹² Na'e uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury. — Ezur xe heruwake ywytyr rehe nehe kury. Epyta xe. Amono putar itapew heze'eg imuapyk pyrer hereko har newe nehe. Amuapyk heze'eg hehe, heremimutar imume'u pà teko wanupe. Nezewe mehe upuner heze'eg rehe uzemu'e haw rehe a'e wà nehe, i'i izupe.

¹³ Na'e Moizez uzypyrog wata pà uzehe we har Zuzue rupi kury. Uzypyrog ywytyr Tupàn pe imonokatu pyrer rehe uzeupir pà. ¹⁴ Uze'eg Moizez tàmuzgwer wanupe. — Pepyta xe ureràro pà nehe. Uruzewyr putar xe pepyr nehe. Àràw a'e, Ur a'e no, xe pepyr wanekon a'e wà kury. Aze heta amo ma'e penemigwaw 'ym nehe, peho wanupe peze'eg pà nehe, wanehe pepuranu pà nehe, i'i wanupe.

¹⁵ Ywytyr apyr kutyr izeupir wiwi mehe ywàkun upyk ywytyr kury. ¹⁶⁻¹⁷ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heny katu haw wezyw Xinzaz ywytyr rehe kury, i'aromo wapyk pà kury. Nuzawy kwaw tata ywate ukaz ma'e Izaew wanupe. Ywàkun umumaw 6 'ar ywytyr ipyk pà. 7 haw 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uhapukaz Moizez pe kury, ywàkun wi uze'eg pà kury. ¹⁸ Na'e Moizez wixe ywàkun pupe ywytyr apyr kutyr uzeupir wiwi mehe kury. Umumaw 40 'ar ywytyr rehe upyta pà. Upyta a'e pe pyhaw no.

Mynykaw Tupàn Ràpuzràn pe har

25 ¹Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe.
— Eze'eg nezewe Izaew wanupe nehe.

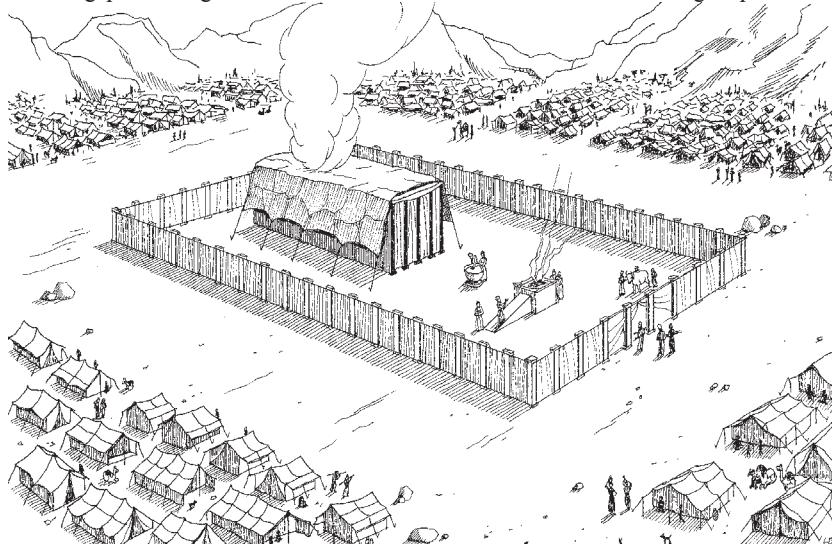
— Pemur e ma'e heruwà ihewe nehe, ere tekò wanupe nehe. Epyhyk a'e ma'e imur pyràm herekuzaromo nehe, awa wanuwi pitaitàigatu nehe, aze ipurumur wer ma'e rehe ihewe wà nehe. **3** Agwer ma'e epyhyk wanuwi nehe: itazu or, itaxig parat, itazu morog, **4** inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer huwy ma'e, inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipuwy ma'e, inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipiràg ma'e, pàñ ikatuahy ma'e irin her ma'e, pàñ àràpuhàrànete hawer iapo pyrer, **5** àràpuhàràn hawitu ma'e awa wapirer imumiràg pyrer, ma'epirer ikatuahy ma'e, ywyra akaz her ma'e, **6** uri kawer tatainy pupe àràm romo, kàpuhàg ma'e kawer inuromo har, yhyk zàwenugar, **7** ita ipuràg eteahy ma'e unik her ma'e, amo ae ita ipuràg eteahy ma'e xaxeto wanuwiweté kamirpuke rehé àràm, ipuxi'a rehé har rehé àràm. A'e ma'e paw emono'og wanuwi nehe. **8** Na'e ezapo kar amo tâpuzràn imonokatu pyràm wanupe nehe, hereko àwàm romo nehe. Ta'e aiko putar tekò wainuromo ihe nehe xe.

9 Ezapo a'e tâpuzràn nehe, ipupe har nehe no. Amono putar hexak àwàm hagapaw newe ihe nehe kury. Ezapo ma'e hexak àwàm hagapaw zàwegatete nehe.

Tupàñ Ze'eg Hyru

10 Upyhyk putar ywyra akaz her ma'e wà nehe. Ukiwikixi putar a'e ywyra amo ma'e hyru iapo pà wà nehe. Pitài met 10 xenxim rehe we ipuku haw nehe. 66 xenxim ipuku haw iaikwer nehe. 66 xenxim ipupykanapaw puku haw nehe. **11** Ezapeao ma'eryru iape itazu or pupe nehe. Ezapeao ipupe har ipupe nehe no. Emono or hehe heme'ywyr imupuràgaw romo nehe no. **12** Emuap'a or 4 iapu'a ma'e iapo pà nehe. Ezomog a'e 4 iapu'a ma'e hehe wà nehe, mokoz amo ipehegwér rehe nehe, mokoz inugwer pehegwér rehe nehe no. **13** A'e re ekixi akaz ywyra mokoz a'e ma'e hyru i'yw iapo pà nehe. Epyao a'e ywyra or pupe nehe no. **14** Emono i'yw iapu'a ma'e ikwar rupi nehe, hupir haw romo heraha haw romo nehe. **15** Tuwe i'yw upyta iapu'a ma'e ikwar rupi tuweharupi nehe. Penuhem zo izuwi nehe. **16** A'e re emonokatu a'e itapew heze'eg hereko har a'e ma'eryru pupe nehe. Amono putar a'e itapew heze'eg hereko har newe ihe nehe.

17 Emupyràn or ikatu ma'e a'e ma'eryru ipyk àwàm iapo pà nehe. 110 xenxim ipuku haw nehe. 66 xenxim ipuku haw iaikwer ma'e nehe. **18** Ezapo mokoz hereko haw pe har kerumin her ma'e wanagaw paw ne wà

nehe, or imuapu'apu'a pà nehe. Emupu'äm a'e kerumin wanagapaw a'e ma'eryru ipykaw rehe ne wà nehe, ipuku haw iapyr ne wà nehe. **19** Emupu'äm kar pitài kerumin pitài ipykaw ipuku haw iapyr nehe. Emupu'äm kar inugwer kerumin inugwer ipuku haw iapyr nehe no. Ezomogatu wanagapaw a'e ywyrapew rehe ne wà nehe. Tuwe pitài ma'e romo wanuz wà nehe.

20 Tuwe kerumin wanagapaw ipepozaz wà nehe. Nezewe mehe wapepo upyta putar ipykaw i'ar romo wà nehe. Tuwe kerumin uzenataromo u'äm wà nehe, ipykaw rehe ume'e pà wà nehe. **21** Emono a'e mokoz itapew heze'eg hereko har newe heremimono ràm a'e ma'eryru pupe nehe. A'e re emono a'e ipykaw i'aromo hehe nehe. **22** Aiko putar a'e pe ipykaw 'aromo nehe, kerumin wanagapaw wamyter pe nehe, heze'eg itapew rehe har hyru 'aromo nehe. Uruàwàxi putar a'e pe ihe nehe. Amume'u putar heremimutar paw newe a'e pe nehe, Izaew wanupe heremimume'u kar ràm paw newe a'e pe nehe.

Ywyrapew typy'ak imuapykaw Tupàn henataromo har

23 Ekixikixi ywyra akaz her ma'e amo ywyrapew iapo pà nehe. Tuwe ipuku haw heta 88 xenxim nehe. Tuwe ipuku haw iapyr heta 44 xenxim nehe. Tuwe iaiha haw heta 66 xenxim nehe. **24** Epyao a'e ywyrapew or pupe nehe. Ezapo imupuràgaw hemat her ma'e heme'ywyr nehe no. **25** Ezapo heme'ywyr har ywyrapew izywyr nehe. Tuwe heta 4 nekwà ipupir haw nehe. Ezapo hemat or iapo pyrer heme'ywyr har rehe nehe no. **26** Emupu'a or 4 iapu'a ma'e iapo pà nehe no. Emono a'e iapu'a ma'e ywyrapew hetymà wanuwake nehe. **27** Emono a'e iapu'a ma'e heme'ywyr har huwake. Emono mokoz ywyra i'yw romo a'e iapu'a ma'e wanupe wà nehe. **28** Ekixikixi kar ywyra akaz her ma'e a'e ywyrapew i'yw iapo pà nehe. Ezuwàzuwàn a'e ywyrapew 'yw or pape zàwenugar iapo pyrer pupe nehe. Teko upyhyk putar i'yw heraha mehe wà nehe.

29 Ezapo a'e ywyrapew rehe hin ma'e paw nehe: kawaw, kanek, kanek puku, y'a win hyru ràm. Emupu'a or a'e ma'e paw iapo pà nehe. Emono zo amo ae ita a'e or inuromo iapo mehe nehe. **30** Emuapyk a'e ywyrapew heze'eg hyru henataromo nehe. Tuweharap emono typy'ak ihewe imur katu pyrer a'e ywyrapew rehe nehe.

Tatainhyhu

31 Emupu'a or tatainhy henaw iapo pà nehe. Enupànpà or ipy iapo pà nehe. Enupànpà or i'yw iapo pà nehe no. Ezapo ma'eputyr hagapaw nehe: iputyr hagapaw nehe, iputyr rup'i'a hagapaw nehe no. Ezomogatu a'e ma'eputyr hagapaw tatainhy henaw rehe pitài ma'e romo iapo pà nehe.

32 Heta putar 6 tatainhy wà nehe no. Na'iruz tatainhy upyta putar ipehegwer rehe wà nehe. Na'iruz tatainhy upyta putar inugwer ipehegwer rehe wà nehe. A'e tatainhy upyta putar a'e 6 izywa zàwenugar apyr wà nehe. **33** Heta putar na'iruz ma'eputyr hagapaw izywa wanehe pitàitìagatu wà nehe. Ma'e i'yw amen her ma'e iputyr zàwe ezapo a'e ma'eputyr hagapaw ne wà nehe. Ezapo waputyr rup'i'a hagapaw ne wà nehe no. Ezapo waputyr hagapaw ne wà nehe no.

34 Ezapo 4 amen iputyr hagapaw ne wà nehe, waputyr rup'i'a wanehe we waputyr wanehe we ne wà nehe no. Ezomog a'e amen iputyr hagapaw tatainhy i'yw rehe ne wà nehe.

35 Ezomog pitài amen iputyr hupi'a a'e tatainhy henaw izywa iwype pitàitìagatu nehe. **36** Enupànpà or a'e ma'eputyr hagapaw iapo pà nehe, iputyr rup'i'a iapo pà nehe no, izywa iapo pà nehe no. Ezomogatu a'e ma'e paw i'yw rehe nehe, pitài zo ma'e romo nehe. **37** Ezapo 7 tatainhy a'e tatainhy henaw izywa iapyr wamono pà nehe. Tuwe uhype katu wenataromo har wanehe nehe.

38 Emupu'a or zepinaw inemo tatainhy pupe har imonohok àwàm iapo pà nehe, ikaiwer imono'og àwàm iapo pà nehe no. **39** Emono'og or a'e tatainhy henaw iapo pà nehe, a'e ma'e hehe imog pyràm iapo pà nehe no. Tuwe heta 34 kir a'e or nehe.

40 Aexak kar a'e ma'e neremiapo ràm hagapaw paw rupi newe ihe, ywytyr rehe nerekò mehe ihe. Ezapo ma'e paw a'e hagapaw zàwegatete nehe, i'i Tupàn Moizez pe.

Tupàn Hàpuzràñ iapo haw

26 ¹Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury. — Epyhyk pàn ikatu ma'e irin her ma'e nehe. Epyhyk inemo àràpuhàràñ hawitu ma'e hawer iapo pyrer huwy ma'e nehe no. Epyhyk inemo àràpuhàràñ hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipuwy ma'e nehe no. Epyhyk inemo àràpuhàràñ hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipiràg ma'e nehe no. Ema'ema'e a'e ma'e paw 10 pànuhu imuzai ko pyrer heràpuzràñ pupe har iapo pà nehe. Emuwywyk kerumin wanagapaw iapo pà a'e pàn rehe nehe. **2** A'e pànuhu paw a'e wà nehe, tuwe heta 12 met 50 xenxim rehe we ipuku haw pitàitìagatu nehe. Tuwe 1,80 met heta ipuku haw iaikwer nehe. **3** Emuwywyk 6 pàn wanehe we nehe, pitài pànuhu iapo pà nehe. Emuwywyk inugwer 5 pàn pitài pànuhu iapo pà nehe no. **4** Epyhyk pàn huwy ma'e a'e pànuhu iàpixipixi haw iapo pà nehe. Ezomog a'e iàpixipixi haw hehe nehe, katu pe har rehe nehe. **5** Ezapo 50 iàpixipixi haw pànuhu ipy heme'ywyr har pe nehe. Ezapo 50 iàpixipixi haw pànuhu iahykaw rehe har heme'ywyr har pe nehe no. Tuwe pitài iàpixipixi haw upyta amo henataromo nehe pitàitìagatu nehe. **6** Emuapu'a or 50 ma'e kokaw iapo pà nehe no. Emono'og a'e mokoz pànuhu iapo pyrer a'e 50 ma'e kokaw pupe nehe no, pitài ma'e romo iapo pà nehe. **7** Ezapo amo heràpuzràñ ipyk àwàm nehe. Emono'og 11 pàn pehegwer àràpuhàrànete hawer ipupecpupe pyrer nehe, a'e heràpuzràñ ipyk àwàm iapo pà nehe. Emuwywyk a'e 11 pehegwer pitài pànuhu iapo pà nehe. **8** A'e 11 pàn pehegwer wà nehe, tuwe uzeawywygatu uhua'l haw wà nehe. Heta putar 13,30 met wapuku haw pitàitìagatu nehe. Heta putar pitài met 80 xenxim ipupir pitàitìagatu nehe. **9** Emono'og 5 pàn wamuwywyk pà nehe, pitài pànuhu iapo pà nehe. Emono'og inugwer 6 pàn amo pànuhu

iapo pà nehe no. Ekanakanaw a'e 6 haw pehegwer heràpuzràñ henataromo nehe. **10** Ezapo 50 ihàm imuzekumàkumànav pànuhu ipy iphehogwer iahykaw rehe har izywyr nehe. Ezapo amo 50 ihàm imuzekumàkumànav inugwer pànuhu izywyr nehe no. **11** Emuapu'a ita morog 50 ma'e kokaw iapo pà nehe. Ezàpixipixi a'e imuzekumàkumànav a'e ma'ekokaw rehe we nehe. Nezewe mehe emono'og a'e mokoz pànuhu pitài tåpuzràñ ipykaw iapo pà nehe. **12** Pànuhu upyta ma'e kwer uzaiko putar tåpuzràñ ikupe kutyr nehe. **13** Heta we putar 45 xenxim iphehogwer rehe nehe. Heta putar 45 xenxim inugwer iphehogwer rehe nehe no. Upyta putar tåpuzràñ iphehogwer rehe nehe, amo iphehogwer rehe nehe no, ipykaw romo nehe.

14 Epyhyk àràpuhàràñ pirer imupiràg pyrer nehe. Ezapo amo tåpuzràñ ipykaw ipupe nehe. Ezapo amo tåpuzràñ ipykaw nehe no, ma'epirer ikatuahy ma'e iapo pà nehe no.

15 Ekixikixi ywyra akaz her ma'e nehe, heràpuzràñ izyta iapo pà nehe. **16** Heta putar 4,45 met izyta ipuku haw pitàitìagatu nehe. Heta putar 67 xenxim ipupir nehe no. **17** Heta putar mokoz ikwar a'e izyta wanehe pitàitìagatu nehe. Nezewe mehe erepuner wamomogaw rehe nehe. Ezapo ikwar a'e izyta nànàñ nehe. **18** 20 izyta neremiapo kwer u'àm putar heràpuzràñ pupe kwarahy hemaw awyze har kutyr har rehe wà nehe. **19** Emuapu'a parat 40 kawawpew iapo pà izypy ikokaw romo nehe. Emono mokoz kawaw izyta izypy ikokaw romo pitàitìagatu nehe. Nezewe mehe i'yw izyta romo iapo pyrer nuixe kwaw ywy pupe wà nehe. **20** 20 izyta neremiapo kwer u'àm putar heràpuzràñ pupe kwarahy hemaw ahurehe har kutyr har rehe wà nehe no. **21** Emono 40 kawaw parat iapo pyrer izyta izypy ikokaw romo nehe, mokoz kawaw pitài izyta pe pitàitìagatu nehe. **22** Ezapo 6 izyta kwarahy heixe haw kutyr har rehe wamu'àm kar pà ne wà nehe. **23** Ezapo amo 2 izyta tåpuzràñ izekanaw haw rehe wamupu'àm kar pà nehe no.

24 Emomog a'e mokoz izyta waipy wanehe nehe, pitai izyta romo iapo pa nehe. Pitai ma'e romo iapo pyrer uezupir putar iapu'a ma'e pe nehe. Ezapo nezewe haw mokoz haw nehe. **25** Nezewe mehe heta putar 8 izyta wa nehe. Heta putar 16 kawaw parat iapo pyrer izyta izypy ikokaw romo pitaitaigatu wa nehe no.

26 Ezapo 15 iapteraromo har ywyra akaz her ma'e iapo pyrer nehe. Emono 5 iapteraromo har iphegwer rehe nehe.

27 Emono amo 5 inugwer amo iphegwer rehe nehe no. Emono amo 5 haikwer pe nehe no. **28** Iapteraromo har wamyter pe har oho amo izyta myter wi amo ae izyta myter pe nehe, pitaitaigatu tapuzràn pehegwer wi inugwer pehegwer pe nehe. Iapteraromo har myter pe har oho iaiha haw ku'aw a'e, amo iphegwer rehe a'e. **29** Epyao a'e izyta or pupe ne wa nehe. Emono iapu'a ma'e or iapo pyrer wanehe nehe no. I'yw wixe putar a'e iapu'a ma'e rupi a'e nehe. Epyao a'e iapu'a ma'e or pupe nehe no. **30** Emupu'am herapuzràn nehe, hagapaw newe ywytyr rehe heremixak karer zäwegatete nehe.

31 Epyhyk pàn hekuzar katu ma'e irin her ma'e nehe. Epyhyk inemo àràpuhàràñ hawitu ma'e hawer iapo pyrer huwy ma'e nehe no. Epyhyk inemo àràpuhàràñ hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipuwy ma'e nehe no. Epyhyk inemo àràpuhàràñ hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipiràg ma'e nehe no. Emuwywyk ma'eragapaw ipuràg eteahy ma'e pàn rehe nehe. A'e ma'e paw nepo pe hereko mehe ezapo pànuhu imuzaiko pyram tapuzràn pe heixe haw pe àràm nehe. **32** Ezapo 5 imuzaiko pyram izyta ywyra akaz iapo pyrer nehe. Ezomog 5 ma'epyhykaw or iapo pyrer a'e izyta wanehe wa nehe. Emuapu'a itazu morog 5 kawaw iapo pa a'e izyta izypy ikokaw romo ne wa nehe no.

ipuyaikawhu ipy a'e, Tupàn Henaw Ikatuahy Ma'e her romo a'e. Ipuyaikawhu inugwer a'e, Tupàn Henaw Ikatuahy Wera'u Ma'e her romo a'e. **34** Emono ipykaw heze'eg hyru rehe i'aromo nehe, herenaw ikatuahy wera'u ma'e pe i'am ma'e ipyk pa nehe. **35** Herenaw ikatuahy wera'u ma'e pupe 'ym herenaw ikatuahy ma'e pupe tapuzràn pupe emuapyk a'e ywyrapew nehe, kwarahy hemaw ahurehe har kutyr nehe. Emupu'am a'e tatainy henaw tapuzràn pupe kwarahy hemaw awyze har kutyr nehe.

36 Epyhyk pàn hekuzar katu ma'e irin her ma'e nehe. Epyhyk inemo àràpuhàràñ hawitu ma'e hawer iapo pyrer huwy ma'e nehe no. Epyhyk inemo àràpuhàràñ hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipuwy ma'e nehe no. Epyhyk inemo àràpuhàràñ hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipiràg ma'e nehe no. Emuwywyk ma'eragapaw ipuràg eteahy ma'e pàn rehe nehe. A'e ma'e paw nepo pe hereko mehe ezapo pànuhu imuzaiko pyram tapuzràn pe heixe haw pe àràm nehe. **37** Ezapo 5 imuzaiko pyram izyta ywyra akaz iapo pyrer nehe. Ezomog 5 ma'epyhykaw or iapo pyrer a'e izyta wanehe wa nehe. Emuapu'a itazu morog 5 kawaw iapo pa a'e izyta izypy ikokaw romo ne wa nehe no.

Ma'ea'yr hapy haw

27 ¹Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. — Ekixikixi ywyra akaz her ma'e amo ma'ea'yr herenataromo hapy haw iapo pa nehe. Tuwe ipuku haw nuzawy kwaw ipuku haw iaikwer ma'e nehe. Heta putar 2,20 met ipuku haw nehe. Heta putar 2,20 met ipuku haw iaikwer ma'e nehe no. Heta putar 1,30 met ipupykanapaw pe nehe no. **2** Ipuku haw iapyr wanupe emono 4 i'ak nehe. A'e 4 i'ak uzemog putar ma'ea'yr hapy haw rehe wa nehe, pitai ma'e iapo pa nehe. Ezuwàzuwàñ a'e 4 i'ak itazu morog pupe nehe. **3** Ezapo zapopo ma'e kawer hyru ram romo nehe. Ezapo amo zapopo tatapyzgwer hyru ram romo nehe no. Ezapo ywy imomor haw, zapopo pew, kuzeràxi, zapopo tata hyru ram

nehe no. Emuapu'a itazu morog a'e ma'e paw iapo pà nehe. **4** Ema'ema'e itazu morog nehe, zapepopew ràn ipei'ai'ág pyrer imuparipari pyrer nehe, kyhaw záwenugar nehe. Iapyr wanehe emono 4 iapu'a ma'e itazu morog iapo pyrer ne wà nehe. **5** Ezomog a'e iapu'a ma'e ma'ea'yr hapy haw heme'ywyr iwy pe nehe. Nezewe mehe a'e itazu imuparipari pyrer uhem putar ma'ea'yr hapy haw kupe pe nehe. **6** Ekixikixi ywyra akaz her ma'e nehe, ma'ea'yr hapy haw iyw iapo pà nehe. Ezuwàzuwàn iyw itazu morog pupe nehe, iapeao haw iapo pà nehe. **7** Emono iyw iapu'a ma'e wanupi wà nehe, mokoz ma'ea'yr hapy haw pehegwer wanehe ne wà nehe, teko hehe ipurueraha wer mehe nehe. **8** A'e ma'ea'yr hapy haw ywyra iapo pyrer a'e nehe, tuwe izywyz a'e nehe, hagapaw newe wytyr rehe heremixak karer záwegatete a'e nehe.

Tupàn Hàpuzràn izywyr har

9 Katu pe heràpuzràn huwake ezapo amo tåpuz izywyr ikatu haw nehe. Epyhyk irin ikatuahy ma'e a'e tåpuz izywyr ikatu haw imuzaiko pà nehe. Kwarahy hemaw awyze har kutyr heta putar 44 met a'e pànuhu ipuku haw nehe. **10** Emupu'äm 20 izyta a'e pànuhu imuzaiko har romo nehe. Ezapo 20 kawaw záwenugar itazu morog iapo pyrer a'e izyta izypy ikokaw romo nehe no. Emupyràñ itaxig parat hâty'áz izyta rehe har iapo pà nehe, pànuhu imuzaiko haw iapo pà nehe no.

11 Ezapo ma'e a'e ma'e záwenugar kwarahy hemaw ahurehe har kutyr nehe no. **12-13** Heta putar 22 met tåpuz izywyr ikatu haw ipuku haw ikupe kutyr har nehe. Heta putar 22 met pànuhu kwarahy heixe haw kutyr har nehe. Heta putar 22 met pànuhu kwarahy hemaw kutyr har nehe no. Ezapo 10 ywyra a'e pànuhu izyta romo ne wà nehe. Ezapo 10 a'e ywyra wapy ne wà nehe no. **14-15** Tåpuzràn heixe haw huwake heta putar mokoz pànuhu imuzaiko pyrer wà nehe no. Heta putar 6,60 met wapuku haw wà nehe. Heta putar 3 izyta wà nehe, 3 izyta wapy wà nehe no. Pitai pànuhu uzaiko putar pitai pehegwer rehe

nehe. Inugwer uzaiko putar inugwer pehegwer rehe nehe. **16** Ezapo amo pànuhu tåpuz izywyr ikatu haw ukenaw pe imuzaiko pà nehe. Heta putar 8,80 met ipuku haw nehe. Epyhyk pàñ hekuzar katu ma'e irin nehe. Epyhyk inemo àràpuhàràñ hawitu ma'e hawer iapo pyrer huwy ma'e nehe. Epyhyk inemo àràpuhàràñ hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipuwy ma'e nehe. Epyhyk inemo àràpuhàràñ hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipiràg ma'e nehe. A'e ma'e paw iphyk mehe emuwywyk ma'eragaw paw pàñ rehe nehe. Epupepupe a'e inemo a'e pànuhu iapo pà nehe. **4** ywyra upyta putar a'e pànuhu izyta romo wà nehe. Heta putar 4 izyta wapy wà nehe no. **17** Izyna tåpuz izywyr ikatu haw izywyr har paw emono'og wapy parat iapo pyrer wanehe wà nehe. Emuapu'a parat hâty'áz wapo pà wà nehe. Emuapu'a itazu morog izypy ikokaw iapo pà wà nehe no. **18** Heta putar 44 met tåpuz izywyr ikatu haw ipuku haw nehe. Heta putar 22 met tåpuz izywyr ikatu haw ipuku haw iaikwer ma'e nehe no. Heta putar 2,20 met pànuhu iaiha haw nehe. Emuwywyk pàñ ikatuahy ma'e irin her ma'e a'e pàñ uzaiko ma'e ràm iapo pà nehe. Emuapu'a itazu morog izypy ikokaw iapo pà nehe. **19** Emuapu'a ita morog nehe, ma'e tåpuzràn pupe àràm iapo pà nehe: kawaw, zapepo, izyta tåpuz izywyr ikatu haw pe har, tåpuzràn izyta. Emuapu'a morog a'e ma'e paw tåpuzràn pe àràm iapo pà nehe.

Ma'e kawer tatainy pupe har

20 Moizez, eze'eg Izaew wanupe nehe. — Perur uri kawer ikatu wera'u ma'e ihewe nehe, tatainy pupe àràm romo nehe. Ta'e amunyk putar a'e tatainy tuweharupi karuk mehe ihe nehe xe, ere wanupe nehe. **21** Àràw a'e, ta'yr a'e wà nehe no, umuapyk putar a'e tatainy Tåpuzràn Herenaw pupe a'e wà nehe. Heze'eg hyru a'e pe hin putar nehe. Heta amo pànuhu huwake. Umuapyk putar tatainy henaw pànuhu ikupe kutyr wà nehe. A'e uri kawer ukaz putar iko herenataromo a'e nehe. Uzypyrog putar ukaz pà kwarahy heixe mehe. Xo kwarahy ihm wi mehe zo

umuwew putar wà nehe. Izaew izuapyapr a'e wà, wazuapyapr paw a'e wà no, tuwe weruzar ko heze'eg tuweharupi wà nehe, awyzeharupi wà nehe no.

Xaxeto wakamir

28 ¹Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. — Enoz kar neryky'yr Áràw kury, enoz kar ta'yur ne wà nehe no. Nanaw, Amiu, Ereazar, Itamar waner romo wà. Emunyryk amogwer Izaew izuapyapr wanuwi ne wà nehe, xaxeto romo wamuigo kar pà herenataromo ne wà nehe. **2** Ezapo xaxeto ikamirpuku ikatu ma'e neryky'yr pe nehe. Nezewe mehe ipuràg eteahy putar teko wanupe nehe. Teko umuwete putar wà nehe no. **3** Enoz teko ma'e iapo katu haw kwaw par nezeupe ne wà nehe. Akwaw kar a'e ma'e iapo haw a'e teko wanupe ihe. Ezapo kar Áràw ikamir ima'e rehe we wanupe nehe. A'e re emonokatu xaxeto romo herenataromo nehe. **4** Ezapo kar amo puxi'a iwànaw wanupe nehe. Ezapo kar xaxeto kamirpuku wanupe nehe no. Ezapo kar xaxeto iaxi'i ipykaw wanupe nehe no. Ezapo kar amo ae kamirpuku wanupe nehe no. Emuwywyk kar ma'e hagapaw ipuràg eteahy ma'e a'e kamirpuku rehe wanupe nehe no. Ezapo kar xaxeto àkàg rehe har wanupe nehe no. Ezapo kar iku'aw har wanupe nehe no. A'e teko uzapo putar kamir ikatu ma'e Áràw pe wà nehe, ta'yur wanupe wà nehe no. Ta'e Áràw a'e nehe xe, ta'yur a'e wà nehe no xe, wiko putar xaxeto romo herenataromo a'e wà nehe xe. **5** Tuwe a'e kamirpuku iapo àràm omono'og agwer ma'e wà nehe: inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer huwy ma'e, inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipiràg ma'e, inemo or iapo pyrer, pànhekuzar katu ma'e irin her ma'e. Tuwe uma'ema'e a'e ma'e paw wakamirpuku iapo pà wà nehe.

Xaxeto wakamir puràg

6 A'e ma'e iapo haw kwaw par wà nehe, omono'og putar a'e ma'e wà nehe: inemo

àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer huwy ma'e, inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipuwy ma'e, inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipiràg ma'e, pànhekuzar katu ma'e irin her ma'e, inemo or iapo pyrer. Umuwywyk putar ma'eragapaw hemeyw rehe imono pà wà nehe no. **7** A'e kamir iaxi'i rehe heta putar mokoz iputàwmunehew haw nehe, kamir iaxi'i rehe imomog pyrer nehe. **8** Uzapò putar amo iku'aw har a'e ma'e paw iàpixi haw romo wà nehe no. Uzàpixi putar iku'aw har kamirpuku rehe wà nehe, pitài ma'e romo wà nehe. **9** Epyhyk mokoz ita agata her ma'e nehe. Ekair Zako ta'yur waner a'e ita wanehe ne wà nehe. **10** Emuapyk 6 waner pitài ita rehe wà nehe. Emuapyk inugwer 6 waner inugwer ita rehe wà nehe no. Emuapyk waner nezewe nehe. Emuapyk wanyky'yr her nehe. A'e re emuapyk tywyr her nehe. Nezewe emuapyk waner wazexak kar awer wa'ar rupi paw rupi pitàitìagatu wà nehe. **11** Ekar amo or imuapu'a haw kwaw par nehe. A'e ae ukair putar Zako ta'yur waner a'e ita wanehe wà nehe. A'e ae umupyàràn putar or mokoz kawaw zàwenugar iapo pà nehe. Na'e omomog putar a'e mokoz ita Zako ta'yur waner wanerekohar a'e mokoz kawaw zàwenugar rehe nehe. **12** Ezomog a'e ita'i xaxeto kamirpuku iputàwmunehew paw wanehe nehe. Nezewe mehe a'e ita upyta putar **12** Izaew ta'yur wazuapyapr wanekuzar romo wà nehe. Nezewe mehe xaxeto weraha putar a'e waner waxi'i rehe wà nehe. A'e mehe ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hema'enukwaw katu putar teko heremaihu wanehe tuweharupi ihe nehe. **13** Emuapu'a or mokoz ita henaw iapo pà nehe. **14** Emuapu'a or mokoz kyhàhàmtà iapo pà nehe no. Epupepue a'e kyhàhàmtà amo kyhàhàmtà iapo pà nehe. Erezàpixipixi putar a'e ita henaw a'e kyhàhàmtà pupe ne wà nehe.

Puxi'a pykaw

15 Ezapo kar xaxeto ipuxi'a iwànaw xaxeto wanuwhaw pe nehe. Umunehew putar heremimutar hekar mehe a'e nehe.

Iapo àwàm nuzuawy kwaw ikamirpuku ikatuahy ma'e iapo haw nehe. Emono'og inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer nehe: huwy ma'e, ipuwy ma'e, ipiràg ma'e, pàn hekuzar katu ma'e irin her ma'e. Emuwywyk ma'eragaw paw heme'yw rehe imupuràg eeteahy kar pà nehe. Ema'ema'e a'e ma'e a'e xaxeto ipuxi'a rehe ku'aw har iapo pà nehe. **16** Tuwe iaikaw paw zuawyawygatu wà nehe. Ekanaw mokoz ipehegwer romo nehe. Heta putar 20 xenxim ipuku haw nehe. Heta putar 20 xenxim ipuku haw iaikwer ma'e nehe no. **17** Ezomog ita hekuzar katu ma'e hehe 4 imuzechyirorogatu haw iapo pà hehe nehe. Imuzechyirorogatu haw ipy rehe ezomog na'iruz ita nehe: humi her ma'e, topaz her ma'e, karanaz her ma'e. **18** Imuzechyirorogatu haw mokoz haw rehe ezomog na'iruz ita nehe: emeraw her ma'e, xapir her ma'e, niàmàn her ma'e. **19** Imuzechyirorogatu haw na'iruz haw rehe ezomog na'iruz ita nehe: turukez her ma'e, agata her ma'e, amexi her ma'e. **20** Imuzechyirorogatu haw 4 haw rehe ezomog na'iruz ita nehe: merew her ma'e, onik her ma'e, zaxipe her ma'e. Emuapu'apu'a or nehe, kawaw zàwenugar iapo pà a'e ita henaw romo nehe. **21** Ekaikair Zako ta'y' waner a'e ita rehe pitàitàigatu ne wà nehe. Waner upyta putar 12 Izaew ta'y' wazuapyapr waner wanehe purumuma'enukwaw kar ma'e romo pitàitàigatu wà nehe. **22** Emuapu'apu'a or nehe, inemo zàwenugar romo iapo pà nehe. A'e re epupepupe a'e inemo or iapo pyrer kyhàhàm iapo pà nehe, ipuxi'a iwànaw iàpixipixi àwàm romo nehe. **23** Emuapu'a or mokoz iapo'a ma'e iapo pà nehe. Ezomog a'e iapo'a ma'e ipuxi'a ku'aw har rehe i'aromo har rehe nehe. **24** Emono a'e mokoz kyhàhàm or iapo pyrer a'e iapo'a ma'e wanehe wà nehe. **25** Ezàpixi a'e mokoz ihàm mokoz iapo'a ma'e rehe nehe. Ezomog a'e mokoz iapo'a ma'e a'e kamirpuku iaxi'i wiwe ipuxi'a rehe nehe. **26** Ezapo amo mokoz iapo'a ma'e or iapo pyrer nehe. Ezàpixi a'e iapo'a ma'e ikanapaw ywy kutyr har rehe nehe, izywyr

har ipupe har rehe nehe. **27** Ezapo amo mokoz iapo'a ma'e or imupyàrn pyrer nehe. Ezomog a'e iapo'a ma'e kamirpuku iaxi'i rehe nehe, ywy kutyr nehe, henataromo nehe, iku'aw har i'aromo imuwywyk awer huwake nehe. **28** Epyhyk amo kyhàhàm huwy ma'e nehe. Ezàpixipixi iapo'a ma'e ipuxi'a rehe har nehe, iapo'a ma'e kamirpuku rehe har rehe nehe. Nezewe mehe ipuxi'a rehe har nuhem kwaw xaxeto ipuxi'a wi nehe.

29 Àràw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Henaw Ikatuahy Ma'e pupe wixe mehe umunehew putar a'e upuxi'a iwànaw a'e nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, aexak putar Izaew ta'y' wazuapyapr waner a'e ita wanehe ikaikair pyrer ihe wà nehe. A'e mehe tuweharupi hema'enukwaw katu putar heremaihu wanehe ihe nehe. **30** Xaxeto upyhyk putar mokoz ma'e pixikal'i ma'e herehe upurana mehe a'e wà nehe. Uri a'e ma'e ipy her romo a'e. Tumi inugwer ma'e her romo a'e. Ezomog Uri ipuxi'a iku'aw har rehe nehe. Ezomog Tumi hehe nehe no. Uri a'e, Tumi a'e no, tuwe upyta Àràw izà'á huwakea'i herenataromo heko mehe wà nehe. Herenataromo wixe mehe Àràw umunehew putar a'e upuxi'a iwànaw a'e nehe. Nezewe mehe ukwaw putar heremimutar Izaew wanupe iapo kar pyràm a'e nehe.

Amo xaxeto wakamir no

31 Xo inemo huwy ma'e epyhyk nehe, xaxeto iaxi'i ipykaw iapo mehe nehe. **32** Ezapo amo ikwar imyter pe nehe. Nezewe mehe xaxeto upuner putar wàkàg imuixe haw rehe hupi nehe. Epyao a'e ikamir izurukwar romo har pàn ipuku ma'e pupe nehe. Nezewe mehe nu'i kwaw nehe. **33-34** Emono'og inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer nehe: huwy ma'e, ipuwy ma'e, ipiràg ma'e. Ezapo ma'e a homà her ma'e hagapaw a'e inemo pupe nehe. Emuwywyk a'e hagapaw xaxeto iaxi'i ipykaw iahykaw rehe nehe. Emomog maraka'i or iapo pyrer mokoz homà wamytepe pitàitàigatu ne wà nehe. **35** Aze Àràw wixe heràpuz me xaxeto romo nehe, tuwe umunehew a'e kamirpuku i'aromo har

nehe. Tuwe umunehew a'e ma'e heràpuz wi uhem mehe nehe no, ipupe herenataromo Herenaw Ikatuahy Ma'e pupe wiko mehe nehe no. Nezewe mehe ainu putar itamaraka'i ukamir rehe har nehe. A'e rupi nazuka kwaw nehe.

36 Emuapu'a or ikatuahy ma'e amo kawawpew zàwenugar iapo pà nehe. Ekaikair ko ze'eg hehe nehe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imonokatu pyr.

37 Ezàpixi a'e kawawpew zàwenugar ze'eg hereko har iákàg iápixi haw rehe henataromo nehe, kyhàhàm àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer huwy ma'e pupe nehe.

38 Tuwe Àràw umunehew wehàpykà rehe nehe. Nezewe mehe ma'e ihewe Izaew wanemirur ikatu putar ihewe nehe. Amuaze putar hezeupe ihe wà nehe. Nezewe mehe, aze uzawy a'e ma'e ihewe imur mehe wà nehe, nazepyk kwaw wanehe ihe nehe.

39 Epyhyk pàn irin her ma'e ikatu ma'e nehe. Emuwywyk kar a'e pàn a'e kamirpuhz iapo pà xaxeto pe nehe. Ezapo a'e àkàg àpíxi haw a'e irin ima'ema'e pà nehe no. Ezapo amo iku'aw har ma'e hagapaw hereko har izupe nehe no.

40 Ezapo kamirpuku Àràw ta'yr wanupe nehe. Ezapo ku'aw har wanupe nehe no. Ezapo àkàg àpíxi haw wanupe nehe no. Nezewe mehe ipuràg eteahy putar tekó wanenataromo wà nehe. Teko umuwete putar wà nehe no. Nuzawy kwaw tuwihaw tekó wanenataromo wà nehe. **41** Emunehew kar a'e ma'e Àràw pe nehe, ta'yr wanupe nehe no. A'e re emonokatu hemáreko haw pe ne wà nehe. Ezakook uri kawer waàkàg wanehe nehe, xaxeto herenataromo har romo wamuigo kar pà nehe. **42** Epyhyk pàn irin wanemyhar ràm iapoapo pà wanupe nehe, wamaranugar haw ipyk pà nehe. A'e temyhar oho waku'aw har wi wanenugupy pe wà nehe.

43 Àràw a'e, ta'yr a'e wà nehe no, tuwe umunehew a'e temyhar heràpuzràn pupe wixe mehe a'e wà nehe. Aze uhem ma'ea'yr hapy haw huwake wà nehe, herenataromo xaxeto romo wiko mehe wà nehe, tuwe umunehew a'e temyhar wà nehe. Nezewe mehe nuexak

kar kwaw umaranugar haw herenataromo wà nehe. Nezewe mehe nazuka kwaw ihe wà nehe. Àràw a'e, izuapypyr paw rupi a'e wà nehe no, weruzar putar ko heze'eg tuweharupi a'e wà nehe, awyzeharupi a'e wà nehe no.

Xaxeto wamonokatu haw

29 ¹ Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe a'e kury.

— Amume'u putar ma'e neremiapo ràm newe ihe kury. Ezapo a'e ma'e Àràw imonokatu pà ta'yr warmonokatu pà ihewe nehe, hemáreko haw pe nehe. Ekar amo tapi'aka'yr awa nehe. Ekar mokoz àràpuhàràn hawitu ma'e awa ikatu 'ymaw hereko 'ymar ne wà nehe no.

2 Epyhyk arozràn iku'i kwer eho nehe no. Ezapo amo typy'ak a'e arozràn ku'i kwer pupe uri kawer inuromo har nehe. Ezapo amo typy'ak uri kawer inuromo har 'ym nehe no. Ezapo typy'ak paw imuapiruru kar haw inuromo har 'ym romo nehe. Ezapo amo typy'ak ipew katu ma'e nehe no. **3** Emono a'e typy'ak paw amo kok pupe nehe. Erur a'e kok ihewe nehe, a'e tapi'aka'yr awa izuka mehe nehe, a'e mokoz àràpuhàràn hawitu ma'e awa wazuka mehe nehe.

4 Erur Àràw heràpuzràn hereko haw henaw huken huwake ne nehe. Erur ta'yr a'e pe ne wà nehe no. Emuzahazahak kar ne wà nehe. **5** A'e re emunehew kar xaxeto ima'e Àràw pe nehe: ikamirpuku, ikamirpuku ipuhuz ma'e, iaxi'i ipykaw, ipuxi'a iwànav, iku'aw har kamirpuku iápixipixi haw. **6** A'e re emono iákàg iápixi haw hehe nehe no. Ezàpixipixi a'e kawawpew heze'eg hereko har hehe nehe no. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imonokatu pyr, i'i putar ze'eg a'e kawawpew ikaikair pyrer a'e nehe. **7** A'e re ezakook a'e uri kawer iákàg rehe xaxeto romo imuigo kar pà nehe.

8 Erur Àràw ta'yr herenataromo ne wà nehe no. Emunehew kar wakamirpuku wanehe ne wà nehe no. **9** Emunehew kar waku'aw har wanehe nehe no. Emunehew kar waàkàg iápixi haw waàkàg wanehe nehe no. Nezewe emonokatu Àràw ihewe ne nehe, emonokatu ta'yr ihewe ne wà nehe no. A'e ae wà,

wazuapyapry a'e wà nehe no, wiko putar xaxeto romo herenataromo tuweharupi a'e wà nehe, awyzeharupi a'e wà nehe.

10 A'e mehe erur a'e tapi'aka'yaw heràpuzràñ herenaw herenataromo nehe. Àràw a'e nehe, ta'yra'e wà nehe no, omono putar opo iàkàg rehe a'e wà nehe. **11** Ezuka a'e tapi'ak a'e pe herenataromo heràpuzràñ huken huwake nehe. **12** A'e re emuàkym nekwà huwy kwer pupe nehe. Emono a'e huwy kwer nekwà rehe har ma'ea'yr hapy haw apyr wanehe nehe. Ezakook huwykwer ikurer ma'ea'yr hapy haw izypy ikokaw wanehe nehe no. **13** A'e re emunyk tata amo ho'o kwer pehegwer ma'ea'yr hapy haw rehe hapy pà paw rupi nehe, ihewe imur pyr romo herenataromo nehe: ikawer hie kwer rehe har paw, ipy'a ipehegwer ikatu wera'u ma'e, mokoz iku'azarer, ikawer wanehe har no. **14** Erapha ho'o kwer muitea'i teko waneko haw wi nehe. Eapy ho'o kwer a'e pe nehe. Eapy ipirer a'e pe nehe. Eapy hie kwer a'e pe nehe no. A'e ma'e izuka pyr a'e, umunyryk kar putar xaxeto wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e a'e xaxeto wanuwi a'e.

15 A'e re epyhyk pitài àràpuhàràñ hawitu ma'e awa nehe. Àràw a'e nehe, ta'yra'e wà nehe no, omono putar opo iàkàg rehe a'e wà nehe. **16** A'e re ezuka a'e àràpuhàràñ hawitu ma'e awa nehe. Emono'og huwy kwer nehe. Emupiripirik a'e huwy kwer a'e 4 ma'ea'yr hapy haw ipehegwer wanehe nehe. **17** Epe'i'ài'ág a'e àràpuhàràñ 4 pehegwer romo nehe. Ezuhez hie kwer nehe. Ezuhez hetymà gwer nehe no. Emuapyk a'e ma'e iàkàgwer rehe amogwer ipehegwer rehe nehe. **18** Eapy àràpuhàràñ paw ma'ea'yr hapy haw rehe nehe, ihewe imur pyr romo nehe. Hyàkwegatu ihewe a'e. Ikatu ihewe.

19 A'e re epyhyk inugwer àràpuhàràñ nehe. Àràw omono putar opo iàkàg rehe wa'yr wanehe we nehe. **20** A'e re ezuka a'e àràpuhàràñ hawitu ma'e awa nehe. Emuàkym nekwà huwy kwer pupe nehe. Emono huwy kwer pixik Àràw inami awyze har iapyr nehe, ta'yra wanami awyze har iapyr wanehe nehe no. Emono huwy kwer

pixik wakwàhu wapo awyze har pe har wanehe nehe, wapyhàhu awyze har wanehe nehe no. Emupiripirik huwy kwer ikurer 4 ma'ea'yr hapy haw pehegwer rehe nehe no. **21** Epyhyk huwy kwer ma'ea'yr hapy haw rehe har nehe. Epyhyk uri kawer xaxeto rehe àràm nehe no. Emupiripirik Àràw rehe nehe, ikamir rehe nehe no, ta'yra wanehe nehe no, wakamir wanehe nehe no. Nezewé mehe eremonokatu putar Àràw ihewe ne nehe, eremonokatu putar ta'yra ne wà nehe no, eremonokatu putar wama'e paw ne wà nehe no. **22** Ezuka a'e àràpuhàràñ hawitu ma'e awa herenataromo nehe, a'e awa xaxeto romo wamuigo kar pà ihewe nehe. Emono'og ikawer nehe. Epyhyk huwaz kwer nehe no. Emono'og ikawer hie kwer rehe har nehe no. Epyhyk ipy'a pehegwer ikatu wera'u ma'e nehe no. Epyhyk iku'azarer nehe, epyhyk ikawer iku'azarer rehe har nehe no. Epyhyk henugupy awyze har nehe no.

23 Epyhyk typy'ak imuapiruru kar haw inuromo 'ymar ihewe imur pyrer a'e kok wi nehe. Hexakaw hereko har nànàñ epyhyk nehe. Pitài typy'ak uri kawer inuromo iapo pyrer, pitài typy'ak uri kawer inuromo iapo 'ym pyrer no, pitài typy'ak ipew ma'e no. **24** Emono a'e typy'ak Àràw ipo pe ta'yra wapo pe nehe. — Pezapo typy'ak ikatu ma'e romo ihewe nehe, ere wanupe nehe. **25** A'e re epyhyk wi a'e typy'ak wapo wi nehe, hapy pà ma'ea'yr hapy haw i'aromo nehe. Hyàkwegatu putar ihewe imur pyràm romo ihewe nehe. Ikatuahy ihewe. **26** Na'e epyhyk àràpuhàràñ ipuxi'a kwer nehe, imukatu pà ihewe nehe. Ihewe imur pyr ikatu wera'u ma'e amono putar newe neremí'u ràm romo nehe.

27 Xaxeto ihewe imonokatu mehe, emunyryk kar àràpuhàràñ ipuxi'a kwer nehe, emunyryk kar henugupy kwer nehe no, ihewe imur pyr ikatu wera'u ma'e romo nehe. A'e re xaxeto upuner ipyhykaw rehe wemí'u ràm romo a'e wà nehe. **28** Tuweharupi Izaw umur putar ma'e ihewe uzemuaze kar haw romo nezewé a'e wà nehe. A'e ma'e imur mehe

Àràw izuapyapyr upyhyk putar a'e ma'ea'yr ipuxi'a kwer uezupe wemi'u ràm romo wà nehe. Upyhyk putar henugupy kwer uezupe wà nehe no.

29 Xaxeto Àràw imàno nehe, ta'yr upyhyk putar ikamirpuku paw a'e wà nehe. Ta'yr umunehew putar a'e kamirpuku ihewe uzemonokatu mehe a'e wà nehe. **30** Amo Àràw ta'yr wiko putar xaxeto romo u hekuzaromo imàno mehe nehe. Wixe putar heràpuzràñ herenaw pupe nehe. Uma'reko putar herenataromo Tupàn Henaw Ikatuahy Ma'e pe nehe. A'e pe wixe mehe nehe, tuwe umumaw 7 'ar a'e kamirpuku imunehew pà nehe.

31 Erezuka putar àràpuhàràñ hawitu ma'e awa Àràw imur katu mehe ihewe nehe, ta'yr wamur katu mehe nehe no. Tuwe umupupur ho'o kwer amo ywy pehegwer ihewe imur katu pyrer rehe nehe. **32** Tuwe u'u a'e ho'o kwer a'e typy'ak kok pupe arer heràpuzràñ huken huwake wà nehe. **33** Ihewe wamur katu mehe u'u putar a'e ma'e ihewe imur pyrer katu 'ygwer wanemipa kwer imunànaw wà nehe. Xo xaxeto zo upuner a'e ma'e i'u haw rehe wà, ta'e a'e ma'e wiko ihewe imur katu pyr romo a'e xe. **34** A'e rupi, aze numumaw kwaw a'e ma'e i'u haw a'e 'ar mehe wà nehe, wapy putar ikurer tata pupe wà nehe. Nu'u kwaw amo 'ar mehe wà nehe, ta'e umur katu a'e temi'u ihewe a'e wà xe.

35 Azapo kar wamur katu àwàm newe. A'e mehe emumaw 7 'ar Àràw imur katu pà ta'yr wamur katu pà ihewe nehe. **36** 'Ar nànàñ ezuka amo tapi'aka'yr awa teko wanemipa kwer ikatu 'ym ma'e rehe hem'aenukwaw ire hemupytu'kar pà nehe. Erezuka putar a'e ma'ea'yr teko wanemipa kwer rehe nehe. A'e ma'e izuka haw umukatu putar ma'ea'yr hapy haw nehe, imur katu pà ihewe ikatu 'ygwer wi imunyryk kar pà nehe.

37 Emumaw 7 'ar agwer ma'e iapo pà nehe. A'e mehe ma'ea'yr hapy haw ikatu putar tuwe nehe. A'e re aze amo opokok hehe wà nehe, aze wyzai ma'e uzekok hehe nehe, upuraraw putar ma'erahy wà nehe. Ta'e ikatuahy haw ikàg putar a'e nehe xe.

Ma'e imono e pyr 'ar nànàñ har

38 Tuweharupi nehe, awyzeharupi nehe, 'ar nànàñatato xaxeto uzuka putar mokoz àràpuhàràñ'yr hawitu ma'e awa pitài kwarahy hereko har a'e wà nehe. **39** Pezuka pitài àràpuhàràñ ku'em mehe nehe. Pezuka inugwer àràpuhàràñ karuk mehe nehe.

40 Àràpuhàràñ ipy rehe we pemur arozràñ iku'i kwer nehe. Tuwe heta pitài kir ipuhuz taw nehe. Pemur uri kawer nehe no. Tuwe heta pitài zutahyky'a por nehe. Pemono a'e uri kawer iniuromomo nehe. Emynehem pitài kawaw win pupe nehe. Ezakook ihewe herenataromo nehe. **41** Karuk mehe ezuka inugwer àràpuhàràñ hawitu ma'e nehe, arozràñ iku'i kwer rehe we uri kawer rehe we win rehe we ku'em mehe arer zàwegatete nehe no, temi'u ihewe imur pyr romo nehe. Hyàkwegatu putar ihewe nehe. Ikatuahy ihewe. **42** Tuweharupi nehe, awyzeharupi nehe, peapy agwer ma'e ihewe imur pyr herenataromo nehe, heràpuzràñ huken huwake nehe. Àwàxi putar teko heremaihu ihe wà nehe. Aze'eg putar newe a'e pe ihe nehe no. **43** Àwàxi putar teko Izaew izuapyapyr ihe wà nehe. A'e pe hereko haw uhype katu putar nehe. A'e rupi a'e pe ikatuahy putar nehe. Hereko haw uhype katu ma'e umumaw putar iaiw paw a'e wi nehe. **44** Amukatu putar heràpuzràñ nehe. Amukatu putar ma'ea'yr hapy haw nehe no. Amukatu putar Àràw ihe nehe, ta'yr ihe wà nehe no, xaxeto romo wamuigo kar pà herenataromo ihe wà nehe. **45** Aiko putar teko Izaew izuapyapyr wainuromo ihe nehe. Aiko putar wazar romo nehe no. **46** Arur Ezit ywy wi ihe wà. Ta'e hereko wer wainuromo ihe xe. Ukwaw putar Ezit wi wapyro arer romo hereko haw wà nehe. Ukwaw putar wainuromo hereko wer haw wà nehe no. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. Aiko wazar romo ihe no.

Yhyk happy haw

30 ¹Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury. — Ekixikixi ywyra akaz her ma'e nehe. Amo

wywrapew iapo pà nehe. Ereapy putar yhyk zàwenugar hehe herenataromo nehe. **2** A'e ywyrapew yhyk zàwenugar hapy haw nehe, tuwe ipuku haw nuzawy kwaw ipuku haw iaikwer ma'e nehe. Heta putar 45 xenxim ipuku haw nehe. Heta putar 45 xenxim ipuku haw iaikwer ma'e nehe no. Heta putar 90 xenxim iaiha haw nehe no. **4** Iahykaw wanehe heta putar iapyr izupe wà nehe. Ezomog a'e iapyr hehe nehe, pitài ma'e romo iapo pà nehe. **3** Ipykaw nehe, a'e 4 iapyr wà nehe no, a'e 4 ipehegwer wà nehe no, ezuwàzuwàn imupuràg eteahy kar pà or pupe nehe. Tuwe naheta kwaw ikatu 'ymaw a'e or inuromo nehe. Emuapu'a or amo iapeao haw iapo pà wwyrapew heme'y nànàgatu nehe. **4** Ezomog mokoz iapu'a ma'e a'e iapeao haw iwy pe nehe, pitài ko pehegwer rehe nehe, inugwer pehegwer rehe nehe no. Teko umuixe kar putar i'yw a'e iapu'a ma'e wanupi wà nehe, aze ipurueraha wer hehe wà nehe. **5** Ekixikixi wwyra akaz her ma'e i'yw iapo pà nehe. Emuapu'a or ipykaw iwànaw iapo pà nehe no. **6** Emuapyk a'e ywyrapew pànuhu uzeaiko ma'e henataromo nehe. A'e pànuhu upyta heze'eg hyru henataromo. Uruàwàxi a'e pe ihe nehe. **7** Ku'em mehe Àràw uzekaiw putar tatainý wanehe nehe. A'e ma'e iapo re wapy putar yhyk hyákwegatu ma'e herenataromo nehe. **8** Kwarahy heixe re, tatainý wanapy mehe wapy wi putar yhyk nehe no. Tuweharupi awyzeharupi xaxeto wapy putar yhyk herenataromo nehe. Ta'yr uzapo putar nezewe haw wà nehe. Ta'yr wana'yr uzapo putar nezewe haw wà nehe no. Izuapyapyr paw uzapo putar nezewe haw awyzeharupi wà nehe no. **9** Peapy zo yhyk hekuzar 'ym ma'e tuweharupi har herenataromo nehe. Ezuka zo ma'ea'yr a'e ywyrapew rehe wà nehe. Emono zo arozràn hehe nehe. Ezakook zo win hehe nehe. **10** Kwarahy nànàn pitài haw Àràw uzapo putar ma'e a'e ywyrapew imukatu pà herenataromo nehe. Umuàkym putar 4 iapyr ma'ea'yr huwy kwer pupe nehe, teko wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e

wamunàn pà nehe. Tuwe xaxeto uzapo nezewe haw awyzeharupi wà nehe, pitài haw kwarahy nànàn wà nehe. Tuwe a'e ywyrapew ikatuahy herenataromo nehe. Tuwe pemunyryk kar katu 'ymaw wi ihewe nehe. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo aiko ihe xe.

***Ma'e ime'eg pyr imekuzar
haw Tupàn hàpuzràn pe imono
pyr Tupàn huwa rupi har***

11 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury.

12 — Erepapar putar teko Izaew izuapyapyr ne wà nehe. Wapapar mehe, pitàitágatu teko umur putar amo wemetarer ihewe wà nehe, wekuwe hawhekuzarom wà nehe. Nezewe mehe nuzeapo kwaw iaiw ma'e wanupe wapapar haw iapo mehe we nehe. **13** Amume'u putar wanekuzar ràm wanupe ihe nehe. Tuwhihaw umuapyk putar wanekuzar ràm parat pape rehe wà nehe. Pitàitágatu umur putar wekuzar ihewe wà nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo aiko ihe. **14** Aze amo awa wereko 20 kwarahy wà nehe, aze itua'u wera'u 20 kwarahy hereko har wanuwi wà nehe, a'e awa umur putar wekuzar ihewe wà nehe. **15** Wekuzar imur mehe hemetarer katu ma'e umur putar wemetarer a'e pape rehe imume'u pyrer wà nehe. Hemetarer 'ym ma'e nezewegatete wà nehe no. Zuawyngatu putar wanekuzar ràm wà nehe. **16** Teko Izaew izuapyapyr umur putar a'e temetarer newe wà nehe. Aze nuhyk kwaw ma'e heràpuzràn pe hema'erek haw pe nehe, eme'eg kar a'e ma'e a'e temetarer rupi nehe. Teko Izaew umekuzar putar wekuwe haw a'e temetarer pupe wà nehe. A'e rupi hema'enukwaw putar wanehe ihe nehe. Apyro putar ma'erahy wi ihe wà nehe.

Zepuez taw morog iapo pyrer

17 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury.

18 Emuapu'a itazu morog nehe, amo kawawhu zepuez taw iapo pà nehe, izypy ikokaw iapo pà nehe no. Emuapyk a'e

kawawhu tāpuzrān ma'ea'ȳr hapy haw wamyter pe nehe. Emono 'y ipupe nehe.

19 Àrāw a'e nehe, ta'yr a'e wà nehe no, uhez putar opo upy rehe we ipupe a'e wà nehe.

20 Tāpuzrān pupe wixe 'ym mehe we ywyrapew huwake utyryk 'ym mehe we temi'u ihewe imur 'ym mehe we uhez putar opo upy rehe we wà nehe. Nezewe mehe nazuka kwaw ihe wà nehe.

21 Tuwe uhez opo upy rehe we wà nehe, uzezuka haw wi uzepyro pà wà nehe. A'e ae a'e wà nehe, wazuapypy a'e wà nehe no, tuwe weruzar katu ko heze'eg tuweharupi a'e wà nehe, awyzeharupi a'e wà nehe no.

Ma'e kawer àkàg rehe har

22 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury.

23-25 — Exaexak temi'u inuromo har taz zàwenugar hyàkwegatu wera'u ma'e nehe, kàpuhàg hyàkwegatu wera'u ma'e nehe no. Emono uri kawer inuromo nehe. Kàpuhàg iapo har ukwaw katu inuinuromo ima'ema'e haw wà. Ukwaw kar putar newe wà nehe. Erezakook putar a'e uri kawer hyàkwegatu ma'e awa waàkàg wanehe nehe, xaxeto romo wamuigo kar mehe nehe. Epyhyk uri kawer 3,5 zutahky'a por nehe. Emono 6 kir miha tykwer inuromo nehe. Emono 3 kir kaner inuromo nehe no. Emono 3 kir itakwar hyàkwegatu ma'e tykwer inuromo nehe no. Emono 6 kir kaxia her ma'e inuromo nehe no. Tuwihaw wereko ma'e puhuz taw hexakaw ikatu ma'e wà. Exaexak a'e ma'e ipuhuz taw nehe, a'e hexakaw pupe nehe.

26 Ezakook a'e uri kawer ma'e inuinuromo har heràpuzrān rehe nehe. Ezakook a'e heze'eg hyru rehe nehe no. Nezewe eremurkatu putar a'e ma'e ihewe nehe.

27 Ezakook ywyrapewhu rehe nehe, hehe har rehe nehe no, tatainy henaw rehe nehe no, hehe har rehe nehe no, yhyk hapy haw rehe nehe no.

28 Ezakook a'e uri kawer ma'ea'ȳr hapy haw rehe nehe no, hehe har nànàn nehe no, kawawhu puhez taw rehe nehe no, i'yw rehe nehe no.

29 Nezewe mehe eremurkatu putar a'e ma'e ihewe paw rupi katete ne wà

nehe. Ikatuahy putar ihewe wà nehe. Naheta kwaw iaiw paw wanehe nehe. Wyzài teko wà nehe, wyzài ma'ea'ȳr wà nehe, aze opokok a'e ma'e wanehe wà nehe, aze uzekok wanehe wà nehe, upurarar putar ma'erahy wà nehe, ta'e hekatuahy haw inuromo har ikàg tuwe a'e xe.

30 Erezakook putar a'e uri kawer hyàkwegatu ma'e Àràw rehe nehe, ta'yr wanehe nehe no. Nezewe mehe eremurkatu ihewe ne wà nehe, xaxeto romo wamuigo kar pà herenataromo ne wà nehe.

31 Emume'u ko heze'eg teko Izaew izuapypy wanupe nehe. — Pe nehe no, pezuapypy wà nehe no, tuwe uzuhen agwer uri kawer ihewe imur pyr wanehe wà nehe, awyzeharupi wà nehe, hemuwete katu pà nezewe wà nehe.

32 Pezakook zo xaxeto 'ym wanetekwer wanehe nehe. Pemono zo a'e inuromo àràm inuromo nehe, amo ae ma'e iapo pà a'e uri kawer pupe nehe. Ihewe imur katu pyrer a'e. Pereko a'e ma'e hema'e ài nehe.

33 — Aze amo uzapo uri kawer ko uri kawer zàwenugar wà nehe, a'e ma'e paw imono pà inuromo wà nehe, amono kar putar a'e teko heremiaihu wanuwi ihe wà nehe. Aze amo uzakook agwer uri kawer amo xaxeto 'ym rehe wà nehe, nezewegatete ihe wà nehe, ere teko wanupe, i'i Tupàn Moizez pe.

Yhyk imonokatu pyr

34-35 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury. — Ezapo a'e yhyk kàpuhàg inuromo har nehe. Kàpuhàg iapo har ukwaw kar putar iapo haw newe wà nehe. Emono'ono'og ko kàpuhàg hyàkwegatu ma'e pitàitâigatu imono pyr zuawyawaygatu ma'e nehe: yhyk zàwenugar mezui her ma'e, onika, yhyk zàwenugar muhàg romo iapo pyr, yhykete. Emono xa inuromo nehe. A'e mehe na'inem kwaw nehe. Upyta putar ikatuahy ma'e romo nehe.

36 Emuk'ikul'i a'e yhyk nehe, te nuzawy kwaw ywyku'i nehe. A'e re eraha heràpuzrān pupe nehe. Uruàwàxi putar a'e pe ihe nehe. Emono a'e yhyk imukul'i pyrer heze'eg hyru henataromo nehe. Ikatuahy ma'e romo Tupàn pe imono pyrer romo a'e, peze izupe.

37 Aze pezapo yhyk hapy pyrâm pezeupe nehe, pemono zo a'e ma'e inuromo nehe. Xo ihewe imur pyr pezapo nezewe nehe. Ikatuahy ma'e romo ihewe imurahy pyrer romo peme a'e kury. **38** Aze amo uzapo kâpuhâg nezewe uezupe wà nehe, pemono kar muite heremaihu wanuwi pe wà nehe.

Wexaexak Tupàn uma'ereko katu ma'e wà

31 **1** Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury.

2 — Aexaexak Mezarew Uri ta'yur Ur hemimino Zuta izuapyapyr ihe kury. **3** Amynhem Herekwe pupe ihe. Amono ma'e kwaw paw izupe. Amono ma'e iapo haw kwaw paw izupe no. Amono ma'e iapo haw kwaw katu haw izupe no. A'e rupi upuner wyzâi ma'e ipurâg eteahy ma'e iapo haw rehe a'e kury. **4** Ukwaw ma'eragaw paw pape rehe pàn rehe ywyra rehe imuapykaw. Ukwaw or imuapu'a haw. Ukwaw parat imuapu'a haw no. Ukwaw itazu morog imuapu'a haw no. **5** Ukwaw ita hekuzar katu ma'e imonohokaw a'e, ukwaw ita imomogaw amo ma'e rehe no. Ukwaw ywyra ikixikixi katu haw amo ma'e iapo pà no. Wyzaí ma'e iapo haw ukwaw kury. **6** Amo ae awa aexak ihe no. Aoriaw her romo a'e. Aizamak ta'yur romo Nà izuapyr romo hekon a'e. Amuma'ereko kar putar Mezarew hehe we ihe nehe. Apptywà putar ipurâg eteahy ma'e iapo har paw ihe wà nehe, ko ma'e heremaiyo karer paw iapo kar pà wanupe ihe wà nehe. **7** Na'aw heremaiyo karer waner xe wà: heràpuzrà, heze'eg hyru, iwàpytmaw, heràpuzrà pupe har paw, **8** ywyrapew, kawaw ywyrapew pe har paw, tatainy henaw or ikatu ma'e iapo pyrer, hehe har paw, huwake har paw, ywyrapew yhyk hapy haw, **9** ma'ea'yur hapy haw, hehe har paw, huwake har paw, kawawhu, i'yw, **10** kamir pàn ikatuahy ma'e iapo pyrer, kamir Àràw hemimuncheh ràm ta'yur wanemimuncheh ràm xaxeto romo ma'e iapo mehe àràm, **11** uri kawer xaxeto àkàg rehe àràm, yhyk hyàkwegatu ma'e herenaw ikatuahy ma'e paràm. Tuwe uzapo a'e ma'e paw heze'eg awer rupi katete wà nehe.

'Ar pytu'u haw

12 Amume'u putar amo ae ma'e newe nehe kury. **13** Emume'u a'e ma'e teko Izaew izuapyapyr wanupe nehe.

— Pemurkatu 7 haw 'ar 'ar heptyu'u haw ihewe nehe, pepytu'u pà nehe. Nezewe pexak kar putar herehe we pezemono'ogaw awyzeharupi nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, apomono'og heremaihu romo ihe. Aze pepytu'u 7 haw 'ar mehe nehe, pexak kar putar pemono'ono'og awer amogwer wanupe nehe. **14** A'e rupi pepytu'u mytu'u haw 'ar rehe ihewe nehe, ta'e nezewe mehe pemur katu a'e 'ar ihewe nehe xe. Aze amo uma'ereko a'e 'ar mehe wà nehe, aze numur katu kwaw a'e 'ar ihewe wà nehe, pezuka kar a'e teko pe wà nehe. **15** Pepuner inugwer 6 'ar rehe pema'ereko haw rehe nehe. 7 haw har mehe pepytu'u pema'ereko re ihewe imur katu pà nehe. Aze amo uzapo wyzâi uma'ereko haw a'e 'ar mehe nehe, pezuka kar nehe. **16** Tuwe teko Izaew izuapyapyr umurkatu a'e 'ar ihewe zanezeupeupe ze'eg awer iapo katu awer hexak kar pà wà nehe. **17** Tuweharupi awyzeharupi ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e azemono'og Izaew wanehe we ihe. Pepytu'u àwàm wexak kar putar zanezemono'og awer teko wanupe nehe. Amumaw 6 'ar ywak ywy iapo pà ihe. 7 haw 'ar mehe apytu'u hem'a'ereko re ihe, a'e ma'e iapo re ihe.

18 Umumaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe uze'egaw ywytyr Xinaz rehe har kury. A'e re omono mokoz itapew izupe kury. A'e 'ym mehe we Tupàn umuapyk uze'eg hehe. Umuapyk ma'e wemimutar hehe.

Tapi'aka'yur or iapo pyrer

32 **1** lârew tuwe Moizez ywytyr rehe. **2** — Nuweyw kwaw ru'u nehe, i'i teko Izaew izuapyapyr uezupeupe wà. A'e rupi uzemono'og oho Àràw huwake wà kury. — Ne nehe ty, ezapo amo tupàn hagapaw urewe ne wà nehe ty. A'e ae oho putar urerenataromo wà nehe, ureata mehe wà nehe, i'i izupe wà. — Nurukwaw kwaw

Moizez Ezit wi uremuhem kar arer pe uezapo ma'e kwer ure, i'i teko Àràw pe wà.

2 Uze'eg Àràw teko wanupe. — Peze'eg penemireko wanupe pena'yr wanupe penazyr wanupe nehe. — Pemur penamipor or iapo pyrer urewe nehe, peze wanupe nehe. Wama'e ipyhyk mehe perur ihewe nehe, i'i Àràw wanupe.

3 A'e rupi teko paw wenuhem unamipor uzewi wà kury, Àràw pe herur pà wà kury.

4 Upyhyk Àràw wama'e wanuwi. Umupyràn a'e or ma'eragapaw iapo haw pupe paw rupi, tapi'aka'yr hagapaw iapo pà. Na'e tuwihaw uze'eg teko wanupe wà kury. — Nà'ág tupàn pezar, Izaew wà. A'e ae perur Ezit ywy wi a'e, i'i mu'a wanupe wà.

5 Na'e Àràw uzapo ma'ea'yr happy haw a'e tapi'aka'yr hagapaw henataromo. — Pyhewe xiapo putar mynykawhu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, i'i teko wanupe.

6 A'e rupi iku'egwer pe teko paw ume'e izi'itahy upu'äm pà wà kury. Uzuka ma'ea'yr wanapy pà wà. Omono ma'e a'e tapi'aka'yr pe wà. A'e re wapyk mai'u hawhu iapo pà wà. U'u kàwiahy tetea'u wà. A'e re uezupir ikatu 'ym ma'e iapo pà wà kury, uezepuhepuhe ohooho pà wà kury.

7 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe. — Ewezyw na'arewahy ywytyr wi nehe kury, ta'e teko neremaihu a'e wà xe, Ezit ywy wi penemirur kwer a'e wà xe, iaiw ma'e romo wanekon a'e wà kury xe. Uzapo ikatu 'ym ma'e herebyk pà wà kury.

8 Amuata kar herape rupi ihe wà. Na'arewahy uhem herape wi wà. Uma'ema'e or tapi'aka'yr hagapaw uzar tupàn romo iapo pà wà. Uzemumew henataromo wà. Uzuka ma'ea'yr izupe wà. — Nà'ág Tupàn Ezit wi penerur arer xe, Izaew ty wà, i'i tuwihaw teko wanupe wà, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. **9** — Aexak a'e teko ihe wà, nahereuzarahy kwaw a'e wà, i'i Tupàn Moizez pe. **10** — Ehem xe wi ihewi kury ty. Hereko wer ihe zutya'ki xe ihe. Nezewe mehe hekwahy haw upuner putar wanapy haw rehe nehe. Nezewe mehe azuka putar wamumaw pà ihe wà nehe. A'e re amueta

tetea'u putar nezuapyapyr ihe wà nehe, wanekuar romo ihe wà nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe.

11 Nezewe rehe we Moizez wenozi wi ma'e Tupàn pe kury. — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, måràzawé tuwe erekwahy teko neremaihu wanupe. Ne ae ererur a'e teko Ezit ywy wi nekàgaw rupi ne wà. **12** Azeerezuka kutàri ne wà nehe, a'e mehe Ezit ywy rehe har uze'eg zemueteahy putar nerehe a'e wà nehe. — Tupàn weraha Izaew izuapyapyr Ezit ywy wi a'e wà, ta'e ipuruzuka wer wanehe ywytyruhu rehe a'e xe, i'i putar nerehe wà nehe. **13** Nema'enukwaw katu newe uma'ereko ma'e kwehe arer wanehe nehe: Àmàràw, Izak, Izaew. — Amueta tetea'u putar pezuapyapyr ihe wà nehe. Waneta haw nuzawy kwaw zahytata ywak rehe har waneta haw wà nehe, ere wanupe nerer rupi imume'uhay pà. — Amono putar ko ywy paw wanupe heremimume'u kwer rupi ihe nehe. Wiko putar hehe awyzeharupi wà nehe, ere tuwe wanupe. A'e rupi nerepuner kwaw wazuka haw rehe kury, i'i Moizez Tupàn pe.

14 A'e rupi Tupàn upytu'u wikwahy re kury. Nuzuka kwaw uze'eg awer rupi wà.

15 Uzewyr wi Moizez oho ywytyr wi kury, a'e mokoz itapew Tupàn ze'eg hereko har heraha pà kury. Heta ze'eg imuapyk pyrer hehe a'e, ikupe pe a'e no. **16** Tupàn a'e ae uzapo a'e itapew a'e, a'e ae ukair uze'eg hehe a'e no.

17 Zuzue uzewyr Moizez rupi ywytyr wi. Wenu Zuzue wanehapukaz mehe a'e wà. — Aze ru'u teko tetea'u uezàmàtyry'ym waiko wà, i'i Moizez pe.

18 Uze'eg Moizez Zuzue pe. — Nan kwaw teko ze'egaw wàmàtyry'ymar wamumaw mehe har. Nan kwaw teko waànoànogaw waneityk mehe har. Teko wazegar haw ainu iteko ihe, i'i izupe.

19 Uhem Moizez teko wanàpuz huwake waneko haw huwake kury. Wexak tapi'aka'yr or iapo pyrer. Wexak teko wapynyk mehe wà. Wikwahy tuwe kury. Omomor a'e itapew heityk pà ywytyr izypy pe. Uzeka itapew a'e

pe. **20** Upyhyk tapi'aka'yr teko wanemiapo kwer kury. Wapy tata pupe. Umukui'i tapi'aka'yr ywyku'i kwer zàwenegar romo. Uhàuhàz iku'i kwer 'y rehe. A'e re u'u kar Moizez a'e 'y Izaew izuapyapyr wanupe. **21** Uze'eg Àràw pe. — Aipo teko uzapo iaiw ma'e newe wà. Mâràzàwe tuwe erezapo kar agwer iaiw ma'e wanupe, i'i.

22 — Eikwahy zo ihewe ty, i'i Àràw izupe. — Ipurapo wer ikatu 'ym ma'e rehe tuweharupi wà. Erekwaw waneko haw. **23** — Ezapo amo tupàn hagapaw urewe, i'i ihewe wà. — Moizez urererur Ezit ywy wi a'e, nuruebak kwaw urewe kury. Ma'e uzeapo izupe. Aze erezapo tupàn hagapaw urewe ne wà nehe, wata putar urenernataramo wà nehe, i'i ihewe wà. **24** A'e rupi aze'eg nezewe wanupe ihe. — Aze heta kuzà wamupuràgete haw or iapo pyrer peme nehe, pemur ihewe nehe, a'e wanupe. A'e rupi umur wama'e or ihewe wà. Amupyràn or tata pupe. Tàrityka'i tapi'aka'yr hagapaw opor wà tata wi urewe, i'i mua'u Àràw Moizez pe.

25 (Àràw nueruze'eg kwaw teko wà.) Teko hehaite wà, wyzài iaiw ma'e iapo pà wà. Moizez wexak wanemiapo kwer. Àràw nueruze'eg kwaw teko wà. A'e rupi waàmàtyry'ymar upuka wanehe wà, wanehe uze'eg zemueteahy pà wà. **26** A'e rupi upu'äm Moizez waneko haw pe heixe haw huwake

kury, teko wanupe uze'eg pà kury. — Aze ereiko Tupàn heruzar har romo, ezur xe heruwake nehe, i'i wanupe pitàitìagatu. Erewi izuapyapyr paw oho huwake wà. **27** Na'e uze'eg wanupe kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, Izaew wazar uze'eg iko nezewa a'e. — Awakwer pitàitìagatu upyhyk putar utakihe puku teko waker haw nàñàñ oho pà wà nehe. Peata Izaew waneko haw nàñàñ nehe. Pezuka penyky'yr pe wà nehe. Pezuka penywyr pe wà nehe. Pezuka penapihar pe wà nehe, i'i Moizez wanupe.

28 Awakwer Erewi izuapyapyr weruzar izé'eg oho wà kury. Uzuka 3.000 awa ru'u a'e 'ar mehe wà. **29** Na'e uze'eg wi Moizez Erewi izuapyapyr wanupe. — Tupàn pemurkatu uezupe kutàri a'e, ta'e peiko pena'yr waàmàtyry'ymar romo pe xe, ta'e peiko penyky'yr penywyr waàmàtyry'ymar romo pe xe. A'e rupi omono uze'egatu penehe we kury, i'i Moizez.

30 Iku'egwer pe Moizez uze'eg teko wanupe. — Iaiw ma'e uhua'u ma'e pepazo kury. Nezewe rehe we ihe aha wi putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e huwake ihe nehe. Aze ru'u apuner imupytu'u kar haw rehe ikwahy re ihe nehe, i'i wanupe.

31 A'e rupi Moizez uezepir wi ywytyr rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe uze'eg pà. — Ko teko uzapo iaiw ma'e uhua'u ma'e azeharomoete a'e wà. Umuapu'a or tupàn amo hagapaw iapo pà wà. **32** Nereharaz wanemiapo kwer wi nehe. Emunàñ a'e iaiw ma'e wanuwi nehe. Nezewe rehe we aze nerepuner kwaw nereharaz taw rehe wanemiapo kwer wi nehe, a'e mehe emunàñ herer nepape wi nehe. Eremuapyk neremiruze'eg waner a'e pape rehe ne wà. Ezepyk herehe wanekuzaromo nehe, i'i Moizez Tupàn pe.

33 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. — Namunàñ kwaw nerer hepape wi nehe. Wyzài teko nehe, aze uzapo ikatu 'ym ma'e heze'eg ihaw pà nehe, amunàñ putar her hepape wi ihe nehe. **34** Eho nehe kury, eraha teko a'e ywy heremimume'u kwer pe

nehe kury. Hereko haw pe har wata putar oho penenataromo nehe. Nezewe rehe we amo 'ar mehe uhem putar wanehe hezepyk àwàm 'ar nehe. A'e 'ar mehe azepyk putar wanehe ihe nehe, i'i Tupàn izupe.

35 A'e re Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono kar amo ma'eahy haw iaiw ma'e Izaew wanehe kury. Ta'e uzapo kar a'e tapi'aka'yà hagapaw Àràw pe a'e 'ym mehe a'e wà xe.

**Tupàn omono kar teko
Izaew Xinaz ywytyr wi wà**

33 ¹Na'e uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe a'e kury.
— Ne nehe ty, teko Ezit ywy wi neremirur kwer paw a'e wà nehe no ty, pheim peho xe wi ko ywy wi nehe no ty. Kwehe mehe amume'eahy amo ywy peipy wanupe waneko àwàm romo ihe. Amume'u a'e ywy wanupe ihe: Àmàrààw, Izak, Zako.
— Amono putar a'e ywy pezuapyapr wanupe waneko àwàm romo ihe nehe, a'e peipy wanupe, i'i Tupàn Moizez pe.
2 — Amono kar putar amo hereko haw pe har penenataromo ihe nehe. A'e ae umuhem kar putar teko a'e ywy wi wamono kar pà a'e wà nehe. Ai'aw a'e awa waner xe wà: Amuhem kar putar wazuapyapr penenatar wi ihe wà nehe. Kànàà, Amohe, Ete, Perize, Ewe, Zepu. **3** Peho putar a'e ywy kutyr nehe. Ikatuahy a'e ywy. Heta tetea'u temi'u a'e pe no. Nezewe rehe we ihe naha kwaw penupi ihe nehe. Ta'e peiko heze'eg heruzar 'ymar romo xe. Aze mo aha penupi, apuzuka mo pe rupi peata mehe, i'i Tupàn teko wanupe.

4 A'e ze'eg henu mehe uzemumikahy teko wà. Uzypyrog uzai'o pà wà. Kuzà numunehew kwaw or wà, ni itapuràg wà, ta'e nahurywete kwaw wà xe. **5** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe Moizez pe a'e. — Eze'eg nezewe Izaew wanupe nehe, i'i Tupàn izupe. — Peiko heze'eg heruzar 'ymar romo. Aze mo ata penupi, aze mo amumaw xo pitai 'ar zo penupi heata pà, a'e mehe mo apuzuka ru'u mo ihe. Pezo'ok pemupuràgetea'i haw penetekwer wanuwi nehe ty wà. Amume'u

putar peme heremiapo ràm ihe nehe kury, ere Izaew wanupe nehe, i'i Tupàn Moizez pe. A'e rupi Moizez umume'u a'e ma'e oho Izaew izuapyapr wanupe kury.

6 A'e rupi Izaew izuapyapr Xinaz ywytyr wi uhem ire, numunehew kwaw or wà. Numunehew kwaw itapuràg wà kury.

**Tàpuzràn Tupàn teko
wanehe we uzeàwàxi haw**

7 Tuweharupi, Izaew uker haw imuàgà'y'mehe Moizez umuapyk Tupàn hàpuzràn katu pe muitea'i waker haw wi a'e.
— Tàpuzràn Tupàn Henaw, i'i teko izupe wà. Aze amo ipuranu wer Tupàn rehe wà, oho a'e pe wà. **8** Moizez a'e pe iho mehe, teko paw upu'äm wàpuzràn huwake wà, Moizez rehe ume'e pà wà, te wixe ipupe. **9** Moizez tàpuzràn pupe heixe mehe a'e ywàkun upu'äm ma'e wezyw a'e pe uken huwake upyta pà. Upyta a'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe iz'e'eg mehe. **10** Aze teko wexak a'e ywàkun tàpuzràn huken huwake ipu'äm mehe wà, upaw rupi wapyk upenàràg rehe wà. **11** Tuweharupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uhem Moizez huwakea'i izupe uze'eg pà awa umyrypar pe uze'eg ma'e ài a'e. A'e re Moizez uzewyr teko waker haw pe. Ipytywà har kwàkwàmo Zuzue Nun ta'yà her ma'e a'e, upyta a'e tàpuzràn pupe a'e.

**Umume'u Tupàn teko
wapyr wiko àwàm a'e**

12 Uze'eg Moizez Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. — Tuweharupi eremume'u ko ma'e ihewe. Eraha ko teko nehe, eiko waneruze'gar romo nehe, ere iko ihewe tuweharupi. Neremume'u kwaw herupi oho ma'e ràm heptytwà àràm ihewe ne, i'i izupe.
— Urukaww katu ihe, akwaw katu nerer ihe, nekatuahy ihewe, ere iko ihewe tuweharupi, i'i izupe. **13** — Aze hektuahy tuwe newe azeharomote nehe, hemu'e pe nerape rehe nehe. A'e rupi urukaww putar ihe nehe no. Nezewe mehe urumurywete kar wiwi putar ihe nehe no. Ko teko a'e wà, neremiaihu

romo wanekon a'e wà. Nema'enukwaw waneko haw rehe nehe, i'i Moizez Tupàn pe.

14 — Ihe ae aha putar nerupi ihe nehe. A'e rupi ereityk putar neàmàtyry'ymar ne wà nehe, ta'e urupytywà putar ihe nehe xe, i'i Tupàn Moizez pe.

15 Na'e Moizez uze'eg wi Tupàn pe kury. — Aze nereho kwaw urerupi nehe, uremono kar zo pe xe wi nehe, i'i izupe.

16 — Ureamutar katu pe ne. Aze nereho kwaw urerupi nehe, teko nukwaw kwaw heamutar katu haw a'e wà nehe, nukwaw kwaw ureamutar katu haw a'e wà nehe. Aze nereho kwaw urerupi nehe, uruiko putar wyzai teko ywy rehe har wazawé ure nehe. — Wiko urezàwegatete, i'i putar teko urewe wà nehe, i'i Moizez Tupàn pe.

17 — He'e, ty. Azapo putar nereminozgwer nehe, ta'e nekatuahy ihewe ne xe, ta'e urukwaw katu ihe xe, ta'e akwaw nerer ihe xe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe.

18 Na'e i'i Moizez Tupàn pe kury. — Exak kar nekàgaw nepuràg eteahy haw ihewe nehe kury, i'i izupe.

19 Uze'eg Tupàn Moizez pe kury. — Amugwaw kar putar hekatu haw nereneratomo paw rupi nehe kury. Amume'u putar herer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e newe nereneratomo nehe no. Aze hepurupuhareko wer amo rehe nehe, apuhareko putar nehe. Aze hepuraihu wer amo rehe nehe, aihu katu putar ihe nehe.

20 Heruwa nerepuner kwaw hexakaw rehe nehe, ta'e aze amo wexak heruwa nehe, umàno putar nehe. Ni amo nupuner kwaw heruwa hexakaw rehe a'e wà. Aze amo wexak nehe, umàno putar nehe, i'i Tupàn Moizez pe. **21** — Heta nepyta haw xe heruwake. Erepuner nepyta haw rehe pepa'i a'e itahu rehe nehe. **22** Hekàgahy haw hepuràg eteahy haw ukwaw putar neruwake nehe. Ikwaw mehe nehe, oromonokatu putar itawokaw pupe nehe. Urupyk putar hepo pupe nehe, hekwaw mehe nehe. **23** A'e re amunyryk putar hepo newi nehe. A'e mehe erexak putar hekupe nehe. Nerexak kwaw

heruwa nehe, i'i izupe. Na'e uzapo wemimume'u kwer kury.

Ze'eg pyahu, ze'egatu haw rehe har

34 ¹Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury. — Emonohok wi ita mokoz itapew iapo pà a'e itapew izypy mehe arer zàwenugar nehe. Amuapyk wi putar heze'eg a'e itapew rehe nehe, itapew izypy mehe arer rehe arer zàwenugar nehe. Erezuka a'e itapew ipy, ywy rehe heityk pà. ²Pyhewe izi'itahy ezemuàgà'yim nehe. Ezeupir Xinaz ywytyr rehe nehe. Ezexak kar ihewe a'e pe ywytyr apyr nehe. ³Ni amo teko nupuner kwaw nerupi ur haw rehe wà nehe. Ni amo teko nupuner kwaw ywytyr rehe weko haw rehe a'e 'ar mehe wà nehe. Ni waneimaw àràpuhàràn hawitu ma'e ni àràpuhàrànete ni waneimaw tapi'ak nupuner kwaw ywytyr huwake weko haw rehe umai'u pà wà nehe, i'i Tupàn Moizez pe.

⁴ A'e rupi Moizez omonohok ita mokoz itapew iapo pà kury, izypy mehe arer zàwenugar kury. Iku'egwer pe izi'itahy ume'e upu'äm pà. Uzeupir oho ywytyr rehe Tupàn ze'eg rupi katete. Weraha a'e mokoz itapew opo pe.

⁵ Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wezyw wà ywàkun pupe kury. Upu'äm a'e pe Moizez huwake kury. Umume'u uwer ikatuahy ma'e izupe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo aiko ihe, i'i Moizez pe.

6 Ukwaw Tupàn oho Moizez henataromo. Ukwaw mehe uze'eg nezewé uzehe kury. — Tuweharupi wiko ma'e romo aiko ihe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo aiko ihe. Apurupuhareko ihe, apuraihu ihe: Heàrew hekwahy pà. Napytu'u kwaw heremaihu wamutar katu re. Uhua'u hepuruamutar katu haw. Teko nupuner kwaw hepuruamutar katu haw paw ikwaw paw rehe wà. **7** — Hercharaz putar pekatu 'ymaw wi penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wi ihe nehe, a'e teko wanupe kwarahy nànàn ihe. Nezewé rehe we napytu'u kwaw wana'yir wanehe wamimino wanehe

hezepyk ire ihe, wanu wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e rehe ihe.

8 Uzemumew Moizez ywy rehe kury. Umuwete katu uzar Tupàn a'e pe. **9** — O Tupàn hezar, aze hekatu newe, echo urerupi nehe. Ko teko neremaihau a'e wà, nuweruzar katu kwaw neze'eg a'e wà. Nereharaz ureremiapo kwer ikatu 'ygwer wi nehe. Nereharaz ureaiw paw wi nehe. Urereraha pe ywy ureremipyhyk ràm me nehe, i'i Moizez Tupàn pe.

Uzapokatu ze'egatu haw wà

10 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e izupe. — Amume'uahy putar heremiapo ràm peme nehe kury, heze'egaw iapokatu pà penehe we nehe kury. Neremiruze'eg wanenataromo azapo putar ma'e temixak 'ym ihe nehe. Ni amo ywy rehe har nuxek kwaw agwer ma'e heremiapo ràm zàwenugar wà. Peiko amo teko wainuromo. A'e teko wexak putar peme heremiapo ràm wà nehe. Ipytuhegatu putar hexak mehe wà nehe.

11 Peruzar heze'eg kutàri har nehe. A'e mehe amuzàn kar a'e ywy rehe har penenatar wi ihe wà nehe. Ai'aw a'e teko waner wà: Amohe ywy rehe har wà, Kànàà izuapyapyr wà, Ete izuapyapyr wà, Perize izuapyapyr wà, Ewe izuapyapyr wà, Zepu izuapyapyr wà.

12 Pezapokatu zo peze'egaw a'e ywy rehe har wanehe we nehe, ywy peneko àwàm rehe har wanehe we nehe. Aze pezapokatu peze'egaw wanehe we nehe, na'ikatu kwaw peme nehe. Uzapo kar putar iaiw ma'e peme wà nehe. Aikwahy putar peme a'e ma'e hexak mehe ihe nehe. **13** A'e teko uzapo ma'e'yr hapy haw tupàn a'ua'u wanupe wà. Peityk wama'ea'yr hapy haw nehe. Pemumaw waita tupàn a'ua'u pe imonokatu pyr nehe no. Pemonohok ywyra tupàn ua'u ha'agapaw imupu'äm pyrer nehe no, heityk pà nehe no.

14 — Pemuwete zo amo ae tupàn pe wà nehe. Ta'e ihe Tupàn pezar azecharamoete har ihe xe, hewyrowyroahy ma'e romo aiko ihe xe. Hewyrowyroahy ma'e herer inugwer romo ihe. Hemuwete katu pe nehe. Pemuwete katu zo amo nehe. **15** Pezapokatu

zo peze'egaw a'e ywy rehe har wanehe we nehe. Kuzà wyzài a'e wà, uker oho wyzài awa puhe a'e wà. Nezewegatete a'e ywy rehe har umuwete katu wyzài tupàn a'ua'u a'e wà no. Uzuka ma'e'yr wanenataromo wamuwete katu pà wà. A'e ma'e iapo mehe wà nehe, penenoz putar wà nehe. Pe'u putar a'e ma'e'yr ho'o kwer wainuromo nehe no. (Iro putar penemiapo ràm ihewe nehe.) **16** Pexaexak putar amo wanazyr pe wà nehe no, pena'yr wanupe wanemireko ràm romo pe wà nehe no. A'e kuzà a'e wà nehe, pena'yr wanemireko a'e wà nehe, umuwete tupàn a'ua'u wà. Pemuwete katu kar putar tupàn a'ua'u pemupytu'kar pà hemuwete re a'e wà nehe. Umuwete katu kar putar tupàn a'ua'u pena'yr wanupe wà nehe no, umen wanupe wà nehe no.

17 Pemupyràn zo ita per nehe, tupàn a'ua'u wanagapaw iapo pà nehe. Pemuwete zo gagapaw nehe.

18 Kwarahy nàñàñ pezapo mynykawhu typ'yak imuapiruru kar pyrer 'ym her ma'e herenataromo nehe. Pemumaw 7 'ar typ'yak imuapiruru kar pyrer i'u pà nehe, heze'eg awer rupi katete nehe. Pezapo a'e mynykaw zahy Amim her ma'e rehe nehe, heze'eg awer rupi katete nehe. Ta'e a'e zahy rehe pehem pezuwà Ezit ywy wi pe xe.

19 Uhy wi uzexak kar ma'e kwer ipy wà nehe, wiko hema'e romo paw rupi wà nehe. Kuzà wi uzexak kar ma'e kwer ipy wà nehe, ma'e'yr wi uzexak kar ma'e kwer ipy wà nehe no. **20** Pemekuzar zumen uzexak kar ma'e kwer ipy amo àràpuhàràñ hawitu ma'e awa pupe nehe. Aze napeturumekuzar wer kwaw hehe nehe, pezuhaw iazu'yw nehe. Aze peputar pena'yr ipy pe wà nehe, pemur wanekuzar heremimume'u kwer ihewe nehe.

21 Pemumaw putar 6 'ar pema'erekò pà nehe. 7 haw 'ar mehe pepytu'putar nehe. Ko iapo mehe nehe, temi'u ipo'o mehe nehe no, pepytu'putar 7 haw 'ar mehe nehe.

22 Pezapo Ipo'o Haw Mynykawhu nehe, arozràn ipo'o haw 'ar ipy mèhe nehe. Pezapo Mynykawhu Tàpuzràn Pixika'i Ma'e her ma'e nehe, ma'e'a ipo'o haw 'ar rehe nehe.

23 Awakwer penehe we har paw uzexak kar putar wà herenataromo wà nehe. Ta'e aiko pezar ikàg ma'e romo ihe xe. Kwarahy nànàn ur putar na'iruz haw herenataromo wà nehe, ta'e aiko Izaew wazar romo ihe xe.

24 Amuhem kar putar teko paw penenatar wi a'e ywy wi ihe wà nehe. Amuhua'u kar putar peiwy penenataromo nehe. Aze pezexak kar pezuwà herenataromo nehe, na'iruz haw kwarahy nànàn a'e mynykaw iapo pà nehe, ni amo nuzeagaw kwaw peiwy iphyhk pà pewi mynykaw iapo mehe wà nehe.

25 Aze pemur ma'ea'yì ho'o kwer ihewe nehe, perur zo typy'ak imuapiruru kar haw a'e ho'o kwer inuromo nehe. Aze pezapo mynykawhu Tupàn zane'aromo ikwaw pawer her ma'e nehe, pe'u ma'ero'okwer paw pyhaw nehe. Pezar zo ma'ero'okwer i'u pyr 'ym a'e pe nehe.

26 Perur temi'u ipo'o pyrer ipy ikatu wera'u ma'e heràpuz me nehe. Pemupupur zo àràpuhàràñ imemyr uhy kamykwer pupe nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e teko wanupe.

27 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e i'i Moizez pe kury. — Emuapyk ko heze'eg paw nehe. Ta'e amume'uhay heremiapo ràm ko heze'eg inuromo newe ihe xe, Izaew izuapyapyr wanupe ihe no xe.

28 Moizez a'e, umumaw 40 'ar a'e pe typy'ak i'u 'ym pà a'e, 'y i'u 'ym pà a'e no. Umuapyk Tupàn ze'eg itapew rehe. Heta 10 ze'eg pehegwer. 10 Tupàn hemiapo putar haw, za'e izupe.

Wezyw Moizez Xinaz ywytyr wi

29 Wezyw Moizez Xinaz ywytyr wi a'e kury, a'e mokoz itapew Tupàn ze'eg hereko har herur pà opo pupe a'e kury. Huwa uhype katu, heny katu. Ta'e uze'eg Tupàn pe a'e 'ar rehe a'e xe. Nukwaw kwaw uwa heny katu haw. **30** Wexak Àràw Moizez a'e kury. Izaew izuapyapyr paw wexak a'e wà no. Heny katu huwa. Ukyze izuwi wà. Na'ihem wer kwaw huwake wà. **31** Nezewe rehe we Moizez uhapukaz wanupe. A'e rupi Àràw oho huwake teko waneruze'gar wanehe we kury.

Uze'eg wanupe. **32** A'e re Izaew paw uhem huwake wà. Omono Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg paw wanupe, ze'eg Xinaz ywytyr rehe imur pyrer wanupe. **33** Moizez a'e kury, wanupe uze'eg pawire upyk uwa pàn pupe kury. **34** Tàpuzràñ pupe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe uze'eg pà wixe mehe wenuhem pàn uwa iwànav. Upyta a'e pe uwa ipyk 'ym pà. A'e wi uhem mehe umume'u Tupàn ze'eg paw Izaew wanupe. **35** Teko wexak huwa heny katu wiwi haw wà. A'e rupi Moizez upyk wi uwa pàn pupe. Xo Tupàn pe uze'eg wi mehe tàpuzràñ pupe oho wi mehe wenuhem wi pàn uwa wi.

Mytu'u haw

35 ¹Na'e omono'og Moizez Izaew izuapyapyr paw wanupe uze'eg pà a'e wà kury. — Ko ma'e Tupàn uzapo kar iko peme kury. ²Pemumaw 6 'ar pema'ereko pà. 7 haw 'ar mehe pepytu'u pema'ereko re nehe. Pemonokatu mytu'u haw 'ar ihewe nehe. Pepytu'u pema'ereko re a'e 'ar mehe nehe. Pemuwete katu Tupàn nezewe nehe. Aze amo uma'ereko a'e 'ar rehe nehe, pezuka nehe. ³Pema'ereko tata iapo mehe. A'e rupi pemunyk zo tata penàpuz me mytu'u haw 'ar mehe nehe, i'i wanupe.

Ma'e imono e pyr tàpuzràñ pe har

4 Uze'eg wi Moizez Izaew izuapyapyr nànàn. — Ko ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo kar iko peme kury. **5** Pephyhk pema'e kurer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyràm romo nehe, izupe heraha pà nehe. Aze amo iporomono wer ma'e hekuzar katu ma'e rehe izupe wà nehe, tuwe weraha izupe wà nehe: or, parat, itazu morog, **6** inemo àràpuhàràñ hawitu ma'e hawer iapo pyrer huwy ma'e, inemo àràpuhàràñ hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipuwy ma'e, inemo àràpuhàràñ hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipiràg ma'e, pàn hekuzar katu ma'e irin her ma'e, **7** àràpuhàràñet hawer, àràpuhàràñ hawitu ma'e awa ipirer imupiràg pyrer, ma'epirer ikuatuhay ma'e, ywyra akaz her ma'e, **8** uri

kawer tatainypupe àràm, taz zàwenuguri kawer inuromo imono pyràm, yhyk zàwenugari, **9** ita hekuzar katu ma'e unik her ma'e, amo ae ita hekuzar katu ma'e. Xaxeto Tupàn imuweste katu haw rehe ma'ea'yr zuka har omono putar a'e ita ukamirpuku inugwer kamir i'aromo har rehe wà nehe, xaxeto wanuwhaw ipuxi'a rehe har rehe wà nehe no.

Ma'ema'e tâpuzràn pupe har

10 Aze amo pepyr har ukwaw ma'e iapo katu haw wà nehe, tuwe ur wà nehe, ma'e iapo pà Zanezar ze'eg rupi katete wà nehe. **11** Úzapo putar agwer ma'e paw wà nehe. **12** Tupàn hapuzràn, ipyk àwàm ipupe har, ipyk àwàm katu pe har no, ma'e tâpuzràn rehe har paw: ma'ekokaw, izyta, iapteraromo har, i'yw, iwy pe har, Tupàn ze'eg itapew rehe imuapyk pyrer hyru ràm, i'yw no, ipykaw no, pàn Tupàn Henaw Ikatuahy Ma'e Henaw Ikatu Wera'u Ma'e wamytepe har, **13** ywyrapew, ihàm, hehe we har paw no, typy'ak Tupàn pe imono pyrer, **14** tatainypenaw, penaw rehe har no, tatainypenaw, uri kawer tatainypupe har no, **15** yhyk zàwenugari ikaz taw, ikaz taw ihàm no, uri kawer purehe izakook pyràm, yhyk zàwenugari hyàkwegatu ma'e, pànuhu tâpuzràn ukenaw pe har, **16** ma'ea'yr hapy haw, hehe har imuparipari pyrer morog iapo pyrer, ma'ea'yr hapy haw ihàm, hehe we har paw no, 'yryru, 'yryru penaw, **17** pànuhu katu pe imuzaiko pyrer, pànuhu izyta no, iwy pe har no, pànuhu ipuyaikaw pyrer hukenaw rehe har, **18** tâpuzràn izyta, ihàm no, izywyr katu haw izyta no, ihàm no, **19** xaxeto wama'e Tupàn penaw ikatu wera'u ma'e pupe imunehew pyràm. Àràw a'e, ta'yr a'e wà no, umunehew putar a'e ma'e a'e wà nehe. (Àràw a'e, ta'yr a'e wà no, umunehew a'e ma'e Tupàn henataromo a'e wà.)

Teko werur ma'e imono pyr Tupàn pe

20 Na'e Izaew izuapaypr paw uhem oho a'e wi Moizez wi a'e wà kury. **21** Amo iporomono wer tuwe ma'e rehe wemetarer ikurer rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e

pe a'e wà. A'e rupi omono izupe wà. Moizez umekuzar Tupàn huwàxi haw iapo haw a'e temetarer pyre, Tupàn hâpuzràn iapo haw imekuzar pà. Omono temetarer iapo har wanupe, umekuzar kamirpuku ipupe no, Tupàn henataromo ma'ea'yr zuka har wanupe no. **22** Awa wà, kuzà wà no, aze ipurumur wer kuzà imupuràg etea'i haw rehe izupe wà, werur wà: iputàw imunehew paw, inamipor, kwàkù'aw har, poapyw har, wyzài ma'e or iapo pyrer. Umar uma'e Tupàn pe wà. **23** Aze amo wereko pàn irin her ma'e wà, werur wà: inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer huwy ma'e, huwy ipiràg wewer ma'e, ipiràg ma'e, pàn hekuzar katu ma'e àràpuhàrànete hawer iapo pyrer, àràpuhàràn hawitu ma'e awa ipirer imupiràg pyrer, ma'epirer hekuzar katu ma'e. **24** Parat herur arer wà, itazu morog herur arer wà no, werur a'e ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imur pà wà. Wwyra akaz her ma'e hereko har wà no, wyzài ma'e iapo pyràm romo wà, werur wà no, Tupàn pe imur pà wà no. **25** Kuzà inemo ipuwànav kwaw par wà, upuwàpuwàin inemo wà, herur pà imur pà Tupàn pe wà: inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer huwy ma'e, ipuwy ma'e no, ipiràg ma'e no. Uzapo pàn irin her ma'e wà no. **26** Kuzà àràpuhàrànete hawer ipuwànav kwaw par paw wà no, aze ipurupuwàin wer hehe wà, upuwàpuwàin wà no. **27** Izaew waneruze'egar a'e wà, werur ita onik her ma'e a'e wà, amo ita hekuzar katu ma'e ipuràg eteahy ma'e inuromo wà. Moizez omomog kar a'e itapuràgete Tupàn henataromo ma'ea'yr zuka har wakamirpuku rehe, wapuxi'a rehe har rehe no. **28** Werur amo ma'e taz zàwenugari wà. Werur uri kawer tatainypupe àràm wà no. Uzuhen teko wanehe ma'ea'yr wanehe Tupàn henataromo wà, imuweste katu mehe wà. Ikaz mehe hyàkwegatu yhyk zàwenugari ài Tupàn pe. **29** Awa Izaew izuapaypr ma'e rehe ipurumur wer ma'e wà, kuzà ma'e rehe ipurumur wer ma'e wà no, paw rupi werur ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà.

Moizez umekuzar Tupàn pe uma'erekò haw paw a'e temetarer pupe a'e, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo kar nezewé haw izupe a'e xe.

**Teko werur wemiapoapo
kwer Tupàn Hàpuzràn pe wà**

30 Na'e uze'eg Moizez Izaew wanupe kury. — Peme'egatu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo kwer rehe nehe. Wexak amo awa kury. Mezarew Uri ta'yr her romo a'e. Wiko Ur hemimino romo a'e. Zuta izuapyapyr romo wanekon wà. **31** Tupàn umynehem Wekwe Puràg pupe. Ukwaw kar ma'e tetea'u iapo haw izupe. Ukwaw iapo haw. Ukwaw iapo katu haw. **32** A'e rupi ukwaw ma'eragapaw iapo haw. Ukwaw or imuapu'a haw. Ukwaw parat imuapu'a haw no. Ukwaw itazu imuapu'a haw no, ma'e ipuràg eteahy ma'e iapo pà. **33** Ukwaw itapuràg hekuzar katu ma'e imonohokaw ima'ema'e haw amo ma'e rehe imomogaw. Ukwaw ywyra ikixikixi katu haw ma'e iapo pà no. Ukwaw ipuràg eteahy ma'e tetea'u iapo haw no. **34** Omono a'e ma'e iapo haw kwaw paw amo awa wanupe no. Aoriaw awa inugwer her romo. Aizamak ta'yr romo hekon a'e, Nà izuapyapyr romo a'e. A'e rupi ukwaw amogwer wamu'e haw agwer ma'e iapo haw rehe wà no. **35** Umynehem tuwe Tupàn a'e awa ma'e iapo haw kwaw paw pupe wà. Ukwaw iapo haw wà. Ukwaw ma'e iapo pyràm rehe uma'enukwaw katu haw wà no. Ukwaw pàn ipuwàpuwànav wà no: huwy ma'e, huwy ipiràg wewer ma'e, ipiràg ma'e, pàn irin ikatuahy ma'e. Ukwaw wyzài pàn iapo haw wà. Ukwaw wyzài ma'e iapo haw rehe teko wamu'e haw wà no. Ukwaw ma'eragapaw iapo haw rehe teko wamu'e haw wà no.

36 ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ukwaw kar ma'e iapo haw awa wanupe. Omono ma'e kwaw paw wanupe no. A'e rupi Mezarew a'e, Aoriaw a'e no, ma'e iapo haw kwaw par paw a'e wà no, Tupàn hàpuz iapo haw kwaw par paw a'e wà no, tuwe uzapo uma'erekò haw Tupàn ze'eg rupi katet a'e wà nehe, i'i Moizez teko wanupe.

Teko wanemimono e

2 Na'e Moizez wenoz Mezarew uzeupe kury, wenoz Aoriaw no, wenoz amogwer teko ma'e kwaw paw Tupàn wi iphyk arer wà no, a'e ma'erekò haw iapo haw rehe ur ma'e kwer wà no. Ipurupetywà wer hehe wà.

— Pezypyrog pema'erekò pà kury, i'i wanupe. **3** Upyhyk Moizez a'e ma'e teko wanemimur kwer paw kury. A'e mehe omono a'e ma'e paw a'e iapo haw kwaw katu har wanupe. Uzapo kar tàpuzràn Tupàn imuwe katu haw a'e teko wanupe. Tuweharupi ku'em mehe teko werur e amo ae ma'e a'e pe wà. Werur ma'e tetea'u wà. **4** A'e rupi uma'erekò katu ma'e Tupàn hàpuz iapo har a'e wà kury, upytu'u uma'erekò re wà kury. **5** Uze'eg wà Moizez pe wà. — Teko werur ma'e tetea'u wà. Uhyk ma'erekò haw Tupàn hemiapo karer pe kury.

6 A'e rupi Moizez umume'u uze'eg wanupe kury. Umume'u teko ize'eg oho amogwer wanànàwà. — Awa wà nehe, kuzà wà nehe no, pepytu'u ma'e Tupàn hàpuz me imur pyràm iapo re nehe kury, i'i wanupe. A'e rupi teko nuerur kwaw amo ma'e wà. **7** Ta'e wanemapiro kwer uhyk a'e xe, ta'e upyta ikurer a'e xe. Ta'e heta tetea'u wera'u ma'e kury xe.

Tàpuzràn Tupàn heko haw

8 A'e rupi awa ma'e iapo haw ikwaw wera'u har uzapo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hàpuzràn a'e wà kury. Upyhyk pàn hekuzar katu ma'e irin her ma'e wà. Upyhyk inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer huwy ma'e wà no. Upyhyk inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipuwy ma'e wà no. Upyhyk inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipiràg ma'e wà no. Uma'ema'e a'e ma'e paw 10 pànuhu iapo pà wà. A'e re omono'og a'e 10 pànuhu tàpuzràn iapo pà wà. Umuwywyk kerumin hagapaw iapo pà wà, a'e 10 pànuhu rehe wà. **9** A'e 10 pànuhu wà, zuawygatu wahua'u haw wà. Heta 12,5 met wapuku haw. Heta 1,80 met wapuku haw iaikwer ma'e no. **10** Umuwywyk 5 pàn pitài pànuhu

iapo pà wà. Umuwywyk inugwer 5 pàñ pitài pàñuhu iapo pà wà no, pàñ ipy zàwegatete wà no. **11** Upyhyk pàñ huwy ma'e wà, ma'e àpixipixi haw iapo pà imuwywyk pà wà. Omomog a'e ma'e àpixipixi haw pàñ iahykaw rehe har heme'y rehe ipehegwer katu pe har rehe wà. Uzapo nezewe haw inugwer ipehegwer rehe wà no. **12** Omomog 50 ma'e àpixi haw pàñ ipy tâpuzràñ pehegwer ipy heme'y rehe wà. Omomog 50 ma'e àpixi haw pàñ iahykaw rehe har tâpuzràñ pehegwer mokoz haw heme'y rehe wà. Nezewe ma'e àpixi haw amo pehegwer rehe har upyta ma'e àpixi haw inugwer pehegwer rehe har wanuwake wà. **13** Uzàpixipixi pàñuhu inugwer pàñuhu rehe 50 pyhykaw or iapo pyrer pupe wà. Nezewe mehe a'e mokoz pàñuhu uzeapo pitài pàñuhu romo wà.

14 Upyhyk 11 pàñ àràpuhàràñete hawer iapo pyrer wà, tâpuzràñ ipykaw iapo pà wà. **15** A'e pàñ uhua'u haw nuzuawy kwaw amogwer pàñ uhua'u haw pitàitâigatu wà. Heta 13,30 met wapuku haw pitàitâigatu wà. Heta 1,80 met wapuku haw iaikwer pe pitàitâigatu wà. **16** Umuwywyk 5 pàñ pitài pehegwer iapo pà wà. Umuwywyk inugwer 6 pàñ inugwer pehegwer iapo pà wà no. **17** Omomog 50 ma'e àpixi haw pàñ ipy ipehegwer iahykaw rehe har heme'y rehe wà. Omomog 50 ma'e àpixi haw inugwer ipehegwer heme'y rehe wà no. **18** A'e re umuapu'a itazu morog 50 àpixi haw iapo pà wà. Omomog a'e 50 ma'e àpixi haw a'e mokoz pehegwer rehe wà, pitài tâpuzràñ ipykaw iapo pà wà. **19** Uzapo amo ipykaw wà no. Umupiràg àràpuhàràñ hawitu ma'e wapirer tetea'u wà, wamuwywyk pà a'e tâpuzràñ ipykaw iapo pà wà. Uzapo amo ae ipykaw wà no. Umuwywyk ma'epirer ikatuahy ma'e a'e tâpuzràñ ipykaw iapo pà wà.

20 Ukixikixi ywyra akaz her ma'e tâpuzràñ izyta iapo pà wà. Nezewe mehe upuner ipàrirogaw iapo haw rehe wà. **21** Heta 4,45 met izyta ipuku haw pitàitâigatu. Heta 67 xenxim izyta iànàmaw pitàitâigatu. **22** Heta mokoz ikwar a'e izyta rehe pitàitâigatu wà

no. Heta ikwar izyta heixe haw romo nàñàñ wà. **23** Uzapo 20 izyta kwarahy hemaw awyze har kutyr har pe wà. **24** Omono 40 kawaw pew parat iapo pyrer a'e 20 izyta iwy pe har wawy pe wà. Omono mokoz py izyta iwy pe pitàitâigatu wà. Nezewe mehe izyta i'yw nuixe kwaw ywy pupe wà. **25** Uzapo amo 20 izyta tâpuzràñ pehegwer kwarahy hemaw iahur rehe har kutyr har rehe wà. **26** Uzapo 40 kawaw pew parat iapo pyrer izyta iwy pe har wapy romo wà. Iztya upyta mokoz upy rehe pitàitâigatu wà. **27** Tâpuzràñ hekwar rehe kwarahy heixe haw kutyr uzapo 6 izyta wà. **28** Uzapo amo mokoz izyta iahykaw rehe upu'äm ma'e ràm wà. **29** Omomog a'e mokoz izyta wapy rehe wà, pitài ma'e iapo pà wà. Uhem iapu'a ma'e i'aromo har ipy pe. Nezewe umupu'äm a'e mokoz izyta iahykaw rehe har wà. **30** Nezewe heta 8 izyta izupe wà. Heta 16 wapy parat iapo pyrer wà. Iztya u'äm mokoz upy parat iapo pyrer wanehe pitàitâigatu wà.

31 A'e re ukixikixi ywyra akaz her ma'e 15 iaptyteraromo har iapo pà wà. Omono 5 iaptyteraromo har pitài tâpuzràñ pehegwer rehe wà. **32** Omono amo 5 inugwer ipehegwer rehe wà. Omono amo 5 ipehegwer kwarahy heixe haw kutyr har rehe wà, hekwar rehe wà. **33** Iaptyteraromo har wamyter pe har ukwaw iku'aw iaiha haw pitài pehegwer wi inugwer pehegwer pe. **34** Uwàuwàn a'e izyta or pupe wà, or pàñ zàwenugar iapo pyrer pupe wà. Omono iapu'a ma'e or iapo pyrer a'e izyta wanehe wà, kyhàhàm iho haw rupi wà. Uwàuwàn a'e kyhàhàm or pàñ zàwenugar pupe wà no.

35 Omono'og ikatuahy ma'e wà: pàñ irin her ma'e, inemo àràpuhàràñ hawitu ma'e hawer iapo pyrer huwy ma'e, inemo àràpuhàràñ hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipuwy ma'e, inemo àràpuhàràñ hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipiràg ma'e. Umuwywyk a'e pàñ kerumin hagapaw wamono pà hehe wà. Uzapo pàñuhu uzeaiko ma'e a'e ma'e paw imunryk pà wà. **36** Ukixikixi ywyra akaz her ma'e wà, 4 izyta iapo pà a'e pàñuhu pe wà. Uwàuwàn a'e ywyra or pape

zàwenugar romo iapo pyrer pupe wà. Umuapu'a or pànuhu àpixipixi haw iapo pà wà. Umuapu'a or a'e 4 izyta wapy iapo pà wà. **37** Omono'og ma'e wà: irin ikatu ma'e, inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer huwy ma'e, inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipuwy ma'e, inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipiràg ma'e. Umuwywyk ma'e hagapaw a'e pàn rehe wà. A'e ma'e paw pupe uzapo pànuhu tâpuzràn huken rehe har wà. **38** Uzapo 5 i'yw a'e pànuhu izyta romo imupu'ämaw romo wà. Omono ma'e àpixipixi haw i'yw wanehe wà. Uwàuwàn i'yw i'aromo har or pape zàwenugar pupe wà. Uwàuwàn izyta nezewe wà no. Umuapu'a itazu morog 5 i'yw waipy iapo pà wà no.

Tupàn ima'eyru ze'egatu haw

37 ¹A'e awa Mezarew her ma'e a'e, uzapo a'e Tupàn Ze'eg Hyru a'e. Heta 1,10 met Tupàn Ze'eg Hyru ipuku haw. Heta 66 xenxim iàñamaw. Heta 66 xenxim iaiha haw. ²Omomog or pape zàwenugar romo iapo pyrer a'e Tupàn Ze'eg Hyru pupe, ikupe pe no. Omono iapeao haw or iapo pyrer izywyr no. ³Umuapu'a or 4 iapu'a ma'e iapo pà. Omono a'e 4 iapu'a ma'e Tupàn Ze'eg Hyru ipy wawype. Mokoz iapu'a ma'e upyta pitài pehegwer iwy pe wà. Mokoz iapu'a ma'e upyta inugwer pehegwer iwy pe wà. ⁴Ukixikixi ywyra akaz her ma'e mokoz i'yw iapo pà. Uwàuwàn i'yw or pape zàwenugar romo iapo pyrer pupe wà. ⁵A'e re umuixe kar i'yw a'e iapu'a ma'e Tupàn Ze'eg Hyru pehegwer rehe har wanupi wà. Nezewe mehe amo upuner heraha haw rehe wà.

⁶ Umuapu'a Mezarew or Tupàn Ze'eg Hyru ipykaw iapo pà. Heta 1,10 met a'e ipykaw ipuku haw. Heta 66 xenxim ipuku haw iaikwer ma'e. ⁷Unupànupà or mokoz kerumin hagapaw iapo pà. ⁸Omomog pitài hagapaw pitài Tupàn Ze'eg Hyru iahykaw pe. Omomog inugwer inugwer iahykaw pe. Omomogatú a'e kerumin hagapaw a'e ze'eg hyru ipykaw rehe wà. Nuzawy kwaw pitài ma'e wà. ⁹A'e kerumin hagapaw a'e wà,

uzuwarzar romo a'e wà. Ume'e 'äm ipykaw rehe wà. Ipepozaz wà. Wapepo upykaw ipykaw wà.

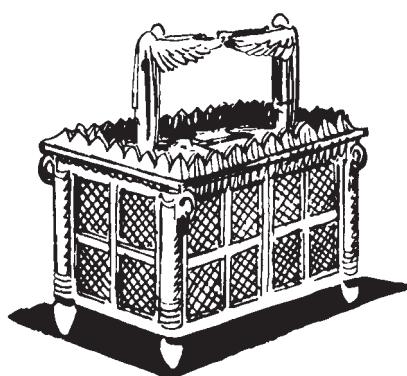
Ywyrapew typy'ak imuapykaw

Tupàn huwa rupi har

10 Ukixikixi Mezarew ywyra akaz her ma'e ywyrapew iapo pà. Heta 88 xenxim a'e ywyrapew ipuku haw. Heta 44 xenxim ipuku haw iaikwer ma'e. Heta 66 xenxim iaiha haw. **11** Uwàuwàn a'e ywyrapew or ikatuahy ma'e pape zàwenugar romo iapo pyrer pupe. Omomog iapeao haw izywyr no. **12** Uzapo heme'ywyr har ywyrapew izywyr no. Heta 8 xenxim iàñamaw. Omomog iapeao haw or iapo pyrer a'e heme'ywyr har izywyr no. **13** Umuapu'a or 4 iapu'a ma'e iapo pà. Omono a'e 4 iapu'a ma'e 4 iahykaw pe wà, 4 ipy wanuwake wà. **14** Omomog a'e 4 iapu'a ma'e heme'ywyr har huwake wà. Umuixe kar teko i'yw wanupi wà, aze ipurueraha wer a'e ywyrapew rehe wà. **15** Ukixikixi ywyra akaz her ma'e a'e mokoz i'yw iapo pà. Uwàuwàn i'yw or pape zàwenugar romo iapo pyrer pupe wà. **16** Umuapu'a or ma'e ywyrapew rehe àràm iapo pà wà no: kawaw, kanek, kanekpuku, y'a win Tupàn pe imono pyrhyru ràm.

Tatainyhu hakamykamy ma'e

17 Unupànupà Mezarew or ikatuahy ma'e tatainy henaw iapo pà. Uzapo ipy no.

Uzapo i'yw no. Uzapo ma'eputyr hagapaw tatain y henaw rehe har no, iputyr hagapaw no, iputyr rupi'a hagapaw no. Omogatu henaw rehe pitài ma'e romo iapo pà. **18** Heta 6 izywa a'e tatain y henaw rehe wà. Na'iruz upyta amo ipehegwer rehe wà. Na'iruz upyta inugwer ipehegwer rehe wà no. **19** Heta na'iruz ma'eputyr hagapaw a'e izywa wanehe pitàitâigatu wà. Nuzawy kwaw ma'e amen her ma'e iputyr, iputyr rupi'a no.

20 Heta 4 ma'eputyr hagapaw tatain y henaw i'yw rehe wà. Nuzuawy kwaw ma'e a amen her ma'e iputyr. Heta iputyr rupi'a. Heta iputyr hameamekwer no. **21** Heta mokoz izywa na'iruz haw. Aze heta mokoz izywa, heta pitài ma'e a amen her ma'e iputyr hupi'a a'e izywa iwy pe no. **22** Iputyr hupi'a a'e wà, izywa a'e wà no, tatain y henaw a'e no, uzemono'og pitài ma'e or iapo pyrer romo wà. **23** Uzapo Mezarew 7 tatain y wanenaw pe wà. Umuapu'a or ikatuahy ma'e zepinaw inemo tatain y pupe har imonohokaw iapo pà. Uzapo tâtäpyzgwer imono'ogaw or ikatuahy ma'e pupe no. **24** Umumaw or tetea'u a'e tatain y henaw iapo mehe, hehe we har iapo mehe. Heta 34 kir a'e or ipuhuz taw.

Yhyk hapy haw ita imuaiha pyrer

25 Uki xikixi Mezarew ywyra akaz her ma'e ywyrapew yhyk hapy haw iapo pà. Ipuku haw nuzawy kwaw ipupy uhu haw a'e. Heta 45 xenxim ipuku haw. Heta 45 xenxim ipupy no. Heta 90 xenxim iaiha haw. Iapyr iahykaw rehe har uzemogatu ywyrapew rehe wà, pitài ma'e iapo pà wà. **26** Uwàuwàn ipykaw or ikatuahy ma'e pape zàwenugar pupe. Uwàuwàn 4 ipehegwer wà no. Uwàuwàn 4 iapyr wà no. Uzapo iapeao haw or iapo pyrer yhyk hapy haw izywyr no. **27** Uzapo mokoz iapu'a ma'e or pupe wà no. Omomog a'e iapu'a ma'e iapeao haw iwy pe wà. Pitài upyta pitài pehegwer rehe. Inugwer upyta inugwer pehegwer rehe. Teko umuixe kar i'yw a'e iapu'a ma'e wanupi wà, aze ipurueraha wer hehe wà. **28** Uki xikixi ywyra

akaz her ma'e i'yw iapo pà. Uwàuwàn i'yw or pupe wà.

Ma'ekawer yhyk rehe imono pyr

29 A'e re uzapo Mezarew a'e uri kawer Tupàn pe imonokatu pyr xaxeto wanehe izuhen pyràm. Uzapo yhyk kàpuhàg hyàkwegatu ma'e inuromo har Tupàn henataromo hapy pyràm no.

Ita imuaiha pyr ma'e a'yr imono e pyrer hapy haw

38 ¹ Uki xikixi Mezarew ywyra akaz her ma'e ma'e Tupàn henataromo imono pyr hapy tuwe haw iapo pà. Ipykaw ipuku haw nuzawy kwaw ipupy a'e. Heta 2,20 met ipuku haw. Heta 2,20 met ipupy no. Heta 1,30 met iaiha haw. **2** Uzapo Mezarew 4 iapyr 4 iahykaw rehe har pàram wà. Omono'og iapyr ywyrapew rehe pitài ma'e iapo pà wà. Uwàuwàn a'e itazu morog pape zàwenugar romo iapo pyrer pupe paw rupi wà. **3** Uzapo ma'e a'e ywyrapew rehe har paw wà no: kawaw, ywy imomor haw, zapepopew, kuzeràxi, tâtäpuzugwer ima'ema'e haw. Umuapu'a itazu morog a'e ma'e paw iapo pà. **4** Upe'i'ài'ág itazupew imuparipari pà kyhaw zàwenugar iapo pà. Omono a'e ma'e ywyrapew heme'ywy haw iwy pe. Uhem heme'yw iaiha haw pe. **5** Uzapo 4 iapu'a ma'e to'o kwer imihir haw iapyr rehe àràm romo wà. Omomog hehe wà. Teko upuner i'yw wamuixe kar haw rehe wanupi wà. **6** Uki xikixi ywyra akaz her ma'e i'yw iapo pà. Uwàuwàn i'yw itazu morog pape zàwenugar iapo pyrer pupe wà. **7** A'e re umuixe kar Mezarew i'yw a'e 4 iapu'a ma'e wanupi wà, mokoz ywyrapew pehegwer wanehe har wanupi wà. Uki xikixi ywyra a'e ma'ea'yr hapy haw iapo pà. Izywyz a'e.

Kawahu 'ryryu

8 A'e 'ar rehe kuzà Tupàn hàpuzràn ukenaw pe uma'erekò ma'e a'e wà, wereko itazupew waruwa romo iapo pyr a'e wà. Upyhyk Mezarew waruwa wanuwi a'e,

zapepopew zepuez taw iapo pà ipupe a'e.
Uzapo henaw no.

Tupàn hàpuzràn izywyr har

9 Mezarew uzapo amo tåpuzràn izywyr katu haw. Uzapo irin ikatu ma'e pàn imuzaiko pyr romo a'e tåpuzràn izywyr katu haw izywyr har romo. Pànuhu kwarahy ihemaw awyze har heta 44 met ipuku haw. Heta 20 izyta itazu morog iapo pyrer. 10 Heta izypy ikokaw itazu morog iapo pyrer no. Umuzaiko a'e pànuhu a'e 20 izyta rehe. Heta ma'e parat iapo pyrer izyta rehe: hâty'az, ikokaw. 11 Uzapo Mezarew nezewegate haw kwarahy heixe haw awyze har kutyr har rehe no. 12-13 Heta 22 met tåpuz izywyr ikatu haw ipuku haw. Heta 22 met tåpuz izywyr ikatu haw pehegwer kwarahy heixe haw kutyr har. Heta 22 met tåpuz izywyr ikatu haw pehegwer kwarahy ihemaw kutyr har. Heta 10 pànuhu i'yw wà. Heta 10 i'yw izypy ikokaw no. Umuapu'a parat hâty'az iapo pà imuzaiko haw romo iapo pà. Uzapo ikokaw parat iapo pyrer no. Teko wixe tåpuz izywyr ikatu haw pupe ipehegwer kwarahy ihemaw kutyr har rupi wà. 14-15 Heta pànuhu mokoz tåpuz izywyr ikatu haw hukenaw iwyr rehe. Heta 6,60 met pànuhu ipuku haw. Heta na'iruz pànuhu izyta. Heta na'iruz izypykokaw wà no. 16 Umuwywyk pàn irin ikatuahy ma'e a'e pànuhu tåpuz izywyr ikatu haw iwyr har paw iapo pà wà. 17 Umuapu'a itazu morog a'e izyta izypy iapo pà. Umuapu'a parat amogwer ma'e iapo pà: hâty'az, ikokaw, izyta apyr har. Izyla tåpuzràn izywyr katu haw izywyr har paw uzemomog uwipy ikokaw parat iapo pyrer rehe pitái ma'e romo uzeapo pà. 18 Omono'og ma'e: pàn irin ikatuahy ma'e, inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer huwy ma'e, inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipuwy ma'e, inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipiràg ma'e. Umuwywyk ma'e hagapaw a'e pàn rehe. Omono'og a'e ma'e paw pànuhu tåpuzràn izywyr katu haw ukenaw iwyr har iapo pà.

Heta 8,80 met a'e pànuhu ipuku haw. Heta 2,20 met iaiha haw. Ipuku haw iaiha haw nuzawy kwaw pànuhu tåpuzràn izywyr ikatu haw pe har ipuku haw iaiha haw.

19 Heta 4 wwyra izyta romo. Heta 4 ipy itazu morog iapo pyrer izyta pe. Umuapu'a parat tetea'u a'e ma'e paw iapo pà: hâty'az wà, izyta iapyr hete wazypykokaw wà.

20 Umuapu'a itazu morog tetea'u tåpuzràn izyta paw iapo pà wà, izyta katu pe har iapo pà wà no.

Ma'e heny katu ma'e tåpuzràn pupe har Tupàn uzekwaw kar haw

21 Xe amume'u putar ita tåtà hekuzar katu ma'e wapuhuz taw Tupàn hàpuzràn rehe har ihe nehe kury. Moizez omonokatu a'e 10 Tupàn ze'eg mokoz itapew rehe ikaikair pyrer a'e hâpuzràn pupe. Moizez omono'og Erewi izuapyapyr xaxeto Àràw ta'yr wà kury, wanupe uze'eg pà wà kury. Itamar xaxeto Àràw ta'yr a'e, wanuwihaw her romo a'e. — Pemuapyk ita tåtà hekuzar katu ma'e wapuhuz taw pape rehe nehe, i'i Moizez wanupe.

22 Mezarew Uri ta'yr Ur hemimino Zuta izuapyr a'e, uzapo ma'e paw Tupàn hemiapo karer Moizez pe imume'u pyrer a'e.

23 Aoriaw Aizamak ta'yr Nà zuapry a'e, ipytywà har romo hekon a'e. Aoriaw ukwaw ma'e hagapaw pape rehe imuapykaw. Ukwaw ma'eragaw paw itatåtà rehe ikair haw no. Ukwaw pàn ikatuahy ma'e irin ipyahaw paw no. Ukwaw inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipyahaw paw no: huwy ma'e, ipuwy ma'e, ipiràg ma'e.

24 Teko omono or tetea'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe hâpuzuhu iapo pyràm wà. Omono ma'e puhuz taw hexakaw rehe tuwihawete wanehe we har rehe wà. Wexak ipuhuz taw wà. Heta miw kir a'e or puhuz taw. 25 Wexak kar parat ipuhuz taw tuwihaw wanupe wà. Heta 3,430 kir a'e parat puhuz taw a'e. 26 A'e ym mehe awa kwer omono amo parat Tupàn pe weko haw hekuzaromo wà. Tuwihaw umume'u

awa hemimono ràm awa wanupe pitàitìagatu wà. Pitàitìagatu omono wemetarer tuwihaw wanupe Tupàn pe imono pyr romo wà. Parat Tupàn hàpuzràn rehe har ipuhuz taw nuzawy kwaw parat awa kwer wanemimono kwer paw a'e. Tuwihawete upapar awa kwer a'e 'ar mehe wà. Heta 63.550 awa 20 kwarahy hereko wera'u har wà. **27** Ummuw parat 3.400 kir ipuhuz taw a'e 100 tåpuzràn ipy pànuhu ipy iapo mehe wà. Heta 34 kir ipy wanupe pitàitìagatu. **28** Uhyk katu parat. Heta we parat. Heta 30 kir ikurer ipuhuz taw a'e. Upyhyk Mezarew a'e parat kyhàhàm zàwenugar iapo pà, hâty'az i'yw rehe har iapo pà no, i'yw izypy ikokaw iapo pà no. **29** Teko omono itazu morog tetea'u Tupàn pe wà no. Heta 2.425 kir ipuhuz taw a'e. **30** Upyhyk Mezarew Tupàn tåpuzràn ukenaw ipy iapo pà. Uzapo ma'ea'yr hapy haw a'e. Uzapo kuixeràxihu a'e no. Umuapu'a itazu morog a'e ma'ea'yr hapy haw rehe har paw iapo pà no. **31** Uzapo tåpuz izywyr ikatu haw ipy ukenaw ipy morog imuapu'a pà wà no. Tåpuzràn i'yw paw pànuhu tåpuzràn izywyr har i'yw paw uzapo morog imuapu'a pà no.

Xaxeto wakamir wà

39 ¹ Upyahaw inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer kamirpuku iapo pà: huwy ma'e, ipuwy ma'e, ipiràg ma'e. A'e kamir uzemonokatu Tupàn pe wà. Xaxeto umunehew a'e kamirpuku Tupàn Henaw Ikatuahy Ma'e pupe oho mehe uma'erekoh mehe wà. Iapo har uzapo kamirpuku xaxeto pe Àràw pe iapo pyrer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg awer rupi katete a'e wà.

Xaxeto wakamir 'aromo har

2 Upyahaw inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer xaxeto ikamirpuku amo ma'e i'aromo har iapo pà: huwy ma'e, ipuwy ma'e, ipiràg ma'e, pàn irin her ma'e ikatuahy ma'e, inemo or iapo pyrer. **3** Umuapu'a or kawawpew iapo pà. Ukitikixi inemo zàwenugar iapo pà. Upyahaw a'e or

irin ikatu ma'e inuromo, amogwer inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer inuromo: huwy ma'e, ipuwy ma'e, ipiràg ma'e. **4** Uzapo mokoz iputàwmunehew paw kamirpuku rehe imomog pyràm. Omomog pitài pitài pehegwer rehe. Omomog inugwer pehegwer rehe. **5** Iku'aw har a'e, kamirpuku iku'aw rehe upyta a'e. Pitài ma'e romo uezapo hehe we a'e. Zuawygal pàn iapo pyrer. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo kar nezewe haw Moizez pe a'e 'ym mehe a'e xe. **6** Umuàgà'y'm ita puràg eteahy ma'e agata her ma'e wà kury. Omomog a'e agata ma'e or iapo pyrer wanehe wà. Umuapyk katu Zako ta'y'r waner a'e ita wanehe wà. **7** Omomog a'e ita xaxeto kamirpuku iputàwmunehew paw wanehe wà. Upurumuma'enukkwaw kar 12 Izaew ta'y'r wazuapyapyr wanehe wà. Uzapo a'e ma'e paw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg Moizez pe imume'u pyrer rupi katete.

Puxi'a pykaw

8 Uzapo xaxeto ipuxi'a iwànav nezewegatete no. Omono'og agwer ma'e wà: inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer huwy ma'e, inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipuwy ma'e, inemo àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer ipiràg ma'e, irin ikatu ma'e. Umuwyky a'e irin puràg eteahy ma'e, ma'e hagapaw imuapyk pà hehe wà. **9** Ipuxi'a iwànav ipuku haw nuzawy kwaw ipuku haw iaikwer ma'e a'e. Ukanakanaw mokoz pehegwer romo wà. Heta 20 xenxim ipuku haw. Heta 20 xenxim ipupy no. **10** Omomog 4 ita hekuzar katu ma'e imuzehyrogatu pyrer hehe wà. Imuzehyrogatu haw ipy rehe omomog na'iruz ita wà: humi, topaz, karanar. **11** Imuzehyrogatu haw mokoz haw rehe omomog amo na'iruz ita wà: emeraw, xapir, niàmà. **12** Imuzehyrogatu haw na'iruz haw rehe omomog amo na'iruz ita wà: turukez, agata, amexi. **13** Imuzehyrogatu haw 4 haw rehe omomog amo na'iruz ita wà: meriw, onik, zaz. Omomog a'e ita a'e kawawpew zàwenugar paw rupi

wà. **14** Umuapyk Zako ta'yir waner a'e ita wanehe wà. Heta pitài ta'yir her ita nànà. Upurumuma'enukwaw kar Izaew ta'yir wazuapyapyr wanehe wà. **15** Upyhyk or ikatuahy ma'e inemo romo iapo pyrer wà. Upupepupe a'e inemo kyhàhàm zàwenugar iapo pà wà, xaxeto ipuxi'a iwànav rehe har romo wà. **16** Umupyràñ or mokoz iapu'a ma'e romo iapo pà wà. Uzàpixipixi a'e iapu'a ma'e xaxeto ipuxi'a rehe har rehe ywate wà. **17** Umuixe kar a'e mokoz kyhàhàm zàwenugar or iapo pyrer a'e mokoz iapu'a ma'e wanupi wà. **18** Uzàpixipixi kyhàhàm apyr kawaw zàwenugar or iapo pyrer ipuxi'a rehe har rehe wà. Omomog a'e kawaw zàwenugar kamirpuku iputàwmunehew paw wanehe wà, xaxeto henataromo har rehe wà. **19** Uzapo amo mokoz iapu'a ma'e or iapo pyrer wà no. Uzàpixipixi a'e iapu'a ma'e xaxeto ipuxi'a rehe har rehe ywy kutyr wà, ipupe wà. **20** Umuapu'a or mokoz iapu'a ma'e iapo pà wà. Omomog a'e iapu'a ma'e mokoz kamirpuku iputàwmunehew paw iapyr wanehe wà, iwy pe wà, xaxeto henataromo har rehe wà, imuwywyk awer huwake wà, iku'aw har iaromo wà. **21** Weruze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg Moizez pe imur pyrer wà. Uzàpixipixi a'e mokoz iapu'a ma'e ipuxi'a rehe har amo mokoz iapu'a ma'e ikamirpuku rehe har wanehe inemo huwy ma'e pupe wà. Nezewe mehe ipuxi'a iwànav nuwezyw kwaw iku'aw har pe. Nuzekwaraw kwaw.

Amo xaxeto wakamir

22 Upyahaw xo inemo àràpuhàràñ hawitu ma'e hawer iapo pyrer huwy ma'e zo xaxeto iaxi'i ipyk àwàm iapo pà wà. **23** Ikwar ipyter pe. Xaxeto umuixe kar uwàkàg ikwar rupi imunehew mehe. Uzapeao izurukwaromo har pàñ ipuhuz ma'e pupe wà. Nezewe mehe numu'i kar kwaw xaxeto imunehew mehe. **24** Omono'og inemo àràpuhàràñ hawitu ma'e hawer iapo pyrer wà: huwy ma'e, ipuwy ma'e, ipiràg ma'e. Uzapo ma'e'a homà her ma'e

hagapaw a'e inemo pupe wà. Umuwywyk a'e hagapaw xaxeto iaxi'i ipykaw iahykaw nànà wà. **25** Uzapo itamaraka pixika'i ma'e wà no. Uzàpixi a'e itamaraka pixika'i ma'e iaxi'i ipykaw heme'y rehe wà. Uzàpixi pitài itamaraka wà. Uzàpixi pitài ma'e'a hagapaw huwake wà. A'e re uzàpixi amo itamaraka wà. A'e re uzàpixi amo ma'e'a hagapaw wà no. **26** Umupuràg eteahy kar a'e iaxi'i ipykaw heme'ywyr wà. Nezewe haw uzapo wà. Uzàpixi pitài itamaraka'i wà. Umuwywyk pitài ma'e'a hagapaw wà. Uzàpixi pitài itamaraka wà. Umuwywyk pitài ma'e'a hagapaw wà. Uzapo nezewe paw rupi wà, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo kar nezewe haw Moizez pe a'e xe.

27 Uzapo kamirpuku tunik her ma'e Àràw pe ta'yir wanupe wà. **28** Amo ma'e uzapo wanupe wà no: àkàg àpixi haw, xapew, temyhar irin iapo pyrer **29** Upyahaw inemo àràpuhàràñ hawitu ma'e hawer iapo pyrer huwy ma'e inemo ipuwy ma'e rehe we inemo ipiràg rehe we irin ikatu ma'e rehe we wà, waku'aw har iapo pà wà. Umuwywyk a'e pàñ ma'e ipuràg eteahy ma'e hagapaw imuapyk pà hehe wà. Weruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg Moizez pe imur pyrer iapo mehe wà. **30** Umuapu'a or ikatuahy ma'e kawawpew iapo pà wà. Uzàpixi kawawpew xaxeto àkàg rehe har rehe wà. Umuapyk ko ze'eg hehe wà. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imonokatu pyr, i'i. **31** Uzàpixi kawawpew inemo àràpuhàràñ hawitu ma'e hawer iapo pyrer huwy ma'e pupe wà. Uzàpixi kawawpew àkàg àpixi haw iphehegwer ywate har rehe wà. Ta'e nezewe uzapo kar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe a'e 'ym mehe a'e xe.

Upaw uma'ereko haw

32 Umumaw a'e uma'ereko haw Tupàn hàpuzràñ rehe har a'e kury. Teko Izaew izuapyapyr uzapo ma'e paw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg awer Moizez pe imur pyrer rupi katete a'e wà. **33** Weraha

hàpuzràn Moizez pe wà. Weraha hehe we har paw izupe wà no: iàpixipixi haw, izyta, iapyteraromo har, i'yw, izypy ràm no. **34** Weraha ipykaw àràpuhàràn hawitu ma'e wapirer iapo pyrer imupiràg pyrer wà no. Weraha ipykaw ma'epirer ikatuahy ma'e iapo pyrer wà no. Weraha pànuhu izupe wà no. A'e pànuhu uzaikaikaw tâpuzràn pupe har mokoz romo. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Henaw Ikatuahy Ma'e, i'i amo ipupyaikaw pyrer pe wà. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Henaw Ikatuahy Wera'u Ma'e, i'i inugwer ipupyaikaw pyrer pe wà. **35** Weraha Tupàn Ze'eg Hyru Moizez pe wà, Tupàn ze'eg mokoz itapew rehe ikaikair pyrer wà no. Weraha i'yw wà no, ipykaw wà no. **36** Weraha ywyrapew izupe wà no. Weraha hehe har paw izupe wà no, weraha typy'ak Tupàn pe imono pyr wà no. **37** Weraha tatainy henaw or ikatuahy ma'e iapo pyrer izupe wà. Weraha tatainy rehe har izupe wà no, ma'e hehe har paw wà no, uri kawer tatainy pupe har wà no. **38** Weraha inugwer ywyrapew or iapo pyrer Tupàn pe imur pyrer hereko àràm izupe wà no. Weraha uri kawer kàpuhàg inuromo har xaxeto romo purumuigo kar ma'e izupe wà no. Weraha yhyk zàwenugar hyàkwegatu ma'e izupe wà no. Weraha pànuhu tâpuzràn uken rehe har izupe wà no. **39** Weraha itazu morog ipei'ai'ág pyrer iparipari ma'e iapo pyrer izupe wà no. Weraha ihàm izupe wà no, hehe har paw wà no. Weraha zapopopewhu izupe wà, hetymà wà no. **40** Weraha pànuhu tâpuz izywyr ikatu haw pe har izupe wà no, wa'yw wà no, wapy wà no. Weraha pànuhu tâpuz izywyr ikatu haw ukenaw rehe har izupe wà, ihàm wanehe we wà no. Weraha tâpuzràn i'yw wà, ma'e ipupe àràm paw wà no. **41** Weraha kamirpuku ipuràg eteahy ma'e xaxeto wanemimunehew Tupàn Henaw Ikatuahy Ma'e pupe àràm wà, kamirpuku Àràw hemimunehew ràm ta'yr wanemimunehew ràm wà no.

42 Teko Izaew izuapyapyr uzapo ma'e Moizez pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e

hemiaipo karer paw wà. **43** Ume'egatu Moizez a'e ma'e wanehe paw rupi katete a'e. — Azeharomoete pezapo ko ma'e paw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg awer rupi katete pe wà, i'i wanupe. A'e rupi omono Moizez uze'egatu a'e ma'e nànàn a'e kury.

Omonokatu tâpuzràn Tupàn huwarupi wà

40 ¹Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury.

2 — Zahy ipy mehe 'ar ipy mehe emuapyk heràpuzràn nehe. **3** Emuapyk heze'eg hyru heràpuzràn pupe nehe, emono heze'eg itapew rehe ikaikair pyrer a'e 10 heremiaipo kar hyru ipupe nehe. Emupu'äm a'e pànuhu heze'eg hyru henataromo nehe. **4** Emuapyk ywyrapew heràpuzràn pupe nehe. Emono ywyrapew rehe àràm hehe nehe, hen àwàm me pitàitáigatu nehe. Emupu'äm tatainy henaw tâpuzràn pupe nehe. Emono tatainy hehe wà nehe no. **5** Emuapyk yhyk zàwenugar hapy haw or iapo pyrer ipupe nehe, heze'eg hyru henataromo nehe. Emuzaiko pànuhu heràpuzràn huken rehe nehe. **6** Emuapyk ma'ea'yr hapy haw heràpuzràn henataromo nehe. **7** Emuapyk zapopopew tâpuzràn ma'e hapy haw wamyter pe nehe. Emynehem zapopopew 'y pupe nehe. **8** A'e re emupu'äm tâpuz izywyr katu haw heràpuzràn izywyr nehe. Emuzaiko pànuhu tâpuz izywyr katu haw hukenaw rehe nehe.

9 Na'e ephyk uri kawer xaxeto romo purumuigo kar ma'e nehe. Ezakook a'e uri kawer heràpuzràn rehe nehe, ipupe har wanehe paw rupi nehe no. Nezewe mehe emurkatu a'e ma'e paw ihewe nehe, imukatuahy pà ihewe nehe. **10** A'e re ezakook uri kawer ma'e hapy haw rehe nehe, hehe har wanànàn nehe no. Nezewe mehe ma'e hapy haw eremurkatu ihewe nehe, imukatuahy pà ihewe nehe. **11** Nezewegateteerezakook putar uri kawer zapopopew rehe nehe, hetymà rehe nehe no. Nezewe mehe eremurkatu putar ihewe nehe, imukatuahy pà ihewe nehe.

12 Erahà Àràw heràpuzràn hukenaw pe nehe. Erahà ta'yr a'e pe ne wà nehe no. Emuzepuez kar ne wà nehe. **13** Emunehew kar xaxeto kamir Àràw pe nehe. Ezakook uri kawer iàkàg rehe nehe, imurkatu pà ihewe nehe, xaxeto herenataromo har romo imuigo kar pà nehe. **14** Erur ta'yr ne wà nehe no. Emunehew kar kamirpuku tunik her ma'e wanupe pitàitìagatu no. **15** A'e re ezakook uri kawer wanehe nehe, wanu rehe hakook awer zàwegatete nehe. Nezewe mehe wiko putar xaxeto romo herenataromo wà nehe. Wiko putar xaxeto romo awyzeharomo wà nehe, a'e re wà nehe, i'i Tupàn Moizez pe.

16 Moizez uzapo a'e ma'e paw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg rupi katete a'e. **17** Zahy ipy mehe, 'ar ipy mehe, umuapyk Tupàn hàpuzràn a'e pe wà. Ezit ywy wi waho awer wi te Tupàn hàpuzràn imuapykaw 'ar pe Izaew umumaw etea'i pitài kwarahy a'e wà. **18** Omono Moizez ipy ywy rehe wà. Umupu'äm izyta wà. Umupu'äm i'yw wà. **19** Upyk tàpuzràn ipykaw pupe. Omono inugwer ipykaw ipykaw ipy i'aromo, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg awer rupi katete. **20** A'e re uphyhk a'e mokoz itapew Tupàn ze'eg hereko har wà. Omono hyru pupe wà. Umuixe kar i'yw iapu'a ma'e rupi wà. Uwàpytym ipykaw pupe no. **21** A'e re omono ze'eg hyru tàpuzràn pupe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg awer rupi katete. Umuzaiko pànuhu Tupàn Henaw Ikatuahy Ma'e Tupàn Henaw Ikatuahy Wera'u Ma'e wamyter pe. Nezewe mehe ni amo nupuner kwaw ze'eg hyru hexakaw rehe wà kury.

22 Umuapyk Moizez ywyrapew tàpuzràn pupe kwarahy ihemaw iahurehe har kutyr har rehe, pànuhu huwake ikupe kutyr. **23** Omono typy'ak Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyrer hehe, ize'eg awer rupi katete. **24** Umupu'äm tatainý henaw kwarahy

ihemaw awyze har kutyr har rehe, ywyrapew henataromo. **25** A'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo umuny Moizez tata tatainý rehe, Tupàn ze'eg rupi katete. **26** Umuapyk ywyrapew or iapo pyrer tàpuzràn pupe pànuhu henataromo. **27** Wapy yhyk zàwenugar hyàkwegatu ma'e hehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg awer rupi katete. **28** Umuzaiko pànuhu tàpuzràn huken rehe. **29** Umuapyk ma'e happy haw a'e pe pànuhu henataromo. Omono ma'e happy paw pyràm hehe. Omono arozràn Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyrer hehe ize'eg rupi katete no. **30** Umupu'äm zapopew no, tàpuzràn ma'e happy haw wamyter pe no. Umynehem 'y pupe. **31** Moizez a'e, Àràw a'e no, ta'yr a'e no, uzepuez ipupe wà. **32** Wyzài 'ar mehe, aze wixe tàpuzràn pupe wà, aze oho ma'e happy haw huwake wà, uzepuez ipupe wà, Tupàn ze'eg rupi katete wà. **33** Umupu'äm Moizez tàpuz izywyr ikatu haw tàpuzràn ma'e happy haw waiwyr har. Umuzaiko pànuhu tàpuzràn izywyr ikatu haw hukenaw rehe har romo no. A'e ma'e iapo pawire umumaw uma'ereko haw kury.

Ywàkun upyk tàpuzràn a'e kury

34 Na'e amo ywàkun upyk tàpuzràn kury. Uhyape katu kury. Tynehem Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heko haw heny katu haw pupe kury. **35** A'e rupi Moizez nupuner kwaw ipupe wixe haw rehe.

36 Aze a'e ywàkun uzeupir tàpuzràn wi, xo a'e mehe zo Izaew oho amo me wà, amo ae ywy rehe uker haw iapo pà wà. **37** Aze nuzeupir kwaw, upyta tekó a'e pe amo me oho 'ym pà wà. **38** Wata haw nànàn wà, 'aromo wà, wexak ywàkun Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hereko haw wà, tàpuzràn i'aromo wà. Pyhaw wexak tata i'aromo ukaz ma'e wà no.

EREWI

1 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wenoz Moizez uezupe kury. Na'e uze'eg izupe tâpuzràn imonokatu pyrer pupe wiko mehe kury. ^{2a} — Emume'u ko ze'eg ma'e ihewe imur pyràm rehe har Izaew wanupe nehe. — Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe.

Ma'ea'yr wazuka haw rehe hapy paw pyr wà

2b — Aze awa ipuruzuka wer ma'ea'yr rehe herenataromo nehe, upuner putar amo weimaw tapi'ak amogwer tapi'ak wainuromo har hexakaw rehe nehe. U, upuner putar amo àràpuhàràñ hawitu ma'e hexakaw rehe nehe. U, upuner putar amo àràpuhàràñete hexakaw rehe nehe. **3** Aze ipurumur wer amo weimaw tapi'ak rehe ihewe hapy pyràm romo ukaz paw ma'e ràm romo nehe, tuwe wexak amo tapi'ak awa ikatu 'ymaw hereko 'ymar nehe. Ihe amuawayze putar ihe nehe, aze a'e awa weraha a'le tapi'ak awa tâpuzràn iapo katu pyrer pupe teixe haw huwake nehe. **4** A'e pe opokok putar iákàg rehe nehe. Na'e a'e ma'ea'yr ikatu putar ihewe nehe. Nezewé mehe umunàñ kar putar wemiaapo kwer ikatu 'ym ma'e uzewi ihewe a'e nehe. **5** Na'e awa uzuka putar a'e tapi'ak awa tâpuzràn henataromo nehe. Xaxeto Àràw izuapyapry a'e wà nehe, umur putar huwykwer ihewe wà nehe. Na'e umupiripirik huwykwer 4 ma'ea'yr hapy haw tâpuzràn henataromo har iahykaw wanehe wà nehe. **6** Na'e awa upirok putar ma'ea'yr nehe. A'e re uepi'ài'ág putar hetekwer nehe. **7** Xaxeto umunyķ putar tata ma'ea'yr hapy haw i'aromo wà nehe. Umuàgà'yñ putar zepe'aw tata rehe wà nehe. **8** Umuapyk putar tapi'ak awa tata rehe wà nehe: ho'o kwer ipe'i'ài'ág pyrer, iákàgwer, ikawer hie kwer ipyk arer. **9** Awauzuhez putar hie parer nehe, hetymàgwer nehe no. Ukaz putar ma'ea'yr hapy haw rehe nehe no. Xaxeto wapy putar tapi'ak awa nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyr hyàkwegatu ma'e romo nehe.

10 Aze awa omono àràpuhàràñ y'r hawitu ma'e Tupàn pe nehe, u, aze omono àràpuhàràñetea'y'r izupe nehe, tuwe xo awa zo omono izupe wà nehe. Tuwe naheta kwaw ikatu 'ymaw hehe nehe. **11** Awa uzuka putar ma'ea'yr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo nehe, ma'ea'yr hapy haw izywyr kwarahy heixe haw awyze har kutyr nehe. Xaxeto umupiripirik putar 4 ma'ea'yr hapy haw iahykaw huwykwer pupe wà nehe. **12** A'e re izar uepi'ài'ág putar ma'ea'yr nehe. Na'e xaxeto omono putar hetekwer tata ma'ea'yr hapy haw rehe har rehe nehe: ipegegwer, iákàgwer, ikawer hie kwer ipykaw. **13** Ma'ea'yr izaruzuhez putar hie kwer nehe, hetymà gwer nehe no. Omono putar a'e ma'e Tupàn pe nehe no. Wapy putar ipegegwer paw rupi nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyr hyàkwegatu ma'e romo nehe.

14 Aze awa iporomono wer wiràmiri rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, tuwe werur pyku'i nehe, u, werur pykahú nehe. **15** Xaxeto weraha putar wiràmiri ma'ea'yr hapy haw pe nehe. Omonohok putar iákàg nehe. Na'e wapy putar ma'ea'yr hapy haw rehe nehe. A'e re uwyrýk putar huwykwer ma'ea'yr hapy haw ipehegwer rehe nehe. **16** A'e re ozo'ok putar hemi'uryu nehe, ipor nehe no. Weityk putar tanimuk imuaptyeràkwà ma'ea'yr hapy haw izywyr har rehe nehe. **17** Na'e upyhyk putar wiràmiri ipepo rehe. Upupirar putar ipepo hetekwer ipei'ág 'ym pà nehe. Wapy putar ma'ea'yr hapy haw rehe nehe. Ukaz paw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyr hyàkwegatu ma'e romo nehe.

Arozràn Tupàn pe imono pyr

2 ¹Aze awa omono arozràn Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, tuwe umuku'iku'i nehe. Na'e wenuhem putar iku'i kwer ikatu wera'u ma'e amo wanuwi nehe. Na'e upyhyk putar uri kawer nehe, yhyk zàwenugar nehe no. Umupyràñ putar a'e

ma'e paw arozràn imuku'i pyrer inuinuromo nehe. **2** Na'e omono putar a'e ma'e xaxeto Àràw izuapyapyr wanupe nehe. Amo xaxeto upyhyk putar opo ipor arozràn imuku'i pyrer uri kawer inuromo yhyk záwenugar inuromo imupyràn pyrer nehe. Wapy putar ma'ea'yr hapy haw rehe nehe. Nezewe mehe teko ima'enukwaw putar ko ma'e rehe wà: a'e ma'e paw teko omono Tupàn pe wà. Temi'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyr hyàkwegatu ma'e romo wà nehe. **3** Xaxeto Àràw izuapyapyr upyhyk putar arozràn imono pyrer ikurer wà nehe. A'e ikurer ikatu wera'u Tupàn henataromo, ta'e wenuhem Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyr hyàkwegatu ma'e romo wà nehe.

4 Aze amo iporomono wer typy'ak zepehe pupe imihir pyrer rehe Tupàn pe nehe, tuwe uma'ema'e arozràn imuku'i pyrer ikatuahy ma'e iapo pà nehe. Nomono kwaw imuapiruru kar haw inuromo nehe. Upuner typy'ak uhu ma'e iapo haw rehe arozràn imuku'i pyrer uri kawer inuromo imupyràn pyrer pupe wà nehe. Upuner pixika'i ma'e ipew ma'e iapo haw rehe wà nehe, uri kawer pixika'i imono pà hehe wà nehe.

5 Aze iporomono wer typy'ak zàpehe pupe imihir pyrer rehe nehe, tuwe umupyràn uri kawer arozràn imuku'iku'i pyrer inuromo nehe. Nomono kwaw imuapiruru kar haw inuromo nehe. **6** Tupàn pe imono mehe nehe, upel'ài'ág putar typy'ak nehe. Uzakook putar uri kawer hehe nehe.

7 Aze iporomono wer typy'ak zapopew rehe imihir pyrer rehe nehe, tuwe umupyràn uri kawer arozràn imuku'iku'i pyrer inuromo nehe.

8 Emono a'e arozràn Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. Emono xaxeto pe nehe. A'e weraha putar ma'ea'yr hapy haw pe nehe.

9 Upyhyk putar imono pyr ikurer pixika'i ma'e nehe, hapy pà ma'ea'yr hapy haw rehe nehe. Nezewe mehe teko ima'enukwaw putar ko ma'e rehe wà nehe: Omono a'e ma'e paw Tupàn pe a'e. Temi'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyr hyàkwegatu ma'e

romo a'e. **10** Xaxeto Àràw izuapyapyr upyhyk putar arozràn imono pyrer ikurer wà nehe. A'e ikurer ikatu wera'u Tupàn henataromo, ta'e wenuhem Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyrer wi a'e wà xe.

11 Pemupyrà zo imuapiruru kar haw wyzài arozràn Tupàn pe imono pyr inuromo nehe. Pemono zo imuapiruru kar haw wyzài Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyr inuromo nehe. Pemono zo hâir inuromo nehe.

12 Pemono arozràn izypy mehe ipo'o pyrer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. Xaxeto nuwapy kwaw a'e arozràn ma'ea'yr hapy haw rehe wà nehe. **13** Pemue katu arozràn imono pyrer xa pupe nehe. Ta'e xa upurumuma'enukwaw kar Tupàn ze'égaw rehe teko wanehe we iapo katu pyrer rehe a'e xe. Pemue katu arozràn Tupàn pe imono pyr paw rupi nehe. **14** Arozràn izypy mehe ipo'o pyrer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono mehe nehe, epyhyk arozràn haryw ikyr katu ma'e rehe har izupe nehe. Emuku'i nehe. Emihir nehe. A'e re eraha izupe nehe.

15 Emono uri kawer hehe nehe. Emono yhyk záwenugar hehe nehe no. **16** Na'e xaxeto wapy putar a'e arozràn ikurer ma'ea'yr hapy haw rehe nehe, uri kawer rehe we nehe, yhyk záwenugar rehe we nehe no. Nezewe mehe teko ima'enukwaw putar ko ma'e rehe wà nehe: Omono a'e ma'e paw Tupàn pe a'e, i'i putar hehe uma'enukwaw pà wà nehe.

Ma'e Tupàn pe imono pyr izupe purumuawyze kar haw

3 **1** Aze awa omono ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe uzemuawyze kar haw romo nehe, aze wenuhem tapi'ak amo tapi'ak wanuwi nehe, upuner tapi'ak awa henuhemaw rehe nehe. Aze ru'u upuner tapi'ak kuzà henuhemaw rehe nehe no. Tuwe naheta kwaw ikatu 'ymaw hehe nehe. **2** Tàpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer henataromo awa opokok putar a'e ma'ea'yr iákàg rehe nehe, izuka pà nehe. Xaxeto Àràw izuapyapyr umupiripirik putar huwykwer 4 ma'ea'yr hapy haw ipehegwer rehe wà nehe. **3** Amo xaxeto

omono putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe hemi'u izupe imono pyr romo a'e: ikawer hie kwer ipykaw, **4** mokoz iku'azarer, ikawer iku'azarer ipyk awer, ipy'a ipehegwer ikatu wera'u ma'e. Xaxeto wenuhem putar a'e ipy'a kwer ipehegwer iku'azarer henuhem mehe wà nehe. **5** Xaxeto wapy putar a'e ma'e paw ma'ea'yr hapy haw rehe wà nehe, ma'e Tupàn pe imono pyrer zepe'aw rehe imono pyrer rehe we wà nehe. Temi'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyr hyàkwegatu ma'e romo a'e nehe.

6 Aze awa iporomono wer àràpuhàràñ rehue Tupàn pe nehe, uzemuawye kar haw romo nehe, heimaw awa a'e nehe, u, kuzà nehe, tuwe naheta kwaw ikatu 'ym ma'e hehe nehe. **7** Aze iporomono wer àràpuhàràñal'yr hawitu ma'e rehe nehe, **8** awa opokok putar iákàg rehe nehe. Uzuka putar tåpuzràñ Tupàn pe imonokatu pyrer henataromo nehe. Xaxeto Àràw izuapyapyr umupiripirik putar huwykwer **4** ma'ea'yr hapy haw ipehegwer rehe wà nehe. **9** Amo xaxeto omono putar ma'ea'yr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe hemi'u imono pyr romo nehe: ikawer, huwaz paw, ikawer hie kwer ipyk arer, **10** mokoz iku'azarer, ikawer iku'azarer ipyk arer, ipy'a kwer ipehegwer ikatu wera'u ma'e. Xaxeto wenuhem putar a'e ipy'a pehegwer iku'azarer henuhem mehe wà nehe. Omonohok putar huwaz ikupekagwer huwakea'i nehe. **11** Xaxeto wapy putar a'e ma'e paw ma'ea'yr hapy haw rehe temi'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyr romo nehe.

12 Aze iporomono wer àràpuhàràñetea'yr Tupàn pe nehe, **13** omono putar opo ma'ea'yr iákàg rehe izuka pà tåpuzràñ Tupàn pe imonokatu pyrer henataromo nehe. Xaxeto Àràw izuapyapyr umupiripirik putar huwykwer **4** ma'ea'yr hapy haw ipehegwer rehe wà nehe. **14** Amo xaxeto omono putar ma'ea'yr ipehegwer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe, temi'u izupe imono pyr romo nehe: **15** ikawer hie kwer ipyk awer, mokoz iku'azarer, ikawer iku'azarer ipyk awer, ipy'a ipehegwer ikatu wera'u ma'e. Xaxeto

wenuhem putar a'e ipy'a pehegwer iku'azarer henuhem mehe wà nehe. **16** Xaxeto wapy putar a'e ma'e paw ma'ea'yr hapy haw rehe nehe, temi'u imono pyr hyàkwegatu ma'e romo a'e nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko kawer paw izar romo a'e. **17** A'e rupi Izaew wà nehe, wyzài ywy rehe wiko mehe wà nehe, nu'u kwaw ikawer wà nehe. Nu'u kwaw huwykwer wà nehe no. Peruzar ko ze'eg tuweharupi nehe. Tuwe pezuapyapyr weruzar tuweharupi wà nehe no.

Ma'ea'yr xaxeto wanuwiawete hemiapo kwer hekuzaromo izuka pyr

4 **1**— Emume'u ko hezé'eg teko wanupe nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. **2** Aze amo Izaew uzuhaw hezé'eg nehe, hehe ipuruzuhaw wer 'ym pà nehe, aze nuweruzar kwaw amo ize'eg nehe, a'e teko uzapo putar ma'e wemiacpo kwer hekuzaromo nehe.

3 Aze xaxeto wanuwiawete uzapo ikatu 'ym ma'e nehe, aze a'e rupi umuigo kar teko paw ikatu 'ym ma'e iapo har romo Tupàn henataromo wà nehe, uzuka putar tap'iaka'yr awa Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo a'e ikatu 'ym ma'e imunàñ kar pà nehe. **4** Weraha putar a'e ma'ea'yr tåpuzràñ Tupàn pe imonokatu pyrer pe teixe haw pe nehe. Omono putar opo ma'ea'yr iákàg rehe nehe. Uzuka putar a'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo nehe. **5** Na'e omono'og putar huwykwer ikurer nehe. Weraha putar tåpuzràñ pupe nehe. **6** A'e pe umuàkym putar ukwà huwykwer pupe nehe. Na'e umupiripirik putar huwykwer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo pànuhu imuzaiko pyrer henaw ikatu ma'e pe teixe haw rehe har henataromo nehe, **7** haw nehe. **7** A'e re, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo, omono putar huwykwer pixika'i yhyk zàwenugar Tupàn pe imonokatu pyrer hapy haw tåpuzràñ pupe har iahykaw rehe nehe. Uzakook putar huwykwer ikurer ma'ea'yr hapy haw iwype har rehe nehe, tåpuzràñ henataromo har rehe nehe. **8** Xaxeto wenuhem putar ma'ea'yr

ikawer paw izuwi nehe. Aze'eg ikawer hie ipykaw rehe xe ihe. **9** Wenuhem putar mokoz iku'azarer, ikawer iku'azarer ipyk awer, ipy'a kwer iphehogwer ikatu wera'u ma'e. Xaxeto wenuhem putar a'e ipy'a kwer iphehogwer iku'azarer henuhem mehe wà nehe. **10** Xaxeto wenuhem a'e ma'e paw tapi'ak wi a'e awa. Tupàn pe uzemuawye kar haw romo a'e. Uzapo putar nezewegatete 'aw ma'e'yr pe nehe no. Xaxeto wapy putar paw rupi ma'e hapy haw rehe nehe. **11** Upyhik putar ma'e'yr iphehogwer nehe: ipirer, ho'o kwer paw, iàkàgwer, hetymàgwer, hie kwer, hie kwer rehe har. **12** Weraha putar a'e ma'e paw katu pe teko waneko haw wi nehe, amo ywy pehogwer Tupàn pe imukatu pyrer pe nehe, tanimuk heityk pyrer pe nehe. Wapy putar ma'e'yr a'e pe zepe'aw rehe nehe.

Ma'e'yr teko paw wanekuzaromo izuka pyr

13 Aze ru'u teko paw uzuhan amo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg a'e wà nehe, hehe ipuruhaw wer 'ym pà a'e wà. Aze ru'u uzapo putar ikatu 'ym ma'e henataromo wà nehe. Aze uzapo ikwaw 'ym pà wà nehe, **14** aze amo 'ar mehe ukwaw wemiapo kwer ikatu 'ymaw wà nehe, weraha putar tapi'aka'yr awa izuka pyràm romo tâpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer henataromo wà nehe, wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar pà Tupàn pe wà nehe. **15** A'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo tuwihaw omono putar opo ma'e'yr iàkàg rehe izuka pà wà nehe. **16** A'e re xaxeto wanuwihawete weraha putar huwykwer ikurer tâpuzràn pupe nehe. **17** Umuàkym putar ukwà huwykwer pupe nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo umupiripirik putar huwykwer pànuhu imuzaiko pyrer henataromo 7 haw nehe, Tupàn henaw ikatu ma'e pupe nehe. **18** A'e re, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo omono putar huwykwer pixika'i ywyrapew tâpuzràn pupe har iahykaw rehe nehe. Uzakook putar huwykwer ikurer ma'e'yr hapy haw ma'e hapy haw tâpuzràn

henataromo har iwype har rehe nehe. **19** A'e re wenuhem putar ma'e'yr ikawer paw nehe. Wapy putar ikawer paw ma'e'yr hapy haw rehe nehe. **20** Uzapo ma'e ma'e'yr pe ukatu 'ymaw imunàn kar pà Tupàn pe. Uzapo putar nezewegatete 'aw ma'e'yr pe nehe no. Xaxeto omono putar a'e ma'e Tupàn pe teko wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar pà Tupàn pe. Tupàn umunàn putar wanemiapo kwer ikatu 'ymaw nezewe mehe nehe. **21** Xaxeto weraha inugwer tapi'ak katu pe waneko haw wi hapy pà. Uzapo putar nezewegatete 'aw ma'e'yr pe nehe no. Amume'u Tupàn pe imur pyr teko wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar haw kwez xe kury.

Ma'e'yr izuka haw tuwihaw hemiapo kwer ikatu 'ygwer hekuzaromo har

22 Aze amo tuwihaw uzuhan amo Tupàn ze'eg nehe, hehe ipuruhaw wer 'ym pà nehe, aze uzapo amo ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar hemiapo kwer izupe nehe. **23** Henu mehe na'arewahy werur putar àràpulàrànete awa ikatu 'ymaw hereko 'ymar Tupàn pe nehe, izupe imono pyr romo nehe. **24** Awa omono putar opo iàkàg rehe nehe. Na'e uzuka putar a'e ma'e'yr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo nehe, ma'e'yr hapy haw huwakre kwarahy heixe haw awyze har kutyr nehe. A'e pe xaxeto uzuka ma'e'yr hapy pyràm wà. A'e tuwihaw uzuka putar a'e ma'e'yr wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar pà Tupàn pe nehe. **25** Na'e xaxeto umuàkym putar ukwà huwykwer pupe nehe, imono pà ma'e'yr hapy haw iahykaw rehe nehe. Na'e uzakook putar huwykwer ikurer ma'e'yr hapy haw iwype har rehe nehe. **26** Tupàn pe uzemuawye kar haw iapo mehe wapy ikawer paw. Nezewegatete xe no. Wapy putar ikawer paw ma'e'yr hapy haw rehe nehe. Nezewe mehe xaxeto omono putar a'e imono pyr Tupàn pe wemiapo kwer imunàn kar pà Tupàn pe nehe. Tupàn umunàn putar hemiapo kwer izuwi nehe.

Ma'ea'yr amo teko hekuzaromo izuka pyr

27 Aze amo teko uzuhaw amo Tupàn ze'eg a'e nehe, hehe ipuruzuhaw wer 'ym pà nehe, aze ru'u uzapo putar ikatu 'ym ma'e henataromo nehe. Aze uzapo ikwaw 'ym pà nehe, 28 aze amo 'ar mehe amo umume'u hemiapo kwer ikatu 'ymaw izupe nehe, weraha putar àràpuhàrànete kuzà izuka pyràm romo Tupàn pe nehe, wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar pà Tupàn pe wà nehe. 29 Omono putar opo iàkàg rehe nehe. Uzuka putar a'e ma'ea'yr hapy haw huwake kwarahy heixe haw awyze har kutyr nehe. A'e pe xaxeto uzuka ma'ea'yr hapy pyràm wà. 30 Xaxeto umuàkym putar ukwà huwykwer pupe nehe, imono pà ma'ea'yr hapy haw iahykaw rehe nehe. Uzakook putar huwykwer ikurer ma'ea'yr hapy haw iwype har rehe nehe. 31 Wenuhem ma'ea'yr ikawer paw hapy pà hapy haw rehe Tupàn pe uzemuawayze kar haw iapo mehe. Nezewegatete wenuhem putar àràpuhàrànete kuzà ikawer paw hapy pà hapy haw rehe nehe no. A'e imono pyr hyàkwegatu putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. Ikatu putar izupe nehe. Nezewe mehe xaxeto omono putar a'e ma'e Tupàn pe teko wanemapiro kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar pà izupe nehe. Tupàn umunàn putar a'e nehe.

32 Aze amo teko werur amo àràpuhàrànete kuzà wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar pà Tupàn pe nehe, tuwe naheta kwaw ikatu 'ymaw a'e ma'ea'yr rehe nehe. 33 A'e teko omono putar opo àràpuhàrànete iàkàg rehe nehe. Na'e uzuka putar ma'ea'yr hapy haw huwake kwarahy heixe haw awyze har kutyr nehe. Xaxeto uzuka ma'ea'yr hapy paw pyràm a'e hapy haw huwake nehe. Uzuka putar wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar pà Tupàn pe nehe. 34 Xaxeto umuàkym putar ukwà àràpuhàrànete kuzà huwykwer pupe nehe, imono pà ma'ea'yr hapy haw iahykaw rehe nehe. Na'e uzakook putar huwykwer ikurer ma'ea'yr hapy haw iwype har rehe nehe. 35 Tupàn pe uzemuawayze kar haw iapo mehe wapy ikawer paw. Nezewegatete xe no. Wenuhem putar

àràpuhàrànete kuzà ikawer paw nehe. Wapy putar ikawer ma'ea'yr hapy haw rehe nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyrer romo hapy pyrer wa'aromo nehe. Nezewe mehe xaxeto omono putar a'e imono pyr Tupàn pe hemiapo kwer imunàn kar pà Tupàn pe nehe. Tupàn umunàn putar hemiapo kwer izuwi nehe.

Ma'e rehe teko uzuka ma'ea'yr Tupàn henataromo wà

5 1 Amume'u putar penemapiro kwer hekuzaromo ma'e imur pyràm xe ihe nehe kury: Aze tuwihaw wenoz amo wenataromo wà nehe, — Emume'u nerapi har hemiapo kwer urewe nehe, aze i'i izupe wà nehe, aze numume'u kwaw wemixak kwer nehe, aze numume'u kwaw weminu kwer nehe, a'e mehe ikatu 'ym ma'e iapo har romo wiko putar tuwihaw wanenataromo a'e nehe. Ikatu putar hehe wazepyk àwàm nehe.

2 Aze amo nuzekaiw katu kwaw wemiapo rehe nehe, aze a'e rupi opokok amo Tupàn henataromo iaiw ma'e rehe nehe, amo ma'ea'yr umàno ma'e kwer rehe nehe, aze ru'u, amo miar umàno ma'e kwer rehe nehe, aze ru'u, amo ma'ea'yr ywy rehe uezikyz ma'e rehe nehe, a'e mehe a'e teko wiko putar ikatu 'ym ma'e romo Tupàn henataromo nehe. Wiko putar ikatu 'ym ma'e iapo har romo Tupàn henataromo nehe.

3 Aze amo nuzekaiw katu kwaw wemiapo rehe nehe, aze a'e rupi opokok wyzài Tupàn henataromo iaiw ma'e rehe amo teko ima'e rehe nehe, wemiapo kwer ikatu 'ymaw ikwaw mehe a'e teko wiko putar ikatu 'ym ma'e romo Tupàn henataromo nehe. Wiko putar ikatu 'ym ma'e iapo har romo Tupàn henataromo nehe.

4 Aze amo nuzekaiw kwaw wemimume'u rehe nehe, aze a'e rupi umume'uhay amo wemiapo ràm nehe, ikatu ma'e nehe, aze ru'u ikatu 'ym ma'e nehe, aze umume'uhay uma'enukwaw 'ym pà nehe, a'e mehe wemimume'u ikatu 'ymaw ikwaw mehe na'arewahy wiko putar ikatu 'ym ma'e iapo har romo Tupàn henataromo nehe.

5 Aze amo uzapo wyzài agwer ma'e nehe, tuwe umume'u wemiapo kwer nehe. **6** Tuwe werur amo ma'e'yr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ukatu 'ymaw imunàn kar pà Tupàn pe nehe no. Werur putar àràpuhàràñ hawitu ma'e kuzà nehe. U, werur putar àràpuhàràñete kuzà nehe. Na'e xaxeto omono putar ma'e'yr Tupàn pe nehe, hemiapo kwer imunàn kar pà izupe nehe.

7 Aze amo nuwereko kwaw hekuzar ràm nehe, aze nupuner kwaw ni àràpuhàràñ hawitu ma'e kuzà ni àràpuhàràñete kuzà imekuzar haw rehe nehe, a'e mehe omono putar mokoz pyku'i Tupàn pe wà nehe, u, mokoz pykahu izupe wà nehe, wemiapo kwer imunàn kar pà izupe nehe. Pitài wiràmiri wiko putar hemiapo kwer imunànaw romo nehe. Inugwer wiko putar Tupàn pe imono pyr ukaz ma'e ràm romo nehe. **8** A'e teko omono putar a'e mokoz wiràmiri xaxeto pe wà nehe. Xaxeto uzuka wiràmiri ikatu 'ygwer imunàn àwàm izypy mehe nehe. Uzuhaw putar iazu'yw iàkàg izo'ok 'ym pà nehe. **9** Umupiripirik putar ma'e'yr hapy haw iphegwer huwykwer ikurer pupe nehe. A'e re umuyryk kar putar huwykwer ma'e'yr hapy haw iwype har rehe nehe. A'e izuka pyr wiko hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar haw romo a'e. **10** Na'e xaxeto omono putar inugwer wiràmiri Tupàn pe hapy pyr romo ukaz paw ma'e romo Tupàn ze'eg rupi katete nehe. Nezewe xaxeto omono putar a'e ma'e Tupàn pe a'e teko hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar haw romo nehe. Tupàn umunàn putar hemiapo kwer nehe. **11** Aze amo nuwereko kwaw temetarer nehe, aze nupuner kwaw ni mokoz pyku'i ni mokoz pykahu wame'eg kar haw rehe nehe, a'e mehe werur putar pitài kir arozràñ imukui'i pyrer ikatu wera'u ma'e Tupàn pe wemiapo kwer imunàn kar haw romo nehe. Tuwe numupyràñ kwaw uri kawer inuromo nehe. Tuwe numupyràñ kwaw yhyk zàwenugar inuromo nehe no. Ta'e omono putar Tupàn pe wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar haw romo a'e xe. **12** Xaxeto upyhyk putar arozràñ a'e teko wi nehe. Upyhyk putar opo

ipor hapy pà ma'e'yr hapy haw rehe nehe, temi'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyr i'aromo nehe. Nezewe mehe ima'enukwaw putar a'e arozràñ paw Tupàn pe imono awer rehe nehe. Omono izupe wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar haw romo. **13** Nezewe xaxeto omono putar a'e ma'e Tupàn pe hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar haw romo nehe. Tupàn umunàn putar hemiapo kwer nehe. Nuzawy kwaw amogwer arozràñ Tupàn pe imono pyr nehe. Xaxeto upyhyk putar ikurer nehe.

Ikatu 'ym ma'e iapo e haw hekuzaromo izuka pyr

14 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo kar ko ma'e Moizez pe kury.

15 Aze amo nomono kwaw ma'e imonokatu pyrer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, ikwaw 'ym pà nehe, a'e mehe omono putar hekuzar nehe. Werur putar amo àràpuhàràñ ikatu 'ymaw hereko 'ymar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe henataromo izuka pà nehe. Xaxeto umume'u putar hekuzar izupe nehe, ta'e ukwaw tåpuzuhu pupe har wanekuzar a'e wà xe. A'e ma'e'yr wiko a'e teko ikatu 'ym ma'e iapo har romo heko haw imunànaw romo a'e. **16** A'e teko omono putar Tupàn pe imono pyr wemimono kwer 'ym xaxeto pe nehe no. Omono putar amo hekuzar iphegwer izupe nehe no. Umuza'aza'ak putar hekuzar 5 pehegwer romo nehe. Omono putar hekuzar izupe nehe. Omono putar amo iphegwer izupe nehe no. Xaxeto upyhyk putar àràpuhàràñ hawitu ma'e awa a'e teko ikatu 'ym ma'e iapo har romo heko haw imunànaw nehe. Omono putar Tupàn pe henataromo izuka pà nehe, hemiapo kwer imunàn kar haw romo nehe. Tupàn umunàn putar hemiapo kwer izuwi nehe.

17 Aze amo uzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn henataromo hehe ipurapo wer 'ym pà nehe, aze nuweruzar kwaw wyzài Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg nehe, aze uzapo hemiapo kar 'ym nehe, wiko putar ikatu 'ym ma'e iapo arer romo Tupàn henataromo nehe. Tuwe tuwihaw uzepyk

hehe wà nehe. **18** Weraha putar àràpuhàràñ hawitu ma'e awa ikatu 'ymaw hereko 'ymar xaxeto pe nehe, ukatu 'ymaw imunàñ àwàm romo nehe. Xaxeto umume'u putar ma'e'yr hekuzar nehe, ta'e ukwaw tâpuzuhu pupe har wanekuzar a'e wà xe. Xaxeto omono putar ma'e'yr Tupàn pe hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imunàñ kar haw romo nehe. Na'ipurapo wer kwaw a'e ma'e rehe iapo mehe. Uzapo e. **19** Wiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo ikatu 'ym ma'e iapo arer romo a'e. Uzuka putar a'e ma'e'yr iapo arer romo weko haw imunàñ kar haw romo nehe.

6 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo kar ko ma'e teko Izaew izuapyapry wanupe.

2 Aze amo uzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo nehe, nezewi imuwete 'ym pà nehe, omono putar ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe hekuzaromo nehe. Amume'u putar wanemiacpo ikatu 'ym ma'e xe kury: Aze amo omono ma'e amo pe nehe, — Emonokatu ihewe nehe, aze i'i izupe nehe, aze a'e re numuzewyr kar kwaw iazar pe nehe, omono putar ma'e Tupàn pe nehe. — Amono putar ko temetarer newe kury. Amo 'ar mehe emuzewyr kar ihewe nehe, i'i putar amo amo pe nehe. Temetarer heraha har wezar putar amo ma'e iazar ipo pe hekuzaromo nehe. Amo 'ar mehe umuzewyr kar putar hemetarer nehe. Aze temetarer iazar numuzewyr kwaw ima'e izupe nehe, omono putar ma'e Tupàn pe wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo nehe. Aze amo upetek amo nehe, aze ukwar hehe nehe, aze unupà nehe, aze ukutuk nehe, aze ukixi nehe, omono putar ma'e Tupàn pe wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo nehe no. **3** Aze amo weityk amo ma'e ikwaw 'ym pà nehe, aze amo ae teko wexak a'e ma'e nehe, — Naexak kwaw ihe, aze i'i mu'a'u nehe, a'e mehe omono putar ma'e Tupàn pe wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo nehe. Aze

uzapo wyzài ikatu 'ym ma'e agwer ma'e zàwenugar nehe, omono putar ma'e Tupàn pe wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo nehe. **4** Aze ihmè wer ukatu 'ymaw wi nehe, umuzewyr putar ma'e iazar pe nehe. Aze ru'u umuzewyr putar wemetarer hekuzaromo imur pyrer iazar pe nehe. Aze ru'u, umuzewyr putar ma'e wahyharupi ipyro pyrer hekuzar nehe. Aze ru'u, umuzewyr putar ma'e heityk pyrer iazar pe nehe. **5** Aze ru'u, umukatu putar wyzài wemimimum'e mu'a'u kwer nehe. Omono putar ma'e Tupàn pe wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo nehe. Imono haw 'ar mehe omono putar a'e ma'e hekuzar iazar pe nehe. Umu'a'ak putar hekuzar **5** pehegwer romo nehe. Omono we putar amo pitài iphegwer izupe nehe no. **6** Omono putar àràpuhàràñ hawitu ma'e awa ikatu 'ymaw hereko 'ymar Tupàn pe henataromo izuka pà nehe, ikatu 'ym ma'e iapo har romo weko haw imunàñ pà nehe. Xaxeto umume'u putar ma'e'yr hekuzar nehe, ta'e ukwaw ma'e tâpuzuhu pupe har wanekuzar a'e wà xe. **7** Xaxeto omono putar a'e ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe hemiapo kwer imunàñ kar haw romo nehe. Tupàn umunàñ putar wyzài hemiapo kwer izuwi nehe.

Ma'e'yr izuka pyr hapy paw pyr

8 Nezewi uze'eg Tupàn Moizez pe a'e. **9**— Emume'u ko heze'eg ma'e hapy pyràm rehe har Àràw pe nehe, ta'yur wanupe nehe no. Ma'e hapy pyràm umumaw putar pytun gatu ma'e'yr hapy haw rehe upyta pà nehe. Tuwe tata nuwew kwaw nehe. **10** Xaxeto umunehew putar wemyhar irin iapo pyrer nehe. Umunehew putar ukamir puku irin iapo pyrer nehe no. A'e ma'e ikaz pawire xaxeto wenuhem putar tanimuk a'e wi nehe. Omono putar ma'e'yr hapy haw izywyr nehe. **11** A'e re wenuhem putar uma'e nehe. Umunehew putar uma'e uzehe harete nehe. Weraha putar tanimuk amo ywypehegwer Tupàn henataromo ikatu ma'e pe katu pe teko waneko haw wi nehe. **12** Tuwe tata ma'e'yr hapy haw rehe har nuwew pixik kwaw nehe. Tuwe ukaz tuweharupi nehe. Tuweharupi

ku'em mehe xaxeto omono putar zepe'aw tata rehe nehe. Omono putar Tupàn pe imono pyr ukaz paw ma'e ràm hehe nehe. Wapy putar ma'e Tupàn imuawayze kar haw ikawer a'e pe nehe no. **13** Tata ma'ea'yr hapy haw pe har nuwew pixik kwaw nehe. Tuwe ukaz tuweharupi nehe.

Arozràñ Tupàn pe imono pyr

14 Na'aw Tupàn ze'eg arozràñ imur pyr rehe har xe kury. Xaxeto omono putar arozràñ imono pyr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ma'ea'yr hapy haw henataromo wà nehe. **15** Umupyràñ putar uri kawer arozràñ inuromo wà. Umupyràñ yhyk záwenugár inuromo wà nehe no. Amo xaxeto upyhyk putar arozràñ opo ipor nehe. Wapy putar ma'ea'yr hapy haw rehe nehe. Nezewé mehe ukwaw a'e ma'e paw Tupàn pe imono awer wà nehe. Hyàkwégal putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. **16** Xaxeto Àràw izuapyapyr upyhyk putar arozràñ ikurer wà nehe. Uma'ema'e putar arozràñ typy'ak iapo pà wà nehe. U'u putar ywypehegwer Tupàn henataromo ikatu ma'e rehe wà nehe, tåpuzràñ Tupàn pe imonokatu pyrer huwake wà nehe. **17** Numupyràñ kwaw imuapiruru kar haw inuromo wà nehe. Tupàn wiko a'e arozràñ xaxeto wanemí'u ràm izar romo a'e. A'e rupi ikatuahy henataromo. Katu 'ygwer imunànaw a'e no, ikatu 'ym ma'e iapo har romo teko haw imunànaw a'e no, ikatuahy henataromo a'e wà. **18** Awa Àràw izuapyapyr upuner a'e typy'ak i'u haw rehe tuweharupi wà nehe. Teko omono temí'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà. Àràw izuapyapyr u'u a'e ikurer wà. Aze amo teko opokok a'e imono pyr rehe wà nehe, uzeapo putar iaiw haw nehe. Ta'e a'e ma'e ikatuahy Tupàn henataromo a'e xe.

Ma'ea'yr izuka pyr awa xaxeto romo imuigo kar mehe har

19 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono ko uze'eg Moizez pe. **20** Nezewé Àràw izuapyapyr uzemukatu kar putar Tupàn henataromo xaxeto romo wiko mehe wà

nehe. Amo xaxeto Tupàn henataromo uzemukatu mehe nehe, omono putar pitái kir arozràñ imuku'i pyrer izupe nehe, temí'u imur haw tuweharupi har záwe nehe. Omono putar iku'aw har ku'em mehe nehe. Omono putar inugwer iku'aw har karuk mehe nehe.

21 Tuwe umupyràñ putar arozràñ imuku'i pyrer uri kawer inuromo nehe. Tuwe umihir ma'e mihir haw rehe nehe. A'e re upe'i'ài'ág putar typy'ak nehe. Xaxeto omono putar Tupàn pe arozràñ imono pyr romo nehe. A'e ma'e hyàkwégal putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. **22** Ko ze'eg teko weruzar putar tuweharupi wà nehe: wyzàì Àràw izuapyapyr nehe, aze wiko xaxeto wanuwiawete romo nehe, uzapo putar nezewegatete haw nehe no. Wapy putar a'e ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo nehe. Ukaz paw putar nehe. **23** Aze amo xaxeto omono amo arozràñ Tupàn pe wà nehe, ni amo nupuner kwaw a'e arozràñ i'u haw rehe wà nehe. Wapy putar wà nehe. Ukaz paw putar nehe.

Ma'ea'yr izuka pyr ikatu 'ygwer imunànaw

24 Uze'eg Tupàn Moizez pe kury. **25** Emume'u ko heze'eg Àràw pe nehe, ta'y'r wanupe nehe no. Na'aw Tupàn pe imono pyr ikatu 'ym ma'e iapo awer imunànaw rehe har xe. Xaxeto upyhyk putar ma'ea'yr ikatu 'ygwer imunànaw wà nehe. Uzuka putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo wà nehe, ma'ea'yr hapy haw izywyr kwarahy heixe haw awyze har kutyr wà nehe. Xaxeto uzuka ma'ea'yr Tupàn henataromo hapy pyr a'e pe wà. A'e Tupàn pe imono pyr ikatuahy henataromo. **26** Xaxeto a'e ma'ea'yr imono har u'u putar ho'o kwer amo ywypehegwer Tupàn henataromo ikatuahy ma'e rehe nehe, tåpuzràñ Tupàn pe imonokatu pyrer huwake nehe. **27** Aze amo opokok a'e ma'ea'yr ho'o kwer rehe nehe, uzeapo putar iaiw haw izupe nehe. Ta'e a'e Tupàn pe imono pyr ikatuahy henataromo xe. Aze ma'ea'yr huwykwer upirk amo teko ikamir rehe nehe, tuwe uhez a'e kamir amo ywypehegwer Tupàn henataromo ikatu ma'e rehe nehe. **28** Aze

umupupur ho'o kwer amo zapepo ywyzuwa iapo pyrer pupe nehe, tuwe uzukazuka a'e zapepo nehe. Aze umupupur zapepo itatàà iapo pyrer pupe nehe, tuwe ukytyk katu nehe, ihez katu pà 'y pupe nehe. **29** Wyzài awa xaxeto iànàm upuner a'e ma'ea'yr Tupàn pe imono pyr ho'o kwer i'u haw rehe wà nehe. Ikatuahy a'e ma'e Tupàn henataromo. **30** Aze xaxeto weraha huwykwer tåpuzràñ Tupàn pe imonokatu pyrer pupe nehe, ikatu 'ygwer imunàñ kar pà Tupàn pe nehe, ni amo nupuner kwaw ho'o kwer i'u haw rehe wà nehe. Tuwe wapy nehe. Tuwe ukaz paw nehe.

Ma'ea'yr izuka pyr ikatu

'ym ma'e iapo e haw hekuzaromo har

7 **1** Na'aw Tupàn ze'eg ikatu 'ym ma'e iapo har romo teko haw imunàñaw rehe har xe kury. Agwer imono pyr ikatuahy Tupàn henataromo. **2** Uzuka putar ma'ea'yr ma'ea'yr hapy haw huwake kwarahy heixe haw awyze har kutyr wà nehe. Xaxeto uzuka ma'ea'yr hapy pyràm ukaz paw ma'e ràm a'e pe wà. Umupiripirik putar huwykwer **4** ma'ea'yr hapy haw iphegwer wanehe wà nehe. **3** Wapy putar ikawer paw Tupàn henataromo wà nehe. Wapy putar amo ma'e wà nehe no: huwaz gwer, ikawer hie ipyk awer, **4** mokoz iku'azarer, ikawer iku'azarer ipyk awer, ipy'a kwer iphegwer ikatu wera'u ma'e. **5** Xaxeto wapy putar a'e ma'e paw ma'ea'yr hapy haw rehe temi'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyr romo nehe. A'e ma'e imono haw umunàñ ikatu 'ym ma'e iapo har romo teko haw puruwi. **6** Wyzài awa xaxeto iànàm upuner iphegwer i'u haw rehe wà nehe. Tuwe u'u amo ywypehegwer Tupàn pe imonokatu pyrer rehe wà nehe.

7 Ze'eg ma'ea'yr hapy haw katu 'ygwer imunàñaw rehe har nuzawy kwaw ze'eg ma'ea'yr hapy haw ikatu 'ym ma'e iapo har romo teko haw imunàñaw a'e. Amo zauxiapekwer omono putar a'e ma'ea'yr Tupàn pe henataromo izuka pà katu 'ygwer imunàñaw romo nehe. A'e xaxeto wiko putar ho'o kwer izar romo nehe. **8** Amo xaxeto

omono putar amo ma'ea'yr Tupàn pe henataromo izuka pà hapy pà nehe. A'e 'ym mehe upirok putar nehe. Wiko putar ipirer izar romo nehe. **9** Amo xaxeto omono putar arozràñ Tupàn pe nehe: zepehe pupe imihir pyrer, aze ru'u zapepo pupe imihir pyrer, aze ru'u imihir haw rehe imihir pyrer. A'e xaxeto wiko a'e arozràñ izar romo nehe. **10** Xaxeto paw wiko putar arozràñ Tupàn pe imono pyr imupupur 'ym pyr izar romo wà nehe, uri kawer inuromo har wà nehe, inuromo har 'ym wà nehe no. Pitàitâigatu upyhyk putar ikurera'i wà nehe.

Ma'ea'yr izuka pyr izupe

purumuawayze kar haw

11 Na'aw ze'eg ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyr rehe har purupe imuawayze kar haw rehe har xe kury.

12 Aze amo omono ma'e Tupàn pe nehe, ikatu haw imume'u pà izupe nehe, uzuka putar amo ma'ea'yr nehe. Omono putar typy'ak arozràñ imuku'i pyrer uri kawer inuromo imupyràñ pyrer izupe nehe no. Nomono kwaw imuapiruru kar haw inuromo nehe. Aze ru'u omono putar typy'ak ipew ma'e imuapiruru kar pyrer 'ym izupe nehe. Omono utar uri kawer hehe nehe. Umupyràñ ur kawer inuromo iapo mehe nehe no.

13 Nezewe omono ma'e Tupàn pe imurywete kar pà nehe. A'e teko omono putar typy'ak iamuapiruru kar pyrer izupe nehe no.

14 Wenuhem putar pitâi typy'ak a'e typy'ak hexakaw nàñàñ nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyr ikatuahy ma'e romo nehe. Xaxeto ma'ea'yr hapy haw rehe ma'ea'yr huwykwer imupiripirikar wiko a'e temi'u izar romo nehe. **15** U'u putar ma'ea'yr ho'o kwer paw izuka haw 'ar mehe nehe. Nupuner kwaw ikurer imonokatu haw rehe iku'egwepe har romo nehe.

16 Aze amo werur ma'e Tupàn pe uzemuawayze kar haw romo nehe, wemimume'u kwer iapo pà nehe, aze ru'u werur e izupe nehe, xaxeto upuner ho'o kwer i'u haw rehe amo 'ar mehe nehe. Upuner ikurer i'u haw rehe iku'egwer pe nehe no.

17 Aze na'iruz haw 'ar mehe heta we ma'ero'o kwer nehe, tuwe wapy nehe.
18 Aze amo u'u ma'ero'o kwer na'iruz haw 'ar mehe har nehe, nuzemuawyze kar kwaw Tupàn pe nehe. Hemimono na'ikatu kwaw izupe nehe. Ho'o kwer na'ikatu kwaw Tupàn henataromo. Tupàn uzepyk putar i'u arer rehe nehe. **19** Aze amo umuhyk kar a'e ma'ero'o kwer Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e rehe nehe, tuwe wapy nehe. Pe'u zo nehe. Wyzài teko Tupàn henataromo ikatu ma'e upuner ma'e imono pyr imuawyze kar haw i'u haw rehe wà nehe. **20** Aze amo Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e u'u nehe, tuwe teko omono kar umyter wi wà nehe.
21 Aze amo opokok Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e rehe nehe, teko ima'e ikatu 'ym ma'e rehe nehe, aze ru'u ma'ea'yr ima'e ikatu 'ym ma'e rehe nehe, aze a'e re u'u ma'ero'o kwer Tupàn pe uzemuawyze kar haw nehe, tuwe teko omono kar umyter wi wà nehe.

Ma'ea'yr wakawer wanuwykwer rehe we

22 Uze'eg Tupàn Moizez pe. **23** Emume'u heze'eg teko wanupe nehe. — Pe'u zo tapi'ak ikawer nehe. Pe'u zo àràpuhàràñ hawitu ma'e ikawer nehe. Pe'u zo àràpuhàràñete ikawer nehe **24** Aze amo ma'ea'yr umàno e nehe, pe'u zo ikawer nehe. Aze miar uzuka amo ma'ea'yr nehe, pe'u zo ikawer nehe. Pepuner amo ma'e iapo haw rehe ikawer pe nehe. **25** Aze xaxeto uzuka ma'ea'yr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo temi'u imono pyr romo nehe, aze amo teko u'u ikawer nehe, tuwe teko omono kar a'e teko umyter wi wà nehe. **26** Wyzài taw pe wyzài wyw rehe wiko mehe wà nehe, Izaew izuapyapyr nu'u kwaw ma'ea'yr huwykwer wà nehe. Nu'u kwaw wiràmiri huwykwer wà nehe. **27** Tuwe teko omono kar tuwykwer i'u har umyter wi wà nehe.

Ma'ea'yr iphegwer xaxeto wanupe imono pyr

28 — Emume'u ko heze'eg teko wanupe nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e

Moizez pe. **29** Aze amo omono Tupàn pe uzemuawyze kar haw izupe nehe, omono putar ikurer izupe imono pyr ikatuahy ma'e romo nehe. **30** Omono putar a'e temi'u izupe opo pupe ikatuahy ma'e romo nehe: ma'ea'yr ipuxi'a, ikawer ipuxi'a ipykaw. **31** Xaxeto wapy putar ikawer ma'ea'yr happy haw rehe nehe. Xaxeto wiko putar ipuxi'a izar romo wà nehe. **32** Amo xaxeto omono putar huwykwer Tupàn pe nehe. Omono putar ikawer izupe nehe no. **33** A'e xaxeto wiko putar ma'ea'yr Tupàn pe uzemuawyze kar haw romo izuka pyrer henugupy awyze har izar romo nehe. **34** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyro ipuxi'a a'e. Upyro henugupy a'e no, imur pyr ikatuahy ma'e romo a'e, Izaew wanuwi a'e. Omono xaxeto Àràw izuapyapyr wanupe. Tuweharupi xaxeto upyhyk putar a'e Tupàn uzemuawyze kar haw iphegwer wà nehe.

35 Amumaw ma'ea'yr pehegwer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo izuka pyr Àràw pe izuapyapyr wanupe wamono pyr wamume'u haw kwez kury. Xaxeto wanuwhaw waxaexak putar awa xaxeto romo wamuigo kar pà amo 'ar mehe wà nehe. A'e 'ar henataromo upyhyk putar a'e ma'ea'yr pehegwer wà nehe. **36** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuigo kar xaxeto romo wà. A'e 'ar mehe arer we, — Pemono kar a'e ma'ea'yr pehegwer xaxeto wanupe nehe, i'i Izaew wanupe. Peruzar a'e ze'eg tuweharupi nehe. Tuwe pezuapyapyr weruzar a'e ze'eg tuweharupi wà nehe no.

37 Amumaw Tupàn ze'eg ma'e izupe imur pyr rehe har imume'u haw kwez xe kury: henataromo ukaz paw ma'e, arozinà, katu 'ygwer imunànav, ikatu 'ym ma'e iapo har romo teko haw imunànav, awa xaxeto romo imuigo kar haw rehe har, Tupàn pe uzemuawyze kar haw no. **38** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono a'e uze'eg Moizez pe Xinaz ywytyr rehe a'e, ywyxiguhi rehe a'e. — Pemono ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, i'i Moizez Izaew wanupe a'e 'ar mehe.

Àràw wiko xaxeto romo.

Ta'yr wiko xaxeto romo wà no

8 ¹Uze'eug Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury.

2 Eraha Àràw tåpuzràn ihewe imonokatu pyrer pe teixe haw pe nehe. Eraha ta'yr a'e pe ne wà nehe no. Epyhyk ko ma'e nehe: kamirpuku xaxeto ima'e, uri kawer ma'e rehe izakook pyr, tapi'aka'yr awa teko wanemipa kwer ikatu 'ym ma'e imunànav, mokoz àràpuhàràñ hawitu ma'e awa wà, typy'ak imuapiruru kar haw hereko 'ymar kok ipor.

3 Emono'og teko paw tåpuzràn ihewe imonokatu pyrer herenataromo ne wà nehe, i'i izupe.

4 Uzapo Moizez Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo kar kwer. Teko paw uzemono'og Tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer henataromo wà. **5** Na'e Moizez umume'u ko ma'e wanupe kury. — Azapo putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo kar kwer xe ihe nehe kury, i'i wanupe.

6 Na'e Moizez umunyryk kar Àràw uzeupe kury. Umunyryk kar ta'yr wà no. — Pezezuhez katu nehe kury, i'i wanupe. **7** Na'e umunehew kar kamirpuku tunik her ma'e Àràw pe kury. Umuzeku'amumyk kar no. Omono kar iaxi'i pykaw kamirpuku i'aromo. Na'e omono amo kamirpuku hehe no. Uzoku'amumyk kar wi no. **8** Omono ipuxi'a imimaw hehe no. Omomog mokoz ma'e imimaw rehe no; Uri Tumi rehe we. **9** Omono àkàg rehe har Àràw iàkàg rehe. Àkàg rehe har henataromo har rehe omono itazu or ipew ma'e romo iapo pyrer, Àràw xaxeto romo imuigo kar haw hexak kar haw romo. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo kar a'e ma'e. Moizez uzapo a'e ma'e paw iz'eug rupi katete.

10 Na'e Moizez upyhyk uri kawer Tupàn pe iapo katu pyrer kury. Uzakook tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer rehe. Uzakook ipupe har nànàñ no. Nezewe mehe omonokatu a'e ma'e paw Tupàn imuwete haw pe. **11** Umupiripirik uri kawer ma'e'yr hapy haw rehe 7 haw. Nezewe umuàkym ma'e'yr hapy haw. Umuàkym ma'e'yr hapy

haw rehe har paw no. Uzakook uri kawer kawawhu rehe, iwype har rehe no, Tupàn pe imonokatu pà.

12 Na'e Moizez uzakook uri kawer Tupàn pe imukatu pyrer Àràw iàkàg rehe kury. Nezewe mehe imuigo kar xaxeto romo kury. **13** Na'e umunyryk kar ta'yr huwake wà kury. Umunehew kar tunik wanupe. Uzàpixipixi waku'aw har pupe. Umunehew kar àkàg rehe har waàkàg wanehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg rupi katete.

14 Na'e Moizez upyhyk tapi'aka'yr awa teko wanemipa kwer katu 'ym ma'e imunànav kury. Na'e Àràw a'e, ta'yr a'e wà no, opokok ma'e'yr iàkàg rehe wà kury. **15** Uzuka Moizez tapi'aka'yr. Upyhyk huwykwer ikurer. Omono huwykwer 4 ma'e'yr hapy haw iahykaw wanehe ukwà pupe. Nezewe umukatu ma'e'yr hapy haw Tupàn henataromo a'e re. Uzakook ikurer ma'e'yr hapy haw iwype har rehe. Nezewe mehe Moizez umukatu ma'e'yr hapy haw Tupàn henataromo, izupe imonokatu pà. **16** Na'e upyhyk amo iphegwer wà kury: ikawer hie rehe har, ipy'a kwer iphegwer ikatu wera'u ma'e, iku'azarer wà, ikawer iku'azarer ipykaw. Wapy a'e ma'e paw ma'e'yr hapy haw rehe. **17** A'e re weraha ma'e'yr ikurer teko waneko haw wi katu pe hapy paw pà Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg rupi katete: ho'o kwer, ipirer, hie kawer.

18 Na'e upyhyk àràpuhàràñ hawitu ma'e awa ukaz ma'e ràm romo izuka pyràm kury. Àràw a'e, ta'yr a'e wà no, omono opo iàkàg rehe wà. **19** Uzuka Moizez ma'e'yr a'e. Umupiripirik huwykwer 4 ma'e'yr hapy haw iahykaw wanehe. **20-21** Upe'i'ài'ág kury. Uhez hie kwer. Uhez hetymàgwer wà no. Wapy iàkàg. Wapy ikawer. Wapy ikurer ma'e'yr hapy haw rehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg rupi katete. 'Aw ma'e hapy pyrer a'e, temi'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyrer a'e, hyàkwegatu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe a'e.

22 Na'e Moizez upyhyk àràpuhàràñ hawitu ma'e awa inugwer kury, awa xaxeto romo wamuigo kar haw kury. Àràw a'e,

ta'yr a'e wà no, opokok a'e ma'ea'yr iákàg
rehe wà. **23** Moizez uzukà ma'ea'yr. Na'e
omono huwykwer pixika'i Àràw rehe ukwà
pupe: inami iawyze har iapyr, ikwàhù ipo
awyze har rehe no, ipyhàhù ipy awyze har
rehe no. **24** Na'e umunyryk kar Aràw ta'yr
uzeake wà kury. Omono huwykwer wanami
apyr, wakwàhù awyze har rehe no,
wapyhàhù awyze har rehe no. Na'e
umupiripirk huwykwer ikurer 4 ma'ea'yr
hapy haw ipehegwer rehe. **25** Na'e upyhyk
àràpuhàràn awa ipehegwer kury: ikawer,
huwaz wer, ikawer hie kwer ipyk awer,
ipy'a pehegwer ikatu wera'u ma'e, mokoz
iku'azarer, ikawer iku'azarer ipyk awer,
henugupy iawyze har. **26** Upyhyk amo
typy'ak kok typy'ak imuapiruru kar pyrer 'ym
pupe tynehem ma'e wi. A'e 'ym mehe omono
a'e typy'ak Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
pe. Upyhyk typy'ak uri kawer pupe imuàkym
pyrer no. Upyhyk pitái typy'ak pixika'i ma'e
no. Omono a'e na'iruz typy'ak ikawer rehe,
henugupy awyze har rehe no. **27** Moizez
omono a'e ma'e paw Àràw ipo pe, ta'yr wapo
pe no. Na'e omono Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e pe imono pyr ikatuahy ma'e romo.
28 Na'e upyhyk a'e ma'e paw wapo wi
ma'ea'yr hapy haw rehe ma'e hapy pyr i'romo
hapy pà kury, xaxeto romo wamuigo kar
haw romo kury. Omono Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e pe temi'u imono pyr romo.
Hyàkwegatu izupe. **29** A'e re Moizez upyhyk
ma'ea'yr ipuxi'a kury. Omono Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ma'e imono pyr
ikatuahy ma'e romo kury. Moizez wiko a'e
ipehegwer izar romo Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ize'eg awer rupi katete.
30 Moizez upyhyk uri kawer ikurer kury,
huwykwer ma'ea'yr hapy haw rehe har ikurer
no. Umupiripirk Àràw rehe, ima'e rehe no,
ta'yr wanehe, wama'e rehe no. Nezewe
uzapokatu Tupàn ima'erekò haw rehe wà:
Àràw, ima'e no, ta'yr wà, wama'e no.

31 Uze'eg Moizez Àràw pe ta'yr wanupe
kury. — Peraha ho'o kwer àràpuhàràn Tupàn pe
imonokatu pyrer pe teixe haw huwake nehe.
Heta typy'ak kok xaxeto romo pemuigo kar

haw rehe har hereko har pupe. Pemupupur
ho'o kwer a'e pe i'u pà typy'ak a'e kok pupe
har inuromo nehe. — Ezapo kar ko ma'e
wanupe nehe, i'i Tupàn ihewe. A'e rupi
— Pezapo nehe, a'e wanupe. **32** Peapy ho'o
kwer ikurer nehe. Peapy typy'ak ikurer
nehe no. **33** Pemumaw 7 'ar àràpuhàràn
henataromo nehe. Nezewe mehe pemumaw
putar xaxeto romo pemuigo kar haw 'ar nehe.
Pemumaw 7 'ar a'e pe nehe. **34** Xiapo Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo kar kwer
kutàri, penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e
imunàn kar pà izupe. **35** Pemumaw 7 'ar
àràpuhàràn Tupàn pe imonokatu pyrer
henataromo pepyta pà nehe. Pepyta a'e pe
pyhaw nehe no. Peruzar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ze'eg paw nehe. Nezewe mehe
napemàno kwaw nehe. Tupàn umume'u kar
ko ze'eg ihewe a'e. Amume'u kwez peme kury.

36 Àràw a'e, ta'yr a'e wà no, weruzar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg Moizez pe
imume'u pyrer paw wà.

Àràw uzukà ma'ea'yr Tupàn henataromo a'e wà

9 **1** Upaw a'e 7 xaxeto romo wamuigo kar
haw 'ar kwez kury. Iku'egwer pe Moizez
wenoz Àràw imuàkym kury. Wenoz ta'yr wà no,
teko Izaew wanuwihiaw wamuà wà no.
2 Na'e uze'eg Àràw pe. — Epyhyk mokoz
ma'ea'yr ikatu 'ymaw hereko 'ymar ne wà
nehe kury: pitái tapi'aka'yr awa Tupàn
henataromo izuka pyràm katu 'ygwer imunàn
àwàm romo, pitái àràpuhàràn hawitu ma'e
awa Tupàn henataromo hapy paw pyràm
romo. A'e re exak kar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e pe wà nehe. **3** A'e re erur kar
agwer ma'ea'yr teko wanupe nehe: pitái
àràpuhàrànete awa katu 'ygwer hekuzaromo
izuka pyràm romo, pitái tapi'aka'yr awa pitái
kwarahy hereko har ikatu 'ymaw hereko
'ymar, pitái àràpuhàràna'yr awa pitái kwarahy
hereko har ikatu 'ymaw hereko 'ymar. Wiko
putar izuka pyr romo ukaz paw ma'e romo wà
nehe. **4** Epyhyk kar amo ma'ea'yr wanupe ne
wà nehe no: tapi'ak awa, àràpuhàràn hawitu
ma'e awa no. Wiko putar Tupàn pe zemuawayze

kar haw romo izuka pyràm romo wà nehe. — Pezuka 'aw ma'ea'yr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo pe wà nehe, ere wanupe nehe. — Pemono arozràn uri kawer inuromo har izupe nehe no, ere wanupe nehe. Tuwe uzapo a'e ma'e nehe, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzexak kar putar wanenataromo kutàri a'e nehe xe, i'i Moizez Áràw pe.

5 Teko werur ma'e Moizez hemimume'u kwer paw tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pe teixe haw pe wà kury. Teko paw uzemono'og a'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo wà. **6** Uze'eg Moizez kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo kar ko ma'e peme a'e. Nezewe mehe heko haw heny katu haw uzexak kar putar peme a'e nehe kury, i'i wanupe.

7 Na'e Moizez uze'eg Áràw pe. — Eho ma'ea'yr hapy haw pe ma'ea'yr katu 'ygwer imunàn kar haw imono pà Tupàn pe kury. Emono ma'e hapy pyr ukaz paw ma'e izupe nehe no. Nezewe mehe Tupàn umunàn putar neremiapo kwer ikatu 'ym ma'e newi nehe. Umunàn putar neànàm wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wanuwi nehe no. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo kar nezewe haw zanewe a'e xe.

8 Áràw uhem ma'ea'yr hapy haw huwake tapi'aka'yr izuka pà wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar haw romo. **9** Ta'yr weraha ma'ea'yr huwykwer izupe wà. Umuàkym ukwà huwykwer pupe. Omono 4 ma'ea'yr hapy haw iahykaw rehe. Uzakook ikurer ma'ea'yr hapy haw iwype har rehe. **10** Na'e wapy ma'ea'yr hapy haw rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg Moizez pe imume'u pyrer rupi kate: ikawer, iku'azarer, ipy'a kwer ipehegwer ikatu wera'u ma'e. **11** Áràw weraha ho'o kwer ipirer rehe we katu pe teko waneko haw wi pepa'i hapy pà.

12 Na'e Áràw uzuka àràpuhàràn hawitu ma'e awa Tupàn pe imono pà hapy pyr romo ukaz paw ma'e romo kury. Ta'yr weraha ma'ea'yr huwykwer izupe wà. Umupiripirk 4 ma'ea'yr hapy haw pehegwer wanehe. **13** A'e re omono iàkàg izupe amogwer ma'ea'yr

ipehegwer rehe we wà. Wapy ma'ea'yr hapy haw rehe. **14** Uzuhez hie kwer. Uzuhez hetymà kwer no. Na'e wapy a'e ma'e, inugwer Tupàn henataromo hapy pyr i'aromo.

15 A'e re Áràw omono ma'e Tupàn pe tekо wanekuzaromo kury. Upyhyk àràpuhàrànete awa tekо wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar haw. Uzuka Tupàn pe imono pà. A'e 'ym mehe uzapo nezewegatete wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar haw romo no. **16** Na'e upyhyk ma'ea'yr izuka pyràm hapy pyràm ukaz paw ma'e ràm kury. Omono Tupàn pe ize'eg rupi no. **17** Omono arozràn Tupàn pe imono pyr kury, henataromo kury. (Tuweharupi ku'em mehe omono ma'e hapy pyr Tupàn pe.) Na'e ko 'ar rehe upyhyk amo ae arozràn imuku'i pyrer opo ipor. Wapy ma'ea'yr hapy haw rehe. **18** Áràw uzuka tapi'ak awa tekо Tupàn pe wamuawyze kar haw romo. Uzuka àràpuhàrànete awa nezewegatete no. Ta'yr weraha wanuwykwer izupe wà. Umupiripirk 4 ma'ea'yr hapy haw iahykaw wanehe. **19** Weraha amo ma'e izupe wà no: wakawer, wanuwaz wer, wakawer wanie kwer ipyk awer, waku'azarer, wapy'a kwer ipehegwer ikatu wera'u ma'e. **20** Áràw omono a'e ma'e paw wapuxi'a kwer 'aromo, ma'ea'yr hapy haw pe heraha pà. Wapy wakawer hehe. **21** Nuwapy kwaw wapuxi'a. Ni wanenugupy kwer. Áràw omono Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe xaxeto wanupe imonokatu pyr romo Moizez ze'eg rupi kate.

22 A'e ma'e paw Tupàn pe imono re Áràw upyho opo tekо wakutyr ze'egatu imono pà wanehe kury. Na'e wezyw ma'ea'yr hapy haw wi myromyrogaw rupi. **23** Wixe tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pupe Moizez rupi. A'e wi uhem mehe tekо wanupe ze'egatu imono mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heko haw heny katu haw uzexak kar tekо wanupe. **24** Na'arewahy uhem tata Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henaw wi kury. A'e tata wapy henataromo imono pyrer ma'ea'yr hapy haw rehe imono pyrer kury. A'e ma'e hexak mehe tekо Izaew uhapukaz urywete pà wà. Wapyk upenàràg rehe uwa imuhyk pà wwy rehe wà.

Nanaw umàno Amiu rehe we a'e

10 ¹ Nanaw Àràw ta'y' a'e, tywyr Amiu a'e no, upyhyk yhyk zàwenugar hapy haw pitàitìagatu wà. Omono yhyk zàwenugar ipupe wà no. Umunyk tata hehe wà. Na'e omono Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo izupe imono pyr romo wà. Nuzapo kwaw a'e ma'e Tupàn ze'eg rupi wà. A'e rupi wanemimur kwer na'ikatu kwaw Tupàn pe. ² Na'arewahy uhem tata Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henaw wi wazuka pà kury. Umàno a'e pe Tupàn henaw henataromo wà. ³ Uze'eg Moizez Àràw pe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg mehe a'e ma'e rehe ipurumume'u wer a'e. — Heruwake uhem ma'e umuawate putar hekatuahy haw wà nehe. Heremiaihu hemuwete katu putar wà nehe, i'i Tupàn iko. Nuze'eg kwaw Àràw.

⁴ Na'e Moizez wenoz mokoz awa wamuwà uezupe wà kury. Mizaew Ewzàpà waner romo wà. Wiko Uziew Àràw itutyr ta'y' romo wà. — Penuhem peànàm wanetekwer tòpuzràñ Tupàn pe imonokatu pyrer henatar wi pe wà nehe, katu pe zanerekohaw wi waneraha pà pe wà nehe, i'i wanupe.

⁵ Oho a'e pe wà. Upyhyk wanetekwer wakamirpuku rehe wà. Weraha katu pe weko haw wi pepa'i wà, Moizez ze'eg rupi katete wà.

⁶ A'e re Moizez uze'eg Àràw pe kury, ta'y' Ereazar her ma'e pe no, ta'y' Itamar her ma'e pe no. — Izaew paw upuner uzemumikahy haw rehe wiko haw rehe wà nehe kury, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemizuka kwer wanehe uza'i'o haw rehe wà nehe kury. Pepytu'u zo pe'aw imuguz re nehe. Pemu'i zo pekamir pezemumikahy haw hexak kar pà nehe. Aze naperuzar kwaw ko heze'eg nehe, pemàno putar nehe. A'e mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wikwahy putar teko paw wanupe a'e nehe. ⁷ Petyryk zo tòpuzràñ Tupàn pe imonokatu pyrer pe teixe haw wi nehe. Ta'e azakook uri kawer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo pemukatu haw romo ihe xe, xaxeto romo pemuiço kar pà ihe xe, i'i wanupe. A'e na'iruzawa weruzar katu iz'e'eg wà.

Tupàn uzapo kar ma'e xaxeto wanupe a'e

⁸ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Àràw pe kury. ⁹ — Amume'u ko heze'eg newe kury. Ni ne nehe, ni nera'y'r wà nehe, napepuner kwaw tòpuzràñ ihewe imurkatu pyrer pupe peneixe haw rehe win i'u re nehe, kàwiràñ xeruwez her ma'e i'u re nehe. Aze pezapo nezewehaw nehe, pemàno putar nehe. Pezuapyapyr paw weruzar putar ko heze'eg a'e wà nehe no. ¹⁰ Pekwaw herenataromo imukatu pyrer nehe. Pekwaw herenataromo imukatu pyrer 'ym nehe no. Pekwaw herenataromo ikatu ma'e nehe. Pekwaw herenataromo ikatu 'ym ma'e nehe no. ¹¹ Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe. Amume'u heze'eg paw Moizez pe. Pemu'e Izaew a'e ze'eg rehe nehe.

¹² Na'e Moizez uze'eg Àràw pe kury, ta'y' Ereazar pe no, ta'y' Itamar pe no. A'e mokoz Àràw ta'y' wikuwe a'e wà. — Pepyhyk arozràñ imuku'i pyrer ikurer nehe, temi'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyrer ikurer nehe. Pema'ema'e typy'ak imuapiruru kar pyr 'ym romo iapo pà nehe. Pe'u a'e typy'ak ma'ea'y'r hapy haw huwake nehe, ta'e Tupàn henataromo imukatu pyrer romo hekon a'e xe. ¹³ Pe'u a'e typy'ak amo ywy pehegwer Tupàn henataromo imukatu pyrer rehe nehe. Ta'e peiko a'e temi'u Tupàn pe imono pyr ikurer izar romo pe xe. Penal'yr wiko izar romo wà no. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo kar ko ma'e ihewe a'e. ¹⁴ Pe nehe, peànàm wà nehe no, pepuner ma'ea'y'r pehegwer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyr ikatuahy ma'e pehegwer i'u haw rehe nehe: ipuxi'a kwer, henugupy kwer no. Peiko a'e Tupàn imuawyze kar haw ikurer izar romo pe xe. Penal'yr wiko izar romo wà no. Pe'u a'e ma'e ywy pehegwer Tupàn henataromo imukatu pyrer rehe nehe. ¹⁵ Izaew werur putar ma'ea'y'r iphehegwer Tupàn pe ikatuahy ma'e romo wà nehe: henugupy, ipuxi'a. Xaxeto wapy putar ikawer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyr ikatuahy ma'e romo wà nehe. A'e 'ar mehe Izaew werur putar a'e iphehegwer wà nehe. Peiko a'e ma'ea'y'r iphehegwer izar romo.

Pezuapyapyr paw wiko putar izar romo, tuweharupi wà nehe no. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u kar izar romo peneko haw a'e.

16 Na'e Moizez upuranu wanehe kury. — Ma'e pe àràpuhàrànete awa izuka pyràm katu 'ygwer imunàn kar haw romo har hekon a'e, i'i wanupe. — Ukaz paw kwez kury, i'i izupe wà. A'e rupi wikkwahy Ereazar pe Ítamár pe kury, wanehe upuranu pà kury.

17 — Máràzàwe tuwe nape'u kwaw katu 'ygwer imunàn kar haw ywy pehegwer Tupàn henataromo imukatu pyrer rehe. Izupe imono pyr ikatua hy ma'e romo a'e. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur peme a'e. — Pezuka herenataromo tekó wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar pà ihewe, i'i Tupàn peme. **18** Naperaha kwaw ma'e'yr huwykwer tâpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pupe. Aze mo pe'u ho'o kwer a'e pe, ikatu mo. Ta'e azapo kar nezewe haw peme ihe xe, i'i wanupe.

19 Uwazar Áràw ize'eg izupe. — Teko omono ma'e imono pyr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe kutàri a'e wà, izupe katu 'ygwer imunàn kar haw romo a'e wà. Omono imono pyr hapy pyràm izupe wà no. Nezewe rehe we uzeapo agwer iaiw ma'e ihewe. Aze mo a'u katu 'ygwer imunànaw kutàri, aipo ikatu mo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe, i'i izupe.

20 Áràw hemiwazar kwer ikatu Moizez pe.

Ma'e'yr Tupàn henataromo ikatu ma'e wà, henataromo ikatu 'ym ma'e wà no

11 **1** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono ko uze'eg Moizez pe Áràw pe no. **2** — Tuwe Izaew weruzar ko heze'eg wà nehe, i'i wanupe. Pepuner wyzài ma'e'yr ho'o kwer i'u haw rehe nehe, **3** aze ipyàpè uza'ak mokoz ma'e romo nehe, aze u'u ka'api'i nehe no. **4-6** Napepuner kwaw 'aw ma'e'yr i'u haw rehe nehe: kawaru kupewa'a, tapixi hehaite ma'e, tapixihu. Agwer ma'e'yr u'u ka'api'i wà. Wapyàpè nuza'ak kwaw mokoz romo wà. Agwer ma'e'yr na'ikatu kwaw peme wà. **7** Pe'u zo tàzàhuràn ho'o kwer nehe. Ho'o

kwer na'ikatu kwaw peme. Ipyàpè uza'ak zepe mokoz romo. Nu'u kwaw ka'api'i wà no. **8** Pe'u zo agwer ma'e'yr pe wà nehe. Pepokok zo wanehe wamàno re nehe. Paw rupi na'ikatu kwaw Tupàn henataromo wà.

9 Pepuner wyzài pira i'u haw rehe nehe, aze heta ipeporàna'i izupe nehe, aze heta ipekwer izupe nehe no. **10** Aze amo ma'e wiko 'y pupe nehe, aze naheta kwaw ipeporàna'i izupe nehe, aze naheta kwaw ipekwer izupe nehe, pe'u zo nehe. Agwer ma'e'yr na'ikatu kwaw peme wà. **11** Pe'u zo pe wà nehe. Aze umàno nehe, pepokok zo hehe nehe. **12** Wyzài ma'e'yr 'y pe har na'ikatu kwaw a'e nehe, aze naheta kwaw ipeporàna'i izupe nehe, aze naheta kwaw ipekwer izupe nehe.

13 Agwer wiràmiri na'ikatu kwaw Tupàn pe penemi'u romo wà no: wiràhu, apitaw, wiràhu yryhu pe har, **14** wiràmiri axor her ma'e, **15** zàpuun, **16** wiranu, pypy, wiràmiri yryhu pe har kaiwot her ma'e, kàkà, **17** kawyre, zàpuun yryhu pe har, hokohu, **18** ake'e, wapehok zàwenugar ixihu ma'e, uruhu, **19** hoko kàwàna her ma'e, hokoxig, zàpuun ikupewyahy ma'e. Pe'u zo anyra nehe no.

20 **6** hetymà hereko har wata ma'e wà, **6** hetymà hereko har uwewe ma'e wà no, paw rupi na'ikatu kwaw wà. **21** Pepuner **6** hetymà hereko har opoopor ma'e i'u haw rehe nehe.

22 Pepuner wyzài tukur i'u haw rehe. Pepuner wyzài ykyzu i'u haw rehe nehe no.

23 Amogwer **6** hetymà hereko har wata ma'e uwewe ma'e na'ikatu kwaw Tupàn henataromo penemi'u romo wà.

24-28 Aze agwer ma'e'yr umàno nehe, aze amo opokok hehe nehe, wiko putar ikatu 'ym ma'e romo Tupàn henataromo nehe. Xo kwarahy heixe re zo ikatu wi putar nehe. Na'aw a'e ma'e'yr waner xe wà: ma'e'yr ipyàpè ma'e aze ipyàpè nuza'ak kwaw mokoz haw nehe, aze nu'u kwaw ka'api'i no, wyzài ma'e'yr **4** py hereko har upy pyte rehe wata ma'e no. Aze amo opokok wyzài agwer ma'e'yr hetekwer rehe nehe, uhez putar uma'e wetekwer rehe har nehe. Wiko putar ikatu 'ym ma'e romo Tupàn henataromo nehe, te kwarahy heixe mehe nehe. A'e mehe ikatu

wi putar nehe. Agwer ma'ea'yr na'ikatu kwaw peme wà.

29-30 Agwer ma'ea'yr ywy refe upuze ma'e na'ikatu kwaw peme penemi'u romo wà: tezuhu hexakaw nànànar wà, tezuai' hexakaw nànànar wà, aguza, tezu ywygaw pe har, kàmàriàw. **31** Aze amo opokok agwer ma'ea'yr refe wamàno re nehe, wiko putar ikatu 'ym ma'e romo Tupàn henataromo nehe. Xo kwarahy heixe re zo ikatu wi putar nehe.

32 Aze agwer ma'ea'yr hetekwer u'ar amo ma'e i'aromo nehe, a'e ma'e uezapo putar ikatu 'ym ma'e romo a'e 'ar mehe nehe. Wyzài ma'e nehe: ywyra iapo pyrer, pàñ iapo pyrer, ma'epirer iapo pyrer, ma'eryru iapo pyrer, wyzài ma'e. Tuwe amo omono 'y pupe imukatu pà nehe. Nezewe refe we upyta putar ikatu 'ym ma'e romo a'e 'ar refe nehe. Xo kwarahy heixe re zo ikatu wi putar nehe.

33 Aze amo agwer hetekwer u'ar ywy'a pupe nehe, ipupe har uezapo putar ikatu 'ym ma'e romo a'e 'ar mehe we nehe. Tuwe uka a'e ywy'a wà nehe. **34** Aze 'y a'e ywy'a pupe har u'ar wyzài temi'u refe nehe, a'e temi'u uezapo putar ikatu 'ym ma'e romo nehe. Wyzài 'y zàwenuglar a'e ywy'a pupe har uezapo putar ikatu 'ym ma'e romo a'e nehe no. **35** Aze agwer ma'ea'yr hetekwer u'ar amo ma'e refe nehe, a'e ma'e uezapo putar ikatu 'ym ma'e romo a'e nehe. Aze u'ar amo zepehe refe nehe, amo tata henaw refe nehe, a'e ma'e uezapo putar ikatu 'ym ma'e romo a'e nehe. Tuwe ukauka wà nehe. **36** Aze agwer ma'e u'ar amo 'yzygwar pupe nehe, amo 'yryru pupe nehe, 'y a'e pe har ikatu wiwi nehe. Nezewe refe we hetekwer refe opokok ma'e kwer wiko putar ikatu 'ym ma'e romo nehe.

37 Aze agwer ma'ea'yr hetekwer u'ar ma'è'yz itym pyràm refe nehe, ikatu wiwi putar ma'è'yz nehe. **38** Aze ma'ea'yz 'y pupe upyta nehe, aze hetekwer u'ar 'y pupe nehe, ma'ea'yz uezapo putar ikatu 'ym ma'e romo a'e nehe.

39 Aze amo ma'ea'yr temi'u romo ikatu ma'e umàno e nehe, hetekwer refe opokok ma'e wiko putar ikatu 'ym ma'e romo a'e nehe. Kwarahy heixe re zo ikatu wi putar nehe. **40** Aze amo u'u ho'o kwer nehe, tuwe uhez

uma'e wetekwer refe imunehew pyrer nehe. Wiko putar ikatu 'ym ma'e romo a'e 'ar mehe nehe. Kwarahy heixe re zo ikatu wi putar nehe. Aze amo upir hetekwer heraha pà nehe, tuwe uhez uma'e nehe. Wiko putar ikatu 'ym ma'e romo a'e nehe. Kwarahy heixe re zo ikatu wi putar nehe.

41 Pe'u zo ma'ea'yr ywy refe upuze ma'e nehe. Agwer ma'ea'yr na'ikatu kwaw Tupàn henataromo penemi'u romo wà. **42** Pe'u zo ma'ea'yr ywy refe upuze ma'e nehe. Aze 4 upy refe wata wà nehe, nezewe refe we nape'u kwaw nehe. Aze heta wera'u wapy 4 py wi nehe, pe'u zo nehe no. **43** Peiko zo ikatu 'ym ma'e Tupàn henataromo nehe, agwer ma'ea'yr i'u pà nehe. **44** Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. Pezemonokatu ihewe no. Aiko pezar romo ihe. Hereruzar katu pe nehe. Ta'e aiko ikatuahy ma'e romo ihe xe. Peiko zo ikatu 'ym ma'e romo wyzài ma'ea'yr ywy refe upuze ma'e i'u pà nehe. **45** Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo Ezit ywy wi penerur arer romo ihe. Ta'e hereko wer pezar romo ihe xe. A'e rupi peiko ikatu ma'e romo nehe, ta'e aiko ikatuahy ma'e romo ihe xe.

46 Amume'u Tupàn ze'eg kwez xe peme ihe: ma'ea'yr wanehe har, wiràmiri wanehe har, ma'ea'yr 'y pe har wanehe har, ma'ea'yr ywy refe upuze ma'e wanehe har. **47** A'e ze'eg wexak kar ikatu ma'e ikatu haw. Wexak kar ikatu 'ym ma'e ikatu 'ymaw no. Umume'u ma'ea'yr i'u pyràm peme wà. Umume'u ma'ea'yr i'u pyr 'ym peme wà no.

Kuzà umemyrzexak kar ire izemukatu haw

12 ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono ko ze'eg Moizez pe. ² Emume'u ko heze'eg Izaew wanupe nehe, i'i izupe. — Aze kuzà imemyr awa uzexak kar nehe, umumaw putar 7 'ar ikatu 'ym ma'e romo Tupàn henataromo wiko pà nehe. Nezewegatete uwý haw 'ar refe nehe no. ³ 8 haw 'ar refe xaxeto omonohok putar kwarera'i ipirera'i izuwi nehe. ⁴ A'e re, huwykwer heityt awer refe nehe, umumaw

putar amo 33 'ar ikatu 'ym ma'e romo wiko pà nehe no. A'e 'ar rehe nupuner kwaw Tupàn pe imonokatu pyrer rehe opokokaw rehe nehe. Nupuner kwaw tâpuzrân Tupàn pe imonokatu pyrer pe oho haw rehe nehe no.

5 Aze uzexak kar imemyr kuzà nehe, kuzà umumaw putar 14 'ar ikatu 'ym ma'e romo wiko pà Tupàn henataromo nehe. Nezewegatete uwý haw 'ar rehe nehe no. A'e re, huwykwer heityk awer rehe nehe, umumaw putar amo 66 'ar ikatu 'ym ma'e romo wiko pà nehe no.

6 A'e zemukatu haw 'ar pawire, awa izexak kar ire nehe, aze ru'u kuzà izexak kar ire nehe, kuzà oho putar tâpuzrân Tupàn pe imonokatu pyrer pe teixe haw pe nehe. Omono putar àràpuhàràna'yr hawitu ma'e pitâi kwarahy hereko har xaxeto pe nehe. Xaxeto wapy putar Tupàn henataromo nehe. Ukarz paw putar nehe. Omono putar pykahu izupe nehe, aze ru'u omono putar pyku'i izupe nehe, katu 'ygwer imunàn kar haw romo nehe. **7** Xaxeto omono putar a'e ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, kuzà hemiapo kwer ikatu 'ymaw imunàn kar pà izupe nehe. Nezewe mehe kuzà ikatu wi putar henataromo nehe. Amumaw Tupàn ze'eg kuzà imemyrzexak kar ma'e kwer rehe har imume'u haw kwez xe kury.

8 Aze naheta kwaw temetarer izupe nehe, aze nupuner kwaw àràpuhàràna'yr imono haw nehe, kuzà weraha putar amo ma'e xaxeto pe nehe: mokoz pykahu wà, aze ru'u, mokoz pyku'i wà. Pitâi wiràmiri wiko putar ma'e Tupàn pe imono pyr ukaz paw ma'e romo nehe. Inugwer wiko putar katu 'ygwer imunàn kar haw romo nehe. A'e ma'e izuka mehe xaxeto umunàn kar putar kuzà hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e Tupàn pe nehe. Ikatu wi putar nehe no.

Tupàn uze'eg ma'eahy haw teko wapir rehe har rehe a'e

13 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono 'aw uze'eg Moizez pe kury, Àràw pe no.

2 Aze amo teko heta ima'eahy haw ipir rehe nehe: hezunaw, aze ru'u tezunaw, aze ru'u pinimaw amo wanupe imono pyràm, tuwe amo weraha a'e ima'eahy ma'e xaxeto Àràw pe nehe, aze ru'u amo xaxeto Àràw ta'y'r pe nehe. **3** Xaxeto ume'e putar ipir rehe nehe. Aze haw ipinimaw rehe har ixig nehe, aze iperew oho ete ipir rehe nehe, a'e mehe ma'eahy haw amo wanupe imono pyràm romo a'e. — Nepir na'ikatu kwaw Tupàn henataromo, i'i putar xaxeto a'e teko pe nehe.

4 Aze ipinimaw xig nehe, aze haw iperew rehe har noho ete kwaw ipir rehe nehe, a'e mehe xaxeto umumaw kar putar 7 'ar izupe a'e zutya'li imuigo kar pà nehe. **5** 7 haw 'ar mehe xaxeto ume'e wi putar hehe nehe. Aze iperew nuhàz kwaw nehe, aze uzezuwàgatu nehe, a'e mehe umumaw kar putar amo 7 'ar izupe a'e zutya'li imuigo kar pà nehe. **6** 7 haw 'ar mehe xaxeto ume'e wi putar hehe nehe. Aze iperew ipixika'li wera'i nehe, aze nuhàz kwaw ipir rehe nehe, a'e mehe tezunaw iaiw 'ym ma'e a'e. Iperew ma'e uhez putar uma'e wemimunehew nehe. — Nekatu kury, i'i putar xaxeto izupe nehe. **7** Aze a'e re iperew uhàz wi hehe nehe, a'e mehe iperew ma'e oho wi putar xaxeto pe uze'eg pà nehe. **8** Ume'e putar hehe nehe. Aze iperew uhàz nehe, — Ikatu 'ym ma'e romo ereiko Tupàn henataromo, i'i putar xaxeto izupe nehe. — Erereko ma'eahy haw purupe imono pyràm ne, i'i putar izupe nehe.

9 Aze amo wereko ma'eahy haw purupe imuhàz pyràm nehe, tuwe teko weraha xaxeto pe wà nehe. **10** Xaxeto ume'e putar hehe nehe. Aze heta tezunaw xig ma'e ipir rehe nehe, aze haw hehe har xig a'e nehe no, aze iperew uzepeuke a'e pe nehe no, **11** a'e mehe — Ma'eahy haw purupe uhàz ma'e ràm tàtâ ma'e, i'i putar xaxeto izupe nehe. — Ikatu 'ym ma'e romo ereiko Tupàn henataromo, i'i putar xaxeto izupe nehe. Numupyta kar kwaw a'e zutya'li nehe. Ta'e wyzài teko ukwaw putar ikatu 'ymaw a'e wà nehe xe.

12 — Nema'eahy haw uhàuhàz neretekwer nànàn a'e, neàkag wi nepy pe a'e, aze i'i izupe nehe, **13** a'e mehe ume'e putar ima'eahy ma'e

rehe nehe. Aze uhàuhàz hetekwer nànàñ azeharomoete nehe, aze ipir xig nehe a'e mehe a'e teko wiko ikatu ma'e romo a'e nehe. — Nekatu, i'i putar xaxeto izupe nehe. **14** Aze uzekwa iperew izepupeka nehe, na'ikatu kwaw nehe. **15** Xaxeto ume'e wi putar hehe nehe. Aze wexak iperew izepupeka haw nehe, — Ikatu 'ym ma'e, i'i putar izupe nehe. Perew uzepupeka ma'e wexak kar ma'eahy haw purupe uhàz ma'e ràm zanewe a'e. **16** Iperew ikatu mehe xig mehe nehe, ima'eahy ma'e uzexak kar wi putar xaxeto pe nehe. **17** Xaxeto ume'e wi putar hehe nehe. Aze iperew xig nehe, — Ikatu kury, i'i putar xaxeto izupe nehe.

18 Aze heta amo tezunaw ipewer ma'e ike'e ma'e kwer nehe, **19** aze hezun a'e pe nehe, aze ixig nehe, aze ru'u pinimaw ipiràg ma'e uzekwa a'e pe nehe, ima'eahy ma'e uzexak kar putar xaxeto pe nehe. **20** Ume'e putar hehe nehe. Aze iperew oho ete wera'u ipir wi nehe, aze haw a'e pe har xigaw nehe, a'e mehe — Ikatu 'ym ma'e, i'i putar xaxeto izupe nehe. — Ma'eahy haw purupe uhàz ma'e ràm tezunaw ipewer ma'e pe uzypyrog ma'e kwer a'e, i'i putar izupe nehe. **21** Aze haw xigaw nehe, aze iperew noho ete wera'u kwaw ipir wi nehe, aze xig nehe, a'e mehe umumaw kar putar 7 'ar izupe a'e zutyska'i imuigo kar pà nehe. **22** Aze uhàz ipinimaw hehe nehe, ma'eahy haw purupe uhàz ma'e ràm romo a'e nehe. — Ikatu 'ym ma'e, i'i putar xaxeto izupe nehe. **23** Aze ipinimaw nuhàz kwaw nehe, aze upyta uzezàwe nehe, a'e mehe tezunaw ipewer ma'e wezar wenawer nepir rehe a'e, i'i putar xaxeto izupe nehe. — Nekatu kury, i'i putar izupe nehe.

24 Aze tata wapy amo nehe, aze ikaz tawer pe iperew ipiràg nehe, aze ru'u xig nehe, **25** xaxeto ume'e putar ipinimaw rehe nehe. Aze haw a'e pe har xigaw nehe, aze iperew oho ete wera'u ipir wi nehe, a'e mehe — Ma'eahy haw purupe uhàz ma'e ràm, i'i putar xaxeto izupe nehe. — Ikatu 'ym ma'e romo ereiko ne, i'i putar izupe nehe. **26** Hehe ime'e mehe nehe, aze nuexak kwaw haw xig ma'e nehe, aze iperew noho ete wera'u kwaw ipir wi

nehe, aze ixig wewer nehe, a'e mehe xaxeto umumaw kar putar 7 'ar izupe a'e zutyska'i imuigo kar pà nehe. **27** 7 haw 'ar mehe xaxeto ume'e wi putar hehe nehe. Aze ipinimaw uhàz nehe, a'e mehe — Ma'eahy purupe uhàz ma'e ràm, i'i putar izupe nehe. — Ikatu 'ym ma'e romo ereiko ne, i'i putar izupe nehe. **28** Aze ipinimaw nuhàz kwaw nehe, aze upyta uzezàwegatu nehe, aze uzekwa katu nehe, a'e mehe ikaz tawer hemimuezun kwer romo a'e nehe. — Nekatu kury, i'i putar xaxeto izupe nehe. Ta'e ikaz tawer tup awer kwer romo a'e xe.

29 Awa nehe, kuzà nehe no, aze iperew iàkàg rehe nehe, aze ru'u hazyw rehe nehe, **30** xaxeto ume'e putar ipir rehe nehe. Aze iperew oho ete wera'u ipir wi nehe, aze i'aw a'e pe har naheta tetea'u kwaw nehe, aze ru'u izu nehe, a'e mehe — Ma'eahy haw purupe uhàz ma'e ràm, i'i putar xaxeto izupe nehe. — Ikatu 'ym ma'e romo ereiko ne, i'i putar izupe nehe. **31** Aze iperew noho ete wera'u kwaw ipir wi nehe, aze naheta kwaw i'aw ipihun ma'e hehe nehe, a'e mehe umumaw kar putar 7 'ar izupe a'e zutyska'i imuigo kar pà nehe. **32** 7 haw 'ar mehe xaxeto ume'e wi putar hehe nehe. Aze ima'eahy haw nuhàz kwaw hehe nehe, aze naheta kwaw i'aw izu ma'e hehe nehe, aze iperew noho ete wera'u kwaw ipir wi nehe, **33** a'e mehe a'e teko upin putar wàkàg nehe, aze ru'u upin putar wazyw nehe, u'aw iperew rehe har imonohok 'ym pà nehe. Xaxeto umumaw kar putar 7 'ar izupe a'e zutyska'i imuigo kar pà nehe. **34** 7 haw 'ar mehe ume'e wi putar ipir rehe nehe. Aze ima'eahy haw nuhàz kwaw nehe, aze noho ete wera'u kwaw ipir wi nehe, a'e mehe — Ikatu ma'e, i'i putar xaxeto izupe nehe. Uhez putar uma'e wemimunehew nehe. Ikatu ma'e romo wiko putar nehe. **35** Nezewé rehe we nehe, aze a'e re ima'eahy haw uhàz nehe, **36** Xaxeto ume'e putar ima'eahy ma'e rehe nehe. Aze uhàz azeharomoete nehe, nuekar kwaw i'aw izu ma'e nehe. — Ikatu 'ym ma'e, i'i putar izupe nehe. **37** — Nuhàz kwaw, aze i'i xaxeto nehe, aze i'aw ipihun a'e pe nehe, a'e

mehe uke'e iperew a'e. — Ikatu kury, i'i putar xaxeto izupe nehe.

38 Awa nehe, kuzà nehe, aze heta pinimaw xig ma'e ipir rehe nehe, **39** xaxeto ume'e putar hehe nehe. Aze ipinimaw xig wewer nehe, nan kwaw ma'eahy haw tâtà ma'e romo nehe. A'e teko ikatu.

40-41 Aze awa i'aw uhem iákàgape wi nehe, aze ru'u henataromo har wà nehe, àkàg ipin pyrer ma'e romo wiko putar nehe. Nezewe rehe we nukio kwaw ikatu 'ym ma'e romo Tupàn henataromo nehe. **42** Aze ipir iákàg rehe har i'aw 'ym ma'e rehe umuzekwa kar amo pinimaw ipiràg wewer ma'e nehe, ima'eahy haw purupe uhàz ma'e ràm wereko a'e nehe. **43** Xaxeto ume'e putar awa rehe nehe. Aze pinimaw ipiràg wewer ma'e wexak nehe, teko wapir rehe uzekwa kar ma'e záwenugar nehe, **44** ima'eahy haw purupe uhàz ma'e ràm wereko a'e. — Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e, i'i putar xaxeto izupe nehe. Ta'e heta ma'eahy haw iákàg rehe xe.

45 Aze teko wereko ma'eahy haw purupe uhàz ma'e ràm upir rehe nehe, tuwe umunehew ma'e imu'i pyrer nehe. Tuwe numuguz kwaw u'aw nehe. Tuwe upyk uwa uzuru iwy pe nehe, uhapukaz pà nehe. — Ikatu 'ym ma'e romo aiko ihe, tuwe i'i oho iko nehe. **46** Ma'eahy purupe uhàz ma'e ràm hereko mehe we a'e teko wiko wiwi putar ikatu 'ym ma'e romo nehe. Tuwe wiko a'e zutykai' wàpuz me nehe, amogwer waneko awer wi muite nehe.

Tupàn ze'eg hèwe rehe har

47 Aze uzekwa kar hèwe ma'e ma'e'a'yr hawer iapo pyrer rehe nehe, **48** aze ru'u irin iapo pyrer rehe nehe, aze ru'u pàn irin iapo pyrer rehe nehe, aze ru'u pàn ma'e'a'yr hawer iapo pyrer rehe nehe, aze ru'u ma'e piper pehegwer rehe nehe, aze ru'u ma'e amo ma'e piper iapo pyrer rehe nehe, aze ipinimaw ka'a záwe wewer nehe, **49** aze ru'u ipiràg wewer nehe, a'e mehe hèwe a'e. Pexak kar xaxeto pe nehe. **50** Xaxeto ume'e putar a'e ma'e rehe nehe. Omono putar a'e zutykai' nehe.

Uumumaw 7 'ar nezewe nehe. **51** 7 haw 'ar mehe ume'e putar ipinimaw rehe nehe. Aze uhàz nehe, a'e mehe hèwe haw upuner purupe uhàz haw rehe nehe. A'e rupi — Ikatu 'ym ma'e, i'i putar xaxeto a'e ma'e pe nehe: ma'e ma'e'a'yr hawer iapo pyrer, irin iapo pyrer, pàn irin iapo pyrer, pàn ma'e'a'yr hawer iapo pyrer, ma'e piper pehegwer, ma'e amo piper iapo pyrer. **52** Xaxeto wapy putar a'e ma'e nehe, ta'e heta hèwe haw purupe uhàz ma'e ràm hehe xe. A'e rupi, tuwe umumaw tata pupe nehe.

53 Xaxeto ume'e putar a'e ma'e rehe nehe: ma'e, pàn, ma'e amo piper iapo pyrer. Aze ipinimaw nuhàz kwaw nehe, **54** a'e mehe uhez kar putar a'e ma'e amo pe nehe. Na'e omono putar a'e zutykai' nehe. Uumumaw putar 7 'ar nezewe nehe. **55** Na'e ume'e wi putar hehe nehe. Aze ipinimaw naheta kwaw amo ae hexakaw nehe, aze nuhàz kwaw nehe, nezewe rehe we na'ikatu kwaw nehe. Wapy putar tata pupe nehe. Ta'e heta hèwe haw purupe uhàz ma'e ràm hehe xe, ipehegwer henataromo har rehe nehe, aze ru'u ikupe pe har rehe nehe. **56** Hehe ime'e mehe nehe, aze heta amo ae hexakaw ipinimaw rehe uhez re nehe, a'e mehe xaxeto umu'i putar a'e ipehegwer nehe: ma'e, ma'e'pirer, pàn. **57** Nezewe rehe we aze a'e re hèwe haw uzekwa wi nehe, a'e mehe — Purupe uhàz ma'e ràm, i'i putar xaxeto izupe nehe. Wapy putar nehe. **58** Aze uhez nehe, aze a'e re ipinimaw ukàzym nehe, a'e mehe uhez wi putar nehe. A'e mehe ikatu putar nehe.

59 Amumaw Tupàn ze'eg hèwe haw rehe har imume'u haw kwez xe ihe: ma'e ma'e'a'yr hawer iapo pyrer rehe har, irin iapo pyrer rehe har, pàn rehe har, ma'e amo ipiper iapo pyrer rehe har. Nezewe mehe — Ikatu ma'e, upuner putar izupe u'e haw rehe nehe.

Teko Tupàn henataromo wamukatu haw

14 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono ko uze'eg ²teko ima'eahy haw ipir rehe har purupe uhàz ma'e ràm wi uzemukatu haw rehe har a'e, Moizez pe a'e.

Tuwe amo weraha ima'eahy ma'e xaxeto pe nehe. **3** Na'e xaxeto weraha putar ima'eahy ma'e teko waneko awer wi nehe, hehe ume'e pà nehe. Aze wexak ikatu haw nehe, **4** xaxeto werur kar putar ma'e izupe nehe: mokoz wiràmìri ikatuahy ma'e wà, ywyràkàxigyw iphehogwer, àràpuhàràn hawer imupiràg pyrer, pitài ka'akyri ixop her ma'e hàkàgwer. **5** Xaxeto uzuka kar putar pitài wiràmìri izupe nehe, ywy'a 'y'zygwar wi henuhem pyrer pupe tynèhem ma'e i'lromo nehe. **6** Na'e upyhyk putar amogwer ma'e nehe: inugwer wiràmìri, ywyràkàxigyw iphehogwer, àràpuhàràn hawer imupiràg pyrer, ixop. Umuàkym putar wiràmìri izuka pyrer huwykwer pupe nehe. **7** Na'e umupiripirk putar huwykwer awa imukatu pyr rehe 7 haw nehe. — Nekatu kury, i'l putar izupe nehe. A'e re xaxeto umuhem kar wiràmìri wikuwe ma'e kaiwer pe nehe, imuwe we kar pà nehe. **8** Na'e awa uhez putar uma'e wemimunehew nehe. Upin putar u'aw paw nehe. Upin putar wawer haw paw nehe no. Na'e uzahak putar nehe. A'e mehe ikatu putar Tupàn henataromo nehe. A'e re wixe putar teko waneko haw pe nehe. Tuwe umumaw 7 'ar katu pe wàpuz wi upyta pà nehe. **9** 7 haw 'ar mehe uzepin wi putar nehe: wàkàg, wamutaw, wehàpykàraw, amo uwaw wetekwer rehe har paw. Uhez wi putar uma'e wemimunehew nehe. Uzahak wi putar nehe no. A'e mehe ikatu putar Tupàn henataromo nehe.

10 Iku'egwer pe upyhyk putar mokoz àràpuhàràna'yr hawitu ma'e awa ikatu 'ymaw hereko 'ymar wà nehe. Upyhyk putar pitài àràpuhàràna'yr kuzà ikatu 'ymaw hereko 'ymar nehe no. Werur putar 3 kir arozràm imuku'i pyrer uri kawer inuromo imupiràg pyrer nehe. Werur putar uri kawer zutahyky'a por ikurer nehe no. **11** Xaxeto weraha putar awa a'e nehe, Tupàn pe hemirur kwer nehe no, tâpuzràm Tupàn pe imonokatu pyrer pe teixe haw pe nehe. A'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo **12** upyhyk putar a'e ma'e wà nehe: pitài àràpuhàràna'yr hawitu ma'e awa, uri kawer. Omono putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ikatu 'ym ma'e

iapo har romo teko haw imunàn kar pà izupe nehe, izupe imono pyr ikatuahy ma'e romo nehe. Xaxeto wiko putar a'e ma'e izar romo nehe. **13** Xaxeto uzuka putar ma'ea'yr amo ywypehogwer Tupàn pe imukatu pyrer rehe nehe, ikatu 'ym ma'e iapo har romo teko haw imunàn kar haw romo nehe. Wapy putar ma'e henataromo a'e pe nehe no. Na'e xaxeto uzuka putar àràpuhàràna'yr awa a'e ywypehogwer rehe nehe kury. Uzapo putar nezewe haw nehe, tal'e imono pyr ikatu 'ym ma'e iapo har romo teko haw imunàn kar haw nuzawy kwaw imono pyr katu 'ygwer imunàn kar haw a'e xe. Ikatuahy Tupàn henataromo. Xaxeto wiko izar romo. **14** Xaxeto upyhyk putar ma'ea'yr huwykwer ikurera'i nehe. Omono putar huwykwer awa imukatu pyr rehe nehe: inami awyze har iapyr, ukwàhu ipo awyze har rehe har rehe, ipyhàhu ipy awyze har rehe har rehe. **15** Na'e uzakook putar uri kawer ikurer opo ahurehe har mytepe nehe. **16** Umuàkym putar ukwà opo awyze har rehe har uri kawer pupe nehe. Umupiripirk putar 7 haw a'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo nehe. **17** A'e re omono putar uri kawer ikurera'i awa imukatu pyr rehe ukwà pupe nehe. Omono ma'ea'yr huwykwer hehe a'e 'ym mehe. Omono putar uri kawer hehe nezewegatete nehe no: inami awyze har iapyr, ukwàhu ipo awyze har rehe har rehe, upyhàhu awyze har rehe har rehe. **18** Uzakook putar uri kawer ikurer awa iàkàg rehe nehe. Nezewe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo xaxeto umunàn kar putar hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e Tupàn pe nehe.

19 A'e re xaxeto omono putar Tupàn pe imono pyr katu 'ygwer imunàn kar haw izupe nehe, awa imukatu pyr hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar pà izupe nehe. A'e re uzuka putar ma'ea'yr Tupàn henataromo ukaz paw ma'e ràm nehe. **20** Omono putar ma'ea'yr hapy haw rehe arozràm imono pyr rehe we nehe. Nezewe mehe xaxeto umunàn kar putar 'aw awa hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e Tupàn pe nehe. Ikatu putar Tupàn henataromo nehe.

21 Aze a'e awa nahemetarer katu kwaw nehe, aze nupuner kwaw a'e ma'e paw

imekuzar haw rehe nehe, weraha putar àràpuhàràna'yr hawitu ma'e awa xaxeto pe nehe, katu 'ygwer imunàn kar haw romo nehe. Agwer imono pyr ikatuahy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Xaxeto wiko izar romo. Xo pitài kir arozràñ imukù'i pyrer uri kawer inuromo har zo weraha putar xaxeto pe nehe. Weraha putar uri kawer ikurer izupe nehe no. **22** Weraha putar mokoz pykahu wà nehe, aze ru'u mokoz pyku'i wà nehe, aze upuner nehe. Pitài wiràmìri wiko putar katu 'ygwer imunàn kar haw romo nehe. Inugwer wiko putar ma'e imono pyr ukaz paw ma'e ràm romo nehe. **23** Imukatu haw rehe 8 haw 'ar mehe nehe, awa weraha putar a'e ma'e paw tâpuzràñ Tupàn pe imonokatu pyrer pe teixe haw pe nehe, xaxeto pe imono pà nehe. **24** Na'e a'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo xaxeto upyhyk putar àràpuhàràna'yr awa nehe. Upyhyk putar uri kawer nehe no. Omono putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. Ikatuahy a'e imono pyr Tupàn pe. Xaxeto wiko izar romo. **25** Na'e uzuka putar àràpuhàràna'yr awa nehe. Upyhyk putar huwykwer ikurera'i nehe, awa imukatu pyr rehe imono pà nezewe nehe: inami awyze har iapyr, ikwàhu ipo awyze har rehe har rehe, ipyhàhu ipy awyze har rehe har rehe. **26** Na'e uzakook putar uri kawer ikurer opo ahurehe har pupe nehe. **27** Ukwà opo awyze har rehe har umupiripirk putar uri kawer 7 haw a'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo nehe. **28** Na'e omono putar uri kawer ikurera'i awa imukatu pyr rehe ma'eal'yr huwykwer imono awer rehe katete nehe: inami awyze har iapyr, ikwàhu ipo awyze har rehe har rehe, ipyhàhu ipy awyze har rehe har rehe. **29** Uzakook putar uri kawer ikurer awa iákàg rehe nehe. Nezewe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo umunàn kar putar hemiaipo kwer ikatu 'ym ma'e izupe nehe. **30** A'e re aze awa upuner nehe, xaxeto omono putar mokoz pyku'i wà nehe, aze ru'u mokoz pykahu wà nehe. **31** Pitài wiràmìri wiko

putar katu 'ygwer imunàn kar haw romo nehe. Inugwer wiko putar ma'e imono pyr ukaz paw ma'e ràm romo nehe. Nezewe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo xaxeto umunàn kar putar awa imukatu pyr hemiaipo kwer ikatu 'ym ma'e izupe nehe. **32** Amumaw Tupàn ze'eg teko hemetarer 'ym ma'e ima'eahy haw ipir rehe har wi imukatu pyrer rehe har imume'u haw kwez xe ihe kury. Nupuner kwaw ma'e paw imé'eg kar haw rehe iz'e'eg rupi katete wà.

Hàwe haw tâpuz pûpe har

33 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono ko uze'eg hàwe haw tâpuz me har rehe har Moizez pe Àràw pe a'e. **34** — Amono putar amo ywy Kànàà her ma'e teko Izaew wanupe ihe nehe. Hehe wixe re weruzar putar ko heze'eg a'e wà nehe, i'lí Tupàn. Aze Tupàn umuhem kar hàwe haw amo hâpuz me nehe, **35** izar uze'eg putar oho xaxeto pe nehe. — Aexak hàwe haw heràpuz me ihe, i'lí putar izupe nehe. **36** Hexak 'ym mehe we xaxeto wenuhem kar putar ma'e paw izupe hâpuz wi nehe. Aze nuwenuhem kwaw nehe, — Ikatu 'ym ma'e, i'lí putar tâpuz me har nànàñ pe wà nehe. Na'e xaxeto oho putar hâpuz me nehe. **37-38** Ume'e putar hâwe haw rehe nehe. Aze ipinimaw ywyok rehe har ka'a zàwe wewer nehe, aze ru'u ipiràg wewer nehe, aze nuzawy kwaw ywyok pupe wixe ma'e nehe, a'e mehe xaxeto uhem putar hâpuz wi nehe. Uwàptym putar hâpuz nehe. Umumaw putar 7 'ar nezewe nehe. **39** 7 haw 'ar mehe uzewyr putar hâpuz me hehe um'e wi pà nehe. Aze ipinimaw uhàuhàz ywyok rehe nehe, **40** wenuhem kar putar ita hâwe hereko har nehe. — Peraha tawhu wi heityk pà nehe, ywypehegwer ikatu 'ym ma'e rehe nehe, i'lí putar wanupe nehe. **41** Ukytykytyk kar putar ywyok hâpuz pupe har nehe. Izar weraha putar ipykaw imuhem kar pyrer tawhu wi ywypehegwer ikatu 'ym ma'e pe heityk pà nehe. **42** Na'e omono putar ita pyahu ita hâwe ma'e hekuzaromo nehe. Upyk wi putar ywyzuwa pupe nehe no.

43 A'e ma'e paw iapo re nehe, aze uzekwa wi hàwe haw a'e pe nehe, **44** Xaxeto ume'e wi putar hehe nehe. Aze ipinimaw uhàuhàz ywyok rehe nehe, — Purupe uhàz ma'e ràm, i'i putar xaxeto izupe nehe. A'e rupi tâpuz na'ikatu kwaw. **45** Weityk putar nehe. Weraha putar hehe aret paw tawhu wi ywypehegwer ikatu 'ym ma'e pe wà nehe: ita, ywyra, ywyok ipykaw. **46** Aze uwàptym tâpuz ikatu 'ymaw wi wà nehe, aze amo wixe ipupe a'e 7'ar rehe nehe, wiko putar ikatu 'ym ma'e Tupàn henataromo nehe. Xo kwarahy heixe mehe zo ikatu wi putar nehe. **47** Aze a'e 'ar rehe amo uzeàpàrirog ipupe nehe, aze ru'u uma'u ipupe nehe, tuwe uhez uma'e wemimunehew nehe.

48 Aze xaxeto uzewyr tâpuz rehe ume'e pà ywyok ipyk wi re nehe, aze naheta kwaw hàwe haw ywyok rehe nehe, — Ikatu, i'i putar izupe nehe. Ta'e hàwe haw ukázym izuwi azeharomoete xe. **49** Xaxeto umukatu putar hâpuz Tupàn henataromo nezewe nehe. Upyhyk putar amo ma'e nehe: mokoz wiràmiri wà, ywyràkàxigyw hàkàgwer, àràpuhàràn hawitu ma'e hawer imupiràg pyrer, ka'akyr ixop her ma'e hàkàgwer. **50** Uzuka putar pitài wiràmiri ywy'a 'y 'zygywar wi henuhem pyrer pupe tynehem ma'e i'aromo nehe. **51** Na'e upyhyk wi putar a'e ma'e nehe: inugwer wiràmiri, ywyràkàxigyw hàkàgwer, àràpuhàràn hawer imupiràg pyrer, ka'akyr ixop her ma'e hàkàgwer. Na'e omono putar a'e ma'e paw wiràmiri izuka pyrer huwykwer pupe nehe. A'e re omono putar 'y henuhem romo pyrer pupe nehe no. Na'e umupiripirk tâpuz rehe 7 haw nehe. **52** Nezewe mehe umukatu putar tâpuz a'e ma'e pupe nehe: wiràmiri huwykwer, 'y henuhem romo pyrer, wiràmiri wikuwe ma'e, ywyràkàxigyw hàkàgwer, ka'akyr ixop her ma'e hàkàgwer, àràpuhàràn hawer imupiràg pyrer. **53** Na'e weraha putar wiràmiri wikuwe ma'e tawhu wi nehe, kaiwer pe imuhem kar pà nehe. Nezewe xaxeto uzapo putar tâpuz imukatu haw nehe. Ikatu putar nezewe mehe nehe.

54-56 Na'aw Tupàn ze'eg teko ma'eahy haw rehe har xe kury: ipir rehe har, iàkàg rehe har,

tezunaw, pir rehe pinimaw, hàwe haw kamir rehe har, hèwe haw tâpuz rehe har. **57** Aze teko weruzar ko ze'eg wà nehe, ukwaw putar ikatu ma'e ikatu haw wà nehe. Ukwaw putar ikatu 'ym ma'e ikatu 'ymaw wà nehe no. Tupàn umume'u uze'eg a'e ma'e paw rehe a'e.

Tupàn uze'eg ikatu

'ymaw awa wanehe har rehe

15

1 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono ko uze'eg Moizez pe, Àràw pe no. — Emume'u ko heze'eg **2** teko Izaew izuapyapyr wanupe nehe, i'i wanupe. Aze uhem ipewer amo awa ima'e wi nehe, ikatu 'ym ma'e romo hekon putar Tupàn henataromo nehe. **3** Aze uhem izuwi nehe, aze ru'u upyta hehe nehe, nezewe rehe we awa wiko putar ikatu 'ym ma'e romo henataromo nehe. **4** Aze u'aw wyzai u'apaw rehe nehe, tupaw uzeapo putar ikatu 'ym ma'e romo nehe. Aze wapyk wyzai tenaw rehe nehe, tenaw uzeapo putar ikatu 'ym ma'e romo nehe no. **5** Aze amo opokok hupaw rehe nehe, **6** aze ru'u wapyk hen awer rehe nehe, a'e teko uhez putar uma'e wemimunehew nehe. Uzahak putar nehe no. Wiko putar Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e romo nehe. Xo kwarahy heixe mehe zo uhem putar ikatu 'ymaw izuwi nehe. **7** Aze amo opokok a'e awa rehe nehe, tuwe uhem uma'e wemimunehew nehe. Uzahak putar nehe no. Wiko putar Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e romo nehe. Xo kwarahy heixe mehe zo uhem putar ikatu 'ymaw izuwi nehe. **8** Aze awa upewer uzewi uhem ma'e hereko har uzenymon amo teko Tupàn henataromo ikatu ma'e rehe nehe, tuwe a'e teko uhez uma'e wemimunehew nehe. Tuwe uzahak nehe no. Wiko putar Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e romo nehe. Xo kwarahy heixe mehe zo uhem putar ikatu 'ymaw izuwi nehe. **9** Aze a'e awa wapyk amo kawaru ikupe pe har rehe nehe no, a'e kawaru ipupe pe har uzeapo putar Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e romo a'e nehe. **10** Aze wapyk amo ma'e rehe nehe, aze amo opokok iapyk awer rehe nehe, wiko putar Tupàn henataromo ikatu

'ym ma'e romo nehe. Xo kwarahy heixe re zo ikatu wi putar nehe. Aze amo upyhyk iapyk awer nehe, tuwe uhez uma'e wemimunehew nehe. Tuwe uzahak nehe no. Wiko putar Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e romo nehe. Xo kwarahy heixe mehe zo uhem putar ikatu 'ymaw izuwi nehe. **11** Aze opokok amo teko rehe uzepuez 'ym mehe we nehe, a'e mehe a'e teko uhez putar uma'e wemimunehew nehe. Uzahak putar nehe no. Wiko putar Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e romo nehe. Xo kwarahy heixe mehe zo uhem putar ikatu 'ymaw izuwi nehe. **12** Aze upyhyk amo ywy'a nehe, pezuka a'e ywy'a nehe. Aze y'a ywyra iapo pyrer romo nehe, pezuhez katu nehe.

13 Ukatu re tuwe umumaw 7 'ar uzemukatu àwàm hàro pà nehe. A'e 'ar ipawire, a'e teko uhez putar uma'e wemimunehew nehe. Uzahak putar 'y 'zygwar wi henuhem pyrer pupe nehe no. A'e mehe ikatu putar Tupàn henataromo nehe. **14** 8 haw 'ar mehe upyhyk putar mokoz pykahu wà nehe, aze ru'u mokoz pyku'i wà nehe. Oho putar tòpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pe teixe haw pe nehe. A'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo omono putar a'e mokoz wiràmiri xaxeto pe wà nehe. **15** Xaxeto omono putar Tupàn pe imono pyr romo wà nehe. Pitai wiko putar katu 'ygwer imunà kar haw romo nehe. Inugwer ukaz paw putar henataromo nehe. Nezewé Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo xaxeto uzapo putar awa imukatu haw no. Ikatu putar Tupàn henataromo nehe.

16 Aze uhem e ta'yrer awa wi nehe, tuwe uzahak nehe. Wiko putar Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e romo nehe. Xo kwarahy heixe re zo uhem putar ikatu 'ymaw izuwi nehe. **17** Aze u'ar ta'yrer wyzài kamir rehe wyzài ma'e rehe nehe, aze ru'u ma'epirer rehe nehe, tuwe uhez a'e ma'e nehe. Ikatu 'ym ma'e romo wiko putar Tupàn henataromo nehe. Xo kwarahy heixe re zo uhem putar ikatu 'ymaw izuwi nehe. **18** Aze awa oho kuzà puhe nehe, tuwe uzahak wà nehe. Ikatu 'ym ma'e romo wiko putar Tupàn henataromo nehe. Xo kwarahy

heixe re zo uhem putar ikatu 'ymaw izuwi nehe.

Tupàn ze'eg kuzà wakatu 'ymaw rehe har

19 Aze kuzà huwy haw uhem nehe, umumaw putar 7 'ar ikatu 'ym ma'e romo wiko pà Tupàn henataromo nehe. Aze amo opokok hehe a'e 'ar rehe nehe, wiko putar Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e romo nehe. Xo kwarahy heixe re zo uhem putar ikatu 'ymaw izuwi nehe. **20** Aze uzeàpàrirog amo tupaw rehe nehe, aze ru'u wapyk amo ma'e rehe nehe, a'e ma'e uzeapo putar ikatu 'ym ma'e romo Tupàn henataromo nehe. **21-23** Aze amo opokok hupawer rehe nehe, aze ru'u iapyk awer rehe nehe, uhez putar uma'e wemimunehew nehe, Uzahak putar nehe no. Wiko putar Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e romo nehe. Xo kwarahy heixe re zo uhem putar ikatu 'ymaw izuwi nehe. **24** Aze awa oho kuzà puhe huwy haw 'ar rehe nehe, umumaw putar 7 'ar Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e romo wiko pà nehe. Aze uzeàpàrirog wyzài tupaw rehe nehe, a'e tupaw uzeapo putar Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e romo nehe.

25 Aze kuzà huwy e nehe, aze ru'u umumaw 'ar tetea'u uwý pà nehe, wiko putar Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e romo nehe, uwý haw 'ar rehe har zàwe nehe.

26 Aze uzeàpàrirog amo tupaw rehe nehe, aze ru'u wapyk amo ma'e rehe nehe, a'e ma'e uzeapo putar ikatu 'ym ma'e romo Tupàn henataromo nehe. **27** Aze amo opokok hupawer rehe nehe, aze ru'u iapyk awer rehe nehe, uhez putar uma'e wemimunehew nehe. Uzahak putar nehe no. Wiko putar Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e romo nehe. Xo kwarahy heixe re zo uhem putar ikatu 'ymaw izuwi nehe. **28** Huwy e paw ire umumaw putar 7 'ar nehe. A'e re Tupàn henataromo ikatu ma'e romo wiko putar nehe. **29** 8 haw 'ar mehe upyhyk putar mokoz pykahu wà nehe, aze ru'u mokoz pyku'i wà nehe. Oho putar tòpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pe teixe haw pe nehe. A'e pe omono putar a'e mokoz wiràmiri xaxeto pe wà nehe. **30** Xaxeto omono putar Tupàn pe imono pyr

romo wà nehe. Pitài wiko putar katu 'ygwer imunàn kar haw romo nehe. Inugwer ukaz paw putar henataromo nehe. Nezewe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo xaxeto uzapo putar kuzà imukatu haw nehe. Ikatu putar Tupàn henataromo nehe.

31 Ko ze'eg umuhem kar ikatu 'ymaw Izaew izuapyapr wanuwi Tupàn henataromo a'e. Nezewe mehe numàno kwaw tâpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer imuawai haw wi wà nehe. Tâpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer upyta waneko haw myter pe a'e.

32 Amumaw ze'eg awa wi uhem ma'e hereko har rehe har imume'u haw kwez xe ihe. Amumaw awa wi ta'yrer uhem ma'e kwer rehe har imume'u haw no. **33** Amumaw ze'eg kuzà huwy haw 'ar rehe har imume'u haw kwez xe ihe. Amumaw ze'eg awa kuzà huwy ma'e puhe oho ma'e kwer rehe har imume'u haw no.

Kwarahy nànàñ Àràw wixe

Tupàn henaw pupe pitài haw a'e

16 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzuka mokoz Àràw ta'yr a'e wà, ta'e omono yhyk zàwenugar Tupàn pe ize'eg rupi 'ym a'e wà xe. A'e ma'e iapo re Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe kury. **2**— Emume'u ko ma'e neryky'r Àràw pe nehe. — Nerepuner kwaw nereixe haw rehe ipuyaikaw pyrer ikatuahy wera'u ma'e pupe wyzài 'ar mehe nehe. Pànuhu ikupe kutyr hin a'e ipuyaikaw pyrer a'e, tâpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pupe a'e, ere izupe nehe. — Aze ereixe ipupe wyzài 'ar mehe nehe, eremàno putar nehe. Ta'e Tupàn uxekak kar a'e pe ywàkun pupe a'e xe, ize'eg hyru imimaw iaromo a'e xe. Tupàn umunàn teko wanemiapo kwer ikatu 'ygwer xe wanuwi a'e pe a'e, ere Àràw pe nehe, i'i Tupàn Moizez pe. **3**— Ezuka tapi'aka'y'r awa teko wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo nehe. Ezuka àràpuhàràñ hawitu ma'e awa ukaz paw ma'e ràm romo nehe no. Xo a'e re zo erepunier neixe haw rehe ipuyaikaw pyrer ikatuahy wera'u ma'e pupe nehe, ere izupe nehe, i'i Tupàn Moizez pe. **4** Heixe 'ym mehe we

Àràw uzahak putar nehe. Na'e umunehew putar xaxeto wanemimunehew irin iapo pyrer nehe: temyhar, kamirpuku, ku'aw har. Umunehew putar àkàg iwànaw irin iapo pyrer wàkàg rehe nehe no.

5 Na'e Tupàn omono ko uze'eg teko wanemiapo kwer ikatu 'ygwer imunàn kar haw 'ar rehe har Moizez pe kury. — Teko Izaew izuapyapr omono putar mokoz àràpuhàràñete awa Àràw pe wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar haw romo a'e wà nehe. Omono putar pitài àràpuhàràñ hawitu ma'e awa izupe hapy pyr ukaz paw ma'e ràm romo nehe no. **6** Àràw upyhyk putar tapi'aka'y'r wemimono ràm katu 'ygwer imunàn kar haw romo nehe, wànàñ wanemiapo kwer hekuzaromo nehe no. **7** A'e re weraha putar a'e mokoz àràpuhàràñete awa tâpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pe teixe haw pe wà nehe. A'e re, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo **8** Àràw omomor putar ita'i her hereko har nehe. Pitài ita'i heta putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e her hehe imuapyk pyrer nehe. Inugwer ita'i heta putar Azazew her hehe imuapyk pyrer nehe no. **9** Àràw uzuka putar àràpuhàràñete awa Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ima'e nehe, teko wanemiapo kwer ikatu 'ygwer imunàn kar pà izupe nehe. **10** Omono putar àràpuhàràñete awa Azazew ima'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wikuwe ma'e romo nehe. Na'e Àràw omono kar putar a'e àràpuhàràñete awa ywyxiguhu pe nehe, teko wanemiapo kwer ikatu 'ygwer imunàn kar haw romo nehe.

11 Àràw upyhyk putar tapi'aka'y'r wemimono ràm katu 'ygwer imunàn kar haw romo nehe, wànàñ wanemiapo kwer hekuzaromo nehe no. Uzuka putar tapi'ak nehe. **12** Na'e Àràw upyhyk putar amo yhyk zàwenugar hapy haw nehe. Umynehem putar tanimuk ma'ea'y'r hapy haw pe har pupe nehe. A'e ma'ea'y'r hapy haw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo hin a'e. Upyhyk putar mokoz opo ipor yhyk zàwenugar hyàkwegatu ma'e imuku'iku'i pyrer nehe. Na'e wixe putar Tupàn henaw ikatuahy wera'u ma'e pupe nehe. **13** A'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko

Ma'e henataromo omono putar yhyk zàwenugar tata rehe nehe. Nezewe mehe hâtâxiner upyk putar Tupàn Ze'eg Hyru ipykaw nehe. Nezewe mehe Àràw numànò kwaw nehe. **14** Umpiripirik putar tapi'aka'yr huwykwer ikurera'i nehe. Umupiripirik putar ukwà pupe Tupàn Ze'eg Hyru ipykaw rehe kwarahy ihemaw kutyr har rehe nehe. A'e re umupiripirik putar huwykwer 7 haw Tupàn Ze'eg Hyru henataromo nehe no.

15 Na'e Àràw uzuka putar àràpuhàrànete teko wanemipa kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar haw romo no. Weraha putar huwykwer Tupàn henaw ikatuahy wera'u ma'e pupe nehe. Umupiripirik putar Tupàn Ze'eg Hyru ipykaw rehe nehe. Umupiripirik putar ze'eg hyru henataromo nehe no, tapi'aka'yr awa huwykwer rehe wemipa kwer zàwe nehe. **16** Nezewe Àràw umukatu putar Tupàn henaw ikatuahy wera'u ma'e nehe, katu 'ygwer paw imunàn pà a'e wi nehe, wanemiawy kwer paw imunàn pà a'e wi nehe no, wakatu 'ymaw paw imunàn pà a'e wi nehe no. Uzapo putar nezewegatete haw tàpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer imukatu pà nehe no. A'e tàpuzràn upyta teko ikatu 'ym ma'e wamyter pe a'e. **17** Àràw Tupàn henaw ikatuahy wera'u ma'e pupe heko mehe imukatu haw iapo mehe ni amo nuixe kwaw tàpuzràn pupe nehe. Àràw umunàn kar putar ikatu 'ym ma'e Tupàn pe nehe: wemipa kwer, wànàm wanemipa kwer, teko wanemipa kwer. **18** A'e re uhem putar tàpuzràn wi ma'ea'yr hapy haw tàpuzràn henataromo har pe oho pà nehe. Uzapo putar ma'ea'yr hapy haw imukatu haw kury. Upyhyk putar tuwykwer ikurera'i nehe: tapi'ak huwykwer, àràpuhàrànete awa huwykwer. Omono putar wanuwykwer 4 ma'ea'yr hapy haw iahykaw rehe nehe.

19 Umupiripirik putar wanuwykwer 7 haw ukwà pupe ma'ea'yr hapy haw rehe nehe. Nezewe haw iapo mehe umukatu putar ma'ea'yr hapy haw Izaew wakatu 'ymaw imuhem kar pà nehe. Omonokatu putar Tupàn pe ma'erekò haw pe nezewe nehe.

20 Àràw umumaw putar imukatu haw nehe:

Tupàn henaw ikatuahy wera'u ma'e imukatu haw, tàpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer imukatu haw, ma'ea'yr hapy haw imukatu haw. Na'e upyhyk putar àràpuhàrànete Azazew ima'e nehe. **21** Opokok putar iàkàg rehe nehe. Na'e umume'u putar Izaew wakatu 'ymaw paw nehe, wanemiawy kwer paw nehe, wanemipa kwer ikatu 'ym ma'e paw nehe. Nezewe Àràw omono putar teko wanemipa kwer ikatu 'ym ma'e paw àràpuhàrànete awa iàkàg rehe nehe. Na'e omono kar putar àràpuhàrànete ywyxiguhu pe nehe. Wexak putar amo awa heraha àràm romo nehe. **22** A'e awa umuhem kar putar àràpuhàrànete ywyxiguhu rehe nehe. Nezewe mehe àràpuhàrànete oho putar amo ywy teko heta haw 'ym pe nehe, teko wanemipa kwer ikatu 'ygwer heraha pà nehe.

23 Na'e Àràw wixe putar tàpuzràn pupe nehe. Wenuhem putar xaxeto ma'e uzewi nehe. Tupàn henaw ikatuahy wera'u ma'e pupe wixe 'ym mehe umunehew a'e ma'e. A'e re wenuhem kury. Wezar a'e ma'e a'e pe nehe. **24** A'e ipupyaiyaw pyrer ikatu ma'e pupe uzahak putar nehe. Na'e umunehew uma'e nehe. A'e re uhem putar wemimono ràm Tupàn pe imono pà nehe. Ukaz paw putar nehe. Omono putar teko wanemimono ràm izupe nehe no. Ukaz paw putar a'e nehe no. Nezewe mehe umunàn kar putar wemipa kwer ikatu 'ym ma'e nehe. Umunàn kar putar teko wanemipa kwer ikatu 'ym ma'e nehe no. **25** Wapy putar ma'ea'yr imono pyr katu 'ygwer imunàn kar haw ikawer nehe.

26 Awa àràpuhàrànete awa ywyxiguhu pe heraha arer uhez putar uma'e wemimunehew nehe. Uzahak putar nehe no, teko waneko haw pupe wixe 'ym mehe we nehe no.

27 Teko wanemipa kwer imunàn kar haw iapo re nehe, Tupàn henaw ikatuahy wera'u ma'e imukatu re nehe, tapi'aka'yr awa huwykwer hakook ire nehe, àràpuhàrànete awa huwykwer hakook ire nehe, amo weraha putar a'e ma'ea'yr katu pe wà nehe, teko waneko haw wi wà nehe: wanetekwer, wapirer, wano'o kwer, wanie kwer. Wapy putar tata pupe a'e pe wà nehe. **28** Teko

waneko haw pupe wixe wi 'ym mehe awa ma'ea'yr wanapy arer uhez putar uma'e wemimunehew nehe. Uzahak putar nehe no.

**Teko wanemiapo kwer
ikatu 'ygwer imunànaw 'ar**

29 Peruzar ko ze'eg tuweharupi nehe. — 7 haw zahy rehe 10 haw 'ar mehe Izaew izuapyapyr paw wà nehe, amo ywy rehe arer Izaew wainuinuromo wiko ma'e wà no, umumaw putar a'e ar umai'u 'ym pà wà nehe. Numa'ereko kwaw a'e 'ar mehe wà nehe no. 30 Ta'e a'e 'ar mehe xaxeto uzapo putar ma'ea'yr zuka haw teko wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar haw wà nehe. Nezewe mehe teko ikatu putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo wà nehe. 31 A'e 'ar ikatuahy putar nehe. Kwarahy nànàn teko numai'u kwaw a'e 'ar mehe wà nehe. Numa'ereko kwaw a'e 'ar mehe wà nehe no. 32 Amo 'ar mehe xaxeto wanuwihaw ta'yr wiko putar xaxeto wanuwihaw romo a'e nehe. Tu uzakook putar uri kawer wa'yr rehe tuwhiaw romo imuigo kar pà nehe. Na'e ta'yr umunehew putar xaxeto hemimunehew irin iapo pyrer nehe. 33 Uzapo putar ma'e paw imukatu haw nehe: Tupàn henaw ikatuahy wera'u ma'e, tâpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer, ma'ea'yr hapy haw, xaxeto wà, teko paw wà. 34 Teko weruzar putar ko ze'eg tuweharupi wà nehe. Kwarahy nànàn uzapo putar teko paw wanemiapo kwer imunàn kar haw wà nehe. Teko uzapo a'e ma'e paw Tupàn ze'eg Moizez pe imono pyrer rupi katete wà.

Ma'ea'yr izuka pyr wanuwykwer

17¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi Moizez pe kury.
2 — Emono ko heze'eg Aràw pe nehe, teko Izaew izuapyapyr wanupe nehe no.

3 Aze amo Izaew izuapyr uzaka amo tapi'ak nehe, aze uzaka amo àràpuhàràñ hawitu ma'e nehe, teko waneko haw pupe nehe, aze ru'u katu pe muite teko waneko haw wi nehe, 4 aze nueraha kwaw a'e ma'ea'yr tâpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer

pupe teixe haw pe nehe, aze nomono kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, pemono kar a'e awa Izaew wamyter wi nehe. Ta'e ikatu 'ym ma'e iapo arer romo hekon a'e nehe xe. Nuzawy kwaw awa izuka arer.

5 Tuwe Izaew uzapo nezewe haw wà nehe. Nuzuka kwaw ma'ea'yr teko waneko haw pupe wà nehe. Weraha putar a'e ma'ea'yr xaxeto tâpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer henataromo har pe wà nehe. A'e pe uzuka putar a'e ma'ea'yr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wamono pà izupe uzemuawye kar haw romo wà nehe. 6 Xaxeto umupiripirik putar huwykwer ma'ea'yr hapy haw tâpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer henataromo har rehe nehe. Wapy putar ikawer a'e pe nehe. A'e ma'e imono pyr hyàkwegatu Tupàn pe.

7 Ko 'ar henataromo nehe, tuweharupi nehe, Izaew nomono pixik kwaw ma'e tekwe ikatu 'ym ma'e ywyxiguhu rehe har wanupe nehe. Aze mo uzapo nezewe haw wà, wiko mo Tupàn heruzar 'ymar romo wà.

8 Izaew izuapyapyr paw wà nehe, amo ywy rehe arer Izaew wainuinuromo wiko ma'e wà no, omono putar ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyr romo wà nehe. Wapy putar a'e ma'e wà nehe. Ukaz paw putar wà nehe. Aze ru'u omono putar amo ma'e izupe wà nehe. 9 Xo tâpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pupe teixe haw pe omono putar a'e ma'e izupe wà nehe. Nomono kwaw ma'e izupe amo ywypehegwer rehe wà nehe. Aze amo nuweruzar kwaw ko ze'eg nehe, pemuhem kar pemyter wi nehe.

Ma'eruwykwer i'u 'ymaw

10 Amo Izaew izuapyr nehe, aze ru'u amo ywy rehe arer Izaew wainuinuromo wiko ma'e nehe, aze u'u ma'ea'yr huwykwer nehe, wiko putar Tupàn iàmàtyry'ymar romo nehe. Tupàn omono kar putar teko wamyter wi nehe. 11 Ta'e wikuwe ma'e paw hekuwe haw upyta huwykwer pupe a'e xe. A'e rupi Tupàn uzakook kar ma'ea'yr izuka pyrer wanuwykwer paw ma'ea'yr hapy haw rehe a'e, xaxeto wanupe a'e. Nezewe mehe teko umunàn kar wemiacpo kwer ikatu 'ygwer

Tupàn pe wà. Ta'e tuwykwer tekuwe haw romo a'e xe. Upurupyro ikatu 'ygwer imunànaw romo a'e xe. **12** A'e rupi Tupàn umume'u a'e uze'eg a'e: ni amo Izaew izuapyapyr wà nehe, ni amo amo ywy rehe arer Izaew wainuinuromo wiko ma'e wà nehe, nupuner kwaw ma'e'a'yr huwykwer i'u haw rehe wà nehe. **13** Amo Izaew izuapyr nehe, aze ru'u amo ywy rehe arer Izaew wainuinuromo wiko ma'e nehe, aze uzuka miar i'u pyràm nehe, aze uzuka wiràmiri i'u pyràm nehe, tuwe uzakook huwykwer ywy rehe nehe. A'e re upyk putar ywy pupe nehe. **14** Ta'e wikuwe ma'e paw hekuwe haw upyta huwykwer pupe a'e xe. A'e rupi — Pe'u zo ma'e huwykwer nehe, i'lì Tupàn Izaew wanupe. Ta'e tuwykwer a'e xe, tekuwe haw romo a'e xe. Aze amo u'u tuwykwer nehe, teko omono kar putar Izaew wamyter wi nehe.

15 Wyzài Izaew izuapyr nehe, wyzài amo ywy rehe har nehe, aze u'u ma'e'a'yr umàno e ma'e kwer ho'o kwer nehe, aze ru'u amo miar uzuka a'e ma'e'a'yr nehe, tuwe uhez uma'e wemimunehew nehe. Tuwe uzahak nehe. Wiko putar Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e romo nehe. Xo kwarahy heixe re zo uhem putar ikatu 'ymaw izuwi nehe. **16** Aze nuhez kwaw wemimunehew nehe, aze nuzahak kwaw nehe, tuwihaw uzepyk putar a'e teko rehe nehe.

*Pezapo heremiapo kar nehe,
i'i Tupàn teko wanupe*

18 ¹Emume'u ko heze'eg Izaew wanupe nehe, ²i'lì Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. — Aiko Tuweharupi Wiko Ma'e pezar romo ihe. **3** Pezapo zo ma'e teko Ezit ywy rehe har wazàwe nehe. Pemumaw kwarahy tetea'u waiwy rehe peneko pà. Pezapo zo ma'e teko Kànàà ywy rehe har wazàwe nehe. Apueraha penereko waiwy pe ihe. Peiko zo a'e teko wanàmuz waze'eg rehe nehe. **4** Nan. Peruzar heze'eg nehe. Pezapo heremiapo kar nehe. Aiko Tuweharupi Wiko Ma'e pezar romo ihe. **5** Aze peruzar heze'eg nehe, aze pezapo

heremiapo kar nehe, peikuwe putar nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo.

6 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono ko uze'eg awa Izaew izuapyapyr wanupe. Eker zo kuzà neànàmete ipuhe nehe, a'e ma'e iapo pà hehe we nehe. **7** Ezapo zo a'e ma'e nehy puhe nehe, neru imumaranugar kar pà nehe, nehy imumaranugar kar pà nehe. **8** Ezapo zo a'e ma'e wyzài neru hemireko puhe nehe. **9** Ezapo zo a'e ma'e nereinyr puhe nehe: ni neru tazyr nehy imemyr puhe nehe. Aze wiko neràpuz me imugakwaw pyrer romo nehe, echo zo ipuhe nehe. Aze uzemugakwaw amo tâpuz me nehe, nezewe rehe we echo zo ipuhe nehe. Ta'e nereinyr romo hekon a'e xe. **10** Ezapo zo a'e ma'e neremimino puhe nehe, nezemumaranugar kar pà nehe. **11** Ezapo zo a'e ma'e nereinyr neru tazyr nehy imemyr 'ym puhe nehe. Ta'e nereinyrte romo hekon a'e xe. **12-13** Ezapo zo a'e ma'e neru heinyr puhe nehe. Ezapo zo a'e ma'e nehy tyker puhe nehe, ni nehy ikypy'yr puhe nehe. **14** Ezapo zo a'e ma'e netutyr hemireko puhe nehe. Ta'e nezaihe romo hekon a'e xe. **15** Ezapo zo a'e ma'e nera'yaty puhe nehe. **16** Ezapo zo a'e ma'e neryky'yr hemireko puhe nehe, ni nerywyr hemireko puhe nehe. Neryky'yr imaranugar putar nehe no. **17** Aze ereker amo kuzà ipuhe nehe, eker zo imemyr ipuhe nehe no. Eker zo hemiàriro ipuhe nehe. Aze ru'u wiko neànàmete romo. Agwer iapo haw na'ikatu kwaw Tupàn pe, iro izupe. **18** Ereko zo neremireko tyker neremireko romo nehe. Ereko zo neremireko ikypy'yr neremireko romo nehe, aze neremireko wikuwe nehe. Uzeàmàtyry'ym mo wà.

19 Eker zo neremireko puhe huwy haw 'ar rehe nehe. **20** Eker zo amo awa hemireko puhe nehe. Ereiko mo ikatu 'ym ma'e romo Tupàn henataromo. **21** Ni amo awa nomono kwaw wa'yr tupàn ua'u Morok pe uma'erekò ma'e romo nehe. Nomono kwaw wazyr tupàn ua'u Morok pe uma'erekò ma'e romo nehe. Nezewe haw iapo haw uzeapo mo maranugar haw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e her ikatu ma'e pe nehe. **22** Tuwe awa nuzapo kwaw a'e

ma'e amo awa puhe nehe. Agwer iapo haw iroahy Tupàn pe. **23** Tuwe ni awa ni kuzà nuzapo kwaw a'e ma'e ma'e'yr pe nehe. Iro Tupàn pe. Iapo har wiko ikatu 'ym ma'e romo Tupàn henataromo wà.

24 Uze'eg wi Tupàn teko Izaew izuapyapry wanupe. — Pezapo zo agwer ma'e nehe. Aze pezapo nehe, peiko putar ikatu 'ym ma'e romo Tupàn henataromo nehe. Amono putar amo ywy peme nehe. A'e ywy rehe har uzapo agwer ma'e waiko wà. Amuhem kar putar waiwy wi ihe wà nehe. A'e re amono putar a'e ywy peme nehe. **25** A'e teko wanemiapo kwer ikatu 'ygwer umuaiw waneko haw ywy a'e. Na'ikatu kwaw herenataromo. A'e rupi azepyk a'e ywy rehe. A'e rupi a'e ywy umuhem kar a'e teko a'e wi wà, uhuhuk ma'e ài wà. **26** Pe paw rupi pe, pe Izaew izuapyapry wà, amo ywy rehe arer peinuromo har wà no, peruzar heze'eg nehe. Pezapo heremiapo kar nehe no. Pezapo zo agwer iro ma'e nehe. **27** Awa a'e ywy rehe wiko ma'e uzapo agwer ma'e wà. A'e rupi a'e ywy uzeapo ikatu 'ym ma'e romo herenataromo. **28** Pemuaiw zo a'e ywy nehe. Umuhem kar a'e pe har uzewi wà. Tuwe napemuhem kar kwaw uzewi nehe. **29** Aze amo uzapo agwer ma'e nehe, amuhem kar putar a'e teko Izaew wamyter wi ihe nehe. **30** Peruzar heremiapo kar paw nehe. Pezapo zo ma'e teko a'e ywy rehe har wanemiapo nehe, a'e pe peneko 'ym mehe har wanemiapo nehe. Peiko zo ikatu 'ym ma'e romo herenataromo nehe. Aiko Tuweharupi Wiko Ma'e romo pezar romo ihe.

Amo Tupàn hemiapo kar

19 ¹— Emume'u ko heze'eg teko Izaew izuapyapry wanupe nehe, ² i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. — Peiko ikatu ma'e romo nehe, ta'e ihe Tuweharupi Wiko Ma'e pezar aiko ikatu ma'e romo ihe xe. **3** Pitàitìagatu pezeruze'eg pehy wanehe nehe, pezeruze'eg penu wanehe nehe no. Pe paw rupi pepytu'u mytu'u haw 'ar rehe nehe. Aiko Tuweharupi Wiko Ma'e romo pezar romo ihe.

4 Pemuwete zo tupàn a'ua'u pe wà nehe. Pema'e zo ita tátà ma'e tupàn a'ua'u

wanagapaw romo nehe. Ihe aiko Tuweharupi Wiko Ma'e romo pezar romo ihe.

5 Aze pezuka ma'e'yr herenataromo nehe, pezemauwyze kar haw romo nehe, pezapo ma'e heze'eg awer rupi katete nehe. Nezewe mehe penemimur ikatu putar ihewe nehe. **6** Tuwe pe'u ma'e'yr izuka pyrer ho'o kwer izuka haw 'ar mehe nehe, aze ru'u iku'egwer pe nehe. Aze heta we ikurer na'iruz haw 'ar mehe nehe, peapy nehe. **7** Ta'e uzeapo ikatu 'ym ma'e romo herenataromo a'e xe. Aze amo u'u ho'o kwer a'e 'ar mehe nehe, namauwyze kwaw hemimur kwer nehe. **8** Pezepyk i'u arer rehe nehe. Ta'e umuaiw ihewe ikatu ma'e a'e xe. Pemuhem kar a'e teko Izaew wamyter wi nehe.

9 Arozràn imono'og mehe pepo'o zo haryw ko ywy rehe har nehe. Aze napopo'o kwaw amo haryw nehe, pezewyr zo ipo'o pà nehe.

10 Pezapo zo uwà po'o haw mokoz haw ityw rehe nehe. Pepo'o zo haryw upyta ma'e kwer nehe. Napezewyr kwaw ywy rehe u'ar ma'e kwer imono'og pà nehe. Pezar a'e uwà ywy rehe hemetarer 'ym ma'e wanupe nehe, amo ywy rehe arer peinuromo wiko ma'e wanupe nehe no. Aiko Tuweharupi Wiko Ma'e pezar romo ihe.

11 Nemunar zo ma'e rehe nehe. Neremu'em zo nehe. Neremu'em zo amo wanupe wama'e rehe nemunar pà nehe. **12** Emume'eahy zo neremiapo ràm herer rehe nehe, aze nerezapo kwaw a'e ma'e nehe. Ta'e nezewe haw iapo haw umuaiw herer a'e xe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe.

13 Nemunar zo amo ma'e rehe nehe. Epurawar kar zo ma'erahy amo wanupe wama'e rehe nemunar pà nehe. Aze amo umumaw pitài 'ar newe uma'erekò pà nehe, emono hekuzar izupe a'e 'ar mehe nehe. Emono zo izupe iku'egwer pe nehe.

14 Eze'eg zemueteahy zo ma'e henu 'ymar rehe nehe. Emono zo ma'e hehàpyà 'ym ma'e henataromo imuzepyapi kar pà nehe. Ezeruze'eg herehe nehe, ta'e aiko nezar romo ihe xe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo.

15 Aze uzeàmàtyr'y'm ma'e ur nerenataromo wà nehe,— Ma'enugar uzawy a'e, aze i'l newe wà nehe, ererekatatu ne wà nehe. Neremu'em zo hemetarerer 'ym ma'e wamukàg e kar pà nehe. Neremu'em zo upuner ma'e nemyrypar romo wamuigo kar pà nehe. Emuàgà'y'm wama'e ikatu haw pupe nehe. **16** Neremu'em zo echo iko tekowamyter pe nehe. Neremu'em zo amo imàno haw pe imono pà nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo.

17 Emonokatu zo Izaew rehe neakatuwawahy 'ymaw nehe. Emume'u katuhemiawy kwer izupe nehe. Nezewe mehe nuzapo kar kwaw ikatu 'ym ma'e newe nehe. **18** Ezepyk zo neànàm wanehe nehe. Neakatuwawahy 'ym zo amo neànàm rehe nehe. Ezamutar katu amogwer nezeamutar katu haw zàwe nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo.

19 Peruzar heze'eg nehe. Pemuzàg kar zo amo ma'e'a'yr amo ae ma'e'a'yr peneimaw pe nehe. Pezutym zo amo ma'eà'yz amo ae ma'eà'yz ko pe nehe. Pemunehew zo ma'e amo pàn iapo pyrer amo ae pàn iapo pyrer rehe we nehe.

20 Aze awa umume'u amo uzeupe uma'erek e ma'e amo awa pe hemireko ràm romo nehe, aze nomono kwaw izupe a'e rihi, aze ru'u izar ràm numekuzar kwaw a'e rihi, aze izar uker oho a'e kuzà puhe nehe, pezepyk a'e awa rehe nehe. Pezepyk a'e kuzà rehe nehe no. Pezuka zo pe wà nehe, ta'e awa numuhem kar kwaw a'e rihi xe. **21** A'e awa omono putar àràpuhàràñ hawitu ma'e awa Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, wemiapo kwer hekuzaromo nehe. Weraha putar tâpuzràñ Tupàn pe imonokatu pyrer pe teixe haw pe nehe. **22** A'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo xaxeto uzuka putar àràpuhàràñ awa Tupàn pe nehe. Nezewe mehe umunàñ kar putar a'e awa hemiapo kwer Tupàn pe nehe.

23 Kànàà ywy rehe peneko mehe nehe, ma'ywa 'yw izutym mehe nehe, pemumaw na'iruz kwarahy i'a kwer i'u 'ym pà nehe. A'e i'a kwer na'ikatu kwaw herenataromo nehe.

24 4 haw kwarahy rehe pemur i'a kwer ihewe imur pyr romo hekatuhaw imume'u haw romo nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. **25** 5 haw kwarahy rehe pepuner i'a kwer i'u haw rehe nehe. Nezewe mehe i'yw i'a teteau'wera'putar kwarahy nànàm nehe. Aiko Tuweharupi Wiko Ma'e pezar romo ihe.

26 Pe'u zo ma'ero'okwer huwykwer hereko har nehe. Pezeagaw zo uezapo ma'e ràm ikwaw paw rehe nehe. Pezapo zo paze ma'e wanemiapo nehe. **27** Pemonohok zo pe'aw peàkàg iphegwer rehe har nehe. Pemonohok zo peamutaw iphegwer rehe nehe. **28** Aze pezai'o amo imàno mehe nehe, pezekixi zo nehe. Pekair zo penetekwer rehe takihipepu nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo.

29 Pemono zo penazyr kuzà wyzà romowamuigo kar pà tupàn a'ua'u wanàpuzuhu pe har romo nehe. Ta'e nezewe pemumaranugarkar pe wà xe. Nezewe haw iapo haw umynehem mo ywy tupàn a'ua'u wamuwetehaw pupe, iro haw pupe no. **30** Pepytu'u mytu'u haw 'ar mehe nehe. Ta'e 'ar ihewe imonokatu pyr romo a'e xe. Pezeruze'eg hemuwete haw rehe nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo.

31 Aze amo uze'eg umàno ma'e kwer wanekwe pe wà nehe, pezepptywà kar zo wanupe nehe. Agwer iapo haw na'ikatu kwaw ihewe. Iapo har wiko putar ikatu 'ym ma'e romo herenataromo wà nehe. Aiko Tuweharupi Wiko Ma'e pezar romo ihe.

32 Pepu'am teko tua'uhez ma'e wanenataromo nehe. Pezeruze'eg wanehe nehe. Hemuwete pe nehe. Aiko pezar romo. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo.

33 Perekoahy zo amo ywy rehe arer pewyw rehe wiko ma'e pe wà nehe.

34 Pereko Izaew wazàwe pe wà nehe. Pezamutar amo ywy rehe har peinuromo har pe wà nehe. Ta'e peiko amo ywy rehe arer Ezit ywy rehe peneko mehe xe. Tuwe wamutar haw nuzawy kwaw pezamutar haw nehe. Aiko Tuweharupi Wiko Ma'e pezar romo ihe.

35 Pemunar zo amo wama'e rehe puku haw hagapaw iawy haw pupe nehe, aze ru'u puhuz haw hagapaw azeharomoete har 'ym pupe nehe, aze ru'u uhu haw hagapaw iawy haw pupe nehe. 36 Pema'erekō puku haw hagapaw azeharomoete har pupe nehe, puhuz haw hagapaw azeharomoete pupe nehe no, uhu haw hagapaw azeharomoete pupe nehe no. Aiko Tuweharupi Wiko Ma'e pezar romo. Apupyro Ezit ywy wi ihe.

37 Peruzar heze'eg nehe. Peruzar heremiapo kar nehe no. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo.

***Amogwemogwer ikatu 'ym ma'e iapo
haw hekuzaromo har, teko wanehe
Tupàn izepykaw***

20 ¹— Emume'u ko heze'eg teko Izaew izuapyapr wanupe nehe, ² i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. — Amo Izaew izuapyr nehe, u, amo ywy rehe arer Izaew wainuinuromo wiko ma'e nehe, aze omonokatu wa'yur tupàn ua'u Morok pe uma'erekō ma'e romo nehe, pezuka a'e awa ita tetea'u pupe iapiapi pà nehe. ³ Aiko putar a'e awa iàmàtyry'umar romo nehe. Amono kar putar teko wamyter wi nehe no. Omono wa'yur tupàn ua'u Morok her ma'e pe uma'erekō ma'e romo a'e. A'e rupi umuaiw tâpuzràñ ihewe imonokatu pyrer a'e. Aikuwe a'e pe. Umuaiw herer ikatuahy ma'e a'e no. ⁴ Aze teko numume'u kwaw hemiapo kwer ikatu 'ymaw wà nehe, aze nuzuka kwaw wà nehe, ⁵ ihe ae aiko putar iàmàtyry'umar romo nehe. Aiko putar iànàm waàmàtyry'umar romo nehe no. Amono kar putar heremaihu wamyter wi nehe. Aze amo weruzar ize'eg wà nehe, aze umuwete Morok wà nehe, amono kar putar a'e teko heremaihu wamyter wi ihe wà nehe no.

6— Heptywà pe nehe, aze amo i'i umàno ma'e kwer wanekwe pe uze'eg ma'e wanupe nehe, aze ru'u uzeapo ma'e ràm imume'u har pe nehe, aiko putar a'e teko iàmàtyry'umar romo hemiapo kwer rehe nehe. Amono kar putar teko wamyter wi nehe. ⁷ Peiko zo amo

hemiruze'eg romo nehe. Peiko ikatu ma'e romo nehe. Ta'e aiko Tuweharupi Wiko Ma'e romo pezar romo ihe xe. ⁸ Peruzar heze'eg nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. Apuenuhem amogwer teko wanuwi, heremiruze'eg romo pemuigo kar pà.

9 Aze amo omono uze'egaiw u rehe nehe, uhy rehe nehe, pezuka a'e teko nehe. Wiko putar uzezuka kar ma'e kwer romo nehe. Ta'e omono uze'egaiw u rehe uhy rehe xe.

10 Aze awa uker amo hemireko puhe nehe, pezuka a'e awa nehe. Pezuka a'e kuzà nehe no. ¹¹ Aze awa uker u hemireko puhe nehe, umuaiw putar u her nehe. Pezuka a'e awa nehe. Pezuka a'e kuzà nehe no. Wiko putar uzezuka kar ma'e kwer romo a'e wà nehe. ¹² Aze awa uker wa'yraty puhe nehe, pezuka pe wà nehe. Ta'e iaiw ma'e iapo arer romo wanekon a'e wà xe. Wiko putar uzezuka kar ma'e kwer romo wà nehe. ¹³ Aze awa uker amo awa puhe nehe, pezuka pe wà nehe. Wanemiapo kwer iro ihewe. Wiko putar uzezuka kar ma'e kwer romo wà nehe. ¹⁴ Aze awa wereko amo kuzà wemireko romo nehe, aze wereko ihy nehe no, ikatu 'ym ma'e iaiw ma'e iapo har romo wanekon putar wà nehe. Peapy a'e na'iruz teko wanekuve mehe we pe wà nehe. Pemunà a'e iro haw iaiw ma'e teko wanuwi nehe. ¹⁵ Aze awa uker ma'e a'yur puhe nehe, pezuka pe wà nehe. Pezuka awa nehe. Pezuka ma'e a'yur nehe no. ¹⁶ Aze kuzà uker ma'e a'yur puhe nehe, pezuka kuzà nehe, pezuka ma'e a'yur nehe no. Wiko putar uzezuka kar ma'e kwer romo wà nehe.

17 Aze awa wereko weinyr wemireko romo nehe, aze a'e kuzà wiko tu tazyr romo nehe, aze ru'u, tu tazyr uhy rehe we har romo nehe, pemono kar awa heinyr rehe we nehe, teko wamyter wi nehe. Aze awa wereko weinyr, uzapo maranugar haw. Pezepyk hehe nehe. ¹⁸ Aze awa uker kuzà puhe huwy haw 'ar rehe nehe, pemono kar awa teko wamyter wi nehe no. Mokoz wiko ikatu 'ym ma'e romo herenataromo wà. Ta'e uzuhan heze'eg kuzà huwy ma'e imukatu haw rehe har wà xe. ¹⁹ Aze awa uker uhy ikypy'yr

puhe nehe, aze ru'u tyker puhe nehe, aze ru'u heinyr puhe nehe, pezepyk wanehe nehe, ta'e wiko wànàm romo wà xe. **20** Awa u heinyr puhe uker ma'e umumaranugar kar u tyky'yr a'e, u twyrr a'e. Pezepyk a'e awa rehe nehe. Pezepyk a'e kuzà rehe nehe no. **21** Aze awa uker wyky'yr hemireko puhe nehe, wywyr hemireko puhe nehe, umumaranugar kar putar wyky'yr a'e nehe, wywyr a'e nehe no. Agwer iapo haw iro ihewe. Umàno putar wa'y'r ym pà wà nehe, umemyr 'ym pà wà nehe.

22 Peruzar heze'eg nehe. Peruzar heremiapo kar nehe no. Nezewe mehe ywy peneko àwàm napemuhem kar kwaw nehe. Apueraha penereko a'e ywy kutryr ihe. Peiko putar izar romo nehe. **23** Amono kar putar teko a'e ywy rehe har waiwy wi ihe wà nehe. Peiko zo wazàwe nehe. Pezapo zo wanemapiro nehe. Pepyhyk putar a'e ywy peho peiko nehe. Ipyhypypyk mehe amonomono kar putar hehe har izuwi nehe. Aikwahy wanupe, ta'e uzapo iro ma'e wà xe. **24** — Amono putar a'e ywy peme nehe, a'e peme kwehe mehe. Peiko putar izar romo nehe. Ikatuahy a'e. Hezuz katu ma'e hehe. Aiko Tuweharupi Wiko Ma'e romo pezar romo ihe. Apuenuhem kar amogwer teko wanuwi ihe. **25** A'e rupi, petyryk wiràmiri ihewe ikatu 'ym ma'e wanuwi nehe, ma'ea'yr ihewe ikatu 'ym ma'e wanuwi nehe. Xo ikatu ma'e zo pe'u nehe. Xo wanehe zo pepokok nehe. Ihe ame'e ma'ea'yr wanehe ihe: wiràmiri, miar, ywy rehe upuze ma'e. Amume'u wakatu haw. Amume'u wakatu 'ymaw. — Pe'u zo wyzài ihewe ikatu 'ym ma'e nehe, a'e peme. Nezewe mehe napeiko kwaw ikatu 'ym ma'e romo herenataromo nehe. **26** Peiko ikatu ma'e romo nehe, ta'e ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ikatuahy ma'e romo ihe xe. Apuenuhem amogwer teko wanuwi ihe, pemuiigo kar pà heremiruze'eg romo ihe, amo hemiruze'eg romo pemuiigo kar 'ym pà ihe.

27 Wyzài awa nehe, wyzài kuzà nehe, aze wenoz ma'e umàno ma'e kwer wanekwe pe nehe, aze uzapo paze ma'e hemiapo nehe, pezuka ita tetea'u pupe iapiapi pà nehe. A'e

teko wiko putar uzezuka kar ma'e kwer romo nehe.

Tupàn hemiapo kar xaxeto wanupe

21 ¹— Emume'u ko heze'eg xaxeto Àràw izuapyapyr wanupe nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. — Tuwe ni amo xaxeto nopokok kwaw wànàm umàno ma'e kwer hetekwer rehe wà nehe. Ta'e ikatu 'ym ma'e romo uezapo putar nezewe mehe wà nehe xe. **2** Xo wànàmete rehe zo upuner opokokaw rehe: uhy, aze ru'u wa'y'r, **3** wazyr, wyky'yr, wywyr, weinyr wàpuz me wiko ma'e. **4** Tuwe nuzeapo kwaw ikatu 'ym ma'e romo weinyr imen ma'e kwer umàno ma'e kwer rehe opokok awer rehe nehe.

5 Tuwe xaxeto nupin kwaw wàkàg wà nehe. Tuwe nomonohok kwaw wamutaw wà nehe. Nuzekixi kwaw umàno ma'e kwer rehe uzemumikahy haw hexak kar pà wà nehe. **6** Uzeruzar putar Tupàn uzar rehe wà nehe. Nuzeruzar kwaw amo rehe wà nehe. Nuze'eg zemueteahy kwaw Tupàn her rehe wà nehe. Omono putar temi'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyr izupe wà nehe. A'e rupi, tuwe uzeruzar katu hehe wà nehe.

7 Územonokatu Tupàn ima'erekohaw rehe wà nehe. A'e rupi nupuner kwaw kuzà wyzài hereko haw rehe wemireko romo wà nehe. Nuwereco kwaw kuzà amo awa puhe oho ma'e kwer wà nehe. Aze kuzà wiko amo awa hemireko romo nehe, aze imen upuir izuwi nehe, xaxeto nuwereco kwaw a'e kuzà wà nehe. **8** Xaxeto omono temi'u Tupàn pe imono pyr izupe. A'e rupi teko katuahy, i'i a'e xaxeto pe wà. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, hektuahy ihe. Aexaexak Izaew izuapyapyr ihe wà, ikatuahy ma'e romo wamugio kar pà ihe wà.

9 Aze amo xaxeto tazyr umuaiw uwer kuzà wyzài romo wiko pà nehe, umumaranugar kar putar u nezewe mehe a'e nehe. Peapy hekuwe mehe wà nehe.

10 Xaxeto wanuwihaw wiko xaxeto romo a'e, amo xaxeto uri kawer Tupàn henataromo imukatu pyrer izakook mehe iàkàg rehe a'e,

xaxeto wama'e imunehew pà uzehe a'e. A'e rupi, tuwe nupytu'u kwaw u'aw imuguz re a'e nehe. Tuwe numu'i kwaw uma'e uzemumikahy haw hexak kar pà nehe. **11** Tuwe nopolok kwaw umàno ma'e kwer hetekwer rehe nehe. Ni u hetekwer rehe ni uhy hetekwer rehe nopolok kwaw nehe. Wiko mo ikatu 'ym ma'e romo aze mo opokok hehe. **12** Tápuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pupe heixe mehe umuaiw mo tâpuzràn. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. **13** Xo kuzà awa puhe oho pixik 'ym ma'e hereko haw rehe zo xaxeto wanuwhaw upuner putar nehe. **14** Nuwereko kwaw kuzà imen umàno ma'e nehe. Aze kuzà wiko amo awa hemireko romo nehe, aze imen upuir izuwi nehe, nuwereko kwaw a'e kuzà nehe. Nupuner kwaw kuzà wyzài romo wiko ma'e hereko haw rehe nehe. Upuner xo kuzà Izaew izuapyr awa puhe oho pixik 'ym ma'e hereko haw rehe zo wemireko romo nehe. **15** Nezewé mehe izuapyapyr wiko putar ikatu ma'e romo Tupàn henataromo wà nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. Ihe amuigo kar a'e awa xaxeto romo ihe.

16 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e Moizez pe kury.

17 — Emume'u ko ma'e Àràw pe nehe. — Wyzaì izuapyr a'e, aze heta amo ixiro haw hehe nehe, nupuner kwaw temi'u ihewe imur pyr imur haw rehe ihewe nehe. Ko heze'eg peruzar tuweharupi nehe. Pepytu'u zo heruzar ire nehe. **18** Ni amo awa uxiro ma'e nupuner kwaw ma'e imur pyr imur haw rehe herenataromo wà nehe: hehàpyhà 'ym ma'e, wata 'ym ma'e, huwaxiro ma'e, hetekwer iapar ma'e, **19** hetymà upen ma'e, izywa upen ma'e, **20** ikupeapar ma'e, iaikwer ma'e, heha rehe ima'eahy ma'e, ipir rehe izuhazuhar ma'e, wyzaì perew hereko har, hapi'a hereko 'ymar. **21** Ni amo Àràw izuapyr agwer ixiro ma'e nupuner kwaw temi'u imur pyr ihewe imur haw rehe wà nehe. Aze heta ixiro haw hehe nehe, nupuner kwaw temi'u herenataromo imur haw rehe nehe. **22** A'e awa upuner a'e temi'u

ikurer i'u haw rehe nehe, imonokatu pyrer nehe, imonokatu pyrer 'ym nehe no. **23** Nupuner kwaw pànuhu herenaw ikatuahy ma'e izywyr har huwake uhemaw rehe nehe. Nupuner kwaw ma'eal'yr hapy haw huwake uhemaw rehe nehe. Ta'e heta ixiro haw hehe xe. A'e rupi umuaiw mo a'e ma'e. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo. Amonokatu a'e ma'e paw hezeupe.

24 Moizez umume'u a'e ma'e Àràw pe, ta'yur wanupe no, teko Izaew izuapyapyr nànàn no.

Tupàn pe imono pyr ikatu haw

22 ¹— Emume'u ko ma'e Àràw pe nehe, ta'yur wanupe nehe no, ²i'l'í Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. — Pezeruze'eg teko Izaew ihewe wanemimur nànàn nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. Pemuaiw zo herer ikatu ma'e nehe. ³Aze wyzaì pezuapyr wiko ikatu 'ym ma'e romo herenataromo nehe, teko Izaew ihewe wanemimur herenataromo imur mehe nehe, a'e awa nupuner pixik kwaw xaxeto romo weko haw rehe nehe. Peruzar ko heze'eg tuweharupi nehe. Pepytu'u zo heruzar ire nehe.

4 Wyzaì Àràw izuapyr a'e nehe, aze ipir rehe heta ma'eahy haw purupe uhàz ma'e ràm nehe, aze ru'u heta ima'e wi uhem e ma'e nehe, nupuner kwaw ihewe imur pyr ikatu ma'e ikurer i'u haw rehe nehe. Xo ukatu wi mehe zo upuner putar nehe. Xaxeto uzeapo putar ikatu 'ym ma'e romo aze opokok ikatu 'ym ma'e rehe nehe, aze a'e ma'e uzeapo ikatu 'ym ma'e romo umàno ma'e kwer rehe opokok pà a'e nehe. Wiko putar ikatu 'ym ma'e romo aze uhem e ta'yrer izuwi nehe.

5 Wiko putar ikatu 'ym ma'e romo aze opokok ma'eal'yr Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e rehe nehe, aze ru'u amo teko ikatu 'ym ma'e rehe nehe. **6** Wiko putar Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e romo nehe. Xo kwarahy heixe re zo uhem putar ikatu 'ymaw izuwi nehe. Xo uzahak ire zo upuner putar ma'e imur pyr ikatu ma'e i'u haw rehe nehe. **7** Xo kwarahy heixe re zo ikatu wi putar nehe. A'e mehe upuner ma'e imur pyr ikatu ma'e i'u haw rehe

nehe. Ta'e hemi'u romo a'e xe. **8** Nupuner kwaw ma'e'a'yr umàno e ma'e kwer i'u haw rehe nehe. Nupuner kwaw ma'e'a'yr miar wanemizuka kwer i'u haw rehe nehe no. Aze u'u nehe, ikatu 'ym ma'e romo hekon putar Tupàn henataromo nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo.

9 Xaxeto paw weruzar putar heze'eg heremimono kwer wà nehe. Aze nuweruzar kwaw wà nehe, ikatu 'ym ma'e iapo har romo wiko putar wà nehe. Umàno putar wà nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. Amonokatu a'e xaxeto hezeupe ihe wà.

10 Xaxeto a'e nehe, iànàm a'e wà nehe no, xo a'e zo upuner ma'e imur pyr ikatu ma'e i'u haw rehe wà nehe. Xaxeto hàpuz me wiko ma'e wà, izupe uma'erekò ma'e a'e wà no, nupuner kwaw i'u haw rehe wà nehe. **11** Xaxeto pe uma'erekò e ma'e wà, upuner a'e ma'e imur pyr i'u haw rehe wà nehe: hemime'eg kar kwer wà, hàpuz me uxexak kar ma'e kwer wà no. **12** Aze xaxeto tazyr imen nuiko kwaw xaxeto romo nehe, a'e kuzà nupuner kwaw ma'e imur pyr ikatu ma'e i'u haw rehe nehe. **13** Aze wiko imen umàno ma'e kwer romo nehe, aze ru'u imen upuir izuwi nehe, aze na'imemry kwaw nehe, aze uzewyr u hàpuz me wiko pà kuzàtai ài nehe, a'e mehe upuner ma'e imur pyr ikatu ma'e i'u haw rehe nehe. Xaxeto a'e wà, iànàm a'e wà no, xo a'e zo upuner a'e imur pyr i'u haw rehe wà nehe.

14 Aze amo nupuner kwaw i'u haw rehe nehe, aze nezewe rehe we u'u ikwaw 'ym pà nehe, omono putar a'e ma'e hekuzar xaxeto pe nehe. Upe'i'ag putar hekuzar 5 pehegwer romo nehe. Omono putar amo pitái ipehegwer izupe nehe no. **15** Xaxeto numuaiw kar kwaw ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imur pyr amo wanupe nehe. **16** Nu'u kar kwaw a'e ma'e amo teko wanupe nehe, aze a'e teko nupuner kwaw i'u haw rehe wà nehe. Aze a'e teko u'u wà nehe, wiko putar ikatu 'ym ma'e iapo har romo wà nehe. Pezepyk wanehe nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo. Amukatu ma'e ihewe imur pyr ihe.

Tupàn hemiapo kar ma'e'a'yr izuka pyr wanehe har

17 Emume'u ko heze'eg Àràw pe nehe, ta'yir wanupe nehe no, teko Izaew izuapypyrr nànàn nehe no, **18** i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. — Amo Izaew izuapypyrr nehe, aze ru'u amo ywy rehe arer Izaew wainuinuromo wiko ma'e nehe, aze umur ma'e'a'yr hapy pyràm ukaz paw ma'e ràm Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, aze wiko hemimume'u kwer romo nehe, aze ru'u wiko imur e pyr romo nehe, **19** tuwe ma'e'a'yr awa wiko ikatu 'ymaw hereko 'ymaw romo nehe. Nezewe mehe Tupàn umuawyze putar a'e ma'e'a'yr nehe. Upuner tapi'ák awa herur haw rehe nehe, àràpuhàràn hawitu ma'e awa herur haw rehe nehe no. **20** Tuwe naheta kwaw ikatu 'ymaw hehe nehe. Aze werur ma'e'a'yr ikatu 'ymaw hereko har nehe, Tupàn numuawyze kwaw nehe. **21** Aze amo umur ma'e Tupàn pe uzemuawyze kar haw romo nehe, aze wemimume'u rehe ipurapo wer nehe, aze ru'u ipurumur e wer izupe nehe, tuwe naheta kwaw ikatu 'ymaw ma'e'a'yr rehe nehe. Nezewe mehe Tupàn umuawyze putar nehe. Upuner tapi'aka'yir awa herur haw rehe nehe. Aze ru'u upuner àràpuhàràn hawitu ma'e kuzà herur haw rehe, aze ru'u àràpuhàrànete kuzà herur haw rehe nehe no. Nupuner kwaw ikatu 'ymaw hereko haw rehe nehe. **22** Pemono zo ma'e'a'yr hehàpyhà 'ym ma'e nehe, ni wata 'ym ma'e nehe, ni ixiro ma'e nehe, ni iperew ohoete ma'e hereko har nehe, ni iperereperew ma'e nehe, ni amo ma'eahy haw ipir rehe hereko har nehe. Tuwe nuerur kwaw ma'e'a'yr agwer ikatu 'ymaw hereko har Tuweharupi Wiko Ma'e pe temi'u romo wà nehe. **23** Pepuner ma'e'a'yr ixiro ma'e imur e haw rehe Tupàn pe nehe: tapi'ák awa, àràpuhàràn hawitu ma'e awa. Napepunér kwaw ma'e'a'yr ixiro ma'e imur haw rehe penemimume'u kwer iapo pà nehe. **24** Pemono zo ma'e'a'yr Tupàn pe nehe, aze hetá hap'i a ikatu 'ym ma'e izupe nehe: inupà pyrer, iakamik pyrer, izo'ok pyrer, imonohok pyrer. Nerepunér kwaw agwer

ma'ea'yir imur haw rehe Tupàn pe Izaew ywy rehe nehe. **25** Pemur kar zo ma'ea'yir agwer ikatu 'ymaw hereko har amo ywy rehe har pe nehe, tem'i'u Tupàn pe imur pyr romo nehe. Agwer ma'ea'yir heta ixiro haw wanupe wà. Tupàn numuawye kwaw wà.

26 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u amo ma'e Moizez pe no. **27** Aze amo ma'ea'yir uzexak kar nehe: tapi'aka'yir awa, àràpuhàràna'yir hawitu ma'e awa, àràpuhàrànetea'yir awa, umumaw putar 7 'ar uhy rehe we upyta pà nehe. 8 haw 'ar henataromo pepuner imono haw rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe tem'i'u imono pyr romo nehe. **28** Aze pezuka tapi'ak kuzà nehe, pezuka zo imemyr tapi'aka'yir a'e 'ar mehe we nehe. Aze pezuka àràpuhàràn hawitu ma'e kuzà nehe, pezuka zo imemyr a'e 'ar mehe we nehe. Aze pezuka àràpuhàrànete kuzà nehe, pezuka zo imemyr a'e 'ar mehe we nehe. **29** Ma'e hekatu haw imume'u har ihewe imur mehe nehe, peruzar heze'eg ma'e ihewe imur pyr rehe har nehe. Nezewa mehe amuawye putar ihe wà nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo. **30** Pe'u ihewe imur pyr izuka haw 'ar mehe nehe. Tuwe naheta kwaw ikurer iku'egwer pe nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo.

31 Peruzar heze'eg nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo. **32** Pezapo zo ma'e herer ikatu ma'e imuawai pà nehe. Tuwe teko Izaew izuapyapyr paw umume'u hekatuahy haw wà nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo. Apomonokatu hezeupe ihe. **33** Apupyro Ezit ywy wi ta'le hereko wer pezar romo ihe xe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo.

Mynykaw Tupàn pe iapo pyr

23 ¹— Emume'u ko heze'eg Izaew wanupe nehe, ² i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. — Aze'eg putar wanupe mynykaw uhua'u wera'u ma'e wanehe ihe nehe. Teko uzemono'og a'e mynykaw iapo pà hemuwete katu pà wà. Aiko Tuweharupi Wiko Ma'e romo.

Mytu'u haw 'ar

3 Heta 6 'ar pema'erekohaw romo peme. 7 haw 'ar mehe amonokatu peme pepytu'u haw romo ihe. Pezemono'og hemuwete katu pà a'e 'ar mehe paw rupi nehe. Pema'erekohaw 'ar mehe nehe. Izaew waneko hawnanàmonokatu mytu'u haw 'ar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà.

Mynykawhu zaneipy izuka 'ym awer her ma'e. Mynykawhu typy'ak imuapiruru kar pyrer 'ym her ma'e no

4 Amumé'u putar mynykawhu waner xe ihe wà nehe kury. Teko uzemono'og putar a'e 'ar rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuweke katu pà wà nehe. Teko uzapo putar a'e mynykawhu i'ar katu mehe wà nehe.

5 Mynykawhu zaneipy izuka 'ym awer her ma'e uzypyrog kwarahy heixe mehe pitài haw zahy rehe 14 haw 'ar mehe.

6 15 haw 'ar a'e zahy rehe har rehe uzypyrog mynykawhu typy'ak imuapiruru kar pyrer 'ym her ma'e. Teko ima'enukwaw katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw rehe a'e 'ar rehe wà. Pemumaw 7 'ar typy'ak iapo pà imuapiruru kar haw imono 'ym pà inuinuromo nehe. **7** A'e mynykaw rehe pitài haw 'ar mehe ni amo numa'erekohaw wà. Paw rupi uzemono'og Tupàn imuweke katu pà wà. **8** A'e 7 'ar rehe pemono tem'i'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. 7 haw 'ar mehe pezemono'og Tupàn imuweke katu pà nehe. A'e 'ar mehe ni amo numa'erekohaw wà nehe.

Mynykawhu arozràn ipo'o pyr ipy her ma'e

9 — Emume'u ko heze'eg teko Izaew izuapyapyr wanupe nehe, **10** i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. — Ywy peme heremimono ràm rehe peixe mehe nehe, arozràn ipo'o haw ipy iapo mehe nehe, peraha pitài penemipo'o haryw xaxeto pe nehe. **11** Pemumaw mytu'u haw 'ar nehe. Iku'egwer pe xaxeto omono putar a'e arozràn haryw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, pemuawye kar pà izupe nehe. **12** A'e

'ar mehe we pemono àràpuhàràn hawitu ma'e awa pitài kwarahy hereko har ikatu 'ymaw hereko 'ymar Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, imono pyr ukaz paw ma'e ràm romo nehe. **13** Pemono mokoz kir arozràn uri kawer inuromo imuþyràn pyrer izupe nehe no. A'e imono pyr hyákwegatu putar Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. Pemono pitài zutahky'a por win izupe nehe no. **14** Pe'u zo arozràn ikyr ma'e haryw a'e ma'e Tupàn pe imono 'ym mehe we nehe, ni haryw imihir pyrer nehe, ni typy'ak nehe. Wyzai ywy rehe peneko mehe peruzar putar ko ze'eg tuweharupi nehe. Pezuapyapyr weruzar putar ko ze'eg tuweharupi wyzai ywy rehe wiko mehe wà nehe no.

Ma'etyàro rehe zegar haw

15 Pemono arozràn haryw ipy Tupàn pe nehe. Pezypyrog 'ar ipapar pà a'e 'ar mehe nehe. Pepapar 49 'ar nehe. **16** Na'e, iku'egwer pe, arozràn haryw imono re 50 'ar ipaw ire pemono amo arozràn Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe temi'u romo nehe. **17** Uzeànàànàm ma'e omono putar mokoz typy'ak arozràn imuku'i pyrer ikatu wera'u ma'e iapo pyrer izupe pitàitàigatu wà nehe. Omono putar imuapiruru kar haw arozràn inuromo a'e typy'ak iapo mehe wà nehe. Heta putar mokoz kir typy'ak wanupe pitàitàigatu nehe. Omono putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ma'e imono pyr romo wà nehe. Omono'og putar arozràn ikatu wera'u ma'e a'e typy'ak iapo pà wà nehe. **18** Pemono 7 àràpuhàràna'yr hawitu ma'e awa izupe pe wà nehe no. Tuwe naheta kwaw ikatu 'ymaw wanehe nehe. Pemono pitài tapi'aka'yr awa nehe. Pemono mokoz àràpuhàràn hawitu ma'e awa pe wà nehe no. Pemono Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ukaz paw ma'e ràm romo nehe, arozràn rehe wà nehe, win rehe we nehe no. Hyákwegatu agwer ma'e Tuweharupi Wiko Ma'e pe. **19** Pemono pitài àràpuhàrànete awa katu 'ygwer imunàñ kar haw romo nehe. Pemono mokoz àràpuhàràna'yr hawitu ma'e pitài kwarahy hereko har izupe pe wà nehe, pezemuawye

kar haw romo pe wà nehe. **20** Xaxeto omono putar a'e mokoz àràpuhàràna'yr hawitu ma'e awa Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà nehe. Omono putar typy'ak izupe nehe no. Imono pyr ikatuahy ma'e romo a'e wà. Xaxeto wiko a'e ma'e imono pyr ikatuahy ma'e izar romo wà. **21** A'e 'ar mehe ni amo numa'ereko kwaw wà nehe. Paw rupi uzemono'og putar Tupàn imuwtete katu pà wà nehe. Wyzai ywy rehe peneko mehe peruzar ko ze'eg tuweharupi nehe.

22 Arozràn ipo'o haw iapo mehe pepo'o zo haryw ko iwyr har nehe. Pezewyr zo haryw ipo'o pyrer 'ym ipo'o pà nehe. Pezar a'e haryw hemetarer 'ym ma'e wanupe nehe, amo ywy rehe arer peywy rehe wiko ma'e wanupe nehe no. Aiko Tuweharupi Wiko Ma'e romo pezar romo ihe.

Mynykaw kwarahy pyahu mehe har

23 — Emume'u ko heze'eg teko Izaew izuapypayr wanupe nehe, **24** i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. — Pepytu'u 7 haw zahy rehe pitài haw 'ar mehe nehe. Tupàn omonokatu a'e 'ar uezupe. Penurywete xi'äm ma'e ak iapo pyrer ipy pà nehe. Paw rupi pezemono'og Tupàn imuwtete katu pà nehe. **25** Pema'ereko zo a'e 'ar mehe nehe. Pemono temi'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe.

'Ar ikatu 'ygwer imunàñaw

26 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. **27** 7 haw zahy rehe 10 haw 'ar mehe amunàñ teko wanemapiro kwer ihe. A'e 'ar mehe ni amo nu'u kwaw ma'e wà nehe. Paw rupi omono putar temi'u ihewe wà nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo. **28** Ni amo numa'ereko kwaw a'e 'ar mehe wà nehe. Ta'e a'e 'ar mehe teko umur ma'e ihewe wemapiro kwer ikatu 'ym ma'e imunàñ kar haw romo a'e wà xe. Aiko Tuweharupi Wiko Ma'e romo pezar romo ihe. **29** Aze amo u'u amo ma'e katu 'ygwer imunàñ kar haw 'ar mehe nehe, pemono kar a'e teko teko wamyter wi nehe. **30** Aze amo uma'ereko a'e 'ar mehe nehe, ihe ae azuka putar a'e teko ihe

nehe, imumaw pà ihe nehe. **31** Pezapo zo ma'erekò haw a'e 'ar mehe nehe. Wyzai ywy rehe peneko mehe peruzar ko ze'eg tuweharupi nehe. Pezuapyapyr weruzar putar ko ze'eg tuweharupi a'e wà nehe no, upytu'u 'ym pà wà nehe no. **32** Pezypyrog kwarahy heixe haw 9 haw 'ar mehe har pe nehe. Peho kwarahy heixe haw 10 haw 'ar mehe har pe nehe. Pepytu'u a'e mehe nehe. Amonokatu a'e 'ar pepytu'u haw pe ihe. Ni amo nu'u kwaw ma'e a'e 'ar mehe wà nehe.

Mynykaw tåpuzràn me har

33 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko uze'eg Moizez pe a'e. **34** — Emume'u ko heze'eg teko Izaew izuapyapyr wanupe nehe. — 7 haw zahy rehe 15 haw 'ar mehe uzypyrog mynykawhu tåpuzràn her ma'e. Umumaw putar 7 'ar a'e mynykaw iapo pà Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuweste katu pà wà nehe. **35** 'Ar ipy mehe heta putar teko wamono'ogaw ikatu ma'e nehe. Ni amo numá'erekò kwaw wà nehe. **36** Mynykawhu rehe 'ar nànàn pemono temi'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. 8 haw 'ar mehe teko paw uzemono'og putar Tupàn imuweste katu pà wà nehe. Omono putar temi'u izupe wà nehe. Zemono'ogaw 'ar ikatu ma'e romo a'e. Ni amo numá'erekò kwaw a'e 'ar mehe wà nehe.

37 Amumaw mynykawhu waner kwez xe ihe kury. Teko uzemono'og putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuweste katu pà a'e mynykaw nànàn wà nehe. Omono putar ma'e izupe a'e 'ar rehe wà nehe: temi'u, ma'e ukaz paw ma'e ràm, arozràn, ma'eal'yr izuka pyràm, win. Uzapo putar mynykawhu i'ar katu mehe pitàitìagatu wà nehe. **38** Pemonokatu mytu'u haw 'ar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. Pezapo agwer mynykawhu nehe no. Pemono ko ma'e imono pyr izupe nehe no, amogwer izupe imono pyr rehe we nehe no, ma'e imono pyr penemimume'u iapo haw rehe we nehe no, ma'e penemimono e rehe we nehe no.

39 Arozràn ipo'o re pezapo putar amo mynykawhu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e

ikatu haw imume'u pà nehe. Uzypyrog 7 haw zahy rehe 15 haw 'ar mehe nehe. Oho putar 22 haw 'ar pe nehe. 'Ar ipy mehe nehe, 8 haw 'ar mehe nehe no, ni amo numá'erekò kwaw wà nehe. **40** 'Ar ipy mehe teko opo'o putar ma'e'a ma'ywa'yw ikatu wera'u ma'e wi wà nehe. Omonohok putar inázàràn 'yw huwer wà nehe no. Omonohok putar ywyra huwer tetea'u hereko har hákà wà nehe no. Na'e paw rupi uzapo putar mynykawhu Tuweharupi Wiko Ma'e romo pezar imuweste pà wà nehe.

41 Tuweharupi nehe, kwarahy nànàn 7 haw zahy rehe nehe, teko uzapo putar a'e mynykawhu 7 'ar imumaw har wà nehe.

42 A'e 7 'ar rehe Izaew paw wiko putar tåpuzràn ywyra hákàgwer iapo pyrer pupe wà nehe. **43** Nezewé mehe a'e wà nehe, wazuapyapyr a'e wà nehe no, tuweharupi ima'enukwaw putar Tupàn hemiapo kwer rehe wà nehe. Ezit ywy wi wapyro mehe umuigo kar tåpuzràn pupe a'e wà. Wiko Tuweharupi Wiko Ma'e romo pezar romo a'e.

44 Nezewé Moizez omono Tupàn ze'eg mynykawhu rehe har teko Izaew izuapyapyr wanupe. Uzapo a'e mynykawhu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuweste katu pà wà.

Tatainyhu hákà ma'e

24 **1** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko uze'eg Moizez pe kury.

2 — Emume'u ko ma'e Izaew wanupe nehe. — Perur uri kawer ikatu wera'u ma'e nehe. Pemunyk tatainy henaw rehe har tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pupe har nehe. Pemuwew kar pixik zo nehe. **3** Tuweharupi karuk mehe Àràw umunyk putar tatainy henaw rehe har nehe. Tatainy umumaw putar pytun gatu uhype pà nehe, a'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo nehe. Henaw upyta katu pe pànuhu huwake Tupàn Ze'eg Hyru henataromo a'e. Pe nehe, pezuapyapyr wà nehe no, peruzar putar ko heze'eg tuweharupi nehe, pepytu'u 'ym pà nehe. **4** Àràw uzekaiw putar tatainy ihàm rehe nehe. Henaw or ikatuahy ma'e iapo pyrer romo a'e. Nezewé mehe nuwew kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo nehe.

Typy'ak imonokatu pyr

5 Pemuzar 12 typy'ak nehe. Heta putar mokoz kir arozrân imuku'i pyrer pe pitâitâigatu nehe. 6 Heta ywyrapew zâwenugar Tupân Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo. Or ikatuahy ma'e iapo pyrer romo a'e. Pemono a'e typy'ak a'e ywyrapew zâwenugar rehe nehe. Pemono typy'ak amo typy'ak i'aromo mokoz ywytyra'i iapo pâ nehe. 6 typy'ak upyta putar xe wà nehe. Inugwer upyta putar pe pe wanuwake wà nehe no. 7 Pemono putar yhyk zâwenugar ikatuahy ma'e typy'ak mokoz ywytyra'i romo iapo pyrer i'aromo nehe. Nezewe mehe — Ximono 'ág typy'ak paw Tupân Tuweharupi Wiko Ma'e pe temi'u romo zane, peze putar pezeupeupe nehe. 8 Mytu'u haw 'ar nânâne nehe, tuweharupi nehe, xaxeto wanuwihaw omonokatu putar typy'ak ywyrapew zâwenugar rehe Tupân Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo nehe. Tuweharupi Wiko Ma'e uzapokatu uze'egaw teko Izaew izuapyapr wanehe we. A'e typy'ak zanemuma'enukwaw kar a'e ze'eg rehe. 9 Xaxeto Àràw izuapyapr wiko putar izar romo tuweharupi wà nehe. A'e typy'ak ikatuahy Tupân henataromo. Ta'e temi'u Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyr romo a'e xe. A'e rupi xaxeto u'u putar ywypehegwer Tupân pe imonokatu pyrer rehe wà nehe.

Ikatu 'ygwer rehe zepykaw

10-11 Amo awa amo Ezit ywy rehe har ta'yri wiko Izaew wainuromo a'e. Wereko kuzà Izaew tazyr wemireko romo. Xerumit kuzà her romo a'e. Nimiri tazyr romo Nà izuapry romo hekon. Amo 'ar mehe Izaew waneko haw pupe imen uzàmâtyry'ym amo Izaew izuapry. Omono uze'egaiw hehe. Uze'eg zemueteahy Tupân Tuweharupi Wiko Ma'e her rehe no. Weraha a'e awa Moizez pe wà. 12 Umunchew a'e pe wà. — Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u putar izupe zaneremiapo ràm a'e nehe, i'i uezupeupe wà. 13 Tupân Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe. 14 — Peraha a'e awa katu pe muite teko

waneko haw wi nehe. Ihewe ize'eg zemueteahy mehe amo wenu wà. Henu arer omono putar opo iákàg rehe wà. A'e re teko paw uzapizapi putar ita tetea'u pupe wà nehe, izuka pâ wà nehe. 15 Emume'u wi ko heze'eg teko wanupe nehe. — Aze amo omono uze'egaiw Tupân rehe nehe, Tupân uzepyk putar hehe ize'eg awer hekuzaromo nehe. 16 Teko uzapizapi putar ita tetea'u pupe wà nehe, izuka pâ wà nehe. Aze wiko Izaew izuapry romo nehe, aze ru'u amo ywy rehe arer romo nehe, pezuka nehe. Pezuka Tupân Tuweharupi Wiko Ma'e her rehe uze'egaiw imono arer nehe.

17 Aze amo uzuka amo nehe, pezuka izuka arer nehe. 18 Aze amo uzuka ma'ea'yr weimaw 'ym nehe, omono putar amo ma'ea'yr izarer pe hekuzaromo nehe. Tuwe ma'ea'yr izuka pyrer hekuzar nuzawy kwaw ma'ea'yr imono pyràm hekuzar nehe. 19 Aze amo ukutuk amo nehe, pekutuk ikutuk arer nezewegatete nehe. Aze ukixi nehe, pekixi ikixi arer nezewegatete nehe no. 20 Aze uzuhaw izywa nehe, pezuhaw izuhaw arer izywa nezewegatete nehe. Aze ozo'ok hâz nehe, pezo'ok izo'ok arer hâz nezewegatete nehe. Aze umugaz nehe, pemugaz imugaz arer nezewegatete nehe. 21 Aze amo uzuka amo heimaw nehe, izuka arer omono putar amo ma'ea'yr izarer pe hekuzaromo nehe. Aze amo uzuka amo teko nehe, pezuka izuka arer nehe. 22 Peruzar ko heze'eg nehe. Amo ywy rehe arer peiniuromo har weruzar putar ko heze'eg nezewegatete a'e wà nehe no. Aiko Tuweharupi Wiko Ma'e romo pezar romo ihe. 23 Na'e Moizez umume'u a'e ma'e paw Izaew wanupe. Na'e upyhyk awa Tupân her rehe uze'egaiw imono arer wà kury. Weraha katu pe weko haw wi wà. Uzapizapi ita tetea'u pupe izuka pâ a'e pe wà kury. Nezewe uzapo Tupân Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe hemiaipo kar wà.

7 haw kwarahy

25 1Tupân Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe Xinaz ywytyr rehe. 2 — Emono ko heze'eg teko Izaew

izuapyapyr wanupe nehe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur putar amo ywy peme a'e nehe. A'e ywy rehe peneixe mehe pezapo nezewe haw nehe: pemumaw 6 kwarahy ywy rehe pema'erekò pà nehe. 7 haw kwarahy rehe pemupytu'u kar ywy nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuweste katu pà nehe. Pezapo nezewe haw kwarahy nànàñ nehe. **3** Pemumaw 6 kwarahy ko penemity rehe ma'e itym pà nehe. Pemonohok hákà ikatu 'ym ma'e ma'e'yw wi nehe. Pepo'o uwà imono'og pà nehe. **4** 7 haw kwarahy rehe pemupytu'u kar ywy nehe. Pemonokatu a'e mytu'u haw'ar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. A'e kwarahy rehe ni amo nuzutym kwaw ma'e oko pe wà nehe. Nomonohok kwaw hákà uwà 'yw wi wà nehe. **5** Ni amo nopo'o kwaw aroznàñ hezuz e ma'e wà nehe. Nomonohok kwaw hákà uwà 'yw wi wà nehe. Nopo'o kwaw uwà wà nehe. Ywy upytu'u tuwe a'e kwarahy rehe nehe. **6** Napezutym kwaw ma'e'yz ko pe nehe. Nezewe rehe we hezuz putar ma'e nehe. Uhyk putar teko nànàñ nehe: Izaew wanupe, wanupe uma'erekò e ma'e wanupe, wanupe uma'erekò ma'e wanupe, amo ywy rehe arer Izaew wainuromo wiko ma'e wanupe, **7** ma'e'a'yr peneimaw wanupe, miar wanupe. Ywy rehe hezuz ma'e ràm paw uzeapo putar wanem'i romo nehe.

Kwarahy haw zemukatu haw

8 Pepapar 7 kwarahy pitai imono'og pyr romo iapo pà nehe. A'e mehe pepapar 7 imono'og pyr nehe. 49 kwarahy heta. **9** A'e kwarahy rehe 7 haw zahy rehe 10 haw 'ar mehe katu 'ygwer imunàñ kar haw 'ar mehe, pez'e'g amo awa pe nehe. — Ezupy nexi'äm ma'e'ak kwer iapo pyrer Izaew ywy nànàñ nehe, peze izupe nehe. **10** A'e kwarahy uhem 49 kwarahy pawire a'e. — Kwarahy Izaew ywy rehe har imunehew pyrer wanuhem kar haw a'e, za'e putar izupe nehe. Aze a'e 'ym mehe amo ume'eg amo teko amo pe uma'erekò e ma'e romo nehe, a'e ime'eg pyrer uhem putar uzar wi nehe, wàñàñ wanupe uzewyr pà nehe. Aze a'e 'ym mehe

amo ume'eg oko amo pe nehe, a'e kwarahy rehe a'e ko ime'eg kar arer umuzewyr putar izar izypy mehe arer pe nehe. **11** A'e kwarahy rehe ni amo nuzutym kwaw ma'e'yz oko pe wà nehe. Nopo'o kwaw aroznàñ hezuz e ma'e wà nehe. Nomonohok kwaw hákà uwà 'yw wi wà nehe. Nopo'o kwaw uwà wà nehe. Ywy upytu'u putar tuwe a'e kwarahy rehe nehe. **12** Ta'e kwarahy purumuhem kar haw uzeapo putar kwarahy ikatuahy ma'e romo teko wanupe nehe xe. A'e ywy rehe xo ywy rehe hezuz e ma'e zo u'u putar wà nehe.

13 Aze a'e 'ym mehe amo ume'eg oko amo pe nehe, a'e kwarahy purumuhem kar haw rehe a'e ko ime'eg kar arer umuzewyr kar putar izar izypy mehe arer pe nehe. **14** Aze peme'eg ko amo pe nehe, penoz zo hekuzar uhua'u wera'u ma'e izupe nehe. Aze peme'eg kar ko amo wi nehe, pemono zo hekuzar pixika'i wera'i ma'e izupe nehe. **15-16** — Máràñ kwarahy upaw kwarahy purumuhem kar awer ipaw ire, peze pezeupe nehe, ime'eg mehe nehe, ime'eg kar mehe nehe. Azeharomoete napeme'eg kwaw ywy. Napeme'eg kar kwaw ywy. Peme'eg temi'u ipo'o àwàm. Peme'eg kar temi'u ipo'o àràm. A'e mehe ime'eg kar har upapar putar ipo'o awer a'e kwarahy paw ire har nehe. Ime'egar upapar putar ipo'o àwàm kwarahy purumuhem kar àwàm ihm 'ym mehe we àwàm nehe. Aze heta tetea'u we amo kwarahy nehe, hekuzar ikatu putar nehe. Aze naheta tete kwaw nehe, hekuzar pixika'i wera'i putar nehe. **17** Tuwe ni amo na'imunar kwaw amo hemetarer rehe nehe. Tuwe teko paw ukyze Tupàn wi wà nehe, ta'e Tuweharupi Wiko Ma'e romo Zanezar romo hekon a'e xe.

7 haw kwarahy rehe ze'egaw

18 Peruzar Tupàn ze'eg paw nehe, hemiapo kar paw nehe no. Nezewe mehe peiko katu putar a'e ywy rehe nehe. Peiko putar izar romo nehe. **19** Hezuz putar penemipo'o ràm hehe nehe. Temi'u uhyk putar teko nànàñ nehe. Paw rupi wiko putar hehe ma'e ukyze 'ym pà wà nehe. **20** — Máràzawé tuwe heta putar temi'u kwarahy ma'e tym 'ymaw rehe

nehe, amo i'i putar nehe, uzehe upuranu pà nehe. Teko nuzutym kwaw ma'eà'yz a'e kwarahy rehe wà nehe. Naheta kwaw arozràn ipo'o pyràm a'e kwarahy rehe nehe. **21** Na'aw a'e puranu haw iwazar haw xe. Tupàn omono putar uze'egatu a'e ywy rehe nehe. 6 haw kwarahy rehe ipo'o pyr uhua'u putar nehe. Uhyk putar teko wanupe na'iruz kwarahy rehe nehe. **22** 8 haw kwarahy rehe peko rehe ma'eà'yz izutym mehe pe'u putar 6 haw kwarahy rehe penemipo'o kwer nehe. Uhyk putar peme nehe. Pe'u a'e temi'u peho peiko nehe. 9 haw kwarahy rehe pe'u putar 9 haw kwarahy rehe ipo'o pyrer nehe.

Ze'eg heruzar pyr teko waywy rehe

23 Tupàn wiko a'e ywy izar romo. A'e rupi ime'eg kar har nuiko kwaw izar romo tuweharupi nehe. Tupàn wiko izar romo. Zaiko amo ywy rehe arer romo a'e ywy rehe wiko ma'e romo izupe. Xo måràn 'ar zo ximumaw putar izywyr rehe zanerekò pà nehe. **24** A'e rupi, aze amo ume'eg amo ywypehegwer nehe, izar izypy mehe arer ràgypy wiko putar ime'eg kar wi àràm romo nehe.

25 Amo Izaew izuapyr nehe, aze hemetarer upaw nehe, aze ume'eg uiwy pehegwer nehe, tuwe iàñàm huwake wera'u har ur hemime'eg kwer ime'eg kar pà nehe. **26** Aze naheta kwaw iàñàm a'e ywy ime'eg kar àràm nehe, aze ru'u amo 'ar mehe hemetarer katu wi putar nehe. Nezewe mehe uzewyr putar ywy wemime'eg kwer ime'eg kar wi pà nehe. **27** Upapar putar arozràn a'e ywy rehe ipo'o pyrer nehe, kwarahy purumuhem kar awer pawire arer nehe. Upapar putar ipo'o pyràm nehe no, kwarahy purumuhem kar àwàm 'ym mehe we àràm nehe no. Nezewe mehe uzapo putar hekuzar nehe. Ime'eg kar wi re nehe, wiko wi putar a'e ywy izar romo nehe. **28** Aze hemetarer nuhyk kwaw nehe, aze nupuner kwaw ime'eg kar wi haw rehe nehe, a'e mehe ime'eg kar arer wiko wiwi izar romo nehe. Xo kwarahy purumuhem kar haw rehe zo a'e ywypehegwer uzewyr putar uzar kwer izypy mehe arer pe nehe.

29 Aze amo awa ume'eg wàpuz tawhu pàrirogawtâtà hereko har pupe har nehe, upuner ime'eg kar wi haw rehe nehe, aze numumaw kwaw pitài kwarahy nehe. **30** Aze nume'eg kar wi kwaw a'e kwarahy rehe nehe, ime'eg kar arer wiko putar izar romo azeharomoete tuweharupi nehe. Imàno re izuapypy wiko putar izar romo wà nehe. Ni kwarahy purumuhem kar haw rehe nuzewyr kwaw izar izypy mehe arer pe nehe. **31** Tàpuz tawhu pàrirogawtâtà hereko 'ymar nuzawy kwaw ywypehegwer. Izar ipy upuner ime'eg kar wi haw rehe. Kwarahy purumuhem kar haw rehe uzewyr izar romo wiko pà.

32 Erewi izuapypy a'e wà nehe, tuweharupi upuner uzewyr haw rehe wàpuz tawhu weko haw pe har ime'eg kar wi haw rehe wà nehe. **33** Aze ume'eg wàpuz amo agwer tawhu pupe har nehe, aze nume'eg kar wi kwaw nehe, a'e mehe kwarahy purumuhem kar haw rehe hàpuz uzewyr putar izupe nehe. Wiko wi putar izar romo nehe. Ta'e Erewi izuapypy wiko putar wàpuz Erewi izuapypy waneko haw tawhu pe har izar romo tuweharupi wà nehe. Tuweharupi wiko Izaew izuapypy wainuiromo wà. **34** Heta ywy tawhu Erewi waneko haw izywyr har. Nupuner pixik kwaw a'e ywy imé'egaw rehe wà nehe. Erewi izuapypy wiko putar izar romo tuweharupi wà nehe.

Teko ma'e hereko 'ymar wanehe ze'egaw

35 Aze amo Izaew izuapyr neruwake wiko ma'e uezapo hemetarer 'ym ma'e romo nehe, aze nupuner kwaw wemi'u ràm ime'eg kar haw rehe nehe, eptyywà amo ywy rehe har peinuromo wiko ma'e ài nehe. Nezewe mehe wiko wiwi putar neruwake nehe. **36** Aze eremono neremetarer amo pe nehe, — Amo 'ar mehe eremur wi ihewe nehe, aze ere izupe nehe, — Emur heremetarer imemyr ihewe nehe, ere zo izupe nehe. Ezeruze'eg Tupàn hemiapo kar rehe nehe. Nezewe mehe a'e awa wikuwe wiwi neruwake nehe. **37** Aze eremono neremetarer amo pe nehe, — Amo 'ar mehe eremur wi ihewe nehe, aze ere izupe nehe, — Emur heremetarer imemyr

ihewe nehe, ere zo izupe nehe. Aze ereme'eg kar temi'u amo pe nehe, emur kar zo temetarer tetea'u hekuzaromo nehe. **38** Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar uzapo kar ko ma'e zanewe a'e. A'e zanepyro Ezit ywy wi. Umur putar Kànàà ywy zanewe nehe. Wiko putar Zanezar romo nehe.

***Ze'egaw teko uma'ereko
e ma'e wanehe har***

39 Amo Izaew izuapyr neruwake wiko ma'e a'e, aze hemetarer upaw nehe, aze uzeme'eg newe uma'ereko e ma'e romo nehe, emuma'ereko e kar zo nehe. **40** Ereko newe temetarer rehe uma'ereko ma'e ài nehe. Uma'ereko putar newe nehe. Kwarahy purumuhem kar haw rehe upytu'u putar nehe. **41** A'e kwarahy rehe a'e awa a'e nehe, ta'yr a'e wà nehe no, oho putar nerekohaw wi wànanà wanupe uzewyr pà wà nehe, uipy waiwy pe uzewyr pà wà nehe no. **42** Izaew nuzawy kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe uma'ereko e ma'e wà. Upyro Ezit ywy wi wà. Nà'ikatu kwaw uma'ereko e ma'e ài wame'egaw. **43** A'e rupi, erekohay zo ne wà nehe. Ezeruze'eg Tupàn hemiaipo kar rehe nehe.

44 Aze peputar uma'ereko ma'e awa pe wà nehe, u kuzà wà nehe, pepuner wame'eg kar haw rehe amo ywy rehe har peywiy huwake har wapyr nehe. **45** Pepuner amo ywy rehe arer peinuromo har wana'yr wame'eg kar haw rehe pe wà nehe no. Pepuner wana'yr Izaew ywy rehe uzexak kar ma'e kwer wame'eg kar haw rehe nehe. **46** Wazar upuner wamono haw rehe uma'e iphyk àràm wanupe wà nehe no. A'e uma'ereko e ma'e umumaw putar ukwarahy paw uzar pe uma'ereko pà wà nehe. Amo Izaew izuapypyr nupuner kwaw amo ae Izaew izuapypyr hereko haw rehe uma'ereko e ma'e romo nehe. Nupuner kwaw herekoahy haw rehe nehe.

47 Aze ru'u amo amo ywy rehe arer teko wainuromo har wiko putar hemetarer katu ma'e romo nehe. Aze ru'u amo Izaew izuapyr a'e awa huwake wiko ma'e wiko

hemetarer 'ym ma'e romo nehe. Aze ru'u uzeme'eg a'e amo ywy rehe arer pe uma'ereko e ma'e romo nehe, u iàñàm pe nehe. **48** Aze uezapo nezewe haw nehe, amo iàñàm upuner a'e Izaew ime'eg kar wi haw rehe nehe: **49** tyky'yr, itutyr, tywyrá'yr, amo iàñàmete. Aze a'e ae omono'og temetarer tetea'u nehe, upuner uzeme'eg kar wi haw rehe nehe no. **50** Uze'eg putar ime'eg arer pe nehe. — Màràn herekuzar, i'i putar izupe nehe. Upapar putar kwarahy wà nehe. — Màràn kwarahy heta we purumuhem kar haw ihm 'ym mehe, i'i putar izupe nehe. Ukwaw putar uma'ereko ma'e pe imono pyr wà. A'e rupi umume'u putar hekuzar uezupeupe wà nehe. **51** Aze heta we kwarahy tetea'u purumuhem kar haw ihm 'ym mehe we nehe, omono putar wemetarer wera'u wekuzaromo nehe. **52** Aze xo amogwemogwer kwarahy heta we nehe, hekuzar pixika'i wewer nehe. **53** Izar wereko putar uezupe uma'ereko ma'e pitái kwarahy rehe har ài nehe. Tuwe izar nupurawar kar kwaw ma'erahy izupe nehe.

54 Nezewe rehe we nehe, aze a'e awa nuzemuhem kar kwaw a'e nehe, a'e mehe izar umuhem kar putar kwarahy purumuhem kar haw rehe nehe. Umuhem kar putar ta'yr wà nehe no. **55** Ta'e Izaew wiko Tupàn pe uma'ereko e ma'e zàwenugar romo a'e wà xe. Tupàn wiko Tuweharupi Wiko Ma'e romo a'e, wazar romo a'e.

Heruzar katu haw, ikatu haw kury

26 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg teko Izaew wanupe kury. — Pezapo zo ma'e penemimuwete ràm romo nehe: tupàn a'ua'u, ma'e hagapaw, izyta tekwe ikatu 'ym ma'e hagapaw, ita ma'e hagapaw uzehe hereko har. Pemuwete zo ni pitái agwer ma'e nehe. Aiko Tuweharupi Wiko Ma'e romo pezar romo ihe. **2**Pezeruze'eg mytu'u haw 'ar rehe he'ar rehe nehe. Pezeruze'eg hemuwete haw rehe nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo. **3**Aze peruzar heze'eg nehe, aze peruzar heremiaipo kar nehe, aze pezapo heremiaipo

kar paw nehe, **4** amugyr kar putar àmàn i'ar katu mehe nehe. Ywy umuezuz putar arozràn tetea'u nehe. Ma'ywa'yw i'a katu putar nehe no. **5** Heta tetea'u putar arozràn ipo'o pyr nehe. Uwà ipo'o haw 'ar mehe pemono'og wiwi putar arozràn peiko nehe. Arozràn à'yz ko pe itymaw 'ar mehe pepo'o wiwi putar uwà peiko nehe. Heta putar temi'u peme paw rupi nehe. Peiko katu ko ywy refe pekyze 'ym pà nehe.

6 Amono putar zeàmàtyry'ym 'ymaw peywy refe nehe. Teko paw uker katu putar wà nehe. Ni amo nukyze kwaw wà nehe. Ni amo na'ipytuhegatu kwaw wà nehe. Na'e amukàzym kar putar miar hehaite ma'e a'e ywy wi wà nehe. Amumaw putar zeàmàtyry'ymawhu nehe no. **7** Peityk putar peàmàtyry'ymar pe wà nehe, wazuka pà pe wà nehe. **8** Aze heta **5** zauxiapékwer peinuromo har wà nehe, a'e zauxiapékwer uzuka putar 100 wainuromo har zauxiapékwer a'e wà nehe. Aze heta 100 zauxiapékwer peinuromo har wà nehe, a'e zauxiapékwer uzuka putar 10.000 wainuromo har zauxiapékwer a'e wà nehe.

9 Amono putar heze'egatu penehe ihe nehe. Amono putar pena'yr tetea'u peme ihe wà nehe no. Azapokatu heze'egaw penehe we ihe. Azapo putar ma'e heze'eg rupi katete ihe nehe. **10** Arozràn imono'og pyrer uhua'u putar nehe. Peityk putar arozràn kwehe arer nehe, arozràn pyahu imonokatu haw iapo pà nehe. **11** Aiko putar peinuinuromo nehe, tâpuzràn ihewe imonokatu pyrer pupe nehe. Napuir pixik kwaw pewi nehe. **12** Aiko putar peinuinuromo tuweharupi nehe. Aiko putar pezar romo nehe no. **13** Aiko Tuweharupi Wiko Ma'e romo pezar romo ihe. Apupyro Ezit ywy wi. Nezewé mehe napeiko kwaw a'e ywy refe har wanupe uma'erekó e ma'e romo. Apupyro pemunehew pawer wi. Apumuata kar uzurupù'am ma'e romo ihe.

Heruzar 'ymaw, zepykaw no

14 Aze naperuzar kwaw heremiapo kar paw nehe, aze peityk heze'eg nehe, **15** aze

pepuir heremiapo kar wi nehe, aze pezuhaw heze'egaw penehe we heremiapo katu kwer nehe, **16** a'e mehe azepyk putar penehe nehe. Amono kar putar ikatu 'ym ma'e penehe nehe: iaiw haw, ma'eahy haw, taku haw purumuagaiw ma'e teko wakágaw henuhemaw. Pezutym e putar ma'eà'yz peko pe nehe. Peàmàtyry'ymar u'u putar hezuz ma'e wà nehe. **17** Aiko putar peàmàtyry'ymar romo nehe. Apuityk kar putar peàmàtyry'ymar wanupe nehe. Wiko putar pezar romo wà nehe. Aze naheta kwaw peme ma'erahy ipuraraw kar har wà nehe, nezewé refe we pezàn putar wanuwi nehe.

18 A'e re, aze naheruzar kwaw pe nehe, aze pezapo wiwi ikatu 'ym ma'e nehe, amono kar putar penehe hezepykaw **7** haw iaiw wera'u ma'e penehe nehe. **19**— Zaiko upuner katu ma'e romo zane, peze putar peiko nehe. Amumaw putar pepuner haw nehe. Namugyr kar kwaw àmàn nehe. Ywy tâtâyahy putar itaper ài nehe. **20** Pema'erekó e putar nehe. Pekene'o e putar nehe. Naheta kwaw arozràn ipo'o pyràm peko pe nehe. Ma'ywa'yw na'i'a kwaw nehe no.

21 Aze pezapo wiwi ikatu 'ym ma'e nehe, aze hereityk nehe, aze naperuzar kwaw heze'eg nehe, amono kar putar penehe hezepykaw **7** haw iaiw wera'u ma'e penehe nehe. **22** Amono kar putar miar hehaite ma'e pemyter pe ihe wà nehe. Uzuka putar pena'yr wà nehe, Umumaw putar peneimaw tapi'ak wà nehe. Uzuka putar teko tetea'u wà nehe. Naheta kwaw teko pe rupi wata ma'e wà nehe.

23 Nezewé refe we nehe, aze napezewyr kwaw ihewe nehe, aze peiko wiwi heàmàtyry'ymar romo nehe, **24** aiko putar peàmàtyry'ymar romo nehe. Amono kar putar penehe hezepykaw **7** haw iaiw wera'u ma'e penehe nehe. Ta'e pezapo wiwi ikatu 'ym ma'e xe. **25**— Pezàmàtyry'ym heremaihu peho pe wà nehe, a'e putar teko peàmàtyry'ymar wanupe nehe. Nezewé azepyk putar penehe nehe, ta'e pezuhaw peze'egaw herehe we penemiapo katu kwer xe. Aze pezemono'og tawhu pupe

peàmàtyry'ymar wanuwi pehem pà nehe, amono putar ma'eahy haw iaiw ma'e penehe nehe. A'e mehe peàmàtyry'ymar pepyhk putar wà nehe. **26** Azepyk putar penehe nehe. A'e rupi penemi'u ràm upaw etea'i putar nehe. 10 kuzà upuner putar wemiu'ràm typy'ak iapo haw rehe pitài zepehe pupe wà nehe. Pitàitåigatu teko upyhyk putar temiu'pixika'i ma'e wà nehe. Nuhyk pixik kwaw wanupe nehe.

27 Nezewe rehe we aze naheruzar kwaw pe nehe, aze pezapo wiwi heremimutar 'ym nehe, **28** aikwahy putar peme nehe, a'e mehe amono putar penehe hezepykaw 7 haw iaiw wera'u ma'e penehe nehe. **29** Upaw etea'i putar temiu'nehe. Pe'u putar pena'yr pe wà nehe. **30** Aikwahy putar tuwe peme nehe. Amumaw putar tupàn a'ua'u wamuwete haw pe peho haw nehe. Azukazuka putar ywyrapew zàwenugar yhyk zàwenugar hapy haw nehe. Aityk putar penetekwer tupàn a'ua'u heremityk kwer wanehe nehe no. **31** Amumaw putar tawhu ihe wà nehe. Upyta putar xo heityk pyrer zo nehe. Aityk putar tåpuzuhu tupàn a'ua'u wamuwete haw nehe. Ma'ea'yr izuka mehe herenataromo nehe, namuawyze kwaw nehe. **32** Amuaw putar ywy peneko haw nehe. Peàmàtyry'ymar peywy rehe wiko ma'e ràm ipytuhegatu putar hexak mehe wà nehe. **33** Azapo kar putar zeàmàtyry'ymawhu purupe nehe. Pehàpèhàz putar ywy nànàñ nehe. Naheta kwaw teko peywy rehe wiko ma'e wà nehe. Tawhu upyta putar heityk pyrer romo wà nehe. **34** Nezewe mehe ywy umumaw putar ukwarahy upytu'pà nehe. Teko heta 'ym mehe we amo ywy nànàñ pehàpèhàz mehe ywy umumaw putar ukwarahy upytu'pà nehe. **35** Ta'e nupytu'u kwaw a'e pe peneko mehe a'e xe.

36 Amukyze kar putar amo ywy rehe wikuwe ma'e ihe wà nehe. A'e mehe, te ywyra huwer i'ar mehe har ipu haw umuzàñ kar putar a'e wà nehe. — Zanèàmàtyry'ymar ur waiko zaneraikweromo wà, i'i putar uzàñ mehe wà nehe, ikwaw 'ym pà wà nehe. Ni amo noho kwaw wanaikweromo wà nehe.

Nezewe rehe we u'ar putar wà nehe. **37** Amo u'ar putar amo wanehe wà nehe. Nuzawy kwaw uzeàmàtyry'ym ma'e wà nehe. Naheta kwaw waàmàtyry'ymar wanuwake wà nehe. Nezewe rehe we uzeàmàtyry'ym putar wà nehe. Peàmàtyry'ymar wahem mehe naheta kwaw pekàgaw nehe. Napepuner kwaw waàmàtyry'ymaw rehe nehe. **38** Pemàno putar amo ywy rehe nehe. Uzutym putar penetekwer a'e pe wà nehe. **39** A'e ywy rehe wikuwe ma'e a'e wà nehe, uzezuka kar putar wemiaipo kwer ikatu 'ym ma'e pe wà nehe. Waipy wanemiaipo kwer ikatu 'ym ma'e uzuka putar wà nehe no.

40 Amo pezuapyapr umume'u putar wemiaipo kwer ikatu 'ym ma'e ihewe wà nehe. Waipy nuzeruzar kwaw herehe wà. Nuweruzar kwaw hez'eg wà. **41** Wiko heàmàtyry'ymar romo wà. A'e rupi amuhàmuhàz waàmàtyry'ymar waiwy nànàñ ihe wà. Pezuapyapr umume'u putar a'e wipy wanemiaipo kwer wà nehe no. Aze weityk uma'enukwaw haw ikatu 'ym ma'e wà nehe, aze upytu'tupàn a'ua'u wamuwete re wà nehe, aze uzemono hezepykaw pe nehe, **42** a'e mehe hema'enukwaw putar heze'egaw waipy wanehe we heremiaipo katu kwer rehe nehe: Zako, Izak, Àmàràw. Hema'enukwaw putar ywy wanupe heremimume'u kwer rehe nehe no.

43 Pezuapyapr amo ywy rehe wahàwahàz mehe ni amo nuiko kwaw ywy heremimume'u kwer rehe wà nehe. Umumaw putar ukwarahy upytu'pà nehe. Pezuapyapr nuweruzar kwaw hez'eg wà nehe. Weityk heremiaipo kar wà. A'e rupi umekuzar putar wemiaipo kwer ikatu 'ym ma'e wà nehe. **44** Wiko putar amo ywy rehe wà nehe. Nezewe rehe we naityk kwaw ihe wà nehe. Namumaw kwaw ihe wà nehe. Ta'e nazuhaw kwaw hez'egaw wanehe we heremiaipo katu kwer ihe nehe xe. Aiko Tuweharupi Wiko Ma'e romo wazar romo ihe. **45** Nan kwaw. Hema'enukwaw putar heze'egaw waipy wanehe we heremiaipo katu kwer rehe nehe. Azapokatu a'e ze'egaw wanehe we Ezit ywy wi wapyro mehe ihe.

Nezewe mehe aexak kar hepuner haw amo ywy rehe har nànàñ ihe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe.

46 Amumaw a'e ze'eg imume'u haw kwez xe ihe: Tupàn hemiapo kar, iz'e'g, iapo kar pyrer. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono a'e ze'eg Izaew izuapyapry wanupe a'e, Moizez pe imono pà Xinaz ywytyr rehe a'e.

Teko, ma'ema'e Tupàn pe imonokatu pyr

27 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono ko uze'eg Moizez pe. **2**— Emono ko heze'eg Izaew wanupe nehe, i'i izupe. Amo teko uzemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ima'erekò haw iapo har romo wà. Aze amo ihmè wer wemimume'u kwer wi nehe, umekuzar katu putar uhem àwàm nehe. **3** Tuwihaw wereko amo pape wà. A'e pape umume'u hekuzar a'e. Aze awa wereko 20 kwarahy te 60 kwarahy nehe, omono putar 50 temetarer tâtà parat iapo pyrer nehe. **4** Kuzà agwer kwarahy hereko har omono putar 30 temetarer tâtà ma'e parat iapo pyrer wà nehe. **5** Aze kwàkwàmò wereko 5 kwarahy te 20 kwarahy nehe, omono putar 20 temetarer tâtà ma'e parat iapo pyrer wà nehe. Kuzàtài agwer kwarahy hereko har omono putar 10 temetarer tâtà ma'e parat iapo pyrer wà nehe. **6** Kwarer pitai zahy hereko har te 5 kwarahy hereko har omono putar 5 temetarer tâtà ma'e parat iapo pyrer wà nehe. Kuzàtài a'e kwarer ikwarahy hereko har omono putar na'iruz temetarer tâtà ma'e parat iapo pyrer wà nehe. **7** Aze awa wereko wera'u 60 kwarahy nehe, omono putar 15 temetarer tâtà ma'e parat iapo pyrer nehe. Kuzà izàwenugar omono putar 10 temetarer tâtà ma'e parat iapo pyrer wà nehe. **8** Aze a'e teko wiko hemetarer 'ym ma'e romo nehe, aze nupuner kwaw imekuzar haw rehe nehe, uze'eg putar oho xaxeto pe nehe. — Mâràñ erepunier imur haw rehe, i'i putar izupe nehe. A'e mehe wenoz putar a'e temetarer izupe nehe.

9 Aze amo umume'u amo ma'e'yr Tupàn

Tuweharupi Wiko Ma'e pe henataromo izuka pyrám romo nehe, a'e ma'e'yr wiko putar Tupàn pe imonokatu pyr romo nehe.

10 Ni amo nupuner kwaw amo ma'e'yr imono haw rehe hekuzaromo a'e re nehe. Aze amo omono amo ma'e'yr hekuzaromo nehe, a'e mokoz ma'e'yr wiko putar Tupàn pe imonokatu pyr romo wà nehe.

11 Aze ma'e'yr na'ikatu kwaw Tupàn henataromo nehe, aze wiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimuawye 'ym romo nehe, a'e mehe teko weraha putar a'e ma'e'yr xaxeto pe wà nehe. **12** Ume'e putar ma'e'yr rehe nehe. Na'e umume'u putar hekuzar nehe. **13** Aze izar ipurumé'eg kar wi wer hehe nehe, omono putar hekuzar xaxeto pe nehe. Umuza'ak putar hekuzar 5 ipehegwer romo nehe. Omono putar amo ipehegwer xaxeto pe nehe no.

14 Aze amo omonokatu wàpuz Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, xaxeto ume'e putar hàpuz rehe nehe. Na'e umume'u putar hekuzar nehe. **15** Aze izar ipurumé'eg wi wer hehe nehe, omono putar hekuzar xaxeto pe nehe. Umuza'ak putar hekuzar 5 ipehegwer romo nehe. Omono putar amo ipehegwer xaxeto pe nehe no.

16 Aze amo omono uiwypehegwer wa'yr pe nehe, aze ta'yr iporomono wer ipehegwer rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, xaxeto ume'e putar hehe nehe. — Mâràñ ma'e'yz amo uzutym putar hehe wà nehe, i'i putar hehe upuranu pà nehe. Na'e umume'u putar hekuzar nehe. Aze amo uzutym putar 100 kir xewar hehe nehe, izarer omono putar 570 kàràm parat hekuzaromo nehe. **17** Aze omono a'e ywy pehegwer Tupàn pe kwarahy purumuhem kar haw rehe nehe, umume'u putar hekuzar uhua'u wera'u ma'e nehe. **18** Aze upaw kwarahy purumuhem kar haw nehe, xaxeto wexak putar hekuzar nehe. — Mâràñ kwarahy heta we a'e kwarahy 'ym mehe we, i'i putar nehe. Nezewe mehe hekuzar nuhua'u kwaw nehe. **19** Aze ywypehegwer izarer ipurumé'eg kar wi wer hehe nehe, omono putar hekuzar imume'u pyrer nehe.

Umuza'ak putar hekuzar 5 iphegwer romo nehe. Omono putar amo iphegwer xaxeto pe nehe no. **20** Aze na'ipurume'eg kar wer kwaw hehe nehe, aze ru'u amo ume'eg kar nehe, izarer nupuner kwaw ime'eg kar haw rehe amo 'ar mehe nehe. **21** Kwarahy purumuhem kar haw rehe a'e ywy izar 'ym ma'e romo uzeapo mehe xaxeto omono putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. Ywypehegwer Tupàn pe imonokatu pyrer romo a'e nehe. Xaxeto wiko putar izar romo wà nehe.

22 Aze amo ume'eg kar amo ywypehegwer nehe, aze a'e re omono Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, **23** Xaxeto upapar putar ywypehegwer hekuzar nehe. — Mârân kwarahy heta we a'e kwarahy 'ym mehe we, i'i putar nehe. Nezewe mehe umume'u putar hekuzar nehe. A'e 'ar mehe we awa omono putar hekuzar paw nehe. Omono putar hekuzar Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe no. **24** Inugwer kwarahy purumuhem kar haw rehe a'e ywy izarer uzewyr putar izar romo wiko pà nehe. Izypy mehe tu umur izupe a'e.

25 Xaxeto ume'e putar pape rehe ma'e hekuzar paw imume'u mehe nehe. Heta putar pitâi temetarer tâtâ ma'e ikatu ma'e nehe. Xikuru her romo a'e. Pitâi xikuru nuzawy kwaw 20 zera.

26 Aze amo umugakwaw ma'e'a'yr nehe, imemyr ipy wiko putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ima'e romo wà nehe: tapi'ak kuzà imemyr, àràpuhàràñ hawitu ma'e kuzà imemyr, àràpuhàràñete kuzà imemyr. Ni amo nupuner kwaw imono haw rehe Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà nehe, ta'e a'e ae wiko izar romo a'e 'ar mehe a'e xe. **27** Aze a'e ma'e'a'yr ihy wiko ikatu 'ym ma'e romo Tupàn henataromo nehe, amo upuner imemyr ime'eg kar haw rehe nehe. Omono

putar hekuzar pape rehe imuapyk pyrer rupi nehe. Umuza'ak putar hekuzar 5 iphegwer romo nehe. Omono putar pitâi iphegwer xaxeto pe nehe no. Aze nume'eg kar kwaw nehe, xaxeto upuner ime'egaw rehe hekuzar rupi nehe.

28 Wyzâi ma'e nehe, wyzâi ma'e'a'yr nehe, wyzâi teko nehe, aze amo omono Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, ni amo nupuner kwaw ime'egaw rehe wà nehe. Uzeapo ikatuahy ma'e romo a'e. Tuweharupi Wiko Ma'e wiko izar romo. **29** Aze tuwihaw umume'u amo teko Tupàn pe imono pyrer izuka àwàm nehe, ni amo nupuner kwaw ime'egaw rehe wà nehe. Pezuka nehe.

30 Aze teko omono'og 10 arozràn hyru por wà nehe, omono putar pitâi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà nehe. Aze opo'10 ma'e'a'ler kwer wà nehe, omono putar pitâi izupe wà nehe. **31** Aze izarer ipurume'eg kar wer a'e imono pyrer ikurer rehe nehe, omono putar hekuzar ma'eme'egaw pe har hekuzaromo nehe. Umuza'ak putar hekuzar 5 iphegwer romo nehe. Omono putar pitâi iphegwer xaxeto pe nehe no.

32 Aze heta 10 ma'e'a'yr teko wanehe we wiko ma'e wà nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko putar pitâi a'e ma'e'a'yr izar romo a'e nehe, **33** aze ikatu nehe, aze na'ikatu kwaw nehe. Izar nupuner kwaw amo ma'e'a'yr imono haw rehe hekuzaromo nehe. Aze omono amo hekuzaromo nehe, Tupàn wiko putar a'e mokoz ma'e'a'yr wazar romo a'e nehe. Ni amo nupuner kwaw ime'eg kar haw rehe wà nehe.

34 Amumaw a'e ze'eg imume'u haw kwez xe kury. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono a'e uze'eg Moizez pe Xinaz ywytyr rehe a'e. — Emono ko heze'eg teko Izaew iзуауапыр wanupe nehe, i'i izupe. *Upaw.*

WAPAPAR AWER

Mitai haw teko wapapar haw

1 ¹Izaew izuapyapr oho Ezit ywy wi wà. Umumaw mokoz kwarahy wata pà wà. Mokoz haw zahy rehe pitai haw 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe wyxiguhu Xinaz her ma'e rehe tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pupe a'e kury.

2 — Ne nehe, neryky'yr Árâw a'e nehe no, pepapar teko Izaew izuapyapr paw pe wà nehe. Pemono'og uezànàñàm ma'e pe wà nehe. **3** Pemuapyk awa waner pape rehe nehe, aze wereko 20 kwarahy nehe, aze wereko wera'u nehe. A'e mehe upuner zauxiapekwer romo weko haw rehe wà nehe. **4** Penoz putar amo uezànàm ma'e wanuwihaw pitaitàigatu pe wà nehe. Pepytywà putar wemaihu wapapar pà wà nehe. **5-16** Na'aw awa penemipytywà àràm waner xe wà. Izypy mehe amume'u putar Izaew ta'yrs her nehe. A'e re amume'u putar izuapry her nehe no. Humen: Erizur, Xeneur ta'yrs. Ximeàw: Xerumiew, Zurixanaz ta'yrs. Zuta: Nazom, Aminanaw ta'yrs. Ixakar: Netanew, Zuar ta'yrs. Zemurom: Eriaw, Erom ta'yrs. Eparai: Erizàm, Amiu ta'yrs. Manaxe: Kamariew, Penazur ta'yrs. Mezàmi: Aminà, Zineoni ta'yrs. Nà: Aiezer, Amizanaz ta'yrs. Azer: Paziew, Okirà ta'yrs. Kaz: Eriazap, Newew ta'yrs. Napitar: Aira, Enà ta'yrs. Amumaw waner wamumé'u haw kwez kury. Moizez waxaexak Izaew izuapyapr wanuwihaw pitaitàigatu wà, uezànàñàm ma'e wanekuzaromo har romo wà.

17-18 Na'e mokoz haw zahy rehe pitai haw 'ar mehe Moizez a'e, Árâw a'e no, a'e 12 awa a'e wà nehe no, omono'og teko paw rupi wà kury. Upapar uezànàñàmaw waneta haw wà. Umuapyk awa zauxiapekwer romo weko haw rehe upuner ma'e waner pape rehe wà. **19** Nezewe Moizez upapar waneta haw wyxiguhu Xinaz her ma'e rehe waneko mehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg awer rupi katete a'e wà.

20-21 Awa 20 henataromo kwarahy hereko har zauxiapekwer romo weko haw rehe upuner ma'e umuapyk kar uwer paw rupi

pape rehe wà, wàñàm wanehe we wà, wamono'ogaw rehe we wà. Uzypyrog Humen Zako ta'yrs ipy izuapyapr wanehe we wà. Na'aw Zako ta'yrs izuapyapr waneta haw xe. Humen izuapyapr wà: 46.500 awa wà. **22-23** Ximeàw izuapyapr wà: 59.300 awa wà. **24-25** Kaz izuapyapr wà: 45.650 awa wà. **26-27** Zuta izuapyapr wà: 74.600 awa wà. **28-29** Ixakar izuapyapr wà: 54.400 awa wà. **30-31** Zemurom izuapyapr wà: 57.400 awa wà. **32-33** Eparai izuapyapr wà: 40.500 awa wà. **34-35** Manaxe izuapyapr wà: 32.200 awa wà. **36-37** Mezàmi izuapyapr wà: 35.400 awa wà. **38-39** Nà izuapyapr wà: 62.700 awa wà. **40-41** Azer izuapyapr wà: 41.500 awa wà. **42-43** Napitarizizuapyapr wà: 53.400 awa wà. **44-46** Nezewe mehe upapar awa 20 henataromo kwarahy hereko har zauxiapekwer romo weko haw rehe upuner ma'e wà. Heta 603.550 wà.

Erewi wà

47 Nupapar kwaw Erewi izuapyapr wà. **48** Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe Moizez pe a'e xe.

49 — Aw zauxiapekwer romo weko haw rehe upuner ma'e wapapar mehe epapar zo Erewi izuapyapr ne wà nehe. **50** Emuzekaiw kar Erewi izuapyapr tåpuzràn ihewe imonokatu pyrer rehe ne wà nehe. Uzekaiw putar tenaw ipupe har nàñàm wà nehe, amo ma'e ipupe har nàñàm no. Weraha putar tåpuzràn wà nehe, hehe we har paw wà nehe no. Uzapo putar hemuwete haw ipupe wà nehe. Umuapyk putar wàpuzràn izywyr wà nehe no. **51** Aze weraha tåpuzràn ihewe imonokatu pyrer amo me wà nehe, umuàgà'ym putar wà nehe. Aze umuapyk wi amo me nehe, umuàgà'ym wi putar wà nehe no. Aze amo nuiko kwaw Erewi izuapyr romo nehe, aze uhem tåpuzràn ihewe imonokatu pyrer huwake nehe, pezuka nehe. **52** Amogwer Izaew izuapyapr upyta putar weko haw pe pitaitàigatu wà nehe, pànuhu ter heta haw huwake wà nehe, wàñàm wanuwake wà nehe. **53** Erewi izuapyapr

wiko putar tāpuzrān ihewe imonokatu pyrer izywyr wà nehe, hehe uzekaiw pà wà nehe. Nezewē mehe ni amo nuhem kwaw huwake wà nehe. Nezewē mehe naikwahy kwaw Izaew wanupe ihe nehe.

54 Na'e teko uzapo ma'e paw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg Moizez pe imono pyrer rupi katete wà.

**Teko Izaew uzapo weko haw
tāpuzrān izywyr pitāitaigatu wà**

2 ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe, Àràw pe kury.

2 Izaew uker haw imuàgà'y'm mehe pitāitaigatu upyta putar pànuhu ter heta haw huwake wà nehe, wàñam waner hereko har huwake wà nehe. Uzapo putar weko haw tāpuzrān Tupàn pe imonokatu pyrer izywyr wà nehe. Wanapuzrān paw ume'e putar tāpuzrān Tupàn pe imonokatu pyrer kutyr wà nehe.

3-4 Kwarahy ihmaw kutyr zauxiapekwer pànuhu Zuta her hereko har izywyr wata ma'e uzapo putar weko haw wà nehe. Heta 74.600 awa wà. Nazom Aminanaw ta'yr wiko wanuwhaw romo a'e. **5-6** Wanuwake pànuhu Ixakar her hereko har izywyr wata ma'e uzapo putar weko haw wà nehe. Heta 54.400 awa wà. Netanew Zuar ta'yr wiko wanuwhaw romo a'e. **7-8** Zauxiapekwer pànuhu Zemurom her hereko har izywyr wata ma'e uzapo putar weko haw wanuwake wà nehe. Heta 57.400 awa wà. Eriaw Erom ta'yr wiko wanuwhaw romo a'e. **9** Zuta izuapyapyr wata putar amogwer wanenataromo wà nehe. Heta 186.400 awa wà.

10-11 Pànuhu Humen izuapyapyr waner hereko har haikweromo wata ma'e uzapo putar uker haw kwarahy ihmaw awyze har kutyr wà nehe. Heta 46.500 awa zauxiapekwer Humen izuapyapyr wainuinuromo wà. Erizur Xeneur ta'yr wiko wanuwhaw romo. **12-13** Ximeàw izuapyapyr zauxiapekwer uzapo putar uker haw Humen wanuwake a'e wà nehe. Heta 59.300 awa zauxiapekwer Ximeàw izuapyapyr wainuinuromo wà. Xerumiew, Zurixanaz ta'yr wiko wanuwhaw romo. **14-15** Kaz

izuapyapyr zauxiapekwer uzapo putar uker haw Ximeàw wanuwake a'e wà nehe. Heta 45.650 awa zauxiapekwer Kaz izuapyapyr wainuinuromo wà. Eriazap, Neuew ta'yr wiko wanuwhaw romo. **16** Humen rehe we har zauxiapekwer wata putar wanaikweromo wà nehe. Heta 151.450 awa zauxiapekwer wamono'og pyrer wanupe.

17 Erewi izuapyapyr wata putar mokoz zauxiapekwer wamono'ogaw amogwer wanenataromo wata ma'e wanehe we wà nehe no. Weraha putar tāpuzrān Tupàn pe imonokatu pyrer wà nehe. Imono'og pyrer uzapo putar uker haw uezakeake wà nehe. Wata putar uezakeake nezwegasete wà nehe no. Pitáitaigatu upyta putar wenaw rehe upyta haw rehe wà nehe, pànuhu ter hereko har huwake wà nehe.

18-19 Pànuhu Eparai izuapyapyr waner hereko har haikweromo wata ma'e uzapo putar uker haw kwarahy heixe haw kutyr wà nehe. Heta 40.500 awa zauxiapekwer Eparai izuapyapyr wainuinuromo wà. Erizàm, Amiu ta'yr wiko wanuwhaw romo. **20-21** Manaxe izuapyapyr zauxiapekwer uzapo putar uker haw Eparai wanuwake a'e wà nehe. Heta 32.200 awa zauxiapekwer Manaxe izuapyapyr wainuinuromo wà. Kamariew, Penazur ta'yr wiko wanuwhaw romo.

22-23 Mezàmi izuapyapyr zauxiapekwer uzapo putar uker haw Manaxe wanuwake a'e wà nehe. Heta 35.400 awa zauxiapekwer Mezàmi izuapyapyr wainuinuromo wà. Aminà, Zineoni ta'yr wiko wanuwhaw romo. **24** Eparai rehe we har zauxiapekwer wata putar Mezàmi wanaikweromo wà nehe. Heta 18.100 awa zauxiapekwer wamono'og pyrer wanupe.

25-26 Pànuhu Nà izuapyapyr waner hereko har haikweromo wata ma'e uzapo putar uker haw kwarahy heixe haw awyze har kutyr wà nehe. Heta 62.700 awa zauxiapekwer Nà izuapyapyr wainuinuromo wà. Aiezer, Amizanaz ta'yr wiko wanuwhaw romo.

27-28 Azer izuapyapyr zauxiapekwer uzapo putar uker haw Nà wanuwake a'e wà nehe. Heta 41.500 awa zauxiapekwer Azer

izuapyapyr wainuinuromo wà. Paziew, Okirà ta'yr wiko wanuwihaw romo.

29-30 Napitari izuapyapyr zauxiapekwer uzapo putar uker haw Azer wanuwake a'e wà nehe. Heta 53.400 awa zauxiapekwer Napitari izuapyapyr wainuinuromo wà. Aira, Enà ta'yr wiko wanuwihaw romo. **31** Nà rehe we har zauxiapekwer wata putar iahykaw rehe wà nehe. Heta 157.600 awa zauxiapekwer wamono'og pyrer wanupe.

32 Umuapyk awa Izaew izuapyapyr zauxiapekwer waner wà, uzehe we uzemono'og ma'e waner waiwyr paw rupi wà. Heta 63.550 awa wà. **33** Moizez nupapar kwaw Erewi izuapyapyr amogwer Izaew izuapyapyr wainuinuromo wà, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nupapar kar kwaw izupe wà xe.

34 Nezewe tekò Izaew izuapyapyr uzapo ma'e paw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg Moizez pe imono pyrer rupi katete wà. Uzapo uker haw wà. Pitàitàigatu imono'og pyrer upyta pànuhu ter hereko har iwy pe wà. Izaew izuapyapyr uzypyrog wànàm imono'og pyrer rupi wata pà pitàitàigatu wà.

Àràw ta'yr wà

3 **1** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe Xinaz ywytyr rehe a'e. A'e 'ar mehe heta amo Àràw izuapyapyr wà. Heta amo Moizez izuapyapyr wà no. Amume'u putar waner xe ihe wà nehe kury. **2** Na'aw Àràw ta'yr waner xe wà: Nanaw ta'yr ipy. Amiu, Ereazar, Itamar. **3** Moizez uzakook uri kawer wanehe xaxeto romo wamuigo kar pà a'e. **4** Nanaw a'e, Amiu a'e no, umunyk tata Tupàn henataromo ize'eg heruzar 'ym pà wà. A'e rupi Tupàn uzuka a'e pe wà. Nata'yr kwaw wikuwe mehe wà. A'e rupi xo Ereazar Itamar rehe we zo wiko xaxeto romo Àràw hekuwe mehe a'e wà.

Erewi wama'erekò haw

5 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe.

6 Enoz Erewi izuapyapyr wamuwà ne wà nehe. Epytwà kar Àràw wanupe Tupàn

imuwete haw iapo mehe ne wà nehe. **7** Uzapo putar ma'erekò haw paw tâpuzràñ Tupàn pe imonokatu pyrer pupe wà nehe. Upytwà putar xaxeto wà nehe. Upytwà putar teko paw wà nehe no. **8** Uzekaiw putar ywyrapew tâpuzràñ Tupàn pe imonokatu pyrer pupe har nànàñ wà nehe, amogwer ma'e ipupe har nànàñ wà nehe no. Uzapo putar Tupàn imuwete haw Izaew wanehe we har paw rupi wà nehe. **9** Erewi izuapyapyr uzapo putar xo pitàì ma'e zo wà nehe. Upytwà putar Àràw wà nehe, upytwà putar izuapyapyr wà nehe no. **10** — Xo xaxeto wama'erekò haw rehe zo pezekaiw nehe, ere Àràw pe nehe, izuapyapyr wanupe nehe no. Aze wyzàì awa uzeagaw a'e ma'erekò haw iapo pà nehe, pezuka a'e awa nehe.

11 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi Moizez pe.

12-13 Erewi izuapyapyr wiko heremiruze'eg romo wà kury. Ezit wana'yr ipy wazuka mehe amonokatu Izaew wana'yr ipy hezeupe ihe wà. Amonokatu waneimaw wana'yr ipy hezeupe ihe wà no. Ko 'ar rehe napyhyk kwaw Izaew izuapyapyr wana'yr ipy ihe wà. Apyhyk Erewi izuapyapyr wana'yr ihe wà kury. Wiko heremiruze'eg romo wà. Aiko wazar romo ihe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo.

Erewi wapapar haw wà

14 Xinaz ywyxiguhi rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo kar ma'e Moizez pe. **15** — Emuapyk Erewi izuapyapyr waner pape rehe ne wà nehe, wànàm waner wanehe we wà nehe, wànàm imono'og pyrer waner wanehe we wà nehe, aze awa romo wiko wà nehe, aze wereko pitàì zahy henataromo wà nehe, i'i Tupàn Moizez pe. **16** Na'e Moizez uzapo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo kar teko wanupe. **17** Heta na'iruz Erewi ta'yr wà. Zeroxon, Koat, Merari waner romo wà. **18-20** Upurumuzàmuzàg tetea'u wà. Wazuapyapyr wereko uipy waner wà. Zeroxon wereko mokoz wa'yr wà: Irimini. Ximez. Koat wereko 4 wa'yr wà: Ànàràw,

Izar, Emerom, Uziew. Merari wereko mokoz wa'yr wà: Mari, Muzi. Upurumuzàmuzàg wà. Wazuapyapyr wereko waner wà.

21 Zeroxon izuapyapyr uzemuza'ak mokoz romo wà: Irimini, Ximez waner romo wà.

22 Pitàitìagatu upapar awa pitài zahy henataromo hereko har wà. Heta 7.500 wà.

23 A'e imono'og pyrer uzapo uker haw tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer ikupe kutyr kwarahy heixe haw kutyr wà.

24 Eriazap Araew ta'yr wiko a'e uzeànàànàm ma'e imono'og pyrer wanuwhaw romo a'e.

25 Zeroxon izuapyapyr uzekaiw tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer rehe wà: ipykaw rehe, ipykaw iwype har rehe, **26** pànuhu katu pe har rehe, pànuhu teixe haw pe har rehe, pànuhu tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer izywyr har katu pe har rehe, pànuhu ma'eà'yr hapy haw izywyr har rehe, pànuhu katu pe har ukenaw rehe har rehe, ihàm rehe.

27 Heta 4 uzeànàànàm ma'e Koat rehe we imono'og pyrer pe wà: Ànàràw izuapyapyr wà, Izar izuapyapyr wà, Emerom izuapyapyr wà, Uziew izuapyapyr wà. **28** Upapar awa pitài zahy henataromo hereko har wà. Heta 8.600 wà. A'e awa uzekaiw tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer rehe wà. **29** A'e imono'og pyrer Koat her hereko har uzapo uker haw tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer huwake kwarahy ihemaw awyze har kutyr wà.

30 Erizàpà Uziew ta'yr wiko a'e uzeànàànàm ma'e imono'og pyrer wanuwhaw romo a'e.

31 Uzekaiw ko ma'e rehe wà: Tupàn Ze'eg Hyru rehe, ywyrapew zàwenugar rehe, tatainy henaw rehe, ma'eà'yr hapy haw rehe, inugwer ma'e hapy haw rehe, ma'e Tupàn henaw ikatu ma'e pupe har rehe, pànuhu Tupàn henaw ikatuahy ma'e pe teixe haw rehe har rehe. Uzekaiw a'e ma'erekò haw nànnà wà.

32 Ereazar xaxeto Àràw ta'yr wiko Erewi izuapyapyr wanuwhaw wanuwhaw romo a'e. Wiko Tupàn henaw ikatu ma'e pupe uma'erekò ma'e wanuwhaw romo.

33 Heta mokoz uzeànàànàm ma'e Merari rehe we imono'og pyrer pe wà: Mari izuapyapyr wà, Muzi izuapyapyr wà.

34 Upapar awa pitài zahy henataromo hereko

har wà. Heta 6.200 wà. **35** Zuriew Amiaiw ta'yr wiko a'e uzeànàànàm ma'e imono'og pyrer Merari rehe we har wanuwhaw romo a'e. Merari her hereko har uzapo uker haw tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer izywyr kwarahy heixe haw awyze har kutyr wà.

36 Uzekaïw ko ma'e rehe wà: ywyrapew tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer rehe har rehe, ywyra tåpuz iappyteraromo har reh, izyta rehe, iwype har rehe, ipupe har nànnà. **37** Uzekaïw izyta katu pe har tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer izywyr har rehe wà, iwype har rehe wà no, izyta rehe wà no, ihàm rehe wà no.

38 Moizez a'e, Àràw a'e no, wana'yr a'e wà no, uzapo uker haw tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer henataromo a'e wà, kwarahy ihemaw kutyr a'e wà. Uzekaïw Tupàn imuwete haw henaw ikatu ma'e pupe har rehe wà, teko Izaew izuapyapyr wanekuzaromo wà. Aze mo amo awa uzeagaw a'e ma'erekò haw iapo pà, teko uzuka mo wà.

39 — Emuapyk Erewi izuapyapyr waner pape rehe ne wà nehe, waànàm waner wanehe we wà nehe, waànàm imono'og pyrer waner wanehe we wà nehe, aze awa romo wiko wà nehe, aze wereko pitài zahy henataromo wà nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe, Àràw pe. Weruzar katu ize'eg wà. Heta 22.000 awa wà.

Erewi upyta wana'yr ipy wanekuzaromo wà

40 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe kury. — Emuapyk Izaew wana'yr ipy waner pape rehe ne wà nehe, aze heta pitài zahy henataromo wà nehe. Ta'e paw rupi wiko hem'a'romo wà xe. **41** Nezewé rehe we amono putar Erewi izuapyapyr paw wanekuzaromo ihe wà nehe, hem'a'romo ihe wà nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo. Emono Erewi waneimaw amogwer Izaew waneimaw wana'yr ipy wanekuzaromo wà nehe no.

42 A'e rupi Moizez umuapyk Izaew wana'yr ipy waner pape rehe wà, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg rupi katete wà. **43** Upapar

awa pitai zahy henataromo hereko har paw rupi wa. Heta 22.273 wa.

44 Na'e Tupan Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe kury.

45 Emono Erewi izuapyapyr Izaew wana'yr ipy wanekuzaromo ne wa nehe. Emono waneimaw amogwer Izaew waneimaw wanekuzaromo ne wa nehe no. Erewi izuapyapyr wiko hema'e romo wa. Aiko Tupan Tuweharupi Wiko Ma'e romo.

46 Heta teteau' u wera'u Izaew wana'yr ipy wa, Erewi wana'yr wanuwi wa. Heta we 273 wa. Emekuzar upyta we ma'e kwer ne wa nehe.

47-48 Emur putar 5 temetarer tatà parat iapo pyrer wanekuzaromo pitaitaigatu nehe. Eremono putar a'e temetarer Aràw pe nehe, ta'yr wanupe nehe. A'e 'ym mehe tuwihaw umuapyk temetarer tatà hekuzar pape rehe wa. Teko paw ukwaw hekuzar wa. Pitai temetarer tatà xikuru her ma'e nuzawy kwaw 20 temetarer zera her ma'e wa.

49 Na'e Moizez uphyhk a'e temetarer parat kury. **50** 15 kir pitai iku'aw har rehe wa.

51 Omono Aràw pe ta'yr wanupe Tupan Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg rupi katete.

Koat izuapyapyr wanemiapo

4 **1** Tupan Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe kury.

2 Epapar Erewi izuapyr Koat her ma'e izuapyapyr ne wa nehe. Emono'og uzeànàànàm ma'e ne wa nehe, imono'og pyr nànàm ne wa nehe. **3** Emuapyk awa 30 kwarahy hereko har te 50 kwarahy hereko har tapuzràñ ihewe imonokatu pyrer pupe uma'erekohaw rehe upuner ma'e ram waner ne wa nehe. **4** Koat izuapyapyr uzekaiw putar ma'e herenataromo ikatuahy ma'e tapuzràñ ihewe imonokatu pyrer rehe a'e wa nehe.

5 Waker haw imuhàz mehe Aràw a'e nehe, ta'yr a'e wa nehe no, wixe putar a'e tapuzràñ pupe wa nehe. Wenuhem putar pànuhu heze'eg hyru henataromo har wa nehe. Upyk putar heze'eg hyru ipupe wa nehe. **6** Na'e upyk putar a'e ma'e paw ipykaw ma'e'yr piper ikatuahy ma'e iapo pyrer pupe wa nehe. Na'e upyk putar a'e ma'e paw pànuhu huwyahy ma'e

pupe wa nehe. Na'e umuixe kar ihàm iapu'a ma'e wanupi wa nehe.

7 Omono putar pànuhu huwyahy ma'e ywyrapew typy'ak ihewe imur pyr hereko har rehe wa nehe. Na'e omono putar tapuzràñ rehe har hehe wa nehe: kawaw, kanekuhu yhyk zàwenugar hyru, kanekuhu ma'e imur pyr hyru, zutahyky'a win imur pyr hyru. Heta putar typy'ak a'e ywyrapew rehe. **8** Na'e upyk putar a'e ma'e paw pànuhu ipiràg ma'e pupe wa nehe. I'aromo omono putar ipykaw ma'e'yr ipirer iapo pyrer wa nehe. Na'e umuixe kar putar ihàm iapu'a ma'e wanupi wa nehe.

9 Upphyhk putar pànuhu huwyahy ma'e wa nehe. Upyk putar amo ma'e ipupe wa nehe: tatainy henaw, tatainy, zepinaw tatainy ihàm imonohokaw, imuwehaw, zapopo uri kawer hyru. **10** Na'e uwàuwàñ putar a'e ma'e paw ma'e'yr ipirer ikatuahy ma'e pupe wa nehe. Na'e omono putar i'yw a'e ma'e paw wanehe wa nehe. Upphyhk putar i'yw heraha mehe wa nehe. **11** Omono putar amo pànuhu huwyahy ma'e ma'e'yr hapy haw or iapo pyrer rehe wa nehe. Omono putar ipykaw ma'e'yr ipirer ikatuahy ma'e iapo pyrer hehe wa nehe. Na'e umuixe kar putar ma'e'yr hapy haw i'yw iapu'a ma'e rupi wa nehe.

12 Na'e uphyhk putar ma'e herenaw ikatuahy ma'e pupe har paw wa nehe. Uwàuwàñ putar pànuhu huwyahy ma'e pupe wa nehe. Upyk putar ipykaw ma'e'yr ipirer ikatuahy ma'e iapo pyrer pupe wa nehe. Omono putar i'yw rehe heraha àwàm rehe wa nehe.

13 Wenuhem putar tanimuk ma'e'yr hapy haw wi wa nehe. A'e re upyk putar ma'e'yr hapy haw pànuhu ipiràg ma'e pupe wa nehe.

14 Omono putar ma'e ma'e'yr hapy haw rehe har paw hehe wa nehe: tatàpyzgwer iphyhkaw, kuzeàxi aze ru'u kuzezu ywy momor haw, kawawhu. Upyk putar ipykaw ma'e'yr ipirer ikatuahy ma'e iapo pyrer pupe wa nehe. Na'e omono putar i'yw ma'e'yr hapy haw rehe iapu'a rupi wa nehe. **15** Uker haw imuhàz mehe Koat izuapyapyr ur putar ma'e Tupan pe imonokatu pyr iphyhk pàwa nehe. Aràw a'e, ta'yr a'e wa, upyk putar tapuzràñ Tupan pe imonokatu pyrer wa.

Upyk putar ma'e ipupe har paw wà nehe no. Xo a'e re Koat izuapyapyr upyhyk putar wà nehe. Koat izuapyapyr nopolok kwaw ma'e Tupàn pe imonokatu pyrer rehe wà nehe. Aze opokok amo rehe wà nehe, umàno putar wà nehe. Koat izuapyapyr weraha putar a'e ma'e tàpuzràñ Tupàn pe imonokatu pyrer pupe har wà nehe, teko wata mehe wà nehe.

16 Ereazar xaxeto Àràw ta'yr a'e nehe, wiko putar ko ma'e rehe uzekaiw ma'e romo a'e nehe: tàpuzràñ Tupàn pe imonokatu pyrer, uri kawer tatainypor, yhyk zàwenugiar, arozinàñ imur pyrer, uri kawer purehe izakook pyràm. A'e ae wiko putar tàpuzràñ rehe uzekaiw ma'e romo nehe, ipupe har rehe uzekaiw ma'e romo nehe no.

17 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe Àràw pe kury.

18 Emumàno kar zo Koat iànam ne wà nehe. **19** Aze uhem a'e ma'e ihewe imur pyrer huwake wà nehe, umàno putar wà nehe. Àràw a'e nehe, ta'yr a'e wà nehe no, wixe putar tàpuzràñ Tupàn pe imonokatu pyrer pupe wà nehe. Uze'eg putar awa wanupe pitàitâigatu wà nehe. Nezewe mehe pitàitâigatu ukwaw putar wemapiro ràm wà nehe. Ukwaw putar wemiraha ràm wà nehe. Nezewe mehe numàno kwaw wà nehe. **20** Koat izuapyapyr nuixe pixik kwaw ma'e ihewe imur katu pyrer hexak pà wà nehe. Aze wexak wà nehe, umàno putar wà nehe.

Zeroxon wanemiraho

21 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe kury.

22 Epapar Zeroxon izuapyapyr ne wà nehe. Emono'og uzeànàñàm ma'e ne wà nehe, imono'og pyr nàñàm ne wà nehe. **23** Aze awa wereko 30 te 50 kwarahy nehe, emuapyk her pape rehe nehe, aze upuner tàpuzràñ Tupàn pe imonokatu pyrer pupe uma'ereko haw rehe nehe. **24** Zeroxon izuapyapyr uma'ereko putar tàpuzràñ Tupàn pe imonokatu pyrer pupe wà nehe, ipuhuz ma'e heraha pà wà nehe. **25** Weraha putar ko ma'e wà nehe: tàpuzràñ, ipykaw ipupe har, ipykaw ikupe pe har, ipykaw ma'ea'yipirer iapo pyrer,

pànuhu teixe haw pe har. **26** Weraha putar amo ma'e wà nehe no: pànuhu katu pe har, pànuhu ukenaw katu pe har rehe har tàpuzràñ izywyr har ma'ea'yipirer haw izywyr har, ihàm, ma'e uma'ereko haw rehe har paw. **27** Uma'ereko haw paw iapo mehe Zeroxon izuapyapyr weruzar putar Àràw wà nehe, ta'yr wà nehe, ma'e heraha mehe wà nehe, ma'e iapo mehe wà nehe. Àràw umume'u putar wanemiraha ràm paw wanupe wà nehe. **28** Zeroxon izuapyapyr imono'og pyrer uzapo putar a'e ma'ereko haw tàpuzràñ pupe wà nehe. Itamar Àràw ta'yr wiko putar wanuwihaw romo nehe.

Merari izuapyapyr wama'ereko haw

29 — Epapar Erewi ta'yr Merari izuapyapyr ne wà nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. Emono'og uzeànàñàm ma'e ne wà nehe, imono'og pyr nàñàm ne wà nehe. **30** Aze awa wereko 35 kwarahy nehe, emuapyk her pape rehe nehe, aze upuner tàpuzràñ Tupàn pe imonokatu pyrer pupe uma'ereko haw rehe nehe. **31** Uze'eg Tupàn. — Uma'ereko putar tàpuzràñ ihewe imonokatu pyrer pupe wà nehe. Na'aw wanemiraha tàpuzràñ rehe har xe: wwyrapew, kyhàhàm, izyta, iwype har, **32** izyta katu pe har tàpuzràñ izywyr har, ipupe har, izyta'i, kyhàhàm, ma'e uma'ereko haw rehe har paw. Emuapyk wanemiraha ràm paw pape rehe wanupe imono pà pitàitâigatu nehe. **33** Merari izuapyapyr uzemono'og ma'e uzapo putar a'e ma'e tàpuzràñ ihewe imonokatu pyrer rehe har wà nehe, uma'ereko haw wà nehe. Itamar Àràw ta'yr wiko putar wanuwihaw romo nehe.

Erewi wapapar haw

34-48 Moizez a'e, Àràw a'e no, teko wanuwihaw a'e wà no, weruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg a'e wà kury. Upapar Erewi ta'yr wazuapyapyr a'e wà. Koat, Zeroxon, Merari. Omono'og uzeànàñàm ma'e wà, imono'og pyr nàñàm wà. Aze awa wereko 35 kwarahy, aze upuner tàpuzràñ Tupàn pe imonokatu pyrer pupe

uma'erekò haw rehe, umuapyk her pape rehe wà. Heta 2.750 awa Koat izuapyapyr wà. Heta 2.630 awa Zeroxon izuapyapyr wà. Heta 3.200 awa Merari izuapyapyr wà. Aze uzemono'og paw rupi wà, heta 8.580 awa wà.

4 Umuapyk a'e awa waner pape rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg rupi katete wà. Moizez umume'u wanemipaò ràm wanupe pitàitáigatu a'e. Umume'u hemiraha ràm wanupe pitàitáigatu no. Upapar a'e awa Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg Moizez pe imono pyrer rupi katete wà.

Teko ikatu 'ym ma'e wà

5 ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe.

2 — Pemuhem kar agwer ima'eahy ma'e peneko haw wi pe wà nehe, ere teko wanupe nehe: iperewahy ma'e, ipewer awa ima'e wi uhem ma'e hereko har, umàno ma'e kwer rehe opokok ma'e kwer herenataromo ikatu 'ym ma'e romo uzemuigo kar ma'e, i'i izupe. **3** Pemono kar ikatu 'ym ma'e peneko haw wi pe wà nehe, awa wà nehe, kuzà wà nehe. Nezewe mehe napemuaiw kwaw hereko haw nehe.

4 Izaew izuapyapyr weruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg Moizez pe imono pyrer wà. Omono kar a'e teko paw weko haw wi wà.

Ma'e imuaiw pyrer imekuzar haw

5 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe.

6 Emume'u ko heze'eg Izaew wanupe nehe. — Awa a'e nehe, kuzà a'e nehe no, aze uzapo ikatu 'ym ma'e amo pe nehe, ikatu 'ym ma'e uzapo putar iko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. Wiko putar ikatu 'ym ma'e iapo har romo Tupàn henataromo nehe. **7** Tuwe umume'u wemiapo kwer nehe. Umuzewyr kar putar hemipyro kwer izar kwer pe nehe. Umuza'ak putar wemipyhyk kwer 5 pehegwer romo. Umuzewyr we putar amo pitài iphegwer ipuraraw har pe nehe no. **8** Aze a'e teko umàno nehe, aze naheta kwaw

iànàmete a'e temetarer ipyhyk àràm romo nehe, a'e mehe ikatu 'ym ma'e iapo arer omono putar a'e temetarer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. Xaxeto wiko putar temetarer izar romo nehe. Omono putar hekuzar izupe nehe. Omono putar àràpuhàràn hawitu ma'e xaxeto pe nehe no. Xaxeto omono putar àràpuhàràn Tupàn pe henataromo izuka pà nehe, a'e ma'e iapo arer hemiapo kwer imunàñ kar pà Tupàn pe nehe. **9** Aze amo Izaew iporomono wer amo ma'e rehe Tupàn pe nehe, omono putar a'e ma'e xaxeto pe nehe. A'e xaxeto wiko putar a'e ma'e izar romo nehe. **10** Aze amo werur ma'e xaxeto pe nehe, a'e xaxeto wiko putar a'e ma'e izar romo nehe.

Kuzà umen 'ym puhe oho ma'e

11 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe.

12 Eze'eg Izaew izuapyapyr wanupe nehe, ko heze'eg imume'u pà wanupe nehe. **13** Aze ru'u amo kuzà uzawy wape umen 'ym puhe oho pà nehe. Nezewe mehe wiko ikatu 'ym ma'e herenataromo nehe. Imen nukwaw kwaw hemiapo kwer a'e. Ni amo nuexak kwaw wà. Ni amo nuhem kwaw a'e pe iapo mehe wà. **14** Nezewe rehe we imen uzemupy'a. Aze ru'u kuzà noho kwaw umen 'ym puhe. Aze ru'u nezewe rehe we imen uzemupy'a. — Uker ru'u aipo amo ipuhe, i'i putar uezupe nehe. **15** Wyzai' ar mehe a'e awa weraha putar wemireko xaxeto pe nehe. Weraha putar pitài kir arozràn xewar her ma'e imuku'i pyrer Tupàn pe imono pyràm romo nehe no. Xaxeto nomono kwaw uri kawer inuinuromo nehe. Nomono kwaw yhyk zàwenugar hehe nehe. Ta'e a'e ma'e a'e xe, kuzà imen uzemupy'a ma'e hemimono romo a'e xe. Azeharomoete har uezupe ikwaw kar haw romo werur a'e.

16 Xaxeto weraha a'e kuzà pepa'i imen wi ma'e a'yir Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe izuka haw henataromo imupu'am kar pà nehe. **17** Uzakook putar 'y Tupàn henataromo imukatu pyrer ywy'a pupe nehe. Upyhyk putar ywy' opo ipor tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pupe har nehe no. Omono

putar a'e 'y pupe nehe. **18** Kuzà upyta we ma'ea'yr hapy haw henataromo. Xaxeto umu'ar putar i'aw nehe. Omono putar xewar imuku'i pyrer imono pyrer ipo pupe nehe. Ma'e Tupàn pe imono pyr tewyrowyroahy haw rehe har romo a'e. Xaxeto wereko putar ywy'a 'y iro ma'e hereko har opo pupe nehe. A'e 'y werur ze'egaiw purehe.

19 — Emume'uahy ko ze'eg nehe, i'i putar xaxeto kuzà pe nehe. — Hemen wiko hezar romo a'e. Naker kwaw amo awa puhe. Nazapo kwaw ma'e amo awa puhe hezemuaiw kar pà Tupàn henataromo. A'e rupi nuzeapo kwaw ikatu 'ym ma'e ihewe ko 'y iro ma'e i'u mehe nehe. **20** Aze neremu'em, aze azeharomoete erekere amo puhe, ereiko ikatu 'ym ma'e romo Tupàn henataromo. **21** A'e mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuaiw putar nerer a'e nehe. Neànàm umume'u putar nerer ze'egaiw amo rehe imono mehe wà nehe. Nerie nememyr iapo haw uxinig putar newi nehe. Nerie hezun putar nehe. **22** Tuwe ko 'y wixe nerie pupe imuezun kar pà nehe. Tuwe nerie nememyr iapo haw uxinig newi nehe, i'i putar xaxeto kuzà pe nehe. Na'e kuzà uwazaz putar ize'eg izupe nehe. — Tuwe neremimume'u kwer uezapo ihewe nehe, i'i putar izupe nehe.

23 Na'e xaxeto umuapyk putar a'e ze'egaiw ma'epirer rehe nehe. A'e re uhez putar a'e ze'eg imuapyk pyrer 'yro pupe nehe. **24** A'e re u'u kar putar a'e 'yro ze'egaiw herur har kuzà pe nehe. Hahy putar tuwe kuzà hie pe nehe. **25** A'e 'ym mehe xaxeto upyro putar arozràn Tupàn pe imono pyr tewyrowyroahy haw rehe har kuzà ipo wi nehe. Upir putar imono pyr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo nehe. Weraha putar ma'ea'yr hapy haw pe nehe. **26** Na'e upyhyk putar opo ipor arozràn imono pyrer nehe. Wapy putar ma'ea'yr hapy haw rehe nehe. Nezewe mehe ima'enukwaw a'e ma'e Tupàn pe imono awer rehe a'e nehe. Na'e u'u kar putar a'e 'y kuzà pe nehe. **27** Aze kuzà wiko amo awa puhe uker ma'e kwer romo nehe, aze na'ikatu kwaw Tupàn henataromo nehe, a'e 'y wixe putar ipupe nehe. Hahy putar izupe nehe. Hie hezun

putar nehe. Hie umemyr iapo haw uxinig putar nehe. Wiko putar ze'egaiw hereko har wàñàm wainuinuromo nehe. **28** Aze kuzà nuiko kwaw amo puhe uker ma'e kwer romo nehe, a'e mehe a'e zepykaw nu'ar kwaw hehe nehe. Upuner umemyr wi haw rehe nehe.

29 Amume'u Tupàn ze'eg kuzà imen ma'e amo awa puhe oho ma'e kwer rehe har imen uzemupy'a ma'e rehe har kwez xe. **30** Aze ru'u awa wiko wemireko rehe uzemupy'a e ma'e romo. Weraha putar wemireko ma'ea'yr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo izuka haw pe nehe. Xaxeto weruzar putar ko ze'eg nehe. **31** Imen nuiko kwaw ikatu 'ym ma'e iapo har romo Tupàn henataromo nehe. Aze hemireko wiko tuwe a'e ma'e iapo arer romo nehe, zepykaw u'ar putar imen rehe zutyk a'e nehe.

Nazirew wanupe ze'egaw

6 **1** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe.

2 — Eze'eg Izaew izuapyapyr wanupe nehe, ko heze'eg imume'u pà wanupe nehe. — Awa a'e nehe, kuzà a'e nehe no, aze uzemume'u nazirew romo nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe uma'erek ma'e romo nehe, **3** nu'u kwaw win nehe. Nu'u kwaw kàwiràn xeruwez her ma'e nehe no. Nu'u kwaw wyzai ma'e'a uwà her ma'e itykwer nehe. Nu'u kwaw uwà i'yw wi ipo'o romo pyrer nehe. Nu'u kwaw uwà kwarahy rehe uxinig ma'e kwer nehe. **4** Nazirew romo wiko mehe we nu'u kwaw ma'e uwà 'yw wi ur ma'e kwer nehe: ni hà'yzgwer, ni iapirer.

5 Nazirew romo wiko mehe we nononohok kwaw u'aw nehe. Nupin kwaw wamutaw nehe no. Uzemonokatu Tupàn pe ma'erek haw rehe. Xo a'e ma'e zo uzapo putar nehe. Nuzapo kwaw amo ma'e nehe. I'aw ipuku putar tuwe nehe. Nononohok kwaw nazirew romo wiko mehe wà nehe. **6-7** I'awpuku wexak kar putar Tupàn pe imonokatu haw purupe nehe. Tuwe nuzeapo kwaw Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e romo nehe. A'e rupi tuwe nuhem kwaw umàno ma'e kwer huwake nehe. Ni u

hetekwer huwake ni uhy hetekwer huwake ni wyky'yr, ni wywyr hetekwer huwake ni weinyr hetekwer huwake nuhem kwaw nehe. **8** Nazirew romo wiko mehe uzemonokatu putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ma'ereko haw pe nehe.

9 Aze amo umàno e na'arewahy huwake nehe, aze nezewe mehe umuiaw i'aw nehe, a'e mehe 7 'ar pawire upin putar u'aw nehe. Upin putar wamutaw nehe no. Nezewe mehe ikatu wi putar Tupàn henataromo nehe no. **10** 8 haw 'ar mehe werur putar mokoz wiràmiri xaxeto pe tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pe teixe pe wà nehe: pykahú wà, aze ru'u pyku'i wà. **11** Xaxeto omono putar pitài Tupàn pe nehe, ikatu 'ymaw imunàn kar haw romo nehe. Omono putar inugwer hapy paw pyràm romo nehe. Nezewe mehe Tupàn umunàn putar umàno ma'e kwer huwake ihm awer nehe. A'e 'ar mehe we a'e nazirew omonokatu wi putar u'aw Tupàn pe nehe. **12** Na'e uzemonokatu wi putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ima'ereko haw rehe nehe. I'aw umumaw amo 'ar iaiw ma'e romo. U'ar ipapar mehe nupapar kwaw a'e 'ar nehe. Werur putar àràpuhàràn hawitu ma'e pitài kwarahy hereko har wemiaipo kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar haw romo nehe.

13 Nazirew umumaw putar Tupàn pe uma'ereko haw 'ar a'e nehe. A'e 'ar mehe Tupàn uzapo kar ma'e izupe. Oho putar tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pe teixe haw pe nehe. **14** Omono putar na'iruz ma'ea'yr ikatu 'ymaw hereko 'ymar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà nehe: pitài àràpuhàràn hawitu ma'e awa pitài kwarahy hereko har hapy paw pyràm romo, àràpuhàràn hawitu kuzà pitài kwarahy hereko har katu 'ygwer imunàn kar haw romo, àràpuhàràn hawitu ma'e awa Tupàn pe uzemuawayze wi kar haw romo. **15** Omono putar kok ipor typy'ak imuapiruru kar 'ym pyrer izupe nehe: typy'ak uhu ma'e arozràn imukul'i pyrer iapo pyrer uri kawer inuromo har, typy'ak pixik ma'e ipew ma'e. Xaxeto omono putar uri kawer pixik hehe nehe. Omono putar arozràn Tupàn pe nehe. Omono putar win izupe nehe no.

16 Xaxeto omono putar a'e ma'e paw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo nehe. Omono putar ma'e katu 'ygwer imunàn kar haw nehe. Omono putar ma'e hapy paw pyràm nehe no. **17** Omono putar àràpuhàràn awa Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe uzemuawayze kar haw romo nehe. Omono putar typy'ak imuapiruru kar 'ym pyrer kok por izupe nehe no. Omono putar arozràn izupe nehe. Omono putar win izupe nehe no. **18** Tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer hukenaw pe nazirew upin putar wàkàg nehe. Upyhyk putar u'aw wer tata pe imono pà nehe, Tupàn imuawayze kar haw hapy haw pupe imono pà nehe.

19 Umimir putar izywa kwer nehe. Na'e xaxeto upyhyk putar a'e ho'o kwer nazirew ipo pe imono pà nehe. Omono putar mokoz typy'ak kok pupe arer ipo pe nehe no: uhu ma'e, pixik ma'e no. (Uzapò putar a'e ma'e iàkàg ipin ire nehe). **20** Na'e xaxeto omono putar a'e ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, imono pyr ikatuahy ma'e romo nehe. Xaxeto wiko putar a'e imono pyrer ikatuahy ma'e izar romo nehe. Upyhyk putar àràpuhàràn ipuxi'a nehe. Upyhyk putar henugupy nehe no. Wiko putar a'e ma'e izar romo Tupàn ze'eg rupi katete nehe. A'e re nazirew upuner win i'u haw rehe nehe.

21 Amumaw a'e ze'eg Nazirew Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe uzemonokatu ma'e rehe har imume'u haw kwez. Aze nazirew umume'u amo ma'e Tupàn pe nehe no, tuwe omono a'e ma'e wemimume'u kwer izupe nehe no.

Xaxeto omono uze'egatu teko wanehe wà

22 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe.

23 Eze'eg Àràw pe nehe, ta'yri wanupe nehe no. — Pemono ze'egatu teko Izaew izuapaypyr wanehe nehe.

24 Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono uze'egatu penehe nehe, pemonokatu pà nehe.

25 Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e penereko katu nehe. Tuwe pepuhareko katu nehe.

26 Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e um'e penehe peamutiar katu pà nehe. Tuwe umur zeàmàtyry'ym 'ymaw peme nehe, peze wanupe nehe, ere wanupe, i'i Tupàn Moizez pe.

27 Uze'eg wi Tupàn. — Nezewe mehe Àrâw a'e, ta'yrs a'e wà no, wenoz putar heze'egatu Izaew wanehe imono pyràm wà nehe. Amono putar heze'egatu wanehe nehe.

Teko wanuwhiaw wanemimono e

7 **1** Moizez umumaw tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer imuàgà'ymaw. A'e 'ar mehe we uzakook uri kawer hehe Tupàn ima'erekò haw pe imonokatu pà. Omonokatu tåpuzràn pupe har izupe paw rupi. Omonokatu ma'eàyr hapy haw rehe har paw izupe no. **2** Na'e uzeànàànàm ma'e wanuwhiaw a'e wà, Izaew izuapyapyr wanuwhiaw a'e wà, teko wapapar har a'e wà, **3** werur ma'e imono pyr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà: 6 ywyramawa ipyk pyrer, 12 tapi'ak wà. Mokoz tuwhiaw omono pitài ywyramawa pitàitåigatu wà. Pitàitåigatu omono pitài tapi'ak. Omono a'e ma'e paw tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer henataromo wà. **4** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe.

5 — Epyhyk ywyramawa ne nehe. Epyhyk tapi'ak paw ne wà nehe no. Upya putar tåpuzràn ihewe imonokatu pyrer rehe ma'erekò haw rehe wà nehe. Emono a'e ma'e Erewi izuapyapyr wanupe nehe, wama'erekò haw romo pitàitåigatu nehe.

6 Na'e Moizez omono ywyramawa Erewi izuapyapyr wanupe. Omono tapi'ak wanupe wà no. **7** Omono mokoz ywyramawa 4 tapi'ak wanehe we Zeroxon izuapyapyr wanupe wama'erekò awer hekuzaromo pitàitåigatu wà. **8** Omono 4 ywyramawa 8 tapi'ak wanehe we Merari izuapyapyr wanupe wama'erekò awer hekuzaromo pitàitåigatu wà no. Itamar Àrâw ta'yrs uzapo a'e ma'e imono haw. **9** Moizez nomono kwaw ywyramawa Koat

izuapyapyr wanupe. Ni tapi'ak nomono kwaw wanupe wà. Ta'e Tupàn weraha kar uma'e wanupe waxi'l reh a'e wà xe.

10 Tuwhiaw werur ma'e ma'eàyr hapy haw Tupàn pe imono how rehe ima'enukwaw pà wà no. — Oromono putar ma'e Tupàn pe nehe kury, i'i wà. **11** A'e 'ar mehe we Tupàn uze'eg Moizez pe. — Tuwhiaw paw pitàitåigatu wà nehe, tuwe umur ma'e ihewe wà nehe, ma'eàyr hapy haw ihewe imur katu pà wà nehe.

12-83 A'e 12 tuwhiaw omono uma'e nezewe wà: 'Ar ipy mehe Nazom Aminanaw ta'yrs Zuta izuapyapyr wanuwhiaw werur ma'e Tupàn pe. Mokoz haw 'ar mehe Netanew Zuar ta'yrs Ixakar izuapyapyr wanuwhiaw werur ma'e Tupàn pe. Na'iruz haw 'ar mehe Eriaw Erom ta'yrs Zemurom izuapyapyr wanuwhiaw werur ma'e Tupàn pe. 4 haw 'ar mehe Erizur Xeneur ta'yrs Humen izuapyapyr wanuwhiaw werur ma'e Tupàn pe. 5 haw 'ar mehe Xerumiew Zurizanaz ta'yrs Ximeàw izuapyapyr wanuwhiaw werur ma'e Tupàn pe. 6 haw 'ar mehe Eriazap Newew ta'yrs Kaz izuapyapyr wanuwhiaw werur ma'e Tupàn pe. 7 haw 'ar mehe Erizàm Amiu ta'yrs Eparai izuapyapyr wanuwhiaw werur ma'e Tupàn pe. 8 haw 'ar mehe Kamariew Penazur ta'yrs Manaxe izuapyapyr wanuwhiaw werur ma'e Tupàn pe. 9 haw 'ar mehe Aminà Zineoni ta'yrs Mezàmi izuapyapyr wanuwhiaw werur ma'e Tupàn pe. 10 haw 'ar mehe Aiezer Amizanaz ta'yrs Nà izuapyapyr wanuwhiaw werur ma'e Tupàn pe. 11 haw 'ar mehe Paziew Okirà ta'yrs Azer izuapyapyr wanuwhiaw werur ma'e Tupàn pe. 12 haw 'ar mehe Aira Enà ta'yrs Napitari izuapyapyr wanuwhiaw werur ma'e Tupàn pe. Wanemirur paw uzuawyagatu wà: Kawawpew pitài kir amo iku'aw har parat iapo pyrer. Kawawhu 800 kàràm parat iapo pyrer. Wexak ipuhuz haw tuwhiaw wama'e huwake wà. Kawawpew a'e, kawawhu a'e no, tynehem arozràn imuku'i pyrer uri kawer inuromo har pupe pitàitåigatu. Arozràn Tupàn pe imono pyr, i'i izupe wà. Amo ma'e werur wà no: pitài kawaw 115 kàràm or iapo

pyrer. Pitàitâigatu kawaw tynehem yhyk záwenugar pupe. Pitâi tapi'aka'yr awa ipyahu ma'e hapy paw pyrâm, pitâi àràpuhàràn hawitu ma'e awa hapy paw pyrâm, pitâi àràpuhàràn hawitu ma'e awa pitâi kwarahy hereko har hapy paw pyrâm, pitâi àràpuhàrànete awa katu 'ygwer imunân kar haw romo. Werur amo ma'ea'yr Tupàn imuawyze kar haw romo wà no. Mokoz tapi'ak awa wà: 5 àràpuhàràn hawitu ma'e awa wà. 5 àràpuhàràn hawitu ma'e awa pitâi kwarahy hereko har wà.

84-85 Izaew ta'yr wazuapyapyr wanuwihaw werur ma'e tetea'u Tupàn pe wà, ma'ea'yr hapy haw izupe imonokatu pà wà: 12 kawawhu parat iapo pyrer, 12 kawawpew parat iapo pyrer. Heta 27,5 kir a'e parat ipuhuz haw a'e. **86** 12 kawaw or iapo pyrer. Heta 1,38 kir a'e or ipuhuz haw a'e. Tynehem a'e kawaw yhyk záwenugar pupe. **87** Werur ma'ea'yr tetea'u hapy paw pyrâm romo wà no: 12 tapi'aka'yr awa wà. 12 àràpuhàràn hawitu ma'e awa wà. 12 àràpuhàràna'yr hawitu ma'e awa wà. Arozrân a'e ma'ea'yr wanehe we har. 12 àràpuhàrànete awa katu 'ygwer imunân kar àwàm romo. **88** Werur ma'ea'yr tetea'u Tupàn pe uzemuawyze kar haw romo wà no: 24 tapi'ak awa wà, 60 àràpuhàràn hawitu ma'e awa wà, 60 àràpuhàrànete awa wà, 60 àràpuhàràn hawitu ma'e pitâi kwarahy hereko har wà.

89 Moizez wixe tâpuzrân Tupàn pe imonokatu pyrer pupe izupe uze'eg pà kury. Wixe mehe wenu Tupàn ize'eg mehe hyru ipykaw i'aromo har. Upyta mokoz kerumin wamyter pe ize'eg mehe. Nezewe Tupàn uze'eg Moizez pe tuweharupi.

Tatainyhu hakamykamy ma'e huwa ma'e
8 ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe.

2 Eze'eg Àràw pe ko heze'eg imume'u pà izupe nehe. — **7** tatainy wanenaw rehe wamono mehe nehe, tuwe uhype katu wenaw herenataromo har rehe nehe, ere izupe nehe.

3 Weruzar Àràw a'e ze'eg. Ômonokatu tatainy a'e pe. Uhype katu ywy wenaw

herenataromo har rehe. Ta'e Tupàn umume'u nezewe haw iapo àwàm Moizez pe xe. **4** Teko unupànupà or a'e tatainy henaw iapo pà wà. Iwy pe har, ma'eputyr hagapaw hehe har a'e no, paw rupi or inupà pyrer romo a'e. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak kar iapo àwàm Moizez pe a'e xe.

Erewi uzemonokatu uzemukatu pà wà

5 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe.

6 — Emunyryk kar Erewi izuapyapyr amogwer Izaew izuapyapyr wanuvi ne wà nehe. Emukatu herenataromo ne wà nehe.

7 Ezapo nezewe haw wamukatu pà nehe. Emupiripirk kar 'y herenataromo imukatu pyrer nehe, wanehe nehe. Tuwe upin wetekwer paw wà nehe. Tuwe uhez uma'e paw wà nehe no. Nezewe mehe wiko putar imukatu pyrer romo herenataromo wà nehe.

8 Na'e ephykyk amo tapi'aka'yr awa nehe. Ephykyk arozrân ikatu wera'u ma'e imuku'i pyrer nehe. Emono uri kawer inuinuromo nehe. Emono a'e arozrân imur pyr tapi'aka'yr rehe we nehe. Ephykyk amo tapi'aka'yr awa katu 'ygwer imunân kar haw romo nehe. **9** A'e re emono'og teko Izaew izuapyapyr paw ne wà nehe. Emupu'äm kar Erewi izuapyapyr tâpuzrân Tupàn pe imonokatu pyrer herenataromo ne wà nehe no. **10** Na'e teko Izaew izuapyapyr omono putar opo Erewi izuapyapyr waàkàg wanehe wà nehe.

11 A'e pe Àràw umunyryk kar putar Erewi izuapyapyr ihewe wà nehe. Wiko putar Izaew wanemimur ikatuahy ma'e romo wà nehe, ihewe wà nehe. Nezewe mehe Erewi izuapyapyr upuner putar uma'erekò haw rehe ihewe wà nehe. **12** Erewi izuapyapyr omono putar opo mokoz tapi'ak awa waàkàg wanehe wà nehe. Uzuka putar pitâi katu 'ygwer imunân kar haw romo wà nehe. Wapy putar inuguer uzemukatu kar pà herenataromo wà nehe. Ukaz paw putar nehe.

13 Emunyryk kar Erewi izuapyapyr ihewe imur pyr ikatuahy ma'e romo ne wà nehe. Àràw a'e, ta'yr a'e wà no, wiko putar wanuwihaw romo wà nehe. **14** Emunyryk kar

Erewi izuapyapyr amogwer Izaew wanuwi ne wà nehe, hemal'e romo wamuigo kar pà ne wà nehe. **15** A'e re eremukatu putar Erewi izuapyapyr ne wà nehe, wamunyryk kar pà ne wà nehe. Eremuhyk putar tåpuzràn ihewe imonokatu pyrer pupe ma'erekò haw pe nehe. **16** Amunyryk Izaew wanuwi hemal'e romo ihe wà, Izaew wana'yr ipy wanekuzaromo ihe wà. Wiko hemal'e romo wà. **17** Ezit ywy rehe har wana'yr ipy wazuka mehe amunyryk kar Izaew wana'yr ipy paw hezeupe ihe wà. Amunyryk kar ma'ea'yr wamemyr ipy paw hezeupe ihe wà no. **18** Ko 'ar rehe areko Erewi izuapyapyr paw ihe wà kury, Izaew wana'yr ipy wanekuzaromo ihe wà kury. **19** Kutàri amono Erewi izuapyapyr Àràw pe ihe wà kury, ta'yri wanupe ihe wà no, Izaew wanemimur romo ihe wà. Uma'erekò putar tåpuzràn ihewe imonokatu pyrer pupe teko Izaew izuapyapyr wanekuzaromo wà nehe. Umunàn kar putar wanemipa kwer ikatu 'ygwer ihewe wà nehe. Upyro putar Izaew iaiw haw wi wà nehe. Ta'e aze amo uhem herenaw ikatu ma'e huwake nehe, iaiw haw uezapo putar izupe nehe, i'i Tupàn.

20 Nezewe Moizez a'e, Àràw a'e no, teko Izaew izuapyapyr paw a'e wà no, weruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg Moizez pe har Erewi izuapyapyr wanehe har a'e wà kury. **21** Erewi uzemukatu wà. Uhez uma'e wà no. Na'e Àràw umunyryk kar Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyr ikatu ma'e romo wà no. Uzapò wanukatu haw wanupe. **22** Teko uzapo Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe Erewi wanehe hemipa kwer paw wà. Nezewe waxaexak tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pupe uma'erekò ma'e ràm romo wà. Àràw a'e, ta'yri a'e wà no, wiko wanuwi haw romo wà.

23 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe.

24 Na'aw Tupàn ze'eg Erewi wanehe har xe. — Wyzai Erewi izuapyr nehe, aze wereko **25** kwarahy nehe, uzypyrog putar tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pupe uma'erekò haw rehe nehe. **25** **50** kwarahy hereko mehe

upytu'u putar ipupe uma'erekò re nehe. **26** **50** kwarahy hereko re upuner uezhe we har waptywà haw rehe wama'erekò haw tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pupe har iapo mehe wà nehe. Nezewe rehe we nuiko kwaw a'e ma'e rehe uezekaiw ma'e romo wà nehe. Emuàgà'yim Erewi izuapyapyr wama'erekò haw nezewe nehe.

Zanera'yri wazuka kar 'ymaw mokoz haw

9 **1** Teko Izaew izuapyapyr Ezit ywy wi wahem ire pitài haw zahy rehe mokoz haw kwarahy rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe ywyxiguhu Xinaz her ma'e rehe a'e kury.

2-3 **14** haw 'ar mehe kwarahy heixe mehe teko Izaew uzapo putar mynykawhu wa'yr wazuka 'ym awer her ma'e wà nehe. Weruzar putar heze'eg a'e ma'e rehe har paw wà nehe, i'i izupe.

4 Na'e Moizez uzapo kar a'e mynykaw Izaew wanupe. **5** Uzapò **14** haw 'ar mehe pitài haw zahy rehe kwarahy heixe mehe we Xinaz ywyxiguhu rehe wà. Izaew uzapo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe hemipa kwer paw wà.

6 Nezewe rehe we amo awa wiko ikatu 'ym ma'e Tupàn henataromo wà. Ta'e opokok umàno ma'e kwer rehe wà xe. A'e rupi nupuner kwaw mynykaw zanera'yri wazuka 'ym awer her ma'e iapo haw rehe a'e 'ar mehe wà. A'e rupi uze'eg oho Moizez pe Àràw pe wà. **7** — Na'urekatu kwaw Tupàn henataromo ure, ta'e oropokok umàno ma'e kwer rehe ure xe, i'i wanupe wà. — Aipo nurupuner kwaw ureremimono ràm Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono haw rehe amogwer Izaew wanehe we ure nehe, 'ar imume'u pyrer rehe ure nehe, i'i wanupe wà.

8 Na'e Moizez uwazar waze'eg wanupe. — Heràro pe nehe. Aze'eg putar aha Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. Akwaw putar peme hemipa kwer nehe, i'i wanupe.

9 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe.

10 Emume'u ko heze'eg Izaew wanupe nehe. — Amo peinuromo har, amo pezuapyr, aze

wiko ikatu 'ym ma'e romo herenataromo umàno ma'e kwer rehe opokok ire nehe, aze ru'u amo wiko muite wata haw iapo pà nehe, nezewe rehe we upuner Izaew wana'yr wazuka 'ym awer iapo haw rehe nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwete pà nehe. **11** Pemumaw putar pitài zahy nehe. A'e mehe pezapo putar 14 haw 'ar mehe mokoz haw zahy rehe kwarahy heixe mehe we nehe. A'e 'ar mehe pe'u putar àràpuhàràñ hawitu ma'e awa ho'o kwer typ'ak imuapiruru kar pyrer 'ym inuromo nehe, ka'a iro ma'e inuromo nehe. **12** Tuwe naheta kwaw ikurer nehe. Tuwe naheta kwaw ikurer iku'egwer pe nehe. Tuwe napemonohok kwaw ni pitài ikagwer nehe. Pezapo a'e mynykaw Tupàn ze'eg a'e ma'e rehe har rupi katete nehe. **13** Aze ru'u amo wiko putar ikatu ma'e romo Tupàn henataromo a'e 'ar mehe nehe. Aze ru'u amo ywy rehe nuwata kwaw a'e 'ar rehe nehe. Aze a'e teko nuzapo kwaw a'e mynykaw nehe, pemuhem kar teko wamyter wi nehe. Ta'e numur kwaw ihewe imur pyr i'ar katu mehe xe. Azepyk putar hehe hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo nehe.

14 Aze amo ae ywy rehe arer peiniromo wiko ma'e ipurapo wer a'e mynykaw rehe nehe, tuwe weruzar heze'eg rehe har nehe. Amume'u heze'eg teko nànàñ ihe, peywy rehe uzexak kar ma'e kwer wanupe, amo ywy rehe uzexak kar ma'e kwer wanupe no.

Ywàkun upyk tåpuzràñ imonokatu pyrer a'e

15 Tåpuzràñ Tupàn pe imonokatu pyrer imuapykaw 'ar mehe amo ywàkun ur ipyk pà a'e. Pyhaw nuzawy kwaw tata. **16** Tuweharupi uzexak kar nezewe: 'aromo amo ywàkun upyk tåpuzràñ. Pyhaw nuzawy kwaw tata. **17** Ywàkun tåpuzràñ wi izeupir mehe Izaew izuapyapyr uzypyrog wata pà wà. Aze ywàkun upytu'u wata re, Izaew uzapo uker haw a'e pe wà. **18** Uzypyrog wata pà wà. Aze ru'u uzapo uker haw wà. Wyzaí ma'e iapo mehe weruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wà. Upytu a'e pe aze ywàkun upytu tåpuzràñ

Tupàn pe imonokatu pyrer i'aromo. **19** Aze umumaw 'ar tetea'u tåpuzràñ i'aromo Izaew weruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e wi uehem 'ym pà wà. **20** Amo upytu'u awer rehe ywàkun umumaw màràmàràñ 'ar tåpuzràñ i'aromo. Izaew weruzar Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg wà. Upytu a'e pe wà, uzypyrog wata pà wà. **21** Amo upytu'u awer rehe Uzypyrog upytu'u pà karuk mehe. Iku'egwer pe uezupir wi. Izeupir mehe uzypyrog wata pà wà. Tuweharupi aze ywàkun uezupir, 'aromo, aze ru'u pyhaw, Izaew uzypyrog wata pà wà. **22** Aze umumaw mokoz 'ar tåpuzràñ i'aromo upytu pà, aze ru'u umumaw pitài zahy, aze ru'u umumaw pitài kwarahy, aze upytu'u, a'e mehe Izaew upytu a'e pe wà. Nuypyrog kwaw wata pà wà. Aze uezupir, oho a'e wi wà. **23** Weruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg wà. Uzapo uker haw wà, aze ru'u uzypyrog wata pà wà. Izaew weruzar Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg Moizez pe imono pyrer wà.

Xi'äm parat iapo pyr

10 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ize'eg Moizez pe.

2 —Enupànpà parat mokoz xi'äm ma'e'yr i'a kwer iapo pyrer zàwenugar iapo pà nehe. Aze neporomono'og wer teko wanche nehe, ezupy kar a'e xi'äm nehe. Aze nepureraha wer teko waker haw wi ne wà nehe, ezupy kar a'e xi'äm nehe. **3** Aze erezupy kar a'e mokoz xi'äm nehe, teko paw uzemono'og putar neruwake tåpuzràñ Tupàn pe imonokatu pyrer pe teixe haw huwake nehe. **4** Aze erezupy kar xo pitài zo nehe, xo teko uezàñàñàñ ma'e wanuwhiaw uzemono'og putar nerehe we wà nehe. **5** Aze upyahy na'arewahy har romo nehe, Izaew ta'y'r wazuapyapyr kwarahy ihmaw kutyr har uzypyrog putar uehemaw rehe wà nehe. **6** Aze upy nezewegatete mokoz haw wà nehe, Izaew ta'y'r wazuapyapyr kwarahy ihmaw awyze har kutyr har uzypyrog putar uehemaw rehe wà nehe. Ipyahy haw na'arewahy har henu mehe uehem putar oho wà nehe. **7** Aze neporomono'og wer teko wanehe nehe,

ezupy kar àrewa'u nehe. **8** Xaxeto Àràw iwuapypypr upy putar a'e xi'am wà nehe. Izaew weruzar putar ko ze'eg tuweharupi wà nehe. **9** Aze peàmàtyry'ym amo teko peywrehe pe wà nehe, aze pezepyro peiko peàmàtyry'ymar penehe ipuruzuka wer ma'e wanuwi nehe, pezupy kar a'e xi'am peànàm zauxiapekwer wamono'og kar pà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar apuputyà putar peàmàtyry'ymar wanuwi pepyro pà ihe nehe. **10** Aze penurywete nehe, aze pezapo mynykaw zahy pyahu rehenehe, aze ru'u pezapo amo mynykaw nehe, pezupy a'e xi'am ma'e hapy paw pyr imur mehe nehe, ma'e hemuawyze kar haw imur mehe nehe no. Aiko Tuweharupi Wiko Ma'e pezar romo ihe.

Izaew utyryk Xinaz ywytyr wi wà

11 Teko Ezit ywy wi wahem ire mokoz haw kwarahy reheme mokoz haw zahy reheme 20 haw 'ar mehe ywàkun uezupir tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer wi a'e kury. **12** A'e 'ar mehe we Izaew uzypyrog wata pà wà, Xinaz ywyxiguhu wi uhem pà wà. Ywàkun upytu'u Pàrà ywyxiguhu reheme kury.

13 Nezewe uzypyrog wata pà Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg Moizez pe imono pyrer rupi katete wà. **14** Izypy mehe pànuhu Zuta her hereko har iwype har uhem a'e wi wà. Uhem amo uzemono'og ma'e wà. Na'e uhem amo uzemono'og ma'e wà no. Nezewe uhem paw rupi wà. Nazom Aminanaw ta'yr wiko wanuwhiaw romo. **15** Netanew Zuar ta'yr wiko Ixakar iwuapypypr wanuwhiaw romo. **16** Eriaw Erom ta'yr wiko Zemurom iwuapypypr wanuwhiaw romo.

17 Umuàgà'yim tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer wà. Na'e Erewi iwuapypypr Zeroxon iànàm wà, Merari iànàm wà no, uhem a'e wi tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer heraha pà wà.

18 Na'e pànuhu Humen her hereko har iwype har uhem a'e wi wà. Uhem amo uzemono'og ma'e wà. Na'e uhem amo uzemono'og ma'e wà no. Nezewe uhem paw rupi wà. Erizur Xeneur ta'yr wiko

wanuwhiaw romo. **19** Xerumiew Zurizanaz ta'yr wiko Ximeàw iwuapypypr wanuwhiaw romo. **20** Eriazap Newew ta'yr wiko Kaz iwuapypypr wanuwhiaw romo.

21 Na'e uhem Erewi iwuapypypr Koat iànàm wà kury, ma'e Tupàn pe imonokatu pyrer heraha pà wà kury. Uker àwàm pe uhem mehe umupu'äm tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer a'e pe wà.

22 Na'e pànuhu Eparai her hereko har iwype har uhem a'e wi wà. Uhem amo uzemono'og ma'e wà. Na'e Uhem amo uzemono'og ma'e wà no. Nezewe uhem paw rupi wà. Erizàm Amiu ta'yr wiko wanuwhiaw romo.

23 Kamariew Penazur ta'yr wiko Manaxe iwuapypypr wanuwhiaw romo. **24** Aminà Zineoni ta'yr wiko Mezàmi iwuapypypr wanuwhiaw romo.

25 A'e re amogwer Izaew iwuapypypr paw wanaikweromo uhem pànuhu Nà her hereko har iwype har a'e wi wà. Uhem amo uzemono'og ma'e wà. Na'e uhem amo uzemono'og ma'e wà no. Nezewe uhem paw rupi wà. Aiezer Amizanaz ta'yr wiko wanuwhiaw romo. **26** Paziew Okirà ta'yr wiko Azer iwuapypypr wanuwhiaw romo. **27** Aira Enà ta'yr wiko Napitari iwuapypypr wanuwhiaw romo. **28** Izaew uzypyrog wata pà nezewe wà. Pitaitàigatu uzypyrog wànàm wanehe we wata mehe wà.

Ezur herupi ty, i'i Moizez Omaw pe

29 Uze'eg Moizez wemireko ikywyr pe kury. Omaw Zetero ta'yr her romo a'e. Minia ywy reheme arer romo hekon. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe urewe a'e. — Amono putar amo ywy peme nehe, i'i urewe. Zahem putar zaha a'e ywy kutyr kury. — Amuigo kar putar Izaew teko hemetarer katu ma'e romo ihe wà nehe, i'i urewe. A'e rupi ko ze'eg amume'u newe kury. — Ezur urerupi nehe. Ximuza'ak putar ikatu ma'e zaneremipyhyk ràm nehe, i'i izupe.

30 Uwazar Omaw Moizez ize'eg izupe. — Nan. Azewyr putar heywy pe nehe, heànàm wanupe nehe, i'i izupe.

31 — Echo zo nehe, i'i Moizez izupe.
— Erekwaw ywyxiguhu. Erekwaw ker haw ikatu ma'e. Erepuner urerape ràm hexak kar har romo nerekohaw urewe. 32 Azeerezur urerupi nehe, ximuza'aza'ak putar ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimur ràm paw rupi nehe.

Tupàn umuata kar teko Izaew wà

33 Nezewe Izaew uhem oho Xinaz ywytyr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henaw wi wà. Umumaw na'iruz 'ar wata pà wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg hyru oho wanenataromo tuweharupi waker haw hexak kar pà wanupe. 34 Wahem mehe ywàkun Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heko haw hexak kar har upyta wa'aromo 'aromo a'e.

35 Tuweharupi Tupàn Ze'eg Hyru iho mehe Moizez umume'u ko ze'eg a'e. — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, epu'äm neàmàtyry'ymar wamuhàmuhàz pà nehe. Tuwe nerehe iakatuwawahy 'ym ma'e uzàn nerendar wi wà nehe, i'i izupe. 36 Tupàn Ze'eg Hyru ipytu'u mehe tuweharupi Moizez umume'u ko ze'eg. — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, ezewyr Izaew izuapyapyr waànàànàm wainuinuromo epyta pà nehe, i'i izupe.

Tamera pe teko wikkwahyahy wà

11¹ Na'e zawaiw katu Izaew waneko haw kury. A'e rupi uzypyrog Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe uze'eg zemueteahy haw rehe wà kury. Waze'eg henu mehe Tuweharupi Wiko Ma'e wikkwahy wanupe. Umu'ar kar tata wanehe. Tata ukaz wamyter pe waker haw ipehegwer hapy pà. 2 Na'e teko uhapukaz upytwà àwàm henoz pà Moizez pe wà. Moizez uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Na'e tata uwew. 3 A'e rupi omono Tamera a'e ywy pehegwer her romo wà, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hata ukaz wamyter pe a'e pe xe. — Tata, i'i her zaneze'eg rupi.

Wexaexak Moizez 70 upytwà àràm wà

4 Heta amo ywy rehe arer Izaew wanupi wata ma'e wà. Uhez tuwe ma'ero'okwer wà. Te Izaew uzypyrog uma'uhez haw imume'u pà wà no. — A, aze mo heta ma'ero'o kwer pixik zaneremi'u ràm romo, i'i wà. 5 — Ezit ywy rehe xi'u ipira. Te zanerewykàtà. Nahekuzar kwaw. Azeharomoete xiuhez temi'u a'e pe har: pipin, meràw, ka'a i'u pyr, ma'ywanem xemor her ma'e, ma'ywanem az her ma'e. 6 Upaw zanekàgaw kwez kury. Naheta kwaw i'u pyr. Xo mana zo xixak.

7 Mana nuzawy kwaw ma'èa'yz pixikal'i ma'e xig izu wewer ma'e. 8-9 U'ar pyhaw zuwiri inuinuromo. Iku'egwer pe teko uhem oho imono'og pà uker haw izywyr wà. Umuku'iku'i wà. Aze ru'u oxooxok ygu'a pupe wà. Umupupur zapopo pupe wà. Uma'ema'e a'e mana typ'yak ipew ma'e iapo pà wà. Hete haw nuzawy kwaw typ'yak uri kawer inuromo imihir pyrer hete haw.

10 Na'e Moizez wenu teko wazai'o mehe a'e wà. Teko uzai'o wàpuzràn pupe teixe haw pe pitaitàigatu wà. Tuweharupi Wiko Ma'e wikkwahy. Moizez wikkwahy a'e no. 11 A'e rupi Moizez uze'eg Tupàn pe. — Máràzàwe tuwe hererekaoahy pe nezewe. Máràzàwe tuwe erekwahy ihewe. Máràzàwe tuwe erezapó kar ma'erekohaw zawaiw katu wera'u ma'e ihewe. Máràzàwe tuwe hemuigo kar pe 'aw teko paw wanuwihow romo. 12 Nazapo kwaw 'aw teko ihe wà. Namuzexak kar kwaw ihe wà. Máràzàwe tuwe hemuigo kar pe wanehe uzekaiw ma'e zàwenugar romo. Araha he'uwaramo kwarera'i ài ihe wà, ywy waipy pe neremimono kwer kutyr ihe wà. 13 Ma'e pe apyhk putar ma'ero'o kwer 'aw teko wanupe nehe. Heta tetea'u wà. Ur heruwake uzai'o pà wà. — Uruhez ma'ero'o kwer, i'i ihewe wà. 14 Ihe zutykai napuner kwaw 'aw teko wanehe hezekaïw haw rehe ihe. Heta tetea'u ihewe wà. 15 Aze hererekohaw pe nezewe nehe, hepuhareko pe hezuka pà nehe. Aze hekatu newe, epurawar kar zo ma'erahy nezewe ihewe nehe, i'i izupe.

16 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uwazar Moizez ize'eg izupe kury. — Emono'og 70 awa teko Izaew wanuwhiaw ihewe ne wà nehe. Eraha tåpuzràn ihewe imonokatu pyrer pe ne wà nehe. Epyta a'e pe wanehe we nehe.

17 A'e mehe awezyw putar wanupe heze'eg pà nehe. Amunyryk putar herekwe ikurer newe imono pyrer newi nehe, wanupe imono pà nehe. Nezewe mehe nepetywà putar teko wanehe nezekaiw mehe a'e wà nehe. Ipuhuz katu a'e ma'erekò haw. Ne zutykà'i nerepuner kwaw iapo haw rehè nehe. A'e 70 awa nepetywà putar wà nehe. **18** Emume'u ko heze'eg teko wanupe nehe kury. — Pezemukatu nehe. Nezewe mehe pyhewe

pekatu putar herenataromo nehe. Pe'u putar ma'ero'o kwer nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e penenu pezai'o mehe a'e, ma'ero'o kwer izuherz haw imume'u mehe a'e, Ezit ywy rehè peneko katu haw imume'u mehe a'e. A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur putar ma'ero'o kwer peme nehe. Pe'u putar nehe. **19** Napemumaw kwaw xo pitài 'ar zo i'u pà nehe. Napemumaw kwaw xo mokoz 'ar zo i'u pà nehe. Napemumaw kwaw xo 5 'ar zo i'u pà nehe. Napemumaw kwaw xo 10 'ar zo i'u pà nehe. Napemumaw kwaw xo 20 'ar zo i'u pà nehe. **20** Pemumaw putar pitài zahy i'u pà nehe. Te uhem putar peapygwar rupi nehe. Pezewaru putar izuwi nehe. Pehuhuk putar hexak mehe nehe. Ta'e peityk Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pemyter pe har pe xe. Ta'e peze'eg zemueteahy hehe xe. — Aze mo nazahem iwer Ezit ywy wi, peze izupe, ere wanupe nehe.

21 Uze'eg Moizez. — Araha 600.000 awa wanerekò ihe wà. — Amono putar ma'ero'o kwer tetea'u wanupe nehe. Umumaw putar pitài zahy i'u pà wà nehe, ere kwez ihewe.

22 Ma'e pe heta àràpuhàràñ hawitu ma'e tetea'u izuka pyràm wà. Ma'e pe heta tapi'ak 'aw teko wamuewykàtà kar àràm wà. Aze mo omono'og pira yryhu pe har paw, aipo uhyk mo, i'i izupe.

23 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uwazar Moizez ze'eg izupe. — Aipo aiko ikàg 'ym ma'e romo nezewe ihe. Tàrtiyka'i

erexak putar hepuner haw nehe kury. Na'arewahy erexak putar uezapo ma'e ràm nehe kury, i'i izupe.

24 Na'e Moizez umume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg awer teko wanupe kury. Omono'og 70 teko wanuwhiaw wà. Umupu'am kar a'e awa tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer izywyr wà. **25** Na'e Tuweharupi Wiko Ma'e wezyw ywàkun pupe Moizez pe uez'eg pà kury. Ozo'ok wekwe kurer Moizez pe wemimono kwer izuwi, a'e 70 wanupe imono pà. Tekwe wanehe tur mehe uzypyrog uze'eg pà wahy haw rupi Tupàn ze'eg imume'u har zàwe wà. Nan kwehe tete upytu'u wà.

26 Amo mokoz a'e 70 wanehe we har tuwhiaw upyta teko waker haw pe wà. Noho kwaw tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pe wà. Ewnaz awa ipy her romo. Menaz inugwer her romo. Tupàn Hekwe ur wanehe. Uzypyrog uze'eg pà Tupàn ze'eg imume'u har zàwe wà. **27** Na'e amo kwàkwàmo uzàn oho Moizez pe. — Ewnaz a'e, Menaz a'e no, uze'eg waiko Tupàn ze'eg imume'u har zàwe teko waker haw myter pe wà. **28** Na'e Zuzue Nun ta'yr a'e, kwàkwàmo romo heko mehe arer Moizez ipetywà har a'e, uze'eg nezewe a'e. — Moizez heruwhiaw, emupytu'u kar nezewe waze'eg ire ne wà nehe, i'i izupe.

29 Na'e uwazar ize'eg izupe. — Nema'enukwaw zo hereko haw rehè nehe. Ihe hemal'enukwaw hereko haw rehè ihe. Aze mo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur wekwe 'aw teko nànàñ, ikatu mo ihewe. Aze mo umuigo kar uze'eg imume'u har romo paw rupi wà, ikatu mo ihewe, i'i.

30 Na'e Moizez a'e, a'e 70 tuwhiaw a'e wà no, uzewyr teko waker haw pe wà.

Tupàn umur kar wiràmiri konor her ma'e a'e wà

31 A'e 'ar mehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur kar ywytu yryhu wi a'e pe kury. Ywytu werur wiràmiri konor her ma'e tetea'u uzemono'og pyrer a'e pe wà. U'ar teko waker haw nànàñ wà. U'ar izywyr katu wà no. Aze amo umumaw 30 kirom wata

pà, nupaw kwaw wà. Upyk ywy ywytyr tetea'u iapo pà wà. Heta ru'u pitài met aiha haw pe. **32** Nezewe umumaw a'e 'ar wà. Umumaw pytun gatu wà no. Umumaw amo 'ar wà no, uma'erekò pà konor wamono'og pà wà. Pitàitâigatu omono'og 1.000 kir wà. Umuhàmuhàz uker haw izywyr wamuxinig kar pà wà. **33** Wano'o kwer heta tetea'u mehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wikwahy teko wanupe kury. Uzepyk wanehe ma'eahy haw iaiw ma'e imono pà wanupe. Umàno teko tetea'u wà. **34** A'e rupi Kimorot-Atawa i'i a'e ywy pehegwer pe wà. — Ma'e putar haw izutym awer, i'i zaneze'eg rupi. Ta'e uzutym teko ma'ero'o kwer hemimue'o kar kwer a'e pe wà xe.

35 A'e re Izaew oho Azerot pe uker haw iapo pà a'e pe wà kury.

Mirià rehe zepykaw

12 ¹Moizez wereko amo kuzà Exio ywy rehe arer wemireko romo. Mirià a'e, Àràw uze'egahy izupe hereko awer rehe wà. **2** — Aipo xo Moizez pe zo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u kar uze'eg a'e. Aipo numume'u kar kwaw zanewe a'e no, i'i wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wenu waze'eg mehe a'e. **3** (-Aiko upuner wera'u ma'e romo, ni'i kwaw Moizez. — Aiko ikàg 'ym ma'e romo ihe, i'i uezupe.)

4 Nan kwehe tete Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe, Àràw pe no, Mirià pe no. — Pehem tâpuzrân ihewe imonokatu pyrer pe nehe, i'i wanupe. Oho wà.

5 Tuweharupi Wiko Ma'e wezyw ywâkun upu'äm ma'e pupe kury. Upytâ tâpuzrân pe teixe haw huwake. Na'e wenoz Àràw imuwa. Wenoz Mirià imuwa no. Wahem mehe **6** Tupàn uze'eg wanupe. — Peinu peme heze'eg àwàm nehe. Heze'eg imume'u har peinuromo waneta mehe azexak kar wanupe wapahu mehe ihe. **7** Nazapo kwaw nezewe haw heremiruze'eg Moizez pe. Ta'e amuigo kar teko heremiaihu paw wanuwihaw romo ihe xe. **8** Aze'eg izupe henataromo ihe. Aze'eg tuwe izupe. Nazumim kwaw hem'aenukwaw paw izuwi. Amume'u tuwe. Te herexakaw

wexak a'e no. Mâràzàwe tuwe napekyze kwaw ihewi. Mâràzàwe tuwe peze'eg heremiruze'eg Moizez kutyr.

9 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e oho a'e wi wanupe wikkahy pà kury. **10** Ihem ire ywâkun tâpuzrân i'aromo har ukàzym. A'e 'ar mehe we amo iperewaiw haw uhem Mirià pe. Xigatu ipir amanezu ài. Àràw um'e Mirià rehe. — Azeharomoete iperewahy a'e, i'i izupe. **11** Na'e Àràw uze'eg Moizez pe. — Urere'o mehe uruzapo ikatu 'ym ma'e. Emuzepyk kar zo Tupàn urerehe hekuzaromo nehe. **12** Amo kuzà imemyr uxexak kar umàno ma'e kwer romo a'e wà. Hetekwer nuhyk kwaw ixexak kar mehe wà. Emuigo kar zo Mirià agwer ma'e romo nehe, i'i izupe.

13 Na'e Moizez uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe kury. — O Tupàn, ainoz imukatu àwàm newe kury, i'i izupe.

14 Tuweharupi Wiko Ma'e uwazar Moizez ze'eg izupe. — Aze mo Mirià tu uzenymon huwa rehe, aipo numumaw iwer mo 7 'ar umaranugar pà. A'e rupi, pemuhem kar peneko haw wi nehe. Tuwe umumaw 7 'ar a'e pe nehe. A'e re perur wi nehe.

15 Nezewe mehe Mirià umumaw 7 'ar katu pe teko waker haw wi nehe. Teko nuhem kwaw a'e wi wà. Uker haw pe herur wi ire zo uhem oho a'e wi wà.

16 A'e re teko uhem Azerot wi wà. Uzapo uker haw Pàrà ywyxiguhi rehe wà.

Ywy rehe ume'e ma'e wà

13 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe.

2 — Emono kar amo awa Kànàa ywy rehe wamume'e kar pà ne wà nehe. Amono putar a'e ywy Izaew wanupe ihe nehe. Exaexak pitài awa Zako ta'yr wazuapyapyr wainuromo har wanuwi pitàitâigatu ne wà nehe. Tuwe a'e awa pitàitâigatu wiko wànàm wanuwihaw romo wà nehe, i'i izupe.

3 Ywyxiguhi Pàrà her ma'e wi Moizez omono kar a'e awa a'e ywy rehe ume'e ma'e ràm romo a'e wà kury, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg rupi katete a'e wà kury. Pitàitâigatu wiko wànàm wanuwihaw romo

wà. **4-15** Na'aw waner xe ko pape rehe wà. (Amume'u putar Izaew ta'yr izuapyapyr waner nehe. A'e re amumé'u putar wanuwihaw her nehe.) Humen: Xamua Zakur ta'yr, Ximeàw: Xapa Ori ta'yr, Zuta: Karew Zepone ta'yr, Ixakar: Igaw Zuze ta'yr, Eparai: Ozez Nun ta'yr, Mezámí: Pawxi Hapu ta'yr, Zemurom: Kaniew Xoni ta'yr, Manaxe: Kani Xuzi ta'yr, Nà: Amiew Kemari ta'yr, Azer: Xetur Mikaew ta'yr, Napitari: Nawi Wopixi ta'yr, Kaz: Kewew Maki ta'yr.

16 Moizez omono kar a'e awa a'e ywy rehe wamume'e kar pà. Omono amo her Ozez Nun ta'yr pe. Zuzue, i'i izupe kury. **17** Moizez omono kar a'e awa Kànàà ywy hexak katu kar pà wanupe a'e wà. Wamono kar mehe uze'eg nezewe wanupe. — Peho ywy pehegwer kwarahy hemaw awyze har kutyr har rehe nehe. Pezeupir ywytyruhu rehe nehe. **18** Peme'egatu ywy rehe. Pexak hehe har nehe no. Pexak teko hehe har ikàgaw nehe. Aipo ikàg wà. U na'ikàg kwaw wà. Pexak waneta haw nehe no. Aze ru'u heta tetea'u wà. Aze ru'u naheta tete kwaw wà. **19** Peme'e waneko haw ywy ikatu haw rehe nehe no. Aipo ikatuahy. U iaiw aipo. Peme'e tawhu wanehe nehe no. Aipo heta pàrirogaw aiha ma'e waiwyr. **20** Peme'e ywy rehe nehe. Aipo hezuz katu ma'e hehe. U nàn. Aipo heta ka'a. Aipo heta ka'aky. Pekàg pekyze 'ym pà nehe, amo ma'ywa a'e pe har herur pà ihewe nehe, i'i wanupe. (A'e 'ar mehe a'e ywy rehe har uzypyrog uwà ipo'o pà a'e wà.)

21 Na'e a'e awa oho a'e ywy rehe ume'e pà a'e wà kury. Uzypyrog ywyxiguhu Zim her ma'e pe wà. Oho te Heow pe wà. Amat pe zeupir haw huwake tuz Heow a'e. **22** Uzeupir ywy kwarahy ihmaw awyze har kutyr har rupi wà. Na'iruz awa wiko a'e pe wà. Aimà, Xezaz, Tawmaz waner wà. Wiko aiha katu ma'e Anak her ma'e izuapyapyr romo wà. (Teko a'e ywy rehe har uzapo Emerom tawhu wà. Na'e upaw 7 kwarahy. A'e re Ezit ywy rehe har uzapo Zuwà tawhu wà.) **23** Na'e a'e 12 awa uhem Exekow ywyapyznaw pe wà kury. Omonohok amo uwà 'yw hàkà wà. Heta uwà haryw hehe.

Mokoz awa weraha a'e haryw ywyra rehe imuzaiko pyrer wà. Upyhyk homà 'a kwer wà. Upyhyk pi 'a kwer wà no. **24** Exekow ywyapyznaw, i'i a'e ywy pehegwer pe wà. Ta'e omonohok uwà haryw a'e pe wà xe. — UWà haryw i'i her zaneze'eg rupi.

25 Umumah 40 'ar ywy hexak pà wà.

26 Na'e uzewyr Kanez Pàrà ywyxiguhu pe har pe wà, Moizez ipyta haw pe wà. Àràw wiko a'e pe Izaew paw wapyr a'e no. Umume'u wemixak kwer wanupe wà, teko paw wanupe wà no. Wexak kar temi'u a'e ywy rehe arer herur pyrer wanupe wà no.

27 Uze'eg Moizez pe wà. — Uremono kar pe amo ywy rehe ne. Oroho a'e ywy rehe ure. Azeharomoete ikatuahy ywy. Hezuz katu ma'e a'e pe. Aze ereme'e ko hezuz ma'e kwer rehe nehe, erepunier putar ywy ikatu haw hexakaw rehe nehe. **28** Teko a'e pe wiko ma'e ikàg a'e wà. Uhua'u tawhu wà. Heta pàrirogaw aiha ma'e waiwyr. Uruekak teko aiha katu ma'e wazuapyapyr ure wà no.

29 Amarek ywy rehe har wiko ywy kwarahy hemaw awyze har kutyr har rehe wà. Ete izuapyapyr wà, Zepu izuapyapyr wà no, Amohe ywy rehe har wà no, wiko ywytyruhu rehe wà. Kànàà izuapyapyr wiko yryhu Mezitehàn her ma'e ruwake wà, yrykaw Zotàw her ma'e iwyr wà no, i'i izupe wà.

30 Na'e teko uzypyrog Moizez pe uze'eze'egahy pà wà kury. Umupytu'u kar Karew waze'eg ire wà. Uze'eg wanupe.

— Xiàmàtyry'ym zaha ko 'ar rehe zane wà nehe kury. Xipyhyk waiwy wanuwi nehe. Zanekàg zane. Zapuner putar wanetykaw rehe nehe, i'i wanupe.

31 Amogwer awa hupi oho ma'e kwer uze'eg wà kury. — Nan. Nazapuner kwaw a'e teko wanetykaw rehe nehe, ta'e ikàg wera'u zanewi a'e wà xe, i'i wà.

32 Umuhàmuhàz wemu'emaw Izaew wainuinuromo wà, ywy wemixak kwer rehe wà. Uze'eg nezewé wà. — Ywy na'lkatu kwaw, i'i mua'u wà. — Teko ima'hez wà, ta'e nahezuz katu kwaw ma'e ywy rehe xe. Awa a'e pe har iaíha katu a'e wà. **33** Uruexak awa aiha katu wera'u ma'e a'e pe ure wà. Anak izuapyapyr romo wanekon wà. Uruiko tukur ài wanuwake ure. — Tukur aipo wà, i'i mo urewe wà.

Wikwahyahy teko wà

14 **1** A'e rupi a'e 'ar mehe pyhaw teko paw uhapukaz uzai'o pà wà. **2** Izaew paw uze'eg zemueteahy Moizez pe Áràw pe wà. — Aze mo zàmàno Ezit ywy rehe ikatu wera'u mo. Aze mo zàmàno ko ywyxiguhu rehe, ikatu wera'u mo. **3** Màràzàwè tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zanererur xe ko ywy rehe a'e. Zauxiapekwer zanezuka putar wà nehe. Upyhyk putar zaneremireko wà nehe, zanera'yr wà nehe no. Ezit pe zanezewyr haw ikatu wera'u mo zanewe, i'i wanupe wà.

4 Uze'eg nezewé uzeupeupe wà. — Xixak putar amo ae awa zaneruwi'haw romo nehe. Zazewyr Ezit pe nehe, i'i uzeupeupe wà.

5 Na'e Moizez wapyk upenàràg rehe Áràw rehe we teko paw wanenataromo uwa imuhyk pà ywy rehe wà kury. **6** Zuzue Nun ta'yr a'e, Karew Zepone ta'yr a'e no, ywy hexak arer romo wanekon amogwer tuwi'haw wainuromo a'e wà. Umu'i ukamir puku uzemumikahy haw hexak kar pà wà kury. **7** Uze'eg teko wanupe wà. — Ywy ureremixak kwer ikatuahy a'e. **8** Aze Tupàn zanepytywà nehe, zanemuixe kar putar hehe nehe. Umur putar a'e ywy zanewe nehe. Ikatuahy a'e. Hezuz katu ma'e hehe. **9** Peiko zo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heruzar

'ymar romo nehe. Pekyze zo teko a'e ywy rehe har wanuwi nehe. Nazawaiw kwaw waneityk àwàm zanewe nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko zanerehe we a'e. Weityk tupàn a'ua'u a'e teko wanehe uzekaiw ma'e wà. A'e rupi pekyze zo nehe, i'i wanupe wà.

10 Nezewé rehe we teko ipuruzuka wer wanehe ita tetea'u pupe waapiapi pà wà. Nupuner kwaw wà. A'e 'ar mehe we teko paw wexak Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e izexak kar haw heny katu haw wà kury. Upyta tâpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer i'aromo.

Moizez wenuz ze'egatu haw teko wanehe

11 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe kury. — Mâràn 'ar 'aw teko umumaw putar heputar 'ym pà wà nehe. Mâràn 'ar umumaw putar herehe uzeruzar 'ym pà wà nehe. Azapo purumuhegatu kar haw tetea'u wainuinuromo ihe. Nezewé rehe we nuzeruzar kwaw herehe wà. **12** Amono kar putar ma'eahy uhua'u ma'e wanehe nehe, wamumaw pà nehe. Amuigo kar putar nezuapyapyr teko ikàg ma'e romo ihe wà nehe. Nezuapyapyr ikàg wera'u putar wanuwi wà nehe, i'i Tupàn Moizez pe. **13** Uwazar Moizez Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg izupe. — Erepyro 'aw teko Ezit ywy wi nepuner haw rupi ne wà. Ezit ywy rehe har ukwaw putar 'aw teko wanupe neremiapo ràm wà nehe. **14** Ikwaw mehe umume'u putar ko ywy rehe har wanupe wà nehe. Ko ywy rehe har ukwaw urerehe we nerekohaw wà. Uruexak ywàkun nerekohaw ure'aromo ipytu'u mehe ure, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. A'e teko ukwaw a'e ma'e wà. Ereho urerenataromo ywàkun upu'äm ma'e pupe 'aromo. Ereho urerenataromo tata upu'äm ma'e pupe pyhaw no. Ukwaw neho haw wà no. **15** Azeerezuka neremaihu ne wà nehe, teko nekwaw par a'e wà nehe, neremiapo kwer henu arer a'e wà nehe, uze'eg putar nezewé nerekohaw a'e wà nehe. **16** — Tupàn uzuka wemaihu ywyxiguhu rehe a'e wà, ta'e nupuner kwaw waneraha haw rehe ywy wemimume'u kwer pe a'e xe, i'i putar newe

wà nehe. **17** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, ainoz ko ma'e newe kury. Exak kar nepuner haw nehe kury. Ezapo neremimume'u kwer nehe. **18** Nezewe ereze'eg ne. — Ihe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, àrogatu ma'e ihe. Apurupuhareko katu ihe no. Amunàn katu 'ymaw ihe. Amunàn ikatu 'ym ma'e teko wanemiapo kwer ihe no. Nezewe rehe we iapo arer nuiko kwaw iapo 'ym arer ài ihewe wà. Aze tu uzapo ikatu 'ym ma'e wà, azepyk ta'lyr wanehe. Azepyk hemimino wanehe no. Azepyk hemimino wana'yr wanehe no, ere purupe. **19** Kutàri ainoz ko ma'e newe kury, o Tupàn. Emunàn 'aw teko wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e nehe. Ta'e errepurupuhareko ne xe. Ezit ywy wi wahem mehe we te xe eremunàn wanemiapo kwer, i'i Moizez Tupàn pe.

20 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Erenoz ihewe ne, a'e rupi amunàn putar nehe, i'i izupe. **21** Amume'eahy ko ma'e herekuwe haw rehe ihe nehe kury, hereko haw heny katu ma'e ikàg ma'e ywy imynehemar rehe nehe kury. **22** 'Aw awa nuixe kwaw a'e ywy rehe wà nehe. Ni pitài nuixe kwaw nehe. Umàno putar paw rupi wà. Wexak hereko haw heny katu ma'e wà. Wexak heremiapo kwer Ezit ywy rehe arer wà. Wexak heremiapo kwer ywyxiguhu rehe arer wà no. Nezewe rehe we 10 haw heragaw hemuikwahy pà wà. Na'ipureruzar wer kwaw herehe wà. **23** Amume'u a'e ywy waipy wanupe ihe. Nuixe pixik kwaw hehe wà nehe. Ni amo heretiyk arer nuixe kwaw a'e ywy rehe wà nehe. **24** Heremiruze'eg Karew uzawy amogwer wà. Tuweharupi uzerazar herehe a'e. A'e rupi amuixe kar ywy hemixak kwer rehe ihe nehe. Izuapypyr wiko putar a'e ywy izar romo wà nehe. **25** Amarek ywy rehe har a'e wà, Kànaà izuapypyr a'e wà no, wiko ywyapyznaw rehe ko 'ar rehe wà kury. A'e rupi, pyhewe, pezewyr ywyxiguhu pe Yryhupiràg kutyr peho pà nehe.

Tupàn uzepyk teko wanehe

26 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe Àràw pe a'e kury.

27 — Aenu Izaew waze'eg ahayah mehe ihe wà. Mâràn 'ar amumaw putar 'aw teko ikatu 'ym ma'e wanehe hezepyk 'ym pà ihe nehe. Tuweharupi uze'eg zemueteahy herehe wà. **28** Eze'eg nezewe 'aw teko wanupe nehe, heze'eg imume'u pà wanupe nehe. — Amume'eahy ko ma'e hereko haw rehe ihe kury. Amono putar peneminozgwer peme ihe nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ze'eg imume'u har romo ihe. **29** Amo pezuka putar a'e wà nehe. Umuhàmuhàz putar penetekwer ywyxiguhu rehe wà nehe no. Peze'eg zemueteahy herehe. A'e rupi ni amo peinuromo har tua'u ma'e ihyau ma'e nuixe kwaw a'e ywy rehe wà nehe. Xo ko 'ar rehe 20 kwarahy hereko 'ymar zo wixe putar a'e pe wà nehe. **30** Amume'eahy a'e pe peneko àwàm ihe. Napeixe kwaw a'e pe nehe. Karew Zepone ta'lyr a'e nehe, Zuzue Nun ta'lyr a'e nehe no, xo a'e zo wixe putar a'e pe wà nehe. **31** — Upyhyk putar urera'yr wà nehe, peze. Ihe araha putar pena'yr a'e ywy penemimutar 'ym pe ihe wà nehe. Uzapo putar a'e ywy weko haw romo nehe. **32** Pe pemàno putar nehe. Penetekwer upyta putar ko ywyxiguhu rehe wà nehe. **33** Pena'yr wata e putar oho waiko ko ywyxiguhu rehe a'e wà nehe. Umumaw putar 40 kwarahy wata e pà wà nehe. Upuraraw putar ma'erahy a'e wà nehe, ta'e napezeruzar kwaw heze'eg rehe pe xe. Xo pemàno paw ire zo wixe putar a'e ywy rehe wà nehe, i'i Tupàn peme, ere Izaew wanupe nehe, i'i Tupàn Moizez pe. **34** Pemumaw putar 40 kwarahy ma'erahy ipuraraw pà penemipa kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo nehe. Ta'e pemumaw 40 'ar a'e ywy rehe peme'egatu pà xe. 'Ar paw umumaw kar putar pitài kwarahy peme pitaitàigatu nehe. Pekwaw putar heàmàtyry'ymar romo peneko awer nehe. **35** Azapo putar a'e ma'e a'e teko heàmàtyry'ymar nànàn nehe. Pemàno putar paw rupi nehe. Pepaw putar ko ywyxiguhu rehe nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

36-37 Awa Moizez hemimono karer ywy rehe ume'egatu ma'e kwer numum'e'u kwaw ze'eg azeharomoete har uzewyr mehe wà.

Uzewyr mehe umuze'egahy kar teko Moizez kutyr wà. A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono kar ma'eahy haw wanehe. Umàno wà. **38** Heta 12 awa imono pyrer wà. 10 umàno wà. Xo Zuzue zo a'e, xo Karew zo a'e, wikuwe a'e wà.

Izaew na'ikàg kwaw wà kury

39 Izaew uzemumikahy Moizez Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg imume'u mehe wà. **40** Ku'em mehe izi'itahy uzypyrog ywy ywytyr hereko har rehe wixe pà wà kury. Uze'eg nezewe wà. — Ko 'ar rehe uruhyk ywy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimume'u kwer pe ureho àwàm rehe ure. Azeharomoete uruzapo ikatu 'ym ma'e ure, i'i teko Moizez pe wà.

41 Moizez uwazar waze'eg wanupe. — Máràzawe tuwe napepureruzar wer kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg rehe. Na'ikatu kwaw nezewe nehe. **42** Peixe zo ywy ywytyruhu hereko har rehe nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nuiko kwaw peinuinuromo a'e. Peàmàtyry'ymar peneityk putar wà nehe. **43** Amarek ywy rehe har a'e wà, Kànàà izuapyapry a'e wà no, wiko a'e pe peàmàtyry'ym pà pezuka pà wà. Tuweharupi Wiko Ma'e nuiko kwaw penehe we nehe. Ta'e pepuir izuwi xe, i'i wanupe.

44 Nezewe rehe we Izaew nuweruzar kwaw ize'eg wà. Heixe wer ywy ywytyruhu hereko har pupe wà. Nezewe rehe we ni Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg hyru a'e, ni Moizez a'e, nuhem kwaw waker haw wi wà.

45 Na'e Amarek a'e wà, Kànàà a'e ywy ywytyruhu hereko har rehe wiko ma'e a'e wà no, uzàmàtyry'ym Izaew wà wà kury, waneityk pà wà kury. Izaew uzàn Oroma pe wà. Amarek uzàn wanaikweromo Kànàà wanupi wà no.

Ze'egatu haw ma'e imono e pyr rehe har

15 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko uze'eg Moizez pe. **2**— Tuwe Izaew weruzar ko heze'eg ywy wanupe heremimono ràm rehe wixe mehe

wà nehe, i'i izupe. Moizez umume'u ize'eg teko wanupe.

3— Pemono putar ma'ea'yr Tupàn pe pe wà nehe: tapi'ak awa, aze ru'u àràpuhàràñ hawitu ma'e awa, aze ru'u àràpuhàràñ hawitu ma'e kuzà, aze ru'u àràpuhàràñete awa. A'e ma'ea'yr wiko putar hapy pyràm romo ukaz paw ma'e ràm romo nehe, aze ru'u teko uzuka putar wà nehe, ta'e umume'u izuka àwàm Tupàn pe wà xe, aze ru'u uzuka e imurywete kar pà wà nehe, aze ru'u wiko putar Tupàn pe imono pyr romo mynykawhu imuwete haw 'ar mehe har romo nehe. Hyàkwegatu Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. **4-5** Aze amo omono àràpuhàràñ hawitu ma'e kuzà Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ukaz paw ma'e romo nehe, aze ru'u amo omono àràpuhàràñete awa izupe nehe, tuwe werur pitai kir arozràñ imuku'i pyrer ikatu ma'e pitai zutahyky'ahu por uri kawer inuromo imupyràñ pyrer nehe no. Tuwe werur pitai zutahyky'a win nehe no. **6** Aze uzuka àràpuhàràñ hawitu ma'e awa nehe, werur putar mokoz kir arozràñ imuku'i pyrer ikatu ma'e pitai zutahyky'a por uri kawer inuromo imupyràñ pyrer nehe no. **7** Tuwe werur pitai zutahyky'ahu por win nehe no. Hyàkwegatu putar Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. **8** Aze pezuka tapi'aka'yr awa ukaz paw ma'e ràm romo nehe, aze ru'u pezuka izuka àwàm penemimume'u kwer rehe nehe, aze ru'u pezuka Tupàn pe uzemuawyze kar haw romo nehe, **9** pemur na'iruz kir arozràñ imuku'i pyrer ikatu ma'e nehe, mokoz zutahyky'a tynehem etea'i ma'e uri kawer inuromo imupyràñ pyrer nehe. **10** Perur na'iruz zutahyky'a win nehe no. Hyàkwegatu putar Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe.

11 Pezapo nezewe haw ma'ea'yr nànàñ nehe: tapi'ak awa, àràpuhàràñ hawitu ma'e awa, àràpuhàràñ hawitu ma'e kuzà, àràpuhàràñete awa. **12** Aze pezuka màràmàràñ ma'ea'yr pe wà nehe, pezapo nezewe haw wanupe upaw rupi katete nehe. **13** Izaew paw uzapo putar nezewe haw temi'u Tupàn pe hyàkwegatu ma'e herur mehe wà nehe. **14** Heta amo ywy rehe arer

peinuinuromo wiko ma'e wà. Aze wiko amogwemogwer 'ar imumaw par romo wà nehe, aze ru'u wiko tuweharupi peinuromo wiko ma'e ràm romo wà nehe, tuwe uzapo ma'e penemiapo zàwe wà nehe, aze werur temi'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà nehe. Hyàkwegatu a'e ma'e Tupàn pe.

15 Peruzar Tupàn ze'eg nehe. Amo ywy rehe arer peinuromo wiko ma'e weruzar putar iz'eleg pezàwegatete wà nehe no. Tuweharupi pezuappyapr weruzar putar ko ze'eg wà nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo teko paw weruzar putar ko iz'eleg wà nehe. Peruzar putar nehe. Amo ywy rehe har weruzar putar wà nehe no. **16** Peruzar putar iz'eleg nehe. Weruzar putar iz'eleg wà nehe no. Pezapo putar hemiapo kar nehe. Uzapò putar hemiapo kar a'e wà nehe no.

17 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko uze'eg Moizez pe kury. **18** — Izaew weruzar putar ko heze'eg ywy wanupe heremimur ràm rehe wixe mehe wà nehe, i'i izupe. **19** — Temi'u a'e ywy rehe hezuz ma'e kwer i'u mehe nehe, pemonokatu ikurer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. **20** Typy'ak iapo mehe nehe, pemono typy'ak ipy arozràn ipyahu ma'e pupe iapo pyrer Tupàn pe imono pyr ikatu ma'e romo nehe. **21** Pe nehe, pezuappyapr wà nehe no, pemono putar a'e typy'ak ikatu ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe.

22 Aze ru'u amo uzuhaw e putar amo ko ze'eg nehe. Aze ru'u uzapo putar ikatu 'ym ma'e amo Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg Moizez pe imono pyrer heruzar 'ym pà nehe. **23** Ko 'ar henataromo nehe, tuweharupi nehe, pezapo nezewa haw nehe. **24** Aze teko uzawy e Tupàn hape wà nehe, umur putar tap'iaka'yr awa wà nehe. Uzuka putar wà nehe. Ukaz paw putar nehe. Hyàkwegatu putar Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. Umur putar arozràn imur pyr izupe nehe no. Umur putar win izupe nehe no. Tuwe uzuka amo àràpuhàrànete awa katu 'ygwer imunàn kar haw romo wà nehe no. **25** Xaxeto umur putar a'e ma'e Tupàn pe Izaew paw wanekuzaromo a'e nehe, wanemiapo kwer ikatu 'ygwer ma'e

imunàn kar pà izupe nehe. Umunàn putar Tupàn nehe. Ta'e uzapo e ikatu 'ym ma'e wà xe. Omono ma'e izupe wemiacpo kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar pà izupe wà no. Umur temi'u izupe wà no. **26** Izaew paw a'e wà, amo ywy rehe arer peinuromo wiko ma'e a'e wà no, uzapo e ikatu 'ym ma'e Tupàn henataromo wà. A'e rupi umunàn putar wanuwi nehe.

27 Aze amo teko uzapo ikatu 'ym ma'e hehe ipurapo wer 'ym pà nehe, omono putar pitài àràpuhàrànete kuža pitài kwarahy hereko har Tupàn pe nehe, wemiacpo kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar haw romo nehe. **28** Xaxeto omono putar a'e ma'ea'yr ma'ea'yr hapy haw rehe hemiacpo e kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar pà Tupàn pe nehe. Tupàn umunàn putar hemiacpo kwer iapo arer wi nehe. **29** Wyzai ikatu 'ym ma'e iapo arer hehe ipurapo wer 'ym ma'e kwer weruzar putar ko ze'eg wà nehe, Izaew wà nehe, amo ywy rehe har peinuromo wiko ma'e wà nehe no.

30 Aze amo uzapo ikatu 'ym ma'e hehe ipurapo wer pà nehe, Izaew nehe, aze ru'u amo ywy rehe arer nehe, wiko putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iàmàtyry'ymar romo nehe. Pezuka a'e teko nehe. **31** Ta'e weityk Tuweharupi Wiko Ma'e iz'eleg a'e xe. Nuweruzar kwaw hemiacpo kar ta'e uputar nezewa haw a'e xe. A'e teko wiko putar uzezuka ma'e ài a'e nehe.

Awa nuzeruze'eg kwaw 'ar mytu'u haw rehe

32 Izaew ywyxiguhu rehe wiko we mehe wexak amo awa zepe'aw mytu'u haw 'ar mehe imono'og mehe wà. **33** Hexak arer weraha Moizez heko haw pe. Àràw a'e no, teko paw a'e wà no, wiko a'e pe wà no. **34** Na'e umuigo kar amo awa a'e awa rehe ume'egatu ma'e romo wà. Ta'e nukwaw kwaw a'e awa pe wemiacpo ràm wà xe. **35** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe kury. — Pezuka 'aw awa nehe. Tuwe teko paw weraha katu pe iker haw wi izuka pà wà nehe, ita tetea'u pupe iapiapi pà wà nehe.

36 Na'e teko weruzar Tupàn ze'eg Moizez pe imono pyrer wà. Weraha a'e awa katu pe

uker haw wi wà. Teko paw uzapizapi ita tetea'u pupe wà. Te umànò kury.

Imupuràgaw inemo iapo pyrer

37 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe.

38 — Emume'u ko heze'eg Izaew wanupe nehe. — Pemono imupuràgaw inemo iapo pyrer pezepykaw iapyr nehe. Imupuràgaw nànàn pemono kyhàhàm huwyahy ma'e nehe no. **39** A'e imupuràgaw hexak mehe nehe, pema'enukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg nànàn nehe. Peruzar putar a'e ze'eg nehe no. Napepytu'u kwaw hehe pezeruzar ire nehe. Napezapò kwaw penemimutar pep'y'a pe har nehe, peneha pe har nehe. **40** A'e imupuràgaw pemuma'enukwaw kar putar heze'eg nànàn nehe. Weruzar kar putar heze'eg paw peme nehe no. Nezewe mehe peiko putar teko ihewe imunyryk pyrer romo nehe. Napezemonokatu kwaw amo pe nehe. **41** Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. Apupyro Ezit ywy wi. Ta'e hereko wer pezar romo ihe xe. Aiko Tuweharupi Wiko Ma'e romo pezar romo ihe.

Wikwahy Kora, Nàtà, Àmiràw wanehe we

16 ¹⁻² Kora Izar ta'yri Erewi izuapyr Koat iànàm a'e, uzàmàtyry'ym Moizez a'e. Uzemono'og na'iruz awa Humen izuapyr wanehe we a'e. Mokoz wiko Eriaw ta'yri romo wà. Nàtà awa ipy her romo. Tywyr a'e, Àmiràw her romo a'e. Inugwer awa Om Peret ta'yri her romo a'e. Kora wenoz amo 250 awa Izaew ikwaw katu pyr wà no. Teko waxaexak a'e awa uwihaw romo wà. **3** Uzemono'og Moizez pe Àràw pe uze'eg pà wà kury. — Uhyk kury. Teko paw wiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiaihu romo wà. Pitaitàigatu wiko Tupàn hemiruze'eg romo wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko wainuinuromo a'e. Màràzàwe tuwe peneko wer Tupàn hemiaihu wanuwihaw romo, i'i wanupe wà.

4 Waze'eg henu mehe Moizez uzemumew upenàràg rehe ywy rehe uwa imuhyk pà.

5 Na'e uze'eg Kora pe, hemiruze'eg nànàn no. — Pyhewe izi'italy Tupàn wexak kar putar wemiruze'eg purupe nehe. Wexak kar putar uma'ereko haw pe imunyryk kar pyrer nehe. Wexaexak putar amo nehe. A'e awa uhem putar ma'e'yr hapy haw pe nehe. **6-7** Pyhewe izi'italy pe nehe, penemiruze'eg wà nehe no, pepphyk putar yhyk zàwenugar hapy haw nehe. Pemono putar tâtàpyzgwer ipupe nehe no. Pemono putar yhyk zàwenugar ipupe nehe no. Na'e peraha putar ma'e'yr hapy haw pe nehe. A'e 'ar mehe xixak putar Tupàn hemixak kwer nehe. Pepytu'u peze'eg ire kury, Erewi izuapypy wà, i'i Moizez.

8 Moizez uze'eg Kora pe no. — Peinu katu ko ze'eg nehe, Erewi izuapypy wà. **9** Tupàn Izaew wazar pemonokatu amogwer teko wanuwi a'e. Ta'e peputar uzewake a'e xe. Uzapo kar uma'ereko haw tâpuzràn imonokatu pyrer pupe har peme. Pezeapo putar imuwete haw teko wanekuzaromo nehe. Aipo nuhyk kwaw nezewe haw peme. **10** Tupàn umur a'e ikatu ma'e peme a'e, amogwer Erewi izuapypy wanupe no. Nuhyk kwaw peme. Peneko wer xaxeto romo kury. **11** Àràw kutyr peze'egahy mehe peze'egahy peiko Tuweharupi Wiko Ma'e kutyr. Pezàmàtyry'ym Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e peiko.

12 Na'e Moizez wenoz kar mokoz Eriaw ta'yri wamuwà wà kury. Nàtà, Àmiràw waner wà. Nur kwaw wà. — Noroho kwaw nehe, i'i Moizez ze'eg herur arer wanupe wà.

13 Urepypyro pe ywy ikatu ma'e wi ma'e imuezuz katu har wi ne, ko ywyxiguhu rehe urezuka pà ne. Aipo nuhyk kwaw newe. Erezapo a'e ma'e paw urewe. Nezewe rehe we nepurapo kar wer ma'e rehe urewe no.

14 Azeharomoete na'urererur kwaw pe ywy katu ma'e pe ma'e imuezuz katu har pe no. Neremur kwaw ywy ikatu ma'e urewe. Neremur kwaw uwà tyw ikatu ma'e urewe. Na'uremuigo kar kwaw pe a'e ma'e izar romo. Nezewe rehe we neremu'em wer urewe. Noroho kwaw nehe, i'i izupe wà.

15 Moizez wikwahy wanupe kury. Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe.

Emuawyzé kar zo 'aw awa wanemimur ràm nehe. Nazapo pixik kwaw ikatu 'ym ma'e wanupe. Nazo'ok kwaw ma'e wanuwi. Ni zumeta'i nazo'ok kwaw wanuwi.

16 A'e rupi Moizez uze'eg Kora pe. — Pyhewe ne nehe, 250 neremiruze'eg a'e wà nehe no, pezur tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pe nehe. Àràw wiko putar a'e pe nehe no. **17** Pe pitáitåigatu pepyhyk putar yhyk zàwenugar hapy haw nehe. Pemono putar yhyk zàwenugar ipupe nehe. Peraha putar ma'e'a'r hapy haw pe nehe, i'i wanupe.

18 Nezewe mehe awa upyhyk yhyk zàwenugar pitáitåigatu wà. Umunyk tata hehe wà no. Paw rupi upyta tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pupe teixe haw huwake Moizez rehe we Àràw rehe we wà. **19** Na'e Kora omono'og teko paw wà kury. Upyta Moizez henataromo Àràw henataromo tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pupe teixe haw huwake wà. Na'arewahy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heko haw heny haw uzexak kar teko nànàn kury. **20** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe Àràw pe.

21 — Pehem 'aw teko wamyter wi nehe. Ta'e amumaw putar tårtityka'i ihe wà nehe kury.

22 Moizez a'e, Àràw a'e no, wapyk upenàràg rehe a'e wà kury. Umuhyk uwa ywy rehe uze'eg pà wà. — O, Tupàn, eremuigo kar teko paw ne wà. Aipo erekwahy putar teko nànàn pitåi awa hemiapo kwer rehe nehe.

23 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uwazar Moizez ze'eg izupe.

24 — Pehem peho Kora hàpuz wi nehe, Nàtà hàpuz wi nehe, Àmiràw hàpuz wi nehe no, ere teko wanupe nehe, i'i Tupàn Moizez pe.

25 Na'e Moizez oho a'e wi teko wanuwhaw wanupi Nàtà huwake Àmiràw huwake kury.

26 Uze'eg teko wanupe. — Petyryk 'aw awa ikatu 'ym ma'e wanàpuz wi nehe. Pepokok zo wama'e rehe nehe. Aze pepokok héhe nehe, apumumaw putar wanemiapo kwer ikatu 'ygwer ma'e hekuzaromo ihe nehe no.

27 Na'e teko utyryk wanàpuz wi wà: Kora hàpuz, Nàtà hàpuz, Àmiràw hàpuz. Nàtà a'e,

Àmiràw a'e no, uhem wàpuz wi teixe haw huwake upyta pà wà, wemireko wanehe we wà, wa'yr wanehe we wà no. **28** Na'e Moizez uze'eg teko wanupe. — Amume'u putar ko ma'e imuàgà'ymar her peme nehe kury. Naiko kwaw imuàgà'ymar romo. Azapo a'e ma'e paw ihe, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo kar ihewe a'e xe. **29** Aze a'e awa umàno amogwer wazàwe wà nehe, aze Tupàn nuzepyk kwaw wanehe nehe, a'e mehe pekwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemur kar har romo heko 'ymaw nehe. **30** Aze uzapo amo ma'e temixak 'ym nehe, aze ywy uzepe'a 'aw teko imokon pà nehe, aze omokon wama'e paw nehe no, aze wikuwe umàno ma'e kwer waptya haw pe oho mehe wà nehe, pekwaw putar 'aw awa Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heityk arer romo waneko haw nehe.

31 Uzeapo nezewe haw. Moizez ize'eg pawire na'arewahy ywy uzepe'a a'e teko wawype. **32** Omokon wà. Omokon waànàm wà no. Omokon Kora hemiruze'eg paw wà no. Omokon wama'e paw no. **33** Nezewe mehe wikuwe umàno ma'e kwer waptya haw pe wezyw mehe wà. Wama'e paw no. Ywy upyk wà. Ukàzym wà. **34** Wanepukaz haw henu mehe Izaew a'e pe wiko ma'e uzàn oho a'e wi uhapukaz pà wà. Ywy zanemukun putar a'e nehe no, i'i wà.

35 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono kar tata wanehe 50 awa yhyk zàwenugar hapy har wazuka pà kury.

Yhyk hapy har wà

36 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe kury.

37 — Emume'u ko heze'eg Ereakar Àràw ta'yr pe nehe. — Epyhyk yhyk hapy haw ma'e ukaz ma'e kwer inuromo har echo nehe. Emuhàmulhàz tåtäpyzgwer ipupe har muite nehe. Ta'e amonokatu yhyk hapy haw hezeupe ihe xe. **38** Xaxeto omono ma'e'a'r hapy haw rehe Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo wà, imonokatu pà Tupàn pe wà. A'e rupi epyhyk yhyk hapy haw a'e awa wanemiapo kwer hekuzaromo izuka pyrer

wanuwi nehe. Enupànupà huwer zàwenugar romo iapo pà nehe. Ema'ema'e a'e huwer zàwenugar ma'ea'yr hapy haw ipykaw romo iapo pà nehe. Nezewe haw upyta putar Izaew wanupe katu 'ygwer wi wamunyryk kar haw romo nehe, ere izupe nehe, i'i Tupàn izupe.

39 Na'e xaxeto Ereazar upyhyk yhyk hapy haw ita tâtâ iapo pyrer awa izuka pyrer wanemirur kwer kury. Unupànupà huwer hagapaw romo iapo pà ma'ea'yr hapy haw ipykaw romo. **40** Izaew wexak a'e ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg rupi katete wà. Ima'enukwaw hehe wà. Tuwe ni amo Àràw izuapyr nuwapy kwaw yhyk zàwenugar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo Korà zàwe izuapyr wazàwe wà nehe.

Àràw upyro teko wà

41 Nezewe rehe we iku'egwer pe Izaew paw uzypyrog uze'egahy pà Moizez kutyr Àràw kutyr wà kury. — Pezuka Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiaihu pe wà, i'i wanupe wà.

42 Paw rupi Moizez pe Àràw pe uze'eg pà wazemono'og ire uwak tâpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer kutyr wà kury. Wexak ywâkun ipykaw wà. Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heko haw heny katu haw uzexak kar kury. **43** Moizez a'e, Àràw a'e no, oho tâpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer henataromo wà kury. **44** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe.

45 Pehem peho 'aw teko wamyter wi nehe. Ta'e azuka putar tuwe târityka'i ihe wà nehe kury xe, i'i izupe. Na'e Moizez a'e, Àràw a'e no, wapyk upenàràg rehe uwa imuhyk pà ywy rehe wà kury. **46** Uze'eg Moizez Àràw pe. — Epyhyk nema'e yhyk zàwenugar hapy haw nehe. Emono amo tanimuk ma'ea'yr hapy haw rehe har ipupe nehe. Eityk yhyk zàwenugar hehe nehe. Na'arewahy eho teko waneko haw pe nehe. Emono ma'e Tupàn pe wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imunân kar pà izupe nehe. Ezân ty. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikwahy haw uzexak kar kwez kury. Ma'eahy haw uzypyrog kwez teko wapyhyk pà kury, i'i izupe.

47 Na'e Àràw upyhyk yhyk zàwenugar hapy haw Moizez ze'eg rupi kury. Uzân teko wamyter pe. Wexak ma'eahy haw izypyrogaw. A'e mehe weityk yhyk zàwenugar tanimuk rehe ma'e imono pà Tupàn pe teko wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imunân kar haw romo kury. **48** A'e rupi ma'eahy haw upytu'u teko wanuwi kury. Àràw upu'am teko wikuwe ma'e wamyter pe, umâno ma'e kwer wamyter pe no. **49** A'e ma'eahy haw uzuka 14.700 teko wà. Heta we amo teko Kora rehe we umâno ma'e kwer wà no. **50** Ma'eahy haw ipaw ire Àràw uzewyr tâpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pupe teixe haw pe. Moizez wiko a'e pe.

Àràw zewyrâihàg

17 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe.

2 — Eze'eg Izaew wanupe nehe, i'i izupe. — Tuwe Izaew ta'yr wazuapypayr wanuwhaw paw werur amo ywyra pokokaw ihewe nehe, ere wanupe nehe. Nezewe mehe heta putar 12 ywyra pokokaw wà nehe. Emuapyk tuwhiaw waner a'e ywyra wanehe pitâitâigatu ne wà nehe. **3** A'e re emuapyk Àràw her ywyra Erewi izuapypayr wama'e rehe nehe. Héta putar pitâi ywyra Izaew ta'yr wazuapypayr wanuwhaw wanupe pitâitâigatu wà nehe. **4** Apuàwàxi tâpuzràn ihewe imonokatu pyrer pupe heze'eg hyru henataromo tuweharupi ihe. Emono a'e ywyra pokokaw a'e zanezeàwàxi haw pe nehe. **5** A'e pe nehe, ywyra pokokaw heremixak râm ima'e ikyrhezuz putar a'e nehe. Nezewe mehe amupytu'u kar putar 'aw Izaew hekutyr waze'egahy re ihe wà nehe, i'i Tupàn Moizez pe.

6 Na'e Moizez uze'eg Izaew wanupe kury. Wanuwhaw umur ywyra opokokaw izupe pitâitâigatu wà. Heta pitâi ywyra Izaew ta'yr wazuapypayr imono'og pyrer nânân pitâitâigatu wà. Heta 12 wà. Àràw ima'e upyta amogwer wainuromo no. **7** Moizez omono ywyra tâpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pupe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg hyru henataromo wà.

8 Iku'egwer pe Moizez wixe tāpuzrān Tupān pe imonokatu pyrer pupe ywyra Àràw ipokokaw hexak pà. Erewi izuapyapyr wanekuzaromo har a'e. Ikyrhezuz a'e. Heta ikyrhezuz iputyr no, heta ma'e'ywa amenua her ma'e iazuer hehe no. **9** Na'e Moizez weraha ywyra pokokaw paw Tuweharupi Wiko Ma'e henatar wi wà. Weraha Izaew wanupe wà. Izaew wexak uezapo ma'e kwer wà. Tuwihiaw upyhyk ywyra opokokaw pitaitàigatu wà.

10 Tupān Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe. — Emono wi ywyra Àràw ipokokaw heze'eg hyru henataromo nehe. Upyta putar a'e pe Izaew hereruzar 'ymar wanemixak ràm romo nehe. Nezewe mehe upytu'u putar hekutyr uze'eg ire wà nehe. Nezewe mehe nazuka kwaw ihe wà nehe, i'i Moizez pe.

11 Moizez uzapo ma'e Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg rupi katete a'e.

12 Na'e teko Izaew uze'eg Moizez pe wà kury. — Zakàzym putar nehe. Zamàno putar nehe. Azeharomoete zamàno putar paw rupi nehe. **13** Tupān Ze'eg Hyru huwake uehem ma'e umàno putar nehe. Azeharomoete zamàno putar paw rupi nehe, i'i izupe wà.

Xaxeto wamekuzar haw

18 **1** Tupān Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Àràw pe. — Ne nehe, nera'yr wà nehe no, amogwer Erewi izuapyapyr wà nehe no, aze amo uzawy ma'erekò haw tāpuzrān ihewe imonokatu pyrer pupe har iapo mehe nehe, azepyk putar penehe nehe. Xo ne zo nehe, xo nera'yr zo wà nehe, pepurawar putar ma'erahy nehe, aze amo xaxeto uzawy umàrekò haw iapo mehe wà nehe. **2** Erur amogwer Erewi izuapyapyr xe ne wà nehe. Ereiko izuapyr romo ne no. Nepitywà putar ma'erekò haw tāpuzrān pupe har iapo mehe wà nehe. Upytywà putar nera'yr wà nehe no. **3** Erezapo kar putar ma'e Erewi izuapyapyr wanupe nehe. Uzapò putar wà nehe. Uzapò putar ma'e tāpuzrān Tupān pe imonokatu pyrer pupe ma'erekò haw wà nehe no. Nuhem kwaw ma'e Tupān pe imonokatu

pyrer henaw ikatu ma'e pupe har huwake wà nehe. Nuhem kwaw ma'e'a'yr happy haw huwake wà nehe. Aze uzapo nezewe haw wà nehe, pemàno putar nehe. Umàno putar wà nehe no. **4** Erewi izuapyapyr uma'erekò putar nerehe we wà nehe. Uzapò putar ma'erekò haw tāpuzrān Tupān pe imonokatu pyrer pupe har paw rupi wà nehe. Nezewe rehe we ni amo teko ikwaw pyr 'ym numa'erekò kwaw penehe we wà nehe. **5** Xo ne zo nehe, zo nera'yr zo a'e wà nehe, xo pe zo peiko putar Tupān henaw ikatu ma'e rehe ma'erekò haw rehe uzekaiw ma'e romo nehe, ma'e'a'yr happy haw rehe ma'erekò haw rehe uzekaiw ma'e romo nehe. Nezewe mehe naikwahy wi kwaw teko Izaew izuapyapyr wanupe ihe nehe. **6** Ame'e Izaew nànàn ihe. Na'e aexaexak neànàm Erewi izuapyapyr ihe wà, pe xaxeto wanupe imono pyràm romo ihe wà. Erewi izuapyapyr uzemonokatu ihewe wà, ma'erekò haw tāpuzrān ihewe imonokatu pyrer pupe har iapo har romo wà. **7** Ne nehe, nera'yr wà nehe no, pezapo putar xaxeto wama'erekò haw nehe. Pezekaiw putar ma'e'a'yr happy haw rehe har rehe nehe. Pezekaiw putar ma'e herenaw ikatuahy ma'e pupe har rehe nehe no. Peiko a'e ma'e rehe uzekaiw ma'e romo. Ta'e apumuigo kar xaxeto romo ihe xe. Nezewe rehe we wyzai xaxeto 'ym a'e nehe, aze uehem ma'e ihewe imonokatu pyrer huwake nehe, umàno putar nehe.

Xaxeto wanem'i'u

8 Tupān Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Àràw pe. — Teko umur ikatu ma'e tetea'u ihewe wà. Ereapì amo ne wà. Amogwer nereapì kwaw ne wà. Amono putar ukaz 'ym ma'e kwer paw newe ihe wà nehe kury. Amono newe ihe wà, amono nezuapyapyr wanupe ihe wà no. Peiko putar wazar romo tuweharupi nehe. **9** Amo ihewe imur katu pyrer nereapì kwaw ne wà. Erepiphyk putar a'e ma'e ne wà nehe: arozràn imur pyrer, ma'e katu 'ygwer imunàn kar haw, ma'e teko ikatu ma'e romo wamuigo kar haw. Ne nehe, nera'yr wà nehe no, peiko putar ma'e

imonokatu pyrer ihewe herur pyräm paw wazar romo nehe. **10** Ere'u putar a'e ma'e ywy pehegwer imukatu pyrer rehe nehe. Xo awa zo upuner i'u haw rehe wà nehe. Uzeapo putar herenataromo ikatu ma'e romo newe nehe.

11 Izaew werur putar ikatu ma'e tetea'u ihewe wà nehe no. Ereiko putar wazar romo nehe no. Amono putar newe nehe, nera'yr wanupe nehe no, nerazyr wanupe nehe no, tuweharupi nehe. Neànàm herenataromo ikatu ma'e paw upuner putar a'e ma'e i'u haw rehe wà nehe. **12** Izaew werur uiwy wi arozràñ ipo'o pyr ipy ikatu wera'u ma'e ihewe wà. Amono a'e ma'e newe ihe: uri kawer ikatu wera'u ma'e, win ikatu wera'u ma'e, arozràñ ikatu wera'u ma'e. **13** Teko werur putar uiwy wi ipo'o pyrer ipy wà nehe. Ereiko putar a'e ma'e izar romo nehe. Neànàm herenataromo ikatu ma'e paw upuner putar a'e ma'e i'u haw rehe wà nehe.

14 Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. Wyzàì ma'e Izaew ywy rehe har nehe, aze teko omonokatu hema'erekò haw pe wà nehe, ereiko putar a'e ma'e izar romo nehe.

15 Izaew wana'yr ipy paw wà nehe, waneimaw imemyr ipy paw wà nehe no, aze umur ihewe wà nehe, ereiko putar wazar romo nehe. Ta'yr ipy herenataromo ikatu 'ym ma'e wà, ma'ea'yr imemyr ipy herenataromo ikatu 'ym ma'e wà, uzewyr putar wà nehe. Wamur arer upyhyk wi putar wà nehe. Na'e umur putar hekuzar ihewe wà nehe. **16** Teko umur putar wa'yr ipy hekuzar newe wà nehe, ta'yr pitài zahy hereko mehe wà nehe. Umur putar 57 kàràm parat newe wà nehe. (Nezewé i'i tàmuzgwer uze'eg pape rehe imuapyr pà wà: pitài temetarer tàtà xikuru her ma'e a'e, nuzawy kwaw 20 temetarer tàtà zera her ma'e.) **17** Aze amo werur ma'ea'yr imemyr ipy ihewe nehe, nupuner kwaw wemimur kwer ime'eg kar haw rehe nehe: tapi'ak imemyr ipy, àràpuhàràñ hawitu ma'e imemyr ipy, àràpuhàràñet imemyr ipy. Aiko izar romo. Tuwe xaxeto uzuka nehe. Emupiripirk huwykwer ma'ea'yr hapy haw rehe nehe. Eapy ikawer temi'u ihewe imur pyr romo nehe. Hyàkwegatu putar ihewe nehe.

18 Ereiko putar ho'o kwer izar romo nehe. Ereiko putar ipuxi'a kwer izar romo nehe, henugupy kwer awyze har izar romo nehe no.

19 Izaew umur putar ikatu ma'e ihewe tuweharupi wà nehe. Ne nehe, nera'yr wà nehe no, peiko putar a'e ma'e wazar romo tuweharupi nehe. Azapokatu ko heze'eg xa inuromo ihe kury, nerehe we, nera'yr wanehe we no. Nazuhaw pixik kwaw nehe. Pezuhaw pixik zo nehe no.

20 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Àràw pe. — Nererekò kwaw ywy amogwer Izaew wazàwè nehe. Nererekò kwaw tåpuz nehe. Izaew wainuinuromo aiko nema'e romo ihe. Aiko ywy zàwenugar romo newe. Aiko tåpuz tetea'u zàwenugar romo newe. Izaew upyhyk putar ywy wà nehe. Upyhyk putar tåpuz tetea'u wà nehe. Hepyhyk putar pe nema'e romo a'e ma'e hekuzaromo nehe.

Erewi wama'e wanemipyhyk

21 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Teko Izaew izuapyapyr umur putar pitài uma'e 10 uma'e wi imunyryk pyrer tuweharupi wà nehe. Erezekaiw putar tåpuzràñ ihewe imonokatu pyrer rehe nehe. Amono putar a'e wanemimir kwer newe hehe nezekaiw haw hekuzaromo nehe.

22 Amogwer Izaew nuhem pixik kwaw tåpuzràñ ihewe imonokatu pyrer huwake wà nehe. Ta'e uzapo mo ikatu 'ym ma'e nezewé wà xe. A'e mehe mo uzezuka mo wà. **23** Erewi izuapyapyr uzapo putar ma'erekò haw tåpuzràñ Tupàn pe imonokatu pyrer pupe har wà nehe. Aze uzawy wà nehe, azepyk putar wanehe nehe. Ko heze'eg peruzar tuweharupi pepytu'u 'ym pà nehe. Erewi izuapyapyr nuwerekò kwaw ywy Izaew ywy rehe wà nehe. **24** Ta'e amono Izaew ihewe wanemimir wanupe ihe xe. Izaew umur pitài uma'e 10 uma'e wi imunyryk pyrer ihewe wà, ikatu ma'e romo wà. Amono a'e ma'e peme ihe. Erewi izuapyapyr wiko putar izar romo wà nehe. A'e rupi amume'u ko ma'e peme. — Naperekò kwaw ywy Izaew ywy rehe nehe, a'e peme.

**Teko wenuhem pitài ma'e 10 ma'e
wanuwi wà, Erewi wanupe imono pà wà**

25 — Emume'u ko heze'eg Erewi izuapyapry wanupe nehe, 26 i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. — Aze Izaew omono'og 10 ma'e wà nehe, umur putar pitài ma'e ihewe wà nehe. Pepyhyk putar nehe. Peiko putar izar romo nehe. A'e mehe pemono putar pitài a'e ma'e 10 ma'e wi imunyryk pyrer Tupàn pe imono pyr ikatu ma'e romo nehe. 27 A'e penemimono nuzawy kwaw ma'e tymar hemipo'o kwer ipy Tupàn pe imono pyr nehe. Nuzawy kwaw win iapo pyrer ipy Tupàn pe imono pyr nehe no. 28 Tuweharupi Izaew umur putar pitài uma'e 10 uma'e wi imunyryk pyrer wà nehe. Pepyhyk putar a'e ma'e nehe. Pemunyryk putar pitài ma'e a'e 10 uma'e wi imunyryk pyrer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyr ikatu ma'e romo nehe no. Pemono putar a'e ma'e xaxeto Àràw pe nehe. 29 Teko umur putar ma'e ihewe wà nehe. Pepyhyk putar wanemimur nehe. Pemur ikurer ikatu wera'u ma'e ihewe nehe. 30 Ikatu wera'u ma'e ihewe imur ire pepuner ikurer ipyhyk pà nehe. Ma'e tymar wiko nezewe a'e. Úmur ma'e ihewe. A'e re upyhyk ikurer no. 31 Ne nehe, néànàm wà nehe no, pepuner putar ikurer i'u haw rehe wyzai ywy pehegwer rehe nehe. Ta'e pepyhyk a'e ma'e pema'erekò haw hekuzaromo xe. 32 Napezapò kwaw ikatu 'ym ma'e i'u mehe nehe, aze a'e 'ym mehe we pemunyryk kar iphegwer ikatu wera'u ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. Pemuaiw zo Izaew wanemimur ikatu ma'e nehe. Pe'u zo ikurer nehe, iphegwer ikatu wera'u ma'e ihewe imur 'ym mehe we nehe. Aze mo pezapò nezewe haw, pemuaiw mo Izaew wanemimur ikatu ma'e. Aze naperuzar kwaw ko ze'eg nehe, pemàño putar nehe.

Ypurumukatu haw

19 1— Pemum'e ko heze'eg Izaew wanupe nehe, 2 i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe Àràw pe.

— Perur tapi'ak kuzà ipiràg ma'e ikatu 'ymaw hereko 'ymar ko pe uma'erekò 'ym ma'e xe nehe. 3 Pemono xaxeto Ereazar pe nehe. Weraha putar katu pe teko waker haw wi nehe. Uzuka putar waker haw henataromo nehe. 4 Na'e Ereazar upyhyk putar huwykwer nehe. Umupiripirk putar 7 haw ukwà pupe tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer kutyr nehe. 5 Na'e hehe we har wapy putar tapi'ak kuzà henataromo nehe. Ùkaz putar iphegwer nehe: ipirer, ho'o kwer, huwykwer, hie kwer. 6 Xaxeto upyhyk putar wwyràkàxigyw iphegwer imonohok pyrer nehe. Upyhyk putar pitài ixop hákàgwer nehe no. Upyhyk putar àràpuhàràn hawer imupiràg pyrer nehe no. Weityk putar a'e ma'e paw tata tapi'ak hapy haw pupe nehe. 7 Na'e uhez putar uma'e wemimunehew nehe. Uzahak putar nehe no. A'e re upuner teko waker haw pupe wixe haw rehe nehe. Nezewe rehe we wiko putar ikatu 'ym ma'e romo Tupàn henataromo nehe. Xo kwarahy heixe re zo ikatu putar henataromo nehe. 8 Tapi'ak hapy har uhez putar uma'e wemimunehew nehe no. Uzahak putar nehe no. Nezewe rehe we wiko putar ikatu 'ym ma'e romo Tupàn henataromo nehe. Xo kwarahy heixe re zo ikatu putar henataromo nehe. 9 Amo awa Tupàn henataromo ikatu ma'e omono'og putar tanimuk tapi'ak hapy awer rehe har nehe. Weityk putar katu pe teko waker haw wi nehe, ywy pehegwer Tupàn henataromo ikatu ma'e rehe nehe. Teko Izaew uzekaiw katu hehe a'e pe wà nehe. 'Y purumukatu ma'e imuhyk mehe teko omono putar a'e tanimuk ipupe wà nehe. A'e tapi'ak izuka haw umunàn teko wanemapiro kwer ikatu 'ym ma'e a'e. 10 Tanimuk imono'ogar uhez putar uma'e wemimunehew nehe. Nezewe rehe we wiko putar ikatu 'ym ma'e romo Tupàn henataromo nehe. Xo kwarahy heixe re zo ikatu putar henataromo nehe. Peruzar ko ze'eg tuweharupi nehe. Izaew weruzar putar wà nehe. Amo ywy rehe arer Izaew wainuinuromo har weruzar putar tuweharupi wà nehe no.

***Ze'eg umàno ma'e
kwer rehe ipokokaw rehe har***

11 Aze amo opokok umàno ma'e kwer rehe nehe, umumaw putar 7 'ar Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e romo nehe. **12** Na'iruz haw 'ar mehe nehe, 7 haw 'ar mehe nehe no, uzemukatu putar 'y purumukatu har pupe nehe. Ikatu putar Tupàn henataromo nehe. Aze nuzemukatu kar kwaw 3 haw 'ar mehe nehe, 7 haw 'ar mehe nehe, nuiko kwaw Tupàn henataromo ikatu ma'e romo nehe. **13** Wyzài umàno ma'e kwer rehe opokok ma'e nehe, aze nuzemukatu kwaw Tupàn henataromo nehe, wiko putar ikatu 'ym ma'e romo Tupàn henataromo nehe, ta'e nuzakook kwaw 'y purumukatu ma'e uzehe xe. Umuaiw tâpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer a'e. A'e teko nuiko kwaw Izaew izuapry romo nehe.

14 Aze amo umàno tâpuzràn pupe nehe, ipupe wixe ma'e wiko putar ikatu 'ym ma'e Tupàn henataromo nehe. Umumaw putar 7 'ar ikatu 'ym ma'e romo nehe. **15** Wy'a ipyk 'ym pyr uzeapo putar ikatu 'ym ma'e romo henataromo nehe. **16** Aze amo opokok izuka pyrer rehe nehe, aze ru'u opokok umàno e ma'e kwer rehe nehe, aze ru'u opokok teko ikagwer rehe nehe, aze ru'u opokok hetekwer itym awer rehe nehe, umumaw putar 7 'ar ikatu 'ym ma'e romo Tupàn henataromo nehe.

17 Pemukatu putar a'e ikatu 'ym ma'e nezewi nehe: pepyhyk tanimuk tapi'ak ipiràg ma'e katu 'ygwer imunàñ kar haw romo hapy pyrer nehe. Pemono wy'a pupe nehe. Pezuhez 'y ikatu ma'e hehe nehe. **18** Aze umukatu putar umàno ma'e kwer rehe opokok ma'e wà nehe, awa Tupàn henataromo ikatu ma'e upyhyk putar ixop hákàgwer nehe. Umuàkym putar hákàgwer a'e 'y pupe nehe. Umupiripirik putar a'e 'y tâpuzràn rehe nehe, ipupe har nàñan nehe no, teko ipupe har nàñan nehe no. Aze amo opokok teko ikagwer rehe nehe, aze ru'u itym awer rehe nehe, amo teko Tupàn henataromo ikatu ma'e umupiripirik putar a'e 'y imukatu pyrer a'e teko rehe nehe. **19** Na'iruz haw 'ar mehe nehe, 7 haw 'ar mehe nehe no, Tupàn henataromo ikatu ma'e umupiripirik putar a'e 'y teko ikatu

'ym ma'e rehe nehe. 7 haw 'ar mehe a'e teko ikatu putar henataromo nehe. Uhez putar uma'e wemimunehew nehe. Uzahak putar nehe no. Kwarahy heixe mehe ikatu putar Tupàn henataromo nehe.

20 Aze amo na'ikatu kwaw Tupàn henataromo nehe, aze nuzemukatu kwaw nehe, wiko wiwi putar ikatu 'ym ma'e romo nehe, ta'e amo numupirik kwaw 'y purumukatu ma'e hehe a'e xe. A'e teko umuaiw tâpuzràn Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imonokatu pyrer a'e. A'e rupi a'e teko nuiko kwaw Izaew izuapry romo nehe.

21 Peruzar ko ze'eg tuweharupi nehe. 'Y purumukatu ma'e imupiripirikar uhez putar uma'e wemimunehew nehe. Aze amo opokok a'e 'y rehe nehe, wiko putar ikatu 'ym ma'e romo Tupàn henataromo nehe. Xo kwarahy heixe re ikatu putar nehe. **22** Aze amo teko Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e opokok amo ma'e rehe nehe, a'e ma'e uzeapo putar ikatu 'ym ma'e romo henataromo nehe no. Aze amo opokok a'e teko rehe nehe, wiko putar ikatu 'ym ma'e romo Tupàn henataromo nehe no. Xo kwarahy heixe re ikatu putar nehe.

Mirià imàno haw

20 ¹Zahy ipy rehe teko Izaew paw oho ywyxiguhi Zim her ma'e pe wà. Uzapo uker haw Kanez pe wà. Mirià umàno a'e pe. Utym hetekwer a'e pe wà. **2**Naheta kwaw 'y a'e pe. A'e rupi teko uzemono'og Moizez pe Aràw pe uze'eg ahayahy pà wà. **3**— Aze mo urumàno Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo amogwer Izaew urerapi har wainuinuromo, a'e mehe mo ikatu wera'u mo. **4**Uruiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiaihu romo ure. Mâràzàwe tuwe urererur pe xe ko ywyxiguhi pe. Aipo urereimaw wainuinuromo uremàno àwàm rehe urererur pe. **5**Mâràzàwe tuwe urererur pe Ezit wi ko ywy iaiw ma'e pe. Naheta kwaw arozràñ xe. Naheta kwaw ma'ywa 'yw xe. Ni pi 'yw, ni uwà 'yw, ni homà 'yw naheta kwaw. Naheta kwaw 'y urerem'i'u romo no.

6Na'e Moizez uhem a'e wi Aràw rehe we teko wanuwi tâpuzràn Tupàn pe imonokatu

pyrer ukenaw pe wà kury. Wapyk upenàràg rehe uwa imuhyk pà ywy rehe wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heko haw heny katu haw uzexak kar wanupe. **7** Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe.

8 — Epyhyk ywyra heze'eg itapew rehe har hyru henataromo har nehe. A'e re emono'og teko Àràw rehe we ne wà nehe. Paw rupi wanenataromo eze'eg itahu pe nehe. A'e mehe 'y uehm putar izuwi nehe. Nezewe mehe penuhem putar 'y itahu wi nehe, teko wanupe imono pà nehe. Ui'u putar wà nehe. Waneimaw ui'u putar wà nehe no.

9 Na'e Moizez upyhyk ywyra Tupàn henataromo har oho iz'e'eg rupi katete kury.

10 Moizez omono'og teko itahu henataromo Àràw rehe we wà kury. Uze'eg wanupe kury. — Pezeapaka katu nehe, teko Tupàn heruzar 'ymar wà. Aipo urumuhem kar putar 'y 'ág itahu wi peme ure nehe, i'i wanupe. **11** Upir Moizez opo. Unupà itahu mokoz haw ywyra pupe. Uhem 'y tetea'u izuwi uwyrık pà. Ui'u teko wà. Ui'u waneimaw wà no.

12 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe Àràw pe kury. — Napezeruzar katu kwaw herehe. A'e rupi napexak kar kwaw hepuner haw ikatuahy ma'e teko Izaew wanupe. A'e rupi naperaha kwaw heremaihuywy heremimume'u kwer pe pe wà nehe, i'i wanupe.

13 A'e ma'e uezapo Merima pe. Teko umume'eahy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu 'ymaw a'e pe wà. Ikatu 'ymaw imume'eahy haw, i'i her zaneze'eg rupi. Tupàn uzapo ma'e a'e pe upuner haw ikatu ma'e hexak kar pà a'e pe no.

Enom ywy rehe har wanuwhaw numugwaw kar kwaw weko haw myteromo wà

14 Kanez tawhu pe wanekon wà kury. Moizez omono kar uze'eg heraha har Enom izuapyapry wanuwhawete pe wà kury. — Ko ze'eg neànàm Izaew ta'yir izuapyapry umur kar newe wà. Erekwaw urereko haw zawaiw katu ma'e no. **15** Erekwaw ureipy Ezit pe waho awer kwehe arer no.

Urumumaw kwarahy tetea'u a'e pe urereko pà. Ezit ywy rehe har werekoahy ureipy wà. Urerekaoahy wà no. **16** A'e rupi urenoz ureptywà àwàm Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ure. Wenu ureze'eg a'e. A'e rupi umur kar weko haw pe har Ezit ywy wi urepyro kar pà izupe. Uruiko Kanez tawhu pe neiwyzaw huwake kury. **17** Tuwe uruahaw neywy nehe. Ure nehe, urereimaw wà nehe no, nuruhem kwaw urerape wi nehe. Nuruixe kwaw peko pe nehe. Nuruixe kwaw uwà tyw penemitygwer pe nehe. Nuru'u kwaw 'y neyzygwar pupe har nehe. Neywy rehe urereko mehe uruata putar pe uhu ma'e rupi nehe, i'i izupe wà.

18 Enom wanuwhawete uwazar Moizez ze'eg izupe. — Nan. Nuruahaw kar kwaw urewywy peme nehe. Aze pezeagaw nehe, uruata putar pekutyr nehe, peàmàtyr'yim pà nehe.

19 Na'e teko Izaew uze'eg wà kury. — Uruata putar oroho pe uhu ma'e rupi nehe. Aze amo u'u 'y nehe, aze amo ma'e/yr u'u 'y nehe, urumekuzar putar nehe, i'i wà. Urepurahaw wer neywy rehe. Nuruputar kwaw amo ma'e, i'i wà.

20 Enom wanuwhawete uwazar waze'eg wanupe. — Nan. Napeahaw kwaw nehe, i'i wanupe. Na'e Enom izuapyapry zauxiapekwer tetea'u uzàmàtyr'yim teko Izaew wà wà kury. **21** Nezewe mehe Enom nuwahaw kar kwaw uiwy Izaew wanupe wà. A'e rupi Izaew oho amo pe rupi wà.

Àràw màño haw

22 Teko Izaew paw uhem Kanez tawhu wi wà, ywytyr Or her ma'e pe oho pà wà. **23** Enom ywydzaw iwyh hin a'e ywytyr. A'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe Àràw pe kury.

24 — Àràw nuixe kwaw ywy Izaew wanupe heremimume'u kwer pe a'e nehe. Umàno putar nehe, ta'e 'y Merima wi imuhem kar mehe naperuzar kwaw heze'eg xe. **25** Erur Àràw nehe. Erur ta'yir Ereazar nehe no. Emuzeupir kar Or ywytyr rehe ne wà nehe. **26** A'e re enuhem Àràw ikamir puku

nehe. Emunehew kar Ereazar pe nehe. Àràw umàno putar a'e pe nehe.

27 Uzapo Moizez a'e ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg rupi katete a'e. Uzeupir Or ywytyr rehe teko paw wanenataromo wà. **28** Wenuhem Moizez kamir puku xaxeto romo heko haw hexak kar haw Àràw wi kury. Umunehew kar Ereazar pe. Umàno Àràw ywytyr apyr kury. A'e re Moizez wezyw Ereazar rupi. **29** Àràw imàno awer ikwaw mehe teko umumaw 30 'ar uzai'o pà hehe wà.

Araz heitykaw

21 **1** Araz a'e, Kànàà wanuwihawete Kànàà ywy rehe kwarahy ihemaw awyze har kutyr wiko ma'e ukwaw Izaew wanur haw a'e. — Ur waiko pe Atari her ma'e rupi wà, i'l wà. A'e rupi uzàmàtyry'ym Izaew oho wà kury. Weraha amo teko wemipyhyk kwer uzeupi romo wà. **2** Na'e teko Izaew umume'u ko ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe kury. — Aze ereityk kar 'aw teko urewe ne wà nehe, urumumaw putar waneko haw tawhu paw rupi nehe, i'l izupe wà.

3 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wenu Izaew waneminoz. Üpytwà Izaew Kànàà waneityk pà wà. Nezewe mehe Izaew umumaw wà. Umumaw waneko haw tawhu wà no. — Orima, i'l a'e ywy pe wà. — Ma'e imumaw paw, i'l her zaneze'eg rupi.

Moz morog iapo pyrer

4 Na'e Izaew uhem oho Or ywytyr wi wà kury, Yryhupiràg piarupi wà kury. Nezewe umàmàn Enom ywy iwy hehe wata 'ym pà wà. Wata mehe teko upytu'u ma'e hàrogatu re wà. **5** Uzypyrog Tupàn ikutyr Moizez ikutyr uze'eg pà wà. — Máràzàwe tuwe Tupàn zanepyro kar Moizez pe Ezit ywy wi a'e. Aipo zanemumàno kar putar ywyxiguhu rehe nehe. Naheta kwaw temi'u xe. Ni 'y naheta kwaw. Zanerem'i'u xe har na'ikatu kwaw. Urekene'o kury.

6 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono kar mozaiw wanupe wà kury. Uhàuhàz teko wamyster wà. Uxi'u Izaew

tetea'u wazuka pà wà. **7** Na'e teko uze'eg oho Moizez pe wà kury. — Ikatu 'ym ma'e uruzapo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo ure. Ta'e uruze'eg zemueteahy hehe ure xe. Uruze'eg zemueteahy nerehe ure no. Emuhem kar 'agwer mozaiw teko wamyster wi Tupàn pe ne wà nehe, i'l izupe wà. Na'e Moizez uze'eg Tuweharupi Wiko Ma'e pe teko wanehe kury. **8** Uze'eg Tupàn Moizez pe. — Emupyràt itazu mozaiw hagapaw romo iapo pà nehe. Emupu'äm hagapaw ywyra rehe. Tuwe mozaiw hemixi'u kwer ume'e hehe wà nehe. Nezewe mehe ikatu putar wà nehe.

9 Na'e umupyràt Moizez itazu morog mozaiw hagapaw romo iapo pà. Omomog ywyra imupu'äm pyrer rehe. Aze mozaiw uxí'u amo, a'e teko ume'e a'e mozaiw hagapaw rehe wà. Ikatu nezewe mehe wà.

Izaew oho Moaw waiwy rehe wà

10 Na'e Izaew uhem a'e wi wà. Uzapo uker haw Omot pe wà. **11** Na'e oho Omot wi tawhu kwer Amari her ma'e pe ywyxiguhu rehe Moaw waiwy ikupe kutyr kwarahy ihemaw kutyr wà kury. **12** A'e re uhem a'e wi uker haw iapo pà Zerez ywyàpyznaw rehe wà. **13** A'e wi oho uker haw iapo pà Aroron yrykawhu izywyr kwarahy heixe haw awyze har kutyr ywyxiguhu Amohe waiwy pe uhem ma'e rehe wà. (Aronon yrykawhu uezapo ywyaw Moaw waiwy Amohe waiwy myter pe har romo.) **14** A'e rupi nezewe uze'eg pape Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ipuruàmàtyry'ym awer her ma'e a'e: Waew tawhu Xupa ywy rehe har, ywyàpyznaw a'e pe har wà no, yrykawhu Aroron, **15** wezyw haw a'e ywyàpyznaw wanuwi har Ar tawhu pe oho ma'e wà, Moaw waiwyaw kutyr oho ma'e. **16** A'e wi oho Meer pe wà. 'Yzygwar, i'l her zaneze'eg rupi. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe a'e pe. — Émono'og teko ne wà nehe. Amono putar 'y teko nànàñ ihe nehe, i'l izupe.

17 Na'e teko Izaew umuzàg ko zegar haw wà.

— O 'zyzgwar, emuhem kar 'y nezewi nehe.

A'e mehe urumume'u putar nekatu how zegar haw imuzàg pà nehe.

18 Ag 'zyzgwar tuwihaw uhàwykàz wà. Teko wanuwihaw uwàptymawok wà, uywra tuwihaw romo hexak kar haw pupe wà.
Ywyra purunupà haw pupe wà.
Ywyxiguhi wi oho Matana pe wà, i'i wà.

19 Matana wi oho Nariew pe wà. Nariew wi oho Mamot pe wà. **20** Mamot wi oho ywyàpyznaw Moaw waiwy rehe har pe Piziga ywytyr iwy pe wà. Teko upuner ywyxiguhi hexakaw rehe a'e wi wà.

Izaew weityk Xeom wà, Og wà no

21 Na'e teko Izaew izuapypyr omono kar uze'eg heraha har Xeom Amohe wanuwihawete pe wà kury.

22 — Tuwe uruahaw neywy nehe. Nuruixe kwaw peko pe nehe. Nuruixe kwaw uwà tyw penemitygwer pe nehe. Nuru'u kwaw 'y nezygwar pupe har nehe. Tuwe uruahaw neywy nehe. Ure nehe, urereimaw wà nehe no, nuruhem kwaw pe wi nehe. Neywy rehe urerekö mehe uruata putar pe uhu ma'e rupi nehe. Te uruhem oroho peywy wi nehe, i'i izupe wà. **23** Nezewe rehe we Xeom nu wahaw kar kwaw uiwy Izaew wanupe. Nan. Omono'og wemiruze'eg paw rupi wà, teko Izaew wakutyr ywyxiguhi rehe waneraha pà wà. Xeom oho Zaxa pe Izaew waàmàtyry'ym pà. **24** Izaew uzuka Amohe tetea'u utakihe pupe wà. Upyhyk waiwy wanuwi wà. Ywy ipyhyk pyrer uzypyrog Aronon yrykawhu pe. Oho yrykawhu Zamok pe. Zamok upyta Amon waiwyaz pe. Heta pàrirogawitâ a'e pe. **25** Nezewe Izaew upyhyk a'e tawhu Amohe waiwy rehe har paw rupi wà. Upyta wapupe wiko pà wà, Ezemon tawhu pupe wà, taw a'e tawhu izywyr har wapupe wà no. **26** Xeom Amohe ywy rehe har wanuwihawete a'e, wiko Ezemon tawhu pe a'e. A'e 'ym mehe uzàmàtyry'ym Moaw wanuwihawete a'e

tawhu pe har wazar a'e. Upyhyk iziyw paw wanuwi wà. A'e ywy oho Aronon yrykawhu pe. **27** A'e rupi ze'eg puràg iapo har uze'eg nezewe hehe wà.

Pezur Ezemon pe nehe,
tawhu tuwihawete Xeom
heko haw pe nehe.

Uzapo wi putar wà nehe.
Uzapokatu wi putar wà nehe.

28 Uhem tata Ezemon wi.
Uhem heny kwer tawhu tuwihawete

Xeom heko haw wi.
Zauxiapekwer tetea'u
uzemono'og ma'e wà,
nuzawy kwaw tatahu wà.

Umumaw Ar tawhu Moaw
ywy rehe har wà.

U'u ywytyr Aronon yrykawhu
ywate har izywyr har wà.

29 Pezemumikahy nehe,
Moaw ywy rehe har wà.
Tupàn ua'u Kemoz imuweite har wà.
Pekàzym putar nehe.
Tupàn ua'u pezar umuzàn kar
zauxiapekwer pemryrypar wà.
Omono kar penazyr peàmàtyry'ymar
wanupe wà no,
umuigo kar Xeom Amohe
wanuwihawete pe uma'erekö
e ma'e romo wà.

30 Ezemon ipuner haw upaw kwez kury.
Ezemon wi Nimon pe ma'e paw
uzeapo imumaw pyrer romo a'e wà.
Weityk Nopa tawhu wà.
Tata uehem Menema tawhu pe no,
i'i wà.

31 Nezewe mehe Izaew upyta Amohe ywy
rehe wiko pà wà kury. **32** Na'e Moizez omono
kar teko Zazer tawhu pe wà. — Peme'egatu
hehe nehe, i'i wanupe. A'e re Izaew upyhyk
taw Zazer tawhu izywyr har wà. Umuhem kar
Amohe ywy rehe har a'e pe wiko ma'e paw
rupi wà.

33 Na'e Izaew uzewyr Måxà piarupi uezupir
pà wà. Og Måxà wanuwihawete uehem
waàmàtyry'ym pà Enerez tawhu pe. **34** Tupàn

Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe. — Ekyze zo izuwi nehe. Ta'e amur putar wanuwhawete nepo pe ihe nehe xe. Amur putar hemiaihu newe wà nehe no. Amur putar iziwy newe nehe no. Nema'enukwaw Xeom Amohe wanuwhawete Ezemon pe har pe nremiapo kwer. Ezapo nezewegatete haw Og pe nehe no.

35 A'e rupi Izaew uzuka Og wà. Uzuka ta'yà wà no. Uzuka hemiaihu paw wà no. Ni pitai nuhem kwaw wà. Upyhyk waiwy wanuwi wà.

Marak omono kar uze'eg MÀràw pe
22 ¹Izaew uhem oho a'e wà. Uzapo uker haw ywytyr heta 'ymaw Moaw ywy rehe har rehe Zotàw rykawhu ikupe kutyr kwarahy ihmaw kutyr Zeriko tawhu henataromo wà.

2 Amo umume'u Izaew wanemiapo kwer oho Marak Zipor ta'yà Moaw wanuwhawete pe wà. — Umumaw Amohe wà, i'i izupe wà. **3** Ukyze Izaew wanuwi, ta'e heta tetea'u wà xe. Azeharomoete Moaw izuapyapry ukyleahy Izaew wanuwi wà. **4** Moaw uze'eg Minià wanuwhawete wanupe wà. — A'e teko u'u putar zaneywyr har paw rupi wà nehe. Nuzawy kwaw tapíak ka'api'i paw i'u har wà nehe, i'i wà. **5** Na'e tuwhawete Marak wenoz kar MÀràw Meor ta'yà imuwà kury. MÀràw wiko Petor tawhu Ewparat rykawhu huwake har Amaw ywy rehe har

pe a'e. Ize'eg heraha har umume'u ko ze'eg izupe wà. — Amo teko uhua'u ma'e uhem Ezit ywy wi paw rupi wà. Uhàuhàz ko ywy nànàñ wà kury. Ur heruwake wiko pà wà kury. **6** Aenoz ko ma'e newe. — Ezur xe 'aw teko wanehe ze'egaiw imono pà nehe. Ta'e upuner wera'u ihewi wà xe. Aze ru'u nezewe mehe apuner putar wanetykaw rehe xe wi wamuhem kar haw rehe nehe. Akwaw ko ma'e ihe. Aze eremono ze'egatu amo rehe, ikatu ma'e uezapo a'e teko pe. Aze eremono ze'egaiw amo rehe, ikatu 'ym ma'e uezapo a'e teko pe, i'i izupe wà.

7 Na'e Moaw wanuwhawete oho Minià wanuwhawete wanupi izupe uze'eg pà wà kury. Weraha temetarer uezupi ze'egaiw

hekuzaromo wà nehe. Uhem MÀràw heko haw pe wà. Umume'u Marak ze'eg izupe wà. **8** MÀràw uwazar waze'eg wanupe nezewe. — Peker xe pitai haw nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u putar ma'e ihewe nehe. Pyhewe amume'u putar a'e ma'e pembe nehe, i'i wanupe. Moaw wanuwhawete upyta MÀràw ipyr wà. **9** Tupàn ur izupe uze'eg pà. Upuranu hehe. — Amo awa wiko neypy wà. Mo romo aipo wiko wà, i'i izupe.

10 Uwazar MÀràw Tupàn iz'e'eg izupe. — Marak Moaw wanuwhawete umur kar uze'eg ihewe. **11** — Amo teko tetea'u uhem Ezit ywy wi paw rupi wà. Uhàuhàz ko ywy nànàñ wà kury. Marak uputar na'arewahy heho àwàm a'e. — Emono ze'egaiw 'aw teko wanehe nehe, i'i iko ihewe. Aze ru'u nezewe mehe upuner wanetykaw rehe nehe, wamuhem kar haw rehe nehe.

12 Tupàn uze'eg MÀràw pe. — Eho zo wanupi nehe. Emono zo ze'egaiw Izaew wanehe nehe. Ta'e ihe amono heze'egatu a'e teko wanehe ihe xe.

13 Ku'em mehe MÀràw upu'äm tuwhaw Marak hemimur kwer wanupe uze'eg pà kury. — Pezewyr peywy pe nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nahemono kar kwaw penupi a'e, i'i wanupe.

14 Na'e uzewyr oho wà. Uze'eg oho Marak pe wà. — MÀràw natur wer kwaw urerupi a'e, i'i izupe wà.

15 Na'e Marak omono kar amo tuwhaw izupe wà kury. Heta wera'u tuwhaw izypy mehe arer wanuwi wà. Upuner wera'u wanuwi wà no. **16** Uze'eg oho MÀràw pe wà. — Ihe Marak Zipor ta'yà ainoz xe nezur àwàm newe kury. **17** Amono putar temetarer tetea'u newe hekuzaromo nehe. Wyzai neremimutar amono putar newe nehe. Ezur 'aw teko wanehe ze'egaiw imono pà nehe, i'i izupe wà, Marak iz'e'eg imume'u pà wà.

18 Uwazar MÀràw waze'eg wanupe. — Aze mo Marak umur or wàpuzuhu pe har paw rupi, aze mo umur parat wàpuzuhu pe har paw rupi, napuner iwer mo ma'e iapo haw rehe. Ni uhua'u ma'e ni pixika'i ma'e iapo haw rehe napuner iwer mo, aze mo Tuweharupi

Wiko Ma'e hezar nuzapo kar iwer mo a'e ma'e ihewe. **19** Aenoz pitai ma'e peme kury. Peker xe hepyr nehe. Nezewe mehe akwaw putar Tuweharupi Wiko Ma'e izel'eg ihe nehe, aze umume'u ma'e ihewe nehe, i'i wanupe.

20 Pyhaw Tuweharupi Wiko Ma'e uzexak kar Mârààw pe uze'eg pà. — 'Aw awa ur nerenoz pà wà. A'e rupi ezemuàgà'y'm wanupi neho àwàm rehe nehe. Nezewe rehe we xo heremiapo kar ezapo nehe. **21** A'e rupi iku'egwer pe Mârààw uzemuàgà'y'm kury. Omono izuru pe har weimaw zumeta'i kuzà rehe. Oho Moaw wanuwihaw wanupi.

Mârààw, zumeta'i, Tupàn heko haw pe har

22 Tupàn wikwahy a'e, ta'e Mârààw oho a'e xe. Oho weimaw zumeta'i kuzà ikupe pe. Mokoz izupe uma'erek ma'e oho hupi wà no. Na'rewahy Tupàn heko haw pe har upu'äm henataromo pe rupi iho re imupytu'u kar pà. **23** Zumeta'i waxak Tupàn heko haw pe har pe rupi. Wereko takihepuku opo pe. Hexak mehe zumeta'i uhem oho pe wi kaiwer kutyr. Na'e Mârààw upetek zumeta'i heraha wi pà pe pe. **24** Na'e Tupàn heko haw pe har upyta pe pixika'i haw pe kury, mokoz uwà tyw wamyter pe. Heta pàrirogawtâtà ita iapo pyrer mokoz iphehogwer wanehe. **25** Zumeta'i Tupàn heko haw pe har hexak mehe uzekok pàrirogawtâtà rehe Mârààw ipy imuzarahy pà hehe. A'e rupi Mârààw upetek wi zumeta'i. **26** Na'e Tupàn heko haw pe har oho wanenataromo kury. Upyta pe pixika'i wera'u haw pe kury. Zumeta'i nupuner kwaw ni awyze har rupi ni ahurehe har rupi oho haw rehe. **27** Zumeta'i waxak Tupàn heko haw pe har. A'e rupi uzeàpàriog ywy rehe. Mârààw wikwahy tuwe kury. A'e rupi unupà zumeta'i ywyra pupe kury.

28 Na'e Tuweharupi Wiko Ma'e umuze'eg kar zumeta'i kury. Uze'eg Mârààw pe. — Ma'e azapo newe ihe. Mârààw tuwe hetepet pe na'iruz haw, i'i izupe.

29 Uwazar Mârààw izupe. — Urupetek ihe, ta'e nahereko katu kwaw pe ne xe. Aze

mo heta takihepuku hepo pe, uruzuka mo na'rewahy, i'i izupe.

30 Na'e zumeta'i uze'eg wi Mârààw pe kury. — Aipo naiko kwaw nereimaw romo. Aipo nerezeupir kwaw hekupe pe tuweharupi. Aipo azapo agwer ma'e newe tuweharupi, i'i izupe. — Nan, i'i Mârààw izupe.

31 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e waxak kar weko haw pe har Mârààw pe kury. Upyta pe rupi. Wereko takihepuku opo pe. Mârààw wapyk upenàràg rehe uwa imuhyk pà ywy rehe. **32** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heko haw pe har uze'eg kury. — Mârààw tuwe erepetek zumeta'i na'iruz haw. Ihe azur neàmàtyry'ymar ài nemuzewyr kar pà ihe. Ta'e na'ikatu kwaw ko neata haw ihewe xe. **33** Nereimaw zumeta'i kuzà herexak a'e, ihewi utryk pà na'iruz haw a'e. Aze mo nuzapo iwer nezewe haw, uruzuka mo ihe. Nazuka iwer mo nereimaw ihe, i'i izupe.

34 Na'e Mârààw uze'eg Tupàn heko haw pe har pe kury. — Azapo ikatu 'ym ma'e Tupàn henataromo. Nakwaw kwaw pe rupi nerekohaw hemupytu'u kar har romo. Aze hemuzewyr kar kutàri nehe, azewyr putar hereko haw pe nehe.

35 Uwazar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e izel'eg izupe. — Eho 'aw awa wanupi nehe. Xo heze'eg emume'u nehe, i'i izupe. Nezewe mehe Mârààw oho tuwihaw Marak hemimur karer wanupi.

Marak umuawyzé Mârààw

36 — Mârààw uhem iko kury, i'i amo Marak pe. A'e rupi oho huwàxi pà tawhu Aroron yrykaw izywyr har Moaw ywy izywyr har Ar her ma'e pe kury. **37** Upuranu Marak hehe. — Mârààw tuwe namezur wer kwaw pitai haw mehe nerenoz kar mehe. — Numur kwaw temetarer tetea'u ihewe nehe, aipo ere nezeupe herehe ne, i'i izupe.

38 Mârààw uwazar izel'eg izupe. — Aiko xe neypy kury. Napuner kwaw heze'eg imume'u haw rehe nehe. Xo Tupàn ze'eg imume'u haw rehe apuner putar nehe, i'i izupe.

39 Na'e Mârààw oho Marak rupi Uzot tawhu pe kury. **40** Marak uzuka tapi'ak wà.

Uzuka àràpuhàràn hawitu ma'e kuzà wà no.
Omono wano'o kwer ipehegwer Mârààw pe tuwihaw hehe we har wanupe no.

Mârààw ze'eg awer pitài haw

41 Iku'egwer pe ku'em mehe Marak wheraha Mârààw Mamot-Ma'aw pe. Mârààw upuner amo teko Izaew wanexakaw rehe a'e wi.

23 ¹Na'e Mârààw uze'eg Marak pe. — Ezapo 7 ma'eal'yr hapy haw nehe. Emuàgà'y'm 7 tapi'akal'yr awa ne wà nehe. Emuàgà'y'm 7 àràpuhàràn hawitu ma'e awa ne wà nehe no.

2 Marak weruzar Mârààw ze'eg. Na'e uzuka pitài tapi'ak pitài àràpuhàràn rehe we ma'eal'yr hapy haw wanehe pitàitaigatu wà. ³ Na'e Mârààw uze'eg Marak pe. — Epyta neremimono kwer hapy pyrer huwake nehe. Aha putar newi nehe. Aze ru'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ur heàwàxi pà nehe. Aze uzapo kar ma'e ihewe nehe, amume'u putar a'e ma'e paw newe nehe, i'i izupe. Na'e Mârààw uezupir a'e zutyska'i amo ywytyr apyr. ⁴ Tupàn uwàxi Mârààw wà a'e pe. Mârààw uze'eg izupe. — Azapo 7 ma'eal'yr hapy haw ihe wà. Azuka pitài tapi'ak pitài àràpuhàràn rehe we ma'eal'yr hapy haw nàñàñ ihe wà, i'i izupe.

5 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Mârààw pe, hemimume'u ràm imume'u pà izupe. — Ezewyr ko heze'eg imume'u pà Marak pe kury, i'i izupe. ⁶ Na'e Mârààw uzewyr Marak pe kury. Marak wiko wemimono kwer hapy pyrer huwake a'e rihi. Moaw wanuwhaw wiko hehe we a'e wà no.

7 Na'e Mârààw umume'u ko ze'eg puràg uezapo ma'e ràm imume'u haw a'e kury.

— Marak Moaw wanuwhawete hemur kar Xir ywy wi a'e. Omono kar amo awa ywytyruhu kwarahy ihemaw kutyr har pe hepiaromo a'e wà.
— Ezur nehe, i'i ihewe.
— Emono ze'egaiw teko Izaew wanehe ihewe nehe, i'i ihewe.
— Azeharomoete, emono ze'egaiw

Izaew izuapyapyr wanehe nehe, i'i ihewe.

8 A'e teko uzuka putar Moaw a'e wà nehe.

Napuner kwaw ze'egaiw imono haw rehe wanehe nehe.

Tupàn numume'u kwaw Izaew wanehe uzepyk àwàm a'e. A'e rupi namume'u kwaw wanehe izepyk àwàm ihe nehe.

9 Itahu apyr hereko mehe, ywytyruhu apyr hereko mehe aexak teko Izaew izuapyapyr ihe wà. Wiko a'e zutyska'i wà.
— Nazaike kwaw amogwer teko wazàwe, i'i uezuepepe wà.

10 Zako izuapyapyr nuzawy kwaw ywy ku'i kwer wà. Heta tetea'u wà.

Ni amo nupuner kwaw wapapar haw rehe wà.

Aze mo aiko Tupàn hemiaihu romo a'e teko wainuiuromo hemàno mehe,

A'e mehe mo ikatu mo ihewe. Hereko katu wer teko imunar 'ym ma'e wazàwe ihe, i'i Mârààw.

11 Na'e Marak uze'eg Mârààw pe kury. — Ma'e erezapo kwez ihewe kury. Amono kar amo nepiaromo. — Emono ze'egaiw heàmàtyry'ymar wanehe nehe, a'e newe. Nezewre rehe we eremono ze'egatu wanehe, i'i izupe.

12 Uwazar ize'eg izupe.
— Aze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u kar ma'e ihewe, xo a'e ma'e zo imume'u haw rehe apuner ihe, i'i.

Mârààw ize'eg awer mokoz haw

13 Na'e Marak uze'eg Mârààw pe.
— Ezur herupi amo ywy pehegwer pe nehe. A'e pe erepunyer putar amogwemogwer Izaew wanexakaw rehe nehe. A'e pe nerekó mehe emono ze'egaiw a'e teko wanehe nehe, aze ikatu newe nehe, i'i izupe.

14 Marak weraha Mârààw kaiwer Zopi her ma'e Piziga ywytyr apyr har pe. Uzapo 7 ma'ea'yr hapy haw a'e pe wà. Ma'ea'yr hapy haw nànàn uzuka pitài tap'i'aka'yr awa pitàitâigatu wà. Uzuka pitài àràpuhàràñ hawitu ma'e awa pitàitâigatu wà no.

15 Na'e Mârààw uze'eg Marak pe.

— Epyta xe neremimono kwer hapy pyrer huwake nehe. Aha putar newi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e huwàxi pà nehe, i'i izupe.

16 Tuweharupi Wiko Ma'e uwàxi Mârààw wà a'e pe. Umume'u hemimume'u ràm izupe. — Ezewyr Marak pe heze'eg imume'u pà izupe kury, i'i izupe. **17** A'e rupi Mârààw uzewyr Marak huwàxi pà. Wiko wemimono kwer hapy pyrer huwake rihi. Moaw wanuwhiaw wiko hehe we wà no. — Ma'e Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u newe, i'i Marak izupe. **18** Uwazar Mârààw Marak izc'eg izupe ko ze'eg puràg imume'u pà.

— Ezur nehe, Marak Zipor ta'yr. Einu katu heremimume'u ràm nehe.

19 Tupàn nahemu'em kwaw teko wazàwe a'e.

Nuiko kwaw teko romo.

Nuzewyr kwaw uze'eg awer wi.

Aze Tupàn umume'u wemiacpo ràm, aipo nuzapo kwaw.

— Azapo putar ihe nehe, i'i.

Uzapo tuwe a'e.

20 — Emono ze'egatu Izaew wanehe nehe, i'i ihewe.

Omono ze'egatu wanehe.

Napuner kwaw ze'egaiw wanehe imono haw rehe kury.

21 Aexak Izaew waneko àwàm ihe.

Naheta kwaw iaiw haw wanupe nehe. Naheta kwaw ma'erahy wanupe nehe.

Tuweharupi Wiko Ma'e a'e, wazar a'e, wiko wanehe we a'e.

Teko uhupukaz wà.

— Tuweharupi Wiko Ma'e wiko zaneruwhiawete romo a'e, i'i wà.

22 Tupàn upyro Izaew a'e wà, Ezit ywy wi a'e wà.

Ikàg tapi'ak awa hehaite ma'e ài.

23 Ni amo nupuner kwaw ze'egaiw imono haw rehe wanehe paze ma'e ài wà nehe. Nupuner kwaw uzeapo ma'e ràm imume'u mua'u haw rehe ikatu 'ym ma'e iapo haw rehe wanupe wà.

Teko paw uze'eg putar nezewe a'e teko wanehe wà nehe.

— Pexak Tupàn hemiacpo kwer nehe, i'i putar wà nehe.

24 Izaew upu'äm zàwàruhu iriàw kúzà ài wà. Ikàg zàwàruhu iriàw awa ài wà. Wemiar i'u re zo upytu'u putar nehe. Wemipyhyk wanuwykwer i'u re zo upytu'u putar nehe, i'i wà.

25 Na'e Marak uze'eg Mârààw pe.

— Aze nerepunier kwaw ze'egaiw imono haw rehe Izaew wanehe nehe, emono zo ze'egatu wanehe nehe, i'i izupe. **26** Mârààw uwazar ize'eg izupe. — Ko ma'e amume'u kwez newe: xo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiacpo kar iapo haw rehe zo apuner ihe, i'i izupe.

Mârààw ze'egatu haw na'iruz haw

27 Na'e Marak uze'eg Mârààw pe.

— Ezur herupi nehe. Ureraha putar amo ywy pehegwer pe nehe. Aze ru'u Tupàn omonio kar ze'egaiw Izaew wanehe newe a'e pe nehe, i'i izupe.

28 Na'e Marak weraha Mârààw Peor ywytyr apyr iphegwer ywyxiguhi kutyr ume'e ma'e rehe. **29** Uze'eg Mârààw Marak pe.

— Ezapo 7 ma'ea'yr hapy haw nehe. Emuàgà'y'm 7 tapi'aka'yr awa ne wà nehe. Emuàgà'y'm 7 àràpuhàràñ hawitu ma'e awa ne wà nehe no.

30 Marak weruzar Mârààw ze'eg. Na'e uzuka pitài tapi'ak pitài àràpuhàràñ rehe we ma'ea'yr hapy haw nànàn pitàitâigatu wà.

24 ¹Màrààw wexak Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimutar kury. Iporomono kar wer ze'egatu Izaew wanehe MÀrààw pe a'e. A'e rupi MÀrààw nupuranu kwaw Tupàn rehe kury. — Ma'e ereputar, ni'i kwaw izupe. Nan. Uwak ywyxiguhu kutyr. ²Wexak teko Izaew a'e pe wà. Izaew ta'yr wazuapyapyr uzemono'og uezhezehe uker haw iapo pà pitàitâigatu a'e pe wà. Tupàn Hekwe umuze'eg kar MÀrààw kury. ³A'e rupi umume'u ko ze'eg puràg uezapo ma'e ràm imume'u haw.

Na'aw MÀrààw Meor ta'yr ze'eg xe.
 'Aw awa upuner ma'e hexak
     katu haw rehe.
 Na'aw ize'eg xe.
⁴Upuner Tupàn ze'eg henu
     katu haw rehe no.
 A'ar ihe. Herehazawok.
 Aexak Tupàn upuner ma'e ihe.
⁵Ipuràg eteahy teko Izaew
     izuapyapyr waker haw.
 Ipuràg eteahy wanàpuzràn wà.
⁶Nuzawy kwaw inàzàràn 'yw
     tetea'u uzehyrohyrogatu ma'e.
 Nuzawy kwaw ma'etymaw
     ryykawhu izywyr har.
 Nuzawy kwaw aroe 'yw
     Tupàn Tuweharupi Wiko
     Ma'e hemitygwer.
 Nuzawy kwaw ywyràkàxigyw 'y
     huwake har.
⁷Heta tetea'u putar 'y Izaew
     wanupe nehe.
 Ui'u putar wà nehe.
 Omono putar 'y wemetrygwer
     rehe nehe no.
 Wanuwhawete upuner wera'u
     putar Akak wi nehe.
 Teko paw ukwaw putar hemiaihu
     wakàgaw wà nehe.
⁸Tupàn upyro Izaew
     Ezit ywy wi wà.
 Uzàmàtyry'ym waàmàtyry'ymar
     tapi'ak awa hehaite ma'e ài.
 Izaew u'u putar wàmàtyry'ymar wà.

Uzuhaw zauxiapekwer wàkàgwer wà.
 Uzuka u'yw pupe wazywà pà wà.
⁹Izaew nuzawy kwaw zàwàruhu iriàw
     upuner ma'e wà.
 Iker mehe ni amo numum'e
     kar kwaw wà.
 Aze amo omono ze'egatu
     Izaew wanehe nehe,
     Tupàn omono putar ze'egatu a'e
         ze'egatu imono har rehe nehe no.
 Aze amo omono ze'egaiw
     Izaew wanehe nehe.
 Tupàn omono putar ze'egaiw a'e
     ze'egaiw imono har rehe nehe no.
¹⁰Na'e Marak wikwahy MÀrààw pe kury.
 Ukwar opo rehe inugwer opo pupe
 wekwahy haw hexak kar pà. Uze'eg izupe.
 — Urenoz xe heàmàtyry'ymar wanehe
 ze'egaiw imono kar pà newe. Na'iruz haw xo
 ze'egatu zo eremono wanehe. ¹¹Eho nerek
 haw pe kury. Amume'u hekuzar newe.
 Nezewe rehe we Tupàn Tuweharupi Wiko
 Ma'e hemupytu'u kar hekuzar newe imono
 'ym mehe we a'e, i'i izupe.
¹²Na'e MÀrààw uwazar ize'eg izupe.
 — Amume'u a'e ma'e neze'eg herur har
 wanupe ihe. ¹³— Aze mo eremur neparat
 paw ihewe, aze mo eremur neor paw ihewe,
 napuner iwer mo Tupàn Tuweharupi Wiko
 Ma'e ze'eg heruzar 'ymaw rehe. — Nazapo
 kwaw heremiapo kar nehe, a'e wanupe.
 — Xo Tupàn hemimume'u zo amume'u putar
 nehe, a'e wanupe, i'l izupe.

MÀrààw ze'egatu haw iahykaw

¹⁴MÀrààw uze'eg wi Marak pe.
 — Azewyr putar heànàm wanupe ihe nehe
 kury. Heho 'ym mehe we amume'u putar
 Izaew neremiaihu wanupe wanemiaipo ràm
 newe nehe, i'i izupe. ¹⁵Na'e umume'u ko
 ze'eg puràg ma'e uezapo ma'e ràm imume'u
 pà kury.

Na'aw MÀrààw Meor ta'yr ze'eg xe.
 'Aw awa upuner ma'e hexak
     katu haw rehe.
 Na'aw ize'eg xe.

- 16** Upuner Tupàn ze'eg henu haw rehe.
Aze Tupàn ywate wera'u ma'e umur
ma'e kwaw paw izupe,
upuner ikwaw paw rehe.
A'ar ihe. Herehazawok kury.
Aexak Tupàn upuner wera'u ma'e
hepuahu zàwenuglar kury.
- 17** Ame'e uezapo ma'e ràm rehe.
Aexak teko Izaew izuapyapyr wà.
Wanuwhawete zahytata uhyape katu
ma'e uxexak kar putar wanupe nehe.
Ur putar Izaew wanuwi
zahytata uwewe ma'e ài.
Weityk putar Moaw wanuwhaw
wà nehe.
Umumaw putar 'aw teko wiko wera'u
ma'e wà nehe.
- 18** Weityk putar Izaew waàmàtyry'yamar
Enom izuapyapyr wà nehe.
Upyhyk putar waiwy wà nehe.
Wiko putar waiwy izar romo
wà nehe no.
Teko Izaew izuapyapyr waxak
kar putar ukàgaw wà nehe.
- 19** Zako izuapyapyr wanuwi uhem
putar teko wazar nehe.
Umumaw putar tawhu pupe
wikuwe ma'e wà nehe.
- 20** Na'e upuahu haw zàwenuglar
rehe MÀràw wexak Amarek
izuapyapyr wà. Na'e umume'u
ko ze'eg uezapo ma'e ràm
imume'u har.
- Izypy mehe Amarek wiko teko
amogwer wanuwi
upuner wera'u ma'e romo wà.
Iahykaw rehe amo umumaw putar
Amarek a'e wà nehe.
Nuzewyr pixik kwaw wà nehe.
- 21** MÀràw wexak Kene izuapyapyr
wà no. A'e rupi umume'u ko ze'eg
uezapo ma'e ràm imume'u har.
- Ywy peneko haw ikatu.
Naheta kwaw pezuka haw a'e pe.
Pezapo penaity itahu rehe.

- 22** Nezewe rehe we Axir pemumaw
putar wà nehe.
Peneraha putar wemipyhyk
kwer romo wanupe
uma'ereko e ma'e romo a'e wà nehe.
- 23** MÀràw umume'u ko ze'eg uezapo ma'e
ràm imume'u har no.
- Amo teko uzemono'og kwarahy
heixe haw awyze har kutyr wà.
Mon aipo wà.
- 24** Waàmàtyry'yamar ur putar Xip
yrytypo'o wi ukantu pupe wà nehe.
Weityk putar Axir wà nehe.
Weityk putar Emer wà nehe no.
A'e re Tupàn umumaw putar a'e teko
kwarahy heixe haw awyze har
kutyr har wà nehe no.
- 25** Na'e MÀràw uzemuàgà'yim weko haw
pe uzewyr pà kury. Marak oho a'e wi a'e no.
- Izaew umuwete Ma'aw-Peor wà**
- 25** ¹ Izaew uzapo uker haw
wyypayznaw Akaz her ma'e rehe wà
kury. Awa uzypyrog kuzà Moaw wanazyr
wapanhe uker pà wà. ² A'e kuzà wenoz teko
Izaew wanuwà umynykaw pe wà. Uzuka
ma'ea'yr uzar tupàn a'ua'u wanupe a'e
mynykaw pe wà. Izaew umai'u wamai'u haw
pe wà. Umuwete wazar tupàn a'ua'u wà no.
³ Nezewe Izaew uzemono'og tupàn
Ma'aw-Peor her ma'e imuwete katu pà wà
kury. A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e wikwahy wanupe. ⁴ Uze'eg Moizez
pe. — Emono'og teko Izaew izuapyapyr
wanuwhaw ne wà nehe. E'azuwyk
herenataromo 'aromo kwarahy ihyape katu
mehe we ne wà nehe. Nezewe mehe Izaew
wanupe hekwahy haw upaw putar nehe, i'i
izupe.
- ⁵ Moizez uze'eg tuwhaw wanupe. —Pe
pitàitìagatu pezuka awa peànàm Ma'aw-Peor
imuwete aret pe wà nehe, i'i wanupe.
- ⁶ Moizez a'e, teko paw a'e wà no, uzai'o
waiko tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer
henataromo wà. Na'e pitài Izaew weraha

amo kuzà Minià wàpuzràn pupe Moizez henataromo teko wanenataromo wà kury. **7** Pinez Ereazar ta'yr xaxeto Àràw hemimino wexak waneixe mehe wà. Hexak mehe upu'äm zemono'ogaw wi oho pà. Upyhyk u'ywhu. **8** Oho a'e awa haikweromo. Wixe hàpuzràn pupe. Ukituk awa hie. Ukituk kuzà hie rehe no. Nezewé mehe umumaw ma'eahy haw Izaew wainuinuromo har wà. **9** A'e 'ym mehe a'e ma'eahy haw uzuka 24.000 teko wà.

10 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe.

11 — Pinez umumaw teko Izaew wanupe hekwahy haw a'e. Wiko hezawé a'e. Nupuner kwaw amo tupàn wamuwete haw hexakaw rehe. Xo hemuwete haw wexak a'e. Uzuka Pinez a'e awa. A'e rupi namumaw kwaw Izaew hekwahy haw inuromo. **12** A'e rupi emume'u ko ma'e izupe kury. — Tupàn uzapokatu uze'egaw nerehe we kury, umyrypar romo nemuigo kar pà kury, ere izupe nehe, i'i izupe. **13** A'e nehe, izuapyapr a'e wà nehe no, wiko putar xaxeto romo tuweharupi wà nehe. Ta'e numuwete kar kwaw amo tupàn Izaew wanupe wà xe, herenataromo wà xe. Nezewé mehe umunà kar wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e ihewe a'e.

14 Izaew kuzà Minià izuapyr ipuhe izuka pyrer a'e, Ziniri her romo a'e. Xaru ta'yr romo hekon a'e. Wiko Ximeàw izuapyr romo. **15** Kuzà Minià izuapyr izuka pyrer a'e, Kozimi her romo a'e. Zur tazyr romo hekon. Zur wiko amo Minià izuapyapr uzeànàñàm ma'e wanuwihow romo.

16 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo kar ma'e Moizez pe.

17 Pezàmàtyry'ym Minià izuapyapr peho pe wà nehe, wazuka pà pe wà nehe.

18 Uzapó ikatu 'ym ma'e peme wà. Ta'e hemu'em peme wà, tupàn ua'u Peor hagapaw imuwete kar pà peme wà. Hemu'em peme Kozimi Minià wanuwihow tazyr rehe wà no. Izaew uzuka tazyr ma'eahy haw Peor ywytyr rehe heta mehe wà.

Mokoz haw rupi upapar teko wà
26 **1** Wama'eahy re Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe Ereazar xaxeto Àràw ta'yr pe no.

2 — Pepapar awa Izaew 20 kwarahy henataromo hereko har paw wà nehe. Pepapar awa uzeànàm ma'e wainuromo har paw rupi pe wà nehe, aze upuner zauxiapekwer romo weko haw rehe wà nehe, i'i wanupe.

3-4 Moizez a'e, Ereazar a'e no, weruzar ize'eg wà. Omono'og awa zauxiapekwer romo wiko haw upuner ma'e paw rupi wà. Uzemono'og Moaw ywy reh ywytyr heta 'ymaw rehe wà, Zotàw yrykawhu izywyr wà, Zeriko tawhu henataromo wà. Amume'u putar Izaew Ezit ywy wi uehem ma'e kwer waner xe ihe wà nehe:

5 Humen izuapyapr uzeànàm ma'e waner wà (Humen wiko Zako ta'yr ipy romo): Enok, Paru, **6** Ezerom, Karomi. **7** Awa a'e teko wainuromo har wapapar mehe heta 43.730 wà. **8** Paru umuzàg amo wà: Eriaw, **9** ta'yr wà no: Nemuew, Nàtà, Àmiràw. (A'e 'ym mehe teko wexaexak Nàtà Àmiràw rehe we wà. Uzàmàtyry'ym Moizez wà. Uzàmàtyry'ym Àràw wà no. Uzemono'og Kora hemiruze'eg wanehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iàmàtyry'ym mehe wà. **10** Ywy uzepeukea wamokon pà a'e. Umàno Kora rehe we hemiruze'eg wanehe we wà. Tata uzuka 250 awa wà. Teko wexak a'e ma'e izeapo mehe wà. — Aze xiàmàtyry'ym Tupàn nehe, zanezuka putar nehe, i'i uzepeuke wà. **11** Tupàn nuzuka kwaw Kora ta'yr wà.)

12 Ximeàw izuapyapr uzeànàm ma'e waner wà: Nemuew, Zamim, Zakim, **13** Zera, Xau. **14** Awa a'e teko wainuromo har wapapar mehe heta 22.200 wà.

15 Kaz izuapyapr uzeànàm ma'e waner wà: Zepón, Agui Xuni, **16** Ozini, Eri, **17** Aroz Areri. **18** Awa a'e teko wainuromo har wapapar mehe heta 40.000 wà.

19-21 Zuta izuapyapr uzeànàm ma'e waner wà: Xera, Perez, Zera, Ezerom, Amu. Mokoz Zuta ta'yr umàno Kànnà ywy rehe

wà. (Er, Onà waner wà.) **22** Awa a'e teko wainuromo har wapapar mehe heta 76.500 wà.

23 Ixakar izuapyapr uzeànàm ma'e wanu waner wà: Tora, Puwa, **24** Zazu, Xinirom.

25 Awa a'e teko wainuromo har wapapar mehe heta 64.300 wà.

26 Zemurom izuapyapr uzeànàm ma'e wanu waner wà: Xerez, Erom, Zareew.

27 Awa a'e teko wainuromo har wapapar mehe heta 60.500 wà.

28 Manaxe a'e, Eparai a'e no, wiko Zuze ta'yr romo wà.

29 Manaxe izuapyapr uzeànàm ma'e wanu waner wà: Makir Manaxe ta'yr wiko Zireaz tu romo. Zireaz umuzàg 'aw uzeànàm ma'e wà: **30** Zezer, Erek, **31** Aziriew, Xikez, **32** Xemi, Eper. **33** Zeropeaz Eper ta'yr nata'yr kwaw. Xo tazyr zo heta izupe wà. Na'aw tazyr waner xe wà: Makira, Noa, Ogira, Miwka, Xiza. **34** Awa a'e teko wainuromo har wapapar mehe heta 52.700 wà.

35 Eparai izuapyapr uzeànàm ma'e wanu waner wà: Xutera, Meker, Tàà. **36** Erà izuapyapr wiko Xutera izuapyapr romo azeharomoete wà. **37** Awa a'e teko wainuromo har wapapar mehe heta 32.500 wà. Amume'u Zuze izuapyapr uzeànàm ma'e wanu waner kwez xe ihe wà.

38 Mezàmi izuapyapr uzeànàm ma'e wanu waner wà: Mera, Azimew, Airàw, **39** Xupa, Upà. **40** Arize izuapyapr wà, Nààmà izuapyapr wà no, wiko Mera izuapyapr romo azeharomoete wà. **41** Awa a'e teko wainuromo har wapapar mehe heta 45.600 wà.

42 Nà izuapyapr uzeànàm ma'e tu her: Xuàw. **43** Awa a'e teko wainuromo har wapapar mehe heta 64.400 wà.

44 Azer izuapyapr uzeànàm ma'e wanu waner wà: Imina, Iziwi, Meri. **45** Emer izuapyapr wà, Mawkiew izuapyapr wà no, wiko Meri izuapyapr romo azeharomoete wà.

46 Azer tazyr a'e, Xera her romo a'e. **47** Awa a'e teko wainuromo har wapapar mehe heta 53.400 wà.

48 Napitari izuapyapr uzeànàm ma'e

wanu waner wà: Zazeew, Kuni, **49** Zezer, Xirez. **50** Awa a'e teko wainuromo har wapapar mehe heta 45.400 wà.

51 Awa Izaew paw wainuromo har wapapar mehe heta 61.730 wà.

52 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe.

53 Emu'a'za'ak ywy nehe, ipegegwer wamono pà Zako ta'yr wazuapyapr wanupe nehe. Aze heta tetea'u wà, emono ywy pehegwer uhua'u ma'e wanupe nehe.

54-56 Emu'a'za'ak ywy ita'i ma'e ipapar haw hereko har momor haw pupe nehe. Ywy pehegwer uhu wera'u ma'e emono Zako ta'yr izuapyapr heta tetea'u ma'e wanupe nehe. Ywy pehegwer pixik wera'i ma'e emono Zako ta'yr izuapyapr heta wewer ma'e wanupe nehe.

Erewi wà kury

57 Erewi izuapyapr uzeànàm ma'e wanu waner wà: Zeroxon, Koat, Merari. **58** Amo Àràw izuapyapr uzeànàm ma'e wanu waner wà: Irimini, Emerom, Mari, Muzi, Kora. Koat umuzàg Ànàràw. **59** Àriràw wereko Zokemez Erewi tazyr wemireko romo. Zokemez uzexak kar Ezit ywy rehe. Zokemez omono mokoz ta'yr Ànàràw pe wà: Àràw, Moizez waner romo wà. Umur pitài tazyr izupe no: Mirià her romo a'e. **60** Àràw umuzàg 4 wa'yr wà: Nanaw, Amiu, Ereazar, Itamar. **61** Nanaw a'e, Amiu a'e no, umàno tata iapo katu pyrer 'ym Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono mehe a'e wà. **62** Upapar awa Erewi izuapyapr pitài zahy henataromo hereko har wà. Heta 23.000 wà. Nupapar kwaw amogwer Izaew izuapyapr wainuinuromo wà. Ta'e Izaew waiwy imuza'za'ak mehe nupyhyk kwaw ywy pehegwer wà xe.

63 Moizez a'e, xaxeto Ereazar a'e no, upapar Izaew wà, ywytyr heta 'ymaw Moaw ywy rehe har rehe wà, Zotàw yrykawhu izywyr Zeriko henataromo wà. **64** A'e 'ym mehe Xinaç ywyxiguhi rehe wiko mehe Moizez a'e, Àràw a'e no, upapar Izaew a'e wà. Wapapar haw pitài haw romo a'e. Upapar Izaew ywytyr heta 'ymaw Moaw ywy rehe

har rehe wà, Zotàw yrykawhu izywyr Zeriko henataromo wà. Wapapar haw mokoz haw romo a'e. Naheta kwaw teko pitài haw ipapar pyrer mokoz haw ipapar pyrer wainuiuromo wà. **65** — Paw rupi umànò putar ywyxiguhu rehe wà nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ipapar pyrer izypy mehe arer wanupe. Umànò azeharomoeté wà. Karew Zepone ta'yr a'e, Zuzue Nun ta'yr a'e no, xo a'e zo numànò kwaw wà.

Zeropeaz tazyr wà

27 ¹ Manaxe izuapyapyr wainuromo heta 5 ikypy'yr wà: Makira, Noa, Ogira, Miwka, Xiza. Zeropeaz tazyr romo wanekon wà. Wiko Zuze izuapyapyr romo wà: Zuze umuzàg Manaxe. Manaxe umuzàg Makir. Makir umuzàg Zireaz. Zireaz umuzàg Eper. Eper umuzàg a'e 5 wazyr wà. ² A'e kuzà uze'eg oho Moizez pe Ereazar pe wà kury, teko paw wanupe tåpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pe teixe haw pe wà kury. Uze'eg nezewe wà:

³ Ureru umànò ywyxiguhu rehe a'e. Numuzàg kwaw awa. Nuiko kwaw Kora hemiruze'eg romo. Nuzàmàtyry'ym kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Umànò wemiaipo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo, wa'yr 'ym pà. ⁴ Numuzàg kwaw awa wà. Nezewe rehe we na'ikatu kwaw ureru her wàñam waner wanuwi ukàzym àwàm. Emur ywy pehegwer ureru iàñam wainuromo har urewe nehe. ⁵ Moizez uze'eg oho Tuweharupi Wiko Ma'e pe a'e kuzà wanehe. ⁶ Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe izupe.

⁷ Zeropeaz tazyr wenoz ma'e imuàgy'ygatu àwàm a'e wà. Emono ywy pehegwer wanu iàñam wainuromo har nehe, wanupe nehe. Tuwe uphyhk u izuapyapyr wanemipyhyk ràm wà nehe. ⁸ Emume'u ko heze'eg teko Izaew izuapyapyr wanupe nehe. — Aze awa umànò wa'yr 'ym nehe, tuwe tazyr uphyhk ima'e nehe. ⁹ Aze natazvr kwaw nehe, a'e mehe tywyr uphyhk putar ima'e wà nehe. ¹⁰ Aze natywyr kwaw nehe, pemono ima'e tu tywyr wanupe nehe. ¹¹ Aze tu natywyr kwaw nehe, pemono ima'e iàñam a'e awa huwake

wera'i ma'e pe nehe. A'e iàñam wiko putar ima'e izar romo nehe. Izaew weruzar putar ko ze'eg wà nehe. Ta'e ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amono ko ze'eg newe ihe xe, Moizez.

Zuzue wiko teko waneruze'eg romo kury

¹² Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe. — Ezeupir ko ywy Amari her ma'e rehe nehe. Exak ywy Izaew wanupe heremimono ràm nehe. ¹³ Hexak ire eremànò putar neryky'yr Àràw ài nehe. ¹⁴ Ta'e pepytu'u hereruzar ire ywyxiguhu Zin her ma'e rehe peneko mehe xe. Teko paw uze'eg zemueteahy herehe Merima pe wà. A'e 'ar mehe napeturukwaw wer kwaw hepuner haw ikatuahy ma'e rehe a'e teko wanenataromo. (Heta 'zygwar Kanez pe Zim ywyxiguhu rehe. Merima her romo a'e.) ¹⁵ Na'e Moizez umume'u ko ma'e kury.

¹⁶ O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e teko paw wamuikuwe kar har. Exak kar amo awa ihewe teko waneruze'eg àràm romo nehe. ¹⁷ Tuwe upuner wanuwhiaw romo weko haw rehe zeàmàtyry'ymawhu pe nehe. Nezewe mehe neremaihu nuiko kwaw àràpuhàràn izar 'ym ma'e ài wà nehe, i'i izupe.

¹⁸ Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury. — Enoz Zuzue Nun ta'yr imuwà nehe. Awa ma'e iapo haw ikwaw katu har romo hekon a'e. Emono nepo hehe nehe.

¹⁹⁻²⁰ Nezewe mehe eremono putar tuwhiaw romo nereko haw iphegwer izupe nehe. Nezewe mehe Izaew paw weruzar putar iz'e a'e wà nehe. Emupu'äm kar xaxeto Ereazar henataromo nehe, teko paw wanenataromo nehe no. A'e pe i'àm mehe eremume'u putar nerekuzaromo heko haw teko wanupe nehe. ²¹ Xaxeto Ereazar umume'u putar heremimutar Zuzue pe a'e nehe, Uri rehe ume'e pà Tumi rehe ume'e pà a'e nehe. Zuzue wekar putar heremimutar izupe uze'eg pà tuweharupi a'e nehe. Nezewe mehe tuweharupi Ereazar wexak kar putar heremiaipo putar haw Zuzue pe a'e nehe, teko Izaew paw wanupe a'e nehe no, i'i izupe.

22 Weruzar Moizez Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iz'e'g a'e kury. Umupur'äm kar Zuzue xaxeto Ereazar henataromo kury, teko paw wanenataromo no. 23 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg rupi katete Moizez omono opo Zuzue iákàg rehe kury, wekuzaromo har romo imuigo kar pà kury.

'Ar nànàgatu ma'e imono pyr

28 1 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe kury.

2 — Emume'u ko heze'eg Izaew wanupe nehe. Perur penemi'u ikurer Tupàn pe i'ar nànàn nehe. Temi'u imur pyr hyàkwegatu izupe, ere wanupe nehe.

3 — Amume'u putar temi'u ihewe imur pyr xe kury. — Tuwe perur a'e ma'e Tupàn pe tuweharupi 'ar nànàn wà nehe: mokoz àràpuhàràn hawitu ma'e awa pitài kwarahy hereko har ikatu 'ymaw hereko 'ymar wà.

4 Pezuka putar pitài ku'em mehe nehe. Pezuka putar inugwer karuk mehe nehe no.

5 Pitaitàigatu àràpuhàràn rehe we pemur putar pitài kir arozràn imuku'i pyrer ikatu wera'u ma'e uri kawer inuromo imupyràn pyrer nehe no. 6 Peapy putar pe wà nehe. Ukaz paw putar wà nehe. Pezapo nezewe haw 'ar nànàn nehe. Temi'u imur pyr a'e. Hyàkwegatu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Peipy umur agwer ma'e Tupàn pe Xinaz ywytyruhu rehe izypy mehe. 7 Pitaitàigatu àràpuhàràn rehe we pemur pitài zutahyky'a win nehe. Pezakook a'e win Tupàn henaw ikatu ma'e pupe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwele katu pà nehe.

8 Karuk mehe pezuka inugwer àràpuhàràn nehe. Pemur arozràn imuku'i pyrer uri kawer inuromo win inuromo a'e àràpuhàràn rehe we nehe no, àràpuhàràn ipy rehe arer zàwenugar nehe no. Temi'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imur pyrer a'e. Hyàkwegatu izupe.

'Ar mytu'u haw rehe imono pyr

9 Mytu'u haw 'ar mehe pemur mokoz àràpuhàràn hawitu ma'e awa pitài kwarahy hereko har ikatu 'ymaw hereko 'ymar wà nehe. Pemur mokoz kir arozràn imuku'i pyrer

ikatu wera'u ma'e uri kawer inuromo imupyràn pyrer nehe, arozràn imur pyr romo nehe no. Pemur win nehe no. 10 Pemur putar ma'e tuweharupi nehe. Pemur agwer ukaz paw ma'e ràm mytu'u haw 'ar nànàn nehe no. Pemono a'e ma'e Tupàn pe win rehe we nehe.

Zahy pyahu rehe ma'e imono pyr

11 Zahy izypyrogaw nànàn pemur ko ma'e hapy paw pyr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe: mokoz tapì'aka'yawa wà, pitài àràpuhàràn hawitu ma'e awa, 7 àràpuhàràna'yaw hawitu ma'e awa pitài kwarahy hereko har wà. Paw rupi wiko putar ikatu 'ymaw hereko 'ymar romo wà nehe.

12 Tapi'ak nànàn pemur na'iruz kir arozràn imuku'i pyrer ikatu wera'u ma'e uri kawer inuromo imupyràn pyrer rehe we nehe. Àràpuhàràn hawitu nànàn pemur mokoz kir arozràn imuku'i pyrer uri kawer inuromo imupyràn pyrer rehe we nehe.

13 Pemur pitài kir àràpuhàràna'yaw nànàn nehe no. Agwer imur pyr hapy paw pyr wiko temi'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imur pyr romo wà. Hyàkwegatu izupe wà. 14 Pemur win nezewe nehe: mokoz zutahyky'a tapì'aka'yaw nànàn nehe. Pitài zutahyky'a por iku'aw har àràpuhàràn hawitu ma'e awa nànàn nehe. Pitài zutahyky'a àràpuhàràna'yaw awa nànàn nehe no. Peapy a'e ma'e paw zahy nànàn 'ar ipy rehe nehe, kwarahy nànàn nehe. 15 Peapy a'e ma'e tuweharupi pe wà. Pemur win tuweharupi no. Pemono pitài àràpuhàrànete awa Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, teko wanemipa kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar pà izupe nehe.

**Zegar haw Izaew wana'yr
ipy wazuka haw 'ym awer**

16 Teko uzapo mynykawhu zaneipy wazuka 'ym awer her ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwele pà 14 haw 'ar mehe pitài haw zahy rehe wà. 17 15 haw 'ar mehe a'e zahy rehe heta putar mynykawhu nehe. Pemumaw putar 7 'ar typ'yak imuapiruru kar 'ym i'u pà nehe. 18 A'e mynykaw rehe 'ar pitài haw rehe ni amo numa'erekoko kwaw wà nehe. Teko paw

uzemono'og putar Tupàn imuweste pà wà nehe. **19** Pemono ma'e hapy paw pyràm Tuweharupi Wiko Ma'e pe temi'u imono pyr romo nehe: mokoz tapi'aka'yr awa wà, pitài àràpuhàràñ hawitu ma'e awa, 7 àràpuhàràña'yr hawitu ma'e awa. Tuwe naheta kwaw ikatu 'ymaw wanehe upaw rupi. **20** Tapi'aka'yr nàñàñ pemono na'iruz kir arozràñ imuku'i pyrer ikatu wera'u ma'e uri kawer inuromo imupyràñ pyrer nehe. Àràpuhàràñete awa nàñàñ pemono mokoz kir arozràñ imuku'i pyrer uri kawer inuromo imupyràñ pyrer nehe. **21** Àràpuhàràña'yr hawitu ma'e nàñàñ pemono pitài kir nehe. **22** Pemono àràpuhàràñete awa Tupàn pe teko wanemipa kwer ikatu 'ym ma'e imunàñ kar haw romo nehe. **23** Pemur ma'e hapy paw pyràm ku'em mehe 'ar nàñàñ. Pemur amogwer ma'e tuweharupi nehe no. **24** Nezewé mehe pemumaw putar 7 'ar temi'u hyàkwegatu ma'e imur pà Tuweharupi Wiko Ma'e pe 'ar nàñàñ nehe. Pemur ma'e hapy pyràm 'ar nàñàñ. Pemur win 'ar nàñàñ no. Pemur a'e temi'u imur pyràm 'ar nàñàñ nehe no. **25** 7 haw 'ar mehe pezemono'og putar Tupàn imuweste pà nehe. Ni amo numá'erekó kwaw a'e 'ar mehe wà nehe.

Omono e tyàro ma'e zegar haw pe wà

26 Pezapo putar amo mynykawhu nehe. Arozràñ ipo'o haw her romo a'e. Xemàñ wà, her inugwer romo no. A'e mynykawhu mehe 'ar ipy mehe teko umur putar arozràñ ipo'o pyrer ipy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà nehe. A'e 'ar mehe pezemono'og putar imuweste pà nehe. Ni amo numá'erekó kwaw a'e 'ar mehe wà nehe. **27** Pemono ma'e hapy paw pyràm Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. Hyàkwegatu putar izupe nehe: mokoz tapi'aka'yr awa wà. Pitài àràpuhàràñ hawitu ma'e awa, 7 àràpuhàràña'yr hawitu ma'e awa wà. Paw rupi wiko putar ikatu 'ymaw hereko 'ymar romo wà nehe. **28** Tapi'aka'yr nàñàñ pemono na'iruz kir arozràñ imuku'i pyrer ikatu wera'u ma'e uri kawer inuromo imupyràñ pyrer nehe. Àràpuhàràñ hawitu ma'e awa nàñàñ pemono mokoz kir arozràñ

imuku'i pyrer uri kawer inuromo imupyràñ pyrer nehe. **29** Àràpuhàràña'yr hawitu nàñàñ pemono pitài kir nehe. **30** Pezuka àràpuhàràñete awa Tupàn henataromo teko wanemipa kwer ikatu 'ym ma'e imunàñ kar haw romo nehe. **31** Perur a'e ma'e wà nehe. Perur win Tupàn pe imono pyr romo. Perur hapy paw pyr romo nehe. Perur arozràñ izupe. Perur a'e ma'e tuweharupi nehe no.

Kwarahy pyahu rehe ma'e imono e pyr zegar haw iapo kar pà

29 ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko wemipa karo Moizez pe. — Ezapo kar ko ma'e Izaew wanupe nehe, i'i izupe. — 7 haw zahy rehe pitài haw 'ar mehe pezemono'og Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuweste pà nehe. Ni amo numá'erekó kwaw a'e 'ar mehe wà nehe. Xaxeto upy putar xi'am ma'e 'ak kwer iapo pyrer a'e 'ar mehe wà nehe. **2** Pemono ma'e hapy paw pyràm Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. Hyàkwegatu putar izupe nehe: pitài tapi'aka'yr awa. Pitài àràpuhàràñ hawitu ma'e awa, 7 àràpuhàràña'yr hawitu ma'e pitài kwarahy hereko har wà. Paw rupi wiko putar ikatu 'ymaw hereko 'ymar romo wà nehe. **3** Tapi'aka'yr awa nàñàñ pemono na'iruz kir arozràñ imuku'i pyrer ikatu wera'u ma'e uri kawer inuromo imupyràñ pyrer nehe. Àràpuhàràñ hawitu ma'e awa nàñàñ pemono mokoz kir arozràñ imuku'i pyrer uri kawer inuromo imupyràñ pyrer nehe. **4** Àràpuhàràña'yr hawitu ma'e nàñàñ pemono pitài kir nehe. **5** Pemono àràpuhàràñete awa Tupàn pe teko wanemipa kwer ikatu 'ym ma'e imunàñ kar haw romo nehe. **6** Perur ma'e hapy paw pyr zahy i'ar ipy rehe. Perur arozràñ no. Perur ma'e hapy pyr 'ar nàñàñ no. Perur arozràñ no. Perur win no. Perur a'e ma'e paw nehe no. A'e ma'e temi'u imur pyr hyàkwegatu putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe.

Ma'e imono e pyr 'ar zemukatu haw rehe har

7 7 haw zahy rehe 10 haw 'ar mehe pezemono'og putar Tupàn imuweste pà nehe.

Pe'u zo ma'e a'e 'ar mehe nehe. Pema'ereko zo a'e 'ar mehe nehe. **8** Pemono izuka pyràm hapy paw pyràm Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. Hyàkwegatu putar izupe nehe: pitài tapi'aka'yr awa, pitài àràpuhàràn hawitu ma'e awa, 7 àràpuhàràna'yr hawitu ma'e pitài kwarahy hereko har wà. Paw rupi wiko putar ikatu 'ymaw hereko 'ymar romo wà nehe. **18-19** Wanehe we perur ma'e 'ar ipy rehe har pe wà nehe no.

9 Tapi'ak awa nànàn pemono mokoz kir arozràm imuku'i pyrer ikatu wera'u ma'e uri kawer inuromo imupyràm pyrer nehe. **10** Àràpuhàràna'yr hawitu ma'e nànàn pemono pitài kir nehe. **11** Pemono àràpuhàrànete awa Tupàn pe teko wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imunàn kar haw romo nehe. Pemur a'e ma'e Tupàn pe nehe, inugwer ma'e imur pyr wanehe we nehe: àràpuhàrànete awa teko wamukatu har, ma'e hapy pyr 'ar nànànar, arozràm imono pyr, win a'e ma'e rehe we har.

Mynykawhu tåpuzràn her ma'e

12 7 haw zahy rehe 15 haw 'ar mehe pezemono'og putar Tupàn imuwete pà nehe. Tuwe pemumaw 7 'ar a'e mynykawhu iapo pà nehe. **13** 'Ar ipy mehe perur temi'u imur pyr Tupàn pe nehe. Hyàkwegatu putar izupe nehe: Pezur putar ma'ea'yr izupe wà nehe. 13 tapi'aka'yr awa wà, mokoz àràpuhàràn hawitu ma'e awa wà, 14 àràpuhàràna'yr hawitu ma'e awa wà, mokoz àràpuhàràna'yr hawitu ma'e pitài kwarahy hereko har wà. Paw rupi wiko putar ikatu 'ymaw hereko 'ymar romo wà nehe. **21-22** Wanehe we perur ma'e 'ar ipy rehe har pe wà nehe no.

17 'Ar mokoz haw rehe perur 12 tapi'aka'yr

awa wà, mokoz àràpuhàràn hawitu ma'e awa wà, 14 àràpuhàràna'yr hawitu ma'e awa pitài kwarahy hereko har wà. Paw rupi wiko putar ikatu 'ymaw hereko 'ymar romo wà nehe. **18-19** Wanehe we perur ma'e 'ar ipy rehe har pe wà nehe no.

20 Na'iruz haw 'ar mehe perur 11 tapi'aka'yr awa wà, mokoz àràpuhàràn hawitu ma'e awa wà, 14 àràpuhàràna'yr hawitu ma'e pitài kwarahy hereko har wà. Paw rupi wiko putar ikatu 'ymaw hereko 'ymar romo wà nehe. **21-22** Wanehe we perur ma'e 'ar ipy rehe har pe wà nehe no.

23 4 haw 'ar mehe perur 10 tapi'aka'yr awa wà, mokoz àràpuhàràn hawitu ma'e awa wà, 14 àràpuhàràna'yr hawitu ma'e pitài kwarahy hereko har wà. Paw rupi wiko putar ikatu 'ymaw hereko 'ymar romo wà nehe. **24-25** Wanehe we perur ma'e 'ar ipy rehe har pe wà nehe no.

26 5 haw 'ar mehe perur 9 tapi'aka'yr awa wà, mokoz àràpuhàràn hawitu ma'e awa wà, 14 àràpuhàràna'yr hawitu ma'e pitài kwarahy hereko har wà. Paw rupi wiko putar ikatu 'ymaw hereko 'ymar romo wà nehe. **27-28** Wanehe we perur ma'e 'ar ipy rehe har pe wà nehe no.

29 6 haw 'ar mehe perur 8 tapi'aka'yr awa wà, mokoz àràpuhàràn hawitu ma'e awa wà, 14 àràpuhàràna'yr hawitu ma'e pitài kwarahy hereko har wà. Paw rupi wiko putar ikatu 'ymaw hereko 'ymar romo wà nehe. **30-31** Wanehe we perur ma'e 'ar ipy rehe har pe wà nehe no.

32 7 haw 'ar mehe perur 7 tapi'aka'yr awa wà, mokoz àràpuhàràn hawitu ma'e awa wà, 14 àràpuhàràna'yr hawitu ma'e pitài kwarahy hereko har wà. Paw rupi wiko putar ikatu 'ymaw hereko 'ymar romo wà nehe. **33-34** Wanehe we perur ma'e 'ar ipy rehe har pe wà nehe no.

35 8 haw 'ar mehe pezemono'og putar Tupàn imuwete pà nehe. Ni amo numá'ereko kwaw wà nehe. **36** Pemono ma'e hapy paw pyràm Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, temi'u romo hyàkwegatu ma'e romo izupe nehe: pitài tapi'aka'yr awa, pitài

àràpuhàràñ hawitu ma'e awa, 7
àràpuhàràñ'a'y hawitu ma'e pitài kwarahy
hereko har wà. Paw rupi wiko putar ikatu
'ymaw hereko 'ymar romo wà nehe.
37-38 Wanehe we perur ma'e 'ar ipy rehe har
pe wà nehe no.

39 Amume'u Tupàn ze'eg ma'e izupe imono
pyr rehe har kwez xe kury: ma'e hapy paw
pyr rehe har, arozràñ imono pyr rehe har,
win imono pyr rehe har, ma'e Tupàn pe
pezemuawyze kar haw rehe har. Pemono a'e
ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe 'ar
mynykaw rehe har wanehe nehe. Pemono a'e
ma'e Tupàn pe nehe. Aze pemume'u amo
ma'e izupe imono pyràm, pemono a'e ma'e
izupe a'e 'ar rehe nehe no. Aze peporomono e
wer ma'e rehe izupe nehe, pemono a'e ma'e
izupe a'e 'ar rehe nehe no.

40 Moizez umume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e hemiapo kar kwer Izaew wanupe
kury.

Ma'e Tupàn pe imono haw imume'eahy haw

30 ¹Uze'eg Izaew ta'yir izuapyapr
wanuwihaw wanupe. — Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo kar ko ma'e
peme a'e. ²Aze amo umume'eahy ma'e
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe
wemimono ràm nehe, aze ru'u umume'eahy
wemiapo ràm nehe, aze ru'u umume'eahy
wemiapo 'ym ràm nehe, tuwe uzapo
wemimume'eahy kwer nehe. Tuwe uzapo
umume'u pyrer paw rupi nehe.

³Kuzàwaza u hàpuz pupe wikuwe ma'e
a'e, aze umume'eahy ma'e Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e pe wemimono ràm
nehe, aze ru'u umume'eahy wemiapo ràm
nehe, aze ru'u umume'eahy wemiapo 'ym
ràm nehe, ⁴aze tu ukwaw hemimume'u kwer
nehe, aze nuze'eg kwaw hehe nehe, tuwe
kuzàwaza uzapo wemimume'u kwer nehe.
Tuwe uzapo imume'u pyrer paw rupi nehe.
⁵Aze tu ukwaw hemimume'u kwer nehe,
— Ezapo zo nehe, aze i'i wazyr pe nehe, a'e
mehe tazyr nuzapo kwaw wemimume'u
kwer nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e

umunàñ putar ikatu 'ymaw izuwi nehe. Ta'e
tu nuzapo kar kwaw a'e ma'e izupe xe.

6 Aze kuzà imen 'ym ma'e umume'eahy
ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe
wemimono ràm nehe, aze ukwaw wemiapo
nehe, aze ru'u nukwaw kwaw wemiapo nehe,
aze umume'eahy wemiapo ràm nehe, aze
ru'u umume'eahy wemimume'u 'ym ràm
nehe, ⁷aze imen ukwaw a'e re nehe, aze
imen nuze'eg kwaw hehe nehe, a'e mehe
kuzà uzapo putar wemimume'u kwer nehe.
Tuwe uzapo imume'u pyrer paw rupi nehe.
8 Aze imen ukwaw nehe, — Ezapo zo nehe,
aze i'i na'rewahy nehe, a'e mehe kuzà
nuzapo kwaw wemimume'u kwer nehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umunàñ
putar ikatu 'ymaw izuwi nehe.

9 Kuzà imen umàno ma'e kwer a'e, kuzà
imen wi imunyryk pyrer no, tuwe omono
ma'e wemimono ràm imume'eahy pyrer
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. Aze
umume'eahy wemiapo ràm izupe, tuwe
uzapo nehe. Aze umume'eahy wemiapo 'ym
ràm, tuwe nuzapo kwaw nehe.

10 Kuzà imen ma'e a'e, aze umume'eahy
ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe
wemimono ràm nehe, aze ru'u umume'eahy
wemiapo ràm nehe, aze ru'u umume'eahy
wemimume'u 'ym ràm nehe, **11** aze imen
ukwaw nehe, aze nuze'eg kwaw hehe nehe,
tuwe kuzà uzapo wemimume'u kwer nehe.
Tuwe uzapo imume'u pyrer paw rupi nehe.

12 Aze imen ukwaw nehe, — Ezapo zo
nehe, aze i'i izupe na'rewahy nehe, a'e
mehe kuzà nuzapo kwaw wemimume'u
kwer nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umunàñ putar ikatu 'ymaw izuwi nehe. Ta'e
imen nuzapo kar kwaw a'e ma'e izupe xe.

13 Imen upuner hemimume'u kwer iapo kar
haw rehe izupe nehe. Upuner iapo kar
'ymaw rehe izupe nehe no. **14** Aze imen
nuze'eg kwaw hehe a'e 'ar mehe nehe, a'e
mehe kuzà uzapo putar wemimume'u kwer
paw rupi nehe. Imen uzapo kar izupe a'e,
ta'e nuze'eg kwaw hehe a'e 'ar mehe we a'e
xe. **15** Aze amo 'ar mehe imen umunàñ
hemimume'u kwer nehe, Tupàn uzepyk

putar awa rehe nehe. Nuzepyk kwaw hemireko rehe nehe.

16 Amume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg ma'e imume'uahy pyr rehe har Moizez pe imono pyrer kwez xe ihe, aze kuzà imen 'ym ma'e umume'uahy wemiapo ràm wà, aze ru'u kuzà imen ma'e umume'uahy wemiapo ràm wà.

Minìà izuapyapyr waàmàtyry'y'maw

31 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe.

2 — Minìà izuapyapyr uzapo ikatu 'ym ma'e Izaew wanupe wà. A'e rupi eze'eg nezewe Izaew wanupe nehe kury. — Pezepyk Minìà wanehe nehe, ere wanupe nehe. A'e re eremàno putar nehe, i'i Tupàn Moizez pe.

3 Na'e Moizez uze'eg teko wanupe. — Pemuàgà'ym awa zeàmàtyry'y'maw pe pe wà nehe. Pezàmàtyry'y'maw Minìà peho pe wà nehe, wanehe pezepyk pà Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ikatu 'ym ma'e wanemipa kwer hekuzaromo pe wà nehe. **4** Izaew ta'yr izuapyapyr imono'og pyrer pitàitàigatu omono kar putar 1.000 zauxiapekwer a'e zeàmàtyry'y'maw pe wà nehe.

5 Heta tetea'u Izaew wà. Pitàitàigatu ta'yr wazuapyapyr imono'og pyrer omono kar 1.000 zauxiapekwer puruzuka haw hereko har wà. Wazemono'og mehe heta 12.000 wà.

6 Moizez omono kar a'e zauxiapekwer zeàmàtyry'y'maw pe wà. Umuigo kar Pinez xaxeto Ereazar ta'yr wanuwhiaw romo. Oho mehe weraha ma'e Tupàn pe imonokatu pyrer uezepi wà no. Weraha xi'äm ma'e 'ak kwer iapo pyrer uezepi wà no. Nezewe mehe upuner wamumuranu haw rehe amogwer zauxiapekwer wanupe wà. **7** Uzàmàtyry'y'maw Minìà Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg Moizez pe imono pyrer rupi katete wà. Uzuka awa paw rupi wà. **8** Uzuka 5 Minìà wanuwhawete wà. Na'law waner xe wà: Ewi, Hekem, Zur, Ur, Hema. Uzuka Mâràw Meor ta'yr takihepuku pupe wà no.

9 Izaew weraha kuzà uezepi wemipyhyk kwer romo wà. Weraha kwarearer wà no, kuzàtàigwer wà no. Upyhyk waneimaw kwer

wà no: àràpuhàràñ hawitu ma'e wà, àràpuhàràñete wà, tapi'ak wà. Weraha wama'e kwer paw wà no. **10** Umunyk tata tawhu Minìà waneko awer nàñàñ wà. Umunyk tata waker haw nàñàñ wà no. Wapy paw wà.

11 Upyhyk ma'e Minìà wanuwi ipyro pyrer wà. Omono'og teko wemipyhyk kwer wà no. Omono'og ma'e'a'yr wemipyhyk kwer wà no.

12 Paw rupi weraha Moizez pe wà, xaxeto Ereazar pe wà, teko Izaew wanupe wà. Waker haw upyta Moaw ywy rehé ywytyr heta 'ymaw rehé yrykawhu Zótàw huwake Zeriko tawhu henataromo.

Zauxiapekwer Izaew uzàmàtyry'y'm wà

13 Moizez, xaxeto Ereazar, teko wanuwhiaw paw wà, uhem uker haw wi zauxiapekwer wanuwàxi pà wà kury.

14 Moizez wikkahy tuwhiaw zeàmàtyry'y'maw wi uzewyr ma'e kwer wanupe azeharomoete a'e. Wiko zauxiapekwer wanuwhiaw romo wà. Heta zauxiapekwer imono'og pyrer pixikai ma'e wanuwhiaw wà. Heta imono'og pyrer uhua'u ma'e wanuwhiaw wà no. **15** Upuranu Moizez wanehe. — Mâràzawé tuwe napezuka kwaw kuzà pe wà. **16** Pema'enukwaw wanemipa kwer rehe nehe. Weruzar Mâràw ize'eg a'e wà. Umuuir kar Izaew Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi a'e wà. Umuwete kar Ma'aw-Peor wanupe wà. A'e rupi Tupàn umur ma'eahy haw teko wanupe a'e.

17 Pezuka kwarer paw pe wà nehe. Pezuka kuzà awa puhe oho ma'e kwer paw pe wà nehe no. **18** Heta kuzàtai awa puhe oho pixik 'ym ma'e wà. Heta kuzàwaza awa puhe oho pixik 'ym ma'e wà no. Pezuka zo pe wà nehe. Peiko a'e kuzà wazar romo nehe. **19** Amo teko izuka arer paw wà, umàño ma'e kwer rehe opokok ma'e kwer paw wà no, umumaw putar 7 'ar katu pe teko waker haw wi upyta pà wà nehe. Na'iruz haw 'ar mehe nehe, 7 haw 'ar mehe nehe no, pe nehe, kuzà penemiraha kwer a'e wà nehe no, pezemukatu putar Tupàn henataromo nehe. **20** Pemukatu pema'e penemimunehew nehe no. Pemukatu ma'e ma'e'a'yr pirer iapo pyrer nehe no. Pemukatu

ma'e àràpuhàrànete hawer iapo pyrer nehe no. Pemukatu ywyra iapo pyrer nehe no.

21 Na'e xaxeto Ereazar uze'eg awa zeàmàtyry'ymaw wi uzewyr ma'e kwer wanupe kury. — Amume'u putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg Moizez pe imur pyrer peme nehe kury. **22-23** Perur amo tátà ma'e tata hemimumaw 'ym imuwa. A'e rupi pemukatu a'e ma'e paw tata pupe nehe: itazu or, itaxig parat, itazu morog, itaper, itaxig etàn, itau xum. Perur amo ma'e tata hemimumaw nehe no. Pemukatu a'e ma'e 'y pupe nehe. **24** 7 haw 'ar mehe pezemukatu nezewé nehe: pezuhez pema'e penemimunehew nehe. A'e re pepuner zaneker haw pupe peneixe haw rehe nehe.

Umuza'aza'ak Minia izuapyapyr wama'e kwer wà

25 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe.

26 Ereazar nepptywà putar nehe. Teko wanuwihaw nepptywà putar wà nehe no. Pemuapyk ma'e zeàmàtyry'ymaw pe ipyhyk pyrer waner paw pape rehe nehe. Pemuapyk teko waner paw hehe nehe no. Pemuapyk ma'e 'yr waner paw hehe nehe no. **27** Pemuza'aza'ak ma'e heraha pyrer paw mokoz pehegwer romo nehe. Pitái pehegwer zauxiapékwer upyhyk putar wà nehe. Inugwer teko upyhyk putar inugwer pehegwer wà nehe. **28** Pemono'og zauxiapékwer wanupe imono pyràm nehe. Na'e pepyro ikurer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyràm nehe. Aze heta 500 teko heraha pyrer wà nehe, pemono pitái Tupàn pe nehe. Pezapo nezewegatete haw ma'e 'yr wanupe nehe no: tapi'ak wanupe, zumeta'i wanupe, àràpuhàrànete hawitu ma'e wanupe, àràpuhàrànete wanupe. **29** Pepyhyk a'e ma'e imono pyrer xaxeto Ereazar pe imono pà Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyr romo nehe. **30** Pemono'og amogwer teko wanupe imono pyràm nehe. Na'e pepyro ikurer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyràm nehe. Aze heta 50 teko heraha pyrer nehe, pemono pitái Tupàn pe

nehe. Pezapo nezewegatete haw ma'e 'yr wanupe nehe no: tapi'ak wanupe, zumeta'i wanupe, àràpuhàrànete wanupe, wyzai ma'e 'yr wanupe. Pemono a'e ma'e Erewi izuapyapyr tâpuzràn Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imonokatu pyrer wanupe wà nehe.

31 Moizez a'e, Ereazar a'e no, uzapo Tupàn hemiapro kar kwer a'e wà.

32-35 Amume'u putar ma'e zauxiapékwer wanemiraha kwer xe kury. (Namume'u kwaw uezupe wanemiraha kwer): 675.000 àràpuhàrànete wà, 72.000 tapi'ak wà, 61.000 zumeta'i wà, 32.000 kuzà awa puhe oho pixik 'ym ma'e wà. **36-40** Amume'u putar zauxiapékwer wanupe upyta ma'e kwer xe ihe wà kury. Heta 337.500 àràpuhàrànete wà. Omono 675 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe izupe imono pyr romo wà. Heta 36.000 tapi'ak awa kuzà wanehe we zauxiapékwer wanupe wà. Omono 72 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe izupe imono pyr romo wà. Heta 30.500 zumeta'i zauxiapékwer wanupe wà. Omono 61 Tupàn pe izupe imono pyr romo wà. Upyta 16.000 kuzà awa puhe oho 'ym ma'e kwer zauxiapékwer wanupe wà. Omono 32 Tupàn pe izupe imono pyr romo wà. **41** Moizez omono Tupàn pe imono pyrer Ereazar pe ma'e imono pyr ikatuahy ma'e romo wà, Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg rupi katete wà.

42-46 Teko wanemiraha kwer waneta haw nuzawy kwaw zauxiapékwer wanemiraha kwer waneta haw: 337.500 àràpuhàrànete wà, 36.000 tapi'ak wà, 30.500 zumeta'i wà, 16.000 kuzà awa puhe oho 'ym ma'e kwer wà.

47 Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo kar nezewé haw a'e: Moizez omono'og teko wanemiraha kwer wà. Aze heta 50 kuzà wà, umunyryk pitái Tupàn pe. Aze heta 50 ma'e 'yr wà, umunyryk pitái Tupàn pe no. Omono Erewi izuapyapyr tâpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer rehe uzekaiw ma'e wanupe wà.

Tuwihaw wanemimono e wà

48 Zauxiapékwer wamono'og pyrer pixika'i ma'e wanuwihaw wà, wamono'og pyrer

uhua'u ma'e wanuwihaw wà no, uze'eg oho Moizez pe wà kury. **49** Urupapar zauxiapkwer ureremiruze'eg ure wà. Paw rupi wiko xe wà. **50** Nezewe mehe urerur wanemipyhyk kwer paw wà: ma'e or iapo pyrer: kyhàhàm tâtà pixika'i ma'e azuromo har, poapyw har, kwà ku'aw har, nami por, azuromo har. Oromono Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe urerekò haw hekuzaromo urezuka 'ym awer hekuzaromo ure. Nezewe mehe ureypyro putar nehe, i'i izupe wà.

51 Moizez a'e, xaxeto Ereazar a'e no, upyhyk a'e ma'e or iapo pyrer a'e wà. **52** Wexak or Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imunyryk pyrer imono pyrer paw wà. Heta 191 kir ipuhuz haw pe. **53** Tuwihaw romo wiko 'ym ma'e upyhyk wàmàtyry'ymar wanuwi wemiraha kwer wà. **54** Nezewe mehe Moizez a'e, xaxeto Ereazar a'e no, upyhyk or tuwihaw wanemirur kwer a'e wà kury. Weraha tâpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pe wà, teko Izaew izuapyapyr wapyro kar pà Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà.

Amo Izaew upyta kwarahy ihemaw kutyr wà 'rykaw Zotàw iwyr wà

32 ¹Humen izuapyapyr wà, Kaz izuapyapyr wà no, wereko tapi'ak tetea'u wà. Ume'e Zazer ywy rehe wà. Ume'e Zireaz ywy rehe wà no. — Ikatuahy a'e ywy tapi'ak imuzehu kar haw romo a'e, i'i izupe wà. **2** A'e rupi uze'eg oho Moizez pe xaxeto Ereazar pe teko wanuwihaw pe wà kury.

3-4 — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyro ko ywy Izaew waneko àwàm romo a'e. Heta tawhu hehe wà: Atarot, Nimon, Zazer, Niniha, Ezemon, Eraw, Xemà, Nemo, Meon. Ikatuahy tapi'ak imuzehu kar haw romo a'e. **5** Aze urekatu newe, emur ko ywy urewe nehe. Eahaw kar zo Zotàw yrykawhu urewe nehe, i'i wanupe wà.

6 Na'e Moizez uze'eg Kaz izuapyapyr wanupe Humen izuapyapyr wanupe kury. — Pepyta wer xe pèànàm zeàmàtyry'ymawhu pe waho mehe. **7** Aipo pemupya kar putar Izaew izuapyapyr xe wà nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur amo ywy

wanupe a'e. Na'ihò wer kwaw a'e pe wà nehe, aze pepyta xe nehe. **8** Penu uzapo penemiapo zàwenugàr wà. Amono kar Kenez-Maranez tawhu pe ihe wà. — Peme'egatu a'e ywy rehe nehe, a'e wanupe. **9** Uhem Exekow ywyàpyznaw pe wà. Wexak ywy wà. Wazewyr mehe upyro teko Izaew wakàgaw wanuwi wà. — Peixe zo ywy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e peme hemimur kwer rehe nehe, i'i wàñàm wanupe wà.

10 Na'e Tuweharupi Wiko Ma'e wikwahy a'e 'ar mehe, wanupe uze'eg pà. **11** — Awa Ezit wi ur ma'e kwer 20 kwarahy henataromo hereko har wà, upytu'u herehe uzeruzar ire wà. A'e rupi nuevak kwaw ywy Àmàràw pe Izak pe Zako pe heremimume'u kwer wà nehe, i'i wanupe. **12** Xo mokoz awa zo uzeruzar wiwi Tuweharupi Wiko Ma'e rehe wà: Karew Zepone ta'yr Kene ywy rehe arer, Zuzue Nun ta'yr. **13** Tuweharupi Wiko Ma'e wikwahy teko Izaew wanupe. A'e rupi umumaw kar 40 kwarahy wanupe ywyxiguhu rehe wamuata kar pà. Umàno teko a'e 'ar mehe har paw rupi wà. Umàno teko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuikwahy kar arer paw rupi wà. **14** Pe ikatu 'ym ma'e iapo har pe wà kury, peiko penu wanekuzaromo. Pemuhua'u wera'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikwahy haw peiko kury. Wikwahy wi putar teko Izaew wanupe nehe. **15** Aze naapepurapo wer kwaw hemimutar rehe nehe, weityk wi putar teko paw ywyxiguhu rehe wà nehe. Uzuka putar paw rupi wà nehe, ta'e pezapo ikatu 'ym ma'e pe xe, i'i Moizez a'e teko wanupe.

16 Teko Humen izuapyapyr wà, Kaz izuapyapyr wà no, uhem Moizez huwake izupe uze'eg pà wà kury. — Urupapo putar pari xe urereimaw àràpuhàràn wanupe nehe, tapi'ak wanupe nehe no. Urupapo putar tawhu ureànàm wanupe nehe no. **17** A'e re uruhyk putar nehe. Uruata putar zeàmàtyry'ymawhu pe amogwer Izaew wanenataromo ure nehe. Urupatywà putar waiwy iphyk mehe ure wà nehe. Ureànàm upyta putar xe tawhu pàrirogawtâtà hereko har pupe wà nehe. Nezewe mehe ko ywy

rehe har nuzapo kwaw ikatu 'ym ma'e wanupe wà nehe. **18** Nuruzewyr kwaw urerekohaw pe nehe. Aze Izaew paw upyhyk uiwy wà nehe, xo a'e re zo uruzewyr putar nehe. **19** Nurupyhyk kwaw ywy pehegwer waiwy myter pe har nehe, Zotàw ikupe kutyr har nehe. Ta'e urupyhyk urewyw pehegwer xe ure xe, Zotàw izywyr har kwarahy ihemaw kutyr har ure xe.

20 Na'e Moizez uwazar waze'eg wanupe. — Aze pezapo nezewehaw nehe, pezemùgà'y mèmàtyry'ymawhu rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo nehe kury. **21** Tuwe zauxiapekwer peinuromo har paw wahaw Zotàw yrykawhu Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg rupi katete wà nehe. Tuwe umuhem kar zaneàmàtyry'ymar zanerenatar wi wà nehe. Tuwe xipyhyk waiwy nehe. Xo a'e mehe zo uzewyr putar wà nehe. Ta'e a'e 'ar mehe peiko putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe Izaew wanupe penemimume'u kwer iapo arer romo nehe xe. **22** Tuweharupi Wiko Ma'e pemume'u putar ko ywy Zotàw izywyr har kwarahy ihemaw kutyr har izar romo a'e nehe. **23** Aze napezapokwaw penemimume'u kwer nehe, ikatu 'ym ma'e pezapo putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo nehe. A'e mehe Tupàn uzepyk putar penehe penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo a'e nehe. **24** Pezapo tawhu peànàm wanupe nehe. Pezapo pari peneimaw wanupe nehe no: àràpuhàràwanupe, tapi'ak wanupe. Pezapo penemimume'u kwer nehe, i'i Moizez wanupe.

25 Awa Kaz izuapyapyr wà, awa Humen izuapyapyr wà no, umume'u ko ma'e Moizez pe wà. — Uruzapo putar neremiapo kar kwer nehe. **26** Urera'yur wà, urerazyr wà, ureremireko wà, urereimaw àràpuhàrànhawitu ma'e wà, urereimaw àràpuhàrànete wà, urereimaw tapi'ak paw wà, upyta putar tawhu Zireaz ywy rehe har wapupe wà nehe. **27** Ure paw uruhyk zèmàtyry'ymawhu rehe ure kury. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko putar uruwihaw romo. Uruahaw putar Zotàw yrykaw nehe.

Uruzàmàtyry'ym putar teko a'e ywy rehe har neze'eg rupi katete nehe no.

28 Na'e Moizez uze'eg xaxeto Ereazar pe Zuzue Nun ta'yr pe Izaew uzeànàànàm ma'e imono'og pyrer wanuwihaw wanupe kury. Umume'u Humen izuapyapyr wanemiapo ràm wanupe. Umume'u Kaz izuapyapyr wanemiapo ràm wanupe no. **29** Nezewehuzue'eg a'e. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko putar wanuwihaw romo nehe. Kaz izuapyapyr wà nehe, Humen izuapyapyr wà nehe no, wahaw putar Zotàw yrykawhu oho penupi wà nehe. Pitàitàigatu weraha putar puruzuka haw uezupi wà nehe. Peityk putar ywy Zotàw ikupe kutyr har kwarahy heixe haw kutyr har pe wà nehe. A'e ywy ipyhyk mehe pemono Zireaz ywy wanupe nehe. Wiko putar izar romo wà nehe. **30** Aze nuzuhaw kwaw Zotàw yrykawhu utakihepuku heraha pà penupi wà nehe, a'e mehe upyhyk putar uiwy pehegwer Kànàà ywy rehe wà nehe, i'i wanupe.

31 Awa Kaz izuapyapyr wà, awa Humen izuapyapyr wà no, uwazar ize'eg izupe wà kury. — Urezar, i'i izupe wà. — Uruzapo putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo kar kwer nehe. **32** Ize'eg heruzar mehe xiahaw putar Zotàw yrykawhu uretakihepuku heraha pà nehe. Uruzàmàtyry'ym putar Kànàà ywy rehe har ure wà nehe. Nezewehemehe uruiko putar ywy Zotàw xe kutyr har izar romo nehe.

33 A'e rupi Moizez omono mokoz ywy pehegweruhu Kaz izuapyapyr wanupe, Humen izuapyapyr wanune, Manaxe Zuze ta'yr izuapyapyr ipehegwer wanupe kury: Xeom Amohe ywy rehe har wanuwihawete iziwy pehegwer, Og Mâxà izuapyapyr wanuwihawete iziwy pehegwer. Omono tawhu a'e ywy pehegwer izywyr har wà no. Omono ywy a'e ywy pehegwer izywyr har wà no. **34-36** Awa Kaz izuapyapyr uzapo wi amo tawhu wà: Nimon, Atarot, Aroer, Atarot-Xopà, Zazer, Zogomea, Mete-Niniha, Mete-Àrà. Uzapo pàrirrogawtà a'e tawhu waiwy wà no. Uzapo pari weimaw wanupe wà no. **37** Awa Humen izuapyapyr uzapo wi amo tawhu wà: Ezemon, Ereaw, Kiriataim,

38 Nemo, Ma'aw-Meon (omono amo her uezupe wà), Ximima. Omono amo her tawhu wemiapo wi kwer wanupe wà.

39 Makir Manaxe ta'y izuapypyr oho Zireaz ywy rehe wà. Weityk teko a'e pe har wà, wamono kar pà a'e wi wà. **40** A'e rupi Moizez omono Zireaz Makir izuapypyr wanupe. A'e rupi wiko a'e pe wà. **41** Zair Manaxe izuapyr upyhyk amo tawhu Amohe ywy rehe har wanuwi a'e wà. — Taw Zair ima'e wà, i'i wanupe. **42** Noma oho Kenat tawhu ipyhyk pà. Upyhyk taw a'e tawhu izywyr har wà no. — Noma, i'i izupe. Uwer omono hehe.

Ezit wi te Moaw pe

33 ¹ Amume'u Izaew waata awer xe ihe. Moizez a'e, Àràw a'e no, wiko wanuwihaw romo wata mehe a'e wà. Uzemono'og mårämärän imono'ogaw pyrer romo Ezit ywy wi uhem pà wà. **2** Uhem amo taw wanuwi wà, u amo ywy pehegwer wanuwi wà. Pitaitäigatu Moizez umuapyk a'e taw waner pape rehe oho iko a'e wà. Amuapyk putar Izaew wata haw xe nehe kury, waptyu'haw waner wamuapyk pà ko pape rehe nehe kury.

3 Teko Izaew izuapypyr uhem Ezit ywy wi pitai haw zahy rehe **15** haw 'ar mehe wà. **14** haw 'ar mehe Tupàn heko haw pe har uzuka Ezit wana'y ipy wà. Nuzuka kwaw Izaew wana'y wà. Uhem Hamexe wi Ezit rehe har waneityk arer romo wà. Ezit ywy rehe har paw wexak wahem mehe wà. **4** Ezit uzutym wa'y ipy Tuweharupi Wiko Ma'e hemizuka kwer waiko a'e 'ar mehe wà. Nezewe mehe Tuweharupi Wiko Ma'e wexak kar tupàn a'ua'u Ezit wazar wanuwi upuner wera'u haw. **5** Hamexe wi uhem ire uzapo uker haw Xukot pe wà. **6** Uhem Xukot wi wà. Uzapo uker haw Età ywyxiguhi izywyr har pe wà. **7** Uhem Età wi wà. Uzewyr Pi-Airot Ma'aw-Zepon huwake har kwarahy heixe haw kuter har pe wà. Uzapo uker haw Miginow huwake wà. **8** Uhem Pi-Airot wi wà. Wahaw Yryhupiràg oho wà. Na'e uhem ywyxiguhi Xur her ma'e pe wà. Urumaw na'iruz 'ar wata pà ywyxiguhi rehe wà.

Uzapo uker haw Mara pe wà. **9** A'e wi oho Erim pe wà. Uzapo uker haw a'e pe wà. Heta 12 'zygywar Erim pe wà. Heta 70 inázärän yw a'e pe wà no. **10** Uhem Erim wi wà. Uzapo uker haw Yryhupiràg huwake wà. **11** Uhem Yryhupiràg wi wà. Uzapo uker haw Xin ywyxiguhi rehe wà. **12** Oho a'e wi Nopika pe wà. Uzapo uker haw a'e pe wà. **13** Uhem Nopika wi wà. Uzapo uker haw Aruz pe wà. **14** Aruz wi uhem ire uzapo uker haw Hepinim pe wà. Nezewe rehe we naheta kwaw 'y teko wanupe a'e pe.

15-37 Hepinim wi Or ywytyr kutyr wata mehe uzapo mårämärän uker haw wà: Xinaz ywyxiguhi rehe, Kimorot-Atawa pe, Azerot pe, Hixima pe, Himon-Perez pe, Irmina pe, Hixa pe, Keerat pe, Xeper ywytyr pe, Arana pe, Makerot pe, Taat pe, Ter pe, Mixika pe, Azimona pe, Mozerot pe, Mene-Zääkä pe, Or-Azinikane pe, Zoximata pe, Amirona pe, Eziom-Zemer pe, Zim ywyxiguhi rehe Kanez pe, Or ywytyr Enom ywy izywyr har rehe har rehe.

38 Umumaw 40 kwarahy wata pà Ezit wi uhem ire wà. Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuzeupir kar xaxeto Àràw Or ywytyr rehe a'e. Umào Àràw a'e pe 5 haw zahy rehe pitai haw 'ar mehe. **39** Àràw wereko 123 kwarahy umào mehe.

40 Kànàà wanuwihawete Araz her ma'e wiko Kànàà ywy rehe kwarahy ihmaw awyze har kutyr har rehe. — Izaew uhem waiko zaneywy kutyr wà, i'i amo izupe wà.

41-49 Or ywytyr wi Moaw ywytyr heta 'ymaw wata mehe Izaew uzapo mårämärän uker haw wà: Moaw ywyzaw huwake har wà: Xawmona pe, Punom pe, Omot pe, Amari tawhu kwer pe, Nimon-Kaz pe, Awmon-Nimiratai pe, Amari ywytyr Nemo ywytyr huwake har pe, Moaw ywytyr heta 'ymaw Zotàw yrykawhu ikupe kutyr har rehe Zeriko tawhu henataromo Mete-Zezimot huwake ywyapyznaw akaz tyw huwake.

Umuhem kar Tupàn Kànàà izuapypyr wà

50 Moaw ywytyr heta 'ymaw rehe Zotàw yrykawhu ikupe kutyr waneko mehe Tupàn

Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe. **51** — Emume'u ko heze'eg Izaew wanupe nehe, i'i izupe. — Zotàw yrykawhu hahaw mehe Kànàà ywy rehe peixe mehe **52** pemono kar a'e ywy rehe har paw a'e wi pe wà nehe. Pemumaw wazar tupàn a'ua'u ita tâtà iapo pyrer paw pe wà nehe. Pemumaw wazar tupàn a'ua'u ita iapo pyrer paw pe wà nehe no. Pemumaw wamuwete haw paw nehe no. **53** Pepyhyk a'e ywy nehe, hehe peneko pà nehe. Ta'e amono a'e ywy peme ihe xe. **54** Pemuza'aza'ak a'e ywy ita'i ma'e papar haw hereko har imomor pà nehe. Pemono iphegwer Izaew ta'yur wazuapyapr nànà wà nehe. Aze heta tetea'u teko wa nehe, pemono iphegwer uhua'u ma'e wanupe nehe. Aze naheta tetea'u kwaw teko wà nehe, pemono iphegwer pixik wera'i ma'e wanupe nehe. **55** Aze napemono kar kwaw a'e ywy rehe har a'e wi pe wà nehe, upyta ma'e kwer nuzawy kwaw xu peneha pe har wà nehe. Nuzawy kwaw xu itatâtà iapo pyrer pekupe pe wà nehe. Umuaiw putar peneko haw a'e ywy rehe wà nehe. **56** — Azapo putar ma'e wanupe nehe, a'e hezeupe. Azapo putar a'e ma'e paw peme ihe nehe no.

Ywy imuza'akaw

34 **1** — Emume'u ko heze'eg Izaew wanupe nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe. **2** — Kànàà ywy rehe peixe mehe ywy peme heremimono ràm rehe peho mehe pexak putar a'e ywyzaw nehe.

3 Ywyzaw kwarahy ihmaw awyze har kutyr har uzypyrog Zim ywyxiguhu pe. Oho putar iko Enom ywyzaw rupi nehe. Kwarahy ihmaw kutyr uzypyrog Yryhu Umàno Ma'e Kwer her ma'e iapry kwarahy ihmaw awyze har kutyr har pe nehe. **4** A'e re uzewyr putar kwarahy ihmaw awyze har kutyr Akarami pe zeupir haw kutyr nehe. Ukwaw putar Zim huwake nehe. Uhem putar Kanez-Maranez pe nehe. A'e re ukwaw putar Wazar-Anar huwake nehe. Na'e uhem Azimon pe nehe. **5** Oho putar Azimon wi yrykaw Ezit ywyzaw pe har pe. Upaw putar Mezitehàñ yryhu pe nehe.

6 Mezitehàñ yryhu uzeapo putar ywyzaw kwarahy heixe haw kutyr har romo nehe.

7 Ywyzaw kwarahy heixe haw awyze har kutyr har oho putar Mezitehàñ yryhu wi Or ywytyr pe nehe. **8** A'e wi oho putar Amat pe zeupir haw pe nehe. A'e re oho putar Zenaz pe nehe. **9** Zenaz wi oho putar Zipiro pe nehe. Upaw putar Azar-Enà pe nehe.

10 Ywyzaw kwarahy ihmaw kutyr har oho putar Azar-Enà wi nehe. Oho putar Xepà pe nehe. **11** Xepà wi oho putar pe Himina pe nehe. Himina upyta Az huwake kwarahy ihmaw kutyr. A'e wi ywyzaw wezyw putar Karirez yryhu izywyr nehe. **12** Oho Zotàw yrykawhu rupi Yryhu Umàno Ma'e Kwer pe nehe. Nezewe mehe heta putar 4 peywyza wà nehe.

13 Na'e Moizez umume'u ko ma'e Izaew wanupe kury. Ko ywy pemuza'aza'ak putar ita ma'e papar haw hereko har imomor pà nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono ko ywy inugwer Izaew ta'yur wazuapyapr wanupe. Heta 9 wà, heta iku'aw har wà no. **14-15** Na'aw inugwer Izaew ta'yur wazuapyapr waner xe wà: Mokoz wà, iku'aw har rehe we wà no. Kaz, Humen, Manaxe iku'aw har. A'e 'ym mehe upyhyk uiwy Zotàw yrykawhu ikupe kutyr har Zeriko tawhu henataromo har wà.

Teko wanuwhaw ywy imuza'aza'akaw

16 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe.

17 — Xaxeto Ereazar a'e, Zuzue Nun ta'yur a'e no, umuza'aza'ak putar ywy wà nehe, ipgegegwer wamono pà peme pitàitâigatu wà nehe. **18** Pexaexak pitài tuwhaw Izaew ta'yur wazuapyapr imono'og pyrer nànà pe wà nehe. A'e tuwhaw pepytywà putar imuza'aza'ak mehe a'e wà nehe.

19-28 Penoz 'aw awa pe wà nehe:

Izaew ta'yur

Zuta:

Ximeàw:

Mezàmi:

Nà:

Tuwihaw

Karew Zepone ta'yur

Xamuew Amiu ta'yur

Erizaz Kiziro ta'yur

Muki Zogiri ta'yur

(Zuze ta'yr) Manaxe: Aniew Epoz ta'yr
 Eparai: Kemew Xipitâ ta'yr
 Zemurom: Erazàpà Paranak ta'yr
 Ixakar: Pawxiew Azà ta'yr
 Azer: Aiuz Xeromi ta'yr
 Napitari: Penaew Amiu ta'yr

29 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
 umuza'aza'ak kar Kànàà ywy a'e awa wanupe.
 A'e awa omono ywy pehegwer Izaew ta'yr
 izuapyapyr imono'og pyrer wanupe
 pitàitaigatu wà.

Taw Erewi waneko haw

35 ¹Moaw ywytyr heta 'ymaw rehe
 Zotàw yrykawhu huwake Zeriko
 tawhu henataromo Tupàn Tuweharupi
 Wiko Ma'e umume'u ko ma'e Moizez pe.

2 Ezapo kar ko ma'e Izaew wanupe nehe.
 — Pepyhyk putar ywy pehegwer nehe.
 Pemono amo tawhu Erewi izuapyapyr
 wanupe waneko haw romo nehe. Pemono
 ywy ka'api'i heta haw a'e tawhu waiwyr har
 wanupe waneimaw wamai'u àwàm romo
 nehe no. **3** Erewi izuapyapyr wiko putar a'e
 tawhu wazar romo wà nehe. Wiko putar
 wapupe wà nehe. Waneimaw umai'u putar
 ywy a'e tawhu waiwyr har rehe wà nehe:
 tapi'ak wà, àràpuhàràñ hawitu ma'e wà,
 àràpuhàràñete wà, amogwer ma'ea'yàr wà.
4 Ka'api'i umàmàñ putar tawhu nàñàñ nehe.
 Pezypyrog oho haw ipapar pà pàrirogawtâtà
 pe nehe. Tuwe umumaw 450 met iàñàmaw
 iho haw nehe. **5** Nezewe a'e ywy ka'api'i heta
 haw upyta putar nehe: Wahykaw paw
 uzuawyngatu putar wà nehe. Heta putar 900
 met ipehegwer nàñàñ nehe. Iho haw
 kwarahy ihemaw kutyr har nuzawy kwaw
 iho haw kwarahy heixe haw kutyr har nehe.
 Nuzawy kwaw kwarahy heixe haw awyze
 har kutyr har nehe. Nuzawy kwaw kwarahy
 ihemaw awyze har kutyr har nehe no. Tawhu
 upyta putar imyter pe nehe. Ka'api'i umàmàñ
 putar izywyr nehe.

6 Pemono 6 tawhu Erewi izuapyapyr
 wanupe nehe, uzàñ ma'e uzepyro haw romo
 nehe. Aze amo awa uzuka amo hehe

ipuruzuka wer 'ym pà nehe, aze ru'u izuka
 awer ikwaw 'ym pà nehe, upuner putar
 uzàñaw rehe agwer tawhu pe nehe. Pemono
 putar amo 42 tawhu Erewi izuapyapyr
 wanupe wà nehe no. **7** A'e rupi pemono putar
 48 tawhu wanupe wà nehe, ka'api'i waiwyr
 har imono pà wanupe wà nehe no. **8** Izaew
 ta'yr izuapyapyr wexak putar weta haw wà
 nehe. Wexak putar uiwy uhu haw wà nehe
 no. Aze heta tetea'u wà nehe, aze uhu nehe,
 omono putar tawhu tetea'u Erewi wanupe wà
 nehe. Aze naheta tetea'u kwaw wà nehe, aze
 na'uhu kwaw waiwyr nehe, omono putar
 màràmàràñ tawhu Erewi wanupe wà nehe.

Tawhu uzàñ ma'e ràm waneko haw

9 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u
 kar ko uze'eg Izaew wanupe. **10** — Peahaw
 putar Zotàw yrykawhu Kànàà ywy rehe peho
 pà nehe. **11** Peho mehe pexaexak amo tawhu
 uzàñ ma'e ràm wanupe wazepyro àwàm
 romo pe wà nehe. Nezewe mehe aze amo
 awa uzuka amo hehe ipuruzuka wer 'ym pà
 nehe, aze ru'u izuka awer ikwaw 'ym pà
 nehe, upuner putar uzàñaw rehe agwer
 tawhu pe nehe. **12** A'e pe heko mehe uzepyro
 putar hemizuka kwer iàñàñ wanuwi nehe,
 aze iàñàñ izepyk wer hehe wà nehe. Nezewe
 mehe numåño kwaw tåmuzgwer
 wanenataromo oho 'ym pà nehe. **13** Pexaexak
 6 tawhu uzàñ ma'e ràm wanupe pe wà nehe.
14 Pexaexak na'iruz Zotàw yrykawhu wi xe
 kutyr har pe wà nehe. Pexaexak na'iruz
 Kànàà ywy rehe pe wà nehe. **15** A'e 6 tawhu
 upyta putar Izaew uzàñ ma'e wazepyro haw
 romo wà nehe. Upyta putar amo ywy rehe
 arer peinuinromo wiko ma'e uzàñ ma'e
 wazepyro haw romo wà nehe no. Umumaw
 putar amo kwarahy nezewe haw romo wà
 nehe, aze ru'u upyta putar nezewe haw romo
 tuweharupi wà nehe. Aze amo uzuka amo
 hehe ipuruzuka wer 'ym pà nehe, aze ru'u
 izuka awer ikwaw 'ym pà nehe, upuner putar
 uzàñaw rehe agwer tawhu pe nehe.

16-18 Aze amo awa ukutuk amo ma'e itaper
 iapo pyrer pupe nehe, aze ru'u ma'e ita iapo
 pyrer pupe nehe, aze ru'u ywyra pupe nehe,

aze ikutuk pyrer umàno ukutuk ire nehe, ikutuk arer wiko putar izuka arer romo nehe. Pezuka nehe. **19** Umàno ma'e kwer iànàm huwake wera'u ma'e a'e nehe, izuka arer hexak mehe nehe, tuwe uzuka nehe.

20 Aze amo na'ikatuwawayh kwaw amo rehe nehe, aze a'e rupi uzapi tuwe amo ma'e pupe nehe, aze a'e re iapi pyrer umàno nehe, **21** aze ru'u amo awa ukwar wàmàtyry'ymar rehe nehe, aze iàmàtyry'ymar umàno nehe, pezuka hehe ukwar ma'e kwer nehe. Ta'e puruzuka ma'e romo hekon a'e xe. Umàno ma'e kwer iànàm huwake wera'u ma'e a'e nehe, izuka arer hexak mehe nehe, tuwe uzuka nehe.

22 Aze ru'u amo umuàzàn putar amo hehe ipurumuzàg wer 'ym pà nehe (nuiko kwaw iàmàtyry'ymar romo), aze ru'u uzapi e putar hehe ipurapo wer 'ym pà nehe. **23** Aze ru'u amo omomor e putar ita ume'e 'ym pà nehe. Aze ru'u a'e ita u'ar amo rehe nehe. Aze ru'u umàno putar nehe. Nuiko kwaw uezàmàtyry'ym ma'e romo wà. Izuka arer na'ipuruzuka wer kwaw hehe. **24** Agwer ma'e izeapo mehe teko umume'u putar hehe ipuruzuka wer 'ymaw wà nehe. Nuzuka kar kwaw izuka e arer wà nehe, iànàm hehe uzepyk ma'e ràm pe wà nehe. **25** Teko upyro putar ipuruzuka wer 'ym ma'e kwer wà nehe. Nuzuka kar kwaw umàno ma'e kwer iànàm pe wà nehe. Teko umuzewyr kar putar tawhu uzepyro haw pe wà nehe. Izuka arer upyta putar a'e pe nehe. Xo Xaxeto wanuwhawete imàno re zo uhem putar a'e wi nehe. (Xaxeto uzakook uri kawer ikatu ma'e amo xaxeto rehe uwihawete romo imuigo kar pà wà.) **26** Aze izuka arer uhem putar tawhu uzepyro haw wi amo 'ar mehe nehe, **27** aze hehe uzepyk ma'e ràm wexak nehe, upuner izuka haw rehe nehe. Nuiko kwaw puruzuka ma'e romo teko wanenataromo aze uzuka nehe. **28** A'e izuka arer tawhu pupe uzepyro ma'e kwer upyta putar tawhu purupyro haw pupe nehe. Xo Xaxeto wanuwhawete imàno re zo uhem putar a'e wi nehe. A'e mehe upuner putar weko haw pe uzewyr haw rehe nehe. **29** Pezuapyapyr weruzar putar ko ze'eg

tuweharupi wà nehe, wyzài ywy rehe wiko mehe wà nehe.

30 Aze amo uzuka amo nehe, aze heta mokoz izuka awer hexak arer wà nehe, a'e mehe pepuner izuka arer izuka haw rehe nehe. Aze xo pitài zo wexak izuka awer nehe, nuhyk kwaw izuka àwàm imume'u haw pe nehe. **31** Aze tàmuzgwer umume'u amo ikatu 'ym ma'e imàno àwàm wà nehe, ni amo nupuner kwaw heko àwàm imekuzar haw rehe wà nehe. Pezuka putar nehe. **32** Aze amo uzàn tawhu purupyro haw pe nehe, aze izewyr wer weko haw pe xaxeto wanuwhawete imàno 'ym mehe we nehe, pephyk zo temetarer izewyr àwàm hekuzaromo nehe. Nuzewyr kwaw nehe. **33** Pemuaiw zo peywy peneko haw puruzuka haw pupe nehe. Puruzuka ma'e umuaiw uiwy wà. Xo pitài ma'e iapo haw zo umukatu putar ywy teko izuka awer nehe. Pezuka izuka arer ywy imukatu pà nehe. **34** Pemuaiw zo ywy peneko àwàm herenataromo nehe. Ta'e aiko inuromo ihe no xe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko Izaew wainuinuromo ihe.

Kuzà imen umàno ma'e kwer wenozywy tuwhaw wanupe wà

36 ¹'Aw teko uze'eg oho Moizez pe Izaew wanuwhaw wanupe wà kury: Zireaz ywy rehe har uzeànààmàm ma'e wà, Makir izuapyapyr azeharomoete har wà, Manaxe izuapyapyr azeharomoete har wà, Zuze izuapyapyr azeharomoete har wà.

2 — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuza'aza'ak ywy peme ipegegwer wamono pà teko wanupe ita'i imomor kar pà peme a'e. — Pemono peànàm Zeropeaz ima'e nehe, tazyri wanupe nehe, i'i zanewe no. **3** Aze wereko awa amo ae Izaew ta'yir izuapyr umen romo wà nehe, waiwy uhem putar urepo wi nehe. Imen wiko putar a'e ywy izar romo wà nehe. Nezewe mehe mewe katu urewyw pehegwer ipixipixika'i putar oho iko urewi nehe. **4** Kwarahy purumuhem kar haw ihem mehe nehe, waiwy oho putar wamen waànàm wapo pe azeharomoete nehe. Nuruko kwaw izar romo nehe, i'i izupe wà.

5 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuze'eg kar Moizez Izaew wanupe kury. — Awa Zuze izuapyapyr umume'u ze'eg azeharomoete har wà. Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewa Zeropeaz tazyr wanehe. **6** Kuzà upuner awa wemimutar hereko haw rehe umen romo nehe, aze a'e awa wiko tu iànam romo nehe. **7** Nezewa mehe Izaew waiwy noho kwaw pitài Izaew ta'yri zuapyapyr wapo wi amo pe nehe. Tuwe Izaew ta'yri wazuapyapyr upyta u iziwy rehe wà nehe. **8** Kuza ywy Izaew ta'yri izuapyapyr waiwy pehegwer hereko har wereko putar awa u iànam umen romo wà nehe. **9** Nezewa mehe Izaew upyhyk putar uwipy ywy

pitàitìagatu wà nehe. Noho kwaw amo ae Izaew ta'yri izuapyr ipo pe nehe. Ta'yri wazuapyr upyta putar uiwy rehe pitàitìagatu wà nehe.

10-11 Na'e Zeropeaz tazyr Makira, Xiza, Ogira, Miwka, Noa weruzar Moizez ze'eg wà. Wereko ututyr wa'yri wà umen romo wà.

12 Wereko Manaxe Zuze ta'yri izuapyr umen romo wà. Waiwy upyta u iànam wapo pe nehe.

13 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono ko ze'eg tekò Izaew izuapyapyr wanupe Moaw ywytyr heta 'ymaw rehe Zotàw yrykawhu huwake Zeriko henataromo wanekon mehe. Umume'u Moizez pe. Moizez umume'u tekò wanupe.

IMUME'U WI HAW

MOIZEZ IZE'EGAW PITÀI HAR

1:1—4:43

Uzypyrog Moizez mitài haw rupi uze'eg haw rehe tekò wanupe

1 ¹ Moizez uze'eg tekò Izaew izuapyapyr wanupe ywyxiguhi Zotàw yrykawhu ikupe kutyr har kwarahy ihemaw kutyr har rehe waneko mehe a'e. Umuapyk uze'eg ko pape rehe. Izaew wiko ywyàpyznaw Zotàw yrykawhu iwyrykaw rehe Xupe tawhu huwake wà. Pàrà tawhu upyta wapehegwer rehe. Amo tawhu upyta inugwer wapehegwer rehe wà: Topew, Iràmà, Azerot, Ni-Zaw. **2** Aze amo oho Xinaz ywytyr wi Kanez-Maranez pe nehe, aze oho pe Enom ywy ahaw paw rupi ywytyruhu heta haw rupi nehe, umumaw putar 11 ar wata pà nehe.

3 Tekò Izaew izuapyapyr uhem Ezit ywy wi wà. Na'e umumaw 40 kwarahy ywyxiguhi rehe wata e pà wiko e pà wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u amo uze'eg Moizez pe. — Emume'u Izaew wanupe nehe, i'l izupe. 11 haw zahy rehe pitài haw 'ar mehe Moizez umume'u Tupàn ze'eg paw rupi Izaew wanupe kury. **4** Moizez uzapo amo ma'e a'e 'ar henune a'e: Weityk Xeom Amohe

wanuwiawete Ezemon tawhu pe har, weityk Og Mâxà wanuwiawete Atarot tawhu pe har Enerez pe har no. **5** Izaew Moaw ywy rehe Zotàw yrykawhu ikupe kutyr kwarahy ihemaw kutyr waneko mehe Moizez uzypyrog Tupàn ze'eg tekò wanupe imume'u pà kury.

6 — Xinaz ywytyr ipy pe zanereko mehe Tupàn Zanezar uze'eg nezewa zanewe a'e. — Pemumaw 'ar teteau xe. **7** Pehem peho xe wi Amohe waiwy ywytyruhu hereko har kutyr nehe. Peho amogwer ywypehegwer ywyàpyznaw Zotàw yrykawhu iwyrykaw rehe har wakutyr nehe no. Peho ywytyruhu kutyr nehe. Peho ywytyr heta 'ymaw Zuta ywy rehe har kutyr nehe no. Peho ywypehegwer kwarahy ihemaw awyze har kutyr har kutyr nehe no. Peho Mezitehàn yryhu kutyr nehe no. Pepyhyk Kànnà ywy paw rupi nehe, ywytyr Irimano ywy rehe har pe, kwarahy heixe haw awyze har kutyr peho pà nehe, yrykawhu uhua'u ma'e Ewparat her ma'e kwarahy ihemaw kutyr peho pà nehe no. **8** Pexak ywy peme heremimono ràm pe pe kury. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u a'e ywy Àmàràw pe, Izak pe no, Zako pe no. Peipy romo wanekon wà. — Amono putar ko ywy

peme nehe, pezuapyapyr wanupe nehe no, a'e wanupe. A'e rupi, pepyhyk peho nehe kury.

Wexaexak Moizez upytywà àràm wà

9 Na'e Moizez uze'eg wi teko wanupe kury. — Xinaz ywytyruhu ipy pe zanereko mehe amume'u ko ma'e peme ihe. — Ihe zutykai'i napuner kwaw penehe hezekaiw haw rehe. 10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar pemuela tetea'u kar a'e. Kutàri peneta haw nuzawy kwaw zahytata ywak rehe har waneta haw kury. 11 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zaneipy wazar a'e nehe, tuwe pemuela tetea'u wera'u kar nehe. Tuwe peneko àwàm nuzawy kwaw miw peneko haw ko 'ar rehe har nehe. Tuwe umur uze'egatu penehe wemimume'u kwer rupi katete nehe. 12 Heta tetea'u ma'e imuàgà'yam pyràm teko wainuinuromo wà. Heta tetea'u zeàmàtyry'ymaw wainuinuromo wà no. Ihe zutykai'i napuner kwaw a'e ma'e paw wamuàgà'yamaw rehe ihe nehe. 13 A'e rupi pitàitìagatu Izaew ta'yr wazuapyapyr uzemono'og ma'e wexaexak putar awa wà nehe. Tuwe wiko ma'e kwaw katu har romo wà nehe. Tuwe ukwaw ma'e iapo katu haw wà nehe no. Nezewe mehe amuigo kar putar penuwihaw romo ihe wà nehe.

14 Uze'eg wiwi Moizez wanupe. — Ikatu putar neremimume'u kwer iapo àwàm nehe, peze ihewe a'e 'ar mehe. 15 A'e rupi apyhyk Izaew ta'yr wazuapyapyr wanuwihaw ma'e kwaw par ma'e iapo haw ikwaw par ihe wà, penuwihaw romo wamuigo kar pà ihe wà. Amo wiko 1.000 awa wanuwihaw romo wà. Amo wiko 100 awa wanuwihaw romo wà. Amo wiko 50 awa wanuwihaw romo wà. Amo wiko 10 awa wanuwihaw romo wà. Aexaexak amo twihaw peme pitàitìagatu ihe wà no. 16 A'e 'ar mehe we azapo kar ma'e tâmuz wanupe ma'e muàgà'yamar wanupe. — Pemuàgy'ygatu teko wazeàmàtyry'ymaw paw rupi nehe. Aze mokoz Izaew werur wàmàtyry'ymaw nerenataromo wà nehe, aze ru'u pitài Izaew pitài Izaew 'ym teko wainuromo wiko ma'e werur wàmàtyry'ymaw penenataromo wà nehe, pemuàgy'ygatu wazeàmàtyry'ymaw

nehe. 17 Peiko imunar 'ym ma'e romo nehe. Penemimuàgà'yam imume'u mehe pekuat nehe. Tuwe teko paw uzuawyngatu penenataromo wà nehe, ikàg 'ym ma'e wà nehe, upuner ma'e wà nehe no. Pekyze zo amo wi nehe. Ta'e penemimume'u ur putar Tupàn wi nehe xe. Aze amo ma'e imuàgà'yamaw zawaiw katu peme nehe, perur ihewe nehe. Ihe amuàgà'yam putar nehe, a'e wanupe.

18 Nezewe a'e 'ar rehe amume'u penemiapo ràm paw peme ihe, i'i wanupe.

Amo Izaew oho

Kànàà ywy rehe ume'e pà wà

19 Uze'eg wi Moizez teko wanupe. — Xiruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar ize'eg zane. Zahem zaha Xinaz ywytyruhu wi. Amohe ywy ywytyruhu hereko har kutyr zaneho mehe pexak ywyxiguhu zaneremiahaw uhua'u haw. Pexak ikatu 'ymaw no. Iahykaw rehe zahem zazuwà Kanez-Maranez tawhu pe kury. 20 A'e pe zanereko mehe aze'eg peme. — Kutàri zaiko Amohe ywy ywytyruhu hereko har rehe kury. Tupàn Zanezar umur putar ko ywy zanewe nehe. 21 A'e rupi pepyhyk ko ywy peho nehe kury, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zaneipy wazar ize'eg rupi katete nehe kury. Pekyze zo ma'e wi nehe. Pepytuhegatu zo ma'e wi nehe, a'e peme. 22 Na'e pehem heruwake ihewe peze'eg pà paw rupi. — Aze mo ximono kar amo awa a'e ywy rehe imume'e kar pà zane, ikatu mo nezewe mehe. Umume'u mo zanerape ràm zanewe wà. Umume'u mo tawhu a'e ywy rehe har zanewe wà no, peze ihewe. 23 — Ikatu, a'e peme. Amé'e Izaew ta'yr wazuapyapyr wanehe pitàitìagatu. Aexak pitài awa wainuromo har pitàitìagatu ihe wà. 24 A'e awa oho ywy ywytyruhu hereko har pe wà. Uhem ywyàpyznaw Exeko her ma'e pe wà. Wexak ywyàpyznaw rehe har wà. 25 Hexak ire uzewyr amo ma'e a kwer a'e pe ipyhyk pyrer herur pà wà. — Ywy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar zanewe hemimur ikatu a'e, i'i zanewe.

26 Nezewe rehe we naperuzar kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iz'e'eg. Napepurupyhyk wer kwaw a'e ywy rehe.

27 Napepyhyk kwaw. Pepyta penàpuz pupe peze'eg zemueteahy pà. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e na'iakatuwawayh kwaw zanerehe a'e, peze izupe. — Zaneretur Ezit ywy wi amo zauxiapekwer wanupe zanereityk kar pà a'e. Amohe zanezuka putar wà nehe.

28 Naxikwaw kwaw ko ywy zaneremipyhyk ràm. — Teko a'e ywy rehe har heta tetea'u wera'u zanewi a'e wà, i'i awa a'e ywy rehe ume'e ma'e kwer zanewe wà. — Ikàg wera'u zanewi wà no, i'i wà. — Tawhu waneko haw uhua'u wà. Heta pàrirogawtàtà ywak rehe uhem ma'e tawhu waiwyr. Uruexak awa iaiha katu ma'e a'e pe ure wà no, i'i zanewe. Zakyze waze'eg henu mehe, i'i wà.

29 Awazar waze'eg wanupe ihe. — Pepytuhegatu zo nehe. Pekyze zo a'e teko wanuwi nehe.

30-31 Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar oho putar zanerenataromo a'e nehe xe. Uzàmàtyry'ym putar a'e pe har zanerekuzaromo a'e nehe. Zanepptywà Ezit ywy rehe zanerekö mehe a'e. Zanepptywà ywyxiguhu rehe zanerekö mehe no. Pexak ikàgaw. Zanepptywà wi putar ko 'ar rehe nehe no. Pexak Zanezar ywyxiguhu rupi zanereraha awer. Nuzawy kwaw tu wa'yur heraha har zanewe. Wexak kar zanerape ràm tuweharupi zanewe no. Te zahem xe, a'e wanupe.

32 Nezewe rehe we napezeruzar kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe.

33 Tuweharupi oho penenataromo tata upu'äm ma'e pupe pyhaw, ywàkum pupe 'aromo no. Uzapo nezewe haw tuweharupi peker àwàm peme hexak kar pà, penape ràm peme hexak kar pà no.

Tupàn uzepyk Izaew wanehe

34 Uze'eg wi Moizez. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e penenu peze'egahy mehe a'e. A'e rupi wikkahy ma'e imume'uahy pà uezupe.

35 Pe Izaew pe, peiko teko ikatu 'ym ma'e romo. A'e rupi ni amo peinuromo har tua'u

ma'e nuexak kwaw ywy ikatu ma'e peipy wanupe heremimume'u kwer wà nehe.

36 Karew Zepone ta'y'r wexak putar a'e ywy a'e nehe, ta'e Karew useruzar herehe tuweharupi a'e xe. Hereruzar tuweharupi no. Wata a'e ywy rehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. A'e rupi amono putar a'e ywy izupe nehe, izuapyapyr wanupe nehe no, i'i Tupàn a'e.

37 Pezapo ikatu 'ym ma'e. A'e rupi Tupàn wikkahy ihewe a'e no, ihewe uez'e'eg pà a'e no. Nereixe kwaw ywy imume'u pyrer pe nehe, i'i ihewe.

38 Neptyywà har Zuzue Nun ta'y'r wixe putar a'e nehe. Emurywete kar Zuzue nehe. Ta'e wiko putar teko Izaew izuapyapyr wanuwhaw romo a'e nehe xe, a'e ywy rehe har waneityk mehe a'e nehe xe.

39 Na'e Tupàn uez'e'eg zanewe paw rupi a'e. — Pena'y'r wiko kwarer romo wà. Aze wexak ikatu 'ym ma'e wà, nukwaw kwaw wà. Aze wexak ikatu ma'e wà, nukwaw kwaw wà. — Zanèàmàtyry'ymar uphyk putar zanera'y'r a'e wà nehe, peze pezeupe. Iahykaw rehe pena'y'r wixe putar ywy heremimume'u kwer rehe nehe. Amono putar wanupe nehe. Wiko putar izar romo wà nehe.

40 Peata wiwi peho peiko ywyxiguhu rehe ypawhu Akaw her ma'e kutyr nehe, i'i zanewe.

41 Na'e pewazar Tupàn ze'eg ihewe. — Moizez, uruzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ure, newe ure no. Urepureruzar wer ize'eg rehe kury, zanèàmàtyry'ymar wazuka putar pà zane kury, peze ihewe. Na'e pitaitàigatu pezemùgà'y'm zeàmàtyry'ymaw rehe kury.

42 Nazawaiw kwaw teko ywytyruhu rehe har waneityk àwàm zanewe nehe, peze pezeupe.

43 Nezewe rehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uez'e'eg ihewe. — Emume'u ko heze'eg Izaew wanupe nehe, i'i ihewe. — Peho zo a'e pe nehe. Ta'e naha kwaw penupi ihe nehe xe. Peàmàtyry'ymar peneityk putar wà nehe, ere wanupe nehe, i'i ihewe.

44 Nezewe rehe we napezekaiw kwaw herehe. Nan. — Uruiko wera'u newi ure, peze ihewe. Naperuzar kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg.

Peixe peho ywy ywytyruhu hereko haw rehe. **44** Na'e Amohe a'e ywy rehe har uhem wà pekutyr wà. Nuzawy kwaw hairu tetea'u uzemono'ogahy ma'e wà. Pezàn wanuwi. Amohe uzàn penaikweromo Enom ywy rehe wà. Peneityk Oroma tawhu pe wà. **45** Na'e pezewyr pepetywà àwàm henoz pà Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Nezewe rehe we nuzekaiw kwaw penehe a'e. **46** A'e re ximumaw 'ar tetea'u Kanez pe.

Izaew wiko teko heta 'ymaw pe wà

2 **1** Uze'eg wi Moizez teko wanupe. — Na'e zata wiwi zaha zaiko ywyxiguhi rupi yipawhu Akaw her ma'e kutyr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg rupi katete. Ximumaw 'ar tetea'u zaneata e pà Enom ywy ywytyruhu hereko har rehe. **2** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe. **3** Pemumaw 'ar tetea'u peata e pà ko rupi. Peho kwarahy heixe haw awyze har kutyr nehe kury, i'l ihewe. — Peahaw putar Enom ywy nehe. Peànàm Ezau izuapyapyr wiko izar romo wà. Ukyze putar pewi wà nehe. Nezewe rehe we peme'egatu wanehe nehe. **5** — Peneityk àràm romo uruiko ure nehe, peze zo wanupe nehe. Namono kwaw waiwy peme nehe, ni iphegwerai namono kwaw peme nehe. Ta'e amono Enom ywy Ezau izuapyapyr wanupe ihe xe. **6** Aze nuhyk kwaw peme nehe, pepuner penemi'u ràm imé'eg kar haw rehe wanuwi nehe. Pepuner y imé'eg kar haw rehe wanuwi nehe no.

7 Pema'enukwaw katu ko ma'e rehe nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar omono uze'egatu penemiapo kwer nànàn a'e. Naheharaz kwaw penehe 40 kwarahy imumaw mehe ko ywyxiguhi uhua'u ma'e rehe peata mehe a'e. Uzekaïw penehe tuweharupi. Aze nuhyk kwaw ma'e peme, umur peme a'e.

8 Nezewe zamàmàn Enom ywy izywyr. Zahem Erat wi Eziom-Zemer piar wi. Zemer wi Yryhu Umàno Ma'e Kwer pe iho haw wi zane. Zaha Moaw ywyxiguhi piar rupi. **9** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg

ihewe. — Ezàmàtyry'ym zo Moaw izuapyapyr ne wà nehe. Wiko Iro izuapyapyr romo wà. Peho zo waàmàtyry'ym pà nehe. Amono Ar tawhu wanupe ihe. Namono kwaw waiwy pehegwer peme nehe, i'l ihewe.

10 Kwehe mehe amo teko iaiha ma'e Emim her ma'e wiko Ar pupe wà. Waïha haw nuzawy kwaw Anaki waiha haw. Anaki wiko amo teko iaiha katu ma'e romo wà.

11 — Hepai, i'l teko Anaki wanupe wà, Emim wanupe wà no. — Emim, i'l Moaw a'e teko wanupe wà. **12** A'e 'ar rehe Ore izuapyapyr wiko Enom ywy rehe wà. Ezau izuapyapyr umuhem kar Ore a'e wi wà. Umumaw wà. Wiko waiwy rehe wà. Kwarahy tetea'u pawire Izaew omono kar teko ywy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimume'u kwer wi wà, hehe wixe mehe wà. Ezau uzapo nezewegatet haw a'e 'ym mehe Enom ywy rehe wà no.

13 Na'e xiahaw Zerez yrykaw zaha Tupàn ze'eg rupi. **14** Zahem Kanez-Maranez wi. Ximumaw 38 kwarahy zaneata pà ywyxiguhi rehe. Na'e xiahaw Zerez yrykaw. A'e kwarahy rehe uezapo ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimume'u kwer. Awa tua'u ma'e zeàmàtyry'ymawhu pe oho haw rehe upuner ma'e paw umàno a'e kwarahy rehe wà. **15** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko wamyrypar 'ym romo. Uzuka oho wanereko wà. Te ni pitài niukuwe kwaw Izaew wanezupaw pe wà.

16 A'e awa wamàno pawire **17** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe.

18 Kutàri echo Ar tawhu Moaw ywyaw huwake har rupi kury. **19** Amon Iro izuapyapyr waiwy pe nehem mehe ezàmàtyry'ym zo ne wà nehe. Echo zo waàmàtyry'ym pà nehe. Amono Amon ywy wanupe ihe. Namono kwaw ni pitài waiwy pehegwer peme nehe.

20 — Hepai waiwy, i'l teko ko ywy wanupe wà no. Kwehe mehe teko iaiha katu ma'e wiko ko ywy rehe wà. Hepai waner romo wà. — Zàzumi, i'l Amon a'e teko wanupe wà.

21 Heta tetea'u wà. Iaiha katu wà. Ikàg Anaki wazàwe wà. Tupàn umumaw Zàzumi wà.

Amon upyhyk waiwy wà hehe wiko pà wà no. **22** Tupàn uzapo nezewegatete haw Enom Ezau izuapyapyr wanupe no. Umumaw Orew wà. Enom upyhyk waiwy wà hehe wiko pà wà. Te ko 'ar rehe wiko hehe wà. **23** Kereta ywy rehe har uzapo nezewegatete haw wà no. Uhem oho Kereta ryrypypo'o wi wà. Wixe Awi waiwy Mezitehàn ryryhu izywyr har rehe wà. Na'e oho kwarahy ihmaw awyze har kutyr Kaz tawhu pe uhem pà wà. Kereta ywy rehe har umumaw Awi wà. Wiko tawhu waiwy rehe har wapupe wà.

24 Xiahaw Moaw ywy zaha. Na'e Tupàn uze'eg zanewe. — Peho wiwi peiko nehe. Peahaw Aroron yrykawhu nehe. Ta'e aityk kar putar Xeom Amohe wanuwhawete peme ihe nehe xe. Wiko Ezemon tawhu pupe a'e. Pezamàtyry'ym Xeom pe wà nehe. Pepyhyk iziyw nehe, i'i zanewe. **25** Na'e Tupàn uze'eg ihewe. Ko 'ar henataromo amukyze kar putar teko ywy nànànar pewi ihe wà nehe. Teko paw ukwaw putar pekàgaw wà nehe. Penehe ze'egaw henu mehe ipytuhegatu putar paw rupi wà nehe. Uryryryryz putar ukyze pà wà nehe, i'i izupe.

Izaew upyro Xeom wakàgaw wanuwi wà

26 Uze'eg wi Moizez. — A'e re Kenemot ywyxiguhi reha zanereko mehe amono kar heze'eg tuwhawete Xeom pe. — Tuwe uruiko pemyrypar romo nehe, a'e izupe. **27** — Tuwe uruahaw neywy nehe. Xo pe rupi zo uruata putar nehe. Nuruhem kwaw izuwi nehe. **28** Oromono putar temetarer ureremi'u hekuzaromo ma'ywa tykwer hekuzaromo nehe, ihyk 'ym mehe urewe nehe, a'e izupe. Xo neywy ahaw paw zo uruputar uruiko. **29** Urehem wer Zotàw yrykawhu pe. Na'e uruahaw putar a'e yrykawhu ywy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar urewe hemimur nehe. Ezau izuapyapyr Enom ywy rehe har a'e wà, Moaw izuapyapyr Ar rehe har a'e wà no, wahaw kar uiwy urewe a'e wà, a'e izupe. **30** Tuwhawete Xeom nuwahaw kar kwaw uiwy zanewe. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umuàtà

Xeom ipy'a a'e xe. Nuweruzar kar kwaw uze'eg izupe. Uzapo nezewe haw a'e, ta'e ipureityk kar wer tuwhawete Xeom rehe zanewe a'e xe. Ipurupyhyk kar wer iziyw zanewe no. Te kutàri zaiko a'e ywy izar romo.

31 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe kury. — Exak heremipaò ràm nehe. Aityk kar putar Xeom newe nehe. Ezamàtyry'ym eho na'arewahy nehe kury. Epyhyk iziyw nehe, i'i ihewe. **32** Xeom uhem weko haw wi wemiruze'eg zauxiapewer wanupi zaneamàtyry'ym pà Zaxa tawhu pe kury. **33** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar weityk kar zanewe wà. Xityk Xeom zane. Xityk ta'yur zane wà no. Xityk hemiruze'eg zauxiapewer paw zane wà no. **34** Ximumaw waneko haw tawhu paw no. Xiuka teko paw rupi zane wà: awa wà, kuzà wà, kwarearer wà, kuzatàigwer wà. Ni pitài nuhem kwaw wà. **35** Xipyhyk waneimaw tapi'ak zane wà. Xipyhyk wama'e hekuzar katu ma'e tawhu pupe zaneremixak kwer no. **36** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar weityk kar tawhu paw zanewe wà: Zazypyrog Aroer tawhu pe Aroron ywyàpyznaw huwake har pe. Xityk tawhu ywyàpyznaw rehe har no. Xipyhyk tawhu zaha zaiko te Zireaz ywy rehe zane wà. Xipyhyk tawhu paw rupi zane wà. Heta pàrirogawtà amo tawhu waiwyr. Xityk te a'e tawhu zane wà no. **37** Nazaike kwaw ywy Amon izuapyapyr waneko haw pe. Naxityk kwaw tawhu Zamok yrykawhu izywyr har zane wà. Naxityk kwaw tawhu ywy ywytyruhu hereko har rehe har wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umume'u amo ywy zanewe no. — Peityk zo tawhu a'e ywy rehe har pe wà nehe, i'i zanewe. Naxityk kwaw tawhu a'e ywy rehe har wà.

Izaew upyro Og ikàgaw izuwi wà

3 **1** Uze'eg wi Moizez. — A'e re zaha kwarahy heixe haw awyze har kutyr Mâxà ywy rehe. Og Mâxà ywy rehe har wanuwhawete uhem weko haw wi

wemiruze'eg zauxiapekwer wanupi zaneàmàtyry'ym pà Enerez tawhu pe kury.

2 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe. — Ekyze zo nehe. Ta'e aityk kar putar Og newe nehe xe. Ereityk putar hemiruze'eg zauxiapekwer ne wà nehe no. Erepiphyk putar iziwy nehe. Ereityk Xeom Amohe wanuwhawete Ezemon pe wiko ma'e. Ereityk putar Og nezewegatete nehe no, i'i ihewe.

3 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar weityk kar Og zanewe a'e. Xityk hemiruze'eg zauxiapekwer paw zane wà no. Ni pitái niukupe kwaw wà. **4** Xityk tawhu Arakome rehe har paw rupi zane wà. Mâxà ywy rehe tuz. Og wiko izar romo. Heta 60 tawhu wà. **5** Paw rupi heta pàrirogawtâtà uzepyro haw romo wà. Xityk tawhu pàrirogawtâtà hereko 'ymar tetea'u zane wà no. **6** Ximumaw paw rupi zane wà. Xiuka teko paw Xeom Ezemon wanuwhawete heityk mehe zane wà. Nezewegatete xiuka teko paw Og heityk mehe zane wà no: awa wà, kuzà wà, kwarearer wà, kuzatàigwer wà. **7** Xipyhyk waneimaw tapi'ak zane wà. Xipyhyk wama'e hekuzar katu ma'e tawhu pupe zaneremixak kwer no. **8** Nezewe xipyhyk a'e mokoz Amohe wanuwhawete waiwy a'e 'ar mehe zane wà. Zotàw yrykawhu ikupe kutyr kwarahy ihemaw kutyr tuz. Uzypyrog Aroron yrykawhu pe Eremon ywytyruhu pe oho pà no. **9** — Xirion, i'i Xitom tawhu pe har Eremon ywytyruhu pe wà. Xenir, i'i Amohe izupe wà. **10** Xipyhyk tawhu ywyapypewa rehe har paw zane wà. Xipyhyk Zireaz ywy rehe har paw zane wà no. Xipyhyk Mâxà ywy rehe har paw zane wà no. Xipyhyk amo wà no: Xawka, Enerez. Mâxà rehe kwarahy ihemaw kutyr wanuz wà.

11 Og Mâxà wanuwhawete wiko iaisha katu ma'e Hepai her ma'e wanuwhawete iahykaw rehe har romo a'e. Uhua'u hupaw. Heta 4 met ipuku haw pe. Heta 1,8 met ipupy uhu haw pe. Teko Hama tawhu Amon ywy rehe har omonokatu hupawer wà. Te kutàri erepuner hexakaw rehe no.

Amo Izaew kwarahy ihemaw kutyr har 'ryykaw Zotàw iwyr har wà

12 Uze'eg wiwi Moizez a'e kury. — Xipyhyk ywy Zotàw yrykawhu ikupe kutyr har kwarahy ihemaw kutyr har. Na'e amono amo ywy pehegwer Humen izuapyapyr wanupe ihe. Amono amo ywy pehegwer Kaz izuapyapyr wanupe no. A'e ywy upyta Aroer ikupe kutyr kwarahy heixe haw awyze har kutyr ywyàpyznaw Aroron yrykawhu izywyr har rehe. Omono Zireaz ywy ywytyruhu hereko har iphegwer wanupe nehe. Omono tawhu a'e ywy rehe har wanupe wà no. **13** Omono Zireaz ywy ikurer Manaxe izuapyapyr wanupe. Omono Mâxà ywy paw wanupe no. A'e 'ym mehe Og wiko tuwhawete romo a'e pe. Omono Arakome ywy wanupe no. — Hepai waiwy, i'i teko Mâxà ywy nânán wà. **14** Zair Manaxe izuapyr upyhyk Arakome ywy paw a'e. (Mâxà her inugwer a'e.) Iziwy oho Zezur ywydzaw pe. Oho Maaka ywydzaw pe no. Omono uwer tawhu a'e ywy rehe har wanehe. — Zair tawhu wà, i'i teko a'e tawhu wanupe te ko 'ar rehe wà.

15 Amono Zireaz ywy Makir iànam wanupe. **16** Amono ywy pehegwer Humen izuapyapyr wanupe, Kaz izuapyapyr wanupe no. Waiwy oho Zireaz ywy wi kwarahy ihemaw awyze har kutyr ywyàpyznaw Aroron yrykawhu izywyr har pe. Kwarahy heixe haw awyze har kutyr waiwy oho Zamok yrykawhu pe. Zamok upyta Amon waiwydzaw izywyr a'e. **17** Kwarahy heixe haw kutyr waiwy oho Zotàw yrykawhu pe. Uzypyrog Karirez ryhu pe kwarahy heixe haw awyze har kutyr. Oho Ryhu Umâno Ma'e Kwer pe kwarahy ihemaw awyze har kutyr. Oho Piziga ywytyruhu pe kwarahy ihemaw kutyr no.

18 A'e 'ar mehe amume'u ko Tupàn ze'eg a'e Izaew izuapyapyr wanupe: Humen izuapyapyr wanupe, Kaz izuapyapyr wanupe, Manaxe izuapyapyr iphegwer kwarahy heixe ihemaw kutyr har wanupe: Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umur ko ywy Zotàw yrykawhu ikupe kutyr

har kwarahy ihemaw kutyr har peme a'e. Peiko izar romo kury. Tuwe awakwer upyhyk upuruzuka haw wà nehe kury. Tuwe wahaw Zotàw yrykawhu wànàm wanenataromo wà nehe. Upytywà putar waiwy rám ipyhyk pà wà nehe. **19** Kuzà wà nehe, kwarearer wà nehe no, peneimaw tapi'ak wà nehe no, (heta tetea'u wà), upyta putar tawhu peme heremimono kwer pupe wà nehe. **20** Pepetywà peànàm pe wà nehe. Te upyhyk putar ywy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wanupe hemimono wà nehe. A'e ywy upyta Zotàw yrykawhu ikupe kutyr kwarahy heixe haw kutyr. Peiko katu peywy rehe kury. A'e pe nezewegatete waneko katu mehe pepuner pezewyr haw rehe nehe. Pepuner peywy heremimono kwer rehe peneko haw rehe xe Zotàw yrykawhu xe kutyr kwarahy ihemaw kutyr nehe, i'i Tupàn.

21 Aze'eg Zuzue pe no. — Erexak Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo kwer a'e mokoz tuwihawete wanupe arer. Xeom Og waner wà. Uzapo putar nezewegatete haw ywy penemipyhyk rám nànàgatu nehe no. **22** Ekyze zo wanuwi nehe. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar uzàmàtyry'ym putar penekuzaromo a'e wà nehe xe.

Tupàn numuixe kar kwaw Moizez Kànàa rehe

23 A'e 'ar mehe aze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ihe. **24** O, hezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Erezypyrog nehua'u haw hexak kar pà ihewe, nepuner haw hexak kar pà ihewe no. Aiko neremiruze'eg romo ihe. Naheta kwaw amo tupàn agwer ma'e iapo har ukàgaw hexak kar har ywak rehe ywy rehe a'e. **25** Aenoz ko ma'e newe. Eahaw kar Zotàw yrykawhu ihewe nehe. Tuwe aexak ywy ikatu ma'e yrykawhu ywaz har nehe. Hepurexak wer ywy ywytyruhu hereko har ipuràg eteahy ma'e rehe. Hepurexak wer ywytyr Irimano ywy rehe har rehe no, a'e izupe.

26 Tupàn wikkahy ihewe, ta'e pezapo ikatu 'ym ma'e henataromo pe xe. Nuzapo kwaw ma'e hereminozgwer a'e. — Uhyk aipo kury

ty, i'i ihewe. — Eze'eg wi zo hehe ihewe nehe. **27** Ezeupir Piziga ywytyr rehe nehe. A'e pe nereko mehe eme'e kwarahy heixe haw awyze har kutyr nehe. Eme'e kwarahy ihemaw awyze har kutyr nehe no. Eme'e kwarahy ihemaw kutyr nehe. Eme'e kwarahy heixe haw kutyr nehe no. Eme'e ywy nànàn nehe. Ta'e nereahaw kwaw Zotàw yrykawhu nehe xe. **28** Eruze'eg Zuzue nehe. Emukàg kar nehe. Emukàg kar ipy'a nehe. Ta'e wiko putar teko Izaew izuapyapyr wanuwihaw romo ko ywy neremixak ipyhyk mehe a'e nehe xe, i'i ihewe.

29 Na'e zapytu'u ywyàpyznaw tawhu Mete-Peor huwake har rehe kury.

Peruzar katu ze'eg nehe, i'i Moizez teko wanupe

4 **1** Na'e Moizez uze'eg teko Izaew izuapyapyr wanupe. — Peruzar Tupàn ze'eg paw nehe. Pezapo hemiapo kar paw nehe no. Amume'u ize'eg iteko peme kury. Nezewe mehe peikuwe putar nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zaneipy wazar umur putar ko ywy peme a'e nehe. Pepyhyk putar a'e ywy nehe. **2** Pemono zo amo ze'eg a'e ze'eg rehe we nehe. Pepyro zo amo ze'eg izuwi nehe. Peruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar hemiapo kar paw nehe. **3** Pexak Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Peor ywytyruhu huwake hemiapo kwer pe. Amo zaneànàm umuwete Ma'aw a'e pe wà. Tupàn uzuka a'e teko paw rupi a'e wà. **4** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe useruzar wiwi ma'e wikuwe kutàri wà.

5 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hezar pemu'e kar ihewe a'e, uze'eg rehe wemapiro kar rehe a'e. Apumu'e ihe. Peruzar putar a'e ze'eg ywy penemipyhyk rehe peneko mehe nehe. Peiko putar izar romo nehe. **6** A'e rupi peruzar tuwe ko ze'eg paw nehe. Nezewe mehe amogwer teko wexak putar ma'e kwaw katu har romo peneko haw wà nehe. Ize'eg rehe teko waze'eg mehe a'e teko uze'eg putar nezewe wà nehe. — Azeharomoete teko ikàg ma'e ko ywy rehe har ukwaw katu ma'e wà, i'i putar wà nehe.

7 Ni amo teko nuwereko kwaw uzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar zàwenugar wà. Zanezar upyta zaneruwake a'e. Aze xinoz ma'e izupe, zanerenu tuweharupi a'e.
8 Amono ize'eg peme kutàri ihe. Aipo heta amo teko agwer Tupàn ze'eg ikatuahy ma'e hereko har wà. **9** A'e rupi pezekaiw peneko haw rehe nehe. Pezeruzar tuwe hehe nehe. Peneharaz zo penemixak kwer wi nehe. Pemume'u pena'yw wanupe nehe, penemimino wanupe nehe no. **10** Pemume'u Xinaz ywytyruhu rehe uezapo ma'e kwer wanupe nehe no. Peiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar henataromo a'e ar mehe. Uze'eg nezewe a'e ar mehe. — Emono'og 'aw teko herenataromo ne wà nehe. Wenu putar heze'eg wà nehe. Nezewe mehe ukwaw putar ihewi ukyze haw wà nehe. Urumaw putar u'ar paw ihewi ukyze pà wà nehe. Umu'e putar wa'yw nezewe haw rehe wà nehe no, i'i ihewe.

11 Na'e peho Xinaz ywytyruhu ipy pe pepyta pà. Ipytunahy a'e pe. Ywàkun upyk paw rupi. Heta tata ywytyr apyr. Tata heny kwer uhem ywak rehe. **12** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg peme tata myter wi. Peinu ize'eg mehe. Napexak kwaw amo. Xo ize'eg zo penu. **13** Tupàn umume'u uze'eg penehe we wemiapo katu kwer peme. Weruzar kar a'e 10 wemiapo kar peme. A'e re umuapyk a'e 10 uze'eg itapew rehe. **14** A'e ar mehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe. — Emu'e Izaew heze'eg rehe heremapiro rehe ne wà nehe. Tuwe weruzar ywy wemipyhyk ràm rehe wiko mehe wà nehe. Wiko putar a'e ywy izar romo wà nehe.

Umumurunu teko tupàn ua'u imuwyete haw 'ym rehe wà

15 Uze'eg wi Moizez. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar uze'eg peme tata myter pe wiko mehe Xinaz ywytyruhu rehe. Ize'eg mehe napexak kwaw a'e teko. Nezewe rehe we pezekaiw katu peneko haw rehe nehe.
16-18 Pezapo zo tupàn a'ua'u penemimuwete romo pe wà nehe. Pezapo zo ma'e hagapaw tupàn a'ua'u romo nehe: ni awa, ni kuzà, ni

ma'e lyr, ni wiràmiri, ni ma'e ywy rehe wie rehe wata ma'e, ni pira. **19** Ywak rehe pem'e mehe pemuwete zo hehe har pe wà nehe: ni kwarahy, ni zahy, ni zahytata wà. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umuza'aza'ak ywak rehe har amogwer teko wanupe wamono pà wanemimuwete ràm romo a'e wà xe: kwarahy, zahy, zahytata wà. **20** Peiko teko Ezit ywy wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemipyro kwer romo. Ezit nuzawy kwaw tatahu ukaz ma'e peme. Pemuiigo kar wemiruze'eg romo. Napemuigo kar kwaw amo hemiruze'eg romo. Azeharomoete wiko pezar romo. **21** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wíkwahy ihewe ta'e pezapo ikatu 'ym ma'e pe xe. A'e rupi umume'uahy ko ma'e ihewe. — Nereahaw pixik kwaw Zotàw yrykawhu nehe, i'i ihewe. — Nereixe pixik kwaw ywy ikatu ma'e Izaew wanupe heremimono ràm rehe ne nehe, i'i ihewe. **22** Nahaw kwaw Zotàw yrykawhu ihe nehe. Àmàno putar xe ihe nehe. Peahaw putar pe nehe. Pepyhyk putar a'e ywy ikatu ma'e nehe. **23** Peneharaz zo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar ize'eg awer penehe we hemiapo katu kwer wi nehe. Peruzar ize'eg nehe. Pezapo zo ma'e hagapaw penemimuwete ràm romo nehe. **24** Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wiko tata zàwenugar romo ma'e hapy haw zàwenugar romo a'e xe. Numuawyze kwaw amo tupàn uzenataromo a'e.

25 Pemumaw putar kwarahy tetea'u Kànàà ywy rehe nehe. Petua'u mehe pena'yw mehe penemimino mehe pezapo zo tupàn a'ua'u pe wà nehe. Agwer ikatu 'ym ma'e iapo haw iaiw Tupàn pe. Wikwahy putar peme nehe. **26** Aenoz ywak rehe neremapiro ràm hexak àràm romo ihe kury. Aenoz ywy ihe no. Aze pemuwete tupàn a'ua'u pe wà nehe, pekàzym putar na'rewahy ywy Zotàw yrykawhu ikupe kutyi har wi nehe. Napemumaw kwaw 'ar tetea'u a'e ywy rehe peneko pà nehe. Na'rewahy amo pemumaw putar wà nehe. **27** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pemuhàmuñàz putar ywy nànàñ nehe. Xo mìràñ zo wikuwe putar wà nehe. Peinuromo

har tetea'u umàno putar wà nehe. **28** A'e ywy rehe peneko mehe pemuwete putar tupàn ywyra iapo pyrer pe wà nehe. Pemuwete putar tupàn ita iapo pyrer pe wà nehe no. A'e tupàn a'ua'u nuexak kwaw ma'e wà, ni ywàkun nuexak kwaw wà. Numai'u kwaw wà. Nuwetun kwaw ma'e wà. **29** A'e pe peneko mehe pekar putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar nehe. Pexak putar nehe, aze pekar tuwe pep'y'a nànàn nehe, aze pekar penekwe nànàn nehe no. **30** Amo 'ar mehe nehe, aze peneko haw zawaiw katu peme nehe, aze agwer ma'e uzeapo peme nehe, aze pezewyr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar pe nehe, aze weruzar hemiapo kar nehe, **31** napeneityk kwaw a'e nehe. Wiko Tupàn purupuhareko ma'e romo a'e. Napemumaw kwaw nehe. Naheharaz kwaw uze'eg zaneipy wanehe we wemiapo katu kwer wi nehe. Umume'uhay wemiapo ràm wanupe. Uzapo putar nehe.

32 Pezem'u'e uzeapo ma'e kwer rehe upaw rupi nehe: ywy iapo awer rehe, teko wapo awer rehe no. Peata ywy nànàn teko nànàn pepuranu pà nehe. — Aipo pexak agwer ma'e, peze wanupe nehe. — Aipo peinu agwer ma'e, peze wanupe nehe. **33** — 'Aw teko wexak Tupàn tata pupe ize'eg mehe wà. Numàno kwaw wà. Wikuwe a'e re wà. Aipo pexak agwer ma'e, peze wanupe nehe. **34** — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urepyro amo teko wamyter wi a'e, wemiruze'eg romo uremuigo kar pà a'e. Wiko tuwe urezar romo a'e. Aipo pexak agwer ma'e, peze wanupe nehe. Pexak ipuner haw hexak kar awer. Pexak ikàgaw. Uzapo ma'e tetea'u pepyro pà a'e wi a'e. Omono iaiw haw Ezit ywy rehe. Uzapo purumupytuhegatu kar haw tetea'u. Werur zeàmàtyry'ymawhu wanupe. Uzapo purumukyze kar haw. Pepyro a'e wi nezewe mehe. **35** Tupàn wexak kar a'e ma'e paw a'e, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar romo heko haw ikwaw kar pà peme a'e. Naheta kwaw amo tupàn. Xo a'e zo. **36** Tupàn pemu'e a'e. Uze'eg ywak wi. Ywy rehe wexak kar tatahu peme. A'e tata myter pe wiko mehe uze'eg peme. **37** Tupàn uzamutar

zaneipy wà. A'e rupi penexanexak a'e. Upuner haw uhua'u ma'e pupe pepyro Ezit ywy wi a'e. **38** A'e re oho penenataromo. Umuhem kar teko penenatar wi wà. A'e teko heta tetea'u pewi wà. Upuner wera'u pewi wà. Nezewe rehe we umuhem kar penenatar wi wà. Omono a'e teko waiwy peme. Peiko a'e ywy rehe ko 'ar rehe kury.

39 Pekwaw ko ma'e kury. Peneharaz zo izuwi nehe. Xo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko Tupàn Zanezar romo a'e, ywate, xe ywy rehe no. Naheta kwaw amo tupàn. **40** A'e rupi peruzar ize'eg paw rupi nehe. Amono putar a'e ze'eg peme kutàri kury. Nezewe mehe pe nehe, pezuapyapr wà nehe no, penurywete putar nehe. Pemumaw putar kwarahy tetea'u ywy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar hemimur kwer rehe peneko pà nehe. Tuweharupi peiko putar izar romo nehe.

41 Na'e Moizez wexaexak na'iruz tawhu Zotàw yrykawhu ikupe kutyr har kwarahy ihemaw kutyr har wà kury. **42** Aze amo awa uzuka amo nehe, hehe ipuruzuka wer 'ym pà nehe, aze uzawy wemiapo izuka e pà hehe iakatuwawahy 'ym pà nehe, izuka arer upuner a'e tawhu pe uzànaw rehe nehe. Wyzài a'e tawhu pupé a'e awa upuner uzepyro haw rehe nehe. Ni amo nupuner kwaw izuka haw rehe wà nehe. **43** Moizez wexak Mezer tawhu Humen izuapyapr wanupe. Upyta ywyxiguhi rehe ywyapypewaw rehe wà. Wexak Hamot tawhu Zireaz ywy rehe har Kaz izuapyapr wanupe. Wexak Korà tawhu Mâxà ywy rehe har kwarahy ihemaw kutyr har Manaxe ipehegwer izuapyapr wanupe.

MOKOZ HAW RUPI MOIZEZ UZE'EGAW

TEKO WANUPE

4:44—28:68

44 Moizez omono Tupàn ze'eg teko Izaew izuapyapr wanupe. **45** Omono hemiapo kar wanupe no. Omono hemiapo putar haw wanupe no. Omono ipurumu'e haw wanupe no. Omono a'e ma'e wanupe Izaew Ezit ywy wi wahem ire a'e. **46** Uhem ywyàpyznaw

Mete-Peor tawhu huwake har pe wà. Upyta ywy Zotàw yrykawhu ikupe kutyr kwarahy ihmaw kutyr har rehe. Xeom wiko a'e ywy izar romo. Amohe ywy rehe har wanuwihawete romo hekon a'e. Wiko Ezemon tawhu pupe. Moizez a'e, Izaew a'e wà no, weityk Xeom a'e wà. **47** Upyhyk iziywì wà. Na'e uzapo nezewegateté haw Og Mâxà wanuwihawete pe wà no. Nezewe Izaew wixe a'e mokoz Amohe wanuwihawete waiwy rehe wà, ipyhyk pà wà. Waiwy upyta kwarahy ihmaw kutyr Zotàw yrykawhu ikupe kutyr. **48** Waiwy oho Aroer tawhu wi. Aroer upyta ywyapyznaw Aronon yrykawhu izywyr har huwake kwarahy ihmaw awyze har kutyr. Oho Xirion ywytyr pe kwarahy heixe haw awyze har kutyr. — Eremon ywytyr, i'l her inugwer. **49** Waiwy upyta ywy Zotàw yrykawhu ikupe kutyr har kwarahy ihmaw kutyr har rehe. Oho Yryhu Umâno Ma'e Kwer pe kwarahy ihmaw awyze har kutyr. Oho Piziga ywytyr ipy pe kwarahy ihmaw kutyr.

10 Tupàn hemiapo kar imuapyk pyrer

5 ¹Moizez omono'og teko wà. Uze'eg nezewe wanupe. — Teko Izaew izuapyapyr wà. Pezekaiw katu ze'eg kutàri peme heremimono rehé nehe. Pezemue a'e ze'eg rehé nehe. Pekwaw a'e ze'eg nehe. Pezeagaw tuwe heruzar pà nehe. **2** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar uzapokatu uze'eg zanerehe we Xinaz ywytyr rehé a'e. **3** Nuzapo kwaw a'e ze'eg zaneru wanehe we. Uzapo zanerehe we. Uzapo teko kutàri wikiwe ma'e nànàñ no. **4** Uze'eg peme penuwa rupi a'e pe tata myter wi. **5** Pekyze a'e tata wi. A'e rupi naapezeupir kwaw ywytyr rehé. A'e rupi azemono a'e pe pemytépe ihe. Uze'eg Tupàn nezewe a'e. **6** Heremiruze'eg wà. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko pezar romo ihe. Apypyro Ezit ywy wi. Peiko uma'erek e ma'e romo a'e pe.

7 Pemuwete zo amo tupàn pe wà nehe. Xo ihe zo hemuwete pe nehe.

8 Pezapo zo ma'e hagapaw nehe: ni 'a pe har ywate har nehe, ni xe har ko ywy rehé har

nehe no, ni 'y ywy iwy pe har pupe nehe. **9** Pezeamumew zo tupàn a'u'u wanenataromo nehe. Pemuwete zo pe wà nehe. Ta'e ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko pezar romo ihe xe. Namuawyze kwaw amo tupàn herenataromo ihe wà. Azepyk herehe iakatuwawahy 'ym ma'e wanehe ihe. Azepyk wazuapyapyr wanehe no. Te wanemimino wanehe te wanemimino wana'yr wanehe azepyk ihe. **10** Nezewe rehé we areko katu heamutar har ihe wà. Areko katu hez'eg heruzar har ihe wà no. Amono hez'egatu wazuapyapyr wanehe ihe, wazuapyapyr wana'yr wanehe miw haw ihe no.

11 Pemume'u zo herer imuawate 'ym pà nehe. Ta'e aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar romo ihe xe. Azepyk herer imuawate 'ymar wanehe.

12 Pemonokatu mytu'u haw 'ar nehe. Ikatuahy a'e. Amupytu'u kar teko a'e 'ar mehe ihe wà. **13** Pezapo pema'erek paw 6 'ar rehé nehe. **14** 7 haw 'ar a'e, mytu'u haw 'ar romo a'e. Emonokatu ihewe nehe. Aiko pezar romo. Ema'erek zo a'e 'ar mehe nehe: ni ne, ni nera'yr wà, ni newe uma'erek ma'e wà, ni nereimaw wà, ni amo ywy rehé arer neywy rehé har wiko ma'e wà. Erepytu'u putar a'e 'ar mehe nehe. Nezewegatete newe uma'erek e ma'e upytu'u putar wà nehe no. **15** Pema'enukwaw ko ma'e rehé: Ereiko amo pe uma'erek e ma'e romo Ezit ywy rehé nerekó mehe no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar urupyro a'e wi hekágaw pupe, hepuner haw pupe. A'e rupi amonokatu mytu'u haw 'ar newe.

16 Ezeruze'eg neru rehé nehe. Ezeruze'eg nehy rehé nehe no. Ta'e ihe nezar azapo kar nezewe haw newe ihe xe. Nezewe mehe erenumaw putar kwarahy tetea'u nerekó pà nehe. Ywy newe heremimono rehé nerekó àwàm ikatu putar nehe no.

17 — Epuruzuka zo amo nehe.

18 — Eker zo neremireko 'ym puhe nehe, nemen 'ym puhe nehe.

19 — Nemunar zo amo ima'e rehé nehe.

20 — Neremu'em zo amo hemiapo rehé amo pe nehe.

21 — Nerewyrowyroahy zo amo rehe nehe. Eputar zo hemireko nehe. Eputar zo ima'e nehe: ni hāpuz, ni iziw, ni izupe uma'erekō ma'e wà, ni heimaw wà, ni wyzai ima'e nehe no.

22 Na'e Moizez uze'eg kury.

— A'e ze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur tekō Izaew izuapyapr wanupe Xina zywytır ipy pe waneko mehe a'e. Uze'eg tata myter wi ywàkum myter wi wahy haw rupi. Xo a'e ze'eg umur wanupe. Numur kwaw amo. A'e re umuapyk ita pew rehe ihewe imur pà.

Ukyze teko wà

23 Moizez uze'eg wi. — A'e tata ukaz ywytyr apyr. Peinu ipytunahy haw myteromo ize'eg mehe. Na'e Izaew ta'ȳr izuapyapr wanuwihaw wà, amogwer tuwhihaw wà no, uhem heruwake wà. **24** Uze'eg ihewe wà.

— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wexak kar upuràg eteahy haw zanewe a'e. Wexak kar upuner haw zanewe no. Xinu tata mytepe ize'eg mehe zane. Kutàri xikwaw ko ma'e zane. Tupàn upuner amo teko pe uze'egaw rehe izuka 'ym pà a'e. **25** Nezewe rehe we nuruputar kwaw uremàno àwàm huwake urehem wi àwàm ure. A'e tatahu upuner urezuka haw rehe. Aze urenu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar ize'eg mehe urumàno putar azeharomoete nehe. **26** Ni amo nuikuwe kwaw ize'eg zanereminu kwer zàwenugar henu re wà. Xinu Tupàn wikuwe ma'e tata mytepe ize'eg mehe zane. **27** Moizez, ezewyr ywytyr pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg henu pà nehe. A'e re emume'u ize'eg urewe paw rupi nehe. Uruzekaiw katu putar neze'eg mehe nehe. Ureruzar putar a'e ze'eg nehe no, i'i ihewe wà.

28 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wenu ihewe peze'eg mehe a'e. Uze'eg ihewe. — Aenu teko waze'eg mehe ihe wà. Waze'eg ikatu ihewe. **29** Aze mo wiko nezewe tuweharupi wà, ikatu mo ihewe wà. Aze mo hemuwete wà, aze mo weruzar heze'eg paw wà, a'e mehe mo ikatu mo ihewe wà. Nezewe mehe waneko haw ikatu mo tuweharupi. Wazuapyapr waneko haw ikatu mo

tuweharupi wà no. **30** Moizez, echo nehe kury. — Pezewyr penàpuzràn pe nehe, ere wanupe nehe. **31** Ne epyta xe hepyr nehe. Amume'u putar heze'eg paw newe nehe: heze'eg paw, heremiacpo kar paw, heremiacpo putar haw paw. Emu'e teko a'e ze'eg nànàn nehe. Tuwe weruzar a'e heze'eg paw ywy wanupe heremimonio rehe wiko mehe wà nehe, i'i ihewe.

32 Teko Izaew wà. Pezeagaw tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar ize'eg peme imur pyrer paw heruzar pà nehe. Pepytu'u pixik zo hemiacpo kar iapo re nehe. **33** Pehem pixik zo penape ràm peme hemixak kar kwer wi nehe. Nezewe mehe peneko haw ikatu putar peme tuweharupi nehe. Pemumaw putar kwarahy tetea'u ywy penemipyhyk ràm rehe nehe.

Tupàn hemiacpo kar uhu wera'u ma'e
6 **1** Uze'eg Moizez teko wanupe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umur a'e uze'eg ihewe. — Emu'e teko ko heze'eg rehe nehe, i'i ihewe. Peruzar ko ze'eg ywy peneko àwàm rehe penemipyhyk ràm rehe nehe. **2** Pekyze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wi nehe: pe, pena'y'r wà, penemimino wà. Tuweharupi peruzar ko ize'eg peme heremimur nehe: hemiacpo kar paw, ize'eg paw. Nezewe mehe pemumaw putar kwarahy tetea'u peneko pà nehe. **3** Teko Izaew izuapyapr wà, peruzar tuwe Tupàn ze'eg nehe. A'e mehe uzeapo putar ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zaneipy wazar ize'eg rupi nehe. Peneko haw ikatu putar nehe. Peneta tetea'u putar a'e ywy ikatu ma'e ma'e imuezuz katu kar har rehe nehe.

4 Peinu katu ko ze'eg nehe, teko Izaew izuapyapr wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e, xo a'e zo wiko Zanezar romo a'e. **5** A'e mehe, pezamutar katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar pep'y'a nànàn nehe, penekwe nànàn nehe no, pekàgaw nànàn nehe no. **6** Pemonokatu Tupàn ze'eg kutàri peme heremimonio pep'y'a pupe nehe. **7** Pepytu'u zo pena'y'r wamu'e re hehe nehe. Pemume'u ko ze'eg penàpuz me

nehe, katu pe penàpuz wi peneko mehe nehe, peker mehe nehe, pepu'am mehe nehe no. **8** Pezàpixi ko ze'eg pezywa rehe nehe, penehàpykàg rehe nehe no. Nezewe mehe napeneharaz kwaw izuwi nehe. **9** Pemuapyk penàpuz hukenaw izywyr pepokokaw rehe nehe, ukenawhu rehe nehe no.

Purumuranu haw ze'eg heruzar katu 'ymaw rehe

10 Moizez uze'eg wi. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar uze'eg zaneipy wanupe: Àmàrààw pe, Izak pe, Zako pe. — Amono putar ko ywy peme ihe nehe. Peiko putar izar romo nehe, i'i wanupe pitàitágatu. Heta tawhu uhua'u ma'e hemetarer katu ma'e hehe wà. Napezapò kwaw a'e tawhu pe wà. **11** Heta tàpuz ma'e hekuzar katu ma'e pupe tynehem ma'e a'e pe wà no. Heta 'yzygwar penemihàwykàz 'ygwer a'e pe wà. Heta ma'ywa uwà her ma'e tyw a'e pe wà. Heta uri tyw a'e pe wà. Napezutym kwaw wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e peneraha putar a'e ywy rehe nehe. Uhyk putar penemi'u ràm peme nehe. **12** Pezekaiw katu peneko haw rehe nehe, Tupàn wi peneharaz 'ym pà nehe. Pepyro Ezit ywy wi a'e. Peiko amo pe uma'erek e ma'e romo a'e pe. **13** Pekyze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar wi nehe. Xo her rehe zo pemume'uhay penemiapo ràm nehe. **14** Pemuwete zo amo tupàn pe wà nehe. Pemuwete zo tupàn teko penuwake har wazar pe wà nehe. **15** Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wiko penehe we a'e nehe xe. Numuawyze kwaw amo tupàn uzenataromo wà. Iro izupe wà. Aze pemuwete amo tupàn pe wà nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wikwahy putar peme nehe. Pemumaw putar azeharomoe te nehe.

16 Pemuikwahy kar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar Maxa pe. Pemuikwahy kar wi zo nezewe nehe. **17** Peruzar tuwe hemiapo kar paw nehe. Peruzar ize'eg paw nehe no. **18** Aze amo ma'e ikatu Tupàn pe nehe, pezapo a'e ma'e nehe. Nezewe mehe peneko haw ikatu putar nehe. Peixe putar a'e ywy rehe nehe, ipyhyk pà nehe. Ikatu a'e ywy.

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u a'e ywy zaneipy wanupe. **19** Umume'u peàmàtyry'ymar penemixak ràm paw wamuhem kar àwàm a'e. A'e rupi umuhem kar putar paw rupi wà nehe.

20 Amo 'ar mehe pena'yr upuranu putar wà nehe. — Máràzàwe tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umur a'e wemiaipo kar zanewe. Máràzàwe tuwe umur a'e uze'eg zanewe, i'i putar wà nehe. **21** Pewazar putar waze'eg wanupe nehe. — Kwehe mehe zaiko Ezit ywy rehe har wanuwhawete pe uma'erek e ma'e romo. Nezewe rehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zanepyro a'e wi upuner haw uhua'u ma'e pupe a'e. **22** Uzapo ma'e upuner haw hexak kar pà teko wanupe. Uzapo purumupytuhegatu kar haw no, Ezit wanuwhawete heko haw imuaiw pà, hapuzuhi pe har waneko haw imuaiw pà no. Xixak iapo mehe. **23** Tupàn zanererur Ezit wi xe. Umur putar ko ywy zanewe nehe. Ta'e umume'u imur àwàm zaneipy wanupe a'e xe. **24** — Peruzar ko heze'eg paw nehe, i'i zanewe. — Pekyze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar wi tuweharupi nehe no, i'i zanewe. Aze xiruzar ize'eg nehe, zanepyro putar ikatu 'ym ma'e wi paw rupi nehe. Zanepyro zanererek te ko 'ar rehe nezewe. Xo ikatu ma'e uezapo putar zanewe nehe. **25** Aze zazekaiw zanerek haw rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar ze'eg zanewe imur pyrer paw heruzar pà nehe, zanerek haw ikatu putar izupe nehe.

Teko Tupàn hemixak kwer wà

7 **1** Moizez uze'eg teko wanupe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar pemuixe kar putar ywy penemipyhyk ràm rehe nehe. A'e ae umuhem kar putar teko penemixak ràm wà nehe. Peho mehe Tupàn weityk putar teko 7 awa wazuapyapyr wà nehe. A'e teko paw heta tetea'u wera'u pewi wà. Upuner wera'u pewi wà no: Ete izuapyapyr wà, Zirikaze izuapyapyr wà, Amohe ywy rehe har wà, Kànaà izuapyapyr wà, Perize izuapyapyr wà, Ewe izuapyapyr wà, Zemu izuapyapyr wà. **2** Tupàn

Tuweharupi Wiko Ma'e umur putar a'e teko pepo pe wà nehe. Pezàmàtyry'ym peho pe wà nehe. Pemumaw putar pe wà nehe. Pezapokatu zo peze'egaw wanehe we waàmàtyry'ym àwàm rehe nehe. Pepuhareko zo pe wà nehe. **3** Pereko zo penemireko romo pemen romo pe wà nehe: ni pe, ni pena'yr wà, ni penazyr wà. **4** Nezewe mehe a'e teko weityk kar putar Tupàn pena'yr wanupe wà nehe. Umuwete kar putar amo tupàn wanupe wà nehe no. A'e mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wikwahy putar peme nehe. Pemumaw putar tuwe a'e nehe. **5** Peityk tupàn a'ua'u a'e teko wazar wamuwete haw nehe. Pezuhazuhaw wazar hagapaw ita upu'äm ma'e romo iapo pyrer pe wà nehe. Pemonohok wazar hagapaw ywyra upu'äm ma'e romo iapo pyrer pe wà nehe no. Peapy tupàn a'ua'u paw pe wà nehe no. **6** Ta'e peiko teko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar hemixamik kwer romo pe xe. Nuxak kwaw teko amo ywy rehe har wà. Penexanexak wemiruze'eg romo pemuiigo kar pà.

7 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e peamutar katu a'e. — Heta tetea'u amo teko wanuwi wà, ni'i kwaw penexak mehe. Azeharomoete amogwer teko paw heta tetea'u wera'u pewi wà. **8** Nezewe rehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e peamutar a'e. Peiko Ezit ywy rehe har wanuwhawete pe uma'erek e ma'e romo. Pepyro izuwi. Umume'u a'e ma'e paw wemiapo ràm zaneipy wanupe. A'e rupi uzapo. **9** Pema'enukwaw ko ma'e rehe nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wiko Tupàn romo a'e. Xo pitài Tupàn zo heta. Uzapo wemimume'u tuweharupi. Nuzuhaw kwaw uze'eg wemiapo katu kwer. Aze amo uzamutar Tupàn wà, aze weruzar ize'eg wà, Tupàn umumaw 1.000 teko wazuapyapr a'e teko wamutar pà. **10** Aze amo weityk Tupàn wà nehe, Tupàn weityk a'e teko a'e 'ar mehe we wà. Numumaw kwaw kwarahy tetea'u wanehe uzepyk àwàm heàro pà wamumaw pàwàm harò pà. **11** A'e rupi, peruzar ize'eg nehe. Peruzar hemiapo kar nehe no. Kutàri amume'u a'e ze'eg teko

peme ihe. Pezapo heremimume'u paw rupi nehe.

Ikatu haw ze'eg heruzar katu har pe nehe

12 Aze pezekaiw ko ze'eg rehe nehe, aze peruzar azeharomoete nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar nuzuhaw kwaw uze'eg wemiapo katu kwer nehe. Peamutar wiwi putar oho iko nehe. Ta'e umume'u nezewe haw zaneipy wanupe a'e xe. **13** Peamutar putar nehe. Umur putar uze'egatu penehe nehe no. Pemueta tetea'u kar putar tuweharupi nehe no. Umur putar pena'yr tetea'u peme wà nehe. Umur putar ma'e tetea'u penemi'u ràm romo nehe no: arozrà, ma'ywa uwà, uri, tapi'ak tetea'u wà, àràpuhàràn tetea'u wà. Tupàn umur putar agwer uze'egatu paw ywy peme wemimur ràm rehe peneko mehe nehe. Ta'e umume'u a'e ma'e iapo àwàm zaneipy wanupe a'e xe. **14** Tupàn umur wera'u putar uze'egatu penehe amogwer teko ywy rehe har nànàn wanuwi nehe. Paw rupi pemuzàg putar pena'yr pe wà nehe. Peneimaw paw imemyr putar wà nehe no. **15** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pepyro putar ma'eahy nànàn nehe. Nuzyek pixik kwaw penehe ma'eahy haw Ezit wanupe wemimono kwer pupe nehe. Pekwaw katu ko ma'e. Omono putar a'e ma'eahy haw teko peàmàtyry'ymar wanehe nehe. Ta'e na'lakatuwawahy kwaw penehe wà xe. **16** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umur putar amo teko pepo pe a'e wà nehe. Pemumaw a'e teko paw rupi pe wà nehe. Pepuhareko zo pe wà nehe. Pemuwete zo wazar tupàn a'ua'u pe wà nehe. Ta'e nezewe haw iapo haw peneraha mo pemumaw pàwàm pe nehe xe.

17 Peze'eg zo nezewe. — 'Aw teko heta tetea'u wera'u zanewi a'e wà. Nazapuner kwaw wanetykaw rehe nehe, peze zo nehe. **18** Pekyze zo wanuwi nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar uzapo iaiw ma'e Ezit wanuwhawete pe, hemiruze'eg wanupe no. Pema'enukwaw hemiapo kwer rehe nehe. **19** Tupàn uzapo ma'e wanupe. Pema'enukwaw hehe nehe:

omono iaiw haw wanehe, uzapo purumupytuhegatu kar haw, uzapo wanemixak pixik 'ym. Pexak iapo mehe. Peneharaz zo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ipuner haw uhua'u ma'e wi nehe. Zanepyro a'e wi a'e upuner haw pupe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar uzapo iaiw ma'e Ezit wanupe. Uzapo putar nezewegate haw 'aw teko wanupe nehe no. Pekyze wanuwi. Nezewe rehe we uzapo putar a'e ma'e wanupe nehe. **20** Tupàn umuzàn kar putar 'aw teko a'e wà nehe, wamukyze kar pà a'e wà nehe. Urumaw putar pewi uhem ma'e kwer pewi uzeàmim ma'e kwer wà nehe no.

21 A'e rupi pekyze zo wanuwi nehe. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wiko penehe we a'e xe. Ikàg a'e. Upurumukyze kar no. **22** Pexak putar amo teko peho peiko nehe. Tupàn umuhem kar putar a'e teko oho iko hexak mehe wà nehe. Napemumaw kwaw a'e teko pitài 'ar rehe nehe. Aze mo pezapo nezewe haw, miar hehaite ma'e heta tetea'u wera'u mo wà. Na'ikatuahy iwer mo nezewe haw peme. **23** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur putar peàmàtyry'ymar pepo pe a'e wà nehe. Umukyzeahy kar putar wà nehe. Urumaw putar wà nehe. **24** Tupàn umur putar a'e teko wanuwhawete pepo pe wà nehe no. Pezuka putar pe wà nehe. Ni amo na'ima'enukwaw kwaw waner rehe wà nehe. Peityk putar peàmàtyry'ymar paw rupi pe wà nehe. Ni amo nupuner kwaw peme wà nehe. **25** Peapy tupàn a'ua'u a'e teko wazar paw rupi pe wà nehe. Peputar zo parat a'e tupàn a'ua'u hagapaw wainuromo har nehe, ni or wainuromo har nehe. Pepyhyk zo nehe. Ta'e nezewe haw iapo haw pezuka mo xe. Tupàn a'ua'u wamuwete haw umuhuhuk kar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar a'e. Iro izupe. **26** Peraha zo tupàn ua'u penàpuz pupe nehe. Aze pezapo nezewe haw nehe, ze'egaiw hehe har u'ar putar penehe a'e nehe no. Tuwe tupàn a'ua'u iro peme wà nehe. Tuwe iaiw peme wà nehe. Ta'e Tupàn omono uze'egaiw wanehe a'e xe.

Ywy heityk pyràm

8 **1** Uze'eg Moizez teko wanupe. — Peruzar tuwe Tupàn ze'eg kutàri peme heremimono nehe. Nezewe mehe peikuwe putar nehe. Peneta tetea'u wera'u putar nehe no. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ywy zaneipy wanupe. Peixe putar a'e ywy rehe nehe, ipyhyk pà nehe. **2** Zanezar umumaw 40 kwarahy penape ràm hexak kar pà peme tuweharupi a'e. Pema'enukwaw a'e ma'e rehe nehe. Kwarahy tetea'u pemumaw peata pà. Peata mehe Tupàn pemuigo kar ikàg 'ym ma'e romo. — Aipo weruzar putar heze'eg wà nehe. Aze ru'u nan, i'i uzeupe. A'e rupi peagaw. **3** Pemuma'uhez kar. A'e re umur mana peme penemi'u romo. Napekwaw kwaw mana. Ni peipy nukwaw kwaw wà no. Tupàn uzapo a'e ma'e ta'e ipurumu'e wer penehe ko ma'e rehe a'e xe: Nan kwaw typy'ak rehe zutyska'i teko wikuwe wà. Wikuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg nànàn wà. **4** Napemumaw kwaw pema'e penemimunehew a'e 40 kwarahy rehe. Pepy nahezun kwaw. **5** Pekwaw ko ma'e nehe: Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wexak kar penemiawy kwer peme a'e. Aze mo peiko ta'y romo, penereko mo nezewe. **6** Peruzar ize'eg nehe. Peiko ipurumu'e haw rupi nehe. Pekyze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wi nehe. **7** Ta'e peneraha iko ywy ikatu ma'e pe a'e xe. Tynehem yrykawhu pupe, yrykaw pupe no, 'zyzygwar pupe no. A'e 'zyzygwar umuyryk 'y ywyàpyznaw rehe a'e, ywytyruhu rehe a'e no. **8** A'e ywy umuezuz ma'e tetea'u: arozràn, arozràn xewar her ma'e, uwà, ma'e'ya pi her ma'e, homà, uri kawer, hâir. **9** Temi'u uhyk a'e pe tuweharupi. Ma'e paw uhyk putar peme nehe. Heta per ita inuromo a'e pe. Heta itazu komiri her ma'e henuhemaw ywytyruhu rehe no. **10** Aze peputar amo ma'e penemi'u ràm romo nehe, uhyk putar peme nehe. Pemume'u putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar ikatu haw izupe nehe. Ta'e umur ywy ikatu ma'e peme a'e xe.

Purumuranu haw teko wera'u haw rehe

11 Peneharaz zo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wi nehe. Peruzar hemiapo kar nehe. Peruzar ize'eg kutàri peme heremimono nehe. **12** A'e ywy rehe peneko mehe perekò putar temi'u penemimutu nehe. Pezapo putar penàpuz ikatu ma'e nehe. Peiko putar a'e tàpuz pupe nehe. **13** Peneimaw tapi'ak wà, peneimaw àràpuhàràn wà no, heta tetea'u wera'u putar wà nehe. Peneta tetea'u wera'u putar nehe no. Pemono'og putar parat nehe. Pemono'og putar or nehe no. Uhyk putar ma'e paw peme nehe. **14** Peiko wera'u zo nehe. Peneharaz zo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wi nehe. Zanepyro Ezit ywy wi a'e. Peiko amo pe uma'ereko e ma'e romo a'e pe. **15** Peneraha a'e ywyxiguhu uhua'u ma'e iaiw ma'e rupi. Heta tetea'u mozaïw a'e pe wà. Heta tetea'u zawazyr a'e pe wà no. Naheta kwaw 'y a'e pe. Ywyxiguhu rehe Tupàn umuhem kar 'y itahu wi. Pei'u ipupe. **16** Umur mana peme penemi'u romo. Peipy nukwaw kwaw agwer temi'u wà. Uzapo a'e ma'e paw ikàg ma'e romo pemuiigo kar pà. Penagaw a'e. Ta'e iporomono wer uze'egatu rehe penehe a'e re a'e xe.

17 — Xipyhyk a'e ma'e paw zanekàgaw pupe, peze zo nehe. Zama'ereko a'e temetarer paw imono'og pà, peze zo nehe. **18** Pema'enukwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar rehe nehe. A'e umur ukàgaw peme temetarer imono'ogaw rehe. Pexak ko ma'e. Nezewe haw iapo mehe uzapo ma'e uze'eg wemiapo katu kwer rupi katete a'e. Umume'ua y a'e ze'eg zaneipy wanupe. **19** Amume'u ko ma'e peme kury: aze peneharaz Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi nehe, aze pemuwete amo tupàn pe wà nehe, aze pema'ereko wanupe nehe, a'e mehe pemànò putar azeharomoete nehe. **20** Aze naperuzar kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar nehe, pemànò putar nehe. Tupàn uzuka putar amo teko penenataromo a'e wà nehe. Pezuka putar nezwegasete a'e nehe no.

Teko nuweruzar kwaw Tupàn wà

9 **1** Uze'eg Moizez teko wanupe. — Peinu katu ko ze'eg nehe, teko Izaew izuapyapyr wà. Kutàri peahaw putar Zotàw yrykawhu peho nehe. Pepyhyk putar amo ywy nehe. Teko a'e ywy izar a'e wà, heta tetea'u wera'u pewi wà. Upuner wera'u pewi wà no. Tawhu waneko haw uhua'u azeharomoete wà. Pàrirogwtàtà numuhem kar kwaw waàmàtyry'ymar tawhu pupe wà. Wapàrirogwtàtà uhem ywak rehe. **2** Amo umume'u Anak waneko haw peme wà. Iaiha katu ma'e romo ikàg ma'e romo wanekon wà. Wiko a'e ywy rehe wà. — Ni amo nupuner kwaw Anak wanetykaw rehe wà, i'i teko paw wà. **3** Pekwaw ko ma'e nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar oho putar penenataromo kutàri tata ma'e paw hapy haw heraha pà kutàri nehe. Weityk putar teko ko ywy rehe har wà nehe. Umumaw putar wà nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e wemiapo ràm a'e. Pemono kar putar a'e teko a'e ywy wi pe wà nehe. Penuhem kar putar na'arewahy pe wà nehe.

4 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umuhem kar putar a'e teko a'e wi penenataromo a'e wà nehe. A'e mehe peze'eg zo nezewe pezeupe nehe. — Tupàn zanererer xe ko ywy imur pà zanewe a'e, ta'e zanekatu zane xe, peze zo pezeupe nehe. Nuzapo kwaw a'e ma'e a'e rupi a'e. Tupàn umuhem kar putar a'e teko a'e wi penenataromo a'e wà nehe, ta'e na'ikatu kwaw a'e wà xe. **5** Napepyhyk kwaw a'e ywy pekatu haw rupi nehe, ni imunar ma'e romo peneko 'ymaw rupi nehe. Tupàn umuhem kar putar a'e teko a'e ywy wi a'e wà nehe, ta'e iaiw a'e wà xe. Umuhem kar putar a'e wà nehe, ta'e ipurapo wer ma'e wemimume'u kwer rehe a'e xe. Kwehe umume'u a'e ma'e wemiapo ràm zaneipy wanupe a'e: Àmàrààw pe, Izak pe, Zako pe. **6** A'e rupi pekwaw ko ma'e nehe: Numur kwaw ko ywy peme pekatu haw hekuzaromo a'e. Nan. Peiko ize'eg heruzar 'ymar romo.

7 Peneharaz zo ko ma'e wi nehe. Peputupyk tetea'u Tupàn ywyxiguhu rehe. A'e rupi

wikwahy peme. Ezit ywy wi pehem awer henataromo te xe pehem mehe naperuzar katu kwaw Tupàn pe. **8** Te Xinaz ywytyr rehe peputupyk. Wikwahy peme. — Amumaw putar 'aw teko ihe wà nehe, i'i uzeupe. **9** Azeupir ywytyr rehe a'e mokoz itapew iphyhk pà Tupàn wi ihe. Uzapokatu uze'egaw penehe we a'e. Umuapyk a'e ze'eg a'e itapew rehe. Amumaw 40 'ar a'e ywytyr rehe hereko pà. Namai'u kwaw a'e 'ar nànà. Nai'u kwaw no. **10** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur a'e mokoz itapew ihewe. A'e ae umuapyk uze'eg a'e itapew rehe. Umume'u a'e ze'eg peme tata pupe wiko mehe ywytyr ipy pe peneko mehe.

11 A'e 40 'ar ipaw ire Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur a'e mokoz itapew uze'eg hereko har ihewe. **12** Na'e uze'eg ihewe. — Ewezyw na'arewahy xe wi teko Ezit wi nereminuhem kwer waneko haw pe kury. Ta'e uzapo ikatu 'ym ma'e iaiw ma'e kwez a'e wà xe. Na'arewahy upytu'u heze'eg heruzar ire wà. Umupyràn itatà tupàn a'u'a iapo pà wemimuwete ràm romo wà. **13** Uze'eg wi ihewe. — 'Aw teko wiko hereruzar 'ymar romo wà. Akwaw waneko haw. **14** A'e rupi ezeagaw zo hemupytu'u kar pà nehe. Amumaw putar ihe wà nehe. Nezewe mehe ni amo na'ima'enukwaw kwaw waneko awer rehe wà nehe. Moizez. Amueta tetea'u kar putar nezuapyapyr ihe wà nehe. Amukàg kar putar ihe wà nehe no. Heta tetea'u wera'u putar ko teko wanuwi wà nehe. Upuner wera'u putar wanuwi wà nehe no, i'i ihewe.

15 Uze'eg wi Moizez. — Na'e awezyw ywytyr wi. Uhem tata a'e ywytyr wi. Arur a'e mokoz itapew Tupàn ze'eg hereko har no. **16** Penuwake hehem mehe aexak Tupàn Zanezar henataromo penemiapo ikatu 'ym ma'e ihe. Na'arewahy pepytu'u heruzar ire. Aexak tapi'aka'yragapaw penemimuwete romo penemiapo kwer. **17** Na'e penenataromo aityk itapew ywy rehe ika pà ihe. **18** Na'e apyk hepenàràg rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo. Amumaw 40 'ar a'e pe hepyta pà 'aromo pyhaw no, heruwa ywy rehe imuhyk pà. Azapo heremiapo kwer

zàwenugar. Namai'u kwaw a'e 'ar nànà. Nai'u kwaw no. Azapo nezewe haw ta'e pezapo ikatu 'ym ma'e Tupàn henataromo xe. Pezapo izupe ikatu 'ym ma'e. Pemuikwahy kar nezewe mehe. **19** Akyze Tupàn ikwahy haw wi. Wikwahy tuwe, a'e rupi ipuruzuka wer penehe. Nezewe rehe we Tupàn wenu hereminoz. Amo pitài haw we no. **20** Wikwahy Àràw pe no. — Azuka putar nehe, i'i uzeupe. A'e rupi aze'eg izupe Àràw rehe no. **21** Na'e apyhyk tapi'aka'yragapaw penemiapo kwer purumuhuhuk kar ma'e tata pupe heityk pà. A'e re azukazuka pegegwer tetea'u romo. Amukul'i paw rupi ywyku'l'i romo. Aityk imuku'l'i pyrer yrykaw ywytyr ipy rehe uwypyk ma'e pupe.

22 Pemuikwahy kar wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e na'iruz taw wanupe: Tamera pe, Maxa pe, Kimorot-Atawa pe. **23** Peputupyk Kanez-Maranez pe no. — Pepyhyk ywy peme heremimono nehe, i'i peme a'e 'ar mehe. Napezeruzar kwaw Tupàn rehe. Peityk ize'eg heruzar 'ym pà. **24** Apukwaw amo 'ar mehe kwehe mehe ihe. A'e 'ar henataromo peiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heruzar 'ymar romo.

Uze'eg Moizez teko wanehe Tupàn pe

25 Uze'eg wi Moizez. — Amumaw 40 'ar hepenàràg rehe hepyta pà 'aromo pyhaw no, heruwa ywy rehe imuhyk pà Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo. Ta'e umume'u pemumaw pàwàm a'e xe. **26** Nezewe aze'eg izupe. — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Emumaw zo neremaihu ne wà nehe. Erexareshak a'e teko kwehe mehe ne wà. Erepyro Ezit wi nepuner haw rupi ne wà no. **27** Nema'enukwaw neremiruze'eg wanehe: Àmàrààw, Izak, Zako. 'Aw teko naneruzar kwaw wà. Na'ikatu kwaw wà. Uzapo ikatu 'ym ma'e wà no. Nezewe rehe we ezekaiw zo wanemiapo kwer rehe nehe. **28** Aze eremumaw neremaihu ne wà nehe, Ezit ywy rehe har uze'eg putar nezewe a'e wà nehe. — Tupàn nupuner kwaw wemiaihu waneraha haw rehe ywy wemimume'u kwer pe a'e, i'i putar

newe wà nehe. — Na'lakatuwawahy kwaw a'e teko wanehe a'e, i'i putar wà nehe no. — Weraha ywyxiguhu pe ta'e ipuruzuka wer wanehe a'e xe, i'i putar newe wà nehe. **29** Wiko neremiaihu Ezit ywy wi neremipyro kwer romo wà. Erepyro a'e wi nekàgaw pupe nepuner haw uhua'u ma'e pupe, a'e izupe.

Itapew izypy mehe arer zàwenugar

10 ¹Uze'eg Moizez teko wanupe. — A'e re Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe. — Emonohok ita mokoz itapew izypy mehe arer zàwenugar iapo pà nehe. Ekixi ywyrapew ma'eryru iapo pà nehe no. A'e re ezur ywytyr rehe heruwàxi pà nehe. **2** Amuapyk wi putar heze'eg inugwer itapew rehe heremimuapyk kwer ko itapew ipyahu ma'e rehe nehe. A'e re emono itapew ma'eryru pupe nehe, i'i ihewe.

3 Na'e akixikixi ywyra akaz her ma'e ma'eryru iapo pà. Amonohok ita mokoz itapew itapew izypy mehe arer zàwenugar iapo pà. Na'e azeupir ywytyr rehe itapew heraha pà. **4** A'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuapyk 10 uze'eg hehe izypy mehe arer zàwe. A'e 'ym mehe umume'u a'e uze'eg peme tata pupe ywytyr apyr wiko mehe. Pezemono'og henataromo a'e 'ar mehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur a'e itapew ihewe. **5** Na'e azewyr ywytyr wi kury. Aruzar ize'eg itapew imonokatu pà ma'eryru heremipa kwer pupe. Te kutàri ipupe tuz, i'i wanupe.

6 Izaew uhem oho Mene-Zákà 'zyzygwar wi wà, Mozera pe oho pà wà. Áràw umànò a'e pe. Ta'yrr Ereakar upyta hekuzaromo xaxeto romo a'e. **7** A'e re teko oho Kunukona pe wà. A'e wi oho Zoximata pe wà. Heta tetea'u rykaw a'e ywy rehe. **8** A'e 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e waxaexak Erewi izuapyapry wà. — Awa Erewi izuapyapry weraha putar heze'eg hyru wà nehe. Wiko putar xaxeto romo herenataromo wà nehe no. Omono putar heze'egatu teko wanehe herekuzaromo a'e wà nehe no. Te ko 'ar rehe uzapo a'e ma'e oho waiko wà. **9** Erewi

izuapyapry nupyhyk kwaw ywy pehegwér Kànàà ywy rehe har amogwer Izaew izuapyapry wazàwe wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u amo ma'e awa Erewi izuapyapry wanupe. — Peiko putar xaxeto romo herenataromo nehe, i'i wanupe.

10 Uze'eg wi Moizez. — Amumaw 40 'ar ywytyr rehe hereko pà izypy mehe arer zàwe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wenu katu wi hereminoz. Napezuka kwaw a'e. Napemumaw kwaw no. **11** — Eho waneruze'egar romo nerekò pà nehe, i'i ihewe. — Wixe putar ywy waipy wanupe heremimume'u kwer rehe wà nehe. Upyhyk putar wà nehe. Eiko waneruze'egar romo a'e ma'e iapo mehe nehe.

Tupàn zanewe hemiapo kar

12 Teko Izaew wà. Peinu katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e peme hemiapo kar nehe. — Pekyze ihewi nehe, i'i peme. Peruzar ize'eg paw rupi nehe no. Pezamutar pep'yà nànàñ penekwe nànàñ nehe. Pezapo hemimutar nezewegatete nehe no, ta'e uputar nezewe haw a'e xe. **13** Peruzar Tupàn ze'eg paw rupi nehe. Amono a'e ize'eg perme kutàri ihe. Ikatu putar perme nehe. **14** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko ywak ywate wera'u ma'e izar romo a'e. Wiko ywy izar romo no. Wiko ywy rehe har paw wazar romo no. **15** Uzamutar katu peipy a'e wà. A'e rupi nuexak kwaw amogwer teko wà. Penexanexak a'e. Te ko 'ar rehe peiko hemiaihu romo hemixamixak kwer romo.

16 A'e rupi peruzar Tupàn nehe. Pepytu'u ize'eg heruzar 'ymar romo peneko re nehe.

17 Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar Tupàn ywate wera'u ma'e wiko amogwer tupàn wa'aromo upaw rupi katete a'e. Wiko tuwihaw paw wazar romo no. Uhua'u a'e. Upuner katu a'e no. Umukyze kar teko uzewi a'e wà. Teko paw uzuawygatu henataromo wà. Nupyhyk e kwaw ma'e teko wanuwi. **18** Uzekaïw katu tu 'ym ma'e wanehe. Uzekaïw katu imen umànò ma'e kwer wanehe no. Uzamutar amo ywy rehe arer zaneinuromo wiko ma'e wà. Omono

temi'u wanupe. Omono kamir wanupe. Omono topoz wanupe no. **19** Pezamutar a'e teko amo ywy rehe arer pe wà nehe. Ta'e peiko amo ywy rehe arer romo Ezit ywy rehe peneko mehe pe no xe. **20** Pekyze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wi nehe. Xo a'e zo pezamutar nehe. Pezekaiw hehe nehe. Pemume'u penemiapo ràm her rehe nehe. **21** Pemume'u Tupàn ikatu haw izupe nehe. Wiko Zanezar romo a'e. Tupàn uzapo purumupytuhegatu kar haw pepyro pà a'e. Uhua'u a'e ma'e. Pexak iapo mehe peneha pupe. **22** Zaneipy Ezit kutyr waho mehe xo 70 teko zo heta wà. Ko 'ar rehe peneta haw nuzawy kwaw zahytata ywak rehe har waneta haw. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umur uze'egatu penehe a'e xe.

Tupàn puruamutar haw

11 **1**Moizez uze'eg teko wanupe. — Pezamutar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar nehe. Peruzar ize'eg tuweharupi nehe, hemiapo kar heruzar pà hemimutar iapo pà nehe. **2**Pema'enukwaw Tupàn uhua'u haw rehe kutàri nehe. Pezemue' ipuner haw rehe ikàgaw rehe. Pema'enukwaw hehe nehe. Pe pexak a'e ma'e paw pe. Pe pekwaw a'e ma'e paw pe. Pena'yr nuexak kwaw wà. Nukwaw kwaw wà. **3**Pema'enukwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo kwer nànàn nehe, purumupytuhegatu kar haw nànàn nehe. Uzapo a'e ma'e Ezit ywy rehe wanuwhiwete pe a'e, hehe har nànàn a'e no. **4**Pexak Tupàn zauxiapekwer wanupe ma'e iapo mehe, ta'e uzàn penaikweromo wà xe: zauxiapekwer Ezit ywy rehe har wanupe, waneimaw kawaru wanupe, ywyramawa wanupe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyk kar paw rupi 'y Yryhupiràg pupe har pe wà, wazuka kar pà izupe wà. Nezewe mehe umumaw azeharomoete a'e wà. Nuzewyr pixik kwaw wà nehe. **5**Pexak Tupàn hemiapo kwer ywyxiguhu rehe arer xe kutyr peata mehe arer. **6**Pexak Nàtà pe Àmiràw pe hemiapo kwer no. Ereiaw ta'yur Humen izuapry romo

wanekon wà. Teko paw wanenataromo ywy uzepe'a a'e mokoz awa wamokon pà. Omokon wama'e wà no: waànàm wà, wanàpuzràn wà, wanupe uma'erekò ma'e wà, waneimaw wà. **7**Pexak Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo kwer purumupytuhegatu kar haw paw no.

Ikatuahy haw ywy imume'u pyr pe har

8A'e rupi, peruzar ize'eg kutàri peme heremimono paw rupi nehe. Nezewe mehe pekàg putar nehe, a'e ywy rehe peixe pà nehe ipyhyk pà nehe. **9**Nezewe mehe pemumaw putar kwarahy tetea'u a'e ywy ikatu ma'e rehe peneko pà nehe. Hezuz katu ma'e a'e ywy rehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u a'e ywy zaneipy wanupe a'e, wazuapypypr wanupe a'e no. **10**A'e ywy penemipyhyk ràm uzawy Ezit ywy penemizarer a'e. Ezit ywy rehe ma'eà'yz itym ire pema'erekò tetea'u 'y ywy rehe heraha pà. Nuzawy kwaw ma'etymaw penàpuz huwake har peme. **11**Heta ywytyr tetea'u ywy penemipyhyk ràm rehe. Heta ywyàpypznaw tetea'u hehe. Ukyr àmàn a'e pe tuweharupi no. **12**Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar uzekaiw a'e ywy rehe. Naheharaz pixik kwaw izuwi. Kwarahy izypyrogaw rehe te iahykaw rehe uzekaiw hehe. **13**A'e rupi, aze peruzar ize'eg peme kutàri heremimono nehe, aze pezamutar katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar pep'yà nànàn penekwe nànàn nehe, **14**a'e mehe umugyr kar putar àmàn i'r mehe nehe. Umugyr kar putar àmàn tuwixàg 'ym mehe we nehe. Umugyr kar putar àmàn ma'etymaw 'ar mehe nehe no. Nezewe mehe pep'o' putar temi'u tetea'u nehe: arozràn, ma'ywa uwà, uri. **15**Heta putar ka'api'i tapi'ak wanupe nehe. Uhyk putar penemi'u peme nehe no. **16**Pezekaiw penemiapo ràm rehe nehe. Tuwe ni amo nahemu'em kwaw pep'yà pe nehe. Peityk zo Tupàn nehe. Penuwete zo amo tupàn pe wà nehe. **17**Aze pezapò nezewe haw nehe, Tupàn wikwahy putar peme nehe. Numugyr kar kwaw àmàn peywy rehe nehe. Nezewe mehe ywy numuezuz kwaw temi'u nehe. Nan kwehe tete pekàzym putar ywy

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimono kwer wi nehe.

18 Pema'enukwaw ko hemiapo kar rehe nehe. Pemonokatu pep'y'a pe nehe. Pezàpixipixi ko ze'eg pezywa rehe nehe, penehäpykàg rehe nehe no. Nezewe mehe napeneharaz kwaw izuwi nehe. **19** Pepyt'u zo pena'yr wamu'e re hehe nehe no. Pemume'u wiwi ko ze'eg penàpuz me peneko mehe nehe, peker 'ym mehe nehe, pepu'am mehe nehe no. **20** Pemuapyk ukenaw ipkokaw rehe nehe no, ukenawhu rehe nehe no. **21** Nezewe mehe pe nehe, pezuapyapyr a'e wà nehe no, umumaw putar kwarahy tetea'u ywy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zaneipy wanupe hemimume'u kwer rehe nehe. Ywy heta we mehe peiko putar a'e ywy rehe nehe.

22 A'e rupi, peruzar ize'eg peme heremimono paw rupi nehe. Pezamutar katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar nehe. Peruzar hemiapo paw nehe. Peiko hemiruze'eg romo tuweharupi nehe no. **23** Aze pezapo nezewe haw nehe, Tupàn umuhem kar putar teko a'e ywy rehe har paw waiwy wi a'e wà nehe. Pepyhyk putar a'e teko waiwy nehe. Heta tetea'u wera'u pewi wà. Upuner wera'u pewi wà no. **24** Aze peata amo ywy rehe nehe, peiko putar a'e ywy izar romo nehe. Uzypyrog putar ywyxiguhu kwarahy ihmaw awyze har kutyr har pe nehe. Oho putar ywytyr Irimano ywy rehe har pe kwarahy heixe haw awyze har kutyr nehe no. **25** Ni amo napeneityk kwaw wà nehe, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar uzapo putar wemimume'u kwer a'e nehe xe. Umukyeze kar putar teko a'e ywy rehe har paw pewi a'e wà nehe no.

Ikatu haw, ikatu 'ymaw

26 Uze'eg Moizez teko wanupe. — Ma'enugar peputar kury. Aipo peputar ze'egatu penehe hemimume'u pyram, aze ru'u aipo peputar ze'egaiw. **27** Aze peruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar ize'eg peme

kutari heremimono nehe, umur putar ze'egatu penehe nehe. **28** Aze naperuzar kwaw nehe, aze peityk hemiapo kar kutari heremimono nehe, aze pemuwete tupàn penemigwaw 'ym nehe, umur putar ze'egaiw penehe nehe. **29** Tupàn peneraha putar ywy penemipyhyk ràm pe nehe. A'e 'ar mehe pemume'u putar ze'egatu Zerizi ywytyr rehe nehe. Pemume'u putar ze'egaiw Emaw ywytyr rehe nehe no. **30** A'e mokoz ywytyr upyta Kànàà izuapyapyr waiwy rehe Zotàw yrykawhu ikupe kutyr kwarahy heixe haw kutyr ywyapyznaw Zotàw izywyr har rehe wà. Namuite kwaw Ziwkaw tawhu wi wà. Namuite kwaw ywyra teko wanemimuwete More pe har wi wà.

31 Peahaw putar Zotàw yrykawhu nehe kury. Pepyhyk putar ywy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar peme hemimur nehe. A'e rupi, peixe putar a'e ywy rehe nehe. Pezypyrog hehe peneko pà nehe. **32** A'e 'ar mehe peruzar katu Tupàn ze'eg kutari peme heremimono paw rupi nehe. Peruzar hemiapo kar paw rupi nehe no.

Tupàn imuwete haw xe

12 ¹Uze'eg Moizez teko wanupe. — Pemumaw putar kwarahy tetea'u ywy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zaneipy wazar peme hemimur ràm rehe peneko pà nehe. Peruzar ko Tupàn ze'eg nehe. Peruzar ko hemiapo kar nehe no. **2** Pemuhem kar putar teko a'e ywy rehe har waiwy wi pe wà nehe. A'e re peityk tupàn a'ua'u wazar wamuwete haw imumew pà paw rupi nehe. Umuwete tupàn a'ua'u ywytyruhu rehe wà, ywytyr rehe wà no, ywyra i'ág ma'e iwype wà no. Pemumaw paw rupi nehe. **3** Peityk ma'ea'yr hapy haw paw nehe. Pezuhazuhaw izyta teko wanemimuwete paw rupi nehe no. Pemonohok ywyra upu'am ma'e tupàn a'ua'u romo iapo pyrer paw rupi nehe no. Pemunyk tata tupàn wanagapaw nànànehe no. Nezewe mehe ni amo na'ima'enukwaw pixik kwaw tupàn a'ua'u a'e ywy rehe har wanemimuwete kwer wanehe wà nehe.

4 A'e teko uzapo iaiw ma'e uzar tupàn a'ua'u wamuwete mehe wà. Pezapo zo agwer ma'e

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar imuwete katu mehe nehe. **5** Amo teko waiwy refe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak putar weko àwàm a'e nehe. Wexak putar wemaiihu waneko àwàm nehe no. Peho putar a'e pe nehe. **6** Pezuka putar ma'ea'y'r Tupàn henataromo a'e pe wà nehe, wazuka haw refe tata imunyk pà wanehe nehe. Ukaz putar henataromo wà nehe. Pemono putar amo ma'e izupe a'e pe nehe no. Perur putar penemimono'og ipehegwer Tupàn pe imono pyr nehe. Aze uzexak kar 10 ma'ea'y'r wà nehe, pemur putar pitài a'e pe izupe nehe. Aze pemono'og 10 arozinhyru ipor pe wà nehe, pemur putar pitài ipor a'e pe izupe nehe. Pemur putar penemetarer ipehegwer izupe nehe no. Aze pemume'u amo ma'e Tupàn pe imono pyr nehe, pemur putar a'e ma'e a'e pe nehe. Pemono e ma'e Tupàn pe nehe no. Pemur putar tapi'ak imemyr ipy izupe wà nehe. Pemur putar àràpuhàràm imemyr ipy izupe wà nehe no. **7** A'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar henataromo pe nehe, peànàm a'e wà nehe no, pe'u putar ma'ea'y'r penemimur kwer ho'o kwer ikurer nehe. Penurywete putar nehe, ta'e Tupàn omono uze'egatu pema'ereko haw refe a'e xe.

8 Te ko 'ar refe teko uzapo ma'e wemimutar rupi wà. A'e ywy refe pefhem mehe napeiko kwaw nezewa nehe. **9** Napeixe kwaw ywy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar hemimur refe rihi. Peiko katu a'e pe pezeàmàtyry'ym 'ym pà nehe. **10** Zotàw yrykawhu hahaw mehe a'e ywy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimur refe peneko pà pezypyrog mehe nehe, pepyro putar peàmàtyry'ymar nàñàm a'e nehe. Peiko katu putar pezeàmàtyry'ym 'ym pà nehe. **11** A'e mehe Tupàn Zanezar wexak putar amo taw a'e nehe. Pemuwete katu putar Tupàn a'e pe nehe. Peraha putar ma'e heremimume'u paw a'e pe nehe: ma'ea'y'r ma'ea'y'r hapy haw refe hapy pyr àwàm wà, amo ma'e Tupàn pe imono pyr, ma'ea'y'r Tupàn pe imono pyr wà, arozinhyru imono'og pyr izupe imono pyr, temetarer izupe imono pyr, amo

ma'e Tupàn pe imono pyr imume'u pyrer paw. **12** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar henataromo teko paw hurywete putar wà nehe: pe, pena'y'r wà, penazyr wà, peme uma'ereko e ma'e awa wà, peme uma'ereko e ma'e kuzà wà, Erewi izuapyapyr tawhu peneko haw pe wiko ma'e wà, Nupyhyk kwaw ywy Kànaà ywy refe amogwer Izaew ta'y'r wazuapyapyr wazàwe wà.

13 Pezuka zo ma'ea'y'r Tupàn pe wyzài taw pe wyzài ywy pehegwer refe penemimutar rupi pe wà nehe. **14** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak putar amo taw a'e nehe. Upyta putar pitài Izaew ta'y'r izuapyapyr waiwy refe nehe. Pezuka putar ma'ea'y'r Tupàn pe a'e pe pe wà nehe. Pezapo putar amogwer ma'e heremipa kar a'e pe nehe no. **15** Aze pezuhez ma'ero'o kwer nehe, pepuner i'u haw refe wyzài peneko haw pe nehe. Aze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umur ma'ea'y'r peme nehe, pepuner i'u haw refe nehe. Pe paw rupi nehe, Tupàn henataromo ikatu ma'e wà nehe, henataromo ikatu 'ym ma'e wà nehe no, pepuner i'u haw refe nehe. Pe'u arapuha kazer her ma'e ho'o kwer. Pe'u arapuhaete ho'o kwer no. Pepuner peneimaw ho'o kwer i'u haw refe nezewegatete nehe no. **16** Pe'u zo ma'ea'y'r huwykwer nehe. Peityk huwykwer ywy refe 'y ài nehe.

17 Aze pemono ma'e Tupàn pe nehe, napepuner kwaw wan'o'o kwer i'u haw refe peneko àwàm pe nehe. Pemono putar a'e ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar pe nehe: arozinhyru ikurer, win, uri kawer. Aze heta 10 peme, pemono pitài Tupàn pe nehe. Pemur putar tapi'ak imemyr ipy izupe wà nehe. Pemur putar àràpuhàràm imemyr ipy izupe wà nehe no. Pemono putar ma'e penemimume'u kwer izupe nehe. Pemono e putar ma'e izupe nehe no. Pemono amo ma'e izupe nehe no. Tupàn wexak kar putar a'e ma'e i'u àwàm a'e nehe. Xo a'e pe zo pe'u pe wà nehe. **18** Pe'u putar ma'ea'y'r izuka pyrer ho'o kwer a'e pe henataromo nehe: pe, pena'y'r wà, penazyr wà, peme uma'ereko e ma'e awa wà, peme uma'ereko e ma'e kuzà wà, Erewi izuapyapyr tawhu peneko haw pe wiko ma'e wà. Paw

rupi hurywete putar wà nehe, ta'e Tupàn omono uze'egatu pema'ereko haw rehe a'e xe. **19** Pema'enukwaw ko ma'e rehe nehe. Pezekaiw katu Erewi izuapyapry wanehe a'e ywy rehe peneko mehe tuweharupi nehe.

20 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar uzapo putar wemimume'u kwer a'e nehe. Uhua'u putar peywy nehe. A'e mehe pepuner ma'ero'o kwer i'u haw rehe penemimutar rupi nehe. **21** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak putar amo taw nehe. Pemuwete katu putar Tupàn a'e taw pe nehe. Aze peiko muite a'e wi nehe, pepuner heremiapo kar iapo haw rehe nehe. A'e pe peneko haw pe pepuner tap'i'ak wazuka haw rehe àràpuhàràn wazuka haw rehe nehe. Pepuner ma'ero'o kwer i'u haw rehe penemimutar rupi nehe.

22 Teko paw wà nehe, Tupàn henataromo ikatu ma'e wà nehe, henataromo ikatu 'ym ma'e wà nehe no, upuner a'e ma'ea'y wano'o kwer i'u haw rehe wà nehe. Nuzawy kwaw arapuha kazer her ma'e ho'o kwer wanupe nehe. Nuzawy kwaw arapuhaete ho'o kwer wanupe nehe. **23** Pe'u zo huwykwer nehe. Wanekuve haw wanuwykwer inuinuromo hekon. Pe'u zo ma'ero'o wikuwe ma'e nehe.

24 Pe'u zo ma'e huwykwer nehe. Pezakook ywy rehe 'y ài nehe. **25** Peruzar ko Tupàn ze'eg nehe. Pezapo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ikatu ma'e nehe. Nezewe mehe pe nehe, pezuapyapry wà nehe no, penurywete putar nehe. **26** Pemono putar ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. Pemume'u putar ma'e izupe imono pyràm romo nehe. Peraha a'e ma'e taw hemixak ràm pe nehe.

27 A'e pe ma'ea'y Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo wazuka haw rehe pezuka ma'ea'y ukaz paw ma'e ràm pe wà nehe. Pemono amo ma'ea'y izupe pe wà nehe no. Pezakook wanuwykwer ma'ea'y hapy haw i'aromo nehe. Pe'u ho'o kwer nehe.

28 Peruzar katu ko ize'eg peme heremimono paw nehe. Aze ma'e ikatu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar pe nehe, pezapo a'e ma'e nehe. Nezewe mehe pe nehe, pezuapyapry wà nehe no, penurywete putar tuweharupi nehe.

Tupàn ua'u wamuwete haw

29 Uze'eg wi Moizez kury. — Peixe putar amo ywy rehe nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar uzuka putar teko a'e ywy rehe har a'e wà nehe. Peiko putar a'e ywy izar romo nehe. **30** A'e pe peneko mehe peiko zo a'e teko wazàwe nehe. Pezapo zo wanemiapo tupàn a'ua'u wamuwete haw nehe. Pemuwete zo wazar tupàn a'ua'u pe wà nehe. Ta'e nezewe haw iapo mehe a'e xe, ikatu 'ygwer puruzuka kar haw romo a'e xe. **31** A'e teko uzapo iaiw ma'e wazar wamuwete mehe wà. Pezapo zo agwer ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar imuwete mehe nehe. Ta'e a'e teko wanemiapo wazemono'gaw pe har paw iro Tupàn pe xe. Wa'yr uzuka uzar wanenataromo wà. Te wazyr uzuka wà no. Umunyk tata wanetekwer wanehe ma'ea'yr hapy haw rehe tupàn a'ua'u wanenataromo wà. **32** Peruzar Tupàn ze'eg peme heremimono paw nehe. Pemono zo ni pitài ze'eg a'e ze'eg inuromo nehe. Pezo'ok zo ni pitài ze'eg a'e ze'eg wi nehe.

13 ¹Aze amo Tupàn ze'eg imume'u har zàwenugar uxexak kar peinuromo nehe, aze ru'u amo puahu haw imume'u katu har uxexak kar peinuromo nehe, — Uzeapo putar penemixak pixik 'ym nehe, uzeapo putar purumupytuhegatu kar haw nehe, aze i'l peme nehe, ²aze hemimume'u kwer uzeapo tuwe nehe, a'e mehe ipureraha wer putar penehe tupàn penemigwaw 'ym imuwté kar pà peme a'e nehe. ³Pezekaiw zo a'e Tupàn ze'eg imume'u har zàwenugar rehe nehe. Pezekaiw zo puahu haw imume'u katu har rehe nehe. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar uzapo putar agwer ma'e penagaw pà a'e nehe xe. — Aipo heamutar katu upy'a nàñàñ wekwe nàñàñ a'e wà, i'i putar uezupe uzehe upuranu pà nehe, nezewe penagaw pà nehe. ⁴Peruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar ze'eg nehe. Pekyze izuwi nehe. Peruzar hemiapo kar nehe. Pezekaiw ize'eg nàñàñ nehe. Pemuwete xo Tupàn zo nehe. Peityk zo nehe. ⁵Pezuka a'e Tupàn ze'eg imume'u har zàwenugar nehe, a'e puahu haw imume'u katu har nehe. Ta'e uezagaw

pemuput'u kar pà Tupàn imuwete re a'e xe. Uzeagaw pemuhem kar pà penape Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar hemixak kar kwer wi a'e. Tupàn pepyro Ezit ywy wi a'e. Peiko amo pe um'a'erek e ma'e romo a'e pe. Pezuka a'e Tupàn ze'eg imume'u har zàwenugar hemu'em ma'e nehe. Nezewe mehe pezo'ok putar ikatu 'ymaw teko wamyter wi nehe.

6 Aze ru'u amo uhem zàmim neruwake nehe: neryky'yr, nerywyr, neralyr, nerazyr, neremireko neremiamutar, nemyrypar neremiamutar wera'u. — Zaha amo tupàn imuwete pà wanupe ikwaw kar 'ym pà nehe, i'i putar ru'u newe nehe. Ni ne ni neipy napekwaw kwaw a'e tupàn. **7** — Ximuwe te tupàn teko zaneruwake har wanemimuwete zane wà nehe, i'i putar ru'u newe wà nehe. — Ximuwe te tupàn teko muite har ywy muite har rehe wiko ma'e wanemimuwete zane wà nehe, i'i putar ru'u newe wà nehe. **8** Eruzar zo iz'e'g nehe. Einu zo hemimume'u ràm nehe. Epuhareko zo nehe. Ezeagaw zo ipyro pà hehe zepyk àwàm wi nehe. **9** Ezuka ita tetea'u pupe iapiapi pà nehe. Ne ràgypy ezapi ita pupe nehe. A'e re, amogwer uzapizapi putar ita pupe wà nehe no. **10** Nezewe mehe pezuka putar a'e teko nehe. Ta'e uzeagaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar heityk kar pà peme a'e xe. Tupàn zanepyro Ezit ywy wi a'e. Zaiko amo pe um'a'erek e ma'e romo a'e pe. **11** Teko Izaew izuapyapry paw ukwaw putar uezapo ma'e kwer wà nehe. Ukyze putar paw rupi wà nehe no. A'e mehe ni amo na'ipurapo wer kwaw agwer ikatu 'ym ma'e rehe teko wainuromo wà nehe.

12 Peiko putar tawhu ywy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar peme hemimono ràm rehe har wapupe nehe. A'e mehe peinu putar ru'u ko ma'e nehe. **13** — Amo tawhu pe awa iaiw ma'e weraha teko tawhu weko haw pe har wà, amo tupàn wamuwe te kar pà wanupe wà, i'i putar amo peme wà nehe. **14** Pekwaw katu a'e ma'e nehe. Aze azeharomoete waze'eg nehe, aze amo hetu tuwe agwer ma'e iapo haw teko Izaew wainuromo nehe, **15** a'e mehe pezuka a'e

tawhu pe har takihepuku pupe pe wà nehe. Pezuka waneimaw pe wà nehe no. Pemumaw tawhu waneko haw nehe no. **16** A'e re pepphyk hekuzar katu ma'e penemixak paw rupi nehe. Pemonokatu pe tåpuz wamyter pe imuapyteràkwà pà nehe. Na'e pemunyk tata hehe nehe, hapy paw pà nehe. Peapy tawhu ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar pe imonokatu pyr romo nehe no. Upyta putar xo heityk pyrer ukaz ma'e kwer imuapyteràkwà pyrer a'e pe nehe. Teko nuzapo pixik kwaw tawhu a'e pe wà nehe. **17** Aze pemume'u amo ma'e imumaw pàwàm nehe, pemonokatu zo a'e ma'e pezeupe nehe. Nezewe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upytu'u putar wikkahy re nehe, pepuhareko pà nehe. Umume'u peneta tetea'u wera'u àwàm zaneipy wanupe. A'e rupi pepuhareko putar pemueta tetea'u kar putar uze'eg awer rupi katete nehe. **18** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar uzapo putar nezewe haw nehe, aze pezekaiw hemiapo kar rehe nehe. Aze peruzar iz'e'g peme kutàri heremimono paw nehe, aze pezapo izupe ikatu ma'e nehe no.

Pezai'oahy zo umàno ma'e kwer wanehe nehe, heremiaihu 'ym wazàwe nehe

14 ¹ Uze'eg Moizez teko wanupe. — Peiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar ta'y romo. A'e rupi, aze pezai'o amo rehe imàno re nehe, pezekixi zo nehe. Pezupin zo peàkàg nehe. Amo teko uzapo nezewe haw wà. Pezapo zo nezewe haw nehe. **2** Ta'e peiko teko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar hemixamixak kwer romo xe. Nuexak kwaw amogwer teko ywy rehe har wà. Xo pe zo penexanexak a'e.

Ma'e'yr katu ma'e, ikatu 'ym ma'e

3 Pe'u zo ma'e Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e nehe. **4** Pepuner agwer ma'e'yr wano'o kwer i'u haw rehe nehe: tapi'ak, àràpuhàràñ hawitu ma'e, àràpuhàràñete, **5** arapuha, arapuha kazer her ma'e, arapuha kuzà, àràpuhàràñete hehaite ma'e, arapuha àxirop her ma'e, àràpuhàràñ hawitu ma'e hehaite ma'e, arapuha huwazuku ma'e. **6** Agwer

ma'ea'yr paw ipyza'ak wà. U'u ka'api'i wà. A'e rupi pepuner wa'u haw rehe nehe. **7** Pe'u zo amo ma'ea'yr nehe, aze naheta kwaw ipyza'akaw izupe nehe, aze nu'u kwaw ka'api'i nehe no. Pe'u zo a'e ma'ea'yr nehe: kawaru kupewa'a, tapixihu, tapixi hehaite ma'e. U'u ka'api'i wà, wapy nuza'ak kwaw. Agwer ma'ea'yr wiko Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e romo peme wà nehe. **8** Pe'u zo tázahuràn ho'o kwer nehe. Wiko Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e romo peme wà nehe. Wapyza'ak wà. Nezewe rehe we nu'u kwaw ka'api'i wà. Pe'u zo agwer ma'ea'yr pe wà nehe. Pepokok zo wanehe wamàno re nehe.

9 Pepuner wyzài pira i'u haw rehe aze heta ipeporàna'i izupe, aze heta ipekwer izupe no. **10** Pe'u zo pira ipeporàna'i hereko 'ymar nehe. Pe'u zo pira ipekwer 'ym ma'e nehe. Wiko Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e romo peme wà nehe.

11 Pepuner wyzài wiràmiri Tupàn henataromo ikatu ma'e i'u haw rehe nehe. **12** Pe'u zo agwer wiràmiri pe wà nehe: wiràhu, apitaw, wiràhu yryhu pe har, **13** wiràmiri yryhu pe har axor her ma'e, kàkà, **14** zàpuun, **15** wiranu, pypy, wiràmiri yryhu pe har kaiwot her ma'e, kawyre, **16** hokohu, ake'e, wapehok zàwenugar ixihu ma'e, **17** uruhu, zàpuun yryhu pe har, wapehok zàwenugar ixihu ma'e, **18** hoko kàwàna her ma'e, hoko xig, zàpuun ikupewyahy ma'e. Pe'u zo anyra nehe no.

19 Uwewe ma'e **6** hetymà ma'e paw wiko Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e romo wà. **20** Pepuner wyzài **6** hetymà ma'e Tupàn henataromo ikatu ma'e i'u haw rehe nehe.

21 Amo miar, amo ma'ea'yr, aze umàno e nehe, aze amo nuzuka kwaw nehe, pe'u zo ho'o kwer nehe. Pepuner imono how rehe amo ywy rehe har tawhu peywy rehe har pupe wiko ma'e wanupe nehe. Pepuner amo ywy rehe har wanupe im'egaw rehe nehe no. Pe'u zo nehe. Ta'e peiko teko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar hernixamixak kwer romo pe xe. Àràpuhàrànetea'yr nehe, aze pezuka nehe, pemupupur zo ihy kamykwer pupe nehe.

Teko wanemimono'og kwer ikurer Tupàn pe imono pyram

22 Kwarahy nànàn pemono'og arozràn penemimono'og kwer ikurer nehe. Aze heta 10 hyrupor nehe, pemono pitài hyrupor Tupàn pe nehe. **23** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar waxak putar amo taw nehe. — Hemuwete katu pe xe nehe, i'i putar peme nehe. Peraha a'e ma'e a'e taw pe nehe. A'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar henataromo pe'u a'e arozràn ikurer nehe. Pe'u win ikurer nehe no. Pe'u uri kawer ikurer nehe no. Tapi'ak imemyr ipy pe'u a'e pe nehe. Àràpuhàràn hawitu imemyr ipy pe'u a'e pe nehe no. Pezapo nezewe haw nehe. Nezewe mehe pekyze putar Tupàn wi tuweharupi nehe. **24** Aze imuweste haw muite pewi nehe, aze napepuner kwaw pema'e kurer heraha haw rehe a'e pe nehe, **25** pezapo nezewe haw nehe: Peme'eg a'e ikurer nehe. Peraha hekuzar Tupàn imuweste haw pe hemixak kwer pe nehe. A'e ae umur uze'egatu peme arozràn tete'a'u imur pà peme a'e. **26** Peme'eg penemi'u ràm penemimutar paw a'e pe nehe: tapi'ak ho'o kwer, àràpuhàràn ho'o kwer, win, kàwiràn xeruwez her ma'e, wyzài ma'e penemimutar. A'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar henataromo pe nehe, peànàm wà nehe no, pe'u a'e ma'e penurywete pà penemimutar rupi nehe.

27 Peneharaz zo Erewi izuapyapyr tawhu peneko haw pupe wiko ma'e wanuwi nehe. Nupyhyk kwaw ywy Kànàà ywy rehe har inugwer Izaew ta'yr wazuapyapyr wazàwe wà nehe. **28** Na'iruz haw kwarahy nànàn pemono'og penemipo'o kwer kurer pitài ma'e 10 ma'e wi henuhem pyrer nehe. Pemonokatu penemimono'og kwer tawhu peneko haw pupe nehe. **29** Pemono a'e temi'u Erewi izuapyapyr wanupe nehe, ta'e naheta kwaw ywy wanupe a'e wà xe. Pemono a'e temi'u amo teko ywy hereko 'ymar peinuinuromo wiko ma'e wanupe nehe: amo ywy rehe har peinuinuromo har wà, tu 'ym ma'e wà, kuzà imen umàno ma'e kwer wà. Nezewe mehe wanemiu' uhyk putar wanupe paw rupi nehe. Pezapo nezewe haw nehe, Nezewe mehe

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umur putar uze'egatu pema'erekò haw nànàñ nehe.

7 haw kwarahy

15 ¹Moizez uze'eg teko wanupe. — **7** haw kwarahy nànàñ pemunàñ teko wanewer haw paw rupi nehe. **2** Pezapo nezewe haw nehe: Aze amo omono wemetarer amo pe nehe, — Amo 'ar mehe emur wi ihewe imemry rhe haw nehe, aze i'i ipyhykar pe nehe, a'e kwarahy mehe imono har umunàñ putar a'e inewer haw nehe. — Emur wi ihewe nehe, ni'i kwaw izupe a'e re nehe. — Nerenewer kwaw a'e temetarer rehe izupe kury, i'i putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e izupe a'e nehe. **3** Aze amo ywy rehe har unewer temetarer rehe newe nehe, umur putar newe nehe. Aze amo neànàm Izaew izuapyr unewer newe nehe, emur kar zo a'e kwarahy rehe nehe, a'e kwarahy pawire nehe.

4 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umur putar uze'egatu penehe ywy peme wemimur ràm rehe peneko mehe a'e nehe. **5** Aze teko paw uzekaiw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo kar rehe wà nehe, aze weruzar ize'eg kufàri peme heremimono paw wà nehe, naheta kwaw Izaew izuapyr hemetarer 'ym ma'e a'e ywy rehe wà nehe. **6** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u uze'egatu penehe imur pyràm peme a'e. A'e rupi umur putar penehe nehe. Pemono putar temetarer teko tetea'u wanupe imemry ipyhyk pà nehe. Napepyhyk kwaw amo wanuwi nehe. Peiko putar teko tetea'u wazar romo nehe. Ni amo nuiko kwaw pezar romo wà nehe.

7 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umur putar a'e ywy peme nehe. Aze heta amo Izaew izuapyr hemetarer 'ym ma'e wyzai tawhu peneko haw Tupàn Zanezar hemiimur kwer pupe nehe, pepuhareko nehe, ipytywà pà nehe. **8** Penekyty'ym zo nehe. Aze hemetarer nuhyk kwaw izupe nehe, pemono amo izupe nehe. Te uhyk izupe nehe. Amo 'ar mehe umuzewyr putar peme nehe. **9** Aze

nezewe haw uzeapo **7** haw kwarahy huwake nehe, newer haw imunàñaw kwarahy huwake nehe, — Naptywà kwaw a'e hemetarer 'ym ma'e ihe nehe, ere putar ru'u izupe nehe. Eze'eg zo nezewe nezeupe nehe. Epytywà neànàm Izaew nehe. Aze nan kwaw nehe, uhapukaz putar Tupàn pe nerekty'ymaw rehe nehe. Ereiko putar ikatu 'ym ma'e iapo har romo Tupàn henataromo nehe. **10** Ezemumikahy zo izupe imono mehe nehe. Emono izupe nerurywete haw rupi nehe. Nezewe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umur putar uze'egatu neremiapo putar haw nànàñ nehe, neremiapo ràm nànàñ nehe no.

11 Tuweharupi heta putar hemetarer 'ym ma'e teko wainuinuromo wà nehe. Tuweharupi heta putar ma'e hereko 'ymar teko wainuinuromo wà nehe. A'e rupi amume'u ko penemiapo ràm peme kury. Pemono pema'e kurer a'e teko wanupe nehe.

Uma'erekò e ma'e wà

12 Aze amo ume'eg Izaew awa newe uma'erekò e ma'e romo nehe, aze ru'u amo ume'eg Izaew kuzà newe uma'erekò e ma'e romo nehe, ime'eg pyrer umumaw putar **6** kwarahy newe uma'erekò e ma'e romo nehe. **7** haw kwarahy rehe eremuhem kar putar nehe. Wiko putar uzeupe uma'erekò ma'e romo nehe kury. **13** Newi iho mehe nehe, emono ma'e izupe nehe. **14** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzakook uze'egatu nerehe a'e. A'e rupi, emono nema'e ikurer izupe nehe no: àràpuhàràñ hawitu ma'e wà, arozhàñ, win. **15** Nema'enukwaw Ezit ywy rehe uma'erekò e ma'e romo nereko awer rehe nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar nepyro a'e wi. A'e rupi amume'u ko neremiapo ràm newe kutàri ihe kury.

16 Aze ru'u nekatuahy putar uma'erekò e ma'e pe nehe. Neànàm wà no. Aze ru'u na'ihò wer kwaw newi nehe. **17** Nezewe mehe eraha neràpuz hukenaw pe nehe. Ekutuk inami rehe ma'e kutukaw pupe nehe. A'e mehe umumaw putar u'ar paw newe uma'erekò e ma'e romo nehe. Aze kuzà ipyta wer nehe, ezapo

nezewegatete haw izupe nehe no. **18** Aze uhem newe uma'erek e ma'e imuhem kar haw 'ar nehe, eikwahy zo nehe. Umumaw 6 kwarahy newe uma'erek e ma'e romo a'e. Neremekuzar katu kwaw ima'erek haw temetarer rupi uma'erek ma'e ài ne. Eruzar ko hez'eg nehe. Nezewe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur putar uze'egatu neremiapo nànàn nehe.

**Tapi'ak àràpuhàràna'y
ipy uzexak kar ma'e kwer wà**

19 Tapi'ak imemyr ipy wiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar ima'e romo nehe, aze wiko awa romo nehe. Nezewegatete àràpuhàràn hawitu ma'e wà no. Pemuma'erek kar zo a'e tapi'ak pe wà nehe. Pemonohok zo a'e àràpuhàràn hawer nehe. **20** Kwarahy nànàn peraha a'e ma'e'yr taw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemixak kwer pe wà nehe. A'e pe Tupàn henataromo nehe, peànàm wà nehe no, pe'u wan'o kwer nehe. **21** Aze amo ma'e'yr wereko ikatu 'ymaw uzehe nehe, aze nahehàpyà kwaw nehe, aze ru'u nupuner kwaw wata katu haw rehe nehe, aze ru'u heta amo iaiw haw hehe nehe, pezuka zo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo nehe. **22** Pe'u a'e ma'e'yr ho'o kwer penàpuz me nehe. Teko Tupàn henataromo ikatu ma'e upuner i'u haw rehe wà nehe. Ikatu 'ym ma'e upuner a'e ma'e'yr ikatu 'ym ma'e ho'o kwer i'u haw rehe wà nehe no. Pe'u arapuha kazer ho'o kwer. Pe'u arapuha ho'o kwer no. Pe'u putar ma'e'yr ikatu 'ymaw hereko har ho'o kwer nezewegatete nehe no. **23** Pe'u zo huwykwer nehe. Pezakook ywy rehe 'y ài nehe.

Mynykawhu typy'ak

imuapiruru 'ym pyrer her ma'e

16 ¹Uze'eg Moizez teko wanupe. — Pezapo mynykawhu Zanera'yr ipy wazuka 'ym awer her ma'e nehe, zahy maim her ma'e rehe nehe, Tupàn imuwete katu pà nehe. Ta'e amo 'ar a'e zahy rehe har mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar pepyro Ezit wi pyhaw a'e xe. **2** Tupàn

Tuweharupi Wiko Ma'e wexak putar amo taw umuwete àwàm romo nehe. Peho a'e taw pe nehe. Pezuka amo ma'e'yr peneimaw àràpuhàràn wainuromo har a'e pe nehe. Pezuka amo tapi'ak a'e pe a'e mynykaw 'ar mehe nehe no. **3** Pemumaw 7 'ar a'e mynykaw iapo pà nehe. A'e 'ar rehe pe'u zo typy'ak imuapiruru kar pyrer nehe. Xo typy'ak imuapiruru 'ym pyrer zo pe'u nehe. Ta'e pe'u agwer typy'ak Ezit wi pezàn mehe xe.

— Typy'ak purupe ma'erahy ipuraraw paw rehe har, i'i teko izupe wà. Pe'u a'e typy'ak a'e mynykaw mehe nehe. Nezewe mehe napeneharaz pixik kwaw Ezit wi pehem awer 'ar wi nehe. **4** A'e 7 'ar rehe tuwe ni amo nuwereko kwaw typy'ak imupiruru kar haw wàpuz pupe wà nehe. Pezuka putar ma'e'yr 'ar ipy mehe nehe. Pe'u ho'o kwer paw a'e 'ar mehe we pyhaw nehe. Tuwe ikurer na'iku'em kwaw nehe.

5-6 Ma'e'yr a'e mynykaw pe izuka pyràm pezuka pitài taw pe nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wexak putar taw umuwete àwàm a'e nehe. Pezuka a'e ma'e'yr a'e taw pe nehe. Tupàn umur a'e ywy peme nehe. Heta tetea'u tawhu. Heta tetea'u taw. Pezuka zo ma'e'yr a'e tawhu pe nehe. Xo taw hemixak kwer pe zo pezuka nehe. Pezuka kwarahy heixe etea'i mehe pe wà nehe. Ta'e pehem peho Ezit wi kwarahy heixe etea'i mehe pe xe. **7** Pemupupur ho'o kwer a'e pe taw Tupàn hemixak kwer pe i'u pà nehe. Iku'egwer pe pezewyr peneko haw pe nehe. **8-6** 'ar rehe pe'u typy'ak imuapiruru 'ym pyrer nehe. **7** haw 'ar mehe pezemono'og Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar imuwete katu pà nehe. A'e 'ar mehe pema'erek zo nehe.

Ma'e tyàro rehe mynykaw

9-49 'ar (7 xemàn) arozràn ipo'o 'ym mehe we **10** pezapo mynykawhu arozràn ipo'o haw her ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar imuwete katu pà nehe. Pemono ma'e penemimutar rupi nehe. Umur uze'egatu peme a'e. Aze heta tetea'u arozràn newe nehe, emur amo Tupàn pe neremimutar rupi nehe.

11 Pe, pena'yr wà no, penazyr wà no, peme uma'erekò e ma'e awa wà no, peme uma'erekò e ma'e kuzà wà no, teko tawhu peywy rehe har pupe wiko ma'e wà: Erewi izuapyapyr wà no, amo ywy rehe arer wà no, tu 'ym ma'e wà no, kuzà imen umànò ma'e kwer wà no, paw rupi uzapo putar mynykawhu urywete pà Tupàñ henataromo taw umuwete haw romo hemixak kar kwer pe wà nehe. **12** Peneharaz zo ko ma'e wi nehe: peiko uma'erekò e ma'e romo Ezit ywy rehe no. Peruzar katu ko Tupàñ ze'eg nehe.

Mynykaw tåpuzràn rehe har

13 Penuhem putar arozràn iapirer wi nehe. Pekamikamik putar ma'ywa uwà tykwer henuhem pà izuwi nehe. A'e ma'e iapo re nehe, pezapo mynykawhu tåpuzràn her ma'e nehe. Pemumaw 7 'ar iapo pà nehe. **14** Tuwe penurywete mynykawhu iapo mehe paw rupi nehe: Pe, pena'yr wà no, penazyr wà no, peme uma'erekò e ma'e awa wà no, peme uma'erekò e ma'e kuzà wà no, teko tawhu peywy rehe har pupe wiko ma'e wà: Erewi izuapyapyr wà no, amo ywy rehe arer wà no, tu 'ym ma'e wà no, kuzà imen umànò ma'e kwer wà no.

15 Pemumaw 7 'ar mynykawhu iapo pà Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar imuwete katu pà nehe, taw umuwete haw romo hemixak kwer pupe nehe. Penurywete nehe. Ta'e Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e umur putar arozràn tetea'u ipo'o pyràm peme a'e nehe xe. Umur putar uze'egatu penemiapo nànàñ nehe no.

16 Na'iruz haw awa Izaew izuapyapyr paw uxexak kar Tupàñ henataromo a'e wà nehe, taw imuwegate haw romo hemixak kwer pe a'e wà nehe, mynykawhu pe a'e wà nehe: mynykawhu zanera'yip wazuka 'ym awer pe, mynykawhu arozràn ipo'o haw pe, mynykawhu tåpuzràn pe. Tuwe ni amo noho kwaw ma'e Tupàñ pe imono pyràm heraha 'ym pà wà nehe. **17** Pitàitìagatu omono putar ma'e Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar pe wà nehe. Aze Tupàñ umur ma'e tetea'u izupe nehe, omono putar ikurer uhua'u ma'e Tupàñ pe nehe no.

Ipureruze'eg ma'e wanemipa

18 Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umur putar tawhu peme nehe. A'e tawhu pupe peneko mehe pexaexak tåmuz zeàmàtyry'ymaw imuàgà'ymar pe wà nehe. Pexaexak tuwihaw Izaew ta'yr wazuapyapyr nànàñ pe wà nehe no. Umuàgà'ygatu ma'e paw rupi imunar 'ym pà wà nehe.

19 Na'imunar kwaw ma'e imuàgà'ym mehe wà nehe. Teko paw uzezuawaygatu wanenataromo wà nehe. Numuhem kar kwaw amo zepykaw wi temetarer rehe wà nehe. Temetarer umuigo kar awa ma'e kwaw katu har hehàpyhàgatu ma'e zàwenugar romo wà. Umuigo kar awa imunar 'ym ma'e hehàpyhàgatu ma'e zàwenugar romo wà no. Umuemu'em kar tåmuz wanenataromo wà.

20 Peiko imunar 'ym ma'e romo nehe. Pekatu tuweharupi nehe. Nezewe mehe peikuwe putar nehe. Pepyhyk putar ywy Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar peme hemimur nehe.

Tupàñ ua'u wamuwete haw na'ikatu kwaw

21 Moizez uze'eg wiwi. — Ma'ea'yr hapy haw iapo mehe Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e imuwegate haw romo nehe, pemuapyp zo tupàñ ywyra iapo pyrer a'e ma'e'yr hapy haw huwake nehe. **22** Pemupu'äm zo itapuku tupàñ ua'u romo iapo pyrer ma'ea'yr hapy haw huwake nehe. Agwer tupàñ a'ua'u Tupàñ imuwegate 'ymaw wanemimuwete iro Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar pe wà.

17 ¹ Pezuka zo tap'iak awa ikatu 'ymaw hereko har Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar pe nehe. Nezewegatete perur zo àràpuhàràñ hawitu ma'e ikatu 'ymaw hereko har izupe nehe. Nezewe haw iro Tupàñ pe.

2 Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umur putar tawhu peme nehe. Aze ru'u amo awa a'e tawhu pe har, aze ru'u amo kuzà a'e pe har uzapo putar ikatu 'ym ma'e Tupàñ henataromo ze'eg hehe we iapo katu pyrer izuhaw pà nehe. **3** Aze ru'u umuwete putar

amo tupàn nehe. Umuwete putar ru'u kwarahy, zahy, zahytata nehe. Nezewe iapo mehe nuweruzar kwaw Tupàn ze'eg nehe.

4 Aze amo umume'u agwer ma'e iapo awer peme nehe. Pepuranu katu purehe ikwaw pà nehe. Aze amo Izaew uzapo tuwe agwer iaiw ma'e nehe,

5 peraha iapo arer tawhu wi katu pe nehe, izuka pà ita tetea'u pupe iapiapi pà nehe. Aze awa romo hekon a'e nehe, aze ru'u kuzà romo a'e nehe, pezuka nezewegatete nehe no.

6 Aze naheta kwaw mokoz teko hemiapo kwer hexak arer wà nehe, pezuka zo nehe. Aze pitài zo hemiapo kwer hexak arer nehe, pezuka zo nehe.

7 Hexak arer a'e wà nehe, a'e ràgypy uzapi putar iapo arer ita pupe wà nehe. A'e re amogwer uzapi putar wà nehe no. Pezuka a'e teko nehe. Nezewe mehe pezo'ok putar ikatu 'ymaw teko wamyter wi nehe.

Zawaiw katu ma'e rehe zepykaw

8 Aze ru'u uezapo putar amo ma'e zawaiw katu ma'e nehe. Tàmuz nupuner kwaw imuàgà'ymaw rehe nehe. Aze ru'u amo uzuka putar amo nehe. Aze ru'u mokoz uzemume'u amo ywy izar romo wà nehe. Aze ru'u amo upetek putar amo nehe. Aze ru'u wyzài ma'e uezapo putar nehe. Izeapo mehe peho taw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuwete haw romo hemixak kwer pe nehe.

9 Pemume'u uezapo ma'e kwer xaxeto Erewi izuapyapyr wanupe nehe, tàmuz agwer ma'e imuàgà'ymar a'e 'ar rehe har pe nehe no. Umuàgà'ym putar a'e ma'e wà nehe. Umume'u putar penemiapo rám peme wà nehe.

10 Pezapo putar wanemiapo kar paw rupi nehe. Peruzar waze'eg paw rupi nehe.

11 — He'e, peze wanupe nehe. Peruzar waze'eg nehe. Pezapo tuwe wanemiapo kar nehe.

12 Aze amo wiko wera'u ma'e na'ipureruzar wer kwaw xaxeto ze'eg rehe tàmuz ze'eg rehe nehe, pezuka a'e teko nehe. Nezewe mehe pezo'ok putar ikatu 'ymaw teko Izaew wamyter wi nehe.

13 Teko ukyze putar uezapo ma'e kwer henu re wà nehe. Ni amo nuzapo wi kwaw agwer ma'e wà nehe kury.

Tuwhiwetè wanemiapo wà

14 Peixe putar ywy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar peme hemimur rehe nehe. Pepyhyk putar nehe. Amo kwarahy pawire a'e pe peneko mehe peputar putar amo awa penuwhawete romo nehe. Ta'e hetu tuwhiwetè ywy penuwake har rehe har wanupe wà xe.

15 Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak penuwhawete nehe. Nupuner kwaw amo ywy rehe arer romo weko haw rehe nehe. Xo Izaew izuapyr zo upuner penuwhawete romo weko haw rehe nehe. Tupàn wexak putar Izaew penuwhawete romo nehe.

16 Tuwe penuwhawete nuwereco kwaw kawaru tetea'u wemiruze'eg zauxiapkekwer wanupe wà nehe. — Peho Ezit ywy rehe kawaru wame'eg kar pà nehe, ni'i kwaw wemiruze'eg awa wanupe nehe. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe peme a'e xe. — Napezewyr pixik kwaw Ezit ywy rehe nehe, i'i peme.

17 Tuwe tuwhiwetè nuwereco kwaw wemireko tetea'u wà nehe. Ta'e nezewe haw umunyryk kar putar Tupàn wi a'e nehe xe. Nomono'og kwaw parat tetea'u uzeupe nehe. Ni or nehe no.

18 Xaxeto Erewi izuapyapyr omonokatu Tupàn ze'eg pape rehe imuapyk pyrer a'e wà. A'e awa uzypyrog putar penuwhawete romo wiko pà nehe. A'e 'ar mehe umuapyk kar wi putar a'e Tupàn ze'eg pape rehe amo pe nehe.

19 Tuwhiwetè wereko putar a'e Tupàn ze'eg pape rehe imuapyk wi pyrer nehe. Wikuwe mehe 'ar nànànu muugeta putar a'e Tupàn ze'eg a'e nehe. Nezewe mehe ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wi ukyze haw nehe. Nezewe mehe weruzar katu putar ize'eg paw nehe, hemiapo kar paw nehe no.

20 Aze uzapo nezewe haw nehe, nuiko wera'u kwaw amo wanuwi nehe. Weruzar katu putar Tupàn ze'eg paw rupi nehe. Nezewe mehe umumaw putar kwarahy tetea'u tuwhiwetè romo wiko pà nehe. Izuapyapyr wiko putar Izaew wanuwhawete romo kwarahy tetea'u imumaw pà wà nehe.

***Ma'e Erewi izuapyapyr wanupe,
xaxeto wanupe imono pyr***

18 ¹Moizez uze'eg teko wanupe. — Erewi izuapyapyr nupyhyk kwaw ywy Kànàà ywy rehe amogwer Izaew ta'yr wazuapyapyr wazàwe wà nehe. Nezewe rehe we xaxeto Erewi izuapyapyr upyhyk putar ma'e Tupàñ pe imono pyr ikurer wà nehe. ²Nuwerekò kwaw ywy wà nehe. Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u amo ma'e wanupe. Umuigo kar putar awa Erewi izuapyapyr xaxeto romo uzenataromo wà nehe.

3 Aze amo uzuka tapi'ak Tupàñ henataromo nehe, aze ru'u uzuka àràpuhàràñ nehe, xaxeto upyhyk putar ipehegwer izywa kwer rehe har wà nehe. Upyhyk putar hazywer hie kwer rehe we wà nehe no. **4** Upyhyk putar temi'u imono'og pyr izypy mehe har wà nehe no: arozràñ, win, uri kawer, àràpuhàràñ hawitu ma'e hawer imonohok pyrer. **5** Ta'e Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wexaexak Erewi izuapyapyr amogwer Izaew ta'yr wazuapyapyr wanuwi a'e wà xe. — Pe nehe, pezuapyapyr wà nehe no, wiko putar xaxeto romo tuweharupi wà nehe, i'i wanupe.

6 Amo Erewi izuapyr amo tawhu Izaew ywy rehe har pe wiko ma'e a'e nehe, aze iho wer Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e imuweste haw hemixak kwer pe nehe, upuner oho haw rehe iputar mehe a'e nehe. **7** Wiko putar xaxeto romo Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar henataromo nehe, amogwer Erewi izuapyapyr a'e pe har wazàwe nehe. **8** Upyhyk putar temi'u amo xaxeto wazàwe nehe no. Aze iàñàm omono kar ma'e izupe wà nehe, upuner a'e ma'e ipyhykaw rehe a'e nehe no.

***Peiko zo amogwer teko wazàwe nehe,
i'i Moizez teko wanupe***

9 Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umur ywy iko peme. Ipyhyk mehe pezapo zo ma'e teko a'e ywy rehe har wanemiaipo purumuhuhuk ma'e zàwenugar nehe. **10** Pezuka zo pena'yr ma'ea'yr hapy haw rehe wanapy pà tupàñ a'ua'u wanupe

wamono pà nehe. Tuwe naheta kwaw teko ma'e temigwaw 'ym imume'u har wà nehe. Tuwe naheta kwaw uezapo ma'e ràm imume'u har peinuinuromo wà nehe. Pemuigo kar zo paze ma'e peinuinuromo pe wà nehe. **11** Tuwe naheta kwaw nezewe haw iapo har peinuinuromo wà nehe: tekwe ikatu 'ym ma'e pe zemuawye haw iapo har wà, umàno ma'e kwer wanekwe pe uze'eg ma'e wà. **12** Agwer ma'e purumuhuhuk ma'e iapo har iro Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà. A'e rupi omono kar putar a'e teko a'e ywy wi a'e wà nehe. Pepyhyk putar a'e ywy peho peiko wamuhem kar mehe nehe. **13** Ma'e paw iapo mehe pezeruzar katu Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar rehe nehe.

***Tupàñ umume'u amo uze'eg
imume'u àràm tur àwàm***

14 Moizez uze'eg teko wanupe. — Teko ywy peneko àwàm rehe har weruze'eg temigwaw 'ym imume'u har waze'eg wà. Weruzar uezapo ma'e ràm imume'u har waze'eg wà no. Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar nuzapo kar kwaw nezewe haw peme a'e. **15** Tupàñ wexak putar amo uze'eg imume'u har teko wanuwi a'e nehe. Wiko putar hezàwe a'e nehe. Peruzar putar ize'eg nehe. **16** Pema'enukwaw ko ma'e rehe nehe. Pezemono'og Xinzaywytyr ipy pe. A'e 'ar mehe peze'eg nezewe Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e pe. — O Tupàñ, einu kar wi zo nez'eg urewe nehe. Exak kar zo a'e tatahu urewe nehe. Nezewe mehe nurumàno kwaw nehe, peze izupe a'e pe. **17** Na'e Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe. — Teko waneminoz ikatu ihewe. **18** Aexak putar amo awa wainuromo har ihe nehe. Wiko putar nezàwe a'e nehe. Amume'u putar heze'eg a'e ze'eg imume'u har pe nehe. Umume'u putar heze'eg teko wanupe nehe. **19** A'e awa umume'u putar heze'eg purupe herer rehe nehe. Aze amo nuweruzar kwaw a'e heze'eg nehe, azepyk putar hehe nehe, i'i Tupàñ ihewe a'e 'ar mehe.

Tupàn ze'eg imume'u mua'u har wà

20 Uze'eg wi Moizez teko wanupe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u amo ma'e ihewe no. — Aze namono kwaw heze'eg amo heze'eg imume'u har pe nehe, aze a'e re umume'u mua'u heze'eg teko wanupe nehe, aze ru'u umume'u amo tupàn waze'eg nehe, pezuka nehe. 21 Pepuranu putar pezehe nezewe nehe. — Aze amo umume'u amo ze'eg zanewe nehe, ma'e rupi xikwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg imume'u awer nehe, peze putar nehe. 22 Pekwaw ko ma'e nehe. — Amume'u putar Tupàn ze'eg peme ihe nehe kury, aze i'i amo peme nehe, aze hemimume'u kwer nuzeapo kwaw nehe, a'e mehe numume'u kwaw Tupàn ze'eg a'e. Upuner haw rupi uze'eg ma'e romo hekon a'e. Pekyze zo izuwi nehe.

***Upuruzuka e ma'e upuner
amo tawhu pe uezàmimaw rehe wà***

19 1 Uze'eg Moizez teko wanupe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umumaw putar teko ywy peme wemimono ràm rehe har a'e wà nehe. Pemuhem kar putar a'e wi pe wà nehe. Peiko putar tawhu waneko awer pupe tåpuz waneko awer pupe nehe. 2-3 Pemuza'aza'ak a'e ywy na'iruz pehegweruhu romo nehe. Ipehegwer nànàn pexaexak amo tawhu nehe. Tuwe nazawaiw kwaw a'e tawhu pe teko wazànaw nehe. Nezewe mehe wyzài awa amo teko izuka arer upuner a'e tawhu pe oho haw rehe nehe. Ni amo nupuner kwaw izuka haw rehe a'e pe wà nehe.

4 Aze awa uzuka amo hehe ipuruzuka wer 'ym pà nehe, aze nuirok kwaw iàmàtyry'ymar romo nehe, izuka arer upuner amo a'e tawhu pe uzàwéhemaw rehe a'e nehe. Ni amo nupuner kwaw izuka haw rehe a'e pe wà nehe. 5 Amo awa wixe ka'a pe umyrypar rupi zepe'aw imonohok pà. Ywyra imonohok mehe itazy ita per iapo pyrer uhem putar u'yw wi inugwer izuka pà nehe. A'e mehe a'e awa oho putar a'e tawhu pe nehe. Ni amo nupuner kwaw izuka haw rehe a'e pe wà nehe. 6 Aze mo heta xo pitài tawhu zo uzàn ma'e wanupe

nehe, muite mo ru'u izuwi. A'e mehe mo umàno ma'e kwer iànàm uzepyk ma'e ràm upuner mo wànàm izuka arer iphykaw rehe wà. Iànàm wikkahy mo wà. A'e rupi uzuka mo wà. Na'ipuruzuka wer iwer mo hehe. Nezewe rehe we mo hemizuka kwer iànàm uzuka mo wà. 7 A'e rupi aexaexak kar na'iruz tawhu uzàn ma'e wazepyro àwàm peme ihe.

8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umur putar amo ywy peme a'e nehe, ta'e umume'u imur àwàm zaneipy wanupe a'e xe. Aze umur a'e ywy paw peme nehe, 9 a'e mehe, pexaexak amo na'iruz tawhu uzàn ma'e wazepyro àwàm romo wà nehe. Tupàn umur putar amo ywy peme nehe, aze peruzar ize'eg peme kutàri heremimono paw rupi nehe, aze pezamutar katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar pep'y'a nànàn nehe, aze naapehem pixik kwaw penape ràm peme hemixak kar wi nehe no. 10 Aze pexaexak a'e tawhu uzàn ma'e uzepyro àwàm romo wà nehe, a'e mehe teko nuzuka e kwaw awa ywy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e peme imur pyràm rehe wà nehe. Nezewe mehe napeiko kwaw awa ikatu ma'e izuka e har romo nehe.

11 Aze ru'u amo awa na'iakatuwahayy kwaw amo rehe nehe. Uzeàmim tukaz pupe hàro pà. Na'e uzàmàtyry'ym wàmàtyry'ymar izuka pà. Na'e uzàn oho amo a'e tawhu pe uzepyro pà uzuka haw wi. 12 Nezewe mehe tuwihow a'e tawhu pe har wenoz putar imuwà uzenataromo wà nehe. Omono putar izuka arer izuka pyrer iànàm pe wà nehe, hehe uzepyk ma'e ràm pe wà nehe. Hehe uzepyk ma'e ràm uzuka putar wànàm izuka arer nehe. 13 Pepuhareko zo nehe. Pezo'ok izuka arer Izaew wamyter wi nehe. Nezewe mehe peneko haw ikatu wera'u putar peme nehe.

Ywydzaw

14 Heta ita peywyzaw hexak kar haw romo. Pemunyryk kar zo a'e ita nehe. Kwehe mehe amo umuapyk a'e ita ywy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar peme hemimur ràm rehe wà.

Ikatu 'ym ma'e iapo haw hexakar wà

15 — 'Aw awa uzuka amo, aze amo i'i tàmuz wanupe amo rehe nehe, aze xo pitài zo umume'u hemiapo kwer nehe, nuyhk kwaw nehe. Aze mokoz teko umume'u hemiapo kwer wà nehe, xo a'e mehe zo uhyk putar wà nehe. 16 Aze amo hemu'em amo hemiapo kwer imume'u mehe nehe, 17 imume'u har weraha putar wemimume'u Tupàn imuwete haw pe. A'e pe uze'eg putar xaxeto wanupe tàmuz wanupe wà nehe. 18 A'e tuwiaw wenu katu putar paw rupi wà nehe, a'e ma'e imuàgà'y'm pà wà nehe. Aze a'e awa hemu'em ma'e romo wiko tuwe nehe, 19 tuwiaw umume'u putar hehe uzepyk àwàm wà nehe. A'e 'ym mehe hemu'em ma'e wenoz inugwer rehe zepyk àwàm tuwiaw wanupe. Tuwiaw umume'u putar hehe zepyk àwàm hemimutar kwer záwenugar izupe wà nehe kury. Uzepyk putar hehe wà nehe. Nezewe mehe pezo'ok putar ikatu 'ymaw teko wamyter wi nehe. 20 Izaew paw ukwaw putar uzeapo ma'e kwer wà nehe. Ukyze putar paw rupi wà nehe. Ni amo nuzapo kwaw agwer ikatu 'ym ma'e teko wamyteromo wà nehe. 21 Pepuhareko zo ikatu 'ym ma'e iapo har pe wà nehe. Nezewe pezepyk wanehe nehe: aze amo uzuka amo nehe, pezuka izuka arer nehe. Aze amo ozo'ok amo heha izuwi nehe, pezo'ok izo'ok arer heha izuwi nehe no. Aze amo ozo'ok amo hàz izuwi nehe, pezo'ok izo'ok arer hàz izuwi nehe no. Aze amo omonohok amo ipy izuwi nehe, pemonohok imonohok arer ipy izuwi nehe no.

Zeàmàtyry'ymawhu

20 ¹Moizez uze'eg teko wanupe kury. — Pehem putar peho peàmàtyry'ymar waàmàtyry'ym pà nehe. Aze ru'u heta tetea'u putar wà nehe. Aze ru'u heta putar ma'e tetea'u wanupe wà nehe: kawaru wà, ywyramawa wanupe. Nezewe mehe pekyze zo wanuwi nehe. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar Ezit ywy wi zanepyro arer wiko penehe we a'e xe. **2** Waàmàtyry'ym 'ym mehe we xaxeto upyta zauxiapékwer wanenataromo wanupe uze'eg

pà a'e nehe. **3** Izaew wà. Penu katu heremimume'u ràm nehe. Peiko xe peàmàtyry'ymar waneityk pà nehe. Pepytuhegatu zo nehe. Pekyzeahy zo nehe. Pekyze zo nehe. **4** Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wiko penehe we a'e xe. Uzàmàtyry'ym putar penehe we a'e wà nehe, peàmàtyry'ymar wanuwi pepyro pà nehe, i'i putar wanupe nehe. **5** A'e re tuwiaw uze'eg wi putar wà nehe. — Aze heta awa wàpuz iapo haw imumaw romo har xe nehe, aze nuiko kwaw ipupe a'e rihi, tuwe uzewyr wàpuz me nehe. Aze mo nan, umàno mo zeàmàtyry'ymaw pe nehe. Nezewe mehe amo awa wiko mo hàpuz pupe a'e kury. **6** Aze heta awa ma'ywa uwà itym arer xe nehe, aze nomono'og kwaw i'a kwer a'e rihi, tuwe uzewyr weko haw pe nehe. Aze mo nan, umàno mo zeàmàtyry'ymaw pe a'e nehe. Nezewe mehe amo awa omono'og putar hemitygwer a'e nehe kury. **7** Aze heta awa uzereko àwàm imume'u arer xe nehe, aze nahemireko kwaw a'e rihi, tuwe uzewyr weko haw pe nehe. Aze mo nan, umàno mo zeàmàtyry'ymaw pe nehe. Nezewe mehe amo awa wereko putar hemireko ràm a'e nehe.

8 Uze'eg wi tuwiaw teko wanupe kury. — Aze heta amo awa ukyze ma'e xe nehe, tuwe uzewyr weko haw pe nehe. Aze mo nan, amogwer zauxiapékwer ukyze mo a'e wà nehe no. **9** Tuwiaw waze'eg pawire wexaexak putar zauxiapékwer wanuwihaw wà nehe. Weruze'eg putar zauxiapékwer wà nehe.

10 Amo tawhu iàmàtyry'ym 'ym mehe we pemume'u zeàmàtyry'ym 'ymaw tawhu pupe har wanupe nehe. **11** Aze ipupe wiko ma'e umuawyze peze'eg nehe, aze uzemono peme wà nehe, a'e mehe wiko putar peme uma'erekó e ma'e romo wà nehe. Uzapo putar ma'erekó haw ipuhuz ma'e peme wà nehe. **12** Aze nuzemono kwaw peme wà nehe, aze uzypyrog peàmàtyry'ym pà wà nehe, a'e mehe pemamàn tawhu izywyr nehe. **13** Tupàn umur putar tawhu pepo pe a'e nehe. Pezuka awa paw takihepuku pupe pe wà nehe. **14** Pezar amogwer pe wà nehe: kuzà wà, kwarearer

wà, kuzatāigwer wà, ma'ea'yìr wà, ma'ekuzar katu ma'e tawhu pupe penemixak kwer wà nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umur putar peàmàtyry'ymar wama'e kwer paw peme a'e wà nehe. Peiko putar wazar romo nehe. Ikatu putar peme nehe. **15** Pezapo nezewe haw tawhu katu pe har ywy peneko àwàm 'ym wanupe nehe.

16 Pepyhyk putar tawhu ywy peneko àwàm rehe har pe wà nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umur putar a'e ywy peme nehe. A'e tawhu wapyhyk mehe pezuka wapupe wiko ma'e paw rupi pe wà nehe.

17 Tupàn uzapo kar nezewe haw peme a'e: pemumaw 'aw teko paw pe wà nehe. Ete izuapyapyr wà, Amohe ywy rehe har wà, Kànàà izuapyapyr wà, Perize izuapyapyr wà, Ewe izuapyapyr wà, Zepu izuapyapyr wà. **18** Pezuka paw rupi katete pe wà nehe. Nezewe mehe napemu'e kwaw wemiapo rehe a'e wà nehe. Wazar tupàn a'ua'u wamuwete mehe uzapo iaiw ma'e purumuhuk ma'e wà. Aze mo pezapo agwer ma'e, ikatu 'ym ma'e iaiw ma'e mo pezapo Tupàn henataromo.

19 Aze ru'u pemumaw putar 'ar tetea'u amo tawhu izywyr pemàmàn pà nehe. Aze ru'u napepyhyk kwaw na'arewahy nehe. Aze uzeapo nezewe haw nehe, pemonohok zo ma'ywa'yw a'e pe har nehe. Pe'u i'a kwer nehe. Pemonohok zo i'yw nehe. Aipo a'e ma'ywa'yw wiko peàmàtyry'ymar romo wà. Mâràzàwe tuwe pemonohok pe wà. **20** Pepuner amogwer ywyra ma'ywa'yw 'ym wanetykaw rehe nehe. Pemonohok a'e ywyra tawhu pupe pezeupir àwàm iapo pà nehe. Te pepyhyk putar nehe.

Ikatu 'ym ma'e iapo haw purumumàno haw

21 ¹Moizez uze'eg teko wanupe. — Peiko putar ywy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar hemimur kwer rehe nehe. Amo 'ar mehe pexak putar ru'u awa izuka pyrer hetekwer nehe. Aze ru'u napekwaw kwaw izuapyapyr izuka arer nehe. **2** Aze uzeapo nezewe haw nehe, tuwiaw a'e

wà nehe, tàmuz a'e wà nehe no, wexak muite haw wà nehe. Uzypyrog hetekwer hexak awer pe wà. Oho putar tawhu hexak awer huwake har wanupe pitàitàigatu wà nehe, muite haw pitàitàigatu hexak pà wà nehe.

3 A'e mehe tuwiaw tawhu huwakea'i wera'u ma'e pe har upyhyk putar tap'i'aka'yìr uma'erek pixik 'ym ma'e kwer a'e wà nehe.

4 Na'e weraha putar a'e ma'ea'yìr ywyàpyznaw yrykaw typaw pixik 'ym ma'e hereko har pe wà nehe, ywy iwykawyka pixik 'ym pyrer hereko har pe wà nehe, ma'eà'yz izutym pixik 'ym awer pe wà nehe. A'e pe wahem mehe uzuhaw putar ma'ea'yìr iazu'yw izuwi wà nehe. **5** Xaxeto Erewi izuapyapyr oho putar a'e pe wà nehe no. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wexaexak wemiruze'eg romo a'e wà xe. Omono Tupàn ze'egatu purehe a'e wà. Aze amo uzuka amo, xaxeto umuàgà'ym a'e ma'e wà. **6** Izuka awer huwake wera'u ma'e wanuwiaw upyta uzuhez putar opo ma'ea'yìr izuka pyrer i'aromo wà nehe. Uze'eg putar nezewe wà nehe. **7** — Ure nuruzuka kwaw 'aw awa ure. Nurukwaw kwaw izuka arer ure no. **8** A'e rupi, o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, emunàñ ko ma'e neremiaihu Izaew wanuwi nehe. Erepyro Ezit wi ne wà. Ezepyk zo neremiaihu wanehe 'aw awa ikatu 'ym ma'e iapo 'ymar izuka awer rehe nehe, i'i putar izupe wà nehe. **9** Amo ma'e ikatu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Aze pezapo a'e ma'e nehe, a'e mehe pezo'ok putar awa ikatu ma'e izuka arer romo waneko haw nehe, teko wanuwi nehe.

Teko zeàmàtyry'ymawhu rehe ipyhyk pyr wà

10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar weityk kar putar peàmàtyry'ymar peme a'e wà nehe. Pepyhyk putar amo peme uma'erek e ma'e romo pe wà nehe.

11 A'e 'ar mehe aze ru'u erexak putar amo kuzà ipuràg eteahy ma'e peme uma'erek e ma'e wainuromo nehe. Aze ikatu newe nehe, aze nepurereko wer hehe neremireko romo nehe, **12** eraha neràpuz me nehe. A'e pe upin putar wàkàg uzemumikahy haw

hexak kar pà nehe. Omonohok putar opoàpe nehe no. **13** Umunehew putar amo opoz nehe. Wiko putar neràpuz pupe nehe. Umumaw putar pitài zahy u imàno haw rehe uhy imàno haw rehe uzai'o pà nehe. A'e re erepuner hereko haw rehe neremireko romo nehe. **14** Aze amo 'ar mehe na'ikatu kwaw newe nehe, emuhem kar nehe. Nuiko kwaw newe uma'erek ma'e romo a'e 'ar mehe nehe. Nerepuner kwaw ime'egaw rehe nehe. Nerepuner kwaw ma'erahy ipurawar kar haw rehe izupe nehe. Ta'e eremuigo kar neremireko romo ne xe. Nupuner kwaw neremireko romo weko haw wi uhemaw rehe a'e 'ar mehe xe.

Ta'yry pe imur pyr ràm

15 Aze ru'u amo awa wereko mokoz kuzà wemireko romo wà. Pitài ikatu wera'u izupe inugwer wi. Mokoz umur ta'yry izupe wà. Izypy mehe uzexak kar ma'e kwer wiko kuzà ikatu 'ym wewer ma'e imemyr romo a'e. **16** Amo 'ar mehe a'e awa umuza'aza'ak putar uma'e nehe, ipegegwer wamono pà wa'yry wanupe nehe. A'e 'ar mehe nupuner kwaw wa'yry ipy hemipyhyk ràm imono haw rehe wa'yry kuzà wemiamutar imemyr pe nehe. **17** Tu omono putar wa'yry ipy hemipyhyk ràm wa'yry kuzà wemiamutar wewer imemyr pe nehe. Ta'e ta'yry ipy romo hekon a'e xe. Uzeruze'eg putar wa'yry ipy romo heko haw rehe nehe. Hemipyhyk uhua'u wera'u putar amogwer ta'yry wanemipyhyk wanuwi mokoz haw nehe. Aze amo ta'yry upyhyk pitài ma'e wà nehe, ta'yry ipy upyhyk putar mokoz ma'e nehe.

Ta'yry u heruzar 'ymar wà

18 Aze ru'u amo awa ta'yry nuweruzar kwaw u ze'eg a'e. Uzàmàtyry'ym u a'e. Nuweruzar kwaw uhy ze'eg a'e no. Aze tu upetek, nezewre we nuweruzar kwaw. **19** Aze uezapo nezewre haw nehe, tu a'e, ihy a'e no, weraha putar kwarer tawhu pe har wanuwiaw wanupe wà nehe. Wanenataromo katu pe nahu rupi uze'eg putar nezewre wà nehe. **20** Urera'yry ureàmàtyry'ym ureze'eg heruzar

'ym pà a'e. Umuhàmuhàz e ureremetarer oho iko a'e. Uka'u tuweharupi no, i'i putar a'e pe wanupe wà nehe. **21** Na'e awakwer a'e taw pe har uzuka putar ta'yry ita tetea'u pupe iapiapi pà wà nehe. Nezewe mehe pezo'ok putar katu 'ymaw teko wamyter wi nehe. Teko paw ukwaw putar uezapo ma'e kwer wà nehe. A'e rupi ukyze putar wà nehe.

Amo ze'eg purupe heruzar kar pyr

22 Moizez uze'eg teko wanupe. — Aze amo uzapo iaiw ma'e nehe, aze a'e re tåmuz uzuka kar wà nehe, aze umuzaiko hetekwer ywyra izyta zàwenugar rehe wà nehe, peityk hetekwer a'e pe 'aromo nehe. **23** Pezutym kwarahy heixe 'ym mehe we nehe. Aze hetekwer upyta a'e pe pyhaw nehe, Tupàn ze'egaiw u'ar putar ywy rehe nehe. Pezutym hetekwer nehe. Nezewe mehe ywy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar peme hemimur ràm nuzeapo kwaw iaiw ma'e romo henataromo nehe.

22 ¹Tapi'ak nehe, àràpuhàràn nehe, aze uzàn oho uzar wi nehe, aze erexak a'e ma'e a'yry iata e mehe nehe, — Naexak kwaw ihe, ere zo nehe. Emuzewyr heraha izar pe nehe. **2**Aze izar wiko muite newi nehe, aze ru'u nerekwaw kwaw izar nehe, eraha a'e ma'e a'yry nerekko haw pe nehe. Upyta putar a'e pe nehe. Te ur putar izar hekar pà nehe. A'e mehe emono izupe nehe. **3**Aze zumen uhem uzar wi nehe, nezewegatete nehe. Aze erexak wyzài ma'e nehe, aze erexak amo kamir nehe, aze ru'u amo topoz nehe, aze amo Izaew wiko izar romo nehe, nezewegatete nehe no. — Nakwaw kwaw aipo ihe, ere zo nehe.

4Zumen amo Izaew heimaw a'e, aze ru'u tapi'ak awa Izaew heimaw nehe, aze u'ar pe rupi nehe, aze erexak ma'e a'yry u'ar ma'e kwer a'e pe nehe, — Naexak kwaw ihe, ere zo nehe. Epytywà izar heimaw imupù'am kar mehe nehe.

5Kuzà numunehew kwaw awa ma'e wà nehe. Awa numunehew kwaw kuzà ma'e wà nehe. Agwer ma'e iapo har iro Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar pe wà.

6 Aze erexak amo wiràmiri haity ywyra rehe nehe, aze ru'u ywyra rehe nehe, aze wahy wiko a'e pe umemyr wanehe we nehe, aze ru'u upi'a wanehe we nehe, epyhyk zo wahy nehe. **7** Erapha imemyr ne wà nehe. Tuwe wahy uwewe oho a'e wi nehe. Nezewe mehe nerekò haw ikatu putar newe nehe. Eremumaw putar kwarahy tetea'u nerekò pà nehe.

8 Neràpuz iapo mehe emono ywyra imuparipari pyrer katu pe izywyr nehe. Nezewe mehe, aze amo u'ar neràpuz wi ywyra rehe nehe, nereiko kwaw imu'ar kar arer romo nehe.

9 Ezutym zo amo ae ma'e ma'ywa uwà tyw rehe nehe. Aze erezapo nezewe haw nehe, nerepuner kwaw i'a kwer i'u haw rehe nehe. Nerepuner kwaw a'e ma'e i'a kwer i'u haw rehe nehe no. Eremono putar neremimono'og kwer paw xaxeto wanupe nehe.

10 Ezàpixi zo zumen tapi'ak awa rehe we ywy iwykawayka haw imutyk kar pà wanupe nehe.

11 Aze amo omono àràpuhàràñ hawer amanezu irin her ma'e inuromo kamir iapo mehe nehe, emunehew zo a'e kamir nehe.

12 Emomog imuzaiko pyr nekamir i'aromo har rehe 4 iàpixipixi haw wanehe nehe.

Wemireko 'ym puhe umen 'ym puhe iho haw; zerekò haw

13 Aze ru'u amo awa wereko putar amo kuzà wemireko romo nehe. Uker putar oho ipuhe nehe. Aze ru'u a'e re nuputar kwaw nehe kury. **14** Na'e uzypyrog putar hehe uze'eg zemueteahy pà nehe. Hemu'em putar amo wanupe hehe nehe. — Nuiko kwaw awa puhe oho 'ym ma'e romo ihewo imur mehe a'e, i'i mua'u putar teko wanupe nehe. **15** Aze uezapo nezewe haw nehe, kuzatài tu a'e nehe, ihy a'e nehe no, uze'eg putar tawhu pe har wanuwiaw wanupe wà nehe. Taw myteromo katu pe wexak kar putar pànuhu waker haw rehe arer teko wanupe wà nehe. Wexak kar putar huwykwer zewàwànanaw rehe har teko wanupe wà nehe. — Hereko mehe wiko kuzà awa puhe oho 'ym ma'e romo a'e,

i'i putar wanupe nehe. **16** Na'e tu uze'eg putar tuwihaw wanupe nehe. — Amono herazyr 'aw awa pe hemireko romo ihe. Nuputar kwaw. **17** A'e rupi uzypyrog hehe uze'eg zemueteahy pà. — Nuiko kwaw awa puhe oho 'ym ma'e romo urezerekò mehe a'e, i'i. Pexak huwykwer xe. Wiko awa puhe oho 'ym ma'e romo azeharomoete a'e 'ar mehe a'e, i'i putar tu nehe, tuwihaw wanupe nehe. Upupirar putar pànuhu tuwihaw wanenataromo wà nehe. **18** Na'e tuwihaw upyhyk putar imen wà nehe. Upetepetek putar wà nehe. **19** Umekuzar kar putar hemiapo kwer izupe wà nehe. Umur putar pitài kir 140 kàràm parat wanupe nehe. Kuzatài tu upyhyk putar a'e temetarer nehe. Pezepyk putar a'e awa rehe nehe, ta'e uze'eg zemueteahy amo kuzà Izaew awa puhe oho 'ym ma'e rehe a'e xe. Wiko wiwi putar hemireko romo nehe. Nupuner pixik kwaw imuhem kar haw rehe uzewi nehe.

20 Aze azeharomoete a'e kuzà nuiko kwaw awa puhe oho 'ym ma'e romo nehe, **21** a'e mehe tuwihaw weraha putar tu hàpuz hukenaw huwake wà nehe. Na'e awa a'e tawhu pe har uzuka putar a'e kuzà ita tetea'u pupe iapiapi pà wà nehe. Ta'e uzapo purumumaranugar kar haw teko Izaew wamyteromo a'e. Imen 'ym mehe we u hàpuz pupe wiko mehe we uker amo awa puhe a'e. Nezewe mehe pezo'ok putar ikatu 'ymaw teko Izaew wamyter wi nehe.

22 Aze amo wexak awa hemireko ma'e amo hemireko puhe heko mehe wà nehe, pezuka mokoz harupi pe wà nehe: awa, kuzà no. Nezewe mehe pezo'ok putar ikatu 'ymaw teko wamyter wi nehe.

23 Aze teko wexak amo awa amo kuzàwaza puhe heko mehe wà nehe, aze a'e kuzàwaza wiko amo awa pe imume'u pyrer romo nehe, **24** peraha a'e mokoz tawhu wi katu pe pe wà nehe. Pezuka ita tetea'u pupe wapiapi pà pe wà nehe. Pezuka kuzàwaza nehe, ta'e nuhapukaz kwaw upytywà àwàm henoz pà a'e xe. Pezuka awa nehe, ta'e werur maranugar haw kuzàwaza amo pe imume'u pyrer pe a'e xe. Nezewe mehe pezo'ok putar

ikatu 'ymaw teko wamyter wi nehe. **25** Aze kaiwer pe muite taw wi awa uzapo a'e ma'e a'e kuzàwaza pe, xo awa zo pezuka nehe. **26** Pezapo zo ma'e kuzàwaza pe nehe. Nuzapo kwaw ma'e uzezuka kar pà peme a'e. Nuzawy kwaw awa amo awa hemizuka kwer. A'e ae nuzapo kwaw ikatu 'ym ma'e. Inugwer uzapo ikatu 'ym ma'e izupe a'e. **27** A'e awa uzapo a'e ma'e a'e kuzàwaza pe kaiwer pe a'e. Uhapukaz upytywà àwàm henoz pà. Naheta kwaw ipytywà har a'e pe wà.

28 Aze awa uzapo a'e ma'e kuzàwaza amo awa pe imume'u pyr 'ym pe nehe, aze teko ukwaw wà nehe, **29** a'e mehe awa umekuzar putar wemiaipo kwer tu pe nehe. Omono putar 570 kàràm parat izupe nehe. Ta'e nezewe kuzà awa puhe oho 'ym ma'e hekuzaromo a'e xe. A'e awa uzapo kar izupe. A'e rupi wereko putar wemireko romo nehe. Nupuner pixik kwaw imuhem kar haw rehe uzewi nehe.

30 Awa nuker pixik kwaw u hemireko wapuhu nehe. Ta'e nezewe haw werur mo maranugar haw tu pe xe.

Teko Tupàn hemiaihu romo

wiko haw rehe upuner 'ym ma'e wà

23 ¹Uze'eg Moizez teko wanupe. — Aze amo o'ok amo awa hap'i a izuwi nehe, aze ru'u uzaikaw ima'e izuwi nehe, a'e awa nupuner kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiaihu romo weko haw rehe nehe.

2 Ni amo ta'yragaw nupuner kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiaihu romo weko haw rehe nehe. Izuapyapyr nupuner kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiaihu romo weko haw rehe wà nehe no. Xo 10 haw teko wazuapyapyr pawire zo upuner putar wà nehe.

3 Ni amo Amon izuapyapyr wà, ni amo Moaw izuapyapyr wà, te 10 haw teko wazuapyapyr nupuner kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiaihu romo weko haw rehe nehe. Wiko putar hemiaihu 'ym romo wà nehe. **4** Ta'e Ezit wi pehem mehe numur kwaw temi'u peme wà xe. Numur kwaw 'y peme wà no. Omono temetarer Mâràw Meor

ta'y Petor Mezopotàm ywy rehe har pe wà. — Emono ze'egaiw Izaew wanehe nehe, i'i izupe wà. **5** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar nuzekaiw kwaw Mâràw heminozgwer rehe a'e. Tupàn uzapo ze'egaiw ze'egatu romo a'e, ta'e peamutari katu a'e xe. **6** Pezapo pixik zo ikatu ma'e a'e teko wanupe nehe. Pepitywà pixik zo pe wà nehe.

7 — Ikàg 'ym ma'e, peze zo Enom ywy rehe har wanupe nehe. Ta'e wiko peànàm romo a'e wà xe. — Ikàg 'ym ma'e, peze zo Ezit ywy rehe har wanupe nehe. Ta'e peiko amo ywy rehe arer romo wainuiuromo pe xe. **8** Enom wanemimino peinuiuromo wiko ma'e wà nehe, Ezit wanemimino peinuiuromo wiko ma'e wà nehe no, upuner Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiaihu romo weko haw rehe wà nehe no.

Waneko haw imukatu haw

9 Zeàmàtyry'ymawhu pe peho mehe pemuaipyk penàpuzràn peker haw romo. A'e 'ar mehe petyryk ikatu 'ym ma'e wi nehe.

10 Aze pyhaw amo awa wiko ikatu 'ym ma'e romo Tupàn henataromo wa'yrer imuhem e awer rehe nehe, ku'em mehe uhem putar zauxiapewer waker haw wi nehe. **11** Karuk mehe uzahak putar nehe. Karuketea'i mehe uzewyr putar uker haw pe nehe.

12 Pekar ywypehegwer katu pe peker haw wi nehe, kà'apaw romo karukaw romo nehe.

13 Petakihe rehe we peywyrarpar rehe we peraha kuzehu ywy imomor haw nehe. Pezapo ywykwar nehe. A'e re pezupyk penepuxi kwer nehe.

14 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wiko peker haw pe penehe uzekaiw pà a'e. Weityk kar putar peàmàtyry'ymar peme wà nehe. A'e rupi pemukatu peker haw nehe. Nezewe mehe Tupàn nuexak kwaw iro ma'e a'e pe nehe. Nezewe mehe nuhem kwaw pewi peneytik pà nehe.

Amo Tupàn hemiaipo kar no

15 Aze amo pe uma'erek e ma'e uzàn uzar wi nehe, — Hepyro pe nehe, aze i'i newe nehe, emono zo izar pe nehe. **16** Tuwe wiko

wyzài tawhu Izaew waneko haw pupe nehe, aze ikatu a'e tawhu pe har wanupe nehe. Ni amo nupuner kwaw ma'erahy ipuraraw kar pà izupe wà nehe.

17 Kuzà Izaew nuiko pixik kwaw kuzà wyzài romo tupàn a'u'a wanàpuzuhu pe wà nehe. Awa Izaew nuiko pixik kwaw awa wyzài romo tupàn a'u'a wanàpuzuhu pe wà nehe. **18** Aze amo omono'og temetarer agwer ma'e iapo pà nehe, nupuner kwaw heraha haw rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hàpuzuhu pe nehe. Nupuner kwaw wemimono ràm wemimume'u kwer imekuzar haw rehe nezewe nehe. A'e temetarer iroahy Tupàn pe. Na'iakatuwawahy kwaw hehe a'e.

19 Aze eremono ma'e amo Izaew pe nehe: temetarer, temi'u wyzài ma'e, — Emuzewyr ihewe amo 'ar mehe nehe, aze ere izupe nehe, — Emur imemyr ihewe a'e 'ar mehe nehe, ere zo izupe nehe. **20** Pepuner temetarer imemyr henoz taw rehe amo ywy rehe har pe nehe. Penoz zo wyzài Izaew pe nehe. Nezewe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar omono putar uze'egatu neremiapo nànàne hehe, ywy penemipyhyk ràm rehe peneko mehe nehe.

21 Aze eremume'u neremiapo ràm Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar pe nehe, tuwe na'ìarew kwaw iapo àwàm nehe. Tupàn uputar iapo àwàm a'e. Uzapo kar imume'u arer pe. Aze nerezapo kwaw neremimume'u kwer nehe, ikatu 'ym ma'e iapo har romo ereiko Tupàn henataromo nehe. **22** Aze neremume'u kwaw neremiapo ràm Tupàn henataromo nehe, nereiko kwaw ikatu 'ym ma'e iapo har romo. **23** Aze eremume'u nehe, aze amo numume'u kar kwaw newe nehe, a'e mehe ezapo tuwe a'e ma'e nehe.

24 Aze creato amo pe rupi nehe, aze a'e pe ereahaw amo ma'ywa uwà tyw nehe, aze amo Izaew wiko izar romo a'e nehe, erepuner uwà i'u haw rehe neremimutar rupi nehe. Eraha zo amo a'e wi kok pupe nehe. **25** Aze ereahaw ko arozràn tupaw nehe, aze ru'u arozràn xewar her ma'e tupaw nehe, aze amo Izaew wiko izar romo nehe, erepuner haryw i'u haw rehe neremimutar rupi nepo

pupe nehe. Emonohok zo takiheapar pupe nehe.

Awa wemireko wi upuir haw

24 ¹ Uze'eg Moizez teko wanupe. — Aze ru'u uezapo putar nezewe haw nehe. Awa hemireko putar nehe. Amo 'ar pawire hemireko na'ikatu kwaw izupe kury. Ta'e amo ma'e hemireko rehe har na'ikatu kwaw izupe xe. A'e mehe uzapo putar pape wemireko wi upuir haw imume'u haw nehe. Omono putar a'e pape wemireko pe uzewi imono kar pà nehe. **2-3** Oho putar izuwi nehe. Aze ru'u wereko putar amo awa umen romo nehe. Nan kwehe tete na'ikatu kwaw a'e umen pe nehe. Imen omono kar putar uzewi nehe no. Aze ru'u imen umàno izuwi. **4** Wyzài agwer ma'e izeapo mehe imen ipy nupuner kwaw ipyhyk wi haw rehe wemireko romo nehe. Ikatu 'ym ma'e romo wiko umener pe. Aze mo wereko wi no, iro mo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Pezapo kar zo agwer ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar iziwy peme hemimur ràm rehe nehe.

Amo ze'eg purupe heruzar kar pyr

5 Aze awa hemireko nehe, umumaw putar pitài kwarahy zauxiapekwer romo wiko 'ym pà nehe. Tuwihaw nupuner kwaw imuma'erekò kar haw rehe a'e kwarahy rehe wà nehe. Upuner a'e kwarahy imumaw haw rehe weko haw pe nehe, wemireko imurywete kar pà nehe.

6 Aze eremono ma'e amo pe nehe, — Emuzewyr ihewe amo 'ar mehe nehe, aze ere izupe nehe, umur putar ma'e newe a'e ma'e hekuzaromo nehe. Eremonokatu putar a'e ma'e nehe. Enoz zo mokoz ita iapu'a ma'e arozràn imuku'iku'i haw izupe hemiraha hekuzaromo nehe. Epyhyk zo ni pitài ita inugwer ita i'aromo har nehe. Aze nuwereko kwaw mokoz ita nehe, nupuner kwaw arozràn imuku'iku'i haw rehe nehe. Umàno putar temi'u hetu 'ymaw wi nehe.

7 Aze amo upyhyk amo Izaew heraha pà nehe, uma'erekò e ma'e romo imuigo kar pà

nehe, aze ru'u wemime'eg ràm romo nehe, pezuka iphyk arer nehe. Nezewe mehe pezo'ok putar ikatu 'ymaw teko Izaew wamyter wi nehe.

8 Aze neperew nehe, aze a'e neperew upuner amo teko wanehe oho haw rehe nehe, ezapo ma'e xaxeto Erewi izuapyapr waze'eg rupi upaw rupi katete nehe. Amume'u Tupàn ze'eg wanupe ihe. Eruzar a'e ze'eg paw nehe.

9 Peneharaz zo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar Mirìa pe hemiapo kwer Ezit ywy wi zanehem mehe arer wi nehe.

10 Aze eremono ma'e amo pe nehe, — Emuzewyr ihewe amo 'ar mehe nehe, aze ere izupe nehe, umume'u putar ru'u àmàn wi uzepykaw newe a'e ma'e hekuzaromo nehe. Aze uezapo nezewe haw nehe, eixe zo hàpuz me izewànaw iphyk pà nehe. **11** Epyta katu pe nehe. Werur putar newe nehe. **12** Aze wiko hemetarer 'ym ma'e romo nehe, emonokatu zo izewànaw neràpuz me pyhaw nehe. **13** Emuzewyr izar pe kwarahy heixe 'ym mehe we nehe. Nezewe mehe heta putar izewànaw izupe pyhaw nehe. Umume'u putar nekatu haw nehe. Neremiapo kwer ikatu putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar henataromo nehe no.

14 Amo Izaew uma'ereko ma'e hemetarer 'ym ma'e wiko putar ru'u tawhu nerekò haw pupe a'e. Aze ru'u amo ywy rehe arer wiko putar ru'u a'e pe nehe. Nemunar zo wanemetarer rehe nehe. Tuweharupi uphyk uma'ereko haw a'e 'ar rehe har a'e wà. **15** Aze uma'ereko newe amo 'ar mehe nehe, emekuzar ima'ereko awer a'e 'ar mehe we kwarahy heixe 'ym mehe we nehe. Ta'e nahemetarer katu kwaw a'e xe. Wàrogatu a'e temetarer iphyk àwàm. Aze neremono kwaw izupe nehe, uhapukaz putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe neremiapo kwer ikatu 'ym ma'e imum'e'u pà nehe. Ikatu 'ym ma'e iapo har romo ereiko putar Tupàn henataromo nehe.

16 Aze amo uzapo iaiw ma'e nehe, pezuka zo tu a'e awa hemiapo kwer rehe nehe. Aze amo uzapo iaiw ma'e nehe, pezuka zo ta'yàr a'e awa hemiapo kwer rehe nehe. Aze amo

uzapo iaiw ma'e nehe, xo iapo arer zo pezuka nehe.

17 Pezekaiw tu 'ym ma'e wanehe nehe. Pezekaiw tawhu peneko haw pupe wiko ma'e wanehe nehe no. Aze eremono ma'e amo kuzà imen umàno ma'e kwer pe nehe, — Emuzewyr ihewe amo 'ar mehe nehe, aze ere izupe nehe, umume'u putar ru'u wopoz newe a'e ma'e hekuzaromo nehe. Aze uezapo nezewe haw nehe, ephyk zo izuwi nehe.

18 Pema'enukwaw Ezit ywy rehe uma'ereko e ma'e romo peneko awer rehe nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar pepyro a'e wi a'e. A'e rupi aruzar kar ko ize'eg peme.

19 Arozràn ipo'o mehe xewar ipo'o mehe nereharaz putar ru'u amo haryw wi nehe. Ezewyr zo iphyk pà nehe. Tuwe upyta ko pe nehe. Amo upyhyk putar wà nehe: amo ywy rehe arer neywy rehe har wà, tu 'ym ma'e wà, imen umàno ma'e kwer wà. Nezewe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umur putar uze'egatu neremiapo nànàne nehe. **20** Uri imono'og mehe eremutuhug putar iyw nehe. U'ar uri ywy rehe. Ezewyr zo uri iyw rehe upyta ma'e kwer iphyk pà nehe. Tuwe amo upyhyk wà nehe: amo ywy rehe arer neywy rehe har wà, tu 'ym ma'e wà, imen umàno ma'e kwer wà. **21** Xo pitài haw zo epo'o ma'ywa uwà ityw rehe nehe. Amo upyhyk putar iyw rehe nehe. Tuwe amo upyhyk wà nehe: amo ywy rehe arer neywy rehe har wà, tu 'ym ma'e wà, imen umàno ma'e kwer wà. **22** Pema'enukwaw Ezit ywy rehe uma'ereko e ma'e romo peneko awer rehe nehe. A'e rupi aruzar kar ko ize'eg peme.

25 ¹Aze mokoz Izaew uzeàmàtyry'ym wà nehe, peraha tàmuz wanenataromo pe wà nehe. Tàmuz umùgà'ym putar wà nehe. — Ikatu ma'e neremiapo ne ty, i'i putar pitài pe wà nehe. — Na'ikatu kwaw neremiapo ne ty, i'i putar inugwer pe wà nehe. **2**— Zauxiapekwer nepetek putar wà nehe, i'i putar ru'u amo pe nehe. Aze uze'eg nezewe nehe, umuzerew kar putar awa ywy rehe uzenataromo nehe. Zauxiapekwer upetek putar wà nehe. Aze iaiw tuwe hemiapo kwer nehe, upetekahy

putar wà nehe. Aze iaiw wewer hemiapo kwer nehe, upetek wewer putar wà nehe.
3 Te 40 haw upuner ipetekaw rehe wà. A'e re nupuner kwaw wà nehe. Aze mo upetek wiwi mo wà, umumaranugar kar mo a'e Izaew teko wanenataromo wà.

4 Pezàpixi zo tapi'ak awa izuru rehe arozràn imuku'i mehe we nehe.

**Tuwe awa wereko wyky'yr
umàno ma'e kwer hemireko kwer
wemireko romo, i'i Moizez**

5 Uze'eg Moizez teko wanupe. — Aze amo wiko wywyr ipyr nehe, aze pitái umàno wa'yr 'ym pà nehe, aze hemireko kwer wikuwe imemyr 'ym ma'e romo nehe, hemireko wereko putar umàno ma'e kwer iànàm umen romo nehe. Nuwereko kwaw amo nehe. Umàno ma'e kwer tywyr a'e nehe, aze ru'u tyky'yr a'e nehe, wereko putar hemireko kwer wemireko romo nehe. Ta'e awa uzapo nezewe haw wyky'yraty kwer pe xe, wywyraty kwer pe xe. **6** Heryky'yr ta'yr, ere putar imemyr ipy nerehe we har pe nehe. Nezewe mehe her nukàzym kwaw Izaew wanuwi nehe. **7** Aze tywyr nuputar kwaw wyky'yr hemireko kwer nehe, a'e kuzà oho putar tåmuz wanenataromo tawhu pe har wanuwhaw wanupe uze'eg pà nehe. Hemen tywyr na'ipurapo wer kwaw wemiapo rehe a'e. Naheputar kwaw wemireko romo, i'i putar wanupe nehe. — Na'ipurumuigo kar wer kwaw hemen umàno ma'e kwer her rehe Izaew wainuiuromo a'e, i'i putar wanupe nehe. **8** Na'e tuwhaw wenoz putar a'e awa a'e wà nehe. — Ereko nehe ty, i'i putar izupe wà nehe. — Naputar kwaw heryky'yr hemireko kwer heremireko romo ihe, aze i'i wiwi nehe, **9** a'e mehe a'e kuzà uhem putar huwake tuwhaw wanenataromo nehe. Wenuhem putar pitái ixapat izuwi nehe. Uzenymon putar huwa rehe nehe. Uze'eg putar nezewe izupe nehe. — Nezewe haw teko uzapo awa pe wà, aze na'iporomono wer kwaw izuapyapyr wyky'yr pe a'e wà, i'i putar izupe nehe. **10** A'e 'ar henataromo teko

uze'eg putar a'e awa iànàm wanupe wà nehe. — Awa xapat 'ym ma'e wà, i'i putar wanupe wà nehe.

Amo ze'eg purupe heruzar kar pyr

11 Aze mokoz awa ukwaukwar uzehe uzeàmàtyry'ym pà wà nehe, pitái hemireko nuhem kwaw inugwer hapi'a ipyhyk pà umen ipytywà pà nehe. **12** Pepuhareko zo a'e kuzà nehe. Pemonohok ipo izuwi nehe.

13 Eraha zo mokoz ma'e puhuz haw hagapaw nema'eryru pixik pupe nehe, aze pitái ipuhuz wera'u inugwer wi nehe. **14** Ereko zo mokoz zutahyky'a neràpuz me nehe, aze pitái uhu haw uzawy inugwer uhu haw nehe. **15** Ema'erekopuhuz haw hagapaw ikatu ma'e rehe nehe, zutahyky'a ma'e heta haw imuagapaw ikatu ma'e rehe nehe. Nezewe mehe pemumaw putar kwarahy tetea'u ywy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar peme hemimono rehe peneko pà nehe. **16** Wyzài imunar ma'e wyzài hemu'em ma'e iro Tupàn pe wà.

**— Pemumaw Amarek izuapyapyr paw
rupi pe wà nehe, i'i Moizez**

17 Ezit wi pehem mehe Amarek izuapyapyr uzapo ikatu 'ym ma'e peme a'e wà. Pema'enukwaw a'e ma'e rehe nehe. **18** Nukyze kwaw Tupàn wi wà. Pekene'o mehe pezemumikahy mehe peàmàtyry'ym wà wà. Uzuka ikàg 'ym wera'u ma'e amogwer wanaikweromo ur ma'e wà. **19** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umur putar a'e ywy peme nehe. Peiko putar izar romo nehe. Peityk putar peàmàtyry'ymar peiwyk har paw rupi nehe. A'e 'ar mehe pemumaw Amarek izuapyapyr pe wà nehe. Pezuka paw rupi nehe. Nezewe mehe ni amo na'ima'enukwaw pixik kwaw wanehe wà nehe. Peneharaz zo ko heremipa kar wi nehe.

**— Pemono penemi'u ipo'o pyrer ipy
Tupàn pe nehe, i'i Moizez**

26 **1** Uze'eg Moizez teko wanupe. — Pepyhyk putar ywy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar peme

hemimur nehe. Pemumaw putar amo kwarahy a'e pe peneko pà nehe. **2** A'e 'ar mehe pepiphyk penemi'u ràm imono'og pyrer ipy nehe, a'e ywy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e peme hemimur kwer hemimuezuz kwer ipy nehe. Emono kok pupe nehe. Tupàn wexak putar amo tawhu nehe. — Hemuwete katu 'aw tawhu pe nehe, i'i putar peme nehe. Eraha a'e temi'u ikurer a'e tawhu pe nehe. **3** Eze'eg nezewe xaxeto a'e 'ar mehe uma'erek ma'e pe nehe. — Amume'u ko ma'e ihe kury. Aiko ywy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar zaneipy wanupe hemimume'u kwer rehe ihe kury, ere izupe nehe. **4** Na'e xaxeto upphyk putar kok Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar henataromo ma'ea'yr hapy haw henataromo imono pà nehe. **5** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo umume'u putar ko ma'e nehe. — Ureipy wiko Aramew izuapyr romo a'e. Naheta kwaw heko haw ikatu ma'e izupe. Oho Ezit pe wànàm wanupi. Wiko a'e ywy rehe amo ywy rehe har ài wà. A'e pe wahem mehe naheta tete kwaw wà. Upurumuzàmuzàg wera'u wà. Te heta tetea'u wà. Ikàg wà no. **6** Ezit ywy rehe upuraraw kar ma'erahy zanewe wà. Uzapo kar ma'erek haw ipuhuz katu ma'e zanewe wà. **7** Na'e zaze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zaneipy wazar pe zaneyro àwàm henoz pà izupe. Zanerenu zaneze'eg mehe a'e. Wexak ma'erahy zaneremipuraraw. Wexak zanerahy haw. Wexak ikatu 'ym ma'e zanewe iapo mehe wà. **8** Uzapo ma'e ukàgaw rupi upuner haw rupi: purumupytuhegatu kar haw, temixak pixik 'ym no. Teko nupuner kwaw agwer ma'e iapo haw rehe wà. **9** Na'e zanererur xe ko ywy rehe. Umur ko ywy zanewe a'e no. Ikatu a'e. Hezuz katu ma'e hehe no. **10** A'e rupi kutàri, o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, amono temi'u izypy ko ywy hemimuezuz kwer newe kury, ere putar izupe nehe. Neze'eg pawire emono a'e temi'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar henataromo nehe. Eapyk nepenàràg rehe henataromo nehe. **11** Nerurywete Tupàn Tuweharupi

Wiko Ma'e newe hemimur kwer rehe nehe, neànàm wanupe hemimur kwer rehe nehe. Ezapo mynykaw Erewi izuapypyr wanhe we nehe, amo ywy rehe arer peywy rehe wiko ma'e wanhe we nehe.

***Pemuza'aza'ak temi'u penemipo'o
kwer 10 ipegwer romo nehe, pitài pegwer
imono e pà Tupàn pe nehe, i'i Moizez***

12 Na'iruz kwarahy nànàm emono'og temi'u neremimono'og kwer ikurer nehe. Aze heta hyru ipor nehe, emono pitài nehe. Emono hereko 'ymar tawhu nerek haw pupe har wanupe nehe: Erewi izuapypyr wanupe, amo ywy rehe arer peywy rehe wiko ma'e wanupe, tu 'ym ma'e wanupe, kuzà imen umàno ma'e kwer wanupe. Nezewe mehe heta putar wanemi'u ràm wanupe nehe. Uhyk putar wanupe nehe.

13 A'e re Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar henataromo eremume'u putar ko ze'eg nehe. — Temi'u heremimono'og kwer newe imono pyr amono hereko 'ymar wanupe ihe: Erewi izuapypyr wanupe, amo ywy rehe arer peywy reh wiko ma'e wanupe, tu 'ym ma'e wanupe, kuzà imen umàno ma'e kwer wanupe. Aruzar neze'eg paw rupi ihe. Azapo paw rupi. — Emur pitài ma'e 10 ma'e wanuwi henuhem pyrer ihewe nehe, ere teko wanupe. Amono pitài ma'e 10 nema'e wanuwi henuhem pyrer kwez newe.

14 Na'u kwaw pitài ma'e 10 ma'e wanuwi henuhem pyrer inuromo har umàno ma'e kwer rehe hezai'o mehe ihe. Naraha kwaw pitài ma'e 10 ma'e wanuwi henuhem pyrer ikurer nerendaromo ikatu 'ym ma'e katu pe tawhu wi ihe. Namono kwaw ikurer umàno ma'e kwer wanupe. Azapo neremipa karer paw rupi ihe, o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hezar. Aruzar neze'eg. **15** Eme'e herehe ywak wi nerek haw wi nehe, o Tupàn. Emur neze'egatu urerehe nehe. Uruiko Izaew neremiaihu romo ure. Emur neze'egatu ko ywy ikatu ma'e ma'e imuezuz katu har rehe nehe. Eremur ko ywy urewe ureipy wanupe neremimume'u kwer rupi ne, ere izupe nehe.

*Izaew izuapyapyr
wiko Tupàn hemiaihu romo wà*

16 Uze'eg Moizez teko wanupe. — Kutàri Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar weruzar kar ko wemiapo kar peme a'e kury. Peruzar iz'e'eg pep'y'a nànàn nehe, penekwe nànàn nehe no. **17** — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko Zanezar romo a'e, peze izupe kutàri. — Zata putar hape rupi tuweharupi nehe, peze izupe. — Xiruzar iz'e'eg nehe. Xiruzar hemiaipo kar nehe. Aze uzapo kar ma'e zanewe nehe, xiapo putar a'e ma'e nehe, peze izupe. **18** Kutàri Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e a'e kury. — Kwehe mehe amume'u ko ma'e peme ihe. Peiko heremiaihu romo. Naheta kwaw amo tupàn pezar a'e. Peruzar heremiaipo kar paw nehe, i'i iko peme. **19** Nezewa mehe umur putar uze'egatu peme a'e nehe. Pekwaw katu kar amo ywy rehe har nànàn nehe. Umur putar ukàgaw peme nehe. — Ikatu ma'e, i'i putar teko peme wà nehe. Pekàg wera'u putar amo teko nànàn nehe. Peiko putar hemiaihu hemixamikax kwer romo nehe. Naheta kwaw amo tupàn peme nehe.

*— Pezapo amo ma'e Kànàà
ywy rehe peneixe 'ym mehe we nehe*

27 ¹Moizez a'e, Izaew wanuuhaw a'e wà no, uzapo kar ma'e teko wanupe kury. — Peruzar ko Tupàn ze'eg kutàri peme heremimono paw rupi nehe. **2** Peahaw putar Zotàw yrykawhu nehe. Peixe putar ywy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar peme hemimono rehe nehe. A'e 'ar mehe pemupu'am itahu nehe. Pemupinim a'e itahu tâpuz imuxigaw pupe wamuxig kar pà nehe. **3** Pemuapyk ko Tupàn ze'eg a'e itahu wanehe nehe. Pemuapyk ko hemiaipo kar wanehe nehe. Peixe putar ywy ikatu ma'e ma'e imuezuz katu kar ma'e rehe nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zaneipy wazar umur putar a'e ywy peme nehe. Ta'e umume'u imur àwàm a'e xe. **4** A'e ma'e izeapo mehe nehe, Zotàw yrykawhu ikupe kutyr peneko mehe nehe, peupir a'e itahu Emaw ywytyr rehe

heze'eg kutàri har heruzar pà nehe. Pemuxig tâpuz imuxigaw pupe nehe. **5** Pezapo ma'e a'yr happy haw a'e pe Tupàn Zanezar henataromo nehe, ita ikaika pyrer 'ym pupe iapo pà nehe. **6** Pexaexak ita ihym 'ym ma'e ma'e a'yr happy haw romo iapo pà nehe. Pezuko ma'e a'yr ukaz paw ma'e ràm a'e ma'e a'yr happy haw rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo wà nehe. **7** Pemono ma'e Tupàn pe pezemuawyze kar haw nehe no. Pe'u a'e ma'e a'yr ikurer nehe. Penurywete a'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo nehe. **8** Itahu imuxig pyrer rehe pemuapyk Tupàn ze'eg paw rupi nehe.

9 Na'e Moizez a'e, xaxeto Erewi izuapyapyr wà no, uze'eg Izaew nànàn wà kury. — Teko Izaew izuapyapyr wà. Peze'eg zo kury. Pezekaiw ureze'eg rehe nehe kury. Kutàri pezeapo kwez Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar hemiaihu romo kury. **10** — Peruzar hemiaipo kar paw nehe. Pezapo hemiaipo kar paw nehe, peruzar iz'e'eg paw nehe no. Amume'u a'e iz'e'eg peme kutàri ihe kury.

*Tupàn omono uze'egaiw
paw ikatu 'ym ma'e wanehe*

11 A'e 'ar mehe Moizez uze'eg teko Izaew wanupe.

12 — Zotàw yrykawhu hahaw pawire amo Izaew ta'yr wazuapyapyr upyta putar Zerizi ywytyr apyr wà nehe. Omono putar uze'egatu teko wanehe a'e pe wà nehe: Ximeàw izuapyapyr wà, Erewi izuapyapyr wà, Zuta izuapyapyr wà, Ixakar izuapyapyr wà, Zuze izuapyapyr wà, Mezàmi izuapyapyr wà.

13 — Amo Izaew ta'yr wazuapyapyr upyta putar Emaw ywytyr apyr wà nehe. Omono putar uze'egaiw teko wanehe a'e pe wà nehe: Humen izuapyapyr wà, Kaz izuapyapyr wà, Azer izuapyapyr wà, Zemurom izuapyapyr wà, Nà izuapyapyr wà, Napitari izuapyapyr wà no. **14** Erewi izuapyapyr uze'eg wahyhaw rupi teko nànàn nezewa wà nehe.

15 — Aze amo teko uma'e ita ma'e hagapaw iapo pà nehe, aze umuwete amo teko wanupe hexak kar 'ym pà nehe, Tupàn omono putar uze'egaiw a'e teko rehe a'e nehe. Aze amo

teko uma'e ywyra ma'e hagapaw iapo pà nehe, nezewegatete nehe no. Aze amo teko uma'e itatàtà ma'e hagapaw iapo pà nehe, nezewegatete nehe no. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e na'iakatuwawahy kwaw amo tupàn imuwe haw rehe a'e, i'i putar wanupe wà nehe. — Azeharomoete, i'i putar teko wanupe wà no.

16 — Aze amo teko nuzeruze'eg kwaw u rehe nehe, aze nuzeruze'eg kwaw uhy rehe nehe, Tupàn omono putar uze'egaiw a'e teko rehe a'e nehe. — Azeharomoete, i'i putar teko wanupe wà no.

17 — Aze amo teko umunyryk uwake har ywyzaw hexak kar haw nehe, Tupàn omono putar uze'egaiw a'e teko rehe a'e nehe. — Azeharomoete, i'i putar teko wanupe wà no.

18 — Aze amo teko hehàpyhà 'ym ma'e hape uzawy kar izupe nehe, Tupàn omono putar uze'egaiw a'e teko rehe a'e nehe. — Azeharomoete, i'i putar teko wanupe wà no.

19 — Aze amo teko nuzekaiw kwaw amo ywy rehe arer uiwy rehe wiko ma'e wanehe wà nehe, kuzà imen umàno ma'e kwer wanehe wà nehe no, tu 'ym ma'e wanehe wà nehe no, Tupàn omono putar uze'egaiw a'e teko rehe a'e nehe. — Azeharomoete, i'i putar teko wanupe wà no.

20 — Aze amo awa uker oho u hemireko puhe nehe, Tupàn omono putar uze'egaiw a'e awa rehe a'e nehe. Ta'e umumaranugar kar putar u nezewe mehe a'e nehe xe. — Azeharomoete, i'i putar teko wanupe wà no.

21 — Aze amo teko uker oho amo ma'eàyr puhe nehe, a'e ma'e iapo pà ipuhe nehe, Tupàn omono putar uze'egaiw a'e teko rehe a'e nehe. — Azeharomoete, i'i putar teko wanupe wà no.

22 — Aze amo awa uker oho weinyr u tazyr uhy imemyr ipuhe nehe, Tupàn omono putar uze'egaiw a'e awa rehe a'e nehe. Aze uker oho u tazyr uhy imemyr 'ym ipuhe nehe, nezewegatete nehe no. — Azeharomoete, i'i putar teko wanupe wà no.

23 — Aze awa uker oho waiho puhe nehe, Tupàn omono putar uze'egaiw a'e awa rehe a'e nehe. — Azeharomoete, i'i putar teko wanupe wà no.

24 — Aze amo uzuka amo Izaew ikwaw kar 'ym pà nehe, Tupàn omono putar uze'egaiw a'e teko rehe a'e nehe. — Azeharomoete, i'i putar teko wanupe wà no.

25 — Aze amo upyhik temetarer amo teko ikatu 'ym ma'e iapo har 'ym izuka àwàm hekuzaromo nehe, Tupàn omono putar uze'egaiw a'e teko rehe a'e nehe. — Azeharomoete, i'i putar teko wanupe wà no.

26 — Aze amo nuweruzar kwaw ko Tupàn ze'eg nehe, Tupàn omono putar uze'egaiw a'e teko rehe a'e nehe. — Azeharomoete, i'i putar teko wanupe wà no.

— *Tupàn uzapo putar ikatu ma'e teko wanupe nehe, aze a'e teko weruzar iz'e'g a'e wà nehe, i'i Moizez*

28 ¹Moizez uze'eg teko wanupe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar uze'eg iko peme a'e. Aze pezekaiw iz'e'g nànànehe, aze peruzar tuwe a'e ze'eg kutàri peme heremimono paw rupi nehe, Tupàn pemuiço kar putar amo teko ywy rehe har wanuwi upuner wera'u ma'e romo a'e nehe. ²Peruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e no. A'e mehe uzapo putar ko ikatu ma'e peme nehe:

³ Tupàn umur putar uze'egatu penehe tawhu pupe nehe, ko pe kaiwer pe nehe no.

⁴ Tupàn umur putar uze'egatu penehe nehe. Pemuzàg putar pena'yr tetea'u pe wà nehe. Pemono'og putar temi'u tetea'u nehe no. Peneimaw tapi'ak imemyr tetea'u putar wà nehe. Peneimaw àràpuhàràm imemyr tetea'u putar wà nehe no.

⁵ Tupàn umur putar uze'egatu penehe nehe. A'e rupi arozràñ penemitygwer i'a tetea'u putar nehe. Xewar nezewegatete nehe no. Amo temi'u nezewegatete nehe no.

⁶ Tupàn umur putar uze'egatu penehe penemapiro nànànehe.

⁷ Peàmàtyry'ym mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umumaw putar peàmàtyry'ymar penenataromo a'e wà nehe. Uzemono'og putar wà pekyutyr wenaenaw pe wà. Nezewe rehe we uzàñ putar uhàuhàz pà wenaenaw wi wà nehe.

8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umur putar uze'egatu penehe penemiapo nànàn nehe. Umur putar arozràn tetea'u peme nehe. Te imonokatu haw tynehem putar nehe. Tupàn umur putar uze'egatu penehe azeharomoete nehe, ywy peme hemimono rehe peneko mehe nehe.

9 Aze peruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar ze'eg paw nehe, aze pezapo hemiapo kar paw nehe, pemuigo kar putar wemaihu hexak pyrer romo nehe. Naheta kwaw amo teko hemiaihu romo wà nehe. Umume'u a'e ma'e peme a'e. **10** Amogwer teko ywy rehe har paw wexak putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiaihu romo peneko haw wà nehe. **11** Umuzàg kar putar pena'yr tetea'u peme a'e wà nehe. Pereko putar ma'ea'yr tetea'u pe wà nehe. Heta tetea'u putar arozràn ywy peme imono pyr rehe nehe. Umume'uahy a'e ma'e paw zaneipy wanupe a'e. **12** Tupàn uwàpypytmawok putar ywak a'e nehe. Omonokatu ikatu ma'e tetea'u a'e pe. Umugyr kar putar àmàn i'ar katu rehe nehe. Nezewé umur putar uze'egatu pema'erekò haw rehe nehe. Pemono putar ma'e teko amo ywy rehe har tetea'u wanupe nehe, imekuzar wi pà wanupe nehe. Ni amo numur kwaw ma'e peme nezewé wà nehe. Ta'e pema'e heta tetea'u wera'u wama'e wi nehe xe. **13** Aze peruzar katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo kar kutàri peme heremimono paw rupi nehe, pemuigo kar putar amo teko wanuwi upuner wera'u ma'e romo a'e nehe. Napeiko kwaw ikàg 'ym ma'e romo nehe. Tuweharupi amo teko ukwaw putar penemiapo kwer wà nehe. **14** Pepyt'u zo ko hemiapo kar peme heremimono iapo re nehe. Pemuwete zo amo tupàn pe wà nehe. Pema'erekò zo wanupe nehe.

Tupàn uzepyk putar ize'eg heruzar 'ymar wà nehe, i'i Moizez

15 Aze napezakaiw kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar hemiapo kar rehe nehe, aze naperuzar kwaw ize'eg nehe, aze naperuzar kwaw hemiapo kar kutàri peme heremimono rehe nehe, Tupàn

uzepyk putar penehe ko ze'egaiw imur pà penehe nehe.

16 Tupàn umur putar uze'egaiw penehe tawhu wapupe nehe, ko pe kaiwer pe nehe no.

17 Tupàn umur putar uze'egaiw penehe nehe, arozràn pixik imur pà peme nehe, xewar pixik imur pà peme nehe no. Numur kwaw temi'u tetea'u peme nehe.

18 Tupàn umur putar uze'egaiw penehe nehe. Numur kwaw pena'yr tetea'u peme wà nehe. Napemono'og kwaw temi'u tetea'u nehe. Peneimaw tapi'ak na'imemyr tetea'u kwaw wà nehe. Peneimaw àràpuhàràn na'imemyr tetea'u kwaw wà nehe no.

19 Tupàn umur putar uze'egaiw penehe penemiapo nànàn nehe.

20 Aze peityk Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nehe, aze pezypyrog ikatu 'ym ma'e iapo pà nehe, Umu'ar putar uze'egaiw penehe nehe. Napezapo kwaw ma'e iapo katu haw rehe nehe. Uzepyk putar penehe nehe. Tupàn umur putar uze'egaiw penehe penemiapo nànàn nehe. Pemumaw putar na'arewahy nehe. **21** Uzepyk putar penehe ma'eahy haw tetea'u pupe nehe. Te pemàno putar paw rupi ywy peme hemimur kwer wi nehe. **22** Uzepyk putar penehe ma'eahy uhàz katu ma'e pupe nehe. Hezun putar peperew nehe. Hahy putar penetekwer nehe. Penaku putar nehe. Umur putar àmàn ikyr 'ymaw peme nehe. Umur putar ywytu hakuahy ma'e penehe nehe no. U'u kar putar penemitygwer tukur zàwenugar wanupe nehe. Agwer iaiw haw nuhem kwaw pewi nehe. Xo pemàno re zo upaw putar nehe. **23** Àmàn nukyr kwaw nehe. Ywy tâtàahy putar itaper ài nehe. **24** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur putar ywy imuku'i pyrer àmàn hekuzaromo nehe. Umur putar ywyxig ywy rehe nehe. Pemumaw putar nehe. **25** Peneityk kar putar peàmàtyry'ymar wanupe nehe. Pezemono'og putar waàmàtyry'ym pà wanenaw pe nehe. Pezàn putar wanuwi pehàpèhàz pà nehe. Teko ywy rehe har paw ipytuhegatu putar peme uzeapo ma'e kwer ikwaw mehe wà nehe. **26** Pemàno putar nehe. Penetekwer wiko putar wiràmiri wanemí'u romo nehe. Wiko putar miar

hehaite ma'e wanemi'u romo nehe. Naheta kwaw wamuhem kar har nehe. **27** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzepyk putar penehe tezunaw pupe nehe. Uzapo nezewe haw Ezit wanupe kwehe mehe a'e. Pepuraw putar ma'eahy haw nehe: perew uzepupirar ma'e, kixi awer uzenunà'n 'ym ma'e, zuhazuhar. Ni amo napemukatu kwaw izuwi wà nehe. **28** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzepyk putar penehe nehe: pemue'o kar putar nehe, napenehàpyhà kwaw nehe, napekwaw katu kwaw ma'e nehe. **29** Kwarahy wapyter pe hin mehe peata e putar hehàpyhà 'ym ma'e ài nehe, penape ràm rehe pepokok pà nehe. Aze pepurapo wer ma'e rehe nehe, napepuner kwaw nehe. Peàmàtyry'ymar oho putar penaikweromo tuweharupi pema'e rehe wemu'em pà wà nehe. Naheta kwaw pepyro har wà nehe.

30 — Eiko heremireko romo nehe, ere putar amo kuzàwaza pe nehe. Nezewe rehe we amo awa uker putar ipuhe nehe. Erezapo putar neràpuz ràm nehe. Nezewe rehe we nereiko kwaw ipupe nehe. Erezutym putar uwà 'yw nehe. Neremono'og kwaw i'a kwer nehe. **31** Amo uzuka putar nereimaw tapi'ak wà nehe. Erexak putar wazuka mehe ne wà nehe. Nezewe rehe we nere'u kwaw wano'o kwer nehe. Amo weraha putar nereimaw zumen newi a'e wà nehe. Erexak putar waneraha mehe ne wà nehe. Numuzewyr kwaw newe wà nehe. Neàmàtyry'ymar weraha putar nereimaw àràpuhàrà'n hawitu ma'e wà nehe. Naheta kwaw nepptywà har wà nehe.

32 Penenataromo amo ywy rehe har ume'eg putar pena'yr wà nehe. Ume'eg putar penazyr wà nehe no. Weraha putar uma'erekò e ma'e romo wà nehe. Pemàno putar peneha imonokatu pà wanehe nehe. Napepuner kwaw ma'e iapo haw rehe wamuzewyr kar pà nehe. **33** Amo ywy rehe har ur putar wà nehe, arozrà'n penemitygatu kwer penemipo'o katu kwer heraha pà wà nehe. Tuweharupi uzapo putar ikatu 'ym ma'e peme wà nehe. Tuweharupi uzeagaw putar ikatu 'ym ma'e iapo pà peme wà nehe no.

34 Pene'o putar nehe, ta'e amo tekó uzapo putar ikatu 'ym ma'e tetea'u peme a'e wà nehe xe. **35** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzepyk putar penehe tezunaw imukatu pyr 'ym penetymà rehe har pupe nehe. Pepy wi te peàkàg rehe peperew ikatu pixik 'ym ma'e ràm upyk putar penetekwer nehe.

36 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e peneraha putar amo ywy rehe a'e nehe, penuwihawete penemixak kwer rupi a'e nehe. Pe, peipy wà no, napekwaw kwaw a'e ywy. A'e ywy rehe peneko mehe pemuwete putar tupàn a'u'a uwyra iapo pyrer pe wà nehe. Pemuwete putar tupàn a'u'a ita iapo pyrer pe wà nehe.

37 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e peneraha putar amo ywy rehe nehe. A'e ywy rehe har ipytuhegatu putar peme uezapo ma'e kwer henu mehe wà nehe. Uze'eg zemueteahy putar penehe wà nehe. Uze'eg urywahayah putar penehe wà nehe no.

38 Pezutym putar ma'eà'yz tetea'u nehe. Naheta tetea'u kwaw penemipo'o ràm peme nehe. Ta'e tukur umumaw putar paw rupi wà nehe xe. **39** Pezapo putar uwà tyw nehe. Pezekaiw putar hehe nehe. Nezewe rehe we napemono'og kwaw i'a nehe. Nap'e'u kwaw tykwer nehe. Ta'e ma'e u'u putar i'yw a'e wà nehe xe. **40** Heta tetea'u putar zepe uri 'yw a'e ywy rehe nehe. Nezewe rehe we naheta kwaw ikawer nehe. A'e rupi napepuner kwaw hakookaw rehe pezehezehe nehe. Ta'e uri u'ar putar u'yw wi tyàro 'ym mehe we a'e nehe xe. **41** Pena'yr putar nehe. Penazyr putar nehe no. Nezewe rehe we amo ywy rehe har weraha putar wemipyhyk kwer romo wà nehe. **42** Tukur umumaw putar ywyra paw wà nehe. Umumaw putar peywyw rehe hezuz ma'e kwer paw wà nehe no.

43 Amo ywy rehe arer peinuinuromo wiko ma'e upuner wiwi wera'u putar oho waiko pewi wà nehe. Tuweharupi pekàgaw uhem wiwi putar oho iko pewi nehe. **44** Umur putar ma'e peme wà nehe, imekuzar kar pà peme wà nehe. Napemono kwaw ma'e wanupe nehe. Wiko putar tekó upuner wera'u ma'e romo ywy rehe wà nehe. Peiko putar tekó ikàg 'ym wera'u ma'e romo ywy rehe nehe no.

***Upaw Moizez uze'egaw
mokoz haw a'e kury***

45 Moizez uze'eg teko wanupe. — Agwer ze'egaiw paw u'ar putar penehe nehe. Tupàn pemumaw putar azeharomoete nehe. Ta'e napezekaikwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar iz'e'eg awer rehe xe. Naperuzar kwaw iz'e'eg. Naperuzar kwaw hemiapo kar peme hemimur kwer. 46 Tuweharupi nehe, aze amo ukwaw a'e iaiw haw penehe imur awer wà nehe, ukwaw putar Tupàn penehe izepyk awer wà nehe. Ukwaw putar pezuapyapyr wanehe izepyk awer wà nehe no. 47 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur putar ikatu ma'e paw rupi a'e nehe. Aze napezapo kwaw ma'e izupe nerurywete haw rupi nehe, aze napemume'u kwaw ikatu haw nehe, 48 peiko putar peàmàtyry'ymar wanupe uma'ereko e ma'e romo nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur kar putar a'e teko pekutyr a'e wà nehe. Pema'erekoo putar wanupe pema'uhez pà peiwez pà nehe. Naheta kwaw kamir peme nehe. Naheta kwaw topoz peme nehe. Ma'e paw nuhyk kwaw peme nehe. Tupàn pemuahy kar putar nehe. Te pemumaw putar nehe.

49 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur kar putar amo teko pekutyr a'e wà nehe. Ur putar muite wi amo ywy wi wà nehe. Napekwaw kwaw waze'eg nehe. Peàmàtyry'ym putar wiràhu ài wà nehe. 50 Teko ikatu 'ym ma'e romo wanekon wà, purupe ma'erahy ipurawar kar har romo wanekon wà no. Nuzeruze'eg kwaw tua'u ma'e wanehe wà, ni kwàkwàmo wanehe wà. 51 U'u putar peneimaw tapi'ak paw wà nehe. U'u putar penemi'u penemimono'og paw wà nehe no. Pemàno putar pema'uhez haw pupe nehe. Nuezar kwaw ma'e peme wà nehe: ni arozràn, ni win, ni uri kawer, ni tapi'aka'yr wà, ni àràpuhàràna'yr hawitu ma'e wà no. 52 Umàmàñ putar tawhu peneko haw waiwyr wà nehe. Té weityk kar putar pàrirogawtâtà iaiha ma'e ikàg ma'e wà nehe, tawhu wanuwi wà nehe. Pezeruzar zepe a'e pàrirogawtâtà ma'e wanehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umur a'e ywy peme. Peàmàtyry'ymar

umàmàñ putar tawhu a'e ywy rehe har paw waiwyr wà nehe. 53 Iaiw putar wamàmàñaw nehe. Tawhu pupe har ima'uhez tuwe wà nehe. U'u putar wa'yr Tupàn hemimur kwer wà nehe. 54-55 Iaiw putar waneko haw azeharomoete nehe. Naheta kwaw wanemiu'ràm wanupe nehe. Te awa ipuruzukaiw 'ym wera'u ma'e a'e nehe, awa wàñàm wamutar katu wera'u har a'e nehe, ima'uhez tetea'u putar a'e nehe. A'e rupi u'u putar wa'yr wà nehe. Iaiw putar nehe. Numuza'ak kwaw ho'o kwer nehe. Nomono kwaw ipehegwer uiwyr wanupe nehe. Nomono kwaw wemireko pe nehe. Nomono kwaw amogwer wa'yr wanupe nehe. 56-57 Iaiw putar nehe. Te kuzà ipuruzukaiw 'ym wera'u ma'e a'e nehe, wàñàm wamutar katu wera'u har a'e nehe, wàpuz wi uhem mehe upy rehe wata pixik 'ym ma'e, ima'uhez tetea'u putar a'e nehe. A'e rupi u'u putar umemyr uzexak kar romo ma'e kwer teko wanupe ikwaw kar 'ym pà a'e nehe. U'u putar ikyhawer nehe no. Iaiw putar nehe. Numuza'ak kwaw ho'o kwer nehe. Nomono kwaw ipehegwer umen wemiamutar pe nehe. Nomono kwaw amogwer umemyr wanupe nehe.

58 Aze naperuzar kwaw Tupàn ze'eg ko pape rehe imuapyk pyrer paw nehe, aze napemuwete kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar her upuner ma'e purumukyze kar ma'e nehe, 59 a'e mehe uzepyk putar penehe nehe. Uzepyk putar pezuapyapyr wanehe nehe no, ma'eahy wyzàizài imur kar pà penehe nehe, ma'eahy haw iaiw ma'e imur pà penehe nehe. Napekatu kwaw na'arewahy a'e ma'eahy haw wi nehe. 60 Kwehe uzepyk Ezit ywy rehe har wanehe a'e ma'eahy haw pupe a'e. Uzepyk putar penehe nezewegatete nehe no. Teko na'ikatu kwaw a'e ma'eahy haw wi wà. Pemukyze kar a'e ma'eahy haw a'e. 61 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur putar amo ma'eahy haw penehe nehe no. Umur kar putar amo ma'eahy wyzàizài penehe nehe no. Namuapyk kwaw waner xe ko pape rehe ihe wà. Pemumaw putar wà nehe. 62 Peneta haw nuzawy kwaw zahytata waneta haw. Peneko haw pixika'i putar nehe. Ta'e naperuzar kwaw

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar hemiapo kar pe xe. **63** Penehe uze'egatu imur haw ikatu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Pemueta tetea'u haw ikatu izupe. Nezewegatete penehe izepykaw ikatu putar izupe nehe no. Pemumaw paw ikatu putar izupe nehe no. Amo pezo'ok putar ko ywy wi wà nehe. Peixe putar a'e ywy rehe ko 'ar rehe kury. Peiko putar iazar romo nehe no.

64 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pemuhàmuhàz putar ywy nànàn nehe. Uzypyrog putar pe pe nehe, te oho 'a pe pemuhàmuhàz pà nehe. A'e ywy rehe peneko mehe pemuwete putar tupàn a'ua'u ywyra iapo pyrer pe wà nehe. Pemuwete putar tupàn a'ua'u ita iapo pyrer pe wà nehe. Ni pe ni peipy napekaw kwaw a'e tupàn pe wà. **65** Napeiko katu kwaw a'e ywy rehe nehe. Napeiko kwaw pekyze 'ym pà nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pemynehem putar ma'erahy pupe nehe. Napexak kwaw katu haw nehe. Pekyze putar tuweharupi nehe. **66** Tuweharupi ma'e na'ikatuahy kwaw peme nehe. Pekyze haw wiko putar penehe we 'ar nànàn nehe, 'aromo nehe, pyhaw nehe no. — Zamàno putar kury, peze putar pezeupe nehe. **67** Pekyzeahy putar nehe. Pexak putar iaiw wera'u ma'e nehe. A'e rupi ku'em mehe peze'eg putar nezewe nehe. — Ikatu wera'u mo aze mo ipytunaw uhem a'e, peze putar nehe. — Aze mo zaneku'em zane ikatu wera'u mo zanewe, peze putar pyhaw nehe. **68** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pemuzewyr kar putar Ezit ywy rehe kanuhu pupe a'e nehe. — Napezewyr pixik kwaw a'e pe nehe, i'i peme kwehe mehe a'e. Nezewe rehe we pemuzewyr kar putar a'e pe nehe. A'e pe pezeagaw pezeme'eg pà uma'erek e ma'e romo peàmàtyry'ymar wanupe nehe. — Hemuigo kar pe uma'erek e ma'e awa romo nehe, i'i putar awa wà nehe. — Hemuigo kar pe uma'erek e ma'e kuzà romo nehe, i'i putar kuzà wà nehe. Peze'eg putar peàmàtyry'ymar Ezit ywy rehe har wanupe nehe. Nezewe rehe we ni amo na'ipurume'eg kar wer kwaw penehe wà nehe.

NA'IRUZ HAW RUPI MOIZEZ UZE'EG

TEKO WANUPE

29:1—30:20

Tupàn uzapokatu uze'egaw Izaew wanehe we a'e

29 ¹Moaw ywy rehe Izaew waneko uze'eg nezewe Moizez pe. — Ezapokatu hezéegaw Izaew wanehe we nehe, i'i izupe. Uzapokatu amo uze'egaw wanehe we Xinaz ywytyr rehe wiko mehe a'e no. Amume'u putar a'e ze'egaw xe ihe kury.

2 — Pemono'log teko paw pe wà nehe, i'i Moizez tuwihaw wanupe. Na'e uze'eg wanupe. — Ezit ywy rehe peneko mehe pexak Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo kwer tuwihawete pe arer, tuwihaw tuwihawete rehe we har wanupe arer, teko nànàn arer. **3** Pexak hemiapo kwer ma'eahy wyzàizài no. Pexak hemiapo kwer ma'e temixak pixik 'ym no. Pexak hemiapo kwer purumupyuthegatu kar haw no. **4** Te ko 'ar rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nuexak kar kwaw a'e ma'e paw peme. Nuenu kar kwaw a'e ma'e paw peme. Nukwaw katu kar kwaw a'e ma'e paw peme. **5** Umumaw 40 kwarahy peneraha pà ywyxiguhu rupi. A'e kwarahy rehe pema'e penemimunehew nupaw kwaw. Ni pexapat nupaw kwaw no. **6** Naheta kwaw typy'ak penemi'u ràm romo. Naheta kwaw kàwiràn xeruwez penemi'u ràm romo. Nezewe rehe we Tupàn umur ma'e penemimutar paw peme. Nezewe mehe pekwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar romo heko haw. **7** Xe Moaw ywy rehe zanekutyr wemiruze'eg zauxiapkwer wanupi wà, zaneàmàtyry'ym pà wà: Xeom Ezemon pe har wanuwhawete, Og Mâxà pe har wanuwhawete. Xityk zane wà. **8** Xipyhyk waiwy. Ximuza'ala'ak naliruz Izaew talyr wazuapyapyr wanupe imono pà: Humen wanupe, Kaz wanupe, Manaxe iphegwer wanupe. **9** A'e rupi, peruzar ko ze'eg paw rupi nehe. Nezewe mehe penemiapo ràm paw ikatu putar nehe.

10 Peiko xe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar henataromo paw rupi: Izaew ta'y'r wazuapyapr wà, wanuwihaw wà, wanàmuz wà, awakwer paw wà. **11** Kwarearer wà, kuzàtäigwer wà, kuzàgwer wà, amo ywy rehe arer peiniromo wiko ma'e paw wà, te zepe'aw imonohokar wà, 'y herur har wà no. **12** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar uzapokatu putar uze'egaw penehe we nehe. Umume'u iapo àwàm a'e. Peiko xe heruzar àwàm imume'u pà nehe. Uzapokatu putar a'e uze'eg penehe we kutàri a'e kury. **13** Nezewe mehe peiko putar hemiaihu hemixamixak kwer romo nehe. Wiko putar pezar romo nehe. Ta'e umume'u nezewe haw zaneipy wanupe xe: Àmàràw pe, Izak pe, Zako pe. **14** Pezemono'og xe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar henataromo kutàri. Tupàn uzapokatu putar uze'egaw penehe we kutàri a'e nehe. **15** Uzapokatu putar uze'egaw pezuapyapr uzexak kar ma'e ràm nànàn nehe no.

16 Pema'enukwaw zanerekö awer Ezit ywy rehe arer rehe. Pema'enukwaw ywy zaneremiahaw kwer wanehe no. **17** Pexak tupàn a'ua'u purumuhuhuk kar ma'e a'e ywy rehe har wanemimuwete pe wà no: ywyra iapo pyrer wà, ita iapo pyrer wà, parat iapo pyrer wà, or iapo pyrer wà no. **18** Pe nehe, awa, kuzà, uzeàñàanàm ma'e wà, Izaew ta'y'r izuapyapr wà. Tuwe ni amo nuityk kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar tupàn a'ua'u a'e ywy rehe har wazar wamuwete pà wà nehe. Nezewe penemiapo nuzawy kwaw ma'eàlyz. Hezuz a'e. I'a no. I'a kwer iro. Upuruzuka no. **19** Tuwe amo nuenu kwaw ko temimum'euhay nehe, tuwe nuze'eg kwaw nezewe uzeupe nehe. — Oho katu ma'e paw rupi a'e. Aze aikuwe hekatu 'ymaw rehe nehe, ni amo ikatu 'ym ma'e nuzeapo kwaw ihewe nehe, tuwe ni'l kwaw uzeupe nehe. Nezewe haw pemumaw mo, ikatu ma'e mo wà, ikatu 'ym ma'e mo wà no. **20** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e numunàn kwaw agwer ikatu 'ym ma'e iapo arer wi nehe. Uzakook putar wekwahy haw hehe nehe. Wikwahy putar izupe nehe. Uzepyk putar hehe uze'egaiw ko

pape rehe imuapyk pyrer nànàn nehe. Ni amo na'ima'enukwaw kwaw hehe wà nehe. **21** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umunyryk putar Izaew ta'y'r wazuapyapr wanuwi nehe. Uzepyk putar hehe uze'egaiw pupe nehe. Amuapyk a'e ize'legaiw paw ko pape Tupàn ze'eg hereko har rehe ihe. **22** Amo 'ar mehe nehe, pezuapyapr wà nehe, amo ywy muitea'u har wi ur ma'e kwer wà nehe, wexak putar iaiw haw peme uezapo ma'e kwer wà nehe. Wexak putar ma'eahy haw penehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimur kwer wà nehe no. **23** Peywy uezapo putar ywyxiguhu romo nehe. Ywyzu ukaz ma'e upyk putar nehe. Xa upyk putar nehe no. Naheta kwaw ma'etymaw nehe. Napemono'og kwaw arozràn nehe. Ni amo ka'akyr nahezuz kwaw a'e pe nehe. A'e ywy nuzawy kwaw tawhu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimumaw kwer nehe. Wikwahy wanupe a'e, a'e rupi umumaw wà. Na'aw waner xe wà: Xotom, Komor, Anima, Zemoim. **24** Amo 'ar mehe teko upuranu putar wà nehe. — Mâràzàwe tuwe Tupàn uzapo nezewe haw ko ywy rehe a'e, i'i putar izupe wà nehe. — Mâràzàwe tuwe wikwahy nezewe. Mâràzàwe tuwe uhua'u ikwahy haw nezewe, i'i putar wà nehe. **25** Amo uwazar putar waze'eg wanupe nehe. — Tupàn uzapo nezewe haw a'e, ta'e 'aw teko uzuhaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e waipy wazar ize'eg awer a'e wà xe. Uzapokatu a'e uze'eg a'e, Ezit ywy wi wamuhem kar mehe a'e. **26** Uzeamumew openàràg rehe amo tupàn wanenataromo wamuwete pà wà. A'e tupàn nuzamutar kwaw Izaew wà. — Pemuwete 'aw tupàn pe wà nehe, ni'i pixik kwaw Tupànete Izaew wanupe. **27** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wikwahy 'aw teko wanupe. A'e rupi uzepyk waiwy rehe. Umur uze'egaiw ko pape rehe imuapyk pyrer paw wanehe a'e. **28** Wikwahy a'e. Wikwahy tuwe wanupe a'e. A'e rupi ozo'ok Izaew ywy waneko haw wi wà. Weityk amo ywy rehe wà. Wiko a'e ywy rehe wà kury, i'i putar nehe. **29** Heta ma'e zaneremigwaw 'ym. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wiko a'e

ma'e izar romo a'e. Ukwaw kar amo ma'e zanewe. Ukwaw kar uze'eg zanewe. Xiruzar a'e ze'eg tuweharupi nehe. Tuwe zanezuapyapyr weruzar a'e ze'eg tuweharupi wà nehe no. Uzapo a'e ma'e uze'eg paw heruzar kar pà zanewe.

Tupàn ize'egatu teko wanehe har

30¹Uze'eg Moizez teko wanupe. — Amume'u Tupàn ize'egatu kwez peme. Amume'u Tupàn ize'egaiw kwez peme no. Tupàn umume'u imur àwàm peme a'e. Ze'egaiw penehe imu'ar mehe nehe, ywy nànàn pehàpehàz re nehe, pema'enukwaw putar a'e ze'egatu rehe nehe, a'e ze'egaiw rehe nehe no. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pemomor putar ywy nànàn a'e nehe. **2**Nezewe rehe we pezuapyapyr wà nehe no, aze pezewyr Tupàn pe penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wi nehe, aze peruzar hemiapo kar kutàri peme heremimono pep'y'a nànàn penekwe nànàn nehe, **3**a'e mehe Tupàn Zanezar pepuhareko putar a'e nehe. Pemuhàmuhàz ywy nànàn a'e. Pemono'og wi putar a'e ywy wi nehe, peywy pe penerur pà nehe no. **4**Aze pemuhàmuhàz ywy muite wera'u ma'e nànàn nehe, nezewe rehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar pemono'og putar pemuzewyr kar pà nehe. **5**Penerur putar ywy peipy waiwy rehe nehe. Peiko putar izar romo nehe. Tupàn omono uze'egatu peipy wanehe. Omono wera'u putar uze'egatu penehe a'e 'ar mehe nehe. **6**Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar uma'erekò putar pep'y'a pupe nehe. A'e mehe pepureruzar wer putar hehe nehe. Nezewe mehe pezamutar katu putar pep'y'a nànàn penekwe nànàn nehe. Nezewe mehe peiko wiwi putar a'e ywy rehe nehe. **7**Peàmàtyry'ymar na'iakatuwawahy kwaw penehe wà. Ur ma'erahy ipuraraw kar pà peme tuweharupi wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzepyk putar a'e teko nànàn a'e uze'egaiw pupe nehe. **8**Peruzar wi putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nehe. Pezapo putar hemiapo kar peme heremimono paw nehe no. **9**A'e mehe Tupàn umur putar uze'egatu penemiapo nànàn nehe.

Umuzàg kar putar pena'yr tetea'u peme wà nehe. Heta putar ma'e'yr tetea'u peme wà nehe. Heta putar temi'u penemipo'o tetea'u peme nehe no. Tupàn umuigo kar peipy hemetarer katu ma'e romo wà. Pemuigo kar putar hemetarer katu ma'e romo nehe no. Hurywete putar nezewe mehe nehe. **10**Uzapo putar nezewe haw nehe, aze peruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar nehe, aze peruzar ize'eg paw nehe, aze pezapo hemiapo kar paw nehe no. Amuapyk a'e ize'eg ko pape reh. — Tupàn ze'eg, za'e izupe. Aze pezewyr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe pep'y'a nànàn penekwe nànàn nehe, umur putar uze'egatu penehe nehe.

11Nazawaiw kwaw hemiapo kar kutàri peme heremimono ikwaw paw. Nazawaiw kwaw iapo haw no. **12**Nupyta kwaw ywate ywak rehe. — Mo uezupir putar ywak rehe Tupàn hemiapo kar herur pà zanewe nehe, napeze kwaw. — Xo nezewe mehe zo xinu putar nehe. Xo nezewe mehe zo xiruzar putar nehe, napeze kwaw. **13**Napeiko kwaw ryahu ikupe kutyr. — Mo wahaw putar ryahu Tupàn hemiapo kar herur pà zanewe nehe, napeze kwaw. — Xo nezewe mehe zo xinu putar nehe. Xo nezewe mehe zo xiruzar putar nehe, napeze kwaw. **14**Nan. Hemiapo kar xe pep'y'r tuz a'e. Pemonokatu pep'y'a pe nehe. Pepuner imume'u wi haw no. A'e rupi peruzar nehe.

15Kutàri azapo kar penemimutar teko peme ihe. Pepuner ikatu ma'e iapo haw rehe nehe, aze ru'u ikatu 'ygwer iapo haw rehe nehe. Pepuner peneko àwàm iphyhkaw rehe nehe, aze ru'u pemàno àwàm iphyhkaw rehe nehe. **16**Aze peruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar hemiapo kar kutàri peme heremimono nehe, aze pezamutar katu nehe, aze peata pe hemixak kar rupi nehe, aze peruzar ize'eg paw nehe, aze pezapo hemiapo kar paw nehe, pemumaw putar kwarahy tetea'u peneko pà ywy penemipyhyk ràm rehe nehe. Peiko putar izar romo nehe. Tupàn umur putar uze'egatu penehe nehe. Umur putar pezuapyapyr tetea'u peme a'e wà nehe no. **17-18**Nezewe

rehe we amume'u ko ma'e peme kutari ihe kury. Aze peityk Tupan nehe, aze napepureruzar wer kwaw hehe nehe, aze pemuwete amo tupan pe wa nehe, aze pema'erek owanupe nehe, a'e mehe Tupan pemumaw putar a'e nehe. Napemumaw kwaw kwarahy tetea'u ywy penemipyhyk ram Zotaw yrykawhu ikupe kutyr har rehe nehe. **19** Kutari ainoz ywak reheneremipa rám hexak àram romo kury. Aenoz ywy penemipa rám hexak àram romo no. Kutari azapo kar penemimutar teko peme ihe. Pepuner peneko àwàm ipyhykaw rehene, aze ru'u pemano àwàm ipyhykaw rehene. Pepuner ze'egatu ipyhykaw rehene. Aze ru'u pepuner ze'egaiw ipyhykaw rehene. Pepyhyk penekuwe àwàm nehe. Nezewe mehe pe nehe, pezuappyapyr a'e wa nehe no, pemumaw putar kwarahy tetea'u penekuwe pa nehe. **20** Pezamutar katu Tupan Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar nehe. Peruzar hemiapa kar nehe. Petyryk zo izuwi nehe. Nezewe mehe pemumaw putar kwarahy tetea'u a'e ywy rehene peneko pa nehe. Tupan Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u a'e ywy zaneipy wanupe a'e: Amàràaw pe, Izak pe, Zako pe.

Zuzue upyta Moizez hekuzaromo

31 **1** Uze'eg wiwi Moizez teko wanupe. **2** — Areko 120 kwarahy ihe. Napuner kwaw hema'erek owo haw iapo katu haw rehene ihe. Tupan Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u nezewe haw ihewe a'e. — Nereahaw kwaw Zotaw yrykawhu nehe, i'i ihewe. **3** Tupan Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar owo putar penenataromo nehe. Umumaw putar teko penemiawaxi a'e wa nehe. Pepyhyk putar ywy nehe. Peiko putarizar romo nehe. Tupan Tuweharupi Wiko Ma'e umuigo kar Zuzue penuwihaw romo a'e. **4** Tupan umumaw Amohe wanuwihawete Xeom a'e. Umumaw Amohe wanuwihawete Og a'e no. Umumaw waiwy no. Umumaw putar teko peywy rehene har nezewegatete a'e wa nehe no. **5** Tupan umur putar a'e teko pepo pe wa nehe. Amume'u wanupe penemipa rám

peme ihe. Pezapo a'e ma'e heze'eg rupi katete nehe. **6** Pepytuhegatu zo wanexak mehe nehe. Pekyze zo wanuwi nehe. Ta'e Tupan Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar owo putar penupi a'e nehe xe. Nupuir kwaw pewi nehe. Napeneityk kwaw nehe no.

7 Na'e Moizez wenoz Zuzue imuwa kury. Uze'eg izupe teko wanenataromo. — Nekag nehe. Ekyze zo nehe. Ta'e ereiko putar aw teko wanuwhaw romo nehe xe. Kwehe mehe Tupan Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u a'e ywy zaneipy wanupe. Pepyhyk putar nehe kury, teko hehe har waneityk pa nehe kury. Zuzue wiko putar penuwihaw romo ipyhyk mehe a'e nehe. **8** Tupan Tuweharupi Wiko Ma'e owo putar penenataromo a'e nehe. A'e ae wiko putar penehe we nehe. Nupuir kwaw pewi nehe. Napeneityk kwaw nehe. Pepytuhegatu zo nehe. Pekyze zo nehe.

Pemugeta ko ze'eg nehe, i'i Moizez

9 Moizez umuapyk ko ze'eg pape rehene a'e xaxeto Erewi izuupyapyr wanupe imono pa. A'e xaxeto wiko Tupan Ze'eg Hyru heraha har romo wa. Omono a'e ze'eg amogwer tuwhaw wanupe no. **10** Moizez uzapo kar ko ma'e wanupe. — 7 haw kwarahy nànàn, penewer haw imunànaw rehene pemugeta ko ze'eg mynykawhu tåpuzràn her ma'e i'ar nànàn nehe. **11** Tuwe Izaew paw wiko a'e pe Tupan Tuweharupi Wiko Ma'e imuwete katu pa tawhu hemixak kwer pupe wa nehe. A'e pe teko wanenataromo pemugeta ko Tupan ze'eg penahy haw rupi nehe. **12** Pemono'og teko paw rupi nehe: awa wa, kuzà wa, kwarearer wa, kuzatàigwer wa, amo ywy rehene arer tawhu peneko haw pe wiko ma'e wa. Nezewe mehe wenu putar Tupan ze'eg imugeta mehe wa nehe. A'e rupi uzemu'e putar hehe wa nehe. Ukyze putar Tupan Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wi wa nehe no. Weruzar putar ize'eg paw rupi wa nehe no. **13** Nezewe mehe pezuappyapyr Tupan ze'eg ikwaw par 'ym wenu putar imugeta mehe wa nehe no. Ukwaw putar Tupan Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wi ukyze haw wa nehe. Zotaw yrykawhu ikupe kutyr

ywy Izaew wemipyhyk ràm rehe waneko mehe kwarahy nànàn ukwaw putar izuwi ukyze haw wà nehe.

**Tupàn ze'eg Moizez pe har
Zuzue pe har iahykaw rehe har**

14 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe. — Nemànò haw 'ar uehem wà iko. Enoz Zuzue imuwà kury. Eho hupi tâpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pe nehe. A'e pe amume'u putar heremiapo kar Zuzue pe nehe, i'i izupe. Na'e Moizez oho a'e pe Zuzue rupi kury. **15** A'e pe tâpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pupe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzexak kar ywàkun upu'am ma'e pupe. Uptyu'u tâpuzràn pupe teixe haw huwake. **16** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe. — Eremàno putar na'arewahy nehe kury. A'e re 'aw teko upytu'u putar herehe uzeruzar ire wà nehe. Wixe putar a'e ywy rehe wà nehe. Umuwete putar tupàn a'e ywy rehe har wà nehe no. Upuir putar ihewi wà nehe. Nezewe mehe uzuhan putar ze'egaw herehe we wemapiro katu kwer wà nehe. **17** A'e ma'e iapo mehe aikwahy putar wanupe nehe. Apuir putar wanuwi nehe. Napytywà kwaw ihe wà nehe, a'e rupi amo umumaw putar Izaew a'e wà nehe. Iaiw haw tetea'u ur putar wanehe nehe. Zawaiw katu haw tetea'u ur putar wanehe nehe no. A'e rupi uze'eg putar nezewe wà nehe. — Ko ma'erahy xipuraw zaiko zane, ta'e Tupàn Zanezar niuko kwaw zaneinuinuromo a'e xe, i'i putar wà nehe. **18** A'e 'ar mehe aityk putar azeharomoete ihe wà nehe. Ta'e uzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u a'e wà xe. Umuwete amo tupàn a'e wà.

19 Emuapyk ko zegar haw pape rehe nehe kury. Emu'e Izaew hehe ne wà nehe. — Pezegar pape rehe peme'e 'ym pà nehe. Xo a'e re zo pepytu'u hehe pezem'e re nehe, ere wanupe nehe. Ta'e ko zegar haw umume'u putar wanemapiro ikatu 'ym ma'e wanupe a'e nehe xe. **20** Araha putar heremaihu a'e ywy rehe ihe wà nehe. Ikatu a'e. Umuezuz katu ma'e no. Amume'u a'e ywy waipy wanupe. Uhyk putar ma'e paw a'e pe wanupe nehe, a'e

wanupe. Wiko putar hemetarer katu ma'e romo a'e pe wà nehe, a'e wanupe. A'e mehe hereityk putar wà nehe, amo tupàn wamuwete pà wà nehe. Nezewe mehe uzuhan putar ze'egaw wanehe we heremapiro katu kwer wà nehe. **21** A'e rupi azepyk putar wanehe nehe, iaiw haw wamono pà wanehe nehe, zawaiw haw wamono pà wanehe nehe. Ko zegar haw umume'u putar wanemapiro ikatu 'ym ma'e nehe. Ta'e wazuapypyrr umuzàg wiwi putar oho waiko wà nehe xe. Akwaw katu 'aw teko wama'enukwaw paw ihe. Naraha kwaw ywy heremimume'u kwer rehe ihe wà rihi. Akwaw kateteahy a'e pe har wanemapiro ràm ihe.

22 A'e 'ar mehe we Moizez umuapyk a'e zegar haw pape rehe a'e. Umu'e teko Izaew izuapypyrr hehe wà no.

23 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Zuzue Nun ta'yur pe. — Nekàg nehe. Ekyze zo nehe. Ereiko putar teko wanuwhaw romo ywy wanupe heremimume'u kwer ipyhyk mehe nehe. Aiko putar nerehe we ihe nehe.

**Moizez umuapyk Tupàn
ze'eg pape rehe a'e kury**

24 Moizez umuapyk Tupàn ze'eg paw pape rehe a'e. **25** A'e re omono a'e pape Erewi izuapypyrr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ze'eg Hyru heraha har wanupe. Uze'eg Moizez wanupe.

26 Pemono ko pape Tupàn ze'eg hereko har Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg hyru izywyr nehe. Uptya putar a'e pe teko wanemapiro kwer ikatu 'ym ma'e imume'u har romo nehe. **27** Akwaw 'aw teko waneko haw ihe. Heàmàtyry'ymar romo wanekon wà. Nuweruzar katu kwaw heze'eg wà. Uzàmàtyry'ym Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e herekuwe mehe a'e wà. Uzàmàtyry'ym wera'u putar Tupàn hemànò re wà nehe no.

28 Pemono'og Izaew ta'yur wazuapypyrr wanuwhaw paw xe herenataromo pe wà nehe. Pemono'og amogwer tuwhaw pe wà nehe no. Nezewe mehe apuner ko ma'e paw imume'u haw rehe wanupe nehe. Aenoz putar ywak ywy rehe we wanemapiro kwer ikatu 'ym ma'e hexak àràm romo ihe wà nehe.

29 Akwaw ko ma'e ihe. Hemàno re teko uzemono putar ikatu 'ymaw pe wà nehe. Nuweruzar kwaw heremiapo kar wà nehe. A'e mehe uhem putar wanehe zepykaw 'ar nehe. Ta'e wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e umuikwahy kar putar Tupàn a'e nehe xe. Wikwahy putar wanupe nehe.

Moizez uzegar a'e kury

30 Na'e teko Izaew izuapyapyr paw wanenataromo Moizez umume'u ko zegar haw wahyhaw rupi kury. Uzypyrog imuzàg pà te iahykaw rehe.

- 32** ¹Penukatu nehe, ywak ywy.
Pezekaiw heze'eg rehe nehe.
2 Tuwe hepurumu'e haw nuzawy kwaw àmàn nehe.
Àmàn ywy rehe ukyr katu ma'e nehe.
Tuwe heze'eg nuzawy kwaw zuwiri hezuz ma'e rehe uhàz ma'e nehe.
3 Amume'u putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e her ikatu haw nehe.
Pemume'u Tupàn Zanezar uhua'u haw nehe.
4 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko zanepyro har romo.
Ikatuahy a'e. Hemiapo ikatuahy no.
Nuityk kwaw umyrypar wà.
Hemiapo ikatu a'e.
Umuàgy'yagtu ikatu 'ymaw.
Na'imunar kwaw imuàgà'y mehe.
5 Nezewe rehe we hemiaihu uzemono ikatu 'ymaw pe wà.
A'e rupi, — Tupàn ta'y'r wà, ni'i kwaw teko a'e teko wanupe wà.
Teko ikatu 'ym ma'e iapo har romo wanekon wà. Na'ikatu kwaw wà.
6 Teko ma'e kwaw katu 'ymar romo wanekon wà.
Nukwaw kwaw ma'e wà.
Nezewe a'e teko wereko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e wà.
Wiko wanu romo a'e.
Tupàn umugakwaw katu a'e teko a'e wà.

A'e peapo teko tetea'u romo a'e.
Pemugakwaw a'e no.

- 7** Pema'enukwaw uzeapo ma'e kwer rehe nehe.
Pema'enukwaw kwehe arer rehe nehe.
— Ma'e uzeapo kwehe mehe, peze punu wanupe nehe.
— Pemume'u uzeapo ma'e kwer kwehe arer nehe, peze tua'uhez ma'e wanupe nehe.
8 Tupàn ywate wera'u ma'e umuhàmuhàz teko paw a'e wà.
Omono ywy wanupe pitàitìagatu no.
Umuapyk ma'e ywyzaw nànà.
Omono amo tupàn wanupe wazar romo pitàitìagatu wà no.
9 Wexaxak Izaew wemiaihu romo wà.
Zako izuapyapyr wiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiruze'eg romo wà.

- 10** Tupàn wexak a'e teko ywyxiguhu rehe. Ukàzym a'e pe wà.
Miar ipuruzukaiwahy ma'e wiko a'e ywyxiguhu rehe wà.
Tupàn uhem wanuwake.
Uzekaiw wanehe wazyra'i wemiamutar katu wera'u zàwe.
11 Wiràhu umu'e umemeyr wawewe haw rehe a'e wà.
Upupirar upepo umemeyr wapyhyk pà wa'ar mehe.
Nezewegatete Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzekaiw wemiaihu wanehe.
12 A'e zutyka'i wexak kar wape ràm wanupe.
Ni amo tupàn nupytywà kwaw wà.

- 13** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uphyk kar ywytyruhu wemiaihu wanupe.
U'u ma'e ko pe har wà. Umur hàir itahu wamyteromo waneko mehe.
Umu'a kar uri 'yw ywy ita tetea'u hereko har rehe.

- 14** Omono tapi'ak kamykwer
wanupe wanemi'u romo.
Omono àràpuhàrànete
kamykwer wanupe no.
Omono ho'o kwer ikatu
wera'u ma'e wanupe:
àràpuhàràna'y'r hawitu ma'e
awa ho'o kwer,
àràpuhàrànete awa ho'o kwer.
Omono arozràn ikatu
wera'u ma'e wanupe.
Omono win ikatu wera'u
ma'e wanupe no.
- 15** Teko Tupàn hemixak kwer wiko
hemetarer katu ma'e romo wà.
Nezewa rehe we uzàmàtyry'ym
Tupàn wà.
Hemetarer katu wà. Waneko
haw ikatu. Hurywete wà no.
Nezewa rehe we weityk
wapo arer Tupàn wà.
Upuir uzehe uzekaiw ma'e
omonokatu har wi wà.
Weityk upyro har wà.
- 16** Umuwete tupàn a'ua'u wà. A'e rupi
umuikwahy kar Tupàn wà.
Umuwete katu tupàn a'ua'u
purumuhuhuk ma'e wà.
A'e rupi wikkwahy wanupe.
- 17** Uzuka ma'ea'yr tekwe
ikatu 'ym ma'e wanupe wà.
Uzuka ma'ea'yr tupàn a'ua'u
wanenataromo wà.
Numuwete pixik kwaw
a'e tupàn a'e 'ym mehe wà.
Ipyahu a'e tupàn Izaew wanupe wà.
Waipy nukwaw kwaw wà.
- 18** Heharaz omonokatu har wi wà.
Weityk u wà. Upuir wapo arer wi wà.
- 19** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wexak a'e ma'e iapo mehe wà.
Wikwahy wanupe.
A'e rupi weityk wa'yr wà.
Weityk wazyr wà no.
- 20** — Aityk kwez ihe wà.
Aexak putar wanupe uezapo
ma'e ràm nehe kury.
Ta'e wiko teko hereruzar
'ymar romo wà xe.
Wiko hera'yr heze'eg heruzar 'ymar
romo wà, i'i wanupe.
- 21** Umuwete tupàn a'ua'u wanagapaw
hemuikwahy kar pà wà.
Herewyrowyroahy wazar
tupàn a'ua'u wanehe ihe.
Amono kar putar teko ma'e kwaw
par 'ym wanupe ihe wà nehe.
A'e teko umuikwahy kar
putar Izaew a'e wà nehe.
Hewyrowyroahy putar amo teko ikàg
'ym ma'e wanehe wà nehe.
- 22** Hekwahy haw ukaz putar
tata zàwe nehe.
Umumaw putar ywy
rehe har paw rupi nehe.
Te umàno ma'e kwer wapyta haw
wapy putar nehe.
Wapy putar ywytyruhu
iwy pe har nehe.
- 23** Amu'ar kar putar iaiw haw wanehe
imupuytu'u kar 'ym pà nehe.
Akutuk putar ma'erahy
tetea'u pupe ihe wà nehe.
- 24** Ma'uhez haw uzuka putar a'e wà nehe.
Taku haw umumaw putar wà nehe.
Ma'eahy haw umumaw putar wà nehe.
Ni amo numukatu kwaw
a'e ma'eahy haw wi wà nehe.
Amono kar putar miar hehaite ma'e
wakutyr ihe wà nehe.
Uzàmàtyry'ym putar oho wà nehe.
Amono kar putar mozaïw wakutyr ihe
wà nehe no. Uxi'u putar wà nehe.
- 25** Katu pe wàpuz wi umàno putar oho
zeàmàtyry'ymawhu pe wà nehe.
Umàno putar wàpuz me ukyze
haw wi wà nehe.
Zauxiapekwer uzuka putar
kwàkwàmo wà.
Uzuka putar kuzàwaza wà nehe no.

- Uzuka putar kwarearer wà nehe no.
Uzuka putar kuzàtäigwer
wà nehe no.
- Uzuka putar tua'uhez kwer
wà nehe no. Uzuka putar
ihya'uhez kwer wà nehe no.
- 26** Apuner mo ywy nànàñ
wamuhàmuhàz haw rehe ihe.
Nezewé mehe teko paw heharaz
mo wanuwi wà.
- 27** Aze mo azapo nezewe haw,
wààmàtyry'ymar uze'eg
ury wahyahy mo wanehe wà.
Naputar kwaw nezewe haw ihe.
Hemu'em mo uezuepeu
wanehe wà no.
— Uruityk Tupàn hemiaihu ure wà,
i'i mua'u mo wà. Naputar kwaw
nezewe haw ihe.
— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
numumaw kwaw a'e wà,
i'i mua'u mo wà.
Naputar kwaw nezewe haw ihe.
- 28** Izaew wiko teko ma'e kwaw
par 'ym romo wà.
Nukwaw pixik kwaw ma'e wà.
- 29** Aze mo wiko ma'e kwaw
par romo wà,
— Tupàn zanerecyk zaneremiapo
kwer rehe a'e, i'i mo wà.
— Uzepyk zanerehe zaneremiapo
kwer ikatu 'ygwer ma'e
hekuzaromo a'e, i'i mo wà.
- 30** Máràzwe tuwe miw uzàn oho
pitai wààmàtyry'ymar wi wà.
Mokoz umuzàn kar 10.000 wà.
Uzàn wanuwi wà, ta'e wanehe
uzekaiw ma'e weityk a'e wà xe.
Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ume'eg wemiaihu
wààmàtyry'ymar wanupe wà.
- 31** Zaneàmàtyry'ymar wazar tupàn wà,
na'ikàg kwaw Tupàn
Zanezar zàwe wà.
Te zaneàmàtyry'ymar umume'u
ikàg wera'u haw wà.
- 32** Iaiw Xotom tawhu pe har wazàwe wà,
Komor tawhu pe har wazàwe wà.
Nuzawy kwaw uwà 'yw i'a ma'e wà.
I'a kwer na'ikatu kwaw.
Iro. Upuruzuka no.
- 33** Nuzawy kwaw win mozaiw
ipuruzuka haw iapo pyrer wà.
Wenuhem puruzuka haw mozaiw
wanuwi win romo iapo pà wà.
- 34** Tupàn ima'enukwaw ma'e
wààmàtyry'ymar wanemiapo
kwer rehe a'e.
Wàro 'ar ikatu ma'e iko. A'e 'ar mehe
uzepyk putar wanehe nehe.
- 35** Tupàn uzepyk putar nehe. Umekuzar
putar nehe.
Ur putar amo 'ar nehe. A'e 'ar mehe
iàmàtyry'ymar u'ar putar wà nehe.
Iaiw haw wanehe i'ar haw 'ar uhem
iko na'arewahy a'e.
- 36** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
upuhareko putar wemiaihu wà nehe.
Wakàg 'ymaw hexak mehe wà nehe.
Upyro putar izupe uma'erek
ma'e wà nehe.
Paw rupi weityk a'e 'ym mehe wà.
- 37** Na'e upuranu putar wemiaihu
wanehe nehe.
— Ma'e pe tupàn a'ua'u pezar
wanekon wà kury,
i'i putar wanupe nehe.
Pezeruar amo penehe uzekaiw ma'e
rehe. Ma'e pe hekon kury.
- 38** Pezuka ma'ea'yr henataromo pe wà.
Pemono ma'ea'yr wanupe pe wà.
Pemono win wanupe.
Tuwe pepitywà ko 'ar
rehe a'e wà nehe kury.
Tuwe ur pepyro pà wà nehe no.
- 39** Pe paw rupi nehe, pekwaw ko ma'e
nehe. Xo ihe zo aiko Tupàn romo ihe.
Naheta kwaw amo tupàn wà.
Apuruzuka ihe. Apurumuigo
kar ihe no.
Apurukutuk no. Apurumukatu no.

- Aze hepurapo wer amo ma'e rehe nehe,
ni amo nupuner kwaw hemupytu'u
kar haw rehe iapo re wà nehe.
- 40** Aupir hepo ywak kutyr kury.
Amume'uahy ko ma'e hereko
haw rehe ihe kury.
Azapo putar ko ma'e ihe nehe.
- 41** Amuaime katu putar hetakihe puku
heny katu ma'e ihe nehe.
Azypyrog putar ikatu 'ym ma'e iapo
har wanehe hezepyk pà nehe.
Azepyk putar heàmàtyry'ymar
wanehe nehe.
Azepyk putar herehe iakatuwawahy
'ym ma'e wanehe nehe no.
- 42** Teko wanuwykwer umupinipinim
putar heru'yw nehe.
Hetakihe puku uzuka putar
heàmàtyry'ymar a'e wà nehe.
Ni pitai heàmàtyry'ymar nuhem
kwaw umàno haw wi wà nehe.
Te heremipyhyk kwer
azuka putar ihe wà nehe,
i'i Tupàn.
- 43** Tuwe teko paw umume'u Tupàn
hemialhu wakatu haw wà nehe.
Tupàn uzepyk putar wemiruze'eg
wazuka arer wanehe nehe.
Uzepyk putar wàmàtyry'ymar
wanehe nehe.
Umunàn putar wemiaihu wanemiapo
kwer ikatu 'ym ma'e nehe.
- 44** Moizez a'e, Zuzue Nu ta'yr a'e no, umuzàg
a'e zegar haw paw teko wanenataromo a'e wà.
- Upaw etea'i Moizez ze'eg awer kury**
- 45** Moizez umumaw Tupàn ze'eg nànàn
teko wamu'e haw. **46** Na'e uze'eg wanupe.
— Pema'enukwaw katu ma'e nànàn pemu'e
awer rehe nehe. — Peruzar Tupàn ze'eg
pape rehe imuapyk pyrer paw rupi nehe,
peze pena'yr wanupe nehe. **47** — Na'ikatu
kwaw, peze zo a'e ze'eg pe nehe. Nan. A'e
ze'eg pemuiigo kar a'e. Aze peruzar a'e ze'eg
nehe, pemumaw putar kwarahy tetea'u ywy
na'arewahy penemipyhyk ràm Zotàw

yrykawhu ikupe kutyr har rehe peneko pà
nehe. **48** A'e 'ar mehe we Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e uze'eg Moizez pe.

49 — Eho ywytyruhu heta haw Amari her
ma'e ko Moaw ywy rehe har pe nehe. Ezeupir
Nemo ywytyr Zeriko tawhu henataromo har
rehe nehe. Ywytyr apyr nerekò mehe erexak
putar Kànàw ywy nehe. Amono putar a'e ywy
teko Izaew izuapyapyr wanupe nehe.
50 Neryky'yr Àràw umàno Or ywytyr rehe a'e.
Nezewegatete eremàno putar Nemo ywytyr
rehe ne nehe no. **51** Naperuzar katu kwaw
hez'eg teko Izaew wanenataromo. Merima
'zyzgwar huwake peneko mehe napeiko
kwaw muite Kanez tawhu wi. Peiko Zim
ywyxigulu rehe a'e 'ar mehe. A'e pe a'e 'ar
mehe nahemuwete kwaw pe pe. **52** A'e rupi
xo muite wi erexak putar ywy Izaew wanupe
heremimono ràm nehe. Nereixe kwaw ipupe
nehe. Nereata kwaw hehe nehe.

**Moizez omono uze'egatu Izaew ta'yr
wazuapyapyr nànàgatu a'e kury**

33 ¹Umàno 'ym mehe we Moizez Tupàn
hemiruze'eg omono ko ze'egatu teko
Izaew wanehe. ² Nezewe i'i a'e.

— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ur Xinaz
ywytyr wi a'e.

Uzexak kar kwarahy ài Enom wa'aromo.

Pàrà ywytyr wi uhype
katu wemiaihu wanehe.

Heko haw pe har tetea'u ur hupi wà.
Heta tata iawyze har rehe.

3 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uzamutar katu wemiaihu wà.

Uzekaiw katu wemiruze'eg wanehe.
Wapyk henataromo ize'eg
rehe uzemu'e pà wà.

4 Moizez omono Tupàn ze'eg wanupe.
Ize'eg nuzawy kwaw temetarer

tetea'u teko Izaew wanupe.
Naheta kwaw amo hekuzar
wera'u ma'e wanupe.

5 Izaew ta'yr wazuapyapyr teko
hexaexak pyrer uwihaw wanehe
we wazemono'og mehe,

- Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wiko wanuwihawete romo.
- 6** Moizez uze'eg nezewé Humen
izuapyapyr wanehe a'e.
Tuwe Humen wikuwe
tuweharupi wà nehe.
Tuwe numàno pixik kwaw wà nehe.
Tuwe heta tetea'u tuweharupi wà nehe.
- 7** Umume'u ko ma'e Zuta izuapyapyr
wanehe.
O Tupàn, einu Zuta newe waze'eg
mehe ne wà nehe.
Emon'o'og a'e teko amogwer
neremaihu wanehe we ne wà nehe.
Ezàmàtyry'ym waàmàtyry'ymar ne
wà nehe.
Epytwà waàmàtyry'ymar waneityk
mehe ne wà nehe.
- 8** Umume'u ko ma'e Erewi
izuapyapyr wanehe.
O Tupàn, eremono Tumi Uri rehe we
Neremiruze'eg neremixamixak
kwer wanupe.
Ereagaw Maxa pe ne wà.
Ereze'legahy wanupe Merima
'zyygwar huwake ne wà no.
- 9** Uzemonokatu wera'u newe a'e wà.
Nuzemonokatu kwaw u wanupe wà,
Uwywyr wanupe wà,
wa'yur wanupe wà.
Weruzar neze'eg wà.
Uzapo ma'e uze'egaw nerehe we
wemiapo katu kwer rupi
katete wà no.
- 10** Umu'e putar teko paw neze'eg
rehe wà nehe.
Wapy putar yhyk zàwenugar
nerenataromo wà nehe.
Uzuka putar ma'ea'yr ma'ea'yr hapy
haw nerenataromo har rehe
wà nehe no.
- 11** O Tupàn, emono neze'egatu Erewi
izuapyapyr wanehe nehe.
Tuweharupi emukàg kar wiwi
wera'u ne wà nehe.
Tuwe wanemiapo paw ikatu newe nehe.

- Emumaw waàmàtyry'ymar ne wà nehe.
Tuwe nuzeupir wi pixik
kwaw wà nehe.
- 12** Umume'u ko ma'e Mezàmi
izuapyapyr wanehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uzamutar katu Mezàmi
izuapyapyr a'e wà.
Tuwe omonokatu 'ar nànàn wà nehe.
Tupàn uzekaiw putar wanehe
tuweharupi nehe.
Wiko katu putar wà nehe,
ta'e upyro putar ikatu 'ymaw
wi a'e wà nehe xe.
- 13** Umume'u ko ma'e Zuze
izuapyapyr wanehe.
Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e omono uze'egatu Zuze
waiwy rehe nehe.
Tuwe umugyr kar àmàn
tetea'u hehe nehe.
Tuwe umur 'zyygwar ohoete ma'e
tetea'u hehe nehe no.
- 14** Tuwe Tupàn omono ma'a kwer
kwarahy hemimuapyw kwer
wanupe nehe.
Tuwe omono uze'egatu aroziàn ipo'o
haw tetea'u rehe wanupe nehe no.
- 15** Tuwe ywytyr kwehe arer umuezuz
temi'u tetea'u wà nehe.
- 16** Tuwe Tupàn omono uze'egatu
a'e ywy rehe nehe, hehe har
nànàn nehe no.
Tuwe umur ikatu ma'e paw
a'e ywy rehe nehe.
Tuwe Tupàn ka'akyr ukaz ma'e
pupe uzexak kar ma'e kwer
uzapo ikatu ma'e wanupe a'e nehe.
Tuwe a'e ze'egaiw paw u'ar Zuze
izuapyapyr wanehe nehe.
Ta'e Zuze wiko wyky'yr wanuwi
upuner wera'u ma'e romo a'e xe.
- 17** Ipuràg eteahy haw nuzawy kwaw
tapi'aka'yaw awa ipuràg eteahy haw.
I'ak nuzawy kwaw tapi'ak awa
hehaite ma'e i'ak.

- Manaxe izuapyapyr heta tetea'u
ma'e wiko i'ak romo wà.
Eparai izuapyapyr heta tetea'u
ma'e wiko i'ak romo wà no.
Zuze uzàmàtyry'ym wàmàtyry'ymar
u'ak pupe wà.
Oho wanaikweromo ywy nànàn wà.
- 18** Umume'u ko ma'e Zemurom
izuapyapyr wanehe, Ixakar
izuapyapyr wanehe no.
Tuwe Zemurom wiko
hemetarer katu ma'e romo
amo ywy rehe har wanupe
ma'e ime'eg pà wà nehe.
Tuwe Ixakar hemetarer
katu uiwy pupe wà nehe.
- 19** Wenoz teko wamuwà
ywytir uiwy rehe har pe wà.
A'e teko uzuka putar ma'eal'yr Tupàn
pe ikatu ma'e a'e pe wà nehe,
henataromo wà nehe.
Upyhyk putar ikatu ma'e
tetea'u yryhu wi wà nehe.
Upyhyk putar ikatu ma'e tetea'u ywyxig
yryhu izywyr har wi wà nehe no.
- 20** Umume'u ko ma'e Kaz wanehe.
Ikatuahy Tupàn a'e,
ta'e umuhua'u Kaz ywy a'e xe.
Teko Kaz izuapyapyr wàro ma'e
zàwàruhu iriàw ài wà.
Ozo'ok wàmàtyry'ymar izywa.
Ozo'ok iàkàg wà no.
- 21** Upyhyk ywy imume'u pyrer
ipehegwer uhua'u wera'u ma'e wà.
Omono pehegweruhu tuwihaw pe
imono pyr zàwenugar izupe wà.
Weruzar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ze'eg wà.
Weruzar hemiaipo kar wà,
teko wanuwihaw
wazemono'og mehe wà.
- 22** Moizez umume'u ko ma'e
Nà izuapyapyr wanehe.
Nà nuzawy kwaw zàwàruhu'a'yri iriàw.
Oopoopor iko Máxà ywy rehe.
- 23** Moizez umume'u ko ma'e Napitari
izuapyapyr wanehe.
Tupàn omono uze'egatu tetea'u
Napitari wanehe.
Waiwy uzypyrog Karirez yryhu rehe.
Oho kwarahy ihemaw awyze
har kuty har pe.
- 24** Moizez umume'u ko ma'e
Azer izuapyapyr wanehe.
Tupàn omono wera'u uze'egatu tetea'u
Azer wanche amogwer wanuwi a'e.
Tuwe Tupàn uzamutan katu wera'u
Azer amogwer Izaew ta'yr
wazuapyapyr wainuinuromo
wà nehe.
- Tuwe heta tetea'u uri 'yw
waiwy rehe nehe.
- 25** Tuwe ukenawhu itaper iapo pyrer
umigatu tawhu waiwy rehe har nehe.
Tuwe a'e tawhu pe wiko
zeàmàtyry'ym 'ymaw rehe
tuweharupi wà nehe.
- 26** Teko Izaew izuapyapyr wà,
naheta kwaw amo Tupàn
Zanezar zàwenugar a'e wà.
Ikàg a'e. Tuwihawete zàwé hekon.
Wahaw ywak.
Wapyk ywàkun rehe.
Ur zanepyro pà no.
- 27** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko
zanerehe uzekaiw ma'e romo.
Uzekaiw zanerehe tuweharupi
uzywa pupe.
Zanerenatar wi Tupàn umuhem
kar zaneàmàtyry'ymar wà.
— Pemumaw pe wà nehe, i'i zanewe.
- 28** Teko Izaew wiko katu tuweharupi wà.
Wiko zeàmàtyry'ym 'ymaw rehe ywy
ikatu ma'e rehe wà.
A'e ywy umur arozràt tetea'u wanupe.
Umur win tetea'u wanupe no.
Zuwiri tetea'u u'ar ywy rehe.
- 29** Teko Izaew izuapyapyr wà.
Penurywete tuwe peiko.
Naheta kwaw amo tekó
pezàwenugar wà.

Peiko tekò Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e hemipyro kwer romo.
Wiko u'yw wi pezemimaw romo a'e.
Wiko petakihe puku romo no.
Pezeàmim puruzuka haw wi.
Weityk peàmàtyry'ymar
penenataromo wà no.
Izaew, peàmàtyry'ymar wapyk
putar upenàràg rehe penenataromo
wà nehe.
— Urepuhareko pe nehe,
i'i putar peme wà nehe.
Pepyhyk putar waiwy nehe. Peiko
putar waiwy izar romo nehe.

Moizez umàno a'e kury

34 ¹Moizez uhem ywytyr heta 'ymaw Moaw ywy rehé har wi Nemo ywytyr pe oho pà kury. Uzeupir Piziga ywytyr Zeriko henataromo har apyr. A'e pe heko mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak kar Kànàà ywy paw izupe. Wexak Nà tawhu Zireaz ywy rehé har kwarahy heixe haw awyze har kutyr har. ²Wexak amo Izaew ta'yw wazuapyapyr waiwy kwarahy heixe haw kutyr har: Napitari, Eparai, Manaxe kwarahy heixe haw kutyr har. Wexak Zuta ywy te Mezitehàn ryahu pe kwarahy heixe haw kutyr. ³Wexak ywy kwarahy ihemaw awyze har kutyr har. A'e ywy uzypyrog ywytyr heta 'ymaw Zoar tawhu pe. Oho Zeriko inàzàràn 'yw hereko har pe. ⁴Uze'eg Tupàn Moizez pe.
— Amono putar ko ywy neuzyapyapyr wanupe nehe, a'e Amàrààw pe Izak pe Zako pe. Aexak kar a'e ywy newe ihe kury. Erexak putar nereha pupe kury. Nereata kwaw hehe nehe.

⁵ Nezewe mehe Moizez Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiruze'eg umàno Moaw ywy rehé Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg rupi katete a'e kury.

⁶ Tupàn uzutym hetekwer a'e pe ywyàpyznaw rehé Mete-Peor tawhu henataromo. Te ko 'ar rehé ni amo nukwaw kwaw izutym awer wà. ⁷Moizez wereko 120 kwarahy umàno mehe. Nezewe rehé we wexak katu ma'e. Ikàg no. Na'ima'eahy kwaw no. ⁸A'e pe Moaw ywytyr heta 'ymaw rehé Izaew uzai'o Moizez imàno awer rehé wà. Umumaw 30 'ar uzai'o pà wà. Na'e umumaw wazai'o haw 'ar.

⁹ A'e 'ym mehe Moizez wexak Zuzue Nun ta'yw wekuzaromo àràm romo. Omono opo iákàg rehé. Nezewe mehe Zuzue tynehem ma'e kwaw katu haw pupe. Izaew weruzar Zuzue wà. Weruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg Moizez hemimur kwer wà no.

¹⁰ A'e re nuzexak kar pixik kwaw Tupàn ze'eg imume'u har Moizez izàwenugar wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg izupe uwa rupi a'e. Moizez wexak huwa a'e. ¹¹Naheta pixik kwaw amo purumupytuhegatu kar haw iapo har Moizez izàwenugar wà. Weruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg Ezit ywy rehé wiko mehe a'e. Uzapo a'e ma'e temixak 'ym paw Ezit ywy rehé har wanuwiawete ikutyr, amo tuwiaw tuwiawete rehé we har nànàñ no, hemiaihu nànàñ no. ¹²Naheta pixik kwaw amo Tupàn ze'eg imume'u har izàwenugar wà. Ni amo nuzapo kwaw purumupytuhegatu kar haw izàwe wà. Uzapo a'e ma'e upuner haw uhua'u ma'e rupi tekò Izaew izuzyapyapyr wanenataromo a'e.

Upaw.

ZUZUE

Zuzue wiko Moizez hekuzaromo kury

1 ¹Amo 'ar mehe Moizez a'e, Tupàn hemiruze'eg Tupàñ pe uma'erekò ma'e a'e, umàno a'e kury. Na'e Tupàñ uze'eg Zuzue Nun ta'yì pe a'e kury. Zuzue a'e, a'e 'ym mehe wiko Moizez ipytywà har romo a'e.

2 — Moizez heremiruze'eg umàno kwez a'e kury, i'i Tupàñ Zuzue pe. — A'e rupi ne nehe kury, ko teko paw a'e wà nehe no, pezemùàgà'ym nehe kury. Ta'e pe peahaw putar yrykaw Zotàw her ma'e nehe kury xe. Peixe putar a'e ywy rehè nehe, peme heremimono ràm rehè nehe, Izaew izuapyapyr wanupe heremimono ràm rehè nehe kury, i'i Tupàñ Zuzue pe. **3** — Aze pepyrog amo ywy rehè pepy pupe nehe, amono putar a'e ywy peme nehe, Moizez pe heremimume'u kwer rupi katete nehe. **4** Ko rupi peywì uzypyrog ywyxiguhu pe nehe. Oho putar ywy Irímano her ma'e pe nehe. Kwe rupi uzypyrog yrykawhu Ewparat her ma'e pe nehe. Oho putar Mezithèn yryhu pe nehe no, yryhu kwarahy heixe haw kutyr har pe nehe no. Pepyhyk putar Ete izuapyapyr waiwy paw nehe no. Ta'e waiwy a'e xe, ywy heremimono ràm myter pe tuz a'e xe. **5** Nerekò mehe nehe, nemàno 'ym mehe we nehe, ni amo teko nupuner kwaw nerecitykaw rehè wà nehe. (Izaew izuapyapyr wiko putar a'e ywy wazar romo wà nehe. Ereiko putar waneruze'egar romo nerekewe mehe nehe.) Aiko Moizez hehe we har romo ihe. Nezewegatete aiko putar nerehe we har romo ihe nehe no. Nuruezar pixik kwaw ihe nehe. Napuir pixik kwaw newi nehe, i'i Tupàñ Zuzue pe a'e. **6** — Nekàg nehe, ekyze zo ma'e wi nehe. Ta'e ereraha putar ko teko a'e ywy rehè nehe xe. Eremuigo kar putar a'e teko a'e ywy izar romo ne wà nehe no. Ta'e amume'u tuwe ko ywy waipy wanupe kwehe mehe ihe xe. **7** Nekàg nehe, ekyze zo ma'e wi nehe. Nema'enukwaw katu heze'eg heremiruze'eg Moizez pe imono pyrer rehè nehe. Amono a'e ze'eg newe no. Eruzar katu a'e ze'eg nehe. Eata katu herape rupi nehe. Ezewyr zo ko rupi nehe, ezewyr zo kwe rupi nehe. Epytu'u zo

heze'eg heruzar ire nehe. Nezewe mehe wyzai ywy rehè wyzai tawhu pe neho mehe nerekò haw ikatu putar nehe. Xo ikatuahy ma'e zo uezapo putar newe nehe. **8** Heze'eg imuapyk pyrer a'e nehe, epytu'u zo hehe neze'eg ire nehe. Nema'enukwaw katu a'e ze'eg rehè tuweharupi nehe, 'aromo nehe, pyhaw nehe no. Nezewe mehe erekwaw katu putar heze'eg imuapyk pyrer nehe. Nezewe mehe ereruzar putar nehe no, upaw rupi nehe no. Nezewe mehe uezapo putar ikatuahy ma'e newe nehe. Neremiapo ràm ikatuahy putar nehe no. **9** — Nekàg nehe, ekyze zo ma'e wi nehe, a'e kwez newe kury. Ekyzeahy zo (a'e ywy rehè har wanuwi nehe). Nerury'ar zo nehe. Ta'e ihe nezar romo aiko putar wyzai neho àwàm me ihe nehe xe, i'i Tupàñ Zuzue pe.

Uzemuàgà'ym Zotàw 'yahaw paw rehè wà

10 A'e rupi Zuzue uze'eg teko waneruze'egar wanupe a'e kury.

11 — Peata teko waneko haw rupi teko wanupe peze'eg pà nezewe nehe ty wà, i'i wanupe. — Pemuàgà'ym pema'e nehe ty wà, peze wanupe nehe. — Kutàri henataromo na'iruz 'ar pawire peahaw putar Zotàw yrykaw xe nehe. Peixe putar a'e ywy rehè nehe. Pepyhyk putar a'e ywy nehe, izar romo peneko pà nehe. Ta'e Tupàñ pezar umur putar a'e ywy peme a'e nehe xe, izar romo pemuiigo kar pà a'e nehe xe, peze wanupe nehe, i'i Zuzue tuwhawete wanupe. **12** Uze'eg wi Zuzue Humen izuapyapyr wanupe, Kaz izuapyapyr wanupe no, amo Manaxe izuapyapyr wanehe har wanupe no.

13 — Pema'enukwaw Moizez Tupàñ Zanezar hemiruze'eg ize'eg awer rehè nehe. — Tupàñ pezar pemupytu'u kar putar a'e nehe. Umur putar ko ywy peme a'e nehe. **14** Penemireko a'e wà nehe, pena'yr penazyr a'e wà nehe no, peneimaimaw a'e wà nehe no, upuner putar upyta haw rehè ywy Zotàw huwake har kwarahy hemaw kutyr har rehè a'e wà nehe, ywy Moizez peme imur pyrer rehè a'e wà nehe. Pe awakwer zauxiapekwer

peahaw putar yrykaw peànàm wanenataromo nehe, petakihepuku waneraha pà nehe. Peàro putar peànàm yrykaw waz rehe pe wà nehe.

15 Pepytywà a'e ywy rehe har wàmàtyry'ym mehe pe wà nehe, aze upyhyk tuwe ywy Tupàn hemimur kwer wà nehe, xo a'e mehe zo pepuner peywyr pe pezewyr haw rehe nehe. Xo a'e mehe zo pepuner ywy ipyhykaw rehe nehe, Moizez Tupàn Zanezar Hemiruze'eg hemimur kwer ipyhykaw rehe nehe. A'e ywy Zotàw yrykaw huwake kwarahy hemaw kutyr har huwake tuz a'e, i'i Zuzue wanupe.

16 Na'e uze'eg Zuzue pe a'e wà. — Uruzapo putar tuwe ma'e neze'eg rupi katete ure nehe. Oroho putar tuwe wyzai tawhu pe wyzai ywy rehe ure nehe no. **17** Ureruzar tuwe Moizez ze'eg. Nezewegatete ureruzar putar tuwe neze'eg ure nehe no. Tupàn nezar wiko Moizez rehe we tuweharupi a'e. Tuwe hekon nerehe we tuweharupi nezewegatete nehe no. **18** Aze neze'eg iro amo pe nehe, aze nuweruzar kwaw amo neze'eg nehe, uruzuka putar a'e teko ure nehe. Nekàg tuwe nehe. Ekyze zo ma'e wi nehe, i'i Zuzue pe wà.

Omono kar Zuzue ywy rehe ume'e ma'e Zeriko pe wà

2 **1** Amo 'ar mehe Zuzue Nun ta'yrenoz mokoz awa uezupe wà kury, Xixin tawhu pe waneko mehe wà kury. — Peme'egatu zàmim peho ywy yrykaw waz rehe nehe. Peme'egatu tuwe tawhu Zeriko her ma'e rehe nehe no, i'i wanupe. A'e rupi oho wà. Wixe oho amo kuzà wyzai hàpuz me wà. Upyta a'e pe hàpuz me wà. Ha'aw a'e kuzà her romo a'e. **2** Zeriko tawhu pe har ukwaw wahem awer wà. A'e rupi uze'eg oho uwihawete pe wà. — Tuwhiweté, i'i izupe wà. — Amo Izaew zuapyr uhem xe kwez kutàri wà, pyhaw wà. Ume'egatu putar zaneywy rehe wà nehe.

3 A'e rupi Zeriko pe har wanuwhaw omono kar uze'eg Ha'aw pe kury. — A'e awa neràpuz me wixe ma'e kwer a'e wà, erur katu pe neràpuz wi ne wà nehe, ta'e ur xe zanekagaw hexak pà zaneywy hexak pà a'e wà xe, i'i izupe.

4 Kuzà umim a'e mokoz awa waneraha pà a'e wà. A'e re uze'eg zauxiapekwer wanupe. — Azeharomoete a'e awa ur heràpuz me wà. Nakwaw kwaw wanexak mehe ihe, nakwaw kwaw waneko haw ihe no. **5** Karuketea'i mehe, tawhu pe har uwàptym ukenaw pàrirogaw rehe har wà. Iwàptym etea'i mehe we a'e mokoz awa uhem oho tawhu wi a'e wà, i'i mua'u wanupe. — Nakwaw kwaw waho awer ihe. Pezàn peho wanaikweromo nehe. Aze ru'u pepyhyk putar pe wà nehe, i'i mua'u kuzà zauxiapekwer wanupe.

6 A'e 'ym mehe we weraha zàmim kuzà a'e mokoz awa wà, wàpuz 'aromo wamim pà wà. Heta amanezuràn irin her ma'e tetea'u a'e pe imonokatu pyrer. Umim awa amanezuràn wy pe wà.

7 A'e rupi zauxiapekwer uzàn oho pe rupi wà, a'e mokoz awa a'e ywy rehe har wakágaw rehe ume'egatu ma'e wanekar pà wà. Wata oho pe Zotàw yrykaw ahaw paw kutyr oho ma'e rupi wà. Tawhu wi wahem ire tártyka'i tawhu pe har uwàptym ukenawhu wà. (Ta'e ukyze katu wà kury xe).

8 A'e mokoz awa waker 'ym mehe we kuzà uezupir wi wàpuz 'aromo kury.

9 Uze'eg wanupe. — Tupàn umur putar ko ywy paw peme a'e nehe. Akwaw imur àwàm ihe. Ure xe har ure, urukyze katu tuwe pewi ure. A'e rupi teko ko ywy rehe wiko ma'e paw umàno etea'i pewi ukyze pà a'e wà. **10** Tupàn pezar umuxinig 'Yryhupiràg pupe har peme a'e. Uruenu imuxinig awer imume'u haw. A'e rupi pepuner Ezit ywy wi pehemaw rehe. Pezuka mokoz tuwhiweté pe wà no, Amohe ywy rehe har peata mehe wà no. Xeom, Og, tuwhiweté waner romo wà. Pemumaw wanemiruze'eg awer paw pe wà no. Zotàw yrykaw ywaz rehe arer kwarahy hemaw kutyr arer romo wanekon wà. **11** Penemiapo kwer henu mehe urumàno etea'i urekyze haw rehe. Ure paw urupytu'u urekàg ire pelkàgaw imume'u awer henu mehe ure. Ta'e Tupàn pezar a'e 'y, ywak rehe har wazarete romo hekon a'e 'y, ywy rehe har wazarete romo hekon a'e 'y. **12** Pemumé'uang tuwe ko penemiapo ràm Zanezar henataromo nehe 'y

wà. — Xo ikatu ma'e uruzapo putar neànàm wanupe nehe, ta'e xo ikatu ma'e erezapo kwez urewe ne xe, peze tuwe ihewe nehe 'yà. — Pexak kar amo ma'e ihewe nehe, pekatu haw ikwaw kar pà ihewe azeharomoete nehe. **13** Pezuka zo heru nehe, pezuka zo hehy nehe. Pezuka zo heryker hekypy'yr wà nehe, hekywyr wà nehe. Pezuka zo heànàm wà nehe. Urepyro pe uremànò àwàm wi upaw rupi pe nehe. Ma'e pexak kar putar ihewe urepyro àwàm hexak kar pà ihewe nehe, i'i wanupe.

14 — Urerekohaw umekuzar putar peneko haw nehe, i'i tuwe awa izupe wà. — Aze neremume'u kwaw ureremiapo kwerzauxiapekwer wanupe nehe, a'e mehe uruzapo putar ikatu ma'e peme pezuka 'ym pà peywy rehe urehem mehe nehe. Ta'e Tupàn Zanezar umur putar ko ywy urewe a'e nehe xe, i'i izupe wà. Waze'eg ikatu izupe.

15 A'e rupi upytywà wà. Umuezyw kar kyhàhàm uken rupi kury, ta'e hàpuz pàrirogaw rehe hin a'e xe. **16** Uze'eg wanupe. — Peho ywytyruhu rehe nehe 'yà. A'e rupi penekar har napenexak kwaw wà nehe. Pemumaw na'iruz 'ar ywytyr rehe pezeàmim pà nehe. A'e re zauxiapekwer uzewyr putar xe wà nehe. A'e mehe pepuner putar peata wi haw rehe nehe, i'i wanupe.

17 — Urumume'uahy ko ureremiapo ràm kwez newe. **18** Peywy rehe ureixe mehe nehe, pezàpixipixi ko kyhàhàm ipiràg ma'e uken neràpuz me har rehe nehe. Uruezyw putar oroho a'e uken rupi ure nehe kury. Aze uruexak a'e kyhàhàm ipiràg ma'e xe nehe, urupyro putar ure nehe, urupyro putar neànàm ure nehe no: neru, nehy, nekywyr wà, neànàm paw wà. Urupyro putar upaw rupi ure wà nehe, aze neràpuz me wiko a'e ar mehe wà nehe. Aze nàn kwaw nehe, nurupyro kwaw wà nehe. **19** Aze amo neànàm uhem neràpuz wi tawhu myter rupi nehe, uzezuka kar ma'e romo wiko putar nehe. Nurupyro kwaw nehe. Nuruzeagaw kwaw ipyro pà nehe. Aze peànàm wiko neràpuz me a'e 'ar mehe wà nehe, aze nurupyro kwaw amo nehe, uruiko putar

wazuka kar har romo Tupàn henataromo nehe. **20** Aze eremume'u ureremiapo kwerzauxiapekwer xe har wanupe nehe, urupuner putar newe ureremimume'uhah kwer ihaw paw rehe nehe, i'i izupe wà.

21 — Ikatuh, i'i wanupe. — Tuwe ma'e pawuzeapo pez'eg rupi nehe, i'i wanupe. A'e mehe omono kar a'e awa a'e wi wà kury. Uhem a'e wi wà. Uzàpixipixi Ha'aw kyhàhàmpiràg uken rehe.

22 A'e wi wahem ire oho ywytyruhu pe wà. Umumaw na'iruz 'ar a'e pe upyta pà wà. Wanekar har zauxiapekwer a'e wà, wekar oho waiko paw rupi a'e ywy rehe wà. Uzewyr wanexak 'ym pà wà. **23** A'e rupi a'e mokoz awa uzypyrog uzewyr pà wà kury. Wezyw ywytyruhu wi wà. Wahaw yrykaw wà no, Zuzue Nun ta'yur pe uhem pà wà. Umume'u uezupe uezapo ma'e kwer paw izupe wà.

24 — Azeharomoete Tupàn Zanezar umur putar a'e ywy paw zanewe a'e nehe kury. Teko a'e ywy rehe har paw umànò etea'i zanewi ukyze pà a'e wà, i'i Zuzue pe wà.

Teko wahaw Zotàw yrykaw wà

3 **1** Iz'iitahy Zuzue a'e, Izaew izuapyapyr paw a'e wà no, uhem oho Xixin wi uker awer wi a'e wà kury. Wata oho Zotàw yrykaw kutyr wà. Umupù'am wàpuzràñ yrykaw iwyr wà, ta'e uzemuàgà'ym waiko yrykaw ahaw paw rehe wà xe. Upyta a'e pe wà. **2** Na'iruz 'ar pawire teko waneruze'egar wata oho uker haw rupi wà. **3** Uze'eg oho nezewe Izaew izuapyapyr wanupe wà. — Nan kwehe tete Erewi izuapyapyr xaxeto a'e wà nehe, upyhyk putar Tupàn pezar ze'eg hyru heraha pà wata pà a'e wà nehe. Wanexak mehe pehem peho peker haw wi peneko haw wi nehe, wanaikweromo peata pà nehe. **4** Nezewe mehe pekwaw putar peho àwàm nehe. Ta'e napeata pixik kwaw ko ywy rehe ko 'ar 'ym mehe we pe xe. Pehyk zo hyru huwake nehe. Pepyta muitea'u izuwi nehe, pitài kirom pepyta izuwi nehe. Peho zo huwake nehe, i'i teko waneruze'egar teko wanupe wà.

5 Na'e uez'eg Zuzue teko wanupe kury. — Pezemukatu Tupàn henataromo nehe, ta'e

pyhewe Tupàn uzapo putar ikatuahy ma'e purumupytuhegatu kar haw penenataromo nehe xe, i'i wanupe.

6 Na'e Zuzue uze'eg teko wanekuzar romo xaxeto wanupe kury. — Pepyhyk Tupàn Ze'eg Hyru nehe kury. Peata peho teko wanenataromo nehe, i'i wanupe. A'e rupi upyhyk hupir pà wà, teko wanenataromo oho pà wà.

7 Na'e Tupàn uze'eg Zuzue pe kury. — Kutàri azypyrog putar nekatu haw Izaew izuapyapry wanupe hexak kar pà ihe nehe kury. Nezewe mehe ukwaw putar nerehe we hereko haw a'e wà nehe no. Aiko Moizez hehe we ihe. Aiko putar nerehe we nezewegatete ihe nehe no. **8** Emume'u ko heze'eg xaxeto wanupe nehe kury, heze'eg hyru heraha har wanupe nehe kury. — Zotàw yrykaw iwyr pehem etea'l mehe nehe, peixe'y pupe pepu'am pà nehe, ere wanupe nehe, i'i Tupàn Zuzue pe.

9 Uze'eg Zuzue Izaew wanupe. — Pezur xe nehe. Pezeyaka katu Tupàn pezar ize'eg rehe nehe, i'i wanupe. **10**— Uzapo putar Tupàn amo ma'e a'e nehe kury, peinuinuromo weko haw hexak kar pà penehe we weko haw hexak kar pà peme a'e nehe kury. Umuhem kar putar teko paw a'e ywy peneko àwàm wi wà nehe. Kànàà izuapyapry wà, Ete izuapyapry wà, Perize izuapyapry wà, Zirikaze izuapyapry wà, Amohe ywy rehe har wà, Zepu izuapyapry wà, upaw rupi katete Tupàn umuhem kar putar penenatar wi azeharomoete wà nehe.

11 Tupàn teko ywy nàrànar wazar ize'eg hyru wahaw putar Zotàw yrykaw penenataromo a'e nehe. **12** A'e rupi pexaexak 12 awa pe wà nehe. Izaew ta'yr izuapyapry pitàitìagatu waxaexak putar pitài awa uzeinuromo har wà nehe. **13** Xaxeto a'e wà nehe, a'e Tupàn Ze'eg Hyru heraha har a'e wà nehe, oho putar waiko Zotàw yrykaw kutyr a'e wà nehe, upyrog putar 'y rehe wà nehe, a'e 'ar mehe we tarityka'i 'y iapyrupi uwyrky ma'e upytu'u putar uwyrky ire a'e nehe kury. Upu'am putar ywytyra'i zàwenugar iapo pà nehe kury, i'i Zuzue teko wanupe.

14-15 A'e rupi teko uwàuwàñ wàpuzràn wata pà a'e wà kury, Zotàw ahaw pàwàm rehe a'e wà kury. Xaxeto wata oho wanenataromo Tupàn Ze'eg Hyru heraha pà wà. Uhem a'e pe arozràn po'o haw 'ar mehe a'e wà. Tyhu yrykaw. 'Y umim a'e ywy pehegwér. Xaxeto Tupàn Ze'eg Hyru heraha har wixe 'y pupe wà. **16** Tarityka'i 'y upytu'u uwyrky ire kury. Upu'am ywytyra'i zàwenugar romo uezapo pà muite a'e wi wà. Tawhu Ànàw her ma'e huwake upu'am. Zàretà ywy rehe tuz. 'Y Yryhu Umàno Ma'e Kwer her ma'e kutyr uwyrky ma'e typaw a'e. A'e rupi Izaew izuapyapry uwahaw yrykaw Zeriko tawhu huwake wà kury. **17** Xaxeto Tupàn Ze'eg Hyru heraha har u'àm ywy uxinig ma'e kwer rehe wà kury, Zotàw myter pe wà kury. Izaew izuapyapry ukwaw oho wanuwake wà. Te teko paw uwahaw yrykaw uxinig ma'e kwer wà.

12 ita teko imuma'enukwaw kar har

4 Teko paw umumaw yrykaw ahaw paw a'e wà kury. Na'e Tupàn uze'eg Zuzue pe kury.

2 Exaexak 12 awa teko wanehe we har ne wà nehe kury. Pitàitìagatu Izaew izuapyapry umur kar putar pitài awa wà nehe. **3** Eze'eg nezewe a'e 12 awa wanupe nehe. — Pepyhyk ita pitàitìagatu pe wà nehe, Zotàw yrykaw myter wi wanerup pà pe wà nehe, xaxeto wapyta awer wi pe wà nehe, ere wanupe nehe. — Peraha a'e ita yrykaw ywaz rehe nehe. Peker putar amo me kutàri pyhaw nehe. Pemono a'e ita ywy rehe peker haw huwake pe wà nehe, ere wanupe nehe, i'i Tupàn Zuzue pe.

4 A'e rupi Zuzue ormono'og a'e 12 awa Izaew wanehe we har a'e wà kury. Pitàitìagatu Izaew ta'yr wazuapyapry umur kar pitài awa izupe wà. **5** Uze'eg nezewe wanupe kury. — Peho Tupàn pezar z'e'eg hyru henataromo nehe ty wà, Zotàw yrykaw myter pe nehe ty wà. Pe pitàitìagatu pepyhyk amo ita hupir pà peaxi'l rehe nehe, inugwer iwyr rehe heraha pà nehe, i'i wanupe. **6**— A'e ita upyta putar a'e pe nehe, ma'e rehe pemuma'enukwaw kar

har romo nehe. Amo 'ar mehe pena'yr upuranu putar penehe wà nehe. — Ma'in 'ág ita zanewe a'e wà, i'i putar peme wà nehe.

7 — Tupàn umupytu'u kar Zotàw 'y iwyryk ire xe kwehe mehe a'e, uze'eg hyru henataromo a'e. Zotàw yrykaw hahaw mehe 'y upytu'u uwypyryk ire a'e, peze pepurumuzàg wanupe nehe. 'Ág ita a'e wà, a'e ma'e uzeapo ma'e kwer rehe purumuma'enukwaw kar ma'e romo upyta Izaew izuapyapyr wanupe tuweharupi wà nehe, ere wanupe nehe, i'i Zuzue a'e 12 awa wanupe.

8 A'e rupi Izaew izuapyapyr weruzar Zuzue ze'eg a'e wà kury. Weraha 12 ita Zotàw myter parer wà, ta'e heta 12 Izaew ta'yr izuapyapyr wà xe. Uzapo ma'e paw Tupàn ze'eg Zuzue pe imume'u pyrer rupi katete a'e wà kury. Weraha a'e ita uker haw pe wà. Umuapyk ywy rehe wà.

9 Zuzue upyhyk amo ita a'e no, ywytyra'i zàwenugar iapo pà a'e pe, a'e ita Zotàw myter parer xaxeto wapu'am awer rehe arer. (A'e xaxeto weraha Tupàn Ze'eg Hyru wà.) A'e ita a'e pe hin te ko 'ar rehe wà kury. **10** A'e xaxeto Tupàn Ze'eg Hyru heraha har a'e wà, upyta Zotàw myter pe u'àm pà wà. Teko upyhyk a'e 12 ita wà. Xo a'e re xaxeto uhem oho 'y wi wà. (Izypy mehe Moizez uzapo kar Tupàn hemiaipo putar haw teko wanupe. Imàno re Zuzue wiko Tupàn ze'eg imume'u har romo wanupe a'e kury.) Uzàn teko yrykaw hahaw pà wà kury. **11** Upaw rupi hahaw ire xaxeto werur Tupàn Ze'eg Hyru teko wakutyr wà kury. Teko yrykaw waz har ume'e wanehe herur mehe wà. **12** Awa Humen izuapyapyr wà, awa Kaz izuapyapyr wà no, awa Manaxe izuapyapyr wanehe arer wà no, wahaw yrykaw amogwer Izaew izuapyapyr wanenataromo wà. Weraha utakihe puku opo pe wà, Moizez ze'eg awer rupi katete a'e wà. **13** 40 miw awa zauxiapelker puruàmàtyry'ym ma'e ru'u wahaw yrykaw Tupàn Zanezar henataromo a'e wà, kaiwer Zeriko tawhu huwake har ywytyr heta 'ymaw pe a'e wà. **14** A'e 'ar rehe Tupàn ukwaw kar Zuzue ikàgaw Izaew

izuapyapyr wanupe. Teko umuawate Zuzue hekuwe mehe we te imàno haw 'ar rehe wà. Izypy mehe umuawate Moizez a'e wà. A'e 'ar rehe umuawate Zuzue nezewegatete wà no.

15 Na'e uze'eg wi Tupàn Zuzue pe kury.

16 — Eze'eg xaxeto heze'eg hyru herur har wanupe nehe kury. — Pehem pezuwà Zotàw yrykaw wi nehe kury, ere wanupe nehe, i'i izupe.

17 A'e rupi uze'eg wanupe. — Pehem pezuwà Zotàw wi nehe kury, i'i wanupe.

18 A'e rupi xaxeto uhem yrykaw wi Tupàn Ze'eg Hyru herur pà wà kury. Upyrog ywy rehe wà kury. Tàrityka'i 'y Zotàw rupi har uzewyr uwypyrykaw pe. Typy wi a'e 'ym mehe wearer zàwe.

19 Pitái haw zahy rehe 10 haw 'ar rehe tekouzeupir Zotàw yrykaw wi a'e wà kury. Umupu'am wàpuzràn uker haw iapo pà Ziwkaw rehe Zeriko tawhu huwake kwarahy hemaw kutyr wà kury. **20** Upyhyk Zuzue a'e 12 ita Zotàw myter parer wà kury. Uzapo ywytyra'i a'e pe ita imuapyapyk pà i'ai aromo pitàitàigatu. **21** Uze'eg Zuzue Izaew izuapyapyr wanupe. — Amo 'ar mehe nehe, pezuapyapyr upuranu putar u wanehe uhy wanehe wà nehe. — Ma'in 'ág ita zanewe, i'i putar wà nehe. **22** Nezewe peze wanupe nehe. — Kwehe mehe Izaew izuapyapyr wahaw Zotàw yrykaw ywy uxning ma'e rehe wata pà a'e wà, peze wanupe nehe. **23** — Ta'e Tupàn pezar umupytu'u kar Zotàw iwyryk ire penenataromo a'e xe. A'e rupi pepuner hahaw paw rehe. Xo hahaw pawire zo umuyryk kar wi 'y hupi a'e. Kwehe mehe Tupàn uzapo a'e ma'e zàwenugar Yryhupiràg pe. Kutàri uzapo a'e ma'e Zotàw yrykaw pe. Umuxinig 'y zanerentataromo. A'e rupi zapuner hahaw paw rehe. **24** Uzapo Tupàn a'e purumupytuhegatu kar haw kwez a'e kury. Nezewe mehe teko ywy nàñànar paw upuner putar ikàgaw ikwaw paw rehe a'e wà nehe. Nezewe mehe pekyze putar tuwe Tupàn pezar wi imuwtete katu pà nehe, i'i Zuzue Izaew izuapyapyr wanupe.

5 **1** Amohe wanuwihaw a'e wà, Zotàw yrykaw kwarahy heixe haw kutyr har

wà, Kànàà ywy rehe har wanuwhiaw yryhu Mezitehàn her ma'e waz har a'e wà no, wenu Tupàn Izaew wanenataromo Zotàw yrykaw imuypaw ire imume'u haw a'e wà kury. Ta'e Tupàn umupytu'u kar iwyryk ire urerenataromo a'e xe, hahaw zanune a'e xe. A'e ma'e henu re tuwhawete ukyze katu urewi a'e wà kury. Ukàzym wakàgaw wanuwi. Na'ipuruàmàtyry'ym wer kwaw urerehe wà.

Ziwkaw pe Moizez omonohok kar awakwer wapirera'i wà

2 A'e 'ar mehe Tupàn uze'eg Zuzue pe. — Ezukazuka ita takihe romo iapo pà nehe kury. Emonohok awakwer Izaew izuapyapr wapirera'i nehe kury, i'i izupe.

3 A'e rupi uzapo Zuzue takihe a'e pe. Omonohok awakwer wapirera'i wanuwi upaw rupi a'e pe wà. Omono her a'e ywy pe. Zimeat Ha'ararat her romo a'e ywytyr. Pirera'i tetea'u imonohok awer, i'i her zaneze'eg rupi. **4** Uzapo kar nezewa haw wanupe a'e, ta'e teko paw Èzit ywy wi uhem ma'e kwer a'e wà xe, awakwer zauxiapekwer a'e wà xe, umàno ywyxiguhu rehe wata e mehe a'e wà xe.

5 Awa Ezit wi uhem ma'e kwer paw wiko upirera'i imonohok kar arer romo wà. Ezit ywy wi wahem ire awa ywyxiguhu rehe wata mehe uzexak kar ma'e kwer a'e wà, nomonohok kar kwaw upirera'i ywyxiguhu rehe wiko mehe a'e wà. **6** Izaew izuapyapr umumaw 40 kwarahy ywyxiguhu rehe wata e pà wà. Awakwer zauxiapekwer Ezit wi uhem ma'e kwer paw umàno ywyxiguhu rehe wà, ta'e nuweruzar kwaw Tupàn ze'eg a'e wà xe. Ta'e Tupàn uze'egahy wanupe nezewa a'e xe.

— Napexak pixik kwaw ywy peipy wanupe heremimume'u kwer nehe. Napexak pixik kwaw a'e ywy ma'ekamy kwer tetea'u hereko har hair tetea'u hereko har nehe, i'i Tupàn wanupe. **7** Omono Tupàn wana'yr wanu wanekuzaromo wà. A'e wana'yr wapirera'i Zuzue omonohok Zotàw hahaw ire. Nuiko kwaw pirera'i monohok kar arer romo a'e 'ym mehe wà, ta'e nomonohok kar kwaw ywyxiguhu rehe wata e mehe a'e wà xe.

8 Wapirera'i paw wamonohok ire upyta awakwer a'e pe waker haw pe wà: Te ikatu wi wà kury, te hahyir wanuwi. **9** Na'e uze'eg wi Tupàn Zuzue pe kury. — Kwehe mehe peiko Ezit ywy rehe har wanupe uma'erekò e ma'e romo. Pemaranugar a'e 'ar rehe. Kutàri apupyro kwez pemaranugar haw wi ihe kury, i'i izupe. A'e rupi Ziwkaw a'e ywy pehegwer her romo a'e. — Pyro haw, i'i her zaneze'eg rupi. **10** Zahy pitái haw rehe 14 haw 'ar rehe pyhaw kury. Ziwkaw rehe wanekon wà rihi, kaiwer Zériko tawhu huwake har rehe wanekon wà rihi. Uzapo Izaew mynykawhu Pakuwa her ma'e a'e wà kury. **11** Iku'egwer pe a'e 'ar mehe we tuwe u'u temi'u a'e ywy rehe har a'e wà kury: typy'ak imuapijuru kar 'ym pyrer, arozràñ imihir pyrer. **12** Temi'u ywak wi u'ar ma'e kwer mana her ma'e a'e kury, upytu'u u'ar ire iku'egwer pe a'e kury, temi'u a'e ywy rehe har i'u re a'e kury. A'e rupi naheta kwaw mana Izaew wanupe kury. A'e kwarahy rehe u'u temi'u Kànàà ywy rehe har wà kury. Izaew weityk Zériko tawhu xe wà kury.

Zuzue wexak zauxiapekwer Tupàn hemiruze'eg wanuwhiaw

13 Upu'äm Zuzue oho Zériko huwake a'e kury. Ume'e wenataromo wà. Wexak amo awa a'e pe. A'e awa wereko takihepuki iapirer 'ym ma'e opo pe. Uze'eg Zuzue oho izupe kury. — Aipo urerehe we har romo ereiko. U, ureàmàtyry'ymar romo ru'u ereiko aipo, i'i izupe hehe upuranu pà.

14 — Nan kwaw ty, i'i a'e awa. — Zaixiapekwer Tupàn hemiruze'eg wanuwhiaw romo aiko xe ihe kury, i'i izupe. A'e rupi u'ar Zuzue ywy rehe uwa imuhyk pà uezamumew pà kury, imuwté katu pà kury. Upuranu wi hehe. — Ma'e ze'eg Tupàn hezar umur kar wemiruze'eg pe a'e, ihewe a'e, i'i izupe.

15 Zaixiapekwer Tupàn hemiruze'eg wanuwhiaw uze'eg wi izupe. — Enuhem nexapat nehe ty, ta'e ko ywy a'e xe, Tupàn omonokatu uzeupe a'e xe, i'i izupe. A'e rupi Zuzue wenuhem uxapat kury.

Umumaw Zeriko tawhu wà

6 ¹A'e 'ar rehe teko Zeriko tawhu pe har uwàptygatu ukenaw pàrirogaw rehe har paw a'e wà, ta'e ukyze katu Izaew izuapyapyr wanuwi a'e wà xe. Ni amo teko nuhem kwaw tawhu wi wà, ni amo nuixe kwaw tawhu pupe wà.

2 Na'e Tupàn Uze'eg Zuzue pe kury. — Amur putar Zeriko tawhu nepo pe ihe nehe. Amur putar wanuwhaw newe nehe no. Amur putar zauxiapekwer tawhu pe har paw newe ihe wà nehe no. **3** Emuata kar zauxiapekwer nerehe we har paw nezeupi tawhu huwake wamumàmàn kar pà ne wà nehe. Emumaw 6 'ar nezewe neata pà amogwer wamuata kar pà tawhu izywyr wamumàmàn kar pà 'ar pitàitìagatu rehe nehe. **4** Eraha kar heze'eg hyru wanupe zauxiapekwer wanenataromo nehe. 7 xaxeto weraha putar àràpuhàràn hawitu ma'e awa i'ak kwer mimy romo iapo pyrer uezupi pitàitìagatu wà nehe no, heze'eg hyru henataromo wà nehe no. 7 haw 'ar rehe peata tawhu izywyr pemàmàn pà 7 haw nehe. Xaxeto upy putar uxì'äm wata mehe wà nehe no. **5** A'e re uzapo putar xi'äm ipy haw ipukua'u ma'e wà nehe. Henu mehe, tuwe Izaew izuapyapyr tuwe uhapukazahy upaw rupi wà nehe. A'e 'ar mehe we tárityka'i pàrirogaw tawhu izywyr har u'ar putar nehe. A'e mehe zauxiapekwer nerehe we har wixe putar tawhu pupe upaw rupi upytu'u 'ym pà wà nehe, i'i Tupàn Zuzue pe.

6 A'e rupi Zuzue Nun ta'yur wenoz xaxeto uezupe a'e wà kury. — Pepyhyk Tupàn Ze'eg Hyru hupir pà nehe kury. 7 xaxeto weraha putar xi'äm henataromo wata pà wà nehe, i'i wanupe.

7 Uze'eg amogwer teko wanupe. — Peata peho tawhu kutyr nehe kury. Pemàmàn tawhu izywyr nehe. Amo zauxiapekwer Tupàn Ze'eg Hyru rehe uzekaiw katu ma'e wà nehe, tuwe wata hyru henataromo wà nehe, i'i wanupe.

8 Umumaw Zuzue teko wanupe uze'egaw kury. A'e 7 xaxeto xi'äm heraha har wata oho tawhu kutyr wà, uxì'äm ipy pà hereko pà wà.

Weraha Tupàn Ze'eg Hyru xi'äm ipy har wanaikwerupi wà. **9** Amo zauxiapekwer wata oho xi'äm ipy har wanenataromo wà. Amogwer zauxiapekwer ur hyru haikwerupi wà. Upy uxì'äm waiko wata mehe upytu'u 'ym pà wà. **10** A'e 'ym mehe we Zuzue uze'eg teko wanupe. — Peneiheihem zo nehe, pehapukaz zo nehe. Peze'eg zo ko 'ar rehe nehe. Amo 'ar mehe nehe, — Pehapukazahy ty wà, a'eahy putar peme nehe. Xo a'e mehe zo pehapukazahy nehe, i'i wanupe. **11** Nezewe weraha kar Zuzue Tupàn Ze'eg Hyru xaxeto wanupe tawhu huwake a'e wà, tawhu izywyr pitài haw a'e wà. A'e re teko uzewyr uker haw pe wà. Uker a'e pe wà.

12 Iku'egwer pe izi'itähy ume'e Zuzue a'e kury. Xaxeto upyhyk wi Tupàn Ze'eg Hyru hupir pà wà. **13** A'e 7 xaxeto 7 xi'äm heraha har wata wi oho tawhu kutyr wà, Tupàn Ze'eg Hyru henataromo wata pà uxì'äm ipy pà wà. Amo zauxiapekwer oho wanenataromo wà. Amogwer oho wanaikwerupi wà. Upy uxì'äm heraha wata mehe wà. **14** Nezewe mokoz haw 'ar mehe wata tawhu izywyr pitài haw wà. A'e re uzewyr uker haw pe wà. Umumaw 6 'ar nezewe haw iapo pà wà.

15 7 haw 'ar mehe ume'e kwarahy ihem etea'i mehe izi'itähy wà kury. Wata oho tawhu izywyr 7 haw wà, amogwer 'ar rehe arer zàwegatu wà. Xo pitài ma'e uzawy amogwer 'ar rehe arer. 7 haw wata tawhu izywyr wà. **16** 7 haw mehe, xaxeto upyahy uxì'äm wà kury. — Pehapukazahy nehe ty wà, i'i Zuzue teko wanupe. — Tupàn umur putar tawhu peme a'e nehe kury, i'i wanupe.

17 — Ximumaw putar tawhu nehe, ipyhyk ire nehe. Nezewe mehe ximuwete katu putar Tupàn zane nehe. A'e kuzà wyzài Ha'aw her ma'e a'e nehe, teko hàpuz me har paw a'e wà nehe no, xo a'e zo napezuka kwaw pe wà nehe, ta'e umim ywy rehe ume'e zàmim ma'e kwer zanewe a'e wà xe. **18** Pepyhyk zo ma'e imumaw pyràm nehe. Nezewe mehe napezezuka kar kwaw a'e ma'e ipyhyk pà nehe. Aze pepyhyk a'e ma'e nehe, perur putar iaiw paw Izaew izuapyapyr wanupe nehe. Tupàn uzepyk putar Izaew wanehe neremiapo

kwer hekuzaromo nehe. **19** Ita hekuzar katu ma'e paw peraha putar Tupàn pe nehe: parat, or, ma'e ita per her ma'e iapo pyrer, ma'e itazu morog her ma'e iapo pyrer no. Ta'e a'e ma'e paw wiko putar Tupàn pe imono pyräm romo a'e nehe xe. Upyta putar hāpuzrān pe a'e nehe xe, i'i Zuzue teko wanupe.

20 Na'e upyahy xi'äm wà kury. Teko uhapukazahy wà no. Ipyahy mehe wanehapukazahy mehe pàrirogaw uzekazeka u'lar pà kury. Na'arewahy awakwer paw wixe tawhu pupe wà. Upyhik ma'e tawhu pe har paw wà. **21** Umukatu tawhu wà, wikuwe ma'e a'e pe har paw wazuka pà wà, takihepuku pupe wà: awakwer wà, kuzàgwer wà no, kwarearer kuzàtäigwer wanehe we wà, tua'uhez ma'e ihya'uhez ma'e wà no, tapi'ak wà, àràpuhàràn hawitu ma'e wà, zumen wà no. Upaw rupi katete uzuka wà.

22 Na'e Zuzue uze'eg a'e mokoz awa ywy katu haw rehe ume'e ma'e kwer wanupe kury. Echo kuzà wyzài Ha'aw her ma'e hàpuz me nehe. Emuhem kar nehe. Emuhem kar hehe we har paw wà nehe no, penemimume'u kwer rupi katete wà nehe, i'i wanupe. **23** A'e rupi a'e awa ywy katu haw rehe ume'e ma'e kwer wà kury, wixe hàpuz me wà kury, Ha'aw a'e wi herur pà wà kury. Werur tu, ihy, ikywyr wà, iàñàm wà no. Werur iàñàm paw tawhu wi wà, wazuka 'ym pà wà, amo ywy pehegwér rehe wamuiço kar pà wà. Upyta a'e pe Izaew waker awer huwake wà. **24** A'e re umunyk zauxiapekwer tata oho tawhu rehe wà, hapy pà paw rupi wà, ma'e a'e pe har hapy pà paw rupi wà. Ita hekuzar katu ma'e omono temetarer hyru Tupàn hāpuzrān pupe har pupe wà: parat, or, ma'e itazu iapo pyrer, ma'e ita per her ma'e iapo pyrer no. **25** Nuzuka kar kwaw Zuzue kuzà wyzài Ha'aw her ma'e. Nuzuka kar kwaw iàñàm wà, nuzuka kar kwaw hehe we arer wà. Ta'e a'e 'ym mehe umiim awa Zeriko hexak arer Zuzue hemiimono karer a'e wà xe. Te ko 'ar rehe ko pape iapo mehe wikuwe Ha'aw Izaew iuapypyapr wapyr a'e wà kury.

26 A'e 'ar mehe Zuzue omono ko ze'egaiw a'e tawhu rehe kury.

Aze amo awa uzeagaw ko tawhu iapo wi pà nehe, Tupàn uzepyk putar a'e awa rehe nehe. Tawhu iwy pàràm imono mehe nehe, ta'yri ipy umànò putar nehe. Pàrirogaw ukenaw iapo mehe nehe, ta'yri ipyahu wera'u ma'e umànò putar izuwi nehe, i'i Zuzue, a'e ze'egaiw imono pà hehe.

27 Nezewe Tupàn wiko tuwe Zuzue hehe we a'e. Teko a'e ywy rehe har paw wenu hemiapo kwer imume'u awer wà. Úkwaw her wà kury.

Àkà hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e

7 **1** Izaew izuapypyapr a'e wà, nuweruzar kwaw Tupàn ze'eg a'e ma'e Tupàn pe imonokatu pyrer rehe a'e wà. Amo awa Àkà her ma'e a'e pe hekon Izaew wainuromo. Nezewe tåmuz a'e wà, Izaew umuzàg Zuta, Zuta umuzàg Zera, Zera umuzàg Zamiri, Zamiri umuzàg Karomi, Karomi umuzàg Àkà. Àkà upyhik amo ita hekuzar katu ma'e uezupe imonokatu pà. A'e rupi Tupàn wikwahy izupe. Ikwahy haw nuzawy kwaw tata Izaew wakutyr.

2 Zuzue nukwaw kwaw Àkà hemiapo kwer. Omono Zuzue amo zauxiapekwer Zeriko wi tawhu Az her ma'e pe wà kury. Mete-Awen tawhu huwake, Metew tawhu kwarahy hemaw kutyr tuz. Uze'eg Zuzue a'e awa wanupe. — Pezeupir a'e ywy rehe nehe, ikatu haw rehe ikàgaw rehe pem'egatu pà nehe, i'i wanupe. A'e rupi oho Az ikàgaw hexak pà wà. **3** Uzewyr mehe uze'eg Zuzue pe wà. — Emono kar zo zauxiapekwer paw a'e pe ne wà nehe, ta'e naheta tete kwaw awa a'e pe wà xe, i'i izupe wà. — Aze ru'u 2.000 aze ru'u 3.000 awa emono kar wà nehe, Az tawhu heityk pà wà nehe. (Nezewe mehe amogwer zauxiapekwer na'ikene'o e kwaw wà nehe), i'i izupe wà.

4 A'e rupi 3.000 awa ru'u oho a'e pe wà. Zaixiapekwer Az tawhu pe har umuzàn kar Izaew wà. **5** Uzuka 36 awa ru'u a'e wà. Uzàn Izaew wanaikweromo wà, tawhu pàrirogaw

uken wi wà, te uhem ita heta haw pe wà. Az pe har zauxiapekwer uzuka zauxiapekwer Izaew izuapyapyr a'e pe wà. A'e rupi amogwer Izaew izuapyapyr paw ukyze katu wà kury.

6 A'e ma'e ikwaw mehe Zuzue umu'i ukamir ywy rehe u'ar pà, uwa imuhyk pà ywy rehe, Tupàn Ze'eg Hyru henataromo. Upyta a'e pe a'e wi uhem 'ym pà. Xo kwarahy heixe re upu'äm a'e pe. Izaew wanàmuzgwer paw uzemumew Zuzue zàwegatete wà no. Umuhàz ywy ku'i kwer wàkàg rehe wà, uzemumikahy pà wà. **7** Na'e uze'eg Zuzue Tupàn pe kury. — O Tupàn ma'e paw wazar. Màràzàwe tuwe ererur ko teko xe Zotàw rykaw waz ne wà, wazuka kar pà Amohe wanupe ne wà. Aze mo inugwer 'y waz rehe urupyta, a'e mehe mo urerurywete. **8** O Tupàn urezar. Ma'e a'e putar newe ihe nehe kury. Ureamàtyry'ymar uzuka amo Izaew a'e wà, amogwer wamuzàn kar pà a'e wà. **9** Kànàà ywy rehe har a'e wà nehe, amogwer ko ywy rehe har a'e wà nehe no, wenu putar ko iaiw ma'e imume'u àwàm a'e wà nehe. Umàmàn putar ureiwyr wà nehe, umunàn putar urerer ywy wi upaw rupi wà nehe. Aze a'e ma'e uzeapo nehe, ma'e erezapo putar nerer ikàg wera'u ma'e ikwaw kar pà purupe nehe, i'i Zuzue Tupàn pe, hehe upuranu pà.

10 Uze'eg Tupàn Zuzue pe kury. — Epu'äm ty. Ma'e erezapo neruwa imuhyk mehe ywy rehe ne. **11** Uzapò teko Izaew izuapyapyr ikatu 'ym ma'e kwez a'e wà. Uhaw heze'eg wanupe heremimono kwer wà. Azapo kar ma'e wanupe ihe. Nuzapo kwaw a'e ma'e a'e wà. Upyhyk amo ma'e ihewe imur katu pyrer wà. Imunar ma'e rehe wà. Hemu'em wà. Omonokatu a'e ma'e uma'e inuromo wà. **12** A'e rupi nupuner kwaw Izaew wàmàtyry'ymar waneitykaw rehe wà. Uzewyr wanuwi uzàn pà wà, ta'e heityk pyràm romo amuigo kar ihe wà xe. Aze napezuka kwaw iaiw ma'e peinuromo har nehe, naiko kwaw penche we ihe nehe. **13** Eho nehe, emukatu teko ne wà nehe. Eze'eg nezewe wanupe nehe. — Pezemukatu nehe, pyhewe uzeapo ma'e ràm rehe nehe, ta'e nezewe i'i Tupàn Izaew wazar a'e kury xe, ere

wanupe nehe. — A'e ma'e Tupàn pe imumaw pyràm a'e nehe, aze napeityk kwaw nehe, aze napetyryk kwaw izuwi nehe, napepuner kwaw peàmàtyry'ymar waneitykaw rehe nehe, ere wanupe nehe, i'i Tupàn Zuzue pe.

14 — Pyhewe ku'em mehe pezur herenataromo nehe. Izaew ta'yìr izuapyapyr uzemono'og ma'e pitàitâigatu ur putar herenataromo wà nehe. Ihe Tupàn aexaexak putar pitài Izaew ta'yìr izuapyapyr wazemono'ogaw ihe nehe. A'e teko ur putar herenataromo wà nehe. Pitàitâigatu peànàànàm ur putar herenataromo wà nehe. Aexaexak putar amo tuwihawete ihe nehe. Iànàànàm a'e tuwihawete hehe we har ur putar herenataromo pitàitâigatu wà nehe. A'e re aexaexak putar amo awa ihe wà nehe. Awakwer a'e awa hehe we har ur putar herenataromo pitàitâigatu wà nehe. **15** A'e mehe aexak putar a'e awa ihe nehe, a'e ma'e rehe imunar ma'e kwer ihe nehe. Pezuka putar a'e awa nehe, tata pupe hapy pà nehe. Pemunyk tata ima'e paw rehe nehe no. Ta'e uhaw heze'eg peme imur pyrer a'e xe. Maranugar haw uhua'u ma'e uzapo Izaew wanupe, i'i Tupàn peme, i'i Zuzue teko wanupe.

16 Iz'i'italhy iku'em mehe umur kar Zuzue Izaew uzemono'ogaw pe pitàitâigatu wà. Wexaexak Tupàn Zuta izuapyapyr wà. **17** Na'e ur Zuta izuapyapyr pitàitâigatu wà. Wexak Tupàn Zera izuapyapyr wà. Na'e ur Zera izuapyapyr pitàitâigatu wà. Wexak Tupàn Zamiri izuapyapyr wà. **18** Umur kar Zuzue Zamiri iànàm pitàitâigatu Tupàn henataromo wà. Wexak Tupàn awa Àkà her ma'e. Karomi ta'yìr, Zera izuapyr romo hekon a'e

19 Na'e uze'eg Zuzue Àkà pe kury. — Ne ty, i'i izupe. — Emume'u Tupàn ikàgaw ipuràgaw izupe nehe, Izaew wazar pe nehe. Emume'u ikatu haw izupe nehe. Emume'u neremiapo kwer ihewe nehe kury. Enuxi zo neremiapo kwer ihewi nehe, i'i izupe.

20 Uze'eg Àkà izupe. — Azeharomoete pa. Ikatu 'ym ma'e azapo Tupàn Izaew wazar pe ihe. Amume'u putar heremiapo kwer newe

ihe nehe kury. **21** Ma'e Zeriko tawhu wi zaneremipyhyk kwer rehe heme'e mehe aexak amo kamirpuku Mawiron parer ihe. Aexak parat ihe no. Heta mokoz kir. Aexak or ihe no. Heta 1.500 kàràm. Aputar, a'e rupi apyhyk heraha pà. Azutym ywy pupe heràpuzràn wy pe. Parat amogwer ma'e wy pe tuz, i'i Àkà Zuzue pe.

22 A'e rupi omono kar Zuzue amo awa Àkà hàpuzràn pe wà kury. Wekar a'e ma'e wà. Wexak a'e pe wà, hàpuzràn pupe wà. Parat amogwer ma'e wy pe tuz a'e. **23** Weraha a'e ma'e hàpuz wi wà, Zuzue pe heraha pà wà, Izaew paw wanenataromo herur pà wà. Pitàitàigatu umuapyk ywy rehe Tupàn henataromo wà. **24** Na'e Zuzue a'e, Izaew paw a'e wà no, upyhyk Àkà Zera ta'yr a'e wà kury, upyhyk a'e kamirpuku wà no, upyhyk a'e parat wà no, upyhyk a'e or wà no, upyhyk ta'yr wà no, upyhyk tazyr wà no, upyhyk heimaw tapi'ak wà no, upyhyk heimaw zumen wà no, upyhyk heimaw àràpuhàràm hawitu ma'e wà no, upyhyk hàpuzràn wà no, upyhyk ima'e upaw rupi katete wà no. Weraha paw ywy iàpy'ämaw iapypew paw pe wà kury, iaiw paw her ma'e pe wà kury. **25** I'i Zuzue Àkà pe. — Mâràzàwe tuwe ererur agwer iaiw paw urewe. Kutàri Tupàn werur putar iaiw paw newe a'e nehe kury, i'i izupe. A'e rupi Izaew uzapizapi ita tetea'u pupe wà, izuka pà wà. Uzuka iànàm paw heimaw paw wà no, ita pupe wà no. A'e re umunyk tata iànàm wanehe heimaw wanehe wanapy pà upaw rupi wà no. **26** Uzutym Àkà hetekwer a'e pe wà. Umuapypyk ita tetea'u itym awer 'aromo wà, ywytyra'i iapo pà i'aromo wà. Te kutàri a'e ita ywytyra'i romo iapo pyrer a'e pe hin a'e kury. A'e ma'e izeapo re Tupàn upytu'u wikwahy re a'e kury. Hakuir. A'e 'ar henataromo, te kutàri, ywy iàpy'ämaw iapypew paw Akor her ma'e i'i tekò a'e ywy pe wà. — Ywy iàpy'ämaw iapypew paw iaiw paw, i'i her zaneze'eg rupi.

Az tawhu imumaw paw

8 **1** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Zuzue pe kury. — Ekyze zo ma'e

wi nehe. Nekàg nehe. Ezeupir Az tawhu pe nehe, iàmàtyry'ym pà nehe. Ta'e wanuwhaw a'e nehe xe, hemiruze'eg tawhu pe har paw a'e wà nehe no xe, tawhu a'e nehe no xe, izywyr har paw a'e nehe no xe, upaw rupi katete amur putar nepo pe ihe wà nehe xe. **2** Nema'enukwaw Zeriko tawhu rehe, wanuwhaw rehe. Ma'e erezapo wanupe. Az tawhu pe har wanuwhaw pe neremiapo ràm nuzawy kwaw Zeriko tawhu pe har wanuwhaw pe neremiapo kwer nehe. Xo pitài ma'e uzawy putar nehe. Pepuner wama'e heraha haw rehe nehe. Pepuner waneimaw waneraha haw rehe nehe no. Wiko putar peneimaw romo nehe. Amogwemogwer zauxiapekwer uzeàmim putar tawhu kupe kutyr rehe wà nehe, i'i Tupàn Zuzue pe.

3 A'e rupi Zuzue a'e, zauxiapekwer Izaew wanehe we har paw a'e wà no, oho Az tawhu kutyr a'e wà kury, heityk pà wà kury. Wexaexak Zuzue 30 miw zauxiapekwer ikatu wera'u ma'e wà kury. Omono kar wenataromo pyhaw wà. **4** Waho 'ym mehe we uze'eg Zuzue wanupe. — Pezeapyaka katu ko heze'eg rehe nehe. Pezeàmim peho tawhu kupe kutyr nehe. Peho zo muite izuwi nehe. Peme'egatu nehe. **5** Ihe ihe kury, zauxiapekwer herehe we har tawhu xe kutyr har a'e wà nehe no, uruata mua'u tawhu kutyr ure nehe. Zauxiapekwer tawhu pe har uhem putar ureàmàtyry'ym pà wà nehe, a'e 'ar mehe arer zàwegatete wà nehe. A'e 'ar mehe we uruzàn mua'u putar wanuwi nehe. **6** Uzàn putar ureraikweromo wà nehe. Nezewé mehe urueraha putar muite tawhu wi ure wà nehe. Nezewé i'i putar uzeupeupe wà nehe, — Kwa, uzàn wi putar zanewi a'e 'ar mehe arer zàwegatete a'e wà, i'i putar uzeupeupe wà nehe. A'e mehe nehe, wanuwi urezàn mehe we nehe, **7** pepu'äm pezeàmim awer wi nehe, tawhu ipyhyk pà nehe. Tupàn pezar umur putar tawhu peme nehe. **8** Tawhu ipyhyk mehe, pemunyk tata hehe nehe. Nezewé Tupàn uzapo kar iko peme. Pezapo nehe, ize'eg heruzar pà nehe, ta'e azapo kar a'e ma'e kwez peme ihe no xe, i'i Zuzue wanupe.

9 A'e rupi Zuzue omono kar uzewi wà. Oho uzeàmimaw pe wà, a'e pe upyta pà wà. Metew tawhu Az tawhu wamyter pe uzeàmim wà, Az tawhu huwake kwarahy heixe haw kutyr wà. Zuzue upyta teko wapyr pyhaw a'e. **10** Iku'em mehe izi'itahy umume'e kar Zuzue wemiruze'eg wà. A'e ae, amogwer Izaew waneruze'egar wà no, wata wanenataromo Az tawhu kutyr wà kury. **11** Zauxiapekwer Zuzue rupi wata ma'e paw wata oho tawhu huwake uehem pà wà kury. Umpu'äm wàpuzràn uker haw iapo pà Az tawhu huwake kwarahy hemaw ahurehe har kutyr wà. Ywy iapy'ämaw iapypew paw a'e, tawhu waker haw wamyter pe tuz a'e. **12** A'e 'ym mehe Zuzue omono kar 5.000 zauxiapekwer ru'u a'e pe wà, zeàmimaw Metew Az wamyter pe har pe wà, tawhu huwake kwarahy hemaw ahurehe har kutyr har pe wà. **13** Na'e umuàg'àym kar zauxiapekwer paw wà kury. Teko waker haw pe har uhyk wà. Zeàmimaw pe har uhyk wà no. Pyhaw Zuzue wixe ywy iapy'ämaw iapypew paw pe kury, wemiruze'eg wanupi kury. **14** Az tawhu wanuwihaw wexak wanur mehe wà. Tuwihawete a'e, zauxiapekwer hehe we har a'e wà no, uzàn oho tawhu wi izi'itahy a'e wà, Izaew wanuwàxi mà wà. Ipuruàmàtyry'ym wer Izaew wanehe Arawa tawhu huwakea'i ywytyr rehe wà. Nukwaw kwaw amogwer zauxiapekwer tawhu kupe kutyr azeàmim awer a'e. Nukwaw kwaw ukupe kutyr rehe tawhu heityk àwàm a'e. **15** Zuzue hemiruze'eg uzàn mua'u wanuwi wà. Uzàn mua'u ywyxiguhu kutyr ukyze ma'e ài wà. **16** Awakwer Az tawhu pe har paw oho wanaikweromo wà. Uzàn Zuzue haikweromo wà. Nezewe Zuzue umuhem kar mua'u zauxiapekwer waneko haw wi wà, tawhu wi wà. **17** Ni amo awa Az pe har ni amo Metew pe har nupyta kwaw weko haw pe wà, tawhu pe wà. Wezar tawhu wà, nuwàpytym kwaw ukenaw wà, Izaew wanaikweromo oho mehe wà.

18 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Zuzue pe. — Epyhyk nepurukutukaw nehe kury, hupir pà Az kutyr nehe kury.

Nezewe mehe amur putar tawhu nepo pe nehe kury, i'i izupe. A'e rupi upir Zuzue upurukutukaw opo pe har Az kutyr kury. **19** Zuzue purukutukaw hupir mehe, na'rewahy awa uzeàmim ma'e kwer upu'äm upyta haw wi wà kury, tawhu kutyr uzàn pà oho wà kury. Wixe tawhu pupe wà, iphyk pà wà. Umunyk tata hehe na'rewahy wà. **20** Awakwer Az parer ume'e uzeaikweromo wà, wexak tàtàxiner tawhu wi uezepir ma'e ywak rehe har wà. Nupuner kwaw uzewyr haw rehe a'e wi wà, ta'e Izaew ywyxiguhu kutyr uzàn mua'u ma'e a'e wà kury xe, uzewyr wakutyr a'e wà kury xe, wanaikweromo ur ma'e wakutyr a'e wà kury xe. **21** Na'e Zuzue a'e, hemiruze'eg Izaew paw a'e wà no, wexak tawhu iphykaw a'e wà kury, wexak tàtàxiner tawhu wi uezepir ma'e a'e wà no. A'e rupi uzewyr awa Az pe har wàmàtyry'ym pà a'e wà kury. **22** Tawhu pyhyk arer ur a'e wi wakutyr a'e wà no. A'e rupi Az pe har wiko Izaew wamyter pe wà. Uzuka Izaew Az pe har wà. Ni amo nuikuwe kwaw wà. Ni amo nuhem kwaw a'e wi wà. **23** Xo Az pe har wanuwihaw zo Izaew nuzuka kwaw wà. Werur Zuzue pe wà.

24 Zauxiapekwer Izaew a'e wà, umumaw Az pe har wazuka haw ko pe wà, umumaw wazuka haw ywyxiguhu pe wà no. Uzàn wanaikweromo ywyxiguhu rehe wà, a'e pe wazuka pà wà. Upaw rupi wazuka mehe Izaew uzewyr Az tawhu pe wà no, a'e pe har paw wazuka pà wà no. **25** Teko Az pe har paw umàno a'e 'ar mehe wà, awa kwer kuzàgwer wanehe we. Heta 12.000 teko umàno ma'e kwer wà. **26** Zuzue upir wi wi upurukutukaw iko Az tawhu kutyr. Xo teko wazuka pawire zo umuezyw a'e. **27** Izaew weraha ma'e a'yr a'e pe har uezepi wà. Weraha ma'e hekuzar katu ma'e paw a'e wi wà no, ta'e Tupàn umume'u heraha àwàm Zuzue pe a'e 'ym mehe we a'e xe. **28** A'e mehe umunyk kar Zuzue tata Az tawhu rehe. Xo kaiwer heta a'e pe. Te ko 'ar rehe teko wexak a'e kaiwer a'e pe wà. **29** U'azuwyk kar Zuzue Az pe har wanuwihaw a'e pe ywyra rehe. Wezar a'e pe imuzaiko pà. Karuketeal'i mehe uze'eg Zuzue

zauxiapekwer wanupe. — Pepyhyk hetekwer ywyra wi imuuezyw kar pà nehe ty wà. Peityk heraha pàrirogaw ukenaw tawhu pe har huwake nehe ty wà, i'l wanupe. Umuapyapik ita tetea'u ywytyra'i iapo pà itym awer i'aromo wà. Te ko 'ar rehe a'e ywytyra'i a'e pe hin.

***Tupàn ze'eg ita rehe
imuapyk pyrer imugeta haw***

30 Na'e uzapo Zuzue amo ma'ea'y r happy haw Tupàn Izaew wazar henataromo a'e kury, ywytyr Emaw her ma'e rehe a'e kury. **31** Ta'e kwehe mehe Moizez uzapo kar nezewe haw Izaew wanupe a'e xe. Uzapo Zuzue a'e ma'ea'y happy haw Moizez ze'eg imuapyk pyrer rupi katete. Xo ita imonohok pyrer 'ym zo upyhyk. Ni amo takihe pupe ni amo itazy pupe teko nomonohok kwaw a'e ita wà. Umunyk tata a'e ma'e happy haw rehe har wanehe wà, ma'ea'y wanapy pà wà. Omono amo ae ma'e uzemuawayze kar pà Tupàn pe wà no. **32** Na'e a'e pe Zuzue upyhyk Tupàn ze'eg Moizez pe imur pyrer Moizez pe imuapyk pyrer itapew rehe har a'e kury. Umuapyk wi a'e ze'eg amo ae itapew rehe kury. **33** Izaew izuapyapyr a'e wà, wanàmuzgwer a'e wà no, wanuwhaw a'e wà no, waneruze'egar a'e wà no, Izaew 'ym Izaew wainuromo wiko ma'e no, upu'äm Tupàn Ze'eg Hyru huwake a'e wà kury, mokoz iphegwer rehe wà. Xaxeto Erewi izuapyapyr a'e wà, upir hyru heraha pà a'e wà. Amogwer teko paw um'e hehe wà. Teko iphegwer ipy rehe har u'àm Zerizi ywytyruhu henataromo wà. Teko iphegwer inugwer rehe har u'àm Emaw ywytyruhu henataromo wà. Ta'e a'e 'ym mehe we Moizez uzapo kar nezewe haw wanupe a'e xe, Izaew wanehe ze'egatu imono pà a'e xe. **34** Na'e Zuzue umugeta Tupàn ze'eg Moizez pe imur pyrer kury. Umugeta ze'egatu. Umugeta ze'egaiw no. Hemiugeta kwer nuzawy kwaw Tupàn ze'eg itapew rehe imuapyk pyrer. **35** Moizez hemiapo karer paw umugeta Zuzue Izaew uzemono'og ma'e kwer paw wanupe. Te kuzàgwer wà, te kwarearer wà, te kuzàtäigwer wà, te Izaew 'ym Izaew

wainuromo wiko ma'e wà. Upaw rupi katete wiko a'e pe Tupàn ze'eg imugeta mehe wà.

***Izaew uzapo uze'egatu haw
Zimeàw izuapyapyr wanehe wà***

9 ¹Heta tetea'u tawhu Zotàw yrykaw ywaz rehe kwarahy heixe haw kutyr har wà. Heta tawhu ywytyr rehe wà. Heta tawhu ywytyr huwake kwarahy heixe haw kutyr wà no. Heta tawhu Mezitehàn yryhu ywaz nànàn wà no. Te Irimano ywy huwake heta tawhu wà. Ete izuapyapyr wanuwhaw wà, Amohe ywy rehe har wanuwhaw wà no, Kànaà izuapyapyr wanuwhaw wà no, Perize izuapyapyr wanuwhaw wà no, Ewe izuapyapyr wanuwhaw wà no, Zepu izuapyapyr wanuwhaw wà no. Upaw rupi katete wenu Izaew wanemapiro kwer imume'u haw wà. Wanuwhaw wenu Izaew wanemapiro kwer imume'u haw a'e wà no. **2** A'e rupi tuwhawete omono'og wemiruze'eg wà kury, Zuzue iàmàtyry'ym pà wà, Izaew wàmàtyry'ym pà wà.

3 Xo Zimeàw tawhu pe har zo nuzemono'og kwaw amogwer wanehe we wà. Zuzue Zeriko pe Az pe hemiapo kwer henu mehe uzapo tem'emaw uhua'u ma'e a'e wà kury. **4** Omono ma'eryru izemàner ma'e weimaw zumen ku'az wà. Omono win hyru izemàner ma'e owok ma'e iapo katu pyrer zumen ku'az wà no. Tynehem hyru wà. Oho Zuzue pe wà kury. **5** Awa umunehew xapat izemàner ma'e iapoapo katu pyrer upy rehe wà, kamir izemàner ma'e iaiw ma'e imunehew pà wà no. Typy'ak wanemi'u ràm inuromo har paw uxinig a'e, tâtàahy a'e, hàwe a'e no. **6** Oho Zuzue pe wà, iker haw Ziwkaw pe har pe wà, izupe uze'eg pà wà, Izaew wanupe uze'eg pà wà. — Ywy muiteau har wi uruzur kwez ure. Pezapokatu peze'egaw urerehe we nehe, i'l muau wanupe.

7 Awakwer Izaew wanehe we har uze'eg Ewe wanupe wà kury. — Aze ru'u urerakea'i har romo peiko aipo. Mâràzàwe tuwe uruzapokatu putar ureze'egaw penehe we nehe, peàmàtyry'ym 'ym pà nehe, i'l wanupe, wanehe upuranu pà.

8 — Uruiko putar newe uma'erekō ma'e romo ure nehe, i'i Zuzue pe wà. — Mo romo peiko, ma'e wi pezur, i'i Zuzue wanupe.

9 — Ure newe uma'erekō ma'e ure, ywy muitea'u har wi uruzur ure, ta'e urueno Tupàn pezar ikàgaw imume'u awer ure xe. Ta'e urueno hemiapo kwer imume'u awer ure xe, Ezit ywy rehe hemiapo kwer imume'u awer ure xe. **10** Tupàn weityk mokoz Amoche ywy rehe har wanuwihiaw Zotàw ywaz har kwarahy hemaw kutyr har wà. Weityk Xeom Ezemon tawhu pe har wanuwihiaw wà no. Weityk Og Mâxà tawhu pe har wanuwihiaw wà no. Atarot tawhu pe Og hekon a'e, i'i imume'u har urewe wà. **11** A'e rupi ureràmuz a'e wà, urewyw rehe wiko ma'e paw a'e wà no, uze'eg nezewe urewe wà. — Pezapó penemiu ràm peata àwàm rehe àràm nehe. Peraha peata mehe nehe. Peze'eg peho Izaew wanupe nehe. — Uruiko putar peme uma'erekō ma'e romo ure nehe. Pezapokatu peze'egaw urerehe we nehe, peze wanupe nehe, i'i urewe wà. **12** Ko typy'ak a'e, haku a'e wi urehem mehe a'e, ipyahu ureata haw rehe urezypyrog mehe, urerekō haw pe urerekō mehe, peme urezur pà urehem mehe. Peme'e hehe kury. Uxinig a'e, hàwe tuwe a'e kury. **13** Ko win hyru ipyahu urehem mehe urerekō haw wi. Peme'e hehe kury. Uzeka tuwe kury. Urekamir, urexapat no, upaw a'e, ta'e uruata tetea'u xe urehem pà ure xe, i'i mua'u Zuzue pe wà.

14 Awa Izaew wanehe we har uzeagaw a'e temi'u i'u pà wà. Wexak izemàner haw wà. Nupuranu kwaw Tupàn rehe wà. **15** A'e rupi Zuzue uzapokatu uze'egaw wanehe we a'e kury. Umume'u wàmàtyry'ym 'ym àwàm wanupe. — Napuzuka kar kwaw heremiruze'eg wanupe ihe nehe, i'i tuwe wanupe. Tàmuz umume'u nezewegatete haw wà no.

16 Na'iruz 'ar pawire Izaew wenu a'e teko Izaew wanuwake har romo waneko haw imume'u haw wà. (-Hemu'em urewe wà.) Pepa'i waneko haw wà, i'i uzeupeupe wà. **17** Wikwahy Izaew wanemu'em awer rehe wà. A'e rupi oho waneko haw tawhu wakutyr wà. Zimeàw, Xepir, Meerot, Kiriat-Zeàri

tawhu waner romo wà. **18** Nuzàmàtyry'ym kwaw wà, ta'e wanàmuz umume'uhay wazuka 'ym àwàm a'e wà xe, Tupàn Izaew wazar henataromo a'e wà xe. A'e rupi Izaew paw uze'eg zemueteahy wàmuz wanehe wà. **19** Tàmuz uze'eg teko wanupe wà. — Urumume'uhay ureze'eg Tupàn Izaew wazar henataromo ure. A'e rupi nazapuner kwaw wanuwi zanezewyr haw rehe ko 'ar rehe kury. **20** Xiapo nezewe haw wanupe nehe. Naxiuka kwaw zane wà nehe. Ximugo kar wi wi wà nehe. Nezewe mehe Tupàn nuzepyk kwaw zanerehe nehe, ta'e urumume'uhay wazuka 'ym àwàm ure xe, i'i wanupe wà. **21** Uze'eg wiwi tàmuz Izaew wanupe wà kury. — Tuwe wikuwe wà nehe. Wiko putar zepe'aw imonohokar romo zanewe wà nehe. Wiko putar 'y herur har romo zanenànà wà nehe, i'i wanupe wà. Nezewe mehe tàmuz nuhaw kwaw ze'eg wemimume'uhay kwer wà.

22 Na'e Zuzue wenoz Zimeàw pe har uzeupe wà kury, wanehe upuranu pà kury.

— Mâràzàwe tuwe penemu'em urewe. Mâràzàwe tuwe — Muite pewi urerekō awer tuz, peze mua'u urewe. Azeharomoete pepa'i peneko haw. Namuite kwaw. **23** Peiko putar Tupàn ize'egaiw iwy pe nehe kury. Napepytu'u pixik kwaw zepe'aw monohokar romo peneko re nehe. Napepytu'u pixik kwaw Tupàn hàpuz me 'y herur har romo peneko re nehe, i'i Zuzue wanupe.

24 Uze'eg Zuzue pe wà. — Tupàn pezar uze'eg nezewe wemiruze'eg Moizez pe.

— Emono a'e ywy paw Izaew wanupe nehe. Tuwe Izaew uzuka a'e ywy rehe har paw wà nehe, i'i Moizez pe. Urukaw nezewe haw imume'u awer, ta'e amo umume'u urewe a'e wà xe. A'e rupi urukyze katu pewi. — Tupàn zanezuka kar putar Izaew wanupe a'e nehe, uru'e urezeupeupe. A'e rupi ureremu'em newe. **25** Uruiko nepo pe ure kury. Aze amo neremiapo ràm ikatu newe nehe, ezapo a'e ma'e urewe nehe, i'i izupe wà. **26** A'e rupi upyro Zuzue a'e teko Izaew wanuwi wà. Nuzuka kwaw wà. **27** A'e 'ar rehe umuigo kar Zimeàw pe har zepe'aw monohokar romo 'y

herur har romo wà kury, Izaew wanupe wà kury, Tupàn pe ma'ea'yr hapy haw pe wà no. Te ko 'ar rehe nezewe haw romo wanekon wà.

Izaew weityk Amohe ywy rehe har wà

10 ¹Amo 'ar mehe amo teko umume'u pe har wanuwhiaw pe wà. Anoni-Zenek tuwiawete her romo a'e. — Upyhyk Zuzue Az tawhu a'e, imumaw pà heityk pà upaw rupi a'e, i'i izupe wà. — Uzuka wanuwhiaw no. A'e 'ym mehe uzapo nezewegatete Zeriko tawhu pe no, Zeriko pe har wanuwhiaw pe no. Teko Zimeàw pe har uzapokatu uze'egaw Izaew wanehe we wà. Wiko wanuwake wà kury, wiko wamyrypar romo wà kury, i'i teko Zeruzarez pe har wanuwhiaw pe wà. ²Na'e hemiruze'eg a'e wà kury, ipytuhegatu a'e ma'e henu mehe a'e wà, ukyze pà a'e wà, ta'e Zimeàw tawhu a'e xe, uhua'u a'e xe, hemetarer katu a'e xe. Nuzuawy kwaw tawhu tuwiawete heko haw. Uhua'u wera'u Az tawhu wi. Awakwer a'e pe har wiko zauxiapekwer puruàmàtyry'ygatu ma'e romo wà. ³A'e rupi Anoni-Zenek Zeruzarez pe har wanuwhiaw omono kar uze'eg amo tuwiawete wanupe kury. Ai'aw tuwiawete waner xe wà: Hohàm Emerom pe har wanuwhiaw. Piràm Zaramut pe har wanuwhiaw. Zapi Araki pe har wanuwhiaw. Nemir Ekerom pe har wanuwhiaw.

⁴ Nezewe i'i ize'eg a'e tuwiawete wanupe imono kar pyrer a'e. — Pezur xe heptywà pà nehe, Zimeàw tawhu heityk pà nehe, ta'e a'e pe har uzapokatu uze'egaw Zuzue hehe we a'e wà xe, Izaew wanehe we a'e wà xe, i'i wanupe.

⁵ Na'e a'e ⁵ Amohe ywy rehe har wanuwhiaw a'e wà, Zeruzarez tawhu pe har wanuwhiaw a'e no, Emerom tawhu pe har wanuwhiaw a'e no, Zaramut tawhu pe har wanuwhiaw a'e wà, Araki tawhu pe har wanuwhiaw a'e no, Ekerom tawhu pe har wanuwhiaw a'e wà no, uzemono'og oho zauxiapekwer wemiruze'eg wanehe we upaw rupi wà kury, Zimeàw tawhu

huwake wà kury. Na'e uzàmàtyry'ym a'e pe har wà.

⁶ Zimeàw pe har omono kar uze'eg heraha har Zuzue pe wà kury. Zuzue wiko Ziwkaw pe Izaew wapytu'u haw pe a'e 'ar mehe wà. — Pepuir zo peme uma'ereko ma'e wanuwi nehe. Peneharaz zo urewi nehe. Pezur tàrityka'i urepyro pà nehe kury. Ureptywà pe nehe, ta'e Amohe wanuwhiaw ywytyr rehe har paw uzemono'og urereityk pà wà kury xe, i'i izupe wà, uze'eg imono kar pà izupe wà.

⁷ A'e rupi Zuzue a'e, zauxiapekwer paw a'e wà no, zauxiapekwer puruàmàtyry'ygatu ma'e paw a'e wà no, oho Ziwkaw tawhu kutyr a'e wà kury. ⁸ Uze'eg Tupàn Zuzue pe. — Pekyze zo wanuwi nehe, ta'e amur putar nepo pe ihe wà nehe xe. Ni pitài nupuner kwaw nekutyr upu'ämaw rehe wà nehe, i'i izupe.

⁹ Wata Zuzue pytun gatu wà. Iku'em mehe uhem tawhu huwake wà. Iàmàtyry'ymar tawhu huwake har uzemukuhem wà. — Máràzwe tuwe aipo, i'iah yzeuepepe wà. ¹⁰ Ukyze katu tuwe Izaew wanexak mehe wà. Weityk Izaew a'e tuwiawete wà. Uhua'u wazuka awer Zimeàw parer. Amo uzàn wanuwi Mete-Orom tawhu kutyr wà. Izaew uzàn wanaikweromo wà. Pe rupi uzàn mehe uzukazuka waneraha wanerekò wà. Te Azeka tawhu huwake te Makena tawhu huwake uzuka amo wà no. ¹¹ Heta we amo pe Mete-Orom kutyr har Azeka kutyr har rupi uzàn ma'e wà. Umugyrahy kar Tupàn àmàntàtù uhua'u ma'e uzàn ma'e wanehe, ywak wi kury. Izaew uzuka zauxiapekwer tetea'u wà. Àmàntàtù uzuka wera'u zauxiapekwer Izaew wanenataromo wà.

¹² Tupàn omono Amohe Izaew wanupe wà. A'e 'ar mehe we Zuzue uze'eg Tupàn pe Izaew wanenataromo. — Kwarahy, eptyu'u Zimeàw tawhu 'aromo nehe. Zahy, eptyu'u Aeziarom ywyàpyznaw i'aromo nehe, i'i Zuzue Tupàn pe. ¹³ A'e rupi upytu'u kwarahy. Upytu'u zahy no. Izaew uzepyk wàmàtyry'ymar wanerha wà, kwarahy zahy wapytu'u mehe wà. Ko ze'eg Zaxar umuapyk upape rehe. Kwarahy upytu'u ywak myter pe. Iarew a'e pe. Umumaw pitài 'ar ru'u wixe 'ym pà. ¹⁴ A'e

'ym mehe naheta pixik kwaw agwer 'ar. A'e 'ar henataromo te ko 'ar rehe naheta pixik kwaw agwer 'ar. Ta'e Tupàn uezapyaka katu amo awa rehe a'e 'ar mehe a'e xe. Azeharomoete Tupàn upuruàmàtyry'ym Izaew wainuromo Izaew wanehe we a'e 'ar mehe.

15 Na'e Zuzue uzewyr Izaew wanupi upytu'u haw uker haw Ziwkaw pe har pe wà kury.

16 A'e 5 tuwhiweté a'e wà, uzàn oho üzèàmim pà itakwaruhu pupe wà, Makena tawhu huwake wà. **17** Zauxiapekwer Izaew wanehe we har wexak a'e 5 tuwhiweté itakwaruhu pupe waneko mehe wà, itakwaruhu Makena her ma'e pupe waneko mehe wà. Umume'u oho Zuzue pe wà.

18 I'i Zuzue wanupe. — Pewàptym itakwaruhu ita uhua'u ma'e pupe nehe. Pezar amo zauxiapekwer a'e pe wà nehe, hehe ume'egatu ma'e romo wà nehe, i'i wanupe.

19 Amogwer zauxiapekwer nupytu'u kwaw wàmàtyry'ymar wanaikweromo uzàn ire wà nehe. — Pezàn peho wanaikweromo nehe. Pemuhem kar zo waneko haw pupe pe wà nehe. Pemuixe kar zo tawhu pupe pe wà nehe. Ta'e Tupàn pezar umur putar pepo pe a'e wà nehe xe, i'i Zuzue zauxiapekwer wanupe.

20 A'e rupi zauxiapekwer Zuzue hupi har umumaw wàmàtyry'ymar paw wà kury. Xo màràmàràñ zauxiapekwer zo uhem umàno haw wi wà. Upyta tawhu pupe upàrirogaw pupe wà. **21** Zauxiapekwer Izaew paw uezewr upytu'u haw Makena pe har pe wà, umàno 'ym pà wà. Ni amo teko nuze'eg zemueteahy kwaw Izaew wanehe wà kury.

22 Uze'eg Zuzue wemiruze'eg wanupe kury. — Pewàptymawok itakwaruhu nehe kury. Perur a'e 5 tuwhiweté xe herenataromo pe wà nehe kury, i'i wanupe.

23 A'e rupi werur a'e 5 tuwhiweté itakwaruhu wi wà kury. Ai'aw waner xe wà: Zeruzarez pe har wanuwhaw, Emerom pe har wanuwhaw, Zaramut pe har wanuwhaw, Araki pe har wanuwhaw, Ekerom pe har wanuwhaw. **24** Na'e weraha a'e tuwhiweté Zuzue pe wà kury. Zuzue wenoz awa Izaew

wamuwà a'e wà kury. Amo zauxiapekwer wanuwhaw oho hupi wà. Uze'eg a'e tuwhiweté wanupe kury. — Pezur xe nehe. Pemuapyk pepy 'aw tuwhiweté watuwa rehe nehe, i'i wanupe. Weruzar ize'eg wà. **25** Na'e uez'eg wi Zuzue wanupe kury. — Pekyze zo nehe. Peityk zo pekàgaw nehe. Pekàg nehe. Pekyze zo ma'e wi nehe. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo putar nezewe how peàmàtyry'ym àràm nàñan a'e nehe xe.

26 Na'e Zuzue uzuka a'e tuwhiweté a'e wà kury. Umuzaiko wanetekwer 5 ywyra izyta zàwenuglar rehe wà. Wanetekwer upyta a'e pe 'aromo wà. Te karuketeal'i mehe kury. **27** Kwarahy heixe etea'l mehe uez'eg Zuzue wemiruze'eg wanupe. Pemuezyw wanetekwer ywyra wi pe wà nehe kury, itakwar wazeàmim awer pupe waneityk pà pe wà nehe kury, i'i wanupe. Weruzar ize'eg wà. Na'e omono itahu teixe haw pupe iwàptym pà wà. Te kutàri a'e ita upyta a'e pe.

Amo Zuzue hemiapo karer ikatu ma'e

28 A'e 'ar mehe Zuzue weityk Makena tawhu. Uzuka a'e pe har paw wà. Uzuka wanuwhaw no. Ni amo a'e parer nuikuwe kwaw a'e wà. Uzuka Zeriko tawhu pe har wanuwhaw a'e 'ym mehe. Uzapo nezewegatete Makena pe har wanuwhaw pe no.

29 Na'e Zuzue a'e, hehe we har Izaew izuapypayr paw a'e wà no, uhem oho Makena wi Irimina tawhu pe a'e wà kury, a'e pe har wàmàtyry'ym pà a'e wà kury. **30** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur a'e tawhu Izaew wanupe. Umur tawhu pe har Izaew wanupe wà no. Uzuka kar Zuzue a'e pe har paw zauxiapekwer wanupe wà. Nupyta pixika'l kwaw ni pitai wikuwe ma'e a'e pe kury. Aipo pema'enukwaw Zeriko pe har wanuwhaw pe Zuzue hemiapo kwer rehe. Uzapo nezewegatete haw Irimina pe har wanuwhaw pe kury.

31 Na'e Zuzue a'e, hehe we har Izaew paw a'e wà no, uhem Irimina wi Araki tawhu pe wà kury. Umàmàñ tawhu iwyr wà, iàmàtyry'ym pà wà. **32** Umur Tupàn Araki

tawhu Izaew wanupe. Mokoz haw 'ar rehe weityk wà. Uzuka kar Zuzue a'e pe har paw wà, Irimina pe har wanupe iapo pyrer zàwegatete wà. **33** A'e 'ar rehe Orà Zezer pe har wanuwhaw ur Araki pe a'e pe har wapytywà pà. Weityk Zuzue Orà a'e no, umumaw hehe we har zauxiapekwer a'e wà no. Ni pitài nuikuwe kwaw a'e re wà.

34 Na'e Zuzue a'e, hehe we har Izaew paw a'e wà no, uhem oho Araki tawhu wi Ekerom tawhu pe wà kury. Umàmàn tawhu iwywà, iàmàtyry'ym pà wà. **35** A'e 'ar mehe we upyhyk wà. Uzuka kar Zuzue a'e pe har paw zauxiapekwer wanupe wà, Araki pe har wanupe iapo pyrer zàwegatete wà.

36 Na'e Zuzue a'e, hehe we har Izaew paw a'e wà no, uhem oho Ekerom tawhu wi Emerom tawhu pe a'e wà kury. Uzàmàtyry'ym Izaew a'e pe har wà. **37** Upyhyk wà, a'e pe har paw wazuka pà wà. Uzuka wanuwhaw wà. Uzuka taw pixika'i ma'e pe har tawhu huwake har paw wà no. Uzuka tawhu pe har paw wà no. Nuezar kwaw ni amo wikuwe ma'e wà. Weityk tawhu paw wà, uzuka a'e pe har paw wà no, Ekerom pe har wanupe iapo pyrer zàwegatete wà no.

38 Na'e Zuzue a'e, hehe we har Izaew paw wà no, uzewyr wà, Nemir tawhu iàmàtyry'ym pà wà. **39** Upyhyk tawhu wà. Upyhyk a'e pe har wanuwhaw wà no. Upyhyk taw pixika'i tawhu huwake har wà no. Uzuka a'e pe har paw wà. Umumaw tawhu pe har paw wà. Nuezar kwaw ni pitài wikuwe ma'e a'e pe wà. Umumaw Emerom wà, umumaw Irimina wà, umumaw a'e pe har paw wà no. Nezewegatete umumaw Nemir pe har wà no.

40 Nezewo Zuzue upyhyk a'e ywy paw a'e kury, ywy ywytyr hereko har a'e no. Upyhyk ywy Negew her ma'e no. Upyhyk ywytyra'i kwarahy heixe haw kutyr har no. Upyhyk ywytyr iapyr wezyw paw no. Upyhyk a'e ywy paw wanuwhaw wà no. Nuezar kwaw ni pitài wikuwe ma'e a'e pe wà. Uzuka paw rupi wà, ta'e Tupàn Izaew wazar uzapo kar nezewe haw izupe a'e xe. **41** Zuzue weityk a'e teko paw wà. Kanez-Maranez pe har wà, Kaz pe har wà no, wamyter pe har paw wà no,

Kozem pe har wà, Zimeàw pe har wà no, wamyter pe har paw wà no. **42** A'e tuwiawete paw wà, waiwy paw wà no, upyhyk Zuzue pitài wata haw rupi wà, pitài zeàmàtyry'ymaw rupi wà, ta'e Tupàn Izaew wazar upuruàmàtyry'ym Izaew wanehe we a'e xe, wainuromo a'e xe. **43** Na'e Zuzue a'e, hehe we har Izaew a'e wà no, uzewyr upyty'u haw pe uker haw pe Ziwkaw pe a'e wà kury.

Umumaw Zamim, iànàm wà kury

11 ¹Zamim her ma'e Azor tawhu pe har wanuwhaw wenu Izaew wanemapiro kwer imume'u haw a'e kury. A'e rupi omono kar uze'eg Zoaw Manon tawhu pe har wanuwhaw pe kury, Xiniorom tawhu pe har wanuwhaw pe no, Akixap tawhu pe har wanuwhaw pe no. ²Omono kar uze'eg amo tuwiawete wanupe no. Ai'aw waner xe wà: tawhu ywytyr rehe har pe har wanuwhaw kwarahy hemaw ahurehe har kutyr har wà, tawhu Arawa ywy rehe har wanuwhaw Kineret huwake har kwarahy hemaw awyze haw kutyr har wà, ywytyr rehe har kwarahy heixe haw kutyr har wà, kwarahy heixe haw kutyr ywytyr heta 'ymaw Napot-Nor tawhu pe har wà. ³Kànàà ywy rehe har kwarahy ihemaw kutyr har wà, Kànàà ywy rehe har kwarahy heixe haw kutyr har wà, Amohe ywy rehe har wà, Ete izuapyapry wà, Perize izuapyapry ywytyr rehe har wà, Zepu izuapyapry wà, Ewe izuapyapry wà, Eremon ywytyr ipy pe har Mipa ywy rehe har wà. A'e paw wenu Zamim ize'eg imuhàmuhàz pyrer wà. ⁴A'e tawhu paw omono kar zauxiapekwer izupe wà. Omono kar kawaru tetea'u wà no. Omono kar ywyramawa tetea'u wà no. Zauxiapekwer tetea'u uzemono'og oho wà. Waneta haw nuzawy kwaw ywyxig yryhu izywyr har waneta haw wà. ⁵Wanuwhaw paw uzemono'og uker haw iapo pà Merom yrykaw ywaz rehe wà, Izaew waàmàtyry'ym pà wà.

6 Na'e uze'eg Tupàn Zuzue pe kury. — Ekyze zo wanuwi nehe. Pyhewe ko 'or 'ym mehe we amur putar a'e zauxiapekwer izuka pyràm paw Izaew

wapo pe ihe wà nehe. Pemupàri waneimaw kawaru pe wà nehe, wanawyham imonohok pà pe wà nehe. Pemunyk tata wama'e ywyramawa wanehe paw rupi nehe no, i'i Tupàn Zuzue pe.

7 A'e rupi Zuzue a'e, hehe we harzauxiapekwer paw wà no, tarityka'i uzàmàtyry'ym wàmàtyry'ymar oho a'e pe Merom yrykaw ywaz rehe wà, uzekwaw kar 'ym pà wàmàtyry'ymar wanupe wà.

8 Tupàn umur a'e teko paw Izaew wapo pe wà. Weityk wà, wanaikweromo uzàn pà wà. Uhem Xiton tawhu uhua'u wera'u ma'e pe wà. A'e re uhem Mirepo-Mai pe wà, a'e re uhem ywyàpyznaw ywytyr wamyster pe har Mipa her ma'e pe wà. Uzukazuka zauxiapekwer wata mehe pe rupi wà. Uzuka paw rupi wà. **9** Weruzar Zuzue Tupàn ze'eg. Umupàri kar kawaru wà. Umunyk kar tata ywyramawa wanehe.

10 Na'e uzewyr Zuzue Azor tawhu pe ipyhyk pà kury. Uzuka kar wanuwhaw. A'e 'ar mehe Azor tawhu pe har ikàg wera'u amogwer taw wanuwi a'e. **11** Uzuka Azor tawhu pe har paw rupi wà. Ni pitài nupyta kwaw wikuwe ma'e romo wà. A'e re umunyk tata Azor tawhu rehe, hapy pà paw rupi wà. **12** Upyhyk Zuzue a'e tawhu paw wà, tuwhawete paw wà no. Uzuka a'e tawhu pe har paw wà. Uzuka wanuwhaw wà no. Uzuka paw rupi wà, ta'e nezewe Moizez Tupàn hemiruze'eg uzapo kar a'e 'ym mehe a'e xe. **13** Amo tawhu amo tawhu kwer kwehe arer heityk pyrer i'aromo iapo pyrer rehe wanuz wà. Numunyk kar kwaw Zuzue tata a'e tawhu wanehe. Xo pitài tawhu Azor her ma'e tawhu kwer i'aromo iapo pyrer zo umunyk kar tata. **14** Izaew weraha wama'e paw wà, wanemetarer paw wà no, waneimaw paw wà no. A'e pe har umàno paw wà, ta'e Izaew uzuka wà xe. Ni pitài nupyta kwaw wikuwe ma'e romo wà. **15** Kwehe mehe Tupàn uzapo kar agwer ma'e Moizez pe a'e. A'e re Moizez uzapo kar a'e ma'e Zuzue pe. Uzapo Zuzue Tupàn hemiapo karer. Uzapo paw rupi. Nupytu'ukwaw iapo 'ym mà.

Amo Zuzue hemiapo kwer ikatu ma'e

16 Nezewre upyhyk Zuzue a'e ywy paw a'e. Upyhyk ywy ywytyr hereko har. Upyhyk ywy Negew her ma'e. Upyhyk ywy Kozem her ma'e paw. Upyhyk ywytyr kwarahy heixe haw kutyr har paw. Upyhyk ywy Arama her ma'e. Upyhyk ywytyruhu Izaew waiwy rehe har. Upyhyk ywytyra'i no.

17 Ywy ipyhyk pyrer uzypyrog ywytyruhu Arak her ma'e pe. Xeir huwake hin. Uhem a'e ywy Ma'aw-Kaz pe ywyàpyznaw Irimano her ma'e pe. Eremon ywytyr ipy rehe. Upyhyk tuwhawete paw wà, waneityk pà wà, wazuka pà wà. **18** Umumaw Zuzue kwarahy tetea'u a'e tuwhawete waàmàtyry'ym pà. **19** Xo pitài tawhu uzapokatu uze'egaw uzezuka kar 'ymaw rehe har Zuzue rehe we wà. Ewe izuapyapyr Zimeàw tawhu pe har zo uzapokatu uze'egaw hehe we a'e wà. Amogwer nuzapokatu kwaw uze'egaw Izaew wanehe we wà. A'e rupi Izaew umumaw a'e teko upaw rupi wà. **20** Tupàn a'e ae umuàtà kar wapy'a e'le wà, Izaew wakutyr wamono kar pà a'e wà. Ta'e ipurumumaw wer wanehe upaw rupi a'e xe. Ipuruzuka wer wanehe wapuhareko 'ym pà. Nezewre haw iapo haw Tupàn umumé'u Moizez pe kwehe mehe a'e.

21 A'e 'ar rehe umumaw Zuzue Anak izuapyapyr ywytyr rehe har oho a'e wà kury. Emerom pe har wà, Nemir pe har wà no, Anaw pe har wà no, ywytyr rehe har Zutez ywy rehe har paw wà no, ywytyr rehe har Izaew ywy rehe har paw wà no. Uzuka a'e teko paw wà, weityk waneko haw tawhu paw wà no. **22** A'e re ni pitài Anak izuapyapyr nuikuwe kwaw Izaew waiwy rehe wà. Xo ywytyr ipy rehe zo eta we teko Anak ikurer wà. — A'e wikuwe a'e 'ar mehe Kaz ywy rehe wà, Kat tawhu pe wà no, Azenoz tawhu pe wà no. **23** Nezewre upyhyk Zuzue a'e ywy paw a'e, Tupàn ze'eg Moizez pe imur pyrer rupi katete a'e. Umur a'e ywy Izaew wanupe, Izaew ta'yir izuapyapyr uzemono'og ma'e kwer wanupe pitàitìagatu. Na'e a'e ywy rehe zeàmàtyry'ymaw upaw kury.

Amo tuwihawete***Moizez hemityk kwer wà***

12 ¹Izaew upyhyk a'e ywy a'e wà, tuwihawete wanuwi a'e wà. Ta'e Izaew uzuka teko a'e ywy rehe har paw a'e wà xe. Waiwy Zotàw yrykaw kwarahy hemaw kutyr tuz. Uzypyrog ywyàpyznaw ywytyr wamyter pe har Aroron her ma'e pe. Oho ywytyr Eremon her ma'e pe. Na'aw tuwihawete Izaew wanemityk kwer waner xe wà kury: ²Xeom Amohe wanuwihiaw Ezemon tawhu pe wiko ma'e kwer. Iziyw uzypyrog Aroer pe Aroron ywyàpyznaw izywyr, ywyàpyznaw imyter pe no. Oho Zamok yrykaw pe Amon ywy zaw pe. A'e tuwihawete Iziyw oho Zireaz myter pe. ³Ywyàpyznaw Zotàw yrykaw izywyr har iphegwer kwarahy ihmaw kutyr har pe Xeo ywy uzypyrog Karirez ryahu pe Mete-Zezimot tawhu huwake. A'e tawhu upyta Yryhu Umàno Ma'e Kwer huwake kwarahy ihmaw kutyr a'e. Oho kwarahy ihmaw awyze har kutyr Piziga ywytyr ipy wi.

⁴Izaew weityk Og Måxà wanuwihiaw a'e wà no. Hepai iahykaw rehe har wainuromo har romo hekon a'e. Wiko Atarot pe, Enerez pe no. ⁵Eremon ywytyr upyta iziyw rehe. Xawka tawhu upyta iziyw rehe no. Måxà ywy paw upyta iziyw rehe no. Oho Zezur ywyzaw pe Maaka ywyzaw pe. Zireaz iphegwer upyta hehe no. Oho Xeom Ezemon wanuwihiaw iziyw pe no. ⁶Moizez Tupàn hemiruze'eg a'e, Izaew wanehe we wata mehe a'e no, weityk a'e teko Zotàw yrykaw kwarahy hemaw kutyr har a'e. A'e rupi omono Moizez a'e ywy Hewmen izuapyapry wanupe, Kaz izuapyapry wanupe no, Manaxe izuapyapry pehegwer wanupe no, waneko àwàm romo no.

Tuwihawete Zuzue hemityk kwer wà

⁷Zuzue a'e, Izaew wanehe we wata ma'e a'e, weityk teko Zotàw yrykaw kwarahy heixe haw kutyr har a'e wà. Amuapyk putar a'e ywy rehe har wanuwihiaw waner xe ihe wà nehe. Waiwy uzypyrog Ma'aw-Kaz pe ywyapypew Irimano her ma'e myter pe.

Oho ywytyr Arak Xeir ywy huwake har pe. Omono Zuzue a'e ywy Izaew ta'yr wazuapyapry wanupe waneko àwàm romo pitaitàigatu. ⁸Ywy ywytyr hereko har, ywytyr kwarahy heixe haw kutyr har no, ywyxiguhi no, ywy Negew her ma'e no, umur wanupe paw rupi. Na'aw teko a'e ywy rehe wiko ma'e kwer waner xe wà: Ete zuapyapry wà, Amohe zuapyapry wà no, Kànàà zuapyapry wà no, Perize zuapyapry wà no, Ewe zuapyapry wà no, Zepu zuapyapry wà no, ⁹⁻²⁴Weityk Izaew tawhu pe har wanuwihiaw tetea'u wà. Na'aw tawhu waner xe wà: Zeriko, Az (Metew huwake har), Zeruzarez, Emerom, Zaramut, Araki, Ekerom, Zezer, Nemir, Kener, Oroma, Araz, Irimina, Anurà, Makena, Metew, Tapu, Eper, Apek, Arazaron, Manon, Azor, Xinirom-Meron, Akixap, Tanak, Mezin, Kez, Zokineàw Karamew ywy rehe har, Nor ryahu izywyr har, Koim Karirez ywy rehe har, Xiza. Umumaw Zuzue 31 tuwihawete a'e ywy rehe wà, Izaew wanehe we wapuruàmàtyry'ym mehe wà.

Amo ywy imumaw pyr 'ym wà

13 ¹(Umumaw Izaew kwarahy tetea'u a'e ywy rehe weko haw iapo pà wà). Na'e tua'uhez Zuzue kury. Uze'eg wi Tupàn wà izupe. — Netua'uhez ne kury. Heta we ywy tetea'u neremipyhyk 'ygwer a'e rihi. ²Amume'u putar ywy ipyhyk pyràm waner xe ihe wà kury, i'i Tupàn izupe. Kezu izuapyapry waiwy paw. Piri ywy rehe har waiwy paw. ³Waiwy uzypyrog yrykaw Xihor her ma'e pe, Ezit ywy kwarahy hemaw kutyr har pe. Oho ywy Akerom her ma'e pe kwarahy hemaw ahurehe har kutyr pe. Kànàà izuapyapry a'e wà, a'e ywy paw izar romo wanekon a'e wà. Heta 5 tuwihawete a'e pe wà. Amume'u putar tawhu waner xe wà nehe. Kaz, Azenoz, Akerom, Kat, Ekerom Awite waneko haw. ⁴Kwarahy hemaw awyze har kutyr heta amo ywy Kànàà izuapyapry waneko haw no. Uzypyrog Ara Xiton tawhu huwake har pe. Oho Awek Amohe waneko haw pe, ⁵Kema izuapyapry waneko haw pe no. Oho Ma'aw-Kaz ywytyr

Irimano wype har wi Eremon Amat pe, i'i Tupàn Zuzue pe. **6** Uze'e'g wi Tupàn Zuzue pe no. — Ihe ae ihe nehe, amuzàn kar putar teko ywytyr rehe har paw a'e wi ihe wà nehe. A'e ywy uzypyrog Irimano ywy rehe. Oho Mirepo Maim pe. Xitom tawhu pe har paw wà nehe, tawhu huwake wiko ma'e paw wà nehe no, a'e paw amuzàn kar putar Izaew wanenataromo ihe wà nehe. Emono tuwe a'e ywy Izaew wanupe nehe, waneko àwàm romo nehe, heze'eg awer rupi katete nehe. **7** Epe'i'ài'ág ywy nehe, pitài pehegwer imono pà a'e 9 Izaew ta'yir wazuapyapr wanupe nehe. Emono pitài pehegwer inugwer Manaxe izuapyapr pehegwer pe nehe no, i'i Tupàn Zuzue pe.

***Amo Izaew izuapyapr upyhyk ywy
Zotàw yrykaw kwarahy hemaw kutyr har
a'e wà***

8 Manaxe pehegwer ipy a'e wà, Humen izuapyapr a'e wà no, Kaz izuapyapr a'e wà no, upyhyk ywy Zotàw yrykaw kwarahy hemaw kutyr har a'e wà. Ta'e Moizez Tupàn hemiruze'eg umur a'e ywy wanupe a'e xe. **9** Waiwy uzypyrog Aroer Aroron ywyàpyznaw izywyr har pe. Uzypyrog tawhu a'e ywyàpyznaw myter pe har pe no. Oho Nimon pe. Ywyapypew Menema upyta a'e ywy rehe. **10** Xeom Amohe wanuwihow wiko amo tawhu wazar romo. Wiko Ezemon pe. A'e tawhu paw upyta iziwy rehe wà no. Iziwy oho Amon ywyzaw pe. **11** Zirezaz upyta iziwy rehe. Zezur izuapyapr a'e wà, Maaka izuapyapr a'e wà no, wiko a'e ywy rehe wà. Ywytyr Eremon paw upyta a'e ywy rehe. Mâxà ywy paw upyta a'e ywy rehe no. Mâxà ywy oho Xawka pe. **12** Og iziwy upyta a'e ywy rehe no. Og wiko Hepai iahykaw rehe har wainuromo har romo. Wiko Atarot pe har wanuwihow romo, Enerez pe har wanuwihow romo no. Moizez weityk a'e teko wamono kar pà waiwy wi kwehe mehe wà. **13** Numuhem kar kwaw Zezur izuapyapr wà, ni Maaka izuapyapr wà. Wikuwe Izaew izuapyapr wainuromo ko 'ar rehe wà.

14 Numur kwaw ywy Erewi izuapyapr wanupe. Ta'e temi'u Tupàn pe imur pyr a'e wà xe, upyta ywy hekuzaromo wanupe xe. Moizez hemimume'u kwer rupi katete a'e.

Humen izuapyapr waiwy

15 Amume'u putar ywy Humen izuapyapr wanupe Moizez hemimur kwer pitàitìagatu xe ihe nehe kury: **16** A'e ywy uzypyrog Aroer pe Aroron ywyàpyznaw izywyr. Uzypyrog tawhu ywyàpyznaw myter pe har pe no. Oho Menema pe. Ywyapypew a'e tawhu izywyr har paw upyta a'e ywy rehe no. **17-20** Ezemon tawhu a'e, tawhu ywyapypew rehe har paw wà no, upyta a'e ywy rehe wà: Nimon, Mamot-Ma'aw, Mete-Ma'aw-Meom, Zaxa, Kenemot, Mepaat, Kiriataim, Ximima, Zeret-Xar ywytyr ywyàpyznaw myter pe har rehe har, Mete-Peor, Piziga ywytyr rehe zeupir haw, Mete-Zezimot. **21** Amogwer tawhu ywyapypew rehe har paw wà, tawhu Xeom Amohe wanuwihow hemiruze'eg waneko haw paw wà. (Xeom wiko Ezemon pe wanuwihow romo wiko mehe.) Moizez weityk Xeom izuapyapr kwehe mehe a'e wà. Weityk Minia ywy rehe har wanuwihow wà no: Ewi, Hekem, Zur, Ur, Hema. A'e paw wiko a'e ywy rehe wà. Wiko a'e ywy rehe har wanuwihow romo wà. Xeom wiko wazar romo. **22** Izaew uzuka teko tetea'u a'e wà. Amo awa wiko izuka pyrer wainuromo a'e. Mâràw uezapo ma'e rám imume'u har Meor ta'yir her romo a'e. **23** Humen izuapyapr waiwy uzypyrog Zotàw yrykaw pe kwarahy heixe haw kutyr. Zuzue omono a'e tawhu amo tawhu wanehe we Humen izuapyapr wanupe wà. Wiko wazar romo wà kury. Amumaw wamume'u haw kwez kury.

Kaz izuapyapr waiwy

24 Amume'u putar ywy Kaz izuapyapr wanupe Moizez hemimur kwer pitàitìagatu xe ihe nehe kury: **25** Zazer tawhu, tawhu Zirezaz ywy rehe har paw wà, Amon waiwy ipehegwer Aroer tawhu pe oho ma'e, Hama tawhu huwake har kwarahy ihemaw kutyr har. **26** Oho Ezemon tawhu wi Hama-Mizipa

tawhu pe, Metonim tawhu pe no. Oho Mànài wi Iro-Nemar ywyzaw pe. **27** Ywyàpyznaw yrykaw Zótàw izywyr har rehe heta amo tawhu wà: Mete-Àrà, Mete-Niniha, Xukot, Zapon. Xeom Ezemon wanuwhiaw ywy ikurer upyta a'e ywy pehegwer rehe no. Kwarahy heixe haw kutyr Kaz ywyzaw upyta Zótàw yrykaw rupi. Oho yryhu Karirez pe kwarahy heixe haw awyze har kutyr. **28** Amume'u tawhu Kaz izuapyapr wanupe imono pyrer waner kwez xe ihe wà kury. Amume'u taw wanupe imono pyrer waner kwez xe ihe wà no. Wiko wazar romo wà kury.

Manaxe izuapyapr wakurer ipy waiwy

29 Amume'u putar ywy Manaxe izuapyapr wakurer ipy wanupe Moizez hemimur kwer pitaitàigatu xe ihe nehe kury. Wiko wazar romo wà kury. **30** Waiwy uzypyrog Mànài tawhu pe. Mâxà ywy paw upyta waiwy pupe. Tuwhiwete Og wiko izarer romo a'e. Zair wiko 60 tawhu Mâxà ywy rehe har wazarer romo. Manaxe izuapyapr wiko a'e ma'e paw wazar romo wà kury. **31** Na'aw a'e ywy waner xe wà: Zireaz ywy ipehegwer, Atarot tawhu, Enerez tawhu, tawhu Mâxà ywy rehe har tuwhiwete Og ima'e kwer wà. Makir wiko Manaxe ta'yr romo. Zuzue omono a'e ywy pehegwer Makir izuapyapr ikurer wanupe wà.

32 Umur Moizez a'e ywy wanupe kaiwer Moaw waiwy rehe wata mehe a'e, Zótàw yrykaw ywaz rehe Zeriko huwake kwarahy hemaw kutyr har rehe wata mehe a'e. **33** Erewi izuapyapr wanupe zo numur kwaw Tupàn ywy a'e. Tupàn Izaew wazar wiko ywy hekuzaromo wanupe a'e, uze'eg awer rupi katete a'e.

Izaew upei'ài'ág Kànàà ywy a'e wà kury

14 ¹Nezewe Izaew upei'ài'ág Kànàà ywy a'e wà kury, weko àwàm romo a'e wà kury. Xaxeto Ereazar her ma'e a'e, Zuzue Nun ta'yr a'e no, Izaew izuapyapr wanuwhiaw a'e wà no, **2** omomor ita'i a'e wà kury, ywy ipegegwer izar ràm hexaexak pà

pitàitàigatu wà kury. Nezewe a'e 9 iku'aw haw Izaew ta'yr wazuapyapr uzemono'og ma'e uphyhk uiwy a'e wà kury, ta'e nezewe haw iapo àwàm umume'u Tupàn Moizez pe kwehe mehe a'e xe. **3** Moizez omono ywy Zótàw yrykaw huwake har kwarahy hemaw kutyr har a'e, inugwer 2 iku'aw haw Izaew ta'yr wazuapyapr uzemono'og ma'e wanupe. Nomono kwaw ywy Erewi izuapyapr wanupe. **4** Zuzue izuapyr wiko mokoz uzemono'og ma'e kwer romo wà. Na'law waner wà: Manaxe, Eparai. Erewi izuapyapr nupyhyk kwaw ni amo ywy ipegwer a'e wà. Xo amo tawhu zo uphyhk weko àwàm romo wà. Upphyk amo ywy ka'api'i rupaw heta haw weimaw wamai'u haw romo wà no. **5** Nezewe upei'ài'ág Izaew ywy wà, Tupàn ze'eg Moizez pe imono pyrer rupi katete wà.

Omono Zuzue Emerom tawhu Karew pe

6 Amo 'ar mehe awakwer Zuta izuapyapr a'e wà, Karew Zepone Kene pe har ta'yr a'e no, uze'eg wà Zuzue pe Ziwkaw tawhu pe a'e wà kury. — Erekaww Tupàn ze'eg Moizez Tupàn hemiruze'eg pe imume'u pyrer ne. Kanez-Maranez pe hekon a'e 'ar mehe wà. Uze'eg Tupàn Moizez pe nerehe a'e, herehe a'e no. **7** Amo 'ar mehe Moizez hemur kar ko ywy ikatu haw hexak zàmim pà a'e, Kanez-Maranez wi a'e. Areko 40 kwarahy a'e 'ar mehe hemur kar mehe ihe. Hexak ire azewyr ko ywy ikatu haw imume'u pà ihe. Azeharomoete heremimure'u kwer. **8** Amogwer herupi oho ma'e kwer hemu'em Izaew wanupe wà, wamukyze kar pà xe har wanuwi wà. Ihe zo aruzar tuwe Tupàn ihe. **9** A'e rupi a'e 'ar mehe Moizez umume'u tuwe ma'e uezapo ma'e ràm ihewe. — Ywy neremipyrog àwàm izar romo ereiko putar ne nehe, nezuapyapr wà nehe no. Erepiphyk putar a'e ywy nezuapyapr waneko àwàm romo nehe, ta'e ereruzar katu Tupàn ne xe, i'i Moizez ihewe.

10 Tupàn hemiguwe kar a'e. Nàmàno kwaw. A'e 'ar henataromo amumaw 45 kwarahy hemàno 'ym pà. Ata kaiwer pe ywyxiguhi pe amogwer Izaew izuapyapr

wanupi ihe. Kutàri aiko xe. Areko 85 kwarahy. **11** A'e 'ar mehehekàg ihe. Kutàri hekàgaw nuzawy kwaw hekàgaw a'e 'ar rehe arer. Apunerzauxiapekwerawàmàtyry'ymaw rehe kutàri ihe, kwehe mehe hereko awer ài ihe. **12** A'e rupi emur ko ywywytyr heta haw ihewe nehe. Tupàñ ihewe hemimume'u kwer ihewe nehe. Amogwer umume'u xe har Anaki her ma'e wakàgaw newe wà. Uhuau tawhu xe har wà. Heta pàrirogawhu waiwyr. Tupàñ heptywàgatu putar a'e nehe no. Aityk putar xe har wamuzàn kar pà ihe wà nehe, i'i Karew Zuzue pe.

13 A'e rupi Zuzue omono uze'egatu Karew Zepone ta'yur rehe a'e kury. Omono ywy pehegwer Emerom tawhu huwake har izupe. **14** A'e 'ar henataromo Karew wiko Emerom tawhu izar romo a'e, ta'e weruzar katu Tupàñ Izaew wazar a'e xe. **15** Heta amo her kwehe arer Emerom tawhu pe. — Kiriat-Arama, i'i izupe wà. Arawa a'e, ikàg wera'u amogwer Anak wanuwi a'e. A'e rupi omono uwer tawhu pe. Na'e a'e ywy rehe har paw upytu'uzeàmàtyry'ym ire wà kury.

Zuta izuapyapyr waiwy

15 ¹Zuta ta'yur wazuapyapyr uzemono'og ma'e pitàitìagatu a'e wà, upyhyk uiwy a'e wà. Waiwy oho Enom ywy pe, ywyxiguhu Zim her ma'e pe kwarahy hemaw awyze har kuty. **2** Waywyzaw kwarahy hemaw awyze har kuty har a'e, uzypyrog Yryhu Umàno Ma'e Kwer, ypaq kwarahy hemaw awyze har kuty har pe a'e. **3** Oho kwarahy ihmaw awyze har kuty. Uzypyrog zeupir haw Akarami her ma'e pe. Oho wi wi Zim pe. Kwarahy ihmaw awyze har kuty wi oho Kanez-Maranez pe. Ukwaw Ezerom huwake. Oho Anar pe. Umàmàn Karaka tawhu no. **4** Oho Azimon pe. Oho yrykaw rupi Ezit ywydzaw rupi Mezitehàn yryhu pe. Upaw a'e pe. Amumé'u Zuta izuapyapyr waywyzaw kwarahy ihmaw awyze har kuty har kwez xe ihe.

5 Kwarahy ihmaw kuty Yryhu Umàno Ma'e Kwer umumaw a'e ywy. Oho Zotàw yrykaw rupi u'ar pà. Kwarahy heixe haw

awyze har kuty ywydzaw uzypyrog a'e pe. **6** Oho Mete-Ogira tawhu pe Mete-Arama tawhu huwake kwarahy heixe haw awyze har kuty. Uzeupir a'e wi itahu Moà her ma'e pe. (Moà wiko Humen ta'yur romo.) **7** Na'e uzypyrog ywyàpyznaw Iaiw haw her ma'e pe. Oho Nemir pe. Uzewyr kwarahy heixe haw awyze har kuty Ziwkaw tawhu kuty. Ziwkaw upyta Anumim pe zeupir haw henataromo ywyàpyznaw rehe kwarahy ihmaw awyze har kuty. Na'e oho 'zyzygwar Xemez her ma'e pe. A'e re oho 'zyzygwar Hozew her ma'e pe. **8** A'e wi wahaw ywyàpyznaw Men-Inom her ma'e ywytyr Zepu izuapyapyr waneko awer pe. Zeruzarez tawhu upyta a'e ywytyr rehe. A'e re ywydzaw oho amo ywytyr apyr. A'e ywytyr wapyk Inom ywyàpyznaw henataromo kwarahy heixe haw kuty, ywyàpyznaw teko aiha ma'e her ma'e iahykaw rehe kwarahy heixe haw awyze har kuty. **9** Ywytyruhu apyr wi oho 'zyzygwar Nepitoa her ma'e pe. A'e wi oho pepa'l tawhu Eperom ywytyr rehe har wanupe. A'e wi uzewyr wà Mara kuty. (Kiriat Zeàri amo her romo no). **10** Umàmàn Mara kwarahy heixe haw kuty Xerir ywytyr pe oho pà. Na'e ukwaw kwarahy heixe haw awyze har kuty Zeàri (Kezarom) ywytyr huwake. Uwezyw Mete-Xemez pe. Oho Ximina ikupe kuty. **11** A'e wi ywydzaw oho ywytyruhu Akerom huwake har pe zeupir haw rupi. Uzewyr Xikerom pe. Ukwaw Mara ywytyr huwake. Uhem Zaminia tawhu pe. Upytu'um Mezitehàn yryhu pe.

12 Kwarahy heixe haw kuty ywydzaw oho iko Mezitehàn yryhu iwyr. Amumaw Zuta izuapyapyr uzeànàànàmà ma'e waywyzaw imume'u haw kwez xe ihe kury.

Weityk Karew Emerom wà

13 Weruzar Zuzue Tupàñ ze'eg. Omono amo Zuta ywy iphegwer Karew Zepone ta'yur pe. Omono tawhu izupe. Kiriat-Arama tawhu her romo a'e. Emerom i'i her Izaew waze'eg rupi. (Arawa a'e, Anak hàmuz romo hekon a'e). **14** Umuhem kar Karew na'iruz tuwiawete Emerom tawhu wi wà. Xezaz,

Aimà, Tawmaz waner romo wà. **15** A'e wi uzàmàtyry'ym Nemir tawhu pe har oho wà kury. (Kiriат-Xeper her kwehe arer romo.)

16 — Aze amo awa upyhyk Kiriат-Xeper nehe, amono putar herazyr izupe hemireko romo nehe, i'i Karew zauxiapekwér wanupe.

17 Na'e Otoniew Kenaz ta'yà Karew tywyr upyhyk tawhu a'e. A'e rupi omono Karew wazyr Akixa her ma'e izupe hemireko romo.

18 Amo 'ar mehe ur Akixa Otoniew pe uze'eg pà. — Enoz amo ko amo ma'etymaw heru pe nehe, i'i izupe. Henoz re a'e, umur a'e. Na'e Akixa Karew huwake uehem mehe wezyw zumen wi. — Ma'e ereputar, i'i Karew izupe.

19 — Ezapo amo ma'e ikatuahy ma'e ihewe nehe. Eremur ywy pehegwer Negew rehe har ne. Ikatuahy. Emur amo ytzuzàmaw ihewe nehe no, i'i Akixa Karew pe. A'e rupi omono Karew mokoz ytzuzàmaw izupe. Pitai ywate hin a'e. Inugwer ywytyr iwy pe hin a'e.

Zuta tawhu waner xe kury

20 Amuapyk putar Zuta ywy waner Zuta tawhu waner xe ihe wà nehe kury. **21** Upyhyk amo tawhu kwarahy ihemaw awyze har kutyr har Enom waywyzaw huwake har wà: Kawizeew, Ener, Zagur. **22** Kina, Nimona, Anana, **23** Kenez, Azor, Ixinà. **24** Zipe, Terez, Mearot. **25** Azor-Anata, Keriot-Ezero (Azor)

26 Àmà, Xem, Moraz **27** Azar-Gaz, Ezemom, Mete-Paret **28** Azar-Xuwaw, Merexewa, Mizioxi **29** Mara, Im, Ezem **30** Ewtoraz, Keziw, Oroma **31** Zikirak, Màman, Xàxana **32** Eremaot, Xirin, Àim, Himom. Wereko Zuta 29 tawhu wà. Heta taw pixika'i ma'e a'e tawhu wanuwake har wà no.

33 Na'aw tawhu kaiwer rehe har waner xe wà kury: Etao, Zora, Azenat, **34** Zanoa, En-Kanim, Tapu, Enà, **35** Zaramut, Ànurà, Xoko, Azek **36** Xàrài, Ànitài, Zener, Kenerotài. Nezewa hetu 14 tawhu wà. Heta taw pixika'i ma'e a'e tawhu wanuwake har wà no. **37** Upyhyk amo tawhu wà no. Na'aw waner xe wà: Zenà, Anaz, Miginaw-Kaz **38** Nireà, Mipa, Xokoteew **39** Araki, Mokat, Ekerom **40** Kamo, Araomaz, Kixiri, **41** Zenerot, Mete-Nago, Nama, Makena.

Upyhyk 16 tawhu wà. Heta taw pixika'i ma'e a'e tawhu wanuwake har wà no.

42 Zuta izuapyapyr upyhyk amo ae tawhu wà no: Irimina, Eter, Azà **43** Ita, Azenat, Nezi **44** Keira, Akaziw, Marexa. Upyhyk 9 tawhu wà, taw pixika'i a'e tawhu wanuwake har wà no.

45 Upyhyk tawhu Akerom her ma'e wà no, huwake har taw pixika'i wà no, teko heta haw paw wà no. **46** Upyhyk taw pixika'i paw Azenoz tawhu huwake har wà no. Upyhyk teko heta haw a'e tawhu huwake har wà no, te uehem Mezitechàn ryahu pe wà.

47 Upyhyk Azenoz tawhu wà, Kaz tawhu wà no, taw pixika'i a'e tawhu wanuwake har paw wà no. Waiwy uzypyrog Ezit ywyzzaw pe. Oho Mezitechàn ryahu pe.

48 Upyhyk tawhu ywytyr rehe har wà no. Na'aw waner xe wà: Xamir, Zaxir, Xoko **49** Nana, Kiriат-Xana (Nemir) **50** Anaw, Exemo, Ani **51** Kozem, Orom, Zir. Upyhyk 11 tawhu wà, taw pixika'i tawhu wanuwake har paw wà no.

52 Upyhyk amo tawhu wà no. Araw, Numa, Exà **53** Zani, Mete-Tapu, Apek **54** Unta, Kiriат-Arama (Emerom), Zior. Upyhyk 9 tawhu wà, taw pixika'i tawhu wanuwake har paw wà no.

55 Upyhyk amo tawhu wà no. Maom, Karamew, Ziwi, Zuta **56** Zereew, Zokoneàw, Zano **57** Kain, Zimea, Ximina. Upyhyk 10 tawhu wà, taw pixika'i tawhu wanuwake har paw wà no.

58 Upyhyk amo tawhu wà no. Arur, Mete-Zur, Kenor **59** Marat, Meteanot, Ewtoko. 6 tawhu upyhyk wà, taw pixika'i wanehe we wà.

60 Upyhyk amo mokoz tawhu wà no. Kiriат-Ma'aw (Kiriат-Zèari), Hama. Mokoz tawhu upyhyk wà, taw pixika'i tawhu wanuwake har wanehe we wà.

61 Ywyxiguhu pe upyhyk amo tawhu wà. Mete-Arama, Mini, Xekak **62** Nimixà tawhu xa rehe har, ytzuzàmaw Zeni her ma'e. 6 tawhu upyhyk a'e pe wà, taw pixika'i tawhu wanuwake har wanehe we wà.

63 Zuta izuapyapyr nupuner kwaw Zepu ywy rehe har Zeruzarez pe wiko ma'e wamuhem kar haw rehe wà. Te ko 'ar rehe a'e teko wiko Zuta izuapyapyr wainuromo wà.

***Manaxe izuapyapyr kwarahy heixe
haw kutyr har waiwy, Eparai waiwy no***

16 ¹Zuze izuapyapyr waiwy uzypyrog Zotàw yrykaw wi Zeriko huwake. Oho te ywyxiguhu pe. Ywy ywytyr hereko har Zeriko huwake har waiwy pehegwer rehe tuz. Waiwy uhem Metew tawhu pe. ²Heta amo ae her Metew pe. Ywyzaw uhem Arakit waiwy pe Atarot tawhu pe. ³Oho kwarahy heixe haw kutyr Zaperexit waiwy pe Mete-Orom ywytyr ipy pe har pe Zezer pe. Uhem ryahu pe.

⁴Nezewe Manaxe izuapyapyr a'e wà, Eparai izuapyapyr a'e wà no, Zuze ta'yr izuapyapyr a'e wà, upyhyk uiwy weko àwàm a'e wà.

Eparai waiwy

⁵Amume'u putar Eparai waywyzaw ihe nehe kury. Ywyzaw kwarahy heixe haw kutyr har uzypyrog Atarot-Anar tawhu pe. Oho Mete-Orom ywate har pe. ⁶A'e wi oho Mezitehàn ryahu pe. Mikimeta tawhu upyta kwarahy heixe haw awyze har kutyr. Kwarahy ihmaw kutyr ywyzaw uzewyr Tanat-Xiro tawhu pe. Oho ikupe kutyr kwarahy ihmaw kutyr te Zanoa tawhu pe. ⁷A'e wi uwewy tawhu pe Narat tawhu pe. Uhem Zeriko tawhu pe. Upaw Zotàw yrykaw pe. ⁸Kwarahy heixe haw kutyr ywyzaw oho Tapu tawhu wi Kana yrykaw pe. Upaw Mezitehàn ryahu pe. Zuzue omono a'e ywypehegwer Eparai izuapyapyr uezàànàm ma'e wanupe. Wiko izar romo wà. ⁹Eparai izuapyapyr upyhyk amo tawhu Manaxe waiwy rehe har wà, amo taw pixikal' ma'e a'e ywy rehe har wà no. ¹⁰Numuhem kar kwaw Kànàà ywy rehe har Zezer tawhu pe har wà. Te ko 'ar rehe Kànàà ywy rehe har wiko Eparai izuapyapyr wainuromo wà. Uma'erekohay e wanupe ko 'ar rehe wà.

***Amogwer Manaxe
izuapyapyr upyhyk amo ywy wà no***

17 ¹Zuze umuzàg Manaxe. Ta'yr ipy romo hekon. Manaxe umuzàg Makir wa'yr ipy romo. Makir a'e, Zireaz pe har wanàmuz romo hekon a'e. Upyhyk tawhu Zireaz her ma'e wà. Upyhyk tawhu Mâxà her ma'e wà no. Ta'e Makir izuapyapyr a'e wà xe, zauxiapekwér ikàg ma'e romo wanekon a'e wà xe. ²Amogwer Manaxe izuapyapyr upyhyk amo ywy wà no. Na'aw izuapyapyr uzemono'og ma'e waner xe wà: Amiezer, Erek, Aziriew, Xikez, Eper, Xemi. Manaxe Zuze ta'yr romo hekon a'e. ³Manaxe umuzàg Makir. Makir umuzàg Zireaz. Zireaz umuzàg Eper. Eper umuzàg Zeropeaz. Nata'yr kwaw Zeropeaz. Xo tazyr zo uzexak kar izupe wà. Na'aw tazyr waner xe wà: Makira, Noa, Ogira, Miwka, Xiza. ⁴Amo 'ar mehe tazyr uze'eg oho xaxeto Ereazar her ma'e pe wà kury. Uze'eg oho Zuzue pe wà no, amogwer tuwihaw wanupe wà no. — Kwehe mehe Tupàn uze'eg Moizez pe a'e. — Emono ywy awakwer wanupe nehe. Emono ywy pehegwer waànàm kuzà Manaxe izuapyapyr wanupe nehe no, i'i izupe. A'e rupi uruiko xe ureywy pehegwer ipyhyk pà ure kury, i'i kuzà tuwihaw wanupe wà. A'e rupi omono ywy pehegwer kuzà wanupe wà no, ta'e Tupàn uzapo kar nezewe haw Moizez pe kwehe mehe a'e xe. ⁵Nezewe Manaxe izuapyapyr upyhyk uiwy pehegwer wà. Mokoz ywy pehegwer upyhyk wà. Upyhyk Zireaz ywy wà. Upyhyk Mâxà ywy wà no, Zotàw yrykaw huwake har kwarahy ihmaw kutyr har wà. Upyhyk 10 pehegwer kwarahy heixe haw kutyr har wà no. ⁶Nezewe Manaxe ta'yr izuapyapyr upyhyk ywy pehegwer wà, tazyr izuapyapyr upyhyk ywy pehegwer wà no. Omono tuwihaw Zireaz ywy kurer inugwer Manaxe izuapyapyr wanupe wà. ⁷Manaxe izuapyapyr waiwy uzypyrog Azer izuapyapyr waiwy pe. Oho tawhu Mikimeta her ma'e pe, Xikez tawhu huwake kwarahy hemaw kutyr. A'e ywyzaw oho kwarahy hemaw awyze har kutyr En-Tapuwa tawhu pe har waiwy pe. ⁸Tapuwa ywy a'e,

Manaxe ywy myter pe tuz. Tapuwa tawhu a'e, ywyzaw rehe har a'e, Eparai izuapyapyr wanupe upyta a'e. **9** Ywyzaw wezyw oho En-Tapuwa wi Kana yrykaw pe uhem pà. Tawhu yrykaw huwake har kwarahy hemaw awyze har kutyr har a'e wà, Eparai izuapyapyr waiwy myter pe wanuz a'e wà. A'e ywy tawhu Manaxe izuapyapyr waneko haw wamyter pe tuz. Manaxe waywyzaw oho wiwi yrykaw ywaz rehe kwarahy heixe haw ahurehe har kutyr har rehe. Uhem yryhu Mezitehàn her ma'e pe. **10** Eparai izuapyapyr wiko Manaxe izuapyapyr wanuwake kwarahy heixe haw ahurehe har kutyr wà. Waiwy oho yryhu pe wà. Manaxe izuapyapyr waiwy oho kwarahy hemaw ahurehe har kutyr. Uhem Azer izuapyapyr waiwy pe. Oho kwarahy heixe haw kutyr Ixakar izuapyapyr waiwy pe no. **11** Tawhu Mete-Xà her ma'e a'e, taw a'e tawhu huwake har wà no, Ixakar waiwy no, Azer waiwy no, upyta Manaxe wanupe wà. Manaxe izuapyapyr wiko Imireàw ywy rehe wà, Nor tawhu yryhu huwake har pe wà no, Enor tawhu pe wà no, Tanak tawhu pe wà no, Mezin tawhu pe wà no, taw pixika'i a'e tawhu wanuwake har wanupe wà no. **12** Manaxe izuapyapyr zo a'e wà, numuhem kar kwaw teko a'e tawhu pe har a'e wà. A'e rupi a'e Kànàà rehe har a'e tawhu pe har wikuwe wiwi a'e tawhu pe ko 'ar rehe a'e wà kury. **13** Amo kwarahy pawire Izaew ikàg wiwi wera'u a'e wà. Nezewe rehe we nupuner kwaw Kànàà rehe har paw wamuhem kar haw rehe wà. Umuma'erekohay e kar Izaew uzeupe wà.

***Manaxe, Eparai wà no,
wenoz amo ywy Zuzue pe wà***

14 Zuze ta'yr izuapyapyr uze'eg oho Zuzue pe wà. — Mâràzàwe tuwe xo pitài ywy pehegwer zo eremur kvez urewe. Urereta tetea'u ure, ta'e Tupàn umur uze'egatu urerere a'e xe, i'i izupe wà. **15** Uze'eg Zuzue wanupe. — Azeharomoete peneta tetea'u. Azeharomoete ywy ywytyr hereko har Eparai waneko haw pixika'i wera'i peme. A'e rupi

peho Perize izuapyapyr waiwy pehegwer Hapaz waiwy pehegwer iphyhk pà nehe ty wà. Heta ka'a ete a'e pe. Pemonohok ka'a nehe, ywy imukatu pà peneko àwàm romo nehe, i'i Zuzue Zuze izuapyapyr wanupe.

16 — Ywy ywytyr hereko har nuhyk kwaw urewe. Kànàà ywy rehe har ywytyr heta 'ymaw rehe wiko ma'e a'e wà, wereko ywyramawa itaper iapo pyrer uzeupe a'e wà. Mete-Xà tawhu pe har wà, taw a'e tawhu huwake har pe har wà no, Zereew rehe har ywytyr ipy rehe har wà no, wereko ywyramawa uzeupe wà. (A'e rupi ikàg wera'u zauxiapker urewi wà), i'i Zuzue pe wà.

17 Uze'eg Zuzue Eparai Manaxe izuapyapyr wanupe no. — Azcharomoete pekàg kury, peneta tetea'u no. Mokoz ywy amono putar peme peneko àwàm romo nehe kury. **18** Ywy ywytyr heta haw upyta putar peme nehe. Heta tetea'u ka'a a'e pe. Nezewe rehe we pemukatu putar ywy nehe. Pepyhyk putar upaw rupi nehe. Ta'e pemuhem kar putar Kànàà ywy rehe har upaw rupi a'e wi pe wà nehe xe. Heta ywyramawa tâtà ma'e wanupe. Nezewe rehe we pemuhem kar putar pe wà nehe, ta'e pekàg tuwe pe no xe, i'i Zuzue wanupe.

Umuza'aza'ak uiwy pehegwer wà

18 ¹(Upyhyk Izaew a'e ywy paw wà.) A'e rupi teko paw uzemono'og oho tawhu Xiro her ma'e pe wà. Umuapyk tâpuzràn Tupàn heko haw a'e pe wà. ² **7** Izaew ta'yr izuapyapyr uzemono'og ma'e nupyhyk kwaw uiwy pehegwer a'e wà rihi. ³ A'e 'ar rehe uze'eg Zuzue Izaew wanupe kury. — Ma'e peàro peiko. Ma'e 'ar mehe pepyhyk putar ywy Tupàn peipy wazar hemimur kwer nehe. ⁴ Pe pitàitâigatu pexaexak na'iruz awa pe wà nehe. Izaew izuapyapyr uzemono'og ma'e pitàitâigatu umur kar putar na'iruz awa wà. Ihe amono kar putar a'e awa ko ywy nàñàñ ihe wà nehe. Wexak putar ywy ikatu haw wà nehe. Umuapyk putar wemixak kwer pape rehe wà nehe. Aze wexak amo ywy katu wà nehe, aze uputar a'e ywy weko àwàm romo wà nehe, tuwe umuapyk a'e ywy imume'u haw pape rehe wà nehe. A'e re

uzewyr putar xe ihewe uze'eg pà wà nehe. 5 A'e awa upe'iàì'ág putar a'e ywy 7 pehegwer romo iapo pà wà nehe. Zuta izuapyapyr wiko putar uiwy rehe wà nehe, kwarahy heixe haw ahurehe har kutyr har rehe wà nehe. Zuze izuapyapyr wiko putar uiwy rehe wà nehe no, kwarahy hemaw ahurehe har kutyr har rehe wà nehe no. 6 Pemur a'e ywy 7 pehegwer romo iapo pyrer pape rehe imuapyk pyrer ihewe nehe. A'e 'ar mehe amomor putar ita'i Tupàn hemiapo putar haw ikwaw pà ihe nehe, penekuzaromo ihe nehe. 7 Erewi izuapyapyr nupyhyk kwaw ywy wà nehe, amogwer ważawé wà nehe. Ta'e wiko xaxeto romo Tupàn henataromo a'e wà xe. Kaz izuapyapyr a'e wà, Humen izuapyapyr a'e wà no, Manaxe kwarahy hemaw kutyr har izuapyapyr a'e wà no, upyhyk uiwy Zotàw yrykaw ywaz rehe har kwarahy hemaw kutyr har a'e wà. Moizez Tupàn hemiruze'eg umur a'e ywy wanupe a'e, i'i Zuzue teko wanupe.

8 Uhem a'e awa oho ywy hexakaw imume'u
haw iapo pà wà. Wahem 'ym mehe we Zuzue
uze'eg wi wanupe. — Pexak ywy paw peho
nehe. Pemuapyk penemixak kwer pape rehe
nehe. A'e re pezur xe ihewe nehe. Amomor
putar ita'i Tupàn hemiaipo putar haw ikwaw
kar pà peme ihe nehe, Tupàn henataromo ihe
nehe. Nezewe pekwaw putar ywy pehegwer
izar ràm pitaitaigatu nehe, i'i wanupe.

9 A'e rupi oho tuwe a'e awa ywy nàn wà. Umuapyk ywy hexakaw pape rehe wà, tawhu wanexakaw pitáitáigatu imuapyk pà wà, 7 pehegwer romo iapo pà wà. A'e re uzewyr wà Zuzue pe Xiro tawhu pe wà. **10** Na'e omomor Zuzue ita'i Tupàn henataromo ywy ipegegwer wazar rám wanexanexak pà. Nezewe umuza'aza'ak ywy, ipegegwer imono pà a'e 7 Izaew ta'yir izuapyapyr wanupe pitáitáigatu.

Mezàmi izuapyapyr waiwy

11 Nezewe Tupàñ wexaexak ywy Mezàmi izuapyapyr wanupe, iàñàñanàm wanupe pitáitaiagatu. Waiwy Zuta waiwy Zuze waiwy wamyster pe tuz a'e. **12** Kwarahy hemaw

ahurehe uzypyrog Zotàw yrykaw pe. Ukwaw Zeriko huwake. Oho ywytyr kutyr kwarahy heixe haw kutyr. Uhem ywyxiguhu Mete-Awen her ma'e pe. **13** A'e wi waywyzaw ukwaw Iruz huwake a'e tawhu pe zeupir haw pe, Metew tawhu pe. Wezyw oho Atarot-Anar tawhu pe ywytyr rehe Mete-Orom Ywytyr ipy pe har pe.

14 A'e wi ywyzaw oho amo ywy kutyr. Ywytyr huwake kwarahy heixe haw kutyr har wi uzewyr kwarahy ihemaw awyze har kutyr kury. Uhem Kiriat Ma'aw tawhu pe. (Kiriat-Zeari amo her romo.) Amo Zuta izuapyapyr wiko a'e tawhu pe wà. Amume'u ywyzaw kwarahy heixe haw kutyr har kwez xe ihe.

15 Ywyzaw kwarahy hemaw awyze har kutyr har uzypyrog Kiriat-Zeàri huwake kwarahy heixe haw kutyr. Uhem Nepitoa yrykaw ipy pe ytyuzàmaw pe. **16** Wezyw ywyzaw ywytyruhu izypy pe. A'e ywytyr uwin iàpy'ämaw Men-Inom her ma'e huwake. Hepai iàpy'ämaw huwake kwarahy hemaw ahurehe har kutyr ywyzaw tuz. Oho wiwi iàpy'ämaw Ino her ma'e rupi, ukwaw Zepu tawhu huwake kwarahy ihmaw awyze har kutyr. A'e re uhem tawhu Eri-Ozew her ma'e pe. **17** A'e re oho kwarahy hemaw ahurehe har kutyr. Uhem Eri-Xemez pe. A'e re oho Zerirot pe Anumim pe zeupir haw ikupe kutyr. A'e re wezyw itahu Muà her ma'e pe. Moà a'e, humen ta'yir romo hekon

kwehe mehe a'e. **18** Ywyzaw ukwaw kwarahy heixe haw awyze har kutyr Zotàw ywyàpyznaw wi zeupir haw huwake. A'e re uwezyw ywyàpyznaw pe. **19** Oho kwarahy heixe haw awyze har kutyr Mete-Ogira pe zeupir haw huwake. Upaw Zotàw yrykaw iahykaw pe kwarahy ihemaw awyze har kutyr har pe. Heta 'ypawhu a'e pe yryhu pupe 'y iwyrykaw pe. Amume'u ywyzaw kwarahy ihemaw awyze har kutyr har romo kwez xe ihe kury.

20 Zotaw yrykaw a'e, ywyzaw kwarahy ihmaw kutyr har romo a'e. Zuzue omono ywy pehegwer Mezami izuapyapyr wanupe. Amume'u a'e ywyzaw kwez xe.

21 Mezàmi wiko amo tawhu wazar romo wà no: Zeriko, Mete-Ogira, Emek-Kezi, **22** Mete-Arama, Zemàrài, Metew, **23** Awi, Para, Opira, **24** Kepar-Amonaz, Opini, Zema. Heta 12 tawhu wà. Heta amo taw a'e tawhu waiwyr har wà no.

25 Mezàmi wiko amo tawhu wazar romo wà no: Zimeàw, Hama, Meerot, **26** Mipa, Xepira, Moza, **27** Hekem, Iripeew, Tarara, **28** Zera, Erep, Zepu (Zeruzarez her inugwer), Zimea, Kiriat-Zéari. Heta 14 tawhu wà. Heta amo taw a'e tawhu waiwyr har wà no. Zuzue omono amo ywy Mezàmi izuapyapyr uzeànàànàm ma'e wanupe. Amume'u a'e ywy kwez xe ihe kury.

Ximeàw izuapyapyr waiwy

19 ¹Zuzue omono amo ywy Ximeàw izuapyapyr uzeànàànàm ma'e wanupe kury. Imuza'akaw mokoz haw romo a'e. Waiwy upyta Zuta ywy myter pe. **2** Ximeàw wereko amo tawhu wà: Merexewa, Xema, Moraz, **3** Azar-Xuwaw, Mara, Ezem, **4** Ewtoraz, Metu, Oroma, **5** Zikirak, Mete-Marakamot, Azar-Xuza, **6** Mete-Erewoat, Xaruem. Heta 13 tawhu wà. Heta amo taw a'e tawhu waiwyr har wà no.

7 A'e teko wiko amo tawhu wazar romo wà no: Àim, Himon, Eter, Àzà. Heta 4 tawhu wà. Heta amo taw a'e tawhu waiwyr har wà no. **8** Ximeàw wiko taw a'e tawhu waiwyr har paw wazar romo wà no. Waiwy oho Marat-Mer pe. Hama kwarahy ihmaw awyze har kutyr har her inugwer romo a'e. Zuzue omono amo ywy Ximeàw izuapyapyr uzeànàànàm ma'e wanupe. Amume'u a'e ywy kwez xe. **9** Umunyryk amo Zuta waiwy pehegwer imono pà Ximeàw wanupe. Ywy Zuta wanupe imono pyrer uhua'u wera'u a'e. A'e rupi omono ipehegwer Ximeàw pe.

Zemurom izuapyapyr waiwy

10 Zuzue uzapo ywy imuza'akaw na'iruz haw kury. Omono ywy pehegwer Zemurom izuapyapyr wanupe. Waiwy oho Xari pe. **11** Ywyzaw uzeupir kwarahy heixe haw kutyr Marara pe. Ukwaw Namazet huwake.

Uhem yrykaw Zokineàw huwake har pe kwarahy ihmaw kutyr har pe. **12** Xari ikupe kutyr ywyzaw oho iko kwarahy ihmaw kutyr Kizirot-Tamor ywy reh ywyzaw pe. Ukwaw Namerat rupi Zapi pe uhem pà.

13 Oho wiwi iko kwarahy ihmaw kutyr Kate-Eper pe. Ete-Kazi pe no. Na'e uwak Nez kutyr Himom piarupi. **14** Kwarahy heixe haw awyze har kutyr ywyzaw uwak Anatom tawhu kutyr. Upyt'u Ipitaew ywyàpyznaw pe. **15** Heta amo tawhu Zemurowa ywy reh wà: Katat, Naraw, Xinirom, Inara, Merez. Heta 12 tawhu wà. Heta amo taw a'e tawhu waiwyr har wà no. **16** A'e tawhu wà, a'e taw wà no, upyta ywy Zemurom izuapyapyr wanemipyhyk kwer reh wà. Zemurom wiko wazar romo wà.

Ixakar izuapyapyr waiwy

17 Zuzue uzapo ywy imuza'akaw 4 haw kury. Omono ywy pehegwer Ixakar izuapyapyr wanupe. **18** Amo tawhu upyta waiwy reh wà. Zereew, Kezurot, Xunez, **19** Aparai, Xeom, Anakarat, **20** Hamit, Kiziàw, Emez, **21** Hemet, En-Kamin, En-Ana, Mete-Pazez. **22** Ywyzaw ukwaw na'iruz tawhu wanuwake: Tamor, Xazima, Mete-Xemez. Upaw Zotàw yrykaw pe. Heta 16 tawhu Ixakar waiwy reh wà. Heta taw a'e tawhu waiwyr har wà no. **23** A'e tawhu a'e wà, a'e taw wà no, upyta ywy Ixakar izuapyapyr wanemipyhyk kwer reh wà. Ixakar wiko wazar romo wà.

Azer izuapyapyr waiwy

24 Zuzue uzapo ywy imuza'akaw 5 haw kury. Omono ywy pehegwer Azer izuapyapyr wanupe. **25** Heta amo tawhu a'e ywy reh wà: Ewkat, Ari, Metez, Akixap, **26** Aramerek, Amaz, Mizaw. Kwarahy heixe haw kutyr ywyzaw uhem Karamew ywytyr pe. Uhem tawhu Xiro-Iriminat pe no. **27** A'e re oho kwarahy ihmaw kutyr Mete-Nago pe. Ukwaw Zemurom waiwy huwake. Wahaw Ipitaew ywyàpyznaw. Oho kwarahy heixe haw awyze har kutyr Mete-Emek pe Neiew pe. Oho wiwi kwarahy heixe haw awyze har

kutyr amo tawhu wanupe: Kamu, **28** Emerom, Heow, Amon, Kana. A'e re uhem Xitom uhua'u ma'e pe. **29** Na'e ywyzaw oho Hama kutyr Xir tawhu pe uhem pà. Heta pàrirogawtâtà a'e tawhu izywyr. Na'e ywyzaw uwak Oza kutyr Mezitehân yryhu pe oho pà upaw pà. Heta amo tawhu Azer waiwy rehe wà: Maraw, Akaziw, **30** Uma, Apeka, Heow. Heta 24 tawhu wà. Heta taw a'e tawhu waiwy har wà no. **31** A'e tawhu a'e wà, a'e taw wà no, upyta ywy Azer izuapyapr wanemipyhyk kwer rehe wà. Azer wiko wazar romo wà.

Napitari waiwy

32 Zuzue uzapo ywy imuza'akaw 6 haw kury. Omono ywy pehegwer Napitari izuapyapr wanupe. **33** Waywyzaw uzypyrog Erep tawhu pe. Oho ywyra kawar Zanani her ma'e wi, Anami-Nekew wi Zamineew wi Araku pe. Upytu'u Zotâw yrykaw pe. **34** Ywyzaw uwak kwarahy heixe haw kutyr Azinot-Tamor tawhu pe oho pà. A'e wi oho Okok pe, Zemurom pe kwarahy ihemaw awyze har kutyr, Azer pe kwarahy heixe haw kutyr, Zuta pe Zotâw yrykaw pe kwarahy ihemaw kutyr. **35** Amo tawhu uzepyro pàrirogawtâtà pupe wà: Zini, Zeruzarez, Amat, Hakat, Kineret, **36** Anama, Hama, Azor, **37** Kez, Enerez, En-Azor, **38** Iro, Miginarew, Orez, Mete-Anat, Mete-Xemez. Heta 19 tawhu wà. Heta taw a'e tawhu waiwy har wà no. **39** A'e tawhu a'e wà, a'e taw wà no, upyta ywy Napitari izuapyapr wanemipyhyk kwer rehe wà. Napitari wiko wazar romo wà.

Nà izuapyapr upyhyk uiwy wà no

40 Zuzue uzapo ywy imuza'akaw 7 haw kury. Omono ywy pehegwer Nà izuapyapr wanupe. **41** Heta tawhu waiwy rehe wà: Zora, Etao, Ir-Xemez, **42** Xarami, Aezarom, Ixira, **43** Ero, Ximina, Akerom, **44** Ewtek, Zimeton, Marat, **45** Zeuz, Mene-Merak, Kat-Himon, **46** Me-Zariko, Hako, ywy Zop tawhu henataromo har. **47** Upyro amo ywy Nà izuapyapr wanuwi wà. A'e rupi Nà

izuapyapr oho Erezez tawhu pe a'e pe har waàmàtyry'ym pà wà. Upyhyk a'e tawhu wà. Uzuka ipupe wiko ma'e wà. Na'e upyhyk a'e ywy wà, hehe wiko pà wà. Omono amo her Erezez tawhu pe wà. — Nà, i'i izupe wà. Nà a'e, a'e wanàmuz ipy mehe arer romo hekon a'e. **48** A'e tawhu a'e wà, a'e taw wà no, upyta ywy Nà izuapyapr wanemipyhyk kwer rehe wà. Nà izuapyapr wiko wazar romo wà.

Zuzue upyhyk uiwy a'e no

49 Izaew umumaw ywy imuza'aza'akaw wà kury. Na'e omono amo iphegwer Zuzue Nun ta'yur pe wà. Wiko izar romo. **50** — Pemono amo tawhu izupe nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e teko wanupe. Tawhu upyta ywy ywytyruhu hereko har Eparai waiwy rehe a'e. Ximinat-Xera her romo a'e. Zuzue uzapo wiwi a'e tawhu. Na'e wiko ipupe.

51 Xaxeto Ereazar a'e, Zuzue a'e no, Izaew ta'yur wazuapyapr uzeànàànàm ma'e wanuwhiaw a'e wà no, uzapo ywy imuza'aza'akaw a'e wà. Iapo mehe upurunu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe ita'l ma'e papar haw hereko har imomor pà wà, tâpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer pe teixe haw huwake a'e wà, Xiro tawhu pe a'e wà. Nezewe umumaw ywy imuza'aza'akaw wà.

Tawhu puruzuka

ma'e kwer wazeàmim àwàm

20 ¹ Amo 'ar mehe Tupàn uze'eg wà Zuzue pe kury.

2 — Kwehe mehe aze'eg Moizez pe ihe. — Pexaexak amo tawhu pe wà nehe, puruzuka ma'e kwer wazeàmim àwàm romo wà nehe, a'e izupe. Eze'eg Izaew wanupe nehe kury. — Pexaexak a'e tawhu pe wà nehe kury, ere wanupe nehe, i'i Tupàn Zuzue pe. **3** Nezewe mehe aze amo uzuka amo nehe, hehe ipuruzuka wer'yim pà nehe, izuka arer upuner a'e tawhu wapupe uzànaw rehe wà nehe. Izuka pyrer huwykwer hekuzar iputar har nupuner kwaw izuka haw rehe a'e pe wà nehe. Nupuner kwaw hehe uzepykaw rehe wà nehe. **4** Aze amo uzân a'e tawhu pe nehe no, u'àm putar tawhu pe teixe haw

huwake nehe. Umume'u putar wemiapo kwer tawhu pe har wanàmuzgwer wanupe nehe. Tàmuzgwer umuixe kar putar a'e awa tawhu pe wà nehe. Omono putar amo tâpuz izupe heko àwàm romo wà nehe. **5** Aze hehe uzepyk ma'e ràm ur haikweromo nehe, tàmuzgwer nomono kwaw a'e teko hekar har pe wà nehe. Ta'e uzuka wapihar hehe ipuruzuka wer 'ym pà a'e xe. Na'ipuruzuka wer kwaw hehe. **6** Izuka arer upyta putar a'e tawhu pe nehe. Tàmuz upuranu putar hehe wà nehe. Na'e umume'u putar izupe wemiapo kar ràm teko a'e pe har wanenataromo wà nehe. Izuka arer upuner a'e tawhu pe upyta haw rehe nehe. Xo xaxeto wanuwhaw imànò re zo upuner uzewyr haw rehe weko awer pe nehe. (Uzuka amo a'e tawhu pe a'e 'ym mehe a'e.)

7 Wexaexak amo tawhu uzàn ma'e wazeàmim àwàm romo wà: Kez Karirez ywy rehe har Napitari ywy wwytyruhu hereko har rehe har, Xikez Eparai ywy rehe wwytyruhu hereko har rehe har, Kiriat-Arama (Emerom inugwer her ma'e) Zuta ywy rehe wwytyruhu hereko har rehe har. **8** Zotàw rykaw ikupe kutyr kwarahy ihmaw kutyr ywyapypewaw Zeriko tawhu huwake har rehe ywyxiguhu rehe wexaexak Mezer tawhu Humen ywy rehe har wà, Hamot Zireaz ywy rehe har Kaz waiwy rehe har, Korà Mâxà ywy rehe har Manaxe waiwy rehe har. **9** Wexaexak a'e tawhu uzàn ma'e waneko àwàm romo teko Izaew izuapyapyr wanupe wà. Amo ywy rehe arer Izaew wainuinuromo wiko ma'e upuner a'e tawhu wapupe uzànaw rehe wà no. Wyzai teko, aze uzuka amo hehe ipuruzuka wer 'ym pà, upuner uzepyro haw rehe a'e tawhu wapupe wà. Aze izuka pyrer iànàm izepyk wer hehe, nupuner kwaw izuka haw rehe. Tàmuzgwer upuranu wanehe wà. Umume'u uezapo ma'e ràm a'e pe teko a'e tawhu pe har wanenataromo wà.

Tawhu Erewi izuapyapyr waneko haw

21 ¹⁻² Erewi izuapyapyr uzeànànàm ma'e wanuwhaw oho Xiro tawhu Kànàà ywy rehe har pe wà. Uze'eg oho

tuwihaw wanupe a'e pe wà: xaxeto Ereazar pe, Zuzue Nun ta'yur pe no, Izaew ta'yur izuapyapyr wanuwhaw nànàno. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe Moizez pe a'e. — Tuwe Izaew omono tawhu Ereaziwanupe wà nehe. Tuwe omono ka'api'i rupaw a'e tawhu izywyr har wanupe wà nehe no, waneimaw wamai'u haw romo wà nehe no, i'i Tupàn Moizez pe, i'i Erewi amo Izaew wanupe wà.

3 Izaew weruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wà. Omono amo tawhu Ereziwanupe wà. Omono amo ka'api'i rupaw wanupe wà no.

4 Koat izuapyapyr uzeànànàm ma'e ràgypy upyhyk tawhu wà. Ereziwanupe wà. Ximeàw wanuwi, Mezàmi wanuwi.

5 Amogwer Koat izuapyapyr upyhyk 10 tawhu Eparai izuapyapyr wanuwi wà, Nà izuapyapyr wanuwi wà no, Manaxe izuapyapyr iphegwer kwarahy heixe haw kutyr har wanuwi wà no.

6 Zeroxon izuapyapyr upyhyk 13 tawhu amo Izaew ta'yur izuapyapyr wanuwi wà: Ixakar izuapyapyr wanuwi, Azer wanuwi, Napitari wanuwi, Manaxe izuapyapyr iphegwer Mâxà pe har Zotàw ikupe kutyr har kwarahy ihmaw kutyr har wanuwi wà no.

7 Merari izuapyapyr upyhyk 12 tawhu amo Izaew ta'yur izuapyapyr wanuwi wà: Humen izuapyapyr wanuwi, Kaz wanuwi, Zemurom wanuwi.

8 Nezewe teko Izaew izuapyapyr omomor ita'i ma'e papar haw hereko har wà, a'e tawhu wamunyrykar pà Ereziwanupe wà, ka'api'i rupaw a'e tawhu waiwyr har imunyryk kar pà wanupe wà no. Ta'e Tupàn uzapo kar nezewe haw Moizez pe a'e xe.

9 Zuta izuapyapyr wà, Ximeàw izuapyapyr wà no, omono tawhu **10** Koat Ereziwanupe wà. Ywy imuza'ala'ak mehe Koat izuapyapyr ràgypy upyhyk uiwy wà. **11** Omono Kiriat-Arama tawhu a'e teko wanupe wà. Arawa wiko Anak tu romo a'e. — Emerom, i'i teko a'e tawhu pe wà no. Upyta Zuta ywy rehe wwytyruhu wainuinuromo.

Omono ka'api'i rupaw a'e tawhu izywyr har wanupe wà no. **12** Ta'e a'e 'ym mehe omono ko a'e tawhu izywyr har Karew Zepone ta'yur pe wà xe. Wiko izar romo a'e.

13 Omono Emerom Àràw izuapyapyr wanupe wà. Omono ka'api'i rupaw tawhu izywyr har wanupe wà no. Aze amo uzuka amo hehe ipuruzuka wer 'ym pà, upuner a'e tawhu pe uzànaw rehe. Omono amo tawhu wanupe wà no: Irimina, **14** Zaxir, Etemowa, **15** Orom, Nemir, **16** Aim, Zita, Mete-Xemez. Omono ka'api'i rupaw a'e tawhu waiwyr har wanupe wà no. Omono 9 tawhu Zuta izuapyapyr wama'e Ximeàw izuapyapyr wama'e wà, Àràw izuapyapyr wanupe wà. **17** Omono 4 tawhu Mezàmi izuapyapyr wama'e wà: Zimeàw, Zema, **18** Anatot, Arimon. **19** Omono 13 tawhu wanupe wà. Omono ka'api'i rupaw a'e tawhu waiwyr har xaxeto Àràw izuapyapyr wanupe wà no.

20 Omono amo tawhu Eparai wama'e amogwer Koat izuapyapyr Àràw izuapyapyr wanupe wà. **21** Upyhyk Xikez tawhu wà. Upyhyk ka'api'i rupaw izywyr har Eparai ywy ywytyruhu hereko har rehe har wà no. Aze amo uzuka amo hehe ipuruzuka wer 'ym pà, upuner Xikez pe uzànaw rehe. Koat izuapyapyr upyhyk amo tawhu wà no: Zezer, **22** Kimizai, Mete-Orom. Upyhyk ka'api'i rupaw waiwyr har wà no. **23** Upyhyk 4 tawhu Nà izuapyapyr wama'e wà no: Ewtek, Zimeton, **24** Aezirom, Kat-Himon. Upyhyk ka'api'i rupaw waiwyr har wà no. **25** Manaxe izuapyapyr ipehegwer kwarahy heixe haw kutyr har omono mokoz tawhu wanupe wà: Tanak, Kate-Himon. Upyhyk ka'api'i rupaw waiwyr har wà no. **26** Koat izuapyapyr uzeànàànàm ma'e upyhyk 10 tawhu wà. Upyhyk ka'api'i rupaw waiwyr har wà no.

27 Zeroxon izuapyapyr wiko amo Erewi izuapyapyr romo wà. Manaxe izuapyapyr ipehegwer kwarahy ihemaw kutyr har omono amo tawhu Zeroxon wanupe wà: Korà Mâxà ywy rehe har. Omono ka'api'i rupaw izywyr har wanupe wà no. Tuwihaw omonokatu amo tawhu teko izuka arer wanupe wà. Aze amo uzuka amo hehe ipuruzuka wer 'ym pà,

upuner agwer tawhu pe uzànaw rehe. Upuner Korà pe uzànaw rehe wà. Zeroxon izuapyapyr upyhyk amo tawhu wà no: Meexetera tawhu, ka'api'i rupaw izywyr har rehe we.

28-29 Upyhyk 4 tawhu Ixakar izuapyapyr wanuwi wà: Kiziàw, Namerat, Zaramut, En-Kanim. Upyhyk ka'api'i rupaw waiwyr har wà no. **30** Upyhyk 4 tawhu Azer izuapyapyr wanuwi wà: Mizaw, Aminom, **31** Ewkat, Heow. Upyhyk ka'api'i rupaw waiwyr har wà no. **32** Upyhyk pitài tawhu Napitari izuapyapyr wanuwi wà: Kez Karirez ywy rehe har. Upyhyk ka'api'i rupaw izywyr har wà no. Teko izuka arer upuner Kenez pe uzànaw rehe wà. Zeroxon izuapyapyr upyhyk amo mokoz tawhu wà no: Amot-Nor, Kàràtà. Upyhyk ka'api'i rupaw waiwyr har wà no. Na'iruz tawhu upyhyk wà. **33** Zeroxon izuapyapyr waànàm upyhyk 13 tawhu wà. Upyhyk ka'api'i rupaw waiwyr har wà no.

34 Amogwer Erewi izuapyapyr Merari izuapyapyr her ma'e upyhyk 4 tawhu Zemurom izuapyapyr wanuwi wà: Zokineàw, Karata, **35** Nimina, Naraw. Upyhyk ka'api'i rupaw waiwyr har wà no. **36** Upyhyk 4 tawhu Humen izuapyapyr wanuwi wà: Mezer, Zaxa, **37** Kenemot, Mepaat. Upyhyk ka'api'i rupaw waiwyr har wà no. **38** Upyhyk pitài tawhu Kaz izuapyapyr wanuwi wà: Hamot Zireaz ywy rehe har. Upyhyk ka'api'i rupaw waiwyr har wà no. Teko izuka arer upuner Hamot pe uzànaw rehe wà. Merari izuapyapyr upyhyk amo na'iruz tawhu wà no: Mânài, **39** Ezemon, Zazer. Upyhyk ka'api'i rupaw waiwyr har wà no. **40** A'e Erewi izuapyapyr Merari izuapyapyr waànàm wà, upyhyk 12 tawhu wà.

41 Izaew izuapyapyr omono 48 tawhu uiwy rehe har Erewi izuapyapyr wanupe wà. Omono ka'api'i rupaw waiwyr har wà no. **42** A'e tawhu wazywyr heta ka'api'i rupaw pitàitìagatu wà.

Izaew upyhyk uiwy wà kury

43 Nezewé Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono ywy waipy wanupe wemimume'u paw Izaew wanupe. Ipyhyk mehe uzypyrog

hehe wiko pà wà. **44** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuígo kar Izaew wanuwake har wanehe we wamuzeàmàtyry'ym kar pà wà. Ta'e umume'u nezewe haw waipy wanupe xe. Ni amo waàmàtyry'ymar nupuner kwaw wanetykaw rehe wà. Ta'e Tuweharupi Wiko Ma'e weityk kar a'e teko Izaew wanupe wà xe. **45** Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo teko Izaew izuapyapyr wanupe wemimume'u kwer ikatu ma'e paw rupi a'e.

***Amo Izaew ta'yry wazuapyapyr
uzewyr uiwy pe wà***

22 ¹Na'e Zuzue omono'og amo Izaew ta'yry wazuapyapyr wamuwà wà kury: Humen izuapyapyr wà, Kaz izuapyapyr wà, Manaxe kwarahy ihemaw kutyr har wà. **2** Uze'eg nezewe wanupe. — Pezapo Moizez Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiruze'eg hemiapo kar kwer. Peruzar heze'eg paw rupi no. **3** Ko 'ar nànà, te kutàri naopeuir kwaw penywyr Izaew izuapyapyr wanuwi. Peruzar katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo kar. **4** A'e rupi Tuweharupi Wiko Ma'e pezar umur zeàmàtyry'ym 'ymaw penywyr Izaew wanupe wemimume'u kwer rupi katete a'e kury. A'e rupi, pezewyr peho ywy Zotàw rykaw ikupe kutyr har penemipyhyk pe nehe kury, Moizez Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiruze'eg peme wemimur kwer rehe nehe kury. **5** Peruzar katu Moizez Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiruze'eg hemiapo kar nehe. Peruzar katu iz'e'eg nehe no. Pezamutar katu Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar nehe. Pezapo hemimutar nehe. Peruzar hemiapo kar nehe. Pepuir zo izuwi nehe. Pema'erekó izupe pepy'a pupe paw rupi nehe, penekwe pupe paw rupi nehe no.

6 Na'e Zuzue omono uze'egatu wanehe uzewi wamono kar pà. Uzewyr weko haw pe wà. **7** Moizez omono Màxà ywy pehegwer Manaxe izuapyapyr wapehegwer wanupe a'e. A'e ywy upyta kwarahy ihemaw kutyr Zotàw rykaw ikupe kutyr. Omono ywy kwarahy heixe haw kutyr har inugwer Manaxe ipehegwer wanupe. A'e ywy upyta amogwer Izaew ta'yry izuapyapyr waiwy huwake.

Wamuhem kar mehe omono uze'egatu wanehe. **8** Pezewyr putar peneko haw pe hemetarer katu ma'e romo nehe. Peraha putar ma'e teteau' pezeupi wà nehe: tapi'ak, itaxig parat, itazu or, itazu morog, itaper, kamir teteau', topoz teteau'. Pemuza'aza'ak a'e ma'e peàmàtyry'ymar wanuwi penemipyhyk kwer nehe, ipehegwer imono pà penywyr Izaew wanupe nehe.

9 Na'e a'e teko uzewyr weko haw pe wà: Humen wà, Kaz wà, Manaxe kwarahy ihemaw kutyr har wà. Wezar amogwer Izaew Xiro tawhu Kànàà ywy rehe har pe wà. Oho Zireaz pe uiwy pe wà. — Epyhyk kar a'e ywy Izaew wanupe nehe, i'i Tupan Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe a'e 'ym mehe.

***Ma'ea'yr hapy haw
Zotàw rykaw izywyr har***

10 Na'e Zeriot tawhu pe Zotàw rykaw izywyr har kwarahy heixe haw kutyr har pe uhem mehe wà, a'e mokoz Izaew ta'yry wazuapyapyr uzemono'og ma'e uzapo ma'ea'yr hapy haw uhua'u ma'e a'e pe wà. Teko upuner hexakaw rehe muite wi wà.

11 Amo umume'u wanemairo kwer amogwer Izaew ta'yry wazuapyapyr wanupe wà. Na'e uze'eg uezueupe wà. — Peinu katu ko ze'eg nehe. A'e teko na'iruz Izaew ta'yry wazuapyapyr uzapo ma'ea'yr hapy haw Zeriot pe wà: Humen wà, Kaz wà, Manaxe kwarahy ihemaw kutyr har wà. Uzapo a'e ma'e Zotàw rykaw izywyr xe kutyr har rehe wà.

12 Teko Izaew izuapyapyr a'e wà, a'e ma'e henu mehe uzemono'og Xiro tawhu pe wà. Xiàmàtyry'ym zane wà nehe, i'i uezueupe wà.

13 Na'e teko Izaew omono kar Pinez Ereazar ta'yry Zireaz ywy rehe wà. — Eze'eg echo Humen wanupe nehe, Kaz wanupe nehe, Manaxe kwarahy ihemaw kutyr har wanupe nehe. **14** Amo 10 tuwihaw oho Pinez rupi wà. Izaew ta'yry izuapyapyr uzemono'og ma'e omono kar pitài tuwihaw pitàitåigatu wà.

15 Oho Zireaz ywy rehe wà, Humen wanupe, Kaz wanupe, Manaxe kwarahy ihemaw kutyr har wanupe uze'eg pà wà. Uze'eg nezewe wà.

16 Teko Tupàn hemiaihu uzemono'og ma'e paw umur ko ze'eg peme a'e wà. — Màràzàwe tuwe pezapo agwer iaiw ma'e Tupàn Izaew wazar ikutyr. Màràzàwe tuwe pepuir Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ma'e'a'yr hapy haw iapo pà. Aipo napeiko kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe uzeruzar ma'e romo kury, i'i wanupe wà. **17** Aipo napema'enukwaw kwaw ikatu 'ym ma'e Peor tawhu pe zaneremipa kwer rehe. Tuweharupi Wiko Ma'e uzepyk wemiaihu wanehe. Te ko 'ar rehe xipuraw ma'erahy a'e ma'e rehe. Aipo a'e ikatu 'ym ma'e iapo haw nuhyk kwaw peme, i'i wanupe wà. **18** Aipo pepytu'u putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heruzar ire nehe kury. Aze peityk Tuweharupi Wiko Ma'e kutàri nehe, pyhewe wikkahy putar teko Izaew nànàn a'e nehe. **19** Ko ywy na'ikatu kwaw Tupàn henataromo a'e, aze peze peiko, pezur xe kutyr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iziyw pe nehe. Tàpuzràn Tupàn pe imonokatu pyrer upyta xe kutyr. Tupàn wiko ipupe a'e. Penoz ywy pehegwer xe kutyr har nehe. Peityk zo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nehe. Urreityk zo pe nehe. Pezapo zo amo ae ma'e'a'yr hapy haw Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar henataromo nehe. **20** Pema'enukwaw Àkà Zera ta'yr hemiapo kwer rehe nehe. Na'ipureruzar wer kwaw Tupàn ze'eg. Numumaw kwaw imumaw pyràm. Tupàn uzepyk teko Izaew nànàn hemiapo kwer hekuzaromo. Àkà umàno wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo a'e. Amo teko umàno a'e wà no, i'i wanupe wà.

21 Na'e teko Humen izuapyapyr wà, Kaz izuapyapyr wà no, Manaxe izuapyapyr kwarahy ihemaw kutyr har wà no, uwazar Izaew wanuwihaw waze'eg wanupe wà.

22 — Tupàn upuner katu a'e. Wiko putar tuweharupi nehe. Tupàn upuner katu a'e. Wiko putar tuweharupi nehe. Màràzàwe tuwe uruzapo a'e ma'e ure. Ukwaw a'e. Pekwaw nehe no. Aze uruiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heityk arer romo, aze uruiko hehe uruizeruzar ire upytu'u ma'e romo, urezuka pe nehe. **23** Nuruzapo kwaw ma'e'a'yr hapy haw ma'e'a'yr ukaz paw ma'e ràm wanupe.

Noromono kwaw arozràn hehe. Noromono kwaw ma'e Tupàn pe urezemuawyz kar haw romo. Aze uruzapo a'e ma'e'a'yr hapy haw Tuweharupi Wiko Ma'e heruzar 'ym pà, tuwe a'e ae uzepyk urerehe nehe. **24** Nan. Úruzapo a'e ma'e'a'yr hapy haw ure, ta'e urukyze pezuapyapyr wanuwi ure xe. Amo 'ar mehe uze'eg putar ru'u nezewe urezuapyapyr wanupe wà nehe. — Ma'e pezapo Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar pe, i'i putar urewe wà nehe. **25** Tuweharupi Wiko Ma'e omono Zòtàw yrykaw zanemyteromo a'e. Peiko mokoz Izaew ta'yr wazuapyapyr romo: Humen izuapyapyr wà, Kaz izuapyapyr wà. Napeiko kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiaihu romo, i'i putar wanupe wà nehe. Nezewe mehe pezuapyapyr umupytu'u kar putar ru'u urezuapyapyr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuweste re a'e wà nehe. **26** A'e rupi nuruzapo kwaw ma'e'a'yr hapy haw ma'e'a'yr ukaz paw ma'e ràm Tupàn henataromo imuza'akaw romo ure. Noromono kwaw Tupàn pe imono pyr hehe nehe. **27** Nan. — Xiputar Tupàn rehe zanezeruzar haw purupe hexak kar haw zane, uru'e urezeupeupe. Urezuapyapyr ukwaw putar urezeruzar haw a'e wà nehe no. Aze uruexak nehe, urema'enukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ureremimono ràm rehe nehe: ma'e'a'yr ukaz paw ma'e wanehe wà, ma'e'a'yr izuka pyr wanehe wà, ma'e Tupàn pe urezemuawyz kar haw wanehe. Uruzapo nezewe haw ure. Nezewe mehe pezuapyapyr nuze'eg kwaw nezewe urezuapyapyr wanupe wà nehe. — Napeiko kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiaihu romo, ni'i kwaw wanupe wà nehe. **28** Nezewe uruze'eg urezeupeupe. — Aze amo 'ar mehe uezapo nezewe haw nehe, zanezuapyapyr upuner putar nezewe uze'egaw rehe wà nehe. — Pexak nehe. Zaneipy uzapo ma'e'a'yr hapy haw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo har zàwenugar a'e wà. Nuzapo kwaw ma'e'a'yr hapy haw ma'e'a'yr ukaz paw ma'e ràm Tupàn pe imuza'akaw romo wà. Nomono kwaw Tupàn pe imono pyr hehe wà. Uputar Tupàn

rehe uzeruzar haw purupe hexak kar haw wà, i'i putar wanupe wà nehe. **29** Na'urepuretyk wer pixik kwaw Tuweharupi Wiko Ma'e rehe ure. Nuruputy'u kwaw hehe urezeruzar ire nehe. Nuruzapo kwaw ma'eayr hapy haw ma'e imono pà hehe. Noromono kwaw arozràñ hehe. Nuruzuka kwaw ma'eayr hehe ure wà. Xo pitài ma'eayr hapy haw Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar henataromo har heta. Upyta tâpuzràñ Tupàn pe imonokatu pyrer henataromo. Tupàn wiko a'e tâpuzràñ pupe. Nuruzapo kwaw amo ma'eayr hapy haw.

30 Xaxeto Pinez a'e, hehe we har teko wanuwhaw wà no, Izaew uzeàñàñàm ma'e wanuwhaw hehe we har wà no, wenu teko Humen waze'eg mehe wà. Wenu teko Kaz waze'eg mehe wà no. Wenu Manaxe kwarahy ihemaw kutyr har waze'eg mehe wà no. Ikatu waze'eg wanupe. **31** Na'e Pinez xaxeto Ereazar ta'yur uze'eg teko Humen wanupe, Kaz wanupe no, Manaxe wanupe no. — Ko 'ar rehe xikwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zaneiniuromo heko haw zane kury. Ta'e napezàmàtyry'ym kwaw Tupàn pe xe. Pepyro teko Izaew izuapyapyr Tuweharupi Wiko Ma'e izepykaw wi pe wà. **32** Na'e Pinez a'e, tuwhaw a'e wà no, wezar Humen Zireaz ywy rehe wà. Wezar Kaz a'e ywy rehe wà no. Uzewyr Kàñàa ywy kutyr wà. Umume'u a'e ma'e paw teko Izaew wanupe wà. **33** Waze'eg ikatu Izaew wanupe. A'e mehe umume'u Tupàn ikatu haw wà. — Naxiapo kwaw zeàmàtyry'ymawhu nehe, i'i wà. — Ximumaw ywy Humen waneko haw nehe, ni'i kwaw wà. — Ximumaw ywy Kaz waneko haw nehe, ni'i kwaw wà no. **34** Teko Humen a'e wà, Kaz a'e wà no, omono her a'e ma'eayr hapy haw pe wà. — Ma'e hexak kar haw, i'i izupe wà. Ta'e nezewe i'i uezueupe wà xe. — Nuzawy kwaw Tuweharupi Wiko Ma'e Tupàn romo heko haw hexak kar haw zanewe a'e, i'i wà.

Uze'eg Zuzue teko paw wanupe

23 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuiu katu kar teko Izaew a'e wà,

waàmàtyry'ym arer waiwyr har wanehe we a'e wà. Nuzàmàtyry'ym kar kwaw wà. Umumaw kwarahy tetea'u nezewe wà. Zuzue tua'uhez kury. **2** Zuzue wenoz Izaew paw wamuwà wà: teko wà, waneruze'egar wà, wanuwhaw wà, wanàmuz wà, zauxiapekwer wanuwhaw wà. Uze'eg wanupe. — Hetua'uhez kury, i'i wanupe. **3** — Pexak Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar hemiapo kwer paw rupi. Uzapò a'e ma'e paw a'e, ta'e ipurupytywà wer penehe a'e xe. Tuweharupi Wiko Ma'e uzàmàtyry'ym teko pepatywà pà a'e wà. **4** Pezeapyaka ko heze'eg rehe nehe. Heta we amo ywy penemipyhyk 'ygwer a'e. Naxityk kwaw a'e ywy rehe har wà rihi. Amuza'aza'ak a'e ywy amo ipegegwer romo. Amono a'e ipehegwer peme. Peityk amo teko pe wà. Pepyhyk waiwy wanuwi. Amuza'aza'ak waiwy ipegegwer romo ihe no, ipehegwer wamono pà peme ihe no. Uzypyrog Zotàw yrykaw pe kwarahy ihemaw kutyr. Oho Mezitehàñ yryhu pe kwarahy heixe haw kutyr. **5** Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umuzàñ kar putar teko a'e ywy rehe har pewi a'e wà nehe. Omono kar putar muite xe wi wà nehe. Pepyhyk putar a'e teko waiwy nehe, Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar hemimume'u kwer rupi katete nehe. **6** A'e rupi pezeagaw Tupàn ze'eg Moizez pape rehe imuapyk pyrer paw heruzar pà nehe. Peityk zo ni pitài a'e ze'eg ipehegwer nehe. **7** Nezewe mehe napeiko kwaw a'e teko peywy rehe wiko ma'e wainuinuromo nehe. Pemume'u zo wazar tupàn a'ua'u waner pe wà nehe. Pemume'uhay zo penemiapo ràm a'e tupàn waner rehe nehe. Pemuwete zo pe wà nehe. Pezeamumew zo wanenataromo nehe no. **8** Pezeruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe, te ko 'ar rehe. Pezeruzar wiwi hehe nezewegatete nehe no. **9** Tuweharupi Wiko Ma'e umuhem kar teko uhua'u ma'e ikàg ma'e muite peywy wi a'e wà. Ni amo nupuner kwaw peneitykaw rehe wà. **10** Pitài Izaew umuzàñ kar miw peàmàtyry'ymar wà, ta'e Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wiko penehe we waàmàtyry'ym mehe wemimume'uhay kwer rupi katete a'e xe. **11** A'e rupi, pezamutar

katu xo Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar zo nehe. **12** Aze napezeruzar kwaw hehe nehe, aze pezemuryparypar teko ko ywy rehe wiko ma'e wanehe we nehe, aze perekō penemireko romo pemen romo pe wà nehe, **13** pekwaw katu ko ma'e nehe: Tupàn numuhem kar kwaw a'e teko peinuinuromo har a'e wà nehe. Na'ikatuahy kwaw peme wà nehe. Nuzawy kwaw ywytyr uzepykuz ma'e kwer oho ete ma'e peme wà nehe. Nuzawy kwaw puruzuka haw peme wà nehe no. Nuzawy kwaw purupetekaw pekupe pe har wà nehe. Nuzawy kwaw xu peneha rehe wà nehe no. Wiko wiwi putar ikatu 'ym ma'e peme ipuraraw par romo wà nehe. Te amo 'ar mehe pekàzym putar ko ywy ikatu ma'e Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar hemimur kwer wi nehe.

14 Hemàno haw 'ar uhem etea'i kury. Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umume'u ikatu ma'e peme a'e. Umur a'e ma'e paw rupi peme. Pekwaw imur awer. Uzapo wemimume'u kwer paw rupi. Naheta kwaw ni pitái iapo pyr 'ygwer. **15-16** Azeharomoete Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar uzapo kar ikatu ma'e wemimume'u kwer paw rupi a'e. Nezewe rehe we, aze pemuwete amo tupàn pe wà nehe, aze pezeanumew wanenataromo nehe, a'e mehe wikwahy putar peme nehe. Uzepyk putar penehe nehe. Aze pezapó nezewe haw nehe, pezuhaw putar ze'egaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo kar iapo 'ym pà nehe. Na'arewahy ni pitái peinuromo har nupya kwaw ko ywy hemimur kwer rehe wà nehe.

Zuzue uze'eg iahykaw rehe teko wanupe
24 **1** A'e re Zuzue omono'og Izaew ta'yra wazuapyapyr paw Xikez tawhu pe a'e wà. Wenoz amo wamuwà uzeupe wà: pureruze'eg ma'e wà, tuwhaw wà, tâmuz wà, zauxiapékwer wanuwiaw Izaew wainuromo har wà. Uzexak kar Tupàn henataromo paw rupi wà. **2** Na'e Zuzue uze'eg teko wanupe kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew waizar umume'u ko ma'e a'e. — Kwehe mehe peipy wiko Ewparat yrykawhu ikupe

kutyr wà. Umuwete amo tupàn wà. Peipy Ter her ma'e wiko Àmàrààw tu romo a'e. Wiko Naor tu romo no. **3** Nezewe rehe we anuhem Àmàrààw ywy Ewparat yrykawhu ikupe kutyr har wi ihe, Kànàà ywy nànàñ imuata kar pà ihe. Amuzág kar izuapyapyr tetea'u izupe ihe wà: Amono Izak Àmàrààw pe. **4** Amuzág kar mokoz awa Izak pe ihe wà: Zako, Ezau. Amono ywy ywytyruhu hereko har Xeir her ma'e Ezau pe. Wiko izar romo a'e. Zako uzewyr Ezit ywy rehe wa'yr wanupi. **5** Na'e amono kar Moizez Àràw rehe we Ezit ywy pe. Uzapo iaiw haw uhua'u ma'e a'e pe wà. A'e 'ar mehe apupyro a'e wi ihe. **6** Amuhem kar peipy Ezit wi ihe wà. Uhem Yryhupiràg pe wà. Nezewe rehe we Ezit ywy rehe har oho wanaikweromo yryhu pe ywyramawa pupe wà. Amo zauxiapékwer oho kawaru ku'az wà no. **7** Na'e Izaew wenoz uzepyro àwàm ihewe wà. Amono ipytunahy haw wa'aromo. A'e rupi Ezit nupuner kwaw wanexakaw rehe wà. Amu'ar kar yryhu Ezit ywy rehe har wanehe. 'Y upyk wà. Pexak Ezit wanupe heremiapo kwer. A'e re pemumaw kwarahy tetea'u ywyxiguhu rehe peneko pà.

8 A'e re apueraha Amohe waiwy pe. Wiko Zotàw yrykaw ikupe kutyr kwarahy ihmaw kutyr wà. Amohe peàmàtyry'ym wà wà. Aityk kar peme ihe wà. Pepyhk waiwy. Amumaw Amohe penenataromo ihe wà. **9** Na'e Moaw wanuwiawete Marak Zipor ta'yra her ma'e uzàmàtyry'ym Izaew wà wà kury. — Peho Mârààw, Meor ta'yra, ipiaromo nehe, i'i wemiruze'eg wanupe. Oho ipiaromo wà. — Emono ze'egaiw Izaew wanehe nehe, i'i Marak Mârààw pe. **10** Nahepurenu wer kwaw Mârààw rehe. A'e rupi umur ze'egatu penehe. Nezewe mehe apupyro Marak ipo wi ihe. **11** Peahaw Zotàw yrykaw. Pehem Zeriko tawhu pe. Awa Zeriko pe har peàmàtyry'ym wà. A'e re amo teko peàmàtyry'ym wà: Amohe wà, Perize wà, Kànàà wà, Ete wà, Zirikaze wà, Ewe wà, Zepu wà. Aityk kar peme paw rupi ihe wà. **12** Pehem 'ym mehe we amuhem kar mokoz Amohe wanuwiawete ihe wà. Amukyze kar ihe wà. Uzàn oho wà. Napemuhem kar kwaw pe wà.

Ni petakihepu pupe ni peywyrarap pupe ni penu'yw pupe. **13** Amono amo ywy peme ihe. Napema'erekko pixik kwaw a'e ywy rehe. Amono tawhu tetea'u peme wà no. Napeiko pixik kwaw a'e tawhu pupe. Peiko wapupe kury. Pe'u uwà peiko. Pe'u uri peiko no. Napezutym kwaw i'yw, i'i Tupàn.

14 Umumaw Zuzue wemimume'u kury. — A'e rupi, pekyze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi nehe kury. Peiko hemiruze'eg azeharomoete har romo nehe. Peiko izupe uma'erekko katu ma'e romo nehe no. Peipy umuwete amo tupàn Mezopotàm ywy rehe wiko mehe wà, Ezit ywy rehe wiko mehe wà no. Peneharaz a'e tupàn ua'u wanuwi nehe kury. Pemuwete katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nehe kury. **15** Aze napeneko wer kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiruze'eg romo nehe, pexaexak penemiruzar ràm kutàri nehe kury. U peruzar putar tupàn peipy wanemimuwete kwer Mezopotàm ywy rehe wiko mehe arer pe wà nehe. U peruzar putar tupàn Amohe wazar ko ywy rehe har pe wà nehe. Ihe namuwete kwaw a'e tupàn ihe wà nehe. Ihe nehe, heànàm a'e wà nehe no, urumuwete katu putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ure nehe. Uruma'erekko putar izupe ure nehe.

16 Na'e teko uwazar ize'eg Zuzue pe wà. — Nuruityk pixik kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ure nehe. Nurumuwete pixik kwaw amo tupàn ure wà nehe. **17** Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar zanepyro Ezit ywy wi uma'erekko e ma'e romo zanerekko awer wi a'e. Upyro zaneipy a'e wi a'e wà no. Xixak hemiapo kwer upuner ma'e no. Uzekaïw katu zanerehe pe rupi zaneata mehe. Uzekaïw katu zanerehe amo ywy rupi zaneata mehe no. **18** Zanehoneho mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuhemuhem kar a'e teko zanerenatar wi wà. Tupàn umuhem kar te Amohe ywy rehe har ko ywy rehe wiko ma'e a'e wà. A'e rupi ure nehe no, urumuwete katu putar Tuweharupi Wiko Ma'e ure nehe no. Uruma'erekko putar izupe nehe, ta'e wiko Zanezar romo a'e xe.

19 Uze'eg Zuzue teko wanupe. — Napepuner kwaw Tuweharupi Wiko Ma'e pe pema'erekko haw rehe nehe. Tupàn ikatuahy ma'e romo hekon a'e. Numuawyze kwaw amo tupàn wamuwete har wà. Numunàn kwaw ikatu 'ym ma'e penemiapo kwer nehe. Numunàn kwaw pekatu 'ymaw pewi nehe. **20** Aze peityk Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nehe, aze pemuwete tupàn amo ywy rehe har pe wà nehe, peàmàtyry'ym putar a'e nehe, penehe uzepyk pà a'e nehe. Ikatu peme ko 'ar rehe. Nezewe rehe we pemumaw putar nehe.

21 Uwazar teko Zuzue ize'eg izupe wà. — Tuwe nuzeapo kwaw nezewe haw nehe. Ure ureruzar wer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe. Urema'erekko wer izupe.

22 Na'e Zuzue uze'eg wanupe. — Ureruzar putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nehe, peze kwez ihewe. Pezeinu imume'u mehe, i'i wanupe. — Azeharomoete uruzeinu imume'u mehe, i'i izupe wà.

23 Uze'eg wi Zuzue. — A'e mehe, peityk tupàn amo ywy rehe har pepo pe har pe wà nehe. — Urueruzar katu putar Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar rehe nehe, peze nehe.

24 Uze'eg teko Zuzue pe wà. — Urumuwete katu putar Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar ure nehe. Ureruzar putar hemiapo kar nehe.

25 A'e mehe a'e 'ar mehe Zuzue uzapokatu uze'egaw teko wanehe we Tupàn rehe we. Omono Tupàn ze'eg teko wanupe a'e pe Xikez tawhu pe. Umume'u hemiapo kar wanupe no. **26** Zuzue umuapyk a'e ze'eg Tupàn pape rehe. Na'e upyhyk amo itahu kury. Omono a'e itahu ywyra kawar iwype Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwete haw pe. **27** Uze'eg teko wanupe. — Peme'e 'ág itahu rehe nehe. Wiko putar zaneremiapo kwer hexak arer záwenugar romo nehe. Wenu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg awer paw a'e. Wiko putar penemiapo hexakar romo a'e nehe no. Nezewe mehe napeityk kwaw Tupàn nehe.

28 Na'e Zuzue omono kar teko a'e wi izuwi waneko haw nànàn wà kury.

Umàno Zuzue, umàno Ereazar no

29 A'e re Zuzue Nun ta'yr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiruze'eg umàno a'e kury. Wereko 110 kwarahy imàno mehe. 30 Uzutym hetekwer iziyw rehe Ximinat-Xera pe wà. Upyta Eparai waiwy ywytyruhu hereko har rehe Kaz ywytyr ikupe kutyr kwarahy heixe haw awyze har kutyr.

31 Teko Izaew izuapyapyr umuwete Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zuzue hekuwe mehe wà. Imàno re umuwete waiko wà no, amo tuwiaw Tupàn Izaew wanupe hemiaipo kwer ikwaw par wanekuwe mehe wà no.

32 A'e 'ym mehe teko Izaew werur Zuze hetekwer Ezit ywy wi wà. Uzutym hetekwer Xikez pe wà. Kwehe mehe Zako ume'eg kar amo ywy pehegwer Amor ta'yr wanuwi a'e. Amor wiko Xikez tu romo. Omono 100 temetarer tâtà parat iapo pyrer izupe hekuzaromo. Zuze izuapyapyr upyhyk a'e ywy pehegwer a'e wà, ta'e wanu wiko izar romo kwehe mehe a'e wà xe.

33 Ereazar Àràw ta'yr umàno a'e no. Uzutym hetekwer Zimea pe Eparai ywy rehe ywytyruhu heta haw rehe wà. Zuzue omono a'e tawhu Ereazar ta'yr Pinez her ma'e pe a'e 'ym mehe a'e. Upaw.

WANERUZE'EGAR WÀ***Anoni-Mezek heitykaw***

1 1 Zuzue imàno re Izaew uze'eg Tupàn pe wà, hehe upuranu pà wà. — Ma'enugar Izaew izuapyapyr ràgypy uzàmàtyry'ym putar Kànàà ywy rehe har wà nehe, i'i izupe wà.

2 Uze'eg Tupàn wanupe.

— Zuta izuapyapyr a'e wà nehe, a'e ràgypy oho putar waàmàtyry'ym pà a'e wà nehe, i'i wanupe. — Ta'e amur Kànàà waiwy Izaew wanupe ihe xe, i'i wanupe.

3 Na'e Zuta izuapyapyr uze'eg Ximeàw izuapyapyr wanupe wà. — Peho urerupi urewyw ràm me nehe, Kànàà rehe har wàmàtyry'ym pà nehe. Waneityk ire oroho putar penupi ure nehe no, i'i wanupe. A'e rupi Ximeàw oho wanupi wà. 4 Uzàmàtyry'ym Zuta izuapyapyr Kànàà ywy rehe har wà, Perize izuapyapyr wà no. Tupàn upytywà wà. A'e rupi weityk wà. Uzuka 10 miw awa Mezek tawhu pe har wà. 5 Wexak Mezek pe har wanuwhawete a'e pe wà no. Uzàmàtyry'ym oho wà no. Umuzàn kar Kànàà wà, Perize wà no. 6 Mezek pe har wanuwhawete uzàn oho a'e wi. Zuta uzàn haikweromo wà. Upyhyk wà. Omonohok ikuwàhu wà, omonohok ipyhàhu wà no. 7 Na'e Mezek pe har wanuwhawete uze'eg wanupe. — Azapo nezewe haw 70

tuwiawete wanupe ihe, wakwàhu wapyhàhu imonohok pà ihe. U'u temi'u kurer heywyrapew wi u'ar ma'e kwer wà. Kutàri Tupàn umekuzar heremiaipo kwer kwez ihewe kury, i'i tuwiawete Izaew wanupe. Werur zauxiapekwer a'e tuwiawete Zeruzarez tawhu pe wà. Umàno a'e pe.

Weityk Zeruzarez Emerom wà kury

8 Na'e Zuta izuapyapyr uzàmàtyry'ym Zeruzarez pe har wà kury. Uzuka teko a'e pe har wà. Umunyk tata wanàpuwanhehe wà no. 9 A'e re Zuta izuapyapyr uzàmàtyry'ym amogwer Kànàà pe har oho wà kury: ywyty rehe har wà, ywyxig Negew her ma'e rehe har wà no, ywytyr heta 'ymaw Zuta waiwy rehe har rehe har wà no. 10 Oho Kànàà Emerom tawhu pe har wakutyr wà. Weityk na'iruz tuwiawete a'e pe wà: Xezaz, Aimà, Tawmaz. Anak ta'yr romo wanekon wà.

Nemir imumaw paw

11 A'e wi oho Nemir tawhu pe har wakutyr wà. (Kiriat-Xeper tawhu her inugwer a'e.) 12 Na'e Karew uze'eg zauxiapekwer wanupe a'e kury. — Aze amo awa oho Kiriat-Xeper tawhu kutyr nehe, aze weityk a'e pe har wà nehe, tawhu ipyro pà nehe, amono putar

herazyr Akixa izupe hemireko romo ihe nehe, i'i Karew.

13 Otoniew Kenaz ta'yir Karew tywyr upyro Nemir tawhu oho a'e, uzehe we har wanupi a'e. A'e rupi Karew omono wazyr Akixa izupe hemireko romo. **14** Otoniew wapyr wiko mehe amo 'ar mehe Akixa wenoz ma'e umen pe a'e. — Enoz amo ywy pehegwer heko ràm romo heru pe nehe, i'i izupe. (Nuenoz kwaw watyw pe a'e.) A'e rupi Akixa oho heko haw pe. Wezyw weimaw zumen wi. — Ma'e apuner iapo haw rehe newe ihe, i'i tu Karew izupe.

15 — Ezapo amo ikatu ma'e ihewe nehe. Emur ywy pehegwer Negew rehe har ihewe. Naheta kwaw 'y a'e pe. Emur ytyzuzàmaw ihewe nehe no, i'i izupe. Omono Karew ytyzuzàmaw izupe. Amo ywate wanuz amo wà. Amogwer ywytyr iwy pe wanuz wà no.

Zuta, Mezàmi iànàm hurywete wà kury

16 Moizez tatyw izuapyapyr wà, Kene parer wà, uzeupir Zeriko tawhu inàzàràn heta haw wi wà, Žuta izuapyapyr wanupi wà, ywyxiguhu Negew her ma'e pe wà. Amarek izuapyapyr wiko a'e ywy rehe wà. A'e teko oho Amarek izuapyapyr wapyr a'e pe wà.

17 Na'e Zuta izuapyapyr wà, tyky'ir Ximeàw izuapyapyr wà no, oho Kànàà Zepat tawhu pe har wakutyr wà kury. Weityk tawhu upaw rupi wà, imumaw pà wà. A'e rupi ko 'ar rehe Horoma a'e tawhu her romo a'e kury. Imumaw pyrer i'i her zaneze'eg rupi.

18 Zuta nupyro kwaw amo tawhu wà no: Kaz, Akerom, Ekerom. Nupyro kwaw ywy a'e tawhu iwy har wà no. **19** Tupàn wiko Zuta wanche we a'e. Upyro ywy ywytyr rehe har paw wà. Nupuner kwaw teko ryru iwy har wazuka haw rehe, ta'e heta ywyramawa ita tâtà ma'e iapo pyrer wanupe a'e xe. **20** Omono Emerom tawhu Karew pe wà, ta'e nezewa haw iapo àwàm Moizez umume'u wanupe kwehe mehe a'e xe. Umuhem kar Karew a'e na'iruz Anak ta'yir a'e wi wà. **21** Mezàmi izuapyapyr nupuner kwaw Zepu izuapyapyr Zeruzarez tawhu wi wamuhem

kar haw rehe wà. Te ko 'ar rehe Zepu wiko Zeruzarez tawhu pe Mezàmi wapyr wà.

Zuzue iànàm umumaw Metew pe har wà

22 Zuze izuapyapyr, Eparai izuapyapyr her ma'e, Manaxe izuapyapyr her ma'e, uzàmàtyry'ym Metew tawhu pe har oho wà.

23 Omono amo awa Metew tawhu hexak kar pà wanupe wà. Iruz a'e tawhu her kwehe arer romo a'e. **24** A'e awa uhem tawhu huwake wà. Wexak amo awa tawhu wi ihm mehe wà. Uze'eg izupe wà. — Aze erexak kar tawhu pupe urereixe àwàm nehe, uruzapo putar ikatu ma'e newe nehe, i'i izupe wà.

25 A'e rupi wexak kar waneixe àwàm wanupe. Uzuka tawhu pe har paw wà. Xo a'e awa zo a'e, iànàm zo a'e wà no, nuzuka kwaw a'e wà. **26** Oho Ete ywy rehe har waneko haw pe wà. Uzapo amo tawhu a'e pe wà. Omono Iruz a'e tawhu pe her romo wà. Te ko 'ar rehe her romo a'e.

Teko imono kar pyr 'ym wà

27 Manaxe izuapyapyr wà, nupuner kwaw Mete-Xà tawhu pe har wamuhem kar haw rehe wà. Nupuner kwaw amo tawhu pe har wamuhem kar haw rehe wà no: Tanak pe har wà, Nor pe har wà, Imireàw pe har wà, Mezin pe har wà, amogwer taw pixik ma'e pe har wà. Ta'e Kànàà heko wer tuwe a'e ywy rehe azeharomoete a'e wà xe. **28** Amo kwarahy pawire Izaew ikàg wera'u wà. Umuma'erekò kar tetea'u Kànàà pe har wà. Numuhem kar kwaw upaw rupi wà, a'e ywy wi wà.

29 Eparai izuapyapyr numuhem kar kwaw Kànàà Zezer tawhu pe har wà. Kànàà a'e pe har wiko wi a'e pe Eparai wainuromo wà.

30 Zemurom izuapyapyr numuhem kar kwaw Kànàà Kitoron tawhu pe har wà, Naro tawhu pe har wà no. Upyta a'e pe wainuromo wà. Umuma'erekò kar tuwe wà.

31 Azer izuapyapyr numuhem kar kwaw amo tawhu pe har wà. Na'aw tawhu waner xe wà: Ako, Xitom, Araw, Akaziw, Ewma, Apeka, Heow. **32** A'e rupi Azer wiko a'e pe Kànàà wainuromo wà no.

33 Napitari izuapyapyr numuhem kar kwaw teko Mete-Xemez tawhu pe har wà, Met-Anat tawhu pe har wà no. A'e rupi Napitari wiko Kànàà wainuinuromo wà no. Met-Xemez pe har wà, Met-Anat pe har wà no, wiko Napitari wanupe uma'ereko e ma'e romo wà kury.

34 Amohe ywy rehe har wà, umupyta kar Nà izuapyapyr ywytyruhu rehe wà. A'e rupi Nà nupuner kwaw ywy ywytyruhu heta 'ymaw rehe weko haw rehe wà. **35** Amohe upyta amo tawhu Ere ywytyruhu rehe har rehe wà: Aezirom, Xarami. Zuze izuapyapyr ikàg wewer tuweharupi wà. Amo 'ar mehe ikàg tuwe wà. A'e rupi umuma'ereko kar Amohe uezupe wà no. **36** Amohe waiwy uzypyrog ywytyruhu rehe, teko wazeupir haw zawazyr her ma'e pe. A'e wi oho Xera ikupe kutyr wà kury.

Tupàn heko haw pe har oho Moki tawhu pe a'

2 ¹Amo Tupàn heko haw pe har oho Ziwkaw tawhu wi Moki tawhu pe a'e kury. Uze'eg a'e pe har wanupe. — Apuerur Ezit ywy wi ihe. Apumuixe kar ywy peipy wanupe heremimume'u kwer rehe ihe no. — Nazuhaw pixik kwaw peme heze'eg awer ihe nehe, a'e peme. **2** — Pezapokatu zo peze'eg a'e ywy rehe har wanehe we nehe. Peityk ma'ea'yr hapy haw tupàn a'ua'u wanenataromo har nehe, a'e peme. Naperuzar kwaw heze'eg. Mâràzàwe tuwe hererekö pe nezewe, i'i wanupe. **3** — Naperuzar kwaw heze'eg, a'e rupi namuhem kar kwaw a'e teko ko ywy rehe har penenataromo ihe wà nehe. Wiko putar peàmàtyry'ymar romo wà nehe. Pepurumuwete wer putar wazar tupàn a'ua'u wanehe nehe no, i'i wanupe.

4 A'e ma'e Izaew paw wanupe imume'u re teko uzai'o tetea'u tuwe a'e wà kury. **5** — Moki, i'i a'e ywy pe wà. — Uzai'o ma'e wà, i'i her zaneze'eg rupi. Uzuka ma'ea'yr a'e pe Tupàn henataromo wà.

Zuzue imàno haw

6 Omono kar Zuzue Izaew uzewi wà. A'e re teko oho uiwy rehe pitàitàigatu wà, weko

haw iapo pà a'e pe pitàitàigatu wà. **7** Zuzue heko mehe we teko weruzar Tupàn ze'eg wà. Amo tàmuz wikiwe Zuzue imàno mehe wà. A'e tàmuzgwer wexak Tupàn hemiapo kwer ikàg ma'e paw a'e wà, Izaew wanupe iapo mehe a'e wà. Teko weruzar Tupàn ze'eg waneko mehe wà no.

8 Zuzue Nun ta'yır 110 kwarahy hereko mehe umàno a'e. **9** Utym hetekwer iziyw Tupàn hemimur kwer rehe a'e wà. Xinater tawhu pe Eparai ywy ywytyruhu heta haw pe itym wà. Itym awer ywytyr Kaz huwake kwarahy heixe haw awyze har kutyr tuz. **10** Umumaw Izaew kwarahy tetea'u a'e pe wà. Umàno Zuzue 'ar mehe arer upaw rupi wà no. Wazuapyapyr wiko a'e ywy rehe wà kury. Nukyaw kwaw Tupàn wà. Nukyaw kwaw Izaew wanupe hemiapo kwer wà.

Izaew upuir Tupàn wi wà

11 Na'e Izaew uzapo iaiw ma'e Tupàn huwarupi wà. Umuwete katu tupàn ua'u Ma'aw her ma'e wà kury. Na'ikatu pixik kwaw wanemiaipo kwer Tupàn pe.

12 Upuir teko Tupàn wàmuzgwer wazar wi wà, Ezit ywy wi wanerur arer wi wà. Umuwete katu tupàn a'ua'u a'e ywy rehe har wazar wà, uezake wiko ma'e wazar wà. Umuikwahy kar Tupàn wà. **13** Ta'e upuir izuwi wà xe, ta'e umuwete katu Ma'aw wà xe, ta'e umuwete katu Atarot wà no xe. (Ma'aw tupàn ua'u awa romo hekon a'e. Atarot tupàn ua'u kuzà romo hekon a'e no.) **14** Wikwahy tuwe Tupàn Izaew wanehe. A'e rupi umuhem kar awa iaiw ma'e Izaew waneko haw pe wà kury. A'e awa uzuka amo Izaew wà, wama'e heraha pà wà. Omono Tupàn Izaew waàmàtyry'ymar wanupe wà. A'e rupi Izaew na'ikàg kwaw wà kury. Wanuwake har upuner iaiw ma'e iapo haw rehe wanupe wà kury. **15** Aze Izaew uhem oho amo teko waàmàtyry'ym pà wà, Tupàn nupytywà kwaw wà. Upytwyà waàmàtyry'ymar wà, uze'eg awer rupi katete a'e. Uzenumikahy Zutew wà. Upuraraw ma'erahy tetea'u wà.

16 Na'e Tupàn wexaexak amo tuwihaw teko wapyro har romo a'e kury. A'e tuwihaw

upyro Izaew waàmàtyry'ymar wanuwi wà. **17** Nezewo rehe we teko nuzekaiw kwaw uwihaw waze'eg rehe wà. Umuwete katu amo tupàn a'u'u wà. Nuiko kwaw wàmuz wazàwe wà. Na'arewahy uhem oho Tupàn rape wi wà, wàmuz wanape wi wà. Nuweruzar kwaw Tupàn ze'eg wàmuz wazàwe wà. **18** Teko wanupe tuwihaw hexakar mehe Tupàn wiko a'e tuwihawete rehe we a'e. A'e tuwihaw a'e wà, wikuwe mehe upyro Zutew oho waiko waàmàtyry'ymar wanuwi a'e wà. Ta'e Tupàn upuhareko katu Zutew a'e wà xe, ta'e waàmàtyry'ymar upuraraw kar ma'erahy tetea'u wanupe a'e wà xe. **19** Wyzai tuwihaw imàno re teko uzewyr wemiapo kwer pe wà. Wanemipa kwer pítaitàigatu iaiw wera'u wanu wanemipa kwer wanuwi. Umuwete katu wi wi tupàn a'u'u oho waiko wà, ikatu 'ym ma'e iapo pà wanenataromo wà. — Nazapytu'u kwaw a'e ma'e iapo re nehe, i'i uezuepepe wà. **20** A'e rupi Tupàn wikwahy tuwe Izaew wanehe kury. — Ko teko uhaw wàmuzgwer ze'eg awer ihewe wanemimume'u kwer wà. Nuzekaiw kwaw heze'eg rehe wà, i'i uezuepe. **21** — Zuzue umuhem kar amo wà. Amogwer upyta xe wà. Namuhem kar kwaw xe wi ihe wà nehe kury, i'i uezuepe. **22** — Amono kar putar a'e teko Izaew wakutyr ihe wà nehe. Agaw putar Izaew nezewo ihe wà nehe. Aze ru'u wata putar herape rupi wàmuzgwer wazàwe wà nehe. Aze ru'u nan, i'i uezuepe.

23 Tupàn umypyta kar a'e teko a'e ywy rehe wà. Numuhem kar kwaw upaw rupi a'e 'ar mehe wà. Nuweityk kar kwaw Zuzue pe a'e 'ym mehe wà.

Teko Kànàà rehe upyta ma'e kwer wà

3 **1** Amume'u putar a'e teko waner xe ihe wà nehe kury, Tupàn hemimypyta karer waner xe ihe wà nehe kury. Umypyta kar a'e pe Izaew wanagaw pà wà. Izaew wanu uzàmàtyry'ym a'e ywy rehe har wà. Wana'y a'e 'ar mehe har nuzàmàtyry'ym pixik kwaw wà. Xo zeàmàtyry'ym 'ymaw zo ukwaw wà. **2** Omono kar a'e ywy rehe har Izaew wakutyr a'e wà, ta'e Izaew izuapyapyr nukwaw kwaw

puruàmàtyry'ymaw a'e wà xe. Ta'e ipurumu'e wer wanehe puruàmàtyry'ymaw rehe a'e xe. **3** Na'aw waner xe wà: **5** Piri ywy rehe har wanuwiawete wà, Kànàà izuapyapyr paw wà, Xitom pe har wà, Ewe izuapyapyr ywytyr Irimano ywy rehe har myter pe wiko ma'e wà. A'e Ewe izuapyapyr uzapo weko haw Ma'aw ywytyr huwake wà. Waneko haw uhem Amat tawhu pe teixe haw kutyr. **4** Tupàn umypyta kar a'e teko paw a'e ywy rehe wà, Izaew wanagaw pà wà. — Aze ru'u weruzar putar heze'eg wà nehe, i'i Tupàn uezuepe. Kwehe mehe omono uez'eg Moizez pe a'e. Moizez omono a'e ze'eg wanu wanupe. **5** A'e rupi Izaew izuapyapyr wiko a'e teko wainuromo wà kury. Na'aw a'e teko waner xe wà: Kànàà izuapyapyr wà, Ete izuapyapyr wà, Amohe ywy rehe har wà, Perize izuapyapyr wà, Ewe izuapyapyr wà, Zepu izuapyapyr wà. **6** Upyhyk awa Izaew izuapyapyr a'e teko wanazyr wemireko romo wà. Omono wazyr wanemireko romo wà no. Umuwete katu wazar tupàn ua'u wà no.

Otoniew

7 Iaiw ma'e uzapo Tupàn huwa rupi wà. Heharaz uzar Tupàn ete wi wà. Umuwete katu tupàn ua'u awa Ma'aw her ma'e wà. Umuwete katu tupàn ua'u kuzà Atarot her ma'e wà no. **8** Izaew wanehe Tupàn ikwahy haw ukaz tata ài. A'e rupi upyhyk kar Izaew Kuxà-Hizatai pe wà, Mezopotàm ywy rehe har wanuwiawete pe wà. Izaew umumaw 8 kwarahy ma'erahy ipuraraw pà a'e tuwihawete rehe we wà. **9** A'e rupi Izaew uez'eg Tupàn pe wà. — Ureptyywà pe nehe, i'i izupe wà. A'e rupi Tupàn wexak amo awa wapyro har romo a'e kury. Otoniew her romo a'e. Kenaz Karew tywyr ta'yr romo hekon a'e. **10** Tupàn rekwe puràg weruze'eg Otoniew a'e kury. Izaew wanuwiaw romo uezapo kury. Omono'og zauxiapekwer wà, Mezopotàm ywy rehe har waàmàtyry'ym pà wà. Tupàn upytywà a'e wà, a'e rupi weityk a'e tuwihawete a'e wà kury. **11** A'e re Otoniew umumaw amo 40 kwarahy wiko pà. A'e kwarahy rehe ni amo teko nur kwaw Izaew

waàmàtyry'ym pà a'e wà. A'e re umàno Otoniew kury.

Eu

12 Uzapo wi wi Izaew iaiw ma'e Tupàn huwarupi wà Otoniew imàno re wà. A'e rupi Tupàn umukàg wera' kar Ekerom Moaw izuapyapyr wanuwhaw a'e kury, Izaew wanuwi a'e kury. **13** Ekerom uzemono'og Amon izuapyapyr wanehe we wà, Amarek ywy rehe har wanehe we wà no, Izaew wakutyr oho pà wà. Upyro Zeriko tawhu wà. Inàzàràñ tyw her inugwer romo a'e. **14** Ekerom wiko Izaew wazar romo kury. Umumaw 18 kwarahy nezewé wà. **15** Na'e Izaew uze'eg wi Tupàn pe wà. — Ureptywà pe nehe, i'i izupe wà. A'e rupi wexak amo awa wapyro har romo kury. Eu Zer ta'yr Mezàmi zuapyr her romo a'e. Iahur ma'e romo hekon a'e. Izaew omono kar Eu tuwhawete Ekerom pe a'e wà, temetarer imono'og pyrer izupe imono pyràm heraha kar pà izupe. **16** A'e 'ym mehe we Eu uzapo takihe a'e. Mokoz po ragapaw heta ipuku haw. Tuwhawete pe temetarer heraha mehe uzàpixi utakihe wetymà rehe ukamirpu kwy pe, wetymà awyze har rehe har rehe. **17** Omono temetarer imono'og pyrer oho tuwhawete Ekerom pe kury. Ikyra katu tuwhawete a'e. **18** Temetarer imono re omono kar amogwer temetarer herur arer tuwhawete hàpuz wi wà. Oho wanupi wà. **19** Heta amo tupàn a'u'a ita iapo pyrer Ziwkaw tawhu huwake wà. Eu uzewyr a'e wi tuwhawete pe uze'eg wi pà kury. — Tuwhawete, i'i izupe. — Amume'u putar amo ma'e neremigwaw 'ym newe kury. Na'ikatu kwaw aze xe har wenu heze'eg wà nehe, i'i izupe. A'e rupi tuwhawete omono kar wàpuz me har paw katu pe wà kury. Uhem a'e wi paw rupi wà.

20 Wapyk tuwhawete in tàpuz ipupyaiyaw pyrer pupe kwarahy ihyape haw pe a'e. Uhem Eu huwake'i kury. Uze'eg izupe. — Tupàn umur amo ze'eg newe imume'u pyràm a'e. Amume'u putar newe kury, i'i izupe. Upu'am tuwhawete kury. **21** Eu uphyhk utakihe wawyze har rehe har opo ahurehe har pupe

kury. Wenuhem kury. Ukutuk tuwhawete ipy'a pe kury. **22** Wixe katu takihe. Xo i'yw zo nuixe kwaw. Ikawer upyk i'yw. A'e rupi Eu nuenuhem kwaw takihe ipy'a wi. Takiheapyr uxexak kar ikupe pe. **23** Na'e Eu uwàpytygatu uken paw wà. Uhem oho uken rupi. **24** Oho a'e wi. Na'e tuwhawete hemiruze'eg uhem a'e pe wà kury. Wexak uken iwàpytygatu pyrer wà. — Aze ru'u tuwhawete uka'aw a'e, i'i uezueupe wà. **25** Wàro tetea'u wà. Nuwàpytymawok kwaw uken. A'e rupi uphyhk iwàpytymawokaw wà, iwàpytymawok pà wà. Tuwhawete umàno ma'e kwer ywy rehe tuz.

26 Uhem Eu a'e wi awa wanuwi wanuwhaw hàro mehe we. Nuphyhk kwaw wà. Ukwaw oho tupàn ua'u ita iapo pyrer huwake, Xeira tawhu pe uhem pà. **27** Eparai izuapyapyr waiwy rehe tuz. Ywytyr wamyter pe tuz. A'e pe uhem mehe upy uxí'am. Zauxiapekwer ur huwake uzemono'og pà wà. Wiko wanuwhaw romo kury. Wezyw ywytyr wi hupi wà kury. **28** — Pezur herupi nehe ty wà, i'i wanupe. — Ta'e Tupàn weityk kar putar peàmàtyry'ymar Moaw peme a'e wà nehe kury, i'i wanupe. A'e rupi oho hupi wà. Upyro Zótaw yrykaw ahaw paw Moaw wanuwi wà. Nuwahaw kwaw ni amo teko wà. **29** Na'e uzàmàtyry'ym zauxiapekwer Moaw izuapyapyr oho wà. Weityk wà. Uzuka 10 miw awa ikàg ma'e a'e pe wà. Ni pitái awa numuhem kar kwaw wanuwi wà, umàno haw wi wà. **30** A'e 'ar mehe Izaew uezapo Moaw wazar romo wà kury. Umumaw 80 kwarahy amo teko waàmàtyry'ym 'ym pà wà.

Xagar

31 A'e re Xagar wiko Izaew wanuwhaw romo a'e kury. Uzuka 600 Piri ywy rehe har wà, amo tap'i'ak kutukaw pupe wà. Upyro Izaew waàmàtyry'ymar wanuwi wà no.

Nemora weruze'eg Izaew izuapyapyr wà

4 **1** Eu imàno re uzapo wi Izaew iaiw ma'e Tupàn henataromo wà. **2** A'e rupi omono Tupàn Izaew Zamim pe wà kury. Kànaà izuapyapyr wanuwhaw romo hekon a'e. Azor

tawhu pe hekon. Wiko Izaew wazar romo kury. Hemiruze'eg zauxiapekwer wanuwhiaw a'e, Xi her romo a'e. Xi wiko Arozet-Agozi tawhu pe a'e. **3** Heta 90 ywyramawa itatàtè iapo pyrer izupe. A'e rupi upuraraw kar ma'erahy tetea'u Izaew wanupe. Umumaw 20 kwarahy agwer ma'e iapo pà wanupe. A'e rupi Izaew uze'eg Tupàn pe wà. — Ureptyywà pe nehe, i'i izupe wà.

4 Amo kuzà Izaew zuapyr a'e, Arapito hemireko a'e, Tupàn zé'eg imume'u har romo hekon a'e. Nemora her romo a'e.

5 Tuweharupi wapyk oho inàzàràn 'yw wy pe. A'e inàzàràn 'yw a'e, Nemora her ma'e a'e, Hama tawhu Metew tawhu wamyster pe i'az a'e, Eparai waiwy rehe ywytyr heta haw rehe a'e. Aze amo Izaew uzeàmàtyry'ym wà, ur Nemora pe uze'eg pà wà. Nezewe Nemora weruze'eg teko wanerekò wà. **6** Amo'ar mehe weraha kar uze'eg amo awa pe kury. — Eze'eg echo Marak Aminoàw ta'yur pe nehe. Kez tawhu pe Napitari waiwy rehe hekon a'e, i'i izupe. — Emono'og Napitari wapyr nehe, Zemurom wapyr nehe no. Emono'og 10 miw zauxiapekwer a'e ywy rehe har ne wà nehe. Eraha a'e awa ywytyr Tamor her ma'e pe nehe, ere izupe nehe. **7** — Xi a'e, Zamim hemiruze'eg zauxiapekwer wanuwhiaw a'e, kwe rupi hekon a'e, ywyramawa wanehe we a'e, zauxiapekwer wanehe we a'e. Nemora werur putar Xi yrykaw Kizom her ma'e pe a'e nehe. Omono putar nepo pe nehe, ere izupe nehe, i'i Nemora uze'eg heraha àràm pe. Heraha har weraha ize'eg Marak pe kury.

8 Wenu Marak ize'eg. A'e rupi omono uze'eg Nemora pe. — Aze ereho herupi nehe, aha putar ihe nehe. Aze nereho kwaw herupi nehe, naħa kwaw nehe, i'i Marak Nemora pe.

9 — Ikatu, i'i Nemora izupe. — Aha putar nerupi nehe. Nereiko kwaw zaneàmàtyry'ymar waneitykar romo nehe. Ta'e Tupàn umur putar Xi amo kuzà pe nehe, i'i izupe. A'e rupi Nemora oho Marak rupi Kez tawhu pe kury. **10** Omono'ono'og Zemurom izuapypyr Napitari izuapypyr zauxiapekwer a'e pe wà. 10 miw awa oho hupi wà. Oho Nemora hupi wà no.

11 Amo awa Kene zuapyr Emer her ma'e a'e, Omaw Moizez taiho izuapypyr a'e, oho wàñàm wanuwi a'e. Umuapyk wàpuzràn ywyra kawar her ma'e huwake Zanani ywy rhehe Kenez tawhu huwake.

12 Zauxiapekwer uze'eg oho Xi pe wà.

— Marak Aminoam ta'yur uezupir kwez ywytyr Tamor rehe a'e kury, i'i izupe wà.

13 A'e rupi Xi omono'og uma'e 900 ywyramawa itatàtè romo iapo pyrer wà kury. Omono'og wemiruze'eg zauxiapekwer paw wà no. Weraha Arozet-Agozi wi wà, yrykaw Kizom her ma'e pe wà.

14 Na'e Nemora uze'eg Marak pe kury.

— Echo nehe 'y. Kutàri Tupàn umur putar Xi nepo pe nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko putar nerehe we nehe, i'i izupe. A'e rupi Marak wezyw ywytyr Tamor wi kury, 10 miw zauxiapekwer wanupi kury. **15** Uhem Xi huwake wà kury. Tupàn upytywàgatu Marak kury, ywyramawa wamumaw pà kury, zauxiapekwer tetea'u wazuka pà kury. Xi wezyw ywyramawa wi uzàn pà upy rehe kury. **16** Marak a'e, hemiruze'eg a'e wà no, uzàn oho ywyramawa wanaikweromo wà, zauxiapekwer umàno 'ym ma'e wanaikweromo oho pà wà no. Uhem Arozet-Agozi pe wà. A'e pe uzuka amogwer wà. Ni pitài zauxiapekwer Xi hemiruze'eg wikuwe a'e wà kury. Ni amo nuhem kwaw umàno how wi wà.

17 Xo Xi zo uzàn oho a'e wi. Uhem amo tâpuzràn pe. Zaew Hemer Kene zuapyr hemireko a'e, ipupe hin a'e. Uhem tâpuzràn huwake a'e, ta'e Zamim Azor pe har wanuwhiaw ikatu Emer iàñàm wanupe a'e xe. **18** Zaew uhem wàpuzràn wi Xi huwàxi mà. — Eixe, hezar, eixe herapuzràn pupe kury. Ekyze zo ma'e wi nehe, i'i mua'u izupe. A'e rupi wixe kury. Zaew upyk pànuhu pupe. **19** — Heiwez ihe. Emur 'y ihewe rihi, i'i kuzà pe. Kuzà uwàpptyamawok ma'ekamy kwer hyru. Omono amo izupe i'u kar pà. A'e re upyk wi pànuhu pupe no. **20** — Epu'am tâpuz ukenaw huwake kury. Aze amo ur xe nehe, aze upuranu nerehe nehe, — Aipo heta teko

xe wà, aze i'i newe nehe, — Nàn, ere izupe nehe, i'i kuzà pe.

21 Ikene'o tuwe a'e. A'e rupi uker katu kury. Na'e Zaew upyhyk itaxu imuixe haw kury. Upyhyk wyryal'i tåpuzràn ikokaw no. Uhem huwake uze'eg 'ym pà. Uktuk iàkàg tåpuzràn ikokaw pupe. Waxaw iàkàg wyryal'i pupe. Ywy pupe wixe. Umàno tuwihawete kury.

22 Na'e Marak ukwaw a'e pe Xi hekar pà. Zaew oho huwàxi mà. — Ezur 'y, aexak kar putar awa neremikar newe ihe kury, i'i izupe. A'e rupi wixe hupi. Wexak Xi a'e pe i'aw mehe. Wexak wyryal'i iàkàg kutuk awer. Wexak hetekwer umàno ma'e kwer no.

23 A'e 'ar mehe Tupàn umupixika'i kar Zamim Kànàà izuapyapyr wanuwhaw a'e, Izaew wanenataromo a'e. **24** Ika'g wewera'u Izaew wà kury, Zamim Kànàà wanuwhaw wi wà kury. Umumaw wà kury.

Nemora, Marak zegar haw

5 **1** A'e 'ar mehe Nemora a'e, Marak Aminoàw ta'yir a'e no, umuzàg 'aw zegar haw Tupàn pe wà.

- 2** Ikatuahy Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e a'e.
— Xiàmàtyry'ym teko ikatu 'ym
ma'e wà nehe, i'i teko wà.
A'e rupi uzemono'og tuwihawete
hehe we hurywete romo wà.
3 Pezeapyaka katu nehe, tuwihawete wà.
Peme'egatu nehe, tuwihawete wà.
Azegar putar Tupàn pe nehe.
Azegar putar hehe nehe.
Azupy putar hexi'äm henataromo nehe,
Tupàn Izaew wazar henataromo nehe.

- 4** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
wytyr Xeir ywy rehe har wi
nehem mehe,
Enom ywy wi nezur mehe,
Uryryryryz katu ywy.
Ukyukyr katu àmàn 'y tetea'u
u'ar ywàkun wi.

- 5** Uryryryryz wytyr Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e
henataromo wà,

Xinaz wytyr izar henataromo wà,
Tupàn Izaew wazar henataromo wà.

6 Xagar Anat ta'yir heko mehe,
Zaew heko mehe, naheta kwaw
wata ma'e pe rupi wà,
ta'e wata ma'e wata amo ae pe
imim pyrer rupi a'e wà xe.
7 Tawhu Izaew ywy rehe har
pe naheta kwaw tawhu pupe wà.
Teko nui ko kwaw tawhu pupe wà.
Ne Nemora ne, xo nezur ire zo teko
wata pe rupi wà, wiko tawhu pe wà.
Erezur Izaew wahy romo ne.

8 A'e 'ym mehe Izaew wexaexam
ae tupàn a'ua'u uzar romo wà.
A'e rupi heta zeàmàtyry'ymaw
ko ywy rehe.
A'e 'ar mehe heta 40 miw
zauxiapekwer Izaew wainuromo wà.

Naheta kwaw ni pitài
purukutukaw wanupe wà.
Naheta kwaw ni pitài u'yw wi
wazemimaw wanupe wà.

9 Herurywete Izaew
wanuwhaw wanehe ihe.
Herurywete zauxiapekwer
ipuruàmàtyry'ym wer ma'e
wanehe ihe no.
Azecharomoete ikatuahy Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e a'e.

10 Pe zumen xig ma'e ku'az wata
ma'e pe, peze'eg hehe nehe.
Peapyk peiko pekawaru kupe har rehe.
Pe upy rehe wata ma'e pe no,

11 Pezeapyaka katu 'zyygwar izywy
uzegar ma'e wanehe nehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
rehe uze'eg waiko wà,
Iàmàtyry'ym arer waneityk awer
rehe uze'eg waiko wà.
Izaew wanehe uze'eg waiko wà,
wàmàtyry'ym arer waneityk awer
rehe uze'eg waiko wà.
A'e rupi teko Tupàn hemiaihu
a'e wà kury, wezyw weko
haw tawhu pe a'e wà kury.

- 12 Eme'e nehe, Nemora. Eme'e kury.
Eme'e nehe. Eme'e kury.
Emuzàg amo zegar haw kury.
Epu'àm kury, Marak Aminoàw ta'yr.
Eraha neàmàtyry'ymar ne wà nehe,
eraha neremityk kwer ne wà nehe.
- 13 Awa wikuwe ma'e oho uwihaw
waneko haw pe wà.
Teko Tupàn hemiaihu werur
awa ikàg ma'e Marak pe wà.
Uzemuàgà'y'm zeàmàtyry'ymaw
pe oho àwàm rehe wà.
- 14 Eparai waiwy wi wanur wà,
Ywy ywytyr wamyter pe har
pe wanuwi wà.
Mezàmi izuapyapyr ur a'e wà no,
Neremiaihu wanupi a'e wà no.
Wanuwihiaw wezyw Makir wi wà.
Waneruze'egar wezyw Zemurom
izuapyapyr waiwy wi wà.
- 15 Ixakar izuapyapyr wanuwihiaw
oho Nemora rupi wà.
Azeharomoete Ixakar izuapyapyr
oho wà. Oho Marak a'e no.
Oho ywy ywytyr wamyter pe har pe wà.
Humen izuapyapyr a'e wà,
Uzemuza'aza'ak a'e wà.
Uze'eg ahyahy uzeupeupe wà.
A'e rupi noho kwaw wà.
- 16 Màràzàwe tuwe upyta a'e pe
àràpuhàràn wainuromo wà.
Aipo ipuranu wer àràpuhàràn wanehe
uzekaiw ma'e wanehe wà,
waneimaw wanenozi mehe wà.
Azeharomoete Humen izuapyapyr
uzemuza'aza'ak a'e wà no.
Uze'eze'eg ahyahy uzeupeupe wà.
A'e rupi noho kwaw wà.
- 17 Kaz izuapyapyr a'e wà,
upyta yrykaw Zotàw iwyk kwarahy
ihem haw kutyr har rehe a'e wà.
Nà izuapyapyr wà, màràzàwe tuwe
upyta weko haw pe wà.
Azer izuapyapyr upytu'u
wata re rykyu iwyk wà.
Upyta a'e pe ywyxiguhi rehe wà.
- 18 Zemurom izuapyapyr a'e wà,
Napitari izuapyapyr a'e wà no,
Oho zeàmàtyry'ymaw pe wà.
Upuner mo umàno haw rehe wà.
- 19 Tuwhiweté ur Tanak pe
wàmàtyry'ymar wazuka pà wà,
uhem Mezin yrykaw huwake wà.
Kànàà izuapyapyr wanuwihiawete
uzàmàtyry'ym wà.
Nypyro kwaw temetarer
wàmàtyry'ymar wanuwi wà.
- 20 Te zahytata wà no,
uzàmàtyry'ym wà no,
ywak rehe wata mehe wà no.
Uzàmàtyry'ym tuwhiweté Xi wà.
- 21 Yrykaw Kizom tynehem 'y pupe a'e.
Weraha Izaew waàmàtyry'ymar
wazuka pà a'e wà.
Yrykawhu kwehe arer a'e,
Kizom her ma'e a'e.
Ata putar nehe,
Ata putar hekàgaw rupi nehe.
- 22 Na'e kawaru uzàużàñ a'e wà.
Upyropyrog ywy a'e wà.
- 23 Pemono ze'egaiw Meroz
tawhu pe har wanehe nehe,
i'i Tupàn heko haw pe har.
Pemume'uhay uzeapo ma'e
ràm iaiw ma'e wanupe nehe,
Pezapo kar iaiw ma'e Tupàn pe nehe,
a'e tawhu pe har wanehe
pezepyk pà nehe.
Ta'e nur kwaw Tupàn ipytywà
pà wà xe.
Zauxiapekwer a'e pe har nur kwaw
zeàmàtyry'ymaw pe Tupàn
ipytywà pà wà xe,
i'i Tupàn heko haw pe har.
- 24 Zaew Emer Kene izuapyr hemireko a'e,
Hurywete wera'u tuwe amogwer
kuzà wanuwi a'e.
Hurywete wera'u amogwer kuzà
tápuzràñ pupe wiko ma'e wanuwi a'e.
- 25 Xi wenoz 'y izupe. Omono ma'e
kamykwer izupe a'e.

- Werur ikawer izupe kawaw
puràg eteahy ma'e pupe.
- 26** Upyhyk a'e ywyra'i tåpuzràn ikokaw
haiime katu ma'e opo pupe.
Upyhyk ita uka haw
opo inugwer pupe.
Ukutuk Xi a'e, iákag ika pà.
Ukutuk iákag ipei'ai'ág pà a'e no.
- 27** U'ar upenàràg rehe wapyk pà.
U'ar ywy rehe uzerew pà.
Wapyk upenàràg rehe ipy huwake.
U'ar ywy rehe uzerew pà.
Umåno ywy rehe u'ar mehe.
- 28** Xi ihy ume'e wåpuz
ukenaw rupi a'e.
Ume'egatu ukenaw rupi a'e.
Märàzàwe tuwe wwyramawa
hememyr herur har nuhem
kwaw a'e.
Märàzàwe tuwe iàrew iko a'e.
Märàzàwe tuwe heimaw kawaru
wata waiko mewe katu a'e wà,
i'i ihy uezupe.
- 29** Hehe we har ma'e kwaw
wera'u har uze'eg izupe wà.
Umume'u wi waze'eg wanupe no.
- 30** Umuza'aza'ak ma'e wemipyhyk
kwer waiko wà.
Zauxiapekwer upyhyk kuzàwaza
waiko uezupe pitàitåigatu wà.
Upyhyk mokoz kuzàwaza waiko
uezupe pitàitåigatu wà.
Omono kamir ikatuahy ma'e
waiko Xi pe wà.
Pàn imupuràg eteahy pyrer omono
putar tuwihawete hemireko pe wà,
i'i ihy pe wà.
- 31** Ne Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ne. Neämàtyry'ymar
umåno nezewé wà.
Neamutar har nemryrypar a'e wà,
uhyape katu kwarahy heny kwer
ihem mehe har ài a'e wà.
A'e re upaw zeämàtyry'ymaw kury.
Umumaw 40 kwarahy katu haw
rupi zeämàtyry'ym 'ym pà wà.

**Zineàw upyro Izaew
waämàtyry'ymar wanuwi**

6 1 A'e re uzapo wi Izaew iaiw ma'e Tupàn
henataromo wà. A'e rupi umur kar Minià
izuapyapyr a'e pe wakutyr wà, ma'erahy
ipuraraw kar pà wanupe wà. Minià umumaw
7 kwarahy wazar romo wiko pà wà. **2** Izaew
uzeämim Minià wanuwi wà, ywykwaruhu
pupe wà, ywytyruhu wamyter pe wà no. Ta'e
Minià ikag wera'u wanuwi wà xe. **3** Aze
Izaew utym ma'eà'yz oho wà, Minià
uzemono'og oho Amarek ywy rehe har
wanehe we wà, Izaew waämàtyry'ym pà wà.
4 Uptya waiwy rehe wà, uker haw iapo pà a'e
pe wà. Umumaw wanemi'u imonokatu haw
wà. Uhem Kaz ywy rehe wà, kwarahy
hemaw awyze har kutyr har pe wà. Nuezar
kwaw temi'u Izaew wanupe wà. Ni pitài
äräpuhäräna'yr nuezar kwaw wà. Ni pitài
tapi'ak wà. Ni pitài zumen wà. **5** Heta tetea'u
wà, nuzawy kwaw tukur wà. Werur weimaw
tapi'ak wà. Werur wàpuzràn wà no. Heta
tetea'u wà. Heta tetea'u waneimaw kàwàruràn
kamer her ma'e wanupe no. Teko nupuner
kwaw waneta haw ipapar haw rehe wà. Ur
ywy imumaw pà wà. **6** Upuraraw kar tuwe
ma'erahy Izaew wanupe wà. A'e rupi Izaew
uze'eg Tupàn pe wà. — Urepytywà pe nehe,
i'i izupe wà. **7** Uze'eg izupe Minià wanehe wà.
8 Waze'eg mehe Tupàn umur kar amo uze'eg
imume'u har a'e pe wanupe kury. — Nezewe
i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iko peme
a'e kury. — Kwehe mehe apupyro Ezit ywy
rehe pemuma'erekohy kar awer wi ihe, i'i iko
peme, i'i wanupe. **9** Apupyro Ezit ywy rehe
har wanuwihawete wi ihe. Apumuhem kar
ma'erahy ipuraraw kar har wanuwi. Amuhem
kar ko ywy rehe har penenatar wi ihe wà.
Amono waiwy peme. **10** — Aiko Tupàn pezar
romo ihe. Pemuwete katu zo Amohe ywy rehe
har wazar tupàn a'ua'u wà nehe, ywy peneko
haw rehe har wà nehe, a'e peme. Naperuzar
kwaw heze'eg, i'i Tupàn teko wanupe.
11 Na'e amo Tupàn heko haw pe har ur amo
ywyra kawar her ma'e iwy pe wapyk pà a'e
kury. Opira taw huwake hin a'e ywyra. Zoaz
Amiezer iänäm a'e, a'e ywyra izar romo

hekón a'e. Ta'yí Zineàw oxooxok arozràñ iko ma'e a kwer iàmì haw pe. Uzeàmim a'e pe zauxiápekwer iaiw ma'e Minìà izuapyapyr wanuwi. — Aze ru'u naherexak kwaw wà nehe, i'i izeupe. **12** Na'e a'e Tupàn heko haw pe har uxexak kar izupe a'e pe kury. — Ma'e wi ukyze 'ym ma'e romo ereiko. Tupàn wiko nerehe we a'e, i'i Zineàw pe.

13 Uze'eg Zineàw izupe. — Aze Tupàn wiko teko heànàm wanehe we, màràzàwe tuwe agwer iaiw ma'e uezapo waiko urewe wà. Ureràmuz umume'u Tupàn hemiapo kwer ikatuahy ma'e urewe wà. Máràzàwe tuwe nuzapo kwaw agwer ma'e ko 'ar rehe. Upuir urewi a'e, Minìà wanupe uremono pà a'e.

14 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uez'eg Zineàw pe kury. — Echo nekàgaw rupi Izaew izuapyapyr wapyro pà Minìà wanuwi ne wà nehe ty. Ihe ae oromono kar ihe, wapyro àwàm iapo kar pà newe, i'i izupe.

15 — Ma'e azapo putar Izaew wapyro pà ihe nehe. Naheremetarer kwaw ihe. Heànàm Manaxe izuapyapyr nahemetarer kwaw a'e wà. Naiko kwaw ikàg ma'e romo ihe. Hepyw wera'u heànàm paw wanuwi, i'i izupe.

16 — Erepuner wapyro haw rehe nehe, ta'e uruputywà putar ihe nehe xe. Eremumaw putar Minìà upaw rupi ne wà nehe, pitái awa zuka haw ài ne wà nehe, i'i izupe.

17 Aze hekatu newe nehe, ezapo amo ma'e purumupytuhegatu kar haw ihewe nehe, Tupàn ete romo nerekò haw hexak kar pà ihewe nehe. **18** Arur putar amo ma'e heremimono ràm newe nehe. Echo zo xe wi imono 'ym mehe we nehe, i'i Tupàn pe. — Apyta putar xe kury. Nezewyr mehe aiko putar xe nehe, i'i Tupàn heko haw pe har Zineàw pe.

19 Wixe Zineàw wàpuz me kury. Umupupur àràpuhàrànete ho'o kwer. Uzapo typ'yak imuapiiru kar pyr 'ym no. Umuñaw 10 kir arozràñ iku'i kwer iapo mehe. Na'e omono a'e temi'u amo kok pupe. Itykwer omono amo kawaw pupe. Weraha Tupàn heko haw pe har pe upaw rupi. Ywyra iwy pe hin a'e 'ar mehe. **20** Na'e Tupàn heko haw pe

har uzapo kar ma'e Zineàw pe kury. — Emuapyk a'e àràpuhàràñ ro'o kwer 'ág ita rehe kury. Emono a'e typ'yak hehe no. Emuàkym itykwer hehe nehe, i'i izupe. Uzapo Zineàw hemiapo karer. **21** Na'e Tupàn heko haw pe har werupoe'eg wywyrapokokaw a'e temi'u i'aromo kury. Umuhyk iapyr ho'o kwer rehe kury, typ'yak rehe no. Na'e tata uehem ita wi kury, a'e temi'u happy pà kury. Na'e Tupàn heko haw pe har ukàzym tárityka'i kury. **22** A'e rupi Zineàw ukwaw Tupàn heko haw pe har romo heko haw a'e kury. Ukyze katu izuwi. — Tupàn hezar. Aexak tuwe Tupàn heko haw pe har huwa kwez ihe kury, i'i izeupe. **23** Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e izupe kury. — Ekyze zo nehe, ty. Ikatu upaw rupi. Neremàno kwaw nehe, i'i izupe.

24 Uzapo Zineàw ma'e a'yr happy haw a'e pe Tupàn pe kury. Omono her izupe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e purupe ukatu haw herur har romo hekon a'e, i'i her. Te ko 'ar rehe a'e ma'e a'yr happy haw Opira tawhu pe hin. Amiezer iànàm wiko a'e tawhu izar romo wà.

25 Pyhaw kwarahy heixe re Tupàn uez'eg Zineàw pe kury. — Epyhyk tapi'ak awa neru heimaw kury. Ekar amo tapi'ak awa 7 kwarahy hereko har nehe no. Erapha a'e mokoz tapi'ak ma'e a'yr happy haw tupàn ua'u Ma'aw her ma'e henataromo har pe nehe, neru ywy rehe har pe nehe. Eityk a'e ma'e a'yr happy haw nehe. Heta amo ita upu'am ma'e Ma'aw imuñete katu haw huwake. Eityk nehe no. Tapi'ak ikàgaw nepptywà putar heityk mehe. **26** A'e re emono'ono'og ita ikatu ma'e tetea'u nehe, amo ma'e a'yr happy haw iapo pà xe herenataromo nehe. Ta'e ywatea'u xe a'e xe, ta'e naheta kwaw heàmàtiry'ymar xe a'e wà xe. A'e re ephyhyk tapi'ak 7 kwarahy hereko har nehe. Epyhyk ywyra tupàn a'u'a' pe imupu'am pyrer nehe no. Emonohonohok zepe'aw romo nehe. Emunyk tata ywyra rehe nehe. Eapy tapi'ak hehe nehe, Tupàn henataromo nehe, izupe imonokatu pyr romo nehe, i'i izupe.

27 Weraha Zineàw 10 izeupe uma'erekò ma'e uezupi wà. Uzapo ma'e Tupàn ze'eg rupi

katete wà. Ukyze wànàm wanuwi a'e, teko a'e tawhu pe har wanuwi a'e no. A'e rupi nuzapo kwaw a'e ma'e 'ar romo. Pyhaw zo uzapo.

28 Iku'egwer pe izi'italy, awa tawhu pe har upu'am mehe wà, wexak Ma'aw pe ma'ea'yr hapy haw heityk awer wà. Wexak ita upu'am ma'e heityk awer wà no. Wexak tapi'ak 7 kwarahy hereko har hapy pyrer ma'ea'yr hapy haw a'e pe iapo pyrer rehe wà no. **29** A'e rupi upurantu uzehenze wà. — Mon aipo uzapo a'e ma'e paw wà, i'i wà. Upurantu oho amogwer teko wanehe wà. Amo umume'u Zineaw Zoaz ta'yr a'e ma'e iapo arer romo heko haw wà. **30** A'e rupi uze'eg oho Zoaz pe wà. — Erur nera'yr xe nehe, ta'e uruzuka putar zane nehe xe. Ta'e weityk ma'ea'yr hapy haw Ma'aw henataromo arer a'e xe, ta'e weityk ita tupàn a'ua'u wanenataromo imupu'am pyrer a'e no xe.

31 Zoaz uze'eg a'e pe har uzemono'og ma'e paw wanupe. Aipo pezuka putar amo teko ta'e Ma'aw na'ikatu kwaw izupe a'e xe. Aze amo upyro Ma'aw imuwete katu pà wà nehe, a'e teko umàno putar kwarahy ihem 'ym mehe we, ku'em 'ym mehe we wà nehe. Aze Ma'aw Tupànete romo hekon, tuwe uzepyro wàmàtyry'ymar wanuwi nehe. Ta'e a'e ae a'e ma'ea'yr hapy haw izar romo hekon a'e xe, i'i wanupe.

32 A'e 'ar henataromo teko omono amo ae her Zineàw pe wà. Zeruma'aw her pyahu romo kury. Tuwe Ma'aw uzepyro wàmàtyry'ymar wanuwi nehe, i'i her zaneze'eg rupi. Ta'e Zoaz nezewe i'i a'e xe. — A'e ae a'e ma'ea'yr hapy haw izar romo hekon a'e xe, i'i wanupe.

33 A'e rupi Minìà izuapyapyr paw wà, Amarek ywy rehé har paw wà no, ywyxiguahu rehé har paw wà no, uzemono'ono'og wà wà kury. Wahaw Zotàw yrykaw wà. Upytu'u uker haw iapo pà ywy ywytyr wamyter pe har Zereew her ma'e rehé wà. **34** Tupàn rekwe puràg ur Zineàw rehé we kury. Wiko izar romo kury. Upy Zineàw uxi'am àràpuhàràñ i'ak kwer iapo pyrer kury. Awa kwer Amiezer iàñàm oho hehe we uzemono'ono'og pà wà

kury. **35** Omono kar uze'eg heraha har amogwer Izaew izuapyapyr wanupe wà no, zauxiapekwer wanenoz pà wà no. Manaxe izuapyapyr wà, Azer izuapyapyr wà, Zemurom izuapyapyr wà, Napitari izuapyapyr wà. Oho hehe we uzemono'ono'og pà upaw rupi a'e wà no.

36 Na'e Zineàw uze'eg Tupàn pe kury. — Tupàn. Ereyro kar Izaew kwez ihewe wà, i'i izupe. **37** — Ikatuahy nezewe haw. Amono putar àràpuhàràñ hawer arozràñ ixoixokaw rehe nehe. Pyhewe ku'em mehe aexak putar aha nehe. Aze heta zuwiri hawer rehe nehe, aze naheta kwaw zuwiri ywy rehe hawer izywyr nehe, a'e mehe akwaw putar Izaew wapyro àràm romo hemuigo kar awer ihe nehe.

38 Uzeapo ma'e izé'eg rupi katete a'e. Iku'egwer pe Zineàw upu'am uker ire. Azàmi àràpuhàràñ hawer oho. Uhem 'y izuwi. 'Y izuwi uhem ma'e kwer umynehem amo kawaw. Naheta kwaw zuwiri ka'api'i rehe.

39 A'e rupi wenoz amo ma'e Tupàn pe kury. — Eikwahy zo herehe nehe, Tupàn. Tuwe aze'eg wi newe kury. Tuwe uruagaw wi àràpuhàràñ hawer pupe nehe. Tuwe ikàg nehe. Tuwe heta zuwiri ywy rehe àràpuhàràñ hawer izywyr rehe nehe.

40 Umuzeapo kar ma'e heminozgwer rupi katete pyhaw. Ikàgatu àràpuhàràñ hawer. Ywy izywyr har rehe heta tetea'u zuwiri kury.

Zineàw umumaw Minìà wà

7 **1** Zeruma'aw a'e, Zineàw her inugwer ma'e a'e, awa hehe we har upaw rupi a'e wà no, upu'am izi'italy a'e wà kury. Oho upytu'u haw uker haw iapo pà 'yzygwar Aroz her ma'e huwake a'e wà kury. Minìà wapytu'u haw ywyàpyznaw ywytyr wamyter pe har kwarahy heixe haw awyze har kutyr tuz a'e. Ywytyr More her ma'e huwake tuz.

2 Tupàn uze'eg Zineàw pe kury. — Heta tetea'u wera'u zauxiapekwer nerehe we har wà. A'e rupi namumaw kar kwaw Minìà peme ihe wà nehe. Aze mo amumaw kar peme, a'e mehe mo pezé'eg nezewe, — Tupàn nazanepetywà kwaw Minìà wamumaw mehe

a'e, peze mo pezeupeupe. **3** Eze'eg nezewe teko wanupe nehe. — Ukyze katu ma'e upuner xe wi uzewyr haw rehe nehe kury, ere wanupe nehe, i'i izupe. Umume'u a'e ma'e wanupe. 22 miw awa uzewyr weko haw pe wà. 10 miw upyta hehe we wà.

4 Uze'eg Tupàn Zineàw pe. — Heta tetea'u wera'u zauxiapekwer wà rihi. Eraha 'y pe ne wà nehe kury. A'e pe aexaexak putar nerupi oho ma'e ràm ihe wà nehe. — Eraha 'aw awa nehe, aze a'e newe nehe, a'e awa oho putar nerupi nehe. — Eraha zo 'aw awa nehe, aze a'e newe nehe, a'e awa noho kwaw nerupi nehe.

5 Weraha Zineàw zauxiapekwer 'y pe wà kury. Uze'eg wi Tupàn izupe. — Aze awa uwí'u zawar ài wapeku pupe opo wi nehe, emupú'am a'e awa pe pe nehe. Aze awa wapyk upenàràg rehe uwí'u pà nehe, emupú'am a'e awa 'a pe nehe.

6 300 awa wenuhem 'y opo pupe wà, i'u pà wapeku pupe wà. Amogwer paw wapyk upenàràg rehe uwí'u mehe wà. **7** Na'e i'i Tupàn Zineàw pe kury. — Eraha a'e 300 awa wapeku pupe opo wi uwí'u ma'e kwer nerupi ne wà nehe. A'e awa wanehe we apupyro putar Minià wanuwi ihe nehe. Peityk putar Minià wakàgaw nehe. — Pezewyr peho peneko haw pe nehe, ere amogwer wanupe nehe.

8 A'e rupi omono kar Zineàw amogwer Izaew waneko haw pe a'e wà kury. Xo a'e 300 upyta hehe we wà. Amogwer wezar wemí'u ràm paw a'e 300 wanupe wà. Wezar uxi'am ma'e i'ak kwer iapo pyrer paw wanupe wà no. Minià wapytu'u haw upyta ywyàpyznaw rehe Izaew waiwy rehe. Izaew upyta ywytyr rehe wà.

9 A'e 'ar mehe pyhaw Tupàn uze'eg wi Zineàw pe. — Epu'am kury ty. Ezàmàtyry'ym Minià echo waker haw pe waneko mehe ne wà nehe kury. Amur putar nepo pe ihe wà nehe.

10 Aze erekzyze wanuwi nehe, ewezyw waker haw pe nehe. Eraha nepetywà har Pura her ma'e nezeupi nehe. **11** Èreinu putar waze'eg nehe. Nezewe mehe nekàg putar nehe. A'e rupi nerekzyze kwaw waàmàtyry'ym mehe

nehe, i'i izupe. Zineàw wezyw waker haw huwake kury, Pura rupi kury. **12** Minià izuapyapyr a'e wà, Amarek a'e wà no, ywyxiguhu rehe har a'e wà no, uhàuhàz ywyàpyznaw rehe upaw rupi tukur tetea'u wazàwe wà. A'e ae wà, waneimaw kamer a'e wà no, heta tetea'u wà. Waneta haw nuzuawy kwaw ywyxig yryhu iwyr har. **13** A'e pe uehm mehe, Zineàw wenu amo zauxiapekwer ize'eg mehe. Umume'u upuahu awer iko umyrypar pe. — Nezewe hepauhu awer ihe. Amo typy'ak uhua'u ma'e uwauwak zaneker haw myter pe a'e. Uzapi amo tåpuzràn. A'e tåpuzràn uwak u'ar pà kury. Upyta a'e pe ywy rehe u'ar pà.

14 Imyrypar uze'eg izupe. — Zineàw Zoaz ta'yir Izaew zuapyr itakihe puku erexak typy'akuhu romo ne. Nezewe i'i nepuahu awer a'e. Tupàn zanemono putar Zineàw pe nehe. Zauxiapekwer zanerehe we har umàno putar wà nehe, i'i izupe.

15 Wenu Zineàw a'e puahu awer imume'u mehe. Ukwaw a'e ze'eg henu mehe. A'e rupi wapyk upenàràg rehe Tupàn imuweste katu pà. Uzewyr oho Izaew waker haw pe a'e pe har wanupe uze'eg pà kury. — Pepu'am ty wà. Tupàn umur putar zauxiapekwer Minià izuapyapyr pepo pe a'e wà nehe kury, i'i wanupe.

16 Umuza'aza'ak Zineàw a'e zauxiapekwer na'iruz wamono'gaw iapo pà a'e wà kury. Omono àràpuhàràn i'ak kwer xi'am romo iapo pyrer wanupe pitàitâigatu no. Umim tatainy tetea'u y'a pupe. Omono wanupe pitàitâigatu.

17 Na'e uze'eg wanupe kury. — Peme'e herehe nehe ty wà. Waker haw huwake hehem mehe nehe, pezapo ma'e hezàwegatete nehe. **18** Amo oho putar herupi wà nehe. Urupy putar urexi'am nehe. A'e 'ar mehe we waker haw izywyr umàmàn ma'e upy putar uxi'am wà nehe no. Uhapukaz putar wà nehe no. — Tupàn wiko urezar romo a'e. Zineàw wiko ureruwhaw romo a'e, i'i putar wà nehe.

19 Pyaze 'ym mehe we zauxiapekwer ume'egatu ma'e oho uker pà wà. Amo zauxiapekwer ur ume'egatu pà wamekuzar romo wà. A'e 'ar mehe we Zineàw uehm

waker haw huwake uzehe we har wanupi kury. Upy uxi'äm wà. Ukauka uy'a wemiraha kwer wà. **20** Na'e zauxiapekwér paw upy uxi'äm wà no. Ukauka uy'a wà no. Upyhýk tatainý opo ahurehe har rehe wà. Upyhýk uxi'äm opo awyze har rehe wà no. Uhapukazahy wà kury. — Urupyhýk putar takihepu kure nehe kury, Tupàn urezar pe urupuruàmàtyry'ym pà ure nehe kury, Zineàw ureruhaw pe urupuruàmàtyry'ym pà ure nehe kury, i'ihay wà. **21** Pitàitäigatu upyta u'àm waker haw huwake wà. Na'e waàmàtyry'ymar zauxiapekwér paw uzàn oho a'e wi wà, uhapukaz pà wà. **22** A'e 300 awa uxi'äm ipy mehe we Tupàn umuzeàmàtyry'ym kar zauxiapekwér wà, takihepu pupe wà. Uzàn oho Zerera tawhu kutyr wà. Oho Mete-Xita pe wà, Apew Meora ywyaw pe wà, Tamat tawhu kutyr wà.

23 Na'e zauxiapekwér oho Napitari izuapyapr wanenoz pà wà kury, Azer izuapyapr wanenoz pà wà, mokoz Manaxe izuapyapr wapehegwér wanenoz pà wà no. A'e paw uzàn oho Minià izuapyapr wanaikweromo wà. **24** Na'e Zineàw omono kar uze'eg heraha har a'e wà kury, ywy ywytyr heta haw rehe wiko ma'e wanupe a'e wà kury, Eparai waiwy rehe a'e wà kury. — Peweyw ywytyr wi nehe. Peàmàtyry'ym Minià pezuwà nehe. Pepytu'u yrykaw Zotàw huwake nehe, yrykaw Zotàw iza'akaw wanehe peme'egatu pà nehe no. Te Mete Mar tawhu pe pezekaiw katu yrykaw wanehe nehe. Peahaw kar zo yrykaw Minià wanupe nehe, i'i wanupe wà. A'e rupi awa Eparai izuapyapr oho Zotàw huwake wàmàtyry'ymar wanekar pà wà. Ume'egatu amogwer yrykawa'i rehe wà no. **25** Upyhýk Orew wà, upyhýk Zeew wà no. Mokoz Minià wanuwihowe romo wanekon wà. Uzuka Orew ita Orew her ma'e i'aromo wà. Uzuka Zeew heko haw pe ma'e a kwer iàmi haw pe wà no. Oho wi Minià wanaikweromo wà no. Weraha Orew iákàgwer wà no. Weraha Zeew iákàgwer Zineàw pe wà. Zotàw yrykaw huwake kwarahy hemaw kutyr hekon a'e 'ar mehe a'e.

Weityk Minià wà

8 **1** Amo awa Eparai izuapyapr uze'eg oho Zineàw pe wà kury. — Máràzàwe tuwe na'urerenoz kwaw pe Minià waàmàtyry'ym mehe ne. Máràzàwe tuwe urereko pe nezewe, i'i izupe wà. Uze'eg ahyahy izupe wà. **2** Uze'eg wanupe. — Minià wanupe heremiapo kwer a'e, pixika'i a'e. Wanupe penemiapo kwer uhua'u a'e. Wyzài ma'e Eparai wanemiapo kwer uhua'u wera'u Amiezer iànàm wanemiapo kwer wi. **3** Tupàn umur Orew peme. Umur Zeew peme no. Minià wanuwihowe romo wanekon wà. Ni amo heremiapo kwer na'uhua'u kwaw penemiapo kwer ài, i'i wanupe. A'e ma'e imume'u re awa Eparai izuapyapr wakwahy haw hakuir wanuwi kury.

4 Zineàw oho Zotàw yrykaw pe a'e 300 uzehe we har wanupi kury. Wahaw wà. Ikene'o tuwe wà. Nezewe rehe we oho wi wi wàmàtyry'ymar wanaikweromo wà.

5 Na'e Zineàw wenoz ma'e Xukot tawhu pe har wanupe kury. — Aha iteko Minià wanuwihowe Zema her ma'e Xaramun her ma'e wanaikweromo ihe. Awa herehe we har ikene'ogatu wà. Aipo pepuner temi'u imur haw rehe wanupe, i'i wanupe, wanehe upuranu pà.

6 Na'e Xukot tawhu pe har wanuwihowe uze'eg wanupe wà. — Máràzàwe tuwe oromono putar temi'u penemiruze'eg zauxiapekwér wanupe nehe. Napepyhyk kwaw tuwhawete Zema rihi. Napepyhyk kwaw tuwhawete Xaramun rihi, i'i wanupe wà.

7 — Aze pa, i'i Zineàw wanupe. — Amo 'ar mehe Tupàn umur putar Zema Xaramun ihewe wà nehe. A'e 'ar mehe amu'i putar peno'o kwer xu ywyxiguhu pe har pupe ihe nehe, i'i wanupe.

8 Oho Zineàw Penuew tawhu pe kury. Wenoz temi'u a'e pe har wanupe nezewegatete no. Uze'eg a'e pe har Xukot pe har wazàwegatete wà. **9** Na'e i'i Zineàw wanupe no. — Heàmàtyry'ymar nahezuka kwaw wà nehe. Nahekutuk kwaw wà nehe. Waneityk ire azewyr putar xe ihe nehe. A'e

'ar mehe aityk putar penàpuzuhu aiha katu ma'e ihe nehe, i'i wanupe.

10 Zema a'e, Xaramun a'e no, wiko Karkor tawhu pe wemiruze'eg zauxiapewer wanehe we a'e wà kury. Xo 15 miw zauxiapewer ywyxiguhu parer heta we wà. Izaew uzuka 120 miw a'e 'ym mehe we wà. **11** Zineàw oho pe ywyxiguhu izywyr har rupi. Ukwaw Noma tawhu huwake Zomea tawhu huwake, kwarahy hemaw kutyr har rupi. Iàmàtyry'ymar nukwaw kwaw Izaew wahem àwam a'e pe wà. Uzàmàtyry'ym zàmim wà wà. **12** Tuwihawete Zema a'e, hehe we har Xaramun a'e no, uzàn oho Izaew wanuwi wà. Uzàn Zineàw oho wanaikweromo. Upyhyk wà. Weityk wanemiruze'eg zauxiapewer paw rupi wà no.

13 Zineàw Zoaz ta'yrs uzewyr oho zeàmàtyry'ymaw wi kury, teko wazeupir haw Erez her ma'e pe kury. **14** Upyhyk amo kwàkwàmo Xukot pe har. Upuranu hehe. A'e rupi kwàkwàmo umuapyk 77 Xukot pe har wanuwhaw waner pape rehe wà. **15** Na'e uze'eg Zineàw oho Xukot pe har wanupe kury. — Aipo pema'enukwaw herehe. Peze'eg zemueteahy herehe a'e 'ar mehe. Napemur kwaw temi'u heremiruze'eg zauxiapewer wanupe, ta'e napyhyk kwaw Zema Xaramun ihe wà rihi xe. Ikatuahy. Nà'ág xe wanekon wà, i'iah yanupe.

16 Na'e upyhyk xu ywyxiguhu pe har kury. Upetepetek Xukot pe har wanuwhaw xu pupe wà. **17** Weityk tåpuzuhu aiha katu ma'e Penuew pe har no. Uzuka awa a'e tawhu pe har wà no.

18 Na'e upuranu Zema Xaramun wanehe kury. — Pezuka awa Tamor tawhu pe har pe wà. Mo wazàwe wanekon a'e awa penemizuka kwer wà, i'i wanupe. — Ne ài wanekon wà. Tuwihawete ài wanekon wà, i'i izupe wà.

19 — Herywyr romo wanekon a'e wà, hehy imemyr romo wà. Ko heze'eg amume'uahy Tupàn henataromo ihe. Aze mo napezuka iwer herywyr wà, a'e mehe mo napuzuka iwer ihe no, i'iah yanupe.

20 Na'e uze'eg wa'yrs ipy pe kury. — Epu'äm ty, ezuka ne wà nehe ty, i'i izupe. Kwàkwàmo ipyahu ma'e romo hekon ta'yrs. A'e rupi ukyze wanuwi. A'e rupi nuenuhem kwaw utakihe puku iapirer wi. **21** Na'e Zema Xaramun uze'eg Zineàw pe wà. — Ne ae ezur urezuka pà nehe, ta'e urezuka àràm nupuner kwaw awa 'ym romo weko haw a'e xe. Xo awaete ikàg ma'e upuner putar urezuka haw rehe nehe, i'i izupe wà. Na'e Zineàw uzuka Zema a'e. Uzuka Xaramun a'e no. Heta amo zahy ha'agaw paw waneimaw kamer wazu'yw rehe. Upyhyk Zineàw a'e ma'e waneimaw wamupuràg eteahy kar haw.

22 Awa Izaew izuapypy uze'eg Zineàw pe — Ne urepyro Minià wanuwi ne. Eiko ureruwhaw romo nehe kury. Nemàno re nera'yr wiko putar ureruwhaw romo nehe no. A'e re neremimino nehe no, i'i izupe wà.

23 Uze'eg Zineàw wanupe. — Naiko kwaw peniuwhaw romo ihe nehe. Hera'yrs nuiko kwaw peniuwhaw romo a'e nehe no. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko putar peniuwhaw romo a'e nehe, i'i wanupe.

24 — Amo ma'e ainoz putar perme kury. Pe pitàitâigatu pemur pitài inamipor peàmàtyry'ym arer wanuwi penemipyhyk kwer ihewe nehe, i'i wanupe. Ta'e Minià umunehew unamipor iapu'a ma'e or iapo pyrer unami rehe wà xe, ta'e ywyxiguhu rehe har wiko nezewo romo a'e wà xe.

25 Uze'eg Zineàw rehe we har izupe wà. — Ikatuahy newe imono àwam urewe, i'i izupe wà. Na'e upupirar kamir puku ywy rehe wà. Zauxiapewer umur namipor Minià wanuwi wemipyhyk kwer kamir puku rehe wà kury. **26** Wexak a'e namipor or iapo pyrer ipuhuz haw wà kury. Heta 30 kir ipuhuz haw. Temetarer tetea'u a'e. Umur amo ae purumupuràg eteahy kar haw tetea'u izupe wà no. Umur kamir ipuwy ma'e izupe wà no. Upyro a'e kamir puku hekuzar katu ma'e Minià wanuwhaw wanuwi wà. Upyhyk Zineàw a'e ma'emupuràg eteahy kar haw kamer wazu'yw rehe har paw no. **27** Na'e Zineàw umuapu'apu'a a'e or tupàn ua'u iapo pà a'e kury. Umupu'äm heraha Opira tawhu

pe, weko haw pe. A'e rupi Izaew paw upuir uzar Tupàn wi a'e wà kury. Oho a'e pe a'e tupàn ua'u imuweste katu pà wà. A'e tupàn ua'u uezapo waneko haw imuawi kar har romo kury. Iaiw Zineàw heko haw. Iaiw hehe we har waneko haw no.

28 Izaew weityk Minìà wà. Amogwer teko umumaw kwarahy tetea'u Izaew wazuka 'ym pà wà. Umumaw Izaew 40 kwarahy uezàmàtyry'ym 'ym pà wà. Zineàw hekuwe mehe amo teko nupuraraw kar kwaw ma'erahy Izaew wanupe wà.

Zineàw imàno haw

29 Uzewyr Zineàw weko haw pe wiko pà kury. **30** Umuzàg 70 wa'yr wà, ta'e heta tetea'u hemireko izupe a'e wà xe. **31** Heta amo kuzà hemirekoagaw izupe Xikez tawhu pe no. Umuzàg amo wa'yr hehe we no. Omono Amimerek a'e wa'yr pe her romo.

32 Zineàw Zoaz ta'yr a'e, itua'uhez tuwe umàno mehe a'e. Uzutym hetekwer tu Zoaz hetekwer itym awer pupe wà, Opira tawhu pe wà, Amiezer izuapyapyr waneko haw pe wà.

33 Imàno re Izaew upuir wi Tupàn wi a'e wà. Umuwete katu tupàn a'u'a Kànàà wazar a'e wà kury. Umuigo kar Ma'aw-Merit uzar romo tupàn ua'u romo wà. **34** Numumaw kwaw kwarahy tetea'u uzar Tupàn imuweste katu pà wà. Tupàn upyro Izaew waiwy rehe har iaiw ma'e wanuwi a'e 'ym mehe wà. Nuzekaiw kwaw hehe wà. **35** Numuwete kwaw Zineàw wà no. Numuwete kwaw iànàm wà no. Ikatu ma'e tetea'u uzapo Zineàw Izaew wanupe wà. Nezewe rehe we numuwete kwaw wà.

Amimerek a'e

9 **1** Amo 'ar mehe Amimerek Zineàw ta'yr oho Xikez tawhu pe uhy iànàm paw waneko haw pe. Wenoz ma'e wàñàm wanupe kury. **2** — Pepuranu awa Xikez pe har wanehe nehe, i'i wanupe. 70 Zineàw ta'yr wiko pezar romo wà. Ikatu nezewe haw peme aipo. Aze peputar nehe, aiko putar penuwihaw romo ihe nehe. Xo pitài zo ihe. 70 waneta haw wà. Ma'enugar peputar nehe:

aze ru'u pitài penuwihaw nehe, aze ru'u 70 wà nehe, i'i wanupe wanehe upuranu pà. Ihe aiko peànàm romo ihe no. Ta'e Zineàw wiko heru romo a'e no xe.

3 A'e rupi ihy iànàm uze'eg oho awakwer Xikez tawhu pe har wanupe kury. Ikatu waze'eg awer wanupe. A'e rupi umuigo kar Amimerek uwihaw romo wà kury. **4** Omono parat tetea'u izupe wà. Heta 800 kàràm parat ipuhuz haw. Wenuhem a'e parat tâpuzuhu Ma'aw-Merit imuweste katu haw wi wà, izupe imono pà wà. Upyhyk Amimerek a'e temetarer. Uzapokatu uze'eg oho amo zauxiapkwer wanehe we uzehe we àràm romo wamuigo kar pà. Awa ikatu 'ym ma'e romo wanekon wà. A'e awa wata oho waiko hehe we wà. **5** Na'e oho Amimerek u hâpuzgwer Opira tawhu pe kury. Umur kar amogwer 70 u ta'yr a'e pe wà, pitài itahu 'aromo wazuka pà wà. Zotàw a'e, Zineàw ta'yr ipyahu wera'i ma'e a'e, uzàñ uezàmìm pà. A'e rupi Amimerek nuzuka kwaw. **6** Na'e awa Xikez pe har a'e wà, Mete-Miro pe har wà no, uzemono'og oho wywra Tupàn pe imonokatu pyrer Xikez pe har huwake wà kury. Umuigo kar Amimerek uwihawete romo wà kury.

7 Zotàw wenu a'e ma'e uezapo awer imume'u awer a'e. Uzeupir oho wytyr Zerizi her ma'e rehe kury. Uhapukaz Xikez pe har wanupe. — Awakwer Xikez pe har pe ty wà. Pezeapyaka katu heze'eg rehe nehe ty wà. A'e mehe Tupàn wenu putar peze'eg a'e nehe no, i'i wanupe.

8 Amo 'ar mehe amo ma'e'yw wekar amo oho uwihawete ràm romo a'e wà. Uze'eg uri 'yw pe wà. — Eiko ezuwà ureruwihawete romo nehe, i'i izupe wà. **9** Uze'eg uri 'yw amogwer wanupe. — Aze mo aiko penuwihawete romo, a'e mehe mo apytu'u mo he'a kwer ikawer imono re ihe. Ximuwete katu Tupàn a'e ma'e kawer pupe zane wà. Ximuwete katu teko ipupe zane wà no, i'i wanupe.

10 Na'e ma'e'yw uze'eg oho pi 'yw pe wà kury. — Eiko ureruwihawete romo nehe, i'i izupe wà. **11** Uze'eg pi 'yw amogwer ma'e'yw wanupe. — Aze mo aiko penuwihawete

romo, a'e mehe mo apytu'u mo he'a kwer imono re ihe. Hete katu tuwe he'a kwer. Teko uzuhez katu wà, i'i wanupe.

12 Na'e ma'e'yw uze'eg oho uwà 'yw pe wà kury. — Eiko ureruhawete romo nehe, i'i izupe wà. **13** Uze'eg uwà 'yw amogwer ma'ywa 'yw wanupe. — Aze mo aiko penuwihawete romo, apytu'u mo he'a kwer tykwer imono re ihe. A'e tykwer umurywete kar teko wà. Umurywete kar tupàn wà no, i'i wanupe.

14 Na'e ma'e'yw uze'eg oho xu 'yw pe wà kury. — Eiko ureruhawete romo nehe, i'i izupe wà. **15** Uze'eg xu ma'ywa 'yw wanupe. — Aze pepurumuigo kar wer herehe penuwihawete romo azeharomoete nehe, pezur xe heruwake nehe. Pepyta he'ág rehe nehe. Aze napezapo kwaw nezewe nehe, uhem putar tata xu wi nehe. A'e tata wapy putar ma'e'yw ywyrákàxigyw her ma'e Irimano ywy rehe har wà nehe, i'i wanupe, i'i Zotàw Xikez pe har wanupe.

16 Uze'eg wi wi wanupe. — Pemuigo kar Amimerek kvez penuwihawete romo kury. Aipo ikatu nezewe haw penemiapo kwer. Aipo teko ikatu ma'e romo peiko. Zineàw uzapo ikuatuhay ma'e peme wikuwe mehe a'e. Iaiw ma'e pezapo kvez ipurumuzàmuzàg wanupe kury. Aipo peiko ikatu ma'e romo azeharomoete. **17** Pema'enukwaw katu heru umàno ma'e kwer rehe. Uzàmàtyry'ym Minià oho wà, pepyro pà wanuwi wà. Upuner mo umàno haw rehe pepyro mehe Minià wanuwi. **18** Kutàri peiko heru iànàm waàmàtyry'ymar romo. Pezuka 70 ta'yr pitái ita rehe pe wà. A'e re pemuigo kar Amimerek penuwihawete romo. Zineàw ta'yr, kuzà uma'erekò e ma'e imemry romo hekon a'e. Wiko peànàm romo a'e. Xo a'e rupi zo pemuigo kar penuwihawete romo. Nuzapo pixik kwaw ikatu ma'e peme. **19** Aipo penemiapo kwer Zineàw wanupe arer kutàri arer ikatu a'e. Aipo peiko ikatu ma'e romo a'e ma'e iapo mehe. Aze nezewe peiko, a'e mehe, tuwe penurywete Amimerek hehe we nehe. Tuwe hurywete penehe we nehe no. **20** Aze nàñ, tuwe tata uhem Amimerek wi nehe, awakwer Xikez pe har

wanapy pà Mete-Miro pe har wanapy pà nehe. Tuwe uhem tata Xikez pe har wanuwi Mete Mir pe har wanuwi nehe, Amimerek hapy pà nehe, i'i Zotàw a'e pe har wanupe.

21 Na'e uzàn Zotàw oho a'e wi kury. Ukyze wyky'yr wi Amimerek wi. A'e rupi uzapo weko haw oho Meer pe kury.

Kaw izemuigo kar wer tuwihaw romo

22 Umumaw Amimerek 3 kwarahy Izaew wanuwihawete romo wiko pà. **23** Na'e Tupàn uma'erekò teko wapy'a pe kury. A'e rupi Amimerek na'iakatuwawahy kwaw awakwer Xikez pe har wanehe. A'e pe har na'iakatuwawahy kwaw Amimerek rehe a'e wà no. A'e rupi teko upytu'u ize'eg heruzar ire wà kury. **24** Tupàn uzapo kar a'e ma'e wanupe a'e, ta'e izepyk wer Amimerek rehe a'e xe. Izepyk wer awa Xikez pe har wanehe a'e no xe. Ta'e iaiw a'e wà xe. Ta'e uzuka 70 Zineàw ta'yr a'e 'ym mehe a'e wà xe. **25** Awa Xikez pe har omono kar zauxiapekwer ywytyr apyr wà kury. — Pezeàmim nehe, Amimerek izuka pà ko rupi ikwaw mehe nehe, i'i wanupe wà. Upyta a'e pe uzeàmim pà wà. Aze amo ukwaw a'e rupi wà, a'e pe uzeàmim ma'e upyhyk wama'e wanuwi wà. Amimerek ukwaw a'e ma'e izeapo awer a'e.

26 Amo awa Kaw her ma'e Emen ta'yr a'e, oho Xikez pe wywyr wanupi a'e. Awa a'e pe har uzeruzar ize'eg rehe. Ikatu wanupe a'e.

27 Teko omono'og oho oko pe wà. Uzapo uwà tykwer win her ma'e wà. A'e re uzapo mynykaw wà. A'e re wixe uzar tupàn ua'u ràpuzuhu pupe wà, umai'u pà wà, uwà tykwer i'u pà wà. Wenoz iaiw ma'e Amimerek pe iapo àwàm tupàn ua'u pe wà.

28 Na'e uze'eg Kaw a'e pe har wanupe kury. — Mâràzàwe tuwe Amimerek zanepyhykahy iko a'e. Zane Xikez pe har zane, aipo awa romo zaiko, i'i wanupe. — Mo romo hekon a'e. Zineàw ta'yr a'e. Uzapo kar ma'e Zemur pe. Mâràzàwe tuwe xiruzar ize'eg. Amor wiko Xikez pe har wanu romo a'e. Tuwe zazewyr izupe nehe. Xiruzar ize'eg nehe. Zapytu'u Amimerek heruzar ire nehe kury, i'i wanupe. **29** Aze mo

aiko xe har wanuwihiaw romo, amono kar mo Amimerek xe wi ihe. — Heta tetea'u neremiruze'eg zauxiapekwer wà. A'e rupi pezàmàtyry'ym amo peho pe wà nehe, a'e mo izupe.

30 Zemur tawhu pe har waneruze'egar a'e, wilwahy Kaw ze'eg henu mehe a'e. **31** A'e rupi omono uze'eg heraha har Amimerek pe wà, Aruma tawhu pe heko mehe wà. Uze'eg a'e zauxiapekwer izupe wà. — Kaw Emen ta'yr ur Xikez pe wywyr wanupi a'e. Uze'eg zemueteahy iko nerehe awakwer a'e pe har wanupe. — Pepytu' Amimerek heruzar ire nehe, i'i iko wanupe. **32** A'e rupi ezapo nezewe haw nehe. Pyhaw ezeàmim echo kaiwer pe nerehe we har wanupi nehe. **33** Pyhewe pepu'äm kwarahy ihm mehe nehe. Pezàmàtyry'ym tawhu pe har peho pe wà nehe. Napeáro kwaw a'e mehe wà. Nukwaw kwaw pezur àwàm wà. Kaw a'e, hemiruze'eg zauxiapekwer a'e wà no, uhem putar tawhu wi pekutyr wà nehe. A'e mehe pezeagaw tuwe wazuka pà pekàgaw rupi upaw rupi nehe, i'i izupe.

34 A'e rupi uzeàmim Amimerek oho pyhaw uzehe we har wanehe we kury, Xikez tawhu huwake kury. Zauxiapekwer uzemuza'aza'ak 4 zemono'ono'ogaw romo wà. **35** Upu'äm Kaw tawhu ukenaw pe oho pà. Na'e Amimerek a'e, hehe we har a'e wà no, uhem wà uzeàmim awer wi a'e wà kury. **36** Wanexak mehe Kaw uze'eg Zemur pe kury. — Eme'egatu ty. Teko wezyw wà waiko ywytyr apyr wi wà kury, i'i izupe. — Nan kwaw awa wà. Ywytyr i'ág zo erexak iko, i'i Zemur Kaw pe.

37 — Eme'e wanehe ty. Wezyw teko wà waiko zanerataromo wà kury. Amo imono'og pyrer ur waiko ywyra kawar her ma'e tupàn pe imonokatu pyrer wi wà no.

38 Na'e Zemur uze'eg izupe. — Màràzàwe tuwe erekzye wanuwi. — Màràzàwe tuwe xiruzar Amimerek zane, ere urewe ne. Ereze'eg ury wahyahy hehe we har wanehe. A'e ae wiko xe a'e wà kury. Ehem echo wàmàtyry'ym pà nehe kury, i'i Zemur Kaw pe.

39 A'e rupi uhem Kaw Xikez pe har wanenataromo kury, Amimerek iàmàtyry'ym pà kury. **40** Ur Amimerek ikutyr kury. Uzàn Kaw oho. Awa tetea'u u'ar ywy rehe wà, ta'e waàmàtyry'ymar ukutuk takihepuku pupe a'e wà xe. Te zauxiapekwer tawhu ukenaw huwake u'ar ikutuk pyrer romo wà no. **41** A'e re Amimerek uzewyr oho Aruma pe kury. Zemur oho Xikez pe, Kaw imuhem kar pà a'e wi, hehe we har wamuhem kar pà a'e wi no.

42 Iku'egwer pe teko Xikez pe har uhem oho kaiwer pe wà. Amimerek ukwaw wahem awer. **43** A'e rupi umuza'aza'ak uzehe we har na'iruz imono'og pyrer romo wà kury. Wezar a'e zauxiapekwer kaiwer pe wà. Uzeàmim a'e pe wà. Wàro a'e pe wà. Wexak Amimerek teko tawhu wi wahem mehe wà. Uhem uzeàmim awer wi kury. Uzuka a'e teko a'e wà kury. **44** Amimerek a'e, hehe we har zauxiapekwer paw a'e wà no, uzàn oho tawhu huwake ukenaw huwake wà kury. Upyta a'e pe wà. Numuhem kar kwaw a'e pe har wà. Inugwer mokoz imono'og pyrer uzàmàtyry'ym teko kaiwer pe har oho wà. Uzuka paw rupi wà. **45** Amimerek hehe we har umumaw a'e 'ar awa tawhu pe har waàmàtyry'ym pà wà. Upyro tawhu wanuwi wà. Uzuka a'e pe har upaw rupi wà. Na'e weityk tàpuz tawhu pe har upaw rupi wà no. A'e re umuhàmuhàz xa ywy rehe wà no.

46 Amo umume'u a'e ma'e uezapo ma'e kwer oho Xikez tawhu aiha katu ma'e pe har wanuwihiaw wanupe wà. Henu mehe upaw rupi oho Ma'aw-Merit hâpuz me wà. Ta'e iànàgatu ipàrirogaw ita iapo pyrer a'e pe a'e xe. **47** Amimerek ukwaw a'e pe wazemono'og awer a'e. **48** A'e rupi uezapir ywytyr Xaramon her ma'e rehe kury, uzehe we har wanupi kury. Upyhyk amo itazy kury. Omonohok amo ywyra hâkàgwer. Upir waxi'i rehe. — Na'arewahy pezapo ma'e hezàwegatete nehe ty wà, i'i wanupe.

49 Pitàitàigatu omonohok ywyra hâkàgwer izàwegatete wà no. A'e re oho Amimerek haikweromo tàpuzuhu aiha ita iapo pyrer pe wà. Umuzu'azu'ar hâkàgwer paw pàrirogaw izywyr wà. A'e re umunyk tata ywyra rehe

wà. Ukaz tāpuzuhu aiha upaw rupi. Ukaz ipupe har upaw rupi wà no. Nezewe Xikez tāpuzuhu aiha pupe wiko ma'e umànō upaw rupi wà. Umànō 1.000 awa ru'u kuzà wanehe we wà.

50 A'e re oho Amimerek Tew tawhu pe kury. Hehe we har umämàn tawhu iwyw wà. Upyro tawhu izar wanuwi wà. **51** Tawhu myter pe heta amo tāpuzuhu aiha tätà ma'e no. Awakwer tawhu pe har paw wà, kuzàgwer wà no, tuwhaw paw rupi wà no. Upaw rupi katete uzàn oho a'e tāpuzuhu aiha pe wà. Wixe a'e pe ukenaw iwàpytm pà wà kury. Oho tāpuz 'aromo har imuàtà pyrer pe wà. **52** Amimerek oho tāpuzuhu kutyr wà kury. Uhem ukenaw pe wà. Umunyk tata hehe wà. **53** Amo kuzà tāpuzuhu pe har i'aromo har weityk amo ita arozràn imuku'i haw iákàg rehe a'e kury. Uka ita iákàg izuwi. **54** Numànō kwaw a'e rihi. Wenoz utakihepuku heraha har uezupe kury, ma'e henoz pà izupe kury. — Enuhem netakihepuku tärityka'i kury. Hezuka pe kury. Aze mo nàn kwaw nehe, — Amo kuzà uzuka Amimerek a'e, i'l putar mo teko herehe wà nehe. A'e rupi a'e kwàkwàmo wenuhem utakihepuku kury, izuka pà kury. **55** Izaew izuapyapyr a'e wà, wexak Amimerek imànō mehe a'e wà. A'e rupi uzewyr oho weko haw pe wà kury.

56 Nezewe Tupàn uzepyk Amimerek rehe a'e. Ta'e uzapo iaiw ma'e u pe a'e xe. Ta'e uzuka 70 uwyywyr a'e wà no xe. **57** Uzepyk awa Xikez tawhu pe har wanehe no. Upuraraw kar ma'erahy wanupe, ta'e iaiw ma'e romo wanekon a'e wà xe. A'e 'ym mehe Zineàw ta'yir Zotàw her ma'e umume'u wanehe Tupàn izepyk àwàm. Uzeapo a'e ma'e iz'eeg awer rupi katete.

Tura, Zair kury

10 ¹Umànō Amimerek. A'e re Tura Puwa ta'yir Nono hemimino ur Izaew wapyro pà kury. Ixakar zuapyr romo hekon. Wiko Xamir tawhu pe. Eparai waiwy rehe wytyr heta haw pe tuz. **2** Umumaw Tura 23 kwarahy Izaew wanuwhaw romo wiko pà. A'e re umànō. Utym hetekwer Xamir tawhu

pe wà. **3** A'e re ur Zair Zireaz ywy rehe har Izaew wapyro pà a'e kury. Umumaw 22 kwarahy Izaew wanuwhaw romo wiko pà.

4 Heta 30 ta'yir izupe wà. Pitaitàigatu wapyk 30 zumen waku'az wà. Pitaitàigatu weruze'eg tawhu wà. Te ko 'ar rehe — Tawhu Zair ma'e wà, za'e wanupe. **5** Umànō Zair. Utym hetekwer Kamon pe wà.

Izaew izuapyapyr wiko Amon wanemiruze'eg romo wà

6 Uzapò wi Izaew izuapyapyr iaiw ma'e Tupàn henataromo wà. Umuwete katu tupàn a'ua'u Kànàà izuapyapyr wazar wà. Umuwete katu tupàn a'ua'u Xir izuapyapyr wazar wà no. Umuwete katu tupàn a'ua'u Xiton izuapyapyr wazar wà no. Umuwete katu tupàn a'ua'u Moaw izuapyapyr wazar wà no. Umuwete katu tupàn a'ua'u Amon izuapyapyr wazar wà no. Umuwete katu tupàn a'ua'u Piri ywy rehe har wazar wà no. Upur Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi wà. Upytu'u imuwete katu re wà. **7** A'e rupi Tupàn wikkahy Izaew wanehe kury. A'e rupi omono kar Piri ywy rehe har Izaew wakutyr wà. Omono kar Amon wakutyr wà no. Piri ywy rehe har a'e wà, Amon a'e wà no, upuraraw kar ma'erahy Izaew wanupe wà. **8** A'e kwarahy rehe we weityk Izaew wà, uma'ereko e ma'e romo wamugio kar pà wà. Umumaw 18 kwarahy wamuma'ereko e kar pà wà, Izaew Zireaz pe har yrykaw Zotàw kwarahy hemaw kutyr har wamuma'erekoahy kar pà wà, Amohe ywy rehe har wamuma'erekoahy kar pà wà no. **9** Amon izuapyapyr a'e wà no, wahaw Zotàw yrykaw oho wà no, Izaew wakutyr wà no. Uzàmàtyry'ym Zuta izuapyapyr wà, uzàmàtyry'ym Mezàmi izuapyapyr wà no, uzàmàtyry'ym Eparai izuapyapyr wà no. Nezewe Izaew upuraraw ma'erahyhu waiko wà kury.

10 Na'e Izaew uze'eg Tupàn pe wà kury. — Ureptyywà pe nehe, i'l izupe wà. — O Tupàn urezar, ikatu 'ym ma'e uruzapo nerenataromo ure, ta'e urupuir newi ure xe. Ta'e urumuwete katu tupàn a'ua'u Kànàà wazar ure wà xe, i'l izupe wà.

11 Na'e Tupàn uze'eg wanupe kury.
— Amo kwarahy mehe kwehe mehe teko tete'a upuraraw kar ma'erahy peme wà, pemuma'erekohay e kar pà wà. Ezit ywy rehe har wà, Amohe ywy rehe har wà no, Amon izuapyapyr wà no, Piri ywy rehe har wà no, **12** Xitom pe har wà no, Amarek ywy rehe har wà no, Maom izuapyapyr wà no. A'e mehe penàmuzgwer a'e wà, penu a'e wà no, uzepytywà kar ihewe a'e wà. Apyro wanuwi ihe wà. **13** Nezewe rehe we pepuir wi ihewi. Pemuwete katu amo pe wà kury.

14 Peho a'e tupàn a'u'a wanupe kury.
— Ureptyywà pe nehe, peze peho wanupe kury. Tuwe pepatywà putar ma'erahy ipuraraw mehe a'e wà nehe, i'i urywahyahy Tupàn Izaew wanupe.

15 Uze'eg wi Izaew Tupàn pe wà.
— Azeharomoete uruzapo iaiw ma'e ure. Nezewe rehe we urepyro pe wanuwi kutàri nehe, i'i izupe wà.

16 A'e rupi weityk tupàn a'u'a amo ywy rehe arer wà. Umuwete katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wà kury. Upuhareko wà kury, ta'e wexak waneko haw xe. Zawaiw katu tuwe waneko haw.

17 Amo 'ar mehe zauxiapewer Amon izuapyapyr ur uker haw iapo pà Mipa pe wà kury. **18** A'e rupi Zireaz tawhu pe har wà, wanuwhaw wà no, uzemono'ono'og uze'eze'eg pà wà kury. — Amo awa wiko putar Izaew wanuwhaw romo a'e nehe, Amon izuapyapyr waàmàtyry'ym mehe nehe. A'e awa wiko putar Zireaz pe har wanuwhaw romo a'e nehe no, i'i uzeupeupe wà.

Zepite a'

11 **1** Zepite Zireaz zuapyr a'e,
zauxiapewer ipuruzukaiwahy ma'e
romo hekon a'e. Zireaz tu her romo a'e no.
Ihy kuzà wyzai romo hekon a'e. **2** Zireaz
hemireko a'e no, heta imemyr awa izupe a'e
wà no. Tua'u mehe ta'yir omono kar wyky'r
Zepite weko haw wi wà. — Nerepyhyk pixik
kwaw zaneru ma'e nehe, imàno re nehe, ta'e
ereiko amo ae kuzà imemyr romo ne xe, i'i
izupe wà.

3 Uzàn Zepite oho wywyr wanuwi kury,
Tome ywy rehe wiko pà kury. A'e pe heko
mehe amo awa ikatu 'ym ma'e uzemono'og
hehe a'e wà kury. Wata oho waiko hehe
we wà.

4 Amo 'ar pawire Amon uzàmàtyry'ym
Izaew oho wà. **5** A'e ma'e izeapo mehe Zireaz
wanuwhaw wekar Zepite oho wà, Tome
ywy rehe heko mehe wà. **6** Hexak mehe
uze'eg izupe wà. — Ezur urerupi nehe. Eiko
ureruwhaw romo Amon waàmàtyry'ym
mehe nehe, i'i izupe wà.

7 Uze'eg Zepite wanupe. — Akwaw
pepy'a ihe. Napeakatuwahahy kwaw
herehe. Azeharomoete nahekatu kwaw
peme ihe. A'e rupi hemuhem kar pe heru
heko haw wi. Pezur xe pezepytywà kar pà
ihewe, ta'e peneko haw zawaiw katu a'e xe,
i'i wanupe.

8 — Uruzur xe newe ureze'eg pà ure, ta'e
ure Zireaz tawhu pe har ure xe, ne uruputar
ureruwhaw romo ure kury xe, Amon
waàmàtyry'ym mehe ure kury xe, i'i izupe wà.

9 Uze'eg Zepite wanupe. — Aze hereraha
pe hereko awer pe nehe, Amon
waàmàtyry'ym kar pà ihewe nehe, aze
Tupàn heptyywà waneityk mehe nehe, a'e
mehe aiko putar penuwhaw romo ihe
nehe. Aipo ikatu putar nezewe àwàm peme
nehe, i'i wanupe, wanehe upuranu pà.

10 — Ikatu urewe ty. Uruzapo putar ma'e
neze'eg rupi katete nehe. Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e wenu zaneze'eg iko a'e. Aze
naxiapo kwaw zaneremimume'u kwer nehe,
uzepyk putar zanerehe nehe, i'i izupe wà.

11 A'e rupi Zepite oho Zireaz pe har
wanuwhaw wanupi kury. Teko umuigo kar
uwhaw romo wà. Mipa tawhu pe Tupàn
henataromo Zepite umume'u kar ze'eg teko
wanupe. — Uruzapo putar ureremimume'u
kwer upaw rupi katete ure nehe, i'i izupe wà,
ta'e umume'eahy kar Zepite a'e ze'eg teko
wanupe a'e xe.

12 Na'e Zepite omono kar uze'eg heraha
har Amon izuapyapyr wanupe wà kury. A'e
pe uehem mehe uze'eg wanupe wà. — Aipo
azapo amo ikatu 'ym ma'e peme ihe.

Màràzàwe tuwe pezur hekutyr. Mâràzàwe tuwe peixe heywy rehe, i'i wanupe wà.

13 Amon izuapyapyr wanuwhawete uze'eg wanupe. — Kwehe mehe Izaew upyro heywy Ezit wi uhem ire wà. Heywy uzypyrog yrykaw Aroron her ma'e pe. Oho Zamok yrykaw pe, Zotàw yrykaw pe no. Aze pemuzewyr kar heywy ihewe kutàri nehe, napuàmàtyry'ym kwaw ihe nehe, i'i wanupe.

14 Uzewyr wà Zepite pe wà, Amon waze'eg herur pà izupe wà. Omono kar wi uze'eg Amon wanupe kury. **15** — Izaew nupyro kwaw Moaw izuapyapyr waiwy wà. Nupyro kwaw Amon izuapyapyr waiwy wà. **16** Ezit ywy wi uhem mehe wata oho ywyxiguhu rupi heta haw pe wà. Oho Yryhupiràg pe wà. A'e wi wata oho Kanez tawhu pe wà. **17** Omono kar uze'eg Enom izuapyapyr wanuwhawete pe wà. — Tuwe uruahaw peywy oroho nehe, i'i tuwhawete pe wà. Nuahaw kar kwaw tuwhawete uiwy Izaew wanupe. A'e re Izaew wenoz a'e ma'e Moaw izuapyapyr wanuwhawete pe wà no. Nuahaw kar kwaw uiwy wanupe a'e no. A'e rupi Izaew izuapyapyr upyta Kanez pe wà.

18 A'e re wahaw ywyxiguhu oho wà kury. Wata oho Enom waiwy izywyr wà, Moaw waiwy izywyr wà no. Uhem ywy Moaw wanuwake har kwarahy ihm haw kutyr har pe wà, yrykaw Aroron ywaz rehe wà. Uzapó uker haw a'e pe wà, ta'e wiko Moaw ywyzaw huwake a'e wà xe. A'e rupi nuwhaw kwaw 'yrykaw oho wà. **19** Na'e Izaew izuapyapyr omono kar uze'eg Xeom Amohe zuapyr Ezemon tawhu pe har wanuwhawete pe wà kury. — Tuwe uruahaw neywy urewyw ràm me ureho pà nehe, i'i izupe wà. **20** Nuahaw kar kwaw Xeom uiwy Izaew wanupe. Weraha wemiruze'eg zauxiapekwer upaw rupi uezupi wà. Uzapó uker haw oho Zaxa pe wà. A'e wi uzàmàtyry'ym Izaew oho wà. **21** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upytywà wemiaihu Izaew wà. A'e rupi weityk Xeom wà, weityk zauxiapekwer upaw rupi wà no. Nezewe iapo mehe Izaew upyro Amohe ywy rehe har waiwy upaw rupi uezupe wà kury. **22** Upyro Amohe waiwy upaw rupi wà. Waiwy

uzypyrog Aroron pe kwarahy hemaw awyze har rehe har pe. Oho yrykaw Zamok pe, kwarahy heixe haw awyze har rehe har pe. Kwarahy hemaw kutyr har pe uzypyrog ywyxiguhu pe. Oho yrykaw Zotàw pe kwarahy heixe haw kutyr no. **23** Nezewe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar hekon a'e. A'e ae umuhem kar Amohe ywy rehe har waiwy wi wà. Omono kar wemiaihu Izaew a'e ywy rehe wà. **24** Kutàri pepurupyro wer wi peiko peywy rehe. Tupàn ua'u Kemoz her ma'e pezar a'e, omono amo ywy peme a'e. Pepyta a'e ywy rehe nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur ko ywy urewe. A'e rupi urupuya putar xe ko ywy rehe nehe, ta'e Tupàn upyro ko ywy ureàmàtyry'ym arer wanuwi a'e xe. **25** Aipo nekàg wera'u Marak Zipor ta'yri wi. Moaw wanuwhawete romo hekon kwehe mehe. Aipo a'e weityk Izaew amo 'ar mehe a'e wà. Mâràn mehe ureàmàtyry'ym a'e. Mâràn mehe urereityk a'e. **26** Umumaw Izaew 300 kwarahy Hezemon pe Aroer pe wiko pà wà. Wiko tawhu a'e tawhu wanuwake har wapupe upaw rupi wà no, tawhu yrykaw Aroron iwyh har wapupe upaw rupi wà no. Mâràzàwe tuwe naapepyro kwaw a'e tawhu Izaew wanuwi wà. **27** Nazapo pixik kwaw ikatu 'ym ma'e peme ihe. Pe pezapo ikatu 'ym ma'e peiko ureàmàtyry'ym mehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar romo hekon a'e. A'e ae umume'u putar ko ywy izar ràm kutàri a'e nehe kury. Aze ru'u Izaew wà. Aze ru'u Amon wà, i'i wanupe.

28 Amon wanuwhawete na'ipurenu wer kwaw Zepite ze'eg imur pyrer rehe a'e. **29** A'e rupi Tupàn rekwe puràg wiko Zepite izar romo kury. Wixe ipy'a pe kury. A'e rupi wahaw Zireaz ywy oho kury. Wahaw Manaxe ywy no, Mipa tawhu pe uzewyr pà no. A'e wi oho Amon wakutyr kury. **30** Uze'eg Tupàn pe. — Aze heptyywà pe nehe, aze aityk Amon ihe wà nehe, **31** azapo putar ko ma'e ihe nehe. Heràpuz me hehem mehe amo teko uhem putar heràpuz wi heruwàxi mà a'e nehe. Azuka putar a'e teko hetekwer hapy pà nerendaromo nehe. Heràpuz wi uhem ma'e ràgypy azuka putar nehe, i'i Zepite Tupàn pe.

32 Na'e wahaw Zepite yrykaw kury, Amon wàmàtyry'ym pà kury. Tupàn upptywà. A'e rupi weityk wà. **33** Heta Amon izuapyapyr Aroer pe Minite huwake wà. 20 tawhu pupe wanekon wà. Heta izuapyapyr Apew Keramin tawhu pe wà no. Heta a'e tawhu wamyter pe wà no. Uzámàtyry'ym Zepite a'e teko paw oho waiko wà kury. Uzuka zauxiapékwer tetea'u oho waiko wà. Weityk Izaew Amon wà.

Zepite tazyr

34 Na'e uzewyr Zepite weko haw pe Mipa pe kury. A'e pe ihem mehe uhem tazyr wà huwàxi mà kury. Tazyr upynyk wà iko. Umupu paner wà iko no. Pitai zo tazyr heta izupe. Ni ta'yr naheta kwaw izupe wà. **35** Hexak mehe uzemumikahy tuwe a'e. Umu'i ukamir izupe uze'eg pà. — A, herazyr. Hemuigo kar pe kwez uzemumikahy ma'e romo kury. Amume'uahy heremiapo ràm Tupàn henataromo ihe. Napuner kwaw a'e ma'e iapo 'ymaw rehe ihe nehe kury, i'i izupe.

36 Uze'eg tazyr izupe. — Eremume'uahy ma'e neremiapo ràm Tupàn pe. Erezapo putar a'e ma'e ihewe nehe. Ezapo nehe. Ikatu nezewo. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e neptyywà zaneàmàtyry'ymar wanehe nezepyk mehe a'e xe, Amon wazuka mehe a'e xe.

37 Xo pitai ma'e ainoz newe. Tuwe aha ywytyr rehe hemypyar wanupi nehe. Hezai'o wer. Tuwe amumaw mokoz zahy hezai'o pà nehe, ta'e naiko pixik kwaw amo ihy romo ihe nehe 'y, nahememyr pixik kwaw ihe nehe 'y, i'i izupe.

38 — Ikatu. Echo nehe, i'i tu izupe. A'e rupi wata oho umyrypar wanupi, ywytyr rehe uzai'o pà, ta'e na'imemyr pixik kwaw a'e xe.

39 A'e mokoz zahy pawire uzewyr u pe. Na'e Zepite uzapo Tupàn pe wemimume'u kwer a'e. Umàno a'e kuzà awa puhe oho pixik 'ym ma'e romo. **40** A'e rupi kuzàgwer Izaew izuapyapyr a'e wà, kwarahy nànan umumaw 4' ar Zepite Zireaz pe har tazyr rehe uzai'o pà a'e wà.

Eparai izuapyapyr uze'eg Zepite pe wà

12 ¹Eparai izuapyapyr uzemono'og zéamàtyry'ymaw pe oho pà wà kury. Wahaw Zotàw yrykaw wà. Uhem ywaz rehe Zapon tawhu huwake wà. Uze'eg oho Zepite pe wà. — Máràzàwe tuwe na'urerenoz kwaw Amon izuapyapyr waàmàtyry'ym mehe ne. Uruiwahy newe kury. A'e rupi urumunyk putar tata neràpuz rehe kury. Ukaz paw putar nehe. Eremàno putar ipupe ikaz mehe nehe, i'i izupe wà.

2 Uze'eg Zepite wanupe. — Ihe ihe, heànàm a'e wà no, uruàmàtyry'ym tuwe Amon ure wà. Apuenoz ihe. Na'urepyro kwaw pe wanuwi. **3** Naheptyywà kwaw pe, a'e rupi aha waàmàtyry'ym pà. Upuner mo hezuka haw rehe wà. Nahezuka kwaw wà. Tupàn heptyywà a'e. A'e rupi aityk Amon ihe wà. Máràzàwe tuwe pezur xe heàmàtyry'ym pà kury, i'i wanupe.

4 Na'e Zepite omono'og awakwer Zireaz izuapyapyr oho wà kury. Weityk wà. Uzapo nezewo wà, ta'e Eparai izuapyapyr uze'eg zemueteahy wanehe a'e 'ym mehe we a'e wà xe. — Pe Zireaz izuapyapyr Eparai waiwy rehe wiko ma'e kury ty wà, Manaxe waiwy rehe wiko ma'e pe ty wà, pepuir peànàm Eparai wanuwi pe ty wà, i'i wanupe a'e 'ym mehe.

5 — Naxiahaw kar kwaw Zotàw yrykaw Eparai wanupe nehe, i'i Zireaz pe har wà. A'e rupi zauxiapékwer upyta Zotàw izywyr wa'yahaw paw wanuwake wà. Eparai uezagaw uhemaw rehe wanuwi wà, waiwy wi wà. Uhem yrykaw pe wà. Ipurahaw wer hehe wà. — Tuwe uruahaw yrykaw nehe ty wà, i'i Eparai wà, Zireaz parer wanupe wà. Na'e Zireaz parer upuranu wanehe wà. — Aipo Eparai zuapyr romo ereiko, i'i izupe wà.

6 — Nan, aze i'i wà, a'e mehe umume'u kar amo ze'eg wanupe. — Ximoret, ere urewe ty, i'i izupe wà. — Ximoret, i'i wanupe, ta'e ize'eg uzawy waze'eg a'e xe. Na'e upyhyk wà, izuka pà a'e pe Zotàw izywyr wà. A'e 'ar mehe uzuka 42 miw Eparai izuapyapyr wà.

7 A'e re Zepite Zireaz parer umumaw 6 kwarahy Izaew wanuwihaw romo wiko pà.

A'e re umàno. Uzutym hetekwer tawhu Zirez her ma'e pe wà, tawhu izexak kar awer pe wà.

Imixà, Erom, Aminom

8 Zepite imàno re Imixà Merez pe har wiko Izaew wanuwihaw romo. **9** Heta 30 ta'yri zuape wà. Heta 30 tazyr izupe wà no. Omono a'e 30 wazyr 30 kwàkwàmo amo ae pe har wanupe wanemireko romo wà. Werur 30 kuzàwaza amo ae ywy rehe arer weko haw pe wà, wa'yri wanemireko romo wà. Umumaw 7 kwarahy Izaew wanuwihaw romo wiko pà. **10** A'e re umàno. Utym hetekwer Merez taw pe wà.

11 Imixà imàno re Erom Zemurom zuapry wiko Izaew wanuwihaw romo. Umumaw 10 kwarahy wanuwihaw romo wiko pà. **12** A'e re umàno. Utym hetekwer Aezarom tawhu Zemurom waiwy rehe wà.

13 Erom imàno re Aminom wiko Izaew wanuwihaw romo. Irer ta'yri romo hekon a'e. Piratom tawhu pe har romo hekon a'e. **14** Heta 40 ta'yri Aminom pe wà. Heta 30 hemimino izupe wà no. Wata 70 zumen waku'az wà. Umumaw 8 kwarahy wanuwihaw romo wiko pà. **15** A'e re umàno. Utym hetekwer Piratom pe, Eparai waiwy rehe wà, ywytyr heta haw rehe wà, Amarek ywy rehe har waneko haw pe wà.

Zaxàw izexak kar haw

13 ¹Uzapo wi Izaew iaiw ma'e Tupàn hemataromo wà kury. A'e rupi nupytwà kwaw wà. Umur kar zauxiapékwer Piri ywy rehe har a'e pe wà. Upuraraw kar ma'erahy wanupe wà. Umumaw 40 kwarahy ma'erahy ipuraraw pà wà.

2 Amo Nà zuapry Manoa her ma'e wiko Zora tawhu pe a'e. Hemireko nupuner kwaw umemyr haw rehe. **3** Amo 'ar mehe amo Tupàn heko haw pe har uzexak kar wà hemireko pe. — Nerepuner pixik kwaw nememyr haw rehe. A'e rupi nereiko kwaw teko wahy romo. Ko 'ar rehe nepuru'a putar nehe kury. Uzexak kar putar awa newe nememyr romo nehe. **4** E'u zo ma'ywa uwà her ma'e tykwer nehe. E'u zo kàwiah ynehe.

E'u zo temi'u ikatu 'ym ma'e nehe no. **5** Ta'e nepuru'a putar nehe xe. Uzexak kar putar nememyr awa a'e nehe. Emonohok zo ni pitài i'aw nehe. Ta'e uzemonokatu putar Tupàn pe nehe. Nazirew za'e izupe. Izexak kar haw 'ar henataromo emonohok zo i'aw izuwi nehe. Utua'u mehe uzypyrog putar Izaew wapyro pà Piri ywy rehe har wanuwi a'e nehe, i'i izupe.

6 A'e rupi kuzà wekar umen oho. — Amo awa Tupàn hemiruze'eg uze'eg wà kwez ihewe kury. Nuzuawy kwaw Tupàn heko haw pe har a'e. Akyze katu hexak mehe. — Ma'e wi erezur, na'e kwaw izupe, ta'e akyze izuwi ihe 'y. Numume'u kwaw uwer ihewe. **7** — Nepuru'a putar nehe. Nememyr putar nehe. Kwaharer awa uzexak kar putar newi nehe, i'i kwez ihewe. — E'u zo uwà tykwer nehe, i'i ihewe. — E'u zo kàwiah ynehe. E'u zo temi'u ikatu 'ym ma'e nehe, ta'e kwarer uzemonokatu putar Tupàn pe a'e nehe xe, Nazirew romo a'e nehe xe, u'ar nànàn a'e nehe xe, i'i kwez ihewe, i'i umen pe.

8 Na'e Manoa uze'eg Tupàn pe kury. — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, emur kar wi a'e awa neremimur karer nehe. Nezewe mehe umume'u putar ureremiapo ràm kwarer izexak kar mehe àràm urewe nehe, i'i Manoa Tupàn pe.

9 Uzapo Tupàn ma'e Manoa ze'eg rupi. Heko haw pe har uzexak kar wi kuzà pe kaiwer pe iapyk mehe a'e kury. Imen nuiko kwaw huwake a'e 'ar mehe. **10** A'e rupi uzàn umen heko haw pe na'arewahy kury. — A'e awa ihewe uze'eg ma'e kwer karumehe arer ur wi ihewe uze'eg pà kutàri kury, i'i izupe.

11 Upu'am Manoa. Oho wemireko rupi kury. Uhem a'e awa heko haw pe kury. Upuranu hehe. — Aipo ne heremireko pe uze'eg ma'e kwer romo ereiko ne, i'i izupe. — Ihe kwez, i'i Manoa pe.

12 — Neremimume'u kwer izeapo mehe nehe, ma'e romo kwarer wiko putar nehe. Ma'e uzapo putar nehe, i'i izupe.

13 Tupàn heko haw pe har uze'eg izupe. — Tuwe neremireko uzapo ma'e heremipa kar upaw rupi nehe. **14** Nu'u kwaw uwà inuromo har nehe. Nu'u kwaw uwà tykwer

nehe no. Nu'u kwaw kàwiyah nehe no. Nu'u kwaw temi'u ikatu 'ym ma'e nehe no. Tuwe uzapo ma'e paw heze'eg rupi katete nehe, i'i izupe.

15-16 Manoa nukwaw kwaw Tupàn heko haw pe har romo heko haw. — Eho zo tárityka'i nehe, i'i izupe. — Epytu'u nehe. Urumuin putar àràpuhàrànetea'yr ho'o kwer newe nehe, i'i izupe. — Aze apytu nehe, na'u kwaw penem'u nehe, i'i Tupàn heko haw pe har izupe. — Aze nepurumur wer hehe nehe, apy a'e temi'u Tupàn henataromo izupe imono pyr romo nehe, i'i Tupàn heko haw pe har izupe.

17 Uze'eg wi Manoa izupe. — Ma'e nerer. Aze urukwaw nerer nehe, urupuner nemuwete haw rehe neremimume'u kwer izeapo mehe nehe, i'i izupe.

18 — Mâràzàwe tuwe nepurukwaw wer herer rehe, i'i izupe. — Ma'e ikwaw pyr 'ym, herer romo ihe, i'i izupe. **19** Na'e Manoa upyhyk àràpuhàrànetea'yr kury. Upyhyk arozràn no. Omono Tupàn ikwaw pyr 'ym wazar pe kury, ita 'aromo hapy pà henataromo kury.

20 Tatareny kwer uzeupir ma'ea'yr hapy haw wi. Izeupir mehe we Manoa a'e, hemireko a'e no, wexak Tupàn heko haw pe har ywak rehe izeupir mehe tatareny kwer myter pe wà. A'e rupi wapyk upenàràg rehe wà, uwa imuhyk pà ywy rehe wà. **21** A'e re Manoa a'e, hemireko a'e no, nuevak pixik kwaw a'e Tupàn heko haw pe har a'e wà. Ukwaw Manoa Tupàn heko haw pe har romo heko haw kury. **22** A'e rupi uze'eg wemireko pe. — Zàmàno putar nehe, ta'e xixak Tupàn zane xe, i'i izupe.

23 Uze'eg hemireko izupe. — Aze mo Tupàn ipuruzuka wer zanerehe, na'ikatu iwer mo a'e ma'e zaneremiapy kwer izupe a'e. Na'ikatu iwer mo a'e arozràn zaneremimono kwer izupe a'e. Nuexak kar iwer mo a'e ma'e paw zanewe. Numume'u iwer mo a'e ma'e paw, i'i izupe.

24 Amo 'ar mehe uzexak kar imemyr awa kury. Omono Zàxàw her romo izupe wà. Itua'u a'e. Tupàn umukàg kar Zàxàw a'e,

heko haw imukatu pà a'e. **25** Na'e awa romo hekon kury. Amo 'ar mehe Nà izuapypy'r waiwy rehe wiko mehe, Zora tawhu Etao tawhu wamtyer pe wiko mehe, ukwaw Tupàn rekwe upy'a pe heko haw a'e kury. Tupàn rekwe uzypyrog ma'e iapo kar pà izupe.

Zàxàw hemireko haw

14 ¹Amo 'ar mehe wezyw Zàxàw Ximina tawhu pe kury. Wexak amo kuzàwaza Piri ywy rehe har a'e pe. **2** Uzewyr weko haw pe u pe uhy pe uze'eg pà. — Aexak amo kuzàwaza Piri ywy rehe har Ximina tawhu pe hereko mehe ihe. Penoz a'e kuzàwaza tu pe heremireko ràm romo nehe, ta'e hepurereko wer hehe ihe xe, i'i wanupe.

3 Tu a'e, ihy a'e no, uze'eg izupe wà. — Mâràzàwe tuwe erekar kuzà echo Piri ywy rehe har wainuromo. A'e teko nomonohok kar kwaw pirera'l Tupàn ze'eg rupi wà. Aipo nerexak kwaw kuzà zaneànàm wainuromo, Zutew wainuromo, i'i izupe wà. — A'e kuzàwaza zo aputar ihe. A'e ae ikatu ihewe, i'i wanupe.

4 Tu ihy nukwaw kwaw Tupàn Zàxàw ipy'a pe ima'erekò haw wà. Tupàn uzapo kar a'e ma'e iko Zàxàw pe a'e. Ipuràmàtyry'ym wer Tupàn Piri ywy rehe har wanehe. A'e rupi umuàgà'yim Zàxàw iko. Ta'e a'e 'ar rehe Piri ywy rehe har wiko Izaew wazar romo a'e wà xe.

5 Wezyw Zàxàw u rupi uhy rupi Ximina tawhu pe oho pà kury. Wata oho waiko uwà itymaw Ximina huwake har rupi wà. Na'arewahy amo zàwàruhu iriàw ur wakutyr kury. Okororoahy izupe. **6** Tupàn rekwe umukàg kar Zàxàw kury. Opo pupe Zàxàw upei'ai'ag zàwàruhu àràpuhàràna'yr ipei'ai'agaw ài. Tu ihy nuevak kwaw izuka mehe wà. Numume'u kwaw Zàxàw wemapiro kwer wanupe.

7 Na'e oho a'e kuzàwaza pe uze'eg pà kury. Ikatuahy kuzà Zàxàw pe. **8** Mâràn 'ar pawire uzewyr a'e pe hereko pà wemireko romo. Wata mehe uhem oho pe wi pepal'i zàwàruhu iriàw wemizuka kwer hexak pà. Ipytuhegatu ta'e hàiru uzapo hàir hetekwer umàno ma'e

kwer pupe wà xe. **9** A'e rupi o'ok hâir opo pupe. Wata oho iko hâir i'u pà. Uhem u uhy waneko haw pe kury. Omono hâir ikurer wanupe no. U'u wà no. Numume'u kwaw hâir zâwâruhu hetekwer wi henuhem awer wanupe.

10 Zâxâw tu oho kuzâwaza hâpuz me. Uzapo Zâxâw mai'u hawhu a'e pe har wanupe. Ta'e nezewe wanemipa o'a xe.

11 Piri ywy rehe har ukwaw mynykawhu iapo àwàm wà. A'e rupi werur 30 kwâkwâmò a'e pe hehe we wamupynyk kar pà wà.

12-13 Uze'eg Zâxâw wanupe. — Amume'u putar ma'e temigwaw 'ym peme kury. Aipo pepuner putar ikwaw paw rehe nehe, i'i wanupe. — Aze pepuner nehe, amono putar 30 kamir puku hekuzar katu ma'e irin iapo pyrer peme nehe, 7 hezereko haw 'ar ipaw 'ym mehe we nehe. Aze napecuner kwaw nehe, namono kwaw peme nehe, i'i wanupe. — Emume'u urewe kury ty, i'i izupe wà.

14 — Tem'i'u uhem umai'u ma'e wi a'e. Hete katu ma'e uhem ikâg ma'e wi a'e, i'i wanupe. Na'iruz 'ar pawire kwâkwâmò numume'u kwaw a'e ma'e imim pyrer a'e wà rihi. Nukwaw kwaw a'e ma'e ikwaw pyr 'ym imume'u haw wà.

15 4 haw 'ar mehe uze'eg oho Zâxâw hemireko pe wà. — Emume'u wyzâi ma'e ezapo wyzâi ma'e nemen pe a'e ma'e imim pyrer imume'u kar pà izupe nehe. A'e re emume'u urewe nehe. Aze nerezapo kwaw

nehe, urumunyk putar tata neru râpuz rehe nehe. Ne nerapy haw putar hehe we nehe no. Aipo urerenoz pe xe urerehe pemunar pà pe, i'i izupe wà.

16 Uzai'o mua'u hemireko oho Zâxâw pe. — Naheamutar kwaw pe ne. Naneakatuwawahy kwaw herehe ne. Eremume'u a'e ma'e imim pyrer hemypyrap wanupe. Neremume'u kwaw a'e ma'e ihewe, i'i izupe. — Ni heru pe ni hehy pe namume'u kwaw ihe, i'i wemireko pe. — Mâràzâwe tuwe amume'u putar newe nehe, i'i izupe.

17 Na'e hemireko uzai'o mynykaw 'ar nânâgatu a'e kury. Uputupyk umen iko. Nupytu'u kwaw uzai'o re. A'e rupi 7 haw 'ar mehe umume'u a'e ma'e izupe. Târityka'i kuzâ umume'u oho umypyrap wanupe no. **18** A'e rupi 7 haw 'ar mehe kwarahy heixe 'ym mehe we awakwer tawhu pe har uze'eg oho Zâxâw pe wà kury. — Ma'e hete katu wera'u hâir wi a'e. Ma'e ikâg wera'u zâwâruhu wi a'e, i'i izupe wà. — Aze mo naapeze'eg iwer heremireko pe, napekawaw iwer mo a'e ma'e imim pyrer.

19 Na'e Tupân rekwe umukâg kar Zâxâw kury. Wezyw oho amo ae tawhu Akerom her ma'e pe kury. Uzuka 30 awa a'e pe wà. Wenuhem wakamirpuku hekuzar katu ma'e wanetekwer wanuwi. Weraha wama'e a'e 30 kwâkwâmò wanupe, a'e ma'e imume'u arer wanupe. A'e re uzewyr u heko haw pe kury. Wikwahy a'e ma'e uzeapo ma'e kwer rehe.

20 Omono Zâxâw hemireko amo awa pe wà, Zâxâw tuagaw wamuzerekó kar arer pe wà.

15 ¹Umumaw amo zahy nezewe wà.

1 Amo 'ar mehe, arozrân ipo' haw 'ar mehe oho Zâxâw wemireko hexak pà. Weraha amo àràpûhârànetea'y izupe. Uze'eg tu pe. — Hereixe wer heremireko ker haw pe ihe, i'i izupe. Tu numuixe kar kwaw.

2 — Naneakatuwawahy kwaw neremireko rehe. A'e rupi amono nemypyrap pe hemireko romo ihe. Ikypy'yr ipurâg eteahy wera'u izuwi a'e. Aze ikatu nehe, ereko neremireko romo nehe, i'i tu izupe.

3 — Ko 'ar rehe azepyk putar Piri ywy rehe har wanehe azeharomoete har romo ihe

nehe kury. Iaiw ma'e azapo putar wanupe nehe, i'i izupe.

4 A'e rupi wekar awara tetea'u oho wà. Upyhyk 300 wà. Mokomokozgatu uzàpixipixi wanuwaz rehe wà. Uzàpixi ka'akyr wanuwaz wanehe pitàitìagatu wà no.

5 Umunyk tata ka'akyr rehe pitàitìagatu no. Umuhem kar awara wamono wà. Uzàn awara oho Piri ywy rehe har wako pe arozràn itymaw pe wà. Tata wapy arozràn imono'og pyrer paw. Wapy arozràn ko pe har paw no. Wapy uri tyw paw no. **6** Piri ywy rehe har upuranu uezhezehe wà. — Mo uzapo ko ma'e a'e, i'i uezuepepe wà. Na'e ukwaw Zàxàw a'e ma'e iapo arer romo heko haw wà. — Tatyw upyro hemireko izuwi a'e, tuagaw pe imono pà a'e, i'i uezuepepe wà. A'e rupi Piri ywy rehe har oho Zàxàw hemireko heko haw pe wà kury. Umunyk tata hehe hekuwe mehe wà. Wapy izuka pà wà. Wapy iàñàm paw wà no. **7** A'e rupi Zàxàw uez'eg nezewo wanupe kury. — Aipo nezewo peiko no, i'i wanupe. — Amumé'eahy putar ko ma'e peme ihe kury. Azepyk putar penehe ihe nehe. Xo a'e re zo apytu'u putar ihe nehe, i'i wanupe.

8 A'e rupi uzàmàtyry'ymahy wakutukutuk pà wà. Uzuka Piri ywy rehe har tetea'u wà. A'e re uehem a'e wi itakwaruhu Età her ma'e pe oho pà kury.

Zàxàw weityk Piri ywy rehe har wà

9 A'e rupi Piri ywy rehe har zauxiapewer tetea'u uzapo upytu'u haw uker haw Zuta waiwy rehe Erei tawhu huwake a'e wà kury. Uzàmàtyry'ym Erei oho wà kury. **10** Awa Zuta izuapypayr upuranu Piri ywy rehe har wanehe wà. — Mâràzàwe tuwe pezur ureàmàtyry'ym pà pe, i'i wanupe wà. — Uruzur xe Zàxàw ipyhyk pà ure. Uruzapo putar urewe hemiapo kwer zàwenuglar izupe ure nehe, i'i wanupe wà.

11 Na'e 300 awa Zuta izuapypayr uez'eg oho Zàxàw pe wà, ywykwaruhu Età her ma'e pupe heko mehe wà. — Erekawaw Piri ywy rehe har zanezar romo waneko haw. Mâràzàwe tuwe erezapo a'e iaiw ma'e wanupe ne, i'i izupe wà. — Azapo ma'e

ihewe wanemiapo kwer zàwenuglar ihe, i'i wanupe.

12 — Uruzur xe neàpixipixi pà ure, Piri ywy rehe har wanupe nemono pà ure, i'i izupe wà. — Pemume'eahy hezuka 'ym àwàm ihewe nehe, i'i wanupe.

13 — Urumume'eahy, newe i'i izupe wà. — Nanezuka haw kwaw nehe. Neàpixipixi haw putar zo nehe, Piri ywy rehe har wanupe nemono pà nehe, i'i izupe wà. A'e rupi uzàpixipixi mokoz kyhàhàm ipyahu ma'e pupe wà. Umuhem kar itakwaruhu wi wà.

14 Zàxàw Erei pe ihem mehe Piri ywy rehe har ur huwàxi mà uhapukaz pà wà. Tupàn rekwe umukàg kar Zàxàw kury. Omonohok kyhàhàm opo rehe har uzywa rehe har. Nuzawy kwaw inemu'i ukaz ma'e kwer izupe.

15 Wexak amo zumen hazywer uxinig 'ym ma'e a'e pe. Upyhyk hazywer kury. Uzuka 1.000 awa ipupe wanupànupà pà wà. **16** A'e re uzegar kury. — Zumen hazywer pupe azuka 1.000 awa ihe wà. Zumen hazywer pupe azapo ywytyr wanetekwer pupe ihe, i'i uezuepe.

17 A'e re weityk zumen hazywer. Omono ywytyr zumen hazywer a'e pe her romo wà.

18 Na'e iziwez tuwe Zàxàw kury. A'e rupi uez'eg Tupàn pe. — Heptyywà pe kwez hèamàtyry'ymar wazuka mehe. Aipo hemumàno kar putar heiwez katu mehe kury. Aipo a'e teko nez'eg heruzar 'ymar hepyhyk putar wà kury, ta'e naheta kwaw 'y ihewe xe, i'i izupe.

19 A'e rupi Erei tawhu pe Tupàn uwàpytymawok ywykwar kury. 'Y uehem izuwi. Ui'u Zàxàw a'e 'y pupe. Ikàg kury. Ikatu kury. En Akore i'i teko a'e ytzuzàmaw pe wà. Ate ko 'ar rehe heta 'y ipupe. — Tupàn pe uez'eg ma'e ima'e, i'i her zaneze'eg rupi.

20 Umumaw Zàxàw 20 kwarahy Izaew wanuwiaw romo wiko pà, Piri ywy rehe har a'e ywy izar romo waneko mehe.

Zàxàw oho Kaz tawhu pe

16 **1** Amo 'ar mehe oho Zàxàw Kaz tawhu pe kury. Wexak amo kuzà wyzài a'e pe. Uker oho ipuhe. **2** Teko Kaz pe

har ukwaw a'e pe Zàxàw heko haw wà. A'e rupi umàmàn oho iker haw izywyr wà. Upyta tawhu huken pe wà, hárò pà wà. Nuker kwaw hárò mehe wà. Upyta a'e pe uze'eg 'ym pà wà. — Xiàro kwarahy ihem àwàm nehe. A'e mehe xiuka nehe, i'i uezupe wà.

3 Uker wewer Zàxàw. Pyaze mehe upu'am. O'ok tawhu huken ukenaw wi. O'ok ikokaw no, iwàpptymaw no. Upir waxi'i rehe imono pà heraha pà wwytyr Emerom henataromo har apyr pe kury.

Zàxàw, Tarira a'e no

4 A'e re Zàxàw uzamutar katu kuza Tarira her ma'e kury. Ywytyr iáp'yàmaw pe iapype paw pe har Xorek her ma'e pe hekon a'e.

5 Ikatuahy Tarira Zàxàw pe. A'e rupi 5 tawhu pe har wanuwihow oho Tarira pe uze'eg pà a'e wà kury. — Ezapo wyzai ma'e Zàxàw pe ukàgaw imumaw pàwàm imum'e kar pà newe nehe. Mâràzàwe tuwe ikàg wera'u a'e. Ma'e xiapo izupe nehe, iphyk pà nehe, iápixipixi pà nehe, ihemaw hexak kar 'ym pà izupe nehe. Emume'u kar a'e ma'e ikàgaw izupe nehe. Aze erezapo nezewe nehe, ure pitàitàigatu oromono'og putar parat tetea'u newe nehe. 15 kir oromono'og putar newe nehe. Oromono putar newe pitàitàigatu nehe, i'i izupe wà.

6 A'e rupi upuranu Tarira oho Zàxàw rehe kury. — Emume'u nekàgaw ihewe nehe. Mâràzàwe tuwe nekàg wera'u amogwer wanuwi ne. Aze amo ipuruápixipixi wer nerehe nehe, nemuhem kar 'ym pà nehe, ma'e uzapo putar nehe, i'i izupe. **7** — Aze heàpixipixi 7 wwyrapar ihàm uxinig 'ym ma'e pupe wà nehe, aiko putar ipyw ma'e romo nehe, wyzai teko zàwe nehe, i'i izupe.

8 A'e rupi a'e Piri ywy rehe har wanuwihow werur 7 wwyrapar ihàm Tarira pe wà kury. Ipyahu wà. Nuxinig kwaw a'e wà rihi. Uzápixi Tarira Zàxàw kury. **9** A'e 'ym mehe Tarira umim amo awa wàpuz pupe wà, inugwer ker haw pupe Zàxàw hárò kar pà wanupe. Na'e uhapukaz kury. — Zàxàw. Uhém Piri ywy rehe har kwez wà kury, i'i izupe. Omonohok wwyrapar ihàm uzewi kury,

inemu'i ukaz ma'e kwer ài kury. A'e rupi Piri ywy rehe har upyta ikàgaw imumaw paw ikwaw 'ym pà wà. **10** — Neremu'em kwez ihewe. Heapo pe kwez iranaiwa'u ma'e romo ne. Emume'u nekàgaw imumaw pàwàm ihewe nehe. Ma'e pupe uruàpixipixi putar nekàgaw imumaw pà azeharomoete nehe, i'i izupe.

11 — Aze heàpixipixi kyhàhàm ipyahu ma'e pupe nehe, aze ni amo uzàpixi amo ma'e a'e kyhàhàm pupe a'e 'ym mehe a'e wà, a'e mehe hepyw putar wyzai teko ài ihe nehe, i'i izupe.

12 Na'e upyhyk Tarira kyhàhàm ipyahu ma'e kury, izywa iápixipixi pà kury. Na'e uhapukaz kury. — Zàxàw, Piri ywy rehe har uhém xe waiko wà kury, i'i izupe. Umim wi awakwer inugwer ker haw pupe wà. Omonohok wi kyhàhàm inemu'i ài.

13 — Neremu'em wi wi ihewe. Heapo pe kwez iranaiwa'u ma'e romo ne. Emume'u ihewe nehe. Ma'e teko uzapo putar newe nekàgaw ipyro pà newi wà nehe, i'i izupe. — Heta 7 ipu pepupe pyrer he'aw a'e wà. Aze erepyahaw a'e 7 ipu pepupe pyrer ne wà nehe, ma'e pyahaw paw rehe wà nehe, aze erezywà a'e he'aw ipyahaw pyrer amo ywyra itaxu romo iapo pyrer pupe nehe, hepyw putar nehe, wyzai teko zàwe nehe, i'i izupe.

14 A'e rupi umuger Tarira Zàxàw kury. Iker mehe upyhyk a'e 7 i'aw ipu pepupe pyrer wà. Uzywà i'aw ipyahaw pyrer a'e itaxu zàwenugar pupe. A'e re uhapukaz kury. — Zàxàw. Uhém Piri ywy rehe har wà kury, i'i izupe. Upu'am, o'ok itaxu, o'ok u'aw a'e ma'e wi no. **15** — Naheamutar katu kwaw pe ne. Mâràzàwe tuwe eremume'u heamutiar haw ihewe. Na'iruz haw heapo iranaiwa'u ma'e romo ne. Neremume'u pixik kwaw nekàgaw ihewe. Ma'e teko upuner newe iapo haw rehe nekàgaw i'ok pà newi wà nehe. Emume'u ihewe nehe, i'i izupe.

16 Tuweharupi upuranu hehe nezewe, Zàxàw iputupyk pà nezewe. Ikene'o ipuranuranu haw henu mehe. Nupuner kwaw henu haw rehe. **17** A'e rupi umume'u ze'eg azeharomoete har izupe kury. — Namonohok kar pixik kwaw he'aw ihe, i'i izupe.

— Hemono kar Tupàn pe Nazirew romo hezexak kar mehe a'e wà. Aze amo omonohok he'aw nehe, hekàgaw uhem putar ihewi nehe. Hepyw putar wyzài teko ài nehe, i'i izupe.

18 — Azeharomoete ize'eg ihewe hemimume'u kwer a'e, i'i Tarira uezupe. A'e rupi omono kar uze'eg Piri ywy rehe har wanuwihaw wanupe kury. — Pezewyr wi nehe. Umume'u uze'eg azeharomoete har kwez ihewe a'e kury, i'i wanupe. A'e rupi werur hekuzar izupe wà kury. **19** Umuger kar wi Zàxàw u'uwaramo kury. Iker mehe omonohok i'aw ipuopepupe pyrer izuwi. Na'e umume'e kar kury. Uze'eg urywahyahy hehe. Ikàgaw uhem izuwi. **20** Na'e uhapukaz izupe. — Zàxàw, uhem Piri ywy rehe har wà kwez wà kury, i'i izupe. Upu'äm Zàxàw. — Amuzàn kar putar amogwer 'ar mehe arer zàwe nehe, i'i uezupe. Nukwaw kwaw Zàxàw Tupàn uzewi ipuir awer. **21** A'e rupi Piri ywy rehe har uphyhk wà kury. Waxaw heha wà. Nuexak kwaw ma'e kury. Weraha Kaz tawhu pe wà. Uzàpixipixi a'e pe kyhàhàm tâtà ma'e ita morog iapo pyrer pupe wà. Umuma'ereko kar heraha zemunehew paw pe wà. Weruwak itahu iapu'a ma'e arozràm imuku'i haw oho iko tuweharupi kury. **22** I'aw uzypyrog wewer ipuku pà kury.

Zàxàw imàno haw

23 Piri ywy rehe har wanuwihaw uzemono'og wà mynykawhu iapo pà wà kury. — Ximono ma'e uhua'u ma'e hekuzar katu ma'e zanezar tupàn Nagom her ma'e pe nehe, i'i uezupeupe wà. — Xiuka ma'e a'yr tetea'u henataromo wà nehe, i'i wà. — Ta'e zanezar umur zaneàmàtyry'ymar Zàxàw zanewe a'e xe, i'i uzegar pà wà.

24 Teko a'e wà, Zàxàw hexak mehe uzegar uzar Nagom pe wà, ikàgaw imume'u pà izupe wà. — Zaneàmàtyry'ymar zaneywy imuaiw kar arer a'e, zaneànam tetea'u wazuka arer a'e, zanezar Nagom umur zanepo pe a'e kury, i'i uezupeupe wà.

25 Uryweteahy mehe we uze'eg nezewe wà. — Perur Zàxàw urerenataromo nehe. Tuwe

uzapo ma'e uremurywete kar pà nehe. Tuwe zapuka hehe zane nehe, i'i wà. Werur Zàxàw zemunehew paw wi wà. Upuka hehe wà, hehe uze'eg urywahyahy pà wà. A'e re umupu'äm kar tâpuzuhu izita ita iapo pyrer wamyter pe wà. **26** Amo kwàkwàmo wata Zàxàw rupi iata haw rehe ipitywà pà. Uze'eg Zàxàw izupe kury. — Tuwe apokok tâpuzuhu izita wanehe nehe ty, tâpuzuhu imupu'ämaw wanehe nehe ty. Nezewe mehe apuner putar hehykaw rehe wanehe nehe, i'i izupe.

27 Heta tetea'u awa tâpuzuhu pupe wà. Heta tetea'u kuza' ipupe wà no. Tynehem tâpuzuhu. A'e 5 Piri ywy rehe har wanuwihaw wiko a'e pe wà. Heta 3 miw teko tâpuzuhu izywyr wà, Zàxàw rehe ume'e ma'e wà. Upuka hehe uze'eg urywahyahy pà wà.

28 Uze'eg Zàxàw Tupàn pe kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hezar. Nema'enukwaw herehe nehe. Emur nekàgaw ihewe kutàri tàrityka'i kury. Xo pitai haw zo hemukàg kar nehe. Nezewe mehe apuner putar pitai haw rehe Piri ywy rehe har wanehe hezepykaw rehe ihe nehe, hereha kutuk awer imekuzar pà ihewe wà nehe, i'i izupe.

29 Na'e opokok mokoz tâpuzuhu izita ita iapo pyrer imyter pe har wanehe kury, tâpuzuhu imukàg kar har imupu'äm kar har wanehe kury. Opokok pitai izita rehe opo awyze har rehe no. Opokok amo izita rehe opo ahurehe har rehe no. Uzemukàg wanehe kury. **30** Heiheihem kury. — Tuwe àmàno Piri ywy rehe har wainuinuromo ihe nehe, i'i. Na'e umuàzàn ukàgaw pupe upaw rupi kury. U'ar tâpuzuhu tuwihawete wa'aromo kury, amogwer teko wa'aromo upaw rupi no. Uzuka teko tetea'u a'e 'ar mehe wà. Hemizuka kwer imàno haw 'ar mehe arer waneta haw uhua'u wera'u amogwer hemizuka kwer hekuwe mehe arer waneta haw wi upaw rupi a'e.

31 Tywyr a'e wà, iànàm paw a'e wà no, oho a'e pe hetekwer ipiaromo a'e wà. Utym heraha tu Manoa itym awer pe wà. Zora tawhu Etao tawhu wamyter pe tuz itym awer. Umumaw Zàxàw 20 kwarahy Izaew wanuwihaw romo wiko pà.

Mika umuwete tupàn ua'u a'e

17 ¹Amo awa Mika her ma'e wiko Eparai waiwy rehe ywytyr heta haw pe a'e. ²Amo 'ar mehe uze'eg uhy pe kury. — Amo awa imunar neremetarer parat rehe a'e. Heta 12 kir ipuhuz haw. Heta amo kir ku'aw har no. A'e 'ar mehe eremono ze'egaiw a'e imunar ma'e rehe ne, izupe iaiw ma'e uezapo ma'e ràm imume'u pà hehe. Aenu neze'eg mehe ihe. Areko a'e parat hepo pe ihe. Hehe imunar ma'e kwer romo aiko ihe, i'i uhy pe. — Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo ikatuahy ma'e newe nehe, i'i ihy umemyr pe.

3 A'e rupi umuzewyr kar a'e parat uhy pe kury. Na'e i'i ihy izupe. — Hepurupyro wer nerehe a'e heze'egaiw kwer wi ihe. A'e rupi amono e putar ko heremetarer parat Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ihe nehe. Amo uzapo putar Tupàn hagapaw ywyra ikixikixi pyrer nehe. Uwàuwàn putar a'e Tupàn hagapaw ko parat pape zàwenugar romo iapo pyrer pupe nehe. A'e rupi amuzewyr kar ko parat newe kwez tàrtyka'i ihe kury, i'i umemyr pe.

4 Nezewe rehe we umuzewyr kar imemyr parat uhy pe. Na'e ihy upyhyk 2.300 kàràm a'e parat wi kury. Weraha parat imupyrànàr pe kury. A'e ae uzapo tupàn hagapaw kury. Uwàuwàn tupàn hagapaw a'e parat pupe. Umupu'äm Mika tupàn hagapaw wàpuz me kury.

5 Na'e uzapo Mika amo tåpuz tupàn hagapaw henaw romo kury. Uzapo amo ae tupàn hagapaw wà no. Uzapo xaxeto iaxi'i rehe har no. Omonokatu wa'yir xaxeto romo Tupàn henataromo wà. Mokoz wà. **6** A'e 'ar rehe naheta kwaw tuwhawete Izaew wanupe. Teko pitaitàigatu uzapo ma'e oho waiko wemimutar rupi wà.

7 Amo kwàkwàmo umumaw amo zahy Merez taw Zuta waiwy rehe har pe wiko pà. Erewi zuapyr romo hekon a'e. **8** Amo 'ar mehe uhem oho Merez wi weko àwàm hekar pà a'e kury. Wata oho iko Eparai waiwy rehe ywytyr heta haw myter pe. Uhem Mika ràpuz me kury. **9** Upuranu Mika hehe. — Ma'e wi

erezur, i'i izupe. — Erewi zuapyr romo aiko ihe. Merez wi Zuta waiwy wi azur. Aekar hereko àwàm aha iteko ihe, i'i izupe.

10 — Epyta xe hepyr nehe. Eiko xaxeto romo ma'e'yr zuka har romo Tupàn henataromo nehe. Eiko hereruze'egar romo nehe. Kwarahy nànàn amono putar parat newe ihe nehe. Heta putar 15 kàràm parat ipuhuz haw newe nehe. Amono putar nekamir ràm newe nehe, neremi'u ràm newe nehe no, i'i izupe.

11 A'e rupi a'e kwàkwàmo Erewi zuapyr a'e, upyta a'e pe Mika pyr wiko pà a'e. Wiko ta'yragaw romo izupe. **12** Mika wexak a'e kwàkwàmo xaxeto romo. Wiko hàpuz me.

13 — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo putar ikatuahy ma'e ihewe a'e nehe kury, ta'e amo Erewi zuapyr wiko xe xaxeto romo hepyr a'e kury xe, i'i uezupe.

Nà izuapyapyr oho Mika heko haw pe wà

18 ¹A'e 'ar rehe naheta kwaw tuwhawete Izaew izuapyapyr wanupe. Izaew ta'yr Nà izuapyapyr wekar ywy weko àwàm oho waiko wà. Heko wer a'e zutyka'i amo ywy rehe wà. Naheko wer kwaw amo teko wainuromo wà. A'e 'ar rehe nupyhyk kwaw uiwy uezupe imume'u pyrer a'e wà rihi. Amogwer Izaew ta'yr izuapyapyr upyhyk uiwy Moizez hemimume'u kwer upaw rupi a'e wà. **2** A'e rupi Nà izuapyapyr wexaexak 5 awa ikàg ma'e ukzye 'ym ma'e wà kury, uezehe we har wà kury. — Peho Zora tawhu pe Etao tawhu pe a'e pe har wanehe pem'e'gatu pà nehe, waiwy hexak katu pà nehe, i'i a'e 5 awa wanupe wà. A'e rupi oho Eparai waiwy ywytyr heta haw pe wà. Uker oho Mika ràpuz me wà kury. **3** A'e pe wiko mehe wenu kwàkwàmo Erewi zuapyr ize'eg mehe wà. — Kwa, nuiko kwaw xe har romo a'e, i'i uezupeupe wà. A'e rupi uhem huwake wà izupe uze'eg pà wà. — Ma'e erezapo iko xe. Mo nererur xe, i'i izupe wà.

4 — Azapokatu heze'eg Mika hehe we ihe. Umur temetarer ihewe a'e. Aiko xaxeto romo ma'e'yr zuka har romo Tupàn henataromo izupe ihe, i'i wanupe.

5 A'e rupi i'i izupe wà. — Epuranu Tupàn rehe kury. — Aipo ko 5 awa waata àwàm ikatu putar wanupe nehe, ere izupe nehe, i'i izupe wà.

6 — Pekyze zo ma'e wi nehe, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko putar penehe we ko 'ar rehe peata mehe a'e nehe xe, i'i wanupe.

7 A'e rupi a'e 5 awa uhem oho a'e wi wà kury, Irai tawhu pe oho pà wà kury. Uhem a'e pe wà. Wexak a'e pe har wà. Wiko Xitom tawhu pe har wazàwe wà. Nukyze kwaw amo teko wanuwi wà. Nupuruàmàtyry'ym kwaw wà. Nuzàmàtyry'ym kwaw ni amo wà. Heta temi'u wanupe. Heta ma'e wanupe. Uhyk ma'e paw wanupe. Wiko muite Xitom tawhu pe har wanuwi wà. Wiko muite amogwer teko wanuwi wà no. 8 Uzewyr a'e 5 awa oho Zora tawhu pe Etao tawhu pe wà kury. A'e pe har upuranu wanehe wà. — Ma'e pexak ra'e, i'i wanupe wà. 9 — Xiàmàtyry'ym a'e pe har zaha nehe ty wà, i'i wanupe wà. — Uruexak ywy ure. Ikatuahy a'e. Peiko zo xe upytu'u ma'e romo nehe. Pezàn peho a'e ywy ipyro pà nehe.

10 Pexak putar a'e pe har pe wà nehe. Nukyze kwaw ma'e wi wà. Nukwaw kwaw zauxiapekwer wahem àwàm wà. Uhua'u waiwy. Heta tetea'u zaneremimutar a'e pe no. Uhyk putar zanewe nehe. Tupàn umur iko peme, i'i wanupe wà.

11 A'e rupi 600 awa Nà izuapyapyr oho Zora wi Etao wi wà kury. Uzemuàgà'yam amo puruàmàtyry'ym àwàm rehe wà. 12 Uzeupir ywytyr rehe wà kury. Upytu'u tawhu Kiriat-Zeàri huwake wà. Uzapo uker haw a'e pe wà. Zuta waiwy rehe tuz a'e tawhu. A'e rupi — Nà waker haw, i'i teko a'e ywy pehegwer pe wà, te ko 'ar rehe wà. 13 Oho a'e wi Eparai waiwy ywytyr heta haw pe wà kury. Uhem Mika ràpuz me wà.

14 A'e 5 awa Irai tawhu hexak katu arer a'e wà no, oho wanupi a'e wà no. Uze'eg uzehe we har wanupe wà kury. — Amo tåpuz xe har pupe heta amo tupàn hagaw paw parat pupe iwàiwàn pyrer a'e. Aipo pekwaw xe heta haw. Heta amo ae tupàn hagapaw wà

no. Heta xaxeto iaxi'i rehe har a'e no. Ma'e xiapo putar nehe, i'i wanupe wà.

15 Na'e wixe Mika hâpuz me wà kury, a'e kwàkwàmo Eri izuapyr heko haw pe wà kury. — Zaneku'em, i'i izupe wà. 16 A'e 600 zauxiapekwer Nà izuapyapyr a'e wà, wàro uken me wà. Ipuruàmàtyry'ym e wer purehe wà. 17 Wixe a'e 5 ma'e hexak àràm tåpuz me wà. Upyhyk a'e tupàn hagapaw ywyra iapo pyrer parat pupe iwàiwàn pyrer wà. Upyhyk amogwer tupàn hagapaw wà no. Upyhyk a'e xaxeto iaxi'i rehe har wà no. Xaxeto oho uken pe amogwer 600 zauxiapekwer wanehe we a'e. Nuputa kwaw wàpuz me. 18 Awa Mika ràpuz me waneixe mehe wà, a'e ma'e Tupàn pe imonokatu pyrer wapyhyk mehe wà, xaxeto upuranu wanehe kury. — Ma'e pezapo peiko, i'i wanupe.

19 — Eze'eg zo kury. Emume'u zo ma'e nehe. Ezur urerupi nehe. Eiko urexaxeto romo nehe. Eiko urereruze'egar romo nehe. Xe ereiko xaxeto romo màràn teko wanupe. Azeerezur urerupi nehe, ereiko putar xaxeto romo teko tetea'u wanupe nehe, Nà izuapyapyr paw wanupe nehe. Aipo na'ikatu wera'u kwaw nezewe haw nehe, i'i izupe wà.

20 Waze'eg awer ikatu xaxeto pe. Upyhyk a'e ma'e Tupàn pe imono pyrer wà kury. Oho a'e ma'e hexak arer wanupi kury, zauxiapekwer wanupi kury. 21 Uzeapar waikwerupi uzewyr pà wà. Umuata kar kwarearer kuzàtìgwer uzenataromo wà. Umuata kar tapi'ak uzenataromo wà no. Weraha uma'e paw uezupi wà no. Oho a'e wi wà kury. 22 Wenoz Mika zauxiapekwer weko haw huwake har uezupe wà kury. Oho Nà izuapyapyr wanaikweromo wà. Muite wata wanuwàxi'ym pà wà. Te uehem wanuwake wà kury. 23 Uhapukaz oho waiko wanaikweromo uzàn pà wà. Nà izuapyapyr wenu wanehapukaz mehe wà. Uzewyr wakutyr wà. Upuranu Mika rehe wà. — Màràzàwe tuwen aipo pà. Màràzàwe tuweerezur teko tetea'u wanupi ne, i'i izupe wà.

24 — Mâràzàwe tuwe pepuranu peiko herehe, i'i wanupe. — Peraha tupàn hezar hagapaw paw kwez ihewi pe wà. Peraha

hexaxeto ihewi no. Ma'e upyta ihewe kury, i'i wanupe.

25 — Epytu'u neze'eg ire kury. Aze mo nàn kwaw nehe, ko awa upuner mo wikhawahy haw rehe wà nehe, upuner mo peàmàtyry'ymaw rehe wà nehe. Nezewe mehe mo eremàno. Néanàm paw umàno mo wà no, i'i izupe wà.

26 A'e ma'e imume'u re awa Nà izuapyapyr uhem oho a'e wi wà. Mika wexak waneta tetea'u haw. Wexak wakàgaw no. A'e rupi uzewyr oho weko haw pe.

27 Awa Nà izuapyapyr weraha ma'e Mika hemiapo kwer wà. Weraha ixaxeto wà no. A'e wi oho Irai tawhu kutyr wà kury. Uzàmàtyry'ym a'e pe har wà kury. A'e pe har nuiko kwaw puruàmàtyry'ymar romo wà. Nà uzuka tawhu pe har paw wà. Umunyk tata tawhu rehe wà. Ukaz paw. **28** Ni amo nupyro kwaw a'e tawhu pe har wà. Ta'e Irai a'e xe, muite Xitom tawhu wi tuz a'e xe. Nukwaw kwaw amo teko wà. A'e rupi naheta kwaw amo teko a'e teko wapytywà har wà. Wytyr iàpy'ämaw pe iapypew paw pe tuz, Mete Heo tawhu huwake tuz. Nà izuapyapyr uzapo wi Irai tawhu wà. Upyta a'e pe wiko pà wà.

29 Omono Nà tawhu her romo wà. Ta'e waipy her romo a'e xe, ta'e Nà Zako ta'yromo hekon a'e xe. **30** Awakwer Nà izuapyapyr umupu'äm a'e tupàn hagapaw a'e wà. Umuwete katu wà. Amo awa Zonata her ma'e a'e, Zerexo ta'yromo Moizez hemimino a'e, wiko xaxeto romo Nà izuapyapyr wanupe a'e. A'e a'e, izuapyapyr a'e wà no, umumaw kwarahy tetea'u xaxeto romo wiko pà Nà wanupe wà. Amo 'ar mehe amo ae zauxiapekwer weraha Nà izuapyapyr waiwy wi wà. Xo a'e mehe zo upytu'u waxaxeto romo wiko re wà. **31** Izaew uzapo tåpuzuhu Tupàn imuwele katu haw Xiro tawhu pe wà. Umumaw kwarahy tetea'u a'e pe upyta pà wà. A'e pe ipyta mehe tupàn hagapaw Mika hemiapo kwer upyta Nà wainuromo a'e no.

Amo Erewi zuapyr, hemirekoagaw no

19 **1** A'e 'ar rehe naheta kwaw tuwiawete Izaew wanupe. Amo Erewi zuapyr oho Eparai waiwy wytyr heta

haw pe weko haw iapo pà a'e pe a'e. Wereko amo kuzàwaza Merez taw pe har wemirekoagaw romo. **2** Uzàmàtyry'ym kuzà umenagaw Erewi zuapyr a'e. A'e rupi uzewyr oho u heko haw pe Merez tawhu pe. Umumaw 4 zahy a'e pe wiko pà. **3** Na'e a'e awa oho Merez pe wemirekoagaw ipiaromo kury. Ipurumuzewyr kar wer hehe weko haw pe. Oho uezupe uma'erekò ma'e rupi. Weraha mokoz zumen wà no. Kuzà umuixe kar a'e awa u ràpuz me kury. Wexak tu a'e Erewi zuapyr. Hexak mehe hurywete. Umuixe katu kar wàpuz me. **4** — Epyta xe heràpuz me nehe, i'i izupe. A'e rupi umumaw na'iruz 'ar a'e pe wiko pà. Uker a'e pe wemirekoagaw puhe. Umai'u a'e pe no. **5** **4** haw 'ar mehe upu'äm izi'itähy uzemuàgà'ym pà wata àwàm rehe wà kury. Kuzà tu uze'eg Erewi zuapyr pe. — Neata ym mehe we e'u amo ma'e nehe. A'e mehe nekàg putar neata mehe nehe. A'e reepuner neata haw rehe nehe, i'i izupe.

6 A'e rupi a'e Erewi zuapyr wapyk watyw rehe we umai'u pà kury. Umai'u wà, ui'u wà no. Na'e tu i'i wàzywen pe. — Echo zo tärityka'i nehe. Eker wi xe nehe, xiapo putar mynykaw nehe, i'i izupe.

7 Upu'äm tazywen. Iho wer zepe. Hemireko tu uze'eg wi wi izupe. — Epyta nehe, i'i izupe. A'e rupi uker wi a'e pe wà. **8** **5** haw 'ar mehe izi'itähy upu'äm wi wata pà. — E'u amo ma'e neho 'ym mehe we nehe. Nan kwehe tete kwaw neata àwàm nehe, i'i wi tatyw izupe. Umai'u wi uzehezehe we wà.

9 Na'e awa a'e, hemirekoagaw a'e no, uma'erekò ma'e a'e no, uzypyrog oho haw rehe wà. — Wixe etea'lì kwarahy kury. Nan kwehe tete pytun putar nehe, i'i tatyw izupe. — Epyta ty, eker wi xe ty. Na'arewahy ipytun putar kury. Epyta xe nehe. Xiapo putar mynykaw nehe. Pyhewe erepuner nepu'ämaw rehe izi'itähy nehe, nerekò haw pe neata pà nehe, i'i izupe.

10-11 Na'iker wi wer kwaw Erewi zuapyr a'e pe a'e. A'e rupi uzypyrog wata pà wemirekoagaw rupi kury. Weraha mokoz weimaw zumen wemynyku heraha har uezupi wà no. Kwarahy heixe etea'lì mehe uehem

Zepu izuapyapyr tawhu huwake wà. Zeruzarez inugwer her romo a'e. Na'e uma'erek ma'e uze'eg uzar pe. — Zapytu'u xe tawhu Zepu izuapyapyr waneko haw pe zaneker pà nehe, i'i izupe.

12 I'i izar izupe. — Nazapytu'u kwaw tawhu Izaew waneta 'ymaw pe zane nehe. Zata wi zaha Zimea tawhu pe nehe. **13** Aze zata wi wi nehe, nan kwehe tete zahem putar Zimea tawhu pe Hama tawhu pe nehe, i'i izupe.

14 A'e rupi nupytu'u kwaw Zepu tawhu pe wà. Ukwaw huwake wà, wata wi wi pà wà. Kwarahy heixe re uhem Zimea tawhu Mezàmi izuapyapyr waneko haw pe wà.

15 Uhem pe wi wà, a'e tawhu pe oho pà wà. — Zaker xe nehe, i'i uzeupeupe wà. Uhem Erewi zuapyr tåpuz taw myter pe har ikatu haw pe wà. Ni amo a'e pe har numuixe kar kwaw wåpuz me wamuger kar pà a'e wà.

16 Amo awa tua'uhez ma'e ukwaw a'e pe wanuwake a'e, ta'e uzewyr oko wi uma'erek haw wi a'e xe. Eparai ywy reha har ywytyr wamyter parer romo hekon a'e. Wiko Zimea pe kury. A'e pe har wiko Mezàmi izuapyapyr romo wà. **17** Tua'uhez wexak a'e wata ma'e tawhu myter pe heko mehe a'e. — Ma'e wierezur. Ma'e pe ereho putar, i'i izupe.

18 — Ata aha iteko Merez Zuta ywy reha har wi amo tawhu muitea'u ma'e pe ihe. Hereko haw Eparai waiwy reha ywytyr wamyter pe tuz a'e. Aha rakwez Merez pe ihe. Azewyr aha iteko hereko haw pe. Ni amo xe har nahemuger kar kwaw wåpuz me wà, i'i izupe. **19** — Heta temi'u hereimaw zumen wanupe. Heta ka'akyu wanupe no. Heta typy'ak ihewe. Heta uwà tykwer ihewe no, heremirekoagaw pe no, ihewe uma'erek ma'e pe no. Uhyk ma'e paw urewe, i'i tua'uhez ma'e pe.

20 — Pezur herupi nehe. Apumuixe katu kar putar heràpuz me nehe. Azekaiw katu penehe nehe. Peker zo xe katu pe tåpuz wamyter pe ikatu haw pe nehe, i'i izupe.

21 A'e rupi weraha wåpuz me wà kury. Opoz heimaw zumen wà. Håpuz me wixe 'ym mehe uhez upy wà. Wixe re umai'u wà, u'u uwà tykwer wà no.

22 Awa uze'eze'eg uzeupeupe wà. Waze'eg mehe amo awa iaiw ma'e a'e tawhu pe har umàmàn wà tåpuz izywyr wà kury. Ukwaukwar uken reha wà. Uze'eg tua'uhez ma'e pe wà. — Erur a'e awa neràpuz me wiko ma'e xe katu pe nehe. Ureker wer ipuhe ure, i'i izupe wà.

23 Uze'eg tua'uhez ma'e awakwer wanupe. — Narur kwaw nehe, hemryrypar wà. Pezapo zo agwer iaiw ma'e nehe. Ko awa heràpuz me uker ma'e romo hekon a'e. Pemuwete nehe.

24 Na'aw herazyr awa puhe uker 'ym ma'e a'e. Na'aw heràpuz me uker ma'e hemirekoagaw a'e no. Amono putar katu pe ihe wà nehe. Pezapo ma'e wanupe penemimutar rupi nehe. Pezapo zo a'e ikatu 'ym ma'e ko awa pe nehe, i'i wanupe.

25 Na'ikatu kwaw ize'eg wanupe. Na'e a'e Erewi zuapyr omono kar wemirekoagaw katu pe kury, awakwer wanupe imono pà kury. Umugur kar uzepuhapehu oho wà. Umumaw pytum gatu ikatu 'ym ma'e iapo pà izupe wà. Xo ku'em mehe zo upytu'u iapo re wà.

26 Ku'em mehe ur kuzà håpuz umen iker haw henataromo kury. U'ar ywy reha a'e pe. Upyta a'e pe. Te kwarahy uhem. **27** Na'e kwarahy ihmirekoagaw ikatu 'ym ma'e iapo pà izupe wà.

28 Na'e imen i'i izupe kury. — Epu'äm. Zata zaha kury, i'i izupe. Nuze'eg kwaw hemirekoagaw izupe, ta'e umàno a'e xe. Na'e upir wemirekoagaw hetekwer kury. Omono zumen ku'az iku'aw haw pe. Wata wi oho iko weko haw kutyr kury. **29** A'e pe uhem mehe upyhyk amo takihe kury. Upe'i'ài'ág wemirekoagaw hetekwer 12 pehegwer romo kury. A'e mehe omono kar pitài pehegwer 12 Izaew ta'yri wazuapyapyr wamono'og pyrer wanupe pitàitåigatu a'e wà kury. **30** Teko paw a'e ma'e hexak mehe uze'eg nezewé wà. — Naxixak pixik kwaw agwer ma'e zane. Nuzeapo pixik kwaw agwer ma'e ko 'ar 'ym mehe we. Izaew Ezit ywy wi wahemaw henataromo te ko 'ar reha naxixak kwaw agwer ma'e zane. Pema'enukwaw hehe nehe

kury. Ma'e xiapo putar zane nehe kury, i'i Izaew uzeupeupe wà.

**Izaew izuapyapyr uzemono'og
oho Mipa tawhu pe wà**

20 ¹A'e rupi teko Izaew izuapyapyr upaw rupi uzemono'og wà Mipa tawhu pe wà kury. Ur Nà izuapyapyr uiwy wi pehegwer kwarahy hemaw ahurehe har kutyr har wi wà. Ur Merexewa tawhu wi pehegwer kwarahy hemaw awyze har kutyr har wi wà no. Ur Zireaz tawhu wi kwarahy hemaw kutyr har wi wà no. Uzemono'og Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo pitai teko ài wà. ²Izaew izuapyapyr wanuwihiaw paw wiko Tupàn henataromo uzemono'ogaw pe wà. Heta 400 miw awa zauxiapekwer wà. Ukwaw puruàmàtyry'ymaw wà. ³Teko Mezàmi izuapyapyr ukwaw amogwer Izaew Mipa tawhu pe wazemono'og awer wà. Ukwaw a'e tawhu pe wazeupir awer wà. Uzemono'og ma'e ipurukwaw wer a'e iaiw ma'e iapo awer rehe wà, ipurukwaw wer iapo arer wanehe wà no.

⁴Na'e a'e Erewi zuapyr, kuzà izuka pyrer imener a'e, umume'u teko paw wanupe kury. — Ahem Zimea tawhu pe heremirekoagaw rupi ihe, Mezàmi izuapyapyr waiwy rehе har pe ihe. Ureker wer a'e pe ure. ⁵Awakwer Zimea pe har umàmàn wà tàpuz ureker haw izywyr pyhaw wà. Ipuruzuka wer herehe wà. Nahezuka kwaw wà. Umuger kar heremirekoagaw uzepuhedu wà. Te umàno a'e. ⁶Apyhyk hetekwer ihe. Ape'i'ai'ág kury. Amono pitai ipehegwer 12 Izaew ta'y'r wazuapyapyr wanupe pitaitàigatu ihe wà. A'e tawhu pe har uzapo ikatu 'ym ma'e iaiw ma'e zanemyter pe a'e wà. ⁷Pe xe uzemono'og ma'e kwer paw pe, peiko Izaew izuapyapyr romo pe. Ma'e xiapo putar nehe kury. Ximume'u katu zaneremiapo ràm zane nehe kury, i'i wanupe.

⁸A'e Izaew izuapyapyr a'e pe uzemono'og ma'e kwer paw upu'am uze'eg pà a'e wà kury. — Ni amo xe har nuzewyr kwaw weko haw pe wà nehe kury. Ni tàpuz pupe wiko ma'e wà nehe, ni tàpuzràn pupe wiko ma'e wà

nehe no. ⁹Xixaixak amo awa zane wà nehe kury, Zimea tawhu kutyr oho ma'e ràm romo zane wà nehe kury. ¹⁰Amo awa Izaew izuapyapyr wekar putar wanemi'u ràm oho wà nehe, upuruàmàtyry'ym ma'e ràm wanupe wà nehe. Aze heta 100 awa wà nehe, omono kar putar 10 awa wà nehe. Amogwer uzepyk putar Zimea tawhu pe har wanehe wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e kwer Izaew wamyteromo har rehe a'e wà nehe.

¹¹Na'e teko Izaew izuapyapyr paw uzemono'og pitai teko ài a'e wà kury, Zimea tawhu iàmàtyry'ym pà a'e wà kury. ¹²Izaew omono kar ze'eg heraha har Mezàmi izuapyapyr waneko haw nànà wà kury. — Iaiw ma'e ikatu 'ym ma'e peànàm uzapo wà. ¹³Pemur a'e awa a'e iaiw ma'e iapo arer urewe pe wà nehe. Uruzuka putar ure wà nehe. Nezewe mehe orozo'ok putar a'e ikatu 'ymaw a'e iaiw paw Izaew wamyter wi ure nehe, i'i a'e ze'eg heraha har Mezàmi wanupe wà. Nuzekaiw kwaw Mezàmi izuapyapyr a'e ze'eg heraha har wanehe wà. ¹⁴Upaw rupi katete uehem weko haw tawhu wanuwi wà, Zimea pe oho pà wà, amogwer Izaew zauxiapekwer wakutyr wà, wàmàtyry'ym pà wà. ¹⁵Wenoz 26 miw zauxiapekwer weko haw tawhu wi a'e 'ar mehe wà. A'e re Zimea tawhu pe har omono'og amo 700 awa hemixamixak katu pyrer wà no. ¹⁶Iahur ma'e romo wanekon wà. Ukwaw katu ita imomor haw pupe wà. Upuner pitai awa i'awer iapi haw rehе ita pupe wà, iawy 'ym pà wà. ¹⁷Amogwer Izaew Mezàmi wakutyr oho ma'e ràm a'e wà, omono'og 400 miw zauxiapekwer puruàmàtyry'ymaw ikwaw katu har wà no.

Uzàmàtyry'ym Mezàmi zuapyapyr oho wà

¹⁸Oho Izaew Metew pe Tupàn imuwete katu haw pe wà. A'e pe upuranu Tupàn rehе wà. — Ma'enugar Izaew ta'y'r izuapyapyr ràggypy uzàmàtyry'ym putar Mezàmi oho wà nehe, i'i izupe wà. — Zuta izuapyapyr ràggypy wà, i'i Tupàn wanupe.

¹⁹Iku'egwer pe Izaew uzeupir oho Zimea huwake uker haw iapo pà wà kury. ²⁰Na'e

uhem oho Mezàmi waàmàtyry'ym pà wà kury. Umupu'äm kar zauxiapekwer tawhu henataromo wà kury. -Pezemuàgà'ym tawhu iàmàtyry'ymaw rehe nehe, i'i wanupe wà.

21 Na'e zauxiapekwer Mezàmi izuapyapyr uhem wà tawhu wi wà kury. A'e 'ar mehe kwarahy heixe 'ym mehe we Mezàmi uzuka 22 miw Izaew zauxiapekwer wà.

22-23 Na'e Izaew uzewyr wi oho Tupàn imuwele katu haw pe wà, Tupàn henataromo uzai'o pà wà. Te karuk eteal'i mehe uzai'o wà. Upuranu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe wà.

— Aipo oroho wi putar urerywyr Mezàmi izuapyapyr waàmàtyry'ym pà ure nehe, i'i izupe wà. — Aze, i'i wanupe. — Peho nehe, i'i wanupe. Na'e hurywete wi Izaew wà kury. Omono kar wi zauxiapekwer puruàmàtyry'ymaw pe wà no, karumehe arer puruàmàtyry'ymaw pe wà no.

24 Wata wi Izaew oho Mezàmi wakutyr wà kury, mokoz haw rupi wà kury.

25 Mokoz haw rupi Mezàmi zauxiapekwer uhem wà Zimea tawhu wi wà kury. Uzuka Mezàmi 18 miw Izaew zauxiapekwer ikàg ma'e wà.

26 Na'e Izaew paw uezupir wi Metew pe Tupàn pe uzai'o pà wà. Upyta a'e pe Tupàn henataromo umai'u 'ym mà wà. Te karuketeal'i mehe upyta a'e pe wà. Omono ma'e Tupàn pe hapy pyràm wà. Ukaz paw a'e ma'e Tupàn henataromo. Omono ma'e imuawayze kar har izupe wà no.

27 Na'e upuranu hehe wà. (A'e 'ar mehe Tupàn ze'eg kwehe arer hyru a'e pe Metew pe hin a'e.)

28 Pinez Ereazar ta'y'r Áràw hemimino wiko hehe uzekaiw katu ma'e romo a'e. — Aipo oroho wi putar urerywyr Mezàmi izuapyapyr wakutyr nehe. Aipo urupytu'u putar nehe, i'i Tupàn pe wà. — Pezàmàtyry'ym peho pe wà nehe. Ta'e pyhewe apupytwà putar ihe nehe. A'e rupi peityk putar pe wà nehe, i'i wanupe.

29 A'e rupi Izaew umim amo zauxiapekwer Zimea tawhu izywyr wà kury.

30 Na'iruz haw 'ar mehe wata wi oho Mezàmi izuapyapyr zauxiapekwer wakutyr wà kury. Upyta Zimea tawhu henataromo wà. Uzemuàgà'ym puruàmàtyry'ymaw rehe wà,

amo 'ar rehe arer zàwe wà.

31 Mezàmi uhem wi tawhu wi wà, puruàmàtyry'ymaw rehe uzemuàgà'ym pà wà. Uttryk wewer tawhu wi wà. Uzypyrog amo teko Metew piarupi wata ma'e wazuka pà wà, amo 'ar mehe arer zàwegatu wà. Uzuka teko Zimea piarupi wà no, kaiwer pe wà no. Uzuka 30 Izaew ru'u wà.

32 — Xityk kwez zane wà kury, amo 'ar mehe arer zàwe zane wà kury, i'i Mezàmi uezuepeue wà. Uze'eg Izaew uezuepeue wà.

— Zazewyr muá'u wanuwi nehe, nezewé mehe zaneraikweromo ur mehe wà nehe, uttryk putar tawhu wi wà nehe. Ur putar pe rupi wà nehe, i'i Izaew uezuepeue wà.

33 A'e rupi amo Izaew izuapyapyr zauxiapekwer pehegwer uhua'u wera'u ma'e uhem a'e wi wà, Ma'aw Tamar tawhu pe uzemon'og pà wà. Awa tawhu izywyr upyta ma'e kwer a'e wà, uhem tarityka'i uezàmim awer ywytyr iápypàmaw pe izepypepaw pe Zimea huwake har wi a'e wà.

34 10 miw Izaew zauxiapekwer ikàg wera'u ma'e uzàmàtyry'ym Zimea pe har oho wà kury. Zawaiw katu wanupe. Nezewe rehe we,

— Aze ru'u zanezuka putar wà nehe, ni'i pixik kwaw uezuepeue wà.

35 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upytywà Izaew wà. A'e rupi Izaew weityk Mezàmi wà. Uzuka Izaew 25.100 wàmàtyry'ymar a'e 'ar mehe wà.

36 — Azeharomoete zanereityk kwez a'e wà, i'i Mezàmi wikuwe ma'e uezuepeue wà.

Amogwer Izaew ta'y'r izuapyapyr weityk wàmàtyry'ymar wà

Amogwer Izaew uhem oho tawhu wi puruàmàtyry'ymaw wi a'e wà, ta'e uzeruzar a'e zauxiapekwer Zimea iwyw uezàmim ma'e kwer wanehe a'e wà xe.

37 A'e uezàmim ma'e kwer uzàn Zimea kutyr wà, tawhu pupe uhàuhàz pà wà. Uzuka tawhu pe har paw wà kury.

38 Nezewe i'i uezuepeue a'e 'ym mehe wà.

— Aze pexak tátaxiner uhua'u ma'e tawhu wi ihm mehe nehe,

39 pe zauxiapekwer katu pe har kaiwer pe har pezewyr putar Mezàmi wakutyr nehe, waàmàtyry'ym pà nehe, i'i uezuepeue wà.

A'e

'ym mehe Mezàmi umumaw 30 Izaew ru'u wazuka pà wà. — Azeharomoete pa. Xityk kwez zane wà kury, amo 'ar mehe arer zàwe zane wà kury, i'i Mezàmi uezupeupe wà.

40 Na'arewahy uzexak kar a'e ma'e Izaew wanemimume'u kwer kury. Tàtäxiner ywâkun zâwenugar uzypyrog uezupir haw rehe tawhu wi kury. Mezàmi ume'e uezaikeromo wà. Ipytuhegatu wà, ta'e wexak tawhu weko haw ikaz mehe wà xe.

41 A'e rupi Izaew uezewyr Mezàmi wakutyr oho pà wà kury. Mezàmi ukyze katu wanuwi wà. — Zanezuka putar upaw rupi katete a'e wà nehe, i'i uezupeupe wà. **42** Uzàn oho ywyxiguhu kutyr wà. Nupuner kwaw umàno haw wi uehemaw rehe wà. Umàmàn Izaew waiwyr wà. Umàmàn zauxiapekwer tawhu wi uehem ma'e kwer waiwyr wà no. **43** Upyta Izaew wàmàtyry'ymar waiwyr wà. Uzàn wanaikweromo upytu'u 'ym pà amo ywy Zimea huwake har kwarahy hemaw kutyr har pe wà. Uzukazuka oho waiko pe rupi wazàn mehe wà. **44** 18 miw zauxiapekwer ikatu wera'u ma'e Mezàmi izuapyapyr umàno wà. **45** Amogwer uzàn oho ywyxiguhu kutyr wà, Itahu Himom her ma'e pe wà. Izaew uzuka amo 5 miw pe rupi wazàn mehe wà no. Uzàn oho amogwer wanaikweromo wà, amo 2 miw wazuka pà wà. **46** Uzuka 25 miw Mezàmi izuapyapyr a'e 'ar mehe wà. Upaw rupi wiko zauxiapekwer ikàg ma'e romo wikuwe mehe wà.

47 Nezewe rehe we 600 awa uzàn oho ywyxiguhu pe wà, Itahu Himom her ma'e pe uehem pà wà. Umumaw 4 zahy a'e pe wiko pà wà. **48** Izaew uzàmàtyry'ym amogwer Mezàmi wà. Uzuka paw rupi wà. Uzuka waneimaw paw wà no. Umumaw ma'e wemixak kwer uzenataromo har upaw rupi wà no. Umunyk tata tawhu a'e ywy rehe har paw wanehe wà no. Wapy paw rupi wà. Ukaz paw rupi wà.

Umuàgà'y'm wanemireko ràm Mezàmi izuapyapyr wanupe wà kury

21 ¹ A'e 'ym mehe Mipa tawhu pe, teko Izaew izuapyapyr umume'uhay ko

uze'eg Tupàn pe wà. — Ni amo awa Mezàmi izuapyapyr nuwereco kwaw urerazyr wemireko romo a'e wà nehe, i'iah y Tupàn pe wà.

2 Teko oho Metew pe wà, Tupàn henataromo wiko pà wà. Upyta a'e pe 'aromo wà. Kwarahy heixe etea'i mehe we wiko a'e pe wà. Uzai'o upaw rupi wahyhaw rupi wà.

3 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar ne. Mâràzàwe tuwe uezapo a'e ma'e urewe a'e. Mâràzàwe tuwe pitài Izaew ta'yri zuapyapyr ukàzym urewi a'e wà, i'i izupe wà.

4 Íku'egwer pe izi'itahy teko upu'äm wà kury. Uzapo amo ma'e'yr hapy haw a'e pe Tupàn henataromo wà. Uzuka ma'e'yr Tupàn henataromo wà. Omono ma'e Tupàn pe imuawyze kar har romo wà no. **5** — Izaew ta'yri izuapyapyr paw uezupir oho Mipa pe Tupàn henataromo uzemono'og pà wà. Xo pitài zo noho kwaw wà. Mon aipo noho kwaw wà, i'i uezupeupe wà. Ta'e a'e 'ym mehe uzapo amo ae wemimume'uhay kwer wà. — Aze amo noho kwaw zanezemono'ogaw pe wà nehe, xiuka a'e teko zane wà nehe, i'i ahayah uezupeupe a'e 'ym mehe wà.

6 Izaew upuhareko katu wànàm wà, Mezàmi izuapyapyr wà. — Kutàri amo zaneànàm ukàzym zanewi a'e wà, i'i uezupe wà. **7** — Heta we måràmàràn awa Mezàmi izuapyapyr wà. Ma'e xiapo putar wanemireko ràm wanexak pà zane nehe. Ta'e ximume'uhay zanerazyr wamono 'ym àwàm Mezàmi wanupe wanemireko romo zane wà xe.

8 A'e rupi upuranu uezuhezehe wà. — Ma'enugar Izaew ta'yri izuapyapyr noho kwaw Mipa pe Tupàn henataromo wà, i'i uezupe wà. Na'e amo umume'u a'e oho 'ym ma'e kwer waner amogwer wanupe wà. — Zamez tawhu Zirez pe har noho kwaw wà, i'i wanupe wà. **9** A'e rupi wenoz tawhu pe har pitàitâigatu wà. Ni amo Zamez Zirez pe har nuiko kwaw a'e pe wà. **10** A'e rupi uze'eg nezewe uezupeupe wà kury. — Ximono kar 12 miw awa ikàg wera'u ma'e a'e tawhu pe wà nehe, i'i uezupeupe wà. — Pezuka Zamez Zirez pe har pe wà nehe. Pezuka awa wà

nehe. Pezuka kuzà wà nehe no. Pezuka kwarearer kuzàtìigwer wà nehe no. **11** Pezapo nezewe nehe. Pezuka awa paw pe wà nehe. Pezuka kuzà paw pe wà nehe no. Pezuka zo kuzà awa puhe uker pixik 'ym ma'e pe wà nehe, i'i teko zauxiapekwer wanupe wà.

12 Wexak 400 kuzà awa puhe oho pixik 'ym ma'e Zamez Zireaz pe wà. Weraha a'e kuzà Xiro Kànàà ywy rehe har pe upytu'u haw pe wà.

13 Ómono kar uze'eg heraha har Mezàmi Itahu Himom pe wiko ma'e wanupe wà. — Zapytu'u zanezeàmàtyry'ym ire nehe kury, i'i wanupe wà. **14** A'e rupi Mezàmi uzewyr wà. Upyhyk a'e 400 kuzàwaza Zamez Zireaz parer wemireko romo wà. Nuhyk kwaw kuzà awa paw wanupe wà rihi. **15** A'e rupi teko upuhareko katu Mezàmi wà. Ta'e Tupàn hemimutar rupi pitài Izaew ta'yà ukàzym wanuwi a'e wà xe. **16** Na'e Izaew wanuwhaw uze'eg nezewe wà kury. — Naheta kwaw kuzà Mezàmi izuapyapyr wà kury. Ma'e xiapo putar wanemireko ràm wamono'og pà amogwer wanupe zane nehe. **17** Na'ikatu kwaw pitài Izaew ta'yà ikàzymaw. Xikar Mezàmi ipaw 'ym àwàm zane nehe. **18** Nupuner kwaw zanerazyr wanereko haw rehe wà, i'i teko wanupe wà. Uze'eg nezewe wà, ta'e a'e 'ym mehe ómono ze'legaiw awa Mezàmi wanehe wà xe. A'e rupi nomono kwaw wazyr Mezàmi wanupe wanemireko romo wà. **19** Uhem etea'i Tupàn pe zanemykyaw Xiro tawhu pe iapo pyràm kury: (Xiro tawhu a'e, Metew huwake

kwarahy hemaw ahurehe har kutyr har rehe tuz a'e, Eremona tawhu huwake kwarahy hemaw awyze har kutyr har rehe a'e. Teko oho Metew tawhu wi Xikez tawhu pe amo pe rupi wà. Xiro upyta a'e pe huwake kwarahy hemaw kutyr a'e).

20 A'e rupi Izaew wanuwhaw uze'eg Mezàmi wanupe wà kury. — Pezeàmim peho uwà tyw pupe nehe. **21** Peme'egatu nehe. Mynykaw 'ar mehe kuzàwaza Xiro pe har upynyk putar oho wà nehe. Pehem uwà tyw wi a'e 'ar mehe we nehe no. Tuwe pitàitìigatu upyhyk amo kuzàwaza wà nehe, Mezàmi ywy rehe waneraha pà wà nehe. **22** Nezewe mehe aze wanu uze'egahy wà urewe wà nehe, aze wakywyr uze'egahy wà urewe wà nehe, urupuner nezewe ure'e haw rehe nehe. — Tuwe upyta a'e pe wanemireko romo wà nehe, ta'e Zamez Zireaz waàmàtyry'ym mehe nurupyhyk kwaw kuzà Mezàmi paw wanupe ure xe. Napezuhaw kwaw peze'eg awer, ta'e napemono kwaw penazyr wanupe xe. Imunar penazyr wanehe wà, peze wanupe nehe, i'i tuwhawete awakwer wanupe wà.

23 A'e rupi weruzar Mezàmi Izaew wanuwhaw waze'eg wà. Pitàitìigatu waxaexak amo kuzàwaza wemireko ràm romo wà, wapynyk mehe wà. Weraha weko haw pe wà. Uzewyr uiwy pe wà. Uzapo wi wàpuz wà. Uzapo wi tawhu wà no. Upyta a'e pe wiko pà wà. **24** Amogwer Izaew uhem oho weko haw pe wànàm wanupe uiwy pe wà.

25 A'e 'ar rehe naheta kwaw tuwhawete Izaew waiwy rehe. Pitàitìigatu uzapo ma'e wemimutar rupi katete a'e wà.

HUXI

Erimerek oho Moaw pe wà

1 **1** Izaew izuapyapyr umumaw kwarahy teteau tuwhaw ikàg wera'u ma'e hereko 'ym pà a'e wà. Heta amo tuwhaw waneruze'egar romo a'e kwarahy rehe wà. A'e kwarahy rehe amo 'ar mehe uhem ma'uhez taw uhua'u ma'e Izaew izuapyapyr

wanupe kury. A'e rupi amo awa Merez taw pe har Zuta izuapyapyr waiwy rehe har a'e kury, wata oho wemireko heraha pà mokoz wa'yà waneraha pà amo ae ywy Moaw her ma'e pe a'e kury. Uzapo weko haw a'e pe wà. **2** A'e awa a'e, Erimerek her romo a'e. Noemi hemireko her romo a'e. Marom Kiriom ta'yà

waner romo a'e wà. Eparat tawhu parer romo wanekon wà. Eparat namuite kwaw Merez taw Zuta ywy rehe har wi a'e. Oho Moaw ywy rehe wà. Upyta a'e pe wiko pà wà. **3** Amo kwarahy pawire umànò Erimerek. Noemi wiko a'e mokoz umemyr wanehe we a'e kury. **4** Imemyr wereko kuzàwaza Moaw waiwy rehe har wemireko romo wà. Amo kuzà Oripa her romo a'e. Inugwer kuzà Huxi her romo a'e. Umumaw etea'i 10 kwarahy a'e pe wiko pà wà. **5** Na'e Marom umànò a'e kury. Umànò Kiriom a'e no. Upyta Noemi umen 'ym pà umemyr 'ym pà a'e.

Uzewyr oho Merez pe wà

6 A'e 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upytwà Izaew izuapyapyr wanereko a'e wà. Opo'o arozràn tetea'u waiko wà kury. Heta temi'u wanupe kury. Upaw wama'uhez haw uhua'u ma'e wanuwi. Wenu Noemi wanemi'u heta haw imume'u haw. A'e rupi uzemuàgà'yim Moaw ywy wi uhem àwàm rehe umemytaty kwer wanehe we a'e kury. **7** Uhem oho a'e wi Zuta ywy piarupi wà. **8** Wata mehe uze'eg Noemi umemytaty kwer wanupe. — Pezewyr peneko awer pe nehe. Pepyta a'e pe pehy wapyr nehe tuwe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo ikatuahy ma'e peme a'e nehe, ta'e peiko ikatuahy ma'e romo ihewe pe no kyn wà. Pezapo ikatuahy ma'e heànàm umànò ma'e kwer wanekuve mehe we wanupe pe no kyn wà. **9** Tuwe Tupàn pemunem kar wi nehe. Tuwe heta peneko àwàm ikatu ma'e peme nehe no, i'i wanupe. Na'e uzurupyter umemytaty kwer a'e wà kury. — Zazur rihi, i'i wanupe kury. Imemytaty kwer uzypyrog uzai'oahy pà wà. **10** — Nan. Nuruzewyr kwaw nehe. Oroho putar nerupi nehe. Urupyta putar neànàm wainuromo nehe, i'i izupe wà.

11 — Pezewyr peho hememyr wà. Màràzàwe tuwe peho wer herupi. Aipo hememyr wi putar nehe. Aipo hememyr ràm awa wiko putar pemen romo wà nehe. **12** Pezewyr peneko awer pe nehe, ta'e hehya'uhez ihe kury, kyn. Napuner kwaw hemen wi haw rehe nehe. Napuner kwaw

hememyr wi haw rehe kury. Aze mo hemen wi, aze mo kutàri hemen wi, aze mo hememyr wi, **13** aipo peàro mo hememyr watua'u haw. Aipo peputar mo pemen romo pe wà. Azeharomoete napeputar kwaw agwer ma'e. Napeàro iwer mo pe wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko hekutyr a'e, ikatu 'ym ma'e imuzeapo kar pà ihewe a'e. Numukatu kwaw hereko haw. A'e rupi azemumikahy ihe, ta'e pepuraraw ma'erahy peiko pe no kyn, i'i wanupe. **14** Uzypyrog wi uzai'oahy pà wà. A'e mehe Oripa uhem oho umehy kwer wi kury. Uzurupyter wà. — Zazur rihi, i'i uezuepeupe wà. Uzewyr oho wànàm wanupe. Huxi zutuya'i upyta umehy kwer rehe we a'e.

15 — Eme'egatu nemen tywyraty kwer rehe nehe. Uzewyr wànàm wanupe uzar tupàn a'ua'l wanupe. Ezewyr eho hupi nerekö awer pe nehe, i'i izupe.

16 Na'e uze'eg Huxi umehy kwer pe. — Eho zo herupi nehe, ere zo ihewe nehe. — Etyryk ihewi nehe, ere zo ihewe nehe. Wyzài tawhu pe wyzài ywy rehe neho mehe, aha putar nerupi ihe nehe no. Wyzài ywy rehe nerekö mehe, aiko putar a'e pe ihe nehe no. Neànàm wiko putar heànàm romo wà nehe. Tupàn nezar wiko putar hezar romo a'e nehe no, i'i Huxi umehy kwer pe. **17** — Wyzài ywy rehe nemànò mehe nehe, àmànò putar a'e pe ihe nehe no, utym putar heretekwer a'e pe wà nehe no. Aze wyzài ma'e hemono kar newi nehe, tuwe Tupàn uzypyk herehe nehe. Xo nemànò haw zo, xo hemànò haw zo hemunyryk kar putar newi a'e nehe, i'i izupe.

18 Azeharomoete Huxi iho wer hupi a'e. A'e rupi uze'eg wi kwaw Noemi izupe.

19 Wata wi oho waiko wà. Te uhem Merez taw pe wà. A'e pe wahem mehe teko paw ipytuhegatu urywete romo wà. — Noemi aipo, i'i kuzàgwer uezuepeupe wà.

20 — Hurywete ma'e, i'i Noemi her ze'egete rupi. — Imuiro kar pyrer, i'i Mara ze'egete rupi. — Noemi, hurywete ma'e, peze zo ihewe nehe. — Mara, imuiro kar pyrer, peze ihewe nehe kury. Ta'e Tupàn ikàg wera'u ma'e umuiro kar hereko haw ihewe a'e no 'y, i'i

wanupe. **21** Xe wi hehem ire heta ikatu ma'e tetea'u ihewe. Tupàn hemuzewyr kar xe ma'e hereko 'ymar romo a'e kury. A'e rupi — Hurywete ma'e, peze zo ihewe nehe. Ta'e Tupàn ikàg wera'u ma'e upuraraw kar ma'erahy ihewe a'e, 'y. Hemuzemumikahy kar a'e, i'i wanupe.

22 Nezewe uzewyr Noemi Moaw ywy wi umemyaty kwer Huxi her ma'e rupi Moaw ywy rehe arer rupi a'e. Wahem mehe teko opo'o arozràn waiko oko pe wà. Uzypyrog ipo'o pà a'e 'ar mehe wà. — Xewar, i'i teko a'e arozràn pe wà.

Oho Huxi ko pe a'e

2 ¹Amo Noemi iànàm a'e pe hekon a'e. Moaz her romo a'e. Awa hemetarer katu ma'e romo ikàg ma'e romo hekon a'e. Noemi imen umàno ma'e kwer iànàm romo hekon a'e. Erimerek her romo a'e.

2 Amo 'ar mehe Huxi uze'eg Noemi pe a'e kury. — Tuwe aha ko pe ma'etymaw pe arozràn ywy rehe u'ar ma'e kwer imono'og pà zanewe ihe nehe. Aze ru'u amo uma'ereko ma'e hemuata kar putar uzeaikweromo

arozràn u'ar ma'e kwer imono'og kar pà ihewe a'e nehe, i'i izupe. — Echo kyn, hememyr, i'i Noemi izupe.

3 A'e rupi oho Huxi ko pe kury. Wata oho uma'ereko ma'e wanaikweromo. Ommono'og arozràn ywy rehe u'ar ma'e kwer oho iko. Wixe Huxi Moaz ko pe ikwaw 'ym pà kury. Erimerek iànàm romo hekon a'e.

4 A'e 'ar mehe we uehem Moaz Merez wi uma'ereko ma'e wanupe uze'eg pà. — Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko penehe we a'e nehe, i'i wanupe. — Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo ikatuahy ma'e newe nehe, i'i izupe wà.

5 Upuranu Moaz uma'ereko ma'e wanuihaw rehe. — A'e kuzàwaza pe pe har a'e. Mon aipo a'e, i'i izupe.

6 — Moaw ywy rehe arer Noemi hupi ur ma'e kwer romo hekon a'e. **7** — Tuwe aha uma'ereko ma'e wanaikweromo ihe nehe, arozràn ywy rehe u'ar ma'e kwer imono'og pà ihe nehe, i'i kwez ihewe. A'e rupi uzypyrog izi'itahy uma'ereko pà. Te tarityka'i uma'ereko iko a'e. Xo pitài haw upytu'u tapuzràn wype, i'i izupe.

8 Na'e uze'eg Moaz Huxi pe kury. — Einu katu heze'eg nehe, herazyr. Eho zo amo ae ko pe arozràn imono'og pà nehe. Epyta xe nehe. Ema'ereko ihewe uma'ereko ma'e wanuwake nehe. **9** Ezeapyaka katu nehe. Eho wanupi ko wama'ereko àwàm me nehe.

— Pepokozo hehe nehe, a'e heremiruze'eg uma'ereko ma'e wanupe ihe, nerehe heze'eg pà ihe. Aze neiwez nehe, ei'u 'y uma'ereko ma'e waneminuhem kwer pupe nehe, i'i Moaz Huxi pe.

10 Na'e wapyk Huxi upenàràg rehe uwa imuhyk pà ywy rehe henataromo kury. — Mâràzàwe tuwe erezekaiw herehe ne. Mâràzàwe tuwe ikatu ma'e erezapo iko ihewe. Amo ae ywy rehe arer romo aiko ihe, i'i izupe.

11 — Nemen imàno re erepytywàgatu nemehy iko ne. Aenu neremiapo kwer imume'u awer ihe. Erepuir neru wi. Erepuir nehy wi no. Erezur xe teko neremigwaw 'ym wainuromo nerekopà. Akwaw a'e ma'e neremiapo kwer ihe. **12** Tuwe Tupàn uzapo ikatuahy ma'e newe neremiapo kwer hekuzaromo a'e nehe. Erezur Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar ikàgaw hekar pà no. Tuwe hekuzar uhua'u ma'e umur newe nehe, i'i Moaz kuzà pe.

13 — Nekatuahy iko ihewe. Hemurywete kar iko, ta'e nekattu haw rupi ereze'eg iko ihewe ne 'y. Azeharomoete wyzai kuzà newe uma'ereko ma'e ikatu wera'u newe ihewi wà, i'i Huxi izupe.

14 Wamai'u mehe Moaz uze'eg wi Huxi pe kury. — Ezur xe. Epyhyk typ'yak kury. Emuàkym uwà tykwer pupe i'u pà kury, i'i izupe. Na'e wapyk uma'ereko ma'e wanuwake kury. Omono Moaz arozràn xewar her ma'e imihir pyrer izupe Huxi pe kury. U'u katu. Hewykàtì kury. Heta we temi'u. **15** Upu'äm wi Huxi arozràn u'ar ma'e kwer imono'og pà. A'e 'ar mehe Moaz uze'eg wi uma'ereko ma'e wanupe. — Aze upyhyk arozràn peinuromo nehe, ipo'o mehe eze'egahy zo izupe nehe. **16** Tuwe pemuar kar amo arozràn penemipo'o kwer nehe. Tuwe omono'og nehe. Eze'egahy zo izupe nehe, i'i wanupe.

17 Nezewé Huxi omono'og arozràn u'ar ma'e kwer oho iko. Te karuketeal mehe. A'e re oxooxok arozràn wemipyhyk kwer. Hemipyhyk kwer ixoixok pyrer a'e, heta 25 kir ipuhuz haw a'e. **18** Upyhyk arozràn kury, uzewyr taw pe wemimono'og kwer hexak kar pà umehy kwer pe kury. Omono a'e temi'u ikurer izupe no. **19** Na'e Noemi upuranu hehe kury. — Ma'e pe eremono'og arozràn u'ar ma'e kwer kutàri ne ra'e. Ma'e pe erema'ereko kutàri ra'e. Tuwe Tupàn uzapo ikatu ma'e a'e awa neptyywà arer pe a'e nehe, i'i umematyat kwer pe. — Ama'ereko awa Moaz her ma'e iko pe kutàri ihe, i'i umehy kwer pe. **20** — Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo ikatuahy ma'e Moaz pe nehe. Ikatu tuwe tuweharupi a'e. Ikatu wikuwe ma'e wanupe. Ikatu umàno ma'e kwer wanupe no, ta'e ikatu umàno ma'e kwer waànàm wanupe wapytywà pà a'e xe. A'e awa wiko tuwe zaneànàm romo a'e. Zaneànàm zanepetywà har romo hekon a'e, i'i izupe.

21 — A'e ma'e ikatu ma'e paw uzapo ihewe a'e. Amo ae ma'e ikatu ma'e umum'e ihewe a'e no. — Erepuner uma'ereko ma'e wanehe we nema'ereko haw rehe nehe, te arozràn po'o haw imumaw pà nehe, i'i ihewe, i'i Huxi umehy kwer pe.

22 Na'e uze'eg wi Noemi umematyat pe. — Eho kuzà uma'ereko ma'e wanupi nehe, hememyr. Aze mo erema'ereko amo ae awa iko pe, uze'eg zemueteahy mo nerehe wà, uze'eg urywahyahy mo nerehe wà, i'i izupe.

23 A'e rupi uma'ereko Huxi oho iko Moaz hemiruze'eg wanehe we arozràn imono'og pà kury, xewar imono'og pà no. Te ipo'o haw upaw kury. Wiko wi wi umehy kwer ipyr no.

Moaz ikatu Huxi pe a'e

3 **1** Amo 'ar mehe uze'eg Noemi Huxi pe kury. — Hememyr. Aekar putar amo awa nemen ràm romo ihe nehe kury. Nezewé mehe heta putar tåpuz newe nehe, heta putar nememyr newe wà nehe no. **2** Nema'enukwaw Moaz rehe. Nemuma'ereko kar wemiruze'eg wanehe we a'e. Zaneànàm romo hekon a'e. Kutàri pyhaw oho putar

arozràn xewar ixoixok pà nehe. **3** Ezapo ma'e heze'eg rupi katete nehe kury. Ezahak nehe. Emono kàpuhàg neretekwer rehe nehe. Emunehew neropoz ikatu wera'u ma'e nehe. A'e re echo Moaz ima'ereko haw pe nehe. Ezexak kar zo izupe nehe. Tuwe uma'i'u ràgypy nehe rihi. Tuwe u'u uwà tykwer nehe no. **4** A'e re oho putar uker pà nehe. Eme'egatu iker àwàm rehe nehe. I'aw ire eupir zewàwànaw ipy 'aromo har nehe. E'aw a'e pe zewàwànaw iwype nehe. A'e ae umume'u putar neremiapo ràm nerexak mehe a'e nehe, i'i izupe.

5 — Azapo putar ma'e paw neze'eg rupi katete ihe nehe, i'i umehy kwer pe.

6 A'e rupi oho Huxi arozràn ixoixokaw pe kury. Uzapo ma'e paw umehy kwer ze'eg rupi katete. **7** Moaz imai'u paw ire kury. Uwà tykwer umurywete kar i'u re. A'e rupi uker oho xewar imono'og pyrer huwake. Na'e ur mewe katu Huxi kury. Upir zewàwànaw ipy wi kury. U'aw a'e pe zewàwànaw iwype ipy huwake kury. **8** Pyaze mehe na'arewahy ume'e kury. Wapyk in a'e pe. Ipytuhegatu ta'e wexak amo kuzà upy huwake iker mehe xe.

9 Upuranu hehe. — Mo romo ereiko ne, i'i izupe. — Ihe Huxi ihe, newe uma'ereko ma'e ihe. Ne ereiko ureànàmeteahy romo ne. A'e rupi aze ureptywà pe nehe, ereiko putar tâmuzgwer waze'eg heruzar har romo nehe, i'i izupe.

10 — Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu ma'e uzapo newe nehe, herazyr. Ko nemenu iànàm wanupe neremiapo ikatu wera'u nemehy pe neremiapo kwer wi. Ta'e nereho kwaw awa ipyahu ma'e hekar pà nemen romo ne xe. Ni hemetarer katu ma'e ni hemetarer 'ym ma'e nerepyhyk kwaw nemen romo. **11** Ekyze zo kury, herazyr. Teko 'aw taw pe har paw ukwaw kuzà ikatu ma'e romo nereko haw wà. Azapo putar wyzài ma'e nereminoz ràm newe ihe nehe. **12** Azeharomoete aiko neànàm romo. A'e rupi tâmuzgwer nepptywà kar ihewe a'e wà, uze'eg imuapyk pà ze'eg kwehe arer rehe a'e wà. Heta amo ae awa neànàm a'e no. Neànàm eteahy romo hekon ihewi a'e. **13** Epyta xe

kury. Xo pyhewe zo ehem xe wi nehe. Ku'em mehe zaze'eg putar izupe. Aze ru'u ipurupytwà wer putar nerehe a'e nehe. Aze uputar nehe, ikatu nehe. Aze nuputar kwaw nehe, amume'uahy nepptywà àwàm Tupàn henataromo kury. E'aw wi kury. Eker wi kury, i'i izupe.

14 A'e rupi uker wi Huxi a'e pe ipy huwake kury. Izi'itahy pyhaw upu'äm Moaz kury. Na'ipurexak kar wer kwaw uzehe amo wanupe a'e kuzà rehe we a'e. Na'ipurukwaw kar wer kwaw a'e kuzà a'e pe iho awer rehe amo pe.

15 — Enuhem nekamirpuku kury, ywy rehe imono pà kury, i'i kuzà pe. Omono kuzà ukamirpuku ywy rehe ipupirar pà. Omono arozràn hehe izupe. Heta 20 kir a'e arozràn ipuhuz haw. Uwàuwàn wà. Moaz upptywà Huxi arozràn iwàiwàn pyrer hupir mehe. Omono iax'i rehe. Uzewyr Huxi oho taw pe heraha pà kury.

16 Wàpuz me ihm mehe imehy upuranu hehe. — Oho katu aipo, hememyr, i'i izupe. Umume'u Huxi uezapo ma'e kwer paw izupe.

17 — Umur ko xewar paw ihewe a'e no. — Ezewyr zo nereko haw pe ma'e heraha 'ym pà nemehy pe nehe, i'i ihewe, i'i umehy pe.

18 Na'e i'i Noemi umemetyaty kwer pe. — Èarogatu ma'e uezapo ma'e ràm nehe kury, hememyr. Ta'e Moaz umuàgy'yagatu putar ko ma'e kutàri nehe kury 'y. Nupytu'u kwaw imuàgy'yagatu 'ym mehe we a'e, i'i izupe.

Moaz wereko Huxi a'e

4 **1** Na'e oho Moaz ywy tâpuz wamyter pe har ukenawhu huwake har pe kury. Wapyk a'e pe. A'e 'ar mehe uhem amo Erimerek iànàm etea'u wà a'e pe a'e kury. A'e 'ym mehe Moaz uze'eg hehe Huxi pe a'e. Uze'eg Moaz a'e awa pe kury. — Hemrypar, i'i izupe. — Ezur xe neapyk pà kury, i'i izupe. Wapyk oho huwake.

2 Na'e Moaz wenoz 10 awa a'e tawhu pe har hemetarer katu ma'e a'e pe wà kury. — Peapyk xe ty wà, i'i wanupe. Wapyk a'e pe wà. **3** Na'e Moaz uze'eg wànàm pe kury. — Noemi uzewyr Moaw ywy wi a'e kury. Ipurume'eg wer oko zaneànàm Erimerek

iziwy kwer rehe a'e. **4** A'e rupi heze'eg wer newe hehe ihe. Aze ikatu newe nehe, eme'eg kar a'e ywy teko wanuwiaw wanenataromo nehe, xe wapyk ma'e wanenataromo nehe. Aze nanepurume'eg kar wer kwaw a'e ywy rehe nehe, emume'u neremimutar xe har wanenataromo nehe kury. Ta'e ne ràgypy erepuner ime'eg kar haw rehe ne xe, tàmuzgwer ze'eg awer rupi katete ne xe. Aze nereputar kwaw nehe, ame'eg kar putar ihe nehe, tàmuzgwer ze'eg awer heruzar pà ihe nehe, i'i izupe. — Ame'eg kar putar a'e ywy ihe nehe, i'i a'e awa Moaz pe.

5 — Aze ereme'eg kar a'e ywy nehe, ererekoko putar Huxi neremireko romo nehe no. Nezewe mehe umànô ma'e kwer iànàm wiko putar a'e ywy izar romo a'e nehe, i'i Moaz izupe.

6 — A'e mehe naputar kwaw ywy ihe. Name'eg kar kwaw ihe nehe. Ta'e aze mo azapo nezewe, napuner iwer mo heru ma'e kwer heremipyhyk ràm ipyhykaw rehe ihe. Tàmuz ze'eg umume'u ime'eg kar haw a'e. **7-8** A'e rupi eme'eg kar ne nehe, ta'e naputar kwaw ihe xe, i'i izupe. Na'e a'e awa wenuhem uxapat Moaz pe imono pà kury. Nezewe wanemapiro kwehe mehe arer. Aze amo ume'eg amo ywy, omono uxapat ime'eg kar har pe a'e ma'e ime'egaw hexak kar pà teko wanupe.

9 Na'e Moaz uze'eg tuwihawete wanupe kury, teko paw wanupe no. — Pexak heremapiro kwer kutàri arer pe. Ame'eg kar Erimerek ima'e kwer paw Noemi wi ihe. Ame'eg kar Kiriom ma'e paw ihe, Marom ma'e paw ihe no. **10** Areko putar Huxi Moaw ywy rehe arer heremireko romo ihe nehe no. Nezewe mehe umànô ma'e kwer iànàm wiko putar a'e ywy izar romo a'e nehe no. Nezewe mehe teko xe har ima'enukwaw putar Marom her rehe tuweharupi wà, taw izexak kar awer pe wà nehe no. Úmuapyl putar her pape rehe wà nehe. Pe xe har pexak a'e ma'e iapo mehe kury, i'i Moaz teko wanupe.

11 — Azeharomoete uruexak neremapiro kwer kwez ure, i'i a'e pe har paw izupe wà.

Uze'eg tuwihaw Moaz pe wà. Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upptywà ko kuzà a'e nehe. Ur kwez nerekoko haw pe a'e kury. Wiko putar Hakew ài Erez ài a'e nehe. Tuwe umur nera'yr tetea'u newe wà nehe. A'e kuzà umur ta'yrl tetea'u Zako pe kwehe mehe a'e wà. A'e rupi izuapypyr heta tetea'u ko 'ar rehe a'e wà. Tuwe ereiko hemetarer katu ma'e romo Merez-Eparat taw pe nehe. Teko paw ukwaw putar nerer wà nehe, neremapiro kwer wà nehe no. **12** Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur nera'yr tetea'u newe wà nehe. Nezewe mehe nezuapypyr heta tetea'u putar Perez Zuta ta'yrl Tamar imemeyr izuapypyr wazàwe nehe, i'i izupe wà.

13 Na'e weraha Moaz Huxi weko haw pe wemireko romo imuigo kar pà kury. Wiko uzepuhe ma'e romo wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu Huxi pe. A'e rupi Huxi ipuru'a kury. Imemyrxak kar kury. Awa a'e. **14** A'e rupi kuzàgwer uze'eg oho Noemi pe wà. — Ximum'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw nehe. Ta'e umur amo awa neremapiro romo a'e kury 'y. Tuwe Izaew paw ukwaw her wà nehe. Tuwe umume'u hemapiro kwer amo 'ar mehe wà nehe. **15** Tuwe nemurywete kar a'e nehe. Tuwe uzekaiw katu nerehe nehya'uet mehe nehe no. Nememityat a'e, kwarer ihy a'e, neamutiar katu a'e. Ikatu wera'u newe 7 nememeyr awa wanuwi a'e, i'i izupe wà.

16 Upyhyk Noemi kwarer kury. Umur u'waromo rehe hupir pà, hehe uzekaiw pà.

17 Hexak mehe kuzàgwer hâpuz huwake har uze'eg uezuepepe wà. — Uzexak kar kwarer kwez Noemi pe kury, i'i wà. Omono Omez her romo wà. Tua'u mehe umuzàg awa Zexe her ma'e. Zexe umuzàg Tawi. Tawi wiko Izaew wanuwiawete romo a'e.

18-22 Na'aw Tuwihawete Tawi izypy waner xe wà: Perez umuzàg Ezerom. Ezerom umuzàg Hâw. Hâw umuzàg Aminanaw. Aminanaw umuzàg Nazom. Nazom umuzàg Xaramon. Xaramon umuzàg Moaz. Moaz umuzàg Omez. Omez umuzàg Zexe. Zexe umuzàg Tawi. Upaw.

1 XAMUEW

Xamuew tu, ihy no

1 ¹Amo awa Ewkàn her ma'e Eparai zuapry a'e, wiko Hama tawhu pe Eparai waiwy refe wwytyr wamyter pe a'e. Na'aw tāmuzgwer waner xe a'e wà. Zupe umuzág Tou. Tou umuzág Eriu. Eriu umuzág Zeroàw. Zeroàw umuzág Ewkàn. **2** Heta mokoz hemireko izupe wà. Àn hemireko ipy her romo a'e. Penin inugwer hemireko her romo a'e. Penin imemyr a'e. Àn na'imemyr kwaw a'e. **3** Kwarahy nànàn uhem Ewkàn oho tawhu weko haw wi Xiro tawhu pe a'e, Tupàn ikàg wera'u ma'e imuweste katu pà a'e, ma'ea'y hapy pà henataromo a'e. Heta mokoz ta'yr Èri Xiro a'e wà. Opini ta'yr ipy her romo a'e. Pinez ta'yr inugwer her romo a'e. Wiko xaxeto romo ma'ea'y zuka har romo Tupàn henataromo Xiro pe wà. **4** Kwarahy nànàn Ewkàn uzuka ma'ea'y Tupàn henataromo a'e, imuweste katu pà a'e. Izuka re omono pitái iphegwer Penin pe a'e. Omono iphegwer wa'yr wazyr paw wanupe. **5** Omono ho'o kwer tetea'u Àn pe. Uzamutar katu wemireko Àn a'e. Tupàn numur kwaw imemyr izupe. Nezewa refe we Ewkàn uzamutar katu Àn a'e. **6** Hemireko Penin uze'eg zemueteahy Àn refe. Uze'eg urywahyahy hehe no, imuzemumikahy kar pà no. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e numumemyr kar kwaw a'e xe. **7** Umumaw kwarahy tetea'u nezewa uzeapo pà. Kwarahy nànàn oho Tupàn hàpuz me wà. Kwarahy nànàn Penin umuzemumikahy kar Àn. A'e rupi Àn uzai'o tetea'u umai'u y'm pà.

Àn uze'eg Tupàn pe

8 Amo 'ar mehe imen Ewkàn upuranu hehe kury. — Mâràzàwe tuweerezai'o iko. Mâràzàwe tuwe neremai'u kwaw iko. Mâràzàwe tuweerezemumikahy tuweharupi. Aipo nahekatu wera'u kwaw newe **10** nememyr wanuwi ihe, i'i izupe.

Àn wenoz umemyr àwàm Tupàn pe

9 Amo 'ar mehe wiko Xiro pe wà. Upaw umai'u wà. Xaxeto Eri her ma'e wapyk

wenaw refe a'e kury, Tupàn hàpuz henaw huwake a'e kury. **10** Na'e Àn upu'äm uzemumikahy pa kury. Uzai'o tetea'u. Uze'eg Tupàn pe. **11** Umume'u wemiapo ràm izupe. — O Tupàn ikàg wera'u ma'e. Eme'e herehe. Neremiruze'eg romo aiko ihe. Hezemumikahy haw erexak iko ne. Nema'enukwaw katu herehe nehe, hepytywà pe nehe. Nereharaz zo ihewi nehe. Aze eremur amo awa ihewe hememyr romo nehe, amono putar a'e hememyr newe nehe. Wiko putar neremiruze'eg romo tuweharupi nehe. Nomonohok pixik kwaw u'aw nehe, neremiruze'eg romo weko haw hexak kar pà purupe nehe, i'i izupe.

12 larew tetea'u a'e pe Tupàn pe uze'eg pà a'e. A'e rupi Eri uzypyrog hehe ume'e pà kury. **13** Wexak heme iryrytryz mehe. Nuhem kwaw ze'eg izuru wi. Uze'eg Àn Tupàn pe upy'a pe kury. Nuhem kwaw ize'eg izuru wi. — Uka'u ru'u aipo, i'i Eri uzeupe. **14** — Mâràn 'ar eremumaw putar neka'u pà nehe. Epytu'u neka'u re kury, i'i izupe.

15 — Tuwhaw, i'i Àn Eri pe. — Naka'u kwaw ihe. Ni uwà tykwer na'u kwaw ni kàwiahya na'u kwaw ihe. Azemumikahy tuwe ihe. Amume'u ma'erahy heremipuraraw kwez Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ihe. **16** Naiko kwaw kuzà wyzai' romo ihe. Aze'eg Tupàn pe nezewa ta'e azemumikahy ihe 'y, ta'e apuraraw ma'erahy ihe 'y, i'i izupe.

17 Na'e uze'eg Eri izupe. — Echo Tupàn ikatu haw refe we nehe. Tuwe Tupàn Izaew wazar umur nereminozgwer newe nehe, i'i izupe.

18 — Tuwe erekwaw tuwe hekatu haw nehe, i'i kuzà izupe. A'e rupi kuzà uhem oho a'e wi izuwi. Umai'u kury. Uhem wewer izemumikahy haw izuwi kury.

Xamuew izexak kar awer

19 Iku'egwer pe Ewkàn a'e, iànàm a'e wà no, upu'äm izi'itahy a'e wà kury. Umuwete katu Tupàn oho wà. A'e re uzewyr weko haw pe Hama pe wà. Uker Ewkàn oho wemireko Àn puhe kury. Upytywà Tupàn Àn kury. **20** Ipu'a kury. U'ar katu mehe

imemyr uzexak kar kury. Awa a'e. Omono Xamuew her romo wà. — Aenoz ko kwarer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ihe, i'i teko wanupe. — Tupàn pe ma'e henoz taw, i'i her zaneze'eg rupi.

21 Na'e Ewkàn oho wànàm wanupi Xiro pe ma'e Tupàn pe imono pyràm kwarahy nànànar imono pà izupe kury. A'e 'ym mehe umume'u amo ma'e ikatu wera'u ma'e imono pyràm izupe. **22** Noho kwaw Àn wanupi. — Ikamu re ipytu'u re zo araha putar Tupàn ràpuz me ihe nehe. Wiko putar tuwe a'e pe nehe, a'e wi uhem 'ym pà nehe, i'i Àn umen pe.

23 — Aze ikatu newe nehe, ezapo nezewe nehe, i'i Ewkàn Àn pe. — Epyta xe zanerekohaw pe nehe. Xo ikamu re ipytu'u re zo echo nehe. Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuzeapo kar ma'e neremimume'u kwer nehe, i'i izupe. A'e rupi upyta Àn weko haw pe umemyr imukamu kar pà.

24 Ikamu re ipytu'u re weraha ihy umemyr Xiro pe kury. Weraha amo tapi'ak awa na'iruz kwarahy hereko har no. Weraha tyràm 10 kirpuhuz taw hereko har no. Weraha pitài hyru por uwà tykwer no. Ikwarerai mehe zo ihy weraha Tupàn hàpuz Xiro pe har pe a'e. **25** Tu a'e, ihy a'e no, uzuka a'e tapi'ak awa Tupàn henataromo wà. A'e re weraha kwarer Eri pe wà kury. **26** Uze'eg Àn Eri pe kury. — Azeharomo eteahy aiko a'e kuzà u'àm ma'e kwer Tupàn pe uze'eg ma'e kwer romo ihe, neremixak kwer amo kwarahy mehe arer romo ihe, i'i izupe. **27** Aenoz ko kwarer Tupàn

Tuweharupi Wiko Ma'e pe ihe. Umur hereminozgwer ihewe a'e. **28** A'e rupi kutàri amono putar ko kwarer izupe ihe nehe kury. Wyzài 'ar mehe nehe, wikuwe mehe we nehe, wiko putar Tupàn hemiruze'egete romo a'e nehe, i'i izupe. A'e mehe umuwete katu Tupàn a'e pe a'e wà kury.

Àn uze'eg Tupàn pe

2 **1** Na'e Àn uze'eg Tupàn pe kury.

— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umynehem hepy'a herurywete haw pupe a'e.

Apuner heata haw rehe amogwer wanuwake ihe kury,
ta'e uzapo a'e ikatu ma'e ihewe a'e 'y.

Apuka iteko héàmàtyry'ymar
wanehe. Herurywete tuwe no.

Ta'e Tupàn hepytywà a'e 'y.

2 Ni amo na'ikatu kwaw Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e zàwe a'e wà.
Naheta kwaw amo Tupàn. Xo a'e zo.
Naheta kwaw amo purehe uzekaiw
ma'e Zanezar zàwe a'e wà.

3 Pemume'u zo pekàgaw nehe.
Pemume'u zo pekatu haw nehe.
Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ukwaw teko paw a'e wà.
Ukwaw wanemipa kwer paw a'e.

4 Tupàn uzuhaw zauxiapekwer ikàg
ma'e waywyrapar wanuwi a'e.
Zauxiapekwer ikàg 'ym ma'e a'e wà,
uzeapo ikàg ma'e romo wà kury.

5 Hemetarer katu ma'e kwer
a'e wà kury,
uma'erekohaw amo pe wemi'u
ràm iphyhk pà ko 'ar rehe a'e wà.
Ima'uhez ma'e kwer a'e wà kury,
umai'u katu waiko a'e wà kury.
Hewykàtà waiko a'e wà kury.
Kuzà imemyr 'ym ma'e kwer a'e
wà kury, wexak kar 7 umemyr
teko wanupe wà kury.
Umemyr tetea'u wanerekohaw
a'e wà kury, wiko umemyr 'ym
ma'e romo a'e wà kury.

- 6 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e,
purumumàno kar ma'e
romo hekon a'e.
Purumuigo kar ma'e romo hekon a'e no.
Umàno ma'e kwer waneta haw pe
poromono kar ma'e romo hekon a'e.
Umuzewywà kar teko a'e wi a'e no.
- 7 Umuigo kar amo teko hemetarer 'ym
ma'e romo a'e wà.
Umuigo kar amo teko hemetarer
katu ma'e romo a'e wà no.
Umuezywà kar amo wà.
Upir amo wà no.
- 8 Upir hemetarer 'ym ma'e ywy
ku'i kwer wi wà.
O'ok ma'uhez taw ima'uhez
ma'e wanuwi.
Umuigo kar hemetarer 'ym ma'e
tuwihawete wamyrypar romo wà.
Umuapyk kar a'e teko tuwihaw
henaw rehe wà no.
Ywy iwy pe har wazar romo hekon
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e.
Umuapyk ywy wa'aromo a'e.
- 9 Uzekaiw katu uze'eg
heruzar har wanehe.
Omono kar teko ikatu 'ym ma'e
pytunaw inuromo wà,
a'e pe wamuzeàmim kar pà wà.
Ni amo nueityk kwaw
amo ukàgaw rupi a'e wà.
- 10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umumaw putar waàmàtyry'ymar
a'e wà nehe.
Wànoànog putar ywak
rehe wakutyr nehe.
Umume'u putar teko ywy rehe
har wanemiapo kwer upaw
rupi katete a'e nehe.
Omono putar ukàgaw, wemixak kwer
tuwihawete pe nehe.
Upytwà putar a'e wemixak kwer
tuwihawete a'e nehe.
A'e rupi a'e tuwihawete weityk putar
waàmàtyry'ymar a'e wà nehe.
Upaw Àn ze'eg awer xe kury.

11 Na'e Ewkàn uzewyr weko haw pe Hama
taw pe wà kury. Kwarer Xamuew upyta Xiro
pe Tupàn henataromo ma'e iapo har romo
kury. Upytwà xaxeto Eri her ma'e iko a'e pe
kury.

Eri ta'yr wà

12 A'e mokoz Eri ta'yr a'e wà, iaiw a'e wà.
Nuzekaiw kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e rehe wà. 13 — Xaxeto upuner ma'e ro'o
kwer henoz taw rehe teko wanupe wà, i'i
Tupàn ze'eg, Nuweruzar kwaw a'e ze'eg wà.
Nezewe teko uzapo wà. Amo awa umuin amo
ma'ea'yr Tupàn pe imono pà. Xaxeto ipytwà
har upuner ma'ero'o kwer henuhemaw rehe a'e.
Uhem kawaw huwake. Werur kuzeràxi na'iruz
hàxi wanerekò har uezupi no. 14 Ma'ero'o
kwer imuin mehe omono kuzeràxi kawaw
pupe ma'ero'o kwer pehegwer henuhem pà
ipupe. Heminuhem kwer upyta xaxeto pe.
Upuner nezewe haw iapo haw rehe tuweharupi
a'e, aze amo awa oho a'e pe Xiro pe ma'ea'yr
izuka pà imono pà Tupàn pe a'e. Ikatu nezewe
iaxo haw Tupàn pe. 15 Imuin 'ym mehe we a'e
ma'ero'o kwer izar o'ok ikawer izuwi. Wapy
ikawer tata pupe Tupàn henataromo. Eri ta'yr
nuweruzar kwaw a'e ze'eg kwehe arer wà.
Uputar ikawer uezupe wà. A'e rupi iapy 'ym
mehe we oho izar pe henoz pà wà. — Emur
ma'ero'o kwer pegwer ihewe nehe, ta'e xaxeto
ipurumihir wer hehe a'e xe, i'i izupe wà.
— Nuputar kwaw nema'ero'o kwer imuin
pyrer nehe. Xo ma'ero'o kwer imuin pyr 'ym
zo uputar newi, i'i izupe wà. 16 Izar i'i nezewe
wanupe. — Tuwe ikawer ukaz nehe. A'e re
erah ipehegwer neremimutar rupi nehe, i'i
izupe. — Nan, i'i xaxeto ipytwà har izupe.
— Emur 'ág ma'ero'o kwer tárityka'i ihewe
kury. Aze neremur kwaw ihewe nehe, apyhyk
putar wahyaw rupi nehe, i'i izupe.

17 Nezewe Eri ta'yr uzapo Tupàn pe ma'e
herur arer pe a'e wà. Wanemiapo kwer iro
Tupàn pe.

Xamuew wiko Xiro taw pe

18 Tuweharupi Xamuew uma'erekò iko
Tupàn henataromo a'e. Kwarer romo hekon.

Nezewe rehe we umunehew xaxeto ikamir puku irin iapo pyrer uzehe a'e. **19** Kwarahy nànàgatu Àn a'e, uzapo kamir puku ikatu ma'e heraha pà izupe. Oho umen rupi ma'ea'yr izuka pà Tupàn henataromo wà. **20** Na'e Eri omono Tupàn ze'egatu Ewkàn rehe hemireko rehe a'e no. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e, tuwe umur amo nera'yr newe wà nehe. Tuwe umur amo imemyr neremireko pe wà nehe, ko kwarer hekuzaromo wà nehe. Ta'e pemur Xamuew Tupàn pe pe xe, i'i wanupe. A'e re uzewyr Ewkàn weko haw pe wà.

21 Tupàn upytywàgatu Àn a'e. A'e rupi heta wi amo imemyr izupe wà no: na'iruz awa wà, mokoz kuzà wà. Itua'u wewer Xamuew kury, Tupàn pe uma'erekò pà kury.

Eri, ta'yr wà kury

22 Tua'uhez Eri a'e kury. Ta'yr uzapo iaiw ma'e waiko Izaew wanupe wà. Teko umume'u wanemiapo kwer paw oho Eri pe wà. — Uker oho waiko kuzà Tupàn hàpuz uken huwake uma'erekò ma'e wapuhue tuweharupi wà, i'i teko izupe ta'yr wanehe uze'eg pà wà. **23** A'e rupi uze'eg Eri oho wanupe. — Mâràzàwe tuwe pezapo agwer ma'e peiko. Teko paw umume'u iaiw ma'e penemiapo kwer ihewe wà. **24** Pepytu'u iapo re nehe, hera'yr wà. Teko Tupàn hemiruze'eg umume'u iroahy ma'e penemiapo kwer waiko ihewe wà. **25** Aze amo uzapo iaiw ma'e amo teko pe nehe, Tupàn upuner a'e iaiw ma'e iapo arer ipyro haw rehe. Aze amo uzapo iaiw ma'e Tupàn pe nehe, mon aipo upyro putar iapo arer nehe, i'i wanupe. Nuzekaiw kwaw ize'eg rehe wà. Ta'e Tupàn umume'u wazuka àwàm uezupe a'e xe.

26 Kwarer Xamuew a'e, itua'u wi wi a'e. Ikatuahy teko wanupe. Ikatuahy Tupàn pe no.

Ze'eg Eri ta'yr wakutyr har

27 Amo 'ar mehe amo Tupàn ze'eg imume'u har wekar Eri wà a'e pe kury. Hexak mehe umume'u Tupàn ze'eg awer izupe kury. — Kwehe mehe azexak kar neipy Aràw pe ihe, Ezit pe uma'erekò e ma'e romo heko mehe ihe, iànàm Ezit pe uma'erekò e ma'e

romo waneko mehe ihe wà. **28** Apuexaexak amogwer Izaew ta'yr izuapyapyr wanuwi ihe, hexaxeto romo pemugo kar pà ihe. Apumuma'erekò kar ma'ea'yr happy haw herenataromo har pe ihe. Peapy yhyk zàwenugar herenataromo. Pemunehew a'e kamir puku heremixak kwer no, herenataromo no. — Pepuner ma'ea'yr herenataromo izuka pyrer pehegwer i'u haw rehe nehe, a'e peipy wanupe. **29** Ko 'ar rehe peputar tuwe ma'ea'yr ihewe imur pyrer paw pe wà. Ihe azuka kar a'e ma'ea'yr teko wanupe ihe wà. Mâràzàwe tuwe peputar ma'ero'o kwer tetea'u. Ne Eri ne, eremuwate katu wera'u nera'yr ihewi ne wà. Mâràzàwe tuwe eremukyra katu kar iko ne wà. U'u ma'e ro'o kwer ihewe imur pyrer ikatu wera'u ma'e waiko tuweharupi wà. Heremiruze'eg umur a'e ma'ea'yr ihewe wà. Nera'yr upyro ihewi wà. Mâràzàwe tuwe uzapo nezewe wà, i'i Tupàn newe, i'i ize'eg imume'u har Eri pe. **30** — Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, Izaew wazar ihe, kwehe mehe aze'eg neràmuz pe ihe, neànàm wanehe ihe. — Peiko xaxeto romo herenataromo tuweharupi nehe, a'e wanupe. Kutàri amo ma'e amume'u putar newe ihe kury. Nazapo kwaw ma'e a'e heze'eg kwehe arer rupi ihe nehe kury. Amuwete putar hemuwete har ihe wà nehe. Namuwete kwaw hemuwete 'ymar ihe wà nehe. **31** Uhem eteal'i amo 'ar a'e nehe kury. A'e 'ar mehe azuka putar kwàkwàmo neànàm paw ihe wà nehe. Azuka putar awa neru ta'yr paw ihe wà nehe no. Ni amo awa neànàm na'itua'uhez kwaw wà nehe. **32** Zawaiw katu putar nerekò àwàm nehe. Azapo putar ikatuahy ma'e Izaew wanupe nehe. Nerewyrowyroahy putar wanehe nehe, ma'e wanupe heremimono ràm wanehe nehe no. Ni amo neànàm na'itua'uhez kwaw wà nehe. Azuka putar wà nehe. **33** Xo pitài nezuapyr zo amuigo kar putar nehe. A'e ae wiko putar xaxeto romo herenataromo nehe. A'e ae wiko putar hehàpyà 'ym ma'e romo nehe. Upytu'u putar ikatu ma'e hàro re a'e nehe. Amogwer nezuapyr paw umàno putar wà nehe. Aze ru'u amo uzuka putar wà nehe. Aze ru'u amo iaiw ma'e uezapo putar

wanupe nehe, wazuka pà nehe. **34** Nera'yir mokoz a'e wà nehe, Opini her ma'e nehe, Pinez her ma'e nehe no, umàno putar pitai 'ar mehe a'e wà nehe. Nezewe mehe erekwaw putar ko heze'eg azeharomoete har nehe. **35** Aexak putar pitai xaxeto heze'eg heruzar katu har ihe nehe. Uzapo putar ma'e heremimutar rupi upaw rupi a'e nehe. Amono putar izuapyapyr ràm izupe ihe wà nehe. Izuapyapyr wiko putar xaxeto romo tuwhiweté heremixamixak paw wanupe wà nehe. **36** Amogwer nezuapyapyr paw a'e wà nehe, aze wikuwe wà nehe, wiko putar hemetarer 'ym ma'e romo a'e tuwhiweté henataromo wà nehe. Wenoz putar temetarer tuwhiweté pe wà nehe. Wenoz putar temi'u wanupe wà nehe no. — Epytywà xaxeto ne wà nehe, i'l putar izupe wà nehe. Xo nezewe mehe zo heta putar temi'u wanupe nehe, i'l Tupàn iko newe, i'l a'e awa Eri pe.

Tupàn uzexak kar Xamuew pe

3 ¹ Xamuew wiko kwarer romo a'e 'ar mehe a'e rihi. Uptyywà Eri tuweharupi Tupàn imuweste katu mehe. A'e 'ar rehe Tupàn nomono kwaw uze'eg teko wanupe tuweharupi. Xo màràmàràn 'ar mehe zo uze'eg wanupe. Nuexak kar kwaw ma'e puahu pe har teko wanupe tuweharupi a'e. ² Eri wiko târia'i hehàphyà 'ym ma'e romo a'e 'ar rehe a'e. Amo 'ar mehe pyhaw uker upà uker haw pe a'e kury. **3** Xamuew uker upà Tupàn hapuzràn pupe Tupàn Ze'eg Hyru henaw pe. Tatainy Tupàn henataromo har uhayape iko. **4** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wenoz Xamuew a'e kury. — Xamuew, Xamuew, i'i. — Aiko aiko xe ihe, i'i Xamuew. **5** Na'e uzàn oho Eri iker haw pe kury. — Aipo herenoz pe ne, i'i izupe. — Nan. Nurenoz kwaw ihe. Ezewyr neker haw pe kury, i'i Eri izupe. Uzewyr oho uker haw pe kury.

6 Wenoz wi Tupàn Xamuew kury. Upu'am kwarer Eri ker haw pe oho pà. — Aipo herenoz pe ne. Aiko xe ihe, i'i izupe. — Nurenoz kwaw ihe, ezewyr neker haw pe kury, i'i kwarer pe.

7 Xamuew nukwaw kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Ta'e a'e 'ym mehe Tupàn nuze'eg pixik kwaw izupe a'e xe.

8 Na'e na'iruz haw rehe Tupàn wenoz Xamuew kury. Upu'am oho Eri iker haw pe. — Aipo herenoz pe ne, i'i izupe. Na'e ukwaw Eri Tupàn kwarer henoz tarer romo heko haw a'e kury. **9** — Ezewyr neker haw pe nehe ty. Aze nerenz wi nehe, ewazar ize'eg nezewe izupe nehe. — Eze'eg ihewe, Tupàn, ta'e ihe neremiruze'eg ihe xe, azeapyaka katu teko neze'eg rehe ihe, ere izupe nehe, i'i Eri kwarer pe. A'e rupi uzewyr Xamuew uker haw pe kury.

10 Na'e ur wi Tupàn a'e pe. Upyta a'e pe kury. — Xamuew, Xamuew, i'i izupe. — Eze'eg nehe, ai'aw neremiruze'eg nerenu pà a'e, i'i Xamuew izupe.

11 — Azapo putar iaiw ma'e Izaew wanupe ihe nehe. Wyzài teko a'e ma'e henu àràm wà nehe, ukyze katu putar izuwi wà nehe, i'i Tupàn Xamuew pe. **12** — Amume'u iaiw ma'e Eri iàñàm wanupe iapo pyràm ihe. Azapo putar a'e ma'e paw a'e 'ar mehe ihe nehe.

13 — Azepyk putar neàñàm wanehe upaw rupi, a'e izupe. Ta'e ta'yr uze'eg zemuetahy herehe a'e wà xe. Ukwaw Eri heremipaò ràm a'e. Numupytu'u kar kwaw wa'yrl iaiw ma'e iapo re a'e wà. **14** A'e rupi amumé'uhay ko heze'eg Eri iàñàm wanupe kury. — Ni amo ma'e a'yrl herenataromo izuka pyràm nupuner

kwaw a'e iaiw ma'e wanemiapo kwer imunànaw rehe a'e nehe, i'i Tupàn Xamuew pe.

15 Xamuew upyta we pà uker haw rehe a'e. Te izi'itahy mehe upu'am. Uwàptymawok uken Tupàn hàpuzràñ henaw huwake har. Ukyze Eri wi. A'e rupi na'ipurumume'u wer kwaw ma'e upuahu pe har zàwenugar rehe izupe. **16** Nezewe rehe we wenoz Eri Xamuew kury. — Xamuew, hera'yr, i'i izupe. — Aiko aiko xe ihe, i'i Xamuew izupe.

17 — Ma'in Tupàn newe, i'i izupe. — Emim zo ma'e ihewi nehe. Tupàn uzepyk tuwe putar nerehe a'e nehe, aze neremume'u kwaw newe iz'eeg awer paw ihewe nehe, i'i izupe. **18** A'e rupi Xamuew umumé'u a'e ma'e paw Eri pe kury. Numim kwaw ma'e izuwi. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo hekon tuwe a'e. Tuwe uzapo ma'e wemimutar rupi nehe, i'i Eri.

19 Itua'u wi wi Xamuew. Tupàn wiko hehe we a'e. Aze Xamuew umumé'u amo ma'e uzeapo ma'e ràm a'e, Tupàn umuzeapo kar a'e ma'e a'e. **20** Nezewe mehe Izaew paw a'e wà, kwarahy hemaw ahurehe har wà, kwarahy hemaw awyze har rehe har wà no, ukwaw Xamuew Tupàn ze'eg imume'u har romo heko haw a'e wà kury. **21** Uzexak kar wi Tupàn Xiro pe a'e no, Xamuew pe uzexak kar awer pe izupe iz'eeg awer pe kury. Teko Izaew izuapyapyr paw umuwete Xamuew ze'eg a'e wà kury.

Piri ywy rehe har upyra

Tupàn Ze'eg Hyru Izaew wanuwi wà

4 **1** A'e 'ar rehe teko Izaew izuapyapyr uzàmàtyry'ym Piri ywy rehe har oho a'e wà kury. Izaew uzapo uker haw Emenez pe wà. Piri ywy rehe har uzapo uker haw Apek pe wà. **2** Uzemuàgà'yym Piri ywy rehe har puruàmàtyry'ymaw pe oho pà wà kury. Weityk Izaew wà. A'e pe kaiwer pe uzuka zauxiapékwer Izaew izuapyapyr tetea'u wà. Uzuka 4 miw ru'u wà. **3** Uzàn ma'e kwer umàno 'ym ma'e kwer uzewyr uker haw pe wà. Umume'u uezapo ma'e kwer wà. Izaew wanuwhaw upuranu uezhezehe wà.

— Mâràzàwe tuwe Tupàn zanereityk kar Piri ywy rehe har wanupe kutàri a'e. Tupàn Ze'eg Hyru a'e, Xiro pe hin a'e. Xirur xe nehe. Nezewe mehe Tupàn wiko putar zanemyteromo a'e nehe. Nezewe mehe zanepyro putar zaneàmàtyry'ymar wanuwi a'e nehe, i'i uezuepepe wà.

4 A'e rupi omono kar amo awa Xiro pe wà kury, Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e z'eeg hyru herur kar pà wanupe wà kury. Wapyk Tupàn wenaw rehe Kerumin wamyter pe. Opini a'e, Pinez a'e no, Eri ta'yr a'e wà, ur Tupàn Ze'eg Hyru herur har rupi a'e wà no.

5 Na'e uhem Tupàn Ze'eg Hyru a'e pe zauxiapékwer waker haw pe kury. Izaew uhupukazahy wà. Te ywy uryryryryz a'e.

6 Wenu Piri ywy rehe har wanekupakaz mehe wà. Uze'eg wà. — Peinu Emerew wapytu'u haw pe wanekupakaz mehe. Ma'e uezapo iko a'e pe, i'i uezuepepe wà. Amo werur Tupàn Ze'eg Hyru waker haw pe kwez kury, i'i amo wanupe. **7** Henu mehe ukyze Piri ywy rehe har wà kury. — Amo tupàn uhem kwez Izaew wapytu'u haw pe kury. Iaiw ma'e uezapo putar zanewe nehe kury. Nuzeapo pixik kwaw agwer ma'e zanewe ko 'ar 'ym mehe we a'e. **8** Na'ikatuahy kwaw zanewe kury. Mo upuner zanepyro haw rehe a'e tupàn ikàg ma'e wanuwi a'e wà nehe. A'e tupàn upuraraw kar ma'erahy tetea'u Ezit pe har wanupe ywyxiguhi rehe waneko mehe wà. **9** Pekàg nehe, Piri ywy rehe har wà. Pezàmàtyry'ym awa ài pe wà nehe. Aze mo nan, zaiko putar Emerew wanupe uma'erekò e ma'e romo zane nehe. Amo 'ar rehe wiko zanewe uma'erekò e ma'e romo wà. Aze naxiàmàtyry'ym kwaw zane wà nehe, wiko putar zanezar romo wà nehe, i'i uezuepepe wà.

10 A'e rupi uzàmàtyry'ym oho wà kury. Weityk Piri ywy rehe har Izaew wà. Uzàn Izaew oho weko haw pe wà. Piri ywy rehe har uzuka zauxiapékwer tetea'u wà. 30 miw zauxiapékwer Izaew izuapyapyr umàno wà. **11** Upyhyk Piri ywy rehe har Tupàn Ze'eg Hyru heraha wà. Uzuka Opini Eri ta'yr wà. Uzuka Pinez Eri ta'yr wà no.

Eri imàno awer

12 Amo awa Mezàmi izuapyr uzàn oho zeàmàtyry'ymaw wi kury. A'e 'ar mehe we uhem Xiro pe. Umu'i ukamir uzemumikahy haw hexak kar pà a'e. Omono ywy uwàkàg rehe a'e no. 13 Eri wapyk in wenaw rehe pe iwyw ze'eg herur àràm hào pà. Uzemumikahy Tupàn Ze'eg Hyru rehe. Na'e a'e uzàn ma'e kwer umume'u ma'e kwer taw pe har wanupe kury. Teko ukyze katu henu mehe wà, uzai'oahy pà wà. 14 Wenu Eri wazai'o mehe wà. Upuranu uzehe. — Máràzwé tuwe uzai'oahy waiko wà, i'i uzeupe. Na'e a'e awa uzàn a'e ma'e imume'u pà Eri pe kury. 15 Wereko Eri 98 kwarahy a'e 'ar mehe. Nahehàpyhà pixik kwaw kury. 16 Uze'eg a'e awa wà izupe. — Azàn puruàmàtyry'ymaw wi ihe. Azàn a'e wi xe hehem pà tárityka'l ihe kury, i'i izupe. — Ma'e uzeapo a'e pe, hera'y, i'i Eri izupe.

17 — Teko Izaew izuapypyr uzàn oho Piri ywy rehe har wanuwi a'e wà. Zanereityk tuwe a'e wà. Uzuka zauxiapekwer tetea'u wà. Uzuka nera'y Opini Pinez rehe we a'e wà no. Weraha Piri ywy rehe har Tupàn Ze'eg Hyru zanewi a'e wà no, i'i Eri pe.

18 Tupàn Ze'eg Hyru rehe ze'egaw henu re u'ar Eri wapykaw wi ukupe kutyr tawhu ukenaw huwake a'e kury. Tua'uhez a'e. Ikyra katu no. A'e rupi u'ar mehe uhaw wazu'yw a'e kury. Umàno kury. Umumaw Eri 40 kwarahy Izaew izuapypyr wanuwhaw romo wiko pà.

Pinez hemireko imàno awer

19 Eri ta'ytat y a'e, Pinez hemireko a'e, ipuru'a a'e 'ar mehe a'e. Uhem etea'i imemyr i'ar. Amo umume'u Tupàn Ze'eg Hyru heraha awer izupe wà. Umume'u imen imàno awer izupe wà no. Umume'u imenu imàno awer izupe wà no. A'e rupi uzypyrog umemyrahaw rehe. Imemyr uzexak kar kury. 20 Umàno târia'i a'e. Kuzàgwer ipytwà har uze'eg izupe wà. — Nekàg nehe kyn. Nememyr kwez kury. Awa a'e, i'i izupe wà. Nuzekaiw kwaw waze'eg rehe. Nuze'eg kwaw wanupe. 21 Omono Ikamo her romo izupe. — Tupàn ikàgaw uhem kwez Izaew

wanuwi kury, i'i tekò wanupe. — Ikàgaw heta 'ymaw, i'i Ikamo zanez'e'eg rupi. Tupàn Ze'eg Hyru ipyro awer rehe umen imàno awer rehe umenu imàno awer rehe uze'eg a'e.

22 — Tupàn ikàgaw uhem Izaew wi, ta'e zaneàmàtyry'ymar weraha iz'e'eg hyru zanewi a'e wà 'y, i'i wanupe.

Wereko Piri ywy rehe har

Tupàn Ze'eg Hyru uiwy rehe wà

5 1 Tupàn Ze'eg Hyru iphyhk ire weraha Piri ywy rehe har Emenez wi tawhu Anoz her ma'e pe wà kury. 2 Wazar tupàn ua'u a'e, Nagom her romo a'e. Omono Tupàn Ze'eg Hyru Nagom hâpuzuhu pupe hagaw paw huwake wà. 3 Iku'egwer pe Azenoz tawhu pe har wexak Nagom hagaw paw oho wà. Pyhaw u'ar hagaw paw ywy pe, Tupàn Ze'eg Hyru henataromo. Huwa uhyk ywy rehe. A'e rupi uphyhk tekò hagaw paw imupu'äm kar pà i'äm awer pe wà. 4 Iku'egwer pe wexak wi hagaw paw ywy rehe Tupàn Ze'eg Hyru henataromo u'ar ma'e kwer wà. Uzeka hagaw paw iákàg. Upen mokoz izywa no. Uken zekokaw rehe tuz. Xo hetekwer zo nupen kwaw. 5 A'e rupi Nagom henataromo ma'ea'y zuka har a'e wà, amogwer Nagom imuwepe har paw a'e wà no, nupyrog kwaw a'e pe wà, te ko 'ar rehe wà.

6 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzepyk tuwe Azenoz tawhu pe har wanehe. Umupereperew kar a'e pe har paw rupi wà. Umupereperew kar taw huwake har paw rupi wà no. 7 A'e ma'e hexak mehe uze'eg uzeupeupe wà kury. — Tupàn Izaew wazar uzepyk iko zanerehe a'e. Uzepyk iko zanezar Nagom rehe a'e no. Nazapuner kwaw iz'e'eg hyru xe hezar haw rehe nehe, i'i uzeupeupe wà.

8 A'e rupi omono kar ze'eg heraha har Piri ywy rehe har wanuwhaw paw wanupe wà. Heta 5 tuwhaw wà. Upuranu wanehe wà. — Ma'e xiapo putar Tupàn Izaew wazar ze'eg hyru pe zane nehe, i'i wanupe wà. — Peraha Kat tawhu pe nehe, i'i tuwhaw wà. A'e rupi Piri ywy rehe har weraha a'e pe wà kury. 9 Uze'eg hyru a'e pe ihem ire Tupàn uzepyk a'e tawhu pe har wanehe kury. Umukyze kar

a'e pe har wà. Taw pe har paw ipereperew wà kury. Tuwihaw iperew wà. Hemetarer 'ym ma'e iperew wà no. **10** A'e rupi weraha Tupàn Ze'eg Hyru Akerom tawhu pe wà kury. A'e pe ihem mehe teko uzypyrog uhapukaz pà wà. — Werur Tupàn Izaew wazar ze'eg hyru kwez xe wà kury, ta'e ipuruzuka wer zanerehe upaw rupi a'e wà xe, iyahy wà.

11 A'e rupi omono kar ze'eg heraha har Piri ywy rehē har wanuwihaw paw wanupe wà kury. — Pemuzewyr kar Izaew wazar ze'eg hyru hen awer pe nehe. Nezewe mehe nazanezuka kwaw nehe. Nuzuka kwaw zaneànàm wà nehe no. Teko tetea'u umàno a'e tawhu pe ta'e Tupàn uzepyk tuwe a'e pe har wanehe a'e xe. **12** Umàno 'ym ma'e ipereperew tetea'u wanetekwer paw a'e wà. Wanehapukaz tawer uezupir ywak rehe.

Izaew weruzewyr

Tupàn Ze'eg Hyru, werur wà

6 **1** Ummumaw Piri ywy rehē har **7** zahy **2** Tupàn Ze'eg Hyru hereko pà wà, uiwy rehē weko haw pe hereko pà wà. **3** Amo 'ar mehe wenoz tupàn a'ua'u wanenataromo ma'ea'yur zuka har uzenataromo wà. Wenoz paze ma'e uzenataromo wà no. Upuranu wanehe wà. — Xiriko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg hyru zanerekohaw pe zane. Ma'e xiapo putar izupe nehe, i'i wanupe wà. Aze ximono kar wi Izaew wanupe nehe, ma'e ximono kar putar hupi zane nehe, i'i wanupe wà.

3 Uwazar waxaxeto waze'eg wanupe wà. — Aze pemono kar wi Tupàn Ze'eg Hyru Izaew wanupe nehe, pemono kar amo ae ma'e hupi nehe. Pemono kar zo amo ae ma'e imono kar 'ym pà nehe. A'e ma'e penemimono kar umekuzar putar ikatu 'ygwer penemiapo kwer nehe. Nezewe mehe uke'e putar peperew nehe. Mâràzàwe tuwe Tupàn uzepyk penehe a'e. Pekwaw putar nehe, i'i wanupe wà.

4 — Ma'e ximono kar putar nehe, i'i Piri ywy rehē har wà. Xaxeto a'e wà, paze ma'e a'e wà no, uwazar waze'eg wanupe a'e wà kury. — Pemono kar 5 perew hagaw paw or iapo

pyrer nehe. Pemono kar 5 aguza hagaw paw or iapo pyrer nehe no. Ta'e heta 5 tuwihaw Piri ywy rehē har wanupe a'e wà xe. Pepereperew. Iaiw ma'e uezapo peme. Te tuwihaw ipereperew a'e wà no. Upuraraw a'e ma'erahy pezawegatete a'e wà no. **5** Pezapo perew hagaw paw nehe. Pezapo aguza hagaw paw nehe no. Ta'e a'e ma'e umuaiw zaneywy a'e wà xe. Pemono kar a'e hagaw paw Tupàn Izaew wazar pe nehe. Nezewe mehe upytu'u putar penehe uzepyk ire ru'u nehe. Upytu'u putar pezar tupàn a'ua'u wanehe uzepyk ire nehe no, peywy rehē uzepyk ire nehe no. **6** Naperuzar kwaw peiko. Peiko Ezit ywy rehē har wazàwe. Peiko wanuwihawete zàwe no. Mâràzàwe tuwe peiko nezewe. Tupàn upuraraw kar ma'erahy tetea'u wanupe. A'e rupi omono kar Izaew uiwy wi wà. **7** Ururumume'u putar penemiapo ràm peme nehe kury. Perur mokoz tapi'ak ywyramawa heruata pixik 'ymar xe wà nehe. Perur amo ywyramawa ipyahu ma'e xe nehe no. Pezàpixipixi a'e tapi'ak a'e ywyramawa rehē wà nehe. A'e re peraha wamemyr pari pe wà nehe. **8** A'e re pepyhk Tupàn Ze'eg Hyru nehe. Pemono ywyramawa i'aromo nehe. Pemono a'e perew hagaw paw a'e aguza hagaw paw amo hyru pupe nehe, ywyramawa 'ar romo imono pà nehe no. Pemono kar putar a'e ma'e hagaw paw Tupàn pe nehe, penemiapo kwer iaiw ma'e hekuzaromo nehe. Pemuata kar a'e tapi'ak pe wà nehe. Tuwe wata wemimutar rupi wà nehe. **9** Peme'egatu wanehe nehe. Aze tapi'ak oho Mete-Xemez taw kutyr nehe, pekwaw putar Tupàn Izaew wazar ko ma'erahy imur kar arer romo heko haw nehe. Aze noho kwaw ikutyr wà nehe, nuiko kwaw ko ma'erahy imur kar arer romo. Ur e zanewe, i'i wanupe wà.

10 Uzapo Piri ywy rehē har ma'e uxaxeto waze'eg rupi upaze ma'e waze'eg rupi wà. Upyhk mokoz tapi'ak kuzà wà. Uzàpixipixi ywyramawa rehē wà. Umunehew wamemyr pari pupe wà. **11** A'e re omono Tupàn Ze'eg Hyru ywyramawa 'aromo wà. Omono aguza hagaw paw perew hagaw paw hyru pupe wà. Omono wanyru

ywyramawa 'aromo wà no. **12** Na'e oho tapi'ak Mete-Xemez taw pe amo ae taw kutyr oho 'ym pà wà. Wata oho uze'ez'e'eg pà wà. Nupiaw kwaw a'e taw piar wi wà. A'e 5 Piri ywy rehe har wanuwiaw wata oho wanupi wà no. Uhem Mete-Xemez taw huwake wà.

13 Teko Mete-Xemez pe har op'o aroznàñ waiko ko pe wà, ywytyr wamyter pe wà. A'e 'ar mehe we ume'e wà. Wexak Tupàn Ze'eg Hyru wà. Hurywete wà.

14 Uhem ywyramawa tapi'ak herur pyrer wà amo ko pe kury. Zuzue Mete-Xemez pe har a'e ko zar romo hekon a'e. Upytu'u ywyramawa amo itahu huwake. Na'e a'e pe wiko ma'e upe'i'ài'ág ywyramawa imu'imü'i pà wà kury. Uzuka a'e mokoz tapi'ak wà. Umunyk tata a'e ywyra rehe a'e tapi'ak ho'o kwer hapy pà wà, Tupàn pe imono pyr romo wà. **15** Erewi izuapypyr upyhyk Tupàn Ze'eg Hyru wà kury. Upyhyk ma'eragaw paw hyru wà no. Omono a'e itahu rehe wà kury. A'e 'ar mehe we teko Mete-Xemez pe har omono ma'e imono pyr Tupàn pe wà. Uzuka ma'e'yur henataromo wà no. Umunyk tata a'e ma'e hapy pà upaw rupi wà. **16** A'e 5 Piri ywy rehe har wanuwiaw wexak a'e ma'e iapo mehe wà. A'e 'ar mehe we uzewyr oho Akerom taw pe wà.

17 Heta 5 tawhu Piri ywy rehe har waneko haw wà. Pitàitâigatu omono perek hagaw paw or iapo pyrer Tupàn pe wà, wanemiaipo kwer iaiw ma'e hekuzaromo wà. Na'aw a'e taw waner xe wà: Azenoz, Kaz, Akerom, Kat, Akerom. **18** A'e 5 Piri ywy rehe har wanuwiaw pitàitâigatu a'e wà no, omono 5 aguza hagapaw or iapo pyrer wà no. Uhua'u a'e 5 tawhu wà. Heta pàrirogaw aiha ma'e waiwyr wà no. Heta amo taw pixika'i ma'e izywyr wà no. A'e itahu Zuzue Mete-Xemez taw pe har ko pe har a'e pe hin ko 'ar rehe kury, a'e ma'e uzeapo ma'e kwer purumuma'enukwaw kar har romo kury.

19 70 awa Mete-Xemez pe har ume'e Tupàn Ze'eg Hyru pupe wà. A'e rupi Tupàn uzuka a'e 70 awa wà. Teko uzai'o a'e 70 awa wazuka awer rehe wà.

Tupàn Ze'eg Hyru wiko Zeàri taw pe

20 Na'e Mete-Xemez pe har uze'eg uzeupeupe wà kury. — Mo upuner ko Tupàn ikatu wera'u ma'e henataromo wiko haw rehe wà nehe. Ma'e pe ximono kar putar ize'eg hyru nehe. Ta'e xiputar muite xe wi hen àwàm zanewi nehe xe, i'i uzeupeupe wà.

21 A'e rupi omono kar uze'eg heraha har Zeàri taw pe wà kury. — Piri ywy rehe har umuzewyr kar Tupàn Ze'eg Hyru zanewe wà. Perur xe nehe, ize'eg hyru heraha pà peneko haw pe nehe, i'i wanupe.

7 **1** A'e rupi awakwer Zeàri taw pe har oho a'e pe Tupàn Ze'eg Hyru heraha pà a'e wi wà kury. Aminanaw hâpuz ywytyr rehe hin a'e. Omono Tupàn Ze'eg Hyru hâpuz pupe wà. Wexak ta'yir Ereazar her ma'e Tupàn Ze'eg Hyru rehe uzekaiw ma'e romo wà kury.

Xamuew weruze'eg Izaew wà

2 Urumaw Tupàn Ze'eg Hyru 20 kwarahy ru'u Zeàri taw pe uin pà a'e. A'e kwarahy nàñàñ Izaew uze'eg waiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà, upptywà haw rehe wà. — Ureptywà pe nehe, i'i oho waiko wà.

3 Amo 'ar mehe uze'eg Xamuew Izaew wanupe a'e kury. — Aze pezewyr wer tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, peityk tupàn a'ua'u amo ae ywy rehe arer pe wà nehe. Peityk tupàn ua'u kuzà Atarot her ma'e hagapaw pe wà nehe no. Pezemonokatu tuwe Tupàn pe nehe. Xo a'e zo pemuwete katu nehe. A'e mehe pepyro putar Piri ywy rehe har wanuwi nehe, i'i wanupe.

4 A'e rupi Izaew weityk tupàn a'ua'u Kàñàñ wazar wanagaw paw a'e wà kury. Xo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zo umuwete katu wà kury.

5 Na'e omono'og Xamuew Izaew paw Mipa pe a'e wà kury. — A'e pe aze'eg putar Tupàn pe penehe ihe nehe, i'i wanupe, uze'eg imono kar pà wanupe. **6** A'e rupi Izaew paw uzemono'og Mipa pe wà kury. Wenuhem 'y ywy wi wà, imuwyryk kar pà Tupàn pe wà. Urumaw pitài 'ar umai'u 'ym pà Tupàn imuwete pà wà. — Iaiw ma'e uruzapo Tupàn henataromo ure, i'i teko

Xamuew pe wà. A'e pe Mipa pe weruze'eg Xamuew teko Izaew izuapyapyr wà. Wiko wanuwhiaw romo a'e pe.

7 Amo umume'u Izaew Mipa pe uzemono'ogaw oho Piri ywy rehe har pe wà. A'e rupi a'e 5 wanuwhiaw uhem oho wemiruze'eg wanupi wà kury, Izaew waàmàtry'y'm pà wà kury. Izaew ukwaw wahem àwàm wà. Ukyze wanuwi wà. **8** A'e rupi uze'eg oho Xamuew pe wà. — Epytu'u zo Tupàn pe neze'eg ire nehe. Enoz Piri ywy rehe har wanuwi urepyro àwàm izupe nehe, i'i izupe wà.

9 Na'e Xamuew uzuka àràpuhàràna'yr hawitu ma'e kury, hapy pà Tupàn pe imono pyr romo kury. — Epytywà Izaew ne wà nehe, i'i izupe. Wenu Tupàn ize'eg. Uzapo heminozgwer. **10** Àràpuhàràna'yr hapy mehe we Piri ywy rehe har ur waiko Izaew wakutyr wà. Tupàn umuànoànog kar àmàn a'e pe wakutyr. Ukyze wà, a'e rupi nukwaw kwaw ma'e iapo haw wà. A'e rupi uzàn oho Izaew wanuwi wà. **11** Uhem Izaew Mipa wi wà kury, Piri ywy rehe har wanaikweromo uzàn pà wà kury. Uzukazuka oho waiko pe rupi wazàn mehe wà. Uhem Mete-Kar pe wà. **12** Na'e Xamuew upyhyk amo ita kury, imuapyk pà Mipa Xem wamyter pe. — Xe xe Tupàn zanepatywà a'e, i'i. A'e rupi Emenezer omono izupe her romo wà. — Ita zanepatywà awer hexak kar har, i'i her zaneze'eg rupi. Ta'e a'e 'ar mehe Tupàn upytywà a'e wà xe. **13** Nezewe Izaew izuapyapyr weityk Piri ywy rehe har a'e wà. Xamuew heko mehe we Tupàn numuixe kar kwaw Piri ywy rehe har Izaew waiwy rehe a'e wà. **14** A'e 'ym mehe Piri ywy rehe har upyhyk tawhu tetea'u Izaew wanuwi wà. Umuzewyr Ekerom tawhu imono Izaew wanupe wà. Umuzewyr Kat wanupe wà no. Tawhu a'e mokoz tawhu wamyter pe har umuzewyr wanupe wà no. Nezewe mehe Izaew upyhyk wi uiwy wà no. A'e ma'e uezapo mehe Izaew upytu'u Amohe ywy rehe har waàmàtry'y'm ire wà.

15 Umumaw Xamuew weko haw Izaew wanuwhiaw romo waneruze'egar romo weko haw. **16** Kwarahy nànnà Xamuew oho tawhu

nànnà a'e: Metew, Ziwkaw, Mipa. Teko ur uzeruze'eg kar pà izupe wà. Umume'u wanemiapo ràm wanupe. **17** A'e re uzewyr weko haw pe Hama taw pe a'e. Wiko pureruze'eg ma'e romo a'e pe no. Uzapo amo ma'e'a'yr hapy haw Tupàn henataromo a'e pe no.

Izaew wenoz uwihawete ràm Tupàn pe wà

8 **1** Tua'uhez Xamuew a'e kury. A'e rupi umuigo kar wa'yr Izaew waneruze'egar romo a'e wà kury. **2** Ta'yr ipy Zoew her romo a'e. Awì ta'yr ipyahu wera'u ma'e her romo a'e. Wiko Merexewa tawhu pe har waneruze'egar romo wà kury. **3** Nuiko kwaw Tupàn heruzar katu har romo u zàwe wà. Xo temetarer rehe zo ipurupyhyk wer wà. Aze mokoz uzeàmàtry'y'm ma'e uzeruze'eg kar oho wanupe wà, aze amo umur temetarer wanupe hexak kar 'ym pà amo wanupe, Xamuew ta'yr umume'u katu a'e ma'e a'e teko wanupe wà. Nuiko kwaw pureruze'eg ma'e ikatu ma'e romo wà.

4 Na'e Izaew wanuwhiaw upaw rupi katete a'e wà kury, uzemono'og Xamuew pe uze'eg pà a'e wà, Hama pe heko mehe a'e wà. **5** — Netua'uhez wewer kury, i'i izupe wà. — Nera'yr nuiko kwaw ikatu ma'e romo nezàwe a'e wà. A'e rupi urenoz putar amo ma'e newe ure nehe kury. Exaexak amo awa ureruwhiwete ràm romo nehe. Nezewe mehe heta putar ureruwhiwete amogwer ywy rehe har wazàwe nehe no.

6 Wanenoz haw na'ikatu kwaw Xamuew pe. A'e rupi uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe kury. **7** Uze'eg Tupàn izupe. — Ezapo ma'e waneminoz gwer rupi nehe. Naneputar kwaw uwihaw romo wà. Naheputar kwaw uwihaw romo wà no. **8** Kwehe mehe arur Ezit ywy wi ihe wà. Tuweharupi utryyk ihewi wà, tupàn a'ua'u wamuwete katu pà wà. Tuweharupi herebyk waiko wà. Ko 'ar rehe nereityk waiko nezewegatete wà no. **9** A'e rupi ezapo wanemiapo putar haw nehe. A'e 'ym mehe we eze'eg nezewe wanupe nehe.

— Azeharomoete penuwihawete uzapo kar putar zawaiw katu ma'e peme a'e nehe, ere wanupe nehe, i'i Tupàn Xamuew pe.

10 A'e rupi Xamuew umume'u Tupàn hemimume'u kwer paw teko wanupe kury.

11 — Nezewo penuwihawete ràm penerekò putar a'e nehe, i'i wanupe. — Upyro putar pena'yr pewi wà nehe, zauxiapékwer romo wamuigo kar pà wà nehe. Umuigo putar amo ywyramawa wanehe har romo zeàmàtyry'ymawhu pe wamono kar pà wà nehe. Umuigo putar amo kawaru kupe pe har romo wà nehe no. Umuzàn kar putar amo ywyramawa wanenataromo wà nehe no. **12** Umuigo kar putar amo miw zauxiapékwer wanuwihaw romo wà nehe. Umuigo kar putar amo 50 zauxiapékwer wanuwihaw romo wà nehe no. Pena'yr uma'erekò putar iko pe wà nehe. Opo'o putar ma'e iko pe har izupe wà nehe no. Amo uzapo putar ywyrapar izupe wà nehe.

Amo uzapo putar ma'e ywyramawa rehe har izupe wà nehe no. **13** Penazyr uzapo putar kàpuhàg izupe wà nehe. Amo uzapo putar hemi'u ràm izupe wà nehe no. Amo uzapo putar typy'ak izupe wà nehe no. **14** Upyhyk putar peko ikatuahy wera'u ma'e pewi nehe. Upyhyk putar uwà tyw ikatu wera'u ma'e pewi nehe no. Upyhyk putar uri tyw ikatu wera'u ma'e pewi nehe no. A'e ma'e paw omono putar uzehe we har wanupe nehe.

15 Aze heta 10 arozràñ hyru por newe nehe, tuwihawete upyhyk putar pitài hyru por pewi nehe. Aze heta 10 uwà hyru por peme nehe, upyhyk putar pitài hyru por pewi nehe. Omono putar a'e temi'u uzehe we har wanupe nehe. Omono putar amogwer weko haw pe har uma'erekò ma'e wanupe nehe no. **16** Upyro putar peme uma'erekò ma'e pewi a'e wà nehe no. Tapi'ak ikatu wera'u ma'e zumen ikatu wera'u ma'e upyro putar pewi wà nehe no, wamuma'erekò kar pà weko haw pe wà nehe no. **17** Aze heta 10 ma'ea'yr peme wà nehe, upyhyk putar pitài ma'ea'yr pewi nehe. Peiko putar izupe uma'erekò e ma'e romo nehe no. **18** A'e ma'e izeapo mehe nehe, pezai'oahy putar

tuwihawete penemixak kwer rehe nehe. Tupàn a'e, nuenu kwaw pezai'o haw a'e nehe, i'i Xamuew teko wanupe.

19 Nezewo rehe we nuzekaiw kwaw teko iz'eeg rehe wà. — Nan, i'i izupe wà.

— Uruputar amo tuwihawete urezeupe ure, i'i izupe wà. **20** — Ureroko wer amogwer ywy rehe har wazàwe ure. Uruputar ureruhawete ure. Urereruze'eg putar nehe. Wiko putar urerenataromo amo teko waàmàtyry'ym mehe nehe. Uzuka putar zauxiapékwer urerehe we nehe no, i'i teko Xamuew pe wà.

21 Wenu Xamuew waze'eg mehe. Umume'u a'e ma'e paw oho Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. **22** — Ezapo wanemiapo putar haw nehe. Emono tuwihawete wanupe nehe, i'i Tupàn izupe. A'e rupi omono kar awakwer paw waneko haw pe wà kury.

Oho Xau Xamuew ipyr

9 **1** Amo awa Izaew izuapyr a'e, wikuwe a'e 'ar rehe a'e. Ki her romo a'e. Mezàmi zuapyr romo hekon. Na'aw hàmuz gwer waner xe a'e wà. Amiew umuzàg Mekorat. Mekorat umuzàg Zeror. Zeror umuzàg Apiaz. Apiaz umuzàg Ki. Hemetarer katu a'e. Tuwihaw romo hekon a'e. **2** Heta ta'yà kwàkwàmo ipuràg eteahy ma'e a'e. Xau ta'yà her romo a'e. Naheta kwaw amo awa ipuràg eteahy wera'u ma'e izàwenugar Izaew wainuinuromo paw rupi wà no. Iaiha katu amogwer wanuwi a'e no. Amo teko wainuromo upu'am mehe iàkàg ràgypy hexakaw a'e. **3** Amo 'ar mehe amo zumen Ki heimaw Xau tu heimaw ukàzym oho amo me wà. Uze'eg tu Xau pe. — Hera'yr, eraha amo zanewe uma'erekò ma'e nezeupi nehe. Ekar zumen elo wà nehe.

4 Wata oho waiko Eparai ywy rehe ywytyr heta haw nàñan wà. Wata oho Xarixa ywy nàñan wà no. Nuexak kwaw zumen wà. A'e rupi wekar oho Xari ywy rehe wà kury. Nuiko kwaw zumen a'e pe wà no. A'e rupi oho Mezàmi ywy rehe wanekar pà wà kury. Nuexak kwaw a'e pe wà. **5** Na'e wixe Zupe ywy rehe wà kury. Uze'eg Xau uma'erekò

ma'e pe kury. — Zazewyr zaha zanereko haw pe ty. Aze zazekaiw katu zumen hekar haw rehe nehe, heru ipy'arehaite putar zanerehe ima'enukwaw pà a'e nehe, i'i izupe.

6 — Tuwe rihi. Amo awa Tupàn pe imono pyrer wiko ko taw pe a'e. Teko paw umuwete katu wà. Ta'e hemimume'u paw uezapo tuwe a'e xe. Aze'eg putar izupe nehe. Aze ru'u ukwaw zumen zanereimaw waho awer zanewe imume'u pà a'e, i'i uma'erek ma'e Xau pe.

7 Upuranu Xau hehe kury. — Aze zaha a'e pe nehe, ma'e ximono putar izupe nehe. Naheta kwaw temi'u zanema'eryru pupe. Naheta kwaw ma'e izupe imono pyram. Ma'e heta zanewe, i'i izupe.

8 Uwazar uma'erek ma'e Xau ize'eg a'e. — Heta parat pixika'i ma'e ihewe. Apuner izupe imono haw rehe nehe. Nezewe mehe umume'u putar ru'u zumen wakàzym awer nehe. Uruexak putar ru'u ure wà nehe, i'i izupe.

9-11 — Ikatuahy neremimume'u kwer. Zaha, i'i izupe. A'e rupi oho tawhu pe awa Tupàn pe imono pyrer heko haw pe wà kury. Ywytyr rehe tawhu kutyr uezepir mehe we uwàxi amo kuzàwaza 'y piaromo oho ma'e a'e wà. Upuranu wanche wà. — Aipo ma'e ikwaw pyr 'ym kwaw par wiko tawhu pe a'e, i'i wanupe wà. (A'e 'ar mehe teko uez'eg nezewe wà.) Aze ipuranu wer Tupàn rehe wà, — Zaze'eg zaha ma'e ikwaw pyr 'ym kwaw par pe nehe, i'i uezuepepe wà. Ta'e a'e 'ar rehe teko uez'eg nezewe Tupàn ze'eg imume'u har wanupe a'e wà xe. Ma'e ikwaw pyr 'ym kwaw par, i'i wanupe wà.

12 — Wikuwe a'e, i'i kuzàwaza wanupe wà. — Peme'kury. Pe pe wata oho iko a'e, penenataromo a'e. Peata na'arewahy kury. Ta'e wixe putar oho iko tawhu pupe tarityka'i kury 'y. Ta'e teko omono putar amo ma'e Tupàn pe kutari a'e wà kury 'y, ma'e a'yr hapy haw rehe ywytyr rehe har rehe a'e wà kury 'y, i'i wanupe wà. **13** Tawhu pupe peixe re peàwàxi putar a'e awa ywytyr rehe izeupir 'ym mehe we nehe. Umái'u putar a'e pe nehe. Teko nuzypyrog kwaw umái'u pà ihem 'ym

mehe we wà. Ta'e a'e ae omono putar Tupàn ize'egatu a'e temi'u rehe a'e nehe 'y. Xo a'e re zo teko henoz pyrer upuner umái'u haw rehe wà. Pezeupir a'e pe kury. Tarityka'i peàwàxi putar nehe, i'i wanupe wà.

14 A'e rupi oho tawhu pe wà kury. Wixe mehe we waxak Xamuew wà. Xamuew uhem wà wanuwake Tupàn imuweste katu haw kutyr wata mehe kury.

15 A'e 'ym mehe karumehe Xau ihem 'ym mehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Xamuew pe.

16 — Pyhewe nezewe 'or mehe amur kar putar amo awa Mezàmi zuapyr newe ihe nehe. Erezakook putar uri kawer iákàg rehe nehe, heremiaihu Izaew wanuwhawete romo imuigo kar pà nehe. A'e awa upyro putar Izaew Piri ywy rehe har wanuwi a'e wà nehe. Piri ywy rehe har upuraraw kar ma'erahy waiko heremiaihu Izaew wanupe wà. Aexak ipuraraw kar mehe ihe wà. — Urepptywà pe nehe, i'i Izaew ihewe wà. Aenu a'e ma'e henoz mehe ihe wà no.

17 Na'e Xamuew waxak Xau tur mehe kury. A'e 'ar mehe we Tupàn uze'eg Xamuew pe, — Aw awa rehe aze'eg newe ihe. Weruze'eg putar heremiaihu Izaew a'e wà nehe, i'i izupe.

18 Uwàxi Xau Xamuew oho kury, tawhu ukenaw huwake kury. Upuranu hehe. — Ma'e pe hekon awa ma'e kwaw pyr 'ym ikwaw par, i'i Xau izupe.

19 Uwazar Xamuew ize'eg izupe. — Ihe aiko a'e ma'e kwaw par romo ihe. Eho herenataromo Tupàn imuweste haw pe kury. Ne nehe, nerehe we har nehe no, pemai'u putar heràpuz me kutari pyhaw nehe. Pyhewe izi'itahy awazar putar pepuranu haw peme ihe nehe. A'e re pepuner peho haw rehe nehe.

20 Ezemumikahy zo nereimaw zumen wanehe nehe. Eremumaw na'iruz 'ar wanekar pà. Amo waxak wà. Teko Izaew izuapypayr a'e wà, neputar uwihaw romo a'e wà. Uputar neru iànàm a'e wà no, i'i Xamuew Xau pe.

21 Uze'eg Xau izupe kury. — Mezàmi zuapyr romo aiko ihe. Mezàmi izuapypayr a'e wà, naheta tete kwaw a'e wà. Pixika'i wera'u amogwer Izaew ta'y'r wazuapypayr wanuwi

upaw rupi wà. Mâràzàwe tuwe ereze'eg iko nezewi ihewe, i'i izupe.

22 Na'e Xamuew weraha Xau mynykaw pe kury, weraha hehe we har a'e pe no. — Eapyk pe pe wyrapew ahykaw rehe tuwihaw renaw rehe nehe, i'i izupe. Amo teminozgwer wapyk wyrapew izywyr wà. Heta 30 ru'u wà. **23** Na'e uze'eg Xamuew temi'u iapo arer pe kury. — Amono amo ma'ero'o kwer pehogwer newe. — Emonokatu nehe, a'e newe. Erur xe kury, i'i izupe.

24 A'e rupi temi'u iapo arer upyhyk ma'ero'o kwer henugupy rehe har ikatu wera'u ma'e kury, Xau henataromo imono pà kury. Uze'eg Xamuew kury. — Exak ty. Ai'aw ma'ero'o kwer pehogwer newe imonokatu pyrer ty. E'u kury. Ta'e oromonokatu newe ure xe. Aenoz teko xe wamur kar pà ihe wà, wamumai'u kar pà herehe we ihe wà, i'i izupe. A'e rupi, a'e 'ar mehe, Xau umai'u Xamuew pyr a'e. **25** Umai'u re wezyw Tupàn imuweste katu haw wi wà kury, tawhu pe oho pà wà kury. Umuàgà'yam amo ker haw Xau pe wà, tapuz 'aromo har imuàtà pyrer pe wà. **26** Uker a'e pe. Iz'i'itahy oho Xamuew a'e pe Xau henoz tà. Uze'eg nezewi izupe. — Epu'äm kury. Neho haw 'ar uhem kvez kury. Aha putar nerupi pepa'i ihe nehe kury, i'i izupe. Upu'äm Xau kury. Uhem tapuz wi Xamuew rupi tawhu myter romo oho pà wà.

Xamuew uzakook ma'e kawer Xau iàkàg rehe

27 Tawhu wi teko wahemaw pe uhem mehe uze'eg Xamuew Xau pe kury. — Emuata kar nerehe we har nerendaromo nehe. Epyta xe. Ta'e amume'u putar amo Tupàn ze'eg newe ihe nehe kury xe.

10 ¹Weraha Xamuew zutahky'a por uri kawer. Uzuhen Xamuew a'e uri tykwer Xau iàkàg rehe kury. Uzurupyter no. Uze'eg nezewi izupe kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nemuigo kar Izaew wanuwhawete romo kvez kury. Ereiko putar wanuwhaw romo kury. Erepypy putar waàmàtyry'ymar wanuwi upaw rupi katete ne wà nehe. Amo ma'e uzeapo putar kutàri nehe.

Nezewi mehe erekwaw putar neànàm wanuwhawete romo nemuigo kar awer nehe.

2 Kutàri xe wi neho re nehe, ereàwàxi putar mokoz awa ne wà nehe, Hakew itym awer huwake Zewza taw huwake Mezàmi izuapypyr waiwy rehe ne wà nehe. — Nereimaw zumen ukàzym ma'e kwer a'e wà, amo wexak kvez a'e wà kury, i'i putar a'e mokoz awa newe a'e wà nehe. — Neru nuzemumikahy kwaw wanehe kury. Uzemumikahy nerehe kury, i'i putar newe wà nehe. — Ma'e apuner iapo haw rehe hera'yr hexak pà ihe nehe, i'i neru iko, i'i putar newe wà nehe.

3 A'e re eata echo iko nehe, te erhem putar wyrya Tupàn pe imonokatu pyrer Tamor pe har pe nehe. A'e pe erexak putar na'iruz awa Metew kutyr wata ma'e ne wà nehe. Uzuka kar putar ma'ea'yr Tupàn henataromo Metew pe wà nehe. Amo awa weraha putar na'iruz àràpuhàrànetea'yr oho iko wà nehe. Amo awa weraha putar na'iruz typy'ak oho iko nehe no. Inugwer weraha putar uwà tykwer zutahky'a por oho iko nehe no.

4 — Nekatu pa, nekatu pa, i'i putar newe wà nehe. Umur putar a'e typy'ak newe wà nehe no. Epyhyk wanuwi nehe.

5 A'e re eroho putar wytyr Tupàn pe imonokatu pyrer pe nehe, Zimea pe har pe nehe. Piri wyw rehe har zauxiapekwer wiko a'e pe wà, uker haw pe wà. Tawhu ukenawhu huwake ereàwàxi putar amo Tupàn ze'eg imume'u har wà nehe. Wezyw putar waiko wytyr wi wà nehe, ma'ea'yr Tupàn henataromo zuka haw wi ur putar wà nehe. Upy putar xi'äm tap'i'ak i'ak kwer wà nehe. Umupu putar wemimupu waiko wà nehe no. Umupu putar uwioràwiràn wà nehe. Upy putar uxi'äm wà nehe. Umupu putar uwioràwiràn irir her ma'e wà nehe. Umume'u putar Tupàn ze'eg oho waiko wà nehe no.

6 A'e 'ar mehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rekwe wiko putar nezar romo a'e nehe. Ereiko putar Tupàn ze'eg imume'u har romo wainuromo nehe. Amo ae ma'e romo ereiko putar a'e 'ar mehe nehe. **7** A'e ma'e izeapo mehe, ezapo neremiapo ràm upaw rupi nehe,

ta'e Tupàn wiko putar nerehe we a'e nehe xe. **8** Echo herenataromo Ziwkaw tawhu pe kury. Uruàwàxi putar a'e pe ihe nehe. Azuka putar ma'ea'yur Tupàn henataromo nehe. Ukaz putar a'e ma'e upaw rupi nehe. Amono putar ma'e Tupàn pe hemuawyze kar pà izupe ihe nehe no. Emumaw 7 'ar a'e pe heràro pà nehe. A'e pe ahem putar newe neremiapo ràm imume'u pà newe nehe, i'i Xamuew Xau pe.

9 — Zazur rihi, i'i Xau Xamuew pe. A'e 'ar mehe we Tupàn uzapo Xau ipy'a amo ae ma'e romo a'e kury. A'e 'ar mehe we uezapo ma'e Xamuew hemimume'u kwer upaw rupi katete a'e. **10** Uhem Xau Zimea tawhu pe uzehe we har pume kury. Wahem mehe amo Tupàn ze'eg imume'u har uwàxi wà. Tupàn rekwe wixe Xau ipy'a pe, izar romo wiko pà. Wiko Xau Tupàn ze'eg imume'u har romo a'e no, wainuromo a'e no.

11 Amo teko Xau kwaw par a'e wà, wexak a'e ma'e iapo mehe a'e wà. Upuranu uzehezehe wà. — Ma'e uezapo Ki ta'yur pe. Aipo Xau uezapo Tupàn ze'eg imume'u har romo a'e, i'i uzeupeupe wà.

12 Amo awa a'e pe har upuranu wanehe. — Mon aipo tu romo hekon a'e, i'i. A'e rupi ko 'ar rehe teko uze'eg nezewe wà. — Aipo te Xau uezapo Tupàn ze'eg imume'u har romo a'e no, i'i wà.

13 Tupàn ze'eg imume'u re oho Xau ma'ea'yur hapy haw ywytyr rehe har pe kury.

14 Itutyr upuranu hehe kury, hehe we har rehe no. — Ma'e pe peho, i'i wanupe. — Zumen uruekar oroho uruiko ure wà, i'i Xau izupe. — Nuruxak kwaw ure wà, a'e rupi oroho Xamuew pe ureze'eg pà ure, i'i izupe.

15 — Ma'in Xamuew peme, i'i itutyr.

16 — Amo wexak peneimaw wà, i'i urewe a'e, i'i Xau izupe. Numume'u kwaw inugwer Xamuew ize'eg awer ututyr pe. Numume'u kwaw tuwihawete romo wiko haw izupe.

Xamuew wiko Izaew wanuwiawete romo

17 Na'e wenoz Xamuew Izaew paw Mipa pe wà kury, ta'e ipurumuwete wer Tupàn rehe wanehe we upaw rupi a'e xe. **18** Uze'eg

Xamuew nezewe teko wanupe kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew izar uze'eg iko nezewe peme a'e kury. — Apupyro Ezit ywy wi kwehe mehe ihe. Apupyro a'e pe har wanuwi ihe no. Apupyro amogwer teko ma'erahy peme ipuraraw kar har wanuwi ihe no. **19** Aiko pezar romo ihe. Xo ihe zo apupyro ikatu 'ymaw wi ma'erahy wi ihe. Nezewe rehe we kutàri naheputar kwaw pe pe. Pezemono'og herenataromo kury.

— Emur amo awa urewe ureruwiawete romo nehe, peze ihewe kury. Izaew izuapyapyr pitaitàigatu uzemono'ono'og putar wànàm wanehe we wà nehe. Ta'yur izuapyapyr wanemiaihu pitaitàigatu uzemono'ono'og putar uzehe we wà nehe no.

20 — Pezemono'ono'og pezuwà xe heruwake nehe, i'i Xamuew Izaew ta'yur wazuapyapyr wanupe. Na'e omomor ita ma'e papar haw hereko har tuwihawete ràm iàñàm wanexanexak pà. Ita wexaexak Mezàmi izuapyapyr wà. **21** Wenoz Mezàmi izuapyapyr wanemiaihu uzeupe upaw rupi wà kury. Omomor wi ita. Wexaexak Maxiri iàñàñàm wà. Na'e awakwer Maxiri ipurumuzàmuzàg uhem Xamuew henataromo wà. Wexaexak Ki ta'yur Xau her ma'e wà. A'e rupi wekar oho wà, nuexak kwaw wà. **22** Na'e upuranu wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe wà. — Aipo a'e awa wiko xe a'e, i'i izupe wà. — He'e, i'i Tupàn. — Uzeàmim ma'eryru myter pe a'e, i'i.

23 Na'e amogwer uzàn hekar pà wà. Hexak ire werur wà. Iaiha katu wera'u amogwer wanuwi a'e. Amogwer teko wainuromo upú'am mehe iàkàg uzexak kar wa'aromo a'e.

24 Uze'eg Xamuew teko wanupe. — Ai'aw awa Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemixak kwer a'e. Naheta kwaw amo izàwenugar zaneiniromo a'e wà, i'i wanupe. Uhapukaz teko paw wà kury, — Zaneruwiawete a'e, tuwe wikuwe a'e nehe, i'i wà.

25 — Tuwihawete uzapo putar ma'e tetea'u peme a'e nehe. Uzapo kar putar ma'e tetea'u peme a'e nehe no, i'i Xamuew teko wanupe. Umume'u a'e ma'e paw wanupe, pape rehe imuapyk pà. Omono a'e pape

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo wà. A'e re umuzewyr kar wi teko paw waneko haw pe wà kury. **26** Uzewyr Xau weko haw Zimea pe pe no. Amo awa ikàg ma'e wenu Tupàn z'e'eg upy'a pe wà. A'e rupi oho Xau rupi wà. **27** Amo ae teko ikatu 'ym ma'e uze'eg nezewe hehe wà. — Ma'e a'e awa uzapo putar zanepyro pà a'e nehe, i'i uezueupepe wà. Uze'eg zemueteahy hehe wà. Nomonon e kwaw ma'e izupe wà.

Upyro Xau Amon izuapyapyr wakàgaw wanuwi wà

11 ¹Ummuw pitài zahy nezewe wà. Amo 'ar mehe Naaz Amon wanuwihaw oho Zamez taw Zireaz ywy rehe har kutyr kury. Ipureityk wer hehe. Hemiruze'eg zauxiapekwer umàmàn tawhu oho wà. Na'e awa Zamez taw pe har uze'eg izupe wà. — Xiapo katu zaneze'egaw nehe. Aze na'urezuka kwaw pe nehe, urumuigo kar putar ureruwiawete romo ure nehe, i'i izupe wà.

2 Uwazar Naaz waze'eg wanupe. — Zanez'egaw iapo katu àwàm ikatu ihewe. Xo pitài ma'e zo azapo putar peme. Akutuk putar peneha awyze har paw i'ok pà ihe nehe. Nezewe mehe aexak kar putar Izaew paw waàkàg 'ymaw amogwer wanupe ihe nehe, i'i wanupe.

3 Zamez taw pe har wanuwiaw uze'eg izupe wà. — Emur 7'a urewe nehe. Nezewe mehe oromono kar putar ze'eg heraha har Izaew izuapyapyr nàmàn ure wà nehe. Aze amo nur kwaw urepytywà pà nehe, a'e mehe uruzemono putar newe nehe, i'i izupe wà.

4 Uhem ze'eg heraha har Zimea taw pe Xau heko haw pe wà kury. Umume'u a'e iaiw ma'e a'e pe har wanupe wà. Teko uzypyrog uzai'oahy pà wà. **5** A'e 'ar mehe we uhem Xau wà iko ko wi tapi'ak wanupi. Upuranu wanehe. — Ma'e uezapo iko. Màràzawé tuwe teko paw uzai'o waiko wà, i'i. Umume'u Zamez taw parer ze'eg awer izupe wà. **6** Henu mehe, Tupàn rekwe wiko izar romo kury. Wikwahy Xau kury. **7** Upyhyk mokoz tapi'ak wà kury. Upe'i'ài'ág wà. — Peraha ko tapi'ak

ipegegwer Izaew waiwy nàmàn nehe, ty wà, i'i awa tetea'u wanupe. — Aze amo noho kwaw Xau rupi Xamuew rupi a'e zauxiapekwer wakutyr wà nehe, waneimaw tapi'ak uzepei'ài'ág kar putar nezewe a'e wà nehe, peze Izaew paw wanupe nehe, i'i wanupe. Izaew ukzye Tupàn hemiapo ràm wi wà. A'e rupi ur upaw rupi wà. Pitài teko zàwe uputar ma'e wà. Iho wer Xau hupi wà. **8** Omono'ono'og Xau a'e teko paw wà. Weraha paw Mezek pe wà. Heta 300.000 awa Izaew izuapyapyr zauxiapekwer romo wà. Heta 30.000 awa Zuta izuapyapyr wà no. **9** Uze'eg Zamez pe har ze'eg herur har wanupe wà. — Peze'eg peho peanàm wanupe nehe. — Pyhewe kwarahy myter pe hin 'ym mehe we nehe, amo ur putar pepatywà pà wà nehe, peze wanupe nehe, i'i wanupe wà. Teko Zamez tawhu pe har hurywete henu mehe wà. **10** A'e rupi uze'eg Amon izuapyapyr wanupe wà. — Pyhewe ure uruzemono putar peme ure nehe. A'e re pepuner wyzài ma'e iapo haw rehe urewe penemimutar rupi nehe, i'i mua'u wanupe wà.

11 Iku'egwer pe umuza'aza'ak Xau awakwer na'iruz wamono'ogaw romo wà. Kwarahy ihm mehe wata oho Amon izuapyapyr waker haw kutyr wà. Uzypyrog wazuka pà wà. Kwarahy wapyter pe hin mehe umumaw wazuka haw wà. Umàno 'ym ma'e uhàuhàz oho wà. Uzàñ amo ko rupi wà. Uzàñ amo kwez rupi wà no.

12 Na'e Izaew uze'eg Xamuew pe wà kury. — Amo teko na'ipurumuigo kar wer kwaw Xau rehe zaneruwiawete romo a'e wà. Ma'e pe wanekon a'e wà kury. Erur a'e teko xe ne wà kury. Xiuka zane wà nehe kury, i'i izupe wà.

13 Uwazar Xau waze'eg wanupe. — Ni amo teko nuzuka kwaw amo teko kutàri wà nehe. Ta'e Tupàn upytywà Izaew waàmàtyry'ymar waneityk mehe a'e wà xe, i'i wanupe.

14 Uze'eg Xamuew teko wanupe. — Zane paw zaha Ziwkaw tawhu pe nehe kury. A'e pe ximume'u putar tuwe Xau zaneruwiawete romo heko haw nehe kury, i'i wanupe.

15 A'e rupi oho paw rupi Ziwkaw pe wà. Uzemono'og Tupàn henataromo wà. Umuigo kar Xau uwihawete romo wà kury. Omono ma'e Tupàn pe imuawyze kar haw romo wà. Xau a'e, Izaew upaw rupi katete a'e wà no, uzapo mynykawhu a'e ma'e uezapo ma'e kwer rehe wà, urywete haw rupi wà.

*Umume'u Xamuew
uze'eg iahykaw rehe har*

12 ¹Na'e uezego wi Xamuew Izaew wanupe. — Azapo ma'e peneminogzwer kwez ihe. Amono amo tuwiyawete kwez peme. Uzapo kar putar ma'e peme nehe kury. ²Peneruze'eg putar a'e nehe kury. Ihe ihe kury, hetua'uhez tuwe ihe kury. Hé'awxig no. Hera'yrl wiko penehe we wà. Hekwarer mehe arer we aiko penenataromo ihe, aiko peneruze'egar romo ihe no. Te kutàri. ³Aiko xe ihe kury. Aze azapo amo ma'e ikatu 'ym ma'e, aze azawy, pemume'u tárityka'i Tupàn henataromo nehe, tuwiyawete Tupàn hemixak kwer henataromo nehe no. Aipo hemunar amo heimaw tapi'ak rehe ihe. Aipo hemunar amo heimaw zumen rehe ihe. Aipo heremu'em amo pe. Aipo azapo iaiw ma'e amo pe. Aipo apyhyk temetarer amo wi heremu'emaw hekuzaromo tuwiaw romo hereko mehe. Aze apyhyk ma'e amo wi, amuzewyr putar ihe nehe. Amekuzar putar wyzai heremiapo kwer ikatu 'ym ma'e ihe nehe kury, i'i wanupe.

⁴ Uwazar teko ize'eg izupe wà. — Naneremu'em pixik kwaw urewe ne. Nerezapo pixik kwaw ikatu 'ym ma'e urewe. Nerepyhyk pixik kwaw ma'e amo wi, i'i izupe wà.

⁵ Uze'eg Xamuew. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e, tuwiyawete Tupàn hemixak kwer a'e no, wenu peze'eg awer kutàri a'e wà kury. Nazapo pixik kwaw ikatu 'ym ma'e peme ihe, i'i wanupe. — Azeharomoete Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wenu ureze'eg a'e, ukwaw neremiapo kwer a'e, i'i izupe wà.

⁶ Uze'eg wi Xamuew wanupe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak kury, wenu kury. Kwehe mehe wexak Moizez a'e,

wexak Àràw a'e no. Werur peipy paw Ezit ywy wi a'e wà no. ⁷Pepyta xe peneko haw pe kury. Ihe amume'u putar penemipa kwer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo ihe nehe kury. Apumuma'enukwaw kar putar Tupàn hemipa kwer ikàg ma'e rehe upaw rupi katete ihe nehe no. Pepyro a'e. Upyro peipy a'e wà no. ⁸Kwehe mehe Zako a'e, ipurumuzàmuzàg paw a'e wà no, oho Ezit ywy rehe a'e wà. A'e pe waneko mehe Ezit ywy rehe har umuigo kar peipy uma'reeko e ma'e romo wà. Na'e peipy uze'eg Tupàn pe wà. — Urepytywà pe nehe, i'i izupe wà. A'e rupi omono kar Moizez wanupe Àràw rehe we a'e. Upyro Moizez peipy Ezit wi wà. Werur ko ywy rehe wà. ⁹Peipy heharaz Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi wà, Zanezar wi wà. A'e rupi umur kar Xi peipy wakutyr. Azor pe har wanuihaw romo hekon Xi a'e. Piri ywy rehe har a'e wà, Moaw izuapyapyr wanuihawete a'e no, weityk Izaew a'e wà. Uzuka teko tetea'u wà. Upuraraw kar ma'erahyhu amogwer wanupe wà no. ¹⁰Na'e peipy uhapukaz Tupàn pe wà. — Urepytywà pe nehe, i'i izupe wà. — O Tupàn iaiw ma'e uruzapo neremataromo. Urupuir newi ure, tupàn a'ua'u Kàñàa wazar wamuwete katu pà ure. Heta tupàn a'ua'u awa Kàñàa pe har wanupe wà. Heta tupàn a'ua'u kuzà wanupe wà no. Urepyro pe ureàmàtyry'ymar wanawi nehe. A'e re urumuwete katu wi putar ure nehe no, i'i Izaew Tupàn pe wà. ¹¹Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur kar Zineàw Izaew wapyro pà waàmàtyry'ymar wanawi. A'e re umur kar Marak. A'e re umur kar Zepite. A'e re hemur kar a'e. Xamuew ihe. Nezewo ikatu peneko awer peme. Peàmàtyry'ymar nupuraraw kar kwaw ma'erahy peme a'e 'ar mehe wà. ¹²Amo 'ar mehe Amon wanuihawete Naaz her ma'e ur peàmàtyry'ym pà a'e. Hexak mehe napeputar kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e penuihaw romo. — Uruputar amo awa ureruihawete romo. Urereru'eg putar a'e nehe, peze ihewe. ¹³A'e rupi aiko tuwiyawete penemixa kwer xe kury. Penoz

ihewe. Tupàn umur ko awa kwez peme kury, penuwihawete romo kury. **14** Ikatuahy putar peneko àwàm peme nehe, aze pekyze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wi nehe, aze peinu ize'eg nehe, aze peruzar hemiapo putar àràm nehe, aze pezeruar hehe nehe, aze peruzar ko penuwihawete nehe. **15** Aze napeinu kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg nehe, aze naperuzar kwaw nehe, Tupàn wiko putar peàmàtyry'ymar romo a'e nehe. Wiko putar penuwihawete iàmàtyry'ymar romo a'e nehe no, i'i Xamuew teko wanupe. **16** — Pepytá xe pepu'àmaw pe kury. Pexak putar amo Tupàn hemiapo ràm hexak pixik pyr 'ym nehe kury. **17** Nukyr kwaw àmàn ko 'ar rehe. Teko opo'o arozràn waiko oko pe wà. Ihe aze'eg putar Tupàn pe ihe nehe kury. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuànoànog kar putar àmàn a'e nehe kury. Umugyr kar putar àmàn a'e nehe no. A'e ma'e uzeapo mehe hexak mehe pekwaw putar ikatu 'ym ma'e penemiapo kwer. Tuwhawete henoz mehe pezapo iaiw ma'e Tupàn henataromo. Wikwahy a'e. Uzemumikahy a'e no, i'i Xamuew wanupe.

18 Na'e uze'eg Xamuew Tupàn pe kury. A'e 'ar mehe we Tupàn umuànoànog kar àmàn kury. Umugyr kar àmàn no. A'e rupi teko ukyze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi wà kury. Ukyze Xamuew wi wà no. **19** A'e rupi uze'eg Xamuew pe wà. — Eze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe urerehe kury. Nezewé mehe nurumàno kwaw nehe. Iaiw ma'e tetea'u uruzapo. A'e re urenoz tuwhawete no, amo ae iaiw ma'e iapo pà nezewé, i'i izupe wà.

20 — Pekyze zo nehe, i'i Xamuew wanupe. — Iaiw ma'e pezapo. Nezewé rehe we pepytu'u zo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwete katu re nehe. Zanezar romo hekon a'e. Peiko hemiruze'eg romo azeharomoete nehe. **21** Pemuwete zo tupàn a'u'a' pe wà nehe. Nupuner kwaw pepytu'wà haw rehe wà. Nupuner kwaw pepyro haw rehe wà. Nuiko kwaw tupànete romo wà. **22** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u pewi

utyryk pixik 'ym àwàm a'e, uwer ikatuahy ma'e rehe a'e. Nahemu'em pixik kwaw a'e. Ta'e penexanexak wemiaihu romo a'e xe. **23** Ihe ihe, napytu'u kwaw penehe heze'eg ire izupe nehe. Aze mo apytu'u, a'e mehe mo ikatu 'ym ma'e azapo mo Tupàn henataromo. Apumu'e putar Tupàn rape ikatu ma'e rupi peho àwàm rehe ihe nehe. **24** Pekyze Tupàn wi nehe. Peiko hemiruze'eg romo azeharomoete nehe, pepytu'u 'ym pà nehe. Pema'enukwaw peme hemiapo kwer ikatu wera'u ma'e rehe nehe. **25** Aze pezapo wi wi ikatu 'ym ma'e peho peiko nehe, azeharomoete pekàzym putar nehe. Penuwihawete ukàzym putar a'e nehe no.

Izaew uzàmàtyry'ym Piri ywy rehe har wà

13 ¹ Wereko Xau 30 kwarahy tuwhawete romo wiko mehe. Umumaw 42 kwarahy Izaew wanuwihawete romo wiko pà. ² Wexaexak 3.000 awa Izaew izuapypyr a'e wà kury. Umuzewyr kar amogwer paw wamono kar pà waneko haw pe wà. 2.000 awa upyta Mikimaz tawhu pe wà, ywy ywytyr heta haw pe Metew huwake har pe wà no. 1.000 awa upyta Xau ta'yir Zonata her ma'e rehe we wà. Upyta Zimea tawhu Mezàmi waiwy rehe har pe wà.

³ Uzuka Zonata Piri ywy rehe har zauxiapekwer wanuwihaw Zema pe har a'e kury. Piri ywy rehe har wenu izuka awer imume'u haw wà. Na'e Xau omono kar xi'äm ma'e ak kwer ipy har Izaew ywy nànàn a'e wà kury. Wenoz zauxiapekwer paw puruàmàtyry'ym àwàm pe wà. ⁴ Teko paw wenu ko ze'eg wà. — Xau uzuka Piri ywy rehe har wanuwihaw a'e. A'e rupi ko 'ar rehe Piri ywy rehe har na'ikatuwahayi kwaw zanerehe a'e wà kury, i'i oho waiko taw Izaew waiwy rehe har nànàn wà. A'e rupi teko uzemono'og oho Xau rehe we Ziwkaw tawhu pe a'e wà kury, ta'e wenoz a'e wà xe.

⁵ Uzemono'ono'og Piri ywy rehe har a'e wà no, Izaew waàmàtyry'ym pà a'e wà no. Heta 30.000 ywyramawa puruàmàtyry'ymaw pe har wanupe. Heta 6.000 zauxiapekwer kawaru ku'az har wà no. Zauxiapekwer upy

rehe wata ma'e waneta haw nuzawy kwaw ywyxig yryhu iwyh har waneta haw. Oho Mikimaz pe wà, tawhu Mete-Awen huwake kwarahy hemaw kutyr wà. Uzapo uker haw a'e pe wà. **6** Izaew wexak waneta haw wà. — Naheta kwaw zanezepyro haw wanuwi nehe. Zawaiw katu zanerekohaw kury, i'i uezuepeupe wà. Amo uezàmim itakwar pupe wà. Amo uezàmim ywykwar pupe wà. Amo uezàmim itahu wamyster pe wà. Amo uezàmim tywypaw pe wà. Amo uezàmim 'yzygwar pupe wà. **7** Amo wahaw yrykaw Zotàw her ma'e wà. Oho Kaz ywy rehe wà, Zireaz ywy rehe wà no. Uptya Xau Ziwkaw taw pe a'e. Teko a'e pe har ukylze katu waiko wà. **8** — Emumaw 7 'ar xe wi nehem 'ym pà nehe, i'i Xamuew izupe a'e 'ym mehe. Noho kwaw Xamuew a'e pe. A'e rupi tekouzypyrog Xau wi upuir pà wà kury. Uhem oho a'e wi wà. **9** Na'e uez'eg Xau wanupe kury. — Perur ma'e'a'yr Tupàn henataromo izuka pyràm pe wà nehe, hapy paw pyràm pe wà nehe. Perur ma'e Tupàn pe imono pyràm imuawayze kar haw nehe no, i'i wanupe. Na'e omono Xau a'e ma'e Tupàn pe kury. **10** Imono pawire izuka pawire uhem Xamuew a'e pe kury. Oho Xau huwàxi mà. — Nekatu ty, i'i izupe. **11** — Ma'e erezapone, i'i Xamuew Xau pe. — Aexak tekoihewi wahemaw ihe, ihewi wapuir haw ihe. Ne nerezur kwaw neze'eg awer rupi no. Piri ywy rehe har uzemono'og Mikimaz pe a'e wà no. **12** A'e rupi aze'eg nezwewe hezeupe ihe. — Piri ywy rehe har wezyw putar Ziwkaw wi heàmàtyry'ym pà a'e wà nehe kury. — Heptyywà pe nehe, na'e kwaw Tupàn pe ihe rihi, a'e hezeupe. A'e rupi azuka ma'e'a'yr Tupàn henataromo. Amono a'e ma'e izupe, i'i Xau Xamuew pe.

13 — Iranaiw ma'e ài ereiko, i'i Xamuew. — Neruzar kwaw Tupàn Zanezar ze'eg awer. Aze mo ereruzar, a'e mehe mo ne, nezuapyapyr mo a'e wà no, wiko mo Izaew wanuwiawete romo tuweharupi a'e wà, awyze harupi mo wà. **14** Ereytu'u putar waneruze'eg ire nehe kury. Ta'e nereruzar kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ne xe.

A'e rupi Tupàn wekar putar amo ae awa wemimutar ràm a'e nehe. Umuigo kar putar a'e awa ko teko wanuwiawete romo a'e nehe, i'i Xamuew Xau pe.

15 Na'e uhem Xamuew oho Ziwkaw wi pe rupi wata pà kury. Xau a'e, amogwer teko Ziwkaw pe har a'e wà no, uhem oho tawhu wi zauxiapekwer waptya haw pe a'e wà no. Zimea Mezàmi ywy rehe har pe wanekon wà. Na'e Xau upapar zauxiapekwer wà kury. 600 awa ru'u heta wà. **16** Xau a'e, ta'yir Zonata a'e no, hemiruze'eg awa a'e wà no, upyta Zema pe Mezàmi waiwy rehe wà. Piri ywy rehe har wiko uker haw pe Mikimaz pe a'e wà. **17** Zauxiapekwer Piri ywy rehe har uzemuza'aza'ak na'iruz zemono'ogaw romo wà kury. Uhem oho uker haw wi Izaew wanehe ume'egatu pà wà. Pitài zemono'ogaw oho Opira taw Xuawaw ywy rehe har kutyr wà. **18** Amo oho Mete-Orom kutyr wà. Amogwer wata oho ywytyr kutyr wà. Aze tekouzeupir a'e ywytyr rehe wà, upuner ywyàpyznaw Zemoim her ma'e hexakaw rehe wà. Wexak ywyxiguhu a'e wi ume'e pà wà no.

19 A'e 'ym mehe Piri ywy rehe har uez'eg Izaew wanupe wà. — Napepuner kwaw takihepuke iapo haw rehe. Napepuner kwaw purukutukaw iapo haw rehe no, i'i wanupe wà. A'e rupi naheta kwaw ni pitài itaper ima'ema'e iapo har Izaew ywy rehe wà. **20** A'e rupi aze Izaew wama'e heruwaruwakaw nahaime kwaw, weraha Piri ywy rehe har waneko haw pe wà: zukurupe, itazy, takihezyapar. A'e ma'e paw Izaew weraha Piri ywy rehe har wanupe imuaimie kar pà wanupe wà. **21** Aze umuaime itazy, wenoz itaxig parat 4 kàràm ipuhuz taw hekuzaromo wà. Aze umuaime tapi'ak kutukaw, wenoz itaxig parat 4 kàràm ipuhuz haw hekuzaromo wà no. Aze umuaime ywy heruwaruwakaw, wenoz itaxig parat 8 kàràm ipuhuz taw hekuzaromo wà. Aze umuaime zukurupe, wenoz itaxig parat 8 kàràm ipuhuz haw hekuzaromo wà no. **22** A'e rupi zeàmàtyry'ymaw 'ar mehe ni amo zauxiapekwer Izaew izuapyr nuwerekó

kwaw takihepuku wà, ni purukutukaw wà no. Xau a'e, ta'yr Zonata a'e no, xo a'e zo wereko takihepuku wà.

23 Na'e Piri ywy rehe har omono kar amo zauxiapékwer ywyàpyznaw Mikimaz her ma'e ipyhyk pà Izaew wanuwi wà kury.

Zonata uzemurywete haw

14 ¹Amo 'ar mehe Zonata uze'eg utakihepuku heraha har pe kury.

— Zaha Piri ywy rehe har zauxiapékwer waker haw pe nehe. Upyta Piri ywy rehe har ywyàpyznaw kupe kutyr upytu'u haw pe wà, i'i izupe. Numume'u kwaw wemiapo ràm u pe. **2**Xau a'e, Migiom pe Zimea huwake hekon a'e 'ar mehe a'e. Umupu'äm wàpuzràm amo homà 'yw ivy pe. Amo 600 awa ru'u wiko hehe we a'e pe wà no. **3** Amo xaxeto a'e pe hekon a'e no. Umunehew xaxeto kamirpuku uzehe. Aiaz Aitu ta'yr her romo a'e. Ikamo i'ir romo hekon a'e. Ikamo a'e, Pinez ta'yr Eri hemimino romo hekon a'e. Pema'enukwaw Eri rehe. Xaxeto romo hekon Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo Xiro pe kwehe mehe a'e. Awa a'e wà, nukwaw kwaw Zonata a'e wi ihmaw awer a'e wà.

4 Wahaw Zonata ywyàpyznaw oho iko Piri ywy rehe har wapytu'u haw pe uhem pà. Heta mokoz itahu a'e pe. Pitài iawyze har rehe hin. Inugwer iahurehe hin. Itahu ipy a'e, Moze her romo a'e. Xene inugwer her romo a'e. **5** Itahu ipy ywyàpyznaw huwake kwarahy heixe haw awyze har kutyr har rehe hin a'e. Mikimaz a'e itahu henataromo tuz. Inugwer itahu kwarahy hemaw awyze har kutyr har rehe hin a'e. Zema a'e itahu henataromo tuz.

6 Uze'eg Zonata uzehe we har pe. — Piri ywy rehe har uzeruzar 'ym ma'e romo wanekon wà. Zaha waker haw pe kury. Aze ru'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zanepptywà putar a'e nehe. Aze zanepptywà nehe, xityk putar Piri ywy rehe har zane wà nehe. Teko tetea'u heta 'ym mehe wà, aze Tupàn upptywà a'e teko wà, a'e teko upuner wyzai ma'e iapo haw rehe wà, i'i izupe.

7 — Aze ma'e ikatu newe nehe, xiapo a'e ma'e zane nehe. Aha putar nerupi nehe, i'i

hehe we har izupe. **8** — Ikatuhay, i'i Zonata. — Zaha a'e pe nehe. Tuwe awakwer ur zanerexak pà wà nehe, i'i. **9** — Pepytá pe pe nehe. Tuwe uruhem penuwake nehe, i'i putar ru'u zanewe wà nehe. Aze uze'eg nezewé wà nehe, xiruzar waze'eg nehe. **10** — Pezur xe reruweruke kury, aze i'i zanewe nehe, zaha wanuwake nehe. Ta'e nezewé Tupàn ukwaw kar putar waneityk àwàm zanewe a'e nehe xe, i'i izupe.

11 Na'e uzexak kar oho Piri ywy rehe har wanupe wà kury. — Pexak ty wà. Amo Emerew uhem wà itakwar wi wà, uzeàmimaw wi wà, i'i Piri ywy rehe har uzeupeupe wà, Zonata wanehe uze'eg urywahy pà wà.

12 Na'e Piri ywy rehe har uhapukaz Zonata pe wà, hehe we har pe wà no. — Pezeupir xe kury ty wà. Urepurexak kar wer amo ma'e rehe peme ure, i'i wanupe wà. I'i Zonata kwàkwàmo pe, — Eho herupi kury, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e weityk kar putar Piri ywy rehe har Izaew wanupe a'e wà nehe xe, i'i izupe.

13 Uzeupir Zonata oho uzemumew pà a'e kury. Oho kwàkwàmo hupi a'e no. Uzàmàtyry'ym Zonata Piri ywy rehe har oho wà, ywy rehe wamu'ar kar pà wà. Kwàkwàmo hupi oho ma'e uzukazuka oho wanereko, haikweromo a'e wà no. **14** A'e 'ar mehe uzuka 20 awa ru'u wà. A'e ywypehegwer ipuku haw heta 17 zywa. Heta 17 zywa hepykàg romo har a'e no. **15** Piri ywy rehe har a'e ker haw pe har paw ukzye katu wà kury. Zauxiapékwer waker haw izywyr wata ma'e uryryryryz ukzye pà wà no. Ywy uryryryryz a'e no. Ta'e Tupàn umukyze kar a'e wà xe.

Weityk Piri ywy rehe har wà

16 Amo awa Xau hemiruze'eg, ma'e rehe ume'e zàmim ma'e a'e wà, Zimea taw Mezàmi ywy rehe har pe wanekon a'e 'ar mehe a'e wà. Wexak a'e Piri ywy rehe har he'o ma'e a'e wà. Uzàn waiko a'e wà. Uzàn e kwerupi wà no. **17** Na'e uze'eg Xau amo tuwihaw wanupe kury. — Pepapar zauxiapékwer zanerehe har

peho pe wà kury. Aze ru'u amo nuiko kwaw xe wà, i'i wanupe. Upapar oho wà. Nuexak kwaw Zonata wà. Nuexak kwaw kwàkwàmo itakihepuku heraha har wà no.

18 Na'e i'i Xau a'e xaxeto Aiaz her ma'e pe kury. — Erur Tupàn Ze'eg Hyru xe kury, i'i izupe. Uze'eg nezewe ta'e a'e 'ar rehe Izaew wanuwihaw weraha Tupàn Ze'eg Hyru wenataromo a'e wà, wata mehe awyze harupi wà.

19 Xaxeto pe Xau ize'eg mehe we hehaite wera'u tekò Piri ywy rehe har waker haw pe har wà kury. Na'e i'i Xau xaxeto pe kury. — Epuranu zo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe kury, i'i izupe.

20 Na'e zauxiapekwer Xau hemiruze'eg uzàmàtyry'ym Piri ywy rehe har oho wà kury. Hehaite Piri ywy rehe har wà. He'o wà no. Nukwaw kwaw wemiapo wà. Uzeàmàtyry'ry'ym waiko wà.

21 A'e 'ym mehe amo Emerew wiko oho Piri ywy rehe har wapyr wà. Tàrityka'i uzewyr Xau pe Zonata pe wà kury.

22 Izaew ywytyr Eparai ywy rehe har rehe wiko ma'e a'e wà no, wenu Piri ywy rehe har Xau wi wazàn awer imume'u haw wà. A'e rupi uzemono'og wà kury, Piri ywy rehe har wakutyr oho pà wà kury.

23 Uzàmàtyry'ym oho waiko pe rupi wà. Te Mete Awem kupe kutyr uzuka Piri ywy rehe har wà. Uptywà Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew a'e 'ar mehe wà. A'e rupi Izaew weityk Piri ywy rehe har wà.

Zeàmàtyry'yamawhu upaw

24 Izaew ima'uhez tuwe a'e 'ar mehe wà. Na'ikàg kwaw wà, ta'e ima'uhez tuwe wà xe. Ta'e a'e 'ym mehe Xau umume'uahy ko uze'egaw xe. — Aze amo u'u ma'e heàmàtyry'ymar wanehe hezypyk 'ym mehe we wà nehe, amono putar heze'eg iaiw ma'e a'e teko wanehe ihe nehe, i'i a'e 'ym mehe. A'e rupi ni amo numai'u kwaw a'e 'ar mehe a'e wà.

25 Zauxiapekwer paw uhem ka'a pe wà kury. Hàir tetea'u wexak a'e pe wà.

26 Tynehem ywyra hèir pupe upaw rupi wà. Ni amo nu'u kwaw wà, ta'e ukzyze Xau ize'egaiw wi a'e wà xe.

27 Xo Zonata zo

nuenu kwaw u a'e iaiw ma'e hemiapo ràm imume'u mehe a'e. A'e rupi upir ywyra opo pe har. Ukutuk hèir iapyr. U'u hèir ywyra iapyr pe har. Nan kwehe tete ikàg wewer.

28 Na'e amo zauxiapekwer uze'eg izupe. — Ure paw na'urekàg kwaw ure, ta'e neru umume'uahy ze'egaiw urewe a'e xe. — Aze amo u'u ma'e kutàri nehe, amume'uahy putar heze'egaiw hehe nehe, i'i neru urewe, i'i a'e awa Zonata pe.

29 Na'e uwazar Zonata waze'eg wanupe kury. — Iaiw ma'e uzapo heru zaneànàm wanupe a'e. Peme'e herehe. Hekàg kury, ta'e a'u hèir ihe xe.

30 Aze mo zaneànàm u'u temi'u zaneàmàtyry'ymar zaneremityk kwer wanuwi ipyro pyrer wà, ikatu wera'u mo. Aze mo u'u temi'u, uzuka tetea'u wera'u mo Piri ywy rehe har wà, i'i wanupe.

31 A'e 'ar mehe weityk Izaew Piri ywy rehe har wà. Uzypyrog waàmàtyry'ym pà Mikimaz tawhu pe wà. Uzuka oho waiko pe rupi wata pà te Aezarom pe uhem mehe wà no. A'e rupi ikene'o tuwe Izaew uma'uhez pà wà.

32 A'e rupi upyhyk ma'e oho waàmàtyry'ymar wanuwi wà kury: àràpuhàràn hawitu ma'e wà, tapi'ak wà, tapi'aka'yàr wà. Uzuka a'e pe wà. U'u ho'kwer huwykwer inuromo wà.

33 Na'e amo umume'u oho Xau pe wà. — Exak nehe. Teko uzapo ikatu 'ym ma'e waiko Tupàn henataromo wà. U'u ma'ero'o kwer huwykwer izakook 'ym mehe we wà, i'i izupe wà. Uhapukaz Xau kury. — Naperuzar kwaw heze'eg. Perur amo itahu xe imuwanuwak pà herenataromo kury, i'i wanupe.

34 Uzapo kar amo ae ma'e wanupe kury. — Peze'eg peho teko wanupe kury. — Peraha peneimaw tapi'ak Xau pe wà nehe kury. Peraha peneimaw àràpuhàràn izupe wà nehe no, peze wanupe nehe. Tuwe uzuka xe wà nehe. Tuwe u'u xe wà nehe no. Tuwe nuzapo kwaw iaiw ma'e Tupàn henataromo wà nehe no. Tuwe nu'u kwaw ma'ero'o kwer huwykwer inuromo wà nehe, i'i wanupe. A'e rupi pyhaw teko paw werur weimaw tapi'ak a'e pe wà. Uzuka a'e pe wà.

35 Na'e Xau uzapo amo ma'ea'yàr hapy haw a'e pe Tupàn

henataromo kury. Ma'ea'yr hapy haw Xau hemiapo kwer ipy a'e.

Teko upyro Zonata wà

36 Na'e uze'eg Xau wemiruze'eg zauxiapkwer wanupe kury. — Zaweyw pyhaw Piri ywy rehe har waàmàtyry'ym pà zane nehe. Kwarahy ihm 'ym mehe we xiuka Piri ywy rehe har paw zane wà nehe, wama'e paw ipyo pà zane wà nehe, i'i izupe wà. — Aze ikatu amo ma'e newe nehe, ezapo a'e ma'e nehe, i'i wanupe wà. — Nan, i'i xaxeto wanupe. — A'e 'ym mehe zapurana Tupàn rehe nehe, i'i wanupe.

37 Na'e Xau upurana Tupàn rehe kury. — Aze aha Piri ywy rehe har waàmàtyry'ym pà ihe nehe, aipo ikatu putar newe nehe. Aipo erepytywà putar Izaew ne wà nehe. Aipo uruityk putar Piri ywy rehe har ure wà nehe, i'i izupe. A'e 'ar mehe Tupàn nuwazar kwaw Xau ize'eg a'e. **38** Na'e uze'eg Xau amogwer tuwihow wanupe kury. — Pezur xe nehe ty wà. Pepuranuranu teko wanehe nehe. — Ma'e ikatu 'ym ma'e pezapo kwez Tupàn henataromo kutàri. Ta'e nuze'eg kwaw zanewe a'e xe, peze wanupe nehe, i'i wanupe. **39** — Amume'uhay putar ko ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wapyro har henataromo ihe nehe kury. Azuka putar a'e ikatu 'ym ma'e iapo arer ihe nehe. Aze hera'yr wiko a'e ma'e iapo arer romo nehe, nezewa rehe we azuka putar ihe nehe, i'ayah Xau. Ni amo nuwazar kwaw ize'eg izupe wà. **40** Na'e uze'eg wi wanupe. — Pepyta pe pe nehe. Apyta putar xe hera'yr Zonata rehe we ihe nehe, i'i wanupe. — Aze amo ma'e ikatu newe nehe, ezapo a'e ma'e nehe, i'i teko izupe wà.

41 Na'e uze'eg Xau Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar pe kury. — Ne Tupàn ne. Mâràzàwe tuwe nerewazar kwaw heze'eg ihewe kutàri. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo Izaew wazar romo ereiko ne. Amomor putar ita ma'e papar haw hereko har ikatu 'ym ma'e iapo arer hexak pà ihe nehe kury. Exak kar ihewe nehe. Aze ihe a'e iaiw ma'e iapo arer romo aiko nehe, aze hera'yr a'e romo hekon nehe, exak kar ita Uri

her ma'e inugwer ita 'aromo nehe. Aze amo Izaew izuapyapry wiko a'e ma'e iapo arer romo nehe, exak kar ita Tumi her ma'e inugwer ita 'ar romo nehe, i'i Xau Tupàn pe. Omomor Xau ita. Ita Uri her ma'e uzexak kar inugwer i'aromo. Aze ru'u Xau, aze ru'u Zonata a'e ma'e iapo arer romo hekon a'e wà. Zauxiapkwer nuiko kwaw a'e romo wà.

42 Na'e uze'eg Xau kury. — Pemomor wi ita nehe. Aze ru'u ihe aze ru'u hera'yr Zonata. Ma'enugar wiko a'e ikatu 'ym ma'e iapo arer romo Tupàn henataromo. Omomor ita wà. Tupàn wexaexak Zonata ita pupe. **43** Na'e upurana Xau Zonata rehe kury. — Ma'e erezapo, i'i hehe upurana pà. — A'u hâir pixika'i wyrya iapyr rupi i'ok pyrer ihe. Hepo pe apyhyk a'e wyrya. Aiko xe. Ahyk hemàno àwàm rehe, i'i izupe.

44 — Aze amo nanezuka kwaw wà nehe, tuwe Tupàn hezuka nehe, i'i Xau izupe.

45 Uwazar zauxiapkwer Xau pe wà kury. — Nan kwaw pa. Zonata weityk Piri ywy rehe har a'e wà. Umukàg Izaew a'e wà. A'e rupi Izaew weityk Piri ywy rehe har a'e wà. Na'ikatu pixik kwaw imàno àwàm urewe nehe. Urumume'uhay tuwe imàno 'ym àwàm Tupàn henataromo ure. Tupàn upytywà kutàri a'e, a'e rupi weityk Piri ywy rehe har a'e wà. Ezuka kar zo nehe, i'i zauxiapkwer Xau pe wà. Nezewe zauxiapkwer upyro Zonata imàno àwàm wi wà, tu wi wà.

46 Uptyu'u Xau Piri ywy rehe har wanaikweromo oho re kury. Uptyu'u wazuka re. Uzewyr Piri ywy rehe har uiwy pe weko haw pe wà.

Xau pureruze'egaw, iànàm no

47 Izaew wanuwihawete romo wiko mehe Xau uzàmàtyry'ym teko uiwy rehe har oho wà. Na'aw a'e teko waner xe wà: Moaw izuapyapry wà, Amon izuapyapry wà, Enom izuapyapry wà, Zowa wanuwihawete wà, Piri ywy rehe har wà. Wyzài teko waàmàtyry'ym mehe Xau weityk a'e teko a'e wà. **48** Ikàg Xau waàmàtyry'ym mehe. Nukye kwaw wanuwi. Weityk Amarek ywy rehe har wà no. Aze amo teko ur Izaew

wakutyr wà, Xau weityk a'e teko wà, wamuzàn kar pà wà.

49 Heta na'iruz ta'yir izupe wà. Zonata, Iziwi, Mawkizu waner romo wà. Tazyr ipy Meraw her romo a'e. Tazyr iahykaw rehe har Mikaw her romo a'e. **50** Aenuà hemireko her romo a'e. Aima tazyr romo hekon. Zauxiapekwer Xau hemiruze'eg wanuwhiaw a'e, tywyr ta'yir a'e, Aminer her romo a'e. Ner tywyr her romo a'e. **51** Xau tu Ki her ma'e a'e, Aminer tu Ner her ma'e a'e, Amiew ta'yir romo wanekon a'e wà.

52 Wikuwe mehe kwarahy nànàn Xau uzàmàtyry'ymahy Piri ywy rehe har wà. Wyzai 'ar mehe aze wexak amo awa ikàg ma'e hehaite ma'e, umuigo kar a'e awa wemiruze'eg romo amogwer zauxiapekwer wanehe we imono kar pà.

Zeàmàtyry'ymaw

Amarek izuapyapyr wanehe har

15 ¹Uze'eg Xamuew Xau pe. — Tupàn umuzakook kar uri kawer ihewe neàkàg rehe a'e, Izaew wanuwhiawete romo nemuigo kar pà a'e, wemiruze'eg wanuwhiawete romo nemuigo kar pà a'e. Ipurumume'u wer ma'e rehe newe kury. Einu katu ize'eg nehe. **2** Tupàn uzepyk putar Amarek ywy rehe har wanehe a'e nehe. Ta'e Izaew Ezit wi wahem mehe Amarek ywy rehe har uzàmàtyry'ym Izaew oho wà xe. **3** A'e rupi eho Amarek izuapyapyr wakutyr kury. Emumaw ne wà nehe. Emumaw wama'e paw nehe no. Epuhareko zo wà nehe. Ezuka a'e paw ne wà nehe: awakwer wà, kuzàgwer wà, kwarearer wà, kwarearer pixika'i ma'e wà, kuzàtäigwer wà, tapi'ak wà, àràpuhàràñ wà, kawarukupewa'a kamer her ma'e wà, zumen wà. Upaw rupi katete ezuka ne wà nehe, i'i Tupàn iko newe kury, i'i Xamuew Xau pe kury.

4 A'e rupi omono'og Xau wemiruze'eg zauxiapekwer Terai pe wà kury. Upapar paw rupi a'e pe wà. Heta 200 miw zauxiapekwer Izaew izuapyapyr wà. Heta 10 miw zauxiapekwer Zuta izuapyapyr wà. **5** Na'e Xau a'e, zauxiapekwer paw a'e wà no, oho

Amarek tawhu pe wà kury. Uzeàmim oho yrykaw 'y heta 'ymaw pupe wà. **6** Uze'eg Xau Kene izuapyapyr wanupe kury. — Pehem pezuwà Amarek ywy rehe har wamyter wi nehe. Nezewe mehe wazuka mehe napuzuka kwaw ihe nehe. Ta'e kwehe mehe Ezit ywy wi wahem mehe pekatu Izaew wanupe, i'i wanupe. A'e rupi uhem Kene wà Amarek ywy rehe har wanuwi wà kury.

7 Na'e weityk Xau Amarek ywy rehé har a'e wà kury. Uzypyrog Awira pe. Oho Xur Ezit ywy huwake har kwarahy hemaw kutyr har pe no. **8** Upyhik Amarek ywy rehé har wanuwhiawete Akak her ma'e wà. Uzuka amogwer Amarek ywy rehé har upaw rupi wà. **9** Xau a'e, hemiruze'eg zauxiapekwer a'e wà no, nuzuka kwaw Akak a'e wà. Nuzuka kwaw àràpuhàràñete ikatu wera'u ma'e wà no. Nuzuka kwaw tapi'ak ikatu wera'u ma'e wà no. Ni tapi'aka'yir ikatu wera'u ma'e wà no. Ni àràpuhàràñ ikatu wera'u ma'e wà no. Umumaw ikatu 'ym ma'e paw wà. Uzuka ma'eal'yr hekuzar 'ym ma'e paw wà no.

Tupàn nuputar kwaw

Xau tuwhiaw romo a'e

10 Na'e Tupàn uze'eg Xamuew pe kury. **11** — Azemumikahy Xau tuwhiawete romo heremimuiigo kar awer rehe ihe kury. Ta'e upuir ihewi a'e xe. Nuweruzar kwaw heze'eg a'e, i'i izupe. Uzemumikahy Xamuew ize'eg henu mehe. Umumaw pytun gatu Tupàn pe uze'eg pà uhapukaz pà Xau rehe. **12** Iku'egwer pe izi'itahy uhem oho weko haw wi Xau hekar pà kury. Ukwaw Xau Karamew tawhu pe iho awer. Uzapo Xau uzemuwete katu haw a'e pe. A'e re oho Ziwkaw tawhu pe. **13** Uwàxi Xamuew Xau a'e pe. Uze'eg Xau izupe. — Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur uze'egatu nerehe nehe, Xamuew. Aruzar ize'leg kwez ihe, i'i mua'u izupe.

14 Upuranu Xamuew hehe. — Mâràzàwe tuwe ainu tapi'ak waze'eg mehe àràpuhàràñ waze'eg mehe târityka'i ihe wà, i'i izupe.

15 Uwazar Xau ize'eg izupe. — Heremiruze'eg zauxiapekwer upyro a'e ma'eal'yr Amarek ywy rehe har wanuwi a'e

wà. Upyro àràpuhàràn ikatu wera'u ma'e tapi'ak ikatu wera'u ma'e a'e wà, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar pe imono pyràm a'e wà. Uruzuka amogwer ma'ea'yr upaw rupi ure wà, i'i izupe.

16 — Tuwe rihi, i'i Xamuew Xau pe. — Tupàn umume'u ma'e ihewe karumehe pyhaw a'e. Amume'u putar newe ihe kury, i'i izupe. — Emume'u ty, i'i Xau izupe.

17 Uze'eg wi Xamuew izupe. — Naiko kwaw awa ikàg ma'e romo ihe, ere ru'u nezeupe amo 'ar mehe. Nan. Ereiko Izaew ta'yr wazuapyapyr paw wanuwhawete romo ne. Tupàn uzakook kar uri kawer nerehe Izaew wanuwhawete romo nemuigo kar pà a'e. **18** Uzuka kar Amarek ywy rehe har paw newe wà. Ta'e iaiw a'e wà xe. — Ezuka paw wà nehe, i'i Tupàn newe a'e. **19** Màràzàwe tuwe nereruzar kwaw ize'eg awer ne. Màràzàwe tuwe nepurupyro wer neàmàtyry'ymar wama'e rehe. Na'ikatu kwaw a'e ma'e neremiapo kwer Tupàn pe. Màràzàwe tuwe erezapo, i'i izupe.

20 — Nan kwaw pa. Aruzar Tupàn ze'eg ihe. — Ahem aha heàmàtyry'ymar wakutyr ihe. Arur wanuwhawete Akak her ma'e. Azuka Amarek ywy rehe har paw ihe wà. **21** Heremiruze'eg zauxiapekwer nuzuka kwaw tapi'ak ikatu wera'u ma'e wà. Nuzuka kwaw àràpuhàràn ikatu wera'u ma'e wà. Izuka pyràm romo wanekon wà. Nuzuka kwaw wà. Werur xe Ziwkaw pe Tupàn nezar pe wamono pà wà, i'i Xau Xamuew pe.

22 Uwazar Xamuew ize'eg izupe a'e no.

— Ma'enugar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uputar a'e.

Aipo uze'eg heruzar haw uputar.

    Aipo ma'ea'yr hapy haw uputar.
    Ize'eg heruzar haw ikatu wera'u
        àràpuhàràn ikatu wera'u ma'e
        henataromo wazuka haw wi izupe.

23 Tupàn ze'eg heruzar 'ymaw a'e,
    nuzawy kwaw tekwe ikatu 'ym
        ma'e wamuwete katu haw
        Tupàn henataromo.

Zanerekò wera'u haw nuzawy
    kwaw tupàn a'ua'u wamuwete
        katu haw izupe. Iro Tupàn pe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
    naneputar kwaw tuwhawete
        romo a'e kury.

Ta'e nereruzar kwaw ize'eg
    awer ne xe, i'i Xamuew izupe.

24 — Azcharomoete azapo ikatu 'ym ma'e Tupàn henataromo ihe. Naruzar kwaw ize'eg. Naruzar kwaw ize'eg newe imur pyrer ihe. Akyze teko wanuwi. A'e rupi azapo ma'e wanemimutar rupi ihe.

25 Xamuew, emunàn heremiapo kwer ikatu 'ym ma'e hewi kury. Ezewyr eho herupi nehe. Nezewe mehe apuner Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuweste katu haw rehe ihe nehe kury, i'i Xau Xamuew pe.

26 — Nazewyr kwaw nerupi ihe. Nereruzar kwaw Tupàn hemiapo kar haw ne. A'e rupi naneputar kwaw Izaew wanuwhawete romo a'e kury, i'i Xamuew izupe.

27 Na'e uwak Xamuew a'e wi uhem pà kury. Upyhyk Xau ikamirpu rehre ikupe kutyr rehe. Umu'i kury. **28** I'i Xamuew izupe. — Eremu'i hekamir kwez ihewi ty. Nezewegatete kutàri Tupàn umu'i Izaew wanuwhawete romo nerekuzaromo nehe.

29 Tupàn Izaew wazar ikàg ma'e a'e, nahemu'em pixik kwaw a'e. Aze ipurapo wer amo ma'e rehe, uzapo a'e ma'e. Nuiko kwaw awa romo kuzà romo a'e. A'e rupi nuzewyr kwaw wemimume'u kwer wi a'e, i'i Xamuew izupe.

30 — Azcharomoete azapo ikatu 'ym ma'e kwez ihe. Nezewe rehe we hemuwete pe amogwer tuwhaw wanenataromo tekó wanenataromo nehe. Ezewyr herupi nehe. Nezewe mehe apuner putar Tupàn nezar imuweste katu haw rehe ihe nehe, i'i Xau Xamuew pe a'e.

31 A'e rupi uzewyr Xamuew oho hupi.

32 — Perur tuwihawete Akak her ma'e xe nehe ty wà, i'i Xamuew wanupe. Uryryryryz Akak iko a'e, Xau henataromo oho mehe a'e. — Mànò haw iroahy tuwe, i'i Akak a'e.

33 I'i Xamuew a'e tuwihaw pe. — Netakihepu uzuka kuzà wamemyr tetea'u wahy wanuwi wà. Kutàri nehy imemyr ukàzym putar izuwi upaw rupi a'e nehe no. Wiko putar nehy kuzà imemyr 'ym ma'e romo nehe kury, i'i izupe. A'e re uepi'ài'ág Xamuew Akak kury, Ziwkaw tawhu pe ma'e'yr happy haw henataromo kury.

34 A'e re oho Xamuew Hama pe. Uzewyr Xau weko haw Zimea pe. **35** A'e re Xamuew nuxak pixik kwaw Xau a'e. Upuhareko katu Xamuew Xau a'e. — Mâràzàwe tuwe amuigo kar Xau Izaew wanuwhawete romo ihe, i'i Tupàn uezupe. — Na'ikatu kwaw tuwihawete romo heko haw, i'i uezupe.

Umuigo kar Tawi tuwihawete romo wà

16 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e 'ar eremumaw putar Xau ipuhareko katu pà nehe. Naputar kwaw Xau Izaew wanuwhawete romo ihe kury. Emynehem amo ma'e'yr i'ak kwer uri kawer pupe kury. Eraha nezeupi kury. Echo Merez taw pe nehe, awa Zexe her ma'e hâpuz me neho pà nehe. Ta'e aexak amo ta'yr kwez tuwihawete ràm romo ihe kury xe, i'i Tupàn izupe.

2 — Mâràzàwe tuwe apuner nezewe haw iapo haw rehe ihe nehe, i'i Xamuew. — Aze Xau ukwaw a'e ma'e iapo pyràm a'e nehe, hezuka putar a'e nehe, i'i izupe. — Eraha amo tapi'aka'yr nehe. — Aha putar a'e pe ma'e'yr izuka pà Tupàn pe ihe, ere wanupe nehe. **3** — Enoz Zexe ma'e'yr izuka àwàm me nehe. A'e mehe amume'u putar neremiapo ràm newe nehe. Erezakook putar uri kawer amo rehe tuwihawete romo imuigo kar pà nehe. Aexak kar putar a'e awa newe ihe nehe, i'i izupe.

4 Uzapò Xamuew Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo karer. Oho Merez taw pe. A'e pe ihm mehe taw pe har wanàmuz uryryryryz huwàxi mehe wà. Upuranu hehe

wà. — Aipo puruàmàtyry'ym 'ymaw rupierezur, i'i izupe wà.

5 — Aze pa, i'i wanupe. — Azur ma'e'yr izuka pà Tupàn henataromo. Pezemukatu kury, herupi peho pà kury, i'i wanupe. Umuzemukatu kar Xamuew Zexe kury, ta'yr wà no. Wenoz ma'e'yr happy haw pe wamono kar pà wà.

6 Wahem mehe wexak Xamuew amo Zexe ta'yr Eriaw her ma'e. Uze'eg uezupe. — 'Aw awa xe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo wiko ma'e a'e, azeharomoete wiko Tupàn hemixak kwer romo a'e, i'i uezupe.

7 — Eme'e zo 'aw awa hexakaw rehe nehe. Eme'e zo iaiha katu haw rehe nehe. Naputar kwaw ihe, ta'e naexak kwaw ma'e teko wazàwe ihe xe. Teko wexak teko wanexakaw wà. Ihe aexak wapy'a ihe wà, i'i Tupàn Xamuew pe.

8 Na'e Zexe wenoz wa'yr Aminanaw her ma'e uezupe kury. — A'e a'e no, Tupàn nuputar kwaw a'e no, i'i Xamuew wanupe.

9 Na'e Zexe werur wa'yr Ximez her ma'e kury. — Tupàn nuputar kwaw a'e, i'i Xamuew wanupe.

10 Nezewe Zexe wexak kar **7** wa'yr Xamuew pe pitàitìagatu wà. — Ni amo xe har heremixak kwer nuiko kwaw Tupàn hemixak romo a'e wà, i'i Xamuew wanupe.

11 A'e rupi upuranu Zexe rehe kury. — Aipo naheta kwaw amo nera'yr newe, i'i izupe. — Heta amo pitái ihewe a'e. Ipyahu wera'u ma'e romo hekon a'e. Nuiko kwaw xe. Uzekaiw iko àràpuhàràwanehe, i'i Zexe Xamuew pe. — Emono kar amo herur kar pà nehe, i'i Xamuew izupe. — Ihem 'ym mehe naxiuka kwaw ma'e'yr Tupàn henataromo zane rihi, i'i Xamuew wanupe.

12 A'e rupi Zexe omono kar amo awa ipiaromo. Wexak Xamuew tur mehe. Kwàkwàmo ipuràg eteahy ma'e romo hekon a'e. Heha ipuràg eteahy a'e. Na'e i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Xamuew pe kury. — A'e aputar ihe. Ezakook uri kawer iákag rehe tuwihawete romo imuigo kar pà nehe kury, i'i Tupàn Xamuew pe.

13 Upyhyk Xamuew ma'e'ayr i'ak kwer uri kawer pupe tynhem ma'e kury. Uzakook imono Tawi rehe tyky'yr paw wanenataromo kury. Tupàn rekwe wiko Tawi izar romo a'e 'ar mehe. A'e 'ar henataromo upyta hehe we. Uzewyr Xamuew Hama pe kury.

Tawi, Xau kury

14 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hekwe uhem wà Xau wi utyryk pà kury. Tupàn omono kar amo tekwe ikatu 'ym ma'e ipy'a pe kury. A'e tekwe uzypyrog ma'erahy ipuraraw kar pà Xau pe kury. **15** Na'e Xau pe uma'ereko ma'e uze'eg izupe a'e wà kury. — Urukaw tekwe ikatu 'ym ma'e Tupàn hemimur kar nerehe we har ure. Upuraraw kar ma'erahy iko newe. **16** Aze ikatu newe, uruekar putar amo awa wioràwiràn imupu kwaw katu har ure nehe. Nezewe mehe, aze a'e tekwe ikatu 'ym ma'e ur nerehe we nehe, a'e awa umupu putar wioràwiràn newe nehe. Nezewe mehe nekatu wi putar nehe, i'i izupe wà.

17 — Ikatu, i'i Xau. — Pekar wioràwiràn imupu kwaw par nehe. Perur xe nehe, i'i wanupe.

18 I'i amo uma'ereko ma'e izupe. — Zexe Merez taw pe har a'e, heta amo ta'yir zegar ikwaw katu har a'e no. Ikàg a'e no. Zauxiapekwer ikatu ma'e romo hekon a'e no. Uze'egatu no. Ipuràg eteahy no. Tupàn

Tuweharupi Wiko Ma'e wiko hehe we a'e no, i'i izupe.

19 A'e rupi omono kar Xau uze'eg heraha har Zexe pe kury. — Emur kar nera'yr Tawi àràpuhàràñ wamono'ogar xe ihewe nehe, i'i izupe.

20 Na'e omono kar Zexe wa'yr Tawi Xau pe kury. Weraha Tawi uwà tykwer zutahyka'ipor Xau pe. Weraha amo àràpuhàràñetea'yr izupe no. Omono'og typy'ak tetea'u zumen rehe heraha pà izupe no. **21** Upyta Tawi Xau hàpuz me izupe uma'ereko pà. Ikatuahy Tawi Xau pe. Umuigo kar utakihepuku heraha har romo. **22** Omono kar ze'eg Zexe pe no. — Tawi ikatuahy ihewe a'e. Tuwe upyta xe ihewe uma'ereko pà nehe, i'i izupe.

23 A'e 'ar henataromo tekwe ikatu 'ym ma'e Tupàn hemimur karer Xau rehe we ihm mehe hehe kury, upyhyk Tawi uwioràwiràn imupu pà kury. Nezewe mehe tekwe ikatu 'ym ma'e uhem oho Xau wi. Ikatu wewer a'e 'ar mehe.

Kurià uze'eg urywahy Izaew wanehe

17 ¹ Amo 'ar mehe Piri ywy rehe har a'e wà, uzemono'og Xoko taw Zuta ywy rehe har pe a'e wà, Izaew waàmàtyry'ym pà a'e wà. Uzapò uker haw ywyzaw tuwykwer heta haw her ma'e pe wà. Upyta Xoko Azeka wamyter pe wà. ² Na'e Xau uzemono'og Izaew wanehe we kury. Uzapò uker haw ywyàpyznaw Kawar her ma'e rehe wà. Uzemuàgà'ym Piri ywy rehe har waàmàtyry'ym àwàm rehe wà kury. ³ Piri ywy rehe har upytu'u ywytyr ywyàpyznaw izywyr har rehe wà. Izaew upytu'u inugwer ywytyr rehe a'e wà no.

⁴ Amo awa Piri ywy rehe har a'e, Kat taw pe har Kurià her ma'e a'e, uhem uker haw wi Izaew wanupe uze'eg zemueteahy pà a'e kury. ⁵ Iaiha katu a'e. 2,10 met heta iaiha haw a'e. Umunehew uwàkàg rehe har itazu morog iapo pyrer a'e. Umunehew kamirtàtà itazu iapo pyrer no. Ipuhuz a'e. Wereko 60 kir ipuhuz haw a'e. ⁶ Umunehew wetymàkàg rehe har itazu iapo pyrer wetymà rehe no. Weraha u'ywhu waxi'i rehe no, itazu morog

iapo pyrer no. **7** Weraha purukutukaw uhua'u ma'e no. Iànàgatu i'yw. Ipuhuz katu no. Tâtàahy hakwa'i haw a'e. Itaper iapo pyrer romo a'e. Heta 7 kir ru'u ipuhuz haw a'e. Amo zauxiapekwer wata henataromo a'e, u'yw wi takihe wi izemimaw heraha pà izupe a'e. **8** Ur Kurià a'e. Upytu'u Izaew wanuwake, wanupe uhapukaz pà. — Mâràzàwe tuwe peiko pe pe ureàmàtyry'ym pà. Aiko Piri ywy rehe har romo ihe. Peiko Xau pe umal'reko e ma'e romo pe. Pexak amo zauxiapekwer penehe we har kury, heàmàtyry'ymar romo kury. **9** Aze a'e hereityk nehe, aze hezuka nehe, uruiko putar peme umal'reko e ma'e romo ure nehe. Aze aityk nehe, aze azuka nehe, peiko putar umal'reko e ma'e romo urewe nehe. **10** Amume'uhay ko hez'e'eg iteko zauxiapekwer Izaew wanupe ihe kury. Pemur amo awa heàmàtyry'ymar romo kury, i'i Kurià Izaew wanupe.

11 Ize'eg henu mehe Xau a'e, hemiruze'eg zauxiapekwer a'e wà no, ukyze tuwe izuwi wà kury.

Tawi oho Xau waker haw pe

12 Tawi a'e, Zexe ta'yur romo hekon a'e. Eparat Merez taw pe har Zuta waiwy rehe har romo hekon a'e. Heta 8 ta'yur Zexe pe wà. Xau tuwhawete romo heko mehe tua'uhez tuwe Zexe a'e. **13** Na'iruz ta'yur ipy oho Xau rupi Piri ywy rehe har waàmàtyry'ym pà a'e wà. Ta'yur ipy a'e, Eriaw her romo a'e. Tywyr ipy Aminanaw her romo a'e. Ximez tywyr inugwer her romo a'e. **14** Tawi wiko Zexe ta'yur ipyahu vera'u ma'e romo a'e. A'e na'iruz tyky'yr Xau wanehe we har upyta Xau ker haw huwake a'e wà. **15** Tawi a'e, amo 'ar mehe upyta Xau rehe we, amo ae 'ar mehe uzewyr u heimaw àràpuhàràñ wanehe uzekaiw pà kury.

16 Kurià umumaw 40 'ar Izaew wanupe uze'eg zemueteahy pà. Tuweharupi oho a'e pe ku'em mehe. Tuweharupi oho a'e pe karuk mehe no. **17** Amo 'ar mehe uze'eg Zexe Tawi pe. — Emono'og arozràñ ku'i kwer 10 kir ipuhuz ma'e kury. Epyhyk ko 10 typy'ak no.

Eraha tàrityka'i neryky'yr wanupe waker haw pe kury. **18** Ko 10 ma'e kamkywer tâta ma'e Kez her ma'e eraha zauxiapekwer wanuwihaw pe nehe no. Exak neryky'yr waneko haw nehe no. Erur amo ma'e wakatu haw hexak kar pà ihewe nehe, wakatu haw ikwaw kar pà ihewe nehe. **19** Neryky'yr a'e wà, tuwhawete Xau a'e no, amogwer zauxiapekwer a'e wà no, wiko ywyàpyznaw Kawar her ma'e pe a'e wà, Piri ywy rehe har waàmàtyry'ym pà a'e wà, i'i Zexe Tawi pe.

20 Iku'egwer pe izi'itahy upu'äm Tawi. Omono kar amo ae awa àràpuhàràñ wanehe imuzekaiw kar pà. Upyhyk a'e temi'u paw. Oho Zexe ze'eg rupi katete. Uhem Izaew wapytu'u haw pe. A'e 'ar mehe we uehm zauxiapekwer Piri ywy rehe har waàmàtyry'ym pà a'e wà kury. Uhapukapukazahy oho waiko upy'a wamukàg kar pà wà. **21** Zauxiapekwer Piri ywy rehe har ur Izaew wanuwàxi mà wà kury. Upyta a'e pe wanenataromo wà. **22** Omono Tawi a'e temi'u ma'e rehe uzekaiw ma'e pe. Uzàn oho zeàmàtyry'ymaw pe kury. Uhem wyky'yr wanuwake. — Pekatu aipo ty wà, i'i wanupe. **23** Ize'eg mehe we ur Kurià wanuwake kury. — Pemur amo awa heremìamàtyry'ym romo ihewe kury, i'i Kurià amo 'ar mehe arer zàwe. Wenu Tawi ize'eg mehe. **24** Izaew a'e wà, Kurià hexak mehe uzàn oho izuwi ukyze katu pà wà. **25** Nezewé uze'eg wà. — Peme'e hehe ty wà. Pezeapyaka katu ize'eg rehe. Aze amo uzuka a'e Piri ywy rehe har nehe, upyhyk putar temetarer tetea'u nehe. Tuwhawete omono putar temetarer tetea'u izuka arer pe nehe. Omono putar wazyr hemireko ràm romo nehe no. Tu iànàm a'e wà no, nomono pixik kwaw temetarer tuwhawete pe ko 'ar henataromo wà nehe no, i'i uezuepeue wà.

26 Upuranu Tawi zauxiapekwer uezake har wanehe. — Aze amo uzuka a'e Piri ywy rehe har nehe, aze umunàñ ko maranugar haw Izaew wanuwi nehe, ma'e upyhyk putar nehe. Piri ywy rehe har tupàñ a'ua'u wamuwete katu har romo hekon a'e. Mâràzàwe tuwe Tupàñ tuweharupi wiko ma'e hemiruze'eg

zauxiapekwer ukyze izuwi wà. Mâràzàwe tuwe upuner uze'eg zemueteahy haw rehe zanerehe nezewe a'e, i'i wanupe.

27 Na'e umume'u wi izuka arer hemipyhyk ràm izupe wà kury. **28** Eriaw Tawi tyk'yìr itua'u wera'u ma'e a'e, wenu zauxiapekwer wanupe ize'eg mehe a'e. Wikwahy hehe ize'eg henu mehe. — Ma'eerezapo iko xe. Mo uzekaiw iko zanereimaw àràpuhàràn wanehe ywyxiguhu pe. Ereiko wera'u amo wanuwi ne. Ereiko ikatu 'ym ma'e romo. Erezur e xe neme'e e pà, zeàmàtyry'ym hexak pà, i'i tyk'yìr izupe.

29 — Ma'e azapo newe. Aipo napuner kwaw amo wanehe hepuranu haw rehe, i'i Tawi wyky'yìr pe.

30 Na'e upuranu wi Tawi amo zauxiapekwer wanehe kury. Uze'eg a'e rupi katete izupe a'e wà no.

31 Amo zauxiapekwer wenu Tawi ize'eg mehe wà. A'e rupi umume'u oho Xau pe wà. — Perur Tawi xe ihewe ty wà, i'i Xau wanupe. **32** Uhem Tawi Xau huwake izupe uze'eg pà kury. — Heruwihowete, tuwe ni amo nukyze kwaw a'e Piri ywy rehe har wi wà nehe. Ihe azàmàtyry'ym putar aha ihe nehe, i'i Tawi izupe.

33 — Nerepuner kwaw iàmàtyry'ymaw rehe. Kwàkwàmo itua'u katu 'ym ma'e romo ereiko. A'e umumaw kwarahy tetea'u zauxiapekwer romo wiko pà a'e, i'i Xau izupe.

34 — Heruwihowete, i'i Tawi. — Azekaiw katu heru heimaw àràpuhàràn wanehe ihe. Zàwàruhu iriàw a'e wà, zàwàruhu uruxu a'e wà no, aze amo weraha àràpuhàràna'yr a'e, **35** aha ipiaromo ihe. Azuka ihe, àràpuhàràna'yr ipyro pà izuwi ihe. Aze zàwàruhu ipuruzuka wer herehe, apyhyk iazu'yw rehe ihe. Arukwarukwar izuka pà ihe no. **36** Amo zàwàruhu iriàw azuka ihe wà. Amo zàwàruhu uruxu azuka ihe wà no. Azuka putar kwez Piri ywy rehe har tupàn a'ua'u wamuwete har nezewegatete ihe nehe no, ta'e uze'eg zemueteahy Tupàn wikuwe ma'e hemiruze'eg zauxiapekwer wanehe a'e xe. Ta'e ipuruzuka wer wanehe a'e no xe. **37** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hepyro

iriàw wanuwi a'e. Heypyro uruxu wanuwi a'e no. Heypyro putar kwez Piri ywy rehe har wi a'e nehe no, i'i Tawi Xau pe. — Ikatu, i'i Xau izupe. — Eho ty. Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko nerehe we nehe, i'i izupe.

38 A'e rupi omono ukamirtàtè Tawi pe kury. — Emunehew ty, i'i izupe. Umunehew kar iàkàg rehe har itazu iapo pyrer iàkàg rehe. Omono amo ma'e pirer tâtà ma'e puxi'a imimaw romo iapo pyrer izupe imunehew kar pà no. **39** Umuixé kar Tawi Xau takihepuku uku'apixi har iwy pe. Uzeagaw wata pà. Nupuner kwaw ta'e nupukwaw kwaw agwer ma'e a'e xe. Na'e i'i Xau pe. — Napuner kwaw heata haw ko ma'e paw heraha pà ihe. Ta'e napukwaw kwaw ihe xe, i'i. A'e rupi wenuhem a'e ma'e paw uzewi kury. **40** Upyhyk uywyra opokokaw weimaw wanupi wata mehe har kury. Wexaexak 5 ita ihym ma'e yrykaw huwake har oho. Omono uma'eryru pupe. Upyhyk itamomor haw no, Kurià huwàxi mà oho pà kury.

Uzuka Tawi Kurià kury

41 Kurià Piri ywy rehe har a'e, uzypyrog Tawi kutyr wata pà kury. Ipytyàwà har itakihepuku heraha har wata henataromo. Tawi huwake uhem mehe **42** ume'egatu Kurià hehe kury. Uze'eg urywahy hehe kury, ta'e xo kwàkwàmo ipuràg eteahy ma'e wexak wenataromo a'e xe. **43** A'e rupi i'i Tawi pe. — Mâràzàwe tuwe ererur ywyra nepokokaw ne. Aipo zawar romo aiko ihe, i'i Tawi pe. Na'e Kurià omono uzar tupàn a'ua'u waze'egaiw haw Tawi rehe kury. **44** A'e re uze'eg izupe. — Ezur ty. Ta'e amono putar neretekwer wiràmiri wanupe wanemi'u ràm

romo miar wanupe wanemi'u ràm romo ihe nehe kury, i'i izupe.

45 — Erezur hekutyr takihepuku herur pà, purukutukaw herur pà, u'ywpuku herur pà. Ihe aha putar nekutyr Tupàn ikàg wera'u ma'e ikàgaw rupi ihe kury. Ta'e ereze'eg zemueteahy kwez hehe ne kury xe.

46 Kutàri Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nemur putar hepo pe nehe. Uruityk putar ihe nehe. Uruwakagok putar nehe. Amono putar Piri ywy rehe har wanetekwer wiràmiri wanupe ihe wà nehe, miar wanupe ihe wà nehe, wanemi'u ràm romo ihe wà nehe. Nezewe mehe teko ywy rehe paw ukwaw putar Tupàn Izaew wazar romo heko haw a'e wà nehe. **47** Xe har paw wexak putar ikàgaw wà nehe. Upyro putar wemiruze'eg takihepuku ipyhyk 'ym pà purukutukaw ipyhyk 'ym pà a'e wà. Weityk waàmàtyry'ymar a'e wà. Pemur putar urepo pe upaw rupi katete a'e nehe kury, i'i Tawi Kurià pe.

48 Na'e Kurià uzypyrog wi wata pà Tawi kutyr kury. Uzàn Tawi Piri ywy rehe har wakutyr kury, Kurià iàmàtyry'ym pà kury.

49 Omono opo uma'eryru pupe. Upyhyk pitái ita imomor haw pupe imomor pà kury, Kurià rehe kury. Wixe ita hehàpykàg rehe. U'ar uwaw ywy rehe. **50-51** Na'e uzàn Tawi izupe kury. Úpu'äm hetekwer i'aromo. Wenuhem itakihepuku iapirer wi, izuka katu pà takihepuku pupe kury, iakagok pà kury. Nezewe weityk ita'i pupe izuka pà a'e. Piri ywy rehe har a'e wà, wexak uwihaw ikàg ma'e izuka mehe wà. Hexak mehe uzàn oho a'e wi wà kury. **52** Na'e zauxiapekwer Izaew izuapyapyr a'e wà, Zuta izuapyapyr a'e wà no, uzàn Piri ywy rehe har wanaikweromo wà kury. Uhapukaz uzàn mehe wà. Umuzàn kar waneraha wanerekö Kaz tawhu pe wà, tawhu Akerom her ma'e ukenaw pe wà no. Izaew ukutuk amo Piri ywy rehe har Xàrài taw piarupi wà. Ikatuk pyrer u'ar ywy rehe wà. Amo uhem oho Kat tawhu pe Akerom tawhu pe wà. **53** A'e wi uzewyr Izaew wà kury. Upyhyk wama'e waker awer parer paw heraha wà no. **54** Upyhyk Tawi Kurià

iàkàgwer oho kury. Weraha Zeruzarez tawhu pe. Xo Kurià ima'e kwer zo omonokatu wàpuzràñ pupe: takihepuku, purukutukaw, u'ywpuku.

Weraha Tawi Xau henataromo wà

55 A'e 'ym mehe Xau wexak Tawi Kurià iàmàtyry'ym pà iho mehe. Hexak mehe upuranu wemiruze'eg zauxiapekwer wanuwhaw Aminer her ma'e rehe a'e. — Aminer, i'i. — Mo romo hekon kwez kwàkwàmo a'e, i'i. — Hezar, i'i Aminer Xau pe. — Amume'uhay ikwaw 'ymaw newe ihe, nereko haw rehe ihe, i'i Aminer izupe.

56 — Eho hehe nepuranu pà kury, i'i Xau izupe.

57 A'e rupi Tawi Kurià izuka re hàpuzràñ pe iho re Aminer oho ipiaromo kury. Weraha Xau pe. A'e 'ar mehe we Tawi upir Kurià iàkàgwer hereko kury. **58** Upuranu Xau hehe kury.

— Mo romo ereiko, i'i izupe. — Aiko neremiruze'eg Zexe Merez taw pe har ta'yrom ihe, i'i Tawi Xau pe.

18 ¹Ummumaw Xau Tawi pe uze'egaw kury. A'e 'ar mehe Xau ta'y'or Zonata her ma'e uzypyrog Tawi iamutar katu pà kury. Iamutar katu haw ikàg uezamutar katu haw ài.

2 A'e 'ar henataromo Xau umuigo kar Tawi weko haw pe. Numuzewyr kar kwaw tu hàpuz me kury.

3 Na'e Zonata a'e, Tawi a'e no, uzapokatu uze'eg uezehenze we wà kury. — Ereiko hemrytparete romo ne. Aiko nemrytparete romo ihe no, i'i uezuepeupe wà. Ta'e Zonata uzamutar katu tuwe Tawi a'e xe. **4** Wenuhem Zonata ukamirkuku uzewi kury, Tawi pe imono e pà kury. Omono ukamir zauxiapekwer wanemimunehew izupe no. Omono utakihepuku izupe no, uwyrarapar no, uku'apixi haw no. **5** Xau omono kar Tawi taw nànàñ a'e. Ikatu a'e taw nànàñar paw wanupe a'e. A'e rupi Xau umuigo kar Tawi wemiruze'eg zauxiapekwer wanuwhaw romo a'e kury. Ikatu hemiapo kwer zauxiapekwer paw wanupe. Ikatu amogwer zauxiapekwer wanuwhaw wanupe no.

Xau hewyrowyroahy a'e

6 Uzewyr zauxiapékwer paw weko haw nànàn wà Tawi Kurià izuka re wà kury. Wata mehe kuzágwer uhem tawhu wi wanupe Xau huwàxi mà wà. Umuzág zegar haw urywete haw rupi wà. Upynyk wà no. Umupu ipu ma'e paner her ma'e wà. Umupu wioràwiràn irir her ma'e wà no. **7** Uzegar urywete haw rupi wà no. Umupu ma'e imupu pyr heraha hereko wà. Uzegar nezewé upynyk pà wà. — Xau uzuka miw a'e wà. Tawi uzuka 10 miw a'e wà, i'i oho waiko wà.

8 Na'ikatu kwaw wazegar haw Xau pe. Wikwahy a'e. — Umur kuzágwer miw ihewe wà. Umur 10 miw Tawi pe wà. Xo pitài ma'e izeapo re zo uhyk putar izupe nehe. Aze wiko tuwiawete romo herekuzaromo nehe, a'e mehe ikatu putar izupe nehe, i'i ahyahy.

9 A'e 'ar henataromo uzypyrog Xau Tawi rehe wewyroahyahy pà kury. Uzemupy'a hehe no.

10 Iku'egwer pe Tupàn omono kar amo tekwe iaiw ma'e Xau rehe kury. Tekwe ikatu 'ym ma'e wiko Xau izar romo. Uzypyrog he'o ma'e zàwé wiko pà weko haw pe. Umupu Tawi iwioràwiràn inà a'e. Amo 'ar mehe umupu wi uwioràwiràn oho Xau henataromo. Upyhyk Xau purukutukaw hereko opo pe a'e.

11 Na'e uze'eg Xau nezewé uezupe. — Akutuk putar Tawi ywyok rehe imuzar pà tarityka'i the kury, i'i uezupe. Mokoz haw omomor upurukutukaw ikutyr. Mokoz haw uezawy kar Tawi izupe.

12 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko Tawi rehe we. Upuir Xau wi. A'e rupi ukyze Xau Tawi wi. **13** A'e rupi omono kar Xau Tawi uzewi kury. Umuiigo kar miw zauxiapékwer wanuwhaw romo kury. Weruze'eg Tawi a'e wemiruze'eg zeàmàtyry'ymawhu pe waho mehe.

14 Hemiaipo kwer paw ikatu, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko hehe we a'e xe.

15 Wexak Xau Tawi hemiaipo kwer paw ikatu haw. Ukyze wera'u izuwi a'e. **16** Izaew ywy rehe har wà, Zuta ywy rehe har wà no, upaw rupi katete uzamutar katu Tawi a'e wà. Ta'e tuwiaw hukyze 'ym ma'e romo hekon a'e xe.

Wereko Tawi Xau tazyr a'e

17 Amo 'ar mehe Xau uze'eg Tawi pe kury. — Aiw Meraw herazyr ipy xe hekon a'e. Amono putar newe neremireko romo ihe nehe, aze ereiko zauxiapékwer ikàg ma'e ukyze 'ym ma'e romo ihewe nehe, aze neretyryk kwaw ihewi nehe, aze erézàmàtyry'ym Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iàmàtyry'ymar ne wà nehe, amono putar newe nehe, i'i izupe. — Aze ru'u Piri ywy rehe har uzuka putar Tawi a'e wà nehe, i'i uezupe. — Aze uzuka wà nehe, namono kwaw herazyr izupe nehe, i'i uezupe.

18 Uwazar Tawi Xau ize'eg izupe kury. — Mo romo aiko ihe. Héanàm nuiko kwaw tuwiaw romo wà. Nuiko kwaw hemetarer katu ma'e romo wà. Máràzawé tuwe aiko putar tuwiawete tazywen romo ihe nehe, i'i izupe.

19 Uhem Meraw Tawi pe imono haw 'ar kury. Nomono kwaw tu Tawi pe. Omono amo ae awa Aniriew Meora taw pe har her ma'e pe kury.

20 Mikaw a'e, inugwer Xau tazyr a'e, uzamutar katu Tawi a'e. A'e ma'e ikwaw mehe hurywete Xau a'e. **21** Nezewé i'i uezupe. — Amono putar Mikaw Tawi pe hemireko romo ihe nehe. Wiko putar puruzuka haw zàwenugar romo izupe nehe. Aze ru'u Piri ywy rehe har uzuka putar wà nehe kury, i'i uezupe. A'e rupi uze'eg wi Tawi pe kury. — Ereiko putar herazyw romo nehe, i'i izupe.

22 Uze'eg amogwer tuwiaw wanupe. — Peze'eg peho Tawi pe zutya'i nehe. — Nekatuahy tuwiawete pe, amogwer tuwiaw paw wanupe no, ere izupe nehe. — A'e rupi ikatu Xau tazyr hereko haw nehe, ko 'ar rehe nehe, ere izupe nehe, i'i wanupe.

23 Uze'eg oho Tawi pe wà. Uwazar Tawi wanupe. — Hemetarer 'ym ma'e romo aiko ihe. Ikàg 'ym ma'e romo no. Na'ikatu kwaw ikàg 'ym ma'e tuwiawete tazywen romo heko haw a'e, i'i Tawi tuwiaw wanupe.

24 Umume'u tuwiaw Tawi ze'eg iwazar awer oho Xau pe wà kury. **25** — Peze'eg wi peho izupe nehe no, i'i wi wanupe no. — Xo pitài ma'e zo tuwiawete uputar wazyr

hekuzar ràm romo nehe. Ezuka 100 Piri ywy rehe har echo ne wà nehe. Wazuka re emonohok wapirera'i wanuwi nehe. Erur izupe nehe. Nezewe mehe erezepyk putar Xau waàmàtyry'ymar wanehe nehe, peze izupe nehe, i'l wanupe. — Nezewe mehe Piri ywy rehe har uzuka putar Tawi a'e wà nehe, i'l uezupe. **26** Umume'u tuwihaw a'e ma'e oho Tawi pe wà. Heko wer tuwe tuwihawete tazywen romo a'e. — Ikatu nezewe mehe nehe pa, i'l Tawi uezupe. Zerekò haw 'ar 'ym mehe we, **27** Tawi a'e, hemiruze'eg cauxiapekwer a'e wà no, uzuka 200 Piri ywy rehe har oho a'e wà. A'e rupi weraha Tawi Piri ywy rehe har izuka pyrer wapirera'i kwer Xau pe kury. Upapapapar wapirera'i Xau henataromo, ta'e nezewe uzemuigo kar tazywen romo a'e xe. A'e rupi omono Xau wazyr Mikaw her ma'e Tawi pe hemireko romo kury. **28** Wexak Xau Tawi hemiapo kwer. Wexak ikàgaw. A'e rupi ukwaw Tupàn Tawi rehe we heko haw. Tazyr Mikaw uzamutar katu Tawi. Wexak Xau iamutar katu haw no. **29** A'e rupi ukylze wera'u Tawi wi kury. A'e 'ar mehe umumaw Xau u'ar paw Tawi iàmàtyry'ymar romo wiko pà.

30 Kwarahy nànàn Piri ywy rehe har uzàmàtyry'ym Izaew wà wà. Tawi weityk wahem mehe wà. Weityk wera'u Piri ywy rehe har amogwer Xau hemiruze'eg tuwihaw wanuwi upaw rupi a'e. A'e rupi teko paw ukwaw her wà kury.

Uzàmàtyry'ym Xau Tawi kury

19 ¹Umume'u Xau Tawi izuka àwàm wa'yur Zonata pe, tuwihaw paw wanupe no. Zonata wiko wi wi Tawi imyrypar romo. **2** A'e rupi uze'eg oho izupe kury. — Heru nezuka kar putar a'e nehe. Pyhewe izi'italhy eme'egatu nehe. Ezeàmim echo ikwaw pyr 'ym me nehe. Epyta a'e pe nehe. **3** Aro putar heru ko nezeàmim àwàm me nehe. Aze'eg putar izupe nerehe nehe. Aze umume'u amo ma'e heremigwaw 'ym nehe, amume'u putar newe ihe nehe no, i'l Zonata Tawi pe.

4 Na'e uze'egatu Zonata oho Tawi rehe Xau pe kury. — Heru, i'l. — Ezapo zo ikatu 'ym

ma'e neremiruze'eg Tawi pe nehe. Ta'e nuzapo pixik kwaw ikatu 'ym ma'e newe a'e xe. Hemiaipo kwer paw nepptywàgatu a'e, i'l izupe. **5** Kurià iàmàtyry'ym mehe upuner mo uezuka kar haw rehe. Upuner mo umàno haw rehe. Tupàn upytwà Izaew nezewe a'e, Kurià Tawi pe heityk kar pà a'e. Weityk Piri ywy rehe har tetea'u Izaew wanupe wà. Tupàn weityk kar izupe a'e. Ne erexak a'e ma'e iapo mehe. Ikatuahy newe a'e 'ar mehe. Mâràzàwe tuwe erezapo putar ikatu 'ym ma'e awa ikatu ma'e pe nehe. Mâràzàwe tuwe erezuka e putar Tawi nehe, i'l Zonata u pe.

6 Wenu Xau Zonata ze'eg. Umume'uhay ko uze'eg. — Nazuka kar pixik kwaw Tawi ihe nehe. Tupàn wikuwe ma'e wenu heze'eg iko, i'l izupe. **7** Na'e Zonata wenoz Tawi imuwà kury, a'e ma'e paw imume'u pà izupe kury. Na'e weraha Xau pe kury. Uma'erekò wi Tawi tuwihawete pe a'e 'ym mehe arer zàwe.

8 Piri ywy rehe har ur wi Izaew waàmàtyry'ym pà wà no. Oho Tawi wakutyr. Weityk tuwe wà. Uzàn izuwi wà.

9 Amo 'ar mehe a'e tekwe ikatu 'ym ma'e Tupàn hemimur karer wixe wi Xau py'a pe izar romo wiko pà no. Wapyk Xau in wàpuz me. Upyhyk upurukutukaw in opo pe. Umupumupu Tawi uwioràwirà in a'e. **10** Uzeagaw wi Xau Tawi ikutuk pà ywyok rehe upurukutukaw pupe. Uzawy a'e. Purukutukaw puku ma'e ukutuk ywyok zo oho a'e. Uzàn Tawi a'e wi uzepyro pà.

11 A'e 'ar mehe we pyhaw Xau uze'eg amo awa wanupe. — Peme'egatu peho Tawi hàpuz rehe nehe. Pyhewe pezuka nehe, i'l wanupe. Tawi hemireko Mikaw her ma'e uze'eg umen pe. — Aze nereho kwaw kutàri pyhaw nehe, pyhewe eremào putar nehe, i'l izupe.

12 A'e rupi umuezyw kar umen ukenaw ywyok ku'a pe har rupi. Uzàn oho uzepyro pà.

13 Na'e Mikaw a'e, upyhyk tupàn ua'u wàpuz pe har opo pe a'e. Umu'aw imono uker haw rehe kury. Omono amo zewàwànanw àràpùhàràn hawer iapo pyrer tupàn ua'u hagaw paw iákàg romo. Úpyk puruwànanw pupe kury.

14 Wixe zauxiapekwer Xau hemiruze'eg tāpuz me wà kury. Ipurupyhyk wer Tawi rehe wà. — Ima'eahy a'e, i'i Mikaw wanupe. **15** Nume'egatu kwaw ker haw rehe wà. Na'e Xau omono kar wi a'e pe wà no. — Peme'egatu Tawi rehe nehe, i'i wanupe. — Erur Tawi neker haw pupe xe nehe. Ta'e ihe azuka putar ihe nehe xe, i'i wanupe.

16 Wixe awa oho iker haw pe wà. Wexak a'e tūpān ua'u hagaw paw tāpuz rehe uzekaiw ma'e a'e pe wà. Wexak zewāwānaw àràpuhàrànete hawer iapo pyrer iákàg zàwenugar romo iapo pyrer wà no. **17** Na'e upuranu Xau wazyr Mikaw rehe. — Máràzàwe tuwe neremu'em ihewe. Máràzàwe tuwe eremono kar heàmàtyry'ymar ihewi, i'i izupe. Uwazar tazyr ize'eg izupe. — Aze nahepytwà kwaw pe hemono kar haw rehe nehe, uruzuka putar ihe nehe, i'i hemen ihewe, i'i Mikaw u pe.

18 Uzepyro Tawi. Oho Hama tawhu pe. Umume'u Xau hemiapo kwer paw Xamuew pe. — Agwer ikatu 'ym ma'e tetea'u uzapo Xau ihewe a'e, i'i Tawi izupe. Na'e oho Xamuew rupi Tupàn ze'eg imume'u har waneko haw pe wà kury. Upyta a'e pe wà.

19 — Tawi wiko Tupàn ze'eg imume'u har waneko haw pe, i'i amo oho Xau pe wà kury. — Hama tawhu pe hekon a'e, i'i izupe wà.

20 A'e rupi omono kar amo awa a'e pe wà. — Pepyhyk nehe ty wà, i'i wanupe. A'e pe wahem mehe wexak måràn awa Tupàn ze'eg imume'u mehe wà. Xamuew wiko wanuwihaw romo a'e. Na'e Tupàn rekwe wixe Xau hemiruze'eg wapy'a pe kury. A'e rupi uzypyrog Tupàn ze'eg ikwaw pyr 'ym imume'u pà wà kury. **21** Amo umume'u a'e ma'e oho Xau pe wà. Omono kar Xau amo awa a'e pe wà no. A'e ae uzypyrog Tupàn ze'eg ikwaw pyr 'ym imume'u pà wà no. Na'iruz haw omono kar awa a'e pe wà. Na'iruz haw rehe uzeapo nezewegatete no. **22** Na'e Xau tuwe oho Hama pe kury. Uhem amo 'yzygwar uhua'u ma'e Xek tawhu pe har pe kury. Upuranu a'e pe har wanehe. — Ma'e pe wiko Xamuew a'e, ma'e pe wiko Tawi a'e, i'i a'e. — Wiko Tupàn ze'eg imume'u har

waneko haw pe wà, i'i izupe wà. **23** Uzypyrog a'e pe oho pà kury. Iata mehe Tupàn rekwe wixe ipy'a pe. Umume'u Tupàn ze'eg ikwaw pyr 'ym oho iko pe rupi wata pà. Te uehem Tupàn ze'eg imume'u har waneko haw pe.

24 A'e pe wenuhem uma'e paw. Xamuew henataromo umume'u Tupàn ze'eg ikwaw pyr 'ym 'äm kury. Uzerew pà ywy rehe, uma'e imunehew 'ym pà. Umumaw pytun gatu nezewe haw iapo pà. A'e rupi ko 'ar rehe teko i'i nezewe wà. — Aipo Xau wiko Tupàn ze'eg imume'u har romo a'e no, i'i uezepeupe wà.

Upytwà Zonata Tawi a'e

20 **1** Na'e uzàn Tawi oho Tupàn ze'eg imume'u har waneko haw wi kury, Hama tawhu pe har wi kury. Oho Zonata heko haw pe kury. Uze'eg izupe. — Ma'e azapo ihe. Aipo iaiw ma'e azapo ihe. Ma'e azapo neru pe. Máràzàwe tuwe ipuruzuka wer herehe, i'i izupe.

2 UWazar Zonata izupe. — Tuwe Tupàn nanezuka kar kwaw nehe. Heru umume'u wemiapo paw ihewe a'e. Umume'u ikatu ma'e ihewe. Umume'u ikatu 'ym ma'e ihewe no. Numim kwaw ma'e ihewi. Na'ipuruzuka wer kwaw nerehe. Aze mo uputar nezewe haw, umume'u mo ihewe, i'i izupe.

3 UWazar Tawi izupe. — Neru ukwaw katu newe hekatuahey haw a'e. A'e rupi numume'u kwaw wemiapo ràm newe. Ta'e na'ipurumuzemumikahy kar wer kwaw nerehe a'e xe. Amume'uhay ko ma'e nerekohaw rehe, Tupàn heko haw rehe newe kury. Namuite kwaw hemàno àwàm ihe, i'i izupe.

4 — Ma'e heremiaco ràm ereputar ne, i'i Zonata Tawi pe.

5 UWazar Tawi izupe. — Pyhewe teko uzapo putar mynykaw zahy pyahu mehe har wà nehe. Tuwhiwete uzapo putar mai'u haw uhua'u ma'e nehe. Na'ikatu kwaw heho 'ymaw izupe nehe. Aze ikatu newe nehe, azeàmim putar aha ka'a pe nehe. Xo pyhegwepo zo pyhaw azexak kar wi putar nehe. **6** Aze neru naherexak kwaw wyrapew rehe herein mehe nehe, eze'eg nezewe izupe nehe. — Aha putar Merez taw pe tarityka'i ihe kury, i'i Tawi

ihewe a'e, ere neru pe nehe. — Ta'e heànàm uzuka kar ma'ea'yir Tupàn henataromo kwarahy nànàn ko zahy rehe a'e wà xe, i'i ihewe, ere izupe nehe, i'i Tawi izupe. **7** — Ikatu, aze i'i newe nehe, azepyro putar nezewe nehe. Aze wikwahy nehe, nezewe mehe erekwaw putar herehe ipuruzuka wer haw nehe, i'i izupe. **8** — Ezapo ko ma'e ihewe nehe. Nezewe meheerezapo putar neremiapo ràm Tupàn henataromo neremimume'u kwer ihewe nehe. Aze newe hemu'em ma'e romo aiko nehe, hezuka pe nehe. Mâràzàwe tuwe ereàro putar neru hezuka àwàm. Hezuka pe ne aze heremu'em newe, i'i Tawi Zonata pe.

9 — Nema'enukwaw pixik zo agwer ma'e rehe nehe ty, i'i Tawi pe. — Aze mo akwaw heru nerehe ipuruzuka wer haw ihe, amume'u mo newe azeharomoete ihe, i'i izupe.

10 Na'e upuranu Tawi hehe. — Aze neru wikwahy newe uze'eg pà nehe, mo umume'u putar ikwahy haw ihewe nehe, i'i izupe a'e.

11 — Ezur herupi kaiwer pe nehe kury, i'i Zonata izupe. Oho wà. **12** Uze'eg wi Zonata Tawi pe a'e pe uhem mehe no. — Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar wenu zaneze'eg kutàri har a'e nehe kury. Pyhewe nehe, pyhegwepe nehe no, nezewe or rehe nehe, apuranu putar heru rehe nehe. Aze xo ikatu ma'e zo uputar newe nehe, amono kar putar amo newe a'e ma'e imume'u pà izupe nehe. **13** Aze ipurapo wer ikatu 'ym ma'e rehe newe nehe, amume'u kar putar newe nehe no. Oromono kar putar xe wi ipyro pyrer romo ihe nehe. Aze nazapo kwaw ma'e ko hez'e g rupi katete nehe, tuwe Tupàn hezuka a'e nehe. Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko nerehe we a'e nehe, heru rehe we weko awer zàwegatet a'e nehe. **14** Aze namàno kwaw nehe, ezapo tuwe ma'e neremimume'u kwer rupi katete ne nehe no. Eiko hemryparete romo tuweharupi nehe. **15** Aze àrnàno nehe, ezekaiw katu heànàm wanehe tuweharupi nehe. Amo 'ar mehe Tupàn umumaw putar zaneàmàtyry'ymar upaw rupi katete a'e wà nehe. **16** A'e 'ar mehe, tuwe naxiuhaw kwaw zaneze'egatu awer

zanezepeupe zaneremimume'uhay kwer zane nehe. Aze erezuhaw nehe, Tupàn uzeypyk putar nerehe nehe, i'i Zonata Tawi pe.

17 Umume'u wi Zonata Tawi imyryparete romo weko haw, ta'e uzamutar katu Tawi a'e xe. Ta'e iamutar katu haw nuzawy kwaw uezamutar katu haw a'e no xe. **18** Uze'eg wi Zonata Tawi pe. — Pyhewe teko uzapo putar mynykaw zahy pyahu rehe har wà nehe. Aze nereiko kwaw a'e pe nehe, teko wexak putar nerekoymaw wà nehe. **19** Pyhegwepe aze nereiko kwaw a'e pe nehe, wexak putar nerekoymaw azeharomoete a'e wà nehe. A'e rupi, echo nezeàmim awer amo 'ar mehe arer pe nehe. Heta tetea'u ita ywytyr romo iapo pyrer a'e pe. Ezeàmim a'e ywytyr ikupe kutyr nehe. **20** Ta'e amomor putar na'iruz u'yw a'e pe ihe nehe xe. Ywytyr ita mono'ogaw nuzawy kwaw miar hagaw paw ihewe nehe. Azeagaw putar izywà pà nehe. **21** Na'e aze'eg putar ihewe uma'erekma'e pe nehe. — Echo u'yw ipiaromo ty, a'e putar izupe nehe. — Eme'e xe kutyr ty, epyhyk ty, aze a'e izupe nehe, a'e mehe heru nuikwahy kwaw newe a'e nehe. Amume'uhay ko ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo kury. Aze a'e ma'e amume'u uma'erekma'e pe nehe, ikatu putar newe nehe. **22** — Nekupe kutyr ekar u'yw nehe, aze a'e izupe nehe, a'e mehe na'ikatuahy kwaw newe nehe. Ezàn echo a'e wi nehe, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nemono kar putar a'e wi a'e nehe xe. **23** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zanepytwyà putar zaneze'eg rupi katete ma'e iapo mehe a'e nehe, i'i Zonata Tawi pe.

24 Na'e uzeàmim Tawi oho kaiwer pe kury. Uhem tuwhawete Xau zahy pyahu mehe mynykaw pe kury. **25** Wapyk wenaw tuweharupi har rehe umai'u pà. Pàrirogaw huwake hin. Aminer wapyk Xau huwakea'i. Zonata wapyk henataromo. Naheta kwaw teko Tawi renaw rehe wà. **26** A'e 'ar mehe Xau nuze'eg kwaw Tawi heko 'ymaw rehe a'e pe har wanupe. — Aze ru'u uezapo amo ma'e izupe. A'e rupi nupuner kwaw uzemukatu haw rehe Tupàn henataromo. A'e rupi nur kwaw mai'u haw pe, i'i uezupe. **27** Iku'egwer

pe zahy pyahu mehe mynykaw 'ar mokoz haw rehe Tawi henaw pe naheta kwaw teko wà. A'e rupi Xau upuranu Zonata rehe. — Mâràzàwe tuwe nur kwaw Tawi umai'u pà a'e. Ni karumehe ni kutàri nur kwaw, i'i izupe.

28 Uwazar Zonata izupe. — Hemono kar pe Merez taw pe nehe, i'i Tawi ihewe. **29** — Tuwe aha Merez pe nehe, ta'e heànàm uzapo mynykaw ma'ea'yr izuka pà Tupàn henataromo a'e wà xe. Heryky'yr umur kar uze'eg ihewe hemono kar pà mynykaw pe a'e, i'i Tawi ihewe. — Aze ereiko hemypyrapar romo, hemono kar pe heànàm wanexak kar pà ihewe nehe, i'i ihewe. A'e rupi nuiko kwaw xe wenaw rehe ywyrapew rehe kury, i'i Zonata u pe.

30 A'e rupi wikkahy Xau Zonata pe kury. — Kuzà iaiw ma'e imemyr romo ereiko ne. Ereiko Tawi imyryrapar romo. Ereiko heàmàtyry'ymar romo. Akwaw nerekohaw ihe. Maranugar haw ererur nezeupe kury. Maranugar haw ererur nehy pe no. **31** Tawi hekuwe mehe nerekohpixik kwaw ko ywy rehe har wanuwihawete romo nehe. Eho ipiaromo kury. Erur xe kury. Ta'e azuka kar putar ihe nehe xe, i'i Xau wa'yr pe.

32 — Mâràzàwe tuwe erezuka kar putar nehe. Ma'e uzapo newe a'e, i'i Zonata u pe.

33 Na'e omomor Xau upurukutukaw Zonata kutyr kury. Ipuruzuka wer hehe. Uzawy. Nezewé mehe ukwaw Zonata u hemiapo putar haw kury. Ipuruzuka wer tuwe Tawi rehe a'e. **34** Wikkahy Zonata a'e kury. Upù'am ywyrapew wi oho pà. Numai'u pixik kwaw a'e 'ar mehe. Zahy pyahu 'ar mokoz haw rehe a'e. Na'ikatu pixik kwaw uezapo ma'e kwer izupe. Ta'e Xau uze'eg zemueteahy Tawi rehe a'e xe. **35** Iku'egwer pe ku'em mehe oho Zonata kaiwer pe Tawi huwàxi mà kury. Ta'e umume'u a'e ma'e iapo àwàm uezueupeu a'e 'ym mehe a'e wà xe. Weraha amo kwàkwàmo uezupi no. **36** — Amomor putar heruyw pe pe ihe kury. Ezàn echo wapiaromo kury, i'i Zonata izupe. Izàn mehe we Zonata omomor wi amo u'yw imono a'e no, kwàkwàmo ikupe kutyr a'e no. **37** U'yw i'ar

awer pe ihem mehe uhupukaz Zonata izupe kury. — Pemutyr u'ar oho a'e, i'i izupe.

38 — Epytu'u zo pe pe ty. Ezàn kury, i'i izupe. Upyhyk kwàkwàmo u'yw wanerur pà Zonata pe kury. **39** Nukwaw kwaw kwàkwàmo Zonata ima'enukwaw paw. Zonata a'e, Tawi a'e no, xo a'e zo ukwaw a'e ma'e a'e wà.

40 Na'e omomo uwyrapar u'yw rehe we har a'e kwàkwàmo pe kury. — Eruzewyr ko hema'e tawhu pe kury, i'i izupe. Weraha kwàkwàmo oho. **41** Iho re uehem Tawi ita ywytyr romo iapo pyrer kupe kutyr wi kury. Uzemomor ywy rehe. Umuhyk uwa ywy rehe na'iruz haw. Na'e uezurupytepyter wà, uza'i'o pà wà. Tawi izemumikahy haw uhuau' wera'u Zonata izemumikahy haw wi. **42** Uze'eg Zonata Tawi pe kury. — Tuwe Tupàn nerehe we hekon nehe. Ne nehe, nezuapyapyr a'e wà nehe no, ihe nehe, hezuapyapyr a'e wà nehe no, uzapo putar ma'e zaneze'eg rupi katete tuweharupi a'e wà nehe. Tupàn uzapo kar putar wanupe nehe. Xiapo a'e zaneze'egaw zanezehezehe Tupàn henataromo zane kury, i'i izupe. Na'e uehem Tawi oho a'e wi kury. Uzewyr Zonata oho tawhu pe a'e.

Uzewahem Tawi Xau wi a'e

21 ¹ Uze'eg Tawi oho xaxeto Aimerek her ma'e pe No tawhu pe kury. Uhem xaxeto wàpuz wi Tawi huwàxi mà uryryryryz pà a'e. — Mâràzàwe tuwe erezux ne zutykai'n e, i'i izupe.

2 Uwazar Tawi izupe. — Azur xe ma'e tuwiawete pe iapo pà ihe. — Ekwaw kar zo neremiapo ràm amo pe nehe, i'i tuwiawete ihewe, i'i Tawi izupe. — A'e rupi amono kar zauxiapekwer heremiruze'eg herenataromo ihe wà. Heàwàxi putar a'e pe wà nehe. **3** Aipo heta temi'u xe. Emur 5 typy'ak ihewe nehe. Emur wyzài temi'u ihewe nehe, i'i Tawi xaxeto pe.

4 — Naheta kwaw typy'ak teko wanemi'u xe. Typy'ak Tupàn pe imono pyrer zo heta xe. Erepuner heraha haw rehe nehe, aze zauxiapekwer nerehe we har umumaw måràn 'ar kuzà puhe oho 'ym pà wà, i'i izupe.

5 Uwazar Tawi iz'e'g izupe. — Noho kwaw kuzà puhe ko 'ar rehe wà. Amo ma'e iapo àwàm rehe ureho mehe heremiruze'eg awa noho kwaw kuzà puhe wà. Ko 'ar rehe uruzapo putar amo ma'e ikatuahy ma'e ure nehe kury. Azeharomoete noroho kwaw kuzà puhe, i'i Tawi izupe.

6 A'e 'ym mehe xaxeto wenuhem typy'ak Tupàn pe imono pyrer a'e, ywyrapew Tupàn henataromo har wi a'e. Omono wi amo typy'ak ipyahu ma'e ywyrapew rehe no. Omonokatu typy'ak izemàner ma'e katu pe. A'e rupi omono xaxeto typy'ak Tupàn pe imono pyrer Tawi pe kury. Ta'e naheta kwaw amo a'e wà xe.

7 Amo awa Enom ywy rehe har Noek her ma'e Xau hemiruze'eg àràpuhàràñ wamono'gar a'e, wiko a'e pe a'e 'ar mehe a'e no, ta'e ipurapo wer amo ma'e rehe Tupàn henataromo a'e no xe.

8 Tawi uze'eg Aimerek pe kury. — Aipo heta takihepuku ihewe imur pyràm. Aipo heta purukutukaw ihewe imur pyràm, i'i izupe. — Narur kwaw hetakihepuku ihe. Ni amo purukutukaw narur kwaw. Na'arewahy azur hereko haw wi ta'e tuwihawete uzapo kar ma'e ihewe a'e 'ar mehe a'e xe, i'i izupe.

9 Uwazar Aimerek Tawi pe. — Areko Piri ywy rehe har Kurià itakihepuku kwer xe ihe. Erezuka ywyàpyzna Kawar her ma'e pe ne. Amonokatu itakihepuku kwer xaxeto kamir puku ikupe kutyr xe Tupàn hàpuz me ihe. Azuwàzuwàñ pàñ pupe. Eraha nehe, aze ereputar nehe. Xo a'e zo heta xe. Naheta kwaw amo, i'i izupe. — Naheta kwaw takihepuku a'e takihepuku wi ikatu wera'u ma'e a'e. Emur ihewe ty, i'i. Omono izupe.

10 Na'e uhem Tawi oho a'e wi kury, Xau wi oho wiwi pà kury. Wekar Aki Kat tawhu pe har wanuwiawete oho kury.

11 Tuwihaw tawhu pe har uze'eg Aki pe wà. — Azeharomoete ko awa a'e Tawi Izaew iuzuapyapr wanuwiawete romo hekon a'e. Kuzàgwer uzegar hehe kwehe mehe wà, upynyk pà wà. — Xau uzuka miw wà. Tawi uzuka 10 miw wà, i'i oho waiko uzegar pà upynyk pà wà.

12 Ipytuhegatu Tawi waze'eg henu mehe kury. Ukyze katu Aki wi. 13 A'e rupi he'o ma'e ài wiko mua'u wanenataromo kury. Uzeagaw ipyhyk pà wà. He'o ma'e ài romo hekon a'e. Umuapyk uze'eg tawhu hukenuhu rehe, wenyzuz haw hereko pà kury. Henyzuz wer uwyrık iamutaw rupi a'e. 14 Na'e i'i Aki tuwihaw wanupe kury. — Ko awa he'o a'e. Mâràzàwe tuwe perur xe. 15 Aipo nuhyk kwaw amogwer he'o ma'e herenataromo har ihewe wà. Mâràzàwe tuwe perur amo ae he'o ma'e xe heràpuz pupe, nezewé mehe heputupyk putar iko he'o haw pupe nehe kury, i'i wanupe.

Xaxeto wazuka kar awer

22 1 Uzàn Tawi oho Kaz tawhu wi kury. Oho amo itakwar Ànùrà tawhu huwake har pe. Amo umume'u heko haw oho tyk'yr wanupe wà, iàñàm wanupe wà no. Henu mehe oho hehe we upyta pà wà kury. 2 Awa tetea'u oho hupi wà no. Aze amo awa nukwaw kwaw wemimutar wà, aze Xau na'ikatu kwaw wanupe, aze awa unewer nehe, a'e awa oho Tawi rehe we har romo wiko pà wà kury. Tawi wiko wanuwiaw romo. Uzemono'ono'og wiwi wà. Te, amo 'ar pawire heta 400 awa ru'u hehe we wiko ma'e wà kury.

3 Amo 'ar mehe uhem Tawi a'e wi kury, Mipa tawhu pe oho pà kury. Moaw waiwy rehe tuz. Uze'eg a'e ywy rehe har wanuwiawete pe. — Aze ikatu newe, tuwe heru ur xe hehy rehe we nehe. Tuwe upyta xe neruwake nehe. Tupàn uzapo kar putar amo ma'e ihewe nehe. A'e 'ym mehe we heru upyta putar xe nepyr nehe, aze ikatu newe nehe, i'i Tawi tuwihawete pe. — Ikatu, i'i tuwihawete izupe.

4 A'e rupi wezar Tawi u uhý Moaw ywy rehe wà kury. Upyta a'e pe Tawi itakwar pupe heko mehe we wà.

5 Amo Tupàn ze'eg imume'u har Kaz her ma'e oho Tawi heko haw pe izupe uze'eg pà kury. — Epyta zo xe nehe. Eho tárityka'i Zuta waiwy rehe nehe, i'i izupe. A'e mehe oho Tawi ka'a Eret her ma'e pe kury.

6 Xau a'e, Zimea tawhu pe hekon a'e 'ar mehe a'e. Amo 'ar mehe wapyk oho amo ywytyr rehe amo ywyra iwy pe. Wereko ipurukutukaw in opo pe. Amogwer hemiruze'eg tuwihaw wiko izywyr wà, huwake wà. Amo umume'u Tawi amo ywy rehe heko haw Xau pe wà. — Imyrypar zauxiapékwer wiko hehe we a'e wà no, i'i izupe wà. **7** Na'e uze'eg Xau a'e tuwihaw wanupe kury. — Peinu katu heze'eg kury, awa Mezàmi izuapypyr wà. — Tawi umur putar ko zanewe nehe. Umur putar uwà itymaw zanewe nehe. Zanemuigo kar putar zauxiapékwer wanuwhaw romo a'e nehe no, peze peiko hehe pep'y'a pe, i'i wanupe. **8** — A'e rupi pema'enukwaw peiko ikatu 'ym ma'e ihewe iapo pyràm rehe. Hera'y'r uzapokatu uze'egaw Tawi rehe we. Ni pitai xe har numume'u kwaw a'e wanemairo kwer ihewe wà. Ni amo xe har nuzekaiw kwaw herehe wà. Tawi a'e, awa ihewe uma'erekò ma'e a'e, ima'enukwaw iko hezuka àwàm rehe a'e. Ni amo xe har numume'u kwaw a'e ma'e ihewe wà. Hera'y'r umuigo kar Tawi heàmàtyry'ymar romo a'e. Ni amo xe har numume'u kwaw ihewe wà, i'i wanupe.

9 Noek a'e, Enom ywy rehe arer a'e, wiko a'e pe tuwihawete Xau rehe we har wainuromo a'e. — Aexak Tawi ihe, Aimerek Aitu ta'yr pe ize'eg mehe ihe. No taw pe hekon a'e 'ar mehe. **10** Aimerek upuranu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe Tawi hemiapo ràm ikwaw paw henoz tà. A'e re omono temi'u izupe. Omono Piri ywy rehe har Kurià itakihepuku kwer izupe no, i'i Noek Xau pe.

11 A'e rupi tuwihawete Xau omono kar amo awa Aimerek ipiaromo wà kury. — Perur iànàm No pe har xaxeto romo wiko ma'e nehe no, i'i. Oho heko haw pe wà. Werur Xau pe wà. **12** Uze'eg Xau Aimerek pe kury. — Einu katu heze'eg, Aimerek, i'i izupe. — Aze pa, heruwhawete, i'i Aimerek izupe.

13 Upuranu Xau hehe. — Mâràzàwe tuwe ereiko Tawi rehe we ikatu 'ym ma'e ihewe iapo àwàm rehe ne. Mâràzàwe tuwe eremono temi'u izupe. Mâràzàwe tuwe

eremono takihepuku izupe. Mâràzàwe tuwe erupuranu Tupàn rehe Tawi hemiapo ràm rehe. Ko 'ar rehe Tawi wiko heàmàtyry'ymar romo kury. Wàro hezuka àwàm iko kury, i'i Xau Aimerek pe.

14 — Tawi weruzar wera'u neze'eg amogwer tuwihaw wanuwi upaw rupi katete a'e. Nerazywen romo hekon. Zauxiapékwer nerehe uzekaiw ma'e wanuwhaw romo hekon. Tuwihaw ko ywy rehe har paw umuwete katu Tawi a'e wà. **15** Apuranu Tupàn rehe Tawi hemiapo ràm rehe ihe. Aipo xo a'e 'ar mehe apuranu hekuzaromo ihe. Nan kwaw pa. Ni ihe ni heànàm. Na'urema'enukwaw pixik kwaw newe ikatu 'ym ma'e iapo àwàm rehe. Nurumume'u pixik kwaw agwer ma'e urezeupeupe. Nainu pixik kwaw ni amo teko nezewé haw rehe waze'eg mehe ihe wà rihi, i'i izupe.

16 — Aimerek, i'i Xau izupe. — Ne, neànàm wà no. Pemàno putar nehe, i'i izupe.

17 Na'e uze'eg zauxiapékwer uezake har wanupe kury. — Ezuka a'e xaxeto Tupàn henataromo har uma'erekò ma'e ne wà nehe kury. Uzemon'o'g Tawi rehe we wà. Numume'u kwaw ihewi izàn awer ihewe wà. Ukwaw katu izàn awer wà. Nezewe rehe we numume'u kwaw ihewe wà, i'i Xau. Zauxiapékwer wenuxi wà. Na'ipuruzuka wer kwaw xaxeto Tupàn henataromo har wanehe wà. **18** A'e rupi uze'eg Xau Noek pe kury. — Ezuka ne wà nehe kury, i'i izupe. A'e rupi uzuka a'e wà. A'e 'ar mehe uzuka Noek 85 xaxeto Tupàn henataromo har wà. **19** Uzuka kar Xau No tawhu pe har upaw rupi katete a'e wà no. Xaxeto waneko haw a'e tawhu a'e. Uzuka teko paw wà: awa wà, kuzà wà, kwarer wà, kuzàtai wà, tapi'ak wà, zumen wà, àràpuhàràn wà. Upaw rupi katete uzuka wà.

20 Xo Amiatar Aimerek ta'yr zo a'e, upuner uzànaw rehe a'e wi uzepyro pà a'e. Oho Tawi reko haw pe kury. **21** — Xau uzuka kar xaxeto Tupàn henataromo uma'erekò ma'e a'e wà, i'i Amiatar Tawi pe.

22 Na'e uze'eg Tawi Amiatar pe. — A'e 'ar mehe neru pe heze'eg mehe aexak Noek a'e pe ihe. — Azeharomoete umume'u putar

heremapiro kwer oho Xau pe a'e nehe, a'e hezeupe hexak mehe ihe. Neànàm wazuka arer záwenugar romo aiko ihe. **23** Epyta xe herehe we nehe. Ekyze zo nehe. Xau ipuruzuka wer zanereha a'e. Aze erepyta xe herehe we nehe, nuzeapo kwaw ikatu 'ym ma'e newe nehe, i'i Tawi Amiatar pe.

Upyro Tawi Keira taw pe har wà

23 **1** A'e 'ar rehe Piri ywy rehe har oho Keira tawhu pe a'e pe har waàmàtyry'ym pà a'e wà kury. Imunar arozràm imono'og romo pyrer rehe wà, a'e pe har rehe wà. Tawi wenu a'e ma'e imume'u mehe. **2** A'e rupi upuranu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe. — Aipo aha putar Piri ywy rehe har wakutyr ihe nehe, i'i izupe. — Eho wakutyr nehe ty, i'i Tupàn izupe. — Ezàmàtyry'ym echo ne wà nehe, Keira tawhu pe har wapyro pà ne wà nehe, i'i izupe.

3 Tawi rehe we har uze'eg Tawi pe wà. — Urukzye tuwe Zuta ywy rehe ureypyta haw rehe ure. Urukzye wera'u putar izuwi nehe, aze zaha Keira pe nehe, i'i izupe wà.

4 A'e rupi upuranu wi Tawi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe. Uwazar Tupàn ize'eg izupe. — Eho Keira pe nehe, Piri ywy rehe har waàmàtyry'ym pà nehe, ta'e amur putar waneityk àwàm newe ihe nehe xe, i'i izupe.

5 A'e rupi oho Tawi awa uzehe we har wanupi kury, Keira pe kury. Uzàmàtyry'ym Piri ywy rehe har a'e pe wà. Uzuka Piri ywy rehe har tetea'u wà. Upyro waneimaw wanuwi wà no. Nezewé Tawi upyro Keira pe har Piri ywy rehe har wanuwi wà.

6 Amiatar Aimerek ta'yur Xau wi uzepyro mehe, Tawi pe oho mehe, weraha xaxeto kamir puku a'e.

7 Teko umume'u Tawi Keira pe iho awer oho Xau pe wà. Henu mehe uze'eg nezewe. — Tupàn umur Tawi kwez hepó pe kury. Ta'e oho amo tawhu pàrirogaw heta haw pe. Tâtàahy ukenaw a'e pe har. Nuzawy kwaw miar pyhykaw pupe wiko ma'e kury, i'i Xau.

8 A'e rupi omono'og Xau zauxiapkekwer paw wà kury. — Zaha Keira kutyr nehe. Zamàmàn

taw izywyr nehe. Zamàmàn Tawi izywyr hemiruze'eg wanhe we nehe, i'i wanupe.

9 Amo umume'u Xau hemapiro ràm oho Tawi pe wà. — Ur iko neàmàtyry'ym pà kury, i'i izupe wà. Henu mehe uze'eg Tawi Amiatar pe. — Erur xaxeto kamirpuku xe kury. Zapuranu putar Tupàn rehe kamirpuku rehe zanepokok mehe nehe, i'i izupe.

10 Na'e uze'eg Tawi Tupàn pe kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar ne. Xau ur iko xe Keira pe tawhu imumaw pà a'e kury, ta'e aiko xe ihe xe. Akwaw tur haw ihe, i'i Tupàn pe. **11** — Aipo Keira pe har hemono putar Xau pe wà nehe. Aipo Xau ur putar azeharomoete a'e nehe, teko waze'eg rupi katete a'e nehe. O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar ne. Ewazar heze'eg ihewe nehe, a'e newe, i'i Tawi izupe. — Ur putar tuwe Xau a'e nehe, i'i Tupàn izupe.

12 — Aipo Keira pe har hemono putar izupe wà nehe, awa herehe we har wamono pà izupe wà nehe no, i'i Tawi izupe. — Azeharomoete, i'i Tupàn izupe.

13 A'e rupi Tawi a'e kury, a'e 600 awa hehe we har a'e wà no, uhem tártyka'i Keira wi wà kury. A'e re wata e oho waiko a'e ywy rehe wà. Amo umume'u Tawi Keira wi ihmè awer oho Xau pe wà. Ikwaw mehe upytu'u Xau a'e tawhu kutyr oho re kury.

Wiko Tawi teko heta 'ymaw ywytyruhu heta haw pe

14 Uzeàmim Tawi oho itakwar ywytyr rehe har ywyxiguhu rehe har pupe kury. Zipe tawhu huwake upyta oho. Wekar Xau Tawi oho iko tuweharupi kury. Tupàn nomono kwaw izupe. Nuexak kar kwaw izupe.

15 Ukyze Tawi Xau wi, ta'e Xau uhem weko haw wi hekar pà izuka pà a'e xe. Uzypyrog Tawi wiko pà Oreza ywyxiguhu rehe Zipe huwake kury. **16** Uwàxi Zonata Tawi oho a'e pe. Umukàg kar. — Ezeruzar Tupàn ikàgaw rehe nehe ty, ta'e nepyro iko heru Xau wi a'e xe, i'i Zonata Tawi pe. **17** Uze'eg wi izupe. — Ekyze zo nehe ty. Xau heru nuzapo kwaw ikatu 'ym ma'e newe nehe. Ereiko putar Izaew

wanuwihiawete romo nehe. Ihe aiko putar tuwihaw romo nerehe we ihe nehe no. Heru ukwaw a'e ma'e paw a'e, i'i izupe.

18 A'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo umume'u wi uzemyryparypar haw uzeupeupe wà. Upyta Tawi Oreza pe. Uzewyr Zonata weko haw pe kury.

19 Amo teko Zipe tawhu pe har uze'eg oho Zimea tawhu pe a'e wà kury, Xau pe uze'eg pà a'e wà kury. — Tawi uezàmim iko urewyre rehe a'e. Oreza taw pe ywytyr Akira her ma'e rehe Zezimon tawhu huwake kwarahy hemaw awyze har kutyr hekon a'e, i'i izupe wà. **20** — Nepurupyhyk wer tuwe hehe ne. Urukaw hehe nepurupyhyk wer haw ure. Echo urerupi nehe. Urumur putar Tawi nepo pe ure nehe, i'i izupe wà.

21 Uze'eg Xau wanupe. — Tuwe Tupàn uzapo ikatu ma'e peme a'e nehe, ta'e pezapo ikatuahy ma'e ihewe pe kury xe. **22** Pekar wi peho heko haw azeharomoete har ikwaw pà nehe. Aze amo wexak Tawi amo me nehe, pemume'u hexak awer ihewe nehe no. Ta'e ukwaw katu Tawi ihewi uezàmimaw a'e xe. **23** Pekar izeàmimaw nehe. A'e re pezewyr tuwe xe nehe. A'e mehe aha putar penupi nehe. Aze wiko a'e pe nehe, apyhyk putar tuwe ihe nehe. Aze naexak kwaw nehe, aha putar Zuta ywy nànàn hekar pà nehe. Aexak putar azeharomoete nehe. Apyhyk putar nehe, i'i Xau wanupe.

24 A'e rupi a'e awa uzewyr oho Zipe pe Xau henataromo wà. Tawi wiko ywyxiguuhu Maom her ma'e rehe umyrypar wanehe we. Upyta ywyàpyznaw pupe wà. Naheta kwaw yrykaw a'e pe. Zezimon taw kutyr kwarahy hemaw awyze har kutyr hekon a'e. **25** Xau wekar Tawi oho zauxiapeker wanupi oho pà. Tawi ukwaw wahem àwàm. A'e rupi oho amo ywyàpyznaw itahu myter pe har pe ywyxiguuhu Maom her ma'e rehe har pe. Ukwaw Xau iho awer. A'e rupi oho haikweromo. **26** Uhem a'e paw ywytyr huwake wà kury. Wiko Xau xe kutyr wemiruze'eg wanehe we. Tawi upyta ywytyr kupe kutyr wemiruze'eg wanehe we a'e no. Na'e uzàn Tawi oho Xau wi zauxiapeker

wanuwi uzepyro pà wà kury. Ta'e zauxiapeker umàmàn wà waiko waiwy rehe wapyhyk pà wà xe. **27** A'e 'ar mehe we amo ze'eg herur har uhem Xau pe kury. — Ezewyr tarityka'i nehe kury. Piri ywy rehe har ur waiko zaneywy rehe har waàmàtyry'ym pà a'e wà kury, i'i izupe.

28 A'e rupi upytu'u Xau Tawi hekar ire kury. Uzewyr oho weko haw pe. Piri ywy rehe har waàmàtyry'ym pà. A'e rupi teko omono her a'e ywytyr pe wà. Itahu zemuza'akaw, i'i izupe wà.

29 Uhem Tawi oho ytyzuzàmaw Zeni her ma'e pe kury. Heta zepyro katu haw a'e pe.

Na'ipuruzuka wer kwaw Tawi Xau rehe a'e

24 ¹Uzewyr Xau wà Piri ywy rehe har waàmàtyry'ymaw wi kury. Ihem mehe teko umume'u Tawi heko haw izupe wà. — Ywyxiguuhu pe ytyzuzàmaw Zeni her ma'e huwake hekon, i'i izupe wà. **2** A'e rupi wexaexak 3 miw Izaew izuapyapyr zauxiapeker ikatu wera'u ma'e a'e wà kury. Oho wanupi Tawi hekar pà wà, hehe we har wanekar pà wà no. Oho itahu àràpùhàràñ hehaite ma'e her ma'e pe wà. **3** Heta amo àràpùhàràñ mono'ogaw a'e pe. Itakwar huwake hin. Pe huwake hin. Wixe Xau itakwar pupe ukarukaruk pà. A'e 'ym mehe Tawi uezàmim oho a'e itakwaruhu pupe uehe we har wanupi. Wiko a'e pe Xau heixe mehe wà. **4** A'e rupi hehe we har uze'eg Tawi pe wà. — Tupàn umur newe ty, i'i izupe wà. — Amur putar neàmàtyry'ymar newe nehe. Erepuner wyzài ma'e iapo haw rehe izupe nehe, i'i Tupàn newe a'e, i'i izupe wà. A'e rupi upuze Tawi oho iko mewe katu a'e, Xau ipytu'u haw pe a'e. Omonohok ikamir pehegwer izuwi takihe pupe. Nukyaw kwaw Xau imonohok mehe. **5** Na'e uzemumikahy Tawi ta'e omonohok Xau kamir pehegwer izuwi a'e xe. — Na'ikatu kwaw agwer ma'e iapo haw, i'i uzeupe. **6** A'e rupi uze'eg uehe we har wanupe. — Tupàn nuzapo kar pixik kwaw agwer ma'e ihewe a'e. Nazapo pixik kwaw ikatu 'ym ma'e heruhiawete pe ihe. Ta'e Tupàn wexak tuwihawete romo imuigo

kar pà a'e xe. Nazuka pixik kwaw nehe, ta'e tuwihawete Tupàn hemixak kwer romo hekon a'e xe, i'i Tawi wemiruze'eg wanupe.

7 Uze'eg nezewe wanupe. A'e rupi hehe we har nuzuka kwaw Xau wà. Na'e upu'am Xau kury. Uhem Xau itakwaruhu wi oho pà kury.

8 Uhem Tawi haikweromo izupe uhapukaz pà. — Tuwihawete Xau, i'i izupe. Uwak Xau Tawi kuty. Tawi wapyk ywy rehe openàràg rehe. Umuhyk uwa ywy rehe tuwihawete imuwete katu haw hexak kar pà, i'i izupe.

9 Uze'eg Xau pe kury. — Amo teko umume'u newe ikatu 'ym ma'e heremiapo putar haw wà. Màràzàwe tuwe erezekaiw waze'eg rehe.

10 Kutàri Tupàn nemur kwez ihewe itakwaruhu pe nerekö mehe a'e. Erepuner hekatu haw hexakaw rehe kury, ta'e apuner mo nezuka haw rehe ihe xe. — Ezuka nehe, i'i amo ihewe wà. Nahepuruzuka wer kwaw nerehe ihe. Nazapo pixik kwaw ikatu 'ym ma'e Tupàn hemixak kwer pe ihe, tuwihawete pe ihe. **11** Em'e egatu xe nekamir pehegwer hepö pe har rehe. Apei'ág a'e pàm ihe.

Nuruzuka kwaw ihe. Erekaw hereko haw kury. Nahema'enukwaw kwaw neàmàtyry'ym àwàm rehe ihe. Nahema'enukwaw kwaw newe ikatu 'ym ma'e iapo àwàm rehe ihe. Akwaw katu herehe nepuruzuka wer haw ihe. Nezewe rehe we nuruzuka kwaw ihe.

12 Tuwe Tupàn umume'u zanerekö haw. Ma'enugar wiko ikatu 'ym ma'e romo. Ne ru'u aipo. Ihe ru'u aipo. Tupàn umume'u putar nehe. Uzepyk putar nerehe ihewe neremiapo kwer rehe a'e nehe. Ihe nuruzuka pixik kwaw ihe nehe. **13** Nezewe i'i ze'eg kwehe arer. — Ikatu 'ym ma'e ur ikatu 'ym ma'e wanuwi a'e, i'i a'e. Ihe nazapo pixik kwaw ikatu 'ym ma'e newe ihe nehe. **14** Pexak Izaew wanuwhawete nehe ty wà. Mo izuka pà uezagaw iko a'e. Ma'e wekar iko a'e. Zawar umàno ma'e kwer wekar iko. Tug wekar iko.

15 Ma'enugar uzawy iko. Ihe ru'u. Ne ru'u aipo. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u putar iawy har a'e nehe. Tuwe umume'u hekatu haw nehe. Tuwe nerehe uzepyk nehe. Tuwe hepyro nehe, i'i Tawi Xau pe.

16 Ize'eg pawire uze'eg Xau izupe. — Aipo ne tuwe ty, hera'yr Tawi, i'i izupe. Na'e uzypyrog uzai'o pà kury. **17** Uze'eg wi Tawi pe. — Azeharomoete neze'eg awer. Azawy ihe. Xo ikatu ma'e erezapo ihewe ne. Ikatu 'ym ma'e tetea'u azapo newe ihe. **18** Kutàri erezak kar nekatuahy haw ihewe. Tupàn hemono nepo pe a'e. Nezewe rehe we nahezuka kwaw ne. **19** Teko wàmàtyry'ymar ipyhyk ire a'e wà, aipo umuhem kar wi a'e wà. Aipo omono kar uzewi izuka 'ym pà wà. Tuwe Tupàn uzapo ikatu ma'e newe nehe, ta'e ikatu ma'e erezapo kwez ihewe kutàri ne xe.

20 Akwaw katu Izaew wanuwhawete romo nerekö àwàm ihe kury. Tuwihawete romo nerekö mehe ikatu putar Izaew waneko haw nehe. **21** Emume'uhay amo ma'e Tupàn henataromo kury. Ezuka zo hezuappyapyr ne wà nehe. Nezewe mehe herer a'e nehe, heànàm waner a'e wà nehe no, uzekwaw putar awyze harupi purupe wà nehe. Teko naheharaz kwaw herer wi nezewe mehe wà nehe, i'i Xau Tawi pe.

22 Umume'uhay Tawi a'e ma'e Tupàn henataromo. Na'e uzewyr Xau oho weko haw pe kury. Tawi uzewyr oho zepyro haw ywyxiguhu pe har pe uzehé we har wanupi no.

Xamuew imàno awer

25 ¹Umàno Xamuew kury. Izaew paw uzemono'og imàno haw pe hehe uzai'o pà wà. Na'e utym hetekwer Hama pe wà. A'e re uhem Tawi oho ywyxiguhu Pàrà her ma'e pe kury.

Tawi Amigaiw kury

2-3 Amo Karew izuapyr Namaw her ma'e Maom taw parer uma'erekö Karamew tawhu pe a'e. Hemetarer katu a'e. Heta 3 miw àràpuhàràñ hawitu ma'e izupe wà. Heta miw àràpuhàràñeté izupe wà no. Hemireko a'e, Amigaiw her romo a'e. Ipuràg eteahy hemireko. Ukwaw katu ma'e no. Imen na'ikatu kwaw a'e. Upurawar kar ma'erahy tetea'u teko wanupe. Amo 'ar mehe wiko Namaw Karamew pe weimaw àràpuhàràñ hawer imonohok pà. **4** Wiko

Tawi ywyxiguhu pe. Ukwaw Namaw heko haw. **5** A'e rupi omono kar Tawi 10 kwàkwàmo Karamew pe wà. — Pekar Namaw nehe ty wà. — Nekatu pa, peze izupe herer rehe nehe, i'i wanupe. **6** — Peze'eg nezewe izupe nehe. — Hemyrypar ikatu ma'e. Tawi umur kar uze'egatu newe, neànàm wanupe no, nerekohaw pe har wanupe no. **7** Ukwaw nereimaw hawer imonohokaw rehe nema'erekohaw a'e. Nereimaw wanehe uzekaiw ma'e wiko xe urepyr amo 'ar mehe wà. Nuruzapo kwaw ikatu 'ym ma'e wanupe ure. Karamew pe waneko mehe na'uremunar kwaw wama'e rehe ure. **8** Aze erepunaru wanehe nehe, umume'u putar a'e ma'e newe wà nehe no. Tawi wenoz ma'e iko newe. Uremuixe kar katu nerekohaw pe ta'e uruzur xe kutàri mynykaw 'ar mehe ure xe. A'e rupi aze erepunaru nehe, emur wyzai ma'e urewe neremiruze'eg wanupe nehe, nemyrypar Tawi pe nehe no, peze izupe nehe, heze'eg heraha pà izupe nehe, i'i Tawi uzehe we har wanupe. **9** Tawi rehe we har umume'u ize'eg oho Namaw pe uzar her rehe wà. Upyta iwazar haw haro pà wà. **10** Uwazar Namaw kury. — Tawi Zexe ta'yir. Mo romo hekon a'e. Nainu pixik kwaw her ihe. Ko 'ar rehe heta tetea'u uma'erekohaw e ma'e uzar wi uzàn ma'e kwer a'e wà. **11** Heremiu typy'ak a'e, 'y hemaa'e a'e no, hereimaw heremizuka kwer a'e wà no, amono putar ihewe uma'erekohaw ma'e wanupe ihe. Namono kwaw awa heremigwaw 'ym wanupe. Namono kwaw amo wanupe aze nakwaw kwaw wanur awer, i'i wanupe.

12 Tawi rehe we har uzewyr uzar pe wà. Umume'u Namaw ze'eg awer izupe wà.

13 Na'e uze'eg Tawi kury. — Pephyk petakihepu nehe kury ty wà, i'i wanupe. Weruzar ize'eg paw rupi wà. Upyhyk Tawi utakihepu a'e no. Uhem oho a'e wi 400 awa wanupi. Upyta 200 wanaikweromo wama'e rehe uzekaiw pà wà.

14 Amo Namaw pe uma'erekohaw ma'e uze'eg oho Amigaiw Namaw hemireko pe kury. — Aipo erekwaw izeapo ma'e kwer. Tawi umur kar amo uze'eg herur har ywyxiguhu wi

wà. Werur ize'eg zanezar pe wà. Uze'egahy wanupe xe wahem mehe. Werekoiw wà no. **15** A'e ikatuahy zanewe amo 'ar mehe a'e wà. Nazaneputupyk pixik kwaw wà. Wapyr kaiwer pe urerekohaw mehe na'umunar pixik kwaw urereimaw wanehe wà, ni urema'e rehe wà. **16** Uzekaiw katu urerehe pyhaw wà, 'aromo wà no, urereimaw wanehe urezekaiw mehe wà. **17** Nema'enukwaw katu ko ma'e rehe nehe. Aze ru'u erekuner putar amo ma'e iapo haw rehe nehe. Aze mo nan, upuner mo iaiw ma'e izeapo haw rehe zanezar pe nehe, iànàm wanupe nehe no. Iaiw tuwe a'e. Ni amo nupuner kwaw izupe uze'egaw rehe wà, i'i awa Amigaiw Namaw hemireko pe.

18 Na'arewahy upyhyk Amigaiw 200 typy'ak kury, mokoz hyruhu uwà tykwer pupe tynehem ma'e no, 5 àràpuhàràm hawitu ma'e imihir pyrer wà no, arozin imupytag pyrer 17 ma'e ipuhuz taw no, uwà uxinig ma'e kwer 100 haryw no, ma'e a kwer pi her ma'e uxinig ma'e kwer 200 imuàtà pyrer no. A'e ma'e paw omono zumen wakupe pe kury. **19** Na'e uze'eg uma'erekohaw ma'e wanupe kury. — Eho herenataromo nehe. Aha putar penaikweromo ihe nehe no. Pemume'u zo ma'e hemen pe nehe, i'i wanupe.

20 Oho Amigaiw iko weimaw zumen iku'az kury. Pe iapar haw pe uwezyw mehe hexak 'ym mehe uwàxi Tawi hehe we har wanupi iata mehe. Ur Tawi iko ikutyr. **21** A'e 'ym mehe uze'eg Tawi izeupe. — Mâràzàwe tuwe apyro a'e awa heimaw ywyxig rehe waneko mehe ihe wà. Nazanemunar kwaw ima'e rehe. Kutàri ikatu 'ymaw umur ihewe hekuzaromo. Mâràzàwe tuwe apytwà ihe, i'i izeupe. Wikwahy a'e. **22** — Kwarahy ihm 'ym mehe we azuka putar a'e awa ihe nehe. Azuka putar hemiruze'eg upaw rupi katete ihe wà nehe no. Aze nazuka kwaw nehe, tuwe Tupàn uzepyk herehe nehe, i'i izeupe.

23 Wexak Amigaiw Tawi kury. Hexak mehe wezyw na'arewahy weimaw wi. Wapyk upenàràg rehe henataromo. Umuhyk uwa ywy rehe ipy huwake. Uze'eg izupe. **24** Hezar einu heze'eg nehe. Ihe a'e ikatu 'ym ma'e iapo har romo aiko. **25** Ezekaiw zo Namaw rehe

nehe. Ta'e na'ikatu kwaw a'e 'y. Her a'e, he'o ma'e i'i a'e. He'o ma'e romo hekon tuwe a'e. Ihe naexak kwaw awa neremimur karer ihe wà. **26** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nemupytu'u kar hehe nezepyk 'ym mehe we a'e. A'e rupi nerezuka kwaw. Amume'uhay ko ma'e newe hereko haw rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heko haw rehe ihe kury. Amo uzepyk putar neàmàtyry'ymar paw wanehe nehe, ikatu 'ym ma'e rehe newe ipurapo wer ma'e wanehe nehe no, Namaw rehe nehe no.

27 Hezar. Arur amo ma'e newe kury. Epyhyk kury. Emono nerehe we har wanupe nehe no. **28** Emunàn wyzài heremiapo kwer ikatu 'ym ma'e nehe. Tupàn nemuigo kar putar tuwihawete romo a'e nehe. Nezuapypyr wiko putar tuwihawete romo a'e wà nehe no. Ta'e neerezamàtyry'ym iàmàtyry'ymar iko ne wà 'y. Nerezapo pixik kwaw ikatu 'ym ma'e nerekewe mehe nehe. **29** Aze amo ur nekutyr nehe, aze uzeagaw nezuka pà nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar nepyro putar temetarer tetea'u rehe uzekaiw ma'e romo nerekoko haw zàwenugar ài a'e nehe. Awa omomor ita muite uzewi wà. Nezewegatete Tupàn omomor putar neàmàtyry'ymar muite newi a'e wà nehe no. **30** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo putar ma'e newe wemimume'u kwer upaw rupi nehe. Izaew wanuwiawete romo nemuigo kar putar nehe no. **31** A'e ma'e izeapo mehe nehe, naheta kwaw ma'e nemuzemumikahy kar har nehe. Nerezemumikahy kwaw a'e 'ar mehe nehe, ta'e nerezuka e kwaw amo ne wà 'y. Ta'e nerezepyk kwaw amo wanehe ne no 'y. A'e ikatu ma'e paw newe iapo mehe nehe, nereharaz zo ihewi nehe, i'i Amigaiw Tawi pe.

32 Uwazar Tawi ize'eg izupe kury. — Tuwe teko paw umume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar ikatuahy haw wà nehe. Ta'e nemur kar xe heruwàxi mà kutàri a'e xe. **33** Nekatuahy kutàri. Erekwaw katu ma'e ne. Ikatu ma'e erezapo kutàri. A'e rupi nazuka kwaw amo ihe wà. Nazepyk e kwaw amo wanehe.

34 Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemupytu'u kar ikatu 'ym ma'e newe iapo 'ym mehe a'e nehe. Amume'u ko ma'e Tupàn wikuwe ma'e Izaew wazar henataromo kury. Aze mo nerezàn iwer hekutyr, aze mo naheruwàxi iwer pe mo, pyhewe izi'itahy Namaw hemiruze'eg paw umàno putar mo wà. Te kwarearer umàno putar mo wà, i'i izupe.

35 Na'e upyhyk a'e ma'e Amigaiw hemirur kwer. Uze'eg wi izupe. — Ezewyr nerekoko haw pe kury. Ezemumikahy zo nehe. Azapo putar ma'e neremimutar rupi ihe nehe, i'i Tawi izupe.

36 Uzewyr umen ipyr. Wàpuz me hekon imen. Uzapo mynykawhu iko tuwihawete ài. Uka'u. Hurywete. A'e rupi hemireko numume'u kwaw uezapo ma'e kwer izupe. Iku'egwer pe kury. **37** Nuka'u kwaw a'e kury. A'e rupi umume'u a'e ma'e paw izupe. Na'e amo ma'eahy haw iaiw ma'e uhem izupe kury. Nupuner kwaw uzemumyz haw rehe. **38** Umumaw 10 'ar nezewe. Na'e Tupàn umuma'eahy kar Namaw kury. A'e rupi umàno a'e kury.

39 Amo umume'u imàno awer oho Tawi pe wà. Henu mehe uze'eg Tawi. — Ximume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw nehe. A'e ae uzepyk Namaw rehe herekuzaromo a'e. Ta'e Namaw uze'eg zemueteahy zepe herehe a'e xe. Uzuka Tupàn Namaw a'e. A'e rupi ihe hemiruze'eg ihe, nazuka kwaw ihe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzepyk Namaw rehe iaiw paw hekuzaromo, i'i. Na'e omono kar Tawi uze'eg Amigaiw pe. — Eiko heremireko romo nehe, ere izupe nehe, i'i wemiruze'eg wanupe. **40** Hemiruze'eg oho Karamew tawhu pe wà. Uze'eg kuzà pe wà. — Tawi uremur kar xe a'e. Ne ureraha putar izupe nehe. Ereiko putar hemireko romo nehe, aze ikatu newe nehe, i'i izupe wà.

41 Wapyk Amigaiw upenàràg rehe kury. Umuhyk uwa ywy rehe. — Aiko Tawi pe uma'erekó e ma'e romo ihe. Aze uputar nehe, apuez putar uma'erekó ma'e hàpuz me har wapyk e nehe, i'i wanupe.

42 Na'arewahy upu'äm kury. Uzeupir weimaw zumen ikupe pe. Weraha 5 uma'erek ma'e kuzà uezupi wà. Wata Tawi pe uma'erek ma'e wanupi wà kury, heko haw pe oho pà wà kury. Wiko hemireko romo kury.

43 A'e 'ym mehe Tawi upyhyk Aenuà Zereew pe har wemireko romo. Na'e Amigaiw wiko hemireko romo a'e no. **44** A'e 'ar rehe omono Xau wazyr Mikaw her ma'e Tawi hemireko kwer, Pawxi Arai ta'y Karim pe har pe a'e, hemireko romo a'e.

Nuzuka kwaw Tawi Xau a'e

26 **1** Amo Zipe pe har oho Zimea pe Xau pe uze'eg pà wà kury. — Tawi uezàmim iko ywytyr Akira her ma'e pe Zezimon tawhu henataromo a'e, i'i izupe wà.

2 Na'e uhem Xau na'arewahy ywyxiguhi Zipe huwake har pe kury. Weraha 3 miw Izaew uezupi kwer ikatuahy wera'u ma'e uezupi wà. Wekar Tawi oho wà. **3** Uzapò uker haw Akira ywytyr rehe wà, Zezimon henataromo wà. Wiko Tawi ywyxiguhi pe. Amo umume'u Xau tur awer izupe. — Ur Xau nerekar pà a'e, i'i izupe wà. **4** A'e rupi omono kar amo awa Xau huwake hehe wamume'e kar pà wà. Wexak a'e awa Xau a'e pe wà. Uzewyr Tawi pe heko haw imume'u pà wà. **5** Na'arewahy oho a'e pe. Wexak Xau iker haw, Aminer Ner ta'y iker haw no. uezupi kwer wanuwhaw romo hekon Aminer. Uker Xau amogwer uezupi kwer wapyr. uezupi kwer uzapo uker haw izywyr wà.

6 Mokoz awa wata Tawi rupi wà. Aimerik Hete zuapry awa ipy her romo a'e. Amizaz inugwer her romo a'e. Zeruz imemyr romo Zoaw tywyr romo hekon a'e. Upuranu Tawi wanehe kury. — Mo oho putar herupi Xau waker haw pe nehe, i'i wanupe. — Aha putar ihe, i'i Amizaz izupe.

7 A'e rupi pyhaw oho Tawi Amizaz rupi. Wixe Xau waker haw pe wà. Wexak Xau iker mehe wà, uezupi kwer waker haw myter pe wà. Umuixé kar upurukutukaw ywy pupe wàkàg huwake uker pà. Aminer

a'e, amogwer uezupi kwer a'e wà no, uker Xau izywyr a'e wà. **8** Na'e uze'eg Amizaz Tawi pe. — Kutàri pyhaw Tupàn umur neàmàtyry'ymar kwez nepo pe kury. Tuwe akutuk Xau ipurukutukaw pupe ihe nehe. Akutuk putar ywy rehe pitài ikutukaw rupi ihe nehe. Ni mokoz ikutukaw nazapo kwaw nehe, i'i Tawi pe.

9 Uwazar Tawi iz'e'eg izupe. — Ezuka zo ty. Ta'e aze amo uzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn wemixak kwer tuwhawte pe nehe, Tupàn uzepyk putar a'e awa rehe a'e nehe.

10 Xikwaw Tupàn wikuwe ma'e romo heko haw. Nezewegatete xikwaw Xau izuka àwàm no. Aze ru'u imàno haw 'ar mehe nehe, aze ru'u amo zeàmàtyry'ymawhu rehe nehe, Tupàn uzuka kar putar azeharomote nehe. **11** Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nuzuka kar kwaw wemixak kwer tuwhawte romo wemimugo karer nehe, ihewe nehe. Xipyhyk y'a izuwi kury ty. Xipyhyk ipurukutukaw nehe no. A'e re zaha nehe kury, i'i izupe.

12 A'e rupi upyhyk Tawi ipurukutukaw Xau iákàg huwake har. Upyhyk y'a no. Oho a'e wi Amizaz rupi kury. Ni amo nuexak kwaw wà. Ni amo nukwaw kwaw uezapo ma'e kwer wà. Ni amo nume'e kwaw wà. Uker katu upaw rupi wà, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umugger katu kar a'e wà xe.

13 A'e rupi wahaw Tawi ywyàpyznaw oho. Uzeupir ywytyr apyr kury. Muitea'u uezupi kwer wanuwhaw romo hekon a'e kury.

14 Uhapukaz Aminer pe Xau hemiruze'eg wanupe kury. — Aminer, i'i. — Aipo herenu pe ne, i'i. — Mo uhapukaz iko tuwhawte pe a'e, i'i Aminer.

15 Uwazar Tawi iz'e'eg izupe. — Aipo awa romo ereiko. Aipo ereiko uezupi kwer Izaew zuapry ikàg ma'e romo ne. Máràzàwe tuwe nerezekaiw kwaw nezar rehe neruwhawte rehe ne. Tárityka'i amo wixe kwez peker haw pe tuwhawte izuka pà, nezar izuka pà. **16** Nerekerek kwaw ta'e ereko ne xe, Aminer. Amumé'uhay ko ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wikuwe ma'e rehe ihe kury. Pe paw rupi pemàño putar nehe.

Ta'e napezekaiw katu kwaw pezar rehe xe, ta'e napepyro kwaw penuwihaw Tupàn hemixak kwer tuwihawete romo hemimuigo kar pyrer pe xe. Pezeapyaka katu heze'eg rehe kury ty wà. Pekar tuwihawete ipurukutukaw peho nehe kury. Pekar y'a iákág huwake arer nehe no, i'i zauxiapekwer wanupe.

17 Ukwaw Xau Tawi ize'eg mehe. Upuranu hehe. — Tawi, aipo ne ereze'eg iko ihewe hera'yr, i'i izupe. — Aze pa, hezar, i'i Tawi.

18 — Mâràzàwe tuwe nerepytu'u kwaw neremiruze'eg ipiaromo neho re. Ma'e azapo newe. Ma'enugar iaiw ma'e azapo newe ihe.

19 Heruwihawete ne. Einu katu ko heze'eg newe heremimurume'u ràm kury. Aze Tupàn wikohekutyr nemur kar arer romo a'e, aze eremono e amo ma'e izupe nehe, azeerezuka amo ma'e'yr henataromo nehe, upytu'u putar

hekutyr nemur kar ire a'e nehe. Aze amo teko wikohekutyr nemur kar har romo wà, tuwe Tupàn ize'egiaw u'ar a'e teko wanehe a'e nehe. Ta'e hemuzàn kar heywy wi Tupànete imuwete katu haw wi a'e wà xe, amo ae ywy tupàn a'ua'u wamuwete katu haw pe a'e wà xe.

20 Tuwe nahezuka kwaw amo ae ywy rehe muite Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi a'e wà nehe. Hezuka kar zo pe wanupe nehe. Mâràzàwe tuwe Izaew wanuwihawete ur xe. Aipo herekar iko a'e. Mâràzàwe tuwe. Aiko tug zàwenugar romo ihe. Mâràzàwe tuwe herekar iko wiràmiri hehaite ma'e hekar har zàwe a'e, i'i Tawi Xau pe.

21 Uwazar Xau ize'eg izupe. — Azawy tuwe ihe, hera'yr Tawi. Nazapo pixik kwaw ikatu 'ym ma'e newe ko 'ar henataromo nehe. Ta'e kutàri pyhaw nahezuka kwaw pe ne xe. Aiko he'o ma'e romo ko 'ar rehe. Azapo ikatu 'ym ma'e uhua'u ma'e, i'i izupe.

22 Na'e i'i Tawi izupe. — Aiko nepurukutukaw areko xe hepó pe, hezar. Emur kar amo nerehe we har xe ipyhk pà kury. **23** Tupàn umekuzar teko ikatu ma'e wanemiapo a'e, teko ize'eg heruzar har wanemiapo a'e. Kutàri nemur hepó pe a'e. Nuruzuka kwaw ihe. Nazuka kwaw tuwihawete Tupàn hemixak kwer ihe.

24 Amuwete katu nerekewe haw kwez ihe. Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo nezewegatete haw ihewe nehe no. Tuwe hepyro zawaiw katu haw nànàn nehe, i'i Tawi Xau pe.

25 Uwazar Xau ize'eg izupe. — Tuwe Tupàn umur uze'egatu nerehe nehe. Neremiapo ràm paw ikatu putar nehe, i'i. Na'e oho Tawi a'e wi izuwi kury. Uzewyr Xau oho weko haw pe kury.

Tawi wiko Piri ywy rehe har wanehe we

27 ¹Uze'eg Tawi nezewe uezupe. — Aze apytá xe nehe, amo 'ar mehe Xau hezuka putar a'e nehe. A'e rupi aha putar Piri ywy rehe har waiwy pe nehe. Nezewe mehe upytu'u putar herekar ire Izaew waiwy rehe nehe. Nezewe mehe azepyro putar hemano haw wi nehe, i'i izupe.

2 A'e rupi Tawi a'e, 600 awa hehe we har a'e wà no, oho a'e 'ar mehe we Aki Maok ta'yr heko haw pe wà. Kat tawhu pe har wanuwihaw romo hekon Maok a'e. **3** Tawi a'e, hehe we har a'e wà no, upyta Kat tawhu pe wiko pà a'e wà kury, wànàm wanehe we a'e wà kury. Mokoz Tawi hemireko wiko ipyr a'e pe wà. Aenuà Zereew tawhu pe har tazyr. Amigaiw Namaw hemireko kwer Karamew parer. **4** Amo umume'u Tawi Kat pe iho awer oho Xau pe wà. A'e rupi upytu'u hekar ire.

5 Uze'eg Tawi Aki pe. — Aze ereiko hemryrypar romo ne, emur amo taw ihewe hereko àwàm romo nehe. Na'ikatu kwaw xe tawhu pe nepyr hereko haw, i'i izupe.

6 A'e rupi omono Aki taw Zikirak her ma'e Tawi pe kury. Ate ko 'ar rehe Zuta izuapyapyr wanuwihawete wiko Zikirak izar romo wà kury. **7** Umumaw Tawi pitài kwarahy 4 zahy rehe we Piri ywy rehe har waiwy rehe wiko pà.

8 Wyzài 'ar mehe Tawi uzàmàtyry'ym Kezuri izuapyapyr oho wemiruze'eg wanehe we wà. Uzàmàtyry'ym Zirizi izuapyapyr wà no. Uzàmàtyry'ym Amarek ywy rehe har wà no. Oho wakutyr waiwy nànàn wà, Xur pe wà, Ezit pe wà no. Oho wakutyr ywy Xur Ezit wamyster pe har rehe wà no,

waàmàtyry'ym pà wà. **9** Uzuka awakwer paw wà. Uzuka kuzàgwer paw wà no. Upyhyk waneimaw kwer wà no. Aràpuhàràn, tapi'ak, zumen, kamer. Upaw rupi wapyhyk wà. Upyhyk wakamir kwer wà, wanopozgwer wà no. A'e re uzewyr Tawi Kat pe. **10** Na'e Aki upurantu hehe. — Mo erezàmàtyry'ym kutàri ne wà, i'i. — Teko Zuta ywy rehe har kwarahy hemaw awyze har rehe har wà, i'i amo 'ar rehe. — Zerameew iàñàm wà, i'i amo ae 'ar rehe. — Kene izuapypyr waiwy rehe har wà, i'i izupe. **11** Uzuka Tawi a'e teko paw a'e wà. Kuzàgwer, awakwer. Nezewe mehe ni amo nuzewyr kwaw Kat pe hemiapo kwer imume'u pà wà, hehe we har wanemiapo kwer imume'u pà wà. Piri ywy rehe har wainuromo wiko mehe uzapo agwer ma'e tuweharupi a'e. **12** Aki uzeruzar Tawi rehe. A'e rupi uze'eg nezewe uezupe. — Iàñàm Izaew paw na'lakatuwahayh kwaw hehe wà. A'e rupi umumaw putar weko haw paw ihewe uma'erekò pà a'e nehe, i'i uezupe.

28 ¹Ummuw amo zahy a'e pe nezewe wà. Amo 'ar mehe uzemono'og Piri ywy rehe har zauxiapekwér Izaew waàmàtyry'ym pà wà kury. A'e rupi uze'eg Aki Tawi pe. — Ekwaw ko ma'e kury. Ne, neremiruze'eg wà no, pezàmàtyry'ym putar heàmàtyry'ymar pe wà nehe, heruwake pe wà nehe, i'i izupe.

— Azeharomoete, i'i mua'u Tawi izupe. — Aiko xe nepptywà pà ihe. Apuner ma'e tetea'u iapo haw rehe. Erexak putar heremiapo ràm nehe, i'i Tawi Aki pe. — Ikatu, i'i Aki. — Ereiko putar herehe uzekaiw katu ma'e romo hepyro har romo nehe. Eremumuw putar ne'ar paw nezewe haw romo nerekò pà nehe, i'i izupe.

Xau uze'eg oho ma'e uezapo ma'e ràm ikwaw par pe a'e

3 Umàno Xamuew a'e 'ym mehe a'e. Izaew izuapypyr paw uza'i'o imàno mehe wà. Utym hetekwer Hama tawhu pe wà, izexak kar awer pe wà. A'e 'ym mehe Xau omono kar tekwe ikatu 'ym ma'e pe uze'eg ma'e Izaew waiwy

wi wà. Omono kar ma'e uezapo ma'e ràm ikwaw pyr 'ym kwaw par uiwy wi a'e wà no.

4 Zauxiapekwér Piri ywy rehe har uzemono'og uker haw iapo pà Xunez tawhu huwake wà kury. Xau omono'og Izaew wà no, waker haw iapo pà Zimoa wytyr rehe wà no. **5** Zauxiapekwér Piri ywy rehe har wanexak mehe ukyze tuwe Xau a'e kury. **6** Upurantu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe. — Ma'e azapo putar ihe nehe kury, i'i izupe. Nuwazar kwaw Tupàn izupe. Ni ipyahu haw rehe nuwazar kwaw izupe. Ni ita imomor pyr Uri her ma'e rupi, ni uze'eg imume'u har rupi. **7** Na'e Xau uze'eg wemiruze'eg tuwihaw wanupe kury. — Pekar amo kuzà umàno ma'e kwer pe uze'eg ma'e tekwe ikatu 'ym ma'e pe uze'eg ma'e pe kury. Apurantu putar hehe nehe, i'i wanupe. — Heta amo kuzà nezewe har Enor tawhu pe a'e, i'i izupe wà.

8 Na'e Xau umunehew amo ae kamir a'e, amo ae awa hexakaw romo a'e kury. Pyhaw oho mokoz awa uezhe we har wanupi a'e kuzà pe uze'eg pà kury. — Eze'eg awa umàno ma'e kwer pe herekuzaromo nehe. Emume'u kar uezapo ma'e ràm izupe nehe. Nezewe mehe akwaw putar nehe. Amume'u putar awa umàno ma'e kwer her newe nehe. Ne emeupir kar hekwe xe nehe, i'i izupe.

9 UWazar kuzà izupe. — Azeharomoete erékaw Xau hemiapo kwer ne. Omono kar ma'e uezapo ma'e ràm ikwaw par Izaew wi a'e wà. Omono kar tekwe pe uze'eg ma'e ko ywy wi a'e wà no. — Mâràzàwe tuwe nepurupyhyk wer herehe nezewe hezuka kar pà ne, i'i kuzà Xau pe.

10 Na'e umume'uhayh Xau amo uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e her rehe kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wikuwe ma'e wenu heze'eg iko a'e. Amume'uhayh ko ma'e newe kury. Ni amo nuzepyk pixik kwaw nerehe ko ma'e iapo how hekuzaromo nehe, i'i izupe.

11 A'e rupi upurantu kuzà hehe kury. — Mo rehe nepurumuzeupir kar wer iko ne, i'i izupe. — Xamuew aputar ihe, i'i Xau izupe.

12 Xamuew hexak mehe kuzà uhapukaz kury, Xau pe uze'eg pà kury. — Mâràzàwe tuwe neremu'em ihewe. Ereiko tuwihawete Xau romo ne, i'iyahy izupe.

13 — Ekyze zo ihewi nehe, i'i tuwihawete. — Ma'e erexak iko, i'i. — Aexak amo tekwe ywy wi izeupir mehe ihe, i'i izupe.

14 — Emume'u hexakaw ihewe, i'i Xau izupe. — Awa tua'uhez ma'e izeupir iko a'e. Uzewàzewàn pànuhu pupe, i'i izupe. A'e rupi Xau ukwaw Xamuew romo heko haw. Wapyk upenàràg rehe uwa imuhyk pà ywy rehe kury.

15 Na'e uze'eg Xamuew Xau pe kury. — Mâràzàwe tuwe heputupyk ezuwà nezewe ne. Mâràzàwe tuwe hemuzewyr kar nezewe, i'i izupe. Uwazar Xau izupe. — Zawaiw katu hereko haw ihewe kury. Piri ywy rehe har hèamatry'yim wà a'e wà. Tupàn utyryk ihewi. Nuwazar kwaw heze'eg ihewe, ni nuze'eg kwaw uze'eg imume'u har wanupi, ni hepuahu pe. A'e rupi urenoz xe ihe. Ma'e azapo putar nehe, i'i izupe.

16 — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e utyryk newi. Neàmatry'yimar romo hekon a'e kury. Mâràzàwe tuwe herenoz pe ne. **17** Umume'u Tupàn amo ma'e newe wemiapo ràm. Uzapo kar a'e ma'e ihewe. Azapo ihe. Upyro tuwihawete romo nerekò haw newi. Omono amo ae awa pe. Omono Tawi pe. **18** Nereruzar kwaw Tupàn ze'eg. Neremumaw kwaw Amarek izuapyapyr ne wà. Neremumaw kwaw wama'e paw wà. A'e rupi ko 'ar rehe Tupàn uzapo ko ma'e iko newe kury. **19** Nemono putar Piri ywy rehe har wanupe nehe. Omono putar Izaew izuapyapyr Piri ywy rehe har wanupe wà nehe no. Pyhewe ne ereiko putar xe herehe we nehe. Nera'yir wiko putar xe wà nehe no. Tupàn omono putar zauxiapekwer Izaew Piri ywy rehe har wanupe wà nehe no, i'i Xamuew Xau pe.

20 A'e 'ar mehe we u'ar Xau ywy rehe t'aw pà. Ta'e ukyze katu Xamuew ze'eg awer henu mehe a'e xe. Na'lìkàg kwaw ta'e a'e 'ar mehe numai'u kwaw a'e xe. Ni 'aromo ni pyhaw. **21** Uhem a'e kuza huwake kury. Wexak ikyze katu haw a'e. — Azezuka tarìa'i

nereminozgwer iapo pà ihe. **22** A'e rupi ainoz putar ma'e newe ihe nehe kury. Ezapo a'e ma'e ihewe nehe. Arur putar temi'u pixika'i newe kury. E'u amo nehe. Nezewe mehe nekàg putar nehe. A'e rupi erepuner putar neata haw rehe nehe, i'i izupe.

23 — Nan, i'i Xau izupe. — Na'u kwaw ma'e ihe nehe, i'i. — Emai'u ty, i'i tuwihaw Xau rehe we har izupe wà no. A'e rupi nuenuxi wi kwaw. Upu'äm ywy wi ker haw rehe wapyk pà kury. **24** A'e rupi na'arewahy kuzà uzuka tapi'aka'yr imukyra kar pyrer a'e kury. Upyhyk arozràn imuku'i pyrer no. Uzapo amo typy'ak iapiruru 'ym ma'e no. Umihir no. **25** Na'e omono a'e temi'u Xau henataromo kury, amo tuwihaw wanenataromo no. Umai'u wà kury. A'e 'ar mehe we pyhaw oho a'e wi wà.

Ipy'aiw Piri ywy rehe har Tawi rehe wà
29 ¹Piri ywy rehe har omono'og zauxiapekwer paw Apek tawhu pe wà kury. A'e 'ar mehe we Izaew uzapo uker haw ytyuzàmaw ywyàpyznaw Zereew her ma'e rehe har huwake wà. **2**5 Piri ywy rehe har wanuwhawete wata oho a'e pe wà, wemiruze'eg wanupi wà. Umuza'aza'ak zauxiapekwer mìrà zemono'ogaw iapo pà wà. Uzemono'og 100 zauxiapekwer xe wà. Uzemono'og miw zauxiapekwer pe pe wà. Nezewe uzemono'ono'ogaw uzapo wà. Tawi oho wemiruze'eg awa wanupi amogwer wanaikweromo Aki rupi wata pà. **3** A'e rupi Piri ywy rehe har wanuwhaw upuranu Aki rehe wà kury, — Ma'en kwez Emerew uzapo waiko xe wà, i'i izupe wà. Uwazar Aki waze'eg wanupe. — Ko awa a'e, Tawi Xau rehe we har tuwihaw romo hekon a'e. Xau wiko Izaew wanuwhawete romo a'e. Tawi umumaw zahy tetea'u herehe we wiko pà a'e, ta'e izeapo Xau iàmatry'yimar romo a'e kury xe. Hepyur uhem awer 'ar henataromo naexak pixik kwaw ikatu 'ym ma'e iapo haw ihe, i'i wanupe.

4 Wikwahy Piri ywy rehe har wanuwhaw Aki rehe wà. — Emuzewyr kar kwez awa tawhu izupe neremimono kwer pe kury.

Emur kar zo puruàmàtyry'ymaw pe zanerupi nehe. Ta'e upuner zaneàmàtyry'ymar romo weko haw rehe tàrityka'i nehe xe. Aze zanezuka upaw rupi nehe, ikatuahy putar uzar Xau pe nehe. **5** Aipo nereharaz izuwi. Tawi romo hekon a'e. Kuzàgwer uzegar hehe kwehe mehe upynyk pà wà. — Xau uzuka miw awa a'e wà. Tawi uzuka 10 miw awa a'e wà, i'i oho waiko upynyk pà wà, i'i tuwihaw Aki pe wà.

6 A'e rupi wenoz Aki Tawi uzeupe kury. — Amume'uhay ko ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wikuwe ma'e rehe. — Nerezapo pixik kwaw ikatu 'ym ma'e ihewe. Aze mo erezàmàtyry'ym amo eho herehe we, herurywete mo ihe. Naexak pixik kwaw ikatu 'ym ma'e nerehe. Nehem awer 'ar henataromo te kutàri xo ikatu ma'e aexak. Nanekatu kwaw amogwer Piri ywy rehe har wanuwiaw wanupe ne. **7** A'e rupi ezewyr echo nerekohaw pe katuhaw rupi nepuruàmàtyry'ym kar 'ym pà nehe kury. Ezapo zo ma'e ko tuwihaw wanemimutar 'ym nehe, i'i Aki Tawi pe. **8** Uwazar Tawi iz'e'eg izupe. — Aipo ikatu 'ym ma'e azapo ihe. Nerexak pixik kwaw ikatu 'ym ma'e herehe ne. Azypyrog newe hemá'reko pà amo 'ar mehe kwehe mehe ihe. A'e 'ar henataromo nerexak pixik kwaw ikatu 'ym ma'e herehe. Máràzàwe tuwe napuner kwaw nerupi heho haw rehe kury. Ereiko hezar romo ne, heruwihawete romo ne. Máràzàwe tuwe napuner kwaw neàmàtyry'ymar wazuka haw rehe, i'i izupe.

9 Uwazar Aki iz'e'eg Tawi pe. — Akwaw a'e ma'e paw ihe. Ereiko tuwe heremiruze'eg romo ne. Nekatuahy Tupàn reko haw pe har ài. Tuwihaw nanemono kar kwaw urerehe we puruàmàtyry'ymaw pe wà. **10** Pyhewe ku'em mehe ne nehe, amogwer Xau wi utyryk ma'e kwer a'e wà nehe no, heremiruze'eg romo uzeapo ma'e kwer wà nehe, pepu'am izi'itahy peho pà xe wi kwarahy ihm romo mehe nehe, i'i izupe. — Aze pa, i'i Tawi izupe.

11 A'e rupi iku'egwer pe izi'itahy Tawi upu'am wemiruze'eg waneraha pà kury. Uzewyr oho Piri ywy rehe har waiwy rehe

wà. Piri ywy rehe har uzeupir oho Zereew tawhu pe wà kury.

Zeàmàtyry'ymawhu

Amarek izuapyapyr wanehe har

30 **1** Mokoz 'ar pawire Tawi uehem weko haw pe Zikirak pe wemiruze'eg wanupi kury. Amo me hereko mehe we Amarek ywy rehe har wixe Zuta ywy rehe kwarahy hemaw awyze har kutyr har rupi wà, Zikirak ipyro pà wà. Wapy a'e tawhu tata pupe wà. Ukaz paw. **2** Upyhyk kuzàgwer paw wà. Nuzuka kwaw ni amo wà. Oho a'e wi a'e parer paw waneraha pà wà, wemipyhyk kwer romo wà. **3** Tawi wemiruze'eg wanehe we a'e pe uehem mehe wexak tawhu ikaz awer a'e. — Weraha zaneànàm upaw rupi zanewi wà. Zaneremireko wà, zanera'y'r wà no, zanerazyr wà no, i'i izupe wà. **4** Na'e Tawi a'e, hehe we har a'e wà no, uzypyrog uzai'o pà a'e wà kury. Uzai'o tetea'u wà, te uehem wakàgaw wanuwi wà. **5** Weraha Amarek izuapyapyr a'e mokoz Tawi hemireko wà. Weraha Aenuà Zereew parer wà. Weraha Amigaiw Namaw hemireko kwer Karamew parer wà no.

6 Wikwahy Tawi rehe we har wà. Na'ikatu pixik kwaw wana'y'r waneraha awer wanupe. — Xiuka Tawi ita imomomomor pà hehe, i'i uzeupeue wà. Ipuruzuka wer hehe wà. Tupàn umur ukàgaw Tawi pe. **7** Uze'eg xaxeto Amiatar her ma'e Aimerek ta'y'r pe kury. — Erur xaxeto kamir puku xe kury. Zapuranu Tupàn rehe nehe, i'i izupe. Werur izupe wà. **8** Na'e upuranu Tawi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe kury. — Aipo ikatu putar hereko haw pe wixe ma'e kwer wanaikweromo heho àwàm nehe. Aipo apyhyk putar ihe wà nehe, i'i izupe. Uwazar Tupàn izupe. — Eho wanaikweromo nehe. Erepypyhyk putar ne wà nehe. Epyhyk wanemipyhyk kwer ne wà nehe, wanuwi ne wà nehe, i'i izupe.

9 A'e rupi uehem Tawi oho 600 wemiruze'eg wanupi kury. Yrykaw Mezor her ma'e pe uehem mehe amo upyta a'e pe wà. **10** Wata wi Tawi oho iko a'e wi 400 awa wanupi. Amogwer 200 awa ikene'o wà. A'e rupi

nupuner kwaw yrykaw hahaw paw rehe wà. A'e rupi upyta amogwer wanaikwerupi wà.

11 Tawi rehe we har wexak amo kwàkwàmo Ezit ywy rehe arer kaiwer rehe wà. Weraha Tawi pe wà. Omono temi'u izupe wà. 'Y, **12** ma'e'a kwer uxinig ma'e Pi her ma'e, uwà uxinig ma'e mokoz haryw no. A'e 'ym mehe umumaw na'iruz 'ar umai'u 'ym pà. Ni 'aromo ni pyhaw numai'u kwaw, nui'u kwaw no. Uma'i'u kury. Imai'u re ikàg wi kury. **13** Na'e upuranu Tawi hehe. — Mo nezar romo hekon. Ma'e wi erezur, i'i izupe. — Ezit ywy rehe arer romo aiko ihe, amo Amarek izuapyapyr pe uma'erek e ma'e romo aiko ihe. Hezar herezar xe a'e, ta'e hemaleahy ihe xe. Amumaw na'iruz 'ar xe hereko pà. **14** Ure uruixe Kereta izuapyapyr waiwy rehe ure. Ure uruixe Zuta rehe no. Urumunyk tata Zikirak tawhu rehe ure no, i'i izupe.

15 Na'e upuranu Tawi hehe. — Aipo erepuner hereraha haw rehe Amarek izuapyapyr waneko haw pe, i'i izupe. — Aze pa, i'i. — Hezuka zo pe nehe. Hemono zo hezar kwer pe nehe. Aze eremume'uhay a'e ma'e nehe, amume'u putar waneko haw ihe nehe, i'i izupe.

16 A'e rupi weraha kwàkwàmo Tawi Amarek izuapyapyr wanaikweromo kury. Heta tetea'u Amarek izuapyapyr a'e ywy rehe wà. Umai'u waiko wà. U'u uwà tykwer waiko wà. Upynyk waiko wà. Ta'e upyhyk ma'e tetea'u Piri ywy rehe har waiwy rehe har wanuwi Zuta waiwy rehe har wanuwi wà xe.

17 Iku'egwer pe kwarahy ihmeh we Tawi uzàmàtyry'yam Amarek izuapyapyr oho wà. Umumaw a'e 'ar paw wanekanekar pà wà, wazukazuka pà wà. Ni pitai' nuzepyro kwaw Tawi wi wà. Xo 400 kwàkwàmo zo uezupir kamer wakupe pe wà, a'e wi uzàn pà wà.

18 Upyro Tawi a'e weko haw wi heraha pyrer paw a'e wà. Upyro wemireko wà no. Werur wi ma'e Amarek ywy rehe har wanemiraha kwer paw no. **19** Ni pitai' ma'e nukàzym kwaw. Weruzewyr wi wemiruze'ég wana'yàr wanazyr paw weko haw pe wà no, wama'e

paw no. Uhua'u ma'e, pixika'i ma'e no. Amarek izuapyapyr wanemiraha kwer paw weruzewyr weko haw pe wà. **20** Omono'og àràpuhàràñ paw wà, tapi'ak paw wà no. Na'e hehe we har weraha a'e weimaw izupe wà kury. — Ko ma'e'a'r paw wiko nereimaw romo wà kury, i'i izupe wà.

21 Na'e uzewyr Tawi oho 200 awa wapytu'u haw pe. Noho kwaw hupi a'e 'ym mehe wà. Upyta haikweromo wà, Mezor yrykaw huwake wà, ta'e ikene'o a'e wà xe. Wexak Tawi tur mehe wà. Uhem oho huwàxi mà wà, hehe we har wanuwàxi mà wà no. Uhem Tawi wanuwake kury. — Pekatu aipo, i'i wanupe. **22** Amo awa ikatu 'ym ma'e iaiw ma'e wiko Tawi rehe we har wainuromo wà. Uze'eg a'e awa a'e wà kury. — Noho kwaw zanerupi wà. A'e rupi naximono kwaw ma'e zaneremipyro kwer wanupe zane nehe. Upuner wemireko wapyhykaw rehe wà nehe. Upuner wa'yàr wazyr wapyhykaw rehe wà nehe no. A'e re upuner oho haw rehe wà, i'i izupe wà.

23 Tawi uwazar waze'eg wanupe. — Herywyr wà. Napepuner kwaw nezewé haw iapo haw rehe Tupàñ zanewe hemimur kwer pe. Zanepyro a'e. Zanepytywà zaneàmàtyry'ymar wazuka mehe no. **24** Penemiapo ràm na'ikatu pixik kwaw amogwer xe har wanupe. Ximuza'aza'ak ma'e zaneremipyhyk kwer paw nehe, pegegwer zuawyawaygatu ma'e romo nehe. Zaneraikweromo zanema'e rehe we upyta ma'e kwer upyhyk hekuzar zaneàmàtyry'ymar wazuka arer wazàwe wà, i'i wanupe.

25 Umume'u a'e ma'e wanupe. Uzapo a'e ze'eg uwhawete ze'eg romo kury. Te kutàri Izaew uzapo nezewé haw awyze harupi wà.

26 Zikirak taw pe Tawi uhem mehe upyhyk amo ipehegwér a'e no, wàmàtyry'ymar wanuwi ipyro pyrer pehegwér a'e no. Omono a'e ma'e umyrypar wanupe kury, Zuta izuapyapyr wanuwihaw wanupe kury. Umume'u ko uze'eg wanupe no. — Amono e ko ma'e peme. Úrupyro ko ma'e Tupàñ

Tuweharupi Wiko Ma'e iàmàtyry'ymar wanuwi ure, i'i a'e.

27 Omono e ma'e amo tawhu pe har wanuwhaw wanupe. Na'aw tawhu waner xe wà: Metew, Hama Zuta ywy rehe kwarahy hemaw awyze har kutyr har, Zaxir, **28** Aroer, Ximot, Etemowa, **29-31** Hakaw, Oruma, Muràxà, Ataz, Emerom, tawhu Zerameew izuapyapyr waneko haw wà, tawhu Kene izuapyapyr waneko haw wà no. A'e 'ym mehe Tawi oho a'e tawhu nànàn wemiruze'eg wanehe we a'e.

Xau umàno a'e, ta'yr umàno wà no

31 ¹Uzàmàtyry'ym Piri ywy rehe har Izaew waiko wytyr Zimoa rehe wà. Piri ywy rehe har uzuka Izaew tetea'u a'e pe wà. Amo uzàn a'e wi wà. ²Umàmàn Piri ywy rehe har Xau izywyr wà, ta'yr waiwyr wà no. Uzuka ta'yr wà. Na'aw ta'yr waner xe wà: Zonata, Aminanaw, Mawkizu. ³Uzàmàtyry'ymahy zauxiapekwer Xau izywyr wà. Amo uzywà Xau u'yw pupe. Ükutuk tuwe wà. ⁴Na'e uze'eg kwàkwàmo utakihepuku heraha har pe kury. — Enuhem netakihepuku kury. Hezuka pe kury. Nezewe mehe agwer Piri ywy rehe har tupàn a'ua'u wamuwete katu har nupuraraw kar kwaw ma'erahy ihewe hezuka 'ym mehe we wà nehe, i'i izupe. Ukyze katu tuwe kwàkwàmo. Na'ipurapo wer kwaw ma'e ize'eg awer rupi a'e. Na'e upyhyk Xau utakihepuku kury. Uzemomor iapyr rehe uzezuka pà kury. ⁵Imàno haw hexak mehe kwàkwàmo uzezuka nezewegatete utakihepuku pupe no. Umàno Xau rehe we a'e pe. ⁶Nezewe a'e 'ar mehe umàno Xau a'e. Umàno a'e na'iruz ta'yr a'e wà no. Umàno a'e kwàkwàmo a'e no.

Umàno hemiruze'eg zauxiapekwer upaw rupi katete wà no. ⁷Izaew izuapyapyr ywyàpyznaaw Zereew her ma'e ikupe kutyr har a'e wà, Zotàw yrykaw izywyr har kwarahy hemaw kutyr wiko ma'e a'e wà, wexak Izaew zauxiapekwer wazàn mehe wà. Ukwaw Xau ta'yr wanehe we izuka awer wà no. A'e rupi uthyrik weko haw tawhu wi wà, a'e wi uzàn pà wà. A'e rupi wixe Piri ywy rehe har oho a'e tawhu pupe wiko pà a'e wà kury.

⁸ Zeàmàtyry'ymawhu ipawire iku'legwer pe uzewyr Piri ywy rehe har umàno ma'e kwer wanetekwer wama'e kwer ipyro pà wanuwi wà kury. A'e pe uhem mehe wexak Xau hetekwer wà. Wexak na'iruz ta'yr wanetekwer wà no, Zimoa wytyr rehe wamàno awer pe wà. ⁹A'e rupi uzakagok Piri ywy rehe har Xau hetekwer wà. Wenuhem ikamirtàtu izuwi wà. A'e re omono kar uze'eg heraha har uiwy pe wà. — Pemume'u ko ikatu ma'e uezapo ma'e kwer peho zaneywy rehe har wanupe nehe, zanezar tupàn wanupe nehe no, i'i wanupe. ¹⁰Weraha Xau kamirtàtu tupàn kuzà Atarot her ma'e hàpuzuhu pupe imono pà wà. Uzywàzywà hetekwer tawhu Mete-Xà her ma'e ipàrirogaw rehe wà. ¹¹Zamez taw pe har Zireaz ywy rehe har wenu Piri ywy rehe har Xau pe wanemipa kwer wà. ¹²A'e rupi a'e pe har ikàg wera'u ma'e umumaw pytun gatu wata pà wà. Te uhem Mete-Xà tawhu pe wà. Weruwezyw Xau hetekwer pàrirogaw wi wà. Weruwezyw na'iruz ta'yr wanetekwer a'e wi wà no. Weruzewyr Zamez pe wà. Umunyk tata wanehe a'e pe wà. Ukaz paw wà. ¹³Na'e upyhyk wàkàgwer a'e wi wà kury. Utym wà tawhu pupe kury, amo ywyra tamara 'yw iwy pe wà kury. A'e re umumaw 7'ar mai'u 'ym pà wà kury. Upaw.

2 XAMUEW

Amo umume'u Xau imàno haw Tuwihaw Tawi pe

1 ¹Xau imàno re Amarek ywy rehe har wazuka re uzewyr Tawi wà Zikirak tawhu pe a'e kury. Urumaw mokoz'ar a'e pe wiko pà. **2** Iku'egwer pe uhem amo kwàkwàmo Xau rehe we arer wà iker haw wi a'e kury. A'e 'ym mehe umu'i ukamir uzemumikahy haw hexak kar pà a'e. Umuhàmuhàz ywy ku'i kwer uwàkàg rehe no. Ur Tawi heko haw pe kury. Wapyk upenàràg rehe ywy rehe uwa imuhyk pà, tuwihawete imuweste haw hexak kar pà izupe. **3** Na'e upuranu Tawi hehe kury. — Ma'e wierezur, i'i izupe. — Azur Izaew waptyu'u awer wi ihe, i'i izupe.

4 — Emume'u ma'e uezapo ma'e kwer ihewe kury, i'i Tawi izupe. — Zauxiapekwer Xau rehe we arer a'e wà, uzàn oho zeàmàtyry'yawahu wi a'e wà. Piri ywy rehe har uzuka Izaew tetea'u wà. Xau umàno a'e. Ta'yr Zonata umàno a'e no, i'i izupe.

5 — Mâràzàwe tuwe erekwaw Xau Zonata hehe we izuka awer ne, i'i Tawi izupe.

6 Wuzazar kwàkwàmo ize'eg izupe nezewé. — Ahem e ywytyr Zimoa her ma'e pe ihe. Aexak Xau upurukutukaw rehe uzekok mehe ihe. Piri ywy rehe har waiwyramawa rehe har wà, kawaru waku'az har wà no, uhem Xau huwake wà. **7** Na'e uwak Xau herenoz pà a'e kury. — Aiko xe ihe, hezar, a'e izupe. **8** — Mo romo ereiko ne, i'i Xau ihewe. — Amarek izuapyr romo aiko ihe, a'e izupe. **9** — Hekutuk tuwe Piri ywy rehe har a'e wà. Àmàno etea'i kury. Ezur xe hezuka pà kury, i'i ihewe. **10** A'e rupi azeupir i'ämaw pe izuka pà na'arewahy ihe kury. — Tàrityka'i u'ar putar ywy rehe kury. A'e mehe umàno putar kury, a'e hezeupe. A'e rupi azuka. A'e rupi anuhem iàkàg rehe har tâtà ma'e iàkàg wi kury. Anuhem ipoapyw ku'aw har izuwi newe herur pà ihe kury, i'i izupe.

11 Na'e Tawi umu'i ukamir uzemumikahy haw hexak kar pà kury. Zauxiapekwer hehe we har paw uzapo iżawegatete a'e wà no. **12** Uzai'o wà. Uzegar uzemumikahy haw

rehe wà. Uzekwaku umai'u 'ym pà wà no. Xo kwarahy heixe etea'i mehe zo umumaw wà. Uzai'o Xau imàno awer rehe wà, Zonata rehe wà no, Izaew Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiruze'eg wanehe wà no, ta'e umàno tekotetea'u zeàmàtyry'yawahu pe wà xe.

13 Na'e upuranu Tawi kwàkwàmo a'e uezapo ma'e kwer imume'u arer rehe kury. — Ma'e pe nereko haw ne, i'i izupe. — Amarek izuapyr romo aiko ihe. Aiko xe neywý rehe ihe kury, i'i izupe.

14 Mâràzàwe tuwe nerekzye kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemixak kwer izuka mehe ne, i'i izupe.

15 Na'e wenoz pitài awa uzehe we har imuà kury. — Ezuka ko kwàkwàmo ty, i'i izupe. Ukutuk a'e awa kwàkwàmo kury, izuka pà kury. **16** Na'e uez'eg wi Tawi a'e Amarek zuapyr pe kury. — Ne ae erezezuka kar ihewe ne. Ta'e erezuka tuwihawete Tupàn hemixak kwer ne xe. Ta'e eremume'u izuka awer ihewe ne xe, i'i izupe.

Uzai'o Tawi Xau rehe, Zonata rehe kury

17 Na'e uzegar Tawi Xau imàno awer rehe Zonata imàno awer rehe kury. **18** — Pemu'e Zuta ko zegar haw rehe pe wà nehe, i'i wemiruze'eg wanupe. Amo umuapyk ko zegar haw pape azeharomoete har her ma'e rehe a'e.

19 Na'aw izegar awer xe kury.

— Zaneruwihaw umàno ywytyr
Izaew ywy rehe har rehe wà kury.
Zauxiapekwer ikàg wera'u ma'e
zanerehe we har u'ar a'e wà.

20 Pemume'u zo wamàno awer
Kat tawhu pe nehe.

Pemume'u zo wamàno awer
Akerom tawhu myter pe nehe.
Nezewé mehe kužagwer Piri ywy
rehe har nahurywete kwaw wà nehe.
Nezewé mehe tupàn a'ua'u
wamuweste har wazy
nuzemomor kwaw urywete
haw rehe wà nehe.

- 21** Tuwe àmàn nukyr kwaw Zimoa
ywytyr rehe nehe.
Tuwe zuwiri nuhem kwaw a'e pe nehe.
Tuwe nahezuz kwaw ma'e
ko a'e pe har wanupe nehe.
Ta'e ywy ku'i kwer upyk
zauxiapekwer ipuruzukaiwahy ma'e
u'yw wi wazemimaw a'e wà xe.
Ta'e Xau u'yw wi izemimaw naheny
kwaw a'e pe a'e kury xe.
- 22** Zonata uzuka zauxiapekwer tetea'u
uzywyrapar pupe a'e wà.
Xau itakihepuku nuzawy kwaw
waàmàtyry'ymar wazuka mehe a'e.
Weityk ikàg ma'e wà. Uzuka
wàmàtyry'ymar wà no.
- 23** Xau a'e, Zonata a'e no, ikatuahy
teko wanupe a'e wà. Ipuràg
eteahy wà, ikatuahy wà.
Upyta uzehe we wikuwe mehe wà.
Wiko uzehezehe we umàno
mehe wà no.
Uzàn wera'u wiràhu wanuwi wà.
Ikàg wera'u zàwàruhu
iriaw wanuwi wà no.
- 24** Kuzàgwer Izaew izuapyapyr wà,
peza'i'o Xau rehe nehe.
Umur Xau topoz ipuràg eteahy
ma'e àràpuhàràn hawer ipiràg
ma'e iapo pyrer peme a'e.
Pemupuràg eteahy kar itazu or pupe.
- 25** Zauxiapekwer ikàg wera'u ma'e
u'ar zéamàtyry'ymawhu pe umàno
pà a'e wà.
Umàno Zonata ywytyr rehe a'e.
- 26** Azai'o teko nerehe, Zonata herywyr.
Uruamutar katu ihe.
Heamutar katu pe ne no.
Heamutar katu awer ikatuahy ihewe.
Amo kuzà heamutar a'e wà.
Zonata heamutar haw ikatu wera'u
kuzà heamutar haw wi a'e.
- 27** Zauxiapekwer ikàg wera'u ma'e u'ar wà.
Watakihepuku upytu'u wà kury,
wapurukutukaw upytu'u wà no,
i'i Tawi uzegar pà.

**Teko umuigo kar Tawi Zuta
wanuwihawete romo wà**

2 ¹A'e re upuranu Tawi Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e rehe kury.
— Aipo aiko putar aha amo tawhu Zuta ywy
rehe har wanuwihaw romo nehe, i'i izupe.
— Azeharomoete, i'i Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e izupe. — Ma'enugar tawhu, i'i
Tawi. — Emerom, i'i Tupàn izupe.

2 ²A'e rupi oho Tawi Emerom pe a'e mokoz
wemireko waneraha pà kury. Na'aw waner
xe wà: Aenuà Zereew tawhu parer, Amigaiw
Namaw hemireko kwer Karamew tawhu
parer. ³Weraha wemiruze'eg zauxiapekwer
uzeupi wà no, waànàm wà no. Wiko
Emerom tawhu pe taw a'e tawhu huwake har
nànàm wà. ⁴Amo 'ar mehe awakwer Zuta
ywy rehe har oho Emerom pe wà kury.
Uzakook uri kawer Tawi rehe uwihawete
romo imuigo kar pà wà. Amo uze'eg Tawi pe
wà. — Zamez tawhu pe har Zireaz ywy rehe
har utym Xau hetekwer imàno re a'e wà, i'i
izupe wà. ⁵Henu mehe Tawi omono kar amo
awa Zamez pe a'e wà. — Peraha heze'eg a'e
pe har wanupe nehe ty wà, i'i wanupe. Oho
a'e pe wà. — Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e omono uze'egatu penehe nehe. Ta'e
pezapo ikatu ma'e pe xe. Ta'e pezutym
zaneluwihawete hetekwer pe xe. ⁶Tuwe
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatuahy
peme nehe. Tuwe nupuir kwaw pewi nehe.
Ihe apupuhareko katu putar ihe nehe no, ta'e
pezapo ikatu ma'e pe xe. ⁷Pekàg nehe.
Pekye zo nehe. Xau penuwihaw kwer
umàno a'e. Teko Zuta ywy rehe har uzakook
uri kawer herehe wà kury, uwihawete romo
hemuigo kar pà wà kury, i'i Tawi a'e, Zamez
pe har wanupe uze'eg imono kar pà a'e.

8 ⁸A'e 'ym mehe Aminer Ner ta'y'r a'e,
zauxiapekwer Xau hemiruze'eg
wanuwihaw a'e, uzàn oho Izimozet Xau
ta'y'r rupi a'e, Mànài tawhu pe uzeàmim pà
a'e. (Ukyze Tawi wi wà.) Yrykaw Zotàw
ywaz rehe tuz a'e tawhu. ⁹A'e pe wiko
mehe Aminer umuigo kar Izimozet a'e ywy
rehe har wanuwihaw romo a'e. Na'aw a'e
ywy waner xe wà: Zireaz, Azer, Zereew,

Eparai, Mezàmi. Azeharomoete umuigo kar Izimozet Izaew ywy nànànar wanuwhiaw romo kury. **10** Wereko Izimozet 40 kwarahy a'e ar mehe. Umumaw mokoz kwarahy Izaew wanuwhiaw romo wiko pà. Zuta ywy rehe har nuiko kwaw hemiruze'eg romo wà. Wiko Tawi hemiruze'eg romo wà. **11** Umumaw Tawi 7 kwarahy iku'aw har Emerom pe Zuta ywy rehe har waneruze'eg pà.

Zuta uzàmàtyry'ym Izaew wà

12 Aminer a'e kury, tuwihaw Izimozet rehe we har a'e wà no, oho Zimeàw tawhu pe wà kury. **13** Zoaw Zeruz imemyr a'e, tuwihaw Tawi rehe we har a'e wà no, oho wanuwàxi mà Zimeàw huwake a'e wà, 'ypawhu a'e pe har huwake a'e wà. Upaw rupi wapyk a'e pe wà. Aminer rehe we har wapyk xe wà. Zoaw hehe we har wapyk yrykaw ywaz rehe wà. **14** Na'e uze'leg Aminer Zoaw pe kury. — Exaexak amo zauxiapekwer nerehe we har ne wà nehe. Alexaexak putar amo zauxiapekwer herehe we har ihe wà no xe. Tuwe uzeàmàtyry'ry'y'm wà nehe, utakihe pupe upurukutukaw pupe wà nehe, i'i izupe. — Ikatu, i'i Zoaw Aminer pe.

15 A'e rupi uzemono'og **15** zauxiapekwer Izimozet hehe we har Mezàmi izuapypyre xé wà kury. Uzemono'og amo **15** zauxiapekwer Tawi hemiruze'eg pe pe wà no. Na'e uzeàmàtyry'ym wà kury. **16** Pitàitàigatu uphyhk wàmàtyry'ymar iákàg rehe, ikutuk pà hie pe utakihepuke pupe. Nezewé mehe u'ar umànò pà upaw rupi katete wà. A'e rupi teko omono her a'e ywy Zimeàw huwake har pe wà. — Ko takihepuke heta haw, i'i izupe wà.

17 Na'e amogwer zauxiapekwer uzeàmàtyry'ymahy wà kury. Tawi hemiruze'eg weityk Aminer hemiruze'eg wà. **18** Na'iruz Zeruz imemyr wiko a'e pe wà. Zoaw, Amizaz, Azaew waner romo wà. Azaew uzàn katu arapuha hehaite ma'e zàwe a'e. **19** A'e rupi uzàn oho Aminer haikweromo kury. **20** Aminer uzeaikwerexak a'e awa rehe upuranu pà. — Aipo ereiko Azaew romo ne, i'i izupe. — He'e pa. Aiko Azaew romo ihe, i'i izupe.

— Epytu'u heraikweromo nezur ire ty. Eho amo zauxiapekwer haikweromo nehe, ima'e ipyro pà izuwi nezeupe nehe ty, i'i oho iko izupe. Uzàn wi Azaew haikweromo. **22** Uze'eg wi Aminer izupe. — Epytu'u heraikweromo nezur ire ty. Azeerezur wi wi heraikweromo nehe, ereczuka kar putar ihewe nehe. Aze uruzuka ihe nehe, napuner kwaw nerywyr Zoaw rehe heme'e how rehe nehe, heha rehe nehe, i'i Aminer.

23 Nupytu'u kwaw Azaew Aminer haikweromo oho re. A'e rupi uwak Aminer uzeaikwerexak Azaew ikutuk pà upurukutukaw pupe. Wixe ipurukutukaw Azaew hie rehe. Ühem ikupe pe. U'ar ywy rehe umànò pà. A'e pe uhem ma'e kwer paw upytu'u i'ar awer pe wà.

24 Zoaw a'e, Amizaz a'e no, uzàn wi wi oho waiko Aminer haikweromo wà. Kwarahy heixe etea'i mehe uhem ywytyr Ama her ma'e pe wà kury. Zia tawhu huwake kwarahy heixe haw kutyr tuz. Ywyxiguhi Zimeàw her ma'epiar iwyre rehe tuz. **25** Zauxiapekwer Mezàmi izuapypyre wà, uzemono'ono'og wi Aminer izywyr umàmàn pà wà. Upyta ywytyra'i apyr wà kury. **26** Na'e uhapukaz Aminer Zoaw pe kury. — Aipo zazeàmàtyry'ym wi wi putar tuweharupi nehe. Aze nazapytu'u kwaw nehe, iahykaw rehe naheta pixik kwaw ni amo zaneànàm wà nehe. Xo iro haw upytu putar nehe. Uruiko penywyr romo ure. Mâràñ 'ar eremumaw putar ureraikweromo nezur pà nehe. Mâràñ mehe eremuptu'u kar putar zauxiapekwer nerehe we har ureraikweromo wanur ire ne wà nehe, i'i izupe.

27 Uwazar Zoaw ize'eg izupe. — Amume'uhay ko ma'e Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e huwa rupi ihe nehe kury. Aze mo nereze'eg iwer, zauxiapekwer herehe we har uzàn wi wi mo penaikweromo wà. Xo pyhewe izi'italy mo upytu'u mo wà, i'i izupe.

28 Na'e upy Zoaw uxi'äm kury. Zauxiapekwer hehe we har paw upytu'u Izaew wanaikweromo oho re wà kury. Upytu'u uzeàmàtyry'ym ire wà.

29 Aminer umumaw pytun gatu ywy Zotàw yrykaw ywaz rehe har rupi wata pà kury,

uzehe we harauxiapekwer wanupi kury. Wahaw Zotàw yrykaw oho wà. A'e re, iku'egwer pe, ku'em mehe, wata wi oho waiko wà. Na'e uhem Mànài tawhu pe wà kury. **30** Wanaikweromo oho re upyti'u mehe Zoaw omono'og uzehe we harauxiapekwer paw wà kury. Nuhyk kwaw wà. 19 nuiko kwaw a'e pe wà. Azaew nuiko kwaw a'e pe no. **31** Zauxiapekwer Tawi rehe we har a'e wà, uzuka 360 zauxiapekwer Aminer rehe we har a'e wà. Aminer rehe we har paw wiko Mezàmi izuapyapyr romo wà. **32** Na'e Zoaw a'e, hehe we harauxiapekwer a'e wà no, uphyk Azaew hetekwer oho wà. Utym heraha iànàm watym awer pe wà, Merez taw pe wà. Na'e umumaw pytun gatu wata pà wà. Kwarahy ihmeh mehe we uhem Emerom pe wà.

3 **1** Umumaw zahy tetea'u uzeàmàtyry'ym pà wà. Xau iànàm wanehe we haruzàmàtyry'ym Tawi iànàm wanehe we har wà. Ikàg wewera'u Tawi hemiruze'eg tuweharupi a'e wà. Upaw wewer Xau iànàm wanehe we har wakàgaw tuweharupi.

Tawi ta'yri wà

2 Na'aw Tawi ta'yri Emerom tawhu pe uxexak kar ma'e kwer waner xe wà: Ta'yri ipy Aminom her romo a'e. Aenuà Zereew tawhu parer imemyr romo hekon. **3** Ta'yri mokoz haw Kireaw her romo a'e. Amigaiw Namaw hemireko kwer Karamew parer imemyr romo hekon. Ta'yri na'iruz haw Amixàràw her romo a'e. Maaka Tawmaz tazyr Zejur pe har wanuwhaw tazyr imemyr romo hekon. **4** Ta'yri zeirugatu haw Anoni her romo a'e. Azit memyr romo hekon. Ta'yri 5 haw Xepaxi her romo a'e. Amitaw imemyr romo hekon. **5** Ta'yri 6 haw Ixireàw her romo a'e. Egira Tawi hemireko imemyr romo hekon. A'e ta'yri paw uxexak kar Emerom tawhu pe wà.

Aminer uzapo uze'egatu haw Tawi rehe we

6 Xau iànàm wamyrypar uzàmàtyry'ym wi wi Tawi hemiruze'eg waneraha wanerekò wà. A'e ma'e izeapo mehe we Aminer ikàg

wewer Xau iànàm wamyrypar wainuromo tuweharupi a'e.

7 Amo 'ar mehe Izimozet Xau ta'yri umume'u Aminer hemiapo kwer kury. — Ereker eho Xau hemirekoagaw kwer Hizipa her ma'e puhe ne, Ai tazyr puhe ne, i'iyahy izupe. **8** Wikwahy Aminer ize'eg henu mehe. — Aipo neàmàtyry'ymar romo aiko newe kury. Aipo Zuta ywy rehe har wamyrypar romo aiko newe ihe kury, i'i. — Izypy mehe arer we aiko Xau neru hemiruze'eg romo ihe. Aiko nerywyr wanemiruze'eg romo. Aiko nemiryrapar wanemiruze'eg romo no. Urupyro Tawi wi ihe. A'e rupi Tawi nanezuka kwaw a'e. Mâràzàwe tuwe eremume'u ko kuzà puhe heho awer iko ne. **9-10** Tupà Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u Tawi Xau wi tuwhawete romo heko haw ipyro àwàm a'e. Umume'u Xau izuapyapyr wanuwi ipyro haw no. — Tawi wiko putar Izaew wanuwhawete romo a'e nehe, Zuta wanuwhawete romo a'e nehe no. Amuigo kar putar Tawi ko ywy nàñànar wanuwhawete romo ihe nehe, i'i Tupà kwehe mehe. Aze nazapo kar kwaw ma'e ize'eg rupi katete nehe, tuwe hezuka Tupà nehe, i'i Aminer izupe.

11 Ukyze Izimozet Aminer wi kury. A'e rupi nuze'eg kwaw izupe kury.

12 A'e 'ar rehe wiko Tawi Emerom pe. A'e rupi Aminer omono kar uze'eg heraha har Tawi pe wà kury. — Mo weruze'eg putar ko ywy rehe har wà nehe. Ezapokatu neze'egaw herehe we nehe. A'e mehe urupatywà putar nehe. Amuigo kar putar Izaew paw neremiruze'eg romo ihe wà nehe, i'i izupe.

13 Uwazar Tawi ize'eg izupe. — Ikatu. Azapokatu putar heze'eg nerehe we nehe. Xo pitái ma'e zo azapo kar newe a'e 'ym mehe we ihe. Ihewe neze'eg pà nezur mehe erur Mikaw Xau tazyr ihewe nehe, i'i izupe.

14 Na'e omono kar Tawi amo uze'eg heraha har Izimozet pe wà kury. — Emur kar heremireko Mikaw ihewe nehe kury. Kwehe mehe amono 100 Piri ywy rehe har wapirera'i kwer neru pe hekuzaromo ihe wà, heremireko

ràm romo heko haw hekuzaromo ihe wà, i'i izupe.

15 A'e rupi uze'eg Izimozet amo zauxiapékwer wanupe kury. — Pepyro Mikaw peho imen Pawxiew Arai ta'yri wi nehe, i'i wanupe. **16** Upyro oho izuwi wà. Weraha zauxiapékwer Mikaw hereko pe rupi wà. Wata mehe imen Pawxiew wata oho iko haikweromo uzai'o pà a'e no. Te uehem Mauri tawhu pe wà. Na'e uze'eg Aminer imen pe kury. — Ezewyr elo nerekohaw pe kury, i'i izupe. A'e rupi uzewyr oho kury.

17 Na'e uze'eg Aminer oho Izaew wanuwihaw wanupe kury. — Pemumaw kwarahy tetea'u Tawi Izaew wanuwihawete romo heko haw iputar pà. **18** Uhem i'ar kury. Pezemuàgà'y'm ma'e iapo àwàm rehe kury. Pema'enukwaw katu ko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg awer rehe nehe kury. — Apyro kar putar heremiaihu Izaew Piri ywy rehe har wanuwi ihe wà nehe, amogwer Izaew wààmàtyry'ymar wanuwi upaw rupi katete ihe wà nehe no, Tawi pe ihe wà nehe, i'i Tupàn, i'i Aminer a'e tuwihaw wanupe.

19 Uze'eg Aminer oho teko Mezàmi izuapyapyr wanupe a'e no. A'e re oho Emerom tawhu pe, Tawi pe uze'eg pà a'e. Umume'u Mezàmi waze'eg awer, Izaew izuapyapyr wanemimume'u kwer oho Tawi pe kury.

20 Oho Aminer 20 awa wanupi Emerom pe Tawi huwàxi mà kury. Tawi uzapo mynykaw izupe kury. **21** Uze'eg Aminer Tawi pe kury. — Aha putar Izaew paw wamono'og pà newe ihe nehe kury. Nemuigo kar putar uwihawete romo wà nehe. Nezewe mehe ererekoharputar neremimutarr kwer nehe. Ereruze'eg putar ko ywy rehe har paw ne wà nehe, i'i izupe. A'e rupi Tawi umuhem kar Aminer a'e wi ikatu 'ym ma'e iapo 'ym pà izupe kury.

Uzuka Aminer wà

22 Mâràmâràn 'ar pawire Zoaw uzapo puruàmàtyry'ymaw pixikal'i ma'e oho wà. Upyhyk ma'e tetea'u Tawi iàmàtyry'ymar wanuwi wà. Ur waiko a'e ma'e herur pà wà. Aminer nuiko kwaw Emerom pe Zoaw ihem

mehe. Ta'e Tawi umuhem kar a'e wi a'e 'ym mehe we a'e xe. **23** Zoaw uehem wà a'e pe zauxiapékwer uehe we har wanupi kury. Amo umume'u Aminer hemimume'u kwer izupe wà. — Tawi umuhem kar xe wi, i'i izupe wà. **24** A'e rupi uze'eg Zoaw oho Tawi pe kury. — Ma'e erezapo ra'e, i'i izupe. — Ur Aminer xe a'e. A'e re eremuhem kar xe wi izuka 'ym pà ne. **25** Ur newe wemu'em pà a'e. Ipurukwaw wer neremiapo nàñàñ no. Erekawaw wer heze'eg azeharomoete har, i'i Zoaw tuwihawete pe.

26 Tàrityka'i uehem oho Tawi wi kury. Omono kar ze'eg heraha har Aminer haikweromo wà. Uhem huwake wà, ytyuzàmaw Xira her ma'e pe wà. Werur wi Emerom pe wà kury. Nukwaw kwaw Tawi herur wi awer. **27** Tawhu pe ihem mehe weraha Zoaw Aminer ukenawhu huwake kury.

— Heze'eg wer newe, i'i mua'u Zoaw izupe. Na'e ukutuk hie pe takihé pupe. Nezewe Zoaw uzuka Aminer Ner ta'yri a'e kury. Ta'e a'e 'ym mehe Aminer uzuka Azaew Zoaw ryky'yr a'e xe. **28** A'e ma'e henu mehe uze'eg Tawi kury. — Ihe ihe, heremiruze'eg a'e wà no, naxikwaw pixik kwaw izuka awer. Nazuka kar kwaw ihe. Tupàn ukwaw izuka awer ikwaw 'ymaw a'e. Ukwaw hereko haw a'e, i'i izupe. **29** Tuwe ko ma'e rehe izepyk àwàm u'ar Zoaw rehe nehe, iàñàm wanhe nehe no. Tuwe heta awa ma'e iperew uke'e 'ym ma'e iàñàm wainuromo tuweharupi wà nehe. Tuwe heta awa iperewàtà ma'e uke'e 'ym ma'e iàñàm wainuromo tuweharupi wà nehe no. Tuwe heta amo awa ikàg 'ym ma'e xo kuzà ima'erekohaw zo iapo har iàñàm wainuromo awyzeharupi wà nehe no. Tuwe amo awa iàñàm wainuromo har umàno zeàmàtyry'ymawhu pe oho pà tuweharupi wà nehe no. Tuweharupi nuhyk kwaw temi'u iàñàm wanupe nehe no, i'iahý Tawi ze'egaiw imono pà Zoaw rehe.

30 Zoaw a'e, tywyr Amizaz a'e no, uzuka Aminer nezewe a'e wà, ta'e a'e 'ym mehe

Aminer uzuka tyky'yr Azaew a'e wà xe, zeàmàtyry'ymawhu Zimeàw parer pe a'e wà xe.

31 Na'e uze'eg Tawi Zoaw pe kury, zauxiapékwer wanupe no. — Peza'i'o Aminer rehe kury. Pemu'i pekamir pezemumikahy haw hexak kar pà nehe no. Pemunehew kamir pàn iànamuhu ma'eryru romo iapo pyr pezehe nehe no, i'i wanupe. Weruzar ize'eg wà. Hetekwer itym àwàm pe heraha mehe tuwihawete Tawi wata hyru haikweromo a'e no. **32** Utym hetekwer Emerom pe wà. Uzai'oahy tuwihawete hehe itym awer huwake wà. Teko paw uzai'o hehe we wà no.

33 Na'e uzapo Tawi ko zegar haw Aminer rehe purumuma'enukwaw kar haw a'e kury.

Màràzawé tuwe umàno Aminer he'o ma'e ài a'e.

34 Nuzàpixipixi kwaw ipo wà. Nuzàpixipixi kwaw ipy wà. Iaiw ma'e wanemuzuka kwer ài umàno a'e, i'i Tawi uzegar pà.

A'e rupi uzai'o wi teko Aminer rehe wà kury.

35 — E'u amo ma'e kwarahy heixe 'ym mehe nehe, ureruwhaw, i'i teko Tawi pe wà. Numai'u kwaw. Umume'uhay ko uze'eg teko wanupe. — Aze a'u amo ma'e kutàri nehe, tuwe Tupàn hezuka nehe, i'i wanupe.

36 Wenu teko ize'eg mehe wà. Ikatu ize'eg wanupe. Tuwihawete Tawi hemiaipo kwer paw ikatu teko wanupe. **37** Hemiruze'eg paw a'e wà, Izaew izuapyapyr paw a'e wà no, uze'eg nezewé uzeupeupe wà. — Azeharomoete nuzuka kar kwaw Aminer wemiruze'eg wanupe a'e. Hemiruze'eg zutuka'i uzuka a'e wà, i'i uzeupeupe wà.

38 Uze'eg Tawi uzehe we har tuwihaw wanupe. — Kutàri amo Izaew wanuwhaw ikàg ma'e umàno a'e. **39** Aiko tuwihawete Tupàn hemixak kwer romo ihe. Nezewé rehe we aiko ikàg 'ym ma'e ài kutàri. Awa Zeruz imemyr a'e wà, hehaite wera'u a'e wà. Puruzuka e ma'e romo wanekon wà. Tuwe Tupàn uzepyk wanehe nehe. Ta'e ikatu 'ym ma'e uzapo a'e wà xe.

Uzuka Izimozet wà

4 **1** Amo umume'u Aminer Emerom pe izuka awer oho Izimozet Xau ta'yur pe wà. Henu mehe ikàgaw uhem izuwi. Izaew izuapyapyr paw ukyze a'e wà no. **2** Heta mokoz zauxiapékwer wanuwhaw Izimozet rehe we wà. Tuweharupi weruzàn wemiruze'eg zauxiapékwer wà, waàmàtyry'ymar waiwy rehe wà. Na'arewahy uzuka amo wà, wama'e ipyhyk pà wanuwi wà. Na'law tuwihaw waner xe wà: Mana, Hekaw. Himom ta'yur romo Meerot tawhu pe har romo Mezàmi izuapyapyr romo wanekon wà. Tawhu Meerot, Mezàmi izuapyapyr waiwy rehe tuz a'e. **3** A'e parer uzàn oho Zitai tawhu pe wà. Te ko 'ar rehe wiko a'e pe wà. Nuzawy kwaw amo ae ywyw rehe arer a'e pe har wanupe wà.

4 Xau Zereew pe izuka mehe Zonata izuka mehe wereko Mewimozet Zonata ta'yur **5** kwarahy a'e. Amo kuzà uzekaiw katu hehe. Xau izuka awer Zonata izuka awer imume'u haw henu mehe a'e kuzà upyhyk Mewimozet a'e wi uzàn pà, heraha pà kury. Izàn wer tuwe a'e mehe. A'e rupi nuzekaiw katu kwaw kwarer rehe. Weityk. A'e rupi ipàri kwarer a'e re.

5 Hekaw oho Izimozet hàpuz me Mana rupi kury. Umái'u re uker pà kwarahy myter pe hin mehe. Uhem a'e mokoz awa a'e pe iker mehe wà. **6** A'e 'ym mehe amo kuzà umuwewe arozràn in hàpuz hukenaw huwake. A'e re uker oho a'e no. Mana Hekaw wixe oho a'e pe uzemumyz 'ym pà wà. Ni amo nuenu kwaw waneixe mehe wà.

7 Oho tuwe Izimozet iker haw pe wà. Uker etea'u tuwe a'e. A'e mokoz awa uzuka Izimozet wà kury. Uzakagok wà. Weraha iàkàgwer a'e wi wà. Ummaw pytun gatu ywyapyznaw Zotàw yrykaw huwake har rupi wata pà wà. **8** Emerom pe uhem mehe wexak kar Izimozet iàkàgwer tuwihawete Tawi pe wà. — Nako Izimozet iàkàgwer xe kury. Neàmàtyry'ymar Xau ta'yur a'e. Ipuruzuka wer nerehe a'e. Kutàri Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzepyk Xau rehe izuapyapyr wanehe a'e kury. Ta'e uzapo

iaw ma'e newe wikuwe mehe a'e wà xe, i'i izupe wà.

9-11 Uwazar Tawi waze'eg wanupe. — Amo awa umume'u Xau izuka awer ihewe. Oho heruwàxi pà Zikirak taw pe ihewe imume'u pà a'e. Apyhyk kar a'e awa ihe. Azuka kar no. — Amume'u putar heremiapo kwer Xau zuka haw Tawi pe ihe nehe. Hurywete putar a'e nehe, i'i uezupe herexak 'ym mehe we. Naherurywete kwaw ihewe imume'u mehe ihe. Azuka kar ihe. Amume'uhay putar heze'egaiw peme nehe kury. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wenu putar heze'eg àwàm nehe kury. Hepyro ikatu 'ymaw wi upaw rupi a'e. Pezuka amo awa ikatu 'ym ma'e iapo 'ymar. Wàpuz me uker iko a'e. Pezuka iker mehe. Azepyk putar wera'u penehe ihe nehe kury. Iaiw ma'e romo peiko. Ta'e pezuka Izimozet pe xe. Apumunàn putar ywy wi ihe nehe kury, i'i wanupe.

12 A'e rupi uzuka kar Tawi a'e mokoz awa wà kury, zauxiapekwér wanupe kury. Uzuka wà. Wazuka re omonohok wapo kwer wapy kwer wanuwi wà. Umuzaiko wanetekwer ypwahu Emerom huwake har huwake wà. Utym Izimozet iákàgwer heraha Aminer itym awer huwake wà, Emerom pe wà.

Umuigo kar Tawi Izaew Zuta wanuwhawete romo wà

5 ¹Na'e Izaew izuapyapyr paw oho Emerom tawhu pe Tawi hexak pà wà kury. — Uruiko Izaew izuapyapyr romo ure no, ne ài ure no. **2** Amo 'ar rehe Xau wiko ureruwihawete romo a'e. A'e 'ar rehe ereiko zauxiapekwér Izaew wanuwhaw romo ne. Uze'eg Tupàn newe a'e 'ar rehe. — Ereiko putar heremaihu wanuwhaw romo nehe, waneruze'egar romo nehe, i'i newe a'e 'ar mehe, i'i teko Tawi pe wà.

3 Nezewe Izaew wanuwhaw paw oho Tawi hexak pà Emerom pe wà. Umume'u uze'eg wanupe Tupàn henataromo. A'e rupi teko uzakook uri kawer hehe wà kury, Izaew wanuwhawete romo imuigo kar pà wà kury. **4** Wereko 30 kwarahy tuwhawete romo uezapo mehe. Umumaw 40 kwarahy

tuwhawete romo wiko pà. **5** Weruze'eg Zuta ywy rehe har Emerom pe wiko pà wà. Umumaw 7 kwarahy ku'aw har Emerom pe wiko pà. Na'e oho Zeruzarez tawhu pe. Weruze'eg Izaew a'e pe wà. Weruze'eg Zuta a'e pe wà no. Umumaw 33 kwarahy Zeruzarez pe tuwhawete romo wiko pà.

6 Tawi oho zauxiapekwér wanupi Zeruzarez kutyr kury. Zemu izuapyapyr wiko Zeruzarez pe a'e 'ar rehe wà. — Nupuner kwaw zaneretykaw rehe wà nehe, i'i Zeruzarez pe har uezupeupe wà. A'e rupi uze'eg Tawi pe wà. — Nereixe pixik kwaw xe nehe. Hehàpyhà 'ym ma'e uzemono'og putar ipàri ma'e wanehe we wà nehe. Na'e peneityk putar a'e wà nehe. Napeixe kwaw xe nehe, i'i ury wahyahy Tawi pe wà.

7 Nezewe rehe we Tawi weityk Xiàw taw pe har wà. (Zeruzarez tawhu her inugwer a'e.) Ipyhyk ire teko omono amo her tawhu pe wà. Tawi heko haw, i'i wà. Nezewe uezapo a'e ma'e.

8 A'e 'ar mehe uze'eg Tawi uzehe we har zauxiapekwér wanupe wà. — Aze amo ipuruzuka wer a'e hehàpyhà 'ym ma'e wanehe wà nehe, a'e ipàri ma'e wanehe wà nehe, heàmàtyry'ymar wanehe wà nehe, tuwe wixe oho yrykaw ita rupi har rupi wà nehe, wazuka pà wà nehe, i'i wanupe. Nezewe mehe teko i'i nezewe ko 'ar rehe. — Hehàpyhà 'ym ma'e nupuner kwaw Tupàn hàpuz me wixe haw rehe wà. Ipàri ma'e nupuner kwaw Tupàn hàpuz me wixe haw rehe wà, i'i wà.

9 Weruzar zauxiapekwér ize'eg wà. Wixe a'e rupi wà, zauxiapekwér a'e pe har waneityk pà wà. Uzapo Tawi weko haw a'e tawhu pe kury, tâpuz tâtâ ma'e pupe kury. — Tawi heko haw, i'i Tawi a'e tawhu pe. Uzapo ipàrirogaw ita tetea'u pupe tawhu iwywà no. Uzypyrog ipàrirogaw iapo pà tâpuzaiha Miro her ma'e pe. Oho tuwhawete hèpuzuhu pe.

10 Tuweharupi ikàg wewera'u Tawi a'e. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikàg wera'u ma'e wiko hehe we a'e xe.

11 Xir tawhu pe har wanuwhaw Iràw her ma'e omono kar uzehe we har tuwhawete a'e wà. Uze'eg oho Tawi pe wà. Umur kar

ywyràkàxigyw imonohok pyrer tetea'u izupe no. Umur kar ywyra kixi haw kwaw par wà no. Umur kar tåpuz ita iapo pyr iapo har izupe wà no. **12** — Azeharomoete Tupàn heputar Izaew wanuwhawete romo a'e, i'i Tawi a'e ma'e paw hexak mehe a'e ma'e kwaw par paw wanexak mehe. — Uzamutat katu wemiaihu Izaew a'e wà. A'e rupi heptytwà iko wamukàg kar pà a'e, i'i Tawi uezupe.

13 Emerom tawhu wi uhem ire wereko amo kuzà wemirekoagaw romo wà. Wereko amo kuzà wemirekoete romo wà no. Umuzàg amo wa'yr a'e kuzà wainuromo a'e wà, umuzàg amo wazyr wainuromo no. **14** Na'aw Tawi ta'yr Zeruzarez pe uxexak kar ma'e kwer waner xe wà kury: Xamu, Xomaw, Nàtà, Xàrumàw, **15** Imar, Erizu, Nepeg, Zapi, **16** Erizàm, Eriaz, Eriperet.

Tawi upyro Piri ywy rehe har wakàgaw wanuwi

17 Amo teko umume'u Tawi Izaew wanuwhawete romo uezapo awer oho Piri ywy rehe har wanupe wà. A'e rupi omono kar zauxiapkwer ikutyr wà kury. — Pepyhk Tawi peho nehe, i'i wanupe wà. Amo umume'u Piri ywy rehe har wanur àwàm oho Tawi pe wà. A'e rupi wezyw Tawi tåpuztâtà pe kury. **18** Uhem Piri ywy rehe har wà ywyàpyznaw awa aiha katu waneko haw her ma'e pe wà kury. Uzapo weko haw a'e pe wà. **19** Na'e upuranu Tawi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe kury. — Aipo azàmàtyry'ym putar Piri ywy rehe har aha ihe wà nehe. Aipo aityk putar ihe wà nehe, i'i Tawi Tupàn pe. — Eho nehe, i'i Tupàn izupe. — Amur putar waneityk àwàm nepo pe ihe nehe, i'i izupe.

20 A'e rupi oho Tawi Ma'aw Perazi pe kury. Weityk Piri ywy rehe har a'e pe wà. Na'e uze'eg kury. — Aze 'y tetea'u uhem tarityka'i a'e, weityk ma'e wenataromo har paw a'e. Nezewegatete Tupàn umupe'a heàmàtyry'ymar wamyter pe a'e no, i'i. A'e rupi teko omono amo her a'e ywy pe wà. — Ma'aw Perazi, i'i uezupe wà. — Zanezar umupe'a, i'i zaneze'eg rupi. **21** Piri ywy rehe har wezar uzar tupàn a'ua'u a'e pe uzàn mehe

wà. Tawi a'e, hehe we har a'e wà no, omono'og a'e tupàn a'ua'u a'e wi waneraha pà wà. **22** Na'e uzewyr wi Piri ywy rehe har a'e ywyàpyznaw awa iaiha katu ma'e her ma'e pe wà kury. Uzapo wi upytu'u haw a'e pe wà.

23 Upuranu wi Tawi Tupàn rehe. Uwazar Tupàn ize'eg izupe. — Eho zo xe wi waàmàtyry'ym pà nehe. Ezewyr echo nehe. A'e re emàmàn kwe rupi wakupe kutyr ma'e'yw amor her ma'e huwabe nehe. Ezur a'e wi wakutyr nehe. **24** Erenu putar teko wapyrogaw amor 'yw wa'romo har nehe. Henu mehe ezemuàgà'yim wakutyr neho àwàm rehe nehe. Aha putar penenataromo ihe nehe. A'e ma'e henu mehe erekwaw putar penenataromo heho awer nehe. Aityk putar Piri ywy rehe har penenataromo ihe wà nehe, i'i Tupàn Tawi pe.

25 Weruzar katu Tawi Tupàn ze'eg. Umuzewyr kar Piri ywy rehe har wamono kar pà wà. Uzewyr Zema tawhu wi Zezer tawhu pe wà.

Weruzewyr Tupàn Ze'eg Hyru heraha Zeruzarez tawhu pe wà

6 ¹Omono'ono'og wi Tawi zauxiapkwer ikàg wera'u ma'e a'e wà kury. Omono'og 30 miw wamuwà wà. **2** Weraha tawhu Mara Zuta ywy rehe har pe wà. — Zaha Tupàn Ze'eg Hyru herur pà xe nehe ty wà, i'i wanupe. Kwehe mehe ize'eg iapo arer umuapk Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e her a'e ma'e hyru rehe wà. Heta amo Tupàn henaw hehe, Tupàn reko haw pe har Kerumin her ma'e wanagaw paw wamyter pe. **3** Uhem a'e pe wà. Upir Tupàn Ze'eg Hyru ywyramawa rehe imuapk pà wà. Mokoz tapi'ak awa umutyk ywyramawa wà. Ipyahu katu a'e ywyramawa. Weraha Aminanaw hàpuz ywytyr rehe har wi wà kury. Uza a'e, Aio a'e no, Aminanaw ta'yr a'e wà, umuata kar tapi'ak waneraha pà pe rupi wà. **4** Tupàn Ze'eg Hyru ywyramawa rehe hin a'e. Aio wata henataromo. **5** Tawi a'e kury, Izaew paw a'e wà no, upynyk waiko wà. Uzegar waiko ukàgaw rupi wà, Tupàn imuwele katu pà wà. Umupu uma'e paw wà:

wioràwiràn, wioràwiràn pixik, ma'e imupu pyr, kawaw pew zàwenugar imupu pyr.

6 Uzegar oho waiko pe rupi wà. Upynyk oho waiko pe rupi urywete haw rehe wà. Na'e uhem Nakom heko haw pe wà kury. Uhem iko pe wà. Arozràñ ixokaw a'e pe a'e. Na'e tapi'ak iàte'e a'e wà kury. Uza opokok Tupàn Ze'eg Hyru rehe ipyhyk pà, ta'e na'ipureityk kar wer kwaw hehe a'e xe.

7 Wikwahy Tupàn Uza pe. Ta'e numuwete katu kwaw Tupàn a'e xe. Ta'e opokok ize'eg hyru rehe a'e xe. A'e rupi Tupàn uzuka Uza kury. Umàno Uza a'e pe Tupàn ze'eg ryru huwake. **8** Na'e wikwahy Tawi a'e no, ta'e Tupàn uzepyk Uza rehe wikwahy mehe a'e xe. Te ko 'ar rehe teko uze'eg nezewe a'e ko pe wà. — Perez-Uza, i'i izupe wà. — Uza rehe izepyk awer, i'i zaneze'eg rupi.

9 Na'e ukyze Tawi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi kury. — Ma'e azapo putar ize'eg hyru heraha pà ihe nehe, i'i uzeupe.

10 A'e rupi nueraha kwaw Tawi Tupàn Ze'eg Hyru weko haw pe Zeruzarez tawhu pe. Amo ae taw pe weraha kury. Weraha Omez-Enom heko haw pe. Kat tawhu parer romo hekon a'e. **11** Ummumaw Tupàn Ze'eg Hyru na'iruz zahy a'e pe upyta pà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur uze'egatu Omez rehe kury, iànàm wanupe no.

12 Ukwaw Tawi Tupàn ze'egatu Omez rehe i'ar awer. — Tupàn uzapo ikatu ma'e Omez pe a'e, ta'e Omez uzekaiw katu ize'eg hyru rehe a'e xe, i'i uzeupe. Omono Tupàn uze'eg Omez ma'e nànàm no, i'i uzeupe. A'e rupi upyro Tupàn Ze'eg Hyru Omez hàpuz wi kury, Zeruzarez pe heraha pà kury. Uzapo mynykawhu mai'u hawhu heraha mehe.

13 Amo awa upir Tupàn Ze'eg Hyru heraha pà wà kury. Upyropyroq 6 haw a'e wà. Na'e upytu'u wà. Na'e uzuka Tawi tapi'ak awa kury, Tupàn henataromo kury. Uzuka amo tapi'aka'yr ikyra katu ma'e a'e no.

14 Umunehew Tawi xaxeto kamirpuku a'e ma'eal'yr izuka mehe. Na'e upynyahy Tupàn imuwete katu pà kury. **15** Nezewe weraha Tupàn Ze'eg Hyru Zeruzarez pe teko Izaew izuapypywanupi upaw rupi wà. Uhupukaz

oho waiko urywete romo wà. Upy xi'am oho waiko wà no.

16 Tawhu pupe Tupàn ze'eg heixe mehe Mikaw Xau tazyr ume'e uken rupi kury. Wexak umen Tawi tuwihawete ipoipor mehe ipynyk mehe Tupàn imuwete katu mehe kury. Hexak mehe iroahy izupe ipy'a pe.

17 Weraha Tupàn Ze'eg Hyru henaw rehe imuapyk pà wà kury. Ta'e Tawi umuàgà'ym amo tâpuzràñ henaw ràm romo a'e 'ym mehe xe. Na'e omono amo ae ma'e Tupàn pe wà. Na'e omono amo ae ma'eal'yr izuka pyr izupe wà no. Wamono re wazuka re wapy tata a'e ma'e nànàm kury. Ukaz paw wà. Omono ma'e izupe imuawyze kar haw romo no. **18** A'e ma'e paw imono re a'e ma'eal'yr paw wazuka re Tawi umume'u Tupàn ikàg wera'u ma'e ze'eg teko wanupe kury. **19** A'e re omono pitái typy'ak awakwer wanupe pitaitàigatu wà kury. Omono pitái typy'ak kuzàgwer wanupe pitaitàigatu wà no. Omono ma'ero'o kwer pehegwer imihiir pyrer wanupe pitaitàigatu no. Omono ma'e'ywa uwà her ma'e uxinig ma'e wanupe pitaitàigatu no. A'e re teko paw oho weko haw pe wà kury.

20 Uzewyr Tawi weko haw pe a'e no, ta'e heko wer wànàm wapyr a'e no xe. Mikaw, Xau tazyr, uhem hàpuz wi huwàxi mà ihem mehe. Uze'eg izupe. — Izaew wanuwhawete ipuràg eteahy kutàri a'e, i'i urywahy izupe. — Aipo nanemaranugar kwaw ne. Erexak kar neretekwer kamir 'ym ma'e kuzà neremiruze'eg wanupe, uma'ereko ma'e wanupe no, wyzài uká'u ma'e ài ne, i'i izupe.

21 Uze'eg Tawi izupe. — Apynyk Tupàn imuwete katu pà ihe. Heputar a'e. Nuputar kwaw neru. Nuputar kwaw neru iànàm wà. Izaew wanuwhawete romo hemuigo kar a'e. A'e rupi apynyk wi wi putar tuweharupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwete katu pà ihe nehe. **22** Azeapo wi wi putar he'o ma'e romo henataromo nehe no. Naiko kwaw ikàg ma'e romo nerentataromo. Aiko ikatuahy ma'e romo ikàg ma'e romo a'e kuzàtái neremimimum'e u kwer wanupe ihe, i'i Tawi Mikaw pe.

23 A'e rupi Mikaw Xau tazyr na'imemry pixik kwaw a'e re a'e.

Umume'u Nàtà uze'eg Tawi pe

7 ¹ Wiko Tawi tuwihawete romo wàpuzuhu pe kury. Weruze'eg tuwe hemiruze'eg wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyro Tawi iàmàtyry'ymar wanuwi. ² Amo 'ar mehe uze'eg Tawi kury, Tupàn ze'eg imume'u har Nàtà her ma'e pe kury. — Exak hereko haw ty. Aiko xe tàpuzuhu ywyràkàxigyw pupe ipyao pyrer pupe ihe. Ikatuahy hereko haw. Nezewe rehe we ximono Tupàn Ze'eg Hyru wyzài tàpuzrànpupe zane, i'i izupe.

³ Uwazar Nàtà ize'eg izupe. — Ezapo neremimutar upaw rupi nehe, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko nerehe we a'e xe, i'i izupe.

⁴ A'e 'ar mehe pyhaw Tupàn uze'eg wà Nàtà pe.

⁵ — Eze'eg echo Tawi heremiruze'eg pe nehe. — Tupàn uzapo kar amo ma'e iko newe a'e, ere izupe nehe. — Ne nereiko kwaw tàpuzuhu hereko àwàm iapo har romo ne nehe. ⁶ Kwehe mehe apyro Izaew izuapyapry Ezit ywy wi ihe wà. A'e 'ar henataromo te kutàri naiko kwaw tàpuzuhu pupe ihe. Ata aha teko tuweharupi tàpuzrànpupe hereko pà ihe. ⁷ Izaew wanupi heata mehe napuranu pixik kwaw wanehe ihe, wanuwiwah heremixamixak kwer wanehe ihe. — Màràzàwe tuwe napezapu kwaw tàpuzuhu ywyrapew pupe ipyao pyr ihewe, na'e pixik kwaw wanupe ihe. ⁸ Eze'eg echo heremiruze'eg Tawi pe nehe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikàg wera'u ma'e umume'u ko ma'e newe a'e, ere izupe nehe. — Urumypytu'u kar àràpuhàràñ wanehe nezekaiw ire ihe. Urerur wamai'u haw ka'api'i wi ihe. Urumuigo kar heremiaihu Izaew wanuwiwahete romo. ⁹ Wyzài taw pe wyzài ywy rehe neho mehe, aiko nerehe we tuweharupi ihe no. Tuweharupi nekàg wewer ne, ta'e urupyro neàmàtyry'ymar wanuwi ihe xe. Akwaw kar putar nerer teko tetea'u wanupe ihe nehe. Teko ukwaw amogwer tuwihawete waner wà. Ukwaw putar nerer nezewegatete wà nehe no. ¹⁰⁻¹¹ Kwehe mehe aexaexak amo ywy ihe, heremiaihu Izaew

izuapyapry waneko àwàm romo ihe. A'e re amuigo kar xe ihe wà. Ko ywy rehe waneixe awer henataromo amo ae teko hehate ma'e puruzuka ma'e ur waiko wakutyr wà, waàmàtyry'ym pà wà. Ko 'ar henataromo nuzàmàtyry'ym kwaw wà nehe. Upytu'u putar wà nehe. Ko hezé'eg amume'uahy newe kury. Urupyro putar neàmàtyry'ymar paw wanuwi ihe nehe. Amuzàg kar putar teko tetea'u newe nezuapyapry ràm romo ihe wà nehe no.

¹² Nemàno mehe neretekwer neipy wanetekwer wanuwake itym mehe amuigo kar putar amo nera'yr tuwihawete romo ihe nehe no. Ikàg putar a'e nehe. Hemiruze'eg ikàg putar wà nehe. Ikatu putar waneko àwàm nehe. ¹³ A'e uzapo putar heràpuzuhu ihewe a'e nehe. Amuigo kar putar izuapyapry tuwihawete romo ihe wà nehe, tuweharupi ihe wà nehe. ¹⁴ Aiko putar tu romo ihe nehe. Wiko putar hera'yr romo a'e nehe. Aze ta'yr uzapo ikatu 'ym ma'e, tu uzepyk hehe. Aze a'e hera'yr uzapo ikatu 'ym ma'e nehe, azepyk putar hehe nezewegatete ihe nehe no.

¹⁵ Azamutar katu ihe nehe. Napytu'u kwaw iamutar katu re nehe. Apytu'u Xau iamutar ire ihe. Nazapo kwaw nezewe nera'yr pe nehe. Apuir Xau wi ihe, ta'e hepurumuigo kar wer nerehe tuwihawete romo hekuzaromo ihe xe. ¹⁶ Awyzeharupi heta putar nezuapyapry newe wà nehe. Nezuapyapry nupytu'u pixik kwaw teko wanuwiwahete romo wiko re wà nehe. Wiko putar wanuwiwahete romo awyzeharupi wà nehe, ere Tawi pe nehe, i'i Tupàn Nàtà pe.

¹⁷ Na'e umume'u Nàtà a'e ma'e Tupàn hemimume'u kwer paw oho Tawi pe a'e kury. ¹⁸ Wixe tuwihawete Tawi Tupàn hàpuzrànpupe kury. Wapyk a'e pe Tupàn pe uze'eg pà. — Hezar tuweharupi wiko ma'e. Nazapo kwaw ikatu ma'e agwer neremiapo kwer iapo kar pà newe ihe. Heànàm a'e wà no, nuzapo kwaw ikatu ma'e a'e wà no. ¹⁹ Ikatuahy ma'e tetea'uerezapo ko 'ar 'ym mehe ne. Kutàri eremume'u wi wi amo ae ikatuahy ma'e hezuapyapry wanuwo neremiapo ràm ihewe

Uze'egatu Tawi Tupàn pe

¹⁸ Wixe tuwihawete Tawi Tupàn hàpuzrànpupe kury. Wapyk a'e pe Tupàn pe uze'eg pà. — Hezar tuweharupi wiko ma'e. Nazapo kwaw ikatu ma'e agwer neremiapo kwer iapo kar pà newe ihe. Heànàm a'e wà no, nuzapo kwaw ikatu ma'e a'e wà no. ¹⁹ Ikatuahy ma'e tetea'uerezapo ko 'ar 'ym mehe ne. Kutàri eremume'u wi wi amo ae ikatuahy ma'e hezuapyapry wanuwo neremiapo ràm ihewe

no. Erexak kar ko ma'e paw ihewe, hezar tuweharupi wiko ma'e. Xo awa romo zo aiko ihe. **20** Naheta kwaw amo ae ma'e newe heremimume'u ràm. Hekwaw katu pe ne. Neremiruze'eg romo aiko ihe. **21** Nepurapo wer a'e ma'e rehe. — Azapo putar tuwe ihe nehe, ere nezeupe. Erekwaw kar ko ma'e ikatuahy ma'e ihewe ne. **22** Azeharomoete nekàg tuwe ne, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Naheta kwaw amo nezàwenugar wà. Urenu teko nekatu haw imume'u mehe ure. — Xo ne zo ereiko urezar romo ne, i'i wà. — Naheta kwaw amo, i'i wà. **23** Naheta kwaw amo ae teko ywy rehe wà, neremaihu Izaew wazàwenugar wà. Erepyro paw ne wà, neremaihu romo wamuigo kar pà ne wà. Erezapo ikwaw katu pyr romo teko wanupe. Erezapo ikatuahy ma'e purumupytuhegatu kar haw neremaihu wanupe. Erepyro neremaihu Ezit ywy wi kwehe mehe ne wà. Eremuhem kar amogwer teko ko ywy wi, watupàn a'ua'u rehe we ne wà. Aze neremaihu uhem amo ywy pehegwer pe wà, eremuhem kar amogwer teko a'e ywy wi neremaihu wanenataromo ne wà. **24** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Eremuigo kar Izaew ne wà, neremaihu romo ne wà. Wiko putar neremaihu romo awyzeharupi wà nehe. Ereiko putar wazar romo tuweharupi nehe no.

25 Eremume'u ikatuahy ma'e ihewe heànàm wanupe neremaiapo ràm kwez ne. Emume'u wi wi ihewe kury. A'e re ezapo kar tuwe a'e ma'e neremaiapo kàràm nehe. **26** Teko ywy nànànar ukwaw putar nerer wà nehe. — Tupàn ikàg wera'u ma'e wiko Izaew wazar romo a'e, i'i putar newe wà rehe. Tuweharupi eremuigo kar putar amo hezuapyr tuwhiwete romo nehe no. **27** Tupàn ikàg wera'u ma'e ne. Izaew wazar ne. Nakye kwaw newi kury. A'e rupi ainoz ko ma'e teko newe ihe kury. Ta'e erekwaw kar hezuapypy tuwhiwete romo waneko àwàm ihewe ne kury xe.

28 Ereiko urezar romo azeharomoete, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Eremume'u a'e ma'e ikatuahy ma'e neremaiapo ràm ihewe.

Awyzeharupi erezapo ma'e ze'eg neremimume'u kwer rupi katete ne. **29** Aenoz putar ko ma'e newe kury. Emono neze'eg hezuapypy ràm wanehe nehe. Nezewé mehe erezekaiw katu putar wanehe nehe. Eremume'u a'e ma'e kwez ihewe. Tuwe neze'egatu haw hezuapypy wanehe we hekon tuweharupi nehe, i'i Tawi Tupàn pe.

Tawi weityk teko tetea'u a'e wà

8 **1** Amo 'ar mehe uzàmàtyry'ym Tawi Piri ywy rehe har oho wà. Weityk wà. Nezewé mehe umumaw a'e ywy rehe har wakàgaw wà.

2 Weityk Moaw izuapypy a'e ywy rehe har wà no. Na'e umu'ar kar ywy rehe wà kury. Upapar waneta haw kyhàhàm pupe. Uzuka mokoz wà, umuigo kar pitai zo wà. Uzuka amo mokoz wà, umuigo kar amo pitai zo wà no. Nezewé waxaexak wemizuka ràm wà. Moaw umàno 'ym ma'e kwer wiko Tawi pe uma'ereko e ma'e romo wà. Kwarahy nànàn omono temetarer izupe wà.

3 Na'e uzàmàtyry'ym Tawi Zowa wanuwhawete oho kury. Ananezer Heow ta'yr her romo a'e. Oho Tawi iàmàtyry'ym pà a'e, ta'e a'e tuwhiwete oho ywy Ewparat yrykaw huwake har ipyhyk pà a'e xe. Na'ikatu kwaw hemiaipo Tawi pe. **4** Upyhyk Tawi 1.700 zauxiapekwer kawaru ku'az har Ananezer wi wà. Upyhyk 2 miw zauxiapekwer upy rehe wata ma'e izuwi wà no. Umupàri kawaru ywyramawa heruata har wà no. Xo 100 ywyramawa heruata har zo wezar wà, ipàri 'ym romo wà. **5** Xir izuapypy Namaz tawhu pe har oho Ananezer ipytwà pà wà kury. Tawi uzuka 22 miw zauxiapekwer Namaz pe har wà no.

6 A'e re uzapo kar zauxiapekwer waneko haw waiwy rehe no. Wiko wazar romo. Umur temetarer izupe kwarahy nànàn wà no. Wyzai ywy rehe iho mehe Tupàn upytwà Tawi a'e. A'e rupi weityk Tawi a'e ywy rehe har paw wà. **7** Tuwhiwete Ananezer rehe we har wereko u'yw wi purupyro haw itazu or iapo pyrer wà. Upyro Tawi wama'e u'yw wi zemimaw wanuwi wà, Zeruzarez pe waneraha pà wà.

8 Ananezer wiko Meta tawhu pe har Merotaz tawhu pe har wanuwihawete romo a'e no. Heta tetea'u itazu morog her ma'e a'e tawhu nànàn. Weraha Tawi a'e itazu a'e tawhu wanuwi no.

9 Amo umume'u Ananezer hemiruze'eg zauxiapekwer paw waneityk awer oho Toi Amat pe har wanuwihawete pe wà kury.

10 A'e rupi Toi omono kar wa'yr Zuràw Tawi pe imuze'eg kar pà. — Ikatuahy Ananezer heityk awer, i'i izupe. A'e ym mehe Toi uzàmàtyry'ym tetea'u Ananezer tuweharupi a'e. Zuraw weraha ma'e tetea'u Tawi pe ipyr oho mehe. Ma'e itaxig parat iapo pyrer, itazu or iapo pyrer, itazu morog iapo pyrer weraha izupe. **11** Omonokatu tuwihawete Tawi a'e ma'e a'e kury. — Amuwete katu putar Tupàn a'e ma'e pupe ihe nehe, i'i Tawi uezupe. Omono'og a'e parat or rehe we amogwer ma'e amogwer teko wanuwi wemipyhyk kwer rehe we kury. **12** Na'aw teko Tawi hemityk kwer waner xe wà kury: Enom izuapyapyr wà, Moaw izuapyapyr wà, Amon izuapyapyr wà, Piri ywy rehe har wà, Amarek izuapyapyr wà no. Ma'e Ananezer wi wemipyhyk kwer omono'og amogwer ma'e nànàn no.

13 Teko amo ae ywy rehe har ukwaw katu wera'u Tawi her a'e wà kury, 18 miw Enom izuapyapyr wazuka awer wi ihem mehe a'e wà kury. Uzuka a'e zauxiapekwer paw ywyàpyznaw Xa her ma'e rehe wà.

14 Umuigo kar zauxiapekwer Enom waiwy nànàn wà. Wiko teko a'e ywy rehe har wazar romo no. Wyzài ywy rehe iho mehe Tupàn weityk kar a'e ywy rehe har Tawi pe wà.

15 Weruze'eg Tawi Izaew izuapyapyr paw wà kury. A'e paw wiko uezàwèzàwegatu henataromo wà. **16** Zoaw Zeruz imemyr wiko zauxiapekwer Tawi hemiruze'eg wanuwihaw romo a'e. Zuzapa Airuz ta'yr wiko tuwihawete pe ma'e ikwaw kar har romo a'e. **17** Zanok Aitu ta'yr a'e, Aimerek Amiatar ta'yr a'e no, wiko xaxeto romo a'e 'ar rehe a'e wà. Xerai wiko tuwihawete ze'eg pape rehe imuapykar romo a'e. **18** Menai Zoiiaz ta'yr wiko zauxiapekwer Tawi rehe uzekaiw katu ma'e wanuwihaw romo a'e.

Kere Pere a'e zauxiapekwer waner romo a'e wà. Tawi ta'yr wiko xaxeto romo a'e wà no.

Tawi Mewimozet kury

9 **1** Amo 'ar rehe upuranu Tawi uezhe we har wanehe kury. —Aipo amo Xau iàñàm wikuwe a'e wà. Aze heta we iàñàm wikuwe ma'e wà nehe, hepurapo wer ikatu ma'e rehe wanupe nehe, ta'e Zonata Xau ta'yr wiko hemiryraprete romo imàno 'ym mehe a'e xe, i'i wanupe.

2 Heta we amo Xau pe uma'erek e ma'e kwer Ziwan her ma'e a'e. Amo uez'e g oho izupe. —Eze'eg echo tuwihawete Tawi pe nehe, i'i izupe. Oho a'e pe. —Ziw romo ereiko aipo, i'i tuwihawete izupe hexak mehe. —He'en pa. Neremiruze'eg romo aiko ihe, i'i izupe.

3 Na'e upuranu tuwihawete hehe kury. —Aipo heta we amo Xau iàñàm wikuwe ma'e a'e. Ta'e kwehe mehe amume'u Xau iàñàm wanupe ikatu ma'e iapo àwàm ihe xe, Tupàn henataromo ihe xe, i'i Tawi izupe. Uwazar Ziwan ize'eg izupe. —He'en pa. Wikuwe pitài Zonata ta'yr a'e rihi. Ipàri mokoz upy rehe a'e, i'i izupe.

4 — Ma'e pe hekon, i'i tuwihawete izupe. —Makir Amiew ta'yr hàpuz me hekon. Iro-Nemar tawhu pe hekon a'e, i'i Ziwan izupe.

5 A'e rupi omono kar Tawi amo awa a'e awa ipiaromo wà kury.

6 Mewimozet Zonata ta'yr Xau hemimino her romo a'e. Werur Tawi pe wà. Tawi henataromo uhem mehe wapyk upenàràg rehe uwa imuhyk pà ywy rehe henataromo kury, imuwehaw hexak kar pà izupe kury. —Mewimozet, i'i Tawi. —Neremiruze'eg romo aiko, hezar, i'i Mewimozet izupe.

7 — Ekyze zo ihewi ty. Azapo putar ikatu ma'e newe nehe, ta'e Zonata neru wiko hemiryraprete romo wikuwe mehe we a'e xe. Amuzewyr kar wi putar ywy neràmuzgwer Xau ima'e kwer newe ihe nehe. Wyzài 'ar mehe erepuner nemai'u haw rehe hepyr nehe, i'i izupe.

8 Uzemumew wi Mewimozet henataromo kury. —Aiko zawar umàno ma'e kwer zàwe

nerenataromo ihe. Mâràzàwe tuwe erezekaiw iko herehe, i'i izupe.

9 Na'e wenoz tuwhiweté Ziw Xau pe uma'erekō e ma'e kwer uzeupe kury. —Amuzewyr putar nezarer Xau ima'e kwer iànàm wama'e kwer paw hemimino Mewimozet pe ihe kury. **10** Ne nehe, nera'y'r wà nehe no, newe uma'erekō ma'e wà nehe no, upaw rupi katete pema'erekō putar wako pe nezarer Xau iànàm wanupe nehe. Pemono'og putar ma'e kwer nehe, wanemiu'r àm romo nehe. Xo Mewimozet zo umai'u putar tuweharupi heràpuz me heywyrapew rehe nehe, i'i Tawi izupe. Heta 15 ta'y'r Ziw pe wà. Heta 20 uma'erekō ma'e izupe a'e 'ar mehe wà no.

11 Uwazar Ziw ize'eg Tawi izupe. —Azapo putar neremiapo karer paw ihe nehe, i'i izupe. A'e 'ar henataromo Mewimozet uzypyrog tuwhiweté rehe we umai'u pà ta'y'r zàwe a'e kury.

12 Heta ta'y'r pixika'i ma'e Mika her ma'e Mewimozet pe no. Ziw iànàm paw wiko Mewimozet pe uma'erekō ma'e romo a'e wà kury. **13** Nezewé mehe Mewimozet, mokoz upy rehe ipàri ma'e, uzypyrog Zeruzarez tawhu pe wiko pà a'e kury. Umái'u tuwhiweté ipyr tuweharupi.

Ikàg were'u Tawi Amon

izuapyapyr wanuwi, Xir wanuwi no

10 ¹ Amo 'ar mehe Amon izuapyapyr wanuwhiweté Na her ma'e umáno a'e kury. Ta'y'r Anu uzeapo tuwhiweté romo hekuzaromo kury. **2** Uze'eg Tawi uzeupe. —Ikatu ma'e romo aiko putar Anu pe nehe. Ta'e tu Naaz wiko ikatu ma'e romo ihewe wiko mehe a'e xe, i'i uzeupe. A'e rupi omono kar uze'eg heraha har Anu pe imyrypar romo weko haw hexak kar pà izupe. Uhem ize'eg heraha har Hama tawhu pe wà kury. **3** Amon wanuwhiw uze'eg oho uwihaweté pe wà. —Tawi umur ko awa xe zanemyrypar romo weko haw hexak kar pà zanewe a'e, ere iko nezeupe. Nan kwaw nezewé ty. Umur kar xe zanekàgaw rehe wamume'egatu kar pà a'e wà. Ukwaw tawhu zanerekō haw wà kury.

A'e rupi upuner heitykaw rehe wà nehe, i'i izupe wà.

4 A'e rupi upyhyk Anu awa Tawi ze'eg herur arer wà kury. Upin wamutaw pitài pehegwer rehe. Uzaikaikaw wakamirpuku wanuwi wanenugupy rehe etea'i. A'e re omono kar a'e wi wà kury. **5** Amo umume'u a'e ma'e uzeapo ma'e kwer oho Tawi pe wà kury. Tawi omono kar amo awa wanuwàxi pà wà, ta'e imaranugar a'e wà xe. —Pepyta Zeriko tawhu pe nehe. Pezewyr peamutaw ipuku wi re nehe, peze wanupe nehe, i'i Tawi wanupe.

6 — Ximuigo kar Tawi kwez zaneàmàtyry'ymar romo kury, i'i Amon uzeupeupe wà. A'e rupi uzapokatu uze'eg amo 20 miw auxiapekwer wanehe we wà. Xir ywy rehe har romo Mete-Heo tawhu pe har romo Zowa tawhu pe har romo wanekon wà. Uzapokatu uze'egaw Maaka tawhu pe har wanuwhiweté rehe we wà no. Werur miw awa wà. 12 miw awa Tome tawhu pe har ur a'e wà no. **7** Tawi ukwaw wanemipa kwer paw a'e. A'e rupi omono kar Zoaw wakutyr kury. Zoaw weraha auxiapekwer ikàg wera'u ma'e Izaew izuapyapyr paw uzeupi wà. **8** Uhem Amon wà tawhu wi wà. Upytu'u Hama tawhu huwake teko waneixe haw huwake wà. A'e 'ar mehe we amogwer a'e wà, Xir izuapyapyr Zowa pe har Heow pe har a'e wà, awa Tome rehe we har a'e wà no, Maaka rehe we har a'e wà no, upytu'u kaiwer pe ka'a heta 'ymaw pe a'e wà.

9 Wezak Zoaw waàmàtyry'ymar auxiapekwer wapytu'u haw wà. Amo ur iàmàtyry'ym pà henataromo wà. Amo ur iàmàtyry'ym pà ikupe kutyr wà no. A'e rupi wexaexak Izaew izuapyapyr auxiapekwer ikatu wera'u ma'e uezinuromo har a'e wà kury. Umupù'am kar a'e auxiapekwer Xir wanenataromo wà kury. **10** Wezak amogwer auxiapekwer wyky'yr Amizaz rehe we wà. Amizaz omono kar a'e auxiapekwer Amon izuapyapyr wanenataromo wà kury. **11** Na'e uze'eg Zoaw Amizaz pe kury. —Aze Xir auxiapekwer uzypyrog hereityk pà wà nehe, ezur heptytwà pà nehe. Aze Amon

zauxiapекwer uzypyrog nereityk pà wà nehe, aha putar nepytywà pà ihe nehe no. **12** Ekyze zo wanuwi nehe. Xiàmàtyry'ym putar zanekàgaw rupi wà nehe, zaneànàm wapyro pà nehe, tawhu Tupàn Zanezar ima'e ipyro pà nehe no. Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'le hemimutar uezapo nehe, i'i Zoaw Amizaz pe.

13 Na'e Zoaw oho waàmàtyry'ymar wakutyr kury. Na'arewahy Xir uzàn oho wanuwi wà. **14** Wexak Amon Xir wazàn mehe wà. A'e rupi uzàn Amizaz tawhu pupe oho pà wà no. Zoaw upytu'u Amon waàmàtyry'ym ire kury. Uzewyr oho Zeruzarez pe.

15 Xir ukwaw uezityk awer Izaew wanehe we arer wà. Hexak mehe uzemono'og wi zauxiapекwer wà. **16** Tuwihawete Ananezer wenoz Xir Ewparat yrykawhu izywyr har wà, kwarahy ihemaw kutyr har wà. A'e rupi oho a'e zauxiapекwer Erà tawhu pe wà kury. Xomak zauxiapекwer Ananezer hemiruze'eg wanuwhaw a'e, oho wanenataromo a'e. **17** Amo umume'u a'e ma'e oho Tawi pe wà. Henu mehe omono'og zauxiapекwer Izaew izuapyapyr wà. Wahaw Zotàw yrykaw oho wà. A'e re wata oho Erà tawhu pe wà. A'e pe wahem mehe Xir ur Izaew wanenataromo wà kury, wakutyr wà kury. Uzypyrog uezàmàtyry'ym pà wà. **18** Umuzàn kar Izaew Xir wamono kar pà wà. Tawi a'e, hehe we har zauxiapекwer a'e wà no, uzuka 700 zauxiapекwer Xir a'e wà. A'e zauxiapекwer wata wyramawa rehe wà. Uzuka 40 miw Xir zauxiapекwer kawaru ku'az wata ma'e wà no. Zauxiapекwer ukutuk Xomak Xir wanuwhaw wà no. Umàno Xomak a'e pe zeàmàtyry'ymawhu pe a'e. **19** A'e tuwihaw Ananezer rehe we har a'e wà, wexak Izaew wakàgaw wà. — Kwa, weityk zauxiapекwer zanerehe we har paw kwez wà kury, i'i uezupeupe wà. A'e rupi uzemono Izaew wanupe wà. Izaew wiko wazar romo wà kury. Ukyze wà. — Aze xipytywà Amon zane wà nehe, Izaew zanezuka putar wà nehe, i'i uezupeupe wà.

Tawi Matexewa rehe we kury

11 **1** Amo kwarahy rehe ka'akyrr romogatu 'ar mehe tuwihawete paw uzemuàgàlym amo ae teko waàmàtyry'ymaw rehe wà, a'e zahy rehe wà. Uze'eg Tawi Zoaw pe, amogwer tuwihaw wanupe no, zauxiapекwer Izaew izuapyapyr wanupe no. —Pezàmàtyry'ym zaneàmàtyry'ymar peho pe wà nehe kury, i'i wanupe. Weruzar ize'eg oho wà. Weityk Amon izuapyapyr oho wà. Umàmàn Hama tawhu izywyr wà. Tawi upyta Zeruzarez pe.

2 Amo 'ar mehe karuk mehe upu'àm Tawi uker ire a'e. Uzkytyar oho wàpuzuhu 'aromo imuàtà pyrer rehe. A'e pe wiko mehe wexak amo kuzà ipuràg eteahy ma'e izahak mehe.

3 A'e rupi omono kar amo uezhe we har a'e pe. —Epuranu teko wanehe nehe. Mo romo hekon a'e kuzà a'e, ere wanupe nehe. Weruzar ize'eg oho. A'e re uzewyr oho Tawi pyr. Matexewa Erià tazyr Uri Ete zuapyr hemireko romo hekon a'e. **4** Na'e uze'eg uezhe we har wanupe kury. —Peho a'e kuzà herur pà xe ihewe nehe, i'i wanupe. Oho herur pà wà. Na'e uker Tawi ipuhe kury. A'e 'ym mehe we, a'e 'ar mehe, Matexewa umumaw uzemukatu haw Tupàn henataromo har zahy nàñànar a'e. A'e re uzewyr weko haw pe kury. **5** Amo 'ar pawire ukwaw upuru'a haw kury. A'e rupi omono kar amo uezhe we har Tawi pe a'e ma'e imume'u pà izupe.

6 A'e rupi Tawi umume'u kar ko ze'eg heraha kar pà Zoaw pe kury. —Emur kar Uri Ete zuapyr xe ihewe nehe, ta'e heze'eg wer izupe ihe xe, i'i izupe. Weruzar Zoaw ize'eg.

7 A'e rupi uhem Uri Tawi heko haw pe kury. Upuranu Tawi hehe. —Aipo Zoaw ikatu a'e. Aipo zauxiapекwer ikatu a'e wà. Aipo oho ikatu zaneàmàtyry'ymar wazuka haw, i'i izupe.

8 A'e re uze'eg wi Uri pe. —Eho neràpuz me nepytu'u pà kury, i'i izupe. Uhem Uri a'e wi. Tawi weraha kar amo ma'e Uri hàpuz me izupe imono e pyràm romo. **9** Uri noho kwaw wàpuz me. Uker tàpuzuhu hukenaw huwake amogwer tuwihawete rehe uezaiw ma'e zauxiapекwer wapyr. **10** Amo umume'u hemiapo kwer oho Tawi pe. —Uri nuker

kwaw wàpuz me a'e, i'i izupe. A'e rupi wenoz Tawi Uri uezupe kury, hehe upuranu pà kury. —Erezewyr kwez muite wi kury. Eremumaw 'ar tetea'u muite neràpuz wi nerekò pà. Màràzàwe tuwe nereho kwaw neràpuz me, i'i izupe.

11 Uwazar Uri iz'e'eg izupe. —Awa Izaew izuapyapr a'e wà, awa Zuta izuapyapr a'e wà no, muite wanekon zeàmàtyry'ymawhu pe wà. Wereko Tupàn Ze'eg Hyru uezhe we wà no. Heruwihaw Zoaw uker kaiwer pe uezhe we har wanehe we. Aze mo aha heràpuz me, aze mo a'u ma'ywa uwà tykwer a'e pe, aze mo amai'u a'e pe, aze mo aker heremireko puhe na'ikatu iwer mo. Ta'e amogwer zauxiapekwer nupuner kwaw agwer ma'e iapo haw rehe a'e wà xe. Amume'u putar ko heze'eg Tupàn pe imonokatu pyrer romo henataromo ihe kury. Nazapo pixik kwaw agwer ma'e ihe, i'i Uri Tawi pe.

12 Uze'eg wi Tawi izupe. —Epyta xe kutàri kury. Pyhewe urumuzewyr kar putar zeàmàtyry'ymawhu pe nehe, i'i izupe. Umumaw Uri mokoz 'ar a'e pe wiko pà. **13** Umumai'u kar Tawi Uri uezhe we. U'u kar uwà tykwer tetea'u izupe. A'e rupi uka'u. Nezewe rehe we noho kwaw Uri wàpuz me pyhaw. Uker oho xaxeto waker haw pupe. U'aw ywy rehe pàn zewàwànanaw rehe.

14 Iku'egwer pe Tawi uzapo amo pape Zoaw pe kury. Omono Uri pe. —Eraha ko pape Zoaw pe nehe, i'i izupe. **15** Nezewe i'i iz'e'eg a'e pape rehe imuapyk pyrer. —Eraha Uri amogwer wanenataromo zauxiapekwer wazeàmàtyry'ymahy haw pe nehe. A'e re emuzewyr kar hehe we har izuwi wà nehe. Tuwe zaneàmàtyry'ymar uzuka Uri a'e wà nehe, i'i ze'eg a'e pape rehe imuapyk pà a'e.

16 Amo 'ar mehe umàmàn Izaew oho amo tawhu izywyr wà. Zoaw ume'e zeàmàtyry'ymawhu rehe. Wexak amo waàmàtyry'ymar zauxiapekwer hehaite wera'u ma'e a'e pe har wà. A'e rupi omono kar Uri a'e pe wanuwake kury. **17** Uhem a'e zauxiapekwer tawhu wi wà kury. Uzàmàtyry'ym Zoaw rehe we har wà wà.

Uzuka amo tuwihaw Tawi hemiruze'eg a'e pe wà. Uzuka Uri wà no.

18 Na'e omono kar Zoaw uze'eg heraha har a'e ma'e imume'u kar pà Tawi pe. **19** Uze'eg nezewe uez'e'eg heraha àràm pe. —Emume'u Tawi hemiruze'eg wazuka awer echo izupe nehe. **20** Aze ru'u wikkahy putar nehe. Aze ru'u upuranu putar nerehe nehe. —Màràzàwe tuwe peho tawhu huwakea'i waàmàtyry'ym pà, i'i putar ru'u nehe. —Upuner mo u'yw imomor haw rehe pàrirogaw aiha ma'e wi penehe wà. **21** Aipo napema'enukwaw kwaw Amimerek Zeruwezet ta'yir izuka awer rehe. Tawhu Tew kutyr iho mehe amo kuzà weityk amo ita arozràn imuku'i haw imomor pà pàrirogaw wi a'e, i'aromo a'e, izuka pà a'e. Màràzàwe tuwe pehem peho pàrirogaw huwake, i'i putar ru'u nehe. Aze upuranu nerehe nezewe nehe, — Tuwihaw Uri neremiruze'eg umàno a'e no, ere izupe nehe, i'i Zoaw a'e zauxiapekwer pe.

22 Na'e umume'u Zoaw hemimume'u kwer oho Tawi pe kury. **23** — Ureàmàtyry'ymar ikàg wera'u urewi wà. A'e rupi uhem tawhu wi katu pe zaneàmàtyry'ym pà wà. Ure urumuzewyr kar pàrirogaw hukenaw kutyr ure wà. **24** A'e rupi omomor u'yw ipàrirogaw apyr wi urerehe wà. Amo tuwihaw neremiruze'eg umàno wà. Neremiruze'eg Uri umàno a'e no, i'i izupe.

25 Uwazar Tawi a'e ze'eg herur arer pe kury. —Emurywete kar Zoaw echo nehe. —Ezemumikahy zo nehe, ere izupe nehe. —Wyzài zauxiapekwer upuner umàno haw rehe zeàmàtyry'ymawhu pe wà. — Pezàmàtyry'ymahy wi wi nehe. Xo waneityk ire zo pepyt'u nehe, ere echo Zoaw pe nehe, i'i Tawi izupe.

26 Ukwaw Matexewa umen izuka awer a'e no. Uzai'o tuwe. **27** Umumaw umàno ma'e kwer rehe uzai'o haw 'ar wà. A'e re umur kar Tawi Matexewa wàpuzuhu pe kury. Umuigo kar wemireko romo. Uzexak kar imemyr awa romo izupe kury. Tawi hemiapo kwer na'ikatu pixik kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe.

Uze'egahy Nàtà Tawi pe a'e

12

¹ Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg imume'u har Nàtà her ma'e pe kury. —Eze'eg echo Tawi pe nehe, i'i izupe. A'e rupi oho Nàtà uze'eg pà izupe, ko ma'emume'u haw imume'u pà izupe. —Mokoz awa wiko amo tawhu pe wà. Awa ipy wiko hemetarer katu ma'e romo. Inugwer wiko hemetarer 'ym ma'e romo. ² Heta tetea'u tapi'ak hemetarer katu ma'e pe. Heta tetea'u àràpuhàràn izupe wà no. ³ Xo pitai àràpuhàràn zo heta hemetarer 'ym ma'e pe, ta'e ume'eg kar uezupe a'e xe. Uzekaïw katu hehe. Umuhu kar weimaw wàpuz me wa'yir wanehe we. Omono wemiu'ikurer izupe opo pupe. Umui'u kar ukane pupe no. Umugér kar wenugupy i'ar romo a'e no. Uzapó wazyr ài a'e. ⁴ Amo 'ar mehe uhem amo awa hemetarer katu ma'e hápuz me. Hemetarer katu ma'e na'ipuruzuka wer kwaw weimaw wàpuz me uhem ma'e kwer rehe hemi'u ràm romo a'e. A'e rupi uphyk hemetarer 'ym ma'e heimaw izuka pà kury. Uzapó mai'u haw nezewé wàpuz me uhem ma'e kwer wanupe, i'i Nàtà Tawi pe.

⁵ Wikwahy Tawi a'e awa hemetarer katu ma'e rehé. —Amume'ahy ko heremiapo ràm Tupàn wikuwe ma'e henataromo ihe kury. Aze amo uzuka a'e awa nehe, ikatu putar ihewe nehe, i'iah yizupe. ⁶ — Iaiw ma'e uzapo a'e. Tuwe katu 'ym ma'e umekuzar 4 haw ma'e wemiapo kwer rupi nehe, i'i izupe.

⁷ Na'e uze'eg Nàtà Tawi pe. —Ne ereiko a'e awa romo ne. Nezewe i'lí Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar newe kury. —Urumuigo kar Izaew wanuwhawete romo ihe. Urupyro Xau wi. ⁸ Amono iziyi kwer paw newe. Amono hemiruze'eg kwer newe wà no. Amono hemireko kwer newe wà. Urumuigo kar Izaew wanuwhawete romo. Urumuigo kar Zuta wanuwhawete romo no. Aze mo nuhyk iwer newe, amono mo amo ma'e tetea'u newe no. ⁹ Mâràzàwé tuwe nereruzar kwaw heze'eg ne. Mâràzàwé tuweerezapo a'e iaiw ma'e ne. Erezuka kar Uri zeàmàtyry'ymawhu pe. Erezuka kar Uri Amon izuapyapyr wanupe. A'e re erepyro

hemireko izuwi. ¹⁰ Erezuhaw heze'eg Uri wi hemireko ipyro mehe. A'e rupi tuweharupi uzuka putar amo nezuappyapyr a'e wà nehe no.

¹¹ Amo ae iaiw ma'e amume'u newe no. Amo neànàm uzapo putar iro haw newe nehe, ta'e azapo kar putar izupe ihe nehe xe. Erexak putar a'e iro haw nehe, ta'e apyro putar neremireko newi ihe wà nehe, amo ae awa pe wamono pà ihe wà nehe. A'e awa uker putar wapuhé 'aromo nehe, kwarahy ihyape katu mehe nehe. ¹² Erezapo ikatu 'ym ma'e nezeàmìpà neremiapo kwer ikwaw kar 'ym pà purupe. Azapo kar putar a'e iaiw ma'e 'aromo kwarahy ihyape katu mehe ihe nehe, Izaew paw wanupe hexak kar pà ikwaw kar pà ihe nehe, i'i Tupàn newe, i'i Nàtà Tawi pe.

¹³ Na'e uze'eg Tawi izupe. —Azecharamoete azapo iaiw ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo ihe, i'i izupe. Uwazar wi Nàtà iz'e'eg izupe no. —Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umunàn neremiapo kwer kwez kury. Neremàno kwaw kury. ¹⁴ A'e ma'e iapo mehe erexak kar Tupàn imuweste 'ymaw izupe ne. A'e rupi nera'yr umàno putar a'e nehe, i'i izupe.

¹⁵ A'e re oho Nàtà weko haw pe kury. Pema'enukwaw ta'yr Uri hemireko rehé we hemimuzàg kwer rehé. Ima'eahy kury.

Tawi ra'yr imàno awer

¹⁶ — Emukatu hera'yr nehe, i'i Tupàn pe. Na'imai'u wer kwaw. Wixe uker haw pupe. Umumaw pytun gatu ywy rehé u'aw pà.

¹⁷ Tàpuzuhu pe uma'erekó ma'e uezagaw Tawi imupu'äm kar pà wà. Na'ipu'äm wer kwaw. Numai'u kwaw wanehe we. ¹⁸ ⁷ 'ar pawire umàno ta'yr. Uma'erekó ma'e ukyze Tawi wi wà kury. Na'ipurumume'u wer kwaw ta'yr imàno awer rehé izupe wà. Uze'eg uezupeupe wà. — Ta'yr hekuwe mehe we Tawi nuze'eg kwaw zanewe izupe zaneze'eg mehe a'e. Aze ximume'u imàno awer izupe nehe, hehaite putar ru'u zanewe nehe. Wyzài iaiw ma'e rehé upuner iapo haw rehé zanewe nehe, i'i uezupeupe wà.

¹⁹ Wewowowowo tuwhaw waiko uze'eg pà uezupeupe wà. Tawi wexak waze'eg

mehe wà. Wanenu 'ym mehe we ukwaw wa'yr imàno awer kury. A'e rupi upuranu wanehe. —Kwarer umàno aipo, i'i wanupe. —Umàno, i'i izupe wà.

20 Na'e upu'äm Tawi ywy wi kury. Uzahak. Umuguz u'aw. Wenuhem ukamir. Umunehew amo ae ma'e kury. A'e re oho Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hàpuz me imuweste katu pà. A'e re uzewyr wàpuzuhu pe. A'e pe uhem mehe wenoz temi'u wemiruze'eg wanupe. Omono izupe a'e 'ar mehe wà.

21 Na'e tuwihaw uze'eg izupe wà kury. —Màràzàwe tuwe aipo pa. Kwarer hekuwe mehe we erezai'o hehe nemai'u 'ym pà. Imàno re tárityka'i erepu'äm nemai'u pà, i'i izupe wà.

22 — He'en pa, i'i Tawi wanupe. —Kwarer hekuwe mehe we namai'u kwaw hehe hezai'o pà ihe. Ta'e nezewe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner mo hepuhareko haw rehe a'e, upuner mo imàno haw wi ipyro pà mo a'e.

23 Umàno kwez kury. Àràzàwe tuwe azekwaku putar hemai'u 'ym pà ihe kury. Aipo apuner imugweraw kar haw rehe nezewe haw iapo pà. Amo 'ar mehe aha putar iho awer pe ihe nehe. Ta'e nuzewyr pixik kwaw xe ihewe nehe kury xe, i'i Tawi wanupe.

Xàrumàw izexak awer

24 Na'e umurywete kar wemireko Matexewa oho kury. Uker oho ipuhi. Ipu'u. Auzexak kar imemyr awa a'e. Omono Tawi Xàrumàw her romo wà. Uzamutar katu Tupàn kwaharer a'e. **25** Na'e uze'eg Nàtà pe. —Emono Zenini izupe her romo nehe. Ta'e azamutar katu ihe xe, i'i Tupàn Nàtà pe. —Tupàn hemiamutar katu, i'i her zaneze'eg rupi.

Tawi weityk Xama taw a'e wà

26 A'e 'ar rehe we Zoaw uzàmàtyry'ym wi tawhu Hama her ma'e oho pà no. Amon ywy rehe har wanuwihawete wiko a'e pe. Weityk etea'i tawhu kury. **27** A'e rupi omono kar uze'eg heraha har Tawi pe wà. —Azàmàtyry'ym Hama teko ihe. Apyro wa'y imonokatu haw paw wanuwi.

28 Emono'ono'og amogwer zauxiapekwer paw ne wà nehe kury. Ezur tawhu kutyr kury, ipyhyk pà kury. Naherekö wer kwaw ko tawhu heityk àràm romo nehe, i'i izupe.

29 A'e rupi omono'og Tawi wemiruze'eg zauxiapekwer wà kury. Hama pe wanon wà kury. Weityk wà.

30 Tuweharupi Amon izuapyapyr umuwete katu amo tupàn ua'u Morok her ma'e a'e wà. Uzapò iákàg rehe har izupe wà. 34 kir ipuhuz taw. Umpyàrn or tetea'u iapo pà wà. Omono amo ita hekuzar katu ma'e hehe wà no. Tawhu pupe wixe mehe upyro Tawi a'e ita iákàg rehe har wi uwákàg rehe har pe imomog pà. Weraha amo ae ma'e hekuzar katu ma'e Hama wi a'e wà no. **31** Umma'lerekò kar Tawi a'e tawhu pe har ywyarakixi haw pupe wà, xikurupe pupe wà, itazy pupe wà no. Uzapò kar agwer ma'e amogwer tawhu Amon ywy rehe har pe har wanupe no. Na'e uzewyr Tawi oho Zeruzarez pe kury, zauxiapekwer waneraha pà kury.

Aminom Tamar rehe we kury

13 ¹Àmixàràw Tawi ta'yra'e, heta amo heinyr a'e. Ipuràg eteahy a'e. Tamar her romo a'e. Amo Tawi ta'yra Aminom her ma'e uzamutar katu Tamar a'e kury. Ipurupyhyk wer hehe uezupe. **2** Jamutar katu haw umuma'eahy kar Aminom kury. — Napuner kwaw hereko haw rehe heremireko romo ta'e wiko hereinyr heru amo hemireko pupe har romo a'e xe, i'i uezupe. Awa puhe oho pixik 'ym ma'e romo hekon Tamar a'e. A'e rupi nupuner kwaw wyzài awa uzexak kar haw rehe a'e. Nezewe Zutew waneko haw a'e wà. **3** Heta amo imyrypar ma'e kwaw katu har Aminom pe a'e. Zonanaw her romo a'e. Ximez Tawi ryky'yr ta'yra romo hekon. **4** Uze'eg Zonanaw Aminom pe kury. — Ereiko tuwihawete ta'yra romo ne. Àràzàwe tuwe erezemumikahy tuweharupi. Emume'u ihewe kury, i'i izupe. — Azamutar katu Tamar ihe. Àmixàràw heinyr romo hekon a'e. Heryky'yr heru amo hemireko pupe har romo hekon a'e, i'i Aminom izupe.

5 Uze'eg Zonanaw izupe. — Nema'eahy mua'u nehe kury, neker haw pe ne'aw pà nehe kury. Neru tur mehe eze'eg nezewé izupe nehe. — Tuwe hereinyr Tamar werur heremi'u ràm ihewe nehe. Tuwe uzapo heremi'u ràm xe heruwà nehe, imur pà ihewe nehe, ere izupe nehe, i'i izupe.

6 A'e rupi u'aw Aminom kury. — Hema'eahy, i'i mua'u wanupe. Tuwhawete Tawi oho hexak pà. Uze'eg Aminom izupe. — Tuwe Tamar ur xe amo typy'ak iapo pà ihewe nehe. Tuwe a'e tuwe umur ihewe nehe, i'i izupe.

7 A'e rupi omono kar Tawi uze'eg Tamar pe wàpuzuhu pe heko mehe. — Eho Aminom hàpuz me nehe. Ezapo amo temi'u izupe nehe, i'i Tawi izupe.

8 Oho a'e pe a'e. A'e pe uhem mehe wexak Aminom iker haw rehe tuz mehe. Upyhyk arozràn imuku'i pyrer 'y inuromo har kury. Uma'ema'e in. A'e re uzapo amo typy'ak a'e pe izupe. Upuner hexakaw rehe iapo mehe. Umahir typy'ak kury. **9** A'e re wenuhem zepehe wi i'u kar pà Aminom pe. Nuputar kwaw a'e. — Emuhem kar teko paw xe wi wà nehe, i'i izupe. Uhem teko paw oho a'e wi wà kury. **10** Na'e uze'eg Aminom Tamar pe kury. — Erur typy'ak xe herupaw pe i'u kar pà ihewe kury, i'i izupe. A'e rupi Tamar weraha typy'ak i'u kar pà ukywyr pe iker haw 'aromo kury. **11** Aminom pe imono mehe we upyhyk Aminom Tamar kury. — E'aw xe hepuhe kury, hereinyr, i'i izupe.

12 Uwazar heinyr ize'eg izupe. — Nan, hekywyr. Ezapo kar zo agwer ma'e ihewe nehe. Nuzeapo pixik kwaw agwer ma'e Izaew wainuinuromo. Ezapo zo ko iaiw ma'e ihewe nehe, i'i izupe. **13** Aze mo azapo agwer ma'e, napuner iwer mo amo teko wanenataromo heho haw rehe. Ereiko mo iranaiwete ma'e zàwe Izaew wanenataromo. Eze'eg tuwhawete pe nehe. A'e mehe hemono putar newe a'e nehe, i'i izupe.

14 Na'ipurenu wer kwaw Tamar ze'eg rehe. Ikàg wera'u izuwi a'e. A'e rupi umu'aw wi uzepuhe kury.

15 Upuhe imu'aw ire kury, na'ikatuwawahy kwaw hehe kury. Hehe iakatuwawahy 'ymaw ikàg wera'u iamutar katu awer wi. — Ehem echo xe wi kury, i'i izupe.

16 — Nan, hekywyr, i'i Tamar izupe. — Iaiw ma'e iapo haw eremumaw kvez kury. Aze hemono kar xe wi nehe, neremiapo ràm iaiw wera'u putar neremiapo romo kwer wi nehe, i'i izupe. Na'izeapyaka wer kwaw ize'eg rehe. **17** Wenoz uma'erekò ma'e uezupe kury. — Eraha 'aw kuzà xe wi nehe ty. Emuhem kar imonokatu pe nehe. A'e re ewàptym uken izuwi nehe, i'i izupe.

18 Na'e uma'erekò ma'e umuhem kar Tamar katu pe kury. Uwàptym uken izuwi. Na'e kuzà umunehew hopozpuku izywapukupuku ma'e kury. Tuwhawete tazyr imen 'ym ma'e zo umunehew agwer topoz a'e 'ar mehe a'e wà. **19** Na'e omono tâtäpyzgwer kaiwer ku'i kwer wàkàg rehe kury. Umu'i wopoz no. Uhem oho a'e wi weiheihem romo kury. Upyk uwa opo pupe. **20** Ikywyr Àmixàràw upuranu hehe. — Aipo Aminom uzapo ikatu 'ym ma'e newe. Emume'u zo ko ma'e amogwer wanupe nehe, hereinyr. Ta'e nekywyr zaneru amo hemireko pupe har romo hekon a'e xe. Eraha zo azecharomoete har romo nehe, i'i izupe. Na'e Tamar a'e kury, wiko Àmixàràw hàpuz me uzemumikahy pà a'e zutyska'i a'e kury.

21 Amo umume'u a'e ma'e oho Tawi pe kury. Wikwahy Tawi henu mehe. **22** Nuze'eg pixik kwaw Àmixàràw oho Aminom pe. Na'ikatuwawahy kwaw hehe. Ta'e uzapo a'e ma'e heinyr Tamar pe a'e xe.

23 Umumaw mokoz kwarahy nezewé wiko pà wà. Amo 'ar mehe Àmixàràw omonohok àràpuhàràn hawer iko Ma'aw Azor tawhu pe. Eparai waiwy huwake tuz. Wenoz amogwer tuwhawete ta'yur paw wamuwà a'e pe wà. **24** Na'e oho tuwhawete Tawi pe uze'eg pà. — Hezar. Amonohok àràpuhàràn hawer teko hereinimwanuwi ihe. Aputar a'e pe neho àwàm ihe, newe uma'erekò ma'e wanehe we nehe.

25 Uwazar Tawi ize'eg izupe. — Nan, hera'yr. Aze mo oroho ure paw rupi,

urumuma'erekō kar tetea'u mo ure, i'i Tawi wa'yr pe. — Echo hezar, i'i wi Amixàràw izupe. — Nan, i'i Tawi. — Erepuner xe wi neho haw rehe kury, i'i wa'yr pe.

26 — Ikatu, i'i. — Tuwe nera'yr Aminom oho nehe, i'i izupe. — Máràzwe tuwe oho putar nerupi nehe, i'i tuwihawete.

27 — Tuwe oho nehe ty, i'i wi Àmixàràw. A'e rupi ikene'o Tawi kury. — Ikatu, i'i. — Aminom upuner oho haw rehe. Amogwer hera'yr paw oho putar wà nehe no. Umuàgà'y'm Àmixàràw mai'u haw uhua'u ma'e tuwihawete pe iapo pyr zàwenugar a'e kury. **28** Uze'eg nezewé uma'erekō ma'e wanupe. — Peme'egatu Aminom rehe nehe. Ika'u mehe amume'u putar heze'eg peme nehe. A'e mehe pezuka pekyze 'ym pà nehe, ta'e ihe izuka kar har romo aiko ihe nehe xe. Pekag nehe, i'i Àmixàràw wemiruze'eg wanupe.

29 Uma'erekō ma'e uzuka Aminom Àmixàràw ze'eg rupi katete wà. Na'e amogwer Tawi ta'yr uezupir weimaw kawaru kupe pe uzàn pà wà kury.

30 Weko haw pe wazewyr mehe we amo uze'eg oho nezewé Tawi pe kury. — Àmixàràw uzuka nera'yr paw wà. Ni pitai nuzenuhem kwaw umàno haw wi wà, i'i izupe.

31 A'e rupi upu'äm tuwihawete kury. Umu'i ukamirkuku uzemumikahy haw hexak kar pà. Weityk ukamirkuku ywy pe. Izupe uma'erekō ma'e hehe we har paw umu'i ukamirkuku a'e wà no. **32** Na'e uze'eg Zonanaw Ximez ta'yr Tawi tyky'yr izupe kury. — Hezar. Nuzuka kwaw nera'yr paw wà. Xo Aminom zo umàno a'e. Àmixàràw rehe ureme'e mehe urukwaw hemiapo ràm. Ta'e Aminom uphykahy heinyr Tamar ma'e izupe iapo mehe a'e xe.

33 — Umàno Tawi ta'yr paw wà, i'i kwez ihewe a'e. Nazeruzar kwaw ize'eg rehe kwez ihe. Xo Aminom zo uzuka, i'i tuwihawete pe.

34 A'e ma'e izeapo mehe we uzàn Àmixàràw weko haw wi kury. Heta amo zauxiapekwer ume'egatu ma'e tåpuzuhi pe upu'äm pà. Wexak teko tetea'u ywytyr wi wawezyw mehe wà, Oronaim piarupi wanur

mehe wà. A'e rupi oho tuwihawete heko haw pe kury. — Amo awa uwewzyw waiko ywytyr wi Oronaim piarupi a'e wà kury, i'i izupe.

35 Na'e uze'eg Zonanaw Tawi pe kury. — Nera'yr wà, ty. Uzewyr waiko heze'eg wer rupi katete wà, ty, i'i izupe.

36 A'e ma'e imume'u pawire we wixe Tawi ta'yr a'e pe wà kury. Uzypyrog uza'oahy pà wà. Tawi a'e no, hehe we har tuwihaw a'e wà no, uza'oahy a'e wà no.

37 Àmixàràw uzàn oho uiwy wi. Upyta oho Tawmaz Amiu ta'yr Zezur tawhu pe har wanuwihawete ipyr a'e kury. Tawi umumaw 'ar tetea'u wa'yr Aminom imàno awer rehe uzai'o pà.

38 Umumaw Àmixàràw na'iruz kwarahy Zezur pe wiko pà. **39** Na'e tuwihawete Tawi uzypyrog weha omonokatu pà Àmixàràw pe. Ta'e upytu'u Aminom māno awer rehe uzai'o re kury xe.

Àmixàràw uzewyr Zeruzarez tawhu pe a'e

14 ¹Omonokatu Tawi weha Àmixàràw rehe. Zoaw Zeruz memyr ukwaw Tawi izemumikahy haw a'e. **2** A'e rupi omono kar amo awa Tekoa tawhu pe amo kuzà ma'e kwaw katu har a'e pe har ipiaromo kury. Werur izupe. A'e rupi Zoaw uze'eg kuzà pe kury. — Ezai'o mua'u tuwihawete henataromo amo imàno awer rehe nehe. Emunehew nema'e nezai'o mehe har nehe. Emuguz zo ne'aw nehe. Eiko mua'u 'ar tetea'u rehe uzai'o ma'e romo kury. **3** A'e mehe eze'eg echo tuwihawete pe nehe. Amume'u putar izupe neremimume'u ràm newe ihe kury, i'i izupe. Na'e umume'u Zoaw a'e ma'e izupe.

4 Oho kuzà tuwihawete henataromo kury. Wapyk upenàràg rehe uwa imuhyk pà ywy rehe imuwyte haw hexak kar pà. — Hepetywà pe nehe, hezar, i'i izupe.

5 — Ma'e ereputar, i'i Tawi izupe. — Hemen umàno kwez a'e kury. Imen umàno ma'e kwer hemetarer 'ym ma'e romo aiko ihe. **6** Kwehe mehe heta mokoz hememyr awa ihewe wà. Amo 'ar mehe uezàmàtyry'ym kaiwer pe wà. Naheta kwaw wamupytu'u kar har a'e pe a'e 'ar mehe wà.

A'e rupi amo uzuka inugwer. **7** A'e rupi ko 'ar rehe heànàm paw wiko heàmàtyry'ymar romo wà kury. — Emur nememyr wikuwe ma'e urewe nehe, i'i waiko ihewe wà, ta'e ipuruzuka wer hehe wà 'y, ta'e uzuka wywyr a'e 'y. Aze uzuka wà nehe, aiko putar imemyr 'ym ma'e romo nehe. Uzuka putar hememyr iahykaw rehe har wà nehe. A'e rupi naheta kwaw ta'yr hemen umàno ma'e kwer pe wà nehe. Naheta kwaw izuapyapry izupe wà nehe. Naheta kwaw her hereko àràm izupe nehe. Ukàzym putar her nehe, i'i izupe.

8 Uwazar Tawi iz'e'eg izupe. — Ezewyr echo néràpuz me nehe. Ihe ae azekaiw putar ko ma'e rehe ihe nehe, i'i izupe.

9 — Hezar, i'i kuzà. — Ihe ihe, heànàm a'e wà no, uruiko putar wyzài neremiapo ràm iapo har zàwe nehe. Ne nehe, neànàm wà nehe no, napeiko kwaw a'e ma'e iapo harete romo. Tuwe Zepyk àwàm u'ar urerehe nehe, i'i izupe.

10 Na'e i'i tuwihawete izupe kury. — Aze amo umume'u nezuka àwàm newe nehe, erur xe nehe. Nezewe mehe naneputupyk pixik kwaw a'e nehe, i'i izupe.

11 — Hezar, eze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar pe nehe. Nezewe mehe heànàm hememyr izuka àràm nuzuka kwaw inugwer hehe uzepyk pà wà nehe. Nezewe mehe mo uzuka amo hememyr wà, i'i izupe. — Amume'u putar ko ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo kury. Ni amo nopolok kwaw nememyr rehe wà nehe, i'i izupe.

12 — Hezar. Xo pitài ma'e zo amume'u putar newe kury, i'i izupe. — Ikatu, i'i Tawi kuzà pe.

13 — Mâràzàwe tuwe nerezapo kwaw agwer ikatu ma'e ihewe neremiapo Tupàn hemiaihu wanupe. Erezapo ikatu ma'e ihewe. Nerezapo kwaw nezewe nugar nera'yrete pe, amo ae ywy rehe neremimono karer, neremimuzàn karer pe, imuzewyr kar pà.

14 Zane paw zàmàno putar nehe. Zaiko 'y ywy rehe izakook pyrer ài zane. Ni amo nupuner kwaw a'e 'y imono'og wi haw rehe

wà. Ni Tupàn numuzewyr kar kwaw umàno ma'e kwer tywypaw wi a'e wà. Tuwihawete zo upuner amo awa imuzewyr kar haw rehe amo ae ywy wi a'e. **15** Tuwihawete. Azur newe heze'eg pà kwez ihe, ta'e teko umume'u iaiw ma'e ihewe wemiacpo ràm a'e wà 'y. A'e rupi aze'eg hezeupe. Aze'eg putar tuwihawete pe nehe. Åro hereminoz kwer iapo àwàm teko ihe, a'e hezeupe. **16** Aze ru'u erenu putar heze'eg nehe. Aze ru'u urepyro putar pe hememyr izuka haw rehe uezagaw ma'e wi ne nehe. Ta'e iporomono kar wer urerehe ywy Tupàn urewe hemimur kwer wi a'e 'y. **17** Ihe neremiruze'eg ihe. Nezewe a'e hezeupe. Tuwihawete hepyro putar uze'eg rupi a'e nehe. Ta'e tuwihawete wiko Tupàn reko haw pe har zàwenugar romo a'e 'y. Ukwaw ma'e paw a'e 'y, a'e hezeupe. Tuwe Zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko nerehe we nehe, i'i kuzà Tawi pe.

18 — Xo pitài haw rupi zo apuranu putar nerehe ihe kury. Emume'u ze'eg azeharomoete har paw ihewe nehe, i'i Tawi izupe. — Wyzài ma'e rehe epuranu herehe nehe, i'i kuzà Tawi pe.

19 — Aipo Zoaw uzapo kar ko ma'e newe a'e, i'i izupe. Uwazar kuzà izupe. — Amume'u newe ma'e Tupàn pe imono pyrer paw wanenataromo ihe kury. Azeharomoete napuner kwaw nepuranu haw wi hehemaw rehe. Aze ma. Tuwihaw nerehe we har Zoaw her ma'e uzapo kar ko ma'e ihewe a'e. Umume'u kar ko ma'e ihewe a'e, i'i izupe. **20** Uzapo nezewe haw a'e ta'e ipurumuàg'yagtu ko ma'e rehe a'e 'y. Ne erekwaw katu ma'e Tupàn reko haw pe har ài ne. Erekaww katu ma'e uezapo ma'e kwer ne, i'i kuzà tuwihawete pe.

21 Nan kwehe tete uze'eg tuwihawete Zoaw pe. — Azapo putar neremiapo putar haw ihe nehe. Erur kwàkwàmo Àmixàràw echo kury, i'i izupe.

22 Na'e Zoaw uzemomor ywy rehe Tawi henataromo kury. — Tuwe Tupàn umur uze'egatu nerehe nehe, heruwihawete. Aiko neremiruze'eg romo ihe. Azeharomoete hekatu newe, ta'eerezapo putar heremiapo

putar haw ne nehe xe. Akwaw newe hekatu haw ihe kury, i'i izupe.

23 Na'e upu'äm Zoaw kury. Oho Zezur tawhu pe. Werur wi Amixàràw Zeruzarez pe. **24** — Amixàràw nuiko kwaw heràpuzuhu pe nehe, i'i Tawi tuwhaw wanupe. — Nahepurexak wer kwaw hehe ihe nehe, i'i izupe. A'e rupi wiko Amixàràw oho wàpuz me kury. Nuzexak kar pixik kwaw tuwhawete pe a'e 'ar mehe henataromo.

Uzemuawyze Tawi Amixàràw rehe we

25 Awa ipuràg eteahy ma'e romo hekon Amixàràw. Naheta kwaw amo iżawenugar Izaew wainiuromo wà. Naheta kwaw iro haw hehe, iàkàg wi ipy pe. **26** I'awku a'e. Kwarahy nànàgatu omonohok u'aw pitai haw, ta'e ipukua'u a'e xe, ta'e ipuhuz katu a'e no xe. Imonohok ire heta mokoz kir ma'e ipuhuz taw zàwegatete. Tuwhawete hàpuzuhu pe heta amo puhuz taw hagaw paw ikatu ma'e. Wexak i'aw kwer ipuhuz taw a'e pe. **27** Heta na'iruz ta'yir izupe wà. Heta pitai tazyr Tamar her ma'e. Ipuràg eteahy a'e.

28 Umumaw Amixàràw mokoz kwarahy Zeruzarez tawhu pe wiko pà tuwhawete hexak 'ym pà. **29** Amo 'ar mehe wenoz Amixàràw Zoaw uezupe kury. — Eze'eg echo tuwhawete pe herehe nehe, i'i izupe. Na'ihoo wer kwaw Zoaw. Wenoz wi Zoaw imuwa no. — Eze'eg wi echo izupe rihi no ty, i'i izupe. — Nan, i'i Zoaw izupe. **30** A'e rupi uze'eg uezupe uma'erek ma'e wanupe. — Pexak kury. Zoaw iko a'e, heko izywyr'a'i rehe tuz a'e. Heta arozràn xewar her ma'e itym myrer iko pe. Pemunyk tata peho iko rehe nehe ty wà, i'i wanupe. A'e rupi umunyk tata oho Zoaw iko rehe wà.

31 A'e rupi oho Zoaw Amixàràw hàpuz me, hehe upuranu pà kury. — Mâràzàwe tuwe newe uma'erek ma'e umunyk tata heko rehe wà, i'i izupe.

32 — Urenoz kar ihe. Aputar tuwhawete Tawi pe neho haw rehe izupe nez'e'eg àwàm. Epuranu hehe herekuzaromo nehe. — Mâràzàwe tuwe azewyr Zezur wi ihe. Aze mo apytia a'e pe, a'e mehe mo ikatu wera'u mo

ihewe, ere izupe nehe. Uze'eg wiwi Amixàràw izupe. — Heze'eg wer tuwhawete pe ihe. Aze puruzuka ma'e romo aiko, tuwe hezuka nehe, i'i Amixàràw Zoaw pe.

33 Na'e oho Zoaw tuwhawete pe uze'eg pà kury. A'e rupi wenoz kar tuwhawete Amixàràw uezupe. Ur a'e. Wapyk openàràg rehe uwa imuhyk pà ywy rehe henataromo. Na'e tuwhawete uzurupyter Amixàràw kury.

Wikwahy Amixàràw a'e

15 **1** A'e ma'e uezapo re Amixàràw umuàgà'yim kar amo wyramawa a'e kury. Umuàgà'yim kar kawaru wà no. Umuàgà'yim 50 awa wenataromo uzàn ma'e romo wà no. **2** Tuweharupi upu'äm izi'itahy. Upyta tawhu hukenaw huwake iahykaw rehe. Aze amo teko uhem amo ma'e tuwhawete Tawi pe imuàgà'yim kar pà wà, Amixàràw wenoz a'e teko uezupe wà. Upuranu wanehe. — Ma'e wi pezur, i'i wanupe. — Hezar, aiko amo Izaew ta'yir izuapypyer wainuromo har romo ihe, i'i a'e teko izupe wà no. **3** Na'e i'i Amixàràw wanupe. — Tuwhawete umuàgà'yim mo nema'e, aze mo heta henataromo penekuzaromo oho ma'e, i'i wanupe. Naheta kwaw amo. **4** Aze mo aiko pureruze'egar romo xe, a'e mehe mo wyzai teko upuner ma'e imuàgà'yim kar haw rehe ihewe wà. Amuàgà'yim mo a'e ma'e wanupe, i'i Amixàràw a'e pe uhem ma'e kwer paw wanupe tuweharupi kury.

5 Aze amo uhem huwake henataromo uzemumew pà, Amixàràw upyhyk a'e teko oho wà, iàzuwàn pà wanehe we wà, wazurupyter pà wà no. **6** Uzapo nezewehaw teko Izaew nànàn a'e, aze a'e teko oho ma'erenoz pà tuwhawete Tawi pe wà. Nezewehaw ikatu Amixàràw teko Izaew paw wanupe a'e kury. — Ikatu wera'u Tawi wi a'e, i'i teko izupe wà.

7 Umumaw 4 kwarahy nezewehaw iapo pà. Amo 'ar mehe uze'eg Amixàràw oho tuwhawete Tawi pe kury. — Tuwe aha Emerom tawhu pe amo ma'e Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e pe iapo pà ihe kury. Ta'e amume'uahy a'e ma'e iapo àwàm izupe

ihe xe. **8** Zezur Xir ywy rehe har pe hereko mehe aze'eg nezewe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. — Aze hereraha wi pe hereruzewyr pà nehe, Zeruzarez pe nehe, aha putar Emerom pe nemuwete katu pà ihe nehe, a'e Tupàn pe, i'i izupe.

9 — Eho nerurywete romo nehe, i'i tuwihawete izupe. A'e rupi oho Àmixàràw Emerom pe kury. **10** Na'e omono kar uze'eg heraha har wà kury, Izaew ta'yìr izuapyapyr wanànàn wà kury. — Xi'làm ipy haw henu mehe peze'eg nezewe nehe. — Àmixàràw uezapo tuwihawete romo Emerom tawhu pe a'e kury, peze teko wanupe nehe.

11 200 awa uhem oho Zeruzarez wi wà, Àmixàràw rupi oho pà wà kury. Nukwaw kwaw hemiaopo ràm. Oho a'e ma'e ikwaw 'ym pà wà.

12 Omono Àmixàràw ma'e iko Tupàn pe Emerom pe kury. A'e ma'e izuka mehe omono kar amo awa Aitopew Zir tawhu pe har ipiaromo wà. Aitopew wiko Tawi heruze'egar romo a'e. Wiko Àmixàràw rehe we kury. A'e rupi Tawi iàmàtyry'ymaw uhua'u wewera'u kury. Tuweharupi amo teko utyryk Tawi wi wà, Àmixàràw rehe we wiko pà wà kury.

Uzewàhem Tawi Zeruzarez tawhu wi a'e

13 Na'e ur amo awa a'e ma'e imume'u pà Tawi pe kury. — Izaew utyryk newi wà kury, Àmixàràw rehe we wiko pà wà kury, i'i izupe.

14 Na'e uze'eg Tawi tuwihaw Zeruzarez pe har uehe we har wanupe kury. — Aze zanezepyro wer Àmixàràw wi nehe, zàzàn tàrityka'i nehe. Zaha na'arewahy. Aze nan kwaw nehe, uhem putar xe zanewe a'e nehe. Zanereityk putar nehe. Uzuka putar tawhu pe har upaw rupi katete wà nehe no, i'i wanupe.

15 — He'en pa, i'i izupe wà. — Ure neremiruze'eg ure, uruzapo putar neremimutar upaw rupi ure nehe, i'i izupe wà.

16 Na'e uhem tuwihawete wànàm paw wanupi tåpuzuhu pe uma'erekò ma'e paw wanupi kury. Xo 10 hemirekoagaw zo wezar weko haw pe wà, tåpuzuhu rehe wamuzekaiw kar pà wà.

17 Tuwihawete wànàm paw wanupi tawhu wi uhem mehe upytu'u tåpuz iahykaw rehe har pe wà. **18** Izupe uma'erekò ma'e paw upu'am tuwihawete henataromo wà. Na'e zauxiapékwer Kere izuapyapyr wà, Pere izuapyapyr wà no, wata henataromo wà kury. A'e 600 zauxiapékwer Kat tawhu wi Tawi rupi ur ma'e kwer wà no, wata henataromo wà no, uzexak kar pà izupe wà. **19** Na'e i'i Tawi a'e pe har wanuwiaw Itaz her ma'e pe kury. — Mâràzàwe tuwe ereho putar urerupi nehe. Ezewyr tuwihawete ipyahu ma'e rehe we nerekò pà nehe. Ereiko amo ae ywy rehe arer romo ne. Ereiko muite wi uzàñ ma'e kwer romo ne. Muite erezur neywý kwer wi. **20** Xo måràñ kwarahy zo eremumaw xe nerekò pà. A'e rupi, måràzàwe tuwe ureraha putar hezeupi nehe. Nakwaw kwaw heho àwàm ihe. Ezewyr eho nerehe we har waneraha pà nehe. Tuwe Tupàn neamutar katu nehe. Tuwe wiko nerehe we tuweharupi nehe, i'i Tawi izupe.

21 Uwazar Itaz ize'eg izupe. — Heruwiawete. Amume'uhay putar ko ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo ihe nehe kury. Wyzài ywy rehe wyzài taw pe neho mehe aha putar nerupi ihe nehe. Aze hezuka a'e rupi wà nehe, napuir kwaw newi nehe, i'i.

22 — Ikatuahy, i'i Tawi. — Eho herenataromo kury. Na'e Itaz oho uezhe we har paw wanenataromo kury, upurumuzàmuzàg wanenataromo no. **23** Tawi wanehe we har waho mehe teko uza'oahy waiko wà. Wahaw tuwihawete Xenorom yrykaw kury. Awa hehe we har paw wahaw wà no. Oho ywyxiguhi kutyr wà.

24 Xaxeto Zanok her ma'e oho wanupi a'e no. Amogwer Erewi izuapyapyr oho wanupi wà no. Weraha Tupàn Ze'eg Hyru oho waiko wà. Erewi umuapyk ze'eg hyru ywy rehe wà. Na'e teko paw uhem tawhu wi wà. Xo a'e re zo upir heraha wà. Amiatar wiko a'e pe a'e no.

25 Na'e uze'eg tuwihawete Zanok pe kury. — Peruzewyr wi Tupàn Ze'eg Hyru heraha tawhu pe nehe. Aze hekatu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, amo 'ar

mehe hemuzewyr kar putar xe a'e nehe. Nezewe mehe apuner putar ize'eg hyru hexak wi haw rehe nehe. Aexak putar hápuz nehe no, henaw nehe no. **26** Aze nahekatu kwaw izupe nehe, tuwe uzapo wemimutar ihewe nehe, i'i izupe.

27 Uze'eg wi wi Zanok pe. — Eme'egatu kury. Eraha nera'yir Aima nehe. Eraha Zonata Amiatar ta'yir nehe no. Pezewyr tawhu pe pezeàmàtyry'ym 'ym pà nehe. **28** A'e pe nerekö mehe ihe àro putar pemume'u àwàm wywyxiguhi pe ihe nehe, i'i izupe.

29 A'e rupi Zanok weruzewyr Tupàn Ze'eg Hyru heraha Zeruzarez pe Amiatar rupi. Upyta a'e pe wà.

30 Uzeupir Tawi ywytyr Uri tyw her ma'e rehe kury. Uzai'o wata mehe. Wata uxapat imunehew 'ym pà. Upyk wàkàg pàn pupe uzemumikahy haw hexak kar pà. Haikweromo oho ma'e paw upyk wàkàg uzai'o pà a'e wà no. **31** — Aitopew utyryk newi Àmixàràw pe oho pà a'e, i'i amo Tawi pe wà. — O Tupàn, Aitopew weruze'eg putar Àmixàràw nehe. Ezawy kar Aitopew ize'eg nehe, pureruze'egaw imume'u mehe nehe. Nezewe mehe eremuaiw putar Àmixàràw hemiapo ràm nehe, i'i Tawi Tupàn pe.

32 Ywytyr apyr pe Tupàn imuweste haw pe ihm mehe imyryparete Uzaz her ma'e Aruk zuapyr a'e, uwàxi oho a'e pe a'e. Kamir imu'i pyrer umunehew iko. Heta ywy iákàg rehe no, ta'e uzemumikahy a'e xe. **33** Uze'eg Tawi izupe. — Eho zo herupi nehe, ta'e nezewe haw iapo haw naheptyywà kwaw nehe xe. **34** Amo ma'e erepunier iapo haw rehe heptyywà pà nehe. Ezawy kar Aitopew pureruze'egaw Àmixàràw imume'u mehe nehe. Tawhu pe nezewyr mehe eze'eg nezewe Àmixàràw pe nehe. — Tuwhiwete. Aiko neremiruze'eg romo ihe kury, neru hemiruze'eg romo hereko awer zàwe ihe kury, ere izupe nehe. **35** Zanok a'e, Amiatar a'e no, xaxeto romo wanekon a'e wà. Wiko putar a'e pe wà nehe. Ma'e tuwhiwete hápuzuhu pe nereminu ràm paw eremume'u putar wanupe nehe. **36** Wana'yir Aima Zonata a'e wà, wiko putar a'e pe wà nehe no.

Erepuner wyzài ma'e neremigwaw ràm imume'u pà wanupe nehe. Umume'u putar ihewe a'e wà nehe.

37 Na'e Tawi imyrypar Uzaz her ma'e oho izuwi tawhu pe kury. Uhem a'e pe Àmixàràw ihm mehe we.

Zipa, Tawi kury

16 ¹Oho Tawi ywytyr Uri tyw hereko har ikupe kutyr kury. Uwàxi Ziwan'a'rewahy a'e pe. Mewimozet pe uma'erekö ma'e romo hekon a'e. Werur mokoz zumeta'i iko uezepi wà. Heta temi'u tetea'u zumeta'i wakupe pe. 200 typy'ak, 100 uwà haryw, 100 ma'e a kwer tyaro ma'e haryw, pitài uwà tykwer win her ma'e hyru por. **2** Na'e upuran Tawi hehe kury. — Mâràzàwe tuwe a'e pe mo pe ereraha agwer ma'e iko ne, i'i izupe. Uwazar Ziwan'a'rewahy iko uezepi. — Araha zumeta'i teko tuwhiwete iànàm wanupe. Upuner putar wakupe pe wata haw rehe wà nehe. Araha typy'ak teko ma'e a kwer rehe we awa kwer wanupe. Upuner i'u haw rehe wà nehe. Araha win wanupe no. Wywyxiguhi rehe wata mehe ikene'o putar wà nehe. A'e mehe upuner i'u haw rehe wà nehe, i'i izupe.

3 — Ma'e pe hekon Mewimozet nezar Xau hemimino a'e, i'i Tawi izupe. — Upyta Zeruzarez pe. Nezewe uze'eg iko uezepi a'e. — Ko 'ar rehe Izaew hemuigo kar putar tuwhiwete romo a'e wà nehe, ta'e heràmuz Xau wiko tuwhiwete romo izypy mehe a'e xe, i'i iko uezepi, i'i Ziwan'a'rewahy Tawi pe.

4 Uze'eg wi tuwhiwete Ziwan'a'rewahy pe kury. — Mewimozet ima'e paw ererekö putar nema'e romo nehe kury, i'i izupe. Uwazar Ziwan'a'rewahy iko uezepi. — Azemumew teko heruwhiwete henataromo hezar henataromo ihe kury, nerendaromo ihe kury. Tuwe apuner nemurywete kar haw rehe tuweharupi nehe, i'i izupe.

Ximez, Tawi kury

5 Wata Tawi oho iko kury. Uhem Mauri tawhu pe. Ximez Zer ta'yir wiko a'e pe. Xau iànàm romo hekon a'e. Oho Tawi huwàxi mà kury. Uzyyprog ze'egaiw imur kar pà hehe.

6 Omomor ita Tawi rehe no, tuwihaw hehe we har wanehe no. Zauxiapekwer umàmàn Tawi izywyr wà. Zauxiapekwer Tawi rehe uzekaiw katu ma'e umàmàn izywyr wà no. Nezewe rehe we Ximez omomor ita hehe. Uzeagaw iapi pà. **7** Omono ze'egaiw hehe.

— Ehem echo xe wi nehe, puruzuka ma'e. Iaiw ma'e iapo har romo ereiko, i'i izupe.

8 Ereiko tuwihawete romo Xau hekuzaromo ne. Erezuka Xau iàñàm tetea'u ne wà no. A'e rupi Tupàñ uzepyk iko nerehe kury. Ko 'ar rehe Tupàñ umuigo kar nera'yr Àmixàràw tuwihawete romo kury. Iaiw nerekohaw kury, puruzuka ma'e, i'i izupe.

9 Na'e Amizaz Zeruz imemyr uze'eg tuwihawete pe kury. — Aw zawar umur ze'egaiw iko nerehe. Mâràzàwe tuwe eremuze'eg kar iko ne. Tuwe aha iákàg imonohok pà kury, i'i izupe.

10 — Tuwe uze'eg nehe ty. Emuputu'kar zo ty, i'i Tawi Amizaz pe tywyr Zoaw pe no. — Aze Tupàñ umur kar ze'egaiw herehe 'aw awa pe, teko nupuner kwaw Tupàñ rehe upuranu haw rehe. — Mâràzàwe tuwe eremono kar iaiw ma'e iko izupe, naza'ekwaw Tupàñ pe, i'i Tawi izupe.

11 Na'e uze'eg Tawi Amizaz pe kury, tuwihaw uzehe we har nàñàm no. — Hera'yr uzeagaw iko hezuka haw rehe. A'e rupi nahepytuhegatu kwaw ko awa rehe hezuka haw rehe izeagaw paw rehe ihe, i'i wanupe. — Mezàmi zuapyr romo hekon. Hero wera'u izupe ihe. Pezapo zo ma'e izupe. Pezàmàtyry'ym zo nehe. Tuwe umume'u iaiw ma'e ihewe uezapo ma'e ràm nehe, ta'e Tupàñ umume'u kar iko nezewe haw izupe a'e xe. **12** Aze ru'u Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e ume'e iko ma'erahy heremipuraraw rehe. Aze ru'u nuzapo kwaw a'e iaiw ma'e a'e awa hemimume'u kwer ihewe nehe. Aze ru'u uzapo putar ikatu ma'e ihewe nehe, ma'erahy heremipuraraw kwer hexak mehe nehe, i'i wanupe.

13 Na'e Tawi wata wi oho iko uzehe we har wanupi kury. Ximez wata oho iko wanuwake ywytyr rehe a'e no. Umume'u iaiw ma'e Tawi pe uezapo ma'e ràm oho iko.

Omomor ita oho iko hehe. Omomor ywyku'i kwer oho iko hehe no.

14 Uhem tuwihawete Zofàw yrykaw pe uzehe we har wanupi kury. Ikene'o a'e pe uehem mehe wà. Upytu'u a'e pe wà.

Àmixàràw wiko Zeruzarez tawhu pe

15 Àmixàràw wixe Zeruzarez tawhu pe Izaew paw wanupi kury. Aitopew wiko wanehe we. **16** Tawi imyryparete Uzaz her ma'e uwàxi Àmixàràw a'e kury. Uhapukaz izupe hexak mehe. — Tuwe tuwihawete umumaw kwarahy tetea'u wiko pà nehe, i'i izupe.

17 Na'e upuranu Àmixàràw hehe kury. — Mâràzàwe tuwe erepuir nemyrypar wi. Mâràzàwe tuwe nereho kwaw hupi, i'i izupe.

18 Uwazar Uzaz iz'e'eg izupe. — Mâràzàwe tuwe aha amo rupi. Aze Tupàñ umuigo kar amo awa tuwihawete romo nehe, aiko putar a'e awa hemiruze'eg romo ihe nehe. Ko teko nemuigo kar kwez tuwihawete romo a'e wà. Izaew paw neputar kwez a'e wà no. A'e rupi apya putar nerehe we ihe nehe.

19 Ereiko heruwhawete ta'yr romo. Mâràzàwe tuwe naiko kwaw neremiruze'eg romo. Neru wiko hezar romo izypy mehe. A'e rupi ereiko putar hezar romo ne nehe kury, i'i izupe.

20 Na'e uze'eg Àmixàràw Aitopew pe kury. — Aputar neze'eg pureruze'egaw ihe. Ma'e xiapo nehe, i'i izupe.

21 Uwazar Aitopew izupe. — Eker echo neru hemirekoagaw wapuhe nehe. Neru wezar a'e kuzà wàpuzuahu rehe uzekaiw ma'e romo wà. Aze ereker wapuhe nehe, teko paw ukwaw putar neru iàmàtyry'ymar romo nerekohaw wà nehe. Nezewe mehe nerehe we har neremiruze'eg hurywete putar wà nehe, i'i izupe.

22 A'e rupi umuapyk amo tåpuzràn Àmixàràw pe tåpuzuhu 'aromo imuàtà pyrer rehe wà. A'e pe teko paw wanenataromo uker u hemirekoagaw nàñàm kury.

23 A'e 'ar rehe aze Aitopew umume'u amo pureruze'egaw, tuwihaw weruzar iz'e'eg

Tupàn ze'eg zàwe wà. Tawi weruzar ize'eg. Amixàràw weruzar ize'eg no.

Umuaiw Uzaz Aitopew pureruze'egaw

17 ¹A'e re uez'eg Aitopew Amixàràw pe kury. Tuwe aexaexak 12 miw awa ihe wà nehe. Kutàri pyhaw araha putar Tawi haikweromo ihe wà nehe, ipyhyk pà ihe wà nehe. ²Àzàmàtyry'ym putar Tawi ikene'o mehe izemumikahy mehe nehe. Ukyze putar urewi wà nehe. Zauxiapekwer hehe we har paw uzàn putar izuwi upuir pà wà nehe. Nezewo mehe xo tuwihawete zo azuka putar nehe. ³Arur putar hehe we har zauxiapekwer paw newe ihe wà nehe. Kuzà umen pe uzewyr ma'e ài wanekon putar wà nehe. Xo pitài awa rehe zo nepuruzuka wer. A'e rupi nazàmàtyry'ym kwaw amogwer teko ihe wà nehe, nazuka kwaw ihe wà nehe, i'i izupe.

⁴ Ikatu ize'eg Amixàràw pe, Izaew wanuwihaw paw wanupe no.

⁵ — Perur Uzaz peho kury. Xinu ize'eg àwàm nehe kury, i'i Amixàràw.

⁶ Uzaz a'e pe ihem mehe uze'eg Amixàràw izupe kury. — Aitopew umume'u ko pureruze'egaw kwez urewe kury, i'i izupe. Na'e umume'u a'e ma'e izupe. A'e re upuranu hehe. — Aipo xiruzar ize'eg nehe. Aze nan kwaw nehe, ma'e xiapo putar nehe, i'i hehe upuranu pà.

⁷ Uwazar Uzaz ize'eg izupe. — Kwez ze'eg Aitopew ipureruze'egaw a'e, na'ikatu kwaw a'e. ⁸Neru Tawi a'e, awa hehe we har a'e wà no, zauxiapekwer puruàmàtyry'ym ma'e ikàg ma'e romo wanekon a'e wà. Wikwahy ko 'ar rehe wà. Zàwàruhu ka'a pe har ài uruxu her ma'e ài wanekon wà. Aze nemunar zàwàruhu imemyr rehe nehe, wikwahy putar a'e nehe. Nezewegatete Tawi rehe we har wiko ko 'ar rehe wà no. Neru wiko zauxiapekwer romo a'e. Ukwaw katu puruàmàtyry'ymaw a'e. Pyhaw nupyta kwaw zauxiapekwer wanehe we. ⁹Aze ru'u tárityka'i uezàmim iko amo itakwar pupe aze ru'u mume no. Zauxiapekwer neremiruze'eg waàmàtyry'ym mehe tárityka'i Tawi weityk putar wà nehe. Teko paw wenu putar Amixàràw

izauxiapekwer waneityk awer imume'u haw wà nehe. ¹⁰ A'e 'ar mehe zauxiapekwer ikàg wera'u ma'e hehaite wera'u ma'e zàwàruhu iriàw zàwenugar ukyze putar izuwi wà nehe. Ta'e teko Izaew paw ukwaw neru a'e wà xe. Ukwaw zauxiapekwer ikàg ma'e romo heko haw wà. Ukwaw hehe we har wakàgaw wà no. ¹¹ Ko pureruze'egaw amume'u putar newe ihe kury. Emono'og Izaew izuapyapry waiwy rehe har paw ne wà nehe. Waneta haw nuzuawy kwaw ywyxiguhu yryhu iwyw har waneta haw nehe. Na'e ne ae eho wanenataromo Tawi iàmàtyry'ym pà ne nehe. ¹² Wyzài ywy rehe wyzài taw pe heko mehe xixak putar nehe. Zanemhem àwàm ikwaw 'ym mehe we xipyhyk putar nehe. Nezewo mehe nuhem kwaw zanewi nehe. Ni pitài hehe we har nuhem kwaw zanewi wà nehe. ¹³ Aze uzàn uezàmim pà amo tawhu ywytyr apyr iapo pyrer pupe nehe, zanerehe we har paw weraha putar kyhàhàm a'e pe wà nehe. Xityk putar a'e tawhu nehe. Ni pitài ita upyta putar amo ita 'aromo nehe, i'i izupe.

¹⁴ Na'e Amixàràw a'e, Izaew paw a'e wà no, uze'eg nezewo a'e wà kury. — Uzaz ipureruze'egaw ikatu wera'u Aitopew ipureruze'egaw wi a'e. Ukwaw katu wera'u ma'e a'e, i'i wà. Nezewo i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iko uezupe. — Teko nuweruzar kwaw Aitopew ze'eg wà nehe. Nezewo mehe azepyk putar Amixàràw rehe tuweharupi ihe nehe, i'i iko uezupe.

Amo umuranu Tawi, a'e rupi uzewàhem oho a'

¹⁵ Na'e umume'u upureruze'egaw Amixàràw pe wemimume'u kwer oho xaxeto Zanok pe Amiatar pe kury. — Amume'u a'e pureruze'egaw Izaew wanuwihaw wanupe ihe. Aitopew umume'u amo àe pureruze'egaw wanupe a'e, i'i wanupe. ¹⁶ — Na'arewahy pemono kar amo ze'eg heraha har Tawi pe kury. — Epyta zo pe ywyxiguhu rehe har rehe pyhaw nehe. Eahaw Zoław yrykaw eho tárityka'i nehe. Nezewo mehe Amixàràw nuzuka kwaw nerehe we har paw a'e wà nehe, ere izupe nehe. ¹⁷ Zonata wàro ytyzuzàmaw

Hozew her ma'e huwake Aima rehe we a'e, ta'e na'izexak kar wer kwaw teko wanupe tawhu pupe wixe mehe. Māràmàrà'n 'ar mehe amo uma'erek oho kuzà oho wapyr a'e, ma'e uezapo ma'e kwer imume'u pà wanupe a'e. Henu re umume'u oho Tawi pe wà. **18** Amo 'ar mehe amo kwàkwàmo wexak a'e pe wà. A'e rupi umume'u oho Àmixàràw pe. Na'arewahy Zonata oho Aima rupi amo awa Mauri tawhu pe har hàpuz me wà kury. Heta amo 'zygwar hàpuz huwake. Wixe ipupe ywykwar pupe wà. **19** Tàpuz izar hemireko uphyk amo puruwànaw kury. Upupirar a'e pànuhu 'zygwar ikwar ipyk pà. Umuhàmuñáz arozràñ imuku'i pyrer i'aromo no. Nezewe mehe ni amo nupuner kwaw wanexakaw rehe wà. **20** Tuwihaw Àmixàràw rehe we har uhem a'e pe wà, a'e kuzà rehe upuranu pà wà. — Ma'e pe wanekon Aima Zonata wà, i'i izupe wà. — Wahaw yrykawhu oho wà, i'i mua'u wanupe. Na'e wekar e wà. Nuexak kwaw wà. A'e rupi uzewyr Zeruzarez pe wà. **21** Waho re Aima a'e, Zonata a'e no, uezupir wà 'zygwar wi uhem pà wà. Oho a'e ma'e imume'u pà tuwihawete Tawi pe wà. — Aitopew nerekar putar nezuka pà nehe, i'i izupe wà. — Eahaw yrykaw na'arewahy nehe ty, i'i izupe wà.

22 A'e rupi Tawi a'e, hehe we har a'e wà no, uzypyrog yrykaw hahaw pà wà kury. Kwarahy ihem mehe naheta kwaw hahaw 'ym arer wà.

23 Àmixàràw nuweruzar kwaw Aitopew ipureruze'eg awer a'e. A'e rupi Aitopew omono ikupe pe har weimaw zumeta'i rehe kury, tawhu weko haw pe uzewyr pà kury. Umuàgy'yagatu uma'e paw. A'e re uez'azuwyk kury. Iañàm utym hetekwer tu itym awer huwake wà.

24 Àmixàràw wahaw Zotàw yrykaw oho uezhe we har zauxiapekwer wanupi kury. Iahaw 'ym mehe we uhem Tawi Mànàì tawhu pe kury. **25** Àmixàràw umuigo kar Amaz zauxiapekwer paw wanuwhaw romo kury, Zoaw hekuzaromo kury. Amaz wiko Ixira Izaew zuapyr ta'yr romo a'e. Amigaiw Naz tazyr Zeruz ikypy'yr a'e, ihy romo hekon a'e.

Zoaw ihy romo hekon a'e no. **26** Àmixàràw uzapo upytu'u haw Zireaz waiwy rehe Izaew wanehe we.

27 Tawi Mànàì tawhu pe uhem mehe uwàxi na'iruz awa oho wà kury. Na'aw a'e awa waner xe wà: Xowi Naaz ta'yr Hama tawhu Amon ywy rehe har parer, Makir Amiew ta'yr Iro-Nemar tawhu parer, Maraziraz Hozeri tawhu Zireaz ywy rehe har parer. **28-29** A'e awa omono'og ma'e teteau Tawi pe wà, awa hehe we har wanupe wà no. Kawaw, zapepo, ker haw, temi'u. Amo ae ma'e weraha wanupe wà no. Arozràñ xirik her ma'e, arozràñ xewar her ma'e, tyràm, kumanal'i, arozràñ imihir pyrer, kumanal'i záwenugar, hâir, ma'ekamy kwer tâtà ma'e keizu her ma'e, ma'ekamy kwer hazahy ma'e koarar her ma'e, àràpuhàràna'yr wà. — Ne nehe, nerehe we har wà nehe no, ywyxiguhu pe peneko mehe pema'uhez putar nehe. Peiziwez putar nehe no. Pekene'o putar nehe no, i'i izupe wà.

Àmixàràw imàno awer

18 ¹Omono'ono'og tuwihawete Tawi wemiruze'eg zauxiapekwer paw wà kury, wamuza'aza'ak pà wà kury. Heta miw zauxiapekwer imono'og pyrer, heta 100 zauxiapekwer imono'og pyrer nànàñ pitàitâigatu wà no. Uzapo amo awa a'e pehegwer wanuwhaw romo pitàitâigatu wà no. ²Na'e na'iruz haw rupi omono kar wà kury. Zoaw wiko imono'og pyrer ipy wanuwhaw romo a'e. Amizaz Zoaw tywyr Zeruz imemyr wiko amo wanuwhaw romo a'e no. Itaz Kaz tawhu parer wiko amo wanuwhaw romo a'e no. Na'e uez'eg tuwihawete zauxiapekwer wanupe kury. — Ihe aha putar penupi ihe nehe no, i'i wanupe.

3 Uwazar ize'eg izupe wà. — Na'ikatu kwaw neho àwàm, i'i izupe wà. — Aze zanéamàttry'ymar uremuñàñ kar wà nehe, aze uzuka zanephegwer wà nehe, zuawyagatu wanupe nehe. Nerekuzar nuzawy kwaw 10 miw urerekuzar. Aze nephyk wà nehe, a'e mehe hurywete putar tuwe wà nehe. Epyta xe tawhu pe nehe. Aze zawaiw katu urewe nehe,

emono kar amo zauxiapékwer urepytywà pà ne wà nehe, i'i izupe wà.

4 — Azapo putar penemimutar ihe nehe, i'i tuwihawete zauxiapékwer wanupe. A'e rupi upu'äm ukenuhu huwake zauxiapékwer a'e pe wahem mehe. Ur miw tuwihawete henataromo wà. Na'e ur 100 henataromo wà. Na'e ur amo 100 henataromo wà. Nezewe wata oho henataromo wà. **5** Na'e uze'eg nezewe tuwihaw wanupe kury. Na'aw waner xe wà: Zoaw, Amizaz, Itaz. — Aze hekatu peme, pepuraraw kar zo ma'erahy kwàkwàmò Àmixàràw pe nehe, i'i wanupe. Zauxiapékwer paw wenu a'e ma'e imumé'u mehe tuwihaw wanupe wà.

6 Zauxiapékwer Tawi hemiruze'eg oho kaiwer pe Izaew waàmàtyry'ym pà wà kury. Uzàmàtyry'ym oho ka'a Eparai ywyw rehe har pe wà. **7** Tawi hemiruze'eg weityk Izaew wà kury. Iaiw waneityk awer. 20 miw awa umàno a'e 'ar mehe wà. **8** Zeàmàtyry'ymawhu uhàuház a'e ywy nànàn a'e. Awa ka'a pe umàno ma'e kwer heta wera'u kaiwer pe umàno ma'e kwer wanuwi wà. **9** Na'arewahy amo zauxiapékwer Tawi hemiruze'eg uehem wà Àmixàràw huwake wà kury. Àmixàràw wata oho iko kawaruràn iku'az. Ukwaw oho ywyra uhua'u ma'e kawar her ma'e wype kury. Iàkàg uzepokok ywyra hákàgwér rehe. Uzàn wi wi heimaw kawaruràn oho. Upytá Àmixàràw uzeaiko pà ywyra rehe. (Ta'e i'awku a'e xe.) **10** Amo awa Tawi hemiruze'eg wexak Àmixàràw a'e pe a'e. Uze'eg Zoaw pe. — Aexak Àmixàràw kawar rehe izaiko mehe kwez kury, i'i izupe.

11 Uze'eg Zoaw izupe. — Erexak aipo. Màràzàwe tuwe nerezuka kwaw a'e pe. Aze mo erezuka, amono mo itaxig parat 100 kàràm ipuhuz taw newe. Amono mo amo neku'aw har newe no, i'i izupe.

12 Uwazar a'e awa ize'eg izupe. — Aze mo 10 kir parat eremur ihewe, nazuka pixik iwer mo tuwihawete ta'yir ihe. Zane paw xinu ize'eg awer. — Aze hekatu peme, pepuraraw kar zo ma'erahy kwàkwàmò Àmixàràw pe nehe, i'i zanewe. Uze'eg nezewe Amizaz pe no, Itaz pe no. **13** Aze mo naruzar iwer ize'eg, aze mo

azuka Àmixàràw, a'e mehe mo tuwihawete ukwaw mo heremipa kwer a'e. Ukwaw ma'e paw a'e xe. Nahepyro iwer pe mo izuwi ne, i'i izupe.

14 — Nuruàro kwaw nezewe ihe nehe, i'i Zoaw izupe. Na'e upyhyk Zoaw na'iruz ywyra purukutukaw kury. Ukutuk Àmixàràw ipuxi'a rehe purukutukaw pupe, hekuwe mehe we, kawar rehe izaiko mehe we. **15** 10 zauxiapékwer Zoaw hehe we har umàmàn Àmixàràw izywyr wà. Umumaw izuka haw wà.

16 Na'e upy Zoaw uxi'äm zeàmàtyry'ymawhu imumaw pà kury. Zauxiapékwer hehe we har upytu'u Izaew wanaikweromo uzàn ire wà. Uzewyr oho wà kury. **17** Upyhyk Àmixàràw hetekwer wà. Weityk ywykwar pupe ka'a pe wà. Oho eteahy a'e ywykwar. Upyk hetekwer ita tetea'u pupe wà. Na'e Izaew paw uzàn oho weko haw pe pitàitágatu wà kury.

18 A'e 'ym mehe we wikuwe mehe Àmixàràw uzapo amo wagapaw uezupe ywyàpyznaw tuwihawete waiwy her ma'e pe a'e, ta'e naheta kwaw ta'yir izupe xe, naheta kwaw her hereko àràm izupe xe. Omono uwer a'e wagaw paw rehe. Te ko 'ar rehe — Àmixàràw hagaw paw, i'i teko izupe wà.

Tawi uza'i'o Àmixàràw imàno awer rehe

19 Izuka re Aima Zanok ta'yir uze'eg Zoaw pe. — Tuwe àzàn aha tuwihawete pe kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo ikatu ma'e kwez kury, neàmàtyry'ymar wanuwi nepyro pà kury, a'e putar izupe nehe, i'i a'e.

20 — Nan, i'i Zoaw izupe. — Kutàri nereraha kwaw uezapo ma'e kwer imume'u haw ikatu ma'e izupe nehe. Amo ae 'ar mehe erepuner a'e ikatu ma'e uezapo ma'e kwer imume'u haw rehe izupe mehe. Kutàri emume'u zo nehe, ta'e tuwihawete ta'yir umàno kutàri a'e xe, i'i izupe.

21 Na'e uze'eg uma'erek e ma'e Exio ywy rehe arer pe kury. — Eho tuwihawete pe neremixak kwer imume'u pà izupe nehe, i'i izupe. Uzemumew Zoaw henataromo a'e. A'e re uehm a'e wi uzàn pà.

22 Aima wenoz wi Zoaw. — Tuwe amume'u ikatu ma'e uezapo ma'e kwer aha izupe nehe no. Nazekaiw kwaw tuwihawete hemiapo ràm rehe ihe nehe, i'i izupe. — Mâràzàwe tuwe nepurumume'u wer hehe, hera'yr. Ni amo numur kwaw ma'e newe hekuzaromo nehe, i'i Zoaw izupe.

23 — Tuwe uezapo uezapo ma'e ràm nehe. Heho wer nezewe rehe we ihe, i'i wi Aima. — Ikatu. Eho ty, i'i Zoaw. Uhem a'e wi uzàn pà kury. Oho Zotàw izywyr rehe har rupi. Ukwen a'e Exio parer oho.

24 Heta mokoz ukenaw tawhu pe. Teko wixe amo rupi tawhu pupe wà. Uhem tawhu wi inugwer rupi wà. Tawi wapyk a'e ukenaw wamyter pe 'ar mehe. Hehe uzekaiw ma'e uezupir pàrirogaw aiha katu ma'e i'aromo kury. Upu'äm ukenaw 'aromo imu'atà pyrer rehe. Ume'egatu pe rupi wata ma'e wanehe. Na'arewahy wexak pitài awa uzàn mehe kury. **25** — Awa ur iko, i'i tuwihawete pe. — Aze a'e zutyska'i ur iko, werur ma'e uezapo ma'e kwer ikatu ma'e imume'u haw iko, i'i tuwihawete. Uhem uzàn ma'e wà iko kury.

26 Na'e awa pàrirogaw 'aromo upu'äm ma'e wexak amo ae awa no. A'e zutyska'i uzàn wà iko a'e no. Uhapukaz ukenaw rehe uzekaiw ma'e pe. — Exak ty. Ur amo ae awa uzàn ma'e iko a'e no ty, i'i izupe. — A'e werur ze'egatu iko a'e no, i'i Tawi.

27 — Akwaw awa ipy hexakaw ihe. Aima Zanok ta'yra'e, i'i ume'e ma'e. — Awa ikatu ma'e romo hekon a'e. Ze'egatu werur iko, i'i tuwihawete.

28 Uhapukaz Aima tuwihawete pe. — Oho katu ma'e paw rupi, i'i. Na'e wapyk upenàràg rehe uwa imuhyk pà ywy rehe. — Tuwe ximume'u nezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw nehe. Ta'e umur neàmàtyry'ymar waneityk awer zanewe a'e xe, i'i izupe.

29 — Aipo kwàkwàmo Àmixàràw ikatu a'e, i'i tuwihawete. — Tuwihaw Zoaw hemur kar xe a'e. Hehem mehe aeaxak teko tete'a'u wazàn mehe ihe wà. Nakwaw kwaw uezapo ma'e kwer. Naexak kwaw, i'i izupe.

30 — Epyta xe heruwake kury. Xiàro inugwer awa nehe, i'i Tawi Aima pe. Upyta a'e pe huwake inugwer hàro pà.

31 Na'e ze'eg herur har Exio ywy rehe arer uhem wà a'e pe kury. — Tuwihawete. Heta ma'e uezapo ma'e kwer ikatu ma'e newe heremimume'u ràm. Kutàri Tupàn umur neàmàtyry'ymar paw waneityk awer newe, i'i izupe.

32 — Aipo kwàkwàmo Àmixàràw ikatu a'e, i'i tuwihawete. Uwazar ze'eg herur har izupe kury. — Izupe uezapo ma'e kwer a'e, aze mo uezapo nezewe nugar neàmàtyry'ymar paw wanupe, ikatuahy mo ihewe. Aze mo uezapo nezewe haw nerehe ipuruzuka wer ma'e paw wanupe, ikatuahy mo ihewe, i'i izupe.

33 Na'e uzemumikahy tuwe tuwihawete kury. Heta amo ipupyaikaw pyrer pàrirogaw ukenaw 'aromo. Uzeupir Tawi a'e pe. Uzypyrog uzai'o pà. Wata ko rupi uhapukaz tà. Wata kwe rupi uzai'o pà. — O hera'yr. Hera'yr Àmixàràw. Aze mo àmàno nerekuzaromo, ikatu wera'u mo ihewe, hera'yr, i'i iko.

Uze'egahy Zoaw Tawi pe

19 **1** — Tuwihawete Tawi uzai'o iko Àmixàràw imàno awer rehe uzemumikahy pà a'e, i'i Zoaw pe wà. **2** Nezewe a'e 'ar mehe wanurywete haw uezapo wazemumikahy haw romo. Ta'e zauxiapekwer paw ukwaw Tawi wa'yr rehe uzai'o haw a'e wà xe. **3** Uzewyr tawhu pupe wixe pà uze'eg 'ym pà wà. Nuzawy kwaw zeàmàtyry'ymawhu wi uzàn ma'e wà. Imaranugar wà. **4** Upyk tuwihawete uwa uhapukaz tà. — O hera'yr. Hera'yr Àmixàràw. Àmixàràw hera'yr, i'i.

5 Na'e oho Zoaw tuwihawete hàpuz me izupe uze'eg pà kury. — Kutàri eremumaranugar kar zauxiapekwer neremiruze'eg ne wà. Nepyro nemàno haw wi a'e wà. Upyro nera'yr wà, nerazyr wà no, neremireko wà no, neremirekoagaw wà no.

6 Neamutar katu har iro newe wà. Erezamutar katu nerehe iakatuwawayh 'ym ma'e ne wà. Tuwihaw nerehe we har wà,

zauxiapekwer nerehe we har wà no, iro newe upaw rupi wà. Erexak kar newe ikatu 'ymaw iko tekó wanupe. Ko ma'e aexak kutàri. Aze mo Àmixàràw wikuwe, aze mo ure paw urumàno, neruywete mo. **7** Eze'eg echo zauxiapekwer neremiruze'eg wanupe kury. — Ikatuahy penemiapo kwer, ere wanupe nehe. Aze neremumé'u kwaw neze'egatu wanupe nehe, pyhewe ni amo wiko putar nerehe we a'e wà nehe. Amumé'u putar ko ma'e Tupàn henataromo ihe kury. Aze uezapo nezewé àwàm nehe, iaiw wera'u putar amogwer iaiw ma'e newe uezapo ma'e kwer wanuwi upaw rupi katete nehe, i'i izupe.

8 Na'e tuwhawete upu'am oho tawhu ukenaw huwake wapyk pà kury. Zauxiapekwer ukwaw a'e pe iho awer wà. A'e rupi uzemono'og oho izywyr wà. A'e 'ar rehe Izaew Tawi iàmàtyry'ymar paw uzàn oho weko haw pe wà.

Tawi uzewyr Zeruzarez pe

9 Na'e a'e ywy rehe har paw uzypyrog ueàmàtyry'ym pà wà kury. Uze'eg nezewé wà. — Tuwhawete Tawi zanepyro zaneàmàtyry'ymar wanuwi a'e. Zanepyro Piri ywy rehe har wanuwi. Ko 'ar rehe uzàn oho Àmixàràw wi uiwy wi kury. **10** Xixak Àmixàràw tuwhawete romo imuigo kar pà. Umàno zeàmàtyry'ymawhu pe. Zazeagaw Tawi tuwhawete romo imuigo kar wi pà nehe kury, i'i uezapeupe wà.

11 Amo umume'u waze'eg oho Tawi pe wà. A'e rupi Tawi omono kar xaxeto Zanok Amiatar rehe we Zuta ywy rehe har wanuwhaw wanupe wà kury. Upuranu wanehe wà. — Amogwer Izaew uezagaw tuwhawete imuzewyr kar haw rehe hàpuzuhu pe wà. Xo pe zo napezeagaw kwaw. Mâràzàwe tuwe. **12** Peiko heànàm romo. Hero'o kwer wiko nero'o kwer romo. Heruwy wiko neruwy romo. Mâràzàwe tuwe xo pèa zo napeputar kwaw hezewyr àwàm tuwhawete romo hereko haw pe, i'i wanupe.

13 — Peze'eg nezewé Amaz pe nehe no. — Ereiko heànàm romo ne. Ko 'ar

henataromo ereiko putar zauxiapekwer wanuwhaw romo Zoaw hekuzaromo nehe. Aze nazapo kwaw ko heremimume'u kwer nehe, tuwe Tupàn hezuka nehe, ere izupe nehe, i'i Tawi wanupe.

14 A'e ze'eg imume'u how rupi tuwhawete uzemurumurywete kar awakwer Zuta izuapypapr wanupe kury. A'e rupi omono kar uze'eg izupe wà kury. — Ezewyr nehe. Tuwe tuwhawete nerehe we har paw uzewyr nerupi wà nehe no, i'i izupe wà. **15** A'e rupi uzypyrog Tawi uzewyr pà kury. Uhem Zotàw yrykaw pe kury. Awakwer Zuta izuapypapr oho huwàxi mà Ziwkaw tawhu pe wà. Ta'e ipurahaw wer yrykaw rehe hupi wà xe. **16** A'e 'ar mehe we Ximez Mezàmi zuapypapr Zer ta'yur Mauri tawhu pe har oho na'arewahy Zotàw yrykaw kutyr tuwhawete Tawi huwàxi mà a'e no. **17** Miw awa Mezàmi izuapypapr oho hupi wà no. (Ziw Xau pe uma'erekó ma'e kwer a'e, oho Zotàw pe uezupe uma'erekó ma'e wanupi a'e no. Heta 20 wà). Uhem a'e pe tuwhawete ihm 'ym mehe we wà. **18** Wahaw Zotàw oho wà, ta'e tur wer tuwhawete rupi yrykaw hahaw mehe wà xe, ta'e ipurapo wer tuwhawete hemimutar rehe a'e wà no xe. Tuwhawete yrykaw hahaw paw rehe izemuàgà'ym mehe Ximez uezityk ywy rehe henataromo a'e. **19** — Tuwhawete, i'i izupe. — Nereharaz ikatu 'ym ma'e newe heremipa kwer wi nehe, Zeruzarez wi nehem awer 'ar mehe arer wi nehe. Nereharaz heremipa kwer wi nehe. Nema'enukwaw zo hehe nehe, i'i izupe. **20** Akwaw ikatu 'ym ma'e heremipa kwer ihe. A'e rupi azur xe amogwer ywy kwarahy heixe haw awyze har kutyr har rehe har wanenataromo ihe kury, neruwàxi mà ihe kury, i'i izupe.

21 Na'e Amizaz Zeruz memyr uze'eg Tawi pe kury. — Ximez umume'u iaiw ma'e tuwhawete Tupàn hemixak kwer pe a'e. A'e rupi azeerezuka kar nehe, ikatu putar nehe, i'i izupe.

22 Uze'eg Tawi Amizaz pe tywyr Zoaw pe no. — Mo upuranu nerehe. Aipo pemuzawaiw katu kar ma'e ihewe. Aiko Izaew wanuwhawete romo ihe kury. Ni pitài

Izaew izuapyapyr numàno kwaw kutàri wà nehe kury.

23 Na'e i'l Ximez pe. — Amume'uhay putar ko ma'e heremiapo ràm Tupàn henataromo kury. Ni amo nanezuka kwaw wà nehe, i'i izupe.

24 Mewimozet Xau hemimino wezyw oho tuwiawete huwàxi mà a'e no. Nuzepyez kwaw a'e. Nupin kwaw wamutaw. Nuzuhez kwaw ukamir a'e, wemyhar a'e no. Zeruzarez wi uhemaw 'ar henataromo nuzapo kwaw a'e ma'e. — Xo tawhu pe tuwiawete izewyr katu mehe zo azepyez putar nehe, azupin putar heamataw nehe, aputuka putar hekamir nehe no, i'i uezupe. **25** Ur Zeruzarez wi tuwiawete huwàxi mà a'e no. Ihem mehe Tawi upuranu hehe. — Mewimozet, màràzàwe tuwe nereho kwaw herupi, i'i izupe.

26 Uwazar ize'eg izupe. — Tuwiawete. Erekwaw pàri ma'e romo hereko haw ne. — Emuapyk ikupe pe har hereimaw zumen rehe nehe, a'e ihewe uma'erek e ma'e pe. Ta'e hezeupir wer ikupe pe nerupi heho pà ihe xe. Uma'erek e ma'e uzapo iaiw ma'e ihewe a'e. **27** Umum'e temu'emaw herehe har newe a'e no. Ne ereiko Tupàn reko haw pe har ài ne. Erekwaw ze'eg azeharomoete har. A'e rupi ezapo ma'e neremimutar rupi nehe. **28** Erepuner mo heru iànàm paw wazuka haw rehe. Nerezuka kwaw wà. Herenoz pe neràpuz me hemumai'u kar pà ne. A'e rupi ni amo ae ma'e naenoz kwaw newe ihe nehe kury. Napuner kwaw kury, i'i izupe.

29 Uwazar tuwiawete ize'eg izupe. — Emume'u zo amo ae ma'e kury. Nezewa haw rehe hepurapo wer ihe. Amuza'a'ak putar Xau ima'e kwer mokoz pehegwer romo nehe. Erepypyk putar pehegwer ipy nehe. Ziwan upypyk putar inugwer iphegwer a'e nehe no, i'i izupe.

30 — Tuwe Ziwan upypyk a'e ma'e upaw rupi nehe. Xo pitài ma'e aputar. Apyhyk a'e ma'e kwez kury. Neràpuzuhu pe nezewyr katu awer zo aputar. Uzeapo kwez kury. A'e rupi herurywete kury, i'i Mewimozet Tawi pe.

31 Maraziraz Hozeri tawhu Zireaz ywy rhe har pe har a'e no, ur weko haw wi a'e no, tuwiawete rupi Zotàw yrykaw hahaw pà a'e no. **32** Itua'uhez tuwe Maraziraz. Wereko 80 kwarahy. Hemetarer katu no. Tuwiawete Mànài pe heko mehe Maraziraz omono temi'u izupe, ipptywà pà.

33 — Maraziraz, i'i tuwiawete izupe. — Eho Zeruzarez pe hepyr nereko pà nehe kury. Urupytywà putar ihe nehe kury, i'i izupe.

34 Uwazar ize'eg izupe. — Naheta kwaw 'ar tetea'u ihewe nehe kury. Àmàno etea'i. Màràzàwe tuwe aha putar Zeruzarez pe nerupi nehe, i'i izupe. **35** Areko 80 kwarahy ihe. Ni amo ma'e nahemurywete kar kwaw a'e kury. Heremiu'nahete kwaw ihewe. Ma'ywa uwà nahete kwaw ihewe. Nainu kwaw uzegar ma'e wazegar mehe ihe wà. Aze mo aha nerupi, xo ipuhuz katu ma'e romo zo aiko mo a'e pe newe. **36** Naputar kwaw a'e hekuzar uhua'u ma'e nezewe nugar ihe. Aha putar nerupi Zotàw yrykaw ikupe kutyra'i nehe. **37** A'e re hemuzewyr kar hereko haw pe nehe. Nezewe mehe apuner heipy watym awer huwake hemàno àwàm rehe ihe nehe kury. Ihewe uma'erek e ma'e Kimà her ma'e wiko xe a'e. Eraha nereko haw pe nehe. Ezapo kar ma'e neremimutar izupe nehe, i'i izupe.

38 Uwazar tuwiawete ize'eg izupe. — Arahà putar herupi nehe. Azapo ma'e paw izupe neremimutar rupi nehe. Wyzài ma'e ihewe nereminoz ràm azapo putar newe nehe no, i'i izupe.

39 Na'e Tawi a'e kury, hemiruze'eg paw hehe we har paw wà no, wahaw Zotàw yrykaw oho wà kury. Uzurupyter Tawi Maraziraz uze'egatu imono pà hehe. Na'e uzewyr Maraziraz weko haw pe kury.

Uze'ez'e'eg Izaew Zuta uezuepeupe wà

40 Wahaw tuwiawete Zotàw yrykaw awakwer Zuta izuapyapyr wanupi, wapehegwer awa Izaew izuapyapyr wanupi no. A'e wi oho Ziwick tawhu pe wà. Kimà oho hupi. **41** Na'e Izaew paw uze'eg oho Tawi pe wà kury. — Tuwiawete, i'i izupe

wà. — Mâràzàwe tuwe ureryky'yr Zuta izuapyapry upuner nererur haw rehe xe ko Zotàw yrykaw pe wà, i'i izupe wà.

42 Awa Zuta izuapyapry uwazar wanupe wà. — Urerur tuwihawete ure, ta'e ureànàm romo hekon a'e xe. Aipo peikwahy putar a'e rupi nehe. Aipo tuwihawete umekuzarureremi'u urewe. Aipo umur amo ma'e urewe, i'i wanupe wà.

43 Uze'eg Izaew Zuta wanupe wà kury. — Uruiko 10 Izaew ta'y'r wazuapyapry romo ure. Xo pitài Izaew ta'y'r izuapyapry romo peiko. Ureruwhawete romo wiko tuwe Tawi a'e. Nuiko kwaw penuwihawete romo. Ta'e ure ràgypy uruze'eg tuwihawete romo imuigo kar wi haw rehe ure xe, penenataromo ure xe. Mâràzàwe tuwe uruiko ikàg 'ym ma'e romo penenataromo, i'i wanupe wà. Awakwer Zuta izuapyapry waze'eg hahy wera'u Izaew waze'eg wanuwi wà.

Wikwahy Xew a'e

20 ¹ Amo awa puruputupyk ma'e Xewa her ma'e wiko a'e pe a'e 'ar mehe. Mikiri ta'y'r Mezàmi zuapry romo hekon. Upy uxilàm teko wamono'og pà kury. — Xityk Tawi zane nehe. Zazekai zo hehe nehe. Aze zaha hehe we nehe, nuzeapo kwaw ikatu ma'e zanewe nehe. Zazewyr zaha zaneràpuz me nehe ty wà, i'i wanupe.

2 A'e rupi Izaew paw upuir Tawi wi wà kury, Xewa rupi oho pà wà kury. Awa Zuta izuapyapry upyta Tawi rehe we wà. Wiko wiwi hemiruze'eg romo wà. Oho haikweromo Zotàw yrykaw wi Zeruzarez tawhu pe wà.

3 Oho Tawi wàpuzuhu pe. A'e 10 hemirekoagw iro izupe wà. A'e rupi omono kar amo tàpuz pupe wà. Umuzeckaiw kar amo zauxiapekwer a'e tàpuz rehe wà. Omono wanemimutar wanupe, omono temi'u wanupe no. Nuker kwaw wapuhe. — Pepyta tàpuz pupe nehe, i'i wanupe. — Napepuner kwaw a'e wi pehem àwàm rehe nehe. Penekuwe mehe napehem pixik kwaw xe tàpuz wi nehe. Penumaw putar pe'ar paw xe peneko pà kuzà imen umáno ma'e kwer zàwegatete nehe, i'i wanupe.

4 Uze'eg tuwihawete Amaz pe kury. — Enoz awakwer Zuta izuapyapry paw wamuwà ne wà nehe ty. Pyhegwepe eiko xe wanehe we nehe, i'i izupe.

5 Amaz uhem oho a'e wi wamono'og pà. Nuzewyr kwaw 'ar imume'u pyrer rehe. **6** A'e rupi uze'eg Tawi Amizaz pe. — Xewa zanemuma'erek kar wera'u putar Àmixàràw wi a'e nehe. Emono'og zauxiapekwer heremiruze'eg wà kury, haikweromo neho pà kury. Aze mo nereho iwer, upuner mo amo tawhu pàrirogawhu hereko har wapyhykaw rehe wà nehe. Nezewe mehe naxipyhyk kwaw nehe kury, i'i izupe.

7 Na'e awa Zoaw hemiruze'eg wà, Kere izuapyapry wà no, Pere izuupyapry wà no, zauxiapekwer ipuruzukaiw wera'u ma'e wà no, oho Amizaz rupi wà. Uhem Zeruzarez wi Xew hekar pà wà. **8** Itahu pe Zimeàw tawhu pe har pe uhem mehe Amaz uwàxi wà. Zoaw umunehew uma'e zeàmàtyry'ymawhu pe har. Wereko utakihepuku iapirer pupe. Umuzaiko uku'aw har rehe. Wenataromo iho mehe u'ar itakihe izuwi kury. **9** A'e mehe uze'eg Zoaw Amaz pe. — Nekatu pa, hemiryrap, i'i izupe. Na'e upyhyk Amaz iamutaw opo awyze har rehe izardupter haw iapo pà. **10** Nuexak kwaw Amaz takihepuku Zoaw ipo inugwer rehe. Na'e Zoaw ukutuk Amaz hie pe kury. Uhem hie kwer ywy rehe uhàuhàz tà. A'e 'ar mehe we umàno. Nukutuk wi kwaw Zoaw, ta'e umàno pitài kutukaw rehe a'e xe. Na'e Zoaw wekar wiwi Xewa oho wywyr Amizaz rupi uzàn pà kury. **11** Amo zauxiapekwer Zoaw hemiruze'eg upyta Amaz hetekwer huwake uhapukaz pà kury. — Aze Zoaw imyrypar romo ereiko, aze Tawi hemiruze'eg romo ereiko, eho Zoaw haikweromo nehe kury, i'i 'àm wanupe.

12 Amaz hetekwer upyta a'e pe, pe myter pe u'law pà. Heta teteu' huwykwer. Huwykwer upyk hetekwer. Zoaw ipytywà har wexak upytu'u ma'e kwer paw wà. A'e rupi umutyk hetekwer heraha pe iwyw wà. Upyk amo puruwànav pupe wà. Ta'e hexakar paw upytu'u a'e pe wà xe. **13** Hetekwer pe wi

imunyryk ire zauxiapekwer paw oho Zoaw rupi Xew hekar pà wà kury.

14 Wahaw Xew Izaew izuapyapyr waiwy paw oho a'e. Uhem tawhu Apewmetemaka her ma'e pe kury. Upytu'u a'e pe. Mikiri iànàm izuapyapyr paw uzemono'og a'e pe wà. Oho tawhu pupe hupi wà. **15** Na'e zauxiapekwer Zoaw rehe we har uhem a'e pe wà kury. Umàmàn tawhu izywyr wà. Omonomonoywy pàrirogaw izypy pe myromyrogaw iapo pà uzeupir àwàm iapo pà tawhu pupe wixe àwàm romo wà. Uwykàz pàrirogaw ivy pe wà no. Ipurumu'ar kar wer pàrirogaw rehe wà. **16** Omo kuzà ma'e kwaw katu har wiko a'e tawhu pupe. Upu'am pàrirogaw ikupe pe uhapukaz pà zauxiapekwer wanupe kury. — Pezeapyaka rihi, pezeapyaka rihi. Perur Zoaw xe kury, ta'e heze'eg wer izupe ihe 'y, i'i wanupe.

17 Oho Zoaw a'e pe. Upuranu kuzà hehe. — Zoaw romo ereiko aipo, i'i hehe upuranu pà. — Aiko Zoaw romo ihe, i'i izupe. — Einu katu heze'eg kury, i'i kuzà izupe. — Azeapyaka katu teko ihe, i'i Zoaw pe.

18 Na'e uze'eg kuzà izupe kury. — Kwehe mehe teko uze'eg nezewe uezuepeuwa wà. — Peho Apew tawhu pe pureruze'egaw henoz pà nehe, i'i wà. Nezewe uzapokatu ukatu haw 'ym a'e wà. **19** Tawhu urerekohaw uhua'u. Nuruiko kwaw puruàmàtyry'ymar romo ure. Tuweharupi uruiko tuwihawete hemiruze'eg ikatu ma'e romo. Mâràzàwe tuwe pezeagaw peiko imumaw paw rehe. Aipo peityk putar Tupàn pe imono pyrer nehe, i'i izupe.

20 — Nuruzapo pixik kwaw agwer ma'e, i'i Zoaw. — Namumaw pixik kwaw tawhu peneko haw ihe nehe. Naityk pixik kwaw nehe no. **21** Na'urepurapo wer kwaw agwer ma'e rehe. Amo awa ywytyr Eparai ywy rehe har Xew her ma'e Mikiri ta'yr a'e, uzypyrog Tawi ureruwihaw iàmàtyry'ym kar pà amo teko wanupe a'e. Xo a'e awa zo pemur ihewe nehe. A'e mehe aha putar xe wi nehe, i'i izupe. — Oromomor putar iàkàgwer pàrirogaw ikupe wi newe ure nehe, i'i kuzà Zoaw pe.

22 Na'e oho kuzà teko tawhu pe har wanupe pureruze'egaw imume'u pà kury. Weruzar ize'eg wà. Omonohok Xewa iàkàg iwuwi wà. Omomor iàkàgwer pàrirogaw ikupe pe Zoaw pe wà kury. Na'e upy Zoaw uxilàm kury. Omono'og zauxiapekwer uezehwe har paw wà. Upaw rupi wezar a'e tawhu wà, weko haw pe oho pà wà. Na'e uzewyr Zoaw oho tuwihawete Tawi hake Zeruzarez pe kury.

Tawi hemiruze'egatu zauxiapekwer wà

23 Zoaw wiko zauxiapekwer Izaew izuapyapyr wanuwhaw romo kury. Menai Zoiáz ta'yr wiko Kere wanuwhaw romo a'e, Pere wanuwhaw romo no. **24** Anoniràw uzekaiw awa zemunehew paw pe imono kar pyrer wanehe. Umuma'erekohay kar tuweharupi wà. Zuzapa Airuz ta'yr wiko pureruze'egaw imume'u har romo tuwihawete henataromo. **25** Xew (amo ae Xew a'e) wiko tuwihawete ze'eg pape rehe imuapykar har romo. Zanok a'e, Amiatar a'e no, wiko xaxeto Tupàn henataromo a'e wà. **26** Ira Zair tawhu pe har a'e no, wiko xaxeto romo Tawi pe a'e no.

Uzuka Xau iànàm paw wà

21 **1** Tawi tuwihawete romo heko mehe we uhem ma'uhez taw uhua'u ma'e Izaew wanupe kury. Wanem'u umumaw na'iruz kwarahy ihyk 'ym pà wanupe. A'e rupi upuranu Tawi oho Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe kury. Uwazar Tupàn ize'eg izupe. — Xau a'e, iànàm a'e wà no, puruzuka ma'e romo wanekon herenataromo wà. Ta'e uzuka teko Zimeàw tawhu pe har a'e wà xe, i'i Tupàn Tawi pe.

2 Zimeàw tawhu pe har nuiko kwaw Izaew izuapyapyr romo wà. Amohe ywy rehe har wapehegwa'li romo wanekon wà. Kwehe mehe Izaew uzapokatu uze'egaw wanehe we wà, wazuka 'ym àwàm imume'uhay pà wanupe wà. Xau uezagaw wamumaw pà. Ta'e izekaiw katu wer Izaew wanehe Zuta wanehe a'e xe. Tawi wenzek teko Zimeàw pe har uezuepe a'e wà kury. Uze'eg wanupe. **3** — Ma'e apuner iapo haw rehe peme ihe nehe. Xau uzapo iaiw ma'e peme a'e.

Hepurumekuzar wer hemiapo kwer rehe ihe kury. Nezewé mehe pemono putar peze'egatu Tupàn hemiaihu wanehe nehe, i'i wanupe.

4 Uwazar ize'eg izupe wà. — Nuruputar kwaw temetarer Xau hemiapo kwer hekuzaromo ure. Na'urepuruzuka wer kwaw ni pitài Izaew zuapyr rehe ure no, i'i izupe wà. — Ma'e peputar peme heremiapo ràm, i'i Tawi wanupe.

5 — Xau ipuruzuka wer urerehe ipurumumaw wer urerehe upaw rupi katete a'e. Na'ipurumuigo kar wer kwaw urerehe Izaew waiwy rehe a'e. **6** A'e rupi, emur 7 izuapypyre urrewe ne wà nehe. Ure uru'azuwyk putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo ure wà nehe, Zimea tawhu Xau izexak kar awer pe ure wà nehe. Xau Tupàn hemixak kwer romo hekon kwehe mehe a'e, i'i izupe wà. — Amono putar peme ihe wà nehe, i'i tuwihawete wanupe.

7 A'e 'ym mehe umume'eahy uze'eg Zonata pe Tupàn henataromo a'e. A'e rupi nupuner kwaw Mewimozet Zonata ta'y'r Xau hemimino izuka kar haw rehe Zimeàw pe har wanupe. **8** Upyhyk Aramoni kury. Upyhyk amo Mewimozet no. Hizipa Ai imemyr Xau hemireko imemyr romo wanekon wà. Upyhyk 5 Meraw Xau tazyr imemyr Aniriew Maraziraz ta'y'r hemireko imemyr wà no. Meora pe har romo wanekon wà. **9** Omono Tawi a'e 7 wà kury, teko Zimeàw pe har wanupe wà kury. U'azuwyk ywytyr rehe Tupàn henataromo wà. Umàno paw rupi uezhezehe wà. Àmàno ipaw etea'i mehe uezapo a'e ma'e. Arozràn xewar her ma'e ipo'o haw rehe wazypyrogaw rehe uezapo.

10 Na'e Hizipa Xau hemirekoagaw kwer upyhyk amo pàñ hyru iapo pyr kury. Uzapo wàpuzràn pixikal'i ma'e itahu 'aromo. Oho a'e pe arozràn ipo'o haw rehe wazypyrogaw mehe. Xo kwarahy ipaw mehe xo àmàno wanetekwer wanehe ikyr mehe zo uehem oho a'e wi. 'Aromo wiràmiri ipuru'u wer wano'o kwer rehe wà. Nuze'u kar kwaw wà. Pyhaw miar hehaite ma'e ipuru'u wer wano'o kwer rehe wà. Nuze'u kar kwaw wà.

11 Amo umume'u Hizipa hemiapo kwer oho Tawi pe wà. **12** Henu mehe Tawi oho Zamezireaz tawhu pe. Upyro Xau ikagwer Zonata ikagwer a'e pe har wanuwi. A'e 'ym mehe Piri ywy rehe har umuzaiko Xau hetekwer Zonata hetekwer Mete-Xà tawhu myter pe wazuka re wà. Zamez tawhu pe har weraha wanetekwer a'e wi wà. Tawi upyro wakàgwer wanuwi kury. **13** Omono'og Xau ikagwer Zonata ikagwer rehe we amogwer 7 izuka pyrer wakàgwer rehe we kury. **14** Utym wakàgwer paw Ki Xau tu itym awer pupe, Zera tawhu Mezàmi ywy rehe har pe. Teko uzapo tuwihawete hemiapo kar haw paw wà. A'e re Tupàn wenu teko ize'eg mehe wà. Upytywà wà kury.

Zeàmàtyry'ymaw Piri ywy rehe har wanehe har

15 Amo 'ar mehe Piri ywy rehe har uzàmàtyry'ym wi Izaew wà wà kury. Tawi oho wemiruze'eg zauxiapékwer wanupi Piri ywy rehe har waàmàtyry'ym pà wà kury. Waàmàtyry'ym mehe we ikene'o tuwe Tawi. **16** Amo awa aiha katu ma'e Izimimenowe her ma'e werur amo purukutukaw itazu morog her ma'e iapo pyrer a'e. Heta 5 kir ru'u ipuhuz taw a'e. Werur takihepuku ipyahu ma'e no. — Apuner Tawi izuka haw rehe ihe, i'i uezupe. **17** Amizaz Zeruz imemyr upytywà Tawi oho kury, a'e awa wi ipyro pà kury. Ukutuk Amizaz a'e Piri ywy rehe har izuka pà. Na'e zauxiapékwer Tawi rehe we har umume'eahy ma'e Tupàn henataromo wà kury. — Ko 'ar henataromo nereho pixik kwaw umerupi zeàmàtyry'ymawhu pe nehe kury, i'i Tawi pe wà. — Ereiko tatainy ài Izaew wanupe. Na'urepuruzuka kar wer kwaw nerehe amo pe ure, i'i izupe wà.

18 Amo ae 'ar mehe Izaew uzàmàtyry'ym Piri ywy rehe har oho Go tawhu pe wà. Ximekaz Uza tawhu pe har uzuka awa aiha katu ma'e Xape her ma'e a'e.

19 Uzàmàtyry'ym Piri ywy rehe har waiko Go pe wà. Erànà Zair ta'y'r Merez pe har uzuka Kurià Kaz pe har. Kurià ipurukutukaw

i'yw iànàgatu haw nuzawy kwaw kyhaw imupari haw izita iànàgatu haw a'e.

20 Na'e uzàmàtyry'ym oho Kat tawhu pe wà kury. Amo awa aiha katu ma'e izuapyapyr ta'yr wiko a'e pe. Pitàitìagatu ipo pe heta 6 ikwà. Pitàitìagatu ipy pe heta 6 ipyha no.
21 — Pemur kar amo awa nehe. Azuka putar ihe nehe, i'i Izaew wanupe. Na'e Zonata Ximez Tawi ryky'yr ta'yr uzuka a'e awa a'e kury.

22 A'e 4 awa wiko awa aiha katu ma'e Kat tawhu pe har wazuapyapyr romo wà. Zauxiapekwer Tawi rehē we har uzuka a'e 4 awa a'e wà.

*Umuzàg Tawi zegar
haw uzemurywete haw*

22 ¹Na'e umuzàg 'aw zegar haw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe a'e, ta'e Tupàn upyro Tawi Xau wi a'e xe, amogwer iàmàtyry'ymar paw wanuwi a'e xe.

2 — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko hepyro har romo. Nuzawy kwaw tàpuzuhu ita iapo pyrer ihewe.

3 Nuzawy kwaw itahu
hezeàmimaw ihewe.
Ni amo nahezuka kwaw
hehe we hereko mehe wà.
Hepyro u'yw wi purumimaw ài a'e.
Uzuka heàmàtyry'ymar hepyro pà.
Hepyro har romo hekon.
Uzekaiw katu herehe ma'erahy
wi hepyro pà.

4 Ahapukaz Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e pe. — Heptywà pe nehe,
a'e izupe.
Hepyro heàmàtyry'ymar wanuwi.
Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatu haw nehe.

5 Hemànò àwàm umàmàn
heywyr 'ykotokaw ài.
Hezuka àwàm uhem he'aromo
'ykotokaw ài.
6 Hemànò àwàm heàpixipixi kyhàhàm ài.
Hetym àwàm uzapo puruzuka
haw hepyhyk pà.

7 Nàro kwaw hepyro haw. A'e rupi
ainoz hezar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e pe.
— Heptywà pe nehe, a'e izupe.
Wenu heze'eg wàpuz me wiko mehe.
Herenu herehapukaz mehe.

8 Na'e ywy uryryryryz tuwe a'e.
Ywytyr wapy uryryryryz tuwe a'e wà.
Ta'e wikwahy Tupàn a'e xe.
9 Tàtàxiner uhem ixì wi.
Tàtapyzgwer uhem izuru wi.
Tata purapy ma'e uhem izuru wi.
10 Umuezyw kar Tupàn ywak
uvezyw mehe.
Heta ywàkun ipihun ma'e
ipy iwy pe tur mehe.

11 Uwewe wà kerumin ikupe pe.
Na'arewahy oho ywytu pepo rehe.
12 Uzepyk pytunaw pupe,
Ywàkun ipihunahy ma'e pupe.
Ywàkun 'y pupe tynehem
ma'e izywyr hin a'e.
13 Àmàn iweraw paw umunyk
tâtapyzgwer henataromo.

14 Na'e umuweraw kar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e
àmàn ywak rehe.
Uzenu ywate wera'u ma'e ize'eg mehe.
15 Omomor u'yw. Umuhàmuhàz kar
wàmàtyry'ymar wà.
Wemiapo kwer àmàn iweraw paw
pupe umuzàmuzàn kar pà.
16 Wàmàtyry'ymar pe uze'egahy mehe
wakutyr àmàn imuwerawahy
kar mehe
ywy yryhu iwy pe har uzexak kar a'e.
Ywy 'y iwy pe har uzexak kar a'e no.

17 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
upyho opo ywak wi hepyhyk pà,
Hepyro yryhu iwy wi.
18 Umuñàn Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e heàmàtyry'ymar ihewi wà.
Umuñàn herehe iakatuwawahy 'ym
ma'e wà. Upaw rupi ikàg
wera'u ihewi wà.

- 19 Hereko haw zawaiw katu
mehe ur heàmàtyry'ym pà wà.
Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e hepyk wanuwi.
- 20 Hepyro katu 'ymaw wi,
hepyro a'e, ta'e hekatu izupe ihe xe.
- 21 Tupàn umekuzar heremiapo kwer
ihewe, ta'e imunar 'ym ma'e
romo aiko ihe xe.
Umur uze'egatu herehe, ta'e nazapo
kwaw ikatu 'ym ma'e ihe xe.
- 22 Tuweharupi aruzar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg ihe.
Napuir pixik kwaw hezar wi.
- 23 Aruzar ize'eg paw,
napytu'u kwaw hemiapo
putar haw heruzar ire
- 24 Nazawy kwaw henataromo.
Ukwaw hereko haw.
Muite ikatu 'ymaw wi hepyta haw.
- 25 A'e rupi umekuzar heremiapo kwer
ihewe ta'e hemu'em 'ym ma'e
romo aiko ihe xe.
Ukwaw ikatu 'ym ma'e iapo
haw herehe heta 'ymaw a'e.
- 26 Ne, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
nerepuir kwaw nerehe uzeruzar
ma'e wanuwi, upytu'u 'ym
ma'e wanuwi.
Nekatu newe ikatu ma'e
iapo har wanupe no.
- 27 Aze naheta kwaw ikatu 'ymaw
amo rehe, ikatu ma'e romo ereiko
izupe nehe no.
Ereiko neàmàtyry'ymar
waàmàtyry'ymar romo.
- 28 Erepypyro hemetarer 'ym ma'e wà.
Eremuigo kar wiko wera'u ma'e
hemetarer 'ym ma'e romo ne wà.
- 29 Ne, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
ereiko tatainý zàwe ihewe.
Ne, hezar, eremumaw pytunaw ihewi.
- 30 Hemukàg kar heàmàtyry'ymar
wakutyr heho mehe.
Hemukàg kar wakàgaw
wamumaw mehe.

- 31 Xo ikatuahy ma'e xo Tupàn uzapo a'e.
Uzapo wemimume'u kwer.
Nuzawy kwaw u'yw wi purupyro ma'e,
Ikàgaw hekar har wanupe.
- 32 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e
zutyka'i wiko Zanezar romo.
A'e zutyka'i zanepyro ikatu 'ymaw wi.
- 33 Wiko hezeàmimaw ikàg ma'e romo.
Wyzài ywy rehe heho mehe
uzekaiw katu herehe.
- 34 Nahemu'ar kar kwaw.
Hemonokatu ywytyr rehe.
- 35 Hemu'e puruàmàtyry'ymaw rehe.
Nezewé mehe akwaw ywyrapar
tâtàahy ma'e pupe u'yw imomor haw.
- 36 Ne, Tupàn, ereiko purupyro
haw romo ihewe.
Heptytwà awer nerehe
we har hemukàg kar a'e.
- 37 Nahepyhyk kar kwaw
heàmàtyry'ymar wanupe.
Ni pitài haw rupi na'ar kwaw ihe.
- 38 Aha heàmàtyry'ymar wanaikweromo
ihe. Amumaw ihe wà.
Napytu'u kwaw waneityk 'ym
mehe we.
- 39 Azuhazuhaw ihe wà. Nupuner
kwaw upu'äm wi haw rehe wà.
Wiko heityk pyrer romo
hepy huwake wà.
- 40 Eremur nekàgaw ihewe
zeàmàtyry'ymawhu pe heho mehe.
Eremur heàmàtyry'ymar
wanetykaw ihewe.
- 41 Eremuzàn kar heàmàtyry'ymar
ihewi wà.
Amumaw herehe iakatuwawahy
'ym ma'e ihe wà.
- 42 Wekar upytywà àwàm oho wà,
ni amo nupuner kwaw wapyro
haw rehe wà.
Wenoz Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e pe wà. Nuwazar
kwaw wanupe.
- 43 Azuhazuhaw ihe wà. Uzeapo
wyw ku'i kwer romo wà.

- Apyrog wanehe to'om pe rupi har
zàwenugar rehe hepyrogaw ài ihe.
- 44** Hepyro pe hèàmàtyry'ymar
wanuwi ne, heremiruze'eg
wainuromo har wanuwi ne.
Hemuigo kar teko tetea'u
wanuwhaw romo.
Teko ko 'ar 'ym mehe we
heremigwaw 'ym wà,
wiko ihewe uma'erek
ma'e romo wà kury.
- 45** Amo ae ywy rehe har uzemumew
herenataromo wà.
Uzapo heremiaipo putar
haw heze'eg mehe wà.
- 46** Ukyze ihewi wà.
Wakàgaw uhem wanuwi.
Uhem weko haw tawhu tâtà wi wà.
- 47** Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wiko teko paw wazar romo nehe.
Pemume'u hepyro har ikatu haw nehe.
Tupàn wiko hepyro har romo a'e.
Pemume'u ikàgaw uhua'u haw nehe.
- 48** Umur hèàmàtyry'ymar
wanetykaw ihewe.
Weruzar kar heze'eg teko
tetea'u wanupe.
- 49** Hepyro hèàmàtyry'ymar wanuwi.

Ne, Tupàn, eremur hèàmàtyry'ymar
wanetykaw ihewe.
Hepyk pe ne, awa puruzuka
ma'e wanuwi ne.
- 50** A'e rupi, Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e, amume'u putar nekatu
haw nekàgaw teko tetea'u wanupe
ihe nehe.
Azegar putar nekatu haw rehe nehe.
- 51** Tupàn umur tuwhiwete
iàmàtyry'ymar wanetykaw a'e,
wemixak kwer pe a'e.
Tupàn wexak kar upuruamutar haw
wemixak kwer pe a'e,
Tawi pe a'e. Wexak kar putar
izuapyapyr wanupe a'e nehe no,
awyzeharupi a'e nehe no.

23 *Tawi ze'eg iahykaw rehe arer*
1 Amuapyk putar Tawi Zexe ta'y'r
ze'eg iahykaw rehe arer xe ihe nehe
kury. Tawi wiko awa Tupàn hemimukàg
karer romo a'e. Tupàn Zako izar wexak
Tawi tuwhiwete romo imuigo kar pà. Tawi
uzapo zegar haw puràg eteahy ma'e tetea'u
Izaew wanupe a'e. Na'aw ize'eg awer xe
kury.

- 2** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
hekwe hemuze'eg kar a'e,
hemuze'eg kar a'e.
Ize'eg hereme rehe hin.
- 3** Tupàn Izaew wazar uze'eg.
Izaew wanehe uzekaiw
ma'e uze'eg ihewe.
Tuwhiwete katu haw rupi
pureruze'eg ma'e a'e,
Tupàn hemimutar iapo pà
pureruze'eg mehe a'e,
- 4** Wiko kwarahy ku'em mehe
uhem ma'e ài a'e,
ywàkun heta 'ym mehe uhem
ma'e ài a'e. Nuzawy kwaw
kwarahy àmàn ikyr ire ka'api'i
imuhyape katu kar har.
- 5** Nezewé Tupàn omono putar uze'egatu
hezuapyapyr wanehe nehe.
Ta'e uzapo uze'egatu tuweharupi
àràm ihewe xe.
Ikatu ize'egatu a'e. Uzapo putar
ma'e a'e ze'eg rupi katete
azeharomoete a'e nehe.
Xo a'e ma'e zo aputar ihe.
Uzapo putar uze'egatu a'e nehe.
- 6** Hehe uzeruzar 'ym ma'e nuzawy
kwaw xu heityk pyrer wà.
Ni amo nupyhyk kwaw
xu opo pe wà.
- 7** Aze ipurupyhyk wer hehe
wà nehe, uphyhyk putar
wyrya pupe wà nehe,
ita per pupe wà nehe.
Ukaz putar tata pupe upaw rupi
katete wà nehe, i'i Tawi.

Tawi hemiruze'eg
zauxiapekwer ikàg wera'u ma'e wà

8 Amuapyk putar zauxiapekwer waner Tawi hemiruze'eg teko wanemigwaw katu kwer xe ihe wà nehe kury. Zozewemaxewet Takemoni parer. Wiko amo zauxiapekwer na'iruz ipuruzukaiwahy ma'e her ma'e wanuwihaw romo. Upurukutukaw pupe uzuka 800 awa pitài zeàmàtyry'ymawhu pe wà.

9 Ereazar Nono ta'yir Aoi hemimino wiko a'e na'iruz wainuromo har romo a'e no. Amo 'ar mehe oho Tawi rupi Piri ywy rehe har uzemono'og ma'e waàmàtyry'ym pà. Uzewyr Izaew wakykwerupi wà Piri ywy rehe har wanuwi a'e 'ym mehe wà. 10 Ereazar upyta a'e pe Piri ywy rehe har waàmàtyry'ym pà. Uzeapakwar ipo. A'e rupi nupuner kwaw utakihepu wi opo iwàpytymawok pà. Uzapo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e puretykaw uhua'u ma'e a'e 'ar mehe Ereazar rupi. Zeàmàtyry'ymawhu ipaw ire uzewyr Izaew Ereazar heko haw pe wà, kamirtàtè henuhem pà Piri ywy rehe har umàno ma'e kwer wanuwi wà.

11 Xàmà Aze ta'yir Arar zuapyr. Amo 'ar mehe Piri ywy rehe har uzemono'og Erei pe wà. Heta kumana'i ràn erekir her ma'e itymaw a'e pe. Uzàn Izaew Piri ywy rehe har wanuwi wà. 12 Xàmà upyta a'e pe a'e ma'etymaw ipyro pà. Uzuka Piri ywy rehe har wà. Uzapo kar Tupàn puretykaw uhua'u ma'e a'e 'ar mehe Xàmà pe.

13 Amo kwarahy mehe arozràn ipo'o haw 'ar ihem etea'i mehe na'iruz awa a'e 30 tuwihaw wainuromo har wezyw oho itakwaruhu Ànurà her ma'e pe. Tawi wikuwe a'e pe. Amo Piri ywy rehe har uzapo uker haw ywyàpyznaw awa aiha katu ma'e waneko haw her ma'e pe wà. 14 A'e 'ar rehe Tawi uzapo itahu tetea'u weko haw romo kury. Amo Piri ywy rehe har wiko Merez taw pe wà. 15 Na'e Tawi uputar amo ma'e kury. — Aze mo amo werur 'y ihewe ytyzuzàmaw Merez hukenaw huwake har wi nehe, a'e mehe mo herurywete.

16 A'e rupi a'e na'iruz zauxiapekwer ikwaw katu pyr a'e wà, wahaw Piri ywy rehe har wanàpuz ràn wanenaw oho a'e wà. Wenuhem y'a'e ytyzuzàmaw wi wà. Weraha Tawi pe wà. Nu'u kwaw Tawi a'e 'y. Uzakook ywy rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imono pyr romo. Uze'eg nezewe. 17 — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Napuner pixik kwaw ko 'y i'u haw rehe. Nuzawy kwaw 'aw awa wanuwykwer i'u haw. Ta'e uzezuka târia'i ihewe herur pà a'e wà xe, ii. A'e rupi nu'u kwaw a'e 'y. A'e na'iruz ikwaw katu pyr uzapo agwer ma'e wà.

18 Amizaz Zoaw tyky'yr Zeruz memyr wiko a'e 30 ikwaw katu pyr wanuwhaw romo a'e. Uzàmàtyry'ym 300 awa upurukutukaw pupe wà. Uzuka paw wà. A'e rupi uzekkwaw wera'u kar a'e 30 wainuromo. 19 Teko ukwaw wera'u Amizaz her amogwer 30 wanuwi wà. Uzeapo wanuwhawte romo. A'e na'iruz awa uzekkwaw wera'u kar Amizaz wi a'e wà.

20 Menai Zoiaz ta'yir Kawizeew parer wiko zauxiapekwer ikwaw katu pyr romo a'e. Uzapo ma'e tetea'u ukyze 'ym pà. Uzuka mokoz zauxiapekwer Moaw izuapypyrr ikàg wera'u ma'e wà. Amo 'ar mehe àmàñ tâtà ikyr mehe we uwezyw oho ywykwaruhu pupe. Amo zàwàruhu iriàw wikuwe a'e pe. Uzuka Menai a'e zàwàruhu. 21 Uzuka amo awa Ezit ywy rehe arer iaiha katu ma'e ikàg ma'e a'e no. Ezit rehe arer weraha purukutukaw uzeupe. Menai oho ikutyry ywyra àràpuhàràñ wanehe pokokaw pupe. Wenuhem ipurukutukaw ipo wi. Na'e uzuka a'e Ezit ipurukutukaw pupe. 22-23 Agwer ma'e uzapo Menai a'e. Wiko ikwaw wera'u pyr romo a'e 30 wanehe we. A'e na'iruz uzekkwaw wera'u Menai wi wà. Tawi uzapo kar zauxiapekwer wàpuzuhu rehе uzekaiw ma'e wanuwhaw romo a'e.

24-39 Amume'u putar amogwer 30 wanehe we har waner xe ihe wà nehe kury. Azaew Zoaw tywyr. Eràñà Nono ta'yir Merez parer. Xama, Erik no, Aroz tawhu pe har wà. Eri Peret parer. Ira Ik ta'yir Tekoa tawhu parer. Amiezer Anatot parer. Memunai Uza parer. Xarimo Aoi zuapyr. Maraz, Erew Mana ta'yir Neto parer. Haz Himaz ta'yir Zimea Mezàmi

ywy rehe har parer. Menai Piratom parer. Inaz ywyàpyznaw Ga her ma'e parer. Amiawmo Arawa rehe arer. Azmawet Mauri parer. Eriaw Xawmo parer. Zazez ta'yr wà. Zonata. Xama, Aiàw Xarar ta'yr no, Arar izuapyapyr wà. Eriperet Akamaz ta'yr Maaka parer. Erià Aitopew ta'yr Ziro parer. Ezero Karamew parer. Paraz Araw rehe arer. Igaw Nàtà ta'yr Zowa parer. Mani Kaz ywy rehe arer. Zerek Amon parer. Naraz Meerot parer Zoaw puruzuka haw heraha har, Zeruz memyr. Ira, Karew Zaxir parer wà. Uri Ete zuapyr.

Heta 37 zauxiapekwer ikwaw katu pyr wà.

Upapar kar Tawi teko wà

24 ¹Amo ae 'ar mehe wikkahy Tupàn teko Izaew wanupe. A'e rupi uzapo kar ma'e Tawi pe. Epuraraw kar ma'erahy Izaew wanupe nehe, i'i izupe. — Echo teko Izaew izuapyapyr wapapar pà nehe, Zuta izuapyapyr nehe no, i'i izupe.

²Na'e umume'u Tawi ko iapo pyràm zauxiapekwer wanuwhiaw Zoaw her ma'e pe kury. — Echo amogwer tuwhiaw wanupi Izaew ta'yr wazuapyapyr waneko haw nànàn nehe. Ezypyrog neata haw rehe tawhu kwarahy heixe haw awyze har kutyr har pe nehe. Eata echo iko tawhu kwarahy hemaw awyze har kutyr har pe nehe no. Tawhu nànàn echo nehe. Ta'e hepurukwaw wer zanereta haw rehe ihe xe, i'i izupe.

³Uwazar Zoaw Tawi ize'eg izupe, — Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umueta tetea'u kar Izaew a'e wà nehe. Tuwe waneta àwàm uhua'u wera'u putar 100 haw rupi waneta haw ko 'ar rehe har wi nehe. Tuwe erekuwe waneta tetea'u àwàm hexak pà nehe. — Mâràzàwe tuwe nepurupapar wer wanehe, i'i izupe hehe upuranu pà.

⁴Nezewa rehe we upapar kar Tawi Izaew Zoaw pe amogwer tuwhiaw pe wà. A'e rupi uhem oho Tawi henatar wi Izaew wapapar pà wà kury.

⁵Wahaw Zotàw yrykaw wà. Umuapyk wàpuzràn Aroer tawhu huwake kwarahy hemaw awyze har kutyr wà. Amer

ywyàpyznaw pe Kaz ywy rehe tuz a'e wi, oho kwarahy heixe haw awyze har kutyr Zazer tawhu pe wà. ⁶A'e re wata wi oho waiko Zireaz kutyr wà. Uhem Ete izuapyapyr waiwy rehe Kanez her ma'e pe wà. A'e re oho Nà ywy rehe wà. A'e wi oho kwarahy heixe haw kutyr wà. Uhem Xitom tawhu pe wà. ⁷A'e re oho kwarahy hemaw awyze har rehe har kutyr wà, Xir tawhu pe wà. Heta pàrirogaw aiha katu ma'e Xiro izywyr. A'e wi oho tawhu Ewe izuapyapyr waneko haw nànàn wà, Kànàà izuapyapyr waneko haw nànàn wà no. Iahykaw rehe oho tawhu Merexewa her ma'e Zuta ywy rehe har pe wà. Kwarahy hemaw awyze har rehe har kutyr tuz. Upapar teko paw a'e ywy nànàn a'e tawhu nànàn wà. ⁸Umumaw 9 zahy 20 'ar rehe we wata pà wà. A'e re uzewyr Zeruzarez pe wà, Izaew ywy nànàn wata re wà. ⁹Uze'eg oho tuwhiawete pe wà, — Urupapar awa zauxiapekwer romo weko haw rehe upuner ma'e oroho ure wà. Heta 800 miw Izaew ywy rehe wà. Heta 500 miw Zuta ywy rehe wà no, i'i izupe wà.

¹⁰Wapapar ire ukwaw Tawi ikatu 'ym ma'e hemiapo kwer a'e kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, azapo ikatu 'ym ma'e iaiw ma'e ihe, heremaihu wapapar kar pà ihe. Nereharaz heremaiapo kwer wi nehe. Heremaiapo kwer nuzawy kwaw he'o ma'e hemiapo kwer.

¹¹⁻¹²Na'e uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury, Kaz Tawi pe ma'e uzeapo ma'e ràm imume'u har pe kury. — Eze'eg echo Tawi pe herekuzar romo nehe. — Amono putar na'iruz ma'e newe nehe. Exaexak pitài ma'e amogwer ma'e wanuwi nehe. Azapo putar neremixak ràm ihe nehe, ere izupe nehe, i'i Tupàn Kaz pe kury. Iku'egwer pe upu'äm Tawi. ¹³Ipu'äm ire uze'eg Kaz oho izupe. Umume'u Tupàn hemimume'u kwer Tawi pe. Na'e upuranu hehe. — Ma'enugar ereputar nehe. Aze ru'u, neywy rehe har umumaw putar na'iruz kwarahy temi'u ihyk 'ym pà wà nehe. Aze ru'u, erenumaw putar na'iruz zahy nereamàtyr'yamar wanuwi nezàn pà nehe. Aze ru'u, neywy rehe har umumaw

putar na'iruz 'ar uperewahy pà wà nehe. Exaexak kury. A'e re emume'u neremixak kwer nehe. A'e re amume'u putar neze'eg awer Tupàn pe nehe.

14 Uwazar Tawi ize'eg izupe. — Azemumikahy ihe kury. Naputar kwaw awa herehe wazepyk àwàm ihe. Tuwe Tupàn ae uzepyk zanerehe nehe, ta'e zanepuhareko a'e xe, i'i Tawi izupe.

15 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur kar perewahy Izaew izuapyapyr wanehe kury. Uzypyrog teko ipuraraw pà ku'em mehe. Xo na'iruz 'ar pawire iperewir wà. Umàno 70 miw Izaew wà. **16** Tupàn reko haw pe har uzypyrog oho Zeruzarez pe har wazuka pà. A'e 'ar mehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umupytu'u kar. — Epytu'u kury. Uhyk kury, i'i Tupàn izupe. Tupàn reko haw pe har uhem arozràn iapirer henuhemaw huwake. Araun Zepu zuapyr a'e ywy izar romo hekon.

17 Wexak Tawi Tupàn reko haw pe har teko wazuka har. Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. — Xo ihe zo ikatu 'ym ma'e romo aiko nerenataromo. Ihe aiko iawy har romo. Ma'e uzapo ko teko wà. Mâràzàwe tuweerezepyk iko wanehe. Ezepyk heànàm wanehe nehe. Ezepyk zo teko wanehe nehe.

18 A'e 'ar mehe we uze'eg Kaz oho Tawi pe. — Ezeupir echo arozràn iapirer henuhemaw pe nehe, Aruwana ywy rehe har pe nehe. Ezapo amo ma'e'yr hapy haw a'e pe Tupàn henataromo nehe, i'i izupe.

19 Weruzar Tawi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg kury, Kaz hemimume'u kwer rupi katete kury. **20** Araun ume'e ywytyr wi. Wexak tuwihawete a'e pe. Wexak amogwer tuwihaw Tawi rehe we har wà no. — Ur ihewe uze'eg pà wà, i'i uezupe. A'e rupi wapyk upenàràg rehe uwa imuhyk

pà ywy rehe kury, Tawi henataromo kury.

21 Upuranu hehe. — Hezar, mâràzàwe tuweerezur xe, i'i izupe. — Azur 'aw ywy ime'eg kar pà newi. Azapo putar ma'e'yr hapy haw xe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo nehe, ko perewahy imumaw pà nehe, i'i izupe.

22 Na'e uze'eg Araun izupe. — Hezar. Epyhyk wyzài ma'e neremimutar nehe, Tupàn pe imono pà nehe. Ai'aw tapi'ak izuka pyràm hapy pyràm xe wà. Nako wazu'yw rehe har wà no. Nako ywyrapew arozràn apirer henuhemaw no. Zepe'aw romo uezapo putar nehe.

23 Omono Araun a'e ma'e paw tuwihawete pe. — Tuwe neremimono ràm neremizuka ràm ikatu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar pe nehe, i'i izupe.

24 Uwazar tuwihawete Araun ize'eg izupe. — Nekatuahy. Napuner kwaw ipyhyk e haw rehe. Amekuzar putar ko ma'e upaw rupi katete ihe nehe. Namono kwaw ma'e ihewe hekuzar 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, hezar pe nehe, i'i izupe. — Aze amono heremetarer a'e ma'e hekuzaromo nehe, xo a'e mehe zo amono putar a'e ma'e Tupàn pe nehe, hapy pà henataromo nehe, i'i izupe. Na'e ume'eg kar a'e ywy arozràn apirer henuhemaw kury. Ume'eg kar tapi'ak wà no. Omono itaxig parat wanekuzar romo. Heta 70 kàràm ipuhuz taw rehe. **25** Na'e uzapo ma'e'yr hapy haw a'e pe kury, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo kury. Omono a'e ma'e'yr izupe. Umunyk tata wanehe. Ukaz paw Tupàn henataromo. Omono amo ae ma'e Tupàn pe uzemuawyze kar pà wà no. Wenu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heminozgwer. Uwazar a'e. Upaw perewahy Izaew izuapyapyr waiwy wi kury.

1 TUWIHAWETE WÀ

Tuwihawete Tawi itua'uhez a'e kury

1 ¹ Tuwihaw Tawi itua'uhez tuwe a'e kury. Tàpuz me uma'erek ma'e upyk zewàwànaw pupe wà. Nezewé rehe we huwixàg. Nupuner kwaw uzemuaku haw rehe. **2** A'e rupi izupe pureruze'egaw imume'u har uze'eg izupe wà kury. — Tuwihaw Tawi, i'i wà. — Uruekar putar amo kuzàwaza nerehe we àràm nerehe uzekaiw ma'e romo ure nehe. Uker putar nepehegwer rehe nemuaku kar pà nehe, i'i izupe wà.

3 Na'e wekar kuzàwaza ipuràg eteahy ma'e oho Izaew waiwy nànàn wà kury. Xunez tawhu pe wexak kuzàwaza Amizàg her ma'e wà. Weraha tuwihawete pe wà. **4** Ipuràg eteahy Amizàg a'e. Wiko tuwihawete pe uma'erek ma'e romo kury. Uzekaiw katu hehe. Nuker kwaw Tawi ipuhe hemireko ài. Nuzapo kwaw a'e ma'e izupe.

Anoni heko wer zepe tuwihaw romo

5-6 Amixàràw umànò a'e 'ar 'ym mehe. Tawi ta'yr ipy wikuwe ma'e a'e, Anoni her romo Azit imemyr romo hekon a'e. Awa ipuràg eteahy ma'e romo hekon Anoni. Tawi numuputu'u kar kwaw ma'e iapo mehe. — Máràzàwe tuweerezapo agwer ma'e, ni'l pixik kwaw. A'e rupi uzapo wemiaapo putar haw oho iko. Heko wer tetea'u tuwihawete romo. Omono'og wyramawa zeàmàtyry'ymawhu pe heraha pyr tetea'u wà. Omono'og kawaru tetea'u wà no. Omono'og 50 awa wà no. Wyzai taw pe wyzai ywy rehe iho mehe oho hupi wà. **7** Uze'eg Anoni oho Zoaw Zeruz imemyr pe kury, xaxeto Amiatar pe no. Wiko hehe we wà kury. Uputar tuwihawete romo heko àwàm a'e wà no. **8** Amo awa nuputar kwaw tuwihawete romo heko àwàm a'e wà. Na'aw waner xe wà kury: Xaxeto Zanok her ma'e. Menai Zoiáz ta'yr. Tupàn ze'eg imume'u har Nàtà her ma'e. Ximez. Hei. Zauxiapékwer Tawi rehe uzekaiw ma'e wà.

9 Amo 'ar mehe Anoni uzuka amo ma'ea'y oho ita moz her ma'e pe ytzuzàmaw Hozew her ma'e huwake wà: àràpuhàràñ wà, tapi'ak

awa wà no, tapi'aka'yir ikyra katu ma'e wà no. Wenoz Tawi ta'yr a'e pe wà. Wenoz amogwer Tawi hehe we har a'e pe wà no. Zuta ywy rehe har romo wanekon a'e wà. **10** Xàrumàw wiko tywyr amo u hemireko pupe har romo a'e. Nuenoz kwaw a'e. Amo awa nuenoz kwaw wà no. Ni Nàtà Tupàn ze'eg imume'u har, ni Menai, ni zauxiapékwer Tawi rehe uzekaiw ma'e nuenoz kwaw wà.

Wiko Xàrumàw tuwihawete romo kury

11 Na'e oho Nàtà Matexewa Xàrumàw ihy pe uze'eg pà kury. Upuranu hehe. — Aipo erekwaw Anoni Azit memyr tuwihaw romo uzemuigo kar awer ne. Tuwihaw Tawi nukwaw pixik kwaw ma'e uezapo ma'e kwer a'e. **12** Amume'u putar amo pureruze'egaw ihe kury. Aze nepurupyro wer nezehe nehe, aze nepurupyro wer nememyr rehe nehe no, **13** eze'eg echo tárityka'i tuwihaw Tawi pe kury. — Tuwihaw Tawi, ere izupe nehe. — Aipo neremume'u kwaw nera'yir Xàrumàw nerekuzaromo tuwihaw romo heko àwàm ne. — Wapyk putar tuwihaw henaw rehe hemànò re nehe, nere'e kwaw aipo. Máràzàwe tuwe Anoni uezapo tuwihaw romo kury, ere izupe nehe, i'i izupe.

14 Uze'eg wi Nàtà izupe. — Tuwihaw pe neze'eg mehe we ahem putar a'e pe ihe nehe no. — Azeharomoete iz'e'eg, a'e putar izupe neze'eg awer rehe ihe nehe no.

15 Na'e Matexewa oho tuwihaw iker haw pe izupe uze'eg pà kury. Tua'uhez tuwe Tawi. Amizàg Xunez parer uzekaiw iko hehe.

16 Wapyk Matexewa upenàràg rehe tuwihawete henataromo kury. Upuranu Tawi hehe. — Ma'e ereputar, i'i izupe.

17 Uwazar iz'e'eg izupe. — Tuwihawete Tawi. Eremume'u hememyr Xàrumàw tuwihawete romo heko àwàm Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo ne, nerekuzaromo tuwihawete henaw rehe iapyk àwàm ne. **18** Anoni uezapo tuwihawete romo kwez kury. Nerekwaw kwaw hemiaapo kwer.

19 Uzuka ma'ea'y tetea'u Tupàn henataromo wà: tapi'ak awa wà, àràpuhàràñ wà no,

tapi'aka'yir ikyra katu ma'e wà no. Wenoz wywyr mynykaw pe wà no. Wenoz xaxeto Amiatar no, Zoaw zauxiapewer wanuwiwah henoz pà no. Xo nera'yir Xàrumàw zo nuenoz kwaw wà. **20** Tuwhiwetew Tawi. Teko Izaew izuapyapyr paw wàro neze'eg àwàm wà nehe. Mo wiko putar tuwhiwetew romo nerekuzaromo nehe. **21** Aze neremume'u kwaw nehe, nemànò re na'arewahy hepyhyk putar wà nehe. Upyhyk putar nera'yir Xàrumàw a'e wà nehe. Urezuka putar wà nehe, i'i izupe.

22 Matexewa ize'eg mehe we uhem Nàtà tâpuzuhu pe kury. **23** Tawi rehe we har umume'u Nàtà Tupàn ze'eg imume'u har a'e pe ihem awer oho izupe wà. Wixe Nàtà upenàràg rehe umuapyk pà tuwhiwetew henataromo. Umuhyk uwa ywy rehe. **24** Na'e uze'eg izupe kury. — Tuwhiwetew Tawi, i'i izupe. — Aipo eremume'u Anoni nerekuzaromo tuwhiwetew romo heko àwàm ne. **25** Kutàri uzuka kar tapi'ak awa oho Tupàn henataromo wà kury. Uzuka kar àràpuhàràn wà no, tapi'aka'yir ikyra katu ma'e wà no. Wenoz nera'yir paw mynykaw pe wà. Wenoz Zoaw neremiruze'eg zauxiapewer wanuwiwah wà no. Wenoz Amiatar xaxeto romo wiko ma'e no. Kutàri târityka'i umai'u waiko wà. U'u win waiko hehe we wà no. Uhapukaz waiko nezwewa wà. — Tuwe tuwhiwetew Anoni umumaw kwarahy tetea'u wiko pà nehe, i'i waiko wà. **26** Anoni naherenoz kwaw a'e. Nuenoz kwaw Zanok xaxeto romo wiko ma'e. Nuenoz kwaw Menai. Nuenoz kwaw Xàrumàw. **27** Aipo erezapo kar nezwewa haw izupe. Mâràzàwe tuwe neremume'u kwaw tuwhiwetew nerehe we har wanupe. Mâràzàwe tuwe neremume'u kwaw tuwhiwetew nerekuzaromo àràm urewe, i'i izupe.

28 Uze'eg tuwhiwetew Tawi izupe. — Enoz Matexewa xe kury, i'i izupe. Uzewyr Matexewa henataromo upu'äm pà. **29** — Amume'u putar ko ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ma'erahy heremipuraw kwer paw wanuwi hepyro arer henataromo ihe nehe kury. **30** Kutàri azapo kar putar ma'e a'e heremimume'u kwer

rupi katete ihe nehe kury. — Nememyr Xàrumàw wiko putar tuwhiwetew romo nerekuzaromo a'e nehe, a'e newe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar henataromo ihe. Kutàri azapo kar putar a'e ma'e ihe nehe kury, i'i Tawi Matexewa pe.

31 Na'e Matexewa wapyk upenàràg rehe uwa imuhyk pà ywy rehe kury. — Tuwe hezar heruwhiwetew Tawi wikuwe awyzeharupi a'e nehe, i'i izupe.

32 Na'e Tawi omono kar amo uzehe we har xaxeto Zanok ipiaromo kury. Werur kar amo awa izupe wà no: Tupàn ze'eg imume'u har Nàtà her ma'e, Menai Zoiaz ta'yir. Waneixe mehe Tawi uze'eg wanupe. **33** — Peraha uma'erekò ma'e heràpuzuhu pe har penupi wà nehe. Pemuzeupir kar hera'yir Xàrumàw hereimaw kawaràn ikupe pe nehe. Peraha ytyuzàmaw Zirom her ma'e pe nehe. **34** A'e pe Zanok a'e nehe, Nàtà a'e nehe no, uzakook putar uri kawer Xàrumàw rehe Izaew wanuwiwah romo imuigo kar pà wà nehe. — Tuwe tuwhiwetew Xàrumàw wikuwe awyzeharupi nehe, peze izupe nehe. **35** A'e ma'e iapo pawire pezur hupi nehe, herenaw rehe wapyk mehe nehe. Wiko putar tuwhiwetew romo nerekuzaromo nehe, ta'e aeaxak ihe xe, Izaew waneruze'gar romo Zuta waneruze'gar romo ihe xe, i'i Tawi wanupe.

36 — Uzeapo putar neremimutar nehe, i'i Menai izupe. — Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar umume'u tuwhiwetew romo heko haw a'e nehe no. **37** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko nerehe we tuweharupi nerekuwé mehe a'e. Tuwe wiko Xàrumàw rehe we nezwewagatete nehe no. Tuwe hemiruze'eg ràm heta tetea'u wera'u neremiruze'eg kwer wanuwi wà nehe, i'i izupe.

38 Na'e Zanok a'e, Nàtà a'e no, Menai a'e no, zauxiapewer tuwhiwetew rehe uzekaiw ma'e a'e wà no, umuzeupir kar Xàrumàw Tawi heimaw kawaràn ikupe pe wà kury. Oho hupi ytyuzàmaw Zirom her ma'e pe wà.

39 Weraha Zanok uri kawer hyru uezupi. Wata 'ym mehe we wenuhem hyru Tupàn hâpuzràñ wi a'e. Uzakook Xàrumàw rehe

kury. Upy xi'äm tapi'ak i'ak kwer wà kury, uhapukaz pà wà. — Tuwe tuwhiwete Xàrumàw umumaw kwarahy tetea'u wikuwe pà nehe, i'i wà.

40 A'e re teko paw wata oho Xàrumàw haikweromo wà, urywete haw rehe uhapukaz pà wà, ux'iäm upy pà wà no. Wanehapukaz taw nuzawy kwaw àmàn iànoànogaw. Nuzawy kwaw ywy iwokaw.

41 Anomi a'e, hehe we har a'e wà no, umai'u paw etea'i mehe wenu wànoànogaw a'e wà. Wenu Zoaw xi'äm ipy mehe. Upuranu a'e pe har wanehe. — Ma'e wànoànog tawhu pe, i'i wanupe.

42 Ize'eg mehe we uhem Zonata, xaxeto Amiatar ta'y'r a'e pe kury. Uze'eg Anoni Zonata pe. — Eixe ty. Ereiko awa ukyze 'ym ma'e romo. Aipo ikatu ma'e eremume'u putar urewe nehe, i'i izupe.

43 — Nan kwaw pa, i'i Zonata. — Tuwhiwete Tawi umuigo kar wa'y'r Xàrumàw kwez tuwhiwete romo tárityka'i kury. **44** Omono kar awa tetea'u Xàrumàw rupi wà. Na'aw waner xe wà: Zanok, Nàtà, Menai. Omono kar zauxiapékwer uzehé uzekaiw ma'e wà no. Umuapyk Xàrumàw imono kawaràn kupe pe wà, Tawi heimaw kupe pe wà. **45** Na'e Zanok a'e, Nàtà a'e no, uzakook uri kawer Xàrumàw rehe a'e wà kury, tuwhiwete romo imuigo kar pà ytyzuzàmaw Zirom her ma'e pe a'e wà kury. A'e re uzewyr oho tawhu pe urywete haw rehe uhapukaz pà wà. Tárityka'i teko heiheihem waiko Xàrumàw ikatu haw rehe uhapukaz pà wà. A'e waneiheihemaw penu peiko. **46** Xàrumàw wiko tuwhiwete romo a'e kury. **47** Tàpuzuhu pe uma'erekò ma'e oho Tawi pe uze'eg pà wà no. — Urerurywete nera'y'r Xàrumàw tuwhiwete romo heko haw rehe ure, i'i oho izupe wà. — Tuwe teko Xàrumàw her kwaw par heta tetea'u wera'u nerer her kwaw par wanuwi wà nehe. Tuwe hemiruze'eg ràm heta tetea'u wera'u neremiruze'eg kwer wanuwi wà nehe, i'i izupe wà. A'e ma'e henu mehe tuwhiwete uzemumew uker haw rehe Tupàn henataromo kury. **48** — Tuwe teko umume'u

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar ikatua haw wà nehe. Ta'e kutàri umuigo kar hezuapyr tuwhiwete romo herekuzaromo a'e kury xe. Ta'e wexak kar a'e ma'e ihewe hemàno 'ym mehe we a'e xe, i'i Tawi Tupàn pe.

49 Na'e Anoni heminozgwer ukyze katu a'e wà kury. Upu'äm mai'u haw wi a'e wi oho pà wà, pitàitìagatu weko haw kutyr oho pà wà.

50 Ukyze katu Anoni Xàrumàw wi kury. A'e rupi oho Tupàn hàpuzrànpupe kury. Upyhyk ma'e'a'yr hapy haw i'ak zàwenugar a'e pe har. Ta'e teko uzapo nezewe uzuka àràm wi uzepyro pà wà xe.

51 Umume'u amo Anoni ikyze haw oho Xàrumàw pe wà. — Upyhyk ma'e'a'yr hapy haw i'ak zàwenugar oho, i'i izupe wà. Umume'u ize'eg awer Xàrumàw pe wà no. — Tuwe Xàrumàw nahezuka kwaw takihepuku pupe a'e nehe, i'i newe a'e, i'i teko Xàrumàw pe wà.

52 Uze'eg Xàrumàw wanupe. — Aze awa wemimume'u iapo har romo hekon a'e nehe, napokok kwaw ni pitài i'aw iákàg rehe har rehe nehe. Aze ikatu 'ym ma'e rehe ipurapo wer nehe, azuka kar putar ihe nehe, i'i Xàrumàw uzehé we har wanupe.

53 Na'e omono kar zauxiapékwer Anoni ipiaromo wà kury. Umuezyw kar ma'e'a'yr hapy haw wi wà. Ur Xàrumàw henataromo kury. Wapyk upenàràg rehe uwa imuhyk pà ywy rehe. Uze'eg Xàrumàw izupe. — Eho nereko haw pe kury, i'i izupe.

Tawi umume'u

pureruze'egaw Xàrumàw pe

2 ¹ Uhem etea'i Tawi imàno haw 'ar kury. **2** A'e rupi umume'u pureruze'egaw wa'y'r Xàrumàw pe.

2 — Hemàno haw 'ar uhem etea'i kury. A'e rupi ekyze zo ma'e wi nehe. Awa romo eiko nehe. **3** Ezapo ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar hemiapo kar ràm nehe. Eruzar ize'eg paw nehe. Eruzar hemiapo putar haw paw nehe no, Moizez ze'eg kwehe arer ita rehe imuapyk pyrer heruzar pà nehe no. Nezewe mehe oho katu putar

nerekò haw newe nehe. Wyzài taw pe wyzài ywy rehe neho mehe nehe, wyzài ma'e iapo mehe nehe, ikatu putar nerekò haw nehe. **4** Aze ereruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nehe, a'e ae uzapo putar ma'e ihewe wemimume'u kwer nehe. — Nezuapyapyr wiko putar Izaew wanuwihawete romo wà nehe, aze Izaew weruzar katu heze'eg tuweharupi wà nehe, upy'a pupe paw rupi wekwe pupe paw rupi wà nehe, i'i Tupàn ihewe.

5 Amo ma'e erekwaw. Zoaw Zeruz memyr uzapo ma'e ihewe. Uzuka mokoz zauxiapekwer Izaew wanuwihaw wà. Aminer Ner ta'yr, Amaz Zeter ta'yr waner wà. Zeàmàtyry'ymawhu heta 'ym mehe we uzuka wà, ta'e a'e mokoz tuwhiaw uzuka kar amo teko zeàmàtyry'ymawhu heta mehe wà xe. Ta'e izepyk wer wanehe a'e xe. Erekwaw Zoaw hemiapo kwer ne. Uzuka Zoaw mokoz awa puruzuka 'ym ma'e wà. Ko 'ar rehe aiko a'e mokoz awa wazuka arer zàwenugar romo ihe. A'e rupi apurawar ma'erahy iteko ihe kury. **6** A'e rupi erekwaw neremiapo ràm kury. Emumàno kar zo ma'eahy haw rupi nehe. Tuwe numàno e kwaw a'e zutuka'i. Ezuka kar tuwe nehe, i'i izupe.

7 — Nekatu Maraziraz Zireaz pe har ta'yr wanupe nehe. Tuwe umai'u ywyrapew nerekò haw pe har rehe wà nehe. Ta'e ikatu ihewe a'e wà xe, neryky'yr Àmixàràw wi hezàn mehe a'e wà xe, i'i Tawi Xàrumàw pe a'e.

8 — Nereharaz zo Ximez wi nehe. Zer ta'yr Mauri tawhu Mezàmi ywy rehe har romo hekon a'e. Umur uze'egaiw oho iko herehe Mànài tawhu kutyr heata mehe a'e. Amo ae 'ar mehe àwàxi Zotàw yrykaw huwake. A'e 'ar mehe amume'u izuka kar 'ym àwàm izupe Tupàn henataromo ihe. **9** Ne ereiko awa ma'e kwaw katu har romo ne. Tuwe Ximez nupyta kwaw ukatu haw rehe nehe. Aze amo uzepyk hehe nehe, ikatu wera'u nezewe nehe. Erekwaw ma'e iapo haw imumàno kar haw ne, i'i Tawi wa'yr Xàrumàw pe.

Umàno Tawi a'e

10 Na'e umàno Tawi a'e kury. Amo uzutym hetekwer iàñàm umàno ma'e kwer watym

awer wanuwake tawhu heko awer pe wà. — Tawi heko haw, i'i teko a'e tawhu pe wà kury. **11** Umumaw Tawi 40 kwarahy Izaew wanuwihaw romo wiko pà. Umumaw 7 kwarahy wanuwihaw romo wiko pà Emerom tawhu pe. A'e re umumaw 33 kwarahy Zeruzarez pe tuwhiaw romo no. **12** Xàrumàw wiko u Tawi hekuzaromo tuwhawete romo kury. Tuweharupi ikàg wewera'u kury. Tuweharupi amo ae teko wiko hemiruze'eg romo wà.

Anoni imàno awer

13 Amo 'ar mehe Anoni Azit memyr uzekytyar oho Matexewa Xàrumàw ihy hexak pà kury. Upuranu Matexewa Anoni rehe. — Aipo erezur hemyrypar romo, i'i izupe. — Azur nemyrypar romo ihe, i'i Anoni izupe.

14 — Hepurumume'u wer amo ma'e rehe newe, i'i izupe. — Emume'u, 'y, i'i Matexewa izupe.

15 — Aiko tuwhawete azeharomoete har romo ihe. Izaew paw wàro nezewe haw wà no. Nuzeapo kwaw ma'e wanemiaro kwer. Herywyr wiko tuwhiaw romo herekuzaromo a'e, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uputar nezewe haw a'e xe. **16** A'e rupi xo pitài ma'e zo ainoo putar newe ihe nehe kury. Ezapo a'e ma'e nehe, i'i izupe. — Ma'e ereputar iko ne, i'i Matexewa izupe.

17 — Eze'eg nememyr Xàrumàw pe nehe. — Emono Amizàg Xunez parer Anoni pe hemireko romo nehe, ere izupe nehe. Aze erenoz a'e ma'e izupe nehe, uzapo putar nehe. Akwaw hemiapo ràm ihe, i'i izupe.

18 — Ikatu 'y, i'i a'e. — Aze'eg putar tuwhiaw pe nerekuzaromo nehe.

19 A'e rupi uze'eg Matexewa oho tuwhiaw pe Anoni hekuzaromo kury. Upu'am Xàrumàw uhy imuixe kar pà, uzemumew pà henataromo. A'e re wapyk tuwhiaw renaw rehe. — Perur amo tenaw hehy pe, i'i uma'erekma'e wanupe no. Wapyk Matexewa tuwhiaw huwake iawyze har rehe kury. **20** Na'e uze'eg Matexewa Xàrumàw pe kury. — Amo pixikal'i ma'e ainoo putar newe

nehe kury. Aze ikatu newe nehe, nerekty'y'm zo nehe, i'i izupe. — Erepuner a'e ma'e henoz taw rehe, hehy, i'i izupe. — Naherekty'y'm kwaw newe nehe, i'i Xàrumàw uhy pe.

21 — Emono Amizàg, neryky'yr Anoni pe hemireko romo nehe, i'i izupe.

22 — Mâràzàwe tuwe erenoz Amizàg Anoni hemireko ràm romo ihewe, i'i Xàrumàw. — Mâràzàwe tuwe nerenoz kwaw tuwhiaw romo heko àwàm ihewe no. Ànàni wiko heryky'yr romo a'e. Xaxeto Amiatar wiko hehe we a'e. Zoaw wiko hehe we a'e no, i'i Xàrumàw uhy pe.

23 Na'e Xàrumàw umume'uahy ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo kury. — Aze nazuka kar kwaw Anoni ko ma'e henoz taw hekuzaromo nehe, tuwe Tupàn uzepyk herehe mokoz haw rupi nehe. **24** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemuigo kar tuwhiaw romo heru Tawi hekuzaromo a'e. Hemukàg kar a'e. Uzapo wemimume'u kwer. Umur tuwhiaw romo heko haw ihewe a'e, hezuapyapyr wanupe a'e no. Anoni umàno putar kutàri a'e nehe kury. Ko ma'e amume'uahy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo kury, i'i Xàrumàw uhy pe.

25 Na'e uze'eg Menai pe kury. — Ezuka Anoni echo ty, i'i izupe. Ukutuk Menai Anoni oho kury, izuka pà kury.

Umuhem kar Xàrumàw Amiatar a'e

26 A'e re tuwhiawete Xàrumàw uze'eg xaxeto Amiatar pe kury. — Echo neko Anatot pe har pe nehe ty. Aze mo eremàno, ikatu mo, ta'e nanekatu kwaw ne xe. Nuruzuka kar kwaw zauxiapekwer wanupe kutàri ihe kury. Ta'e heru Tawi rehe we nerekoo mehe erezekaiw katu Tupàn Ze'eg Hyru rehe ne xe. Heru upuraraw ma'erahy oho iko a'e 'ar mehe a'e. Erepuraraw ma'erahy echo iko a'e 'ar mehe ne no. A'e rupi nuruzuka kwaw ihe kury, i'i izupe.

27 A'e re uze'eg Amiatar pe. — Nereiko kwaw xaxeto romo Tupàn henataromo kury, i'i izupe. Nezewe uzeapo a'e ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg awer rupi katete

a'e, kwehe arer rupi katete a'e. Nezewe uze'eg Tupàn xaxeto Eri pe Xiro tawhu pe kwehe mehe a'e. — Erepuytu'putar xaxeto romo nerekoo re nehe. Nezuapyapyr nuiko kwaw xaxeto romo herenataromo a'e wà nehe, i'i Tupàn Eri pe kwehe mehe a'e.

28 Zoaw ukwaw ma'e uzeapo ma'e kwer kury. A'e 'ym mehe wiko Anoni rehe we har romo. Nuiko pixik kwaw Âmixàràw hehe we har romo a'e. Na'e uzàn Zoaw oho Tupàn hâpuzràn pupe kury. Upyhyk ma'ea'yr hapy haw i'ak zàwenugar 'àm kury. **29** Amo umume'u Zoaw izàn awer oho Xàrumàw pe wà. — Wiko Tupàn hâpuzràn pupe ma'ea'yr hapy haw huwake, i'i izupe wà. — Epuranu echo Zoaw rehe kury, i'i Xàrumàw amo pe. — Mâràzàwe tuwe erezàn ma'ea'yr hapy haw pe ne, ere izupe nehe. Upuranu oho hehe. Uwazar Zoaw izupe. — Azàn Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ihe, ta'e akyze Xàrumàw wi ihe xe, i'i izupe. Na'e uze'eg Xàrumàw Menai pe kury. — Ezuka Zoaw echo kury ty, i'i izupe. **30** Oho Menai Tupàn hâpuzràn pupe Zoaw pe uze'eg pà kury. — Ehem echo xe wi ty, i'i izupe. — Nahem kwaw xe wi nehe, i'i Zoaw. — Âmàno putar xe nehe, i'i Zoaw. Na'e uzewyr Menai tuwhiawete pe Zoaw iz'e'eg awer imume'u pà kury.

31 — Ezuka ize'eg rupi katete kury ty. Ezuka ty. A'e re ezutym hetekwer nehe. Nezewe mehe ni ihe ni heru izuapyapyr nuruiko kwaw Zoaw hemizuka kwer wazuka arer romo ure nehe. Awa puruzuka 'ym ma'e uzuka kwehe mehe a'e wà. Aze erezuka Zoaw nehe, erezepyk putar wazuka arer rehe nehe. **32** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzepyk putar Zoaw rehe teko wazuka awer hekuzaromo a'e nehe. Heru Tawi nukwaw kwaw wazuka mehe. Nuzuka kar kwaw wà. Zoaw uzuka mokoz awa puruzuka 'ym ma'e kwehe mehe wà, ikwaw kar 'ym pà heru pe wà. Hemizuka kwer ikatu wera'u izuwi wà. Na'aw waner xe wà: Aminer zauxiapekwer Izaew izuapyapyr wanuwhiaw, Amaz zauxiapekwer Zuta izuapyapyr wanuwhiaw. **33** A'e mokoz awa

wazuka awer hekuzar rehe zepykaw u'ar putar Zoaw 'aromo nehe, izuapyapry wa'aromo nehe no, awyzeharupi nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umukatu putar tuwihaw Tawi izuapyapry a'e wà nehe, i'i Xàrumàw Menai pe.

34 Na'e oho Menai Tupàn hàpuzràn pupe kury. Uzuka Zoaw kury. Amo uzutym hetekwer iziyi kwer heko awer pe wà, kaiwer pe katu pe wà. **35** Tuwihaw umuigo kar Menai zauxiapekwer wanuwihaw romo Zoaw hekuzaromo. Umuigo kar Zanok xaxeto romo Amiatar hekuzaromo no.

Ximez imàno awer

36 A'e re, amo 'ar mehe, tuwihawete Xàrumàw omono kar amo awa Ximez piaromo wà kury. Werur izupe wà. Uze'eg Xàrumàw izupe. — Ezapo amo tâpuz nezeupe xe Zeruzarez pe nehe ty. Ezapo nerekohaw xe nehe. Ehem zo tawhu wi nehe. **37** Ko ma'e amumé'uahy putar newe kury. Aze erehem xe wi nehe, aze ereahaw yrykaw Xenorom her ma'e nehe, a'e 'ar mehe we uruzuka kar putar ihe nehe. Ne zutyka'i ereiko putar nezezuka kar arer romo nehe, i'i izupe.

38 — Ikatu, tuwihaw, i'i Ximez izupe. — Azapo putar neremiapo kar nehe, i'i izupe. Urumaw 'ar tetea'u Zeruzarez pe wiko pà.

39 Na'iruz kwarahy pawire mokoz Ximez pe uma'ereko e ma'e uzàn oho izuwi wà. A'e uma'ereko e ma'e oho Kat tawhu pe wà, wanuwihaw Aki Maaka ta'yr her ma'e pe wà. — Urepyro pe nehe, i'i izupe wà. **40** Amo umume'u waho awer oho Ximez pe wà. A'e rupi omono ikupe pe har weimaw zumen rehe. Oho Kat pe Aki pe uze'eg pà, uzeupe uma'ereko e ma'e wanekar pà. Wexak a'e pe wà. Weruzewyr weko haw pe wà. **41** Amo umume'u hemiapo kwer oho Xàrumàw pe wà. **42** Omono kar Xàrumàw zauxiapekwer ipiaromo wà. — Amume'uahy Zeruzarez wi nehem 'ym àwàm newe kwehe mehe ihe. — Aze erehem tawhu wi nehe, eremàno putar azecharomoete nehe, a'e newe. — Ikatu, ere ihewe. — Aruzar putar neze'eg nehe, ere ihewe. **43** Mâràzàwe tuwe neremuaze kwaw

neremimume'u kwer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo arer ne. Mâràzàwe tuwe nereruzar kwaw heze'eg. **44** Erekwaw katu ikatu 'ym ma'e heru Tawi pe neremiapo kwer paw ne. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umu'ar kar putar a'e ikatu 'ymaw nerehe a'e nehe. **45** Tupàn umur putar uze'egatu haw herehe nehe. Tawi izuapyapry tuwihawete romo waneko àwàm nuhem pixik kwaw Tawi wi nehe, i'i izupe.

46 Na'e Xàrumàw uzuka kar Ximez Menai pe kury. A'e rupi uhem Menai Ximez hekar pà. Wexak. Ukutuk. Uzuka. Nezewé mehe Xàrumàw umumaw wàmàtyry'ymar paw wà. Ikàg kury.

Xàrumàw wenoz ma'e kwaw paw Tupàn pe

3 **1** Xàrumàw uzemuryaparypar Parao Ezit ywy rehe har rehe tazyr hereko pà wemireko romo a'e kury. Weraha tazyr tawhu Tawi reko awer pe a'e, ta'e uma'ereko ma'e numumaw kwaw hâpuzuhu iapo haw a'e wà xe. Nuzapo kwaw Tupàn Hâpuzuhu a'e wà rihi. Numumaw kwaw pàrirogaw tàtâ ma'e Zeruzarez izywyr har wà no. **2** Ni amo nuzapo kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e râpuzuhu a'e 'ar rehe a'e wà rihi. A'e rupi teko oho amo ae ma'e a'yr hapy haw ywytyr rehe har wanehe wà, ma'e a'yr wazuka kar pà Tupàn henataromo wà rihi. **3** Xàrumàw uzamutar katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Weruzar u Tawi ize'eg awer no. Amo tu hemiapo kar 'ym uzapo oho iko no. A'e ae uzuka ma'e a'yr hapy haw ywytyr rehe har wanehe a'e wà.

4 Amo 'ar mehe oho Xàrumàw Zimeàw tawhu pe ma'e a'yr wazuka pà, ta'e ma'e a'yr hapy haw ikwaw katu wera'u pyr a'e pe hin a'e xe. A'e 'ym mehe uzuka miw ma'e a'yr Tupàn henataromo wanapy pà wà. **5** A'e 'ar mehe pyhaw uxexak kar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Xàrumàw pe ipuahu mehe a'e kury. Upuranu hehe. — Ma'e heremimono ràm ereputar ne. Ma'e amono putar newe, i'i izupe.

6 UWazar Xàrumàw izupe. — Tuweharupi erexak kar heru Tawi neremiruze'eg iamutar

katu haw kwehe mehe ne. A'e ae ikatu newe. Nutyryk kwaw newi. Nahemu'em kwaw newe. Tuweharupi erexak kar wiwi iamutar katu haw izupe. A'e rupi eremono amo kwarer izupe ta'yr romo. Kutàri a'e ta'yr wiko tuwihaw romo hekuzaromo a'e kury. **7** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Hemuigo kar pe tuwihaw romo heru hekuzaromo ne. Kwàkwàmo romo aiko a'e 'ar mehe. Nakwaw kwaw pureruze'egaw ihe. Nezewe rehe we hemuigo kar pe tuwihaw romo. **8** Aiko xe teko neremixamixak kwer wainuromo ihe, neremiaihu wainuromo ihe. Heta tetea'u ko neremiaihu wà. Ni amo nupuner kwaw wapapar haw rehe wà. **9** A'e rupi ko ma'e ainoz putar newe ihe kury. Ma'e kwaw katu haw emur ihewe nehe. Nezewe mehe apuner putar teko neremiaihu waneruze'egaw rehe, katu haw rupi ihe nehe. Akwaw putar ikatu ma'e ipo haw. Akwaw putar ikatu 'ym ma'e wi hetrykaw nehe no. Aze mo nerezapo iwer nezewe haw nehe, napuner iwer mo ko teko ikatu ma'e ikàg ma'e waneruze'egaw rehe ihe nehe, i'i Xàrumàw Tupàn pe.

10 Ikatuahy Xàrumàw heminozgwer Tupàn pe a'e. A'e rupi uze'eg wi izupe. **11** Ma'e kwaw katu haw erenoz kwez ihewe. Nerenoz kwaw kwarahy tetea'u rehe nerekò àwàm. Nerenoz kwaw temetarer tetea'u ihewe. Nerenoz kwaw neàmàtyr'ymar wamàno àwàm ihewe. **12** A'e rupi amono putar nereminozgwer newe nehe. Ma'e kwaw paw amono putar newe nehe. Erekwaw wera'u putar ma'e amogwer teko wanuwi paw rupi katete ne nehe. Nerekò 'ym mehe naheta kwaw ma'e kwaw par ne ài wà. Nemàno re naheta kwaw ma'e kwaw par ne ài wà nehe no. **13** Amo ma'e nereminoz 'ym amono putar newe ihe nehe no. Nerekò mehe nehe, ereiko putar hemetarer katu ma'e romo nehe. Teko tetea'u umume'u putar nekutu haw nekàgaw uzeupeupe wà nehe. Ererekò wera'u putar a'e ma'e amo tuwihawete paw wanuwi nehe. **14** Amo ma'e amume'u putar newe ihe nehe no. — Aze hereruzar pe nehe, aze ereruzar heze'eg imuapyk pyrer nehe, aze ereruzar heremiapo putar haw nehe, neru Tawi zàwegatete nehe, amumaw kar putar

kwarahy tetea'u newe nerekò àwàm romo nehe no, i'i Tupàn Xàrumàw pe.

15 Na'e um'e'e kury. — Kwa, Tupàn uze'eg ihewe hepauhu pe a'e, i'i uezupe. A'e rupi oho Zeruzarez pe kury. Upu'am oho Tupàn Ze'eg Hyru henataromo. Omono ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe, uzemuawaye kar haw romo. Omono amo ae ma'e izupe hapy pyràm romo no. Ukaz paw a'e ma'e Tupàn henataromo. A'e re uzapo mynykawhu amogwer tuwihaw wanupe wà kury.

Xàrumàw umume'u wemiapo ràm zawaiw katu ma'e

16 Amo 'ar mehe mokoz kuzà wyzai uzexak kar wà tuwihawete Xàrumàw henataromo wà kury. **17** Amo uze'eg izupe. — Tuwihaw Xàrumàw, ko kuzà wiko herehe we pitài tåpuz me a'e. Amo 'ar mehe uzexak kar hememyr awa ihewe. Ko kuzà wiko herehe we ixexak kar mehe. **18** Mokoz 'ar paw ire uzexak kar amo kwarer izupe imemeyr romo a'e no. Xo ure zo uruiko tåpuz me. Ni amo ae teko nuiko kwaw a'e pe wà.

19 Amo 'ar mehe pyhaw uwak umemeyr 'aromo a'e. Nupuner kwaw imemeyr upytuhemaw rehe. A'e rupi umàno. Na'ipuruzuka wer kwaw hehe. **20** Na'e upu'am pyhaw, heker mehe we kury. Upyro hememyr ihewi uker haw rehe imu'aw pà. A'e re omono kwarer umàno ma'e kwer hezywa rehe. **21** Iku'em mehe apu'am hememyr imukamu kar pà. Umàno ma'e kwer aexak. Na'e ame'egatu hehe kury. Akwaw hememyr ihe. Nuiko kwaw hememyr romo a'e, i'i kuzà ipy Xàrumàw pe.

22 Na'e inugwer kuzà uze'eg tuwihaw pe kury. — Hemu'em a'e. Hememyr awa wikuwe a'e. Imemeyr umàno a'e, i'i izupe. Uwazar kuzà izupe. — Nan kwaw kyn. Umàno ma'e kwer wiko nememyr romo a'e. Wikuwe ma'e wiko hememyr romo a'e, i'i. Nezewe uze'egahayahy uzeupeupe tuwihaw henataromo wà.

23 Na'e tuwihaw Xàrumàw uze'eg wanupe kury. — Pitàitàigatu umume'u kwarer wikuwe ma'e umemeyr romo heko haw wà.

Umume'u kwarer umàno ma'e kwer inugwer imemyr romo heko haw izupe no.

24 — Perur takihepuku xe ihewe nehe, i'i zauxiapekwér wanupe. Werur izupe wà.

25 Na'e uze'eg zauxiapekwér wanupe kury.

— Pepemok kwarer wikuwe ma'e mokoz pehegwer romo iapo pà kury. Pemono pitái pehegwer ko kuzà wanupe pitàitáigatu nehe, i'i wanupe.

26 Kwarer ihyete uzamutar katu umemyr. A'e rupi uze'eg nezewe kury. — Hezar, ezuka zo hememyr nehe 'y. Emono ko kuzà pe nehe, i'i izupe. Uwazar inugwer izupe. — Pepuner ipemokaw rehe mokoz pehegwer romo nehe. Nezewe ni hememyr romo ni imemyr romo nuikuwe kwaw a'e nehe, i'i wanupe.

27 Na'e Xàrumàw uze'eg kury. — Pezuka zo kwarer nehe ty wà. Pemono kwarer kuzà ipy pe nehe. Ta'e ihyete romo hekon tuwe a'e xe, i'i wanupe.

28 Teko Izaew izuapyapyr paw umume'u hemiapo kwer oho waiko uezuepeu wà. A'e rupi umuwate katu uwihaw paw rupi wà kury. — Azeharomoete Tupàn omono ma'e kwaw katu haw izupe. Ukwaw katu teko katu haw rupi waneruze'egaw a'e, i'i izupe wà.

Xàrumàw pe uma'erekò ma'e wà

4 **1** Xàrumàw wiko Izaew paw wanuwihow romo kury. **2** Na'aw amogwer tuwihow Xàrumàw rehe we har waner xe wà kury: Azari Zanok ta'yr wiko xaxeto romo a'e.

3 Eriorep Aiaz Xiza ta'yr wiko tuwihowete ze'eg imuapykar romo wà. Zuzapa, Airuz ta'yr, wiko tuwihowete pe pureruze'egaw imume'u har romo.

4 Menai Zoiaz ta'yr wiko zauxiapekwér wanuwihow romo. Zanok wiko xaxeto romo Amiatar rehe we.

5 Azari Nàtà ta'yr wiko ywy pegegwér rehe har wanuwihow wanuwihow romo a'e. Xaxeto Zamú, Nàtà ta'yr, wiko tuwihowete huwake'a'i a'e, pureruze'egar romo a'e.

6 Aezar wiko tâpuzuhu pe uma'erekò ma'e wanuwihow romo. Anoniràw Amina ta'yr wiko uma'erekò e ma'e wanuwihow romo.

7 Xàrumàw wexaexak 12 awa 12 Izaew ta'yr wazuapyapyr waiwy rehe har wanuwihow romo wà. Omono kar temi'u uiwy rehe har tuwihowe tâpuzuhu pe wà. Zahy nànàn pitái tuwihow omono kar temi'u tâpuzuhu pe wà. Heta 12 zahy. Heta 12 Izaew ta'yr wà.

8 Amume'u putar a'e 12 tuwihow waner xe ihe wà kury. Menur Eparai rehe har ywytyr rehe har.

9 Meneker wiko amo tawhu pe har wanuwihow romo. Na'aw tawhu waner xe wà: Maaza, Xarami, Mete-Xemez, Ero, Meteànà.

10 Menezez wiko amo tawhu pe har wanuwihow romo. Arumo, Xoko, Eper ywy paw.

11 Menaminanaw Tapat Xàrumàw tazyr imen wiko Nor ywy rehe har paw wanuwihow romo a'e.

12 Mana Airuz ta'yr wiko amo tawhu pe har wanuwihow romo. Tanak, Mezin, ywy Mete-Xà. Xàrutà huwake har izywyr har. Mete-Xà Zereew tawhu huwake kwarahy hemaw awyze har rehe har kutyr tuz. Apew Meora tawhu. Zokimeàw tawhu.

13 Mezemer wiko tuwihow romo no. Hamot tawhu Zireaz ywy rehe har. Taw Zireaz rehe har Zair Manaxe zuapyr iànàm waneko haw wà. Aruko Máxà ywy rehe har. Heta 60 tawhu pàrirogaw iaiha katu ma'e hereko har hehe wà. Heta ita morog her ma'e pàrirogaw ukenaw rehe a'e tawhu wanehe.

14 Aminanaw Ino ta'yr wiko Mànài ywy rehe har wanuwihow romo a'e.

15 Aima Mazemat Xàrumàw tazyr imen wiko Napitari ywy rehe har wanuwihow romo.

16 Mana Uzaz ta'yr wiko Azer ywy rehe har wanuwihow romo. Wiko Mearot tawhu pe har wanuwihow romo no.

17 Zuzapa Paru ta'yr wiko Ixakar izuapyr wanuwihow romo.

18 Ximez Era ta'yr wiko Mezàmi izuapyr wanuwihow romo.

19 Zemer Uri ta'yr wiko Zireaz ywy rehe har wanuwihow romo. A'e 'ym mehe Xeom

Amohe wanuwhawete weruze'eg Zireaz ywy rehe har wà. Máxà ywy rehe har wanuwhawete wiko wanuwhawete romo Xeom rehe we a'e no.

Zuta izuapyapyr waiwy rehe heta amo tuwhiaw a'e no.

**Heta tetea'u ma'e tuwhiaw
Xàrumàw pureruze'eg mehe**

20 Zuta waneta haw nuzawy kwaw ywyxig ryryhu izywyr har waneta haw. Izaew heta tetea'u wà no. Umái'u katu wà. U'u win wà no. Hurywete wà no. **21** Ywy tetea'u wanehe har wiko Xàrumàw hemiruze'eg romo wà. Iziwy uzypyrog ryrykawhu Ewparat pe. Oho ywy Piri ywy rehe har waneko haw pe. Oho Ezit ywyzaw pe no. A'e ywy rehe har paw omono temetarer Xàrumàw pe wà. Wikuwe mehe weko haw 'ar nánan Xàrumàw wiko wanuwhawete romo.

22 Xàrumàw reko haw pe har umumaw temi'u tetea'u tuweharupi wà. Arozràn imuku'i pyrer, na'iruz miw kir. Amo ae arozràn imuku'i pyrer, 6 miw kir no. **23** 10 tapi'ak ikyra katu ma'e ka'api'i rupaw pe har wà. 20 tapi'ak tâpuz me umai'u ma'e wà. 100 àràpuhàràn hawitu ma'e wà. Arapuha tetea'u wà. Arapuha kazer her ma'e tetea'u wà. Arapuha ywytyr rehe har hehaite ma'e wà. Wiràmiri teko wanemimugakwaw wà.

24 Wiko Xàrumàw ywy Ewparat ryrykawhu izywyr har xe kutyr har rehe har wanuwhawete romo. Iziwy uzypyrog Xipixa tawhu Ewparat izywyr har pe. Oho Kaz tawhu ryryhu Mezitehàn her ma'e izywyr har pe. Tuwhiawete Ewparat izywyr har kwarahy heixe haw kutyr har paw wiko Xàrumàw hemiruze'eg romo wà kury. Wereko katu amogwer ywy uiwy huwake har wanehe har wà. Nuzàmàtyry'ym kwaw wà. **25** Hekuwe mehe i'ar nánan teko Zuta rehe har wà, Izaew rehe har wà no, wiko katu wà. Nukyze kwaw amo ae ywy rehe har wanuwi wà. Ni amo nur kwaw wàmàtyry'ym pà wà. Iziwy rehe har paw wereko oko wàmà wanehe we wà. Heta

uwà 'yw wanupe paw rupi. Heta ma'e 'yw pi her ma'e wanupe paw rupi no.

26 Heta 4 miw kawaru ywyramawa heraha har wà. Heta waker haw wanupe. Heta 12 miw kawaru zauxiapékwer wanupe wà no.

27 A'e 12 ywy pehegwer rehe har wanuwhiaw wà, pitàitìagatu omono kar temi'u Xàrumàw pe uzahy mehe wà. Heta tetea'u Xàrumàw ràpuzuhu pe wiko ma'e wà. U'u ma'e tetea'u wà. Tuweharupi uhyk temi'u tâpuzuhu pe har wanupe, ta'e a'e 12 tuwhiaw umuhyk kar tuweharupi a'e wà xe. **28** Pitàitìagatu omono arozràn xewar her ma'e a'e pe wà no. Omono ka'api'i wà no. Ta'e heta tetea'u kawaru ywyramawa heraha har wà. Heta kawaru ma'erekò haw pe har ma'e wà no.

29 Omono Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ma'e kwaw katu haw Xàrumàw pe. Ukwaw wera'u ma'e amo teko wanuwi. Uhua'u ima'ekwaw paw. Ni amo nupuner kwaw ima'e kwaw paw uhua'u haw hagaw paw rehe wà. **30** Xàrumàw ukwaw wera'u ma'e amogwer awa ywy uiwy huwake har rehe har wanuwi a'e, Ezit ywy rehe har wanuwi a'e no. **31** Ukwaw wera'u ma'e amogwer awa wanuwi paw rupi katete. Ukwaw wera'u ma'e amogwer ma'e kwaw katu har wanuwi paw rupi katete a'e. Na'aw waner xe wà: Età Ezer ta'yr, Emà, Kawkow, Naruna Maom ta'yr. Teko iziyw huwake har paw ukwaw ima'ekwaw katu haw wà kury. **32** Umuzàg 3 miw ze'eg xirogatù. Zegar haw hemimuzàg wer heta tetea'u wera'u miw wi a'e. **33** Uze'eg ywyra wanehe, ka'a wanehe no. Ukwaw katu ywyra ywyràkàxigyw her ma'e Irimano ywy rehe har. Ukwaw ka'akyr ixop pàrirogaw rehe uezepir ma'e no. Uze'eg ma'e a'yr wanehe, miar wanehe no, wiràmiri wanehe, ma'e ywy rehe wata ma'e wanehe no. Uze'eg pira wanehe no.

34 Amogwer ywy rehe har wanuwhawete paw wenu Xàrumàw ma'e kwaw katu haw wà. A'e rupi omono kar teko izupe wà. — Pezeapyaka katu ize'eg rehe nehe, i'i wanupe wà.

**Xàrumàw uzemuàgà'y'm Tupàn
hàpuzuhu iapo haw rehe a'e**

5 ¹Iràw Xir tawhu pe har umumaw kwarahy tetea'u Tawi imyrypar romo wiko pà. — Xàrumàw wiko tuwihawete Tawi hekuzaromo a'e kury, i'i amo oho izupe. Henu mehe omono kar amo teko izupe wà. **2** Uze'eg Xàrumàw a'e Iràw hemimur karer wanupe. — Peraha ko heze'eg penuwihawete pe nehe, i'i wanupe.

3 Heru Tawi uzàmàtyry'ym teko tetea'u uiwy huwake har wà. A'e rupi nupuner pixik kwaw tàpuzuhu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono pyr iapo haw rehe a'e. Weityk a'e wàmàtyry'ymar paw wà. Te wiko hemiruze'eg romo paw rupi wà. A'e rupi nupuner kwaw Tupàn Hàpuzuhu iapo haw rehe a'e. **4** Ko 'ar rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur katu haw ihewe. Heywy huwake har naheàmàtyry'ym kwaw wà kury. Naheta kwaw hèmàtyry'ymar ihewe wà kury. Nur kwaw ni amo teko hekutyr wà. **5** Tupàn umume'u amo ma'e heru Tawi pe. — Nera'y'r tuwihawete romo heremimugo kàràm uzapo putar tàpuzuhu ihewe a'e nehe, i'i Tupàn heru pe. A'e rupi azapo putar tàpuzuhu Tupàn hezar imuwete katu àwàm ihe nehe kury. **6** A'e rupi emonohok kar ywyra neyyw Irimano rehe har ywyràkàxigw her ma'e tetea'u nehe kury. Ihewe uma'erek ma'e uma'erek putar newe uma'erek ma'e wanehe we wà nehe. Amekuzar putar newe uma'erek ma'e neremimutar rupi nehe. Naheta kwaw ywyra imonohok katu haw ikwaw par heremiruze'eg wainuromo neremiruze'eg wainuromo har zàwenugar wà. Neremaihu Xitom tawhu pe har ukwaw katu wà, i'i Xàrumàw Iràw pe.

7 Xàrumàw ze'eg henu mehe tuwihawete Iràw hurywete kury. Uze'eg nezewe. — Tuwe teko umume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw wà nehe. Ta'e umur amo awa ma'ekwaw katu har Tawi pe ta'yr romo a'e xe, hekuzaromo a'e teko ikàg ma'e wanuwihawete romo imuigo kar pà a'e xe, i'i wanupe.

8 A'e re omono kar uze'eg Xàrumàw pe no. — Aenu neze'eg neremimur kwer kwez ihe kury. Azapo putar ma'e nereminozgwer nehe. Amonohok kar putar ywyràkàxigw ihe wà nehe. Amonohok kar putar ywyra pin her ma'e ihe wà nehe no. **9** Ihewe uma'erek ma'e weraha putar ywyra iaikwer imonohok pyrer ywytyr Irimano ywy rehe har apyr wi wà nehe, ryhu pe wà nehe. Uzàpixipixi ywyra ryhu rehe har romo iapo pà wà nehe. A'e re weraha putar ywyra ryhu izywyr wà, te neremixamixak ràm pe wà nehe no. A'e pe ihewe uma'erek ma'e úkwaraw putar ywyra imonohok pyrer wà nehe. Newe uma'erek ma'e uzekaiw putar ywyra rehe wà nehe. Amo ma'e ainoz putar newe. Emur tem'i u ihewe uma'erek ma'e wanupe nehe, i'i Iràw Xàrumàw pe.

10 Nezewe Iràw omono kar ywyràkàxigw ywyra pin her ma'e Xàrumàw heminozgwer rupi izupe. **11** Kwarahy nànàn Xàrumàw omono kar 200 miw kir arozinà Iràw pe, 400 miw zutahyky'a por uri kawer ikatuahy ma'e izupe no, izupe uma'erek ma'e wanupe i'u kar pà.

12 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo ma'e wemimume'u kwer rupi a'e. Omono ma'e kwaw katu haw Xàrumàw pe. Heta zeàmàtyry'ym 'ymaw Iràw Xàrumàw wanehe kury. Uzapo uze'egatu uzehezehe wà.

13 Omono'og Xàrumàw 30 miw uma'erek e ma'e Izaew paw wainuromo har wà kury.

14 Umuigo kar Anoniràw wanuwihaw romo. Xàrumàw umuza'aza'ak a'e uma'erek ma'e na'iruz imono'og pyrer romo wà. Heta 10 miw awa a'e mono'ogaw nànàgatu wà. Pitàitìagatu a'e imono'og pyrer umumaw pitài zahy Irimano ywy rehe uma'erek pà wà. A'e re umumaw mokoz zahy weko haw pe upytu'u pà wà. **15** Omono kar Xàrumàw amo 80 miw awa ywytyr heta haw pe wà. Upe'i'ai'ág ita a'e pe wà. Omono kar amo 70 miw awa a'e ita herur àràm romo wà no. **16** Omono kar 3.300 tuwihaw wanupi wà no, wama'erek haw heruze'egar romo wà. **17** Weruzar tuwihawete Xàrumàw ze'eg oho wà. Upe'i'ai'ág itahu ikatuahy ma'e tàpuzuhu iwype àràm romo wà.

18 Xàrumàw pe uma'erekò ma'e a'e wà, Iràw pe uma'erekò ma'e a'e wà no, amo awa Mirimo tawhu pe har a'e wà no, umukatu itahu wà, ukixi ywyra wà no, Tupàn Hàpuzuhu iapo àwàm rehe wà.

Xàrumàw uzapo Tupàn ràpuzuhu a'e kury

6 **1** Kwehe mehe teko Izaew ta'yìr izuapyapry uhem wà Ezit ywy wi wà. Unumaw 480 kwarahy Tupàn Hàpuzuhu iapo 'ym pà wà. Xàrumàw tuwhawete romo wiko mehe, 4 haw kwarahy mehe zahy Ziwanher ma'e rehe uzypyrog Xàrumàw Tupàn ràpuzuhu iapo pà a'e kury.

2 Amumé'u putar tàpuzuhu uhua'u haw peme xe ihe nehe kury. Heta 27 met ipuku haw. Heta 9 met ipupy uhu haw no. Heta 13,5 met iaiha katu haw no. **3** Amo ipuyaikaw pyrer teko waneixe haw pe har pe heta 4,5 met ipuku haw. Heta 9 met ipupy uhu haw no. Ipupy uhu haw nuzawy kwaw Tupàn henaw ipupy uhu haw. **4** Heta me'e haw tàpuzuhu ywyok rehe. Uzemumikahy katu pe har, ipupe har wi a'e. **5** Okok tàpuzuhu izypy wiwe a'e. Xàrumàw uzapo kar na'iruz ipupy iaikaikaw haw a'e. Ipupy iaikaikaw haw pitàitàigatu a'e wà, heta 2 met 20 iaiha a'e no. **6** Ipupy iaikaikaw pyrer wawy pe har a'e, heta 2 met 20 uhu haw no. Amo ipupy iaikaikaw pyrer myter pe har a'e no, heta 2 met 70 uhu haw a'e. Ipupy iaikaikaw haw ywate har a'e, heta 3 met 10 uhu haw a'e. Ipupy iaikaikaw haw nànàn tàpuzuhu pàrirogaw ywyok rehe wain a'e, ipireraha'li ipupy iaikaikaw haw wawy pe har wanuwi a'e.

7 Uzapo tàpuzuhu itahu ita ima'e haw pe iapo pyrer pupe wà. Nomonohok kwaw ita Zeruzarez tawhu pe wà. Nezewe mehe teko nuenu kwaw ita rehe herukwarukwar mehe a'e pe wà. Nuenu kwaw ita ikaika haw wà. Nuenu kwaw itazy wà. Nuenu kwaw ni amo ma'e wà.

8 Xaxeto wixe tàpuzuhu pupe kwarahy hemaw awyze har kutyr rupi wà, ipuyaikaw paw ywy rehe har rupi wà. Heta myromyrogaw a'e pe. Nezewe mehe upuner

amogwer ipuyaikaw paw pupe uezupir haw rehe wà. **9** Nezewe tuwhawete Xàrumàw umumaw tàpuzuhu iapo haw. Omono kar ywyra tàpuzuhu iapyteraromo har romo. A'e re uzywàzywà kar ywyrapew ywyràkàxigyw iapo pyrer iapyteraromo har wa'romo wà. **10** Uzapo kar na'iruz ipuyaikaw haw hereko har wà no. Uzekok pàrirogaw rehe wà. Umuhyk ywyràkàxigyw pupe wà. Heta 2,20 met ata haw nànàn.

11 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uez'eg Xàrumàw pe.

12 Aze ereruzar heze'eg paw nehe, heremiaipo putar haw paw nehe, azapo kar putar a'e ma'e newe nehe, neru Tawi pe heremimume'u kwer newe nehe. **13** Aikuwe putar teko heremiaihu Izaew wainuromo ihe nehe, 'ag tàpuzuhu neremiaipo ràm pupe ihe nehe. Natyryk pixik kwaw wanuwi ihe nehe, i'l Tupàn Xàrumàw pe.

14 Nezewe umumaw Xàrumàw tàpuzuhu iapo haw.

Tàpuzuhu pupe har imuhyk awer

15 Umupuràg eteahy kar tàpuzuhu pàrirogaw tàpuz pupe ywyrapew ywyràkàxigyw pupe. Ywyrapew oho ywy wi te iahykaw pe. Omono ywyrapew pin her ma'e ywy ipuyaikaw no. **16** Uzapo kar amo i'romo ipuyaikaw haw tàpuzuhu pupe, haikwer pe wà. Tupàn henaw ikatu wera'u ma'e, za'e izupe. Heta 9 met ipuku haw. Uzapo amo pàrirogaw a'e henaw katu wera'u ma'e imunyryk kar pà amo wanuwi. Umupu'äm ywyrapew ywyràkàxigyw a'e pàrirogaw iapo pà wà. Ywyrapew ywyràkàxigyw oho ywy wi tàpuz i'romo har pe. **17** Tupàn henaw ikatu ma'e a'e, Tupàn henaw ikatu wera'u ma'e henataromo hin a'e. Heta 18 met ipuku haw. **18** Upyao ywyok paw ywyràkàxigyw her ma'e pupe wà. Nezewe mehe teko nuexak kwaw ita ywyok rehe har wà. Umupuràg eteahy ma'e gagaw paw ywyrapew rehe iapo pà wà. Y'a gagaw paw ma'e putyr gagaw paw wà no.

19 Nezewe a'e kwez. Tàpuzuhu haikwer kutyr rehe a'e, heta ipuyaikaw haw iapo

pyrer Tupàn henaw ikatu wera'u ma'e, za'e izupe. Xaxeto omono putar Tupàn Ze'eg Hyru a'e ipuyaikaw haw pupe a'e wà. **20** A'e ipuyaikaw haw a'e, heta 9 met ipuku haw a'e, 9 met ipupy uhu haw a'e, 9 met iaiha haw a'e no. Or pupe ipyao paw haw a'e. A'e pe heta amo henaw a'e, Tupàn imuweite katu haw, za'e izupe ywyra pew ywyrakàxigyw pupe ipyao haw a'e. **21** Tàpuzuhu iphegwer ipupe a'e, xo or pupe ipyao haw a'e. Tupàn henaw ikatu wera'u ma'e uken me a'e, heta kyhàhàm or romo iapo pyrer a'e pe a'e. A'e ipuyaikaw haw a'e no, or pupe paw rupi ipyao haw a'e no. **22** Tàpuzuhu pupe paw rupi a'e no, Tupàn imuweite katu haw henaw a'e no, or pupe ipyao haw a'e no.

23 Uzapo ywyra uri 'yw mokoz Tupàn reko haw pe har kerumin her ma'e wanagaw paw wà. Umupu'am kar wanagaw paw Tupàn henaw ikatu wera'u ma'e pupe wà. Heta 4,40 met waiha haw pitaitàigatu wà. **24-26** Kerumin hagaw paw ipy nuzawy kwaw inugwer kerumin hagaw paw. Zuawygatu waiha haw wà. Zuawygatu wanexakaw wà no. Pitaitàigatu wereko mokoz upepo wà. Heta 2,25 met wapepo ipuku haw. A'e rupi pitài ipepo apyr wi te ipepo inugwer rehe, heta 4,50 met a'e. **27** Umuapyk kar a'e mokoz kerumin wanagaw paw Tupàn henaw ikatuahy wera'u ma'e pe wà. Ipepozaz wà. Kerumin ipy ipepo apyr uzekok pàrirogaw xe har rehe. Kerumin inugwer ipepo apyr uzekok pàrirogaw pe pe har rehe. A'e Tupàn henaw myter pe wapepo inugwer uzekok uzehezehe wà. **28** Uwàuwàn uma'erekò ma'e a'e kerumin wanagaw paw or pupe wà.

29 Ukiwikixi ywyra ma'e hagaw paw tetea'u wapo pà wà. Omono a'e ma'e hagaw paw pàrirogaw rehe imupuràg eteahy kar pà wà. Kerumin hagaw paw wà, inàzàràn 'yw hagaw paw wà no, ma'eputyr hagaw paw wà no. **30** Te ywy rehe omomog or pape zàwenugar a'e mokoz Tupàn henaw pupe wà.

31 Ukiwikixi uri 'yw mokoz uken iapo pà wà. Omono a'e uken Tupàn henaw ikatu wera'u ma'e heixe haw pe wà. Uzapo amo ywyra imuapar pà wà no, izyta uken ikokaw

iapry rehe wà no. **32** Umupuràg eteahy ma'e hagaw paw ywyra iapo pyrer uken rehe wà no. Kerumin hagaw paw wà, inàzàràn 'yw hagaw paw wà no, ma'eputyr hagaw paw wà no. Omomog or pape zàwenugar uken wanehe wà, kerumin wanehe wà no, inàzàràn 'yw wanehe wà no. **33** Uzapo ukenaw ikokaw Tupàn henaw ikatu ma'e pe wà, xaxeto waneixe haw pe wà. Ukiwikixi uri 'yw a'e ikokaw romo iapo pà wà. Upu'agatu a'e. **34** Heta mokoz ukenaw. Ukenaw pitaitàigatu heta mokoz iphegwer. Ukiwikixi pin 'yw a'e ukenaw iapo pà wà. **35** Umupuràg eteahy a'e ukenaw kerumin hagaw paw iapo pà hehe wà. Uzapo inàzàràn hagaw paw wà no, ma'e putyr hagaw paw wà no. Or pupe ipyao haw a'e.

36 Uzapo amo ipuyaikaw pyrer tàpuzuhu pupe henatar kutyr wà. Uzapo pàrirogaw a'e ipuyaikaw pyrer izywyr wà. Ukiwikixi ywyrakàxigyw izyta romo iapo pà wà no. Ita na'iruz imuzechyrogatu pyrer heta haw pe heta pitài izyta.

37 Umuapyk tàpuzuhu iwy pe har zahy Ziwicher ma'e mehe wà. Xàrumàw tuwihowe romo heko mehe 4 haw kwarahy rehe 2 haw zahy mehe umuapyk tàpuzuhu iwy pe har wà.

38 Xàrumàw tuwihowe romo heko mehe 11 haw kwarahy rehe 8 haw zahy rehe zahy Muher ma'e rehe umumaw Tupàn Hàpuzuhu wà kury. A'e 'ym mehe Xàrumàw umume'u a'e kwarahy rehe imumaw pàwàm a'e. Umumaw tàpuzuhu iapo haw iz'eg rupi katete wà. Umumaw 7 kwarahy tàpuzuhu iapo pà wà.

Xàrumàw hàpuzuhu

7 **1** Xàrumàw uzapo wàpuzuhu a'e no. Umumaw 13 kwarahy iapo mehe.

2-3 Ipuyaikaw pyrer Ka'a Irimano Ywy Rehe Har her ma'e a'e, nezewé uhua'u haw a'e. Ipuku haw heta 44 met. Ipupir haw heta 22 met. Iaiha haw heta 13,5 met. Iztya ywyrakàxigyw iapo pyrer heta na'iruz imuzechyrogatu pyrer. Imuzechyrogatu pyrer pitaitàigatu heta 15 izyta. Iapyteraromo har ywyrakàxigyw iapo pyrer a'e no. Iaromo har ywyrakàxigyw iapo pyrer a'e no. Heta temi'u imuàgà'yamaw ipupe no. Iaromo har

wapyk a'e izyta rehe. **4** Pàrirogaw wanànàñ heta 3 me'e haw. **5** Ukenaw paw me'e haw paw upu'ágatu wà. Pàrirogaw wanànàñ heta me'e haw na'iruz imuzechyrogatu pyrer no. Me'e haw pàrirogaw rehe har upyta me'e haw inugwer pàrirogaw rehe har henataromo pitáitáigatu wà.

6 Ipupyaikaw pyrer izyta hereko har her ma'e ipuku haw heta 22 met. Ipupir haw heta 13,5 met. Heta amo ukenaw ywate har hehe no. A'e ukenaw wapyk izyta rehe a'e.

7 Xàrumàw umuàgà'yim teko wapurau haw ipupyaikaw pyrer tuwhiweté henaw hereko har pe a'e. Pureruze'egaw inugwer her romo a'e. Ywyràkàxigyw pupe ipyao pyrer a'e. Ipyao haw uzypyrog ywy rehe. Oho iapyteraromo har pe.

8 Xàrumàw ker haw a'e, heko haw a'e, upyta ipupyaikaw pyrer henaw hereko har hakykwepe a'e. Nuzawy kwaw amogwer ipupyaikaw pyrer. Xàrumàw uzapo agwer ker haw wemireko pe a'e no. Hemireko wiko Ezit ywy rehe har wanuwihaw tazyr romo a'e.

9 Uma'ereko ma'e wexaexak ita ipuràg eteahy ma'e a'e tàpuzuhu romo iapo pà wà. Omono a'e ita tàpuzuhu wy pe wà. Te tàpuzuhu 'aromo omono wà no. Ita ima'e haw pe umuàgà'yim a'e ita wà. Ukitixixi katu wà, ita ikixi haw pupe wà. **10** Umuàgà'yim itahu ita ma'e haw pe wà, tàpuzuhu ivy pe har pe imono pyràm romo wà. Amo itahu ipuku haw heta 3 met. Amo itahu ipuku haw heta 4,5 met. **11** Omono ita hekuzar katu ma'e a'e itahu rehe wà. Ukitixixi katu ita hekuzar katu ma'e wà. Na'e omono iapyteraromo har ywyràkàxigyw iapo pyrer a'e ita 'aromo wà. **12** Zuawyagatu a'e na'iruz ipupyaikaw pyrer uhua'u ma'e: tuwhiweté hàpuzuhu pe har, Tupàn Hàpuzuhu pe har, Tupàn Hàpuzuhu pupe heixe haw no. Ita na'iruz imuzechyrogatu pyrer heta haw pe heta pitái izyta.

Urà ima'ereko haw

13 Omono kar tuwhiweté Xàrumàw amo wemiruze'eg Xir tawhu pe. — Erur ipuràg eteahy ma'e iapo har Urà her ma'e a'e wi nehe, i'i Xàrumàw izupe. Itazu morog her

ma'e rehe uma'erekó ma'e romo hekon a'e. Tu umàno ma'e kwer a'e no, Xir parer romo hekon a'e no. A'e wiko morog rehe ipuràg eteahy ma'e iapo arer wikuwe mehe a'e no. Ihy wiko Izaew ta'yr izuapyapyr Napitari wainuromo har romo a'e. Urà wiko puràg eteahy ma'e iapo haw ikwaw par romo. Wiko ma'e kwaw par romo no. Xàrumàw ize'eg henu mehe oho Zeruzarez pe kury. Ma'e morog iapo pyr paw rehe uzekaiw kury. **14** Tu a'e, umàno a'e. Wikuwe mehe wiko Xir tawhu pe har romo. Itazu morog iapoapo har romo hekon. Ihy wiko Napitari zuapyr romo a'e. Urà ukwaw katu ma'e iapo haw a'e. Xàrumàw wenoz Urà ma'e itazu morog iapo pyràm paw iapo har romo a'e. — He'en, i'i Urà Xàrumàw pe. Uzapo a'e ma'e paw a'e.

Mokoz tàpuzuhu izyta

15 Umupyràn itazu morog mokoz tàpuzuhu izyta romo wà. Heta 8 met a'e izyta aiha haw pitáitáigatu. Heta 1,70 met izyta iànàgaw pitáitáigatu no. Umupu'am kar tàpuzuhu pupe wà. **16** Uzapo mokoz àkàg zàwenugar a'e mokoz izyta apyr àràm romo wà no. Heta 2,20 met a'e àkàg wanupe pitáitáigatu no. **17** Umupuràg izyta apyr kyhàhàm ita hagaw paw pupe pitáitáigatu no. **18** Uzapo ma'e hagaw paw morog iapo pyrer homà her ma'e tete'a'u a'e, mokoz imuzechyrogatu pyrer romo iapo pà a'e.

19 Pitáitáigatu izyta imupuràgaw nuzawy kwaw ma'eputyr iri her ma'e. Heta 1,80 met iaiha haw pe. **20** Iapo har omono a'e imupuràgaw kyhàhàm tâtà ma'e hagapaw i'aromo iapu'a haw rehe wà. Pitáitáigatu izyta imupuràgaw rehe heta 200 homà hagapaw morog iapo pyrer mokoz imuzechyrogatu pyrer romo wà.

21 Urà umupu'am a'e mokoz izyta Tupàn Hàpuzuhu ukenaw henataromo a'e. Kwarahy ihemaw awyze har kutyr har a'e, Zakim her romo a'e. Kwarahy heixe haw awyze har kutyr har a'e, Moaz her romo a'e. **22** Izyta imupuràgaw ma'eputyr iri hagapaw upyta ywate wà.

Nezewe umumaw izyta iapo haw wà.

'Yryruhu morog iapo pyrer

23 Urà uma'ema'e ita morog 'yryruhu iapo pà. Heta 2,20 met ihoete haw pe. Heta 4,40 met iànàmaw pe. Aze amo wata izywyr, umumaw 13,20 met. **24** 'Yryruhu iwyr har heta mokoz imuzechyrogatu pyrer y'a morog iapo pyrer wà. Morog imupyràn mehe pitài ma'e romo uzapo a'e y'a paw rupi wà. **25** Uma'ema'e morog 12 tapi'ak awa hagapaw iapo pà wà. A'e tapi'ak ume'e katu kutyr pe wà. Umuapyk a'e 'yryruhu tapi'ak wakupepe wà. Na'iruz ume'e kwarahy heixe haw awyze har kutyr wà. Na'iruz ume'e kwarahy heixe haw kutyr wà. Na'iruz ume'e kwarahy ihemaw awyze har kutyr wà. Na'iruz ume'e kwarahy ihemaw kutyr wà. **26** Heta 4 zanekwà a'e 'yryruhu heme'y iànàmaw pe. Nuzawy kwaw kanek heme'y. Uwak katu kutyr iri putyr ài. 'Yryruhu upyhyk 40.000 zutahyky'a por ru'u a'e.

Ywyramawa morog iapo pyrer

27 Urà uma'ema'e ita morog 10 ywyramawa waapo pà. Pitàitìagatu heta 1,80 met ipuku haw a'e. Pitàitìagatu heta 1,80 met iànàmaw no. Pitàitìagatu heta 1,30 met aiha haw wà no. **28** Upyhyk ipehegwer imuagaw zuawyagatu pyrer wamomog pà wakokaw wa'aromo wamono mehe wà. **29** Heta ma'e hagapaw a'e pehegwer wanehe wà: zàwàruhu iriàw wanagapaw, tapi'ak wanagapaw, kerumin wanagapaw. A'e ma'e wanagapaw wa'aromo heta iapu'a ma'e hagapaw wà no. Nuzawy kwaw ma'e a'e pehegwer rehe imomog pyrer wà. **30** Ywyramawa wanànàn heta 4 iapu'a ma'e morog iapo pyrer wà. Uma'ema'e morog a'e iapu'a ma'e myteromo har waapo pà wà. 4 iahykaw wanehe heta hetymà zàwenuglar morog iapo pyrer 'y'a pew wanupe wà. Omomog iapu'a ma'e hagapaw a'e hetymà wanehe wà. Uzexak kar wà, ma'e a'e hetymà rehe imomog pyrer ài wà. **31** I'aromo heta 'y'a pew henaw. A'e henaw upyta 45 xenxim ywyramawa i'aromo. Ohoete 18 xenxim ipupe no. Heta ma'e hagapaw izywyr wà no. **32** Heta 67 xenxim iapu'a ma'e aiha haw pe

pitàitìagatu. Upyta ipehegwer wawype wà. Uzapo iapu'a ma'e wappy'a pitài ma'e romo ywyramawa rehe we wà. **33** Iapu'a ma'e nuzawy kwaw iapu'a ma'e ywyramawa uhua'u ma'e rehe har wà. Uma'ema'e ita morog a'e ma'e paw waapo pà wà: iapu'a ma'e ipy'a, izywyr har, izyta'i, ipy'a rehe har. **34** Heta 4 hupir haw iahykaw nànàn wà, ywyramawa paw wawype wà. Uzapo hupir haw pitài ma'e romo ywyramawa rehe we wà. **35** Heta amo imukàgaw ywate har ywyramawa iwyr pitàitìagatu. Heta 22 xenxim iànàmaw pe. Paw rupi uezapo pitài ma'e romo ywyramawa rehe we wà: hupir haw wà, ipehegwer wà. **36** Heta ma'e hagapaw hupir haw rehe wà, ipehegwer rehe wà no: kerumin, zàwàruhu iriàw, inàzàràn 'yw. Heta tetea'u wà. Upy kwyramawa wà. Heta amo iapu'a ma'e hagapaw a'e ma'eragapaw waiwy wà. **37** Nezewe uzapo a'e ywyramawa wà. Uzuawyawyagatu wà. Pitàitìagatu uhu haw uzuawyawyagatu wà no.

38 Urà uma'ema'e ita morog 10 'y'a pew waapo pà no. Upyta ywyramawa wanehe pitàitìagatu wà. Heta 1,80 met 'y'a pew iànàmaw pitàitìagatu. Pitàitìagatu upyhyk 830 zutahyky'a por wà. **39** Umuapyk 5 ywyramawa Tupàn Hápuzuhi huwake katu pe wà, kwarahy ihemaw awyze har kutyr wà. Umuapyk amo 5 ywyramawa kwarahy heixe haw awyze har kutyr wà no. Umuapyk 'yryruhu Tupàn Hápuzuhi pupe iahykaw rehe kwarahy ihemaw kutyr ihemaw awyze har kutyr.

Amo ma'ema'e tåpuzuhu rehe har wà

40-45 Urà uzapo amo ma'e wà no: 'yryru, ywy imomor haw, zapopew. Nezewe umumaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hápuzuhi iapo haw Tuwiawete Xàrumàw hemiapo karer. Amume'u putar hemiapo kwer paw xe ihe nehe kury:

mokoz izyta wà,
mokoz imupuràgaw kanek
zàwenuglar izyta apyr har wà,
kyhàhàm tåtå ma'e hagapaw
imupuràgaw nànànar,

400 homà hagapaw morog iapo
pyrer mokoz umuzypyrog pyrer
100 hereko har romo imupuràgaw
paw waiwyr har,
10 ywyramawa wà,
10 'y'a pew wà,
pitái 'ryryruhu,
12 tapi'ak awa hagapaw
'ryryruhu hupir har wà,
'ryryru wà, ywy heruwakaw
pa her ma'e wà, zapepopew wà.

Urà uma'ema'e itamorog a'e ma'e tuwiawete Xàrumàw hemiapo karer paw waapo pà a'e. **46** Tuwiawete umupyràn morog a'e ma'e paw iapo pà ywyàpyznaw yrykaw Zotàw izywyr har rehe a'e. Iapo haw upyta Xukot tawhu Zàretà tawhu wamytepe. **47** Heta tetea'u ma'e. A'e rupi tuwiawete Xàrumàw nuagaw kar pixik kwaw wapuhuz taw wemiruze'eg wanupe. A'e rupi ni amo nupapar pixik kwaw wapuhuz taw.

48 Xàrumàw uma'ema'e kar or amo ma'e Tupàn Hàpuzuhu pe àràm iapo kar pà no: mez yhyk hapy haw, mez typy'ak Tupàn pe imono pyr hexak kar haw. **49** 10 tatainý henaw Tupàn henaw ikatuahy wera'u ma'e henataromo har. Umupú'am 5 kwarahy ihemaw awyze har kutyr wà. Umupú'am 5 kwarahy heixe haw awyze har kutyr wà no: tatainý wà, ma'eputyr wà, inemo tatainý pupe har imukatu haw wà. **50** kanekpuku wà, zepinaw inemo tatainý pupe har imonohokaw wà, kawawpew wà, kawaw yhyk iwy pe har wà, fàtapyzgwer ipyhykaw wà, Tupàn henaw ikatuahy ma'e pe har hukenaw ikokaw rehe imomogaw, Tupàn Hàpuzuhu hukenaw teko wahemaw pe har. Uma'erekò ma'e uma'ema'e or a'e ma'e paw waapa pà wà.

51 Umumaw Xàrumàw ma'erekò haw Tupàn Hàpuzuhu rehe har upaw rupi a'e. Tu Tawi omonokatu amo ma'e Tupàn pe a'e 'ym mehe a'e: parat iapo pyrer, or iapo pyrer no, amo hekuzar katu ma'e no. Na'e Tuwiawete Xàrumàw omonokatu a'e ma'e paw temetarer imonokatu haw Tupàn Hàpuzuhu pe har pupe a'e kury.

Weraha Tupàn Ze'eg *Hyru Tàpuzuhu pupe wà*

8 1 Tupàn Hàpuzuhu iapo pawire Xàrumàw wenoz Izaew ta'yr wazuapyapyr wanuwhiaw paw Zeruzarez pe wà kury. Wenoz awakwer waànàànàm wanuwhiaw paw wà no. Ta'e Xàrumàw ipureraha wer Tupàn Ze'eg Hyru rehe Xiàw tawhu Tawi reko awer wi, Tupàn Hàpuzuhu pe a'e xe. **2** Izaew paw uzemono'og mynykaw tàpuzràn her ma'e rehe zahy 7 haw Etanim her ma'e rehe wà. **3** Tuwiaw paw a'e pe wahem mehe xaxeto upyhyk Tupàn Ze'eg Hyru a'e wà kury. **4** Weraha tàpuzuhu pupe wà. Uzemono'og xaxeto Èrewi izuapyapyr wanehe we wà kury, Tupàn hàpuzràn heraha pà tàpuzuhu pupe wà no. Weraha ma'e tàpuzràn pupe har paw a'e pe wà no. **5** Tuwiawete Xàrumàw a'e, teko Izaew paw a'e wà no, uzemono'og oho Tupàn Ze'eg Hyru henataromo wà kury. Uzuka àràpuhàràn hawitu ma'e tetea'u Tupàn henataromo wà kury. Uzuka tapi'ak awa tetea'u henataromo wà no. Heta tetea'u ma'ea'yr izuka pyr wà. Teko nupuner kwaw wapapar haw rehe wà. **6** Na'e xaxeto weraha Tupàn Ze'eg Hyru tàpuzuhu pupe wà kury. Umuapyk henaw rehe wà, Tupàn henaw ikatu wera'u ma'e pupe wà, kerumin wanagaw paw wapepo wy pe wà. **7** Upepozaz kerumin wà. Wapepo upyk Tupàn Ze'eg Hyru wà. Upyk i'yw wà no. **8** Aze amo upu'am tenaw ikatu wera'u ma'e henataromo wà, upuner i'yw hexakaw rehe wà. Aze upu'am amo me wà, nupuner kwaw wà. Te ko 'ar rehe i'yw a'e pe hin. **9** Xo mokoz ma'e zo heta Tupàn Ze'eg Hyru pupe wà: Tupàn ze'eg mokoz itapew rehe imuapyk pyrer wà. Ezit ywy wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyro Izaew kwehe mehe wà. A'e re upytu'oh oho ywytyr Xinaz huwake wà. Uzapò Tupàn uze'egatu haw Izaew wanehe we a'e pe, a'e ze'eg imuapyk pà itapew rehe. A'e ita Tupàn Ze'eg Hyru pupe wanuz wà kury. Naheta kwaw amo ma'e ipupe.

10 Na'e xaxeto uhem Tupàn henaw ikatuahy ma'e wi wà kury. Wahem mehe we amo ywàxig umynehem Tupàn Tuweharupi Wiko

Ma'e hàpuzuhu kury. **11** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heko haw uhyaape katu ywàkun rehe. Nupuner kwaw xaxeto tåpuzuhu pupe uzewyr haw rehe Tupàn imuweste katu pà wà kury. **12** Na'e uze'eg Xàrumàw kury.

— Ne, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ne, eremono kwarahy ywak rehe.

— Aikuwe putar ywàkun pihun rehe ihe nehe, ere teko wanupe kwehe mehe. Nezewe rehe weerezapo kwarahy.

13 Ko 'ar rehe azapo amo tåpuz newe kury.

Ereikuwe putar ipupe tuweharupi nehe, i'i izupe.

Uze'eg Xàrumàw wemiruze'eg wanupe

14 Na'e uwak Xàrumàw teko upu'äm ma'e wanehe ume'e pà kury. — Emono neze'egatu haw teko wanehe nehe, i'i Tupàn pe.

15 A'e re uze'eg nezewe kury. — Tuwe ximume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar ikatu haw izupe nehe. Ta'e ukàgaw rupi uzapo ma'e heru Tawi pe wemimume'u kwer rupi a'e xe. **16** — Apyro heremaihu Izaew Ezit ywy wi kwehe mehe ihe wà. Heta tetea'u tawhu Izaew ta'yr izuapyapry waiwy nàmàn. A'e 'ar henataromo naexaexak kwaw amo tawhu herenàwàm romo ihe. Xo ne zo uruexak kwez ihe, heremaihu wanuwiawete romo ihe, i'i Tupàn Tawi pe.

17 Tawi heru ipurapo wer amo tåpuzuhu rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, Izaew wazar, imuweste katu àwàm romo a'e.

18 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe heru pe. — Ikatuahy tåpuzuhu rehe nepurapo wer haw ihewe nehe. **19** Nerezapo kwaw nehe. Nera'yr zo uzapo putar ihewe a'e nehe, i'i Tupàn heru Tawi pe. **20** Ko 'ar rehe Tupàn uzapo wemimume'u kwer kury. Apyta heruhekuzaromo Izaew wanuwiawete romo ihe. Azapo tåpuzuhu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar imuweste katu haw ihe. **21** Azapo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e

ze'eg itapew rehe imuapyk pyrer henaw no. Uzapò Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e uze'egatu zaneipy wanupe Ezit ywy wi wapyro mehe, i'i Xàrumàw teko wanupe.

Xàrumàw uze'eg Tupàn pe

22 Na'e a'e teko uzemono'og ma'e kwer paw wanenataromo upyta Xàrumàw ma'ea'yr happy haw henataromo kury. Upyho opo ywak kutyr uze'eg pà kury. **23** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar ne. Naheta kwaw amo Tupàn nezàwenugar ywate wà, ni ywy rehe wà no. Erezapò tuwe neremaihu pe neremimume'u kwer ne. Aze teko weruzar tuwe neze'eg oho waiko upy'a pupe azeharomoete wà,erezamutar katu ne wà. **24** Nekàgaw rupierezapo tuwe ma'e heru Tawi pe neremimume'u kwer ne. Kutàrierezapo neremimume'u kwer paw rupi ne kury. **25** Amo ae ma'e neremipaò ràm eremume'u heru pe kwehe mehe no. Nezewe ere kwehe izupe. — Nezuapyapry wiko putar Izaew wanuwiawete romo awyze har rupi wà nehe, aze weruzar katu heze'eg ne zàwe a'e wà nehe, ere kwehe izupe. Aenoz pitái ma'e newe nehe kury. Ezapo ma'e a'e neze'eg awer rupi katete nehe. **26** Ko 'ar henataromo ezapo ma'e a'e ze'eg heru Tawi pe neremimume'u kwer rupi katete nehe, a'e newe kury, i'i Xàrumàw Tupàn pe.

27 — Apuranu putar nerehe nehe kury, Tupàn. Aipo erepuner xe ywy rehe teko neremipaò kwer wainuromo nerekò haw rehe. Nehua'u wera'u ywak wi ne. Ywak nuhyk kwaw newe. Mâràzawé tuwe ereikuwe putar ko tåpuzuhu pupe nehe. Nehua'u wera'u izuwi no. **28** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hezar. Aiko neremiruze'eg romo ihe. Einu heze'eg kury. Ezapo hereminozgwer kutàri har nehe. **29** Tuweharupi pyhaw nehe, 'aromo nehe no, eme'egatu ko tåpuzuhu rehe nehe. Ta'e erexarexak ne xe. — Hemuwete katu pe xe nehe, ere urewe. Einu katu newe heze'eg mehe nehe, tåpuzuhu kutyr hem'e mehe nehe. **30** Einu katu newe heze'eg àwàm nehe. Einu katu newe neremaihu waze'eg àwàm nehe no, tåpuzuhu kutyr wame'e mehe nehe

no. Azeharomoete urereinu pe neràpuz ywak rehe har pe nehe, ureremiapo kwer wi nereharaz pà nehe, i'i izupe.

31 — Aze teko umume'u amo awa hemiapo kwer wà, aze ru'u imunar awer wà, aze ru'u ipurumuahy kar awer wà, aze teko werur a'e awa ko tòpuzuhu pe wà nehe, newe ma'ea'y r hapy haw pe wà nehe, — Nazapo kwaw a'e ma'e ihe, aze i'i a'e awa xe nehe, **32** a'e mehe ne Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e einu ize'eg mehe ywak rehe nerekö mehe. — Azeharomoete ize'eg, ere putar ru'u izupe nehe. — Hemu'em a'e, ere putar ru'u izupe nehe. Ezepyk ikatu 'ym ma'e iapo aret rehe nehe, iaiw paw imekuzar pà nehe. — 'Aw uzapo ikatu 'ym ma'e, ere amo pe nehe. — 'Aw nuzapo kwaw ikatu 'ym ma'e, ere amo ae pe nehe. Eremekuzar putar teko wanemipa kwer nehe.

33 Amo 'ar mehe neremiaihu Izaew uzapo putar ikatu 'ym ma'e nerendaromo wà nehe. A'e mehe waàmàtyry'ymar weityk putar wà wà nehe. A'e re, aze Izaew uzewyr newe wà nehe, aze ur 'ág tòpuzuhu pe nemuwete katu pà wà nehe, — Nereharaz ureremiapo kwer ikatu 'ym ma'e wi nehe, aze i'i newe wà nehe, **34** einu katu waze'eg ywak rehe nerekö mehe nehe. Emunàn wanemipa kwer neremiaihu wanuwi nehe. Kwehe mehe a'e. Eremur ko ywy waipy wanupe. Erur wi neremiaihu xe ko ywy rehe ne wà nehe no, wanemipa kwer wi nereharaz ire ne wà nehe no.

35 Aze ywak uzewàptym nehe, aze upytu'u àmàn ukyr ire nehe, neremiaihu ikatu 'ym ma'e iapo haw rehe nehe, aze uzewyr wi newe wà nehe, aze ume'e 'ág tòpuzuhu kutyr wà nehe, aze wenoz ma'e newe wà nehe, aze uze'egatu nerehe wà nehe, wanehe nezepyk ire **36** einu katu waze'eg ywak rehe nerekö mehe nehe. Nereharaz ikatu 'ym ma'e Izaew wanuwihawete hemiapo kwer wi nehe. Nereharaz teko Izaew wanemipa kwer wi nehe no. Emu'e ikatu ma'e iapo haw rehe ne wà nehe. A'e mehe, Tupàn, emugyr kar àmàn ko ywy rehe nehe. Eremur ko ywy neremiaihu wanupe waneko àwàm tuweharupi àràm romo ne.

37 Aze amo 'ar mehe nuhyk kwaw temi'u ko ywy rehe nehe, aze ur meru zàwenugar tetea'u ma'erahy ipuraraw kar pà ko ywy rehe har wanupe nehe, aze ywytu haku wera'u ma'e umuaiw wanemitygwer nehe, aze tukur tetea'u u'u wanemitygwer wà nehe, aze waàmàtyry'ymar ur wakutyr wà nehe, aze amo ma'eahy haw ur wainuinromo nehe, **38** einu katu newe waneminoz ràm nehe. Amo neremiaihu Izaew wainuromo har uzemumikahy putar iaiw ma'e rehe wà nehe. Aze upyho opo 'ág tòpuzuhu kutyr wà nehe, aze uze'eg newe wà nehe, **39** einu katu waneminoz ràm nehe. Einu katu neremiaihu waze'eg ywak rehe nerekö mehe nehe. Epytywà ne wà nehe. Xo ne zo erekwaw teko wama'enukwaw paw uzeàmim ma'e wapy'a pe har ne. Emekuzar teko wanemipa kwer pitàitìgatu ne wà nehe. **40** Nezewe mehe neremiaihu ukyze putar newi wà nehe. Nereruzar putar ko ywy ureipy wanupe neremimur kwer rehe, weko haw 'ar nàñàñ wà nehe.

41-42 Aze amo ae ywy muite har rehe har wenu teko nerehe waze'eg mehe nehe, ma'e ikàg ma'e neremiaihu wanupe neremipa kwer rehe waze'eg mehe nehe, aze ur xe nemuwete katu pà newe uze'eg pà imuwak pà 'ág tòpuzuhu kutyr nehe, **43** einu katu ize'eg nehe. Ywak rehe nerekö haw pe einu katu ize'eg nehe. Ezapo heminozgwer paw nehe. Nezewe mehe teko ywy rehe har paw nekwaw putar wà nehe. Ukyze putar newi wà nehe no, neremiaihu Izaew wazàwegatete wà nehe no. Ukwaw putar 'ág tòpuzuhu heremipa kwer pe nemuwete katu haw wà nehe no. Ur putar xe nemuwete katu pà wà nehe.

44 Aze eremono kar neremiaihu amo zeàmàtyry'ymawhu pe ne wà nehe, waàmàtyry'ymar wakutyr wamono kar pà ne wà nehe, aze uze'eg newe ko tawhu neremixak kwer kutyr ume'e pà wà nehe, 'ág tòpuzuhu nemuwete katu haw heremipa kwer kutyr ume'e pà wà nehe, **45** einu katu waze'eg ywak rehe nerekö mehe nehe. Einu katu waneminoz nehe. Einu ne wà nehe.

Eityk kar waàmàtyry'ymar wanuwi ne wà nehe.

46 Naheta kwaw ikatu 'ym ma'e iapo 'ymar wà. Aze uzapo ikatu 'ym ma'e nerenataromo wà nehe, aze ereityk kar neàmàtyry'ymar wanupe ne wà nehe, aze ereraha kar wikiwe ma'e amo ywy rehe wà nehe, aze ru'u muite 'ymar pe wà nehe, **47** einu neremiaihu waze'eg nehe. Aze uzemumikahy wemiapo kwer rehe a'e ywy rehe wikiwe mehe wà nehe, aze izewyr wer newe wà nehe, newe uze'eg pà wà nehe, — Iaiw ma'e uruzapo ure. Ikatu 'ym ma'e romo uruiko ure, aze i'i newe wà nehe, einu waze'eg nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. **48** Aze uzemumikahy tuwe a'e ywy rehe wiko mehe wà nehe, aze izewyr wer tuwe newe wà nehe, newe uze'eg pà wà nehe, ko ywy ureipy wanupe neremimur kwer kutyr, uwak pà wà nehe, 'aw tawhu neremixak kwer kutyr, 'ág tàpuzuhu nemuwete katu haw heremiaipo kwer kutyr wà nehe, **49** einu waze'eg nehe. Nerekohaw ywak rehe har pe nerekohaw mehe einu katu ne wà nehe. Eityk kar waàmàtyry'ymar neremiaihu wanupe ne wà nehe. **50** Emunàn neremiaihu wanemipa kwer nerentatomo har ikatu 'ym ma'e nehe. Emunàn newi watryk awer nehe. Nereharaz izuwi nehe. Eruze'eg waàmàtyry'ymar ne wà nehe. Nezewe mehe waàmàtyry'ymar uzapo putar ikatu ma'e neremiaihu wanupe wà nehe. **51** Neremiaihu tatahu ukaz ma'e zàwenugar Ezit her ma'e wi neremipyro kwer romo wanekon a'e wà.

52 O urezar Tuweharupi Wiko Ma'e. Ezemyrypy neremiaihu Izaew wanehe we nehe, wanuwhawete rehe we nehe no. Einu newe waze'eg àwàm ne wà nehe, newe waze'eg mehe ma'e henoz mehe newe ne wà nehe. **53** Erexaexak amogwer tekopaw wanuwi ne wà, neremiaihu romo wamuigo kar pà ne wà. Eremume'u a'e ma'e neremiaipo kwer Moizez neremiruze'eg pe ureipy Ezit ywy wi wapyro mehe nehe, i'i Xàrumàw izuwi.

Omono Xàrumàw uze'egatu teko wanehe

54 Upytu'u Xàrumàw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe uze'eg ire kury. Upu'am ma'ea'yr happy haw henataromo kury. Tupàn pe uze'eg mehe wapyk upenàràg rehe opo hupir pà ywak kutyr a'e. Upu'am a'e pe kury. **55** Na'e uze'eg wahy haw rupi teko a'e pe uzemono'og ma'e paw wanupe kury. Omono Tupàn ze'egatu wanehe.

56 — Tuwe tekopaw umume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw wà nehe. Umuigo kar wemiaihu zeàmàtyry'ym 'ymaw rehe wà, wemimume'u kwer rupi wà. Kwehe mehe umume'u wemiapo ràm ikatuahy ma'e wemiruze'eg Moizez pe. Uzapohaw a'e ma'e paw no. **57** Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wikuwe zanerehe we nehe, zaneipy wanehe we weko awer zàwegatete nehe. Tuwe nutryk pixik kwaw zanewi nehe. Tuwe nazanereityk pixik kwaw nehe. **58** Tuwe Tupàn zaneapo uze'eg heruzar har romo nehe. Nezewe mehe awyzeharupi zaiko putar hemimutar rupi nehe. Xiruzar hemiapo putar haw paw nehe. Xiruzar ize'eg paw nehe. Xiruzar ipurumu'e haw paw nehe, zaneipy wanupe hemimur kwer nehe. **59** Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar ima'enukwaw katu ko heze'eg awer rehe nehe, ko izupe hereminozgwer rehe nehe no, awyzeharupi nehe. Tuwe upuhareko katu tekopaw Izaew wà nehe, wanuwhawete nehe no, wanemimutar iapo pà nehe. **60** Nezewe mehe ywy nàñànar ukwaw ma'e paw wazar romo heko haw a'e wà nehe. Naheta kwaw amo. **61** Tuwe pezeruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar rehe awyzeharupi nehe. Tuwe peruzar hemiapo putar haw paw nehe, ize'eg paw nehe no, ko 'ar rehe penemipa zàwe nehe, i'i Xàrumàw tekopaw wanupe.

Omono Xàrumàw ma'e Tupàn pe

62 Na'e Xàrumàw a'e, tekopaw a'e pe uzemono'og ma'e a'e wà no, omono ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà kury. **63** Xàrumàw omono 22 miw tâpi'ak awa Tupàn pe wà. Omono 120 miw àràpuhàràñ

hawitu ma'e izupe wà no, imuawyze kar haw romo wà. Nezewe tuwihawete a'e, teko paw a'e wà no, umuàgà'y'm tàpuzuhu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwete katu haw romo wà. Uhyk kury. **64** A'e 'ar mehe we omonokatu tàpuzuhu izywyr har henataromo har, mytepe har Tupàn pe. A'e pe omono ma'e ukaz paw ma'e ràm Tupàn pe. Omono arozràn Tupàn pe imono pyràm a'e pe no. Omono ma'e'a'yr izuka pyrer wakawer a'e pe no, Tupàn pe uzemuawyze kar pà no. Uzapo nezewe haw a'e, ta'e ma'e'a'yr hapy haw morog iapo pyrer pixika'i wera'u a'e ma'e'a'yr paw wanupe a'e xe. Ta'e heta tetea'u a'e wà xe.

65 A'e 'ar mehe we, Tupàn Hàpuzuhu pe, Xàrumàw a'e, teko Izaew paw a'e wà no, umumaw 7 'ar mynykawhu tàpuzràn her ma'e iapo pà wà. Teko Izaew ywy nànànar ur a'e mynykaw pe wà. Amat kutyr teko wazeupir haw wi wanur wà. Ezit ywyzaw wi wanur wà. Kwarahy hemaw ahurehe har wi wanur wà. Iawyze har wi wanur wà no. **66** 8 haw 'ar mehe Xàrumàw omono kar teko waneko haw pe wà kury. — Emur neze'egatu ureruwihaw Xàrumàw rehe kury, i'i teko paw Tupàn pe wà. A'e re oho wà. Hurywete Tupàn ma'e ikatu ma'e paw wemiruze'eg Tawi pe hemimono kwer rehe wà, wemiaihu Izaew pe hemimono kwer rehe wà no.

Tupàn uzexak kar wi Xàrumàw pe a'e

9 **1** A'e 'ym mehe Xàrumàw ipurapo wer tàpuzuhu rehe Tupàn pe. Ipurapo wer wàpuzuhu rehe no. Amo ae ma'e rehe ipurapo wer no. Umumaw a'e ma'e paw iapo haw kury. **2** A'e re Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzexak kar wi izupe kury, Zimeàw taw pe uzexak kar awer zàwe kury. **3** Uze'eg izupe kury. — Aenu ihewe neze'eg awer ihe, herenataromo nereminozgwer ihe. — Ikatuahy 'ág tàpuzuhu ihewe, a'e newe. Erezapo kar ne. Teko upuner hemuwete katu haw rehe 'ág tàpuzuhu pupe tuweharupi wà nehe. **4** Aze ereiko tuwe heremiruze'eg romo nepy'a pe neremu'em 'ym pà nehe, neru Tawi zàwe nehe, aze ereruzar heze'eg nehe, azeerezapo heremiapo kar paw nehe, **5** a'e mehe

zapo putar a'e Tawi neru pe heremimume'u kwer ihe nehe. — Awyzeharupi amo nezuapyapyr wiko putar Izaew wanuwhawete romo a'e wà nehe, a'e kwehe Tawi pe. **6** Aze eretyryk ihewi nehe, aze nezuapyapyr utyryk ihewi wà nehe, aze upytu'u heze'eg heruzar ire wà nehe, aze upytu'u heremiapo putar haw iapo re wà nehe, aze umuwete katu amo ae tupàn wà nehe, aze wiko amo ae tupàn wanemiruze'eg romo wà nehe, **7** a'e mehe azo'ok putar Izaew heremaihu ko ywy heremimono kwer wi ihe wà nehe. Aha putar 'ág tàpuzuhu wi ihe nehe no, izuwi hetyryk pà ihe nehe no. Aexak ko ywy pehegwer teko wanupe, hemuwete katu haw romo ihe. Aze utyryk ihewi wà nehe, atyryk putar wanuwi ihe nehe no. Nezewe mehe teko amo ae ywy rehe har paw uze'eg zemueteahy putar Izaew wanehe wà nehe, wanehe upukapuka pà wà nehe no. **8** 'Ag tàpuzuhu uezapo putar ma'e heityk pyrer ywytyr záwenugar romo nehe. Teko huwake ukwaw ma'e ràm paw ipytuhegatu putar hexak mehe wà. Upuranu putar uzehezehe wà nehe. — Máràzàwe tuwe uzapo nezewe haw ko ywy rehe àg tàpuzuhu pe no, i'i putar wà nehe. **9** Amo uwazar putar waze'eg wanupe nezewe wà nehe. — Umuaiw a'e ma'e paw a'e, ta'e Izaew utyryk Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzar wi a'e wà xe, uwipy Ezit ywy wi wapyro arer wi a'e wà xe. Oho amo ae tupàn wanaikweromo wà. Umuwete katu wà, wanemiruze'eg romo wiko pà wà. A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umu'ar kar iaiw paw Izaew wanehe a'e, i'i putar wanupe nehe.

Iràw, Xàrumàw kury

10 Umumaw Xàrumàw 20 kwarahy Tupàn Hàpuzuhu iapo pà, wàpuzuhu iapo pà no. **11** Iràw Xir tawhu pe har wanuwhawete umur kar ywyra tetea'u Xàrumàw hemimutar paw izupe. Ywyra ywyràkàxigyw, ywyra pin no. Umur hemimutar itazu or paw izupe no. A'e ma'e paw iapo pawire Xàrumàw omono 20 tawhu Karirez ywy rehe har Iràw pe wà. **12** Oho Iràw a'e tawhu wanexak pà. Na'ikatu

kwaw izupe wà. **13** A'e rupi uze'eg nezewo Xàrumàw pe kury. — Aipo agwer tawhu eremur ihewe, herywyr, i'l izupe. A'e rupi, te ko 'ar rehe, Kawu, i'l teko a'e ywy rehe wà. Ikatu pixik 'ym ma'e, i'l zaneze'eg rupi. **14** A'e 'ym mehe Iràw omono kar itazu or 4 miw kir ipuhuz taw Xàrumàw pe. Hekuzar katu a'e.

Xàrumàw uzapo amo ma'e tetea'u.

15 Omono'og Xàrumàw awa tetea'u wà. Umuma'ereko kar Tupàn Hápuzuhu iapo kar pà wanupe wà, wàpuzuhu iapo kar pà wanupe no. Upupyk kar tawhu pehegwer kwarahy heixe haw kutyr har wanupe no. Uzapo kar pàrirogawhu Zeruzarez izywyr har wanupe no. Umuma'ereko kar amo na'iruz tawhu iapo mehe wà no. Azor, Mezin, Zezer waner romo wà. **16** A'e 'ym mehe Parao Ezit ywy rehe har wanuwhawete uzàmàtyry'ym Zezer tawhu pe har oho wà. Uzuka a'e tawhu pe har Kànàà izuapyapry wà. Umunyk tata tawhu rehe. A'e re Parao omono tawhu Zezer her ma'e wazyr pe izereko mehe har romo, Xàrumàw imen romo hereko mehe a'e. **17** A'e rupi uzapo kar wi a'e tawhu. Omono kar a'e awa a'e pe wamuma'ereko kar pà wà. Nupuner kwaw a'e um'a'ereko haw wi uhemaw rehe wà. Uzapo wi Mete-Orom tawhu wy pe har pehegwer no. **18** Uzapo wi mokoz tawhu Zuta rehe har ywyxiguhu rehe har wà no. Marat, Tazimor waner romo wà. **19** Uzapo wi amo ae tawhu teko wanemi'u ràm imonokatu haw no. Uzapo tawhu weimaw kawaru waneko haw no, uwyramawa wamonokatu haw no. Wyzai ma'e Zeruzarez pe har Irimano ywy rehe har wyzai uiwy rehe har iapo mehe omono kar a'e awa a'e pe wà, wamuma'ereko kar pà a'e pe wà. **20-21** A'e 'ym mehe Izaew uzàmàtyry'ym Kànàà izuapyapry a'e ywy ipyro pà wanuwi wà. Uzuka Kànàà tetea'u wà. Amogwer numàño kwaw wà. Xàrumàw omono'og a'e Kànàà izuapyapry wà, a'e ma'ereko haw paw iapo kar pà wanupe wà. Nupuner kwaw izuwi uhemaw rehe wà. Uzapo kar tuwe Xàrumàw a'e ma'ereko haw a'e teko wanupe. Na'aw a'e teko uma'ereko ma'e waner xe wà: Amohe

ywy rehe har wà. Ete izuapyapry wà. Perize izuapyapry wà. Ewe izuapyapry wà. Zepu izuapyapry wà. Te ko 'ar rehe wazuapyapry wiko Izaew pe uma'erekò e ma'e romo wà. **22** Ni amo Izaew izuapyapry nuiko kwaw uma'erekò e ma'e romo Xàrumàw pe wà. Amo ae ma'e uzapo wà. Wiko zauxiapekwer romo wà, tuwhaw romo wà, zauxiapekwer wanuwhaw romo wà, ywyramawa rehe har wanuwhaw romo wà, kawaru kupe pe har romo wà.

23 Heta 550 a'e Xàrumàw pe uma'erekò e ma'e wanuwhaw wà.

24 Uzapo kar Xàrumàw amo tàpuzuhu Zezer tawhu pe wemireko Ezit ywy rehe har wanuwhawete tazyr pe imono e pà. Hemireko oho a'e pe weko haw iapo pà a'e tàpuzuhu pe. Upupyk kar tawhu ipehegwer kwarahy ihmaw kutyr har.

25 Kwarahy nànàñ na'iruz haw rupi oho Xàrumàw a'e ma'ea'yr zuka haw pe ma'e happy pyràm imono pà Tupàn pe, ma'e uzemuawyze kar haw imono pà izupe no. A'e ae uzapo a'e ma'ea'yr zuka haw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Umunyk tata yhyk hyàkwegatu ma'e henataromo no. Nezewe umumaw Xàrumàw Tupàn ràpuzuhu iapo haw kury.

26 Uzapo kar Xàrumàw kanuhu tetea'u Eziom-Zemer tawhu pe no. A'e tawhu Erat huwake Akawa ryhu izywyr Enom waiwy rehe tuz a'e. **27** Tuwhawete Iràw wereko kanuhu tetea'u a'e wà. Heta tetea'u kanu pupe wata ma'e ikanuhu wapupe wà no. A'e rupi omono kar amo Xàrumàw pe wà kury, Xàrumàw kanuhu pupe wata ma'e wamu'e pà wà, kanuhu imuuta haw rehe wà kury. **28** Na'e kanuhu oho Opir ywy rehe wà kury, itazu or tetea'u herur pà izupe wà kury. Heta 14 miw kir a'e or ipuhuz taw a'e.

Xama ywy rehe har wanuwhawete kuža ur Xàrumàw hexak pà

10 **1** Xama ywy rehe har wanuwhawete kuža wenu teko Xàrumàw ikàgaw rehe waze'eg mehe a'e wà kury. A'e rupi oho Zeruzarez tawhu pe Xàrumàw rehe upuranu pà hogaw pà kury. — Zawaiw katu ma'e rehe

apuranu putar hehe ihe nehe, i'i uezupe. **2** Werur uezupe uma'erekō ma'e tetea'u uezupi wà. Werur kàwàruràn kamer her ma'e tetea'u uezupi wà no. Heta tetea'u ma'e kamer wakupe pe. Temi'u inuromo har tetea'u. Ita hekuzar katu ma'e tetea'u. Itazu or tetea'u. Xàrumàw huwàxi mehe upuranu tetea'u hehe kury. **3** Uwazar katu ipuranu haw paw a'e. Naheta kwaw ni pitài ipuranu haw izupe zawaiw katu wera'u ma'e. **4** Wenu Xama wanuwhawete kuzà Xàrumàw ima'e kwaw paw a'e. Wexak hemiapo kwer hàpuzuhu no. **5** Wexak temi'u iziyrapew rehe herur pyr no. Wexak tuwhaw waker haw tàpuzuhu pupe har no. Wexak tàpuzuhu pupe, uma'erekō ma'e wama'erekō katu haw no. Wexak wakamir no, wanopoz no. Wexak uma'erekō ma'e mynykaw pe, ma'e Xàrumàw pe iapo har wà no. Wexak ma'ea'yr Tupàn ràpuzuhu pe Xàrumàw hemizuka wà no. Ipytuhegatu tuwe tuwhaw kuzà a'e ma'e paw hexak mehe. **6** Na'e uez'eg Xàrumàw pe kury. — Aenu ma'e tetea'u nerehe teko waze'eg mehe heràpuzuhu pe hereko mehe ihe. Umume'u nema'ekwaw katu haw ihewe wà no. A'e ma'e paw azeharomoete a'e. **7** Nazeruzar kwaw waze'eg rehe. A'e rupi azur xe a'e ma'e paw hexak pà hereha pupe ihe. Numume'u kwaw ne upaw rupi ihewe wà. Neremetarer uhua'u wera'u wanemimume'u kwer wi. Nema'e kwaw paw uhua'u wera'u wanemimume'u kwer wi no. **8** Neremireko hurywete tuwe a'e wà. Newe uma'erekō ma'e hurywete a'e wà no. Ta'e tuweharupi wiko neruwake a'e wà 'y. Ta'e tuweharupi wenu ma'e kwaw paw ze'eg xirogatu ma'e neremimume'u a'e wà 'y. **9** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, nezar, ikatuahy azeharomoete a'e. Ta'e nemuigo kar Izaew wanuwhawete romo a'e 'y. Awyzeharupi uzamutar katu Izaew a'e wà. Awyzeharupi uzamutar katu putar Izaew a'e wà nehe no. A'e rupi nemuigo kar wanuwhawete romo. Ta'e ereruze'egatu putar Izaew Tupàn ze'eg rupi katete ne wà nehe 'y, i'i izupe.

10 Na'e omono a'e ma'e wemirur kwer tuwhawete pe kury. Na'aw hemimono kwer: Itazu or 4 miw kir ipuhuz taw. Taz zàwenugar tetea'u no. Ita hekuzar katu ma'e tetea'u no. Ni amo nuerur kwaw taz zàwenugar tetea'u nezewé a'e 'ym mehe wà. Xama wanuwhaw kuzà werur taz zàwenugar tetea'u wera'u amo wanuwi paw rupi a'e.

11 Kanuhu Iràw ima'e werur itazu or Opir ywy wi a'e 'ym mehe wà. Werur ywyra xàn her ma'e tetea'u a'e wi wà no. Werur ita hekuzar katu ma'e tetea'u a'e wi wà no.

12 Ukipikixi awakwer a'e ywyra Tupàn ràpuzuhu pupe har iapo pà wà, wàpuzuhu pupe har iapo pà wà no. Uzapo wioràwiràn wà. Uzapo wioràw wà no, a'e ywyra ikixikixi pà wà. A'e 'ym mehe ni amo Izaew ywy rehe har nuexak pixik kwaw agwer ywyra wà. A'e 'ar henataromo te ko 'ar rehe nuerur wi pixik kwaw Izaew pe wà.

13 Tuwhawete Xàrumàw omono Xama wanuwhawete kuzà hemimtar kwer paw izupe, heminoz kwer paw a'e no. Omono amo ae ma'e tuweharupi wemimono izupe no. A'e re tuwhawete kuzà uzewyr oho uiwy pe weko haw pe uezhe we har wanupi kury.

Xàrumàw hemetareru

14 Kwarahy nànà Xàrumàw hemiruze'eg umur kar itazu or tetea'u izupe wà. 23 miw kir ipuhuz taw a'e. **15** Ma'e me'egar umur wemetaryer kurer izupe wà no. Ma'e me'eg kar har umur wemetaryer kurer izupe wà no. Umur wemipyhyk kwer ipehegwer izupe wà no. Tuwhawete Araw ywy rehe har umur temetaryer izupe wà no. Izaew ywy pegegwer rehe har wanuwhaw omono'og temetaryer uiwy rehe har wanuwi Xàrumàw pe imono kar pà wà no.

16 Uzapo kar Xàrumàw 200 u'yw wi purupyro ma'e uhua'u ma'e. Uzapeao kar or 7 kir ipuhuz taw pupe pitàitáigatu no.

17 Uzapo kar 300 u'yw wi purupyro ma'e pixika'i wewer ma'e no. Uzapeao kar a'e u'yw wi purupyro ma'e paw ipupyaikaw pyrer uhua'u ma'e ka'a Irimano rehe har her ma'e pupe.

18 Uzapo kar wenaw uhua'u ma'e awa wanupe no. Uzapeao itapew marupi her ma'e pupe, or pupe no. **19-20** Heta 6 myromyrogaw henaw henataromo. Myromyrogaw ahykaw rehe heta zàwàruhu iriàw hagaw paw pitàitìagatu. A'e rupi heta 12 zàwàruhu iriàw hagaw paw wà. Henaw ikupe kuty'r umupu'äm kar amo tapi'ak awa iàkàg hagaw paw. Henaw izyu huwake pitàitìagatu umuapyk zàwàruhu iriàw hagaw paw wà no. Naheta kwaw agwer henaw amo ae ywy rehe.

21 Awakwer umuapu'a or kanek tetea'u iapo pà wà. Xàrumàw nui'u kwaw kanek or 'ym ma'e pupe. Ma'e ipuyaikaw pyrer uhua'u ma'e ka'a Irimano rehe har her ma'e pe har paw or umuapu'a iapo pà wà no. Numuapu'a itaxig parat her ma'e a'e ma'e iapo mehe wà, ta'e Xàrumàw hekuwe mehe nahekuzar kwaw parat a'e xe. **22** Heta tetea'u kanuhu Xàrumàw pe wà. Wata oho waiko ryahu nànàn Iràw kanuhu wanupi wà. Umumaw na'iruz kwarahy wata pà wà. A'e re uzewyr Xàrumàw pe wà, ma'e tetea'u herur pà izupe wà. Or, parat, ita marupi, ka'i wà, ka'i zàwenugar mik her ma'e wà. Agwer ma'e werur wà.

23 Tuwhiweté Xàrumàw a'e, hemetareré katu wera'u amogwer tuwhiweté wanuwi a'e. Ukwaw katu wera'u ma'e amogwer tuwhiweté wanuwi upaw rupi no. **24** Teko ywy nànànar paw tur wer ima'e kwaw paw izupe Tupàn hemimur kwer henu pà wà. **25** Ur ma'e kwer paw werur ma'e izupe wà. Ma'e parat iapo pyrer, ma'e or iapo pyrer, kamir, topoz, takihepu, taz zàwenugar, kawaru, kawaràn. Kwarahy nànàn werur agwer ma'e wà.

26 Omono'og kar Xàrumàw 1.400 ywyramawa wà kury. Omono'og kar 12 miw kawaru zeàmàtyry'ymawhu pe oho ma'e ràm wà no. Umuhàmuhà amo tawhu nànàn wà. Umuputa kar we amo Zeruzarez pe wà. **27** Zeruzarez tawhu pe Xàrumàw tuwhiweté romo heko mehe heta tetea'u itaxig parat. Nuzawy kwaw wyzai ita tuweharupi har a'e. Heta tetea'u ywyràkàxigw a'e pe wà no. Waneta haw uzuawaygatu ma'ywa pi 'yw her

ma'e rehe wà. **28** Awa tuwhiweté pe ma'e me'eg kar har ume'eg kar kawaru tetea'u oho Muziri ywy rehe wà, Xirixi ywy rehe wà no.

29 Ume'eg kar ywyramawa oho Ezit ywy rehe wà no. A'e 'ym mehe a'e awa ume'eg kar kawaru Ete izuapyapyr wanuwhiweté wanupe wà, Xir izuapyapyr wanuwhiweté wanupe wà no. Ume'eg kar ywyramawa zeàmàtyry'ymawhu rehe har a'e tuwhiweté wanupe wà no. Pitàitìagatu ywyramawa hekuzar a'e, 7 kir parat a'e. Pitàitìagatu kawaru hekuzar a'e, 1,75 kir parat a'e.

Xàrumàw upytu'u Tupàn ze'eg heruzar ire

11 ¹ Xàrumàw uzamutar katu kuzà amo ae ywy rehe har a'e wà. Wereko Ezit ywy rehe har wanuwhiweté tazyr wemireko romo a'e. Wereko kuzà Ete izuapyapyr wainuromo har wà. Wereko Moaw izuapyapyr wainuromo har wà no. Wereko Amon izuapyapyr wainuromo har wà no. Wereko Enom izuapyapyr wainuromo har wà no. Wereko Xitom izuapyapyr wainuromo har wà no. **2** Paw rupi wiko hemireko romo wà. Kwehe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe Izaew wanupe. — Pereko zo kuzà amo ae ywy rehe har penemireko romo pe wà nehe, i'i wanupe. Xàrumàw ukwaw a'e Tupàn ze'eg kwehe arer a'e. Nezewe rehe we wereko kuzà amo ae ywy rehe har a'e wà. — A'e kuzà pemunyryk kar putar ihewi wà nehe, tupàn ua'u wamuwete katu kar pà peme wà nehe, i'i Tupàn a'e ar mehe. Nezewe rehe we nuweruzar kwaw Xàrumàw a'e ze'eg a'e. **3** Wereko 700 tuwhiweté wanazyr wemireko romo wà. Wereko 300 kuzà wemirekoagaw romo wà no. Umunyryk kar hemireko Xàrumàw Tupàn wi wà. **4** Itua'uhez mehe umuwak kar ipy'a tupàn amo ae ywy rehe har wazar kutyr wà. Numumaw kwaw u'ar paw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzar imuwepe pà u Tawi zàwe a'e. **5** Umuwete katu tupàn ua'u kuzà Atarot her ma'e Xitom tawhu pe har wazar. Umuwete katu tupàn ua'u Morok her ma'e Amon wazar no. Iaiw tuwe Morok a'e.

6 Uzapo Xàrumàw ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo. Upytu'u heruzar ire. Nuiko kwaw u Tawi záwe. Upytu'u hehe uzeruzar ire. **7** Uzapo kar amo Kemoz imuweste katu haw ywytyr Zeruzarez huwake har kwarahy hemaw kutyr har rehe. Iaiw tuwe Kemoz a'e no. Moaw izuapyapyr wazar romo hekon a'e. Uzapo amo Morok imuweste haw no. Amon wazar iaiw ma'e romo hekon Morok a'e. **8** Uzapo amo ae tupàn a'u'u wamuweste katu haw no. Nezewo mehe hemireko amo ae ywy rehe har paw upuner yhyk hapy haw rehe uzar wanenataromo wà no, upuner ma'e imono haw rehe ma'ea'yr zuka haw rehe wanenataromo wà no.

9-10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e, Izaew wazar a'e, uzexak kar oho mokoz haw. — Emuwete zo tupàn a'u'u amo ae ywy rehe har ne wà nehe, i'l izupe. Nezewo rehe we nuweruzar kwaw Xàrumàw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg. Uttryk izuwi. Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wikwahy Xàrumàw pe kury. Uze'eg wi izupe. **11** — Erezuhaw neze'eg ihewe neremimume'u kwer. Erepytu'u heze'eg heruzar ire, heremiapo putar haw iapo re. A'e rupi azo'ok putar teko wanuwhawete romo nerekwo haw newi nehe. Amuigo kar putar amo tuwhaw nerehe we har tuwhawete romo ihe nehe. **12** Ko 'ar rehe nazo'ok kwaw newi ihe rihi, ta'e azamutar katu Tawi neru ihe xe. Nazapo kwaw ko heremimume'u kwer nerekwo mehe we ihe nehe. Xo nera'yr tuwhawete romo heko mehe zo azapo putar nehe. A'ok putar tuwhawete romo heko haw newi nehe, i'l. **13** — Nazo'ok kwaw iziwy paw izuwi nehe. Wiko putar pitái Izaew ta'yr izuapyapyr wanuwhawete romo nehe. Ta'e azamutar katu heremiruze'eg Tawi ihe xe. Ta'e azamutar katu Zeruzarez tawhu hem'a'romo iapo pyrer ihe xe, i'l Tupàn Xàrumàw pe.

Xàrumàw iàmàtyry'ymar wà

14 Uma'erekò Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Anaz ip'y'a pe kury. A'e rupi uzewyr Xàrumàw kutyr kury. Wiko iàmàtyry'ymar

romo kury. Anaz wiko Enom izuapyapyr wanuwhawete iànàm romo a'e. **15-16** A'e 'ym mehe we, kwarahy tetea'u paw ire, Tawi Enom izuapyapyr waneityk mehe, Zoaw Izaew zauxiapekwer wanuwhaw a'e, oho a'e pe umàno ma'e kwer wanetekwer wazutym pà a'e. Umumaw 6 zahy a'e pe wiko pà uzehe we har zauxiapekwer wanehe we. A'e pe wiko mehe uzuka awakwer Enom izuapyapyr paw wà. **17** Xo Anaz zo uzepyro uzàn pà amo umalerekò e ma'e Enom izuapyapyr wanehe we a'e. Tu pe umalerekò e ma'e romo wanekon a'e wà. Uzàn oho Ezit ywy rehe wà. A'e 'ar mehe Anaz wiko kwarer romo a'e rihi. Awa romo wiko Xàrumàw iàmàtyry'ym mehe kury. **18** Zauxiapekwer uhem oho Minià ywy wi wà, Pàrà tawhu pe oho pà wà. Amo ae awa uzemon'o'og wà wanehe a'e pe wà no. Na'e a'e paw oho Ezit ywy rehe a'e wà kury. Uze'eg oho a'e pe har wanuwhawete Parao her ma'e pe wà kury. Parao omono amo ywy pehegwer Anaz pe. Omono amo tåpuz izupe no. Omono temi'u izupe tuwhaweti no. **19** Anaz uzemyryparypar tuwhawete Parao rehe wà kury. Omono Parao wemireko Tapinez ikypy'yr Anaz pe hemireko romo. **20** Anaz hemireko pe uzexak kar kwarer kury. Omono Zenuwat izupe her romo wà. Parao hemireko umugakwaw Anaz ta'yr wàpuzuhi pupe Parao ta'yr wanehe we.

21 Amo 'ar mehe Ezit ywy rehe heko mehe amo umume'u Tawi imàno awer oho Anaz pe wà. — Umàno Zoaw zauxiapekwer wanuwhaw a'e no, i'l izupe wà. A'e rupi uze'eg Anaz tuwhawete Parao pe kury. — Tuwe azewyr heywy rehe nehe, i'l izupe.

22 Uze'eg tuwhawete Anaz pe. — Mâràzàwe tuwe nezewyr wer. Aipo nuhyk kwaw ma'e xe newe. Aipo a'e rupi nezewyr wer neywyl rehe, i'l izupe. — Nan. Uhyk ma'e paw ihewe. Nezewo rehe we tuwe aha nehe, i'l Anaz tuwhawete pe. — Eho ty, i'l tuwhawete izupe. A'e rupi uzewyr Anaz weko haw pe uiwy pe kury. Enom izuapyapyr wanuwhawete romo hekon a'e, a'e rupi Izaew waàmàtyry'ymar iaiw ma'e ipurukaiwahy ma'e romo hekon a'e kury.

23 Tupàn uma'erekò Hezom Eriaz ta'yì ipy'a pe a'e no. A'e rupi uwak Xàrumàw kutyr a'e no, iàmàtyry'ymar romo wiko pà a'e no. A'e 'ym mehe Hezom uzàn uzepyro pà uzar wi a'e. Ananezer wiko Zowa tawhu pe har wanuwhawete romo a'e. **24** Izuwi uzàn ire uzeapo imunar ma'e tetea'u wanuwhaw romo. Tawi weityk Ananezer a'e. Uzuka Xir izuapyapyr Ananezer rehe we har a'e wà no. A'e re Hezom wiko imunar ma'e wanuwhaw romo. Oho Hezom Namaz tawhu pe wiko pà uzehe we har wanupi kury. Xir ywy rehe har umuigo kar Hezom uwihawete romo a'e wà kury. **25** Hezom wiko Xàrumàw iàmàtyry'ymar romo a'e, hekuwe mehe we tuweharupi a'e.

Zeromoàw wiko Xàrumàw iàmàtyry'ymar romo a'e no

26 Amo ae awa uwak Xàrumàw kutyr iàmàtyry'ymar romo wiko pà a'e no. Zeromoàw her romo a'e. Nemat Zerez pe har Eparai ywy rehe har ta'yì romo hekon a'e. Kuzà imen umàno ma'e kwer romo Zeruwa her ma'e romo hekon ihy a'e. **27** Zeromoàw uwak Xàrumàw kutyr iàmàtyry'ymar romo wiko pà a'e no. Ihe ko pape iapo har ihe, amume'u putar iàmàtyry'ymar romo heko awer peme xe ihe nehe kury. Amo 'ar mehe Xàrumàw upypyk Zeruzarez tawhu pehegwer kwarahy heixe haw kutyr har iko a'e. Uzapokatu tawhu pàrirogaw iko no. **28** Zeromoàw wiko awa ipyahu ma'e romo ma'e kwaw katu har romo a'e. Uma'erekò katu tawhu iapo katu pà. Wexak Xàrumàw ima'erekò katu haw. A'e rupi umuigo kar tawhu iapo katu har paw wanuwhaw romo kury, awa uma'erekò e ma'e wanuwhaw romo kury. A'e awa a'e wà, wiko Manaxe izuapyapyr romo wà, Eparai izuapyapyr romo wà no. **29** Amo 'ar mehe uehem Zeromoàw Zeruzarez wi amo ae taw pe oho pà kury. Amo Tupàn ze'eg imume'u har Aiaz Xiro pe har her ma'e a'e, uwàxi Zeromoàw pe rupi kaiwer myteromo kury. Naheta kwaw amo hehe we har wà. **30** Na'e Aiaz wenuhem ukamir puku ipyahu katu ma'e

kury. Upe'iài'ág ukamir 12 pehegwer romo iapo pà. **31** Na'e uze'eg Zeromoàw pe kury. — Epyhyk 10 ipehegwer ne wà kury. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar umume'u ko ma'e iko newe kury xe. — Azo'ok putar Izaew wanuwhawete romo heko haw Xàrumàw wi ihe nehe. Amono putar 10 Izaew ta'yì izuapyapyr newe ihe wà nehe. **32** Xàrumàw wiko putar pitài Izaew ta'yì izuapyapyr wanuwhawete romo a'e nehe, ta'e azamutar katu heremiruze'eg tu Tawi ihe xe, ta'e azamutar katu Zeruzarez ihe no xe. Ta'e aexaexak a'e tawhu amo tawhu Izaew rehe har wanuwi ihe xe, hema'e romo iapo pà ihe xe. **33** Azapo putar ko ma'e ihe nehe, ta'e Xàrumàw utyryk ihewi a'e xe. Umuwete katu tupàn amo ae ywy rehe har a'e wà kury. Atarot tupàn kuzà Xiton wazar, Kemoz Moaw wazar, Morok Amon wazar. Paw rupi katete umuwete katu iko a'e wà kury. Upytu'u heze'eg heruzar ire. Uzawy tuweharupi. Nuweruzar kwaw heze'eg. Nuzapo kwaw heremiapo kar. Nuiko kwaw u Tawi zàwe. Tawi hereruzar a'e. **34** Napyro kwaw ywy paw Xàrumàw wi ihe wà nehe. Hekuwe mehe wiko putar tuwhawete romo. Azapo putar nezewé haw ta'e Tawi heremiruze'eg heremixak kwer a'e xe, weruzar heze'eg a'e xe, uzapo heremiapo putar haw a'e no xe. **35** Apyro putar tuwhawete romo heko haw Xàrumàw ta'yì wi nehe. Amono putar 10 Izaew izuapyapyr newe wà nehe. Ereiko putar wanuwhawete romo nehe. **36** Xo pitài Izaew ta'yì izuapyapyr amono putar Xàrumàw ta'yì pe ihe nehe. Nezewé mehe awyzeharupi amo Tawi zuapry wiko putar tuwhawete romo Zeruzarez pe nehe. Ta'e aexak a'e tawhu ihe xe. Azemuwete katu kar putar teko wanupe a'e pe ihe nehe. **37** Ne Zeromoàw ne, Izaew wanuwhawete romo urumuigo kar putar ihe nehe. Aze amo ywy ikatu newe nehe, ereiko putar izar romo nehe. Ereruze'eg putar a'e ywy rehe har ne wà nehe. **38** Aze erezapo heremiapo kar haw paw nehe, aze ereiko heremimutar rupi nehe, aze erezapo heremiapo putar haw nehe, heze'eg heruzar

pà nehe, heremiruze'eg Tawi zàwegatete nehe, a'e mehe aikuwe putar nerehe we tuweharupi nehe. Urumuigo kar putar Izaew wanuwhawete romo ihe nehe. — Nezuapyapyr wiko putar tuwhawete romo nemànò re wà nehe, a'e Tawi pe. Aze'eg putar newe nezwegatete ihe nehe no. **39** Xàrumàw uzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u a'e. A'e rupi azepyk putar Tawi izuapyapyr wanehe ihe nehe kury. Nazepyk kwaw wanehe awyzeharupi nehe, i'i Tupàn iko newe, i'i Aiaz Zeromoàw pe.

40 Ukwaw a'e ma'e Zeromoàw pe Tupàn hemimume'u kwer. A'e rupi Xàrumàw uezagaw Zeromoàw izuka pà kury. Uzàn oho Zeromoàw Ezit ywy pe. Upyta Xizak ipyr. Ezit ywy rehe har wanuwhawete romo hekon Xizak. Wikuwe a'e pe. Xo Xàrumàw imànò re zo uzewyr Izaew ywy rehe.

Xàrumàw imànò awer

41 Xàrumàw uzapo amo ae ma'e tetea'u a'e no. Amo ukair hemiapo kwer paw amo pape rehe. Ukair ima'ekwaw katu haw paw hehe no. Xàrumàw heko awer imume'u haw a'e pape her romo a'e. **42** Umumaw 40 kwarahy Zeruzarez tawhu pe Izaew paw wanuwhawete romo wiko pà. **43** Na'e umànò Xàrumàw a'e kury. Uzutym hetekwer tawhu Tawi heko awer pe wà. Ta'yr Homoàw wiko tuwhawete romo hekuzaromo a'e kury.

Kwarahy heixe haw awyze har kutyr har nuputar kwaw Homoàw uwihawete romo wà

12 ¹ Amo a'r mehe Homoàw oho Xikez tawhu pe a'e. Izaew paw uzemono'og oho a'e pe wà, uwihawete romo imuigo kar pà wà. ² Zeromoàw Nemat ta'yr uzàn oho Xàrumàw wi a'e 'ym mehe. Oho Ezit ywy pe. Ukwaw Zeromoàw tuwhawete romo weko àwàm a'e. A'e rupi uzewyr a'e wi a'e kury. ³ Teko Izaew ta'yr izuapyapyr kwarahy heixe haw awyze har rehe har omono kar amo awa Zeromoàw ipiaromo wà. Oho paw rupi Xikez tawhu pe Homoàw pe uze'eg pà wà.

4 — Xàrumàw neru ureruze'egahy a'e. Ma'e ipuhuz katu ma'e weraha kar urewo ne. Aze urepyro pe a'e ma'e ipuhuz katu ma'e wi nehe, nazawaiw kwaw urerekò àwàm amo 'ar mehe arer zàwe nehe. Aze erezapo nezewe nehe, uruiko putar neremiruze'eg romo nehe, i'i izupe wà.

5 Uze'eg Homoàw wanupe. — Pemumaw na'iruz 'ar nehe. A'e re pezewyr xe nehe. Amono putar peze'eg iwazar àwàm peme nehe, i'i wanupe. A'e rupi oho a'e wi izuwi wà kury.

6 Uze'eg Homoàw oho awa kwer tua'uhez wera'u ma'e wanupe kury, tuwhaw u rehe we har wanupe kury. Upuranu wanehe. — Ma'e a'e putar a'e teko wanupe ihe nehe, i'i wanupe.

7 — Aze nepurapo wer ikatu ma'e rehe wanupe nehe, — Ikatu, ere wanupe nehe. Nezewe mehe wiko putar neremiruze'eg romo awyzeharupi wà nehe, i'i izupe wà.

8 Nuzeikaiw kwaw tua'uhez kwer waze'eg rehe. Upuranu oho awa ipyahu ma'e wanehe kury. Hehe we har romo wanekon ikwarer mehe wà. Wiko tuwhaw romo hehe we wà kury.

9 — Ma'e a'e putar a'e teko wanupe ihe nehe. — Urepyro pe ma'e puhuz haw wi nehe, i'i ihewe wà, i'i wanupe.

10 Uwazar ize'eg wà. — Eze'eg nezewe wanupe nehe. — Hekwà pixikal'i ma'e iànàgatu wera'u heru ku'aw wi a'e, ere wanupe nehe. **11** — Weraha kar ma'e ipuhuz katu ma'e peme a'e. Amono putar amo ae ma'e ipuhuz katu wera'u ma'e peme ihe nehe, heraha kar pà peme ihe nehe. Uzepyk heru penehe kyhàhàm pupe a'e. Azepyk putar penehe kyhàhàm tapi'ak pirer iapo pyrer pupe ihe nehe, ere wanupe nehe, i'i izupe wà.

12 Na'iruz 'ar pawire Zeromoàw uze'eg wi oho tuwhawete Homoàw pe kury, uehe we har paw wanupi kury, ize'eg awer rupi katete kury. **13** Tuwhawete nuzeikaiw kwaw awa tua'uhez waze'eg rehe. Uze'egahy teko wanupe kury. **14** Ta'e awa pyahu umuze'eg kar nezewe a'e wà xe. — Heru weraha kar ipuhuz katu ma'e peme a'e. Amono putar amo ma'e penemiraha ràm romo nehe. Ipuhuz katu

wera'u putar peme nehe, i'i Homoàw teko wanupe. — Uzepyk penehe kyhàhàm pupe pepetek pà a'e. Ihe apupetek putar kyhàhàm tapi'ak pirer iapo pyrer pupe ihe nehe, i'i wanupe.

15 Nezewe mehe tuwhawete Homoàw nuzekaiw katu kwaw teko wanehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuzeapo kar a'e ma'e a'e xe. Ta'e a'e 'ym mehe umume'u a'e ma'e uzeapo ma'e ràm uze'eg imume'u har Aiaz Xiro pe har pe a'e. Aiaz umume'u a'e ma'e oho Zeromoàw Nemat ta'yr pe.

16 Wenu Izaew ize'eg wà kury. — Nuzapo kwaw ma'e zanereminozwer rupi a'e nehe, i'i wà. A'e rupi uzypyrog uhapukaz pà wà kury. — Naxiputar kwaw Tawi zane. Naxiputar kwaw iànàm zane wà. Nuzapo pixik kwaw ikatu 'ym ma'e zanewe wà. Awa kwer Izaew izuapyapry ty wà, zaha zanerekohaw pe nehe ty wà. Tuwe Homoàw uzekeiw uzehe nehe, i'i uzeupeupe wà. A'e rupi Izaew uzewyr oho weko haw pe pitàitàigatu wà kury. **17** Teko wezar Homoàw a'e pe wà. Xo teko Zuta izuapyapry waiwy rehe har wanuwhawete romo zo wiko a'e kury.

18 Na'e tuwhawete Homoàw uze'eg Anoniràw pe kury. Awakwer uma'ereko e ma'e wanuwhawete romo hekon a'e. — Eze'eg echo Izaew wanupe herekuzaromo nehe, i'i izupe. A'e rupi uze'eg oho wanupe. Izaew uzuaka Anoniràw ita tetea'u pupe iapiapi pà wà. A'e rupi opor Homoàw uwiramawa zeàmàtyry'ymawhu rehe har pupe na'arewahy kury. Uzàn oho Zeruzarez pe kury.

19 A'e 'ar henataromo te ko 'ar rehe teko Izaew kwarahy heixe haw awyze har kutyr har wiko Tawi izuapyapry waàmàtyry'ymar romo wà kury. Izuapyapry nuweruzar kwaw tuwhawete wà.

20 Teko Izaew izuapyapry ukwaw Zeromoàw Ezit ywy rehe iho awer wà. A'e rupi uzemono'og paw rupi wà. Wenoz Zeromoàw a'e uzemono'ogaw pe wà. Umuigo kar uwihawete romo wà kury. Xo Zuta izuapyapry zo wiko wi wi Tawi izuapyapry wanemiruze'eg romo a'e wà.

Tupàn ze'eg imume'u har

Xemai her ma'e umume'u Tupàn ze'eg

21 Zeruzarez pe uhem mehe omono'og Homoàw 180 miw zauxiapekwer ikatu wera'u ma'e Zuta izuapyapry wainuromo har wà kury, Mezàmi wainuromo har wà no. Ipuràmàtyry'ym wer Izaew ta'yr izuapyapry kwarahy awyze har kutyr har wanehe. Heko wi wer wanuwhawete romo. **22** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Xemai pe. Tupàn ze'eg imume'u har romo hekon a'e.

23 — Eze'eg echo Homoàw pe kury, i'i izupe. — Emume'u ko heze'eg Zuta izuapyapry paw wanupe nehe, Mezàmi izuapyapry paw wanupe nehe no. **24** — Pezàmàtyry'ym zo penywyr Izaew pe wà nehe. Pezewyr peneko haw pe paw rupi nehe. A'e ma'e paw uzeapo nezewe a'e, ta'e aputar nezewe izeapo haw ihe xe, ere wanupe nehe, i'i Tupàn Xemaz pe. A'e rupi weruzar Zuta izuapyapry Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg wà, weko haw pe uzewyr pà pitàitàigatu wà.

Zeromoàw utyryk Tupàn wi

25 Zeromoàw Izaew wanuwhawete umàmàn Xikez tawhu ipàrirogaw aiha ma'e izywyr har kury. Eparai ywy ywytyr wamyter pe tuz. Umumaw amo 'ar a'e pe wiko pà kury. A'e re uhem a'e wi Penuew tawhu ipàrirogaw izywyr kury. **26-27** Na'e uze'eg nezewe uzeupe kury. — Aze heremiruze'eg oho Zeruzarez pe tåpuzuhu pe ma'e imono pà Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà nehe, wapy'a upyta putar Homoàw Zuta wanuwhawete huwake wà nehe. Hezuka putar wà nehe, i'i uzeupe.

28 A'e rupi uma'e Zeromoàw or mokoz tapi'ak awa hagaw paw romo iapo pà wà kury, wemiruze'eg wanupe uze'eg pà kury. — Zaput'u Zeruzarez pe zaneho re Tupàn imuweke katu pà nehe. Teko Izaew izuapyapry wà. Nà'ág tupàn pezar wà. 'Ág tapi'ak pepyro Ezit ywy wi a'e wà, i'i mua'u wanupe.

29 Omono amo tapi'ak hagaw paw Metew tawhu pe. Omono inugwer Nà tawhu pe no.

30 Nezewe teko uzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn henataromo wà. Ta'e oho Metew tawhu pe Nà

tawhu pe a'e tupàn a'ua'u wamuwete pà a'e wà xe. **31** Uzapo kar Zeromoàw tupàn a'ua'u wamuwete haw ywytyr tetea'u apyr no. Wexaexak awa Erewi izuapyapyr 'ym a'e tupàn a'ua'u wanenataromo xaxeto romo wà no.

**Tupàn a'ua'u imu wete
haw Metew taw pe har**

32 — Xiapo mynykawhu 15 haw 'ar mehe 8 haw zahy rehe nehe, tapi'ak hagaw paw wamuwete katu pà nehe, i'i Zeromoàw Izaew wanupe. — Zanemynykawhu nuzawy kwaw Zuta ywy rehe har wapynykawhu nehe, i'i wanupe. Uzuka ma'ea'yr wà, izuka haw Metew pe har rehe wà, tapi'ak hagaw paw wanenataromo wà. A'e ae uzapo a'e tapi'ak hagaw paw wà. A'e ae umuigo kar amo awa xaxeto romo a'e pe Metew pe wà. A'e xaxeto uzapo ma'e tupàn wanenataromo teko wanekuzaromo wà. Upytywà teko tupàn a'ua'u wamuwete mehe wà. **33** 15 haw 'ar mehe 8 haw zahy rehe 'ar wemixak kwer rehe, oho Zeromoàw Metew pe kury. Uzuka ma'ea'yr a'e pe, wazuka haw rehe, a'e tapi'ak hagaw paw wanenataromo kury. A'e ae uzapo kar a'e mynykawhu teko Izaew wanupe.

13 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono kar amo uze'eg imume'u har Zuta ywy rehe har Metew tawhu pe kury. Uhem a'e pe Zeromoàw ma'ea'yr zuka haw henataromo i'am mehe, ma'ea'yr izuka mehe. **2** Umume'u kar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ko ma'e izupe kury, a'e ma'ea'yr zuka haw ikatu 'ymaw imume'u kar pà izupe kury. — O ma'ea'yr zuka haw, o ma'ea'yr zuka haw. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg iko nezewi newe kury. — Uzexak kar putar amo Tawi zuapyr Zuzi her ma'e a'e nehe. Uzuka putar xaxeto tupàn a'ua'u wanenataromo ma'e zuka har a'e wà nehe, nerehe a'e wà nehe. Tata wapy putar teko waàkàgwer nerehe a'e nehe no, o ma'ea'yr zuka haw, i'i Tupàn newe, i'i a'e Tupàn ze'eg imume'u har.

3 Uze'eg wi wi kury. — 'Ag ma'ea'yr zuka haw uzekazeka putar pegegwer tetea'u romo a'e nehe. Tàtapyzgwer hehe àràm uhàuhàz

putar nehe. A'e ma'e izeapo mehe pekwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e herupi iz'e'eg awer nehe, i'i wanupe.

4 Wenu Zeromoàw iz'e'eg mehe. Upyho opo a'e Tupàn ze'eg imume'u har kutyr. Uze'eg zauxiapekwer wanupe. — Pepyhyk 'aw awa ty wà, i'i wanupe. A'e 'ar mehe we nupuner kwaw uzywa imumyz taw rehe kury. Nupuner kwaw imuzewyr haw rehe heko haw ikatu haw pe no. **5** Na'arewahy a'e ma'ea'yr zuka haw uzekazeka pegegwerai tetea'u romo kury. Tàtapyzgwer uhàuhàz ywy rehe, a'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg imume'u har ze'eg awer rupi katete.

6 Na'e uze'eg tuwiawete izupe. — Eze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar pe kury. Emupytu'u kar herehe ikwahy re nehe. Enoz hezywa imukatu àwàm izupe nehe no, i'i izupe. Tupàn ze'eg imume'u har weruzar tuwiawete ze'eg. Tupàn umukatu izywa. **7** Na'e uze'eg wi tuwiawete kury. — Eho herupi heràpuz me nemai'u pà nehe. Amekuzar putar neremiapo kwer nehe, i'i izupe.

8 Uwazar Tupàn ze'eg imume'u har izupe. — Aze mo eremur neremetarer ipehegwer ihewe, naха iwer mo nerupi. Namai'u iwer mo xe. Nai'u iwer mo xe. **9** — Emai'u zo a'e pe nehe, ei'u zo a'e pe nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihewe. — Ezewyr zo nerekohaw pe a'e nerape Metew piarupi nehe. Ezewyr amo ae pe rupi nehe, i'i ihewe, i'i Tupàn ze'eg imume'u har Zeromoàw pe.

10 Nezewi mehe nuzewyr kwaw pe ur awer rupi Metew piar rupi kury. Uzewyr weko haw pe amo ae pe rupi.

**Tupàn ze'eg imume'u har
itua'uhez ma'e Metew pe har**

11 A'e 'ar rehe amo Tupàn ze'eg imume'u har itua'uhez ma'e wiko Metew pe a'e. Ta'yr oho heko haw pe wà kury, ma'e Tupàn ze'eg imume'u har Zuta rehe har hemiapo kwer a'e 'ar mehe arer imume'u pà izupe wà kury. Umume'u tuwiawete Zeromoàw pe hemimume'u kwer paw wà no. **12** A'e rupi Tupàn ze'eg imume'u har itua'uhez ma'e upuranu wanehe kury. — Ma'e rupi uhem oho

xe wi a'e, i'i wanupe. Ta'ȳr wexak kar pe iho awer izupe wà. **13** — Pemuàgà'ȳm hereimaw zumen ikupe pe har imono pà nehe ty wà, i'i wa'ȳr wanupe. Omono ikupe pe har hehe wà. Uzeupir Tupàn ze'eg imume'u har weimaw kupe pe. **14** Oho Tupàn ze'eg imume'u har Zuta rehe har haikwerupi. Uwàxi peiwyry wyrya kawar wy pe iapyk mehe. Upuranu hehe. — Aipo ereiko Tupàn ze'eg imume'u har Zuta ywy rehe har romo, i'i izupe. — Aiko ihe ty, i'i uwazar pà izupe.

15 — Ezur heràpuz me nemai'u pà nehe, i'i izupe.

16 Tupàn ze'eg imume'u har Zuta ywy rehe har uwazar iz'e'eg izupe. — Napuner kwaw heho haw rehe nerekohaw pe. Napuner kwaw heker haw rehe a'e pe. Namai'u kwaw xe nehe. Nai'u kwaw xe nerehe we nehe. **17** — Emai'u zo ei'u zo nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihewe a'e. — Ezewyr zo nezur awer pe rupi nehe, i'i ihewe, i'i izupe.

18 Na'e uze'eg wi Tupàn ze'eg imume'u har itua'uhez ma'e izupe. — Aiko Tupàn ze'eg imume'u har romo nezàwe ihe no. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur kar amo weko haw pe har ihewe a'e. — Eraha Tupàn ze'eg imume'u har Zuta rehe har neràpuz me nehe. Emono temi'u izupe nehe. Emuger kar nehe, i'i Tupàn reko haw pe har ihewe, i'i mua'u izupe hemu'em pà a'e.

19 Na'e Tupàn ze'eg imume'u har Zuta rehe har oho hupi hàpuz me kury. Umai'u hehe we.

20 Wyrapew huwake wapyk mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg uhem Tupàn ze'eg imume'u har tua'uhez ma'e pe kury. **21** Uhapukaz Tupàn ze'eg imume'u har Zuta rehe har pe. — Nereruzar kwaw heze'eg. Nerezapo kwaw heremapiro kar haw, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iko newe.

22 — Erezewyr xe nemai'u pà. Emai'u zo xe nehe, a'e newe. Nereruzar kwaw heze'eg. A'e rupi eremàno putar kury. Teko uzutym putar neretekwer neànàm watym awer pupe nehe, i'i Tupàn iko newe, i'i inugwer Tupàn ze'eg imume'u har izupe.

23 Umumaw umai'u haw wà. Tupàn ze'eg imume'u har tua'uhez ma'e umuàgà'ȳm zumen kupe pe har Tupàn ze'eg imume'u har Zuta rehe har pe kury. **24** Uhem Tupàn ze'eg imume'u har Zuta rehe har a'e wi. Pe rupi iata mehe amo zàwàruhu wexak a'e. Zàwàruhu iriàw uzuka Tupàn ze'eg imume'u har kury. Hetekwer upyta a'e pe pemyter pe. Zàwàruhu a'e, zumen a'e no, upyta huwake a'e pe u'àm pà wà. **25** Amo awa pe rupi wata ma'e ukwaw wanuwake a'e wà. Wexak hetekwer pe myter pe tuz mehe wà. Wexak zàwàruhu huwake hin mehe wà no. A'e rupi umume'u wemixak kwer oho Metew taw pe har wanupe wà kury.

26 Tupàn ze'eg imume'u har tua'uhez ma'e wenu imume'u mehe wà. A'e rupi uze'eg wanupe. — A'e Tupàn ze'eg imume'u har wiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg heruzar 'ymar romo a'e. A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur kar zàwàruhu ikutyr a'e. Uzuka kar uze'eg imume'u har zàwàruhu pe. Ta'e umume'u izuka àwàm a'e 'ym mehe a'e xe, i'i wanupe.

27 Na'e uze'eg wa'ȳr pe kury. — Pemuàgà'ȳm hereimaw zumen ikupe pe har nehe kury, i'i wanupe. Weruzar iz'e'eg wà.

28 Oho Tupàn ze'eg imume'u har tua'uhez ma'e hetekwer pe rupi hexak pà kury. Wexak zumen zàwàruhu rehe we hetekwer huwake wà no. Zàwàruhu nu'u kwaw hetekwer a'e. Nupei'ài'ág kwaw zumen a'e no. **29** Na'e Tupàn ze'eg imume'u har upyhyk hetekwer hupir pà weimaw zumen ikupe pe Metew pe heraha pà. Ta'e uzai'o putar hehe xe. Ipurutym wer hetekwer rehe no. **30** Uzutyzutym itym àwàm pupe. Na'e a'e, ta'ȳr a'e wà no, uzai'o hetekwer rehe a'e wà. — O herywyr, o herywyr, i'i izupe uzai'o pà wà.

31 Itym ire uze'eg tua'uhez ma'e wa'ȳr pe. — Hemàno mehe pezutym heretekwer xe hetekwer huwake nehe. **32** Ta'e azeharomoete uezapo putar a'e iaiw ma'e hemimume'u kwer a'e nehe xe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u kar a'e ma'e izupe. — Iaiw ma'e uezapo putar ma'e a'ȳr zuka haw Metew pe har pe nehe, amogwer tupàn a'u'a wamuwete haw wanupe nehe no, tawhu Xamari ywy

rehe har wanupe nehe no, i'i a'e Tupàn ze'eg imume'u har umàno 'ym mehe we, i'i tua'hez ma'e.

Zeromoàw uzapo wiwi ikatu 'ym ma'e a'e

33 Nezewe rehe we tuwhiwete Zeromoàw nupytu'u kwaw ikatu 'ym ma'e ipo re. Nuzemumikahy kwaw Tupàn henataromo. Wexaexak wi wyzài awa oho waiko xaxeto romo wà. A'e xaxeto uzapo ma'e tupàn a'ua'u wanenataromo ma'ea'y zuka haw wwytyr rehe har pe, teko wanekuzaromo wà. Wyzài awa a'e, aze heko wer xaxeto romo wà, tuwhiwete umuigo kar a'e awa xaxeto romo a'e wà. **34** A'e ikatu 'ym ma'e hemiapo kwer werur iaiw paw uhua'u ma'e iànàm paw wanupe.

Zeromoàw ta'yri mìàno aver

14 **1** A'e ar rehe tuwhiwete Zeromoàw ta'yri Awì her ma'e ima'eahy kury. **2** Uze'eg Zeromoàw wemireko pe. — Emunehew amo ae kuzà hopoz nehe. Nezewe mehe teko nanekwaw kwaw a'e wà nehe. Eho Xiro pe Tupàn ze'eg imume'u har Aiaz her ma'e heko haw pe nehe. Amo kwarahy mehe, kwehe mehe, umume'u teko wanuwhiwete romo hereko àwàm a'e. **3** Erahà 10 typy'ak izupe nehe. Erahà amo typy'ak hete ma'e izupe nehe no, amo hairy hyru por izupe nehe no. Epuranu hehe nehe. — Ma'e uezapo putar tuwhiwete ta'yri pe nehe, ere izupe hera'yri rehe neze'eg pà izupe nehe. Umume'u putar newe nehe, i'i tuwhiwete wemireko pe.

4 Na'e hemireko oho Aiaz reko haw Xiro pe har pe kury. A'e 'ym mehe uezapo hehàpyhà 'ym ma'e romo a'e, ta'e itua'hez tuwe a'e xe.

5 Tupàn umume'u Zeromoàw hemireko tur àwàm izupe. — Upuranu putar nerehe. — Ma'e uezapo putar hememyr ima'eahy ma'e pe nehe, i'i putar newe, i'i Tupàn izupe. Na'e umume'u ize'eg àwàm izupe a'e no. Na'e uhem Zeromoàw hemireko a'e pe kury, amo ae kuzà hexakaw hereko pà kury. Na'ipurukwaw kar wer Zeromoàw hemireko romo weko haw rehe izupe. **6** Ukenaw rupi

heixe mehe Aiaz wenu iata haw. — Eixe, Zeromoàw hemireko. Mâràzawé tuweerezur amo ae kuzà hexakaw hereko pà ne. Ma'e ikatu 'ym Tupàn umume'u kar putar ihewe newe nehe. **7** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar uze'eg nezewe a'e. Emume'u ize'eg echo Zeromoàw pe nehe. — Uruxak teko wainuromo nerekomehe ihe, heremaihu Izaew wanuwhiwete romo nemuigo kar pà ihe. **8** Apyro tuwhiwete romo heko haw Tawi izuapaypr wanuwi newe imono pà ihe. Nereiko kwaw heremiruze'eg Tawi zàwe. Wyza'i ma'e ipo mehe Tawi weruzar heze'eg a'e. Weruzar heremiaipo kar haw no. Hemuwete katu upy'a pe azeharomoete. Hemiapo kwer paw ikatu ihewe. **9** Neerezapo ikatu 'ym ma'e teteal'u wera'u amogwer tuwhiwete neraikweromo har wanuwi paw rupi ne. Eretypyk ihewi. Erezapo tupàn a'ua'u wà. Erezapo ma'e hagaw paw imuwe pyr wà. A'e rupi aikwahy newe ihe. **10** A'e rupi arur putar iaiw paw neànàm wanupe ihe nehe. Azuka putar nezuapaypr awa paw ihe wà nehe. Azuka putar awa ipyahu ma'e wà nehe. Azuka putar awa tua'hez ma'e wà nehe no. Apeir putar neànàm ma'ea'y wanepuxi kwer ipeir haw ài ihe wà nehe. **11** Neànàm tawhu pe umàno ma'e ràm a'e wà nehe, zawar u'u putar wanetekwer wà nehe. Kaiwer pe ka'a pe umàno ma'e ràm a'e wà nehe, apitaw u'u putar wanetekwer wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u a'e ma'e ihe kury, i'i Tupàn ze'eg imume'u har a'e kuzà pe, Tupàn ze'eg imume'u pà izupe.

12 Uze'eg wi Aiaz Zeromoàw hemireko pe kury. — Ezewyr nerekohaw pe kury. Tawhu pupe nereixe mehe nememyr awa umàno putar nehe. **13** Teko Izaew paw uza'o putar hehe wà nehe. Uzutym putar hetekwer wà nehe. Xo ta'yri zo, xo a'e Zeromoàw iànàm zo, xo a'e zo utym putar wà nehe. Ta'e xo a'e zo ikatu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar pe a'e xe. Amogwer Zeromoàw iànàm iro izupe wà. **14** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuigo kar putar amo ae awa Izaew wanuwhiwete romo a'e nehe. A'e awa umumaw putar Zeromoàw iànàm paw

a'e wà nehe. Ko ma'e uezapo iko ko 'ar rehe kury. **15** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzepyk putar teko Izaew wanuhe nehe. Uryryryryz putar ukyze haw rehe ka'api'i'y pupe har zàwe wà nehe. Tupàn o'ok putar teko Izaew ko ywy ikatu ma'e wi wà nehe, waipy wanupe wemimono kwer wi wà nehe. Umuhàmuhàz putar waneraha rykawhu Ewparat ikupe kutyr wà nehe. Ta'e a'e teko umuikwahy kar Tupàn a'e wà xe. Ta'e uzapo ywyra, upu'äm ma'e tupàn a'ua'u romo wà xe, wemiuwete romo wà xe. **16** Tupàn utyryk putar Izaew wanuwi a'e nehe, ta'e Zeromoàw uzapo ikatu 'ym ma'e henataromo a'e xe, ta'e uzapo kar ikatu 'ym ma'e Izaew wanupe a'e no xe, i'i izupe.

17 Na'e Zeromoàw hemireko uhem oho a'e wi Xiza tawhu pe uzewyr pà kury. Wapuz me ipyrog mehe umàno kwarer kury. **18** Teko Izaew paw uzai'o kwarer rehe wà. Uzutym wà, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg awer rupi katete wà. Tupàn ze'eg imume'u har Aiaz her ma'e umume'u a'e ma'e uezapo ma'e ràm a'e 'ym mehe a'e.

Zeromoàw imàno awer

19 Tuwihiawete Zeromoàw uzapo amo ae ma'e tetea'u a'e no. Uzàmàtyry'ym wàmàtyry'ymar oho wà. Weruze'eg Izaew ywy rehe har wà. A'e ma'e paw amo umuapyk amo pape rehe. Izaew wanuhiawete wanemiapo kwer, a'e pape her romo a'e. **20** Umumaw Zeromoàw 22 kwarahy tuwihiawete romo wiko pà. Na'e umàno. Utym hetekwer wà. Ta'y Nanaw wiko tuwihiawete romo hekuzaromo a'e kury.

Homoàw wiko Zuta wanuhiawete romo a'e

21 Homoàw Xàrumàw ta'y wereko 41 kwarahy Zuta wanuhiawete romo wiko mehe. Umumaw 17 kwarahy Zeruzarez pe tuwihiawete romo wiko pà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak a'e tawhu amogwer tawhu Izaew rehe har wanuwi a'e, umuwete katu àwàm romo a'e. Homoàw ihy

a'e, Nama her romo a'e. Amon ywy rehe arer romo hekon.

22 Teko Zuta ywy rehe har uzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo wà. Umuikwahy kar wera'u Tupàn uwipy paw wanuwi wà. **23** Uzapo ma'ea'y happy haw ywytyr rehe wà, tupàn a'ua'u wamuwete haw romo wà. Uzapo wamuwete haw ywyra iwype wà no, 'ág hereko har iwype wà no. Umupu'äm itapuku wà no, ywyra puku wà no, tupàn a'ua'u romo wà, wamuwete haw romo wà. **24** Amo ae ma'e iaiw ma'e uzapo wà no. Amo kuzà wiko kuzà wyzài romo a'e tupàn a'ua'u wamuwete katu har romo wà, a'e pe wà. Amo awa wiko awa wyzài romo a'e tupàn a'ua'u wamuwete katu pà wà no, a'e tupàn a'ua'u wamuwete katu haw pe wà. Teko Izaew uzapo maranugar haw paw teko a'e ywy wi Tupàn hemimuhem karer wazàwe wà. Kwehe mehe Izaew wixe waiko a'e ywy rehe a'e pe har wamuhem kar pà wà. Izaew nuzawy kwaw a'e teko iaiw ma'e wà kury.

25 Homoàw Zuta wanuhiawete romo wiko mehe, 5 haw kwarahy mehe, Xizak Ezit wanuhiawete a'e kury, uzàmàtyry'ym Zeruzarez pe har a'e wà kury. **26** Weityk a'e pe har wà. Weraha ma'e hekuzar katu ma'e Tupàn Hàpuzuhu pupe har paw a'e wi. Weraha tuwihiawete hàpuzuhu pupe har paw no. Weraha a'e u'yw wi purumimaw Xàrumàw hemiapo kwer paw no.

27 Tuwihiawete Homoàw umuapu'a kar itazu morog her ma'e amo purumimaw iapo kar pà. Omono a'e purumimaw a'e wi heraha pyrer wanekuzaromo wà. Omono zauxiapekwer tòpuzuhu ukenaw rehe uzekaiw ma'e wanuhiaw pe wà. **28** Aze tuwihiawete oho Tupàn Hàpuzuhu pe, zauxiapekwer umunehew a'e purumimaw uzehe wà. A'e re umuzewyr kar waneraha zauxiapekwer waker haw pe wà.

29 Amo umuapyk amogwer Homoàw hemiapo kwer paw pape Zuta wanuhiawete wanemiapo kwer her ma'e rehe. **30** Kwarahy nànàñ Homoàw uzàmàtyry'ym Zeromoàw oho hereko a'e wà. **31** Umàno Homoàw kury.

Utym hetekwer tuwihawete wanetekwer watymaw pupe wà, tawhu Tawi heko awer pe wà. Ta'yr Awi wiko tuwihawete romo hekuzaromo kury. Homoàw ihy a'e, Nama her romo a'e. Amon waiwy rehe arer romo hekon.

Awi wiko Zuta wanuwhawete romo

15 ¹Zeromoàw Nemat ta'yr Izaew wanuwhawete romo heko mehe 18 haw kwarahy mehe Awi wiko wanuwhawete romo a'e. ²Uumumaw na'iruz kwarahy Zeruzarez pe tuwihawete romo wiko pà. Maaka ihy her romo a'e. Amixàràw tazyr romo hekon. ³Awi uzapo ikatu 'ym ma'e u hemiapo kwer zàwenugar a'e. Nuweruzar kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzar ze'eg. Nuiko kwaw wàmuz Tawi zàwe. ⁴Nezewe rehe we izar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur amo ta'yr izupe, ta'e hàmuz Tawi ikatuahy izupe a'e 'ym mehe a'e xe. — Nera'yr wiko putar tuwihawete Zeruzarez pe a'e nehe, nemàno re a'e nehe. Nomono e kwaw Zeruzarez wàmàtyry'ymar wanupe a'e nehe, i'i Tupàn izupe. ⁵Uzapo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e ma'e izupe, ta'e hàmuz Tawi ikatu izupe a'e xe, ize'eg heruzar ire upytu' 'ym pà a'e xe. Xo Uri Ete zuapry izuka kar mehe zo uzuhaw ize'eg a'e. ⁶Awi a'e, Zeromoàw a'e no, uzeàmàtyry'ym waiko tuweharupi Awi tuwihawete romo heko mehe wà. ⁷Amo umuapyk amogwer Awi hemiapo kwer paw a'e pape Zuta wanuwhawete wanemipa kwer her ma'e rehe.

⁸ Umàno Awi. Utym hetekwer tawhu Tawi reko awer pe wà. Ta'yr Az wiko tuwihawete romo hekuzaromo a'e kury. —

Az wiko Zuta wanuwhawete romo

⁹ Zeromoàw Izaew wanuwhawete romo heko mehe 20 haw kwarahy mehe Az wiko Zuta izuapypyr wanuwhawete romo a'e no. ¹⁰Uumumaw 41 kwarahy Zeruzarez pe tuwihawete romo wiko pà. Izaryz a'e, tazyr, Maaka her romo a'e, Amixàràw tazyr romo hekon a'e. ¹¹Az hemiapo kwer ikatuahy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Nuzawy

kwaw wipy Tawi a'e. ¹²Az umuhem kar kuzà wyzài puhe tupàn a'ua'u wamuwete haw rehe oho ma'e kwer uiwy wi wà. Weityk tupàn a'ua'u tuwihawete uzeaikweromo har wanemipa kwer wanenaw wi wà.

¹³ — Nereiko kwaw tuwihawete ihy romo kury. Ta'e erezapo kar amo ma'e hagaw paw iaiw ma'e tupàn a'ua'u wamuwete haw pe imupù'äm pà ne, i'i uzaryz pe. Weityk Az a'e tupàn a'ua'u iaiw ma'e. Umunyk tata hehe ywyàpyznaw Xenorom her ma'e rehe. Ukaz paw. ¹⁴Numumaw kwaw tupàn a'ua'u wamuwete haw paw rupi wà. Nezewe rehe we weruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg u'ar nànà. ¹⁵Az tu a'e, omonokatu ma'e Tupàn Hàpuzuhu pe imono pyràm romo a'e, a'e 'ym mehe a'e. Omonokatu ma'e parat iapo pyrer, ma'e or iapo pyrer no. Az omono a'e ma'e paw Tupàn Hàpuzuhu pupe kury.

¹⁶ Az Zuta wanuwhawete a'e, Maaza Izaew wanuwhawete a'e no, awyzeharupi uzeàmàtyry'ym waiko tuwihawete romo wiko mehe a'e wà, kwarahy nànà a'e wà. ¹⁷Maaza wixe Zuta ywy rehe. Upyhyk Hama tawhu. Uzypyrog pàrirogaw aiha katu ma'e iapo pà tawhu izywyr. Nezewe mehe ikàg a'e pe. Upuner wyzài Zeruzarez piarupi wata ma'e ipyhyk pà. ¹⁸Ukyze Az izuwi a'e. A'e rupi omono'og ita hekuzar katu ma'e Tupàn Hàpuzuhu pe har kury, wàpuzuhu pe har paw no. Heta parat a'e pe. Heta or no. Omono a'e or a'e parat amogwer tuwihaw wanupe kury, uzehe we har wanupe kury. Menanaz Tarimon ta'yr Ezion hemimino wiko Namaz tawhu pe har wanuwhawete romo a'e 'ar rehe a'e. — Peraha ko heremetarer Menanaz pe nehe ty wà, i'i Az wemiruze'eg wanupe. — Eze'eg nezewe izupe nehe, i'i wanupe.

¹⁹ — Zazemyryparypar nehe, zaneru zàwegatete nehe. Amono e ko parat newe. Amono e ko or newe no. Epytu'u Maaza Izaew wanuwhawete ipytywà re nehe kury. Nezewe mehe umuhem kar putar wemiruze'eg zauxiapekwer heywy wi a'e wà nehe, ere Menanaz pe nehe, i'i wanupe.

²⁰ Weruzar ize'eg wà, hemetarer heraha pà Menanaz pe wà. Ikatu waze'eg Menanaz

pe. A'e rupi uzapo ma'e Az ze'eg rupi. Uzàmàtyry'ym kar tawhu Izaew ywy rehe har zauxiapekwer wanupe wà, wanuwiaw wanupe wà no. Weityk amo tawhu wà. Na'aw a'e tawhu waner xe wà: Izom, Nà, Apewmetemaka, taw ywy Karirez yryhu huwake har rehe har wà, taw Napitari ywy rehe har wà. **21** Amo umume'u uezapo ma'e kwer oho tuwhiwete Maaza pe wà kury. Henu mehe upytu'u pàrirogaw Hama izywyr har iapo re kury. Uzewyr oho Xiza pe.

22 Nà'e tuwhiwete Az omono kar amo teko Zuta ywy nànàm wà kury. — Maaza omono'og ita tetea'u ywyra tetea'u Hama pàrirogaw aiha katu ma'e romo iapo pà a'e. Tuwe Zuta rehe har paw uzemon'og Hama pe a'e ma'e heraha pà wà nehe, Mipa taw pe wà nehe, i'l wanupe. Weruzar ize'eg oho wà. Weraha a'e ita paw a'e ywyra paw Mipa tawhu pe wà. Na'e Az uzapo pàrirogawaiha Mipa izywyr kury, Zema tawhu izywyr no. Zew tawhu Mezàmi izuapypyrr waiwy rehe tuz.

23 Amo umuapyk amogwer Az hemiapo kwer paw a'e pape rehe. Ma'e tetea'u uzapo ukàgaw hexak kar pà. Tawhu tetea'u izywyr uzapo pàrirogawaiha wà no. Umuapyk a'e ma'e paw pape Zuta wanuwiawete wanemiapo kwer her ma'e rehe. Itua'uhez mehe amo ma'eahy haw uhem ipy pe. **24** Umàno a'e. Uzutym hetekwer tuwhiwete watym awer pupe wà, tawhu Tawi reko awer pe wà. Ta'yur Zuzapa wiko tuwhiwete romo hekuzaromo.

Nanaw wiko Zuta wanuwiawete romo

25 Az Zuta wanuwiawete romo heko mehe mokoz haw kwarahy mehe Nanaw tuwhiwete Zeromoàw ta'yur wiko Izaew wanuwiawete romo a'e kury. Umumaw mokoz kwarahy tuwhiwete romo wiko pà. **26** Wiko u zàwegatete. Uzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn henataromo. Uzapo kar ikatu 'ym ma'e Izaew wanupe no.

27 Maaza Ai ta'yur Ixakar zuapypy ipureityk wer Nanaw rehe. Uzuka oho Piri ywy rehe har waiwy rehe heko mehe. Uzapo Nanaw

pàrirogawaiha iko Zimeton tawhu izywyr wemiruze'eg zauxiapekwer wanehe we. Maaza uzuka Nanaw a'e pe. **28** A'e ma'e uezapo Az Zuta wanuwiawete romo heko mehe na'iruz haw kwarahy rehe. Nezewe mehe Maaza wiko Izaew wanuwiawete Nanaw hekuzaromo kury. **29** Tuwhiwete romo wiko pà uzypyrog mehe we Maaza uzuka Zeromoàw iànmàm wà. Uzuka iànmàm paw rupi wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg wemiruze'eg Aiaz Xiro pe har pe hemimume'u kwer rupi katete wà. Ni amo nuhem kwaw umàno haw wi wà. **30** A'e ma'e paw uezapo a'e, ta'e a'e 'ym mehe Zeromoàw umuikwahy kar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar a'e xe. Ta'e uzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u henataromo a'e xe. Ta'e uzapo kar ikatu 'ym ma'e tetea'u Izaew wanupe a'e no xe.

31 Amo umuapyk amogwer Nanaw hemiapo kwer paw a'e pape Izaew wanuwiawete wanemiapo kwer her ma'e rehe. **32** Zuta wanuwiawete Az a'e, Izaew wanuwiawete Maaza a'e no, uezàmàtyry'ym waiko tuweharupi wiko mehe wà.

Maaza wiko Izaew ywy rehe har wanuwiawete romo

33 Az Zuta wanuwiawete romo heko mehe na'iruz haw kwarahy rehe Maaza Ai ta'yur wiko Izaew paw wanuwiawete romo kury. Umumaw 24 kwarahy tuwhiwete romo wiko pà Xiza tawhu pe. **34** Nuzawy kwaw u tuwhiwete Zeromoàw. Uzapo Maaza ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo a'e. Uzapo kar ikatu 'ym ma'e Izaew wanupe no.

16 **1** Amo 'ar mehe Tupàn uze'eg uez'eg imume'u har Zeu her ma'e pe kury. Anani ta'yur romo hekon a'e. Uze'eg izupe Maaza rehe. **2** — Izypy mehe nereiko kwaw ikàg ma'e romo. Urumuigo kar heremiaihu Izaew wanuwiawete romo ihe. Erezapo ikatu 'ym ma'e Zeromoàw zàwe. Erezapo kar ikatu 'ym ma'e heremiaihu wanupe no. Ikatu 'ym ma'e heremiaihu wanemiapo kwer hemuikwahy kar a'e wà. **3** A'e rupi urumumaw putar ihe nehe. Amumaw putar

neànàm ihe wà nehe no, Zeromoàw pe heremiano kwer zàwegatete nehe no.

4 Neànàm tawhu pupe umàno ma'e ràm a'e wà nehe, zawar u'u putar wano'o kwer wà nehe. Kaiwer pe ka'a pe umàno ma'e ràm a'e wà nehe, apitaw u'u putar wano'o kwer wà nehe, i'lí Tupàn newe, i'i Zeu Maaza pe.

5 Amogwer Maaza hemiapo kwer paw amo umuapyk a'e pape rehe. Uzapo ma'e tetea'u ukàgaw hexak kar pà. Umuapyk a'e ma'e paw pape Izaew wanuwihiawete wanemiano kwer her ma'e rehe. **6** Umàno Maaza a'e. Uzutym hetekwer Xiza tawhu pe wà. Ta'yr Era wiko tuwihiawete romo hekuzaromo.

7 Tupàn ze'eg imume'u har Zeu umume'u a'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg oho Maaza pe. Umume'u iànàm wamàno àwàm izupe. Umume'u hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo arer izupe. Umuikwahy kar Maaza Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e, wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e rehe a'e, tuwihiaw Xàrumàw hemiapo kwer zàwenugar, a'e 'ar 'ym mehe we arer zàwenugar rehe a'e. Amo ae ma'e rehe wikitwahy Tupàn. Uzuka Maaza Zeromoàw iànàm paw wà. A'e rupi umuikwahy kar Tupàn a'e ma'e rehe a'e no.

Era wiko Izaew wanuwihiawete romo

8 Az Zuta ywy rehe har wanuwihiawete romo heko mehe 26 haw kwarahy rehe Era Maaza ta'yr wiko Izaew wanuwihiawete romo kury. Umumaw mokoz kwarahy Xiza pe tuwihiawete romo wiko pà. **9** Amo tuwihiaw Era rehe we har, Ziniri her ma'e, zauxiapekwer wywramawa rehe har iphehogwer rehe har wanuwihiaw romo hekon a'e, omono'og uezhe we har Era izuka har romo wà. Ipuruzuka wer hehe. Amo 'ar mehe Era uka'u iko Xiza tawhu pe wiko mehe Aruzu ràpuz me. Aruzu wiko hàpuzuhu rehe uzekaiw ma'e romo a'e. **10** Wixe Ziniri hàpuz me. Uzuka Era. Wiko tuwihiawete romo hekuzaromo. 27 haw kwarahy mehe Az Zuta wanuwihiawete romo heko mehe uezapo a'e ma'e a'e.

11 Ziniri tuwihiawete romo wiko re tarityka'i uzuka Maaza iànàm paw wà kury. Uzuka iànàm awa paw rupi wà. Uzuka imyrypar awa paw rupi wà no. **12** Nezewo Ziniri uzuka Maaza iànàm paw wà, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg wemiruze'eg Zeu pe Maaza rehe imume'u pyrer rupi kate te wà.

13 Umuwete katu tupàn a'ua'u wikiwe mehe wà. Uzapo kar ikatu 'ym ma'e tekó Izaew wanupe wà no. A'e rupi Maaza a'e, ta'yr a'e no, umuikwahy kar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar a'e wà. **14** Omo umuapyk amogwer Era hemiapo kwer paw a'e pape Izaew wanuwihiawete wanemiano kwer her ma'e rehe.

Ziniri wiko Izaew ywy rehe har wanuwihiawete romo

15 Az Zuta wanuwihiawete romo heko mehe 27 haw kwarahy rehe Ziniri wiko Izaew paw wanuwihiawete romo Xiza tawhu pe. Umumaw xo 7 'ar zo tuwihiawete romo wiko pà. Na'e zauxiapekwer Izaew umàmàn oho Zimeton tawhu izywyr wà. Piri ywy rehe har waiwy rehe tuz. **16** Zauxiapekwer ukwaw Ziniri tuwihiawete kutyr iho awer wà. Ukwaw izuka awer wà. A'e rupi a'e 'ar mehe we waker haw pe wexaxak Oniri zauxiapekwer wanuwihiaw wà kury, Izaew wanuwihiawete romo imuigo kar pà wà kury. **17** Omiri uhem oho Zimeton tawhu wi wemiruze'eg zauxiapekwer wanupi Xiza pe wà kury. Umàmàn izywyr wà kury. **18** Ziniri wexak a'e zauxiapekwer tawhu izywyr har wà. — Hezuka putar wà nehe, i'lí uezupe. A'e rupi oho tåpuztåtå tåpuzuhu pupe har pupe kury. Umunyk tata tåpuzuhu rehe. Uzezuka ipupe ukaz pà kury. **19** A'e ma'e uezapo a'e, ta'e uzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo a'e xe. Nuzawuy kwaw Zeromoàw a'e, uezaikeromoo tuwihiawete romo wiko ma'e a'e. Ziniri iro Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe a'e, ta'e uzapo ikatu 'ym ma'e a'e xe, ta'e uzapo kar ikatu 'ym ma'e Izaew wanupe a'e no xe. **20** Amo umuapyk amogwer Ziniri hemiapo kwer pape rehe a'e. Izaew wanuwihiawete wanemiano

kwer imume'u haw a'e pape her romo a'e. Umuapyk tuwiawete izuka awer hehe no.

Oniri wiko Izaew wanuwiawete romo

21 Teko Izaew ywy rehe har uzemuza'aza'ak mokoz pehegwer romo wà kury. Pitâi pehegwer uputar Ximini Zinat ta'yr uwihawete romo wà. Inugwer pehegwer uputar Oniri uwihawete romo a'e wà no. **22** Oniri iputar har weityk Ximini iputar har wà. Umâno Ximini. Oniri wiko tuwiawete romo kury. **23** Az Zuta wanuwiawete romo heko mehe 31 haw kwarahy mehe Oniri wiko Izaew wanuwiawete romo. Urumaw 12 kwarahy tuwiawete romo wiko pà. Urumaw 6 kwarahy tuwiawete romo Xiza tawhu pe wiko pà. **24** Na'e ume'eg kar ywytyr Xamari her ma'e awa Xemer her ma'e wi. Omono itaxig parat izupe hekuzaromo. Heta 70 kir a'e parat. Uzapo kar Oniri pàrirogaw aiha katu a'e ywytyr rehe. Nezewe mehe zauxiapekwer upuner wàmàtyry'ymar wanuwi uezämimaw rehe wà. Na'e uzapo kar amo tawhu a'e ywytyr rehe no. Omono Xamari izupe her romo, ta'e Xemer wiko a'e ywytyr izar ipy romo a'e xe.

25 Oniri uzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo. Iaiw wera'u amogwer tuwiawete uezaikeromo arer paw wanuwi. **26** Oniri umuikwahy kar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar a'e. Nuzawy kwaw Zeromoàw. Ta'e uzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn henataromo a'e xe. Ta'e umuwete kar tupàn a'u'u Izaew wanupe a'e no xe. **27** Amo umuapyk amogwer Oniri hemiapo kwer paw a'e pape Izaew wanuwiawete wanemiapo kwer her ma'e rehe. **28** Umâno Oniri. Uzutym hetekwer Xamari tawhu pe wà. Ta'yr Akaw wiko tuwiawete romo hekuzaromo kury.

Akaw wiko Izaew ywy rehe har wanuwiawete romo

29 Az Zuta wanuwiawete romo heko mehe 38 haw kwarahy rehe Akaw Oniri ta'yr wiko Izaew wanuwiawete romo. Urumaw 22 kwarahy Xamari taw pe tuwiawete romo

wiko pà. **30** Uzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn henataromo. Iaiw wera'u amogwer tuwiawete uezaikeromo arer paw wanuwi a'e. **31** — Zeromoàw na'ikàg kwaw a'e. Ihe azapo putar iaiw ma'e azeharomoete ihe nehe, Tupàn henataromo ihe nehe, i'i Akaw uezupe. A'e rupi upyhyk Zezamew Eximaw tazyr. Xitom tawhu pe har wanuwiawete romo hekon Eximaw. Ma'aw imuwe katu har romo hekon Zezamew a'e. **32** Uzapo kar Akaw amo tâpuzuhu Ma'aw imuwe haw romo Xamari pe. Uzapo amo ma'e a'yr hapy haw henataromo no, tâpuzuhu pupe imuapyk pà no. **33** Umupù'äm amo ywyra puku tupàn a'ua'u romo no. Nezewe haw iapo awer umuikwahy kar wera'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amogwer Izaew wanuwiawete uezaikeromo arer wanuwi paw rupi a'e. **34** Akaw tuwiawete romo heko mehe Iew Metew parer uzapo wi Zeriko tawhu oho a'e. Kwehe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuze'eg kar Zuzue Nun ta'yr nezewe a'e. — Aze amo uzapo wi 'aw tawhu iwype har nehe, ta'yr ipy umâno putar nehe, i'i. Uzeapo a'e rupi katete. Zeriko wype har iapo mehe ta'yr ipy Amiràw her ma'e umâno izuwi. Tawhu hukenaw iapo mehe ta'yr ipyahu wera'u ma'e Xerup her ma'e umâno izuwi a'e no.

Àmàn nukyr kwaw nehe, i'i Eri tuwiawete pe

17 ¹ Amo Tupàn ze'eg imume'u har Eri her ma'e Xizime parer uez'eg oho tuwiawete Akaw pe a'e kury. Zireaz ywy rehe tuz Xizime taw a'e. — Aze'eg putar newe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar her rehe ihe nehe kury. Aiko hemiruze'eg romo ihe. — Ni zuwiri ni àmàn nukyr kwaw ko kwarahy rehe a'e nehe kury. — Ukyr putar àmàn kury, aze a'e ihe nehe, xo a'e mehe zo ukyr putar àmàn a'e nehe, i'i Eri Akaw pe.

² Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uez'eg Eri pe.

³ — Eho xe wi kury. Eata eho kwarahy hemaw kutyk nehe. Ezeämim yrykaw Kerit her ma'e huwake nehe, yrykaw Zotàw kupe

kutyr kwarahy hemaw kutyr nehe. **4** Heta putar 'y yrykaw pupe har neremi'u ràm romo nehe. Apyhyk kar putar temi'u zàpuun zàwenugar wanupe ihe. Weraha putar a'e temi'u newe a'e pe wà nehe.

5 Weruzar Eri Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg. Oho a'e pe. Wiko Kerit yrykaw huwake. **6** Uí'u a'e yrykaw rupi. Tuweharupi zàpuun werur typy'ak izupe wà. Werur ma'ero'o kwer izupe wà no. Ku'em mehe werur wà. Karuk mehe werur wà no. **7** Amo zahy pawire uxinig yrykaw a'e kury, ta'e nukyr kwaw àmàn a'e 'ar mehe xe.

Eri oho Xareta tawhu pe

8 Na'e uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Eri pe kury.

9 — Ezemuàgà'yim kury. Echo tawhu Xarepita her ma'e Xitom huwake har pe kury. Epyta a'e pe nehe. Aze'eg amo kuzà imen umàno ma'e kwer ma'e a'e pe har pe ihe. Umur putar neremi'u ràm newe a'e nehe, i'i izupe.

10 Na'e oho Eri Xarepita pe. Tawhu hukenuhu huwake uhem mehe uwàxi a'e kuzà imen umàno ma'e kwer kury. Omono'og zepe'aw iko. Uze'eg Eri izupe. — Aze ikatu newe, emur 'y pixika'i ihewe. Heiwez ihe, i'i izupe.

11 Y piaromo iho mehe wenozi izupe uze'eg pà. — Erur typy'ak ihewe nehe no, i'i izupe.

12 Na'e uwazar kuzà ize'eg izupe. — Amumé'u ko ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar henataromo kury. — Naheta kwaw typy'ak heràpuz me. Xo arozràn ku'i kwer pixika'i ma'e zo heta amo kawaw pupe. Xo uri kawer pixika'i ma'e zo heta amo y'a pupe ihewe no. Aiko xe zepe'aw pixika'i hekar pà. Amimoz putar amo ma'e hezeupe nehe, hememyr kwarer pe nehe no. Urumai'u putar nehe. A'e re urumàno putar urema'uehz pà nehe kury, i'i izupe.

13 — Ezemumikahy zo nehe, i'i Eri kuzà pe. — Ezapo neremi'u ràm echo kury. A'e 'ym mehe ezapo typy'ak pixika'i ma'e nehe, a'e arozràn imuku'i pyrer iapoapo pà nehe. Ihyk mehe erur ihewe nehe. A'e re ezapo ikurer nezeupe nehe, nememyr kwarer pe nehe. **14** Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar nezewi i'i a'e kury xe. — Arozràn imuku'i pyrer nekawaw pupe har nupaw kwaw a'e nehe. Uri kawer y'a pupe har nupaw kwaw a'e nehe no. Xo àmàn imugyr kar mehe zo upaw putar nehe, i'i Tupàn newe, i'i Eri kuzà pe.

15 A'e rupi uzapo kuzà imen umàno ma'e kwer a'e ma'e oho Eri ze'eg rupi katete kury. Uhyk temi'u wanupe kury. Umumaw 'ar tetea'u umai'u pà wà. **16** Nupaw kwaw arozràn imuku'i pyrer kawaw pupe har. Nupaw kwaw uri kawer y'a pupe har no. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ipaw 'ym àwàm a'e xe.

17 Amo zahy pawire kuzà imen umàno ma'e kwer imemry ima'eahy kury. Tuweharupi ima'eahy wera'u oho iko. Te amo 'ar mehe umàno kury. **18** Na'e uze'eg kuzà Eri pe kury. — Awa Tupàn hemiruze'eg, i'i izupe. — Ma'e rehe nahekatu kwaw newe ihe. Aipoerezur xe Tupàn imuma'enukwaw kar pà ikatu 'ym ma'e heremiyapo kwer rehe ne. Aipoerezuka kar hememyr nezewi Tupàn pe, i'i izupe.

19 — Emur nememyr kwarer ihewe kury, i'i Eri izupe. Na'e upyhyk kwarer ihy izywa wi kury. Weraha tâpuz 'aromo har imuàtâ

pyrer pupe kury, uker haw rehe imu'aw pà kury. **20** Na'e uze'eg Tupàn pe wahy haw rupi. — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hezar. Mâràzàwe tuwe erezapo ko iaiw ma'e ko kuzà imen umàno ma'e kwer pe ne. Hemuigo kar pe xe ipyr. Mâràzàwe tuwe erezuka imemyr kwarer, i'i izupe.

21 Na'e u'aw Eri kwarer hetekwer rehe kury, i'aromo kury. Na'iruz haw rupi uze'eg nezewo Tupàn pe. — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hezar. Emugweraw wi ko kwarer imuigo wi kar pà nehe, i'i izupe.

22 Uwazar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Eri heminozgwer kury. Uzypyrog wi ipytuhem pà kury. Ukwerau wi umàno re. Wikuwe wi kury.

23 Upir Eri kwarer, uker haw wi ihy pe heruwezyw kury pà. — Exak kury. Nememyr kwarer wikuwe a'e, i'i izupe.

24 — Akwaw Tupàn hemiruze'eg romo nereko haw ihe kury. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nemuze'eg kar tuwe a'e, i'i kuzà Eri pe.

*Eri uzàmàtyry'ym tupàn
ua'u Ma'aw ze'eg imume'u har wà*

18 **1** Amo zahy pawire na'iruz haw àmàn ikyr 'ymaw rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Eri pe kury. — Eze'eg echo tuwiawete Akaw pe kury. Ta'e amugyr kar putar àmàn ihe nehe xe, i'i izupe.

2 Na'e uehem oho Eri Akaw pe uxexak kar pà. Uhau'u tuwe temi'u heta 'ymaw Xamari ywy rehe. **3** A'e rupi wenoz Akaw Omani wàpuzuhi rehe uzekaiw ma'e uzeupe kury. (Omani wiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwete katu har romo azeharomoete a'e. **4** Amo 'ar mehe, a'e 'ym mehe, Zezamew uzuka kar Tupàn ze'eg imume'u har a'e wà. Omani wenoz 100 Tupàn ze'eg imume'u har uzeupe wà. Umuza'aza'ak mokoz pehegwer romo wà. Pitaitàigatu pehegwer heta **50** Tupàn ze'eg imume'u har wà. Umiri Omani a'e Tupàn ze'eg imume'u har itakwar pupe muite tawhu wi wà. Omono kar temi'u wanupe. Omono kar 'y wanupe wà no.) **5** Uze'eg Akaw Omani pe kury. — Zame'e

tytzuzàmaw nànàn zaneywy rehe har rehe nehe, yrykaw waho haw nànàn nehe no. Aze ru'u xixak ka'api'i nehe. Aze ru'u naximumàno kar kwaw zanereimaw kawaru zane wà nehe, kawaràn zane wà nehe no. Aze ru'u ximuigo kar wiwi wà nehe. Aze ru'u zapuner wazuka 'ymaw rehe nehe, i'i izupe.

6 — Echo kwerupi 'y heta haw hexak pà nehe, aha putar ko rupi 'y heta haw hexak pà ihe nehe no, i'i uezuepeu wà.

7 Pe rupi wata mehe we na'rewahy Omani uwàxi Eri kury. Ukwaw a'e. Wapyk upenàràg rehe uwa ywy rehe imuhyk pà hehe upurana pà. — Ne romo ereiko azeharomoete ne. Hezar Eri romo ereiko azeharomoete ne, i'i izupe.

8 — Aze ty, Eri romo aiko ihe ty, i'i Tupàn ze'eg imume'u har Omani pe. — Emume'u xe hereko haw echo tuwiawete nezar pe nehe, i'i izupe.

9 Uze'eg Omani izupe. — Ma'e azapo newe. Mâràzàwe tuwe nepuruzuka kar wer herehe tuwiawete Akaw pe ne. **10** Amume'u ko ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar henataromo ihe. Tuwiawete omono kar zauxiapekwer ywy nànàn nerekar kar pà wanupe a'e. — Nuiko kwaw heywy rehe a'e, i'i tuwiawete paw Akaw pe wà, uze'eg imono kar pà wà. — Nuruekaw kwaw Eri ure, peze Tupàn pezar henataromo nehe, i'i Akaw a'e tuwiaw nànànar wanupe. **11** Kutàri hemono kar putar pe Akaw pe nehe. — Eri wiko xe a'e, ere Akaw pe nehe, ere iko ihewe kury. **12** Xe wi hehem mehe tárityka'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hekwe upuner nereraha haw rehe amo ywy heremigwaw 'ym rehe nehe. Nezewo mehe Akaw henataromo heho mehe xe nerekar haw imume'u mehe nehe, nupuner kwaw nerexakaw rehe a'e nehe. Hezuka putar a'e mehe nehe. Nema'enukwaw hereko awer rehe. Hekwarer mehe arer we aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwete katu har romo ihe. **13** Aipo teko numume'u kwaw Zezamew hemiapo kwer newe wà. Tupàn ze'eg imume'u har wazuka mehe we amuza'aza'ak Tupàn ze'eg imume'u har mokoz pehegwer romo iapo pà wà.

Pitàitâigatu heta 50 waneta haw wà. Azumim itakwaruhu pupe ihe wà no. Amono kar temi'u wanupe. Amono kar 'y wanupe no. **14** Mâràzàwe tuwe hemono kar pe tuwihawete pe kury. Mâràzàwe tuwe eremume'u kar xe nerekohaw izupe. Hezuka putar a'e nehe, i'i Omani Eri pe.

15 Uwazar Eri izé'eg izupe. — Amume'u putar ko ma'e newe kury, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikàg wera'u ma'e hezar henataromo ihe kury. Kutàri azexak kar putar tuwihawete pe ihe nehe, i'i izupe.

16 A'e rupi oho Omani Akaw huwàxi mà. Umume'u uezapo ma'e kwer izupe. Na'e uhem Akaw Eri huwàxi pà kury. **17** A'e Tupàn ze'eg imume'u har hexak mehe uez'eg Akaw izupe. — Aipo ne ae ereiko xe. Ereiko ikatu 'ym ma'e Izaew wanupe iapo har iaiwera'u ma'e romo ne, i'i izupe.

18 — Nazapo kar kwaw ikatu 'ym ma'e Izaew wanupe ihe. Ne ae ne, neru a'e no, peiko ikatu 'ym ma'e iapo kar har romo Izaew wanupe pe. Ta'e petyryk Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg wi pe xe. Ta'e pemuwete katu Ma'aw hagaw paw pe no xe. **19** A'e rupi amume'u kar ko ma'e Izaew paw wanupe newe ihe kury. Peho heruwàxi pà ywytyr Karamew iapyr nehe, ere wanupe nehe. Emono kar a'e 450 Ma'aw ze'eg imume'u har a'e pe ne wà nehe no. Emono kar a'e 400 ywyra puku tupàn a'ua'u romo iapo pyrer ze'eg imume'u har a'e pe ne wà nehe no. Tuwihaw kuzà Zezamew umekuzar wama'erekohaw, i'i Eri Akaw pe.

20 Na'e wenoz Akaw Izaew paw wamuwà a'e pe wà. Wenoz Ma'aw ze'eg imume'u har wà no. — Zazemono'og zaha Karamew ywytyr rehe nehe, i'i wanupe. **21** Uhem Eri a'e teko wanuwake kury, wanupe uez'eg pà kury. — Mâràn kwarahy pemumaw putar penemiapo ràm ikwaw 'ym pà nehe. Aze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko pezarete romo, pemuwete katu a'e zutya'i nehe. Aze Ma'aw pezarete romo hekon, pemuwete katu Ma'aw nehe, i'i wanupe. Teko nuwazar kwaw Eri ze'eg wà. **22** Na'e uez'eg wi Eri kury, — Amo 'ar rehe heta tetea'u Tupàn ze'eg

imume'u har wà. Ukàzym paw rupi wà. Xo ihe zo aikuwe ihe. Ma'aw ze'eg imume'u har nukàzym kwaw wà. Heta 450 waneta haw wà. **23** Perur mokoz tapi'ak awa xe wà nehe. Tuwe Ma'aw ze'eg imume'u har uzuka pitài tapi'ak awa wà nehe. Tuwe uzaikaikaw pehegwer tetea'u romo wà nehe. Tuwe umuapyk ipgegwer zepe'aw 'aromo wà nehe. Azapo putar nezewegatete haw a'e inugwer tapi'ak awa pe ihe nehe no. **24** Na'e Ma'aw ze'eg imume'u har uez'eg putar uzar Ma'aw pe wà nehe. Aze'eg putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ihe nehe no. Tata imuezyw kar àràm a'e nehe, wiko putar Tupànete romo a'e nehe pezar romo a'e nehe, i'i Eri wanupe. Uwazar teko paw izé'eg wà. — Ikatauhuy nezewe àwàm urewe, i'i wà.

25 Na'e uez'eg Eri Ma'aw ze'eg imume'u har wanupe. — Peneta tetea'u. A'e rupi pepiyhyk tapi'ak awa imuàgà'ym pà herenataromo nehe. Peze'eg pezar pe nehe. Pemunyk zo tata zepe'aw rehe, i'i wanupe.

26 Ma'aw ze'eg imume'u har upyhyk tapi'ak awa herur pyrer wà kury. Upe'iài'ág wà. Uze'eg Ma'aw pe wà. Uzypyrog kwarahy ihm mehe wà. Te kwarahy wamyter pe hin mehe uez'eg izupe wà. Ühapukaz nezewe wà. — O Ma'aw, ezapo urereminoz nehe, i'i izupe wà. Upynyk oho waiko wemiapo kwer ma'ea'yr hapy haw izywyr wà. Nuwazar kwaw Ma'aw waze'eg a'e.

27 Kwarahy wamyter pe hin mehe Eri uzypyrog wanupe uez'eg ury wahyahy pà kury. — Pehapukaz wera'u izupe ty wà. Tupànete romo wiko a'e. A'e rupi upuner penenu haw rehe. Aze ru'u amo ma'e rehe uzemumikahy iko. Aze ru'u ukarukaruk oho. Aze ru'u wata oho iko. Aze ru'u uker pà. Nezewe mehe pemume'e kar nehe, i'i ury wahyahy wanupe.

28 Na'e Ma'aw ze'eg imume'u har uez'eg wiwi wahy haw rupi wà kury. Uzypyrog uzekixikixi pà takihe pupe wà, takihe purukutukaw pupe wà, wemiapo tuweharupi har rupi wà. Wanuwykwer uzypyrog uwypyryk pà. **29** Ukwén kwarahy wapyter pe wenaw kury. Uze'eg wi wi waiko uhapukaz pà wà. Te

uhem etea'i kwarahy heixe haw kury. Ni amo nuemu kwaw ma'e wà, Ma'aw nuwazar kwaw waze'eg wà.

30 Na'e uze'eg Eri teko wanupe kury. — Pehem xe pezuwà heruwake nehe ty wà, i'i wanupe. A'e paw uhem huwake wera'i wà. Uzypyrog Eri ma'ea'y'r hapy haw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e netataromo har iapo katu pà kury, ta'e amo weityk a'e y'm mehe a'e wà xe. **31** Upyhyk 12 ita wà. Pitaitàgatu a'e ita upyta 12 Zako ta'y'r wazuapypyr wanekuzaromo wà, ta'y'r waner hereko har wanekuzaromo wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono her pyahu ma'e Zako pe kwehe mehe a'e. Izaew, i'i izupe. **32** Uma'ema'e Eri a'e ita ma'ea'y'r hapy haw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuweste haw iapo wi pà kury. A'e re u'ywykàz amo 'y iwyrk àwàm a'e ma'ea'y'r hapy haw izywyr. 'Y pupe tynemeh mehe heta 12 kawaw por ipupe. **33** A'e re omono zepe'aw ma'ea'y'r hapy haw rehe. Upe'i'ài'ág tapi'ak awa ipegegwer imono pà zepe'aw 'ar romo kury. **34** Na'e uze'eg kury. — Pemynehem zeirugatu y'a 'y pupe nehe. Pezakook a'e 'y tapi'ak izuka pyrer rehe nehe, zepe'aw rehe nehe no, i'i teko wanupe. Weruzar ize'eg wà. Na'e uze'eg wi wanupe. — Pezapo wi kury, i'i wanupe. Uzapo wi wà. — Pezapo wi kury, i'i wi wanupe. Uzapo wi wà. Na'iruz haw uzakook 'y tapi'ak rehe zepe'aw rehe wà. **35** Uwyryk 'y ma'ea'y'r hapy haw izywyr. Umynehem 'y iwyrk àwàm.

36 Ma'ea'y'r hapy haw 'or ihem mehe, karuk mehe, Tupàn ze'eg imume'u har Eri uhem ma'ea'y'r hapy haw huwake Tupàn pe uze'eg pà kury. — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Amàràwà izar. Izak izar. Zako izar. Exak kar Izaew wazar romo nerekohaw xe har wanupe kury. Exak kar neremiruze'eg romo hereko haw xe har wanupe no. Ta'e azapo ma'e paw neze'eg rupi katete ihe xe. **37** Ewazar heze'eg nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Ewazar heze'eg nehe. Nezeweh mehe ko teko ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo nerekohaw a'e wà nehe. A'e mehe uzewyr putar newe wà nehe. Ukwaw putar uzewyr àwàm wà nehe, i'i Eri Tupàn pe.

38 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umu'ar kar tata imuwa kury. Tata wapy izuka pyrer paw. Tata wapy zepe'aw paw no. Tata wapy ita paw no. Tata wapy ywy no. Umuxinig kar 'y iwyrk àwàm pupe har paw no. **39** A'e ma'e hexak mehe wapyk Izaew upenàràg rehe wà uwa imuhyk pà ywy rehe wà, uhapukaz pà wà. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko Tupànete romo a'e. Xo a'e zo wiko Tupànete romo a'e, i'i izupe wà.

40 — Pepyhyk Ma'aw ze'eg imume'u har pe wà kury. Ni pitai napemuhem kar kwaw nehe, i'i Eri teko wanupe. Upyhyk paw rupi wà. Umuezyw kar Eri a'e Ma'aw ze'eg imume'u har rykaw Kizom her ma'e pe wà. Uzuka paw rupi a'e pe wà.

Àmàn ukyr kury

41 Na'e Eri uze'eg tuwiawete Akaw pe kury. — Emai'u echo ty. Ta'e aenu àmàn tetea'u ikyr mehe ihe xe, i'i izupe.

42 Imai'u mehe we uzeupir Eri ywytyr Karamew apyr kury. A'e pe uhem mehe uzemumew ywy rehe. Umuixe wàkàg imono upenàràg wamytepe. **43** Uze'eg upytwà har pe. — Eme'e echo ryahu kutyr kury, i'i izupe. Oho ipytwà har ume'e pa. Nan kwehe tete uzewyr. — Naexak kwaw ma'e ihe, i'i. 7 haw Eri omono kar ma'e rehe imume'e kar pà. **44** 7 haw oho haw rehe uzewyr Eri pe uze'eg pà. — Aexak amo ywàkun pixika'i ma'e ryahu wi izeupir mehe. Ipixika'i haw nuzuawy kwaw

awa ipo ipixika'i haw a'e, i'i izupe. — Eho Akaw heko haw pe izupe neze'eg pà kury. — Emuàgà'yim ywyramawa nerekò haw pe nezewyr pà nehe kury, ere izupe nehe. — Aze nereho kwaw tàrityka'i nehe, àmàn nanemuzewyr kar kwaw nerekò haw pe nehe, ere izupe nehe, i'i Eri izupe.

45 Nan kwehe tete ywàkum pihun tetea'u upyk ywak kury. Ywytu uzypyrog ur pà no. Amàn ipuhuz katu ma'e uzypyrog ukyr pà no. Wixe Akaw uzywyramawa pupe kury, Zezereew tawhu kuty oho pà kury. **46** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikàgaw ur Eri rehe kury. Ummuyk uku'apixi haw kury. Uzàn Akaw henataromo Zezereew pe kury.

Eri wiko ywytyruhu Xinaz pe

19 ¹Weko haw pe uhem mehe tuwiawete Akaw umume'u Eri hemiapo kwer paw wemireko Zezamew pe kury. — Uzuka Eri tupàn Ma'aw her ma'e ze'eg imume'u har paw takihepuku pupe a'e wà, i'i izupe. ²Na'e Zezamew omono kar amo awa Eri pe kury, uze'eg heraha kar pà izupe kury. — Ko 'ar pyhewe àràm 'ym mehe we uruzuka putar ihe nehe, Ma'aw ze'eg imume'u har wazuka awer zàwegatete ihe nehe. Aze nuruzuka kwaw a'e 'ym mehe ihe nehe, tuwe tupàn hezuka a'e wà nehe, i'i Zezamew Eri pe.

3 Ukyze Eri Zezamew wi kury. Izepyro wer a'e. A'e rupi uzàn oho tawhu Merexewa her ma'e pe uzehe we har rupi. Zuta ywy rehe tuz. Wezar upytwà har a'e pe. **4** A'e zutykà'i oho ywyxiguhu pe kury. Umumaw pitai 'ar wata pà. Na'e upytu'u. Wapyk amo ywyra i'ágaw pe. Imàno wer zepe. A'e rupi uze'eg nezewe Tupàn pe. — Uhyk kury, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Hezuka pe kury. Naiko kwaw ikàg ma'e romo heipy wazàwe ihe.

5 Na'e u'aw a'e ywyra wy pe uker pà. Na'arewahy amo Tupàn reko haw pe har opokok wà hehe kury. — Epu'äm emai'u ty, i'i izupe.

6 Ume'e Eri uezake. Wexak amo typy'ak ita rehe imihir pyrer wàkàg huwake. Wexak amo y'a tynehem ma'e a'e pe no. Umai'u. U'i no. Uker wi kury. **7** Uzewyr Tupàn reko haw

pe har mokoz haw. — Epu'äm emai'u ty. Aze neremai'u kwaw nehe, nerepuner kwaw neata haw rehe nehe, i'i izupe.

8 Upu'äm Eri. Umai'u. Ui'u no. A'e temi'u umukàg kury. Upuner wata haw rehe kury. A'e rupi umumaw 40 'ar 40 pytun no, Xinaz ywytyr Tupàn pe imonokatu pyrer rehe oho pà kury. **9** A'e pe uhem mehe wixe amo itakwaruhu pupe uker pà pyhaw. Na'arewahy uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wà izupe. — Ma'e erezapo iko xe, Eri, i'i izupe.

10 Uwazar Eri ize'eg, — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikàg wera'u ma'e. Xo ne zo ureruzar tuweharupi ihe. Naruzar pixik kwaw amo. Teko Izaew uhaw uze'égaw newe wemiapo katu kwer wà. Weityk ma'ea'yr hapy haw nemuwete katu awer wà. Uzuka neze'eg imume'u har paw wà no. Xo ihe zo nahezuka kwaw a'e wà. Ipuruzuka wer herehe wà, i'i Eri Tupàn pe.

11 — Ehem echo xe wi herenataromo ywytyr rehe nepu'äm pà nehe kury, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e izupe. Na'e Tupàn ukwaw a'e rupi kury. Umur kar amo ywytuaiw ikàg ma'e. Ywytuaiw omonohok ywytyra'i a'e. Omowok ita, pehegwer tetea'u romo iapo pà no. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nuiko kwaw ywytu rehe. Ywytuaiw ipytu'u mehe ywy uryryryryz kury. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nuiko kwaw ywy iryryryryz haw rehe no. **12** Na'e Tupàn umur kar amo tata a'e pe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nuiko kwaw tata rehe no. A'e re wenu amo ize'eg mehe. Mewe katu a'e ze'eg a'e.

13 A'e ze'eg henu mehe upyk Eri uwa ukamirpuku pupe. Na'e uhem oho a'e wi itakwaruhu huken me kury. Na'e amo uze'eg izupe. — Ma'e erezapo iko xe, Eri, i'i izupe.

14 — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikàg wera'u ma'e. Tuweharupi aiko neremiruze'eg romo. Xo ne zo hezar romo ereiko. Teko Izaew uhaw uze'égaw newe iapo katu pyrer a'e wà. Weityk ma'ea'yr hapy haw nemuwete katu haw wà. Uzuka neze'eg imume'u har paw wà no. Xo ihe zo aikuwe ihe kury. Ipuruzuka wer herehe wà no, i'i izupe.

15 Na'e uwazar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg kury. — Ezewyr ywyxiguhu Namaz tawhu huwake har pe nehe. A'e pe nehem mehe eixe tawhu pupe nehe. Ezakook uri kawer Azaew rehe Xir ywy rehe har wanuwhiwete romo imuigo kar pà nehe. **16** Ezakook uri kawer Zeu Nizi ta'yr rehe Izaew wanuwhiwete romo imuigo kar pà nehe no. Ezakook uri kawer Erizew Xapa ta'yr Apew Meora pe har rehe nehe no, heze'eg imume'u har romo imuigo kar pà nehe no. Wiko putar nerekuzaromo a'e nehe. **17** Azaew uzuka putar tekotetea'u a'e wà nehe. Zeu uzuka putar tekoteko Azaew wi uzepyro ma'e ràm wà nehe. Erizew uzuka putar Zeu wi uzepyro ma'e ràm wà nehe. **18** Amikuwe kar putar 7 miw tekoteko ihe wà nehe, wazuka kar 'ym pà ihe wà nehe. Ma'aw imuwete katu 'ymar apyro putar ihe wà nehe. Hagapaw izurupyter 'ymar apyro putar wà nehe, i'i Tupàn izupe.

Erizew oho Eri hupi

19 A'e mehe uhem Eri a'e wi Erizew huwàxi pà kury. Erizew weruwaruwak ywy oho iko ihem mehe. 24 tapi'ak wata oho waiko henataromo mokomokogatu wà. Mokoz tapi'ak iahykaw rehe har wanupi weruwaruwak ywy oho iko. Ukwaw Eri Erizew huwake. Ommor Eri ukamir puku Erizew rehe. **20** Na'e Erizew upuir weimaw tapi'ak wanuwi Eri haikweromo uzàn pà kury. — Tuwe aha heru izurupyter pà ihe nehe, hehy izurupyter pà nehe no. A'e re aha putar nerupi ihe nehe, i'i izupe. Uwazar Eri ize'eg. — Ikatu. Eho ty. Nahekyty'ym kwaw neho àwàm rehe ihe, i'i Eri izupe.

21 Na'e Erizew wezar Eri a'e mokoz tapi'ak wapytu'u haw pe kury. Uzuka wà kury. Uzaikaikaw ywyra wakupe parer zepe'aw romo. Umimoz wano'o kwer. A'e re omono wano'o kwer tekoteko wanupe. Teko u'u wà. Na'e uhem a'e wi Eri rupi kury. Uma'ereko oho iko ipytwà har romo kury.

Izaew uzàmàtyry'y'm Xir ywy rehe har wà

20 ¹Menanaz Xir ywy rehe har wanuwhiwete omono'og wemiruze'eg zauxiapew paw wà kury. Amo 32 tuwhiwete upytwà wà, weimaw kawaru waneraha pà ywyramawa waneraha pà wà no. Uzeupir oho Xamari tawhu izywyr umàmàn pà wà. Uzàmàtyry'y'm a'e pe har wà kury. ²Omono kar Menanaz amo uze'eg heraha har tawhu pe wà. Wixe ipupe wà. ³Uze'eg Akaw Izaew wanuwhiwete pe wà. — Tuwhiwete Menanaz uzapo kar ko ma'e newe. Emur neitaxig parat paw izupe nehe. Emur neitazu or paw izupe nehe no. Emur nera'yr ikàg wera'u ma'e izupe wà nehe, kuzà ikatu wera'u ma'e izupe wà no, i'i izupe wà, Menanaz ze'eg imume'u pà izupe wà.

⁴Uwazar Akaw ize'eg. — Peze'eg peho hezar Mananaz pe nehe. — Ikatu, a'e izupe. Aiko ima'e romo ihe. Urema'e paw uezapo ima'e romo a'e kury, i'i izupe.

⁵Nan kwehe tete a'e zauxiapew werur amo ae Menanaz ze'eg Akaw pe wà kury. — Amono kar tekoteko newe neparat neor henoz pà newe. Aenoz neremireko newe wà, nera'yr wà no. ⁶Pyhewe nezewe 'or mehe amono kar putar heremiruze'eg newe wà nehe. Ume'egatu putar neràpuzuhu rehe wà nehe. Ume'egatu putar neremiruze'eg wanàpuzuhu rehe wà nehe no. Upyro putar ma'e hekuzar katu ma'e paw a'e wi wà nehe, ihewe herur pà wà nehe, i'i izupe.

⁷Na'e Akaw omono'og tuwhiw uiwy rehe har paw wà kury, wanupe uze'eg pà wà kury. — Pexak a'e tuwhiwai iaiw paw. Ipurumumaw wer zanerehe a'e. Umur kar uze'eg xe. — Emur neremireko ihewe wà nehe, i'i ihewe. — Emur nera'yr ihewe wà nehe no, i'i ihewe. Wenoz heparat heor ihewe a'e no. — Ikatu, a'e izupe, i'i wanupe.

⁸Tuwhiw wà, tekoteko wà no, uwazar Akaw ze'eg wà. — Ezekaiw zo hehe nehe. Emono zo ma'e izupe nehe, i'i izupe wà.

⁹Na'e uze'eg Akaw tekoteko Menanaz hemimur kwer wanupe kury. — Peze'eg hezar tuwhiwete pe nezewe nehe. — Neze'eg awer izypy mehe arer ikatu ihewe. Neze'eg awer

iahykaw rehe arer na'ikatu kwaw ihewe kury. Napuner kwaw neremimutar paw wamono haw rehe newe, ere izupe nehe, i'i wanupe. Ze'eg heraha har uzewyr uzar pe Akaw ze'eg imume'u pà izupe wà.

10 Menanaz umur kar wi uze'eg herur har wà. — Zauxiapekwer tetea'u wiko xe herehe we wà. Aityk putar Xamari tawhu ihe nehe. Aze zauxiapekwer weraha xo opo ipor zo uzeupi pitàitáigatu wà nehe, ukàzym putar tawhu nehe, ta'e heta tetea'u zauxiapekwer a'e wà xe. Aze naityk kwaw Xamari nehe, tuwe tupàn a'ua'u hezuka wà nehe, i'i izupe.

11 Uwazar Akaw waze'eg kury. — Peze'eg nezewo Menanaz pe nehe. — Zauxiapekwer azeharomoet har umume'u wemiapo kwer a'e ma'e iapo re a'e. Numume'u kwaw iapo 'ym mehe we, peze izupe nehe, i'i wanupe.

12 Wenu Menanaz ize'eg awer win amogwer wanehe we i'u mehe we a'e. A'e rupi uze'eg zauxiapekwer wanupe kury. — Pezemùagà'ym tawhu iàmàtyry'ym pà nehe, i'i wanupe. Upu'am oho tawhu huwake.

13 A'e 'ar mehe we amo Tupàn ze'eg imume'u har uze'eg oho Akaw Izaew tuwhiwete pe kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg iko nezewo newe kury. — Erexak a'e zauxiapekwer paw ne wà. Kutàri amono putar waneityk àwàm newe ihe nehe. Nezewo mehe erekwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo hereko haw ne nehe, i'i iko newe, i'i izupe.

14 Mon wiko zauxiapekwer wanuwihaw romo wazeàmàtyry'ymaw pe nehe, i'i Akaw izupe. Uze'eg Tupàn ze'eg imume'u har izupe a'e kury. — Nezewo i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e newe. — Awa ipyahu ma'e ywy nànàñ rehe har pureruze'eg ma'e wapytywà har wiko putar zauxiapekwer wanuwihaw romo wà nehe, i'i newe, i'i izupe ma'e. — Mon wiko putar zauxiapekwer wamono'gaw uhua'u wera'u ma'e wanuwihaw romo nehe, i'i tuwhiwete izupe. — Ne, tuwhiwete ne, i'i Tupàn ze'eg imume'u har izupe.

15 A'e rupi wenoz tuwhiwete a'e tuwhiwaw wapytywà har wamuwà wà kury. Heta 232

awa wà. Na'e wenoz tuwhiwete Izaew pe har zauxiapekwer wamuwà wà no. Heta 7 miw zauxiapekwer wà.

16 Uzypyrog tawhu iàmàtyry'ym pà kwarahy wapytepe hin mehe. Menanaz wiko uker haw pupe a'e 32 uehe we har tuwhiwawanehe we a'e. Uka'u waiko wà. **17** A'e awa pyahu tuwhiwaw wapytywà har oho amogwer wanenataromo wàmàtyry'ymar wakutyr wà. Amo zauxiapekwer ma'e rehe ume'egatu ma'e wexak wanur mehe wà. Umume'u oho Menanaz pe wà. — Amo zauxiapekwer uhem wà Xamari wi wà kury, i'i izupe wà. **18** A'e rupi uze'eg Menanaz kury. — Pepyhyk a'e zauxiapekwer peho pe wà nehe, wazuka 'ym pà pe wà nehe. Aze ru'u ur zaneàmàtyry'ym pà wà. Aze ru'u ur zeàmàtyry'ym 'ym àwàm henoz pà zanewe wà, i'i wanupe.

19 Tuwhiwaw wapytywà har ràgypy ur wakutyr wà. Zauxiapekwer Izaew ur wanaikweromo wà no. **20** Pitàitáigatu uzuka awa uzenataromo har wà. A'e rupi zauxiapekwer Xir ywy rehe har uzàn wanuwi wà. Zauxiapekwer Izaew rehe har uzàn wanaikweromo wà kury. Menanaz uzàwéhem oho weimaw kawaru kupe pe heruzàñ pà wanuwi. Màràmàràñ zauxiapekwer kawaru kupe pe har oho hupi wà no. **21** Tuwhiwete Akaw oho wanaikweromo a'e kury. Weityk tuwe zauxiapekwer Xir ywy rehe har a'e wà kury. Upyro a'e zauxiapekwer wà, kawaru ywyramawa zeàmàtyry'ymaw pe har wanuwi wà.

22 Na'e a'e Tupàn ze'eg imume'u har uze'eg oho tuwhiwete Akaw pe kury. — Ezewyr nehe. Ekye zo nehe, ezemukàg kar nehe. Nema'enukwaw katu neremipaò ràm rehe nehe. Ta'e amo kwarahy mehe nehe no, Xir wanuwihawete neàmàtyry'ym wi putar a'e nehe no, i'i izupe.

Xir ywy rehe har uzàmàtyry'ym wi Izaew wà

23 Na'e tuwhiwaw Menanaz rehe we har uze'eg izupe wà. — Tupàn Izaew wazar wiko tupàn ywytyr rehe har romo wà. A'e rupi

Izaew ikàg wera'u zanewi a'e 'ar mehe wà. Aze xiàmàtyry'ym ywytyr heta 'ymaw rehe zane wà nehe, zanekàg wera'u putar wanuwi nehe. **24** A'e rupi ezapo nezewe nehe. Emono kar a'e 32 tuwihaw neremiruze'eg zauxiapekwer wanuwi ne wà nehe. Emuigo kar amo ae tuwihaw zeàmàtyry'ymawhu kwaw par a'e tuwihaw wanekuzaromo ne wà nehe. **25** A'e re emono'og wi zauxiapekwer tetea'u ne wà nehe no, a'e 'ar mehe arer zàwegatete ne wà nehe no, nereityk awer 'ar mehe arer zàwegatete ne wà nehe no. Tuwe kawaru waneta àwàm nuzawy kwaw waneta awer a'e 'ar mehe arer nehe. Tuwe ywyramawa waneta àwàm nuzawy kwaw waneta awer a'e 'ar mehe arer nehe no. Xiàmàtyry'ym Izaew zane wà nehe ywy pew rehe zane wà nehe. Azeharomoete zanekàg wera'u putar wanuwi zane nehe. — Ikatu, i'i tuwihawete Menanaz amogwer wanupe. Uzapo ma'e waze'eg awer rupi katete a'e. **26** Amo kwarahy pawire omono'og wemiruze'eg zauxiapekwer wà. Oho wanupi Apek tawhu pe, Izaew wàmàtyry'ym pà. **27** Akaw omono'og wemiruze'eg zauxiapekwer a'e 'ym mehe wà. Omono wanemi'u ràm wanupe no. Wata oho zauxiapekwer Menanaz hemiruze'eg wakutyr wà kury. Uzapo uker haw mokoz uzemono'ogaw pe wà, Xir wanenataromo wà. Naheta tete kwaw zauxiapekwer Izaew wà. Heta tetea'u zauxiapekwer Xir wà. Uhàuhàz kaiwer rehe wà. Izaew nuzawy kwaw mokoz àràpuhàràn mono'ogaw wà, Xir wanenataromo wà.

28 Amo Tupàn ze'eg imume'u har uze'eg oho Akaw pe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e iko newe kury. — Tupàn wiko ywytyr rehe har romo a'e, i'i Xir ihewe wà. — Nuiko kwaw ywytyr heta 'ymaw pe har romo, i'i ihewe wà. A'e rupi amono putar Xir wanentityk àwàm newe nehe. Nezewe mehe ne nehe, teko neremiaihu a'e wà nehe no, ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo hereko haw a'e wà nehe, i'i iko newe, i'i izupe.

29 Xir a'e wà, Izaew a'e wà no, umumaw 7 'ar uzenatanataromo upyta pà wà. 7 haw 'ar mehe uzypyrog uezàmàtyry'ym pà wà kury. Pitài 'ar rehe Izaew uzuka 100 miw Xir a'e wà. **30** Amogwer Xir uzàn oho Apek tawhu pe wà. Pàrirogaw aiha kuta ma'e a'e pe har u'ar kwaw pà amo 27 miw wanehe. Menanaz uzàn a'e wi a'e no. Wixe tawhu pupe. Uzeàmim ipupaikaw pyrer tàpuz haikweromo har pupe kury. **31** Na'e hehe we har uze'eg tuwihaw Akaw pe wà kury. — Izaew wanuwhawete wiko purupuhareko ma'e romo wà, i'i teko wà. A'e rupi uruze'eg putar oroho Izaew tuwihawete pe nehe. Urumunehew putar pàn aroziràn hyru iapo pyrer urekamir romo nehe. Uruàpixi putar kyhàhàm ureazu'yw rehe nehe. Aze ru'u nezewe mehe tuwihawete nanezuka kwaw nehe, i'i izupe wà.

32 Na'e uzàpixipixi hyru kwer uku'aw wà. Uzàpixipixi kyhàhàm wazu'yw rehe wà no. Uze'eg oho Akaw pe wà kury. — Newe uma'erekö e ma'e Menanaz wenoz ma'e iko newe. — Hezuka zo pe nehe, i'i iko newe, i'i izupe wà. Uwazar Akaw waze'eg wanupe. — Wikuwe aipo. Nuzawy kwaw herywyr ihewe a'e, i'i.

33 Tuwihaw Menanaz rehe we har wàrò ze'egatu haw wà. — Herywyr ài a'e, henu mehe uze'eg tårtityka'i izupe wà. — Azeharomoete, urezar. Menanaz wiko nerywyr romo a'e, i'i izupe wà. — Perur Menanaz xe ihewe kury, i'i Akaw zauxiapekwer wanupe. Menanaz ihm mehe uze'eg Akaz izupe. — Ezeupir xe ywyramawa pupe kury, i'i izupe. **34** Uze'eg Menanaz izupe. — Amuzewyr kar putar tawhu heru neru wi hemipyro kwer ihe nehe. Erepuner amo ma'eme'legawhu iapo haw rehe Namaz tawhu pe nehe no, heru Xamari pe hemiapo kwer zàwenugar nehe no, i'i izupe. Uwazar Akaw ize'eg. — Aze xiapo katu ko zaneze'egaw nehe, urumuhem kar putar ihe nehe. Nuruzuka kar kwaw ihe nehe, i'i izupe. A'e rupi uzapokatu Akaw uze'egaw izupe. A'e re umuhem kar.

**Tupàn ze'eg imume'u
har uze'egahy Akaw pe**

35 Amo 'ar mehe amo Tupàn ze'eg imume'u har uze'eg uzehe we har pe kury. — Nezewe Tupàn uze'eg iko newe. Ekwar herehe nepo pupe kury, i'i iko newe. Hehe we har na'ikwar wer kwaw hehe. **36** Na'e Tupàn ze'eg imume'u har uze'eg nezewe kury. — Neruzar kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg ne. A'e rupi ihewi neho mehe na'arewahy amo zàwàruhu iriàw nezuka putar a'e nehe, i'i izupe. Iho re, na'arewahy zàwàruhu iriàw uphyhk izuka pà kury.

37 Na'e a'e Tupàn ze'eg imume'u har uze'eg oho amo awa pe kury. — Ekwar herehe nehe, i'i izupe. Weruzar awa ize'eg. Ukwar hehe imuma'eahy kar pà. Uhem huwykwer kury. **38** Na'e a'e Tupàn ze'eg imume'u har uwàuwàn wàkàg pànu pupe uwa hexak kar 'ym pà teko wanupe nezewe kury. Uptya oho pe iwyr Izaew wanuwiawete hàro pà. Ta'e ukwaw awa tuwiawete a'e pe rupi ikwaw pàwàm a'e xe. **39** Na'e tuwiawete ukwaw huwake kury. Tupàn ze'eg imume'u har wenoz izupe uhapukaz tà. — Zauxiapekwer romo aiko ihe. Zeàmàtyry'ymawhu pe hereko mehe amo ae zauxiapekwer werur amo zauxiapekwer zancàmàtyry'ymar ihewe a'e. — Ezekaiw katu ko awa rehe nehe, i'i ihewe. — Aze uzàn newi nehe, aze ru'u eremekuzar putar nemàno haw pupe nehe, aze ru'u eremono putar itaxig parat 35 kir puhuz taw hekuzaromo nehe, i'i ihewe. **40** Heta tetea'u amo ae ma'e heremiapo ràm ihewe. A'e rupi nazekaiw katu kwaw hehe. A'e rupi uhem ihewi uzàn pà, i'i Tupàn ze'eg imume'u har tuwiawete pe. Uze'eg tuwiawete izupe. — Nezewe azepyk putar nerehe nehe. Ne ae eremume'u hekuzar kwez kury, i'i izupe.

41 Na'e tárityka'l Tupàn ze'eg imume'u har wenuhem pànu uwa iwànaw uzewi kury. Tuwiawete Akaw ukwaw a'e. — Tupàn ze'eg imume'u har romo ereiko ne, i'i izupe. **42** Na'e i'i tuwiawete pe. — Amume'u putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg newe ihe kury. — Eremono kar awa newe heremizuka kàram ne. A'e rupi eremekuzar putar nemàno

haw pupe nehe. Teko neremaihu umàno putar a'e teko hemiaihu wanekuzaromo wà nehe no, i'i izupe.

43 Na'e uzewyr tuwiawete wàpuzuhu Xamari pe har pe kury. Wikwahy a'e.

Heta uwà tyw Nawot pe

21 ¹ Amo 'ar mehe a'e ma'e izeapo re uzepo amo ae ma'e kury. — Heta amo tâpuzuhu Akaw Xamari wanuwiawete pe Zereew tawhu pe. Heta amo ma'ywa uwà her ma'e tyw a'e tâpuzuhu huwake. Awa Nawot her ma'e wiko a'e uwà tyw izar romo a'e. ² Amo 'ar mehe Akaw uze'eg Nawot pe. — Emur neko uwà tyw ihewe nehe ty. Heràpuzuhu huwake tuz. Hepurapo wer ma'etymaw rehe a'e pe ihe. Amono putar amo ae uwà tyw nema'e wi ikatu wera'u ma'e newe hekuzaromo nehe. Aze ereputar, amono putar temetarer tetea'u newe hekuzaromo nehe, i'i izupe.

3 — Heipy wiko 'aw uwà tyw izarer romo wà. Umur ihewe wà. Aze mo amono newe, na'ikatu iwer mo heremiapo ihewe, i'i Nawot tuwiawete pe.

4 Wikwahy tuwiawete Akaw Nawot ize'eg awer rehe. Uzewyr weko haw pe. Uzemumikahy. U'aw uker haw rehe. Uwak ywyok kutyr. Na'imai'u wer kwaw. **5** Na'e hemireko Zezamew uze'eg oho izupe. — Mâràzàwe tuwe erezemumikahy nezewe. Mâràzàwe tuwe nanemai'u wer kwaw, i'i izupe.

6 Uwazar tuwiawete wemireko ize'eg. — Nawot ze'eg awer rehe azemumikahy ihe. — Eme'eg neko uwà tyw ihewe nehe, a'e izupe. Aze ereputar nehe, amono putar amo ae uwà tyw newe hekuzaromo nehe, a'e izupe. — Name'eg kwaw heko uwà tyw amo pe nehe, i'i Nawot ihewe.

7 Na'e uze'eg Zezamew umen Akaw pe kury. — Mâràzàwe tuwe aipo 'y. Aipo nereiko kwaw tuwiawete romo ne. Epu'äm 'y. Nerurywete kury 'y. Emai'u kury 'y. Zereew pe har wanuwiaw ne. Ihe amono putar Nawot iko uwà tyw newe ihe nehe, i'i izupe.

8 Na'e Zezamew uzapo amo pape a'e kury. Umuapyk tuwhiwete Akaw her a'e pape rehe pitàitìagatu. Umuagaw a'e pape tuwhiwete ikwàku'aw har pupe iwàptym pà. Na'e omono kar a'e pape Zereew pe har wanuwhiwet kury. **9** Nezewe i'l a'e pape rehe. — Ximumaw putar pitài 'ar zanezekwaku pà zanemai'u 'ym pà zane nehe, peze teko wanupe nehe. Pezapo zemono'ogaw pe nehe. A'e re pemuapyk Nawot tuwhiwet renaw rehe nehe.

10 Pemuapyk kar mokoz awa ikatu 'ym ma'e Nawot henataromo wà nehe. Pemuze'eg kar a'e awa nezewe pe wà nehe. — Nawot uze'eg zemueteahy Tupàn rehe a'e, tuwhiwete rehe a'e no, i'l putar a'e teko hehe wà nehe. A'e re peraha Nawot katu pe tawhu wi nehe. Pezuka a'e pe nehe, i'l wanupe.

11 Zereew tawhu pe har a'e wà, waneruze'egar a'e wà no, weruzar Zezamew ze'eg a'e wà.

12 Omono kar tuwhiwet ze'eg teko wanupe wà. — Ximumaw putar pitài 'ar zanezekwaku pà zanemai'u 'ym pà nehe, i'l wanupe wà. Omono'og teko wà. Umuapyk kar Nawot tuwhiwet renaw rehe wà. **13** Na'e teko wanenataromo a'e mokoz awa ikatu 'ym ma'e uze'eg wà kury. — Nawot uze'eg zemueteahy Tupàn rehe a'e, tuwhiwete rehe a'e no, i'l amogwer wanupe wà. A'e rupi weraha Nawot katu pe tawhu wi wà kury. Omomomor ita tetea'u iapiapi pà wà, izuka pà wà. **14** Na'e omono kar uze'eg Zezamew pe wà. — Teko uzuka Nawot ita tetea'u pupe iapiapi pà wà, i'l izupe wà.

15 A'e ze'eg henu mehe na'arewahy uze'eg Zezamew Akaw pe kury. — Umàno Nawot kwez kury. Eho iko kwer uwà tyw iphyk pà nezeupe kury. Na'ipurume'eg wer kwaw hehe newe. Erepuner iphyk e haw nezeupe kury, i'l izupe.

16 Imàno awer ikwaw mehe na'arewahy oho Akaw uwà tyw pe kury, iphyk pà uzeupe kury.

17 Na'e uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg imume'u har Eri Xizime pe har pe kury.

18 — Eze'eg echo Akaw Izaew wanuwhiwete pe nehe kury. Xamari tawhu pe hekon. Erexak putar Zereew tawhu pe

nehe, Nawot iko kwer uwà tyw pe nehe. Oho a'e pe ko hexak pà izar romo wiko pà a'e.

19 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heze'eg wer Akaw pe ihe. Emume'u heze'eg echo izupe nehe. — Erezuka awa ne. A'e re erephyk iko izuwi ne. A'e rupi amume'u putar ko newe uzeapo ma'e ràm newe kury. — Nawot umàno katu pe a'e. Zawar u'u huwykwer a'e pe wà. U'u putar neruwykwer a'e pe nezewegatete a'e wà nehe no, a'e iteko newe kury, ere izupe nehe, i'l Tupàn Eri pe.

20 Na'e oho Eri Akaw heko haw pe. Eri hexak mehe upuranu Akaw hehe. — Herexak pe ne kury, heàmàtyry'ymar, i'l izupe. Uwazar Eri ize'eg. — Uruexak azeharomoete. Ta'e erezapo iaiw ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo ne kury xe. **21** A'e rupi uze'eg Tupàn iko nezewe newe kury. — Amu'ar kar putar iaiw haw nerehe ihe nehe. Urumumaw putar ihe nehe. Amumaw putar awa neànàm paw ihe wà nehe no, awa ipyahu ma'e ihe wà nehe, awa tua'uhez ma'e ihe wà nehe no. **22** Amumaw Zeromoàw Nemat ta'yr iànàm ihe wà. Amumaw Maaza Ai ta'yr iànàm ihe wà no. Amumaw putar neànàm nezewegatete ihe wà nehe no. Ta'e erezapo kar ikatu 'ym ma'e Izaew wanupe ne xe. Heputupyk wanemiapo kwer. A'e rupi aikwahy ihe, i'l Tupàn iko newe, i'l Eri Akaw pe.

23 Uze'eg wi izupe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u Zezamew pe uzeapo ma'e ràm newe a'e no. — Zawar u'u putar Zezamew hetekwer Zereew tawhu pupe a'e wà nehe. **24** Zawar u'u putar iànàm tawhu pe umàno ma'e ràm wanetekwer wà nehe no. Apitaw u'u putar iànàm kaiwer pe umàno ma'e ràm wanetekwer wà nehe no, i'l iko newe, i'l Eri Akaw pe.

25 Akaw uzemono ikatu 'ym ma'e iapo haw pe azeharomoete a'e. Naheta kwaw amo izuwi iaiw wera'u ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo Akaw wi a'e wà. Uzapo a'e iaiw ma'e paw ta'e hemireko Zezamew uzapo kar izupe a'e xe. **26** Akaw uzapo ikatu 'ym ma'e purumumarangan kar wera'u haw a'e. Umuwete katu tupàn a'ua'u

wà, Amohe ywy rehe har wazàwe wà. A'e 'ym mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuhem kar, Amohe waneraha wanerekò a'e ywy wi Izaew wanenatar wi a'e wà.

27 Eri ize'eg ire ipytu'u mehe umu'i Akaw ukamir kury. Omomor muite uzewi heityk pà. Umunehew pàñ iàñàm ma'e ma'e ryu romo iapo pyr kury. Nu'u kwaw ma'e kury. Uker ma'eryru rehe. Uzemumikahy kury.

28 Na'e uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg imume'u har Eri pe kury.

29 — Aipo erexak Akaw herenataromo uzemumew pawer ne. Uzemumikahy tuwe wemiapo kwer rehe. A'e rupi namono kar kwaw a'e iaiw haw hehe hekuwe mehe ihe nehe. Xo ta'yir hekuwe mehe zo amu'ar kar iaiw paw Akaw iàñàm wanehe ihe nehe, i'i izupe.

Tupàn ze'eg imume'u har Mikai uze'eg tuwihowete Akaw pe

22 ¹Izaew a'e wà, Xir a'e wà no, ²umumaw mokoz kwarahy uzeàmàtyry'ym 'ym pà wà kury. ²Na'iruz haw kwarahy mehe Zuzapa Zuta wanuwihowete oho Akaw Izaew wanuwihowete hexak pà, izupe uze'eg pà.

3 Upuranu Akaw uzehe we har tuwihowehe kury. — Mâràzàwe tuwe naxiapo kwaw ma'e Hamot-Zireaz tawhu ipyro wi pà Xir wanuwihowete wi zane. Zaiko a'e tawhu izar romo zane. Pekwaw izar romo zanerekò haw, i'i wanupe.

4 Na'e upuranu tuwihowete Zuzapa rehe kury. — Aipo eroho putar herupi Hamot pe har iàmàtyry'ym pà nehe, i'i izupe. Uwazar Zuzapa izupe. — Iàmàtyry'ym àwàm rehe nehyk mehe azemuàgà'ym putar ihe nehe no. Zauxiapekwer heremiruze'eg uzemuàgà'ym putar wà nehe no. Zauxiapekwer kawaru kupe pe har uzemuàgà'ym putar wà nehe no.

5 Iàmàtyry'ym 'ym mehe we zapuranu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe nehe, i'i izupe.

6 Na'e wenozi kar Akaw Tupàn ze'eg imume'u har wà kury. Heta 400 wà. Upuranu wanehe kury. — Aipo ikatu Hamot pe har iàmàtyry'ym àwàm Tupàn pe, i'i wanupe.

Uwazar ize'eg wà. — Ezàmàtyry'ym eho nehe, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur putar heityk àwàm newe a'e nehe xe, i'i izupe wà.

7 Upuranu Zuzapa wanehe kury. — Aipo naheta kwaw amo ae Tupàn ze'eg imume'u har xe. Aipo nurupuner kwaw amo ae Tupàn ze'eg imume'u har rehe zanepuranu haw rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimutar ikwaw pà ure nehe, i'i wanupe.

8 Uwazar Akaw ize'eg. — Heta pitài a'e. Mikai Inira ta'yir her romo a'e. Naheakatuwawahy kwaw hehe ihe. Ta'e numume'u pixik kwaw ikatu ma'e ihewe uezapo ma'e ràm a'e xe. Xo iaiw ma'e ihewe uezapo ma'e ràm zo umume'u a'e, i'i izupe. — Eze'eg zo nezewi ty, i'i Zuzapa izupe.

9 Na'e wenoz Akaw amo tuwihowehe kury. — Eho tarityka'i Mikai piaromo nehe ty. Erur xe nehe ty, i'i izupe.

10 A'e mokoz tuwihowete a'e wà, umunehew ukamir tuwihowete ma'e a'e wà kury. Wapyk wenaw rehe tawhu myter pe Xamari hukenaw huwake wà. Tupàn ze'eg imume'u har paw umume'u ma'e ikwaw pyr 'ym waiko wanenataromo wà. **11** Amo Tupàn ze'eg imume'u har Zeneki Kenaan ta'yir her ma'e uzapo itaper a'e kury, ma'ea'yir i'ak hagaw paw romo a'e kury. Uze'eg Akaw pe. — Nezewi uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iko newe kury. — Ereàmàtyry'ym putar Xir ko ma'e 'ak kwer hagaw paw pupe ne wà nehe. Ereityk putar paw rupi ne wà nehe, i'i Tupàn newe, i'i izupe.

12 Amogwer Tupàn ze'eg imume'u har paw uze'eg izàwegatet wà. — Eho Hamot kutyr nehe, ta'e ne tuwihowete ne nehe xe, ereityk putar ne nehe xe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur putar heityk àwàm newe a'e nehe, i'i izupe wà.

13 A'e ma'e uezapo mehe we a'e tuwihowehe Mikai ipiaromo oho ma'e kwer wexak Mikai kury. Uze'eg izupe. — Amogwer Tupàn ze'eg imume'u har paw umume'u ikatu ma'e tuwihowete pe wà. — Ereityk putar Hamot tawhu nehe, i'i izupe wà. Aze

ereze'eg wazàwegatete nehe, ikatu wera'u putar nezewé mehe nehe, i'i izupe.

14 Uze'eg Mikai izupe. — Ko ma'e amume'u putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo ihe kury. Xo ize'eg zo amume'u putar nehe, i'i izupe.

15 Na'e uhem Mikai tuwihawete Akaw heko haw pe kury. Upuranu Akaw hehe. — Mikai. Tuwihawete Zuzapa a'e, ihe ihe no, urepurùàmàtyry'ym wer Hamot tawhu pe har wanehe ure. Aze uruàmàtyry'ym ure wà nehe, aipo uruityk putar ure wà nehe, i'i izupe. — Ezàmàtyry'ym ne wà nehe. Ta'e ne tuwihawete ne nehe xe, erekyt putar ne wà nehe xe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur putar waneityk àwàm newe a'e nehe, i'i izupe.

16 Uze'eg wi Akaw Mikai pe. — Ihewe Tupàn her rupi neze'eg mehe emume'u ze'eg azeharomoete har ihewe nehe. Tuweharupi aze'eg nezewé newe ihe. Máràzàwe tuwe neremumé'u kwaw azeharomoete har ihewe, i'i izupe.

17 Úwazar Mikai ize'eg. — Aexak zauxiapekwér Izaew ywytyr rehe uhàuhàz ma'e ihe wà. Nuzawy kwaw àràpuhàràn hawitu ma'e ae wiko ma'e a'e wà. Nezewé i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. — 'Aw awa nuwereko kwaw uwihaw wà. Tuwe uzewyr weko haw pe uzeàmàtyry'ym pà wà nehe, i'i newe, i'i Mikai Akaw pe.

18 Na'e uze'eg Akaw Zuzapa pe kury. — Amume'u ko awa heko awer kwez newe. — Numume'u pixik kwaw ikatu ma'e ihewe, a'e kwez newe. — Tuweharupi iaiw ma'e umume'u ihewe, a'e kwez newe, i'i izupe.

19 Uze'eg wi wi Mikai. — Ezeapyaka katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg rehe kury. Aexak Tupàn wenaw ywak rehe har rehe iapyk mehe ihe. Heko haw pe har paw upú'am iawyze har rehe wà, iahur rehe wà no. **20** Upuranu wanehe. — Mo hemu'em putar oho Akaw pe Hamot tawhu pe imono kar pà nehe, izuka kar pà a'e pe har wanupe nehe, i'i wanupe. Amo heko haw pe har umume'u amo ma'e wà. Amo ae heko haw pe har umume'u amo ae ma'e wà no. **21** Na'e

pitài tekwe uzexak kar henataromo kury. — Ihe heremu'em putar Akaw pe nehe, imono kar pà a'e pe nehe, i'i izupe. **22** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuranu hehe. — Ma'eerezapo putar Akaw imono kar pà izuka kar pà nehe, i'i izupe. Uwazar tekwe ize'eg. — Aha putar Akaw henataromo neze'eg imume'u har paw wamuemu'em kar pà nehe, i'i izupe. — Eho neremu'em pà izupe nehe. Erepuner putar nehe, i'i Tupàn izupe.

23 Erekwaw Tupàn hemiapo kwer kury. Umuemu'em kar uze'eg imume'u har paw nerendaromo wà. Ta'e uputar iaiw paw newe uezapo ma'e rám a'e xe, tuwihawete, i'i Mikai Akaw pe.

24 Na'e Tupàn ze'eg imume'u har Zeneki her ma'e uhem Mikai huwake kury. Ukwar huwa rehe. Upuranu hehe. — Márán mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hekwe uhem ihewi newe uze'eg pà a'e, i'i izupe hehe upuranu pà.

25 — Ereixe putar ipupyaikaw iahykaw pe har pupe nehe, ta'e nezeagaw wer putar nezeàmim pà nehe xe. A'e 'ar mehe erekwaw putar Tupàn Hekwe newi ihmawer 'ar nehe, i'i Mikai izupe.

26 Na'e uze'eg tuwihawete Akaw amo uzehe we har tuwihaw wanupe kury. — Epyhyk Mikai kury, Amon xe har wanuwihaw pe heraha pà kury, tuwihaw Zoaz pe heraha pà no. **27** — Pemunehew kar zemunehew paw pe nehe. Pemono typy'ak 'y rehe we izupe nehe. Tuwe pemono ipupe te hezewyr mehe nehe, ere wanupe, i'i izupe.

28 Uze'egahy Mikai kury. — Aze ne tuwihawete erezewyr ezuwà zeàmàtyry'ymawhu wi nemàno 'ym pà nehe, a'e mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nuiiko kwaw hemuze'eg kar har romo a'e, i'i izupe. — Tuwe xe har paw uzekaiw katu heremimume'u kwer rehe nehe, i'i izupe no.

Akaw imàno awer

29 Nezewé mehe Izaew wanuwihawete Akaw a'e, Zuta wanuwihawete Zuzapa a'e no, uzàmàtyry'ym Hamot Zireaz tawhu pe har oho wà. **30** Uze'eg Akaw Zuzapa pe.

— Zeàmàtyry'ymawhu huwake zanehem mehe amunchew putar amo ae kamir amo ae teko hexakaw imur pà hezeupe nehe. Ne emunehew tuwihawete kamir nehe, i'i izupe. Nezewe mehe Izaew wanuwhawete oho zeàmàtyry'ymawhu pe amo ae teko hexakaw hereko pà. **31** Xir wanuwhawete uze'eg nezewe **32** uzywyramawa wanehe har wanuwhaw wanupe. — Pezuka zo amo zauxiapekwer pe wà nehe. Xo Izaew wanuwhawete zo peàmàtyry'ym nehe, i'i wanupe. **32** A'e rupi tuwihawete Zuzapa hexak mehe wà, — Izaew wanuwhawete a'e, i'i uzeupeupe wà. A'e rupi oho iàmàtyry'ym pà wà. Uhapukaz Zuzapa wanupe a'e. **33** Na'e zauxiapekwer wexak Izaew wanuwhawete romo heko 'ymaw wà. A'e rupi upytu'u iàmàtyry'ym ire wà. **34** Amo zauxiapekwer Xir omomor e u'yw. Ukutuk tuwihawete Akaw a'e, ipuxi'a imimaw ipo'o rupi a'e. Na'e uhapukaz uzywyramawa heruata har pe kury. — Hekutuk kwez a'e wà. Ezewyr zeàmàtyry'ymawhu wi hereraha pà nehe ty, i'i izupe.

35 Uzeàmàtyry'ymahy waiko wà kury. Zaixiapekwer umupú'am tuwihawete Akaw ipy rehe wà, izwyramawa pupe wà, Xir wanenataromo wà. Huwykwer uhem ikutuk awer wi wyramawa wy pe har pe. Karuk mehe umànò. **36** Kwarahy heixe mehe amogwer tuwihaw uze'eg zauxiapekwer Izaew wanupe wà kury. — Pitàitâigatu pezewyr peywy pe tawhu peneko haw pe nehe kury, i'i wanupe wà.

37 Nezewe umànò tuwihawete Akaw. Weraha hetekwer Xamari pe itym pà wà. **38** Izywyramawa ytzuzàmaw Xamari pe har pe heraha mehe zawar uwerewerew huwykwer izuwi wà. Kuzà wyzài uzahak a'e 'y pupe wà, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg awer rupi katete wà.

39 Amo umuapyk tuwihawete Akaw hemiapo kwer paw a'e pape Izaew wanuwhawete wanemipa kwer her ma'e rehe. Umume'u hàpuzuhi ipuràg eteahy haw no. Heta tetea'u itaxig marupi her ma'e hehe. Umume'u amogwer hemiapo kwer tawhu

wapuràg eteahy haw hehe no. **40** Akaw imànò re ta'yr Akazi wiko tuwihawete romo hekuzaromo a'e kury.

Zuzapa wiko Zuta ywy rehe har wanuwhawete romo

41 Akaw Izaew wanuwhawete romo heko mehe zeirugatu haw kwarahy rehe Zuzapa Az ta'yr wiko Zuta wanuwhawete romo a'e kury. **42** Wereko 35 kwarahy tuwihawete romo wiko mehe. Umumaw 25 kwarahy tuwihawete romo Zeruzarez pe wiko pà. Azuma ihy her romo a'e. Xir tazyr romo hekon a'e. **43** Nuzawy kwaw u Az her ma'e a'e. Uzapó Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimutar tuweharupi. Hemiaipo kwer ikatu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. **44** Xo tupàn a'ua'u wamuwete haw zo nuweityk kar kwaw paw rupi. A'e rupi teko uzuka wiwi ma'ea'ylr a'e pe wà, yhyk hapy pà tuweharupi a'e pe wà no. **45** Zuzapa nuzàmàtyry'ym kwaw Izaew wanuwhawete.

46 Amogwer Zuzapa hemiapo kwer paw, ikàgaw no, wàmàtyry'ymar waneityk awer paw no, amo umume'u pape Zuta wanuwhawete wanemipa kwer her ma'e rehe. **47** Umumaw kuzà wyzài paw wà. Umumaw kuzà wyzài tupàn a'ua'u wamuwete haw pe uma'erekò ma'e paw wà no. Ta'e tu Az her ma'e numumaw kwaw wikuwe mehe a'e wà xe.

48 Ywy Enom her ma'e pe naheta kwaw tuwihawete. Zuta wanuwhawete umuigo kar amo awa Enom wanuwhaw romo a'e.

49 Tuwihawete Zuzapa uzapo kar kanu uhua'u ma'e a'e wà. Iporomono kar wer a'e kanuhu rehe Opir ywy rehe itazu or herur kar pà wanupe wà. Upen zepe kanuhu Eziom-Zemer pe wà. Nuhem pixik kwaw ryhyu pe wà. **50** Na'e Akazi Akaw ta'yr umume'u kanuhu heruata har Zuzapa pe wà. — Oho putar neremiruze'eg wanupi wà nehe, i'i izupe. Nuputar kwaw Zuzapa a'e awa wà.

51 Umànò Zuzapa. Utym hetekwer tawhu Tawi heko awer pe wà. Ta'yr Zeoràw wiko tuwihawete romo hekuzaromo kury.

Akazi wiko Zuta wanuwihawete romo

52 Zuzapa Zuta wanuwihawete romo heko mehe 17 haw kwarahy rehe Akazi Akaw ta'yr wiko Izaew wanuwihawete romo kury. Uumumaw mokoz kwarahy Xamari pe tuwihamwete romo wiko pà. 53 Uzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn henataromo. Nuzawy kwaw u Akaw a'e, iaiw ma'e iapo mehe a'e.

Nuzawy kwaw uhy Zezamew no, iaiw ma'e iapo mehe no. Nuzawy kwaw tuwihamwete Zeromoàw no, iaiw ma'e iapo mehe no. Zeromoàw uzapo kar ikatu 'ym ma'e Izaew wanupe a'e. 54 Akazi umuwete katu tupàn Ma'aw her ma'e. Nuzawy kwaw u a'e, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar imuikwahy kar pà a'e.

2 TUWIHAWETE WÀ***Eri, tuwihamwete Akazi no***

1 1 Akaw Izaew wanuwihawete imàno re Moaw izuapyapyr uzàmàtyry'ym Izaew wà a'e wà kury.

2 Tuwihamwete Akazi a'e, Akaw hekuzaromo tuwihamwete romo wiko ma'e kwer a'e, u'lar wàpuzuhi Xamari pe har apyr ywyttàtà ma'e wi. Ima'eahy u'ar ire. Hahy tetea'u. A'e rupi omono kar amo uzehe we har tupàn ua'u Ma'awzemu pe wà kury. Tawhu Piri ywy rehe har waneko haw Akerom her ma'e pe har wazar romo hekon Ma'awzemu. — Epuranu hehe nehe. — Aipo Akazi ikatu putar u'ar awer wi a'e nehe, peze izupe nehe, i'i wanupe. 3 Amo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e reko haw pe har uze'eg Tupàn ze'eg imume'u har Xizime pe har Eri her ma'e pe a'e kury. — Ezàwàxi tuwihamwete Akazi ze'eg heraha har ne wà nehe. Epuranu wanehe nehe. — Mâràzàwe tuwe peho peiko Ma'awzemu Akerom pe har wazar rehe pepuranu pà, ere wanupe nehe. — Aipo naheta kwaw Tupàn Izaew ywy rehe. 4 Peze'eg peho tuwihamwete pe nehe, ere wanupe nehe. — Nanekatu kwaw nehe. Nuke'e kwaw neperew awer nehe. Eremàno putar nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iko newe, peze tuwihamwete pe nehe, ere wanupe nehe, i'i Tupàn reko haw pe har Eri pe. Weruzar Eri Tupàn ze'eg. 5 Na'e uzewyr a'e awa tuwihamwete heko haw pe wà. Upuranu wanehe a'e. — Mâràzàwe tuwe pezeyr pezuwà ra'e, i'i wanupe.

6 Uwazar iz'e'eg wà.

— Amo awa ureàwàxi urewe uze'eg pà a'e. — Pezeyr pezar pe peze'eg pà nehe, i'i urewe. — Tupàn pepuranu kar tuwihamwete rehe a'e. — Mâràzàwe tuwe eremono kar neze'eg heraha har Ma'awzemu Akerom pe har wazar pe wamuze'eg kar pà nehe, i'i Tupàn iko newe, i'i urewe a'e, i'i tuwihamwete pe wà. — Aipo naheta kwaw Tupàn Izaew ywy rehe a'e. Nuke'e kwaw neperew awer nehe. Eremàno putar nehe, i'i iko newe, i'i Eri urewe, i'i ze'eg heraha har tuwihamwete pe wà.

7 — Ma'e hexakaw wereko a'e awa peme uze'eg ma'e kwer a'e, i'i tuwihamwete wanupe.

8 Uwazar iz'e'eg wà.

— Umunehew kamir puhuz ma'ea'yr pirer iapo pyrer a'e. Uzàpixipixi uku'aw har ma'ea'yr pirer pupe no, i'i izupe wà. — Eri Tupàn ze'eg imume'u har Xizime pe har hekon a'e, i'i tuwihamwete.

9 A'e rupi uze'eg amo tuwihamwete we har pe. — Eraha 50 zauxiapekwer Eri iphyhyk pà ne wà nehe, i'i izupe. Oho hekar pà wà. Na'e tuwihamwete wexak Eri amo ywytyr apyr iapyk mehe. — Awa Tupàn hemiruze'eg, i'i izupe. — Tuwihamwete nemuezyw kar iko a'e wi a'e, i'i izupe.

10 Uwazar Eri tuwihamwete iz'e'eg izupe.

— Aze awa Tupàn hemiruze'eg romo aiko, tuwe tata u'ar ywak wi nezuka pà zauxiapekwer nerehe we har wazuka pà nehe, i'i Eri izupe. A'e 'ar mehe we u'ar tata ywak wi a'e tuwihamwete izuka pà a'e, hehe we har zauxiapekwer wazuka pà a'e no.

11 A'e ma'e imume'u haw henu mehe tuwihawete omono kar amo tuwihaw 50 zauxiapékwer wanupi kury. Uzeupir ywytyr rehe Eri pe uze'eg pà. — Awa Tupàn hemiruze'eg. — Tuwihawete nemuezyw kar iko a'e wi tárityka'i a'e, i'i izupe.

12 Uwazar Eri iz'e'eg.

— Aze awa Tupàn hemiruze'eg romo aiko, tuwe u'ar tata ywak wi nezuka pà nehe, zauxiapékwer nerehe we har wazuka pà nehe no, i'i izupe. A'e ar mehe we tata Tupàn wi ur ma'e kwer wezyw ywak wi a'e tuwihaw izuka pà, zauxiapékwer wazuka pà no.

13 Omono kar wi tuwihawete amo tuwihaw 50 zauxiapékwer wanupi izupe. Uzeupir ywytyr rehe. Wapyk upenàràg rehe Eri henataromo ma'e henoz pà izupe. — Awa Tupàn hemiruze'eg, i'i. — Aze ikatu newe, hezuka zo pe nehe. Ezuka zo ko 50 awa ne wà nehe. **14** Tata ywak wi u'ar ma'e kwer uzuka amogwer mokoz tuwihaw wà, uzuka amogwer zauxiapékwer tuwihaw wanehe we har wà no. Hepuhareko pe nehe. Hezuka kar zo nehe, i'i izupe.

15 Na'e uze'eg Tupàn reko haw pe har Eri pe kury. — Ewezyw hupi nekyze 'ym pà nehe, i'i. A'e rupi oho Eri a'e tuwihaw rupi tuwihawete pe uze'eg pà kury. **16** Henataromo uhem mehe uze'eg izupe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg iko newe nezewe a'e kury. — O tuwihawete, i'i newe. — Naheta kwaw Tupàn Izaew ywy rehe a'e, ere nepy'a pe. Ereiko herehe uzeruzar 'ym ma'e ài tuweharupi ne. — A'e rupi naheta kwaw hepuranu haw iwazar àràm ihewe, ere nepy'a pe. A'e rupi eremono kar teko Ma'awzemu Akerom wazar rehe wamupuranu kar pà ne wà. A'e rupi nanekatu kwaw nehe. Eremàno putar nehe, i'i Tupàn newe, i'i Eri tuwihawete pe.

17 Na'e umàno Akazi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg Eri pe imume'u pyrer rupi katete. Natalyr kwaw Akazi. A'e rupi tywyr Zoràw wiko hekuzaromo tuwihawete romo a'e kury. A'e ma'e uzeapo Zeoràw Zuzapa ta'yr Zuta wanuwhawete romo heko mehe.

18 Amo umuapyk amogwer tuwihawete Akazi hemiapo kwer paw pape Izaew

wanuwhawete wanemiapo kwer her ma'e rehe.

Tupàn weraha Eri ywak rehe a'e

2 **1** — Arur putar Eri xe hereko haw pe ywytu uwauwakahy ma'e pupe ihe nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzeupe amo 'ar mehe. Na'e uhem etea'i izeupir haw 'ar kury. Uhém Eri Ziwkaw tawhu wi Erizew rupi. **2** Pe rupi wata mehe Eri uze'eg Erizew pe. — Epyta xe nehe, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemono kar iko Metew tawhu pe a'e xe, i'i izupe. Uze'eg Erizew izupe. — Amume'u putar ko ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo kury, nerendaromo no. — Nurezar kwaw ihe nehe, i'i izupe. A'e rupi oho hupi Metew pe. **3** Amo Tupàn ze'eg imume'u har a'e pe wiko ma'e uze'eg oho Erizew pe wà kury. Upuranu hehe wà. — Kutàri Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e weraha putar nemu'e har muitea'u newi a'e nehe. Aipo erekwaw heraha àwàm ne, i'i izupe wà. — Akwaw ihe. Zaze'eg zo hehe nehe, i'i Erizew wanupe.

4 Na'e uze'eg Eri Erizew pe. — Epyta xe kury, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemono kar iko Zeriko tawhu pe a'e xe, i'i izupe. — Amume'u putar ko ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo kury, nerendaromo no. — Nurezar kwaw ihe nehe, i'i izupe. A'e rupi oho hupi Zeriko pe.

5 Amo Tupàn ze'eg imume'u har a'e pe har uze'eg oho Erizew pe wà. Upuranu hehe wà. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e weraha putar nemu'e har muitea'u newi a'e nehe. Aipo erekwaw heraha àwàm ne, i'i izupe wà. — Akwaw ihe. Zaze'eg zo hehe nehe, i'i wanupe.

6 Na'e uze'eg Eri Erizew pe. — Epyta xe kury, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemono kar yrykaw Zotàw pe a'e xe, i'i izupe. — Amume'u putar ko ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo kury, nerendaromo no. — Nurezar kwaw ihe nehe, i'i. A'e rupi uhem oho a'e wi wà. **7** Amo 50 Tupàn ze'eg imume'u har oho wanaikweromo yrykaw Zotàw pe wà. Eri a'e, Erizew a'e no,

upytu'u wata re yrykaw huwake a'e wà kury. A'e Tupàn ze'eg imume'u har ume'e 'äm wanehe muitea'u wanuwi wà. **8** Na'e wenuhem Eri ukamirpuku kury, iwàiwàn pà kury. Na'e unupà 'y ipupe. **Y** uzewàpytymawok wanenataromo. Wahaw ywy uxinig ma'e rehe uwyrık pà kury. **9** Na'e uze'eg Eri Erizew pe. — Tupàn hereraha putar xe wi newi a'e nehe. A'e 'ym mehe we enoz wyzai ma'e ihewe nehe, i'i izupe. — Emur nekàgaw mokoz haw imuhua'u kar pyrer ihewe nehe, i'i izupe.

10 — Zawaiw katu a'e ma'e newe heremimono ràm. Aze herexak pe muite pe hereraha pà nehe, erepyhyk putar a'e ma'e nehe. Aze naherexak kwaw pe nehe, nerepyhyk kwaw nehe, i'i Eri izupe.

11 Nezewé wata oho waiko uezuepeupe uze'eze'eg pà wà. Na'arewahy amo tata ywyramawa romo iapo pyrer ur wamyter pe kury. Tata kawaru romo iapo pyrer umuàzan a'e ywyramawa wà. Amo ywytu uzewara ma'e weraha Eri ywak rehe kury. **12** Wexak Erizew heraha mehe. Uhapukaz kury. — Heru, heru, i'i izupe. — Awyzeharupi nerezawy kwaw zauxiapekwer tetea'u ne wà. Erepyro Izaew wàmàtyry'ymar wanuwi ne wà, i'i izupe. A'e re nuexak wi pixik kwaw. Uzemumikahy kury. Umu'i ukamirpuku mokoz ipehegwer romo.

13 Eri kamirpuku kwer u'ar huwake. A'e rupi upyhyk hupir pà kury. Uzewyr Zotàw yrykaw pe. Upytu'u a'e pe. **14** Na'e unupà 'y ukamirpuku kwer pupe. Uze'eg uezuepe. — Ma'e pe hekon Tupàn Tuweharupi Wiko

Ma'e Eri izar a'e, i'i uezuepe. Na'e unupà 'y kury. Uzepe'a kury. Wahaw yrykaw oho kury.

15 A'e 50 Tupàn ze'eg imume'u har Zeriko tawhu pe har wexak a'e ma'e izeapo mehe wà. A'e rupi uze'eg nezewé wà. — Eri ikàgaw Erizew rehe hin a'e kury, i'i uezuepeupe wà. A'e rupi uwàxi oho wà. Wapyk upenàràg rehe henataromo wà. **16** — Ure xe wiko ma'e ure, uruiko 50 awa ikàg ma'e romo ure. Tuwe oroho nemu'e har hekar pà ure nehe. Aze ru'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hekwe weraha amo ywytyr rehe a'e. Aze ru'u weraha amo ywyàpyznaw pe a'e, i'i izupe wà. — Nan, i'i wanupe. — Peho zo nehe, i'i wanupe.

17 Wenz wi wi oho àwàm izupe wà. A'e rupi omono kar wà. A'e 50 awa umumaw na'iruz 'ar Eri hekar pà ywy nànàm wà. Nuexak kwaw wà. **18** A'e rupi uzewyr Zeriko pe wà. Erizew wàro iko a'e pe a'e wà. Uze'eg wanupe. — Peho zo, a'e peme ihe, i'i wanupe.

Erizew umukatu 'y a'

19 Amo awa Zeriko pe har uze'eg oho Erizew pe wà. — Erekaw 'aw tawhu ikatu haw ne. Xo 'y xe har zo na'ikatu kwaw. Aze kuzà ipuru'a ma'e u'u wà, uzuka umemyr wie pe har wà, i'i izupe wà.

20 Uze'eg Erizew wanupe. — Pemono xa pixika'i amo kawaw ipyahu ma'e rehe ihewe herur pà nehe, i'i wanupe. Weraha izupe wà.

21 Na'e oho Erizew ytzuzàmaw pe xa imomor pà 'y pupe kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg iko nezewé peme. — Amukatu 'aw 'y kwez ihe kury. Nupuruzuka kwaw nehe kury. Kuzà nuzuka kwaw umemyr wie pe har i'u pà wà nehe, i'i iko peme, i'i Erizew teko wanupe.

22 A'e rupi a'e 'y ikatu. Te ko 'ar rehe ikatu Erizew ze'eg rupi katete.

Kwàkwàmo uze'eg urywahyahy wà

23 Uhem Erizew Zeriko wi Metew pe oho pà. Wata oho iko pe rupi. Amo kwàkwàmo amo tawhu wi uhem ma'e kwer uzypyrog hehe uze'eg urywahyahy pà wà kury. — Eho xe wi nehe, iaptyerew ma'e, i'i izupe wà.

24 Uwak Erizew uzeaikwerexak pà kwàkwàmo wanehe um'eegatu pà kury. Umu'ar kar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'egaiw kwàkwàmo wanehe. Na'e mokoz zàwàruhu uruxu her ma'e uhem ka'a wi wà kury. Upei'ai'ág kwàkwàmo wà. Heta 42 ipei'ai'ág pyrer wà.

25 A'e wi oho Erizew ywytyr Karamew pe. A'e re uzewyr Xamari pe.

Izaew uzàmàtyry'ym Moaw oho wà

3 ¹Zuzapa Zuta wanuwhawete romo heko mehe 18 haw kwarahy rehe Zoràw Akaw ta'yr wiko Izaew wanuwhawete romo kury. Umumaw 12 kwarahy Xamari pe tuwhawete romo wiko pà. ²Uzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Nezewe rehe we nuiko kwaw u zàwe. Nuiko kwaw uhy Zezamew zàwe. Zoràw weityk Ma'aw hagaw paw u hemiapo kwer a'e. Teko umuwete Ma'aw a'e hagapaw wà. Tuwhawete weityk kury. ³Amo ae ma'e iapo mehe wiko tuwhawete Zeromoàw Nemat ta'yr zàwe. Uzapo kar ikatu 'ym ma'e Izaew wanupe Zeromoàw zàwe. Nupytu'u kwaw a'e ma'e iapo re wà.

4 Tuwhawete Mez Moaw ywy rehe har umugakwaw àràpuhàràn a'e wà. Kwarahy nànàñ omono ma'e Izaew wanuwhawete pe. Omono kar 100 miw àràpuhàràn izupe wà. Omono kar 100 miw àràpuhàràn wanawer izupe no. ⁵Tuwhawete Akaw imàno re Mez uzàmàtyry'ym Izaew wà kury. ⁶A'e rupi tuwhawete Zoràw uhem na'arewahy Xamari wi zauxiapkwer wamono'ono'og pà kury.

⁷Omono uze'eg Zuzapa Zuta wanuwhawete pe. — Moaw izuapyapyr wanuwhawete heàmàtyry'ym iko a'e kury. Aipo neho wer herupi Moaw waàmàtyry'ym pà ne, i'i izupe. Uwazar tuwhawete Zuzapa ize'eg izupe. — Aha putar nerupi nehe. Ihe ihe, zauxiapkwer heremiruze'eg a'e wà no, hereimaw kawaru a'e wà no, uzapo putar neremipa kàràm a'e wà nehe. ⁸Ma'enugar pe rupi zaha putar wàmàtyry'ym pà zane nehe, i'i izupe. — Zaha putar pe ywyxiguhu Enom her ma'e rupi har rupi nehe, i'i Zoràw izupe.

9 Nezewe mehe tuwhawete Zoràw a'e, Enom wanuwhawete a'e no, Zuta wanuwhawete a'e no, wata oho a'e wi wà kury. Umumaw 7 'ar wata pà wà. Na'e upaw y'. Naheta kwaw 'y ni awa wanupe ni waneimaw wama'e heraha har wanupe no. **10** Na'e tuwhawete Zoràw uze'eg kury. — Zàmàno putar nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zanemono e Moaw wanuwhawete pe a'e, i'i wanupe.

11 Tuwhawete Zuzapa upuranu wanehe. — Aipo heta amo Tupàn ze'eg imume'u har ko ywy rehe. Aze heta nehe, zapuner Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe zanepurana haw rehe ize'eg imume'u har pe zaneze'eg pà nehe, i'i wanupe. Amo zauxiapkwer wanuwhaw tuwhawete Zoràw rehe we har uwazar waze'eg kury. — Erizew Xapa ta'yr wiko ko ywy rehe. Eri ipytywà arer romo hekon a'e, i'i wanupe.

12 — Tupàn ze'eg imume'u har romo hekon. Umume'u xo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimume'u kar zo a'e, i'i tuwhawete Zuzapa wanupe. A'e rupi a'e tuwhawete uze'eg oho Erizew pe wà. **13** Uze'eg Erizew Izaew wanuwhawete pe. — Naiko kwaw Tupàn ze'eg imume'u har romo newe ihe. Neru a'e, nehy a'e no, wikuwe mehe upuranu amo tupàn a'u'a ze'eg imume'u har wanehe wà. Ne echo wanupe kury, wanehe nepurana pà kury, i'i Erizew Izaew wanuwhawete pe. Uze'eg Zoràw izupe. — Nan ty. Ure na'iruz tuwhawete ure. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uremono Moaw wanuwhawete pe a'e, i'i izupe.

14 — Amume'u putar ko ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikàg wera'u ma'e henataromo kury. Aze mo namuwete katu nerehe we har Zuzapa Zuta wanuwhawete ihe, nazekaiw iwer mo nerehe ihe. **15** Perur amo zegar haw kwaw par xe ihewe kury, i'i wanupe. A'e awa umupu uwioràwiràñ kury. Imupu mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hekwe ur Erizew rehe kury, imuze'eg kar pà kury. Uze'eg wanupe. **16** — Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iko nezewe a'e. — Pezapó ywykwar

tetea'u ywy 'aw yrykaw izywyr har rehe nehe. **17** Ta'e napexak kwaw àmàn nehe. Ni ywytu nur kwaw nehe. Nezewe rehe we 'aw yrykaw iho haw tynehem putar 'y pupe nehe. A'e mehe heta tetea'u putar 'y peme nehe, peneimaw tapi'ak wanupe nehe no, peneimaw pema'e heraha har wanupe nehe no, i'i Tupàn iko peme, i'i Erizew wanupe.

18 Uze'eg wi wi Erizew wanupe. — Nazawaiw kwaw a'e ma'e iapo haw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Umur putar Moaw izuapyapyr waneityk àwàm peme a'e nehe no. **19** Pepyhk putar waneko haw tawhu ikatu wera'u ma'e pezeupe nehe. Tawhu pàrirogaw aiha ma'e hereko har pepyhk putar nehe no. Pemonohok putar ma'e'yw waiwy rehe har paw nehe no. Pewàptym putar 'ytzuzàmaw waiwy rehe har paw nehe no. Pemuaiw putar wako paw nehe no. Pepyk putar wako paw ita pupe nehe no, i'i wanupe.

20 Iku'egwer pe ku'em mehe, ma'e'a'yr hapy haw'or mehe, uwyrkyk 'y Enom ywy wi kury. Upyk 'y a'e ywy kury.

21 Moaw izuapyapyr ukwaw a'e na'iruz tuwiawete wanur awer wà. — Zaneàmàtyr'y'm putar wà nehe, i'i uzeupeupe wà. A'e rupi wenoz wyzài awa zeàmàtyr'y'mawhu kwaw par a'e wà kury: awa tua'uhez ma'e wà, kwàkwàmo wà no. Omono kar a'e awa paw zeàmàtyr'y'mawhu ràm huwake wà kury. **22** Iku'egwer pe upu'äm wà. Kwarahy uhyaape katu 'y rehe. Umupiràg a'e 'y. A'e rupi nuzawy kwaw tuwykwer. **23** A'e rupi uhapukaz wà. — Tuwykwer aipo pa. Azeharomoete a'e na'iruz tuwiawete uzeàmàtyr'yry'ym uzezukazuka pà wà. Xipyhk wama'e waker haw heityk pyrer zane nehe kury, i'i uzeupeupe wà.

24 A'e rupi oho Moaw Izaew waker haw huwake wà. Na'arewahy Izaew ur wakutyr wà kury, waàmàtyr'y'm pà wà kury. Umuzàn kar wà. Uzàn Izaew Moaw wanaikweromo wà. Uzukazuka oho waiko wazàn mehe wà. **25** Weityk waneko haw tawhu wà. Aze ukwaw amo wako rupi wà, Izaew pitaitàigatu weityk amo ita a'e ko rehe wà. Nezewe mehe upyk wako paw ita pupe

wà. Uwàptym ytzuzàmaw paw wà no. Omonohok ma'e'yw paw wà no. Iahykaw rehe heta we xo pitai tawhu Kir-Erez her ma'e zo. Na'e zauxiapekwer ita imomor har umàmàno oho izywyr wà. Uzàmàtyr'y'm wà.

26 Moaw wanuhiawete waxek wemiaihu wazuka etea'i haw. Omono'og 700 zauxiapekwer takihepuku hereko har wà kury. Uzeagaw wàmàtyr'y'mar wanupi uhem pà wà. Ta'e izàn wer Xir wanuhiawete huwake oho pà wà xe. Nupuner kwaw wanupi oho haw wà. **27** Na'e upyhyk wa'yr ipy kury. Umuigo kar mo tuwiawete romo wekuzaromo. Uzuka wa'yr kury, tupàn Moaw wazar henataromo kury, tawhu ipàrirogaw 'aromo kury. Izaew ukyze katu hexak mehe wà. A'e rupi uhem a'e wi weko haw pe oho pà wà kury.

Erizew upytwà amo kuzà imen umàno ma'e kwer hemetarer 'ym ma'e

4 **1** Amo kuzà a'e, amo Tupàn ze'eg imume'u har umàno ma'e kwer hemireko kwer romo hekon a'e. Amo 'ar mehe uze'eg oho Erizew pe kury. — Hemen umàno a'e. Awa Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi ukyze ma'e romo hekon wiko mehe. Erekawaw heko awer. Wikuwe mehe unewer amo temetarer amo pe. Imàno re a'e awa ur ihewe kury. Ipureraha wer mokoz hememeyr wanehe ihewi a'e. Umuigo kar putar hememeyr uma'erek e ma'e romo hemen umàno ma'e kwer inewer awer hekuzaromo a'e nehe, i'i kuzà Erizew pe.

2 Upuranu Erizew hehe. — Ma'e apuner iapo haw rehe newe. Ma'e heta neràpuz me, i'i izupe. — Naheta kwaw ma'e ihewe. Xo uri kawer pitai zutahyky'a por zo heta, i'i kuzà Erizew pe.

3 — Eze'eg echo neràpuz huwake wiko ma'e pe kury. — Pemur y'a tynehem 'ym ma'e tetea'u ihewe kury, ere wanupe nehe. **4** A'e re eixe neràpuz me nememeyr wanupi nehe. Pewàptym uken nehe. A'e re pezypyrog uri kawer hakook pà y'a pupe nehe. Aze amo tynehem nehe, pemunyryk nehe, i'i izupe.

5 Na'e oho kuzà wàpuz me umemeyr wanupi. UWàptym uken. Upyhyk a'e zutahyky'a zany

uri kawer hereko har kury. Uzypyrog imono pà y'a pupe. Imemyr werur amo y'a izupe wà. Umynehem a'e. Na'e werur amo y'a izupe wà no. Umynehem a'e no. **6** Y'a paw tynhem mehe upuranu wanehe kury. — Heta we amo y'a, i'i wanupe. — Ximynehem iahykaw rehe har kwez kury, i'i imemyr izupe. Na'e uri kawer upytu'u uwyrık ire kury. **7** Oho kuzà a'e ma'e imume'u pà Erizew pe. Na'e uze'eg kuzà pe. — Eme'eg a'e uri kawer paw nemen inewer awer paw imekuzar pà nehe. Heta we putar temetarer ikurer nehe. Erepuner temi'u ime'eg kar pà ma'e ime'eg kar pà nezeupe nehe, nememyr wanupe nehe no. Pepuner putar peneko haw rehe nezewe nehe, i'i izupe.

Erizew oho Xunez tawhu pe

8 Amo 'ar mehe oho Erizew tawhu Xunez her ma'e pe. Amo kuzà hemetarer katu ma'e wiko a'e pe. Wenoz kuzà Erizew umai'u haw pe. A'e 'ar henataromo Xunez pe oho nànàn umai'u Erizew hàpuz me a'e. **9** Uze'eg kuzà umen pe. — Ko awa xe tuweharupi ur ma'e a'e, wiko awa Tupàn pe uzemonokatu ma'e romo a'e. Akwaw héko haw ihe. **10** Xiapo amo ipupyaikaw pyrer pixikal'i ma'e zaneràpuz 'aromo nehe. Ximono amo ma'e a'e pe nehe. Tupaw, ywyrapew, tenaw, tatainy. Nezewe mehe aze ur xe zanepyr nehe, upuner a'e pe weko haw rehe nehe, i'i izupe.

11 Amo 'ar mehe uzewyr Erizew Xunez pe. Uzeupir uker haw pe upytu'u pà kury. **12** Uze'eg Erizew uzehe we har Zeazi her ma'e pe. — Enoz tâpuz zar kuzà ého kury, i'i izupe. Oho henoz pà. Ur kuzà a'e pe. **13** Uze'eg wi Erizew Zeazi pe. — Epuranu hehe kury. — Ma'e apuner iapo haw rehe izupe ima'erekó awer paw imekuzar pà nehe. Ta'e uzeikaiw katu zanerehe a'e xe. Aze uputar, aze'eg putar tuwhawete pe hehe nehe. Aze'eg putar auxiapekwer wanuwihaw pe hehe nehe, i'i izupe. Upuranu Zeazi kuzà rehe. Uwazar kuzà iz'ege kury. — Heremimutar paw heta xe ihewe heremiaihu wainuromo, i'i izupe.

14 Upuranu wi Zeazi rehe. — Ma'e apuner iapo haw rehe izupe, i'i izupe. Zeazi uwazar iz'e'eg. — Na'imemyr kwaw a'e. Imen tua'uhez, i'i Zeazi izupe.

15 — Erur xe kury, i'i Erizew izupe. Zeazi werur kuzà izupe kury. Kuzà upyta ukenaw huwake. **16** Na'e uze'eg Erizew izupe. — Amo kwarahy rehe ko zahy rehe eremuapyk putar amo nememyr ne'uwar rehe nehe, i'i izupe. Uze'egahy kuzà izupe. — Neremu'em zo ihewe 'y. Awa Tupàn pe imonokatu pyrer romo ereiko 'y, i'i kuzà izupe.

17 Uzeapo ma'e Erizew ze'eg rupi katete a'e. Kwarahy rehe 'ar imume'u pyrer rehe imemryxak kar a'e. Awa a'e.

18 Amo kwarahy pawire arozràn ipo'o haw 'ar rehe imemyr awa uhem oho u huwàxi mà. Tu wiko ko pe arozràn ipo'o har wanehe we.

19 Na'arewahy uzypyrog u pe uhapukaz pà kury. — Az. Heàkàgahy tuwe ihe, i'i izupe. Uze'eg tu amo uma'erekó ma'e pe. — Eraha kwarer ihy pe kury, i'i izupe.

20 Uma'erekó ma'e upir kwarer heraha pà ihy héko haw pe. Upyta a'e pe umemyr u'uwar rehe ipyhyk pà. Te kwarahy wapyter pe uhem kury. Na'e umàno kwarer kury.

21 Na'e weraha umemyr hetekwer Erizew ker haw pe. Omono hupaw rehe. A'e re uhem a'e wi uken iwàptym ire. **22** Na'e wenoz umen imuwa kury. — Erur kar amo zumen amo uma'erekó ma'e pe kury. Ta'e aze'eg putar aha Tupàn ze'eg imume'u har Erizew pe ihe nehe 'y. Na'arewahy azewyr putar nehe, i'i izupe.

23 Upuranu imen hehe. — Mâràzàwe tuwe ereze'eg putar ého izupe kutàri nehe. Ni pytu'u haw 'ar ni zahy pyahu rehe zanemynykaw 'ar kutàri, i'i wemireko pe. — Ikatu nezewe rehe we, i'i umen pe.

24 — Pemono ikupe pe har hehe nehe kury, i'i uma'erekó ma'e pe. — Emuata kar zumen na'arewahy nehe. Aze amupytu'u kar newe nehe, xo a'e mehe zo emupytu'u kar zumen nehe, i'i kuzà a'e uma'erekó ma'e pe.

25 Nezewe mehe uhem weko haw wi Karamew ywytyr pe Erizew héko haw pe oho

pà kury. Muiteal'i a'e wi heko mehe we wexak Erizew kuzà ihm etea'i mehe. Uze'eg uma'erekò ma'e Zeazi pe. — Eme'e ty. Kuzà Xunez pe har ur iko pe pe kury. **26** Ezàn echo hexak pà. Epuranu hehe. — Nekatu aipo. Nemen ikatu a'e no. Nememyr ikatu a'e no, ere izupe nehe, i'i izupe. Uze'eg kuzà Zeazi pe. — Ikatu paw rupi wà, i'i izupe. **27** Erizew heko haw pe uhem mehe wapyk upenàràg rehe henataromo ipy iwàiwàn pà uzuya rehe. Ipurupyro wer kuzà rehe a'e wi. Erizew uze'eg. — Tuwe rihi ty. Aipo nerexak kwaw ko kuzà izemumikahy haw. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e numume'u kwaw ma'e ihewe. Mâràzàwe tuwe uzemumikahy, i'i Erizew izupe.

28 Na'e uze'eg kuzà Erizew pe. — Hezar. Naenoz kwaw hememyr ràm newe a'e 'ar mehe ihe. — Neremu'em zo ihewe, a'e newe a'e mehe, i'i izupe.

29 Uwak Erizew Zeazi pe uze'eg pà. — Ezemuàgà'y'm ty. Epyhyk ywyra hepokokaw kury. Eho kury. Epytu'u zo teko neremiàxi ràm pe neze'eg pà nehe. Aze amo uze'eg newe nehe, epytu'u zo izupe neze'eg pà nehe. Eho kwarer pe nepytu'u 'ym pà nehe. Emono ywyra hepokokaw hetekwer 'ar romo nehe, i'i izupe.

30 Uze'eg kuzà Erizew pe. — Amume'u putar ko ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo nehe, nerentataromo nehe no. Nurezar kwaw xe ihe nehe, i'i izupe. A'e rupi upu'am Erizew hupi oho pà kury. **31** Oho Zeazi wanenataromo uhem pà a'e pe. Omono ywyra pokokaw kwarer hetekwer 'aromo. Na'ikuhem kwaw kwarer. Nuzapo kwaw ma'e wekuwe haw hexak kar pà. A'e rupi uzewyr Zeazi Erizew huwàxi pà izupe uze'eg pà kury. — Nukweraw kwaw kwarer, i'i izupe.

32 Uhem Erizew a'e pe kury. A'e zutykai' wixe uker haw pe. Wexak kwarer umàno ma'e kwer upaw rehe i'aw mehe. **33** Uwàptym uken kury. Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. **34** A'e re u'aw kwarer 'aromo uzuru imono pà kwarer zuru

rehe, weha imono pà kwarer reha rehe, opo imono pà kwarer ipo rehe. Hehe i'aw mehe kwarer hetekwer uzypyrog haku pà. **35** Upu'am Erizew. Wata ker haw pupe. Kwe rupi, ko rupi, kwe rupi, ko rupi. A'e re uzewyr kwarer 'aromo u'aw pà. Na'e kwarer iàxààxàm 7 haw kury. Ume'e kury. **36** Na'e wenoz Erizew Zeazi kury. — Enoz ihy imuwa'ty, i'i izupe. Kuzà a'e pe heixe mehe uze'eg Erizew izupe. — Epyhyk nememyr, i'i izupe.

37 U'ar kuzà Erizew ipy huwake. Umuhyk uwa ywy rehe. A'e re upyhyk umemyr. Uhem a'e wi.

Heta ipuruzuka haw temi'u inuromo, i'i wà

38 Amo 'ar rehe nuhyk kwaw temi'u a'e ywy rehe teko wanupe. Uzewyr Erizew Ziwkaw pe. Umu'e amo Tupàn ze'eg imume'u har a'e pe har iko wà. Na'e uze'eg uma'erekò ma'e pe.

— Emuapyk zapepohu tata rehe kury. Emupupur temi'u tetea'u urewe kury, i'i izupe.

39 Pitài Tupàn ze'eg imume'u har uhem oho ka'a pe taz zàwenugar hekar pà wemi'u inuromo ràm romo. Wexak amo kuraw a'e pe. I'a iro. Opo'o i'ak kwer ukamirpuke pupe imono'og pà. Tynehem ikamirpuke. Na'e uzewyr weko haw pe. Upe'ià'i'ág a'e ma'e a kwer zapepohu pupe imomor pà. Nukwaw kwaw a'e ma'e a her. **40** Izyw mehe omono imupupur pyrer amogwer awa wanupe. Uzypyrog i'u pà wà. Na'arewahy uhapukaz Erizew pe wà. — Heta puruzuka haw temi'u inuromo ty, i'i izupe wà. Nupuner kwaw i'u haw rehe wà.

41 Na'e wenoz Erizew arozràm imukui' pyrer awa ipo ipor izupe. Omono zapopo pupe uze'eg pà. — Pemono imupupur pyrer pixika'i awa nànàñ kury, i'i wanupe. U'u wà kury. Nuzuka kwaw wà.

20 Typy'ak 100 awa wanupe imono pyràm

42 Amo 'ar mehe amo awa uhem wà tawhu Ma'awxari her ma'e pe kury. Werur 20 typy'ak xewar izypy mehe ipo'o pyrer a'e kwarahy mehe arer iapo pyrer. Werur amo

xewar haryw iakyr ma'e izupe no. — Emono a'e temi'u amogwer Tupàn ze'eg imume'u har wanupe nehe, i'i Erizew uma'erekko ma'e pe. ⁴³ Upuranu uma'erekko ma'e hehe. — Aipo uhyk putar 100 awa wanupe nehe, i'i izupe. Uwazar Erizew iz'e'eg izupe. — Emono wanupe nehe. U'u putar wà nehe. Nezewe i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e kury. — U'u putar wà nehe. Uhyk putar wanupe nehe. Heta we putar ikurer nehe, i'i a'e, i'i Erizew izupe.

44 Na'e uma'erekko ma'e omono temi'u wanupe. Umai'u paw wà. Uhyk wanupe. Heta we ikurer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg awer rupi katete.

Nààmà imukatu haw

5 ¹ Zauxiapekwer Xir izuapyapyr wanuwhaw Nààmà her ma'e, ikatuahy tuwhiweté pe a'e. Tuwhiweté umuweté katu a'e. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur waàmàtyry'ymar waneityk awer Xir wanupe a'e xe, Nààmà zauxiapekwer wanuwhaw romo heko mehe a'e xe. Zauxiapekwer ukyze 'ym ma'e romo hekon. Iperewahy a'e. Iro izupe. Hahy no.

2 Amo 'ar mehe Xir uzàmàtyry'ym Izaew oho wà. Upyhyk amo kuzàtai Izaew a'e 'ar mehe wà. Xir weraha weko haw pe wà. Uzeapo Nààmà hemireko pe uma'erekko e ma'e romo. **3** Amo 'ar mehe uze'eg kuzàtai uzar pe. — Aze mo heruwhaw uze'eg oho Tupàn ze'eg imume'u har Xamari pe har pe, ikatu mo ihewe. Ta'e umukatu mo iperew a'e'y, i'i izupe.

4 Na'e umume'u Nààmà kuzàtai iz'e'eg awer oho tuwhiweté pe kury. **5** — Eze'eg echo Izaew wanuwhaweté pe nehe. Eraha ko heze'eg pape rehe imuapyr pyrer izupe nehe, i'i tuwhiweté Nààmà pe. A'e rupi uhem Nààmà oho a'e wi 350 kir itaxig parat ipuhuz taw heraha pà, 70 kir itazu or ipuhuz taw heraha pà no. Weraha 10 kamirpuku hekuzar katu ma'e uzeupi no. **6** Nezewe i'i a'e pape hemiraha a'e. — Ko pape heraha har a'e, Nààmà tuwhiwaw herehe we har

romo hekon a'e. Aputar imukatu àwàm ihe, i'i izupe.

7 Izaew wanuwhaweté a'e pape imugeta mehe umu'i ukamir ukyze haw rehe kury. — Xir wanuwhaweté uputar ko awa imukatu haw a'e. Ma'e azapo putar imukatu pà nehe. Aipo Tupàn romo aiko ihe. Aipo apuner wyzai teko imuigo kar haw rehe. Aipo apuner wyzai teko hekuwe re imupytu'u kar haw rehe. Ipuruàmàtyry'ym wer herehe a'e, i'i Izaew wanuwhaweté teko wanupe.

8 Ukwaw Erizew ma'e uzeapo ma'e kwer a'e. Omono kar uze'eg tuwhiweté pe. — Mâràzàwe tuwe erezemumikahy iko ne. Emur kar a'e awa ihewe imuze'eg kar pà nehe. Aexak kar putar Tupàn ze'eg imume'u har Izaew wyw rehe heta haw ihe nehe, i'i izupe.

9 Na'e Nààmà oho heko haw kutyr weimaw kawaru wanupi wyramawa wanehe kury. Upytu'u Erizew ràpuz hukenaw huwake.

10 — Eze'eg echo nezewe izupe kury, i'i Erizew uma'erekko ma'e pe. — Ezahak echo 7 haw rupi yrykaw Zotàw pupe nehe. Nezewe mehe nekatu putar tuwe neperew wi nehe, ere izupe nehe, i'i izupe. **11** Wikwahy Nààmà kury. — Aipo ni pitai Tupàn ze'eg imume'u har uhem putar tâpuz wi ihewe uze'eg pà nehe. Aipo ni pitai Tupàn ze'eg imume'u har uze'eg putar uzar Tupàn pe herehe nehe. Aipo nopolok kwaw heperew rehe hemukatu pà nehe. **12** Heroko haw pe Namaz tawhu pe heta mokoz yrykaw ikatu wera'u ma'e wà. Aman Parupar waner romo wà. Yrykaw hereko har ikatu wera'u wyzai yrykaw xe har Izaew rehe har wi wà. Mâràzàwe tuwe napuner kwaw a'e yrykaw pupe hezahakaw rehe hezemukatu kar pà ihe, i'i wanupe. A'e rupi oho a'e wi wikwahy pà.

13 Na'e izupe uma'erekko ma'e uze'eg oho izupe wà kury. — Aze mo Tupàn ze'eg imume'u har uzapo kar zawaiw katu ma'e newe,erezapo mo. Mâràzàwe tuwe nerepuner kwaw yrykaw pupe nezahakaw rehe iz'e'eg awer rupi nezemukatu kar pà, i'i izupe wà.

14 A'e rupi wezyw Nààmà Zotàw yrykaw pe kury. Uzahak 7 haw rupi Eri ze'eg awer

rupi katete. Ikatu azeharomoete kury. Ho'o kwer ikàg. Heruhàg kwarer ài. **15** A'e re uzewyr Erizew heko haw pe uzehe we har wanupi kury. — Akwaw ko ma'e ihe kury. Naheta kwaw amo ae Tupàn azeharomoete har ywy rehe. Xo pitài zo. Xo Izaew wazar zo wiko Tupànete romo. Amono putar amo ma'e newe nehe kury. Aze ikatu newe, pyhyk nehe, i'i tuwiawte Erizew pe.

16 Uwazar Erizew izupe. — Amume'u putar ko ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo ihe nehe kury, hezar romo ihe nehe kury. Napyhyk kwaw ma'e nemukatu awer hekuzaromo ihe, i'i izupe. Uzeagaw wi wi Nààmà amo ma'e imono pà izupe. Nuputar kwaw.

17 Na'e uze'eg Nààmà kury. — Nereputar kwaw heremimono ràm ne. Tuwe araha ywy xe har mokoz kawaràn wakupe pe ihe nehe. Ta'e ko 'ar henataromo nazuka kwaw ma'ea'y'r amo ae tupàn pe nehe. Namono pixik kwaw ma'e amo ae tupàn imuawyze kar pà nehe. Xo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar pe zo amono putar ihe nehe. **18** Amo ma'e heremiapo ràm wi hepurumueharaz kar wer hehe ihe. Tuwiawte oho tupàn ua'u Himo her ma'e ràpuzuhu pe tupàn ua'u Xir ywy rehe har wazar imuwete katu pà. Hereraha putar uzeupi a'e nehe no. A'e rupi umuwete katu kar putar uzar ihewe a'e nehe no. Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heharaz a'e heremiapo ràm wi nehe, i'i Nààmà Erizew pe.

19 — Zazur rihi. Tuwe eraho katu nehe, i'i Erizew izupe.

Tupàn uzeupyk Zeazi rehe a'e

Muite a'e wi Nààmà heko mehe, **20** Zeazi Erizew pe uma'erekö ma'e uze'eg upy'a pe kury, — Hezar omono kar e Nààmà xe wi. Nuenoz kwaw temetarer izupe. Aze mo upyhyk a'e Xir hemetarer, a'e mehe mo iku. Amume'u ko ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo kury. Azàn putar haikweromo nehe. Apyro putar amo ma'e izuwi nehe, i'i uzeupe.

21 Na'e Zeazi uzàn oho a'e wi uhem pà. Nààmà wexak tur mehe. — Kwa, amo awa uzàn wà heraikweromo a'e, i'i uzeupe. A'e rupi wezyw ywyramawa wi hehe upuranu pà. — Aipo uzeapo amo ma'e, i'i izupe.

22 — Nan, i'i Zeazi izupe. — Hezar hemur kar newe hemuze'eg kar pà a'e. Tarityka'i uhem mokoz Tupàn ze'eg imume'u har ywy Eparai rehe har ywytyr heta haw wi wà kury. A'e rupi hezar wenoz itaxig parat 30 kir ipuhuz taw newe. Wenoz mokoz kamirpuku ikatauhay ma'e newe no, i'i mua'u Nààmà pe.

23 — Aze ikatu newe, eraha 60 kir ipuhuz taw itaxig nehe, i'i Nààmà Zeazi pe. — Eraha, i'i wi izupe. Na'e Nààmà omono a'e itaxig mokoz ma'eryu pupe kury. Omono mokoz kamirpuku hekuzar katu ma'e wanupe no. Omono mokoz wemiruze'eg uma'erekö ma'e hupi wà no. — Peata Zeazi henataromo nehe, i'i wanupe. **24** Ywytyr Erizew heko haw pe wahem mehe, Zeazi upir a'e mokoz ma'e ryru wà kury, waneraha pà tâpuz pupe wà kury. A'e re umuzewyr kar a'e mokoz Nààmà pe uma'erekö ma'e uzar pe wà. **25** Wixe wi wàpuz me. Uze'eg oho Erizew pe. — Ma'e pe ereho, i'i Erizew izupe. — Naha kwaw amo me, i'i Zeazi wemu'em pà izupe.

26 Uze'eg wi Erizew izupe. — Herekwe wiko nerehe we a'e awa ywyramawa wi iwezyw mehe newe uze'eg pà ihe. Na'ikatu kwaw ma'e ipyro awer izuwi imukatu awer hekuzaromo. Ni temetarer, ni kamirpuku, ni uri tyw, ni uwà tyw, ni àràpuhàràn wà, ni tapi'ak wà, ni uma'erekö e ma'e awa wà, ni uma'erekö e ma'e kuzà wà. Iro neremiapo kwer ihewe. **27** A'e rupi Nààmà iperew ur putar nerehe nehe kury, nezuapyapry wanehe nehe no. Awyzeharupi iperew putar wà nehe, i'i Erizew Zeazi pe. A'e wi uhem mehe wereko a'e awa iperew kwer uzehe kury. Ipir xigatu ywàkun ài.

Erizew umupupur kar itazy

6 **1** Weruze'eg Erizew amo Tupàn ze'eg imume'u har uzemono'og ma'e wà. Amo 'ar mehe wenoz ma'e izupe wà. — Urerekö haw nerehe we har pixika'i a'e. **2** Aze iku-

newe, tuwe oroho Zotàw yrykaw pe amo ywyra wamonohok pà nehe. Urerur putar a'e ywyra xe amo tåpuz iapo pà zanerekò àwàm romo nehe, i'i izupe wà. — Pepuner peho haw rehe nehe, i'i Erizew wanupe.

3 — Echo urerupi nehe ty, i'i amo Tupàn ze'eg imume'u har Erizew pe. A'e rupi oho wanupi. **4** A'e paw oho wà kury. Zotàw yrykaw pe uhem mehe uzypyrog uma'erekò pà wà kury. **5** Pitái awa omonohonohok amo ywyra iko kury. Na'arewahy itazy uhem t'yw wi' y pupe u'ar pà kury. — Ma'e azapo putar kury, hezar, i'i Erizew pe. Nan kwaw hem'a'e a'e. Amo ae awa wiko itazy izar romo a'e. Arur pyez izuwi ihe, i'i izupe.

6 — Ma'e pe u'ar, i'i Erizew izupe. Wexak kar awa itazy i'ar awer izupe. Na'e omonohonohok Erizew amo ywyra pehegwer kury. Omomor'y pupe itazy imupupur kar pà kury.

7 — Epyhyk ty, i'i Erizew izupe. Upyho awa uzywa itazy ipyhyk pà.

Izaew weityk zauxiapékwer

Xir ywy rehe har wà

8 Amo 'ar rehe Xir wanuwhawete uzàmàtyry'ym Izaew iko wà. Upuranu uzehe we har tuwhaw wanehe. — Ma'e pe xiapo putar zaneker haw nehe, i'i wanupe. Umume'u amo hen àwàm ikatu ma'e izupe wà. — Xiapo zaneker àwàm pe pe nehe, i'i wanupe. **9** Iapo 'ym mehe we Tupàn ze'eg imume'u har Erizew omono kar uze'eg Izaew wanuwhawete pe. — Echo zo a'e ywy pehegwer huwake nehe. Ta'e Xir a'e wà xe, uzeàmim a'e pe neràro pà nezuka pà a'e wà xe, i'i Erizew tuwhawete pe. **10** Na'e tuwhawete umume'u Erizew ze'eg a'e ywy rehe har wiko ma'e pe wà. — Peme'egatu nehe, i'i wanupe. Ume'egatu wà. — Peme'egatu nehe, i'i wi wanupe. Ume'egatu wi wà. — Peme'egatu nehe, i'i wi wanupe. Ume'egatu wi wà. Tuwhawete ipurapo wer uker haw rehe amo me. — Xir neràro waiko a'e pe wà, i'i wi Erizew. **11** Na'e wikwahy Xir wanuwhawete a'e kury, ta'e nupuner kwaw Izaew wanuwhawete heitykaw rehe a'e xe. A'e rupi wenoz uzehe

we har tuwhaw uezupe wà kury, wanehe upuranu pà wà kury. — Ma'enugar xe har wiko Izaew wanuwhawete imyrypar romo, i'i wanupe.

12 Amo uwazar ize'eg. — Ni amo xe har nuiko kwaw imyrypar romo, tuwhawete. Tupàn ze'eg imume'u har Erizew umume'u neremimume'u paw Izaew wanuwhawete pe a'e. Te neker haw pupe neremimume'u ukwaw a'e. Umume'u izupe a'e, i'i izupe.

13 — Pekar peho Erizew heko haw hexak pà nehe. Hepurupyhyk wer hehe ihe, i'i tuwhawete amogwer tuwhaw wanupe.

— Notà tawhu pe hekon Erizew a'e, i'i amo teko tuwhawete pe wà. **14** A'e rupi omono kar zauxiapékwer tetea'u a'e pe wà. Weraha kawaru tetea'u uezupi wà. Weraha ywyramawa tetea'u uezupi wà no. Pyhaw uhem tawhu pe wà. Umàmàn izywyr wà.

15 Iku'egwer pe izi'itahy Erizew pe uma'erekò ma'e upu'am tåpuz wi uhem pà. Wexak zauxiapékwer Xir weimaw kawaru wanehe we wà, ywyramawa wanehe we wà no. Wexak tawhu izywyr wamàmànav wà no. Na'e wixe tåpuz me Erizew pe uze'eg pà kury. — Hezar. Zakàzym putar nehe. Ma'e xiapo putar nehe, i'i izupe.

16 — Ekyze zo ty, i'i Erizew izupe. — Zanerehè we har heta tetea'u wera'u Xir wanehe we har wanuwi a'e wà, i'i izupe.

17 Na'e uze'eg nezewé Tupàn pe kury. — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Ewàptymawok ihewe uma'erekò ma'e heha nehe. Tuwe wexak katu tuwe nehe, i'i izupe. Tupàn uzapo ma'e henoz tawer. Uma'erekò ma'e ume'e ywate kury. Heta tetea'u tata kawaru romo iapo pyrer Erizew izywyr izywyr wà. Heta tetea'u tata ywyramawa romo iapo pyrer izywyr wà no.

18 Ur Xir ikutyr ipyhyk pà wà kury. Na'e uze'eg wi Erizew Tupàn pe. — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Emuigo kar ko zauxiapékwer hehàpyhà 'ym ma'e romo ne wà kury, i'i izupe. Uzapò Tupàn ma'e Erizew heminozgwer rupi. Xir nahehàpyhà kwaw wà kury. **19** Na'e uze'eg Erizew oho wanupe kury. — Pezawy penape ty wà. Napekar

kwaw 'aw tawhu peiko. Pezur herupi nehe. Apueraha putar awa penemikar pe nehe, i'i wanupe. Weraha Xamari tawhu pe wà kury.

20 Tawhu pupe waneixe mehe we Erizew uze'eg nezewi Tupàn pe. — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, emuehàpyhàgatu kar ne wà nehe kury. Tuwe wexak katu ma'e wà nehe kury, i'i izupe. Na'e Tupàn wexak katu wi kar ma'e Xir wanupe kury. A'e rupi wexak Xamari tawhu pupe weko haw wà.

21 Izaew wanuwihowete wexak a'e zauxiapekwer Xir wà kury. Upuranu Erizew rehe. — Aipo azuka putar ihe wà nehe, hezar. Aipo azuka putar ihe wà nehe, i'i izupe.

22 — Nan kwaw ty, i'i Erizew izupe. — Aipo erezuka zauxiapekwer zeàmàtyry'ymawhu pe neremipyhyk ne wà. Nan. Emono temi'u wanupe kury. Emono 'y wanupe no. A'e re nehe, tuwe uzewyr uzar tuwihowete pe wà nehe, i'i izupe.

23 Na'e Izaew wanuwihowete uzapo mynykawhu a'e Xir wanupe kury. Wamai'u re wai'u re umuzewyr kar tuwihowete a'e zauxiapekwer Xir wanuwihowete pe wà kury. A'e 'ar henataromo Xir upytu'u Izaew ywy rehe har wàmàtyry'ym ire wà kury.

Xamari pe har ima'uhezahy wà

24 Amo kwarahy pawire Menanaz Xir wanuwihowete weraha wemiruze'eg zauxiapekwer paw Izaew wàmàtyry'ym pà a'e wà kury. Umàmàn oho Xamari tawhu izywyr wà. **25** A'e rupi upaw temi'u a'e tawhu pe har wanupe kury. Teko omono pitài kir itaxig parat pitài zumen àkàgwer hekuzaromo wà. Omono 60 kàràm kumana apekwer 200 kàràm rupi wà no.

26 Amo 'ar mehe Izaew wanuwihowete ukwaw oho iko tawhu pàrirogawhu 'aromo kury. Amo kuzà uhapukaz izupe. — O Tuwihowete hezar, hepytwà pe nehe 'y, i'i izupe.

27 Uwazar tuwihowete iz'e'eg izupe. — Aze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nanepytwà kwaw nehe, napuner kwaw nepptywà haw rehe ihe nehe. Naheta kwaw ni arozràn ni

win ihewe. **28** Ma'e erenoz putar ihewe nehe, i'i izupe. Uwazar kuzà iz'e'eg izupe. — Amo 'ar mehe ko kuzà uze'eg nezewi ihewe. — Xi'u nememyr awa kutàri nehe. Pyhewe xi'u putar hememyr awa nehe, i'i ihewe. **29** A'e rupi uruzuka hera'yr ure, ho'o kwer imupupur pà i'u pà ure. Iku'egwer pe aze'eg izupe. — Kutàri xi'u putar nememyr kury, a'e izupe. Umim umemyr ihewi a'e, i'i kuzà tuwihowete pe.

30 A'e ma'e henu mehe umu'i tuwihowete ukamirpu. Teko a'e pàrirogawhu huwake har ume'e tuwihowete rehe iata mehe wà. Wexak ikamirpu wype har wà, ta'e umu'i ukamirpu a'e xe. Umunehew pàñ iàñàm ma'e ma'eryru iapo pyr ukamirpu wy pe.

31 Uhapukaz tuwihowete oho iko. — Aze nazakagok kar kwaw Erizew Xapa ta'yr kutàri nehe, tuwe Tupàn hezuka nehe, i'i oho iko.

32 Na'e omono amo awa Erizew ipiaromo. A'e 'ar mehe we wiko Erizew weko haw pe. Amo a'e teko wanuwihowe uzekytyar oho hàpuz me wà. Awa tuwihowete hemimur karer ihm 'ym mehe we uze'eg Erizew a'e tuwihowe wanupe. — A'e puruzuka ma'e umur kar amo awa hepyhyk kar pà izupe a'e. A'e rupi, ihm mehe nehe, pewàptym uken nehe. Pemuix kar zo xe nehe. Tuwihowete ur putar haikweromo na'arewahy a'e nehe no.

33 Uhem tuwihowete a'e pe Erizew huwake a'e, tuwihowe wanupe iz'e'eg mehe we a'e. Uze'eg tuwihowete kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umu'ar kar ko iaiw paw zanerehe a'e. Màràzàwe tuwe àro ikatu haw hereko ihe, i'i izupe.

7 **1** Uwazar Erizew iz'e'eg izupe. — Einu katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e newe iz'e'eg àwàm kury. — Pyhewe ko or mehe we erepuner arozràn ku'i kwer ikatu ma'e ime'eg kar pà nehe. Eremono putar itaxig 10 kàràm hekuzaromo nehe, 3 kir ku'aw har hekuzaromo nehe. Eremono putar 10 kàràm xewar hekuzaromo nehe, 7 kir parat hekuzaromo nehe no, i'i Erizew tuwihowete pe.

2 Tuwihowete ipytwà har uze'eg Erizew pe. — Aze mo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e

uwàptymawok ywak a'e, aze mo weityk arozràñ ywy rehe, aze mo weityk xewar ywy rehe, nezewe rehe we mo nupuner iwer neze'eg rupi uezapo haw rehe, i'i izupe. Uwazar Erizew ize'eg izupe. — Nereha pupe erexak putar izeapo mehe nehe. Xo ne zo nere'u kwaw nehe, i'i Erizew izupe.

Zauxiapekwer Xir ywy rehe har uzewàhem wà

3 Heta 4 awa Xamari tawhu ukenaw huwake katu pe wà. Iperewaiw ma'e romo wanekon wà. Uze'eg uezopeupe wà kury. — Mâràzwé tuwe zaiko xe zaneapyk pà zanemàno àwàm hàro pà zane. **4** Aze zaixe tawhu pupe nehe, zàmàno putar nehe, ta'e naheta kwaw temi'u zanewe xe. Aze zapytu'u xe nehe, zàmàno putar nehe no. A'e rupi, zaha Xir waker haw pe nehe kury. Aze nazanezuka kwaw wà nehe, zaikuwe putar nehe. Aze zanezuka wà nehe, zàmàno putar nehe. Zuawygatu zanewe nehe. Zamàno mo nezewe rehe we, i'i uezopeupe wà.

5 A'e rupi kwarahy heixe re oho Xir waker haw pe wà. A'e pe wahem mehe naheta kwaw ni pitài awa a'e pe wà. **6** Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wenu kar amo iànoànog ma'e wanupe a'e xe. Nuzawy kwaw zauxiapekwer tetea'u wànoànogaw. Wenu kawaru tetea'u wà. Wenu ywyramawa tetea'u wà no. — Kwa, Izaew wanuwhawete omono temetarer tetea'u Etew wanupe Ezit pe har wanupe no. A'e rupi uzàmàtyry'ym Xir wà a'e wà. **7** A'e rupi, pyhaw, Xir uzàn wanuwi uezypyro pà a'e wà. Wezar uma'e paw wà. Tàpuzràñ, kawaru, zumen. Wezar uma'e paw a'e pe imumyz 'ym pà wà.

8 Uhem a'e 4 awa Xir waker awer pe wà kury. Wixe amo tàpuzràñ pupe wà. Uí'u ma'e a'e pe har pupe wà, u'u ma'e wà no. Upyhyk ma'e a'e pe wemixak kwer wà no. Parat, or, kamir. A'e re uhem oho a'e wi a'e ma'e umim pà wà. Na'e uzewyr wi amo ae tàpuz ràn pupe wixe pà wà. Upyhyk ma'e a'e pe har nezewegatete wà no. **9** Na'e uez'eg uezopeupe wà. — Na'ikatu kwaw zaneremiapo. Ikatuahy ma'e uezapo xe. Na'ikatu kwaw imume'u 'ym

àwàm. Aze xo pyhewe zo ximume'u nehe, teko uzepyk putar zanerehe wà nehe. Zaha târityka'i ko ma'e imume'u pà tàpuzuhu pe nehe ty wà, i'i uezopeupe wà.

10 A'e rupi uhem oho Xir waker awer wi wà. Uzewyr Xamari pe wà. Uhapukaz zauxiapekwer ukenaw rehe har wanupe wà. — Oroho Xir waker haw pe ure. Nuruexak kwaw amo ure wà. Nurenu kwaw amo ure wà no. Kawaru a'e wà, zumen a'e wà no, wiko a'e pe paw rupi wà. Nukwaraw kwaw wà. Tàpuzràñ paw a'e pe wain wà no, a'e rupi katete we wà, Xir heityk awer rupi katete wà, i'i wanupe wà.

11 Zauxiapekwer umume'u a'e ma'e teko wanupe wà. Amo umume'u oho tàpuzuhu pe har wanupe wà no. **12** Ipytun rihi. Upu'äm tuwhawte kury, uezhe we har tuwhaw wanupe uez'eg pà kury. — Amume'u putar Xir hemiapo putar awer peme kury. Ukwaw temi'u zanewe heta 'ymaw wà. A'e rupi uhem uker haw wi wà, ka'a pe uezàmim pà wà. — Izaew uhem putar tawhu wi temi'u hekar pà wà nehe, i'i uezopeupe wà. — Xipyhyk wahem mehe nehe. Nezewe mehe xipyhyk tawhu zane nehe, i'i Xir waiko uezopeupe wà, i'i tuwhawte amogwer tuwhaw wanupe.

13 Amo tuwhaw uez'eg kury. — Xe tawhu pe upyta ma'e ràm umàno putar nezewe rehe we a'e wà nehe. Amo umàno kwez wà. A'e rupi, ximono kar amo awa a'e pe zane wà nehe. Weraha putar 5 kawaru wikuwe ma'e wainuromo har wà nehe. Nezewe mehe xikwaw putar uezapo ma'e kwer nehe, i'i izupe.

14 Wexaexak amo awa wà. Omono kar tuwhawete a'e awa mokoz ywyramawa pupe wà. Peho ma'e Xir zauxiapekwer wanupe uezapo ma'e kwer hexak pà nehe, ikwaw pà nehe, i'i wanupe. **15** Awa oho Zotàw yrykaw pe wà. Wexak ma'e Xir wanemityk kwer tetea'u pe rupi wà. Ta'e weityk um'a'e paw uzàn mehe wà xe. Uzewyr a'e ma'e imume'u pà tuwhawete pe wà. **16** Teko Xamari pe har uhem tawhu wi ma'e Xir waker awer pe har wapyhyk pà wà. Uzeapo ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg rupi. Teko

ume'eg na'iruz kir iku'aw har arozràn ikatu wera'u ma'e ku'i kwer 10 kàràm parat rehe wà. Ume'eg 7 kir xewar nezewe wà no.

17 A'e 'ym mehe Izaew wanuwhawete omono kar upytywà har pàrirogaw ukenaw pe a'e, hehe imuzechaiw kar pà a'e. Teko upyropyrog a'e awa rehe heityk pà wà. Umàno a'e pe Erizew tuwhawete pe ize'eg awer rupi katete. **18** Nezewe i'i Erizew a'e 'ym mehe a'e. — Pyhewe ko or mehe we erekuner arozràn kù'i kwer ikatu ma'e ime'eg kar pà Xamari pe nehe. Eremono putar itaxig 10 kàràm hekuzaromo nehe, 3 kir ku'aw har hekuzaromo nehe. Eremono putar 10 kàràm xewar hekuzaromo nehe no, 7 kir hekuzaromo nehe no, i'i Erizew tuwhawete pe a'e 'ym mehe. **19** A'e tuwhaw uwazar nezewe Erizew pe. — Aze mo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uwàpptymawok ywak a'e, aze mo weityk arozràn ywy rehe, aze mo weityk xewar ywy rehe, nezewe rehe we mo nupuner iwer mo neze'eg rupi uezapo haw rehe, i'i izupe. Uwazar Erizew ize'eg izupe. — Nereha pupe erexak putar izeapo mehe nehe. Xo ne zo nere'u kwaw a'e temi'u nehe, i'i izupe. **20** Na'e uezapo ma'e izupe a'e ze'eg awer rupi katete. Teko uzuka a'e tuwhaw tawhu wi uzàn mehe wà. Upyropyrogahy hehe izuka pà wà.

Kuzà Xunem pe har uzewyr uiwy pe

8 **1** A'e 'ym mehe we Tupàn umuze'eg kar Erizew kuzà Xunez pe har pe. Pema'enukwaw hehe. Erizew umugweraw kar imemyr kwarer. Nezewe uze'eg izupe a'e 'ar mehe. — Nuhyk kwaw temi'u ko ywy rehe har wanupe nehe. Ima'uhez putar tuwe wà nehe. Wama'uhez taw umumaw putar 7 kwarahy ko ywy rehe nehe. A'e rupi, ehem echo ko ywy wi nehe, neànàm waneraha pà nezeupi nehe, amo ae ywy rehe nerekò pà nehe, i'i Tupàn newe, i'i Erizew kuzà pe. **2** Weruzar kuzà Erizew ze'eg. Oho wàñàm wanupi Piri ywy rehe har waiwy rehe wiko pà. Umumaw 7 kwarahy a'e pe.

3 A'e 7 kwarahy pawire uzewyr Izaew pe. Uze'eg oho tuwhawete pe kury.

— Emuzewyr kar heràpuzgwer heywy kwer ihewe nehe, i'i izupe. **4** A'e 'ar mehe we uze'eg tuwhawete iko Erizew pe uma'reeko ma'e Zeazi her ma'e pe. Ta'e ipurukwaw wer Erizew hemiaapo kwer purumupytuhegatu kar haw wanehe a'e xe. **5** — Erizew umugweraw wi kar amo umàno ma'e kwer a'e, i'i iko izupe. A'e 'ar mehe we uhem a'e kuzà a'e ma'e henoz pà tuwhawete pe. Na'e i'i Zeazi. — O tuwhawete. Naiko a'e kuzà xe a'e kury. Aiko imemyr kwarer Erizew hemimugweraw karer a'e no, i'i izupe.

6 Upuranu tuwhawete kuzà rehe. — Azeharomoete Zeazi ze'eg awer a'e, i'i izupe. A'e rupi tuwhawete wenoz amo tuwhaw uezupe kury. — Emuzewyr ko kuzà ima'e kwer paw izupe nehe. Emuzewyr arozràn ipo'o pyrer iziyi rehe arer hekuzar paw izupe nehe no, kwarahy amo ae ywy rehe heko mehe arer izupe nehe no, i'i tuwhawete izupe.

Erizew uze'eg tuwhawete Menanaz rehe

7 Amo 'ar mehe Xir wanuwhawete Menanaz her ma'e ima'eahy a'e. Oho Erizew heko haw Namaz tawhu pe a'e 'ar mehe. Amo umume'u Erizew tawhu pe heko haw oho tuwhawete pe. **8** A'e rupi uze'eg tuwhawete tuwhaw Azaew her ma'e pe. — Eraha amo ma'e imono pyràm Tupàn ze'eg imume'u har pe nehe. — Eze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, ere izupe nehe. — Aipo Menanaz ikatu putar nehe, ere Tupàn pe nehe, ere Erizew pe nehe, i'i tuwhawete izupe.

9 Na'e Azaew omono'og ma'e hekuzar katu ma'e Namaz tawhu pe iapo pyrer tetea'u kury. Upir 40 kamer wakupe pe wamono pà. Na'e oho Erizew pe uze'eg pà. — Tuwhawete Menanaz nera'yr zàwenugar hemur kar newe. — Epuranu hehe nehe, i'i ihewe. — Aipo Menanaz ikatu putar a'e nehe, ere Erizew pe nehe, i'i tuwhawete ihewe, i'i a'e tuwhaw Erizew pe.

10 Uwazar Erizew izupe. — Tuwhawete umàno putar a'e nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihewe. Emume'u zo ize'eg awer tuwhawete pe. — Nekatu

putar nehe, ere izupe nehe, i'i Erizew a'e tuwihaw pe.

11 Ume'egatu Erizew iko Azaew rehe. Ume'e wi wi hehe. Te imaranugar Azaew kury. Na'arewahy uzypyrog Erizew uzai'o pà kury. **12** Upuranu Azaew hehe. — Mâràzàwe tuwe erezai'o iko, i'i izupe. Uwazér Erizew iz'e gatu. — Ta'e akwaw iaiw ma'e Izaew wanupe neremiapo ràm ihe xe. Eremunyk putar tata tawhu Izaew waneko haw wanehe nehe. Erezuka putar kwàkwàmo ne wà nehe. Erezuhazuhaw putar kwarer wà nehe, kuzatài wà nehe no. Eremowok putar kuzà ipuru'a ma'e wanie ne wà nehe no, i'i izupe.

13 — Mâràzàwe tuwe apuner ikàg wera'u ma'e romo hereko haw rehe. Naiko kwaw tuwihaw romo ihe, i'i Azaew izupe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak kar Xir wanuwhawete romo nerekò àwàm ihewe a'e, i'i Erizew izupe.

14 Uzewyr Azaew tuwihawete Menanaz heko haw pe. Na'e upuranu tuwihawete Azaew rehe kury. — Ma'in Erizew a'e, i'i izupe. — Tuwihawete ikatu putar azeharomoete a'e nehe, i'i ihewe.

15 Iku'egwer pe uphyhk Azaew pàn puruwàaw kury. Umuàkym 'y pupe. Na'e u'azuwyk tuwihawete oho kury. Na'e Azaew wiko Xir wanuwhawete romo Menanaz hekuzaromo kury.

Zeoràw pureruze'egaw

16 Zoràw Akaw ta'y Izaew wanuwhawete romo heko mehe 5 haw kwarahy rehe Zeoràw Zuzapa ta'y wiko Zuta wanuwhawete romo a'e kury. **17** A'e ma'e izeapo mehe wereko Zeoràw 32 kwarahy a'e. Umumaw 8 kwarahy Zeruzarez pe tuwihawete romo wiko pà.

18 Hemireko wiko Izaew wanuwhawete Akaw tazyr romo a'e. Wiko Zeoràw ikatu 'ym ma'e romo Tupàn henataromo Akaw zàwe a'e, amogwer Izaew wanuwhawete wazàwe a'e no. Nuzawy kwaw Akaw iànàm wà. Uzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo. **19** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e na'ipurumumaw wer

kwaw Zuta wanehe. Ta'e kwehe mehe uzapokatu uze'eg wemiruze'eg Tawi rehe we a'e xe. — Awyzeharupi nezuapyapry wiko putar tuwihawete romo a'e wà nehe, i'i izupe.

20 Zeoràw tuwihawete romo heko mehe Enom ywy rehe har uzemuza'ak Zuta wanuwi wà. Nuweruzar kwaw Zuta wanuwhawete wà kury. Weruzar uzar wà kury. **21** A'e rupi uehem Zeoràw oho Zair pe uzywyramawa waneraha pà kury. A'e pe wahem mehe Enom zauxiapékwer umàmàn waiwyr wà. Ihem wer Zeoràw Enom wanuwi. A'e rupi pyhaw uzàmàtyry'ym oho wà kury. Zauxiapékwer Zeoràw rehe we har upuner a'e wi uhemaw rehe wà kury. Oho weko haw pe wà.

22 A'e 'ar henataromo Enom wiko uzar heruzar har romo wà. Nuweruzar kwaw Zuta wanuwhawete heruzar her romo wà kury. A'e 'ar rehe tawhu Irimina her ma'e pe har uzemuza'aza'ak Zuta wanuwhawete wi a'e wà no.

23 Amo umuapyk amogwer Zeoràw hemiaipo kwer paw a'e pape Zuta wanuwhawete wanemiaipo kwer her ma'e rehe. **24** Umàno Zeoràw kury. Utym hetekwer tuwihawete watymaw pe wà, tawhu Tawi reko awer pe wà. Ta'y Akazi her ma'e wiko hekuzaromo.

Tuwihawete Akazi wiko tuwihawete romo

25 Zoràw Akaw ta'y Izaew wanuwhawete romo heko mehe 12 haw kwarahy rehe Akazi Zeoràw ta'y wiko Zuta wanuwhawete romo.

26 A'e ma'e iapo mehe wereko Akazi 22 kwarahy a'e. Umumaw pitài kwarahy Zeruzarez pe tuwihawete romo wiko pà. Ihy a'e, Atari her romo a'e. Akaw tazyr romo Izaew wanuwhawete Oniri hemimino romo hekon.

27 Akazi wiko Akaw iànàm romo ta'e wereko Akaw iànàm wemireko romo. A'e rupi nuzawy kwaw Akaw iànàm wà. Uzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo.

28 Tuwihawete Akazi uzemyryparypar Zoràw Izaew wanuwhawete rehe we, Azaew Xir wanuwhawete iàmàtyry'ym pà wà.

Zauxiapekwer paw uzàmàtyry'ym oho Hamot-Zireaz tawhu pe wà. Amo ukutuk Zoràw wàmàtyry'ym mehe wà. **29** A'e rupi uzewyr Zoràw Zereew tawhu pe, ukutuk awer imukatu pà muhàg kwaw par pe. Oho Akazi ipyr hexak pà.

Zeu wiko tuwihiawete romo a'e

9 **1** A'e ma'e izeapo mehe we Tupàn ze'eg imume'u har Erizew wenoz amo Tupàn ze'eg imume'u har ipyahu ma'e uzeupe kury. — Ezemuàgà'yim Hamot-Zireaz pe neho pà nehe kury. Eraha ko zutahyky'a uri kawer heraha pà nehe, i'i izupe. **2** — A'e pe nehem mehe ekar Zeu Zuzapa ta'yr Nizi hemimino nehe. Eraha amo ae ipupyaikaw pe nehe, muite hehe we har wanuwi nehe. **3** A'e pe ezakook ko uri kawer iákàg rehe ko ma'e imume'u pà nehe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e iko kury. — Izaew wanuhiawete romo urumuigo kar kwez ihe kury, i'i iko newe, ere izupe nehe, i'i Erizew a'e awa pe. — A'e re na'arewahy ehem a'e wi nehe, i'i izupe.

4 Na'e oho a'e Tupàn ze'eg imume'u har ipyahu ma'e Hamot Žireaz pe kury. **5** Wexak zauxiapekwer wanuhiawate wazemono'og mehe wà. — Arur amo ze'eg newe, i'i wanupe. Upuranu Zeu hehe. — Ma'enugar xe har pe erez'eg iko ne, i'i izupe. — Newe aze'eg iteko ihe, i'i Zeu pe.

6 Na'e oho amo ipupyaikaw pe hupi. Tupàn ze'eg imume'u har ipyahu ma'e uzakook uri kawer Zeu iákàg rehe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e iko newe. — Urumuigo kar heremaihú Izaew wanuhiawete romo kwez ihe kury, i'i iko newe. **7** — Ezuka neruhiawate Zoràw Akaw ta'yr nehe. Nezewe mehe azeypyk putar Zezamew rehe ihe nehe. Ta'e uzuka heze'eg imume'u har a'e wà xe. Uzuka heremiruze'eg tetea'u a'e wà no xe. **8** Akaw iànàm paw wà nehe, izuapypyr paw wà nehe no, paw rupi katete umàno putar wà nehe. Amumaw putar iànàm awa paw wà nehe, awa pyahu ma'e paw wà nehe, awa tua'u ma'e paw wà nehe

no. **9** Azuka Zeromoàw Nemat ta'yr iànàm ihe wà. Azuka Maaza Ai ta'yr iànàm ihe wà no. Azapo putar nezewegatete haw Zoràw iànàm wanupe ihe wà nehe no. **10** Teko nuzutym kwaw Zezamew hetekwer wà nehe. Zawar u'u putar hetekwer wà nehe, Zereew tawhu huwake wà nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iko newe, i'i Tupàn ze'eg imume'u har Zeu pe. A'e ma'e imume'u re uehem Tupàn ze'eg imume'u har ipyahu ma'e a'e wi kury. Uzàn oho a'e wi.

11 Uzewyr Zeu uezeh we har wapyr kury. Upuranu hehe wà. — Ikatu paw rupi. Ma'e a'e he'o ma'e uputar nerehe a'e, i'i izupe wà. — Pekwaw katu hemimutar, i'i wanupe.

12 — Nurukwaw kwaw. — Emume'u urewe, i'i izupe wà. Umume'u uezapo ma'e kwer kury. — Nezewe i'i ihewe. — Tupàn uzakook kar uri kawer ihewe nerehe, Zeu, Izaew wanuhiawete romo nemuigo kar pà ihe kury, i'i kwez ihewe. **13** A'e 'ar mehe we upupirar àmàn wi upurumimaw ma'epirer iapo pyrer wà kury, pyropyroga reh Zeu iata àwàm rehe wà kury. Upy uxi'àm wà. Uhapukaz wà. — Zeu wiko tuwihiawete romo a'e kury, i'i teko wanupe wà.

Zeu uzuka Zoràw

14-15 Na'e uezapo Zeu purumuhem kar haw tuwihiawete Zoràw wi kury. Wiko Zoràw Zereew pe ukutukaw imukatu pà. Ta'e iàmàtyry'ymar ukutuk Hamot-Zireaz pe wà xe, Azaew Xir wanuhiawete iàmàtyry'ym mehe wà xe. Na'e uez'eg Zeu uezeh we har wanupe kury. — Aze peiko hemyrypar romo nehe, emuhem kar zo teko Hamot-Zireaz wi Zereew pe har wanupe ko ma'e imume'u pà pe wà nehe, i'i wanupe.

16 Na'e uezupir Zeu uzywyramawa pupe Zereew kutyr oho pà kury. Na'ikatu kwaw Zoràw a'e rihi. Akazi Zuta wanuhiawete wiko a'e pe izupe uez'eg pà.

17 Amo zauxiapekwer u'àm tâpuz aiha ma'e pupe Zereew tawhu pe. Wexak Zeu. Wexak hehe we har zauxiapekwer wà no. Uhapukaz kury. — Aexak amo awa kawaru kupe pe wahem mehe wà, i'i wanupe. Na'e uez'eg

Zoràw. — Pemono kar amo awa kawaru ku'az har nehe. — Aipo ureàmàtyry'yamar romo peiko. Aipo uremyrýpar romo peiko, i'i putar wanupe.

18 Oho a'e awa Zeu huwàxi mà. Uze'eg izupe. — Tuwhiwete upuranu iko nerehe. Aipoerezur iko hemyrypar romo ne, i'i newe, i'i izupe. — Nan kwaw neze'eg rupi azur ihe, i'i Zeu izupe. — Ekwaw heraikweromo kury, i'i izupe. Zauxiapekwer tåpuz aiha ma'e pe har umume'u uezapo ma'e kwer a'e. — Ze'eg heraha har uwàxi a'e awa wà. Nuzewyr kwaw wà, i'i a'e. **19** A'e rupi tuwhiwete omono kar wi amo awa Zeu rehe imupuranu kar pà. Uwazar wi Zeu a'e awa ize'eg izupe. — Nan kwaw neze'eg rupi azur ihe, i'i izupe. — Ezur heraikweromo kury, i'i izupe.

20 Umume'u wi zauxiapekwer uezapo ma'e kwer. — Ze'eg heraha har uwàxi a'e awa wà. Nuzewyr kwaw wà, i'i wanupe a'e. Amo ma'e umume'u tuwhiwete pe kury. — A'e awa wanuwihaw weruata uzywyramawa he'o ma'e ài a'e. Nuzawy kwaw Zeu a'e, i'i izupe.

21 — Pemuàgà'y'm heywyramawa zeàmàtyry'yamawhu rehe har kury, i'i tuwhiwete Zoràw zauxiapekwer wanupe. Umuàgà'y'm izwyramawa wà. Na'e uhem tawhu wi tuwhiwete Akazi rupi kury. Pitàitìagatu wixe uwyramawa pupe wà, Zeu huwàxi pà oho pà wà. Uwàxi wà Nawot iko kwer rehe wà. Na'e Zoràw upuranu hehe.

22 — Aipoerezur hemyrypar romo ne, i'i izupe. Uwazar Zeu ize'eg izupe. — Nazapuner kwaw zanemyrýpar romo zanerekohaw rehe. Ta'eerezapo kar wiwi iaiw ma'e paze ma'e wanupe ne xe. Eremuwete katu wiwi tåpån a'ua'u ne wà xe. Nehy Zezamew uzypyrog a'e tåpån a'ua'u wamuwete haw ko ywy rehe a'e, i'i Zeu Zoràw pe.

23 Na'e weruwak Zoràw uwyramawa heruzàn pà kury. Uhapukaz Akazi pe. — Nezuka putar wà nehe, Akazi, i'i izupe.

24 Upipirar Zeu uwyrapar ihàm ukàgaw paw rupi kury. Omomor u'yw Zoràw kutyr. Ukutuk ikupe pe. Waxaw izà'a. U'ar kwaw pà

uwymaramawa wi ywy pe, umànò pà. **25** Na'e uze'eg Zeu upytywà har Minikar her ma'e pe kury. — Epyhyk hetekwer kury. Eityk heraha Nawot iko kwer rehe nehe. Amo 'ar mehe zata zaiko kawaru kupe pe Akaw Zoràw tu haikweromo zane. A'e 'ar mehe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zanewe Akaw ikatu 'ymaw umume'u pà. Pema'enukwaw a'e 'ar rehe. **26** Nezewe i'i Tupàn a'e 'ar mehe a'e. — Karumehe aexak Nawot izuka awer ihe. Aexak ta'yr wazuka awer ihe no. Amume'u ko ma'e kury. Xe 'aw ko rehe azepyk putar nerehe ihe nehe, i'i Tupàn hehe, i'i Zeu upytywà har pe. Na'e uezapo kar Zeu ma'e upytywà har pe kury. — Epyhyk Zoràw hetekwer kury. Eityk heraha Nawot iko kwer rehe nehe. Nezewe mehe uezapo putar ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg rupi katete nehe, i'i izupe.

Umànò Akazi

27 Zuta wanuwihawete Akazi wexak uezapo ma'e kwer. A'e rupi weruzàn uwyramawa heraha Meteàgà tawhu kutyr kury. Zeu oho haikweromo wemiruze'eg zauxiapekwer wanupi a'e. — Pezuka Akazi nehe no, i'i wanupe. Wyramawa pupe Gurpiarupi iho mehe ukutuk wà. Imireàw tawhu huwake tuz Gur. Uzàn wi wi Akazi nezewe rehe we. Te uhem Mezin tawhu pe kury. Umànò a'e pe. **28** Amogwer tuwhiwet weruzewyr hetekwer heraha Zeruzarez pe wà. Utym hetekwer tuwhiwete watymaw pe wà, tawhu Tawi heko awer pe wà.

29 Zoràw Akaw ta'yr Izaew wanuwihawete romo heko mehe 11 haw kwarahy rehe uzypyrog Akazi Zuta wanuwihawete romo wiko pà.

Uzuka Zezamew wà

30 Uhem Zeu Zereew pe kury. Ukwaw Zezamew ihmaw aver a'e. A'e rupi umupihun uwewa kury. Umuguz u'aw no. Ume'ehin tåpuzuhu ukenaw wi kury, nahu rupi tekohaw pe har wanehe ume'e pà kury. **31** Wixe Zeu tåpuzuhu ukenuhu rupi. Hexak mehe uhapukaz Zezamew. — Aipo

hemrypar romo ereiko, nezar izuka arer, i'i izupe.

32 Ume'e Zeu ywate hehe. Uhapukaz a'e pe har wanupe. — Mo wiko herehe we wà nehe, i'i wanupe a'e. Na'iruz tuwhaw tåpuzuhu pe har ume'e hehe ukenan rupi wà. **33** Uze'eg Zeu wanupe. — Peityk a'e kuzà a'e wi nehe, i'i wanupe. Na'e tuwhaw weityk Zezamew a'e wi wà. Upiripirik huwykwer pàrirogaw rehe kawaru wanehe no. Zeu oho i'aromo kawaru wanupi ywyramawa pupe. **34** Wixe tåpuzuhu pupe kury. Umái'u a'e pe. Uwi'u no. Na'e uze'eg zauxiapekwer wanupe. — Tupàn uzepyk a'e kuzà rehe a'e. Pepyhyk hetekwer kury. Pezutym heraha nehe. Ta'e tuwhawete tazyr romo hekon a'e xe, i'i wanupe.

35 Uhem a'e awa hetekwer itym putar pà wà. Xo iákàg wer zo wexak wà. Xo ipo kwer ikág wer zo, xo ipykágwer zo wexak wà. **36** A'e rupi uzewyr Zeu pe imume'u pà wà. Na'e uze'eg Zeu. — Tupàn umume'u kar a'e ma'e izeapo àwàm amo 'ar mehe a'e, wemiruze'eg Eri Xizime pe har pe a'e. Nezewe ize'eg awer a'e. — Zawar u'u putar Zezamew hetekwer Zereew tawhu huwake a'e wà nehe. **37** Ho'o kwer ipegegwer uhàuhàz putar ma'e repuxi kwer ài nehe. — Na'aw Zezamew hetekwer xe, teko nupuner kwaw u'e haw rehe wà nehe, i'i Eri kwehe mehe, i'i Zeu uehe we har wanupe.

Uzuka Akaw ta'yàr wà

10 ¹Tuwhawete Akaw ta'yàr wiko Xamari tawhu pe wà. Heta 70 wà. Uzapó Zeu pape tetea'u a'e tawhu pe har pe imono kar pà wà. Nezewe omono kar uze'eg tuwhaw wanupe, pureruze'eg ma'e wanupe no, Akaw ta'yàr wanehe uzekaiw ma'e wanupe no. Nezewe i'i ze'eg a'e pape rehe har. **2** — Pe peiko tuwhawete ta'yàr wanehe uzekaiw ma'e romo. Heta ywyramawa zéamàtyry'ymaw pe har wà no. Heta kawaru wà no. Heta takihepuwà no, purukutukaw wà no. Heta tawhu pàrirogawaiha hereko har wà no. **3** Ko pape perme ihmire nehe, na'arewahy pexaexak tuwhawete ta'yàr ikatu wera'u ma'e kwaw katu wera'u har nehe. Pemuapyk kar tu

hen awer rehe nehe. Pezàmàtyry'ym wyzai teko pe wà nehe, wanuwi ipyro pà pe wà nehe, i'i Zeu pape rehe uze'eg pà.

4 Ukyze katu tuwhaw Xamari pe har wà. — Nazapuner kwaw Zeu kutyr zaneho haw rehe. Ni tuwhawete Zoràw ni tuwhawete Akazi nupuner kwaw heitykaw rehe wà, i'i uzeupeupe wà.

5 Na'e tåpuzuhu rehe uzekaiw ma'e a'e, tawhu rehe uzekaiw ma'e a'e no, tuwhaw a'e wà no, Akaw ta'yàr wanehe uzekaiw ma'e a'e wà no, omono kar uze'eg Zeu pe a'e wà kury. — Uruiko neremiruze'eg romo ure kury. Uruzapo putar wyzai neremiapo kar ràm nehe. Naximuigo kar kwaw amo tuwhawete romo nehe. Ezapo ma'e neremimutar rupi nehe, i'i izupe wà.

6 Na'e uzapo Zeu amo ae pape kury. — Aze peiko herehe we nehe, aze pepurapo wer heremiapo kar ràm nehe, perur Akaw ta'yàr wàkágwer ihewe wà nehe, xe Zereew pe pyhewe ko 'or mehe nehe, i'i wanupe. A'e 70 Akaw ta'yàr wiko Xamari taw pe har hemetarer katu ma'e wapyr pitaitàigatu wà. Umugakwaw wà. **7** A'e Zeu pape ipyhyk mehe tuwhaw Xamari pe har uzuka a'e 70 Akaw ta'yàr paw rupi wà. A'e re omono wakágwer kok wapupe wà, Zeu pe wamono kar pà wà, Zereew pe wà.

8 Amo umume'u Akaw ta'yàr wakágwer wanerur awer oho Zeu pe wà. Na'e uze'eg Zeu kury. — Pezapo mokoz ywytyrali tawhu uken huwake a'e wàkágwer pupe wà nehe. Tuwe upyta a'e pe pyhaw wà nehe, i'i wanupe.

9 Uhem a'e wi iku'egwer pe uken pe oho pà. Uze'eg teko a'e pe har wanupe. — Ihe azapo Zoràw wi purumuhem kar haw ihe. A'e re azuka ihe. Napeiko kwaw izuka arer romo. Mon aipo wiko wi àkágwer wazarer wazuka arer romo wà. Nazuka kwaw ihe wà. **10** Peme'e wi àkágwer wanehe kury. Wexak kar ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimume'u kwer Akaw izuapypyapr wanehe arer purupe a'e. Uzapó wamàno awer ize'eg rupi katete a'e. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo ma'e wemiruze'eg Eri pe wemimume'u kwer a'e, i'i wanupe.

11 Na'e Zeu uzuka kar amogwer Akaw iànàm Zereew pe har paw a'e wà kury. Uzuka kar tuwihaw Akaw rehe we har paw wà no. Uzuka kar imyryparer wà no. Uzuka kar hemiruze'eg xaxeto wà no. Ni pitài nuhem kwaw umàno haw wi wà.

Zeu uzuka Akazi iànàm wà

12 Uhem Zeu Zereew tawhu wi Xamari tawhu pe oho pà kury. **13** Pe rupi wata mehe àràpuhàràn mono'ogar wako her ma'e pe wiko mehe uwàxi amo Zuta wanuwihawete Akazi umàno ma'e kwer iànàm wà. Upuranu wanehe. — Mo romo peiko, i'i wanupe. Uwazar iz'e'eg wà. — Akazi ànàm romo uruiko ure. Oroho uruiko Zereew pe tuwihaw kuzà Zezamew imemry awa wanupe ureze'eg pà ure, amogwer tuwihawete iànàm wanupe ureze'eg pà ure no, i'i izupe wà.

14 Na'e uze'eg Zeu uzehe we har awa wanupe kury. — Pepyhyk ko teko pe wà kury. Pezuka zo xe pe wà kury, i'i wanupe. A'e rupi upyhyk a'e pe wà. Nuzuka kwaw a'e pe wà. Weraha amo ytyzuzàmaw a'e ywy rehe har pe wà. Uzuka paw a'e pe wà. Heta 42 awa wà. Numuigo kar kwaw ni pitài wà.

Uzuka amo Akaw iànàm wà no

15 Uhem Zeu a'e wi kury. Pe rupi wata mehe uwàxi Zonanaw Hekaw ta'y. Zonanaw oho iko Zeu pe uze'eg pà. — Nekatu ty, i'i Zeu izupe huwàxi mehe. — Aipo nema'enukwaw paw nuzawy kwaw hemá'enukwaw paw, i'i wi Zeu izupe. — Aze ty, i'i Zonanaw Zeu pe. — Zazepopyhyk kury, i'i Zeu izupe. Uzepopyhyk wà kury. Zeu upptywà Zonanaw usywaramawa zeàmàtyry'ymaw pe har pupe izeupir mehe.

16 Na'e uze'eg izupe. — Ezur herupi nehe. Nezewe mehe erexak putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiruze'egete romo hereko haw ne nehe, i'i izupe. Weraha Zeu Zonanaw Xamari pe ywyramawa pupe. **17** A'e pe uhem mehe uzuka Zeu Akaw iànàm paw wà kury. Numuigo kar kwaw ni pitài wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e

umume'u a'e ma'e uezapo ma'e ràm Eri pe kwehe mehe.

Uzuka tupàn ua'u Ma'aw imuweste har wà no

18 Omono'og Zeu teko Xamari pe har wamuwà wà. Uze'eg wanupe. — Tuwihawete Akaw umuwete wewer tupàn Ma'aw a'e. Ihe amuwete katu wera'u putar Ma'aw izuwi ihe nehe, i'i mua'u wanupe. **19** A'e rupi, pemono'ono'og Ma'aw ze'eg imume'u har paw pe wà nehe, imuweste katu har paw wà nehe no, xaxeto henataromo har paw wà nehe no. Tuwe ni pitài nuhem kwaw xe wi wà nehe. Ta'e azuka putar ma'e'a'yr teteau Ma'aw henataromo ihe nehe xe. Aze amo nur kwaw xe wà nehe, azuka putar ihe wà nehe. Hemu'em Zeu nezewe Ma'aw imuweste har wanupe nezewe a'e, ta'e ipuruzuka wer wanehe a'e xe.

20 Na'e uze'eg wi Zeu teko wanupe. — Pemum'e Ma'aw imuweste katu haw 'ar teko wanupe nehe kury, i'i wanupe. Umume'u oho wanupe wà. **21** Omono kar uze'eg heraha har Izaew waiwy nàmàn wà. A'e rupi ur Ma'aw imuweste har paw a'e pe wà kury. Ni pitài nupyta kwaw weko haw pe wà. Wixe Ma'aw rápuzuhi pupe wà. Tynehem kury.

22 Na'e uze'eg Zeu xaxeto pe kury, kamirpu Ma'aw pe imonokatu pyrer wanehe uzekaiw ma'e pe kury. — Erur kamir Ma'aw pe imonokatu pyrer xe ne wà kury. Emono imuweste katu har wanàmàn nehe. Weruzar xaxeto iz'e'eg. **23** Na'e wixe Zeu Ma'aw hápuzuhi pupe Zonanaw Hekaw ta'y rupi kury. Uze'eg a'e pe uzemono'og ma'e wanupe. — Peme'egatu pezehezehe kury. Xo Ma'aw imuweste har zo aputar xe. Naputar kwaw ni pitài Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuweste har xe, i'i wanupe a'e. Weruzar iz'e'eg wà.

24 Na'e wixe Zonanaw rupi ma'e'a'yr izuka pà tata pupe hapy pà Ma'aw hagapaw henataromo kury. A'e 'ym mehe umupu'äm 80 zauxiapekwer katu pe tåpuzuhi izywyr wamumàmàn kar pà wà. — Pezuka teko peme heremimono kar paw rupi pe wà nehe. Aze amo umuhem kar amo xe wi izuka 'ym

pà nehe, umànò putar nehe, weko haw pupe a'e teko ihemaw imekuzar pà nehe, i'i Zeu wanupe.

25 Uzuka ma'ea'yur Ma'aw henataromo wà kury. Nan kwehe tete uze'eg zauxiapekwer wanupe tuwhaw wanupe kury. — Peixe wazuka pà paw rupi kury. Napemuhem kar kwaw ni pitài wà nehe, i'i wanupe. Wenuhem utakihe puku a'e pe wixe pà wà kury. Uzuka tåpuzuhu pupe paw rupi wà. Pitäitåigatu weityk wanetekwer katu pe wà. Na'e wixe ipupyaikaw Ma'aw henaw hereko har pe wà. **26** Weraha ita upu'äm ma'e Ma'aw hagapaw katu pe wà. Wapy tata pupe wà. Ùkaz paw rupi. **27** Nezewe umumaw a'e ita upu'äm ma'e wà. Umumaw tåpuzuhu wà no. Tåpuzuhu uzeapo karukarukaw romo ka'aka'aw paw romo teko wanupe kury. Te ko 'ar rehe teko wixe a'e pe ukarukaruk pà wà.

28 Nezewe umumaw Zeu Ma'aw imuwete haw Izaew pe har a'e wà. **29** Nupuytu'u kwaw amogwer tuwhawete Zoromoàw Nemat ta'yr hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e zäwenuglar iapo re wà. Zeromoàw umuwete kar tapi'ak awa hagaw paw itazu or iapo pyrer Izaew wanupe a'e. Umupu'äm amo tapi'ak hagaw paw Metew pe. Umupu'äm inugwer Nà pe no. Zeu numupytu'u kar kwaw Izaew a'e tapi'ak imuwete re wà. **30** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Zeu pe. — Erezapo ma'e Akaw izuupyapyr wanupe heremimutar rupi katete. A'e rupi amume'u ko ma'e newe kury. — Nezuupyapyr wiko putar Izaew wanuwhawete romo a'e wà nehe. Nera'yr wiko putar tuwhawete romo a'e nehe. A'e re ta'yr wiko putar tuwhawete romo a'e nehe no. A'e re ta'yr wiko putar tuwhawete romo a'e nehe no. 4 haw uzeapo putar nezewe nehe, i'i izupe.

31 Zeu nuweruzar katu kwaw Tupàn Izaew wazar ze'eg tuweharupi har upy'a nànà a'e. Nupuir kwaw a'e iaiw ma'e Zeromoàw Izaew wanupe hemiapo karer wi a'e.

Zeumànò a'e

32 A'e 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzypyrog Izaew waiwy imupixika'i kar pà kury. Azaew Xir wanuwhawete upyhyk Izaew ywy Zötaw yrykaw kwarahy hemaw kutyr har paw a'e. **33** Ywy hemipyhyk kwer oho Aroer tawhu Aronon yrykaw pe kwarahy hemaw awyze har kutyr har pe. Upyhyk Zireaz ywy a'e no. Upyhyk Máxà ywy no. Na'iruz Zako ta'yr wazuupyapyr wiko a'e ywy rehe wà. Kaz wà, Humen wà, Manaxe kwarahy hemaw kutyr har wà.

34 Amo umuapyk amogwer Zeu hemiapo kwer paw a'e pape Izaew wanuwhawete wanemiapo kwer her ma'e rehe wà. Umume'u hemiapo kwer ikyze 'ym mehe arer wà no. **35** Umànò kury. Utym hetekwer Xamari pe wà. Ta'yr Zeoakaz wiko tuwhawete romo hekuzaromo a'e kury. **36** Umumaw Zeu 28 kwarahy Xamari pe Izaew wanuwhawete romo wiko pà.

Tuwhawete Akazi ihy uzuka kar iànàm paw zauxiapekwer wanupe wà

11 ¹Amo umume'u tuwhawete Akazi imàno haw oho ihy Atari pe wà. Henu mche na'arewahy uzuka kar tuwhawete iànàm paw zauxiapekwer wanupe wà kury. **2** Xo Zoaz Akazi ta'yr zo uzepyro umànò haw wi. Ipuruzuka wer hehe amogwer wainuinuromo wà. Izaihe Zeoxew her ma'e a'e, Zeoràw tazyr romo Akazi heinyr amo ae u hemireko pupe har hekon a'e. Upyro Zeoxew Zoaz zauxiapekwer wanuwi a'e. Weraha kwarer amo tåpuzuhu ipupyaikaw pe ihyagaw rehe we no. Umim Atari wi. Nezewe mehe zauxiapekwer nuzuka kwaw kwarer wà. **3** Zeozew umumaw 6 kwarahy kwarer rehe uzekaiw pà tåpuzuhu pupe imim pà. Atari wiko tuwhawete romo a'e 'ar mehe. Kuzà a'e.

4 7 haw kwarahy rehe xaxeto Zoiaz wenoz zauxiapekwer tuwhawete ipyro har wanuwhawete uezupe wà kury. Wenoz zauxiapekwer tuwhawete hâpuzuhu rehe uzekaiw ma'e wà no, Tupàn Hâpuzuhu pe

wamur kar pà wà. Wamono'og mehe umume'u kar ma'e wanupe kury. Wexak kar Zoa tuwhawete Akazi ta'yriwanupe kury. **5** Na'e uzapo kar ma'e wanupe. — Pytu'u haw 'ar mehe pema'erekō mehe pezemuz'a'za'ak na'iruz pehegwer romo nehe. Pitai pehegwer uzekaiw katu putar tuwhawete hāpuzuhu rehe wà nehe. **6** Amo pehegwer upyta putar ukenawhu Xur her ma'e pe hehe ume'egatu pà wà nehe. Inugwer pehegwer upyta putar ukenawhu rehe a'e pe amogwer zauxiapekwer wanaikweromo wà nehe. **7** Mokoz pehegwer upyta putar uma'erekō re pytu'u haw 'aromo wà nehe. A'e mehe oho putar Tupàn Hāpuzuhu pe tuwhawete rām rehe uzekaiw pà wà nehe. **8** Peme'egatu tuwhawete Zoa rehe petakihe puku pepo pe heraha pà nehe. Peho hupi wyzai iho àwàm me nehe. Aze wyzai teko uhem penuwake nehe, pezuka nehe, i'i wanupe.

9 Weruzar tuwhaw Zoiaz ze'eg wà. Weraha zauxiapekwer izupe wà. Pytu'u haw 'ar mehe uma'erekō pà uzypyrog ma'e wà, pytu'u haw 'ar mehe uma'erekō re upyta'u ma'e wà no, oho izupe wà. **10** Omono Zoiaz tuwhawete Tawi ima'e kwer tuwhaw wanupe. Purukutukaw, u'yw wi purumimaw no. A'e 'ym mehe teko omonokatu a'e ma'e paw Tupàn Hāpuzuhu pupe wà. **11** Umupu'äm kar zauxiapekwer takihepu hereko har Tupàn Hāpuzuhu henataromo tuwhawete kwarer ipyro kar pà wanupe. **12** Na'e Zoiaz weraha Zoa katu pe kury, omono tuwhawete àkàg rehe har iàkàg rehe kury, tuwhawete romo heko haw hexak kar pà kury. Kwehe amo awa umuapyk wi Tupàn ze'eg pape rehe. Omono a'e pape izupe no. Na'e uzakook uri kawer hehe kury, tuwhawete romo heko haw hexak kar pà a'e pe har wanupe kury. Teko uzepopetek uhapukaz pà wà. — Tuwe tuwhawete ukwuwe nehe, i'i izupe wà.

13 Tuwhawete kuzà Atari wenu wanehapukaz mehe wà. A'e rupi oho Tupàn Hāpuzuhu pe teko wazemono'ogaw pe wà. **14** Wexak tuwhawete tāpuzuhu izita ita iapo

pyrer huwake, teko waneixe haw huwake. Tuwhawete upyta a'e pe a'e. Nezewe waneko awer wà. Tuwhaw wiko izywzywyr wà. Xi'äm ipy har wiko izywzywyr wà no. Teko paw uhapukaz urywete haw rehe wà. Upy uxi'äm waiko wà no. Umu'i Atari opoz uhapukaz pà. — Iaiw ma'e uzapo waiko wà, Iaiw ma'e uzapo waiko wà, i'i iko a'e.

15 Xaxeto Zoiaz na'ipuruzuka kar wer kwaw Atari rehe Tupàn Hāpuzuhu pupe, ni ywy henaw rehe. A'e rupi uze'eg nezewe zauxiapekwer wanuwihaw wanupe. — Peraha tuwhawete kuzà katu pe kury, zauxiapekwer wamyter romo kury. Aze amo uezagaw ipyro pà nehe, pezuka a'e teko nehe, i'i wanupe.

16 A'e rupi upyhyk wà. Weraha hāpuzuhu pe wà. A'e pe ukenawhu kawaru her ma'e huwake uzuka wà.

Zoiaz uzapokatu ze'eg a'e

17 Xaxeto Zoiaz uzapokatu ze'eg kury, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe we, tuwhawete rehe we no, teko wanehe we no. — Peiko Tupàn hemiruze'egete romo kury, i'i wanupe. Uzapokatu uze'eg tuwhawete pe teko wanupe no. **18** A'e rupi oho teko Ma'aw hāpuzuhu pe wà kury. Weityk wà. Upe'ià'iág ma'ea'yr happy haw a'e pe har wà no. Upe'ià'iág tupàn a'ua'u wanagaw paw a'e pe har wà no. A'e pe ma'ea'yr happy haw henataromo uzuka xaxeto Ma'aw henataromo har Mâtà her ma'e wà no. Umupya kar Zoiaz zauxiapekwer Tupàn Hāpuzuhu pe wà. **19** Na'e Zoiaz a'e, tuwhaw a'e wà no, tuwhawete rehe uzekaiw ma'e zauxiapekwer a'e wà no, tuwhawete hāpuzuhu rehe uzekaiw ma'e a'e wà no, weraha tuwhawete Tupàn Hāpuzuhu wi hāpuzuhu rām me a'e wà kury. Teko paw wata oho wanaikweromo wà. Wixe Zoa ukenawhu zauxiapekwer wapu'ämaw rupi. Na'e wapyk tuwhawete henaw rehe kury. **20** Teko paw hurywete wà. Naheta kwaw ikatu 'ymaw Zeruzarez pe Atari tāpuzuhu pe izuka re kury.

21 Wereko Zoiaz 7 kwarahy tuwhawete romo uezapo mehe a'e.

Tuwihawete Zoaz pureruze'egaw

12 ¹Zeu Izaew wanuwiawete romo heko mehe 7 haw kwarahy reho Zoaz uezapo Zuta wanuwiawete romo a'e. Umumaw 40 kwarahy Zeruzarez pe tuwiawete romo wiko pà. Ziwi ihy her romo a'e. Merexewa tawhu po har romo hekon ihy a'e. ²Ukwarahy nànàn uzapo Zoaz Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imurywete kar haw a'e, ta'e xaxeto Zoiaz weruz'e'eg Zoaz tuweharupi a'e xe. ³Xo tupàn a'ua'u wamuwete haw zo numumaw kwaw a'e. Teko uzuka wi wi ma'ea'y'r a'e pe tupàn a'ua'u wanenataromo wà. Wapy yhyk a'e pe wanenataromo wà no.

⁴ Wenoz Zoaz xaxeto wamuwà uezupe wà. — Pemono'og temetarer Tupàn Hàpuzuhu pe imono'og pyrer paw nehe, i'i wanupe. Teko umekuzar ma'ea'y'r izuka pyràm wà. Xaxeto omono'og amo temetarer teko wanuwi wà no. Teko omono amo temetarer Tupàn pe wà no, ta'e umume'u izupe wà xe. Amo teko omono e wemetarer ikurer Tupàn pe wà no. ⁵Xaxeto pitàitaiagatu omono'og wemiaihu wanemetarer tàpuzuhu pe herur pyrer wà. Uzapokatu tàpuzuhu a'e temetarer pupe wà.

⁶ Zoaz tuwiawete romo heko mehe 23 haw kwarahy reho xaxeto nuzapo pixil kwaw ni pitài tàpuzuhu iapo katu haw a'e wà rihi. ⁷A'e rupi Zoaz wenoz Zoiaz uezupe kury. Wenoz amogwer xaxeto uezupe wà no. Upuranu wanehe. — Mâràzàwe tuwe napezapokatu kwaw Tupàn Hàpuzuhu. Ko 'ar henataromo pephyk zo temetarer penemimono'og ràm nehe. Pemur ihewe nehe. A'e rupi apuner tàpuzuhu iapo katu àwàm rehe ihe nehe, i'i wanupe.

⁸ — Ikatu nezewe àwàm urewe, i'i xaxeto izupe wà. — Nuruzapo kwaw tàpuzuhu iapo katu haw ure nehe, i'i izupe wà.

⁹ Na'e uphyk Zoiaz amo ma'e ryu ywyrapew iapo pyrer kury. Uzapó ikwar iwàptymaw rehe. Umuapyk a'e ma'eryru ma'ea'y'r hapy haw huwake. Aze amo wixe tàpuzuhu pupe wà, wexak a'e ma'e ryu opo awyze har rehe har kutyr. Xaxeto tàpuzuhu rehe uzekaiw ma'e omono temetarer Tupàn

imuwete har wanemirur kwer paw ipupe wà. ¹⁰ Temetarer tetea'u hyru pupe heta mehe tuwiawete ze'eg imuapykar a'e, xaxeto wanuwiaw a'e no, ur a'e pe ipapar pà wà. Omonokatu ma'eryru pàñ iapo pyrer pupe wà. ¹¹ Heta haw pape rehe imuapyk ire omono a'e temetarer tàpuzuhu iapo katu haw rehe uzekaiw ma'e wanupe wà. A'e ae omono ywyra pinar wanupe wà, tàpuz iapo har wanupe wà no, ¹² ita rehe uma'ereko ma'e wanupe wà no, ita imonohonohokar wanupe wà no, um'e'eg kar ywyra tàpuzuhu iapo katu àwàm wà, ita wà no. Umekuzar amogwer ma'e hekuzar wà no. ¹³ A'e 'ar rehe numuapu'a kwaw a'e temetarer ma'e iapo pà wà. Ni kawaw, ni kawapew, ni xi'am, ni zepinaw tatainy ihàm imonohokaw. Nuzapo kwaw ma'e parat iapo pyrer ni or iapo pyrer a'e 'ar rehe wà. ¹⁴ Omono a'e temetarer uma'ereko ma'e wanupe wà. Ume'eg kar ma'e tàpuzuhu iapo katu pyràm hupi wà no. Nuzapo kwaw amo ae ma'e a'e temetarer rupi a'e 'ar rehe wà. ¹⁵ Iapo katu haw rehe ume'egatu ma'e wiko imunár 'ym ma'e romo azeharomoete wà. A'e rupi tuwiawete nuenoz kwaw ipapar awer pape rehe imuapyk pyrer wanupe. ¹⁶ Aze teko omono temetarer xaxeto wanupe wemiaipo kwer ikatu 'ym ma'e imekuzar pà, xaxeto uphyk a'e temetarer wà. Nomono kwaw hyru pupe wà. Ta'e nezewe haw uzapo kar Tupàn ze'eg kwehe arer a'e xe. ¹⁷ A'e 'ar rehe Azaew Xir wanuwiawete uzàmàtyry'ym Kat tawhu oho kury. Upphyk kury. A'e re ipuruàmàtyry'ym wer Zeruzarez rehe. ¹⁸ Zoaz Zuta wanuwiawete omono'og temetarer kury. A'e 'ym mehe Zuzapa omonokatu temetarer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Zeoraw omonokatu temetarer izupe no. Akazi omonokatu temetarer izupe no. Zoaz omono'og a'e temetarer paw kury. Omono wemetarer Tupàn pe imono pyrer a'e temetarer rehe we no. Omono itazu or Tupàn Hàpuzuhu pe har paw hehe we no. Omono itazu or wàpuzuhu pe har paw hehe we no. Omono kar a'e temetarer paw tuwiawete Azaew pe kury. A'e rupi Azaew nuzàmàtyry'ym kwaw Zeruzarez kury.

19 Amo umuapyk Zoaz hemiapo kwer paw a'e pape Zuta wanuwhawete wanemiacpo kwer her ma'e rehe.

20-21 Tuwhiaw Zoaz rehe we har utyryk izuwi wà. Mokoz tuwhiaw uzuka Zoaz wà. Na'aw waner xe wà: Zozakar Ximeat ta'y, Zozamaz Xomer ta'y no. A'e 'ym mehe tuwhiawete uzapo kar amo tâpuz ywy Zeruzarez izywyr har rehe kwarahy hemaw kutyr. Tawhu Xira piar izywyr uzapo a'e. A'e mokoz tuwhiaw uzuka Zoaz a'e tâpuz pupe wà. Utym teko Zoaz hetekwer tuwhiawete watymaw pe wà, tawhu Tawi heko awer pe wà. Zoaz ta'y Amazi her ma'e wiko tuwhiawete romo u hekuzaromo kury.

Zeoakaz wiko Izaew wanuwhiawete romo

13 ¹ Zoaz Akazi ta'y Zuta wanuwhiawete romo heko mehe 23 haw kwarahy rehe Zeoakaz Zeu ta'y wiko Izaew wanuwhiawete romo. Umumaw 16 kwarahy Xamari pe tuwhiawete romo wiko pà. ² Uzawy Zeoakaz Tupàn rape. Hemiapo kwer na'ikatu kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Nuzuawy kwaw Zeromoàw Nemat ta'y a'e. Uzapo kar ikatu 'ym ma'e Izaew wanupe izàwegatete. Nutyryk pixik kwaw ikatu 'ymaw wi. ³ A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wikwahy Izaew wanehe kury. A'e rupi weityk kar Izaew Azaew Xir wanuwhiawete pe wà, ta'y Menanaz pe wà no. ⁴ Na'e Zeoakaz uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe kury. Tupàn uwazar ize'eg ize'eg ire. Xir wanuwhiawete upuraraw kar ma'erahy tetea'u iko Izaew wanupe. Tupàn wexak ipuraraw mehe wà. ⁵ Na'e omono kar Tupàn amo tuwhiaw Izaew wanupe kury, Xir wanuwi wapyro àwàm romo kury. A'e re wiko katu haw rehe a'e 'ym mehe arer zàwegatete wà. ⁶ Nupuir kwaw ikatu 'ym ma'e iapo haw Zeromoàw Izaew wanupe hemiacpo karer wi wà. Uzapo wi wi oho waiko wà. Wwyra u'am ma'e tupàn ua'u romo iapo pyrer upyta Xamari pe. Teko nueityk kwaw wà.

7 Xir wanuwhiawete umumaw etea'i zauxiapekwer kawaru ku'az har wà. Umumaw etea'i ywyramawa wà no. Umumaw etea'i zauxiapekwer upy rehe wata ma'e wà no. Xo màràmàràn zo heta we Zeoakaz pe wà. ⁵⁰ zauxiapekwer kawaru ku'az har heta we wà kury. ¹⁰ ywyramawa heta we wà no. ¹⁰ miw zauxiapekwer upy rehe wata ma'e heta we wà no. Xir wanuwhiawete umu'imu'i amogwer ywyku'i kwer ài wà.

8 Amo umuapyk amogwer Zeoakaz hemiacpo kwer paw a'e pape Izaew wanuwhiaw wanemiacpo kwer her ma'e rehe. Umume'u ma'e ukyze 'ym mehe hemiacpo kwer no, a'e pape rehe no. ⁹ Umàno a'e. Utym hetekwer Xamari pe wà. Ta'y Zeoaz uezapo tuwhiawete romo hekuzaromo kury.

Zeoaz wiko Izaew wanuwhiawete romo

10 Zoaz Zuta wanuwhiawete romo wiko mehe 37 haw kwarahy rehe Zeoaz Zeoakaz ta'y uezapo Izaew wanuwhiawete romo. Umumaw 16 kwarahy Xamari pe tuwhiawete romo wiko pà. ¹¹ Uzawy Zeoaz Tupàn rape. Hemiapo kwer na'ikatu kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Nuzawy kwaw Zeromoàw Nemat ta'y. Uzapo kar ikatu 'ym ma'e Izaew wanupe Zeromoàw zàwegatete. Nuputy'u kwaw. ¹² Amo umume'u amogwer Zeoaz hemiacpo kwer a'e pape Izaew wanuwhiawete wanemiacpo kwer her ma'e rehe. Amazi Zuta wanuwhiawete iàmàtyry'ym awer a'e pape rehe a'e no. ¹³ Umàno Zeoaz. Utym hetekwer tuwhiawete watymaw pe wà, Xamari pe wà. Ta'y Zeromoàw mokoz haw uezapo tuwhiawete u hekuzaromo kury.

Erizew umàno a'

14 Na'e Erizew ima'eahy tuwe kury. Nuhem kwaw a'e ma'eahy haw puruwi. Upuruzuka tuwe a'e. Erizew imàno etea'i mehe we tuwhiawete Zeoaz oho hexak pà. Uzuwàzuwàn uzai'o pà. — Heru, heru. Ereiko zauxiapekwer tetea'u ważawé Izaew wapyro pà wàmàtyry'ymar wanuwi ne, i'i izupe.

15 Na'e uze'eg Erizew izupe. — Epyhyk amo ywyrapar amo u'yw rehe we kury, i'i izupe. Upyhyk Zeoaz ywyrapar u'yw rehe we.
16 — Ezemuàgà'yim u'yw imomor haw rehe kury, i'i izupe. Weruzar tuwhawete Erizew ze'eg. Na'e omono Erizew opo tuwhawete ipo 'aromo kury. **17** — Ewàpptyamawok ukenaw Xir ywy kutyr har kury, i'i izupe. Uwàpptyamawok ukenaw. Na'e i'i Erizew izupe. — Emomor u'yw kury, i'i izupe. Omomor tuwhawete u'yw. Na'e i'i Erizew izupe, — Ereiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hu'yw zàwe nugar romo. Tupàn weityk kar putar Xir newe a'e wà nehe. Erežamàtyry'ym putar Xir echo Apek pe nehe. Ereityk putar ne wà nehe, i'i izupe.

18 A'e re uze'eg wi Erizew Zeoaz pe. — Epyhyk amogwer u'yw nepo pe ywy ipetepetek pà wapupe nehe, i'i izupe. Na'iruz haw rupi tuwhawete upetek ywy. Na'e upytu'u. **19** Wikwahy Erizew kury. Uze'eg izupe. — Aze mo erepetek 5 haw rupi o 6 haw rupi, ikatu wera'u mo. Eremumaw tuwe mo Xir ne wà. Xo na'iruz haw zo ereityk putar ne wà nehe kury, i'i izupe.

20 Umàno Erizew kury. Utym hetekwer wà. Kwarahy nànàn Moaw izuapyapyr uzemono'ono'og Izaew waiwy pe wixe pà wà. **21** Amo 'ar mehe amo teko wexak amo Moaw amo umàno ma'e kwer utym mehe wà. Ukyze Moaw wanuwi wà, a'e rupi weityk a'e hetekwer Erizew itym awer pupe wà. A'e re uzàn a'e wi wà. Hetekwer uhyk Erizew ikàgwer rehe. A'e 'ar mehe we a'e awa ukweraw wi upu'am pà kury.

Izaew uzàmàtyry'ym Xir wà

22 Azaew Xir wanuwhawete wiko Izaew wazar romo Zeoakaz tuwhawete romo heko haw 'ar nànàn a'e. **23** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu Izaew wanupe kury. Numumaw kar kwaw Xir wanupe wà. Upytywà a'e wà, ta'e kwehe mehe uzapo uze'egatu Àmàràw rehe we Izak rehe we Zako rehe we a'e xe. Naheharaz pixik kwaw wemiaihu wanuwi wà.

24 Azaew Xir wanuwhawete imàno mehe ta'yr Menanaz wiko tuwhawete romo kury. **25** Zeoaz Izaew wanuwhawete weityk Menanaz na'iruz haw rupi a'e. Upyhyk wi tawhu Menanaz hemipyhyk kwer wà. Zeoakaz Zeoaz tu tuwhawete romo heko mehe upyhyk Menanaz a'e tawhu wà. Zeoaz upyhyk wi wà kury.

Amazi wiko Zuta wanuwhawete romo

14 **1** Zeoaz Zeoakaz ta'yr Izaew wanuwhawete romo heko mehe mokoz haw kwarahy rehe Amazi Zoaz ta'yr wiko Zuta wanuwhawete romo. **2** Amazi wereko 25 kwarahy a'e ma'e izeapo mehe. Umumaw 29 kwarahy Zeruzarez pe tuwhawete romo wiko pà. Ihy Zeoàna her romo a'e. Zeruzarez pe har romo hekon. **3** Amazi hemiapo kwer ikatu Tupàn pe. Na'ikatuahy kwaw tuwhawete Tawi ài, uzeaikweromo har ài. Uzapo ma'e u Zoaz ài. **4** Nuweityk kwaw tupàn a'ua'u wamuwete haw. Teko uzuka wi wi ma'e'a'yr oho waiko tupàn a'ua'u wanupe wà. Wapy yhyk oho waiko wanupe tuweharupi wà no.

5 Ikàg tuwe Amazi kury. A'e 'ym mehe amo tuwhaw uzuka tuwhawete. Tuwhawete wiko Amazi tu romo a'e. Ikàg mehe na'arewahy uzuka kar a'e tuwhaw a'e wà kury. **6** Nuzuka kwaw wana'yr paw wà. Weruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg Moizez pe imur pyrer. Nezewe i'i a'e ze'eg. — Pezuka zo awa ta'yr hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e rehe nehe. Pezuka zo awa tu hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e rehe nehe. Aze amo uzapo iaiw ma'e nehe, xo a'e zo pezuka putar hemiapo kwer hekuzaromo nehe, i'i a'e ze'eg.

7 Ywyàpbynaw Xa her ma'e rehe Amazi uzuka 10 miw zauxiapekwer Enom ywy rehe har wà. Wàmàtyry'ym mehe upyhyk Xera tawhu. Omono amo ac her hehe. Zhokiteew, i'i izupe. Te ko 'ar rehe nezewe i'i teko a'e tawhu pe wà.

8 Na'e Amazi omono kar uze'eg Zeoaz Izaew wanuwhawete pe kury. — Zazeàmàtyry'ym nehe ty, i'i izupe. **9** Uwazar tuwhawete Zeoaz

ze'eg izupe. — Amo 'ar mehe amo xu 'yw ywytyr Irimano ywy rehe har wamyter pe har omono kar uze'eg amo ywyra ywyrákàxigyw her ma'e pe. — Emur nerazyr hera'yр pe hemireko romo nehe, i'i izupe. Amo miar ukwaw a'e pe. Upyrog a'e xu rehe.

10 Azeharomoete ne Amazi ereityk Enom ywy rehe har ne wà. A'e rupi ereiko wera'u amogwer wanuwi ne kury. Nerurywete nehe, ta'e teko paw ukwaw nerer a'e wà kury xe. Màràzàwe tuwe nezeàmàtyry'ym wer ne. Xo iaiw paw zo eremuhem kar putar nezeupe nehe, teko neremiaihu wanupe nehe, i'i Zeoaz Amazi pe.

11 Amazi na'ipurenu wer kwaw ize'eg rehe. A'e rupi uhem tuwiawete Zeoaz uzehe we har zauxiapekwer wanupi kury. Uzàmàtyry'ym Amazi oho Mete-Xemez Zuta ywy rehe har pe. **12** Zeoaz weityk zauxiapekwer Amazi hemiruze'eg wà. Uzàn oho upaw rupi weko haw pe wà. **13** Upyhyk Zeoaz Amazi Mete-Xemez pe. A'e wi oho Zeruzarez pe. Weityk ipàrirogaw iaiha ma'e tawhu wi. Uzypyrog ipàrirogaw heityk pà ukenawhu Eparai her ma'e pe. Oho te ukenawhu iapar haw her ma'e pe. Heta 200 met ru'u a'e ipàrirogaw ipehegwer. **14** Upyhyk itaxig parat wemixak kwer paw. Upyhyk itazu or wemixak kwer paw no. Upyhyk ma'e Tupàn Hàpuzuhi pe har paw no. Upyhyk temetarer tuwiawete tòpuzuhi pe har paw no. Weraha teko a'e wi wà no. Na'e uzewyr Xamari pe kury.

15 Amo umuapyk amogwer Zeoaz hemiapo kwer paw pape Izaew wanuwiawete wanemiapo kwer her ma'e rehe. Nukyze kwaw ma'e wi Amazi Zuta wanuwiawete iàmàtyry'ym mehe. A'e pape umume'u ikyze 'ym awer no. **16** Umàno Zeoaz. Utym hetekwer Xamari pe har wanuwiawete watymaw pe wà. Ta'yр Zeromoàw mokoz haw wiko tuwiawete hekuzaromo kury.

Amazi umàno a'e

17 Zeoaz Zeoakaz ta'yр Izaew wanuwiawete imàno re Amazi Zuta wanuwiawete umumaw amo 15 kwarahy

wikuwe pà. **18** Amo umuapyk amogwer Amazi hemiapo kwer a'e pape Zuta wanuwiawete wanemiapo kwer her ma'e rehe.

19 Amo teko Zeruzarez pe har uzemono'og Amazi izuka àwàm imume'u pà wà. Amo umume'u a'e ma'e izupe. A'e rupi Amazi uzàn oho Araki tawhu pe. Iàmàtyry'ymar oho haikweromo a'e pe wà. Uzuka a'e pe wà.

20 Iànàm weraha hetekwer Zeruzarez pe kawaru kupe pe wà. Utym hetekwer tuwiawete watymaw pe tawhu Tawi heko awer pe wà. **21** Na'e téko umuigo kar ta'yр Uzi tuwiawete romo tu hekuzaromo a'e wà. Wereko Uzi 16 kwarahy tuwiawete wiko mehe. **22** U imàno re Uzi upyhyk wi tawhu Erat her ma'e. Uzapokatu wi wi a'e tawhu.

Zeromoàw mokoz haw wiko Izaew wanuwiawete romo

23 Amazi Zoaz ta'yр Zuta wanuwiawete romo heko mehe 15 haw kwarahy rehe Zeromoàw mokoz haw Zeoaz ta'yр wiko Izaew wanuwiawete a'e kury. Umumaw 41 kwarahy Xamari pe tuwiawete romo wiko pà. **24** Zeromoàw mokoz haw uzawy Tupàn rape. Hemiapo kwer na'ikatu kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Nuzawy kwaw Zeromoàw ipy Nemat ta'yр. Uzapokatu ikatu 'ym ma'e Izaew wanupe a'e no.

25 Zeromoàw mokoz haw upyhyk wi Izaew waiwy kwehe arer paw a'e kury. A'e ywy uzypyrog Amat pe kwarahy heixe haw awyze har kutyr. Oho Yryhu Umàno Ma'e Kwer her ma'e kwarahy hemaw awyze har kutyr. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar umume'u a'e ywy imuzewyr kar àwàm Izaew wanupe. Umume'u kar a'e ma'e Tupàn ze'eg imume'u har Zon her ma'e pe. Amitaz ta'yр romo Kate-Eper pe har romo hekon Zon a'e.

26 Wexak Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew ma'erahy ipuraraw mehe wà. Naheta pixik kwaw ni pitài Izaew wapytywà har wà.

27 Na'ipurumumaw wer kwaw Izaew wanehe a'e. A'e rupi upytywà kar Izaew Zeromoàw mokoz haw pe wà.

28 Amo umuapyk amogwer Zeromoàw mokoz haw hemiapo kwer a'e pape Izaew wanuwiawete wanemiapo kwer her ma'e rehe. Upyhyk wi Namaz tawhu Amat tawhu Izaew wanupe. A'e pape umume'u a'e ma'e paw a'e. **29** Umàno Zeromoàw mokoz haw her ma'e. Utym hetekwer tuwiawete watymaw pe wà. Ta'yr Zakari uezapo tuwiawete romo hekuzaromo kury.

Uzi wiko Zuta wanuwiawete romo

15 ¹Zeromoàw mokoz haw Izaew wanuwiawete romo heko mehe 27 haw kwarahy rehe Uzi Amazi ta'yr wiko Izaew wanuwiawete romo. **2** Wereko 16 kwarahy tuwiawete romo wiko mehe. Umumaw 52 kwarahy Zeruzarez pe tuwiawete romo wiko pà. Ihy Zekori her romo a'e. Zeruzarez pe har romo hekon. **3** Nuzawy kwaw Uzi u a'e. Hemiapo kwer ikatu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. **4** Xo pitài ma'e zo na'ikatu kwaw izupe. Nuweityk kwaw tupàn a'ua'u wamuwete haw. Teko uzuka wi wi ma'ea'yur a'e pe wà. Wapy yhyk a'e pe wà no. **5** A'e rupi Tupàn umuma'eahy kar tuwiawete Uri kury. Upuraraw perew iaiw ma'e. Umumaw u'ar paw uperew pà. Imàno mehe iperew. Wiko amo tàpuz pupe muitea'i amogwer teko wanuwi. Ta'yr Zotàw wiko tuwiawete agaw hekuzaromo. Weruze'eg teko hekuzaromo wà.

6 Amo umume'u amogwer Uzi hemiapo kwer a'e pape Zuta wanuwiawete wanemiapo kwer her ma'e rehe. **7** Umàno Uzi. Utym hetekwer tuwiawete watymaw pe tawhu Tawi heko awer pe wà. Ta'yr Zotàw wiko tuwiawete romo hekuzaromo.

Zakari wiko Izaew wanuwiawete romo

8 Uzi Zuta wanuwiawete romo heko mehe 38 haw kwarahy rehe Zakari Zeromoàw mokoz haw ta'yr wiko Izaew wanuwiawete romo. Umumaw 6 zahy Xamari pe tuwiawete romo wiko pà. **9** Nuzawy kwaw Zakari amogwer Izaew wanuwiawete Zakari haikweromo har wà. Hemiapo kwer na'ikatu kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe.

Nupytu'u kwaw a'e iaiw ma'e iapo re. Uzapo kar a'e ma'e Izaew wanupe tuwiawete Zeromoàw Nemat ta'yr zàwegatete. **10** Xarum Zaw ta'yr omono'og amo teko tuwiawete Zakari rehe ipuruzuka wer ma'e wamuwà wà. Uzuka Imireàw tawhu pe. Xarum upyta hekuzaromo tuwiawete romo kury.

11 Amo umuapyk amogwer Zakari hemiapo kwer a'e pape Izaew wanuwiawete wanemiapo kwer her ma'e rehe.

12 Nezewa uezapo ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg tuwiawete Zeu pe imume'u pyrer rupi katete a'e kury. — Nezuapaypr wiko putar Izaew wanuwiawete romo zeirugatu haw rupi wà nehe, i'i Tupàn Zeu pe a'e 'ym mehe.

Karum wiko Izaew wanuwiawete romo

13 Uzi Zuta wanuwiawete romo heko mehe 39 haw kwarahy rehe Xarum Zaw ta'yr wiko Izaew wanuwiawete romo kury. Umumaw pitài zahy Xamari pe tuwiawete romo wiko pà.

14 Menaem Gani ta'yr oho Xiza tawhu wi Xamari pe kury. Uzuka Xarum. Upyta tuwiawete romo hekuzaromo. **15** Amo umuapyk amogwer Xarum hemiapo kwer paw a'e pape Izaew wanuwiawete wanemiapo kwer her ma'e rehe. Weityk tuwiawete wiko mehe a'e. A'e pape umume'u a'e ma'e a'e no. **16** Menaem weityk Tapu tawhu a'e. Uzuka a'e pe har paw wà. Weityk taw a'e ywy rehe har paw wà no. Te taw Xiza huwake har weityk wà. Uzapo a'e ma'e ta'e Tapu pe har nuwàpytymawok kwaw weko haw tawhu izupe wà xe. Ukixi kar kuzà ipuru'a ma'e wanie paw wà no.

Menaem wiko Izaew wanuwiawete romo

17 Uzi Zuta wanuwiawete heko mehe 39 haw kwarahy rehe Menaem Gani ta'yr wiko Izaew wanuwiawete romo. Umumaw 10 kwarahy Xamari pe tuwiawete romo wiko pà. **18** Uzapo ikatu 'ym ma'e. Hemiapo kwer na'ikatu kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Nuzawy kwaw Zeromoàw Nemat ta'yr. Uzapo kar ikatu 'ym ma'e Izaew wanupe.

19 Xigirat-Pirezer Axir wanuwhawete wixe wà Izaew waiwy pe kury. Menaem omono itaxig parat tetea'u izupe. Heta 34 miw kir ipuhuz taw. Ta'e ipurupytywà wer hehe xe. Ta'e heko wer tuwhawete ikàg wera'u ma'e romo a'e no xe. **20** Naheta tete kwaw temetarer Menaem pe. A'e rupi uze'eg awa hemetarer katu ma'e Izaew rehe har wanupe kury. — Pitaitàigatu pemur itaxig parat 570 kàräm ihewe nehe. Nezewe mehe Xigirat-Pirezer uzewyr putar uiwy pe nehe, i'i wanupe.

21 Amo umuapyk Menaem hemiapo kwer paw a'e pape Izaew wanuwhawete wanemiapo kwer her ma'e rehe. **22** Umàno a'e. Utym hetekwer wà. Ta'yri Pekai her ma'e wiko tuwhawete romo hekuzaromo kury.

Pekai wiko Izaew wanuwhawete romo

23 Uzi Zuta wanuwhawete romo heko mehe 50 haw kwarahy rehe Pekai Menaem ta'yri wiko Izaew wanuwhawete romo. Umumaw mokoz kwarahy Xamari pe tuwhawete romo wiko pà. **24** Uzapo ikatu 'ym ma'e. Hemiapo kwer na'ikatu kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Nuzawy kwaw Zeromoàw Nemat ta'yri. Uzapo kar ikatu 'ym ma'e teko wanupe. Nupytu'li kwaw iapo kar ire. **25** Amo zauxiapekwer Pekai hemiruze'eg wanuwhawete romo heko mehe 50 awa Zirez pe har wà. — Xiuka tuwhawete nehe, i'i uezuepepe wà. Uzuka Pekai oho tòpuzuhu tâtà ma'e Xamari pe har pe wà. Peka wiko tuwhawete romo hekuzaromo kury.

26 Amo umuapyk amogwer Pekai hemiapo kwer paw a'e pape Izaew wanuwhawete wanemiapo kwer her ma'e rehe.

Pekai wiko Izaew wanuwhawete romo

27 Uzi Zuta wanuwhawete romo heko mehe 52 haw kwarahy rehe Peka Hemari ta'yri wiko Izaew wanuwhawete romo. Umumaw 20 kwarahy Xamari pe tuwhawete romo wiko pà. **28** Uzapo ikatu 'ym ma'e. Hemiapo kwer na'ikatu kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Nuzawy kwaw Zeromoàw Nemat

ta'yri. Uzapo kar ikatu 'ym ma'e Izaew wanupe. Nupytu'li kwaw iapo kar ire.

29 Peka tuwhawete romo heko mehe Axir wanuwhawete Xigirat-Pirezer uphyhk tawhu tetea'u wà. Upphyhk ywy tetea'u no. Na'aw tawhu waner xe wà: Izom, Apewmetemaka, Zanoa, Kez, Azor. Na'aw ywy pehogwer hemipyhk kwer waner xe wà: Zirez, Karirez, Napitari. Weraha teko a'e tawhu pe har a'e ywy rehe har weko haw Axir ywy rehe wà.

30 Zotàw Uzi ta'yri Zuta wanuwhawete romo heko mehe 20 haw kwarahy rehe Osez Era ta'yri omono'og tuwhawete Peka rehe ipuruzuka wer ma'e wà. Uzuka oho wà. Osez wiko tuwhawete romo hekuzaromo.

31 Amo umuapyk Peka hemiapo kwer paw a'e pape Izaew wanuwhawete wanemiapo kwer her ma'e rehe.

Zotàw wiko Zuta wanuwhawete

32 Peka Hemari ta'yri Izaew wanuwhawete romo heko mehe mokoz haw kwarahy rehe Zotàw Uzi ta'yri wiko Zuta wanuwhawete romo. **33** Wereko 25 kwarahy tuwhawete romo wiko mehe. Umumaw 16 kwarahy Zeruzarez pe tuwhawete romo wiko pà. Ihy a'e, Zeru her romo a'e. Zanok tazyr romo hekon. **34** Nuzawy kwaw Zotàw u a'e, Uzi a'e. Hemiapo kwer ikatu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. **35** Xo pitai ma'e zo nuzapo kwaw Tupàn imurywete kar pà. Nuweityk kwaw tupàn a'ua'u wanuwete haw a'e. Teko uzuka wi wi ma'e a'yr a'e pe wà. Wapy wi wi yhyk a'e pe tupàn a'ua'u wanenataromo wà no. Uzapo Zotàw Tupàn Hàpuzuhu ukenal kwarahy heixe haw awyze har kutyr har a'e.

36 Amo umuapyk amogwer Zotàw hemiapo kwer paw a'e pape Zuta wanuwhawete romo heko mehe 20 kwarahy rehe.

37 Tuwhawete romo heko mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono kar Hezim Xir wanuwhawete Zuta pe. Omono kar Peka Izaew wanuwhawete a'e pe no. Uzàmàtyry'ym kar Zuta a'e tuwhawete wanupe wà. **38** Umàno Zotàw. Utym hetekwer tuwhawete watymaw pe wà, tawhu

Tawi reko awer pe wà. Ta'yir Akaz wiko tuwiawete romo hekuzaromo.

Akaz wiko Zuta wanuwiawete romo

16 ¹Peka Hemari ta'yir Izaew wanuwiawete romo heko mehe 17 haw kwarahy rehe Akaz Zotàw ta'yir wiko Zuta wanuwiawete romo. ²Wereko 20 kwarahy tuwiawete romo wiko mehe. Umumaw 16 kwarahy Zeruzarez pe tuwiawete romo wiko pà. Akaz nuiquo kwaw wipy tuwiawete Tawi zàwe. Hemiapo kwer na'ikatu kwaw uzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. ³Nuzawy kwaw Izaew wanuwiawete a'e wà. Te wa'yir uzuka tupàn a'ua'u wanenataromo. Wapy wa'yr hetekwer tata pupe. Kwehe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuixe kar Izaew a'e ywy rehe. Teko a'e ywy rehe har uzapo agwer iaiw ma'e wà. A'e rupi — Pemuhem kar a'e teko iro ma'e ko ywy wi wà nehe, i'i Tupàn Izaew wanupe. Ko 'ar rehe Akaz uzapo kar agwer iaiw ma'e Izaew wanupe kury. Iro hemiapo kwer Tupàn pe. ⁴Uzuka Akaz ma'e'yr tupàn a'ua'u wanupe wà. Wapy yhyk wamuwete haw pe no, ywytyr apyr, ywyra i'ág ma'e wype upaw rupi no.

⁵Na'e Hezim Xir wanuwiawete a'e, Izaew wanuwiawete Peka a'e no, uzàmàtyry'ym Zeruzarez tawhu oho wà kury. Umàmàn izywyr wà. Nezewe rehe we nupuner kwaw Akaz heitykaw rehe wà.

⁶A'e kwarahy rehe Enom wanuwiawete upyhyk wi Erat tawhu oho kury. Umuhem kar Zutew a'e pe wiko ma'e a'e tawhu wi wà. Enom izuapyapyr oho Erat pe wà. Te ko 'ar rehe wiko a'e pe wà.

⁷Akaz omono amo uze'eg heraha har Xigirat-Pirezer Axir wanuwiawete pe wà kury. — Aiko neremiruze'eg romo ihe. Aiko nera'yr romo no. Ezur hepyro pà Xir wanuwiawete Izaew wanuwiawete wanuwi nehe. Ta'e heàmàtyry'ym waiko wà xe, i'i izupe.

⁸Upyhyk Akaz itaxig parat Tupàn Hàpuzuhu pe har. Upyhyk itazu or a'e pe har no. Upyhyk temetarer wàpuzuhu pe har

paw no. Omono kar e Axir wanuwiawete pe. ⁹Nezewe uwazar Axir wanuwiawete Akaz pe. Ur zauxiapekwer tetea'u wanupi Namaz tawhu pe kury. Upyhyk kury. Uzuka tuwiawete Hezim. Weraha teko a'e pe har Kir tawhu pe wemipyhyk kwer romo wà kury.

¹⁰Tuwiawete Akaz oho Namaz tawhu pe tuwiawete Xigirat-Pirezer huwàxi mà. Wexak ma'e'yr hapy haw a'e pe har. A'e rupi uzapo kar hagaw paw pape rehe xaxeto Uri pe imono kar pà, a'e ma'emume'u haw inuromo paw rupi a'e. ¹¹Na'e Uri uzapo amo ma'e'yr hapy haw inugwer hagaw paw tuwiawete Akaz Namaz wi hemimur kwer zàwenugar. Umumaw iapo haw Akaz izewyr 'ym mehe we. ¹²Namaz wi uhem mehe Akaz wexak a'e ma'e'yr izuka haw imuhyk pyrer kury. ¹³A'e rupi wapy ma'e'yr tetea'u hehe wà kury. Omono aroznàr tupàn a'ua'u wanupe no. Uzakook win hehe no. Uzakook tupàn a'ua'u wamuawyzé kar haw huwy kwer hehe no.

¹⁴Heta amo ma'e'yr hapy haw itazu morog iapo pyrer a'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo har romo. Ma'e'yr hapy haw ipyahu ma'e Tupàn Hàpuzuhu wamyter pe hin a'e. A'e rupi Akaz weraha a'e Tupàn henataromo har kwarahy heixe haw awyze har rehe har kutyr ma'e'yr hapy haw ipyahu ma'e ikupe kutyr. ¹⁵Na'e uze'eg nezewe Uri pe. — Ku'em mehe eapy ma'e tata pupe Tupàn henataromo nehe. Karuk mehe emono aroznàr izupe nehe. Emono a'e ma'e paw hemal'e'yr hapy haw ipyahu ma'e rehe nehe. Emono tuwiawete ma'e Tupàn pe imono pyr hehe nehe no. Emono teko wama'e Tupàn pe imono pyr hehe nehe no. Emono uwà tykwer win teko wanemimono hehe nehe no. Ezakook ma'e'yr izuka pyrer paw wanuwykwer a'e ma'e'yr hapy haw pyahu ma'e rehe nehe no. Ezapo zo ma'e a'e ma'e'yr hapy haw itazu morog rehe nehe. Xo ihe zo apuranu putar Tupàn rehe ma'e uzeapo ma'e ràm imume'u kar pà izupe ihe nehe, i'i izupe.

¹⁶Na'e Uri uzapo ma'e paw tuwiawete ze'eg rupi katete. ¹⁷Tuwiawete Akaz o'ok a'e ywyramawa itazu morog iapo pyrer

tàpuzuhu pe har a'e wi a'e. Weraha kawaw ywyramawa rehe har a'e wi no. Heta amo 'y hyru uhua'u ma'e amo 12 tapi'ak awa hagaw paw wakupe pe a'e. O'ok tapi'ak hagaw paw wanuwi itahupew rehe imuapyk pà kury.

18 Akaz uzapo amo ae ma'e Axir wanuwhiwete imuwyete kar pà. Tuwhiwete henaw wapyk amo ywyrapew rehe Tupàn Hápuzuhu pupe. Akaz weraha a'e ywyrapew a'e wi. Uwàptym tuwhiwete tàpuzuhu pupe waneixe haw no.

19 Amo umuapyk amogwer Akaz hemiapo kwer paw a'e pape Zuta wanuwhiwete wanemiapo kwer her ma'e rehe. **20** Umàno Akaz. Utym hetekwer tuwhiwete watymaw pe wà, tawhu Tawi heko awer pe wà. Ta'y Ezeki wiko tuwhiwete romo hekuzaromo.

Osez wiko Izaew wanuwhiwete romo

17 ¹Akaz Zuta wanuwhiwete romo heko mehe 12 haw kwarahy rehe Osez Era ta'y wiko Izaew wanuwhiwete romo. Umumaw 9 kwarahy Xamari pe tuwhiwete romo wiko pà. ²Uzapo ikatu 'ym ma'e. Hemiapo kwer na'ikatu kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Nezewe rehe we nuiko kwaw iaiw ma'e romo amogwer Izaew wanuwhiwete wazàwe. ³Axir wanuwhiwete Xamanezer ur ikutyr iàmàtyry'ym pà kury. Weityk Xamanezer Osez. Osez umumaw kwarahy tetea'u temetarer tetea'u imono kar pà Xamanezer pe. Na'ikatu kwaw nezewe haw Osez pe. ⁴A'e rupi amo kwarahy mehe omono kar uze'eg heraha har Ezit wanuwhiwete Xo her ma'e pe. — Heptywà pe nehe, i'i izupe. Upytu'u temetarer kwarahy nànànar Axir pe imono kar ire kury. A'e ma'e ikwaw mehe, uphyhk kar Xamanezer Osez zauxiapekwer wanuwe kury. Umunehew kar zemunehew paw pe.

Axir ywy rehe har weityk Xamari tawhu wà

5 Na'e Xamanezer wixe Izaew ywy rehe kury. Umàmàn Xamari tawhu izywyr wà. Umumaw mokoz kwarahy a'e pe har wamuhem kar 'ym pà wà. Na'iruz haw

kwarahy rehe, **6** Osez tuwhiwete romo heko mehe 9 haw kwarahy rehe Axir wanuwhiwete uphyhk Xamari tawhu kury. Weraha Izaew Axir ywy rehe wà, wemipyhyk kwer romo wà. Umupyta kar amo Ar tawhu pe wà. Umupyta kar amo yrykaw Amor Kozà ywy rehe har huwake wà. Umupyta kar amo tawhu Mez ywy rehe har wanupe wà no.

7 A'e tuwhiwete uphyhk Xamari tawhu a'e, ta'e Izaew uzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzar henataromo wà xe. A'e 'ym mehe Tupàn upyro waipy Ezit wanuwhiwete wi a'e wà. Upyro a'e ywy wi wà. Nezewe rehe we umuwete katu amo ae tupàn wà. **8** Uzapo ma'e teko weko àwàm pe har wazàwe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuhem kar a'e teko Izaew wanenataromo. Uzapo ma'e wazàwe a'e re wà. Izaew wanuwhiwete uzapo iaiw ma'e a'e teko wazàwe. A'e rupi teko Izaew uzapo uwihawete wazàwe wà no. **9** Izaew wanemiapo kwer na'ikatu kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Uzapo tupàn a'ua'u wamuwete haw weko haw tawhu nànàn wà. Taw pixika'i wera'u ma'e pe heta tupàn a'ua'u wamuwete haw. Taw uhua'u wera'u ma'e pe heta tupàn a'ua'u wamuwete haw no. **10** Umupù'am itapuku tupàn ua'u hagapaw romo wà. Umupù'am ywyra amo tupàn ua'u hagapaw romo wà no. Umupù'am ywytyr apyr nànàn wà. Umupù'am ywyra i'ág nànàn wà no. **11** Wapy yhyk tupàn a'ua'u wamuwete haw nànàn wà no. Tupàn umuhem kar teko a'e ywy wi Izaew wanenataromo wà. Ta'e umume'u a'e ywy Izaew waipy wanupe kwehe mehe a'e xe. Izaew nuzawy kwaw a'e teko wà kury. Uzapo iaiw ma'e Tupàn henataromo wà. A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wikwahy wanehe kury, wanemiapo kwer wanehe kury. **12** Umuwete katu tupàn a'ua'u waiko wà. Kwehe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg waipy wanupe, a'e ma'e iapo 'ymaw imume'eahy pà wanupe.

13 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono kar uze'eg heraha har wanupe. Omono kar uze'eg imume'u har wanupe no. — Pemume'u

ko heremimutar Izaew wanupe nehe, Zuta wanupe nehe no. — Pepyt'u ikatu 'ym ma'e iapo re nehe. Peruzar heremiapo putar haw nehe, heze'eg pape rehe imuapyk pyrer nehe, peipy wanupe heremimono kar nehe. Kwehe mehe amono a'e heze'eg heremiruze'eg wanupe ihe, heze'eg imume'u har wanupe ihe no. Amono kar peme ihe. Pemume'u heze'eg heremiaihu wanupe nehe, a'e wanupe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wemiruze'eg wanupe. **14** Teko Izaew ywy kwarahy heixe haw awyze har kutyr har wà, na'ipureruzar wer kwaw Tupàn ze'eg rehe wà. Nuzawy kwaw uwipy wà. Tupàn ze'eg heruzar 'ymar romo wanekon wà. Nuzeruzar kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe wà, uzar rehe wà. **15** Tupàn ipurumu'e wer wanehe uze'eg rehe. Na'ipureruzar wer kwaw a'e ze'eg rehe wà. Uhaw ze'egatu waipy wanehe we hemiapo kwer wà. Nuzekaiw katu kwaw hemimume'u kwer rehe wà. Umuwete katu tupàn a'ua'u tykwer zàwenugar wà. A'e rupi a'e ae wiko tykwer ài a'e wà no. Uzapo ma'e oho waiko ywy uiwy huwake har wazàwe wà. Uhaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo putar haw wà. — Pezapo zo iaiw ma'e ywy penuwake har rehe har wazàwe nehe, i'i Tupàn wanupe. Nezewe rehe we uzapo oho waiko wà. **16** Uhaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzar ze'eg paw wà. Umupyràn itazu mokoz tapi'ak awa hagapaw iapo pà wà. Na'e umuwete a'e tapi'ak wà. Uzapo ywyra imupul'am pyr Azera her ma'e imuwete pyràm wà no. Umuwete zahytata wà no, umuwete tupàn ua'u Ma'aw her ma'e wà no. **17** Uzuka wa'y'r wazýr tata pupe wapy pà tupàn a'ua'u wanenataromo wamuawayze kar pà wà. Upuranu oho tekwe ikatu 'ym ma'e wanupe uze'eg ma'e wanehe wà, ta'e ipurukwaw wer ma'e ikwaw pyr 'ym rehe wà xe. Upuranu ma'e uezapo ma'e ràm imume'u har wanehe wà no. Xo iaiw ma'e zo uzapo wà. Wanemiapo kwer na'ikatu kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. A'e rupi wikwahy wanehe. **18** Wikwahy tuwe a'e

kury. A'e rupi umuhem kar teko Izaew ywy wi wà kury. Xo Zuta ywy rehe har zo upyta uiwy rehe a'e wà kury.

19 Nezewe rehe we teko Zuta ywy rehe har nuweruzar kwaw uzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg a'e wà no. Uzapo iaiw ma'e Izaew wazàwe wà. **20** A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e utyryk Izaew nànàkury. Uzepyk wanehe. Omono wàmàtyr'ymar wanupe. Iahykaw rehe omono kar uzewi wà.

21 Umu'aza'ak Tupàn wemiaihu mokoz romo kwehe mehe wà. — Izaew, za'e pitài pehegwer pe. — Zuta, za'e inugwer pe. Na'e Izaew umuigo kar Zeromoàw Nemat ta'y'r uwihawete romo wà. Umunyryk kar Zeromoàw Izaew Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi wà. Uzapo kar iaiw ma'e wanupe. **22** Izaew weruzar Zeromoàw wà. Wiko hemiruze'eg romo wà. Iaiw ma'e Zeromoàw hemiapo kwer paw Izaew uzapo a'e wà no. **23** Te, iahykaw rehe Tupàn omono kar uzewi wà kury. Ta'e nezewe haw wemiaipo ràm umume'u kwehe mehe uze'eg imume'u har wanupe a'e xe. A'e rupi zauxiapekwer weraha Izaew Axir ywy rehe wà kury. Nupuner kwaw a'e wi uhemaw rehe wà. Wiko Axir wanuwiawete pe uma'erekö e ma'e romo wà. Wiko a'e pe te ko 'ar rehe wà.

Axir ywy rehe har werur

teko amo ae ywy rehe har Izaew pe wà

24 Axir wanuwiawete werur teko teteau amo ae tawhu parer Izaew pe wà, Xamari pe wà. Na'aw a'e tawhu waner xe wà: Mawiron, Kuta, Iwa, Amat, Xepawai. Umuigo kar a'e teko tawhu Xamari ywy rehe har pe wà kury, Izaew wanekuzaromo wà kury. Weraha Izaew Axir pe iphyhk pyrer romo wà. Axir ywy rehe har wiko a'e tawhu wazar romo wà kury. Uzapo weko haw a'e pe wà. **25** A'e pe oho mehe wà, a'e pe weko àwàm iapo mehe wà, numuwete katu kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wà. A'e rupi Tupàn omono kar zàwàruhu a'e pe wà. Zàwàruhu uzuka amogwemogwer a'e pe har wà. **26** Amo umume'u a'e ma'e oho Axir wanuwiawete pe

wà. — Teko tawhu Xamari ywy rehe har pe neremimono kar kwer a'e gà, nukwaw kwaw Tupàn a'e ywy rehe har ze'eg a'e gà. A'e rupi omono kar a'e Tupàn zàwàruhu a'e teko waneko haw pe gà. Uzuka zàwàruhu amo teko oho waiko gà, i'i izupe gà.

27 Na'e tuwhawete uze'eg nezewe tuwhaw wanupe kury. — Pemuzewyr kar pitai xaxeto a'e teko a'e wi zaneremirur kwer wanehe we har a'e ywy rehe nehe. Tuwe uzewyr a'e pe wiko pà nehe, teko a'e pe har wamu'e pà Tupàn a'e ywy rehe har ze'eg rehe nehe, i'i wanupe.

28 Na'e amo xaxeto Izaew wainuromo har Xamari tawhu wi herur pyrer oho Metew pe wiko pà kury. Umu'e teko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuweste katu haw rehe gà.

29 Nezewe rehe we teko Xamari ywy rehe har uzapo wi wi tupàn a'ua'u uzeupepe gà. Umuapyk a'e tupàn a'ua'u Tupàn imuweste haw Xamari ywy rehe arer hemiapo kwer pape rehe gà. Tawhu pitaitàigatu pe har uzapo tupàn a'ua'u uzeupe gà.

30 Mawiron parer uzapo uzar Xukot-Menot hagapaw gà. Kuta parer uzapo uzar Nerugaw hagapaw gà no. Amat parer uzapo uzar Azima hagapaw gà no.

31 Iwa parer uzapo uzar Niwaz uzar Tarutak wanagapaw gà. Xepawaim parer wapy wa'yra tata pupe uzar Anaramerek her ma'e henataromo Anamerek her ma'e henataromo gà.

32 A'e teko umuwete Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e gà no. Wexaexak wyzai awa uzeinuinuromo har xaxeto romo wamuigo kar pà tupàn a'ua'u wamuweste haw pàràm gà. A'e xaxeto omono ma'e Tupàn pe tupàn a'ua'u wanupe a'e wamuweste haw pe gà, teko wanekuzaromo gà.

33 Umuwete Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e gà. Umuwete uzar tupàn a'ua'u gà no. Umuwete tupàn a'ua'u weko awer pe har pitaitàigatu gà.

34 Te ko 'ar rehe uzapo ma'e wemiapo kwer kwehe arer zàwenugar oho waiko gà. Numuwete katu kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e gà. Nuweruzar kwaw ize'eg Zako iuzuapyapry wanupe imono pyrer gà. Tupàn omono Izaew amo ae her romo Zako pe a'e 'ar mehe kwehe mehe a'e.

35 Kwehe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapokatu uze'eg Izaew wanehe we a'e. Nezewe i'i wanupe a'e mehe. — Pemuwete katu zo amo ae tupàn pe gà nehe. Peapyk zo pepenàràg rehe wanenataromo nehe. Peiko zo wanemiruze'eg romo nehe. Pezuka zo ma'eal'yr wanenataromo nehe.

36 Peruzar heze'eg nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo aiko ihe. Apupyro Ezit ywy wi hepuner haw rupihekàgaw rupi ihe. Peapyk pepenàràg rehe herenataromo nehe. Pezuka ma'eal'yr herenataromo nehe. Pemono ma'e ihewe nehe.

37 Kwehe mehe amuapyk heze'eg pape rehe ihe. Amuapyk heremipa putar haw hehe ihe no. Peruzar a'e ze'eg heremipa putar haw nehe. Pemuwete zo amo ae tupàn pe gà nehe.

38 Peneharaz zo heze'egatu penehe we heremipa kwer wi nehe.

39 Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. Aiko pezar romo. Aze hemuwete katu pe nehe, apupyro putar peàmàtyr'ymaw paw wanuwi nehe, i'i Tupàn Izaew wanupe.

40 Nezewe rehe we teko a'e ywy rehe uhem ma'e kwer a'e gà, nuzekaiw kwaw ize'eg rehe gà. Uzapo wi wi ma'e oho waiko wemiapo kwer kwehe arer zàwenugar ài gà.

41 Umuwete Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e gà. Umuwete uzar tupàn a'ua'u gà no. Te ko 'ar rehe wazuapyapry uzapo ma'e oho waiko nezewe a'e gà.

Ezeki wiko Zuta wanuwhawete romo

18 ¹Era Izaew wanuwhawete romo heko mehe na'iruz haw kwarahy rehe Ezeki Akaz ta'yri wiko Zuta wanuwhawete romo kury.

2A'e ma'e izeapo mehe wereko Ezeki 25 kwarahy. Umumaw 29 kwarahy Zeruzarez pe tuwhawete romo wiko pà. Ihya'e, Awi her romo a'e. Zakari tazyr romo hekon.

3Nuzawy kwaw Ezeki wipy tuwhawete Tawi a'e. Hemiapo kwer ikatu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe.

4Umumaw tupàn a'ua'u wamuweste haw paw gà. Ukauka a'e itapuku tupàn a'ua'u hagapaw gà no. Weityk ywyra upu'am ma'e tupàn a'ua'u hagapaw no. Ukauka moz itazu morog iapo pyrer ipegegwer tetea'u iapo pà. Kwehe

mehe Moizez umupyràn itazu a'e moz hagapaw iapo pà. Neutà her romo a'e. Moz, i'i zaneze'eg rupi. A'e 'ym mehe teko Izaew wapy yhyk moz henataromo imuwele pà wà.

5 Ezeki uzeruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar rehe a'e. Naheta pixik kwaw tuwhiweté izáwenugar Zuta wanupe a'e 'ar 'ym mehe wà, ni a'e 'ar pawire wà.

6 Wiko tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiruze'eg romo a'e. Nupytu'u kwaw heruzar ire. Weruzar katu ize'eg Moizez pe imono pyrer paw. **7** A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko hehe we a'e. Wyzài ma'e iapo mehe ikatu a'e ma'e. Ezeki naheko wer kwaw Axir wanuwhiweté hemiruze'eg romo a'e. A'e rupi uwak izuwi. **8** Weityk Piri ywy rehe har wà. Wixe waiwy rehe. Upyhyk taw paw rupi wà, pixika'i ma'e wà, uhua'u ma'e wà no. Uzàmàtyry'ym tawhu Kaz her ma'e oho kury, ywy tawhu izywyr har iàmàtyry'ym pà no.

9 Ezeki Zuta wanuwhiweté romo heko mehe 4 haw kwarahy rehe, Ozez Era ta'y Izaew wanuwhiweté romo heko mehe 7 haw kwarahy rehe, Xamanezer Axir wanuwhiweté wixe Izaew ywy rehe kury. Zauxiapékwer hemiruze'eg umàmìan Xamari tawhu izywyr wà. **10** Umumaw mokoz kwarahy izywyr upyta pà wà. Na'iruz haw kwarahy rehe upyhyk Xamari tawhu wà kury. Ezeki Zuta wanuwhiweté romo heko mehe 6 haw kwarahy rehe uezapo a'e ma'e. Ozez Izaew wanuwhiweté romo heko mehe 9 haw kwarahy rehe uezapo a'e. **11** Axir wanuwhiweté weraha Izaew uiwy pe wemipyhyk kwer romo wà. Umuigo kar amo Ar tawhu pe wà. Umuigo kar amo yrykaw Amor Koza ywy rehe har huwake wà. Omono kar amo tawhu Mez ywy rehe har wanupe wà no.

12 A'e ma'e uezapo a'e wà, ta'e Izaew nuweruzar kwaw uzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e wà xe. Uhaw ze'eg uezupe Tupàn hemiapo katu kwer wà. Uhaw Tupàn ze'eg Moizez pe imono pyrer paw wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiruze'eg hekon Moizez. Na'izekaiw

wer kwaw ize'eg rehe wà. Na'ipureruzar wer kwaw hehe wà no.

Axir ipuruàmàtyry'ym wer Zeruzarez pe har wanehe wà

13 Ezeki Zuta wanuwhiweté romo heko mehe 14 haw kwarahy rehe Xenakeriw Axir wanuwhiweté uzàmàtyry'ym tawhu Zuta ywy rehe har pàrirogawaiha hereko har paw wà kury. Upyhyk paw rupi wà. **14** Na'e Ezeki omono kar uez'eg Xenakeriw pe kury. Araki tawhu pe hekon Xenakeriw. — Azawy ihe. Aze ikatu newe nehe, ehem heywy wi nehe. Wyzài ma'e nereminor ràm amono putar newe neho àwàm hekuzaromo nehe, i'i izupe. Tuwhiweté umur kar uez'egaw Ezeki pe. — Emur kar 10 miw kir itaxig parat ihewe nehe. Emur kar miw kir itazu or ihewe nehe no, i'i izupe. **15** A'e rupi Ezeki omono kar itaxig Tupàn Hàpuzuhu pe har paw izupe, wàpuzuhu pe har paw izupe no. **16** O'ok itazu or Tupàn Hàpuzuhu hukenaw wi. O'ok itazu or ukenaw wype har wi no, izywyr har wi no. Omono kar a'e ma'e paw Xenakeriw pe.

17 Nezewé rehe we Axir wanuwhiweté omono kar zauxiapékwer teteal' Araki tawhu wi Ezeki iàmàtyry'ym pà Zeruzarez pe wà kury. Na'iruz tuwhiw ikàg wera'u ma'e wiko a'e zauxiapékwer wanuwhiweté romo wà. Zeruzarez pe uhem mehe upyhyk pe pàn imupinimar waneko haw rupi har wà. Wiko yrykaw ypwaw iapo pyrer i'aromo har wi 'y herur har huwake wà. **18** Na'e uez'eg tuwhiweté teko wanupe wà. — Perur tuwhiweté Ezeki xe wà nehe, i'i wanupe. Na'e na'iruz tuwhiweté Zuta ywy rehe har uhem tawhu wi wanupe uez'eg pà wà. Na'aw waner xe wà: Eriaki ta'y, tuwhiweté hàpuzuhu rehe uzekaiw ma'e. Xemina tuwhiweté ze'eg pape rehe imuapykar. Zoa Azap ta'y tuwhiweté ipytywà har. **19** Amo Axir wanuwhiweté uez'eg wanupe kury. — Peraha ko Axir wanuwhiweté ikàg wera'u ma'e ze'eg Ezeki pe nehe kury. — Máràzàwe tuwe nerekzyze kwaw ihewi ne, peze izupe nehe, i'i wanupe wà. **20** — Xo heze'eg zo umumaw putar takihepuke nehe, ere iko nezeupe. Mo

nepytywà putar Axir wanuwhawete imumaw mehe wà nehe. **21** Aipo ereàro zauxiapkwer Ezit ywy rehe har wanur àwàm iko. Wanàro haw nuzawy kwaw xu heraha haw ywyra pokokaw romo. Upen putar nepo ikutuk pà nehe. Nezewe wiko Parao Ezit wanuwhawete uzehe uzeruzar ma'e wanupe. **22** Aipo ererezuzar iko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar rehe. Ezeki umumaw kar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo ma'ea'yà hapy haw a'e. — Xo Zeruzarez pe zo pemuwete katu Tupàn nehe, i'i Zuta wanupe, Izaew wanupe no. — Mâràzàwe tuwe a'e tupàn nepytywà putar nehe kury. **23** Azapokatu putar ze'eg nerehe we Axir wanuwhawete hekuzaromo ihe kury. Amono putar mokoz miw kawaru newe ihe wà nehe, aze erepuner mokoz miw awa kawaru waku'az àràm wamono'ogaw rehe nehe. **24** Nerepuner kwaw Axir wanuwhawek iàg 'ym wera'i ma'e heitykaw rehe. Ereàro ywyramawa Ezit wanemimur kàràm iko ne wà. Ereàro zauxiapkwer Ezit wanemimur kàràm iko ne wà no. **25** — Uzàmàtyry'ym heywy a'e. A'e ae umumaw tawhu heywy rehe har a'e wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nupytywà kwaw wamumaw mehe a'e, ere iko nezeupe. Erezawy iko. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e ae hemur kar xe neywy rehe har wàmàtyry'ym kar pà ihewe a'e, wamumaw kar pà ihewe a'e, i'i tuwhawete iko newe, i'i a'e tuwhawete Ezeki pe.

26 Na'e Eriaki a'e, Xemina a'e no, Zoa a'e no, uze'eg a'e tuwhaw pe a'e wà kury. — Eze'eg Aram izuapyapyr waze'eg rupi, ta'e urukwaw waze'eg ure xe. Eze'eg zo ureze'eg rupi Emerew ze'eg rupi nehe. Ta'e teko pàrirogawaiha rehe har paw uezapyaka waiko wà, i'i izupe wà.

27 Uwazar tuwhaw a'e na'iruz awa ze'eg wanupe kury. — Aipo xo penuwihawete pe zo heruwihawete umur kar uze'eg. Aipo xo peme zo umur kar uze'eg. Nan kwaw pa. Aze'eg iteko pàrirogawaiha rehe wapyk ma'e wanupe no. U'u putar wepxui kwer wà nehe. Ui'u putar uty pupe wà nehe no. Pe no, pezapo

putar wazàwe nehe no, ta'e pema'uhez tetea'u putar nehe xe, i'i wanupe.

28 Nezewe rehe we a'e tuwhaw upu'äm teko wanupe uhapukaz pà Emerew ze'eg rupi kury. — Penukatu Axir wanuwhawete iàg wera'u ma'e peme hemimume'u ràm nehe. Nezewe uze'eg a'e. **29** — Tuwe Ezeki nahemu'em kwaw peme nehe. Ta'e nupuner kwaw pepyro haw rehe a'e nehe xe. **30** Tuwe napemuzeruzar kar kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe nehe. Tupàn napepyro kwaw urewi nehe. Zauxiapkwer Axir ywy rehe har upyhyk tawhu peneko haw a'e wà nehe. **31** Pezekaiw zo Ezeki rehe nehe. Nezewe uze'eg Axir wanuwhawete iko peme kury. — Pehem tawhu wi kury, ihewe pezemono pà kury, i'i iko peme. Aze peruzar ize'eg nehe, pepuner uwà tykwer peko pe har i'u haw rehe nehe. Pe'u putar pema'ywa 'a kwer nehe no. Pei'u putar ytyzuzàmaw peywy rehe har rehe nehe no. **32** Tuwhawete peneraha putar amo ae ywy peywy zàwenugar pe nehe. Pezapo putar peneko àwàm a'e pe nehe. Heta uwà tyw a'e pe. Pezapo putar win nehe. Heta arozràn a'e pe. Pezapo putar typy'ak nehe no. Heta uri tyw a'e pe. Heta uri kawer no. Heta hâir no. Aze peruzar ize'eg nehe, napemàno kwaw nehe. Peikuwe putar nehe. Tuwe Ezeki nahemu'em kwaw peme nehe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pepyro putar a'e nehe, i'i mua'u iko peme. Pezeruzar zo ize'eg rehe nehe. **33** Aipo amo tupàn amo ae ywy wazar upyro wemiaihu Axir wanuwhawete wi a'e wà. Nan kwaw pa. **34** Ma'e pe hekon tupàn Amat izuapyapyr wazar kury. Ma'e pe hekon tupàn Arapaz izuapyapyr wazar kury. Xepawaim wazar nupyro kwaw wemiaihu wà. Ena wazar nupyro kwaw wemiaihu wà. Iwa wazar nupyro kwaw wemiaihu wà. Aipo Xamari wazar upyro Xamari pe har ihewi wà,hekàgaw wi wà. Nupyro kwaw wà. **35** Ni pitái tupàn upyro uiwy rehe har ihewi wà. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyro putar Zeruzarez Axir wanuwhawete wi a'e nehe, peze ru'u peiko. Mâràzàwe tuwe peze'eg peiko nezewe, i'i a'e tuwhaw teko wanupe.

36 Teko nuwazar kwaw ize'eg wà, ta'e Ezeki uzapo kar nezewe haw wanupe xe. Ni pitai ze'eg numume'u kwaw wà. **37** Na'e Eriaki Xemina Zoa a'e wà kury, umu'i ukamir puku uzemumikahy haw hexak kar pà a'e wà kury. Umume'u Axir wanuwhaw ze'eg awer oho tuwhiwete Ezeki pe wà kury.

Tuwhiwete Ezeki upuranu Izai rehe a'e

19 **1** Wenu tuwhiwete Ezeki wama'emum'u awer. Umu'i ukamir puku a'e no. Umunehew pàñ iàñàm ma'e ma'eryru iapo pyr uzehe Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e ràpuzuhu pe oho pà kury. **2** Uze'eg Eriaki wàpuzuhu rehe uzekaiw ma'e pe kury. Uze'eg Xemina uze'eg imuapyk kar pe no. Uze'eg xaxeto tua'uhez wera'u ma'e wanupe no. — Peze'eg peho Izai Amoz ta'yr pe nehe, i'i wanupe. Umunehew pàñ iàñàm ma'e ma'eryru iapo pyr a'e 'ar mehe wà no. **3** Nezewe uze'eg tuwhiwete Izai pe. — Kutàri ma'erahy ipuraraw paw 'ar rehe zaiko. Amo uzepyk iko zanerehe. Zanemaranagar zane. Naxiawy kwaw kuzà imemryxak etea'i ma'e zane. Ikàgaw nuhyk kwaw izupe. A'e rupi imemry nuzexak kar kwaw. **4** Axir wanuwhiwete umur kar zauxiapekwer wanuwhaw urewe a'e. Uze'eg zemueteahy Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e rehe. Tuwe Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wenu waze'eg zemueteahy haw nehe. Tuwe uzepyk uze'eg zemueteahy ma'e kwer wanehe nehe. Nezewe rehe we eze'eg Tupàñ pe teko xe har wikuwe ma'e wanehe nehe, i'i Ezeki Izai pe.

5 Ezeki pe uma'erekò ma'e weraha ize'eg Izai pe wà kury. **6** Umur kar Izai ko ze'eg Ezeki pe. — Nezewe i'i Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e iko newe kury. — Tuwe Axir nanemupytuhegatu kar kwaw wà nehe. Nezewe i'i waiko wà. — Tupàñ nupuner kwaw pepyro haw rehe a'e, i'i Axir waiko peme wà. Pezekaiw zo waze'eg rehe. **7** Tupàñ wenu kar putar amo ma'e uezapo ma'e kwer imume'u awer Axir wanuwhaw pe nehe. Henu mehe uzewyr putar weko

haw pe uiwy pe nehe. Tupàñ uzuka kar putar tuwhiwete a'e pe nehe, i'i Izai izupe.

Axirywy rehe har ipuruàmàtyry'ym wi wer Zeruzarez pe har wanehe

8 Axir wanuwhiwete uehm Arahi wi Irimina tawhu iàmàtyry'ym pà. A'e tuwhiwet Ezeki pe uze'eg ma'e a'e, ukwaw uwihawete hemiapo a'e. A'e rupi oho Irimina pe izupe uze'eg pà. **9** Xirak Exio wanuwhiwete werur zauxiapekwer Ezit ywy rehe har tetea'u wanereko Axir wakutyr wà kury. Axir ukwaw wanur àwàm a'e wà. Umume'u uwihawete pe wà. Henu mehe Axir wanuwhiwete omono kar amo pape Ezeki Zuta wanuwhiwete pe kury. **10** Nezewe i'i a'e pape. — Tupàñ nezar rehe erezeruzar iko ne. — Axir wanuwhiwete nupyhyk kwaw Zeruzarez a'e nehe, i'i Tupàñ newe. Hemu'em iko newe. Ezeruzar zo hehe nehe. **11** Wyzai ywy imumaw mehe, azapo iaiw ma'e a'e ywy rehe har wanupe ihe. Aipo erekwaw wanupe heremiano kwer. Aipo erepunher hepwi nezepyro haw rehe nehe. **12** Axir wanuwhiwete heipy a'e wà, weityk tawhu Koza ywy rehe har paw wà. Weityk tawhu Àrà ywy rehe har paw wà no. Weityk tawhu Hezep ywy rehe har paw wà no. Uzuka teko Èn ywy rehe har Teraxa tawhu pe har wà no. Wazar a'e wà, a'e tupàñ a'ua'u a'e wà, nupuner kwaw wapyro haw rehe a'e wà. **13** Nema'enukwaw katu amo tawhu wanuwhiwete wanehe ne. Amat tawhu pe har wanuwhiwete. Arapaz tawhu pe har wanuwhiwete. Xepawaim tawhu pe har wanuwhiwete. Ena tawhu pe har wanuwhiwete. Iwa tawhu pe har wanuwhiwete. Ma'e pe wanekon a'e tuwhiwete kutàri wà, i'i izupe a'e, uze'eg a'e pape rehe imuapyk pà a'e.

14 Pape herur har omono pape tuwhiwete Ezeki pe wà kury. Umugeta Ezeki. Na'e oho Tupàñ Hàpuzuhu pe kury. Omono a'e pape a'e pe Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo kury. **15** Uze'eg nezewe izupe. — O Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar. Ereapyk in nerena rehe Kerumin

wa'aromo ne. Xo ne zo ereiko Tupàn romo. Ereiko teko ywy nànànar wazar romo. Erezapo ywak kwehe mehe. Erezapo ywy no. **16** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Exak urewe uezapo ma'e nehe. Einu katu ma'e Xenakeriw hemimume'u nehe. Uze'eg zemueteahy iko nerehe, Tupàn. **17** Axir wanuwihaw umumaw teko tetea'u wà. Umuaiw waiwy wà no. **18** Wapy tupàn a'ua'u a'e ywy rehe har wà no. Nuiko kwaw tupànete romo wà. Xo ma'e hagaw paw romo ywyra iapo pyrer ita iapo pyrer romo wanekon wà. Teko uzapo a'e tupàn a'ua'u opo pupe wà. **19** Kutàri, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar, urepyro pe Axir wanuwi nehe. Nezewe mehe teko ywy nànànar ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo nereko haw a'e wà nehe. Tupànete romo ereiko, i'i Ezeki Tupàn pe.

Izai omono kar uze'eg tuwhiwete pe

20 Na'e Izai omono kar amo ze'eg tuwhiwete Ezeki pe kury. **21** — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew uwaziar putar neze'eg newe nehe kury, i'i izupe. — Zeruzarez tawhu pe har upuka waiko nerehe wà, Xenakeriw. Uze'eg urywahyahy waiko nerehe wà. **22** Mo rehe ereze'eg zemueteahy ne. Mo wi ereiko wera'u. Mo rehe ereze'eg urywahyahy. A'e ma'e pawerezapo ihewe. Aiko Tupàn Izaew wazar uzemonokatu ma'e romo ihe. **23** Eremur kar neze'eg herur har ihewe ne wà. — Heta tetea'u ywyramawa ihewe wà. Apyhyk ywytyr aiha katu wera'u ma'e Irimano ywy rehe har ihe wà. Amonohok ywyra ywyràkàxigyw aiha wera'u ma'e ihe wà no. Amonohok ywyra xipere aiha wera'u ma'e ihe wà no. Ahem ka'a muitea'u har pe ihe no, ere ihewe. **24** — A'ywykàz ytyzuzàmaw ywy muitea'u har rehe ihe. Ai'u a'e ytyzuzàmaw rehe ihe, ere ihewe. — Zauxiapékwer heremiruze'eg wapy umuxinig kar yrykaw Niru her ma'e wà, ere ihewe.

25 Kwehe mehe hema'enukwaw a'e ma'e rehe ihe. Ko 'ar rehe azapo kar iteko newe kury. Aipo erekwaw ko ma'e ne. Ereityk

tawhu pàrirogaw hereko har echo ne wà, ywytyr tykwer iapo pyr romo erezapo a'e tawhu wanupe. Ihe amono nekàgaw newe a'e ma'e iapo kar pà newe. **26** A'e rupi a'e ywy rehe wiko ma'e na'ikàg kwaw a'e wà. Ukyze tuwe oho waiko wà. Imaranugar wà no. Nuzawy kwaw ka'api'l kaiwer rehe har wà. Nuzawy kwaw ka'akyr izu ma'e wà. Nuzawy kwaw ka'akyr tàpuz 'aromo hezuz ma'e wà. Ywytu ur kwarahy hemaw wi a'e ka'api'l imuxinig kar pà.

27 Ihe urukwaw katu ihe. Akwaw neremiapo kwer. Akwaw neho àwàm. Naneakatuwawahy kwaw herehe. Akwaw nereko haw.

28 Akwaw herehe neakatuwawahy 'ym awer. Akwaw amogwer wanuwi nezemuigo kar awer. Amono putar amo iapu'a ma'e nexi rupi nehe kury. Amono putar amo nemupytu'kar àwàm nezuru pupe nehe. Urumuzewyr kar putar nerape kwer rupi ihe nehe kury, i'i Tupàn iko Xenakeriw pe, i'i Izai Ezeki pe.

29 Na'e uze'eg wi Izai tuwhiwete Ezeki pe kury. — Uzeapo putar amo ma'e a'e nehe. A'e ma'e hexak mehe erekwaw putar amogwer uezapo ma'e ràm wanur etea'i àwàm nehe. Ko kwarahy rehe nehe, kwezomo kwarahy rehe nehe no, pe'u putar xo hezuz e ma'e zo nehe, teko hemitym 'ygwer zo pe'u putar nehe. Mokoz kwarahy pawire pepuner arozràn itymaw rehe ipo'o haw rehe nehe. Pepuner uwà hà'yz itymaw rehe nehe no. Pepuner uwà tykwer win i'u haw rehe nehe no.

30 Zuta ywy rehe har umàno 'ym ma'e kwer nuzawy kwaw ka'a ywy rehe wapy imuixe katu har wà nehe. Nuzawy kwaw ma'e a'iakatu ma'e wà nehe. **31** Ta'e heta we putar teko Zeruzarez pe wà nehe, ywytyr Xiàw rehe wà nehe no. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ipurapo kar wer a'e ma'e rehe a'e xe, i'i izupe.

32 Uze'eg wi Izai. — Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iko Axir wanuwihawete rehe a'e kury. — Axir wanuwihawete nuixe kwaw 'aw tawhu pupe a'e nehe. Ni pitài u'yw nomomor kwaw ikutyr nehe. Ni pitài zauxiapékwer u'yw wi purumimaw hereko har uehm putar 'aw tawhu

huwake wà nehe. Nuzapo kwaw pyropyrogaaw tawhu izywyr ipupe uzeupir àwàm wà nehe.

33 Axir wanuwhiweté uzewyr putar wape kwer rupi nehe, 'aw tawhu pupe wixe 'ym pà nehe. **34** Azekaiw katu putar 'aw tawhu rehe nehe. Apyro putar 'aw tawhu nehe. Ta'e namuze'eg kar kwaw teko herer ikatu ma'e rehe ihe wà nehe xe. Ta'e kwehe mehe azapokatu heze'eg heremiruze'eg Tawi pe ihe xe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe kury, aze'eg kwez ihe kury, i'i Tupàn newe, i'i Izai Ezeki pe.

35 A'e ar mehe we pyhaw Tupàn reko haw pe har oho Axir waker haw pe kury. Uzuka 185 miw zauxiapékwer a'e pe wa. Iku'egwer pe wikuwe ma'e wexak umàno ma'e kwer wanetekwer tetea'u a'e pe wà. **36** Na'e Xenakeriw Axir wanuwhiweté uhem oho a'e wi kury. Uzewyr Nin tawhu pe. Upyta a'e pe. **37** Amo 'ar mehe umuwete katu uzar tupàn Nihok her ma'e oho hâpuzuhu pe. Heta mokoz ta'yri izupe a'e wà. Anaramerek ta'yri ipy her romo a'e. Xarezer inugwer ta'yri her romo a'e. A'e ta'yri uzuka u oho a'e pe wà, utakihe pupe wà. A'e re uzan Ararat ywy rehe wà. Amo ae ta'yri Ezar-Anom her ma'e wiko tuwhiweté romo u hekuzaromo.

Tupàn umukatu tuwhiweté Ezeki

20 ¹A'e kwarahy rehe ima'eahy tuwhiweté Ezeki. Umàno târia'i. Tupàn ze'eg imume'u har Izai Amoz ta'yri oho hexak pà kury. — Nezewe i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e newe, i'i izupe. — Emuàgà'yem nema'e paw nehe. Ta'e nanekatu kwaw nehe. Ezemuàgà'yem nemàno àwàm rehe nehe, i'i iko newe, i'i Izai izupe.

2 Na'e uwak Ezeki pàrirogaw kutyr ume'e pà. Uze'eg Tupàn pe.

3 — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Tuweharupi aiko neremiruze'eg romo ihe. Ama'erekó katu tuwe newe heptytu'u 'ym pà. Tuweharupi azapo neremiapo putar haw iteko, i'i izupe. Na'e uza'oahy kury.

4 Izai uhem ipupaikaw pyrer tuwhiweté heko haw wi. Tâpuzuhu myter pe oho mehe

we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg izupe.

5 — Ezewyr Ezeki pe kury. Eze'eg nezewe heremiaihu wanuwhiweté pe nehe. — Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e neipy Tawi izar ihe, Aenu ihewe neze'eg mehe kwez ihe. Aexak nerehay kwer no. Urumukatu putar nehe. Na'iruz 'ar pawire ereho putar heràpuzuhu pe nehe. **6** Amono putar amo 15 kwarahy newe. Xo 15 kwarahy pawire zo eremàno putar nehe. Amono kar putar Axir wanuwhiweté 'aw tawhu Zeruzarez wi ihe nehe. Apyro putar 'aw tawhu izuwi nehe, ta'e namuze'eg zemueteahy kar kwaw teko herer ikatu ma'e rehe ihe wà nehe xe, ta'e azapokatu heze'eg heremiruze'eg Tawi pe kwehe mehe ihe xe, ere Ezeki pe nehe, i'i Tupàn Izai pe.

7 Na'e uze'eg Izai kury. — Pemu'imui'ma'e'a kwer pi her ma'e imuapu'a pyr romo iapo pà nehe. Pemono tuwhiweté iperew rehe nehe. A'e re ikatu putar nehe.

8 Upuranu Ezeki hehe. — Ma'e uezapo putar hemukatu àwàm hexak kar pà ihewe nehe, ta'e na'iruz 'ar pawire heho wer tâpuzuhu pe ihe xe, i'i izupe.

9 Uwazar Izai ize'eg izupe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak kar putar amo ma'e newe nehe, uze'eg awer rupi katete wemiapo ràm hexak kar pà newe nehe. Ma'enugar ma'e ereputar. Aze ru'u, pyropyrogaaw i'ág oho putar kwerupi na'arewahy nehe, aze ru'u, ur putar ko rupi nehe. Ma'enugar ityryk àwàm ereputar nehe, i'i izupe.

10 Uwazar Ezeki ize'eg izupe. — Kwarahy ihemaw kutyr i'ág imunyryk àwàm nazawaiw kwaw Tupàn pe. Tuweharupi oho ikutyr a'e. Aputar i'ág kwarahy heixe haw kutyr izewyr àwàm. Nezewe mehe akwaw putar Tupàn ikàgaw nehe, i'i izupe.

11 Na'e Izai uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe kury. Tupàn umuzewyr kar pyropyrogaaw i'ág kwarahy heixe haw kutyr kury. Kwehe mehe tuwhiweté Akaz uzapo a'e pyropyrogaaw.

**Mawiron wanuwhawete omono
kar uze'eg heraha har Ezeki pe wà**

12 A'e kwarahy rehe Meronak-Màrànà Mawiron pe har wanuwhawete a'e, Mârànà ta'yr a'e, ukwaw tuwhawete Ezeki ima'eahy awer a'e. A'e rupi omono kar amo pape izupe. Omono e amo ma'e izupe imurywete kar how romo no. **13** Umuixe katu kar Ezeki ize'eg herur har wamuwà wà. Wexak kar wetemarer paw wanupe. Itaxig parat, itazu or no, taz zàwenuglar no, kàpuhàg no, takihepuku no, purukutukaw no, ywyramawa no. Wexak kar ma'e uma'e imonokatu haw pe har wanupe upaw rupi katete a'e. **14** Na'e Tupàn ze'eg imume'u har Izai uze'eg oho izupe. Upuranu hehe. — Ma'e wi ko awa wanur wà. Ma'in newe wà, i'i izupe. Uwazar Ezeki ize'eg izupe. — Ur amo ywy xe wi muiteal' har wi wà. Ur Mawiron ywy wi wà, i'i izupe.

15 Upuranu wi Izai hehe. — Ma'e wexak neràpuzuhu pupe wà, i'i izupe. — Wexak ma'e upaw rupi katete wà. Aexak kar hem'a'e imonokatu haw pe har wanupe upaw rupi katete ihe, i'i tuwhawete Izai pe.

16 Uze'eg wi Izai tuwhawete pe kury. **17** — Amo 'ar mehe zauxiapekwer weraha putar a'e ma'e paw Mawiron pe a'e wà nehe. Neipy omono'og a'e ma'e a'e temetarer paw wà. Eremonokatu neràpuzuhu pupe. Nypyta kwaw ni pitài nema'e xe nehe. Weraha putar upaw rupi katete wà nehe. **18** Upyhyk putar amo nera'yr waneraha pà wà nehe no. Uzapo putar nera'yr hapi'a 'ym ma'e romo wà nehe. A'e re uma'erekò putar Mawiron wanuwhawete ràpuzuhu pupe wà nehe, i'i Izai tuwhawete pe.

19 — Herekuwe mehe we heremaihù wiko putar katu haw rehe zeàmàtry'ym pà wà nehe. Xo hemànò re uezapo putar agwer iaiw ma'e nehe, i'i Ezeki uezupe. A'e rupi uze'eg Ezeki nezwè Izai pe kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg ihewe neremimur kwer ikatuahy a'e, i'i izupe.

Amogwer Ezeki hemiapo kwer

20 Amo umuapyk amogwer tuwhawete Ezeki hemiapo kwer a'e pape Zuta

wanuwhawete wanemapiro kwer her ma'e rehe. Umume'u hemiapo ikyze 'ym mehe arer. Umume'u hemiapo kwer ytyzuzàmaw no. Uzapo amo pe ywy wy pe har 'y heraha haw tawhu wy pe har no. A'e ma'e paw amo umuapyk a'e pape rehe. **21** Umànò Ezeki. Ta'yr Manaxe wiko tuwhawete romo hekuzaromo.

Manaxe wiko Zuta wanuwhawete romo

21 **1** Wereko Manaxe 12 kwarahy Zuta wanuwhawete romo wiko mehe. Umumaw 55 kwarahy Zeruzarez pe tuwhawete romo wiko pà. Ezima ihy her romo a'e. **2** Uzapo Manaxe ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo. Kwehe Izaew upyro a'e ywy a'e ywy rehe har wanuwi uhàuhàz mehe wà. A'e ywy rehe har uzapo iaiw ma'e tuweharupi tupàn a'ua'u wamuwete mehe wà. Manaxe uzapo kar agwer ma'e Izaew wanupe kury. **3** Uzapo wi tupàn a'ua'u wamuwete haw. Manaxe tu Ezeki her ma'e weityk a'e wamuwete haw a'e 'ym mehe a'e. Manaxe uzapo kar wi. Uzapo wi Ma'aw imuwyte haw. Umupù'äm wi ywyra tupàn a'ua'u hagaw paw no, Izaew wanuwhawete Akaw her ma'e hemiapo kwer zàwegatete no. Manaxe umuwete katu zahytata a'e no. **4** Uzapo tupàn a'ua'u wamuwete haw Tupàn Hàpuzuhu pupe no. A'e 'ym mehe Tupàn umume'u ko ma'e teko Izaew wanupe. — Hemuwete katu 'ag tòpuzuhu pupe nehe. Manaxe umuwete kar tupàn a'ua'u tòpuzuhu pupe a'e wà kury. **5** Tupàn Hàpuzuhu huwakea'i katu pe uzapo Manaxe ma'e a'yr hapy haw zahytata wamuwete haw romo wà. **6** Uzuka wa'yr tata pupe happy pà tupàn a'ua'u wanenataromo wamuwete katu pà no. Umume'u ma'e uezapo ma'e ràm oho iko. Umume'u ma'e ikwaw pyr 'ym oho iko no. Uzapo purumupytuhegatu kar haw paze ài no. Upuranu umànò ma'e kwer pe uze'eg ma'e wanehe no. Upuranu tekwe ikatu 'ym ma'e pe uze'eg ma'e wanehe no. Uzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo. Na'ikatu kwaw hemiapo kwer Tupàn pe. A'e rupi wikwahy

Tupàn kury. **7** Umupu'äm Manaxe ywyra aiha ma'e Tupàn Hàpuzuhu pupe. Kwehe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewi Tawi pe a'e, ta'yri Xàrumàw pe a'e no. — Ame'eg Izaew ta'yri wazuapyapr waiwy ihe. Aexaexak 'ág tàpuzuhu Zeruzarez pe har ihe. Teko hemuwete katu putar xe awyzeharupi a'e wà nehe. **8** Aze teko Izaew izuapyapr weruzar heze'eg paw wà nehe, aze uzapo ma'e paw heze'eg wanupe Moizez hemimono kwer wà nehe, a'e mehe namuhem kar kwaw ko ywy wi amo ae teko wanupe ihe wà nehe. Ta'e amono ko ywy waipy wanupe kwehe mehe ihe xe, i'i Tupàn Tawi pe Xàrumàw pe kwehe mehe. **9** Zuta izuapyapr nuweruzar kwaw Tupàn ze'eg wà. Manaxe uzapo kar iaiw ma'e tetea'u wanupe. Wanemiapo kwer iaiw wera'u a'e ywy rehe arer kwehe arer Tupàn hemityk kwer wanemiapo kwer wanuwi wà. Kwehe mehe Tupàn weityk kar a'e teko Izaew wanupe. A'e rupi Izaew upyro waiwy oho waiko wanuwi wà kury.

10 Tupàn umuze'eg kar uze'eg imume'u har teko wanupe kury.

11 — Zuta wanuwhawete Manaxe uzapo iaiw ma'e oho iko a'e. Hemiaipo kwer iaiw wera'u Amohe wanemiapo kwer wanuwi wà. Uzapo tupàn a'ua'u wà, a'e rupi uzapo kar ikatu 'ym ma'e Zuta wanupe. **12** A'e rupi ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar ihe, amu'ar putar iaiw pàwàm uhua'u ma'e imuwa' Zeruzarez rehe Zuta rehe ihe nehe. Imume'u haw henu mehe teko ipytuhegatu putar wà nehe. **13** Azepyk putar Zeruzarez rehe nehe. Kwehe mehe azepyk tawhu Xamari rehe. Azepyk Izaew wanuwhawete Akaw rehe no. Azepyk Akaw izuapyapr wanehe no. Nezewegatete azepyk putar Zuta ywy rehe har wanehe ihe nehe. Amuhem kar putar teko paw Zeruzarez wi ihe wà nehe. Nuzawy kwaw kawaw imukatu pyrer imuwalk pyrer nehe. **14** Apuir putar teko umàno 'ym ma'e kwer ihe wà nehe. Amono putar a'e teko wàmàtyry'ymar wanupe ihe wà nehe. Wàmàtyry'ymar upyhyk putar a'e teko a'e wà nehe. Imunar putar wama'e paw

wanehe waiwy rehe har paw wanehe wà nehe no. **15** Azapo putar a'e ma'e heremaihu wanupe ihe nehe, ta'e uzapo ma'e heremimutar 'ym a'e wà xe. Wanemiapo kwer iro ihewe. Hemuikwahy kar wà. Waipy Ezit ywy wi wahemaw henataromo te kutàri hemuikwahy kar wà waiko tuweharupi wà, i'i Tupàn teko wanupe.

16 Manaxe uzuka teko ikatu 'ym ma'e iapo 'ymar tetea'u a'e wà. Pe Zeruzarez myter pe har tynehem wanuwykwer pupe. Uwyryk wanuwy kwer pe rupi. Umuwete kar tupàn a'ua'u teko wanupe wà no. Uzawy tuwe Tupàn rape a'e. Hemiaipo kwer na'ikatu kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe.

17 Amo umume'u amogwer Manaxe hemiaipo kwer paw a'e pape Zuta wanuwhawete wanemiapo kwer her ma'e rehe. Umume'u hemiaipo kwer iaiw ma'e paw no. **18** Umàno Manaxe. Utym hetekwer hàpuzuhu huwake ma'etymaw Uza her ma'e pe. Ta'yri Amon wiko tuwhawete romo hekuzaromo kury.

Amon wiko Zuta wanuwhawete romo

19 Wereko Amon 22 kwarahy Zuta wanuwhawete romo wiko mehe. Umuwaw mokoz kwarahy tuwhawete romo wiko pà Zeruzarez pe. Mezuremet ihy her romo a'e. Aruz tazyr romo hekon. Tawhu Zomata her ma'e pe har romo hekon.

20 Amon nuzawy kwaw u Manaxe a'e. Hemiaipo kwer na'ikatu kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. **21** Uzapo ma'e u hemiaipo kwer zàwenugar. Umuwete tupàn a'ua'u u hemimuwe kwer wà, wanemiruze'eg romo wiko pà wà. **22** Nezewe Amon utryk Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wipy wazar wi. Nuweruzar kwaw iz'eeg.

23 Amo 'ar mehe amogwer tuwhaw Amon rehe we har umume'u izuka àwàm uzeupeupe wà kury. Na'e uzuka oho hàpuzuhu pupe wà.

24 Teko Zuta ywy rehe har a'e wà kury, uzuka Amon izuka arer paw a'e wà kury. Umuigo kar ta'yri Zuzi hekuzaromo tuwhawete romo wà kury.

25 Amo umume'u amogwer Amon hemiapo kwer paw a'e pape Zuta wanuwhawete wanemairo kwer her ma'e rehe. **26** Utym Amon hetekwer itymaw pupe wà, ma'etymaw Uza her ma'e pe wà. Ta'yra Zuzi wiko tuwhawete romo hekuzaromo.

Zuzi wiko Zuta wanuwhawete romo

22 ¹Wereko Zuzi 8 kwarahy Zuta wanuwhawete romo wiko mehe. Unumaw 31 kwarahy Zeruzarez pe tuwhawete romo wiko pà. Zeni ihy her romo a'e. Anai tazyr romo hekon. Mokat tawhu parer romo hekon. **2** Zuzi hemiapo kwer ikatu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Nuzawy kwaw wipy tuwhawete Tawi a'e. Nuhem kwaw Tupàn rape wi, ni ko rupi, ni kwe rupi.

Iwki wexak pape Tupàn ze'eg hereko har tāpuzuhu pupe

3 Tuwhawete romo wiko mehe 18 haw kwarahy rehe wenoz uze'eg imuapykar uezupe kury. Xàpà her romo a'e. Azari ta'yromo Mexurà hemimino romo hekon. Omono kar Zuzi Xàpà Tupàn Hàpuzuhu pe kury.

4 — Eze'eg echo xaxeto wanuwhawete Iwki her ma'e pe kury. — Epapar temetarer xaxeto tāpuzuhu rehe uzekaiw ma'e wanemimo'og kwer nehe. Ta'e teko werur wemetarer kury a'e pe hezar pà wà xe. **5** Tuwe omono a'e temetarer awa tāpuzuhu iapo katu har wanuwhaw wanupe nehe. A'e tuwhaw a'e wà nehe, tuwe omono temetarer **6** ywyra pinar wanupe wà nehe, tāpuz iapo har wanupe wà nehe no, ita ima'em'a har wanupe wà nehe no. Ta'e uma'ereko waiko tāpuzuhu iapo katu pà wà xe. **7** Awa tāpuzuhu iapo katu har ikatu a'e wà. Nuiko kwaw ma'e rehe imunar ma'e romo wà. A'e rupi ezeruzar wanehe nehe. — Ma'e peme'eg kar a'e temetarer rupi, peze zo wanupe nehe, ere Iwki pe nehe, i'i Zuzi Xàpà pe.

8 Umume'u Xàpà tuwhawete ze'eg awer oho Iwki pe. Iwki umume'u amo ma'e Xàpà pe. — Aexak pape Tupàn ze'eg kwehe arer hereko har xe tāpuzuhu pupe ihe, i'i izupe. A'e rupi omono a'e pape Xàpà pe. Umugeta Xàpà

a'e pape uezupe. **9** A'e re uze'eg Xàpà oho tuwhawete pe. — Newe uma'ereko ma'e uphyhk temetarer tāpuzuhu pe imono'og pyrer a'e wà. Omono tāpuzuhu pe imono'og pyrer a'e wà. Omono tāpuzuhu iapo katu har wanupe wà, i'i izupe.

10 Umume'u amo ma'e tuwhawete pe no. — Areko amo pape xe hepó pe ihe. Iwki umur ko pape ihewe, i'i izupe. Na'e umugeta a'e pape tuwhawete pe kury. **11** A'e Tupàn ze'eg pape rehe imuapyk pyrer henu mehe umu'i tuwhawete ukamirpuku, ta'e uzemumikahy tuwe a'e xe. **12** Na'e omono'og amo tuwhaw uezupe wanenoz pà wà kury. Xaxeto Iwki, Àikà Xàpà ta'yra, Amor Mikai ta'yra, Xàpà tuwhawete ze'eg imuapyk kar, Azai tuwhawete pe uma'ereko ma'e. Ur ipyr paw rupi wà. Nezewe uze'eg wanupe.

13 — Pepuranu peho Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe herekuzaromo Zuta wanekuzaromo nehe. Peze'eg izupe ko pape rehe nehe. — Ma'e uruzapo putar nehe, peze izupe nehe. Tupàn wikwahy zanerehe, ta'e zaneipy nuweruzar kwaw ze'eg ko pape rehe imuapyk pyrer a'e wà xe.

14 Na'e a'e awa uhem oho a'e wi wà. Iwki, Àikà, Amanom, Xàpà, Azai. Uze'eg oho amo Tupàn ze'eg imume'u har kuzà Una her ma'e pe wà. Wiko Zeruzarez pehegwer ipyahu ma'e rehe. Imen a'e, Xarum her romo a'e. Xiwa ta'yromo Ara hemimino romo hekon. Uzekaiw imen xaxeto wakamir rehe a'e. A'e awa umume'u ma'e uezapo ma'e kwer oho Una pe wà. **15** — Pezewyr tuwhawete pe ko ma'e imume'u pà izupe nehe, i'i wanupe.

16 — Nezewe i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar newe kury. — Ihe azepyk putar Zeruzarez tawhu rehe ihe nehe, teko ipupe har paw wanehe nehe no. Ta'e nezewe i'i a'e pape tuwhawete hemimugeta kwer a'e xe. **17** Teko upuir ihewi a'e wà. Uzuka ma'e'yr amo ae tupàn wanenataromo wà. A'e rupi hemukwahy kar wemiapo kwer paw rehe wà. Hekwahy haw tata zàwenugar umunyk wà. Aikwahy Zeruzarez pe har wanehe. Nuwew kwaw a'e tata. **18** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar

amume'u putar ko ma'e ihe nehe kury, tuwihawete rehe heze'eg pà ihe nehe kury.
— Erenu heze'eg a'e pape rehe imuapyk pyrer ne. **19** A'e rupierezemumikahy neremiapo kwer wi. Erezemumew herenataromo uma'erek e ma'e ài. Eremu'i nekamir neza'i o pà heze'eg henu mehe. Ta'e amume'u Zeruzarez rehe teko wanehe hezepyk àwàm ihe xe. Azapo putar Zeruzarez amo ma'e hexakaw iro ma'e romo nehe. Aze teko ipurumume'u wer uze'egaiw amo rehe wà nehe, umume'u putar 'aw tawhu her wà nehe. Ihe Aenu ihewe neze'eg mehe. **20** A'e rupi xo nemànò re zo azepyk putar Zeruzarez rehe ihe nehe. Erepuner nemànò haw rehe katu haw rehe nehe, i'i Tupàn newe, i'i Una a'e awa wanupe. Na'e umume'u a'e awa a'e ze'eg oho tuwihawete pe wà kury.

Zuzi uzapokatu uze'eg Tupàn rehe we

23 ¹Na'e tuwihawete Zuzi omono'og Zuta wanuwiaw paw Zeruzarez pe har wanuwiaw paw uzeupe wanenoz pà wà kury. **2** A'e paw oho Tupàn Hàpuzuhu pe wà. Xaxeto oho wanupi wà no. Tupàn ze'eg imume'u har oho wanupi wà no. Teko paw oho wanupi wà no. Ikàg ma'e hemetarer katu ma'e oho wà. Hemetarer 'ym ma'e oho wà no. Na'e tuwihawete umugeta a'e Tupàn ze'eg pape rehe har tàpuzuhu pe hexak pyrer paw wanupe kury. **3** Upù'am izita tuwihawete wapu'amaw huwake. Uzapokatu uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe we kury.
— Ureruzar putar neze'eg tuweharupi ure nehe. Oromonokatu putar neremiapo putar haw nehe no. Ureruzar katu putar urepy'a nànàñ nehe. Urerekwe nànàñ ureruzar putar neze'eg nehe. Aze neze'eg uzapo kar ma'e urewe, uruzapo putar a'e ma'e paw ure nehe, i'i tuwihawete Tupàn pe teko wanekuzaromo. Na'e teko paw umume'u katu a'e ma'e paw iapo àwàm wà. **4** Na'e uze'eg Zuzi Iwki xaxeto wanuwiawete pe, xaxeto ipytywà har wanupe no, zauxiapkekwer tàpuzuhu rehe upyta ma'e wanupe no. — Penuhem tupàn Ma'aw

imuwete haw paw tàpuzuhu wi nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ràpuzuhu wi nehe. Penuhem ywyra pukua'u tupàn a'ua'u imuwete haw xe wi nehe no. Penuhem zahytata imuwete haw xe wi nehe no, i'i wanupe. Weruzar ize'eg wà. Weraha muite tawhu wi kaiwer pe wà. A'e pe tuwihawete umunyk tata a'e ma'e happy pà upaw rupi. Ywyàpyznaw Xenorom her ma'e rehe wapy a'e ma'e. Na'e weraha kar tâtàpyzgwer Metew tawhu pe. **5** Omono kar tupàn a'ua'u waxaxeto a'e wi wà. A'e 'ym mehe amo ae Zuta wanuwiawete umuigo kar amo awa xaxeto romo tupàn a'ua'u wanenataromo wà. Uzuka ma'ea'yr tupàn a'ua'u wanenataromo wà. Tawhu Zuta ywy rehe har nànàñ heta tupàn a'ua'u wamuwete haw wà. Taw Zeruzarez huwake har nànàñ heta teteal'u wà no. Tuwihawete Zuzi omono kar a'e xaxeto paw a'e tawhu wanuwi wà. Zuzi omono kar amo waxaxeto a'e wi wà no. Tupàn Ma'aw xaxeto wà, kwarahy xaxeto wà no, zahy xaxeto wà no, zahytata xaxeto wà no, zahytata uhu ma'e xaxeto wà no. **6** Wenuhem ywyra pukua'u tupàn ua'u hagapaw romo iapo pyrer Tupàn Hàpuzuhu wi no. Weraha muite tawhu wi ywyàpyznaw Xenorom pe. Wapy tata pupe. Umuzeapo kar tâtàpyzgwer romo. Na'e uhàuhàz tâtàpyzgwer tywypaw rehe teko hemetarer 'ym ma'e wanetekwer watym awer rehe. **7** Weityk awa wyzài tupàn a'ua'u wanenataromo kuzà wanehe we ma'e iapo har waker haw oho. Tupàn Hàpuzuhu pupe uker wà. Amo kuzà oho a'e ipupyaikaw pe kamir iapo pà hopoz iapo pà wà. Xaxeto umunehew a'e ma'e ywyra pukua'u henataromo ma'ea'yr izuka mehe wà. **8** Tuwihawete Zuzi weraha xaxeto paw Zeruzarez pe wà kury. Tawhu Zuta ywy rehe har wanehe arer wà, a'e ywy nànàñ arer wà no. Uzypyrog Zema pe Merexewa pe oho pà. Omono'ono'og xaxeto paw wà. Umuaiw tupàn a'ua'u wanenataromo ma'ea'yr happy haw paw wà. Ta'e a'e xaxeto uzuka ma'ea'yr a'e wazuka haw rehe tupàn a'ua'u wanupe wà xe. Weityk tuwihawete tekwe ikatu 'ym ma'e ywyxiguhu rehe har wamuwete haw paw no. A'e 'ym mehe Zuzue

a'e, tawhu pe har wanuwihaw a'e, uzapo a'e ma'ea'yr hapy haw pàrirogaw ukenaw huwake a'e. Aze amo wixe tawhu pupe, a'e ukenaw iawyze har rehe hin. Tuwhiwete Zuzi weityk a'e ma'ea'yr hapy haw kury.
9 — Napepuner kwaw ma'ea'yr wazuka haw rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ràpuzuhu pupe pe wà nehe kury, i'i tuwhiwete a'e xaxeto wanupe kury.
— Pepuner typy'ak imuapiruru kar pyr 'ym i'u haw rehe amogwer xaxeto wanehe we nehe, i'i wanupe.

10 Tuwhiwete Zuzi umuaiw tupàn a'ua'u wamuwete haw Inom ywyàpyznaw rehe har Topet her ma'e a'e no. A'e re ni amo nupuner kwaw wa'yr izuka haw rehe tupàn Morok her ma'e imuawyze kar pà wà kury. Nupuner kwaw wazyr izuka haw rehe wà no. **11** A'e 'ym mehe Zuta wanuwihawete omonokatu amo kawaru kwarahy imuwete haw rehe wà. Omonokatu ywyramawa wà no. Tuwhiwete Zuzi upyro a'e kawaru a'e ywyramawa teko wanuwi xaxeto wanuwi wà no. Xaxeto omonokatu a'e ywyramawa Tupàn Hàpuzuhu huwakea'i katu pe wà, ukenaw huwake wà, Nàtàmerek ker haw huwake wà. Nàtàmerek wiko tuwhiwet ikàg ma'e tuwhiwete rehe we a'e. Tuwhiwete Zuzi wenuhem a'e ma'e wi wà. **12** A'e 'ym mehe Zuta wanuwihawete uzapo tupàn a'ua'u wamuwete haw tòpuzuhu 'aromo har imuàtà pyrer rehe wà no, tuwhiwete Akaz heko haw 'aromo wà. Weityk Zuzi a'e ma'ea'yr hapy haw wà no. Tuwhiwete Manaxe uzapo mokoz ma'ea'yr hapy haw Tupàn Hàpuzuhu huwakea'i katu pe a'e, wikuwe mehe a'e. Zuzi weityk a'e ma'e a'e wà no. Uzaikaikaw ywyàpyznaw Xenorom her ma'e pe heityk pà.

13 Umuaiw Zuzi amo ma'ea'yr hapy haw no. Tuwhiwete Xàrumàw uzapo a'e ma'ea'yr hapy haw wikuwe mehe. Zeruzarez huwake kwarahy hemaw kutyr hin. Ywytyr uri tyw her ma'e huwake kwarahy hemaw awyze har kutyr har kutyr hin. Teko umuwete Atarot tupàn kuzà Xitom pe har wazar iaw ma'e a'e pe a'e wà. Umuwete Kemoz Moaw wazar a'e pe wà no. Umuwete Morok Amon wazar iro

ma'e a'e pe wà no. Umuaiw Zuzi wamuwete haw. **14** Ukaika Zuzi ita aiha ma'e tupàn a'ua'u hagapaw a'e wà. Weityk ywyra iaiha ma'e tupàn a'ua'u hagapaw a'e wà no. Upyhyk teko wákàgwer tetea'u kury. Upyupyk a'e ma'e waptya awer a'e kagwer pupe a'e.

15 Kwehe mehe, a'e 'ym mehe, tuwhiwete Zeromoàw Nemat ta'yr uzapo amo tupàn a'ua'u wamuwete haw Metew tawhu pe. Uzapo kar ikatu 'ym ma'e teko wanupe a'e pe. Umuaiw Zuzi a'e tupàn a'ua'u wamuwete haw. Weityk ma'ea'yr hapy haw. Ukaika ita hehe arer ipegegwer romo. Umu'imul'i a'e ita pehegwer ywy ku'i kwer romo iapo pà. Wapy ywyra aiha ma'e tata pupe no. **16** Na'e Zuzi uzareko kury. Wexak amo teko wanetekwer watym awer ywytyr rehe. — Pepyro wákàgwer a'e wi nehe, i'i zauxiapekwer wanupe. Weruzar ize'eg, wákàgwer herur pà izupe. Na'e tuwhiwete Zuzi wapy a'e kagwer paw a'e ma'ea'yr hapy haw rehe. A'e ma'e iapo mehe umuaiw a'e ma'ea'yr hapy haw. Na'ikatu kwaw ma'ea'yr hapy haw romo kury, i'i teko wà. Amo Tupàn ze'eg imume'u har umume'u a'e ma'e izeapo ma'e ràm a'e, kwehe mehe a'e, Zeromoàw a'e pe heko mehe mynykawhu pe heko mehe a'e. Uzareko wi tuwhiwete Zuzi kury. Wexak Tupàn ze'eg imume'u har a'e ma'e imume'u arer hetekwer itym awer a'e pe kury. **17** Upuranu tuwhiwete teko wanehe. — Mo hetekwer itym awer 'aw a'e, i'i wanupe. Teko Metew pe har uwazar ize'eg izupe wà. — Tupàn ze'eg imume'u har Zuta ywy wi uhem ma'e kwer hetekwer itym awer a'e. Umume'u 'ág ma'ea'yr hapy haw pe uezapo ma'e ràm a'e. Ne erenumaw a'e ma'e iapo haw kwez kury, hemimume'u kwer kwez kury, i'i izupe wà.

18 — Tuwe nezewe nehe. Penuhem zo ikagwer nehe, i'i wanupe. Nezewe ikagwer upyta a'e pe Tupàn ze'eg imume'u har Xamari wi ur ma'e kwer kagwer rehe we.

19 Oho Zuzi tawhu Izaew ywy rehe har nànà. Weityk tupàn a'ua'u wamuwete haw upaw rupi. Izaew wanuwihawete uzapo a'e ma'e a'e 'ym mehe a'e wà. Pema'enukwaw ma'ea'yr hapy haw Metew pe har pe

hemiaipo kwer rehe. Uzapo nezewegatete haw amogwer ma'ea'y'r hapy haw nànàn no.

20 A'e 'ym mehe xaxeto uzuka ma'ea'y'r tupàn a'ua'u wanupe. Na'e Zuzi uzuka a'e xaxeto a'e ma'ea'y'r hapy haw rehe pitàitìagatu wà kury. Umunyk tata teko kagwer rehe a'e ma'ea'y'r hapy haw nànàn no. A'e re uzewyr Zeruzarez pe kury.

Pakuwa mynykawhu

21 — Pezapo mynykawhu zaneipy Ezit wi wahem awer rehe pema'enukwaw pà nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuweste katu pà nehe. Ta'e nezewe a'e Tupàn ze'eg kwehe arer uzapo kar zanewe a'e xe.

22 Kwehe mehe a'e pureruze'egar wiko Izaew izuapyapyr wanuwhaw wà. A'e 'ar henataromo uzapo agwer mynykaw wà. Mynykawhu Zuzi hemiaipo kwer uhua'u wera'u amogwer Izaew wanuwhawete Zuta wanuwhawete wanemiapo kwer wanuwi upaw rupi katete a'e. **23** Zuzi Zuta wanuwhawete romo wiko mehe 18 haw kwarahy rehe uzapo a'e mynykawhu zaneipy Ezit wi wahem awer her ma'e wà. Umuweste katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e mynykawhu iapo mehe wà, Zeruzarez pe wà.

Amo Zuzi hemiaipo kwer no

24 Tuwhiwete Zuzi ipureruzar wer Tupàn ze'eg a'e pape Iwki xaxeto wanuwhawete tåpuzuhu pe hemixak kwer rehe har rehe a'e. A'e rupi umuhem kar tekwe ikatu 'ym ma'e pe uze'eg ma'e paw Zeruzarez wi a'e wà. Umuhem kar Zuta ywy nànàn no. Omono kar ma'e uzeapo ma'e ràm ikwaw pyr 'ym imume'u har a'e wi wà no. Weityk kar tupàn a'ua'u teko wanàpuz me har paw wà, tupàn a'ua'u hagapaw wà no. Wyzài tupàn a'ua'u wamuwete haw umuhem kar a'e wi. **25** A'e 'ym mche naheta kwaw amo tuwhiwete izàwenugar wà. Weruze'egatu tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upy'a pupe, uma'enukwaw pupe no, ukàgaw pupe no. Weruzar Tupàn ze'eg Moizez pe imur pyrer paw oho iko. Imàno

re nuzexak kar pixik kwaw amo tuwhiwete Zuzi izàwenugar wà no.

26 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wikwahy we Zuta wanehe, ta'e tuwhiwete Manaxe hemiaipo kwer a'e 'ar 'ym mehe arer iaiw tuwe a'e wà xe. Nupytu'u kwaw ikwahy haw izuwi a'e rihi. **27** Na'e uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury. — Azapo kar ikatu 'ym ma'e Izaew wanupe kwehe mehe ihe. Azapo kar putar ikatu 'ym ma'e Zuta wanupe nezewegatete nehe no. Amuhem kar putar Zuta izuapyapyr herenatar wi ihe wà nehe. Apuir putar Zeruzarez wi. Kwehe mehe aexaexak a'e tawhu ihe. Apuir putar heràpuzuhu wi ihe nehe no. — Hemuwete katu a'e pe nehe, a'e teko wanupe. Atyryk putar izuwi ihe nehe kury, i'l Tupàn uzeupe.

Zuzi hemiaipo kwer

28 Amo umuapyk tuwhiwete Zuzi hemiaipo kwer paw a'e pape Zuta wanuwhawete wanemiapo kwer her ma'e rehe nehe. **29** Zuzi tuwhiwete romo heko mehe Parao Nek Ezit ywy rehe har wanuwhaw weraha zauxiapekwer tetea'u Ewparat yrykaw pe Axir wanuwhawete ipytywà pà. Uhem tuwhiwete Zuzi tuwhiwete Nek iàmàtyry'ym pà Mezin pe. Zauxiapekwer wazeàmàtyry'ym mehe we amo uzuka tuwhiwete Zuzi a'e wà.

30 Amogwer tuwhiwete Zuzi rehe we arer omono hetekwer wyramawa pupe wà, Zeruzarez pe heruzewyr pà wà. Utym hetekwer utym àwàm pupe wà. Teko Zuta ywy rehe har wexaexak Zoakaz Zuzi ta'y'r wà kury. Uzakook uri kawer hehe tuwhiwete romo imuigo kar pà tu hekuzaromo wà.

Zoakaz wiko Zuta wanuwhawete romo

31 Zoakaz wereko 23 kwarahy Zuta wanuwhawete romo wiko mehe. Umumaw na'iruz zahy Zeruzarez pe tuwhiwete romo wiko pà. Amutaw ihy her romo a'e. Zeremi tazyr romo hekon. Irimina tawhu parer romo hekon. **32** Nuzawy kwaw Zoakaz wipy wà. Uzapo ikatu 'ym ma'e. Hemiaipo kwer na'ikatu kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe.

33 Tuwhiwete Nek upyhyk kar Zoakaz zauxiapékwer wanupe Himina tawhu pe heko mehe. Hamat ywy rehe tuz. Upyhyk wà. A'e rupi upytu'u tuwhiwete romo wiko re kury. Tuwhiwete Nek wenoz temetarer tetea'u Zuta wanupe kury. Itaxig parat 3.400 kir. Itazu or 34 kir no. **34** Parao Nek umuigo kar Eriaki Zuzi ta'yr Zuta wanuwhiwete romo a'e kury, tu Zuzi hekuzaromo a'e kury. Omono amo ae her izupe kury. — Zeoaki, i'l izupe kury. Tuwhiwete Nek weraha Zoakaz Ezit ywy pe. Umànò Zoakaz a'e pe.

Zeoaki wiko Zuta wanuwhiwete romo

35 Wenoz tuwhiwete Zeoaki temetarer teko wanupe. Aze amo hemetarer katu a'e, wenoz temetarer tetea'u izupe. Aze amo wereko xo mèràn temetarer zo a'e, xo temetarer pixika'i ma'e wenoz izupe. Ezit wanuwhiwete wenoz temetarer tetea'u Zeoaki pe. A'e rupi Zeoaki wenoz temetarer tetea'u teko wanupe. Omono'ono'og itaxig itazu inuromo izupe imono pà.

36 Wereko Zeoaki 25 kwarahy Zuta wanuwhiwete romo wiko mehe. Umumaw 11 kwarahy Zeruzarez pe tuwhiwete wiko pà. Zemina ihy her romo a'e. Penai tazyr romo hekon. Huma tawhu parer romo hekon. **37** Nuzawy kwaw Zeoaki wàmuzgwer wà. Uzapo ikatu 'ym ma'e. Hemiaipo kwer na'ikatu kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe.

24¹ Zeoaki tuwhiwete romo heko mehe Mawiron wanuwhiwete Namukononozor her ma'e ur Zuta ywy rehe a'e pe har wàmàtyry'ym pà kury. Umumaw na'iruz kwarahy Zeoaki izar romo wiko pà. A'e re Zeoaki upytu'u hemiruze'eg romo wiko re. Nuweruzar kwaw iz'eleg. Nomono kwaw temetarer izupe.

2 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ipurumumaw wer Zuta wanehe. A'e rupi uzapo ma'e uze'eg kwehe arer rupi katete. Kwehe mehe umume'u wemiapo ràm wemiruze'eg wanupe, uze'eg imume'u har wanupe no. A'e rupi omono kar zauxiapékwer tetea'u Zuta wakutyr wà kury. Zauxiapékwer Mawiron ywy rehe har wà, zauxiapékwer Xir

ywy rehe har wà no, zauxiapékwer Moaw izuapypyr wà no, zauxiapékwer Amon izuapypyr wà no. **3** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo kar a'e ma'e Zuta wanupe. Ta'e ipurumuhem kar wer Zuta ywy rehe har wanehe uwa wi a'e xe, tuwhiwete Manaxe hemiaipo kwer iaiw ma'e rehe a'e xe. **4** Wikuwe mehe uzuka tekó ikatu 'ym ma'e iapo 'ymar tetea'u a'e wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e na'ipurumunàn wer kwaw wazuka awer rehe Manaxe wi a'e. Naheharaz wer kwaw hemiaipo kwer wi.

5 Amo umume'u Zeoaki hemiaipo kwer paw a'e pape Zuta wanuwhiwete wanemipa kwer her ma'e rehe. **6** Umànò Zeoaki kury. Ta'yr Zoaki wiko tuwhiwete romo hekuzaromo.

7 Ezit ywy rehe har nuhem pixik kwaw uiwy wi zauxiapékwer wanupi a'e 'ar ire a'e. Ta'e Mawiron wanuwhiwete upyro ywy Ezit wanuwhiwete hemipyhyk kwer paw izuwi a'e wà xe. Uzypyrog ywy ipyro pà izuwi Ewparat yrykaw pe. Upyro ywy oho iko te Ezit ywyzaw kwarahy heixe haw awyze har kutyr har pe no.

Weraha tuwhiwete

Zoaki Mawiron pe wà

8 Wereko Zoaki 18 kwarahy Zuta wanuwhiwete romo wiko mehe. Umumaw na'iruz zahy Zeruzarez pe tuwhiwete romo wiko pà. Neu ihy her romo a'e. Ewnàtà tazyr romo hekon. Zeruzarez pe har romo hekon. **9** Nuzawy kwaw Zoaki u a'e. Uzapo ikatu 'ym ma'e oho iko. Hemiaipo kwer na'ikatu kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe.

10 Zoaki tuwhiwete heko mehe zauxiapékwer Mawiron ywy rehe har ur Zeruzarez kutyr a'e wà. Tuwhiwete tuwhiwete Namukononozor rehe we har werur a'e zauxiapékwer wà. Umàmàn Zeruzarez izywyr wà. **11** Zauxiapékwer tawhu izywyr waneko mehe we tuwhiwete Namukononozor a'e ae oho a'e pe a'e kury. **12** Tuwhiwete Zoaki a'e, ihy a'e no, ta'yr a'e wà no, tuwhiwete hehe we har a'e wà no, paw rupi katete uzemono Mawiron wanuwhiwete pe wà. Tuwhiwete romo wiko mehe 8 haw

kwarahy rehe Namukononozor weraha Zoaki a'e wi wemipyhyk kwer romo. **13** Weraha temetarer Tupàn Hàpuzuhu pe har paw Mawiron pe a'e no, tuwhiaw hàpuzuhu pe har paw heraha pà a'e no. Uzeapo ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg rupi kate. Namukononozor uhauhaw ma'e or iapo pyrer Xàrumàw hemiapo kwer paw a'e, Tupàn Hàpuzuhu pupe har paw a'e. **14** Weraha teko Zeruzarez pe har paw wemipyhyk kwer romo wà. Tuwhiaw paw wà, teko hemetarer katu ma'e paw wà no, teko ikàg ma'e paw wà no. Weraha 10 miw teko weko haw pe wà. Weraha ma'e iapo haw kwaw par paw wà no. Weraha itaper imupyrànaw kwaw par paw wà no. Xo hemetarer pixik 'ym ma'e zo wezar Zuta ywy rehe wà.

15 Namukononozor weraha Zoaki Mawiron pe wemimunehew kwer romo. Weraha iànàm uzeupi wà no. Ihy, hemireko wà, tuwhiaw hehe we har wà, Zuta rehe har ikàg wera'u ma'e wà. **16** Namukononozor omono kar awa ikàg wera'u ma'e paw rupi Mawiron pe wà. Heta 7 miw wà. Weraha miw ma'e iapo haw kwaw paw itaper imupyrànaw wanehe we wà no. A'e awa paw ukwaw zeàmàtyry'ymawhu wà.

17 Na'e Namukononozor umuigo kar Matani Zoaki itutyr Zuta rehe upyta ma'e wanuwhiwete romo kury. Omono amo ae her izupe. Zeneki her pyahu romo kury.

Zeneki wiko Zuta wanuwhiwete romo

18 Wereko Zeneki 21 kwarahy Zuta wanuwhiwete romo wiko mehe. Umumaw 11 kwarahy Zeruzarez pe tuwhiawete romo wiko pà. Amutaw ihy her romo a'e. Zeremi tazyr romo hekon. Irimina tawhu parer romo hekon. **19** Tuwhiawete Zeneki uzapo ikatu 'ym ma'e oho iko. Hemiapo kwer na'ikatu kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Nuzawy kwaw tuwhiawete Zoaki a'e. **20** Wikwahy tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e teko Zeruzarez pe har wanehe kury, Zuta ywy rehe har wanehe no. A'e rupi utyryk wanuwi wamono kar pà uzenataromo wà kury.

Mawiron zauxiapekwer weityk Zeruzarez wà

25 **1** Zeneki nuputar kwaw Mawiron wanuwhiwete Namukononozor uzar romo kury. A'e rupi ur Namukononozor zauxiapekwer tetea'u wanupi Zeruzarez iàmàtyry'ym pà kury. Zeneki tuwhiawete romo heko mehe 9 haw kwarahy rehe 10 haw zahy rehe 10 haw 'ar mehe uehem tawhu pe wà. Uzapo uker haw tawhu izywyr wà. Uzapo pyropyrogaw pàrirogaw rehe uzeupir àwám romo wà, tawhu izywyr wà. **2** Ummuw mokoz kwarahy umàmànav imuàgà'y'm pà wà. Zeneki tuwhiawete romo heko mehe we 11 haw kwarahy rehe umumuw iapo haw wà. **3** A'e kwarahy rehe 4 haw zahy rehe 9 haw 'ar mehe, tawhu pe har wama'uhez katu mehe, temi'u heta 'ym mehe, **4** Mawiron waxaw pàrirogaw wà kury. Heta tetea'u zauxiapekwer tawhu izywyr wà. Nezewa rehe we zauxiapekwer Izaew uehem a'e wi pyhaw uzàn pà wà. Mawiron nuexak kwaw wà. Uhem pe tuwhiawete ima'e tymaw piar rupi wà. Uhem oho ukenaw mokoz pàrirogaw wamyter pe har rupi wà. Uzàn oho yrykaw Zotàw kutyr wà. **5** Zauxiapekwer Mawiron oho tuwhiawete Zeneki haikweromo wà. Uhem huwake ywytyr heta 'ymaw Zeriko huwake har pe heko mehe wà. Zauxiapekwer Zeneki rehe we har paw wezar uzar wà. **6** Zauxiapekwer Mawiron pe har upyhyk Zeneki wà kury. Weraha Mawiron uwihawete pe wà. Himina tawhu pe hekon Mawiron wanuwhiwete a'e 'ar mehe. Na'e Namukononozor umume'u Zeneki pe wemipa kàràm izupe a'e pe kury. **7** Uzuka ta'yrr henataromo wà. A'e re Namukononozor ukutuk kar Zeneki reha zauxiapekwer wanupe. Na'e umunehew kyhàhàmtàtà morog iapo pyrer pupe wà. A'e re weraha Mawiron pe wà.

Namukononozor umunyktata Tupàn Hàpuzuhu rehe

8 Namukononozor Mawiron wanuwhiwete romo wiko mehe 19 haw kwarahy rehe 5 haw zahy rehe 7 haw 'ar mehe tuwhiawete ipetywà

har Nemuzàrànà her ma'e a'e, zauxiapekwer paw wanuwhiaw a'e, wixe Zeruzarez tawhu pupe kury. **9** Umunyk tata Tupàn Hàpuzuuhu rehe. Umunyk tata tuwhiwete hàpuzuuhu rehe no. Umunyk tata amogwer tuwhiwaw wanàpuz nànàn no. **10** Zauxiapekwer weityk pàrirogaw tawhu izywyr har paw wà. **11** Na'e Nemuzàrànà weraha a'e tawhu pe hezar pyrer paw Mawiron pe wà kury. Weraha amogwer uma'erekò ma'e ma'e iapo haw kwaw katu har, Mawiron wamyrypar romo paw wà no. **12** Wezar amo teko hemetarer 'ym ma'e Zuta rehe wà. Umuma'erekò kar uwà tyw pe wà, ko pe wà no.

13 Zauxiapekwer Mawiron ukauka Tupàn Hàpuzuuhu izita itazu morog iapo pyrer wà. Ukauka ywyramawa wà no. Ukauka zahakaw itazu morog iapo pyrer wà no. Na'e weraha a'e itazu morog paw Mawiron pe wà. **14** Weraha amogwer tâpuzuuhu pe har a'e wi wà no. Ywy imomor haw, tâtapyzgwer ma'ea'lyr hapy haw rehe har hyru no, zepinaw inemo tatainy pupe har imonohokaw no, zapepopew yhyk ikaz taw no, amogwer ma'e itazu morog iapo pyrer tâpuzuuhu pe har paw no. **15** Nemuzàrànà weraha ma'e parat iapo pyrer or iapo pyrer paw uzeupi. Kawaw pixika'i, kawaw tâtapyzgwer imono'ogaw no. **16** Kwehe mehe tuwhiwete Xàrumàw uzapo kar ma'e tetea'u Tupàn Hàpuzuuhu pupe imonokatu pà. A'e mokoz izita itazu morog iapo pyrer, ywyrapew, zahakawhu. Ipuhuz katu wera'u a'e ma'e. A'e rupi teko nupuner kwaw ipuhuz taw hagaw paw rehe wà. **17** Amo izita nuzawy kwaw inugwer. Heta 8 met waiha katu haw. Heta iapeao haw ywate. Heta 1,30 met a'e iapeao haw iaiha haw. Iapeao haw nànàn heta imupuràgete haw. Heta ma'e a kwer homà her ma'e hagapaw iapeao haw nànàn no.

Zauxiapekwer weraha Zuta ywy rehe har Mawiron pe wà

18 Nemuzàrànà zauxiapekwer Mawiron wanuwhiaw a'e, weraha amo ae teko wemimunehew kwer romo wà no. Xerai xaxeto wanuwhiawete, Xoponi no, amogwer na'iruz tuwhiwaw Tupàn Hàpuzuuhu

pe har wà no, **19** zauxiapekwer tawhu pe har wanuwhiaw no, tuwhiwete ipitywà har a'e pe wikuwe ma'e wà no, awa zauxiapekwer wamono'ogar no, amo 60 awa ikàg ma'e wà no. **20** Nemuzàrànà weraha a'e teko paw Mawiron wanuwhiawete pe wà. Himina tawhu pe hekon tuwhiwete. **21** Amat ywy rehe tuz. A'e pe wahem mehe tuwhiwete upetepetek kar a'e teko paw zauxiapekwer wanupe wà kury. Na'e uzuka kar wà no. Nezewe zauxiapekwer amo ae ywy rehe har weraha Zuta ywy rehe har waiwy wi wemimunehew kwer romo wà.

Zenari wiko Zuta wanuwhiaw romo

22 Na'e Mawiron wanuwhiawete Namukononozor her ma'e umuigo kar Zenari Àikà ta'yrs Xàpà hemimino Zuta ywy rehe wanuwhiaw romo kury. — Eruze'eg teko Mawiron pe oho 'ym ma'e kwer paw ne wà nehe, i'l izupe. **23** Amo Izaew wanuwhiaw wà, amo zauxiapekwer wà no, nuzemono kar kwaw Mawiron wanupe wà. A'e teko ukwaw Zenari tuwhiw romo weko awer wà kury. A'e rupi uze'eg oho izupe Mipa pe wà kury. Na'aw tuwhiw waner xe wà: Izimaew Netani ta'yrs Zoàna Karea tazyr, Xerai Tanumet ta'yrs Neto tawhu pe har, Zazani Maaka pe har. **24** Uze'eg Zenari a'e tuwhiw wanupe. — Azeharomoete ko heze'eg kury. Pekyze zo Mawiron wanuwhiaw wanuwi nehe. Pepyta ko ywy rehe peneko pà nehe. Pema'erekò Mawiron wanuwhiawete pe nehe. Peneko àwàm ikatu putar peme nezewe mehe nehe, i'l wanupe.

25 Nezewe rehe we a'e kwarahy rehe 7 haw zahy rehe Izimaew Netani ta'yrs Erizàm hemimino a'e, tuwhiwete iànàm romo wiko ma'e a'e, oho Mipa pe 10 awa wanupi kury. Uzàmàtyry'ym Zenari oho wà. Uzuka wà. Amo Izaew wiko a'e pe ipyr wà. Amo Mawiron wiko a'e pe ipyr wà no. Izimaew uzuka a'e teko a'e wà no. **26** Na'e Izaew paw wà, ikàg ma'e wà, ikàg 'ym ma'e wà no, uehem a'e ywy wi zauxiapekwer wanuwhiaw wanupi wà kury. Oho Ezit ywy rehe wà. Ta'e ukyze Mawiron ywy rehe har wanuwi a'e wà kury xe.

**Tuwihawete umuhem
kar Zoaki zemunehew paw wi**

27 Amo kwarahy rehe Emiw-Meronak wiko Mawiron wanuwhawete romo a'e kury. Ikatu Zuta wanuwhawete Zoaki pe a'e. Umuhem kar zemunehew paw wi kury. Umuaw Zoaki 37 kwarahy 11 zahy 27 'ar zemunehew paw pe wiko pà. Na'e tuwhawete umuhem kar zemunehew paw wi. **28** Ewimeronak ikatu Zoaki pe. Umuigo

kar wi tuwhawete romo uzehe we. Na'e Zoaki ikàg wera'u amogwer tuwhawete Mawiron pe imunehew pyrer wanuwi a'e kury.

29 Wenuhem kar ikamir zemunehew pe imunehew pyrer wà kury. Umunehew ukamirpuku ikatu ma'e kury. Umai'u tuwhawete rehe we u'ar nànàn no. **30** Tuweharupi hekuwe mehe tuwhawete omono temetarer izupe ima'e hekuzar ràm romo no.

1 WAMUME'U AWER

Ànàw izuapyapyr wà

1 Heta amo Ànàw ta'yrs Xet her ma'e izupe a'e. Heta amo Xet ta'yrs Enok her ma'e izupe a'e. Heta amo Enok ta'yrs Kàinà her ma'e izupe a'e. **2** Heta amo Kàinà ta'yrs Maararesh her ma'e izupe a'e. Heta amo Maararesh ta'yrs Zare her ma'e izupe. **3** Heta amo Zare ta'yrs Enok her ma'e izupe. Heta amo Enok ta'yrs Matuzarez her ma'e izupe. Heta amo Matuzarez ta'yrs Aramek her ma'e izupe. **4** Heta amo Aramek ta'yrs Noe her ma'e izupe. Heta na'iruz ta'yrs Noe pe: Xem, Kàm, Zape waner romo wà.

Noe ta'yrs wazuapyapyr wà

5 Zape ta'yrs waner wà: Komer, Makok, Manaz, Zàwà, Tumaw, Mezek, Xiraz. Pitàitìagatu wiko teko tetea'u waner romo wà. Wazuapyapyr wereko u her pitàitìagatu wà no. **6** Na'aw Komer izuapyapyr waner xe wà kury: Akenaz, Hipat, Togarimà. **7** Na'aw Zàwà izuapyapyr waner xe wà: Eriza, Epàn ywy rehe har wà, Xip ywy rehe har wà, Hoz ywy rehe har wà.

8 Na'aw Kàm izuapyapyr waner xe wà kury: Kuxi, Ezit, Irim, Kànà. **9** Wazuapyapyr wereko u her wà no. Na'aw Kuxi izuapyapyr waner xe wà kury: Xewa, Awira, Xawita, Hama, Xatek. Wazuapyapyr weraha u her wà no. Na'aw Hama izuapyapyr waner xe wà kury: Zawa, Nenà. Wazuapyapyr weraha u

her wà no. **10** Heta amo Kuxi ta'yrs Nihoz her ma'e izupe. Niniroz wiko ywy tetea'u rehe har wanuwhawete romo a'e, wanuwhawete waneityk pà a'e. **11** Na'aw Ezit izuapyapyr waner xe wà kury: Irim, Anam, Ereaw, Napitu, **12** Paturu, Kaziru, Kereta. (Piri ywy rehe har wiko Kereta izuapyapyr romo a'e wà). **13** Na'aw Kànà izuapyapyr waner xe wà kury: Xitom tyky'yr romo hekon. Ete wiko tywyr romo. Wazuapyapyr weraha u her wà no. **14** Kànà wiko teko tetea'u waipy romo a'e. Na'aw a'e teko waner xe wà kury: Zepu izuapyapyr wà, Amohe ywy rehe har wà, Zirikaze izuapyapyr wà, **15** Ewe izuapyapyr wà, Araki izuapyapyr wà, Xine izuapyapyr wà, **16** Ariwaxi izuapyapyr wà, Zemar izuapyapyr wà, Amat izuapyapyr wà, **17** Na'aw Xem ta'yrs waner xe wà kury: Eràw, Axur, Arapaxaz, Iruz, Àrà, Uz, Úr, Zeter, Mezek. Wazuapyapyr weraha u her wà no. **18** Heta Arapaxaz ta'yrs Xera her ma'e izupe. Heta amo Xera ta'yrs Emer her ma'e izupe a'e. **19** Heta mokoz ta'yrs Emer pe wà: Pereg tyky'yr her romo a'e, ta'e i'ar rehe teko ywy rehe har uzemuza'aza'ak kar a'e wà xe. Zemuza'aza'ak kar haw i'i her zaneze'eg rupi. Zokità tywyr her romo a'e. **20** Na'aw Zokità izuapyapyr waner xe wà: Awmona, Xerew, Azar-Mawe, Zer, **21** Anoniràw, Uzaw, Nikira, **22** Omaw, Amimaew, Xama, **23** Opir, Awira, Zoaw.

Xem izuapyapyr wà

24 Àmàràw wiko Xem izuapyapyr romo a'e. Na'aw izuapyapyr waner xe wà: Heta amo Xem ta'yr Arapaxaz her ma'e izupe a'e. Heta amo Arapaxaz ta'yr Xera her ma'e izupe a'e. **25** Heta amo Xera ta'yr Emer her ma'e izupe a'e. Heta amo Emer ta'yr Pereg her ma'e izupe a'e. Heta amo Pereg ta'yr Heu her ma'e izupe a'e. **26** Heta amo Heu ta'yr Xeru her ma'e izupe a'e. Heta amo Xerug ta'yr Naor her ma'e izupe a'e. Heta amo Naor ta'yr Ter her ma'e izupe a'e. **27** Heta amo Ter ta'yr Àmàrààw her ma'e izupe a'e.

Izimaew izuapyapyr wà

28 Heta mokoz ta'yr Àmàrààw pe wà. Izak, Izimaew waner romo wà. **29-31** Heta 12 ta'yr Izimaew pe wà. Heta tetea'u wazuapyr Izimaew ta'yr wanupe wà. Na'aw amo waner xe wà: Nemaiot (wanyky'yr her romo a'e), Kenar, Animeew, Miwizàw, Mizima, Numa, Maxa, Anaz, Tema, Zetur, Napi, Kenema. **32** Àmàrààw wereko amo wemirekoagaw Ketur her ma'e a'e. Omono 6 ta'yr izupe wà. Na'aw waner xe wà: Zinihà, Zokizà, Menà, Minià, Izimak, Xu. Heta mokoz ta'yr Zokixà pe wà: Xama, Nenà waner romo wà. Heta 5 ta'yr Minià pe wà. **33** Na'aw waner xe wà: Ewa, Eper, Ènok, Amina, Ewna.

Ezau izuapyapyr wà

34 Heta mokoz ta'yr Àmàrààw ta'yr pe wà: Ezau, Zako. **35** Na'aw Ezau ta'yr waner xe wà: Eripaz, Hewew, Zeuz, Zàrà, Kora. **36** Heta teko Eripaz pe izuapyapyr romo wà. Na'aw waner xe wà: Temà, Omar, Zewo, Kàetà, Kenaz, Ximina, Amarek. **37** Heta 4 teko Hewew pe izuapyapyr romo wà: Naat, Zera, Xama, Miza.

Enom ywy rehe wikuwe ma'e izypy mehe arer wà

38-42 Xeir izuapyapyr wiko Enom ywy rehe har waipy romo a'e wà. Na'aw waner xe wà: Irutà wiko Ori waipy romo a'e. Wiko Umà waipy romo a'e no. (Heta amo Irotà heinyr Ximina her romo a'e.) Xomaw wiko amo teko

waipy romo a'e. Na'aw waner xe wà: Àriwà, Manat, Ewaw, Xewo, Onà. Heta mokoz ta'yr Zimeàw pe wà: Aiaz, Ana waner romo wà. Heta amo Ana ta'yr Nixon her ma'e izupe. Heta 4 teko Nixon pe izuapyapyr romo wà: Ànàràw wà, Ezimà wà, Ixirà wà, Kerà wà. Ezer wiko na'iruz teko waipy romo a'e. Mirà wà, Zawa wà, Zààkà wà. Zizà wiko mokoz teko waipy romo. Uz wà, Àrà wà.

Enom ywy rehe har wanuwhawete wà

43-50 Amo awa wiko Enom ywy rehe har wanuwhawete romo a'e, Izaew wanupe tuwhawete heta 'ym mehe we a'e. Wyzài tuwhaw imàno re amo wiko tuwhawete romo a'e. Na'aw waner xe wà: Mera Meor ta'yr Ninaw tawhu pe har wanuwhaw. Zoaw Zera ta'yr Mozira tawhu pe har wanuwhaw. Uzà Temà ywy rehe har wanuwhaw. Anaz Menaz ta'yr Awit tawhu pe har wanuwhaw. Anaz weityk Minià izuapyapyr zeàmàtyry'ymawhu pe Moaw ywy rehe a'e wà: Xamira Mazrek tawhu pe har wanuwhaw. Xau Heomot Ewparat yrykawhu izywyr har wanuwhaw. Maw-Ànà Akimor ta'yr. Anaz Pau tawhu pe har wanuwhaw. (Meetamew Materez imemyr Mezaw hemiàriro wiko Anaz hemireko romo a'e.) **51-54** Enom izuapyapyr uzemuza'azz'ak 11 teko romo wiko pà wà. Na'aw waner xe wà kury: Ximina, Awa, Zeter, Ooriam, Era, Pinom, Kenaz, Temà, Miwzar, Maniew, Iràw.

Zuta izuapyapyr wà

2 ¹ Zako heta 12 ta'yr wà: Humen, Ximeàw, Erewi, Zuta, Ixakar, Zemurom, ² Nà, Zuze, Mezàmi, Napitari, Kaz, Azer.

3 Zuta heta 5 ta'yr wà no. Hemireko Kànàà izuapyar Mate-Xuwa her ma'e omono na'iruz ta'yr izupe wà: Er, Onà, Xera. Wanyky'yr Er iaiw tuwe a'e. A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzuka a'e. **4** Tamar Zuta ta'ytaty umur mokoz ta'yr izupe wà no: Perez, Zera.

5 Perez heta mokoz wà: Ezerom, Amu.

6 Zera heta 5 ta'yr wà: Ziniri, Età, Emà, Kawkow, Nar. **7** Akar Karomi ta'yr Zera izuapyr werur iaiw haw Izaew wanupe a'e.

Izaew upyhyk ma'e tetea'u teko wemityk kwer wanuwi wà. Omono a'e ma'e Tupàn pe wà. Akar upyhyk ma'e Tupàn pe imono pyrer uezupe a'e. A'e rupi umur kar iaiw haw Izaew wanupe.

8 Heta amo Età ta'yì Azari her ma'e izupe a'e.

Tawi tāmuzgwer wà

9 Ezerom heta na'iruz ta'yì wà: Zerameew, Hàw, Karew.

10 Hàw wiko Aminanaw tu romo a'e. Heta amo Aminanaw ta'yì Nazom her ma'e izupe. Nazom wiko amo Zuta izuapyapyr wanuwihaw romo a'e. **11** Heta amo Nazom ta'yì Xawma her ma'e izupe a'e. Heta amo Xawma ta'yì Moaz her ma'e izupe a'e. **12** Heta amo Moaz ta'yì Omez her ma'e izupe a'e. Heta amo Owez ta'yì Zexe her ma'e izupe a'e. **13-15** Zexe heta 7 ta'yì wà: Na'aw waner xe wà: Amum'e putar itua'u wera'u ma'e her izypy mehe ihe nehe. Eriaw, Aminanaw, Xemez, Netanew, Hanaz, Ozem, Tawi. **16** Zexe heta mokoz tazyr wà no: Zeruz, Amigaiw. Heta na'iruz Zeruz imemyr kwarer wà: Amizaz, Zoaw, Azaew. **17** Amigaiw wereko Zeter umen romo: wiko Izimaew izuapyapyr romo a'e. Heta amo Zeter ta'yì Amaz her ma'e izupe a'e.

Ezerom izuapyapyr wà

18 Karew Ezerom ta'yì wereko Azuma a'e. Heta amo ta'yì Zeriot her ma'e no. Heta na'iruz imemyr awa Zeriot a'e: Zezer, Xomaw, Aroron. **19** Azuma imàno re Karew wereko Eparat wemireko romo. Umur Ur izupe ta'yì romo. **20** Heta amo Ur ta'yì Uri her ma'e a'e. Heta amo Uri ta'yì Mezarew her ma'e no.

21 **60** kwarahy hereko mehe Ezerom wereko Makir tazyr Zireaz heinyr wemireko romo. Heta ta'yì Xegu her ma'e. **22** Heta amo ta'yì Xegu pe Zair her ma'e a'e. Zair wiko 23 tawhu pe har wanuwihawete romo Zireaz ywy rhe a'e. **23** Na'e Zezur izuapyapyr a'e wà, Àrà izuapyapyr a'e wà no, upyhyk 60 tawhu a'e ywy rhe har wà. Upyhyk tawhu Zair hemiruze'eg paw wà. Upyhyk Kenat

tawhu wà no. Upyhyk taw a'e taw izywyr har paw rupi wà no. Teko a'e pe har paw wiko Makir Zireaz tu izuapyapyr romo wà.

24 Ezerom imàno re ta'yì Karew wereko Eparat u hemireko kwer wemireko romo kury. Heta pitài ta'yì izupe. Azur her ma'e a'e. Azur uzapo tawhu Tekoa her ma'e a'e.

Zerameew izuapyapyr wà

25 Zerameew Ezerom ta'yì izypy a'e, heta 5 ta'yì izupe a'e wà: Hàw (wanyky'yr), Muna, Orem, Ozem, Ai. **26-27** Heta na'iruz ta'yì Hàw pe wà: Maaza, Zamim, Eker. Zerameew wereko amo kuzà wemireko romo no. Atar her romo a'e. Umur ta'yì Onà her ma'e izupe a'e. **28** Onà heta mokoz ta'yì a'e: Xamaz, Zana. Xamaz heta mokoz ta'yì a'e no: Nanaw, Awizur. **29** Awizur wereko Amiaiw wemireko romo. Heta mokoz ta'yì izupe wà: Amà, Mori. **30** Nanaw heta mokoz ta'yì wà: Xerez, Apai. Xerez umàno wa'yì 'ym pà a'e. **31** Heta amo Apai ta'yì Izi her ma'e a'e. Heta amo Izi ta'yì Xezà her ma'e a'e no. Heta amo Xezà ta'yì Arai her ma'e no.

32 Heta mokoz ta'yì Zana Xamaz tywyr pe wà: Zeter, Zonata. Zeter umàno wa'yì 'ym mà a'e. **33** Heta mokoz ta'yì Zonata pe wà: Peret, Zaza. A'e paw wiko Zerameew izuapyapyr romo wà.

34 Xezà nata'yì kwaw a'e. Xo tazyr zo heta izupe wà. Wereko amo uma'ereko e ma'e Zara her ma'e wemireko romo. **35** Omono pitài wazyr Zara pe hemireko romo. Heta pitài ta'yì izupe. Ataz her romo a'e. **36** Heta amo ta'yì Ataz pe Nàtà her romo a'e. Heta amo Nàtà ta'yì Zawaz her ma'e izupe a'e. **37** Heta amo Ewiraw ta'yì Zawaz her ma'e izupe a'e. Heta amo Ewiraw ta'yì Omez her ma'e izupe a'e. **38** Heta amo Omez ta'yì Zeu her ma'e a'e no. Heta amo Zeu ta'yì Azari her ma'e no. **39** Heta amo Azari ta'yì Ere her ma'e a'e no. Heta amo Ere ta'yì Ereaz her ma'e izupe a'e. **40** Heta amo Ereaz ta'yì Xizamaz her ma'e no. Heta amo Xizamaz ta'yì Xarum her ma'e a'e. **41** Heta amo Xarum ta'yì Zekami her ma'e no. Heta amo Zekami ta'yì Erizàm her ma'e no.

Karew izuapyapyr wà

42 Karew wiko Zerameew tywyr romo. Karew ta'yr ipy a'e, Mexa her romo a'e. Heta amo Mexa ta'yr Ziww her ma'e izupe a'e. Heta amo Ziww ta'yr Marexa her ma'e izupe a'e. Heta amo Marexa ta'yr Emerom her ma'e izupe a'e. **43** Heta 4 ta'yr Emerom pe a'e wà: Kora, Tapu, Hekem, Xem. **44** Heta amo Xem ta'yr Håaw her ma'e izupe a'e. Heta amo Håaw ta'yr Zorokeàw her ma'e izupe a'e. Heta amo Hekem ta'yr Xamaz her ma'e izupe a'e. **45** Heta amo Xamaz ta'yr Maom her ma'e izupe a'e. Heta amo Maom ta'yr Mete-Xur her ma'e izupe a'e.

46 Karew wereko amo kuzà wemirekoagaw romo. Ewa her romo a'e. Umur na'iruz ta'yr izupe wà: Àrà, Moza, Kazez. Heta pitài ta'yr Àrà pe a'e. Kazez her romo a'e.

47 (Heta 6 ta'yr awa Zanaz her ma'e pe a'e: Hezem, Zotàw, Zezà, Peret, Epa, Xap.)

48 Karew wereko amo kuzà wemirekoagaw romo no. Maaka her romo a'e. Umur mokoz ta'yr izupe wà: Xewer, Xirana. **49** Amo 'ar mehe heta wi mokoz imemyr wà no. Awa wà: Xap, Xewa. Xap uzapo tawhu Maniman her ma'e a'e. Xewa uzapo mokoz tawhu a'e: Makimen, Zimea. Heta tazyr Akixa her ma'e. Karew pe a'e.

50 Na'aw amo Karew izuapyapyr waner xe wà no: Ur wiko Karew ta'yr ipy hemireko Eparat imemyr romo a'e. Xomaw Ur ta'yr uzapo tawhu Kiriat-Zéàri a'e. **51** Xawma Karew ta'yr mokoz haw a'e, uzapo tawhu Merez a'e. Arew Karew ta'yr na'iruz haw a'e, uzapo tawhu Mete-Zaner a'e.

52 Xomaw tawhu Kiriat-Zéàri iapo arer wiko teko Arowe ywy rehe har waipy romo a'e. Wiko teko Menuot pe har tetea'u waipy romo a'e no. **53** Amo teko Kiriat-Zéàri pe har wiko izuapyapyr romo wà no. Na'aw waner xe wà: Ixiri izuapyapyr wà, Pui izuapyapyr wà, Xumat izuapyapyr wà, Mizira izuapyapyr wà: Teko Zora tawhu pe har wà, Etao tawhu pe har wà no, wiko a'e teko waànàm romo wà no.

54 Xawma Merez tawhu iapo arer wiko teko Neto pe har waipy romo, Atarot-Mete-Zoaw

pe har waipy romo no, Zore izuapyapyr waipy romo no. Zore izuapyapyr wiko Manate iàñàm romo wà.

55 (Amo pape kwaw par waànàm wiko Zawez tawhu pe wà. Na'aw waner xe wà: Xirat izuapyapyr wà, Ximeat izuapyapyr wà, Xukat izuapyapyr wà. Paw rupi wiko Kene izuapyapyr romo wà. Wereko Hekaw izuapyapyr wemireko romo wà, umen romo wà.)

Tuwhiwetè Tawi ta'yr wà

3 ¹⁻³ Amo Tawi ta'yr uzexak kar Emerom tawhu pe heko mehe a'e wà. Na'aw waner xe wà: Amume'u putar itua'u wera'u ma'e her ipy ihe nehe. Aminom Aenuà Zezereew parer imemyr, Taniew Amigaiw Karamew tawhu parer imemyr, Àmixàràw Maaka imemyr. Maaka wiko Tawmaz Zezur wanuwhiwetè tazyr romo a'e. Anoni Azit imemyr, Xepaxi Amitaw imemyr, Ixireàw Egira imemyr. **4** Tawi umumaw 7 kwarahy iku'aw har we Emerom tawhu pe tuwhiwetè romo wiko pà a'e. A'e 6 ta'yr uzexak kar a'e pe a'e kwarahy rehe wà. A'e re umumaw 36 kwarahy Zezuzarez tawhu pe tuwhiwetè romo wiko pà. **5** Ta'yr tetea'u uzexak kar a'e pe wà no. Hemireko Matexewa Amiew tazyr umur 4 ta'yr izupe wà: Xamua, Xomaw, Nàtà, Xàrumàw.

6 Heta amo ta'yr Tawi pe wà: Erizu, Eriperet, **7** Nog, Nepeg, Zapi, **8** Erizàm, Eriaz, Eriperet. **9** Heta amo Tawi ta'yr hemirekoagaw pupe arer izupe wà no. Heta amo tazyr izupe no. Tamar her romo a'e.

Tuwhiwetè Xàrumàw ta'yr wà

10 Heta amo Xàrumàw ta'yr Homoàw her ma'e izupe a'e. Heta amo Homoàw ta'yr Awi her ma'e izupe a'e. Heta amo Awì ta'yr Az her ma'e izupe a'e. Heta amo Az ta'yr Zuzapa her ma'e izupe a'e. **11** Heta amo Zuzapa ta'yr Zeoràw her ma'e izupe a'e. Heta amo Zeuràw ta'yr Akazi her ma'e izupe a'e. Heta amo Akazi ta'yr Zoaz her ma'e izupe a'e. **12** Heta amo Zoaz ta'yr Amazi her ma'e izupe a'e. Heta amo Amazi ta'yr Uzi her ma'e izupe a'e.

Heta amo Uzi ta'yr Zotàw her ma'e izupe a'e. **13** Heta amo Zotàw ta'yr Akaz her ma'e izupe a'e. Heta amo Akaz ta'yr Ezeki her ma'e izupe a'e. Heta amo Ezeki ta'yr Manaxe her ma'e izupe a'e. **14** Heta amo Manaxe ta'yr Amon her ma'e izupe a'e. Heta amo Amon ta'yr Zuzi her ma'e izupe a'e.

15 Zuzi heta 4 ta'yr wà: Zuànà, Zeoaki, Zeneki, Zoakaz. **16** Žeoaki heta mokoz ta'yr no: Zoaki, Zeneki.

Zoaki izuapyapyr wà

17 Mawiron pe har weraha Zoaki izuapyapyr weko haw pe wà. Na'aw waner xe wà: Heta 7 ta'yr Zoaki pe wà. Xaraxiew, **18** Mawkiràw, Penai, Xenazar, Zekami, Ozàm, Nenawi. **19** Heta mokoz ta'yr Penai pe wà: Zurupapew, Ximez. Heta mokoz ta'yr Zurupapew pe wà: Mexurà, Anani. Heta pitài tazyr izupe no. Xeromit her romo a'e. **20** Zurupapew heta 5 ta'yr wà: Azua, Oew, Mereki, Azazi, Zuzaw-Ezez.

21 Anani heta mokoz ta'yr a'e no: Peraxi, Cezaí. Heta amo Cezaí ta'yr Hepai her ma'e wà. Heta amo Hepai ta'yr Arùnà her ma'e izupe a'e. Heta amo Arùnà ta'yr Omaní her ma'e izupe a'e. Heta amo Omaní ta'yr Xekani her ma'e izupe a'e. **22** Heta amo Xekani ta'yr Xemai her ma'e izupe a'e. Heta 5 ta'yr Xemai pe wà: Atuz, Igaw, Wari, Neari, Xawat. **23** Heta na'iruz ta'yr Neari pe wà: Erioenaz, Ezeki, Àzirkà. **24** Heta 7 ta'yr Erioenaz pe wà: Onawi, Eriaziw, Perai, Aku, Zuànà, Nerai, Anani.

Zuta izuapyapyr wà

4 **1** Na'aw 7 Zuta izuapyapyr waner xe wà: **2** Per, Ezerom, Karomi, Ur, Xomaw. **2** Heta amo Xomaw ta'yr Heai her ma'e izupe a'e. Heta amo Heai ta'yr Zaat her ma'e izupe a'e. Heta amo Zaat ta'yr Awmaz her ma'e izupe a'e. Heta amo Awmaz ta'yr Araz her ma'e izupe a'e. Awmaz izuapyapyr wiko Zora ywy rehe wà. Araz izuapyapyr wiko a'e ywy rehe wà no.

3-4 Ur wiko Karew ta'yr ipy romo. Eparat wiko Ur ihy romo. Izuapyapyr uzapo Merez

tawhu a'e wà. Heta na'iruz ta'yr Ur pe wà: Età, Penuew, Ezer. Heta na'iruz ta'yr Età pe wà: Zezereew, Izima, Izywa. Heta pitài tazyr Azerewponi her ma'e izupe. Penuew uzapo Zeor tawhu. Ezer uzapo Uza tawhu.

5 Azur a'e, Tekoa tawhu iapo arer a'e, heta mokoz hemireko wà: Era, Nara. **6** Umuzàg 4 wa'yr Nara rehe we wà: Awzà, Eper, Temeni, Atari. **7** Umuzàg na'iruz wa'yr Éra rehe we wà: Zeret, Izar, Exinà.

8 Heta amo Koz ta'yr Anu her ma'e izupe a'e. Zowew wiko Akarew Aru ta'yr izuapyapyr waipy romo a'e.

9 Heta amo awa a'e 'ar rehe a'e. Iànàm uzeruze'egatu wera'u hehe amo wanuwi wà. Ihý omono Zawez izupe her romo a'e, ta'e hahy tetea'u izupe izexak kar mehe a'e xe. Tahy haw i'i her zaneze'eg rupi. **10** Zawez uze'eg Tupàn Izaew wazar pe. — O Tupàn, emur neze'egatu haw herehe nehe. Emur ywy tetea'u ihewe nehe. Eiko heiniromo nehe. Hemunyryk kar pe wyzài hemuahy kar haw wi nehe, i'i izupe. Tupàn wenu ize'eg mehe. Uzapo hemimutar izupe.

Amo teko waner wà

11 Heta amo Keru ta'yr Meir her ma'e izupe tywyre pe a'e. Heta amo Meir ta'yr Ezotom her ma'e izupe a'e. **12** Heta na'iruz ta'yr Ezotom pe wà: Mete-Hap, Pazez, Tein. Tein uzapo Naz tawhu. Izuapyapyr wiko Hek pe wà.

13 Heta mokoz ta'yr Kenaz pe wà: Otoniew, Xerai. Heta mokoz ta'yr Otoniew pe wà: Atat, Meonotaz. **14** Heta amo Meonotaz ta'yr Opira her ma'e izupe a'e. Heta amo Xerai ta'yr Zoaw her ma'e izupe a'e. Zoaw ràgypy wiko amo ywy rehe. A'e re awa ma'e iapo har tetea'u wiko a'e pe wà no. Ywyàpyzna wma'e iapo har waneko haw, i'i teko a'e ywy pe wà.

15 Heta na'iruz ta'yr Karew Zepone ta'yr pe wà: Iru, Era, Nàà. Heta amo Era ta'yr Kenaz her ma'e izupe a'e.

16 Heta 4 ta'yr Zearerew pe wà: Zipe, Zipa, Xiri, Azareew.

17 Heta 4 ta'yr Ezera pe wà: Zeter, Merezí, Eper, Zarom. Merez wereko Mixia Ezit ywy rehe har wanuwhiaw tazyr wemireko romo

a'e. Umuzàg pitài wazyr Mirìà her ma'e. Umuzàg mokoz wa'yà wà: Xamaz, Izuya. Izuya uzapo Etemowa tawhu. **18** Merezi wereko amo kuzà Zuta izuapyr wemireko romo. Umuzàg na'iruz wa'yà wà: Zerez Zenor tawhu iapo arer, Emer Xoko tawhu iapo arer, Zekuxiew Zanowa tawhu iapo arer.

19 Onia wereko Nàà heinyr wemireko romo. Karomi wainuinuromo uzeànàànàm ma'e kwer, i'i teko izuapyapyr wanupe wà. Wiko Keira tawhu pe wà. Maaka wainuinuromo uzeànàànàm ma'e kwer, i'i teko izuapyapyr inugwer wanupe wà. Wiko Etemowa tawhu pe wà.

20 Heta 4 ta'yr Ximàw pe wà: Aminom, Hina, Men-Ànà, Xirom. Heta mokoz ta'yr Izi pe wà: Zoet, Men-Zoet.

Xera izuapyapyr wà

21 Xera wiko Zuta ta'yr romo a'e. Er wiko Xera izuapyr romo. Er uzapo Erek tawhu. Araz wiko amo izuapyr romo no. Uzapo Marexa tawhu a'e. Xera izuapyapyr upyahaw irin wà, pàñ ikatu ma'e iapo pà wà. Wiko Mete-Azewez tawhu pe wà. **22** Xera wiko Zoki hàmuz romo no. Umuzàg teko Kozew tawhu pe wiko ma'e a'e wà no. Zoaz a'e, Xarap a'e no, wiko izuapyapyr romo a'e wà. Wereko kuzà Moaw izuapyr wemireko romo wà. Merez tawhu parer romo wanekon wà. (A'e ma'e uezapo kwehe mehe.) **23** Wiko zapopo iapo har romo wà. Wiko Netaim tawhu pe wà, Zener tawhu pe wà no. Uma'erekò tuwihawete pe wà.

Ximeàw izuapyapyr wà

24 Heta 5 ta'yr Ximeàw pe wà: Nemuew, Zamim, Zariw, Zera, Xau. **25** Heta amo Xau ta'yr Miwizàw her ma'e izupe a'e. Heta amo Miwizàw ta'yr Mizima her ma'e izupe a'e. **26** Heta amo Mizima ta'yr Amuwew her ma'e izupe a'e. Heta amo Amuwew ta'yr Zakur her ma'e izupe a'e. Heta amo Zakur ta'yr Ximez her ma'e izupe a'e. **27** Heta 16 ta'yr Ximez pe wà. Heta 6 tazyr izupe wà no. Nezewé rehe we iànàm na'izuapyapyr kwaw izàwè wà. A'e rupi teko Ximeàw

iànàm naheta tetea'u kwaw Zuta iànàm wazàwè wà.

28 Ximeàw izuapyapyr wiko 'aw tawhu pupe wà: Merexewa, Moraz, Azar-Xuwaw, **29** Mira, Ezem, Toraz, **30** Metuwew, Oruma, Zikirak, **31** Mete-Marakamot, Azar-Xuzi, Mete-Miri, Xàrài. Te Tawi tuwihawete romo heko mehe wiko a'e tawhu wapupe wà. **32** Wiko amo 5 tawhu pupe wà no. Ètà, Àim, Himom, Tokez, Àzà. **33** Wiko taw pixika'i ma'e a'e tawhu waiwyr har pupe wà no. Te Ma'aw tawhu pupe upyta wà no. Amume'u putar a'e teko waner xe ihe wà nehe kury. Amume'u putar waneko haw her xe ihe nehe no.

34-38 Na'aw a'e teko wazemono'ogaw wanuwiaw waner xe wà kury: Mezowaw, Zanerek, Zoza Amazi ta'yr, Zoew, Zeu Zoziwi ta'yr Xerai hemimino Aziew hemimino ta'yr, Erioenaz, Zakowa, Zezoai, Azai, Aniew, Zezimiew, Menai, Ziza. (Heta amo Xamaz ta'yr Xiniri her ma'e izupe a'e. Heta amo Xiniri ta'yr Zenai her ma'e izupe a'e. Heta amo Zenai ta'yr Arom her ma'e izupe a'e. Heta amo Arom ta'yr Xipi her ma'e izupe a'e. Heta amo Xipi ta'yr Ziza her ma'e izupe a'e.) Waànàm heta tetea'u wewer waiko wà. **39** A'e rupi uhàuhàz oho kwarahy heixe haw kutyr wà. Uhem etea'l Zenor tawhu pe wà. A'e tawhu ywyàpyznaw pe tuz. A'e teko opoz weimaw àràpuhàràn waneraha a'e ywyàpyznaw pe wà, tawhu izywyr kwarahy ihemaw kutyr wà. **40** Wexak ka'api'i tetea'u weimaw wanemi'u ràm romo a'e pe wà. Ipupiruho a'e ywy. Naheta kwaw zeàmàtyr'yimaw a'e pe. Kwehe mehe a'e 'ym mehe Kàm izuapyapyr wiko a'e ywy rehe wà.

41 Amumaw amo awa waner imuapykaw kwez ihe kury. Ezeki Zuta wanuwiawete romo heko mehe a'e awa oho Zerar pe teko wanàpuz imuaiw pà wà. Uzuhanuhaw tâpuzràñ wanuhàmulhàz pà wà no. Omono kar teko a'e wi wà. Na'e upyta a'e pe Zerar pe wà, ta'e heta tetea'u ka'api'i waneimaw wanupe a'e pe a'e xe. **42** 500 awa Ximeàw izuapyapyr oho Enom pe kwarahy heixe haw kutyr a'e wà. Izi ta'yr wiko wanuwiaw romo

wà: Peraxi, Neari, Hepai, Uziew. **43** Amarek ywy rehe har waneityk mehe uzuka teko tetea'u wà. Amo uzàn oho uzepyro pà wà. Izi ta'yr uzuka a'e umànò 'ym ma'e kwer a'e wà kury. Te ko 'ar rehe wiko a'e pe wà.

Humen izuapyapyr wà

5 **1** Na'aw Humen Zako ta'yr ipy izuapyapyr waner xe wà kury: (Humen uker u hemirekoagaw ipuhe a'e. A'e rupi — Hera'yr ipy, nîl kwaw tu izupe. Zako omono upuner haw Zuze pe. **2** Nezewé rehe we Zuta izuapyapyr upuner wera'u amo Zako ta'yr wazuapyapyr wanuwi paw rupi wà. A'e rupi Zuta izuapyapyr wiko Zako ta'yr wazuapyapyr wanuwhaw romo a'e wà.) **3** Heta 4 ta'yr Humen Zako ta'yr ipy pe wà: Enok, Paru, Ezerom, Karomi.

4 Heta Zoew ta'yr Xemai her ma'e izupe a'e. Heta amo Xemai ta'yr Kok her ma'e izupe a'e. Heta amo Kok ta'yr Ximez her ma'e izupe a'e. **5** Heta amo Ximez ta'yr Mika her ma'e izupe a'e. Heta amo Mika ta'yr Heai her ma'e izupe a'e. Heta amo Heai ta'yr Ma'aw her ma'e izupe a'e. **6** Heta amo Ma'aw ta'yr Meer her ma'e izupe a'e. Meer wiko a'e teko wanuwhaw romo a'e. Xigirat-Pirezer Axir wanuwhawete weraha Meer wemipyhyk kwer romo a'e, uma'erekö e ma'e romo imuigo kar pà a'e.

7 Amo umuapyk Humen izuapyapyr wanuwhaw waner pape rehe a'e. Na'aw waner xe wà: Zoew iànàm waner: Zeiew, Zakari, **8** Mera Azaz ta'yr Xema hemimino. Amo iànàm wiko Aroer pe wà. Amogwer wiko ywy kwarahy heixe haw awyze har kutyr har rehe wà. Waiwy uehem te Nemo tawhu pe, te Ma'aw-Meom tawhu pe no. **9** Heta tetea'u waneimaw Zireaz ywy rehe wà. A'e rupi uhàuhàz ywy kwarahy ihemaw kutyr har rehe wà. Uhem te wyxiguhu pe wà. A'e wyxiguhu upaw yrykaw Ewparat pe a'e.

10 Xau tuwhawete romo heko mehe Humen izuapyapyr uzàmàtyry'ym Agar izuapyapyr oho wà, wazuka pà wà. Uhàz waiwy kwer rehe ipyhyk pà wà, Zireaz kwarahy ihemaw kutyr har rehe wà.

Kaz izuapyapyr wà

11 Kaz izuapyapyr wiko Humen waiwy kupe kutyr wà, kwarahy heixe haw awyze har kutyr wà, Mâxà ywy rehe wà, te Xawka tawhu pe kwarahy ihemaw kutyr wà. **12** Zoew wiko teko ikàg wera'u ma'e wanu romo a'e. Xàpà wiko amo teko ikàg ma'e wanu romo. Zoew izuapyapyr ikàg wera'u Xàpà izuapyapyr wanuwi wà. Zanaz a'e, Xapa a'e no, wiko amo teko tetea'u Mâxà ywy rehe har wanu romo wà no. **13** Inugwer Kaz izuapyapyr uzemuza'aza'ak 7 uzeànàànàm ma'e romo wà. Na'aw waner xe wà: Mikaew, Mezurà, Xewa, Zoraz, Zàkà, Zi, Emer. **14** Wiko Amiaiw izuapyapyr romo wà. (Heta amo Muz ta'yr Zano her ma'e izupe a'e. Heta amo Zano ta'yr Mikaew her ma'e izupe a'e. Heta amo Mikaew ta'yr Xireaz her ma'e izupe a'e. Heta amo Xireaz ta'yr Zaro her ma'e izupe a'e. Heta amo Zaro ta'yr Uri her ma'e izupe a'e. Heta amo Uri ta'yr Awiaiw her ma'e izupe a'e.) **15** Ai Aminiew ta'yr Kuni hemimino wiko a'e teko paw wanuwhaw romo a'e. **16** Wiko Mâxà ywy rehe wà. Wiko Zireaz ywy rehe wà no. Wiko tawhu a'e ywy rehe har wapupe wà. Wiko Xarom ywy ka'api'i heta haw nànàm wà no. **17** Zotàw Zuta wanuwhawete romo heko mehe, Zeromoàw Izaew wanuwhawete romo heko mehe amo umuapyk a'e teko waner pape rehe paw rupi a'e.

Izaew ta'yr wazuapyapyr kwarahy ihemaw kutyr har wà

18 Heta zauxiapékwer tetea'u Humen izuapyapyr wainuinuromo wà, Kaz izuapyapyr wainuinuromo wà no, Manaxe izuapyapyr wainuinuromo wà no. A'e zauxiapékwer ukwaw katu zemimaw pupe puruàmàtyry'ymaw wà. Ukwaw takihepuku pupe puruzuka haw wà no. Ukwaw u'yw pupe puruzuka haw wà no. **19** Uzàmàtyry'ym Agar izuapyapyr oho wà. A'e teko wiko na'iruz tawhu pupe wà: Zetur tawhu pupe, Nawi tawhu pupe, Nonaw tawhu pupe no. **20** — Ureptywà pe

nehe, i'i a'e teko Tupàn pe wà. Uzeruzar hehe wà. A'e rupi uwazar waze'eg awer wanupe a'e. Upytwà wà. A'e rupi weityk Agar izuapyapyr wà. Weityk wamyrypar wà no. **21** Upyro ma'e tetea'u wàmàtyry'ymar wanuwi wà: 50.000 kawaru kupewa'a wà, 250.000 àràpuhàràn wà, 2.000 zumen wà. Weraha 100.000 teko wemipyhyk kwer romo wà no, uma'erekò e ma'e romo wamuigo kar pà wà no. **22** Uzuka wàmàtyry'ymar tetea'u a'e wà, ta'e Tupàn uputar nezewé rehe a'e xe. Upyta a'e ywy rehe wiko pà wà. Xo kwarahy tetea'u paw ire zo amo tuwihaw weraha a'e teko a'e ywy wi wà.

Manaxe izuapyapyr kwarahy ihemaw kutyr har wà

23 Manaxe izuapyapyr kwarahy ihemaw kutyr har wiko Mâxà ywy rehe wà: waiwy oho te Ma'aw-Eremon tawhu pe, Xenir tawhu pe no, Eremon ywytyr pe no, kwarahy heixe haw awyze har kutyr. Heta tetea'u wera'u a'e pe wà. **24** Na'aw wazeànàñàmaw wanuwhaw waner xe wà kury: Eper, Izi, Eriew, Azariew, Zeremi, Onawi, Zaniew. Paw rupi wiko zauxiapekwer ukyze 'ym ma'e romo wà. Teko tetea'u ukwaw waner wà.

Zauxiapekwer weraha kwarahy ihemaw kutyr har wemipyhyk kwer romo wà

25 Nezewé rehe we teko upytu'u Tupàn rehe uzeruzar ire wà. Upuir izuwi heityk pà wà. Umuwete tupàn a'u'a a'e ywy rehe arer wazar wà. A'e 'ym mehe Tupàn umuhem kar a'e teko a'e ywy wi wà. **26** A'e rupi Tupàn umuixe kar Axir wanuwhaw a'e ywy rehe a'e. Mokoz her heta izupe: Pu her ipy romo a'e. Xigirat-Pirezer her inugwer romo. Weraha Humen izuapyapyr uezupi wà. Weraha Kaz izuapyapyr uezupi wà no. Weraha Manaxe izuapyapyr kwarahy ihemaw kutyr har uezupi wà no. Umuigo kar a'e teko paw na'iruz tawhu pupe wà: Ar, Amor, Ar. Umuigo kar yrykawhu Koza her ma'e izywyr wà no. Wiko a'e pe te ko 'ar rehe wà.

Erewi izuapyapyr wà

6 **1** Heta na'iruz ta'yrs Erewi pe wà: Zeroxon, Koat, Merari.

2 Heta 4 ta'yrs Koat pe wà: Ànàràw, Izar, Emerom, Uziew.

3 Heta mokoz ta'yrs Ànàràw pe wà: Àràw, Moizez. Umuzàg pitai wazyr no. Miria her romo a'e. Heta 4 ta'yrs Àràw pe wà: Nanaw, Amiu, Ereazar, Itamar.

4-5 Heta amo Ereazar ta'yrs Pinez her ma'e izupe a'e. Heta amo Pinez ta'yrs Amizu her ma'e izupe a'e. Heta amo Amizu ta'yrs Muki her ma'e izupe a'e. Heta amo Muki ta'yrs Uzi her ma'e izupe a'e. **6** Heta amo Uzi ta'yrs Zerai her ma'e izupe a'e. Heta amo Zerai ta'yrs Meraiot her ma'e izupe a'e. **7** Heta amo Meraiot ta'yrs Amaria her ma'e izupe a'e. Heta amo Amaria ta'yrs Aitu her ma'e izupe a'e.

8 Heta amo Aitu ta'yrs Zanok her ma'e izupe a'e. Heta amo Zanok ta'yrs Aima her ma'e izupe a'e. **9** Heta amo Aima ta'yrs Azari her ma'e izupe a'e. Heta amo Azari ta'yrs Zoàna her ma'e izupe a'e. **10** Heta amo Zoàna ta'yrs Azari her ma'e izupe a'e. Azari wiko xaxeto romo Tupàn Hápuzuhu Zeruzarez pe har pupe a'e. Tuwihawete Xàrumàw uzapo a'e tâpuzuhu a'e xe. **11** Heta amo Azari ta'yrs Amaria her ma'e izupe a'e. Heta amo Amaria ta'yrs Aitu her ma'e izupe a'e. **12** Heta amo Aitu ta'yrs Zanok her ma'e izupe a'e. Heta amo Zanok ta'yrs Xarum her ma'e izupe a'e. **13** Heta amo Xarum ta'yrs Iwki her ma'e izupe a'e. Heta amo Iwki ta'yrs Azari her ma'e izupe a'e.

14 Heta amo Azari ta'yrs Xerai her ma'e izupe a'e. Heta amo Xerai ta'yrs Zeozanak her ma'e izupe a'e. **15** Tupàn weraha kar Zeozanak a'e, tuwihawete Namukononozor pe a'e. Weraha weko haw pe wemipyhyk kwer romo a'e, Zuta ywy rehe har wainuinuromo a'e, Zeruzarez pe har wainuinuromo a'e no.

Amo Erewi izuapyapyr wà

16 Heta na'iruz ta'yrs Erewi pe wà: Zeroxon, Koat, Merari. **17** Heta mokoz ta'yrs Zeroxon pe wà: Irimini, Ximez. **18** Heta 4 ta'yrs Koat pe wà: Ànàràw, Izar, Emerom, Uziew. **19** Heta mokoz ta'yrs Merari pe wà: Mari, Muzi.

20 Heta amo Zeroxon ta'yr Irimini her ma'e izupe a'e. Heta amo Irimini ta'yr Zaat her ma'e izupe a'e. Heta amo Zaat ta'yr Zima her ma'e izupe a'e. **21** Heta amo Zima ta'yr Zoa her ma'e izupe a'e. Heta amo Zoa ta'yr Ino her ma'e izupe a'e. Heta amo Ino ta'yr Zera her ma'e izupe a'e. Heta amo Zera ta'yr Zeateraz her ma'e izupe a'e.

22 Heta amo Koat ta'yr Aminanaw her ma'e izupe a'e. Heta amo Aminanaw ta'yr Kora her ma'e izupe a'e. Heta amo Kora ta'yr Axir her ma'e izupe a'e. **23** Heta amo Axir ta'yr Ewkàn her ma'e izupe a'e. Heta amo Ewkàn ta'yr Ewiazaw her ma'e izupe a'e. Heta amo Ewiazaw ta'yr Axir her ma'e izupe a'e. **24** Heta amo Axir ta'yr Taat her ma'e izupe a'e. Heta amo Taat ta'yr Uriew her ma'e izupe a'e. Heta amo Uriew ta'yr Uzi her ma'e izupe a'e. Heta amo Uzi ta'yr Xau her ma'e izupe a'e.

25 Heta mokoz ta'yr Ewkàn pe wà: Amaxaz, Aimot. **26** Heta amo Aimot ta'yr Ewkàn her ma'e izupe a'e. Heta amo Ewkàn ta'yr Zopaz her ma'e izupe a'e. Heta amo Zopaz ta'yr Naat her ma'e izupe a'e. **27** Heta amo Naat ta'yr Eriaw her ma'e izupe a'e. Heta amo Eriaw ta'yr Zeroàw her ma'e izupe a'e. Heta amo Zeroàw ta'yr Ewkàn her ma'e izupe a'e.

28 Heta mokoz ta'yr Xamuew pe wà: Zoew, tywyr Awi no.

29 Heta amo Merari ta'yr Mari her ma'e izupe a'e. Heta amo Mari ta'yr Irimini her ma'e izupe a'e. Heta amo Irimini ta'yr Ximez her ma'e izupe a'e. Heta amo Ximez ta'yr Uza her ma'e izupe a'e. **30** Heta amo Uza ta'yr Ximez her ma'e izupe a'e. Heta amo Ximez ta'yr Azi her ma'e izupe a'e. Heta amo Azi ta'yr Azai her ma'e izupe a'e.

Erewi izuapyapyr zegar haw rehe har wà

31 Tuwhiwete Tawi omono kar Tupàn ize'eg hyru hàpuzràn pupe a'e. Nà'e umuzekaiw kar amo awa zegar haw rehe a'e wà, Tupàn imuweste katu haw pe a'e wà. Amume'u putar a'e awa waner xe ihe wà nehe kury. **32** Amo 'ar mehe amo uma'erekò tâpuzràn Tupàn henaw pe wà. Amo ae 'ar mehe amo ae awa uma'erekò a'e pe wà.

Tuwhiwete Xàrumàw nuzapo kwaw Tupàn Hàpuzuhu a'e 'ar mehe a'e rihi. **33** Na'aw waner xe wà: Koat iànàm wainuromo har wà: Emà uzegar ma'e ipy wanuwhiaw wiko Zoew ta'yr romo a'e. Zoew wiko Xamuew ta'yr romo a'e. **34** Xamuew wiko Ewkàn ta'yr romo. Ewkàn wiko Zeroàw ta'yr romo. Zeroàw wiko Erieg ta'yr romo. Erieg wiko Toa ta'yr romo. **35** Toa wiko Zupe ta'yr romo. Zupe wiko Ewkàn ta'yr romo. Ewkàn wiko Maat ta'yr romo. Maat wiko Amaxaz ta'yr romo. **36** Amaxaz wiko Ewkàn ta'yr romo. Ewkàn wiko Zoew ta'yr romo. Zoew wiko Azari ta'yr romo. Azari wiko Xoponi ta'yr romo. **37** Xoponi wiko Taat ta'yr romo. Taat wiko Axir ta'yr romo. Axir wiko Ewiaxap ta'yr romo. Ewiaxap wiko Kora ta'yr romo. **38** Kora wiko Izar ta'yr romo. Izar wiko Koat ta'yr romo. Koat wiko Erewi ta'yr romo. Erewi wiko Zako ta'yr romo.

39 Azap uzegar ma'e inugwer wanuwhiaw wiko ta'yr romo a'e. Mereki wiko Ximez ta'yr romo. **40** Ximez wiko Mikaew ta'yr romo. Mikaew wiko Mazez ta'yr romo. Mazez wiko Mawki ta'yr romo. **41** Mawki wiko Exini ta'yr romo. Exini wiko Zera ta'yr romo. Zera wiko Anai ta'yr romo. **42** Anai wiko Età ta'yr romo. Età wiko Zima ta'yr romo. Zima wiko Ximez ta'yr romo. **43** Ximez wiko Zaat ta'yr romo. Zaat wiko Zeroxon ta'yr romo. Zeroxon wiko Erewi ta'yr romo.

44 Età Merari iànàm wiko uzegar ma'e na'liruz haw wanuwhiaw a'e. Età wiko Kizi ta'yr romo. Kizi wiko Amini ta'yr romo. Amini wiko Maruk ta'yr romo. **45** Maruk wiko Azawi ta'yr romo. Azawi wiko Amazi ta'yr romo. Amazi wiko Iwki ta'yr romo. **46** Iwki wiko Azi ta'yr romo. Azi wiko Mani ta'yr romo. Mani wiko Xemer ta'yr romo. **47** Xemer wiko Mari ta'yr romo. Mari wiko Muzi ta'yr romo. Muzi wiko Merari ta'yr romo. Merari wiko Erewi ta'yr romo. (Erewi wiko Zako ta'yr romo.)

48 Wainuromo uma'erekò ma'e Erewi izuapyapyr a'e wà, wiko amogwer ma'erekò haw rehe uzekaiw ma'e romo paw rupi wà. Uzapò uma'erekò haw Tupàn imuweste haw pe Zeruzarez pe wà.

Àràw izuapyapyr wà

49 Àràw a'e, ta'yr a'e wà no, wapy yhyk hyàkwegatu ma'e Tupàn henataromo wà. Uzuka ma'ea'yr henataromo wà no. Omono amo temi'u izupe wà no. Wapy tata a'e imono pyrer rehe wà no. Ukaz paw rupi wà. Uzekaiw Tupàn imuweite how tâpuzrân pupe har ipupyaikaw pyrer ikatuahy ma'e pe har nànàn wà. Uzekaiw ma'ea'yr Izaew wanemiapi kwer hekuzaromo izuka how rehe wà no. Kwehe mehe Tupàn umume'u a'e ma'e iapo àwàm Moizez pe a'e. A'e xaxeto uzapo ma'e a'e ze'eg kwehe arer rupi katete a'e wà.

50 Heta amo Àràw ta'yr Ereazar her ma'e izupe a'e. Heta amo Ereazar ta'yr Pinez her ma'e izupe a'e. Heta amo Pinez ta'yr Awizu her ma'e izupe a'e. **51** Muki wiko Awizu ta'yr romo a'e. Heta amo Muki ta'yr Uzi her ma'e izupe a'e. Heta amo Uzi ta'yr Zerai her ma'e izupe a'e. **52** Heta amo Zeraz ta'yr Meraiot her ma'e izupe a'e. Heta amo Meraiot ta'yr Amaria her ma'e izupe a'e. Heta amo Amaria ta'yr Aitu her ma'e izupe a'e. **53** Heta amo Aitu ta'yr Zanok her ma'e izupe a'e. Heta amo Zanok ta'yr Aima her ma'e izupe a'e.

Tawhu Erewi izuapyapyr waneko haw

54 Teko omono ywy Àràw izuapyapyr wanupe wà. Koat wiko Àràw izuapry romo a'e. A'e rupi iànàm upyhyk ywy pehegwer wà. Amume'u putar waiwy xe ihe nehe kury. **55** Emerom tawhu Zuta ywy rehe har, ywy ka'api'i heta haw Emerom izywyr har no. **56** Omono amogwer ma'etymaw Karew pe wà. Omono taw a'e tawhu izywyr har izupe wà no. **57-59** Omono amo tawhu Àràw izuapyapyr wanupe wà. Na'aw waner xe wà: Emerom (Aze amo uzuka amo, amo izepyk wer hehe. Izuka arer uzàn izuwi. Upuner uzepyro how rehe a'e tawhu pupe.) Na'aw a'e tawhu waner xe wà: Zaxir, Irimina, Etemowa, Irem, Nemir, Àzà, Mete-Xemez. Omono ywy ka'api'i heta haw a'e tawhu izywyr har Àràw izuapyapyr wanupe wà no. **60** Omono amo tawhu Mezàmi ywy rehe har Àràw izuapyapyr wanupe wà. Omono ywy a'e tawhu izywyr har wanupe wà no. Na'aw

tawhu waner xe wà: Zema, Aremet, Anatot. Nezewé mehe heta 13 tawhu wanupe wà. Àràw iànàm wazuapyapyr wiko a'e tawhu pupe wà. **61** Omomor ita'i ma'e papar haw wà, amo 10 tawhu Manaxe kwarahy heixe haw kutyr har wanexanexak pà wà. Omono a'e tawhu Koat iànàm wanupe pitàitâigatu wà no.

62 Omono 13 tawhu Zeroxon iànàm wanupe pitàitâigatu wà no. A'e tawhu upyta na'iruz ywy rehe wà. Na'aw a'e ywy waner xe wà: Azer, Napitari, Manaxe kwarahy ihemaw kutyr har Màxà huwake har. **63** Omono 12 tawhu Merari iànàm wanupe pitàitâigatu wà no. A'e tawhu upyta na'iruz ywy rehe wà: Humen, Kaz, Zemurom. **64** Nezewé Izaew omono tawhu Erewi izuapyapyr wanupe waneko àwàm romo wà. Omono ywy a'e tawhu waiwyr har ka'api'i heta haw wà no, waneimaw wamai'u haw romo wà no. **65** Omomor ita'i ma'e papar haw hereko har a'e tawhu heremimume'u kwer wanexanexak pà wà no, Erewi izuapyapyr wanupe wamonomonu pà pitàitâigatu wà no. Upyta na'iruz ywy rehe wà: Zuta, Ximeàw, Mezàmi.

66 Amo Koat iànàm upyhyk amo tawhu Eparai ywy rehe har wà. Upyhyk ywy ka'api'i heta haw a'e tawhu waiwyr har wà no.

67 Na'aw waner xe wà: Xikez (tawhu uzuka àràm wi uzàn ma'e uzepyro how ywytyruhu rehe har), Zezer, **68** Zokimeàw, Mete-Orom, **69** Aezarom, Kat-Himon. **70** Upyhyk mokoz tawhu Manaxe kwarahy heixe haw kutyr har wà: Aner, Mireàw. Upyhyk ywy ka'api'i heta haw a'e tawhu waiwyr har wà no.

71 Zeroxon iànàm omono amo tawhu wanupe wà. Omono ywy ka'api'i heta haw a'e tawhu waiwyr har wanupe wà no. Na'aw tawhu Manaxe kwarahy ihemaw kutyr har waner xe wà: Korà Màxà ywy rehe har, Atarot.

72 Na'aw tawhu Ixakar ywy rehe har waner xe wà: Kez, Namerat, **73** Hamot, Anem.

74 Na'aw tawhu Azer ywy rehe har waner xe wà: Mazaw, Aminom, **75** Okok, Heow.

76 Na'aw tawhu Napitari ywy rehe har waner xe wà: Kez Karirez ywy rehe har, Amon, Kiriataim.

77 Merari iànàm omono amo tawhu wanupe wà. Omono ywy ka'api'i heta haw a'e tawhu waiwyr har wanupe wà no. Na'aw tawhu waner xe wà: Zemurom ywy rehe har wà. Himono, Tamor.

78 Humen ywy rehe Zotàw yrykaw izywyr har kwarahy ihemaw kutyr har Zeriko tawhu henataromo har wà: Mezer ywyapypewpaw rehe har, Zaza, **79** Kenemot, Mepaat.

80 Kaz ywy rehe har wà: Hamot Zireaz ywy rehe har, Mànài, **81** Ezemon, Zazer.

Ixakar izuapyapyr wà

7 **1** Ixakar heta 4 ta'yr a'e wà: Tora, Pua, Zazu, Xinirom.

2 Tora heta 6 ta'yr a'e wà no: Uzi, Hepai, Zeriew, Zamaz, Imizàw, Xamuew. Wiko Tora izuapyapyr uzeànàànàm ma'e wanuwhaw romo a'e wà. Wiko zauxiapew romo wà. Teko tetea'u ukwaw waner wà. Tawi tuwhawete romo heko mehe heta 22.000 wazuapyapyr wà.

3 Heta amo Uzi ta'yr Izirai her ma'e izupe a'e. Izirai heta 4 ta'yr a'e wà: Mikaew, Omaní, Zoew, Ixià. Paw rupi wiko uzuapyapyr wanuwhawete romo wà. **4** Heta tetea'u wanemireko wà. Heta tetea'u wazuapyapyr wà no. A'e rupi upuner 36.000 awa wamono kar haw rehe tuwhawete pe zauxiapew romo wà.

5 Amo umuapyk Ixakar izuapyapyr uzemono'og ma'e kwer waner pape rehe a'e. Upuner 86.000 awa wamono kar haw rehe zauxiapew romo tuwhawete pe wà. Mezàmi izuapyapyr wà.

Nà izuapyapyr wà

6 Mezàmi heta na'iruz ta'yr a'e wà: Mera, Meker, Zeniaew.

7 Mera heta 5 ta'yr wà: Ezemon, Uzi, Uziew, Zerimot, Iri. Wiko uzuapyapyr wanuwhaw romo pitàitìagatu wà. Izuapyapyr upuner 22.034 awa wamono kar haw rehe tuwhawete pe zauxiapew romo wà.

8 Meker heta 9 ta'yr wà: Zemira, Zoaz, Eriezer, Erioenaz, Oniri, Zerimot, Awi, Anatot, Aremet. **9** Izuapyapyr upuner 20.200

awa wamono kar haw rehe tuwhawete pe zauxiapew romo wà. Amo umuapyk waner pape rehe wà.

10 Heta amo Zeniaew ta'yr Mirà her ma'e izupe a'e. Mirà heta 7 ta'yr wà: Zeuz, Mezàmi, Eu, Kenana, Zetà, Tarixi, Aezar. **11** Wiko uzuapyapyr wanuwhaw romo pitàitìagatu wà. Teko tetea'u ukwaw katu waner wà. Izuapyapyr upuner 17.200 awa wamono kar haw rehe tuwhawete pe zauxiapew romo wà. **12** Xupi a'e, Upim a'e no, wiko Zeniaew izuapyapyr romo wà. Heta amo Nà ta'yr Uzim her ma'e izupe a'e.

Napitari izuapyapyr wà

13 Napitari heta 4 ta'yr wà: Zazeew, Kuni, Zezer Xarum. (Wiko Mira izuapyapyr romo wà. Mira wiko Zako hemirekoagaw romo.)

Manaxe izuapyapyr wà

14 Heta mokoz ta'yr Manaxe pe hemirekoagaw Xiri ywy rehe arer inuinuromo a'e wà: Azarie, Makir. Heta amo Makir ta'yr Zireaz her ma'e izupe a'e. **15** Makir wekar amo kuzà Upim pe a'e. Wekar amo kuzà Xupi pe no. Wexak wà. Xupi heinyr a'e, Maaka her romo a'e. Makir ta'yr mokoz haw a'e, Zeropeaz her romo a'e. Xo tazyr zo heta izupe.

16 Maaka Makir hemireko pe heta mokoz imemyr a'e wà. Omono mokoz her wanupe: Perez, Xerez. Heta mokoz ta'yr Perez pe wà: Uràw, Hakem. **17** Heta amo Uràw ta'yr Menà her ma'e izupe a'e. Na'aw Zireaz Makir ta'yr Manaxe hemimino waner xe wà kury:

18 Heta na'iruz imemyr Amoreket Zireaz heinyr pe wà. Na'aw waner xe wà: Izoz, Amiezer, Makira. **19** (Xemi heta 4 ta'yr wà: Àià, Xikez, Iriki, Anìàw.)

Eparai izuapyapyr wà

20 Heta amo Eparai ta'yr Xutera her ma'e izupe a'e. Heta amo Xutera ta'yr Merez her ma'e izupe a'e. Heta amo Merez ta'yr Taat her ma'e izupe a'e. Heta amo Taat ta'yr Ereaz her ma'e izupe a'e. Heta amo Ereaz ta'yr Taat her ma'e izupe a'e. **21** Heta amo Tat ta'yr Zamaz

her ma'e izupe a'e. Heta amo Zamaz ta'y Xutera her ma'e izupe a'e. Heta amo mokoz ta'y Eparai pe wà: Ezer, Ereaz waner romo wà. Amo 'ar mehe uezagaw tapi'ak Kat tawhu pe har waneimaw wanehe umunar haw rehe wà. Kaz pe har uzuka Ezer Ereaz rehe we wà. **22** Wanu Eparai umumaw 'ar tetea'u uza'i o pà wamàno re a'e. Tywyr oho ipyr imurywete kar pà wà. **23** A'e re oho wi wemireko ipuhe kury. Na'e ipuru'a hemireko. Na'e imemyrzexak kar. Kwarer a'e. Omono Meriaz her romo wà. Ta'e iaiw ma'e uezapo waneko haw rehe a'e xe. Iaiw haw, i'i her zaneze'eg rupi.

24 Heta tazyr Xeera her ma'e Eparai pe a'e. Tazyr uzapo na'iruz tawhu a'e wà: Mete-Orom ywyapypew rehe har, Mete-Orom ywytyr rehe har, Uzem-Xeera.

25 Heta amo Eparai ta'y Hezep her ma'e izupe a'e. Heta amo Hezep ta'y Tera her ma'e izupe a'e. Heta amo Tera ta'y Tàà her ma'e izupe a'e. **26** Heta amo Tàà ta'y Àrànà her ma'e izupe a'e. Heta amo Àrànà ta'y Amiu her ma'e izupe a'e. Heta amo Amiu ta'y Erizàm her ma'e izupe a'e. **27** Heta amo Erizàm ta'y Nu her ma'e izupe a'e. Heta amo Nun ta'y Zuzue her ma'e izupe a'e.

28 Upyhyk amo ywy a'e wà. Metew tawhu a'e ywy rehe tuz a'e. Taw a'e tawhu izywyr har a'e ywy rehe wanuz a'e wà no. Waiwy oho kwarahy ihemaw kuty te Nààrà tawhu pe. Upyhyk taw a'e tawhu izywyr har a'e wà no. Oho kwarahy heixe haw kuty te Zezer tawhu pe. Upyhyk taw a'e tawhu izywyr har a'e wà no. Xikez tawhu a'e ywy rehe tuz a'e. Aia tawhu a'e ywy rehe tuz a'e no. Upyhyk taw a'e tawhu izywyr har a'e wà no.

29 Manaxe izuapyapyr wiko 4 tawhu wazar romo wà: Mete-Xà, Tanak, Mezin, Nor. Wiko taw a'e tawhu waiwyr har wazar romo wà no. Amume'u a'e tawhu waner paw kwez xe ihe kury. Zuze Zako ta'y izuapyapyr wikiwe a'e tawhu pupe wà.

Azer izuapyapyr wà

30 Na'aw Azer izuapyapyr waner xe wà kury: Heta 4 ta'y izupe wà. Imina, Izuya,

Iziwi, Meri. Heta pitài tazyr Xera her ma'e izupe no.

31 Meri heta mokoz ta'y wà: Emer, Mawkiew. Mawkiew uzapo Mirizawit tawhu.

32 Emer heta na'iruz ta'y wà: Zapiret, Xomer, Otàw. Heta pitài tazyr izupe no. Xuwa her romo a'e.

33 Zapiret heta na'iruz ta'y wà no: Pazak, Mimaw, Aziwat.

34 Xomer tywyr heta na'iruz ta'y wà: Hoga, Zeuma, Arà.

35 Tywyr Otàw Heta 4 ta'y a'e: Zopa, Imina, Xerez, Amaw.

36 Na'aw Zopa izuapyapyr waner xe wà kury: Xuwa, Araneper, Xuwall, Meri, Iniba,

37 Mezer, One, Xama, Xiwsa, Ixirà, Meera.

38 Na'aw Zeter izuapyapyr waner xe wà kury: Zepone, Pizipa, Arà.

39 Na'aw Ura izuapyapyr waner xe wà kury: Arà, Aniew, Hizia.

40 A'e paw wiko Azer izuapyapyr romo wà. Wiko wàñàm wanuwhaw romo wà. Wiko zauxiapekwer ikwaw katu pyrer romo wà no. Wiko tuwhaw ikàg ma'e romo wà. Izuapyapyr wainuromo heta 26.000 awa zauxiapekwer romo tuwhawete pe imono pyram wà.

Mezàmi izuapyapyr wà

8 **1-2** Heta 5 ta'y Mezàmi pe wà. Na'aw waner watua'u haw rupi wà: Mera, Azimew, Aara, Noa, Hapa.

3 Na'aw Mera izuapyapyr waner xe wà: Anar, Zer, Amiu, **4** Amizu, Nààmà, Aoà, **5** Zer, Xepupà, Urà.

6-7 Na'aw Eu izuapyapyr waner xe wà: Nààmà, Aiaz, Zera. Wiko wàñàm wanuwhaw romo wà. Izypy mehe wiko Zema tawhu pupe wà. Amo 'ar mehe amo teko umuhem kar a'e wi a'e wà. A'e rupi oho Manate tawhu pupe wiko pà wà. Zera Úza tu Aiu tu wiko wanuwhaw romo a'e tawhu pe waho mehe a'e.

8-9 Xaarai wereko mokoz kuzà wemireko romo wà. Uzim, Mara waner romo wà. Na'e weityk wà. Amo kwarahy ipaw ire, Moaw ywy rehe wiko mehe, wereko Onez

wemireko romo. Umuzàg 7 wa'yr hehe we wà: Zoaw, Zimia, Mexa, Måwkà, **10** Zeuz, Xaki, Mirima. Ta'yr paw wikouzuapyapr wanuwhiaw romo wà.

11 Heta mokoz ta'yr Xari pe hemireko Uzim her ma'e rehe we wà: Amitu, Ewpaww.

12 Ewpaww heta na'iruz ta'yr wà: Emer, Mizà, Xemez. Xemez uzapo mokoz tawhu: Ono, Iroz. Uzapo taw a'e tawhu waiwyr har wà no. Mezàmi izuapyapr

**Kat tawhu pe har wà,
Aezarom tawhu pe har wà no**

13 Weri a'e, Xema a'e no, wiko tekó Aezarom tawhu pupe wiko ma'e wanuwhiaw romo wà. Umuhem kar Kat tawhu pe har waneko haw wi wà no. **14** Weri izuapyapr wainuromo wiko wà. Na'aw amo waner xe wà: Aio, Xazak, Zeremot, **15** Zemani, Araz, Ener, **16** Mikaew, Izipa, Zoa.

Mezàmi izuapyapr Zeruzarez pe har wà

17 Heta tekó Ewpaww pe izuapyapr romo wà. Na'aw amo waner xe wà: Zemani, Mezurà, Izeki, Emer, **18** Izemeraz, Iziri, Zomaw.

19 Heta tekó Ximez pe izuapyapr romo wà. Na'aw amo waner xe wà: Zaki, Zikiri, Zamini, **20** Erienaz, Ziretaz, Eriew, **21** Anai, Merai, Xinihat.

22 Heta tekó Xazak pe izuapyapr romo wà. Na'aw amo waner xe wà: Izipà, Emer, Eriew, **23** Aminom, Zikiri, Anà, **24** Anani, Eràw, Átoxi, **25** Ipinez, Penuew.

26 Heta tekó Zeroàw pe izuapyapr romo wà. Na'aw amo waner xe wà: Xàzeraz, Xeari, Atari, **27** Zaarezi, Eri, Zikiri.

28 A'e awa wiko tekó Zeruzarez tawhu pe wiko ma'e izypy mehe har wanuwhiaw romo wà. Wiko wazuapyapr ikwaw katú wera'u pyrer romo wà.

**Mezàmi izuapyapr Zimeàw tawhu
pe har wà, Zeruzarez tawhu pe har wà no**

29 Zeiew uzapo Zimeàw tawhu a'e. Wikuwe a'e pe no. Maaka hemireko her romo a'e. **30** Aminom ta'yr ipy her romo a'e. Na'aw

inugwer ta'yr waner xe wà: Zur, Ki, Ma'aw, Ner, Nanaw, **31** Zenor, Aio, Zeker, **32** Mikorot Ximez tu. Izuapyapr wikuwe Zeruzarez tawhu pupe wà, amogwer wànàm wanuwake wà.

Tuwihiawete Xau iànàm wà

33 Heta amo Ner ta'yr Ki her ma'e izupe a'e. Tuwihiawete Xau wiko Ki ta'yr romo. Xau heta 4 ta'yr wà: Zonata, Mawkizu, Aminanaw, Ezimaaw. **34** Heta amo Zonata ta'yr Meriw-Ma'aw her ma'e izupe a'e. Heta amo Meriw-Maaw ta'yr Mika her ma'e izupe a'e.

35 Mika heta 4 ta'yr wà: Pitom, Merek, Tarez, Akaz. **36** Heta amo Akaz ta'yr Zeoaz her ma'e izupe a'e. Heta na'iruz ta'yr Zeoaz pe wà: Aremet, Azamawet, Ziniri. Heta amo Ziniri ta'yr Moza her ma'e izupe a'e. **37** Heta amo 3 ta'yr Minea her ma'e izupe Moza pe a'e. Heta amo Minea ta'yr Hapa her ma'e izupe a'e. Heta amo Hapa ta'yr Ereaz her ma'e izupe a'e. Heta amo Ereaz ta'yr Azew her ma'e izupe a'e.

38 Azew heta 6 ta'yr wà: Azirikà, Mokuru, Izimaew, Xeari, Omaní, Ànà. **39** Heta na'iruz ta'yr Ezek Azew tywyr pe wà: Uràw, Zeu, Eriperet.

40 Uràw ta'yr wiko zauxiapekwer ikwaw katú pyrer romo wà. Ukwaw katú puruzuka haw u'yw pupe wà. Aze mo xipapar Uràw ta'yr hemimino wanehe we zane wà, heta mo 150 awa wà. A'e paw wiko Mezàmi izuapyapr romo wà.

Uzepyhyk awer wi uzewyr ma'e kwer wà

9 ¹ Amo umuapyk Izaew ta'yr wazuapyapr waner pape rehe paw rupi wà. — Izaew wanuwhiawete wanemiapo kwer, i'i a'e pape pe wà. Mawiron ywy rehe har weraha Zuta ywy rehe har weko haw pe wemipyhyk kwer romo wà. Tupàn izepyk wer wemiruze'eg wanehe wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo a'e. A'e rupi weraha kar Mawiron wanuwhiawete pe wà.

2 Amo kwarahy paw ire umuzewyr kar Zuta ywy rehe wà. Wikuwe weko awer pe wà. Izypy mehe uzewyr amo teko wà, xaxeto wà

no, Erewi izuapyapyr wà no, Tupàn Hápuzuhu
pupe uma'erekò ma'e wà no. ³ Amo teko oho
Zeruzarez tawhu pe wiko pà wà: Amo Zuta
izuapyapyr wà, Amo Mezàmi izuapyapyr wà,
Amo Eparai izuapyapyr wà, Amo Manaxe
izuapyapyr wà.

4-6 690 Zuta izuapyapyr uzeànàànàm ma'e
wikuwe Zeruzarez tawhu pe wà. Perez Zuta
ta'yir izuapyapyr wanuwihaw a'e, Utaz her
romo a'e. Wiko Amiu ta'yir romo Oniri
hemimino romo. Iniri wiko waipy romo.
Mani wiko waipy romo no. Xera Zuta ta'yir
izuapyapyr wanuwihaw a'e, Azai her romo
a'e. Wiko wànàm wanuwihaw romo no. Zera
Zuta ta'yir izuapyapyr wanuwihaw a'e, Zewew
her romo a'e.

7-8 Amo Mezàmi izuapyapyr wikiwe
Zeruzarez tawhu pupe wà. Na'aw waner xe
wà: Xaru (Heta amo Axenua ta'y'r Onawia her
ma'e izupe a'e. Heta amo Onawia ta'y'r
Mezurà her ma'e izupe a'e. Heta amo Mezurà
ta'y'r Xaru her ma'e izupe a'e), Iminez Zeruàw
ta'y'r, Era Uzi ta'y'r Mikiri hemimino, Mezurà
(Heta amo Iwiniza ta'y'r Hewew her ma'e
izupe a'e. Heta amo Hewew ta'y'r Xepaxi her
ma'e izupe a'e. Heta amo Xepaxi ta'y'r Mezurà
her ma'e izupe a'e.)

9956 Mezàmi izuapyapr uzeànàànàm
ma'e wikuwe Zeruzarez tawhu pupe wà. Awa
her xe imuapk pyrer hereko har paw wiko
wànàm wanuwihaw romo wà.

Xaxeto Zeruzarez pe wikuwe ma'e wà

10-12 Na'aw xaxeto Zeruzarez pe har waner xe wà: Zenai, Zeoariw, Zakim. Azari wiko a'e pe no. Tupàn Hápuzuhu rehe uzekaiw ma'e wanuwihaw romo hekon a'e. (Heta amo Aitu ta'yur Meraiot her ma'e izupe a'e. Heta amo Meraiot ta'yur Zanok her ma'e izupe a'e. Heta amo Zanok ta'yur Mezurà her ma'e izupe a'e. Heta amo Mezurà ta'yur Iwki her ma'e izupe a'e. Heta amo Iwki ta'yur Azari her ma'e izupe a'e.) Na'aw amo waner xe wà: Anai (Heta amo Mawki ta'yur Pazur her ma'e izupe a'e. Heta amo Pazur ta'yur Zeràw her ma'e izupe a'e. Heta amo Zeràw ta'yur Anai her ma'e izupe a'e.) Maxaz (Heta amo Imer ta'yur Miziremit

her ma'e izupe a'e. Heta amo Miziremit ta'y'ri
Mezurà her ma'e izupe a'e. Heta amo Mezurà
ta'y'ri Zazera her ma'e izupe a'e. Heta amo
Zazera ta'y'ri Aniew her ma'e izupe a'e. Heta
amo Aniew ta'y'ri Maxaz her ma'e izupe a'e.)

13 1.660 xaxeto wikuwe a'e pe wà no.
Pitaitàigatu wiko wànàm wanuwihaw romo
wà. Ukwaw uma'erekò haw tåpuzuhu pupe
har paw iapo haw wà.

Erewi izuapyapyr

Zeruzarez pe wikuwe ma'e wà

14-16 Na'aw Erewi izuapyapyr Zeruzarez pe har waner xe wà: Xemai (Heta amo Azawi ta'yr Azirikà her ma'e izupe a'e. Heta amo Azirikà ta'yr Axu her ma'e izupe a'e. Heta amo Axu ta'yr Xemai her ma'e izupe a'e.) Wiko Merari iànàm romo a'e. Makemakar, Erez, Karar. Matani (Heta amo Azap ta'yr Zikiri her ma'e izupe a'e. Heta amo Zikiri ta'yr Mika her ma'e izupe a'e. Heta amo Mika ta'yr Matani her ma'e izupe a'e.) Omani (Heta amo Zenutum ta'yr Karar her ma'e izupe a'e. Heta amo Karar ta'yr Xemai her ma'e izupe a'e. Heta amo Xemai ta'yr Omani her ma'e izupe a'e.) Merekì Az ta'yr Ewkàn hemimino. Wikuwe Netop tawhu pe har waiwy rehe a'e.

Zauxiapékwer Tupàn

Hàpuzuhu rehe uzekaiw ma'e wà

17 Amo zauxiapekwr tpuzuhu rehe
ume'egatu ma'e wikuwe Zeruzarez pupe a'e
wà no. Na'aw waner xe wà: Xaru, Aku,
Tawmon, Aimà. Xaru wiko wanuwihaw
romo. **18** A'e 'ar mehe arer we te ko 'ar rehe
wazuapyapyr wiko ukenawhu tuwihawete
heixe haw rehe ume'egatu ma'e romo wà. A'e
ukenawhu kwarahy ihmaw kutyr hin a'e.
Kwehe mehe wiko Erewi izuapyapyr waker
haw hukenaw rehe ume'egatu ma'e romo wà.

19 Xaru Kore ta'yr Ewiaxap hemimino a'e, iànam Kora izuapyapry wainuromo har a'e wà no, wiko Tupàn hâpuzràn heixe haw rehe ume'egatu ma'e romo a'e wà. Izypy mehe waipy wiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ipytu'u haw rehe ume'egatu ma'e romo a'e wà no. 20 A'e 'ar mehe Enez Ereazar ta'yr

wiko wanuwihaw romo a'e. Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko Pinez rehe we a'e nehe.

21 Zakari Mezeremi ta'y'r wiko Tupàn hāpuzràn pupe heixe haw rehe ume'egatu ma'e romo a'e no.

22 Wexaexak 212 awa wà, ukenawhu wanehe ume'egatu ma'e romo wamuigo kar pà wà. Amo umuapyk waner pape rehe wà. Umuapyk waneko awer wà no. Tuwihawete Tawi a'e, Tupàn ze'eg imume'u har Xamuew a'e no, wexaexak waipy a'e ma'erekò haw iapo har romo wamuigo kar pà a'e wà. **23** A'e awa a'e wà, wazuapyapyr a'e wà no, ume'egatu tāpuzuhu hukenaw wanehe a'e wà. **24** Heta 4 ukenawhu wà: kwarahy heixe haw awyze har kutyr har, kwarahy heixe haw kutyr har, kwarahy ihemaw awyze har kutyr har, kwarahy ihemaw kutyr har. Pitāitāigatu ukenaw wanuwake heta hehe ume'egatu ma'e wanuwihaw wà no. **25** A'e ume'egatu ma'e wañàm a'e taw pe har a'e wà, upptywà wàñàm a'e wà. Amo uzemono'og hehe ume'egatu pà wà. 7 'ar paw ire amo uzemono'og hehe ume'egatu pà wàñàm wamupytu'kar pà wà. **26** A'e 4 hehe ume'egatu ma'e wanuwihaw wiko Erewi izuapyapyr romo wà. Wiko a'e ma'erekò haw rehe uzekaiw ma'e romo wà. Ume'egatu tāpuzuhu ipupaikaw pyrer rehe wà no. Ume'egatu ma'e ipupe imonokatu pyrer wanehe wà no. **27** Uker tāpuzuhu huwake wà. Ta'e wiko hehe ume'egatu ma'e romo a'e wà xe. Uwàpytymawok ukenaw tuweharupi ku'em mehe wà.

Amogwer Erewi izuapyapyr wà

28 Amogwer Erewi izuapyapyr wà, uzekaiw ma'e Tupàn imuweste haw rehe har wanehe wà. Aze amo weraha amo ma'e imuweste haw pe, upapar a'e ma'e wà. Upapar herur wi mehe wà no. **29** Amo Erewi izuapyapyr uzekaiw amogwer ma'e Tupàn pe imonokatu pyrer wanehe wà no. Uzekaiw amo ma'e rehe wà no: arozràn imuku'i pyrer, win, uri kawer, yhyk zàwenugar hyàkwegatu ma'e, taz

zàwenugar. **30** Xo xaxeto zo umupyràn taz zàwenugar wà.

31 Amo Erewi izuapyapyr Mataxi her ma'e a'e, Xaru ta'y'r ipy Kora iàñàm a'e, typy'ak Tupàn pe imono pyràm imuàgà'ymar romo hekon a'e. **32** Amo Koat iàñàm wainuromo har uzapo typy'ak Tupàn pe imono pyràm mytu'u haw 'ar nàñàgatu a'e wà, tāpuzuhu pupe heraha pà a'e wà.

33 Amo Erewi izuapyapyr uezàñàñàm ma'e wiko zegar haw tāpuzuhu pe har rehe uzekaiw ma'e romo wà. Wanuwihaw wiko tāpuzuhu ipupaikaw pyrer pupe wà. Heta amo ma'erekò haw wanupe no. Uma'erekò tuweharupi wà, pyhaw wà, 'aromo wà no.

34 A'e awa wiko Erewi izuapyapyr uezàñàm ma'e wanuwihaw romo a'e wà. Amuapyk waipy waner xe pitàitàigatu ihe wà. Wiko tuwihaw Zeruzarez pupe wikuwe ma'e romo wà.

Tuwihawete Xau

tàmuzgwer wà Izuapyapyr wà no

35 Zeiew uzapo Zimeàw tawhu. Wiko a'e pe. Maaka hemireko her romo. **36-37** Ta'y'r ipy a'e, Aminom her romo a'e. Na'aw inugwer ta'y'r waner xe wà: Zur, Ki, Maw, Ner, Nanaw, Zenor, Aio, Zakari, Mikorot. **38** Heta amo 3 ta'y'r Ximez her ma'e izupe Mikorot pe a'e. Izuapyapyr wiko Zeruzarez tawhu pupe wà, amogwer wàñàm uzemono'og ma'e kwer wanuwake wà.

39 Heta amo Ner ta'y'r Ki her ma'e izupe a'e. Heta amo Ki ta'y'r Xau her ma'e izupe a'e. Heta 4 ta'y'r Xau pe wà: Zonat, Mawkizu, Aminanaw, Ezimaaw. **40** Heta amo Zonata ta'y'r Meri-Maw her ma'e izupe a'e. Heta amo Meri-Maw ta'y'r Mika her ma'e izupe a'e.

41 Mika heta 4 ta'y'r wà: Pitom, Merek, Tarez, Akaz. **42** Heta amo Akaz ta'y'r Zaera her ma'e izupe a'e. Heta na'liruz ta'y'r Zaera pe wà: Aremet, Azamawet, Ziniri. Heta amo Ziniri ta'y'r Moza her ma'e izupe a'e. **43** Heta amo Moza ta'y'r Minea her ma'e izupe a'e. Heta amo Minea ta'y'r Hepai her ma'e izupe a'e. Heta amo Hepai ta'y'r Ereaz her ma'e izupe a'e. Heta amo Ereaz ta'y'r Azew her ma'e izupe a'e.

44 Azew heta 6 ta'y'r wà: Azirikà, Mokuru, Izimaew, Xeari, Omaní, Ànà.

Tuwihawete Xau imàno awer

10 ¹Piri ywy rehe har ur Zimoa ywytyr pe Izaew waàmàtyry'ym pà wà kury. Uzuka Izaew tetea'u a'e pe wà. Amogwer uzàn a'e wi wanuwi wà. Xau a'e, ta'y'r a'e wà, wiko uzàn ma'e wainuinuromo a'e wà. ²Nezewe rehe we zauxiapekwer Piri ywy rehe har umàmàn oho waiwy rehe wà. Uzuka Xau ta'y'r a'e pe wà: Zonata, Aminanaw, Mawkizu. ³Zauxiapekwer Xau izywyr har uzàmàtyry'ymahy wà. Na'e amo iàmàtyry'ymar uzywà Xau u'yw pupe wà kury. Ukutuk tuwe wà. ⁴Na'e Xau uze'eg kwàkwàmo puruzuka haw heraha har pe kury. — Enuhem netakihe puku hezuka pà nehe kury. Nezewe mehe, 'aw Piri ywy rehe har Tupàn reheruzar 'ym ma'e nuze'eg uryw eteahy kwaw herehe a'e wà nehe: i'i izupe. Kwàkwàmo ukyze katu a'e. Na'ipuruzuka wer kwaw hehe. A'e rupi Xau upyhyk utakihe puku kury. U'ar hehe uzekutuk pà uzezuka pà kury. ⁵Kwàkwàmo wexak imàno mehe. A'e rupi a'e ae u'ar utakihe puku rehe uzekutuk pà uzezuka pà a'e no. ⁶Nezewe Xau a'e, na'iruz ta'y'r a'e wà no, umàno uzeinuinuromo a'e wà. Ni amo izuapry nuiko kwaw tuwihawete romo wà. ⁷Izaew Zezereew ywyàpyznam rehe wiko ma'e wenu umyrypar zauxiapekwer wazàn awer imume'u haw a'e wà. Wenu Xau imàno awer wà. Wenu ta'y'r wamàno awer wà no. A'e rupi uhem weko haw tawhu wanuwi uzàn pà a'e wà kury. Na'e Piri ywy rehe har upyhyk a'e tawhu oho weko haw romo wà kury.

⁸ Wazeàmàtyry'ym ire iku'egwer pe uzewyr Piri ywy rehe har a'e pe wà, umàno ma'e kwer wama'e ikatu ma'e ipyro pà wà. Wexak Xau hetekwer Zimoa ywytyr pe tuz mehe wà. Wexak ta'y'r wanetekwer a'e pe wà no. ⁹Na'e uzakagok Xau wà. Upyhyk puruzuka haw wà no. Na'e omono kar awa uiwy nàñàñ wà kury. — Pexak kar iàkàgwer zaneàñàñ wanuwe paw rupi nehe, tupàn a'u'a zanezar wanuwe paw rupi nehe no. Pexak kar ipuruzuka awer

wanuwe nehe no, i'i wanuwe. — Pemume'u Zutew wazuka awer waneityk awer wanuwe paw rupi nehe no, i'i wanuwe. ¹⁰Teko omonokatu ipuruzuka awer amo tupàn ua'u hâpuzuhu pupe wà. Umuzaiko iàkàg uzar tupàn ua'u Nagom her ma'e pupe wà. ¹¹Amo umume'u Xau pe iapo pyrer oho Zamez tawhu Zireaz ywy rehe har pe har wanuwe wà kury. — Umuzaiko iàkàg Nagom tâpuzuhu pupe wà, i'i wanuwe wà. ¹²Na'e a'e pe har ukyze 'ym wera'u ma'e oho ywytyr pe wà. Upyhyk Xau hetekwer wà. Upyhyk ta'y'r wanetekwer wà no. Weraha Zamez tawhu pe wà. Uzutym ywyra kawar her ma'e izypy huwake wà. Umumaw 7'ar umai'u 'ym pà wà, uzemumikahy haw hexak kar pà wà.

¹³ Xau umàno nezewe a'e, ta'e nuzeruze'eg kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe a'e xe. Nuweruzar kwaw ize'eg. Upuranu umàno ma'e kwer wanekwe wanehe no. ¹⁴Nupuranu kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe. A'e rupi Tupàn uzuka a'e. Umuigo kar Tawi Zexe ta'y'r tuwihawete romo Xau hekuzaromo a'e.

Tawi wiko Izaew wanuwhawete romo, Zuta wanuwhawete romo no

11 ¹Izaew izuapryapry paw oho Emerom tawhu pe Tawi huwàxi pà a'e wà kury. — Uruiko neàñàmete romo ure, i'i izupe wà. ²— Xau wiko ureruwhawete romo amo 'ar rehe a'e. A'e 'ar rehe ereiko zauxiapekwer Izaew wanuwhaw romo zeàmàtyry'ymaw pe waneko mehe ne. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar umume'u wemiruze'eg wapyro har romo nerekò àwàm a'e, wanuwhawete romo nerekò àwàm a'e, i'i izupe wà.

³ Nezewe Izaew wanuwhaw paw oho Tawi huwàxi pà Emerom pe wà. Tawi uzapokatu uze'eg wanehe we Tupàn henataromo a'e. Na'e teko uzakook uri kawer hehe uwihawete romo imuigo kar pà wà kury. Wiko Izaew wanuwhawete romo kury. Kwehe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u kar tuwihawete romo heko àwàm Xamuew pe a'e. Uzapo ma'e uze'eg awer rupi katete kury.

4 Tuwihawete Tawi a'e, Izaew paw a'e wà no, uzàmàtyry'ym Zeruzarez tawhu oho a'e wà kury. A'e 'ar rehe Zepu her romo a'e. Zepu pe har, i'i teko a'e pe har wanupe wà. Wiko a'e ywy rehe har izypy mehe arer romo wà. Wikuwe a'e pe a'e 'ar rehe wà rihi. 5 — Nereixe pixik kwaw tawhu urerekohaw pupe nehe, i'i a'e pe har Tawi pe wà. Nezewehre we Tawi weityk a'e pe har a'e wà. Wixe a'e pe. Tawhu imuàtà pyrer Xiàw inugwer her romo a'e. Ipyhyk ire teko omono amo her izupe wà kury: Tawhu Tawi heko haw, i'i izupe wà. 6 Waàmàtyry'ym 'ym mehe we uze'eg Tawi zauxiapekwer wanupe. — Aze amo ràgypy uzuka Zepu pe har wà nehe, akwez teko wiko putar zauxiapekwer heremiruze'eg wanuwihaw romo a'e nehe, i'i wanupe. Zoaw Zeruz imemyr uzàmàtyry'ym oho amogwer zauxiapekwer wanenataromo a'e. A'e rupi wiko zauxiapekwer wanuwihaw romo. 7 A'e rupi Tawi wiko tàpuz imuàtà pyrer pupe kury. A'e rupi — Tawi heko haw, i'i teko a'e tawhu pe wà. 8 Tawi uzapo wi tawhu a'e. Heta amo ywy pehegwer ipyipky pyrer Xiàw ywytyr rehe kwarahy ihemaw kutyr. Uzypyrog tàpuz iapo pà a'e pe. Zoaw uzapo tawhu ikurer a'e. 9 Tuweharupi Tawi wiko upuner wera'u ma'e romo a'e. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikàg wera'u ma'e wiko hehe we a'e xe.

Tawi hemiruze'eg zauxiapekwer ikwaw katu pyr wà

10 Amume'u putar zauxiapekwer Tawi hemiruze'eg ikwaw katu wera'u pyrer waner xe wà kury: Upytywà Tawi wà, tuwihawete romo imuigo kar pà wà. Teko upytywà wà no. Kwehe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u tuwihawete romo imuigo kar àwàm. Uzapo ma'e uze'eg rupi katete. A'e teko paw umukàg kar Tawi tuwihawete romo a'e wà kury.

11 Na'aw waner wanemiapo kwer wanehe we xe wà kury. Zazomeàw Akimoni izuapyapyr inuromo har wiko ipuruzukaiwahy wera'u ma'e romo a'e. Zazomeàw wiko na'iruz zauxiapekwer

wanuwihaw romo a'e. Uzàmàtyry'ym 300 awa pitái zeàmàtyry'ymawhu pe wà. Uzuka a'e zauxiapekwer u'ywpuku purukutukaw pupe paw rupi wà. 12 Ereazar Nono ta'yr Aoi izuapyapyr inuromo har wiko ipuruzukaiwahy ma'e romo a'e no. 13 Ereazar wiko Tawi huwake Piri ywy rehe har waàmàtyry'ym mehe Paz-Nanim pe a'e. Wiko aroziràn xewar her ma'e itymaw pe a'e. Izaew uzypyrog uzàn pà Piri ywy rehe har wanuwi wà. Ereazar wexak wazàn mehe a'e. 14 Na'e Ereazar a'e kury, hemiruze'eg zauxiapekwer a'e wà no, upyta a'e xewar itymaw myter pe Piri ywy rehe har waàmàtyry'ym pà a'e wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upytywà a'e wà. A'e rupi weityk Piri ywy rehe har a'e 'ar mehe wà. 15 Heta 30 tuwihaw wà. Amo 'ar mehe na'iruz a'e tuwihaw wainuromo har oho itahu itakwaruhu Anurà her ma'e huwake har pe wà kury. Tawi wiko a'e pe. Piri ywy rehe har zauxiapekwer uzapo uker haw ywyàpypznaw awa iaiha ma'e waneko haw rehe wà. 16 Amo Piri ywy rehe har upyhyk Merez tawhu wà. Wikuwe a'e pe wà. Amo ywytyr apyr heta amo tàpuz imuàtà pyrer. Tawi upyta a'e tàpuz pupe. 17 Na'e upytuhem uze'eg pà kury. — Heta 'zyzygwar Merez tawhu huwake hukenaw huwake a'e. Aze mo amo werur 'y a'e 'zyzygwar wi henuhem pyrer ihewe, ikatuahey mo ihewe, i'i.

18 Na'e a'e na'iruz zauxiapekwer wahaw Piri ywy rehe har waker haw oho wà. Wenumhem y'a'e 'zyzygwar wi Tawi pe herur pà wà. Tawi nui'u kwaw a'e 'y pupe. Uzakook ywy rehe Tupàn pe imono pyr romo. 19 Uze'eg nezeweh. — O Tupàn, apuner mo ko 'y pupe hei'u haw rehe ihe. Aze mo ai'u, nuzawy iwer mo 'aw awa wanuwykwer i'u haw. Ta'e uzezuka kar tària'i herur pà ihewe a'e wà xe, i'i Tupàn pe. Nui'u kwaw a'e 'y pupe. Agwer ma'e uzapo a'e na'iruz zauxiapekwer ikwaw katu pyr wà.

20 Amizaz Zoaw tywyr wiko 30 zauxiapekwer ikwaw katu pyr wanuwihaw romo a'e. Uzàmàtyry'ym 30 awa wazuka pà wà. Uzekwaw katu teko wanupe a'e 30 zauxiapekwer wainuromo. 21 Awizaz

uzekwaw katu wera'u amogwer 29 wanuwi a'e. Wiko wanuwhiaw romo. Nezewe rehe we a'e 3 zauxiapekwer uzekwaw katu wera'u teko wanupe Awizaz wi a'e wà.

22 Menai Zeoiaz ta'yur Kawizeew pe har wiko zauxiapekwer ikwaw kar pyr romo no. Uzapo puruzukaiwahy haw tetea'u. Uzuka mokoz zauxiapekwer Moaw izuapyr uhua'u ma'e wà. Amo 'ar mehe àmàn ku'i huwixàg ma'e ikyr mehe we amo zàwàruhu irìaw u'ar ywykwar pupe a'e. Menai wezyw ywykwar pupe zàwàruhu izuka pà. **23** Uzuka amo Ezit ywy rehe arer no. Iaiha katu a'e awa. Heta 2,2 met iaiha haw a'e. Wereko purukutukaw uhua'u ma'e ipuhuz katu ma'e. Menai wereko ywyra a'e, ta'e wiko àràpuhàràñ mono'ogar romo a'e xe. Uzàmàtyry'ym a'e awa oho a'e ywyra pupe. Umuhem kar ipurukutukaw ipo wi. Na'e uzuka izerer ipurukutukaw pupe kury. **24** Amume'u Menai a'e 30 zauxiapekwer wainuromo har hemiapo kwer kwez ihe kury. **25** Uzekwaw katu umyrypar wainuromo. Nezewe rehe we inugwer na'iruz zauxiapekwer uzekwaw katu wera'u izuwi wà. Amo zauxiapekwer ume'egatu Tawi rehe ikatu 'ymaw wi ipyro pà wà. Tawi umuigo kar Menai a'e zauxiapekwer wanuwhiaw romo.

26-47 Na'aw amogwer zauxiapekwer ikwaw katu pyr waner xe wà kury: Azaew Zoaw tywyr, Erànà Nono ta'yur Merez parer, Xamot Aroz tawhu parer, Herez Peret tawhu parer, Ira Iwki ta'yur Tekoa tawhu parer, Amiezer Anatot tawhu parer, Ximekaz Uza tawhu parer, Iraz Aoi tawhu parer, Maraz Neto parer, Erez Mana ta'yur Neto parer, Itaz Himaz ta'yur Zimea parer Mezàmi ywy rehe arer, Menai Piratom parer, Uraz Kaz ywyàpyznaw rehe arer, Amiew Arama parer, Azimawet Maru parer, Eriaw Xaramon parer, Azem Nizom parer, Zonata Xazi ta'yur, Aiàw Xakar ta'yur Arar parer, Eripa Ur ta'yur, Eper Mekera parer, Aiaz Perom parer, Ezero Karamew parer, Naaraz Ezimaz ta'yur, Zoew Nàtà tywyr, Mimar Aziri ta'yur, Zerek Amon ywy rehe arer, Naaraz Meerot parer Zoaw ipuruzuka haw heraha har, Ira Zaxir parer,

Zarew Zaxir parer, Uri Ete zuapyr, Zawaz Arai ta'yur, Anina Xiza ta'yur Humen izuapyr uzekwaw katu ma'e 30 zauxiapekwer wanuwhiaw, Anà Maaka ta'yur, Zuzapa Mità parer, Uzi Azitera parer, Xama Zeiew rehe we Otàw ta'yur Aroer parer wà, Zeniaew Zoa rehe we Xiniri ta'yur Xi parer wà, Eriew Mawa parer, Zerimaz Zozawi rehe we Ewnàà ta'yur wà, Ixima Moaw ywy rehe arer, Eriew Omez, Zaziew, Zowa tawhu parer wà.

Mezàmi izuapypyr Tawi hemiruze'eg ipy wà

12 ¹A'e 'ym mehe amo 'ar mehe Tawi oho Zikirak tawhu pe a'e, tuwihawete Xau wi uzàn pà a'e. Wiko a'e pe. Amo zauxiapekwer ukyze 'ym ma'e Tawi ize'eg heruzar katu har a'e wà, oho a'e pe Tawi ipy a'e wà. ² Wiko Mezàmi izuapypyr romo Xau ài wà. Ukwaw ma'e izywà haw u'yw pupe ywyrapar pupe wà. Ukwaw ita imomor haw ita momor haw pupe wà, opo awyze har pupe wà, opo iahur rehe har pupe wà no.

3-7 Aiezer Zoa a'e wà, Xema Zemea tawhu pe har ta'yur a'e wà, wiko a'e zauxiapekwer wanuwhiaw romo a'e wà. Na'aw zauxiapekwer waner xe wà kury: Zeziew Azamawet ta'yur, Peret Azamawet ta'yur, Meraka, Zeu Anatot parer, Izimai Zimeaw parer zauxiapekwer ikwaw katu pyr a'e 30 zauxiapekwer wainuromo har, Zeremi, Zaziew, Zoànà, Zozawaz Zener tawhu parer, Eruzaz, Zerimot, Meari, Xemari, Xepaxi Arip tawhu parer, Ewkàñ, Ixi, Azarew, Zoezer Kora iàñàm, Zazomeàw Kora iàñàm, Zoera Zeroàw ta'yur Zenor parer, Zemani Zeroàw ta'yur Zenor parer.

Kaz izuapypyr Tawi hemiruze'eg wà

8 Heta amo zauxiapekwer ukyze 'ym ma'e puruzuka haw ikwaw katu har Kaz izuapypyr wà. Oho tawhu imuàtà pyrer ywyxiguhi rehe har pe wà, zauxiapekwer Tawi hemiruze'eg wainuromo uzemon'oog pà wà. Ukwaw puruàmàtyry'ymaw a'e wà, zemimaw iwy pe purukutukaw pupe a'e wà. Ipuruzukaiw zàwàruhu irìaw ài wà. Uzàgatu

arapuha ài wà no. Amuapyk putar waner xe ihe wà nehe kury.

9-13 Amo 'ar mehe amo umuapyk waner pape rehe nezewe a'e wà: Ezer, Omani, Eriaw, Mizimana, Zeremi, Ataz, Eriew, Zoànà, Ewzamaz, Zeremi, Makimanaz.

14 Wiko Kaz izuapyapyr romo wà. Amo wiko 1.000 zauxiapekwer wanuwhaw romo wà. Amo wiko 100 zauxiapekwer wanuwhaw romo wà. **15** Amo 'ar mehe, zahy ipy mehe, Zotàw yrykaw tyhu a'e. A'e 'ar mehe a'e zauxiapekwer uwahaw yrykaw oho wà. Umuzàn kar teko ywyàpyznaw rehe wikuwe ma'e waneko haw wi wà: kwarahy ihmaw kutyr har wà, kwarahy heixe haw kutyr har wà no.

Mezàmi izuapyapyr Tawi hemiruze'eg wà

16 Amo awa Mezàmi izuapyapyr wainuromo har a'e wà, amo awa Zuta izuapyapyr wainuromo har a'e wà no, oho Tawi ipyr a'e tawhu imuàtà pyrer pe wà.

17 Uhem Tawi tawhu wi wanuwàxi pà kury, wanupe uze'eg pà kury. — Aze pezur ihewe hemyrypar romo heptywà àràm romo, apumuawyze paw hepy'a pupe heremiruze'eg wainuinuromo har romo ihe. Nazapo kwaw ikatu 'ym ma'e ihe. Aze pezur hereko haw heàmàtyry'ymar wanupe imume'u har romo, Tupàn zameipy wazar ukwaw putar pepy'a a'e nehe. Uzepyk putar penehe nehe.

18 Na'e Tupàn Hekwe ur Amaxaz rehe imuze'eg kar pà a'e kury. (A'e 'ar pawire Amaxaz wiko a'e 30 zauxiapekwer wanuwhaw romo a'e.) Uze'egahy nezewe kury. — Tawi Zexe ta'yì, uruiko neremiruze'eg romo ure. Tuwe ikatu ma'e paw uzeapo newe nehe, nepetywà har wanupe nehe no. Tupàn wiko nerehe we a'e, i'i izupe. Na'e Tawi umuixe kar a'e awa a'e wà kury. Umuigo kar tuwhaw romo wemiruze'eg wainuinuromo wà.

Manaxe izuapyapyr Tawi hemiruze'eg wà

19 Amo 'ar mehe Tawi uhem Piri ywy rehe har wanipi tuwhawete Xau iàmàtyry'ym pà a'e. Amo zauxiapekwer Manaxe izuapyapyr

wiko Tawi hemiruze'eg romo a'e 'ar mehe wà. Azcharomoete Tawi nupytywà kwaw Piri ywy rehe har a'e wà. Ta'e Piri ywy rehe har wanuwhaw umuzewyr kar Tawi Zikirak tawhu pe a'e wà xe. Ta'e ukyze izuwi wà xe. — Aze ru'u zanemono putar uwihaw kwer pe a'e nehe, i'i uezuepepe wà. **20** A'e pe izewyr mehe amo zauxiapekwer Manaxe izuapyapyr oho Tawi rupi wà. Na'aw waner xe wà: Anina, Zozamaz, Zeniaew, Mikaew, Zozamaz, Eriu, Zireta. Manaxe ywy rehe wiko mehe we a'e paw wiko 1.000 zauxiapekwer wanuwhaw romo wà. **21** Wiko zauxiapekwer Tawi hemiruze'eg wanuwhaw romo wà kury, ta'e wiko zauxiapekwer ikatu ma'e romo wà xe. Amo kwarahy paw ire wiko zauxiapekwer Izaew izuapyapyr wanuwhaw romo wà no. **22** Tuweharupi amo awa ur Tawi ipyr wà. A'e rupi hemiruze'eg zauxiapekwer heta tetea'u wà kury.

Zauxiapekwer Tawi hemiruze'eg wà

23-37 Tawi Emerom tawhu pe heko mehe zauxiapekwer ikatu ma'e tetea'u oho hemiruze'eg wainuromo wà, uwihawete romo imuigo kar pà Xau hekuzaromo wà. A'e 'ym mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u tuwhawete romo heko àwàm a'e. Amume'u putar Izaew ta'yì izuapyapyr waneta haw pitàitàigatu xe ihe nehe kury. Zuta izuapyapyr waneta haw: 6.800 awa wà. Uhyk wama'e wanupe. Heta zemimaw wanupe. Heta purukutukaw u'ywpuku wanupe no. Ximeàw izuapyapyr waneta haw. 7.100 awa puruàmàtyry'ymaw ikwaw katu har wà. Erewi izuapyapyr waneta haw: 4.600 awa wà. Zoiiana Àràw hemiruze'eg waneta haw: 3.700 awa wà. Zanok wiko zauxiapekwer romo a'e, kwàkwàmo puruàmàtyry'ymaw ikwaw katu har romo a'e. Werur 22 wànàm wanuwhaw wanipi a'e wà. Mezàmi izuapyapyr Xau iànàm waneta haw: xo 3.000 awa zo wà. Ta'e Mezàmi izuapyapyr tetea'u wiko Xau hemiruze'eg romo a'e wà rihi xe. Eparai izuapyapyr waneta haw: 20.800 awa ipuruzukaiwahy ma'e wànàm wainuromo

ikwaw katu pyr wà. Manaxe kwarahy ihmaw kutyr har waneta haw: 18.000 awa wà. Waànàm waxaexak a'e awa wà. — Peze'eg peho Tawi pe tuwhawete romo imuigo kar pà nehe, i'i wanupe wà. Ixakar izuapyapry waneta haw: 200 tuwhaw wanemiruze'eg wanehe we wà. A'e tuwhaw ukwaw Izaew wanemiapo ràm ikatu ma'e wà. Ukwaw iapo àwàm'ar ikatu ma'e a'e wà no. Zemurom izuapyapry waneta haw: 50.000 awa temigwaw katu umyrypar wanuwi uzàn 'ym ma'e wà. Ukwaw wyzai puruzuka haw ima'e haw wà. Uzemuàgà'ym zeàmàtyry'ymaw pe oho haw rehe wà. Napitari izuapyapry waneta haw: 1.000 tuwhaw wà. 37.000 awa zemimaw hereko har purukutukaw u'ywpuku zàwenugar hereko har wà. Nà izuapyapry waneta haw: 28.600 awa puruzuka haw kwaw par wà. Azer izuapyapry waneta haw: 40.000 awa puruàmàtyry'ymaw rehe uzemuàgà'ym ma'e kwer wà. Na'iruz Zako ta'yr izuapyapry upyta Zotàw yrykaw waz kwarahy ihmaw kutyr wà: Humen, Kaz, Manaxe ikurer. Na'aw waneta haw wà: 120.000 awa wyzai puruzuka haw pupe upuruzuka ma'e wà.

38 A'e zauxiapekwer uzemuàgà'ym ma'e kwer paw oho Emerom tawhu pe wà. Ipurumuigo kar wer Tawi rehe Izaew paw wanuwhawete romo wà. Amogwer teko Izaew izuapyapry paw uputar Tawi uwihawete romo a'e wà no. **39** Urumaw na'iruz 'ar a'e pe Tawi ipyr wiko pà wà. Amogwer Izaew uzapo wanemi'u ràm wanupe a'e wà. U'u a'e ma'e a'e pe wiko mehe wà. **40** Muite wi, kwarahy heixe haw awyze har wi, te Ixakar ywy wi, te Zemurom ywy wi, te Napitari wi. Teko werur weimaw wà: zumen wà, kawaru kupewa'a wà, kawaruràn wà, tapi'ak wà. Werur temi'u tetea'u weimaw wakupepe wà: arozràn ku'i kwer, ma'e a pi her ma'e, ma'ywa uwà imuy'e pyrer, ma'ywa tykwer win, uri kawer. Werur tapi'ak izuka pyràm wà. Werur àràpuhàràn izuka pyràm wà no. Uzapó a'e ma'e paw ta'e teko a'e ywy rehe har paw hurywete a'e wà xe.

Weraha Tupàn Ze'eg
Hyru Kiriat-Zeàri tawhu wi wà

13 ¹Heta awa a'e pe wà. A'e awa wiko 1.000 zauxiapekwer wanuwhaw romo wà. Heta amo awa a'e pe wà no. A'e awa wiko 100 zauxiapekwer wanuwhaw romo wà. Tuwhawete Tawi upuranu a'e tuwhaw wanehe upaw rupi a'e kury. ²A'e rupi umume'u ko ma'e Izaew paw wanupe kury. — Aze ikatu peme nehe, aze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar uputar nehe, ximono kar zaneze'eg heraha har amogwer Izaew izuapyapry wanupe zane wà nehe. Xaxeto a'e wà, Erewi izuapyapry a'e wà, wiko tawhu weko haw pe a'e wà. Ximono kar zaneze'eg wanupe nehe no. — Pezur ureinuinuromo pezemono'ono'og pà nehe, za'e putar wanupe nehe. ³Nezewé mehe ximono kar amo awa Tupàn Ze'eg Hyru ipiaromo zane wà nehe. Teko heharaz izuwi Xau tuwhawete romo heko mehe wà. Xirur xe nehe kury, i'i Tawi teko wanupe.

⁴Ize'eg ikatuahy teko wanupe. — Xiapo nezewé haw nehe, i'i izupe wà.

⁵Na'e Tawi omono'og Izaew paw wà kury: kwarahy ihmaw awyze har kutyr har Ezit ywyzaw huwake har wà, te kwarahy heixe haw awyze har kutyr har Amat pe zeupir haw pe har wà no. Ywy nàñànar uzemono'og Kiriat-Zeàri tawhu pe Tupàn Ze'eg Hyru heraha pà Zeruzarez tawhu pe wà. ⁶Tawi oho teko wanupi Mara tawhu Zuta ywy rehe har pe, Tupàn Ze'eg Hyru heraha pà a'e wi. (Kiriat-Zeàri tawhu her inugwer romo a'e.) — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, za'e Zanezar pe. Wapyk wenaw rehe kerumin wa'aromo a'e. ⁷Teko omono Tupàn Ze'eg Hyru ywyramawa rehe wà. Tapi'ak wenuhem ywyramawa heraha wà. Weraha Aminanaw hàpuz me wà. Uza weruata pe rupi Aio rupi a'e. ⁸Na'e Tawi uzypyrog ukàgaw rupi upynyk teko paw wanehe we kury, Tupàn imuwtete katu pà kury. Teko uzegar wà. Umupu wioràwiràñ wà. Umupu ipu ma'e wà no. Umupu kawaw zàwenugar wà no. Upy uxi'äm tapi'ak i'ak kwer iapo pyrer wà no.

9 Kinom wiko arozràn ixoixokaw a'e pe har izar romo a'e. Teko uhem a'e pe wà. Wahem mehe we tapi'ak uzepyapi wà. Na'e Uza opokok Tupàn Ze'eg Hyru rehe ipyhyk pà imu'ar kar 'ym pà kury. **10** A'e 'ar mehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wikwahy Uza pe a'e, ta'e opokok izé'eg hyru rehe a'e xe. A'e rupi uzuka. Umànò a'e pe Tupàn henataromo. **11** Wikwahy Tawi a'e kury, ta'e Tupàn uzepyk Uza rehe wekwahy haw rehe a'e xe. A'e rupi, te ko 'ar rehe, — Perez-Uza, i'i tekó a'e ywy pe wà. — Uza rehe zepykaw, i'i zaneze'eg rupi.

12 Na'e Tawi ukyze Tupàn wi kury, uze'eg pà kury. — Napuner kwaw Tupàn Ze'eg Hyru heraha haw rehe herupi ihe nehe kury, i'i.

13 A'e rupi Tawi nueraha kwaw Tupàn Ze'eg Hyru uezupi Zeruzarez tawhu pe. Wezar awa Omez-Enom her ma'e Kaz tawhu parer hàpuz pupe. **14** Tupàn Ze'eg Hyru umumaw na'iruz zahy a'e pe upyta pà. Tupàn omono uez'egatu Omez-Enom iàñamà wanehe. Umukatu ima'e paw rupi no.

Tuwihawete Iràw ukwaw Tawi

14 **1** Iràw Xir tawhu pe har wanuwhawete omono kar uez'eg heraha har Tawi pe a'e wà. Omono kar ywyràkàxigw imonohok pyrer izupe no. Omono ywyra pinar izupe wà. Omono ita ima'e har izupe wà no. Uzapo kar Tawi hàpuzuhu izupe a'e. **2** Nezewe Tawi ukwaw Tupàn hemimutar a'e. — Azeharomoete heputar Izaew wanuwhawete romo a'e, i'i uezupe. — Tupàn uzamutar katu wemiaihu a'e wà. A'e rupi umueta tetea'u heremiruze'eg a'e wà. Umueta tetea'u heremetarer no, i'i uezupe.

Tawi ta'yr Zeruzarez pe uxexak kar ma'e kwer wà

3 Zeruzarez tawhu pe wiko mehe wereko amo kuzà wemireko romo a'e wà. Umuzàg amo wa'yr wà. Umuzàg amo wazyr wà no. **4** Na'aw ta'yr Zeruzarez pe uxexak kar ma'e kwer waner xe wà: Xamu, Xomaw, Nàtà,

Xàrumàw, **5** Imar, Erizu, Ewperet, **6** Nog, Nepeg, Zapi, **7** Erizàm, Meeriaz, Eriperet.

Tawi weityk Piri ywy rehe har wà

8 Amo umume'u Tawi Izaew wanuwhawete romo heko haw oho Piri ywy rehe har wanupe kury. Na'e zauxiapekwer Piri ywy rehe har uhem oho waneko haw wi Tawi ipyhyk pà wà. Amo umume'u Piri ywy rehe har wahem awer oho Tawi pe. A'e rupi Tawi uhem oho wanuwàxi pà. **9** Uhem Piri ywy rehe har wà ywyàpyznaw awa iaïha ma'e waneko haw her ma'e pe wà kury. Uzypyrog a'e pe har waàmàtyry'ym pà wà, wama'e rehe umunar pà wà no. **10** Na'e Tawi upuranu Tupàn rehe kury. — Aze azàmàtyry'ym Piri ywy rehe har aha ihe wà nehe, aipo ikatu putar newe nehe, i'i izupe. — Aipo ereityk kar putar ihewe ne wà nehe, i'i izupe. — Eho ty, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e izupe. — Aityk kar putar newe ihe wà nehe, i'i izupe.

11 Tawi uzàmàtyry'ym Piri ywy rehe har oho Maw-Perazim pe a'e wà. Weityk wà. Uze'eg nezewe. — Aiko 'y tyhu haw zàwenugar ài ihe. Aityk ma'e paw ihe. Tupàn uzapo teixe haw zauxiapekwer heàmàtyry'ymar wamyteromo a'e, hepupe a'e, i'i. A'e rupi Maw-Perazim i'i tekó a'e ywy pe wà. — Tupàn uzapo teixe haw, i'i zaneze'eg rupi.

12 Piri ywy rehe har uzàn mehe wezar uzar tupàn a'lu'a'lé pe wà. A'e rupi Tawi wapy kar zauxiapekwer wanupe.

13 Nan kwehe tete Piri ywy rehe har uzewyr ywyàpyznaw pe wà. Uzypyrog Izaew waàmàtyry'ym pà wà. **14** Tawi upuranu wi Tupàn rehe. Tupàn uwazar izé'eg izupe. — Ezàmàtyry'ym zo xe wi ne wà nehe. Emàmàn waiwyr nehe. Ezàmàtyry'ym inugwer pehegwer rehe ma'e a'mor her ma'e twy rupi ne wà nehe.

15 Erenu putar ma'e iàñoànog mehe amor twy 'aromo har nehe, ta'e aha putar penenataromo ihe nehe xe. Aityk putar Piri ywy rehe har zauxiapekwer penenataromo ihe wà nehe. Iàñoànogaw henu mehe ezàmàtyry'ym ne wà nehe.

16 Tawi uzapo ma'e Tupàn ze'eg rupi katete. A'e rupi umuzàñ kar wàmàtyry'ymar wamono Zimeàw tawhu wi te Zezer tawhu pe wà. **17** Teko umume'u Tawi hemiapo kwer oho taw nàñ wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umukyze kar ywy nàñnàñar Tawi wi a'e wà kury.

Umuàgà'y'm Tupàn Ze'eg Hyru heraha àwàm wà

15 ¹Tawi uzapo wàpuzuhu weko haw romo tawhu Tawi heko haw her ma'e pe. Umuàgà'y'm amo ywy pehegwer Tupàn Ze'eg Hyru hen àwàm romo no. Umupù'äm amo tàpuzràñ izupe no. ²Na'e uze'eg nezewe kury. — Xo Erewi izuapyapyr zo upuner Tupàn Ze'eg Hyru heraha haw rehe wà, ta'e izypy mehe Tupàn waxaexak a'e wà xe, heraha àràm romo a'e wà xe. — Peiko putar herenataromo uma'erekò ma'e romo tuweharupi nehe, i'i wanupe.

³ Na'e Tawi wenoz Izaew paw wamuwà wà, wenoz Zeruzarez pe har paw wamuwà wà no. Xirur putar Tupàn Ze'eg Hyru hen àwàm pe nehe kury, hen àwàm heremimìagy'ygwer pe nehe kury, i'i wanupe. ⁴Na'e werur kar Àrèw izuapyapyr wamuwà wà. Werur kar Erewi izuapyapyr wamuwà wà no. ⁵Erewi izuapyapyr Koat iàñàm umur kar Uriew wà. Wiko 120 awa wanuwiaw romo. Iàñàm romo wanekon wà. Werur a'e zauxiapekwer wà. ⁶Merari iàñàm umur kar Azai wà. Wiko wàñàm 220 awa wanuwiaw romo. Werur a'e zauxiapekwer wà. ⁷Zeroxon iàñàm umur kar Zoew wà. Wiko wàñàm 130 awa wanuwiaw romo. Werur a'e zauxiapekwer wà. ⁸Emerom iàñàm umur kar Eriew wà. Wiko wàñàm 80 awa wanuwiaw romo. Werur a'e zauxiapekwer wà. ¹⁰Uzièw iàñàm umur kar Aminanaw wà. Wiko wàñàm 112 awa wanuwiaw romo. Werur a'e zauxiapekwer wà.

¹¹ Tawi wenoz mokoz xaxeto wamuwà wà: Zanok, Amiatar. Wenoz 6 Erewi izuapyapyr

wamuwà wà no: Uriew, Azai, Zoew, Xemai, Eriew, Aminanaw. ¹²Na'e uze'eg Erewi izuapyapyr wanupe kury. — Peiko Erewi izuapyapyr uzeàñàñàm ma'e wanuwiaw romo. Pezemukatu Tupàn henataromo nehe. Pemukatu penywyr Erewi izuapyapyr pe wà nehe no. Nezewe mehe pepuner Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg hyru herur haw rehe hen àwàm heremimìagy'ygwer pe nehe, i'i wanupe. ¹³Naperur kwaw izypy mehe. A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzepyk zanerehe a'e. Ta'e nazapuranu kwaw hehe a'e 'ar mehe zane xe, i'i wanupe.

¹⁴ Na'e xaxeto wà, Erewi izuapyapyr wà no, uzemukatu Tupàn henataromo wà. A'e rupi upuner Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew izar ize'eg hyru herur haw rehe wà kury. ¹⁵Erewi izuapyapyr werur ze'eg hyru waxi'lì rehe i'yw ipyhyk pà wà. Nezewe Tupàn uzapo kar Moizez pe kwehe mehe.

¹⁶ Uze'eg Erewi wanuwiaw wanupe kury. — Pexaexak amo peàñàm uzegar ma'e romo pe wà nehe. Tuwe umupu uwioràwiràñ wà nehe. Tuwe umupu kawaw zàwenugar wà nehe no, zegar haw purumurywete kar ma'e imuzàg pà wà nehe. ¹⁷⁻²¹Heta uzegar ma'e uzeàñàñàm ma'e a'e pe wà. Wexaexak amo kawaw zàwenugar imupu àràm romo wà kury: Emà Zoew ta'yr, iàñàm Azap Merekì ta'yr, Età Kuxai ta'yr Merari iàñàm. Wexaexak amo Erewi izuapyapyr a'e awa wapytwà àràm romo wà no: Zakari, Zaziew, Xemiramot, Zeiew, Uni, Eriaw, Mazez, Menai. Umupu wioràwiràñ wà. Uhem iterenaw ipixika'i ma'e pe wà. Wexaexak amo Erewi izuapyapyr wioràwiràñ uhua'u ma'e imupu àràm romo wà no: Maxixi, Eriperew, Mikinez, Azazi. Wexaexak mokoz tàpuzuhu rehe ume'egatu ma'e wà no, wioràwiràñ uhua'u ma'e imupu àràm romo wà no: Omez-Enom, Zeiew.

²² Kenani ukwaw katu zegar haw a'e. A'e rupi wiko Erewi izuapyapyr uzegar ma'e wanuwiaw romo. ²³⁻²⁴Wexaexak 4 awa Tupàn Ze'eg Hyru rehe ume'egatu ma'e romo wà: Merekì, Ewkàñ, Omez-Enom, Zei. Wexaexak 7 xaxeto Tupàn Ze'eg Hyru

henataromo uxi'äm ma'e'ak kwer ipy àràm romo wà: Xewani, Zuzapa, Netanew, Amaxaz, Zakari, Menai, Eriezer.

Weraha Tupàn Ze'eg Hyru Zeruzarez pe wà

25 Na'e tuwihawete Tawi a'e, Izaew wanuwhiaw wà no, zauxiapekwer wanuwhiaw wà no, oho Omez-Enom hàpuz me Tupàn Ze'eg Hyru ipyhyk pà wà kury. Uzapo mynykawhu wà. **26** Tupàn upytywà Erewi izuapyapr iz'e'eg hyru heraha har wà. A'e rupi uzuka 7 tapi'ak awa Tupàn henataromo wà. Uzuka 7 àràpuhàràn wà no. **27** Tawi umunehew kamirpuku irin ikatuahy ma'e iapo pyrer a'e. Uzegar ma'e umunehew kamirpuku ikatuahy ma'e a'e wà no. Wanuwhiaw Kene ni a'e no, Erewi Tupàn Ze'eg Hyru heraha har a'e wà no, paw rupi umunehew kamirpuku ikatuahy ma'e a'e wà no. Tawi umunehew xaxeto iaxi'i pykaw irin iapo pyrer uzehe a'e no. **28** Nezewe mehe Izaew paw uzeupir Zeruzarez pe wà, Tupàn Ze'eg Hyru heraha pà urywete haw rupi uhapukaz pà wà, xi'äm ma'e'ak kwer ipy pà wà, xi'äm àràpuhàràn i'ak kwer ipy pà wà no, kawaw zàwenugar imupu pà wà no, wioràwiràn imupu pà wà no.

29 Tupàn Ze'eg Hyru tawhu pupe heixe mehe Mikaw Xau tazyr um'e' wàpuz hukenaw rupi a'e kury. Wexak tuwihawete Tawi ipynyk mehe turywete haw rehe ipoipor mehe. — Iaiw a'e, i'i Mikaw uezupe.

16 ¹Werur Tupàn Ze'eg Hyru tåpuzràn Tawi hemimùagy'ygwer pe wà. Omono ipupe wà. Na'e omono ma'e hapy pyrer Tupàn pe wà. Omono ma'e izupe uzemuawyze kar haw romo wà no. **2** A'e ma'e paw Tupàn pe imono paw ire, Tawi omono uze'egatu teko wanehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e her rehe. **3** Omono temi'u teko nànàn no. Omono pitài typ'yak awa wanupe pitàitàigatu, kuzà wanupe pitàitàigatu no. Omono ma'ero'o kwer wanupe pitàitàigatu no. Omono uwà imuxinig pyrer wanupe pitàitàigatu no.

4 Tawi wexaexak amo Erewi izuapyapr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar

imuwete haw iapo àràm romo wà. Uzegar Tupàn pe wà. Umume'u ikatu haw wà no, Tupàn Ze'eg Hyru henataromo wà. **5** Tawi umuigo kar Azap wanuwhiaw romo a'e. Zakari wiko ipytywà har romo. Wexaexak 8 awa wioràwiràn imupu àràm romo wà: Zeiew, Xemiramot, Zeiew, Maxixi, Eriaw, Omez-Enom, Zeiew. Wexaexak pitài awa kawaw zàwenugar imupu àràm romo: Azap. **6** Wexaexak 2 awa xi'äm ipy àràm romo wà: Menai, Zaziew. **7** — Pezegar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ikatu haw imume'u pà tuweharupi nehe, i'i Tawi Azap pe, imyrypar Erewi izuapyapr wanupe no. Uzypyrog a'e 'ar mehe wà.

Uzegar Tupàn ikatu haw rehe wà

8 Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw izupe nehe.

Pemume'u ikàg wera'u haw nehe no.

Pemume'u hemiapo kwer teko amo ywy rehe har wanupe nehe.

9 Pezegar Tupàn pe nehe, ikatu haw imume'u pà izupe nehe.

Peze'eg hemiapo kwer ikatuahy ma'e rehe nehe.

10 Penurywete her ikatuahy ma'e rehe nehe.

Tuve Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwete katu har hurywete paw rupi wà nehe.

11 Penoz pepatywà àwàm Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. Peiko henataromo tuweharupi nehe.

12-13 Pe Àmàràw Tupàn hemiruze'eg izuapyapr wà, pe Zako Tupàn hemixak kwer izuapyapr wà, pema'enukwaw Tupàn hemiapo kwer ikatuahy ma'e purumupytuhegatu kar ma'e rehe nehe.

Pema'enukwaw Tupàn hemimume'u kwer rehe nehe.

14 Wiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar romo a'e. Umur wemiapo kar teko wanupe paw rupi.

- 15** Ima'enukwaw putar wemimume'u
kwer rehe tuweharupi nehe.
Umumaw putar kwarahy tete'a'u
ma'e iapo pà wemimume'u kwer
rupi katete nehe.
- 16** Uzapo putar ma'e Amàrààw pe
imume'u pyrer rupi katete nehe.
Uzapo putar ma'e Izak pe imume'eahy
pyrer rupi katete nehe no.
- 17** Tupàn uzapokatu uze'eg
Izaew wanehe we.
Uzapo putar ma'e a'e ze'eg rupi
katete tuweharupi nehe.
Hemimume'eahy kwer nupaw
pixik kwaw nehe.
- 18** Nezewe haw rehe Tupàn
uze'eg nezewe.
— Amono putar Kànàà
ywy peme ihe nehe.
Peiko putar izar romo
tuweharupi nehe, i'i.
- 19** Naheta tete kwaw teko Tupàn
hemiruze'eg a'e 'ar mehe wà.
Wiko amo ae ywy rehe har
zàwenugar a'e ywy imume'u
pyrer rehe wà.
- 20** Wata oho waiko ywy nànànar wà.
Wata oho waiko tuwihaw
tete'a'u waiwy rehe wà.
- 21** Nezewe rehe we Tupàn nuzapo kar
kwaw ikatu 'ym ma'e wanupe.
Uzepyk tuwihawete wanehe
wemiruze'eg wapyro pà wà.
- 22** Uze'eg nezewe. — Pepokok zo
heremiruze'eg heremixamixak
kwer wanehe nehe, i'i wanupe.
— Pepuraraw kar zo ma'erahy
heze'eg imume'u har wanupe nehe,
i'i wanupe.
- 23** Pezegar Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e pe nehe, teko ywy nànànar wà.
— Urepyro a'e, peze purupe
tuweharupi nehe.
- 24** Peze'eg ikàgaw rehe ipuràg eteahy
haw rehe teko ywy nànànar
wanupe nehe.
- Pemume'u hemiapo kwer ikatuahy
ma'e teko paw wanupe nehe.
- 25** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ikàg tuwe a'e. Tuwe ximume'u
ikatu haw nehe.
Tuwe teko ukyze izuwi amo tupàn
wanuwi paw rupi katete wà nehe.
- 26** Ta'e amo ywy rehe har wazar wiko
tupàn a'u'a hagapaw romo a'e wà xe.
Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e uzapo ywak a'e.
- 27** Ikàgaw umàmàn uzar a'e. Ipuràg
eteahy haw umàmàn uzar a'e no.
Hàpuzuhu tynehem ipuner haw pupe.
Hàpuzuhu tynehem ipuràg
eteahy haw pupe no.
- 28** Pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe,
teko ywy nànànar wà.
Pemume'u ipuràg eteahy haw nehe.
Pemume'u ipuner haw nehe no.
- 29** Pemume'u her ikatuahy
ma'e ikatu haw nehe.
Perur imono pyràm izupe nehe.
Peixe hàpuzuhu pupe nehe.
Pezeamunew Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatuahy ma'e henataromo nehe,
izexak kar mehe nehe.
- 30** Peryryryryz henataromo nehe,
ywy nànànar wà.
- Omonokatu ywy henaw rehe.
Ni amo numunyryk kar kwaw
a'e wi wà nehe.
- 31** Nerurywete nehe, ywy.
Nerurywete nehe, ywak.
— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wiko zaneruwihawete romo a'e,
peze ywy nànànar wanupe nehe.
- 32** Èàoàñog nehe, ryahu. Peàñoàñog
nehe, ryahu pe wiko ma'e paw wà.
Nerurywete nehe, ka'a. Penurywete
nehe, ka'a pe wiko ma'e paw wà.
- 33** Na'e ywyra ka'a pe har uhapukaz
putar urywete haw rehe Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e
henataromo wà nehe.

Ta'e ur putar ywy rehe har wanemiapo
kwer imume'u pà a'e nehe xe.

- 34** Pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe,
ta'e ikatuahy a'e xe.
Ipuruamutar katu haw nupaw
pixik kwaw nehe.

- 35** — Urepyro pe nehe, Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e urepyro har,
peze izupe nehe.
Uremono'og nerehe uzeruzar 'ym
ma'e wanuwi urepyro pà nehe.
Nezewe mehe urumume'u
putar nekatu haw nehe.
Urumume'u putar nerer ikatuahy
ma'e ikatu haw purupe nehe,
urerurywete haw rehe nehe,
peze izupe nehe.

- 36** Ximume'u Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e Izaew wazar ikatu haw nehe.
Pemume'u ikatu haw ko 'ar rehe nehe,
tuweharupi nehe no.

— Amez, i'i teko paw rupi wà. Umume'u
ikatu haw wà no.

Umuwete katu Tupàn Zeruzarez pe wà, Zimeàw pe wà no

37 Uze'eg Tawi Azap pe kury, iànàm Erewi
izuapyapr wanupe no. — Peiko putar
Tupàn imuwete katu haw rehe uzekaiw ma'e
romo nehe, Tupàn Ze'eg Hyru henaw rehe
har rehe uzekaiw ma'e romo nehe.
Tuweharupi pemuzàg imuwete haw nehe, i'i
wanupe. **38** Omez-Enom Zenutum ta'y'r a'e,
68 awa iànàm inuromo har a'e wà no, wiko
a'e awa wapytywà har romo wà. Oza a'e,
Omez-Enom a'e no, wiko zauxiapekwer
ukenawhu huwake u'àm ma'e romo a'e wà.

39 Xaxeto Zanok a'e, iànàm a'e wà no,
wiko Tupàn imuwete haw Zimeàw pe har
rehe uzekaiw ma'e romo a'e wà.
40 — Tuweharupi ku'em mehe a'e wà nehe,
karuk mehe a'e wà nehe no, uzuka putar
ma'ea'y'r Tupàn henataromo hapy pà paw
rupi a'e wà nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ze'eg rupi katete a'e wà nehe, ze'eg pape

rehe imuapyk pyrer Izaew wanupe imur
pyrer rupi katete a'e wà nehe, i'i Tawi
wanupe. **41** Emà a'e, Zenutum a'e no,
amogwer hexaexak pyrer a'e wà no, wiko a'e
pe wapyr a'e wà no. — Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e zaneamutar katu tuweharupi
upytu'u 'ym pà a'e. A'e rupi amuigo kar 'aw
awa Tupàn pe uzegar ma'e romo ihe wà
kury, i'i Tawi. **42** Emà a'e, Zenutum a'e no,
wiko xi'äm ma'e ak kwer wanehe kawaw
zàwenugar wanehe wioràwiràñ wanehe
uzekaiw ma'e romo a'e wà. Teko umupu a'e
ma'e Tupàn pe uzegar mehe wà. Upy a'e
ma'e Tupàn pe uzegar mehe wà. Zenutum
iànànàm wiko zauxiapekwer ukenawhu
huwake uzekaiw ma'e romo wà.

43 Na'e a'e teko oho weko haw pe paw
rupi a'e wà kury. Tawi uzewyr weko haw pe
a'e no. Ta'e ipurumumaw wer amo 'ar rehe
wànàm wapyr a'e xe.

Nàtà uze'eg Tawi pe

17 ¹ Wiko Tawi wàpuzuhu pupe a'e
kury. Amo 'ar mehe wenoz kar Nàtà
Tupàn ze'eg imume'u har imuwà wemiruze'eg
wanupe kury. Uze'eg izupe. — Eme'e herehe.
Aikuwe xe tòpuzuhu ywyràkàxigyw pupe
iapewàñ pyrer pupe ihe. Nezewe rehe we
ximonokatu Tupàn Ze'eg Hyru tòpuzràñ
pupe. Na'ikatu kwaw nezewe haw.

2 Uwazar Nàtà Tawi ze'eg izupe. — Ezapo
wyzài neremimutar nehe, ta'e Tupàn wiko
nerehe we a'e xe, i'i izupe.

3 A'e 'ar mehe, pyhaw, Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e uze'eg Nàtà pe kury.

4 — Eho heremiruze'eg Tawi pe heremipa
kar ràm imume'u pà nehe. — Nereiko kwaw
heràpuzuhu hereko àwàm iapo àràm romo
ne, ere izupe nehe. **5** Anuhem Izaew Ezit
ywì wi kwehe mehe ihe wà. A'e 'ar mehe
arer we te ko 'ar rehe naiko kwaw tòpuzuhu
pupe ihe. Aiko tòpuzràñ pupe tuweharupi.
Tuweharupi teko weraha heràpuzràñ amo
me wà. **6** Ata tetea'u Izaew wanupi ihe.
Napuramu pixik kwaw wanuwiaw wanehe
nezewe. — Màràzàwe tuwe naopezapò kwaw
tòpuzuhu ywyràkàxigyw pupe iapewàñ pyrer

ihewe, na'e pixik kwaw wanupe. **7** A'e rupi eze'eg nezewe heremiruze'eg Tawi pe nehe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e uze'eg iko nezewe newe kury, ere izupe nehe. — Kwehe mehe erzekaiw àràpuhàràñ wanehe ka'api'i rehe. Urenuhem a'e wi heremiaihu Izaew wanuwhawete romo nemuigo kar pà ihe. **8** Aiko nerehe we wyzài taw pe wyzài ywy rehe neho mehe ihe. Urupyro neàmàtyry'ymar wanuwi nekàg wera'u mehe ihe no. Akwaw kar putar nerer teko tetea'u wanupe nehe. Ereiko putar ikwaw katu pyr romo amo tuwhawete ikàg wera'u ma'e wazàwe nehe no. **9-10** Axak amo ywy heremiaihu Izaew wanupe ihe. Amuigo kar a'e ywy rehe ihe wà. Wikuwe putar hehe tuweharupi wà nehe. Waàmàtyry'ymar nuzapo pixik kwaw ikatu 'ym ma'e wanupe a'e ywy rehe a'e wà nehe. Ko ywy rehe waneixe mehe arer we teko ipurukaiwahy ma'e uzàmàtyry'ym wanerekò wà. Nuzàmàtyry'ym kwaw wà nehe kury. Amume'u wàmàtyry'ymar waneityk àwàm kwez ihe kury. Amume'u nezuapyapyr newe wamono àwàm kwez ihe no. **11** Nemàno mehe neipy wanuwake nezutym mehe amuigo kar putar pitài nera'yir tuwhawete romo ihe nehe. Ikàg putar a'e nehe. Heta tetea'u putar hemiruze'eg wà nehe. Hemetarer katu putar nehe no. **12** A'e nera'yir a'e nehe, uzapo putar heràpuzuhu ràm ihewe a'e nehe. Kwarahy nànàñ amo izuapyr wiko putar tuwhawete romo a'e nehe. **13** Aiko putar tu romo ihe nehe. Wiko putar hera'yir romo a'e nehe. Kwehe mehe apytu'u tuwhawete Xau iamutar ire. Napytu'u pixik kwaw nezuapyr iamutar katu re ihe nehe. **14** Amuigo kar putar heremiaihu wanehe uzekaiw ma'e romo nehe. Wiko putar wanuwhawete romo tuweharupi nehe. Nezuapypyr nupytu'u kwaw tuwhawete romo wiko re wà nehe, ere eho Tawi pe nehe, i'i Tupàn Nàtà pe.

15 Na'e Nàtà umume'u Tupàn hemimume'u kwer oho paw rupi katete Tawi pe a'e kury.

Tawi umume'u Tupàn ikatu haw

16 Na'e tuwhawete Tawi wixe tàpuzràñ pupe kury. Wapyk in Tupàn pe uze'eg pà. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, nahekatu kwaw ihe. Na'ikatu kwaw heànàm wà no. Nezewe rehe we erzapò ikatuahy ma'e ihewe. **17** Aze mo xo ihewe zo erzapò ikatu ma'e, uhyk mo ihewe. Nezewe rehe we eremume'u hezuapypyr tuwhawete romo wamuigo kar àwàm kwez no. Ne Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hererekò pe awa upuner ma'e ài ne. **18** Ma'e a'e putar newe nehe kury. Hekwaw katu pe ne. Aiko neremiruze'eg romo ihe. Nezewe rehe we hemuwete katu pe ne. **19** Nepurapo wer a'e ma'e rehe ihewe. Eremume'u iapo àwàm no. Erexak kar hepuner àwàm ihewe no. **20** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, naheta kwaw amo nezàwenugar wà. Tuweharupi urukwaw Tupàn romo nerekò haw ure. **21** Naheta kwaw amo ae ywy rehe har neremiaihu wazàwenugar wà. Erepypyro Izaew ne wà, neremiaihu romo wamuigo kar pà ne wà. Nekàgaw rupi erzapò ma'e wanupe. Ni amo nuzapo kwaw agwer ma'e wà. Erezapo uhua'u ma'e wanupe. A'e rupi teko ywy nànàñar ukwaw nerer a'e wà kury. Erepypyro neremiaihu Ezit ywy wi ne wà. Eremuhem kar amo teko a'e neremiaihu wanenatar wi ne wà, wata mehe ne wà. **22** Eremuigo kar Izaew neremiaihu tuweharupi àràm romo ne wà. O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, ereiko wazar romo no.

23 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, emume'u wi herehe neremimume'u kwer nehe kury. Emume'u wi hezuapypyr wanehe neremimume'u kwer nehe no. Ezapo ma'e a'e neze'eg awer rupi katete nehe no. **24** Teko tetea'u ukwaw katu putar nerer wà nehe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e wiko Izaew wazar romo a'e, i'i putar newe tuweharupi wà nehe. Amo hezuapypyr wainuromo har eremuigo kar putar tuwhawete romo tuweharupi ne wà nehe. **25** O Tupàn hezar, aiko neremiruze'eg romo ihe. Aenoz ko ma'e newe hekyze 'ym pà ihe, ta'e erexak kar hezuapypyr tuwhawete

romo waneko àwàm ihewe ne xe. **26** Ne Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ereiko urezar romo ne. Erezapo 'aw neremimume'u kwer ikatuahy ma'e kwez ihewe ne kury. **27** Aenoz ko ma'e newe kury. Emono neze'egatu hezuapyapyr wanehe nehe. Tuwe erezekaiw katu wanehe tuweharupi nehe. Ne Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e erezapo ikatu ma'e wanupe ne. Tuwe erezapo wi wi ikatu ma'e wanupe tuweharupi nehe no, i'i Tawi Tupàn pe.

Tawi weityk wàmàtyry'ymar tetea'u wà

18 ¹ Amo 'ar pawire Tawi uzàmàtyry'ym wi Piri ywy rehe har oho wà kury. Weityk wi wà. Upyro Kat tawhu wanuwi. Upyro taw Kat tawhu izywyr har wanuwi wà no. **2** Weityk Moaw izuapyapyr wà no. Wiko wazar romo wà. Kwarahy nànàn Moaw omono wemetarer ikurer Izaew wanupe wà.

3 Na'e Tawi uzàmàtyry'ym Ananezer oho kury. Zoma tawhu Xir ywy rehe har wanuwhawete romo hekon a'e. Amat ywy huwake tuz. Ananezer uzeagaw zepe amo ywy rehe har wanuwhawete romo wiko pà a'e 'ar rehe a'e. A'e ywy Ewparat yrykaw izywyr tuz. **4** Tawi upyro 1.000 ywyramawa zeàmàtyry'ymawhu pe har Ananez wi wà. Upyro 7.000 zauxiapekwer kawaru ku'az har izuwi wà no. Upyro 20.000 zauxiapekwer upy rehe wata ma'e wanehe we izuwi wà no. Upyhyk kawaru tetea'u wà no. Omono'og kawaru 100 ywyramawa imutykar wà. Umupàri amogwer wà.

5 Zauxiapekwer Xir ywy rehe har Namaz pe har oho Ananezer ipytwà pà wà. Tawi uzàmàtyry'ym a'e zauxiapekwer a'e wà. Uzuka 22.000 wà. **6** Na'e umupyta kar zauxiapekwer Xir Namaz huwake har waiwy rehe wà kury. Tawi wiko wazar romo. Kwarahy nànàn upyra temetarer wanuwi. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upytwà Tawi a'e. A'e rupi weityk wàmàtyry'ymar ywy nànàn wà. **7** Tuwhiaw Ananezer rehe we har wereko uzemimaw itazu or iapo pyrer a'e wà. Tawi upyro wanuwi Zeruzarez pe heraha pà kury. **8** Weraha itazu morog tetea'u mokoz

tawhu wi no: Xiwat, Kum. Ananezer wiko a'e tawhu pe har wanuwhawete romo a'e no. (Amo kwarahy paw ire Xàrumàw umupyrran a'e itazu kawawhu iapo pà a'e, tâpuzuhu izyta romo iapo pà a'e no, amo ma'e tâpuzuhu pupe har romo iapo pà a'e no.)

9 — Tawi weityk zauxiapekwer Ananezer hemiruze'eg paw rupi a'e wà, i'i amo oho Toi Amat tawhu pe har wanuwhawete pe. **10** A'e rupi omono kar wa'yr Zoràw her ma'e Tawi pe imuze'eg kar pà kury. — Nekatu aipo, ere izupe nehe, i'i izupe. — Ikatuahy Ananezer heityk awer, ere izupe nehe, i'i izupe. A'e 'ym mehe Toi uzàmàtyry'ym tetea'u Ananezer a'e. Zoràw weraha ma'e itaxig parat iapo pyrer Tawi pe. Weraha ma'e itazu or iapo pyrer izupe no. Weraha ma'e itazu morog iapo pyrer izupe no. **11** Tuwhiawete Tawi omonokatu a'e ma'e a'e. — Xipyhyk a'e ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwete katu mehe zane nehe. Heta amo parat xe no, amo or xe no. Xipyhyk a'e ma'e amogwer teko waneityk mehe zane. Ximono a'e ma'e inugwer ma'e Tupàn imuwete haw iniuinuromo nehe no. Na'aw a'e teko zaneremityk kwer xe wà: Enom izuapyapyr wà, Moaw izuapyapyr wà, Amon izuapyapyr wà, Piri ywy rehe har wà, Amarek izuapyapyr wà.

12 Amizaz Zeruz imemyr weityk Enom izuapyapyr a'e wà, ywyàpyznaw Xa heta haw pe wà. Uzuka 18.000 wà. **13** Umuigo kar zauxiapekwer Enom ywy nànàn wà. Tawi wiko teko a'e ywy rehe har wazar romo kury. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upytwà Tawi a'e. A'e rupi weityk iàmàtyry'ymar ywy nànàn a'e wà.

14 Tawi weruze'eg Izaew izuapyapyr wà. Wereko katu kar teko tuwhiaw wanupe wà. **15** Zoaw Amizaz tywyr wiko zauxiapekwer wanuwhaw romo a'e. Zuzapa Airuz ta'yr wiko tuwhiawete pe pureruze'egatu haw imume'ur har romo. **16** Zanok Aitú ta'yr a'e, Aimerek Amiatar ta'yr a'e no, wiko xaxeto romo wà. Xerai wiko tuwhiawete ze'eg pape rehe imuapykar romo. **17** Menai Zoiáz ta'yr wiko Kere izuapyapyr wanuwhaw romo. Wiko Pere wanuwhaw romo no.

Tuwihawete Tawi ta'yur wiko tuwihaw ikàg ma'e romo hehe we a'e wà no.

Tawi weityk Amon wà. Weityk Xiri wà no

19¹ Amo 'ar ipaw ire Naaz Amon wanuwhawete umànò a'e. Ta'yur Anu wiko tuwihawete romo kury. **2** Uze'eg Tawi kury. — Azapo putar ikatu ma'e Anu pe nehe. Ta'e tu Naaz ikatu ihewe wikuwe mehe a'e xe, i'i. A'e rupi omono kar uze'eg heraha har Anu pe wà kury, imyrypar romo weko haw hexak kar pà izupe. Uhem a'e ze'eg hereha har tuwihawete Anu pe wà. **3** Na'e Amon wanuwhaw uze'eg tuwihawete pe wà kury. — Heru imuweste haw rehe umur kar aw awa ihewe a'e wà, ere iko nezeupe aipo. — Hemryrypar romo weko haw hexak kar haw rehe umur kar wà, ere iko, i'i izupe wà. Nan kwaw nezewe ty. Umume'egatu kar nekàgaw rehe a'e wà. Nezewe mehe ukwaw putar zaneywy nehe. Nezewe mehe upuner zanereitykaw rehe nehe, i'i izupe wà.

4 Na'e Anu upyhyk Tawi ze'eg herur arer wà kury. Upin wamutaw wanuwi. Uzaikaw wanemyhar wanenugupy rehe katete wanuwi wà no. Na'e omono kar a'e wi wà. **5** Imaranugar tuwe wà. A'e rupi nuzewyr kwaw weko haw pe wà. Amo umume'u oho Tawi pe. Umuputa kar Zeriko tawhu pe wà. — Xo peamutaw ipuku wi mehe zo pezewyr peho nehe, i'i wanupe.

6 Tuwihawete Anu a'e, Amon izuapyapry a'e wà no, ukwaw Tawi wàmàtyry'ymar romo imuigo kar awer a'e wà kury. A'e rupi werur zauxiapekwer kawaru ku'az har amo ywy wi wà: Mezopotàm pe har wà, Maaka pe har wà, Zoma pe har wà, Xir ywy rehe har wà. Ume'eg kar ywyramawa tete'a wà no. Omono 34.000 kir parat wanekuzaromo wà. **7** Wanemime'eg karer 32.000 ywyramawa wà, zauxiapekwer Maaka wanuwhawete hemiruze'eg wà no, oho uker haw iapo pà Menema tawhu huwake wà kury. Amon izuapyapry uhem weko haw tawhu wi paw rupi wà no. Paw rupi uzemuàgà'ym zeàmàtyry'ymawhu iapo àwàm rehe wà.

8 A'e ma'e ikwaw mehe Tawi omono kar Zoaw a'e. Omono kar zauxiapekwer Izaew izuapyapry paw wà no, a'e zauxiapekwer waàmàtyry'ym pà a'e wà kury. **9** Amon izuapyapry zauxiapekwer oho Izaew wakutyr wà kury. Upu'äm tawhu uhua'u wera'u ma'e Hama her ma'e huwake wà. Tuwihawete a'e zauxiapekwer wapytywà àràm upyta katu pe wà.

10 Zoaw ume'e wàmàtyry'ymar wanehe kury. — Ur putar zanerenataromo wà nehe. Ur putar zaneraikweromo wà nehe no, i'i uezupe. A'e rupi waxaexak Izaew zauxiapekwer ikatu wera'u ma'e wamono'og pà wà kury. Umupu'äm Xir wanenataromo wà. **11** Umuigo kar uwyywyr Amizaz amogwer zauxiapekwer wanuwhaw romo. Umupu'äm Amon wanenataromo wà. **12** Uze'eg Zoaw Amizaz pe. — Eme'e herehe Xir waàmàtyry'ym mehe nehe. Aze uzypyrog hereityk pà wà nehe, ezur hepytywà pà nehe, i'i izupe. — Aze Amon uzypyrog hereityk pà wà nehe, aha putar neptyywà pà ihe nehe, i'i izupe. **13** — Ekyze zo nehe. Zanekàg waàmàtyry'ym mehe nehe, zaneànàm wapyro pà nehe, tawhu zaneànàm Tupàn Zanezar hemiaihu waneko haw wapyro pà nehe. Tuwe uezapo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimutar nehe, i'i izupe.

14 Na'e Zoaw oho uezhe we har wanupi wakutyr wàmàtyry'ym pà wà kury. Uzàn Xir ywy rehe har oho wanuwi wà. **15** Amon wexak Xir wazàn mehe wà. A'e rupi uzàn Amizaz wi tawhu pupe oho pà wà kury. Na'e Zoaw uezewyr oho Zeruzarez tawhu pe kury.

16 — Izaew zanereityk kwez a'e wà, i'i Xir uezupeupe wà. A'e rupi omono kar amo Ewparat yrykaw waz wà kury. — Erur zauxiapekwer a'e pe har ne wà nehe, i'i wanupe wà. Xomak a'e, Ananezer Zoma pe har hemiruze'eg wanuwhaw a'e, wiko a'e zauxiapekwer muite har wanuwhaw romo a'e. **17** Amo umume'u a'e ma'e oho Tawi pe. A'e rupi Tawi omono'og zauxiapekwer Izaew wà kury. Wahaw Zotaw yrykaw oho wà. Umupu'äm wemiruze'eg zauxiapekwer Xir wanenataromo wà. Uzypyrog uezàmàtyry'ym

pà wà. **18** Izaew umuzàn kar Xir wamono wà. Tawi a'e, hemiruze'eg a'e wà no, uzuka zauxiapkwer Xir tetea'u a'e wà: 7.000 ywyramawa heruata har wà, 40.000 upy rehe wata ma'e wà. Uzuka Xomak Xir zauxiapkwer wanuwhaw wà no.

19 — Izaew zanereityk a'e wà, i'i tuwihawete Ananezer hemiruze'eg uezuepeupe wà. A'e rupi wenoz zeàmàtyry'ym 'ymaw Tawi pe wà kury. Tawi wiko wazar romo kury. A'e re Xir na'ipurupytywà wer pixik kwaw Amon wanehe wà kury.

Tawi weityk Hama tawhu

20 ¹Kwarahy nànàn tuwihawete uzàmàtyry'ym wàmàtyry'ymar oho tuwixàgaw iahykaw rehe wà. Na'e amo kwarahy rehe huwixàgaw iahykaw rehe, Zoaw uhem oho wemiruze'eg zauxiapkwer wanupi Amon ywy kutyr kury. Tuwihawete Tawi upyta Zeruzarez tawhu pe. Umàmàn Hama tawhu oho wà, iàmàtyry'ym pà wà, heityk pà wà. **2** Amon izuapyapyr umuwete katu amo tupàn ua'u Morok her ma'e wà. Heta iàkàg rehe har ipuhuz katu ma'e iàkàg rehe. 34 kir ru'u ipuhuz haw. Itazu or iapo pyrer a'e. Heta pitài ita hekuzar katu ma'e hehe. Ipyhyk mehe Tawi wenuhem a'e ita. Omomog wàkàg rehe har rehe kury. Tawi upyhyk amo ma'e hekuzar katu ma'e tetea'u Hama wi heraha pà a'e no. **3** Umuhem kar teko tawhu wi wà. Umuma'erekò kar a'e teko ma'e iapo haw rehe wà: ywyra kixi haw pupe, zukurupe pupe, itazy pupe. Uzapó nezewé haw amogwer tawhu Amon ywy rehe har wanupe paw rupi no. Na'e Tawi uzewyr Zeruzarez pe wemiruze'eg zauxiapkwer wanupi kury.

Uzàmàtyry'ym Piri ywy rehe har iaiha ma'e wà

4 Amo 'ar paw ire uezapo ma'e a'e kury. Ximekaz Uza pe har uzuka awa iaiha ma'e Xipaz her ma'e a'e. Izaew weityk Piri ywy rehe har a'e 'ar mehe wà. A'e rupi Piri ywy rehe har Zezer pe har uzàmàtyry'ym wi Izaew wà a'e wà kury.

5 Uzeapo amo ae ma'e a'e 'ar rehe no. Izaew uzàmàtyry'ym wi Piri ywy rehe har oho wà. Erànà Zair ta'yur uzuka Irami Kurià Kat tawhu pe har ta'yur a'e. Irami ipuruzuka haw u'ywhu uhua'u a'e. Iànàgatu no. Ipuhuz no.

6 Uzàmàtyry'ym wi Piri ywy rehe har oho Kat tawhu pe wà. Amo awa iaiha ma'e wiko a'e pe. Heta 6 ikwà ipo nànàn ipy nànàn no. **7** Uze'eg zemueteahy zauxiapkwer Izaew wanehe a'e pe kury. Zonata Ximez Tawi tyky'yr ta'yur uzuka a'e awa iaiha ma'e.

8 A'e na'iruz awa Tawi hemizuka kwer a'e wà, hemiruze'eg wanemizuka kwer a'e wà, wiko awa iaiha ma'e Kat tawhu parer kwehe arer wazuapyapyr romo wà.

Tawi upapar kar wemiaihu wà

21 ¹Zurupari ipurumuaiw wer Izaew waneko haw rehe a'e. A'e rupi upapar kar Izaew Tawi pe a'e wà. **2** Uze'eg Tawi Zoaw pe kury, amogwer tuwihaw wanupe no. — Peho Izaew waiwy nànàn nehe, ywy kwarahy heixe haw awyze har kutyr har pe nehe, ywy kwarahy ihemaw awyze har kutyr har rehe nehe no. Épapar teko paw rupi ne wà nehe. Hepurukwaw wer zanereta haw rehe ihe, i'i wanupe.

3 Uwazar Zoaw ize'eg izupe. — Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umueta tetea'u kar Izaew a'e wà nehe. Tuwe heta 100 teko wanupe wazuapyapyr romo pitàitìagatu wà nehe. O heruwhawete. A'e paw wiko neremiruze'eg romo wà. Mâràzàwe tuwe nepurupapar wer wanehe. Azeerezapo nezewé haw nehe, eremuigo kar putar neremiaihu ikatu 'ym ma'e iapo har romo Tupàn henataromo ne wà nehe, i'i izupe.

4 Nezewé rehe we Tawi weruzar kar uze'eg Zoaw pe. A'e rupi Zoaw uhem a'e wi kury. Wata oho iko Izaew waiwy nànàn. A'e re uzewyr Zeruzarez pe. **5** Umumé'u awa zeàmàtyry'ymawhu pe oho ma'e ràm waneta haw izupe. — Heta 1.100.000 awa Izaew izuapyapyr wà. Heta 470.000 awa Zuta izuapyapyr wà, i'i izupe. **6** Tawi hemiaipo karer na'ikatu kwaw Zoaw pe. A'e

rupi nupapar kwaw Erewi izuapyapyr wà.
Nupapar kwaw Mezàmi izuapyapyr wà no.

7 Teko wapapar awer na'ikatu kwaw Tupàn pe. A'e rupi uzepyk Izaew wanehe.

8 Na'e uze'eg Tawi a'e. — O Tupàn, azapo iaiw ma'e nerendaromo teko wapapar kar mehe ihe. Aze ikatu newe nehe, emunàn heremiacpo kwer nehe. Heranaiwa'u haw azapo ihe, i'i izupe.

9 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Kaz pe kury. (Kaz wiko Tupàn ze'eg imume'u har Tawi henataromo har romo a'e.)

10 — Eze'eg echo Tawi pe nehe kury ty, i'i izupe. — Na'liruz heremiacpo ràm heta putar newe wà nehe. Exaexak pitài ma'e nehe. Azapo putar neremixak ràm nehe, ere Tawi pe nehe, i'i Tupàn Kaz pe.

11-12 Uze'eg Kaz oho Tawi pe. Umume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg awer izupe. Exak pitài Tupàn hemiacpo ràm na'liruz ma'e wanehe arer nehe. Na'aw Tupàn hemiacpo ràm xe wà: teko umumaw putar na'liruz kwarahy uma'uhez pà wà nehe, aze ru'u, umumaw putar na'liruz zahy wàmàtyry'ymar wanuwi uzàn pà wà nehe, aze ru'u, Tupàn umumaw putar na'liruz 'ar penehe uzepyk pà utakihe puku pupe nehe. Umur putar iaiw paw Izaew wanàwanàn nehe. Heko haw pe har uzuka putar teko tetea'u wà wà nehe. Ma'enugar hemiacpo ràm erexak putar nehe. Ma'e a'e putar Tupàn pe nehe, i'i Kaz Tawi pe.

13 Uwazar Tawi ize'eg izupe. — Naheta kwaw hepyro àwàm ihewe. Nezewe rehe we naputar kwaw awa herehe wazepyk àwàm. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e, tuwe a'e ae uzepyk herehe nehe, ta'e upurupuhareko katu a'e xe, i'i Tawi Kaz pe.

14 Na'e Tupàn umur kar amo iaiw haw Izaew rehe. Umàno 70.000 Izaew wà. **15** A'e re umur kar amo weko haw pe har Zeruzarez tawhu imumaw pà izupe. Na'e umuputu'u kar imumaw 'ym mehe we. — Epytu'u ty. Uhyk wanehe hezepykaw kwez kury, i'i izupe. A'e 'ar mehe Tupàn heko haw pe har wiko Araun Zemu izuapyr iziwy huwake arozràñ ixoixokaw huwake a'e.

16 Ume'e Tawi Tupàn heko haw pe har ywak rehe heko mehe a'e kury, takihepuku opo pe hereko mehe a'e kury. Uzypyrog etea'i Zeruzarez imumaw pà. Na'e Tawi a'e, teko wanuwihaw a'e wà no, umunehew pàñ iàñam ma'e ma'eryru romo iapo pyr uzehe a'e wà. Wapyk openàràg rehe uwa ywy rehe imuhyk pà wà. **17** Na'e Tawi uze'eg nezewe Tupàn pe kury. — O Tupàn, ihe aiko a'e ikatu 'ym ma'e iapo har romo ihe. Ihe apapar kar teko ihe wà. 'Aw teko nuzapo kwaw a'e ma'e a'e wà. O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hezar ezepyk herehe nehe, heàñam wanehe nehe no. Ezepyk zo neremiaihu wanehe nehe, i'i izupe.

18 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heko haw pe har uze'eg Kaz pe kury. — Ezapo kar ma'e a'yrl happy haw Tupàn henataromo har xe arozràñ ixokaw rehe nehe, xe Araun iziwy rehe nehe, ere Tawi pe nehe, i'i izupe. **19** Weruzar Tawi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg awer. Uzeapo ma'e Kaz ze'eg rupi kury. **20** Araun a'e, 4 ta'yrl a'e wà no, wiko a'e pe arozràñ ixoixok pà a'e wà. Tupàn heko haw pe har hexak mehe ta'yrl uzàn oho a'e wi uzeàmim pà wà. **21** Araun wexak Tawi ihm mehe. Uhem arozràñ ixokaw wi. Wapyk openàràg rehe uwa imuhyk pà ywy rehe.

22 Na'e uze'eg Tawi izupe. — Eme'eg neywy arozràñ ixokaw ihewe nehe ty. Azapo putar ma'e a'yrl happy haw Tupàn henataromo har hehe nehe. Nezewe mehe upaw putar iaiw paw nehe. Amono putar hekuzar ikatu ma'e newe nehe, i'i Tawi izar pe.

23 — Amono e newe. Ezapo neremimutar hehe nehe, i'i Araun Tawi pe. Na'aw tapi'ak wà. Ezuka wanapy pà nehe. Wyrapew arozràñ ixokaw iwype har uzeapo putar zepe'aw romo nehe. Emono hema'e arozràñ Tupàn pe imono pyr romo nehe no. 'Aw ma'e paw amono e newe, i'i izupe.

24 Uwazar Tawi ize'eg izupe. — Nan. Amono putar hekuzar katu ma'e newe nehe. Namono kwaw nema'e Tupàn pe imono pyr romo ihe nehe. Namono kwaw ma'e izupe nehe, aze namekuzar kwaw a'e ma'e ihe nehe.

25 Omono 7 kir itazu or izupe iziwy hekuzaromo. **26** Na'e uzapo ma'e a'yrl happy

haw a'e pe. Uzuka ma'ea'yr Tupàn henataromo hapy pà azeharomoete a'e. Na'e uze'eg Tupàn pe kury. Tupàn uwazar ize'eg izupe. Umur tata ywak wi a'e ma'ea'yr izuka haw rehe har izuka pyrer hapy pà a'e.

27 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono kar itakihepuku iapirer pupe kury, weko haw pe har pe kury. Weruzar ize'eg a'e.

28 — Tupàn uwazar heze'eg kwez a'e kury, i'i Tawi. A'e rupi uzuka ma'ea'yr izuka haw rehe arozràn ixokaw rehe a'e. **29** Kwehe mehe Moizez uzapo tâpuzràn Tupàn henaw ywyxiguhu rehe wiko mehe a'e. Uzapo ma'ea'yr hapy haw no. Tawi hekuwe mehe a'e tâpuzràn Zimeàw tawhu pe hin Tupàn imuwe haw pe hin a'e rihi. **30** Tawi nupuner kwaw a'e pe oho haw rehe a'e. Ta'e ukyze Tupàn heko haw pe har itakihe puku wi a'e xe.

22 ¹Na'e Tawi uze'eg kury. — Amo uzapo putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hâpuzuhu xe a'e wà nehe. 'Ag ma'ea'yr hapy haw rehe Izaew omono putar ma'e hapy pyràm Tupàn pe wà nehe.

Umuàgà'ym Tupàn Hâpuzuhu iapo àwàm wà

2 Omono'og kar Tawi amo ae ywy rehe arer Izaew ywy rehe wikuwe ma'e paw a'e wà kury, wamuma'erekò kar pà a'e wà kury. Amo umuàgà'ym ita tâpuzuhu rehé àràm wà.

3 Tawi omono'og itaper tetea'u itaxu romo iapo pyràm. Omono'og itaper ukenaw ikok àràm romo iapo pyràm no. Omono'og itazu morog tetea'u no. Ni amo nupuner kwaw ipuhuz haw hexakaw rehe wà. **4** Werur kar ywyràkàxigw tetea'u Xir pe har wanupe, Xitom pe har wanupe no. **5** Nezewe i'i Tawi uzeupe. — Hera'yr Xàrumàw uzapo putar Tupàn Hâpuzuhu a'e nehe. Tuwe ipuràg eteahy nehe. Tuwe uhua'u nehe no. Tuwe teko ywy nànànar wenu imume'u haw wà nehe. Kwàkwàmo romo hekon a'e rihi. A'e rupi amono'og putar ma'e a'e tâpuzuhu romo iapo pyràm paw rupi nehe, i'i uzeupe. A'e rupi Tawi omono'og ma'e tetea'u umâno 'ym mehe we a'e.

6 Wenoz kar wa'yr Xàrumàw imuwa kury.

— Azapo kar putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar hâpuzuhu izupe ihe nehe, i'i uzeupe. **7** — Hera'yr. Hepurapo wer zepe tâpuzuhu rehé Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hezar imuwe katu haw romo ihe.

8 — Erezuka teko tetea'u ne wà. Erezapo zeàmàtyry'ymawhu tetea'u no. Erezakook tuwykwer tetea'u zeàmàtyry'ymawhu heta mehe. A'e rupi nazapo kar kwaw heràpuzuhu newe nehe, i'i Tupàn ihewe. **9** Nezewe rehe we umumé'uhay amo wemiaipo ràm ihewe.

— Pitài nera'yr weruze'egatu putar heremaihu a'e wà nehe, zeàmàtyry'ym 'ymaw rehe a'e wà nehe. Ta'e amuigo kar putar huwake har wainuinuromo ihe nehe xe. Nazàmàtyry'ym kar kwaw a'e nera'yr huwake har wanupe ihe nehe. Xàrumàw her romo nehe. Tuwhiweté romo heko mehe amono putar zeàmàtyry'ym 'ymaw Izaew wanupe ihe nehe. Amukatu putar waneko haw wanupe ihe nehe no. (— Zeàmàtyry'ym 'ymaw, i'i her.) **10** Uzapo putar tâpuzuhu ihewe a'e nehe. Wiko putar herà'yr romo nehe. Aiko putar tu romo nehe no. Izuapyapyr weruze'eg putar Izaew tuweharupi a'e wà nehe, upytu'u 'ym pà wà nehe, i'i Tupàn ihewe, i'i Tawi wa'yr pe.

11 Uze'eg wi Tawi kury. — Hera'yr, tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar wiko nerehe we nehe. Nezewe mehe erepunér tâpuzuhu iapo haw rehe izupe nehe.

— Nera'yr Xàrumàw uzapo putar tâpuzuhu ihewe a'e nehe, i'i Tupàn, i'i Tawi wa'yr pe.

12 — Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar umur ma'e kwaw paw newe nehe. Tuwe umur ma'e kwaw katu haw newe nehe. Nezewe mehe erepunér Izaew waneruze'egaw rehe iz'e'eg rupi katete nehe.

13 Kwehe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur uze'eg Moizez pe a'e. — Emono heremaihu wanupe nehe, i'i izupe. Aze ereruzar a'e ze'eg paw rupi nehe, ikatu putar nerekò haw nehe. Nekàg putar nehe. Eiko ukyze 'ym ma'e romo nehe. Ezemumikahy zo nehe. Ekyze zo nehe. **14** Amono'og ma'e tetea'u tâpuzuhu romo iapo pyràm ihe.

Zawaiw katu imono'og awer ihewe: 3.400.000 kir itazu or, 34.000.000 kir itaxig parat. Iapo àràm uma'ema'e putar a'e ma'e paw tåpuzuhu iapo mehe wà nehe. Heta tetea'u itazu morog imono'og pyrer. Heta tetea'u ita per imono'og pyrer no. Teko nupuner kwaw ipapar haw rehe wà. Amonokatu ita ikaika pyrer no. **15** Heta tetea'u uma'erek ma'e tåpuzuhu iapo har wà. Heta awa ita heta haw pe uma'erek ma'e wà. Heta awa ywyra ima'e har wà. Heta awa ita ima'e har wà. Heta tetea'u wyzài ma'erek haw ikwaw par wà: **16** itazu or ima'e har wà itaxig parat ima'e har wà itazu morog ima'e har wà, ita per ima'e har wà. A'e rupi ezyppyrog iapo pà nehe kury ty. Tuwe Tupàn neptyywà nehe, i'i Tawi Xàrumàw pe.

17 Uze'eg Tawi Izaew wanuwhiaw wanupe paw rupi. — Pepatywà Xàrumàw nehe, i'i wanupe. **18** — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wiko penehe we tuweharupi ko 'ar rehe a'e. Pemuigo kar tuwe zeàmàtyry'ym 'ymaw rehe. Hepytywà a'e. A'e rupi aityk tekko ywy rehe har paw rupi ihe wà. A'e rupi peiko wazar romo kury. Wiko Tupàn hemiruze'eg romo wà no. **19** A'e rupi, peiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar hemiruze'eg romo nehe, pepy'a nànànehe, penekwe nànànehe no. Pezeagaw tåpuzuhu iapo pà nehe. Ihyk mehe pepuner Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg hyru imono haw rehe ipupe nehe. Pepuner amo ma'e Tupàn imuwete haw imono haw rehe ipupe nehe no, i'i Tawi tuwhiaw wanupe.

23 **1** Utua'uhez mehe azeharomoete Tawi umuigo kar wa'yr Xàrumàw Izaew wanuwhiawete romo a'e kury.

Erewi izuapyapyr wama'erek haw

2 Tuwhiawete Tawi omono'og Izaew wanuwhiaw paw wà, xaxeto paw wà no, Erewi izuapyapyr paw wà no. **3** Upapar Erewi izuapyapyr 30 kwarahy hereko har wà. Heta 38.000 awa wà. **4** Tuwhiawete wexaexak 24.000 wainuromo har wà, tåpuzuhu iapo àwàm rehe uzekaiw ma'e

romo wà. Wexaexak 6.000 wainuromo har wà, pape iapo har romo wà, xiroxiro haw imukatu har romo wà no. **5** Wexaexak 4.000 ukenaw rehe uzekaiw ma'e romo wà. Wexaexak 4.000 Tupàn imuwete haw rehe uzegar ma'e romo wà, xi'äm ipy har romo wà, wioràwiràn imupu har romo wà, amo ma'e imupu har romo wà no. Tawi uzapo kar a'e imupupry a'e, uzegar ma'e wanupe a'e.

6 Tawi umuza'ak Erewi izuapyapyr na'iruz uezànànàm ma'e romo wà: Zeroxon izuapyapyr wà, Koat izuapyapyr wà, Merari izuapyapyr wà.

7 Zeroxon heta mokoz ta'yr wà: Àrànà, Ximez. **8** Àrànà heta na'iruz ta'yr wà: Zeiew, Zetà, Zoew. **9** Wiko Àrànà izuapyapyr uezànànàm ma'e kwer wanuwhiaw romo wà. (Heta na'iruz ta'yr Ximez pe wà: Xeromit, Aziew, Ara.)

10-11 Ximez heta 4 ta'yr wà: Zaat, Ziza, Zeuz, Meri. Amume'u waner watua'u haw rupi ihe wà. Zeu a'e, Meri a'e no, naheta tete kwaw wazuapyapyr wà. A'e rupi uzemume'u pitài uezànàm ma'e romo wà.

12 Koat heta 4 ta'yr wà: Anàràw, Izar, Emerom, Uziew. **13** Anàràw wiko ta'yr ipy romo. Heta amo ta'yr Àràw her ma'e izupe. Umuzàg Moizez a'e no. (Tupàn omono kar Àràw izuapyapyr wanehe we a'e wà, ma'e Tupàn pe imonokatu pyr wanehe uzekaiw ma'e romo a'e wà, yhyk zàwenugar hyákwegatu ma'e Tupàn imuwete haw pe hapy har romo a'e wà no, Tupàn pe uma'erek ma'e romo a'e wà no, hemiaihu wanehe Tupàn ze'eg imono har romo a'e wà no. **14** Moizez wiko Tupàn hemiruze'eg romo a'e. Ta'yr a'e wà, wiko Erewi izuapyapyr zàwenugar romo Tupàn henataromo wà). **15** Moizez heta mokoz ta'yr wà: Zeroxon, Eriezer. **16** Xemuew wiko Zeroxon izuapyapyr wanuwhiaw romo. **17** Eriezer heta xo pitài ta'yr zo izupe. Heami her romo a'e. Heta tetea'u Heami izuapyapyr wà.

18 Heta amo Izar ta'yr Xeromit her ma'e izupe ta'yr mokoz haw pe a'e. Xeromit wiko tekko uezànànàm ma'e wanuwhiaw romo.

19 Heta 4 ta'yr Emerom Koat ta'yr na'iruz haw wà: Zeri, Amaria, Zaziew, Zekameàw.
20 Heta mokoz ta'yr Uziew Koat ta'yr 4 haw pe wà: Mika, Ixi.

21 Heta mokoz ta'yr Merari pe wà: Mari, Muzi. Heta mokoz ta'yr Mari pe wà: Ereazar, Ki. **22** Ereazar umàno wa'yr imuzàg 'ym pà. Xo tazyr zo heta izupe wà. Tazyr wereko Ki ta'yr umen romo wà. **23** Heta na'iruz ta'yr Muzi Merari ta'yr mokoz haw pe wà: Mari, Ener, Zerimot.

24 Amumaw Erewi izuapyapyr waner xe wamuapyak wuez ihe kury. Amuapyk waànàm waner wà. Amuapyk awa waner wà no. Izuapyapyr wà, 20 kwarahy imumaw mehe uzypyrog Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hàpuzuhu pupe ma'erekò haw rehè uzbekaiw pà wà.

25 Uze'eg Tawi a'e. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar umur zeàmàtyry'ym 'ymaw wemaihu wanupe. Wiko putar Zeruzarez tawhu pe tuweharupi nehe no. **26** A'e rupi Erewi izuapyapyr nueraha kwaw tåpuzràm amo me wà nehe kury. Nueraha kwaw Tupàn imuwtè haw wà nehe.

27 Lahykaw rehè Tawi uzapo kar amo ma'e Erewi izuapyapyr wanupe. — 20 kwarahy hereko mehe pemuapyk kar pener pape rehè nehe, ma'erekò haw heràpuzuhu pupe har iapo har romo nehe, i'i wanupe. **28** A'e rupi tuwihaw umuma'erekò kar a'e Erewi izuapyapyr tåpuzuhu pupe a'e wà. Upytwyà kar Aràw izuapyapyr a'e wà, Erewi izuapyapyr wanupe wà. — Pezekaiw Tupàn imuwtè haw rehè hàpuzuhu pupe har rehè nehe. Pezekaiw katu pe nehe no. Pezekaiw ipupyaikaw pyrer rehè nehe no. Pemukatu ma'e Tupàn pe imonokatu pyrer paw rupi nehe no. **29** Pezekaiw typy'ak Tupàn pe imono pyr rehè nehe no. Pezekaiw arozràm ku'i kwer Tupàn pe imono pyr rehè nehe no, typy'ak imuapiruru kar pyr 'ym rehè nehe no, ma'ero'o kwer imihir pyrer rehè nehe no, arozràm iku'i kwer uri kawer inuinuromo imono pyrer rehè nehe no. Pexak ma'e tåpuzuhu pe imono pyrer ipuhuz haw nehe. Pexak ma'e tåpuzuhu pe imono pyrer uhua'u haw nehe no.

30 Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw nehe. Pemume'u ipuràg eteahy haw nehe no, tuweharupi ku'em mehe nehe, tuweharupi karuk mehe nehe no, **31** mytu'u haw 'ar mehe ma'e imono pyr happy mehe nehe no, mynykaw zahy pyahu mehe har rehè nehe no, amo mynykaw rehè nehe no. Pemume'u ma'erekò haw iapo har waneta haw pitàitìagatu wà no. Pezekaiw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwtè haw rehè tuweharupi nehe, i'i wanupe wà.

32 — Pezekaiw katu Tupàn henaw hàpuzràm rehè nehe. Pepatywà peànàm pe wà nehe. Pepatywà xaxeto Aràw izuapyapyr pe wà nehe, Tupàn imuwtè haw rehè tåpuzuhu pupe pe wà nehe.

Xaxeto wama'erekò haw

24 ¹ Na'aw Aràw izuapyapyr wazeànàànàmaw waner xe a'e wà kury: Aràw heta 4 ta'yr wà: Nanaw, Amiu, Ereazar, Itamar. ² Nanaw a'e, Amiu a'e no, umàno u imàno 'ym mehe we a'e wà. Nata'yr kwaw wà. A'e rupi tywyr Ereazar a'e, Itamar a'e no, wiko xaxeto romo a'e wà. ³ Tuwihawete Tawi omono ma'erekò haw Aràw izuapyapyr wanupe pitàitìagatu a'e. Zanok Ereazar izuapyr a'e, Aimerek Itamar izuapyr a'e no, upytwyà Tawi a'e ma'erekò haw imonomono haw rehè wà.

⁴ Umu'aza'a'ak Ereazar izuapyapyr 16 uzemono'og ma'e romo wà. Umu'aza'a'ak Itamar izuapyapyr 8 uzemono'og ma'e romo wà. Uzapò nezewa a'e wà, ta'e Ereazar izuapyapyr heta wera'u Itamar izuapyapyr wanuwi wà xe. ⁵ Heta tåpuzuhu pupe har wanuwiaw Ereazar izuapyapyr wà. Heta tåpuzuhu pupe har wanuwiaw Itamar izuapyapyr wà no. Heta Tupàn imuwtè haw rehè uzbekaiw ma'e Ereazar izuapyapyr wà. Heta Tupàn imuwtè haw rehè uzbekaiw ma'e Itamar izuapyapyr wà no. A'e rupi omomor ita'i ma'e papar haw hereko har wamu'aza'a'ak pà wà. ⁶ Wexak amo Ereazar izuapyr ita'i imomor pà wà. Na'e wexak amo Itamar izuapyr ita'i imomor pà wà. Na'e wexak wi amo Ereazar izuapyr ita'i imomor

pà wà. Na'e wexak wi amo Itamar izuapyr ita'i imomor pà wà. Nezewe umuza'ak paw rupi pitàitìagatu wà. Tuwihawete ze'eg imuapykar Xemai Netanew ta'yì a'e, umuapyk waner pitàitìagatu wanexanexak mehe a'e. Amo awa wiko a'e ma'e iapo haw hexakar romo wà: tuwihawete Tawi, xaxeto Zanok, Aimerek Amiatar ta'yì, xaxeto uezànàm ma'e wanuwhiaw wà, Erewi izuapyapry uezànàm ma'e wanuwhiaw wà.

7-18 Wanexanexak ire pitàitìagatu ukwaw uma'ereko àwàm a'e ar rehe we: 1 Zeoariw, 2 Zenai, 3 Ari, 4 Xeori, 5 Mawki, 6 Miami, 7 Akoz, 8 Ami, 9 Zezua, 10 Xekani, 11 Eriaziw, 12 Zaki, 13 Upa, 14 Zezemeaw, 15 Miwka, 16 Imer, 17 Ezir, 18 Api, 19 Petai, 20 Zeezkew, 21 Zaki, 22 Kamu, 23 Nerai, 24 Mazi.

19 Umuapyk a'e awa waner pape rehe, wama'ereko haw 'ar rehe katete. Aze uhem amo i'ar, awa a'e 'ar mehe har wixe Tupàn Hàpuzuhu pupe a'e. Uzapo uma'ereko haw ipy Àràw ze'eg rupi wà. Kwehe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo kar a'e ma'e paw Àràw pe a'e.

Erewi izuapyapry waner wà

20 Na'aw amogwer Erewi izuapyapry uezànànàm ma'e wanuwhiaw waner xe wà: Zeni Ànàràw izuapyr Xemuew rupi har, **21** Ixi Heami izuapyr, **22** Zaat Izar izuapyr Xeromit rupi har, **23** 4 Emerom ta'yì watua'u haw rupi: Zeri, Amaria, Zaziew, Zekameàw. **24** Xamir Uziew izuapyr Mika rupi har. **25** Zakari Uziew izuapyr Ixi Mika tywyr rupi har. **26** Merari izuapyapry wà: Mari, Muzi, Zazi. **27** Heta 3 ta'yì Zazi pe wà: Xoàw, Zakur, Imiri. **28-29** Heta mokoz ta'yì Mari pe wà: Ereazar, Ki. Ereazar nata'yì kwaw. Heta pitài ta'yì Zerameew her ma'e Ki pe. **30** Heta na'iruz ta'yì Muzi pe wà. Mari, Ener, Zerimot. Anumaw Erewi izuapyapry waner kwez ihe wà kury.

31 Uzeànànàm ma'e kwer wanuwhiaw omomor ita'i pitài uwyywyr rehe we pitàitìagatu wà. Nezewe mehe ukwaw uma'ereko haw 'ar wà. Uzapo nezewe wà, ta'e

waànàm Àràw izuapyapry uzapo nezewe haw a'e wà xe. Na'aw wanemipa kwer hexak arer waner xe wà: tuwihawete Tawi, Zanok, Aimerek, xaxeto uezànàm ma'e wanuwhiaw wà, Erewi izuapyapry wanuwhiaw wà.

Uzegar ma'e Tupàn Hàpuzuhu pupe har wà

25 ¹ Tuwihawete Tawi a'e, Erewi izuapyapry wanuwhiaw a'e wà no, wexaexak amo Erewi izuapyapry uezànàm ma'e a'e wà, Tupàn imuwe te har wanuwhiaw romo a'e wà: Azap, Emà, Zenutum, Umume'u Tupàn ze'eg teko wanupe wà. Umupu wioràwiràñ wà. Umupu wioràwiràñ zàwenugar wà no. Umupu kawaw zàwenugar wà no. Na'aw a'e awa hexak pyrer a'e ma'ereko haw iapo har waner xe wà:

24 Azap ta'yì wà: Zakur, Zuze, Netani, Azarer. Azap wiko wanuwhiaw romo. Aze tuwihawete umume'u kar Tupàn ze'eg izupe, umume'u teko wanupe a'e.

3 Heta 6 Zenutum ta'yì wà: Zenari, Zeri, Zezai, Ximez, Azawi, Maxixi. Wanu weruze'eg wà. Umume'u Tupàn ze'eg purupe wà. Umupu wioràwiràñ wà. Umuzàg zegar haw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw imume'u haw wà. Umume'u ikatu haw izupe no.

4 Na'aw 14 Emà ta'yì waner xe wà: Muki, Matani, Uziew, Xemuew, Zerimot, Anani, Eriat, Zinawxi, Homàxi-Ezer, Zomekaz, Maroxi, Oxir, Maziot. **5** Emà wiko Tupàn ze'eg imume'u har romo tuwihawete henataromo a'e. Tupàn umur a'e 14 ta'yì izupe wà. Umur na'iruz tazyr izupe wà no, ta'e a'e 'ym mehe we umume'u wamono àwàm izupe wà xe. Ta'e iporomono wer upuner haw rehe Emà pe a'e xe. **6** Ta'yì paw uzegar Tupàn imuwe haw tâpuzuhu pe har pe wà. Umupu kawaw zàwenugar wà. Umupu wioràwiràñ wà. Umupu wioràwiràñ zàwenugar wà no. Wanu weruze'eg a'e wà. Azap a'e, Zenutum a'e no, Emà a'e no, wiko tuwihawete ze'eg heruzar har romo a'e wà.

7 Heta 288 awa zegar haw rehe har wà: ma'e imupupry imupu har wà, uzegar ma'e wà.

8 Paw rupi omomor ita'i uma'erekohaw 'ar hexaexak pà wà: kwàkwàmo wà, tua'hez ma'e wà no, ikwaw katu har wà, uzypyrog romo ma'e wà no.

9-31 A'e 288 awa uzeamu'aza'ak uzeànàmaw rupi wà. Heta 24 zeànàmaw wà. Zeànàmaw pitàitìagatu heta 12 awa wà. Heta tuwihow zeànàmaw wanupe pitàitìagatu wà no. Na'aw uma'erekohaw ma'e waner xe wama'erekohaw 'ar rupi katete wà: 1 Zuze Azap iànàm, 2 Zenari, 3 Zakur, 4 Zeri, 5 Netani, 6 Mukí, 7 Zezarer, 8 Zezai, 9 Matani, 10 Ximez, 11 Uziew, 12 Azawi, 13 Xemuew, 14 Maxixi, 15 Zerimot, 16 Anani, 17 Zomekaz, 18 Anani, 19 Maroxi, 20 Eriat, 21 Oxir, 22 Zinawxi, 23 Maziot, 24 Homàxi-Ezer.

Zauxiapekwer Tupàn

Hàpuzuhu rehe ume'egatu ma'e wà

26 ¹Na'aw Erewi zauxiapekwer izuapyapyr tòpuzuhu rehe uzekaiw ma'e waner xe wà kury: Mezeremi wiko Kore ta'yr romo Azap iànàm romo Kora iànàm romo. ²Umuzàg 7 wa'yr wà. Na'aw waner watua'u haw rupi: Zakari, Zeniae, Zemani, Zaxiniew, ³Eràw, Zoànà, Erioenaz.

4-5 Tupàn omono uze'egatu Omez-Enom rehe. Umuzàg 8 wa'yr wà. Na'aw waner watua'u haw rupi xe wà: Xemai, Zeozamaz, Zoa, Xakar, Netanew, Amiew, Ixakar, Peuretaz.

6-7 Heta 6 ipurumuzàg Xemai Omez-Enom ta'yr ipy pe wà: Oxini, Hapaew, Omez, Ezwamaz, Eriu, Xemaki. Ipuruzukaiwahy a'e wà. A'e rupi wiko wànàm wanuwihaw romo wà. A'e mokoz iahykaw rehe har ipuruzukaiw wera'u wyky'yr wanuwihaw wà.

8 Omez-Enom iànàm umur kar 62 awa ipuruzukaiwahy ma'e ikàg ma'e wà, zauxiapekwer tòpuzuhu pe har romo wà.

9 Mezeremi iànàm umur kar 18 awa ipuruzukaiwahy ma'e wà.

10 Merari izuapyapyr umur amo awa wà no. Heta 4 ta'yr Oza pe wà: Xiniri (Nuiko kwaw u ta'yr ipy romo. Nezeweh refe we tu umuigo kar amo wanuwihaw romo a'e). **11** Iwki,

Temari, Zakari. 13 awa Oza iànàm wikuwe zauxiapekwer tòpuzuhu pe wà.

12 Zauxiapekwer tòpuzuhu pe har uzemuza'aza'ak wànàm wanehe we wà. Uzapom omomor ita'i wà. Amo heta teko tetea'u wà. Amo naheta kwaw wà. Pitàitìagatu wexak amo 'ar ukenawhu rehe uzekaiw haw wà. **14** Omomor ita'i wà. Umuzekaiw kar Xeremi ukenawhu kwarahy ihemaw kutyr har rehe wà. Umuzekaiw kar Zakari Xeremi ta'yr ukenawhu kwarahy heixe haw awyze har kutyr har rehe wà. Tuweharupi Zakari upureruze'egatu a'e. **15** Umuzekaiw kar Omez-Enom ukenawhu kwarahy ihemaw awyze har kutyr har rehe wà. Umuzekaiw kar ta'yr ma'e imonokatu haw rehe wà.

16 Umuzekaiw kar Xupim wà, Oza wà no, ukenawhu kwarahy heixe haw kutyr har rehe wà. Umuzekaiw kar ukenawhu Xareket her ma'e kwarahy ihemaw awyze har kutyr har rehe wà no. Xareket pe wytyr rehe har rehe hin. Omono ma'erekohaw haw zauxiapekwer wanupe nezeweh wà. **17** Tuweharupi heta 6 zauxiapekwer kwarahy ihemaw kutyr wà. Heta 4 kwarahy heixe haw awyze har kutyr wà. Heta 4 kwarahy ihemaw awyze har kutyr wà. 4 zauxiapekwer upyta ma'e imonokatu haw huwake wà, mokoz pitài huwake wà, inugwer mokoz inugwer huwake wà no.

18 Katu pe kwarahy heixe haw kutyr upyta 4 zauxiapekwer pe huwake wà. Amo mokoz upyta katu pe tòpuzuhu huwake wà. **19** Nezeweh omono ma'erekohaw haw zauxiapekwer Kora iànàm wanupe, Merari iànàm wanupe no.

Amo ma'erekohaw tòpuzuhu pupe har

20 Amo waànàm Erewi izuapyapyr uzekaiw temetarer tòpuzuhu pupe har rehe wà. Aze amo omono ma'e Tupàn pe, a'e Erewi izuapyapyr omonokatu a'e ma'e tòpuzuhu pupe wà. **21** Àrànà Zeroxon ta'yr heta izuapyapyr tetea'u wà. Heta teko ta'yr Zeieri pe izuapyapyr romo wà no. **22** Zetà a'e, Zoew a'e no, wiko inugwer Àrànà ta'yr romo a'e wà.

Uzekaiw temetarer tāpuzuhu pupe har rehe wà, ipupyaikaw pyrer pupe har rehe wà no.

23 Omono ma'erekō haw amo 4 awa wazuapyapyr wanupe wà no: Anàràw, Izar, Emerom, Uziew.

24 Heta amo Moizez ta'ȳ Zeroxon her ma'e izupe a'e. Xemuew wiko Zeroxon izuapyr romo a'e. Xemuew wiko temetarer tāpuzuhu pupe har rehe uzekaiw ma'e wanuwhaw romo. **25** Heta amo Eriezer ta'ȳ Xeromit her ma'e izupe tywyr pe a'e. Xemuew wiko Xeromit iànàm romo a'e, ta'e wiko Zeroxon izuapyr romo xe. Heta amo Eriezer ta'ȳ Heami her ma'e izupe a'e. Heta amo Heami ta'ȳ Zezai her ma'e izupe a'e. Heta amo Zezai ta'ȳ Zoràw her ma'e izupe a'e. Heta amo Zoràw ta'ȳ Zikiri her ma'e izupe a'e. Heta amo Zikiri ta'ȳ Xeromit her ma'e izupe a'e. **26** Xeromit a'e, iànàm paw rupi a'e wà no, uzekaiw ma'e Tupàn pe imono pyrer rehe paw rupi a'e wà, aze 'aw omono a'e ma'e Tupàn pe wà: tuwhawete Tawi hemimono kwer rehe, teko wanuwhaw wanemimono kwer rehe, teko uzeànàànàm ma'e wanuwhaw wanemimono kwer rehe, zauxiapekwer wanuwhaw wanemimono kwer rehe. **27** Izaew weityk teko amo ywy rehe har wà. Wanecityk mehe upyro wama'e wanuwi wà. Omonokatu a'e ma'e ikurer tāpuzuhu pupe wà. Xeromit uzekaiw a'e ma'e rehe wà.

28 Xaxeto umukatu amo ma'e tāpuzuhu pupe imono pà wà. Xeromit uzekaiw a'e ma'e rehe paw rupi wànàm wanehe we. Kwehe mehe amo awa omono ma'e Tupàn pe a'e wà: Tupàn ze'eg imume'u har Xamuew, tuwhawete Xau, Aminer Ner ta'ȳ, Zoaw Zeruz imemyr. Xeromit omonokatu a'e ma'e paw tāpuzuhu pupe wà, hehe uzekaiw pà wà.

Amo Erewi izuapypayr wama'erekō haw

29 Kenani a'e, ta'ȳ a'e wà no, wiko Izar izuapypayr romo a'e wà. Umuapyk ma'e uzeapo ma'e kwer paw rupi wà. Aze amo Izaew uzeàmàtyry'ym wà, Kenani uzapokatu a'e ma'e a'e wà no.

30 Azawi a'e, 1.700 iànàm a'e wà no, paw rupi wiko awa ikatu ma'e romo a'e wà. Wiko Emerom izuapypayr romo wà no. Tuwhawete omono ma'erekō haw wanupe. — Peiko teko Zotàw yrykaw waz rehe har wanuwhaw romo nehe. Peruze'eg putar teko a'e ywy rehe har pe wà nehe, ma'e nànàn pe wà nehe: zeàmàtyry'ymaw rehe nehe, Tupàn imuweste haw rehe nehe, Izaew waneko haw tuweharupi har nànàn nehe. **31** Zeri wiko Emerom izuapypayr wanuwhaw romo a'e. Tawi umumaw 40 kwarahy tuwhawete romo wiko pà. A'e kwarahy rehe amo wekar Emerom izuapypayr waneko haw oho wà. Wexak Zazer tawhu pe Zireaz ywy rehe waneko mehe wà. Heta zauxiapekwer ukyze 'ym ma'e Emerom izuapypayr wainuiuromo wà. **32** Tuwhawete Tawi wexaexak 2.700 awa Zeri izuapypayr wanuwhaw wà. Tuwhawete omono ma'erekō haw wanupe. — Peiko teko Zotàw yrykaw izywyr har kwarahy ihmaw kutyr har wanuwhaw romo nehe: Humen ywy rehe har wà, Kaz ywy rehe har wà, Manaxe kwarahy ihmaw kutyr har waiwy rehe har wà. Peruze'eg putar teko a'e ywy rehe har pe wà nehe, ma'e nànàn pe wà nehe: Tupàn imuweste haw rehe nehe, Izaew waneko haw tuweharupi har nànàn nehe no.

Zauxiapekwer Tawi hemiruze'eg wà

27 ¹ Izaew izuapypayr tetea'u wiko zauxiapekwer tuwhawete hemiruze'eg romo wà. Amume'u putar wazemono'ogaw wanuwhaw waner xe ihe wà nehe, zauxiapekwer wanuwhaw waner xe ihe wà nehe no. Uzemuza'aza'ak zemono'ogaw iapo pà wà. Zahy nànàn amo imuza'ak pyrer uma'erekō wà. Imuza'ak pyrer pitàitìagatu heta 24.000 awa wà. Pitàitìagatu heta wanuwhaw wà no.

2-15 Na'aw tuwhaw zahy nànànar waner xe wà: Zahy ipy rehe har: Zazomeàw Zaminiew ta'ȳ. Wiko Perez izuapyr romo. Wiko Zuta izuapyr romo no. Zahy mokoz haw rehe har: Nonaz Aoi izuapyr. Mikorot wiko ipytywà har romo a'e. Zahy na'iruz haw rehe har: Menai xaxeto Zoiáz ta'ȳ. Menai wiko

zauxiapekwer 30 her ma'e wanuwhaw romo. Ta'yur Amizamaz upyta hekuzaromo a'e zauxiapekwer wanuwhaw romo. Zahy 4 haw rehe har: Azaew Zoaw tywyr. A'e re ta'yur Zemani upyta hekuzaromo. Zahy 5 haw rehe har: Xamat Izar izuapyr. Zahy 6 haw rehe har: Ira Ik Tekoa tawhu pe har ta'yur. Zahy 7 haw rehe har: Erez Eparai izuapyr Perom tawhu parer. Zahy 8 haw rehe har: Ximekaz Uza tawhu parer Zera izuapyr Zuta izuapyr. Zahy 9 haw rehe har: Amiezer Anatot tawhu parer Mezàmi ywy rehe arer. Zahy 10 haw rehe har: Maaraz Neto tawhu parer Zera izuapyr. Zahy 11 haw rehe har: Menai Piratom tawhu parer Eparai ywy rehe arer. Zahy 12 haw rehe har: Ewnaz Neto parer Otoniew izuapyr.

Izaew ta'yur wazuapyapyr wanuwhaw wà

16-22 Pitaitàigatu Zako izuapypyr heta wanuwhaw wà. Na'aw waner xe wà: Eriezer Zikiri ta'yur wiko Humen izuapypyr wanuwhaw romo. Xepaxi Maaka ta'yur wiko Ximeàw izuapypyr wanuwhaw romo. Azawi Kemuew ta'yur wiko Erewi izuapypyr wanuwhaw romo. Zanok wiko Àràw izuapypyr wanuwhaw romo. Eriu tuwhawete Tawi tyky'yr ta'yur wiko Zuta izuapypyr wanuwhaw romo. Oniri Mikaew ta'yur wiko Ixakar izuapypyr wanuwhaw romo. Izimai Omaní ta'yur wiko Zemurom izuapypyr wanuwhaw romo. Zerimot Aziriew ta'yur wiko Napitari izuapypyr wanuwhaw romo. Ozez Azazi ta'yur wiko Eparai izuapypyr wanuwhaw romo. Zoew Penai ta'yur wiko Manaxe izuapypyr kwarahy heixe haw kutyr har wanuwhaw romo. Zaziew Aminer ta'yur wiko Mezàmi izuapypyr wanuwhaw romo. Azarew Zeroàw ta'yur wiko Nà izuapypyr wanuwhaw romo.

23 Tuwhawete Tawi nupapar kwaw awa 20 kwarahy hereko 'ymar wà. Ta'e Tupàn umume'u Izaew waneta tetea'u àwàm kwehe mehe a'e xe. — Waneta àwàm nuzawy kwaw zahytata waneta haw a'e nehe. 24 Zoaw Zeruz imemry uzypyrog Izaew wapapar pà a'e.

Numumaw kwaw. Tupàn uzepyk Izaew wanehe, ta'e Tawi ipurupapar wer wanehe a'e xe. A'e rupi ni amo numuapyk kwaw waneta haw tuwhawete Tawi ipape rehe a'e wà.

Tuwhawete iziwy rehe uzekaiw ma'e wà

25-31 Amo awa uzekaiw tuwhawete iziwy wanehe hàpuz wanehe a'e wà: Tuwhawete ima'e imonokatu haw rehe uzekaiw ma'e: Azmwet Aniew ta'yur. Ma'e imonokatu haw rehe uzekaiw ma'e: (ko pe har, taw pe har, tâpuz imuàtà pyrer): Zonata Uzi ta'yur. Uma'erekò ma'e ko pe har wanuwhaw: Eziri Keru ta'yur. Ma'e'ywa uwà tyw rehe uzekaiw ma'e: Ximez Hama parer. Ma'e'ywa tykwer win hyruhu rehe uzekaiw ma'e: Zamini Xepà parer. Uri tyw rehe pi tyw rehe Zuta ywytyr heta 'ymaw rehe har rehe uzekaiw ma'e: Maw-Ànà Zener parer. Uri kawer hyruhu rehe uzekaiw ma'e: Zoaz. Tapi'ak ywytyr heta 'ymaw Xarom her ma'e rehe umai'u ma'e wanehe uzekaiw ma'e: Xixiraz Xarom pe har. Tapi'ak ywyàpyznaw rehe umai'u ma'e wanehe uzekaiw ma'e: Xapa Aniraz ta'yur. Kawaru kupew'a wanehe uzekaiw ma'e: Omiw Izimaew izuapyr. Zumen wanehe uzekaiw ma'e: Zeni Meronot parer. Àràpuhàràñ hawitu ma'e wanehe àràpuhàràñete wanehe uzekaiw ma'e: Zaziz Agar izuapyr.

Tuwhawete Tawi pe

pureruze'egaw imume'u har wà

32 Zonata Tawi itutyr a'e, awa ma'e kwaw katu har romo ma'e tetea'u rehe uzemu'e ma'e kwer romo hekon a'e. Wiko tuwhawete ze'eg pape rehe imuapypkar romo a'e kury. Zonata a'e, Zeiew Akimoni ta'yur a'e no, wiko tuwhawete ta'yur wamu'e har romo wà.

33 Aitopew wiko tuwhawete heruze'egar romo a'e. Uzaz Aroki parer wiko tuwhawete imyrypar romo. Wiko heruze'egar romo a'e no. 34 Aitopew imàno re Amiatar Menai ta'yur a'e, Zoiaz Menai ta'yur a'e no, wiko pureruze'eg ma'e romo a'e wà. Zoaw wiko zauxiapekwer tuwhawete hemiruze'eg wanuwhaw romo.

**Tawi wexak kar Xàrumàw teko wanupe
wekuzar ràm romo tuwihawete romo**

28 ¹Tuwihawete Tawi omono kar uze'eg Izaew wanuwhaw wanupe paw rupi a'e kury. — Pezur Zeruzarez tawhu pe nehe, i'i wanupe. A'e rupi tuwihaw paw uzemono'og wà Zeruzarez pe wà kury: Zako ta'yr izuapyapyr wanuwhaw wà, tuwihawete ima'eme'egaw rehe uzekaiw ma'e wà, teko imuza'ak pyrer wanuwhaw wà, tuwihawete iziwy rehe uzekaiw ma'e wà, tuwihawete heimaw tapi'ak rehe uzekaiw ma'e wà, tuwihawete ta'yr wà, tåpuzuhu pupe uma'erek ma'e wà, zauxiapekwer wanuwhaw upuner ma'e wà, amogwer awa upuner ma'e wà. Paw rupi uzemono'og wà Zeruzarez pe wà.

2 Na'e Tawi upu'am wanenataromo kury, wanupe uze'eg pà kury. — Teko heywy rehe har wà. Herywyr wà. Pezeapyaka katu heze'eg rehe nehe. Hepurapo wer tåpuzuhu rehe ihe. Amonokatu mo Tupàn Ze'eg Hyru ipupe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuhyk upy uze'eg hyru rehe a'e. Amono'og ma'e tetea'u håpuzuhu romo iapo pyràm ihe. **3** — Ezapo zo nehe. Ta'e ereiko zauxiapekwer romo ne xe. Erezakook tuwykwer tetea'u ne, i'i Tupàn ihewe. **4** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar herexak a'e. Wexaexak hezuapyapyr wà no. Uruiko putar Izaew wanuwhawete romo urepytu'u 'ym pà nehe. Wexaexak Zuta izuapyapyr wà. — Zuta izuapyapyr wiko putar tuwihawete romo tuweharupi a'e wà nehe, i'i ihewe. Wexaexak heru iànàm Zuta wainuromo har wanuwi wà. Herexak heru ta'yr wanuwi no. Hemuigo kar Izaew wanuwhawete romo. **5** Umuzág kar hera'yr tetea'u ihewe wà. Wexak Xàrumàw hera'yr wanuwi Izaew wanuwhawete romo. Wiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiruze'eg wanuwhawete romo.

6 Uze'eg wi Tawi kury. — Tupàn uze'eg nezewi ihewe. — Nera'yr Xàrumàw uzapo putar heråpuzuhu a'e nehe. Aexak hera'yr romo ihe. Aiko putar tu romo ihe nehe no. **7** Weruzar heze'eg iko a'e. Aze weruzar wi wi heze'eg paw nehe, heremiapo kar paw

tuweharupi nehe, amuigo kar putar izuapyapyr tuwihawete romo tuweharupi ihe wà nehe, i'i Tupàn ihewe, i'i Tawi tuwihaw wanupe.

8 Uze'eg wi Tawi. — Ko ma'e amume'u putar Tupàn Zanezar henataromo Izaew Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiaihu paw wanenataromo ihe nehe kury. — Peruzar tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg paw rupi nehe. Nezewi mehe peiko wiwi putar ko ywy ikatu ma'e izar romo nehe. Nezewi mehe pepuner imono haw rehe pena'yr wanupe nehe. Pena'yr upuner putar imono haw rehe pezuapyapyr wanupe upytu'u 'ym pà wà nehe no, i'i wanupe.

9 Uze'eg Xàrumàw pe kury. — Hera'yr. Ekwaw Tupàn neru izar nehe. Eiko hemiruze'eg romo nepy'a pupe azecharamoete nehe. Eputar hemiruze'eg romo nerekko haw nehe. Ukwaw nema'enukwaw paw paw rupi a'e. Ukwaw neremimutar paw rupi a'e no. Aze erekar nehe, nemuawyze kar putar a'e nehe. Aze erepuir izuwi nehe, nereityk putar a'e nehe. Nerepuner pixik kwaw izupe nezewyr haw rehe nehe. **10** Ekwaw ko ma'e nehe. Tupàn nerexak wåpuzuhu ikatuahy ma'e iapo àràm romo a'e. A'e rupi nekàg nehe. Ezypyrog iapo pà nehe kury.

11 Amo uzapo tåpuzuhu hagapaw pape rehe imuapyk pà wà. Tawi omono a'e pape Xàrumàw pe a'e kury. Heta tåpuz hagapaw. Heta ma'e imonokatu haw hagapaw no. Heta ipupyaikaw pyrer hagapaw. Heta Tupàn henaw ikatuahy ma'e hagapaw no. Tupàn umunàn teko wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e a'e wenaw pe a'e. **12** Omonokatu pe har hagapaw izupe. Omono ipupyaikaw pyrer katu pe har izywyr har hagapaw izupe no, tåpuzuhu pupe har imonokatu haw hagapaw no, Tupàn pe imono pyrer imonokatu haw hagapaw no. **13** Amo umuapyk xaxeto wama'erek haw pape rehe wà. Umuapyk Erewi izuapyapyr wama'erek haw pape rehe wà no. Tawi omono a'e pape Xàrumàw pe a'e no. Uma'erek tåpuzuhu pupe wà. Uzekaïw ma'e tåpuzuhu pupe har rehe wà no.

14 — Amo uma'ema'e putar itaxig parat wà nehe. Uma'ema'e itazu or wà nehe no, ma'e tàpuzuhu pupe àràm iapo pà wà nehe, i'i Tawi. A'e pape umume'u parat ipuhuz haw. Umume'u or ipuhuz haw no. **15** Na'aw a'e tàpuzuhu pupe àràm: tatainý, tatainý henaw, **16** ma'e henaw itaxig parat iapo pyràm, ma'e henaw or iapo pyràm. (Xaxeto omono typ'yak Tupàn pe imono pyrer a'e ywyrapew zàwenugar rehe wà.) **17** — Amo uma'ema'e putar or ikatu ma'e amo ma'e romo iapo pà wà nehe, i'i wanupe. Na'aw a'e ma'e: kuzeràxi, kawaw, y'a zàwenugar. — Amo uma'ema'e putar parat amo kawaw romo iapo pà wà nehe no, i'i wanupe. **18** — Amo uma'ema'e putar or ikatu ma'e yhyk zàwenugar hyàkwegatu ma'e hapy haw romo iapo pà wà nehe. Uzapo putar ywyramawa kerumin henaw wà nehe no. Kerumin ipepozaz ma'e upyk Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zé'eg hyru a'e wà, i'i. **19** Tuwihawete Tawi uze'eg kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ma'e iapo àwàm ihewe paw rupi a'e. Amo umuapyk a'e ma'e ko pape rehe paw rupi a'e wà, i'i wanupe.

20 Úze'eg wa'yr Xàrumàw pe kury. — Nekàg nehe. Ekyze zo ma'e wi nehe. Ezypyrog iapo pà nehe kury, i'i izupe. — Ezemumikahy zo nehe. Ekyze zo nehe. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hezar wiko putar nerehe we a'e nehe xe. Nanereityk kwaw nehe. Wiko putar nerehe we nehe, te tàpuzuhu iapo haw imumaw ire nehe. **21** Xaxeto a'e wà, Erewi izuapyapyr a'e wà no, wiko putar ma'erekò haw tàpuzuhu pupe har iapo har romo wà nehe. Uma'erekò ma'e wyzài ma'erekò haw iapo haw kwaw par uhyk nepytywà àwàm rehe wà. Teko paw a'e wà, wanuwiaw paw a'e wà no, uhyk neze'eg heruzar àwàm rehe wà kury.

Teko umur wemetarer ikurer Tupàn Hàpuzuhu iapo haw hekuzaromo wà

29 ¹Na'e tuwihawete Tawi uze'eg teko paw wanupe kury. — Tupàn wexak

hera'yr Xàrumàw tuwihawete romo imuigo kar pà a'e. Nezewé rehe we kwàkwàmo romo hekon a'e. Nukwaw katu kwaw ma'e iapo haw. Ma'erekò haw iapo pyràm uhua'u a'e. Nuzapo kwaw teko waneko àwàm a'e nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hàpuzuhu ràm uzapo putar a'e nehe. **2** Ama'erekò tuwe Tupàn hezar hàpuzuhu romo iapo pyràm imuàgà'y'm pà ihe: or, parat, morog, per, ywyra, ita onik, ita hekuzar katu ma'e, ita màràn hexakaw rehe hereko har ma'eragapaw romo iapo pyràm, ita maramore her ma'e tetea'u. **3** Amuàgà'y'm a'e ma'e paw tàpuzuhu iapo àwàm rehe. Amono hemá'e parat izupe. Amono hemá'e or izupe no. Ta'e azamutar katu Tupàn hezar hàpuzuhu ihe xe. **4** Amono 100.000 kir or ikatuahy wera'u ma'e. Amono 40.000 kir parat ikatu ma'e no. Uma'erekò ma'e uzapeao putar tàpuzuhu ywyok a'e or pupe wà nehe, a'e parat pupe wà nehe no. **5** Uma'ema'e putar a'e or a'e parat amo ae ma'e tàpuzuhu pupe àràm iapo pà wà nehe no. Apuranu penehe kury. Mo iporomono e wer ma'e rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà, i'i wanupe.

6 Na'e uzeànàm ma'e wanuwiaw a'e wà, Zako ta'yr wazuapyapyr a'e wà no, zauxiapekwer wanuwiaw a'e wà no, tuwihawete ima'e rehe uzekaiw ma'e a'e wà no, omono e ma'e Tupàn Hàpuzuhu ràm iapo haw pe a'e wà kury. **7** Na'aw wanemimono kwer: 170.000 kir or, 10.000 temetarer tâta ma'e or iapo pyrer, 340.000 kir parat, 615.000 kir morog, 3.420.000 per. **8** Ita hekuzar katu ma'e hereko har omono a'e ita tàpuzuhu pe wà. Zeiew Erewi izuapyr Zeroxon izuapyr a'e, wiko a'e ma'e rehe uzekaiw ma'e romo a'e. **9** Teko iporomono wer ma'e rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà. A'e rupi omono wà. Hurywete wà, ta'e heta tetea'u a'e ma'e a'e xe. Hekuzar katu a'e.

Tawi umume'u Tupàn ikatu haw

10 Na'e a'e pe teko wanenataromo Tawi umume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e

ikatu haw a'e kury. — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ureipy Zako izar. Nekatuahy tuweharupi. **11** Nekàg'a'u ne. Erepunder katu no. Nekàg no. Nepuràg eteahy no. Ereiko tuwhiweté romo azeharomoete. Ereiko ywy rehe har paw wazar romo. Ereiko ywy rehe har paw wazar romo no. Ereiko tuwhiweté romo. Ereiko teko paw ma'e paw izar romo. **12** Temetarer paw ur newi. Ma'e paw temi'u paw ur newi no. Ereruze'eeg ma'e paw nepuner haw rupi, nekàgaw rupi no. Erepunder wyzài teko imuhua'u kar haw rehe imukàg kar haw rehe ne. **13** Tupàn urezar. Urumume'u nekatu haw newe kury. Urumume'u nerer ikatu haw purupe no.

14 Azeharomoete, ihe ihe, teko heremaihu a'e wà no, nurupuner kwaw ma'e imono haw rehe newe ure. Ta'e ma'e paw ur newi a'e wà xe. Urumuzewyr kar nema'e newe ure. **15** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Erekwaw ko ma'e ne. Ureipy a'e wà, ure ure no, uruiko amo ae ywy rehe har zàwenugar romo ure. Uruiko ko rupi ukwaw ma'e zàwenugar romo. Ure'ar nuzawy kwaw ma'e i'ágaw ko rupi ukwaw ma'e. Nurupuner kwaw uremàno àwàm wi urehemaw rehe. **16** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar. Urerur 'aw temetarer paw ure, ta'e urepurapo wer tåpuzuhu rehe nerer imuwtete haw romo ure xe. A'e ma'e paw ur newi. Ereiko izar romo paw rupi. **17** Ereagaw teko wapy'a ne wà. Akwaw neremiapo. Erezamutar katu teko ikatu ma'e ne wà. Ko ma'e paw amono newe hemunär 'ym pà heremu'em 'ym pà ihe. Neremaihu xe uzemon'o'g ma'e kwer a'e wà no, werur ma'e newe wà no, ta'e ipurerur wer hehe wà xe. Aexak herur mehe ihe wà. **18** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ureipy wazar, Ámàrààw izar, Izak izar, Zako izar. Emonokatu nekatu haw neremaihu wapy'a pe nehe. Tuwe ima'enukwaw katu nerehe wà nehe. Tuwe uzeruzar katu nerehe tuweharupi wà nehe. **19** Ema'erekö hera'yr Xàrumàw ipy'a pe nehe. Nezewe mehe ipureruzar wer putar neze'eeg rehe paw rupi nehe, upy'a pupe

azeharomoete nehe. Ipurapo wer putar neràpuzuhu rehe nehe no. Amuàgà'y'm ma'e tetea'u neràpuzuhu iapo àwàm rehe ihe, i'i Tawi Tupàn pe.

20 Na'e uze'eeg Tawi teko wanupe kury. — Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar ikatu haw izupe nehe, i'i wanupe. Na'e teko paw umume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uwipy wazar ikatu haw izupe wà kury. Paw rupi wapyk upenàràg rehe wà, uwa imuhyk pà ywy rehe wà, Tupàn imuwtete katu pà wà, tuwhiweté rehe uzeruze'egatu pà wà no.

21 Iku'egwer pe uzuka ma'ea'yr Tupàn henataromo wà, izupe wamono pà wà. A'e re omono teko wanupe. Teko u'u ho'o kwer wà. Wapy ma'ea'yr tetea'u wazuka haw rehe wà no. Ukaz paw wà: 1.000 tapi'aka'yr awa wà, 1.000 àràpuhàràn hawitu ma'e awa wà, 1.000 àràpuhàràn hawitu ma'e kuzà wà. Werur win imono pyràm romo no. **22** A'e 'ar mehe umai'u urywete haw tetea'u rehe wà, Tupàn henataromo wà. Ui'u urywete pà wà no. A'e re Tawi umume'u wi Xàrumàw tuwhiweté romo heko haw kury. Na'e uzakook uri kawer Xàrumàw rehe uwihaweté romo imuigo kar pà wà. Uzakook uri kawer Zanok rehe xaxeto romo imuigo kar pà wà no. **23** Nezewe mehe tuwhiweté Xàrumàw wapyk Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henaw rehe u Tawi hekuzaromo a'e kury. Hemetarer katu ma'e romo wiko tuwhiweté romo wiko mehe. Izaew paw weruzar ize'eeg wà. **24** Tuwhiwaw paw wà, zauxiapekwer paw wà no, te inugwer Tawi ta'yr wà no, umume'u Xàrumàw heruzar àwàm wà. **25** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwtete katu kar Xàrumàw teko paw wanupe a'e wà. Umuigo kar Xàrumàw amogwer Izaew wanuwihaw wanwi upuner wera'u ma'e romo a'e.

Umàno tuwhiweté Tawi

26 Tawi Zexe ta'yr wiko Izaew paw wanuwihaweté romo a'e. **27** Umumaw 40 kwarahy waneruze'eg pà. Umumaw 7 kwarahy Emerom tawhu pe wiko pà.

Urumaw 33 kwarahy Zeruzarez tawhu pe wiko pà no. **28** Umàno mehe itua'uhez tuwe a'e. Hemetarer katu a'e no. Teko uzeruze'egatu hehe wà no. Ta'yr Xàrumàw wiko u hekuzaromo tuwihawete romo a'e. **29** Na'iruz Tupàn ze'eg imume'u har umuapyk tuwihawete Tawi hemiapo kwer

imume'u haw pape rehe wà. Na'aw waner xe wà: Xamuew, Nàtà, Kaz. **30** Umume'u ipureruze'egaw wà, ipuner haw wà no, heko mehe uezapo ma'e kwer paw wà no, Izaew wanupe uezapo ma'e kwer paw wà no, ywy Izaew huwake har wanupe uezapo ma'e kwer wà no. *Upaw.*

2 WAMUME'U AWER

Ekwaw katu kar ma'e ihewe nehe, i'i Xàrumàw Tupàn pe

1 ¹ Tuwihawete Xàrumàw Tawi ta'yr umukàg upuner haw Izaew wanuwihawete romo a'e kury. Izar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono uez'egatu hehe a'e no. Umuhua'ikàgaw no.

2 Aze heta 1.000 zauxiapekwer wà, heta wanuwihaw. Aze heta 100 zauxiapekwer wà, heta wanuwihaw no. Xàrumàw uez'eg a'e tuwihaw wanupe kury, tuwihaw wanuwihaw wanupe no, uezàñam ma'e kwer wanuwihaw wanupe no, Izaew paw wanupe no. **3** — Paw rupi peho herupi Tupàn imuweste katu haw Zimeàw tawhu pe har pe nehe, i'i wanupe. Tàpuzràn Tupàn henaw upyta a'e tawhu pe. Kwehe mehe Moizez Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiruze'eg uzapo a'e tàpuzràn a'e, ywyxiguhi pe wiko mehe a'e. **4** (Tupàn Ze'eg Hyru upyta Zeruzarez tawhu pe kury.) Tawi uzapo tàpuz pixika'i ma'e ze'eg hyru pe a'e, Kiriat-Zéari tawhu wi te Zeruzarez pe heraha mehe a'e. **5** Mezarew Uri ta'yr Ur hemimino a'e, uma'ema'e itazu morog a'e, ma'ea'yr hapy haw ywyrapew zàwenugàr iapo pà a'e. Teko umuapyk a'e ma'ea'yr hapy haw tàpuzràn Tupàn henaw henataromo a'e wà. Tuwihawete Xàrumàw a'e kury, Izaew paw a'e wà no, oho a'e pe wà kury, Tupàn imuweste katu pà wà. **6** Na'e Xàrumàw uzuka 1.000 ma'ea'yr a'e pe Tupàn henataromo a'e wà kury. Wapy paw rupi wà no.

7 A'e ar mehe pyhaw Tupàn uzexak kar Xàrumàw pe hehe upuranu pà a'e kury.

— Ma'e ereputar. Ma'e amono putar newe nehe, i'i izupe.

8 Wazar Xàrumàw Tupàn ze'eg izupe. — Tuweharupi erezamutar katu Tawi heru ne. Hemuigo kar pe tuwihawete romo hekuzaromo no. **9** Kutàri, o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, ezapo ma'e nez'eg awer heru pe imume'u pyrer rupi katete nehe. 'Aw teko waneta haw nuzawy kwaw ywy ku'i kwer waneta haw a'e. Hemuigo kar pe kwez wanuwihawete romo ne kury. **10** A'e rupi emur ma'e kwaw katu haw nehe. Ekwaw kar ma'e ihewe nehe. Nezewe mehe apuner waneruze'egatu haw rehe ihe nehe. Aze nerezapo kwaw nezewe haw nehe, napuner kwaw waneruze'egaw rehe nehe, i'i izupe.

11 Tupàn uez'eg Xàrumàw pe kury. — Erenoz ma'e kwaw katu haw kwez ihewe ne. — Ekwaw kar ma'e ihewe nehe, ere kwez ihewe. Ta'e nepureruze'egatu wer heremaihu wanehe ne xe. Urumuigo kar kwez wanuwihawete romo ihe. Nerenoz kwaw temetarer tetea'u ihewe. Nerenoz kwaw ma'e tetea'u. — Tuwe teko tetea'u umeruze'egatu herehe nehe, nere kwaw ihewe. — Ezuka hèàmàtyry'ymar ne wà nehe, nere kwaw ihewe. — Tuwe amumaw kwarahy tetea'u hereko pà nehe, nere kwaw ihewe. Nerenoz kwaw a'e ma'e ihewe. **12** A'e rupi amono putar ma'e kwaw katu haw newe nehe. Akwaw katu kar putar ma'e newe nehe. Amono putar temetarer tetea'u newe nehe, ma'e tetea'u newe nehe no. Teko tetea'u umeruze'egatu putar nerehe wà nehe no. Nema'e heta tetea'u wera'u putar amo

tuwihawete wama'e wi nehe, i'i Tupàn Xàrumàw pe.

13 Na'e Xàrumàw uhem oho Tupàn imuwete haw Zimeàw pe har wi kury, tâpuzràn Tupàn heko haw henaw wi kury. Uzewyr Zeruzarez pe. Weruze'eg Izaew a'e pe wà kury.

Xàrumàw hemetarer

14 Xàrumàw omono'og ma'e tetea'u a'e: 1.400 ywyramawa zeàmàtyry'yamawhu pe har wà, 12.000 kawaru zauxiapekwer waneimaw wà no. Umuhàmuhàz a'e zauxiapekwer amo tawhu pe wamono kar pà wà. Wezar ikurer Zeruzarez tawhu pe wà.

15 Tuwihawete romo heko mehe heta tetea'u parat Zeruzarez tawhu pe. Heta tetea'u or a'e pe no. Nuzawy kwaw ita nahu rupi har. Heta tetea'u ywyràkàxigyw no. Waneta haw nuzawy kwaw pi Zuta ywytyr heta 'ymaw rehe har i'yw waneta haw. **16** Tuwihawete pe uma'ereko ma'e werur kawaru Muziri ywy wi wà, Xir ywy wi wà no. **17** Werur kar ywyramawa zeàmàtyry'yamawhu pe har Ezit ywy wi wà no. A'e awa ume'eg kawaru Etew wanuwiawete wanupe wà, Xir wanuwiawete wanupe wà no. Ume'eg ywyramawa wanupe wà no. Pitàitìagatu ywyramawa a'e wà, 7 kir parat hekuzaromo a'e wà. Pitàitìagatu kawaru a'e wà, 1,75 kir parat hekuzaromo a'e wà.

Xàrumàw uzapokatu

uze'egaw tuwihawete Iràw rehe we

2 **1** Tuwihawete Xàrumàw umume'u tâpuzuhu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwete haw iapo àwàm a'e. Umume'u tâpuzuhu weko àwàm iapo àwàm a'e no. **2** Umuma'ereko kar 70.000 awa tâpuz romo iapo pyràm heraha har romo wà. Umuma'ereko kar 80.000 awa ita ywytyruhu rehe har ipe'là'i'gar romo wà no. Omono kar 3.600 awa a'e uma'ereko ma'e wanuwiaw romo wà no. **3** A'e re omono kar uze'eg Iràw Xir tawhu pe har wanuwiaw pe kury. — Ereme'eg ywyràkàxigyw heru tuwihawete Tawi hâpuzuhu romo iapo pyràm. Ezapo

nezewegatete haw ihewe nehe kury. **4** Ahyk tâpuzuhu iapo àwàm rehe ihe. Urumuwete katu putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar a'e tâpuzuhu pupe ure nehe. Ikatuahy wera'u putar nehe. Uruapy putar yhyk zàwenugar hyàkwegatú ma'e imuwete katu pà a'e pe nehe no. Tuweharupi oromono putar typy'ak imukatu pyrer izupe nehe no. Tuweharupi ku'em mehe nehe, karuk mehe nehe no, oromono putar ma'e'yr izupe nehe. Uruzuka putar ure wà nehe. Uruapy putar a'e ma'e paw rupi ure wà nehe no. Uruzapo putar nezewe haw mytu'u haw 'ar nànàn nehe, mynykaw zahy pyahu mehe har nànàn nehe no, amo mynykaw rehe nehe no. Uruzapo putar nezewe haw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar imuwete katu pà ure nehe. Uzapò kar nezewe haw urewe tuweharupi a'e. **5** Azapo putar tâpuzuhu uhua'u ma'e ihe nehe. Ta'e Tupàn Zanezar uhua'u wera'u amo tupàn wanuwi upaw rupi a'e xe. **6** Ywak ipixika'i Tupàn pe. Ta'e uhua'u a'e xe. Mo upuner tâpuzuhu iapo haw rehe izupe wà. Mo romo aiko ihe. Napuner kwaw tâpuzuhu iapo haw rehe izupe, ta'e ikatuahy wera'u ihewi a'e xe. Xo yhyk zàwenugar hapy haw pixika'i ma'e iapo haw rehe apuner ihe. **7** Nezewe rehe we emur pitài awa ma'e tetea'u ima'ema'e haw kwaw par ihewe nehe: or ima'e haw kwaw par, parat ima'e haw kwaw par, morog ima'e haw kwaw par, per ima'e haw kwaw par. Tuwe ukwaw inemu'i ipihun wewer ma'e pàn romo iapo haw nehe, ipiràg ma'e no, huwyahy ma'e no. Tuwe ukwaw ma'eragapaw iapo haw ywyrapew rehe nehe. Uma'ereko putar Zuta ywy rehe Zeruzarez tawhu pe hema'e iapo har wanehe we nehe. Heru Tawi umuma'ereko kar a'e ma'e iapo har wà. **8** Newe uma'ereko ma'e ukwaw ywyra imonohokaw wà. Akwaw waneko haw ihe. A'e rupi, emur ywyra imonohok pyrer Irimano ywy wi nehe: ywyràkàxigyw, pi 'yw no, ywyra zàñàru her ma'e 'yw no. Ihewe uma'ereko ma'e uma'ereko putar newe uma'ereko ma'e wainuiuromo wà nehe. **9** Umuhym putar ywyra tetea'u wà nehe. Ta'e tâpuzuhu heremiaipo ràm uhua'u putar a'e nehe xe.

Ipuràg eteahy putar a'e nehe no. **10** Amono putar temi'u tetea'u newe uma'erekò ma'e wanupe nehe, ywyra imonohokar wanupe nehe: 2.000.000 kir arozràn, 2.000.000 kir arozràn xewar her ma'e, 400.000 zutahyky'a por ma'ywa uwà tykwer, 400.000 zutahyky'a por uri kawer, i'l Xàrumàw a'e tuwihawete pe.

11 Tuwihawete Iràw omono kar uze'eg pape rehe imuapk pyrer Xàrumàw pe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzamutar katu wemaihu a'e wà. A'e rupi nemuigo kar wanuwihawete romo a'e. **12** Tuwe teko umume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar ikatu haw wà nehe. Ywak iapo arer ywy iapo arer romo hekon a'e. Tuwe teko umume'u ikatu haw wà nehe. Ta'e omono ma'e kwaw katu har tuwihawete Tawi pe ta'yr romo a'e xe. Erekwaw katu ma'e ne. Xo katu haw rupi creata ne. Erezapo putar tâpuzuhu Tupàn pe nehe. Erezapo putar amo tâpuzuhu nezeupe nehe no. **13** Amono kar putar Urà newe nehe. Ma'e iapo haw kwaw par wamu'e har romo hekon a'e. Ukwaw katu ma'e a'e. Ukwaw katu ma'e iapo haw no. **14** Ihy wiko Nà izuapry romo. Tu wiko Xir tawhu pe har romo. Uma'erekò ma'e tetea'u ima'ema'e pà a'e: or, parat, morog, per, ita, ywyra. Ukwaw pàn irin ikatuahy ma'e iapo haw. Ukwaw pàn inemu'i ikatu ma'e iapo pyr iapo haw no: ipihun wewer ma'e, huwyahy ma'e, ipiràg ma'e. Ukwaw ma'e hagapaw iapo haw ywyrapew ikixikixi pà no. Emono wyzài ma'e hagapaw izupe nehe. Ukwaw putar iapo haw nehe. Uma'erekò putar uezupe uma'erekò ma'e wanehe we a'e nehe. Uma'erekò putar Tawi neru ikatuahy ma'e pe ma'e iapo har wanehe we a'e nehe no. **15** Emur kar a'e temi'u neremimume'u kwer urewe nehe: arozràn, xewar, win, uri kawer. **16** Oromonohok putar ywyra neremimutar ywytyr Irimano ywy rehe har paw ure nehe. Ureraha putar ywyra imonohok pyrer yryhu pe nehe. Uruzàpixi putar a'e ywyra imuzuakeake pyrer nehe. Ureraha putar yryhu rupi Zop tawhu pe nehe. A'e wi peraha Zeruzarez tawhu pe nehe, i'l Iràw Xàrumàw pe. Umuágà'ym Tupàn Hâpuzuhu iapo àwàm.

Xàrumàw uzemuágà'ym Tupàn Hâpuzuhu iapo haw rehe a'e

17 Tuwihawete Xàrumàw upapar amo ae ywy rehe har Izaew ywy rehe wiko ma'e wà kury. A'e 'ym mehe tu Tawi uzapo nezewé haw a'e no. Heta 153.600 amo ae ywy rehe arer Izaew rehe wà. **18** Xàrumàw omono'og 70.000 amo ae ywy rehe har ma'e heraha àràm romo wà. Omono'og 80.000 ita ywytyruhu rehe har ipei'ài'ág àràm romo wà no. Umuigo kar 3.600 uma'erekò ma'e wanuwihaw romo wà no.

Tupàn Hâpuzuhu iapo haw

3 **1** Uzypyrog Xàrumàw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e tâpuzuhu iapo pà Zeruzarez pe, Moria ywytyr rehe. A'e 'ym mehe Tupàn uzexak kar tuwihawete Tawi Xàrumàw tu pe a'e pe a'e. Tawi wexak Araun iziyi arozràn ixoioxk awer a'e, tâpuzuhu hen àwàm romo a'e. **2** Tuwihawete romo wiko mehe zahy mokoz haw rehe kwarahy 4 haw rehe Xàrumàw uzypyrog tâpuzuhu iapo pà. **3** Heta 27 met tâpuzuhu Xàrumàw hemiapo kwer ipuku haw. Heta 9 met ipupir haw no. Iapo kar awer kwehe arer rupi katete uzapo kar a'e. **4** Heta 9 met ipupir haw ipupyaikaw pyrer teixe haw huwake har pe. Heta 9 met ipupyaikaw pyrer Tupàn imuwete katu haw pe no. Heta 9 met iaiha haw pe no. Xàrumàw uzàpèàrog kar ipàrirogaw ipupyaikaw pyrer pupe har or ikatuahy ma'e pupe a'e. **5** Uzàpèàrog kar ipupyaikaw pyrer ikatu ma'e a'e, ywyra pín pirer pupe a'e, pàrirogaw ipupe har izàpèàrog pà a'e. Na'e uzàpèàrog a'e ywyra or ikatuahy ma'e pupe no. Umuapryk inàzàràn hagapaw hehe. Umuapk kyhàhàm tâtà hagapaw hehe no. **6** Umupuràg eteahy kar tâpuzuhu ita hekuzar katu ma'e tetea'u pupe, or Parawaim ywy rehe arer pupe no. **7** Or pupe uzàpèàrog tâpuzuhu: iapyteraromo har, izyta, ipykokaw, ipàrirogaw, hukenawhu. Uzapo kar kerumin wanagapaw ipàrirogaw rehe imomog kar pà no. **8** Heta 9 met ipuku haw ipupyaikaw pyrer Tupàn henaw ikatuahy ma'e her ma'e. Heta 9 met ipupir haw no. Ipupir haw nuzawy kwaw tâpuzuhu ipupir

haw. Urumaw 20.000 kir or pàrirogaw Tupàn henaw ikatuahy ma'e pe har iàpèàrog pà. **9** Urumaw mitai puhuz taw iku'aw har itaxu or pupe izàpèàrog pà. Uzàpèàrog kar ipupyaikaw pyrer ywate har ipàrirogaw or pupe no.

10 Xàrumàw uzapo kar mokoz kerumin hagapaw ywyra iapo pyr wà. Uzàpewàn or pupe wà. Omono ipupyaikaw pyrer Tupàn henaw ikatuahy ma'e pupe wà. **11-12** Heta mokoz ipepo kerumin wanupe pitàitàigatu wà. Heta 2,25 met ipuku haw wapepo pitàitàigatu wà. Ipepozaz wà. Pitai kerumin ipepo uzekok pàrirogaw rehe ipegwer rehe. Inugwer kerumin ipepo uzekok inugwer pàrirogaw rehe. Ipupyaikaw pyrer myter pe pitai kerumin ipepo uzekok inugwer kerumin ipepo rehe. Heta 9 met pitai kerumin ipepo ipupir haw inugwer ipepo ipupir haw rehe we. **13** Upu'äm Kerumin Tupàn henaw ikatuahy ma'e rehe ume'e pà wà. **14** Xàrumàw uzapo kar pàn imuzaiko pyr Tupàn henaw ikatuahy ma'e iaikaw pà inugwer ipupyaikaw pyrer wi. Awa upyahaw inemu'i irin ikatuahy ma'e iapo pyrer wà, inemu'i àràpuhàràn hawer iapo pyrer wà no: huwyahy ma'e, ipihun wewer ma'e, ipiràg ma'e. Umuapyk kerumin hagapaw a'e pàn rehe wà.

Mokoz tàpuzuhu izyta rehe wà

15 Tuwihowete uzapo kar mokoz izyta wà. Heta 15,5 met a'e izyta wanupe pitàitàigatu. Umu'äm tàpuzuhu henataromo wà. Heta heme'ywyr imumuràgaw izyta ahykaw pe pitàitàigatu. Heta 2,20 iaiha haw imumuràgaw pe pitàitàigatu. **16** Uzapo kyhàhàm tâtà ipuwàpuwàñ pyrer hagapaw izyta apyr wà. Omono ma'e a kwer homà her ma'e hagapaw itazu morog iapo pyrer a'e izyta iapyr wà no. Heta 100 hagapaw wà. **17** Umu'äm a'e izyta tàpuzuhu teixe haw henataromo. — Zakim, i'i kwarahy ihemaw awyze har kutyr har pe wà. — Tupàn umuapyk, i'i her zaneze'eg rupi. — Moaz, i'i kwarahy heixe haw awyze har kutyr har pe wà. — Tupàn ikàgaw rupi, i'i her zaneze'eg rupi.

Ma'e tàpuzuhu pupe har

4 **1** Xàrumàw uma'ema'e kar itazu morog ma'ea'yr hapy haw romo. Heta 9 met ipuku haw. Heta 9 met ipupir haw no. Heta 4,5 met iaiha haw. **2** Uma'ema'e kar itazu morog 'y hyru iapu'a ma'e romo no. Heta 2,2 met iho haw. Heta 4,5 met ipupir haw. Heta 13,5 met izywyr ipupir haw no. **3** 'Y hyru izywyr heta tapi'ak awa wanagapaw itazu morog iapo pyrer imuzechyrogatu pyrer wà. Uma'erekò ma'e umupyràn morog a'e ma'e 'y hyru inuinuromo iapo pà pitai haw rupi wà. Pitai ma'e romo uzapo wà. **4** Uzapo 12 tapi'ak awa wanagapaw itazu morog iapo pyrer wà. Tapi'ak wanagapaw ume'e katu pe wà. 'Y hyru upyta a'e 12 tapi'ak wakupe pe. Na'iruz ume'e kwarahy heixe haw awyze har kutyr wà. Na'iruz ume'e kwarahy heixe haw kutyr wà. Na'iruz ume'e kwarahy ihemaw awyze har kutyr wà. Na'iruz ume'e kwarahy ihemaw kutyr wà. **5** 'Y hyru ipàrirogaw iànàmaw heta 4 zanekwà. Heme'y iapu'a kanek ài a'e. Uzepupir katu ma'eputyr ài. Heta 60.000 zutahyky'a por ipupe tynehem mehe.

6 Uzapo 10 kawawhu wà no. Xaxeto uzuhez ma'ea'yr hapy haw rehe har paw a'e kawawhu pupe wà. Omono 5 kawawhu tàpuzuhu pupe kwarahy ihemaw awyze har kutyr har rehe wà. Omono 5 kwarahy heixe haw awyze har kutyr har rehe wà no. Xaxeto uzahak 'y hyruhu pupe har pupe wà.

7 Uma'ema'e or 10 tatainy henaw iapo pà wà. Tupàn uzapo kar nezewé haw kwehe mehe a'e. Omono tàpuzuhu pupe wà. Umuapyk 5 kwarahy ihemaw awyze har kutyr wà. Umuapyk 5 kwarahy heixe haw awyze har kutyr wà no. **8** Uzapo 10 ywyrapew wà no. Umuapyk tàpuzuhu pupe wà. Umuapyk 5 kwarahy ihemaw awyze har kutyr wà. Omono 5 kwarahy heixe haw awyze har kutyr wà no. Uma'ema'e or 10 ma'eryru iapo pà wà no.

9 Uzapo xaxeto wapu'ämaw tàpuzuhu pupe wà. Uzapo tekò wapu'ämaw uhua'u ma'e katu pe wà no. Uzàpèàrog teixe haw hukenaw wà, itazu morog pupe wà. **10** Omono 'y hyruhu

tàpuzuhu iahykaw kwarahy ihemaw kutyr har rehe wà.

11-16 Urà uzapo amo ma'e no: zapepohu, ywy imomor haw, kawawhu no. Nezewé mehe umumaw uma'erekohaw tuwihawete Xàrumàw hemiapo kar paw rupi a'e kury. Na'aw hemiapo kwer.

mokoz izyta,
mokoz iàpèàrog awer kanekpuku
zàwenugar izyta iapyr har,
kyhàhàm tâtà ipuwàn pyrer hagapaw
pitâitâigatu iàpèàrog awer rehe har,
400 ma'e a homà her ma'e morog iapo
pyrer mokoz imuzyhiyoirogatu pyrer
pitâitâigatu ipeao awer rehe har,
10 ywyramawa,
10 kawawhu,
pitâi 'y hyruhu,
12 tapi'ak awa wanagapaw 'y
hyruhu ukupe pe hupir har wà,
zapepo, ywy imomor haw,
kuzeràxi wà no.

Xàrumàw ze'eg rupi katete ma'e iapo har Urà her ma'e a'e, wamu'e har a'e, uma'ema'e itazu morog imueny katu pyrer a'e, ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hàpuzuhu pe har paw iapo pà a'e: zapepo, ywy imomor haw, kuzeràxi. **17** Tuwihawete uzapo kar a'e ma'e paw ma'e imupyrànew pe a'e. Xukot tawhu Zerena tawhu wamyster pe ywy Zotàw yrykaw izywyr har rehe a'e ma'e imupyrànew hin a'e. **18** Xàrumàw uma'ema'e kar itazu morog uma'erekohaw ma'e wanupe, ma'e tetea'u iapo pà wanupe. Heta tetea'u a'e ma'e. Ni amo nuexak pixik kwaw wapuhuz taw wà.

19 Xàrumàw uma'ema'e kar or amo ae ma'e tàpuzuhu pupe àràm romo iapo kar pà no: ma'ea'yur happy haw, ywyrapew zàwenugar typ'yak Tupàn pe imono pyrer henaw, **20** tatainy henaw, tatainy or ikatuahy ma'e iapo pyrer. (Ukaz tuweharupi Tupàn henaw ikatuahy ma'e henataromo uwew 'ym pà, ta'e Tupàn uzapo kar nezewé haw kwehe mehe a'e xe.) Uzapohaw amo ma'e no: **21** ma'eputyr hagapaw, tatainy, zepinawhu zàwenugar, **22** zepinaw tatainy ihàm imonohokaw, ma'eryu, kawaw yhyk hyàkwegatu ma'e

hereko haw, kawaw zàwenugar tâtàpyzgwer hereko haw. Uma'ema'e or a'e ma'e paw iapo pà, Tupàn henaw ikatu ma'e teixe haw hukenaw iapo pà no, henaw ikatuahy ma'e teixe haw hukenaw iapo pà no.

5 **1** Tu Tawi a'e, omonokatu ma'e tetea'u **2** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe a'e: parat, or, amo ma'e. Xàrumàw tàpuzuhu iapo haw imumaw ire omono a'e ma'e paw tàpuzuhu pupe a'e, ipupyaikaw pyrer temetarer imonokatu haw pupe a'e.

Weraha Tupàn Ze'eg Hyru hàpuzuhu pe wà

2 Na'e omono kar uze'eg Zako ta'yur wazuapyapyr wanuwhaw nànà, uzeànàm ma'e wanuwhaw nànà no. — Pezemon'o'og pezuwà Zeruzarez tawhu pe nehe. Xiraha putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg hyru nehe kury, Tawi heko awer Xiàw her ma'e wi nehe kury, tàpuzuhu pe nehe kury, i'l wanupe. **3** Izaew paw uzemono'og wà zahy 7

haw mehe wà, mynykaw tàpuzràn her ma'e rehe wà. **4** Tuwihaw paw a'e wà, Erewi izuapyapyr wà no, upyhyk Tupàn Ze'eg Hyru wà kury. **5** Weraha tàpuzuhu pe wà. Weraha tàpuzràn Tupàn henaw wà no, ipupe har paw wà no, tàpuzuhu pe wà. **6** Tuwihawete Xàrumàw a'e, Izaew paw wà no, uzemono'og Tupàn Ze'eg Hyru henataromo wà. Uzuka àràpùhàràn hawitu ma'e tetea'u Tupàn henataromo wà. Uzuka tapi'ak awa tetea'u wà no. Heta tetea'u wà. Teko nupapar kwaw wà.

7 Na'e xaxeto weraha Tupàn Ze'eg Hyru tàpuzuhu pupe wà kury. Umuapyk hen àwàm rehe wà, Tupàn henaw ikatuahy ma'e rehe wà, Kerumin wapepo iwype wà. **8** Wapepo imupuzaz haw upyk Tupàn Ze'eg Hyru wà. Upyk hyru i'yw wà no. Xaxeto upyhyk i'yw heraha mehe wà. **9** Aze amo upu'äm Tupàn henaw ikatuahy ma'e henataromo, upuner i'yw hexakaw rehe. Aze upu'äm amo me, upuner kwaw hexakaw rehe wà. Te kutàri i'yw upyta a'e pe wà. **10** Kwehe mehe Moizez omono mokoz itapew a'e hyru pupe a'e. Xinaz ywytyr rehe Tupàn uzapokatu uze'eg Izaew wanehe we a'e, Ezit ywy wi wahem ire a'e.

Umuapyk uze'eg mokoz itapew rehe. Xo a'e ma'e zo heta a'e ma'eryru pupe Xàrumàw heko mehe.

11 Xaxeto uzemuàgà'yim tåpuzuhu wi uhem àwàm rehe wà kury. A'e pe har wyzai xaxeto wamuza'ak awer rehe har a'e wà, paw rupi uzemukatu Tupàn henataromo a'e wà. **12** Erewi izuapyapyr zegar haw kwaw par paw upu'äm oho ma'ea'yr hapy haw huwake kwarahy heixe haw kutyr a'e wà. Azap, Emà, Zenutum, waànàm wà. Umunehew kamirpuki irin iapo pyrer wà. Wereko zegar haw imuzàgaw rehe har opo pe wà: kawaw zàwenugar imupu pyr, wioràwiràn, wioràwiran zàwenugar. 120 xaxeto xi'äm ma'e'a kwer ipy haw kwaw par upu'äm wanuwake wà no. **13** Na'e upy uxi'äm paw rupi wà kury. Amogwer uzypyrog uzegar pà wahy hawa'u rupi wà no, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw imume'u pà izupe wà, purupe wà no. Uzegar ikatu haw imume'u pà ma'e imupu pyr rehe we wà: xi'äm ma'e'ak kwer, kawaw zàwenugar, amogwer imupu pyr. Nezewe i'i uzegar pà wà. — Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw nehe, ta'e ikatuahy a'e xe. Ipuruamutar katu haw nupaw pixik kwaw nehe. Xaxeto a'e wi waho mehe we amo ywàkun umynehem Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hàpuzuhu wà kury. **14** Tatainy heny katu ma'e umynehem tåpuzuhu a'e no. A'e rupi xaxeto nupuner kwaw ipupe uzewyr haw rehe wà kury, uma'ereko haw iapo pà wà kury.

Xàrumàw uze'eg Tupàn pe

6 **1**Na'e Xàrumàw uze'eg Tupàn pe nezewe kury. — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Ereiko ywàkun ipihun ma'e inuromo. **2** Ko 'ar rehe azapo tåpuzuhu kwez newe kury. Ereiko putar ipupe tuweharupi nehe. **3** Na'e Xàrumàw uzareko teko wanehe ume'e pà kury. U'äm a'e pe paw rupi wà. Wenoz ma'e Tupàn pe. — Emono neze'egatu wanupe nehe, i'i izupe. **4** — Tuwe teko umume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar ikatu haw a'e wà nehe. Ta'e upuner haw rupi uzapo ma'e Tawi pe

imume'u pyrer a'e xe. **5** Nezewe uze'eg Tupàn izupe a'e. — Heremaiihu Ezit ywy wi wapyro mehe arer we naexaexak kwaw tawhu Izaew ta'yr wazuapyapyr waiwy rehe har ihe, heràpuz hemuwete haw iapo àwàm romo ihe. Naexak kwaw amo awa heremaiihu Izaew wanuwiawete romo. **6** Ko 'ar rehe aexak Zeruzarez hemuwete àwàm romo ihe kury. Uruexak ne Tawi ihe, heremaiihu wanuwiawete romo ihe kury, i'i Tupàn Tawi pe. **7** Uze'eg wi Xàrumàw kury. — Heru Tawi ipurapo wer tåpuzuhu rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar imuwete haw romo a'e. **8** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe izupe. — Ikatu tåpuzuhu rehe nepurapo wer haw ihewe. **9** Nezewe rehe we nerezapo kwaw nehe. Nera'yr uzapo putar nehe, i'i izupe. **10** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo kar a'e ma'e uze'eg rupi katete kury. Aiko heruhekuzaromo Izaew wanuwiawete romo ihe. Azapo tåpuzuhu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar imuwete haw kwez kury. **11** Amono Tupàn Ze'eg Hyru a'e pe. Kwehe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapokatu uze'eg Izaew wanehe we a'e. Umuapyk uze'eg itapew rehe. Amo omonokatu a'e itapew a'e hyru pupe. Upyta ipupe te ko 'ar rehe kury. **12** Na'e, teko paw wanenataromo, Xàrumàw oho ma'ea'yr hapy haw henataromo kury. Upyho opo a'e pe. **13** A'e 'y mehe uzapo kar ywyrapewhu zàwenugar morog iapo pyrer tåpuzuhu huwake a'e. Heta 2,2 met ipuku haw. Heta 2,2 met ipupir haw no. Heta 1,30 iaiha haw no. Uzeupi oho upu'äm pà hehe kury, teko paw wanenataromo kury. Wapyk upenàràg rehe opo ipyho pà ywak ikuty. **14** Uze'eg nezewe Tupàn pe. — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar. Naheta kwaw amo tupàn nezàwenugar ywak rehe, ni ywy rehe. Erezapo ma'e neze'eg awer neremaiihu pe imume'u pyrer rupi katete ne. Aze wiko nereruzar pà wà, erexak kar nepuruamutar haw wanupe ne no. **15** Nepuner haw rupierezapo ma'e neze'eg awer heru Tawi pe imume'u pyrer rupi katete no. Ko 'ar rehe

eremumaw ma'e neremimume'u kwer iapo haw paw rupi ne. **16** Kutàri ainoz putar amo ma'e newe nehe kury, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar. Ezapo ma'e inugwer neze'eg heru pe imume'u pyrer rupi katete nehe no. — Tuweharupi amo nezuapyr wiko putar Izaew wanuwhawete romo a'e nehe, aze hereruzar nezàwe a'e wà nehe, ere izupe. **17** A'e rupi, o Izaew wazar, emuzeapo kar ma'e neremiruze'eg Tawi pe imume'u pyrer rupi katete nehe.

18 Aipo erepuner ureinuromo nerekohaw rehe, o Tupàn. Uruiko awa neremiaipo kwer ywy rehe har romo ure. Nehua'u ne. Ywak ipixika'i newe. Mâràzàwe tuwe erepuner 'ág tàpuzuhu newe heremiaipo kwer pupe nereixe haw rehe. **19** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hezar. Aiko neremiruze'eg romo ihe. Einu katu newe heze'egaw nehe. Ezapo newe hereminoz nehe no. **20** Eme'e 'ág tàpuzuhu rehe nehe, 'aromo nehe, pyhaw nehe no. Erexak ko ywy pehegwer nemuwete haw romo. Herenu pe newe heze'eg mehe nehe, 'ág tàpuzuhu rehe heme'e mehe nehe. **21** Ezeapyaka katu newe heze'eg rehe nehe, teko neremiaihu waze'eg rehe nehe no, aze ume'e xe kutyr uze'eg mehe wà nehe. Azeharomoete, urerenu pe ywate nerekopà nehe. Emunàn ureremiaipo kwer ikatu 'ym ma'e nehe, izuwi hereharaz pà nehe.

22 Aze amo uzapo ikatu 'ym ma'e amo pe nehe, werur putar iapo arer xe ma'eayr hapy haw pe neràpuzuhu pupe wà nehe. — Emume'ahy a'e ma'e neremiaipo 'ygwer nehe, i'i putar izupe wà nehe. **23** — Nazapo kwaw a'e ma'e ihe, aze i'i nehe, ne Tupàn enu pe ywak rehe nerekomehe nehe. Emume'u neremiruze'eg ikatu haw nehe. Emume'u ikatu 'ymaw nehe. Ezepyk ikatu 'ym ma'e iapo arer wanehe nehe. — Nerezapo kwaw ikatu 'ym ma'e, ere iapo 'ymar wanupe nehe. Ezepyk ikatu 'ym ma'e wanehe nehe. Ezapo ikatu ma'e ikatu ma'e wanupe nehe.

24 Aze neremiaihu uzapo ikatu 'ym ma'e nerendaromo wà nehe, aze a'e re ereszepk wanehe hekuzaromo nehe, aze eremur kar waàmàtyry'ymar wanupe nehe, aze waàmàtyry'ymar weityk neremiaihu wà nehe,

aze uzewyr newe a'e re wà nehe, aze ur 'ág tàpuzuhu pupe nekatuhaw imume'u pà wà nehe, aze wenoz uzepuhareko àwàm newe wà nehe, **25** enu ywak rehe nerekomehe ne wà nehe. Emunàn neremiaihu wanemiaipo kwer ikatu 'ym ma'e nehe. Emuzewyr kar wamono waiwy kwer pe ne wà nehe. Eremono a'e ywy wanupe, waipy wanupe imono pà no.

26 Aze neremiaihu uzapo ikatu 'ym ma'e newe wà nehe, aze a'e rupi erewàpytym ywak nehe, aze eremuptu'kar àmàn ikyr ire nehe, aze uzewyr newe uzemumikahy pà wà nehe, aze ume'e 'ág tàpuzuhu kutyr wà nehe, aze uze'eg newe wà nehe, aze umume'u nekatuhaw wà nehe, enu ywak rehe nerekomehe nehe, wanehe nezepyk ire nehe. **27** Nereharaz neremiaihu Izaew wanemiaipo kwer wi nehe. Emu'e ikatu ma'e iapo haw rehe ne wà nehe. Na'e, o Tupàn, emugyr kar àmàn ko neiwy neremiaihu wanupe neremimono kwer rehe nehe. Wiko putar a'e ywy izar romo upytu' 'ym pà tuweharupi wà nehe.

28 Aze temi'u nuhyk kwaw ko ywy rehe nehe, aze heta iaiw haw hehe nehe, aze ywytu hakuahy ma'e umuaiw arozràntym pyrer hezuz ma'e kwer nehe, aze tukur tetea'u ur i'u pà wà nehe, aze waàmàtyry'ymar uzàmàtyry'ym neremiaihu wà wà nehe, aze teko tetea'u ima'eahy wà nehe, aze heta ma'eahy haw teko wainuromo nehe, **29** enu newe waze'eg mehe ne wà nehe. Aze amo neremiaihu Izaew uzemumikahy umaranugar haw rehe wà nehe, ma'erahy wemipurawar rehe wà nehe, aze upyho opo 'ág tàpuzuhu ikutyr newe uze'eg pà wà nehe, **30** enu waze'eg mehe ne wà nehe. Enu neremiaihu ywak rehe nerekomehe ne wà nehe. Nereharaz wanemiaipo kwer wi nehe. Epytwà ne wà nehe. Xo ne zo erekwaw urema'enukwaw paw urepy'a pe har ne. Erereko katu putar teko paw wakatu haw hekuzaromo ne wà nehe. Ererekoahy putar wakatu 'ymaw hekuzaromo ne wà nehe.

31 Nezewé mehe neremiaihu ukyze putar newi wà nehe. Nereruzar putar tuweharupi ywy rehe wiko mehe wà nehe no. Eremur ko ywy ureipy wanupe kwehe mehe.

32 Teko umume'u putar nekatu haw teko tete'a'u wanupe wà nehe. Amo ae ywy rehe wiko ma'e wenu putar neremiapo kwer uhua'u ma'e a'e wà nehe. A'e rupi ur putar xe nemuwete katu pà a'e wà nehe. Uze'eg putar newe 'ág tàpuzuhu kutyr ume'e pà wà nehe.

33 Aze uzapo nezewe haw wà nehe, enu waze'eg nehe. Ywak rehe nerekö mehe ezeapyaka katu waze'eg rehe nehe. Ezapo waneminoz nehe no. Nezewe mehe teko ywy nànànar upuner nekwaw paw rehe wà nehe. Ukyze putar newi neremiaihu Izaew wazàwe wà nehe. Nezewe mehe ukwaw putar ko ma'e wà nehe. Ihe azapo 'ág tàpuzuhu ihe. Tuwe nemuwete katu 'ág tàpuzuhu pupe wà nehe.

34 Amo 'ar mehe eremono kar putar neremiaihu waàmàtyry'ymar wakutyr ne wà nehe. Uze'eg putar newe wà nehe. Ume'e putar 'aw tawhu kutyr newe uze'eg mehe wà nehe. Ume'e putar 'ág tàpuzuhu kutyr wà nehe no. Azapo 'ág tàpuzuhu nerer rehe hezeruze'eg pà ihe. **35** Newe waze'eg mehe enu katu ne wà nehe. Ezeapyaka katu ma'e henoz mehe ne wà nehe. Einu ne wà nehe, waàmàtyry'ymar waneityk pà ne wà nehe.

36 Naheta kwaw iapo 'ymar wà. Aze neremiaihu uzapo ikatu 'ym ma'e nerendaromo wà nehe, aze erekwahy wanupe nehe, aze ereityk kar neremiaihu waàmàtyry'ymar wanupe ne wà nehe, aze weraha neremiaihu amo ywy muite har pe wà nehe, aze ru'u muite 'ymar pe wà nehe, **37** enu neremiaihu waze'eg mehe ne wà nehe. Aze uzemumikahy wemiaipo kwer rehe newe uzewyr pà a'e ywy rehe wà nehe, aze uze'eg newe wà nehe, — Uruiko ikatu 'ym ma'e iapo har iaiw ma'e romo, aze i'i newe wà nehe, enu waze'eg mehe ne wà nehe, o Tupàn. **38** Aze weityk ikatu 'ygwer azeharomoete a'e ywy rehe wiko mehe wà nehe, aze uze'eg newe ko ywy kutyr ume'e pà wà nehe, ko ywy ureipy wanupe neremimur kwer ikutyr wà nehe, 'aw tawhu neremimak kwer ikutyr wà nehe, 'ág tàpuzuhu heremiaipo kwer nerer imuwegte katu haw ikutyr wà nehe, **39** enu waze'eg mehe nehe. Ywak rehe nerekö mehe enu ne wà nehe. Eityk kar waàmàtyry'ymar ne wà nehe,

neremiaihu wanupe ne wà nehe. Emunàñ ikatu 'ym ma'e neremiaihu nerendaromo wanemiaipo kwer nehe.

40 Ko 'ar rehe, o hezar, eme'e urerehe ureamutar katu pà nehe. Einu newe ureze'eg awer 'ág tàpuzuhu pupe ureremimume'u kwer nehe. **41** Epu'am nehe, o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Ezur xe nepytu'u àwàm pe nehe, neze'eg hyru nепuner haw hexak kar haw huwake nehe. Tuwe xaxeto neremiruze'eg uzapo neremimutar tuweharupi wà nehe. Tuwe teko paw hurywete nekatu haw rehe wà nehe no. **42** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, eityk zo tuwhawete neremixak kwer nehe. Erezamutar katu neremiruze'eg Tawi. Nema'enukwaw katu iamutar katu awer rehe nehe. Omono tàpuzuhu Tupàn pe wà.

Upaw Tupàn Hápuzuhu iapo haw

7 **1** Xàrumàw Tupàn pe ize'eg pawire tata wezyw ywak wi a'e kury, ma'e a'yr izuka pyrer happy pà paw rupi a'e kury. Wapy amogwer imono pyrer paw rupi wà no. Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e tatainy heny katu ma'e romo uezapo ma'e kwer umynehem tàpuzuhu kury. **2** Xaxeto nupuner kwaw wixe haw rehe tàpuzuhu pupe wà, ta'e heny katu a'e xe. **3** Izaew katu pe har paw rupi a'e wà, wexak tata iwezyw mehe wà. Wexak Tupàn heny katu haw tàpuzuhu imynehem mehe wà no. A'e rupi wapyk upenàràg rehe uwa imuhyk pà ywy rehe wà. Umuwete katu Tupàn a'e wà. Umume'u ikatu haw wà. — Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw nehe, ta'e ikatuhay tuwe a'e xe, ta'e ipuruamutar katu haw nupaw pixik kwaw a'e nehe no xe, i'l wà.

4 Na'e tuwhawete a'e kury, teko paw a'e wà no, uzuka ma'e a'yr Tupàn henataromo wà. Omono amo ma'e izupe wà no. **5** Xàrumàw uzuka 22.000 tapi'ak awa Tupàn henataromo wà. Uzuka 120.000 àràpuhàràñ hawitu ma'e wà no. Nezewe tuwhawete a'e, teko a'e wà no, omonokatu tàpuzuhu Tupàn henataromo ma'ereko haw pe wà. **6** Xaxeto wiko u'àmaw pe wà. Erewi izuapypy wà no. Wereko Tupàn pe zegar haw rehe imupu pyr opo pe

wà. A'e 'ym mehe tuwihawete Tawi uzapo a'e ma'e a'e. — Pemupu a'e imupu pyr nehe, Tupàn ipuruamutar haw tuweharupi har rehe pezegar mehe nehe, i'i Tawi wanupe. Nezewe umuzàg zegar haw Tawi hemiaipo kwer wà. Izaew paw upu'am a'e pe wà. Na'e xaxeto Erewi wanenataromo upu'am ma'e upy xi'äm 'äm wà kury. **7** Xàrumàw omonokatu ywy pehegwer tåpuzuhu henataromo har imyitepe har Tupàn pe a'e no. Omono ma'e hapy pyrer ma'e'yr ikawer rehe we Tupàn pe a'e pe. Xàrumàw omono a'e ma'e Tupàn pe a'e, Izaew wamuawyze kar pà izupe a'e. Uzapo nezewe haw katu pe a'e, ta'e ma'e'yr hapy haw morog iapo pyrer ipixika'i a'e xe. Heta teteal'u ukaz ma'e ràm a'e wà. Heta tetea'u arozràñ imono pyràm no. Heta tetea'u ma'e'yr kawer Tupàn pe Izaew wamuawyze kar haw no.

8 Na'e Xàrumàw a'e, Izaew paw a'e wà no, umumaw 7 'ar ma'e'yr hapy haw Tupàn pe imonokatu haw rehe mynykaw iapo pà a'e wà. Teko tetea'u Izaew ywy nàñànar wiko a'e pe wà. Amat tawhu pe zeupir haw rehe har wiko a'e pe wà. Te Ezit ywyzaw rehe har wiko a'e pe wà no. Izaew ywy nàñànar wiko a'e pe wà. **9** Iku'egwer pe uzypyrog mynykaw tåpuzràñ her ma'e iapo pà wà. Umumaw 7 'ar a'e mynykaw iapo pà wà. Iku'egwer pe uzapo mynykawhu iahykaw rehe har wà kury. **10** Iku'egwer pe 23 haw 'ar mehe 7 haw zahy rehe tuwihawete umuzewyr kar teko waneko haw pe wà. Paw rupi oho urywete pà wà. Hurywete tuwe a'e wà, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur ikatuahy ma'e Tawi pe a'e xe. Umur ikatuahy ma'e Xàrumàw pe no, wemiaihu Izaew wanupe no.

Tupàn uzapokatu uze'egaw Xàrumàw rehe we

11 Nezewe Xàrumàw umumaw Tupàn Håpuzuhu iapo haw. Umumaw wåpuzuhu iapo haw no. Ipurapo wer Tupàn Håpuzuhu rehe. Uzapo. Ipurapo wer wåpuzuhu rehe. Uzapo no. **12** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzexak kar wà pyhaw Xàrumàw pe kury. — Aenu ihewe neze'eg mehe ihe.

Aexak 'ág tåpuzuhu ma'e'a'yr wazuka haw romo iapo pà ihe no. **13** Aze awàptym ywak nehe, aze amupytu'u kar àmàñ ikyr ire nehe, aze a'u kar arozràñ paw tukur wanupe nehe, aze amono kar ma'eahy haw teko wanupe nehe, **14** aze heremaihu uzemumikahy ihewe uzewyr pà wà nehe, aze upuir ikatu 'ym ma'e iapo haw wi nehe, aze uze'eg ihewe wà nehe, ainu putar ywak rehe hereko mehe nehe. Amunàñ putar wanemiapo kwer ikatu 'ygwer ihe nehe. Amukattu wi putar waiwy nehe. Xo ihe zo aiko a'e teko wazar romo ihe. **15** Azeappyaka katu putar ihewe waze'eg rehe ihe nehe, 'ág tåpuzuhu pupe waze'eg mehe ihe nehe. **16** Ta'e aexak 'ág tåpuzuhu ihe xe. Amonokatu hezeupe no. Tuwe teko hemuwete katu xe tuweharupi a'e wà nehe. Azekaiw katu putar hehe nehe. Apyro putar tuweharupi nehe.

17 Ne Xàrumàw ne, aze hereruzar katu pe neru Tawi ài nehe, aze ereruzar hez'e'eg nehe, heremaiapo kar haw nehe, aze erezapo heremaiapo putar haw paw rupi nehe, **18** a'e mehe amukàg putar nepuner haw tuwihawete romo nereko haw ihe nehe. Ta'e amume'u a'e ma'e iapo àwàm Tawi pe ihe xe. — Tuweharupi amo nezuapyr wiko putar Izaew wanuwiawete romo wà nehe, a'e izupe. **19** Ne nehe, neremaihu wà nehe no, aze pepytu'u heremiruze'eg romo peneko re nehe, aze pepytu'u hez'e'eg heruzar ire nehe, heremaiapo kar peme heremimono kwer heruzar ire nehe, aze pemuwete tupàn a'u'a' pe wà nehe, aze peiko wanemiruze'eg romo nehe, **20** a'e mehe apomono kar putar ko ywy peme heremimono kwer wi ihe nehe. Aeityk putar 'ág tåpuzuhu ihe nehe no. (Amonokatu hemuwete katu àwàm romo ihe.) Aze uzeapo nezewe haw nehe, teko paw uze'eg zemueteahy putar hehe wà nehe, hehe uze'eg urywahyahy pà wà nehe no. **21** Ko 'ar rehe tåpuzuhu ipuràg eteahy a'e. Aze aityk nehe, teko izywyr ukwaw ma'e paw ipytuhegatu putar hexak mehe wà nehe. Upuranu putar wà nehe. — Måràzàwe tuwe Tupàn umuaiw ko ywy a'e. Måràzàwe tuwe Tupàn umuaiw 'ág tåpuzuhu a'e, i'i putar wà nehe. **22** — Ta'e

Izaew weityk uzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e wà xe, i'i putar amo ae teko wanupe nehe. — Kwehe mehe Tupàn upyro waipy Ezit ywy wi a'e wà. Wiko amo tupàn wanemiruze'eg romo wà. Umuwete a'e tupàn wà. Uma'ereko wanupe wà. A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umu'ar kar a'e iaiw haw wanehe paw rupi a'e, i'i putar wanupe wà nehe.

Xàrumàw uzapo amo ma'e tetea'u

8 ¹ Xàrumàw umumaw 20 kwarahy tâpuzuhu iapo pà, wàpuzuhu iapo pà no. ² Uzapo wi tawhu Iràw Xir wanuwhawete hemimur kwer wà no. Omono kar teko Izaew wainuinuromo har a'e tawhu pe wà, wamuigo kar pà a'e pe wà.

³ A'e re Xàrumàw uzàmàtyry'ym Amat-Zoma tawhu oho a'e kury. ⁴ Uzapo wi Tazimor tawhu ywyxiguhi rehe har. Uzapo wi tawhu Amat izywyr har paw rupi no. Omonokatu temi'u a'e tawhu pupe. ⁵ Uzapo wi Mete-Orom ywytyr rehe har. Uzapo wi Mete-Orom ywyàpyznaw rehe har no. Heta pàrirogaw iaiha ma'e a'e tawhu wazywyr. Heta ukenawhu iwàpptymaw hereko har no. ⁶ Uzapo wi 'aw tawhu wà: Marat tawhu, tawhu wemi'u ràm imonokatu haw wà, tawhu ywyramawa zeàmàtyry'ymawhu rehe har wamonokatu haw wà, kawaru wamonokatu haw wà. Xàrumàw uzapo wemimutar paw Zeruzarez tawhu pe, Irimano ywy rehe no, uiwy nànàr no. ⁷⁻⁸ Uzapo kar a'e ma'e paw uma'ereko ma'e wanupe. Umuma'ereko kar Kànàa izuapypyr wà. Kwehe mehe Izaew weityk a'e teko waiwy wapyro pà wanuwi wà. Uzuka a'e ywy rehe har tetea'u wà. Nuzuka kwaw paw rupi wà. Xàrumàw umuma'ereko kar a'e teko wazuapypyr a'e wà, wemimutar iapo kar pà wanupe a'e wà. Na'aw a'e teko waner xe wà: Ete izuapypyr wà, Amohe ywy rehe har wà, Perize izuapypyr wà, Ewe izuapypyr wà, Zepu izuapypyr wà. Wazuapypyr wiko uma'ereko e ma'e romo te ko 'ar rehe wà. ⁹ Ni pitài Izaew wiko uma'ereko e ma'e romo wà. Izaew uzapo amo ma'e tuwhawete pe wà. Tuwhawete

umekuzar wanemipa kwer wanupe. Wiko zauxiapekwer romo wà, tuwhawte romo wà, ywyramawa rehe har romo wà, kawaru ku'az har romo wà. ¹⁰ Xàrumàw umuigo kar 250 awa wemipa kwer rehe uma'ereko e ma'e wanuwhawte romo wà.

¹¹ Ezit wanuwhawete tazyr wiko Xàrumàw hemireko romo a'e. Wikuwe tawhu Tawi heko awer pe. Xàrumàw werur a'e wi wàpuzuhu pe kury. Uzapo a'e tâpuzuhu izupe. Uze'eg nezewe a'e. — Heremireko nupuner kwaw Tawi Izaew wanuwhawete hâpuzuhu pupe weko haw rehe a'e, ta'e Tupàn Ze'eg Hyru umumaw amo 'ar ipupe upyta pà a'e xe. A'e rupi tâpuzuhu uezapo imonokatu pyrer romo Tupàn pe. A'e rupi Izaew 'ym nupuner kwaw ipupe weko haw rehe, i'i teko wanupe.

¹² Xàrumàw omono ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe hapy pà ma'ea'lyr hapy haw rehe paw rupi a'e. Uzapo a'e ma'e zuka haw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe tâpuzuhu henataromo imuapyk pà. ¹³ Omono a'e ma'e Tupàn pe Moizez ze'eg kwehe arer rupi katete a'e. Moizez omonokatu amo 'ar Tupàn pe: mytu'u haw, zahy ipyahu rehe mynykaw. Uzapo nezewe haw na'iruz mynykaw kwarahy nànàr rehe no: mynykaw typy'ak imuapiruru kar pyr 'ym her ma'e rehe, mynykaw arozràn ipo'o haw 'ar rehe har rehe, mynykaw tâpuzràn her ma'e rehe. ¹⁴ Tu Tawi a'e, umume'u ma'e iapo àwàm Xàrumàw pe a'e. A'e rupi Xàrumàw umuza'aza'ak xaxeto màràñ imono'og pyrer romo iapoapo pà wà, ma'ereko haw iapo kar pà wanupe wà. Umuza'aza'ak Erewi izuapypyr màràñ imono'og pyrer romo iapoapo pà wà no. Umuzàg zegar haw Tupàn ikatu haw imume'u haw wà. Upytywà xaxeto wà no, wama'ereko haw tuweharupi har iapo mehe wà no. Umuza'aza'ak zauxiapekwer màràñ imono'og pyrer romo iapoapo pà wà no, tâpuzuhu hukenaw rehe wannume'e kar pà wà no. Uzapo a'e ma'e paw a'e wà, Tawi Tupàn hemiruze'eg ize'eg rupi katete a'e wà. ¹⁵ Xaxeto a'e wà, Erewi izuapypyr a'e wà no, weruzar Tawi ize'eg awer azeharomoete a'e wà, uma'ereko haw iapo mehe a'e wà,

ipupyaikaw pyrer temetarer tāpuzuhu pupe har imonokatu haw rehe uzekaiw mehe a'e wà no.

16 Xàrumàw hemiapo karer paw uhyk kury. Izypy mehe omono itahu tāpuzuhu wy pe har henaw pe. Iahykaw rehe umumaw iapo haw paw rupi. Uhyk tāpuzuhu kury.

17 Na'e Xàrumàw oho Eziom-Zemer tawhu pe, Erat Akama ryryhu izywyr har Enom ywy rehe har pe no. Kanuhu upytu'u a'e tawhu nànàn wà. **18** Tuwhiwete Iràw omono kar kanuhu Xàrumàw pe wà. Omono kar kanuhu heruata har ma'e kwaw par izupe wà no. Wanuwihaw ur wanupi wà no. Weruata kanuhu Xàrumàw hemiruze'eg wanupe wà. Oho Opír ywy rehe wà. Werur 15.000 kir itazu or Xàrumàw pe wà.

Xama ywy rehe har wanuwhiwete kuzà ur Xàrumàw hexak pà

9 ¹Teko umume'u Xàrumàw hemiapo kwer oho Xama ywy rehe har wanuwhiwete pe a'e wà. Kuzà a'e. Umume'u hemetarer heta tetea'u haw izupe wà no. A'e rupi oho hexak pà. Ipuranu wer hehe. — Puranu haw zawaiw katu ma'e amume'u putar izupe nehe, i'i uezupe. Wata wemiruze'eg tetea'u wanupi. Werur kawaru kupewa'a taz zàwenugar herur pà wakupe pe no. Werur or tetea'u no. Werur ita hekuzar katu ma'e tetea'u no. Xàrumàw huwàxi mehe upuranu hehe. Umume'u puranu haw tetea'u izupe. Nupuner kwaw amo puranu haw rehe uma'enukwaw haw rehe. **2** Xàrumàw uwazar ipuranu haw izupe paw rupi. Ni pitái nazawaiw kwaw izupe. **3** Xama wanuwhiwete wenu Xàrumàw ima'e kwaw katu haw a'e. Wexak hâpuzuhu hemiapo kwer no. **4** Wexak temi'u iziyrapew rehe imono pyr. Wexak tuwhiw Xàrumàw rehe we har upuner wera'u ma'e waneko haw wà. Wexak uma'erek ma'e tāpuzuhu pe har wamuma'erek kar haw. Wexak wakamir. Wexak uma'erek ma'e temi'u iapo har wà. Wexak ma'e'yr Xàrumàw hemizuka Tupàn Hâpuzuhu pe har wà. Ipytuhegatu a'e ma'e paw hexak mehe. **5** Na'e uez'eg tuwhiwete

Xàrumàw pe kury. — Teko umume'u nerekohaw ihewe hereko haw pe hereko mehe we wà. Umume'u nema'ekwaw katu haw wà no. Nahemu'em kwaw wà. Azeharomoete wanemimume'u kwer. **6** Nazeruzar kwaw. — Aha putar hexak pà nehe, a'e hezeupe. Azur. Hereha pupe aeaxak. Ni nema'ekwaw katu haw ikurer numume'u kwaw ihewe wà. — Ukwaw katu ma'e a'e, i'i ihewe wà. Azeharomoete erekwaw katu wera'u ma'e ne, i'i izupe. **7** Hurywete neremiruze'eg wà. Ta'e wiko neruwake tuweharupi wà xe. Tuweharupi wenu ze'eg xirogatu ma'e neremimume'u waiko wà. **8** Ikatuahy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar a'e. Neamutar katu a'e. A'e rupi nemuigo kar Izaew wanuwhiwete romo. Erepureruze'eg her rehe hekuzaromo ne. Uzamutar katu Izaew a'e wà. Nupytu'u pixik kwaw wamutar ire nehe. Tuweharupi ipurumuigo kar 'aw teko wanehe pitái imono'og pyrer romo a'e. A'e rupi nemuigo kar Izaew wanuwhiwete romo. Nezewe mehe erepuner iz'e'eg heruzar kar haw rehe purupe nehe. Erepuner waneko haw imukatu haw rehe nehe no, i'i izupe.

9 Na'e omono ma'e imono pyràm wemirukwer tuwhiwete pe: 4.000 kir or, taz zàwenugar tetea'u no, ita hekuzar katu ma'e tetea'u no. Taz zàwenugar Xama wanuwhiwete hemirur kwer Xàrumàw pe imono pyrer a'e, ikatu wera'u amo taz zàwenugar amo ywy rehe har wanuwi a'e.

10 Awa tuwhiwete Iràw hemiruze'eg wà, tuwhiwete Xàrumàw hemiruze'eg wà no, werur or Opír ywy wi wà. Werur ywyra xàñàru her ma'e wà no, werur ita hekuzar katu ma'e wà no. **11** Xàrumàw uma'ema'e kar a'e ywyra myromyrogaw tāpuzuhu pe har romo iapo kar pà, wàpuzuhu pe har romo iapo kar pà no. Uzapo wioràwiràn zegar haw imuzàgar wanupe. Uzapo wioràwiràn zàwenugar wanupe no. Teko Zeruzarez pe har nuexak pixik kwaw agwer zegar haw rehe we imupu pyr ipuràg eteahy ma'e wà, a'e 'ym mehe wà.

12 Tuwhiwete Xàrumàw omono Xama wanuwhiwete hemimutar paw izupe a'e. Omono heminozgwer paw izupe a'e no.

Omono ma'e izupe imur pyrer hekuzaromo no. Na'e tuwihawete kuzà a'e, hemiruze'eg a'e wà no, uzewyr Xama ywy rehe uiwy rehe wà kury.

Xàrumàw hemetarer

13 Kwarahy nànàn tuwihawete Xàrumàw upyhyk 23.000 kir or a'e. **14** Ma'eme'egar a'e wà, ma'eme'eg kar har a'e wà no, umur wemetarer ikurer izupe kwarahy nànàn wà no. Araw ywy rehe har wanuwhawete a'e wà no, ywy imuza'ak pyrer wanehe har wanuwhaw a'e wà no, werur parat izupe wà, werur or izupe wà no.

15 Xàrumàw uzapo 20 u'yw wi zemimaw uhua'u ma'e a'e. Uzàpewàn kar a'e ma'e 7 kir or pupe iapo arer wanupe pitàitàigatu no. **16** Uzapo 300 u'yw wi zemimaw ipixika'i wera'i ma'e a'e no. Uzàpewàn kar 3.5 kir or pupe pitàitàigatu no. Omonokatu kar a'e u'yw wi zemimaw paw ipupyaikaw pyrer Ka'a Irimano ywy rehe har her ma'e pupe.

17 Xàrumàw uzapo kar uwen àwàm uhua'u ma'e no. Uzàpèàrog kar ita marupi her ma'e pupe, or ikatuahy ma'e pupe no. **18** Heta 6 pyrogaw henawhu henataromo. Heta py imuputu'u haw or pupe iàpèàrog pyrer a'e pe no, henawhu huwake no. Heta mòkozy zywa ikokaw hehe. Pitàitàigatu izywa ikokaw huwake heta pitài zàwàruhuriàw hagapaw no. **19** Pyrogaw iahykaw nànàn heta zàwàruhuriàw hagapaw no. Heta 6 myrogaw. A'e rupi heta 12 iriàw hagapaw wà. Ni amo tuwihawete amo ae ywy rehe har nuzapo pixik kwaw agwer uwenawhu wà.

20 Uma'ema'e or kanekuhu tuwihawete Xàrumàw izi'u haw romo iapo pà wà. Uma'ema'e or ma'e ipupyaikaw pyrer Ka'a Irimano ywy rehe har her ma'e pupe har paw iapo pà wà no. Xàrumàw heko mehe parat nahekuzar kwaw. **21** Xàrumàw wereko kanuhu tetea'u wà. Kanuhu oho Epàn ywy rehe wà, kanuhu Iràw ima'e wanupi wà. Na'iruz haw kwarahy nànàn uzewyr ma'e herur pà wà: or, parat, ita marupi, ka'i, wariw.

22 Tuwihawete Xàrumàw hemetarer katu wera'u amo tuwihawete wanuwi a'e. **23** Amogwer tuwihawete paw iho wer ipyr

ima'e kwaw katu haw Tupàn hemimono kwer henu pà wà. **24** Ipyr oho ma'e kwer paw werur ma'e imur pyràm izupe wà: ma'e parat iapo pyrer, ma'e or iapo pyrer, kamir, topoz, puruzuka haw, taz zàwenugar, kawaru wà, kawaràn wà. Nezewe uzeapo kwarahy nànàn.

25 Heta 4.000 tåpuz ywyramawa zeàmàtyry'ymawhu rehe har wamonokatu haw wà, kawaru wamonokatu haw wà no. Heta 12.000 kawaru zeàmàtyry'ymawhu rehe har wà no. Umupuya kar amo Zeruzarez tawhu pe wà. Umuhàz amogwer amo tawhu wanupe wà no. Umuàgà'y'm a'e tawhu a'e kawaru wanupe wà. **26** Wiko wera'u amo tuwihawete wanuwi: Ewparat yrykaw izywyr har wanuwi, Piri ywy rehe har waiwy rehe har wanuwi, te Ezit ywyzaw huwake har wanuwi.

27 Zeruzarez tawhu pe Xàrumàw heko mehe heta tetea'u parat. Nuzawy kwaw ita. Ywyràkàxigyw waneta haw nuzawy kwaw pi 'yw Zuta ywyapyznaw rehe har waneta haw. **28** Werur kar kawaru Muziri ywy wi wà, amogwer ywy nànàn wà no.

Umàno Xàrumàw

29 Amogwer Xàrumàw hemiapo kwer paw tuwihawete romo heko haw izypy mehe har te iahykaw rehe har amo umuapyp pape rehe wà. Na'aw a'e pape waner xe wà: Tupàn ze'eg imume'u har Nàtà hemimume'u kwer, Tupàn ze'eg imume'u har Aiaz Xiro pe har hemimume'u kwer, Tupàn ze'eg imume'u har Ino hemixak kwer. Pape iahykaw rehe har umume'u tuwihawete Zeromoàw Nemat ta'y'r heko awer no. **30** Xàrumàw umumaw 40 kwarahy Zeruzarez tawhu pe Izaew ywy nànànar wanuwhawete romo wiko pà.

31 Umàno a'e. Uzutym hetekwer tawhu Tawi heko awer pe wà. Ta'y'r Homoàw upyta hekuzaromo tuwihawete romo a'e kury.

Kwarahy heixe haw awyze har kutyr har nuputar kwaw Homoàw uwihawete romo wà

10 ¹Homoàw oho Xikez tawhu pe kury. Izaew paw uzemono'og wà a'e pe tuwihawete romo imuigo kar pà wà.

2 Zeromoàw Nemat ta'yr uzàn tuwihawete Xàrumàw wi a'e 'ym mehe Ezit ywy rehe oho pà. Xàrumàw imàno awer ikwaw mehe uzewyr a'e wi. **3** Teko Izaew izuapyapyr kwarahy heixe haw awyze har kutyr har omono kar amo auxaapekwer izupe wà, imuzewyr kar pà wà. Na'e paw rupi oho Homoàw pe uze'eg pà wà kury.

4 — Xàrumàw neru urerekohy a'e. Nuzawy kwaw ipuhuz katu ma'e heraha kar har urewe. Aze eremupiru wewer a'e ma'e urewe nehe, urerekohy haw ikatu wera'u putar urewe nehe. Uruku putar neremiruze'eg romo nehe, i'i izupe wà.

5 Homoàw uwazar waze'eg awer wanupe. — Pemumaw na'iruz 'ar nehe. A'e re pezewyr xe nehe. A'e 'ar mehe awazar putar peze'eg peme ihe nehe, i'i wanupe. A'e rupi uhem oho izuwi wà.

6 Tuwihawete Homoàw uze'eg oho awa tua'uhez wera'u ma'e wanupe. A'e awa wiko tu pe pureruze'egaw imume'u arer romo wà. Upuranu wanehe. — Ma'e a'e putar a'e teko wanupe nehe, i'i wanupe.

7 — Aze nekatu wanupe nehe, aze ererekohy katu ne wà nehe, aze neremiwazar ikatu wanupe nehe, wiko putar neremiruze'eg romo tuweharupi wà nehe, i'i izupe wà.

8 Homoàw nuweruzar kwaw tua'uhez waze'eg. Uze'eg oho kwàkwàmo wanupe kury, uzehe we tua'u ma'e kwer wanupe kury. Wiko pureruze'egaw imume'u har romo izupe wà kury.

9 — Ma'e azapo putar nehe. — Emupiru ma'e ureremiraha nehe, i'i a'e teko ihewe wà. Ma'e a'e putar wanupe nehe, i'i Homoàw a'e awa wanupe.

10 Uwazar ize'eg izupe wà. — Eze'eg nezewiwanupe nehe, i'i izupe wà. — Hekwà pixika'i wera'i ma'e iànam wera'u heru iku'aw wi a'e. **11** Heru weraha kar ma'e ipuhuz katu ma'e peme a'e. Amono putar amo ma'e ipuhuz wera'u ma'e penemiraha ràm peme ihe nehe no. Heru uzepyk penehe purupetekaw pupe a'e. Apupetek putar kyhàhàm tâtà pupe ihe nehe, ere wanupe nehe, i'i izupe wà.

12 Na'iruz 'ar ipaw ire Zeromoàw a'e, teko paw a'e wà no, uze'eg oho tuwihawete Homoàw pe a'e wà kury, ize'eg rupi a'e wà kury. **13** Tuwihawete nuweruzar kwaw awa tua'uhez ma'e waze'eg. Uze'egahy teko wanupe. **14** Weruzar kwàkwàmo waze'eg. — Heru weraha kar ma'e ipuhuz katu ma'e peme a'e. Amono putar amo ma'e ipuhuz wera'u ma'e penemiraha ràm peme ihe nehe. Heru uzepyk penehe purupetekaw pupe a'e. Apupetek putar kyhàhàm tâtà pupe ihe nehe, i'i wanupe.

15 Nezewiwanupe mehe tuwihawete Homoàw nuenu kwaw teko a'e wà. A'e 'ym mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u kar nezewiwanupe haw uzeapo àwàm uze'eg imume'u har Aiazaz Xiro pe har pe a'e. — Emume'u ko heze'eg echo Zeromoàw Nemat ta'yr pe nehe, i'i izupe. Tupàn umuzeapo kar a'e ma'e uze'eg rupi katet kury.

16 — Tuwihawete nuzapo kwaw ma'e zaneze'eg rupi a'e nehe, i'i Izaew uzeupeupe wà. A'e rupi uzypyrog uhapukaz pà wà kury. — Xityk Tawi nehe. Xityk izuapyapyr zane wà nehe no. Ma'e uzapozanewe wà. Awa Izaew izuapyapyr wà, zazewyr zaha zanerekohy haw pe nehe. Tuwe Homoàw uzekaiw uzehe nehe, i'i uzeupeupe wà. Nezewiwanupe Izaew uzewyr weko haw pe wà kury. **17** Homoàw wiko Zuta ywy rehe har wanuwiawete romo a'e. Amo Izaew ywy rehe har nuiko kwaw hemiruze'eg romo wà.

18 Anoniràw wiko uma'ereko e ma'e wanuwiaw romo a'e. Na'e Homoàw omono kar Anoniràw Izaew wanupe kury. — Eze'eg echo wanupe nehe, i'i izupe. Izaew uzapizapi Anoniràw ita tetea'u pupe wà, izuka pà wà. A'e rupi Homoàw uzeupir uzypyramawa pupe na'arewahy kury, Zeruzarez pe uzàn pà kury. **19** A'e 'ar mehe arer we teko Izaew ywy kwarahy heixe haw awyze har kutyr har a'e wà, wiko Tawi izuapyapyr waneruzar 'ymar romo a'e wà.

Tupàn ze'eg imume'u har***Xemai her ma'e umume'u Tupàn ze'eg***

11 1 Homoàw Zeruzarez pe uhem mehe omono'og 180.000 zauxiapewer Zuta izuapyapyr ikuwu wera'u ma'e a'e wà kury, Mezàmi izuapyapyr ikuwu wera'u ma'e a'e wà no. Ta'e ipuramàtyry'ym wer Izaew izuapyapyr ywy kwarahy heixe haw awyze har kutyr har wanehe a'e xe. Heko wer wiwi wanuwhawete romo no. **2** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg uze'eg imume'u har Xemai her ma'e pe kury. **3** — Eze'eg echo tuwhawete Homoàw pe kury, Zuta paw wanupe nehe no, Mezàmi paw wanupe nehe no. **4** — Peàmàtyry'ym zo penywyr Izaew pe wà nehe. Pezewyr peneko haw pe nehe. A'e ma'e paw uzeapo nezewe a'e, ta'e ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aputar nezewe izeapo haw ihe xe, ere wanupe nehe, i'l Tupàn izupe. A'e rupi weruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg wà. Noho kwaw Zeromoàw iàmàtyry'ym pà wà.

Homoàw umukàg kar tawhu

5 Homoàw upyta Zeruzarez pe wiko pà. Ipurumukàg kar wer uiwy rehe. A'e rupi uzapo pàrirogaw iaiha ma'e tâtàahy ma'e tawhu Zuta ywy rehe har waiwyr, Mezàmi ywy rehe har waiwyr no. **6** Na'aw tawhu waner xe wà; Merez, Età, Tekoa, **7** Mete-Zur, Xoko, Ànurà, **8** Kat, Marexa, Zipe, **9** Anorai, Araki, Azeka, **10** Zora, Aezarom, Emerom. **11** Homoàw omono kar zauxiapewer wanuwhaw a'e tawhu imuàtà pyrer wapupe wà. Omonokatu temi'u wapupe no: arozràn, uri kawer, win. **12** Omonokatu zeàmàtyry'ymawhu rehe har a'e tawhu nànàñ no: u'yw wi zeàmimaw, purukutukaw ipuku ma'e. Nezewe ikàg wera'u wà. Nezewe Homoàw upuner Zuta ywy Mezàmi ywy wazar romo wiko pà kury.

Xaxeto oho Zeruzarez pe***Erewi izuapyapyr wanupi wà***

13 Xaxeto wà, Erewi izuapyapyr wà no, ur Izaew ywy kwarahy heixe haw awyze har kutyr har wi paw rupi wà kury, Zeruzarez pe

wà kury. **14** Erewi izuapyapyr wezar uiwy weimaw wama'i haw wà. Wezar uma'e paw wà no. Oho Zuta pe wà, Zeruzarez pe wà no. Ta'e Zeromoàw Izaew wanuwhawete nuzapo kar kwaw xaxeto ma'erekò haw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo a'e xe. **15** Zeromoàw wexaexak xaxeto wemiruze'eg wainuromo har wà. Uzuka ma'e'a'yr wazuka haw rehe Tupàn rehe uzeruzar 'ym ma'e romo wà. Umuwete tekwe iaiw ma'e wà. Uzuka ma'e tapi'ak hagapaw henataromo imuwete pà wà. Zeromoàw uzapo kar a'e tapi'ak hagapaw a'e. **16** Amo teko Izaew ta'yr izuapyapyr ywy kwarahy heixe haw awyze har kutyr har ipurumuwete katu wer tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar rehe wà. A'e rupi oho Erewi izuapyapyr wanaikwerupi Zeruzarez pe wà, ma'e'a'yr izuka pà uwipy wazar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà. **17** Nezewe mehe Zuta ikàg wera'u a'e wà. Homoàw Xàrumàw ta'yr wiko tuwhawete upuner wera'u ma'e romo a'e no. Homoàw umumaw na'iruz kwarahy Tawi zàwe Xàrumàw zàwe wiko pà a'e.

Homoàw iànàm wà

18 Homoàw wereko Marat wemireko romo. Zerimot Tawi ta'yr wiko hemireko tu romo a'e. Amiaiw Eriaw tazyr Zexe hemimino wiko ihy romo a'e. **19** Marat umuzàg na'iruz wa'yr wà: Zeu, Xemari, Zààw. **20** Na'e Homoàw wereko Maaka Amixàràw tazyr wemireko romo kury. Umur 4 ta'yr izupe wà: Ami, Ataz, Ziza, Xeromit. **21** Heta 18 hemireko wà. Heta 60 hemirekoagaw izupe wà no. A'e kuzà umur 28 ta'yr izupe wà. Umur 60 tazyr izupe wà no. Uzamutar katu wera'u Maaka amogwer wemireko wanuwi a'e, wemirekoagaw paw wanuwi a'e no. **22** A'e rupi wexak Maaka imemyr Ami a'e, wekuzaromo àràm romo a'e, Zuta wanuwhawete ràm romo a'e. **23** Homoàw uzapo amo ikuwu ma'e a'e no. Umuhàmuhàz wa'yr inugwer tawhutà Zuta ywy rehe har nànàñ wà, Mezàmi ywy rehe har nànàñ wà no. Omono temi'u teteau'wanupe. Wexaexak kuzà teteau'wanemireko romo wà no.

**Ezit ywy rehe har wanuwhawete
uzàmàtyry'ym Zuta
izuapyapyr wà wà kury**

12 ¹Homoàw Zuta wanuwhawete romo ikàg mehe nan kwehe tete upytu'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg heruzar ire a'e kury. Hemiaihu upytu'u a'e wà no. ²Nuzeruzar kwaw Tupàn rehe wà. A'e rupi Homoàw tuwhawete romo heko mehe 5 haw kwarahy rehe Xizak Ezit wanuwhawete uzàmàtyry'ym Zeruzarez wà a'e kury. ³Heta 1.200 ywyramawa zeàmàtyry'ymawhu pe har izupe wà. Heta 60.000 zauxiapewer kawaru ku'az har wà no. Zauxiapewer amo ywy rehe arer teteau' ur hupi a'e wà no: Irim ywy rehe har wà, Xukit ywy rehe har wà, Exio ywy rehe har wà. Heta teteau' wà. Teko nupuner kwaw wapapar haw rehe wà. ⁴Xizak weityk tawhutatà Zuta ywy rehe har wà. Na'e wata Zeruzarez kutyi wà kury.

⁵ Na'e Tupàn ze'eg imume'u har Xemai her ma'e uze'eg oho Homoàw pe kury, tuwhaw a'e ywy rehe har ikàg ma'e wanupe no. A'e tuwhaw uzemono'og Zeruzarez pe Xizak wi uzepyro pà wà. Uze'eg Xemai wanupe kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg iko nezewe peme kury. — Pepuir ihewi. A'e rupi apomono putar Xizak ipo pe ihe nehe, i'i iko peme, i'i Xemai wanupe.

⁶ Na'e tuwhawete a'e, tuwhaw a'e wà no, umume'u wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e Tupàn pe uzemumikahy pà a'e wà kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upurerekoh katu a'e, i'i uzeupeupe wà.

⁷ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak wazemumikahy haw a'e. A'e rupi uze'eg Xemai pe kury. — Uzemumikahy wemiapo kwer rehe wà. Izewyr wer ihewe wà. Nan kwehe tete apyro putar ihe wà nehe. Nazepyk kwaw Zeruzarez pe har wanehe nehe, wazuka kar pà Xizak pe nehe. ⁸Nezewe rehe we amuigo kar putar Xizak wazar romo ihe nehe. Nezewe mehe wexak putar heremiruze'eg romo weko haw ikatu haw wà nehe. Wexak putar tuwhawete amo ywy rehe har heremiruze'eg romo weko haw ikatu 'ymaw wà nehe no, i'i Tupàn izupe.

⁹ Na'e tuwhawete Xizak uzàmàtyry'ym Zeruzarez heityk pà a'e kury. Weraha temetarer tåpuzuhu pupe har paw rupi, tuwhawete håpuzuhu pupe har paw rupi no. Weraha u'yw wi zemimaw or iapo pyrer Xàrumàw hemiapo kwer paw rupi no. ¹⁰Tuwhawete Homoàw uma'ema'e kar itazu morog amo zemimaw iapo kar pà Xàrumàw hemiapo kwer hekuzaromo a'e. Omono a'e zemimaw wàpuzuhu hukenaw rehe uzekaiw ma'e wanuwhaw wanupe. ¹¹Tuwhawete tåpuzuhu pe iho haw nànàn zauxiapewer upyhyk a'e zemimaw a'e wà. Iho re umuzewyr zauxiapewer waneko haw ipupyakaw pyrer pe wà no. ¹²Nezewe Tupàn umuakuir wekwahy haw. Nuzuka kwaw Homoàw. Ta'e Homoàw uzewyr ukatu 'ymaw wi a'e xe. Heta teko ikatu ma'e Zuta ywy rehe wà. A'e rupi Tupàn upytu'u wanehe uzepyk ire.

Homoàw ipureruze'eg awer

¹³ Tuwhawete Homoàw ikàg wi wi kury. Wiko wi wi tuwhawete romo Zeruzarez pe. ⁴¹ kwarahy hereko mehe uzypyrog tuwhawete romo wiko pà. Umumaw 17 kwarahy Zeruzarez pe tuwhawete romo wiko pà. Kwehe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak Zeruzarez tawhu amogwer Izaew izuapyapyr waneko haw wanuwi a'e, umuwete katu àwàm romo a'e. Nama Amon ywy rehe arer wiko Homoàw ihy romo a'e. ¹⁴Homoàw uzapo ikatu 'ym ma'e a'e. Ta'e na'ipurukwaw wer kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimutar rehe azeharomoete a'e xe.

¹⁵ Amo umuapyk amogwer Homoàw hemiapo kwer paw tuwhawete romo heko haw pape rehe wà, izypy mehe har te iahykaw rehe har wà. Na'aw a'e pape waner xe wà: Tupàn ze'eg imume'u har Xemai hemimume'u kwer, Tupàn ze'eg imume'u har Ino hemimume'u kwer. Umuapyk Homoàw izypy waner a'e pape rehe wà no. ¹⁶Umàno a'e. Uzutym hetekwer tawhu Tawi heko awer pe wà. Ta'yri Awí upyta hekuzaromo tuwhawete romo a'e.

**Awi wiko tuwihawete
romo Zuta ywy rehe kury**

13 ¹Zeromoàw Izaew wanuwhawete romo heko mehe, 18 haw kwarahy mehe, Awi wiko Zuta wanuwhawete romo.
2 Umumaw na'iruz kwarahy Zeruzarez pe tuwihawete romo wiko pà. Mikai wiko ihy romo. Urieg Zimez tawhu pe har wiko tu romo. Awi uzàmàtyry'ym Zeromoàw oho. **3** Weraha 400.000 zauxiapekwer ipuruzukaiwahy ma'e uezupi wà. Zeromoàw weraha 800.000 zauxiapekwer ipuruzukaiwahy ma'e uezupi wà. **4** Awi uezupir Zemarai ywytyr Eparai ywy ywytyruhu heta haw rehe har rehe. Ywytyr apyr wiko mehe uhapukaz Zeromoàw pe uze'egahy pà, hemiruze'eg zauxiapekwer wanupe no. — Penu katu hez'e'eg nehe. **5** Kwehe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapokatu uze'eg Tawi rehe we a'e. — Amo nezuapyr wiko putar tuwihawete romo tuweharupi a'e wà nehe, i'i izupe. **6** Zeromoàw wiko Nemat ta'yromo a'e. Nemat wiko Xàrumàw Tawi ta'yrom hemiruze'eg romo. Zeromoàw upytu'u uzar hemiruze'eg romo wiko re a'e. **7** Amo awa ikatu 'ym ma'e wiko wera'u ma'e uzemono'og Zeromoàw rehe we a'e wà. Uze'eg zemueteahy Homoàw Xàrumàw ta'yrom pe wà. Homoàw natua'u kwaw a'e 'ar mehe. Ukyze wanuwi. A'e rupi nupuner kwaw wemiruze'eg romo wamuigo kar haw rehe. **8** Peneta haw uhua'u. Perekotapi'ak hagapaw or iapo pyrer Zeromoàw tupàn a'ua'u romo hemiapo kwer wà no. A'e rupi pepureityk wer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ipuner haw tuwihawete Tawi izuapypyr wanupe imur pyrer rehe kury. **9** Pemuhem kar xaxeto Tupàn henataromo har pe wà, Áràw izuapypyr wà, Erewi izuapypyr wà no. Pexaexak amo awa xaxeto romo wamuigo kar pà teko Tupàn rehe uzeruzar 'ym ma'e wazàwe. Wyzai awa upuner tupàn a'ua'u wanupe xaxeto romo weko haw rehe aze uzexak kar pitái tapi'ak herur pà, aze ru'u werur 7 àràpuhàràñ hawitu ma'e wà. Iaiw nezewehaw.

10 Ure ure. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko urezar romo a'e kury. Nuruityk pixik kwaw ure. Xaxeto ureinuromo har wiko Áràw izuapypyr romo wà. Uma'ereko Tupàn pe wà. Erewi izuapypyr upptywà wà no. **11** Tuweharupi ku'em mehe, karuk mehe no, uzuka ma'e Tupàn henataromo wà, hapy pà wà. Wapy yhyk zàwenugar hyàkwegatu ma'e henataromo wà. Omono typy'ak izupe imonokatu pyrer ywyrapew imukatu pyrer rehe wà. Karuk etea'i mehe umunyk tatainy henaw or iapo pyrer rehe har wà. Ta'e uzeruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar ize'eg ure xe. **12** Tupàn wiko urerehe we a'e. Oho urerenataromo no. Xaxeto izupe uma'ereko ma'e uzemuàgà'yym xi'am ma'e 'ak kwer ipy àwàm rehe wà. Ipy mehe uruzypyrog putar peàmàtyry'ym pà ure nehe kury. Teko Izaew wà, pezàmàtyry'ym zo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e peipy paw wazar nehe. Napepuner kwaw urecertykaw rehe nehe, i'i wanupe wà.

13 Zeromoàw omono kar amo zauxiapekwer a'e wà, zauxiapekwer Awi hemiruze'eg wanaikweromo wamupya kar pà a'e wà. Amo upyta wanenataromo wà. **14** Zauxiapekwer Awi hemiruze'eg ume'e waikwerupi wà kury. Wexak Zeromoàw hemiruze'eg wà. Na'e uhapukaz Tupàn pe wà. — Ureptywà pe nehe, i'i izupe wà. Xaxeto upy uxi'am wà. **15** Zauxiapekwer Awi hemiruze'eg heiheihem wà. Tupàn weityk Zeromoàw a'e kury. Weityk hemiruze'eg zauxiapekwer paw wà no, Awi henataromo wà, hemiruze'eg wanenataromo wà no. **16** Zauxiapekwer Izaew uzàn oho zauxiapekwer Zuta wanuwi wà. Ta'e Tupàn upptywà Awi a'e xe. **17** Awi hemiruze'eg uzuka 500.000 zauxiapekwer Izaew wà. Wazuka haw uhua'u. **18** Nezewehaw weityk Izaew zauxiapekwer wà. Zuta zauxiapekwer wiko wanetylkarer romo wà. Ta'e uzeruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uwipy wazar rehe wà xe.

19 Awi uzàn oho Zeromoàw haikweromo hemiruze'eg wanaikweromo. Weityk na'iruz tawhu wà: Metew, Zezana, Eperom. Weityk

taw a'e tawhu wanuwake har wà no. **20** Awi tuwihawete heko mehe Zeromoàw nuzewyr pixik kwaw tuwihawete romo weko haw pe. Iahykaw rehe Tupàn ikwahy haw uzapi Zeromoàw kury. Umàno kury.

21 Tuweharupi Awi ikàg wewer. Wereko 14 kuzà wemireko romo wà. Umuzàg 22 wa'yr wà, 16 wazyr wà no. **22** Tupàn ze'eg imume'u har Ino her ma'e umuapyk Awi heko awer pape rehe a'e: hemiapo kwer paw, hemimimume'u kwer paw no.

Az wiko tuwihawete romo kury

14 ¹ Tuwihawete Awi umàno. Uzutym hetekwer tawhu Tawi heko awer pe wà. Ta'yur Az upyta hekuzaromo tuwihawete romo. Tuwihawete romo heko mehe teko Zuta ywy rehe har umumaw 10 kwarahy uezämàtyry'ym 'ym pà wà. **2** Az uzapo ikatu ma'e. A'e rupi umurywete kar Tupàn uzar. **3** Nuzuka kar kwaw ma'eà'yr wemiruze'eg wanupe tupàn a'ua'u amo ywy rehe har wanenataromo. Umupytu'u kar wemiaihu tupàn a'ua'u wamuwete re wà no. Weityk itahu u'àm ma'e tupàn a'ua'u hagapaw wà. Omonohok wwyra u'àm ma'e tupàn a'ua'u hagapaw wà no. **4** — Xo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e peipy wazar zo pemuwete nehe, i'i wanupe. — Peruzar iz'e'eg nehe. Pezapo hemiapo putar haw nehe no. **5** Pezapo zo tupàn a'ua'u wamuwete haw nehe, i'i tawhu Zuta ywy rehe har wanehe har wanupe paw rupi. Uzukazuka yhyk zäwenugar tupàn a'ua'u wanenataromo hapy haw wà no. Tuwihawete romo heko mehe teko nuzämàtyry'ym kwaw wà.

6 Az uzapo pàrirogaw iaiha ma'e tawhu izywyr. Umukàg kar wamuàtà kar pà wà no. Tuwihawete romo heko mehe ni amo zauxiapekwer nur kwaw iämàtyry'ym pà wà. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur zeämàtyry'ym 'ymaw wanupe a'e xe. **7** Az uze'eg Zuta wanupe. — Zeämàtyry'ymawhu heta 'ym mehe we xiapo pàrirogaw iaiha ma'e tawhu izywyr nehe. Xiapo tåpuz tåtà nehe no. Xiapo ukewan uwewàpytm ma'e ràm nehe no. Ta'e ximuwete katu Tupàn Tuweharupi

Wiko Ma'e Zanezar tuweharupi zane xe. Xiagaw hemiapo kar haw heruzar pà no. A'e rupi zanemuigo kar zeämàtyry'ym 'ymaw rehe a'e, teko zaneruwake har wainuinuromo a'e, i'i Az teko wanupe. A'e rupi uzapo a'e ma'e paw rupi wà. Ikàg wewer wà. Ikatu wera'u waneko haw no. **8** Heta 300.000 zauxiapekwer tuwihawete Az hemiruze'eg Zuta ywy rehe har wà. Wereko u'yw wi uzemimaw wà. Wereko u'yw zäwenugar ipuku ma'e purukutukaw wà no. Heta 280.000 zauxiapekwer Mezàmi izuapypyr wà no. Wereko u'yw wi uzemimaw wà. Wereko ywyrapar u'yw rehe we wà no. Paw rupi wiko zauxiapekwer ipuruzukaiwahy ma'e romo wà.

9 Exio ywy rehe har wanuwihaw ur Zuta waämàtyry'ym pà kury. Werur 1.000.000 zauxiapekwer uezupi wà. Werur 300 ywyramawa wà no. Uhem wà Marexa tawhu pe wà kury. **10** Az uehem tawhu wi waämàtyry'ym pà. Zauxiapekwer paw uzemuàgà'ym zeämàtyry'ym àwàmuhu rehe Zepata ywyàpyznaw rehe àràm rehe wà kury. Namuite kwaw Marexa tawhu wi. Huwake tuz. **11** Na'e Az wenoz uzepytywà àwàm Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzar pe kury. — O Tupàn, erepuner ikàg ma'e wapytywà haw rehe. Erepuner ikàg 'ym ma'e wapytywà haw rehe no. Ureptytywà pe nehe, o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar. Ta'e uruzeruzar nerehe ure xe. Uruiiko xe nerer ipyro pà ure, 'aw zauxiapekwer tetea'u waämàtyry'ym pà newe ure. Ne o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ne, ereiko urezar romo ne. Erepuner katu. Ni amo nupuner kwaw newe wà, i'i izupe.

12 Az uzämàtyry'ym Exio ywy rehe har oho wà kury. Weityk wà. Uzàn oho a'e wi wà. **13** Az a'e, zauxiapekwer hemiruze'eg a'e wà no, uzàn oho wanaikweromo wà, te Zerar tawhu pe wà. Uzuka Exio paw rupi wà. Ni pitái nuikuwe kwaw wà. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e weityk zauxiapekwer wemiruze'eg wanehe we a'e xe. Az hemiruze'eg weraha wama'e kwer paw rupi wà, aze upuner wà. Aze ipuhuz wera'u wanupe, wezar wà. **14** Na'e uzämàtyry'ym

tawhu Zerar huwake har wà kury. Wapupe har ukyze tuwe Tupàn wi wà. Zauxiapekwer Az hemiruze'eg upyhyk temetarer a'e tawhu pupe har paw rupi wà. **15** Uzàmàtyry'y'm waneko haw ma'ea'yr wamono'ogaw huwake har wà no. Upyhyk àràpuhàràñ hawitu ma'e tetea'u wà, kawaru kupewa'a tetea'u wà no. A'e re uzewyr oho Zeruzarez tawhu pe wà kury.

Az umukatu Tupàn imuweste haw

15 **1** Tupàn Hekwe wezyw oho Azari Onez ta'yr rehe a'e kury. **2** A'e rupi uze'eg oho Az pe. — Tuwihawete Az, teko Zuta ywy rehe har paw wà no, Mezàmi ywy rehe har paw wà no, pezeapyaka katu nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko putar penehe we a'e nehe, aze peiko hehe we nehe. Aze pekar nehe, uzexak kar putar peme a'e nehe. Aze peityk nehe, peneityk putar a'e nehe no. **3** Izaew umumaw kwarahy tetea'u Tupàn azeharomoete har imuweste 'ym pà wà. Naheta kwaw xaxeto teko wamu'e har romo wà. Nuwereko kwaw Tupàn ze'eg wà. **4** Waneko haw zawaiw katu mehe uzewyr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar pe wà. Wekar wà. Waxak wà. **5** A'e 'ar rehe ni amo nuiko katu kwaw wà. Ywy nàñàñ heta zeàmàtyry'y'maw. **6** Amo ywy rehe har uzàmàtyry'y'm amo ywy rehe har oho wà. Amo tawhu pe har uzàmàtyry'y'm amo tawhu pe har oho wà. Uzeàmàtyry'y'm waiko wà. Ta'e Tupàn umu'ar kar ma'erahy ipuraraw paw tetea'u wanehe a'e xe. **7** Pekàg nehe. Pezemumikahy zo nehe. Ta'e penemiapo ràm ikatu putar a'e nehe xe, i'l Az pe.

8 Az wenu Azari Onez ta'yr a'e ma'e imume'u mehe a'e. Tynehem ukyze 'ymaw pupe kury. Umumaw tupàn a'u'a u purumuuhuk kar ma'e paw rupi wà, Zuta ywy rehe har wà, Mezàmi ywy rehe har wà no. A'e 'ym mehe upyhyk tawhu Eparai ywy ywytyruhu heta haw pe har a'e wà. Umumaw tupàn a'u'a u tawhu pe har paw rupi wà no. Uzapokatu ma'ea'yr hapy haw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo har katu pe har tåpuzuhu henataromo har no. **9** Na'e omono'og teko Zuta izuapyapyr wà, Mezàmi

izuapyapyr wà no. Omono'og teko amo Izaew ta'yr izuapyapyr Zuta ywy rehe wiko ma'e wà no: Eparai izuapyapyr wà, Manaxe izuapyapyr wà, Ximeàw izuapyapyr wà. Ta'e teko a'e Izaew ta'yr izuapyapyr wexak Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e tuwihawete Az rehe we heko haw a'e wà xe. A'e rupi ur huwake hemiruze'eg romo wiko pà wà. **10** A'e teko paw uzemono'og Zeruzarez pe zahy na'iruz haw rehe Az tuwihawete romo heko mehe kwarahy 15 haw rehe wà. **11** A'e 'ar mehe uzuka ma'ea'yr tetea'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo wà: 700 tapi'ak awa wà, 7.000 àràpuhàràñ hawitu ma'e wà. **12** Uzapokatu uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uwipy wazar rehe we wà. — Urumuwete katu putar urepy'a nàñàñ nehe, urerekwe nàñàñ nehe no, i'l izupe wà. **13** — Aze amo na'ipurumuweste wer kwaw nerehe wà nehe, uruzuka putar a'e teko ure wà nehe: kwarearer wà, tua'u kwer wà, awa wà, kuzà wà, i'l izupe wà. **14** — Uruzapo putar ma'e ko urez'eg rupi katete ure nehe, i'l izupe wahy haw rupi wà. A'e re uhapukaz urywete haw rehe wà. Upy xi'äm ma'e'ak kwer iapo pyrer wà, xi'äm uhua'u ma'e wà, pixika'i ma'e wà no. **15** Teko Zuta ywy rehe har hurywete a'e wemimume'uahy kwer rehe wà. Umume'u wemiaipo ràm upy'a pupe azeharomoete wà. Wekar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e wà, ta'e ukatu haw rupi ipurexak wer hehe a'e wà xe. A'e rupi uzexak kar wanupe. Umuigo kar zeàmàtyry'y'm 'ymaw rehe wà no. Nuzàmàtyry'y'm kwaw teko waiwy izywyr har wà.

16 Az umuputy'u kar uzaryz Maaka tuwihawete ihy romo heko re a'e, ta'e a'e 'ym mehe umupu'äm kar ywyra ma'eragapaw iaiw ma'e tupàn ua'u romo imuigo kar pà a'e xe. Az weityk a'e tupàn ua'u a'e, imuku'i kar pà a'e. Umuonyk tata hehe ywyàpyznaw Xenorom her ma'e rehe. **17** Numumaw kwaw zepe tupàn a'u'a u wamuweste haw paw rupi. Nezewo rehe we weruzar Tupàn ukwarahy nàñàñ a'e. **18** A'e 'ym mehe tu omonokatu ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe a'e. Az a'e ae omonokatu ma'e parat iapo pyrer

ma'e or iapo pyrer Tupàn pe a'e no. Omono a'e ma'e paw tuwihawete pe. **19** Urumaw 35 kwarahy tuwihawete romo wiko pà zeàmàtyry'ymawhu iapo 'ym pà.

Izaew uzàmàtyry'ym Zuta oho wà

16 **1** Az tuwihawete romo heko mehe kwarahy 36 haw mehe Maaza Izaew wanuwiawete wixe Zuta rehe zauxiapekwer tetea'u wanupi kury. Uzypyrog Hama tawhu izywyr umàmàn pà pàrirogawhu iapo pà. Zeruzarez piar ukwaw a'e tawhu izywyr. Maaza ipurupyhyk wer a'e pe rupi wata ma'e wanemtarer rehe a'e. **2** A'e rupi tuwihawete Az wenuhem parat tåpuzuhu wi. Wenuhem or izuwi no. Omono amo wemiruze'eg wanupe. — Peraha ko temetarer Namaz tawhu pe nehe, Menanaz Xir ywy rehe har wanuwiawete pe imono pà nehe, i'i wanupe. Eraha ko heze'eg izupe nehe no. **3** — Zazemyrpypar nehe, zaneru wazàwe nehe. Amono putar ko parat ko or rehe we newe nehe kury. Epytu'u Maaza Izaew wanuwiawete ipptywà re nehe. Nezewe mehe wenuhem putar wemiruze'eg zauxiapekwer heywy wi a'e wà nehe, ere izupe nehe, i'i wanupe.

4 Ikatu ize'eg Menanaz pe. A'e rupi omono kar wemiruze'eg zauxiapekwer wanuwiawanehe we Izaew ywy rehe wà kury. — Pezàmàtyry'ym tawhu peho nehe, i'i wanupe. Weityk amo tawhu wà: Izom, Nà, Apew-Mai, tawhu ma'e imonokatu haw Napitari ywy rehe har paw wà. **5** Amo umume'u a'e ma'e tuwihawete Maaza pe wà. Henu mehe upytu'u pàrirogawaiha tåtå ma'e Hama izywyr har iapo re. **6** Na'e tuwihawete Az wenoz kar teko Izaew paw rupi wà kury. A'e 'ym mehe Maaza omono'og ita tetea'u ywyra tetea'u a'e pàrirogaw Hama izywyr àràm iapo àwàm rehe a'e. Izaew weraha a'e ma'e paw a'e wi wà kury. Az upyhyk a'e ma'e pàrirogaw Zema tawhu izywyr har romo Mipa izywyr har romo iapo pà a'e kury.

Tupàn ze'eg imume'u har Anani her ma'e

7 Tupàn ze'eg imume'u har Anani her ma'e uze'eg oho Zuta wanuwiawete Az pe a'e

kury. — Erezeruzar Xir wanuwiawete rehe ne. Nerezeruzar kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar rehe. A'e rupi zauxiapekwer Izaew wanuwiawete hemiruze'eg oho wà. **8** Amo 'ar mehe heta tetea'u zauxiapekwer Exio ywy rehe har a'e wà. Heta tetea'u Irim ywy rehe har a'e wà no. Heta tetea'u wyramawa wanupe. Heta tetea'u kawaru ku'az har wà no. Nezewe rehe we erezeruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe. A'e rupi ereityk a'e zauxiapekwer paw rupi ne wà. **9** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ume' ywy rehe uezapo ma'e nànà. Nezewe mehe omono ukàgaw hehe useruzar ma'e azeharomoete har wanupe a'e. Ko 'ar rehe erezapo neranaiw haw. A'e rupi ko 'ar henataromo ereiko putar zeàmàtyry'ymawhu inuromo tuweharupi nehe, i'i Anani Az pe.

10 Az wikwahy Tupàn ze'eg imume'u har pe kury. Uzàpípixi kar kyhàhàm tåtå pupe zemunehew paw pe imono kar pà. A'e 'ar mehe Az upuraraw kar ma'erahy amo wemiruze'eg wanupe no.

Umàno Az

11 Amo umuapyk tuwihawete Az hemiapo kwer paw tuwihawete romo heko haw izypy mehe har te iahykaw rehe har wà, pape rehe wà. Na'aw a'e pape her xe: Zuta wanuwiawete wanemiapo kwer Izaew wanuwiawete wanemiapo kwer imume'u haw. **12** Tuwihawete romo heko mehe kwarahy 39 haw mehe ipy ima'eahy tuwe a'e. Nezewe rehe we nuenoz kwaw uzepptywà àwàm Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Uzeruzar muhàg kwaw par wanehe. **13** Kwarahy 41 haw rehe umàno a'e. **14** Umàno 'ym mehe we uhàwykàz kar ywykwar uzetym àwàm romo tawhu Tawi heko awer pe. Uzutym hetekwer ipupe wà. Umynehem itymaw kàpuhàg zàwenugar hyàkwegatu ma'e pupe wà, taz zàwenugar pupe wà no. Umuàgy'ygatu a'e ma'e paw wà. Omono hetekwer ipupe a'e ma'e inuromo wà. A'e re uzapo tata uhua'u ma'e imuwele katu haw romo wà.

Zuzapa wiko tuwihawete romo

17 ¹Zuzapa upyta u Az hekuzaromo a'e, Zuta ywy rehe har wanuwiawete romo a'e. Uzemuàgà'y'm uiwy ipyro haw rehe Izaew wanuwiawete wi kury. ²Umuigo kar zauxiapékwer tawhu Zuta ywy rehe har pàrirogawtâtà hereko har nànàn wà. Uzapo kar zauxiapékwer waneko haw Zuta ywy nànàn no. Uzapo nezewé haw tawhu Eparai ywy nànàn no. Tu Az upyhyk a'e tawhu wikuwe mehe we a'e wà. ³Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono uze'egatu Zuzapa pe, ta'e wiko tu zàwe a'e xe. Izypy mehe tu ikatu Tupàn pe a'e. Numuwete kwaw tupàn Ma'aw her ma'e. ⁴Umuwete katu xo Tupàn u izar a'e. Weruzar ize'eg. Nuiko kwaw ikatu 'ym ma'e romo Izaew wanuwiawete wazàwe. ⁵Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umukàg Zuzapa ipuner haw. Teko Zuta ywy rehe har paw umur ma'e imono pyràm izupe wà. A'e rupi Zuzapa hemetarer katu kury. Teko tetea'u ukwaw her wà no. ⁶Tuweharupi Tupàn ze'eg rehe ipureruzar wer haw uhua'u wera'u a'e. Umumaw tupàn a'ua'u wanagapaw ywyra u'àm ma'e iapo pyrer imuwete haw Zuta ywy rehe har wà.

⁷Tuwihawete romo heko mehe kwarahy na'iruz haw mehe Zuzapa omono kar amo tuwihaw tawhu Zuta ywy rehe har wanupe wà kury. Na'aw waner xe wà: Men-Aiw, Omani, Zakari, Netanew, Mikai. ⁸Amo Erewi izuapyapyr oho wapyr wà no: Xemai, Netani, Zemani, Azaew, Xemiramot, Zonata, Anoni, Tomi, Tome-Anoni. Mokoz xaxeto oho wanupi wà no: Erizàm, Zeoràw. ⁹Weraha Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg pape rehe imuapyk pyrer uzeupi wà. Oho tawhu Zuta ywy rehe har nànàn wà, Tupàn ze'eg rehe teko paw wamu'e pà wà.

¹⁰Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umukyze kar teko Zuta izywyr har Zuzapa wi paw rupi wà. A'e rupi noho kwaw iàmàtyry'ym pà wà. ¹¹Amo Piri ywy rehe har werur ma'e imono pyràm izupe wà. Werur parat izupe wà no, wemetarer ikurer tuwihawete pe imono pyràm romo wà no. Amo Àràw izuapyapyr werur ma'e'a'yr izupe wà: 7.700 àràpuhàràñ

hawitu ma'e wà, 7.700 àràpuhàràñete wà.

¹²Zuzapa ikàg wewera'u tuweharupi a'e. Uzapo tâpuzuhu fàtà ma'e wà. Uzapo tawhu ma'e imonokatu haw romo wà no. ¹³Omono'og temi'u tetea'u a'e tawhu pupe imonokatu pà. Omono tuwihaw ukyze 'ym ma'e ma'ekwaw katu har Zeruzarez pe wà. ¹⁴Na'aw a'e tuwihaw waner xe wà, waànàm waner xe wà no: Azina zauxiapékwer Zuta ywy rehe har wanuwiaw romo hekon a'e. Heta 300.000 zauxiapékwer izupe wà. ¹⁵Zoànà 280.000 zauxiapékwer wanuwiaw. ¹⁶Amazi Zikiri ta'y'r 200.000 zauxiapékwer wanuwiaw. Amazi uzemono Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiruze'eg romo a'e. Ni amo numuzemono kar kwaw wà. ¹⁷Eriana wiko zauxiapékwer Mezàmi izuapyapyr wanuwiaw romo. Ipuruzukaiwahy a'e. Heta 200.000 zauxiapékwer u'yw wi zemimaw hereko har wyvirapar u'yw rehe we hereko har izupe wà. ¹⁸Zozamaz 180.000 zauxiapékwer puruzuka haw hereko har wanuwiaw. ¹⁹A'e zauxiapékwer paw wiko Zuzapa hemiruze'eg Zeruzarez pe har romo wà. Omono amo zauxiapékwer tawhu Zuta ywy rehe har pàrirogaw hereko har nànàn wà no.

**Tupàn ze'eg imume'u har Mikai
uze'eg tuwihawete Akaw pe**

18 ¹Zuzapa hemetarer katu a'e kury. Teko tetea'u ukwaw her wà. Na'e uzemuryapypar Akaw Izaew wanuwiawete rehe kury, wànàm imuzereko kar pà Akaw iàñàm wanehe we a'e. ²Amo kwarahy ipaw ire oho Xamari tawhu pe Akaw hexak pà kury. Tuwihawete Akaw omono mai'u hawhu Zuzapa imuawate pà, hupi oho ma'e kwer wamuawate pà. Uzuka kar tapi'ak awa tetea'u wà, àràpuhàràñ tetea'u wà no, a'e mynykaw iapo mehe wà. — Eho herupi Hamot-Zireaz tawhu iàmàtyry'ym pà nehe ty, i'i Akaw Zuzapa pe. ³Upuranu Zuzapa rehe. — Aipo ereho putar herupi Hamot iàmàtyry'ym pà nehe, i'i izupe. Wazar Zuzapa ize'eg izupe. — Zeàmàtyry'ymawhu rehe nehyk mehe aha putar nerupi ihe nehe no. Zauxiapékwer

heremiruze'eg oho putar zanerupi a'e wà nehe no. Oroho putar nerupi a'e pe har waàmàtyry'ym pà nehe. **4** A'e 'ym mehe zapuranu Tupàn rehe nehe.

5 Na'e Akaw werur kar Tupàn ze'eg imume'u har a'e pe wà kury. Heta 400 wà. Upuranu wanehe. — Aipo uruzàmàtyry'ym putar Hamot tawhu ure nehe, i'i wanupe. Wazar Tupàn ze'eg imume'u har tuwihawete waze'eg wanupe wà. — Peàmàtyry'ym peho nehe, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e weityk kar putar peme a'e wà nehe xe, i'i wanupe wà.

6 Zuzapa upuranu Akaw rehe. — Aipo naheta kwaw amo Tupàn ze'eg imume'u har xe wà. Aze mo heta, zapuner mo imupuranu kar haw rehe Tupàn rehe, i'i izupe.

7 Wazar Akaw izupe. — Heta ty. Mikai Inira ta'yr her romo a'e. Naheakatuwawahy kwaw hehe ihe, ta'e numume'u pixik kwaw Tupàn ze'eg ikatu ma'e ihewe a'e xe. Xo iaiw ma'e uezapo ma'e ràm umume'u ihewe, i'i. — Eze'eg zo nezewe ty, i'i Zuzapa Akaw pe.

8 Na'e Akaw wenoz amo tuwihaw imuwa kury. — Eho na'arewahy Mikai ipiaromo nehe kury, i'i izupe.

9 A'e mokoz tuwihawete umunehew ukamir tuwihawete romo uxexak kar haw romo wà kury, uwenawhu rehe wapyk pà wà kury. Wanenawhu ukenawhu Xamari kutyr har huwake hin. A'e Tupàn ze'eg imume'u har paw umume'u uezapo ma'e ràm wanenataromo wà. **10** Amo Tupàn ze'eg imume'u har Zeneki her ma'e Kenaan ta'yr a'e, uezapo ma'e ak kwer zàwenugar ita per iapo pyrer. Na'e uze'eg Akaw pe kury. — Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iko a'e. — Ereàmàtyry'ym putar Xir ywy rehe har ko ma'e ak kwer zàwenugar pupe nehe. Ereityk putar paw rupi nehe, i'i Akaw pe.

11 Amogwer Tupàn ze'eg imume'u har paw umume'u hemimume'u kwer zàwegatete har wà no. — Eata echo Hamot tawhu kutyr nehe. Ne o tuwihawete ne, ereityk putar nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e weityk kar putar newe nehe, i'i izupe. (Numume'u kwaw Tupàn ze'eg azeharomoete har wà.)

12 Waze'eg mehe we tuwihaw Mikai ipiaromo oho ma'e kwer uze'eg Mikai pe kury. — Amogwer Tupàn ze'eg imume'u har umume'u tuwihawete iàmàtyry'ymar waneityk àwàm wà. A'e rupi aze eremume'u waneityk àwàm nehe, ikatu wera'u nehe, i'i izupe.

13 Wazar Mikai iz'e'eg izupe. — Amume'uhay ko ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wikuwe ma'e henataromo kury. Aze Tupàn umume'u kar ma'e ihewe nehe, amume'u putar a'e ma'e ihe nehe, i'i izupe.

14 Uhem Mikai tuwihawete Akaw henaw pe kury. Upuranu Akaw hehe. — Mikai, tuwihawete Zuzapa a'e, ihe ihe no, aze uruzàmàtyry'ym tawhu Hamot nehe, aipo uruityk putar nehe, i'i izupe. Wazar Mikai. — Pezàmàtyry'ym pe wà nehe, ta'e Tupàn weityk kar putar peme nehe xe, i'i izupe.

15 Uze'eg Akaw kury. — Ihewe neze'eg mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo emume'u ze'eg azeharomoete har ihewe nehe. Tuweharupi amume'u kar azeharomoete har newe, i'i izupe.

16 Mikai uwazar iz'e'eg. — Aexak zauxiapekwer Izaew izuapyapyr ywytyr rehe uhàuhàz ma'e kwer ihe wà. Nuzawy kwaw àràpùhàràn imono'ogar hereko 'ymar wà. Nezewe i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. — Naheta kwaw tuwihaw 'aw awa wanupe. Tuwe uzewyr weko haw pe ko ywy iàmàtyry'ym 'ym pà wà nehe, i'i Tupàn, i'i Mikai.

17 Na'e uze'eg Akaw Zuzapa pe. — Numume'u pixik kwaw ikatu ma'e uezapo ma'e ràm a'e, a'e kwez newe. Xo iaiw ma'e zo umume'u, i'i izupe.

18 Uze'eg wi Mikai kury. — Pezeapyaka katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimume'u rehe nehe kury. Aexak Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ywak rehe wenaw rehe iapyk mehe ihe. Heko haw pe har paw upu'am huwake wà, iawyze har rehe wà, iahur rehe har wà no. **19** Uze'eg wanupe. — Mo hemu'em putar Akaw pe nehe, Hamot tawhu pe imono kar pà a'e pe izuka kar pà nehe, i'i wanupe. Amo heko haw pe har umume'u amo ma'e wà. Amo ae umume'u amo ae ma'e wà.

20 Na'e amo tekwe uhem Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e huwake izupe uze'eg pà a'e kury. — Heremu'em putar Akaw pe ihe nehe, i'i izupe. Upuranu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e tekwe rehe. — Ma'eerezapo putar izupe nehe, iawy kar pà nezewne nehe, i'i izupe. **21** Uwazar tekwe izupe. — Aha putar a'e pe Akaw huwake ihe nehe. Amuemu'em kar putar ma'e uezapo ma'e ràm imume'u har paw ihe wà nehe. Hemu'em putar tuwihawete pe wà nehe, i'i izupe. Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg izupe kury. — Eho Akaw pe neremu'em pà nehe. Erepuner putar nehe, i'i izupe.

22 Mikai umumaw pitai ma'e imume'u haw izupe kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuemu'em kar 'aw ma'e uezapo ma'e ràm imume'u har a'e wà. Erekawwanememu'em awer. Tupàn uzapo putar iaiw ma'e newe nehe, o tuwihawete, i'i izupe.

23 Na'e Tupàn ze'eg imume'u har Zeneki uhem Mikai huwake kury. Ukwarrhuwa rehe. Na'e upuranu hehe. — Måràn mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hekwe uhem ihewi nerehe oho pà a'e, i'i izupe.

24 — Ereixe putar amo ipupyaikaw pyrer pupe nezämimaw rehe nezeagaw pà nehe. A'e 'ar mehe erekawwanememu'em kar hekwe newi ihmawer 'ar nehe, i'i Mikai izupe.

25 Na'e tuwihawete Akaw uze'eg amo wemiruze'eg tuwihaw pe kury. — Epyhyk Mikai nehe, Amon tawhu pe har wanuwhaw pe heraha pà nehe, tuwihawete romo wiko ma'e ràm Zoaz pe no. **26** — Pemono zemunehew paw pupe nehe, ere wanupe nehe. — Emono xo typy'ak 'y inuromo har izupe nehe, xe hereko 'ym mehe we nehe. Aze azewyr ikàg ma'e romo nehe, umào 'ym ma'e romo nehe, xo a'e mehe zo pemuhem kar zemunehew paw wi nehe, ere wanupe nehe, i'i izupe.

27 Uze'egahy Mikai kury. — Ne heruwhawete ne, azeerezewyr nemào 'ym pà nehe, a'e mehe Tupàn nuiko kwaw hemuze'eg kar har romo a'e. Xe har paw wà

no. Pezekaiw katu ma'e uezapo ma'e ràm heremimume'u kwer rehe nehe, i'i wanupe.

Umànò Akaw

28 Na'e Akaw Izaew wanuwhawete a'e, Zuzapa Zuta wanuwhawete a'e no, uzämätiry'ym Hamot Zireaz tawhu oho a'e wà kury. **29** Uze'eg Akaw Zuzapa pe. — Zeämätiry'ymawhu pe zanereixe mehe azexak kar putar amo awa zàwe nehe. Ne emunehew hekamir tuwihawete zàwenugar romo nehe, i'i izupe. Na'e Izaew wanuwhawete umunehew zauxiapekwer ikamir kury. Wixe zeämätiry'ymawhu pe wà kury.

30 Xir wanuwhawete uze'eg zauxiapekwer wyramawa rehe har wanuwhaw wanupe a'e 'ym mehe we a'e. — Pezämätiry'ym zo amo pe wà nehe. Xo Izaew wanuwhawete zo pezuka nehe, i'i wanupe. **31** A'e rupi, tuwihawete Zuzapa hexak mehe uze'eg nezewne uezupe wà. — Kwa, Izaew wanuwhawete a'e ty wà, i'i wà. A'e rupi uzämätiry'ym oho wà. Zuzapa uhapukaz a'e 'ar mehe. A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyro a'e, zauxiapekwer Xir wamumàmàn kar pà izywyr wà. **32** Na'e wexak Izaew wanuwhawete romo heko 'ymaw wà. A'e rupi upytu'u iämätiry'ym ire wà. **33** A'e 'ar mehe we amo zauxiapekwer Xir omono kar e u'yw ywate a'e. Ikwaw 'ym pà uzywà tuwihawete Akaw a'e, ipuxi'a imimaw ipo'o rupi a'e. Na'e uhapukaz uwyraramawa heruwa har pe kury. — Hekutuk kwez a'e wà. Eruwak ywyraramawa zeämätiry'ymawhu wi hereraha pà nehe ty, i'i izupe.

34 Uzämätiry'ymahy wewera'u zauxiapekwer wà kury. Tuwihawete Akaw upu'äm wiwi uwyraramawa rehe Xir wanenataromo te karuketea'i mehe. Kwarahy heixe mehe umào.

Tupàn ze'eg imume'u har

Zeu oho tuwihawete Zuzapa ipyr

19 ¹ Zuzapa Zuta wanuwhawete uzewyr wàpuzuhu Zeruzarez pe har pe umào 'ym pà. ² Tupàn ze'eg imume'u har

Zeu Anani ta'yri uwàxi tuwihawete oho kury. — Máràzàwe tuwe erepytwà ikatu 'ym ma'e ne wà. Máràzàwe tuwe ereiko Tupàn iàmàtyry'ymar wamyrypar romo. A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzepyk putar nerehe a'e nehe. **3** Azeharomoete erezapo ikatu ma'e ne. Eremumaw tupàn a'ua'u wanagapaw ywyra u'äm ma'e romo iapo pyrer. Erezeagaw tuwe Tupàn hemimutar ikwaw pà no, i'i izupe.

Zuzapa wexaexak támuzgwer wà

4 Zuzapa wiko wiwi Zeruzarez pe. Uzkytyar oho teko uiwy nànàno, Merexewa pe har wapyr kwarahy heixe haw awyze har kutyr, te Eparai ywy wwytyruhu heta haw rehe har wapyr kwarahy ihmaw awyze har kutyr no. Umuzewyr kar teko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e waipy wazar pe wà. **5** Omono kar tuwihaw teko wanemiapo kwer imume'u har tawhu Zuta rehe har pàrirogaw hereko har nànàno. **6** Uze'eg nezewe wanupe. — Aze pemukatu amo zeàmàtyry'ym awer nehe, pezekaiw katu peze'eg àwàm rehe nehe. Ta'e pezapo a'e ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e her rehe xe. Napezapo kwaw teko her rehe. Aze pemukatu ma'e nehe, Tupàn wiko putar peiniromo nehe. **7** A'e rupi pemuwete katu Tupàn nehe, pezekaiw katu penemipa ràm rehe nehe, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar numuawyze kwaw purupe ma'erahy ipuraraw e kar har a'e wà xe. Aze tuwihaw imunar amo rehe heruze'eg mehe, Tupàn numuawyze kwaw a'e tuwihaw wenataromo a'e. Aze tuwihaw uphyk temetarer wemu'em àwàm hekuzaromo wà, Tupàn numuawyze kwaw a'e tuwihaw wà.

8 Zuzapa omono amo tuwihaw Zeruzarez pe wà no: amo Erewi izuapyapyr wà, amo xaxeto wà, amo teko uezàmànàm ma'e wanuwihaw wà. — Pemukatu Tupàn imuweste haw nehe, teko waneruze'eg pà hehe nehe. Pemukatu tawhu pe har wazeàmàtyry'ym awer nehe no, i'i wanupe. **9** — Pezapo pema'erekohaw paw pemunar 'ym pà nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e

hemiaipo putar haw iapo mehe nehe. Pemuwete katu nehe, heruzar pà pep'y'a nànàno nehe. **10** Peiwy rehe har tawhu Zuta ywy rehe har pe har ur putar peme ma'e imukatu kar pà peme wà nehe: amo uzuka amo, amo nuweruzar kwaw tuwihaw ze'eg wà, amo uzapo ikatu 'ym ma'e wà, amo noho kwaw Tupàn ze'eg rupi wà. Wanur mehe peze'eg nezewe wanupe nehe. — Pezapo zo ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo nehe. Nezewe mehe nuzepyk kwaw penehe nehe. Nuzyepyk kwaw peiwy rehe har wanehe nehe no, peze wanupe nehe. Aze pemume'u ko ze'eg wanupe nehe, napeiko kwaw ikatu 'ym ma'e iapo arer romo Tupàn henataromo nehe. **11** Xaxeto wanuwihaw Amaria a'e nehe, umukatu putar Tupàn imuweste haw a'e nehe, aze amo tuwihaw nukwaw kwaw imukatu haw a'e wà nehe. Zuta ywy rehe har wanuwihaw Zemani Izimaew ta'yri a'e nehe, umukatu putar teko wazeàmàtyry'ymaw a'e nehe, aze amo tuwihaw nukwaw kwaw imukatu haw a'e wà nehe. Erewi izuapyapyr upytywà putar tuwihaw ma'e imukatu har wà nehe. Pekyze zo nehe. Pema'erekohaw kury. Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko ikatu ma'e iapo har wanehe we nehe.

Enom uzàmàtyry'ym Zuta wà wà

20 **1** Amo 'ar pawire zauxiapekwer Moaw izuapyapyr a'e wà, Amon izuapyapyr a'e wà no, Meuni izuapyapyr a'e wà no, wixe Zuta ywy rehe a'e wà. **2** Amo awa uze'eg wà Zuzapa pe wà. — Zauxiapekwer tetea'u Enom ywy rehe har ur ywy yryhu ikupe kutyr har wi a'e wà, neàmàtyry'ym pà a'e wà. Upphyk Azázaw-Tamar tawhu kwezwà kury. (Zeni 'Ytyzùmaw her inugwer a'e.)

3 Zuzapa ukyze kury. Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe uzepyro àwàm henoz pà izupe. — Pemumaw amo 'ar pemai'u re pepytu'u pà nehe, i'i Zuta wanupe.

4 Teko paw uzemono'og uzepyro àwàm henoz pà Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà. Teko tawhu Zuta ywy rehe har pe har paw ur Zeruzarez pe wà.

5 Teko amo Zuta ywy rehe har wà, Zeruzarez pupe har wà no, uzemono'og wà tuwihawete huwake zemono'ogaw ipyahu ma'e rehe wà. Upu'äm Zuzapa wamyter pe Tupàn pe uze'eg pà kury. 6 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ureipy wazar. Ereiko Tupàn ywak rehe har romo ne. Ereiko teko ywy nànànar wanuwhawete romo. Nekàg. Erepuner no. Ni amo nupuner wera'u kwaw newi wà. 7 Eremuhem kar ko ywy rehe arer neremaihu Izaew wanenataromo kwehe mehe ne. Eremur kar ko ywy wanupe. Ure nemyrypar Àmàràw izuapyapyr romo uruiko ure. Uruiko putar ko ywy izar romo urupytu'u 'ym pà nehe. 8 Teko neremaihu wiko ko ywy rehe wà. Uruzapo tàpuzuhu nemuwete katu haw romo. Uruze'eg nezewe urezeupe: 9 Amo 'ar mehe amo iaiw haw u'ar putar ru'u zanerehe nehe, ta'e Tupàn uzepyk putar zanerehe nezewe a'e xe: zeàmàtyry'ymawhu ru'u, ma'eahy haw ru'u, temi'u heta 'ymaw ru'u. Aze u'ar zanerehe nehe, zazemono'og putar 'ág tàpuzuhu Tupàn henaw henataromo nehe. Zaze'eg putar izupe zanepyro àwàm henoz pà izupe nehe. Zanepyro putar a'e iaiw haw wi nehe, uru'e urezeupe.

10 Ko 'ar rehe Amon izuapyapyr wà, Moaw izuapyapyr wà no, Enom izuapyapyr wà no, wixe ureiwy pupe wà. Ezit ywy wi wanur mehe neremuixe kar kwaw ureipy ywy a'e teko waneko haw rehe ne wà. A'e rupi ureipy umàmàn a'e ywy izywyr wà. Nuzuka kwaw a'e teko wà. 11 Ko ar rehe a'e teko umekuzar ureipy ikatu awer nezewe a'e wà kury. Ureàmàtyry'ym urererekö ko ywy neremimur kwer wi uremuhem kar pà wà. — Napepytu'u kwaw ko ywy izar romo wiko re nehe, ere urewe kwehe mehe. 12 O zanezar. Ezepyk a'e teko wanehe nehe. Ta'e na'urekàg wera'u kwaw wanuwi ure xe. Heta tetea'u wà. Ur waiko urekutyr wà. Nurukwaw kwaw ureremipaò ràm ure. Urume'e uruiko nerehe urepytywà àwàm henoz pà, i'i Zuzapa Tupàn pe.

13 Awa Zuta paw u'äm tàpuzuhu henataromo wà, wemireko wanehe we wà,

wà'yw wanehe we wà. Te kwarera'i wereko a'e pe waxi'i rehe wà. 14 A'e 'ar mehe we Tupàn Hekwe wezyw amo Erewi izuapyr teko wamyter pe har rehe kury. Zazaew her romo a'e. Wiko Azap izuapyr Zakari ta'yr Menai hemimino Zeiew ta'yr hemimino Matani hemimino hemimino romo. 15 Uze'eg Zaziew a'e kury. — Teko Izaew wà, Zeruzarez pe har wà no, tuwihawete Zuzapa no. Pezekaiw ko heze'eg rehe nehe. Peinu ko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimume'u ràm nehe. — Pepytuhegatu zo nehe. Pekyze zo 'aw zauxiapekwer waneta tetea'u haw wi nehe. Ta'e napeàmàtyry'ym kwaw a'e wà xe. Heàmàtyry'ym waiko wà. 16 Pyhewe pezàmàtyry'ym putar pe wà nehe, zeupir haw Zi her ma'e rupi wanur mehe pe wà nehe. Peàwàxi putar ywyapyznaw iahykaw rehe wywyxiguhu Zeruew her ma'e pe teixe haw rehe pe wà nehe. 17 Wanuwàxi mehe pezàmàtyry'ym zo pe wà nehe. Pepyta a'e pe pepytu'u pà nehe. Tupàn pepyro putar nehe. Pexak putar pepyro àwàm nehe. Zuta ywy rehe har wà, Zeruzarez pe har wà no. Pepytuhegatu zo nehe. Pekyze zo nehe. Peho peàmàtyry'ymar wakutyr pyhewe nehe, ta'e ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko putar penehe we ihe nehe xe, i'i Tupàn iko peme, i'i Zaziew teko wanupe.

18 Na'e tuwihawete Zuzapa wapyk upenàràg rehe uwa ywy rehe imuhyk pà kury. Zuta ywy rehe har paw wà, Zeruzarez pe har paw wà no, wapyk upenàràg rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo imuwete katu pà wà. 19 Heta mokoz Erewi izuapyapyr wà. Koat, Kora waner romo wà. Wazuapyapyr uzypyrog Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar imuwete katu pà uzegarahy pà wà kury.

20 Iku'egwer pe ume'e izi'italhy wà kury, wywyxiguhu Tekoa her ma'e pe oho pà wà kury. Wahem mehe we Zuzapa upu'äm wanupe uze'eg pà. — Teko Zuta ywy rehe har wà, Zeruzarez pe har wà no, penu heze'eg nehe. Aze pezeruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar rehe nehe, pepyro putar a'e nehe. Pezeruzar iz'e'eg imume'u har wanehe

nehe. A'e mehe penemiapo ràm ikatu putar paw rupi nehe, i'i wanupe.

21 Upuranu teko wanehe. Na'e uze'eg nezewo amo uzegar ma'e wanupe. — Pemunehew kamir Tupàn pe imonokatu pyrer nehe. Na'e peata zauxiapékwer wanenataromo Tupàn ikatu haw imume'u pà nezewe pezegar pà. — Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzuka Izaew waàmàtyry'ymar paw rupi a'e wà, i'i oho wanupe wà. Na'e ukyze paw rupi wà kury. **30** A'e rupi ikatuahy Zuzapa ipureruze'egaw. Ta'e Tupàn nuzàmàtyry'ym kar kwaw Izaew a'e wà xe, wanuwake har wanupe a'e wà xe.

22 Uzegar pà uzypyrog mehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umue'o kar waàmàtyry'ymar a'e wà kury: Moaw izuapyapr wà, Amon izuapyapr wà, Enom izuapyapr wà. Na'e weityk paw rupi wà kury. **23** Amon wà, Moaw wà no, uzàmàtyry'ym Enom oho wamumaw pà wà. A'e re Amon uzàmàtyry'ym Moaw oho wà no. Uzezukazuka uzemumaw pà wà no. **24** Zauxiapékwer Zuta uhem oho ywytyr ywyxiguhu rehe har pe wà kury. A'e pe uhem mehe wexak ywy wà. Umàno ma'e kwer wanetekwer umim a'e ywy wà. Ni amo nuzepyro kwaw wikiwe pà wà.

25 Na'e Zuzapa oho wanuwake wemiruze'eg zauxiapékwer wanupi kury. Uzypyrog ma'e wàmàtyry'ym arer waker awer pe har iphyhk pà wà kury. Wexak ma'e tetea'u wà: ma'e a'yr ma'e ukupe pe heraha har tetea'u wà, puruzuka haw tetea'u, kamir tetea'u, amo hekuzar katu ma'e tetea'u. Umumaw na'iruz 'ar a'e ma'e paw wamono'og pà wà. Heta tetea'u azeharomoete wà. Nupuner kwaw a'e ma'e paw waneraha haw rehe wà. **26** 4 haw 'ar mehe uzemono'og oho ywyàpyznaw Meraka her ma'e rehe wà. Umuwete katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e pe wà. A'e rupi, te ko 'ar rehe, Meraka, i'i teko a'e ywyàpyznaw pe wà. Muwete katu haw, i'i zaneze'eg rupi.

27 A'e re zauxiapékwer Zuta ywy rehe har wà, Zeruzarez pe har wà no, uzewyr Zeruzarez pe urywete haw rehe wà. Zuzapa wata wanenataromo a'e. Hurywete wà, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e weityk kar waàmàtyry'ymar wanupe a'e wa xe. **28** Zeruzarez tawhu pe uhem mehe oho

Tupàn Hàpuzuhi pe imupu pyr imupu pà wà kury: wioràwiràn uhu ma'e, wioràwiràn pixika'i ma'e, xi'am ma'e ak kwer iapo pyrer.

29 Amo uze'eg oho teko amo ywy rehe har wanupe wà kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzuka Izaew waàmàtyry'ymar paw rupi a'e wà, i'i oho wanupe wà. Na'e ukyze paw rupi wà kury. **30** A'e rupi ikatuahy Zuzapa ipureruze'egaw. Ta'e Tupàn nuzàmàtyry'ym kar kwaw Izaew a'e wà xe, wanuwake har wanupe a'e wà xe.

Upaw Zuzapa tuwihawete romo heko haw

31 Zuzapa wereko 35 kwarahy Zuta wanuwihawete romo wiko mehe. Umumaw 25 kwarahy Zeruzarez tawhu pe tuwihawete romo wiko pà. Azuma Xir tazyr a'e, ihy her romo a'e. **32** Zuzapa hemiapo kwer nuzawy kwaw u Az hemiapo kwer a'e. Hemiapo kwer ikatu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. **33** Xo pitài ikatu ma'e zo nuzapo kwaw. Numumaw kwaw tupàn a'ua'u wanuwete haw. Ta'e teko numuwete kwaw Tupàn uwipy wazar zutya'i wà. Umuwete tupàn a'ua'u wà no.

34 Amo umuapyk tuwihawete Zuzapa hemiapo kwer paw tuwihawete romo heko mehe har izypy mehe har te iahykaw rehe har wà, pape rehe wà. Na'aw a'e pape her xe: Zeu Anani ta'yur hemiapo kwer imume'u haw, Izaew wanuwihawete wanemairo kwer imume'u haw.

35 Amo 'ar paw ire Zuzapa wiko Akazi Izaew wanuwihawete imyrypar romo a'e. Akazi heko haw tynehem ikatu 'ymaw pupe a'e. **36** Uzemyrypar wà, ta'e ipurapo wer kanuhu Epàn ywy rehe oho ma'e ràm rehe a'e wà xe. Uzapo kar a'e kanuhu Eziom-Zemer tawhu pe wà. **37** Eriezer Nonawa ta'yur umume'u uzeapo ma'e ràm Zuzapa pe kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umumaw putar neremairo kwer a'e nehe. Ta'e ereiko Akazi imyrypar romo ne xe, i'i izupe. Na'e uzekazeka kanuhu wà. Nupuner kwaw Epàn pe oho haw rehe wà.

21 ¹Umàno Zuzapa. Uzutym hetekwer tuwihawete watym awer tawhu Tawi heko awer pe har pupe wà. Ta'yur

Zeoràw upyta hekuzaromo tuwihawete romo a'e.

Zeoràw wiko Zuta wanuwhawete romo

2 Zeoràw Zuzapa Zuta ywy rehe har ta'yr heta 6 tywyr wà: Azari, Zeiew, Zakari, Azariaw, Mikaeaw, Xepaxi. 3 Zuzapa omono ma'e imono pyràm tetea'u wanupe: ma'e parat iapo pyrer, ma'e or iapo pyrer, ma'e hekuzar katu ma'e. Umuigo kar tawhu Zuta ywy rehe har wanuwhaw romo pitàitágatu wà no, aze heta pàrirogaw iaia ma'e tâtà ma'e a'e tawhu pe a'e. Wexak wa'yiripy Zeoràw a'e, tuwihawete romo a'e ràgy uzewi a'e.

4 Tuwihawete romo wiko mehe Zeoràw umukàg upuner haw. Ikàg mehe uzuka kar wywyr paw rupi wà, zauxiapekwer wanupe wà. Uzuka kar amo Izaew wanuwhaw upuner wera'u ma'e wà no. 5 Zeoràw wereko 32 kwarahy tuwihawete romo wiko mehe. Umumaw 8 kwarahy Zeruzarez pe tuwihawete romo wiko pà. 6 Akaw Izaew wanuwhawete tazyr wiko hemireko romo a'e. A'e rupi Zeoràw uzapo ikatu 'ym ma'e Akaw zàwe, amogwer Izaew wanuwhawete wazàwe no. Zeoràw uzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo. 7 Tupàn na'ipurumumaw wer kwaw tuwihawete Tawi izuapyapyr wanehe. Ta'e uzapokatu uze'egaw Tawi rehe we kwehe mehe a'e xe. — Nezuapyr wiko putar tuwihawete romo tuweharupi wà nehe, i'i izupe kwehe mehe.

8 Zeoràw tuwihawete romo heko mehe Enom izuapyapyr upytu'u Zuta wanuwhawete heruzar ire a'e wà kury. — Ureruzar putar ureruwhawete ure nehe, i'i wà. 9 A'e rupi Zeoràw a'e, hehe we har tuwihaw a'e wà no, zauxiapekwer ywyramawa pupe har a'e wà no, wixe oho Enom ywy rehe a'e wà kury. A'e pe waneko mehe Enom izuapyapyr umàmàn wà Zeoràw izywyr a'e wà kury. Zeoràw rehe we har uzàmàtyry'ym Enom pyhaw uzepyro pà wanuwi wà. 10 A'e 'ar rehe arer we Zuta nuko kwaw Enom wazar romo wà. A'e kwarahy rehe Irimina tawhu upytu'u Zeoràw

heruzar ire a'e wà no. Ta'e Zeoràw weityk Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uwipy wazar a'e xe. 11 Uzapò tupàn a'ua'u wamuwete haw ywytyruhu Zuta ywy rehe har rehe. Weraha Zeruzarez pe har a'e pe wà. Umuwete kar tupàn a'ua'u wanupe a'e pe wà. Weityk kar Tupàn teko Zuta ywy rehe har wanupe.

12 Na'e Tupàn ze'eg imume'u har Eri uzapo pape Zeoràw pe imono kar pà. — Na'aw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Tawi neipy izar iz'ege xe kury: Nereiko kwaw ikatu ma'e romo. Nereiko kwaw neru Zuzapa zàwe. Nereiko kwaw ikatu ma'e romo neràmuz tuwihawete Az zàwe no. 13 Erezapo ikatu 'ym ma'e Izaew wanuwhawete wazàwe. Eremuwete tupàn a'ua'u Zuta ywy rehe har wanupe ne wà, Zeruzarez pe har wanupe ne wà no. Izaew wanuwhawete uzapo kar nezewe haw wemaihu wanupe wà. Erezuka nerywyr ne wà no. Ikatu wera'u newi a'e wà. 14 A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umu'ar kar putar uzepyk àwàm iaiw ma'e Zuta ywy rehe har wanehe nehe, nera'yir wanehe nehe no, neremireko wanehe nehe no. Umumaw putar nema'e paw rupi nehe no. 15 Nema'eahy putar nepy'a pe nehe. Iaiw putar a'e nema'eahy haw nehe. Tuweharupi iaiw wewera'u putar nehe. Te nerie kwer uhem putar neretekwer wi nehe, i'i Tupàn iko newe, i'i Eri izupe.

16 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuikwahy kar amo teko Zeoràw pe a'e wà kury: Piri ywy rehe har wà, Araw izuapyapyr Exio huwake har yryhu izywyr wiko ma'e wà. 17 Wixe Zuta ywy rehe zauxiapekwer tetea'u wanupi wà. Weityk Zeoràw wà. Weraha ma'e hâpuzuhu pe har paw uzeupi wà. Weraha ta'yr paw wà no, hemireko paw wà no. Xo ta'yr wanywyr Akazi zo wezar wà.

18 A'e ma'e izeapo paw ire Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzepyk Zeoràw rehe ma'eahy haw ipy'a pe har imono pà hehe. Muhàg kwaw par nupuner kwaw imukatu haw rehe wà. 19 Tuweharupi iaiw wewera'i. Mokoz kwarahy ipaw ire hie kwer uhem hie wi. Umàno Zeoràw uwahy pà azecharomoete a'e. Teko uzapo tatahu amo tuwihawete

umàno ma'e kwer imuwe haw romo wà. Nuzapo kwaw tatahu Zeoràw pe wà.

20 Zeoràw wereko 32 kwarahy Zuta wanuwhawete romo wiko mehe. Ummuw 8 kwarahy Zeruzarez pe tuwhawete romo wiko pà. Imàno mehe ni amo nuzemumikahy kwaw wà. Uzutym hetekwer tawhu Tawi heko awer pupe wà. Nuzutym kwaw tuwhawete watym awer pupe wà.

Akazi wiko tuwhawete romo

22 ¹Zeruzarez pe har umuigo kar Akazi Zeoràw ta'yrs wanywyr tuwhawete romo tu hekuaromo wà. Uzapo nezewe haw wà, ta'e zauxiapekwer Araw izuapyapyr Zuta ywy rehwanur mehe uzuka Zeoràw ta'yr paw rupi wà xe. Xo Akazi zo nuzuka kwaw wà. Nezewe mehe Akazi wiko Zuta wanuwhawete romo kury. **2** Wereko 22 kwarahy tuwhawete romo wiko mehe. Ummuw pitái kwarahy tuwhawete romo wiko pà Zeruzarez pe. **3** Atari tuwhawete Akaw tazyr Izaew wanuwhawete Oniri hemimino wiko Akazi ihy romo a'e. Ihy uzapo kar ikatu 'ym ma'e Akazi pe. Nezewe mehe wiko ikatu 'ym ma'e romo Akaw iàñàm wazàwe. **4** Uzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo a'e, Akaw iàñàm wazàwe a'e. Uzapo nezewe haw a'e, ta'e tu imàno re amo Akazi iàñàm wiko heruze'egar romo a'e wà xe.

5 Akazi weruzar waze'eg. A'e rupi uzemyrypar Zeoràw Izaew wanuwhawete Akaw ta'yr rehewe. Oho Hamot-Zirezaz tawhu pe Azaew Xir wanuwhawete iàñàtyry'ym pà. Amo zauxiapekwer ukutuk Zoràw waze'ämàtyry'ym mehe. **6** A'e rupi Zeoràw uzewyr Cerezerew tawhu pe ukutuk awer imukatu pà. Akazi oho a'e pe hexak pà.

7— Akazi umàno putar Zeoràw ipyr wiko mehe a'e nehe, i'i Tupàn uzeupe. Ihem ire na'rewahy oho Zeu Nizi ta'yr hexak pà kury. A'e 'ym mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e waxaexak Ninizi iàñàm a'e wà, Akaw iàñàm wazuka àràm romo a'e wà. **8** Tupàn uzuka kar Akaw iàñàm Zeu pe wà. A'e rupi uzuka wà. Wazuka mehe we wexak amo tuwhawete Zuta

rehe har a'e wà. Wexak amo tuwhawete Akazi uwkyry'r wana'yr tuwhawete pe uma'erekma'e a'e wà no. Zeu uzuka a'e awa paw a'e wà no. **9** Na'e wekar kar Akazi amo zauxiapekwer wanupe. Wexak Xamari tawhu pe wà. Uzeàmim a'e pe a'e. Werur Akazi Zeu pe wà. Uzuka wà. Nezewe rehewe uzutym wà, ta'e wiko tuwhawete Zuzapa hemimino romo a'e xe. Zuzapa uezagaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heruzar pà upy'a nàñàm wiko mehe a'e. Na'e naheta kwaw amo Akazi iàñàm wà kury, tuwhawete romo imuigo kar pyràm romo wà kury.

Atari wiko tuwhawete romo

10 Amo umume'u Akazi imàno awer oho ihy Atari pe a'e. Na'rewahy uzuka kar amogwer tuwhawete iàñàm paw zauxiapekwer wanupe a'e wà kury. **11** Xo Zoaz Akazi ta'yr uzepyro a'e. Zauxiapekwer ipuruzuka wer zepe hehe wà. Tu heinyr Zeozema Zeoràw tazyr Akazi heinyr xaxeto Zoiaz hemireko a'e, upyro Zoaz a'e. Weraha Zoaz kuzà pe. A'e kuzà wiko hehe uzkaiw ma'e romo. Wikuwe amo ipupyaikaw pyrer tåpuzuhu pupe har pupe. Umim Atari wi. Nezewe mehe nuzuka kwaw. **12** Zoaz umumuw 6 kwarahy a'e pe uzeàmim pà a'e, upyro har wapyr a'e. A'e kwarahy rehewe Atari wiko tuwhawete romo.

Teko weityk Atari wà

23 ¹7 haw kwarahy rehewe xaxeto Zoiaz upytu'u ukyze re kury. Wenoz 5 zauxiapekwer wanuwhaw wamuwà wà: Azari Zeoràw ta'yr, Izimaew Zeoànà ta'yr, Azari Omez ta'yr, Mazez Anai ta'yr, Erizapat Zikiri ta'yr. — Heptyywà pe nehe, i'i Zoiaz wanupe. — He'e, i'i izupe wà. **2** Na'e a'e tuwhawata oho a'e ywy nàñàm wà. Werur amo teko Zeruzarez pe wà: Erewi izuapyapyr wà, uzeàñàñàm ma'e tawhu Zuta rehewe wanuwhaw paw wà no. **3** Uzemono'og tåpuzuhu pupe paw rupi wà. Uzapokatu uze'egaw Zoaz tuwhawete ta'yr pe wà. Uze'eg Zoiaz wanupe. — Na'aw tuwhawete ta'yr a'e. Tuwe wiko tuwhawete romo nehe.

Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u Tawi izuapyapyr tuwihawete romo waneko àwàm kwehe mehe a'e xe.

4 Pezapo ko ma'e nehe: Erewi izuapyapyr mytu'u haw 'ar mehe tåpuzuhu pe uma'ereko ma'e wà, xaxeto a'e 'ar mehe uma'ereko ma'e wà no, aze heta na'iruz wà, pitái ume'egatu putar tåpuzuhu hukenaw huwake wà nehe.

5 Amo pitái ume'egatu putar tåpuzuhu pupe wà nehe. Inugwer ume'egatu putar ukenaw iwype har huwake wà nehe. Teko uzemono'og putar tåpuzuhu huwake katu pe wà.

6 Ni amo nuixe kwaw Tupàn henaw ikatu ma'e pupe wà nehe. Xaxeto uma'ereko ma'e wà, Erewi izuapyapyr uma'ereko ma'e wà no, xo a'e zo wixe putar a'e pe wà. Upuner wixe haw rehe ta'e uzemukatu Tupàn henataromo wà. Amogwer paw upyta putar katu pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg rupi katete wà.

7 Erewi izuapyapyr takihepu opo pe hereko har umàmàn putar tuwihawete Zoaz izywyr wà nehe. Wata putar hupi wyzài iho àwàm pe wà nehe. Wyzài Tupàn henaw pupe wixe ma'e umàno putar nehe.

8 Erewi izuapyapyr wà, teko wà no, weruzar Zoiaz ze'eg wà. Tuwihaw omono'og wemiruze'eg pitàitaigatu wà: mytu'u haw 'ar mehe uma'ereko ma'e ràm wà, mytu'u haw 'ar mehe uma'ereko ma'e kwer wà no. Ta'e Zoiaz numuhem kar kwaw tåpuzuhu wi oho ma'e ràm wà xe.

9 Omono purukutukaw ipuku ma'e u'yw zàwenugar tuwihaw wanupe. Kwehe mehe Tawi wiko a'e ma'e izar romo. Omonokatu tåpuzuhu pupe tuwihawete romo wiko mehe.

10 Na'e umupu'äm zauxiapekwer takihepu hereko har tåpuzuhu henataromo wà. — Pezekaiw katu tuwihawete rehe nehe, i'i wanupe.

11 Na'e weraha Zoaz katu pe wà kury. Omono tuwihawete iàkàg rehe har iàkàg rehe wà. Omono Tupàn ze'eg pape rehe imuapik pyrer izupe wà no. Nezewe mehe wiko tuwihawete romo. Zoiaz a'e, ta'yr a'e wà no, uzakook uri kawer hehe tuwihawete romo heko haw hexak kar pà teko wanupe wà. Teko paw uhapukaz wà. — Tuwe wiko tuwihawete nehe, i'i izupe wà.

12 Tuwihawete kuzà Atari wenu tekó wanehapukaz mehe wà. Teko uzàn tuwihawete pe uhapukaz pà wà. A'e rupi Atari oho tåpuzuhu pe teko paw wazemono'ogaw pe wà.

13 Wexak tuwihawete ipyahu ma'e tåpuzuhu hukenaw huwake izyta huwake i'àm mehe. Tuwihaw wà, xi'am ipy har wà no, umàmàn izywyr wà. Teko paw uhapukaz urywete haw rehe wà, xi'am ma'e ak iapo pyrer ipy pà wà no. Uzegar ma'e tåpuzuhu pe har umupu imupupyr ma'e Tupàn ikatu haw rehe teko wamuzegar kar pà wà no. Uzemumikahy Atari kury. A'e rupi umu'i wopoz uhapukaz pà. — Pemuigo kar amo tuwihawete romo ikwaw kar 'ym pà ihewe, i'i wanupe.

14 Zoiáz na'ipuruzuka kar wer kwaw Atari rehe tåpuzuhu huwake a'e. A'e rupi uze'eg nezewe zauxiapekwer wanuwhaw wanupe kury. — Peraha tuwihawete kuzà katu pe nehe, zauxiapekwer wamyteromo peho pà nehe. Zauxiapekwer ueziroirogatu u'àm pà wà. Aze amo teko uezagaw ipyro pà nehe, pezuka a'e teko nehe, i'i wanupe.

15 A'e mehe upyhyk tuwihawete kuzà oho wà kury. Weraha hâpuzuhu pe wà. Uzuka a'e pe ukenawhu kawaru her ma'e huwake wà kury.

Zoiáz umukatu Tupàn imuwtete haw

16 Xaxeto Zoiaz uzapokatu uze'egaw teko paw wanehe we a'e, tuwihawete Zoaz rehe we a'e no. — Peiko putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiaihu romo nehe, i'i wanupe.

17 Na'e teko oho tupàn Ma'aw hâpuzuhu pe wà kury. Weityk hagapaw a'e pe wà. Ukauka ma'ea'yr happy haw a'e pe har wà. Ukauka tupàn a'u'a hagapaw paw rupi wà no. Ma'ea'yr happy haw henataromo upyhyk Mâtà xaxeto Ma'aw hemiruze'eg wà. Uzuka wà.

18 Zoiáz umuzekaiw kar xaxeto wà, umuzekaiw kar Erewi izuapyapyr wà no, ma'ereko haw tåpuzuhu pupe har rehe wà. A'e 'ym mehe tuwihawete Tawi umuza'aza'ak xaxeto måràn zemono'ogaw romo waapo pà a'e wà. — Pemono ma'e Tupàn pe nehe. Pezuka ma'ea'yr Tupàn

henataromo nehe, ize'eg Moizez pe imur pyrer rupi nehe, i'i wanupe. — Pezegar Tupàn pe nehe no, ikatu haw imume'u pà nehe no, i'i wanupe. **19** Zoiaz umupu'äm kar zauxiapékwer tāpuzuhu hukenaw huwake wà. A'e rupi ni amo teko Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e nuixe kwaw tāpuzuhu pupe wà.

20 Na'e Zoiaz a'e, zauxiapékwer wanuwihaw a'e wà no, awa hemetarer katu ma'e a'e wà no, tuwihaw a'e wà no, teko paw a'e wà no, weraha tuwihawete Tupàn Hāpuzuhu wi tuwihawete hāpuzuhu pe a'e wà kury. Wixe ukenaw uhua' wera'u ma'e rupi wà. Tuwihawete wapyk uwenawhu rehe kury. **21** Teko paw hurywete wà. Tawhu pe har upytu'u ukyze re wà. Ta'e Atari wiko izuka pyrer romo a'e xe.

Zoaz wiko tuwihawete romo

24 ¹Zoaz wereko 7 kwarahy Zuta wanuwihawete romo wiko mehe. Ummaw 40 kwarahy Zeruzarez pe tuwihawete romo wiko pà. **2**Zimia ihy her romo a'e. Merexewa tawhu parer romo hekon. Xaxeto Zoiaz heko mehe we Zoaz uzapo ikatu ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo. **3**Zoiaz waxaexak mokoz kuzà Zoaz hemireko romo wà. Hemireko umur ta'y izupe wà. Umur tazyr izupe wà no.

4 Amo 'ar pawire Zoaz umume'u Tupàn Hāpuzuhu iapo katu àwàm uzeupe. **5**Wenoz kar xaxeto wamuwà wà. Wenoz kar Erewi izuapyapyr wamuwà wà no. Uze'eg wanupe. — Peho tawhu Zuta ywy rehe har nànàn nehe. Teko umur putar wemetarer ikurer ihewe wà nehe. Nezewe mehe umekuzar putar tāpuzuhu iapo katu haw kwarahy nànàn wà nehe. Permono'og a'e temetarer nehe. Peho na'arewahy nehe kury, i'i wanupe. Noho kwaw na'arewahy wà. **6**A'e rupi tuwihawete wenoz xaxeto wanuwihaw Zoiaz imuwa' kury, hehe upuranu pà kury. — Kwehe mehe Moizez Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiruze'eg omono'og kar teko wanemetarer ikurer a'e, Erewi izuapyapyr wanupe a'e. — Nezewe pemekuzar putar ma'erekohaw Tupàn hāpuzràn rehe har nehe, i'i Moizez

wanupe kwehe mehe, i'i tuwihawete Zoiaz pe. — Māràzàwe tuwe neremono'og kar kwaw wanupe ko 'ar rehe, i'i izupe.

7 A'e 'ym mehe tuwihawete ikatu 'ym ma'e Atari a'e, hemiruze'eg a'e wà no, umuaw Tupàn Hāpuzuhu a'e wà. Weraha ma'e Tupàn imuwe haw Ma'aw hāpuzuhu pe wà, imuwe haw romo iapo pà wà.

8 Na'e tuwihawete uzapo kar temetarer hyru kury. Umuapyk a'e hyru tāpuzuhu hukenaw huwake katu pe. **9**Na'e umume'u kar ko uez'eg Zeruzarez pe har wanupe, a'e ywy rehe har nànàn no. — Kwehe mehe Moizez Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiruze'eg omono'og kar teko wanemetarer ikurer a'e, ywyxiguhi rehe wiko mehe a'e. — Nezewe pemekuzar putar ma'erekohaw Tupàn hāpuzràn rehe har nehe, i'i Moizez wanupe kwehe mehe. Pemur penemetarer ikurer nezewegatete ize'eg aver rupi nehe, i'i a'e ze'eg heraha har teko wanupe wà.

10 Tuwihaw wà, teko paw wà no, hurywete ur mehe wà. Omono wemetarer hyru pupe wà. Te tynehem kury. **11**Tuweharupi Erewi izuapyapyr weraha hyru tuwihawete hemiruze'eg wanupe wà. Tynehemaw hexak mehe tuwihawete ipytywà har a'e, xaxeto wanuwihaw hekuzaromo har a'e no, ur a'e wà. Wenuhem a'e temetarer hyru wi wà. Weruzewyr hyru tāpuzuhu pe wà. Nezewe omono'og temetarer tetea'u wà.

12 Tuwihawete a'e, Zoiaz a'e no, omono a'e temetarer awa wama'erekohaw tāpuzuhu pe har rehe uzekaiw ma'e wanupe wà. A'e awa umuma'erekohaw awa wà: ita ima'ema'e har wà, ywyra ikixi har wà, ita per ima'ema'e har wà, itazu morog ima'ema'e har wà. Uzapokatu kar tāpuzuhu wanupe. **13**Paw rupi uzypyrog uma'erekohaw pà wà. Uma'erekohaw katu wà. Izypy mehe tāpuzuhu ikatuahy a'e. Ikatuahy nezewegatete a'e iapo katu haw imumaw ire no. Ikàg izypy mehe. Ikàg wera'u kury. **14**Uma'erekohaw imumaw ire weraha or ikurer parat ikurer tuwihawete pe wà, Zoiaz pe wà no. Uma'ema'e a'e or ikurer a'e parat ikurer ma'e tāpuzuhu pe har Tupàn imuwe haw romo iapo pà wà. Ume'eg kar

ma'ea'yr Tupàn henataromo izuka pyràm a'e temetarer pupe wà no. Uma'ema'e y'a zàwenugar iapo pà wà no, amo ma'e iapo pà no. Zoiaz heko we mehe we xaxeto uzuka ma'ea'yr tâpuzuhu pe tuweharupi wà.

15 Zoiaz umumaw kwarahy tetea'u xaxeto wanuwhaw romo wiko pà. Itua'uhez umàno mehe. **16** Uma'erekò katu Izaew wanupe, Tupàn pe no, tâpuzuhu pe no. A'e rupi uzutym hetekwer tawhu Tawi heko awer pe wà.

Zoaz uzapo ikatu 'ym ma'e

17 Zoiaz imàno re Zuta wanuwhaw upuner wera'u ma'e uze'eg oho tuwhawete pe wà. Uzemumew henataromo imuweste pà wà. Waze'eg ikatu tuwhawete pe. **18** A'e rupi teko upytu'u tâpuzuhu pe oho re wà kury, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uwipy wazar imuweste re wà kury. Uzypyrog tupàn a'ua'u ywyra u'àm ma'e romo iapo pyrer wamuweste pà wà. Umuweste amo tupàn a'ua'u wà no. A'e ikatu 'ym ma'e iapo haw rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wikwahy Zuta wanupe kury, Zeruzarez pe har wanupe no. **19** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono kar uze'eg imume'u har teko wanupe wà, uze'eg imume'u kar pà wanupe wà. — Pezewyr ihewe nehe, i'i Tupàn iko peme a'e, i'i wanupe wà. Teko nuzekaiw kwaw wanehe wà.

20 Na'e Tupàn Hekwe ur Zakari xaxeto Zoiaz ta'yr rehe we kury. Na'e upu'äm ywytyr rehe teko wanupe Tupàn ze'eg imume'u pà wanupe. — Mâràzawé tuwe naperuzar kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo kar. Pemu'ar kar iaiw haw pezehe. Peityk Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. A'e rupi peneityk putar a'e nehe no, i'i wanupe.

21 Amo teko umume'u Zakari izuka àwàm uzeupeupe wà. Weruzar tuwhawete ze'eg wà. A'e rupi uzapizapi Zakari ita tetea'u pupe izuka pà tâpuzuhu huwake katu pe wà. **22** Tuwhawete na'ima'enukwaw kwaw Zoiaz Zakari tu ima'erekò awer ikatu ma'e rehe. Uzuka kar ta'yr. Umàno mehe we uze'eg Zakari. — Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak penemiapo nehe, tuwe uzepyk penehe hekuzaromo nehe, i'i wanupe.

23 Zahy ma'e hezuz mehe har rehe zauxiapekwer Xir ywy rehe har wixe Zuta ywy rehe a'e wà. Uzàmàtyry'ym tawhu Zeruzarez wà wà. Uzuka Zuta wanuwhaw upuner wera'u ma'e wà. Omono'og ma'e tetea'u wà, temetarer tetea'u wà no. Omono kar a'e ma'e paw Xir wanuwhawete Namaz tawhu pe har pe wà. **24** Zauxiapekwer Xir naheta tetea'u kwaw wà. Zauxiapekwer Zutew heta tetea'u wera'u wanuwi wà. Nezewe rehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e weityk kar Zutew Xir wanupe wà. Ta'e Zutew weityk Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uwipy wazar a'e wà xe. Nezewe mehe Tupàn uzepyk tuwhawete Zoaz rehe hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo a'e.

25 Amo zauxiapekwer ukutuk Zoaz izuka târia'i a'e. Xir waho re mokoz tuwhawete Zoaz hemiruze'egwer utyryk izuwi wà kury. Uzuka uwihawete iker haw rehe i'aw mehe we wà. Nezewe uzepyk hehe Zoiaz ta'yr izuka awer hekuzaromo wà. Uzutym hetekwer tawhu Tawi heko awer pe wà. Nuzutym kwaw tuwhawete watym awer pupe wà. **26** Mokoz awa umume'u izuka àwàm wà: Zamane Ximeat Amon ywy rehe arer imemyr, Zeozamat Xinirit Moaw ywy rehe arer imemyr wà. **27** Amo uzapo amo pape tuwhawete hemiapo kwer pape rehe uze'eg pà. Iapo har umuapyk Zoaz ta'yr wanemipa kwer a'e pape rehe. Tupàn ze'eg imume'u har umume'u Zoaz pe ikatu 'ym ma'e uzeapo ma'e ràm tetea'u wà. Pape iapo har umume'u waze'eg a'e pape rehe no. Umume'u tâpuzuhu iapo katu awer no. Amazi Zoaz ta'yr wiko tuwhawete romo hekuzaromo a'e.

Amazi wiko Zuta wanuwhawete romo

25¹ Amazi wereko 25 kwarahy Zuta wanuwhawete romo wiko mehe. Umumaw 29 kwarahy Zeruzarez pe tuwhawete romo wiko pà. Zeoàna íhy her romo a'e. Wiko Zeruzarez pe har romo. **2** Amazi uzapo zepe ikatu ma'e Tupàn henataromo. Na'ipurapo wer kwaw hehe. **3** Tuwhaw Amazi tu izuka arer wikuwe wiwi wà. Naheharaz kwaw wanuwi. Ukàg mehe

uzuka kar wà. **4** Nuzuka kwaw wana'y'r wà. Weruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg Moizez pe imono pyrer. — Pezuka zo awa pe wà nehe, wana'y'r wanemiaipo kwer ikatu 'ym ma'e rehe pe wà nehe. Pezuka zo awa pe wà nehe, wanu wanemiaipo kwer rehe pe wà nehe. Xo hemiaipo kwer rehe zo pezuka awa pe wà nehe, i'i a'e ze'eg.

***Amazi uzàmàtyry'y'm
Enom izuapyapyr wà***

5 Amazi wenoz kar awa Zuta ywy rehe har wà, Mezàmi ywy rehe har wà no. Aze wereko 20 kwarahy wà, u, aze wereko wera'u kwarahy wà, wenoz wamuwà wà. Umuza'ak uezànàm ma'e kwer imono'og pyrer tetea'u romo wà. Heta 1.000 awa imono'og pyrer wanupe pitàitàigatu wà. Na'e umuza'ak a'e imono'og pyrer amo imono'og pyrer tetea'u romo wà no. Heta 100 awa a'e imono'og pyrer wanupe pitàitàigatu wà no. Omono a'e imono'og pyrer amo tuwihaw wanupe pitàitàigatu wà no. Heta 300.000 awa wà. Paw rupi wiko zauxiapékwer ukyze 'ym ma'e romo puràmàtyry'y'mawhu kwaw par romo wà. Wereko u'yw zàwenugar ipuku ma'e purukutukaw wà. Wereko u'yw wi uezàmimaw wà no. **6** Amazi wenoz kar amo 100.000 awa Izaew ywy rehe har wà no. — Amono putar temetarer peme nehe, aze peiko zauxiapékwer heremiruze'eg romo nehe, i'i wanupe. Omono 3.400 kir parat wanupe zauxiapékwer romo waneko àwàm hekuzaromo.

7 Amo Tupàn ze'eg imume'u har uze'eg oho Amazi pe kury. — O tuwihawete, eraha zo 'aw zauxiapékwer ne wà nehe. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nuko kwaw 'aw zauxiapékwer ywy kwarahy heixe haw kutyr har rehe har wanehe we a'e xe, i'i izupe. **8** — Aze wiko heremiruze'eg wainuinuromo wà nehe,hekàg wera'u putar ihe nehe, aze ere nezeupe nehe, Tupàn nereityk kar putar neàmàtyry'ymar wanupe a'e nehe. Ta'e upuner neàmàtyry'ymar wanevitykaw rehe newe wà nehe xe. Upuner nereitykaw rehe neàmàtyry'ymar wanupe a'e nehe no.

9 Upuranu Amazi a'e Tupàn ze'eg imume'u har rehe kury. — Amono parat tetea'u zauxiapékwer Izaew wanupe ihe, heremiruze'eg romo waneko àwàm hekuzaromo ihe. Ma'e uezapo putar nehe, i'i izupe. Wazar Tupàn ze'eg imume'u har ize'eg izupe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner amo temetarer tetea'u imur haw rehe newe nehe, i'i izupe.

10 Na'e Amazi umuzewyr kar a'e zauxiapékwer ywy kwarahy heixe haw kutyr har rehe har waneko haw pe wà kury. Oho a'e wi Zuta ywy rehe har wanupe wikwahy pà wà.

11 Na'e Amazi uzemukàg kury. Weraha wemiruze'eg zauxiapékwer ywyàpyznaw xa heta haw pe wà kury. Uzuka 10.000 Enom izuapyapyr a'e pe wà. **12** Zauxiapékwer Amazi hemiruze'eg upyhyk amo 10.000 wà no. Weraha wemipyhyk kwer ywytyr iapyr wà. Weityk a'e wi wazuka pà wamuzekamikamik pà iwy pe wà.

13 A'e 'ar mehe we zauxiapékwer Izaew ywy rehe har Amazi hemimono karer uzàmàtyry'y'm tawhu Zuta ywy rehe har wà kury, tawhu Xamari tawhu Mete-Orom wamyter pe har wà kury. Uzuka 3.000 teko wà. Weraha wama'e tetea'u wà no.

14 Enom izuapyapyr waneityk ire Amazi uzewyr Zeruzarez pe kury. Werur wemityk kwer wazar tupàn a'ua'u uezupi wà no. Umuigo kar a'e tupàn a'ua'u uzar romo wà kury. Wapy yhyk zàwenugar wanenataromo.

15 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wikwahy Amazi pe kury. A'e rupi omono kar uze'eg imume'u har izupe. — Mâràzàwe tuwe eremuwete tupàn a'ua'u amo ae ywy rehe har wazar iko ne. Nupuner kwaw wemiaihu wapyro haw rehe nepo wi a'e wà. Mâràzàwe tuwe eremuwete ne wà, i'i izupe.

16 Tuwihawete uze'eg izupe. — Mâràn mehe urumigo kar hereruze'egar romo ihe. Epytu'u neze'eg ire kury. Aze nan kwaw nehe, uruzuka kar putar zauxiapékwer wanupe ihe nehe, i'i izupe. Tupàn ze'eg imume'u har upytu'u uze'eg ire kury. Upytu'u 'ym mehe we xo pitài ma'e umume'u tuwihawete pe.

— Tupàn nezuka putar nemumaw pà nehe. Akwaw newe hemiapo ràm. Ta'e erezapo a'e ma'e paw hepureruze'eg awer rehe nezekaiw 'ym pà ne xe, i'l izupe.

Amazi uzàmàtyry'ym Izaew ywy rehe har wà

17 Na'e tuwhiwete Amazi upuranu weruze'egar wanehe kury. Na'e omono kar uze'eg heraha har Izaew wanuwhiwete pe. Zeoaz wanuwhiwete her romo a'e. Wiko Zeoakaz ta'yrs romo Zeu hemimino romo.
 — Zazeàmàtyry'ym nehe ty, i'l izupe.
18 Tuwhiwete Zeoaz uwazar iz'e'g izupe.
 — Amo 'ar mehe amo xu 'yw omono kar uze'eg ywyrkàxigyw pe. — Emur nerazyr hera'yr pe hemireko romo nehe, i'l izupe. Amo miar hehaite ma'e upyrog a'e xu rehe.
19 Azeharomoete ne Amazi ereityk Enom izuapypyne wà. A'e rupi — Hekàg wera'u ihe kury, ere iko nezeupe. Nerurywete nekàgaw rehe nehe, epyta nerekohaw pe nehe. Mâràzàwe tuwe erekar xiroxiroahy haw iko ne. Xo jaiw haw werur putar newe nehe, teko neremaihu wanupe nehe, i'l izupe.

20 Amazi na'izekaiw wer kwaw iz'e'g rehe. Ta'e Tupàn uze'eg nezwewe uezupe a'e xe.
 — Amazi umuwete tupàn a'u'a Enom wazar a'e wà. A'e rupi iàmàtyry'ymar upyhyk putar Amazi wà nehe, upyhyk putar hemiaihu wà nehe no, uma'erekohma'e romo wamuigo kar pà wà nehe, i'l uezupe. **21** Na'e tuwhiwete Zeoaz uhem wemiruze'eg zauxiapkwer wanupi kury. Uzàmàtyry'ym Amazi oho Mete-Xemez pe Zuta ywy rehe wà. **22** Zauxiapkwer weityk Amazi wà. Hemiruze'eg paw uzàn oho weko haw pe wà.
23 Zeoaz upyhyk Amazi Mete-Xemez pe. Weraha Zeruzarez pe. Weityk pàrirogawtâtà ma'e izywyr har izukazuka pà. Uzypyrog heityk pà ukenawhu Eparai her ma'e pe. Weityityk oho iko te ukenaw pe imuza'akaw huwake har pe no. Heta 200 met ipuku haw pe. **24** Upyhyk parat wemixak kwer paw, or wemixak kwer paw no. Omez-Enom izuapypypr uzekaiw katu ma'e tåpuzuhupupe har rehe paw rupi wà. Upyhyk a'e ma'e

paw rupi no. Upyhyk temetarer tuwhiwete hâpuzuhupupe har paw rupi no. Weraha amo teko wà no. Aze mo upyta ma'e kwer uzàmàtyry'ym wi wà, wapyhyk arer uzuka mo ipyhyk pyrer wà. Na'e uzewyr Xamari tawhu pe kury.

Tuwhiwete Amazi umàno

25 Zeoaz Zeoakaz ta'yrs Izaew wanuwhiwete imàno re Amazi Zuta wanuwhiwete umumaw amo 15 kwarahy wiko pà a'e. **26** Amo umuapyk tuwhiwete Amazi hemiapo kwer paw tuwhiwete romo heko mehe har izypy mehe har te iahykaw rehe har wà, pape rehe wà. Na'aw a'e pape her xe: Zuta wanuwhiwete Izaew wanuwhiwete wanemapiro kwer imume'u haw. **27** Amazi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi ipuir ire amo Zeruzarez pe har uzemono'og izuka àwàm imume'u pà wà. A'e rupi uzàn Zeruzarez wi Araki tawhu pe oho pà. Iàmàtyry'ymar oho haikweromo wà, izuka pà wà. **28** Weruzewyr hetekwer Zeruzarez pe kawaru kupe pe wà. Uzutym tuwhiwete watym awer pupe tawhu Tawi heko awer pe wà. Uzi Zuta izuapypyk wiko tuwhiwete romo.

Uzi wiko tuwhiwete romo a'e

26 ¹ Teko Zuta ywy rehe har umuigar kar ta'yrs Uzi tu hekuzaromo whiwete romo wà kury. Uzi wereko 16 kwarahy a'e 'ar mehe. **2** U imàno re Uzi upyhyk wi tawhu Erat ywy rehe har wà.

3 Wereko 16 kwarahy tuwhiwete romo wiko mehe. Umumaw 52 kwarahy Zeruzarez pe tuwhiwete romo wiko pà. Zekori ihy her romo a'e. Wiko Zeruzarez pe har romo.

4 Uzi nuzaway kwaw u. Uzapo ikatu ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo.

5 Zakari hekuwe mehe we Uzi wiko Tupàn hemiruze'eg ikatu ma'e romo a'e. Ta'e Zakari umu'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwete katuhaw rehe a'e xe. Tupàn omono uze'egatu hehe a'e kwarahy rehe.

6 Uzi uzàmàtyry'ym Piri ywy rehe har wà. Weityk pàrirogawtâtà na'iruz tawhu izywyr har: Kat tawhu izywyr har, Zamine tawhu

izywyr har, Azenoz tawhu izywyr har. A'e re uzapo tawhu pàrirogawtâtâ iaiha ma'e ikupe kutyr uzemim ma'e Azenoz huwake wà, amo Piri ywy rehe har waiwy rehe wà no. **7** Tupân upytywà amo teko waneityk mehe: Piri ywy rehe har wà, Araw izuapyapyr Gur-Maw pe har wà, Meuni izuapyapyr wà. **8** Uzi upuner wewera'u. Teko tetea'u ukwaw her wà, te Ezit ywy rehe har ukwaw her wà. Amon izuapyapyr omono wemetarer ikurer izupe wà no.

9 Uzi ipurumukàg kar wer pàrirogawtâtâ iaiha ma'e Zeruzarez izywyr har rehe. A'e rupi uzapo tâpuz iaiha ma'e ukenawhu pe imuza'akaw huwake har huwake, ukenawhu ywyàpyznaw her ma'e huwake no, pàrirogawtâtâ iwakaw huwake no. **10** Uzapo tâpuz iaiha ma'e ume'e ma'e wapyta haw romo no. Uwâptymawok 'zyygwar tetea'u no. Ta'e heta tetea'u tap'iak ywytyr heta 'ymaw rehe wà xe. Heta tetea'u ywyapypewap Zuta ywy rehe har rehe wà no. Heta awa ma'ywa tyw rehe uma'erek ma'e wà. Heta awa ko ywytyruhu rehe uma'erek ma'e wà no, awa ko ma'e hezuz katuahy haw pe wà no. Ta'e ma'etymaw ikatu Uzi pe a'e xe.

11 Uzi wereko zauxiapekwer tetea'u zeàmàtyry'ymawhu pe oho àwàm rehe uhyk ma'e a'e wà. Tuwihawete ze'eg imume'u har Zeiew a'e, tuwihaw Mazez a'e no, umuapk zauxiapekwer waner pape rehe a'e wà, wamuza'aza'ak pà imono'og pyr romo a'e wà. Anani zauxiapekwer tuwihawete hemiruze'eg wanuwhaw a'e, a'e mokoz awa wanuwhaw romo hekon a'e. **12** 2.600 teko uzeànàñàm ma'e wanuwhaw wiko a'e zauxiapekwer wanuwhaw romo wà. Zauxiapekwer ukyze 'ym ma'e romo wanekon wà no.

13 Wanemiruze'eg zauxiapekwer ikàg a'e wà. Heta 307.500 wà. Aze tuwihawete ipuràmàtyry'ym wer amo rehe, upuner a'e zauxiapekwer wanenoz haw rehe. **14** Uzi omono ma'e zeàmàtyry'ymawhu rehe har wemiruze'eg wanupe: u'yw wi wazemimaw, u'yw zàwenugar purukutukaw, àkàg imimaw, puxi'a imimaw, ywyrapar, u'yw, ita imomor haw. **15** Zeruzarez pe ma'e iapo haw kwaw

par uzapo puruzuka haw zeàmàtyry'ymawhu pe har wà. Omono a'e ma'e tâpuz iaiha ma'e pupe, pàrirogawtâtâ imuza'akaw pe no. A'e ma'e omomor u'yw tetea'u zauxiapekwer wakutyr wà. Omomor itahu wakutyr wà no. Teko ywy nàñàñàr ukwaw Uzi hemiaapo kwer wà. Wiko upuner ma'e romo kury, ta'e Tupân upytywà a'e xe.

16 Upuner wera'u mehe uze'eg Uzi uzeupe kury. — Kwa, aiko wera'u amo wanuwi ihe, i'i. Na'e u'ar iaiw haw pupe. Uzapo ikatu 'ym ma'e Tupân Tuweharupi Wiko Ma'e uzar henataromo. Wixe tâpuzuhu pupe yhyk zàwenugar hapy pà ywyrapew yhyk zàwenugar ikaz haw rehe. Nuiko kwaw xaxeto romo. Xo xaxeto zo upuner a'e ma'e iapo haw rehe wà. **17** Xaxeto wanuwhaw Azari a'e, amo 80 xaxeto ukyze 'ym ma'e a'e wà no, wixe tuwihawete haikweromo wà kury. **18** Uhem henataromo izupe uze'eg pà wà. — O tuwihawete, nerepuner kwaw yhyk zàwenugar hapy haw rehe Tupân Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo. Xo xaxeto Àràw izuapyapyr uzemonokatu ma'e kwer zo upuner wà. Ehem eho 'ág Tupân henaw ikatu ma'e wi nehe, ta'eerezapo ikatu 'ym ma'e kwez Tupân Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo ne kury xe. Numur kwaw uze'egatu nerehe a'e nehe kury, i'i izupe wà.

19 Wanenu mehe Uzi wikwahy xaxeto wanupe. Upu'äm a'e pe tâpuzuhu pupe yhyk zàwenugar hapy haw huwake. Upyhyk tata imunykaw opo pe. Ikwahy mehe we iperew iaiw ma'e uzexak kar hehàpykàg rehe. **20** Azari a'e, xaxeto a'e wà no, wexak iperew iaiw ma'e a'e wà. Omono kar na'arewahy tâpuzuhu wi wà. Tuwihawete ihmewer na'arewahy no. Ta'e Tupân Tuweharupi Wiko Ma'e uzepyk hehe a'e xe.

21 Tuwihawete Uzi nupytu'u kwaw a'e iperew haw ipuraraw ire wikuwe mehe. Na'ikatu kwaw Tupân henataromo. Teko na'ihoo wer kwaw huwake wà no. A'e rupi wiko amo tâpuz pupe muitea'i amogwer teko wanuwi. Xaxeto numuixe kar kwaw tâpuzuhu pupe wà. Ta'yr Zotàw wiko a'e ywy rehe har wanuwhawete romo a'e kury.

Wiko tuwihaw romo tuwihawete hàpuzuhu pupe no.

22 Tupàn ze'eg imume'u har Izai Amoz ta'yr a'e, umuapyk tuwihawete Uzi hemiapo kwer paw tuwihawete romo heko mehe har izypy mehe har te iahykaw rehe har a'e, pape rehe a'e. **23** Umàno Uzi. Uzutym hetekwer tuwihawete watym awer huwake Zeruzarez tawhu pe wà. Nuzutym kwaw watym awer pupe wà. Ta'e iperewaiw umàno mehe xe. Ta'yr Zotàw wiko tuwihawete romo hekuzaromo.

**Zotàw wiko Zuta ywy
rehe har wanuwihiawete romo**

27 ¹Zotàw wereko 25 kwarahy Zuta ywy rehe har wanuwihiawete romo wiko pà. Umumaw 16 kwarahy Zeruzarez pe tuwihawete romo wiko pà. Zeruzà Zanok tazyr ihy her romo a'e. ²Zotàw uzapo ikatu ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imurywete kar pà. Nuzawy kwaw u Uzi a'e. Xo pitài u hemiapo kwer nuzapo kwaw. Nuwapy kwaw yhyk zàwenugar tòpuzuhu pupe. Nezewé rehe we teko uzapo wiwi ikatu 'ym ma'e Tupàn henataromo wà.

³Zotàw uzapo tòpuzuhu hukenawhu kwarahy heixe haw kutyr har a'e. Uzapo tòpuz zàwenugar pàrirogawàtà iapyr har tetea'u tawhu iphegwer Opew her ma'e pe no. ⁴Uzapo tawhu ywytyruhu Zuta ywy rehe. Uzapo tòpuztàtà ka'a pe. Uzapo tòpuzaiha zauxiapekwer ume'égatu ma'e wapul'amaw ka'a pe no. ⁵Uzàmàtyry'ym Amon izuapyapyr wanuwihiawete. Weityk. A'e re Amon izuapyapyr umumaw na'iruz kwarahy wemetarer ikurer imur pà Zotàw pe kwarahy nànàw wà: 3.400 kir parat, 1.000.000 kir arozin, 1.000.000 kir xewar. ⁶Zotàw upuner wewera'u tuweharupi. Ta'e uzapo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzar hemimutar tuweharupi a'e xe.

⁷Amo umuapyk amogwer Zotàw hemiapo kwer pape rehe: izeàmàtyry'ym awer, hemiapo kwer no. Na'aw a'e pape her xe: Izaew ywy rehe har wanuwihiawete Zuta ywy rehe har wanuwihiawete wanemiapo kwer

imume'u haw. ⁸Wereko 25 kwarahy tuwihawete romo wiko mehe. Umumaw 16 kwarahy tuwihawete romo wiko pà Zeruzarez pe. ⁹Umàno tawhu Tawi heko awer pe. Uzutym hetekwer a'e pe wà no. Ta'yr Akaz wiko tuwihawete romo hekuzaromo kury.

**Akaz wiko tuwihawete
romo Zuta ywy rehe**

28 ¹Akaz wereko 20 kwarahy Zuta ywy rehe har wanuwihiawete romo wiko pà. Umumaw 16 kwarahy tuwihawete romo wiko pà Zeruzarez pe. Nuiko kwaw ikatu ma'e uwipy tuwihawete Tawi zàwe. Uzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzar henataromo a'e. ²Uzapo ma'e Izaew ywy rehe har wanuwihiawete wazàwe. Umupyràn itatàtà uzar tupàn a'ua'u Ma'aw her ma'e hagapaw romo iapo pà. ³Wapy yhyk zàwenugar ywyàpyznaw Men-Inom her ma'e rehe. Te wa'yr uzuka a'e tupàn henataromo wà. Wapy wanetekwer tupàn ua'u pe imono pà. Uzapo a'e purumuhuhuk kar haw teko a'e ywy rehe arer wazàwe. Kwehe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur kar Izaew izuapyapyr a'e ywy rehe a'e wà. Umuhem kar a'e teko a'e ywy wi Izaew wanenataromo wà. Akaz uzapo iaiw ma'e a'e teko wazàwe kury. ⁴Omono ma'e tupàn a'ua'u wanupe. Uzuka ma'e a'yr wanenataromo wà no. Wapy yhyk zàwenugar teko Tupàn rehe uzeruzar 'ym ma'e waho haw pe. A'e teko umuwete tupàn a'ua'u a'e pe wà. Wapy yhyk zàwenugar ywytyr nànàw, ywyra i'ág ma'e nànàw no.

⁵A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Akaz izar weityk kar Akaz Xir wanuwihiawete pe kury. Xir weityk zauxiapekwer Akaz hemiruze'eg wà. Weraha Zutew tetea'u Namaz tawhu pe memipyhyk kwer romo wà. Weityk kar Akaz Izaew wanuwihiawete pe no. ⁶Peka Hemari ta'yr wiko Izaew wanuwihiawete romo. Pitài 'ar rehe hemiruze'eg uzuka 120.000 zauxiapekwer ipuruzukaiwahy ma'e Akaz hemiruze'eg wà. Teko Zuta ywy rehe har weityk Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uwipy wazar a'e wà xe. A'e rupi Tupàn weityk kar

a'e wà. **7** Amo Izaew izuapyr zauxiapekwér ipuruzukaiwahy ma'e Zikiri her ma'e a'e, uzuka Mazez tuwihawete Akaz ta'y'r a'e. Uzuka tāpuzuhu pe har wanuwihaw Azirikà her ma'e no. Uzuka tuwihaw Ewkàn tuwihawete rehe we har no. **8** Izaew weraha Zuta tetea'u wemipyhyk kwer romo wà. Weraha 200.000 kuzà wamemyr wanehe we wà. Iànàm romo wanekon wà. Upyhyk wama'e hekuzar katu ma'e tetea'u wà no. Weraha Xamari tawhu pe wà.

Tupàn ze'eg imume'u har Onene her ma'e

9 Onene Tupàn ze'eg imume'u har a'e, wiko Xamari pe a'e 'ar mehe. Izaew uzewyr wà waiko Xamari pe wà. Onene oho wanuwàxi pà wanupe uze'eg pà. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e peipy wazar wikwahy Zuta ywy rehé har wanupe a'e. A'e rupi weityk kar peme a'e wà. Pezuka a'e teko pekwahy haw rehé azeharomoete pe wà. Tupàn ukwaw peneko haw. **10** Pepurumuigo kar wer awa Zuta ywy rehé har wanehe uma'erekò e ma'e romo kury, kuzà wanehe no. Aipo naapekwaw kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar henataromo ikatu 'ym ma'e penemiapo kwer. **11** Penu katu ko heze'eg nehe kury. Peruzewyr peànàm penemipyhyk kwer penemirur kwer waneraha waiwy pe pe wà nehe. Ta'e Tupàn wikwahy tuwe peme a'e xe.

12 Na'e 4 Izaew ywy rehé har wanuwihaw upuner ma'e umume'u zauxiapekwér Izaew wanemiapo kwer ikatu 'ymaw a'e wà kury. Na'aw waner xe wà: Azari Zoànà ta'y'r, Merekì Meziremot ta'y'r, Zeiki Xarum ta'y'r, Amaza Aziraz ta'y'r. **13** Uze'eg nezewe wà. — Perur zo 'aw teko ipyhyk pyrer xe pe wà nehe. Xiapo ikatu 'ym ma'e tetea'u Tupàn henataromo zane. Aze pezapò ko ma'e nehe, zaiko putar ikatu 'ym wera'u ma'e henataromo nehe. Wikwahy zanewe. Wikwahy wera'u putar zanewe nehe, i'i teko wanupe wà.

14 Na'e zauxiapekwér umuhem kar teko wemipyhyk kwer wà kury, ma'e Zuta ywy wi wemirur kwer wà no. Omono teko wanupe tuwihaw wanupe wà. **15** Umuigo kar a'e 4 awa teko ipyhyk pyrer wanehe uzekaiw ma'e

romo wà. Upyro kamir Zuta ywy wi herur pyrer wà. Upyro xapat a'e wi herur pyrer wà no. Omono a'e ma'e hereko 'ymar wanupe wà. A'e omono temi'u wanupe paw rupi wà. Umui'u kar wà no. Umukatu wakutuk awer wà no. A'e re weruzewyr ipyhyk pyrer waneraha paw rupi waiwy rehé wà. Wezar Zeriko tawhu inaza ràn hereko har pe wà. Ikàg 'ym ma'e wata zumen ku'az wà. Na'e Izaew uiwy rehé har uzewyr Xamari tawhu pe wà kury.

Hepptywà pe nehe, i'i Akaz Axir wanupe

16 A'e 'ar rehé tuwihawete Akaz omono kar uze'eg Axir wanuwihawete pe. — Hepptywà pe nehe, i'i izupe. **17** Ta'e Enom wixe wi Zuta ywy rehé a'e wà xe. Weityk zauxiapekwér Akaz hemiruze'eg wà. Weraha amo teko wemipyhyk kwer romo wà no. **18** A'e 'ar rehé we Piri ywy rehé har uzàmàtyry'ym tawhu ywytyr heta 'ymaw rehé har wà, tawhu Zuta ywy kwarahy ihemaw kutyr har wà no. Upyhyk amo tawhu wà: Mete-Xemez, Aeziarom, Zenerot, Xoko, Ximina, Zinizo. Upyhyk taw a'e tawhu izywyr har wà no. A'e tawhu wapyhyk ire Piri ywy rehé har uzypyrog wapupe wiko pà wà kury. **19** Tupàn upurawar kar a'e maranugar haw Zuta ywy rehé har wanupe a'e, ta'e tuwihawete Akaz uzapo kar iaiw ma'e Zuta ywy rehé har wanupe a'e xe. A'e ae nuweruzar kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e no.

20 Axir wanuwihawete Xigirat-Pirezer ur Akaz iàmàtyry'ym pà zauxiapekwér wemiruze'eg wanupi a'e kury. Nupptywà kwaw. Ur iàmàtyry'ym pà. Zawaiw katu wera'u Akaz heko haw izupe kury. **21** Akaz upyhyk ma'e hekuzar katu ma'e tāpuzuhu pupe har kury, wàpuzuhu pupe har no, tuwihaw upuner ma'e wanàpuz pupe har no. Omono a'e ma'e Axir wanuwihawete pe kury. Nezewe rehé we noho kwaw a'e wi.

Akaz uzapo ikatu 'ym ma'e. Na'e umàno a'e

22 Weko haw izawaiw katu wera'u mehe tuwihawete Akaz uzapo ikatu 'ym wera'u ma'e Tupàn henataromo kury. Nezewe hekon a'e. Iaiw azeharomoete. **23** Uzuka ma'e a'y'r

tupàn a'ua'u Xir wazar wanenataromo wà. A'e tupàn a'ua'u wiko a'e iaiw haw herur arer romo wà. Uze'eg nezewe. — Tupàn Xir wazar upytywà Xir wanuwihawete a'e wà. Azuka putar ma'e wanenataromo ihe wà nehe. A'e rupi heptytwà putar a'e wà nehe no, i'i. Nezewe rehe we werur iaiw haw a'e ywy rehe har nànàn wà. **24** Akaz upyhyk ma'e tåpuzuhu pupe har. Uzukazuka a'e ma'e imu'im'u pà. Uwàpytym hukenaw katu pe har. Uzapo kar ma'ealyr hapy haw tetea'u pe imuza'akaw Zeruzarez pe har nànàn. **25** Tawhu Zuta ywy rehe har nànàn uzapo kar tupàn a'ua'u wamuwete haw. Teko wapy yhyk zàwenugar a'e tupàn a'ua'u amo ae ywy rehe har wamuwete haw nànàn wà. Nezewe haw iapo mehe umuikwahy kar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uwipy wazar a'e kury.

26 Amo umuapyk tuwihowete Akaz hemiapo kwer paw tuwihowete romo heko mehe har izypy mehe har te iahykaw rehe har wà, pape rehe wà. Na'aw a'e pape her xe: Zuta wanuwihawete Izaew wanuwihawete wanemapiro kwer imume'u haw. **27** Umàno Akaz. Uzutym hetekwer Zeruzarez tawhu pe wà. Nuzutym kwaw tuwihowete watym awer pupe wà. Ta'yri Ezeki her ma'e wiko tuwihowete romo hekuzaromo a'e kury.

Ezeki wiko Zuta ywy

rehe har wanuwihawete romo

29 ¹ Ezeki wereko 25 kwarahy tuwihowete romo wiko mehe. Umumaw 29 kwarahy Zeruzarez pe tuwihowete romo wiko pà. Awi Zakari tazyr wiko ihy romo. **2** Nuzawy kwaw uwipy tuwihowete Tawi a'e. Uzapo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimutar.

Uzapokatu kar Tåpuzuhu wemiruze'eg wanupe

3 Tuwihowete romo wiko mehe zahy ipy mehe uwàpytymawok tåpuzuhu hukenaw katu pe har. **4** A'e wenoz xaxeto wamuwà wà, Erewi izuapyapry wamuwà wà no, katu haw tåpuzuhu huwake har kwarahy ihemaw kutyar har pe wà. **5** — Erewi izuapyapry wà. Penu

heze'eg nehe. Pezemukatu Tupàn henataromo nehe. Pemukatu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zaneipy wazar håpuzuhu nehe no. Penuhem ikatu 'ym ma'e paw tåpuzuhu wi nehe. **6** Zaneipy nuweruzar kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar a'e wà. Weityk wà. Uzapo ikatu 'ym ma'e henataromo wà no. Upuir tåpuzuhu Tupàn heko haw wi wà. Upytu'u imuwete re wà. **7** Uwàpytym tåpuzuhu hukenaw wà. Umuwew tatainy ipupe har wà no. Upytu'u yhyk zàwenugar hapy re wà. Upytu'u ma'ealyr wazuka re wanapy re wà no, wazuka haw tåpuzuhu henataromo wà no. **8** A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wikwahy Zuta ywy rehe har wanupe, Zeruzarez pe har wanupe no. Hemiaipo kwer umupyтуhegatu kar teko paw wà. Iaiw wanupe. Na'e teko paw uzypyrog zanerehe uze'eg urywahyahy pà wà. Pekwaw waze'eg urywahyahy awer. **9** Amo uzuka zaneru zeàmåtyry'ymawhu pe wà. Amo weraha zanera'yr wemipyhyk kwer romo wà. Amo weraha zanerazyr wà no.

10 Ko 'ar rehe azapokatu putar heze'egaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar rehe ihe nehe. Nezewe mehe upytu'u zanewe wikwahy re a'e nehe. **11** Pepytu'u zo pema'erekó katu re nehe, hera'yr wà. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e penexanexak tåpuzuhu pupe uma'erekó ma'e romo a'e xe. Pepytym putar teko Tupàn imuwete haw iapo mehe pe wà nehe, yhyk zàwenugar hapy mehe henataromo pe wà nehe.

12-14 Na'aw Erewi izuapyapry a'e pe wiko ma'e waner xe wà: Koat iànàm wà: Maat Amaxaz ta'yr, Zoew Azari ta'yr. Merari iànàm wà: Ki Amini ta'yr, Azari Zearerew ta'yr. Zeroxon iànàm wà: Zoa Zima ta'yr, En Zoa ta'yr. Erizàpà iànàm wà: Xiniri, Zeuew. Azap iànàm wà: Zakari, Matani. Emà iànàm wà: Zeuew, Ximez. Zenutum iànàm wà: Xemai, Uziw.

15 A'e awa wenoz kar amogwer Erewi izuapyapry wamuwà wà. Paw rupi uzemukatu Tupàn henataromo wà. A'e re weruzar tuwihowete ze'eg Tupàn hemimutar wà kury. Umukatu tåpuzuhu oho wà kury.

16 Na'e xaxeto wiko tāpuzuhu pupe imukatu pà wà. Wenuhem ikatu 'ym ma'e ipupe har paw rupi wà. Weraha katu pe wà. A'e wi Erewi izuapyapyr wenuhem a'e ma'e tawhu wi wà, ywyäpyznaw Xenorom her ma'e pe heraha pà wà.

17 Uzypyrog ma'e imukatu haw zahy pitài haw rehe har 'ar pitài haw rehe har iapo pà wà kury. 8 haw 'ar mehe uehem ipupyaikaw pyrer tāpuzuhu pe teixe haw huwake har pe wà. Urumaw amo 8 'ar um'aerekò pà wà. 16 haw 'ar mehe umumaw tāpuzuhu imukatu haw wà.

18 Na'e oho tuwihawete hāpuzuhu pe tuwihawete Ezeki pe uze'eg pà wà kury. — Urumukatu Tupàn Hāpuzuhu paw rupi ure. Urumukatu ma'e'a'yr hapy haw. Urumukatu ma'e tāpuzuhu pupe har paw no, ywyrapew typy'ak Tupàn pe imono pyr henaw no, hehe har no. **19** Akaz weityk amo ma'e tāpuzuhu pupe arer tuwihawete romo wiko mehe a'e. Oroho a'e ma'e ipiaromo ure no. Urumukatu a'e ma'e imono pà ma'e'a'yr hapy haw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo har henataromo no.

Omonokatu tāpuzuhu Tupàn pe

20 Iku'egwer pe Ezeki ume'e iz'i'itahy a'e. Wenoz kar tuwihaw Zeruzarez pe har wamuwà wà. Oho wanupi tāpuzuhu pe. **21** Werur kar ma'e'a'yr wà no: 7 tap'iaka'yr awa wà, 7 àràpuhàràñ hawitu ma'e awa wà, 7 àràpuhàràna'yr hawitu kuzà wà, 7 àràpuhàràñete awa wà. — Azuka putar Tupàn henataromo ihe wà nehe, tuwihawete iàñam wanemiaipo kwer ikatu 'ygwer hekuzaromo ihe wà nehe, teko Zuta ywy rehe har wanemiaipo kwer ikatu 'ygwer hekuzaromo ihe wà nehe no, tāpuzuhu imukatu pà ihe wà nehe no, i'i wanupe. Na'e uzuka kar a'e ma'e'a'yr wazuka haw rehe xaxeto Àràw izuapyapyr wanupe wà kury. **22** Xaxeto uzuka tap'iaka'yr awa izypy mehe wà. Omono'og wanuwykwer ikurer imupiripirk pà wazuka haw rehe wà. A'e re uzapo nezewegatete haw àràpuhàràñ hawitu ma'e awa wanupe, àràpuhàràñ hawitu ma'e kuzà wanupe no. **23** Na'e upyhyk àràpuhàràñete awa wà. Ikatu

'ygwer hekuzaromo izuka pyràm romo wanekon wà. Weraha tuwihawete pe wà, amogwer teko wanupe wà no. Paw rupi opokok a'e àràpuhàràñete awa wanehe wà.

24 Na'e xaxeto uzuka àràpuhàràñete awa wà. Uzakook wanuwykwer wazuka haw ipy pe wà, teko paw wanemiaipo kwer ikatu 'ygwer imunàñaw romo wà. Nezewe i'i tuwihawete xaxeto wanupe. — Pemono ma'e hapy paw pyr Tupàn pe nehe. Pezuka ma'e'a'yr ikatu 'ygwer imunàñar nehe no, teko Izaew paw wapyro pà nehe, i'i wanupe.

25 Ezeki weruzar tuwihawete Tawi ize'eg. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono uze'eg uze'eg imume'u har tuwihawete henataromo har Kaz her ma'e pe a'e, uze'eg imume'u har Nàtà pe no. Ezeki weruzar a'e ze'eg paw a'e. Omono kar Erewi izuapyapyr imupu pyr hereko har tāpuzuhu pupe wà: kawaw záwenugar imupu har wà, wioràwiràñ imupu har wà, wioràwiràñ pixika'i ma'e imupu har wà. **26** Wiko a'e pe upu'äm pà wà, wemimupu hereko pà wà. Kwehe mehe Tawi umupu kar a'e ma'e xaxeto wanupe. Xaxeto wereko xi'äm ma'e'ak kwer iapo pyrer wà no. **27** Ezeki wapy kar ma'e hapy paw pyràm ma'e'a'yr hapy haw rehe kury. Iapo pà wazypyrog mehe we paw rupi uzypyrog uzegar pà Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw imume'u pà wà kury. Xi'äm hereko har upy uxi'äm wà. Imupu pyr imupu har umupu uma'e wà no. **28** Paw rupi umuwete katu Tupàn wà. Uzegar wiwi wà. Upy wiwi uxi'äm wà no. Xo ma'e'a'yr wazuka pawire zo upyt'u wà. **29** A'e re tuwihawete a'e, amogwer teko a'e pe wiko ma'e paw wà no, wapyk upenàràg rehe Tupàn imuwete katu pà wà. **30** Tuwihawete a'e, tuwihaw upuner ma'e wà no, umuzàg kar zegar haw Tawi hemiaipo kwer Azap hemiaipo kwer a'e wà, Erewi izuapyapyr wanupe a'e wà. Uzegar urywete wera'u haw pupe wà. A'e re wapyk upenàràg rehe Tupàn imuwete katu pà wà.

31 Na'e Ezeki uze'eg teko wanupe kury. — Pezemonokatu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe pema'erekò haw pe. A'e rupi pezur tāpuzuhu pe ma'e imono pà izupe Tupàn ikatu haw rehe penurywete haw hexak kar pà nehe,

i'i wanupe. Teko weruzar iz'e'g wà, ta'e ipureruzar wer hehe wà xe. Omono ma'e hapy paw pyràm Tupàn pe wà. **32** Na'aw a'e ma'e Tupàn pe imono pyrer wà: 70 tapi'aka'yr awa wà, 100 àràpuhàràn hawitu ma'e awa wà, 200 àràpuhàràn hawitu ma'e kuzà wà.

33 Tupàn ikatu haw rehe urywete haw hexak kar pyràm romo uzuka 600 tapi'ak awa wà, 3,000 àràpuhàràn hawitu ma'e awa wà no.

34 Naheta teteal'u kwaw xaxeto wà. A'e rupi nuhyk kwaw ma'e'yr izuka pyrer wapirokar romo wà. A'e rupi Erewi izuapyapry upptywà wà, te uzuka paw wà. A'e 'ar mehe heta amo xaxeto uzemukatu ma'e kwer wà. (Erewi izuapyapry izemukatu wer wera'u xaxeto wanuwi wà.) **35** Uzuka ma'e'yr hapy pyràm ukaz paw ma'e ràm teteal'u wà. Omono ma'e'yr Tupàn pe uzemuawye kar haw romo wà no. Omono'og wakawer wà, (ta'e Tupàn nu'u kar kwaw wanupe xe). Omono wakawer Tupàn pe wà. Omono win izupe ma'e'yr hapy pyràm inuinuromo wà no. Nezewe uzypyrog wi Tupàn imuweste katu haw tåpuzuhu pupe har iapo pà wà. **36** Ezeki a'e, teko paw a'e wà no, hurywete Tupàn hemiapo kwer rehe wà. — Tupàn uzapo ikatu ma'e zanewe a'e, i'i izupe wà. Ta'e a'e ma'e paw uzeapo na'arewahy a'e xe.

Uzapo mynykaw wa'yr

wazuka 'ym awer her ma'e wà

30 ¹A'e re tuwhiwete Ezeki omono kar uze'eg heraha har Izaw ywy nàñàñ Zuta ywy nàñàñ a'e wà kury. Omono kar pape uze'eg hereko har teko Eparai izuapyapry wanupe, Manaxe izuapyapry wanupe no. — Pezur tåpuzuhu Zeruzarez pe har pe paw rupi nehe, mynykawhu zaneipy wana'yr wazuka 'ym awer her ma'e iapo pà nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar imuweste katu pà nehe. **2** Tuwhiwete a'e, tuwhiw upuner wera'u ma'e a'e wà no, Zeruzarez pe wiko ma'e a'e wà no, umume'u a'e mynykawhu iapo àwàm zahy mokoz haw rehe a'e wà. **3** Ta'e nupuner kwaw iapo haw rehe i'ar mehe a'e wà xe, zahy ipy mehe a'e

wà xe. Uzeapo nezewe haw a'e, ta'e naheta tete kwaw xaxeto uzemukatu ma'e kwer a'e wà xe. Teko nuzemono'og kwaw Zeruzarez pe a'e zahy mehe a'e wà no. **4** Ize'eg ikatu tuwhiwete pe a'e, teko wanupe a'e no. **5** Umuhàmuhàz kar uze'eg a'e ywy nàñàñ wà: tawhu Merexewa kwarahy ihemaw kutyr har wanupe wà, te Nà izuapyapry wanupe kwarahy heixe haw kutyr har wanupe wà no. — Paw rupi pezur Zeruzarez pe nehe, mynykawhu zaneipy wana'yr wazuka 'ym awer her ma'e iapo pà nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar imuweste katu pà nehe. Kwehe naxiapo kwaw 'aw mynykawhu zane. Nezewe rehe we Tupàn ze'eg kwehe arer uzapo kar zanewe a'e.

6 Ze'eg heraha har weruzar tuwhiwete iz'e'g wà. Weraha ipape wà. Weraha amogwer tuwhiw wapape wà no, Izaew ywy nàñàñ wà, Zuta ywy nàñàñ wà no. — Teko Izaew wà, pezewyr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. Wiko Ámàrààw izar romo a'e. Wiko Izak izar romo no. Wiko Zako izar romo no. Peiko Axir wanuwhiwete wapuner haw wi uzepyro ma'e romo. Tupàn uzewyr putar peme a'e nehe no. **7** Peiko zo peipy wazàwe nehe, peiwy rehe har wazàwe nehe. Nuzeruzar kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zaneipy wazar rehe wà. A'e rupi umumaw a'e wà. Pexak Tupàn hemiapo kwer.

8 Peiko zo Tupàn heruzar 'ymar romo peipy wazàwe nehe. Peruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nehe. Pezur tåpuzuhu pe nehe. Tupàn omonokatu a'e tåpuzuhu imuweste katu haw romo tuweharupi àràm romo a'e. Pemuweste katu Tupàn nehe, peme ikwahy re imupytu'u kar pà nehe. **9** Aze pezewyr Tupàn pe nehe, a'e mehe peàmàtyr'ymar peànàm waneraha arer pena'yr waneraha arer a'e wà nehe, upuhareko putar a'e wà nehe. Umuzewyr kar putar waneko awer pe wà nehe no. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar ikatu a'e xe. Upurupuhareko no. Pemuawye kar putar nehe no, aze pezewyr izupe nehe, i'i wanupe a'e pape rehe uze'eg imuapk pà wà.

10 Ze'eg heraha har oho tawhu Eparai izuapyapyr waiwy rehe har nànàn wà, Manaxe izuapyapyr waiwy rehe har nànàn wà no. Te uhem Zemurom izuapyapyr waiwy pe kwarahy heixe haw kutyr har pe wà. Teko paw upuka waze'eg henu mehe wà. Uze'eg uryweteahy wanehe wà. **11** Amo teko Azer izuapyapyr wà, Manaxe izuapyapyr wà no, Zemurom izuapyapyr wà no, uzemumikahy wemiapo kwer rehe wà. A'e rupi oho Zeruzarez pe wà. **12** Zuta ywy rehe Tupàn weruzar kar tuwihawete ze'eg teko wanupe, tuwihaw upuner ma'e waze'eg teko wanupe no. A'e tuwihaw uzapo kar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimutar teko wanupe wà.

13 Mokoz haw zahy rehe teko tetea'u oho Zeruzarez pe wà, mynykawhu typy'ak imuapiruru kar 'ym pyrer her ma'e iapo pà wà. Heta tetea'u wà. **14** Upyhyk ma'e'yr tupàn a'ua'u wanenataromo wazuka haw wà kury. Upyhyk yhyk zàwenuglar hapy haw wà no. Weityk heraha ywyàpyznaw Xenorom her ma'e rehe wà. **15** Mokoz haw zahy rehe 14 haw 'ar mehe uzuka àràpuhàràn'yr wà, mynykaw waipy wana'yr wazuka 'ym awer rehe har wà. Xaxeto wà, Erewi izuapyapyr wà no, imaranugar wà. A'e rupi uzemukatu Tupàn henataromo wà. Na'e weraha ma'e hapy paw pyràm tàpuzuhu pe wà kury. **16** Oho upu'amaw tàpuzuhu pe har pe wà, ze'eg Moizez Tupàn hemiruze'eg pe imur pyrer rupi katete wà. Erewi izuapyapyr umur ma'e'yr wanuwu kwer xaxeto wanupe wà. Xaxeto umupiripirik wanuwu kwer ma'e'yr hapy haw rehe wà. **17** Heta tetea'u Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e a'e pe wà. A'e rupi Erewi uzuka àràpuhàràn'yr a'e teko wanemimir kwer wà. Nezewe omonokatu a'e teko Tupàn pe wà. **18** Tupàn ze'eg kwehe arer umukatu kar teko zaneipy wazuka 'ym awer her ma'e i'u zanune a'e wà. A'e 'ar mehe teko tetea'u u'u uzemukatu 'ym pà wà: amo Eparai izuapyapyr wà, amo Manaxe izuapyapyr wà, amo Ixakar izuapyapyr wà, amo Zemurom izuapyapyr wà. Ezeki uze'eg Tupàn pe wanehe. — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ureipy wazar ikatu ma'e ne. **19** Aze teko

nemuwete katu upy'a pupe azeharomoete wà nehe, emunàn wanemiapo kwer ikatu 'ygwer nehe. Nuzemukatu kwaw ze'eg tàpuzuhu rehe har rupi wà. Nezewe rehe we nereharaz wakatu 'ymaw wi nehe, i'i izupe.

20 Tupàn uwazar Ezeki ize'eg izupe. Umunàn teko wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e. **21** Izaew Zeruzarez pe har paw umumaw 7 'ar mynykaw typy'ak imuapiruru kar pyr 'ym her ma'e iapo pà wà, urywete pà wà. Tuweharupi xaxeto wà, Erewi izuapyapyr wà no, umume'u Tupàn ikatu haw izupe wà. Umpu imupu pyr Tupàn pe imonokatu pyrer wà, umupuahy wà. **22**— Ikatuahy Tupàn imuwete katu haw penemiapo kwer, i'i Ezeki Erewi izuapyapyr wanupe. Paw rupi umumaw 7 'ar a'e mynykaw iapo pà wà. Omono ma'e Tupàn pe uzemuawyzé kar pà izupe wà. Umume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uwipy wazar ikatu haw izupe wà no.

23 Na'e uze'eg uezuepeupe wà. — Ximumaw amo 7 'ar mynykaw iapo pà nehe, i'i uezuepeupe wà. Umumaw 7 'ar mynykaw iapo pà urywete pà wà. **24** Tuwihawete Ezeki omono 1.000 tapi'aka'yr awa teko wanupe wà. Omono 7.000 àràpuhàràn awa hawitu ma'e teko wanupe wà no. Amogwer tuwihaw upuner ma'e wà no, omono 1.000 tapi'ak awa teko wanupe wà no. Omono 10.000 àràpuhàràn hawitu ma'e awa teko wanupe wà no, mynykaw rehe wà no. Xaxeto tetea'u uzemukatu Tupàn henataromo wà no. **25** Nezewe teko paw hurywete wà: Zuta ywy rehe har wà, xaxeto wà, Erewi izuapyapyr wà, Izaew ywy wi ur ma'e kwer wà, amo ae ywy rehe har Izaew ywy rehe wiko ma'e wà, amo ae ywy rehe har Zuta ywy rehe wiko ma'e wà. **26** Teko Zeruzarez pe har paw hurywete tuwe wà. Ta'e Xàrumàw Izaew wanuwihawete Tawi ta'yr heko mehe arer we nuzeapo pixik kwaw agwer ma'e a'e wà xe.

27 Xaxeto wà, Erewi izuapyapyr wà no, upu'am a'e pe Tupàn pe ma'e henoz pà wà. — Emur neze'egatu 'aw teko wanehe nehe, i'i izupe wà. Tupàn weko haw ywak rehe har ikatuahy ma'e pe wiko mehe wenu waze'eg mehe wà. Wazar waneminozgwer wanupe.

Ezeki uzapokatu Tupàn imuwegete haw

31 ¹ Mynykawhu ipaw ire Izaew Zeruzarez pe har paw oho tawhu Zuta ywy rehe har nànàn wà. Ukauka ita upu'am ma'e tupàn a'ua'u romo iapo pyrer oho waiko wà. Omonohok ywyra upu'am ma'e tupàn a'ua'u romo iapo pyrer wà no. Umumaw ma'e zuka haw tupàn a'ua'u wanenataromo har wà. Umumaw tupàn a'ua'u wamuwete katu haw wà no. Uzapo nezewegatete haw amo ywy rehe wà no: Zuta izuapyapyr waiwy nànàn wà, Mezàmi izuapyapyr waiwy nànàn wà, Eparai izuapyapyr waiwy nànàn wà, Manaxe izuapyapyr waiwy nànàn wà. A'e re paw rupi uzewyr oho weko haw pe wà.

2 Ezeki umuza'aza'ak xaxeto imono'og pyrer tetea'u iapo pà wà. Uzapo nezewe haw Erewi izuapyapyr wanupe wà no. Uzapo kar amo ma'erekò haw a'e imono'og pyrer wanupe pitàitàigatu wà no. Xaxeto omono ma'e Tupàn henataromo ukaz paw ma'e ràm izupe wà. Omono ma'e izupe teko wamuawyze kar pà izupe wà no. Erewi izuapyapyr umuzàg Tupàn ikatu haw rehe zegar haw wà. Umume'u ikatu haw izupe wà no. Uzekaïw katu tàpuzuhu hukenawhu rehe wà no. **3** Heta tetea'u tapi'ak awa tuwihawete pe wà. Heta tetea'u àràpuhàràn hawitu ma'e awa wà no. Omono amo weimaw xaxeto wanupe wà, hapy paw pyràm romo Tupàn henataromo wà. Xaxeto uzuka a'e ma'ea'yr tuweharupi wà, ku'em mehe wà, karuk mehe wà no. Omono amo weimaw wanupe ma'e hapy paw pyràm romo amo mynykaw 'ar rehe àràm wà no: mytu'u haw 'ar mehe àràm, zahy pyahu mehe àràm, amogwer mynykaw Tupàn ze'eg rehe imume'u pyrer àràm.

4 Tuwihawete uzapo kar ma'e Zeruzarez pe har wanupe kury. — Tupàn omono kar amo ma'e peme xaxeto wama'e romo a'e, Erewi izuapyapyr wama'e romo a'e no. Pemono a'e ma'e wanupe nehe kury. Nezewe mehe upuner u'lar nànàn ma'e Tupàn ze'eg rehe har iapo haw rehe wà nehe, i'l wanupe. **5** Tuwihawete ze'eg henu re na'arewahy teko umur wemipo'o kwer ikurer uhua'u wera'u

ma'e wà: arozràn, ma'ywa tykwer, uri kawer, hâir, amo ma'e oko pe wemipo'o kwer. Aze heta 10 ma'e wà, werur pitài tàpuzuhu pe wà.

6 Izaew ywy rehe har wà, amogwer tawhu Zuta ywy rehe har pe har wà no, werur weimaw ikurer wà no. Aze heta 10 tapi'ak awa wà, umur pitài wà. Aze heta 10 àràpuhàràn hawitu ma'e awa wà, umur pitài wà no. Wyzài ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imonokatu pyrer wà, aze heta 10 wà, wazar umur pitài izupe wà. Omono'og a'e ma'e ywytyr zàwenugar romo iapo pà ipupe wà. **7** Uzypyrog ma'e imono'og pà na'iruz haw zahy mehe wà. Umumaw a'e ywytyr zàwenugar iapo haw **7** haw zahy mehe wà.

8 Ezeki a'e, tuwihaw upuner wera'u ma'e a'e wà no, oho a'e ma'e ywytyr zàwenugar romo iapo pyrer hexak pà wà kury. Hexak mehe umume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw izupe wà. Umume'u teko Izaew wakatu haw wà no. **9** Ezeki uze'eg xaxeto wanupe, Erewi izuapyapyr wanupe no, a'e ywytyr zàwenugar rehe. **10** Xaxeto wanuwiawete Azari Zanok izuapyr uwazar ize'eg izupe. — Teko uzypyrog ma'e imono pyràm herur pà tàpuzuhu pe amo zahy rehe wà. A'e 'ar mehe arer we uhyk urerem'i urewe. Heta ikurer no. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur uze'egatu wemiaihu wanehe no. Urumai'u tetea'u te urerewykàtà.

11 Na'e tuwihawete Ezeki umuhyk kar ipuyaikaw pyrer tàpuzuhu pupe a'e ma'e hyru romo kury. Weruzar ize'eg wà.

12 Na'imunar kwaw ma'e rehe wà. Omono ma'e imur pyrer paw ipupe wà, pitài ma'e 10 ma'e wi henuhem pyrer imono pà wà no, ma'e Tupàn pe imur pyràm no. Umuigo kar amo Erewi izuapyr Konani a'e, ma'e hyru rehe uzekaïw ma'e romo a'e. Umuigo kar tywyr Ximez ipptywà har romo no. **13** Tuwihawete Ezeki a'e, xaxeto wanuwiawete Azari a'e no, wexaexal amo Erewi izuapyapyr Konani hemiruze'eg romo Ximez hemiruze'eg romo wà no. Na'aw waner xe wà: Zeiew, Azari, Naat, Zerimot, Zozamaz, Eriew, Izimaki, Maat, Menai. **14** Koea Imina ta'y'r wilko tàpuzuhu hukenaw rehe ume'egatu ma'e romo

a'e. Uzukaiw ma'e Tupàn pe imur e pyrer rehe no. Weraha ma'e Tupàn pe imonokatu pyrer wazar ràm wanupe no. **15** Amo xaxeto wiko amo tawhu pe wà. Amo wiko amo tawhu pe wà no. Erewi izuapyapyr uma'ereko katu Kora hemiruze'eg romo wà. Na'aw waner xe wà: En, Miniami, Zezua, Xemai, Amaria, Xekani. Umuza'aza'ak a'e ma'e wà. Omono imuza'ak pyrer umyrypar Erewi izuapyapyr wanupe pitàitâigatu wà. Omono imuza'ak pyrer waànàm wanupe pitàitâigatu wà. **16** Nume'e kwaw pape rehe waipy waner wanekar pà wà. Aze amo awa oho tâpuzuhu pe uma'ereko haw iapo pà tuweharupi, aze itua'u haw uhua'u wera'u 30 kwarahy wi, a'e mehe ume'e hemiapo kwer rehe wà. Ume'e iànàm wanehe wà no. Na'e omono ikurer izupe wà. **17** Umuapyk xaxeto waner waànàm waner wanehe wà. Aze amo Erewi izuapyr itua'u haw heta wera'u 20 kwarahy wi a'e, umuapyk her amo ima'ereko haw iapo har wainuromo. **18** Umuapyk hemireko waner a'e pape rehe wà no, ta'yr waner wà no, tazyr waner wà no. Iànàm paw waner umuapyk wà. Xaxeto wà, Erewi izuapyapyr wà no, uzemonokatu Tupàn pe wà. Tuweharupi uzemuàgà'y'm ma'ereko haw iktuahy ma'e iapo àwàm rehe wà. **19** Wexaexak awa tem'i xaxeto Àràw izuapyapyr wanupe imono har romo wà no. Wiko tawhu xaxeto waneko haw pe wà, ywy a'e tawhu wanuwake har rehe wà no. Weraha tem'i Erewi izuapyapyr wanupe wà no, aze heta waner a'e pape rehe wà.

20 Nezewe haw uzapo Ezeki Zuta ywy nànàm. Ikatu tuweharupi. Uzapo xo ikatu ma'e zo. Uzeruzar katu no, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzar pe ma'ereko haw iapo mehe no. **21** Ezeki tâpuzuhu pe hemiapo kwer paw, wyzài ma'e Tupàn zé'eg rupi iapo mehe, uzapokatu a'e ma'e. Ta'e tuweharupi uezagaw Tupàn hemimutar iapo pà a'e xe.

Xenakeriw uzàmàtyry'ym Zuta wà

32 **1**A'e ma'e izeapo pawire, Ezeki **2** Tupàn rehe uzeruzar haw hexak kar ire, nezewe rehe we Xenakeriw Axir

wanuwihawete wixe Izaew ywy rehe a'e kury. Hemiruze'eg zauxiapekwer umàmàn tawhu pàrirogawtàtà hereko har izywyr wà. Ta'e ipurupyhyk wer wanehe wà xe. **2** Xenakeriw ipuràmàtyry'ym wer Zeruzarez rehe a'e no. Ezeki wexak hehe ipurupyhyk wer haw. **3** A'e rupi upuranu wemiruze'eg zauxiapekwer wanuwihaw wanehe, teko wanuwihaw wanehe no. — Xiupyk yzygwar katu pe har tawhu huwake har paw nehe, i'i wanupe. — Ikatu, i'i izupe wà. **4** Teko tetea'u uzemono'og wà wà. Úmim yzygwar paw oho wà. Umupytypaw yrykaw zàwenugar a'e ywy ahaw paw wà no. Uzapo nezewe haw ta'e nuexak kar kwaw 'y Axir wanupe tawhu huwake wahem mehe wà xe.

5 Hurywete Ezeki. Uzapokatu ipàrirogawtàtà iaiha ma'e tawhu izywyr har. Uzapo tâpuzaiha ikupe pe no. Uzapo amo ipàrirogawtàtà no, pàrirogawtàtà ipy izywyr no. A'e 'ym mehe teko upupyk ywy tawhu Tawi heko awer huwake har kwarahy ihemaw kutyr har wà. Ezeki uzapo tâpuzatà zauxiapekwer wanupe a'e ywy rehe no. Uzapo kar u'yw zàwenugar ipuku ma'e purukutukaw tetea'u. Uzapo kar wazemimaw tetea'u no. **6** Omono amo awa wà, zauxiapekwer tawhu pe har paw wanuwihaw romo wà. Omono'og tuwihaw wamuwà ywy ukenawhu teixe haw huwake har rehe wà.

7 — Pekàg nehe. Pekyze zo nehe. Pepytuhegatu zo Axir wanuwihawete hexak mehe nehe. Hemiruze'eg zauxiapekwer heta tetea'u wà. Pekyze zo wanuwi nehe. Ta'e zaneinuromo har upuner wera'u Axir wainuromo har wi a'e xe. **8** Xo awa wapuner how wereko a'e. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wiko zaneinuromo a'e, zanepytywà pà a'e, zaneàmàtyry'ymar wazuka pà a'e, i'i wanupe. Teko hurywete tuwihawete Ezeki ize'eg henu mehe wà.

9 Amo 'ar pawire Xenakeriw Axir wanuwihawete a'e, hemiruze'eg zauxiapekwer a'e wà no, umàmàn Araki tawhu izywyr oho a'e wà. Omono kar amo tuwihaw Zeruzarez pe wà. — Peraha ko heze'eg tuwihawete Ezeki pe nehe, i'i wanupe.

10 — Nezewe i'i tuwihawete iko peme a'e, i'i a'e awa Ezeki pe. — Ihe Xenakeriw Axir wanuwhawete ihe, zauxiapewer peàmàtyry'ymar tetea'u umàmàn tawhu peneko haw izywyr wà. Mâràzàwe tuwe napekyze kwaw wanuwi. **11** — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar urepyro putar newi a'e nehe, i'i Ezeki ihewe. Hemu'em iko peme. Pemàno putar ta'e nuhyk kwaw penemi'u ràm peme nehe xe. Nuhyk kwaw 'y peme nehe no. **12** Ta'e Ezeki a'e ae umumaw Tupàn henataromo ma'eayr hapy haw paw a'e xe. Umumaw imuweste katu haw paw a'e no. A'e re uze'eg Zuta ywy rehe har wanupe Zeruzarez pe har wanupe no. — Pemuweste katu Tupàn xo pitài ma'eayr hapy haw henataromo nehe. Peapyk xo a'e pe zo nehe no, i'i wanupe. **13** Aipo napekwaw kwaw heremiapo kwer. Ihe ihe, heipy a'e wà nehe, uruityk teko amo ywy rehe har tetea'u ure wà. Aipo wazar tupàn a'ua'u upuner wapyro haw rehe hepo wi a'e wà. Nan. **14** Ni amo tupàn heipy wanemityk kwer wazar nupuner kwaw wemiaihu wapyro haw rehe hepuner haw wi wà. Mâràzàwe tuwe pezeruzar Tupàn pezar rehe. Nupuner kwaw hepo wi pepyro haw rehe a'e nehe. **15** A'e rupi, tuwe Ezeki nahemu'em kwaw peme nehe. Penemu'em zo pezeupeupe nehe. Pezeruzar zo ize'eg rehe nehe. Ni pitài tupàn nupuner kwaw wemiaihu wapyro haw rehe heipy wanuwi a'e wà, ni hepuner haw wi a'e wà no. Pezar nupuner kwaw pepyro haw rehe a'e nehe no, i'i Xenakeriw iko peme, i'i a'e ze'eg herur har Zeruzarez pe har wanupe.

16 Tuwihaw Axir umume'u amo ma'e iaiw wera'u ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikutyr wà, hemiruze'eg Ezeki ikutyr wà no. **17** Xenakeriw umuapik uze'eg pape rehe a'e no. A'e ze'eg imuapik mehe uze'eg zemueteahy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar rehe a'e. — Tupàn amo ywy rehe har wazar nupyro kwaw wemiaihu hepo wi wà. Nezewegatete Tupàn Ezeki izar nupyro kwaw wemiaihu hepo wi wà nehe no, i'i. **18** Tuwihaw umume'u a'e ma'e uhapukaz pà Emerew waze'eg rupi wà, Zeruzarez pe har

ipàrirogawtà iapyr har wanupe wà. Ipurumupytuhugatu kar wer wanehe wà. Ipurumukyze kar wer wanehe wà no. — Nezewe mehe nazawaiw katu kwaw tawhu heityk àwàm nehe, i'i uezuepeupe wà. **19** Tuwihaw uze'eg zemueteahy Tupàn Zeruzarez izar rehe wà, teko amo ywy rehe har wazar ài hereko pà wà. Amogwer tupàn a'ua'u wiko ma'e hagapaw teko wanemipa kwer romo wà. Uzapo opo pupe wà.

20 Na'e tuwihawete Ezeki a'e, Tupàn ze'eg imume'u har Izai Amoz ta'y' a'e no, uze'eg Tupàn pe a'e wà kury, uzepetywà kar pà izupe a'e wà kury. **21** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur kar amo weko haw pe har a'e pe a'e kury. Heko haw pe har uzuka zauxiapewer Axir paw rupi wà. Uzuka wanuwhaw paw rupi wà no. Imaranugar tuwihawete Xenakeriw. — Mâràzàwe tuwe aipo pa, i'i uezuepe. A'e rupi uzewyr weko haw pe kury. Na'e, amo 'ar mehe umuwete tupàn ua'u uzar oho hâpuzuhu pe. A'e pe heko mehe amo ta'y' uzuka utakihe pupe wà

22 Nezewe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyro Ezeki a'e. Upyro Zeruzarez pe har Xenakeriw Axir wanuwhawete ipo wi a'e wà no. Upyro waàmàtyry'ymar paw wanuwi wà no. Na'e Tupàn umur zeàmàtyry'ym 'ymaw wemiaihu wanupe kury. Nużàmàtyry'ym kwaw uwake har wà kury. **23** Teko tetea'u oho Zeruzarez pe wà. Weraha ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo izuka pyràm izupe wà. Weraha hekuzar katu ma'e Ezeki Zuta ywy rehe har wanuwhawete pe imono pyràm romo wà no. A'e 'ar henataromo teko tetea'u ukwaw wewera'u Ezeki her a'e wà.

Ezeki ima'eahy

24 A'e 'ar rehe we tuwihawete Ezeki ima'eahy. Umàno târia'i. Na'e uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Tupàn uwazar ize'eg izupe. Uzapo ma'e Ezeki henataromo imukatu àwàm imume'u pà izupe. **25** Tupàn ikatu Ezeki pe. Nezewe rehe we Ezeki numume'u kwaw ikatu haw izupe. Ta'e wiko wera'u a'e xe. A'e rupi Tupàn wilkwahy izupe, Zuta ywy rehe har wanupe no, Zeruzarez pe

wiko ma'e wanupe no. **26** Na'e Ezeki uzemumikahy wiko wera'u haw rehe kury. Zeruzarez pe har uzemumikahy wà no. A'e rupi xo Ezeki imàno re zo Tupàn uzepyk teko wanehe.

Ezeki hemetarer katu a'e

27 Ezeki hemetarer katu a'e. Teko tetea'u ur ikàgaw imume'u pà izupe wà. Uzapo ma'e hyruhu tetea'u ma'e imonokatu haw romo: parat, or, ita hekuzar katu ma'e, taz zàwenugar, u'yw wi purumimaw, amo ima'e hekuzar katu ma'e. **28** Uzapo temi'u hyruhu imonokatu haw romo no: arozràn, ma'ywa tykwer, uri kawer, tapi'ak waptya haw, àràpuhàràn waptya haw. **29** Ezeki uzapo tawhu wà no. Wiko tapi'ak tetea'u wazar romo no. Ta'e Tupàn umur ma'e tetea'u izupe a'e xe. Umur temetarer tetea'u izupe no.

30 Ezeki upyk kar 'y ihemaw yzygwar Zirom her ma'e rehe har ywate har a'e. Uzapo wykywar Zeruzarez huwake kwarahy heixe haw kutyr. Wezyw'y tawhu pe a'e wykywar rupi uwryyk pà. Ezeki hemiapo kwer paw ikatu. **31** Tuwhiw upuner wera'u ma'e Mawiron pe har umur kar uze'eg heraha har Ezeki pe a'e wà. Upuranu hehe wà. — Ma'e uzeapo Zuta ywy rehe. Mâràzàwe tuwe xo ikatu ma'e uzeapo newe, i'i izupe wà. Tupàn upuir izuwi a'e 'ar mehe. Ta'e ipurukwaw wer ipy'a pe har rehe azeharomoete a'e xe.

Ezeki umàno

32 Amo umuapyk tuwhiwete Ezeki hemiapo kwer Tupàn hemiruze'eg romo weko haw hexak kar haw pape rehe paw rupi. Na'aw a'e pape waner xe wà: Tupàn ze'eg imume'u har Izai Amoz ta'yr hemixak kwer zàwenugar, Zuta ywy rehe har wanuwhiwete wanemiapo kwer Izaew ywy rehe har wanemiapo kwer imume'u awer. **33** Ezeki umàno a'e. Uzutym hetekwer tuwhiwete Tawi izuapyapyr watym awer i'aromo har pupe wà. Imàno mehe Zuta ywy rehe har wà, Zeruzarez pe har wà no, uzapo ikatu haw imume'u haw wà. Ta'yr Manaxe wiko tuwhiwete romo hekuzaromo.

Manaxe wiko Zuta ywy rehe har wanuwhiwete romo

33 ¹ Manaxe wereko 12 kwarahy Zuta ywy rehe har wanuwhiwete romo wiko mehe. Umumaw 55 kwarahy Zeruzarez pe tuwhiwete romo. ² Manaxe uzapo ikatu y'm ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo a'e. Kwehe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyhyk kar a'e ywy Zutew wanupe. Waneixe mehe umuhem kar teko a'e ywy rehe har a'e ywy wi wà, Zutew wanenataromo wà. A'e teko uzapo ma'e purumuhuhuk kar haw wà. Manaxe uzapo iaiw ma'e a'e teko wažàwe a'e kury. ³ Uzapo wi tupàn a'ua'u wamuwete katu haw. Tu Ezeki umumaw a'e ma'e. Manaxe uzapo wi a'e ma'e kury. Uzapo ma'e a'y happy haw tupàn Ma'aw imuweste haw. Uzapo ywyra u'am ma'e tupàn a'ua'u wanagapaw romo wà no. Umuwete katu zahytata wà no. ⁴ Uzapo tupàn a'ua'u wanenataromo ma'e a'y happy haw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hâpuzuhu pupe. Nuzawy kwaw Tupànete henataromo ma'e a'y happy haw. — Hemuwete pe xe tuweharupi nehe, i'i Tupàn teko wanupe kwehe mehe. ⁵ Mokoz haw katu haw pe tâpuzuhu huwake uzapo ma'e a'y happy haw zahytata wamuwete haw romo no. ⁶ Uzuka wa'y wanapy pà tupàn a'ua'u wanenataromo ywyapyznaw Men-Inom her ma'e rehe wà. Uze'eg tekwe wanupe no. Umume'u kar uzeapo ma'e ràm tekwe wanupe no. Uzapo kar ma'e tekwe wanupe no. Upuranu tekwe kwaw par wanehe no. Uzapo ikatu y'm ma'e tetea'u Tupàn henataromo. Umuikwahy kar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. ⁷ Manaxe umupu'am kar amo ywyra tupàn ua'u hagapaw romo ipo pyrer tâpuzuhu pupe no. Kwehe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg a'e tâpuzuhu rehe Tawi pe a'e, ta'yr Xàrumàw pe a'e no. — Ame'e 12 Izaew ta'yr waiwy nànàn ihe. Na'e aexak 'àg tâpuzuhu Zeruzarez pe har. Teko hemuwete katu putar xe tuweharupi a'e wà nehe. ⁸ Aze Izaew weruzar heze'eg paw wà nehe, aze uzapo ma'e Moizez izé'eg Izaew wanupe imur pyrer rupi katete wà nehe, a'e mehe namuhem kar kwaw

heremaiihu ko ywy wi ihe wà nehe, amo teko wanupe ihe wà nehe. Amono ko ywy waipy wanupe, i'i Tupàn kwehe mehe. **9** Manaxe uzapo kar ikatu 'ym ma'e iaiw wera'u ma'e Zuta ywy rehe har wanupe a'e, Zeruzarez pe har wanupe a'e. Kwehe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuhem kar a'e teko iaiw ma'e a'e ywy wi wemaiihu wanenataromo wà. Manaxe heko mehe wanemiapo kwer iaiw wera'u a'e teko wanemiapo kwer wi.

Manaxe uzemumikahy wemiapo kwer rehe

10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Manaxe pe wemaiihu wanupe kury. Nuzekaiw kwaw ize'eg rehe wà. **11** A'e rupi umuixe kar zauxiapékwer Axir wanuwihaw Zuta ywy rehe a'e wà kury. Upyhyk Manaxe pina zàwenugar pupe wà. Uzàpixipixi kyhàhàm tâtà pupe wà no. Weraha Mawiron pe wemipyhyk kwer romo wà. **12** Ma'erahy ipuraraw mehe Manaxe uze'eg tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzar pe kury. Heko wera'u haw uhem izuwi kury. Uzemumikahy wemiapo kwer rehe uwipy wazar henataromo kury. **13** Tupàn wenu ize'eg mehe. Uzapo heminozgwer. Umuzewyr kar Zeruzarez pe. Umuigo kar wi tuwihawete romo. Na'e Manaxe umume'u Tuweharupi Wiko Ma'e Tupàn romo heko haw a'e kury.

14 A'e re Manaxe uzapo pàrirogawtâtà iaiha ma'e tawhu Tawi heko awer izywyr kury. Uzypyrog iapo pà ywyàpyznaw Ziòm yzygwar huwake har kwarahy heixe haw kutyr. A'e wi oho iko kwarahy heixe haw awyze har kutyr. Te uhem ukenawhu Pira her ma'e pe. A'e re umàmàn tawhu iphegawer Opew her ma'e izywyr. Manaxe omono kar zauxiapékwer wanuwihaw tawhu Zuta ywy rehe har pàrirogawtâtà hereko har nànàn wà no. **15** Wenuhem tupàn a'ua'u tâpuzuhu wi wà no. Wenuhem tupàn ua'u hagapaw a'e pe imono pyrer a'e wi no. Weityk tupàn a'ua'u wanenataromo ma'e'yr hapy haw ywytyr tâpuzuhu hen awer rehe har paw, amo Zeruzarez pe har paw no. Weityk waneraha

katu pe muite tawhu wi wà. **16** Uzapokatu ma'e'yr hapy haw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo har. Uzuka ma'e'yr Tupàn pe uzemuawayze kar haw a'e pe wà. Omono ma'e'yr Tupàn ikatu haw imume'u haw romo no. — Pemuwete katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar nehe, i'i Zuta ywy rehe har wanupe. **17** Teko uzuka ma'e'yr uzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo wà, wazuka haw tupàn a'ua'u wanenataromo arer rehe wà.

Manaxe umàno

18 Amo umuapyk tuwihawete Manaxe hemiapo kwer paw pape Izaew wanuwihawete wanemiapo kwer imume'u haw rehe. Amo Tupàn ze'eg imume'u har umume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar ize'eg izupe wà. Umuapyk waze'eg a'e pape rehe no. **19** Amo umuapyk amogwer Manaxe hemiapo kwer pape Tupàn ze'eg imume'u har wanemiapo kwer her ma'e rehe: Tupàn pe ize'eg awer, hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e Tupàn pe uzewyr 'ym mehe we hemiapo kwer: tupàn a'ua'u imuwete katu awer, wamuwete katu haw iapo awer, ywyra tupàn a'ua'u hagapaw iapo awer, amo tupàn a'ua'u wanagapaw iapo awer. A'e ma'e paw umuapyk a'e pape rehe. **20** Umàno Manaxe. Uzutym hetekwer hâpuzuhu huwake ma'etymaw pe wà. Ta'yur Amon upyta hekuzaromo tuwihawete romo.

Amon wiko Zuta wanuwihawete romo

21 Amon wereko 22 kwarahy Zuta ywy rehe har wanuwihawete romo wiko mehe. Umuuw mokoz kwarahy tuwihawete romo wiko pà Zeruzarez pe. **22** Nuzawyw kwaw u Manaxe. Uzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo. Uzuka ma'e'yr tupàn a'ua'u u hemiapo kwer nànàn wà. Umuwete katu paw rupi wà no. **23** Tu uzewyr Tupàn pe. Amon nuzewyr kwaw izupe. Nuzemumikahy kwaw wemiapo kwer rehe. Tuweharupi hemiapo iaiw wi wi oho iko. **24** Tuwihaw Amon rehe we har upytu'u heruzar ire wà. A'e rupi uzuka Amon

tàpuzuhu pupe wà. **2** Na'e teko Zuta ywy rehe har uzuka izuka arer paw wà. Umuigo kar ta'yur Zuzi hekuzaromo tuwihawete romo wà.

Zuzi wiko Zuta wanuwhawete romo

34 ¹Zuzi wereko 8 kwarahy Zuta ywy rehe har wanuwhawete romo wiko mehe. Umumaw 31 kwarahy Zeruzarez pe tuwihawete romo wiko pà. **2** Zuzi uzapo ikatu ma'e Tupàn henataromo. Nuzawy kwaw uwipy tuwihawete Tawi a'e. Nupiaw kwaw ni kwe rupi ni ko rupi.

Zuzi uzapokatu Tupàn imuweste haw

3 Tuwihawete romo wiko mehe 8 haw kwarahy mehe, kwàkwàmo mehe we, Zuzi uzypyrog Tupàn uwipy Tawi izar imuweste katu pà. 4 kwarahy pawire uzypyrog Zuta ywy imukatu pà, Zeruzarez tawhu imukatu pà no. Umumaw tupàn a'ua'u wamuweste katu haw. Umumaw ywyra u'am ma'e tupàn ua'u hagapaw wà no. Umumaw tupàn a'ua'u wanagapaw ita iapo pyrer wà, itatàtà iapo pyrer wà no. **4** Teko weityk tupàn Ma'aw pe ma'ea'yr hapy haw tuwihawete henataromo wà. A'e ae ukauka yhyk zàwenugar tupàn a'ua'u wanenataromo hapy haw a'e ma'ea'yr hapy haw rehe har a'e no. Umumaw ywyra u'am ma'e tupàn ua'u hagapaw wà no. Umumaw tupàn a'ua'u wanagapaw ita iapo pyrer wà, itatàtà iapo pyrer wà no. Ukamikamik imuku'iku'i pà wà. Uhàuhàz imuku'i pyrer teko a'e tupàn a'ua'u wanupe ma'ea'yr izuka arer watym awer 'aromo. **5** Na'e umunyk tata xaxeto tupàn a'ua'u wanenataromo arer wakàgwer wanapy pà a'e kury, a'e ma'ea'yr zuka awer rehe a'e kury. Nezewe Zuzi umukatu Zuta ywy a'e, umukatu Zeruzarez tawhu a'e no.

6 Uzapo nezewe haw tawhu amo ywy rehe har wanupe no: Manaxe izuapyapyr waiwy rehe, Eparai izuapyapyr waiwy rehe, Ximeàw izuapyapyr waiwy rehe, te Napitari izuapyapyr waiwy rehe. Uzapo nezewe haw taw a'e tawhu izywyr har pe no. **7** Wata Izaew ywy nànàn tupàn a'ua'u wanupe ma'ea'yr hapy

haw wamumaw pà, ywyra u'am ma'e tupàn ua'u hagapaw wamumaw pà no, amo tupàn a'ua'u wanagapaw wamumaw pà no. Ukamikamik imuku'iku'i pà wà. Ukauka yhyk zàwenugar tupàn a'ua'u wanenataromo hapy haw no. A'e re uzewyr Zeruzarez pe.

Xaxeto wexak Tupàn pape

8 Tuwihawete romo wiko mehe 18 haw kwarahy mehe ywy imukatu re tàpuzuhu imukatu re Zuzi omono kar amo awa tàpuzuhu pe wà, iapo katu kar pà wanupe wà: Xàpà Azari ta'yur, Mazez Zeruzarez pe har wanuwhawete, Zoa Zoakaz ta'yur tuwihawete heruze'egar. **9** Erewi izuapyapyr omono'og temetarer wà. A'e re werur tàpuzuhu pe wà. Manaxe izuapyapyr wà, Eparai izuapyapyr wà no, amo Izaew ywy rehe har wà no, Zuta izuapyapyr wà no, Mezàmi izuapyapyr wà no, Zeruzarez pe wiko ma'e wà no, umur a'e temetarer Tupàn pe wà. Awa tuwihawete hemimono kar uze'eg oho xaxeto wanuwhawete Iwki her ma'e pe wà. Weraha a'e temetarer izupe oho mehe wà. **10** Tuwihaw omono a'e temetarer tàpuzuhu iapo katu haw rehe uzekaiw ma'e wanupe. A'e omono a'e temetarer tàpuzuhu iapo katu har wanupe wà, iapo wi har wanupe wà no. **11** Omono a'e temetarer ywyrapinar wanupe wà, tàpuz iapo har wanupe wà no. — Peme'eg kar ita imonohok pyrer imuhygatu pyrer nehe, i'l wanupe. — Peme'eg kar ywyra izyta ràm romo nehe, amogwer iapo katu àwàm romo nehe no. Ta'e tuwihawete Zuta ywy rehe har nuzekaiw kwaw tàpuzuhu rehe wà xe. Umu'ar kar a'e wà, i'l wanupe. **12-13** Uma'erekò ma'e wiko imunar 'ym ma'e romo wà. Ni pitài ma'e rehe na'imunar kwaw wà. **4** Erewi izuapyapyr wiko wanuwhaw romo wà: Zaat Omaní rehe we Merari izuapyr wà, Zakari Mezùrà rehe we Koat izuapyr wà. Wiko ukenawhu rehe ume'egatu ma'e wanuwhaw romo wà no. Wiko amogwer awa tàpuzuhu rehe uma'erekò ma'e wanuwhaw romo wà no. Erewi izuapyapyr paw ukwaw ma'e imupu pyr rehe zegar haw inuromo har imupu haw wà. Amo wiko pape kwaw par romo wà no. Amo wiko

ma'erekò haw iapo kar har romo wà no. Amo wiko ukenawhu rehe ume'egatu ma'e romo wà no. **14** A'e temetarer tåpuzuhu pe imono pyrer heraha mehe Iwki wexak pape Tupàn ze'eg a'e pe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg Moizez pe imur pyrer a'e pe. **15** Iwki uze'eg pape kwaw par Xàpà her ma'e pe. — Aexak pape Tupàn ze'eg imuapyk pyrer kwez xe tåpuzuhu pupe ihe, i'i izupe. Na'e omono a'e pape Xàpà pe kury. **16** Xàpà weraha tuwhawete pe. Umume'u uzeapo ma'e kwer izupe no. — Ure neremiruze'eg ure, uruzapo neremipa karer paw rupi ure. **17** Uruphyhk temetarer tåpuzuhu pupe har ure, uma'erekò ma'e wanupe imono pà ure, wanuwhaw wanupe ure no.

18 Areko amo pape xe hepo pe ihe no. Iwki umur ihewe a'e, i'i izupe. Na'e umugeta a'e pape tuwhawete pe kury. **19** Ze'eg a'e pape rehe henu mehe tuwhawete umu'i ukamir uzemumikahy pà a'e kury. **20** Aw awa wiko a'e pe wà: Iwki, Àikà Xàpà ta'yì, Aminom Mikai ta'yì, Xàpà pape kwaw par, Azai tuwhawete hemiruze'eg. Na'e tuwhawete uze'eg wanupe kury.

21 Pepuranu peho Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe herekuzaromo nehe, Izaew ywy rehe har wanekuzaromo nehe no, Zuta ywy rehe har wanekuzaromo nehe no. — Urepurukwaw wer nepurumu'e haw ko pape rehe har rehe nehe, ere izupe nehe, i'i wanupe. Tupàn wikkahy zanewe a'e, ta'e zaneipy nuweruzar kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iz'eeg a'e wà xe. Nuzapo kwaw hemipa kàràm ko pape rehe har wà, i'i wanupe.

22 Na'e Iwki a'e, amo tuwhawete hemimono kar a'e wà no, uze'eg oho Tupàn ze'eg imume'u har kuzà Una her ma'e Zeruzarez iphegwer ipyahu ma'e pe wiko ma'e pe wà kury. Imen Xarum her ma'e Xikima ta'yì Àrà hemimino wiko kamir tåpuzuhu pupe har rehe uzekaiw ma'e romo a'e. Umume'u uzeapo ma'e kwer Una pe wà kury. **23** — Pezewyr tuwhawete 'aw ze'eg Tupàn hemimur kwer imume'u pà izupe nehe, i'i wanupe.

24 — Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar ihe, amuapyk kar purehe hezepyk àwàm a'e pape Zuta ywy rehe har wanuwhawete pe imugeta pyrer rehe ihe. Azepyk putar Zeruzarez tawhu rehe ihe nehe, ipupe har paw wanehe ihe nehe no, a'e heremimume'u kwer rupi ihe nehe. **25** Hereityk a'e wà. Uzuka ma'ea'yr amo tupàn a'ua'u wanupe wà. Nezewe mehe aikwahy wanemipa kwer nànàñ ihe. Zeruzarez pe hekwahy haw ukaz tata ài. Nuwew kwaw nehe. **26** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar amume'u ko ma'e tuwhawete pe kury. — Eremu ze'eg a'e pape rehe imuapyk pyrer ne. **27** Erezemumikahy herenataromo ikàg 'ym ma'e romo nereiko pà. Eremu'i nekamir. Zeruzarez rehe ipupe har wanehe hezepyk àwàm henu mehe erezai'o. Urenu ihewe neze'eg mehe. **28** A'e rupi xo nemànò re zo azepyk putar Zeruzarez rehe nehe, ipupe har wanehe nehe. Urumumàno kar putar zeàmàtyr'y'm 'ymaw rehe nehe, i'i Tupàn iko tuwhawete pe, i'i Tupàn ze'eg imume'u har wanupe. Na'e a'e awa weraha a'e ze'eg tuwhawete pe wà kury.

Zuzi uzapokatu wi uze'egaw Tupàn rehe we

29 Na'e tuwhawete Zuzi omono'og tuwhaw Zuta ywy rehe har paw wà kury, omono'og Zeruzarez pe har paw wà no. **30** Uzemono'og paw rupi tåpuzuhu pe oho pà wà. Xaxeto oho wanupi wà. Erewi izuapypy oho wanupi wà no. Zeruzarez pe har paw oho wanupi wà no, upuner wera'u ma'e wà, upuner 'ym wera'u ma'e wà no. Na'e tuwhawete umugeta Tupàn ze'eg wemiáihu wanehe we iapo katu pyrer pape rehe imuapyk pyrer tåpuzuhu pupe hexak pyrer a'e kury, teko wanenataromo a'e kury. **31** Upu'am izyta tuwhawete pe imonokatu pyrer huwake. Uzapokatu uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe we kury. — Neze'eg ureruzar putar ure nehe. Oromonokatu putar neze'eg nehe. Uruzapo putar neremipa kwer nehe, urepy'a nànàñ nehe, urerekwe nànàñ nehe no. Wyzài ma'e

neremiaipo kàràm uruzapo putar nehe, neze'eg pape rehe imuapyk pyrer rupi katete nehe, i'i Tupàn pe. ³² Na'e Zuzi uze'eg Zeruzarez pe har wanupe kury, Mezàmi izuapyapyr wanupe no. — Ureruzar putar 'aw ze'eg azeharomoete ure nehe, peze Tupàn pe kury, i'i wanupe. Nezewe mehe Zeruzarez pe har uzapo ma'e a'e ze'eg rupi wà. Tupàn uzapokatu a'e ze'eg waipy wanehe we kwehe mehe a'e. ³³ Zuzi umumaw tupàn a'u'a purumuhuhuk kar haw Izaew ywy rehe har paw wà. Umuwete katu kar uzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e no, Izaew nànàn a'e no. Zuzi hekuwe mehe we teko nupytu'u kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uwipy wazar imuwete katu re wà.

***Uzapo mynykaw zaneipy wana'y
wazuka 'ym awer her ma'e wà***

35 ¹Zuzi uzapo mynykawhu Zaneipy wana'y wazuka 'ym awer her ma'e Zeruzarez pe kury, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwete katu pà kury. Pitài haw zahy rehe 14 haw 'ar mehe uzuka àràpuhàràñ mynykawhu rehe har wà. ²Omono xaxeto wama'ereko haw tâpuzuhu pupe har rehe wà. — Pezapokatu pema'ereko haw nehe, i'i wanupe. Henu mehe ipurapo wer hehe wà. ³Na'e wenoz kar Erewi izuapyapyr wamuwà wà no. Tupàn ze'eg rehe Izaew paw wamu'e har romo wanekon wà. Uzemonokatu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ma'ereko haw pe wà. Ur izupe wà kury. — Kwehe mehe tuwihawete Xàrumàw Tawi ta'yr uzapo Tupàn Hápuzuhu a'e. Pemono Tupàn Ze'eg Hyru tâpuzuhu pupe nehe kury. Ko 'ar henataromo naperaha kwaw peaxi'i rehe nehe. Pezemonokatu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar Izaew wazar pe pema'ereko haw pe nehe. ⁴Kwehe mehe Tawi Izaew wanuwiwahete a'e, ta'yr Xàrumàw a'e no, umuza'aza'ak peànàm imono'og pyr romo a'e ma'ereko haw iapo kar pà wanupe a'e wà. ⁵Pezemuza'aza'ak wi nezewegatete nehe kury, a'e ma'ereko haw iapo wi pà nehe kury, i'i wanupe. Teko uzeànàànàm ma'e pitàitìagatu uzemuza'aza'ak putar wà nehe. Nezewe heta putar amo Erewi izuapyapyr wà

nehe, imuza'aza'ak pyrer wanupe pitàitìagatu wà nehe. ⁶Pezuka àràpuhàràñ mynykawhu rehe har pe wà nehe. Pezemukatu kar Tupàn henataromo nehe no. Pemuàgà'ym mynykawhu nehe. Nezewe mehe penywyr amogwer Izaew ywy rehe har a'e wà nehe, uzapo putar mynykaw Zaneipy wana'y wazuka 'ym awer a'e wà nehe, Tupàn ze'eg Moizez pe imur pyrer rupi katete a'e wà nehe.

⁷Tuwihawete Zuzi waxaexak amo weimaw tapi'ak wà, amo àràpuhàràñ wà no, wamono pà teko wanupe mynykaw pe izuka pyràm romo wà: 30.000 àràpuhàràñ awa wà, 3.000 tapi'ak awa wà. ⁸Tuwihaw omono ma'e wà no: teko wanupe wà, xaxeto wanupe wà no, Erewi izuapyapyr wanupe wà no. Heta na'iruz tâpuzuhu rehe uzekaiw ma'e wà: Iwki, Zakari, Zeiew. A'e awa omono ma'e'yr xaxeto wanupe mynykawhu pe izuka pyràm romo wà no: 2.600 àràpuhàràñ awa wà, 300 tapi'ak awa wà no. ⁹Heta amo Erewi izuapyapyr wanuwiwah wà: Konani, tywyr Xemai, amo tywyr Netanew her ma'e, Azawi, Zeie, Zozamaz. Omono ma'e'yr Erewi izuapyapyr wanupe wà: 5.000 àràpuhàràñ awa wà, 500 tapi'ak awa wà no. ¹⁰Ma'e paw mynykawhu pe ihyk mehe xaxeto oho upu'ämaw pe wà kury. Erewi izuapyapyr uzemono'og wànàm wanehe we tuwihawete ze'eg awer rupi katete wà. ¹¹Na'e uzuka àràpuhàràñ awa wà. Erewi izuapyr upirok ma'e'yr wà. Omono wanuwykwer xaxeto wanupe wà. Xaxeto umupiripirk wanuwykwer ma'e'yr hapy haw rehe wà. ¹²Omono wakawer teko wanupe wà. Uzeànàànàm ma'e pitàitìagatu upyhyk ikurer wà. Umunyk tata a'e kawer rehe wà. Ukaz paw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo Moizez ze'eg awer rupi katete. Uzapo nezewegatete haw tapi'ak awa wanupe wà no. ¹³A'e re umihir ma'e'yr Tupàn ze'eg rupi wà. Umupupur kar amogwer Tupàn pe imur pyrer zapopo pupe wà, teko wanupe imono pà na'arewahy wà. ¹⁴A'e re Erewi izuapyapyr umuàgà'ym inugwer ma'e wà: uma'e, xaxeto wama'e, Àràw izuapyapyr wama'e. Erewi izuapyapyr uzapo nezewe haw wà, ta'e umumaw 'ar katu uma'ereko pà wà

xe. Omono ma'ea'yr hapy paw pyrām Tupàn pe wà. Omono wakawer izupe wà no.

15 Uzegar ma'e Azap hemiruze'eg upu'äm u'ämaw pe ze'eg kwehe arer rupi wà. Na'aw a'e ma'e iapo kar arer wà: tuwihawete Tawi, Azap, Emà, Zenutum tuwihawete henataromo Tupàn ze'eg imume'u har. Zauxiapekwer wiko upu'ämaw pe wà no, tāpuzuhu hukenawhu rehe ume'egatu pà wà no. Ni amo numuhem kar kwaw wapu'ämaw wi wà. Ta'e wamyrýpar amogwer Erewi izuapyapry umuàgá'yim izuka pyrer ikurer wanupe herur pà wà xe.

16 Nezewe mehe uzapo ma'e paw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuweste katu haw romo a'e ar mehe wà, tuwihawete Zuzi ize'eg rupi katete wà. Uzapo mynykawhu Zaneipy wana'yr wazuka 'ym awer her ma'e wà, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuweste katu pà wà. Wapy ma'e henataromo wà. Ukaz paw ma'ea'yr hapy haw rehe wà. **17** Izaew

Zeruzarez pe wiko ma'e paw umumaw 7 'ar a'e mynykawhu iapo pà wà. Mokoz mynykaw uzapo wà: Zaneipy wana'yr wazuka 'ym awer, typy'ak imuapiruru kar 'ym pyrer i'u haw. **18** Tupàn ze'eg imume'u har Xamuew i'ar mehe arer we Izaew nuzapo pixik kwaw mynykaw Zaneipy wana'yr wazuka 'ym awer 'aw mynykawhu zàwenugár wà. Ni amo tuwihawete nuzapo kwaw a'e mynykaw Zuzi zàwe wà. Wenoz teko tetea'u iapo mehe wà: xaxeto wà, Erewi izuapyapry wà, teko Zuta ywy rehe har wà, Izaew ywy rehe har a'e pe wiko ma'e wà, Zeruzarez pe har wà.

19 Tuwihawete romo wiko mehe 18 haw kwarahy rehe uzapo a'e mynykaw Zaneipy wana'yr wazuka 'ym awer her ma'e a'e.

Zuzi upytu'u tuwihawete romo wiko re

20 Zuzi uzapo a'e ma'e paw a'e. Uzapokatu tāpuzuhu. Uzapokatu Tupàn imuweste katu haw no. A'e ma'e paw iapo re tuwihawete Nek Ezit ywy rehe har ur zauxiapekwer wemiruze'eg wanupi Karakemi pe uezämàtyry'ym pà a'e kury. Karakemi rykawhu uwyrýk Ewparat izywyr a'e. Zuzi uehem oho zauxiapekwer wemiruze'eg wanupi

iämàtyry'ym pà a'e kury. **21** Nek omono kar uze'eg izupe. — Zuta wanuwhawete, nereiko kwaw heämàtyry'ymar romo. Nereiko kwaw heämàtyry'ymar imyrypar romo. Nazur kwaw neämàtyry'ym pà. Heämàtyry'ymar waneityk àwàm rehe zo azur. — Eho na'arewahy nehe, i'i Tupàn ihewe. Tupàn wiko herehe we a'e. A'e rupi aze erezämàtyry'ym Tupàn nehe, nemumuhem putar a'e nehe, i'i Nek Zuzi pe.

22 Nezewe rehe we Zuzi nuzekaiw kwaw. Na'izekaiw wer kwaw Tupàn ze'eg tuwihawete Nek rupi imume'u pyr rehe a'e. Umunehew amo awa ikamir tuwihawete 'ym romo umuzexak kar pà. Ta'e ipurämàtyry'ym wer Nek rehe a'e xe. Wata oho ywyàpypznaw Mezin her ma'e pe Nek iämàtyry'ym pà. **23** Zauxiapekwer Ezit ywy rehe har uzywà Zuzi u'yw pupe wà kury. Zuzi uze'egahy uzehe we har tuwihaw wanupe. — Hezywà tuwe hekutuk pà wà. Hepyro pe xe wi nehe ty wà, i'i wanupe.

24 Tuwihaw wenuhem tuwihawete izywyrámawa wi wà, amo izywyrámawa pupe imono pà wà, Zeruzarez pe heraha pà wà. Umàno Zuzi a'e pe. Uzutym hetekwer tuwihawete watym awer pe wà. Teko Zuta ywy rehe har paw wà, Zeruzarez pe har paw wà no, uzai'o imàno awer rehe wà.

25 Tupàn ze'eg imume'u har Zeremi uzapo amo zegar haw Zuzi itymaw rehe har a'e, imuweste pà a'e. Te ko 'ar rehe uzegar ma'e awa wà, kuzà wà no, umuzàg a'e zegar haw Zuzi imàno awer rehe uzai'o mehe wà. Kwarahy nànà Izaew umuzàg agwer zegar haw wà. Zeremi umuapyk a'e zegar haw paw pape rehe a'e. Zanezemumikahy haw rehe zanezegar haw, i'i a'e pape her zaneze'eg rupi.

26 Zuzi uzapo amo ma'e tetea'u a'e. Uzapo ikatu ma'e tetea'u no, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg heruzar pà. **27** Amo umuapyk hemiapo kwer paw pape rehe, izypy mehe arer we te iahykaw rehe har imuapyk pà. Izaew wanuwhawete wanemapiro kwer Zuta wanuwhawete wanemapiro kwer imume'u haw a'e pape her romo a'e.

Zoakaz wiko Zuta wanuwhawete romo

36 ¹Teko Zuta ywy rehe har wexak Zoakaz Zuzi ta'yr tuwhawete Zeruzarez pe har romo imuigo kar pà wà, tu hekuzaromo wà. ²Zoakaz wereko 23 kwarahy Zuta wanuwhawete romo wiko mehe. Umumaw 3 zahy tuwhawete romo wiko pà Zeruzarez pe. ³Ezit wanuwhawete Nek umupytu'u kar Zoakaz tuwhawete romo heko re. Zuta ywy rehe har omono 3.400 kir parat Nek pe wà. Omono 34 kir or izupe wà no. ⁴Nek imuigo kar Eriaki Zoakaz tywyr Zuta wanuwhawete romo Zeruzarez pe a'e kury. Omono amo her izupe: Zeoaki. Nek weraha Zoakaz Ezit ywy rehe.

Zeoaki wiko Zuta wanuwhawete romo

⁵Zeoaki wereko 25 kwarahy Zuta wanuwhawete romo wiko mehe. Umumaw 11 kwarahy Zeruzarez pe. Uzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzar henataromo. ⁶Namukononozor Mawiron wanuwhawete wixe Zuta rehe a'e kury. Upyhyk Zeoaki. Uzàpixipixi kyhàñàmtàtu pupe wemipyhyk kwer romo. Zauxiapekwer weraha Mawiron pe wà. ⁷Namukononozor weraha amo ma'e tåpuzuhu pupe har Mawiron pe. Omono wàpuzuhu a'e pe har pupe.

⁸Amo umuapyk amogwer Zeoaki hemiapo kwer pape rehe. Uzapo purumuuhuk kar haw. Teko umume'u hemiapo kwer iaiw ma'e wà. Izaew wanuwhawete wanemairo kwer Zuta wanuwhawete wanemairo kwer imume'u haw a'e pape her romo a'e. Ta'yr Zoaki wiko hekuzaromo tuwhawete romo.

Zoaki wiko Zuta wanuwhawete romo

⁹Zoaki wereko 18 kwarahy Zuta wanuwhawete romo wiko mehe. Umumaw na'iruz zahy 10 'ar rehe we Zeruzarez pe tuwhawete romo wiko pà. Uzawy a'e, ikatu 'ym ma'e iapo pà Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo. ¹⁰A'e kwarahy rehe kwarahy ihem 'ym mehe we tuwhawete Namukononozor upyhyk kar Zoaki zauxiapekwer wemiruze'eg wanupe. Weraha

ipyhyk pyrer romo Mawiron pe wà. Weraha ma'e hekuzar katu ma'e tåpuzuhu pupe har wà no. Na'e Namukononozor umuigo kar Zeneki Zoaki itutyr Zuta wanuwhawete Zeruzarez pe har wanuwhawete romo kury.

Zeneki wiko Zuta wanuwhawete romo

¹¹Zeneki wereko 21 kwarahy Zuta wanuwhawete romo wiko mehe. Umumaw 11 kwarahy Zeruzarez pe tuwhawete romo wiko pà. ¹²Zeneki uzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo. Nuzemuigo kar kwaw ikàg 'ym ma'e romo Tupàn ze'eg imume'u har Zeremi henataromo. Zeremi umume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg izupe.

Namukononozor upyhyk Zeruzarez

¹³Zeneki upytu'u Namukononozor heruzar ire. A'e 'ym mehe umume'u kar ma'e izupe. — Aiko nemyrypar romo, ere Tupàn henataromo nehe, i'i izupe. Nuzapo kwaw ma'e uze'eg rupi. Nuweruzar katu kwaw. Na'izewyr wer kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar pe. ¹⁴Tuwhaw Zuta ywy rehe har wà, xaxeto wà no, teko wà no, uzapo wiwi ikatu 'ym ma'e wà. Wiko teko Tupàn rehe uzeruzar 'ym ma'e wazàwe wà. Umuwete katu tupàn a'ua'l wà. Nezewa haw iapo mehe umuaiw tåpuzuhu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemixak kwer wà. — 'Ag tåpuzuhu pupe hemuwete katu pe nehe, i'i Tupàn teko wanupe kwehe mehe. ¹⁵Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e waipy wazar omono kar wiwi uze'eg imume'u har teko wanupe wà, uze'eg imume'u kar pà wanupe wà. Ta'e upuhareko wemiaihu wà xe. Ta'e upuhareko wenaw tåpuzuhu a'e no xe. ¹⁶Teko upuka Tupàn ze'eg imume'u har wanehe wà. Nuzekaiw kwaw waze'eg rehe wà. Uze'eg ury wahyahy wanupe wà. Lahykaw rehe Tupàn wilkwahy tuwe wemiaihu wanupe kury. A'e rupi naheta kwaw wapyro haw.

¹⁷Na'e Tupàn umuata kar Mawiron wanuwhawete kury, zauxiapekwer hemiruze'eg wamuata kar pà no. Ur Tupàn hemiaihu waàmàtyr'ym pà wà kury. Uzuka

kwàkwàmo takihe pupe wà. Te tàpuzuhu pupe har uzuka wà. Nupuhareko kwaw ni amo wà. Ni kwàkwàmo wà, ni kuzàfài wà, ni tua'u ma'e wà, ni ihyau ma'e wà, ni tua'uhez ma'e wà, ni ihyauhez ma'e wà. Paw rupi Tupàn omono Mawiron wanuwhawete ipo pe wà. **18** Mawiron wanuwhawete upyhyk ma'e tàpuzuhu pupe har paw wà, uhua'u ma'e wà, ipixika'i ma'e wà no. Upyhyk temetarer paw rupi katete: tàpuzuhu pupe har, tuwhawete hemetarer, tuwhaw upuner wera'u ma'e wanemetarer. Paw rupi katete weraha Mawiron pe wà. **19** Zauxiapekwer umunyk tata tàpuzuhu rehe wà. Ukaz paw. Weityk ipàrirogwàtà iaiha ma'e Zeruzarez izywyr har wà. Wapy tàpuzuhu paw wà. Umumaw ikatu ma'e paw wà no. **20** Weraha Zeruzarez pe har izuka pyrer 'ym Mawiron pe ipyhyk pyrer romo wà. Wiko tuwhawete pe uma'erek e ma'e romo a'e pe wà, izuapypywanupe uma'erek e ma'e romo wà no. Amo kwarahy paw ire Pezi wanuwhawete uzypyrog Mawiron waneityk pà a'e. A'e 'ar mehe Zutew wiko wiwi uma'erek e ma'e romo wà. **21** A'e 'ym mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u uezapo ma'e ràm uze'eg imuume'u har Zeremi pe a'e. — Ko ywy umumaw putar 70

kwarahy iaiw ma'e romo nehe. A'e kwarahy nànàñ ko ywy upytu'u putar mytu'u haw 'ar nànàñ nehe, i'i Tupàn Zeremi pe. Uzeapo ma'e ize'eg rupi katete.

Tuwihawete Xiru umuapyk kar uze'eg pape rehe

22 Xiru Pezi wanuwhawete romo heko mehe pitài haw kwarahy rehe uezapo ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg awer uze'eg imuume'u har Zeremi pe imuume'u pyrer rupi katete kury. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e opokok Xiru ipy'a rehe. — Ezapo amo pape nehe. Emono kar a'e pape neremiruze'eg nànàñ nehe. Emugeta kar a'e pape neremiruze'eg nànàñ nehe no. Emuapyk 'aw ze'eg a'e pape rehe nehe: **23** — Ihe Xiru Pezi wanuwhawete ihe, amume'u ko ma'e peme ihe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ywak rehe har hemuigo kar ywy nànàñ wanuwhawete romo a'e. Uzapo kar wàpuzuhu ràm Zeruzarez tawhu Zuta ywy rehe har ihewe a'e. Pe hemiaihu pe, peho Zeruzarez pe nehe kury. Tuwe Tupàn wiko peinuinuromo nehe, ere nehe, neze'eg imuapyk pà pape rehe nehe, i'i Tupàn Xiru pe.

Upaw.

EZÀRÀ

Tuwihawete Xiru umuapyk kar uze'eg pape rehe

1 **1** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u uezapo ma'e ràm uze'eg imuume'u har Zeremi her ma'e pe a'e. Xiru Pezi ywy rehe har wanuwhawete romo heko mehe pitài haw kwarahy mehe uezapo a'e ma'e ize'eg awer rupi katete a'e kury. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo kar ma'e Xiru pe. A'e rupi uze'eg wemiruze'eg wanupe kury. — Pemuapyk ko heze'eg pape rehe nehe. A'e re pemono kar 'aw pape teko heremiruze'eg nànàñ pe wà nehe. Wexak kar putar a'e ze'eg teko wanupe wà nehe.

Umugeta putar wanupe nehe no. Na'aw heze'eg wanupe imugeta pyràm xe kury. **2** — Ihe Xiru Pezi ywy rehe har wanuwhawete ihe, amume'u ko ma'e ihe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ywak rehe har hemuigo kar ywy nànàñ wanuwhawete romo a'e. — Ezapo kar heràpuzuhu Zeruzarez tawhu pe har Zuta ywy rehe har ihewe nehe, i'i ihewe. **3** Aze peiko hemiruze'eg romo nehe, tuwe Tupàn wiko penehe we nehe. Peho Zeruzarez pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar hàpuzuhu iapo wi pà. Teko Zeruzarez pe har umuwete katu a'e Tupàn a'e wà. **4** Aze peiko

amo Izaew huwake har romo nehe, aze zawaiw katu uiwy rehe izewyr àwàm izupe nehe, eptyywà nehe. Emono ma'e izupe ipytywà pà nehe: parat, or, hemi'u ràm pe rupi i'u pyràm, tap'iak. Emono amo ma'e izupe nehe no. Zeruzarez pe uhem mehe omono putar a'e ma'e Tupàn pe hàpuzuhu Zeruzarez pe har pe penekuzar romo a'e nehe, i'l tuwiyawete Xiru wemiruze'eg nànnà.

Izaew izuapyapyr uzewyr Zeruzarez pe wà

5 Na'e Zuta izuapyapyr a'e wà, Mezàmi izuapyapyr a'e wà no, xaxeto a'e wà no, Erewi izuapyapyr a'e wà no, amo teko Tupàn hemimurywete karer a'e wà no, uzemuàgà'yìm Zeruzarez pe oho àwàm rehe a'e wà kury, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hàpuzuhu iapo wi àwàm rehe a'e wà kury. **6** Wanuwake har paw upytywà wà. Omono ma'e wanupe wà: kawaw parat iapo pyrer, kawaw or iapo pyrer, wanemi'u ràm, tap'iak, ma'e hekuzar katu ma'e, ma'e tâpuzuhu pupe Tupàn pe imono pyràm.

7 Kwehe mehe tuwiyawete Namukononozor upyro kawaw hekuzar katu ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hàpuzuhu Zeruzarez pe har wi a'e, tawhu ipyro mehe a'e. Tuwiyawete Xiru omono a'e kawaw Zutew wanupe a'e kury. **8** Umuzewyr kar a'e ma'e Mixerenat temetarer rehe uzekaiw ma'e pe. Mixerenat umuapyk a'e ma'e her paw rupi pape rehe. Na'e omono a'e pape Xezemazar Zuta ywy rehe har wanuwihaw pe kury. **9-10** Na'aw a'e ma'e her pape rehe imuapyk pyrer xe kury: 30 kawaw or iapo pyrer, 1.000 kawaw parat iapo pyrer, amo 29 kawaw, 30 kanekpuku or iapo pyrer, amo 410 kanekpuku hekuzar wewer ma'e, amo 1.000 ma'e. **11** Heta 5.400 ma'e or iapo pyrer parat iapo pyrer inuromo. Xezemazar weruzewyr a'e ma'e paw Zeruzarez pe Mawiron wi Izaew wanupi oho pà. Mawiron ywy wi uzewyr mehe werur Izaew ywy rehe har wemipyhyk kwer wà no.

Mawiron wi uzewyr ma'e kwer wà

2 **1** Kwehe mehe tuwiyawete Namukononozor Mawiron ywy rehe har weraha teko tetea'u weko haw pe

wemipyhyk kwer romo a'e wà. Zuta ywy rehe har tetea'u wiko a'e teko wainuinuromo wà. Amo 'ar mehe, a'e teko uzewyr Zeruzarez pe wà, Zuta ywy rehe wà kury. Oho tawhu weko awer pe pitàitâigatu wà. **2** Na'aw wanuwihaw waner xe wà kury: Zurupapew, Zuzue, Neemi, Xerai, Heerai, Monekaz, Miwizà, Mizipar, Migiwaz, Heu, Mâànà. Na'aw teko uzeànàànàm ma'e Izaew izuapyapyr Mawiron wi uzewyr ma'e kwer waner xe wà. Amuapyk putar wanuwihaw waner pitàitâigatu. Amuapyk putar waneta haw no:

3-20 Paroz 2.172, Xepaxi 372, Ara 775, Paat-Moaw Zezuwa izuapyapyr Moaw izuapyapyr wainuinuromo har 2.812, Eràw 1.254, Zatu 945, Zakaz 760, Mani 642, Memaz 623, Azigaz 1.222, Anonikà 666, Migiwaz 2.056, Anim 454, Ater Ezeki her inugwer ma'e 98, Mezaz 323, Zora 112, Azu 223, Zimar 95

21-35 Amo tawhu pe har wazuapyapyr uzewyr wà no. Na'aw a'e tawhu waner xe wà. Amume'u putar teko waneta haw ihe wà nehe no. Merez 123, Neto 56, Anatot 128, Azamawet 42, Kiriat-Ari, Xepir rehe we, Meerot rehe we 743, Hama, Zema 621, Mikimaz 122, Metew, Ai rehe we 223, Nemo 52, Mazimi 156, Eràw inugwer 1254, Ari 320, Iroz, Ani rehe we, Ono rehe we 725, Zeriko 345, Xenaa 3.630,

36-39 Na'aw xaxeto waànàm uzepyhyk awer wi uzewyr ma'e kwer waner xe wà. Amuapyk wanuwihaw waner pitàitâigatu wà no. Amuapyk waneta haw no: Zenai Zezuwa izuapyr 973, Imer 1.052, Pazur 1.247, Ari 1.017.

40-42 Na'aw Erewi izuapyapyr waànàm upyhyk awer wi uzewyr ma'e kwer waner xe wà. Amo Erewi izuapyapyr wiko Onawìa izuapyapyr romo wà. Zezua wiko Onawìa izuapyr romo. Kaziniew wiko Onawìa izuapyr romo no. Wazuapyapyr màràmàràna'i uzewyr Zeruzarez pe wà. Heta 74 wà. Zegar haw iapo har Azap izuapyapyr wà: heta 128 wà. Amo tâpuzuhu hukanawhu rehe uzekaiw ma'e uzewyr wà no. Na'aw

waipy waner xe wà: Xaru, Ater, Tawmon, Aku, Axita, Xomaz, Heta 139 wà.

43-54 Amo tāpuzuhu pupe uma'ereko ma'e waànàm uzewyr wà. Amuapyk wanuwihaw waner pitaitàigatu wà. Zia, Azupa, Tamaot, Keroz, Xia, Panom, Eremana, Agama, Aku, Agame, Xawmaz, Ànà, Zinew, Kar, Heai, Hezi, Nekona, Kàzà, Uza, Pavez, Mezaz, Azinat, Meuni, Nepizi, Makemuk, Akupa, Arur, Mazirut, Mei, Ariza, Maraku, Xi, Tema, Nezi, Axipa.

55-57 Amo teko wiko Xàrumàw pe uma'ereko ma'e romo wà. Amo waànàm uzewyr upyhyk awer wi wà. Amuapyk wanuwihaw pitaitàigatu wà: Xotaz, Xoperet, Peruna, Zara, Narikom, Zinew, Xepaxi, Axiw, Pokeret-Azemai, Ami.

58 Heta tetea'u tāpuzuhu pupe uma'ereko ma'e Xàrumàw pe uma'ereko ma'e wainuiuromo wà. Heta 392 wà.

59-60 Heta na'iruz awa wà: Nerai, Tomi, Nekot Wazuapyapyr uzewyr 5 tawhu wanuwi wà: Tew-Mera, Tew-Aruza, Keru, Ànà, Imer. — Uruiko Izaew romo ure, nupuner kwaw u'e haw rehe wà. Ta'e nupuner kwaw Izaew romo uxexak kar awer hexak kar haw rehe wà xe. Waànàm nuiko kwaw Izaew romo wà no.

61 Na'iruz xaxeto wazuapyapyr nuexak kwaw pape Izaew romo weko haw hexak kar haw wà. Na'aw waner xe wà: Amai, Koz, Maraziraz. (Kwehe mehe Maraziraz waipy wereko Maraziraz Zireaz pe har tazyr wemireko romo. Upyhyk watyw Er uwer romo.) **62** Nupuner kwaw xaxeto romo weko haw rehe wà, ta'e nupuner kwaw xaxeto izuapyapyr romo weko haw hexak kar haw rehe wà. Nukwaw kwaw uwipy waner wà. **63** Tuwhiaw uze'eg nezewe wanupe. — Pe'u zo temi'u Tupàn pe imono pyrer nehe. Aze amo xaxeto upuner peneko haw ikwaw kar haw rehe Uri Tumi imomor pà nehe, aze xaxeto romo peneko haw umume'u nehe, xo a'e mehe zo pepuner i'u haw rehe nehe, i'i wanupe.

64-67 Izaew tetea'u uzewyr uiwy rehe. Heta 42.360 uzewyr ma'e kwer wà. Werur uma'ereko e ma'e awa uezupi wà. Werur

uma'ereko e ma'e kuzà uezupi wà no. Heta 7.337 wà. Heta 200 uzegar ma'e wà, awa wà, kuzà wà no. Heta tetea'u waneimaw wà: 736 kawaru wà, 245 kawaràn, 435 kawaru kupewa'a wà, 6.720 zumen wà.

68 Uhem Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hāpuzuhu pe Zeruzarez pe har pe wà kury. Uhem mehe amo uezànàànàm ma'e wanuwihaw omono wemetarer ikurer Tupàn Hāpuzuhu iapo katu àwàm imekuzar pà wà.

— Xiapo katu tāpuzuhu nehe, i'i uezuepepe wà kury. **69** Aze upuner imono haw rehe wà, omono iapo katu àwàm hekuzar wà. Na'aw temetarer imono'og pyrer heta haw xe: or 514 kir, parat 2.800 kir, 100 xaxeto iaxi'i ipykaw no.

70 Xaxeto wà, Erewi izuapyapyr wà no, amo teko wà no, uzapo weko haw Zeruzarez pe wà. Amo uzapo weko haw Zeruzarez huwake wà. Uzegar ma'e wà, tāpuzuhu pupe uma'ereko ma'e wà no, tāpuzuhu ukenawhu rehe uzekaiw ma'e wà no, amogwer Izaew wà no, wiko tawhu pupe uwipy waneko awer pupe wà.

Ma'ea'yr hapy haw

3 ¹Umumaw **7** zahy nezewe wà. Izaew izuapyapyr wiko tawhu pe, weko haw pe wà. Na'e teko paw uzemono'og Zeruzarez pe wà. **2** Na'e xaxeto Zuzue Zozanak ta'y'r a'e, hehe we har xaxeto wà no, Zurupapew Xaraxiew ta'y'r a'e no, iànàm wà no, uzapokatu ma'ea'yr hapy haw Tupàn Izaew wazar henataromo har wà kury. Ipuruzuka wer ma'ea'yr rehe Tupàn henataromo awa Moizez Tupàn hemiruze'leg ize'eg awer rupi katete wà. **3** Ukyze teko a'e ywy rehe har wanuwi wà. Nezewe rehe we uzapokatu wi ma'ea'yr hapy haw hen awer rehe wà. Na'e uzypyrog ma'ea'yr wazuka pà hehe wà, ku'em nànàm wà, karuk nànàm wà no. **4** Uzapo uzegar hawhu tāpuzràn her ma'e Moizez ze'eg awer rupi wà no. Tuweharupi uzuka ma'e a'e 'ar mehe har Tupàn pe wà. **5** Tuweharupi werur ma'e Tupàn pe imono pyràm hapy pyràm ukaz paw ma'e ràm a'e wà. Werur ma'e uzegar hawhu zahy pyahu mehe àràm imono

pyràm wà no, amo uzegar haw Tupàn pe imono pyr rehe har wà no. Werur ma'e wemimutar rupi wà. **6** Teko uzypyrog ma'ea'y'r izuka pà 7 haw zahy mehe pitài haw 'ar mehe wà. Nuypyrog kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hàpuzuhu iapo wi pà a'e wà rihi.

Uzypyrog Tupàn Hàpuzuhu iapo wi pà wà

7 Teko omono wemetarer ikurer ita ima'e har wanupe wà, wyrya ima'e har wanupe wà no. Omono'og ma'e Xir pe har wanupe Xitom pe har wanupe imono kar pà wà: temi'u, win, uri kawer. A'e tawhu pe har umur kar ywyràkàxigyw Irimano ywy rehe arer Izaew wanupe wà. Werur yryhu rehe Irimano ywy wi te Zop tawhu yryhu izywyr har pe wà. A'e ma'e paw Xiru Pezi ywy rehe har wanuwihiwate uzapo kar wanupe a'e.

8 Nezewe umumaw pitài kwarahy wà. Mokoz haw zahy mehe Izaew uzypyrog Tupàn Hàpuzuhu Zeruzarez pe har iapo wi pà wà kury. Zurupapew Xaraxiew ta'y'r a'e, Zuzue Zozanak ta'y'r a'e, waànàm xaxeto a'e wà, waànàm Erewi izuapyapry a'e wà no, Izaew Zeruzarez pe uzewyr ma'e kwer paw a'e wà no, uzypyrog uma'erekò katu pà a'e wà kury. Erewi izuapyapry 20 kwarahy hereko har paw wiko a'e ma'erekò haw rehe uzekaiw ma'e romo wà. **9** Zuzue a'e, ta'y'r a'e wà no, tywyr a'e wà no, Kazimiew Onawia izuapyr a'e no, ta'y'r a'e wà no, uzemono'og pitài imono'og pyrer romo a'e wà. Wiko tàpuzuhu iapo har wanuwihiw romo wà. Erewi izuapyapry Enanaz iànmà upptywà a'e wà no.

10 Na'e iapo har uzapo tàpuzuhu iwy pe har wà kury. Iapo mehe xaxeto umunehew kamir ipuràg eteahy ma'e wà. Upyhyk xi'äm opo pe wà no. Na'e upu'äm oho tàpuzuhu huwake wà kury. Erewi izuapyapry Azap izuapyapry umupu kawaw zàwenugar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw rehe uzegar pà wà. Ta'e Tawi Izaew wanuwihiwate uzapo kar nezewe haw kwehe mehe a'e xe. **11** Amo umuzàg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw imume'u haw wà. Amo umum'e'u ikatu haw izupe wà. Amo uwazar waze'eg wanupe wà.

Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatuahy a'e
Teko Izaew wamutar katu
haw nupaw pixik kwaw no,
i'i uezupe wà.

Teko paw uhapukaz Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw imume'u pà wà. Ta'e uzypyrog hàpuzuhu ipyahu ma'e iapo pà a'e wà xe. **12** Amo teko tua'uhez ma'e wiko a'e pe wà: amo xaxeto wà, amo Erewi izuapyapry wà, amo teko uezànàm ma'e wanuwihiw wà. Kwehe mehe wexak Tupàn Hàpuzuhu izypy mehe arer wà. Uzai'o tàpuzuhu iwy pe har iapo re wà kury. Amogwer uhapukaz urywete haw rehe wà. **13** Amo uhapukaz urywete haw rehe wà. Amo uhapukaz uzemumikahy haw rehe wà. — Màràzawé tuwe uzai'o a'e wà, i'i amo wanehe upuranu pà wà. Ni amo nupuner kwaw wapurana haw uwazar haw rehe wà. Ta'e uhapukazahy tetea'u wà xe. Muite har wenu wanehapukaz mehe wà. Nuzawy kwaw àmàñ iànoànogaw wanupe.

Waàmàtyry'ymar umupytu'u kar tàpuzuhu iapo mehe wà

4 **1** Zuta ywy rehe har waàmàtyry'ymar wà. Mezàmi ywy rehe har waàmàtyry'ymar wà no, ukwaw uezapo ma'e wà. — Mawiron ywy wi uzewyr ma'e kwer uzapo wi putar Tupàn Izaew wazar hàpuzuhu a'e wà nehe kury, i'i uezupe wà. **2** Na'e uez'e'g oho Zurupapew pe wà, teko uezànànàm ma'e wanuwihiw wanupe wà no. — Urepurapo wer tàpuzuhu rehe penehe we ure no. Urumuwete katu Tupàn pezàwegatete ure. Ezar-Anom Axir wanuwihiwate a'e, uremuigo kar xe a'e. A'e 'ar mehe arer we uruzuka ma'ea'y'r Tupàn henataromo ure, i'i mu'a wanupe wà.

3 Na'e Zurupapew a'e, Zuzue a'e no, Izaew uezànànàm ma'e wanuwihiw a'e wà no, uwazar waze'eg wanupe a'e wà kury. — Ureptywà zo pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar hàpuzuhu iapo mehe nehe. Nuruputar kwaw ureptywà àwàm ure. Ure zutyka'i uruzapo putar tàpuzuhu nehe.

Ta'e Xiru Pezi ywy rehe har wanuwhawete uzapo kar nezewe haw urewe a'e xe, i'i wanupe wà.

4 Na'e teko a'e ywy rehe har uzapo ma'e tetea'u Izaew wamuzemumikahy kar pà wà kury, wamukyze kar pà wà no. Ta'e ipurumupytu'u kar wer wanehe tâpuzuhu iapo re wà xe. **5** Omono temetarer amo tuwhaw wanupe wà no. — Pemuaiw Izaew wama'ereko haw nehe, i'i wanupe wà. Xiru Pezi ywy rehe har wanuwhawete romo heko mehe tuwharupi uzapo agwer ikatu 'ym ma'e wà. Te Nariw wiko Pezi ywy rehe har wanuwhawete romo Xiru hekuzaromo kury.

Waàmàtyry'yamar omono kar upape tuwhawete pe wà

6 Kwarahy tetea'u paw ire amo awa Xerexe her ma'e wiko Pezi ywy rehe har wanuwhawete romo a'e kury. Heko mehe Izaew waàmàtyry'yamar uzapo upape a'e wà kury. Umume'u Zeruzarez pe har Zuta ywy rehe har wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e a'e pape rehe imuapyk pà wà. Omono kar upape tuwhawete pe wà kury.

7 Amo kwarahy paw ire amo awa uzapo amo pape wà, tuwhawete Arataxer Pezi ywy rehe har wanuwhawete pe imono kar pà wà. Na'aw a'e awa waner xe wà: Mizirà, Mixerenat, Tameew, wamyrypar wà no. Uze'eg Aram izuupyapyr waze'eg rupi imuapyk pà wà. Na'e uzapo Pezi ywy rehe har waze'eg rupi wà no. **8** Tuwhaw Heu a'e, Xinizaz tuwhaw ze'eg imuapykar a'e no, uzapo pape tuwhawete Arataxer pe imono kar pà a'e wà no, Zeruzarez pe har wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imuume'u pà izupe wà no. Nezewe i'i wà.

9 — Tuwhaw Heu a'e, ize'eg imuapykar Xinizaz a'e no, wamyrypar wà no, pureruze'egar wà no, amogwer tuwhaw pe umá'ereko ma'e paw wà no, umur kar ko pape newe a'e wà kury. Amo wiko Erek tawhu pe har romo Mawiron ywy rehe har romo wà. Amo wiko Xuzà tawhu pe har romo Eràw ywy rehe har romo wà. **10** Kwehe mehe tuwhawete ikàg ma'e upuner ma'e

Axumanipaw her ma'e a'e, upyro teko tetea'u waiwy wi a'e wà. Umuigo kar amo Xamari tawhu pe wà. Umuigo kar amo ywy Ewparat kwarahy heixe haw kutyr har rehe wà no. A'e teko paw omono kar ko pape newe wà no.

11 Ne tuwhawete Arataxer ne. Ure ywy Ewparat kwarahy heixe haw kutyr har ure. Oromono kar ko pape newe ure kury.

12 O tuwhawete. Urumume'u putar amo ma'e newe ure nehe kury. Kwehe mehe eremur kar amo Zutew xe ne wà. Uhem Zeruzarez pe wà. Uzapò wi a'e tawhu nereruzar 'ymar ikatu 'ym ma'e waiko a'e wà kury. Uzypyrog pàrirogawtà ma'e iapo pà wà. Nan kwehe tete umumaw putar a'e ma'ereko haw wà nehe. **13** Aze erekwaw ko ma'e nehe, ikatu putar nehe. Aze uzapo wi a'w tawhu wà nehe, aze upir wi ipàrirogawtà ma'e iapo wi pà wà nehe, iapo har na'iporomono kar wer kwaw wemetarer ikurer rehe newe wà nehe. Naheko wer kwaw neremiruze'eg romo wà nehe. Nezewe mehe nuhyk kwaw neremetarer newe nehe.

14 Uruiko neremiruze'eg romo ure. A'e rupi nuruputar kwaw ihyk 'ym àwàm ure nehe. A'e rupi urumume'u ko ma'e neremipa ràm newe kury, aze ikatu newe nehe. **15** Emugeta kar neipy wapape neremiruze'eg wanupe nehe. Aze wekar wà nehe, wexak putar Zeruzarez pe har wakatu 'ym awer wà nehe. Zeruzarez pe har wiko neipy waàmàtyry'yam arer romo wà. Kwehe na'ipureruzar wer kwaw tuwhawete rehe wà. Na'ipureruzar wer kwaw ywy pehegwer rehe har wanuwhaw wanehe wà no. Amo ae kwarahy rehe uzàmàtyry'yam neipy wà. A'e rupi neipy umumaw Zeruzarez tawhu wà. **16** A'e rupi, o tuwhawete, urukwaw katu ko ma'e ure. Aze uzapo wi a'e tawhu wà nehe, aze uzapokatu ipàrirogawtà wà nehe, nerepuner kwaw ma'e iapo kar haw rehe teko ywy Ewparat kwarahy heixe haw kutyr har wanupe nehe, i'i izupe wà.

Tuwhawete uwazar waze'eg wanupe

17 Na'e tuwhawete Arataxer omono kar uze'eg pape rehe imuapyk pyrer a'e teko wanupe kury. — Amono kar ko hepape

peme ihe: tuwihaw Heu, Xinizaz iz'e'g imuapykar, penehe we har Xamari tawhu pe har wà, amo teko ywy Ewparat kwarahy heixe haw kutyr har wà. Pekatu aipo.

18 Amo umur pape penemimur kwer Pezi ywy rehe har waze'eg rupi a'e, ihewe imugeta kar pà a'e. **19** A'e rupi amugeta kar pape kwehe arer wanupe ihe. Umume'u ko ma'e ihewe wà. Kwehe mehe Zeruzarez pe har uzàmàtyry'ym tuwihawete wà. Tuweharupi Zeruzarez tynehem tuwihawete rehe uzeruze'eg 'ym ma'e pupe, tuwihawete ze'eg heruzar 'ymar pupe. **20** Tuwihawete upuner ma'e wà, wiko a'e pe wà, ywy Ewparat kwarahy heixe haw kutyr har waneruze'eg pà wà. Teko omono wemetarer ikurer a'e tuwihawete wanupe wà. Omono uma'e ikurer wanupe wà no. **21** A'e rupi pemupytu'u kar teko tawhu iapo wi re pe wà nehe. Tuwihawete romo hereko mehe we ni amo nuzapo wi kwaw a'e tawhu a'e wà nehe. **22** Peruzar katu ko heze'eg pe nehe. Nezewe mehe heremetarer uhyk putar ihewe nehe. — Naheàmàtyry'ym kwaw wà nehe, i'i tuwihawete a'e teko wanupe, uze'eg pape rehe imuapyk kar pà.

23 Amo umugeta Arataxer ipape a'e teko wanupe: Heu, Xinizaz, wanehe we har wà. Na'e oho Zeruzarez pe upaw rupi katete wà kury. Weraha upuruzuka haw uezepi wà: utakihe puku, u'yw, ywyrapar, u'yw puku no. — Aze napepytu'u kwaw tawhu iapo wi re nehe, pezuka haw putar nehe, i'i wanupe wà.

Tàpuzuhu iapo katu haw

24 A'e mehe upytu'u tàpuzuhu iapo wi re wà kury. Umumaw kwarahy tetea'u upytu'u pà wà. Te Nariw Pezi ywy rehe har wanuwihiawete romo heko mehe mokoz haw kwarahy rehe nuypyrog wi kwaw iapo pà wà.

5 ¹ Mokoz Tupàn ze'eg imume'u har wà: Azew, Zakari waner romo wà. Zakari wiko Ino ta'yrr romo. Tupàn Izaew wazar umume'u uze'eg wanupe. Na'e uzypyrog a'e ze'eg imume'u pà teko a'e ywy rehe har a'e tawhu pe har wanupe wà kury. **2** Zurupapew

Xaraxiew ta'yr a'e, Zuzue Zozanak ta'yr a'e no, wenu waze'eg mehe wà. A'e rupi uzypyrog wi Tupàn ràpuzuhu Zeruzarez pe har iapo pà wà. A'e mokoz Tupàn ze'eg imume'u har upytywà wà no.

3 A'e 'ar mehe we ru'u, ywy Ewparat kwarahy heixe haw kutyr har wanuwihiaw Tatenaz her ma'e a'e, Xetar-Mozenaz a'e no, wanehe we har a'e wà no, oho Zeruzarez pe wà kury. Upuranu a'e pe har wanehe wà. — Mo umur uze'eg peme 'ág tàpuzuhu iapo wi kar pà peme a'e. Mo uzapokatu kar ipàrirogawtàtà ma'e peme, i'i wanupe wà.

4 — Mo pepetywà waiko tàpuzuhu iapo wi mehe wà, i'i wanupe wanehe upuranu pà wà.

5 Tupàn upyro Izaew wanuwihiaw wanerek a'e wà. A'e rupi Pezi ywy rehe har wanuwihiaw numupytu'u kar kwaw wà. — Ximono kar pape tuwihawete Nariw pe ko ma'e imume'u pà izupe nehe. A'e re xiàro iz'e'g iwazar àwàm nehe. Xo ikwaw ire zo xiapo ma'e zane wà nehe, i'i uezepupe wà. **6** Tatenaz a'e, Xetar-Mozenaz a'e no, wanehe we har a'e wà no, omono kar uze'eg tuwihawete pe a'e ma'e imume'u pà izupe wà kury. Na'aw waze'eg awer:

7 — Ne tuwihawete Nariw ne. Ure oromono kar ko pape newe ure. Tuwe erepureruze'eg nepuruàmàtyry'ym 'ym pà nehe. **8** Urukwaw kar ko ma'e newe. Oroho Zuta ywy rehe ure. Uruxak Tupàn upuner wera'u ma'e hàpuzuhu iapo haw ure. Teko omono'og ita uhua'u ma'e iapo pà wà. Umu'ágatu izyta pàrirogaw romo iapo pà wà. Uma'erekatku waiko wà. Na'arewahy uma'erekatku waiko wà no.

9 Na'e urupuranu teko wanuwihiaw wanehe ure. — Mo umur uze'eg peme 'ág tàpuzuhu iapo wi kar pà peme a'e. Mo uzapo kar ipàrirogawtàtà ma'e peme, uru'e wanupe.

10 — Mo pepetywà waiko tàpuzuhu iapo wi mehe wà, uru'e wanupe no. Nezewe mehe urupuner uma'erekatku ma'e wanuwihiaw waner imume'u haw rehe newe. **11** Nezewe uwazar urepuranu haw wà. — Xo Tupàn ywak izar ywy izar hemiruze'eg romo uruiko ure. Kwehe mehe amo Izaew wanuwihiawete upuner katu ma'e a'e, uzapo 'ág tàpuzuhu

Tupàn pe a'e. Kwehe mehe umumaw a'e. Ure uruzapo wi uruiko ko 'ar rehe ure kury, i'i urewe wà. **12** — Ureipy umuikwahy kar Tupàn ywak rehe har a'e wà. A'e rupi urereityk kar Namukononozor Mawiron pe har wanuwhawete pe a'e. Kawnez ywy rehe har romo hekon a'e. Weityk tàpuzuhu. Weraha teko Mawiron ywy rehe wà. **13** Amo kwarahy pawire Xiru wiko Mawiron pe har wanuwhawete romo hekuzaromo a'e. Pitái haw kwarahy rehe uzapo kar wi tàpuzuhu Izaew wanupe. **14** Umuzewyr kar kawaw or iapo pyrer a'e, parat iapo pyrer a'e no. Namukononozor Mawiron pe har wanuwhawete upyro a'e kawaw tàpuzuhu pupe har Zeruzarez pe har wi a'e. Omono tàpuzuhu Mawiron pe har pupe. Tuwhawete Xiru umuzewyr kar a'e kawaw awa Xezemazar her ma'e pe. Umuigo kar Xezemazar Zuta ywy rehe har wanuwhaw romo. **15** — Eruzewyr ko kawaw tàpuzuhu Zeruzarez pe har pe nehe, i'i tuwhawete izupe. — Ezapo wi tàpuzuhu hen awer rehe nehe no, i'i izupe. **16** Na'e Xezemazar ur Zeruzarez pe tàpuzuhu iwy pe har iapo pà. A'e 'ar mehe arer we te ko 'ar rehe uzapo waiko wà. Numumaw kwaw wà rihi.

17 Aze ikatu newe nehe, o tuwhawete, emugeta kar Mawiron pe har tuwhawete wapape ikair pyrer amo pe nehe. Aze tuwhawete Xiru uzapo kar tàpuzuhu Zeruzarez pe har amo wanupe kwehe mehe azeharomote a'e, erekwaw putar iapo kar awer nehe. A'e re emume'u neremiapo kàràm urewe nehe, i'i izupe wà.

Wexak tuwhawete Xiru ize'eg awer wà

6 **1** Na'e Mawiron ywy rehe har wanuwhawete Nariw umugeta kar pape kwehe arer imonokatu pyrer amo wanupe kury. **2** Amo wexak a'e pape Ekematana tawhu Menià ywy rehe har pe wà. Na'aw ze'eg a'e pape rehe imuapyk pyrer.

3 Xiru tuwhawete romo heko mehe pitái haw kwarahy mehe uzapo wi kar tàpuzuhu Zeruzarez tawhu pe har a'e, Zutew wanupe a'e. — Teko uzuka putar ma'e'yr Tupàn

henataromo a'e pe wà nehe. Ma'e imono pyr ukaz putar a'e pe nehe no, i'i hehe. A'e pape umume'u tàpuzuhu uhu haw no. — Heta putar 27 met iaiha haw nehe. Heta putar 27 met ipupy uhu haw nehe no, i'i hehe. **4** Pezapo pàrirogaw nezewe nehe: pemono ita na'iruz imuzehyrogatu haw iapo pà nehe. A'e re pemono ywyra pitái imuzehyrogatu haw iapo pà nehe. A'e re pezapo wi nezewe haw nehe no, te imumaw mehe nehe. Tuwhaw umekuzar putar pem'erekò haw paw rupi nehe.

5 Kwehe mehe Namukononozor Mawiron pe har wanuwhawete upyro ma'e tàpuzuhu pupe har Zeruzarez pe har wi a'e: ma'e or iapo pyrer, ma'e parat iapo pyrer. Werur a'e ma'e Mawiron pe. Peruzewyr kar a'e ma'e paw tàpuzuhu Zeruzarez pe har pe nehe. Pitaitàigatu pemono hen awer pe nehe, i'i tuwhawete Xiru teko wanupe a'e pape kwehe arer rehe uze'eg imuapyk kar pà.

Tuwhawete Nariw hemiapo kar

6 Imugeta re tuwhawete Nariw omono kar ko uze'eg Zuta ywy rehe har wanuwhaw wanupe kury. — Na'aw tuwhawete Nariw hemiapo kàràm tuwhaw wanupe. Na'aw a'e tuwhaw waner xe wà: Tatenaz ywy Ewparat kwarahy heixe haw kutyr har wanuwhaw, Xetar-Mozenaz, amogwer tuwhaw ywy Ewparat kwarahy heixe haw kutyr har wà no. — Petyryk tàpuzuhu wi nehe.

7 Pemupytu'u kar zo iapo re pe wà nehe. Zuta ywy rehe har wanuwhaw a'e, Izaew wanuwhaw a'e wà no, tuwe uzapo wi Tupàn Hàpuzuhu heityk pyrer wà nehe, hen awer rehe wà nehe. **8** Amume'u peme heremiapo kàràm ko pape rehe imuapyk kar pà ihe. Pepytywà tàpuzuhu iapo har pe wà nehe. Pemono temetarer wanupe na'arewahy nehe. Nezewe mehe nupytu'u kwaw iapo re wà nehe. Teko ywy Ewparat kwarahy heixe haw kutyr har umur wemetarer ikurer ihewe a'e wà. Pemono'og a'e temetarer ihewe. Pemono a'e temetarer ikurer tàpuzuhu iapo har wanupe nehe. Xo nezewe mehe zo nupytu'u kwaw iapo re wà nehe. **9** Pemono ma'e

Tupàn ywate har henataromo hapy pyràm xaxeto Zeruzarez pe har wanupe tuweharupi nehe, aze wenoz a'e ma'e peme nehe: tapi'aka'yìr wà, àràpuhàràñawawa hawitu ma'e wà, àràpuhàràñawawa hawitu ma'e wà. Penekyty'm zo nehe. Pemono temi'u wanupe tuweharupi nehe no: arozràñ, xa, win, uri kawer. **10** Pezapo nezewe nehe. Nezewe mehe uzuka putar ma'e'yìr Tupàn ywate har imurywete kar pà wà nehe. Nezewe mehe uze'eg putar Tupàn pe iz'e'gatuhenoz pà ihewe wà nehe, hera'yìr wanupe wà nehe no. **11** Aze amo nuweruzar kwaw ko heze'eg nehe, peaxaw hetekwer ywyra hakwa'i katu ma'e pupe nehe. Penuhem a'e ywyra hàpuz wi nehe. A'e re pemuzewyxok a'e ywyra ywy rehenehe. Peityk hàpuz imuhàmuñàz pà nehe no, ywytyra'i romo iapo pà hàpuz izuhazuhaw pyrer pupe nehe. **12** Tupàn wexak Zeruzarez a'e. — Tuwe teko hemuwete katu xe a'e wà nehe, i'i uzeupe. Wyzài tuwihawete nehe, wyzài teko wà nehe, aze nuweruzar kwaw ko ze'eg wà nehe, aze uezagaw tòpuzuhu Zeruzarez pe har imumaw pà wà nehe, tuwe Tupàn umumaw a'e teko a'e wà nehe. Ihe Nariw amume'u ko ma'e iapo pyràm kwezx ehe kury. Tuwe teko weruzar ko ze'eg paw rupi katete wà nehe, i'i wanupe.

Umumaw Tòpuzuhu iapo haw wà

13 Na'e tuwihaw Tatenaz a'e, Xetar-Mozenaz a'e no, wanehe we har a'e wà no, uzapo ma'e tuwihawete ze'eg rupi katete a'e wà kury. **14** Izaew wanuwihiwazapo wiwi tòpuzuhu wà. Hurywete Tupàn ze'eg imume'u har Azew her ma'e ize'eg rehewà, Zakari Ino ta'yìr ize'eg rehewà no. Umumaw tòpuzuhu Tupàn Izaew wazar ze'eg rupi wà, Pezi ywy rehewarwanuwihiwete waze'eg rupi wà no. Na'aw a'e tuwihawete waner xe wà: Xiru, Nariw, Arataxer **15** Zahy Anar her ma'e rehena'iruz haw 'ar mehe Nariw tuwihawete romo heko mehe 6 haw kwarahy reheweko umumaw tòpuzuhu iapo haw wà.

16 Na'e Izaew uzapo uezgar haw wà: xaxeto wà, Erewi izuapyapyr wà, amogwer teko

Mawiron ywy wi uzewyr ma'e kwer paw wà. — Hàpuzuhu pupe Tupàn imuwete haw zanezypyrogaw i'l a'e uezgar haw pe wà. Omonokatu tòpuzuhu Tupàn pe urywete haw rehewà. Umuwete katu wà. **17** Uzuka ma'e'yìr tetea'u Tupàn henataromo wà: 100 tapi'ak awa wà, 200 àràpuhàràñawawa hawitu ma'e wà, 400 àràpuhàràñawawa hawitu ma'e wà. Uzuka 12 àràpuhàràñete wemipa kwer ikatu 'ygwer imunàñaw romo wà. Uzuka pitài àràpuhàràñete Izaew ta'yìr wazuapyapyr wanupe pitàitìagatu wà. **18** Umume'u wama'erekohaw 'ar xaxeto wanupe pitàitìagatu wà, Erewi izuapyapyr wanupe pitàitìagatu wà no. — Pema'erekohaw 'ar rehew Tupàn Hàpuzuhu Zeruzarez pe har pe nehe, i'i wanupe wà. Uzapo a'e ma'e paw Moizez ze'eg pape rehewimuapyk pyrer rupi katete wà.

Mynykaw Zanera'yìr Wazuka 'ym Awer her ma'e

19 Teko Mawiron ywy wi uzewyr ma'e kwer uzapo uezgar hawhu zaneipy wazuka 'ym awer her ma'e wà, pitài haw zahy mehe 14 haw 'ar mehe wà. **20** Xaxeto paw wà, Erewi izuapyapyr paw wà no, uzemukatu Tupàn henataromo wà. Ikatuhenataromo a'e 'ar mehe wà. Uzuka a'e ma'e'yìr uezgar hawhu zaneipy wazuka 'ym awer her ma'e rehewar wà, teko Zeruzarez pe uzewyr ma'e kwer paw wanekuzaromo wà, amogwer xaxeto wanekuzaromo wà no, uzekuzaromo wà no. **21** Izaew Mawiron ywy wi uzewyr ma'e kwer paw u'u ma'e'yìr Tupàn henataromo izuka pyrer ho'o kwer wà. Amo ae teko wiko a'e pe wà no. A'e teko upytu'u Kànàà ywy rehewarwanemipa iaiw ma'e iapo re wà. Weityk uzeruzar 'ym ma'e wanemipa wà. Umuwete katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar wà kury. A'e teko u'u ma'era'yìr izuka pyrer ho'o kwer wà no. **22** Umumaw 7 'ar uezgar hawhu typ'ak imuapijiru kar 'ym pyrer her ma'e iapo pà urywete haw rehewà. Hurywete tuwe wà. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uma'erekohaxir wanuwihiwete ipy'a pupe a'e

xe, Izaew wamyrypar romo imuigo kar pà a'e xe. Uptyywà tåpuzuhu iapo wi mehe wà.

Ezàrà uhem Zeruzarez pe

7 ¹ Amo kwarahy ipaw ire Arataxer Pezi ywy rehe har wanuwhawete romo heko mehe amo awa Ezàrà her ma'e oho Mawiron ywy wi Zeruzarez pe a'e kury. Xaxeto upuner wera'u ma'e romo Àràw izuapyr romo hekon a'e. Xerai ta'yr romo Azari hemimino romo Iwki ta'yr hemimino romo hekon a'e. ² Na'aw izypy waner xe wà: Xaru, Zanok, Aitu, ³ Maria, Azari, Meraiot, ⁴ Zerai, Uzi, Mukí, ⁵ Amizu, Pinez, Ereazar. Ereazar wiko Àràw xaxeto upuner wera'u ma'e ta'yr romo. ⁶ Ezàrà wiko Tupàn ze'eg rehe purumu'e ma'e romo a'e. Ukwaw katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar iz'eeg Moizez pe imur pyrer. Uze'eg oho tuwhiwete Arataxer pe kury. Tuwhiwete omono heminozgwer paw izupe, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono uze'egatu Ezàrà pe a'e xe. Nezewé Ezàrà oho Mawiron ywy wi Zeruzarez pe kury. ⁷ Wata oho amo Izaew wanupi: amo xaxeto wà, amo Erewi izuapypyr wà, amo zegar haw iapo har wà, amo zauxiapekwer tåpuzuhu pupe har wà, amo tåpuzuhu pupe uma'erekó ma'e wà. A'e ma'e uzeapo Arataxer tuwhiwete romo heko mehe ⁷ haw kwarahy rehe. ⁸⁻⁹ Uhem Mawiron ywy wi pitái haw zahy rehe pitái haw 'ar mehe wà. Tupàn uptyywà wata mehe a'e wà. A'e rupi uhem Zeruzarez pe ⁵ haw zahy rehe pitái haw 'ar mehe wà kury. ¹⁰ Ezàrà umumaw u'ar paw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iz'eeg rehe uzemu'e pà a'e, heruzar pà a'e. Umumaw u'ar paw teko Izaew wamu'e pà hemiapo putar haw rehe no.

Arataxer ze'eg pape rehe imuapyk pyrer

¹¹ Tuwhiwete Arataxer omono upape xaxeto Ezàrà Tupàn ze'eg rehe purumu'e ma'e pe. Ezàrà ukwaw katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iz'eeg Izaew wanupe imono pyrer paw rupi a'e. Na'aw tuwhiwete iz'eeg a'e pape imuapyk pyrer xe kury:

12 — Ihe Arataxer tuwhiwete wanuwhawete ihe, ne xaxeto Ezàrà Tupàn ywate har iz'eeg rehe purumu'e ma'e ne. Ko hepape amono kar newe ihe kury. Nekatu aipo. ¹³ Erapha wyzài Izaew izuapypyr heremiruze'eg ne wà nehe, Zeruzarez pe ne wà nehe: teko wà, xaxeto wà, Erewi izuapypyr wà. ¹⁴ Ihe tuwhiwete ihe, ⁷ tuwhiwete herehe we har a'e wà no, oromono kar Zeruzarez pe Zuta pe ure, ko ma'e iapo kar pà newe ure. Ereroko Tupàn nezar iz'eeg nepo pe. Eme'egatu a'e pe har wanemiapo rehe nehe. Aipo weruzar katu a'e urez'eeg waiko wà. ¹⁵ Ihe ihe, herehe we har a'e wà no, ureporomono wer ma'e 'or iapo pyrer rehe, ma'e parat iapo pyrer rehe no Tupàn Izaew wazar pe ure. Erapha a'e ma'e izupe nehe. Ta'e wiko wàpuzuhu Zeruzarez pe har pupe a'e xe. ¹⁶ Erapha amo ma'e nezeupi nehe no: parat Mawiron ywy rehe neremimono'og kwer paw, or a'e ywy rehe neremimono'ogwer paw no, ma'e Tupàn nezar hàpuzuhu pe Izaew wanemimono kwer paw no, ma'e Tupàn nezar hàpuzuhu pe xaxeto wanemimono kwer paw no. Paw rupi katete erapha Tupàn Hàpuzuhu pe nehe.

¹⁷ Eme'eg kar ikatu ma'e a'e temetarer pupe nehe: tapi'ak awa wà, àràpuhàràn awa hawitu ma'e wà, àràpuhàràna'yr awa hawitu ma'e wà, arozràñ, win. Emono a'e ma'e Tupàn henataromo ma'ea'yr hapy haw tåpuzuhu Zeruzarez pe har rehe ne wà nehe. ¹⁸ Heta we putar or ikurer parat ikurer nehe. Eme'eg kar wyzài ma'e neremimutar nehe, nerehe we har wanemimutar nehe, aze a'e ma'e ikatu Tupàn nezar pe nehe. ¹⁹ Amo omono ma'e Tupàn imuwete katu haw tåpuzuhu pupe àràm wà. Emono a'e ma'e paw heraha Tupàn Zeruzarez pe har pe nehe. ²⁰ Aze wyzài ma'e nuhyk kwaw tåpuzuhu pupe nehe, eme'eg kar a'e ma'e nehe. Tuwhiwet umekuzar putar a'e ma'e hemetarer pupe wà nehe.

²¹ Ihe tuwhiwete Arataxer ihe, amono kar ko heze'eg heremetarer rehe uzekaiw ma'e ywy Ewparat kwarahy heixe haw kutyr har wanupe kury. — Xaxeto Ezàrà Tupàn ywate har iz'eeg rehe purumu'e ma'e a'e nehe, aze

wenoz wyzài ma'e peme a'e nehe, pemono izupe nehe. **22** Pemonokatu 'aw temetarer izupe nehe: parat 3.400 kir, aroznàn 12.500 kir, win 2.000 zutahky'a ipor, uri kawer 2.000 zutahky'a ipor, xa hemimutar rupi. **23** Aze Tupàn ywate har uzapo kar wyzài ma'e nehe, pezapokatuahy a'e ma'e nehe. Nezewe mehe apuner ihewe ikwahy pixik 'ym àwàm ikwaw paw rehe ihe nehe. Nuikwahy kwaw hezuapyapyr heraikwer pe tuwhiwete romo wiko ma'e ràm wanupe nehe no. **24** Penoz zo wyzài temetarer teko tòpuzuhu pupe har wanupe nehe: xaxeto wanupe, Erewi izuapyapyr wanupe, zegar haw iapo har wanupe, zauxiapekwer wanupe, tòpuzuhu pupe uma'erekò ma'e wanupe, wyzài tòpuzuhu rehe har wanupe.

25 Ne Ezàrà ne, Tupàn omono ma'e kwaw katu haw newe a'e. A'e rupi exaexak ywy Ewparat kwarahy heixe haw kutyr har wanuwhiaw ne wà nehe, exaexak waneruze'egar ne wà nehe no. Xo Tupàn nezar ze'eg kwaw par zo exaexak ne wà nehe. Emu'e ikwaw par 'ym a'e ze'eg rehe ne wà nehe. **26** Aze amo nuweruzar kwaw Tupàn nezar iz'egeg wà nehe, aze nuweruzar kwaw heze'eg wà nehe, tuwhiwaw uzepyk putar a'e teko wanehe a'e wà nehe. Aze ru'u uzuka putar wà nehe. Aze ru'u omono putar zemunehew paw pe wà nehe. Aze ru'u upyro putar waiwy wanuwi wà nehe. Aze ru'u upyro putar wanàpuz wanuwi wà nehe, i'i tuwhiwete Arataxer Ezàrà pe pape iapo pà.

Ezàrà umume'u Tupàn ikatu haw izupe

27 Uze'eg Ezàrà kury. — Ximume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zaneipy wazar ikatu haw nehe. Ta'e uma'erekò tuwhiwete ipy'a pe a'e xe. A'e rupi umuwete katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hòpuzuhu Zeruzarez pe har nezewe a'e. **28** Akwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e herehe we heko haw ihe. A'e rupi nakyze kwaw ihe, tuwhiwaw wanehe hezemyrypar pà ihe: tuwhiwete pe, hehe we har tuwhiwaw wanupe no, tuwhiwaw upuner ma'e nànàn no. Nezewe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hezar hemurywete

kar a'e. A'e rupi apuner Izaew wanuwhiaw tetea'u wamuzewyr kar haw rehe herupi zaneiwy rehe ihe.

Mawiron ywy wi uzewyr ma'e kwer wà

8 **1** Heta tetea'u uzeànàm ma'e Mawiron ywy rehe wà. Uzewyr Ezàrà rupi Zeruzarez pe Arataxer tuwhiwete romo heko mehe wà. Na'aw wanuwhiaw waner xe wà:

2-14 Zeroxon Pinez iànàm. Taniew Itamar iànàm. Atu Xekani ta'y Tawi iànàm. Zakari Paro iànàm. Oho 150 awa iànàm wà no. (Amo umuapyk waner pape rehe wà.) Erioenaz Zerai ta'y Paat-Moaw iànàm. Oho 200 awa hupi wà. Xekani Zaziew ta'y Zatu iànàm. Oho 300 awa hupi wà. Emene Zonata ta'y Anim iànàm. Oho 50 awa hupi wà. Zezai Atari ta'y Eràw iànàm. Oho 70 awa hupi wà. Zemani Mikaew ta'y Xepaxi iànàm. Oho 80 awa hupi wà. Omani Zeiew ta'y Zoaw iànàm. Oho 218 awa hupi wà. Xeromit Zozipi ta'y Mani iànàm. Oho 160 awa hupi wà. Zakari Memaz ta'y Memaz iànàm. Oho 28 awa hupi wà. Zoànà Àkàtà ta'y Azigaz iànàm. Oho 110 awa hupi wà. Eriperet, Zeiew, Xemai wà, Anonikà iànàm wà. Oho 60 awa hupi wà. A'e uehem iahykaw rehe wà. Utaz, Zamun wà, Migiwaz iànàm wà. Oho 70 awa hupi wà.

Peho Erewi izuapyapyr wapiaromo nehe, i'i Ezàrà amo wanupe

15 Ihe Ezàrà ihe, amono'og a'e teko paw rykawhu Aawa tawhu kutyr uwyrtyk ma'e izywyr ihe wà. Urumumaw na'iruz 'ar a'e pe ureker pà. Na'e ame'egatu wera'u a'e teko wanehe ihe. Aexak xaxeto wainuromo waneta haw. Naheta kwaw ni pitài Erewi izuapyr wà. **16** Na'e amono'og kar 9 tuwhiwaw hezeupe ihe wà: Eriezer, Ariew, Xemai, Ewnàtà, Zari, Ewnàtà, Nàtà, Zakari, Mezurà. Aenoz mokoz purumu'e ma'e wamuwà ihe wà no: Zoiariw, Ewnàtà. **17** — Pekar Ino Kazipia pe har wanuwhiaw peho nehe, a'e wanupe. — Peze'eg nezewe izupe nehe, hehe we har tòpuzuhu pupe uma'erekò ma'e wanupe nehe no, a'e

wanupe. — Pemur teko urewe pe wà nehe, Tupàn pe tāpuzuhu pupe uma'ereko ma'e ràm romo pe wà nehe, peze wanupe nehe, a'e wanupe. **18** Tupàn umur uze'egatu urerehe a'e ar rehe a'e. A'e rupi umur kar amo awa ma'e iapo haw ikwaw katu har urewe. Xeremi her romo a'e. Wiko Erewi izuapyr romo Mari iàñàm romo. Ur amo ta'yri hupi wà. Ur amo tywyr hupi wà no. Heta 18 wà. **19** Umur kar Azamia, Zezai Merari iàñàm wà no. Umur kar wana'yr wà, wanywyr wà no. Heta 20 wà. **20** Ur 220 tāpuzuhu pupe uma'ereko ma'e wà no. Kwehe mehe Tawi a'e, tuwihaw hehe we har a'e wà no, wexaxak amo awa Erewi izuapyapyr wapytywà àràm romo wà. A'e 220 uma'ereko ma'e wiko a'e awa kwehe arer wazuapyapyr romo wà. Umuapyk waner paw pape rehe wà.

Teko upytu'u umai'i re Tupàn pe uze'eg pà wà

21 Na'e, a'e pe Aawa yrykaw izywyr amumaw kar pitài 'ar wanupe wamai'u re wamupytu'u kar pà ihe. — Zazemumew Tupàn Zanezar henataromo zane paw rupi nehe. Zaze'eg nezewe izupe nehe, a'e wanupe. — Ezekaiw katu urerehe ureata mehe nehe. Urepyro ikatu 'ymaw wi nehe. Epyro urera'yr ne wà nehe. Epyro urema'e paw ne wà nehe no, za'e izupe nehe, a'e wanupe. Uruze'eg nezewe Tupàn pe. **22** Aze'eg tuwihawete pe nezewe a'e 'ym mehe ihe. — Urezar upyro hehe uzeruzar ma'e paw rupi a'e wà, a'e izupe. — Aze amo weityk Tupàn wà nehe, wikwahy putar a'e teko wanupe upuner haw pupe wanehe uzepyk pà a'e nehe, a'e izupe. Hepurenoz wer zepe zauxiapkwer kawaru ku'az har wanehe tuwihawete pe ihe. Hemaranugar izuwi ihe. — Urepyro putar ureàmàtyry'ymar wanuwi a'e wà nehe, he'e wer izupe. **23** A'e rupi urupytu'u uremai'u re Tupàn henataromo kury. Uruze'eg izupe. — Urepyro pe ikatu 'ymaw wi nehe, ureàmàtyry'ymar wanuwi nehe, uru'e izupe. Wenu ureze'eg awer a'e.

Omono ma'e Tupàn pe wà

24 Aexaxak amo xaxeto wanuwiaw ihe wà: Xeremi, Azawi, amo 10 wà no. **25** A'e 'ym mehe tuwihawete a'e, hehe we har tuwihaw a'e wà no, izupe uma'ereko ma'e a'e wà no, teko Izaew izuapyapyr a'e wà no, umur ma'e tete'a urewe tāpuzuhu pupe àràm romo a'e wà. Na'e aexak a'e ma'e ipuhuz haw ihe kury: parat, 'or, tuwihawete hemimur kwer, hehe we har tuwihaw wanemimur kwer, izupe uma'ereko ma'e wanemimur kwer, Izaew wanemimur kwer. Amono a'e ma'e paw xaxeto wanupe ihe. **26-27** Na'aw ma'e heremimono kwer her xe wapuhuz haw wanehe we kury: parat 22.000 kir; 100 ma'e parat iapo pyrer: 70 kir; or: 3.500 kir; 20 kanekpuku or iapo pyrer: 8,5 kir; mokoz ma'e morog ikatu ma'e iapo pyrer. Ikatuahy or ài.

28 Na'e aze'eg wanupe. — Apomonokatu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e peipy wazar pe uma'ereko ma'e romo ihe. 'Aw ma'e parat iapo pyrer or iapo pyrer paw amonokatu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe no. Teko umur a'e ma'e izupe wà, ta'e ipurumur wer tuwe hehe a'e wà xe. **29** Pezekaiw katu a'e ma'e nànàn tāpuzuhu pe heraha pà nehe. A'e pe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hàpuzuhu pupe, ipupyaikaw pyrer pupe, pexak putar ipuhuz haw nehe. A'e re pemono a'e ma'e paw xaxeto wanuwiaw wanupe nehe, Erewi izuapyapyr wanupe nehe no, Izaew wanuwiaw Zeruzarez pe har wanupe nehe no, a'e wanupe.

30 Na'e xaxeto a'e wà, Erewi izuapyapyr a'e wà no, upyhyk a'e ma'e paw a'e wà kury: parat, 'or, amogwer ma'e wà. — Xiraha Tupàn Hàpuzuhu Zeruzarez pe har pe zane nehe, i'iuzeupe wà.

Teko uzewyr Zeruzarez pe wà

31 Pitài haw zahy rehe 12 haw 'ar mehe uruhem Aawa yrykaw wi Zeruzarez pe ureho pà ure kury. Tupàn urezar wiko ureinuinuromo ureata mehe a'e. Urepyro ureàmàtyry'ymar wanuwi, imunar ma'e wanuwi no. Ni amo nuzeagaw kwaw ureàmàtyry'ym pà wà. **32** Zeruzarez pe

urehem mehe urumumaw na'iruz 'ar urepytu'u pà. **33** Na'e 4 haw 'ar mehe oroho tâpuzuhu pe. Uruexak ma'e ipuhuz haw: parat, 'or, ma'e. Na'e oromono a'e ma'e xaxeto Meremot Uri ta'yr pe kury. Amo awa wiko hehe we wà: Ereazar Pinez ta'yr, mokoz Erewi izuapyr wà no: Zozamaz Zezua ta'yr, Noani Minuz ta'yr. **34** Upapar a'e ma'e ipuhuz haw hexak pà wà: parat, or, ma'e. Umuapyk heta haw pape rehe wà.

35 A'e re teko Mawiron ywy wi uzewyr ma'e kwer paw umur ma'ea'yr xaxeto wanupe wà. — Pezuka hapy pà Tupàn Izaew wazar henataromo nehe, i'i wanupe wà. 12 tapi'ak awa Izaew wanemiapo kwer hekuzaromo har wà, 96 àràpuhàràn hawitu ma'e awa wà, 77 àràpuhàràna'yr hawitu ma'e awa wà, 12 àràpuhàrànete awa teko wamukatu haw romo wà. Wapy a'e ma'ea'yr paw rupi wà, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo wà. Ukarz paw wà.

36 A'e re omono tuwihawete ize'eg pape rehe imuapyk pyrer wà kury, hemiruze'eg tuwihaw wanupe wà kury, ywy Ewparat kwarahy heixe haw kutyr har wanuwhaw wanupe wà no. A'e tuwihaw upytywà teko wà. Uptyywà Tupàn imuwtete katu haw tâpuzuhu pupe har iapo mehe wà.

Ezàrà uze'eg Tupàn pe

9 **1** A'e ma'e paw iapo re amo Izaew wanuwhaw ur ihewe uze'eg pà wà kury. Nezewe i'i ihewe wà. — Teko a'e wà, xaxeto a'e wà no, Erewi izuapypayr a'e wà no, nutryyk kwaw uzeruzar 'ym ma'e wanuwi a'e wà, ni wanemiapo purumuhuhuk kar ma'e wi a'e wà. Na'aw a'e teko ikatu 'ym ma'e iapo har waner xe wà: Kànàà izuapypayr wà, Ete izuapypayr wà, Perize izuapypayr wà, Zepu izuapypayr wà, Amon izuapypayr wà, Moaw izuapypayr wà, Ezit ywy rehe har wà, Amohe ywy rehe har wà. Amo Izaew wiko a'e teko wazàwe wà. **2** Awa Izaew ywy rehe har wereko kuzà amo ae ywy rehe har wemireko romo wà. Nezewe mehe teko Tupàn hemixamixak kwer wiko amo ae teko wainuiuromo wà.

Teko wanuwhaw ràggypy uzapo a'e ikatu 'ym ma'e wà. **3** A'e ma'e henu mehe amu'i hekamirpuku hezemumikahy haw hexak kar pà ihe kury. Apo'o he'aw. Apo'o heamataw no. Na'e apyk ihe, ta'e wanemiapo kwer iro ihewe xe. **4** Apyk nezewe a'e pe ihe. Te uhem ma'ea'yr hapy haw karuk mehe har 'or kury. Na'e teko uzypyrog heywyr uzemono'og pà wà. Ukyze wà. Ukwaw Tupàn Izaew wazar ize'eg awer wà. Wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e Mawiron ywy wi wanemirur kwer na'ikatu pixik kwaw izupe.

5 Na'e uhem ma'ea'yr hapy haw 'or karuk mehe har kury. Ahem hezemumikahy haw wi hepenàràg rehe heapyk pà Tupàn pe heze'eg pà kury. Amunehew wiwi hekamir imu'i pyrer. Na'e aupir hepo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hezar ikutyr ihe kury. **6** — O Tupàn, hemaranugar tuwe ihe. A'e rupi naupir kwaw heàkàg nerentataromo ihe. Ureremiapo kwer ikatu 'ygwer iaiaha wera'u ureàkàg wi. Uhem ywak rehe. **7** Ureipy waneko mehe arer we te ko 'ar rehe ure neremiruze'eg ure, uruzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u ure. Ureremiapo kwer ikatu 'ym ma'e iro newe. A'e rupi uremono pe tuwihawete amo ae ywy rehe har wanupe ne. Eremono ureruwhawete urexaxeto wanehe we wanupe ne wà no. Uzuka ureipy wà. Imunar urema'e rehe wà. Urereraha wemipyhyk kwer romo wà. Te ko 'ar rehe urerereko ikàg 'ym ma'e ài wà. **8** Ko 'ar rehe, o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar, eremumaw amo 'ar iko nekatuahy pà urewe. Eremuhem kar amogwemogwer ureinuiuromo har a'e tuwihaw wi ne wà. Uremuigo kar pe xe ko ywy imonokatu pyrer rehe. Ni amo na'ureàmàtyr'ym kwaw xe wà. Uremuhem kar pe urepyhyk kar awer wi. Uremuigo kar wi pe no. **9** Uruiko amo pe uma'erek e ma'e romo. Nezewe rehe we na'uremupyta kar kwaw pe ipyhyk pyrer romo ne. Urepuhareko kar pe Pezi ywy rehe har wanuwhawete wanupe. A'e rupi uzapo wi kar neràpuzuhu

heityk pyrer urewe wà. Uremuigo kar xe Zuta ywy rehe Zeruzarez tawhu pe zeàmàtyry'ym 'ymaw pe.

10 Ma'e uru'e putar newe a'e ma'e paw izeapo re kury. Uruzuhaw neze'eg pitàitâigatu ure. **11** Eremur a'e ze'eg neremiruze'eg wanupe. Neze'eg imume'u har romo wanekon wà. — Peixe putar amo ywy rehe nehe. Peiko putar a'e ywy izar romo nehe, i'i urewe wà. — A'e ywy na'ikatu kwaw, ta'e teko hehe wiko ma'e umynehem a'e ywy wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e pupe upaw rupi wà xe, i'i urewe wà. **12** — Pereko zo a'e teko penemireko romo pemen romo nehe. Aze pepuru'u wer ko ywy rehe hezuz ma'e ràm rehe nehe, aze peporomono wer ko ywy rehe pezuapyapr wanupe nehe, pepatywà zo teko ko ywy rehe har zeàmàtyry'ym 'ymaw rehe waneko mehe pe wà nehe. Pepatywà zo ma'e tetea'u imono'og mehe pe wà nehe. **13** Erezepyk urerehe ureremiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo ne, iaiw ma'e tetea'u imuzeapo kar pà urewe ne. Uhua'u ureremiapo kwer ikatu 'ym ma'e. Nezewe rehe we urukwaw ko ma'e ure. Urerehe nezepyk awer ipixika'i wera'i urekatu 'ymaw wi. Na'urezuka kwaw pe ne. Uremuigo kar wiwi pe ne. **14** Mâràzàwe tuwe uruzuhaw wi neremipa karo. Mâràzàwe tuwe urereko 'aw teko a'e purumuhuk kar ma'e iapo har ure wà. Aze mo uruzapo nezewe haw, erekwahy mo urewe. Uremumaw pe. Ni pitài nuhem iwer mo nezepykaw wi wà. **15** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar, ereiko ikatu 'ym ma'e wanehe uzepyk ma'e romo ne. Nezewe rehe we uremuhem kar pe umàno 'ym ma'e romo ne. Uruiko xe kutàri. Urumume'u ureremiapo kwer ikatu 'ym ma'e uruiko newe ure kury. Nurupuner kwaw nerendaromo urepu'ämaw rehe, a'e Tupàn pe.

Umuhem kar wemireko amo ywy rehe arer wà

10 ¹Ezàrà wapyk upenàràg rehe tâpuzuhu henataromo Tupàn pe uze'eg pà, teko wanemipa kwer ikatu 'ym

ma'e imume'u pà izupe. Teko tetea'u Izaew uzemono'og izywyr wà: awa wà, kuzà wà no, kwarearer wà, kuzàtaigwer wà no. Uza'o azeharomoete a'e wà no. **2** Na'e Xekani Zeiew ta'yir Eràw iànàm uze'eg Ezàrà pe kury. — Uruzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn urezar henataromo ure. Urerekó kuzà amo ae ywy rehe har uzeruzar 'ym ma'e ureremireko romo ure wà. Nezewe rehe we heta we ikatu ma'e hàro haw Izaew wanupe. **3** Urumume'eahy ureremiapo ràm Tupàn Zanezar pe ure kury. Oromono kar putar a'e kuzà xe wi ure wà nehe. Oromono kar putar wamemyr xe wi ure wà nehe no. Ne nehe, amogwer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi ukyze ma'e a'e wà nehe no, heruzar har a'e wà nehe no, pezapo kar ma'e urewe nehe. Na'e uruzapo putar a'e ma'e nehe. Uruzapo putar Tupàn hemiaipo kar nehe. **4** Epu'am nehe ty, ta'e ne ereiko a'e ma'e iapo àràm romo ne xe. Urupytwà putar ure nehe. A'e rupi ezemupytu'u kar nekyze re nehe ty. Ezapo ikatu ma'e nehe ty, i'i Xekani izupe.

5 Na'e Ezàrà upu'am kury, a'e pe har wanupe uze'eg pà kury: xaxeto wanuwhaw wanupe, Erewi izuapyapyr wanupe, amogwer teko wanupe. — Uruzapo putar ma'e Xekani ize'eg rupi katete ure nehe, peze tuwe nehe, i'i Ezàrà wanupe. Umume'eahy a'e wemiapo ràm wà. **6** Ezàrà uhem tâpuzuhu wi ipuyaikaw pyrer Zoànà Eriazim ta'yir iker haw pe wixe pà kury. Uker a'e pe pyhaw. Numai'u kwaw. Nui'u kwaw. Ta'e uzemumikahy Mawiron wi uzewyr ma'e kwer wanemipa kwer ikatu 'ym ma'e rehe a'e xe.

7 Na'e tuwhaw umume'u kar ko ze'eg Zeruzarez pe har nànàn Zuta ywy rehe har nànàn wà kury. — Mawiron ywy wi uzewyr ma'e kwer paw wà, pezemono'og peho Zeruzarez pe nehe, i'i wanupe wà. **8** Nezewe i'i tuwhaw peme wà: Na'iruz 'ar ipaw ire nehe, aze amo nuhem kwaw Zeruzarez pe a'e wà nehe, urupyro putar waiwy wanuwi ure nehe. Urupyro putar wanàpuz wanuwi ure nehe no. A'e teko nuiko kwaw Izaew izuapyr romo a'e 'ar henataromo a'e wà nehe. **9** Na'e na'iruz haw 'ar mehe 20 haw 'ar

mehe no 9 haw zahy rehe paw rupi awa Zuta ywy rehe har paw wà, Mezàmi ywy rehe har paw wà no, uhem Zeruzarez pe wà. Uzemono'og oho tåpuzuhu henataromo katu pe wà. Amàn ukyrete iko. Ukyze wewer wà no, ta'e ukwaw uhua'u ma'e izeapo àwàm a'e pe a'e wà xe. A'e rupi uryryryrz wà. **10** Na'e xaxeto Ezàrà upu'am wanupe uze'eg pà kury. — Pepytu'u tuwe peiko Tupàn heruzar ire. Pemueta tetea'u Izaew wanemipa kwer ikatu 'ym ma'e. Ta'e perekro kuzà amo ae ywy rehe har penemireko romo pe wà xe. **11** Pemume'u penemipa kwer ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e peipy wazar pe nehe kury. Pezapo hemimutar nehe. Petyryk amo ae ywy rehe arer zaneiyw rehe wiko ma'e wanuwi nehe. Pemono kar penemireko amo ywy rehe arer pewi pe wà nehe, i'i Ezàrà a'e pe har wanupe.

12 Na'e teko paw uwazar ize'eg izupe wahyhawa'u rupi wà kury. — Azeharomoete. Uruzapo putar neremipa kár paw rupi nehe. **13** Urereta tetea'u ure. Amàn ukyrete iko no. Nurupuner kwaw urepyta wi haw rehe xe katu pe. Nurupuner kwaw neremipa kár iapo haw rehe pitài 'ar mehe ni mokoz 'ar mehe. Ta'e a'e ikatu 'ym ma'e iapo arer heta tetea'u a'e wà xe. **14** Tuwe ureruwhaw upyta Zeruzarez pe wà nehe. Uzekaiw putar a'e ma'e rehe wà nehe. Nezewe mehe awa tawhu urereko haw pe har kuzà amo ywy rehe har hereko har ur putar 'ar imume'u pyr mehe pitàitåigatu wà nehe. Ur putar tuwhaw weko haw tawhu pe har wanupi wà nehe. Nezewe mehe Tupàn ikwahy haw urewe har ureawy putar nehe, i'i izupe wà.

15 Ni amo nuweityk kwaw waze'eg wà. Xo Zonata Azaew ta'yra'e, Zazez Xikipa ta'yra'e no. Teko waze'eg awer na'ikatu kwaw wanupe. Amo mokoz awa wiko wanehe we wà no: Mezurà, Xametaz Erewi izuapyr.

16 Waze'eg ikatu Mawiron ywy wi uzewyr ma'e kwer wanupe. — Uruzapo putar nezewe haw nehe, i'i wà. Na'e xaxeto Ezàrà wexaek amo uzeànàanàm ma'e wanuwhaw wà. Umuapyk waner pape rehe wà. A'e tuwhaw

uzypyrog kuzà amo ywy rehe har Izaew pe har wanemireko wanekar pà wà, 10 haw zahy rehe pitài haw 'ar mehe wà. **17** Umumaw na'iruz zahy awa kuzà amo ywy rehe har wamen wanupe uze'eg pà wà.

Hemireko amo ywy rehe arer wanereko har waner wà

18 Na'aw awa kuzà amo ywy rehe har wanereko arer waner xe wà:

Xaxeto wà: (amume'u waànàm waner wà no:) Zozanak ta'yri Zuzue izuapyr wà, Zuzue tywyr izuapyr wà no: Mazez, Eriezer, Zariw, Zenari. **19** Oromono kar putar ureremireko urezewi ure wà nehe, i'i wà. Uzuka àràpuhàràn awa hawitu ma'e wemiapo kwer hekuzaromo pitàitåigatu wà no.

20 Imer izuapyr wà: Anani, Zemani.

21 Ari izuapyr wà: Mazez, Eri, Xemai, Zeiew, Uzi.

22 Pazur izuapyr wà: Erioenaz, Mazez, Izimaew, Netanew, Zozamaz, Eraza.

23 Erewi izuapyr wà: Zozamaz, Ximez, Kerai (Kerit inugwer her ma'e), Petai, Zuta, Eriezer.

24 Uzegar ma'e wà: Eriaziw.

Zauxiapekwer tåpuzuhu pe har wà:
Xarum, Terez, Uri.

25 Paroz izuapyr wà: Hami, Zezi, Mawki, Miami, Ereazar, Mawki, Menai.

26 Eràw izuapyr wà: Matani, Zakari, Zeiew, Amini, Zerimot, Eri.

27 Zatu izuapyr wà: Erioenaz, Eriaziw, Matani, Zerimot, Zamaz, Aziza.

28 Memaz izuapyr wà: Zeoànà, Ani, Zamaz, Axiraz.

29 Mani izuapyr wà: Mezurà, Maruk, Anai, Zazume, Xeaw, Zerimot

30 Paat-Moaw izuapyr wà: Azina, Keraw, Menai, Mazez, Matani, Mezarew, Minuz, Manaxe.

31-32 Arim izuapyr wà: Eriezer, Zuzi, Mawki, Xemai, Ximeàw, Mezàmi, Maruke, Xemari.

33 Azu izuapyr wà: Matenaz, Matat, Zamaz, Ereperet, Zeremaz, Manaxe, Ximez.

34-37 Mani izuapyr wà: Manaz, Ànàràw, Uew, Menai, Menia, Keruwi, Pani, Meremot, Eriaziw, Matani, Matenaz, Zazaw.

38-42 Minuz izuapyr wà: Ximez, Xeremi, Nàtà, Anai, Makanenemaz, Xazaz, Xaraz,

Azarew, Xeremi, Xemari, Xaru, Amaria, Zuze.

43 Nemo izuapyr wà: Zeiew, Maxixi, Zamaz, Zemina, Zanaz, Zoew, Menai.

44 A'e awa paw wereko kuzà amo ywy rehe har wemireko romo wà. Uttryk wanuwi wà, wamono kar pà weko haw wi wà. Omono kar wamemyr a'e wi wà no. *Upaw.*

NEEMI

Neemi uze'eg Tupàn pe Zeruzarez rehe

1 **1** Na'aw Neemi Akari ta'yur heko awer imume'u haw xe kury. Arataxer Pezi ywy rehe har wanuwhawete heko mehe 20 haw kwarahy mehe zahy kizirew her ma'e rehe ihe Neemi ihe, aiko Xuzà tawhu Pezi ywy rehe har pupe ihe. **2** Herywyr Anani uhem wà Zuta ywy wi amo Zutew wanupi kury. Na'e apuranu wanehe. — Ma'e uzeapo iko Zeruzarez pe. Aipo Zutew Mawiron ywy wi uzewyr ma'e kwer ikatu a'e wà, a'e wanupe. **3** Umume'u waneko haw ihewe wà. — Zuta ywy rehe uzewyr ma'e kwer umàno 'ym ma'e kwer a'e wà, upuraraw zawaiw haw uhua'u ma'e waiko a'e wà, i'i ihewe wà. — Amo ae ywy rehe arer a'e wà, wanuwake wiko ma'e a'e wà, wereko zemueteahy zaneànàm Mawiron ywy wi uzewyr ma'e kwer a'e wà. Nuzapo wi kwaw ipàrirogawtà iaiha ma'e Zeruzarez izywyr har wà. Nuzawy kwaw heityk pyrer a'e rihi. Kwehe mehe tuwhawete amo ae ywy rehe har umunyk tata ukenawhu rehe hapy pà. Mawiron ywy wi uzewyr ma'e kwer nuzapokatu kwaw ukenawhu ukaz ma'e kwer a'e wà rihi, i'i ihewe wà. **4** Waze'eg henu mehe apyk ywy rehe hezai'o pà ihe kury. Amumaw måràn 'ar hezai'o pà. Namai'u kwaw. Na'e aze'eg Tupàn pe kury.

5 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ywak izar. Erepuner katu ne. Urukye newi ure. Na'urereityk pixik kwaw pe ne. Erezapokatu neze'egaw neamutar katu har wanehe we neze'eg heruzar har wanehe we ne. Erezapo ma'e a'e neze'eg awer rupi katete no. **6** Eme'e

herehe, o Tupàn. Herenu pe newe heze'eg mehe nehe, 'aromo nehe, pyhaw nehe no, Izaew neremiaihu wanehe newe heze'eg mehe nehe. Amume'u ko ma'e newe kury: ure Izaew ure, uruzapo ikatu 'ym ma'e nerenerataromo ure. Heipy a'e wà, ihe ihe no, uruzapo ikatu 'ym ma'e ure. **7** Ma'e iapo mehe uruiko ikatu 'ym ma'e iapo har romo nerenerataromo. Nureruzar kwaw neremipa putar haw. Nureruzar kwaw neze'eg Moizez neremiruze'eg pe imono pyrer no. **8** Nema'enukwaw neze'eg awer Moizez pe neremimume'u kwer rehe nehe. — Pe Izaew pe, aze hereityk pe nehe, apumuhamuhàz putar amo ywy rehe har wainuinuromo ihe nehe, ere Izaew wanupe Moizez pe imume'u kar pà. **9** — Aze a'e re pezewyr ihewe nehe, aze peruzar wi heremipa putar haw nehe, apumuzewyr kar putar peneruwà ywy heremixak kwer pe nehe. Hemuwete katu pe xe nehe, a'e peme kwehe mehe. Aze pezemuhàmuhàz ywy nànàñ nehe, nezewre rehe we apumuzewyr kar putar peneruwà xe nehe, ere Izaew wanupe, Moizez pe imume'u kar pà.

10 — Hezar, 'aw teko wiko neremiruze'eg romo wà. Wiko neremiaihu romo wà. Erepyro wapyhyk awer wi ne wà. Ta'e erepuner katu ne xe. Nekàg ne no. **11** Herenu pe newe heze'eg mehe nehe kury. Neremiruze'eg hurywete nemuwete katu mehe wà. Einu waze'eg mehe ne wà nehe no. Heptywà pe kutàri nehe. Ezapo kar ikatu ma'e Tuwhawete pe ihewe nehe, a'e Tupàn

pe. A'e 'ar rehe aiko win tuwihawete pe heraha har romo ihe.

Neemi oho Zeruzarez pe

2 ¹ Arataxer Pezi ywy rehe har wanuwiawete romo heko mehe 20 haw kwarahy mehe 4 zahy pawire uzeapo amo ma'e. Amume'u putar a'e ma'e peme ihe nehe kury. Amo 'ar mehe pyhaw tuwihawete umai'u iko a'e. Apyhyk win tuwihawete ikanek pupe hakook pà. Tuwihawete naherexak pixik kwaw hezemumikahy mehe a'e 'ym mehe a'e. ² A'e rupi upuramu herehe. — Mâràzàwe tuwe erezumumikahy ne. Nanema'eahy kwaw. Aipo nepy'a uzemumikahy, i'i ihewe. Na'e akyze katu izuwi kury. ³ Awazar ize'eg izupe. — Tuwe tuwihawete wikuwe tuweharupi nehe. Ma'e azapo putar hezemumikahy haw imumaw pà nehe. Tawhu heipy waneko awer waneitym awer a'e, nuzeapokatu kwaw heityk ire a'e rihi. Hukenawhu ukaz kwehe mehe. Ni amo nuzapokatu kwaw wà, a'e izupe.

⁴ Upuramu tuwihawete herehe. — Ma'e ereputar, i'i ihewe. Na'e aze'eg Tupàn ywate har pe kury. ⁵ A'e re aze'eg tuwihawete pe. — Aze hekatu newe, aze nepurapo wer heremimutar rehe nehe, hemono kar Zuta ywy rehe heipy watym awer tawhu iapo wi kar pà ihewe nehe, a'e izupe.

⁶ Tuwihawete hemireko wapyk in huwake a'e. — Ezapo neremimutar nehe ty, i'i tuwihawete ihewe. — Mâràn zahy eremumaw putar a'e ma'e iapo pà nehe. Mâràn mehe erezewyr putar nehe, i'i ihewe. Amume'u izupe.

⁷ Na'e ainoz ma'e tuwihawete pe kury. — Emono kar nepape Ewparat ywy kwarahy heixe haw kutyr har wanuwiaw wanupe nehe. — Tuwe Neemi wahaw peiwy Zuta ywy rehe iho mehe nehe, ere wanupe nehe, a'e izupe. ⁸ Azap wiko ka'l tuwihawete ima'e rehe uzeakaiw ma'e romo a'e. — Emono kar nepape Azap pe nehe no, a'e izupe. — Emono ywyra Neemi pe nehe. Ta'e uzapo putar ukenawhu tâpuz tâfà ma'e Tupàn Hâpuzuhu huwake har henataromo nehe. Uzapo putar

ipàrirogwtàtà iaiha ma'e tawhu izywyr nehe no, wàpuz weko àwàm izywyr nehe no, ere izupe nehe, a'e tuwihawete pe. Tuwihawete umur hereminozgwer ihewe paw rupi a'e, ta'e Tupàn wiko herehe we a'e xe.

⁹ Tuwihawete omono kar amo zauxiapékwer wanuwiaw herupi a'e wà. Omono kar zauxiapékwer kawaru ku'az har herupi wà no. Na'e aha Ewparat ywy kwarahy heixe haw kutyr har rehe kury. A'e pe hehem mehe amono tuwihawete ipape tuwihaw wanupe ihe kury. ¹⁰ Amo uze'eg oho Xàmàràt Mete-Orom tawhu pe har pe a'e, Tomi Amon ywy rehe har wanuwiaw pe a'e no. — Amo ur kwez teko Izaw wapytywà pà a'e wà kury, i'i wanupe wà. Wikwahy henu mehe wà.

¹¹ Ahem Zeruzarez pe. ¹² Hepurapo katu wer tawhu rehe ihe, ta'e Tupàn omono hehe hepurapo katu wer haw hepy'a pupe a'e xe. Amumaw na'iruz 'ar hepy'a pe har imume'u 'ym pà teko wanupe. Apu'am pyhaw a'e wi heho pà amo herehe we har wanupi. Xo pitài hereimaw zo araha ihe. Zumen a'e. ¹³ Pyhaw ahem tawhu wi Hukenawhu Ywyàpyznaw kutyr har rupi, kwarahy heixe haw kutyr. Na'e aha kwarahy ihmaw awyze har kutyr kury. Akwaw Ytyzuzàmaw Tezuhu her ma'e huwake. Aha ukenawhu Heityk pyrer her ma'e pe. Heata mehe ame'e aha ipàrirogwtàtà iaiha ma'e tawhu izywyr har heityk pyrer rehe ihe. Ame'e ukenawhu tata pupe imumaw pyrer rehe no. ¹⁴ Na'e aha kwarahy heixe haw awyze har kutyr kury. Aha ukenawhu Ytyzuzàmaw her ma'e pe. Ahem 'Ypaw Zàwenugar Tuwihawete ima'e pe kury. Heho wer zepe hupi. Zumen nupuner kwaw oho àwàm hexakaw rehe ita heityk pyrer rupi a'e. ¹⁵ A'e rupi aha Ywyàpyznaw Xenorom her ma'e pe. Ahaw ywyàpyznaw aha ipàrirogwtàtà iaiha ma'e heityk pyrer rehe heme'egatu pà. Na'e azewyr pe hezur awer rupi. Aixe wi ukenawhu Ywyàpyznaw her ma'e rupi.

¹⁶ Ni amo tuwihaw tawhu pe har nukwaw kwaw heho awer wà. Nukwaw kwaw heremipa kwer wà. A'e 'ar mehe namume'u kwaw ma'e Zutew wanupe ihe rihi: ni

xaxeto wanupe, ni tuwihaw wanupe, ni zauxiapekwer wanuwiaw wanupe, ni wyzài a'e ma'erekoh iapo àràm wanupe.
17 Na'e aze'eg wanupe kury. — Pexak zanereko haw. Zawaiw katu zanewe. Zeruzarez tawhu upyta heityk pyrer romo. Hukenawhu upyta imumaw pyrer romo. Xiapo wi ipàrirogawtâtà iaiha ma'e tawhu izywyr har nehe. Ximumaw 'aw maranugar haw nehe, a'e wanupe.

18 — Tupàn umur uze'egatu herehe a'e, a'e wanupe. — Heptyywà a'e, a'e wanupe. Amume'u tuwihawete ize'eg awer wanupe no. Uze'eg ihewe wà. — Zazypyrog iapo wi pà nehe ty, i'i ihewe wà. Uzemuágà'y'm a'e ma'erekoh iapo pà wà.

19 Amo umume'u ureremiapo oho ureàmàtyry'ymar wanupe wà. Na'aw waner xe: Xàmaràt, Tomi, amo Araw izuapry Zezem her ma'e. Uzypyrog upuka pà urerehe wà. Uze'eg ury wahyahy urerehe wà no. — Ma'e pezapo peiko. Aipo pezàmàtyry'ym putar tuwihawete nehe, i'i urewe wà.

20 Awazar waze'eg wanupe. — Tupàn ywate har uzapo kar putar ikatu ma'e urewe nehe, a'e wanupe. — Uruiko hemiruze'eg romo ure. Uruypyrog putar tawhu iapo wi pà nehe. Napepuner kwaw tâpuz Zeruzarez pe har izar romo peneko haw rehe nehe. Napeiko kwaw Zeruzarez pe harete romo. Napemuwete katu kwaw Tupàn teko Izaew ywy rehe har wazàwe, a'e wanupe.

Uzapokatu tawhu ipàrirogawtâtà iaiha ma'e wà

3 **1** Uruzapo wi tawhu ipàrirogawtâtà iaiha ma'e nezewé ure. Eriaziw xaxeto wanuwiaw a'e, hehe we har xaxeto a'e wà no, uzapokatu wi ukenawhu Àràpuhàràn Hawitu Ma'e her ma'e a'e wà. A'e re uzapo zegar haw ihyk awer rehe wà. Na'e umu'ágatu ukenawhu i'amaw rehe wà. Uzapo wi ipàrirogawtâtà iaiha ma'e te tâpuz iaiha ma'e Xez her ma'e pe wà, te tâpuz iaiha ma'e Ananew her ma'e pe wà no.

2 Awa Zeriko parer uzapo iphegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e wà. Zakur Iniri

ta'y' uzapo iphegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e.

3 Axena iànàm uzapo ukenawhu Ipira her ma'e wà. Umupu'äm izyta wà. Na'e umupu'äm ukenawhu i'amaw rehe. Omono iwàpytmawok 'ymaw hehe wà. Omono iwàpytmaw hehe wà no.

4 **'**Aw awa uzapo amo na'iruz iphegwer wà: Meremot Uri ta'y' Akoz hemimino uzapo pehegwer ipy. Mezurà Merekì ta'y' Mezezamew hemimino uzapo mokoz haw pehegwer. Zanok Mana ta'y' uzapo na'iruz haw pehegwer.

5 Awa Tekoa tawhu parer uzapo pehegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e wà. Ma'erekoh haw rehe uzekaiw ma'e uzapo kar ma'e awa hemetarer katu ma'e tawhu pe har wanupe wà. Na'ipurapo wer kwaw hehe wà.

6 Zoiáz Pazey ta'y' a'e, Mezurà Mezoni ta'y' a'e no, uzapo wi Ukenawhu Kwehe Arer wà. Umupu'äm izyta wà. Umupu'äm ukenawhu i'amaw rehe wà. Omono iwàpytmawok 'ymaw hehe wà. Omono iwàpytmaw hehe wà no.

7 Amo awa uzapo iphegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e wà: Meraxi Zimeàw parer, Zanom Meronot parer, awa Zimeàw parer wà, awa Mipa parer wà. Uhem Ewparat ywy kwarahy heixe haw kutyr har wanuwiaw hâpuz huwake wà.

8 Uziew Arai ta'y' or ima'e har uzapo amo iphegwer a'e no. Anani kàpuhàg hyàkwegatu ma'e ima'e har uzapo iphegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e a'e no. Uhem ipàrirogawtâtà iaiha ma'e iànàgatu ma'e her ma'e pe.

9 Hepai Ur ta'y' Zeruzarez iphegwer wanuwiaw uzapo iphegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e.

10 Zenai Arumap ta'y' uzapo iphegwer wàpuz huwake har. Atu Azaminez ta'y' uzapo iphegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e.

11 Mawki Arim ta'y' a'e, Axu Paat-Moaw ta'y' a'e no, uzapo iphegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e a'e wà. Uzapo Tâpuz Iaiha Ma'e Zepehe hereko har wà no.

12 Xaru Aroe inugwer Zeruzarez iphegwer wanuwiaw ta'y' uzapo iphegwer a'e

pehegwer rehe uzekok ma'e no. Tazyr upytywà iapo mehe wà.

13 Anu a'e, Zanoa pe har a'e wà no, uzapo wi Ukenawhu Ywyàpyznaw her ma'e a'e wà. Umupu'äm ukenawhu i'amaw rehe wà. Omono iwàptymawok 'ymaw hehe wà. Omono iwàptymaw hehe wà no. Umukatu 500 met ipàrirogawtâtà iaiha ma'e wà. Te uehem Ukenawhu Heityk Pyrer her ma'e pe wà.

14 Mawiki Hekaw ta'yur Mete-Akerez pe har wanuwihiaw uzapo wi ukenawhu Heityk pyrer her ma'e. Umupu'äm ukenawhu i'amaw rehe. Omono iwàptymawok 'ymaw hehe wà. Omono iwàptymaw hehe wà no.

15 Xaru Kor-Oze ta'yur Mipa rehe har wanuwihiaw uzapo wi ukenawhu ytyzuzàmaw her ma'e tawhu henataromo har. Uzapo ipykaw. Umupu'äm ukenawhu i'amaw rehe. Omono iwàptymawok 'ymaw hehe wà. Omono iwàptymaw hehe wà no. Ypaw zàwenugar Xera her ma'e pe ma'etymaw tuwihowete iko huwake Xaru uzapo ipàrirogawtâtà iaiha ma'e iphegwer. Uhem te myromyrogaw tawhu Tawi heko awer wi wezyw haw pe.

16 Neemi Azimuk Mete-Zur iphegwer wanehe wanuwihiaw ta'yur uzapo iphegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e. Uhem te Tawi itym awer pe ypaw zàwenugar pe zauxiapékwer waker haw pe.

Erewi izuapyapyr ipàrirogawtâtà iaiha ma'e rehe uma'erekò ma'e wà

17 Erewi izuapyapyr upytywà ipàrirogawtâtà iaiha ma'e iapo wi mehe wà no. Na'aw waner xe wà: Heu Mani ta'yur uzapo iphegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e. Azawi Keira ywy iphegwer rehe har wanuwihiaw uzapo iphegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e a'e no.

18 Mawaz Enanaz ta'yur inugwer Keira ywy iphegwer rehe har wanuwihiaw uzapo iphegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e a'e no.

19 Ezer Zezua ta'yur Mipa pe har wanuwihiaw uzapo iphegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e zauxiapékwer wapuruzuka

haw imonokatu haw henataromo. Uhem ipàrirogawtâtà iaiha ma'e iapar haw pe.

20 Maruk Zamaz ta'yur uzapo iphegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e. Uzypyrog ipàrirogawtâtà iaiha ma'e iapar haw pe te uehem Eriaziw xaxeto wanuwihiaw hàpuz hukenaw pe.

21 Meremot Uri ta'yur Akoz hemimino uzapo iphegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e. Uzypyrog Eriaziw hàpuz hukenaw pe. Oho te hàpuz iahykaw pe.

Xaxeto ipàrirogawtâtà iaiha ma'e rehe uma'erekò ma'e wà

22 Xaxeto upytywà ipàrirogawtâtà iaiha ma'e iapo wi mehe wà no. Na'aw waner xe wà: Xaxeto Zeruzarez izywyr wiko ma'e uzapo iphegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e wà.

23 Mezâmi a'e, Axu a'e no, uzapo iphegwer wàpuz henataromo har a'e wà. Azari Mazez ta'yur Anani hemimino uzapo iphegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e wàpuz henataromo har a'e wà no.

24 Minui Enanaz ta'yur uzapo iphegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e. Uzypyrog Azari hàpuz me. Oho te ipàrirogawtâtà iaiha ma'e iapar haw pe.

25-26 Paraw Uzaz ta'yur uzapo iphegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e. Uzypyrog iapar haw tuwihowete hàpuzuhu ywate har zauxiapékwer wapyta haw ruwake. Penai Paro ta'yur uzapo iphegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e. Oho kwarahy heixe haw kutyr. Te uehem ukenawhu 'Y her ma'e pe, tâpuz iaiha ma'e tâpuzuhu imonokatu har no. Namuite kwaw tawhu iphegwer Opew her ma'e wi. Awa tâpuzuhu iapo wi har wiko a'e pe wà.

Amo ipàrirogawtâtà iaiha ma'e iapo katu har wà

27 Awa Tekoa tawhu pe har uzapo iphegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e wà. Uzapo mokoz pehegwer wà. Uzypyrog tâpuz iaiha ma'e uhua'u ma'e tâpuzuhu huwake har ikupe kutyr wà. Oho ipàrirogawtâtà iaiha ma'e Opew imonokatu har pe wà.

28 Amo xaxeto uzapo ipehegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e wà. Uzypyrog ukenawhu Kawaru her ma'e wà. Oho kwarahy heixe haw awyze har kutyr wà. Pitaitàigatu uzapo ipàrirogawtâtà iaiha ma'e wàpuz henataromo har wà.

29 Zanok Imer ta'yr uzapo ipehegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e wàpuz henataromo har. Xemai Xekani ta'yr ukenawhu kwarahy ihmaw kutyr har rehe ume'egatu ma'e uzapo ipehegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e.

30 Anani Xeremi ta'yr a'e, Anu Zarap ta'yr 6 haw a'e no, uzapo ipehegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e wà. Mokoz ipehegwer uzapo wà. Mezurà Merekì ta'yr uzapo ipehegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e wàpuz henataromo har.

31 Amo or ima'e har Mawki her ma'e uzapo ipehegwer a'e pehegwer rehe uzekok ma'e. Oho te amo tâpuz tâpuzu hu pe uma'erekò ma'e waker haw pe. Amo ma'e me'egar uker a'e pe wà no. A'e tâpuz ukenawhu zauxiapkekwer wama'e izywyr hin. Ipupyaikaw pyrer pe iapar haw 'aromo har pàrirogaw huwake hin.

32 Or ima'e har wà, ma'e me'egar wà no, uzapo ipehegwer iahykaw rehe har wà. Uzypyrog ipupyaikaw pyrer pe iapar haw rehe har pe. Oho ukenawhu Àràpuhàràñ Hawitu Ma'e her ma'e pe.

Neemi iàmàtyry'ymar wà

4 **1**— Zutew uzapo wi ipàrirogawtâtà iaiha ma'e waiko a'e wà, i'i amo oho Xàmàràt pe. Henu mehe wikhawhy a'e. Uzypyrog uze'eg urywahyahy pà urerehe. **2** Uze'eg uzehe we har wanenataromo, zauxiapkekwer Xamari pe har wanenataromo no. — Ma'e 'aw Zutew ikàg 'ym ma'e uzapo waiko wà. Aipo uzapo wi putar tawhu wà nehe. Aze uzuka ma'e a'yr Tupàn henataromo wà, aipo upuner pitài 'ar rehe uma'erekò haw imumaw paw rehe wà. Tâpuz heityk pyrer ukaz paw. Úkaz te ita. Aipo upuner putar tawhu iapo wi haw a'e heityk pyrer ukaz ma'e kwer pupe wà nehe, i'i wanupe.

3 Tomi Amon ywy rehe arer wiko hehe we. — Nupuner kwaw ipàrirogawtâtà iaiha ma'e ikatu ma'e iapo haw rehe wà. Te awara upuner putar heityk wi haw rehe nehe, i'i wanupe.

4— O Tupàn urezar. Einu urerehe waze'eg urywahyahy mehe ne wà. Emu'ar kar waze'eg urywahyahy haw waàkàg rehe azeharomoete no. Tuwe amo imunar wama'e nànàn wà nehe. Tuwe waàmàtyry'ymar weraha amo ae ywy rehe wemipyhyk kwer romo wà nehe.

5 Emunàn zo wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e nehe. Nereharaz zo wanemiapo kwer wi nehe. Ta'e uze'eg zemueteahy urerehe tawhu iapo haw rehe a'e wà xe.

6 Na'e uruzapo wi wi ipàrirogawtâtà iaiha ma'e ure. Na'arewahy iku'aw har uhyk. Ta'e teko ima'erekò wer tuwe a'e wà xe.

7— Zutew uzapo wi wi Zeruzarez ipàrirogawtâtà iaiha ma'e wà. Uwàpytm etea'i teixe haw wà no. Xàmàràt, Tomi, teko Araw ywy rehe har wà, teko Amon ywy rehe har wà, teko Azenoz tawhu pe har wà, paw rupi wikwahy henu mehe wà.

8 A'e rupi uzemono'og wà. — Xiàmàtyry'ym Zeruzarez zaha nehe. A'e mehe uzapo putar ikatu 'ym ma'e uzeupeupe wà nehe, i'i uzeupeupe wà. **9** Uruze'eg Tupàn urezar pe. Urumupu'am kar awa a'e zauxiapkekwer wanexak àràm romo ure wà. Ume'egatu 'aromo wà, pyhaw wà no.

10 Teko Zuta ywy rehe har umuzàg ko zegar haw wà.

Ma'e heraha har ikene'o wà:
Heta we heityk pyrer heraha pyràm.
Màràn mehe ximumaw putar
ipàrirogawtâtà iaiha ma'e
iapo haw nehe, i'i wà.

11— Nukwaw kwaw waàmàtyry'ym àwàm rehe zaneho haw wà. Zapuner wanuwake zanehemaw rehe, i'i ureàmàtyry'ymar uzeupeupe wà. — Zapuner wazuka haw rehe nehe, zapuner wamupytu'u kar haw rehe wama'erekò re zane wà nehe, i'i uzeupeupe wà. **12** Amo Zutew wiko ureàmàtyry'ymar wainuinuromo wà. Aze ureàmàtyry'ymar

umume'u ureàmàtyry'ym àwàm uzeupeupe wà, a'e Zutew ur urewe imume'u pà wà. Mâràn haw uezapo nezewe haw. **13** Na'e amono puruzuka haw teko wanupe ihe kury: takihepuku, u'yw záwenugar ipuku ma'e, wyrapar, u'yw. Pitàitágatu uzeànàm ma'e amono ipàrirogawtâtà iaisha ma'e ikupe kutyr ihe wà, aze ipehegwer a'e pe har nuzapokatu wi kwaw a'e wà rihi.

14 Teko ukyze wà. Aexak wakyze mehe ihe wà. Na'e aze'eg wanuwhaw wanupe, zauxiapewer wanuwhaw wanupe no. — Pekyze zo zaneàmàtyry'ymar wanuwi nehe. Pema'enukwaw Tupàn Zanezar ipuruzuka awer rehe. Pezàmàtyry'ym peàmàtyry'ymar pe wà nehe, peànàm wapyro pà pe wà nehe, pena'yr penazyr wapyro pà pe wà nehe, penemireko wapyro pà pe wà nehe, penàpuz peneko haw ipyro pà pe wà nehe.

15 Xikwaw zaneàmàtyry'ymar wanemapiro ràm. Zaneàmàtyry'ymar ukwaw zaneremigwaw wà. — Tupàn umuaiw zaneremapiro ràm a'e, i'i ureàmàtyry'ymar uezapeupe wà. A'e rupi uruzewyr urema'erekohaw pe kury, ipàrirogawtâtà iaisha ma'e iapo wi haw pe kury.

16 A'e 'ar henataromo aze amo awa uma'erekohaw wà, amo awa wiko ume'egatu pà wà. Ume'egatu ma'e wereko zeàmàtyry'ymawhu rehe har opo pe wà: u'yw záwenugar, u'yw wi uzemimaw, wyrapar, u'yw, kamirtâtà ma'epirer iapo pyrer. **17** Tuwhaw upytywà teko ipàrirogawtâtà iaisha ma'e iapo wi har wà. Pitàitágatu teko upyhyk ma'e ipàrirogawtâtà iaisha ma'e iapo pyràm pitái opo pe wà. Inugwer opo pe upyhyk amo puruzuka haw wà. **18** Uma'erekohma'e paw weraha takihepuku uku'aw pixi haw rehe wà. Ume'egatu ma'e xi'äm ma'e ak kwer iapo pyrer ipy àràm upu'äm heruwake a'e. Nezewe mehe ukwaw kar putar waàmàtyry'ymar wahem haw a'e nehe. **19** Na'e aze'eg teko wanupe kury, wanuwhaw wanupe no, zauxiapewer wanuwhaw wanupe no. — Zanemahereko haw uhàuhàz a'e. A'e rupi zapyta muite zanewizewi ipàrirogawtâtà iaisha ma'e rehe zane nehe.

20 Aze peinu xi'äm ipy mehe nehe zaneàmàtyry'ymar wanur haw imume'u mehe nehe, pezemono'og heywyr nehe. Tupàn Zanezar uzàmàtyry'ym a'e teko zaneinuiuromo a'e wà nehe.

21 Nezewe haw uruzapo ure. Tuweharupi, uruzypyrog kwarahy ihm mehe. Urumumaw 'ar katu urema'erekohaw. Xo zahytata wazexak kar mehe zo urupytu'u. Amo uma'erekohma'e uzapokatu ipàrirogawtâtà iaisha ma'e wà. Amogwer uma'erekohma'e upyta ume'egatu ma'e romo u'yw puku hereko pà wà.

22 A'e 'ar mehe we aze'eg uma'erekohma'e wanuwhaw wanupe. — Pe nehe, pepitywà har wà nehe no, ikatu putar Zeruzarez pupe peker àwàm nehe. Nezewe mehe zapuner 'aromo zanemahereko haw rehe nehe. Zapuner pyhaw ume'egatu ma'e romo zanereko haw rehe nehe no, a'e wanupe. **23** Ihe ihe, herehe we har wà, ihewe uma'erekohma'e wà, zauxiapewer herehe uzekaiw ma'e wà, ni pitái nurenuhem kwaw urema'e. Te ureker mehe nurenuhem kwaw urekamir, ni ureremyhar. Tuweharupi ureremahereko urema'e puruzuka haw urepo pe ure.

Ma'erahy hemetarer

'ym ma'e wanupe ipurawar haw

5 **1** Amo 'ar pawire teko tetea'u wà, awa wà, kuza wà no, uzypyrog wànàm Zutew wanemapiro kwer ikatu 'ym ma'e imume'u pà wà kury. **2** — Ureànàm heta tetea'u wà. Uruputar arozràn ureremahera'no, arozràn im'eleg kar pà, i'i amo wà.

3 — Urum'eleg ureko ta'e urumàno etea'i ure xe. Urum'eleg ma'ywa tyw, urume'eg urerapuz no, arozràn im'eleg kar pà, i'i amo wà.

4 — Ureroko ma'etymaw ure. Ureroko ma'ywa tymaw no. A'e rupi tuwhawete wenoz urerematarer ikurer urewe a'e. Urueñoz temetarer amo pe tuwhawete pe imono pà. Amo 'ar mehe urumuzewyr putar a'e temetarer izar pe nehe, i'i amo wà.

5 Uruiko ureiyw rehe har Zutew waànàm romo ure. Urera'yrlar ikatu wana'yr wazàwe a'e wà no. Nezewe rehe we oromono urera'yrlar

amo pe uma'ereko e ma'e romo ure wà. Urume'eg amo urerazyr amo pe uma'ereko e ma'e romo ure wà no. Nurupuner kwaw ma'e iapo haw rehe a'e ikatu 'ymaw wi urehemaw rehe. Ta'e amo upyro urema'etymaw urewi wà xe. Upyro ma'ywa tyw urewi wà no, i'lì wà.

6 Ihe Neemi ainu a'e ma'e paw imume'u haw ihe. Henu mehe aikwahy. **7** — Azapo putar amo ma'e ihe nehe, a'e hezeupe. Aze'egahy teko wanuwhaw wanupe, zauxiapewer wanuwhaw wanupe no. — Pemunar peiko penywyr rehe, a'e wanupe. Hema'enukwaw amo ma'e rehe. Na'e amono'og teko paw ihe wà kury, a'e ma'e rehe heze'eg pà wanupe kury. **8** Amo kwarahy rehe zaneànàm Zutew uzeme'eg uma'ereko e ma'e romo amo wanupe wà, ta'e wanemetarer upaw wanuwi a'e xe. Temetarer heta mehe ko 'ar rehe urume'eg kar wi a'e Zutew uruiko wazar wi ure wà kury, uzeupe uma'ereko ma'e romo wamuigo kar pà ure wà kury. Ko 'ar rehe peànàm uzeme'eg kar waiko peme wà, ta'e wanemetarer upaw iko wanuwi a'e no xe. Wiko Zutew romo wà. Peiko Zutew romo no. Mâràzàwe tuwe aipo pa, a'e wanupe. Tuwhaw nuze'eg kwaw wà. Nuexak kwaw tuwhaw waze'eg iwazar haw izupe wà.

9 Na'e aze'eg wi wanupe kury. — Penemiapo na'ikatu kwaw. Aze mo pekyze Tupàn wi ikatu ma'e iapo pà, ikatu mo. Nan. Pezapo ikatu 'ym ma'e. A'e rupi zaneàmàtyry'ymar uze'eg urywahyahy zanerehe wà. **10** Ihe ihe, herehe we har wà, ihewe uma'ereko ma'e wà, oromono temetarer imuzewyr pyràm teko wanupe. Oromono arozràm imuzewyr pyràm wanupe no. Urumunàn putar wanewer haw ure nehe. Pemuzewyr kar zo ureremetarer nehe, pemuzewyr kar zo arozràm nehe, uru'e putar wanupe nehe. **11** A'e rupi pemunàn peme wanewer haw nehe no: temetarer, win, uri kawer. Pemuzewyr kar wama'etymaw wanupe nehe no, ma'ywa tyw nehe no, uri tyw nehe no, wanàpuz nehe no, a'e wanupe.

12 Tuwhaw uwazar heze'eg ihewe wà. — Ikatu. Uruzapo putar neremiapo kar nehe.

Urumuzewyr putar wama'e wanupe nehe. — Pemuzewyr ureremetarer urewe nehe, nuru'e kwaw wanupe nehe, i'lì ihewe wà. Na'e ainoz xaxeto wamuwà ihewe wà kury. — Pemum'euhay a'e ma'e iapo àwàm xaxeto wanenataromo nehe, a'e tuwhaw wanupe. Umume'uhay wà. **13** Na'e anuhem pàn heku'aw har kury. Amutuhug kury. — Nezewe Tupàn umutuhug putar wyzai wemimume'u kwer iapo 'ym àràm a'e wà nehe, a'e wanupe. — Tupàn upyro putar hàpuz izuwi nehe. Umuigo kar putar ma'e hereko 'ymar romo nehe, a'e wanupe. — Azeharomoete nehe. Tuwe nezewe uezapo nehe, i'lì a'e pe har paw wà. Na'e umume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw wà. Uzapo ma'e wemimume'u kwer rupi katete wà.

Neemi ikatu haw

14 Amumaw 12 kwarahy Zuta ywy rehe har wanuwhaw romo hereko pà ihe. Azypyrog Arataixer tuwhawete romo heko mehe 20 haw kwarahy mehe. Te 32 haw kwarahy mehe aiko tuwhaw romo. Teko umur temi'u ihewe a'e kwarahy rehe wà, ta'e tuwhaw romo aiko ihe xe. A'e kwarahy nàñàñ ni ihe ni hèànàm nuru'u kwaw a'e temi'u ure. **15** Amo awa wiko tuwhaw romo tuwhaw romo hereko 'ym mehe wà. A'e tuwhaw ipuhuz katu teko wanupe wà. — Pemur parat pitài kir ru'u ihewe nehe, i'lì wanupe wà. Ume'eg kar temi'u a'e temetarer pupe wà. Ume'eg kar win ipupe wà no. Te tuwhaw wanupe uma'ereko ma'e imunar teko wanehe wà. Ihe naiko kwaw wazàwe ihe. Ta'e akyze Tupàn wi ihe xe. **16** Ama'ereko hekàgaw rupi paw rupi ihe, ipàrirogawtàtà iaiha ma'e iapo wi pà ihe. Name'eg kar kwaw ni pitài ywy hezeupe. Ihewe uma'ereko ma'e paw heptytywà iapo wi haw rehe wà no. **17** Amuger kar 150 Zutew heràpuz me ihe wà, wanuwhaw wanehe we ihe wà. Amuger kar teko amo ae ywy rehe har heràpuz me ur ma'e kwer paw rupi heràpuz me ihe wà no. **18** Tuweharupi azuka kar ma'ea'yr ihe: tap'iak awa, 6 àràpuhàràñ hawitu ma'e kuzà ikatu wera'u ma'e wà, zapukaz

tetea'u wà. 10 'ar ipaw nànàn amur kar amo win no. Akwaw teko wama'erekò haw ipuhuz katu haw. A'e rupi naenoz kwaw temetarer tuwihawte pe imur pyràm wanupe ihe.

19 O Tupàn, ko ma'e ainoz newe. Azapo ma'e tetea'u 'aw teko wanupe ihe. Nereharaz zo heremiapo kwer wi nehe, a'e newe.

***Amo umume'u Neemi
pe wemipaò ràm ikatu 'ym ma'e wà***

6 ¹Xàmàràt, Tomi, Zezez, amogwer ureàmàtyry'ymar wà, ukwaw ipàrirogawtà iaiha ma'e imumaw pawer wà. Ukwaw teixe haw heta 'ymaw hehe wà. Xo ukenawhu zo nurumupù'am kwaw i'ämaw rehe ure rihi. ²Na'e Xàmàràt a'e, Zezem a'e no, umur kar uze'eg ihewe wà kury. — Ezur ureàwàxi pà amo taw ywyàpyznaw Ono her ma'e rehe har pe nehe, i'l ihewe wà. Na'ize'eg wer kwaw ihewe wà. Ipurapo wer ikatu 'ym ma'e rehe ihewe wà. ³Na'e amono kar heze'eg heraha har wanupe ihe wà kury. — Azapo amo hema'erekò haw teko ihe. Napuner kwaw heptytu'u haw rehe. Napuner kwaw a'e taw pe hezewyr haw rehe kury. Naezar kwaw ko ma'erekò haw peme heze'eg pà nehe, a'e wanupe heze'eg imono kar pà.

4 Umur wi a'e uze'eg zàwegatete har ihewe wà. 4 haw umur ihewe wà. 4 haw amono kar waze'eg iwazar haw zàwegatete no, wanupe no.

5 Na'e Xàmàràt umuapyk uze'eg ihewe pape rehe imur kar pà kury. 5 haw rehe amo Xàmàràt hemiruze'eg werur a'e pape ihewe.

6 Nuwàpytm kwaw upape imur mehe. Nezewe i'l. — Zezem uze'eg nezewe ihewe a'e. — Teko zaneiwì huwake wiko ma'e uze'ez'e'eg waiko nezewe wà. — Neemi a'e, Zutew a'e wà no, uzàmàtyry'ym putar tuwihawte a'e wà nehe. A'e rupi uzapo ipàrirogawtà iaiha ma'e waiko a'e wà, i'l waiko peme wà, i'l Zezem ihewe. — Neemi wiko putar Zutew wanuwiawete romo a'e nehe, i'l ihewe no. **7** — Neemi werur amo Tupàn ze'eg imume'u har Zeruzarez pe a'e wà no. — Ereiko Zuta ywy rehe har wanuwiawete romo ne, i'l waiko newe wà.

Tuwihawete Arataixer ukwaw putar a'e ma'e a'e nehe. A'e rupi amume'u ko ma'e newe kury. Zazeàwàxi ko ma'e rehe zaneze'eg pà nehe, i'l ihewe.

8 Amono kar ko heze'eg izupe. — Neremume'u kwaw ni pitài ze'eg azeharomoete har. Xo temu'emaw zo eremume'u iko, a'e izupe.

9 Ipurumukyze kar wer urerehe urema'erekò how imumaw kar pà urewe wà. O Tupàn hemukàg wera'u kar pe nehe kury.

10 A'e 'ar rehe Xemai Nerai ta'yì Meetamew hemimino nupuner kwaw wàpuz wi uhemaw rehe a'e. A'e rupi aexak aha ihe. Uze'eg ihewe kury. — Zazeàmim zaha tåpuzuhu pupe Tupàn henaw ikatuahy ma'e pupe nehe. Xiàpytm ukenaw nehe. Ta'e ur putar nezuka pà a'e wà no xe. Amo 'ar mehe pyhaw ur putar nezuka pà wà nehe, i'l ihewe.

11 Awazar iz'e'eg izupe. — Naiko kwaw awa uzàn ma'e romo uzeàmim ma'e romo ihe. Aipo aiko agwer awa Tupàn Håpuzuhu pupe uzeàmim ma'e romo nerendaromo ihe. Nan. Nàzàn kwaw nehe. Nazeàmim pixik kwaw nehe, a'e izupe.

12 Hema'enukwaw a'e ma'e rehe. A'e mehe akwaw ko ma'e. Tupàn nuze'eg kwaw Xemai pe. Nan. Tomi a'e, Xàmàràt a'e no, uze'eg izupe a'e wà. Omono temetarer izupe wà. — Zázàn tåpuzuhu pupe zanezeàmim pà nehe, ere Neemi pe nehe, i'l izupe wà.

13 Omono temetarer izupe. — Nezewe mehe Neemi ukyze putar nehe, i'l izupe. Aze mo aixe tåpuzuhu pupe, azapo mo ikatu 'ym ma'e Tupàn henataromo. Aze mo azapo a'e ma'e, upuner mo herer ikatu ma'e imumaw paw rehe wà. Nezewe mehe upuner ikàg 'ym ma'e romo hemuigo kar haw rehe wà.

14 O Tupàn hezar. Nema'enukwaw Tomi hemiapo kwer rehe Xàmàràt hemiapo kwer rehe nehe. Ezepyk wanehe nehe. Nema'enukwaw neze'eg imume'u mua'u har rehe nehe. Kuzà a'e. Noani her romo a'e. Nema'enukwaw amogwer neze'eg imume'u mua'u har wanehe nehe no. Uzeagaw hemukyze kar pà wà. Ezepyk wanehe nehe no.

***Umumaw ipàrirogawtâtà
iaiha ma'e iapo haw wà***

15 Umumaw ipàrirogawtâtà iaiha ma'e zahy Eru her ma'e rehe 25 haw 'ar mehe wà. Umumaw 52 'ar iapo pà wà. **16** Na'e ureàmàtyry'ymar zaneiyi huwake wiko ma'e ukwaw imumaw pawer wà kury. Uzemumikahy wà, ta'e ukwaw Tupàn a'e uma'erekو ma'e wapytywà arer romo heko haw a'e wà xe.

17 A'e 'ar rehe Zutew wanuwhaw uzapo pape tetea'u Tomi pe wà. A'e omono kar upape tetea'u wanupe a'e no. **18** Teko Zuta ywy rehe har tetea'u wiko imyrypar romo wà. Ta'e Tomi wiko Zutew Xekani Ara ta'y her ma'e tazywen romo a'e xe. Ta'y Zoànà wereko Mezurà Mereki ta'y tazyr wemireko romo no. **19** Herenataromo uze'eg Tomi hemiapo kwer ikatu ma'e rehe wà. Umume'u heze'eg awer paw Tomi pe a'e wà no. Tomi umur kar wiwi upape. Ipurumukyze kar wer wiwi herehe a'e.

7 **1** Umumaw ipàrirogawtâtà iaiha ma'e iapo wi haw wà kury. Umupù'am ukenawhu paw i'ämaw rehe wà no. Umume'u teko tåpuzuhu pupe har wama'erekо haw 'ar wà no: zauxiapekwer wà, uzegar ma'e wà, Erewi izuapyapyr wà. **2** Amuigo kar mokoz awa Zeruzarez wanuwhaw romo ihe wà: herebywyr Anani, Ananià zauxiapekwer tåpuztâtà pe har wanuwhaw. Anani weruzar katu Tupân a'e. Ukyze wera'u Tupàn wi amo wanuwi upaw rupi katete. **3** Aze'eg a'e mokoz awa wanupe. — Xo kwarahy haku wewer mehe zo pewàpytymawok ukenawhu Zeruzarez izywyr har nehe, a'e wanupe. — Kwarahy heixe mehe zauxiapekwer wahem 'ym mehe we pewàpytym wi nehe. Pezàpixipixi iwàpytymaw nehe no, a'e wanupe. — Pexaexak tawhu pe har ume'egatu ma'e romo wamuigo kar pà pe wà nehe. Amogwer upu'lâm putar tawhu pupe wà nehe. Amogwer upu'lâm putar wàpuz henataromo wà nehe.

Uzewyr ma'e kwer waner

4 Uhua'u Zeruzarez tawhu. Naheta tetea'u kwaw teko ipuwe wiko ma'e wà. Uzapò wi xo

màràn tåpuz wà. **5** Tupàn hemuma'enukwaw kar amo ma'e rehe hepy'a pe a'e kury. — Emono'og teko paw ne wà nehe: wanuwhaw wà no, wanàmuz wà no. Eme'e pape waànàm waner hereko har rehe nehe, i'l ihewe. Aexak pape teko Mawiron ywy wi uzewyr ma'e kwer ràgypy waner wanerekо har ihe. Na'aw ma'e a'e pape rehe imuapyk pyrer xe kury:

6 Kwehe mehe tuwhaweté Namukononozor weraha Izaew izuapyapyr tetea'u Mawiron ywy rehe wemipyhyk kwer romo a'e wà. Heta tetea'u Zuta ywy rehe har a'e teko wainuinuromo wà. A'e teko uzewyr Zeruzarez pe Zuta ywy rehe wà. Pitaitaigatu uzewyr tawhu weko awer pe wà. **7** Na'aw wanuwhaw waner xe wà: Zurupapew, Zuzue, Neemi, Azari, Hami, Namani, Monekaz, Miwizà, Miziperet, Migiwaz, Neum, Mana.

8-25 Na'aw teko Izaew uzeànàmàma'e Mawiron ywy wi uzewyr ma'e kwer waner xe wà: Amume'u wanuwhaw waner wà, waneta haw pitaitaigatu no. Paroz 2.172; Xepaxi 372; Ara 652; Paat-Moaw (Zezua izuapyapyr wà, Moaw izuapyapyr wà no) 2.818; Erom 1.254; Zatu 845; Zakaz 760; Minuiz 648; Memaz 628; Azgaz 2.322; Anonikà 667; Migiwaz 2.67; Anim 655; Ater (Ezeki inugwer her ma'e) 98; Azu 328; Mezaz 324; Arip 112; Zimeàw 95.

26-38 Amo teko uzewyr wà no. Waipy wiko amo tawhu pupe wà. Na'aw a'e teko a'e tawhu pe har uzewyr ma'e kwer waner xe wà: Amuapyk putar tawhu her xe, ipupe har waneta haw no. Merez, Neto rehe we 188; Anatot 128; Mete-Azimawet 42; Kiriat-Zeàri, Xepir, Meerot 743; Hama, Zema 621; Mikimaz 122; Metew, Ai 123; Nemo inugwer 52; Eràw inugwer 1.254; Ari 320; Zeriko 345; Iroz, Ani, Ono 721; Xenaa 3.930.

39-42 Na'aw xaxeto waànàm waner ipyhyk awer wi uzewyr ma'e kwer waner xe wà: Zenai (Zezua izuapyapyr wà) 973; Imer 1.052; Pazur 1.247; Ari 1.017.

43-45 Na'aw Erewi izuapyapyr uzeànàmàma'e ipyhyk awer wi uzewyr ma'e kwer waner xe wà: Zezua, Kazimiew (Onowia

izuapyapyr wà) 74; Zegar haw iapo har tāpuzuhu pupe har wà 148; Zauxiapekwer tāpuzuhu rehe uzekaiw ma'e ('Aw awa wazuapyapyr wà: Xaru, Ater, Tawmon, Aku, Axita, Xomaz) 138.

46-56 Tāpuzuhu pupe uma'ereko ma'e ipyhyk awer wi uzewyr ma'e kwer wà: Zia, Azupa, Tamaot, Keroz, Xia, Panom, Eremana, Agama, Xawmaz, Àmà, Zinew, Kaar, Heai, Hezi, Nekona, Kàzà, Uza, Pazez, Mezaz, Meuni, Nepixi, Makemuk, Akupa, Arur, Mazirit, Mei, Aruza, Marako, Xi, Tama, Nezi, Axipa.

57-59 Xàrumàw pe uma'ereko ma'e wazuapyapyr ipyhyk awer wi uzewyr ma'e kwer: Xotaz, Xoperet, Perina, Zara, Narikom, Zinew, Xepaxi, Axiw, Pokeret-Azemai, Amon.

60 Apapar tāpuzuhu pupe uma'ereko ma'e wazuapyapyr ipyhyk awer wi uzewyr ma'e kwer ihe wà, Xàrumàw pe uma'ereko ma'e wazuapyapyr ihe wà no. Heta 392 wà.

61-62 Na'aw amo awa waner wà: Nerai, Tomi, Nekona. Wazuapyapyr uzewyr amo tawhu wi wà: Tew-Mera, Tew-Aruza, Keru, Anom, Imer. Heta 642 wà. Nupuner kwaw Izaew wazuapyapyr romo weko haw hexak kar haw rehe wà.

63-64 Amo xaxeto waànàm nuexak kwaw pape Izaew wazuapyapyr romo weko haw imume'u har wà. Na'aw waner xe wà: Omaz, Akoz, Maraziraz. (Kwehe mehe xaxeto imono'og pyrer Maraziraz her ma'e wanu wereko kuzà Maraziraz Zireaz tawhu pe har wemireko romo a'e. Upyhyk watyw her uwer romo a'e.) Izuapyapyr nupuner kwaw uwipy waner hexak kar haw rehe wà. A'e rupi nupuner kwaw xaxeto romo weko haw rehe wà. **65** Zutew wanuwhaw uze'eg nezewe wanupe. — Napepuner kwaw temi'u Tupàn pe imur pyr i'u haw rehe nehe. Aze àg xaxeto omomor Uri Tumi xaxeto romo peneko haw hexak kar pà nehe, xo a'e mehe zo pepuner i'u haw rehe nehe, i'i wanupe.

66-69 42.360 Zutew uzewyr ipyhyk awer wi wà. Na'aw waneta haw wà: wanupe awa uma'ereko e ma'e wà, kuzà uma'ereko ma'e e

wà no 7.337; awa uzegar ma'e wà, kuzà uzegar ma'e wà no 245; kawaru wà 736; kawaràn wà 245; kawarukupewa'a 435; zumen 6.720.

**Teko tetea'u umur wemetarer
ikurer tāpuzuhu iapo wi katu haw
hekuzaromo wà**

70-72 Teko tetea'u umur wemetarer ikurer tāpuzuhu iapo wi haw rehe wà. Tuwihaw umur 8,400 kir or. Umur 50 kawaw Tupàn imuwete katu haw romo. Umur 530 xaxeto iaxi'i ipykaw. Teko uezànàm ma'e wanuwhaw umur 168 kir or wà. Umur 1.257 kir parat wà no. Amogwer teko umur 168 kir or wà. Umur 1.142 kir parat wà no. Umur 67 xaxeto iaxi'i ipykaw wà no.

73 Teko Izaew paw uzypyrog tawhu Zuta ywy rehe har pupe taw Zuta ywy rehe har pupe wiko pà wà kury: xaxeto wà, Erewi izuapyapyr wà, zauxiapekwer tāpuzuhu rehe ume'egatu ma'e wà, zegar ma'e wà, amo teko wà, tāpuzuhu pupe uma'ereko ma'e wà.

**Umugeta Ezàrà Tupàn
ze'eg teko wanupe kury**

8 ¹ 7 haw zahy mehe teko Izaew paw wiko tawhu weko haw pe wà. 'Ar ipy mehe uzemono'og oho Zeruzarez pe wà, katu pe ukenawhu 'Y heta haw her ma'e henataromo wà. Wenoz ma'e xaxeto Tupàn ze'eg ikwaw par Ezàrà her ma'e pe wà kury. — Erur Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg Izaew wanupe imur pyrer Moizez pe imur pyrer nehe, xe urewe nehe, i'i izupe wà. ² Ezàrà werur a'e pape teko wazemono'ogaw pe. Awa wà, kuzà wà no, kwarearer ma'e kwaw par wà no, kuzàtâigwer ma'e kwaw par wà no, uzemono'og a'e pe wà. ³ A'e pe katu pe ukenawhu henataromo Ezàrà umugeta Tupàn ze'eg teko wanupe kury. Uzypyrog kwarahy ihm mehe. Umugeta wi wi te kwarahy wapytepe hin mehe. Paw rupi uzeappyaka katu hehe uzekaiw katu pà wà.

⁴ Ezàrà u'àm ywyrapew rehe. Teko uzapo a'e ywyrapew izupe wà. — Epu'àm hehe Tupàn ze'eg imugeta mehe nehe, i'i izupe wà.

Iawyze har rehe amo awa u'äm wà: Maxixi, Xema, Anai, Uri, Iwki, Mazez. Iahurehe u'äm amo awa wà no: Penai, Mizaew, Mawki, Azu, Azimanana, Zakari, Mezurà.

5 Ezàrà upyta a'e pe ywyrapew rehe iaiha katu haw pe teko wanenataromo. Paw rupi ume'e hehe wà. Pape ipiaoak mehe upu'äm paw rupi wà. **6** Na'e uze'eg Ezàrà wanupe kury. — Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uhua'u ma'e ikatu haw nehe, i'i wanupe. Teko paw upir uzywa iz'e'g iwazar pà izupe wà. — Azeharomoete, azeharomoete, i'i wà. Na'e wapyk upenäràg rehe uwa imuhyk pà ywy rehe wà kury, Tupàn imuwete katu pà wà kury.

7 A'e re upu'äm upyta haw pe wà. Na'e Erewi izuapyapyr umume'u Tupàn ze'eg teko wanupe wà. Na'aw waner xe wà: Zezua, Mani, Xeremi, Zami, Aku, Xametaz, Oni, Mazez, Kerit, Azari, Zozamaz, Ànà, Perai. **8** Umugeta Tupàn ze'eg oho waiko wà. Na'e umume'u katu a'e ze'eg wanupe wà no. Nezewe mehe teko ukwaw katu wà.

9 Tupàn ze'eg imugeta haw henu mehe teko uza'i'o wà. Na'e tuwihaw Neemi a'e, xaxeto Ezàrà Tupàn ze'eg kwaw katu har a'e no, Erewi izuapyapyr a'e pe har a'e ze'eg imume'u har a'e wà no, uze'eg teko wanupe ma'e imume'u katu pà wà kury. — Ko 'ar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omonokatu uzeupe a'e. A'e rupi pezemumikahy zo nehe. Pezai'o zo nehe. **10** Peho peneko haw pe zegar hawhu iapo pà nehe. Aze naheta kwaw ma'e zegar haw rehe har amo pe nehe, pemono penemi'u ràm ikurer izupe nehe. Pemono win ikurer izupe nehe no. Ko 'ar uzemonokatu Tupàn Zanezar pe. A'e rupi pezemumikahy zo nehe. Penurywete haw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimur ràm pemukàg kar putar a'e nehe, i'i wanupe wà.

11 Erewi izuapyapyr oho teko wamytemyeromo wà. — Pezemumikahy zo 'ar imonokatu pyrer ko 'ar zàwenugar rehe nehe, i'i oho waiko wanupe wà. **12** Na'e teko paw oho weko haw pe wà. Umai'u urywete pà wà. Ui'u win pupe urywete pà wà no. Ma'e hereko har omono ma'e hereko 'ymar wanupe

wà. Ta'e wenu katu Tupàn ze'eg wanupe imugeta pyrer a'e wà xe.

Mynykaw Tàpuzràn her ma'e

13 Iku'egwer pe oho Ezàrà ipyr wà: teko uzeànàm ma'e wà, xaxeto wà, Erewi izuapyapyr wà. Izemu'e wer Tupàn ze'eg rehe hehe we a'e wà. **14** Kwehe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuigo kar Izaew tàpuzràn pupe zegar hawhu Tàpuzràn her ma'e rehe a'e wà. Umume'u a'e ze'eg Moizez pe. A'e teko Ezàrà ipyr uzemu'e ma'e waxak a'e ze'eg pape rehe imuapyk pyrer wà kury.

15 Na'e umume'u kar ko ze'eg Zeruzarez tawhu pe har nànà, amogwer tawhu pe har nànà no, taw pe har nànà no. — Pehem peho ywytyr rehe ma'e 'yw hákàgwer herur pà nehe: ywyra pin her ma'e hákàgwer, uri hákàgwer, muruta hákàgwer, inaza ràn hákàgwer, amo i'yw hákàgwer. Pezapo tàpuzràn Tupàn ze'eg rupi katete nehe.

16 Na'e teko paw oho ma'e yw hákàgwer herur pà wà kury. Uzapo tàpuzràn wàpuz henataromo katu pe wà, uma'etymaw rehe wà no, tàpuzuhu huwake katu pe wà no, katu pe ukenawhu 'Y heta haw her ma'e huwake wà no, ukenawhu Eparai her ma'e huwake wà no.

17 Upyhyk awer wi uzewyr ma'e kwer paw uzapo tàpuzràn wà, ipupe upyta pà wà. Zuzue Nun ta'yr heko mehe arer we teko nuzapo pixik kwaw zegar hawhu tàpuzràn her ma'e wà. Uzapo wà kury. Hurywete paw rupi iapo mehe wà. **18** Tuweharupi zegar haw 'ar ipy mehe arer we te 'ar iahykaw rehe har mehe umugeta amo Tupàn ze'eg ipegwer wà. Umumaw 7 'ar zegar haw iapo pà wà. 8 haw 'ar mehe uzapo uzemono'ogaw puka haw heta 'ymaw wà kury, zegar haw imumaw pà wà kury. Ta'e ze'eg kwehe arer uzapo kar nezewe haw wanupe a'e xe.

Teko umume'u wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wà

9 **1** 7 haw zahy rehe 24 haw 'ar mehe teko Izaew izuapyapyr uzemono'og mai'u 'ymaw iapo pà wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e rehe uzemumikahy haw hexak kar pà wà

kury. **2** Utryk amo ae ywy rehe har wanuwi a'e 'ym mehe wà. Uzumumikahy haw hexak kar haw rehe umunehew pàn iànàm ma'e ma'eryru iapo pyr wà. Omono ywy uwàkàg rehe wà no. Na'e upu'am wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imume'u pà wà kury, uwipy wanemipa kwer ikatu 'ym ma'e imume'u pà wà no. **3** Amo umumaw na'iruz or uzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iz'e'eg imugeta pà teko wanupe wà. A'e re umumaw amo na'iruz or wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imume'u pà Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwete katu pà wà.

4 Amo awa upu'am ywyrapew Erewi izuapyapyr wapta haw rehe uzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe uze'eg wahyhaw rupi wà. Na'aw waner xe wà: Zezua, Mani, Kazimiew, Xemani, Muni, Xeremi, Mani, Kenani.

5 Amo Erewi izuapyapyr wenoz teko wamuwà Tupàn imuwete katu kar pà wanupe wà. Na'aw waner xe wà: Zezua, Kazimiew, Mani, Azaminez, Xeremi, Oni, Xemani, Petai. — Pepu'am pezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw imume'u pà nehe, i'i wanupe wà. — Pemume'u ikatu haw tuweharupi nehe, azeharomoete nehe. Tuwe teko paw umume'u her ikatuahy ma'e ikatu haw wà nehe. Nezewe rehe we imume'u katu haw nuhyk pixik kwaw nehe, i'i wanupe wà.

Umume'u wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e Tupàn pe wà

6 Na'e teko Izaew uze'eg nezewe Tupàn pe wà kury.

O Tupàn, xo ne zo ereiko Tuweharupi Wiko Ma'e romo ne. Erezapo ywak. Erezapo zahytata no. Erezapo ywy. Erezapo yryhu no. Erezapo yryhu rehe har paw rupi ne wà no. Eremonokatu teko paw wamuikuwe kar pà ne wà. Ywak rehe har wapyk upenàràg rehe nemuwete katu pà wà.

7 Ne, o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, erexak Amàràw.

Erepyro Ur tawhu wi Mawiron ywy ywy wi ne.

Amo ae her eremono izupe: Amàrààw

8 Nanereityk kwaw a'e.

Erexak heko haw.

A'e rupi erezapokatu nez'e'egaw hehe we.

— Amono putar amo teko wazuapyapyr waiwy peme ihe nehe, ere izupe. — Kànàà izuapyapyr waiwy,

Etew izuapyapyr waiwy,

Amohe ywy rehe har waiwy,

Perize izuapyapyr waiwy,

Zemu izuapyapyr waiwy,

Zirikaze izuapyapyr waiwy.

Nezuapyapyr wiko putar a'e ywy rehe a'e wà nehe, ere izupe.

Erezapo ma'e nez'e'eg rupi katete ne, ta'e ereiko uze'eg rupi katete ma'e iapo har romo ne xe.

9 Ureipy upuraraw ma'erahy tetea'u

Ezit ywy rehe wiko mehe wà.

Erexak ipuraraw mehe ne wà.

— Ureipy pe nehe, i'i newe wà.

Ereinu henoz mehe ne wà,

Yryhupiràg izywyr waneko mehe ne wà.

10 Erezapo ma'e purumupytuhegatu kar haw ikatuahy ma'e

Ezit ywy rehe har wanuwhawete henataromo,

hehe we har tuwhaw

wanenataromo no,

hemiruze'eg wanenataromo no.

Erepuraraw kar ma'erahy wanupe.

Ta'e erekwaw neremaihu wanupe wanemipuraraw karer ne xe.

A'e ma'e iapo re teko

paw ukwaw nerer wà,

te ko 'ar rehe wà.

11 Eremuza'ak 'y yryhu mokoz ipegwer romo ureipy wanuwi ne. Nezewe

- mehe uwahaw yryhu ywy ikàg
ma'e rehe wata pà wà. Erezumim
wanaikweromo ur ma'e kwer 'y
typy ma'e pupe ne wà. Nuzawy
kwaw ita yryhu puruzuka haw
pupe u'ar ma'e kwer wà.
- 12** Eremono kar amo ywàkun
wanenataromo 'aromo ne, waho
àwàm hexak kar pà wanupe ne.
Pyhaw eremono kar tata iaiha
ma'e wanenataromo no.
Uhyape waho àwàm hexak
kar pà wanupe.
- 13** Erewezyw ywak wi Xinaz ywytyr rehe.
Ereze'eg neremaiihu wanupe.
Eremono neze'eg ikatu ma'e wanupe.
Eremono purumu'e haw
azeharomoete har wanupe no.
- 14** — Pemonokatu mytu'u haw 'ar
ihewe nehe, ere wanupe.
Eremono neze'eg neremiruze'eg
Moizez pe. Umume'u a'e ze'eg
ureipy wanupe.
- 15** Eremur typy'ak ywate
har wanupe wama'uhez mehe.
Eremuhem kar 'y itahu wi
waiwez mehe no.
Eremuigo kar ko ywy izar
romo ne wà.
Eremume'uahy ko ywy
wanupe kwehe mehe.
- 16** Ureipy wiko wera'u wà.
Upytu'u nereruzar har romo wiko
re wà. Na'ipureruzar wer kwaw
neze'eg rehe wà.
- 17** — Nureruzar kwaw neze'eg nehe,
i'i newe wà.
Heharaz neremiapo kwer paw wi wà.
Heharaz purumupyтуhegatu kar haw
neremiapo wer wi wà no.
Wiko wera'u wà, a'e rupi wexak
amo uwihaw wà.
Urereraha wi pe Ezit pe nehe,
i'i izupe wà.
Heko wer wi amo pe uma'erek
e ma'e romo wà.
- Nezewe rehe we ereiko Tupàn teko
wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e
wi heharaz ma'e romo ne.
Nekatuahy ne. Puramutar
ma'e romo ereiko.
Mewe katu erekwahy purupe.
Nepurupuhareko haw uhua'u.
A'e rupi na'urereityk kwaw pe ne.
- 18** Umupyràn itatàtì tapi'ak awa
hagapaw romo iapo pà wà.
— Tupàn urezar, i'i hagapaw pe wà.
— Urepyro pe Ezit ywy wi ne,
i'i izupe wà.
O Tupàn, uze'eg zemueteahy
nerehe wà.
- 19** Nezewe rehe we nereityk kwaw
ywixiguhu heta haw pe ne wà.
Ta'e nepurupuhareko haw uhua'u xe.
Neremunyryk kwaw ywàkun
wanuwi. Neremunyryk kwaw
tata iaiha ma'e wanuwi no.
A'e ma'e wexak kar waho àwàm
wanupe 'aromo, pyhaw no.
- 20** Eremur nerekwe ikatu ma'e wanupe.
Nerekwe umu'e wanemiapo
ràm rehe wà.
Eremur mana ywak wi wanemiu'romo.
Eremur 'y wanupe wai'uwez haw
imumaw pà no.
- 21** Eremumaw 40 kwarahy ywxiguhu
rehe wamuigo kar pà ne.
Uhyk ma'e wanupe paw rupi.
Wama'e na'iaiw kwaw wanuwi.
Wapy nahezun kwaw.
- 22** Eremur teko waiwy neremaiihu
wanupe. Eremur tuwhiaw waiwy
wanupe no.
Eremur wanuwake har waiwy
wanupe no.
Izaew upyro Ezemon waiwy wà.
Xeom wiko Ezemon ywy rehe har
wanuwhiaw romo.
Upyro Mâxà waiwy wà. Og wiko Mâxà
ywy rehe har wanuwhiawete romo.
- 23** Eremur wazuapyapyr wanupe wà.
Wazuapyapyr waneta haw

- nuzuawy kwaw zahytata ywak
rehe har waneta haw.
- Ererur xe ko ywy rehe
wamuikuwe kar pà ne wà.
- Eremume'uhay ko ywy waipy
wanupe kwehe mehe.
- 24** Upyro Kànàà izuapyapyr waiwy wà.
Eretyk teko a'e ywy rehe
wiko ma'e ne wà.
- Eremur nekàgaw neremiaihu
wanupe. A'e rupi upuner
wemimutar iapo haw rehe wà,
teko Kànàà ywy rehe har wanupe
wà, wanuwhawete wanupe wà no.
- 25** Neremiaihu upyro tawhu wà.
Pàrirogawtàtà iaiha ma'e
umàmàn a'e tawhu waiwyr.
Upyro ywy ikatu ma'e wà.
Upyro tåpuz temetarer pupe
tynehem ma'e wà no.
Upyro ywykwar 'y rehe
we har romo iapo pyrer wà.
Upyro amo ma'e wà no: Uri 'yw,
ma'e'a 'yw, ma'ywa tyw.
U'u ma'e wemimutar paw wà.
Te ikyra katu wà.
Upyro ikatu ma'e neremimur
kwer paw rupi katete wà.
- 26** Nezewe rehe we neremiaihu nereityk
neze'eg heruzar ire upytu'u pà wà.
Uzewyr newi wà, uzewyr
neze'eg wi wà no.
Uzuka neze'eg imume'u har wà.
Neze'eg imume'u har umume'u
ikatu ma'e wanemiaipo ràm wà.
— Pezewyr Tupàn pe nehe,
i'i wanupe wà.
Neremiaihu uze'eg zemueteahy
tetea'u nerehe wà.
- 27** A'e rupi erepyhyk kar
waàmàtyry'ymar wanupe ne wà.
Eremuigo kar waàmàtyry'ymar
wanuwhaw romo ne wà.
Ma'erahy ipuraraw mehe uze'eg
newe wà. — Urepptywà pe nehe,
i'i newe wà.
- Ywak rehe nerek mehe
erewazar waze'eg wanupe.
Erepuhareko katu ne wà. A'e rupi
eremur kar tuwhiaw wanupe ne wà.
Tuwhiaw upyro neremiaihu
waàmàtyry'ymar wanuwi wà.
- 28** Zeàmàtyry'ym 'ymaw izewyr mehe
neremiaihu uzapo wi ikatu 'ym
ma'e wà.
Eretyk kar wi waàmàtyry'ymar
wanupe ne wà.
Uzemumik wi wemiaipo kwer
ikatu 'ym ma'e rehe wà.
— Urepypy pe nehe, i'i wi newe wà.
Waze'eg mehe erenu ne wà. Ereinu
wiwi tuweharupi ne wà.
Erepypy ne wà, ta'e erepuhareko
katu ne wà xe.
- 29** — Peruzar hepurumu'e awer nehe,
ere wanupe.
Wiko wera'u wà. A'e rupi
weityk neremiaipo kar wà.
Uzapo ikatu 'ym ma'e neze'eg
heruzar 'ym pà wà.
Neze'eg heruzar haw weraha
teko wanekuwe àwàm pe wà.
Nezewe rehe we nuweruzar
kwaw wà. Nereityk wà.
Naneruzar kwaw wà. — Nuweruzar
kwaw neze'eg nehe, i'i newe wà.
- 30** Kwarahy nànàñ ereze'eg wanupe.
larew nekwahy haw.
Eremur kar nerekwe neze'eg imume'u
har wanupe.
Neze'eg imume'u har umume'u
wanemiaipo kwer ikatu 'ym ma'e
wanupe.
Nezewe rehe we neremiaihu wà,
wiko ma'e henu 'ymar romo wà.
A'e rupi eremuigo kar teko amo ae
ywy rehe har ne wà, neremiaihu
wazar romo ne wà.
- 31** Erepuhareko katu ne wà.
A'e rupi nereityk kwaw ne wà.
Neremumaw kwaw ne wà.
Ereiko Tupàn upurupuhareko katu ma'e
romo. Ereiko Tupàn ikatu ma'e romo.

- 32** O Tupàn urezar, nehua'u wera'u ne.
Eremukyze katu teko ne wà.
Erepuner wera'u no.
Erezapo tuwe neremipaò ràm
purupe neremimume'u kwer no.
Kwehe mehe Axir ywy rehe har
wiko urezar romo a'e wà.
A'e 'ar mehe arer we urupuraraw
ma'erahy tetea'u ure.
Ureruwhawete wà, ureruwhaw wà no,
xaxeto wà no, neze'eg imume'u
har wà no,
ureipy wà, ureànàm paw wà no,
paw rupi katete
urupuraraw ma'erahy tetea'u ure.
Nema'enukwaw ureremipuraraw
rehe nehe.
- 33** Nekatu urerehe nezypyk mehe.
Uruzapo ikatu 'ym ma'e ure. Nezewé
rehe we na'urerecyk kwaw pe ne.
- 34** Ureipy wà, ureruwhawete wà no,
ureruwhaw wà, xaxeto wà no,
nuweruzar kwaw neze'eg wà.
Nuweruzar kwaw neremipaò kar wà.
Nuzekaiw kwaw neze'eg rehe wà.
- 35** Tuwhawete weruze'egatu neremaihu
wà, ta'e ereruze'egatu kar wanupe
ne wà xe.
A'e teko wikuwe ywy uhua'u ma'e
rehe wà, wanupe neremimur kwer
rehe wà.
Nezewé rehe we nanemuwete
katu kwaw wà.
Nuzemumikahy kwaw wemiapo
kwer ikatu 'ym ma'e rehe wà.
- 36** Ko 'ar rehe uruiko amo pe uma'erekó
e ma'e romo ureiyw neremimur
kwer rehe ure kury,
ko ywy ikatuahy ma'e ureremi'u
imur har rehe ure kury.
- 37** Ko ywy rehe hezuz ma'e i'a kwer
omono kar tuwhawete wanupe.
Eremuigo kar a'e awa tuwhawete
romo ne wà, a'e rupi upuraraw
kar ma'erahy urewe wà.
Ta'e uruiko ikatu 'ym ma'e iapo
har romo ure xe.

Uzapò wemimutar urewe wà,
tapi'ak ureremaw wanupe wà no.
Uruzemumikahy ure. Urupurarawahy
ma'erahy uruiko no, i'l wà.

***Umuapyk teko uze'egatu
haw pape rehe wà***

38 A'e rupi ure Izaew ure, uruzapokatu
ureze'egaw uruiko pape rehe imuapyk pà ure
kury. Ureruwhaw wà, Erewi izuapyapyr
ureinuinuromo har wà, xaxeto ureinuinuromo
har wà, umuapyk putar uwer a'e pape rehe
wemiapo ràm imume'eahy pà a'e wà nehe.

10¹ Tuwhawete Neemi Akari ta'y'r ràgypy
umuapyk uwer pape rehe. A'e re
Zeneki umuapyk uwer hehe. Na'aw amogwer
uwer imuapyk arer waner xe wà:

2-8 Xaxeto wà: Xerai, Azari, Zeremi, Pazur,
Amaria, Mawki, Atu, Xemani, Maruk, Ari,
Meremot, Omaní, Taniew, Zinetom, Maruk,
Mezurà, Awí, Miami, Mazi, Miwgaz, Xemai.

9-13 Erewi izuapyapyr wà: Zezua Azani
ta'y'r, Minui Enanaz izuapyr, Kazimiew,
Xemani, Oni, Kerit, Perai, Anà, Mika, Heo,
Azawi, Zakur, Xeremi, Xemani, Oni, Mani,
Meninu.

14-27 Teko wanuwhaw wà: Paro,
Paat-Moaw, Eràw, Zatu, Mani, Muni, Azigaz,
Memaz, Anoni, Migiwaz, Anim, Ater, Ezeki,
Azur, Oni, Azu, Mezaz, Arip, Anatot, Nomaz,
Mazipi, Mezurà, Ezir, Mezezamew, Zanok,
Zanua, Peraxi, Anà, Anai, Ozez, Anani, Axu,
Aroe, Pirea, Xomek, Heu, Azamina, Mazez,
Aiaz, Anà, Ana, Maruk, Arip, Mana.

***Teko uzapokatu uze'egaw
Tupàn henataromo wà***

28 Teko Izaew wà, xaxeto wà, Erewi
izuapyapyr wà, zauxiapekwer tåpuzuhu pe
har wà, tåpuzuhu pupe uma'erekó ma'e wà,
tåpuzuhu pupe uzegar ma'e wà, ure paw
rupi ure, ureruzar Tupàn ze'eg ure kury. Ure
paw rupi ure, ureremireko wà, urera'y'r ma'e
kwaw par wà, urerazyr ma'e kwaw par wà,
urutyryk Izaew izuapyapyr 'ym ureiyw rehe
wiko ma'e wanuwi ure. **29** Uruzapokatu
ureze'egaw ureruwhaw wanehe we,

nezewe haw imume'u pà ure. — Urukuwe putar Tupàn ze'eg rehe ure nehe. Umur a'e ze'eg wemiruze'eg Moizez pe kwehe mehe.

Moizez umur ureipy wanupe. Aze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar uzapo kar wyzài ma'e urewe nehe, uruzapo putar a'e ma'e ure nehe. Ureruzar putar iz'e'eg paw rupi nehe, hemiapo kar paw rupi nehe no. Aze uruzuhaw ko ureze'eg nehe, tuwe Tupàn umur uze'egaiw urerehe nehe.

30 Noromono kwaw urerazyr amo ywy rehe arer ureiwy rehe wiko ma'e wanupe wanemireko romo ure wà nehe. Nurupyhyk kwaw wanazyr urera'yur wanemireko ràm romo ure wà nehe no.

31 Aze amo ywy rehe arer werur arozràn ime'eg myràm urewe mytu'u haw 'ar mehe wà nehe, aze werur wyzài ma'e urewe mytu'u haw 'ar mehe wà nehe, wyzài 'ar Tupàn pe imonokatu pyr mehe wà nehe, nurume'eg kar kwaw a'e ma'e ure nehe. 7 haw kwarahy nànàñ noropo'o kwaw ywy rehe hezuz ma'e nehe. Urumunàñ putar temetarer urewe imekuzar pyràm paw a'e kwarahy mehe nehe no.

32 Ure pitàitâigatu kwarahy nànàñ oromono putar 4 kàràm parat xaxeto wanupe ure nehe, tâpuzuhu pe ima'erekò haw imekuzar pà ure nehe.

33 Oromono putar ma'e Tupàn imuweste katu haw tâpuzuhu pupe har rehe har nehe: typy'ak Tupàn pe imono pyràm, arozràñ imono pyràm tuweharupi har, arozràñ xewar her ma'e tuweharupi har, ma'e'a'yr tuweharupi izuka pyràm hapy pyràm paw rupi wà, Tupàn pe imono pyràm mytu'u haw 'ar rehe har, zegar haw zahy pyahu 'ar rehe har, amo zegar haw rehe har, amo Tupàn pe imonokatu pyràm, amo ma'e izupe imono pyràm Izaew wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo har, wyzài ma'e tâpuzuhu pupe àràm.

34 Amo umur putar zepe'aw wà nehe. Xaxeto wapy a'e zepe'aw tâpuzuhu pupe ma'e'a'yr iwy pe. Uzuka a'e ma'e'a'yr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar pe iz'e'eg rupi katete wà. Kwarahy nànàñ ure ure, xaxeto wà no, Erewi izuapyapyr wà no, Nuruityk kwaw Tupàn urezar hâpuzuhu ure nehe.

oromomor putar ita'i ma'e papar haw hereko har ure nehe, a'e zepe'aw imur àràm wanexanexak pà ure nehe.

35 Kwarahy nànàñ urerur putar arozràñ ipo'o pyrer ipy tâpuzuhu pe ure nehe, xewar ipy herur pà ure nehe no, ma'e'a kwer ipo'o pyrer ipy herur pà nehe no.

36 Urerur putar urera'yur ipy paw rupi tâpuzuhu pe ure wà nehe no. Xaxeto omonokatu urera'yur ipy Tupàn pe iz'e'eg rupi katete a'e wà nehe no. Urereimaw imemyr ipy oromono putar Tupàn pe ure wà nehe no: tapi'aka'yur awa, àràpuhàràñ hawitu ma'e awa, àràpuhàràñete awa.

37 Urerur putar arozràñ ipy imuku'i pyrer typy'ak romo iapo pyràm xaxeto tâpuzuhu pupe har wanupe nehe, kwarahy nànàñ nehe. Urumur putar amo ma'e Tupàn pe nehe no: win, uri kawer, ma'e'a kwer paw ikurer. Oromono putar ureremipo'o kwer ikurer Erewi izuapyapyr wanupe nehe. Aze heta 10, oromono putar pitài wanupe nehe. A'e upyhyk ma'e ipo'o pyrer ikurer wà, aze heta ma'etymaw tawhu pe har wanupe wà.

38 Amo xaxeto Àràw izuapyr wiko putar a'e Erewi izuapyapyr wainuromo a'e ipo'o pyrer ikurer imono'og mehe a'e nehe. Aze heta 10 a'e imono'og pyrer nehe, umunyryk putar pitài ikurer wà nehe. Erewi izuapyapyr weraha putar a'e ikurer tâpuzuhu pe wà nehe, a'e pe har wama'e ràm romo wanem'u ràm romo wà nehe. **39** Teko Izaew wà, Erewi izuapyapyr wà, umur putar ma'e wà nehe: arozràñ, win, uri kawer. Omonokatu putar a'e temi'u tâpuzuhu pupe ma'e imonokatu haw pupe wà nehe. Xaxeto upyta a'e pe wà. Zauxiapekw tâpuzuhu pe har upyta a'e pe wà no. Uzegar ma'e upyta a'e pe wà no. Nuruityk kwaw Tupàn urezar hâpuzuhu ure nehe.

Teko Zeruzarez pupe wiko ma'e wà

11 ¹ Izaew wanuwihaw upyta Zeruzarez pe wiko pà wà. Amogwer teko omomor ita'i ma'e papar haw hereko har wà, tawhu Tupàn pe imonokatu pyrer pupe wiko ma'e ràm wanexanexak pà wà. Wexak

pitai 10 uzeànàm wanuwi wà. Amogwer teko wiko amogwer tawhu pupe wà, amogwer taw pupe wà no. **2** Amo teko wiko Zeruzarez pupe wà, ta'e heko wer a'e pe wà xe. Teko omono uze'egatu a'e tawhu pupe wiko ma'e wanehe wà.

3 Teko Izaew wà, xaxeto wà, Erewi izuapyapyr wà, tåpuzuhu pupe uma'erekò ma'e wà, Xàrumàw pe uma'erekò ma'e wazuapyapyr wà, upyta amogwer weko haw pe wà, tawhu pe wà, taw pe wà no. Na'aw Zuta ywy rehe har wanuwhaw Zeruzarez pupe wiko ma'e waner xe wà:

4 Zuta izuapyapyr wà: Atai Uzi ta'yr Zakari hemimino. Na'aw wapy waner wà: Amaria, Xepaxi, Maararew. Wiko Perez Zuta ta'yr izuapyapyr romo wà.

5 Mazez Maruk ta'yr Ko-Oze hemimino. Na'aw wapy waner wà: Azai, Anai, Zoiariw, Zakari. Wiko Xera Zuta ta'yr izuapyapyr romo wà.

6 Heta 468 awa ukyze 'ym ma'e Perez izuapyapyr wà.

7 Mezàmi izuapyapyr wà. Xaru Mezurà ta'yr Zoez hemimino. Na'aw wapy waner wà: Penai, Korai, Mazez, Ixiew, Zezai.

8 Kamaz, Xaraz: Xaru iànàmete wà. 928 awa Mezàmi izuapyapyr upyta Zeruzarez pupe wiko pà wà. **9** Zoew Zikiri ta'yr wiko wanuwhaw romo. Zuta Xenua ta'yr wiko wanuwhaw hake har romo.

10 Xaxeto wà: Zenai Zoiariw ta'yr, Zakim.

11 Xerai Iwki ta'yr Mezurà hemimino. Na'aw wapy waner wà: Zanok, Maraiot, Aitu tåpuzuhu rehe uzekaiw ma'e wanuwhaw. **12** 822 teko a'e uzeànàm ma'e wainuromo har uma'erekò tåpuzuhu pupe wà. Anai Zeroàw ta'yr Perari hemimino. Na'aw wapy waner wà: Åzi, Zakari, Pazur, Mawki.

13 242 teko a'e uzeànàm ma'e wainuromo har wiko wàñàm wanuwhaw romo wà. Amaxaz Azarew ta'yr Azaz hemimino. Na'aw wapy waner wà: Meziremot, Imer. **14** 128 a'e uzeànàm ma'e wiko zauxiapekwer ipuruzukaiwahy ma'e romo wà. Zaminiew wiko wanuwhaw romo. Wiko hemetarer katu ma'e ta'yr romo.

15 Erewi izuapyapyr wà: Xemai Axu ta'yr Azirkà hemimino. Na'aw wapy waner wà: Azawi, Muni.

16 Xametaz, Zozamaz. Wiko Erewi izuapyapyr hemetarer katu ma'e romo wà. Uzekaiw ma'erekò haw katu pe har tåpuzuhu huwake har rehe wà.

17 Matani Mika ta'yr Zamini Azap izuapyr hemimino. Wiko tåpuzuhu pupe uzegar ma'e wanuwhaw romo Tupàn pe wazegar mehe ikatu haw imume'u mehe. Makemuki Matani ipytywà har. Amina Xamua ta'yr Karar Zenutum izuapyr hemimino.

18 284 Erewi izuapyapyr upyta tawhu Tupàn pe imonokatu pyrer Zeruzarez her ma'e pupe wiko pà wà.

19 Zauxiapekwer tåpuzuhu pupe har ume'egatu ma'e wà: Aku, Tawmon, iànàm wà. Heta 172 wà.

20 Amogwer teko Izaew wà, amogwer xaxeto wà, amogwer Erewi izuapyapyr wà, wiko weko haw amo ae tawhu pe har pe wà, amo ae taw pe har pe wà, Zuta ywy rehe wà.

21 Tåpuzuhu pupe uma'erekò ma'e wiko Zeruzarez iphegwer Opew her ma'e rehe wà. Wanerekò mehe mokoz awa wiko wanuwhaw romo wà: Zia, Zizipa.

22 Uzi Mani ta'yr Azawi hemimino. Na'aw wapy waner wà: Matani, Mika. Wiko Azap izuapyr romo. Azap izuapyapyr uzekaiw zegar haw tåpuzuhu pupe har rehe wà.

23 Kwehe mehe tuwhawete umume'u uzegar ma'e tåpuzuhu pupe wama'erekò haw 'ar uzeànàm ma'e nàñàm a'e.

24 Petai Mezezamew ta'yr Zera izuapyr Zuta izuapyr a'e, wiko Izaew wanekuzar romo tuwhawete henataromo Pezi ywy rehe har ywy rehe a'e.

Teko amo tawhu pe har wà, amo taw pe har wà no

25 Izaew tetea'u wiko tawhu wama'etymaw huwake har pupe wà. Zuta izuapyapyr wiko na'iruz tawhu pupe wà: Kiriat-Arama, Nimon, Zekazeew. Upyta taw a'e tawhu wazywyr har pupe wà no. **26-30** Wiko amo tawhu pupe wà no: Zezua, Moraz, Mete-Paret, Azar-Xuwaw,

Merexewa, Zikirak, Mekon, Men-Himon, Zora, Zaramut, Zanoa, Ànurà. Wiko taw a'e tawhu wazywyr har pupe wà no. Wiko Araki pupe wà. Wiko ma'etymaw Araki izywyr har pupe wà no. Wiko Azeka pupe wà. Wiko taw Azeka izywyr har pupe wà no. Teko Zuta izuapyapyr wiko ywy mokoz tawhu wamyter pe har rehe wà: Merexewa kwarahy ihemaw awyze har kutyr har, Inom kwarahy heixe haw awyze har kutyr har.

31 Teko Mezàmi izuapyapyr wiko ywy Zema huwake har kwarahy heixe haw awyze har kutyr har rehe wà. Waiwy uhem na'iruz tawhu wanupe: Mikimaz, Aia, Metew. Wiko taw a'e tawhu waiwyr har pupe wà no. Wiko amo tawhu pupe wà no; **32** Anatot, No, Anani, **33** Azor, Hama, Zitai, **34** Ani, Zemoim, Newarat, **35** Iroz, Ono ywyàpyznaw Ipuràg ma'e iapo har her ma'e. **36** Tuwhiaw wexaexak amo Erewi izuapyapyr Zuta ywy rehe wiko ma'e kwer wà. Umuigo kar a'e teko Mezàmi wainuinuromo wà.

Xaxeto waner, Erewi izuapyapyr waner

12 ¹Amo xaxeto a'e wà, amo Erewi izuapyapyr a'e wà no, uzewyr uphyhk awer wi Zurupapew Xaraxiew ta'yr rupi wà, Zuzue xaxeto wanuwhawete rupi wà. Na'aw waner xe wà:

2-7 Xaxeto wà: Xerai, Zeremi, Ezàrà, Amaria, Maruk, Atu, Xekani, Heu, Meremot, Ino, Zinetoz, Awi, Miami, Mani, Miwiga, Xemai, Zoariw, Zenai, Xaru, Amok, Iwki, Zenai. 'Aw awa wiko uzehe we har xaxeto wanuwhaw romo Zuzue heko mehe wà.

8 Erewi izuapyapyr wà. Na'aw zegar haw Tupàn ikatu haw imume'u haw rehe uzekaiw ma'e waner xe wà: Zezua, Minuiz, Kazimiew, Xeremi, Zuta, Matani.

9 Na'aw uwazar haw imuzàgar waner xe wà: Makemuki, Uni, wanehe we har Erewi izuapyapyr wà.

Zuzue xaxeto wanuwhawete izuapyapyr wà

10-11 Zuzue umuzàg Zoiaki, Zoiaki umuzàg Eriaziw, Eriaziw umuzàg Zoiaz,

Zoiaz umuzàg Zonata, Zonata umuzàg Zanua.

Xaxeto uzeànàm wazuapyapyr wanuwhaw wà

12-21 Zoiaki xaxeto wanuwhawete romo heko mehe amo xaxeto wiko xaxeto wanuwhaw romo wà. Amuapyk putar waner waipy waner rehe we ihe kury: Merai, Xerai izuapyr; Anani, Zeremi izuapyr; Mezurà, Ezàrà izuapyr; Zoanà, Amaria izuapyr; Zonata, Maruki izuapyr; Zuze, Xemani izuapyr; Azina, Ari izuapyr; Ewkaz, Meraiot izuapyr; Zakari, Ino izuapyr; Mezurà, Zinetom izuapyr; Zikiri, Awi izuapyr; (her imume'u pyr 'ym), Miniami izuapyr; Piwtaz, Maozi izuapyr; Xamua Miwiga izuapyr; Zonata, Xemai izuapyr; Matenaz, Zoiariw izuapyr; Uzi, Zenai izuapyr; Karaz, Xaraz izuapyr; Emer, Amok izuapyr; Azawi, Iwki izuapyr; Netanew, Zenai izuapyr.

Xaxeto waànàm waner.

Erewi izuapyapyr waànàm waner no

22 4 xaxeto wanuwhaw waneko mehe amo umuapyk Erewi izuapyapyr wanuwhaw waner pape rehe wà. Umuapyk xaxeto wanuwhaw waner pape rehe wà no. Na'aw a'e 4 xaxeto wanuwhawete waner xe wà: Eriaziw, Zoiaz, Zoanà, Zanua. Uptyu'u waner wamuapyk ire Nariw Pezi ywy rehe har wanuwhawete romo heko mehe wà.

23 Zoañà Eriaziw ta'yr heko mehe uptyu'u Erewi izuapyapyr wanuwhaw waner wamuapyk ire wà.

Ma'erekò haw tåpuzuhu pupe har

24 Umu'a'za'ak Erewi izuapyapyr amo imono'og pyrer romo wà. Na'aw imono'og pyrer wanuwhaw waner xe wà: Azawi, Xeremi, Zezua, Minui, Kazimiew. Umu'a'ak uzegar ma'e mokoz imono'og pyrer romo wà. Pitài imono'og pyrer uzegar wà. Inugwer uwazar wazegar haw wanupe wà. Wazegar mehe umume'u Tupàn ikatu haw izupe wà. Ta'e kwehe mehe tuwhawete Tawi Tupàn hemiruze'eg uzapo kar nezewé haw a'e xe.

25 Heta amo tāpuz ma'e imonokatu haw tāpuzuhu hukenawhu huwake. Tuwihaw umuigo kar amo awa a'e tāpuz rehe uzekaiw ma'e romo wà. Na'aw waner xe wà: Matani, Makemuki, Omaní, Mezurà, Tawmon, Aku.

26 A'e teko wikuwe Zoiaki Zuzue ta'yr Zozanak hemimino heko mehe wà. Wikuwe tuwihaw Neemi heko mehe wà no, Ezàrà xaxeto Tupàn ze'eg ikwaw katu har heko mehe wà no.

Omonokatu ipàrirogawtàtà iaiha ma'e Tupàn pe wà

27 Tawhu Zeruzarez ipàrirogawtàtà iaiha ma'e ihyk mehe Tupàn pe imonokatu mehe tuwihaw werur Erewi izuapyapr waneko awer wi wà. Nezewé mehe upuner Tupàn pe uzegar haw rehe ipàrirogawtàtà iaiha ma'e ihykaw ikatu haw rehe wà. Umupu wioràwiràn wà. Umupu wioràwiràn pixika'i ma'e wà no. Umupu kawaw ipu ma'e wà no.

28 Erewi izuapyapr uzegar ma'e waànàm uzapo wàpuz taw Zeruzarez izywyr har pe wà. Uzemono'og wà wà kury. Ur amo tawhu izywyr har wi wà no: Neto, **29** Mete-Ziwkaw, Zema, Azamawet. **30** Xaxeto wà, Erewi izuapyapr wà no, uzemukatu Tupàn henataromo wà. Umukatu teko henataromo wà no. Umukatu tawhu hukenawhu wà, ipàrirogawtàtà iaiha ma'e wà no.

31 Ihe Neemi ihe, amono'og kar Zuta wanuwihaw ipàrirogawtàtà iaiha ma'e iapryr ihe wà. Amuza'ak mokoz imono'og pyrer uhua'u ma'e romo ihe wà. Wata tawhu izywyr Tupàn ikatu haw imume'u pà wà. Imono'og pyrer ràggypy wata heawyze har ikutyr ukenawhu Heityk pyrer her ma'e ikutyr wà. **32** Uzegar ma'e wanaikweromo Ozai wata a'e. Wanaikweromo wata Zuta wanuwihaw amogwer wà no. **33-35** Amo xaxeto xi'äm ma'e ak iapo pyrer ipy har wata wanaikweromo wà. Na'aw waner xe wà: Azari, Ezàrà, Mezurà, Zuta, Mezàmi, Xemai, Zeremi. Wanaikweromo ur Zakari Zonata ta'yr Xemai hemimino. Na'aw waipy inugwer waner xe wà: Matani, Mikai, Zakur. Wiko Azap izuapyapr romo wà.

36 Amogwer Zakari iànàm wata wanaikweromo wà: Xemai, Azarew, Miraz, Ziraz, Maaza, Netanew, Zuta, Anani. A'e paw werur ipu ma'e opo pe wà. Kwehe mehe tuwihawete Tawi Tupàn hemiruze'eg umupu agwer ipu ma'e a'e. Ezàrà Tupàn ze'eg ikwaw katu har oho a'e imono'og pyrer wanenataromo.

37 Ukenawhu Yzygwar huwake har pe uezupir myromyrogaw tawhu Tawi heko awer piar rupi wà. Ukwaw Tawi hàpuzuhu kwer huwake wà. Na'e uzewyr ipàrirogawtàtà iaiha ma'e ukenawhu 'Y heta haw her ma'e huwake har pe wà. Tawhu izywyr kwarahy ihmaw kutyr hin.

38 Inugwer Tupàn ikatu haw imume'u har imono'og pyrer uhem oho heahur ikutyr wà. Wata ipàrirogawtàtà iaiha ma'e iapryr a'e wà no. Aha wanaikweromo inugwer teko wanupi ihe no. Uruzypyrog Tàpuzaïha Zepehe heta haw her ma'e pe. Oroho te ipàrirogawtàtà iaiha ma'e iànàm ma'e pe. **39** A'e wi oroho ukenawhu Eparai her ma'e rupi, ukenawhu Zezana her ma'e rupi no, ukenawhu Ipira her ma'e rupi no, Tàpuzaïha Ananew her ma'e huwake no, Tàpuzaïha Xez her ma'e huwake no. Te uruhem oroho ukenawhu Àràpuhàràñ awa hawitu ma'e her ma'e pe. Urupytu'u ureata re ukenawhu tāpuzuhu huwake har pe.

40 Na'e a'e mokoz imono'og pyrer uhem tāpuzuhu pe katu pe wà. Teko herupi wata ma'e wanuwihaw wà, **41** amo xaxeto wà no, upy xi'äm ma'e ak iapo pyrer wà. Na'aw waner xe wà: Eriaki, Mazez, Miniami, Mikai, Erioenaz, Zakari, Anani, **42** Mazez, Xemai, Ereazar, Uzi, Zoañà, Mawki, Eràw, Ezer. Uzegar ma'e uzegar wahyhawa'u rupi uwihaw Zezehai rehe we wà.

43 Uzuka ma'e a'yir tetea'u Tupàn henataromo a'e 'ar mehe wà. Omono ma'e tetea'u izupe wà no. Teko hurywete wà. Naheta kwaw zemumikahy haw. Ta'e Tupàn umynehem turywete haw pupe a'e wà xe. Kuzàgwer wà, kwarearer wà no, kuzàtäigwer wà no, wixe zegar haw pe wà. Teko muite har upuner iànoànogaw henu haw rehe wà.

**Xaxeto wanupe imono pyr. Erewi
izuapyapyr wanupe imono pyr**

44 A'e 'ar mehe we tuwihaw wexaexak amo awa wà. A'e awa wiko tåpuzu tåpuzuhu pe imono pyrer imonokatu haw rehe uzekaiw ma'e romo wà. Aze teko opo'o 10 ma'e wà, omono pitåi tåpuzuhu pe wà. Omono arozräñ ipo'o pyrer ipy kwarahy nànànar izupe wà no. Omono ma'e'a kwer ipo'o pyrer ipy kwarahy nànànar izupe wà no. A'e awa oho ma'etymaw tawhu wanuwake har wanupe wà. Tupàn ze'eg umur kar ipo'o pyrer ipy itymar wanupe. Itymar omono a'e ma'e a'e awa wanupe wà. A'e awa weraha a'e ma'e xaxeto wanupe wà, Erewi izuapyapyr wanupe wà no. Zuta ywy rehe har paw hurywete xaxeto wama'erekohaw rehe Erewi izuapyapyr wama'erekohaw rehe wà no. **45** Ta'e uzemukatu teko Tupàn henataromo a'e wà xe. Uzapo amogwer Tupàn hemiapo kar a'e wà no. Uzegar ma'e tåpuzuhu pe har wà, zauxiapkwer tåpuzuhu pe har wà no, uzapo uma'erekohaw wà, tuwihawete Tawi ize'eg awer rupi katete wà, ta'y Xàrumàw ize'eg awer rupi katete wà no. **46** Tuwihawete Tawi heko mehe arer we Azap zegar haw iapo arer heko mehe arer we, zegar haw iapo har umuzàg zegar haw Tupàn ikatu haw imume'u haw wà. **47** Zurupapew heko mehe Neemi heko mehe teko Izaew paw omono temi'u tuweharupi uzegar ma'e wanupe wà, zauxiapkwer tåpuzuhu pe har wanupe wà no. Teko omono ma'e Tupàn pe imonokatu pyr Erewi izuapyapyr wanupe wà. Erewi izuapyapyr omono ikurer xaxeto wanupe wà.

**Izaew omono kar amo ywy
rehe arer wamyter wi wà**

13 ¹ Amo umugeta Tupàn ze'eg Moizez pe imur pyrer wahyhaw rupi teko wanupe. Na'e uhem amo ze'eg pegwer pe wà. — Pemuixe kar zo amo Amon izuapyapyr pezeinuinuromo pe pe wà nehe. Pemuixe kar zo amo Moaw izuapyapyr pezeinuinuromo pe pe wà nehe no, i'i a'e ze'eg. **2** Tupàn uzapo kar nezewe haw a'e, ta'e Izaew Ezit ywy wi wahem ire wata mehe Amon izuapyapyr a'e

wà xe, Moaw izuapyapyr a'e wà no xe, nomono kwaw temi'u Izaew wanupe wà xe. Ni 'y nomono kwaw wanupe wà. Omono temetarer Måràw pe wà. — Emono ze'egaiw Izaew zuapyapyr wanehe nehe, i'i izupe wà. Tupàn Zanezar uzapo a'e ze'eg imugeta haw henu mehe umuhem kar wahyhaw rupi amo ywy rehe arer umyter wi wà.

Neemi uzapokatu Tupàn imuwehete haw

4 A'e ma'e uzeapo 'ym mehe we xaxeto Eriaziw, ma'e tåpuzuhu pupe imonokatu pyrer rehe uzekaiw ma'e a'e, uzeapo Tomi iànàm romo a'e. **5** A'e rupi omono amo ipupyaikaw pyrer uhua'u ma'e Tomi pe. A'e 'ym mehe we xaxeto omonokatu ma'e Tupàn pe imono pyrer a'e ipupyaikaw pyrer pupe wà: arozräñ, yhyk zàwenugar Tupàn henataromo hapy pyràm, ma'e tåpuzuhu pupe upyta ma'e, ma'e xaxeto wanupe imur pyrer, ma'e teko wanemimono'og kwer ikurer Erewi izuapyapyr wanupe imur pyrer, zegar haw iapo haw wanupe imur pyrer, zauxiapkwer tåpuzuhu pe har wanupe imur pyrer: arozräñ, win, uri kawer. **6** A'e ma'e izeapo mehe naiko kwaw Zeruzarez pe ihe. Ta'e Arataxer Mawiron ywy wanuwihawete romo heko mehe 32 haw kwarahy mehe azewyr Mawiron ywy tawhu pe ihe. Ta'e hepurumume'u wer uzeapo ma'e kwer rehe tuwihawete pe ihe xe. Amo 'ar pawire hemuzewyr kar Zeruzarez pe a'e. **7** Na'e azewyr ihe. Na'e amo umume'u ikatu 'ym ma'e Eriaziw hemiapo kwer ihewe. Omono ipupyaikaw pyrer tåpuzuhu pupe har Tomi pe a'e. Na'ikatu kwaw nezewe haw iapo haw. **8** Aikwahy tuwe ihe. Amomor Tomi ima'e ipupyaikaw pyrer wi paw rupi ihe kury. **9**— Pemukatu 'ág ipupyaikaw pyrer Tupàn henataromo nehe, a'e xaxeto wanupe. — Pemono wi ma'e a'e pe arer a'e pe nehe no, a'e wanupe. — Tåpuzuhu pupe har, arozräñ Tupàn pe imono pyrer, yhyk zàwenugar Tupàn henataromo hapy pyràm, a'e wanupe. **10**— Uzegar ma'e tåpuzuhu pe har a'e wà, amo Erewi izuapyapyr a'e wà no, uhem

oho Zeruzarez wi a'e wà, i'i amo ihewe. — Uzewyr uma'etymaw pe wà, ta'e teko wanemimur nuhyk kwaw wanupe xe. Ima'uhez wà, i'i ihewe. **11** Na'e aze'egahy tuwihaw wanupe. Ta'e weityk tâpuzuhu wà xe. Na'e amuzewyr kar tâpuzuhu pe har wamuwà ihe wà: Erewi izuapyapyr wà, uzegar ma'e wà. Azapo kar wi wama'erekò haw wanupe ihe. **12** Na'e teko Izaew paw uzypyrog wi uma'e kurer herur pà tâpuzuhu pe wà: arozràn, win, uri kawer. **13** Amuigo kar amo awa a'e ma'e imonokatu haw rehe uzekaiw ma'e romo ihe wà. Na'aw waner xe wà: xaxeto Xeremi, tuwihaw ze'eg imuapykar Zanok, amo Erewi izuapyr Penai her ma'e. Amuigo kar Ànà Zakur ta'yr Matani hemimino wapytywà har romo. Akwaw a'e awa wakàgaw. Apuner wanehe hezeruzar haw rehe. — Wiko putar imunar 'ym ma'e romo wà nehe, a'e hezeupe. — Umuaza'aza'ak katu temi'u uzehe we uma'erekò ma'e wanupe imono pà wà nehe, a'e hezeupe.

14 O Tupàn hezar, azapo ma'e tetea'u neràpuzuhu pe nema'erekò haw pe ihe. Nema'enukwaw a'e ma'e nànàn nehe.

15 A'e 'ar rehe heta Zeruzarez pe har mytu'u haw 'ar mehe ma'ywa iàmi har wà. Amo omono ma'e weimaw zumen wakupepe mytu'u haw 'ar mehe wà: arozràn, win, uwà, ma'ywa pi her ma'e, amo ma'e. Weraha Zeruzarez pe wà, tawhu pupe oho pà wà. Na'e amume'u kar ko heze'eg teko wanupe kury. — Peme'eg zo ma'e mytu'u haw 'ar mehe nehe, a'e wanupe.

16 Amo Xir tawhu parer Zeruzarez pe wiko ma'e werur ipira wà, amo ma'e ime'eg pyràm tetea'u wà no. Ipurume'eg wer hehe ureànàm wanupe mytu'u haw 'ar mehe wà. **17** Na'e aze'egahy Zutew wanuwhaw wanupe kury. — Pexak penemiapo ikatu 'ym ma'e nehe. Pemuaiw mytu'u haw 'ar peiko. **18** A'e ma'e iapo re Tupàn uzepyk peipy wanehe a'e. Urumaw 'aw tawhu heityk pà. Ko 'ar rehe pemuaiwiwi mytu'u haw 'ar peiko pepytu'u 'ym pà. Nezewe Tupàn wikwahy wera'u Izaew wanupe, a'e wanupe.

19 — Pewàptym ukenawhu mytu'u haw 'ar izypyrogaw nànàn nehe, ipytunaw ihmètæ'i mehe nehe. Xo mytu'u haw 'ar ipaw ire pewàptymawok wi ukenawhu nehe, a'e wanupe. Amupu'äm kar amo awa heremiruze'eg ukenawhu huwake ihe wà.

— Pemuixe kar zo ma'e tawhu pupe heraha har mytu'u haw 'ar mehe pe wà nehe, a'e wanupe. **20** Amo 'ar mehe ma'e paw ime'egar uker pyhaw 6 haw 'ar mehe har rehe tawhu huwake katu pe ipàrirogawtà iaia ma'e izywyr wà. Nuixe kwaw tawhu pupe wà.

21 Aze'eg wanupe. — Peker zo katu pe tawhu izywyr nehe, mytu'u haw 'ar hào pà nehe. Aze pezapo wi nezewe haw nehe, amono kar putar zauxiapékwer pemuhem kar pà a'e wi ihe wà nehe, a'e wanupe. A'e 'ar mehe arer we nuzewyr kwaw mytu'u haw 'ar mehe wà.

22 — Pezemukatu Tupàn henataromo nehe, a'e Erewi izuapyapyr wanupe. — Peme'egatu ukenawhu huwake nehe, a'e wanupe. Nezewe mehe teko omonokatu mytu'u haw 'ar a'e wà. O Tupàn hezar. Nema'enukwaw herehe ko heremipa kwer hekuzaromo nehe no. Erepuruamutar katu ne. A'e rupi hepuhareko pe nehe.

23 A'e 'ar rehe amo umume'u amo ma'e ihewe no. — Zutew tetea'u wereko kuzà amo ywy rehe har wemireko romo wà, i'i ihewe.

— Azenoz tawhu pe har wà, Amon izuapyapyr wà, Moaw izuapyapyr wà, i'i ihewe. **24** Amo wana'yr uze'eg Azenoz pe har waze'eg rupi wà. Uze'eg amo ae ywy rehe har waze'eg rupi wà. Nukwaw kwaw Zutew ze'eg wà. **25** Amume'u a'e awa wanemipa kwer ikatu 'ymaw wanupe ihe. Amono ze'egaiw wanehe no. Apetek ihe wà. Azo'ok wa'aw wanuwi no. — Pemume'uhay penemiapo ràm ihewe Tupàn her rehe nehe.

— Nurereko pixik kwaw amo ywy rehe har ureremireko romo ure wà nehe, peze ihewe nehe. — Urera'yr nuwereko pixik kwaw amo ywy rehe har wemireko romo a'e wà nehe no, peze ihewe nehe. Umume'uhay ihewe Tupàn her rehe wà. **26** Aze'eg wi wanupe. — Kuzà amo ywy rehe har uzapo kar ikatu 'ym ma'e tuwihawete Xàrumàw pe wà.

Xàrumàw uzekwaw wera'u teko wanupe tuwihawete amo ywy rehe har wanuwi paw rupi a'e. Tupàn uzamutar katu Xàrumàw a'e. Umuigo kar teko Izaew paw wanuwhawete romo. Nezewe rehe we uzapo a'e ikatu 'ym ma'e. **27** Aipo zaiko putar izàwe nehe. Aipo xiuhaw putar Tupàn Zanezar ize'eg nehe. Aipo xiriko putar kuzà amo ywy rehe har zaneremireko romo zane wà nehe no.

28 Zoiaz wiko xaxeto wanuwhawete Eriaziw her ma'e ta'yr romo a'e. Nezewe rehe we amo Zoiaz ta'yr wereko Xamarat Mete-Orom pe har tazyr wemireko romo a'e. A'e rupi amuhem karahy Zoiaz imono kar pà Zeruzarez wi ihe kury.

29 O Tupàn hezar. 'Aw teko umuaiw xaxeto romo weko haw wà. Uzuhaw neze'eg xaxeto

wanehe we Erewi izuapyapyr wanehe we neremiapo katu kwer wà. Nema'enukwaw wanemiapo kwer rehe nehe.

30 Ihe amukatu teko Tupàn henataromo ihe wà, amo ywy rehe har wi wamunyryk pà ihe wà. Azapo kar ma'e xaxeto wanupe, Erewi izuapyapyr wanupe no. Nezewe mehe pitàitâigatu ukwaw uma'ereko haw wà.

31 Amono'og kar zepe'aw ma'ea'yizuka pyràm iwy pe àràm amo wanupe. Nezewe mehe werur zepe'aw i'ar mehe wà. Azapo kar amo ma'e teko wanupe no. A'e rupi werur arozràn ipo'o pyrer ipy tåpuzuhu pe wà, ma'e'a kwer ipo'o pyrer ipy herur pà wà no. Nema'enukwaw katu ko ma'e nànànehe, o Tupàn hezar. Emur neze'egatu herehe hekuzaromo nehe no. *Upaw.*

ETER

Tuwihawete hemireko Waxi nuweruzar kwaw umen ize'eg a'de

1 **1-2** Xerexe wiko Pezi ywy rehe har wanuwhawete romo a'e. Uzapò wàpuzuhu Xuzà tawhu pe. Umuza'aza'ak uiwy 127 imuza'ak pyrer romo. Ywy uzypyrog In ywy rehe. Oho te Exio ywy rehe. Uhua'u a'e.

3 Tuwihawete romo wiko mehe na'iruz haw kwarahy mehe uzapo mai'u hawhu uhua'u ma'e tuwihaw uzehe we har paw wanupe, izupe umá'reko ma'e paw wanupe no. Amo tuwihaw oho mai'u haw pe wà: zauxiapékwer Pezi ywy rehe har wanuwhaw wà, zauxiapékwer Mez ywy rehe har wanuwhaw wà, ywy ipei'ág pyrer rehe har wanuwhaw wà, teko tuwihawte iàñàm ywy ipei'ág pyrer rehe har wà. **4** Xerexe umumaw 6 zahy wemetarer weko haw pe har hexak kar pà a'e teko wanupe. Wexak kar wàpuzuhu ipuràg eteahy haw wanupe no. Umumaw temetarer tetea'u wàpuzuhu iapo pà.

5 A'e 6 zahy pawire uzapo mai'u hawhu Xuzà pe har paw wanupe: hemetarer katu ma'e wanupe, hemetarer 'ym ma'e wanupe no. Umumaw 7 'ar umai'u pà wà. **6** A'e 'ym mehe

uma'ereko ma'e umupuràg eteahy pe tåpuzuhu huwake wà, pàn amanezu iapo pyrer pupe wà: xig ma'e pupe wà, huwyahy ma'e pupe wà no. Uzàpixi a'e pàn izaikaw pyrer kyhàhàm irin ikatuahy ma'e iapo pyrer ipiràg ma'e pupe wà. Uzàpixipixi iapu'a ma'e parat iapo pyrer wanehe wà. A'e iapu'a ma'e uzemog izyta ita mahamore her ma'e iapo pyrer rehe. Omono ita ywy rehe har myrogaw romo wà: ita hekuzar katu ma'e huwyahy ma'e, mahamore xig ma'e, ita perora ihy her ma'e, amo ita hekuzar ma'e. Heta apykaw tåtå 'ym ma'e or iapo pyrer a'e pe, parat iapo pyrer no. **7** Henoz pyrer ui'u kanek or iapo pyrer pupe wà. Pitàitâigatu kanek uzuawy wanexakaw wà. — Pemono win hereminozgwer wanupe wanemimutar rupi nehe, i'i tuwihawete wemiruze'eg wanupe. **8** Paw rupi upuner ui'u haw rehe wemimutar rupi wà. — Aze amo hereminozgwer uputár win nehe, pemono izupe nehe, i'i tuwihawete wemiruze'eg wanupe a'e.

9 Tuwihawete hemireko Waxi her ma'e uzapo mai'u hawhu tåpuzuhu pupe weminozgwer wanemireko wanupe.

10 Mai'u hawhu mehe 7 haw 'ar mehe tuwihawete u'u win tetea'u a'e. Huryweteahy kury. (Uka'u.) Umur kar 7 wemiruze'eg awa wa'yr haw rehe upuner 'ym ma'e wamuwà wà kury. Na'aw waner xe wà: Meumà, Mizita, Aramona, Migita, Amagita, Zetar, Karakaz. **11** — Perur heremireko Waxi xe nehe ty wà, i'i wanupe. — Tuwe umunehew tuwihawete iàkàg rehe har, wàkàg rehe ur mehe nehe, i'i wanupe. Ipuràg eteahy hemireko a'e. Ipurexak kar wer ipuràg eteahy haw rehe wànàm wanupe, amogwer weminozgwer wanupe no. **12** Hemireko nuweruzar kwaw ize'eg. A'e rupi wikhawtuwihawete kury.

13 Nuzapo kwaw ma'e na'arewahy. Upuranu támuz ze'eg awer kwaw katu har wanehe. Ukwaw teko a'e ywy rehe wanemiroku wà no. **14** Uzeruzar katu amo pureruze'egar wanehe. A'e rupi wenoz kar wamuwà uezupe wà kury. Na'aw waner xe wà: Karaxena, Xetar, Azimata, Tarazi, Merez, Maraxena, Memukà. A'e 7 awa wiko tuwihawete ipytywà har Pezi ywy rehe har romo wà, Mez ywy rehe har romo wà no. Upuner wera'u amo tuwihaw wanuwi wà. Aze tuwihawete ipurukwaw wer ma'e rehe, upuranu a'e awa wanehe. **15** Upuranu wanehe kury. — Ihe tuwihawete Xerexe ihe, azapo kar zepe ma'e heremireko Waxi pe ihe. Heremiruze'eg weraha heze'eg izupe wà. Nuweruzar kwaw heze'eg a'e. Pekwaw támuzgwer waze'eg awer. Ma'e azapo putar nehe, i'i wanupe.

16 Na'e Memukà uez'e tuwihawete pe kury, tuwihaw ipytywà har wanupe no. — Neremireko uzapo iaiw ma'e kwez a'e kury. Nererekoaiw a'e. Werekoaiw awakwer neiwy imuza'ak pyrer rehe har nànàn a'e no. **17** Kuzà neremiruze'eg paw ukwaw putar neremireko hemiapo kwer wà nehe. Henu mehe werekoaiw putar umen a'e wà nehe no. — Tuwihawete Xerexe umur kar wemireko Waxi a'e. Nur kwaw izupe a'e, i'i putar wà nehe, i'i tuwihawete pe. **18** — Te kutàri kuzà tuwihaw Pezi rehe har Mez rehe har wanemireko ukwaw putar Waxi hemiapo kwer wà nehe. Umume'u putar umen

wanupe wà nehe no. Ywy nànàn kuzà nuzeruze'eg kwaw umen rehe wà nehe. Wamen wikhawtuwihawete putar wemireko wanupe wà nehe no. **19** A'e rupi amume'u ko neremiroku ràm kury, aze nepurapo wer hehe nehe, o tuwihawete. Ezapo kar pape nehe kury. — Heremireko Waxi nupuner kwaw herenataromo uzexak kar haw rehe ihewe nehe, ere nehe, a'e pape rehe imuapyk kar pà nehe. Emuapyk kar a'e neze'eg támuzgwer waze'eg pape rehe imuapyk pyrer inuromo nehe no, Pezi wanuwiaw ze'eg inuromo nehe, Mez wanuwiaw ze'eg inuromo nehe no. Nezewe mehe ni amo nupuner pixik kwaw a'e ze'eg imunànaw rehe wà nehe. A'e re exak amo kuzà Waxi wi ikatu wera'u ma'e neremireko ràm romo hekuzaromo nehe. **20** Neze'eg purupe imugeta mehe, neiwy uhua'u ma'e nànàn kuzàgwer paw uzeruze'eg putar umen rehe wà nehe, hemetarer katu ma'e wà, hemetarer 'ym ma'e wà no, i'i a'e tuwihaw tuwihawete pe.

21 Ize'eg ikatu tuwihawete pe a'e, ipytywà har wanupe a'e no. A'e rupi uzapo ma'e Memukà ize'eg awer rupi kury. **22** Omono kar upape uiwy imuza'ak pyrer nànàn. Uzapó kar pape ywy rehe har waze'eg rupi pitàitìagatu a'e, teko waze'eg nànàn no. — Awa wiko wemireko wanuwiaw romo wàpuz nànàn a'e wà nehe. Ize'eg ikàg wera'u amo wàpuz me har waze'eg wi a'e, i'i a'e pape rehe imuapyk kar pà.

Eter wiko Tuwihawete hemireko romo a'e

2 **1** Amo 'ar pawire hakuir tuwihawete ikahaw haw. Nezewe rehe we ima'enukwaw Waxi hemiapo kwer rehe, uez'e hehe uezepk awer rehe no. **2** Na'e amo izupe uma'erek ma'e hemigwaw katu uez'e izupe wà kury. — O tuwihawete, emur kar kuzà awa puhe oho 'ym ma'e neremiruze'eg ipuràg eteahy wera'u ma'e ne wà nehe. **3** Exaexak newe uma'erek ma'e ywy imuza'ak pyrer nànànar nehe. — Perur kuzàwaza ipuràg eteahy wera'u ma'e heremireko wanàpuz me xe Xuà tawhu pe pe wà nehe, eze'eg wanupe nehe. Egaz awa

wa'yr haw rehe upuner 'ym ma'e neremireko wanehe uzekaiw ma'e uzekaiw putar wanehe nehe. Omono kar putar muhàg wanehe wamupuràg eteahy kar pà nehe. Uzapo putar amo ma'e wanupe wamupuràg eteahy kar pà nehe no. **4** A'e mehe, o tuwiawete, ereme'e putar wanehe paw rupi nehe. Pitài kuzà ikatu wera'u putar newe a'e nehe. Eremuigo kar putar a'e kuzà neremirekoete romo tuwiawte romo Waxi hekuzaromo nehe, i'i izupe. Iz'e'eg ikatu tuwiawete pe. Uzapo ma'e iz'e'eg rupi.

5 Xuzà tawhu pe wiko amo zutew Monekaz her ma'e a'e. Wiko Zair ta'yrom Ximez izuapyr romo Ki izuapyr romo Mezàmi izuapyr romo. **6** Kwehe mehe Namukononozor Mawiron wanuwiawete weityk Zeruzarez tawhu a'e. Weraha Zuta wanuwiawete Zoaki her ma'e wemipyhyk kwer romo. Weraha amo teko uezupi wà no, weko haw Mawiron pe wà no. Monekaz wiko a'e heraha pyrer wainuinuromo a'e, Zoaki rehe we a'e. **7** Monekaz weraha ututyr tazyr Anaxa her ma'e uezupi a'e. Eter inugwer her romo a'e. Huwa ipuràg eteahy. Hetekwer ipuràg eteahy no. Tu a'e, ihy a'e no, umànò izuwi a'e wà. Monekaz umugakwaw wazyr ài a'e.

8 Tuwiawete uze'eg imume'u kar mehe teko werur kuzàtai tetea'u Xuzà tawhu pe wà, Egaz pe wamono kar pà wà. Egaz wiko tuwiawete hemireko wanehe uzekaiw ma'e romo. Eter wiko a'e kuzàwaza wainuinuromo. **9** Eter ikatu Egaz pe. Ipurapo wer hehe tuwiawete hemirekoete romo. Nan kwehe tete uzapo kar imupuràg eteahy kar haw hehe. Omono temi'u ikatu ma'e izupe no. Wexaexak 7 uma'ereko ma'e tàpuzuhu pupe har ikatu wera'u ma'e izupe wà, hehe uzekaiw ma'e romo wà. Omono Eter ipupaikaw pyrer ikatu wera'u ma'e pupe hehe uzekaiw ma'e wanehe we no.

10 Eter uzapo ma'e Monekaz iz'e'eg rupi. Numume'u kwaw uwipy waner teko wanupe. Numume'u kwaw wànàm waner teko wanupe. Numume'u kwaw zutew romo weko haw. **11** Tuweharupi Monekaz uzekytyar oho tuwiawete hemireko

wanàpuzuhu huwake katu pe a'e, Eter heko haw ikwaw pà a'e. Ipurukwaw wer izupe uzeapo ma'e ràm rehe no.

12 Umumaw pitài kwarahy kuzàwaza wamupuràg eteahy kar pà wà. Umumaw 6 zahy kàpuhàg hyàkwegatu ma'e miha iapo pyrer pupe wamupuràg eteahy kar pà wà. Umumaw inugwer 6 zahy amo kàpuhàg pupe uma'ereko pà wà. Wamukatu haw iapo pawire weraha kuzàwaza pitàitâigatu tuwiawete Xerexe pe wanexak kar pà wà kury. **13** Tàpuzuhu pe tuwiawete hemireko wanàpuz me oho mehe kuzàwaza pitàitâigatu upuner wyzai ma'e wemimutar heraha haw rehe wà. **14** Karuk mehe oho tàpuzuhu pe wà. Iku'egwer pe oho amo hemireko hàpuz me wà. Xagaz uzekaiw wanehe a'e. Xagaz wiko awa wa'yr haw rehe upuner 'ym ma'e tuwiawete hemirekoagaw wanehe uzekaiw ma'e romo a'e. Aze ikatu tuwiawete pe, aze tuwiawete wenoz her nehe, xo a'e mehe zo uzewyr tàpuzuhu pe. Nezewe uzapo a'e kuzàwaza nànàn a'e.

15 Eter wiko Amiaiw tazyr romo Monekaz itutyrazyr romo a'e. Ikatu ikwaw par paw wanupe. Na'e uhem i'ar kury. Egaz awa wa'yr haw rehe upuner 'ym ma'e tuwiawete hemireko wanehe uzekaiw ma'e uze'eg Eter pe. — Xo ma'e newe heremimume'u zo eraha tàpuzuhu pe nezewe mehe nehe, i'i izupe. Tuwiawete pe oho mehe weruzar iz'e'eg. **16** Zahy Temet her ma'e rehe Xerexe tuwiawete romo heko mehe 10 haw zahy rehe 7 haw kwarahy rehe, weraha Eter tuwiawete pe hexak kar pà wà kury. **17** Ikatu wera'u tuwiawete pe amogwer kuzàwaza paw wanuwi a'e. Uzemukatu tuwiawete pe. — Nekatuahy wera'u ihewe amogwer wanuwi paw rupi katete ne, i'i izupe. Omono tuwiawete iàkàg rehe har iàkàg rehe. Umuigo kar wemirekoete romo tuwiaw romo Waxi hekuzaromo no. **18** Na'e uzapo mai'u hawhu Eter imuawate pà. Wenoz tuwiaw paw wamuwà wà, uma'ereko ma'e paw wà no. Ko 'ar rehe ni amo numa'ereko kwaw wà nehe, ta'e amonokatu kwez ihe xe, i'i teko wanupe. Omono e ma'e teko tetea'u

wanupe. Xo tuwihawete upuner ma'e tetea'u imono haw rehe nezewé wà.

Monekaz upyro tuwihawete

19 Omono kar kuzawaza amo tuwihawete hemireko wanàpuz me wà. A'e ma'e izeapo mehe we tuwihawete umuigo kar Monekaz tuwihaw romo uiwy rehe a'e. **20** Eter numume'u kwaw Zutew romo weko haw amo wanupe a'e rihi. Ta'e Monekaz numume'u kar kwaw izupe a'e xe. Weruzar Monekaz ize'eg ukuzàtai mehe umugakwaw mehe. Weruzar wiwi ize'eg iko kury.

21 A'e ar mehe uma'erekó haw tåpuzuhu pupe har iapo mehe Monekaz wenu amo ma'e imume'u mehe. Mokoz awa wa'yr haw rehe upuner 'ym ma'e Migita, Terez her ma'e a'e wà, wikkahy tuwihawete pe a'e wà. A'e rupi umume'u izuka àwàm uzeupeupe wà. **22** Na'e Monekaz umume'u a'e ma'e oho tuwihawete hemireko Eter pe kury. Na'e Eter umume'u Monekaz heminu kwer oho tuwihawete pe. **23** Tuwihawete umupuranu kar wemiruze'eg teko tetea'u wanehe wà. — Azeharomoete umume'u nezuka àwàm wà, i'i izupe wà. A'e rupi u'azuwyk kar a'e mokoz awa wa'yr haw rehe upuner 'ym ma'e wà kury, zauxiapékwer wanupe wà kury. Na'e tuwihawete uze'eg wemiruze'eg wanupe kury. — Pekwaw pape hepureruze'egaw imume'u haw. Pemuapyk ko ma'e uzeapo ma'e kwer paw a'e pape rehe nehe, i'i wanupe.

Àmà ipuruzuka wer Zutew wanehe

3 **1** A'e ma'e ipaw ire tuwihawete Xerexe umuigo kar awa Àmà her ma'e tuwihaw upuner wera'u ma'e romo a'e kury. Àmà wiko Amenata ta'yr romo Akak izuapyr romo. **2** Tuwihawete uze'eg tåpuzuhu pupe uma'erekó ma'e wanupe kury. — Pezeamumew pepenàràg rehe peapky pà Àmà henataromo imuawate haw hexak kar pà izupe nehe, i'i wanupe. Na'e uma'erekó ma'e paw uzypyrog nezewé haw iapo pà wà. Xo Monekaz zo nuzeamumew kwaw henataromo. Nuapyl kwaw upenàràg rehe henataromo. **3** Na'e amogwer uma'erekó ma'e upuranu Monekaz rehe wà kury. — Mâràzàwe tuwe nereruzar kwaw tuwihawete ize'eg ne, i'i izupe wà. **4** — Eruzar tuwihawete ize'eg nehe, i'i izupe tuweharupi wà. Nuzekaiw kwaw waze'eg rehe. — Naruzar kwaw ihe, ta'e aiko Zutew romo ihe xe, i'i wanupe. Na'e umume'u oho Àmà pe wà kury. — Aipo wiko wiwi putar tuwihawete ze'eg heruzar 'ym pà a'e nehe, i'i uzeupeupe wà. **5** Àmà wikkahy Monekaz pe, ta'e nuapyl kwaw upenàràg rehe henataromo imuawate pà a'e xe. **6** — Monekaz wiko Zutew romo a'e, i'i izupe wà. Na'e Àmà uze'eg uzeupe kury. — Izuka àwàm nuhyk kwaw ihewe nehe. Azuka kar putar Zutew Xerexe hemiruze'eg paw rupi katete ihe wà nehe kury, i'i uzeupe. **7** Xerexe tuwihawete romo heko mehe 12 haw kwarahy rehe pitái haw zahy rehe zahy Nizà her ma'e rehe Àmà omomor kar ita'i ma'e papar haw hereko har kury, Zutew wazuka àwàm 'ar hexak pà kury. — Purim, i'i teko imomor haw pe wà. Omomor wà. Ita'i wexak kar 13 haw 'ar 12 haw zahy Anar her ma'e izupe. **8** Uze'eg Àmà oho tuwihawete pe kury. — Neiwy imuza'ak pyrer nànàm amo teko uhàuhàz wà. Weruzar amo ze'eg wà. Nuweruzar kwaw zaneànàm wanàmuz ze'eg wà. Iaiw wà, ta'e nuweruzar kwaw neze'eg a'e wà no xe. A'e rupi, azeerezapo kar wiwi nezewé haw wanupe nehe, na'ikatu kwaw nehe. **9** Aze ikatu newe nehe, ezapo amo pape neze'eg hereko har nehe. Ezuka kar ne wà nehe. Azeerezapo nezewé

haw nehe, amono putar temetarer tetea'u neremetarer imonokatu haw pupe nehe: 342.000 kir parat. Nezew mehe uhyk putar newe nehe. Erepuner neneuer haw imekuzar haw rehe ipupe nehe, i'i Àmà tuwihawete pe.

10 Tuwihawete a'e, aze uzapo amo pape uze'eg hereko har a'e, umuagaw a'e pape a'e ukwàku'aw har uwer hereko har pupe a'e. Na'e wenuhem ukwàku'aw har ukwà wi Àmà pe imono pà kury, Amenata ta'y Akak izuapyr Zutew waàmàtyry'ymar pe kury. **11** Na'e uze'eg tuwihawete izupe kury. — Tuwe neremetarer upyta nepo pe nehe. Amono a'e teko kwez nepo pe ihe wà kury. Ezapo neremimutar wanupe nehe, i'i izupe.

12 Pitài haw zahy rehe 13 haw 'ar mehe Àmà wenoz kar tuwihawete iz'e g imuapykar tâpuzuhu pupe har wamuwà wà kury. — Pemuapyk ko heze'eg pape rehe nehe kury. Aze pemono kar putar a'e pape amo teko wanupe nehe, pemuapyk a'e ze'eg a'e teko waze'eg rupi nehe. Pemuapyk a'e ze'eg a'e teko ze'eg imuapykaw rupi nehe no. Pemono kar pape tuwihaw tuwihawete hekuzaromo har nànàn nehe, iziyi imuza'ak pyrer wanuwhaw nànàn nehe no, teko wanuwhaw nànàn nehe no. Pemuapyk ko ze'eg tuwihawete her rehe nehe. Peagaw a'e pape tuwihawete ikwàku'aw har pupe nehe. **13** Na'e pemono a'e pape neze'eg heraha har wanupe nehe. Weraha putar a'e pape tuwihawete iziyi imuza'ak pyrer nànàgatu nehe. Na'aw heze'eg a'e pape rehe imuapyk pyràm xe kury. — Pezuka Zutew pitài 'ar mehe upaw rupi katete pe wà nehe. 12 haw zahy rehe zahy Anar her ma'e rehe 13 haw 'ar mehe pezuka pe wà nehe. Tuwe pezuka paw rupi pe wà nehe. Pepuhareko zo pe wà nehe. Pezuka wapuhareko 'ym pà pe wà nehe: kwàkwàmo wà, tua'uhez ma'e wà no, kuzàgwer wà no, kwarearer wà, kuzàtäigwer wà no. Pepyro wama'e paw tuwihawete pe imur pà nehe no. **14** Tuwihawete iziyi imuza'ak pyrer nànàn emugeta ko pape katu pe teko paw wanenataromo nehe. Nezew mehe wa'ar ihm mehe uhyk putar paw rupi nehe, i'i Àmà uze'eg imuapyk kar pà a'e pape rehe.

15 Tuwihawete uzapo kar a'e ma'e a'e. Ize'eg heraha har oho na'arewahy iziyi imuza'ak awer nànàn wà. Hemiruze'eg umugeta a'e ze'eg katu pe teko wanenataromo Xuzà tawhu pupe wà no. Tuwihawete wapyk Àmà wapyr win i'u pà. Wai'u mehe we teko uze'eg uezuepepe wà. — Mâràzàwe tuwe aipo pa, i'i uezuepepe wà.

— *Hepitywà pe nehe, i'i Monekaz Eter pe*

4 **1** A'e ma'e ikwaw mehe Monekaz umul'i ukamirpuku uzemumikahy haw hexak kar pà kury. Umunehew ma'eryru pàn iàñàgatu ma'e iapo pyrer uezhe. Omono tanimuk uwàkàg rehe no. Uhem oho tawhu rupi wata pà uzai'o pà uhapukaz pà. **2** Tàpuzuhu pupe teixe haw pe uhem mehe nuixe kwaw. Ta'e agwer kamir imunehew har nupuner kwaw wixe haw rehe a'e wà xe. **3** Ywy imuza'ak pyrer nànàn tuwihawete iz'e g imugeta haw nànàn Zutew uzypyrog uzai'o pà wahyhaw rupi wà. Uzemumikahy tuwe wà. Uzai'o wà. Upytu'u umai'u re wà. Zutew tetea'u umunehew ma'eryru pàn iàñàgatu ma'e iapo pyrer tanimuk rehe uzerew pà wà.

4 Eter pe uma'ereko ma'e wà, awa wa'yr haw rehe upuner 'ym ma'e Eter rehe uzekaiw ma'e wà no, umume'u uezapo ma'e kwer izupe wà. Uzemumikahy henu mehe. Omono kar kamir Monekaz pe. Na'ipurumunehew wer kwaw hehe. **5** Na'e wenoz kar amo awa wa'yr haw rehe upuner 'ym ma'e tâpuzuhu pe har Atak her ma'e imuwa kury. Izypy mehe tuwihawete wexak Atak Eter rehe uzekaiw ma'e romo. Uze'eg Eter izupe kury. — Eze'eg echo Monekaz pe nehe. — Ma'e uezapo iko, ere izupe nehe, hehe nepuranu pà nehe, i'i izupe. — Mâràzàwe tuwe uezapo nezew haw, ere izupe nehe, i'i izupe. **6** Atak wekar Monekaz oho katu pe tâpuzuhu henataromo. **7** Monekaz umume'u uezope uezapo ma'e kwer Atak pe. — Àmà omono putar temetarer tetea'u tuwihawete pe Zutew paw wazuka haw rehe nehe, i'i izupe. **8** Monekaz omono a'e pape iapo wi pyrer Atak pe. — Umugeta ko pape tawhu Xuzà nànàn wà, i'i. — Ko pape

uzuka kar Zutew paw rupi katete a'e wà, i'i.
 — Eraha ko pape Eter pe nehe, i'i Atak pe.
 — Emume'u katu ma'e uezapo ma'e kwer paw izupe nehe, i'i izupe. — Eze'eg echo tuwihawete pe nehe, ere izupe nehe.
 — Epuhareko teko hènàm ne wà nehe, ere tuwihawete pe nehe, ere Eter pe nehe, i'i izupe. **9** Atak uzapo ma'e Monekaz ize'eg rupi. **10** — Emume'u ko ma'e Monekaz pe nehe, i'i Eter Atak pe. **11** — Amo teko a'e, awa ru'u, kuzà ru'u, aze tuwihawete umur kar a'e teko wà nehe, xo a'e mehe zo upuner wixe haw rehe tuwihawete henataromo nehe. Teko paw ukwaw a'e ma'e wà. Tàpuzuhu pe umá'reeko ma'e ukwaw wà. Teko ywy imuza'ak pyrer nàñànar ukwaw wà no. Nezewe i'i tàmuz ze'eg: aze tuwihawete numuixe kar kwaw amo nehe, aze wixe nezewe rehe we, tuwihawete uzuka kar putar a'e teko nehe. Aze tuwihawete upir ywyra opokokaw tuwihawete romo weko haw hexak kar pà a'e teko ikutyr a'e nehe, xo a'e mehe zo upuner wixe haw rehe umàn'oym pà nehe. Tuwihawete umumaw pitái zahy kwez herenoz 'ym pà a'e, ere Monekaz pe nehe, i'i Eter Atak pe.

12 Umume'u Atak Eter ize'eg oho Monekaz pe. **13** Monekaz omono kar ko uze'eg Eter pe. — Ereiko tàpuzuhu pupe. Nezewe rehe we nerehem kwaw nemànò how wi nehe. Nezuka putar a'e wà nehe no. **14** Aze nerez'eeg kwaw ko ma'e izeapo re nehe, Zutew waptywà àwàm ur putar ywak wi nehe. Uzepyro putar wà nehe. Ne eremànò putar nehe. Neru iàñàm ukàzym putar nehe no. Aze ru'u ereiko tuwihawete hemirekoete romo nènàm wapyro pà, ere izupe nehe, i'i Monekaz Atak pe.

15 Eter omono kar ko uze'eg Monekaz pe kury. **16** — Echo Zutew Xuzà tawhu pe har paw wammon'oog pà nehe. Pemumaw amo 'ar pemai'u 'ym pà Tupàn pe pez'eg pà herehe nehe. Pemumaw na'iruz 'ar pemai'u 'ym pà pei'u 'ym pà nehe. Ni 'aromo ni pyhaw napemai'u kwaw nehe. Ihe ihe nehe, ihewe uma'erekko ma'e a'e wà nehe no, urumumaw

putar na'iruz 'ar uremai'u 'ym pà ure nehe no. A'e re aze'eg putar aha tuwihawete pe nehe. Tàmuzgwer waze'eg nahemuze'eg kar kwaw izupe. Nezewe rehe we aze'eg putar aha izupe nehe. Aze hezuka a'e mehe nehe, àmànò putar nehe, ere izupe nehe, i'i Eter Atak pe.

17 Na'e Monekaz uzapo ma'e paw oho Eter ze'eg rupi katete kury.

Eter wenoz tuwihawete mai'u haw pe

5 **1** Umai'u 'ym mehe na'iruz haw 'ar mehe Eter umunehew wopoz tuwihawete hemirekoete ima'e uezhe kury. Oho ipuyaikaw pyrer tuwihawete henaw huwake har pe. Tuwihawete wiko wenaw rehe ipuyaikaw pyrer pupe. Henaw ukenaw henataromo hin. **2** Hemirekoete Eter uwàro katu pe inugwer ipuyaikaw pyrer pupe. Tuwihawete wexak a'e pe ipu'am mehe. Ikatu hemireko izupe. A'e rupi upir uiwyra opokokaw tuwihawete romo weko haw hexak kar haw kury, ikutyr kury. Wixe Eter huwake oho pà. Opokok izywrya pokokaw iapyr rehe. **3** Upuranu tuwihawete hehe. — Ma'e uezapo iko heremirekoete Eter. Ma'e ereputar iko. Enoz wyzài ma'e neremimutar ihewe nehe. Te hemá'e ikurer amono putar newe nehe, i'i izupe.

4 Uwazar Eter ize'eg izupe. — Aze ikatu heze'eg newe nehe, hepurenó wer nerehe Àmà rehe we amo mai'u hawhu pe ihe. Kutàri amuhyk putar mai'u hawhu peme ihe nehe kury, i'i izupe.

5 Tuwihawete omono kar wemiruze'eg Àmà imur kar pà. — Ezur na'arewahy ty. Ximume'u Eter imai'u hawhu pe zaneho àwàm izupe ty, i'i uze'eg pà izupe. Nezewe mehe tuwihawete oho mai'u hawhu Eter hemimuàgy'ygwer pe Àmà rehe we a'e.

6 Win i'u mehe upuranu tuwihawete Eter rehe. — Ma'e erenoz putar ihewe nehe. Enoz wyzài neremimutar ihewe nehe. Te hemá'e paw ikurer amono putar newe nehe, i'i izupe.

7 Uwazar Eter ize'eg izupe. — Amume'u putar heremimutar newe ihe nehe kury. **8** Azehekatu newe, aze nepurapo wer hereminoz ràm nehe hepurenó wer nerehe Àmà rehe we

amo mai'u hawhu pe nehe. Pyhewe amuhyk putar nehe. Pemai'u mehe ainoz putar heremimutar newe nehe.

Àmà ipuruzuka wer Monekaz rehe

9 Àmà uhem mai'u hawhu wi urywete pà azeharomoete a'e kury. Tàpuzuhu pupe teixe haw huwake uhem mehe wexak Monekaz a'e pe. Wikwahy izupe ta'e nuzemumew kwaw henataromo a'e xe. Nuzapo kwaw ma'e Àmà imuawate haw hexak kar pà. 10 Nezewe rehe we nuzapo kwaw ma'e. Uzewyr weko haw pe. Na'e wenoz kar umyrypar wamuwa' wà kury. — Ezur ne nehe no, i'i wemireko Zerez her ma'e pe no. 11 Uzypyrog weko haw ikatu haw rehe uze'eg pà: wemetarer heta tetea'u haw rehe, wa'yur waneta haw rehe, upuner haw tuwhiwetate hemimur kwer rehe, tuwhiwetate upuner wera'u ma'e romo weko haw rehe, amo tuwhiwetate wanuwi upuner wera'u haw rehe. 12 Uze'eg wi wanupe. — Amo ikatu ma'e uzeapo ihewe no. Tuwhiwetate hemirekoete Eter herenoz mai'u hawhu pe a'e. Wenoz tuwhiwetate no. Nuenoz kwaw amo wà. — Ezur mai'u hawhu pyhewe àràm pe nehe no, i'i ihewe, i'i wanupe. 13 — Nezewe rehe we hereko haw iro wiwi ihewe. Ta'e aeaxak wiwi a'e Zutew Monekaz tàpuzuhu hukenawhu huwake iapyk mehe ihe xe, i'i wanupe.

14 Na'e hemireko a'e, imyrypar paw wà no, umume'u hemiapo ràm izupe wà kury. — Ezapo kar teko i'azuwykaw 20 met iaiaha haw hereko har nehe. Pyhewe ku'em mehe enoz Monekaz i'azuwyk kar àwàm tuwhiwetate pe nehe. A'e re erepuner neho haw rehe mai'u hawhu pe tuwhiwetate rupi nerurywete haw rupi nehe, i'i izupe wà. Ikatuahy waze'eg Àmà pe. A'e rupi uzapo kar ze'azuwykaw uma'erekma'e wanupe.

Monekaz weityk Àmà

6¹ A'e 'ar mehe pyhaw tuwhiwetate nupuner kwaw uker haw rehe. A'e rupi werur kar pape uiwy rehe har uzeapo ma'e kwer imume'u haw a'e. — Pemuigeta ihewe nehe, i'i uma'erekma'e wanupe. 2 Ipehegwér

wanemimugeta kwer umume'u Monekaz hemiapo kwer. Migita a'e, Terez a'e no, mokoz awa wa'yur haw rehe upuner 'ym ma'e a'e wà, wiko zauxiapekwer tàpuzuhu pe har romo wà. Kwehe mehe umume'u tuwhiwetate izuka àwàm wà. Monekaz wenu imume'u mehe wà. Umume'u oho tuwhiwetate pe. A'e rupi tuwhiwetate ume'egatu iko umànò haw wi uzepyro pà. A'e pape imugeta har umugeta a'e ipehegwér tuwhiwetate pe wà kury. 3 Na'e tuwhiwetate upuranu wanehe. — Ma'enugar ikatu ma'e azapo kar Monekaz pe hemiapo kwer hekuzaromo ihe. Ma'e amono izupe hepyro awer hekuzaromo ihe, i'i wanupe. — Nerezapo kwaw ma'e izupe. Neremono kwaw ma'e izupe, i'i izupe wà.

4 A'e 'ar mehe we Àmà wixe a'e katu haw pe tuwhiwetate iker haw huwake har pe kury. Ipuru'azuwyk kar wer Monekaz tuwhiwetate pe puru'azuwykar haw wemiapo karer rehe a'e. Upuranu tuwhiwetate wemiruze'eg wanehe. — Mo wiko katu pe, i'i wanupe.

5 — Àmà, i'i izupe wà. — Pemuixe kar xe, i'i tuwhiwetate wanupe.

6 Wixe Àmà henataromo. Uze'eg tuwhiwetate izupe. — Hepurumuawate kar wer amo awa rehe ihe. Herurywete putar nehe, aze apuner nehe. Emume'u ihewe nehe. Ma'e azapo putar izupe purupe imuawate kar pà nehe, i'i tuwhiwetate Àmà pe. Uze'eg Àmà uzeupe upy'a pe. — Mo romo pe awa hekon a'e. Mo tuwhiwetate umuawate putar nehe. Hemuwete katu putar azeharomoete a'e nehe, i'i uzeupe. 7 Uze'eg Àmà tuwhiwetate pe.

8 — Erur kar nekamir ikatuahy ma'e nehe. Erur kar kawaru nereimaw ikatu wera'u ma'e nehe no. Emono kar tuwhiwetate iákàg rehe har kawaru iákàg rehe nehe. 9 Na'e emono a'e ma'e paw amo neremiruze'eg upuner wera'u ma'e pe nehe. — Emunehew kar a'e hekamir awa heremimuwete ràm rehe nehe. A'e re eraha a'e awa kawaru hereimaw ikupe pe tawhu rupi katu haw uhua'u wera'u ma'e rupi nehe. Na'e eze'eg nezewe wahyhawa'u nehe. — Nezewe haw tuwhiwetate uzapo awa pe a'e. aze ipurumuawate katu wer hehe a'e, ere teko

wanupe nehe, ere neremiruze'eg pe nehe, i'i Àmà tuwihawete pe.

10 Na'e tuwihawete uze'eg Àmà pe kury. — Eho na'arewahy hekamirpuku ipyhyk pà kawaru ipyhyk pà nehe kury. A'e ma'e neremimume'u kwer paw ezapo echo zutew Monekaz pe nehe kury. Tuweharupi wapyk tåpuzuhu ukenawhu izywyr a'e. Ezapo a'e ma'e paw rupi nehe. i'i tuwihawete Àmà pe.

11 Àmà oho kury. Upyhyk tuwihawete ikamirpuku kawaru rehe we. Umunehew kar kamir Monekaz rehe. Upir kar kawaru ikupe pe. Na'e weraha katu haw uhua'u ma'e rupi uze'eg pà wahyhaw rupi kury. — Nezewe haw tuwihawete uzapo awa pe a'e. aze ipurumuawate katu wer hehe a'e. i'i oho iko tawhu rupi heruata pà.

12 Na'e Monekaz uzewyr tåpuzuhu hukenawhu pe. Àmà uzemumikahy umaranugar romo. A'e rupi uzàn oho wàpuz me uwa ipyk pà. **13** Umume'u uezupe uezapo ma'e kwer wemireko pe, umyrypar wanupe no. Na'e hemireko a'e, imyrypar ma'e kwaw katu har a'e wà no. Uze'eg nezewe izupe wà kury. — Erezypyrog nezeityk kar pà Monekaz pe. Wiko Zutew romo a'e. Nereityk pixik kwaw nehe. Erezetyk kar putar izupe ne nehe, i'i izupe wà.

14 Waze'eg mehe we uhem tuwihawete hemiruze'eg awa wa'yr haw rehe upuner 'ym ma'e a'e pe wà kury. Weraha Àmà mai'u hawhu Eter hemimuàg'ygwer pe a'e 'ar mehe we wà.

Tuwihawete uzuka Àmà

7 **1** Tuwihawete a'e, Àmà a'e no, oho wi Eter imai'u hawhu pe wà kury. **2** Tuwihawete upuranu wi Eter rehe win i'u mehe. — Ma'e erenoz putar ihewe. Enoz wyzài ma'e nehe, te hepureruze'egaw ikurer nehe, amono putar newe nehe, i'i izupe.

3 Uwazar iz'e'eg izupe. — Aze hekatu newe, aze ereputar nehe, xo pitài ma'e zo ainoz putar newe. Hepyro hemàno haw wi nehe. Epyro heànàm wamàno àwàm wi nehe no, i'i izupe. **4** — Ta'e amo heme'eg amo pe hezuka kar pà hemumaw kar pà izupe a'e 'y. Ume'eg heànàm

izupe wazuka kar pà wamumaw kar pà izupe wà no. Aze mo ureme'eg uma'reeko e ma'e romo. naze'eg iwer mo. Ta'e na'ikatu kwaw pixika'i ma'e imume'u haw newe 'y. i'i izupe.

5 Tuwihawete Xerexe upuranu wemireko Eter rehe kury. — Mo romo a'e awa hekon a'e. Mo Ipurapo wer a'e ma'e rehe. Ma'e pe hekon, i'i izupe.

6 — Ureàmàtyry'ymar a'e, ma'erahy urewe ipurawar kar har a'e, wapyk neruwake a'e. Àmà her romo a'e. Awa iaiw ma'e romo hekon a'e, i'i Eter tuwihawete pe. Ukyze tuwe Àmà kury. Ume'e tuwihawete rehe. Ume'e hemireko rehe no. **7** Tuwihawete uhem mai'u haw wi wilkwahy pà katu pe ma'etymaw pe oho pà. — Tuwihawete uzepyk putar herehe a'e nehe, i'i Àmà uezupe. A'e rupi upyta mai'u haw pe hemirekoete pe uze'eg pà uzuka 'ym àwàm henozahy pà izupe. **8** Uzeityk Eter iapykaw rehe. Ipurenoz wer uzepuhareko àwàm rehe izupe. A'e 'ar mehe we tuwihawete uzewyr ma'etymaw wi. Àmà hexak mehe uze'eg tuwihawete kury. — Aipo uzapo putar maranugar haw xe heremireko pe heràpuzuhu pupe herenataromo, i'i uezupe. Ize'eg pawire na'arewahy izupe uma'reeko ma'e upyk Àmà iàkàg ta'e izuka pyràm romo hekon a'e wà kury xe. **9** Uma'reeko ma'e Aramona her ma'e uze'eg kury. — Àmà hàpuz huwake heta amo teko i'azuwykaw 20 met iaiha haw hereko har a'e. A'e ae uzapo kar ta'e ipuruzuka wer nepyro arer Monekaz rehe a'e xe. i'i tuwihawete pe. — Pe'azuwyk Àmà hehe nehe ty wà. i'i tuwihawete wemiruze'eg wanupe.

10 Na'e u'azuwyk Àmà teko i'azuwykaw rehe hemiapo kwer rehe. Ta'e ipuruzuka kar wer Monekaz rehe hehe a'e xe. A'e re tuwihawete ikwahy haw hakuir wewer kury.

Tuwihawete uzapo ma'e ikatu ma'e Zutew wanupe

8 **1** A'e 'ar mehe we tuwihawete Xerexe omono Àmà Zutew wàamàtyry'ymar ima'e kwer wemirekoete Eter pe kury:

hàpuzgwer, ima'e kwer paw no. Eter umume'u Monekaz heko haw tuwihawete pe. — Heànàm romo hekon a'e, i'l izupe. **2** Na'e tuwihawete wenuhem ukwàku'aw har ukwà wi Àmà wi ipyro pyrer kury, Monekaz pe imono pà kury. Eter umuigo kar Monekaz Àmà ima'e kwer rehe uzekaiw ma'e romo no.

3 Na'e Eter uezityk tuwihawete ipy huwake uzai'o pà kury. — Emunàn Àmà Akak izuapry hemiapo karer nehe. Uzuka kar Zutew paw rupi a'e wà. Upyro kar wama'e paw no. Emupytu'u kar iapo 'ym mehe we nehe 'y. i'i umen tuwihawete pe.

4 Tuwihawete upir uwyrá pokokaw or iapo pyrer tuwihawete romo weko haw hexak kar haw kury, Eter ikutyr kury. A'e rupi Eter upu'äm henataromo. **5** — Aze ikatu newe nehe, aze nepurapo wer hehe nehe, aze hereminoz ikatu newe nehe, ezapo pape Àmà Amenata ta'yur Akak izuapry hemiapo kwer imunàn pà nehe. Ta'e uzuka kar Zutew neiwy rehe har paw rupi katete a'e wà 'y.

6 Ta'e napuner kwaw teko heipy izuapyapr wazuka haw hexakaw rehe ihe. Napuner kwaw heànàm wazuka haw hexakaw rehe ihe nehe. i'i izupe.

7 Na'e tuwihawete Xerexe uez'eg wemirekoete Eter pe Zutew Monekaz pe kury. — Uze'azuwyk kar Àmà a'e, ta'e ipuruzuka wer Zutew paw wanehe a'e wà xe. Amono ima'e kwer Eter pe. **8** Napuner kwaw hez'eg pape rehe imuapyk pyrer imunànaw rehe ihe, ta'e awàpptym a'e pape hekwàku'aw har pupe ihe xe. Nezewe rehe we emuapyk neze'eg neremimutar pape rehe nehe. Emuapyk herer a'e ze'eg iwy pe nehe. Ewàpptym a'e pape hekwàku'aw har pupe nehe no, i'i tuwihawete izupe.

9 Na'iruz zahy Xiwà her ma'e rehe 23 haw 'ar mehe uezapo a'e ma'e. Monekaz wenoz kar tuwihawete ze'eg imuapykar har wamuwà wà. Umume'u uze'eg pape rehe imuapyk kar pà kury: Zutew wanupe, tuwihaw tuwihawete hekuzaromo har wanupe, ywy imuza'ak pyrer wanehe har wanuwihaw wanupe, teko wanuwihaw

tuwihawete ipureruze'egaw rehe har wanupe. Heta 127 ywy imuza'ak pyrer. Uzypyrog In ywy pe. Oho te Exio ywy pe. Uzapo ize'eg ze'eg a'e ywy rehe har nànàr. Umuapyk ze'eg imuapykaw ywy nànànar rupi no. Uzapo a'e ze'eg Zutew waze'eg rupi no, waze'eg imuapykaw rupi no.

10 Umuapyk a'e ze'eg pape nànàn tuwihawete her rehe. Uwàpptym a'e pape tuwihawete ikwàku'aw har pupe wà. Awa tuwihawete ize'eg heraha har upyhyk kawaru tuwihawete heimaw wapyta haw pe imuzechu pyrer wà, a'e ze'eg heraha pà ywy nànàn wà. **11** Nezewe i'i tuwihawete ze'eg Zutew wanupe imono pyrer. — Pe Zutew tawhu heywy nànànar pe. Zauxiapekwer peàmàtyry'ym putar wà. A'e 'ar mehe pepuner wyzài ma'e iapo haw rehe pezepyro pà pezuka har wi nehe. Aze zauxiapekwer wyzài teko waànàm peàmàtyry'ym wà nehe. wyzài heywy rehe har peàmàtyry'ym wà nehe. Pepuner waàmàtyry'ymaw rehe nehe. Pepuner wazuka haw rehe nehe no. Pepuner peàmàtyry'ymar wamumaw paw rehe upaw rupi nehe, kuzà wà, te kwarearer wà no. Pepuner wama'e ipyhykaw rehe pezeupe nehe no. **12** Uzeagaw putar pezuka haw rehe 13 haw 'ar mehe 12 haw zahy Anar her ma'e rehe wà nehe. A'e 'ar mehe pepuner wazuka haw rehe pezepyro kar pà nehe. i'i tuwihawete Zutew wanupe.

13 — Pemuapyk ko heze'eg pape rehe nehe. Pemugeta peho katu pe, teko wanupe nehe, heywy imuza'ak pyrer nànàn nehe. Nezewe mehe a'e 'ar imume'u pyrer rehe nehe, Zutew uzemuàgà'ym putar wàmàtyry'ymar wanehe uzepykaw rehe wà nehe. **14** — Peho nehe, i'i tuwihawete. Ize'eg heraha har uezepir kawaru iákwen ma'e kupe pe wà. Uhem oho na'arewahy uzàn pà wà. Umugeta a'e ze'eg teko wanupe tawhu tuwihawete heko haw Xuzà her ma'e pupe wà no.

15 Monekaz uhem tåpuzuhu wi tuwihawete ikamirpuku imunehew pà. Huwyahy xigatu haw inuromo a'e. Umunehew tuwihawete iákàg rehe har

uwàkàg rehe no. Umunehew uwaxi'i ipykaw ipiràg ma'e irin ikatuahy ma'e iapo pyrer no. Teko Xuzà tawhu pe har paw uhapukaz hurywete romo wà. **16** Hurywete Zutew wà, ta'e weityk wàmàtyry'ymar wà xe. **17** Umugeta tuwihawete ze'eg tawhu iziwy rehe har nànàn wà. Hurywete Zutew wà. Uzapo mynykawhu wà. Uzapo mai'u hawhu wà no. Amo teko a'e ywy rehe har wiko Zutew romo wà no. Ta'e ukyze wanuwi wà xe.

Zutew uzuka wàmàtyry'ymar wà

9 **1**Uhem 13 haw 'ar 12 zahy Anar her ma'e kury. A'e 'ym mehe tuwihawete uzapo kar a'e ma'e a'e 'ar mehe a'e. Zutew waàmàtyry'ymar ipuruuitykahy wer Zutew wanehe a'e 'ar mehe wà. Nuzeapo kwaw nezewé haw. Zutew weitykahy wàmàtyry'ymar wà. **2** Tawhu a'e ywy rehe har Zutew hereko har nànàn Zutew uzemono'og wanehe ipuruzuka wer ma'e waàmàtyry'ym pà wà. Ni amo nupuner kwaw wà. Ta'e paw rupi ukyze Zutew wanuwi wà xe. **3** Tuwihaw ywy imuza'ak pyrer nànàn wà, teko paw wanuwhaw wà no, tuwihawete hekuzaromo har wà no, ywy imuza'ak pyrer rehe har wanuwhaw wà no, upytywà Zutew wà. Ta'e ukyze Monekaz wi a'e wà xe. **4** Teko a'e ywy rehe har paw ukwaw her wà. Ukwaw tuwihaw upuner wera'u ma'e romo heko haw wà no. Tuweharupi upuner wera'u oho iko no. **5** Zutew uzapo wemimutar wàmàtyry'ymar wanehe wà. Uzuka paw utakihe puku pupe wà. Numuzewehem kar kwaw ni pitai wà. **6** Xuzà tawhu tuwihawete heko haw pe uzuka 500 awa wà. **7-10** Heta 10 ta'yr Àmà Amenata ta'yr pe wà. Zutew uzuka a'e ta'yr a'e wà no. Na'aw waner xe wà: Paraxanata, Narapàw, Apata, Porata, Anari, Arinata, Paramata, Arizaz, Arinaz, Paizat. Zutew nupyhyk kwaw wama'e kwer wà.

11 A'e 'ar mehe we amo umume'u teko Xuzà pupe izuka pyrer waneta haw tuwihawete pe wà. **12** Na'e uze'eg Eter pe kury. — Xe Xuzà pe Zutew uzuka 500 awa

wà. Uzuka 10 Àmà ta'yr wà no. Uzuka tekó tetea'u heywy imuza'ak pyrer rehe wà no. Ma'e ereputar kury. Enoz ihewe nehe. Aze ereputar amo ma'e nehe, amono putar newe nehe, i'l izupe.

13 Uwazar Eter ize'eg izupe. — Aze ikatu heze'eg newe nehe, ezapo kar kutari iapo pyrer zàwegatete pyhewe nehe no. Amo ma'e ainoz newe no. Emuzaiko kar Àmà ta'yr wanetekwer teko wa'azuwykaw rehe ne wà nehe, i'l izupe.

14 Ikatu a'e ma'e iapo àwàm tuwihawete pe. Umugeta kar uze'eg a'e ma'e iapo kar pyrer Xuzà tawhu pe teko wanupe. Umuzaiko kar 10 Àmà ta'yr wanetekwer teko wa'azuwykaw rehe wà no. **15** Anar zahy rehe 14 haw 'ar mehe Zutew Xuzà pe har uzuka amo 300 awa tawhu pupe wà. Nupyhyk kwaw wama'e kwer wà.

16-17 Anar zahy rehe 13 haw 'ar mehe Zutew ywy imuza'ak pyrer rehe har uzemono'og uzepyro pà wàmàtyry'ymar wanuwi wà. Uzuka 75.000 wàmàtyry'ymar wà. Umumaw Zutew wanehe iakatuwahayy'ymar paw rupi wà. Nupyhyk kwaw umàno ma'e kwer wama'e kwer wà. **14** haw 'ar mehe upytu'u wà. Uzapo mai'u hawhu mynykawhu rehe we urywete haw hexak kar pà wà. **18** Xuzà tawhu pe Zutew uzapo mynykawhu 15 haw 'ar mehe wà. Ta'e 13 haw 'ar mehe 14 haw 'ar mehe uzuka wàmàtyry'ymar wà. Xo 15 haw 'ar mehe zo upytu'u wà. **19** A'e rupi, te ko 'ar rehe, Zutew taw pixikal'i ma'e pupe wiko ma'e uzapo mai'u hawhu mynykawhu rehe we 14 haw 'ar mehe zahy Anar her ma'e rehe wà. Omono kar temi'u uzeupeupe wà a'e 'ar mehe wà no.

Mynykawhu Purim her ma'e

20 Monekaz umuapyk ma'e uezapo ma'e kwer pape rehe paw rupi a'e. Omono upape Zutew a'e ywy imuza'ak pyrer nànànar wanupe, muitea'u har wanupe, muite 'ymar wanupe no. **21** — Kwarahy nànànar pezapo mynykawhu ko ma'e rehe pema'enukwaw pà 14 haw 'ar mehe nehe, 15 haw 'ar mehe

nehe no, Anar zahy rehe nehe, i'i wanupe. **22** Ta'e a'e 'ar mehe Zutew uzepyro wàmàtyry'ymar wanuwi wà xe. A'e zahy rehe wazemumikahy haw uzeapo wanurywete haw romo. A'e rupi, tuwe uzapo mai'u hawhu wà nehe. Tuwe uzapo mynykawhu wà nehe no. Tuwe omono kar temi'u uzeupeupe wà nehe no. Tuwe omono ma'e hemetarer 'ym ma'e wanupe wà nehe no. **23** Monekaz umuapyk Zutew wanemiapo kwer paw pape rehe. Uzypyrog a'e 'ar mehe a'e ma'e rehe ima'enukwaw pà mynykawhu iapo pà wà. A'e re uzapo a'e mynykawhu kwarahy nànàn wà.

24 A'e 'ym mehe Àmà Amenata ta'y Akak izuapyr Zutew iàmàtyry'ymar a'e, ipurumumaw wer Zutew wanehe a'e. Omomor kar ita'i wazuka haw 'ar hexak pà. — Purim, i'i a'e ita'i imomor haw pe wà. **25** Nuzuka kwaw wà. Ta'e Eter uze'eg oho tuwihawete pe. Tuwihawete uze'eg nezewa a'e, uze'eg imuapyk kar pà pape rehe a'e. — Tuwe Àmà hemiapo ràm iaiw ma'e Zutew wanupe hemiapo kar agwer u'ar Àmà rehe a'e nehe, i'i wemiruze'eg wanupe. A'e rupi u'azuwyk Àmà ta'y wanehe we wà. **26** A'e rupi Purim i'i Zutew a'e 'ar pe wà. — Ita'i imomor haw iapo pyràm imume'u haw, i'i zaneze'eg rupi. Zutew umugeta Monekaz ipape wà. Wexak a'e ma'e paw izeapo mehe wà no. **27** A'e rupi uzapo kar mynykaw a'e mokoz 'ar rehe kwarahy nànàn wà. Zutew romo uzemuigo kar ma'e kwer uzapo nezewa haw a'e wà no. Ta'e Monekaz uzapo kar nezewa haw wanupe a'e xe. **28** — Zane paw rupi nehe, xiapo nezewa haw nehe, i'i uzeupeupe wà. — Zutew uzeànàm ma'e paw rupi wà nehe, tawhu a'e ywy imuza'ak pyrer rehe har paw rupi wà nehe, uzapo putar mynykawhu Purim her ma'e a'e wà nehe. Ima'enukwaw putar a'e

ma'e uzeapo ma'e kwer nànàn wà nehe. Nupytu'u pixik kwaw a'e mynykawhu iapo re wà nehe.

29 Tuwihawete hemirekoete Eter Amiaiw tazyr omono kar upape Monekaz pape rehe we a'e no. — Ikatuahy Monekaz ize'eg mynykawhu Purim her ma'e rehe har ihewe a'e. Peruzar nehe, i'i wanupe. **30** Omono kar a'e pape Zutew a'e 127 ywy imuza'ak pyrer rehe har nànàn wà. — Tuwe peiko zeàmàtyry'ym ymaw rehe nehe. Tuwe uhyk ma'e peme nehe no. **31** Pezapo mynykaw Purim her ma'e i'ar mehe nehe. Pemonokatu amo 'ar pezeupe pezuapyapyr wanupe. Pepytu'u pemai'u re a'e 'ar rehe nehe. Nezewegatete peruzar Monekaz ize'eg tuwihawete hemirekoete Eter ize'eg nehe no, Purim iapo pà nehe no, i'i wanupe. **32** Eter uzapo kar Purim Zutew wanupe. Umuapyk a'e uze'eg pape rehe.

Monekaz wiko tuwihaw romo kury

10 ¹Tuwihawete Xerexe uzapo kar ma'erekohaw uiwy rehe har wanupe. te ryahu iwyr wiko ma'e wanupe. ²Amo umuapyk Xerexe hemiapo kwer paw pape rehe wà. Mez wanuwhawete Pezi wanuwhawete waneko awer imume'u haw a'e pape her romo a'e: hemiapo kwer ikatuahy ma'e, ma'e ipuner haw hexak kar haw no. Umume'u Monekaz tuwihaw upuner wera'u ma'e romo imuigo kar awer wà no. ³Zutew Monekaz a'e, wiko tuwihaw upuner wera'u ma'e romo a'e. Xo tuwihawete Xerexe upuner wera'u izuwi. Ikatu Zutew paw wanupe. Umuawate wà no. Aze upuner amo ma'e iapo haw rehe Zutew waneko haw imukatu pà, uzapo a'e ma'e a'e. Aze upuner amo ma'e iapo haw rehe Zutew wamukàg kar pà, uzapo a'e ma'e a'e no. *Upaw.*

UZEAPO MA'E KWER IPY

1-2

Izo iànàm wanehe we

1 ¹ Amo awa wiko Uz ywy rehe a'e. Izo her romo a'e. Ikatu a'e. Imunar 'ym ma'e romo hekon. Ukyze Tupàn wi. Uzeagaw ikatu 'ym ma'e iapo 'ym pà. ² Heta 7 ta'yrs izupe wà. Heta na'iruz tazyr izupe wà no. ³ Heta tetea'u heimaw wà: 7.000 àràpuhàràn hawitu ma'e wà, 3.000 kawaru kupewa'a kamer her ma'e wà, 1.000 tapi'ak wà, 500 zumen wà. Heta tetea'u uma'erek e ma'e izupe wà no. Wiko awa hemetarer katu wera'u ma'e romo awa kwarahy ihemaw kutyr har paw wanuwi.

⁴ Izo ta'yrs uzapo nezewa wà: amo 'ar mehe tyky'yr uzapo mai'u hawhu wàpuz me a'e. Tywyr paw oho mai'u hawhu pe wà. Amo ae 'ar mehe amo tywyr uzapo mai'u hawhu a'e no. A'e paw rupi oho hàpuz me wà. Pitàitâigatu uzapo mai'u hawhu wyky'yr wanuwe uwyywyr wanuwe wà. Wenoz weinyr a'e mai'u hawhu pe paw rupi wà no. ⁵ Mai'u hawhu imumaw ire Izo upu'äm izi'itahy ma'ea'yr izuka pà Tupàn henataromo uwa'yr wanuwe pitàitâigatu a'e wà, wamukatu pà Tupàn henataromo a'e wà. Tuweharupi uzapo nezewa a'e. — Aze ru'u amo hera'yr uzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn henataromo a'e. Aze ru'u wama'enukwaw paw iro Tupàn pe.

*Zurupari uze'eg zemueteahy**Izo rehe Tupàn pe*

⁶ Uhem uma'erek ma'e ywate har 'ar kury. Ur uxexak kar pà Tupàn henataromo wà. Wainuromo ur Zurupari a'e no. ⁷ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuranu hehe a'e kury. — Ma'e wi erezur iko ne, i'i izupe. Uwazar Zurupari ize'eg izupe. — Azekytyar aha ywy rehe ihe, ko rupi, kwe rupi.

⁸ Na'e i'i Tupàn izupe. — Aipo erexak heremiruze'eg Izo. Ywy nànàna naheta kwaw teko izuwi ikatu wera'u ma'e wà. Naheta kwaw imunar 'ym ma'e izuwi ikatu wera'u ma'e wà. Ukyze ihewi a'e. Uzeagaw ikatu 'ym ma'e iapo 'ym pà no.

⁹ Uwazar Zurupari ize'eg izupe. — Aipo ukyze e newi. ¹⁰ Nerezapo pixik kar kwaw ikatu 'ym ma'e izupe, iànàm wanupe, ima'e pe. Eremono neze'egatu hemiapo nànàna. A'e ywy rehe a'e wereko tapi'ak tetea'u wera'u amo wanuwi upaw rupi a'e wà. ¹¹ Aze eremukàzym ima'e izuwi nehe, erexak putar heko haw nehe. Omono putar uze'egaiw nerehe a'e, uzeruze'eg 'ym pà nerehe nehe kury.

¹² Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Zurupari pe. — Ikatu. Ezapo ikatu 'ym ma'e neremimutar Izo ima'e nànàna nehe. Ezapo zo ikatu 'ym ma'e izupe nehe, i'i izupe. Na'e Zurupari uhem Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henatar wi kury.

*Izo ta'yrs umàno wà.**Ima'e ukàzym paw rupi wà no*

¹³ Amo 'ar mehe Izo ta'yrs a'e wà, tazyr a'e wà no, wiko mai'u hawhu pe wyky'yr hàpuz me wà. ¹⁴ Amo Izo pe uma'erek ma'e uhem hàpuz me kury. — Ureruwaruwak kar ywy uruiko tapi'ak wanuwe ure. Zumen umai'u waiko pe pe umeruwake wà. ¹⁵ Na'arewahy zauxiapekwer Xamew izuapyapyr ureàmàtyry'ym wà kury, ma'e paw heraha pà urewi wà kury. Uzuka newe uma'erek ma'e paw utakihe pupe wà no. Xo ihe zo azewehem kwez wanuwi newe ma'e uezapo ma'e kwer imume'u pà newe no.

¹⁶ Ize'eg mehe we amo uma'erek ma'e uze'eg wà a'e no. — Àmàna iweraw haw u'ar ywak wi àràpuhàràn hawitu ma'e paw wazuka pà wanehe uxekaiw ma'e wazuka pà no. Xo ihe zo azewehem kwez newe ma'e uezapo ma'e kwer newe imume'u pà newe no.

¹⁷ Ize'eg mehe we amo uhem wà no. — Zauxiapekwer Kawne izuapyapyr na'iruz haw romo imuza'ak pyrer ureàmàtyry'ym wà kawaru kupewa'a waneraha pà wà. Uzuka uma'erek ma'e utakihepuku pupe wà no. Xo ihe zo azewehem kwez newe ma'e uezapo ma'e kwer newe imume'u pà newe no.

¹⁸ Ize'eg mehe we uhem amo wà Izo pe uze'eg pà no. — Nera'yr wà, nerazyr wà

no, uzapo mai'u hawhu wyky'yr hāpuz me wà. **19** Wamai'u mehe we na'arewahy ywytuaiw ur hāpuz kutyk kury. U'ar hāpuz nera'yr wa'aromo. Uzuka paw rupi wà. Xo ihe zo azewehem kwez newe ma'e uezapo ma'e kwer newe imume'u pà.

20 Na'e Izo upu'am ukamir imuku'i pà uzemumikahy haw hexak kar pà kury. Upin u'aw no. Na'e wapyk upenàràg rehe uwa ywy rehe imuhyk pà Tupàn imuweste katu pà kury. **21** Uze'eg nezewe a'e. — Azexak kar ma'e hereko 'ymar romo ihe. Àmàno putar nezewegate nehe no. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur ma'e ihewe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umukàzym kar a'e ma'e ihewi no. Tuwe teko umuwate katu her wà nehe.

22 Nezewe a'e ma'e paw izeapo re Izo nuzapo kwaw ikatu 'ym ma'e Tupàn henataromo a'e. — Ikatu 'ym ma'e erezapo ne, ni'i kwaw Izo Tupàn pe.

Izo upuraraw ma'erahy mokoz haw

2 ¹Uhem uma'erek ma'e ywate har 'ar kury. Ur uzexak kar pà Tupàn henataromo wà. Wainuromo ur Zurupari a'e no. **2** Upuranu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zurupari rehe. — Ma'e wi erezur iko ne, i'i izupe. Uwazar Zurupari ize'eg izupe. — Azekytyar aha ywy rehe ihe, ko rupi, kwe rupi.

3 Na'e i'i Tupàn izupe. — Aipo erexak heremiruze'eg Izo. Ywy nànàn neata mehe ri'i, naheta kwaw teko izuwi ikatu wera'u ma'e wà. Naheta kwaw imunar 'ym ma'e izuwi ikatu wera'u ma'e wà. Ukyze ihewi a'e. Uzeagaw ikatu 'ym ma'e iapo 'ym pà no. Nezewe rehe we erezapo kar ma'e ihewe. — Ezapo iaiw ma'e neremimutar Izo pe nehe, a'e newe. Erezapo e a'e ma'e izupe. Nezewe rehe we ikàg a'e rihi. Nuze'eg zemueteahy kwaw herehe.

4 Uwazar Zurupari ize'eg izupe. — Aze amo opokok hehe nehe, a'e mehe erexak putar heko haw nehe. Teko nuzekaiw kwaw uma'e paw imumaw paw rehe wà, aze numàno kwaw wà. **5** Aze erepokok hehe

nehe, aze erepuraraw kar ma'erahy hetekwer pe nehe, erexak putar heko haw nehe. Umur putar uze'egaiw nerehe nehe, i'i Zurupari Tupàn pe.

6 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Zurupari pe kury. — Ikatu. Ezapo neremimutar ikatu 'ym ma'e echo Izo pe nehe. Ezuka zo nehe.

7 Na'e Zurupari uhem Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henatar wi kury. Omono perew tetea'u Izo hetekwer rehe. Upyk ipy wi te iákàg rehe. **8** Wapyk Izo tanimuk tetea'u i'aromo kury. Upyhyk kawaw ikaika pyrer iphehegwer opo pe uzekàràkàràz pà ipupe kury. **9** Hemireko uze'eg izupe kury. — Máràzawé tuwe ereiko we ikatu ma'e romo. Emono neze'egaiw Tupàn rehe nemàno pà nehe 'y, i'i izupe.

10 Uwazar Izo ize'eg izupe. — Erez'eeg iko iranaiw ma'e ài. Xipyhyk ikatu ma'e Tupàn hemimur kwer zane. Máràzawé tuwe naxipyhyk kwaw iaiw ma'e izuwi ur ma'e kwer, i'i. Nezewe rehe we Izo nuzapo pixik kwaw ikatu 'ym ma'e Tupàn henataromo. Numume'u kwaw ni pitái ma'e ikatu 'ym ma'e henataromo.

Imyrypar ur Izo hexak pà wà

11 Heta na'iruz imyrypar Izo pe wà: Eripaz Temà ywy rehe arer, Minaz Xuwa ywy rehe arer, Zopar Nama ywy rehe arer. Amo umume'u iaiw ma'e Izo pe uezapo ma'e kwer wanupe wà. — Zaha Izo hexak pà

nehe ty wà. Iaiw ma'e uzeapo izupe. Ximume'u zanezemumikahy haw zaha izupe nehe, i'i uezuepeu wà. **12** Muite wi hexak mehe nukwaw kwaw Izo a'e wà. Na'e waxak katu wà. — Izo romo hekon azeharomote, i'i izupe wà. Na'e uzypyrog uzai'o pà uhapukaz pà wà. Umu'i ukamir uzemumikahy haw hexak kar pà wà. Omomor ywy iku'i kwer ywate wà, uwàkàg rehe wà no. **13** Na'e wapyk ywy rehe huwake wà kury. Umumaw 7 'ar a'e pe upyta pà izupe uze'eg 'ym pà wà, 'aromo wà, pyhaw wà no. Ta'e wexak ma'erahy tetea'u ipuraraw paw hehe a'e wà xe.

ZEMUGETA HAW PITÀI HAW

3—14

Izo omono ze'egaiw uzexak kar awer 'ar rehe

3

3 **1-2** Iahykaw rehe Izo uze'eg kury. Omono uze'egaiw 'ar uzexak kar awer rehe. Na'aw Izo iz'e eg awer xe.

3 Tuwe Tupàn omono ze'egaiw hezexak kar awer 'ar rehe nehe.

Tuwe Tupàn omono ze'egaiw a'e ipytunaw rehe nehe.

— Uzexak kar a'e, i'i a'e 'ar mehe wà. — Awa a'e, i'i wà.

4 Tuwe a'e 'ar uezapo ipytunahy haw romo nehe.

Tuwe Tupàn ywate har nuzekaiw kwaw a'e 'ar rehe nehe.

Tuwe tatainy nuhyape pixik kwaw a'e 'ar rehe nehe.

5 Tuwe ipytunahy haw wiko izar romo nehe.

Tuwe ywàkun upyk nehe. Tuwe ywàkun umuwew kwarahy heny haw a'e 'ar rehe har nehe.

6 Tuwe a'e ipytunaw ipytunahy tuweharupi nehe.

Tuwe ukàzym 'ar ipapar haw wi nehe.

7 Tuwe a'e ipytunaw upyta umyrypar 'ym romo nehe, uzemumikahy ma'e romo nehe.

Tuwe ni amo nuenu kwaw amo urywete haw rehe wanehapukaz mehe wà nehe.

8 Amo paze ma'e ikàg wera'u àzàg Erewiàtà her ma'e wi wà.

Tuwe a'e paze ma'e omono uze'egaiw a'e ipytunaw rehe wà nehe.

9 Tuwe zahytata izi'itahy har a'e ipytunaw rehe har uwew wà nehe.

Tuwe uwàro tatainy nehe. Tuwe tatainy nur kwaw izupe nehe.

Tuwe na'iku'em pixik kwaw nehe.

10 Ta'e hemuzexak kar hehy pe a'e xe. Nahemunyryk kwaw ko ma'erahy wi.

Màràzàwe tuwe nazexak kar kwaw

umàno ma'e kwer ài ihe

11 Màràzàwe tuwe nazexak kar kwaw umàno ma'e kwer romo.

Màràzàwe tuwe namàno kwaw hezexak kar mehe.

12 Màràzàwe tuwe hehy hepyhyk u'waromo a'e.

Màràzàwe tuwe umur ukàm ihewe hemukamu kar pà ipuwe.

13 Aze mo àmàno a'e 'ar mehe we, Aker mo ko 'ar rehe.

Apytu'u mo ma'erahy ipuraraw 'ym pà.

14 Aiko mo tuwihawete wanehe we. Aiko mo tuwihaw upuner ma'e wanehe we.

A'e tuwihaw uzapo wi wàpuzuuh kwehe arer wà.

15 Aiko mo tuwihaw wanehe we. A'e tuwihaw umynehem wàpuz or pupe wà, parat pupe wà no.

16 Aze mo hehy hezuka zemim hezexak kar 'ym mehe we a'e.

Naikuwe iwer mo ihe. Aiko mo kwarer 'ar hexak 'ymar ài.

17 Tywypaw pe upaw ikatu 'ym ma'e wanemimutar.

Ikene'o ma'e upytu'u a'e pe wà.

18 Imunehew pyrer upytu'u a'e pe uzeinuinuromo wà.

Nuenu kwaw uwihaw hehapukaz haw a'e pe wà.

- 19** Upuner ma'e wiko a'e pe wà. Upuner 'ym ma'e wiko a'e pe wà no.
Uma'erekò e ma'e kwer utryyk uzarer wanuwi wà no.

**Màràzàwe tuwe hurywete 'ym
ma'e wiko we wà no**

- 20** Mâràzàwe tuwe uzemumikahy ma'e waxak wiwi tatainy wà.
Mâràzàwe tuwe teko nuzuka kwaw upy'a pupe uzemumikahy ma'e wà.
21 Uwâro umâno àwàm waiko wà.
    Nur kwaw a'e.
    Uputar umâno àwàm temetarer tetea'u wi wà. Nezewe rehe we nur kwaw wanupe.
22 Uzetymaw pupe uwezyw mehe hurywete wà.
    Hurywete azeharomoete wà.
23 Tupàn umuata kar hehàpyhà 'ym ma'e zâwe wà.
    Umàmân waiwyrr paw rupi wà.
24 Namai'u kwaw ihe. Azai'o.
    Hekuhemaw uzeakook 'y ài.
25 Akyze amo ma'e uezapo ma'e ràm wi ihe. Uzeapo tuwe a'e ma'e.
    Akyze tuwe amo ma'e wi. A'e ma'e nuzawy kwaw tuwe hemugaz taw a'e.
26 Naiko kwaw zéamàtyr'y'maw rehe.
    Naheta kwaw hepytu'u haw ihewe.
    Naheawoawotahy kwaw zote ihe.

Izo imyrypar uze'eg izupe wà
4—5

Nepuraraw paw 'ar uhem kury

- 4** ¹Na'e imyrypar Eripaz Temà ywy rehe har uze'eg a'e kury.
2 Izo, aze aze'eg nehe, aipo erekwahy putar ihewe nehe,
    I'i izupe.
        — Mo upuner uze'eg 'ymaw rehe a'e.
3 Eremu'e teko tetea'u ne wà.
    Eremukàg teko uzemumikahy ma'e tetea'u ne wà no.
4 Amo i'ar mehe ikene'o mehe ikàg 'ym mehe,

- Neze'eg umukàg a'e teko wamupu'am kar pà wà.
5 Ko 'ar rehe neremipuraw 'ar uhem kwez kury.
    Mâràzàwe tuwe ma'e hârogatu haw uhem newi. Mâràzàwe tuwe nekàgaw uhem newi.
6 Tupàn wi nekyze haw nanemukàg kwaw aipo.
    Nerekò haw ikatu ma'e nanemynehem kwaw ma'e hârogatu haw pupe aipo.
7 Nema'enukwaw amo teko ikatu 'ym ma'e iapo 'ymar rehe aipo,
    Teko iaiw haw rehe u'ar ma'e kwer rehe aipo,
    Teko imunar 'ym ma'e imumaw pyrer rehe aipo.
8 Ko ma'e aexak ihe: Teko nuzawy kwaw ma'etymar a'e wà,
    Aze uzutym ma'eà'yz ikatu 'ym ma'e wà,
    Nopo'o kwaw temi'u ikatu ma'e wà.
    Nezewegatete ikatu 'ym ma'e iapo har waneko haw iaiw no. **9** Tupàn nuzawy kwaw ywytiaw. Umumaw a'e teko wekwahy haw pupe wà.
10 A'e teko okororo zàwàruhu iriàw ipuruzkaiw ma'e ài wà.
    Nezewe rehe we Tupàn umupytu'u kar wakororo re a'e wà.
    Ukauka wanàz wanuwi no.
11 Nezewe mehe wiko zàwàruhu iriàw uzemi'ikar haw rehe upuner 'ym ma'e zâwe wà.
    Umâno wà, ta'e nupuner kwaw umai'u haw rehe wà xe.
    Wana'yr uhàuhàz wanuwi wà no.
- Aipo teko upuner ikatuahy ma'e romo
wiko haw rehe Tupàn huwarupi wà**
- 12** Amo umume'u ze'eg ihewe mewé katu a'e.
    Hewowo ihewe imume'u mehe.
        Nainu katu kwaw ize'eg mehe ihe.
13 Pyhaw teko waker katu mehe,
    Apauhuaiw ihe.
    Akyze izuwi.

- 14 Hekye haw uezapo hezar romo.
Heretekwer uzypyrog uryryryryz pà
paw rupi no.
- 15 Amo upy heruwa rehe. Hepita'i katu.
- 16 Amo wiko a'e pe wà.
Ame'egatu. Napuner kwaw
hetekwer hexakaw rehe.
Nuze'eg kwaw izypy mehe.
Na'e ainu amo ize'eg mehe.
- 17 — Aipo amo upuner Tupàn
henataromo ikatu ma'e romo
weko haw rehe, i'i ihewe.
Aipo amo teko wiko Tupàn
henataromo ikatuahy ma'e romo.
- 18 Tupàn nuzeruzar kwaw ni uma'erek
ma'e weko haw pe har wanehe.
Te weko haw pe har wanehe
wexak ikatu 'ymaw a'e.
- 19 Aipo erezeruzar putar teko
wanehe nehe.
Wiko ywyzuwa iapo pyrer romo wà.
Tupàn umuzuwazuwa ywy iku'i
kwer teko romo iapo pà.
Wiko pànàmiràn zàwe wà. Wyzai
upuner wakamikamikaw rehe wà.
- 20 Ku'em mehe zapuner zanereko
haw rehe.
Karuk mehe zàmàno zanereko
wi 'ym pà.
Ni amo nuzekaiw kwaw zanerehe wà.
- 21 Zanereko haw upaw
Tàpuzràn u'ar ma'e kwer ài.
Zàmàno ma'ekwaw katu
haw ipyhyk 'ym pà.
- 5** ¹Ehapukaz nehe, Izo. Aze ru'u amo
uwazar putar neze'eg newe wà nehe.
Ma'enugar Tupàn heko haw
pe har erenoz putar nehe.
- ² Na'ikatu kwaw nezemumikahy haw.
— Ma'e paw iroahy ihewe,
aze ere nehe, he'o ma'e ài
ereiko putar nehe.
Ma'ekwaw paw hereko 'ymaw
weraha teko wamàno haw pe wà.
- ³ Amo 'ar mehe aexak amo awa
ma'ekwaw 'ymar ihe.
Oho katu ru'u heko haw izupe.

- Amono heze'egaiw hehe ihe,
iànàm wanehe ihe no.
- 4 Naheta kwaw ikatu 'ymaw wi
uzepyro àwàm ta'yr wanupe.
Tàmuz uzepyk e wanehe wà.
Naheta kwaw wapyro àràm wà.
- 5 Ima'uhez ma'e uputar hemetarer wà.
U'u te hemi'u ràm imonokatu pyrer
ko wi ipo'o pyrer wà no.
Te arozrà xu inuinuromo hezuz
ma'e kwer u'u wà.
- 6 Ma'erahy nahezuz kwaw ywy wi.
Iaiw paw nuzexak kar kwaw ywy wi.
- 7 Tataruwer tàtàpyzgwer wi uehem ma'e
kwer uezupir azeharomoete a'e.
Nezewegatete zane xipuraraw kar
ma'erahy zanezeupe zane.

Tupàn umur hào haw ikàg 'ym ma'e wanupe

- 8 Izo, aze mo ne romo aiko,
azewyr mo Tupàn pe ihe.
Amono mo heremipuraw izupe.
- 9 Nazapuner kwaw hemiapo kwer
purumuptuhégatu kar ma'e
ikwaw katu haw rehe zane.
Hemiapo hexak pyr 'ym
waneta haw nupaw kwaw.
- 10 Tupàn umur àmàn ywy rehe.
Umu'ar kar 'y ko rehe no.
- 11 Tupàn umupu'äm ikàg 'ym
ma'e ywate a'e wà.
Omonokatu uzai'o ma'e
wapyro àwàm me wà no.
- 12 — Azapo putar ma'e ihe nehe, i'i ikatu
'ym ma'e iapo zemimar uezuepi.
Tupàn nuzapo kar kwaw izupe.
Nupuner kwaw a'e ma'e iapo
haw rehe.
- 13 Upyhyk ma'e iapo zemimar
ma'e iapo zemim mehe wà.
Umumaw wanemipaò ràm iaiw
ma'e wanuwi.
- 14 'Aromo katu upyta ipytunahy
haw rehe wà.
Kwarahy wapytepe hin mehe wata
hehàphyà 'ym ma'e ài wà.

- Opokok ma'e oho waiko pyhaw
wata ma'e ài wà.
- 15** Tupàn upyro hemetarer 'ym
ma'e wamàno haw wi wà.
Upyro ma'e hereko 'ymar upuner
ma'e wapo wi wà no.
- 16** Tupàn omono ma'e hàrogatu
haw ikàg 'ym ma'e wanupe.
Uwàptym ikatu 'ym ma'e
wazuru wanuwi no.

Tupàn ipo upurumukatu a'e

- 17** Aze Tupàn umume'u amo hemiapo
kwer ikatu 'ym ma'e izupe nehe,
hurywete a'e teko a'e nehe.
A'e rupi, eze'eg zemueteahy zo
Tupàn upuner wera'u ma'e
purehe izepykaw rehe nehe.
- 18** Tupàn upurumugaz a'e. A'e ae
umukatu wemimugaz kwer no.
Upurukutuk no. Nezewe rehe we ipo
umukatu wemikutuk kwer no.
- 19** Tuweharupi Tupàn nepyro putar
ikatu 'ymaw wi nehe.
Nuzapo kar kwaw ikatu 'ym
ma'e newe nehe no.
- 20** Temi'u ihyk 'ym mehe
nanemumàno kar kwaw nehe.
Teko wazeàmàtyry'ym mehe nepyro
putar takihepuwi nehe.
- 21** Nepyro putar iapecu ikatu 'ym
ma'e wanuwi nehe.
Nerekyze kwaw ma'e imumaw
paw heta mehe nehe no.
- 22** Erepuka putar teko wazezukazuka
mehe nehe, temi'u ihyk 'ym
mehe nehe.
Nerekyze kwaw miar ipuruzukaiwahy
ma'e wanuwi nehe no.
- 23** Neko pe ita numuaiw kwaw ywy
heruwaruwak awer nehe.
Miar ipuruzukaiwahy ma'e nuzeagaw
kwaw nezuka pà wà nehe no.
- 24** Nerekò haw pe ereiko putar
zéamàtyry'ym 'ymaw rehe nehe.
Nema'e ipapar mehe uhyk
putar nehe.

- 25** Heta putar nera'yr tetea'u wà nehe.
Nezuapyapyr waneta àwàm nuzawy
kwaw ka'api'i huwer neko pe har
waneta haw nehe.
- 26** Eremàno putar netua'uhez mehe
nehe, nekàg we mehe nehe no.
Ereiko putar arozràñ haryw i'ar rehe
katete mehe ipo'o pyrer ài nehe.
- 27** Izo, zanereko haw zanemu'e
nezewe haw rehe a'e.
Ko ze'eg azeharomoete har romo a'e.
Nema'enukwaw hehe nehe. Ikatu
putar newe nehe.

Uze'eg Izo a'e kury

6—7

Naheta kwaw ma'e heremiàro

- 6** **1** Na'e Izo uze'eg a'e kury.
- 2** Aze mo amo wexak iaiw ma'e ihewe
uzeapo ma'e kwer ipuhuz haw wà,
Aze mo omono heremipuraraw
puhuz haw hexakaw rehe wà,
3 Azeharomoete ipuhuz katu wera'u
ywyxig yryhu izywyr har wi wà.
A'e rupi aze'egahy ihe.
- 4** Tupàn upuner wera'u ma'e
hezywa u'yw puruzuka haw
hereko har pupe a'e.
A'e puruzuka haw wixe hepy'a pupe.
Heàmàtyry'ym awer pupe
Tupàn hemynehem hekyzeahy
haw pupe no.
- 5** Zumen hurywete ka'api'i i'u mehe a'e.
Tapi'ak nuze'egahy kwaw a'e,
aze heta ka'api'i izupe a'e.
- 6** Temi'u xa 'ym ma'e na'ikatu
kwaw teko wanupe.
Zapukaz hupi'a pupe har xig ma'e
na'ikatu kwaw i'u mehe.
- 7** Nazuhez kwaw a'e ma'e ihe.
Heremi'u kwer paw uzapo
ikatu 'ymaw ihewe no.
- 8** A, aze mo Tupàn umur
hereminoz ihewe.
A, aze mo Tupàn uwazar
heze'eg ihewe.

- 9 A'e mehe mo o'ok mo hereko
haw ihewi.
Heàmàtyry'ym mo hemumaw pà no.
- 10 Aze mo akwaw a'e ma'e
Tupàn hemiapo ràm,
Apoapor mo heruywete haw rehe.
Aze mo apurarau ma'erahy tetea'u,
Nezewe rehe we mo apoapor mo.
Ta'e Tupàn ikatuahy a'e xe.
Hemiapo kar paw ikatu ihewe.
- 11 Nahekàg kwaw ihe. Máràzàwe tuwe
aikuwe ihe.
Naheta kwaw ma'e hàrogatu
haw ihewe.
- 12 Aipo hekàg ita ài.
Aipo ita morog uzeapo
heretekwer romo.
- 13 Napuner kwaw hezypytywà haw
rehe ihe.
Naheta kwaw heptyywà àràm wà no.

Hemyrypar na'iakatuwawahy kwaw herehe wà kury

- 14 Aze amo teko he'o nehe, tuwe
imyrypar upuhareko a'e wà nehe.
Aze upytu'u Tupàn upuner wera'u
ma'e wi ukyze re nehe,
Nezewe rehe we imyrypar upuhareko
putar wà nehe.
- 15 Pe hemyrypar pe,
Nahepytywà kwaw pe.
Azemumikahy peze'eg henu mehe.
Peiko yrykaw kwarahy mehe
typaw ma'e kwer ài ihewe.
- 16 Izypy mehe tynehem 'y tâtà huwixág
ma'e pupe, 'y xig ma'e pupe no.
- 17 A'e re uezapo 'yete romo.
A'e 'y ukàzym oho iko kwarahy
haku haw iwy pe.
Te iahykaw rehe ywy 'y iwy
pe har uxinig tâtà romo.
- 18 Wata haw rehe uzemono'og ma'e
ukàzym 'y hekaekar pà wà.
Wata oho waiko ywyxiguhi rupi wà.
Umàno a'e pe wà.
- 19 Teko Tema wi ur ma'e kwer wà,
Xama wi ur ma'e kwer wà no,

- Wekar a'e yrykaw oho waiko 'y
hexak àwàm hàrogatu pà wà.
20 Uhem mehe uzemumikahy
paw rupi wà.
Hàrogatu haw umàno wanuwi a'e pe.
- 21 Peiko a'e yrykaw ài.
Pexak ma'erahy heremipuraraw.
A'e rupi pekyze.
- 22 Aipo ainoz ma'e peme.
— Pemur ma'e ihewe nehe,
aipo a'e peme.
- 23 — Hepyro pe heàmàtyry'ymar
wi nehe, aipo a'e peme.
— Imunar ma'e wanuwi hepyro
pe nehe, aipo a'e peme.
- Heàmàtyry'ym zo pe nehe**
- 24 Hemu'e pe nehe. A'e mehe
naz'eg kwaw nehe.
Pexak kar heremiawy kwer ihewe nehe.
- 25 Aze amo umume'u ze'eg azeharomoete
har, teko uzeruzar hehe wà.
— Ikatu 'ym ma'e erezapo Tupàn
henataromo ne, peze ihewe.
Napemume'u kwaw ze'eg
azeharomoete har.
- 26 Aipo peze'eg zemueteahy
wer heze'eg rehe.
Aipo awa ma'erahy ipuraraw har
ize'eg nuzawy kwaw ywytu peme.
- 27 Aze mo heta tu 'ym ma'e pepo pe,
Peme'eg mo hemetarer katu wera'u
ma'e pe.
Te pemryrypar peme'eg mo amo pe
uma'erek e ma'e ràm romo
wamuigo kar pà.
- 28 Peme'egatu hereha rehe nehe.
Na'e — Neremu'em iko,
peze ihewe nehe.
- 29 Pemuzewyr kar penemimume'u
kwer nehe.
Peiko zo hereha hemu'em ma'e romo
nehe. Hemono kar zo pe zepykaw
pe nehe. Ze'eg azeharomoete har
amume'u teko ihe.
- 30 — Hemu'em ma'e, peze peiko ihewe.
Aipo akwaw ikatu ma'e iapo haw ihe.

Aipo akwaw ikatu 'ym ma'e
wi hetrykaw.

Zanerekohaw zawaiw katu zanewe

- 7** **1** Zanerekohaw ko ywy rehe har zawaiw katu zanewe.
Nuzawy kwaw zauxiapékwer ài zanerekohaw. Zane zama'erekohay zaiko paw rupi.
- 2** Zaiko uma'erekohaw e ma'e i'ágaw pe upyt'u wer ma'e ài.
Zaiko uma'erekohaw ma'e uma'erekohaw awer hekuzar hào har ài no.
- 3** Amumaw zahy tetea'u ikatu ma'e hào e pà.
Pyhaw hereko haw tynehem ma'erekohaw pupe no.
- 4** Ipytunaw ipukua'u a'e.
Awawak tetea'u heker haw rehe pyhaw. Te iahykaw rehe heku'em. Apuranu wiwi hezehe. — Aipo uhem hepu'ämaw 'ar kury, a'e hezeupe.
- 5** Merua'yr upyk heretekwer wà.
Heperew ike'e haw hepyk a'e wà no. Hepir oxorok. Uhem ipewer izuwi.
- 6** He'ar upaw na'arewahy. Nuzawy kwaw pàn ipyahaw. Na'arew uzàn oho.
He'ar uhem oho ihewi ma'erào katu haw hezar 'ym pà. Hereko haw nuzawy kwaw ywytu.
- 7** Nema'enukwaw herehe nehe, o Tupàn.
Hereha nuexak pixik kwaw herurywete haw nehe.
- 8** Herexak pe ko 'ar rehe. Ko 'ar pawire naherexak kwaw pe nehe.
Ereme'e putar herehe nehe. Akàzym putar nehe. Naherexak kwaw pe nehe.

Heputupykahy zo nehe

- 9** Umànò ma'e kwer wapyta haw pe wezyw ma'e kwer nuzewyr pixik kwaw nehe.
Nuzawy kwaw ywàkun. Ukwaw ko rupi. Nuzewyr pixik kwaw nehe.
- 10** Nuzewyr kwaw weko haw pe nehe.
Ni amo na'ima'enukwaw pixik kwaw hehe wà.

- 11** A'e rupi napuner kwaw hepyta haw rehe xe heze'eg 'ym pà ihe. Apuraw ma'erahy tekoh. Heze'eg wer. Hepurumume'u wer ikatu 'ym ma'e ihewe uezapo ma'e kwer rehe. Ta'e hepy'a tynehem iro haw pupe a'e xe.
- 12** Aipo aiko àzàg ryahu pe har romo. Máràzawé tuwe ereme'e iko herehe.
- 13** — Aptyu'u putar heker haw rehe nehe, a'e zepe hezeupe.
Heker haw umumaw putar herahy haw ihewi nehe, a'e zepe hezeupe.
- 14** A'e ma'e rehe heze'eg ire hemukuhem kar pe puahu pupe ne.
Puahu iaiw ma'e pupe hemukuyze kar pe ne.
- 15** Aze mo amo hezuka he'azuwyk pà nehe, ikatu mo ihewe.
Hemànò haw ikatu wera'u ko heretekwer pupe hereko haw wi.
- 16** Hereko haw iro ihewe. Nahereko wiwi wer kwaw.
Herezar pe nehe. Naheta kwaw ikatu haw hereko haw rehe.

Máràzawé ereme'egatu urerehe

- 17** Ma'e romo uruiko.
Máràzawé tuwe urekatu newe.
Máràzawé tuwe erezekaiw urerehe.
- 18** Máràzawé tuwe ereme'e urerehe tuweharupi.
Máràzawé tuwe ureragaw pe tuweharupi.
- 19** Máràn mehe erepytu'u putar herehe neme'e re nehe.
Máràn mehe apuner hepytu'u haw rehe nehe.
- 20** Ma'e ikatu 'ym ma'e azapo,
o tekoh wanehe um'e'egatu ma'e.
Máràzawé tuwe hemuigo kar pe u'yw pupe neremizywà kwer romo,
Aipo hepuhuz katuh tuwe newe nezewé.
- 21** Máràzawé tuwe nereharaz ikatu 'ym ma'e heremiapo kwer wi.
Máràzawé tuwe neremunàn kwaw hekatuh 'ymaw.

Nan kwehe tete aiko putar hetym
àwàm pupe ihe nehe.
Herekar putar pe nehe.
Naikuwe kwaw nehe.

Minaz uze'eg Izo pe
8

Ezewyr Tupàn pe, i'i izupe

- 8** ¹ Na'e Minaz Xuwa ywy rehe
har uze'eg a'e kury.
- 2 Mâràn 'ar eremumaw putar nezewe
neze'eg pà nehe, Izo.
Mâràn 'ar neze'eg umumaw putar
ywytuhi iawy 'ym pà nehe.
- 3 Aipo Tupàn umuiaiw ukatu haw.
Aipo upuner wera'u ma'e uzapo
ma'e ikatu 'ym ma'e.
- 4 Azeharomoete nera'yur uzapo ikatu
'ym ma'e Tupàn henataromo wà.
A'e rupi uzepyk wanehe ta'e ikatu
wanehe izepykaw izupe xe.
- 5 Ezewyr Tupàn pe kury.
Eze'eg Upuner Wera'u Ma'e pe nehe.
- 6 Aze nekatu azeharomoete, aze ereiko
imunar 'ym ma'e romo,
Tupàn ur putar na'arewahy
neptyywà pà nehe.
Umur wi putar nerekö how newe
nehe, ta'e nekatu tuwe ne xe.
- 7 Nanema'enukwaw tetea'u kwaw
ma'e newi upaw ma'e kwer
wanehe nehe.
Ta'e Tupàn umur wi putar ma'e
tetea'u newe a'e wà nehe no xe.

**Nuzeapo kwaw ikatu haw
ikatu 'ym ma'e rehe**

- 8 Epuranu tua'uhez ma'e wanehe nehe.
Ezemu'e neipy wanemiapo
kwer rehe nehe no.
- 9 Ta'e zazexak kar karumehe zane xe.
Naxikwaw pixik kwaw ma'e zane.
Zane'ar ywy rehe har upaw
ma'e i'agaw ài.
- 10 Tuwe tua'uhez ma'e uze'eg newe
nemu'e pà wà nehe.

- Uze'eg putar nezewe newe uzeapo
ma'e kwer rehe wà nehe.
- 11 Aipo wywàràn upuner hezuz
haw rehe muite 'y wi.
Aipo ka'api'i popok upuner utua'u
haw rehe 'y heta 'ymaw pe.
- 12 Ikyr katu a'e. Nezewe rehe we
imonohok 'ym mehe we uxinig a'e,
Amogwer ka'a ixinig 'ym
mehe we a'e.
- 13 Nezewegatete haw uzeapo teko
Tupàn wi heharaz ma'e wanupe no.
Nezewegatete ikatu 'ym ma'e
wama'eràrogatu haw
uxinig wanuwi no.
- 14 Waneko haw ikatu haw
nuzawy kwaw inemu'i.
Wazeruzar haw nuzawy kwaw
zanu ikyhaw.
- 15 Wapyk ikyhaw rehe wà.
Owok wanuwi.
Upyhyk inemo wà.
Nupuner kwaw upu'ämaw rehe wà.
- 16 Ikatu 'ym ma'e itua'u ka'a kwarahy
rehe har ài wà.
Uhàuhàz ma'etymaw nàñàñ wà.
- 17 Wanapo umàumàñ ita wà.
Upyhyk itahu wà.
- 18 Nezewe rehe we aze
amo ozo'ok nehe,
Ni amo nukwaw kwaw
a'e pe waneko awer wà nehe.
- 19 Nezewe ikatu 'ym ma'e
waneko haw upaw.
Amo teko uhem wanekuzaromo
wiko pà wà.
- 20 Azeharomoete Tupàn nuytik
kwaw teko imunar 'ym ma'e wà.
Nomono kwaw opo ikatu 'ym
ma'e wanupe wapytywà pà.
- 21 Nemupuka wi kar putar a'e nehe.
Erehapukaz putar nerurywete
romo nehe no.
- 22 Neàmàtyry'ymar wiko putar
maranugar haw rehe wà nehe.
Amo weityk putar ikatu 'ym
ma'e wanàpuz wà nehe no.

Izo uze'eg kury

9—10

Mo ru'u upuner Tupàn pe uze'egaw rehe**9** ¹Izo uze'eg a'e kury.

- 2** Akwaw ma'e nezewe izeapo haw ihe.
Ma'e azapo putar hekatu haw
hexak kar pà Tupàn pe.
- 3** Mo upuner Tupàn pe ukatu
haw imume'u haw rehe.
Tupàn upuner miw puranu haw
iapo haw rehe.
Ni amo nupuner kwaw ipuranu
haw iwazar haw rehe wà.
- 4** Ohoete ima'e kwaw katu
haw 'ryihu ài.
Ipuner haw uhua'u a'e no.
Mo upuner iàmàtyr'y'maw rehe wà.
Mo upuner heitykaw rehe wà.
- 5** Umunyryk kar ywytyruhu teko
wanupe imume'u 'ym pà.
Wekwahy haw rehe umumaw
a'e ywytyruhu.
- 6** Tupàn umur kar ywy iryryryryz haw.
Ywy uryryryryz a'e mehe.
Weityk ywy izyta no.
- 7** Tupàn umume'u kwarahy ihem 'ym
àwàm. Na'e kwarahy nuhem kwaw.
Umuwew zahytata wà no.
- 8** Tupàn a'e zutyka'i upir ywak iko a'e.
Upyrog ywy yryhu izywyr har rehe.
- 9** Tupàn uzapo zahytata wamono'og pà
zemono'ogaw romo wà:
Zàwàruhu ur her ma'e uhua'u wera'u
ma'e, na'iruz Mari, 7 àràpuhàràna'yr.
Uzapó zahytata kwarahy ihemaw
awyze har kutyk har wà no.
- 10** Tupàn uzapo ma'e uhua'u ma'e wà,
ikatuahy ma'e wà no.
Hemiapo kwer purumupytuhegatu kar
ma'e nupaw pixik kwaw wà nehe.
- 11** Tupàn ukwaw heywyr a'e.
Naexak kwaw ihe.
Wata oho iko. Naenu kwaw.
- 12** Aze Tupàn ipurupyhyk
wer amo ma'e rehe nehe,
Mo upuner ipyro haw rehe izuwi nehe.

— Ma'e erezapo iko, ni'i kwaw
amo izupe wà, ta'e upuner
wera'u wanuwi a'e xe.

13 Tupàn nuzewyr kwaw wikkahy
haw wi.

Àzàg Haaw her ma'e imyrypar u'ar
heityk pyrer romo ipy huwake wà.

**Naiko kwaw ikatu 'ym ma'e iapo
har romo ihe**

- 14** Aipo aiko upuner ma'e romo ihe.
Aipo apuner Tupàn pe ize'eg
iwazar haw rehe.
Ma'e pe aexak putar ze'eg izupe
imume'u pyràm nehe.
- 15** Aze ma'e ikatu 'ym ma'e iapo 'ymar
romo aiko, nezewe rehe we
nawazar iwer mo ize'eg izupe.
Wiko heremiaipo kwer imume'u har
romo a'e. Hezepuhareko kar haw
zo ainoz izupe ihe. Nainoz kwaw
amo ma'e izupe.
- 16** Aze mo ainoz tåmuzgwer
wanenataromo nehe, aze mo ur a'e,
Nezewe rehe we nuenu
iwer mo heze'eg.
- 17** Tupàn hezuhaw ywytiaw
àmàn inuromo har pupe a'e.
Umueta tetea'u e heperew.
- 18** Nahemupyuhem kar kwaw.
Umynehem hereko haw
iro haw pupe no.
- 19** Aipo hekàg ihe. Ikàg wera'u a'e.
Aipo ainoz putar tåmuzgwer
wanenataromo ihe nehe.
Mo umur kar putar nehe,
aze natur wer kwaw nehe.
- 20** Aiko ikatu 'ym ma'e iapo 'ymar
romo, aze mo a'e,
Nezewe rehe we heze'eg hemono
kar mo zepykaw pe.
— Ikatu 'ym ma'e iapo har,
i'mo ihewe.
- 21** Naiko kwaw ikatu 'ym ma'e iapo har
romo. Nezewe rehe we nazekaiw
kwaw hereko haw rehe.
Hekene'o hereko haw wi.

- 22** Ma'e paw uzezàwezàwegatu.
A'e rupi, — Tupàn umumaw ikatu
ma'e ikatu 'ym ma'e wainuinuromo
a'e wà, a'e hezeupe.
- 23** Aze na'arewahy amo iaiw haw
uzuka teko ikatu ma'e wà,
Tupàn upuka.
- 24** Tupàn omono ywy ikatu 'ym
ma'e wapo pe.
Upyk tuwihaw waneha pàn pupe no.
Aze Tupàn nuiko kwaw a'e ma'e iapo
arer romo, mo wiko a'e ma'e iapo
arer romo a'e.

Tupàn nuweruzar kwaw ma'e kwaw par 'ym romo hereko haw a'e

- 25** He'ar uzàn wera'u awa uzàn ma'e wi.
Nezewegatete he'ar upaw na'arewahy
no. Upaw turywete haw hexak
pixik 'ym pà.
- 26** Hereko haw wata oho kanu
iákwen ma'e ài.
Nuzawy kwaw wiràhu tapixi
rehe uzemomor ma'e.
- 27** Apuner hema'eahy wi hereharaz
haw rehe ihe.
Apuner hezemumikahy haw
hezar haw rehe herurywete haw
pe hezewyr pà nehe.
- 28** Nezewe rehe we heremipuraw
hemukyzeahy kar na'arewahy a'e.
Ta'e akwaw Tupàn ima'enukwaw
paw ihe xe. Naiko kwaw ikatu
'ym ma'e iapo 'ymar romo
henataromo ihe.
- 29** Aiko ikatu 'ym ma'e iapo
har romo henataromo.
A'e rupi napuner kwaw ma'e
iapo pà hezeagaw haw rehe.
- 30** Zàmàw nupuner kwaw hekatu
'ymaw ihez haw rehe ihewi.
Zàmàw ikàg wera'u ma'e nupuner
kwaw ikatu 'ym ma'e heremipa
kwer imukatu haw rehe nehe.
- 31** Tupàn hereityk to'om pupe a'e.
Hero tehekamir pe.
- 32** Tupàn nuiko kwaw teko romo hezàwé.

A'e rupi napuner kwaw ize'eg
iwazar haw rehe izupe.
Nurupuner kwaw urezeàmàtyry'ymaw
imukatu haw rehe tàmuz
wanenataromo.

- 33** Naheta kwaw tuwihaw heremipa kwer
Tupàn hemipa kwer rehe we har
imume'u àràm wà.
- 34** O Tupàn, epytu'u herehe
nezepyk ire nehe.
Hemynehem kar zo pe
nepurumukyzeahy kar haw
pupe nehe.
- 35** A'e mehe aze'eg putar hekyze
'ym pà nehe.
Ta'e — Ikatu 'ym ma'e iapo har,
ni'i kwaw hepy'a ihewe xe.

Hereko haw rehe aze'eg putar ihe nehe kury

- 10**¹ Hekene'o hereko haw wi.
1 Amume'u putar hema'enukwaw
paw ihe nehe kury,
Iro haw hepy'a pe har imume'u
pà nehe kury.
- 2** O Tupàn, ezepyk zo herehe nehe.
Emume'u heremipa kwer
ikatu 'ym ma'e ihewe nehe.
- 3** Ne ae heapo pe ne.
Màràzàwe tuwe ma'erahy ihewe
ipuraw haw ikatu newe. Àràzàwe
tuwe heretykaw ikatu newe.
Màràzàwe tuwe teko ikatu 'ym
ma'e wanemipa ikatu newe.
- 4** Heta urereha urewe.
Aipo heta nereha newe no.
Uruexak ma'e ure.
Aipo erexak ma'e ne no.
- 5** Aipo nerekoh iaikwera'i
urerekoh haw ài.
Aipo nekwarahy heta haw nuzawy
kwaw teko wakwarahy heta haw.
- 6** Àràzàwe tuwe erezeagaw
heremipa kwer ikatu 'ym
ma'e paw ikwaw pà.
Àràzàwe tuwe nepurukwaw wer
ikatu 'ymaw heremipa kwer rehe.

- 7 Erekwaw ikatu 'ym ma'e iapo 'ymar
romo hereko haw.
Ni amo nupuner kwaw nepo wi
hepyro haw rehe wà.

Nepo hemumaw iko kury

- 8 Nepo heapo. Umur herexakaw
ihewe no.
Ko 'ar rehe a'e nepo hemumaw
iko kury.
- 9 Nema'enukwaw ko ma'e rehe nehe.
Heapo pe ywyzuwa ima'ema'e pà.
Aipo ywy imuku'i pyrer romo
hemuigo kar wi putar pe nehe no.
- 10 Hemuzag kar pe heru pe hehy rehe we.
Umur hereko haw ihewe wà.
- 11 Erema'ema'ehekagwer herazuk rehe
we heretekwer romo iapo pà.
Erepyk heretekwer hero'o pupe,
hepir pupe no.
- 12 Eremur herekuwe haw ihewe.
Eremur puruamutar haw ihewe no.
Erezekaiw iko herehe,
a'e rupi hemuigo kar pe iko.
- 13 Akwaw neremiapo ràm nepy'a pe
Imonokatu pyrer ihe kury.
- 14 — Aipo Izo uzapo putar ikatu 'ym
ma'e a'e nehe, ere nezeupe.
— Aze uzapo nehe, namunàn kwaw
izuwi nehe, ere nezeupe.
- 15 Aze aiko ikatu 'ym ma'e iapo har
romo, heityk pyrer romo aiko.
Aze naiko kwaw ikatu 'ym ma'e iapo
har romo, nahekàg kwaw ihe,
napuner kwaw heàkàg hupir
haw rehe.
- Ta'e hemaranugar iaiw ma'e
ihewe uezapo ma'e kwer
rehe heme'e mehe xe.
- 16 Aze aupir heàkàg hekatu haw
rehe wiko vera'u ma'e ài,
Ne erezur heraikweromo
zàwàruhu iriàw ài.
Erezapo te purumuptuhegatu
kar haw hemumaw pà.
- 17 Tuweharupi ererekoh heremipa
kwer
ikatu 'ym ma'e imume'u har ne wà.

Ihewe nekwahy haw uhu wera'u
tuweharupi no. Hekutuk pe
nepytu'u 'ym pà.
Ereiko zauxiapekwer imono'og pyrer
wazàwe heàmàtyry'ym mehe.

Heputupykahy zo Tupàñ

- 18 O Tupàñ, màràzàwe tuwe
hemuzexak kar pe ne.
Aze mo àmàno purupe hezexak
kar 'ym mehe we, ikatu wera'u
mo ihewe.
- 19 Aha mo hehy hie wi hetymaw pe.
Aiko mo wiko pixik 'ym ma'e romo.
- 20 Hereko haw uhem etea'i iahykaw rehe.
A'e rupi, hemuigo kar pe
puruàmàtyry'ym 'ymaw rehe nehe.
Tuwe turywete haw pixika'i
ma'e uhem ihewe nehe.
- 21 Ata putar nehe.
Nazewyr kwaw a'e re nehe.
Ata putar ipytunaw heta haw pe
nehe. Aha putar ipytunahy haw pe
nehe. Tuwe herurywete heata 'ym
mehe we nehe.
- 22 Ata putar ywy iàgaw heta haw pe.
Nuzéapo kwaw ikatu ma'e a'e pe.
Tatain'y a'e pe har nuzawy kwaw
ipytunahy haw.

Zopar uze'eg putar kury

11

**Nerehe Tupàñ izepykaw ipixika'i wera'u
purehe izepykaw azeharomoete har wi**

- 11** ¹ Zopar Nama pe har uze'eg putar
xe a'e nehe kury.
- 2 Aipo ni amo nuwazar kwaw a'e
neze'eg tetea'u awer newe wà nehe.
Aipo uze'eg tetea'u ma'e wiko xo
ze'eg azeharomoete har imume'u
har romo wà.
- 3 Izo. — Nuwazar kwaw heze'eg ihewe
wà nehe, aipo ere iko nezeupe.
— Heze'eg ury wahyahy haw umupytu'u
kar herehe we har waze'eg ire nehe,
aipo ere iko nezeupe.

- 4 — Heze'eg ikatuahy, ere iko nezeupe.
— Aiko ikatu 'ym ma'e iapo 'ymar
romo Tupàn henataromo ihe, ere iko.
- 5 Aze mo Tupàn uze'eg, ikatu mo ihewe.
Aze mo uwazar neze'eg newe,
ikatu mo ihewe.
- 6 Nem'u mo ma'ekwaw katu
haw rehe a'e.
Ta'e heta ma'e temigwaw 'ym tetea'u
xe, ma'e imume'u haw inuromo xe.
Nezewe mehe mo erexak Tupàn
nerehe izepykaw.
Nerehe izepykaw ipixika'i. Upuner
mo zepykaw uhua'u ma'e pupe
nerehe uzepykaw rehe, ta'e uhua'u
neremipa kwer ikatu 'ym ma'e xe.
- Nanekàg kwaw Tupàn zàwe ne**
- 7 — Apuner Tupàn ima'enukwaw paw
uzeàmim ma'e kwer ikwaw paw
rehe ihe, ere iko nezeupe.
— Apuner Tupàn upuner wera'u ma'e
ikwaw katu haw rehe ihe no,
ere iko nezeupe.
- 8 Upuner ywak wi uhemaw rehe.
Ywak nupyhyk kwaw Tupàn a'e.
Nezewe rehe we nerekwaw kwaw
a'e pe nehemaw rehe.
Tupàn ukwaw umàno ma'e
kwer wapyta haw.
Nerekwaw kwaw ne.
- 9 Uhu wera'u ywy wi.
Uhua'u wera'u yryhu wi no.
- 10 Aze Tupàn ukwaw ko rupi nehe,
aze upyhyk amo nehe,
Aze weraha hemiaipo kwer
imume'u haw pe nehe,
Mo upuner imupytu' kar haw
rehe heraha re wà.
- 11 Tupàn ukwaw teko ikatu 'ym ma'e wà.
Tuweharupi wexak wakatu 'ymaw.
- 12 Aze ru'u zumen hehaite ma'e uzexak
kar putar hehaite 'ym ma'e romo
wà nehe.
A'e ar mehe teko iranaiw ma'e
wereko putar ma'e kwaw katu
haw wà nehe.

Ezar katu 'ygwer, i'i a'e

- 13 Izo, eruwak nepy'a Tupàn ikutyr nehe.
Eze'eg izupe nepue'eg pà nehe.
- 14 Eityk ikatu 'ymaw nepo
imupihunar nehe.
Emupytu kar zo katu 'ymaw
neràpuz me nehe.
- 15 Nezewe mehe ereata putar
neàkàg hupir pà nehe,
Nekatu pà nekàg pà nekyze
'ym pà nehe.
- 16 Nanema'enukwaw kwaw
ma'erahy neremipuraraw rehe nehe.
Nuzawy kwaw 'y kwe rupi uwryyk
ma'e kwer nehe. Zanereharaz izuwi.
- 17 Nerekohaw uhype katu wera'u
putar kwarahy wapytepe
hin mehe har wi nehe.
Ne'ar ipytunahy wera'u ma'e a'e,
nuzawy kwaw kwarahy uehem romo
ma'e kwer nehe no.
- 18 Nerekohaw ikatu putar nehe.
Tynehem putar ma'e hàrogatu
haw pupe nehe no.
Tupàn nepyro putar katu 'ymaw wi
nehe. Ereker katu putar ma'e rehe
nezemupy'a 'ym pà nehe no.
- 19 Nepytu'u mehe ni amo ma'e
nanemukuhem kwaw nehe.
Teko tetea'u ur putar upytywà àwàm
henoz pà newe wà nehe no.
- 20 Ikatu 'ym ma'e uzareko ikatu
ma'e hàro 'ym pà wà.
Nuexak kwaw uzàn àwàm wà. Xo
umàno àwàm zo uwàro waiko wà.

Izo uze'eg kury

12—14

Akwaw ma'e ihe no

- 12** ¹Wazar Izo waze'eg wanupe kury.
- 2 Azeharomoete peze'eg teko
wanekuzaromo. Pemume'u
wama'enukwaw paw.
Pemàno mehe naheta kwaw
ma'e ikwaw katu haw ywy
rehe nehe kury.

- 3 Ihe akwaw ma'e ihe no.
Napekàg wera'u kwaw ihewi.
Mo nukwaw kwaw ko
penemimume'u kwer wà.
- 4 Hemyrypar upuka herehe wà.
Aiko imunar 'ym ma'e romo.
Aiko ikatu 'ym ma'e iapo 'ymar romo.
Kwehe mehe aze'eg teko Tupàn pe.
Uwazar heze'eg ihewe a'e.
- 5 Ikàg ma'e uze'eg zemueteahy iaiw haw
pupe u'lar ma'e kwer wanehe wà.
Umuàzàn u'lar etea'i ma'e ràm wà no.
- 6 Imunar ma'e wiko ikatu haw
rehe wàpuz me wà.
Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e iapo
har wikuwe uzemupy'a 'ym pà wà.
Wakàgaw uzeapo wazar romo.

Ma'e'a'yr nemu'e putar, i'i a'e

- 7 Zopar, epuranu wiràmiri wanehe
nehe, ma'e'a'yr wanehe nehe no.
Nemu'e putar ma'e rehe wà nehe.
- 8 Eze'eg ma'e'a'yr ywy rehe har wanupe,
ipira ryahu rupi har wanupe nehe no.
Nemu'e putar ma'e rehe wà nehe no.
- 9 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko
a'e ma'e'a'yr paw wapo arer romo a'e.
A'e ma'e'a'yr ukwaw heko haw wà.
- 10 Ma'e'a'yr paw waneko haw upyta
Tupàn ipo pe.
A'e umuigo kar teko paw wanerekò wà.
- 11 Hemyrypar wà. Zaneapyakwar
wenu amo ze'eg ikatu haw.
O wenu ikatu 'ymaw.
Zaneapeku ukwaw zaneremi'u
ikatu haw.
Nezewegatete azeapyaka
katu penemimume'u rehe.
— Azeharomoete, aze a'e izupe,
xo a'e mehe zo azeruzar hehe.

Tupàn upurueityk, uzepyk purehe, upurumuaiw no

- 12 Tua'uhez ma'e wiko ma'e kwaw
katu har romo wà.
Ta'e tua'uhez haw werur ma'e
kwaw paw purupe xe.

- 13 Tupàn ukwaw katu ma'e a'e.
Upuner katu no.
Heta ma'e kwaw katu haw hehe.
Ukwaw ma'e a'e.
- 14 Aze Tupàn weityk ma'e, ni amo
nupuner kwaw a'e ma'e iapo
wi haw rehe wà.
Aze uphyhk ma'e, ni amo nupuner
kwaw imuhem kar haw rehe
izuwi wà.
- 15 Aze Tupàn umupytu'u kar àmàn
ikyr ire, uxinig ywy a'e.
Aze umuhem kar 'y,
Tynehem ywy 'y pupe.
- 16 Tupàn ikàg a'e,
weityk wàmàtyr'yamar wà no.
Aze amo imunar amo ma'e rehe,
Tupàn ikàg wera'u imunar ma'e wi
a'e. Ikàg wera'u a'e ma'e izarer wi no.
- 17 O'ok ma'e kwaw katu haw
tuwihaw wanuwi.
Umuigo kar tuwihaw awa
iranaiw ma'e romo wà no.
- 18 Tupàn o'ok tuwihawete
wanenaw wi a'e wà,
Wamono pà zemunehew paw pe wà.
- 19 Tupàn umunyryk kar xaxeto
wama'erekò haw wi wà.
Weityk upuner ma'e wà no.
- 20 Tupàn umupytu'u kar pureruze'eg
ma'e waze'eg ire wà.
Umumaw tua'uhez wama'ekwaw
katu haw wanuwi no.
- 21 Nuweroko katu kwaw tuwihaw wà.
Umumaw wapuner haw upuner
ma'e wanuwi no.
- 22 Tupàn wexak kar ma'e imim pyrer
ipytnahy haw pupe har a'e.
Umuhyape katu kar tatainý
ipytnaw rehe no.
- 23 Tupàn umuhua'u teko imono'og
pyrer ywy rehe har wà.
Omono wapuner haw wanupe no. A'e
re weityk a'e teko wamumaw pà wà.
- 24 Umue'o kar teko wanuwhaw wà.
Weraha ywyxiguhu rehe pe heta
'ymaw rupi no.

25 Wata ipytunahy haw rupi
ma'e hexak 'ym pà.
Uzepyapi oho waiko uka'u
ma'e ài wà.

Heze'eg wer Tupàn pe

- 13** ¹Aexak a'e ma'e paw hereha
pupe ihe.
Aenu heapyakwar pupe no.
Aenu katu ikwaw pà.
2 Hemryrypar wà. Napeiko kwaw
ihewi ikàg wera'u ma'e romo.
Akwaw penemigwaw.
3 Heze'eg wer Tupàn upuner
wera'u ma'e pe.
Hepurumume'u wer heremiapo
kwer rehe izupe.
4 Penemu'em pema'ekwaw
'ymaw imim pà.
Peiko muhàg kwaw par teko
imukatu 'ymar ài.
5 A. Aze mo pepytu'u peze'eg ire,
— Ma'ekwaw katu har,
i'i mo teko peme wà.

— Ni amo nupuner kwaw wemu'emaw rehe Tupàn pe, i'i a'e

- 6 Peinu heremiapo kwer imume'u
àwàm nehe kury.
Pezekaiw heze'eg rehe nehe no.
7 Aipo penemu'em putar Tupàn
ipyro pà nehe.
Pemume'u putar temu'emaw
ipyro pà nehe.
8 Aipo peiko putar huwake nehe,
heruwake 'ym nehe.
Aipo pemume'u putar ikatu haw
tuwhiaw wanenataromo nehe.
9 Aze upuranu penehe nehe,
aipo ikatu putar nehe.
— Zaneremu'em teko wanupe.
Nezewegatete Tupàn pe nazapuner
kwaw zaneremu'emaw rehe no.
10 Aze napekatu kwaw nehe,
te pekatu 'ymaw iàmim pà nehe,
Nezewe mehe we uzepyk putar
penehe nehe.

- 11 Tupàn uhua'u haw umynehem putar
wakyze haw pupe a'e wà nehe.
Ipurumukyzeahy haw u'ar putar
penehe nehe.
12 Pema'enukwaw ze'eg kwehe arer rehe.
Nuzawy kwaw tanimuk.
Xityk imono.
Tàpuz ipywahy ma'e nupurupyro
kwaw zauxiapekwer wanuwi.
Peiko tàpuz ywyzuwa iapo pyrer ài.
Napekàg kwaw.

Amume'u putar hekatu haw Tupàn henataromo ihe, i'i a'e.

- 13 Peze'eg zo kury. Aze'eg putar kury.
Wyzài ma'e izeapo mehe
aze'eg putar kury.
14 Nakye kwaw hemàno àwàm wi.
Azemuàgà'yim hemàno àwàm rehe.
15 Naheta kwaw ma'e hàrogatu haw
ihewe kury. Ta'e Tupàn hezuka
putar nehe xe.
Nezewe rehe we amume'u putar
hekatu haw henataromo nehe.
16 Aze ru'u hekyze 'ymaw
hepyro putar nehe.
Ta'e ni amo teko ikatu 'ym ma'e noho
kwaw Tupàn henataromo wà xe.
17 Herenu katu pe heze'eg mehe nehe.
Pezeapyaka hema'emume'u
haw rehe nehe.
18 Azemuàgà'yim hekatu haw
imume'u àwàm rehe.
Akwaw hekatu haw.

O Tupàn, màràzàwe erezepyk herehe ne, i'i a'e.

- 19 Ni amo nupuner kwaw ma'e imume'u
haw rehe tuwhiaw wanenataromo
herenataromo wà,
aze i'i Tupàn ihewe nehe,
A'e mehe apytu'u putar heze'eg
ire nehe, hemàno pà nehe.
20 O Tupàn, xo mokoz ma'e
zo ainoz newe.
Nezewe mehe nazéàmim
kwaw newi nehe.

- 21 Erezepyk iko herehe. Epytu'u kury.
Epytu'u hemukyze kar ire.
- 22 O Tupàn, aze herenoz pe nerenerataromo
nehe, awazar putar neze'eg nehe.
Aze ru'u ihe ràgypy aze'eg putar.
Na'e erewazar putar heze'eg nehe.
- 23 Mâràñ haw rupi azawy.
Mâràñ ikatu 'ym ma'e azapo.
Ma'enugar heremiawy kwer eremume'u
iko. Ma'enugar heremipa kwer ikatu
'ym ma'e eremume'u iko.
- 24 Mâràzàwe tuwe erezeàmim ihewi.
Mâràzàwe tuwe hererek
pe neàmàtyry'ymar ài.
- 25 Aiko ka'a huwer ywytu
hemiraha zàwe ihe.
Mâràzàwe tuwe hemukyze kar pe ne.
Nazawy kwaw pino uxinig ma'e.
Mâràzàwe tuwe nepurupuraraw kar
wer ma'erahy rehe ihewe.
- 26 Eremuapyk heremipa kwer
iaiw ma'e pape rehe.
— Neputumekuzar kar wer
heremipa kwer ikatu 'ym ma'e
hekwàkwàmo mehe arer rehe ihewe.
- 27 Erezàpixipixi hepy iko kyhàhàm
tâtà ma'e pupe.
Ereme'egatu heata haw nànàñ.
Ereme'e hepyor pe rupi
heremizar nànàñ no.
- 28 Nezewe mehe apaw aha iteko
ywyra kupi'i hereko har ài.
Nazawy kwaw kamir yhok
tetea'u wanem'i'u kwer no.

Zanerekohaw na'ipuku kwaw

- 14**¹ Ure uruiko ikàg 'ym ma'e romo
urezexak kar mehe arer we paw
rupi ure.
Urerekohaw iaikwera'i. Ikatu 'ym
ma'e tetea'u uzeapo urewe urerekoh
mehe no.
- 2 Teko nuzawy kwaw ma'eputyr uzaw
ire na'arewahy uxinig ma'e wà.
Nuzawy kwaw i'ágaw wà no. Ukwaw
ko rupi na'arewahy. Na'arewahy
ukàzym no.

- 3 Nuruiko kwaw ikàg ma'e romo.
Màràzàwe tuwe erezekaiw ururehe.
Naiko kwaw upuner ma'e romo.
Màràzàwe tuwe hereraha
pe nerenerataromo.
- 4 Teko iaiw ma'e
Nuzapo pixik kwaw ikatu ma'e a'e wà.
- 5 Eremume'u ure'ar heta àwàm
urewe paw rupi ne.
Upyta imume'u katu pyrer romo.
Ni amo nupuner kwaw imunàaw
rehe amo ae ure'ar imume'u pà wà.
- 6 Epytu'u ururehe neme'e re nehe.
Tuwe urupyta ure zutyka'i nehe.
Tuwe ure zutyka'i urumumaw
ure'ar nehe.
Uma'erekohaw umumaw u'ar
uma'erekohaw pà. Nezewegatete
urumumaw ure'ar.
- 7 Heta ma'e hàrogatu haw ywyra pe.
Aze ximonohok nehe,
hezuz wi putar nehe.
Itua'u wi putar nehe.
- 8 Aze hapo izemàner nehe,
Aze izypy kwer umàno ywy pupe nehe,
- 9 Nezewe rehe we aze ximono 'y pixik
hehe nehe, hezuz wi putar nehe.
Hàkà wi putar ywyra ipyahu
ma'e ài nehe.
- 10 Teko niuko kwaw ywyra ài wà.
Umàno mehe upaw wà.
Wekwe imono re,
ma'e pe oho putar wà nehe.
- 11 'Ypaw typaw upaw rupi.
Yrykawhu upytu'u uwyrkyk ire no.
- 12 Nezewegatete aze heta we ywak nehe,
Urumàno putar upaw rupi
katete ure nehe.
Uruzapo putar ureker haw zàwenugara
uremàno pà nehe.
Nurupu'am pixik kwaw a'e re nehe.
- Àro putar 'ar ikatu wera'u ma'e ihe nehe**
- 13 A, aze mo hemono pe umàno
ma'e kwer wapyta haw pe,
Aze mo hemim pe a'e pe
nekwahy mehe,

- Aze mo a'e re eremume'u he'ar,
— Hema'enukwaw putar nerehe a'e
  'ar mehe nehe, aze mo ere ihewe,
  ikatu wera'u mo ihewe.
- 14** Aipo amo wikuwe wi putar
  umàno re wà nehe.
  Ihe àro putar 'ar ikatu wera'u
  ma'e ihe nehe.
  Heremipuraw ipaw ire apytu'u
  putar hàro re nehe.
- 15** Na'e herenoz putar pe nehe.
  Awazar putar neze'eg newe nehe.
  Nerurywete putar herehe nehe.
  Ta'e heapo pe ne xe.
- 16** Erezekaïw putar herehe iawy haw
  iapo kar 'ym pà ihewe nehe.
  Nereiko kwaw herehe neme'e pà
  heremiapo ikatu 'ym ma'e hekar
  pà nehe.
- 17** Nereharaz putar heremiapo kwer
  ikatu 'ym ma'e wi nehe.
  Eremunàn putar heremiyaw
  kwer nehe no.
- **Eremumaw zaneremiaro,**
i'i Izo Tupàn pe
- 18** Ywytyruhu uzekazeka waiko
  u'au'ar pà wà.
  Itahu uhem uwenaw wi wà no.
- 19** 'Y u'ar ita rehe imukwamukwar pà.
  'y ywy rehe uwryrykahy ma'e weraha
  ywy uzeinuinuromo.
  Nezewegatete eremumaw teko
  wama'eràrogatu haw wanuwi ne.
- 20** Ereityk teko ne wà.
  A'e rupi oho tuwe wà.
  Amo ae hexakaw eremono wanupe
  ko ywy wi waho mehe ne wà.
- 21** Aze amo uze'egatu ta'y'r wanehe wà,
  wanu nuenu kwaw wà.
  Aze ta'y'r u'ar iaiw paw pupe wà,
  Ni amo numume'u kwaw
  wanu pe wà.
- 22** Xo wetekwer rehe hahy haw
  zo ukwaw a'e.
  Xo uzemumikahy haw upy'a
  pe har zo ukwaw.

ZEMUGETA HAW MOKOZ HAW

15—21

Eripaz uze'eg wi kury

15

**Ereze'eg nezewe, ta'e ereiko ikatu 'ym
ma'e iapo har romo****15¹** Eripaz Temà ywy rehe har
  uze'eg putar a'e nehe kury.

2 Izo, awa ma'e kwaw katu har
  nuwazar kwaw amo iz'e'g awer
  uze'egaw ipuhuz 'ym ma'e
  imume'u pà a'e.

Numynehem kwaw upy'a ywytu pupe.

3 Awa ma'e kwaw katu har numume'u
  kwaw ze'eg ikatu 'ym ma'e.
  Nuzepyro kwaw zepykaw wi ze'eg
  ipiruahy ma'e imume'u pà.

4 Neperumumaw wer Tupàn
  imuwete haw rehe.
  Aze mo erepuner wamupytu'u kar
  haw rehe, ni amo nuze'eg iwer
  mo Tupàn pe wà.

5 Ereze'eg nezewe ta'e ikatu 'ym ma'e
  iapo har romo ereiko ne xe.
  Neremu'em amo wanupe
  neze'eg mehe.

6 Namumé'u kwaw neremiapo
  kwer ikatu 'ym ma'e nehe.
  Ta'e neze'eg awer umume'u ikatu
  'ym ma'e iapo har romo
  nerekohaw a'e xe.

7 Aiko awa uzexak kar ma'e kwer izypy
  mehe arer romo ihe, ere iko nezeupe.
  Aipo erezur ywy rehe ywytyruhu
  wanur 'ym mehe we.

8 Aipo erekwaw Tupàn hemiapo
  ràm imume'u pyr 'ym ne.
  Aipo xo ne zo ereiko ma'e
  kwaw katu har romo.

9 Aipo erekwaw amo ma'e
  ureremigwaw 'ym.
  Aipo erekwaw katu wera'u ma'e urewi.

10 Uruzemu'e ma'e rehe tua'uhez
  ma'e wapyr ure.
  Uzexak kar neru ixexak kar 'ym
  mehe we wà.

- 11 Tupàn ipurumurywete kar wer nerehe. Màràzàwe tuwe nereputar kwaw nemurywete kar àwàm. Uruze'egatu uruiko newe her rehe.
- 12 Màràzàwe tuwe erezapo nep'y'a hemimutar. Màràzàwe tuwe ereme'e urerewe neakatuwawahy 'ym pà.
- 13 Màràzàwe tuwe ereàmàtyry'ym Tupàn. Màràzàwe tuwe erekwahy Tupàn pe. Màràzàwe tuwe eremume'u hemiapo kwer ikatu 'ymaw.
- 14 Aipo amo upuner ikatuahy ma'e romo weko haw rehe wà. Aipo amo upuner ikatu ma'e romo Tupàn henataromo weko haw rehe wà.
- 15 Tupàn nuzeruzar kwaw weko haw pe har wanehe. Ni ywak na'ikatu kwaw henataromo,
- 16 Ma'e za'e putar teko wanupe nehe. Na'ikatu kwaw wà. Tupàn uhuhuk wanehe ume'e mehe a'e. Teko ui'u ikatu 'ymaw pupe wà. Nuzawy kwaw 'y wanupe.

Ikatu 'ym ma'e iapo har upuraraw ma'erahy u'ar nànàn a'e

- 17 Ezeapyaka katu nehe, Izo. Amume'u putar ma'e newe nehe kury. Amume'u putar heremixak kwer newe nehe kury.
- 18 Ma'e kwaw katu har upurumu'e ze'eg azeharomoete har rehe wà. Uzem'u'e a'e ma'e rehe u wapyr wà.
- 19 Wanu wiko amo ywy rehe wà. Naheta kwaw amo ae ywy rehe arer a'e ywy rehe wiko ma'e wà.
- 20 Ikatu 'ym ma'e a'e, amo wanupe ma'erahy ipuraraw kar har a'e, A'e ae umumaw u'ar paw ma'erahy ipuraraw kar pà uezuepe a'e no.
- 21 Uze'eg ma'e upurumukyzeahy kar ma'e umynehem wapyakwar wà. — Ni amo nuzapo kwaw ikatu 'ym ma'e ihewe wà nehe, aze i'i wà nehe,

- A'e 'ar mehe we imunar ma'e ipuruzukaiwahy ma'e uzàmàtyry'ym putar wà wà nehe.
- 22 Nuàro kwaw umàno haw wi uehem àwàm. Ta'e amo umuhyk utakihe izuka pà xe.
- 23 Apitaw wàro waiko wà. U'u putar hetekwer wà nehe. Ukwaw 'ar ipytunaw hereko har ihm etea'i àwàm a'e.
- 24 Ikyze haw wiko putar izar romo nehe. Ma'erahy ipuraraw paw uezapo putar izar romo nehe no. Nuzawy kwaw tuwihawete wàmàtyry'ymar wanur àwàm hàro har.
- 25 Iaiw ma'e upir opo Tupàn iàmàtyry'ym pà. Uzàmàtyry'ym Tupàn upuner wera'u ma'e ukyze 'ym pà.
- 26 Nuweruzar kwaw Tupàn a'e. Wereko u'yw wi uzemimaw ipuhuz ma'e opo pe. Uzemomor Tupàn ikutyr.
- 27 Ume'e wiko wera'u ma'e ài. Aiko wera'u amo wanuwi ihe, i'i upy'a pe.
- 28 A'e awa ikatu 'ym ma'e weityk tawhu tetea'u wà. Upyhyk teko uzàn ma'e kwer wanàpuz gwer wà no. A'e tawhu wà, a'e tâpuz wà no, Uzeapo putar ma'e heityk pyrer romo wà nehe.
- 29 Numumaw kwaw 'ar tetea'u hemetarer katu ma'e romo wiko pà nehe. Ima'e paw ukàzym putar izuwi nehe. Te i'ágaw ukàzym putar ywy wi nehe.
- 30 Awa ikatu 'ym ma'e nuhem kwaw ipytunaw wi nehe. Nuzawy kwaw ywyra hàkàgwer ukaz ma'e kwer hereko har nehe. Ywytu weraha a'e ywyra iputyr paw rupi izuwi.
- 31 Nukwaw katu kwaw ma'e. Uzeruzar temu'emaw rehe.

- A'e rupi upyhyk putar temu'emaw
wemiapo kwer hekuzaromo nehe.
- 32** Uxinig putar u'ar 'ym
mehe we nehe.
Nuzawy kwaw ywyra hàkà uxinig
ma'e kwer hezuz pixik 'ym ma'e
rám hereko har.
- 33** Amo uwá'yw a'e, weityk u'a kwer
iakyr mehe we a'e.
Nuzawy kwaw agwer uwá'yw.
Nuzawy kwaw uri 'yw
uputyr heitykar.
- 34** Naheta kwaw izuapyapyr ikatu 'ym
ma'e wanupe wà nehe.
Tata umumaw putar imunar ma'e
wanàpuz nehe no.
- 35** Umume'u ikatu 'ym ma'e wemaipo
rám wà. Uzapo wemiawy wà no.
Xo amo wanupe wemu'em àwam
rehe zo ima'enukwaw wà, xo amo
wanehe umunar àwàm rehe
zo ima'enukwaw wà.

Izo uze'eg putar kury

16—17

Ze'eg tetea'u

16

¹ Izo uze'eg putar a'e nehe kury.

- ² Agwer ma'e ainu kwehe mehe ihe.
Nahemurywete kar kwaw pe.
Hemuzemumikahy kar pe.
- ³ Aipo ko peze'eg ywytu zàwenugar
nupaw pixik kwaw nehe.
Màràzàwe tuwe naapepytu'u
kwaw heputupyk ire.
- ⁴ Aze mo pepuraraw ma'erahy
peiko hezàwe,
Apuner mo peze'egaw imume'u
haw rehe.
Azeàkàgmuawawak mo ma'e
kwaw katu har ài.
Apukamikamik mo heze'eg
tetea'u pupe no.
- ⁵ Apuner mo ze'eg purumurywete
kar ma'e imume'u haw rehe.
Nezewé mehe mo ma'erahy rehe
napezemumikahy iwer mo nezewé.

- 6** Aze aze'eg, herahy haw
noho kwaw ihewi.
Aze apytu'u heze'eg ire,
heremipuraraw nupaw kwaw no.

Tupàn uzeypyk herehe, i'i

- 7** Ne o Tupàn ne, herezar pe kwez
ikàg 'ym ma'e romo ne.
Eremumaw heànàm paw ne wà.
- 8** Hemono pe zemunehew paw
zàwenugar pupe. A'e rupi 'aw
awa umume'u heremipa
kwer ikatu 'ym ma'e wà.
Xo hepir zo heta ihewe kury.
Xohekagwer zo no. A'e rupi,
— Ikatu 'ym ma'e iapo har romo
ereiko, i'i amogwer ihewe wà.
- 9** Wikwahy mehe Tupàn hereityk
azeharomoete a'e.
Na'iakatuwawahy kwaw herehe
ume'e mehe.
Nuzawy kwaw miar ipuruzukaiwahy
ma'e. Ur heraikweromo hezuka
àwàm imume'u pà.
- 10** Upaw rupi umume'u ikatu 'ym ma'e
ihewe wemiapo rám wà.
Uwàpptyamawok uzuru herehe
uze'eg urywahyahy pà wà.
Ukwaukwar herehe ikàg 'ym ma'e
romo hemuigo kar pà wà.
- 11** Tupàn hemono awa iaiw
ma'e wanupe.
Hemu'ar kar teko ikatu 'ym
ma'e wapo pe.
- 12** Aiko zeàmàtyry'ym 'ymaw rehe
kwehe mehe. Nezewé rehe
we hekamik a'e.
Hepyhyk he'az pe hezuhaw pà.
— Azywà putar a'e awa ihe nehe,
i'i ihewe.
- 13** Umàmàn u'yw pupe heywyr
hezywàzywà pà.
U'yw ukutuk heku'azarer.
Waxaw oho. Nahepuhareko kwaw.
Nuzemumikahy kwaw herehe.
Hepy'a rupi arer uwryky
wyw rehe no.

- 14** Tupàn ur hekutyr zauxiapekwer ài.
Werekoahy heretekwer ukwaukwar
pà herehe.
- 15** Amunehew ma'eryru pàn iànàm
ma'e ma'eryru iapo pyrer,
hezemumikahy haw hexak kar pà.
Ikàg 'ym ma'e romo aiko. A'e rupi
wyku'i kwer rehe apyk.
- 16** Aza'i'o tetea'u. A'e rupi heruwa
nuzawy kwaw ukaz ma'e kwer.
Hereha iàypyàpyzahy. Ipihupihun
izywyr no.
- 17** Nezewe rehe we naiko pixik
kwaw puruzuka ma'e romo ihe.
Aze'eg Tupàn pe tuweharupi
heremu'em 'ym pà.

Naheta kwaw heptytwà har, i'i

- 18** O ywy, ezumim zo ikatu 'ym ma'e
ihewe iapo pyrer nehe.
Ahapukaz hemukatu àwàm henoz pà.
Ezupyk kar zo heze'eg nehe.
- 19** Heta hekatu haw imume'u har ywak
rehe. Akwaw heta haw.
Tupàn pe herekuzaromo uze'eg
ma'e wiko a'e pe a'e.
- 20** Hemryrypar uze'eg urywahyahy
herehe wà.
Azewyr Tupàn pe herehay hereko pà.
- 21** Awa umume'u umyryrypar ikatu haw
tàmuz wanenataromo a'e.
Nezewegatete aputar hekatu haw
Tupàn henataromo imume'u
àràm ihe no.
- 22** Amumaw putar amo kwarahy
hereko pà nehe. Tupàn upapar
a'e hekwarahy a'e.
Aha putar iteko pe rupi ihe. Ni amo
nuzewyr kwaw a'e pe rupi wà.

- 17¹** Napuner tària'i kwaw
heptyuhemaw rehe.
Hereko haw upaw eteal.
Hetym àwàm heràro iko.
- 2** Upuka ma'e umàmàn heywyr wà.
Aze uze'eg zemueteahy herehe wà,
napuner kwaw wanehe
hezepykaw rehe.

**Amo teko uzenimonimon
wà heruwa pe wà**

- 3** O Tupàn, xo ne zo erepuner
hepyro haw rehe azeharomoete.
Naheta kwaw amo henewer
haw imekuzar àràm wà.
- 4** Erewàpytm a'e upuka ma'e
wama'enukwaw paw wanuwi ne.
Nezewe mehe nukwaw katu
kwaw ma'e wà.
Hereityk kar zo pe wanupe nehe.
- 5** Nezewe i'i teko wà. — Aze amo
uzapo ikatu 'ym ma'e umyryrypar
wanupe temetarer ipyhyk
pà wà nehe,
Iapo arer ima'uhez putar wà nehe,
i'i wà.
- 6** Teko uze'eg zemueteahy herehe
a'e ze'eg imume'u pà wà.
Uzenymon wà heruwa rehe wà no.
- 7** Apuraraw ma'erahy tetea'u teko ihe.
Te naherehàpyhàgatu kwaw kury.
Heretekwer nuzawy kwaw ma'e
i'àgaw a'e.
- 8** Herexak mehe hero awa ikatu
ma'e wanupe ihe.
— Tupàn uzepyk putar nerehe nehe,
ta'e nerezeruzar kwaw hehe ne xe,
i'i ihewe wà.
- 9** A'e awa ikatu ma'e a'e wà, imuawate
pyr a'e wà, nupytu'u kwaw herehe
uze'eg ire nezewe wà.
— Azeharomoete ureze'eg,
i'i wiwi tuweharupi wà.
- 10** Aze mo uzewyr xe wà,
Naexak kwaw ni pitài ma'e kwaw
katu har ihe, wainuinuromo ihe.
- Naheta kwaw ma'e hàrogatu pyr
hepy'a pe har, i'i a'e.**
- 11** Hereko haw upaw oho iko.
Napuner kwaw heremimutar
iapo haw rehe.
Ma'e hàrogatu pyr hepy'a pe
har oho ihewi paw rupi.
- 12** — 'Aromo ipytunahy,
i'i mua'u hemryrypar ihewe wà.

- Tatainy uhem etea'i iko, i'i ihewe ipytunahy haw myteromo wà.
- 13** Heràpuz umànò ma'e kwer wapyta haw pe hin putar nehe.
Azeàpàrirog putar heker pà ipytunaw rehe nehe.
- 14** — Hetymaw wiko heru romo, a'e putar nehe.
Merua'yr wiko hehy romo wà, hereinyr romo wà.
- 15** Aze nezewe haw uezapo nehe, ma'e àrogatu putar nehe.
Aipo amo upuner ikatu ma'e ihewe uezapo ma'e ràm hexakaw rehe wà.
- 16** Aipo heremiaro wezyw putar ipupyaikaw pyrer umànò ma'e kwer wapyta haw pe har pe nehe.
Aipo upytu'u putar hepyr ywy iwy pe nehe.

Minaz uze'eg mokoz haw rupi

18

Izo, epytu'u nehe ty, ezeapyaka
heze'eg rehe nehe, i'i izupe

18

- 1** Minaz uze'eg putar nehe kury.
- 2** Izo, màràzàwe tuwe nerepytu'u kwaw neze'eg ire.
Epytu'u nehe ty. Ezeapyaka katu heze'eg rehe nehe. Nezewe mehe zapuner putar ma'e rehe zaneze'egaw rehe nehe.
- 3** — Napekwaw kwaw ma'e, ere urewe. Màràzàwe tuwe ereze'eg nezewe urewe.
— Peiko miar ài, ere urewe.
- 4** Xo ne zo erezekutuk nekwahy haw pupe. Erekwahy ne.
Aipo ywy uezapo putar ywyxiguhu romo a'e rupi nehe.
Ereze'eg ne. Aipo ywytyruhu utyryk putar wenaw wi a'e rupi nehe.

Katu 'ym ma'e iahykaw

- 5** Tatainy uwew e a'e. Nezewegatete iaiw ma'e heko haw upaw putar nehe no.

- Nuzawy kwaw tata ukaz 'ym ma'e heny haw.
- 6** Tatainy neràpuz me har naheny pixik kwaw nehe.
Heta putar ipytunaw tatainy hekuzaromo nehe.
- 7** Iaiw ma'e wata ikàg ma'e ài kwehe mehe. Ko 'ar rehe uzepyapi oho iko. Hemiaipo ràm hemimutar umu'ar kar iko.
- 8** Upyrog kyhapari rehe.
Ipy uezàpixipixi hehe.
- 9** Miar pyhykaw zàwenugar uphyk ipyakaza rehe.
Ihàm umumykahy.
- 10** Iapo har umim miar ipyhykaw ywy pupe a'e,
Iho àwàm rupi imim pà a'e.
- 11** Ukyzeahy, ta'e teko tetea'u umume'u izuka àwàm wà xe.
Iata mehe tuweharupi oho haikweromo wà.
- 12** Hemetarer katu kwehe mehe.
Ko 'ar rehe ima'uez.
Iaiw paw u'ar etea'i hehe.
- 13** Ma'eahy haw puruzuka ma'e uhàuhàz hetekwer rehe.
Umunem kar izywa a'e, hetymà a'e no.
- 14** Wiko katu wàpuz me.
Amo ozo'ok hàpuz wi tuwihawete mào haw her ma'e henataromo heraha pà wà.
- 15** Teko umukatu putar hàpuz ita izu ma'e imuku'i pyrer exopere her ma'e pupe wà nehe.
A'e re amo teko ikwaw pyr 'ym wiko putar ipupe nehe.
- 16** Iaiw ma'e nuzawy kwaw ywyra uxining ma'e kwer. Hapo uxining.
Te hèkà ywate wera'u ma'e uxining no.
- 17** Ni amo na'ima'enukwaw pixik kwaw hehe wà nehe.
Izywy rehe har heharaz putar her wi a'e wà nehe no.
- 18** Omono kar putar teko wikuwe ma'e wamyster wi wà nehe.

- Weraha putar tatainay wi wà nehe,
ipytunaw pupe heityk pà wà nehe.
- 19** Naheta kwaw ta'yr izupe ywy rehe
wà nehe. Naheta kwaw
hemimino izupe wà nehe.
A'e rupi naheta kwaw izuapypyry
wà nehe, hápuz ipyhyk àràm
romo wà nehe.
- 20** Taw nàñànar a'e awa ipaw awer
imume'u haw henu har
Uryryryryz putar ukyze haw wi wà
nehe, ukyzeahy haw wi wà nehe.
- 21** Nezewa upaw ikatu 'ym ma'e wà.
Nezewa Tupàn rehe ipurukwaw wer
'ym ma'e upaw wà.

Uwazar Izo waze'eg

19

**Peze'eg zemueteahy ihewe,
i'i wanupe a'e****19¹** Izo uze'eg putar a'e nehe kury.

- 2** Máràn 'ar pemumaw putar
peze'egahy pà ihewe nehe,
Hekutuk pà peze'eg pupe nehe.
- 3** Peze'eg zemueteahy tetea'u herehe.
Aipo napemaranugar kwaw nezewe
hererekoahy awer wi.
- 4** Aze mo ikatu 'ym ma'e iapo
har romo aiko,
Nezewe rehe we mo ikatu
herehe pezepyk wi wi haw.
- 5** — Zanekatu wera'u Izo wi zane,
peze peiko pezeupe.
— Iaiw haw izupe uezapo ma'e kwer
wexak kar ikatu 'ymaw purupe,
peze peiko.

Tupàn uzepyk e herehe

- 6** Nan kwaw nezewe. Tupàn uzepyk e
herehe. Nazapo kwaw ikatu 'ym ma'e.
A'e uzapo miar ipyhykaw
zàwenugar hepyhyk pà a'e.
- 7** Amume'u ipuruzuka haw ihe.
Ni amo naherenu kwaw wà.
Aenoz heptytywà haw purupe.
Ni amo naherereko katu kwaw wà.

- 8** Tupàn uwàpytym herape ràm
pàrirogaw pupe a'e.
A'e rupi napuner kwaw
a'e pe rupi heho haw rehe.
Upyk herape ipytunaw pupe.
- 9** Tupàn o'ok heremetarer ihewi paw rupi.
Teko tetea'u umume'u hekatuhaw
kwehe mehe wà. Tupàn umumaw
hekatuhaw imume'u haw.
- 10** Umàmàn heywyr heàmàtry'yym pà.
Te hemumaw.
O'ok hema'eràrogatu haw ka'akyr ài.
Te hapo o'ok.
- 11** Ihewe ikwahy haw ukaz tata ài.
Hererekowàmàtry'yamar ài a'e.
- 12** Hekutuk iaiw haw pupe.
Iaiw haw nuzawy kwaw
zauxiapekwer wà. Uhàwykàz
ywkykwar uezàmimaw romo wà.
Uzapo uker haw heràpuz izywyr wà.

Hemyrypar wà, heànàm wà no,**upaw rupi utyryk ihewi wà**

- 13** Tupàn hereityk kar herywyr
wanupe a'e.
Hekwaw par hererekowemigawaw
'ym ài wà.
- 14** Heànàm utyryk ihewi wà.
Hemyrypar na'ima'enukwaw
kwaw herehe wà kury.
- 15** Heràpuz me upyta ma'e imaranugar
ihewi wà. Nuzawy kwaw
hekaw 'ymar wà.
Ihewe uma'erekma'e hererekomo
amo ae ywy rehe har ài wà.
- 16** Aenoz uma'erekma'e imuwa.
Nuzekaiw kwaw herehe.
Aze aze'egatu izupe, nezewe rehe
we nuzapo kwaw heremimutar.
- 17** Hezuru ipihe haw iro heremireko pe.
Herywyr ihuhuk wer herehe
ume'e mehe wà.
- 18** Te kwarera'i hereityk wà.
Hepu'am mehe na'arewahy
uze'eg urywahyahy herehe wà.
- 19** Te hemyryparete wanupe hero kury.
Teko heremiamutar wera'u hereityk wà.

- 20** Xo hepirhekagwer rehe
we upyta we ihewe.
Hereko wiwi haw zawaiw katu ihewe.
- 21** Hemyrypar wà, hepuhareko pe nehe.
Ta'e Tupàn ipo a'e xe, hekutuk arer
romo hekon a'e xe.
- 22** Măràzawé tuwe pepurapo wer ikatu
'ym ma'e rehe ihewe Tupàn ài.
Măràzawé tuwe naapepytu'u kwaw
ma'erahy ihewe ipuraraw kar ire.

Hemonokatu har wikuwe a'e

- 23** Aze mo amo umuapyk heze'eg pape
rehe, ikatu mo ihewe.
Ikatu mo heze'eg pape rehe imuapyk
pyrer ihewe.
- 24** Aze mo umuapyk itaxu rehe ikaikair
haw itatâtà iapo pyrer pupe,
ikatu mo ihewe.
Aze mo umuapyk ita rehe,
ikatu mo ihewe.
- 25** Ta'e akwaw hekatu haw imume'u
àràm hekuwe haw ihe xe.
Iahykaw rehe ur putar xe ywy rehe
hekatu haw imume'u pà a'e nehe.
- 26** Hema'eahy haw uxi'uxi'u putar hepir
paw rupi a'e nehe.
Nezewe rehe we aexak putar
Tupàn ko heretekwer pupe
hereko mehe ihe nehe.
- 27** Aexak putar hereha pupe nehe.
Hereha wexak putar nehe.
Nuiko kwaw heremigwaw 'ym romo
ihewe nehe. Akwaw putar nehe.
Aputar tuwe a'e ma'e izeapo àwàm ihe.
- 28** — Nuruzapo kwaw ma'e newe
ma'erahy ipuraraw kar pà,
peze peiko.
— Ko iaiw haw herur arer wiko
nepupe a'e, peze peiko.
- 29** Pekyze takihepuku wi nehe.
Tupàn uzepyk ikatu 'ym ma'e iapo
arer wanehe a'e takihepuku pupe a'e.
Pekwaw ko ma'e nehe. Heta
zameremiapo kwer imume'u har.
Heta zameremiapo kwer hekuzaromo
zanerehe uzepyk ma'e ràm.

Zopar uze'eg mokoz haw rupi

20

- 20** ¹Zopar Nama pe har uze'eg putar
a'e nehe kury.

- 2** Izo, hemuzemumikahy kar pe ne.
A'e rupi awazar putar neze'eg newe
na'arewahy nehe kury.
- 3** Urewe neze'egahy awer na'ikatu kwaw.
Nezewe rehe we akwaw iwazar
haw imume'u haw.

**Iaiw ma'e iapo har hurywete
haw ipixika'i a'e**

- 4** Erekwaw katu ko ma'e.
Kwehe mehe arer we,
Teko ywy rehe waneko mehe arer we,
Nezewe wanekon wà.
- 5** Ikatu 'ym ma'e numumaw kwaw
kwarahy tetea'u hurywete pà.
Aze ma'e ikatu izupe, upaw
na'arewahy izuwi.
- 6** Aze iaiha katu ywak ài,
Aze iákàg uzekok ywàkun rehe,
- 7** Nezewe rehe we upaw putar
tuwe tanimuk ài nehe.
Nukweraw kwaw nehe.
Ikwaw parer nukwaw kwaw izupe
uzeapo ma'e kwer wà.
- 8** Ukàzym putar puahu haw ài nehe.
Nuzawy kwaw puahu haw
zàwenugar pyhaw har.
Ni amo nuexak wi kwaw wà nehe.
- 9** Ipyr wiko ma'e kwer
Nuexak wi pixik kwaw wà nehe.
- 10** Imunar teko hemetarer 'ym ma'e
wanemetarer rehe wikuwe mehe.
Ta'yir umuzewyr putar wanemetarer
wanupe wà nehe.
- 11** Hetekwer ipyahu ma'e ikàg ma'e
uzeapo putar ywyku'i romo nehe.

**Katu 'ymaw uzeapo puruzuka
haw iaiw ma'e romo**

- 12** Ikatu 'ymaw hete katu ikatu
'ym ma'e pe.
Umim uwapeku iwy pe.

- 13** Omonokatu uzuru pupe.
Nezewé mehe umumaw a'e 'ar hete
katu haw ikwaw pà.
- 14** Na'e uwezyw ipy'a pe kury.
A'e pe uezapo puruzuka haw
iro ma'e romo.
- 15** Awa ikatu 'ym ma'e uhuhuk, temetarer
amo wanuwi wemipyhyk kwer imur
pà wie wi. Ta'e imunar hehe xe.
Tupàn wenuhem hie wi.
- 16** U'u puruzuka haw mozaïw
izuru pe har.
A'e puruzuka haw uzuka i'u arer.
- 17** Tapi'ak kamykwer uwyrkyk yrykaw
ài. Hâir uwyrkyk nezwegate no.
Ikatu i'u mehe.
Ikatu 'ym ma'e nu'u kwaw nehe.
- 18** Weityk putar ma'e uma'erekò haw
pupe wemimono'og kwer nehe.
Hemetarer numurywete kar kwaw nehe.
- 19** Ta'e imunar hemetarer 'ym ma'e
wanehe a'e xe. Heharaz wanuwi.
Imunar amo wanehe wanàpuz
pupe wixe pà no.
Nuzapo kwaw wàpuz uzeupe.
- 20** Ma'e hemimono'og kwer ipo pe har
numurywete kar pixik kwaw uzar.
Tuweharupi uputar amo.
Na'e uputar amo no.
- 21** Tuweharupi hemetarer wera'u
oho iko, aze upuner.
Nezewé rehe we hemetarer
upaw putar izuwi nehe.
- 22** Hemetarer katuahy ma'e romo heko
mehe hemetarer 'ym ma'e romo
heko haw ur putar izupe
iàmàtyry'ym pà nehe.
Iaiw paw ipuhuz haw u'ar
putar hehe paw rupi nehe.
- Tupàn izepykaw u'ar putar
ikatu 'ym ma'e wanehe**
- 23** Tuwe umynehem upy'a nehe.
Ta'e Tupàn umu'ar kar putar
wekwahy haw hehe nehe xe.
Tupàn umugyr kar putar wekwahy
haw hehe àmàn ài nehe.

- 24** Aze uzepyro takihepuwi nehe,
U'yw itazu morog wakwa katu
ma'e ukutuk putar nehe. Waxaw
putar nehe.
- 25** Ozo'ok putar u'yw ikupe wi wà nehe.
Huwykwer heny putar u'yw rehe nehe.
Ma'e wi ikyze haw wiko putar
izar romo nehe.
- 26** Amo ukauka putar hemimono'og
kwer paw rupi wà nehe.
Tata teko wanemimunyk kwer 'ym
umumaw putar a'e awa nehe.
Umumaw putar iànàm paw
rupi wà nehe no.
- 27** Ywak wexak kar putar ikatu 'ym
ma'e wanemapiro kwer purupe nehe.
Ywy upu'äm putar wanemapiro kwer
ikatu 'ym ma'e imume'u pà nehe no.
- 28** Tupàn uzakook putar wekwahy
haw wanehe nehe.
A'e 'ar mehe umumaw putar
wanemetarer paw rupi nehe no.
- 29** Nezewé haw Tupàn uzapo iaiw
ma'e wanupe.
Omonokatu agwer ma'e imono pà
ikatu 'ym ma'e wanemapiro kwer
hekuzaromo.
- Izo wazar waze'eg wanupe kury**
- Teko paw rupi ikatu ihewe wà,
i'i wanupe**
- 21** ¹ Izo uze'eg putar a'e nehe kury.
- 2** — Aze pezeapyaka katu heze'eg
rehe nehe,
Hemurywete kar putar
pe azeharomoete nehe.
- 3** Heze'eg mehe peàro nehe.
Imumaw mehe pepuner herehe
peze'eg urywahyah haw rehe nehe.
- 4** Naze'eg zemuiteahy kwaw
teko wanehe.
A'e rupi naàrogatu kwaw ma'e.
- 5** Aze peme'e herehe nehe,
Pemono putar pepo pezuru
pupe pepytuhegatu pà nehe.

6 Uzeapo ma'e kwer rehe
hema'enukwaw mehe,
Akyze katu ihe.
Heretekwer uryryryryz paw rupi.

Ikatu 'ym ma'e iapo har uzegar uzemaraz pà wà

- 7 Măràzàwe tuwe ikatu 'ym ma'e
wikuwe wiwi wà.
- Măràzàwe tuwe hemetarer ma'e
uhem utua'uhez haw pe wà.
- 8 Heta wana'yr wanupe wà. Heta
wanemimino wanupe wà no.
Wiko izywyr watua'u mehe wà.
Wexak waneko katu haw.
- 9 Nuzeapo kwaw ikatu 'ym ma'e
wanàpuz me waànàm wanupe.
Tupàn nuzepyk kwaw wanehe.
- 10 Waneimaw tapi'ak imemyr
katu tetea'u wà.
Wamemyr numàno kwaw uzexak
kar mehe wà.
- 11 Wana'yr uzàn àràpuhàràna'yr
ài wà.
Oopoop urywete haw rehe wà.
- 12 Uzegar uzemaraz pà wà. Umupu
imupu pyr wà: iapu'a ma'e,
wioràwiràn, xi'am.
- 13 Ikatu 'ym ma'e umumaw ukwarahy
temetarer tetea'u inuromo wà.
Umàno zeàmàtyry'ym 'ymaw rehe
ma'erahy ipuraraw 'ym pà wà.
- 14 Uze'eg nezewe Tupàn pe wà.
— Etyryk urewi nehe.
Na'urepurukwaw wer kwaw
neze'eg rehe.
- 15 — Tupàn upuner wera'u ma'e,
peze izupe. Mo romo hekon a'e.
Măràzàwe tuwe urumuawate putar
nehe. Aze uruze'eg izupe nehe,
ma'e nuzapo putar urewe nehe,
i'i wà.
- 16 Ikatu 'ym ma'e uze'eg nezewe wà.
— Uruma'erekò tetea'u ure. A'e
rupi urerekò haw ikatu, i'i wà.
Wama'enukwaw paw na'ikatu
kwaw ihewe.

Tuwe ikatu 'ym ma'e uphyhk zepykaw nehe

- 17 Aze naxiputar kwaw tatainy, ximuwew.
Măràn mehe Tupàn umuwew putar
iaiw ma'e waneko haw wanuwi nehe.
Măràn haw amo u'ar iaiw haw pupe.
Aipo amo 'ar mehe Tupàn wikkahy
ma'erahy ipuraraw kar pà wanupe.
- 18 Ma'e 'ar mehe umuhàmuhàz ka'aky
ài wà. Ma'e 'ar mehe ywytu
weraha ywyku'i kwer ài a'e.
Ma'e 'ar mehe Tupàn weraha ikatu
'ym ma'e nezewe a'e wà.
- 19 Tupàn uzepyk ikatu 'ym ma'e
ta'yr wanehe a'e,
Tu hemiapo kwer ikatu 'ym
ma'e hekuzaromo a'e, peze.
Aze mo uzepyk tu rehe,
ikatu wera'u mo.
Nezewe mehe mo nuzapo
wi kwaw a'e ma'e.
- 20 Tuwe Tupàn uzepyk ikatu 'ym ma'e
iapo har rehe nehe. Tuwe nuzepyk
kwaw amo rehe nehe.
Tuwe a'e ae upuraraw Tupàn upuner
wera'u ma'e ikwahy haw nehe.
- 21 Aze wiko umàno ma'e kwer romo,
aze wiko umàno ma'e kwer wapyta
haw pe oho ma'e kwer romo,
Aze iànàm wikuwe ma'e upuraraw
ma'erahy hekuzaromo wà nehe,
Nuzechai kwaw wanehe nehe.
- 22 Aipo amo upuner Tupàn upuner
wera'u ma'e imu'e haw rehe amo
ma'e rehe wà.
Te ywak rehe har wanemiapo kwer
umume'u a'e. Uzepyk ikatu 'ym
ma'e wanehe.
- 23 Amo awa wiko urywete pà wà. Ikatu
'ym ma'e nuzeapo kwaw wanupe.
Hemetarer katu umàno mehe wà.
- 24 Na'ima'eahy pixik kwaw wà.
Tynehem ukàgaw pupe wà no.
- 25 Amo awa nuiiko kwaw wazàwe wà.
Ni pitài haw nahurywete kwaw wà.
Wapy'a tynehem iro haw pupe
wamàno mehe wà.

26 Mărämärän umào wà. Waànàm uzutym wanetekwer wà.
Merua'yr upyupyk wanetekwer wà.

Hemyrypar wà, peze'eg nahemurywete kar kwaw, i'i Izo umyrypar wanupe

- 27** Akwaw pema'enukwaw paw ihe.
— Ikatu 'ym ma'e iapo har,
peze peiko ihewe.
- 28** Pepuranu pezehezehe.
— Ma'e pe oho a'e awa upuner ma'e
hàpuz.
Wiko ikatu 'ym ma'e iapoapo pà a'e,
peze peiko.
- 29** Aipo napeze'eg pixik kwaw teko
wata ma'e wanupe.
Aipo napeinu pixik kwaw
wama'emume'u haw.
- 30** Nezewé i'i a'e teko wà. — Tupàn
ikwahy mehe teko wanehe izepyk
mehe,
Awa ikatu 'ym ma'e uzepyro izuwi wà.
- 31** Ni amo numume'u kwaw wanemiaipo
kwer ikatu 'ym ma'e wà.
Ni amo numekuzar kar kwaw
wanemiaipo kwer wanupe wà.
- 32** Iànàm weraha hetekwer
tewypaw pe wà.
Omonokatu hetekwer itymaw
ikatu ma'e pupe wà.
- 33** Teko tetea'u oho tywypaw pe
hetekwer heraha har wanupi wà.
Te ywy hetekwer imimaw ipiruahy a'e.
- 34** Hemyrypar wà, peze'eg nahemurywete
kar kwaw. Penemu'em peze'eg mehe.

ZEMUGETA HAW NA'IRUZ HAW

22—27

Eripaz uze'eg na'iruz haw rupi 22

Erezapo ikatu 'ym ma'e tetea'u ne,
i'i Izo pe a'e
22 ¹Eripaz Temà ywy rehe har uze'eg
putar a'e nehe kury.

- 2** Aipo amo teko upuner Tupàn ipytywà
haw rehe. Te ma'e kwaw katu har,

Aipo upuner ma'e iapo haw rehe izupe.

- 3** Aipo Tupàn upuner wera'u ma'e
ipurukwaw wer imunar 'ym ma'e
romo nerekö haw rehe.
Aze nekatu ma'e paw iapo mehe
nehe, aipo nekatu putar izupe nehe.
- 4** Nerenoz putar nerehe uzepyk pà
nehe. Eremuwete katu Tupàn
hehe nezeruze'eg pà.
— Izo hemuwete katu a'e, a'e rupi
ainoz putar hemiaipo kwer imume'u
pà nehe, hehe hezepyk pà nehe,
ni'i kwaw Tupàn uezupe.
- 5** Nerenoz putar a'e nehe, ta'e erezapo
ikatu 'ym ma'e tetea'u ne xe.
Teko nupuner kwaw nekatu 'ym
awer ipapar haw rehe wà.
- 6** Kwehe mehe, aze amo neywy rehe
har wenoz temetarer newe wà,
— Ezar nekamir hepó pe
hekuzaromo nehe. Heremetarer
imuzewyr mehe amono wi putar
newe nehe, ere wanupe.
Wiko ikamir 'ym ma'e romo
a'e 'ar mehe wà.
- 7** Neremono kwaw 'y teko
ikene'o ma'e wanupe.
Neremono kwaw temi'u teko
ima'uhez ma'e wanupe.
- 8** Ereiko tuwihaw romo.
A'e rupi erepuner ko ywy izar
romo nerekö haw rehe.
- 9** Nemunar tu 'ym ma'e wama'e rehe.
Nereptyywà pixik kwaw imen
umào ma'e kwer ne wà.
- 10** A'e rupi ikatu 'ym ma'e
umàmàn neywyr kury.
Na'arewahy nekyze haw wiko
nezar romo no.
- 11** Uhua'u ipytunahy haw. A'e rupi
nerexak kwaw ma'e.
'Y tyhu ma'e uwyrkyahy ma'e
zawenugar nereraha iko.

Aipo neata wer ikatu 'ym ma'e wanape rupi

- 12** Tupàn wiko ywate ywak rehe a'e.
Zahytata upyta ywate a'e wà no.

- Nezewe rehe we Tupàn um'e
uzewy pe wanexak pà.
- 13** Nezewe rehe we erepuranu iko.
— Aipo Tupàn ukwaw amo ma'e a'e,
ere iko. Ywàkun upyta zane'aromo.
Tupàn upyta ywàkun i'aromo a'e.
Aze ru'u nupuner kwaw zaneremiapo
kwer imume'u haw rehe, ere iko.
- 14** Izo, — Ywàkun iàñàm ma'e
nazanerexak kar kwaw Tupàn
pe a'e wà,
Ywak rupi iata mehe a'e wà,
ere iko aipo.
- 15** Aipo neata wer ikatu 'ym
ma'e wanape rupi.
Kwehe wata pe ikatu 'ym ma'e rupi wà.
- 16** Umàno na'arewahy wà.
Wiko 'y uwypykahy ma'e hemiraha
kwer zàwenugar romo wà.
- 17** Uze'eg nezewe Tupàn pe wà.
— Etryk urewi nehe, i'i izupe wà.
— Ma'e ikatu ma'e Tupàn upuner
wera'u ma'e upuner iapo haw rehe
zanewe a'e,
I'i uzeupeupe wà.
- 18** Tupàn a'e, a'e ae umynehem ikatu
'ym ma'e iapo har wanàpuz ikatu
ma'e tetea'u pupe a'e.
Nezewe rehe we nahema'enukwaw
wer kwaw wazàwe ihe.
- 19** Teko imunar 'ym ma'e hurywete wà.
Ikatu ma'e upuka wà.
- 20** Upuka hemetarer katu ma'e wama'e
ipaw mehe wà,
Ikurer tata pupe ikaz mehe wà.

Ezapo ikatu haw Tupàn rehe

- 21** Izo, ezemuawyze kar Tupàn pe nehe.
Epytu'u iàmàtyry'ymar
ài nerekò re nehe.
Nezewe mehe umur putar ikatu
ma'e tetea'u newe a'e nehe.
- 22** Tuwe Tupàn nemu'e nehe.
Emonokatu ize'eg nepy'a pupe nehe.
- 23** Aze erezewyr Tupàn upuner wera'u
ma'e pe nehe, aze ereiko ikàg 'ym
ma'e romo henataromo nehe,

- Aze erenumaw ikatu 'ymaw neràpuz
me har nehe,
- 24** Aze or ikatu wera'u ma'e na'ikatu
kwaw newe nehe, aze nuzawy kwaw
wyw imuku'i pyrer newe nehe,
Aze nuzawy kwaw ita'i yrykaw
izywyr har newe nehe,
- 25** A'e mehe Tupàn upuner wera'u
ma'e wiko putar or ikatuahy
ma'e ài newe nehe.
Nuzawy kwaw parat hekuzar katu
wera'u ma'e newe nehe no.
- 26** Wiko putar nerurywete haw romo nehe.
Erepuner putar hehe neme'e haw rehe
nehe, hehe nezeruzar haw rehe nehe.
- 27** Nerenu putar neze'eg mehe a'e nehe.
Eremono putar neremimimume'u
kwer izupe nehe no.
- 28** Neremiapo paw ikatu putar nehe.
Tatainu uhyaope katu putar
nerape rehe nehe.
- 29** Tupàn umuezywa'u wiko
wera'u ma'e wà.
Upyro ikàg 'ym ma'e wà.
- 30** Nepyro putar a'e nehe no,
aze ereiko ikatu 'ym ma'e iapo
'ymar romo nehe,
Aze nekatu ma'e paw iapo mehe nehe.

Uwazar Izo waze'eg wanupe

23—24

Hepurukwaw wer Tupàn hexakaw rehe, i'i

23 ¹Izo uze'eg putar a'e nehe kury.

- 2** Ihewe uezapo ma'e kwer iro ihewe
a'e rihi. Amume'u Tupàn hemiapo
kwer ikatu 'ymaw ihe no.
Napuner kwaw hekuhem
ire hepytu'u haw rehe.
- 3** Hepurukwaw wer hexakaw rehe.
Ma'e pe aexak putar nehe.
Heho wer zepe heko haw pe.
- 4** A'e mehe mo amume'u
mo hekatu haw izupe.
Amume'u mo heremimimume'u
paw ikatu haw izupe.

- 5 Hepurukwaw wer mo ihewe hemimume'u ràm rehe,
Heze'eg ihewe hemiwazar ràm rehe no.
- 6 Aipo Tupàn weityk
mo upuner haw paw hekutyr.
Nan. Herenu mo azeharomoete a'e.
- 7 Aiko awa imunar 'ym ma'e romo ihe.
Apuner mo hekutu haw imume'u
haw rehe izupe.
Nezewe mehe — Ikatu ma'e romo
ereiko ne, i'i mo ihewe azeharomoete.

Aekar Tupàn ihe

- 8 Aekar kwarahy heixe haw kutyr.
Tupàn nuiko kwaw a'e pe.
Naexak kwaw kwarahy
ihemaw kutyr no.
- 9 Naexak kwaw ma'e iapo mehe
kwarahy heixe haw awyze har kutyr.
Naexak kwaw kwarahy ihemaw
awyze har kutyr izeàmim mehe no.
- 10 Nezewe rehe we Tupàn ukwaw heata
haw pitàitìagatu a'e.
Aze heragaw nehe, — Heko haw
nuzawy kwaw or ikatuahy ma'e,
i'i putar ihewe nehe.
- 11 Ata pe ihewe hemixak kar rupi ihe.
Napiza kwaw izuwi.
- 12 Aruzar Tupàn hemiapo kar.
Azapo hemimutar tuweharupi.
Nazapo kwaw heremimutar.

**Tupàn uzapo wemiapo putar
haw uze'eg awer rupi a'e**

- 13 Tupàn uzapo wemimutar a'e.
Aze ipurapo wer ma'e rehe,
Ni amo nupuner kwaw imupytu'u
kar haw rehe wà.
- 14 Umume'u ma'e ihewe wemiapo
ràm a'e. Umumaw putar a'e ma'e
iapo haw nehe.
Uzapo putar amo wemimume'u kwer
paw rupi katete nehe no.
- 15 A'e rupihekàgaw uhem ihewi
henataromo hereko mehe.
A'e ma'e rehe hema'enukwaw
mehe akyzeahy.

16-17 Ipytunaw hemuigo kar hehàphyà 'ym
ma'e zàwenugar romo. Ipytunaw
nahemukyze kar kwaw.
Tupàn upuner wera'u ma'e
umur hekyze haw herehe.

Ikatu 'ym ma'e imunar ma'e rehe wà

24 ¹ Máràzàwe tuwe Tupàn upuner
wera'u ma'e numume'u kwaw teko
wanemiaipo kwer ikatu 'ym
ma'e imume'u àwàm 'ar.

Máràzàwe tuwe numume'u kwaw
wemiruze'eg wanemiaipo kwer
imume'u àwàm 'ar.

2 Heta awa ita ywyzaw hexak
kar haw imunyrykar wà.
Nezewe umuhua'u uiwy wà.
Imunar amo heimaw àràpuhàràna'yà
wanehe, weimaw wainuromo
wamono pà wà.

3 Weraha zumen kwarer
tu 'ym ma'e wanuwi wà.
Upyhyk tapi'ak kuzà imen umàno ma'e
kwer waneimaw wà, aze a'e kuzà
unewer temetarer rehe wanupe wà.

4 Imunar hemetarer 'ym ma'e
wama'e rehe wà.
Ma'e hereko har 'ym uzà
wanuwi uezàmim pà wà.

**Ikatu 'ym ma'e upuraraw kar ma'erahy
temetarer 'ym ma'e wanupe**

5 Hemetarer 'ym ma'e
Wata ywyxiguhu rehe zumen
hehaite ma'e ài wà,
Uwa'yà wanemi'u ràm hekar pà wà.

6 Naheta kwaw ma'e hemetarer 'ym
ma'e wanupe. A'e rupi uma'erekò
ikatu 'ym ma'e wanemi'u ràm
imono'og pà wà.
Upyhyk uwa wanupe wà.

7 Pyhaw tuwixàg mehe naheta
kwaw zewànaw wanupe.
Naheta kwaw tuwixàgaw wi
wazemuaku haw wanupe.

8 Ywytyruhu rehe wata mehe
àmàn umuàkymahy wà.

- Wekar àmàn wi uzeàmimaw
itahu iwype wà.
- 9** Iaiw ma'e upyhyk kwarera'i tu 'ym
ma'e uma'erekò e ma'e romo
wamuigo kar pà wà.
Aze ma'e hereko 'ymar unewer
temetarer a'e iaiw ma'e wanupe wà,
upyhyk wana'yr wemetarer
hekuzaromo wà, uma'erekò e ma'e
romo wamuigo kar pà wà.
- 10** Hemetarer 'ym ma'e wata waiko kwe
rupi ukamir 'ym pà wà.
Upaw etea'i wanna'e wanuwi. Uzuhez
arozràñ ipo'o haw rehe uma'erekò
mehe wà.
- 11** Weruwaruwak ita iapu'a ma'e ikawer
iàmì pà uri wi wà, ikatu 'ym ma'e
wanupe uma'erekò pà wà.
Upyropyrog uwà rehe tykwer iàmì pà
wanupe no.
Umàno uwi'u 'ymaw wi uma'erekò
mehe wà.
- 12** Iukutuk pyrer ikixi pyrer umàno etea'i
ma'e wà, uhapukaz tawhu pupe wà.
— Urepytywà pe nehe, i'i wà.
Nezewe rehe we Tupàñ
nuenu kwaw wà.
- Iaiw ma'e wà, upuruzuka ma'e wà,
wemireko 'ym puhe oho ma'e wà,
imunar ma'e wà**
- 13** Iaiw ma'e na'ikatuwawahy kwaw
tatainý rehe wà.
Wape nànàñ wata mehe ma'e
paw iapo mehe nuputar kwaw
tatainý wà.
- 14** Upuruzuka ma'e upu'äm izi'itahy
hemetarer 'ym ma'e izuka pà.
Pyhaw wiko imunar ma'e romo.
- 15** Wemireko 'ym puhe oho ma'e ràm
uwàro ipytunaw. Umim uwa.
Nezewe mehe ni amo nuexak
kwaw huwa wà.
- 16** Imunar ma'e wixe amo
hàpuz pupe pyhaw wà.
Nuhem kwaw wata pà 'aromo wà.
Ta'e tatainý na'ikatu kwaw wanupe xe.
- 17** Ukyze tatainý 'aromo har wi wà.
Ipytunaw numukyzeahy
kar kwaw wà.
- Zopar uze'eg na'iruz haw rupi**
24:18-25
- Tupàñ uzeypyk putar ikatu 'ym ma'e
iapo har wanehe nehe**
- 18** Zopar uze'eg putar a'e nehe kury.

'Y uwyrkyahy ma'e weraha awa
ikatu 'ym ma'e a'e.
Tupàñ omono uze'egaiw iziwy rehe.
Nuzewyr kwaw oko pe ma'ywa
tyw pe uma'erekò pà.
- 19** 'Yxig huwixàgahy ma'e typyràn
kwarahy mehe haku mehe.
Nezewegatete ikatu 'ym ma'e iapo
har ukázym putar ywy wikuwe
ma'e waneko haw wi nehe no.
- 20** Te ihy na'ima'enukwaw kwaw hehe.
Merua'yr u'u ho'o kwer wà.
Ikatu wanupe i'u mehe.
Teko paw heharaz izuwi wà.
Tupàñ umumaw ikatu 'ym ma'e iapo
har ywyra u'ar ma'e wer ài.
- 21** Agwer ma'e uezapo izupe a'e, ta'e
nupytywà pixik kwaw kuzà imen
umàno ma'e kwer a'e wà xe.
Nupuhareko kwaw kuzà umemyr
haw rehe upuner 'ym ma'e wà no.
- 22** Tupàñ umumaw ikatu 'ym
ma'e upuner haw pupe wà.
Uzapò ma'e a'e iaiw ma'e waneko
haw imumaw pà.
- 23** Tupàñ umuigo kar wà, ikatu 'ymaw
imunyryk kar pà wanuwi wà.
Nezewe rehe we ume'egatu wanehe.
- 24** Iaiw ma'e umumaw amo 'ar
hemetarer katu ma'e romo wà.
Na'arewahy uxinig ka'api'i ài wà.
Nuzawy kwaw arozràñ haryw
imonohok pyrer wà.
- 25** — Nan kwaw nezewe, aipo
amo upuner u'e haw rehe wà.
— Neremume'u kwaw ze'eg
azeharomoete har,

Aipo amo upuner u'e haw
rehe ihewe wà.

Minaz uze'eg na'iruz haw rupi kury
25:1-6

Aipo amo teko wiko kateteahy Tupàn huwarupi

25 ¹Minaz uze'eg putar a'e nehe kury.

- ² Tupàn upuner katu a'e. Tuwe teko ukyze izuwi wà nehe.
Omono zeàmàtyry'ym 'ymaw ywak rehe.
- ³ Aipo amo upapar heko haw pe har wà. Tupàn hatainay uhyape katu teko nànàn a'e.
Aipo heta amo teko izuwi uzeàmim ma'e wà.
- ⁴ Aipo amo upuner ikatu ma'e romo weko haw rehe Tupàn henataromo wà.
Aipo amo teko umàno ma'e ràm upuner zepykaw wi uzepyro haw rehe wà.
- ⁵ — Zahy nuhyape katu kwaw, i'i Tupàn.
— Heta ikatu 'ymaw zahytata wanehe, i'i.
- ⁶ Ma'e za'e putar teko wanupe.
Nuzawy kwaw meru wà.
Nuzawy kwaw amirikur Tupàn henataromo wà.
Màràzàwe tuwe mo uzekaiw wanehe.

Izo uwazar Minaz ize'eg izupe
26:1-4

26 ¹Izo uze'eg putar a'e nehe kury.

- ² Minaz, nahekàg kwaw ihe. Naheta kwaw hekàgaw ihewe kury.
Heptywàgatu pe iko ne.
Hemurywete katu kar pe iko no.
- ³ Erekwaw katu pureruze'egatu haw.
Eremumaw putar nema'ekwaw paw hemu'e mehe nehe.
- ⁴ Mo nepatywà a'e ze'eg imume'u mehe.
Mo nemuze'eg kar nezewé.

Minaz uze'eg wiwi na'iruz haw rupi

26:5-14

Tupàn ipuner haw uhua'u haw

- ⁵ Minaz uze'eg putar kury.
— Umàno ma'e kwer uryryryryz ukyze haw rehe
'y ywy iwy pe har pupe wiko mehe wà.
- ⁶ Umàno ma'e kwer wapyta haw uzewàpytmawok Tupàn henataromo.
Naheta kwaw ipykaw. Upuner wyzài a'e pe uezapo ma'e hexakaw rehe.
- ⁷ Tupàn upupirar ywak ma'e heta 'ymaw i'aromo.
Umupyta kar ywy ma'e heta 'ymaw i'aromo no.
- ⁸ Upyhyk 'y ywàkun pupe.
'Y numu'i kwaw ywàkun ipuhuz haw pupe.
- ⁹ Umim zahy huwa huwahu mehe,
Ywàkun ipupirar pà i'aromo.
- ¹⁰ Tupàn umuapyk iapu'a ma'e ryhu mytepe a'e,
Tatainay imunyryk kar pà ipytunaw wi a'e.
- ¹¹ Aze uze'egahy ywak izyta wanupe,
Izyta ukyze uryryryryz pà wà.
- ¹² Tupàn wiko ryhu izar romo upuner haw rupi.
Uma'ekwaw katu haw pupe wiko àzàg Haaw her ma'e izar romo no.
- ¹³ Izupy haw pupe Tupàn umukatu ywak.
Mozuhu uzàn izuwi. Opo pupe uzuka a'e moz.
- ¹⁴ Tupàn upuner ma'e tetea'u iapo haw rehe, wyzài ikàg ma'e iapo haw rehe.
Xo màràn zo amume'u kwez xe peme.
Mo upuner ipuner haw uhua'u haw ikwaw paw rehe wà.

Uwazar Izo ize'eg izupe

27:1-12

Nazapo kwaw ikatu 'ym ma'e ihe, i'i Izo a'e

27 ¹Izo uze'eg putar a'e nehe kury.

- ² Amume'uhay putar ko ma'e Tupàn upuner wera'u ma'e her rehe ihe kury.

- Na'ipurumume'u wer kwaw
hekatu haw rehe a'e.
Umynehem hepy'a iro haw pupe.
- 3** Ukàgaw ihewe imur mehe we,
Hemupyuhem kar a'e,
4 Hezuru numume'u pixik kwaw
ikatu 'ym ma'e nehe.
Heapeku numume'u pixik
kwaw temu'emaw nehe.
- 5** — Pemume'u ikatu 'ym ma'e
heremiapo kwer nehe, ta'e azapo
tuwe ikatu 'ym ma'e ihe xe, na'e
pixik kwaw peme nehe.
— Nazapo kwaw ikatu 'ym ma'e ihe,
a'e putar herekuwe mehe we nehe.
- 6** Namume'u kwaw amo ma'e nehe.
— Heremiapo kwer ikatu, a'e putar
hepytu'u 'ym pà nehe. Akwaw
hekatu haw.
— Erezapo ikatu 'ym ma'e ne,
na'e pixik kwaw hezeupe.

Tuwe Tupàn uzepyk heàmàtyry'ymar wanehe nehe

- 7** Hekatu 'ymaw imume'u har paw wà,
Heàmàtyry'ymar paw wà,
Tuwe Tupàn uzepyk wanehe ikatu
'ym ma'e ài nehe, iaiw ma'e ài nehe.
- 8** Tupàn o'ok putar hehe uzeruzar 'ym
ma'e waneko haw wanuwi nehe.
Ma'e wàro putar i'ok ire wà nehe.
- 9** Aze waneko haw zawaiw
katu wanupe nehe,
Tupàn nuenu kwaw wanehapukaz
mehe wà nehe.
- 10** Ta'e Tupàn niuko kwaw wamurywete
kar har romo a'e xe.
Nuze'eg pixik kwaw upuner
wera'u ma'e pe a'e wà.
- 11** Apumu'e putar Tupàn ipuner
haw uhua'u haw rehe nehe.
Amume'u putar upuner wera'u ma'e
hemiaapo ràm peme nehe.
- 12** Nan. Namume'u kwaw nehe, ta'e
pexak a'e ma'e paw rupi xe.
Màràzàwe tuwe pepyta xe iranaiw
ma'e ài peze'eg pà.

Zopar uze'eg 4 haw rupi a'e

27:13-23

Tupàn uzepyk ikatu 'ym ma'e iapo har wanehe

- 13** Amume'u putar Tupàn upuner wera'u
ma'e hemiaapo peme nehe kury.
Uzepyk awa ikatu 'ym ma'e wanehe
a'e, upuruzuka ma'e wanehe a'e no.
- 14** Wana'yr ima'uhez putar wà nehe.
Aze heta tetea'u wana'yr wà,
Nezewa rehe we umàno putar
zeàmàtyry'ymawhu pe wà nehe.
- 15** Ipaw ire wikiwe wiwi ma'e umàno
putar uma'eahy pà wà nehe.
Wanemireko kwer nuzai'o
kwaw wanehe wà nehe.
- 16** Iaiw ma'e upuner parat tetea'u
imono'ogaw rehe nehe.
Upuner putar kamir tetea'u iphykaw
wà nehe. Upuner putar ma'e tetea'u
imono'ogaw rehe uezupe
azeharomoete nehe.
- 17** Amo 'ar mehe amo teko ikatu
ma'e umunehew putar a'e kamir
a'e wà nehe.
Amo awa imunar 'ym ma'e
wiko putar a'e parat izar
romo wà nehe no.
- 18** Aze awa ikatu 'ym ma'e
uzapo wàpuz nehe,
Na'arewahy u'ar putar nehe. Nuzawy
kwaw zanu kyhaw. Upaw tarityka'i.
Ko rehe uzkaiw ma'e uzapo
tápuzràn uker haw romo ko pe.
Upaw na'arewahy. Tàpuz awa ikatu
'ym ma'e hemiaapo kwer nuzawy
kwaw agwer tápuzràn.
- 19** Awa ikatu 'ym ma'e oho uker haw
rehe hemetarer katu ma'e romo.
Noho wi kwaw nezewe nehe.
Ume'e mehe nuexak kwaw
wemetarer, ta'e oho izuwi xe.
- 20** Ikyzeahy haw nuzawy kwaw 'y ko
imimar. Typy haw wà. Upyk putar
iumuw pà.
Pyhaw ywytuaiw àmàn inuromo har
omomor putar muitea'u nehe.

- 21 Wytyuaw kwarahy heixe
haw wi ur ma'e
O'ok putar a'e awa hâpuz wi nehe.
- 22 Na'rewahy ur putar ikutyr
ipuhareko 'ym pà.
Uzapo ma'e tetea'u uzepyro
pà ywytu wi.
- 23 Awa uzàn a'e. Wytyu utymyez'eg a'e
no. Umukyze katu kar ukâgaw ma'e
ikaika haw pupe.

Uze'egatu ma'e kwaw katu haw rehe
28

- 28** 1 Teko uhàwykàz amo ywy rehe
parat henuhem pà wà.
Teko umupyràñ itazu or ikatu 'ymaw
henuhem pà izuwi wà.
- 2 Wenuhem ita per ywy wi wà no.
Umupyràñ ita itazu komiri
henuhem pà izuwi wà no.
- 3 Ihàwykàz mehe weraha tatainy
ywy kwar pupe wà.
Wekar ita hekuzar katu ma'e
ywykwar ohoete ma'e pupe wà no.
Ipytunahy haw pupe wekar ita wà.
- 4 Muite tawhu wi wanekon wà.
Ni amo noho kwaw a'e pe wà.
Uhàwykàz ywy ita hekuzar
katu ma'e hekar pà wà.
A'e zutyka'i uma'ereko a'e pe wà.
Uzaiko a'e pe uwauwak pà wà,
ko rupi wà, kwe rupi wà.
- 5 Wa'aromo arozràñ hezuz ywy rehe.
Iwy pe ywy uzekazeka uzemu'imu'i pà.
- 6 Heta ita hekuzar katu ma'e xapir her
ma'e a'e itahu pupe.
Teko wexak or ywyku'i
inuinuromo wà no.
- 7 Wiràhu nuexak kwaw
pe ywykwar piar wà.
Kàkà nukwaw kwaw wà no.
- 8 Zàwàruhu iriàw wà, amo miar
ipuruzukaiwahy ma'e wà no,
Nuwezyw pixik kwaw a'e pe rupi wà.
- 9 Awa uhàwykàz ita tâtâahy ma'e wà.
Uzaikaw ywytyruhu ywy rehe
imumew pà wà.

- 10 Uhàwykàz itakwar iapo pà wà.
Wekar wyzài ita hekuzar katu ma'e
ihàwykàz mehe wà.
- 11 Uhàwykàz oho wiko wà, te uehm
ytyzuzàmaw yryhu kutyr uwyrky
ma'e pe wà.
Werur a'e imim pyrer tatainy haw pe wà.

Ma'e kwaw katu haw ikatuahy haw

- 12 Nezewa rehe we nuexak kwaw
ma'e kwaw katu haw wà.
Ma'e pe wexak putar wà nehe. Ma'e
pe ma'e kwaw paw hekon a'e.
- 13 Teko nukwaw kwaw ma'e kwaw katu
haw ikatu haw wà.
Nuexak kwaw ko ywy rehe wà.
- 14 Yryhu uhua'u ma'e uze'eg nezewa
a'e. — Nuiko kwaw xe a'e, i'i a'e.
Yryhu uze'eg nezewa a'e no.
— Nuiko kwaw xe a'e, i'i a'e no.
- 15 Ikatu wera'u or wi a'e.
Teko numekuzar kwaw parat
hekuzarer rehe wà nehe.
- 16 Aze tekó omono'og or ikatu wera'u
ma'e wà, nezewa rehe we nupuner
kwaw ma'e kwaw katu haw ime'eg
kar haw rehe wà.
Aze omono'og ita hekuzar katu ma'e
wà: agata her ma'e, xapir her ma'e,
nezewa rehe we nupuner kwaw
ime'eg kar haw rehe wà.
- 17 Ikatu wera'u or wi. Ikatu wera'u ita
hekuzar ma'e wi no.
Teko nupuner kwaw ime'eg kar haw
rehe ita hekuzar katu ma'e pupe
wà, ni or ikatuahy ma'e wà.
- 18 Ita koraw her ma'e nahekuzar katu
kwaw. Ita kiritaw nahekuzar katu
kwaw no.
Teko nupuner kwaw ma'e kwaw katu
haw ime'eg kar haw rehe a'e ita
pupe wà. Ikatu wera'u ita perura
her ma'e wi.
- 19 Ikatu wera'u ita topaz her ma'e
Exio ywy rehe har wi.
Ikatu wera'u or ikatuahy wera'u
ma'e wi no.

**Tupàn zo ukwaw ma'e kwaw
katu haw hetá haw a'e**

- 20 Ma'e kwaw katu haw a'e,
ma'e wi tur a'e.
Ma'e pe hekon.
- 21 Ni amo wikuwe ma'e nupuner kwaw
hexakaw rehe wà.
Ni wiràmìri ywak rehe uwewe ma'e wà.
- 22 Purumumaw paw a'e, mào haw a'e no,
Nezewe uze'eg izupe wà.
— Nurueaxak kwaw ure. Xo
imume'u haw zo uruenu, i'i wà.
- 23 Xo Tupàn zo ukwaw izupe uhemaw.
Xo a'e zo ukwaw ipyta haw.
- 24 Ta'e wexak ywy muite wera'u har a'e xe.
Wexak ma'e ko ywy rehe uzeapo
ma'e paw rupi katete a'e no.
- 25 Tupàn omono wakàgaw ywytu wanupe.
Omono uhua'u haw yryhu pe no.
- 26 Umume'u àmàn ikyr àwàm.
Wexak kar ywytu àmàn inuromo
har iho àwàm izupe no.
- 27 A'e 'ar mehe wexak ma'e kwaw
katu haw a'e.
Ikatu izupe.
- 28 Na'e uze'eg teko wanupe.
— Aze peneko wer ma'e kwaw
katu har romo nehe,
pekyze pezar wi nehe.
Aze pepurukwaw katu wer ma'e rehe
nehe, petyryk ikatu 'ymaw wi nehe
no, i'i wanupe.

IZO UZE'EG IAHYKAW RUPÍ A'E KURY

29—31

Uhyape Tupàn herape ihewe

29¹ Izo uze'eg putar a'e nehe kury.

- 2 Aze mo apuner hezewyr haw
rehe hereko awer pe.
Tupàn uzekaiw katu herehe
a'e 'ar mehe.
- 3 A'e 'ar rehe Tupàn wexak kar
herape ràm ihewe. Nuzawy
kwaw tatainý ihewe.
A'e rupi apuner ipytun mehe
heatá haw rehe.

4 A'e 'ar rehe hekàg hema'eahy 'ym pà.
Tupàn wiko hemyrypar romo a'e.
Hemyrypar romo heko haw wiko
heràpuz rehe uzekaiw katu ma'e romo.

- 5 Tupàn upuner wera'u ma'e wiko
herehe we a'e.
Hera'y'r wiko heywyr wà.
- 6 Heta tapi'ak kamykwer heràpuz
me tuweharupi. Uhyk urewe.
Heta ma'e ikawer uri ita wamyter
pe hezuz ma'e kwer wi henuhem
pyrer no.

7 Tàmuz wazemono'ogaw pe heho mehe,
Apyk tenà'ág wamytepe.

- 8 Kwàkàmò uwàpptyamawok heho
àwàm herexak mehe wà.
Tua'uhez ma'e upu'ám herexak
mehe wà no.

9 Teko ikàg wera'u ma'e upytu'u
uze'eg ire wà.
Nuze'eg kwaw ta'e akwaw
wanuwake ihe xe.

- 10 Tuwihow upytu'u uze'eg ire wà no.
Numume'u kwaw amo ma'e wà.

Aiko hemetarer 'ym ma'e wanu, i'i

- 11 Heze'eg henu arer umume'u heze'eg
awer ikatu haw ihewe wà.
Herexak arer uze'egatu herehe wà no.
- 12 Ta'e apytwà hemetarer 'ym ma'e
ihe wà xe, aze wenoz upytwà
haw ihewe wà.

Azekaiw katu tu 'ym ma'e
wanehe no, aze naheta kwaw
wanehe uzekaiw ma'e.

- 13 Teko ma'e hereko 'ymar umur
uze'egatu herehe wà.
Kuzà imen umàno ma'e kwer hurywete
wà, ta'e apytwà ihe wà xe.

14 Hekatu haw ihe, hemunar 'ymaw
ihe no, amunehew kamir ài ihe.
Nuzawy kwaw hekamir
tuweharupi har ihewe.

- 15 Aiko teha romo hehàpypà 'ym
ma'e wanupe.
Aiko pe romo wata 'ym ma'e
wanupe no.

- 16 Aiko hemetarer 'ym ma'e
wanu romo.
Aiko amo ywy rehe arer
wapyro har romo no.
- 17 Amumaw imunar ma'e
wapuner haw.
Apyro wanemipyhyk kwer wà no,
wapoàpe wi wà no.
- Teko paw uze'apayaka katu herehe wà**
- 18 Nezewe aze'eg hezeupe.
— Amumaw putar kwarahy
tetea'u ihe nehe.
Àmànò putar heràpuz me katu
haw inuromo nehe.
- 19 Aiko putar ywyra àì ihe nehe,
hapo 'y pe uhem ma'e àì nehe.
Tuweharupi zuwiri umuàkym ywyra
pyhaw. Aiko ywyra zàwe ihe.
- 20 Teko paw uze'egatu herehe wà.
Nuexak kwaw katu 'ymaw herehe
wà. Tuweharupi hekàg putar nehe.
Hepuruapo wer ma'e tetea'u rehe
nehe, a'e hezeupe a'e mehe.
- 21 Teko paw ume'e herehe wà.
Wenu hepureruze'egaw
uze'eg 'ym pà wà.
— Nerenmu'em, ni'i kwaw ni pitài
teko heze'eg pawire wà.
Heze'eg wixe wààkàg pupe.
Nuzawy kwaw 'y ywyxiguhu
rehe upiripirik ma'e.
- 23 Teko wàrogatu àmàn kwarahy
haku mehe wà.
Nezewegatete paw rupi
wàrogatu heze'eg wà.
- 24 Àro kar ma'e ma'e hàro 'ymar
wanupe ihe.
Herurywete ihe, a'e rupi heruwa
umukàg kar teko wà.
- 25 Aiko wanuwihaw àì.
Aiko tuwihaw teko wanemiapo
ràm imume'u har àì.
Aiko tuwihawete zauxiapekwer
wanenataromo har àì wanupe no.
Ma'erahy ipuraraw mehe amurywete
kar ihe wà.

- Akwez teko uze'eg urywahy herehe
heàmàtyry'ym pà wà**
- 30¹ Ko 'ar rehe awa ihewi ipyahu
wera'u ma'e upuka herehe wà.
Wanu na'ikatu kwaw wà.
Namono kwaw a'e teko ni hereimaw
zawar wainuromo ihe wà, zawar
àràpuhàràn wamono'ogar
wainuromo ihe wà.
- 2 Wazywa ikàgaw na'ikatu kwaw ihewe.
Awa iagaiwahy ma'e romo
wanekon wà.
- 3 Na'ikàg kwaw ta'e umumaw 'ar
tetea'u umai'u 'ym pà wà, ma'e
hereko 'ym pà wà.
Pyhaw ywyxiguhu rehe muite teko
wanuwi, uxi'u ma'e hapo uxinig
ma'e i'u pà wà.
- 4 Upyhyk ka'akyr wà,
ywyra pekwer wà no,
U'u ma'e hapo ikatu 'ym ma'e wà.
- 5 Teko omono kar a'e awa
umyter wi wà.
Uhapukaz wanupe wamuhem kar pà
imunar ma'e zàwenugar àì wà.
- 6 Upyta yrykaw typawer pe wà.
Wiko itakwaruhu pupe wà,
ita inuromo wà.
- 7 Uze'eg miar àì ka'akyr inuromo wà.
Uzemono'og xu iwy pe wà.
- 8 Teko ikatu 'ym ma'e wà.
Teko her 'ym ma'e wà.
Teko omono kar uiwy wi wà.
- 9 Ko 'ar rehe a'e teko ur herehe uze'eg
urywahyahy pà wà.
Upuka herehe wà.
- 10 Ihuhuk wer herehe ume'e mehe wà.
Te uzemonon heruwa rehe wà.
- 11 Tupàn wenuhem hekàgaw ihewi.
Ikàg 'ym ma'e romo heapo.
A'e rupi a'e teko wikwahy ihewe wà,
ikatu 'ym ma'e iapo pà ihewe wà.
- 12 A'e teko iaiw ma'e heàmàtyry'ym wà.
Hemuzàn kar wà, uezagaw
hemumaw pà wà.
- 13 Nahemuhem kar kwaw uzewi wà.
Uzeagaw hemumaw pà wà.

- Ni amo numupytu'u kar kwaw
wazeagaw ire wà.
- 14** Wixe pàrirogawtà ikwar rupi wà.
Tàpuz heityk pyrer myter pe
uzemomor pà hekutyr wà.
- 15** Akyeahy tuwe ihe.
Ywytuhu weraha ka'akyr uxning ma'e
muite a'e. Nezewegatete weraha
hekàgaw muite ihewi wà no.
Ywàkun ukàzym na'arewahy.
Nezewegatete heremetarer
upaw ihewi no.
- Erezepyk herehe, i'i a'e**
- 16** Naherekewe wer kwaw ihe kury.
Ikatu ma'e hàro 'ymaw uzeapo
hezar romo no.
- 17** Pyhaw hekagwer hahy tetea'u ihewe.
Herahy haw nupaw kwaw ihewi.
- 18** Tupàn hepyhykahy he'az rehe.
Wenuhem hekamir ihewi
hepyhyk mehe.
- 19** Hereityk to'om pupe.
Nazawy kwaw ywy imuku'i pyrer.
Aiko tanimuk ài.
- 20** O Tupàn, aze'eg newe heptyywà
àwàm henoz pà newe. Nerewazar
kwaw hez'eeg ihewe ne.
Aze'eg newe. Nerezekaiw
kwaw herehe.
- 21** Erepurawar kar e ma'erahy ihewe.
Paw rupi nekàgaw pupe
heàmàtyry'ym pe ne.
- 22** Hereraha kar pe ywytu pe.
Ywytuaiw pupe hemomor pe ko rupi,
kwe rupi no.
- 23** Hereraha pe iko umàno ma'e
kwer wapyta haw pe ne.
Akwaw neremiapi.
- Wikuwe ma'e paw uzeàwàxi putar
a'e pe amo 'ar mehe wà nehe.
- 24** Awa imumaw pyrer romo aiko ihe.
Màràzàwe tuwe heàmàtyry'ym
pe ne.
Napuner kwaw ma'e iapo haw rehe.
Xo hepuhareko àwàm henoz
taw rehe zo apuner.

- 25** Aipo nazai'o kwaw amo teko wanehe
we ma'erahy ipuraraw mehe ihe.
Aipo napuhareko kwaw hemetarer
'ym ma'e ihe wà.
- 26** Àro herurywete àwàm.
Ur iaiw haw ihewe.
Àro tatainy. Ur ipytunahy haw ihewe.
- Hepetyywà pe nehe, i'i Izo Tupàn pe**
- 27** Hepy'a nahurywete kwaw.
Nupytu'u kwaw.
Amumaw 'ar tetea'u ma'erahy
ipuraraw pà.
- 28** Aiko hezemumikahy pà. Hereko
haw nuzawy kwaw 'ar kwarahy
hereko 'ymar.
Apu'am teko paw wanenataromo
heptyywà àwàm henoz pà.
- 29** Heze'egaw nuzawy kwaw
hekuhemaw hezemumikahy
haw hexak kar haw.
Nuzawy kwaw awarahu ize'egaw.
Nuzawy kwaw wiranu ize'egaw no.
- 30** Hepir ipihun kury.
Heretekwer ukaz taku haw rehe.
- 31** Kwehe mehe tuweharupi ainu
wioràwìran imupu mehe,
ainu xi'äm ipy mehe no.
Ko 'ar rehe xo teko zo ainu wazai'o
mehe ihe wà kury, wazozok mehe
ihe wà no.
- Tupàn ukwaw hekatu haw a'e**
- 31** ¹ Amume'uhay amo ma'e kwehe
mehe ihe.
— Name'e pixik kwaw kuzà awa
puhe oho pixik 'ym ma'e rehe
iputar pà ihe nehe, a'e Tupàn
henataromo.
- 2** Aze mo azuhaw heremimume'u kwer,
Ma'e Tupàn umur ihewe hekuzaromo.
Aipo Tupàn upuner wera'u ma'e umur
mo uze'egatu ihewe ywak wi a'e.
- 3** Tupàn umur kar zemumikahy
haw purehe a'e.
Umur kar iaiw haw a'e, ikatu 'ym
ma'e zutyka'i iapo har wanupe a'e.

- 4 Tupàn ukwaw heremiapo
kwer upaw rupi a'e.
Wexak heata haw pitàitìagatu no.
- 5 Amume'u ko ma'e Tupàn henataromo
kury. Nazapo kwaw ikatu
'ym ma'e ihe.
Nazagaw pixik kwaw amogwer
wanupe heremu'em pà.
- 6 Tuwe Tupàn wexak katu hekatu
haw nehe.
Wexak putar hekatu haw nehe.
— Nuzapo kwaw ikatu 'ym ma'e
a'e, i'l putar ihewe nehe.
- 7 Napiza e kwaw pe ikatu ma'e wi.
Aze aputar amo ma'e, aze a'e re a'e
ma'e iapo awer uzapo kar ikatu 'ym
ma'e hepy'a pe,
Aze azapo ikatu 'ym ma'e,
aze apyhyk wyzài teko
wama'e hezeupe,
- 8 A'e mehe, tuwe amo teko u'u
heremitygwer wà nehe.
Tuwe amo umumaw
hema'etymaw wà nehe.
- 9 Aze heruwake har hemireko
hereraha uker haw pe,
Aze azeàmim hàpuz huwake
hukenaw rehe heme'e pà,
- 10 A'e mehe, tuwe heremireko wiko amo
pe uma'erekò e ma'e romo nehe.
Tuwe amo awa uker ipuhe wà nehe.
Nazapo kwaw agwer ma'e ihe.
- 11 Aze mo azapo a'e ikatu 'ym
ma'e iaiw ma'e,
Tàmuzgwer umume'u mo
herehe uzepyk àwàm wà.
- 12 A'e ikatu 'ym ma'e iapo awer nuzawy
iwer mo tata iaiw ma'e. Nuzawy
iwer mo tata uhua'u ma'e. A'e tata
umumaw mo hema'e paw rupi.
- A'e rupi amuàgy'ygatu
a'e ma'e henataromo ihe.
- 14 Aze mo namukatu iwer mo a'e ma'e,
ma'e mo azapo Tupàn herehe
uzepykaw imume'u mehe.
— Máràzawé tuwe erezapo a'e ma'e,
aze i'l ihewe, ma'e a'e mo izupe.
- 15 Ta'e Tupàn heapo arer uzapo ihewe
uma'erekò ma'e a'e wà no xe.
Hemuiguwe kar a'e.
Umuikuwe kar ihewe uma'erekò
ma'e a'e wà no.
- 16 Napytu'u pixik kwaw hemetarer
'ym ma'e wapytywà re ihe.
Namuzai'o pixik kar kwaw kuzà
imen umàno ma'e kwer ihe wà,
ma'e hereko 'ym mehe ihe wà.
- 17 Nama'i'u pixik kwaw ihe zutya'i.
Tuweharupi amono heremi'u tu 'ym
ma'e wanupe no.
- 18 Areko wanu ài ihe wà.
Tuweharupi apyro kuzà imen
umàno ma'e kwer ikatu 'ymaw
wi ihe wà no.
- 19 Aze amo umàno etea'i tuwixàgaw
wi ukamir 'ym pà,
Aze amo hemetarer 'ym ma'e
nuwereko kwaw uzewànaw,
- 20 Amono kamir purumuaku
katu ma'e izupe,
Hereimaw àràpuhàràñ wanawer
kamir romo iapo pyrer amono
izupe.
Ipyhyk ire umume'u tuwe
hekatu haw.
- 21 Aze amo 'ar mehe tàmuz upetek
kar amo tu 'ym ma'e ihewe wà,
Aze a'e rupi apetek,
- 22 Tuwe amo uzuhaw hezywa wà nehe,
Tuwe ozo'ok heaxi'i wi wà nehe.
- 23 Nazapo pixik kwaw agwer ma'e ihe.
Ta'e akyzeahy Tupàn izepyk
àwàm wi ihe xe. Aze mo azapo
agwer ma'e,
Napuner iwer mo henataromo
heho àwàm rehe nehe.
- Nazapo pixik kwaw ikatu 'ym ma'e,
tuweharupi apytywà teko ihe wà**
- 13 Kwehe mehe amo 'ar mehe amo
heremiapo kwer na'ikatu kwaw
amo ihewe uma'erekò ma'e pe.

— ***Napytu'u pixik kwaw Tupàn rehe
hezeruzar ire ihe, i'i Izo***

- 24 Nazeruzar pixik kwaw or rehe.
Heremetarer nuiko pixik kwaw
hepyro har romo.
- 25 Heremetarer katu kwehe mehe ihe.
Nezewe rehe we naiko wera'u
kwaw amo wanuwi.
— Temetarer imono'ogaw akwaw
katu wera'u pewi ihe, na'e kwaw
amo wanupe.
- 26 Aexak kwarahy ihyape mehe.
Aexak zahy upuràg eteahy
haw rehe iata mehe no.
- 27 Nezewe rehe we ni kwarahy
namuwete pixik kwaw hezar romo
ihe. Ni zahy namuwete pixik kwaw
hezar romo. Nazeàmim pixik kwaw
wanuwete pà.
Namomor kwaw hezurupyter haw
wanupe hepo pupe wamuwete pà.
- 28 Aze mo azapo a'e iaiw ma'e,
Apytu'u mo Tupàn ywate
har heruzar ire.
Tàmuz uzepyk mo herehe wà.
- ***Naiko pixik kwaw purupe ikatu 'ym
ma'e iapo har romo, i'i Izo***
- 29 Naherurywete pixik kwaw
heàmàtyry'ymar ma'erahy
ipuraraw mehe ihe.
Iaiw haw wanupe ihem mehe
naherurywete kwaw.
- 30 — Ezuka a'e heàmàtyry'ymar nehe,
Na'e pixik kwaw Tupàn pe.
- 31 Hereminozgwer umai'u katu
heràpuz me wiko mehe wà.
Ihewe uma'erekò ma'e ukwaw
wamai'u katu haw wà.
- 32 Namuger kar pixik kwaw amo ae ywy
wi ur ma'e kwer nahu rupi ihe wà.
Wata ma'e uker heràpuz me
tuweharupi wà.
- 33 Nazeagaw pixik kwaw hekatu 'ymaw
imim pà amo teko wazàwe ihe.
Nazumim kwaw ikatu 'ym ma'e
heremiapo kwer hepy'a pupe.

34 Nakye pixik kwaw amo
wanemimume'u wi.
Napytu kwaw heràpuz pupe
heze'eg 'ym pà.
Nakye kwaw herehe wapuka haw wi.

— ***Amumaw ikatu 'ym ma'e heremiapo
'ygwer imume'u haw xe ihe kury, i'i Izo***

- 35 Aze mo amo herenu, ikatu mo ihewe.
Amumaw putar hekatu haw imume'u
haw xe ihe nehe kury.
Tuwe Tupàn upuner wera'u ma'e
uwazar heze'eg ihewe nehe.
Tuwe hekatu 'ymaw imume'u har
umuapyk uze'eg pape rehe nehe kury.
- 36 Na'e araha putar a'e pape heaxi'i
rehe nehe.
Amunehew putar heàkàg rehe
tuwhiwete iákàg rehe har ài nehe.
- 37 Amume'u putar heremiapo kwer paw
rupi Tupàn henataromo nehe.
Azurupu'äm putar henataromo nehe.
- 38 Heywy nuzai'o pixik kwaw.
Nuhapukaz pixik kwaw ywak rehe
hekatu 'ymaw imume'u pà wà.
- 39 A'u wanemimuezuzgwer i'a kwer ihe.
Nezewe rehe we amono temetarer
uma'erekò ma'e wanupe
wama'erekò awer hekuzaromo.
Namumàno kar pixik kwaw
wama'uhez haw rehe wà.
- 40 Aze heremu'em teko,
Tuwe xu hezuz heywy rehe
aroràñ hekuzaromo nehe.
Tuwe hezuz ka'akyr xewar
hekuzaromo nehe.
Izo izc'eg upaw xe kury.

ERIU UZE'EG A'E KURY

32—37

32 ¹Izo ukwaw weko haw a'e. — Naiko
kwaw ikatu 'ym ma'e iapo har romo
ihe, i'i izeupe. A'e rupi imyrypar upytu'u ikatu
'ymaw imume'u re izupe wà kury. ²Amo awa
Eriu her ma'e wiko a'e pe. Marakew ta'y
romo Muz izuapyr romo Hàw izuapyr romo
hekón a'e. Eriu wikwahy Izo pe kury. Ta'e Izo

umume'u ukatu haw a'e pe har wanupe a'e xe. — Nazapo kwaw ikatu 'ym ma'e ihe, i'i wiwi a'e pe har wanupe. — Tupàn upuraraw kar e ma'erahy ihewe a'e, i'i wanupe. **3** Wikwahy a'e na'iruz imyrypar wanupe no. Ta'e nupuner kwaw Izo pe ize'eg iwazar haw rehe wà xe. — Tupàn ru'u uzawy aipo, i'i a'e pe har uezuepeue wà. **4** Xo iahykaw rehe ize'eg Eriu kury. Ta'e amogwer itua'u wera'u izuwi wà xe. **5** Amogwer nukwaw kwaw ize'eg iwazar haw rehe Izo pe wà. A'e rupi wikwahy.

*Uzypyrog Eriu uze'egaw
rehe pitài haw rupi*

32—33

**Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e ukwaw kar
tuwe ma'e teko wanupe**

6 A'e rupi uzypyrog uze'eg pà kury. — Aiko kwàkwàmo romo ihe. Peiko tua'u ma'e romo.

Azeruze'eg penehe ihe.

A'e rupi naze'eg kwaw.

7 Nezewe a'e hezeupe. — Tuwe tua'u ma'e ràggypy uze'eg wà nehe. Wereko kwarahy tetea'u wà. A'e rupi ukwaw katu ma'e wà. Tuwe wexak kar wemigwaw purupe nehe, a'e hezeupe.

8 Heta amo hekwe teko wapy'a pupe. Tupàn upuner wera'u ma'e upy teko wapupe ma'e kwaw katu haw imono pà wanupe.

9 Tua'u wera'u ma'e nukwaw wera'u kwaw ma'e kwàkwàmo wanuwi wà. Mâràmârànav uzawy wà, ikatu ma'e iapo àwàm ikwaw 'ym pà wà.

10 A'e rupi pezeapyaka katu heze'eg rehe nehe kury. Ihe amume'u putar hema'enukwaw paw ihe nehe no.

**Xo Tupàn zo uwazar putar
Izo ize'eg izupe nehe**

11 Peze'eg mehe we naze'eg kwaw ihe. Aenu katu pema'enukwaw paw. Pekar ze'eg ikatu wera'u ma'e peze'eg mehe.

- 12** Azekaiw katu a'e peze'eg rehe ihe. Izo nuzeruzar kwaw peze'eg rehe. Napewazar kwaw ize'eg izupe.
- 13** — Uruexak ma'e kwaw katu haw ure, peze peiko. Mâràzâwe tuwe pepuner nezewe haw imume'u haw rehe. Teko nupuner kwaw Izo ize'eg iwazar haw rehe wà. Xo Tupàn zo upuner.
- 14** Aze mo aze'eg izupe, namume'u iwer mo ze'eg peze'eg zàwenugar ihe. Naze'eg kwaw izupe. Ta'e Izo uze'eg iko peme a'e xe. Nuze'eg kwaw ihewe.

**— Hepurumume'u wer hema'enukwaw
paw rehe ihe kury, i'i Eriu**

- 15** Izo, 'aw na'iruz nemyrypar wiko heityk pyrer romo wà kury. Naheta kwaw waze'eg wanupe kury. Nupuner kwaw uze'eg wiwi haw rehe newe nehe kury.
- 16** Upytu'u uze'eg ire wà kury. Nuze'eg wi kwaw wà nehe. Waze'eg 'ym mehe, aipo àro putar aha teko nehe.
- 17** Nan. Awazar putar neze'eg newe nehe kury. Amume'u putar a'e ma'e rehe hema'enukwaw paw nehe kury.
- 18** Heta tetea'u heremimume'u ràm. A'e rupi napuner kwaw heze'eg 'ymaw rehe kury.
- 19** Aze naze'eg kwaw nehe, Apok putar nehe. Win ipyahu omopok uwyrú a'e. Nezewegatete apok putar ihe nehe no.
- 20** Napuner kwaw heze'eg 'ymaw rehe. Heze'eg wer kury. Amume'u putar hema'enukwaw paw nehe.
- 21** Naze'eg kwaw peze'eg awer rehe nehe. Namume'u kwaw peze'eg awer ikatu haw nehe.
- 22** Namume'u e kwaw teko wakatu haw wanupe ihe. Aze mo azapo nezewe haw, zaneapo arer uzepyk mo herehe.

Amume'u putar hezepy'a mugeta haw, heremu'em 'ym pà ihe

- 33** ¹A'e rupi, Izo, ezeapyaka katu heze'eg rehe nehe.
Ezekaiw katu heremimume'u ràm nànàn nehe no.
2 Ahyk hezypyrog àwàm rehe kury. Amume'u putar hema'enukwaw paw nehe.
3 Amume'u tuwe putar hema'enukwaw paw nehe. Naherekty'ym kwaw nehe. Naheremu'em kwaw nehe. Heze'eg uhem putar hepy'a wi nehe.
4 Tupàn Hekwe heapo a'e. Tupàn purupy haw hemuigo kar.
5 Ewazar heze'eg ihewe nehe, aze erepuner nehe. Ezemuàgà'yim ihewe neze'eg pà nehe.
6 Ihe aiko ne ài Tupàn henataromo. Ne ereiko ihe ài Tupàn henataromo no. Tupàn uma'ema'e ywyzuwa neapo pà. Uma'ema'e ywyzuwa heapo pà nezewegatete no.
7 A'e rupi ekyze zo ihewi nehe. Nuruzuhaw kwaw ihe nehe.

— Nazapo kwaw ikatu 'ym ma'e ihe, ere iko, i'i Eriu

- 8** Aenu amo ma'e neremimume'u kwer ihe.
9 — Nazapo kwaw ikatu 'ym ma'e ihe. Nazawy kwaw ihe, ere nemyrypar wanupe.
Naiko kwaw ikatu 'ym ma'e iapo har romo. Nazapo kwaw ikatu 'ym ma'e ihe, ere wanupe.
10 — Tupàn wekar hekatu 'ymaw a'e, ta'e izepyk wer herehe a'e xe. Hereroko uwàmàtyry'ymar ài.
11 Uzàpixipixi hepy kyhàhàmtàtà pupe. Wexak heremapiro iko tuweharipi no, ere wanupe.

— Màràmàràn uze'egaw rupi uze'eg
Tupàn zanewe a'e, i'i Eriu

- 12** Erezawy, a'e newe kury. Ta'e Tupàn uhua'u wera'u wemiapo kwer wanuwi a'e xe, teko wanuwi a'e xe.

13 Màràzàwe tuwe eremume'u ikatu 'ym ma'e Tupàn hemiapo kwer.

— Tupàn nuzekaiw kwaw zanerehe a'e, aze ximume'u ikatu 'ym ma'e izeapo awer izupe zane, ere wanupe. Màràzàwe tuwe ereze'eg nezewe.

14 Màràmàràn uze'egaw rupi uze'eg Tupàn zanewe a'e.

Nezewe rehe we nazazekaiw kwaw ize'eg rehe.

15 Pyhaw, zaneker haw rehe, Zaneker katu mehe, Uze'eg zanewe zanepuahu pe.

Wexak kar ma'e puahu àwènugar zanewe no.

16 Tupàn uze'eg zaneapyakwar rupi. Hemimume'u zanemynehem zanekye haw pupe.

17 Uze'eg zanewe ikatu 'ym ma'e iapo re zanemupytu'kar pà.
— Peiko wera'u zo amo wanuwi nehe, i'i zanewe.

18 Nezewe mehe zanepyro zanemàno àwàm wi. Nazanereityk kar kwaw purupe zanetym àwàm pupe a'e.

Tupàn umuawyze wi putar nehe

19 Amo 'ar mehe Tupàn uzepyk purehe ma'eahy haw imur kar pà wanehe. Umur kar hahy haw iaiw ma'e purupe no. Nahahyir kwaw.

20 Ima'eahy ma'e upytu'uma'uhez re. Na'ipurexak wer kwaw temi'u hete katu wera'u ma'e rehe.

21 Iagaiwahy. Upaw oho iko. Iahykaw rehe xo ipir zo hetá ikagwer rehe we.

22 Upyta màno haw pe teixe haw huwake. Na'arewahy weraha putar itym àwàm pe wà nehe.

23 Aze ru'u amo Tupàn heko haw pe har ur putar ipyro pà nehe. Heta tetea'u Tupàn heko haw pe har wà. Zanemu'e ikatu ma'e iapo haw rehe wà.

- 24** Tupàn heko haw pe har upuhareko putar nehe.
— Emuhem kar nehe. Emono kar zo umàno ma'e kwer wapyta haw pe nehe, i'i putar Tupàn pe nehe.
— Nako ipyro àwàm hekuzar xe hepo pe, i'i putar izupe nehe.
- 25** Na'e ima'eahy haw uhem putar izuwi nehe.
Hetekwer ikàg wi putar ukwàkwàmo mehe arer zàwe nehe no.
- 26** Tupàn pe ize'eg mehe Tupàn wenu putar nehe.
Umuwete katu putar urywete haw rehe nehe no.
Tupàn umuawyez katu putar awa ikatu ma'e ài nehe no.
- 27** Uze'eg putar nezewe teko paw wanupe nehe.
— Azapo ikatu 'ym ma'e ihe.
Hemunar amo ma'e rehe no.
Nezewe rehe we Tupàn nuzepyk kwaw herehe.
- 28** Hepyro hemàno haw wi.
Aexak tatain y ihe rihi,
i'i putar wanupe nehe.
- 29** Tupàn uzapo a'e ma'e paw zanewe a'e.
Uzapo wiwi måràn haw no.
- 30** Nazanemumàno kar kwaw.
Nezewe mehe zaiko wi wi no.
- 31** Izo, ezeapyaka katu ko ze'eg rehe nehe.
Eze'eg zo nehe, ta'e aze'eg putar ihe nehe xe.
- 32** Aze nepurumume'u wer ma'e rehe nehe, ewazar heze'eg ihewe nehe.
Ta'e hepuruexak kar wer nekatu haw rehe ihe xe.
- 33** Aze nanepurumume'u wer kwaw ma'e rehe nehe, eze'eg zo nehe, ezeapyaka katu nehe.
Ta'e urumu'e putar ma'e kwaw katu har romo nerekò àwàm rehe ihe nehe xe.

Eriu ize'eg mokoz haw rupi

34

34 ¹ Eriu uze'eg wi kury.

- 2** Pe ma'e ikwaw katu har pe, ma'e tetea'u rehe uzemu'e ma'e pe, Penu katu heremimume'u rám nehe kury.
- 3** Teko wenu amo ze'eg ikatu haw henu mehe wà.
Ukwaw amo temi'u hete haw i'u mehe wà no.
- 4** Nezewegatete zame'egatu putar Izo heko awer rehe zane nehe kury.
Xixak ikatu haw nehe.
Xixak ikatu 'ymaw nehe no.

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu teko pe

- 5** — Naiko kwaw ikatu 'ym ma'e iapo har romo ihe, i'i Izo iko.
— Tupàn na'ipurumur wer kwaw hekatu haw hekuzar rehe ihewe, i'i iko.
- 6** Upuranu iko nezewe a'e. — Aiko ikatu ma'e romo. Nezewe rehe we,
— Hemu'em ma'e, i'i teko ihewe wà. Nazapo pixik kwaw ikatu 'ym ma'e ihe.
Nezewe rehe we hema'eahy iteko ihe.
Naheta kwaw hemukatu haw, i'i Izo iko.
- 7** Naheta kwaw Izo zàwenugar ko yyw rehe wà.
'Y kanek por i'u haw nazawaiw kwaw izupe. Nezewegatete Tupàn rehe ize'eg uryweteahy haw nazawaiw kwaw izupe no.
- 8** Wata awa ikatu 'ym ma'e wanehe we.
Uzemono'og teko iaiw ma'e wanehe we no.
- 9** — Måràzàwe tuwe azeagaw putar Tupàn imurywete kar pà nehe.
Nuzapo kwaw ikatu ma'e ihewe a'e, i'i.
- 10** Pe ma'e kwaw katu haw hereko har pe, pezeapyaka katu heze'eg rehe nehe kury.

- Aipo Tupàn uzawy amo
ma'e iapo mehe.
Aipo uzapo amo ikatu 'ym
ma'e amo teko pe.
- 11** Umekuzar zaneremiapo kwer
zanewe. Aze ikatu nehe, umur
putar ikatu ma'e zanewe nehe no.
Aze na'ikatu kwaw nehe, umur putar
ikatu 'ym ma'e zanewe no.
- 12** Azeharomoete Tupàn upuner
wera'u ma'e nuzapo kwaw ikatu
'ym ma'e a'e.
Nuzapo kwaw ikatu 'ym
ma'e teko wanupe.
- 13** Mo omono ipuner haw Tupàn pe wà.
Mo umuigo kar Tupàn ywy rehe har
paw wanuwhawete romo wà. Mo
umuigo kar ywak rehe har paw
wanuwhawete romo wà.
- 14** Aze mo Tupàn uputar,
Upuner mo zanepyuhemaw
imuzewyr kar haw rehe uzeupe.
- 15** Nezewe mehe mo teko paw umàno
mo uzemono'og pà wà, pitài 'ar
mehe mo wà.
Uzewyr mo ywy imuku'i
pyrer romo wà.

Tupàn ikatuahy a'e, ikàg wera'u a'e no

- 16** Izo, aze ereiko ma'e kwaw katu
har romo, ezeapyaka katu
heze'eg rehe nehe.
Ezekaiw katu herehe nehe no.
- 17** Aze mo Tupàn na'ikatuawahy
iwer mo teko wanerekoo katu haw
rehe, nupuner iwer mo teko ywy
rehe har wanuwhawete romo
wiko haw rehe.
Aipo neporomono kar wer teko ikatu
ma'e wanehe zepykaw pe. Aipo
neporomono kar wer upuner ma'e
wanehe zepykaw pe.
- 18** Tupàn omono kar tuwhawete
uzepykaw pe wà, amo tuwhaw
wamono kar pà uzepykaw pe wà no,
Aze na'ikatu kwaw wà, aze iaiw wà.

- 19** Aze teko wiko tuwhaw romo wà,
Tupàn nuzapo wera'u kwaw ikatu
ma'e a'e teko wanupe.
Nuzapo kwaw ikatu ma'e xo
hemetarer katu ma'e wanupe zo a'e,
hemetarer 'ym ma'e waneityk pà a'e.
Ta'e uzapo a'e teko paw rupi
katete a'e wà xe.
- 20** Måno haw upuner ur haw rehe
na'arewahy a'e, pyhaw a'e.
Ma'eahy haw iaiw ma'e uehem
amo pe izuka pà tarityka'i.
Aze Tupàn ipuruzuka wer upuner ma'e
wanehe, — Hepatywà pe wazuka
mehe nehe, ni'i kwaw amo pe.
- 21** Ukwaw zaneremiapo upaw rupi a'e.
Wexak zaneata haw paw rupi no.
- 22** Aze ikatu 'ym ma'e iapo har izeàmim
wer Tupàn wi, wekar wyzài
ipytnahy haw.
Nezewe rehe we nupuner kwaw
uzeàmimaw rehe izuwi.
- 23** — Amume'u putar neremiapo
kwer nehe.
Ma'e 'ar meheerezur putar
herenataromo nehe, heremimume'u
ràm henu pà nehe, ni'i kwaw Tupàn
teko wanupe.
- 24** Aze ipurumumaw wer amo upuner
ma'e wanehe, aze iporomono wer
amo tuwhaw wanehe a'e tuwhaw
wanekuzaromo nehe,
Nume'egatu kwaw waneko haw rehe
wamumaw 'ym mehe we. Urumumaw
'ar wemimutar mehe wà.
- 25** Ta'e Tupàn ukwaw wanemapiro
kwer a'e xe.
Pyhaw weityk wazuka pà wà.
- 26** Katu pe teko wanenataromo,
Tupàn uzepyk wanehe a'e, imunar
ma'e romo wiko ma'e ài a'e.
- 27** Ta'e utryyk izuwi wà xe.
Na'ipureruzar wer kwaw ni pitài
hemapiro kar rehe wà.
- 28** A'e teko upuraraw kar ma'erahy
hemetarer 'ym ma'e wanupe wà,
wamuhapukaz kar pà wà.

- Imunar teko wama'e rehe wà no.
Umuzeupir kar wanehapukaz haw
Tupàn pe wà. Tupàn wenu a'e.
- 29** Nezewe rehe we, aze Tupàn nuze'eg
kwaw nehe, ni amo nupuner kwaw
hemiaipo kwer ikatu 'ymaw
imume'u haw rehe wà.
Aze umim uwa nehe, naheta kwaw
teko wapyro àwàm. Naheta kwaw
ywì nànànar wapyro àwàm.
- 30** Nupuner kwaw ma'e iapo haw rehe
uzepyro pà awa ikatu 'ym ma'e
wanuwi wà nehe.
A'e awa ikatu 'ym ma'e wiko putar
wanuwihaw romo wà nehe, imunar
putar wama'e rehe wà nehe no.
- Aipo erepytu'u ikatu 'ym ma'e
iapo re ne, i'i a'e**
- 31** Izo, — Azapo ikatu 'ym ma'e ihe,
aipo ere Tupàn henataromo.
— Apuraraw ma'erahy tetea'u, ta'e
ikatu 'ym ma'e iapo har romo aiko
ihe xe, aipo ere izupe.
— Nazapo wi kwaw nehe,
aipo ere izupe.
- 32** — Exak kar hekatu 'ymaw ihewe nehe,
aipo ere izupe.
— Apytu'u putar ikatu 'ym ma'e iapo
re nehe kury, aipo ere izupe.
- 33** Aze Tupàn hemiaipo na'ikatu
kwaw newe,
Màràzàwe tuwe erezapo kar
neremimutar izupe.
Ne ewazar nehe. Ihe nawazar
kwaw nehe.
Emume'u nema'enukwaw paw
urewe nehe.
- 34** Teko ma'e kwaw katu har
herenu har a'e wà,
Teko ikatu ma'e iapo haw ikwaw par
wà no, nezewe i'i putar wà nehe.
- 35** — Izo nukwaw kwaw uze'eg awer a'e.
Uze'eg iko he'o ma'e ài.
- 36** Aze amo um'e'egatu ize'eg awer
rehe wà nehe,

Wexak putar heko haw wà nehe. Iaiw
ma'e romo hekon a'e.

- 37** Izo wiko ikatu 'ym ma'e iapo har romo.
Ikatu 'ym ma'e iapo har Tupàn
heruzar 'ymar romo hekon a'e.
Uze'eg urywahyahy Tupàn rehe
zanerenataromo.
Nupytu'u kwaw hehe uze'eg
zemueteahy re, i'i putar izupe
wà nehe.

Eriu uze'eg na'iruz haw rupi
35

35 ¹ Uze'eg wi izupe kury.

- 2** Izo, — Naiko kwaw ikatu 'ym
ma'e iapo har romo ihe,
Nerepuner kwaw ne'e haw rehe
Tupàn henataromo.
- 3** — O Tupàn, aipo heremaiopo kwer
ikatu 'ym ma'e na'ikatu kwaw
newe. Màràzàwe tuwe atryyk
putar ikatu 'ymaw wi nehe.
Aipo erezapo putar ikatu ma'e
ihewe nehe,
Nerepuner kwaw ne'e haw rehe
Tupàn pe hehe nepuranu pà.
- 4** Ihe awazar putar neze'eg newe
nehe kury,
Nemyrypar wanupe nehe no.

**Tupàn nuiko pixik kwaw purerekoahy
e ma'e romo a'e, i'i Izo**

- 5** Eme'e ywak rehe nehe.
Ywàkun upyta muite ne'aromo wà.
- 6** Aze erezapo ikatu 'ym ma'e,
neremaiopo kwer nuhem kwaw
Tupàn ywate har pe.
Aze nekatu 'ymaw heta tetea'u,
nezewe rehe we nuhem kwaw
huwake, numuaiw kar kwaw Tupàn.
- 7** Aze erezapo ikatu ma'e, nerepytywà
kwaw Tupàn nezewe haw
iapo mehe.
Nuputar kwaw ni pitài nema'e a'e.
- 8** Aze erezapo ikatu 'ym ma'e, amogwer
teko upuraraw ma'erahy a'e re wà.

- Azeerezapo ikatu ma'e,
erepytywà amo teko ne wà.
- 9 Aze waàmàtyry'ymar upuraraw
kar ma'erahy amo awa wanupe
tuweharupi wà,
A'e awa ikuhem wà, uhapukaz wà no.
— Tuwe amo zanepyro wà nehe,
upuner ma'e wapo wi wà nehe, i'i wà.
- 10 Nezewe rehe we nuzewyr kwaw
Tupàn pe wà, uwapo arer pe wà.
'Ar ipytunahy wera'u ma'e réhe
Tupàn umur ukàgaw purupe.
- 11 Nezewe rehe we nuzewyr kwaw
izupe wà. Tupàn umuigo kar teko
ma'e kwaw katu har romo a'e wà.
Ukwaw katu ma'e wiràmiri wanuwi
wà, ma'ea'yir wanuwi wà no.
- 12 Uhapukaz Tupàn pe upyro àwàm
henoz pà wà. Nezewe rehe we
Tupàn nuwazar kwaw waze'eg
wanupe.
Ta'e — Upuner wera'u ma'e romo
aiko ihe, i'i uzeupe wà xe.
Iaiw a'e wà no.
- 13 — Tupàn nuenu kwaw teko wà,
naza'e kwaw.
— Tupàn upuner wera'u ma'e
nuxak kwaw ma'e, naza'e kwaw.
Aze mo zaze'eg nezewe,
zanceremu'em mo zane.

Nerekwaw kwaw neze'egaw

- 14 Izo, — Napuner kwaw Tupàn
hexakaw rehe ihe, ere izupe.
Nezewe rehe we èàrogatu nehe. Ta'e
ukwaw ma'erahy neremipuraraw a'e
xe. Ima'enukwaw iko nerehe.
- 15 — Tupàn nuzepyk kwaw purehe a'e,
ere nezeupe.
Nuzekaiw kwaw teko wanemiapo
kwer ikatu 'ym ma'e rehe,
ere nezeupe.
- 16 Na'ikatu kwaw neze'eg wiwi
àwàm nehe.
Ereze'eg tetea'u. Nezewe rehe we
eremume'u neremigwaw 'ym iko.

Eriu uze'eg 4 haw rupi

36—37

36¹ Uze'eg wiwi Eriu izupe.

- 2 Izo, emumaw mèràn 'ar nerekohaw
imume'u katu haw hào pà nehe.
Ta'e amume'u putar amo ma'e newe
nehe xe, Tupàn ikatu haw hexak
kar pà newe nehe xe.
- 3 Akwaw katu ma'e tetea'u ihe.
A'e rupi aexak kar putar Tupàn heapo
arer ikatu haw newe ihe nehe kury.
- 4 Heremimume'u ràm paw
azeharomoete har romo a'e.
Newe uze'eg ma'e wiko ma'e kwaw
katu har romo azeharomoete a'e.

Tupàn uzekaiw amo rehe, uzepyk amo ae rehe no

- 5 Upuner tuwe Tupàn a'e.
Nuityk kwaw ni amo wà.
Tupàn ukwaw ma'e paw rupi a'e.
- 6 Numuigo wiwi kar kwaw ikatu
'ym ma'e wà.
Wereko katu hemetarer 'ym ma'e wà.
- 7 Tupàn uzekaiw katu awa ikatu
ma'e wanehe wà.
Umuigo kar tuwihawete romo wà.
Tuweharupi wiko putar upuner
ma'e romo wà nehe.
- 8 Aze umunehew kar amo wà,
Aze uzàpixipixi amo ma'erahy
kyhàhàm zàwenugara pupe wà nehe,
- 9 Uzapo nezewe haw ta'e a'e awa
uzapo ikatu 'ym ma'e a'e wà xe.
Uzepyk wanehe, ta'e wiko ikatu 'ym
ma'e iapo har romo wà xe, ta'e
wiko wera'u ma'e romo wanekon
wà no xe.
- 10 Tupàn wenu kar wemimume'u
a'e awa wanupe a'e.
— Pepytu'u ikatu 'ym ma'e iapo
re nehe, i'i wanupe.
- 11 Aze weruzar Tupàn wà,
Aze umuwete katu wà,
A'e mehe wiko putar zeàmàtyry'ym
'ymaw rehe tuweharupi wà nehe,

- wemetarer katu pà tuweharupi wà nehe no, te umànò haw 'ar mehe wà nehe.
- 12** Nuzeikaiw kwaw Tupàn rehe wà.
A'e rupi umànò ma'e ikwaw 'ym pà wà.
Uwahaw yrykawhu oho umànò ma'e kwer wapyta haw pupe wixe pà wà.
- 13** Up'y'a iaiw ma'e hereko har omonokatu wekwahy haw upy'a pe wà.
Tupàn uzepyk wanehe. Nezewe rehe we nuhapukaz kwaw upytywà àwàm henoz pà wà.
- 14** Uzapo iaiw ma'e amo awa wapuhe wà.
A'e rupi umànò kwàkwàmo romo wiko mehe we wà.
- 15** Tupàn zanemu'e ma'erahy pupe a'e.
Upuraraw kar ma'eahy haw zanewe zanereha imuzawok kar pà.

Erepuraraw ma'erahy iko ta'e neaiw ne xe, i'i a'e

- 16** Izo. Kwehe mehe Tupàn nepyro ikatu 'ymaw wi a'e.
Nemuigo kar ikatu haw rehe.
Neràpuz me teko umai'u katu tuweharupi wà.
- 17** Amo 'ar mehe umume'u neremiapo kwer ikatu 'ym ma'e a'e, nerehe uzepyk àwàm imume'u pà a'e.
Ko 'ar rehe uzepyk nerehe neremiapo kwer hekuzaromo kury.
- 18** Eme'egatu nehe. Amo umur putar temetarer newe nehe, uwàmàtyry'ymar rehe nezepyk àwàm imekuzar pà nehe.
Epyhyk zo a'e temetarer nehe.
Aze amo umur temetarer tetea'u newe ikatu 'ym ma'e iapo kar pà newe nehe, ezapo zo nehe, epyhyk zo nehe.
- 19** Aze erehapukaz nepytywà àwàm henoz pà nehe, ni amo nur kwaw wà nehe.
Nepuner awer uhua'u ma'e nuzawy kwaw heityk pyrer kury.

- 20** Epyta zo ywy paw imumaw pàwàm hào pà nehe.
A'e 'ar nuzawy kwaw ipytunahy haw nehe.
- 21** Erepuraraw ma'erahy iko ta'e neaiw ne xe.
Eme'egatu nehe, ezewyr zo izupe nehe.

Tupàn ipuner haw uhua'u a'e

- 22** Tupàn ipuner haw uhua'u tuwe a'e.
Mo upuner upureruze'egatu haw rehe izàwe wà.
- 23** Ni amo nupuner kwaw ma'e iapo kar haw rehe Tupàn pe wà.
— Erezapo ikatu 'ym ma'e ne, nupuner kwaw u'e haw rehe izupe wà.
- 24** Teko ywy nànànar umume'u ikatu haw hemiapo kwer hexak mehe wà.
Ne nehe no, emume'u ikatu haw nehe no. Nereharaz zo izuwi nehe.
- 25** Aze zaiko muite izuwi, nezewe rehe we xixak.
Tupàn hemiapo ikatuahy zanewe.
- 26** Uhua'u tuwe a'e. Nazapuner kwaw ikwaw paw rehe.
Nazapuner kwaw Tupàn i'ar ipapar haw rehe.

Tupàn ipuner haw, ipuràgeteahy haw no

- 27** Tupàn umuzeupir kar 'y ywy rehe har a'e, hyru pe a'e.
A'e re uzapo a'e 'y àmàn romo ipiripirik ma'e romo.
- 28** Ywàkun uzakook a'e 'y.
Ukyr u'ar pà 'y uwrykahy ma'e romo uezapo pà ywy rehe.
- 29** Mo ukwaw ywàkun iho haw wà.
Mo ukwaw àmàn iànoànogaw ywak rehe har Tupàn henaw pe har wà.
- 30** Tupàn umuhàmuhàz àmàn iweraw paw ueziyiwyr.
Nezewe rehe we ipytunahy yryhu wy pe.
- 31** Nezewe haw iapo mehe Tupàn umumai'u kar teko wà.
Omono temi'u wanupe wanemimutar rupi no.

- 32 Upyhyk àmàn iweraw paw opo pupe.
Uzapi wemiapi ràm ipupe.
- 33 Tapi'ak ukwaw àmàn ywytu inuromo
har tur àwàm 'ar wà.
Ta'e iànoànogaw umume'u tur àwàm
wanupe a'e xe.
- 37**¹ Àmànuhu umututukahy kar hez'à.
Nuzawy kwaw hepuxi'a wi ipor
wer ma'e.
- 2 Ezeapaka katu Tupàn ize'eg
iànoànogaw rehe nehe.
Einu iànoànogaw izuru wi uhem
ma'e nehe.
- 3 Omomor iweraw haw ywak nànà,
Ywy nànà heityityk pà no.
- 4 Na'e teko wenu ize'eg ikororo
mehe wà.
Wenu àmàn iànoànogaw wà no.
A'e 'ar mehe we iweraw haw
nupytu'u kwaw u'ar ire.
- 5 Tupàn wànoànog ize'eg ikatuahy
ma'e pupe.
Uzapo ma'e uhua'u ma'e. Nazapuner
kwaw a'e ma'e ikwaw paw rehe.
- 6 Tupàn umugyr kar àmàntàtà ywy rehe.
Umugyr kar àmànuhu no.
- 7 Nezewe mehe teko upyta wàpuz
me uma'ereko 'ym pà wà.
Nezewe mehe wexak kar a'e ma'e
iapo har romo weko haw purupe.
- 8 Miar wixe uker haw pe wà.
Uzeàmim a'e pe wà.
- 9 Àmànuhu ywytu inuromo har
ur kwarahy ihemaw awyze har
kutyr har wi.
Tuixàgaw ur kwarahy heixe
haw awyze har kutyr har wi.
- 10 Tupàn purupy haw umuàtà 'y.
Nezewe mehe 'y tâtà upyk yryhu.
- 11 Tupàn umynehem ywàkun 'y pupe.
Na'e ywàkun omomor uweraw haw no.
- 12 Ywàkun weruzar Tupàn ze'eg.
Uhàuhàz ywak rehe.
Uzapo Tupàn hemiapo karer wà,
Ywak nànà, ywy nànà no.
- 13 Tupàn umugyr kar àmàn ywy rehe
Zanerehe uzepyk pà.

Umugyr kar àmàn ywy rehe
zaneamutar haw hexak kar pà
zanewe no.

Tupàn ma'e kwaw paw naheta kwaw iahykaw

- 14 Izo. Epytu'u nezeapyaka
pà nehe kury.
Nema'enukwaw ikatuahy ma'e
Tupàn hemimutar rehe nehe.
- 15 Aipo erekwaw Tupàn hemiapo.
Uze'eg a'e.
Na'e iweraw haw uhem ywàkun
wi uhyape katu pà.
- 16 Ywàkun uezaiiko ywak rehe.
Aipo erekwaw wamuzaiko haw.
Tupàn ukwaw katu ma'e paw
rupi a'e. Xixak ywàkun izeaiiko
haw zane. A'e rupi xikwaw
Tupàn ikàgaw.
- 17 Ywytu kwarahy ihemaw awyze har
kutyr har wi ur ma'e werur ywyxig
tetea'u a'e. Tur 'ym mehe
nerakuahy nekamir pupe.
Nerepuner kwaw nehemaw rehe a'e
ywytu ywyxig inuromo har wi.
- 18 Nanekàg kwaw ne. Aipo erepuner
Tupàn ipatywà haw rehe ywak
imuzaiko haw rehe ne,
Imuàtà mehe ita imumew pyrer ài ne.
- 19 Uremu'e pe izupe ureze'eg
àwàm rehe nehe.
Ta'e nurupuner kwaw ma'e rehe
urema'enukwaw katu haw rehe xe.
- 20 Akyze Tupàn wi. A'e rupi naz'egeahy
kwaw izupe. Namum'e kwaw
hemiawy kwer izupe.
Nezewe haw iapo haw nuzawy kwaw
hemumaw pàwàm henoz taw.
- 21 Aze ywàkun upyk kwarahy,
nazapuner kwaw hexakaw rehe.
Aze ywytu ur ywak imukatu pà,
Uhyape wi kwarahy.
- 22 Kwarahy heixe haw awyze har kutyr
har rehe xixak tatainy or hexakaw
hereko har.

- Tupàn ipuràgeteahy haw ipuner haw inuromo har zanemynehem a'e.
Xixak tuwe ikatu haw.
- 23** Nazapuner kwaw Tupàn upuner wera'u ma'e ikwaw paw rehe.
Uhua'u ipuner haw.
Ikatuahy haw nupaw pixik kwaw.
Nuzuka kwaw teko wà.
- 24** A'e rupi teko ukyze izuwi wà.
— Aiko ma'e kwaw katu har romo ihe, aze amo i'i, Tupàn nuzekaiw kwaw hehe.

UMUMAW UZE'EGAW A'E WÀ KURY

38:1—42:6

Tupàn uwazar Izo ize'eg izupe

38:1—40:2

38 **1** A'e awa umumaw uze'egaw a'e kury. Na'e, ywytu àmànuhu herur har inuromo, Tupàn uwazar Izo ize'eg wà izupe kury.

2 Nerekwaw kwaw ma'e ne. Neze'eg awer wexak kar ikwaw 'ymaw ihewe. Mo romo ereiko. Mâràzàwe tuwe nerezzeruzar kwaw hema'ekwaw katu haw rehe.

3 Exak kar nekàgaw ihewe nehe kury. Ewazar newe hepuranu àwàm ihewe nehe no.

— Azapo ywy ihe, i'i Tupàn a'e

4 Kwehe mehe azapo ywy ihe. Ma'e pe ereiko a'e 'ar mehe. Aze ereiko ma'e kwaw katu har romo, emume'u ko ma'e ihewe nehe.

5 Mo umume'u ywy uhua'u àwàm a'e. Aipo erekwaw. Mo uzapo ywy uhua'u ma'e romo. Aipo erekwaw.

6 Ma'e i'aromo u'àm ywy izyta wà. Mo omono itahu ipy ywy iwy pe har henaw pe.

7 Ma'e paw iapo awer 'ar mehe zahytata uzegar uzeinuinuromo wà. Tupàn pe uma'erekو ma'e ywate har uhapukaz urywete haw rehe wà no.

- 8** 'Y uehem ywy wi kwarer uhy hie wi uehem ma'e ài yryhu romo uezapo pà a'e. Mo uwàptym hukenawhu zàwenugar imupytu'u kar pà i'ar mehe.
- 9** Ihe apyk yryhu ywàkun pupe ihe. Azuwàzuwàn ipytunaw pupe no.
- 10** Amume'u iho àwàm izupe. Awàptym hukenawhu zàwenugar iwàptygatu haw pupe.
- 11** Na'e aze'eg izupe. — Erehem putar te xe nehe. Ehem zo xe wi nehe. 'Ykotok nerehe har upytu'u putar xe nehe, a'e izupe.

Ma'e wi ur zekaw haw pytunaw no

- 12** Izo. Aipo amo 'ar mehe nerekò mehe eremur kar ku'emaw ne. Aipo eremuhem kar kwarahy amo 'ar mehe.
- 13** Aipo amo 'ar mehe eremuhàmuhàz tatainy ywy rehe. Aipo nezewé haw iapo mehe eremutuhug iaiw ma'e ne wà, Wazeàmimaw wi wamuhem kar pà ne wà.
- 14** Tatainy 'aromo uhyape ma'e wexak kar wwytyruhu hexakaw. Wexak kar wwyapyznaw hexak haw no. Nuzawy kwaw topoz izekanapaw. Nuzawy kwaw ter kwàku'aw har hemimuapyk kwer wyyuzuwa rehe har no.
- 15** A'e tatainy uhyape katu wera'u iaiw ma'e wanupe. Teko wexak wanemiapo wà, a'e rupi a'e iaiw ma'e wà, nupuner kwaw puruzuka haw rehe a'e tatainy rehe wà.

- 16** Izo. Aipo erexak 'ytzuzàmaw yryhu imynehemar. Yryhu ohoete a'e. Aipo ereata echo iwy pe.
- 17** Aipo amo wexak kar umàno ma'e kwer waptya haw hukenawhu newe wà. Heta ipytunaw upaw 'ym ma'e a'e pe.

- 18 Aipo erekwaw ywy iàñàmaw.
Aze erekwaw ko ma'e paw rupi,
ewazar heze'eg ihewe kury.
- 19 Ma'e wi tatainy tur a'e.
Ma'e wi ipytunaw tur no.
- 20 Aipo erekwaw waho àwàm hexak
kar haw rehe wanupe.
Aipo a'e re erepuner wamuzewyr kar
haw rehe wahem awer pe ne wà nehe.
- 21 Erepuner ikwaw paw rehe ne.
Ta'e netua'uez ne xe.
Ywy iapo 'ym mehe weerezexak kar.

Amonokatu àmàn huwixàg ma'e, i'i Tupàn izupe

- 22 Amonokatu àmàn huwixàg ma'e
amo me ihe. Amonokatu àmàntàtà
a'e pe no.
Aipo amo 'ar mehe ereho
wamonokatu awer pe.
- 23 Amonokatu a'e àmàn ihe. Ma'erahy
ipuraraw paw 'ar mehe amugyr
kar a'e àmàn.
Amugyr kar zeàmàtyry'ymaw 'ar mehe,
zeàmàtyry'ymawhu 'ar mehe no.
- 24 Aipo amo 'ar mehe ereho
kwarahy ihmaw pe.
Aipo ereho ywytu kwarahy ihmaw
wi ur ma'e ihmaw pe.

— Mo umugyr kar àmàn, i'i Tupàn

- 25 Mo uwàptytmawok ikyr haw
àmànuhu pe.
Mo wexak kar ywytu àmànuhu
inuromo har iho àwàm izupe.
- 26 Mo umugyr kar àmàn ywyxiguhu rehe,
Teko heta haw 'ym rehe.
- 27 Mo omono 'y ywy uxinig ma'e rehe,
teko heta haw 'ym rehe,
Ka'api'l'i imuezuz kar pà hehe.
- 28 Aipo heta tu àmàn pe. Aipo heta tu
zuwiri pe.
- 29 Mo wiko 'y tâtâ ihy romo. Mo wiko
zuwiri tâtâ ihy romo.
- 30 Mo uzapo 'y ita romo.
Mo upyk yryhu 'y tâtâ pupe.

— Aipo erepuner zahytata ywak rehe wamonokatu haw rehe, i'i Tupàn

- 31 Aipo erepuner zahytata 7 àràpuhàràna'i
her ma'e waàpixipixi haw rehe.
Aipo erepuner kyhàhàm tâtâ na'iruz
zahytata uzeake ma'e waàpixi haw
ikwaraw paw rehe.
- 32 Aipo erepuner zahytata xigatu
ma'e hexak kar haw rehe.
Aipo erepuner zahytata zàwàruhu
uxu uhua'u ma'e her ma'e rehe har
wamono kar haw wanape rupi.
Aipo erepuner zahytata zàwàruhu
uxu pixika'i ma'e her ma'e rehe har
wamono kar haw wanape rupi.
- 33 Aipo erekwaw Tupàn ze'eg ywak
rehe har waneruze'egar.
Aipo erekwaw a'e Tupàn ze'eg
heruzar kar haw rehe ywy rehe
har wanupe.
- **Aipo upuner àmàn tetea'u imugyr
kar haw rehe, i'i Tupàn**
- 34 Aipo neze'eg upuner ywàkun
pe uhemaw rehe.
Aipo upuner àmàn tetea'u imugyr
kar haw rehe nezepyk kar pà typy
haw pupe.
- 35 Aipo erepuner iweraw haw
hexak kar haw rehe.
— Uruiko neremiruze'eg romo,
aipo i'i a'e iweraw haw newe.
- 36 Mo omono ma'e kwaw paw wiràmiri
wanupe.
Mo omono ma'e kwaw paw wiràmiri
iwi her ma'e pe.
Umume'u Niru yrykawhu tyhu
àwàm purupe a'e.
Zapukaz uze'eg àmàn ikyr 'ym
mehe a'e.
- 37 Mo upuner ywàkun wapapar
haw rehe.
Mo upuner izi'y izakookaw
rehe àmàn romo.
- 38 A'e 'y uzapo ywyku'i to'om romo.
Omono'og to'om imuàkym pyrer
hehe we.

**Mo omono temi'u ma'ea'yr wanupe,
i'i Tupàn izupe kury**

- 39-40 Zàwàruhu iriàw kuzà uzeàmim weko haw pupe wà.
Uzeàmim ka'a pupe wemiar ràm hào pà wà.
Aipo eremono temi'u wanupe.
Aipo eremono wanemi'u ràm zàwàruhu'a'yr wanupe.
- 41 Zàpuun wata ko rupi kwe rupi uma'uhez pà wà.
Wamemyr uze'e'g wemi'u ràm henoz pà wà.
Mo opoz wama'uhez mehe wà.

Mo uzapo miamiar wanexakaw

- 39**¹ Aipo erekwaw àràpuhàrànetea'yr hehaite ma'e wazexak kar haw 'ar.
Aipo erexak arapuha kaiwer pe har izexak kar mehe.
- 2 Máràn zahy umumaw wahy waneraha pà wie pupe. Aipo erekwaw.
Ma'e 'ar mehe imemyrzexak kar wà.
Aipo erekwaw.
- 3 Máràn mehe uwexyw wà umemyrzexak kar pà wà,
Umemyr ko ywy rehe wanerur pà wà. Aipo erekwaw.
- 4 Wamemyr itua'u ikàg ma'e romo kaiwer pe wà.
A'e re oho wà, nuzewyr kwaw wà.
- 5 Mo umuhem kar zumen hehaite ma'e wazar wi wà.
Mo umuata kar wanemimutar rupi wà, wazar imono 'ym pà wanupe wà.
- 6 Amono ywyxiguhu wanupe waneko how romo ihe wà.
Amuigo kar ywy xa heta haw rehe wà.
- 7 Nuputar kwaw tawhu jànoànogaw wà. Ni amo nupuner kwaw wazar romo weko haw rehe wà.
Ni amo nupuner kwaw ma'e heraha kar haw rehe wakupe pe wà.
- 8 U'u ka'api'i ywytyruhu rehe wà.
Wekar wyzài ka'akyra wemi'u ràm romo a'e pe wà.
- 9 Aipo amo tapi'ak hehaite ma'e ima'erekwo wer putar newe nehe.
Aipo uker putar pyhaw nereimaw waptya haw pupe pàrirogaw pupe.
- 10 Aipo erepuner iàpixipixi haw rehe kyhàhàm pupe ywy iwykawyka kar haw rehe izupe.
Aipo umutyk putar ywy iwykawyka pà newe nehe. Aipo umutyk putar ywy kàràz taw newe nehe.
- 11 Aipo erepuner ikàgaw uhua'u ma'e rehe nezeruzar haw rehe.
Aipo a'e ae uzapo putar nema'erekwo haw ipuhuz ma'e newe nehe.
- 12 Aipo werur putar arozràn neremimono'og ràm no.
Aipo umuapteràkwà arozràn imono'og pà newe.
- 13 Wiranu uzepepopetepetek e na'arewahy a'e.
Nezewe rehe we nuwewe kwaw hoko ài.
- 14 Wiranu upi'amomor ywy rehe.
Nezewe mehe ywyxiguhu haku ma'e umuaku a'e.
- 15 — Aze ru'u amo upyrog putar herupi'a rehe nehe, ni'i pixik kwaw uezupe.
— Amo miar hehaite ma'e upuner ika haw rehe nehe, ni'i kwaw uezupe.
- 16 — Naiko kwaw a'e ma'e rupi'a izar romo ihe, i'i ru'u uezupe. Amo upuner hemiapo kwer imuaiw paw rehe wà.
Nezewe rehe we nuzekaiw kwaw hehe.
- 17 Ihe amuigo kar wiranu iranaiw ma'e romo ihe.
Namono kwaw ma'e kwaw katu haw izupe.
- 18 Nezewe rehe we uzàn mehe uzàgatu na'arewahy a'e.
Upuka wyzài kawaru rehe, wyzài kawaru kupe pe har rehe.
- 19 Izo. Aipo ne kawaru eremuigo kar ikàg ma'e romo ne wà.

- Aipo eremupuràg eteahy kar kawaru iatuwa i'aw imono pà hehe.
- 20** Oopoop tukur ài wà. Aipo ereiko wamopor kar har romo ne. Teko ipytuhegatu waze'eg mehe. Aipo ereiko wamuze'eg kar har romo.
- 21** Iho wer wà, a'e rupi uzechàwykàwykàz ywy rehé opo pupe wà. Uzàn oho zeàmàtyry'ymawhu pe ukàgaw nànàn wà.
- 22** Nukyze kwaw wà. Ni amo ma'e numukyze kar kwaw wà. Takihepu numuzewyr kar kwaw wà.
- 23** U'yw upepozé'egahy wa'aromo ukwaw mehe wà. Purukutukaw wà, u'ywpuku wà no, heny katu wanenataromo wà no.
- 24** Uryryryryz wà, ta'e iho wer na'arewahy wà xe. Na'e uhem oho uzàn pà wà. Xi'àm ma'e 'ak kwer iapo pyrer ipy mehe nupuner kwaw upytu'u haw rehé wà.
- 25** Uwazar xi'àm ipy haw uze'eg pupe wà. Muite wi wetun zeàmàtyry'ymawhu wà. Wenu zauxiapekwer wanehapukaz taw wà no. Wenu tuwihaw wà no, zauxiapekwer wanupe ma'e iapo kar mehe wà no.
- 26** Aipo ne eremu'e kàkà iwewe haw rehé. Upepozaz kwarahy ihemaw awyze har kutyr uwewe pà. Aipo eremu'e a'e ma'e rehé.
- 27** Aipo ereiko wiràhu izar romo. Aipo wàro neze'eg waity ywate har iapo 'ym mehe.
- 28** Wiko ita ywate wera'u ma'e rehé. Ywate itahu i'aromo uzapo waity ikatu 'ymaw wi imonokatu pyr.
- 29** A'e pe wiko mehe wexak wemiar ràm wemipyhyk ràm. Heha wexak ma'e muite har.
- 30** Aze amo miar umàno, wiràhu uzemono'og a'e pe wà. Imemyr u'u huwykwer wà.

40 **1** Na'e Tupàn uze'eg Izo pe kury.

2 Izo, aiko Tupàn upuner wera'u ma'e romo ihe. Nezewé rehé we heàmàtyry'ym pe ne.

Aipo erepytu'u putar nehe. Aipo ewezazar putar heze'eg ihewe nehe.

Izo uwazar Tupàn ze'eg izupe pitài haw rupi

40:3-5

3 Na'e Izo uze'eg a'e kury.

4 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, aiko ikàg pixik 'ym ma'e romo ihe. Ma'e a'e putar newe neze'eg iwazar pà newe nehe.

Hepyta wer heze'eg 'ym pà.

5 Aze'eg tetea'u wera'u ihe. Naheta kwaw amo ma'e heremimume'u ràm kury.

Tupàn uwazar wi Izo ize'eg izupe

40:6—41:34

Aipo nekàgaw nuzawy kwawhekàgaw

6 Na'e wytyihu àmàn inuromo har imyteromo Tupàn uwazar Izo ze'eg izupe kury.

7 Exak kar awa ipuruzukaiwahy ma'e romo nereko haw ihewe nehe kury. Ewazar nerehe hepuranu àwàm ihewe nehe kury.

8 Aipo nepuruxak kar wer iko hekatu 'ymaw rehé purupe. Aipo aiko ikatu 'ym ma'e iapo har romo. Aipo ereiko ikatu 'ym ma'e iapo 'ymar romo.

9 Aipo nekàgaw nuzawy kwawhekàgaw. Aipo neàñoànogaw ikàg heàñoànogaw ài.

10 Aze repuner hezàwe, emunehew nekàgaw nepuràgeteahy haw inuromo nehe, Nekatuahy haw inuromo nehe.

11 Eme'e wiko wera'u ma'e nànàn nehe. Emopok nekwahy haw wakutyr nehe, ikàg 'ym ma'e romo wamuigo kar pà nehe.

- 12 Azeharomoete. Eme'e wanehe ikàg 'ym ma'e romo wamuigo kar pà nehe.
Ekamik iaiw ma'e waneko haw pe ne wà nehe.
- 13 Ezutym a'e teko paw ywy pupe ne wà nehe.
Ezàpixipixi paw rupi umàno ma'e kwer wapyta haw pe ne wà nehe.
- 14 Aze erezapo nezewe haw nehe,
aiko putar nepuner haw imume'u àràm izypy romo ihe nehe.
— Azeharomo erezepyro nepo pupe ne, a'e putar newe nehe.

Mo upuner meemot ipyhyk haw rehe a'e

- 15 Eme'e miaruhu meemot her ma'e rehe nehe.
Uruapo ihe. Azapo meemot nezewegatete ihe no.
U'u ka'api'i tapi'ak ài.
- 16 Nezewe rehe we ikàg tuwe a'e.
Exak ikàgaw nehe.
Ho'o ikàg azeharomoete.
- 17 Upir uwaz. Huwaz tâtàahy ywyrákàxigyw hàkà ài.
Ho'o hetymà rehe har ikàgatu no.
- 18 Ikagwer tâtàahy takwar zàwenugar ita morog iapo pyrer ài.
Hetymà nuzawy kwaw ywyra hàkàgwer zàwenugar itaper iapo pyrer a'e.
- 19 Heremiapo kwer purumupytuhegatu kar wera'u ma'e romo hekon a'e.
Ihe aiko iapo arer romo ihe.
Apuner heitykaw rehe no.
- 20 Hem'i'u ka'api'i a'e,
hezuz ywytyruhu rehe a'e.
Miar ipuruzukaiwahy ma'e uzemaraz a'e pe wà.
- 21 U'aw xu 'yw iwy pe.
Uzeànim ywy yrykaw izywyr har rehe wywàràn inuromo.
- 22 Xu 'yw uzapo u'ágaw izupe wà.
Ka'akyri yrykaiwyr har umàmàn izywyr wà.
- 23 Aze typy, nukyze kwaw 'y wi.

Aze 'y Zotàw yrykaw pe har uezupir ixi henaw, nezewe rehe we nukyze kwaw izuwi.

- 24 Mo upuner heha izo'okaw rehe wà.
Mo upuner ipyhykaw rehe wà.
Mo upuner ixi ipyhykaw rehe miar pyhykaw pupe wà.

Mo upuner erekìàtà iàmàtyry'yaw rehe a'e

- 41** ¹ Aze'eg putar newe zakarehu erekìàtà her ma'e rehe nehe kury.
Aipo erepuner ipyhykaw rehe pina pupe.
Aipo erepuner iapeku iàpixipixi haw rehe kyhàhàm pupe.
- 2 Aipo erepuner iapygwar rupi kyhàhàm imono haw rehe iàpixipixi pà.
Aipo erepuner hazyw ikutukaw rehe ma'e háty'az ma'e pupe.
- 3 Aipo wenoz putar uzemuhem kar àwàm newe nehe.
— Hepuhareko pe ne nehe, aipo i'i putar newe nehe.
- 4 Aipo uzapokatu putar uze'egaw nerehe we nehe.
— Amumaw putar hekwarahy paw newe hemá'erekò pà ihe nehe, aipo i'i putar newe nehe.
- 5 Aipo erezemaraz putar hehe we wiràmiri ài nehe.
Aipo erezàpixipixi putar nehe, kuzà newe uma'erekò ma'e wanupe imono pà wazemaraz taw romo nehe.
- 6 Aipo ereme'eg putar pira pyhykar wanupe nehe.
Aipo uepi'ài'ág putar wà nehe.
- 7 Aipo erepuner purukutukaw u'ywhu imuzewyokaw rehe ipir rehe nehe.
Aipo erepuner iàkàg ikutukaw rehe u'ywhu pira zuka haw àràpàw her ma'e pupe.
- 8 Aze erezeagaw nepokokaw rehe hehe nehe, xo pitài haw erepokok putar hehe nehe.
Nanereharaz pixik kwaw izuwi nehe.
Nanereharaz pixik kwaw neàmàtyry'yaw awer wi nehe.

- 9 Xo Erewiàtà rehe ime'e mehe zo teko
wakàgaw uhem wanuwi.
Iákazym izuwi ukyze pà wà.
- 10 Aze amo uputupyk, Wikwahy a'e.
Mo oho iàmàtyry'ym pà wà.
- 11 Mo upuner iàmàtyry'yamaw rehe
uzezuka kar 'ym pà wà. Ni amo wà.
Ni amo ywy rehe har nupuner
kwaw wà.
- 12 Aze'eg putar Erewiàtà hetymà rehe
nehe kury. Iànàgatu hetymà.
Ni amo ma'e'a'yr nuwereko kwaw
wetymà hetymà zàwenugar wà.
- 13 Mo upuner ipir henuhemaw rehe
izuwi wà. Heta mokoz ipir tâtà
ma'e izupe wà.
Mo upuner ikutukaw rehe wà.
- 14 Mo upuner izuru iwàpytmawok
kar haw rehe izupe wà.
Heta tetea'u hàz iaiw ma'e izupe.
- 15 Ipekwer uze'yrogatu ikupe ipyk pà.
Uzehyzehykahy uzehezehe wà.
Tâtàahy ita ài wà.
- 16 Uzeakeakeahy uzehezehe wà.
Ywytu noho kwaw wanupi.
- 17 Uzeakeakeahy uzehezehe
uzeàpixipixi pà wà.
Ni amo nupuner kwaw pitài wanehe
arer i'okaw rehe amo wanuwi wà.
- 18 Erewiàtà iàxàjàxàm mehe uhem
tataruwer izuwi.
Heha heny katu kwarahy
iku'em mehe har ài.
- 19 Izuru wi uhem tata.
Uhem tataruwer izuwi.
- 20 Iapygwar wi uhem tâtàxiner.
Nuzawy kwaw zepe'aw zapepo
iwy pe har ukaz ma'e.
- 21 Ipy haw umunyk a'e tata.
Tata heny kwer uhem izuru wi.
- 22 Ikàgaw upyta iatluwa rehe.
Huwa umukyze kar teko paw rupi wà.
- 23 Naheta kwaw ipir ikutuk àwàm.
Ikàg a'e, tâtà ita per ài a'e no.
- 24 Ipy'a ipuruzukaiwahy ma'e nukyze
kwaw ma'e wi.
Tâtàahy ita arozràn imuku'i haw ài.
- 25 Ipu'äm mehe te ikàg wera'u ma'e
ukyzeahy izuwi wà.
Nupuner kwaw ma'e iapo haw rehe
wà, ta'e ukyzeahy izuwi wà xe.
- 26 Naheta kwaw takihepuku ikutukaw
rehe upuner ma'e.
Ni purukutukaw, ni u'yw, ni u'ywpuku.
- 27 Ita per nuzawy kwaw ka'akyr izupe.
Itazu morog nuzawy kwaw ywyra
ipyw ma'e izupe no.
- 28 U'yw numuzàñ kar kwaw.
Hehe ita imomor haw nuzawy kwaw
ka'api'i hehe imomor haw.
- 29 Ywyra pupe inupà haw nuzawy
kwaw ka'akyr ipuwapuwàñ pyrer
pupe inupà haw.
Aze awa omomor purukutukaw ikutyr
hagaw pà wà, upuka wanehe a'e.
- 30 Zapepo ikaika pyrer zàwenugar
hakwa katu ma'e upyk hie.
Weruwak to'om ita per
imuzemozemog pyrer ài.
- 31 Omokotok kar ryahu. Nuzawy kwaw
'y zapepo pupe upupur ma'e.
Nuzawy kwaw ma'e kawer zapepohu
pupe upupur ma'e.
- 32 Wata mehe wezar tatain yàwenugar
oho uwaikwer rupi.
Nuzawy kwaw ryahu i'awxig ma'e.
- 33 Naheta kwaw izàwenugar
ko ywy rehe wà.
Azapo ihe, ukyze 'ym ma'e
romo imuigo kar pà ihe.
- 34 Ma'e paw wanehe ume'e mehe,
— Heityk pyrer a'e, i'i Erewiàtà
a'e ma'e wanupe.
Wiko miar ipuruzukaiwahy ma'e
paw wanuwiawete romo a'e.
- Upaw hawazar haw kury**
42:1-6
- 42** ¹Na'e Izo uwazar ize'eg nezewé
izupe kury.
- 2 O Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e.
Erepuner wyzai ma'e iapo
haw rehe ne.

Ni amo nupuner kwaw nemuput'u kar
haw rehe neremimutar iapo mehe wà.

- 3** — Máràzàwe tuwe nerezeruzar
kwaw hema'ekwaw katu haw rehe,
ere ihewe.
Ta'e aiko ma'e ikwaw 'ymar romo ihe xe.
Aze'eg ma'e heremigwaw 'ym rehe ihe.
A'e ma'e ikatuahy wera'u ihewe.
Napuner kwaw ikwaw paw rehe.

- 4** Erenu kar neze'eg ihewe.
Erewazar kar nepuranu haw ihewe no.
5 A'e 'ym mehe xo nerehe amo
waze'egaw zo akwaw.
Ko 'ar rehe uruxak kwez
hereha pupe kury.
6 A'e rupi hemaranugar heremimume'u
kwer nànàn.
Xe tanimuk rehe heapyk mehe ywy
rehe azemumikahy heremimume'u
kwer rehe.

UZEAPO MA'E KWER IAHYKAW MEHE ARER

42:7-16

Izo na'iruz hemypyrap wà

7 Izo pe uze'eg pawire Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e uze'eg Eripaz Temà ywy rehe har
pe kury. — Aik wahy newe ihe, mokoz
nemyrypar wanupe ihe no. Ta'e napemume'u
kwaw ze'eg azeharomoete har herehe peze'eg
mehe xe. Heremiruze'eg Izo umume'u ze'eg
azeharomoete har a'e. **8** Pepyhyk 7 tapi'ak awa
wà kury, 7 àràpuhàràn hawitu ma'e wà no.
Peraha zo pe wà nehe. Pezuka herenataromo
penemiapo kwer hekuzaromo pe wà nehe.
Heremiruze'eg Izo uze'eg putar ihewe penehe
a'e nehe. Aenu katu putar iz'e'eg nehe.
Nazepyk kwaw penehe nehe. Penemu'em Izo
pe herehe peze'eg pà. Izo umume'u ze'eg
azeharomoete har. Nezewa rehe we nazepyk
kwaw penehe nehe.

9 Na'e Eripaz Temà pe har a'e, Minaz
Xuwa pe har a'e no, Zopar Nama
pe har a'e no, oho Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo
kar kwer iapo pà wà kury. Tupàn
wenu katu Izo ize'eg.

Uzemupyahu wi Izo wà no

10 Izo uze'eg Tupàn pe umyrypar wanehe.
Amo 'ar pawire Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e umuigo kar wi Izo hemetarer katu ma'e
romo kury. Aze pitái ma'e wereko kwehe
mehe, umur mokoz izupe kury. **11** Tywyr
paw wà, heinyr paw wà no, oho hexak pà
wà. Uzapo mai'u hawhu wanupe wàpuz
me. — Uruzemumikahy ma'e newe uezapo
ma'e kwer rehe ure, i'i izupe wà. — Tupàn
umur kar iaiw paw tetea'u nerehe a'e.
Uruzemumikahy henu mehe ure, i'i izupe wà.
Pitaitàigatu umur temetarer izupe wà. Umur
kwàku'aw har or iapo pyrer izupe wà no.

12 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur
uze'egatu Izo rehe heko haw iahykaw rehe.
Ikatu wera'u heko haw a'e 'ar rehe har a'e,
heko awer izypy mehe arer wi kury. Heta
tetea'u heimaw izupe wà: 14.000 àràpuhàràn
hawitu ma'e wà, 6.000 kawaru kupewa'a wà,
2.000 tapi'ak wà, 1.000 zumen wà. **13** Heta
amo 7 ta'yir izupe wà. Heta amo na'iruz tazyr
izupe wà no. **14** Omono Zemima her romo
wazyr ipy pe. Omono Kezià her romo mokoz
haw pe. Omono Kerez-Apuk her romo na'iruz
haw pe. **15** Naheta kwaw kuzà ipuràgeteahy
ma'e tazyr zàwenugar ywy rehe wà.
— Herazyr upyhyk putar hema'e ikurer
hemàno re a'e wà nehe no, hera'yir
wainuiuromo a'e wà nehe no, i'i wanupe.

16 A'e re Izo umumaw 140 kwarahy wiko
pà a'e. Wexak wemimino wà. Wexak
wemimino wana'yir wà no. **17** Xo utua'uhez
mehe azeharomoete umàno a'e. Upaw.

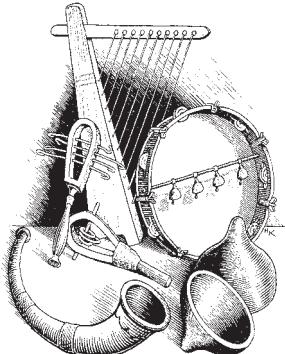
ZEGAR HAW

PAPE PITÀI HAW

ZEGAR HAW 1-41

Turywete haw azeharomo har

- 1** 1 Hurywete putar
Ikatu 'ym ma'e wapureruze'egaw rehe
uzekaiw 'ym ma'e a'e wà nehe.
Hurywete putar Tupàn iputar 'ymar
wazàwe wiko 'ym ma'e a'e wà
nehe no.
Hurywete putar Tupàn rehe uze'eg
urywahyahy ma'e wanehe we oho
'ym ma'e a'e wà nehe no.
- 2 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg
umurywete kar a'e teko a'e wà.
Ima'enukwaw a'e ze'eg rehe 'aromo
wà, pyhaw wà no.
- 3 A'e teko wiko ywyra ài wà. Ma'e'yw
rykaw iwyw rehe har ài wanekon wà.
I'a haw 'ar mehe,
Huwer nuxinig kwaw.
A'e teko hemiapo ikatu upaw rupi wà.
- 4 Ikatu 'ym ma'e nuiko kwaw
wazàwe wà.
Nuzawy kwaw arozpirer uxning ma'e
ywytu hemiraha wà.
- 5 A'e rupi, zepykaw 'ar mehe nehe,
Tupàn uzepyk putar ikatu 'ym ma'e
iapo har wanehe a'e wà nehe.
Upyta putar muite Tupàn heruzar
har wanuwi wà nehe.
- 6 Aze teko weruzar katu Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e a'e wà,

Tupàn weruze'eg a'e teko a'e wà.

Uzapo ikatu ma'e wanupe.

Ikatu 'ym ma'e uhem putar iaiw paw
pe wà nehe. Oho putar mào haw
pe iahykaw rehe wà nehe.

Tuwhiweté Tupàn hemixak kwer a'e

- 2** 1 — Xiàmàtyry'ym Tupàn zane nehe,
i'i teko uzeruzar 'ym ma'e wà.
Màràzàwe tuwe uze'eg nezewé wà.
Màràzàwe tuwe ima'enukwaw e
iàmàtyry'ymaw rehe wà.
- 2 Wanuwhawete uzemuàgà'ym wà.
Waneruze'egar umume'u Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e
iàmàtyry'ym àwàm wà.
— Xiàmàtyry'ym tuwhiweté
Tupàn hemixak kwer nehe,
i'i uzeupeupe wà no.
- 3 Uze'eg nezewé wà.
— Wiko zanezar romo a'e wà.
Ximumaw wakàgaw nehe.
Ximumaw zanereruze'egaw nehe,
i'i uzeupeupe wà.
- 4 Wenaw ywak rehe har rehe
wapyk mehe,
Zanezar upuka wanehe a'e,
wanehe uze'eg urywahyahy no.
- 5 Na'e wikwahy kury,
wanupe uze'eg pà kury.
Umukyze kar wekwahy haw pupe wà.
- 6 Nezewé i'i Tupàn. — Amuapk kar
tuwhiweté heremiruze'eg ihe,
henaw rehe ihe,
Xiàw pe ihe, ywytyr heremimonokatú
karer rehe ihe, i'i Tupàn.
- 7 Uze'eg a'e tuwhiweté kury.
— Amume'u putar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e
hemimume'u kwer ihe nehe.
Nezewé i'i Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ihewe. — Ereiko hera'yr
romo ne.
Kutàri aiko neru romo ihe.

- 8 Aze erenoz ihewe nehe, amono putar tekoywy nàñànar newe ihe wà nehe.
Ywy paw nema'e romo wiko putar nehe no.
- 9 Erezuuhazuhaw putar ywyràihàg itaper iapo pyrer pupe ne wà nehe.
Erezukazuka putar ywy'a ài ne wà nehe, i'i Tupàn ihewe, i'i tuwihawete.
- 10 Peinu heze'eg kury, tuwihawete wà.
Pezekaiw katu ko ze'eg rehe nehe,
pureruze'eg ma'e wà.
- 11 Pemuwete katu Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e pekyze haw rupi nehe.
Peryryryryz henataromo pepenàràg
rehe peapyk pà nehe.
- 12 Aze napezapo kwaw a'e ma'e nehe,
wikwahy putar na'arewahy nehe.
A'e rupi pemàno putar nehe.
— Urepyro pe nehe, aze amo i'i Tupàn
pe wà nehe, hurywete putar wà nehe.

Tupàn pe ze'egaw upytywà haw henoz taw

*Wa'yr Amixàràw wi uzàn mehe Tawi
uzapo 'aw zegar haw a'e.*

- 3** ¹O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Heta tetea'u heàmàtyry'ymar wà.
Hekutyr uwak ma'e heta tetea'u wà.
- ² Uze'eg uezueupe herehe wà.
— Tupàn nupytywà kwaw tuwihawete
a'e nehe, i'i nerehe uze'eg pà wà.
- ³ U'yw wi purumimaw upyro
zauxiapekwer mào haw wi a'e wà.
Nezewegatete, ne Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e, hepyro katu 'ymaw wi ne.
Ereityk heàmàtyry'ymar ne wà.
Hemukàg wi pe ne no.
- ⁴ — Ezur hepytywà pà nehe, a'e Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e pe.
Wenaw wi ywytyr ikatuahy ma'e
wemimonokatu kwer wi uwazar
heze'eg ihewe a'e.
- 5** A'aw ihe. Aker katu ihe no.
Ame'e wi heker ire, ta'e
Tuweharupi Wiko Ma'e uzekaiw
katu herehe a'e xe.

- 6 Heta tetea'u heàmàtyry'ymar wà.
Nakyze kwaw wanuwi ihe.
Umàmàn heywyr herehe ipuruzuka
wer pà wà.
- 7 Ezur nehe, Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e. Heypyro nehe,
hezar.
Ereàmàtyry'ym heàmàtyry'ymar ne wà.
Eremuigo kar ikatu 'ym ma'e ikàg
'ym ma'e romo ne wà. Eremumaw
wakàgaw no.
- 8 Ne ereiko waneitykar romo ne.
Emono neze'egatu teko neremaihu
wanehe nehe, o Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e.

Tupàn hepytywà har a'e

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

- 4** ¹O Tupàn hemukàg kar har ne,
Ewazar heze'eg nerenz mehe nehe.
Zawaiw katu hereko awer ihewe.
Heptytywà pe a'e 'ar mehe.
Hepuhareko pe nehe. Einu newe
heze'eg mehe nehe.
- ² Pe, awa upuner ma'e, pe. Màràn 'ar
pemumaw putar herehe peze'eg
zemueteahy pà nehe. Awa upuner
ma'e wà.
Màràn 'ar pemumaw putar heityk
pyrer iamutai pà nehe, herehe
penemu'em pà nehe,
Ze'eg azeharomo har 'ym imume'u
pà herehe nehe.
- ³ Pema'enukwaw ko ma'e rehe nehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wereko katu uezhe useruzar katu
ma'e a'e wà.
Herenu a'e, aze aze'eg izupe ihe.
- ⁴ Peryryryryz pekyze pà ikatu 'ym
ma'e iapo re pepyt'u pà nehe.
Pema'enukwaw penemiapo kwer
rehe nehe. Pe zutyka'i peker haw
pe peneko mehe,
Pema'enukwaw ikatu 'ym ma'e
penemiapo kwer rehe nehe.

- 5 Pemono ma'e Tupàn pe iz'e'eg rupi nehe.
Pezeruzar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e rehe nehe.
- 6 Heta tetea'u tekò ko ma'e
imume'u har wà.
— Emur wi nez'e'egatu urerehe nehe,
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
— Ikatu ma'e, ere urewe urerehe
neme'e mehe nehe, i'i izupe wà.
- 7 Temi'u tetea'u hereko har hurywete
a'e wà.
Herurywete wera'u wanuwi ihe, ta'e
ne hemurywete kar pe ne xe.
- 8 He'aw mehe aker zeàmàtyry'ym
'ymaw rehe ihe.
Ta'e ne, o Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e, hemuigo kar pe muite ikatu
'ymaw wi ne xe.
- Tupàn pe ze'egaw uzemonokatu haw**
Zegar haw Tawi hemiapo kwer
- 5** 1 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Einu heze'eg nehe.
Ezeapyaka katu hekuhem mehe nehe.
- 2 Heruwihawete, Hezar. — Heptyywà
pe nehe, a'e newe. A'e rupi
heptyywà pe nehe,
Ta'e aze'eg newe ihe xe, Tupàn.
- 3 Ku'em mehe erenu heze'eg mehe ne.
Kwarahy ihm mehe aze'eg newe.
Àro heze'eg neremiwazar ràm ihe.
- 4 Nereiko kwaw Tupàn ikatu 'ymaw
iputar har romo.
Neremuigo kar kwaw ikatu 'ym ma'e
nezepyr ne wà.
- 5 Neremuigo kar kwaw amo wanuwi
wiko wera'u ma'e neruwake ne wà.
Naneakatuwawahy kwaw ikatu 'ym
ma'e iapo har wanehe.
- 6 Eremumaw hemu'em ma'e ne wà.
Puruzuka ma'e wà, hemu'em ma'e wà
no, iro newe wà.
- 7 Apuner katu pe neràpuz huwake
Hereixe haw rehe ihe, ta'e heamutár
katu pe ne xe.

- Apuner nerena taromo hepenàràg rehe
heapykaw rehe ihe, nemuwete katu
pà ihe,
Neràpuzuhu imonokatu pyrer kutyr
heme'e pà ihe no.
- 8 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
heptyywà pe neremiapo putar haw
iapo mehe nehe.
Emukatu nerape ihewe nehe.
Tuwe heàmàtyry'ymar wexak nerekò
haw herehe we wà nehe.
- 9 Ni amo nupuner kwaw waze'eg rehe
uzeruzar haw rehe wà.
Xo purumumaw paw rehe zo
ima'enukwaw wà.
— Nekatuahy, i'i mua'u amo pe wà.
Hemu'em upytu'u 'ym pà wà.
— Xiuka nehe, i'i wiwi uzeupe wà.
- 10 Emume'u wanehe nezepyk àwàm
nehe, o Tupàn.
Ezepyk wanehe nehe. Ipurapo wer
ikatu 'ym ma'e rehe amo wanupe
wà. Tuwe wanemimutar weraha
iaiw paw pe wà nehe.
Emuhem kar nerekò haw wi ne wà nehe,
Ta'e uzawy tetea'u nez'e'eg a'e wà xe.
Na'ipureruzar wer kwaw nerehe wà.
- 11 Neruwake uzeàmim ma'e hurywete
putar wà nehe.
Uzegar putar tuweharupi urywete
haw rehe wà nehe, ta'e ne erepyro
ne wà xe.
Hurywete neamutar katu har wà.
- 12 Ne, o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ne, eremono nez'e'egatu tekò
nereruzar har wanehe ne.
Nekatu haw nuzawy kwaw u'yw wi
wamimaw wanupe.
- Ima'eahy ma'e uze'eg Tupàn pe**
Zegar har Tawi hemiapo kwer
- 6** 1 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
emume'u zo heremiapo kwer ikatu
'ym ma'e nekwahy mehe nehe.
Herehe ezepyk zo nekwahy haw
uhua'u ma'e rupi nehe.

- 2 Hepuhareko pe nehe, ta'e nahekàg kwaw ihe xe.
Hemukatu pe nehe, ta'e hema'eahy ihe xe.
- 3 Herekwe uzemumikahy a'e.
O Tupàn, ma'e 'ar meheerezur putar hemukatu pà nehe.
- 4 Ezur hepyro pà mào haw wi nehe,
o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Heamutar katu pe ne. A'e rupi hepyro hemào àwàm wi nehe.
- 5 Ta'e umào ma'e kwer wapyta haw
pe har na'ima'enukwaw kwaw nerehe wà xe.
Ni amo a'e pe har nupuner kwaw
nekatu haw imume'u haw rehe wà.
- 6 Hekene'o hezai'o re ihe.
Tuweharupi pyhaw herupaw tynehem herehaykwer pupe a'e.
Hezai'o haw umuàkym heàkàg iwy pe har.
- 7 Heàmàtyry'ymar ipuruzuka
wer herehe wà.
A'e rupi hereha hezun hezai'o tetea'u haw rehe.
A'e rupi zawaiw katu ma'e hexakaw ihewe.
- 8 Pe ikatu 'ym ma'e iapo har wà,
petryk ihewi nehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e herenu hezai'o mehe a'e.
- 9 — Heptyywà pe nehe, aze a'e izupe,
wenu heze'eg a'e.
Uzekaiw heze'eg rehe.
- 10 Heàmàtyry'ymar imaranugar
putar wà nehe. Ukyzeahy putar wà nehe no.
Na'rewahy uzàn putar wà nehe.
Nukwaw kwaw wemiapo ràm wà nehe.

Tupàn pe ze'egaw ikatu haw henoz taw*Zegar haw Tawi hemiapo kwer*

- 7** ¹ O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hezar, aexak hepyro haw nerehe we ihe.

- Hepyro pe nehe. Hepyro pe ihewe ikatu 'ym ma'e rehe ipurapo wer ma'e paw wanuwi nehe.
- 2 Zàwàruhu iriàw her ma'e uphyhk wemiar ipei'ai'ág pà a'e wà.
Heàmàtyry'ymar ipurupyhyk wer herehe zàwàruhu ài wà. Hepyhyk kar pe zo wanupe nehe.
Tuwe naiko kwaw hepyro har hereko 'ymar romo nehe.
- 3 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, Hezar, aze wyzài ikatu 'ym ma'e iapo har romo aiko, Tuwe heàmàtyry'ymar hepyhyk wà nehe. Aipo amo ikatu 'ym ma'e azapo ihe.
- 4 Aipo azapo ikatu 'ym ma'e hemypyrap wanupe.
Aipo azepyk e amo heàmàtyry'ymar rehe.
- 5 Aze agwer ma'e iapo har romo aiko, tuwe heàmàtyry'ymar ur heraikweromo wà nehe.
Tuwe hepyhyk wà nehe. Tuwe hereityk ywy rehe hezuka re wà nehe.
Tuwe ywy imuku'i pyrer rehe hemào re hereityk wà nehe.
- 6 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, epu'am nekwahy pà nehe.
Eho heàmàtyry'ymar wakwahy haw kutyr nehe.
Epu'am heptyywà pà nehe,
Ta'eerezapo kar ikatu ma'e ne xe.
- 7 Emono'og teko ywy nànànar paw nezeywyr ne wà nehe.
Eereruze'eg ne wà nehe.
- 8 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, ereiko teko paw wanemiapo kwer imume'u har romo ne.
Emume'u ikatu ma'e romo hereko haw nehe.
Ta'e naiko kwaw ikatu 'ym ma'e iapo har romo ihe xe. Ikatu ma'e romo aiko.
- 9 Emumaw ikatu 'ym ma'e wakatu 'ymaw nehe.

- Emekuzar ikatu ma'e wanemiapo
kwer nehe, wanupe nehe.
Ta'e ne Tupàn ne xe,
Teko wanemiapo kwer imume'u har
ikatu ma'e romo ereiko ne xe.
Eremume'u katu urema'enukwaw
paw ne. Eremume'u katu
ureremimutar no.
- 10** Tupàn nuzuawy kwaw u'yw wi
purumim ma'e a'e. Hemim a'e.
Upyro imunar 'ym ma'e hemu'em 'ym
ma'e azeharomo har a'e wà.
11 Tupàn wiko teko wanemiapo kwer
imume'u har ikatuahy ma'e romo a'e.
Tuweharupi umume'u teko ikatu
'ym ma'e iapo har wanehe uzepyk
àwàm a'e.
12 Aze nuzemumikahy kwaw wemiapo
kwer rehe wà nehe, aze nupytu'u
kwaw ikatu 'ym ma'e iapo
re wà nehe,
Tupàn umuaime putar
utakihepuku nehe.
Umuàg'a'ym uwyrapar u'yw
imomor àwàm.
13 Upyhyk putar a'e puruzuka haw
opo pe nehe.
Omomor u'yw tata iapo pyrer nehe.
14 Ikatu 'ym ma'e ima'enukwaw
wemiapo ràm ikatu 'ym ma'e rehe
a'e wà. Pexak wanemiapo nehe.
Ipurapo wer xiropiayahy àwàm rehe
wà. Hemu'em wemiapo rehe wà no.
15 Teko uzapo ywykwar ywy pupe
ohoete ma'e wemiar wapyhyk pà
wà. Teko ikatu 'ym ma'e ipurupyhyk
wer amo teko wanehe wà no.
A'e ae u'ar a'e ywykwar zàwenugar
pupe wà no.
16 A'e rupi wakatu 'ymaw uzepyk
uzar wanehe a'e wà.
Wapurukutukaw ukutuk uzar a'e wà no.
17 Ihe amume'u Tupàn ikatu haw izupe
ihe, ta'e uzepyk ikatu 'ym ma'e
wanehe a'e xe.
- Azegar Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e hezar ywate wera'u har
pe ihe, ikatu haw rehe ihe.
- Tupàn ikàg wera'u haw,
teko wakatu haw no**
- Zegar haw Tawi hemiapo kwer**
- 8** **1** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
Urezar ne.
Teko ywy nànànar wexak
nehua'u haw wà.
Nekatu haw imume'u haw
uhem ywak rehe.
2 Kwarearer uzegar nehua'u haw
rehe wà. Te kwarera'lí uzegar
hehe wà no.
Erezapo tâpuztâtà nezepyro kar
pà neàmàtyry'ymar wanuwí ne,
Eremumaw nerehe ipureityk
wer ma'e ne.
3 Ame'e ywak neremiapo kwer rehe.
Ame'e zahy ywak rehe
neremimupyta kwer rehe.
Ame'e zahytata ywak rehe
Neremimupyta kwer wanehe.
Wanehe heme'e mehe aze'eg
nezewe hezeupe.
4 Mâràzàwe tuwe nema'enukwaw
teko wanehe. Na'ikàg kwaw wà.
Mâràzàwe tuwe umàno ma'e ràm
wanehe erezekaiw.
5 Nezewe rehe we erezapo teko ikàg
ma'e romo ne wà. Xo ne zo nekàg
wera'u teko wanuwí ne.
Kàgaw eremono teko wanupe.
Nuzawy kwaw tuwhawete wà.
6 Teko eremuigo kar ma'e neremiapo
kwer paw wazar romo ne wà.
Ma'e paw wanuwí ikàg wera'u wà.
7 Wiko àràpuhàràn wazar romo wà
no. Wiko tapi'ak wazar romo wà.
Wiko miar wazar romo wà no.
8 Wiko wiràmìri wazar romo wà.
Wiko pira wazar romo wà no.
Wiko yryhu pupe har wazar romo
paw rupi wà no.

9 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
urezar,
Teko ywy nànànar wexak nehua'u
haw wà.

Zegar haw Tupàn ikatuahy haw rehe har
Zegar haw Tawi hemiapo kwer

- 9¹ O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
amume'u putar nekatu haw hepy'a
pupe azeharomoete nehe.
Amume'u putar ma'e ikatuahy ma'e
neremiapo kwer paw ihe wà nehe no.
- 2 Herurywete putar nerehe ihe nehe.
Hemurywete kar putar pe ne nehe.
Azegar putar nekatu haw rehe nehe,
Tupàn Ywate Wera'u Har.
- 3 Nezur mehe hèàmàtyry'ymar
uzàn newi wà.
U'ar wà, umàno wà.
- 4 Ereiko pureruze'eg ma'e ikatu
ma'e romo.
Ereappyk nerenaw rehe. Eremume'u
katu teko wanemiapo kwer.
Hekatu haw eremume'u.
- 5 Eremume'u nerehe uzeruzar 'ym ma'e
wanemiapo kwer. Eremumaw teko
ikatu 'ym ma'e ne wà.
Teko na'ima'enukwaw pixik kwaw
a'e teko wanehe wà nehe.
- 6 Ereityk tawhu zaneàmàtyry'ymar
waneko haw ne wà.
Eremumaw tuwe ne wà.
Ni amo nuzapo wi kwaw wà nehe.
Ni amo na'ima'enukwaw kwaw
wanehe wà nehe.
- 7 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko
putar tuwihawete romo tuweharupi
nehe, upytu'u 'ym pà nehe.
Wapyk uwenaw rehe. Umume'u teko
wanemiapo kwer.
- 8 Tupàn weruze'eg ywy rehe har
ukatu haw rehe wà.
Umume'u teko wanemiapo kwer
iawy 'ym pà a'e.
- 9 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko
purumimaw romo teko wanupe a'e,

aze amo upuraraw kar ma'erahy
wanupe a'e wà.

Uzekaiw wanehe ma'erahy
ipuraraw mehe wà.

- 10 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Nekwaw har uzeruzar nerehe wà.
— Heptyywà pe nehe, aze amo i'i
newe, nereityk kwaw ne wà xe.
- 11 Pezegar Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e Zeruzarez pe har
wanuwihawete ikatu haw rehe nehe.
Pemume'u hemiapo kwer teko ywy
nànànar wanupe nehe.
- 12 Ta'e Tupàn ima'enukwaw ma'erahy
ipuraraw har wanehe a'e xe.
Naheharaz kwaw wakuhem awer
wanuwi a'e.
Uzepyk wanupe ma'erahy ipuraraw
kar har wanehe no.
- 13 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
hepuhareko pe nehe.
Herehe iakatuwawahy 'ym ma'e
upuraraw kar ma'erahy ihewe wà.
Herexak pe ipuraraw kar mehe ne.
Hepyro pe hemiào haw wi.
- 14 A'e rupi apu'äm iteko Zeruzarez
tawhu pe har wanenataromo ihe.
A'e rupi amume'u nekatu haw wanupe.
Herurywete ta'e hepyro pe mào
haw wi ne xe.
- 15 Teko nerehe uzeruzar 'ym ma'e
uzapo wykywar teko watym àwàm
romo wà.
A'e ae u'ar ipupe wà. Uzapò miar zuka
haw zàwenugar wà. A'e re miar zuka
haw upyhyk uwapo arer wà.
- 16 Teko ukwaw Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e a'e wà, ta'e umume'u
katu teko wanemiapo kwer a'e xe.
Ikatu 'ym ma'e u'ar wemiapo kwer miar
zuka haw zàwenugar pupe a'e wà.
- 17 Ikatu 'ym ma'e a'e wà, Tupàn inputar
'ymar upaw rupi a'e wà no,
Oho putar umàno ma'e kwer wapyta
haw pe wà nehe.

- 18** Teko heharaz hemetarer 'ym ma'e wanuwi wà. Amo 'ar mehe amo ima'enukwaw putar wanehe wà nehe. Ma'erahy ipuraraw har nuàro kwaw upyro àwàm ko 'ar rehe wà. Amo 'ar mehe uhem putar wapyro àwàm wà nehe.
- 19** Epu'am o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Emupytu'u kar teko neàmàtyry'ym ire ne wà nehe. Emuapyk kar nerehe uzeruzar 'ym ma'e nerentatromo ne wà nehe. Emume'u wanemapiro kwer nehe. Ezepyk ikatu 'ym ma'e wanehe nehe.
- 20** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, emukyze kar a'e teko ne wà nehe. Teko romo zutya'ki wanekon wà. Na'ikàg kwaw ne ài wà. Ekwaw kar wakàg 'ymaw wanupe nehe.
- 5** Aze awa iaiw ma'e uzapo amo ma'e a'e, ikatuhay hemiaipo kwer izupe a'e. Wiko hemetarer katu ma'e romo. A'e awa nupuner kwaw Tupàn ima'enukwaw paw ikwaw paw rehe a'e. Uze'eg ury wahyahy wàmàtyry'ymar wanehe.
- 6** — Nazawy pixik kwaw ma'e iapo mehe ihe nehe, i'i uezupe.
— Nazawaiw pixik kwaw heremapiro ràm ihewe nehe, i'i uezupe.
- 7** Izuru tynehem ze'egaaiw pupe a'e. Temu'emaw pupe tynehem no. Umume'u iaiw ma'e amo pe wemapiro ràm tuweharupi no. Uze'eg xo iaiw paw rehe zo a'e. Xo ikatu 'ymaw rehe zo uze'eg a'e.
- 8** Uzeàmim teko waneko haw huwake a'e. Uwàro a'e pe, teko ikatu 'ym ma'e iapo pixik 'ymar wazuka pà.
- 9** Nuzawy kwaw zàwàruhu irìaw a'e. Wàro uzeàmimaw pupe. Ume'e ikàg 'ym ma'e wanehe. Uzeàmim teko wanàro pà wazuka pà. Wàro ma'erahy ipuraraw par wà. Na'e uphyk wemipyhyk ràm miar zuka haw zàwenugar pupe wà. Umutyk heraha a'e wi wà.
- 10** Uzuahuzuhaw wamu'ar kar pà wà. Ikàg wera'u wemipyhyk wi a'e. A'e rupi weityk wà.
- 11** Teko ikatu 'ym ma'e uze'eg nezewe uezupe.
— Tupàn na'ikàg kwaw a'e. Uzeàpumi a'e. Nuxak kwaw ma'e a'e.
- 12** Epu'am nehe, o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Ezepyk a'e teko ikatu 'ym ma'e wanehe nehe. Nereharaz zo ma'erahy ipuraraw par wanuwi nehe.
- 13** — Tupàn na'ikàg kwaw a'e, i'i teko ikatu 'ym ma'e.
— Tupàn nuzepyk kwaw herehe a'e nehe, i'i uezupe. Mâràzàwe tuwe uze'eg nezewe uezupe.

Ze'egaw Tupàn ikatu haw henoz taw

- 10¹** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, màràzàwe tuwe ereiko muite urewi. Mâràzàwe tuwe erezèàmím urewi ma'erahy ipuraraw mehe.
- 2** — Aiko wera'u amo wanuwi ihe, i'i ikatu 'ym ma'e wà. Uzapo ikatu 'ym ma'e wà, ma'e hereko 'ymar wanupe wà. Wanemu'emaw nuzuawy kwaw miar zuka haw. Tuwe u'ar wemapiro kwer miar zuka haw zàwenugar pupe wà nehe.
- 3** Iaiw ma'e uze'egatu wemimutar ikatu 'ym ma'e rehe wà.
— Na'ikàg kwaw a'e, i'i teko amo wanehe imunar ma'e wà, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe uze'eg pà wà. Uze'eg zemueteahy hehe wà.
- 4** Awa ikatu 'ym ma'e nuzekaiw kwaw Tupàn rehe.
— Aiko wera'u amo wanuwi, i'i. A'e rupi — Tupàn na'ikàg kwaw a'e, i'i uezupe.

- 14** Ne, Tupàn, erexak ma'erahy ipuraraw paw ne. Erekwaw teko wazemumikahy haw no. Nepurupytywà wer wanehe tuweharupi. Ikàg 'ym ma'e uzeruzar nerehe wà. Tuweharupi erepytywà ma'e hereko 'ymar ne wà.
- 15** Hezar, emumaw ikatu 'ym ma'e wakàgaw nehe, iaiw ma'e wapuner haw nehe. Ezepyk wanehe wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo nehe. Xo iapo re wapytu're zo epytu'u wanehe nezepyk ire nehe.
- 16** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko putar tuwihawete romo tuweharupi nehe. Omono kar putar uzeruzar 'ym ma'e uiwy wi wà nehe.
- 17** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Ereinu putar ma'erahy ipuraraw par ne wà nehe, newe waze'eg mehe ne wà nehe. Eremukàg kar putar ne wà nehe. Nukyze kwaw wà nehe.
- 18** Aze ma'erahy ipuraraw har uhapkaz newe wà nehe, erenu putar ne wà nehe. Aze hemetarer 'ym ma'e uhapkaz newe wà nehe, erenu putar ne wà nehe. — Ikatu ma'e romo peiko, ere putar wanupe nehe. Nezewe mehe teko a'e wà nehe, amo 'ar mehe umàno ma'e ràm wà nehe, Numuhàmuhàz pixik kwaw purumukyze kar haw a'e wà nehe.
- Tupàn wiko hemonokatu har romo**
Zegar haw Tawi hemiapo kwer
- 11** ¹Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe we ihe, A'e rupi nuzeapo kwaw ikatu 'ym ma'e ihewe nehe. — Ezàn zéàmim wiràmiri àì ywytyr rehe nehe,
- 2** ta'e ikatu 'ym ma'e umuàgà'ym uwyrapar a'e wà xe. Ta'e umuàgà'ym u'yw uzeàmimaw pupe wiko mehe a'e wà xe, Awa ikatu ma'e wazywà pà a'e wà xe.
- 3** Teko ikatu ma'e nupuner kwaw ma'e iapo haw rehe. Ta'e heta ikatu 'ymaw ywy nànàñ taw nànàñ a'e xe, i'i ru'u ihewe wà.
- 4** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko wàpuzuhu ikatuahy ma'e pupe. Henaw ywak rehe hin. Wexak teko paw wà. Ukwaw wanemiapo.
- 5** Amo teko weruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e wà. Tupàn ume'e wanehe a'e. Ume'e ikatu 'ym ma'e wanehe no. Teko upurumuahy ma'e wà, upuruzuka ma'e wà no, Iro tuwe izupe wà.
- 6** Tupàn weityk ma'ezu ukaz ma'e purumuahy ma'e a'e, ikatu 'ym ma'e wanehe a'e. Tàtäpyz weityk wanehe no. Uzepyk wanehe ywytu haku ma'e wamur kar pà wanehe. Ukaz wà.
- 7** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo ikatu ma'e a'e. Uzamutar katu imunar 'ym ma'e hemu'em 'ym ma'e wà. Teko Tupàn heruzar har wiko putar ipyr wà nehe.
- Urepyro pe ikatu 'ym ma'e wanuwi**
Zegar haw Tawi hemiapo kwer
- 12** ¹Urepyro pe nehe, o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Ta'e naheta kwaw teko imunar 'ym ma'e hemu'em 'ym ma'e wà xe. Teko nerehe uzeruzar ma'e ukàzym ywy wi wà.
- 2** Teko paw hemu'em uzeupeupe wà. — Nekatuahy, i'i mua'u amo amo wanupe wà.

- 3** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, emupytu'u kar nezewe uze'eg ma'e waze'eg ire ne wà nehe.
— Aiko wera'u amo wanuwi ihe, i'i amo wà. Emuze'eg kar zo ne wà nehe.
- 4** — Uruityk putar amogwer ureze'eg pupe nehe, I'i wà.
— Ni amo na'uремупту'u kar kwaw ureze'eg ire wà nehe, i'i wà.
— Ni amo nupuner kwaw ma'e iapo kar haw rehe urewe wà, i'i wà.
- 5** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg a'e kury.
— Azapo putar ma'e ihe kury. Ta'e teko upuraraw kar ma'erahy waiko hemetarer 'ym ma'e wanupe wà xe. Ipuraraw par ikuhem ma'erahy wi wà. Heràro waiko wà, a'e rupi azekaiw putar wanehe ihe nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
- 6** Pepuner Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg rehe pezeruzar haw rehe. Ize'eg nuzawy kwaw itaxig parat ikatuahy ma'e a'e. Aze teko umupyràn parat tata pupe 7 haw tykwer imunyryk pà izuwi wà nehe, naheta kwaw ikatu 'ymaw a'e parat inuromo nehe. Tupàn ze'eg nuzawy kwaw parat 7 haw imukatu pyrer a'e.
- 7** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, ezekaiw katu urehehe nehe, Uremunyryk kar pà ikatu 'ym ma'e wanuwi nehe.
- 8** Ta'e ikatu 'ym ma'e wata oho waiko ywy nànàn a'e wà xe. Ma'e ikatu 'ym ma'e ikatuahy teko paw wanupe.

Zeruzar haw Tupàn puruamutar haw rehe
Zegar haw Tawi hemiapo kwer

13 ¹O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, nereharaz hewi ne. Mâràn mehe nema'enukwaw wi putar herehe nehe.

- Aipo nanema'enukwaw pixik kwaw herehe nehe.
Mâràn 'ar eremumaw putar neruwa ihewi ipyk pà nehe.
- 2** Mâràn 'ar amumaw putar ko ma'erahy ipuraraw pà nehe. Hepy'a tynehem hezemumikahy haw pupe, 'aromo, pyhaw.
Mâràn 'ar amumaw putar nezewe nehe. Heàmàtyr'ymar hemuzàn kar tuweharupi wà. Mâràn 'ar amumaw putar nezewe nehe.
- 3** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, eme'e herehe kury. Ewazar heze'eg ihewe kury.
Emur nekàgaw ihewe nehe. Nezewe mehe namàno kwaw nehe.
- 4** Nezewe mehe heàmàtyr'ymar nahurywete kwaw wà nehe, ta'e na'ar kwaw ihe nehe xe.
— Xityk kwez zane, ni'i kwaw wà nehe.
- 5** Heamutar katu pe ne. Azeruzar heamutar katu haw rehe.
Hepy'a hurywete putar nehe, ta'e hepyro putar pe ne nehe xe.
- 6** Amuzàg putar zegar haw newe nehe, o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe, Ta'e nekatuahy ihewe ne xe.
- 14** ¹Ma'e kwaw 'ymar uze'eg nezewe uezupe wà.
— Tupàn na'ikàg kwaw a'e, i'i wà. Upaw rupi wiko ikatu 'ym ma'e romo wà.
Uzapo iaiw ma'e oho waiko wà. Naheta kwaw ni pitài ikatu ma'e iapo har wà.
- 2** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wapyk ywak rehe teko paw wanehe ume'e pà.
— Aipo heta amo ikatu ma'e wà, i'i uezupe.
— Aipo heta amo hemuwete katu har wà, i'i uezupe.

- 3 Teko paw upiaw wà. Iaiw upaw rupi wà.
Wakatu 'ymaw zuawyawygatu wà.
Naheta kwaw ikatu ma'e iapo har wà.
Azecharomoete naheta kwaw wà.
- 4 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
upurana wemiruze'eg wanehe.
— Aipo a'e teko ikatu 'ym ma'e paw
nukwaw pixik kwaw ma'e wà.
Aipo wiko ma'e kwaw par 'ym
romo upaw rupi wà.
Tuweharupi imunar heremiaihu
wama'e rehe wà.
Nuze'eg kwaw ihewe wà, i'i wanupe.
- 5 Uryryryryz putar ukyze pà a'e wà nehe.
Amo weruzar ize'eg wà. Tupàn wiko
a'e teko wamyrlypar romo a'e.
- 6 Ma'e hereko 'ymar wàro ikatu ma'e
wà. Ikatu 'ym ma'e umuaiw
wanemiàro wà.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyro
teko ikatu ma'e a'e wà, katu 'ymaw
wi a'e wà.
- 7 Tuwe Tupàn uputar Zeruzarez wi
purupyro haw Izaew wanupe tur
àwàm a'e.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umukatu putar Zako izuapaypr
waneko haw a'e nehe.
Hurywete a'e ma'e izeapo mehe wà
nehe. Wiko putar hurywete ma'e
romo a'e mehe wà nehe.

Tupàn Hàpuzuhu pupe wiko ma'e

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

- 15**¹ O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Mo upuner neràpuzuhu pupe
weko haw rehe.
Mo upuner ywytyr nerenaikatuahy
ma'e pe upyta haw rehe.
- 2 Xo ikatu ma'e romo wiko
ma'e zo upuner.
Xo ikatu ma'e iapo har zo upuner.
Xo ze'eg azecharomoete har imume'u
har zo upuner. Xo uze'eg mehe
hemu'em 'ym ma'e zo upuner.

- 3 Nuze'eg zemueteahy kwaw amo
wanehe.
Nuzapo kar kwaw ikatu 'ym ma'e
umyrypar wanupe.
Numume'u kwaw temu'emaw uezake
wiko ma'e wanehe.
- 4 Tupàn hemityk kwer na'ikatu kwaw
izupe wà.
Wereko katu Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e heruzar har wà.
Uzapò tuwe ma'e wemimume'u kwer
rupi katete. Aze hekuzar katu
izupe, nezewe rehe we uzapo a'e.
- 5 Omono wemetarer amo pe
wemetarer imemyr henoz 'ym pà.
Nupyhyk kwaw temetarer teko ikatu
ma'e rehe ikatu 'ym ma'e imume'u
haw hekuzaromo a'e.
Agwer ikatu ma'e iapo har wiko katu
putar tuweharupi nehe.

Tupàn wiko herehe we tuweharupi

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

- 16**¹ Ezekaiw katu herehe nehe, Tupàn,
Ta'e hepyro har romo ereiko ne xe.
2 Nezewe aze'eg Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e pe ihe.
— Ereiko hezar romo ne.
Hema'e ikatu ma'e paw eremur ihewe,
a'e izupe.
- 3 Teko uze'egatu Tupàn rehe uzeruzar
katu ma'e wanehe wà.
Hereko wer tuwe wainuinuromo ihe.
- 4 Tupàn a'ua'u imuweste har wà,
Upuraraw kar ma'erahy tetea'u
uzeupe wà.
Nazakook kwaw ma'eruwyl kwer
tupàn a'ua'u wanupe a'e teko
wainuinuromo ihe.
Namuwete katu kwaw wazar
tupàn a'ua'u ihe wà.
- 5 Ne Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ne. Xo ne zo urerek ihe.
Hereko àwàm nepo pe tuz.
Erexak kar heremiacpo ràm ihewe.

- 6 Ikatuahy tuwe ma'e ihewe neremiapo. Azeharomoete ikatuahy a'e.
- 7 Amume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw ihe, ta'e wiko hereruze'egar romo a'e xe. Pyhaw hepy'a umume'u heremiapo kwer ikatu 'ym ma'e ihewe a'e.
- 8 Akwaw tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e tuweharupi herehe we heko haw ihe. Wiko heruwake a'e. Ni amo nahemuryryryryz kar kwaw wà nehe.
- 9 A'e rupi hepy'a hurywete ihe. Aiko hurywete ma'e romo ihe. Nakye kwaw ma'e wi.
- 10 Ne Tupàn, hepyro pe mào haw ipuner haw wi ne. Azapo tuwe neremiapo putar haw ihe. A'e rupi nahemuezyw kar kwaw pe umào ma'e kwer wapyta haw pe ne nehe.
- 11 Hemuata kar pe pe purumuigo kar ma'e rupi ne. Herehe we nerekohaw hemynehem kar turywete haw pupe. Hemurywete kar tuweharupi no.

Teko ikatu ma'e wenoz

Tupàn ikatu haw izupe

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

- 17** 1 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Ikatu 'ym ma'e wanehe nezepykaw ainoz newe. Einu heze'eg nehe. Ezapo ma'e hereminozgwer rupi nehe. Hepy'a ikatu a'e ma'e henoz mehe. Einu katu nehe, ta'e naheremu'em kwaw ihe xe.
- 2 Emume'u ikatu ma'e romo hereko haw nehe, Ta'e erekwaw ikatu ma'e iapo haw ne xe.
- 3 Erekwaw hepy'a ne. Pyhaw ereme'e herehe. Azeharomoete ereme'egatu herehe. Nerekak kwaw ni pitai ikatu 'ym ma'e inputar haw hepy'a pe.

- Aze ma'e iro newe, namume'u kwaw a'e ma'e newe ihe. Amogwer umume'u iro ma'e newe wà.
- 4 Naiko kwaw wazàwe ihe. Tuweharupi aruzar neze'eg. Aexak puruzuka ma'e wanemapiro kwer ikatu 'ym ma'e. Ihe nazapo kwaw ma'e wazàwe ihe.
- 5 Tuweharupi ata nerape rupi. Nerape wi napiaw kwaw.
- 6 Aze'eg newe, Tupàn, ta'e erezazar heze'eg ihewe ne xe. Herenu pe nehe. Ezeapyaka katu heze'eg rehe nehe.
- 7 Exak kar heamutar katu haw ihewe nehe, hepyro har. Neruwake hereko mehe heàmàtyry'ymar nupuner kwaw ikatu 'ym ma'e iapo haw rehe ihewe wà.
- 8 Hepyro pe ikatu 'ymaw wi nehe, Nereha romo hereko mehe mo nehe.
- 9 Hemim pe nepepo wy pe teko ikatu 'ym ma'e wanuwi nehe. Nezewe mehe nupuner kwaw hezuka haw rehe wà nehe.
- Heàmàtyry'ymar tynehem purehe iakatuwawahy 'ymaw pupe wà. Umàmàn heywyr wà, heàmàtyry'ym pà wà.
- 10 Napuhareko kwaw ni pitai wà. Uze'eg ukatu wera'u haw rupi wà no.
- 11 Ur heraikweromo heruwake wà. Umàmàn heywyr wà kury. Waro hereitykaw 'ar waiko wà.
- 12 Nuzawy kwaw zàwàruhu iriàw uzeàmim ma'e kwer wà. Heràro waiko wà. Uzemuàgà'ym hepei'ài'ág àwàm rehe wà.
- 13 Epu'àm nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Eho heàmàtyry'ymar wakutyr nehe. Emumaw ne wà nehe. Hepyro pe ikatu 'ym ma'e wanuwi nehe, netakihe puku pupe nehe.

- 14** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nekàgaw rupi hepyro pe wanuwi nehe. Azeharomoete. Upyhyk wemimutar upaw rupi wiko mehe we a'e wà. Hemunyryk kar pe wanuwi ne nehe.
 Ezepyk a'e teko wanehe ma'erahy neremimonokatu kwer ipurawaraw kar pà wanupe nehe.
 Tuwe heta tetea'u zepyk àwàm wanal'yr wanupe nehe no.
 Tuwe heta we zepyk àwàm wanemimino wanupe nehe no.
- 15** Ihe uruexak putar ihe nehe, ta'e aiko katu ihe xe.
 Heme'e mehe, herehe we nerekò how hemynehem putar herurywete how pupe nehe.

Tawi, tuwhawete ikàg ma'e

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

18 ¹ O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uruamutar katu tuwe ihe.

Ereikohekàgaw romo ne.

- 2** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko hepyro har romo. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko hemukàg kar har romo no.
 Tupàn hezar wiko itahu hemimaw romo.
 Ni amo nupuner kwaw ikatu 'ym ma'e iapo haw rehe ihewe wà nehe, ta'e aiko hehe we ihe xe.
 Hepyk u'yw wi purupykaw àì a'e.
 Uzàmàtyry'ym heàmàtyry'ymar hepyro pà.
3 Aze'eg Tupàn pe heptyywà àwàm henoz pà izupe ihe.
 A'e ae hepyro heàmàtyry'ymar wanuwi a'e.
 Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw nehe.

- 4** Hemàno àwàm heàpixipixi iko kykhàhàm àì a'e.
 Hemumaw pàwàm ur he'aromo ykotok uhua'u ma'e àì no.

- 5** Hemàno haw heàpixipixi ukyhàhàm pupe a'e.
 Hetym àwàm uzapo miar zuka haw zàwenugar hepyhyk pà a'e no.
6 Hemàno àwàm wi hekyze katu mehe aze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ihe.
 — Heptyywà pe nehe, a'e izupe.
 Weinu heze'eg wàpuz ywak rehe har pe hin mehe.
 Wenu heptyywà àwàm henoz mehe a'e.
- 7** Na'e ywy uryryryryz tuwe uzemuaiw pà a'e.
 Ywytyr ipy uryryryryz uwauwak pà a'e wà no,
 Ta'e wikkahy Tupàn a'e xe.
- 8** Uhem tâtàxiner ipygwar wi a'e.
 Tâtàpyzgwer uehem izuru wi, ta'e ma'e happy har uehem izuru wi xe.
- 9** Uwàpytymawok ywak uwezyw pà a'e.
 Ywàkun upy wy pe wereko wezyw mehe.
- 10** Uwewe amo kerumin Tupàn henaw rehe uzekaiw ma'e ikupe pe.
 Na'arewahy oho ywytu rupi.
- 11** Uzepyk ipytunaw pupe.
 Ywàkun ipihun ma'e 'y tetea'u hereko har izywyr upu'äm wà.
- 12** Tâtàpyzgwer a'e wà, àmàntàtà ita zàwenugar a'e no, uehem àmàn iweraw paw wi a'e wà, iweraw paw Tupàn henataromo har wi a'e wà.
 Waxaw a'e ywàkun ipihun ma'e oho wà.
- 13** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wànoàng ywak rehe kury.
 Teko wenu Tupàn Ywate Wera'u Har ize'eg wà kury.
- 14** Omomor u'yw.
 Umuhàmuhàz wàmàtyry'ymar wà.
 Àmàn iweraw paw heny katu ma'e pupe umuzàn kar a'e wà.
- 15** Ne Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ne, neàmàtyry'ymar wanehe nezepyk mehe,

- Nekwahy haw rupi wakutyr
neànoànog mehe,
Ywy yryhu wy pe har uezupir a'e.
Ita ywy wy pe har uzexak kar a'e no.
- 16** Tupàn ywak rehe har upyho opo
ihewe. Hepyhyk a'e.
Yryhu wi hepyro.
- 17** Hepyro Tupàn heàmàtyry'ymar
ikàg ma'e wanuwi,
Herehe iakatuwawahy 'ym
ma'e wanuwi.
A'e paw ikàg wera'u ihewi wà.
Nezewe rehe we hepyro wanuwi a'e.
- 18** Hereko haw ihewe zawaiw katu
mehe, heàmàtyry'ym wà a'e wà.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hepyk
wanuwi a'e mehe.
- 19** Hemunyryk ikatu 'ymaw wi.
Hepyro ta'e heamutar katu a'e xe.
- 20** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umekuzar katu putar hereko haw
a'e nehe, ta'e aiko imunar 'ym ma'e
romo hemu'em 'ym ma'e romo ihe
xe.
Uzapo ikatu ma'e ihewe, ta'e nazapo
kwaw ikatu 'ym ma'e ihe xe.
- 21** Tuweharupi aruzar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg ihe.
Napytu'u pixik kwaw heruzar ire.
- 22** Azapo ma'e ize'eg rupi upaw rupi.
Nazuhaw pixik kwaw ize'eg
kwehe arer.
- 23** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ukwaw
ikatu 'ym ma'e heremipa 'ymaw a'e.
Ukwaw muite ikatu 'ym ma'e
wi hetrykaw no.
- 24** A'e rupi umekuzar heremipa kwer
a'e, ta'e naiko kwaw imunar ma'e
romo ihe xe.
Ukwaw ikatu 'ym ma'e iapo har romo
hereko 'ymaw a'e.
- 25** Ne Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
neretyryk kwaw ikatu ma'e nerehe
uzeruzar ma'e wanuwi ne.
Nekatuahy ikatuahy ma'e wanupe no.
- 26** Ereiko ikatuahy ma'e romo ikatu
'ymaw wi utyryk ma'e wanupe.
Ereiko ikatu 'ym ma'e
wàmàtyry'ymar romo.
- 27** Ereyro ma'e hereko 'ymar ne wà.
Emuigo kar amogwer wanuwi wiko
wera'u ma'e ma'e hereko 'ymar
romo ne wà.
- 28** Ne, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
erekwaw kar ma'e ihewe ne.
Ne, hezar, eremumaw ipytunaw
rehe hereko haw ne.
- 29** Eremur nekàgaw ihewe
heàmàtyry'ymar waàmàtyry'ym
kar pà ihewe.
Eremur nepuner haw ihewe wakàgaw
heityk kar pà ihewe no.
- 30** A'e Tupàn heremimume'u kwer a'e,
uzapo ma'e paw ikatuahy ma'e
romo a'e.
Uzapo tuwe ma'e wemimume'u
kwer a'e no.
Nuzawy kwaw u'yw wi purumimaw a'e,
Ikàgaw hekar har wanupe a'e.
- 31** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko
zanezar romo a'e. Naheta kwaw amo.
Xo Tupàn zo wiko zanepyro har romo.
- 32** A'e ae hemukàg kar har romo
hekón a'e.
Hemunyryk kar ikatu 'ymaw wi
wyzaì wwy rehe heho mehe.
- 33** Hemuata katu kar hemu'ar kar
'ym pà a'e.
Hemonokatu ywytyr rehe no.
- 34** Hemu'e zeàmàtyry'ymawhu rehe a'e.
Nezewe mehe apuner heywyrapar
ikàg wera'u ma'e pupe u'yw
imomor haw rehe.
- 35** Ne, hezar, ereiko u'yw wi hepykaw
ai ne.
Heptyywà pe ne, a'e rupi hekàg ihe kury.
Nekàgaw hemuigo kar wikuwe ma'e
romo.
- 36** Nahepyhyk kar kwaw pe
heàmàtyry'ymar wanupe.
Ni pitài haw na'ar kwaw ihe.

- 37 Aha heàmàtyry'ymar wanaikweromo
wapyhyk pà heràro 'ym mehe ihe wà.
Xo wamumaw ire zo apytu'u.
- 38 Azuhazuhaw ihe wà. Nupuner kwaw
upu'am wi haw rehe wà.
Heremityk kwer romo wiko
hepy iwy pe wà.
- 39 Eremur nekàgaw ihewe
waàmàtyry'ym mehe ne.
Eremur waneitykaw ihewe no.
- 40 Eremuzàn kar wamono ihewi ne wà.
Amumaw herehe iakatuwawahy
'ym ma'e ihe wà.
- 41 Uhapukaz wà. — Ureptyywà
pe nehe, i'i wà.
Ni amo nupuner kwaw wapyro
haw rehe wà.
Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e pe wà. Nuwazar kwaw
waze'eg wanupe.
- 42 Azuhazuhaw ihe wà.
Uzeapo ywy imuku'i pyrer romo wà.
Ywytu weraha a'e ywy
imuku'i pyrer.
Apyrog wanehe. Nuzawy kwaw
to'om pe rupi heta ma'e ihewe wà.
- 43 Aze teko ipytu'u wer heremiruze'eg
romo wiko re wà nehe,
neremupytu'u kar kwaw ne wà.
Hemuigo kar pe teko ywy nànànar
wanuwhawete romo nehe.
Teko amo 'ar mehe heremigwaw 'ym
a'e wà, wiko ihewe uma'erekò ma'e
romo ko 'ar rehe a'e wà kury.
- 44 Teko amo ae ywy rehe har
uzeamumew herenataromo wà.
Aze aze'eg wanupe,
weruzar heze'eg wà.
- 45 Uhem wakàgaw wanuwi.
Uryryryryz wàpuz tâtà ma'e
wi uhem pà wà.
- 46 Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wikuwe awyzeharomo a'e nehe.
Pemume'u hepyro har ikatu haw nehe.
Tupàn wiko hepyro har romo a'e.
Pemume'u uhua'u haw nehe.

- 47 Umur heàmàtyry'ymar waneitykaw
ihewe a'e.
Weruzar kar heze'eg teko paw
wanupe no.
- 48 Hemunyryk kar heàmàtyry'ymar
wanuwi.
Ne, hezar, eityk kar heàmàtyry'ymar
ihewe ne wà nehe.
Hemunyryk kar pe awa puruzuka
ma'e wanuwi nehe no.
- 49 A'e rupi, Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e, amume'u putar nekàgaw teko
ywý nànànar wanupe nehe.
Amuzàg putar zegar haw
nekatu haw imume'u haw
newe nehe no.
- 50 Ne, Tupàn, eremur iàmàtyry'ymar
waneitykaw uhua'u ma'e
tuwhiwete neremiruze'eg pe ne.
Erexak kar nepuruamutar katu haw
neremixak kwer pe no,
Tawi pe, izuapyapyr wanupe no,
tuweharupi nehe.
- 19¹** Ywak umume'u Tupàn ikàgaw
a'e, ipuràg eteahy haw a'e
2 Zegar haw Tawi hemiapo kwer
1 Ywak umume'u Tupàn ikàgaw
a'e, ipuràg a'e no.
Umume'u hemiapo kwer no.
2 Amo 'ar mehe umume'u a'e ma'e 'ar
ur ma'e ràm pe no.
Pyhaw ipytunaw umume'u amo
ipytnaw pe no.
3 Ni amo nuze'eg kwaw wà.
Ni amo nuenu kwaw ma'e wà.
4 Na'e ze'eg ywate har uhàuhàz
ywý nànà.
Ize'eg uhem ywy nànà.
Tupàn uzapo tâpuz ywate kwarahy
pe a'e.
5 Kwarahy uhem wàpuz wi urywete
romo hemireko ma'e ràm ài a'e.
Nuzawy kwaw užàñ ma'e užàñ àwàm
rehe uzypyrog ma'e.

- 6** Kwarahy uhem ywak rehe
iphegwer rehe a'e.
Oho inugwer pehegwer pe kury.
Ni amo ma'e nupuner kwaw haku
haw wi uzeàmimaw rehe wà.
- 7** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg
ikatuahy a'e.
Umur ukàgaw ipyahu ma'e zanewe.
Ikatu ipureruze'egaw rehe
zanezeruzar haw.
Ukwaw kar ma'e wyzài ma'e kwaw
par 'ym wanupe.
- 8** Tupàn purumu'e haw ikatuahy a'e.
Umurywete kar teko wapy'a pe wà.
Uzekwaw katu ipurumu'e haw.
Zanewe ukwaw kar ma'e a'e.
- 9** Ikatu Tupàn imuweite katu haw.
Nupaw pixik kwaw nehe.
Ipureruze'egaw ikatuahy.
Ze'eg azeharomoete har rehe
upureruze'eg tuweharupi.
- 10** Ipurumu'e haw ikatu wera'u itazu
or wi a'e.
Aze heta or ikatuahy ma'e tetea'u
newe nehe, Tupàn ipurumu'e haw
ikatu wera'u putar a'l e temetarer wi
newe nehe.
Hete katu wera'u hair wi.
Hair ikatuahy ma'e wi hete katu
wera'u a'e.
- 11** Hezar, nepurumu'e haw umur ma'e
kwaw paw ihewe. Aiko
neremiruze'eg romo.
Erezapo ikatu ma'e ihewe,
aze aruzar neze'eg ihe.
- 12** Mo upuner wemiawy kwer
hexakaw rehe.
Hemukatu pe nehe, hezar, heremiawy
kwer heremixak 'ym wanuwi nehe.
- 13** Hemunyryk kar pe ikatu 'ygwer
wi nehe,
Heremimutar rupi heremiapo kwer
wi nehe.
Emuigo kar zo hezar romo nehe.
Nezewe mehe naiko kwaw nereruzar
'ymar romo ihe nehe.

- Naiko kwaw iaiw ma'e romo
nezewe ihe nehe.
- 14** Einu heze'eg nehe. Ekwaw
hema'enukwaw paw nehe.
Tuwe eremuawyzé heze'eg nehe,
hema'enukwaw paw nehe no, o
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
hemimar hepyro har.
- Ze'egaw ukàgaw henoz taw**
Zegar haw Tawi hemiapo kwer
- 20**
1 O tuwihawete, tuwe Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e uwazar
neze'eg ma'erahy ipuraraw mehe
har newe nehe,
Tuwe Tupàn Zako izar nepyro nehe.
- 2** Tuwe Tupàn umur kar nepptywà haw
wàpuzuhu wi nehe.
Tuwe ur ywytyr Xiàw her ma'e wi
nepptywà pà nehe.
- 3** Tuwe Tupàn ima'enukwaw
neremimono kwer paw wanehe
nehe.
Tuwe ma'e'yr happy haw rehe ukaz
ma'e kwer paw ikatu izupe nehe.
- 4** O Tuwihawete, tuwe Tupàn umur
neremimutar newe nehe.
Tuwe neremiapo putar haw paw
uzeapo katu wà nehe.
- 5** A'e rupi uruhapukaz putar izeapo
katu awer rehe nehe.
Urupir katu putar tuwe pàner nerer
hereko har nehe, neremiapo kwer
ikatu ma'e rehe urema'enukwaw
katu pà nehe.
Urumume'u putar Tupàn urezar ikatu
haw nehe.
- O Tuwihawete, tuwe Tupàn umur
neremimutar paw newe nehe.
- 6** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur
iàmàtyry'ymar waneitykaw
tuwihawete wemixak kwer pe a'e.
Akwaw imur awer ihe.
Uwazar ywak ikatu ma'e wi a'e.
Umur iàmàtyry'ymar waneitykaw
izupe ukàgaw rupi.

- 7 Amo uzeruzar ywyramawa
zéamàtyry'ymawhu pe har wanehe wà.
Amo uzeruzar weimaw kawaru
wanehe wà.
Zane zazeruzar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e Zanezar rehe zane.
- 8 Uzepyapi putar u'ar pà wà nehe.
Zane zapu'äm wi putar zanekàg
romo zane nehe.
- 9 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
emur tuwhiwete iàmàtyry'ymar
waneityk àwàm izupe nehe.
Eze'eg urewe urepytywà àwàm newe
henoz mehe nehe.

*Tawi umume'u Tupàn ikatu haw izupe,
ta'e weityk kar iàmàtyry'ymar izupe a'e*
Zegar haw Tawi hemiapo kwer

- 21** ¹O Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e. Tuwhiwete hurywete a'e,
ta'e eremur nekàgaw izupe ne xe.
Hurywete a'e, ta'e eretyk kar
iàmàtyry'ymar izupe ne wà xe.
- 2 Erezapo hemimutar izupe ne.
Hemimutar eremono izupe no.
- 3 Eremuhem kar nezeake ne, ikatuahy
ma'e imono pà izupe ne.
Eremono àkàg rehe har or iapo pyrer
iàkàg rehe no.
- 4 — Hemuigo kar pe ne, i'i newe.
Eremono hekuwe àwàm tuweharupi
àràm izupe ne.
- 5 Tuwhiwete ikàg a'e, ipuràg eteahy
a'e, ta'e erepytwà ne xe.
Eremur ikàgaw izupe. Erekaw kar
her teko tetea'u wanupo no.
- 6 Neze'egatu hehe tuz putar
tuweharupi nehe.
Hehe we nerekohaw umurywete
kar tuwe a'e.
- 7 Tuwhiwete uzeruzar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e rehe a'e.
Tupàn Ywate Wera'u Har uzamutar
katu tuwhiwete a'e.
A'e rupi wiko putar tuwhiwete
romo tuweharupi nehe.

- 8 Tuwhiwete uphyhk putar
wàmàtyry'ymar a'e wà nehe.
Uphyhk putar tuwhiwete rehe
iakatuwawahy 'ym ma'e wà nehe,
upuner haw pupe wà nehe.
- 9 Uzexak kar putar wàmàtyry'ymar
wamumaw pà tata ài nehe, wanemipa
kwer rehe uzepyk mehe nehe.

- Ukwahy haw rupi umumaw putar
wà nehe.
Tata pupe wapy putar wà nehe.
- 10 Ni pitài uhem putar umàno haw
wi wà nehe.
Tuwhiwete uzuka putar
wazuapypy Paw rupi a'e wà nehe.

- 11 Iàmàtyry'ymar umume'u ikatu 'ym
ma'e izupe wemipa ràm wà, izuka
àwàm imume'u pà wà.
Nupuner kwaw ikatu 'ym ma'e iapo
haw rehe izupe wà nehe.
- 12 Omomor putar u'yw wakutyr nehe,
Wamuzàn kar pà nehe.
- 13 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
urumume'u putar nekatu haw newe
ta'e nekàg tuwe ne.
Urumume'u putar nekatu haw newe
ta'e nepuner haw uhua'u a'e.

*Uzemumikahy zepe, nezewe rehe we
umume'u Tupàn ikatu haw no*
Zegar haw Tawi hemiapo kwer

- 22** ¹Tupàn hezar, Tupàn hezar.
Màràzàwe tuwe eretyryk ihewi ne.
Màràzàwe tuwe erepyta muite
ihewi ne.
Màràzàwe tuwe naherenu kwaw pe
hepytwà àwàm henoz mehe ne,
newe herehapukaz mehe ne.
- 2 Tupàn hezar. Aenoz newe 'aromo ihe.
Nerewazar kwaw heze'eg ihewi.
Urueoz pyhaw no.
Napuner kwaw hepytu'haw rehe.
- 3 Ne nekatuahy ne.
Ereapyk nerewaw rehe.
Teko Izaew izuapypy Paw
umume'u nekatu haw newe wà.

- 4 Ureipy omono uzeruzar haw nerehe wà. Uzeruzar tuwe nerehe wà. A'e mehe erepyro ne wà.
- 5 Ureptywà pe nehe, i'i newe wà. A'e rupi erepyro ikatu 'ymaw wi ne wà. Uzeruzar nerehe wà. Nereityk kwaw ne wà.
- 6 Aiko amirkur romo ihe. Naiko kwaw awa romo. Teko paw upuka herehe wà. Uze'eg zemueteahy herehe wà.
- 7 Teko herexakar paw uze'eg urywahyahy herehe wà. Uwapeku wexak kar ihewe uwàkàg heruwaruwak pà hemaranugar haw imume'u pà ihewe wà.
- 8 — Aipo erezeruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe ne, I'i ihewe wà.
— Mâràzàwe tuwe nanepyro kwaw a'e. Aze nekatu izupe, mâràzàwe tuwe nanepptywà kwaw a'e, i'i ihewe wà.
- 9 Ne Tupàn hererur ko ywy rehe hezexak kar mehe ne. Hekwarer mehe erzekaiw katu herehe.
- 10 Hemono newe hezexak kar mehe wà. Erezekaiw katu herehe. Hezexak kar haw henataromo ereiko Tupàn hezar romo ne.
- 11 Etyryk zo ihewi nehe, Ta'e ma'erahy namuite kwaw ihewi a'e xe. Naheta kwaw heptyywà àràm ihewe wà.
- 12 Heàmàtyry'ymar tetea'u umàmàn heyywr wà. Nuzawy kwaw tapi'ak awa wà. Upaw rupi umàmàn heyywr wà. Wiko tapi'ak awa ikàg ma'e Mâxà ywy rehe har ài wà.
- 13 Zàwàruhu iriàw ài uzurupeka wà. Okororo hekutyr opor pà wà.
- 14 Hekàgaw uhem ihewi kury. Aiko 'y ywy rehe izakook pyrer ài. Hekàgwer paw uhem wenaw wi wà.
- Hepy'a nuzawy kwaw iraity imupyràn pyrer a'e.
- 15 He'az uxinigahy ywy ku'i kwer ài a'e. Heapeku uzemog hezuru i'aromo. Hereityk pe umàno ma'e kwer ài ywy rehe ne.
- 16 Teko ikatu 'ym ma'e iapo har umàmàn waiko heyywr wà. Ur hekutyr zawar ài wà. Umu'i hepó hepó rehe we wà.
- 17 Amo upuner hekàgwer paw wapapar haw rehe wà. Heàmàtyry'ymar ume'e herehe wà. Hekàg 'ymaw umurywete kar a'e wà xe.
- 18 Umuza'aza'ak hema'e uzeinuinuromo wà, ipyhyk pà wà. Omomor ita'i ma'e ipapar haw hereko har hekamirpuku izar ràm hexaexak pà wà no.
- 19 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, etyryk zo ihewi nehe. Ezur na'arewahy heptyywà pà nehe.
- 20 Hepyro pe takihepuku wi nehe. Tuwe a'e zawar zàwenugar nahezuka kwaw wà nehe.
- 21 Hemunyryk kar pe 'aw zàwàruhu iriàw wanuwi nehe. Napuner kwaw hezepyro haw rehe 'aw tapi'ak awa hehaite ma'e wanuwi ihe.
- 22 A'e re amume'u putar neremiapo kwer heremaiihu wanupe nehe. Amume'u putar nekatu haw teko wanupe wazemono'og mehe ihe nehe. Nezewe aze'eg putar wanupe nehe.
- 23 — Pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi ukzye ma'e wà, pemume'u ikatu haw nehe. Zako izuapyapyr wà, pemuwete katu Tupàn nehe. Teko Izaew izuapyapyr wà, pemuwete katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nehe, a'e putar wanupe nehe.
- 24 — Nuityk kwaw ma'e hereko 'ymar a'e wà.

- Naheharaz kwaw ma'erahy
wanemipuraw kwer wi.
Nuzeàmim kwaw wanuwi.
- Ureptyywà pe nehe, aze i'i izupe
wà, uwazar waze'eg wanupe a'e,
a'e putar wanupe nehe.
- 25** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
teko paw wazemono'og mehe,
Amume'u putar nekatu haw ihe nehe,
neremiapo kwer imume'u pà ihe nehe.
Newi ukyze ma'e wainuinuromo,
Azuka putar ma'ea'yr nerendaromo
heze'eg awer rupi katete ihe wà nehe.
- 26** Ma'e hereko 'ymar u'u putar a'e
ma'ea'yr ho'o kwer a'e wà nehe.
Uhyk putar wanupe nehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
imuwtete katu har umume'u putar
ikatu haw wà nehe.
Tuwe uhyk wama'e wanupe
tuweharupi nehe.
Tuwe hurywete wà nehe.
- 27** Teko ywy nànànar ima'enukwaw
putar Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e rehe wà nehe.
Teko ywy rehe har paw uzewyr
putar izupe wà nehe.
Teko hexakaw paw hereko har
umuwtete katu putar wà nehe.
- 28** Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wiko tuwihawete romo a'e xe.
Weruze'eg teko ywy nànànar
wanerekò wà no.
- 29** Teko amo wanuwi wiko wera'u ma'e
paw uezamumew putar henataromo
wà nehe.
Teko paw umuwete katu putar wà nehe.
Azecharomoete umào ma'e ràm paw
umuwtete katu putar wà nehe.
- 30** Teko amo 'ar mehe àràm wiko putar
hemiruze'eg romo wà nehe.
Uze'eg putar uzuapyapyr wanupe
Tupàn Zanezar rehe wà nehe.
- 31** Uzexak kar ma'e ràm a'e wà nehe,
wenu putar hemiapo kwer imume'u
haw a'e wà nehe.

— Tupàn upyro wemiaihu a'e wà,
i'i putar amo wà nehe.

Tupàn wiko àràpuhàràñ imono'ogar àì

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

- 23** ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wiko àràpuhàràñ imono'ogar àì
ihewe a'e.

Uhyk putar ma'e ihewe nehe.

- 2** Hemupytu'u kar ka'api'i ikyr ma'e rehe.
Hereraha ykotok heta 'ymaw pe.

- 3** Hemukàg kar wiwi a'e,
Pe ikatu ma'e rupi hemuata kar
pà a'e no,
Hemimume'u kwer rupi katete a'e no.

- 4** Aze ata ywyàpyznaw tatainy hereko
'ymar rupi nehe, mào haw
zàwenugar rupi nehe,
Nakyze kwaw ma'e wi ihe nehe,
Ta'e ne Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ereiko herehe we ne xe.
Erezekaiw katu herehe. Heho àwàm
erexak kar ihewe no.

- 5** Erezapo mai'u hawhu ihewe.
Heàmàtyry'ymar upuner herexakaw
rehe a'e mai'u haw pe wà.
Hemuixe kar pe nereminoz imuwtete
wera'u pyr àì.
Eremynehem tuwe hekanek ihewe.

- 6** Azeharomoete nekatu haw nehe,
nepuruamutar haw nehe no,
Upyta putar heinuinuromo herekuwe
mehe nehe. Akwaw herehe we
ipyta àwàm ihe.

'Ar nànàñ herekuwe mehe
Aiko putar neràpuz me, o Tupàñ
Tuweharupi Wiko Ma'e.

***Mo upuner oho haw rehe
Tupàñ Hàpuzuhu pe***

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

24 1 Ywak a'e, hehe har paw a'e wà
no, Tupàñ Tuweharupi Wiko
Ma'e wiko wazar romo upaw rupi
katete a'e.

Ywy a'e, hehe wiko ma'e paw a'e wà
no, Tupàñ wiko wazar romo a'e no.

2 Tupàñ uzapo ywy ryhu rehe.
Omono iwy pe har ryhu iwy pe no.

3 Mo upuner ywytyr Tupàñ Tuweharupi
Wiko Ma'e henaw rehe uzeupir haw
rehe wà.

Mo upuner hàpuzuhu imonokatu
ma'e pupe upyta haw rehe wà.

4 Xo ikatu ma'e iapo har zo upuner wà.
Xo ikatu ma'e rehe ima'enukwaw
ma'e upuner wà.

Xo tupàñ a'ua'u wamuwete 'ymar
zo upuner wà.

Xo wemiapo ràm imume'u mua'u
'ymar zo upuner wà.

5 Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e omono
putar uze'egatu a'e teko rehe nehe.
Teko wanemiapo kwer imume'u haw
'ar mehe ipyro har umume'u putar
ikatu haw a'e nehe.

6 Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e
imuwtete katu har wiko nezewe wà.
Zako izar imuwtete katu har nezewe
wanekon wà.

7 Pewàptymawok ukenawhu nehe.
Ukenawhu kwehe arer
pewàptymawok nehe.

Tuwihawete ikàg ma'e ipuràg eteahy
ma'e wixe putar a'e nehe.

8 Mo wiko Tuwihawete Ikàg Ma'e
romo a'e.
Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e wiko
tuwihawete ikàg ma'e romo a'e.
Upuner a'e. Ikàg tuwe a'e no.

Tuweharupi Wiko Ma'e
zeàmàtyry'ymawhu pe ikàg ma'e
romo hekon a'e.

- 9 Pewàptymawok ukenawhu nehe.
Ukenawhu kwehe arer
pewàptymawok nehe.
Tuwihawete puner haw puràg eteahy
haw hereko har wixe putar nehe.
10 Mo wiko a'e Tuwihawete Ikàg Ma'e
romo a'e, Tupàñ ipuràg wera'u ma'e
romo a'e.
Wiko tuwe Puner Haw Hereko Har
romo a'e.
Wiko Tuwihawete Ikàg Ma'e romo
ipuràg wera'u ma'e romo a'e.

***Wenoz upytywà àwàm,
omonokatu haw no***

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

25 1 O Tupàñ Tuweharupi Wiko
Ma'e, newe aze'eg nezewe ihe.
2 Hezar, nerehe azeruzar.

Hepyro pe maranugar haw wi nehe,
hemunyryk pe heretykaw wi nehe.
Emurywete kar zo héamàtyry'ymar
ne wà nehe, iaiw ma'e ihewe
uzeapo ma'e rehe ne wà nehe.

3 Nerehe uzeruzar ma'e na'imaranugar
kwaw wà nehe, ta'e nuzeityk kar
kwaw wà xe.

Aze amo upytu'u e neze'eg heruzar
ire wà nehe, amo weityk putar a'e
teko a'e wà nehe.

4 O Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e,
nerape rehe hemu'e pe nehe.
Ekwaw katu kar ihewe nehe.

5 Hemu'e pe neze'eg azeharomoete har
rehe hereko àwàm rehe nehe, ta'e
ne ereiko hezar romo ne xe.
Ereiko hepyro har romo ne no.
Azeruzar nerehe tuweharupi ihe.

6 O Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e,
nema'enukwaw nekatu haw rehe
nehe, nepuruamutar katu haw
rehe nehe no.

- Kwehe erexak kar nekatu haw teko wanupe.
- 7** Nereharash ikatu 'ym ma'e heremipa kwer hekwarer mehe arer wi nehe, heremiawy kwer hekwarer mehe arer wi nehe no.
- Erepuruamutar katu ne. Nekatuahy no. A'e rupi nema'enukwaw herehe nehe, o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
- 8** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzepyk ikatu 'ym ma'e wanehe. Ikatuahy a'e. A'e rupi wexak kar wanape ràm ikatu 'ym ma'e iapo har wanupe a'e.
- 9** Tupàn umuata kar ikàg 'ym ma'e a'e wà, pe ikatu ma'e rupi a'e wà. Umu'e wemimutar rehe wà no.
- 10** Nutryrk kwaw wemiaihu wanuwi a'e. Wexak kar wanape ràm wanupe upuruamutar katu haw rehe, Aze a'e teko uzapo ma'e uze'eg Tupàn pe imume'u pyrer rupi wà, Aze weruzar ize'eg wà.
- 11** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, ezapo ma'e ze'eg neremimume'u kwer rupi nehe. Emunàn heremipa kwer ikatu 'ym ma'e nehe, ta'e heta tetea'u a'e wà xe.
- 12** Tupàn wi ukyze ma'e wà nehe, Uzemu'e putar wape ràm Tupàn inuromo wà nehe.
- 13** Ikatuahy putar waneko àwàm nehe. Wana'yr wiko putar ywy Tupàn hemimume'u kwer izar romo wà nehe.
- 14** Aze teko ukyze izuwi wà, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko wamyrypar romo a'e. Umu'e a'e teko uze'eg iapo katu pyrer rehe wà no.
- 15** Tuweharupi ame'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe, Ta'e hepyro ikatu 'ymaw wi a'e xe.
- 16** O Tupàn, eme'e herehe hepuhareko pà nehe, ta'e heàmàtyry'ymar upuruaraw kar ma'erahy ihewe wà xe. Ni amo hepyro a'e wà.
- 17** Epyro hepy'a heremipuraraw haw wi nehe. Hemunyryk kar ikatu 'ymaw nàñàñ nehe no.
- 18** Exak hezemumikahy haw nehe. Eme'e ma'erahy heremipuraraw rehe nehe no. Emunàn heremipa kwer ikatu 'ym ma'e paw nehe.
- 19** Eme'e heàmàtyry'ymar wanehe nehe. Heta tetea'u wà. Herehe wakatuwawahy 'ymaw uhua'u a'e wà.
- 20** Ezekaiw herehe hepyro pà nehe. Hemumaranugar kar zo pe hereityk àwàm wi nehe, Ta'e aekar hepyro àwàm nerehe we ihe xe.
- 21** Nahemunar kwaw ihe. Naheremu'em kwaw ihe. Tuwe hekatu haw hepyro nehe, ta'e azeruzar nerehe ihe xe.
- 22** O Tupàn, epyro neremiaihu Izaew ne wà nehe. Ikatu 'ym ma'e wanupe uzeapo ma'e wi epyro ne wà nehe.
- Teko ikatu ma'e ize'egaw Tupàn pe Zegar haw Tawi hemiapo kwer**
- 26** ¹O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, emume'u ikatu ma'e romo hereko haw nehe, Ta'e azapo ikatu ma'e ihe xe. Azeruzar katu nerehe no.
- 2** Eme'egatu herehe nehe. Heagaw pe nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Ekwaw heremimutar nehe. Ekwaw hemu'enukwaw paw nehe no.
- 3** Ta'e nepuruamutar katu haw wexak kar heho àwàm ihewe ne xe. Neze'eg azeharomoete har wexak kar heata àwàm ihewe no.
- 4** Nata kwaw hemu'em ma'e wainuromo ihe. Naiko kwaw ikatu ma'e romo uzemume'u muá'u ma'e wainuromo ihe.

- 5 Nazemono'og kwaw iaiw ma'e wanehe we.
Ikatu 'ym ma'e wanupi nata kwaw ihe.
- 6 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, apuez hepo hekatu haw hexak kar pà ihe.
Ata ma'ea'yr happy haw neranataromo har izywyr ihe,
Nemuwete katu har wainuromo ihe.
- 7 Uruzegar newe, ta'e nekatauhay urewe ne xe.
Urumume'u neremiapo kwer ikatauhay ma'e no.
- 8 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Azamutar katu neràpuz nerekohaw ihe, tåpuzuhu nekàgaw ihyape katu haw henaw ihe.
- 9 Hemumaw zo pe amogwer ikatu 'ym ma'e iapo har wainuromo nehe.
Erezepyk putar puruzuka ma'e wanehe nehe. Hepyro a'e nezepykaw wi nehe,
- 10 Hepyro ikatu 'ym ma'e tuweharupi iapo har wanehe nezepykaw wi nehe.
Upyhyk teko wanemetarer wà, tuwihaw wanenataromo wemumaw hekuzaromo wà.
- 11 Ihe azapo ikatu ma'e ihe.
Hepuhareko pe hepyro pà nehe.
- 12 Ikatu 'ymaw nahemumaw pixik kwaw nehe.
Teko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw rehe wazemono'og mehe, amume'u putar ikatu haw nehe.

Tupàn wiko heptyywà har romo
Zegar haw Tawi hemiapo kwer

- 27** 1 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko tatainay ài ihewe. Hepyro har romo hekon a'e.
Mo wi akyze putar nehe.
Tupàn hepyro ikatu 'ymaw nànàn a'e.
Nakyze kwaw ni amo wanuwi nehe.
- 2 Heàmàtyry'ymar ikatu 'ym ma'e hekutyr wanur mehe,

- Hezuka haw rehe uzeagaw mehe, Uzepyapi u'ar pà wà.
3 Aze zauxiapekwer tetea'u uzemono'og heywyr umàmàn pà wà nehe, Nakyez kwaw wanuwi nehe.
Aze heàmàtyry'ym heàmàtyry'ymar wà nehe,
Azeruzar wiwi Tupàn rehe nehe.
- 4 Xo pitài ma'e zo ainoz Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe.
Xo a'e ma'e zo aputar ihe.
Tuwe hemuigo kar wàpuz me nehe.
Tuwe amumaw he'ar paw hàpuz me hereko pà nehe,
Ikatu haw ikwaw pà nehe,
Ima'ekwaw paw rehe hemu'e pà nehe no.
- 5 Aze zawaiw katu hereko haw nehe, hemim putar uzeàmimaw pe nehe.
Hemonokatu wàpuzuhu pupe nehe.
Ita 'aromo hemono putar ikatu 'ymaw wi hepyro pà nehe.
- 6 Nezewe mehe aityk putar heàmàtyry'ymar ihe wà nehe,
heywyr har ihe wà nehe.
Ahpukaz putar herurywete haw rehe nehe.
Hàpuzuhu pe ma'ea'yr wazuka mehe nehe, azegar putar azecharomoete nehe.
Amume'u putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw nehe.
- 7 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, herenu pe nerenoz mehe nehe.
Hepuhareko pe heze'eg iwazar pà nehe.
- 8 — Ezur hemuwete katu pà nehe, ere ihewe.
— Aha putar nemuwete katu pà nehe,
o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, a'e newe.
- 9 Ezeàmim zo ihewi nehe.
Eikwahy zo ihewi nehe.
Hemono kar zo pe nezewi nehe.
O Tupàn hepyro har,
ereiko heptyywà har romo.

- Etyryk zo ihewi nehe.
Ihewi eho zo nehe.
- 10** Aze heru utyryk ihewi nehe, aze hehy utyryk ihewi nehe no, nezewe rehe we Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e uzekaiw katu putar herehe nehe.
- 11** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, hemu'e pe neremimutar iapo haw rehe nehe.
Hemuata kar pe ikatu ma'e rupi nehe, Ta'e heta tetea'u heàmàtyry'ymar a'e wà xe.
- 12** Hemono zo pe heàmàtyry'ymar wapo pe nehe.
Hemu'em herehe a'e wà.
Umume'u hemuahy àwàm wà no.
- 13** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e waxak kar putar ukatu haw herekuwe mehe nehe.
Akwaw tuwe ikatu haw hexak kar àwàm ihe nehe.
- 14** Ezeruzar Tuweharupi Wiko Ma'e rehe nehe.
Ezeruzar katu nekyze 'ym pà nehe.
Ezeruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe nehe.

Uze'eg Tupàn pe zepytywà haw henoz tå

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

- 28** ¹O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, herehe uzekaiw katu ma'e, uruenoz iteko ihe.
Herenoz pe herehapukaz mehe nehe.
Aze nerewazar kwaw heze'eg ihewe nehe,
Aiko putar umàno ma'e kwer waneta haw pe wezyw ma'e wainuromo ihe nehe.
- 2** Heptyywà àwàm henoz mehe, herehapukaz mehe herenu katu pe nehe.
Apyho hepo neràpuzuhu imonokatu pyrer kutyr heptyywà àwàm henoz mehe ihe.

- 3** Ezepyk zo herehe iaiw ma'e wainuromo nehe,
Ikatu 'ym ma'e iapo har wainuromo nehe.
— Uruiko nemyrypar romo ure, i'i mua'u ihewe wà.
Tynehem wapy'a katu 'ymaw pupe wà.
- 4** Ezepyk a'e teko wanehe wanemiapo kwer hekuzaromo nehe,
Ikatu 'ym ma'e paw hekuzaromo nehe.
Emono wanemiapo kwer hekuzar wanupe nehe, ikatu 'ym ma'e wanupe nehe.
- 5** Na'ipurukwaw wer kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo kwer rehe wà.
Nume'e kwaw hemiapo kwer ikàg ma'e wà.
A'e rupi uzepyk putar wanehe nehe.
Umumaw putar azeharomoete a'e wà nehe. Nuzewyr kwaw wà nehe.
- 6** Tuwe teko umume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw wà nehe.
Wenu herehapukaz mehe heptyywà àwàm henoz mehe a'e.
- 7** Tuweharupi Wiko Ma'e wiko hekàgaw romo a'e. Wiko u'yw wi hemimaw ài no.
Azeruzar katu tuwe hehe ihe.
Tuweharupi Wiko Ma'e heptyywà a'e.
A'e rupi hepy'a hurywete a'e.
A'e rupi amuzàg zegar haw ikatu haw rehe izupe ihe.
- 8** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko wemaihu wakàgaw romo a'e.
Tuweharupi Wiko Ma'e upyro tuwhawete wemixak kwer a'e, iàmàtyry'ymar wanuwi a'e.
- 9** O Tupàn, epyro neremaihu wà nehe.
Ezapo ikatu ma'e neremiruze'eg wanupe nehe no.
Eiko àràpuhàràna'yr wamono'ogar zàwenugar neremaihu wanupe nehe.
Ezekaiw katu wanehe tuweharupi nehe.

**Tupàn ikàg ma'e umuànoànog
kar àmàn a'e**

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

- 29** ¹ Tupàn heko haw pe har wà,
pemume'u ikatu haw nehe.
Pemume'u ipuràg eteahy haw nehe.
Ipunder haw pemume'u nehe.
- 2** Pemume'u Tupàn ikàgaw nehe,
ipuràgaw nehe no.
Pezeamumew Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatuahy ma'e henataromo nehe,
Peme izexak kar mehe nehe.
- 3** Teko weinu Tuweharupi Wiko Ma'e
'y 'aromo ize'eg mehe wà.
Tupàn ikàg ma'e umuànoànog
kar àmàn a'e.
Teko weinu ize'eg yryhu 'aromo a'e wà.
- 4** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg
tynehem ikàgaw pupe a'e. Tynehem
ipuner haw pupe a'e no.
- 5** Ize'eg uzuhaw ywyrákàxigyw a'e wà.
Uzuazuhaw te ywyrákàxigyw
Irimano ywytyr rehe har a'e wà.
- 6** Omopoopor kar ywytyr Irimano her
ma'e tapi'aka'yr ài wà.
Ywytyr Èremon her ma'e omopoopor
tapi'aka'yr awa ài a'e.
- 7** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ize'egaw umuhayape katu kar àmàn
iweraw paw a'e.
- 8** Ize'eg umuryryryryz kar ywyxiguhi.
Umuryryz ywyxiguhi Kanez her ma'e.
- 9** Ize'egaw umutuhug ywyra kawar
her ma'e wà.
O'ok huwer ywyra wi.
A'e 'ar mehe we, hàpuzuhu pupe,
teko paw uhapukaz wà.
— Tuwe teko umume'u Tupàn
ikatuahy haw a'e wà nehe, i'i wà.
- 10** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyta
'y typya'u ma'e i'aromo tuwhawete
romo.
Tuwhawete romo upureruze'eg putar
tuweharupi nehe.
- 11** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur
ukàgaw wemiaihu wanupe.

Umur uze'egatu wanehe. Umur
ikatuahy ma'e paw wanupe.

**Màno haw wi ipyro pyrer umume'u
Tupàn ikatu haw izupe**

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

- 30** ¹ O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
amume'u nekatu haw, ta'e
hepyro pe ne xe.
Neremupuka kar kwaw
heàmàtyry'ymar herehe ne wà.
2 O Tuweharupi Wiko Ma'e hezar,
ahapukaz newe ihe. — Heptyywà
pe nehe, a'e newe.
A'e rupi hemukatu pe ne.
3 Heypyro pe hemàno àwàm wi ne.
A'e 'ar mehe aiko umàno ma'e kwer
waneta haw pe oho ma'e ràm
wainuromo ihe.
Hemuigo kar wi pe ne.
4 Pezegar Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e pe nehe, ikatu haw rehe nehe.
Pe, hemiaihu hehe uzeruzar ire
upytu'u 'ym ma'e wà.
Pema'enukwaw Tupàn ikatuahy ma'e
hemiapo kwer rehe nehe.
Pemume'u peme hemiapo kwer ikatu
haw izupe nehe.
5 Nerenumaw kwaw 'ar tetea'u
nekwahy pà ne.
Nekatu haw nupytu'u pixik kwaw.
Amo upuner pytun gatu imumaw
paw rehe uzai'o pà ma'e rehe
a'e wà.
Iku'em mehe ur wi hurywete haw.
6 — Nuzeapo kwaw ikatu 'ym ma'e
ihewe nehe, a'e hezeupe.
— Ni amo nahereityk kwaw wà nehe,
a'e hezeupe.
7 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
nekatu ihewe.
Ereiko taw imuàtà pyrer ywytyruhu
rehe har ài ihewe, heàmàtyry'ymar
wanuwi hepyro pà.
Ihewe nezeàmim mehe
Akyze tuwe ihe.

- 8 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
uruwenoz ihe.
— Heptyywà pe nehe, a'e newe.
- 9 Aze àmàno nehe,
na'ikatu kwaw newe nehe.
Aipo umàno ma'e kwer upuner
nekatu haw imume'u haw rehe wà.
Nerepuir kwaw neremaihu wanuwi.
Aipo umàno ma'e kwer upuner
nepuir 'ymaw imume'u haw rehe wà.
- 10 O Tupàn, herenu pe hepuhareko
pe nehe.
Heptyywà pe nehe, o Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e.
- 11 Hemupytu'u kar pe hezai'o re.
Hemupynyk kar pe turywete
haw rehe kury.
Eremunyryk zemumikahy haw ihewi ne.
Hemono pe turywete haw inuromo no.
- 12 A'e rupi napytu'u kwaw hezegar
ire nehe.
Azegar putar newe nekatu haw
rehe nehe.
O Tuweharupi Wiko Ma'e,
ereiko hezar romo.
Nekatu haw amume'u putar newe
tuweharupi nehe.

*Tupàn rehe zeruzar haw**Zegar haw Tawi hemiapo kwer*

- 31** 1 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Aha newe hepyro àwàm hekar
pà ihe.
Hemunyryk kar pe hereityk àwàm
rehe hemaranugar àwàm wi nehe.
Nekatuahy ne. Heptyywà àwàm
ainoz newe.
- 2 Herenu pe hepyro pà na'arewahy kury.
Eiko itahu ài hemimaw romo nehe.
Eiko hepyro har romo nehe no.
- 3 Ereiko itahu hemimaw ài ne. Ereiko
tàpuz imuàtà pyr heàmàtyry'ymar
wanuwi hemimaw romo.
Hemuata katu kar pe nehe,
hemu'e pe nehe, neremimûme'u
kwer rupi katete nehe.

- 4 Hemu'ar kar zo miar zuka haw
zàwenugar pupe nehe,
heàmàtyry'ymar wanemipa
kwer pupe nehe,
Ta'e ereiko hemimaw romo ne xe.
- 5 Amono hereko haw nepo pe.
O Tuweharupi Wiko Ma'e,
hepyro putar pe nehe,
Ta'e ne Tupàn ereiko puruwi upuir
'ym ma'e romo ne xe.
- 6 Tupàn ua'u wamuwete har iro newe wà.
Xo nerehe zo azeruzar ihe.
- 7 Heamutat katu pe ne, a'e rupi
herurywete ihe. Herurywete
azeharomoete ihe.
Apuraraw ma'erahy ihe.
Ipuraraw mehe herexak pe ne.
Erekaw ikatu 'ym ma'e ihewe
uzeapo ma'e.
- 8 Nahepyhyk kar kwaw pe
heàmàtyry'ymar wanupe ne.
Hemonokatu pe ikatu 'ymaw wi.
- 9 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
hepuhareko pe nehe, ta'e apuraraw
ma'erahy iteko ihe xe.
Hereha ikene'o, ta'e azai'o tetea'u ihe xe.
Hekene'o heretekwer rehe.
Uhem hekàgwer herewke wi.
- 10 Hezemumikahy haw umumaw
hekàgaw ihewi.
Herehaykwer weraha hekwarahy
ràm ihewi no.
Nahekàg kwaw ta'e apuraraw
ma'erahy tetea'u ihe xe.
Te hekagwer upaw wewer ihewi.
- 11 Heàmàtyry'ymar upuka herehe wà.
Heruwake wiko ma'e uze'eg
urywahyahy herehe wà no.
Heremigwaw ukyze ihewi wà.
Nahu rupi herexak mehe uzàn
ihewi wà.
- 12 Upaw rupi heharaz ihewi wà.
Aiko umàno ma'e kwer zàwenugar
romo wanupe ihe. Aiko ma'e heityk
pyrer zàwenugar romo.

- 13** Aenu heàmàtyry'ymar wanewowo
mehe ihe wà.
Teko heruwake har tetea'u umume'u
hezuka àwàm waiko wà.
Umume'u hereityk àwàm
uzeupeupe wà.
— Ma'e zapuner iapo haw rehe izuka
pà nehe, i'i uzeupeupe wà.
- 14** Ihe azeruzar nerehe o Tuweharupi
Wiko Ma'e.
Ereiko hezar romo.
- 15** Tuweharupi erezekaiw katu herehe.
Hepyro pe heàmàtyry'ymar wanuwi,
Herehe ipurupyhyk wer ma'e wanuwi.
- 16** — Ikatu ihewe, ere ihewe nehe,
herehe neme'e mehe nehe.
Aiko neremiruze'eg romo ihe.
Hepyro pe nehe, ta'e heamutar katu
pe ne xe.
- 17** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
uruuenoz iteko ihe.
Hepyro hereityk àwàm rehe
hemaranugar haw wi nehe.
Tuwe ikatu 'ym ma'e imaranugar
uzeityk awer rehe wà nehe.
Tuwe wezyw uze'eg 'ym pà umànò
ma'e kwer wapyta haw pe wà nehe.
- 18** Hemu'em ma'e romo wanekon
a'e wà. Tuwe nuze'eg wi kwaw
wà nehe.
— Aiko wera'u amo wanuwi ihe,
i'i wà. — Aiko ikàg wera'u ma'e
romo pewi ihe, i'i wà.
Uze'eg zemueteahy teko Tupàn
heruzar har wanehe wà.
- 19** Eremonokatu ikatuahy ma'e newi
ukyze ma'e wanupe.
Teko paw upuner nekatu haw
hexakaw rehe wà.
Erezekaiw katu nerehe uzeruzar
ma'e wanehe ne.
Teko paw upuner nezekaiw haw
hexakaw rehe wà.
- 20** Ereiko wainuromo ne.
A'e rupi erepyro ikatu 'ym ma'e iapo
har wanuwi ne wà.

Aze ipurapo wer ikatu 'ym ma'e rehe
wanupe wà, wamim katu haw pupe
erezumim ne wà, wàmàtyry'ymar
wanemiapo iaiw ma'e wi ne wà.

- 21** Tuwe pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe.
Heàmàtyry'ymar heywyr wamàmàn
mehe, heàmàtyry'ym mehe,
Tupàn wexak kar tuwe heamutar
katu haw a'e.
- 22** Akyze ihe.
— Hemono kar uzewi a'e, a'e hezeupe.
Herenu herehapukaz mehe a'e.
— Heptyywà pe nehe, a'e izupe.
Wenu heze'eg mehe.
- 23** Ezamutar katu Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e nehe, hemiaihu
uzeruzar ire upytu'u 'ym ma'e wà.
Uzekaïw katu uzeruzar ma'e wanehe a'e.
Uzepyk amo wanuwi wiko wera'u
ma'e wanehe, ta'e na'ikatu kwaw
izupe wà xe.
- 24** Pekàg nehe, pekyze zo nehe.
Pe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
rehe uzeruzar ma'e paw rupi pe wà.
- Umume'u wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e.**
Na'e Tupàn umunàn izuwi
- 32**
¹ Aze Tupàn umunàn hemiapo kwer
ikatu 'ym ma'e amo wi nehe,
Aze o'ok hemiapo kwer rehe
ima'enukwaw paw izuwi nehe,
hurywete putar a'e teko a'e nehe.
² Aze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
numume'u kwaw ikatu 'ym ma'e
neremiruze'eg kwer nehe, nerurywete
putar nehe.
Ikatu 'ym ma'e iapo har 'ym hurywete
putar wà nehe no.
³ Ikatu 'ym ma'e heremiruze'eg kwer Tupàn
pe imume'u 'ym mehe we ihe,
Hekene'o ihe, hezai'o tetea'u pà 'ar
katu ihe.
⁴ 'Aromo nehe, pyhaw nehe no,
herehe erezepyk, o Tupàn.

- Zuwiri ukàzym hakuahy haw
kwarahy mehe har rehe a'e.
Nezewegatete hekàgaw upaw
ihewi a'e.
- 5 A'e rupi amume'u ikatu 'ym ma'e
heremiapo kwer newe ihe.
Nanim kwaw hekatu 'ymaw newi.
— Amume'u putar heremiapo kwer
Tupàn pe ihe nehe, a'e hezeupe.
A'e rupi eremunàn ikatu 'ymaw
paw ihewi ne.
- 6 Nezewe mehe, tuwe neamutar katu
har paw uze'eg newe wà nehe,
Ma'erahy ipuraraw mehe wà nehe.
Nezewe mehe, ma'erahyhu ykotok
ài tur mehe nehe,
Nuhem kwaw a'e teko wanupe nehe.
- 7 Ereiko hemimaw romo ne.
Hepyro ma'erahy wi.
Azegar tuwe nepurupyro haw rehe ihe,
Ta'e hepyk héàmátyry'ymar
wanuwi ne xe.
- 8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg ihewe.
— Urumu'e putar pe neho àwàm
rehe ihe nehe.
Aexak kar putar neho àwàm nehe.
Akwaw kar putar neremiapo
ràm nehe no.
- 9 Kawaru a'e, kawaràn a'e no, ma'e
kwaw par 'ym romo wanekon a'e
wà. Eiko zo wazàwe nehe.
Ximuata kar waàkág rehe har pupe
zane, wahàm pupe zane.
Xo nezewe mehe zo oho
zanelerimutar rupi wà.
- 10 Ikatu 'ym ma'e iapo har a'e wà,
upuraraw ma'erahy tetea'u a'e wà.
Aze teko uzeruzar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e rehe wà,
Tupàn uzekaiw katu wanehe
upuruamutar katu haw inuromo a'e.
- 11 Pe ikatu ma'e paw rupi pe wà,
penurywete nehe.
Penurywete tuwe Tuweharupi Wiko
Ma'e hemiapo kwer rehe nehe.

Pe Tupàn heruzar har pe wà, pezegar
penurywete romo nehe.

Zegar haw Tupàn ikatu haw imume'u haw

- 33** ¹ Pe Tupàn heruzar har paw
rupi pe wà,
Penurywete Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e hemiapo kwer rehe nehe.
Pe Tupàn heruzar har paw pe wà,
pemume'u Tupàn ikatu haw nehe.
- 2 Pemupu wioràwiràn Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu
haw imume'u pà nehe.
Pemuzàg zegar haw Tupàn ikatu haw
imume'u haw nehe, wioràwiràn 10
ihàm hereko har imupu pà nehe.
- 3 Pemuzàg zegar haw ipyahu ma'e
Tupàn pe nehe.
Pemupu pewioràwiràn pezegar
pà wahyhaw rupi nehe.
- 4 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg
azeharomoete har romo a'e.
Zapuner hemiapo nànàn zanezeruzar
haw rehe zane.
- 5 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uzamutar katu ikatu ma'e a'e.
Uzamutar katu ikatu haw no.
Ywy tynehem ipuruamutar katu
haw pupe a'e.
- 6 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ywak iapo pà a'e.
Umume'u wemimutar kwarahy
iapo pà, zahy iapo pà no,
zahytata iapo pà no.
- 7 Omono'og Tupàn yryhu paw
pitài yryhu romo iapo pà.
Omonokatu 'y yryhu rehe har
imonokatu haw pupe no.
- 8 Tuwe ywy paw ukyze Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e wi nehe.
Tuwe ywy rehe har paw ukyze
izuwi wà nehe.
- 9 Ta'e uze'eg ywy iapo pà a'e xe.
Umume'u ma'e paw wazexak kar
àwàm. Na'arewahy ma'e paw
uzexak kar a'e wà.

- 10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umumaw ywy nànànar wanemiaipo putar haw a'e.
Nuzapo kar kwaw wanemimutar a'e teko wanupe a'e.
- 11 Aze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u amo ma'e wemiaipo ràm a'e, a'e ma'e nukàzym pixik kwaw nehe.
Hemiaipo putar haw nupaw pixik kwaw nehe.
- 12 Aze amo ywy rehé har wereko Tuweharupi Wiko Ma'e uzar romo wà, hurywete wà.
Aze Tupàn wexaexak amo teko wà, wemaiihu romo wamuigo kar pà wà, hurywete a'e teko wà.
- 13 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ume'e ywy rehé ywak rehé wiko mehe a'e.
Wexak teko paw wà.
- 14 Weko haw pe wiko mehe Ume'e ywy rehé har nànàn a'e.
- 15 Tupàn uzapo teko ima'enukwaw ma'e romo a'e wà.
Ukwaw wanemiaipo kwer upaw rupi a'e.
- 16 Amo tuwhiwete nuweityk kwaw amo tuwhiwete zauxiapékwer ikàg ma'e wamono kar pà ikutyr.
Hemiruze'eg zauxiapékwer nuweityk kwaw inugwer ukágaw rupi wà.
- 17 Kawaru zeàmàtry'ymawhu pe har nuweityk kwaw a'e tuwhiwete wà.
Wakágaw uhua'u ma'e nupuner kwaw wyzai teko wapyro haw rehé wà.
- 18 Xo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zo upyro izuwi ukyze ma'e a'e wà.
Xo a'e zo omonokatu ipuruamutar katu haw rehé uzeruzar ma'e wà.
- 19 Upyro wamàno haw wi wà.
Umuigo kar wiwi temi'u hetu 'ym mehe wà no.
- 20 Xiàro Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiaipo ràm ikatu ma'e zane.

- Wiko zanepytywà har romo a'e.
Nuzawy kwaw u'yw wi zanemimaw ài no.
- 21 Zanepy'a hurywete Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiaipo kwer rehé zane.
Zazeruzar hehe ta'e ikatuahy a'e xe.
- 22 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, tuwe nepuruamutar haw wiko ureinuinuromo nehe,
Ta'e xiàro neremiapo ràm ikatu ma'e zane xe.

Tupàn ikatu haw

Zegar haw Tawi hemiaipo kwer

34 ¹ Tuweharupi amume'u putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw nehe.

'Ar nànàn hezuru umume'u putar ikatu haw nehe.

2 Amume'u putar ikatu haw nehe, ta'e uzapo ikatuahy ma'e a'e xe.
Ma'erahy ipuraraw par wenu putar ko heze'eg wà nehe. Hurywete putar henu mehe wà nehe.

3 Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uhua'u haw herehe we nehe.
Pemume'u ikatu haw heinuinuromo nehe.

4 — Heptyywà pe nehe, a'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ihe.
Uwazar heze'eg ihewe a'e.
Hepyro ma'e wi hekyze haw wi upaw rupi a'e.

5 Aze teko ikatu 'ym ma'e upuraraw kar ma'erahy amo wanupe wà, ipuraraw par ume'e hehe wà.
Hurywete hexak mehe wà.
Nuzemumikahy pixik kwaw wà nehe, ta'e Tupàn nupuir pixik kwaw wanubi a'e nehe xe.

6 Ihe aiko ma'erahy ipuraraw par romo ihe. Ahapukaz ihe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e herenu a'e. Hepyro heremipuraraw wi a'e.

- 7 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heko
haw pe har upyta Tupàn wi ukyze
ma'e wanuwake a'e.
Umunyryk kar iku' ymaw
wanuwi wi a'e.
- 8 Ne ae ezeagaw Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e iku' haw ikwaw paw
rehe nehe.
Aze Tupàn omonokatu amo teko nehe,
hurywete putar a'e teko a'e nehe.
- 9 Tuwe Tupàn pe uzemonokatu ma'e
paw ukyze izuwi wà nehe,
Ta'e uhyk putar ma'e izuwi ukyze
ma'e wanupe nehe xe.
- 10 Te naheta kwaw temi'u zàwàruhu
iriaw wanupe. Ima'uhez a'e wà.
Uhyk putar ma'e teko wanupe nehe,
aze a'e teko uze'eg Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà
nehe, — Urepytywà pe nehe,
u'e pà izupe wà.
- 11 Pezur pezeappyaka katu pà nehe,
hemryrypar kwàkwàmo wà.
Apumu'e putar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e wi pekyze àwàm
rehe nehe.
- 12 Aze pepurumumaw wer kwarahy
tetea'u wanehe peneko pà nehe,
Aze penurywete wer kwarahy
tetea'u rehe nehe,
- 13 pezeagaw iku' ym ma'e imume'u
'ymaw rehe nehe.
Penemu'em zo nehe.
- 14 Petyryk iku' ym ma'e wi nehe.
Pezapo iku' ym peho peiko nehe.
Pekar zeàmàtyry'ym 'ymaw rehe
peneko àwàm nehe. Pezapo ma'e
paw katu haw hexak pà nehe.
- 15 Tupàn uzekaiw katu teko imunar 'ym
ma'e wanehe hemu'em 'ym ma'e
wanehe a'e.
Weinu a'e wà, aze a'e teko wenozi
ma'e izupe a'e wà.
- 16 Wiko iku' ym ma'e iapo har
waàmàtyry'ymar romo a'e.

- A'e rupi, wamàno re amo teko
heharaz wanuwi na'arewahy wà.
17 Amo teko weruzar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e wà.
Aze a'e teko wenozi Tupàn a'e wà,
a'e wenu waze'eg mehe wà.
Upyro ma'erahy paw wi wà.
18 Tupàn upyta uzemumikahy ma'e
wanuwake a'e.
Upyro teko upyro àwàm hào
re upytu'u ma'e a'e wà.
- 19 Iku' ma'e upuraraw ma'erahy
tetea'u wà.
Tuweharupi Wiko Ma'e upyro
a'e teko ma'erahy nànà wà.
20 Upyro tuwe a'e wà, waàmàtyry'ymar
wanuwi wamunyryk kar pà a'e wà.
Nuzuhaw kwaw ni pitai wàkàgwer wà.
21 Wakatu 'ymaw uzuka kar putar teko
iku' ym ma'e wà nehe.
Aze amo na'iakatuwawahy kwaw
iku' ma'e wanehe wà nehe, Tupàn
uzepyk putar a'e teko wanehe nehe.
22 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyro
wemiruze'eg wamàno haw wi wà.
— Hepyro pe nehe, aze amo i'i izupe
wà nehe, Tupàn nuzepyk kwaw
a'e teko wanehe nehe.

Tupàn pe ze'egaw upytywà haw henoz taw

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

35 1 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
ezàmàtyry'ym heàmàtyry'ymar
ne wà nehe.Eityk herehe ipureityk wer ma'e
ne wà nehe.2 Epyhyk u'yw wi nemimaw nehe.
Epyhyk nekamir tâtà ma'e nehe no.
Ezur hepytywà pà nehe.3 Epyhyk nepurukutukaw ipuku
ma'e nehe. Epyhyk itazy puruzuka
haw nehe no.Ezàmàtyry'ym herehe ipuruzuka
wer ma'e ne wà nehe.Hepyro har romo nerekohaw
emume'u ihewe nehe.

- 4** Tuwe amo weityk
Herehe ipuruzuka wer ma'e a'e
wà nehe.
Tuwe wiko ikàg 'ym ma'e wazàwe
wà nehe.
Tuwe hezuka àwàm imume'u har uzàn
oho umaranugar romo wà nehe.
- 5** Tuwe nuzawy kwaw ka'akyr ywytu
hemiraha wà nehe,
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
heko haw pe har wakutyr tur mehe
wà nehe.
- 6** Tuwe wanape ràm uezapo hexak
katu pyr 'ym nehe.
Tuwe ihyñ wapy iwype nehe, Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e heko haw pe
har wanaikweromo iho mehe nehe.
- 7** Uzapo e miar zuka haw zàwenugar a'e
wà, herehe ipuruzuka mehe a'e wà xe.
Uzapo wykywaruhu ohoete ma'e
hepyhyk àwàm romo wà.
- 8** Nezewe rehe we, wamàno haw uehm
putar wanupe hào 'ym mehe nehe.
Wanemapiro kwer miar zuka haw
zàwenugar upyhyk putar a'e teko
a'e wà nehe.
U'ar putar wykywar pupe wà nehe.
Uzezuka kar putar ipupe wà nehe.
- 9** A'e mehe herurywete putar ihe nehe,
Tupàn hemapiro kwer rehe ihe nehe.
Hemurywete kar putar nehe, ta'e
hepyro mào haw wi a'e xe.
- 10** Hepy'a paw pupe aze'eg putar newe
ihe nehe.
— O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
naheta kwaw nezàwenugar a'e wà.
Aze ikàg ma'e uzàmàtyry'ym ikàg
'ym ma'e oho wà, erepytwà ikàg
'ym ma'e ne wà.
Erepyro hemetarer 'ym ma'e ne wà.
Erezekaiw ma'e hereko 'ymar wanehe.
Erepyro a'e teko imunar ma'e wapo
wi ne wà.
- 11** Awa ikatu 'ym ma'e hemu'em
tuwihow wanenataromo heremapiro
kwer imume'u mehe wà.
- Umume'u mua'u ikatu 'ym ma'e
heremapiro kwer wà. Nazapo kwaw
a'e ikatu 'ym ma'e ihe.
- 12** Uzapo ikatu 'ym ma'e ihewe
heremapiro kwer ikatu ma'e
hekuzaromo wà.
A'e rupi hezemumikahy haw
umynehem hepy'a a'e.
- 13** Wama'eahy mehe amunehew kamir
umàno ma'e kwer tymaw rehe har ihe.
Apytu'u hemai'u re ihe, ta'e
azemumikahy wama'eahy haw
rehe ihe xe.
Azeamumew Tupàn henataromo,
izupe heze'eg pà wamukatu àwàm
henoz tå.
- 14** Wanehe Tupàn pe heze'eg awer
nuzawy kwaw hemyrypar rehe
heze'eg awer. Nuzawy kwaw
herywyr rehe heze'eg awer.
Ata hezeamumew pà umàno ma'e
kwer itymaw rehe har ài ihe.
Nazawy kwaw uhy imàno awer
rehe uzai'o ma'e ihe.
- 15** Na'e ma'erahy apuraraw ihe. A'e teko
hurywete hemáerahy rehe wà.
Upyta heywyr herehe upukapuka
pà wà.
Teko heremigwaw 'ym ukwaukwar
herehe wà.
Hemuahyahy kar wà no.
- 16** Nuzawy kwaw uzemumyz 'ym ma'e
rehe upuka ma'e wà. Upuka nezewe
herehe uze'eg urywahyahy pà wà.
Ume'eahy herehe wà,
na'ikatuwawahy kwaw herehe wà.
- 17** O hezar, måràn 'ar eremumaw putar
wanehe nem'e e pà nehe.
Heypyro wanuwi nehe, heàmàtyry'ym
mehe nehe.
Heypyro a'e zàwàruhu iriàw
zàwenugar wanuwi nehe.
- 18** A'e mehe amume'u putar nekatu haw
teko tetea'u wanenataromo ihe nehe.
Teko tetea'u wamyter pe aze'eg putar
nekatuahy haw rehe nehe.

- 19** Emurywete kar zo heàmàtyry'ymar hemu'em ma'e
Heretykaw rehe ne wà nehe.
Amo teko na'iakatuwawahy e kwaw herehe wà.
Emupuka kar zo herehe ne wà nehe.
Emupytu'u hemuiai pawer rehe wapuka re ne wà nehe.
- 20** Nuze'eg kwaw uzemuryparypar ma'e ài wà.
Hemu'em tetea'u katu haw Iputar har wanehe wà.
- 21** — Uzapo ikatu 'ym ma'e a'e, i'i mua'u tuwihaw wanenataromo herehe uhapukaz tå wà.
— Uruexak ikatu 'ym ma'e neremiapo kwer ure, i'i mua'u wà.
- 22** Ne o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e erexak wanemu'em mehe ne wà.
A'e rupi epytu'u zo wakatu 'ymaw imume'u re nehe.
Eiko zo muite ihewi nehe.
- 23** Eme'e, hezar, hekatu haw imume'u pà nehe.
Epu'àm, hezar, heremiapo kwer ikatu haw rehe neze'eg pà nehe.
- 24** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, nekatuahy ne.
A'e rupi emume'u ikatu 'ym ma'e iapo 'ymar romo hereko haw nehe.
O hezar, emurywete kar zo heàmàtyry'ymar
Herehe ne wà nehe.
- 25** Emuze'eg kar zo nezewe ne wà nehe.
— Ximumaw zane. Nezewe haw xiputar zane, i'i wer wà.
Tuwe ni'i kwaw nezewe wà nehe.
- 26** Eityk ma'erahy heremipuraraw rehe hurywete ma'e ne wà nehe.
Tuwe maranugar haw upyk a'e teko wà nehe.
— Zaiko wera'u izuwi zane, i'i amo wà.
Tuwe wamaranugar haw upyk a'e teko wà nehe.
Tuwe iaiw paw upyk wà nehe no.

- 27** Amo teko uputar hekatu haw imume'u àwàm wà nehe.
Tuwe a'e teko uhapukaz urywete haw rehe wà nehe.
Tuwe uze'eg nezewe tuweharupi wà nehe.
— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uhua'u a'e.
Hurywete a'e no, ta'e oho katu hemiruze'eg heko haw a'e no xe, tuwe i'i wà nehe.
- 28** Na'e amume'u putar nekatuahy haw ihe nehe.
Aze'eg putar nekatu haw rehe nehe, 'ar nân nehe.

Teko wakatu 'ymaw, Tupàn ikatu haw*Zegar haw Tawi hemiapo kwer*

- 36** ¹ Ikatu 'ymaw nuzuaway kwaw Uze'eg ma'e iaiw ma'e ipy'a pe a'e.
Iaiw ma'e nuzemu'e kwaw Tupàn wi ukzye haw rehe.
- 2** — Aiko wera'u amo wanuwi ihe, i'i uezupe.
— Tupàn nuexak kwaw heremiapo kwer ikatu 'ym ma'e a'e nehe.
Nuzepyk kwaw herehe nehe, i'i uezupe.
- 3** Ize'egaw na'ikatu kwaw a'e.
Tynehem temu'emaw pupe.
Nukwaw katu kwaw ma'e a'e.
Na'ipurapo wer kwaw ikatu ma'e rehe.
- 4** U'aw uker haw rehe iaiw ma'e wemiapo ràm rehe uma'enukwaw pà.
Pe ikatu 'ym ma'e rupi wata iko.
Nuweityk pixik kwaw ikatu 'ym ma'e.
- 5** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, nepuruamutar katu haw uhem ywak rehe a'e.
Puruwi netryyk pixik 'ymaw oho ywàkun pe no.
- 6** Nekatu haw ikàg wwytyruhu ài.
Neze'eg typya'u yryhu ài.
O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, erzekaiw teko wanehe ne.
Erezekaiw ma'ea'yr wanehe no.

- 7 Ikatuahy nepuruamutar haw.
Nepepo iwype uruekak urepyro haw.
- 8 Eremur temi'u tetea'u urewe ne.
Ikatuahy a'e temi'u urewe.
Nekatu haw nuzawy kwaw
rykaw urewe.
Uremui'u kar pe a'e y pupe ne.
- 9 Ereiko ma'e paw wamuigo kar har romo.
Ereiko tatainý záwenugar romo no,
a'e rupi xixak tatainý zane.
- 10 O Tupàn, ezamutar katu wiwi
nekwaw par ne wà nehe.
Ezapo wiwi ikatu ma'e teko
nereruzar har wanupe nehe no.
- 11 Tuwe amogwer wanuwi wiko wera'u
ma'e nuzypyrog kwaw herehe wà
nehe. Tuwe ikatu 'ym ma'e
nuzypyrog kwaw herehe wà nehe no.
Tuwe nahemuzàn kar kwaw wà nehe.
- 12 Pe pe wanekon u'ar ma'e kwer romo
wà. Amo weityk wà.
Nupuner kwaw upu'ämaw rehe wà.

*Ikatu 'ym ma'e wahykaw,
ikatu ma'e wahykaw no*

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

- 37** ¹Nema'enukwawahy zo ikatu 'ym
ma'e wanehe nehe.
Ikatu 'ym ma'e iapo har wanehe
nerewyrowyroahy zo nehe.
- ² Ukàzym putar na'arewahy ka'a uxinig
ma'e kwer ài wà nehe,
Ka'akyk umào ma'e kwer ài wà nehe.
- ³ Ezeruzar Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e rehe ikatu ma'e iapo pà nehe.
Eiko katu tuwe ywy imume'u pyrer
rehe nehe.
- ⁴ Tuwe nerurywete Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e inuromo nehe.
Umur putar neremimutar nepy'a pe
har newe upaw rupi nehe.
- ⁵ Ezemonokatu nerekohaw Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ipo pe nehe.
Ezeruzar hehe nehe.
Nepytwyà putar nehe.

- ⁶ Neremu'em 'ymaw nehe, nemunar
'ymaw nehe no, umuigo kar putar
tatainý ài nehe.
Umuhyape katu kar putar nekatu haw
nehe, kwarahy wapyter pe hin
mehe har ài nehe.
- ⁷ Aze amo wiko hemetarer katu
ma'e romo wà nehe, eikwahy zo
wanupe nehe.
Nerewyrowyroahy zo ikatu 'ym ma'e
rehe ipurapo wer ma'e wanehe
nehe, aze uzapo a'e ma'e wà nehe.
Eàrogatu uezapo ma'e ràm nehe. Ta'e
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uzepyk putar wanehe nehe.
- ⁸ Eikwahy zo nehe,
nepuruzukaiw zo nehe.
Nerehaite zo nehe, ta'e nerekohaw
iaiw putar newe nehe xe.
- ⁹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
rehe uzeruzar ma'e
Wiko katu putar ywy imume'u
pyrer rehe wà nehe.
Ikatu 'ym ma'e uzemumaw putar
wà nehe.
- ¹⁰ Nan kwehe tete teko ikatu 'ym ma'e
ukàzym putar wà nehe.
Erekar putar echo nehe wà nehe.
Nerekak kwaw wà nehe.
- ¹¹ Amo wanuwi wiko wera'u 'ym ma'e
wiko putar katu haw rehe wà nehe,
ywy imume'u pyrer rehe wà nehe.
Hurywete putar wà nehe. Heta tetea'u
putar ma'e wanupe nehe no. Wiko
putar zeàmàtyry'ym 'ymaw rehe
wà nehe.
- ¹² Ikatu 'ym ma'e umume'u wemiapo
ràm iaiw ma'e a'e wà, ikatu ma'e
wanupe wemiapo ràm a'e wà.
Ume'e wanehe iakatuwawahy
'ym pà wà.
- ¹³ Zanezar upuka iko teko ikatu 'ym
ma'e wanehe,
Ta'e ukwaw wa'ar ihm etea'i haw
a'e xe.

- 14** Ikatu 'ym ma'e wenuhem utakihepuku wà. Umuapar uwyrapar wà no. Ipuruzuka wer zepe hemetarer 'ym ma'e wanehe wà, ma'e hereko 'ymar wanehe wà no.
- Ipurumumaw wer hemu'em 'ym ma'e wanehe imunar 'ym ma'e wanehe wà no.
- 15** Ipuruzuka wer zepe wanehe wà. Amo uzuka putar a'e ikatu 'ym ma'e a'e wà nehe, watakihepuku pupe a'e wà nehe. Uwyrapar uzuhaw putar wà nehe no.
- 16** Aze amo nuwereco kwaw ma'e tetea'u a'e, aze wiko ikatu ma'e romo a'e, Hereko haw ikatu wera'u hemetarer katu ma'e heko haw wi a'e, aze hemetarer katu ma'e wiko ikatu 'ym ma'e romo a'e.
- 17** Ikatu 'ym ma'e wakàgaw upaw putar nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umunyryk kar ikatu ma'e ikatu 'ymaw wi wà nehe.
- 18** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzekaiw ikatu ma'e wanehe tuweharupi a'e. Ywy imume'u pyrer rehe wanekon putar awyzeharupi wà nehe.
- 19** Kwarahy ikatu 'ym ma'e mehe nupuraraw kwaw ma'erahy wà nehe. Heta putar wanemiu'ràm wanupe ma'uhez taw uhua'u ma'e mehe nehe.
- 20** Ikatu 'ym ma'e umàno putar wà nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iàmàtyry'ymar ukàzym putar ma'eputyr ka'a pe har ài wà nehe. Tàtàxiner ài ukàzym putar wà nehe.
- 21** Ikatu 'ym ma'e wenoz temetarer imekuzar pyr a'e wà. Numuzewyr kwaw izar pe wà. Ikatu ma'e hurywete ma'e imono mehe amo pe wà.
- 22** Tupàn omono uze'egatu amo teko wanehe.
- A'e teko wiko putar katu haw rehe ywy imume'u pyrer rehe wà nehe. Omono uze'egaiw amo wanehe. Umumaw putar a'e teko wà nehe.
- 23** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuata katu kar teko pe ikatu ma'e rupi wà. Aze teko ikatu izupe wà nehe, Tupàn omonokatu putar a'e teko a'e wà nehe.
- 24** Aze u'ar wà nehe, nupyta kwaw ywy rehe wà nehe, Ta'e Tupàn upytywà putar a'e wà nehe xe, wamupu'am kar pà a'e wà nehe xe.
- 25** Kwehe mehe aiko kwàkwàmo romo ihe. Hetua'uez tuwe ihe kury. Nezewe rehe we naexak pixik kwaw awa ikatu ma'e Tupàn hemityk kwer ihe. Naexak pixik kwaw ta'yur temi'u henoz mehe nahu rupi ihe wà.
- 26** Amo pe ma'e imono e haw ikatu izupe. Temetarer imono haw ikatu izupe no. Ta'yur umurywete kar u wà no.
- 27** Etyryk katu 'ymaw wi nehe. Xo ikatu ma'e zo ezapo nehe. Nezewe mehe ereiko putar ywy imume'u pyrer rehe tuweharupi nehe.
- 28** Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzamutar katu katu haw a'e xe. Uzamutar katu iawy har 'ym no. Nutryk kwaw wemiruze'eg uzeruzar katu ma'e wanuwi. Uzekaiw katu wemiaihu wanehe. Umumaw putar ikatu 'ym ma'e wazuapyapyr wà nehe.
- 29** Teko ikatu ma'e wereko putar ywy imume'u pyrer wà nehe. Tuweharupi hehe wanekon putar wà nehe.
- 30** Umume'u ma'e ma'e kwaw katu har ài wà. Tuweharupi uze'eg ikatu ma'e rehe wà no. Uze'eg ikatuahy ma'e rehe wà.

- 31** Omonokatu uzar Tupàn ze'eg
upy'a pe wà.
Nutyryk pixik kwaw iz'e'eg wi wà.
- 32** Ikatu 'ym ma'e ume'e ikatu ma'e
wanehe wà.
Uzeagaw wazuka haw rehe wà.
- 33** Nezewe rehe we Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e nomono kwaw ikatu
ma'e a'e wà nehe, ikatu 'ym ma'e
wapo pe a'e wà nehe.
Aze tuwihaw umume'u kar ikatu
ma'e wanemipa kwer wà nehe,
Tupàn numuzepyk kar kwaw
tuwihaw wà nehe, a'e ikatu ma'e
wanehe wà nehe.
- 34** Pezeruzar Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e rehe nehe.
Peruzar iz'e'eg nehe no.
Umur putar ywy imume'u pyrer
peme a'e nehe. Nezewe mehe
peiko putar ikàg ma'e ikwaw
pyr romo nehe.
Tupàn umumaw putar ikatu 'ym ma'e
a'e wà nehe. Pexak putar
wamumaw mehe pe wà nehe.
- 35** Aexak amo awa iaiw ma'e purupe
ma'erahy ipuraraw par ihe.
Ikàg wera'u teko paw wanuwi a'e.
Nuzawy kwaw ywyrákaxigyw
Irimano ywytyr rehe har a'e.
- 36** Amo 'ar mehe akwaw huwake ihe.
Naexak kwaw, ta'e ukàzym a'e xe.
Aekar zepe ihe. Naexak kwaw.
- 37** Eme'egatu ikatu ma'e wanehe nehe.
Eme'e imunar 'ym ma'e hemu'em
'ym ma'e wanehe nehe.
Heta wazuapyapyr zeàmàtyry'ym
'ymaw iamutar har wanupe wà.
Erexak putar waneta haw nehe.
- 38** Teko Tupàn ze'eg heruzar 'ymar
wà nehe,
Uzemumaw kar putar paw rupi
wà nehe.
Wazuapyapyr ukàzym putar
wà nehe no.

- 39** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyro
ikatu ma'e ikatu 'ymaw wi wà.
Uzekaiw katu wanehe ma'erahy
ipurarar mehe.
- 40** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
upytywà wà, wapyro pà wà.
— Uremunyryk kar pe ikatu 'ymaw
wi nehe, i'i izupe wà.
A'e rupi upyro ikatu 'ym ma'e
wanuwi wà.
- Tupàn ipurupytwà haw ma'erahy
ipuraraw mehe**
- Zegar haw Tawi hemiapo kwer*
- 38** ¹O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
ezepyk zo herehe nekwahy
mehe nehe.
Ihewe nekwahy mehe, ezepyk zo
herehe nehe.
- 2** Neru'yw purumuahy kar ma'e
hekutuk a'e wà.
Herehe nezepykaw nepo pe har
ipuhuz katu ihewe.
- 3** Erekwahy ihewe ne,
a'e rupi hema'eahy ihe.
Heretekwer nànàn hema'eahy
Heremiapo kwer ikatu 'ym
ma'e rehe.
- 4** Azeapypyk iteko hekatu 'ymaw 'y
záwenugar pupe.
Heremiapo kwer ipuhuz katu
wera'u ihewe.
- 5** Hekutuk awer hezun inem pà a'e wà,
Ta'e azapo ma'e ma'e kwaw par 'ym
ài ihe xe.
- 6** Umànò etea'i ma'e ài aiko.
Azeamumew ihe.
Zi'italhy te kwarahy heixe mehe
azai'o heptyu'u 'ym pà no.
- 7** Hema'eahy tuwe ihe.
Herakuahy haw nuzawy kwaw
tata ihewe.
- 8** Nazawy kwaw umànò etea'i ma'e ihe.
Azemumikahy no.
Hepy'a uzemumikahy.
Hekuhukuhem herahy haw wi no.

- 9 O hezar, erekwaw heremimutar ne,
Ta'e erenu herekuhemaw paw ne xe.
- 10 Hepy'a unununuk na'arewahy a'e.
Nahekàg kwaw ihe.
Hereha nahuhàg kwaw ihe no.
- 11 Hemyrypar nuhem kwaw
heruwake a'e wà,
Ta'e hepereperew ihe xe.
Te heànàm uthryk ihewi wà.
- 12 Herehe ipuruzuka wer ma'e uzapo
hephyhyk àwàm wà, hephyhyk pà wà.
Herehe ipurukutuk wer ma'e
umume'u heaiw àwàm ihewe wà.
Nupytu'u kwaw ikatu 'ym ma'e ihewe
iapo àwàm rehe uma'enukwaw
pà wà.
- 13 A'e rupi azemuigo kar mua'u
ma'erenu 'ymar romo wanupe ihe.
Nainu mua'u kwaw waze'eg.
Uze'eg 'ym ma'e romo azeapo mua'u
wanupe. A'e rupi naz'e'eg kwaw
wanupe ihe.
- 14 Aiko ze'eg iwazar 'ymar ài ihe,
Ma'e henu 'ymar ài ihe.
- 15 Nezewe rehe we azeruzar nerehe,
o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Ne, Tupàn hezar, ereze'eg putar
ihewe nehe.
- 16 Emurywete kar zo heàmàtyry'ymar
heiwi paw rehe ne wà nehe.
Tuwe he'ar haw na'ikatu kwaw
wanupe nehe.
- 17 Ta'e a'ar etea'i ihe xe.
Ma'erahy heremipuraraw nupaw
pixik kwaw a'e.
- 18 Amume'u heremiacpo kwer ikatu 'ym
ma'e newe ihe,
Ta'e heremiacpo kwer
hemuzemumikahy kar a'e xe.
- 19 Heàmàtyry'ymar ikàg a'e wà.
Huhàg a'e wà no.
Heta tetea'u teko herehe
iakatuwahayy 'ym e ma'e a'e wà.
- 20 Amo teko uzapo ikatu 'ym ma'e
ihewe ikatu ma'e hekuzaromo
a'e wà.

Wiko heàmàtyry'ymar romo a'e wà,
ta'e ikatu ma'e iapo haw rehe
azeagaw ihe xe.

- 21 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
epuir zo ihewi nehe.
Etyryk zo ihewi nehe, hezar.
22 Heptyiwà pe kutàri, o hezar, hepyro har.

***Ma'erahy ipuraraw mehe umume'u
wemiapo kwer***

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

39¹ Aze'eg nezewe hezeupe ihe.
— Azekaiw katu hereko àwàm
rehe ihe nehe.

Nezewe mehe heapeku nuzapo kar
kwaw ikatu 'ym ma'e ihewe nehe.
Teko ikatu 'ym ma'e heywyr waneko
mehe nehe,
Naze'eg kwaw ihe nehe, a'e hezeupe.
2 Naze'eg kwaw ihe. Namume'u kwaw
ni pitài ze'eg ihe.
Ni katu haw rehe naze'eg kwaw ihe.
Nezewe rehe we apuraraw wera'u
ma'erahy ihe.

- 3 Hepy'a uzemumikahy tuwe no.
Hema'enukwaw mehe azemumikahy
wera'u ihe.
A'e rupi azypyrog hepuranu haw rehe
Tupàn rehe kury.
4 — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
màràn kwarahy amumaw putar
hereko pà ihe rihi.
Ekwaw kar hekwarahy heta tetea'u
'ym àwàm ihewe nehe.
Màràn mehe àmàno putar nehe,
a'e izupe.

- 5 Hereko haw ihewe nemur awer
na'ipuku kwaw a'e.
Hereko haw ipuku haw pixika'i
nerenataromo.
Azeharomoete teko waneko haw
nuzawy kwaw pytuhemaw a'e.
6 Wata oho waiko kwe rupi ma'e
i'ág ài wà.
Aze uezagaw ma'e iapo haw rehe wà,
uezagaw e wà.

- Omono'og temetarer uzeupe wà.
Nukwaw kwaw wemetarer izar
ràm wà.
- 7 Hezar, ma'e apuner hào haw rehe kury.
Xo ne zo ereiko heremiàro romo ne.
- 8 Emunàn ikatu 'ym ma'e paw ihewi nehe.
Emuze'eg ury wahyahy kar zo iranaiw
ma'e herehe ne wà nehe.
- 9 Naz'eeg kwaw.
Namume'u kwaw ma'e, ta'e ne ereiko
ko ma'erahy ihewe ipuraraw kar
arer romo ne xe.
- 10 Hezar, epytu'u herehe nezepyk ire nehe,
Ta'e hepetepetek awer wi àmàno
etea'i ihe xe.
- 11 Eremume'u ureremiaipo kwer ikatu
'ym ma'e urewe.
Nezewa erezepyk urerere, ureremiaipo
kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo.
Ereiko pànàmiràn ài ne,
ureremiamutar katu pe ne.
Eremumaw a'e ma'e urewi.
Azecharomoete teko wiko pytuhemaw
ài wà.
- 12 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
herenu pe newe heze'eg mehe nehe.
Ezeapyaka katu ma'e newe henoz
mehe nehe.
Epytu'u zo ihewe neze'eg ire
hezai'o mehe.
Amumaw xo mèràn 'ar zo neràpuz
me upyta ma'e romo ihe,
Heipy wazàwe ihe.
- 13 Epytu'u herehe neme'egatu re nehe.
Nezewa mehe apuner putar
herurywete haw pixika'i ma'e
hereko haw rehe ihe nehe,
Heho 'ym mehe we hemàno 'ym
mehe we nehe.

**Umuzàg zegar haw Tupàn ikatu haw
imume'u pà**

Zegar haw Tawi hemiaipo kwer

40¹ — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
heptyywà putar a'e nehe, a'e
hezeupe. Arogatu heptyywà àwàm ihe.

- Uzeapyaka herehe. Wenu izupe
heptyywà àwàm henoz mehe.
- 2 Hepyro wykywar iaiw ma'e wi.
Herenuhem to'om heta haw wi.
Hemuapyk katu itahu rehe.
Uzapokatu heata haw.
- 3 Hemu'e zegar haw ipyahu ma'e
imuzàgaw rehe a'e,
Tupàn Zanezar ikatu haw rehe zegar
haw rehe a'e.
Teko tetea'u ukyze putar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e wi wà nehe,
a'e zegar haw henu mehe wà nehe.
Uzeruzar putar hehe wà nehe.
- 4 Hurywete putar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e rehe uzeruzar ma'e
wà nehe.
Hurywete putar tupàn a'ua'u
wanekar 'ymar wà nehe.
Hurywete putar tupàn a'ua'u
wamuwete katu har wainuromo
uzemono'og 'ym ma'e wà nehe.
- 5 O Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e urezar.
Erezapo ma'e uhua'u ma'e urewe ne wà.
Naheta kwaw amo nezàwenugar wà.
Eremume'u ikatuahy ma'e urewe
neremiaipo ràm.
Aze mo heze'eg wer a'e ma'e nànà, Napuner iwer mo, ta'e heta tetea'u
a'e wà xe.
Teko nupuner kwaw wapapar
haw rehe wà.
- 6 Nereputar kwaw nerentatromo
ma'ea'yr izuka pyr ne wà.
Nereputar kwaw arozràñ newe
imur pyr no.
Ma'ea'yr nerentatromo hapy pyr
nerenoz kwaw ne wà.
— Pemur ma'e ihewe penemiaipo
kwer hekuzaromo nehe,
nere kwaw teko wanupe.
Eremur hereapyakwar ihewe ne,
ma'e henu kar pà ihewe ne.
- 7 A'e rupi aze'eg nezewe newe.
— Aiko aiko xe ihe, a'e newe.

- Neze'eg ihewe imur pyrer eremuapyk kar pape neze'eg hereko har rehe ne.
- 8** O hezar, neremimutar iapo haw hemurywete kar a'e.
Amonokatu neze'eg hepy'a pe ihe, a'e newe.
- 9** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, neremaihu paw wazemono'og mehe, amume'u ze'eg puràg wanupe ihe. Amume'u nepurupyro haw wanupe ihe. Napytu'u pixik kwaw imume'u re nehe. Erekwaw hepytu'u àwàm ne.
- 10** Namonokatu kwaw nepurupyro haw imume'u haw hezeupe ihe nehe. Amume'u putar teko wanupe nehe. Tuweharupi aze'eg puruwi netyryk 'ymaw rehe ihe. Erepuner teko wapyro haw rehe. Amume'u nepuner haw tuweharupi no. Neremaihu wazemono'og mehe napyta kwaw heze'eg 'ym pà ihe. Amume'u nepuruamutar haw ihe. Puruwi netyryk 'ymaw amume'u no.
- 11** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, nerepytu'u pixik kwaw ikatu ma'e romo nerekoh re ihewe nehe. Akwaw nepytu'u 'ym àwàm ihe. Nepuruamutar haw a'e nehe, puruwi netyryk 'ymaw a'e nehe no, uzekaiw katu herehe tuweharupi a'e wà nehe.
- Hepptywà pe nehe, Tupàn**
- 12** Zawaiw katu haw tetea'u umàmàn heyywr wà.
Napuner kwaw wapapar haw rehe. Heremiapo kwer ikatu 'ym ma'e hepyhyk a'e wà.
Uhem etea'i ma'e hexakaw ihewi kury.
Heremiapo kwer ikatu 'ym ma'e heta tetea'u wera'u he'aw heàkàg rehe har wanuwi wà.
A'e rupi azemumikahy ihe.
- 13** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, hepyro pe nehe.
Hepptywà pe kury.
- 14** Tuwe amo weityk herehe ipuruzuka wer ma'e wà nehe, ikàg 'ym ma'e romo wamuigo kar pà wà nehe. Tuwe hema'erahy rehe hurywete ma'e uzàn umaranugar romo wà nehe.
- 15** Tuwe herehe uze'eg urywahyahy ma'e u'ar iaiw paw rehe wà nehe. Tuwe uezapo he'o ma'e romo wà nehe no.
- 16** Nemuwete katu har a'e wà nehe, tuwe hurywete paw rupi wà nehe. Tuwe nekatuahy wanupe nehe. Nepurupytywà haw rehe hurywete ma'e wà nehe, tuwe uze'eg nezewe tuweharupi wà nehe.
— Uhua'u tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e, tuwe i'i wà nehe.
- 17** Aiko hemetarer 'ym ma'e romo ihe. Ma'e hereko 'ymar romo aiko. Ne, hezar,erezekaiw katu herehe ne. Hepptywà pe iko. Ereiko hepyro har romo no. Tuwe hepytywà haw na'ìarew kwaw nehe, hezar.
- ima'eahy ma'e uze'eg Tupàn pe
Zegar haw Tawi hemiapo kwer**
- 41** ¹ Hurywete ma'e hereko 'ymar wapytywà har wà.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upytywà putar a'e wà nehe no, Waneko haw zawaiw katu mehe a'e wà nehe.
- 2** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyro putar wà nehe. Uzekaiw putar waneko haw rehe nehe. Umurywete kar putar ywy imume'u pyrer rehe wà nehe.
Nomono kwaw waàmàtyry'ymar wapo pe wà nehe. Nupuir kwaw wanuwi nehe.
- 3** Wanupaw rehe wama'eahy mehe nehe,

- 1 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
upptywà putar wà nehe.
Omono wi putar wanuhàgaw
wanupe nehe.
- 4 Aze'eg nezewe Tupàn pe ihe.
— O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
azapo ikatu 'ym ma'e ihe,
neze'eg ihaw pà ihe.
Hepuhareko pe hemukatu pà nehe,
a'e izupe.
- 5 Heàmàtyry'ymar uze'eg zemueteahy
herehe wà.
— Tuwe umàno nehe, i'i herehe wà.
— Tuwe teko heharaz izuwi wà
nehe, i'i herehe wà.
- 6 Aze amo wainuromo har ur herexak pà,
Numume'u kwaw ze'eg
azeharomoete har.
Wexak hema'eahy haw no.
Na'e umume'u a'e ma'e oho iko
amogwer wanupe.
- 7 Herehe iakatuwawahy 'ym ma'e
uze'eg zemueteahy herehe wà,
uwewowewo pà wà.
— Iaiw wera'u ma'e uzeapo putar
izupe nehe, i'i uzeupe herehe wà.
- 8 Nezewe i'i wà.
— Ima'eahy tuwe a'e,
Nupu'äm wi pixik kwaw nehe,
i'i herehe wà.
- 9 Te hemyrypar heremiamutar katu
wera'u wiko nezewe a'e no.
Azeruzar tuwe hehe ihe.
Umai'u heràpuz me a'e.
Te a'e wiko heàmàtyry'ymar
romo a'e xe.
- 10 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
hepuhareko pe nehe.
Emumaw hema'eahy haw hemukàg
wi kar pà nehe.
Nezewe mehe apuner putar
heàmàtyry'ymar wanehe
hezepykaw rehe nehe.
- 11 Nahereityk kwaw wà nehe.
Nezewe mehe newe hekatu haw
akwaw putar ihe nehe.
- 12 Heptyywà putar pe nehe, ta'e azapo
ikatu ma'e ihe xe.
Hemuigo kar putar pe nepyr
tuweharupi nehe no.
- 13 Tuwe teko umume'u Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew
wazar ikatu haw wà nehe.
Tuwe umume'u ikatu haw kutàri wà
nehe. Tuwe umume'u ikatu haw
tuweharupi wà nehe no.
Amez, amez. Azeharomoete nehe,
azeharomoete nehe.

PAPE MOKOZ HAW

42—72

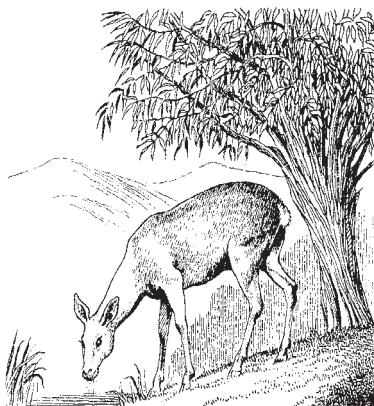
Awa uiwy wi muite wiko ma'e uze'eg Tupàn pe

Zegar haw Kora wanemiapo kwer

42¹ Arapuha iziwez 'y rykaw pupe
har pupe a'e.

Nezewegatète hereko wer nepyr,
o Tupàn.

- 2 Neputar haw nuzawy kwaw heiwez
haw ihewe.
Màràn mehe apuner putar nepyr heho
haw rehe nehe.
- 3 Azai'o 'aromo ihe. Azai'o pyhaw no.
Herehaykwer uzeapo heremiu'romo.
Heàmàtyry'ymar upurana herehe
tuweharupi wà.
— Ma'e pe hekon Tupàn nezar a'e,
i'i ihewe wà.

- 4** Hereko awer rehe hem'aenukwaw
mehe hahy hepy'a ihewe.
Hema'enukwaw Tupàn Hàpuzuhu
pe teko tetea'u wanupi heho awer
rehe ihe.
Aexak kar ureho àwàm teko wanupe.
Uruata oroho ure paw rupi ure.
Urerurywete oroho uruzegar pà
Tupàn ikatu haw imume'u pà.
5 Mâràzàwe tuwe azemumikahy kury.
Mâràzàwe tuwe naherurywete kwaw.
Àro Tupàn ihe. Ikatu haw amume'u
wiwi putar ihe nehe.
Hepyro har romo hekon.
Wiko hezar romo.
- 6-7** Hep'y'a nuzawy kwaw awa imumaw
pyrer ipy'a ihe.
A'e rupi hem'aenukwaw Tupàn rehe.
Ykotok yryhu pe har wànoànog a'e.
'Y ywytyr Eremon pe har ywytyr
Mizar pe har wezyw ypu rupi a'e.
Wànoànog uwyrkyahy mehe
rykaw Zótaw pe.
Hezemumikahy haw herehe Tupàn
hemimur karer
Nuzawy kwaw ykotok a'e.
- 8** Tuwe wexak kar heamutar katu haw
ihewe 'aromo nehe.
Pyhaw amuzàg ikatu haw rehe zegar
haw ihe.
Aze'eg Tupàn hemuigo kar har pe.
- 9** Apuranu Tupàn itahu hemimár
rehe ihe.
— Mâràzàwe tuwe nereharaz ihewi.
Mâràzàwe tuwe heàmàtyry'ymar
Upuraraw kar ma'erahy ihewe wà, a'e
izupe.
- 10** Tehekagwer hahy ihewe,
Heàmàtyry'ymar herehe waze'eg
zemueteahy mehe.
Tuweharupi upuranu herehe wà.
— Ma'e pe hekon Tupàn nezar a'e,
i'i ihewe wà.
- 11** Mâràzàwe tuwe azemumikahy ihe.
Mâràzàwe tuwe naherurywete kwaw.

Nezewe rehe we àro Tupàn ikatu
ma'e hemiapo ràm ihe.
Amume'u ikatu haw teko wanupe
ihe no.
Wiko hepyro har romo hezar romo a'e.

**Awa uiwy wi muite wiko ma'e
uze'eg Tupàn pe**

- 43** ¹ O Tupàn, emume'u hekatu
haw nehe.
Emume'u ikatu ma'e romo hereko
haw nehe,
A'e teko nemuwete 'ymar
wanupe nehe.
Hemunyryk kar hemu'em ma'e
wanawi nehe, ikatu 'ym ma'e
wanawi hemunyryk kar nehe.
- 2** Ne, o Tupàn, ereiko herehe uzekaiw
ma'e romo ne.
Mâràzàwe tuwe erepuir ihewi.
Mâràzàwe tuwe aiko ma'erahy
ipuraraw pà tuweharupi.
Mâràzàwe tuwe heàmàtyry'ymar
upuraraw kar ma'erahy ihewe wà.
- 3** Emur kar neratain yihewe nehe.
Emur kar neze'eg azeharomoete har
nehe no.
Hemu'e putar heho àwàm rehe
wà nehe.
Hemuzewyr kar putar Xiàw ywytyr
nerenaw ikatuahy ma'e pe wà nehe.
Hereraha putar neràpuzuhu nerekò
haw pe wà nehe.
- 4** A'e mehe, o Tupàn, aha putar ma'e a'yr
hapy haw nerenañaromo har pe nehe,
Ta'e hemurywete kar pe tuwe ne xe.
Amupu putar hewioràwiràn nehe.
Amuzàg putar nekatu haw rehe zegar
haw nehe no, o Tupàn hezar.
- 5** Mâràzàwe tuwe azemumikahy ihe.
Mâràzàwe tuwe naherurywete kwaw.
Nezewe rehe we àro putar Tupàn
ikatu ma'e hemiapo ràm ihe nehe.
Amume'u putar ikatu haw teko
wanupe ihe nehe no.
Wiko hepyro har romo hezar romo a'e.

**Wiko ikàg 'ym ma'e romo wà, nezewe
rehe we uzeruzar Tupàn rehe wà**

Zegar haw Kora wanemipa o kwer

44 ¹ O Tupàn, uruenu

Ureipy wanemimume'u kwer ure.
Uruenu neremipa o kwer uhua'u ma'e
Ureipy waneko mehe arer ure,
kwehe arer ure.

2 Eremuhem kar teko nemuwete 'ymar
ne wà. Eremupta kar neremaihu
waiwy rehe ne wà, wanekuzaromo
ne wà.

Umume'u a'e ma'e urewe wà.
Erezepyk tekó amo ae ywy rehe har
wanehe. Eremukàg kar neremaihu
ne wà.

Umume'u a'e ma'e urewe wà.

3 Nupyhyk kwaw a'e ywy utakihe
pupe wà.

Nuweityk kwaw a'e ywy rehe
har ukàgaw rupi wà.

Weityk nepuner haw rupi wà,
nekàgaw rupi wà.

Nerekó haw ihyape katu haw
rupi weityk wà.

Nezewe erexak kar neremaihu wamutar
katu haw ne, neremaihu wanupe ne.

4 Ereiko heruwihawete romo.
Hezar romo ereiko.

Eremur wàmàtyry'ymar waneitykaw
neremaihu wanupe ne.

5 Ururyk ureàmàtyry'ymar nepuner
haw pupe ure wà.

Urumumaw urekutyr ur ma'e ure wà,
ta'e ereiko urerehe we ne xe.

6 Nazeruzar kwaw heywyrarap rehe.
Hetakihepuku numur kwaw
heàmàtyry'ymar waneitykaw ihewe.

7 Xo ne zo urepyro ureàmàtyry'ymar
wanuwi.

Xo ne zo ereityk urerehe
iakatuwawahy 'ym ma'e wà.

8 Urumume'u putar nekatu haw izi'itahy
te kwarahy heixe mehe nehe.

Urumume'u putar neremipa o kwer
ikatu haw tuweharupi nehe no.

9 Ko 'ar rehe, o Tupàn,
ereitykyk urewi kury.

Urereityk kar pe ureàmàtyry'ymar
wanupe.

Nereho kwaw zauxiapekwer wanupi
zeàmàtyry'ymawhu pe ne.

10 Uremuzan kar pe ureàmàtyry'ymar
wanuwi.

Weraha urema'e paw urewi wà.

11 Urereko pe àràpuhàràn ài ne,
uzuka àwàm me oho ma'e ài ne.
Uremuhàmuhàz kar pe amo
ywý wanehe.

12 Erem'e'eg neremaihu temetarer
pixika'l ma'e pupe ne wà.

Nuzawy kwaw ma'e hekuzar katu
'ym ma'e newe a'e wà.

13 Teko urewyly huwake har wexak
neremaihu pe neremipa o kwer wà.
A'e rupi uze'eg zemueteahy urerehe wà.
Uze'eg urywahyahy urerehe wà no.

14 Erezapo ikatu 'ym ma'e urewe no.
A'e rupi amogwer ywy rehe har
uze'eg urywahyahy urerehe wà.
Amogwer tekó upuka urerehe wà.

15 Awa ikàg 'ym ma'e zàwé aiko
tuweharupi ihe. Hemaranugar
haw hepyk.

16 Heàmàtyry'ymar uze'eg urywahyahy
herehe wà no. Aenu herehe
waze'eg urywahyahy mehe ihe wà.
Amo tekó ima'enukwaw herehe
uzepyk àwàm rehe wà. Aenu
herehe waze'eg zemueteahy
mehe ihe wà no.

17 Na'urereharaz kwaw newi ure.
Nuruzuhaw kwaw neze'eg
neremaihu wanupe neremimume'u
kwer ure.

Nezewe rehe we a'e ma'e paw
uzeapo urewe a'e.

18 Nurutyryk kwaw newi ure.
Nurupytu'u kwaw neze'eg heruzar
ire ure.

19 Ne urezuhaw pe urerezar pà àzàg
ryhu pe har wainuromo ne.

- Urerezar pe pytunahy haw inuromo no.
- 20** Aze mo urupytu'u urezar imuwete re, Aze mo uruze'eg amo tupàn a'ua'u wanupe,
- 21** erekwaw mo ureremiapo kwer, Ta'e erekwaw teko wama'enukwaw paw wapy'a pe har ne wà xe.
- 22** Tuweharupi amo ipuruzuka wer urerehe a'e wà, ta'e urumuwete katu ure xe. Urerekò àràpuhàràn wazuka àwàm mehe oho ma'e ài wà.
- 23** Eme'e nehe, hezar. Mâràzàwe tuwe erekter iko ne. Epu'äm nehe. Urewi netyryk ire epytu'u nehe.
- 24** Mâràzàwe tuwe erezeàmim urewi. Mâràzàwe tuwe nereharaz ma'erahy ureremipuraraw wi. Mâràzàwe tuwe nerexak kwaw ma'erahy ureremipuraraw.
- 25** Uruiko heityk pyrer romo. Uru'ar ywy rehe. Urereityk a'e wà, ywyku'i pupe uremomor pà wà.
- 26** Epu'äm urepytywà pà nehe. Urepyro pe nehe, ta'e ureamutar katu pe ne xe.

Umuzàg zegar haw Tuwhiweté zerekò mehe har wà

- Zegar haw Kora wanemiapo kwer
- 45** ¹ Ze'eg ipuràg eteahy ma'e umynehem kar hepy'a, Ko zegar haw tuwhiweté pe imuapyk mehe pape rehe. Heapeku nuzawy kwaw ze'eg imuapykar ikatu ma'e ikair haw a'e.
- 2** O Tuwhiweté, ereiko ipuràg eteahy wera'u ma'e amo awa paw wanuwi ne. Erekwaw neze'egatu haw teko wanuwa rupi no. Tuweharupi Tupàn omono uze'egatu nerehe a'e.

- 3** Emono netakihepuku iapirer pupe neku'aw rehe nehe, O tuwhiweté ikàg ma'e, upuner ma'e, ipuràg eteahy ma'e,
- 4** Nekàgaw a'e, nepuràg eteahy haw a'e no, eremunehew kamir ài ne. Nezewo eho neàmàtyry'ymar wàmàtyry'ym pà nehe. Epyro neze'eg azcharomoete har neàmàtyry'ymar wanuwi nehe. Epyro nekatu haw wanuwi nehe no. Nekàgaw weityk putar zauxiapekwer teteau a'e wa nehe.
- 5** Haime neru'yw apyr. Ukutuk neàmàtyry'ymar wazà'à. Teko ywy nànànar u'ar nepy huwake wà.
- 6** Pureruze'egaw newe Tupàn hemimur kwer nupaw pixik kwaw nehe. O Tuwhiweté, ereruze'eg neremaihu nekatu haw rupi ne wà,
- 7** Erezamutar katu ikatu haw ne. Naneakatuwawahy kwaw ikatu 'ymaw rehe. A'e rupi Tupàn nezar nerexak tuwhiweté romo nemuigo kar pà a'e. Nemurywete kar tuwe tuweharupi. Nerurywete wera'u amogwer tuwhiweté wanuwi upaw rupi ne.
- 8** Nekamir hyàkwenahy a'e, ta'e heta kàpùhàg hekuzar wera'u ma'e hehe a'e xe. Heta kàpùhàg miha her ma'e aroe her ma'e hehe a'e. Xí'äm ipy har wà, wioràwiràn imupu har wà no, upy uxi'äm newe wà, uwioràwiràn umupu newe wà no, hàpuzuhu ita marupi her ma'e pupe imupuràg pyrer pupe wà.
- 9** Heta kuzà neràpuzuhu pe wà. Heta tuwhiweté wanazyr a'e kuzà wainuinuromo wà. Neremireko wapyk nerenaw awyze har rehe a'e.

- Neremireko umunehew uzemupuràg eteahy kar haw or ikatu ma'e iapo pyrer a'e.
- 10** O tuwihawete hemireko ràm, ezeapyaka katu heze'eg pureruze'egaw rehe nehe.
— Nereharaz neremaihu wanuwi nehe, neànàm wanuwi nehe.
- 11** Nepuràg eteahy ne. A'e rupi tuwihawete neputar a'e nehe. Wiko nezar romo a'e. Eruzar ize'eg nehe.
- 12** O tuwihawete hemireko ràm, teko Xir tawhu pe har werur putar ma'e imur e pyràm newe wà nehe.
Teko hemetarer katu ma'e tetea'u ipurumurywete kar wer putar nerehe wà nehe, a'e newe.
- 13** Tuwihawete hemireko ràm wiko tåpuzuhu pupe a'e. Ipuràg eteahy hemireko ràm.
Upyahaw or inemo romo iapo pyrer hopoz iapo pà wà.
- 14** Umunehew kar topoz ipuràg eteahy ma'e izupe wà.
Kuzàwaza wà, hemireko ràm imyrypar wà, oho hupi wà, tuwihawete pe heraha mehe wà. Weraha hemireko ràm imyrypar izupe wà no.
- 15** Uhem tuwihawete hàpuzuhu pe urywete romo wà.
Ikatuahy wanupe a'e.
- 16** O tuwihawete, eremuzàg putar nera'yr tetea'u ne wà nehe.
Wiko putar tuwihawete romo wà nehe, neipy wazàwe wà nehe. Ne, o tuwihawete, eremuigo kar putar nera'yr
Ywy nànànar wanuwihaw romo ne wà nehe.
- 17** Ko hezegar haw umuma'enukwaw kar nekatu haw teko wanupe tuweharupi nehe.

Teko paw umum'e putar nekàgaw tuweharupi wà nehe.

Tupàn wiko zanerehe we

Zegar haw Kora wanemiapo kwer

46 ¹ Tupàn wiko uremimaw romo a'e.

Wiko urekàgaw romo no.

Zanepetywà putar tuwe ma'erahy ipuraraw mehe nehe.

2 A'e rupi nazakyze kwaw nehe.

Aze ywy uryryryryz nehe, aze yryhu pupe ywytyruhu u'ar nehe, iwy pe oho pà nehe,

Nezewe rehe we nazakyze kwaw nehe.

3 Aze heta ykotok uhua'u ma'e yryhu rehe nehe,

Aze ywytyr uryryryryz nehe, nezewe rehe we nazakyze kwaw nehe.

4 Heta amo yrykawhu tawhu Tupàn heko haw pe har wamurywete kar har a'e.

A'e tawhu a'e, — Tupàn Ywate Wera'u Har hàpuzuhu imonokatu pyrer, za'e izupe.

5 Tupàn wiko a'e tawhu pupe.

Teko nuityk pixik kwaw a'e tawhu wà nehe.

Ku'em mehe iz'i'itahy Tupàn upytywà putar a'e tawhu a'e nehe.

6 Amo ae ywy rehe har ukzye tuwe wà.

Tuwihawete wanemaihu uzemumaw wà.

Wànoànog Tupàn, ywy upaw no.

7 Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e wiko zanemyrypar romo a'e.

Tupàn Zako izar wiko zanemimaw romo a'e.

8 Pezur nehe, pexak Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo kwer nehe.

Pexak Tupàn hemiapo kwer teko wamupytuhegatu kar har ywy rehe har nehe.

9 Umumaw zeàmàtyry'ymawhu ywy nànànar nehe.

Uzuhaw wwyrapar paw. Purukutukaw uzeaikaikaw no.

- Wapyk u'yw wi purumimaw tata
pupe no.
- 10 Uze'eg nezewe teko wanupe.
— Pepytu'u pezeàmàtyry'ym ire nehe.
Pekwaw Tupàn romo hereko
haw nehe.
Aiko teko ywy nànànar
wanuwhawete romo.
Aiko ywy nànànar wazar romo no.
- 11 Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e wiko
zanemyrypar romo.
Zako izar wiko zanemimaw romo.

**Tupàn wiko ywy nànànar
waneruze'egar romo**

Zegar haw Kora wanemipa kwer

- 47**¹ Pezopopetek penurywete romo
nehe, teko paw wà.
Pemuzàg ikatu haw rehe zegar haw
Tupàn pe wahyhaw rupi nehe.
- 2 Tuwe teko ukyze Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ywate wera'u har wi
a'e wà nehe.
Wiko tuwhawete uhua'u ma'e romo a'e,
ywy nànànar waneruze'egar romo a'e.
- 3 Tupàn weityk kar teko amo ywy rehe
har zanewe a'e wà.
Weruze'eg kar teko ywy nànànar
zanewe wà no.
- 4 Wexaexak ywy zanerekohaw
zanewe a'e.
Ikatuhay a'e ywy hemiaihu wanupe,
Hemiamutar katu wanupe.
- 5 Tupàn uezupir oho wenaw pe.
Izeupir mehe teko uhapukaz urywete
romo wà. Upy uxi'am oho urywete
haw rehe wà no.
- 6 Pemuzàg zegar haw Tupàn ikatu haw
rehe nehe.
Pemuzàg zegar haw Zaneruwhawete
pe nehe.
- 7 Pemume'u Tupàn ikatu haw pezegar
pà nehe,
Ta'e wiko teko ywy rehe har paw
wanuwhawete romo a'e xe.

- 8 Wapyk Tupàn wenaw ikatu ma'e
rehe a'e.
Wiko teko paw wanuwhaw romo.
- 9 Teko wanuwhaw uzemono'og wà,
Àmàrààw izar hemiaihu
wainuiniromo wà.
Tupàn wiko tuwhawete wakàgaw
ywy rehe har paw wazar romo a'e.
Wiko ma'e paw teko paw wazar
romo no.

Zeruzarez wiko Tupàn ima'e romo

Zegar haw Kora wanemipa kwer

48¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uhua'u a'e.

Aze teko heko haw pe har tawhu pe
har umume'u ikatu haw a'e wà,
ikatuahy.

Ywytyr Xiàw her ma'e imonokatu
pyrer rehe ikatu haw imume'u haw
ikatuahy no.

- 2 Ywytyr Tupàn ima'e a'e, iaiha a'e,
ipuràg eteahy no.

Tawhu tuwhawete ikàg ma'e henaw
a'e, umurywete kar teko ywy
nànànar a'e wà.

- 3 Tupàn omonokatu teko tawhu pupe
a'e wà, tòpuz imuàtà pyrer pupe
a'e wà.

Wexak kar wamonokatu haw
wanupe a'e.

- 4 Amo tuwhawete uzemono'og wà,
Xiàw ywytyr iàmàtyry'ymaw rehe ur
pà wà.

- 5 Tawhu hexak mehe ipytuhegatu wà.
Uzàn na'arewahy a'e wi ukyze
pà wà.

- 6 Ukyze wà. Ukyze tuwe wà.
Nuzawy kwaw kuzà umemyrahy
mehe har wà.

- 7 Wiko kanuhu pupe har
Ykotok uhua'u ma'e inuiniromo har
zàwe wà.

- 8 Xinu Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e hemiapo kwer rehe ze'eg
awer zane.

- Kutàri xixak tawhu zanezar ikàg
wera'u ma'e henaw rehe
Uzeapo ma'e kwer no.
Omonokatu tawhu tuweharupi.
- 9** Uruiko neràpuzuhu pupe, o Tupàn,
Nepuruamutar haw rehe
urema'enukwaw pà ure.
- 10** Teko paw umume'u nekatu haw wà.
Nekàgaw teko ywy nànànar
ukwaw wà.
Ta'e erepureruze'eg iko nekatu
haw rupi xe.
- 11** Penurywete nehe, teko Zeruzarez
pe har wà.
O Tupàn, nepureruze'egaw ikatuahy.
Teko tawhu Zuta ywy rehe har pe
har wà, penurywete ipureruze'egaw
ikatu ma'e rehe nehe.
- 12** Tupàn hemiaihu wà, peata Zeruzarez
tawhu izywyr nehe.
Pepapar hàpuzaïha tawhu izywyr har
pe wà nehe.
- 13** Peme'egatu pàrirogaw wanehe nehe.
Peme'e tuwe tâpuz imuàtà pyrer teko
wazemonokatu haw wanehe nehe.
Nezewe mehe pepuner nezewe
peze'eg pà pezuapyapyr
wanupe nehe.
- 14** — Tupàn wiko putar zanezar romo
tuweharupi nehe, peze putar
wanupe nehe.
— Wexak kar putar zanerape ràm
zaneho àwàm zanewe tuweharupi
nehe, peze putar wanupe nehe.
- Teko paw rupi umàno putar wà nehe**
Zegar haw Kora wanemipa kwer
- 49** **1** Pe teko paw pe wà, pezeapyaka
kata ko ze'eg rehe nehe.
Peinu nehe, ywy nànànar wà.
- 2** Teko hemetarer kata ma'e pe wà,
Teko hemetarer 'ym ma'e pe wà no,
peinu heze'eg nehe.
- 3** Aiko ma'e kwaw katu har romo ihe.
Amume'u putar a'e ma'e ma'e kwaw
par ài nehe.
- 4** Azekaiw katu putar ze'eg xirogatu
ma'e wanehe nehe.
Ze'eg xirogatu ma'e amume'u putar
purupe ihe nehe, hewioràwiràn
imupumupu mehe ihe nehe.
- 5** Aze hereko haw zawaiw katu
ihewe,
Heàmàtyry'ymar iaiw ma'e heywyr
wamàmàn mehe, nakye kwaw
wanuwi ihe.
- 6** A'e iaiw ma'e uzeruzar wemetarer
rehe wà.
Wiko wera'u amo wanuwi wà,
ta'e hemetarer katuahy wà xe.
- 7** Ni amo nupuner kwaw uzepyro haw
rehe wà.
Ni amo nupuner kwaw weko haw
imekuzar haw rehe Tupàn pe wà,
- 8** ta'e temetarer ko ywy rehe har
Nuhyk kwaw amo teko heko haw
hekuzaromo a'e xe.
- 9** Aze amo teko hemetarer katu a'e
nehe, nezewe rehe we umàno
putar amo 'ar mehe nehe.
— Aiko putar tuweharupi nehe,
nupuner kwaw u'e haw rehe.
- 10** Teko ma'e kwaw katu har umàno
a'e wà. Teko paw wexak wamàno
haw wà.
Iranaiw ma'e umàno a'e wà no. Ma'e
kwaw par 'ym umàno a'e wà no.
Upaw rupi katete wezar wemetarer
amo wanupe wà.
- 11** Watymaw uzeapo wapyta haw romo.
Upyta a'e pe tuweharupi wà.
Aze wereko ywy tetea'u wikuwe
mehe wà, nezewe rehe we uzetym
kar wà.
- 12** Teko ikàg wera'u ma'e wà, te teko
hemetarer katu wera'u ma'e wà no,
nupuner kwaw umàno àwàm wi
uhemaw rehe wà.
Ma'ea'yr umàno wà.
Nezewegatete a'e teko umàno
putar a'e wà nehe no.

- 13 Peme'e uezapo ma'e ràm rehe nehe,
uzehe uzeruzar ma'e wanupe
uezapo ma'e ràm rehe nehe.
Amo hurywete wemetarer
uhua'u ma'e rehe wà.
Pexax wanupe uezapo ma'e ràm
iahykaw rehe àràm nehe.
- 14 Wamono'ogar weraha àràpuhàràn
a'e wà. Nezewegatete teko wamàno
haw weraha a'e teko a'e wà no.
Weraha wà.
Umàno putar àràpuhàràn izuka
pyràm ài wà.
Iku'em mehe ikatu ma'e weityk
putar a'e teko wà.
Wanetekwer inem putar umàno ma'e
kwer wapyta haw pe wà nehe,
muite waneko awer wi wà nehe.
- 15 Tupàn hepyro putar màno haw
ikàgaw wi nehe,
Ta'e hemuixe kar putar weko haw
pe nehe xe.
- 16 Aze amo uezapo hemetarer katu
ma'e romo nehe, pezekaiw zo
hehe nehe.
Tuweharupi hemetarer uhua'u wera'u
oho iko. Pezemumikahy zo
hemetarer tetea'u rehe nehe,
- 17 ta'e umàno mehe nupuner kwaw ni
pitài wemetarer heraha haw rehe
nehe xe.
Hemetarer noho kwaw hupi itym
àwàm mehe nehe.
- 18 Upuner weko haw rehe urywete
haw rehe.
Teko upuner ikatu haw ikàgaw
rehe uze'egatu haw rehe wà no.
- 19 Nezewe rehe we umàno mehe
uzemono'og putar oho uwipy
wainuinuromo nehe.
Ipytunahy haw nupaw pixik kwaw
a'e pe nehe.
- 20 Teko ikàg wera'u ma'e
Nuhem kwaw umàno àwàm wi a'e wà.
Nezewe rehe we umàno putar
ma'e'a'yr ài wà nehe.

- Tupàn imuweste katu haw**
Zegar haw Azaw hemiapo kwer
- 50** ¹ Tupàn, o Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e uze'eg iko ywy
nàñànar wanenoz pà a'e.
Wenoz teko ywy iphegwer rehe
har wà.
Wenoz teko inugwer iphegwer
rehe har wà no.
- ² Tupàn heiny katu kwarahy ài pe
pe Zeruzarez pe a'e.
Tawhu ikatuahy ma'e pe a'e,
Ipuràg eteahy ma'e pe a'e.
- ³ Tupàn Zanezar ur iko a'e. Nur kwaw
uze'eg 'ym pà nehe.
Nur kwaw wànoànog 'ym pà nehe.
Tata ma'e imumaw har ur henataromo.
Ywytuaiw ur iko izywyr no.
- ⁴ Wenoz ywak iko. Wenoz ywy iko no.
Wexak kar putar wemiaihu
wanemiapo kwer imume'u haw
nehe, wanupe nehe.
- ⁵ — Pemono'og herehe uzeruzar ma'e
pe wà nehe, i'i wanupe.
— Pemono'og uze'egaw herehe we
iapo katu arer pe wà nehe, i'i.
— Uzuka kar ma'e'a'yr herenataromo
wà, herehe uzeruzar haw hexak kar
pà ihewe wà, i'i wanupe.
- ⁶ Ywak umume'u Tupàn ikatu haw.
Umume'u teko wanemiapo kwer
imume'u har romo heko haw no.
- ⁷ Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e wemiaihu wanupe kury.
— Pezeapyaka katu, heremaihu,
heremimume'u ràm rehe nehe.
Amume'u putar penemiapo kwer
ikatu 'ym ma'e nehe, teko Izaew
izuapyapyr wà.
Aiko Tupàn romo ihe, pezar romo
aiko ihe.
- ⁸ Naze'egahy kwaw peme ma'e'a'yr
herenataromo izuka pyrer wanehe
ihe nehe,
Ma'e ihewe imur pyrer wanehe
ihe nehe.

- 9 Naputar kwaw tapi'ak awa peko pe har ihe wà.
Naputar kwaw àràpuhàrànete peneimaw wainuiuromo har ihe wà,
- 10 Ta'e miar ka'a pe har wiko hereimaw romo a'e wà xe.
Tapi'ak tetea'u ywytyruhu rehe har paw wiko hema'e romo wà no.
- 11 Wiràmiri ywytyr rehe har paw wiko hereimaw romo wà.
Miar katu pe har paw wiko hema'e romo wà.
- 12 Aze mo hema'uhez, nainoz iwer mo ma'e peme ihe.
Ta'e aiko ywy izar romo ihe xe.
Aiko ywy rehe har paw wazar romo ihe no.
- 13 Aipo a'u putar tapi'ak awa ho'o kwer ihe nehe.
Aipo a'u putar àràpuhàrànete huwykwer ihe nehe.
- 14 Tuwe hekatu haw imume'u haw pemur ihewe imur pyr romo nehe.
Tuwe pemur ma'e penemimume'u kwer paw ihewe imur pyr romo nehe. Aiko Tupàn Ywate Wera'u Har romo ihe.
- 15 Aze herenoz pe ma'erahy ipuraraw paw 'ar mehe nehe,
Apypyro putar ihe nehe.
A'e mehe pemume'u putar hekatu haw nehe, i'i Tupàn wemiaihu wanupe.
- 16 Nezewe rehe we uze'eg Tupàn ikatu 'ym ma'e wanupe kury.
— Mo umume'u kar heze'eg peme.
Mo pemuze'eg kar heremimume'u kwer rehe wà.
- 17 Aze hepurumukatu wer penemiapo rehe peme, naopeputar kwaw imukatu haw.
Aze azapo kar ma'e peme, naperuzar kwaw heze'eg.
- 18 Aze pexak amo imunar ma'e, pezemurypyrapar hehe we.
Peata peho peiko awa wemireko 'ym puhe oho ma'e wanehe we, kuzà umen 'ym puhe oho ma'e wanehe we.
- 19 Pezemuàgà'ym tuweharupi ikatu 'ym ma'e amo wanupe imume'u àwàm rehe.
Penemu'em wanupe peze'eg rehe pema'enukwaw 'ym pà no.
- 20 Tuweharupi peze'eg zemueteahy penywyr wanehe.
Penemu'em wanehe purupe no.
- 21 Pezapo a'e ikatu 'ym ma'e peho.
Naze'eg kwaw ihe.
— Wiko zanezàwe a'e, peze herehe.
Ko 'ar rehe amume'u putar pekatu 'ymaw ihe nehe kury.
Aexak kar putar penemiawy kwer nehe no.
- 22 Peneharaz ihewi. Pema'enukwaw katu penemiapo kwer rehe nehe.
Aze napema'enukwaw kwaw wanehe nehe, apumumaw putar ihe nehe.
Ni amo nupuner kwaw pepyro haw rehe wà nehe.
- 23 Aze amo teko werur ma'e ihewe nehe, hekatu haw rehe nehe, a'e teko hemuwete katu iko a'e.
Apyro putar herape rupi wata ma'e upaw rupi ihe wà nehe.

***Uzemumikahy haw,
ikatu 'ymaw imunàaw no***
Zegar haw Tawi hemiapo kwer

- 51** ¹ O Tupàn, hepuhareko pe nehe, ta'e erepuruamutar katu ne xe.
Erepurupuhareko katu ne,
A'e rupi emunàn heremiapo kwer ikatu 'ym ma'e paw ihewi nehe.
- ² Hemukatu hekatu 'ymaw wi paw rupi nehe.
Emunàn heremiapo kwer ikatu 'ym ma'e ihewi nehe no.
- ³ Akwaw katu heremiawy kwer ihe.
Heremiapo kwer ikatu 'ym ma'e uzekwaw kar ihewe tuweharupi.
- ⁴ Azapo ikatu 'ym ma'e newe. Xo nekutyr zo azapo ikatu 'ym ma'e.
Azapo neremimutar 'ym.

- Heremiapo kwer neremimume'u ikatu.
- Nekatu herehe nezepyk mehe, ta'e heaiw ihe xe.
- 5** Hezexak kar haw henataromo nahekatu kwaw azeharomoete ihe. Hehy hie pupe hemuigo kar awer 'ar henataromo aiko ikatu 'ym ma'e iapo har romo no.
- 6** Ereputar teko ikatu ma'e ne wà. Emynehem kar hepy'a nema'ekwaw paw pupe nehe.
- 7** Ezo'ok hekatu 'ymaw ihewi nehe. A'e mehe hekatu putar nehe. Hemukatu nehe. A'e mehe hexigatu wera'u putar hoko hawer wi nehe.
- 8** Einu kar wi teko hurywete ma'e ihewe ne wà nehe. Einu kar ikatu ma'e rehe wazegar mehe ne wà nehe. Hezuhazuhaw pe ne. Hemu'i pe no. Nezewe rehe we herurywete wi putar nehe.
- 9** Ezeàpumi heremiapo kwer ikatu 'ym ma'e hexak 'ym pà nehe. Emunàn hekatu 'ymaw paw rupi nehe.
- 10** O Tupàn, hemuigo kar pe ipy'a ikatu ma'e hereko har romo nehe. Hemuigo kar pe ikatu ma'e iapo har romo nehe, neremimutar iapo har romo nehe.
- 11** Hemono kar zo pe newi nehe. Emunyryk zo nerekwe ikatuahy ma'e ihewi nehe.
- 12** Hemurywete kar wi pe nerehe we hepyro àwàm rehe nehe. Neremimutar rehe hepureruzar wer haw emuputa kar hepy'a pupe nehe. Ezapo kar neremiapo putar haw herekwe pe nehe.
- 13** A'e mehe amu'e putar ikatu 'ym ma'e iapo har neze'eg rehe ihe wà nehe. A'e rupi uzewyr putar newe wà nehe.
- 14** O Tupàn hepyro har, hepyro pe mào haw wi nehe. A'e mehe amume'u putar nekatu haw herurywete pà ihe nehe.

- 15** O hezar, emume'u kar ze'eg ikatu ma'e ihewe nehe. A'e mehe amume'u putar nekatu haw nehe.
- 16** Nereputar kwaw ma'ea'yr heremizuka ràm ne wà. Ma'ea'yr nemuwete katu haw rehe hapy pyr na'ikatu kwaw newe wà.
- 17** O Tupàn, herekwe wiko wera'u 'ym ma'e amono newe imono pyr romo ma'ea'yr izuka pyr zàwenugar romo ihe. Nereityk kwaw teko wiko wera'u 'ym ma'e ne wà. Teko wemiapo ikatu 'ym ma'e wi uzemumikahy ma'e eremur kar nezeupe ne wà.
- 18** O Tupàn, eptyywà Zeruzarez pe har nekatu haw rupi nehe. Emupù'äm wi Zeruzarez ipàrirogaw heityk pyrer nehe.
- 19** A'e mehe aze teko uzuka kar ma'ea'yr nemuwete pà neze'eg awer rupi katete wà nehe, eremuawayze putar ne wà nehe. Ereputar putar ma'e nemuwete haw hapy pyr nehe no. Teko uzuka kar putar tapi'aka'yr awa wazuka haw rehe nerenataromo har rehe wà nehe.
- Tupàn ikatu haw imume'u haw**
Zegar haw Tawi hemiapo kwer
- 52** ¹ Awa ikàg ma'e ne. Mâràzàwe tuwe eremume'u nekatu 'ymaw amo wanupe ne. — Hekatu 'ymaw ipuràg ihewe, ere wanupe. Tupàn ipuruamutar haw nupaw pixik kwaw nehe.
- 2** Eremume'u amogwer teko wamumaw pàwàm iko nezeupe. Neapeku nuzawy kwaw takihe haime katu ma'e purukixi ma'e a'e.
- 3** Ikatu 'ymaw ikatu wera'u newe ikatu haw wi a'e. Temu'emaw ikatu wera'u newe ze'eg azeharomoete har wi a'e.

- 4 Hemu'em ma'e romo ereiko.
Neze'eg nuzawy kwaw takihe.
Erekutuk teko ne wà.
Wakutukaw ikatu newe.
- 5 A'e rupi Tupàn nemumaw putar
azeharomoete a'e nehe.
Nepyhyk putar nehe, neràpuz nerekò
haw wi nereityk pà nehe.
Tupàn nezo'ok putar ywy wikuwe
ma'e hereko har wi nehe.
- 6 Teko Tupàn heruzar har wexak putar
nezo'okaw a'e wà nehe. A'e rupi
ukyze putar wà nehe.
Upuka putar nerehe wà nehe,
nerehe uze'eg pà wà nehe.
- 7 — Peme'e ko awa rehe nehe.
— Hepyro pe nehe,
ni'i kwaw Tupàn pe a'e.
Uzeruzar wemetarer uhua'u ma'e
rehe uma'e tetea'u rehe.
Wekar uzepyro àwàm ukatu 'ymaw
pupe, i'i putar nerehe wà nehe.
- 8 Ihe aiko uri 'yw ikyr katu ma'e ài ihe.
Herezuz tekoko Tupàn hàpuz huwake.
Tuweharupi azeruzar ipuruamutar
haw rehe heptyu'u 'ym pà.
- 9 O Tupàn, tuweharupi amume'u putar
nekatu haw ihe nehe, ta'e
neremiaapo kwer ikatu a'e xe.
Neremiaihu nerehe uzeruzar ire
upytu'u 'ym ma'e wainuinuromo
amume'u putar nekatu haw ihe nehe.

Iaiw haw, zepyro haw no

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

- 53** 1 Nezewé uze'eg iranaiw ma'e
uzeupe a'e wà.
— Na'ikàg kwaw Tupàn, i'i wà.
Upaw rupi uezapo ipihe ma'e iapo
har romo wà.
Uzapo iaiw ma'e oho waiko wà.
Naheta kwaw ni pitài ikatu ma'e
iapo har wà.

- 2 Ywak rehe wapyk mehe Tupàn
ume'e teko paw wanehe.
Wekar amo ikatu ma'e iko.

- Aipo heta amo hemuwete katu
har, i'i uezupe uehe upuranu pà.
3 Upaw rupi upytu'u hehe uzeruzar
ire wà.
Wakatu 'ymaw paw
uzuawayagatu wà.
Naheta kwaw ni pitài ikatu ma'e
iapo har wà.
Azecharomoete naheta pixik kwaw wà.
- 4 Tupàn upuranu purehe a'e.
— Aipo a'e teko ikatu 'ym ma'e
nukwaw kwaw ma'e wà.
Tuweharupi imunar heremaihu
wama'e rehe wà.
Nuze'eg kwaw ihewe wà no, i'i Tupàn.
- 5 Uryryryryz putar ukyze pà a'e wà nehe.
Nuryryryryz pixik kwaw nezewé
a'e 'ym mehe wà,
Ta'e Tupàn umuhàmuhàz
wàmàtyry'ymar wàkàgwer a'e wà xe.
Weityk wà.
A'e rupi Izaew ipurumuzàmužàg
weityk putar upaw rupi katete wà.
- 6 Tuwe Tupàn uputar Izaew wapyro
àwàm Zeruzarez wi ur ma'e ràm a'e
nehe.
Zako izuapyapyr hurywete putar
wà nehe,
Ta'e Tupàn umukatu putar waneko
haw a'e nehe xe.
- Tupàn pe upytywà haw henoz taw**
Zegar haw Tawi hemiapo kwer
- 54** 1 O Tupàn, hepyro pe nekàgaw
pupe nehe.
Hemunyryk kar pe katu 'ymaw wi
nekàgaw pupe nehe.
- 2 Einu, o Tupàn, newe heze'egaw nehe.
Ezeappyaka katu heze'eg rehe nehe.
- 3 Ta'e amo wanuwi wiko wera'u ma'e
uhem wà waiko heàmàtyry'ym pà
a'e wà xe.
Ipuruzukaiw ma'e ipuruzuka wer
herehe wà.
A'e teko nuzekaiw kwaw Tupàn
rehe wà.

- 4 Akwaw Tupàn heptyywà har romo
heko haw ihe.
Heàmàtyry'ymar waneitykar romo
heko haw akwaw no.
- 5 Tuwe Tupàn umuzewyr kar
heàmàtyry'ymar wakatu 'ymaw
a'e nehe, wakutyr a'e nehe.
Tupàn nutyryk kwaw wemaihu
wanuwi.
A'e rupi umumaw putar
heàmàtyry'ymar a'e wà nehe.
- 6 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Azuka kar putar ma'ea'yì neruwa
rupi ihe wà nehe, ta'e heporomono
wer wanehe newe ihe xe.
Amume'u putar nekatu haw nehe,
ta'e nekatuahy ne xe.
- 7 Erezo'ok ma'erahy heremipuraraw
paw ihewi.
Aexak heàmàtyry'ymar waneityk
awer no.

*Awa ma'erahy ipuraraw
par uze'eg Tupàn pe*

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

- 55** 1 O Tupàn, herenu pe newe heze'eg
mehe nehe.
Ezapo tuwe ma'e hereminoz nehe.
- 2 Ezeapyaka katu herehe nehe.
Ewazar heze'eg nehe.
Ma'erahy heremipuraraw
nahemupytu'kar kwaw a'e.
- 3 Aryryryryz ihe, heàmàtyry'ymar
hezuka àwàm imume'u haw henu
mehe ihe.
Ihewe heàmàtyry'ymar wanemiapo
ikatu 'ym ma'e a'e, hezuwah a'e.
Umu'ar kar iaiw haw herehe wà.
Wikwahy ihewe wà.
Na'iakatuwawahy kwaw herehe
wà no.
- 4 Hepy'a tynehem hekyze haw pupe.
Hemàno haw wi hekyze haw u'ar
herehe a'e.
- 5 Akyze tuwe ihe. Aryryryryz teko.
Hekyze haw uzeapo hezar romo.

- 6 Na'e aze'eg ihe.
— Aze mo apuner hewewe haw rehe
pykahu ài, awewe mo hepytu'u
àwàm me.
- 7 Àzàn mo muite xe wi.
Ywyxiguhu rehe aikuwe mo.
- 8 Na'arewahy aikar mo hemimaw
ywytu wi ihe,
Ywytuaiw wi ihe, a'e hezeupe ihe.
- 9 Hezar, emumaw a'e teko wanemiapo
putar haw nehe. Emuaiw
uzeupeupe waze'egaw nehe no,
Ta'e aexak puruzuka haw tawhu pe
ihe xe. Aexak zeàmàtyry'ymaw
a'e pe ihe no.
- 10 'Aromo, pyhaw no, a'e teko wata oho
waiko pàrirogaw iapyr wà, pàrirogaw
tawhu izywyr har rehe wà.
Tawhu tynehem iaiw paw pupe.
Tynehem ma'erahy pupe no.
- 11 Heta tetea'u ma'emumaw paw
tawhu pe.
Ma'eme'egaw tynehem purehe
imunar ma'e pupe. Tynehem
purupe hemu'em ma'e pupe no.
- 12 Herehe uze'eg urywahyahy ma'e a'e,
nuiko kwaw heàmàtyry'ymar
romo a'e.
Aze mo wiko, apuner mo henu
haw rehe hezàn 'ym pà ihe.
Herehe uze'eg zemueteahy ma'e
nuiko kwaw hekutyr har romo a'e.
Aze mo wiko, azeàmim mo izuwi ihe.
- 13 Ne hemryrypar ne, ereiko herehe
uze'eg urywahyahy ma'e romo ne.
Ne herehe we har ne, herupi wata
ma'e ne, ereiko herehe uze'eg
zemueteahy ma'e romo ne.
- 14 Izypy mehe zaha teko wanupi Tupàn
imuwete katu pà hàpuzuhu pupe.
Zaze'eg zanezeupeupe ikatu haw
rupi zane no.
- 15 Tuwe màno haw ur na'arewahy
heàmàtyry'ymar wanehe nehe.
Tuwe wikuwe putar umàno ma'e
kwer wapyta haw pe oho mehe

- wà nehe, ta'e ikatu 'ymaw
upyta wanàpuz me xe.
Upyta wapy'a pupe no.
- 16** Aze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
pe heptyywà àwàm henoz pà izupe.
Hepyro a'e.
- 17** Ku'em mehe ihe, kwarahy wapyter
pe hin mehe ihe no, pyhaw ihe no,
Aza'i'o heremipuraraw rehe heze'eg
pà ihe.
Herenu a'e.
- 18** Hererurhekutuk kar 'ym pà
zeàmàtyry'ymawhu wi a'e.
Heàmàtyry'ymar heta tetea'u wà.
Nezewe rehe we hepyro wanuwi a'e.
- 19** Tupàn, 'Ar ipy henataromo har,
pureruze'eg ma'e a'e, herenu a'e.
Weityk heàmàtyry'ymar a'e wà.
Ta'e na'ipurumukatu wer kwaw weko
haw rehe a'e wà xe.
Nukyze kwaw Tupàn wi wà.
- 20** Herehe we arer kwehe arer
uzàmàtyry'ym umyrypar wà.
Nuzapo kwaw ma'e uze'eg umyrypar
wanupe wemimume'u kwer
rupi a'e.
- 21** Ize'eg ikatu wera'u tapi'ak kamykwer
ikawer wi a'e.
Nezewe rehe we ipy'a pe heta purehe
iakatuwawayh 'ymaw.
Ize'eg ihym wera'u ma'e kawer
wi a'e.
Nezewe rehe we omonohok ma'e
takihe haime katu ma'e ài.
- 22** Aze zawaiw katu nerekohaw nehe,
emume'u Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e pe nehe. Neptyywà
putar nehe.
Numu'ar kar pixik kwaw weruzar
har wà.
- 23** Ne, o Tupàn, ereityk putar
Puruzuka ma'e umàno ma'e kwer
wapyta haw iwy pe nehe.
Numumaw kwaw ukwarahy iku'aw
har wiko pà wà nehe.
Ihe zote azeruzar putar nerehe nehe.

- Tupàn wiko herehe we**
Zegar haw Tawi hemiapo kwer
- 56**¹ Hepuhareko pe nehe, o Tupàn,
Ta'e heàmàtyry'ym waiko a'e
wà xe.
Heàmàtyry'ymar herekar waiko
tuweharupi wà.
- 2** Heàmàtyry'ym waiko 'ar rehe
katu wà.
Heàmàtyry'ymar heta tetea'u wà.
- 3** Hekyze mehe azeruzar nerehe ihe,
O Tupàn Upuner Wera'u Ma'e.
- 4** Azeruzar Tupàn rehe. Amume'u
hemimume'u kwer ikatu haw no.
Azeruzar hehe. Nakye kwaw
ma'e wi nehe.
Teko nupuner kwaw ikatu 'ym ma'e
ihewe iapo haw rehe wà. Na'ikàg
kwaw Tupàn zàwe wà.
- 5** Heàmàtyry'ymar umuaiw hema'erekohaw
ihewe 'ar rehe katu wà.
Xo ikatu 'ym ma'e ihewe wemipa
râm rehe zo ima'enukwaw wà.
- 6** Uzeàmim muite teko wanuwi
uzemono'og pà wà.
Ume'e heremipa rehe wà.
Hezuka haw 'ar wàro waiko wà.
- 7** O Tupàn, ezepyk a'e teko wanehe
wakatu 'ymaw hekuzaromo nehe.
Eityk a'e teko nekwhay haw pupe
ne wà nehe.
- 8** Erekwaw hereko haw.
Ma'erahy apuraraw teko.
Erexak herehaykwer paw rupi ne.
Aipo neremuapyk kwaw
herehaykwer nepape rehe.
- 9** Aenoz heptyywà àwàm newe.
Henoz mehe heàmàtyry'ymar uzàn
putar oho newi wà nehe.
Pitai ma'e akwaw ihe: Tupàn wiko
herehe we a'e.
- 10** Amume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e hemimume'u kwer ikatu
haw ihe.
- 11** Azeruzar hehe. Nakye kwaw
ma'e wi nehe.

- Teko nupuner kwaw ikatu 'ym ma'e
iapo haw rehe ihewe a'e wà, ta'e
na'ikàg kwaw Tupàn zàwe a'e wà xe.
- 12** O Tupàn, amono putar ma'e
heremimume'u kwer newe ihe nehe.
Amono putar ma'e newe nekatu haw
imume'u haw romo nehe.
- 13** Ta'e hepyro pe hemànò haw wi ne xe.
Hemunyryk pe hereitykaw wi ne no.
Nezewe, o Tupàn, ata neruwarupi ihe.
Ata tatainý purumuigo kar ma'e
rehe we no.

Tupàn wiko zanemimar romo a'e*Zegar haw Tawi hemiapo kwer*

- 57**¹ Hepuhareko pe nehe, o Tupàn.
Hepuhareko pe nehe, ta'e aikar
hepyro àwàm nerehe ihe xe.
Aexak hepyro haw nepepo i'ág rehe.
Apyta a'e pe.
Xo ikatu 'ymaw iho re zo ahem a'e wi.
- 2** Aze'eg Tupàn Ywate Wera'u Har pe
heptyywà àwàm henoz pà izupe.
Aenoz Tupàn ihe. Heptyywà ikatu
'ym ma'e wi hemunyryk kar pà a'e.
- 3** Uwazar putar heze'eg ywak rehe
wiko mehe. Hepyro putar nehe.
Weityk putar hekutyr ur ma'e ràm
wà nehe.
Tupàn wexak kar putar upuruamutar
haw ihewe nehe. Wexak kar putar
puruwi utyryk 'ymaw ihewe nehe no.
- 4** Heàmàtyry'ymar umàmàn heywyr wà.
Nuzawy kwaw zàwàruhu iriàw wà.
Ipuru'u wer herehe wà.
Wanàz nuzawy kwaw purukutukaw
wà. Nuzawy kwaw u'yw wà no.
Wapeku nuzawy kwaw takihepuku
haime ma'e wà.
- 5** O Tupàn, exak kar nehua'u haw
ywak rehe har nehe, purupe nehe.
Tuwe nekàgaw nepuràg eteahy haw
heiny katu ywy nànàn nehe no.
- 6** Heàmàtyry'ymar uzapo ma'e hephyhyk
pà wà, hezuka pà wà.

Azemumikahy hekyze pà ihe.
Uzapo ywykwaruhu herape rupi
hetym àwàm romo wà.
Iapo har zote u'ar wemiapo
kwer pupe wà no.

7 Hepy'a pe azeruzar katu nerehe,
o Tupàn. Hekàg tuwe ihe.
Amuzàg putar zegar haw nekatu
haw imume'u pà nehe.

8 Eme'e nehe, hepy'a.
Eme'e nehe, hewioràwiràn. Epu'äm
nehe, hewioràw zàwenugar.
Amume'e kar putar kwarahy ihe nehe.

- 9** Hezar, amume'u putar nekatu haw
ywyl nànànar wainuinuromo nehe.
Amume'u putar nekàgaw amogwer
teko wainuinuromo nehe.
- 10** Nepuruamutar haw uhua'u a'e.
Uhem ywak rehe. Puruwi netryyk
'ymaw uhem ywàkun rehe.
- 11** O Tupàn, exak kar nehua'u haw
ywak rehe har purupe nehe.
Tuwe nekàgaw nepuràg eteahy haw
heny katu ywy nànàn nehe no.

**Tupàn uzepyk putar ikatu 'ym ma'e
iapo har wanehe nehe***Zegar haw Tawi hemiapo kwer*

- 58**¹ Pe tuwihaw wà, aipo penemu'em
teko wanemipa kwer imume'u
mehe.
Aipo xo ikatu 'ym ma'e wanehe
pezekaiw.
- 2** Azeharomoete napekatu kwaw.
Xo ikatu 'ym ma'e iapo àwàm
rehe pema'enukyaw.
Pezapo iaiw ma'e teko ko ywy
rehe har wanupe.
- 3** Ikatu 'ym ma'e umumaw u'ar ikatu
'ym ma'e iapo pà wà.
Uzexak kar awer 'ar henataromo
xo temu'emaw zo umume'u oho
waiko wà.
- 4** Nuzawy kwaw mozaiw wà.
Tynehem puruzuka haw pupe wà.

- Uwàptym wapyakwar moz ma'e
henu 'ymar ài wà.
- 5 A'e moz na'ipurenu wer kwaw moz
imugakwaw par rehe iz'e'eg mehe wà.
- 6 O Tupàn. Ezuhaw ikatu 'ym ma'e
wanàz nehe.
O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
ez'o'ok wanàz nehe,
a'e zàwàruhu iriàw ipuruzukaiw
ma'e wanuwi nehe.
- 7 Tuwe ikatu 'ym ma'e ukàzym 'y ywy
rehe izakook pyrer ài wà nehe.
Tuwe uzezuhazuhaw ka'api'i pe rupi
hezuz ma'e kwer ài wà nehe.
- 8 Tuwe ukàzym amu'a to'om inuromo
har ài wà nehe.
Tuwe wiko kwarer umàno ma'e kwer
romo uzexak kar ma'e ài wà nehe.
A'e kwarer nuekak pixik kwaw
kwarahy a'e.
- 9 Uzeapo ma'e ikwaw 'ym mehe we
Ikatu 'ym ma'e uzeomonohok kar
ka'akyri ài wà.
Wanekupe mehe we
Tupàn omono kar putar uwewi
upyutuhemaw pupe wekwahy haw
ukaz ma'e rupi nehe.
- 10 Ikatu ma'e hurywete putar wà nehe,
Ikatu 'ym ma'e iapo har wanehe
Tupàn izepyk mehe wà nehe.
Ikatu ma'e uhez putar upy ikatu 'ym
ma'e wanuwkykwer pupe wà nehe.
- 11 Paw rupi uze'eg putar nezewi wà nehe.
— Azeharomoete Tupàn uzapo ikatu
ma'e a'e, ikatu ma'e wanupe a'e.
Azeharomoete heta Tupàn ywy rehe
har wanemiapo kwer imume'u har
a'e, i'i putar wà nehe.

Tupàn hepyro putar heàmàtyry'ymar wanuwi nehe

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

- 59**¹ O hezar, hepyro pe
heàmàtyry'ymar wanuwi nehe.
Hemunyryk kar pe herehe ipuruzuka
wer ma'e wanuwi nehe.

- 2 Hepyro pe awa ikatu 'ym ma'e
wanuwi nehe.
Hemunyryk kar pe a'e puruzuka
ma'e wanuwi nehe.
- 3 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
eme'e kury.
Heráro herereko hezuka àwàm
rehe a'e wà.
Awa purupe ma'erahy ipuraraw kar
har uzemono'og waiko hezuka
àwàm imume'u pà wà.
Nazapo kwaw ikatu 'ym ma'e
wanupe hezezuka kar pà ihe.
Nazezuka kar kwaw teko wanupe
heaw paw hekuzaromo.
- 4 Nazapo kwaw ikatu 'ym ma'e.
Nezewi rehe we uzàn hekutyr wà,
ta'e herehe ipuruzuka wer wà xe.
- 5 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Ikàg Wera'u Ma'e ne, epu'äm
ezuwà hepytywà pà nehe.
Ne ae exak nehe,
o Tupàn Izaew Wazar.
Eme'e teko amo ae ywy rehe har
nerehe uzeruzar 'ym ma'e wanehe
nezepyk pà nehe.
Epuhareko zo a'e neàmàtyry'ymar
iaiw ma'e ne wà nehe.
- 6 Pyhaw uzewyr wà.
Umàmàn tawhu iwyr wà.
Okororo zawar ài wà.
- 7 Wapeku nuzawy kwaw takihepuku wà.
Uhapukaz tawhu pe har wazuka
àwàm imume'u pà wà, wanehe
uze'eg zuawyagatu pà wà.
— Teko nazanerenu kwaw a'e wà,
i'i uzeupeupe wà.
- 8 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
erepuka wanehe.
Ereze'eg ury wahyahy teko nerehe
uzeruzar 'ym ma'e nànà.
- 9 O Tupàn, azeruzar nekàgaw rehe ihe.
Ereiko hemimaw romo ne.
- 10 Tupàn hezar ur putar heàwàxi pà
upuruamutar katu haw rupi a'e nehe.

- Wexak kar putar heàmàtyry'ymar
wanentitykaw ihewe a'e nehe.
- 11 O hezar, ezuka zo heàmàtyry'ymar
na'arewahy ne wà nehe.
Aze erezuka na'arewahy ne wà nehe,
heànàm heharaz putar wakatu
'ymaw wi a'e wà nehe.
- O urezar, uremimaw zàwenugar,
emuhàmuhàz heàmàtyry'ymar
nekàgaw pupe nehe. Eityk
wamumaw pà ne wà nehe.
- 12 Tuweharupi uze'eg mehe
heàmàtyry'ymar uzapo ikatu 'ym
ma'e a'e wà.
Wiko wera'u amo wanuwi a'e wà. Tuwe
waneko wera'u haw upaw nehe.
Omono ze'egai amo teko
wanehe wà. Hemu'em wà no.
- 13 A'e rupi ainoz ko ma'e newe ihe kury.
— Emumaw a'e teko nekwahy mehe
ne wà nehe. Azeharomoete.
Tuwe uzeluzuka kar upaw rupi wà nehe.
Nezewe mehe ukwaw putar Tupàn
Izaew waneruze'egar romo heko
haw a'e wà nehe.
Ukwaw putar teko paw Tupàn
hemiruze'eg romo waneko haw
a'e wà nehe no.
- 14 Pyhaw heàmàtyry'ymar uzewyr wà.
Umàmàn wà tawhu izywyr wà.
Uzemuakyr zawar ài wà.
- 15 Wata oho tawhu rupi zawar ài wà,
Wemi'u ràm hekar pà wà.
Uze'eg a'e wà, aze wanemi'u nuhyk
kwaw wanupe.
- 16 Nezewe rehe we ihe azegar putar
nekàgaw rehe ihe nehe.
Ku'em mehe amume'u putar
nepuruamutar katu haw wahy
haw rupi nehe,
Ta'e ereiko hemimaw romo ne xe.
Ma'erahy ipuraw mehe apuner
hezeàmimaw rehe nerehe ihe.
- 17 Amume'u putar nekatu haw ihe nehe,
o Tupàn, herehe uzekaiw ma'e.

Ereiko hemimaw romo.
Ereiko Tupàn heamutat katu har romo.

Urereityk Tupàn a'e

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

60 ¹ O Tupàn, eryetyryk urewi ne.

Urereityk pe ne.

Erekwahy urewe a'e 'ar mehe.
Ko 'ar rehe erezur wi urewe.

² Eremuryryryryz kar ywy ne,
ipe'a pà ne.

Erewàpytym a'e ywykwar ne wà kury,
Ta'e uzekazeka iko a'e xe.

³ Erepuraraw kar ma'erahy tetea'u
neremiaihu wanupe.

Eremur win urewe i'u kar pà urewe.
A'e rupi uruata kwerupi ureka'u pà ure.

⁴ Ereupir pànuhu nerer hereko har
newi ukyze ma'e wanenataromo.

— Peraha ko pànuhu
zeàmàtyry'ymawhu pe nehe,
ere wanupe.

Nezewe mehe upuner weitykaw
wi uhemaw rehe wà.

⁵ Urepyro pe nekàgaw pupe nehe.
Erewazar newe ureze'eg ma'e
henoz mehe nehe.

Nezewe mehe erepyro putar teko
neremiamutar ne wà nehe.

⁶ Nezewe uze'eg Tupàn wàpuzuhu
pupe a'e.

— Heàmàtyry'ymar wanentityk mehe
azaikaikaw putar Xikez tawhu ihe
nehe. Azaikaikaw putar ywyàpyznaw
Xukot her ma'e nehe no.

Amono putar iphegwer izaikaikaw
pyrer heremiaihu wanupe nehe.

⁷ Zireaz wiko hema'e romo a'e.
Manaxe wiko hema'e romo a'e no.

Eparai nuzawy kwaw u'yw wi
heàkàg imimaw.

Zuta nuzawy kwaw tuwihawete
ipokokaw ihewe no.

⁸ Moaw wiko putar zapopo zàwenugar
ài hezepuez taw ài nehe. Aityk putar
hexapat Enom ywy rehe nehe no.

- Nezewe teko ukwaw putar a'e ywy
hem'a'e romo heko haw a'e wà nehe.
— Zazegar putar Tupàn heitykaw
rehe nehe, i'i ru'u Piri ywy rehe har
uzeupeupe wà.
- Aipo uzegar putar azeharomoete
hereitykaw imume'u pà wà nehe,
i'i Tupàn.
- 9 O Tupàn. Mo hereraha putar tawhu
pupe nehe, pàrirogaw aiha katu
ma'e zauxiapekwer wanuwi
purumimaw hereko har pupe nehe.
Mo hereraha putar Enom ywy rehe nehe.
- 10 Aipo eretyryk tuwe urewi.
Aipo nereho kwaw zauxiapekwer
urerehe uzekaiw ma'e wainuromo
nehe.
- 11 Urepytwà pe ureàmàtyry'ymar
waneityk mehe nehe,
Ta'e teko nupuner kwaw
urepytwàgatu haw rehe wà nehe xe.
- 12 Aze Tupàn wiko zanerehe we nehe,
xityk putar zaneàmàtyry'ymar zane
wà nehe.
Tupàn weityk putar
zaneàmàtyry'ymar a'e wà nehe.

Ikàgaw Tupàn rehe we

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

- 61** 1 O Tupàn herenu pe hezai'oahy
mehe nehe.
Einu newe heze'egaw nehe.
- 2 Aiko muite hereko haw wi iaiw
haw inuromo ihe.
Aenoz hepytwà àwàm iteko ihe.
Hereraha pe amo hemim àwàm
me nehe.
- 3 Ta'e ereiko herehe uzekaiw ma'e
romo ne xe.
Ereiko hepyro har ikàg ma'e
heàmàtyry'ymar wanuwi.
- 4 Tuwe aiko neràpuzuhu pupe he'ar
nànàn nehe.
Nezewe mehe erezekaiw katu putar
herehe nehe, wiràmiri upepo iwy pe
umemyr wanehe izekaiw haw ài nehe.

- 5 O Tupàn, erenu heremiapo ràm
heremimume'u kwer.
Eremono neze'egatu nereruzar har
newi ukyze ma'e wanehe.
Agwer ma'e eremur herehe no.
- 6 Eremumaw kar kwarahy tetea'u
tuwhawete pe nehe.
Tuwe umumaw kwarahy tetea'u
wiko pà nehe.
- 7 O Tupàn, tuwe eremono neze'egatu
hehe tuweharupi tuwhawete romo
heko mehe nehe.
Ezekaiw katu hehe nepuruamutar
haw inuromo nehe, teko wanuwi
netyryk 'ymaw inuromo nehe no.
- 8 Nezewe mehe amuzàg putar nekatu
haw rehe zegar haw tuweharupi
ihe nehe.
Tuweharupi amono putar ma'e
newe heremimume'u kwer rupi
katete ihe nehe.

Xo Tupàn inuromo zo hepy'a upytu'u

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

- 62** 1 Xo Tupàn inuromo zo hepy'a
upytu'u.
Umur hepyro haw ihewe a'e.
2 Xo a'e zo wiko itahu hemimar ài a'e.
Xo a'e zo hepyro.
Hemim heàmàtyry'ymar wanuwi.
Nahereityk pixik kwaw
heàmàtyry'ymar wà nehe.
- 3 Awa na'ikàg kwaw a'e. Nuzawy
kwaw pàri heityk pyrer.
Pezàmàtyry'ym a'e awa tuweharupi.
Màràn mehe pepytu'u putar
iàmàtyry'ym ire nehe.
- 4 Pepurumunyryk kar wer hehe
tuwhawete romo heko haw wi pe.
Penemu'emaw ikatu peme.
Pemume'u mua'u ikatu ma'e
hehe peze'eg mehe.
Pepy'a pupe zote pemono
ze'egaïw hehe.

- 5 Xo Tupàn inuromo zo hepy'a
upytu'u ihe.
Xo a'e zo àro ihe.
- 6 Xo a'e zo wiko itahu hemimar ài a'e.
Xo a'e zo hepyro.
Hemim heàmàtry'yamar wanuwi.
Nahereityk pixik kwaw wà nehe.
- 7 Xo Tupàn inuromo zo heta hepyro
àwàm. Xo a'e zo wexak hekatu haw.
Wiko itahu hemimar ikàg ma'e ài.
- 8 Heremiaihu wà, pezeruzar
tuweharupi Tupàn rehe nehe.
Pemume'u ma'erahy penemipuraraw
paw izupe nehe,
Ta'e a'e wiko zanemimaw romo a'e xe.
- 9 Teko a'e wà, hemetarer 'ym ma'e wà,
hemetarer katu ma'e wà no,
Nuzawy kwaw pytuhemaw wà.
Aze mo upyta ma'epuhuz taw hexak
kar haw rehe wà,
Naheta iwer mo wapuhuz taw wà.
Wapuhuz taw ipixika'i wera'i
pytuhemaw wi wà.
- 10 Pezeruzar zo puruzuka haw rehe nehe.
— Hemunar putar ma'e rehe
temetarer tetea'u imono'og pà nehe,
Peze zo pezeupe nehe.
Aze penemetarer uhua'u wewer
tuweharupi nehe, nezewe rehe we
pezeruzar zo hehe nehe.
- 11 Aenu Tupàn Zanezar ize'eg mehe.
Aenu wiwi ize'eg mehe no. — Aiko
kàgaw izar romo ihe, i'i.
- 12 Aiko puruamutar haw izar romo no, i'i.
Umekuzar wanemiapo kwer
Teko wanupe pitaitàigatu a'e.

Tupàn wiko 'y ài uzeruzar ma'e wanupe

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

- 63**¹ O Tupàn, ereiko hezar romo ne.
Hereko wer tuwe nerenataromo
ihe.
Azecharomoete hereko wer nerehe
we. Herekwe neputar a'e.
Neputar haw nuzawy kwaw
heiwez haw.

- Nazawy kwaw ywy uxinig ma'e kwer
'y hereko 'ymar. Uruputar 'y ài ihe.
- 2 Hepuruexak wer nerehe
neràpuzu hu pupe.
Hepuruexak wer nekàgaw rehe.
Nepràg eteahy haw rehe
hepuruekak wer.
- 3 Heamutar katu pe ne. Heamutar katu
haw ikatu wera'u ihewi a'e,
herekuwe haw wi a'e.
A'e rupi amume'u putar nekatu
haw nehe.
- 4 Herekuwe mehe we aze'eg putar
nekatu haw rehe ihe nehe.
Aupir putar hepo newe heze'eg
pà nehe.
- 5 Ikatu ma'e ihewe neremimur nuzawy
kwaw temi'u hete katu ma'e.
Uhyk ihewe.
A'e rupi amuzàg nekatu haw rehe zegar
haw herurywete haw rupi newe ihe.
- 6 He'aw mehe, hema'enukwaw
nerehe ihe.
Amumaw pytun gatu nerehe
hema'enukwaw pà.
- 7 Ta'e hepytywà pe tuweharupi ne xe.
Azegar herurywete haw rupi
nepepo wy pe ihe.
- 8 Nepo awyze har hepyhyk katu a'e.
Urupyhyk katu ihe no.
- 9 Herehe ipuruzuka wer ma'e a'e
wà nehe,
Wezyw putar umàno ma'e kwer
wapyta haw pe a'e wà nehe.
- 10 Zauxiapekwer uzuka putar a'e teko
zeàmàtry'yamawhu pe a'e wà nehe.
Zawar záwenugar hehaite ma'e u'u
putar wanetekwer wà nehe.
- 11 Tuwihowate hurywete putar a'e nehe,
ta'e Tupàn umur iàmàtry'yamar
wanevitykaw izupe a'e xe.
Teko Tupàn her rehe wemiapo ràm
imume'u har hurywete putar a'e
wà nehe.
Tupàn uwàpytym putar hemu'em
ma'e wazuru a'e wà nehe.

**Hepyro pe heàmàtyry'ymar
wanuwi, Tupàn**

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

- 64** ¹O Tupàn, herenu pe newe
heze'eg mehe nehe,
Ta'e zawaiw katu hereko haw kury xe.
Hepyro pe nehe,
Ta'e akyze heàmàtyry'ymar
wanuwi ihe xe.
- 2 Ikatu 'ym ma'e umume'u hezuka
àwàm uezuepeu wà. Hepyro
pe wanuwi nehe.
Awa iaiw ma'e uzemono'og ikatu 'ym
ma'e iapo àwàm rehe wà. Ezekaiw
katu herehe wanuwi hemunyryk
kar pà nehe.

- 3 Teko ikatu 'ym ma'e umuaime katu
uwapeku takihepuku ài wà.
U'yw ài uwako'ok uze'eg iaiw ma'e
wà no. Waze'eg tynehem puruzuka
haw pupe.
- 4 Umuhàmuhàz wemiu'emaw iaiw
ma'e na'arewahy wà.
Umumaw teko ikatu ma'e
wemiu'emaw iro ma'e pupe wà no.
- 5 Uzemurywete ikatu 'ym ma'e
wemiapo ràm imume'u pà
uezuepeu wà.
Umume'u puruzuka haw imono
àwàm rehe wà no.
— Ni amo nupuner kwaw zanerexakaw
rehe wà, i'i uezuepeu wà.
- 6 Wanemiao ràm imume'u haw
tynehem ikatu 'ymaw pupe.
— Ximume'u ikatu 'ym ma'e
zaneremiao ràm kwez kury.
Teko nukwaw pixik kwaw iapo arer
wà nehe, i'i uezuepeu wà. Teko
nukwaw kwaw amo teko
wama'enukwaw paw wà. Nukwaw
kwaw wanemiao putar haw wà.
- 7 Tupàn omomor putar u'yw
wakutyr a'e nehe.
Na'arewahy uzywà putar a'e wà nehe.
- 8 Tupàn umumaw putar a'e teko
waze'eg hekuzaromo a'e wà nehe.

A'e teko wanexakar uweruwaruwak
putar uwàkàg wà nehe, wanehe
uze'eg urywahyahy pà wà.

- 9 Na'e teko paw ukzye putar wà nehe.
Ima'enukwaw putar Tupàn hemiapo
kwer rehe wà nehe.
Uze'eg putar hemiapo kwer ikàg ma'e
rehe wà nehe no.
- 10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umurywete kar teko ize'eg heruzar
har a'e wà.
A'e teko wexak upyro haw Tupàn
inuromo wà.
A'e paw umume'u putar ikatu haw
wà nehe.

**Umume'u Tupàn ikatu haw ma'e itym
myr i'a kwer ipo'o mehe wà**

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

- 65** ¹O Tupàn, tuwe teko umume'u
nekatu haw ywytyr Xiàw her
ma'e rehe wà nehe.
Tuwe omono wemimume'u kwer
newe wà nehe no.
- 2 Erewazar waze'eg wanupe ne.
A'e rupi ur putar nemuwete pà wà nehe,
- 3 Ta'e ikatu 'ym ma'e iapo har romo
wanekon wà xe.
Ikatu ma'e ureremiao 'ym uremuigo
kar heityk pyrer romo.
Nezewé rehe we eremunàn
ureremiawy kwer.
- 4 Neremixamixak kwer hurywete
tuwe a'e wà.
Ererur a'e neremixamixak kwer ne
wà, neràpuzuhu pupe wamuigo
kar pà ne wà.
Ure urerurywete putar ikatu ma'e
neràpuz me har rehe ure nehe.
Nema'e ikatu ma'e neràpuzuhu pe har
ikatuahy urewe.

- 5 O Tupàn, erewazar ureze'eg urewe ne,
Uremuigo kar pà ureàmàtyry'ymar
waneitykar romo ne.
Erezapo ikatuahy ma'e urepyro
pà ne no.

- Teko ywy nànànar a'e wà,
Te tekoyryhu muite wera'u ma'e wi
ur ma'e a'e wà, uzeruzar nerehe
upaw rupi katete a'e wà.
- 6** Eremuapyk ywytyr wanenaw rehe
nekàgaw rupi ne wà.
Nezewe erexak kar nepuner haw
uhua'u ma'e purupe.
- 7** Eremupytu'u kar yryhu ikotok ire ne.
Eremumaw ikotok iànoànogaw no.
Eremupytu'u kar tekoyrwaniehihem
ire ne wà.
- 8** Ywy nànànar ukyze newi wà,
Neremiapo kwer uhua'u ma'e iapo
awer ikwaw mehe wà.
Wexak neremiapo kwer ikatuahy
ma'e wà.
A'e rupi uhapukaz urywete haw rupi
ywy nànànar wà.
- 9** Eremugyr kar àmàn. Nezewe mehe
erexak kar ywy rehe nezekaiw
paw purupe.
Eremukatu ywy.
Hezuz ma'e tetea'u hehe. Ne, o
Tupàn, eremugyr kar àmàn.
Nezewe mehe eremynehem yrykaw
'y pupe.
Ywy umuezuz temi'u a'e, ta'e
eremuàgà'ym a'e rupi ne xe.
- 10** Eremugyr kar àmàn tetea'u ko rehe.
A'e 'y umuàkym ywy.
Eremuàkym ywy àmàn pupe.
A'e rupi hezuz itym pyrer a'e.
- 11** Nekatuahy. A'e rupi heta tetea'u
temi'u hezuz ma'e.
Aze erekwaw amo ywy rehe,
heta tetea'u temi'u a'e ywy
rehe hezuz ma'e.
- 12** Ka'api'i rehe heta tetea'u
ma'ea'yr wà.
Ywytyr tynehem turywete
haw pupe.
- 13** Àràpuhàràn upyk ywy katu wà.
Ywyàpyznaw tynehem arozràn pupe.
Heiheihem urywete haw rupi wà.
Uzegar urywete haw rupi wà no.

Tupàn imuwe haw

Zegar haw

- 66**¹ Tuwe tekoyryhu nànànar umume'u
Tupàn ikatu haw urywete haw
rehe uhapukaz taw pupe wà nehe.
- 2** Pemuzàg zegar haw ikatu haw rehe
har izupe nehe.
Pemono ikatu haw rehe imume'u haw
ipuràg eteahy ma'e nehe, izupe nehe.
- 3** Peze'eg nezewe Tupàn pe nehe.
— Neremiapo kwer umupyтуhegatu
kar tekoyrwaniehihem
Nekàgaw uhua'u tuwe no.
Te neàmàtyry'ymar ukyze newi
uzeamumew pà nerenañoromo wà.
- 4** Ywy nànànar nemuwete katu wà.
Umuzàg zegar haw nekatu haw
rehe wà no.
Teko paw umuzàg zegar haw
nerer ikatu haw rehe a'e wà,
peze Tupàn pe nehe.
- 5** Pezur Tupàn hemiapo kwer hexak
pà nehe.
Pepytuhegatu ikatuahy ma'e tekoy
wanupe iapo pyrer hexak mehe nehe.
- 6** Uzapo yryhu ywy uxiniq ma'e romo a'e.
Zaneipy wahaw yrykawhu upy rehe
wata pà wà.
Zanerurywete katu hemiapo kwer rehe.
- 7** Upureruze'eg putar tuweharupi
upuner haw rupi nehe.
Ume'egatu tekoyryhu nànànar
wanehe, weha pupe a'e.
Tuwe ni amo nuzàmàtyry'ym kwaw
Tupàn a'e wà nehe.
- 8** Tuwe ywy nànànar paw umume'u
zanezar ikatu haw wà nehe.
Tuwe umuzàg zegar haw ikatu haw
rehe har wahy haw rupi wà nehe.
- 9** Zanemuikuwe kar a'e.
Nazanemu'ar kar kwaw.
- 10** O Tupàn, ureagaw pe ne.
Teko umukatu parat tata pupe
imupyràñ pà wà. Nezegagatete
uremukatu pe ureagaw pà ne.

- 11 Uremu'ar kar pe purupyhykaw pupe.
Ereraha kar ma'e ipuhuz katu ma'e urekupe pe ne no.
- 12 Eremupyrog kar ureàmàtyry'ymar urerehe ne wà.
Oroho tata rupi. 'Y rupi oroho no.
Ko 'ar rehe kury, urererur
pe uremimaw pe muite
ureàmàtyry'ymar wanuwi ne kury.
- 13 Araha putar ma'ea'y'r hapy paw pyràm neràpuz me ihe nehe.
Amono putar heremimume'u kwer newe nehe.
- 14 Amume'u ma'e newe imono pyràm ma'erahy ipuraraw
mehe ihe.
Amono putar tuwe a'e ma'e newe nehe.
- 15 Araha putar àràpuhàràn hawitu ma'e kuzà ihe wà nehe, ma'ea'y'r hapy
haw rehe hapy pyràm romo ihe wà nehe.
Azuka kar putar tapi'ak awa ihe wà nehe. Àràpuhàrànete azuka kar
putar ihe wà nehe no.
Wanàtàxiner uzeupir putar ywak
rehe nehe.
- 16 Pe Tupàn wi ukylze ma'e paw pe wà,
pezur pezeapyaka katu pà nehe.
Amume'u putar Tupàn ihewe
hemiaipo kwer peme ihe nehe.
- 17 Ahapukaz ihe, heptyywà àwàm
henoz pà ihe.
Na'e amume'u ikatu haw
hezgar pà.
- 18 Aze mo amonokatu hema'enukwaw
paw ikatu 'ym ma'e hepy'a pe,
Ne hezar naherenu iwer mo pe ne.
- 19 Herenu katu zote Tupàn a'e.
Uwazar heze'eg awer ihewe.
- 20 Amume'u Tupàn ikatu haw ihe,
ta'e wenu katu hereminozgwer
tuweharupi a'e xe.
Nahekty'ym kwaw a'e.
Heamutari katu a'e.

*Umume'u Tupàn ikatu haw ma'e itym
myr ipo'o mehe wà*

Zegar haw

- 67** ¹ O Tupàn, urepuhareko pe nehe.
Emur neze'egatu urerehe nehe.
Eme'e urerehe nekatu haw rupi nehe.
- 2** Nezewe mehe ywy nànànar ukwaw
putar neremiapo putar haw wà nehe.
Nepurupyro haw uzexak kar putar
teko paw wanupe nehe.
- 3** Tuwe teko ywy nànànar umume'u
nekatu haw wà nehe, o Tupàn.
Tuwe teko paw umume'u nekatu
haw wà nehe.
- 4** Tuwe hurywete paw rupi wà nehe. Tuwe
uzegar urywete haw rupi wà nehe no.
Ta'e eremume'u katu teko
wanemiapo kwer ne xe.
Eremuata kar teko ywy nànànar
katu haw rupi ne wà no.
- 5** Tuwe teko ywy nànànar umume'u
nekatu haw wà nehe, o Tupàn.
Tuwe teko paw umume'u nekatu
haw wà nehe.
- 6** Ywy umur hezuz ma'e kwer a'e.
Tupàn Zanezar umur uze'egatu
zanerehe.
- 7** Umur uze'egatu zanerehe.
Tuwe teko ywy nànànar ukylze izuwi
wà nehe.
- Tupàn weityk wàmàtyry'ymar wà**
Zegar haw Tawi hemiaipo kwer
- 68** ¹ Tupàn upu'äm wàmàtyry'ymar
wamuhàmuhàz pà a'e.
Hehe iakatuwawahy 'ym ma'e uzàn
henatar wi wà.
Tupàn weityk a'e wà.
- 2** Umuhàmuhàz tâtàxiner ài wà.
Ukàzym tâtàxiner ywytu rehe.
Iraity typyràn tata huwake a'e.
Nezewegatete ikatu 'ym ma'e upaw
Tupàn henataromo wà.
- 3** Ikatu ma'e hurywete wà. Hurywete
henataromo wiko mehe wà.

- Umuzàg zegar haw wà, ta'e tynehem turywete haw pupe wà xe.
- 4 Pezegar Tupàn pe ikatu haw imume'u pà nehe.
Pemume'u her ikatu haw pezegar pà nehe.
Pemukatu ywàkun ikupe pe ur ma'e ràm hape ràm nehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e her romo a'e. Penurywete henataromo peneko mehe nehe.
- 5 Tupàn a'e, tàpuzuhu imonokatu pyrer pupe wikuwe ma'e a'e, uzekai tu 'ym ma'e ihy 'ym ma'e wanehe a'e.
Upyro kuzà imen umàno ma'e a'e wà no.
- 6 Omono waneko àwàm heko haw 'ym ma'e wanupe no.
Umuhem kar imunehew pyrer wà.
A'e rupi wiko katu urywete haw rupi wà.
Tuwihawete romo heko haw iputar 'ymar wà nehe, wiko putar ywyxiguhu rehe wà nehe.
- 7 O Tupàn, neremiaihu waneraha mehe, Ywyxiguhu rehe neata mehe,
- 8 Ywy uryryryryz a'e.
Ywak uzakook àmàn a'e no,
Ta'e ne Tupàn Xinaz rehe har ne xe,
Izaew wazar ne xe,
erezur a'e pe ne xe.
- 9 Eremugyr kar àmàn tetea'u ne.
Eremupyahu kar neywy ikatu 'ym ma'e no.
- 10 Neremiaihu uzapo weko haw ko ywy rehe wà.
Erezeikaiw katu ma'e hereko 'ymar wanehe nekatu haw rupi.
- 11 Eremume'u neremimutar purupe a'e 'ar mehe.
A'e rupi kuzà tetea'u weraha ko neze'eg teko wanupe a'e wà.
- 12 — Tuwhiwete a'e wà, wanemiruze'eg zauxiapekwer a'e wà no, uzàn oho waiko wà kury, i'i wà.
- Wàpuz me kuzà uzaikaikaw ma'e wàmàtyry'ymar wanuwi ipyro pyrer wà.
- 13 A'e kuzà nuzawy kwaw pykahu parat pupe iwàiwàn pyrer wà, pykahu pepo or ikatu ma'e ài heny katu ma'e hereko har wà.
Màràzàwe tuwe amo zauxiapekwer upyta àràpuhàràn hawitu ma'e wamono'ogaw pupe wà,
Zeàmàtyry'ymawhu 'ar mehe wà.
- 14 Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e umuhàmuhàz tuwhiwete wamono a'e wà.
A'e 'ar mehe ukyr àmàn huwixàgatu ma'e xig ma'e ywytyr Xaramon her ma'e rehe.
- 15 Aiha katu ywytyr Màxà her ma'e.
Heta tetea'u iapyr izupe.
- 16 Apuranu a'e ywytyruhu wanehe.
— Mâràzàwe tuwe peme'e ywytyr rehe, Tupàn weko àwàm romo hemixak kwer rehe.
Penewyrowyro hexak mehe nehe, a'e wanupe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko putar a'e pe tuweharupi nehe.
- 17 Tupàn Zanezar ur Xiàw ywytyr wi weko àwàm imonokatu pyrer pe a'e, Ywyramawa zeàmàtyry'ymaw rehe har tetea'u wainuinuromo a'e.
- 18 Uzeupir ywate wera'u har pe.
Weraha teko wemipyhyk kwer tetea'u uezupi uezupir mehe wà.
Te awa Tupàn heruzar 'ymar weraha ma'e imono pyràm izupe wà.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko putar a'e pe nehe.
- 19 Tuwe teko umume'u zanezar ikatu haw wà nehe.
Tuweharupi weraha ipuhuz katu ma'e zanekupe pe har zanerekuzaromo a'e.
Tupàn wiko zanepyro har romo a'e.
- 20 Zanezar wiko Tupàn purupyro ma'e romo.

- Wiko Tuweharupi Wiko Ma'e romo,
zanezar romo hekon.
- Zanepyro zanemàno haw wi.
- 21** Upemok putar wàmàtyry'ymar
waàkàg a'e wà nehe,
Ikatu 'ygwer inuromo heko wiwi
wer ma'e waàkàg a'e wà nehe.
- 22** Tupàn Zanezar uze'eg nezewe zanewe.
— Amuzewyr kar putar
peàmàtyry'ymar Màxà ywytyr wi
ihe wà nehe.
Ywy ryryhu iwyrr har wi amuzewyr
kar putar wanuwà ihe wà nehe.
- 23** Nezewe mehe pezahak putar
wanuwykwer pupe nehe.
Zawar peneimaw upuner wanuwykwer
i'u haw rehe wemimutar rupi katu
wà nehe no, i'i Tupàn.
- 24** O hezar heruwhawete, teko paw
wexak neàmàtyry'ymar wanerur
haw rehe neata haw wà.
Wexak neràpuzuhu pupe neixe
haw wà no.
- 25** Uzegar ma'e ràgypy oho wà.
Xiàm ipy har wà, uzegar ma'e wà
no, oho wanaikweromo wà.
Kuzàtìgwer upyta wamyter pe ipu
ma'e ipew ma'e imupumupu pà wà.
- 26** Pemume'u Tupàn ikatu haw
hemiaihu wainuromo nehe,
wazemon'oog mehe nehe.
Pe Izaew izuapyapyr paw wà,
pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe.
- 27** Mezàmi izuapyapyr ràgypy ur wà.
Pixika'i wera'i amo Izaew ta'yr
wazuapyapyr imono'og pyrer
wanuwi a'e. Na'e ur Zuta
izuapyapyr wanuwhaw wà,
wemiaihu wanerur pà wà.
A'e re ur Zemurom wanuwhaw
Napitari wanuwhaw wanche
we wà.
- 28** Exak kar nepuner haw nehe, o Tupàn.
Erezapo ikatu ma'e urewe a'e
nepuner haw rupi.
- 29** Zeruzarez pe, neràpuzuhu pupe,
Tuwhawete werur ma'e newe wà.
- 30** A'e neapyk mehe emume'u Ezit
ywy imumaw pàwàm nehe.
Nuzawy kwaw zàwàruhu takwar
inuromo har.
O Tupàn, emume'u amogwer ywy
wamumaw pàwàm nehe.
Nuzawy kwaw tapi'ak awa tetea'u
wana'yr wainuromo har wà.
Neze'eg henu mehe uzeamumew putar
nerenataromo wà nehe. Werur putar
parat tetea'u newe wà nehe.
Emuhàmuhàz teko zeàmàtyry'ymawhu
iputar har ne wà nehe.
- 31** Tuwhawete ze'eg herur har ur putar
Ezit ywy wi wà nehe.
Exio ywy rehe har ur putar opo hupir
pà a'e wà nehe no. Uze'eg putar
newe wà nehe, o Tupàn.
- 32** Pemuzàg zegar haw Tupàn pe nehe,
teko ywy nànànar wà.
Pezegar zanezar ikatu haw
imume'u pà nehe.
- 33** Pemume'u ikatu haw nehe, kawaru
ku'az har ywak rehe har, ywak
kwehe arer rehe har.
Pezeapyaka katu zanezar ize'eg mehe
nehe. Ikàg ize'eg.
- 34** Pemume'u Tupàn ipuner haw nehe.
Ikàgaw ipuràg eteahy haw Izaew
wanehe tuz.
Ikàgaw ywak rehe hin.
- 35** Ikatuhay Tupàn henaw pe heko haw.
Tupàn Izaew wazar omono ukàgaw
wemiaihu wanupe.
Tupàn ikatu haw pemume'u nehe.
- Amo awa iàmàtyry'ym pyr uze'eg Tupàn pe**
Zegar haw Tawi hemiapo kwer
- 69** ¹O Tupàn, hepyro pe nehe,
Ta'e azeapypyk etea'i 'y pupe
ihe kury xe.
- 2** Apyta tekoko to'om ohoete ma'e pupe.
Naheta kwaw ywytià hepu'ämaw
romo.

- 'Y ohoete ma'e pupe aixe.
'Y hereraha hezuka etea'i pà
uwryrk mehe a'e.
- 3** Hez'e'eg myaw ihe, ta'e ahapukaz
tetea'u ihe xe.
He'az uxinigahy ihewi.
Hereha ikene'o, ta'e aikar tuwe
hezar tuweharupi ihe xe.
Àro hepyro àwàm.
- 4** Amo na'iakatuwawahy e kwaw
herehe a'e wà. Heta tetea'u wà.
Waneta haw uhua'u wera'u he'aw
heàkàg rehe har wanuwi wà.
Heàmàtyry'ymar umume'u
temu'emaw herehe wà.
Ikàg a'e wà. Ipuruzuka wer herehe wà.
— Nemunar ma'e rehe. Emuzewyr kar
a'e ma'e izarer pe nehe, i'l ihewe wà.
Nahemunar kwaw ma'e rehe ihe.
- 5** O Tupàn, napuner kwaw heremiapo
kwer ikatu 'ym ma'e imimaw rehe
newi ihe.
Erekwaw iranaiw ma'e romo
hereko awer.
- 6** O hezar, tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikàg wera'u ma'e.
Emumaranugar kar zo nerehe
uzeruzar ma'e ne wà nehe,
Heremiapo kwer rehe ne wà nehe.
O Tupàn Izaew wazar ne,
Erur kar zo heaiw paw nemuwete
katu har wanupe nehe.
- 7** Teko uze'eg zemueteahy herehe a'e wà,
ta'e aiko neremiruze'eg romo ihe xe.
Hemaranugar ihe no.
- 8** Aiko amo ae ywy rehe har ài
heryky'yr wanupe ihe,
herywyr wanupe ihe.
Aiko ikwaw pyr 'ym ài heànàm
wanupe.
- 9** Neràpuzuhu iamutar katu haw
ukaz hepy'a pe tata ài.
Nerehe uze'eg zemueteahy ma'e
wanemiapo kwer iaiw ma'e u'ar
herehe wà.

- 10** Apytu'u hemai'u re 'ar tetea'u
imumaw pà ihe. Azemuigo kar
ikàg 'ym ma'e ài.
Uze'eg zemueteahy herehe wà.
- 11** Amunehew kamir umàno ma'e kwer
rehe zai'o haw rehe har ihe.
Upuka herehe wà.
- 12** Uze'eg herehe nahu rupi wà.
Uka'u ma'e uzapo ze'eg puràg herehe
har wà. Umume'u umyrypar
wanupe herehe upuka pà wà.
- 13** Nezewe rehe we, o Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e, aze'eg newe.
O Tupàn, ewazar heze'eg ihewe 'ar
newe ikatu ma'e rehe nehe,
Ta'e heamutar katu pe ne xe.
Heypyro pe nehe neze'eg awer
rupi katete nehe.
- 14** Hemukàzym kar zo pe to'om
pupe nehe.
Heypyro pe heàmàtyry'ymar
wanuwi nehe.
Hemunyryk kar pe màno haw 'y
typya'u ma'e zàwenugar wi nehe.
- 15** Hereraha kar zo pe ykotok pe nehe.
Hemukàzym kar zo pe 'y typya'u
ma'e pupe nehe.
Tuwe tywypaw nahemukun kwaw nehe.
- 16** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Ewazar heze'eg ihewe nehe, ta'e
nekatu ne xe, ta'e erepuruamutar
katu ne xe.
Heypytwà pe nehe, ta'e
nepurupuhareko haw uhua'u a'e xe.
- 17** Ezeàmim zo neremiruze'eg wi nehe,
ihewi nehe.
Ewazar heze'eg ihewe kury, ta'e
apuraraw ma'erahy tetea'u ihe
kury xe.
- 18** Ezur heypyro pà nehe.
Heypyro heàmàtyry'ymar wanuwi nehe.
- 19** Erexak heàmàtyry'ymar wanerek
paw rupi ne wà.
Erekwaw herehe waze'eg
zemueteahy awer ne.

- Hemaranugar awer erekwaw.
Erekwaw ma'e ikàg 'ym ma'e ài hereko awer no.
- 20** Herehe waze'eg zemueteahy awer upe'i'ài'ág hepy'a a'e.
Nàro kwaw hepyro àwàm kury.
— Aze ru'u amo hepuhareko putar wà nehe, a'e wanupe. Àro e hepuhareko àwàm.
Ni amo nahepuhareko kwaw wà.
— Aze ru'u amo hemurywete kar putar wà wà nehe, a'e wanupe. Àro e hemurywete kar àwàm.
Ni amo nuhem kwaw heruwake wà.
- 21** Hema'uhez mehe umur puruzuka haw ihewe heremi'u romo wà.
Heiwez mehe umur win hazahy ma'e ihewe wà.
- 22** Tuwe wamai'u hawhu umuaiw waneko haw nehe.
Tuwe tupàn a'ua'u wamuwete haw rehe wanurywete haw umumaw wà nehe.
- 23** Emuigo kar hehàpyhà 'ym ma'e romo ne wà nehe.
Ezo'ok wakágaw paw wanuwi nehe no.
- 24** Ezakook nekwahy haw wanehe 'y ài nehe.
Tuwe nekwahy haw uhem wanupe tata ài nehe.
- 25** Tuwe wanemiruze'eg zauxiapekwer waneko haw uzeapo teko heta 'ymaw romo nehe.
Tuwe naheta kwaw ni pitài zauxiapekwer wikuwe ma'e wanàpuzràn pupe wà nehe.
- 26** Erezepyk amo teko wanehe.
A'e zauxiapekwer oho a'e teko wanaikweromo wà.
Erekutuk amo teko ne wà.
A'e zauxiapekwer uze'eg urywahayah nerekutuk kwer wanehe wà.
- 27** Uzapo ikatu 'ym ma'e wà.
A'e rupi ezepyk wanehe nehe.
Epyro zo ne wà nehe.
- 28** Emunàn kar waner pape wikuwe ma'e waner hereko har wi ne wà nehe.
- Emuapyk kar zo waner pape teko ikatu ma'e waner hereko har rehe ne wà nehe.
- 29** Apuraraw ma'erahy iteko.
Nàro kwaw hepyro haw.
O Tupàn, hemupu'äm pe nehe.
Hepyro pe nehe.
- 30** Amume'u putar Tupàn ikatu haw amo zegar haw imuzág pà nehe.
Amume'u putar uhua'u haw nehe, ta'e ikatuahy ihewe xe.
- 31** Nezewe haw ikatu wera'u putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, Henataromo tapi'ak awa tua'u ma'e izuka haw wi nehe.
- 32** Aze ma'erahy ipuraraw par wexak a'e ma'e wà nehe, hurywete putar wà nehe.
Tupàn imuwyete katu har hurywete putar wà nehe.
- 33** Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wenu ma'e hereko 'ymar a'e wà xe.
— Napupytywà kwaw nehe, ni'i kwaw zemunehew paw pe imunehew pyrer wanupe.
- 34** Pemume'u Tupàn ikatu haw nehe, o ywak, o ywy, o ryahu.
O ywak rehe har paw wà, o ywy rehe har paw wà, o ryahu pupe har wà.
- 35** Upyro putar Tupàn Zeruzarez tawhu nehe.
Umupu'äm kar wi tawhu Zuta ywy rehe arer wà nehe no.
Hemaiihu wikuwe putar a'e pe wà nehe. Wiko putar ywy imume'u pyrer izar romo wà nehe.
- 36** Tupàn hemiruze'eg wazuapyapyr wiko putar ko ywy izar romo wà nehe.
Iamutar katu har wikuwe putar hehe nehe.
- Tupàn purupytywà haw henoz taw Zegar haw Tawi hemiapo kwer**
- 70** ¹O Tupàn, hepyro pe nehe.
Hepytywà pe kury,
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.

- 2** Tuwe amo weityk
Herehe ipuruzuka wer ma'e paw
a'e wà nehe.
Tuwe uezapo ikàg 'ym ma'e romo
wà nehe.
Tuwe hema'erahy rehe hurywete ma'e
uzàn umaranugar romo wà nehe.
- 3** Tuwe herehe uze'eg urywahyahy ma'e
U'ar iaiw paw pupe wà nehe.
Tuwe he'o ma'e romo uezapo
wà nehe no.
- 4** Tuwe nemuwete har paw
hurywete wà nehe.
Tuwe hurywete katu wà nehe.
Tuwe nepurupytywà haw iamutar
katu har uze'eg nezewe tuweharupi
wà nehe.
— Uhua'u tuwe Tupàn a'e,
tuwe i'i wà nehe.
- 5** Aiko hemetarer 'ym ma'e romo ihe.
Naheta kwaw ma'e ihewe, o Tupàn.
Ereiko hepytywà har romo.
Hepyro har romo ereiko.
Neàrew zo heptyywà mehe nehe,
o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.

- 71** *Tua'uhez uze'eg Tupàn pe*
- 1** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
ereiko hemimaw zàwenugar
romo ne.
Nahemumaranugar pixik kar kwaw
pe ne, ta'e naherityk kar kwaw
heàmàtyry'ymar wanupe ne xe.
- 2** Heptyywà pe hepyro pà nehe, ta'e
nekatuahy ne xe.
Herenu pe hepyro pà nehe.
- 3** O Tupàn, eiko itahu hemimaw
romo nehe.
Eiko tåpuztåtå ài hemunyryk kar pà
ikatu 'ymaw wi nehe.
Ereiko itahu hemimar zàwenugar
romo tåpuztåtå zàwenugar hepyro
har romo ne.
- 4** O hezar, hemunyryk kar ikatu 'ym
ma'e wanuwi nehe.

- Hemunyryk kar awa upuruzuka
ma'e wanuwi nehe, iaiw ma'e
wanuwi nehe no.
- 5** O Hezar, Azeruzar nerehe.
Hekwarer mehe arer we azeruzar
nerehe, o Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e.
- 6** He'ar nànàn azemupu'äm kar newe ihe.
Hemim pe hezexak kar mehe
arer we ne.
Amume'u putar nekatu haw
tuweharupi ihe nehe.
- 7** Teko tetea'u wexak hereko haw wà.
Hekatu. A'e rupi wiko hezàwe
wà no.
Ta'e ereiko hepyro har ikàg ma'e romo
heàmàtyry'ymar wanuwi ne xe.
- 8** Amumaw 'ar katu nekatu haw
imume'u pà ihe.
Amume'u nekàgaw. Neputàg eteahy
haw amume'u no.
- 9** — Aityk putar ihe kury, ta'e tua'uhez
a'e kury xe, ere zo herehe nehe.
— Atyryk putar izuwi kury,
ta'e na'ikàg kwaw a'e kury xe,
ere zo herehe nehe.
- 10** Heàmàtyry'ymar ipuruzuka wer
herehe wà.
Uze'eg hekutyr wà. Umume'u hezuka
àwam wà no.
- 11** — Tupàn weityk a'e awa a'e, i'i wà.
— Zaha haikweromo ipyhyk pà nehe,
Ta'e naheta kwaw ipyro har a'e xe,
i'i wà.
- 12** O Tupàn, etyryk zo ihewi nehe.
Heptyywà pe kutàri kury, Hezar.
- 13** Tuwe amo weityk heàmàtyry'ymar
wà nehe.
Tuwe umumaw wà nehe.
Tuwe herehe ipurumumaw wer ma'e
uzeityk kar wà nehe.
Tuwe imaranugar wà nehe.
- 14** Tuweharupi uruàro ihe.
Tuweharupi amume'u wera'u putar
nekatu haw nehe.

- 15** Amume'u putar nekatu haw.
Amumaw putar 'ar katu nehe,
nepurupyro haw rehe heze'eg
pà nehe.
— Mărâzâwe tuwe erepyro teko ne
wà, a'e newe. Nakwaw kwaw ihe.
Nezewa rehe we amume'u putar
nepurupyro haw nehe.
- 16** Amume'u putar nepuner haw nehe,
o Hezar Tuweharupi Wiko Ma'e.
Amume'u putar neremaihu wanuwí
nepuir 'ymaw nehe.
Xo neremaihu waneityk 'ymaw zo
amume'u putar nehe.
- 17** Kwâkwâmo romo hereko haw 'ar
henataromo hemu'e pe hererekó ne.
Amume'u wiwi neremaiapo ikatuahy
ma'e aha iteko ihe.
- 18** O Tupân. Hetua'uhez ihe kury.
He'aw xig no.
Nezewa rehe we etyryk
zo ihewi nehe, O Tupân.
Amume'u putar nepuner haw
nekâgaw ko teko wanupe ihe nehe,
Wazuapyapyr wanupe ihe nehe no.
Epyta herehe we imume'u mehe nehe.
- 19** Nerepuir kwaw neremaihu ne wà.
Nekatu haw, o Tupân, uhem te
ywak rehe.
Erezapo uhua'u ma'e ne.
Ni amo nuzapo kwaw agwer ma'e
wà. Naheta kwaw amo
nezâwenugar wà.
- 20** Erepuraraw kar ma'erahy ihewe.
Hemuzemumikahy kar pe no.
Eremur wi putar nekâgaw ihewe nehe.
Hepyro putar pe tywypaw wi nehe.
- 21** Hemuigo kar putar ikâg wera'u ma'e
romo. Teko tetea'u ukwaw putar
heremaiapo kwer wà nehe.
Tuweharupi hemurywete kar
putar pe nehe.
- 22** Amume'u nekatu haw imume'u àwàm
newe. Amupu putar hewioràwiràn
imume'u mehe nehe.

O hezar, amume'u putar nekatu haw
nehe, ta'e ereiko puruwi utyryk 'ym
ma'e romo ne xe.

Amupu putar hewioràwiràn zegar
haw imuzàg pà newe nehe, o
Tupân ikatuahy ma'e Izaew wazar.

- 23** Zegar haw rehe newe hewioràwiràn
imupu mehe,
Azegar putar herurywete romo nehe.
Azecharomoete azegar putar wahy haw
rupi nehe, ta'e hepyro pe ne xe.
- 24** Amumaw putar 'ar katu nekatu haw
rehe heze'eg pà nehe,
Ta'e ikatu 'ym ma'e rehe ihewe
ipurapo wer ma'e a'e wà xe, uzeityk
kar uzemumaw kar pà a'e wà xe.

Tupân pe ze'egaw tuwihawete rehe
Zegar haw Xârumâw hemiapo kwer

- 72**¹ O Tupân, emu'e tuwihawete nehe.
Nezewa mehe ukwaw putar
pureruze'egaw nekatu haw
rupi nehe.
Emono nekatu haw izupe nehe.
- 2** Nezewa mehe weruze'egatu putar
neremaihu a'e wà nehe, wanehe
umunar 'ym pà wà nehe.
Wiko putar hemetarer 'ym ma'e
wanuwihawete ikatuahy ma'e
romo nehe.
- 3** Tuwe uhyk temi'u nehe, tuwe uhyk
ma'e nehe no, teko ko ywy rehe har
wanupe nehe,
Ta'e teko uzapo ikatu ma'e waiko
wà xe.
- 4** Tuwe tuwihawete na'imunár kwaw
wama'e rehe teko waneruze'eg
mehe nehe.
Tuwe upytywà ma'e hereko 'ymar
wà nehe no.
Tuwe weityk teko wanemetarer rehe
imunar ma'e wà nehe no.
- 5** Tuwe tuwihawete wikuwe wiwi
kwarahy heta we mehe nehe, zahy
heta we mehe nehe no.
Tuwe nupytu'u kwaw teko
wanuwihawete romo wiko re nehe.

- 6 Tuwe tuwhiwete nuzawy kwaw àmàn ko rehe ukyr ma'e nehe.
Tuwe nuzawy kwaw àmàn yrykaw romo uezapo ma'e kwer nehe.
Umukatu ywy a'e.
- 7 Tuwe ipureruze'egawt haw hezuz ma'eputyr ài hekuwe mehe nehe.
Tuwe teko wiko katu tuweharupi wà nehe, zahy ihyape 'ym mehe nehe.
- 8 Ipureruze'egaw uzypyrog putar pitâi yryhu pe nehe. Oho putar inugwer yryhu pe nehe.
Uzypyrog putar yrykawhu Ewparat her ma'e pe nehe. Oho putar ywy iahykaw pe nehe no.
- 9 Teko ywyxiguhu rehe har uezamumew putar henataromo wà nehe.
Iàmàtyr'yamar wiko putar ikàg 'ym ma'e romo ipy huwake wà nehe no.
- 10 Tuwhiwete Epàn ywy rehe har umur putar ma'e izupe wà nehe. Yrypyp'o rehe har nezewegatete wà no.
Tuwhiwete Araw ywy rehe har wà nehe no, tuwhiwete Exio rehe har wà nehe no, umur putar ma'e izupe wà nehe no.
- 11 Tuwhiwete paw uezamumew putar henataromo wà nehe.
Teko ywy nànànar weruzar putar ize'eg wà nehe no.
- 12 — Urepytwà pe nehe, aze hemetarer 'ym ma'e i'i izupe wà nehe, tuwhiwete upytywà putar a'e wà nehe.
Aze nuhyk kwaw ma'e amo wanupe nehe, aze naheta kwaw wapytwà har nehe, tuwhiwete upytywà putar a'e teko a'e wà nehe no.
- 13 Upuhareko ikàg 'ym ma'e wà.
Upuhareko ma'e hereko 'ymar wà no.
Upyro amo wamàno haw wi wà, aze naheta kwaw wapytwà haw wanupe.
- 14 Upyro imunar ma'e wanuwi wà.
Puruzuka ma'e wanuwi upyro wà no.
- 15 Tuwhiwete uzamutar katu a'e teko a'e wà.
Tuwe tuwhiwete wikuwe nehe.
Tuwe Araw ywy rehe har werur itazu or izupe wà nehe.
Tuwe teko uze'eg Tupàn pe tuweharupi wà nehe.
— Epytywàgatu tuwhiwete nehe, tuwe i'i izupe wà nehe.
Tuwe Tupàn uzapo ikatu ma'e izupe tuweharupi nehe.
- 16 Tuwe heta tetea'u arozràn ywy rehe nehe. Tuwe uhyk teko wanupe nehe.
Tuwe arozràn ipo'o pyrer upyk ywytyr wà nehe.
Tuwe ipo'o pyrer heta haw nuzawy kwaw ywytyr Irimano ywy rehe har ipo'o pyrer heta haw nehe.
Tuwe tawhu tynehem teko wapupe wà nehe.
Tuwe waneta haw nuzawy kwaw ka'api'i ywy katu rehe har heta haw wà nehe.
- 17 Tuwe teko naheharaz pixik kwaw tuwhiwete her wi wà nehe.
Tuwe her ikwaw paw nukàzym kwaw kwarahy heta we mehe nehe.
Tuwe teko paw wenoz Tupàn ze'egatu izupe wà nehe.
Uzapo ikatu ma'e tuwhiwete pe a'e.
Tuwe uzapo ikatu ma'e teko wanupe nezewegatete nehe no.
- 18 Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw, Izaew wazar ikatu haw nehe,
Ta'e a'e ikatuahy ma'e iapo har romo hekon a'e xe.
- 19 Pemume'u her ikatu haw tuweharupi nehe.
Tuwe ikàgaw ipuràg eteahy haw umynehem ywy a'e nehe.
Azecharomoete. Azecharomoete.
- 20 Upaw Tawi Zexe ta'yur Tupàn pe ze'egaw xe kury.

PAPE NA'IRUZ HAW

73—89

Tupàn ikatu haw*Zegar haw Azaw hemiapo kwer*

- 73** ¹Azeharomote Tupàn ikatu teko
Izaew izuappyapry wanupe a'e.
Ikatu teko ipy'a ikatuahy ma'e Tupàn
heruzar katu ma'e wanupe.
- 2-3** Herewyrowyroahy ihe, amo wanuwi
wiko wera'u ma'e wanehe.
Herewyrowyroahy ikatu 'ym ma'e
wanehe ihe no, ta'e aexak waneko
haw ikatu ma'e ihe xe.
A'e rupi apytu'u tariá'i Tupàn rehe
hezeruzar ire ihe,
Ta'e hewyrowyroahy wanehe ihe xe.
- 4** Ikatu 'ym ma'e nupuraraw kwaw
ma'erahy wà.
Ikàg a'e wà. Huhàgatu a'e wà no.
- 5** Nupuraraw kwaw ma'erahy amogwer
wazàwe wà.
Nuzemumikahy kwaw amogwer
wazàwe wà.
- 6** A'e rupi umunehew amo wanuwi
wiko wera'u haw mu'yr ài wà.
Umunehew puruzuka haw
kamirànàm ài wà no.
- 7** Wapy'a tynehem ikatu 'ymaw pupe wà.
Xo ikatu 'ym ma'e iapo àwàm
rehe zo ima'enukwaw wà.
- 8** Ze'eg urywahyahy haw ikatu wanupe.
Xo ikatu 'ym ma'e zo umume'u wà.
Wiko wera'u amo wanuwi wà.
Umume'u amo wanehe umunar
àwàm uzeupe wà.
- 9** Uze'eg zemueteahy Tupàn ywak
rehe har rehe wà.
Uzapo kar ma'e ywy rehe har
wanupe wiko wera'u haw rupi wà.
- 10** Nezewe Tupàn hemiaihu mua'u oho
a'e teko wanekar pà wà.
Uzeruzar waze'eg rehe wà no.
- 11** — Tupàn nukwaw kwaw ko ma'e
a'e nehe.
Ywate Wera'u Har nuexak pixik kwaw
ko zaneremiapo kwer a'e nehe,
i'i uzeupe wà.

- 12** Nezewe wanekon ikatu 'ym ma'e wà.
Heta tetea'u ma'e wanupe.
Tuweharupi hemetarer katu wera'u
oho waiko wà.
- 13** Na'ikatu kwaw katu 'ygwer wi
hetryykaw ihe.
Màràzàwe tuwe amonokatu hepo
iaiw paw wi.
- 14** O Tupàn, erepuraraw kar ma'erahy
ihewe 'ar katu rehe.
Tuweharupi ku'em meheerezepyk
herehe.
- 15** Aze mo aze'eg ikatu 'ym ma'e wazàwe,
Iaiw ma'e azapo mo neremaihu
wanupe.
- 16** A'e rupi azeagaw ko ma'e ikwaw pà ihe.
Zawaih katu wera'u ikwaw paw ihewe.
- 17** Na'e amo 'ar mehe neràpuzuhi pupe
heixe mehe
Akwaw ikatu 'ym ma'e wanupe uezapo
ma'e ràm iahykaw rehe har ihe.
- 18** Eremupu'am ywy ihym ma'e rehe
ne wà.
Eremu'ar kar umumaw pàwàm
me ne wà.
- 19** Na'arewahy eremumaw ikatu 'ym
ma'e ne wà.
Iaiw wamumaw paw.
- 20** Teko heharaz upuahu awer wi ku'em
mehe ume'e mehe wà.
Nezewegatete, o hezar,
nanema'enukwaw kwaw a'e teko
wanehe ne.
- 21** Hepy'a tynehem iro haw pupe a'e mehe.
Aikwahy ihe.
- 22** Napuner kwaw neremaiapo kwer ikatu
haw ikwaw paw rehe.
Aiko miar ài ma'e kwaw 'ymar
romo ihe.
- 23** Nezewe rehe we aiko nerehe
we tuweharupi.
Hephyhk pe hepo rehe ne.
- 24** Hereruze'eg pe herape ràm ikwaw
kar pà ihewe.
Iahykaw rehe hemur kar putar pe
nepyr tuwihaw ài hererekó pà nehe.

- 25 Ne ywak rehe har ne, xo ne urerekoh ihe.
A'e rupi naputar kwaw amo ma'e
ywak rehe har ihe.
- 26 Apuner ma'e kwaw par 'ym romo
hereko haw rehe nehe.
Apuner hetekwer ikàg 'ym ma'e romo
hereko haw rehe nehe no.
Nezewe rehe we Tupàn wiko putar
hekàgaw romo nehe. Naputar
kwaw amo ma'e ihe nehe.
- 27 Newi utyryk ma'e ràm umàno putar
azeharomoete a'e wà nehe.
Eremumaw putar nerehe uzeruzar ire
upytu'u ma'e ràm ne wà nehe no.
- 28 Ihe naiko kwaw wazàwe ihe. Tupàn
huwake hereko haw ikatuahy ihewe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e azapo
hemimaw romo ihe.
Amume'u hemiapo kwer paw rupi no.

**O Tupàn, nema'enukwaw neremaiihu
wanehe nehe**

Zegar haw Azaw hemiapo kwer

- 74** 1 O Tupàn, märàzàwe tuwe
retyryk tuwe urewi.
Märàzàwe tuwe erekwahy àràpuhàràn
neremimono'og zàwenugar wanupe.
- 2 Nema'enukwaw katu neremaiihu
wanehe nehe.
Kwehe mehe erexarexak
neremiruze'eg romo ne wà.
Erepyro amo wanupe uma'erekoh e
ma'e romo waneko haw wi wà,
neremaiihu romo wamuigo kar
pà ne wà.
Nema'enukwaw Xiàw ywytyr rehe
nerekoh awer rehe ne.
- 3 Ezur 'aw ma'e imuaiw pyrer tetea'u
rehe neata pà nehe.
Ureàmàtyry'ymar umumaw ma'e
neràpuzuhu pupe har paw wà.
- 4 Neàmàtyry'ymar uhapukaz urywete
haw rupi neràpuzuhu pupe wà.
Umupu'äm pàn uwer hereko har a'e
pe wà, tâpuzuhu izar romo weko
haw hexak kar pà purupe wà.

- 5 Nuzawy kwaw zepe'aw imono'ogar wà.
Nuzawy kwaw ywyra itazy pupe
imonohonohokar wà no.
- 6 Umumaw ma'e ywyra iapo pyrer
ipuràg eteahy ma'e
A'e pe har paw rupi wà.
- 7 Weityk neràpuzuhu tata imunyk
pà hehe wà.
Umuaiw nerenzewa nemuwete katu
haw wà.
8 — Xiuhanhaw xe har paw rupi zane
wà nehe, i'i uezuepeupe wà.
Uzuhanhaw wà.
Umunyk tata nemuwete haw Izaew
wyw rehe har nànàw wà.
- 9 Ureràro ma'e purumupyutuhugatu kar
haw ure. Ni amo nuzapo kwaw
urewe wà.
Naheta kwaw Tupàn ze'eg imume'u
har ko 'ar rehe wà.
Märàn kwarahy urumumaw putar
nezewa ure nehe. Ni amo nukwaw
kwaw wà.
- 10 O Tupàn. Märàn mehe
ureàmàtyry'ymar upytu'u putar
urerehe uze'eg urywahyahy re
wà nehe.
Aipo uze'eg zemueteahy putar nerehe
tuweharupi upytu'u 'ym pà wà nehe.
- 11 Märàzàwe tuwe nanepurupetywà wer
kwaw urerehe ne.
Märàzàwe tuwe erepyta ma'e iapo
'ym pà.
- 12 Ne Tupàn, ereiko ureruhawete
romo izypy mehe arer we te
ko 'ar rehe ne.
Urepptywà pe tetea'u
ureàmàtyry'ymar waneityk mehe ne.
- 13 Nekàgaw uhua'u ma'e rupi
eremuza'aza'ak yryhu.
Erezuhaw miar uhua'u ma'e yryhu pupe
har waàkàg ikamikamik pà ne wà.
- 14 Erekamikamik àzàg Erewiàtà
her ma'e iàkàg ne wà no.
Eremono hetekwer miar ywyxiguhu
rehe har wanupe wanemí'u romo.

- 15 Erewàptymawok ytyzuzàmaw ne wà. Eremuyryk kar yrykaw ne wà no.
Yrykawhu eremuxinig kar ne wà no.
- 16 Erezapo 'ar. Erezapo pytunaw no. Eremono kwarahy henaw rehe. Zahytata eremono wanenaw pe wà no.
- 17 Erezapo ywy iahykaw. Eremugyr kar àmàn. Eremuhyape katu kar kwarahy no.
- 18 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, nema'enukwaw katu neàmàtyry'ymar nerehe uze'eg urywahyahy mehe ne wà nehe. Nuzeruzar kwaw nerehe wà. Uze'eg zemueteahy nerer rehe wà. Nema'enukwaw wanemiapo kwer rehe nehe.
- 19 Imunar neremiaihu wama'e rehe wà. Emono zo neremiaihu a'e teko wanupe ne wà nehe. Upuraraw kar ma'erahy neremiaihu wanupe wà. Nereharaz zo neremiaihu ipetepetek pyrer wanuwi nehe.
- 20 Nema'enukwaw neze'egaw neremiapo katu kwer rehe nehe, Ta'e heta puruzuka haw ko ywy nàn a'e xe.
- 21 Tuwe ikatu 'ym ma'e numuigo kar kwaw neremiaihu ma'e hereko 'ymar romo wà nehe. Upuraraw kar ma'erahy waiko neremiaihu wanupe wà.
Hemetarer 'ym ma'e wà nehe, ma'e hereko 'ymar wà nehe no, tuwe umume'u nekatu haw wà nehe.
- 22 Epu'àm, o Tupàn. Epyro nerer nehe, ikatu 'ym ma'e wanuwi nehe. Eityk neàmàtyry'ymar ne wà nehe.
Teko ma'e kwaw par 'ym uze'eg urywahyahy nerehe 'ar nànàgatu wà. Nema'enukwaw waze'eg rehe.
- 23 Nereharaz zo neàmàtyry'ymar wanehapukaz taw wi nehe.

Heihehem tuweharupi wekwahy haw rupi wà.
Nereharaz zo wanehehemaw wi nehe. Einu ne wà nehe.

Tupàn wiko teko wanemiapo kwer imume'u har ikatuahy ma'e romo a'e

Zegar haw Azaw hemiapo kwer

75 ¹ Urumume'u nekatu haw uruiko,
o Tupàn, urumume'u nekatu haw uruiko.

Nehua'u haw urumume'u.
Urumume'u neremiapo kwer ikatuahy ma'e no.

- 2 Nezewe uze'eg Tupàn. — Amume'u katu 'ar teko wanemiapo kwer imume'u àwàm kwez ihe.
A'e 'ar mehe amume'u putar wanemiapo kwer hekatu haw rupi ihe nehe.
- 3 Aze ywy uryryryryz nehe,
Aze hehe har umàno etea'i wà nehe,
Namuhem kar kwaw ywy iwype
har henaw wi ihe nehe.
- 4 — Pemume'u zo pepuner haw nehe,
a'e ikatu 'ym ma'e wanupe.
— Aiko wera'u amo wanuwi ihe,
peze zo nehe, a'e wanupe.
- 5 — Pepytu'u pekàgaw rehe peze'eg
ire nehe.
Pepytu'u tuwihaw ài peze'eg ire nehe,
a'e wanupe, i'i Tupàn.

- 6 Teko wanemiapo kwer imume'u haw a'e, nur kwaw kwarahy ihemaw wi a'e. Kwarahy heixe haw wi nur kwaw a'e.
Nur kwaw kwarahy heixe haw awyze har kutyr har wi a'e. Kwarahy ihemaw awyze har kutyr har wi nur kwaw a'e.

- 7 Tupàn a'e ae wiko imume'u har romo a'e.
Weityk amo wà.
Upir amo wà no.
- 8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wereko amo kanekpuku opo pe.
Tynehem win zàwenugar pupe a'e.
Ikwahy haw pupe tynehem.

U'u kar ipor ikatu 'ym ma'e wanupe.
Paw rupi i'un wà.

- 9 Ihe aze'eg putar Tupàn Zako izar
rehe tuweharupi ihe nehe.
Amuzàg putar zegar haw ikatu haw
rehe nehe no.
- 10 Uzuhaw putar ikatu 'ym ma'e
wakàgaw nehe.
Tupàn heruzar har wakàgaw uhua'u
wera'u putar nehe.

Tupàn ikàg ma'e romo a'e

Zegar haw Azaw hemiapo kwer

76 ¹Teko Zuta ywy rehe har ukwaw
katu Tupàn wà.

- Izaew ywy rehe har ukwaw katu her wà.
- 2 Hàpuz Zeruzarez pe hin.
Wiko Xiàw ywytyr rehe.
- 3 Tupàn uzuhanuhaw wàmàtyry'ymar
wapuruzuka haw paw a'e pe a'e:
U'yw wà, u'yw wi purumimaw wà,
takihepuku wà.
- 4 Nekàgatu tuwe nereiny romo, o Tupàn.
Nekatuahy tuwe ywytyruhu wi
nezewyr mehe.
Ereityk neàmàtyry'ymar a'e
ywytyruhu rehe ne wà.
- 5 Ereraha kar a'e zauxiapekwér
ipuruzukaiw ma'e wama'e paw ne.
Uker waiko umàno ma'e kwer waker
haw rehe a'e wà kury,
Ta'e nupuner kwaw uzepyro haw
rehe wà xe.
- 6 O Tupàn Zako izar, wanehe nezepyk
mehe kawaru a'e wà,
Kawaru ku'az har a'e wà no,
wiko umàno ma'e kwer ài wà.
- 7 Teko upaw rupi katete ukyze newi wà.
Ni amo nupuner kwaw nerentaro
weko haw rehe nekwahy mehe wà.
- 8 Ywak rehe nerekö mehe erekwaw
kar ikatu 'ym ma'e wanehe nezepyk
àwàm purupe ne.
Ywy rehe har ukyze wà,
uze'eg 'ym pà wà.

- 9 Erepu'äm teko ikatu 'ym ma'e
wanehe nezepyk pà,
Ma'erahy ipuraraw par ywy rehe
har paw wapyro pà.

- 10 Te teko wakwahy haw umuhua'u kar
nekatu haw rehe ze'egaw no.
Teko zeàmàtyry'ymawhu pe umàno
'ym ma'e uzapo putar mynykawhu
nezé'eg rupi wà nehe.

- 11 Pemono penemimume'u kwer
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Zanezar pe nehe.
Tuwe teko ko ywy huwake har
paw weraha izupe imono pyr
wà nehe.

Tuwe omono Tupàn pe wà nehe.
Tuwe ukyze izuwi wà nehe no.

- 12 Tuwhiaw amo wanuwi wiko wera'u
ma'e a'e wà, Tupàn umuigo kar
ma'e hereko 'ymar romo a'e wà.
Umukyze kar tuwe ywy rehe har
wanuwhiweté wà no.

**Tupàn zanemurywete kar
zanezemumikahy mehe a'e**

Zegar haw Azaw hemiapo kwer

77 ¹Ahapukaz katu Tupàn pe ihe.
Herenu herehapukaz mehe a'e.

- 2 Ma'erahy ipuraraw mehe aze'eg
zanezar pe.
Pyhaw aupir hepo izupe heze'eg pà.
Nezewé rehe we naherurywete
kwaw ihe.
- 3 Tupàn rehe hema'enukwaw mehe
azypyrog hekuhem pà ihe.
Azypyrog ma'e rehe hema'enukwaw
pà. A'e mehe azemumikahy.
- 4 Tupàn nahemuger kar kwaw a'e.
Napuner kwaw heze'egaw rehe,
ta'e azemumikahy ihe xe.
- 5 Hema'enukwaw he'ar upaw ma'e
kwer rehe,
Hekwarahy kwehe mehe upaw ma'e
kwer rehe no.
- 6 Amumaw pytun tetea'u ma'e rehe
hema'enukwaw katu pà.

- Azypyrog hema'enukwaw pà,
na'e apuranu hezehe no.
- 7 Aipo zanezar utyryk putar tuwe
zanewi tuweharupi nehe.
Aipo nazanekatu pixik kwaw
izupe nehe.
- 8 Aipo upytu'u zaneamutar katu re.
Aipo weityk zanewe
wemimume'u kwer.
- 9 Aipo Tupàn upytu'u ikatu ma'e
romo wiko re.
Aipo ikwahy haw upyta ipurupuhareko
haw hekuzaromo, a'e hezeupe.
- 10 Na'e aze'eg nezewe hezeupe.
— Tupàn Ywate Wera'u Har
na'ipurupytwà wer kwaw zanerehe
kwehe mehe arer zàwe a'e.
Azeharomoete nezewe haw na'ikatu
kwaw zanewe, a'e hezeupe.
- 11 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Hema'enukwaw putar neremiapo
kwer ikatuahy ma'e rehe ihe nehe.
Hema'enukwaw putar neremiapo kwer
kwehe mehe iapo pyrer rehe nehe.
- 12 Hema'enukwaw putar neremiapo
kwer paw rehe nehe.
Amume'u putar ma'e neremiapo
kwer hezeupe nehe no.
- 13 O Tupàn neremiapo paw ikatu a'e.
Naheta kwaw amo tupàn ikàg ma'e
urezar zàwenugar wà.
- 14 Ereiko Tupàn purumupytuhegatu
kar haw iapo har romo ne.
Erexak kar nepuner haw ywy
nàñànar wainuiuromo.
- 15 Nekàgaw rupi erepyro neremiaihu
ne wà.
Erepyro Zako izuapyapyr ne wà.
Zuze izuapyapyr erepyro ne wà no.
- 16 O Tupàn, nerexak mehe 'y ukzye a'e.
'Y ryahu pe har ohoete ma'e
uryryryryz a'e no.
- 17 Ywakun umugyr kar àmàn.
Ywak wàñoànog.
Iweraw paw uhyape katu ywy nàñà.

- 18 Àmàn neremimùànoànogaw uhàuhàz
ywy nàñà no.
Àmàn iweraw paw uhyape katu ywy
nàñà no.
Tupàn umuryryz kar ywy.
Ywy uryryryryz a'e.
- 19 Ereata ryahu myteromo.
Erezapo nerape ryahu ohoete
ma'e rupi.
Ni amo nuexak kwaw nepyporer
a'e wà.
- 20 Àràpuhàràn wamono'gar weraha
weimaw pe ikatu ma'e rupi wà.
Nezewegatete eremuata kar
neremiaihu pe ikatu ma'e rupi
ne wà no, Moizez pe ne wà,
Àràw pe ne wà no.

Tupàn uze'eg wemiaihu wanupe

Zegar haw Azaw hemiapo kwer

- 78** ¹ Heremiaihu wà, peinu katu
hepurumu'e haw nehe.
Pezekaiw katu heze'eg rehe nehe.
² Ta'e aze'eg putar peme ze'eg xirogatu
ma'e rupi ihe nehe xe.
Amume'u putar ma'e kwehe mehe
uzeapo ma'e kwer ikwaw 'ym pyrer
peme ihe nehe.
3 Xinu a'e ma'e zaneipy zanewe
wanemimume'u kwer zane.
A'e rupi xikwaw.
4 Naxiumim kwaw a'e ma'e zanera'yir
wanuwi nehe.
Zaze'eg putar zanezuapyapyr wanupe
nehe, tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ipuner haw rehe nehe,
Hemiapo kwer ikàg ma'e rehe nehe,
hemiaipo kwer ikatuahy ma'e
rehe nehe.
5 Omono uze'eg heruzar kar pyràm
teko Izaew wanupe.
Umume'u ma'e wemiaipo kàràm Zako
izuapyapyr wanupe.
— Pemu'e pena'yir ko ze'eg heruzar
pyràm wanehe nehe,
I'i zaneipy wanupe.

- 6 — Nezewe mehe pezuapyapyr ukwaw putar wà nehe.
Nezewe mehe wazuapyapyr umu'e putar wa'yr a'e wà nehe no.
- 7 Nezewe mehe uzeruzar putar Tupàn rehe a'e wà nehe no.
Naheharaz kwaw hemiapo kwer wi wà nehe.
Tuweharupi weruzar putar ma'e hemiapo kàràm wà nehe.
- 8 Nuiko kwaw peipy wazàwe wà nehe.
Peipy hehaite wà. Nuweruzar katu kwaw Tupàn ze'eg wà.
Tupàn rehe wazeruzar haw na'ikàg pixik kwaw a'e.
Upytu'u hehe uzeruzar ire wà.
- 9 Awa Eparai izuapyapyr wà,
Wereko ywyrapar opo pe wà,
opo pe u'yw wereko wà no.
Uzàn oho zeàmàtyry'ymawhu 'ar mehe wà.
- 10 Izaew izuapyapyr nuzapo kwaw ma'e ze'eg Tupàn pe wemimume'u pyrer rupi katu wà.
Na'ipureruzar wer kwaw ize'eg rehe wà.
- 11 Heharaz Tupàn hemiapo kwer purumupyтуhegatu kar ma'e kwer wi wà.
Wexak iapo mehe wà. Nezewe rehe we heharaz hemiapo kwer wi wà.
- 12 Tupàn uzapo purumupyтуhegatu kar ma'e waipy wanenataromo
Ywytyr heta 'ymaw Zuwà her ma'e rehe Ezit ywy rehe a'e.
- 13 Uzaikaikaw yryhu.
Umuata kar Izaew izuapyapyr yryhu myteromo wà.
Upir 'y pàrirogaw aiha ma'e ài.
- 14 'Aromo wexak kar wanape ràm wanupe ywàkun pupe wiko pà.
Pyhaw wexak kar weko haw tata heny kwer pupe no.
- 15 Umu'a'za'ak itahu ywyxiguhu rehe no.
Wenuhem 'y ywy iwype har tetea'u teko wanupe wamui'u kar pà no.
- 16 Umuhem kar 'y itahu wi.
A'e 'y uwypyryk yrykawhu ài.
- 17 Nezewe rehe we zaneipy uzapo wiwi ikatu 'ym ma'e oho waiko Tupàn ikutyr wà.
Upytu'u Ywate Wera'u Har ze'eg heruzar ire ywyxiguhu rehe wà.
- 18 Wagaw tuwe Tupàn wà.
Wenoz wemi'u ràm wemimutar izupe wà.
- 19 Uze'eg zemueteahy hehe wà.
— Aipo Tupàn upuner temi'u imur haw rehe zanewe ywyxiguhu rehe a'e.
- 20 Umuza'za'ak itahu azeharomoete.
'Y uzypyrog tuwe yrykawhu ài uwypyryk pà.
Aipo upuner typy'ak zanewe imur haw rehe a'e.
Aipo upuner ma'ero'okwer imur haw rehe wemiaihu wanupe, i'i wà.
- 21 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wikwahy a'e ma'e henu mehe a'e.
Uzàmàtyry'ym wemiaihu oho tata pupe wà.
Wanupe ikwahy haw uhua'u wera'u kury,
- 22 Ta'e nuzeruzar kwaw hehe wà xe.
— Nupuner kwaw zanepyro haw rehe nehe, i'i izupe wà.
- 23 Nezewe rehe we Tupàn uze'eg ywak rehe.
— Ewàpytymawok neruken nehe, i'i izupe.
- 24 Umur typy'ak ywate har wemiaihu wanupe.
Umu'ar kar temi'u mana her ma'e wanupe i'u kar pà.
- 25 Nezewe u'u Tupàn heko haw pe har watypy'ak wà.
Umur Tupàn temi'u tetea'u wanupe.
Uhyk tuwe wanupe.
- 26 Na'e umur kar ywytyu kwarahy hemaw wi ywak wi kury.
Upuner haw rupi umuhem kar ywytyu kwarahy hemaw awyze har rehe har no.

- 27** Umu'ar wiràmìri tetea'u teko wanehe wà.
Wiràmìri nuzawy kwaw ywy imuku'i
pyrer ywàkun romo uezapo ma'e
kwer, ta'e heta tetea'u a'e wà xe.
Waneta haw nuzawy kwaw ywyxig
yryhu izywyr har waneta haw.
- 28** U'ar wiràmìri teko waker haw rehe wà,
Wanàpuzràñ izywyr wà.
- 29** Na'e Izaew ipurumuzàmuzàg u'u wà.
Uhyk wanupe wà, ta'e Tupàñ omono
wanemimutar paw wanupe a'e xe.
- 30** Wamai'u mehe we,
Ihyk 'ym mehe we,
- 31** Wikwahy Tupàñ wanupe.
Uzuka awa ikàg wera'u ma'e wà.
Uzuka kwàkwàmo Izaew wainuromo
har ikatu wera'u ma'e wà.
- 32** Teko wexak a'e purumupytuhegatu
kar ma'e paw wà.
Nezewe rehe we uzapo wiwi ikatu
'ym ma'e oho waiko wà.
Na'izeruzar wer kwaw Tupàñ rehe wà.
- 33** A'e rupi umumaw wà.
Waneko haw nuzawy kwaw
pytuhemaw.
Nuzawy kwaw iaiw ma'e na'arewahy
uezapo ma'e kwer.
- 34** Tupàñ uzuka amo wà.
Na'e amo uzewyr izupe wà.
Uzemumikahy wemiaipo kwer rehe wà.
Uze'eg Tupàñ pe wemu'em 'ym pà wà.
- 35** Na'e ima'enukwaw Tupàñ rehe wà.
— Itahu zanemimaw zàwenugár
romo hekon a'e, i'i wà.
— Tupàñ Ywate Wera'u Har wiko
zanepyro har romo a'e, i'i wà.
- 36** Waze'eg awer paw temu'emaw
romo a'e wà.
Umume'u a'e ma'e paw Tupàñ
pe wemu'em pà wà.
- 37** Nuputar kwaw Tupàñ upy'a
pe azeharomoete wà.
Nuzapo kwaw ma'e uze'eg awer rupi
katete wà. Kwehe mehe Tupàñ
uzapokatu a'e ze'egaw wanehe we
a'e. Uzuhan wà kury.
- 38** Nezewe rehe we Tupàñ upuhareko
wemiaihu wà.
Numumaw kwaw wà.
Umunàñ wanemiaipo kwer wanuwi
uweharaz tå.
Tuweharupi umuakuir wekwahy
haw a'e.
Umumaw wekwahy haw a'e.
- 39** Ima'enukwaw amo 'ar mehe umàno
ma'e ràm romo waneko haw.
Nuzawy kwaw ywytu wà. Ywytu
oho. Nuzewyr kwaw.
- 40** Teko upytu'u tetea'u Tupàñ ze'eg
heruzar ire ywyxiguhi rehe wà.
Umuzeumikahy kar tetea'u
Tupàñ a'e wà no.
- 41** Wagaw tetea'u wà.
Umuzemumikahy kar Izaew wazar
ikatuahy ma'e wà no.
- 42** Heharaz ipuner haw uhua'u ma'e
wi wà.
Upyro Tupàñ a'e teko waàmàtyry'ymar
wanuwi wà. Heharaz wapyro awer
'ar wi wà no.
- 43** Heharaz hemiaipo kwer ikatuahy
ma'e wi wà.
Heharaz purumupytuhegatu kar haw
Zuwà ywytyr heta 'ymaw rehe Ezit
ywy rehe iapo pyrer wi wà no.
- 44** Uzapó 'y rykawhu pe har tuwykwer
romo.
Nezewe mehe naheta kwaw 'y i'u pyr
Ezit ywy rehe har wanupe.
- 45** Omono kar meru tetea'u wanupe
waputupyk pà wà.
Zu'i tetea'u umuaiw wama'etymaw
wà no.
- 46** Omono kar tukur tetea'u wanupe
wà no.
U'u tukur arozràñ ipo'o pyràm upaw
rupi wà. Umuaiw ko pe hezuz ma'e
paw wà.
- 47** Umumaw wanemitygwer uwà
tyw àmàntàtù pupe.
Umumaw ma'ywa pi her ma'e
tyw imuwiçágahy pà no.

- 48** Waneimaw tapi'ak a'e wà, àràpuhàràn hawitu ma'e a'e wà no, umànò paw rupi wà no.
Ta'e àmàntàtà ukyr wanehe xe. Àmàn uwerawerawahy wanehe no.
- 49** Umumaw a'e ma'e paw wikwahy how rupi wà.
Wikwahy tuwe wamumaw mehe. Omono ze'egaiw wanehe. Ikwahy how ur màoñ how herur har ài a'e.
- 50** Numuakuir kwaw wikwahy haw. Nupyro kwaw màoñ how wi wà.
Uzuka ma'eahy how iaïw ma'e pupe wà.
- 51** Tàpùz nànàñ Ezit ywy rehe
Tupàñ uzuka wana'yr ipy paw wà.
- 52** A'e re wiko àràpuhàràñ zàwenugar romo.
Weraha wemiaihu Izaew Ezit ywy wi wà.
Umuata kar wyxiguhu rehe.
- 53** Numuzeapo kar kwaw ikatu 'ym ma'e wanupe waneraha mehe.
Hemiaihu nukyze kwaw ma'e wi wà.
Yryhu upyk waàmàtyry'ymar wazuka pà wà.
- 54** Tupàñ weraha wemiaihu uiwy imonokatu pyrer pe.
A'e ae umuhem kar teko ywytyruhu wanuwi wà. A'e re weraha wemiaihu a'e ywytyruhu wanupe wà.
- 55** Umuhem kar a'e ywy rehe har a'e wi wà, wemiaihu wanenataromo wà.
Hemiaihu wixe a'e ywy rehe wà.
Uzaikaikaw a'e ywy ipegegwer wamono pà Izaew ta'y'r wazuapyapyr wanupe.
Umuigo kar Izaew waàmàtyry'ymar wanàpuzgwer wapupe wà.
- 56** Nezewe rehe we Izaew upytu'u Tupàñ Ywate Wera'u Har ze'eg heruzar ire wà.
Wagaw uzar wà.
Nuneruzar kwaw hemiapo karer wà.
- 57** Nuzawy kwaw uwipy wà. Nuzeruzar kwaw Tupàñ rehe wà.
Nuneruzar kwaw iz'eeg wà.
- Aze wyrapar na'ikatu kwaw, u'yw a'e wyrapar wi imuhem kar pyr nuzywà kwaw ma'e. A'e teko wiko u'yw ma'ekutuk 'ym ma'e ài wà.
- 58** A'e teko umuikwahy kar Tupàñ ma'ea'yr hapy haw iapo pà tupàñ a'ua'u wanupe wà.
Umuwete katu tupàñ a'ua'u a'e wà.
A'e rupi Tupàñ hewyrovyrôahy wikwahy pà a'e.
- 59** A'e ma'e hexak mehe wikwahy Tupàñ. Utiryk tuwe wemiaihu wanuwi.
- 60** A'e 'ym mehe wiko tâpuzràn pupe wemiapo kwer teko wainuinuromo Xiro pe a'e.
Wikwahy mehe wezar wàpuzràn.
- 61** Weraha kar uze'eg imuapk pyrer hyru wàmàtyry'ymar wanupe a'e.
Ize'eg hyru wexak kar ipuner haw ipuràg eteahy haw teko wanupe.
— Peraha nehe, i'i wemiaihu waàmàtyry'ymar wanupe.
- 62** Wikwahy wemiaihu wanupe.
A'e rupi uzuka kar wemiaihu waàmàtyry'ymar wanupe wà.
- 63** Kwàkùmogwer umànò zeàmàtyry'ymawhu pe wà.
A'e rupi naheta kwaw imen ràm kuzawaza kwer wanupe wà.
- 64** Zauxiapékwer uzuka xaxeto utakihe puku pupe wà. Na'e zauxiapékwer uze'eg nezewe wanemireko kwer wanupe wà.
— Aze pezai'o pemener wamàno awer rehe nehe, uruzuka putar ure nehe no, i'i wanupe wà.
- 65** Na'e Tupàñ Zanezar nuzawy kwaw uker ire ume'e ma'e.
Nuzawy kwaw awa ipuruzukaiw ma'e win pupe imuhaite pyrer a'e. Heihehem a'e.
- 66** Umuzàñ kar wàmàtyry'ymar wamono wà.
Weityk wà. Umumaranugar kar wà no. Imaranugar putar tuweharupi wà nehe.

- 67** Utyryk Zuze izuapyapyr wanuwi.
Nuexaxak kwaw Eparai
izuapyapyr wà.
- 68** Nan kwaw nezewé. Wexaexak Zuta
izuapyapyr wà.
Wexaexak ywytyr Xiàw wemiamutar.
- 69** Heta heko haw izupe ywate a'e.
Uzapo tāpuzuhu ywy rehe har
weko haw ywate har ài.
Umuàtà wàpuzuhu ywy ài.
Ni amo nuweityk pixik kwaw wà nehe.
- 70** Na'e Tupàn wexak wemiruze'eg Tawi.
Wenuhem pari àràpuhàràn hawitu
ma'e wamono'ogaw wi.
- 71** Wiko àràpuhàràn rehe uzekaiw ma'e
romo a'e 'ar mehe,
Umuigo kar Izaew wanuwhawete
romo.
Nuzayk kwaw àràpuhàràn mono'ogar
ài Tupàn wemiaihu wanupe.
- 72** Tawi uzekaiw katu wanehe.
Weruze'egatu uma'ekwaw katu haw
rupi wà no.

O Tupàn, urepuhareko pe ne nehe
Zegar haw Azaw hemiapo kwer

- 79** ¹ O Tupàn, nerehe uzeruzar 'ym
ma'e wixe neywy rehe wà.
Umuaiw neràpuzuhu imonokatu
pyrer wà no.
Weityk tāpuz Zeruzarez pe har
paw wà no.
- 2** Weityk neremiruze'eg wanetekwer
ywy rehe wà.
Weityk newi upuir pixik 'ym ma'e wà,
wiràmìri wanemi'u ràm romo wà.
Omono miar hehaite ma'e wanupe
wanemi'u ràm romo wà no.
- 3** Uzakook neremiaihu wanuwykwer
ywy rehe 'y ài wà.
Uwyryk wanuwykwer 'y ài Zeruzarez
tawhu nàn.
Ni pitài nuikuwe kwaw amogwer
wanetekwer watym àràm romo wà.
- 4** Ywy ko ywy huwake har rehe har
uze'eg zemueteahy urerehe wà.

- Upuka urerehe uze'eg urywahyahy
pà wà.
- 5** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
màràn kwarahy eremumaw putar
urewe nekwahy pà nehe.
Aipo nerepytu'u pixik kwaw nehe.
Aipo nekwahy haw ukaz wiwi putar
tata ài nehe.
- 6** O Tupàn, eikwahy teko amo ywy
rehe har nemuwete katu 'ym ma'e
wanupe nehe.
Eikwahy nereityk àràm wanupe nehe.
- 7** Ta'e uzuka ureànàm a'e wà xe.
Umuaiw urewy wà no.
- 8** Ezepyk zo urerehe ureipy wanemiacpo
kwer hekuzaromo nehe.
Urepuhareko pe nehe kury,
Ta'e uruzemumikahy tuwe urepyro
haw hào 'ym pà ure xe.
- 9** Urepytwà pe nehe, o Tupàn urepyro
har.
Aze na'urepyro kwaw pe nehe,
Aze neremunàn kwaw ureremiacpo
kwer ikatu 'ym ma'e nehe,
teko uze'eg zemueteahy putar
nerehe wà nehe.
- 10** — Ma'e pe hekon Tupàn pezar a'e,
i'i putar amogwer ywy rehe har
urewe wà nehe.
Maràzawé tuwe erepuranu kar
amogwer ywy rehe har urerehe
nezewé wà.
O Tupàn tuwe uruexak wanehe
nezepyk àwàm nehe,
Ta'e uzakook neremiruze'eg
wanuwykwer a'e wà xe.
- 11** Einu zemunehew paw pe har
wakuhem mehe ne wà nehe.
Nepuner haw uhua'u ma'e rupi
Epyro ureàmàtyry'ymar wanemizuka
ràm ne wà nehe no.
- 12** O hezar, ezepyk amogwer ywy rehe
har wanche 7 haw nehe.
Aze uzapo ikatu 'ym ma'e newe
pitài haw wà nehe, ezepyk wanehe
7 haw nehe.

- 13 Na'e ure neremaihu romo wiko
ma'e ure,
Àràpuhàràn zàwenugar
neremimono'og ure, ure nehe,
Urezaupyapry a'e wà nehe no,
Urumume'u putar nekatu haw
tuweharupi ure nehe.
Nekatu haw rehe zegar haw
urumuzàg putar newe ure nehe no.

**O Tupàn, exak kar urepuhareko
haw urewe ne nehe**

Zegar haw Azaw hemiapo kwer

- 80** ¹Urereinu pe nehe,
Izaew wanupe àràpuhàràn
wamono'gar zàwenugar.
Ezeapyaka katu urerere nehe,
urerere uzekaiw ma'e àràpuhàràn
wanehe uzekaiw ma'e zàwenugar.
Ne nerenawhu rehe wapyk ma'e ne,
nerenawhu kerumin wa'romo hin
ma'e rehe har ne,
2 Exak kar Eparai izuapyapry wamutar
katu haw purupe nehe.
Exak kar Mezàmi izuapyapry
wamutar katu haw purupe nehe no.
Exak kar Manaxe izuapyapry
wamutar katu haw purupe nehe no.
Exak kar nepuner haw urewe nehe.
Ezur urepyro pà nehe.

- 3 Uremuigo kar wi pe temi'u hereko
har romo ma'e hereko har romo
nehe, o Tupàn.
Exak kar nepurupuhareko katu haw
urewe nehe. Nezewe mehe urepyro
putar pe nehe.

- 4 Màràn kwarahy eremumaw putar
neremaihu waze'eg rehe nekwahay
pà nehe,
O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Ikàg Wera'u Ma'e.
5 Eremur tehaykwer typy'ak romo
iapo pyrer urewe ureremi'u
romo ne.
Eremynehem kanek tehaykwer pupe
i'u kar pà urewe no.

- 6 — Pezeàmàtyry'yim Izaew waywy
rehe nehe, ere urewyu huwake
har wanupe.
Eremuze'eg kar ury wahyahy
urerehe ne wà no.
7 Uremuigo kar wi temi'u hereko har
romo ma'e hereko har romo nehe,
o Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e.
Exak kar nepurupuhareko katu haw
urewe nehe. Nezewe mehe urepyro
putar pe nehe.
8 Teko Izaew izuapyapry wà,
nuzawy kwaw ma'e'yw uwà'yw
her ma'e wà.
Ererur i'yw Ezit ywy wi ne.
Eremuhem kar amogwer tekó ko
wywi ne wà. Erezutym uwà'yw
waywy rehe.
9 Eremukatu ywy izupe.
Hapo wixe ywy pupe.
Uhàuház hapo ywy rehe.
10 Upyk ywytyr u'ág pupe.
Hàkàgwer aiha wera'u ywyràkàxigyw
aiha wera'u ma'e wi a'e.
11 Omono kar wàkàgwer yryhu
Mezitehàn her ma'e pe no,
Yrykawhu Ewparat pe no.
12 Màràzàwe tuwe ereityk pari i'yw
izywyr har.
Ko 'ar rehe pe rupi wata ma'e
upuner uwà rehe imunar haw
rehe wà kury.
13 Tazahu ka'a pe har upyropyroq
i'yw rehe imumaw pà wà.
Miar hehaite ma'e u'u paw rupi wà.
14 Ezewyr urewe nehe,
Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e.
Ywak rehe nerekó mehe eme'e
urerehe nehe.
Ezur ma'ywa'yw uwà'yw her ma'e ipyro
pà nehe, neremaihu wapyro pà nehe.
15 Ne ae erezutym a'e uwà'yw ne.
Epyro ezuwà nehe. Eremuezuz katu
tuwe i'yw.
Ezur ipyro pà nehe.

- 16** Ureàmàtyry'ymar omonohok hapy
pà tata pupe wà.
Nekwahy haw rupi eme'e a'e teko
wanehe wamumaw pà nehe.
- 17** Ezekaiw katu teko neremixamixak
kwer wanehe nehe.
Epyro a'e teko neremimueta tete'a'u
kwer ne wà nehe no.
- 18** Nurutryk wi kwaw newi nehe.
Uremuigo katu kar pe nehe. Nezewe
mehe urumumé'u putar nekatu haw
ure nehe.
- 19** Uremuigo kar wi pe temi'u hereko
har romo ma'e hereko har romo
nehe, o Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e, Ikàg Wera'u Ma'e.
Exak kar nepuruamutar katu haw
urewe nehe, urepyro pà nehe.

Tupàn ikatu haw rehe zegar haw
Zegar haw Azaw hemiapo kwer

- 81** **1** Pezegar penurywete haw rupi
Tupàn zanepyro har pe nehe.
Pemuzàg ikatu haw rehe zegar
haw Zako izar pe nehe.
- 2** Pezypyrog zegar haw imuzàg pà nehe.
Pemupumupu ipu ma'e ipew ma'e
nehe no.
Pemupu wioràwiràn zegar haw
hurywete ma'e rehe pezegar pà nehe.
Wioràwiràn pixika'i ma'e pemupu
zegar haw imuzàg pà penurywete
haw rupi nehe.
- 3** Pezupy ma'e ak kwer xi'äm romo
iapo pyrer mynykaw pe teko
wamono'og pà nehe.
Zahy ipyahu mehe pezupy nehe.
Zahy huahu mehe pezupy nehe no.
- 4** Tupàn uzapo kar ko ma'e
Izaew wanupe.
Zako izar umume'u ko ma'e iapo
àwàm peme a'e.
- 5** Umur ko ze'eg teko Izaew
izuapyapyr wanupe a'e,
Ezit ywy rehe har waàmàtyry'ym
mehe a'e.

- Aenu amo heremigwaw 'ym
ize'eg mehe ihe.
- 6** Nezewe i'i a'e 'ar mehe a'e.
— Azo'ok penemiraha ipuhuz katu
ma'e pekupe wi ihe. Kok ywy
imuàtà pyrer pupe tynehem ma'e
peraha peiko a'e mehe.
Apupyro a'e ma'e penemiupir wi ihe.
- 7** Ma'erahy ipuraraw mehe herenoz
pe pe.
Ihe apupyro ihe.
Ywytuaiw pupe hezeàmimaw
pe hereko mehe
Awazar peze'eg peme.
Apuagaw ytyzuzàmaw Merima her
ma'e pe ihe.
- 8** Heremaihu wà, pezeapyaka katu
heze'eg rehne nehe.
O Izaew wà, aze mo herenu pe,
herurywete mo ihe.
- 9** Peiko pixik zo amo tupàn ua'u
imuwete har romo nehe.
Pemuwete katu zo amo nehe. Xo ihe
zo hemuwete katu pe nehe.
- 10** Aiko Tuweharupi Wiko Ma'e
pezar romo ihe.
Apupyro Ezit ywy wi ihe.
Pezurupeka nehe, amono putar
penemi'u ràm peme nehe.
- 11** — Nezewe rehe we heremaihu
na'ipurenu wer kwaw herehe wà.
Izaew izuapyapyr nahereruzar kwaw wà.
- 12** A'e rupi amuata kar wi wanape rupi
hereruzar katu 'ymaw rehe ihe wà.
Azapo kar wanemimutar wanupe.
- 13** Aze mo heremaihu herenu wà,
ikatu mo ihewe.
Aze mo Izaew izuapyapyr hereruzar
wà, herurywete mo ihe.
- 14** Aityk mo waàmàtyry'ymar
na'arewahy ihe wà.
Azepyk mo wakutyr ur ma'e wanehe
paw rupi ihe wà no.
- 15** Herehe iakatuwawahy 'ym ma'e
uzeamumew mo herenataromo wà,
ta'e aiko wazar romo ihe xe.

- Wanehe hezepykaw nupaw
pixik kwaw nehe.
- 16** Amono mo arozràn ikatu wera'u
ma'e peme ihe.
A'u kar mo hâir kaiwer parer pupe.
Te uhyk mo peme, i'i Tupàn.

- Tupàn wiko teko paw wanemiao
kwer imume'u har romo a'e**
Zegar haw Azaw hemiapo kwer
- 82** ¹ Tupàn wapyk wenawhu
amogwer tuwihaw ywate har
wazemono'ogaw pe har rehe a'e.
Wainuinuromo umume'u uezapo
ma'e râm wanupe.
- 2** — Pepytu'u ikatu 'ymaw rupi
pureruze'eg ire nehe.
Pepytu'u teko ikatu 'ym ma'e
wamyrypar romo peneko re nehe.
- 3** Pezekaiw katu ma'e hereko 'ymar
wanehe nehe, tu 'ym ma'e wanehe
ihy 'ym ma'e wanehe nehe no.
Pekatu ma'erahy ipuraraw par
wanupe nehe, ma'e hereko 'ymar
wanupe nehe no.
- 4** Pepatywà ikàg 'ym ma'e pe wà nehe.
Pepatywà hemetarer 'ym ma'e pe
wà nehe no.
Pepyro a'e teko teko ikatu 'ym ma'e
wanuwi pe wà nehe.
- 5** — Ma'e kwaw par 'ym romo peiko.
Napekwaw pixik kwaw ma'e. Peiko
pytunahy haw rehe.
Naperuze'egatu kwaw ywy rehe
har pe wà.
- 6** Nezewe aze'eg peme.
— Peiko tupàn romo.
Pe paw peiko Tupàn Ywate Wera'u
Har ta'yromo.
- 7** Nezewe rehe we pemào putar wyzài
awa ài nehe. Wyzài tuwihaw ta'y
umào wà.
Nezewegatete peneko haw upaw
putar nehe no, a'e ihe, a'e wanupe.
- 8** O Tupàn, ezur ywy rehe har
waneruze'eg pà nehe,

Ta'e ywy nànànar paw wiko nema'e
romo wà xe.

**O Tupàn, eityk neàmàtyry'ymar
ne wà nehe**

Zegar haw Azaw hemiapo kwer

- 83** ¹ O Tupàn, eptya zo urewe neze'eg
'ym pà nehe.
Eptyu'u zo neze'eg ire nehe. Eptyu'u
zo ikatu ma'e urewe iapo re nehe,
o Tupàn.
- 2** Eme'egatu kury. Neàmàtyry'ymar
uzemumymumyz waiko wà kury.
Nerehe iakatuwawahy 'ym ma'e
uwak putar nekutyr wà nehe kury.
- 3** Umume'u neremaihu wanupe
wemiapo râm ikatu 'ym ma'e
waiko wà.
Ipurapo wer ikatu 'ym ma'e rehe
neremipyro kwer wanupe wà.
- 4** Nezewe uze'eg wà. — Pezur nehe.
Ximumaw teko Izaew izuapyapyr
zane wà nehe.
Nezewe amogwer teko heharaz
putar waner wi wà nehe.
Na'im'enukwaw pixik kwaw
wanehe wà nehe, i'i wà.
- 5** Waàmàtyry'ymar uzemono'og
wemiapo râm ikatu 'ym ma'e
imume'u pà uezupeupe wà.
Neàmàtyry'ymar paw umume'u
neàmàtyry'ym àwàm uezupeupe wà.
Na'aw neàmàtyry'ymar waner xe wà:
- 6** Teko Enom izuapyapyr wà.
Teko Izimaew izuapyapyr wà.
Teko Moaw izuapyapyr wà.
Teko Agar izuapyapyr wà.
- 7** Teko Zemaw izuapyapyr wà.
Teko Amon izuapyapyr wà.
Teko Amarek izuapyapyr wà.
Teko Piri ywy rehe har wà.
Teko Xir tawhu pe har wà.
- 8** Teko Axir her ma'e uzemono'og Iro
izuapyapyr wapyr wà.
Ikàg uezinuiromo Amon izuapyapyr
wanehe we wà, Moaw wanehe we
wà no.

- 9 O Tupàn, kwehe mehe erenumaw
Minìa izuapyapyr ne wà.
Ezapo nezewe haw a'e teko wanupe
nehe no.
Kwehe mehe erezuka kar Xi ne.
Erezuka kar Zamim yrykawhu
Kizom her ma'e huwake no.
Ezapo nezewe haw a'e teko wanupe
nehe no.
- 10 Eremumaw a'e zauxiapekwer Enor
ywy rehe ne wà.
Wanetekwer inem ywy rehe wà.
- 11 Kwehe mehe erezuka kar Orew
Zeew rehe we ne.
Ezapo nezewe haw zauxiapekwer
wanuwhiaw wanupe nehe no.
Eityk wanuwhiaw paw rupi ne wà
nehe, Zema heityk awer zàwe nehe,
Xaramun heityk awer zàwe nehe no.
- 12 A'e tuwihaw uze'eg nezewe
uzeupeupe wà.
— Xipyhyk Izaew waywy nehe,
Tupàn ima'e ipyhyk pà nehe,
i'i uzeupeupe wà.
- 13 O Hezar, emuhàmuhàz a'e teko
ywyku'i ài nehe.
Ywytu weraha ka'akyri uxinig ma'e
muite a'e. Eraha a'e teko nezewe
ne wà nehe no.
- 14 Tata wapy ka'a'e.
Tatareny uhua'u ma'e ukaz ywytyr
rehe no.
- 15 Nezewe echo wanaikweromo
ywytuaiw ài nehe.
Emukyze kar nekwahy haw ywytuaiw
zàwenugar wi ne wà nehe.
- 16 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
emumaranugar ne wà nehe.
Nezewe mehe, — Ereiko ikàg
wera'u ma'e romo ne, i'i putar newe
wà nehe.
- 17 Tuwe ereityk wamumaranugar kar pà
ne wà nehe. Tuwe na'ikàg pixik
kwaw wà nehe.
Tuwe umàno maranugar haw uhua'u
ma'e wy pe wà nehe.

18 Tuwe ukwaw Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e romo nerekò haw wà
nehe. Xo ne zo ereiko Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e romo ne.
Ereiko Ywate Wera'u Har ywy
nàñànar waneruze'egar romo ne.
Tuwe ukwaw nerekò haw wà nehe.

Aexaka'u Tupàn Hàpuzuhu ihe
Zegar haw Kora wanemiapo kwer

84

- ¹ Azamutar katu tuwe neràpuzuhu
ihe,
O Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e.
- ² Hereko wer tuwe a'e pe ihe.
Amonokatu hereha Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e hàpuzuhu
izywyr katu haw pe ihe.
Hahy haw rupi azezag herurywete
haw rupi Tupàn Wikuwe Ma'e pe.
- ³ O Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e,
heruwhiawete, hezar.
Ma'ea'yr hapy haw neràpuzuhu
pe har huwake
Pitàwà uzapo waity wà.
Wiràmiri uzapo weko haw a'e pe wà.
Uzekaiw umemyr wanehe a'e pe wà.
- ⁴ Hurywete neràpuzuhu pe wiko ma'e wà.
Umuzàg zegar haw nekatu haw rehe
tuweharupi wà.
- ⁵ Hurywete teko wà, aze eremur
nekàgaw wanupe,
Aze iho wer pe Xiàw ywytyr kutyr
har rehe nemuwete katu pà wà.
- ⁶ Ywyàpyznaw Tehaykwer her ma'e
rupi waho mehe,
Tynehem ytyzuzàmaw pupe
a'e ywyàpyznaw a'e.
Àmàn ipy upyk katu haw pupe no.
- ⁷ Waho mehe wakàgaw uhua'u
wera'u oho iko.
Wexak putar Tupàn amogwer tupàn
wazar Zeruzarez pe a'e wà nehe.
- ⁸ Ezeapyaka katu heze'eg rehe nehe,
o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Ikàg Wera'u Ma'e.
Herenu pe nehe, o Zako Izar.

- 9 O Tupàn, emono neze'egatu nehe,
urerehe uzekaiw ma'e rehe nehe,
Tuihawete neremixak kwer rehe nehe.
- 10 Aze amumaw pitài 'ar neràpuzuhu
pupe hereko pà ihe,
Ikatu wera'u ihewe 1.000 'ar amo me
hereko pà imumaw paw wi ihewe.
Aze apyta Tupàn hezar hàpuzuhu
hukenaw huwake ihe, ikatu wera'u
ihewe ikatu 'ym ma'e wanàpuz me
hereko haw wi a'e.
- 11 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko
tatainy romo zanewe.
Wiko Zanemimaw romo.
Uzamutar katu ikatu ma'e iapo har wà.
Umuwete ikatu ma'e iapo har wà no.
Omono ikatu ma'e paw wanupe a'e.
- 12 O Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e,
Hurywete tuwe nerehe useruzar
ma'e wà.

**Tupàn umuigo kar Izaew ma'e tetea'u
hereko har romo wà**

Zegar haw Kora wanemiapo kwer

- 85** ¹O Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e, nekatuahy neywyl pe ne.
Eremuigo kar wi Izaew izuapyapry
temi'u hereko har romo ma'e
hereko har romo ne wà.
- 2 Eremunàn neremaihu wanemiapo
kwer ikatu 'ym ma'e paw ne.
Nereme'e kwaw wakatu 'ymaw rehe.
- 3 Erepytu'u wanupe nekwahy re.
Eretyk nekwahy haw tata záwenugar.
- 4 Uremuigo kar wi pe temi'u hereko har
romo ma'e hereko har romo nehe,
o Tupàn urepyro har.
Epytu'u neremaihu wanehe nekwahy
re nehe.
- 5 Aipo nerepytu'u pixik kwaw urerehe
nekwahy re nehe.
Aipo nekwahy haw nupaw pixik
kwaw nehe.
- 6 Emur wi nekàgaw urewe nehe.
Nezewe mehe eremurywete kar wi
putar neremaihu ne wà nehe.

- 7 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
exak kar nepuruamutar katu haw
urewe nehe.
Emur urepyro àwàm urewe nehe no.
- 8 Ihe ainu putar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ize'eg mehe ihe nehe.
— Peneko haw ikatuahy putar nehe,
Aze napezewyr kwaw pene'o
haw pe nehe,
I'i zanewe hemiaihu wanupe a'e,
zanewe hehe useruzar ire upytu'u
'ym ma'e wanupe a'e.
- 9 Azeharomoete aze teko ukyze izuwi
wà, aze umuwete katu wà, Tupàn
ipurupyro wer a'e teko wanehe a'e.
Nezewe mehe heko haw purupyro
ma'e upyta putar zaneywy
rehe nehe.
- 10 Mokoz teko uzeàwàxi wà.
Nezewegatete Tupàn ipuruamutar
haw uwàxi putar puruwi ityryk
'ymaw a'e nehe.
Nezewegatete ikatu haw uzemono'og
putar wamuigo katu kar haw
inuromo nehe no.
- 11 Teko Tupàn wi utyryk 'ym ma'e
hezuz putar ywy wi ywyra
ài wà nehe.
Tupàn ikatuahy haw ume'e putar
ywak wi ywy rehe nehe no.
- 12 Tupàn umur putar ikatuahy ma'e
zanewe nehe.
Zaneywy umuezuz kar putar
temi'u tetea'u nehe.
- 13 Tupàn ikatu haw oho putar
henataromo nehe.
Umukatu putar hape ràm izupe nehe.

**Upytwà haw henoz taw ma'erahy
ipuraraw mehe**

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

- 86** ¹O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
herenu pe heze'eg ihewe iwazar
pà nehe,
Ta'e nahékàg kwaw ihe xe, ta'e
naheta kwaw ma'e ihewe xe.

- 2 Heypyro pe hemàno haw wi nehe,
ta'e azeruzar nerehe hepytu'u 'ym
pà ihe xe.
Azeharomoete, heypyro pe nehe, ta'e
aiko neremiruze'eg romo ihe xe,
Ta'e azeruzar nerehe ihe xe.
- 3 Ereiko hezar romo.
Hepuhareko pe nehe, hezar,
Ta'e amumaw 'ar katu newe heze'eg
pà ihe xe.
- 4 O hezar, emurywete kar hepy'a nehe.
Aiko neremiruze'eg romo ihe,
ta'e hema'enukwaw paw uezupir
newe xe.
- 5 O hezar, nekatuahy ne. Teko
wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e
imunànar romo ereiko.
Erezamutar katu newe uze'eg
ma'e paw ne wà.
- 6 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
herenu pe newe heze'eg mehe nehe.
Aze ahapukaz heptyywà àwàm henoz
pà newe nehe, herenu pe nehe.
- 7 Ma'erahy ipuraraw mehe uruenoz ihe,
Ta'e erezazar heze'eg ihewe ne xe.
- 8 Naheta kwaw amo tupàn
nezàwenugar wà, hezar.
Ni amo nupuner kwaw ikàg ma'e
iapo haw rehe nezàwe wà.
- 9 Erezapo teko paw rupi ne wà.
A'e paw ur putar wà nehe.
Uzeamumew putar nerennataramo
wà nehe.
Umume'u putar nehua'u haw wà nehe,
- 10 Ta'e nehua'u ne xe.
Nekàg no.
Xo ne zo ereiko Tupàn romo.
- 11 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
hemu'e pe heremipaò ràm rehe nehe.
A'e mehe ureruzar putar
azeharomoete ihe nehe.
Hemu'e pe neremiruze'eg ikatu ma'e
romo hereko haw rehe nehe.
- 12 Hezar, Tupàn, umume'u putar nekatu
haw wahy haw rupi nehe.
Tuweharupi amume'u putar nehua'u
haw nehe no.
- 13 Heamutat katu pe ne.
Uhua'u heamutat katu haw.
Heypyro pe hemàno haw wi hetym
àwàm ohoete ma'e wi ne.
- 14 O Tupàn, teko amo wanuwi wiko
wera'u ma'e hèàmàtyr'y'm waiko wà.
Teko purupe ma'erahy ipuraraw
kar har wà,
Nerehe uzekaiw 'ym ma'e wà,
ipuruzuka wer herehe wà.
- 15 Ne, hezar, ereiko Tupàn
purupuhareko ma'e romo
puruamutar katu ma'e romo ne.
Iarew purehe nezepykaw. Nekatuahy.
Neretyryk kwaw neremiruze'eg
wanuwi.
- 16 Eme'e wi herehe nehe.
Hepuhareko pe nehe.
Emur nekàgaw ihewe heypyro pà nehe,
ta'e aiko neremiruze'eg romo ihe xe.
Aiko hehy zàwe.
A'e wiko neremiruze'eg romo a'e no.
- 17 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
ezapo ma'e ihewe nekatu haw
hexak kar pà ihewe nehe.
Nezewé mehe herehe iakatuwawahy
'ym ma'e wexak putar heptyywà
arer romo nerekohaw wà nehe,
wexak putar hemurywete kar arer
romo nerekohaw wà nehe no.
Hexak mehe imaranugar putar
wà nehe.
- Zeruzarez wiko Tupàn tawhu romo a'e**
Zegar haw Kora wanemiapo kwer
- 87**
1 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uzapo uma'e
Tawhu ywytyr imonokatu pyrer
rehe a'e.
- 2 Uzamutar katu wera'u Zeruzarez
tawhu
Amogwer tawhu Izaew ywy rehe
har wanuwi upaw rupi a'e.
- 3 O teko tawhu Tupàn ima'e rehe har
wà, ezeapyaka katu ko ma'e
ikatuahy ma'e rehe nehe.
Tupàn umume'u ko ma'e nerehe a'e.

- 4 — Aze teko amo ywy rehe har hereruzar wà nehe, amuapyk putar a'e ywy her hepape rehe amogwer tawhu ikatu ma'e waner wanehe we ihe nehe.
 Na'aw waner heremimauipyk ràm xe wà kury: Ezit, Mawiron.
 Teko Piri ywy rehe har wà, Xir tawhu pe har wà no, Exio ywy rehe har wà no, wiko putar ikatu ma'e romo herenataromo wà nehe.
 Areko katu putar a'e teko paw Zeruzarez pe ihe wà nehe, uzexak ma'e kwer ai ihe wà nehe, i'i Tupàn.
- 5 Nezewe teko uze'eg putar Zeruzarez rehe wà nehe. — Teko paw wiko a'e pe wiko ma'e kwer romo a'e wà, i'i putar wà nehe.
 — Tupàn Ywate Wera'u Har uzapo putar a'e tawhu a'e nehe, tawhu ikàg ma'e romo a'e nehe.
- 6 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuapyk putar teko waner pape rehe wà nehe. Upaw rupi wiko putar Zeruzarez pe har romo wà nehe.
- 7 A'e pe wiko ma'e upynyk putar nezewe zegar pà wà nehe.
 — Ereiko Zanemurywete kar har romo, Zeruzarez, i'i putar wà nehe.

Ma'erahy ipuraraw par uze'eg Tupàn pe
Zegar haw Kora wanemiapo kwer

- 88**¹ O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, hezar, hepyro har, 'aromo, pyhaw no, neruwarupi, ahapukaz hezemumikahy pà ihe.
- 2 Herenu pe newe heze'eg mehe nehe. Ezeapyaka herehe heptyywà àwàm henozahy mehe nehe no.
- 3 Ta'e ma'erahy he'aromo u'ar ma'e kwer heta tetea'u a'e wà xe. A'e rupi aiko hemàno haw huwake ihe kury.
- 4 Aiko teko umàno tarìa'i ma'e paw wazàwe ihe. Hekàgaw paw uhem ihewi.

- 5 Hereityk umàno ma'e kwer wainuinuromo a'e wà. Aiko zauxiapekwer umàno ma'e kwer tywypaw pe heityk pyrer wazàwe ihe. Nereharaz amo teko wanuwi wanehe nezekaiw ire nepytu'u pà. Aiko wazàwe ihe.
- 6 Hereityk pe umàno ma'e kwer waptya haw pe ne. Ipytun a'e pe. Ohoete ywykwar.
- 7 Nereikwahy haw ipuhuz katu herehe. Ykotok yryhu pe har ài hezuhazuhaw a'e.
- 8 Eremunyryk kar hemryypar ihewi ne wà. Hemuro kar pe wanupe no. Aiko imunehew pyrer uhemaw rehe upuner 'ym ma'e ài.
- 9 Apuraraw ma'erahy tetea'u ihe. Te, naexak katu kwaw ma'e ihe kury. O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, 'ar nànàn aze'eg newe. Aupir hepo newe heze'eg pà.
- 10 Aipo erezapo putar purumupytuhegatu kar haw umàno ma'e kwer wapyro pà nehe. Aipo upu'äm putar nekatu haw imume'u pà wà nehe.
- 11 Aipo uze'eg nepuruamutar katu haw rehe umàno ma'e kwer waptya haw pe wà. Aipo a'e ma'e imumaw paw pe uze'eg puruwi netryryk ymaw rehe wà nehe.
- 12 Aipo teko wexak neremiapo kwer purumupytuhegatu kar haw ipytunahy mehe wà. Aipo teko wexak putar puruwi netryryk 'ymaw ywy ma'e wi heharaz taw rehe wà nehe.
- 13 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, aze'eg newe heptyywà àwàm henoz pà ihe. Tuweharupi ku'em mehe aze'eg newe.
- 14 Máràzàwe tuwe hereityk pe ne. Máràzàwe tuwe erezeàmim ihewi.

- 15 Hekwàkwàmo romo hereko mehe
arer we apuraraw ma'erahy ihe.
Máno haw huwake ata aha.
Hekene'o herehe nezepyk awer
ipuhuz taw rehe.
- 16 Nekwahy haw u'ar herehe.
Wikwahy ma'e romo nerekohaw u'ar
he'ar romo. Heámàtyry'ym awer
iaiw ma'e hemumaw târia'i.
- 17 Umumaw 'ar katuhawywur umàmàn
pà wà. Nuzawy kwaw àmàn ywy
ipy kar wà.
Umàmàn heywyr paw rupi katete wà.
- 18 Eremunyryk kar hemyrypar ihewi
ne wà. Utiryk heruwake wiko
ma'e ihewi wà no.
Xo ipytunahy haw zo heta ihewe kury.

**Tupàn ikàg wera'u ma'e ikatu haw
rehe zegar haw**

Zegar haw Età hemiapo kwer

- 89** 1 O Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e, tuweharupi azegar putar
nepuruamutar katuhawywur nehe.
Amume'u putar puruwi netyryk
'ymaw teko wanupe nehe no,
wapurumuzàmuzàg wanupe nehe no.
- 2 Akwaw nepuruamutar katuhawywur
pixik 'ym àwàm ihe.
Puruwi netyryk 'ymaw ikàg ywak ài.
- 3 Nezewe ereze'eg kwez ne.
— Alexaexak heremaiihu Tawi ihe.
Azapokatu heze'egaw hehe we no.
Amume'u ko ma'e heremaiapo ràm
izupe.
- 4 — Tuweharupi amo nezuapyapyr wiko
putar tuwihawete romo a'e wà nehe.
Azekaiw katuhawywur tuwihawete romo
waneko haw rehe tuweharupi nehe,
a'e newe kwehe mehe.
- 5 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
ywak uzegar ikatuahy ma'e
nerekohaw kwer rehe a'e.
Nerekohaw pe har uzemono'og ma'e
kwer uzegar puruwi netyryk 'ymaw
rehe wà no.
- 6 O Tuweharupi Wiko Ma'e,
naheta kwaw amo nezàwenugar
ywak rehe wà.
Ywak rehe har paw neawy a'e wà.
- 7 Nerekohaw pe har nemuwete
katuhawywur.
Neruwake har neywyr har paw
ukyze tuwe newi wà.
- 8 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Ikàg Wera'u Ma'e.
Ni amo na'ikàg kwaw ne ài wà.
Erezapo neremimume'u kwer
upaw rupi, o Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e.
- 9 Ereiko yryhu ikàg ma'e izar romo.
Eremuputu'u kar ykotok uhua'u ma'e.
- 10 Erezuhaw àzàg Haw her ma'e
izuka pà ne.
Nekàgaw uhua'u ma'e rupi ereityk
neàmàtyry'ymar ne wà.
- 11 Ereiko ywak izar romo.
Ywy izar romo ereiko no.
Erezapo ywy. Ywy rehe har
pawerezapo ne wà no.
- 12 Erezapo ma'e kwarahy heixe haw
awyze kutyr har paw rupi ne wà.
Erezapo ma'e kwarahy ihemaw
awyze kutyr har paw rupi ne wà no.
Tamor ywytyr a'e, Eremon ywytyr
a'e no, umumé'u nekatuhaw
urywete haw rupi a'e wà.
- 13 Erepuner azeharomoete ne.
Nekàgaw uhua'u tuwe no.
- 14 Nepureruze'eg mehe teko na'imunar
kwaw ma'e rehe wà. Nahemu'em
kwaw wà. Nekatuhaw rupi
erepureruze'eg iko ne.
Neretyryk kwaw puruwi. Ma'e paw
iapo mehe erepureruze'eg katuhaw ne.
- 15 Hurywete teko zegar haw pupe
nemuwete katuhaw wà. Hurywete
nepyapyr wiko ma'e wà.
Nuzuawy kwaw tatainy rehe wiko
ma'e wà.
- 16 'Ar katuhaw nehe urywete
romo wà.

Umume'u nekatu haw wà, ta'e
nekatuahy wanupe ne xe.

Tupàn Tawi pe hemimume'u kwer

- 17 Ne, o Tupàn, ereiko urekàgaw ipuràg ma'e romo ne. Nekatu haw rupi eretyk kar urewe ne wà.
- 18 Erexaerek urerehe uzekaiw ma'e ne. Ne, Tupàn, Izaew wazar ikatuahy ma'e ne,
Ne eremur ureruhawete urewe ne.
- 19 Kwehe mehe aeaxak ma'e hepuahu pe har zàwenugar ihe.
Nezewe ereze'eg neremiruze'eg nerehe uzeruzar ire upytu'u 'ym ma'e wanupe.
— Apytywà amo zauxiapekwer ikwaw katu pyr ihe.
Amono pureruze'egaw awa teko wainuinuromo har ihe,
heremixamixak kwer pe ihe.
- 20 Aexaexak heremiruze'eg Tawi penuwhawete romo ihe.
Azakook uri kawer ihewe imur katu pyrer hehe no, tuwhawete romo heko haw hexak kar pà purupe no.
- 21 Hekàgaw upyta putar hehe tuweharupi nehe.
Hepuner haw umukàg kar putar nehe.
- 22 Iàmàtyry'ymar nuweityk pixik kwaw wà nehe.
Ikatu 'ym ma'e nuweityk pixik kwaw wà nehe.
- 23 Amumumumaw putar iàmàtyry'ymar ihe wà nehe.
Azuka putar hehe iakatuawahy 'ym ma'e ihe wà nehe no.
- 24 Natryyk pixik kwaw Tawi wi ihe nehe. Azamutar katu ihe nehe.
Wereko putar hekàgaw nehe, a'e rupi weityk putar wàmàtyry'ymar tuweharupi a'e wà nehe.
- 25 Amuhua'u putar ipureruze'egaw nehe.
Uzypyrog putar Mezitehàn yryhu pe.
Oho putar Ewparat yrykawhu pe nehe.
- 26 A'e mehe uze'eg putar nezewe ihewe nehe.
- Ereiko heru romo.
Hezar romo ereiko no.
Ereiko herehe uzekaiw ma'e romo.
Itahu hemimaw zàwenugar romo ereiko no, i'i putar ihewe nehe.
- 27 Areko katu putar hera'yr ipy ài ihe nehe.
Amuigo kar putar amo tuwhawete paw wanuwi ikàg wera'u ma'e romo ihe nehe no.
- 28 Azamutar katu putar tuweharupi nehe.
Heze'eg izupe heremimume'u kwer nazuhaw pixik kwaw nehe.
- 29 Tuweharupi heta putar izuapyapyr izupe wà nehe.
Aze heta ywak nehe, amo izuapyapyr wiko putar tuwhawete romo wà nehe.
- 30 Aze izuapyapyr uzuhaw heze'eg wà nehe,
Aze nuiko kwaw heze'egaw rehe wà nehe,
- 31 aze nuzekaiw kwaw heremipa putar haw rehe wà nehe,
Aze nonomonokatu kwaw heremipa karer wà nehe,
- 32 A'e mehe azepyk putar wanehe wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e rehe ihe nehe.
Apuraraw kar putar ma'erahy wanupe wanemiawy kwer hekuzaromo nehe.
- 33 Nezewe rehe we napytu'u kwaw Tawi iamutar katu re ihe nehe.
Azapo putar ma'e heze'eg izupe heremimume'u kwer rupi katete ihe nehe.
- 34 Nazuhaw kwaw heze'egaw hehe we heremipa putar kwer nehe.
Azapo putar heremimume'u kwer tuweharupi nehe.
- 35 Xo pitài haw rupi amume'eahy ko ma'e ihe. Amume'eahy ko ma'e herer ikatuahy ma'e rehe.
Azapo putar a'e ma'e heze'eg awer rupi katete ihe nehe.
— Naheremu'em pixik kwaw Tawi pe, a'e ihe.

- 36** Tuweharupi heta putar izuapyapyr izupe wà hehe.
Kwarahy ihyape mehe nehe, azekaiw katu putar izuapyapyr tuwihawete romo wiko ma'e wanehe ihe nehe.
- 37** Zahy upyta ywak rehe a'e. Nuzawy klaw ywy rehe uzeapo ma'e hexakar a'e. Nezewegatete Tawi ipureruze'egaw nupaw kwaw a'e nehe no.
Zahy ywak rehe har nuzuawy kwaw ko heze'eg henu katu har a'e.

Tuwihawete heitykaw

- 38** Erekwahy tuwihawete neremixak kwer pe ne.
Eretyyk izuwi Nerezekaiw kwaw hehe.
- 39** Erezuhaw neze'egaw neremiruze'eg rehe we neremipa kwer.
Eretyyk iàkà rehe har tuwihawete romo hexakar haw ywy rehe.
- 40** Eretyyk pàrirogawhu tawhu neremimonokatu kwer izywyr har.
Erezuhazuhaw tåpuztåtå a'e pe har wà no.
- 41** A'e pe ukwaw ma'e imunar ma'e a'e tawhu pe har nànàn wà.
Teko a'e tawhu huwake wiko ma'e uze'eg urywahyahy hehe wà.
- 42** Eretyyk kar tawhu waàmàtyry'ymar wanupe.
Eremurywete kar heityk arer ne wà.
- 43** Eremuaiw tuwihawete ikàgaw.
Eretyyk kar zauxiapekwer wanupe zeàmàtyry'ymawhu pe.
- 44** Erez'o'ok ipuner haw tuwihawete wi.
Eretyyk henaw no.
- 45** Eremutua'uhez i'ar 'ym mehe we.
Erezapo heko haw maranugarahy haw romo.

— Hepyro pe nehe, i'i Tupàn pe

- 46** Mâràn 'ar eremumaw putar nezeàmim pà nehe, o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Aipo tuweharupi ereiko putar urewi utyryk ma'e romo nehe.

- Mâràn 'ar nekwahy haw umumaw putar tata ài ukaz pà nehe.
- 47** Nema'enukwaw hereko haw rehe nehe. Iaikwera'i a'e.
Teko neremipa kwer paw umàno putar amo 'ar mehe wà nehe.
Nema'enukwaw wamàno àwàm rehe nehe.
- 48** Mo wikuwe putar tuweharupi nehe.
Mo uhem putar umàno haw wi nehe.
Mo upuner utym àwàm wi uhemaw rehe nehe.
- 49** O hezar, kwehe mehe erezapo ma'e ureamutar katu haw hexak kar pà urewe ne. Mâràzàwe tuwe nerezapo kwaw agwer ma'e urewe kury.
Kwehe mehe eremume'u neremipa ràm Tawi pe. Mâràzàwe tuwe neremume'u kwaw neremipa ràm urewe kury.
- 50** Heàmàtyry'ymar uze'eg zemueteahy waiko herehe wà. Aiko neremiruze'eg romo.
Nema'enukwaw herehe waze'egaw rehe nehe. Nerehe uzeruzar 'ym ma'e uzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u ihewe wà.
- 51** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, neàmàtyry'ymar uze'eg zemueteahy tuwe tuwihawete neremixak kwer rehe wà.
Wyzài taw pe iho mehe uze'eg zemueteahy hehe wà.
- 52** Ximume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw tuweharupi nehe. Azeharomoete. Azeharomoete.

PAPE 4 HAW

90—106

Tupàn, teko wà no

Moizez uze'eg Tupàn pe

- 90¹** Urezar, tuweharupi ereiko uremimaw romo ne.
2 Ywytir iapo 'ym mehe we, ywy ywak iapo pà nezypyrog 'ym mehe we, ereiko Tupàn romo tuweharupi ne.

- Nerezypyrog kwaw Tupàn romo nerekò pà.
 Nupaw pixik kwaw Tupàn romo nerekò haw nehe. Tuweharupi ereiko Tupàn romo.
- 3** Erez'eeg nezewe teko neremiapo kwer wanupe.
 — Peiko wi izypy mehe arer zàwenugar romo nehe, ere wanupe. Eremuigo kar wi wykyu'i romo ne wà.
- 4** 1.000 kwarahy nuzawy kwaw pitài 'ar newe.
 Nuzawy kwaw 'ar karumehe arer. Upaw a'e 'ar.
 1.000 kwarahy nuzawy kwaw pitài or pyhaw har. Na'arewahy upaw.
- 5** Eremumaw teko waneko haw ne wà. Nuzuawy kwaw awa ipuahu haw. Na'arewahy upaw.
 Waneko haw nuzawy kwaw ka'a ku'em mehe hezuz ma'e.
- 6** Itua'u. Iputyr kury.
 Karuk mehe uxinig umàno pà.
- 7** Uremumaw pe nekwahy haw pupe ne. Nekwahy haw uremukyze kar.
- 8** Eremuapyk urekatu 'ymaw nezenataromo hexak pà ne.
 Ereme'egatu ureremiapo kwer ikatu 'ym ma'e imim pyrer rehe neratainypupe.
- 9** Erekwahy. A'e rupi eremumaw ure 'ar na'arewahy.
 Ureroko haw upaw pytuhemaw ài.
- 10** Xo 70 kwarahy ru'u zo urumumaw uruiko pà.
 Ikàg wera'u ma'e uhem 80 kwarahy pe wà.
 A'e kwarahy werur xo urekene'o haw zo urewe. Xo ma'erahy ipuraraw paw zo werur urewe.
 Na'ìrew kwaw ureroko haw iahykaw. Na'e urukàzym.
- 11** Mo ukwaw nekwahy haw ikàgaw uhua'u haw wà. Nekwahy haw umukyze kar teko wà.
 Mo ukwaw a'e newi wakyze haw wà.

- 12** Uremu'e pe nehe. Nezewe mehe urukwaw putar ure'ar heta tetea'u 'ymaw ure nehe.
 Nezewe mehe urepy'a ukwaw katu putar ma'e nehe.
- 13** Eme'e wi urerehe, o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
 Mâràn mehe erepytu'u putar urewe nekwahy re nehe.
 Epuhareko neremiruze'eg ne wà nehe.
- 14** Ku'em mehe eremur ureamutar katu haw urewe temi'u ài nehe, te uhyk putar urewe nehe.
 Nezewe mehe uruzegar putar ureroko mehe tuweharupi nehe.
 Urerurywete putar ure'ar nànànehe no.
- 15** Amo 'ar mehe uremuzemumikahy kar pe ne.
 A'e 'ar mehe urupuraraw ma'erahy tetea'u.
 Nezewagatete uremurywete kar tuwe pe ko 'ar rehe nehe kury.
- 16** Tuwe neremiruze'eg wexak ma'e neremiapo uhua'u ma'e wà nehe.
 Tuwe urezuapyapyr wexak nepuner haw ikatuahy ma'e wà nehe no.
- 17** O Tupàn urezar, ezakook neze'egatu urerehe nehe.
 Emukatu ureremiapo ràm paw rupi nehe.
 Azeharomoete, ezapokatu ureremiapo ràm paw rupi nehe.

Tupàn wiko zanemonokatu har romo

- 91** ¹Aze amo wekar weko katu haw Tupàn Ywate Wera'u Har inuromo nehe, aze uzeàamim Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e iàg purumim ma'e iwy pe nehe,
²A'e teko upuner nezewe u'e haw rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, — Ereiko herehe uzekaiw ma'e romo ne.
 Heypyro har romo ereiko no.
 Ereiko hezar romo ne. Azeruzar nerehe ihe, i'i putar izupe nehe.

- 3 Tupàn nepyro putar ma'erahy newe uzeapo ma'e ràm uzeàmim ma'e kwer wi nehe.
Uzekaiw putar nerehe ma'eahy haw puruzuka ma'e wi nepyro pà nehe.
- 4 Nepyk putar upepo pupe nehe.
Ipepo iwype nuzeapo kwaw ikatu 'ym ma'e newe nehe.
Tupàn puruwi utyryk 'ymaw nerehe uzekaiw putar nehe. Nepyro putar ikatu 'ym ma'e wi u'yw wi purumimaw ài nehe.
- 5 Nerekzye kwaw ma'erahy pyhaw har wi nezuka haw pyhaw har wi nehe.
Nerekzye kwaw nezuka haw nerehe imunar haw 'aromo har wi nehe no.
- 6 Nerekzye kwaw ma'eahy haw ipytunaw rehe uhàz ma'e wanuwi nehe.
Nerekzye kwaw puruzuka ma'e kwarahy wapyter pe hin mehe har wanuwi nehe no.
- 7 Aze uzuka 1.000 teko neruwake har wà nehe,
Aze uzuka 10000 neywyr har wà nehe,
Nezewe rehe we nuzeapo kwaw ikatu 'ym ma'e newe nehe.
- 8 Erem'e putar nehe.
Erexak putar ikatu 'ym ma'e wanehe izepykaw nehe.
- 9 — Eiko herehe uzekaiw ma'e romo nehe, ere Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe.
— Eiko hepyro har romo nehe, ere Ywate Wera'u Har pe.
- 10 A'e rupi ni amo ikatu 'ym ma'e nanekutuk kwaw nehe.
Ni amo ikatu 'ymaw nuhem kwaw neràpuz huwake nehe.
- 11 Tupàn umuzeckaiw kar putar weko haw pe har nerehe a'e wà nehe.
Ne'ar nànàn nepyro putar nezuka haw wi wà nehe.
- 12 Nepyhk putar nepo rehe wà nehe.
Nezewe mehe ni nepy nuzemuahy kar kwaw ita rehe nehe.
- 13 Nepy pupe erezuhazuhaw putar zàwàruhu iriàw ne wà nehe.
Erepyrog putar moz wanehe nehe no, zàwàruhu iriàw ipuruzukaiw ma'e wazuka pà nehe, mozaiw puruzuka ma'e wazuka pà nehe no.
- 14 Nezewe uze'eg Tupàn.
— Apyro putar heamutar katu har ihe wà nehe.
Azekaiw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo hereko haw ikwaw par wanche ihe nehe no.
- 15 Herenoz putar wà nehe. Awazar putar waze'eg wanupe nehe.
Aiko putar wanehe we ma'erahy ipuraw mehe nehe.
Apyro putar ihe wà nehe. Amuawate kar putar amogwer teko wanupe ihe wà nehe no.
- 16 Amono putar waneko haw ipukua'u ma'e wanupe wanemiapo kwer hekuzaromo nehe.
Axak kar putar wapyro har romo hereko haw wanupe nehe no, i'i Tupàn.
- Tupàn ikatu haw imume'u haw
rehe zegar haw***
- 92** ¹O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Neremimur kwer ikatu haw imume'u haw ikatuahy urewe.
Zegar haw nekatu haw rehe har imuzàgaw ikatuahy urewe no, o Ywate Wera'u Har.
- 2 Ku'em mehe nepuruamutar haw imume'u haw ikatuahy urewe.
Pyhaw puruwi netyryk 'ymaw imume'u haw ikatuahy urewe no.
- 3 Urumupu urewioràwiràn 10 ihàm hereko har newe urezegar mehe.
Urumupu urewioràwiràn irir her ma'e zegar haw newe imuzàg mehe no.
- 4 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Neremipaiko kàg ma'e hemurywete kar a'e.
Azegar herurywete haw rupi neremipaiko kwer rehe nehe.

- 5 Azheharomoeteerezapo uhua'u ma'e ne
wà, o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Zawaiw katu tuwe nema'enukwaw
paw ikwaw paw urewe.
- 6 Na'aw amo ma'e iranaiw ma'e
hemigwaw 'ym xe a'e.
Ma'e kwaw par 'ym nupuner kwaw
ko ma'e ikwaw paw rehe a'e ài.
- 7 Ikatu 'ym ma'e iapo har hezuz
ka'a ài ài.
- Iaiw ma'e upuner hemetarer katu
haw rehe ài.
- Nezewa rehe we eremumaw putar
ne ài ài.
- 8 Ne, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
ne, ereiko amo wa'aromo
tuweharupi upaw rupi ne. Ereiko
ma'e wa'aromo upaw rupi ne no.
- 9 Neàmàtyry'ymar umàno putar ài
nehe. Urukwaw wamàno àwàm ure.
Ereityk putar ikatu 'ym ma'e paw
rupi ne ài ài.
- 10 Hemukàg kar pe tapi'ak awa hehaite
ma'e ài hemuigo kar pà ne.
Eremur neze'egatu herehe
hemurywete kar pà no.
- 11 Aexak heàmàtyry'ymar waneityk
awer ihe.
Aenu ikatu 'ym ma'e wanehapukaz
mehe ihe ài ài.
- 12 Teko nemuwete katu har iputyr putar
inàzàràñ 'yw ài ài.
- Iaiha putar ywyràkàxigyw Iriman
ywytyr rehe har ài ài.
- 13 Nuzawy kwaw ma'e'yw Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e heko
haw pe itym pyrer ài.
- Iputyr ywy zanezar hàpuzuhi
huwake har rehe ài ài.
- 14 Utua'uhez mehe i'a wi wi putar
ài ài.
- Tuweharupi ikàg putar ài ài.
Tynehem putar ukàgaw pupe
ài ài.
- 15 Ipurumume'u wer putar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ikatuahy

haw rehe ài ài. Tupàn wiko
itahu zàwenugar heàmàtyry'ymar
wanuwi hemimar romo a'e.
Nuiko pixik kwaw ikatu 'ym
ma'e romo.

***Tupàn wiko paw rupi ma'e
waneruze'egar romo***

- 93** ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wiko tuwhawete romo a'e.
Umunehew ukàgaw kamirpuku ài.
Ipuner haw upyk uzar no.
Umuàtà ywy henaw rehe izypy mehe.
Ni amo nupuner kwaw imunyryk kar
haw rehe henaw wi ài ài.
- ² O hezar, 'ar izypy mehe arer
henataromo ereiko tuwe tuwhawete
romo. Izypy mehe ereiko.
Tuweharupi ereiko putar nehe no.
- ³ O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
yryhu ohoete ma'e uze'eg iko.
Ykotok okororoahy a'e.
- ⁴ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
upureruze'eg iko ywak rehe upuner
haw rupi.
Ikàgaw uhua'u wera'u yryhu
ipuruzukaiw ma'e wi a'e.
Upuner wera'u ykotok yryhu rehe har
wanuwi.
- ⁵ O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
ikatuahy neze'eg.
A'e rupi teko upuner hehe uzeruzar haw
rehe ài ài. Eremonokatu neràpuzuhi.
Ikatuahy putar tuweharupi nehe.
- Tupàn wiko tekowaneziapo kwer
imume'u har ikatuahy ma'e romo***
- 94** ¹ O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
ereiko Tupàn purehe uzepyk
ma'e romo ne.
Exak kar nekwahy haw purupe nehe.
- ² Ereiko teko paw wanemipa kwer
imume'u har romo.
Epu'äm kury. Ezepyk amo wanuwi
wiko wera'u ma'e wanehe nehe,
ta'e na'ikatu kwaw a'e ài ài.

- 3** Ikatu 'ym ma'e umumaw kwarahy teteau' urywete romo wà.
Màràzàwe tuwe neremuptu'u kar kwaw ne wà, o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
- 4** Máràn mehe upytu'u putar wiko wera'u re wà nehe.
Máràn mehe upytu'u putar wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imume'u re wà nehe.
- 5** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
A'e teko uzuhazuhaw neremaiihu a'e wà.
Imunar neremiruze'eg wama'e wanhehe wà.
- 6** Uzuka kuzà imen umàno ma'e kwer wà. Uzuka kwarer tu 'ym ma'e wà, ihy 'ym ma'e wà. Uzuka kuzàtài tu 'ym ma'e wà, ihy 'ym ma'e wà no.
Uzuka amo ae ywy rehe arer ureywy rehe wiko ma'e wà no.
- 7** Uze'eg nezewe uzeupe wà.
— Tuweharupi Wiko Ma'e nume'e kwaw zanerehe a'e.
Tupàn Izaew wazar nukwaw kwaw zaneremiapo kwer a'e, i'lì wà.
- 8** Pezeagaw ko ma'e ikwaw pà nehe, iranaiw ma'e wà.
Máràn mehe peiko putar ma'e kwaw par romo nehe.
- 9** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko zaneapyakwar iapo arer romo a'e.
Aipo nupuner kwaw ma'e henu haw rehe a'e.
A'e wiko zanereha iapo arer romo.
Aipo nupuner kwaw ma'e hexakaw rehe.
- 10** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ywy nànnàrwanemiaipo kwer ikatu 'ym ma'e a'e, iapo har wanupe a'e.
Uzepyk putar wanhehe nehe no.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umu'teko paw wà,
Ta'e ukwaw katu ma'e paw rupi a'e xe.

- 11** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ukwaw teko wama'enukwaw paw upaw rupi a'e.
Nuzawy kwaw ma'e heityk pyrer izupe.
- 12** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, hurywete neremimu'e wà.
Neze'eg rehe neremimu'e hurywete wà.
- 13** Upuraraw ma'erahy amo 'ar mehe wà. Eremuptu'u kar putar a'e 'ar mehe wà nehe.
Ikatu 'ym ma'e wanupe erewàpytymawok putar tywypaw nehe.
- 14** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nupuir kwaw wemaiihu wanuwi nehe.
Nuezar kwaw ipytywà pyr 'ym romo wà nehe.
- 15** Tuwhiaw weruze'egatu putar teko a'e wà nehe.
Teko ikatu ma'e paw uzeruze'eg kar putar wanupe wà nehe.
- 16** Mo upu'äm heruwake wà, ikatu 'ym ma'e wakutyr wà.
Mo upyta heruwake ikatu 'ym ma'e iapo har wakutyr wà.
- 17** Aze mo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nahepytywà iwer mo, Aha mo hemàno haw pe.
- 18** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, hemàno haw 'ar uhem etea'i mehe, Nepuruamutar katu haw hemupu'äm kar he'ar 'ym mehe we.
- 19** Hezemumikahy mehe, ma'erahy ipuraraw mehe, hemurywete kar pe ne.
Hemupytu'u kar pe hezai'o re ne.
- 20** Nereputar kwaw tuwhiaw ikatu 'ym ma'e neruwake ne wà, Ta'e — Ikatu haw, i'lì mua'u teko wanupe wà xe, ikatu 'ymaw rehe uze'eg pà wà.
- 21** Uzemono'ono'og teko ikatu ma'e wama'e rehe umunar pà wà.
Umume'u teko ikatu 'ym ma'e iapo 'ymar wazuka àwàm wà no.

- 22 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemunyryk kar heàmàtyry'ymar wanuwi.
Nuzawy kwaw itahu ihewe.
Hemim ikatu 'ymaw wi.
- 23 Uzepyk putar tuwihaw ikatu 'ym ma'e wanehe nehe,
Ta'e uzapo ikatu 'ym ma'e teko wanupe wà xe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umumaw putar a'le tuwihaw a'e wà nehe,
Wanemiapo kwer iaiw ma'e hekuzaromo a'e wà nehe.

Zegar haw Tupàn ikatu haw imume'u haw

- 95** ¹ Pezur pe paw rupi ty wà.
Ximume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw nehe.
Zazegar zanerurywete haw rupi Tupàn itahu zanemimar záwenugar pe nehe. Zanepyro a'e.
- 2 Zaha henataromo hemimur kwer ikatu haw imume'u pà nehe.
Ximuzàg zegar haw ikatu haw rehe har nehe,
- 3 ta'e Tuweharupi Wiko Ma'e wiko Tupàn ikàg ma'e romo a'e xe.
Wiko tuwihawete romo amogwer tupàn wanuwi upuner wera'u ma'e romo a'e.
- 4 Wiko ywy rehe har paw wazar romo.
Ywykwar oho etea'u ma'e izar romo hekon, ywytyruhu iaiha wera'u ma'e izar romo hekon no.
- 5 Wiko wemiapo kwer yryhu izar romo.
Wemiapo kwer ywy izar romo hekon no.
- 6 Pezur nehe. Peapyk pepenàràg rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwtete katu pà nehe.
Zapyk zanepenàràg rehe zaneapo arer henataromo nehe.
- 7 Wiko Tupàn Zanezar romo a'e.
Zaiko hemiaihu hemiruze'eg romo zane.

Zaiko heimaw àràpuhàràn ài izupe.
Uzekaiw zanereche.

- Peinu katu iz'e'eg kutàri kury.
8 — Peiko zo hereruzar katu har 'ym romo nehe.
Kwehe mehe peipy wiko hereruzar katu har 'ym romo Merima pe wà.
Peiko zo wazàwe nehe.
Maxa ywy rehe ywyxiguhu rehe waneko mehe nuweruzar kwaw heze'eg wà. — Zeàmàtyry'ymaw, i'i Merima zaneze'eg rupi. — Puragaw paw, i'i Maxa zaneze'eg rupi.
9 Heragaw a'e pe wà. Nuzapo kwaw heremimutar wà.
Azapo ikatu ma'e tetea'u wanupe ihe.
Nezewe rehe we naheruzar kwaw wà.
10 A'e teko umumaw 40 kwarahy hemuikwahy kar pà wà.
A'e rupi aze'eg nezewe wanupe.
— Teko hereruzar 'ymar wà.
Na'ipureruzar wer kwaw heze'eg rehe wà, a'e wanupe.
11 Aikwahy a'e mehe ihe. A'e rupi amume'eahy ko ma'e wanupe.
— Napeixe pixik kwaw ywy heremimume'u kwer rehe nehe.
Napepytu'u pixik kwaw a'e pe hepyr nehe, a'e wanupe.

Tupàn, zanezar ikatu haw imume'u haw

96 ¹ Pemuzàg zegar haw ipyahu ma'e
96 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe.

- Pezegar Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, teko ywy nànànar wà.
2 Pezegar Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. Pemume'u her ikatu haw nehe.
Tuweharupi pemume'u zanepyro awer nehe.
3 Peze'eg ikàgaw rehe ipuràg eteahy haw rehe ywy nànànar wanupe nehe.
Pemume'u hemiapo kwer ikatuahy ma'e teko paw wanupe nehe.

- 4 Uhua'u Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e a'e. A'e rupi ximume'u ikatu
haw nehe.
Tuwe teko ukyze wera'u izuwi
amogwer tupàn wanuwi upaw
rupi wà nehe,
- 5 Ta'e amo ywy rehe har umuwete
ywyra tupàn a'ua'u romo iapo pyrer
a'e wà xe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo
ywak a'e. Tupànete romo hekon a'e.
- 6 Ikàgaw ipuràg eteahy haw
umàmàn izywyr.
Ipuner haw ipuràg eteahy haw
umynehem hàpuzuhu.
- 7 Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatu haw nehe, teko ywy
nànànar paw wà.
Pemume'u ikàgaw ipuràg eteahy haw
nehe. Ipuner haw pemume'u nehe no.
- 8 Pemume'u ipuràg eteahy haw ikatu
haw rehe we nehe.
Perur ma'e izupe imono pyràm nehe.
Peixe katu ywy pehegwer
hàpuzuhu huwake har pupe nehe.
- 9 Pezeamumew Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatuahy ma'e
henataromo nehe,
Izexak kar mehe nehe.
Peryryryryz henataromo nehe,
ywy nànànar wà.
- 10 Pe ywy nànànar, peze'eg nezewe nehe.
— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wiko tuwhiwete romo a'e.
Umuàtà ywy henaw rehe kwehe mehe.
Ni amo nupuner kwaw imunyrykaw
rehe henaw wi wà.
Umume'u katu teko wanemiaipo kwer
ukatu haw rupi nehe, peze nehe.
- 11 Nerurywete nehe, ywy. Nerurywete
nehe, ywak.
Ekororo nehe, ryahu. Pekororo nehe,
ryahu pupe har paw wà.
- 12 Penurywete nehe, ywy katu paw.
Penurywete nehe, ywy katu haw pe
har paw wà.

A'e mehe ywyra ka'a pe har
uhupukaz putar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e henataromo urywete
romo wà nehe,
13 Ta'e ur putar Tupàn ywy nànànar
waneruze'eg pà nehe xe.
Ukatu haw rupi weruze'eg putar
wà nehe.
Uzepyk putar ikatu 'ym ma'e iapo har
paw wanehe nehe, wapuner haw
rehe wanemetarer rehe ume'e 'ym
pà nehe, ywy rehe har waneruze'eg
mehe nehe.

Tupàn wiko ywy nànànar wazar romo a'e

- 97**¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wiko tuwhiwete romo a'e.
Nerurywete nehe, ywy. Penurywete
nehe, ryrypypo'o ryahu rehe har wà.
2 Heta ywàkun izywyr.
Ipytunahy huwake.
Umuigo kar wemiruze'eg imunar 'ym
ma'e romo hemu'em 'ym ma'e romo
wà. Upureruze'eg ukatu haw rupi.
3 Amo tata oho henataromo a'e.
Wapy iàmàtyry'ymar izywyr har
oho iko wà.
4 Hemiaipo kwer àmàn iweraw paw
uhyape katu ywy nànàn.
Ywy wexak iweraw paw.
A'e rupi uryryryryz.
5 Ywytyr typyràn iraity ài Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e
henataromo wà,
Ywy paw izar henataromo wà.
6 Ywak umume'u ikatu haw.
Teko ywy nànànar wexak ikàgaw
ipuràg eteahy haw rehe we wà.
7 Tupàn a'ua'u wanagapaw wamuwete
har imaranugar wà.
Uzar tupàn a'ua'u wanagapaw
wanehe uze'egatu ma'e
imaranugar wà.
Amogwer tupàn paw uzeamumew
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
henataromo wà.

- 8 Teko Zeruzarez tawhu pe har hurywete wà.
Teko tawhu Zuta ywy rehe har pe har hurywete wà no,
Ta'e eremume'u katu teko wanemiapo kwer ne xe,
o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
- 9 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
Ywate Wera'u Har, ereruze'eg teko ywy nànànar wanerekö ne wà.
Ereiko amogwer tupàn wa'aromo ne.
- 10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzamutar katu ikatu 'ymaw rehe iakatuwahay 'ym ma'e a'e wà.
Uzekaiw wemiahü wanehe wamàno haw wi wapyro pà.
Upyro ikatu 'ym ma'e wakàgaw wi wà.
- 11 Tupàn ikatu haw tatainý zàwenugár uhyape katu imunár 'ym ma'e wanehe, hemu'em 'ym ma'e wanehe.
Turywete haw uhyape katu ikatu ma'e wanape ràm.
- 12 Amo teko weruzar katu Tupàn a'e wà.
Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko wanurywete haw romo nehe.
Tuwe teko umume'u Tupàn imonokatu pyrer ikatu haw wà nehe.

**Tupàn weityk wàmàtyry'ymar
paw ukàgaw rupi a'e**

- 98** ¹ Pemuzág amo zegar haw ipyahu ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe,
Ta'e uzapo ikatuahy ma'e a'e xe.
Weityk wàmàtyry'ymar paw Ukàgaw rupi upuner haw ikatu ma'e rupi a'e wà.
- 2 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u wàmàtyry'ymar waneityk awer. Upuner teko wapyro haw rehe a'e.
Ukwaw kar upuner haw teko ywy nànànar wanupe.
- 3 Upuruamutar katu a'e. Nutryyk kwaw wemiahü wanuwi.

- A'e rupi uzapo ma'e uze'eg Izaew wanupe imume'u pyrer rupi katete a'e.
Te ywy muite wera'u ma'e rehe har wexak Tupàn Zanezar wàmàtyry'ymar waneityk awer wà.
- 4 Pezegar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe penurywete haw rupi nehe, teko ywy nànànar wà.
Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw nehe, zegar haw wamuzág pà nehe, penurywete haw rupi penehapukaz pà nehe.
- 5 Pemuzág zegar haw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw rehe har nehe, wioràwiràn imupu pà nehe.
Pemupu wioràwiràn irir her ma'e pezegar mehe nehe.
- 6 Pexi'ám pezupy nehe. Pezupy tapi'ak i'ak kwer xi'ám romo iapo pyrer nehe.
Pezegar penurywete haw rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zaneruhawete henataromo nehe.

- 7 Èànoàng nehe, yryhu. Pekororo nehe, yryhu pupe har paw wà.
Ezegar nehe, ywy. Pezegar nehe, ywy rehe har paw wà.
- 8 Pezepopetepetek nehe, yrykawhu.
Ywytyr, pezegar penurywete haw rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo nehe,
- 9 Ta'e ur putar ywy rehe har waneruze'eg pà a'e nehe xe.
Weruze'eg putar ywy nànànar ukatu haw rupi nehe.
Waneruze'egaw ikatuahy putar nehe.

**Tupàn wiko tuwhawete ikàg
wera'u ma'e romo a'e**

- 99** ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko tuwhawete romo a'e.
Teko uryryryryz wà.
Wapyk wenaw kerumin wa'aromo har rehe.
Ywy uryryryryz.

- 2** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikàg
Zeruzarez tawhu pupe.
Weruze'eg teko ywy nànànar
wanereko wà.
- 3** Tuwe teko paw umume'u ikatu haw
nehe, ta'e uhua'u a'e xe.
Her purumukyze kar har rehe uze'eg
putar wà nehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko
imonokatu pyrer romo a'e.
- 4** O tuwihawete ikàg ma'e, erezamutar
katu ikatu haw ne.
Eremur nekatu haw Izaew wanupe.
Ereruze'egatu kar teko tuwihaw
wanupe ne wà. Neremu'em'u em kar
kwaw a'e tuwihaw ne wà.
Neremumunar kar kwaw ne wà no.
- 5** Pemume'u Tuweharupi Wiko Ma'e
Zanezar ikatu haw nehe.
Peapky pepenàràg rehe henaw
henataromo nehe,
Ta'e imonokatu pyrer romo hekon
a'e xe.
- 6** Moizez wiko xaxeto romo Tupàn
henataromo Àràw rehe we a'e.
Xamuew umuwete katu Tupàn a'e no.
Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e pe wà. Uwazar waze'eg
wanupe a'e.
- 7** Ywàkun upu'äm ma'e pupe wiko
mehe uze'eg Izaew wanupe
kwehe mehe.
Izaew weruzar ize'eg wà. Weruzar
hemiaipo putar haw wà. A'e 'ym
mehe Tupàn omono a'e ze'eg Izaew
wanupe.
- 8** O Tuweharupi Wiko Ma'e urezar.
Erewazar neremiaihu waze'eg
wanupe.
Teko wanemiapo kwer ikatu 'ym
ma'e imunànar romo nerekohaw
erexak kar purupe.
Errexak kar teko wanehe nezypykaw
wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e
hekuzaromo no.

9 Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e Zanezar ikatu haw nehe.
Pemuwete katu henaw ywytyr
imonokatu pyrer rehe har huwake
nehe no,
Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
Zanezar, imonokatu pyrer romo
hekon a'e xe.

Tupàn ikatu haw rehe zegar haw

- 100** ¹ Pemuzàg zegar haw Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e
pe nehe,
Ywy nànànar wà.
- 2** Pemuwete katu Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e penurywete haw
rupi nehe.
Pezegar pezuwà henataromo nehe.
- 3** Pemaenukwaw Tuweharupi Wiko
Ma'e rehe nehe, Zanezar romo
heko haw rehe nehe.
Zaneapo a'e. Zanezar romo hekon.
Zaiko hemiaihu romo. Zaiko
àràpuhàràn hemimono'og àì.
Wiko zanemono'ogar àì a'e.
- 4** Peixe tàpuzuhu hukenaw wanupi
Tupàn hemimur kwer ikatu haw
imume'u pà nehe.
Peixe tàpuzuhu izywyr katu haw rehe
ikatu haw imume'u pà nehe.
Pemume'u Tupàn ikatu haw nehe.
Pemume'u hemimur kwer ikatu
haw izupe nehe no.
- 5** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ikatuahy a'e.
Ipuruwamutat katu haw nupaw pixik
kwaw nehe.
Nutyryk pixik kwaw puruwi nehe.

**Tuwihawete umume'u wemiapo
ràm Tupàn pe**

- Zegar haw Tawi hemiapo kwer**
- 101** ¹ Azegar Tupàn puruwi ipuir
'ymaw rehe. Azegar ikatu
haw rehe no.
Amuzàg zegar haw newe,
o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.

- 2 Hepureruze'eg mehe naheremu'em kwaw ihe nehe, nahemunar kwaw ma'e rehe nehe.
Märàn meheerezur putar heàwàxi pà nehe.
- Aiko putar ikatu ma'e romo heràpuz me nehe.
- 3 Namuixe kar pixik kwaw ikatu 'ymaw nehe.
Naheakatuwawahy kwaw teko Tupàn wi utyryk ma'e kwer wanemiapo kwer rehe ihe.
Nazapo kwaw ikatu 'ym ma'e wainuromo nehe.
- 4 Amunyryk kar putar ma'e rehe imunar haw rehe hem'aenukwaw paw hezewi nehe, heremu'emaw rehe hem'aenukwaw paw hezewi nehe.
Napokok pixik kwaw ikatu 'ymaw rehe nehe.
- 5 Amumaw putar amogwer wanehe wakupe kutyr uze'eg zemueteahy ma'e ihe wà nehe. Namuigo kar kwaw amo wanuwi wiko wera'u ma'e herenataromo ihe wà nehe.
Ikàg ma'e ikatu 'ym ma'e nuhem kwaw heruwake wà nehe.
- 6 Aputar Tupàn rehe uzeruzar tuwe ma'e ihe wà.
Amuigo kar putar heràpuzuhu pe wà nehe.
Ikatu ma'e romo wiko ma'e upuner putar ihewe uma'erekohaw rehe wà nehe.
- 7 Ni amo hemu'em ma'e nuiko kwaw heràpuzuhu pupe wà nehe.
Ni amo ikatu ma'e romo wiko mua'u ma'e nuiko kwaw herenataromo wà nehe.
- 8 'Ar nànàm amumaw putar zaneywy rehe har ikatu 'ym ma'e ihe wà nehe.
Amuhem kar putar ikatu 'ym ma'e iapo har paw tawhu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henaw wi ihe wà nehe.

*Awa ma'erahy ipuraraw par
uze'eg Tupàn pe*

- 102** 1 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, einu newe heze'egaw nehe.
Herenu pe newe herehapukaz mehe nehe, heptyywà àwàm henoz mehe nehe.
- 2 Ezeànim zo ihewi
Ma'erahy ipuraraw mehe nehe.
Herenu pe newe heze'eg mehe nehe.
Na'arewahy ewazar heze'eg ihewe nehe.
- 3 Hereko haw ukàzym iko tàtàxiner ài.
Heretekwer ukaz iko tata pupe har ài.
- 4 Aiko ka'api'i imonohok pyrer imuku'iku'i pyrer ài. Uhemhekàgaw ihewi paw rupi.
Nahemai'u wer kwaw.
- 5 Hekuhemahy iteko.
Xo hepir zo, xo hekàgwer zo heta ihewe. Hero'o kwer upaw.
- 6 Aiko wiràmiri hehaite ma'e ywyxiguhu rehe har ài.
Aiko pypy tåpuz teko heta 'ymaw pe har ài.
- 7 Napuner kwaw heker haw rehe.
Aiko wiràmiri tåpuz 'aromo har imyrypar 'ym ma'e ài.
- 8 Heàmàtyry'ymar umumaw 'ar katuherehe uze'eg zemueteahy pà wà.
Herehe uze'eg ury wahyahy ma'e a'e wà, umume'u herer a'e wà, iaiw paw purehe imono mehe a'e wà.
- 9-10 Erekwahy ihewe ne.
Herehe wikhahy ma'e romo ereiko ne.
A'e rupi tåtäpyzgwer uzeapo heremi'u ràm romo.
Herehaykwer wixe heremi'u ràm inuinuromo, ta'e hepyhyk pe muite herebyk pà ne xe.
- 11 Hereko haw nuzawy kwaw ma'e 'àg kwarahy heixe mehe har.
Aiko ka'api'i uxinixinig ma'e ài.
- 12 Ne Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ereiko putar tuwhawete romo tuweharupi nehe.

- Teko wiko ma'e ràm wà,
ima'enukwaw putar nerehe wà nehe.
- 13** Erepù'äm putar Zeruzarez
ipuhareko pà nehe.
Ipuhareko haw 'ar uhem kwez kury.
'Ar ikatu ma'e uhem tuwe kwez kury.
- 14** Amo weityg tawhu imumaw pà wà.
Nezewe rehe we neremiruze'eg
uzamutari Zeruzarez wà.
Amo uzukazuka wà,
Nezewe rehe we upuhareko wà.
- 15** Teko ywy nànànar ukyze putar
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wi wà nehe.
Tuwihawete ywy nànànar ukyze
putar ikàgaw wi wà nehe.
- 16** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo
wi putar Zeruzarez a'e nehe.
A'e 'ar mehe wexak kar putar ukàgaw
upuràg eteahy haw paw nehe.
- 17** Wenu putar wemaihu heityk
pyrer wà nehe.
Uzeapyaka putar izupe waze'eg
mehe wà no.
- 18** Tuwe ko ze'eg uzemuapyk pape
rehe nehe.
Nezewe mehe zanezuapyapry ukwaw
putar Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e hemiapo kwer wà nehe.
Nezewe mehe uzexak kar ma'e
ràm umume'u putar ikatu haw a'e
wà nehe no.
- 19** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ume'e
ywy rehe wenaw ywate har
imonokatu pyrer rehe wapyk mehe.
Ywak rehe wiko mehe ume'e
ywy rehe.
- 20** Wenu imunehew pyrer wakuhem
mehe wà.
Zaneàmàtyry'ymar umume'u amo
zaneànàm wamàno àwàm wà.
Tupàn upyro a'e izuka pyràm wà.
- 21** A'e rupi teko Zeruzarez pe har
umume'u putar Tupàn ikatu haw
wà nehe.
Umume'u putar her a'e pe wà nehe.
- 22** Teko ywy nànànar a'e wà nehe,
wanuwihaw a'e wà nehe no,
uzemono'og putar a'e pe imuweste
katu pà a'e wà nehe.
- 23** Kwàkwàmo romo aikuwe ihe rihi.
Nezewe rehe we Tupàn o'ok
hekàgaw ihewi.
Umuakwera'i kar hereko haw ihewi.
- 24** O hezar, hereraha zo pe kury.
Xo hereko haw iku'aw har zo amumaw.
Hezar, ereikuwe putar
tuweharupi nehe.
- 25** Izypy mehe erezapo ywy.
Nepo pupe erezapo ywak.
- 26** Ywy a'e nehe, ywak a'e nehe no,
upaw putar a'e wà nehe.
Ne nerepaw pixik kwaw nehe.
Ywy ywak izemàner putar kamir
ai wà nehe.
Aze kamir owok, xityk.
Nezewegatete eretyk putar ywy
ywak ne wà nehe no.
- 27** Nerezapeo pixik kwaw amo
ae ma'e romo. Tuweharupi
ereiko nezàwegatete.
Nerekohaw nupaw pixik kwaw nehe.
- 28** Zanera'yr wiko putar ikatu 'ym ma'e
wi ukyze 'ym pà wà nehe.
Erezekaiw putar wazuapyapry
wanehe tuweharupi ne wà nehe.
- Tupàn ikatu haw rehe zegar haw**
Zegar haw Tawi hemiapo kwer
- 103** **1** O Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e. Tuwe hepy'a umume'u
tuwe nekatu haw nehe.
Tuwe amume'u Tupàn ikatuahy haw
hekàgaw nànàn nehe.
- 2** Tuwe hepy'a paw umume'u Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu
haw nehe.
Tuwe nahereharaz kwaw ni pitài teko
wanehe ize'egatu wi nehe.
- 3** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umunàn heremiapo kwer ikatu 'ym
ma'e paw a'e.
Hemukatu hema'eahy haw nànàn no.

- 4 Heypyro hemànò haw wi.
Umur uze'egatu herehe heamutar katu
pà, ikatu ma'e ihewe imur pà no.
- 5 Hemurywete kar ikatu ma'e tetea'u
imur pà ihewe.
A'e rupi aikuwe kwàkwàmo ài.
Hekàg wiràhu ài.
- 6 Upureruze'eg mehe Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e upuhareko
temetarer 'ym ma'e wà.
Numumunar kar kwaw amo teko
a'e teko wama'e rehe wà.
- 7 Kwehe mehe umume'u wemiaapo
ràm Moizez pe.
Wexak kar wemiaapo ikàg ma'e
teko Izaew wanupe no.
- 8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ikatuahy a'e.
Upurupuhareko a'e no. Iàrew purupe
ikwahy haw. Upuruamutar katu no.
- 9 Nuiko kwaw tuweharupi
zanelremiaipo kwer ikatu 'ym ma'e
imume'u pà a'e.
Ikwahy haw upaw putar amo 'ar
mehe nehe.
- 10 Xiaipo ikatu 'ym ma'e zane. Nezeweh
rehe we Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e nuzepyk kwaw zanerehe a'e,
ikatu 'ym ma'e iapo har wanehe
uzepykaw zàwe a'e.
Numekuzar kwaw zanelremiaipo kwer
ikatu 'ym ma'e zanerehe uzepykaw
pupe a'e.
- 11 Ywak muitea'u ywy 'aromo tuz a'e.
Nezewegatete izuwi ukyze ma'e
wanutar katu haw uhua'u wera'u
wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wi
a'e no.
- 12 Kwarahy ihmaw muitea'u heixe
haw wi a'e.
Nezewegatete umunyryk kar
zanelremiaipo kwer ikatu 'ym ma'e
muitea'u zanewi a'e no.
- 13 Awa wereko katu tuwe wa'yr wà.
Nezewegatete Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e wereko katu tuwe
izuwi ukyze ma'e wà no.
- 14 Ukwaw zaneapo awer a'e xe.
Ima'enukwaw wykyu'i romo
zanereko haw rehe.
- 15 Zanereko haw nuzawy kwaw ka'api'i.
Hezuz a'e. Iputyr ka'akyr kaiwer
pe har ài.
- 16 Na'e ur wytyu kury. Ukàzym iputyr.
A'e re ni amo nuexak pixik kwaw
iputyr kwer wà nehe.
- 17 Aze teko umuwete katu Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e izuwi
ukyze katu pà wà, Tupàn uzamutar
katu a'e teko a'e wà. Wamutar katu
haw nupaw pixik kwaw nehe.
Tupàn ikatu haw nupaw pixik
kwaw nehe.
Omono wana'yr wanupe.
Omono wa'yr wapurumuzàmuzàg
wanupe no.
- 18 Omono putar teko wanupe nehe, ze'eg
awer Tupàn rehe we iapo katu pyrer
heruzar har wanupe nehe.
Weruzar katu ize'eg wà.
- 19 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umuapyk katu wenaw ywak rehe.
Tuihwawte romo hekon a'e.
Weruze'eg teko paw a'e wà, ma'e
paw a'e wà.
- 20 Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatu haw nehe, heko haw pe
har ikàg ma'e wà, heko haw pe har
upuner ma'e wà.
Peinu katu ize'eg mehe.
Peruzar ize'eg no.
- 21 Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatu haw nehe, heko haw pe
har ywate har paw wà,
Hemiruze'eg wà, hemiaipo putar haw
iaipo har wà.
- 22 Pemume'u Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatu haw nehe,
Wikuwe ma'e paw wà,
ipureruze'egaw nànànar wà.
O herekwe, emume'u Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e
ikatu haw nehe.

Zaneapo har ikatu haw rehe zegar haw**104**

- ¹ O Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e, tuwe hepy'a umume'u
nekatu haw nehe.
O Tuweharupi Wiko Ma'e Hezar,
nehua'u ne.
Eremunehew nekàgaw kamir ài.
Eremunehew nepuner haw nepuràg
eteahy haw rehe we no,
neremyhar ài no.
- ² Erezepyk tatainy pupe.
Eremuapyk ywak neràpuzràn ài.
- ³ Erezapo neràpuz 'y ywate har rehe.
Ereata ywakun rehe ywyramawa
zeamátyry'ymawhu pe har ài.
Erewewe ywytu nepepo romo iapo pà.
- ⁴ Emuigo kar ywytu neze'eg purupe
heraha har romo.
Erezapo àmàn iweraw paw
neremiruze'eg romo no.
- ⁵ Eremuapyk katu ywy iwy
pe har i'aromo.
A'e rupi ni amo numunyryk pixik
kwaw henaw wi wà nehe.
- ⁶ Teko upyk ma'e zewàwànav pupe wà.
Nezewegatete erepyk ywy
ryhy pupe.
'Y upyta ywytyruhu 'aromo.
- ⁷ Neze'egahy henu mehe 'y uhem a'e wi.
Imono kar mehe uzàn oho a'e wi.
- ⁸ 'Y uwyrık oho ywytyr wamyteromo.
Wezyw ywyàpyznaw rupi no,
Weko àwàm neremimuàgy'ygwer
pe no.
- ⁹ — Eixe zo pe pe nehe, ere 'y pe.
Nezewe mehe nupyk wi kwaw ywy.
- ¹⁰ Erezapo ytyuzàmaw ywyàpyznaw
wanehe wà.
Eremuyryk kar rykawhu ywytyr
wamyteromo.
- ¹¹ Miar paw uwí'u a'e 'y pupe wà.
Zumen hehaite ma'e uwí'u wà.
Uhyk wanupe.
- ¹² Yrykaw iwy rehe wiràmiri uzapo
waity wà.
Uzegar ywyra hákà rehe wà.

- ¹³ Eremugyr kar àmàn ywak wi
ywyttyr rehe.
Tynhem ywy neremimur kwer
ikatu ma'e pupe.
- ¹⁴ Eremuezuz ka'api'i tapi'ak wanupe.
Eremuezuz arozràn purupe amo
wanemi'u ràm inuinuromo.
A'e rupi teko omono'og wemi'u
ràm ywy wi wà.
- ¹⁵ Eremuezuz kar ma'e ywy wi ne.
Teko uzapo ma'ywa uwà her ma'e
wà, win romo iapo pà wà.
Hurywete i'u mehe wà.
Omono'og uri kawer wà.
Upurumurywete kar a'e.
Uzapo arozràn wà, typy'ak romo iapo
pà wà. Ikàg i'u mehe wà.
- ¹⁶ Àmàn tetea'u ukyr ywyra Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo
kwer rehe.
Ukyr ywyràkàxigyw Irimano ywy
rehe har Tupàn hemitygwer rehe no.
- ¹⁷ Wiràmiri uzapo waity hehe wà.
Kàràw uzapo weko haw ywyra pin
'yw her ma'e rehe wà.
- ¹⁸ Aràpuhàrànete hehaite ma'e wiko
ywytyruhu apyr wà.
Tapixi uzeàmim itahu kwar pupe wà.
- ¹⁹ Erezapo zahy ne. Uhyahu u'ar
katu mehe.
Kwarahy ukwaw u'ar mehe
wixe haw no.
- ²⁰ Erezapo pytun no.
Miar hehaite ma'e paw uhem
wà pyhaw wà.
- ²¹ Zàwàruhu iriàw ipyahu ma'e okororo
wemi'u ràm hekar mehe wà.
Wekar wemi'u ràm Tupàn hemimur
kwer oho waiko wà.
- ²² Kwarahy ihem mehe uzewyr oho wà.
U'aw oho weko haw pe wà.
- ²³ Na'e teko uma'erekò oho wà.
Xo kwarahy heixe etea'i mehe
upytu'u wà.
- ²⁴ O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
erezapo ma'e tetea'u ne wà.

- Nema'ekwaw katu haw rupi
erezapo ne wà.
Ywy tynhem neremiapo kwer
wapupe a'e.
- 25** Pe pe tuz yryhu no. Uhua'u tuwe a'e.
Ma'e'a'yur uhua'u ma'e wiko ipupe wà.
Pixika'i ma'e wiko ipupe wà no.
Teko nupuner kwaw wapapar haw
rehe wà, ta'e heta tetea'u tuwe a'e
wà xe.
- 26** Kanuhu wata oho waiko yryhu rehe
wà. Pirahu àzàg zàwenuglar Erewiàtà
her ma'e uzemaraz ipupe no.
'Y pe har uhua'u ma'e neremiapo
kwer romo a'e.
- 27** A'e ma'e'a'yur paw neràro wà,
Ta'e eremono wanemi'u wanupe 'ar
katu mehe ne xe.
- 28** Eremono wanemi'u ràm wanupe.
U'u wà. Uhyk wanupe wà.
- 29** Neruwa imim mehe ukyze wà.
Wapytuhem ire wamupytu'u kar
mehe, umàno a'e wà.
Uzewyr ywyku'i romo weko haw pe
wà. Kwehe mehe wiko ywyku'i
romo wà. Uzewyr wi putar a'e pe
wà nehe no.
- 30** Aze eremupyuhem kar ne wà,
uzexak kar wà.
Nezewe mehe eremono ma'e wikuwe
ma'e ipyahu ma'e ywy rehe ne wà.
- 31** Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ikàgaw nupaw kwaw nehe. Tuwe
ipuràg eteahy haw uhyape katu
tuweharupi nehe.
Tuwe hurywete wemiapo kwer
rehe nehe.
- 32** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ume'e
ywy rehe. Ywy uryryryryz a'e.
Opokok ywytyr wanehe. Uhem
tatàxiner wanuwi.
- 33** Amuzàg putar zegar haw Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw
rehe herekwé mehe we ihe nehe.
Amumaw putar he'ar paw hezar pe
hezegar pà nehe.

34 Tuwe Tuweharupi Wiko Ma'e
hurywete hezegar haw henu
mehe nehe,
Ta'e herurywete haw ur izuwi a'e xe.

35 Tuwe teko Tupàn rehe ipurukwaw
wer 'ym ma'e ukàzym ywy wi
a'e wà nehe.
Tuwe ikatu 'ym ma'e iapo har
upytu'u weko re wà nehe. Tuwe
hepy'a umume'u nekatu haw nehe,
o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.

Pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe.
Azeharomoete.

Tupàn, hemiaihu wà no

105

1 Pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e hemimur kwer
ikatu haw izupe nehe.

Uhua'u haw pemume'u nehe.
Pemume'u hemiapo kwer teko ywy
nànar wanupe nehe.

2 Pezegar Tupàn pe nehe.
Pemuzàg zegar haw izupe ikatu
haw rehe nehe.
Peze'eg hemiapo kwer ikatuahy ma'e
rehe nehe.

3 Penurywete her ikatu ma'e rehe nehe.
Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
imuwete katu har paw hurywete
wà nehe.

4 Pekar pepatywà àwàm Tupàn
inuromo nehe.
Peiko inuromo tuweharupi nehe.

5-6 Pe Àmàrààw Tupàn hemiruze'eg
izuapyapyr pe,
Pe Zako Tupàn hemixak kwer
izuapyapyr paw pe,
Pema'enukwaw Tupàn hemiapo kwer
wanehe upaw rupi nehe.
Uzapo purumupyutuhegatu kar awer
uhua'u ma'e. Uzapo
purumupyutuhegatu kar awer
ikatuahy ma'e.
Umume'u zaneàmàtyry'ymar wanehe
zeptyk àwàm no.

- 7 Wiko Tuweharupi Wiko Ma'e romo
Tupàn Zanezar romo a'e.
Teko ywy nànànar ukwaw hemiaipo
putar haw wà.
- 8 Tuweharupi ima'enukwaw putar uze'eg
awer iapo katu pyrer rehe nehe.
Uzapo putar wemimume'u kwer teko
wanupe a'e nehe, wana'yr wanupe
a'e nehe no, wana'yr wazuapyapr
wanupe a'e nehe no.
- 9 Uzapo putar ma'e uze'egaw Àmàràaw
rehe we iapo katu pyrer rupi
katete nehe.
Umume'uhay wemiapo ràm Izak pe.
Uzapo putar a'e ma'e nehe no.
- 10 Uzapokatu uze'egaw Zako rehe we
Tuweharupi àràm a'e no.
- 11 A'e 'ar mehe uze'eg Tupàn nezewe a'e.
— Amono putar Kànàà ywy
newe nehe.
Tuweharupi ereiko putar izar
romo nehe, i'i izupe.
- 12 Tupàn hemiaihu naheta tete kwaw
a'e 'ar mehe wà.
Wiko amo ae ywy rehe arer romo ywy
imume'u pyrer rehe wixe mehe wà.
- 13 Wata oho waiko màràmàràñ ywy
rehe wà.
Ukwaw oho waiko màràmàràñ
tuwihawete wapureruze'egaw
wanupi wà.
- 14 — Pezapo zo ikatu 'ym ma'e
heremaihu wanupe nehe,
i'i a'e tuwihawete wanupe.
Uzepyk amo tuwihawete wanehe,
ta'e upuraraw kar ma'erahy
hemiaihu wanupe wà xe.
- 15 Uze'eg nezewe wanupe. — Pepokok
zo heremiruze'eg heremixamixak
kwer wanehe nehe.
Pepuraraw kar zo ma'erahy heze'eg
imume'u har wanupe nehe,
i'i wanupe.
- 16 Umur kar ma'uhez haw uhua'u ma'e
ywy imume'u pyrer rehe har wanupe.
Wezar wemiaihu temi'u 'ym wà.
- 17 Na'e omono kar amo awa Zuze her
ma'e a'e teko wanenataromo a'e.
A'e 'ym mehe tyky'yr ume'eg Zuze
uma'erekò e ma'e romo amo awa
amo ae ywy rehe har wanupe wà.
- 18 Uzàpixipixi ipy kyhàhàmtàtà
pupe zemunehew paw pe imono
mehe wà.
Omono tàtà ma'e ita per iapo pyrer
iazu'yw rehe wà.
- 19 Umume'u Zuze izeapo ma'e ràm a'e.
Xo a'e ma'e izeapo re zo uhem
zemunehew paw wi.
- Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg
wexak kar Zuze ikatu haw.
- 20 A'e rupi Ezit ywy rehe har
wanuwiawete umuhem kar Zuze
zemunehew paw wi zauxiapekwer
wanupe.
Ywy tetea'u rehe har wanuwiawete
umuigo kar imunehew pyr 'ym
romo wà kury.
- 21 Umuigo kar a'e ywy rehe har paw
waneruze'egar romo.
Wiko Ezit ywy rehe har paw
wanuwiaw romo.
- 22 Tuwihawete umur upuner haw Zuze
pe. — Erepuner amogwer tuwihaw
wanupe ma'e iapo kar haw rehe
nehe, i'i izupe.
— Erepuner amogwer pureruze'eg
ma'e waneruze'egaw rehe nehe no,
i'i izupe.
- 23 A'e re Zako Zuze tu oho Ezit pe.
Upyta a'e ywy rehe wiko pà.
- 24 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umuzàg kar ta'yr tetea'u wemiaihu
wanupe wà.
A'e rupi ikàg wera'u wàmàtyry'ymar
wanuwi wà.
- 25 Uma'erekò Ezit ywy rehe har wapy'a
pe. A'e rupi na'iakatuwawahy
kwaw Tupàn hemiaihu wanehe wà.
Umuemu'em kar Ezit ywy rehe har
Izaew Tupàn hemiruze'eg wanupe
wà no.

- 26 Na'e omono kar Tupàn wemiruze'eg
Moizez Ezit ywy rehe har
wanuwhawete pe kury.
Omono kar tyky'yr wemixak kwer
Àràw hupi no.
- 27 Uzapo purumuptuhegalat kar haw
Ezit ywy rehe wà.
Uzapo ikatuahy ma'e a'e pe wà.
- 28 Na'e umupytunahy kar Tupàn ywy.
Nezewa rehe we Ezit ywy rehe har
nuweruzar kwaw ize'eg wà.
- 29 Yrykawhu uzapo ma'eruwy kwer romo.
Uzuka pira paw wà.
- 30 Tynehem Ezit ywy zu'i pupe.
Te tuwhawete hâpuzuhu pupe wixe wà.
- 31 Uze'eg Tupàn wanupe.
Na'e meru tetea'u a'e wà, kyw tetea'u
a'e wà no, umynehem a'e ywy paw
uzepupe a'e wà kury.
- 32 Numugyr kar kwaw àmàn. Umugyr
kar àmàn ita romo iapo pyrer.
Uweraweraw a'e ywy rehe.
- 33 Umumaw Tupàn uwà tyw. Ma'ywa
pi her ma'e tyw umumaw no.
Weityk ywyra paw wà.
- 34 Uze'eg wi Tupàn. A'e rupi ur tutur
tetea'u wà kury.
Teko nupuner kwaw wapapar haw
rehe wà, ta'e heta tetea'u wà xe.
- 35 Tutur u'u ma'e itym pyrer Ezit ywy
rehe har paw rupi wà.
U'u temi'u ipo'o pyrer imono'og
pyrer paw wà.
- 36 — Ikatuahy zanera'yr ipy wà, i'i Ezit
ywy rehe har wa'yr ipy wanehe wà.
Uzuka Tupàn wana'yr ipy upaw
rupi a'e wà.
- 37 Na'e wenuhem Tupàn Izaew
izuapyapyr Ezit ywy wi wà kury.
Weraha Izaew parat wà.
Or weraha wà no.
Ikàg paw rupi wà. Na'ima'eahy
kwaw wà.
- 38 Hurywete Ezit ywy rehe har Izaew
a'e wi wahem mehe wà
Ta'e ukyze wanuwi wà xe.

- 39 Tupàn umupu'äm amo ywàkun
wemaihu wa'romo.
Pyhaw tata upu'äm ma'e wexak kar
waho àwàm wanupe no.
- 40 Wenoz ma'ero'o kwer Tupàn pe wà.
Umur kar pykahu zàwenugar
wanupe wà. Umu'ar kar typy'ak
ywak wi no. Uhyk wanupe.
- 41 Upei'äg amo itahu. Uhem 'y itahu wi.
Uwyryk ywyxiguhu rehe rykawhu ài.
- 42 Uzapo agwer ma'e ta'e ima'enukwaw
uze'eg awer ikatuahy ma'e rehe xe.
Kwehe mehe uzapokatu a'e uze'egaw
wemiruze'eg Àmàràw rehe we.
- 43 Nezewa Tupàn wenuhem wemaihu
wemixamixak kwer Ezit ywy
wi a'e wà.
Uzegar a'e wi uhem mehe urywete
haw rehe uhapukaz pà wà.
- 44 Tupàn omono amo ae teko waywy
Izaew wanupe.
— Pepyhyk wako nehe, i'i wanupe.
- 45 — Nezewa mehe peruzar putar
heze'eg nehe, i'i wanupe.
— Nezewa mehe pezapo putar
heremiapo putar haw nehe,
i'i wanupe. Pemume'u Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu
haw nehe.
- Azeharomoete.
- Tupàn ikatu Izaew wanupe**
- 106** 1 Azeharomoete.
Pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe,
Ta'e ikatuahy a'e xe, ta'e ipuruamutar
katu haw nupaw pixik kwaw a'e
nehe xe.
- 2 Mo upuner hemiapo kwer ikatuahy
ma'e imume'u haw rehe wà.
Mo upuner ikatu haw imume'u
katu haw rehe wà.
- 3 Hurywete teko wà, aze wiko tuwe
ikatu 'ym ma'e iapo 'ymar romo wà.
Hurywete ikatu ma'e tuweharupi
iaopo har wà.

- 4 Nema'enukwaw herehe nehe, o
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
Neremaiihu wanehe neze'egatu
imono mehe nehe.
Wapyro mehe hepyro pe nehe no.
- 5 Tuwe aeaxak neremaiihu waneko katu
mehe ihe wà nehe.
Tuwe herurywete neremiruze'eg
wainuinuromo wanurywete
mehe ihe nehe.
Hurywete a'e wà, ta'e neremaiihu
romo wanekon wà xe.
- 6 Uruzapo ikatu 'ym ma'e ureipy
wazàwe ure.
Na'urekatu kwaw. Ureaiw ure.
- 7 Ezit ywy rehé wiko mehe ureipy
nukwaw kwaw Tupàn hemiapo
kwer ikatuahy ma'e wà.
Kwarahy nànàn wexak kar wamutar
katu haw wanupe.
Heharaz ipuruamutar katu haw wi wà.
Yryhupiràg huwake wiko mehe
upytu'u Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e
ize'eg heruzar ire wà.
- 8 Nezewe rehé we wexak kar ukàgaw
uhua'u ma'e wanupe.
Upyro a'e wà, ta'e umume'u wapyro
àwàm wanupe a'e 'ym mehe a'e xe.
- 9 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
A'e rupi Yryhupiràg uxinig a'e.
Wahaw teko ryahu wà.
Nuzawy kwaw ywy uxinig ma'e
wanupe.
- 10 Upyro wemiaihu wà,
wanehe iakatuawahy 'ym
ma'e wapo wi wà.
Upyro waàmàtyry'ymar wanuwi wà.
- 11 'Y umim waàmàtyry'ymar wà.
Ni pitài nuzenuhem kwaw wà.
Umàno paw rupi wà.
- 12 Na'e hemiaihu uzeruzar Tupàn
hemimume'u kwer rehé wà.
Umuzàg zegar haw ikatu haw
rehé har wà.
- 13 Nan kwehe tete heharaz Tupàn
hemiapo kwer wi wà.
- 14 Ywyxiguhu rehé wanemimutar
uzeapo wanuwihaw romo.
Wagaw Tupàn wà.
- 15 A'e rupi omono wanemimutar wanupe.
Omono kar amo ma'eahy haw iaiw
ma'e wanupe no.
- 16 A'e pe wanàpuzràwanenaw rehé
Hewyrowyoahy Moizez rehé wà.
Hewyrowyoahy Àràw rehé wà,
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
hemiruze'eg ikatu ma'e rehé wà no.
- 17 Na'e uzepe'a ywy Nàtà imukun
pà kury.
Umukun Àmiràw no.
Umukun iànàm wà no.
- 18 Tupàn umuezyw tata wanemiruze'eg
wanehe.
Wapy a'e teko ikatu 'ym ma'e wà.
- 19 Xinaz ywytyr rehé umupyràn Izaew
itazu or wà, tap'iaka'yr hagaw paw
iapo pà wà.
Umuwete katu a'e or imupyràn pyrer
tupàn ua'u romo iapo pyrer wà.
- 20 Weityk Tupàn ikàgaw ipuràg eteahy
haw wà. Umuwete katu ma'e a'yr
ka'api'i i'u har hagapaw wà.
- 21 Heharaz Tupàn zanepyro har wi wà.
Heharaz Ezit ywy rehé hemiapo
kwer ikatuahy ma'e wi wà.
- 22 Azeharomoete uzapo ikatuahy
ma'e a'e pe.
Azeharomoete uzapo
purumupyтуhegatu kar haw
Yryhupiràg pe no.
- 23 Wikwahy Tupàn Izaew wanupe.
Uze'eg nezewe. — Amumaw putar
Izaew paw ihe wà nehe, i'i.
Hemiruze'eg hemixak kwer Moizez
uze'eg oho henataromo kury.
— Ezuka zo ne wà nehe, i'i izupe.
A'e rupi nuzuka kwaw wà.
- 24 A'e re amo 'ar mehe
Naheixe wer kwaw Kànàà ywy
ikatuahy ma'e rehé wà,

- Ta'e nuzeruzar kwaw Tupàn
hemimume'u kwer rehe wà xe.
- 25** Upyta wàpuzràn pupe wà. Uzypyrog
uze'eg zemueteahy pà wà.
Na'ipurenu wer kwaw Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e rehe wà.
- 26** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umume'u tuwe ma'e wanupe kury.
— Pemàno putar ywyxiguhu rehe
nehe, i'i wanupe.
- 27** — Amuhàmuhàz putar pezuapyapyr
teko herehe uzeruzar 'ym ma'e
wainuinuromo ihe wà nehe,
i'i wanupe.
— Amumàno kar putar amo ae ywy
rehe ihe wà nehe, i'i wanupe.
- 28** Na'e Tupàn hemiaihu uzemono'og wà
Peor ywytyr rehe wà kury,
Tupàn ua'u Ma'aw her ma'e imuweste
katu pà wà kury.
Uzuka kar ma'e'yr tupàn a'ua'u
wikuwe 'ym ma'e wanupe wà.
A'e re u'wano'o kwer wà.
- 29** A'e ma'e iapo how hexak mehe
wikwahy Tupàn.
A'e rupi umur kar ma'eahy haw iaiw
ma'e wanupe.
- 30** Pinez uzepyk ikatu 'ym ma'e iapo
arer rehe a'e.
A'e mehe upytu'u ma'eahy haw.
- 31** — Ikatu Pinez, i'i Tupàn izupe.
— Ikatu Pinez, i'i putar teko paw
tuweharupi wà nehe.
- 32** A'e re oho ytyzùzàmaw Merima her
ma'e pe wà.
Umuikwahy kar wi teko Tupàn wà.
Uzepyk Tupàn Moizez rehe teko
wakatu 'ymaw hekuzaromo kury.
- 33** Umuikwahy kar tuwe teko
Moizez wà.
A'e rupi umume'u iro haw a'e.
- 34** Nuzuka kwaw Tupàn rehe uzeruzar
'ym ma'e
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg
rupi wà.
- 35** Wiko oho wainuinuromo wà.
Uzerekoreko wanehewehewé wà.
Uzapò iaiw ma'e wanemiapo
zàwenugar wà.
- 36** Tupàn hemiaihu umuwete katu
tupàn a'ua'u wà.
A'e rupi Tupàn uzuka wà.
- 37** Uzuka kar wa'yr tupàn a'ua'u
wanenataromo wà.
Uzuka kar wazyr wanenataromo
wà no.
- 38** Uzuka kwarer ikatu 'ym ma'e iapo
pixik 'ymar kuzàtài ikatu ma'e
wanehe we wà.
Wa'yr wazyr uzuka tupàn a'ua'u
Kànàà ywy rehe har wazar
wanupe wà.
A'e rupi ywy uezapo iaiw ma'e romo
Tupàn henataromo a'e, ta'e kwarer
wanwykwer kuzàtài wanwykwer
heta hehe a'e xe.
- 39** A'e ma'e iapo mehe uzemuaiw kar
Tupàn henataromo wà.
Upytu'u Tupàn heruzar ire wà.
- 40** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wikwahy wemiaihu wanupe kury.
Iroahy tuwe izupe wà.
- 41** A'e rupi weityk uzeruzar 'ym ma'e
wapo pe wamono pà wà kury.
Uzeruzar 'ym ma'e wiko wazar
romo wà kury.
- 42** Waàmàtyry'ymar upuraraw
kar ma'erahy wanupe wà.
Uzapò Izaew a'e teko wanemiapo
putar haw tuweharupi wà kury.
- 43** Tupàn upyro tetea'u zepe
wemiaihu wà.
Nezewé rehe we nuweruzar
kwaw uzar wà.
Tuweharupi wixe wera'u ikatu
'ymaw pupe wà.
- 44** Nezewé rehe we aze wenoz
upptywà haw Tupàn pe wà,
wenu waze'eg a'e.
Uzewyr wanupe aze upuraraw
ma'erahy wà.

- 45** Ima'enukwaw wemimume'u kwer
rehe, ta'e hemiaihu romo wanekon
a'e wà xe.
Uzewyr uze'eg awer wi, ta'e
uzamutar katu a'e wà xe.
- 46** Tupàn uma'erekō wazar wapy'a pe a'e.
A'e rupi wazar upuhareko
wemipyhyk kwer a'e wà.
- 47** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
urezar, urepyro pe nehe.
Uremunyryk kar pe urereraha nerehe
uzeruzar 'ym ma'e wamyter wi nehe.
Urereraha pe, urereruzewyr pà
urewy pe nehe.
Nezewe mehe urumume'u putar
neremiapo ikatu haw newe nehe.
Urerurywete haw rupi urumume'u
putar nerer ikatu ma'e ikatu
haw nehe.
- 48** Ximume'u Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e Izaew wazar ikatu haw nehe.
Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatu haw ko 'ar rehe nehe.
Pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw tuweharupi
nehe no.
Tuwe teko ywy nànànar uze'eg
nezewe wà nehe. — Azeharomoete,
tuwe i'i wà nehe.
Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatu haw nehe.

PAPE 5 HAW

107—150

*Ximume'u Tupàn ikatu haw,
ta'e ikatuahy a'e xe*

- 107** ¹ Pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe,
ta'e ikatuahy a'e xe.
Ipuruamutar katu haw nupaw pixik
kwaw nehe.
- 2** Tuwe hemipyro kwer paw
Umume'u Tuweharupi Wiko Ma'e
ikatu haw wà nehe.
Upyro waàmàtyry'ymar wapo
wanuwi a'e wà.

- 3** Pemur kar amo teko waywy wi a'e.
Kwarahy heixe haw awyze har wi
pemur kar. Kwarahy hemaw awyze
har wi pemur kar. Kwarahy hemaw
wi pemur kar. Kwarahy heixe haw
wi pemur kar no.
- 4** Amo peipy wata e oho waiko
wyxiguhu rehe wà.
Nuexak kwaw tawhu weko
àwàm wà.
- 5** Ima'uhez wà. Iziwez wà no.
Upytu'u ikatu ma'e hàro re wà.
- 6** Ma'erahy ipuraraw mehe uhapukaz
upytywà àwàm henoz pà wà.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyro
ma'erahy wi wà.
- 7** Weruata pe ikatu ma'e rupi wà.
Weraha tawhu ikatu ma'e pe wà,
waneko àwàm me wà.
- 8** — Nepuruamutar katu haw ikatu,
tuwe i'i Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e pe wà.
Tuwe umume'u hemiapo kwer
ikatuahy ma'e wà nehe.
Uzapó a'e ma'e wanupe a'e.
- 9** Omono 'y iziwez ma'e wanupe.
Omono ikatu ma'e ima'uhez
ma'e wanupe.
- 10** Amo wiko ipytunaw rehe wà.
Wiko ipytunahy haw rehe wà.
Upuraraw ma'erahy waiko wà. Amo
wàpixi a'e teko kyhàmtà pupe wà,
- 11** Ta'e upytu'u Tupàn Ywate Wera'u
Har ze'eg heruzar ire a'e wà xe.
Upytu'u ipurumu'e haw rehe
uzekaiw ire wà no.
- 12** Ikene'o uma'erekō haw ipuhuz
katu ma'e rehe wà.
U'ar oho waiko wà. Ni amo
nupytywà kwaw wà.
- 13** Ma'erahy ipuraraw mehe uhapukaz
upytywà àwàm henoz pà wà.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyro
ma'erahy wi wà.
- 14** Upyro wamàno àwàm ipytunahy haw
zàwenugar wi wà.

- Omonohonohok kyhàhàmttà
waàpixipixi haw no, ipegegwera'i
romo no.
- 15** Tuwe umume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ipuruamutar katu haw
ikatu haw izupe nehe.
Tuwe umume'u hemiapo kwer ikatu
haw nehe no. Uzapo a'e ma'e
wanupe a'e.
- 16** Weityk uken itazu morog iapo
pyrer a'e.
Uzukazuka itaper ipegegwera romo no.
- 17** Amo ima'eahy a'e wà,
Ta'e uzapo ikatu 'ym ma'e a'e wà xe.
Upuraraw ma'erahy ta'e iaiw a'e
wà xe.
- 18** Ihuhuk wer temi'u hexak mehe wà.
Umàno tària'i wà.
- 19** Ma'erahy ipurararaw mehe uhapukaz
upytywà àwàm henoz pà wà.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyro
ma'erahy wi wà.
- 20** Umukatu uze'eg rupi wà.
Upyro wamàno haw wi wà.
- 21** Tuwe umume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ipuruamutar haw ikatu
haw izupe wà nehe.
Tuwe umume'u hemiapo kwer
ikatuahy ma'e wà nehe no.
- 22** Tuwe uzuka ma'ea'yr Tupàn
henataromo wà nehe, hemiapo
kwer ikatu haw imume'u pà izupe
wà nehe.
Tuwe umuzàg zegar haw
purumurywete kar haw izupe
wà nehe no.
Tuwe umume'u hemiapo kwer
upaw rupi wà nehe.
- 23** Amo wata oho yryhu rehe kanuhu
pupe wà.
Omono'og wemetarer yryhu rehe
uma'erekò pà wà.
- 24** Wexak Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e hemiapo kwer wà.
Wexak hemiapo kwer ikatuahy ma'e
yryhu rehe iapo pyrer wà.
- 25** Uze'eg Tupàn a'e.
Na'e ywytu uzypyrog ur pà a'e kury.
Umuhua'u ykotok kury.
- 26** Na'e ykotok upir katu kanuhu wà.
A'e re kanuhu wezyw katu oho 'y
iwy pe wà no.
Awa ukyze tuwe
A'e ikatu 'ymaw inuromo wà.
- 27** Uzepyapi oho waiko wata pà uka'u
ma'e ài wà.
Ukwaw katu yryhu rehe uma'erekò
haw wà. Nezewe rehe we umàno
tària'i wà.
- 28** A'e rupi ma'erahy ipuraraw mehe
uhapukaz upytywà àwàm henoz
pà wà.
A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e upyro a'e ma'erahy wi wà.
- 29** Umupytu'u kar ykotok ire.
Upytu'u ykotok wànog ire.
- 30** Hurywete a'e awa wà, ta'e upytu'u
ykotok ire xe.
Nezewe Tupàn weraha waho àwàm
me wà.
- 31** Tuwe umume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw wà nehe,
ipuruamutar katu haw ikatu haw
wà nehe.
Tuwe umume'u hemiapo kwer
ikatuahy ma'e wà nehe. Uzapo a'e
ma'e wanupe a'e.
- 32** Teko wazemono'og mehe pemume'u
Tupàn uhua'u haw nehe.
Pemume'u ikatu haw tuwihaw
wazemono'og mehe nehe.
- 33** Uzapo Tupàn yrykawhu ywyxiguhu
romo a'e.
Ytyzuzàmaw uzapo ywy uxinig ma'e
romo no.
- 34** Uzapo ywy katu ywy xa heta tetea'u
ma'e romo no,
Ta'e iaiw a'e pe wiko ma'e a'e wà xe.
- 35** Uzapo ywyxiguhu ypawhu romo.
Ywy uxinig ma'e kwer rehe uzapo
ytyzuzàmaw no.
- 36** Umuigo kar teko ima'uhez tetea'u
ma'e a'e pe wà.

- A'e teko uzapo tawhu wà.
Wiko a'e pe wà.
- 37** Uzutym ma'eà'yz ko pe wà.
Uzapo uwà tyw a'e pe wà no.
Hezuz katu a'e ma'eà'yz wà.
Teko opo'o i'a kwer tetea'u wà.
- 38** Tupàn omono uze'egatu wemialihu
wanehe a'e.
Wa'yr tetea'u umuzàg wà.
Numumaw kar pixik kwaw tapi'ak
a'e pe wà.
- 39** Zauxiapekwer amo ywy rehe har ur
a'e pe wà. Weityk Tupàn hemiaihu
wà, ma'e hereko 'ymar romo
wamuigo kar pà wà.
Upuraraw ma'erahy wà.
Uzemumikahy wà.
Ipuhuz katu wanupe.
- 40** Tuwhiah Tupàn hemiaihu waneityk
arer wà, iro Tupàn pe wà. Wexak kar
Tupàn wikwahy haw wanupe kury.
Umuata e kar a'e tuwhiah waneraha
ywixiguhu teko heta 'ymaw rehe wà.
- 41** Upyro ma'e hereko 'ymar
wanemipuraw wi wà.
Umueta tetea'u kar wana'yr wà,
wanazyr wà no. Heta tetea'u
àràpuhàràn imono'og pyrer ài wà.
- 42** Teko ikatu ma'e wexak a'e ma'e wà.
Hurywete hexak mehe wà.
Tupàn umupytu'u kar teko ikatu 'ym
ma'e paw waze'eg ire wà.
- 43** Aze ma'e kwaw katu har romo ereiko
nehe, nema'enukwaw katu ko ma'e
rehe nehe.
Ezeagaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ipuruamutar katu haw ikwaw pà nehe.
- Tupàn iàmàtyry'ymar waneityk
awer rehe zegar haw*
- Zegar haw Tawi hemiapo kwer*
- 108** ¹ Hepy'a ikàg, o Tupàn, ikàg
tuwe a'e.
Amuzàg putar zegar haw nekatu
haw imume'u pà nehe.
Eme'e kury, hepy'a.
- 2** Hewioràwiràn, eme'egatu nehe.
Eme'egatu nehe no, hewioràwiràn
irir her ma'e.
Amume'egatu kar putar kwarahy
ihe nehe.
- 3** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
amume'u putar neremimur kwer
ikatu haw teko ywy nànànar
wainuromo nehe.
Amume'u putar nekatu haw amogwer
teko wainuinuromo nehe no.
- 4** Nepuruamutar katu haw ywak
'aromo hin a'e.
Puruwi netryyk pixik 'ymaw uhem
ywàkun pe.
- 5** O Tupàn, exak kar nehua'u haw
ywate har nehe.
Tuwe nekàgaw uhypate katu ywy nànà
nepuràg eteahy haw rehe we nehe.
- 6** Ureyro pe nekàgaw rupi nehe.
Ewazar ureze'egaw newe
ureremimume'u kwer urewe nehe.
Nezewa mehe erepyro putar teko
neremiamutar katu ne wà nehe.
- 7** Tupàn uze'eg nezewa wàpuzuho pe a'e.
— Heàmàtyry'ymar waneityk mehe
nehe, azaikaikaw putar Xikez
tawhu ihe nehe.
Apei'ià'g putar ywyàpynaw Xukot
her ma'e nehe no. Amono putar
ipegegwer heremiaihu wanupe nehe.
- 8** Aiko Zireaz izar romo ihe. Aiko
Manaxe izar romo ihe no.
Eparai nuzawy kwaw heàkàg
imimawtàtà a'e.
Zuta nuzawy kwaw ywyraihàg
tuwhiwete romo hereko haw
hexak kar haw hepo pe har.
- 9** Moaw nuzawy kwaw kawaw
hezepuez haw.
Aityk putar hexapat Enom rehe nehe.
Nezewa aeaxak kar putar a'e ywy izar
romo hereko haw ihe nehe,
purupe ihe nehe.
Azegar putar Piri ywy rehe har
waneityk awer rehe nehe, i'i Tupàn.

- 10 O Tupàn, mo hereraha putar tawhu pàrirogaw aiha ma'e hereko har pupe nehe.
Mo hereraha putar Enom pe nehe.
- 11 Aipo urereityk pe azeharomoete ne. Aipo nereata kwaw zauxiapékwer uremyrypar wanehe we.
- 12 Ureptywà pe ureàmàtyry'ymar waàmàtyry'ym mehe nehe.
Aze xo awa zo ureptywà nehe, nurupuner kwaw waneitykaw rehe nehe.
- 13 Aze Tupàn wiko zaneinuinuromo nehe, xityk putar zaneàmàtyry'ymar zane wà nehe.
Weityk putar zaneàmàtyry'ymar a'e wà nehe.

*Awa iàmàtyry'ym pyrer uze'eg Tupàn pe**Zegar haw Tawi hemiapo kwer*

- 109** ¹ Amume'u nekatu haw, o Tupàn.
Epyta zo neze'eg 'ym pà nehe.
- 2 Ikatu 'ym ma'e a'e wà, hemu'em ma'e a'e wà no. Uze'eg hekutyr a'e wà.
Umume'u temu'emaw herehe wà.
- 3 Umume'u mua'u iaiw ma'e heremiapo kwer wà.
Heàmàtyry'ym e wà.
- 4 Aiko wamyrypar romo ihe.
Umekuzar hekatu haw ikatu 'ym ma'e pupe wà.
Nezewe rehe we aze'eg newe ikatu ma'e wanupe neremiapo ràm henoz tà ihe.
- 5 Omono ikatu 'ym ma'e ikatu ma'e hekuzaromo wà.
Omono purehe iakatuwawahy 'ymaw puruamutar haw hekuzaromo wà.
- 6 O Tupàn, exaexak amo awa imunar ma'e hemu'em ma'e nehe. Emuigo kar a'e awa tàmuz romo heàmàtyry'ymar wanehe zepykaw imume'u mehe nehe.
Tuwe heàmàtyry'ymar iàmàtyry'ymar wiko hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imume'u har romo nehe.

- 7 Hemiapo kwer imume'u mehe, tuwe tàmuz uzepyk hehe wà nehe.
— Te Tupàn pe neze'egaw iaiw a'e no, tuwe i'i tàmuz izupe wà nehe.
- 8 Tuwe heàmàtyry'ymar umàno na'arewahy nehe.
Tuwe amo teko wiko hekuzaromo nehe.
- 9 Tuwe ta'yur wiko tu 'ym ma'e romo wà nehe.
Tuwe hemireko wiko imen 'ym ma'e romo nehe no.
- 10 Tuwe ta'yur wiko hàpuz 'ym ma'e romo wà nehe. Tuwe wiko temetarer nahu rupi henoz tar romo wà nehe.
Tuwe amo umuhem kar ta'yur wanàpuz heityk pyrer wi wà nehe, waneko haw wi wà nehe.
- 11 Tuwe tuwhiaw o'ok heàmàtyry'ymar ima'e paw izuwi wà nehe, inewer haw imekuzar pà wà nehe.
Umumaw kwarahy tetea'u uma'erekò katu pà uma'e imono'og pà.
Tuwe amo ae wyw rehe har upyro ima'e izuwi a'e wà nehe.
- 12 Tuwe ni amo teko na'ikatu kwaw izupe wà nehe.
Tuwe ni amo nuzekaiw kwaw ta'yur wanehe tazyr wanehe imàno re wà nehe.
- 13 Tuwe izuapyapyr paw umàno na'arewahy wà nehe.
Tuwe teko paw heharaz her wi tárityka'i wà nehe no.
- 14 Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e naheharaz pixik kwaw ihy hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wi nehe.
Tuwe ima'enukwaw izypy wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e rehe upytu'u 'ym pà tuweharupi nehe.
- 15 Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ima'enukwaw wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e rehe nehe.
Tuwe teko heharaz iapo arer wanuwi wà nehe.

- 16** A'e awa na'ipurapo wer pixik kwaw ikatu ma'e rehe a'e.
Upuraraw kar ma'erahy ma'e hereko 'ymar wanupe, hemetarer 'ym ma'e wanupe no, hemi'u 'ym ma'e wanupe no. Uzuka wà no.
- 17** Teko wanehe ze'egaiw imono how ikatu izupe.
Tuwe a'e ze'egaiw u'ar a'e awa rehe nehe.
Teko wanehe ze'egatu imume'u how na'ikatu kwaw izupe.
Tuwe ni amo nomono kwaw ze'egatu hehe wà nehe.
- 18** Ze'egaiw imono how nazawaiw kwaw izupe. Nuzawy kwaw ukamir imunehew paw izupe.
Tuwe uze'egaiw uzewyr hehe u'ar pà 'y ài nehe.
Tuwe umuàkym ikàg wer uri kawer ài nehe.
- 19** Tuwe ze'egaiw nuhem pixik kwaw izuwi nehe.
Tuwe ze'egaiw upyk a'e awa ikamir ài nehe.
Tuwe uzàpixipixi uzar iku'aw har ài nehe.
- 20** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, emekuzar heàmàtyry'ymar wanemapiro kwer nezewe nehe.
Ezypyk herehe uze'eg zemueteahy ma'e wanehe nehe.
- 21** O hezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, Heptyywà pe neze'eg awer rupi katete nehe, hepyro pà nehe, Ta'e nekatuahy ne xe, ta'e erepuruamutar katu ne xe.
- 22** Hemetarer 'ym ma'e romo aiko.
Naheta kwaw ma'e ihewe.
Ikutuk pyrer ài aiko hepy'a pe.
- 23** Kwarahy heixe etea'i mehe ukàzym ma'e'ág oho.
Nezewegatete akàzym teko ihe.
Ywyti hereraha hererekoheturakur ài.
- 24** Hepenàràg uryryryryz iko ta'e azekwaku tetea'u hemai'u 'ym pà ihe xe.
- Heretekwer ukàzym oho iko ta'e heagaiwahy ihe xe.
- 25** Amogwer uze'eg urywahyahy herehe herexak mehe wà.
Weruwaruwak uwákàg herehe upukapuka mehe wà.
- 26** Heptyywà pe nehe, o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hezar.
Hepyro pe nehe, ta'e heamutar katu pe ne xe.
- 27** Tuwe heàmàtyry'ymar Ukwaw hepyro har romo nerekohaw a'e wà nehe.
- 28** Upuner ze'egaiw herehe imur haw rehe wà. Ne eremur neze'egatu herehe nehe.
Tuwe heàmàtyry'ymar uzeityk kar oho amo wanupe wà nehe.
Ihe neremiruze'eg ihe, tuwe herurywete ihe nehe.
- 29** Tuwe iaiw haw tetea'u u'ar heàmàtyry'ymar wanehe nehe.
Tuwe maranugar haw upyk kamir ài wà nehe no.
- 30** Amume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw izupe wahy haw rupi nehe.
Amume'u putar ikatu haw teko wazemono'og mehe nehe,
- 31** ta'e weityk hemetarer 'ym ma'e waàmàtyry'ymar a'e wà xe,
A'e hemetarer 'ym ma'e wapyro pà wamàno haw pe wamono kar har wanuwi a'e xe.
- Tuwihawete Tupàn hemixak kwer**
Zegar haw Tawi hemiapo kwer
- 110**¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg tuwihawete hezar pe.
— Eapyk heawyze har rehe nehe.
Amono putar neàmàtyry'ymar nepy iwy pe ihe wà nehe, i'i izupe.
- 2** O tuwihawete, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuhàmuhàz putar nepuner haw a'e nehe.

- Uzypyrog imuhàmuhàz tà Zeruzarez
pe nehe. — Eiko neàmàtyr'yamar
wazar romo nehe, i'i.
- 3 Amo 'ar mehe ereàmàtyr'yumar
ne wà nehe, o tuwihawete.
A'e 'ar mehe teko neremiruze'eg ur
putar newe zauxiapekwer romo
wiko pà wà nehe.
Zuwiri uxexak kar izi'itahy a'e.
Nezewegatete uzemono'og putar
kwàkwàmo oho ywytyr newe
imonokatu pyrer rehe wà nehe,
neàwàxi pà wà nehe.
- 4 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umume'u ko ma'e wemiapo ràm a'e.
Nuzewyr kwaw uze'eg awer
wi nehe.
— Ereiko putar xaxeto romo
tuweharupi nehe,
Mekizetek haikweromo har romo
nerekò pà nehe, i'i Tupàn.
- 5 O tuwihawete, Tupàn wiko neawyze
har rehe.
Weityk putar amogwer tuwihawete
wikwahy haw 'ar mehe wà nehe.
- 6 Umume'u putar teko ywy nànànar
wanemapiro kwer paw rupi nehe.
Upyk putar ywy zeàmàtyr'yamawhu
pe har umåno ma'e kwer
wanetekwer wapupe nehe.
Weityk putar ywy nànànar
wanuwiawete wà nehe.
- 7 Pe rupi tuwihawete uwí'u putar 'y
ryykaw pe har pupe a'e nehe.
Upu'äm putar teko paw waneitykar
romo wiko pà nehe.

Tupàn ikatu haw imume'u haw

111 ¹Azeharomoete.
Pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe.
Hepy'a pupe tuwe amume'u putar
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ikatu haw nehe,
Teko Tupàn heruzar har
wainuinuromo nehe, teko
wazemono'ono'gaw pe nehe.

- 2 Ikatuahy hemiapo kwer.
Hemiapo kwer rehe hurywete ma'e
ipurukwaw katu wer hehe wà.
- 3 Heta puràg eteahy haw hemiapo
kwer nànàn. Heta uhua'u haw
hemiapo kwer nànàn no.
Teko wanupe ikatuahy haw nupaw
pixik kwaw nehe.
- 4 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
nazanemueharaz kar kwaw
wemiapo kwer ikatuahy ma'e wi a'e.
Ikatu a'e. Upurupuhareko katu no.
- 5 Omono temi'u teko wanupe, aze a'e
teko ukyze izuwi wà.
Naheharaz pixik kwaw uze'egaw
teko wanehe we wemiapo katu
kwer wi nehe.
- 6 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak
kar ukágaw teko Izaew wanupe a'e,
Amo ae teko waywy imono pà Izaew
wanupe a'e.
- 7 Tuweharupi uzapo ma'e uze'eg rupi
katete, wemiaihu wanuwi upuir
'ym pà.
Zapuner ize'eg nànàn zanezeruzar
haw rehe.
- 8 Nupaw pixik kwaw ize'eg nehe,
ta'e azeharomoete a'e xe.
Ikatu a'e no.
- 9 Tupàn umuhem kar wemiaihu
zemunehew paw zàwenugar
wi a'e wà.
Uzapokatu uze'egaw upaw 'ym
ma'e ràm wanehe we.
Wiko ikatuahy ma'e imonokatu pyrer
romo a'e. Upuner a'e no.
- 10 Aze amo heko wer ma'e kwaw katu
har romo nehe, tuwe ukyze Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e wi nehe,
amo ma'e iapo 'ym mehe we nehe.
Aze teko weruzar ize'eg wà,
Tupàn ukwaw katu kar ma'e
a'e teko wanupe.
Tuwe teko umume'u Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu
haw tuweharupi wà nehe.

- Tupàn heruzar har hurywete wà**
- 112**¹ Azeharomoete.
Pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe.
Hurywete Tupàn wi ukyze ma'e wà.
Aze Tupàn ze'eg heruzar haw ikatu
amo teko wanupe, hurywete a'e
teko wà.
- 2 Awa ikatu ma'e ta'yr ikàg putar ywy
rehe wà nehe.
Tupàn omono putar uze'egatu
izuapyapyr wanupe nehe.
- 3 Uhyk ma'e hàpuz me. Uhyk
hemetarer izupe no.
Tuweharupi ikatu a'e.
- 4 Tatainy uhyape katu ipytun mehe.
Nezewegatete teko ikatu ma'e ukwaw
kar ikatu ma'e iapo haw amo teko
wanupe wà no, ikatuahy ma'e
wanupe wà, purupuhareko ma'e
wanupe wà no, imunar 'ym ma'e
hemu'em 'ym ma'e wanupe wà no.
- 5 Aze amo upuhareko amogwer wà,
aze omono ma'e imekuzar pyr
wanupe, hurywete putar a'e nehe.
Aze uma'eme'eg imunar 'ym pà, aze
uma'eme'eg kar hemu'em 'ym pà,
hurywete a'e.
- 6 Ikatu ma'e nuzewyr kwaw hemetarer
'ym ma'e romo weko awer pe wà.
Teko ima'enukwaw putar her
tuweharupi wà nehe.
- 7 Nukyze kwaw ikatu 'ym ma'e
imume'u haw henu haw wi a'e.
Izeruzar haw ikàg a'e, ta'e uzeruzar
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
rehe a'e xe.
- 8 Nuzemumikahy kwaw. Nukyze kwaw.
Ukwaw katu wàmàtyry'ymar
waneityk àwàm.
- 9 Omono e ma'e hemetarer 'ym
ma'e wanupe.
Ikatu haw upyta putar tuweharupi
nehe.
- 10 Upuner a'e. Teko paw umuwete wà.
Ikatu 'ym ma'e wexak heko haw wà.
Wikwahy hexak mehe wà.

- Ume'e hehe iakatuwawahy 'ym pà
wà. A'e re uzemumaw wà.
Ikatu 'ym ma'e wàro e ikatu ma'e
uzeapo ma'e ràm wà.
- Ximume'u Tupàn ikatu haw,**
ta'e ikatuahy a'e xe
- 113**¹ Azeharomoete.
Pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe.
Tuweharupi Wiko Ma'e hemiruze'eg
wà, pemume'u her ikatu haw nehe.
- 2 Tuwe teko umume'u Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e her ikatu
haw wà nehe,
Ko 'ar rehe wà nehe,
tuweharupi wà nehe no.
- 3 Tuwe teko uzypyrog Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu
haw imume'u pà kwarahy ihm
mehe wà nehe.
Tuwe nupytu'u kwaw kwarahy heixe
'ym mehe we wà nehe.
- 4 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
weruze'eg teko ywy nànànar wà.
Ikàgaw a'e, ipuràg eteahy haw a'e,
ywak i'aromo hin a'e.
- 5 Naheta kwaw amo Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar
zàwenugar wà.
Wapyk wenaw rehe ywate a'e.
- 6 Uzemù'am ywak rehe har rehe
ume'e pà, ywy rehe har hexak
pà no.
- 7 Upyro hemetarer 'ym ma'e
maranugar haw wi wà.
Umunyryk kar ma'e hereko 'ymar
wama'uhez haw wi wà.
- 8 Umuigo kar a'e teko tuwihaw
wanehe we har romo wà,
Wemiaihu wanuwhihaw wanehe we
har romo wà.
- 9 Umuwete kar kuzà imemyr 'ym ma'e
hàpuz me har wanupe.
Umurywete kar a'e kuzà a'e,
imumemyr kar pà a'e.

Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatu haw nehe.
Azeharomoete.

Ezit ywy wi wahem awer

- 114** ¹ Zako izuapyapyr a'e wà, teko
Izaew her ma'e a'e wà, uhem
Ezit ywy rehe kwehe mehe a'e wà.
Nuiko kwaw a'e ywy rehe harete
romo wà.
² A'e wi uhem mehe Zuta izuapyapyr
uzeapo teko Tupàn hemixamixak
romo wà.
Tupàn wiko Izaew wazar romo
a'e 'ar mehe.
³ Yryhupiràg nuzuawy kwaw miar
hehaite ma'e a'e. Miar uzàn awa
hexak mehe.
Nezewegatete Yryhupiràg uhem oho
Tupàn wi a'e no. Yrykawhu Zotàw
her ma'e upytu'u uwyrık ire.
⁴ Ywytyruhu opoopor àràpuhàràn
hawitu ma'e àì wà.
Ywytyr opoopor àràpuhàràna'yìr àì wà.
⁵ Ma'e uzeapo nemuzàn kar pà a'e, yryhu.
Ne Zotàw yrykaw ne, màràzàwe
tuwe ne'y upytu'u uwyrık ire.
⁶ O ywytyruhu wà, màràzàwe tuwe
pepor àràpuhàràn àì.
Ywytyr wà, màràzàwe tuwe pepor
àràpuhàràna'yìr àì.
⁷ Eryryryryz zanezar tur mehe nehe,
ywy.
Eryryryryz Tupàn Zako izar
henataromo nehe,
⁸ Ta'e uzapo itahu ytyzuzàmaw
romo a'e wà xe.
Uzapo ita 'zygwar romo wà no.

Tupànete ikatu haw imume'u haw

- 115** ¹ Tuwe teko umume'u xo nekatu
haw zo wà nehe, o Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e.
Tuwe numume'u kwaw urekatu
haw wà nehe,

Ta'e erepuuamutar katu ne xe, ta'e
neretyryk kwaw puruwi ne xe.

- ² Màràzàwe tuwe amogwer ywy rehe
har upuranu zanerehe nezewe wà.
— Ma'e pe hekon pezar Tupàn a'e,
i'i wà.
³ — Tupàn Zanezar wiko ywak rehe a'e.
Uzapo wemimutar paw a'e,
Uru'e wanupe.
⁴ Teko amogwer ywy rehe har
umupyràn parat a'e wà, or a'e wà
no, uzar tupàn a'ua'u wanagapaw
waapo pà wà.
Awa uzapo a'e tupàn a'ua'u wà.
⁵ Heta wazuru wanupe.
Nuze'eg kwaw wà.
Heta waneha wanupe.
Nuxek kwaw ma'e wà.
⁶ Heta wapyakwar wanupe.
Nuenu kwaw ma'e wà.
Heta waxi wanupe. Nuwetun kwaw
ma'e wà.
⁷ Heta wapo wanupe. Nupuner kwaw
ma'e iphyikaw rehe wà.
Heta wapy wanupe. Nuwata kwaw wà.
Ni amo ze'eg nuhem kwaw wazuru wi.
⁸ Tuwe a'e tupàn a'ua'u iapo arer
Wiko wemiapo kwer wazàwe wà nehe.
Tuwe wanehe uzeruzar ma'e wiko
wazàwe wà nehe.

⁹ O Izaew izuapyapyr wà, pezeruzar
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe
nehe.
Pepytywà a'e. Pepyro a'e no.
¹⁰ Xaxeto Tupàn henataromo har wà,
pezeruzar Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e rehe nehe.
Pepytywà a'e. Pepyro a'e no.
¹¹ Pezeruzar Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e rehe nehe, izuwi ukyze ma'e
paw wà.
Pepytywà a'e. Nuzawy kwaw u'yw
wi pemimaw a'e no.
¹² Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ima'enukwaw zanerehe. Umur
putar uze'egatu zanerehe nehe.

- Umur putar uze'egatu teko Izaew
wanehe nehe no.
- Umur putar uze'egatu xaxeto Tupàn
henataromo har nànàn nehe no.
- 13** Omono putar uze'egatu teko wanehe
nehe, aze wiko izuwi ukyze ma'e
romo wà nehe.
Teko ikàg ma'e hemetarer katu
ma'e wà. Teko hemetarer 'ym ma'e
wà no. Omono putar uze'egatu a'e
teko nànàn nehe.
- 14** Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umuzàg kar pena'yr tetea'u peme
wà nehe.
Tuwe umueta tetea'u kar
nezuapyapr wà nehe no.
- 15** Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e omono uze'egatu penehe
nehe.
Ywak iapo arer romo ywy iapo arer
romo hekon a'e.
- 16** Xo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zo
wiko ywak izar romo a'e.
Ywy omono teko wanupe.
- 17** Umàno ma'e kwer numume'u kwaw
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ikatu haw a'e wà,
Ta'e wezyw uze'eg 'ym ma'e wapyta
haw pe a'e wà xe.
- 18** Zane wikuwe ma'e ximume'u Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e hemiaypo
kwer ikatu haw zane, ko 'ar rehe,
tuweharupi nehe no.
Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatu haw nehe.
Azeharomoete.
- 3** Màno haw nuzawy kwaw
heàmàtyry'ymar a'e wà.
Heàmàtyry'ymar ipuruàpixipixi
wer herehe kyhàhàm pupe wà.
Amàno etea'i ihe. Iaiw haw tywypaw
pe har hemukyze wera'u kar a'e.
Akyzeahy tuwe ihe. Azemumikahy
azeharomoete no.
- 4** Na'e aze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e pe ma'e henoz tà.
— Aze ikatu newe nehe,
hepyro pe hemàno haw wi nehe,
O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
a'e izupe.
- 5** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ikatuahy purupe a'e. Nupuir kwaw
wemiaihu wanuwi a'e.
Zanezar zanepuhareko a'e.
- 6** Aze teko nupuner kwaw
wàmàtyry'ymar wanuwi uzepyro
haw rehe wà, Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e uzekaiw katu a'e teko
wanehe a'e.
Ikatu 'ym ma'e ihewe izeapo tària'i
mehe hepyro a'e.
- 7** Ezeruzar wiwi Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e rehe nehe, a'e hezeupe,
Ta'e ikatuahy ihewe tuweharupi a'e xe.
- 8** Hepyro Tupàn hemàno haw wi.
Hemupytu'u kar hezai'o re.
Heypyro iaiw haw ihewe izeapo ma'e
wi a'e.
- 9** A'e rupi ata teko ywy wikuwe ma'e
hereko har rehe ihe.
Tuweharupi azapo Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e hemimutar
aha iteko ihe.
- 10** — Hezuhazuhaw azeharomoete a'e
wà, a'e hezeupe.
Nezewa rehe we napytu'u kwaw
hezeruzar ire.
- 11** Akyze ihe, a'e rupi aze'eg nezewa.
— Teko nupuner kwaw ni amo teko
wanehe uzeruzar haw rehe wà, a'e ihe.
Nezewa rehe we napytu'u kwaw
Tupàn rehe hezeruzar ire.

Tupàn hepyro mano haw wi
116¹ Azamutar katu Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ihe,
Ta'e herenu a'e xe.
Wenu uzeupe heze'eg mehe a'e.
2 Herenu a'e.
Heptyywà àwàm henoz taw nànàn
herenu a'e.

- 12 Ma'e apuner Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e pe imono haw rehe
Ihewe hemimur kwer paw
hekuzaromo ihe.
- 13 Araha putar win Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e
pe imono pyràm romo nehe,
Ta'e herurywete hepyro awer
rehe ihe xe.
- 14 — Hemiaihu paw wazemono'og mehe
Amono putar heremimume'u kwer
izupe ihe nehe.
- 15 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uzemumikahy a'e,
Aze amo hemiaihu umàno a'e.
- 16 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
aiko neremiruze'eg romo ihe.
Hehy weruzar neze'eg wikuwe
mehe a'e. Aruzar neze'eg
izàwegatete ihe no.
Hepyro pe hemàno haw wi ne.
- 17 Amono putar ma'e newe nehe,
ta'e herurywete neremiapo kwer
rehe ihe xe.
Aze'eg putar newe nehe.
- 18-19 Neremialihu paw wazemono'og mehe,
Neràpuzuhu izywyr katu haw
pe Zeruzarez pe wazemono'og
mehe nehe,
Amono putar heremimume'u
kwer newe nehe.

Pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe.

**Ximume'u Tupàn Zanezar ikatu
haw izupe nehe**

- 117** ¹ Pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe,
teko ywy nànànar wà.
Tuwe teko paw umume'u ikatu
haw wà nehe.
- ² Ureamutar katu haw ikàg a'e.
Nupuir pixik kwaw urewi nehe.

Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatu haw nehe.

- Pemume'u Tupàn ikatu haw izupe nehe**
- 118** ¹ Pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw izupe
nehe, ta'e ikatuahy a'e xe.
Nupaw pixik kwaw zaneamutar
katu haw nehe.
- ² Tuwe teko Izaew izuapyapyr uze'eg
nezewé wà nehe.
— Nepuruamutar katu haw nupaw
pixik kwaw nehe, tuwe i'i izupe
wà nehe.
- ³ Tuwe xaxeto Tupàn henataromo har
uze'eg nezewé wà nehe.
— Nepuruamutar katu haw nupaw
pixik kwaw nehe, tuwe i'i izupe
wà nehe.
- ⁴ Tuwe izuwi ukyze ma'e paw uze'eg
nezewé wà nehe.
— Nepuruamutar katu haw nupaw
pixik kwaw nehe, tuwe i'i izupe
wà nehe.
- ⁵ Ma'erahy ipuraraw mehe aze'eg
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
pe wahy haw rupi ihe.
Uwazar heze'eg ihewe hemuhem kar
pà ma'erahy wi a'e.
- ⁶ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko
herehe we a'e. Nakye kwaw.
Ma'enugar ikatu 'ym ma'e upuner
teko ihewe iapo haw rehe.
- ⁷ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wiko herehe we a'e. A'e ae
heptyywà a'e.
A'e rupi aexak putar heàmàtryr'ymar
waneityk mehe ihe wà nehe.
- ⁸ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
rehe zanezeruzar haw
Ikatu wera'u teko wanehe
zanezeruzar haw wi.
- ⁹ Tuweharupi Wiko Ma'e rehe
zanezeruzar haw
Ikatu wera'u teko ikàg ma'e
hemetarer katu ma'e wanehe
zanezeruzar haw wi no.
- ¹⁰ Heta tetea'u heàmàtryr'ymar
heywyr har wà.

- Amumaw a'e teko Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikàgaw rupi ihe wà.
- 11** Umàmàn heywyr wà.
Amumaw a'e teko Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ikàgaw
rupi ihe wà.
- 12** Uzemono'ono'og heywyr hàiru ài wà.
Nezewe rehe we ukaz tata pupe
wyrya àkàgwer uxinig ma'e kwer
ài wà.
Amumaw a'e teko Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ikàgaw
rupi ihe wà.
- 13** Heàmàtyry'y mahy wà,
Ta'e ipureityk wer tuwe herehe wà xe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
heptytywà a'e.
- 14** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
hemukàg kar a'e. Hemuigo kar
upuner ma'e romo a'e.
Hepyro a'e.
- 15** Tupàn hemiaihu uhapukaz
wàmàtyry'ymar wanevityk awer rehe
wà. Penu waz'e g mehe pe wà
nehe. Wàpuzràn wanenaw pe
uhapukaz nezewe wà.
— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uzapo uhua'u ma'e upuner haw
rupi a'e.
- 16** Upuner haw rupi uzapo uhua'u ma'e.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ipuner haw weityk
zaneàmàtyry'ymar wà, i'i wà.
- 17** Nàmàno kwaw nehe.
Aikuwe wiwi putar nehe.
Amume'u putar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e hemiapo kwer ihe nehe.
- 18** Uzepyk tuwe herehe a'e.
Nezewe rehe we nahemumàno
kar kwaw.
- 19** Pewàptymawok Tupàn Hàpuzuhu
hukenaw ihewe nehe.
Aixe putar hupi nehe. Amume'u
putar Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatu haw nehe.
- 20** Tuweharupi Wiko Ma'e wiko 'àg
uken izar romo a'e.
Xo teko Tupàn heruzar har zo
upuner hupi wixe haw rehe wà.
- 21** O Tupàn, uruamutar katu ihe,
ta'e herenu pe ne xe.
Ereityk heàmàtyry'ymar ne wà no.
- 22** Tàpuz iapo har weityk amo ita wà.
Iahykaw rehe a'e ita ikàg wera'u amo
ita wanuwi a'e.
- 23** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uzapo a'e ma'e a'e.
Ikatuahy hemiapo kwer.
- 24** Ko 'ar rehe Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e weityk wàmàtyry'ymar
wamono wà.
Tuwe ko 'ar uezapo zanemuryw kar har
romo nehe. Tuwe zanerurywete nehe.
- 25** Urepyro pe nehe, o Tuweharupi
Wiko Ma'e, urepyro pe nehe.
Uremuigo kar pe temi'u hereko har
romo ma'e hereko har romo nehe,
o Tupàn.
- 26** Aze amo ur Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e her rehe nehe, tuwe Tupàn
omono uez'egatu hehe nehe.
Xe Tupàn tàpuzuhu pe uruiko mehe
oromono ureze'egatu penehe paw
rupi ure.
- 27** Tuweharupi Wiko Ma'e wiko Tupàn
romo a'e. Zaneratainy romo hekon.
Pezypyrog mynykawhu iapo pà
wyrya àkàgwer hereko pà pepo
pe nehe.
Peata ma'e'yr happy haw izywyr nehe.
- 28** Ereiko hezar romo ne. Amume'u
putar nekatu haw nehe.
Ereiko hezar romo. Amume'u putar
nehua'u haw nehe no.
- 29** Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatu haw nehe, izupe nehe,
ta'e ikatu a'e xe.
Ipuruamutar katu haw nupaw pixik
kwaw nehe.

Tupàn Ze'eg ikatuahy zanewe

- 119**¹ Hurywete teko a'e wà,
Aze ni amo nupuner kwaw
wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e
imume'u haw rehe wà.
Hurywete Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ze'eg heruzar har wà.
2 Hurywete hemiapo karer heruzar
har wà.
Hurywete wà, aze weruzar tuwe
upy'a pupe wà.
3 Hurywete ikatu 'ym ma'e iapo
'ymar wà.
Hurywete Tupàn hape rupi wata
ma'e wà.
4 Eremur neze'eg urewe.
Ereruzar kar tuwe urewe.
5 Hepureruzar wer neremiapo putar
haw rehe ihe.
Heprupo wer neremiapo putar haw
rehe hepytu'u 'ym pà.
6 Aze amuwete neremiapo kar
paw nehe,
Nahemaranugar kwaw nehe.
7 Neprumu'e haw ikwaw wewer
mehe nehe,
Amume'u putar nekatu haw hepy'a
katu pe nehe.
8 Aruzar putar neze'eg nehe.
Etyryk pixik zo ihewi nehe.

Amonokatu neze'eg hepy'a pe

- 9** Ma'e kwàkwàmo uzapo putar weko
haw imonokatu pà Tupàn pe a'e.
Weruzar putar Tupàn hemiapo
karer nehe.
10 Azeagaw neruzar pà hepy'a pupe
azeharomoete ihe.
Hemuptu'u kar zo pe neremiapo
kar iapo re nehe.
11 Amonokatu neze'eg hepy'a pe,
hehe hema'enukwaw katu pà.
Nezewe mehe nazapo kwaw ikatu
'ym ma'e nekutyr ihe.
12 Amume'u nekatu haw,
o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Hemu'e pe neze'eg rehe nehe.

- 13** Tuweharupi amume'u
Neremiapo kar wahy haw rupi ihe.
14 Herurywete wera'u neremiapo kar
heruzar mehe.
Ikatu wera'u ihewe temetarer
tetea'u wi a'e.
15 Azemu'e neze'eg rehe.
Ame'e nepurumu'e haw rehe no.
16 Neze'eg hemurywete kar a'e.
Napytu'u kwaw neze'egaw rehe
hemalenukwaw ire.
- Exak kar neze'eg ihewe**
- 17** Hezar, aiko neremiruze'eg romo.
Hererekó katu pe nehe. Nezewé mehe
apuner putar hereko haw rehe nehe.
Apuner putar neze'egaw heruzar
haw rehe nehe no.
18 Hemuehazawok neze'eg
azeharomoete har
Ikatuahy ma'e hexak kar pà ihewe nehe.
19 Namumaw kwaw kwarahy tetea'u xe
wyw rehe nehe.
Emim zo neremiapo kar ihewi nehe.
20 Hepy'a uzemumikahy heremiapo rehe
hema'enukwaw pà ihe, tuweharupi,
Ta'e hepurukwaw wer neremimutar
rehe ihe xe.
21 Ereze'egahy amo wanuwi wiko
wera'u ma'e wanupe.
Neremiapo kar wi utryk ma'e wiko
neze'egaiw iwy pe wà.
22 Heypyro pe heàmàtry'ymar waze'eg
zemueteahy haw wi nehe, waze'eg
uryweteahy haw wi nehe no,
Ta'e tuweharupi aruzar nepurumu'e
haw ihe xe.
23 Aze tuwihaw uzemono'og wà nehe,
aze umume'u hezuka àwàm
uzeupepe wà nehe,
Nezewe rehe we ihe neremiruze'eg ihe,
Hema'enukwaw putar neze'eg
rehe ihe nehe.
24 Nepurumu'e haw rehe
hema'enukwaw paw ikatu ihewe.
Hema'enukwaw paw nuzawy kwaw
hereruze'egar a'e wà.

Hemu'e pe neremiapo kar rehe nehe

- 25 Hema'enukwaw paw hereityk a'e wà.
Ywyw a'ar ihe.
Hemukàg wi kar neremimume'u
kwer rupi katete nehe.
- 26 Amume'u heremiapo kwer paw rupi
ihe. Erewazar heze'eg ihewe.
Hemu'e pe neremiapo kar rehe nehe.
- 27 Exak kar neze'eg heruzar haw
ihewe nehe.
Hema'enukwaw katu putar nepurumu'e
haw ikatuahy ma'e rehe nehe.
- 28 Hezemumikahy haw hemumaw iko a'e.
Emur nekàgaw ihewe neremimume'u
kwer rupi katete nehe.
- 29 Hemuata kar zo pe pe ikatu 'ym
ma'e rupi nehe.
Ikatu 'ym ma'e iapo haw wi hepyro
pe nehe. Nekatu haw rupi hemu'e
pe neze'eg rehe nehe.
- 30 Aruzar putar Tupàn ze'eg tuweharupi
ihe nehe, a'e hezeupe kwehe mehe.
Azekaiw tuwe neremiapo putar
haw rehe.
- 31 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
Tuweharupi azapo ma'e
nepurumu'e haw rupi ihe.
Hemumaranugar kar zo pe heretykaw
rehe nehe.
- 32 Na'rewahy aha neremiapo
kar heruzar pà ihe.
Nezewe mehe eremur putar ma'e
ikwaw katu wera'u haw ihewe nehe.

Aruzar putar neze'eg ihe nehe

- 33 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
hemu'e pe nehe. Nezewe mehe
akwaw putar neze'eg ihe nehe.
Nezewe mehe aruzar putar
tuweharupi nehe.
- 34 Ekwaw kar ma'e ihewe nehe. A'e
mehe aruzar putar neze'eg nehe.
Azapo putar ma'e neze'eg rupi katete
herahy haw hepy'a pe nehe.
- 35 Exak kar herape ràm ihewe
neremiapo kar ikwaw kar pà nehe,
Ta'e herurywete heruzar mehe ihe xe.

- 36 Ema'erekò hepy'a pe nehe. Nezewe
mehe hepureruzar wer putar
nepurumu'e haw rehe ihe nehe.
Nezewe mehe naputar kwaw
temetarer tetea'u ihe nehe,
ma'e tetea'u ihe nehe.
- 37 Hemuma'enukwaw kar zo pe hekuzar
'ym ma'e rehe nehe.
Nekatu ihewe neremimume'u kwer
rupi katete nehe.
- 38 Aiko neremiruze'eg romo ihe. Ezapo
ma'e ihewe neremimume'u kwer nehe.
Eremume'u a'e ma'e newi ukzye
ma'e wanupe no.
- 39 Hepyro tekoherehe uze'eg
zemueteahy haw wi nehe.
Hemukyze kar a'e wà.
Nerezawy kwaw tekohwanemiapo
kwer imume'u mehe ne.
- 40 Hepureruzar wer tuwe neze'eg rehe ihe.
Hemukàg wi nehe, ta'e nekatuahy ne xe.

Herurywete neremiapo kar rehe

- 41 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
exak kar heamutar katu haw
ihewe nehe.
Hepyro pe heàmàtyry'ymar wanuwi
neremimume'u kwer rupi katete nehe.
- 42 Nezewe mehe akwaw putar herehe
uze'eg zemueteahy ma'e waze'eg
iwazar haw ihe nehe,
Ta'e azeruzar neze'eg rehe ihe xe.
- 43 Hepytwà pe ze'eg azeharomoete
har imume'u kar pà ihewe
tuweharupi nehe.
Ta'e azeruzar tekohwanemiapo kwer
neremimume'u rene ihe xe.
- 44 Tuweharupi aruzar putar neze'eg nehe.
Azapo putar ma'e neze'eg rupi katete
'ar nànnànehe no.
- 45 Aiko putar ma'erahy wi mào haw
wi uttryk ma'e ài nehe,
Ta'e azeagaw nepurumu'e haw
heruzar pà ihe xe.
- 46 Amume'u putar neremiapo putar
haw tuwihawete wanupe nehe.
Nahemaranagar kwaw wanuwi nehe.

- 47 Neremiapo kar hemurywete kar a'e,
Ta'e azamutar katu ihe xe.
- 48 Amuwete neremiapo kar ihe.
Azamutar katu ihe no.
Hema'enukwaw katu neze'eg rehe.

Neze'eg àro

- 49 Aiko neremiruze'eg romo ihe.
Nema'enukwaw ihewe neremimume'u
kwer rehe nehe. Àro ma'e,
ta'e eremume'u a'e ma'e ne xe.
- 50 Ma'erahy ipuraraw mehe
hemurywete kar pe ne,
Ta'e neremimume'u kwer umur
wi nekàgaw ihewe xe.
- 51 Amo wanuwi wiko wera'u ma'e
uze'eg zemueteahy waiko herehe
tuweharupi wà.
Nezewe rehe we natyryk kwaw
neze'eg wi ihe.
- 52 Hema'enukwaw, o Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e, neremimume'u kwer
kwehe arer rehe.
Hemupytu'u kar hezai'o re.
- 53 Aikwahy teko ikatu 'ym ma'e
Nez'eeg izuhazuhaw har wanexak
mehe ihe.
- 54 Hereko haw ko ywy rehe har
na'ipuku kwaw.
Nezewe mehe herekuwe mehe azapo
zegar haw neremiapo kar ikatu haw
imume'u haw ihe.
- 55 Pyhaw hema'enukwaw nereho, o
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Hema'enukwaw katu neze'eg rehe.
- 56 Hereko haw nànàn azapo amo ma'e ihe:
Aruzar neremiapo kar ihe.

Aruzar putar neze'eg nehe

- 57 Xo ne zo urerekoh ihe, o Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e. Naheta
kwaw amo.
Amume'u putar ko ma'e newe kury.
— Aruzar putar neze'eg nehe, a'e
tuwe newe kury.
- 58 Hepy'a pe wahy haw rupi ainoz ko
ma'e newe.

- Hepuhareko pe neremimume'u
kwer rupi katete nehe.
- 59 Hema'enukwaw tuweharupi
heremiapo ràm rehe.
Amume'u ko ma'e kury. Ata putar
nepurumu'e haw rupi nehe.
- 60 Nàro kwaw amo 'ar ihe.
Na'arewahy kutàri azeagaw
neremiapo kar heruzar pà ihe.
- 61 Teko ikatu 'ym ma'e ipurupyhyk
wer herehe wà, a'e rupi uezagaw
hepyhyk pà wà.
Nezeweh rehe we naheharaz
kwaw neze'eg wi ihe.
- 62 Apu'am pyaze mehe nekatu haw
imume'u pà ihe, ta'e nepurumu'e
haw ikatuahy ihewe a'e xe.
- 63 Aiko newi ukyze ma'e paw
wamyrypar romo ihe.
Aiko neze'eg heruzar har paw
wamyrypar romo no.
- 64 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, ywy
tynehem nepuruamtar haw pupe a'e.
Hemu'e pe neremiapo kar rehe nehe.

Azeruzar neremiapo kar rehe

- 65 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
erezapo tuwe ma'e neremimume'u
kwer rupi katete ne.
Ikatu ma'e romo ereiko ihewe ko 'ar
rehe. Aiko neremiruze'eg romo ihe.
- 66 Emur ma'e kwaw katu haw ihewe nehe.
Ekwaw kar ma'e ihewe nehe.
Azeruzar neremiapo kar rehe.
- 67 Amo 'ar mehe erezepyk herehe. A'e
'ym mehe ata pe ikatu 'ym ma'e rupi.
Ko 'ar rehe aruzar neze'eg kury.
- 68 O Tupàn, nekatu ne. Erezapo ikatu
ma'e no.
Hemu'e pe neremiapo kar rehe nehe.
- 69 Amo wanuwi wiko wera'u ma'e
umume'u wemu'emaw hekutyr wà.
Hepy'a pe wahy haw rupi aruzar
neremiapo kar ihe.
- 70 Tàtähay a'e teko upy'a pe wà.
Nuzechaiw kwaw neze'eg rehe wà.
Ihe herurywete neze'eg rehe ihe.

- 71** Ikatuahy herehe nezepyk awer.
Nezewe mehe azemu'e neremiapo
kar rehe, te akwaw ihe.
- 72** Ze'eg neremimur kwer ikatu
wera'u temetarer ywy nànànar
paw wi ihewe,
Ma'e ywy nànànar paw wi ihewe.
- Hema'enukwaw katu neze'eg rehe**
- 73** O Tupàn, heapo pe nepo pupe ne.
Hemonokatu pe no.
Emur ma'e kwaw paw ihewe nehe.
Nezewe mehe azemu'e putar
neze'eg rehe nehe.
- 74** Newi ukyze ma'e hurywete
herexak mehe wà,
Ta'e azeruzar neze'eg rehe ihe xe.
- 75** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
akwaw neremimume'u kwer ikatu
haw ihe.
Erezepyk herehe, ta'e nerepuir
kwaw neremiaihu wanuwi xe.
- 76** Aenoz ko ma'e newe ihe. Heamutar
katus pe ne. Tuwe heamutar katus
haw hemupytu'u kar
hezemumikahy re nehe.
Eremume'u hemupytu'u kar
àwàm ihewe amo 'ar mehe.
Aiko neremiruze'eg romo.
- 77** Hepuhareko pe nehe. Nezewe mehe
aikuwe putar nehe.
Neze'eg rehe hema'enukwaw paw
ikatu ihewe.
- 78** Tuwe amo wanuwi wiko wera'u
ma'e imaranugar wà nehe,
Ta'e umume'u temu'emaw
hekutyr wà xe.
Ihe ihe, hema'enukwaw putar
nepurumu'e haw rehe nehe.
- 79** Tuwe newi ukyze ma'e ur
uzemyrypar pà herehe we wà nehe.
Tuwe neremiapo kar kwaw par ur
heptyiwà pà wà nehe no.
- 80** Tuwe aruzar tuwe neremiapo
kar ihe nehe.
A'e mehe nahemaranugar pixik kwaw
nezewe heremiapo rehe ihe nehe.

**Teko upuner neze'eg rehe
uzeruzar haw rehe wà**

- 81** O Tupàn, hepyro pe heàmàtry'ymar
wanuwi nehe.
Hekene'o hepyro àwàm hào pà.
Azeruzar neze'eg rehe.
- 82** Hereha ikene'o,
ta'e ume'e tetea'u iko xe.
Àro neremimume'u kwer iteko ihe xe.
Apuranu nerehe kury. — Màràn mehe
erezur putar hemupytu'u kar pà
hezemumikahy re nehe.
- 83** Xityk uwà hyru izemàner ma'e zane,
ta'e na'ikatu kwaw a'e xe.
Naiko kwaw izemàner ma'e romo
ihe. Naheharaz kwaw neremiapo
kar wi ihe.
- 84** Mâràn mehe apytu'u putar hào re nehe.
Mâràn mehe erezepyk putar ma'erahy
ihewe ipuraraw kar har wanehe nehe.
- 85** Amo wanuwi wiko wera'u ma'e
nuweruzar kwaw neze'eg wà.
Uzapo ywykwaruhu hepyhyk àwàm
romo wà. Ipurupyhyk wer herehe
miar ài wà.
- 86** Neremiapo kar paw ikatu wà.
Teko upuner wanehe uzeruzar
haw rehe wà.
Heptyiwà pe nehe, ta'e hemu'em ma'e
upuraraw kar ma'erahy ihewe wà xe.
- 87** Hezuka târia'i wà.
Nezewe rehe we naityk kwaw
neremiapo kar ihe.
- 88** Heamutar katus pe ne. A'e rupi
hepyro pe hemàno haw wi nehe.
A'e rupi apuner putar neremiapo kar
heruzar haw rehe nehe.
- Neze'eg wiko putar tuweharupi nehe**
- 89** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
neze'eg nupaw pixik kwaw nehe.
Ikàgaw nuzawy kwaw ywak
ikàgaw a'e.
- 90** Erezapo ywy. Upyta a'e pe.
Puruwi netryryk 'ymaw nuzeapo pixik
kwaw amo ae ma'e romo a'e nehe.
Nuzawy kwaw ywy a'e.

- 91 Ma'e paw upyta wenaw rehe
Neze'eg awer heruzar katu pà wà,
Ta'e ma'e paw nereruzar a'e wà xe.
- 92 Aze mo neze'eg nahemurywete kar
iwer, amàno mo kwehe mehe ihe,
Ta'e apuraraw ma'erahy tetea'u ihe xe.
- 93 Naheharaz pixik kwaw nepurumu'e
haw wi nehe,
Ta'e eremonokatu hereko haw
nepurumu'e haw rupi ne xe.
- 94 Heypyro pe heàmàtyry'ymar
wanuwi nehe, ta'e aiko
neremiruze'eg romo ihe xe.
Azeagaw neremiapo kar heruzar
pà tuweharupi ihe.
- 95 Ikatu 'ym ma'e wàro hezuka
àwàm 'ar waiko wà.
Nezewe rehe we hema'enukwaw
putar neze'eg rehe nehe.
- 96 Ma'e paw wakatu haw upaw
putar nehe.
Neremiapo kar nupaw kwaw nehe.

Azamutar katu neze'eg ihe

- 97 Azamutar katu tuwe neze'eg ihe.
Amumaw 'ar katu hehe
hema'enukwaw pà.
- 98 Neremiapo kar upyta herehe
we tuweharupi.
A'e rupi akwaw wera'u ma'e
heàmàtyry'ymar wanuwi ihe.
- 99 Akwaw wera'u ma'e hemu'e arer
paw wanuwi ihe,
Ta'e hemu'enukwaw nepurumu'e
haw rehe ihe xe.
- 100 Akwaw wera'u ma'e awa tua'uhez
ma'e wanuwi ihe,
Ta'e aruzar neremiapo kar ihe xe.
- 101 Nata kwaw pe ikatu 'ymaw piar
rupi ihe,
Ta'e hepureruzar wer neze'eg
rehe ihe xe.
- 102 Napytu'u kwaw neremiapo putar
haw heruzar ire,
Ta'e hemu'e pe ne xe.
- 103 Neze'eg hete katu tuwe a'e.
Hete katu wera'u hâir wi.

- 104 Akwaw katu ma'e ihe,
ta'e aruzar neze'eg xe.
A'e rupi nahekatuwawahy kwaw
temu'emaw piar nànàn ihe.
- Neze'eg tatainy ài hekon**
- 105 Neze'eg nuzawy kwaw tatainy herape
râm rehe uhyape katu ma'e.
Nuzawy kwaw tatainy hereko haw
rehe herape zàwenugar rehe uhyape
katu ma'e.
- 106 Azapo putar heremimume'u kwer
ihe nehe.
Aruzar putar nepurumu'e haw
ikatu ma'e nehe no.
- 107 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
ma'erahy heremipuraraw iaiw
ihewe a'e.
Hemuigo kar wiwi pe neremimume'u
kwer rupi katete nehe.
- 108 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
einu heze'eg nekatu haw
heremimume'u râm nehe.
Hemu'e pe neremiapo kar rehe nehe.
- 109 Tuweharupi amo uezagaw hezuka
pà a'e wà.
Nezewe rehe we naheharaz
kwaw neze'eg wi.
- 110 Teko ikatu 'ym ma'e uzapo miar
zuka haw zàwenugar hephyhk
àwàm wà.
Nezewe rehe we nazuhaw kwaw
neremiapo kar ihe.
- 111 Nepurumu'e haw nuzuawy kwaw
temetarer tetea'u a'e. Areko putar
tuweharupi nehe.
Umurywete kar hepy'a.
- 112 — Aruzar putar Tupàn hemiapo
putar tuweharupi ihe nehe,
a'e tuwe hezeupe.
Herekewe mehe we napytu'u
kwaw heruzar ire nehe.
- Azamutar nepurumu'e haw ihe**
- 113 Nahekatuwawahy kwaw nerehe
uzeruzar mua'u ma'e wanehe ihe.
Azamutar katu neze'eg.

- 114** Ereiko hemimaw romo. Ereiko u'yw wi hemimaw zàwenuglar romo no. Eremume'u ma'e ihewe neremiapo ràm. Aro a'e ma'e iteko ihe.
- 115** Petyryk ihewi nehe, ikatu 'ym ma'e iapo har wà. Aruzar putar Tupàn hezar hemiapo kar nehe.
- 116** Emur nekàgaw ihewe neremimume'u kwer rupi nehe. A'e rupi aikuwe wiwi putar nehe. Àro ikatu ma'e ihewe neremiapo ràm ihe. Hemuzemumikahy kar zo pe a'e ma'e iapo 'ym pà nehe.
- 117** Heptyywà pe nehe. Nezewe mehe ni amo nahezuka kwaw wà nehe. Azekaiw putar neremiapo putar haw rehе tuweharupi nehe.
- 118** Ereityk neze'eg heruzar 'ymar paw ne wà, Ta'e hemu'em wemiapo ràm imume'u mehe wà xe.
- 119** Ereityk ikatu 'ym ma'e paw ma'e heityk pyrer ài ne wà. A'e rupi azamutar katu nepurumu'e haw ihe.
- 120** Aryryryryz nerenataromo. Akyaze neremimume'u kwer wi.

- Tuweharupi azapo ma'e neremimu'e rupi**
- 121** Tuweharupi azapo ikatu ma'e iawy 'ym pà. Hemono zo pe heàmàtyry'ymar wapo pe nehe.
- 122** Aiko neremiruze'eg romo. Emume'u heptyywà àwàm ihewe kury. Emuputu'u kar amo wanuwi wiko wera'u ma'e ne wà nehe, nezewe mehe nupuraraw kar kwaw ma'erahy ihewe wà nehe.
- 123** Hereha ikene'o ta'e ame'e tetea'u ihe xe. Àro tetea'u hepyro àwàm iteko ihe. Àro neremimume'u kwer iapo àwàm no.
- 124** Hereroko katu pe nepuruamutar katu haw rupi nehe. Hemu'e pe neremiapo kar rehе nehe.

- 125** Aiko neremiruze'eg romo. A'e rupi emur ma'e kwaw paw ihewe nehe. Nezewe mehe apuner putar nepurumu'e awer ikwaw paw rehе ihe nehe.
- 126** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, azeerezapo ma'e na'arewahy nehe kury, ikatu putar nehe kury, ta'e teko nuweruzar kwaw neze'eg ko 'ar rehе wà xe.
- 127** Azamutar katu neremiapo kar ihe. Ikatu wera'u ihewe itazu or wi a'e. Ikatu wera'u ihewe or ikatuahy ma'e wi.
- 128** A'e rupi ata nepurumu'e awer rupi. Temu'emaw rupi teko waata haw iro ihewe.
- Neze'eg imume'u katu haw werur tatainy purupe**
- 129** Neremiapo kar ikatuahy. A'e rupi aruzar tuwe iteko ihe.
- 130** Neze'eg imume'u katu haw nuzawy kwaw tatainy herur haw purupe. Ukwaw kar ma'e teko ma'e kwaw par 'ym wanupe.
- 131** Azurupeka heptyuhem pà. Aputar neremiapo kar heruzar haw amo ma'e wanuwi upaw rupi katete ihe.
- 132** Ereme'egatu neamutar katu har wanehe wapuhareko katu pà. Eme'e wi herehe nezewegatete nehe no.
- 133** Hemonokatu pe neremimume'u kwer rupi nehe. Ikatu 'ymaw emuigo kar zo hezar romo nehe.
- 134** Heypyro pe ihewe ikatu 'ym ma'e iapo har wanuwi nehe. Nezewe mehe apuner putar neremiapo kar heruzar haw rehе nehe.
- 135** Emur neze'egatu herehe nehe, herehe we nerekò pà nehe. Hemu'e pe neze'eg rehе nehe.
- 136** Herehaykwer uwyrlyk yrykawhu ài, Ta'e amogwer nuweruzar kwaw neze'eg wà xe.

Neremimume'u kwer ikatuahy

- 137 Nekatuahy, o Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e.
Neze'eg ikatuahy.
- 138 Nepurumu'e awer urewe neremimur
kwer ikatu tuwe a'e.
Ikatuahy tuwe a'e.
- 139 Hekwahy haw herapy tata àì,
Ta'e heàmàtyry'ymar nuzekaiw
kwaw neze'eg rehe wà xe.
- 140 Ikàg tuwe neremiapo ràm
imume'u pyrer.
Ihe neremiruze'eg ihe, azamutar katu
a'e neremimume'u kwer ihe.
- 141 Aiko hemetarer pixika'i ma'e romo.
Teko nuzekaiw kwaw herehe wà.
Nezewe rehe we nahereharaz
kwaw nepurumu'e haw wi.
- 142 Nekatu haw nupaw pixik kwaw nehe.
Nez'eeg azeharomoete tuweharupi.
- 143 Azemumikahy tuwe ma'erahy
ipuraraw pà ihe.
Neremiapo kar hemurywete kar a'e.
- 144 Nepurumu'e awer ikatu tuweharupi.
Ekwaw kar ma'e ihewe nehe. Nezewe
mehe aikuwe wiwi putar nehe.
- Àro ma'e neze'eg rupi izeapo àwàm***
- 145 Hepy'a nàn ahapukaz newe.
Ewazar heze'eg ihewe nehe,
o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Nezewe mehe aruzar putar
neremiapo kar nehe.
- 146 Aze'eg newe heptyywà àwàm henoz pà.
Hepyro pe heàmàtyry'ymar
wanuwi nehe.
A'e mehe aruzar putar neremiapo
putar haw nehe.
- 147 Kwarahy ihm 'ym mehe we aze'eg
newe heptyywà àwàm henoz pà,
ta'e azeruzar neremimume'u kwer
rehe ihe xe.
Àro neremiapo ràm iteko.
- 148 Naker kwaw.
Amumaw pytun gatu heme'e pà,
ta'e hema'enukwaw katu wer
neze'eg rehe ihe xe.

149 Herenu pe nehe, o Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e,
ta'e heamutar katu pe ne xe.
Hemuigo kar wiwi nehe, aze ereputar
tuwe nezewe haw nehe.

150 Teko iaiw ma'e herehe
ipuruàmàtyry'ym wer ma'e uhem
waiko heruwake wà.
Teko neze'eg heruzar pixik 'ymar
romo wanekon wà.

151 Ne Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ereiko heruwake ne.
Neremiapo kar paw azeharomoete
a'e wà.

152 Kwehe akwaw nepurumu'e haw ihe.
Eremur purupe ne, ta'e neremumaw
pixik kwaw nehe xe.

***Neze'eg paw rupi katete
azeharomoete a'e***

- 153 O Tupàn, eme'e ma'erahy
heremipuraraw rehe nehe.
Heptyywà pe nehe, ta'e naityk kwaw
neze'eg ihe xe.
- 154 Eityk heàmàtyry'ymar ne wà nehe,
ihewi wamunyryk kar pà ne wà nehe.
Hemuigo kar wiwi pe neremimume'u
kwer rupi nehe.
- 155 Nerepyro kwaw ikatu 'ym ma'e
ma'erahy wi ne wà,
Ta'e nuzekaiw kwaw neze'eg
rehe wà xe.
- 156 Uhua'u nepurupuhareko haw, o
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Hemuigo kar wiwi neremimutar
rupi nehe.
- 157 Heta tetea'u heàmàtyry'ymar wà.
Heta tetea'u ihewe ma'erahy
ipuraraw kar har wà no.
Ihe nappytu'u kwaw neremiapo
kar heruzar ire ihe.
- 158 Nerehe uzeruzar 'ym ma'e wanehe
heme'e mehe hehuhuk wer ihe.
Ta'e nuweruzar kwaw neze'eg wà xe.
- 159 Eme'e herehe kury. Azamutar katu
nepurumu'e awer ihe, o Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e.

- Hemuigo kar wiwi pe nehe,
ta'e heamutar katu pe ne xe.
- 160 Neze'eg paw azeharomoete.**
Neremiapo kar ikatu. Nupaw pixik
kwaw nehe.
- Amuawate neremiapo kar***
- 161** Ikàg ma'e heàmàtyry'ym e a'e wà.
Amuwete neremiapo kar.
- 162** Herurywete tuwe neremimume'u
kwer wanehe.
Herurywete temetarer tetea'u
ma'e hexak arer ài ihe.
- 163** Temu'emaw iro ihewe.
Nahekatuwawahy kwaw hehe.
Azamutar katu neze'eg.
- 164** Tuweharupi 7 haw amume'u
nekatu haw,
Ta'e neremimume'u kwer
ikatuhay a'e xe.
- 165** Neze'eg iamutar katu har ikàg a'e wà.
Naheta kwaw ma'e a'e teko wamu'ar
kar har wà.
- 166** Àro hepyro àwàm heàmàtyry'ymar
wanuwi ihe, o Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e,
Ta'e aruzar neremiapo kar ihe xe.
- 167** Aruzar nepurumu'e awer.
Azamutar katu tuwe nepurumu'e
awer hepy'a pupe ihe.
- 168** Aruzar neremiapo kar.
Neremiapo putar haw aruzar no.
Erexak heremiapo kwer upaw rupi.
- Neze'eg hemurywete kar a'e***
- 169** Tuwe hepytwà àwàm henoz taw
uhem newe nehe, o Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e.
Emur ma'e kwaw katu haw ihewe
neremimume'u kwer rupi nehe.
- 170** Tuwe newe hez'egaw uhem
nerenataromo nehe.
Hepyro pe heàmàtyry'ymar wanuwi
Neremimume'u kwer rupi nehe.
- 171** Amume'u putar nekatu haw
tuweharupi nehe,
Ta'e hemu'e pe neze'eg rehe ne xe.

- 172** Azegar putar neze'eg rehe nehe,
ta'e neremiapo kar ikatu a'e xe.
- 173** O Tupàn, tuwe nepo uzemuàgà'y'm
heptywà pà nehe,
Ta'e aruzar neremiapo kar ihe xe.
- 174** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
aputari tuwe heptywà àwàm ihe.
Heptywà pe nehe. Neze'eg inuromo
aexak herurywete haw.
- 175** Hemuigo kar wiwi pe nehe, o Tupàn.
Nezewa mehe apuner putar nekatu
haw imume'u pà nehe.
Tuwe nepurumu'e haw heptywà nehe.
- 176** Ata e aha teko àràpuhàràn hawitu
ma'e ukàzym ma'e kwer ài.
O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
aiko neremiruze'eg romo ihe.
Ezur hepiaromo nehe, ta'e naheharaz
kwaw neremiapo kar wi ihe xe.
- Upytwà àwàm henoz taw Tupàn pe***
- 120** ¹ Hezemumikahy mehe aze'eg
Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e pe ihe, heptywà àwàm henoz
pà ihe.
Uwazar heze'eg ihewe a'e.
- 2** O Tuweharupi Wiko Ma'e,
hemunyryk kar pe
Hemu'em ma'e wanuwi nehe,
hemu'em tuwe ma'e wanuwi nehe.
- 3** Pe hemu'em ma'e pe. Ma'e Tupàn
uzapo putar peme a'e nehe.
Ma'e uzapo putar penehe uzepyk
pà nehe.
- 4** Upyro putar u'yw haime ma'e amo
zauxiapekwer wi nehe. Pezywà
putar ipupe penehe uzepyk pà nehe.
Upyhyk putar tâtàpyzgwer imono
pà penehe nehe, penehe uzepyk
pà nehe.
- 5** Peinuromo hereko haw upuraraw kar
ma'erahy ihewe
Mezek ywy rehe hereko haw ài,
Kenar ywy rehe hereko haw ài.
- 6** Amumaw kwarahy tetea'u amo teko
wainuinuromo ihe.

A'e teko na'iakatuwawahy kwaw
puruàmàtyry'ym 'ymaw rehe wà.

7 Zeàmàtyry'ym 'ymaw rehe heze'eg
mehe,
— Uruputar zeàmàtyry'ymawhu,
i'i a'e teko wà.

Tupàn wiko zanemonokatu har romo a'e

121¹ Ame'e wytyr rehe hepuranu pà.

— Ma'e wi ur putar heptytwà àwàm
nehe, a'e hezeupe.
2 Heptytwà àwàm ur putar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e wi nehe.
Ywak iapo arer romo wyw iapo arer
romo hekon a'e.

3 Nanemu'ar kar kwaw a'e nehe.
Nerehe uzekaiw ma'e romo hekon a'e.
Tuweharupi ume'e iko.

4 Wiko teko Izaew wanehe uzekaiw
ma'e romo a'e.

Nuker pixik kwaw. Ni nuker
wewera'i pixik kwaw a'e.

5 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uzekaiw putar nerehe nehe.
Tuweharupi neruwake hekon
nepyro pà.

6 'Ar romo kwarahy nanemuahy
kwaw nehe.

Pyhaw zahy nanemuahy kwaw nehe no.

7 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uzekaiw putar nerehe ikatu 'ym
ma'e wi paw nepyro pà a'e nehe.
Omonokatu putar nerekò haw ikatu
'ymaw wi nehe.

8 Neho mehe uzekaiw putar nerehe nehe.
Nezewyr mehe uzekaiw putar nerehe
nehe no, ko 'ar rehe nehe,
tuweharupi nehe no.

Zeruzarez tawhu ikatuahy a'e

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

122¹ — Zaha Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hàpuzuhu pe nehe, i'i ihewe wà. Herurywete waze'eg mehe.

2 Zaiko xe
Zeruzarez pe zane kury.

3 Zeruzarez a'e, tawhu iapo
wi pyrer romo a'e.

Teko uzemono'og wà xe wà.

4 Izaew ta'yir wazuapypy
Uzeupir xe wà.

Umume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e hemiapo kwer ikatu
haw wà wà,

Ta'e a'e umume'u kar wanupe a'e xe.

5 Tàmuzgwer uzemono'og xe teko
wanemiapo kwer imume'u pà wà.
Tuwhiwete umume'u wemiaihu
wanemiapo kwer xe no.

6 Peze'eg Tupàn pe zeàmàtyry'ym
'ymaw Zeruzarez tawhu pe har
henoz tà izupe nehe.

— O Zeruzarez, tuwe neamutar
katu har wiko katu wà nehe.

7 A'e tawhu pàrirogaw aiha ma'e
hereko har a'e, tuwe heta
zeàmàtyry'ym 'ymaw xe nehe.
Tuwe zauxiapekwer amo ae wyw
rehe har nuixe kwaw tâpuzuhu
nerehe har pupe teko wazuka
pà wà nehe, a'e newe.

8 Azamutar katu heywy rehe har
ihe wà. Herehe we har azamutar
katu ihe wà no.

A'e rupi aze'eg nezewe Zeruzarez
pe ihe. — Tuwe zeàmàtyry'ym
'ymaw upyta nerehe nehe, a'e newe.

9 Azamutar katu Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e Zanezar hàpuzuhu ihe.
A'e rupi aze'eg izupe Zeruzarez heko
katu haw imur kar pà izupe ihe.

O Tupàn, hepuhareko katu pe nehe

123¹ O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, ame'e nekutyr ywate. Ywak rehe ereapyk nerewaw rehe.

2 Awa omono temi'u awa uma'erekò
e ma'e wanupe a'e.

Kuzà omono temi'u kuzà uma'erekò
e ma'e wanupe no.

Nezewegatete urume'e nerehe, o Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e urezar.
Urepuhareko pe nehe.
Uruàro urepuhareko àwàm uruiko.

- 3** Urepuhareko pe nehe,
o Tuweharupi Wiko Ma'e.
Urepuhareko pe nehe, ta'e tekó
na'uremuawate kwaw wà xe.
- 4** Tuweharupi hemetarer katu ma'e
na'uremuawate kwaw wà.
Amo wanuwi wiko wera'u ma'e
uze'eg urywahyahy urerehe wà no.

**Tupàn wiko wemiaihu
wapyro haromo a'e**

Zegar haw Tawi hemiapo kwer

124 ¹Aze mo Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e nuiko iwer
zanemyrypar romo,
Ma'e uezapo mo zanewe.
Teko Izaew izuapypyrapr wà,
pewazar heze'eg ihewe nehe.

- 2** Teko uwazar nezewe wà.
— Aze mo Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e nuiko iwer mo
zanemyrypar romo,
Zaneàmàtyry'ymar zanekutyr
wanur mehe,
- 3** Zanemukun mo zanerekó
we mehe wà xe.
Wikwahy mehe uzewyr mo
zanekutyr wà.
- 4** 'Y zanereraha mo muite a'e.
Tynehemaw zanepyk mo no.
- 5** Zamàno mo 'y uwryrykahy ma'e pupe,
i'i teko wà.
- 6** Ximume'u Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatu haw izupe nehe.
Nazanemumaw kar kwaw
zaneàmàtyry'ymar wanupe
a'e mehe.
- 7** Uzemí'i kar ma'e uphyk wiràmiri
ipyhykaw pupe a'e. Zaiko
ipyhykaw wi uehm ma'e kwer ài.
Upen iphykaw. Nazanepyhyk
kwaw a'e.

8 Zanepytywà haw ur Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e wi.
Uzapo ywak a'e. Uzapo ywy no.

**Tupàn rehe uzeruzar ma'e wiko
ikàg ma'e romo a'e wà**

125 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e rehe uzeruzar ma'e
Wiko Xiàw ywytyr ài wà.
Teko nupuner kwaw Xiàw
heitykaw rehe wà.
Ikàg tuweharupi a'e.

- 2** Heta ywytyruhu Zeruzarez izywyr.
Nezewegatete Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e wiko wemiaihu waiwyr a'e,
Ko 'ar rehe, tuweharupi nehe no.
- 3** Amo 'ar mehe ikatu 'ym ma'e upytu'u
putar Tupàn hemiaihu waywy izar
romo wiko re wà nehe.
Aze mo nupytu'u iwer, a'e mehe mo
te ikatu ma'e uzypyrog mo ikatu
'ym ma'e iapo pà wà no.

- 4** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
nekatu ikatu ma'e wanupe nehe,
Neremiapo kar heruzar har
wanupe nehe.
- 5** Ikatu 'ym ma'e wanehe nezepyk
mehe nehe,
Ezepyk nerape wi utyryk ma'e
kwer wanehe nehe no.

Tuve zeàmàtyry'ym 'ymaw tuz
teko Izaew wanehe nehe.

**Tupàn uzapo uhua'u ma'e
wemiaihu wanupe**

126 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
zanemuzewyr kar zanereruwà
Zeruzarez pe a'e.

A'e 'ar mehe uezapo ma'e kwer
nuzawy kwaw zanepuahu
haw zanewe.

- 2** Zapuka tetea'u zanezegar pà
zanelurywete haw rupi.
Na'e amogwer ywy rehe har
uze'eg nezewe wà.

- Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo uhua'u ma'e a'e teko wanupe a'e, i'i wà.
- 3 Azeharomoete, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo uhua'u ma'e zanewe a'e.
A'e rupi zanerurywete zane.
- 4 Àmàn neremimugyr kar uwryryk ryrikawhu uxinig ma'e rupi a'e.
Nezewegatete o Tuweharupi Wiko Ma'e, uremuigo kar pe temi'u hereko har romo ma'e hereko har romo nehe.
- 5 Teko ma'e tym mehe uzai'
ma'e a'e wà,
Hurywete putar ipo'o mehe wà nehe.
- 6 Ma'eà'yz itym pyràm heraha har uzai'o ma'e wà,
Uzewyr putar uzegar pà urywete romo wà nehe.
Werur putar arozràn haryw uzywa rehe wà nehe.

*Tupàn omono uze'egatu tåpuz
me har wanehe*

- 127** 1 Aze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nuzapo kwaw tåpuz,
Iapo har uma'erekö e iapo mehe wà.
Aze Tuweharupi Wiko Ma'e
nuzekaiw kwaw tawhu rehe,
Zauxiapekwer ume'e a hehe
uzekaiw mehe wà.
- 2 Aze amo uma'erekö tetea'u wemi'u
rám imono'og pà,
Aze upu'äm izi'itähy, aze u'aw wi oho
xo pyaze mehe, uma'erekö e a'e.
Ta'e Tupàn omono temi'u
wemiamutar katu wanupe a'e xe.
Te waker mehe Tupàn uzapo
ikatu ma'e wemiaihu pe.
- 3 Zanera'yr a'e wà, wiko Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e hemimur
kwer romo a'e wà.
Ze'egatu haw romo wanekon wà.
- 4 Aze ta'yr uzexak kar awa pe ipyahu
mehe we wà,

A'e ta'yr nuzawy kwaw u'yw
zauxiapekwer ipo pe har wà.
5 Hurywete awa agwer u'yw tetea'u
wanereko har a'e.
Iamàtyry'ymar nuweityk kwaw
wà nehe,
Tuwihaw wanenataromo waneko
mehe wà nehe.

Tupàn umekuzar weruzar har wà

- 128** 1 Hurywete Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e wi ukyze ma'e a'e,
Hemimutar rupi wiko ma'e a'e.
- 2 Aze ereiko izàwe nehe,
neremimono'og rám uhyk
putar newe nehe.
Nerurywete putar nehe no.
Ikatu ma'e uezapo putar newe nehe.
- 3 Nerekö haw pe neremireko wiko
putar uwà 'yw i'a tetea'u ma'e
ài newe nehe.
Nera'yr nuzawy kwaw uri tyw ipyahu
ma'e ywyrapew nemai'u mehe har
izywyr wà nehe.
- 4 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wi ukyze ma'e
Wiko putar nezewe azeharomoete
nehe, ze'egatu ipyhyk pà nehe.
- 5 Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Xiàw ywytyr rehe har
Umur uze'egatu nerehe nehe.
Tuwe ne'ar nànàn erexak Zeruzarez
ikàg wera'u haw nehe no.
- 6 Tuwe erexak neremimino ne wà nehe.
Tuwe zeàmàtyry'ym 'ymaw teko
Izaew izuapyapyr wanehe tuz
a'e nehe.

*Teko ipuruàmàtyry'ym wer Izaew
wanehe a'e wà. Nezewe rehe
we nuweityk kwaw wà*

- 129** 1 Teko Izaew izuapyapyr wà,
Pekwarer mehe arer we
peàmàtyry'ymar upuraraw kar
ma'erahy peme wà.
Pemume'u wanemiaipo kwer nehe.

- 2** Nezewe i'i teko wà.
— Urekwarer mehe arer we ureàmàtyry'ymar upuraraw kar tuwe ma'erahy urewe wà.
Nezewe rehe we na'urerekyk kwaw wà.
- 3** Ywy heruwaruwakaw uzapo perew zàwenugar ywy rehe.
Nezewegatete ureàmàtyry'ymar uzapo perew iaiw ma'e urekupe pe wà.
- 4** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu a'e.
Zanepyro a'e, zanezar ikatu 'ym ma'e wanuwi a'e, i'i teko wà.
- 5** Tuwe amo weityk Zeruzarez rehe iakatuwahay 'ymar wà nehe.
Tuwe uzàn weityk arer wanuwi wà nehe.
- 6** Tuwe wiko ka'akyra'puz 'aromo hezuz ma'e ài wà nehe.
Ka'akyra'puz 'aromo hezuz ma'e ài wà nehe.
- 7** Teko nomono'og kwaw a'e ka'akyra'puz 'aromo hezuz ma'e ài wà nehe.
Nuzàpixipixi kwaw wà. Nueraha kwaw wàpuz me wà. Weityk wà.
- 8** Tuwe teko a'e teko wanuwake ukwaw ma'e nuze'eg kwaw nezewe wà nehe.
— Tuwe Tupàn umur uze'egatu penehe nehe.
Ure oromono ureze'egatu penehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e her rehe ure, tuwe ni'i kwaw wanupe wà nehe.

Aenoz heptyywà àwàm Tupàn pe ihe

130 ¹O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
Ma'erahy iaiw ma'e ipuraraw mehe uruenoz ihe.

2 Herenu pe newe heze'eg mehe wahy how rupi nehe, o hezar.
Herenu pe heptyywà àwàm newe hereminoz nehe.

3 Aze eremuapyk ureremiapo kwer ikatu 'ym ma'e pape rehe,
Mo upuner nezepyk àwàm wi uhemaw rehe wà nehe.

- 4** Ne eremunàn ureremiapo kwer ikatu 'ym ma'e ne.
A'e rupi urukyze newi.
- 5** Àrogatu heptyywà àwàm iteko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo ihe.
Azeruzar iz'e'eg rehe.
- 6** Tawhu rehe uzekaiw ma'e zauxiapekwer wàro iku'emaw wà.
Àro wera'u hezar ihe.
Wàro kwarahy ihemaw wà.
Àro wera'u hezar ihe.
- 7** Teko Izaew izuapyapyr wà, pezeruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe nehe,
Ta'e nupytu'u kwaw teko wamutar katu re a'e xe.
Tuweharupi ipurupyro wer purehe.
- 8** Upyro putar wemiaihu Izaew a'e wà nehe,
Wapyro pà wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wi a'e wà nehe.

Naiko wera'u kwaw ihe, i'i Tawi Tupàn pe
Zegar haw Tawi hemiapo kwer

131 ¹O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. — Aiko wera'u amo wanuwi ihe, na'e kwaw.

Apytu'u amogwer wanuwi hekàg wera'u haw imume'u re.

Naikar kwaw uhua'u ma'e aha iteko kury.

Aze ma'e zawaiw katu wera'u ihewe, nazeagaw kwaw iapo pà ihe.
Naputar kwaw ma'e kury, aze napuner kwaw a'e ma'e hereko haw rehe.

2 Kwarera'i ukamu re upytu'u mehe upyta uker pà uhy izywa rehe.
Nezewegatete naherehaite kwaw.
Apytu'u nerehe we ihe no.

3 Teko Izaew izuapyapyr wà, pezeruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe nehe.
Ko 'ar rehe, tuweharupi nehe no.

Tupàn hemimume'uahy kwer Tawi pe

- 132**¹ O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, nema'enukwaw Tawi rehe nehe.
 Nema'enukwaw hemipuraw kwer nànàn nehe no.
- 2 Nema'enukwaw hemimume'u kwer rehe nehe.
 Nema'enukwaw ko newe hemimume'uahy kwer rehe nehe.
 Tuweharupi Wiko Ma'e Zako izar ikàg ma'e romo ereiko.
- 3 — Naha kwaw heràpuz me nehe.
 Napytu'u kwaw nehe.
- 4 Na'aw kwaw nehe. Naker kwaw nehe.
- 5 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hen àwàm hexak 'ym mehe we napytu'u kwaw nehe.
 Tupàn Zako izar ikàg ma'e hàpuz ràm hexak 'ym mehe we naker kwaw nehe.
- 6 Merez taw pe urerekó mehe uruenu Tupàn Ze'eg Hyru rehe ze'egaw ure.
 Uruekax hyru oroho ywy katu Zar her ma'e rehe.
- 7 Na'e uruze'eg nezewe.
 — Zaha Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hàpuz me nehe.
 Ximuwete katu henaw henataromo nehe, uru'e ure.
- 8 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, ezur neràpuzuhu pe nehe, neze'eg hyru herur pà nehe.
 Neze'eg hyru wexak kar nekàgaw purupe a'e.
 Uptya a'e pe tuweharupi a'e.
- 9 Tuwe xaxeto nerendaromo har uzapo ikatu ma'e tuweharupi wà nehe.
 Tuwe neremiruze'eg newi upuir pixik 'ym ma'e heiheihem urywete haw rupi wà nehe.
- 10 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, eremume'u neremiapo ràm neremiruze'eg Tawi pe.
 A'e rupi, eityk zo tuwhiweté neremixak kwer nehe kury.

- 11 Eremume'uahy neremiapo ràm Tawi pe. Nerezewyr kwaw neze'eg awer wi nehe.
 Nezewe ereze'eg izupe.
 — Amuigo kar putar amo nera'yr tuwhiweté romo nehe.
 Wiko putar tuwhiweté neraikweromo a'e nehe.
- 12 Aze nera'yr umuwete heze'eg wà nehe,
 Aze weruzar heremiapo karer wà nehe,
 Wana'yr wiko putar tuwhiweté romo tuweharupi wà nehe no, ere ihewe.
- 13 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak Xiàw ywytyr a'e.
 Uputar a'e ywytyr wàpuz ràm hen àwàm romo.
- 14 — Aiko putar xe tuweharupi nehe.
 Hepureruze'eg wer teko wanethe xe ihe nehe.
- 15 Amono putar ma'e tetea'u Zeruzarez pe har wanupe nehe. Uhyk putar tuwe a'e pe har wanupe nehe.
 Amono putar temi'u tetea'u hemetarer 'ym ma'e wanupe nehe.
- 16 Amono putar heze'egatu xaxeto wanemiapo nànàn nehe.
 A'e pe har uzegar putar uhapukaz pà urywete haw rupi wà nehe.
- 17 Amuigo kar putar amo Tawi izuapyr tuwhiweté ikàg ma'e romo xe ihe nehe.
 Tuweharupi amuigo kar putar a'e tuwhiweté heremixak kwer izuapypy ihe wà nehe, tuwhiweté romo ihe wà nehe.
- 18 Amumaranugar kar putar iàmàtyry'ymar ihe wà nehe.
 Tuwhiweté ikàg rehe har heny katu a'e.
 Nezewegatete a'e Tawi izuapyr ipureruze'egaw ipuràg eteahy putar nehe, ikàg wera'u putar nehe, i'i Tupàn.

Teko uzeinuinuromo haw ikatu Tupàn pe*Zegar haw Tawi hemiapo kwer*

133 ¹Aze Tupàn hemiaihu wiko
uzeinuinuromo uzeàmàtyry'ym
'ym pà wà nehe,

Aze amo wereko amo uwyywyr ài wà
nehe, ikatuahy putar nezewe haw
wanupe nehe.

Hurywete putar wà nehe.

2 Nezewe waneko haw nuzawy kwaw
uri kawer kàpuhàg inuromo har
Àràw àkàg rehe izakook pyrer a'e.
Uwyryk iamutaw rehe.
Ikamirpuku rehe uwyyryk no.

3 Nezewe waneko haw nuzawy kwaw
zuwiri Eremon ywytyr rehe har.
U'ar Xiàw ywytyr nànàno,
Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
omono uze'egatu Xiàw ywytyr
rehe a'e xe.
Umuigo kar putar teko a'e pe
tuweharupi wà nehe.

Ximume'u Tupàn ikatu haw izupe nehe

134 ¹Pezur Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw
imume'u pà nehe,
Hemiruze'eg paw wà,
Hàpuzuhu pe pyhaw uma'erekò ma'e
paw wà.

2 Peupir pepo Tupàn pe peze'eg pà
hàpuzuhu pupe nehe.
Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatu haw nehe.

3 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Zeruzarez pe har a'e,
Ywak iapo arer ywy iapo arer a'e,
Tuwe umur uze'egatu penehe a'e nehe.

Tupàn ikatu haw rehe zegar haw

135 ¹Pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe.
Pemume'u Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatu haw nehe,
Hemiruze'eg wà,
2 Hàpuz me wiko ma'e wà.
Zanezar hàpuzuhu pupe wiko ma'e wà.

3 Pemume'u Tuweharupi Wiko Ma'e
ikatu haw nehe, ta'e ikatu a'e xe.
Pemuzàg zegar haw her ikatu haw
rehe nehe, ta'e uzapo ikatu ma'e
wemiruze'eg wanupe a'e xe.

4 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wexak Zako kwehe mehe a'e,
wemiruze'eg romo imuigo kar pà a'e.
Wexaexak teko Izaew wemiaihu
romo wemiamutar katu romo
wamuigo kar pà wà.

5 Akwaw Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e uhua'u haw ihe.

Zanezar wiko amogwer tupàn
wa'aromo upaw rupi a'e.

6 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo
wemimutar ywak rehe a'e,
Ywy rehe a'e no,
Yryhu pupe a'e, yryhu ohoete ma'e
pupe a'e no.

7 Werur ywàkun ywy iahykaw wi.
Umuàgà'ym iweraw paw àmànuhu
pe ywytuuhu pe.
Umuhem kar ywytu imonokatu
haw wi no.

8 A'e ae uzuka Ezit ywy rehe har
wana'yr ipy paw a'e wà.
Awa wana'yr ipy uzuka wà.
Ma'ea'yr wana'yr ipy uzuka wà no.

9 Uzapò purumupytuhegatu kar
haw a'e pe.
Uzapò ma'e hemixak pyr 'ym a'e pe
no, tuwhiwete rehe uzepyk pà,
hemiruze'eg wanehe uzepyk pà no.

10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umumaw
teko amo ae ywy rehe har tete'a'u wà.
Uzuka tuwhiwete ikàg ma'e wà no.

11 Uzuka Xeom Amohe ywy rehe har
wanuwhiwete a'e.
Uzuka Og Màxà izuapyapyr
wanuwhiwete a'e no.
Uzuka Kànàà ywy rehe har
wanuwhiwete paw a'e wà no.

12 A'e tuwhiwete waywy a'e, Tupàn
omono wemiaihu Izaew wanupe a'e.
Izaew wiko putar izar romo wà nehe.

- 13 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, teko paw ukwaw putar Tupàn romo nerekò haw a'e wà nehe.
Teko kwarahy ur ma'e ràm nànnà imá'enukwaw putar nerehe wà nehe no.
- 14 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzekai putar teko Izaew wanehe a'e wà nehe.
Upuhareko putar wemiruze'eg wà nehe no.
- 15 Tupàn amo ae ywy rehe har wazar a'e wà, teko uma'e itaxig parat a'e wà, wanagapaw romo waapo pà a'e wà. Wiko itazu or iapo pyrer romo a'e wà no.
Awa uzapo opo pupe wà.
- 16 Heta wazuru wanupe.
Nuze'eg kwaw wà.
Heta waneha wanupe.
Nuejak kwaw ma'e wà.
- 17 Heta wapyakwar wanupe.
Nuenu kwaw ma'e wà.
Nupuner kwaw upytuhemaw rehe wà.
- 18 A'e tupàn a'u'a'i iapo arer a'e wà nehe,
Wanehe uzeruzar ma'e a'e wà nehe no, tuwe wiko wemiapo kwer zàwegatete wà nehe.
- 19 Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw nehe, teko Izaew izuapyapyr wà.
Xaxeto Tupàn henataromo har wà, pemume'u Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw nehe.
- 20 Erewi izuapyapyr wà, pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw nehe.
Izuwi ukyze ma'e paw wà, pemume'u ikatu haw nehe.
- 21 Pemume'u Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw Xiàw ywytyr rehe nehe.
Pemume'u ikatu haw héko haw pe Zeruzarez tawhu pe nehe.
Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw nehe.

- Pemume'u Tupàn ikatu haw izupe nehe**
- 136**
1 Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw izupe nehe. Ta'e ikatu a'e xe.
Ipuruamutar katu haw nupaw pixik kwaw nehe.
- 2 Ikàg wera'u amogwer tupàn wanuwi a'e. Pemume'u ikatu haw izupe nehe.
Ipuruamutar katu haw nupaw pixik kwaw nehe.
- 3 Ikàg wera'u amogwer teko wazar wanuwi no. Pemume'u ikatu haw izupe nehe.
Ipuruamutar katu haw nupaw pixik kwaw nehe.
- 4 Xo Tuweharupi Wiko Ma'e zo uzapo purumupytuhegatu kar haw a'e.
Ipuruamutar katu haw nupaw pixik kwaw nehe.
- 5 Uma'ekwaw katu haw rupi uzapo ywak kwehe mehe a'e.
Ipuruamutar katu haw nupaw pixik kwaw nehe.
- 6 Tupàn umuapyk ywy 'y typya'u ma'e i'aromo a'e.
Ipuruamutar katu haw nupaw pixik kwaw nehe.
- 7 Uzapo kwarahy. Zahy uzapo no.
Ipuruamutar katu haw nupaw pixik kwaw nehe.
- 8 Umuigo kar kwarahy 'ar rehe uhype katu ma'e romo.
Ipuruamutar katu haw nupaw pixik kwaw nehe.
- 9 Umuigo kar zahy ptyunaw rehe uhype katu ma'e romo zahytata wanehe we a'e no.
Ipuruamutar katu haw nupaw pixik kwaw nehe.
- 10 Ezit ywy rehe har wanàpuz nànnà Tupàn uzuka ta'yr ipy a'e wà.
Ipuruamutar katu haw nupaw pixik kwaw nehe.
- 11 Umuhem kar teko Izaew izuapyapyr waneruwà Ezit ywy wi wà.

- Ipuruamutar katu haw nupaw
pixik kwaw nehe.
- 12** Upyro a'e wi opo ikàg ma'e pupe
uzywa upuner ma'e pupe wà.
Ipuruamutar katu haw nupaw
pixik kwaw nehe.
- 13** Umu'a'za'ak Yryhupiràg mokoz
pehegwer romo a'e.
Ipuruamutar katu haw nupaw
pixik kwaw nehe.
- 14** Umuata kar teko Izaew waneraha
ryyhu myteromo wà.
Ipuruamutar katu haw nupaw pixik
kwaw nehe.
- 15** A'e pe ryryhu pupe uezapypyk Ezit
yywy rehe har wanuwihawete a'e.
Hemiruze'eg zauxiapekwer paw
uezapypyk wà no.
Ipuruamutar katu haw nupaw
pixik kwaw nehe.
- 16** Tupàn wexak kar waho àwàm
wemiaihu wanupe ywyxiguhu
rehe.
Ipuruamutar katu haw nupaw
pixik kwaw nehe.
- 17** Uzuka tuwihawete ikàg ma'e wà.
Ipuruamutar katu haw nupaw
pixik kwaw nehe.
- 18** Uzuka tuwihawete ikwaw katu
pyr wà no.
Ipuruamutar katu haw nupaw
pixik kwaw nehe.
- 19** Uzuka Xeom Amohe ywy rehe har
wanuwihawete.
Ipuruamutar katu haw nupaw pixik
kwaw nehe.
- 20** Uzuka Og Màxà izuapyapyr
wanuwihawete.
Ipuruamutar katu haw nupaw pixik
kwaw nehe.
- 21** Omono a'e tuwihawete waywy
wemiaihu wanupe.
Ipuruamutar katu haw nupaw pixik
kwaw nehe.
- 22** Omono a'e ywy a'e, wemiruze'eg
Izaew izuapyapyr wanupe a'e.

- Ipuruamutar katu haw nupaw
pixik kwaw nehe.
- 23** Amo tuwihawete zanereityk a'e wà.
Tupàn naheharaz kwaw zanewi
a'e mehe a'e.
Ipuruamutar katu haw nupaw
pixik kwaw nehe.
- 24** Zanepyro zaneàmàtyry'ymar wanuwi.
Ipuruamutar katu haw nupaw pixik
kwaw nehe.
- 25** Omono temi'u teko wanupe.
Opoz ma'e'a'yr wà. Opoz miar wà no.
Ipuruamutar katu haw nupaw pixik
kwaw nehe.
- 26** Pemume'u Tupàn ywak rehe har
ikatu haw izupe nehe.
Ipuruamutar katu haw nupaw pixik
kwaw nehe.

Izaew izuapyapyr wexaka'u uiwy a'e wà

137

- 1** Yrykawhu Mawiron ywy
rehe har iywr rehe zaneapyk
mehe,
Zazai'o Zeruzarez rehe
zanema'enukwaw mehe zane.
- 2** Ximuzaiko zanewioràwiràn irir her ma'e
Ywyra a'e pe har rehe.
- 3** A'e ywy rehe har zanereraha
imunehew pyr romo wà.
— Pezegar nehe, i'i zanewe wà.
Nezewu uze'eg wà.
— Pemuzàg zegar haw Xiàw parer
nehe, i'i zanewe wà.
- 4** Amo ae ywy rehe zanerekö mehe
Nazapuner kwaw Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e pe zegar haw imuzàgaw
rehe zane.
- 5** Aze hereharaz newi nehe, o Zeruzarez,
Tuwe namupu pixik kwaw
hewioràwiràn nehe.
- 6** Aze nahema'enukwaw katu kwaw
nerehe nehe, tuwe napuner pixik
kwaw hezegar haw rehe nehe,
Aze nahema'enukwaw kwaw
hemurywete kar arer ikàg wera'u
ma'e hereko haw rehe.

- 7 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, nema'enukwaw Enom izuapyapyr wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e rehe nehe.
Iaiw ma'e uzapo Zeruzarez heityk awer 'ar rehe wà.
Nema'enukwaw waze'eg rehe nehe.
— Peityk tåpuz Zeruzarez pe har wamumaw pà upaw rupi pe wà nehe, i'i wà.
- 8 Mawiron, amo nemumaw putar wà nehe. Urereityk pe pe.
Amo peneityk putar nezewegatete a'e wà nehe no. Hurywete putar peneityk àràm wà nehe.
- 9 Upyhyk putar kwarer pena'yr wà nehe, kuzàtäigwer penazyr wà nehe no.
Ukamikamik putar itahu rehe wà nehe.

Ze'egaw Tupàn ikatu haw imume'u haw*Zegar haw Tawi hemiapo kwer*

- 138**¹ O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, amume'u nekatu haw newe hepy'a nàñ ihe.
Amuzàg zegar haw nekatu haw rehe amogwer tupàn wanenataromo upaw rupi.
- 2 Apyk hepenàràg rehe neràpuzuhu ikatu ma'e henataromo ihe, Ta'e heamutár katu pe ne xe, ta'e nahetyryk pixik kwaw pe xe.
Amume'u nerer ikatu haw no, Ta'e erexak kar nerer ma'e paw wa'romo ipyta haw ne xe.
Errexak kar neremimume'u ma'e paw wa'romo ipyta haw ne no.
- 3 Newe heze'eg mehe erewazar heze'eg ihewe.
Nekàgaw pupe hemukàg kar wera'u no.

- 4 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, ywy nàñànar wanuwihawete paw umume'u putar nekatu haw wà nehe.
Neremiapo ràm imume'u haw henu mehe wà nehe.

- 5 Ne Tuweharupi Wiko Ma'e ne. A'e tuwihawete umuzàg putar neremiapo kwer ikatu haw rehe zegar haw wà nehe, ta'e nekàgaw nepuràg eteahy haw uhua'u a'e xe.
- 6 Ereiko muite ywate ne.
Nezewe rehe we erezekaiw teko ikàg 'ym ma'e wanehe.
Amo wanuwi wiko wera'u ma'e nupuner kwaw newi uzeàmimaw rehe wà.
- 7 Ikatu 'ym ma'e ihewe izeapo etea'i mehe Heypyro pe ne.
Nekàgaw heypyro heàmàtyr'ymar herehe wakatuwawahy 'ymaw wi.
Heypyro nepuner haw pupe.
- 8 Erezapo putar ma'e neremimume'u kwer paw rupi nehe.
O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, nepuruamutar haw nupaw pixik kwaw nehe.
Erezypyrog nema'erekò haw iapo pà.
Epytu'u zo iapo re nehe.

Tupàn ukwaw ma'e upaw rupi a'e, wiko ywy nàñàñ no*Zegar haw Tawi hemiapo kwer*

- 139**¹ O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, ereme'e herehe.
Hekwaw pe ne.
- 2 Erekwaw heremiapo upaw rupi.
Muite ereiko ihewi. Nezewe rehe we erekwaw hema'enukwaw paw upaw rupi.
- 3 Herexak pe hererekò hema'erekò mehe.
Herexak pe hepytu'u mehe no.
Erekwaw heremiapo.
- 4 Heze'eg 'ym mehe we
Erekwaw heremimume'u ràm.
- 5 Ereiko heywyr upaw rupi.
Heypyro pe ikatu 'ymaw wi nekàgaw pupe.
- 6 Mâràzàwe tuwe hekwaw katu pe nezewe. Nakwaw kwaw ihe.
Nema'ekwaw paw uhua'u a'e.
Napuner kwaw ikwaw paw rehe ihe.

- 7 Ma'e pe apuner heho haw rehe nerekwe wi hehem pà nehe. Aze hehem wer neruwa wi nehe, ma'e pe àzàn putar nehe.
- 8 Aze azeupir ywak rehe nehe, ereiko putar a'e pe nehe. Aze awezyw umàño ma'e kwer wapyta haw pe nehe, ereiko putar a'e pe nehe no.
- 9 Aze awewe kwarahy ihemaw kutyr nehe, Aze azapo hereko haw muite xe wi kwarahy heixe haw kutyr nehe,
- 10 nezewe rehe we nepo hereraha putar nehe. Nezewe rehe we hepytywà pe a'e pe nehe.
- 11 — Pytunaw, hemim pe nehe, apuner mo he'e haw rehe izupe. — Tatainy heywyr har, eiko pytunahy haw romo nehe, apuner mo he'e haw rehe izupe.
- 12 Herexak putar pe nezewe rehe we nehe, ta'e ipytunaw na'ipytun kwaw newe xe. Erexañ katu ma'e pyhaw no. Nuzawy kwaw 'aromo neremixak a'e. Tatainy a'e, ipytunaw a'e no, uzuawygatu newe wà.
- 13 Erezapo heretekwer rehe har paw. Heapo hehy hie pe hereko mehe we.
- 14 Amume'u nekatu haw ihe, ta'e heapo awer xirosiogatu a'e xe. Neremiapo kwer ikatuahy upaw rupi. Akwaw katu ko ma'e ihe.
- 15 Herexak pehekàgwer izeapoapo mehe we ne. Herexak pe hehy hie pe heapoapo mehe we no. Teko naherexak kwaw a'e pe heapo mehe wà.
- 16 Herexak pe hezexak kar 'ym mehe we ne. He'ar ihewe neremimume'u kwer paw Eremuapyk nepape rehe ne wà. A'e 'ar nuhem kwaw imume'u mehe wà rihi.

- 17 O Tupàñ, heta tetea'u nema'enukwaw paw wà. Zawaiw katu nema'enukwaw paw ikwaw paw urewe.
- 18 Aze mo apapar ihe wà, waneta haw uhua'u wera'u mo ywyxig waneta haw wi wà. Azypyrog mo wapapar pà. Apapar wiwi mo aha iteko no. Nezewe rehe we napuner iwer mo a'e paw wapapar haw rehe.
- 19 O Tupàñ, aze mo eremumaw ikatu 'ym ma'e ne wà, herurywete mo ihe. Aze mo awa ipuruzukaiw ma'e utyryk ihewi wà, herurywete mo ihe.
- 20 Uze'eg zemueteahy nerehe wà. Iaiw ma'e umume'u nerer rehe uze'eg mehe wà.
- 21 O Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e, naheakatuwawahy kwaw tuwe nerehe iakatuwawahy 'ym ma'e wanehe ihe. Neàmàtyr'ymar iroahy ihewe wà.
- 22 Naheakatuwawahy kwaw wanehe. Naheakatuwawahy kwaw wanehe azeharomoete. Wiko heàmàtyr'ymar romo wà.
- 23 O Tupàñ, eme'e herehe nehe. Ekwaw hepy'a nehe. Heragaw pe hem'a'enukwaw paw ikwaw pà nehe.
- 24 Ekar ikatu 'ym ma'e iapo haw herehe nehe. Hereraha pe nehe, tuweharupi hereko àwàm piar rupi nehe.
- Tupàñ poromonokatu haw henoz taw**
Zegar haw Tawi hemiapo kwer
- 140¹** O Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e, hepyro pe ikatu 'ym ma'e wanuwi nehe. Hemunyryk kar pe awa upuruzuka ma'e wanuwi nehe.
- ² Tuweharupi umume'u ikatu 'ym ma'e wemiaipo ràm waiko wà.

- Tuweharupi uzàmàtyry'ym
kar amo amo wanupe wà.
- 3 Waapeku nuzawy kwaw
mozaiw iapecu.
Waze'eg nuzawy kwaw puruzuka
haw mozaiw zuru pe har no.
- 4 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
hepyro pe teko ikatu 'ym ma'e
wakàgaw wi nehe.
Hemunyryk kar pe awa ipuruzukaiw
ma'e wanuwi nehe.
Umume'u hereityk àwàm waiko
tuweharupi wà.
- 5 Awa amo wanuwi wiko wera'u ma'e
uzapo miar zuka haw zàwenugara
hepyhyk pà wà.
Umuzaiko kyhapari herape rupi wà.
Omono hezuka àwàm heho àwàm
rupi wà.
- 6 Aze'eg nezewa Tuweharupi Wiko
Ma'e pe. — Ereiko hezar romo ne,
a'e izupe.
— O Tuweharupi Wiko Ma'e, einu
heze'eg newe hepytywà àwàm
henoz mehe nehe.
- 7 Tupàn Wiko Ma'e hezar,
hepyro har ikàg ma'e,
Erezekaiw herehe zeàmàtyry'ymawhu
pe hereko mehe ne.
- 8 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
emono zo wanemimutar ikatu 'ym
wanupe nehe.
Emuzeapo kar zo wanemapiro putar
haw iaiw ma'e nehe.
- 9 Hereityk zo pe heàmàtyry'ymar
wanupe nehe.
Umume'u iaiw ma'e herehe uezapo
ma'e ràm a'e wà. Tuwe a'e iaiw
ma'e u'ar imume'u arer wanehe
nehe.
- 10 Tuwe u'ar tata hâtàpyzgwer
wanehe nehe.
Tuwe amo weityk a'e teko
'yzygwar pupe wà nehe.
Tuwe nupuner pixik kwaw a'e
wi uhemaw rehe wà nehe.

- 11 Tuwe hemu'em ma'e nuiko kwaw
ikàg ma'e romo wà nehe.
Tuwe ikatu 'ymaw wekar awa
ipuruzukaiw ma'e oho wà nehe.
Tuwe umumaw a'e awa wà nehe.
- 12 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
erezekaiw hemetarer 'ym ma'e
wanehe ne. Akwaw nezekaiw
paw ihe.
Ereptyywà ma'e hereko 'ymar
ne wà no.
- 13 Teko nereruzar har a'e wà nehe,
umume'u putar nekatu haw a'e
wà nehe.
Wiko putar nepyr tuweharupi wà nehe.
- Tupàn pe ze'egaw karuk mehe har**
Zegar haw Tawi hemiapo kwer
- 141** 1 O Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e, uruenoz iteko ihe.
EZur na'arewahy hepytywà pà nehe.
Herenu pe newe heze'eg mehe
hepytywà àwàm henoz mehe nehe.
- 2 Einu heze'eg nehe. Tuwe nuzawy
kwaw yhyk hyàkwegatuh ma'e
newe nehe.
Aupir hepo nererataromo newe
heze'eg mehe. Tuwe nuzawy kwaw
ma'e newe imono pyr karuketea'i
mehe har newe nehe.
- 3 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
eiko hezuru izar romo nehe.
Emume'u kar zo ikatu 'ym ma'e
ihewe nehe.
- 4 Ema'ereko hepy'a pe nehe, nezewa
mehe nahepurapo wer kwaw ikatu
'ym ma'e rehe nehe.
Aze ata teko iaiw ma'e wanupi nehe,
ezapo kar zo ikatu 'ym ma'e
ihewe nehe.
Hemunyryk kar pe wakatu 'ymaw
wi nehe.
Hemono kar zo pe wapynykawhu
pe nehe.
- 5 Aze amo Tupàn heruzar har umume'u
heremiapo kwer ikatu 'ym ma'e

- ihewe nehe, aze uzepyk herehe
nehe, ikatu putar ihewe nehe.
Nezewe wiko mo hemyrypar
ài ihewe.
Aze iaiw ma'e umume'u heremapiro
kwer ikatuahy ma'e wà nehe,
na'ikatu kwaw ihewe wà nehe.
Tuweharupi aze'eg Tupàn pe imuzyppyk
kar pà iaiw ma'e wanehe ihe.
- 6** Amo 'ar mehe zauxiapekwér weityk
putar wanuwihaw ita iaiha ma'e wi
wà nehe.
A'e 'ar mehe teko ukwaw putar
heze'eg awer ikatu haw wà.
Azeharomoete heze'eg awer.
- 7** Teko omowomowok zepe'aw
imono honohok pà wà.
Nezewegatete zauxiapekwér
umuhàmuhàz putar a'e tuwihaw
wakàgwer wà nehe no, watym
àwàm huwake wà nehe no.
- 8** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hezar,
azeruzar wiwi nerehe.
Aekar hepyro àwàm iteko no.
Hemumàno kar zo pe nehe.
- 9** Heypyro pe kyhapari imuzaiko pyrer
hepyhyk àwàm wi nehe.
Hemunyryk pe puruzuka haw ikatu
'ym ma'e wanuwi nehe no.
- 10** Tuwe ikatu 'ym ma'e u'ar wemiapo
kwer puruzuka haw zàwenugár
pupe wà nehe.
Tuwe ahem a'e wi hemàno 'ym pà nehe.
- Uze'eg Tupàn pe upytywà àwàm
henoz pà izupe a'e**
- Zegar haw Tawi hemiapo kwer
- 142** ¹ Aze'eg Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e pe hepytywà
àwàm henoz pà ihe.
— Heptytywà pe nehe, a'eahy izupe.
- 2** Aze wyzài ma'e na'ikatu kwaw
ihewe, amume'u izupe.
Aze amo ikatu 'ym ma'e uzeapo
ihewe, amume'u izupe.
- 3** Aze apytu'u wewera'i hemáerekó
haw iapo re,
- A'e ae ukwaw ikatu ma'e ihewe iapo
kar haw a'e.
Heàmàtyry'ymar uzapo hepyhyk àwàm
Herape rupi wà.
- 4** Ame'e hezeake.
Naexak kwaw hepytywà har.
Naheta kwaw hepyro har wà.
Naheta kwaw herehe uzekaiw ma'e wà.
- 5** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
ahapukaz newe hepytywà àwàm
henoz pà ihe.
O Tupàn, ereiko herehe uzekaiw
ma'e romo ne.
Naputar kwaw amo ma'e hereko haw
ihe. Xo ne zo uruputar ihe.
- 6** Herenu pe hepytywà àwàm henoz
mehe nehe,
Ta'e hemàno àwàm uhem etea'i
ihewe xe.
Heypyro pe heàmàtyry'ymar
wanuwi nehe,
Ta'e ikàg wera'u ihewi a'e wà xe.
- 7** Hemunyryk kar pe ma'erahy
heremipuraraw wi nehe.
Amume'u putar nekatu haw
neremiaihu wazemono'og mehe
ihe nehe,
Ta'e nekatu ihewe tuweharupi ne xe.
- Tupàn rehe zeruzar haw*
Zegar haw Tawi hemiapo kwer
- 143** ¹ O Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e, herenu pe newe heze'eg
mehe nehe.
Ezeapyaka katu hereminoz rehe nehe.
Ewazar heze'eg ihewe nehe, ta'e
neretyryk kwaw neremiaihu
wanuwi ne xe. Nekatuahy ne.
- 2** Aiko neremiruze'eg romo ihe.
Ezepyk zo herehe heremapiro kwer
hekuzaromo nehe.
Xo ne zo nekatu. Naheta kwaw amo
ikatu 'ym ma'e iapo 'ymar a'e wà.
- 3** Heàmàtyry'ymar herekar
tuweharupi a'e.
A'e mehe hereityk tuwe a'e.

- Hemunehew kar zemunehew paw tatainy hereko 'ymar pupe.
Aiko teko kwehe umàno ma'e kwer wazàwe ihe.
- 4** A'e rupi apytu'u wewera'i hezeagaw re ihe kury.
Hepy'a ukyze tuwe hemàno àwàm wi.
- 5** 'Ar upaw ma'e kwer wanehe hema'enukwaw.
Hema'enukwaw neremiapo kwer paw wanehe.
Nahereharaz kwaw neremiapo kwer wanuwi.
- 6** Aupir hepô nerenataromo newe heze'eg mehe.
Aiko ywy uxinig ma'e ài. Uputar tuwe 'y a'e. Nezewegatete uruputar tuwe ihe no.
- 7** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, ewazar heze'eg ihewe na'arewahy nehe,
Ta'e nàro kwaw ikatu ma'e ihe kury xe.
Ezeàmim zo ihewi nehe.
Nezewe mehe naiko kwaw Umàno ma'e kwer wapyta haw pe wezyw ma'e wazàwe ihe nehe.
- 8** Azeruzar nerehe.
Emume'u nepuruamutar katu haw ihewe tuweharupi nehe.
Heze'eg uezupir newe.
Exak kar herape ràm ihewe nehe.
- 9** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, hepyro pe heàmàtyry'ymar wanuwi nehe,
Ta'e aexak herehe nezekaiw paw neiromomo ihe xe.
- 10** Ereiko hezar romo.
Hemu'e pe neremimutar iapo haw rhe nehe.
Tuwe nerekwe ikatu ihewe nehe.
Tuwe hereraha pe ikatu ma'e rupi nehe.
- 11** Hemuigo kar wiwi neremimume'u kwer rupi nehe, o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.

- Nekatu ne. A'e rupi hepyro pe ma'erahy heremipuraraw wi nehe.
- 12** Ezuka heàmàtyry'ymar ne wà nehe, ta'e heamutar katu pe ne xe.
Emumaw herehe ipuruzuka wer ma'e ne wà nehe, ta'e aiko neremiruze'eg romo ihe xe.
- Tuwhawete uze'eg Tupàn pe**
Zegar haw Tawi hemiapo kver
- 144** **1** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko itahu zàwenugar hemimaw romo a'e. Pemume'u ikatu haw nehe.
Hemuàgà'y'm zèamàtyry'ymawhu pe a'e.
Hemu'e heàmàtyry'ymar waàmàtyry'ymaw rehe.
- 2** Itahu zàwenugar hemimaw romo hekon a'e. Tapuz imuàtà pyrer hepyro har romo no.
Hemim ikatu 'ymaw wi. Hemunyryk kar zemunehew paw zàwenugar wi no.
Hemim u'yw wi purumimaw zàwe. Azeruzar hehe ihe, herehe izekaiw haw rehe ihe.
Omono ywy nànànar hepuner haw iwy pe wà.
- 3** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Teko umàno amo 'ar mehe upaw rupi a'e wà. Nuiko kwaw ikàg ma'e romo wà.
Màràzàwe tuwe nema'enukwaw wanehe. Màràzàwe tuwe erezekaiw wanehe.
- 4** Teko nuzawy kwaw pytuhemaw wà. Waneko haw nuzawy kwaw ma'e'ág kwerupi ukwaw ma'e wà.
- 5** O Tuweharupi Wiko Ma'e, ewàptymawok ywak newezyw pà nehe.
Epokok wwytyruhu wanehe nehe.
A'e mehe ywàtàxiner uhem putar wanuwi nehe.
- 6** Emur kar iweraw paw neàmàtyry'ymar wamuhàmuhàz pà nehe.

- Emomor neru'yw wamuzàn
kar pà nehe no.
- 7 Ereiko ywate. Epyho nepo nehe.
Herenuhem pe yryhu ohoete ma'e wi
hepyro pà nehe.
Heypyro pe nerehe uzeruzar 'ym ma'e
wapuner haw wi nehe,
- 8 ta'e numume'u pixik kwaw ze'eg
azeharomoete har a'e wà xe.
Hemu'em wà. Umume'u mua'u
uze'eg wà.
- 9 Amuzàg putar amo zegar haw ipyahu
ma'e newe nehe, o Tupàn.
Amupu putar hewioràwiràn 10 ihàm
hereko har nehe, nekatu haw rehe
hezegar pà nehe.
- 10 Ereityk kar waàmàtyry'ymar
tuwihawete wanupe ne wà.
Ereypyro neremiruze'eg Tawi imàno
haw wi no.
- 11 Heypyro pe heàmàtyry'ymar purupe
ma'erahy ipurawar par wanuwi nehe.
Hemunyryk kar pe nerehe uzeruzar
'ym ma'e wapuner haw wi nehe,
ta'e numume'u pixik kwaw ze'eg
azeharomoete har a'e wà xe.
Hemu'em wà.
Umume'u mua'u uze'eg wà.
- 12 Zanera'yw wà nehe, tuwe wiko ma'e
itym pyrer ikàg ma'e ài
wakwàkwàmo mehe wà nehe.
Tuwe zanerazyr wiko izita
ita iapo pyrer
Tàpuzuhu henataromo har ài tàpuzuhu
imupuràg eteahy kar har ài wà nehe.
- 13 Tuwe tàpuz zaneremi'u ràm hyruhu
tynehem temi'u tetea'u pupe nehe.
Tuwe zanereimaw zaneko pe har
imemymemyr tetea'u wà nehe no.
- 14 Tuwe tapi'ak uzemuela tetea'u wà nehe.
Tuwe tapi'ak kuzà nuexak kar kwaw
umemym umàno ma'e kwer romo
wà nehe.
Tuwe teko naheiheihem kwaw
uzemumikahy haw rehe nahu rupi
zaneko haw pe wà nehe.
- 15 Hurywete teko amo ywy rehe har
wà, aze wereko a'e ma'e paw wà.
Hurywete amo teko wà,
aze wereko Tuweharupi Wiko
Ma'e uzar romo wà.
- Tupàn ikatu haw rehe zegar haw**
Zegar haw Tawi hemiapo kwer
- 145** ¹ Hezar heruwiawete, amume'u
putar nehua'u haw nehe.
Tuweharupi amume'u putar nekatu
haw newe nehe.
- ² Tuweharupi amume'u putar nekatu
haw newe nehe.
Amume'u putar nekatu haw purupe
tuweharupi nehe no.
- ³ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uhua'u a'e. Tuwe teko umume'u
ikatu haw wà nehe.
Teko nupuner kwaw uhua'u haw
ikwaw paw rehe wà.
- ⁴ O Tupàn, awakwer umume'u putar
neremiapo kwer wa'yr
wanenataromo wà nehe.
Teko paw umume'u putar neremiapo
kwer ikàg ma'e wà nehe.
- ⁵ Uze'eg putar nekàgaw rehe nepuràg
eteahy haw rehe wà nehe. Uze'eg
putar tuwihawete upuner ma'e
romo nerekohaw rehe wà nehe no.
Hema'enukwaw putar neremiapo
kwer ikatuahy ma'e wanehe nehe.
- ⁶ Uze'eg putar neremiapo kwer ikàg
ma'e wanehe wà nehe.
Amume'u putar nehua'u haw nehe.
- ⁷ Uze'eg putar nekatu haw uhua'u ma'e
rehe wà nehe.
Uzegar putar urywete haw rupi puruwi
nepuir pixik 'ymaw rehe nehe.
- ⁸ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ikatu a'e.
Upurupuhareko katu tuwe no.
Iàrew wikwahy pà.
Upuruamutar katu tuweharupi.
- ⁹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu
teko paw wanupe.

- Uzekaïw katu wemiapo kwer paw wanehe no.
- 10 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, ma'e wikuwe ma'e paw umume'u putar nekatu haw wà nehe. Neremaiihu nerehe uzeruzar ire upytu'u 'ym ma'e wà nehe no, umume'u putar nekatu haw newe wà nehe no.
- 11 Teko paw uze'eg putar nepureruze'egaw ikàgaw rehe wà nehe, ipuràg eteahy haw rehe wà nehe no. Umume'u putar nepuner haw purupe wà nehe.
- 12 Nezewé mehe ywy nànànar ukwaw putar neremaiapo kwer ikàg ma'e wà nehe. Ukwaw putar nepureruze'egaw uhua'u haw wà nehe, ipuràg eteahy haw wà nehe no, ikàgaw wà nehe no.
- 13 Nepureruze'egaw nupaw pixik kwaw nehe. Ereiko putar tuwihawete romo tuweharupi nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo ma'e uze'eg rupi katete tuweharupi a'e. Wyzài ma'e iapo mehe nupuir kwaw wemaiihu wanuwi a'e.
- 14 Upytwà teko a'e wà, aze waneko haw zawaiw katu wanupe. Umupu'äm u'ar ma'e kwer wà.
- 15 Ma'e wikuwe ma'e paw um'e hehe hemiapo ràm ikatu ma'e hào pà wà. Omono temi'u a'e ma'e wanànàn, aze ima'uhez wà no.
- 16 Wamumai'u mehe, Ukatu haw rupi umuhyk kar wama'e wanemi'u rehe we a'e, wikuwe ma'e nànàn a'e.
- 17 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatuahy wyzài ma'e iapo mehe. Wyzài ma'e iapo mehe nupuir kwaw wemaiihu wanuwi a'e.
- 18 Upyta wemaiihu paw wanuwake a'e, Aze wenoz tuwe upytwà àwàm izupe wemu'em 'ym pà wà nehe.

- 19 Tupàn omono wanemimutar wanupe upaw rupi a'e, aze ukyze izuwi a'e wà. Wenu wanehapukaz mehe mào haw wi wapyro pà wà.
- 20 Aze amo uzamutar katu Tuweharupi Wiko Ma'e wà, uzekaïw wanehe a'e wà. Umumaw putar ikatu 'ym ma'e wà.
- 21 Amume'u putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw tuweharupi nehe. Tuwe wikuwe ma'e paw umume'u her ikatu ma'e ikatu haw tuweharupi wà nehe no.
- Tupàn Zaneruhawete tuweharupi har ikatu haw imume'u haw**
- # 146¹
- Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw nehe.
- Tuve hepy'a umume'u tuwe nekatu haw nehe, o Tuweharupi Wiko Ma'e.
- 2 Amumaw putar hekwarahy paw hezar ikatu haw imume'u pà ihe nehe. Amuzàg putar zegar haw ikatu haw rehe herekuwe mehe we ihe nehe.
- 3 Pezeruzar zo teko ikàg ma'e hemetarer katu ma'e wanehe nehe. Pezeruzar zo teko wanehe nehe. Ta'e umào ma'e ràm romo wanekon a'e wà xe. Nupuner kwaw upurupyro haw rehe wà.
- 4 Umào mehe uzewyr putar ywy rehe wà. A'e 'ar mehe we wanemaiapo putar haw upaw tuwe.
- 5 Hurywete teko Zako izar wi upytwà haw ipyhykar wà. Hurywete uzar Tuweharupi Wiko Ma'e rehe uzeruzar ma'e wà.
- 6 Ywak iapo arer romo hekon a'e. Ywy iapo arer romo no. Yryhu iapo arer romo hekon, wanehe har paw iapo arer romo no.

- Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo
tuwe ma'e wemimume'u kwer
rupi katete tuweharupi a'e.
- 7 Aze ikàg ma'e imunar ikàg 'ym ma'e
wama'e rehe nehe, Tupàn uzekaiw
a'e ikàg 'ym ma'e wanehe a'e.
Omono temi'u ima'uhez ma'e
wanupe no.
- Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umuhem kar imunehew pyrer
zemunehew paw wi a'e wà xe.
- 8 Umupyhàgatu kar hehàpyhà 'ym
ma'e wà.
- Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upir
u'ar ma'e kwer wà no.
- Aze teko weruzar Tupàn wà, Tupàn
uzamutar katu a'e teko a'e wà.
- 9 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uzekaiw amo ae ywy rehe arer
zaneywy rehe wiko ma'e wanehe.
Upytwà kuzà imen umàno ma'e
kwer wà. Upytwà kwarer a'e wà,
kuzàtai a'e wà no, aze wanu umàno
wanuwi wà, aze wahy umàno
wanuwi wà.
- Aze ikatu 'ym ma'e umume'u
wemiapo ràm wà, Tupàn nuzapo
kar kwaw wanupe a'e.
- 10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wiko putar tuwihawete romo
tuweharupi nehe.
- O Zeruzarez, nezar wiko putar
tuwihawete romo tuweharupi nehe.
- Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatu haw nehe.

***Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e ikatu haw
imume'u haw***

- 147** ¹ Pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe.
- Ikatu zanezar pe ikatu haw rehe
zanezegar haw.
- Imume'u haw zanemurywete a'e,
ikatu a'e no.
- 2 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo
wi Zeruzarez tawhu hereko a'e.

- Werur wi wemaihu waneruwà
wanereko a'e pe wà.
- Uhàuhàz hemiaihu amo ae ywy
nàn ipyhyk pyrer romo wà.
- 3 Umukatu uzemumikahy tuwe ma'e wà.
Omono muhàg wakutuk awer rehe a'e,
wakixi awer rehe a'e.
- 4 A'e ae umume'u zahytata waneta
àwàm kwehe mehe a'e.
Omono waner wanupe pitàitàigatu
wà no.
- 5 Tupàn Zanezar a'e, uhua'u a'e.
Upuner a'e no.
Ni amo nupuner kwaw ima'ekwaw
paw ikwaw paw rehe wà.
- 6 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umukàg ikàg 'ym ma'e wà.
Ukamik ikatu 'ym ma'e ywy rehe wà.
- 7 Pemuzàg zegar haw Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e pe ikatu
haw imume'u pà nehe.
Pemupu pewioràwiràn zanezar pe
ikatu haw rehe zegar haw imuzàg
pà nehe.
- 8 Upyk ywak ywàkun pupe a'e.
Umugyr kar àmàn ywy rehe.
Umuezuz kar ka'api'i
ywyttyruhu rehe.
- 9 Omono temi'u ma'ea'yr wanupe.
Opoz zàpuuna'ya'yr wemi'u henoz
mehe wà.
- 10 Kawaru ikàg ma'e nuiko kwaw
Tupàn imurywete kar har romo wà.
Zauxiapekwer ukyze 'ym ma'e
numurywete kar kwaw Tupàn wà.
- 11 Izuwi ukyze ma'e a'e wà, a'e ae
umurywete kar a'e wà.
Ipuruamutar katu haw rehe
uzeruzar ma'e a'e wà,
a'e ae umurywete kar a'e wà.
- 12 Emume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe,
o Zeruzarez tawhu.
Emume'u nezar ikatu haw nehe,
o Xiàw ywytyr,

- 13 Ta'e umukàg tawhu hukanaw a'e xe.
Omono uze'egatu teko a'e pe har
wanehe no.
- 14 Numuixe kar kwaw waàmàtyry'yamar
waywyzaw rupi wà.
Omono arozràn ikatu wera'u ma'e
wemiaihu wanupe wanemí'u
ràm romo.
- 15 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umume'u wemiaipo putar haw
purupe a'e.
Aze iho wer amo me, uehm
na'arewahy a'e pe.
- 16 Umugyr kar àmànxig àràpuhàràñ
hawitu zàwenugar.
Umuhàmhàz zuwiri huwixàg
ma'e ywyku'i ìai.
- 17 Umur kar àmàñita a'e, 'y tâtà
huwixàg ma'e ikaika pyrer a'e.
Tuwixàgaw imur mehe ni amo teko
nupuner kwaw izupe wà.
- 18 Umume'u wemimutar.
Na'e 'y tâtà huwixàgahy ma'e typyràn
na'arewahy. Umur kar ywytu.
Umuyryk kar 'y.
- 19 Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u
uze'eg Zako izuapyapyr wanupe.
Omono wemiaipo putar haw
Izaew wanupe. Omono uze'eg
wanupe no.
- 20 Nuzapo pixik kwaw agwer ma'e amo
ae ywy rehe har wanupe.
Amogwer ywy rehe har nukwaw
kwaw ize'eg wà.
- Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatu haw nehe.

*Teko ywy nàñànar wà, ma'e upaw rupi no,
umume'u Tupàn ikatu haw izupe wà*

148¹ Pemume'u Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e
ikatu haw nehe.

Ywak rehe har paw wà,
Pemume'u Tuweharupi Wiko Ma'e
ikatu haw ywate nehe.

- 2 Pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
heko haw pe har paw pe wà,
pemume'u ikatu haw nehe.
Pe zauxiapekwer zàwenugar ywate
har paw pe wà, pemume'u ikatu
haw nehe.
- 3 Kwarahy, zahy. Pemume'u
Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu
haw nehe.
Zahytata heny katu ma'e paw,
pemume'u Tupàn ikatu haw nehe.
- 4 Tuwe ywak ywate har umume'u
ikatu haw nehe.
Tuwe 'y ywak i'aromo har umume'u
ikatu haw nehe.
- 5 Tuwe a'e paw umume'u Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu
haw wà nehe,
Ta'e uze'eg waapo pà a'e xe.
- 6 Umume'u wanen àwàm. Upyta
tuweharupi wenaw rehe wà.
Nupuner kwaw heruzar 'ymaw
rehe wà.
- 7 Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatu haw nehe, ywy rehe
har paw wà.
Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatu haw nehe, miar yryhu
pe har uhua'u ma'e wà, yryhu
ohoete haw no.
- 8 Àmàñ iweraw paw, àmàñita,
àmànxig huwixàg ma'e,
ywàkun, ywytiaw.
Peiko Tupàn ze'eg heruzar har romo.
Pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe.
- 9 Ywytyr wà, ywytyruhu wà,
Ka'ahu wà, ma'ywa'yw wà no,
pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe.
- 10 Ma'ea'yr teko waneimaw wà, miar
hehaite ma'e wà no, pemume'u
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ikatu haw nehe.
Wiràmiri wà, ma'e wie rehe ywy
rehe wata ma'e wà, pemume'u

- Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ikatu haw nehe.
- 11** Tuwihawete wà, teko ywy
nàñànar wà no,
Tuwihaw paw wà,
Tàmuzgwer paw wà no,
pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe.
- 12** Kwàkwàmo wà, kuzàwaza wà,
awa tua'uhez ma'e wà, kuzà
ihya'uhez ma'e wà,
Kwarearer wà, kuzatàigwer wà,
pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe.
- 13** Tuwe umume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw upaw rupi
wà nehe,
Ta'e ikàg wera'u amo wanuwi a'e xe.
Ikàgaw a'e, ipuràg eteahy haw
a'e no, ywy 'ar amo ywak 'aromo
hin a'e wà.
- 14** Umukàg kar teko wemiaihu wà.
A'e rupi hemiruze'eg izuwi upuir 'y
ma'e paw umume'u ikatu haw wà.
Teko Izaew izuapyapyr Tupàn
hemiamutar katu wà, umume'u
putar ikatu haw wà nehe.
- Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatu haw nehe.
- Tupàn ikatu haw rehe zegar haw***
- 149**¹ Pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe.
- Pemuzàg zegar haw ipyahu ma'e
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
pe nehe.
- Imuwete katu har wazemono'ogaw
pe, pemume'u Tupàn ikatu
haw nehe.
- 2** O teko Izaew izuapyapyr wà,
penurywete peapo arer rehe nehe.
Penurywete penuwihawete rehe nehe,
o teko Zeruzarez pe har wà.
- 3** Pemume'u ikatu haw pepynyk
pà nehe.
- Pemume'u ikatu haw imupu pyr
imupumupu pà nehe. Pemume'u
ikatu haw pewioràwiràn
imupumupu pà nehe,
- 4** ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
hemiaihu ikatu izupe a'e wà xe.
Umuigo kar ikàg 'ym ma'e
wàmàtyry'ymar waneityk arer
romo wà.
- 5** Tuwe Tupàn hemiaihu hurywete
wàmàtyry'ymar waneityk awer
rehe wà nehe.
Tuwe uzegar urywete haw rupi
upynykaw pe wà nehe.
- 6** Tuwe umume'u Tupàn ikatu haw
wahy haw rupi wà nehe,
Takihepuku haime katu ma'e
opo pe heraha pà wà nehe,
- 7** ywy nàñànar waneityk àwàm
rehe wà nehe,
Teko nàñànar uzepyl àwàm rehe wà nehe.
- 8** Tuwe uzàpixipixi wanuwhawete
kyhàhàm pupe wà nehe.
Tuwe kyhàhàm tâtà pupe uzàpixipixi
wanàmuz wà nehe.
- 9** Tuwe uzepyl ywy nàñànar Tupàn
ze'eg rupi katete wà nehe.
Nezewé Tupàn hemiaihu weityk
putar wàmàtyry'ymar wà nehe.
- Pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe.
- Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatu haw izupe nehe***
- 150**¹ Pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe.
- Pemume'u Tupàn ikatu haw
hàpuzuhu pupe nehe.
Pemume'u ikàgaw ywak rehe
hexak pyr nehe.
- 2** Pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe,
ta'e uzapo uhua'u ma'e a'e xe.
Pemume'u uhua'u haw ikatu
haw nehe.

- 3 Pemume'u Tupàn ikatu haw xi'äm
tapi'ak i'ak kwer iapo pyrer ipy
pà nehe.
Pemume'u Tupàn ikatu haw
pewioràwiràn imupu pà nehe.
Pemume'u Tupàn ikatu haw
pewioràwiràn pixika'i ma'e
imupu pà nehe.
- 4 Pemume'u Tupàn ikatu haw ipuipu
ma'e imupu pà nehe. Pemume'u
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ikatu haw pepynyk pà nehe.

Pemume'u ikatu haw pewioràwiràn
imupu pà nehe. Pemume'u ikatu
haw xi'äm ipy pà nehe.

- 5 Pemume'u Tupàn ikatu haw
kawawpew imupu pà nehe.
Pemume'u ikatu haw kawawpew
imupuahy pà nehe.
- 6 Wikuwe ma'e paw wà,
pemume'u Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe.

Pemume'u Tupàn ikatu haw nehe.

ZE'EG XIROGATU

Ze'eg xirogatu ikatu haw

1 1 Ze'eg xirogatu Xàrumàw Tawi Izaew
wanuwiawete ta'yri ima'emume'u awer
xe kury.

2 Ko ze'eg xirogatu zanepytwyà putar
ma'ekwaw paw rehe zanemuigo kar pà
wà nehe, pureruze'egaw ikatu ma'e rehe
zanemuigo kar pà wà nehe no.
Ma'enukwaw paw zawaiw katu wera'u
ma'e ukwaw kar putar zanewe wà nehe no.

3 Zanemu'e putar ma'ekwaw katu har ài
zanerekò àwàm rehe wà nehe. Zanemuigo
kar putar teko ikatu ma'e romo wà nehe no.
Wereko katu kar amogwer teko zanewe wà
nehe. Imunar 'ym ma'e romo zanemuigo
kar putar wà nehe no. 4 Upuner teko
ma'ekwaw 'ymar imuigo kar haw rehe teko
ma'ekwaw par romo wà no. Upuner
kwàkwàmo ma'ekwaw par romo wamuigo
kar haw rehe wà no. 5 Ko ze'eg xirogatu
ma'e umuhua'u wera'u putar ma'e kwaw
par wanemigwaw wà nehe. Umu'e uzemu'e
tetea'u ma'e kwer wà nehe no. 6 Ukwaw kar
putar ma'enukwaw paw ze'eg xirogatu
inuromo imim pyrer wà nehe, a'e teko
wanupe wà nehe. Uzemu'e tetea'u ma'e
uzeagaw zawaiw katu ma'e ikwaw pà wà.
Ko ze'eg ukwaw kar putar a'e ma'e wanupe
wà nehe no.

Pureruze'egaw kwàkwàmo wanupe

7 Aze amo heko wer ma'e kwaw katu har
romo a'e nehe, a'e 'ym mehe we nehe, tuwe
ukyze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi a'e
nehe. Ma'e kwaw par 'ym nuzekaiw kwaw
ma'e kwaw paw rehe wà. Na'izemu'e wer
kwaw hehe wà. 8 Hera'yr, ezeapyaka katu
neru ze'eg rehe nehe. Ezekaiw katu nehy
ze'eg rehe nehe no.

9 Aze eremunehew amo àkàg rehe har
ipuràgeteahy ma'e neàkàg rehe, aze
eremunehew neazu'yw imupuràgaw,
nepuràg wera'u putar nehe. Nezewegatete
neru ipurumu'e haw nehy ipurumu'e haw
umukatuahy putar nereko haw nehe no.

10 Hera'yr. Aze awa iaiw ma'e uzeagaw
ikatu 'ym ma'e iapo haw rehe newe wà nehe,
ezapo zo nehe. 11 Nezewe uze'eg putar ru'u
newe nehe. — Ezur ty, xiuka amo zane
wà nehe ty, i'i putar newe wà nehe.
— Zazemurywete kar teko ikatu ma'e
wàmàtyry'ym pà nehe. 12 Wanexak mehe
wikuwe putar wà nehe. Na'ima'eahy kwaw
wà rihi. Ximumaw putar zane wà nehe.

13 Xixak putar ma'e hekuzar katu ma'e nehe.
Zanemunar putar wama'e rehe nehe.
Ximynehem putar zaneràpuz a'e ma'e pupe
nehe. 14 Ezur urerupi nehe. Zanemunar putar
ma'e tetea'u rehe nehe. A'e re ximuza'aza'ak

a'e ma'e zanezeupeupe nehe, i'i putar newe wà nehe.

15 Hera'y'r. Eata zo agwer teko wanupi nehe. Epyta muite wanuwi nehe. **16** Uzàn ikatu 'ym ma'e iapo pà wà. Uzuka teko wyzai 'ar mehe wà no. **17** Aze wiràmiri ume'e iko nerehe a'e nehe, aze a'e 'ar mehe erezapo arapuk izupe nehe, nuixe pixik kwaw ipupe uzepyhyk kar pà a'e nehe. **18** Arapuk zàwenugar a'e awa uzapo waiko wà. A'e ae uvezuka kar putar oho ipupe wà nehe. **19** Aze amo wiko hemetarer katu ma'e romo amogwer teko wàmàtyry'ym pà a'e nehe, a'e ae uvezuka kar putar a'e nehe.

Ma'ekwaw katu haw muranu haw

20 Pezeapyaka katu ko ze'eg rehe nehe. Ma'ekwaw katu haw uhapukaz iko nahu rupi a'e, taw pupe katu haw rehe a'e. **21** Tawhu ukenaw huwake uhapukaz iko. Uhapukazahy teko wazemono'ogaw nànàno.

22 Nezewe uze'eg iko. — Teko he'o ma'e wà. Mâràn 'ar pemumaw putar pene'o haw rehe peneko pà nehe. Mâràn mehe pepytu'u putar ma'ekwaw paw rehe pepuka re nehe. Aipo napékaww pixik kwaw ma'e nehe. **23** Amume'u putar penemiawy kwer peme nehe. Pezeapyaka katu imume'u mehe nehe. Amume'u putar pureruze'egaw ikatu ma'e peme nehe no. Amuza'ak putar hema'ekwaw paw ipehegwer imono pà peme nehe no. **24** Apuenoz ihe. — Pezur nehe, a'e peme. Nacherenu kwaw pe. Napezekaiw kwaw herehe. **25** Hepureruze'egaw iro peme a'e. Hepurumukatu wer peneko haw rehe. Napeputar kwaw imukatu haw. **26** A'e rupi nehe, ikatu 'ym ma'e peme izeapo mehe apuka putar nehe. Pemukyzeahy kar haw ihm mehe aze'eg urywahyahy putar penehe nehe. **27** Pemukyzeahy haw ur putar àmàn ywytuaiw inuromo har ài nehe. Peneko haw zawaiw katu haw nuzawy kwaw ywytuaiw nehe. Apuka putar a'e 'ar mehe nehe. Ma'erahy ipuraraw paw rehe peho mehe nehe, ipuraraw tuwe mehe nehe, apuka putar penehe nehe. **28** Na'e herenoz putar pe nehe. Ihe ma'e kwaw katu haw ihe, nawazar kwaw

peze'eg peme ihe nehe. Herekar putar pe taw nànàno ko nànàno nehe. Naherexak kwaw pe nehe. **29** Napeputar kwaw ma'e kwaw katu haw. — Nurukyze kwaw Tupàn wi ure, peze pezeupe tuweharupi. **30** Naperuzar kwaw hepureruze'egaw. Amume'u penemiawy kwer. Napezekaiw kwaw heze'eg rehe imume'u mehe. **31** A'e rupi pepyhyk putar penemiapo kwer hekuzar nehe. A'e mehe pezemumikahy putar penemiapo kwer rehe nehe. **32** Irañaiw ma'e umàño a'e wà, ta'e ma'ekwaw katu haw iro wanupe a'e xe. Ma'e kwaw 'ymar uzemumaw a'e wà, ta'e waneko haw ikatu wanupe xe. **33** Herenu har uzepyro putar nehe. Ikatuahy putar heko haw nehe. Nukyze kwaw ma'e wi nehe.

Ma'ekwaw katu haw hekuzar haw

2 **1** Hera'y'r, ezemu'e heze'eg newe imume'u pyrer rehe nehe. Nereharaz zo ma'e newe heremiapo kar ràm wi nehe. **2** Ezeapyaka katu ma'e kwaw katu har wanehe nehe. Ezeagaw wapurumu'e haw ikwaw paw rehe nehe no. **3** Azeharomoete ty. Enoz ma'e kwaw katu haw nehe. Ehapukaz ma'e kwaw paw henoz pà nehe no. **4** Teko wekar itaxig parat a'e wà. Wekar temetarer uhua'u ma'e imim pyrer wà no. Ekar agwer ma'e nezewegatete nehe no. **5** Aze erekar agwer ma'e nehe, erekwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi nekyze haw nehe. Erezemu'e putar Tupàn ikwaw paw rehe nehe no. **6** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e, a'e ae umur ma'e kwaw katu haw purupe a'e. Ma'e kwaw katu haw ur izuwi a'e. Ma'e kwaw paw ur izuwi a'e no. **7** Upptywà teko ikatu ma'e wà. Upyro teko imunar 'ym ma'e wà no. **8** Tupàn uzekaiw katu teko amogwer teko wanerekatuhar wanehe a'e. Omonokatu weruzar har wà no.

9 Aze herenu pe nehe, erekwaw putar ikatu ma'e iapo haw nehe. Erekwaw putar pureroko katu haw nehe no, teko wama'e rehe imunar 'ymaw nehe no. **10** Ereiko putar ma'e kwaw katu har romo nehe. Nema'e kwaw katu haw nemurywete kar putar nehe no. **11** Nema'e kwaw paw a'e nehe, nema'e kwaw katu haw nehe no, nepyro putar ikatu 'ymaw wi nehe.

12 Nemunyryk putar ikatu 'ym ma'e iapo haw wi nehe no. Nezewe mehe ereiko putar muitea'u teko hemu'em tetea'u ma'e wanuwi nehe. **13** A'e teko wezar weko haw ikatu ma'e wà. Wiko ikatu 'ym ma'e iapo haw rehe wà. Waneko haw nuzawy kwaw ipytunaw rehe waneko haw. **14** A'e teko ipurapo wer ikatu 'ym ma'e rehe wà. Aze amo uzapo ikatu 'ym ma'e wà, a'e teko hurywete iapo haw hexak mehe wà. **15** A'e teko wiko imunar ma'e romo wà. Ni amo nupuner kwaw wanehe uzeruzar haw rehe wà.

16 A'e rupi erepuner kuzàwyzài wi netrykaw rehe nehe, aze uze'eg puràg rupi ipureraha wer nerehe uker haw pe nehe. **17** Uzerekö mehe kuzà umume'u xo umen puhe uker àwàm zo Tupàn henataromo a'e. Kuzàwyzài heharaz wemimume'u kwer wi. **18** Aze ereho hápuz me hupi nehe, ereiko putar màngo haw piar rupi oho ma'e ài. Hupi oho ma'e nuzawy kwaw umàngo ma'e kwer waptya haw pe wiko ma'e wà. **19** Awa kuzàwyzài pe oho ma'e kwer nukwaw kwaw uzewyr haw rehe weko katu haw pe nehe. **20** A'e rupi, eiko ikatu ma'e ài nehe. Eiko ikatu ma'e romo nehe. **21** Awa ikatu ma'e wà, imunar 'ym ma'e wà, wiko putar xe zaneywy rehe wà nehe. **22** Tupàn upi'ir putar ko ywy nehe, ikatu 'ym ma'e wamono kar pà xe wi nehe. Teko ozo'ok ka'akyr ywy wi wà. Nezewegatete Tupàn ozo'ok putar ikatu 'ym ma'e iapo har zaneywy wi wà nehe no.

Purumu'e haw kwàkwàmò wanupe

3 **1** Hera'yr, nereharaz zo hepurumu'e haw wi nehe. Nema'enukwaw katu hepureruze'egaw rehe tuweharupi nehe. **2** Hepurumu'e haw umueta tetea'u putar nekwarahy newe wà nehe. Neremiapo tetea'u ikatu putar nehe no. **3** Etryyk zo nemiryarpaw wanuwi nehe, neànàm wanuwi nehe. Epytu'u zo Tupàn rehe nezeruzar ire nehe. Emonokatu netryyk 'ymaw nepy'a pe nehe. Emonokatu nezeruzar katu haw nepy'a pe nehe no. **4** Azeerezapo nezewe haw nehe, nekatu putar Tupàn pe nehe. Nekatu putar teko wanupe nehe no.

5 Ezeruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe nepy'a pe azeharomoete nehe. Ezeruzar zo nema'ekwaw paw rehe nehe. **6** Wyzài ma'e iapo mehe nema'enukwaw Tupàn rehe nehe. A'e mehe wexak kar putar neho àwàm ikatu ma'e newe nehe. **7** — Aiko ma'e kwaw katu har romo ihe, ere zo nezeupe nehe. Ekyze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi nehe. Ezapo zo ikatu 'ym ma'e nehe. **8** Nezewe mehe nerekö haw nuzawy kwaw muhàg ikatu ma'e nekutuk awer imukatu haw nehe. Nemupytu'u kar putar ma'erahy ipuraraw ire nehe. **9** Emuwete katu Tupàn nehe. Emono neyyw rehe hezuz ma'e kwer ikatu wera'u ma'e izupe nehe. **10** Azeerezapo nezewe haw nehe, neràpuz temi'u hyru tynehem putar arozràñ pupe nehe. Heta tetea'u putar ma'ywa tykwer newe nehe. Naheta kwaw imonokatu haw izupe nehe, ta'e heta tetea'u putar a'e nehe xe.

11 Hera'yr. Ezekaiw katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe neremiawy kwer imume'u mehe nehe. Einu katu iz'e'eg nehe. Ezapo wi zo a'e ma'e nehe. **12** Awa umume'u putar wa'yr hemiawy kwer izupe a'e nehe, aze uzamutar katu wa'yr a'e nehe. Nezewegatete Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u wemiamutar hemiawy kwer izupe a'e no. **13** Aze awa wexak ma'e kwaw katu haw nehe, hurywete putar nehe. Hurywete putar aze ukwaw ma'e nehe. **14** Ma'e kwaw katu haw ikatu wera'u itaxig parat wi a'e. Hekuzar katu wera'u itazu or wi a'e no. **15** Ma'e kwaw katu haw ikatu wera'u ita hekuzar katu ma'e wi. Zaneremimutar paw na'ikatu kwaw izàwé. **16** Ma'e kwaw katu haw omono wiwi heko haw teko wanupe. Irukua'u waneko haw. Umur temetarer wanupe no. Amo teko uze'egatu a'e teko wanehe wà no. **17** Ikatu wera'u waneko haw no. Wexak kar wanemapiro ràm paw wanupe no. **18** Ma'e kwaw katu har romo uzeapo ma'e kwer hurywete wà. Ma'e kwaw katu haw umuigo kar tuwe wà no.

19 Uma'ekwaw katu haw rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo ywy a'e.

- Uma'ekwaw paw rupi umuapyk
ywak henaw rehe no.
- 20** Ima'ekwaw katu haw umuyryk
kar yryhu paw.
Umugyr kar àmàñ ywàkun wi ywy
rehe no.

21 Hera'yr, ereko ma'e kwaw katu haw tuweharupi nehe. Ekwaw katu ma'e tuweharupi nehe no. Emuhem kar pixik zo nezewi ne wà nehe. **22** Nemuiigo kar putar wà nehe. Umur putar nerekoye katu haw newe wà nehe. Nerurywete putar nehe. **23** Ereata putar pe ikatu ma'e rupi nehe. Nerezepyapi kwaw nehe. **24** Ne'aw mehe nerekoye kwaw nehe. Eremumaw putar ptyun gatu neker katu pà nehe, neme'e 'ym pà nehe. **25** Nanema'enukwaw kwaw ikatu 'ymaw na'arewahy uezapo ma'e ràm rehe nehe. Agwer iaiw paw u'ar teko ikatu 'ym ma'e wanehe ywytuaiw ài.

26 Nu'ar kwaw nerehe nehe, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nepyk putar a'e nehe xe. Nanemu'ar kar pixik kwaw puruzuka haw pupe nehe no. **27** Tuweharupi nehe, aze erepuner nehe, eptyywà ma'e hereko 'ymar ne wà nehe. **28** — Xo pyhewe zo nehe, ere zo neruwake har pe nehe, aze erepuner ipptyywà haw rehe kutàri nehe. **29** Emume'u zo ikatu 'ym ma'e neremiapo ràm neruwake har ikutyr nehe. Wiko neruwake a'e. Uzeruzar nerehe. **30** Eze'eg ahayah zo teko newe ikatu 'ym ma'e iapo pixik 'ymar wanupe nehe. **31** Nerewyrowyroahy zo puruzukaiw ma'e wanehe nehe. Ezapo zo ma'e wanemiapo zàwenugar nehe. **32** Ta'e ikatu 'ym ma'e iapo har iro Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà xe. Wiko ikatu ma'e wamyrpar romo. **33** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono uze'egaiw ikatu 'ym ma'e wanàpuz rehe a'e. Omono uze'egatu ikatu ma'e wanàpuz rehe a'e. **34** Aze amo uze'eg urywahyahy hehe wà, a'e ae uze'eg urywahyahy a'e teko wanehe a'e no. Upptyywà ikag 'ym ma'e wà. **35** Teko uze'egatu putar ma'e kwaw katu har wanehe wà nehe. Ma'e kwaw 'ymar imaranugar wi wi wera'u putar wà nehe.

Ikatuahy ma'ekwaw katu haw

4 ¹Ta'yir wà. Pezeapyaka katu penu wapurumu'e haw rehe nehe. Pezekaiw waze'eg rehe nehe. Nezewe mehe pekwaw putar ma'e nehe. ²Hepurumu'e haw ikatuahy a'e. A'e rupi, pema'enukwaw hepureruze'egaw rehe nehe. ³Hekwarer mehe naheka kwaw amo heru ta'yr izupe. ⁴Heru hemu'e hekwarer mehe. — Nema'enukwaw heze'eg rehe nehe, i'i ihewe. — Nereharaz pixik zo izuwi nehe. Ezapo ma'e heze'eg rupi nehe. A'e mehe ereiko putar nehe. ⁵Ezeagaw ma'e kwaw katu haw iphyhk pà nehe. Ezeagaw ma'e kwaw paw hereko pà nehe. Nereharaz zo heze'eg wi nehe. Etyryk zo heremimume'u kwer wi nehe. ⁶Etyryk zo ma'e kwaw katu haw wi nehe. Nezewe mehe uzekaiw putar nerehe nehe. Ezamutar katu ma'e kwaw katu haw nehe. Nezewe mehe umukatu nerekoye haw nehe. ⁷Aze ereputar ma'e kwaw katu haw nehe, iphyhk 'ym mehe we emekuzar nehe. Neremipyhyk kwer paw emono ma'e kwaw paw hekuzaromo nehe. ⁸Ezamutar ma'e kwaw katu haw nehe. Nezewe mehe nemuiigo kar putar ikag ma'e romo nehe. Ezàzuwan ma'e kwaw katu haw nehe, nezewe mehe teko uze'egatu putar nerehe wà nehe. ⁹Ma'e kwaw katu haw uezapo putar nemupuràgaw romo nehe. Nuzawy kwaw neàkàg rehe har ipuràgeteahy ma'e newe nehe.

¹⁰Ezeapyaka katu nehe, hera'yr. Aze ereruzar heze'eg newe heremimume'u nehe, nerekoye haw ipuku putar nehe. Kwarahy tetea'u eremumaw putar nerekoye pà nehe. ¹¹Urumu'e ma'e kwaw katu haw piar rehe ihe. Urumu'e ikatu haw rehe nerekoye haw no. ¹²Aze ereata ma'e kwaw katu haw rehe nehe, ikatu 'ymaw nanemupytu'u kar kwaw neata re nehe. Nerezepyapi kwaw nezàn mehe nehe no. ¹³Tuweharupi nema'enukwaw ma'e rehe nezemu'e haw rehe nehe. Ikatu haw rehe neata haw uezapo nerekoye haw romo. Emonokatu nehe. Eityk zo nehe. ¹⁴Eho zo ikatu 'ym ma'e waho àwàm me nehe. Ezapo zo ma'e wanemiapo zàwenugar nehe. ¹⁵Ezapo zo wanemiapo nehe. Etyryk ikatu 'ymaw wi nehe. Emàmàñ izywyr neata mehe

nehe. **16** Aze ikatu 'ym ma'e nuzapo kwaw amo ikatu 'ym ma'e amo 'ar mehe wà, nuker katu kwaw a'e 'ar mehe wà. Ume'e oho waiko amo pe ma'erahy ipuraraw kar àwàm hekar pà wà. Xo iapo re zo uker katu wà. **17** Ikatu 'ym ma'e iapo haw nuzawy kwaw wanemi'u. Puruzuka haw nuzawy kwaw ma'ywa tykwer wanupe.

18 Teko ikatu ma'e wanape nuzawy kwaw kwarahy heny haw izi'itahy mehe har. Uhyape katu wera'u oho iko te 'aromo a'e. **19** Ikatu 'ym ma'e wanape ipytunahy pytunaw ài. U'ar uzepyapi pà amo ma'e rehe. Nupuner kwaw a'e ma'e hexakaw rehe wà.

20 Hera'yr, ezekaiw heze'eg rehe nehe. Ezeapyaka heremimume'u rehe nehe. **21** Emunyryk kar pixik zo newi nehe. Nema'enukwaw hehe nehe. Ezamutar nehe no. **22** Umur putar kwarahy tetea'u ikwaw par wanupe nehe. Huhàg putar wà nehe no. **23** Ezekaiw katu nema'enukwaw paw rehe nehe. Ta'e nema'enukwaw paw wiko nerekohaw izar romo a'e xe. **24** Emume'u pixik zo temu'emaw nehe. Emume'u pixik zo ze'eg iaiw ma'e nehe. **25** Eme'egatu nerendaromo nezeruzar haw rupi nehe. Ezemumew zo nehe. Nemaranugar zo nehe. **26** Nema'enukwaw katu neremiapo ràm rehe nehe. Nezewe mehe ikatu putar neremiapo ràm upaw rupi nehe. **27** Etryk ikatu 'ymaw wi nehe. Tuweharupi eata nerendaromo nehe. Epia pixik zo nehe. Ehem zo pe ikatu ma'e wi nehe.

Eho zo kuzàwyzài wapry nehe

5 **1** Hera'yr. Ezekaiw heze'eg rehe nehe. Ta'e aze'eg hemae' kwaw katu haw rupi hemae' kwaw paw rehe ihe xe. **2** Nezewe mehe erekwaw putar neremiapo ràm nehe. Neze'eg wexak kar putar nema'e kwaw paw purupe nehe no. **3** Kuzàwyzài izuru hete katu hair ài. Wazurupyter haw hete katu uri kawer ài. **4** Nezewe rehe we nehe, ipuhe neho re nehe, xo iro haw zo upyta putar nerehe we nehe. Xo ma'erahy ipuraraw paw zo heta putar newe nehe. **5** Kuzàwyzài uwezyw oho iko umàno ma'e kwer waptya haw pe. Hape a'e, iata haw a'e, nuzawy kwaw màno haw

piar a'e. **6** A'e kuzà nuwata kwaw purumuigo kar haw piar rupi a'e. Wata e oho iko. Nukwaw kwaw wata e haw.

7 Ezeapyaka katu kury, hera'yr. Nereharaz zo heremimume'u kwer wi nehe. **8** Etyryk agwer kuzà wanuwi nehe. Eho zo wanàpuz ukenaw huwake nehe. **9** Aze eroho wapry nehe, teko upytu'u putar nerehe uze'egatu re wà nehe. Uze'egatu putar amo wanehe wà nehe. Awa puruzukaiw ma'e nezuka putar kwàkwàmo romo nerekohaw mehe we a'e wà nehe. **10** Azeharomoete teko neremigwaw 'ym o'ok putar neremetarer paw newi wà nehe. Nema'erekohaw awer rupi neremipyhyk kwer oho putar amo wapo pe nehe. **11** Nekuhem putar nerupaw rehe nemàno àwàm hàro haw rehe nehe. Mewe katu neretekwer uzemumamumaw putar nehe. **12** Na'e ereze'eg putar nezewe nehe. — Azeharomoete pureruze'egaw iro ihewe a'e. Naenu pixik kwaw pureruze'egaw ihe, amo ihewe imume'u mehe ihe. **13** Naenu kwaw hemu'e har waze'eg. Nazekaiw kwaw wanehe. **14** A'ar tarìa'i maranugar haw pupe amo wanenataromo.

15 Xo neremireko puhe zo echo nehe. Xo a'e zo ezamutar katu nehe. **16** Aze uzexak kar nera'yr amo ae kuzà wanehe we wà nehe, a'e nera'yr nuzapo pixik kwaw ikatu haw newe wà nehe. **17** Tuwe itua'u nera'yr nepytywà pà wà nehe. Tuwe na'itua'u kwaw amo waptywà pà wà nehe. **18** Nerurywete neremireko rehe we nehe. Ereroko kuzàwaza neremireko romo nekwàkwàmo mehe. Eiko hurywete ma'e romo a'e kuzà rehe we nehe. **19** Ipuràgeteahy a'e. Hexakaw ipuràgeteahy arapuhà hexakaw ài. Tuwe umàmàn neywyrr neamutar katu haw rehe we nehe. Tuwe ipuràgeteahy haw nemurywete kar tuweharupi nehe no. **20** Hera'yr. Mâràzàwe tuwe erezamutar amo kuzàwyzài. Mâràzàwe tuwe ereputar amo ae hemireko ipuràgaw. **21** Tupàn ukwaw neata haw. Wexak neremiapo paw no. **22** Awa iaiw ma'e uzapo ikatu 'ym ma'e a'e. Hemiaipo kwer uezapo ipyhykaw romo. Hemiaipo kwer ikatu 'ym ma'e nuzawy kwaw kyhapari pira pyhykaw.

Upyhyk wapo arer. **23** Umànò a'e, ta'e nuzeruze'eg kwaw a'e xe. He'o haw uhua'u ma'e weraha itym àwàm pe nehe.

Amo pureruze'egaw no

6 **1** Hera'yr. Aze amo unewer amo pe a'e, aze nupuner kwaw imekuzar haw rehe nehe, aipo ereiko imekuzar àràm romo ne. **2** Aipo eremume'uahy imekuzar haw tuwihaw wanenataromo. Aipo temetarer izar uputar wemetarer iko. **3** Aze ereiko nezewe, ereiko temetarer izar hemiruze'eg romo kury. Heta nehem àwàm newe. Eze'eg echo na'arewahy unewer ma'e pe kury. — Hepurumunàn wer heze'eg awer rehe nehe, ere izupe. — Tuwe ahem izuwi nehe, ere izupe. **4** Eker zo nehe. Epytu'u zo nehe. **5** Ezàn nehem pà a'e arapuk wi nehe. Wiràmiri uwewe oho uzemi'ikar ma'e wi wà. Arapuha uzàn izuwi wà no. Nezegatete ehem echo a'e teko wanuwi nehe no.

6 Iranahy ma'e. Ezemu'e echo tahiw wanehe neme'e pà nehe. **7** Naheta kwaw wanuwhaw. Naheta kwaw waneruze'egar. Naheta kwaw wanàmuz. **8** Nezewe rehe we omonokatu wemi'u ràm ipo'o haw 'ar rehe wà. A'e mehe heta putar wanupe ipo'o haw 'ar 'ym mehe nehe. **9** Iranahy ma'e. Mâràn 'ar eremumaw putar ne'aw pà nehe. Mâràn mehe erepu'äm putar nehe.

10 Na'e uze'eg iranahy ma'e. — Aker wewera'i putar ihe. Amuzekumàn putar hezywa hepytu'u wewer pà nehe kury. Nan kwehe tete apu'äm putar nehe, i'i mua'u.

11 Iker mehe we hemetarer 'ymaw ur putar izupe imunar ma'e takihe herur har ài nehe.

12 Awa ikatu 'ym ma'e a'e wà, iaiw ma'e a'e wà, wiko tuweharupi temu'emaw imume'u pà wà. **13** Umuwàri weha opoe'eg pà amo wanupe hemu'em pà wà. **14** Upy'a iaiw ma'e pupe tuweharupi umume'u wemapiro ràm ikatu 'ym ma'e oho waiko wà. Umume'u temu'emaw teko nànàn wà, ma'e kwaw par 'ym romo wamuigo kar pà wà. **15** A'e rupi iaiw paw u'ar putar wanehe na'arewahy nehe. Nupuner kwaw uhemaw rehe wà nehe.

16-19 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e na'ikatuhawahy kwaw 7 ma'e rehe a'e. Aze teko uzapo a'e ma'e wà, wikhawah tuwe wanupe a'e. Amume'u putar a'e 7 ma'e xe nehe kury.

Wiko wera'u ma'e romo teko haw. Apoku hemu'em ma'e. Po teko ikatu ma'e wazuka har. Py'a iaiw ma'e rehe ipuruapo we har. Py ikatu 'ym ma'e iapo haw pe uzàn ma'e. Hemu'em ma'e temu'emaw tuwihaw wanenataromo imume'u har. Teko wanupe wamyrypar wàmàtyry'ym kar har.

Kuzàwyzài puhe oho haw ikatu 'ymaw

20 Hera'yr. Ezapo ma'e neru ze'eg rupi nehe. Nereharaz pixik zo nehy ipurumu'e awer wi nehe. **21** Emonokatu waze'eg nepy'a pe nehe. **22** Wapurumu'e haw wexak kar putar nerape ràm neata mehe nehe. Uzekaïw putar nerehe pyhaw nehe. Nereruze'eg putar 'aromo nehe no. **23** Wanemiapo kar haw nuzawy kwaw tatainu uhyape katu ma'e. Neremiawy kwer nemu'e putar nerekö katu àwàm rehe nehe no. **24** Nepyro putar a'e kuzàwyzài wi wà nehe, iz'e newe ikatu 'ym ma'e iapo kar har wi wà nehe no. **25** Tuwe ipuràgeteahy haw nuzapo kar kwaw ikatu 'ym ma'e newe nehe. Tuwe heha nanereraha kwaw iker haw pe nehe, ipuhe nehe. **26** Wyzài awa upuner kuzàwyzài puhe oho haw rehe temetarer pixika'i ma'e rehe a'e. A'e re a'e awa umekuzar putar ipuhe oho awer weko haw pupe nehe.

27 Aipo erepuner tata ne'uwar romo imono haw rehe nehe. Aipo nuwapy kwaw neretymà nehe. **28** Aipo erepuner tata hâtapyzgwer rehe neata haw rehe. Aipo tata nuwapy kwaw nepy nehe. **29** Wemireko 'ym puhe uker ma'e nuzawy kwaw tata 'aromo wata ma'e. Aze uzapo agwer ma'e, upuraraw putar ma'erahy tetea'u nehe. **30** Aze amo imunar temi'u rehe uma'uezaw imumaw pà nehe, teko nuze'eg zemueteahy kwaw a'e awa rehe wà nehe. **31** Aze wexak imunar mehe wà, umekuzar a'e temi'u 7 haw a'e. Omono uma'e paw a'e temi'u

izarer pe nehe. **32** Awa wemireko 'ym puhe oho ma'e iranaiw a'e. Uzemumaw iko a'e. **33** Imaranugar putar nehe. Amo upetek putar a'e awa wà nehe. Imaranugar haw nukàzym pixik kwaw nehe. **34** A'e kuzà imen wikwahy putar a'e nehe. Ta'e hewyrowyroahy a'e xe. Uzepyk putar hehe upytu'u 'ym pà nehe. **35** Nuputar kwaw hekuzar. Aze hemireko puhe uker ma'e kwer omono ma'e tetea'u izupe nehe, nezewe rehe we nupytu'u kwaw wikwahy re nehe.

7 **1** Hera'yr. Nema'enukwaw heze'eg rehe nehe. Nereharaz zo hepureruze'egaw wi nehe. **2** Ezapo heremiapo kar haw nehe. A'e mehe erekuwe putar nehe. Erezekaiw katu nereha rehe. Nezewegatete ezekaiw katu heremiapo kar haw rehe nehe no. **3** Emonokatu hepurumu'e haw nepy'a pe nehe. **4** Ererekoo ma'e kwaw katu haw nereinyr ài. Ereko ma'e kwaw paw nemrypar neremiamutar wera'u ài nehe no. **5** Nemonokatu putar muite kuzàwyzai wanuwi a'e wà nehe. Agwer kuzà uze'egatu awa wanupe wamur kar pà upuhe a'e wà. Ma'e kwaw katu haw nemonokatu putar agwer kuzà wanuwi wà nehe.

Kuzà ikatu 'ym ma'e

6 Amo 'ar mehe ame'e heràpuz hukenaw ywate har rupi ihe. **7** Aexak kwàkwàmo tetea'u ma'e kwaw par 'ym nahu rupi ihe wà. Amo pitài iranaiw tuwe a'e. **8** A'e kwàkwàmo wata oho iko nahu rupi amo kuzà hàpuz huwake pe za'akaw huwake a'e. Ukwaw hàpuz huwake'i. **9** Pyhaw kury. Ipytun kury. **10** A'e kuzà oho huwàxi pà kury. Hopoz nuzawy kwaw kuzàwyzai hopoz. Ipureraha wer a'e kwàkwàmo rehe uker haw pe. **11** Uze'egahy a'e. Nuweruzar kwaw tuwihaw ze'eg wà. Tuweharupi wata oho nahu rupi no. **12** Upyta amo pe za'akaw rehe awa hàro pà. Amo 'ar rehe wàro amo pe rupi. Amo 'ar rehe wàro teko wazemono'ogaw pe katu pe. **13** Na'e uhem kwàkwàmo huwake kury. Uzurupyter. Na'e ume'e hehe umaranugar 'ym pà izupe uze'eg pà kury. **14** — Azuka kar ma'e'a'yr kwez Tupán henataromo ihe. Ho'o kwer iphegwer amonokatu heràpuz me.

15 A'e rupi ahem tuwà nerekar pà kury. Hepuruàwàxi wer nerehe. Ereiko xe. **16** Amupuràg herupaw ihe, ipuràgeteahy ma'e Ezit wi herur pyrer pupe ipyk pà ihe. **17** Amono na'iruz kàpuhàg hyàkwegatu ma'e hehe no: miha, aroe, kaner iputyr. **18** Ezur herupi nehe. Ximumaw pytun gatu a'e ma'e iapo pà nehe. Zanerurywete putar zanezeàzuwàzuwàn pà nehe. Ximumaw amo 'ar nezewe nehe. **19** Hemen nuiko kwaw heràpuz me. Muite wata oho. **20** Weraha wemetarer tetea'u uezupi. Xo amo 'ar pawire uzewyr putar nehe, i'i kuzà kwàkwàmo pe.

21 Nezewe wagaw upuràg eteahy haw pupe. Ize'eg ikatu izupe. **22** Na'arewahy oho hupi kury. Nuzawy kwaw tapi'ak uzuka àwàm pe oho ma'e. Nuzawy kwaw miar uzemi'ikar ma'e kutyry oho ma'e. **23** U'yw uzywà putar ma'e'a'yr izà'a nehe. Nuzawy kwaw wiràmiri upyhykaw pupe wixe ma'e. Wiràmiri nukwaw kwaw umàno etea'i àwàm.

24 Ezeapyaka katu heze'eg rehe kury, heràyr. Ezekaiw katu heremimume'u ràm rehe nehe. **25** Emono zo nepy'a agwer kuzà wanupe nehe. Eata zo haikweromo nehe, ekar zo nehe. **26** Ta'e umuaiw awa tetea'u waneko haw a'e xe. Uzuka kar awa tetea'u a'e wà no. Teko nupuner kwaw waneta haw ipapar haw rehe wà. **27** Aze ereho a'e kuzà hàpuz me nehe, umàno ma'e kwer wapyta haw pe oho ma'e romo ereiko putar nehe. Pe iaikwera'i ma'e rupi oho ma'e ài ereiko putar nehe.

Ma'e kwaw katu haw ikatuahy

8 **1** Pezeapyaka katu nehe. Ma'e kwaw katu haw uhapukaz iko a'e. Ma'e kwaw paw penenoz iko wahy haw rupi no. **2** Ma'e kwaw katu haw ywytyr apyr hekon. Pe iwyry no, pe za'akaw pe no. **3** Wiko tawhu pe teixe haw pe no, ukenuhu huwake no. Uhapukaz iko. **4** Aze'eg teko peme upaw rupi ihe. Aenoz ma'e teko ywy rehe har paw wanupe no.

- 5 Kwàkwàmo romo ereiko aipo. Aipo nerekwaw katu kwaw ma'e tetea'u. Ezemu'e ikatu 'ymaw wi netryrkaw rehe nehe.
Aipo iranaiw ma'e romo ereiko. Ezemu'e ma'e kwaw paw rehe nehe.
- 6 Ezeapyaka nehe. Ta'e amume'u ikatu ma'e teko ihe xe.
Heremimume'u paw ikatu a'e.
- 7 Heremimume'u azeharomoete a'e. Ta'e naheakatuwawahy kwaw temu'emaw rehe ihe xe.
- 8 Heremimume'u paw azeharomoete a'e. Ni pitài heremimume'u nahemu'em kwaw purupe. Namume'u kwaw temu'emaw.
- 9 Ma'e kwaw katu har ukwaw katu ma'e paw a'e. Ma'emume'u awer tetea'u henu katu har ukwaw katu ma'e a'e.
Nazawaiw kwaw ikwaw paw izupe.
- 10 Aze amo umum'e hepurumu'e haw imono àwàm newe nehe, aze umume'u itaxig parat imono àwàm newe nehe no, epyhyk hepurumu'e haw nehe. Hekuzar wera'u parat wi. Hekuzar katu wera'u itazu or wi no.
- 11 Aiko ma'e kwaw katu haw romo ihe. Herekuzar katu wera'u itapuràg hekuzar katu ma'e wi ihe.
Neremimutar paw heavy a'e. Hekatu wera'u ihe.
- 12 Aiko ma'e kwaw katu haw romo ihe. Na'iruz ma'e heta ihewe: uzeapo ma'e kwer kwaw paw, ma'e kwaw paw, weko haw hexak katu haw.
- 13 Aze amo ukyze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi, a'e mehe a'e teko na'iakatuwawahy kwaw ikatu 'ymaw rehe.
Naheakatuwawahy kwaw teko waneko wera'u haw rehe ihe.—Hekàg wera'u newi. Hekatu wera'u newi, aze i'i amo, naheakatuwawahy kwaw hehe ihe.
- Pe ikatu 'ym ma'e iro ihewe. Temu'emaw iroahy ihewe no.
- 14 Amume'u heremipaò ràm.
A'e re azapo a'e ma'e.
Akwaw katu ma'e ihe. Hekàg no.
- 15 Apytywà tuwihawete wapureruze'eg mehe ihe wà.
Apytywà tuwihaw waze'eg iapo katu mehe ihe wà no.
- 16 Tuwihaw upureruze'eg katu wà, ta'e apytywà ihe wà xe.
Apytywà tàmuz ihe wà. Apytywà teko upuner ma'e ywy rehe har ihe wà no.
- 17 Azamutar katu heamutar katu har. Herekar har herexak putar nehe.
- 18 Heremetarer katu ihe. Teko hererekò katu wà. Aiko tuwihaw ài wanupe. Heta tetea'u ma'e ihewe. Areko katu teko ihe wà no.
- 19 Teko wanupe heremimono kàràm hekuzar wera'u or ikatuahy ma'e wi a'e.
Ikatu wera'u parat ikatuahy ma'e wi no.
- 20 Ata pe munar 'ymaw rupi ihe.
Ata purereko katu haw ipypor rupi no.
- 21 Amono temetarer heamutar har wanupe.
Amynehem wanàpuz temetarer pupe no.
- 22 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heapo amogwer ma'e paw wapo 'ym mehe we a'e.
Hemiapo kwer kwehe wera'u arer iapo 'ym mehe we heapo a'e.
- 23 Kwehe heapo a'e, izypy mehe ywy iapo 'ym mehe we a'e.
- 24 Azexak kar yryhu izexak kar 'ym mehe we.
Naheta kwaw ytzuzàmaw a'e 'ar mehe rihi.
- 25 Azexak kar ywytyruhu izexak kar 'ym mehe we.
Tupàn umuapk ywytyr wanenaw rehe wà. A'e 'ym mehe we heapo a'e.

- 26 Tupàn heapo ywy iapo 'ym mehe we,
ka'a iapo 'ym mehe we no.
Te ywy pixika'i ma'e izypy mehe
arer iapo 'ym mehe we heapo a'e.
- 27 Aiko a'e pe ywak henaw rehe
imuapyk mehe,
ywak iahykaw yryhu rehe imono
mehe no.
- 28 Aiko a'e pe ywàkun ywak rehe
imono mehe,
ytyuzàmaw yryhu wy pe har ip'e a
mehe no.
- 29 — Ezeupir zo xe wi nehe,
i'i 'y pe kwehe mehe.
Aiko a'e pe ize'eg mehe. Omono ywy
izypyrogaw ywy iwy pe no.
Aiko a'e pe imono mehe no.
- 30 Aiko huwake ma'e iapo àwàm
imume'u har romo.
Tuweharupi hemurywete kar
a'e mehe.
Herurywete henataromo a'e mehe no.
- 31 Herurywete ywy rehe.
Teko hemurywete kar a'e wà no.
- 32 Pezeapyaka katu kury,
kwàkwàmo wà.
Pezapo ma'e heremimume'u kwer
rupi nehe. Nezewe mehe
penurywete putar nehe.
- 33 Apumu'e amo ze'eg rehe.
Pezem'u'e a'e ze'eg rehe nehe.
Peiko ma'e kwaw katu har romo
nehe. Peityk zo ko purumu'e haw
nehe.
- 34 Henu har hurywete putar wà nehe.
heràpuz ukenaw rehe upyta ma'e wà,
heràpuz pupe wixe àwàm hàro
har wà.
- 35 Ta'e herexakar wexak putar weko
haw a'e nehe xe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
hurywete putar hehe a'e nehe no.
- 36 Herexak 'ymar umuaiw putar weko
haw nehe. Herehe iakatuwawahy
'ym ma'e paw uzamutar umàno
haw a'e wà.

***Ma'e kwaw katu haw,
ma'e kwaw katu 'ymaw no***

9 1 Ma'e kwaw katu haw uzapo wàpuz 7
izyta wanehe a'e. 2 Uzuka kar ma'ea'y
mynykaw pe wemi'u ràm romo wà.
Umuàgà'y'm ma'ywa tykwer. Umuàgà'y'm
ywyrapew wamai'u haw romo no.
3 — Pehapukaz peho ywytyr tawhu pe har
iaihwa wera'u ma'e rehe nehe, i'i wemiruze'eg
wanupe. 4 — Peixe nehe, teko iranaiw ma'e
wà, peze wanupe nehe, penehapukaz pà
nehe, i'i wanupe. Izar uze'eg a'e teko ma'e
kwaw 'ymar wanupe. 5 — Pezur nehe. Pe'u
temi'u heràpuz me har nehe. Pe'u ma'ywa
tykwer heremimùàgà'y'm pyrer nehe no.
6 Pehem iranaiw ma'e wanuwi nehe. Peiko
katu nehe. Peata ma'e kwaw paw piarupi
nehe, i'i wanupe.

7 Aze eremume'u hemiapo kwer ikatu 'ym
ma'e amo wiko wera'u ma'e pe nehe, nuenu
katu kwaw neze'eg nehe. Uze'eg zemuetahy
putar newe nehe. Aze erezeagaw awa
ikatu 'ym ma'e imukatu pà nehe, nemuiquo
kar putar ikàg 'ym ma'e romo teko
wanenataromo a'e nehe. 8 Emume'u pixik zo
hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e awa amo
wanuwi wiko wera'u ma'e pe nehe. Ta'e
na'iakatuwawahy kwaw nerehe a'e re nehe
xe. Aze eremume'u hemiapo kwer ikatu 'ym
ma'e amo ma'e kwaw katu har pe nehe,
nemuawate putar a'e nehe. 9 Aze eremu'e
amo ma'e kwaw katu har wyzài ma'e rehe
nehe, ukwaw katu wera'u putar ma'e a'e re a'e
nehe. Aze eremume'u wyzài ma'e teko ikatu
ma'e pe nehe, ima'e kwaw katu haw uhua'u
wera'u putar a'e re nehe.

10 Aze nerekwo wer ma'e kwaw katu har
romo nehe, a'e 'ym mehe we ekyze Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e wi nehe. Aze
erekwaw Tupàn iakatuahy ma'e nehe, a'e mehe
erekwaw putar ma'e nehe. 11 Ma'e kwaw katu
haw umumaw kar putar kwarahy tetea'u newe
nehe. Ipukua'u wera'u putar nerekwo haw nehe.
12 Aze ma'e kwaw katu har romo ereiko nehe,
ikatu putar nerekwo haw nehe. Aze ereze'eg
urywahyahy ma'e paw rehe nehe, ne ae
repuruaraw putar ma'erahy a'e rupi nehe.

13 Ma'e kwaw katu haw heta 'ymaw a'e, nuzawy kwaw kuzà he'o ma'e a'e, nuzawy kwaw kuzà iranaiw ma'e ma'e kwaw 'ymar a'e. **14** Wapyk wàpuz ukenaw huwake. Aze ru'u wapyk wytyr iaiha wera'u ma'e tawhu pe har iapyr. **15** Teko ukwaw oho huwake uma'e rehe uma'enukwaw pà wà. A'e kuzà uhapukaz wanupe. **16** — Peixe nehe, teko iranaiw ma'e wà, i'i wanupe. Uze'eg ma'e kwaw par 'ym wanupe no. **17** — Aze nemunar 'y rehe nehe, a'e 'y ikatu wera'u putar amo 'y wi nehe. Aze typy'ak rehe nemunar nehe, a'e typy'ak hete katu wera'u putar amo typy'ak wi nehe no, i'i a'e kuzà wata ma'e wanupe. **18** Teko a'e kuzà heminoz nukwaw kwaw ko ma'e a'e wà. Hàpuz me wixe ma'e ràm umànò putar wà nehe. Ipupe wixe ma'e kwer oho umànò ma'e kwer wapyta haw pe a'e wà. Ohoete wapyta haw.

Xàrumàw ize'eg xirogatu ma'e

10 ¹Ta'yr ma'e kwaw katu har umurywete kar u a'e. Ta'yr ma'e kwaw 'ymar umuzemumikahy kar uh y a'e.

2 Aze amo omono'og temetarer tetea'u ma'e rehe imunar pà nehe, nuiko kwaw hemetarer katu ma'eete romo a'e. Imunar 'ymaw upyro teko wamànò haw wi a'e.

3 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e numuma'uhez kar kwaw teko ikatu ma'e wà. Nuzapo kwaw ikatu 'ym ma'e wanemimutar a'e.

4 Iranahy ma'e wiko hemetarer 'ym ma'e romo. Uma'erekò katu ma'e wiko hemetarer katu ma'e romo.

5 Ma'e kwaw par opo'o wemi'u ràm i'ar katu mehe. Temi'u ipo'o haw 'ar mehe uker ma'e a'e, imaranugar a'e.

6 Tupàn omono uze'egatu ikatu ma'e wanupe a'e. Ikatu 'ym ma'e waze'eg umim wapuruzuka haw.

7 Teko ima'enukwaw putar ikatu ma'e wanehe a'e wà nehe. — Ze'egatu zàwenugár romo wanekon zanewe a'e wà, i'i putar wanupe wà nehe. Teko heharaz putar ikatu 'ym ma'e wanuwi na'arewahy wà nehe.

8 Ma'e kwaw paw hereko har wenu katu pureruze'egaw a'e wà. Uze'eg rehe

uzekaiw 'ym ma'e uhem iaiw paw pe iahykaw rehè wà.

9 Teko imunar 'ym ma'e wata puràmàtyry'ym 'ymaw rupi a'e wà, ikatu haw rupi wata pà a'e wà. Amo wexak kar putar imunar ma'e ikatu 'ymaw purupe nehe.

10 Ze'eg azeharomoete har imimar uzapo kar ikatu 'ym ma'e purupe a'e. Temiapo kwer ikatu 'ym ma'e imume'u katu har uma'erekò zeàmàtyry'ym 'ymaw imur kar pà.

11 Ikatu ma'e waze'eg nuzawy kwaw ytyzuzàmaw purumuigo kar har. Ikatu 'ym ma'e waze'eg umim wapuruzuka haw.

12 Purehe iakatuwawahy 'ymaw upuruàmàtyry'ym a'e. Puramutár katu haw umunàn ikatu 'ymaw paw a'e.

13 Teko ma'e kwaw katu har umume'u ze'eg ma'e kwaw katu haw a'e. Tuwe Tupàn uzepyk ma'e kwaw par 'ym wanehe wà nehe.

14 Ma'e kwaw katu har omono'og ma'e kwaw paw tetea'u wà, aze upuner imono'ogaw rehe wà. Iranaiw ma'e werur iaiw paw uze'eg mehe wà.

15 Wanemetarer uzekaiw uzar hemetarer katu ma'e wanehe a'e. Temetarer heta 'ymaw umumaw hemetarer 'ym ma'e a'e.

16 Ikatu ma'e wama'erekò haw upurumuigo kar a'e. Ikatu 'ym ma'e iapo haw werur amo ikatu 'ym ma'e iapo haw a'e.

17 Aze amo umume'u amo hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e izupe nehe, aze iapo arer wenu katu imume'u mehe, henu katu har wata pe purumuigo kar ma'e rupi a'e. Henu katu 'ymar u'ar iawy haw pupe.

18 Hemu'em ma'e umim wakatuwawahy haw uze'eg pupe a'e. Temu'emaw imuhàmuhàz har nuiko kwaw ma'e kwaw par romo.

19 Aze ereze'eg tetea'u, erehem ikatu 'ym ma'e iapo haw huwake. Aze ereze'eg tetea'u azeharomoete, erehem wera'u huwake. Aze ereiko ma'e kwaw katu har romo nehe, eruze'eg neapeku nehe.

20 Ikatu ma'e waze'eg nuzawy kwaw itaxig parat ikatuahy ma'e. Ikatu 'ym ma'e wama'enukwaw paw nuzawy kwaw ity.

21 Ikatu ma'e waze'eg umukatu teko tetea'u waneko haw. Ma'e kwaw paw heta 'ymaw weraha teko wamàno àwàm pe.

22 Tupàn ze'egatu purupe imono pyrer werur zanerekò katu haw zanewe. Naheta kwaw amo ma'e izàwenugar.

23 Ikatu 'ym ma'e iapo haw umurywete kar teko ikatu 'ym ma'e a'e. Ma'e kwaw katu haw umurywete kar ma'e kwaw katu har.

24 Aze ikatu 'ym ma'e ukyze amo ma'e uzeapo ma'e ràm wi nehe, uzeapo putar a'e ma'e azeharomoete nehe. Teko ikatu ma'e umuzeapo kar wemimutar.

25 Ur ywytuaiw àmàn inuromo har zàwenugar a'e, ikatu 'ym ma'e imumaw pà a'e. Imunar 'ym ma'e waneko haw ikatu wi wi oho iko.

26 Ezapo kar zo ma'e iranahy ma'e pe. Ta'e neputupykahy putar ma'ywa tykwer hazahy ma'e neràz rehe har ài nehe xe. Nuzawy kwaw tâtàxiner nereha rehe har nehe no.

27 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi ukyze ma'e umumaw putar kwarahy tetea'u wiko pà wà nehe. Ikatu 'ym ma'e umàno u'ar 'ym mehe wà.

28 Ikatu ma'e wanemiàro werur turywete haw wanupe. Ikatu 'ym ma'e wanemiapo ràm nuzeapo katu kwaw wà.

29 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzekaiw katu ikatu ma'e wanehe. Omono iaiw paw ikatu 'ym ma'e iapo har wanupe.

30 Teko ikatu ma'e wiko ikatu haw rehe tuweharupi wà. Naheta kwaw tâpuz ikatu 'ym ma'e wanupe.

31 Teko imunar 'ym ma'e umume'u ma'e kwaw katu haw wà. Tupàn uzeypy putar tuwe iaiw ma'e imume'u har wanehe nehe.

32 Awa ikatu ma'e ukwaw uze'egatu haw wà. Ikatu 'ym ma'e uze'eg zemueteahy uzehezehe tuweharupi wà.

11 ¹Aze ma'e me'egar imunar temetarer rehe puhuz taw hexak kar haw pupe a'e, a'e awa iro Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe a'e. Puhuz taw hexak kar haw ikatu ma'e hereko har ikatu Tupàn pe wà.

2 Tupàn umuiigo kar putar wiko wera'u ma'e ikàg 'ym ma'e romo a'e nehe. Ma'e

kwaw katu haw upyta ikàg 'ym ma'e wanehe we.

3 Ma'e rehe imunar 'ymaw weruze'eg teko ikatu ma'e wà. Imunar ma'e wakatu 'ymaw uzeapo wamuaiw kar haw romo.

4 Teko wanemiapo kwer imume'u haw 'ar mehe nehe, temetarer nupyro kwaw uzar izepyk àwàm wi nehe. Imunar 'ymaw upyro teko mào haw wi.

5 Imunar 'ymaw umukatu ikatu ma'e waneko haw. Ikatu 'ym ma'e werur iaiw ma'e uzeupe wà.

6 Imunar 'ymaw upyro awa ikatu ma'e zepykaw wi a'e. Temetarer iputar haw nuzawy kwaw puruzuka haw imunar ma'e pe.

7 Teko ikatu 'ym ma'e imàno mehe umàno hemiàro hehe we a'e no. Ikatu 'ym ma'e wanemiàro nuhem kwaw.

8 Awa imunar 'ym ma'e uhem zemumikahy haw wi. Ikatu 'ym ma'e uphyhk a'e zemumikahy haw hekuzaromo a'e.

9 Ikatu 'ym ma'e waze'eg umumaw amo teko wà. Ma'e kwaw katu haw upyro awa ikatu ma'e ma'erahy wi.

10 Aze imunar 'ym ma'e hemetarer katu wà nehe, tawhu pe har paw hurywete wà. Awa ikatu 'ym ma'e imàno mehe uhapukaz urywete romo wà.

11 Aze teko imunar 'ym ma'e wiko amo tawhu pe wà, ikàg a'e tawhu. Ikatu 'ym ma'e waze'eg umuaiw weko haw tawhu.

12 Xo ma'e kwaw par 'ym zo werekoahy amo teko wà. Ma'e kwaw par nuze'eg kwaw.

13 Ze'eg zemueteahy haw imim pyrer imuhàmuhàz har a'e, umume'u a'e ma'e teko nànàn a'e. Ma'e kwaw par nuze'eg kwaw.

14 Ywy tuwihaw ikatu ma'e wanerekò 'ymar u'ar putar nehe. Aze heta tetea'u pureruze'eg ma'e wà, teko nuzapo kwaw uranaiw haw wà.

15 Aze amo wiko amo inewer haw imekuzar àwàm imume'u har romo amo pe nehe, iahykaw rehe uzai'o putar nehe. Ikatu wera'u mo uwer imono 'ym awer a'e.

16 Teko uze'egatu kuzà ikatu ma'e rehe wà. Kuzàwyzài werur maranugar haw wanupe wà. Iranahy ma'e nuwereko pixik

kwaw temetarer wà. Uma'erekò katu ma'e hemetarer katu putar wà nehe.

17 Aze amo uzapo ikatu ma'e amo pe, uzapo ikatu ma'e uezupe. Aze amo uzapo ikatu 'ym ma'e amo pe nehe, iapo arer ae upuraraw putar nehe.

18 Ikatu 'ym ma'e wanemiacpo kwer nuerur kwaw katu haw wapo arer wanupe. Ikatu ma'e iapo har upyhyk putar wemiacpo kwer hekuzar nehe.

19 — Xo ikatu ma'e zo azapo putar nehe, aze amo i'i uezupe, wiko putar nehe. — Azapo putar ikatu 'ym ma'e azeharomoete ihe nehe, aze amo i'i uezupe, umànò putar nehe.

20 Py'a iaiw ma'e hereko har iro Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Hurywete tekó ikatu ma'e wanehe.

21 Azeharomoete Tupàn uzepyk putar ikatu 'ym ma'e wanehe nehe. Ikatu ma'e uhem putar zepykaw wi wà nehe.

22 Kuzà ma'e kwaw 'ymar ipuràgeteahy haw nuzawy kwaw itazu or tázahuràn ixi rehe har.

23 Ikatu ma'e wanemiacpo ràm imume'u haw werur turywete haw purupe. Ikatu 'ym ma'e wanemiacpo ràm imume'u haw werur purehe iakatuwawahy 'ymaw purupe.

24 Amo teko ume'eg ma'e tetea'u amo wanupe wà. Tuweharupi hemetarer katu wera'u wà. Amo nume'eg kwaw ma'e amo wanupe wà. Tuweharupi wanemetarer pixikà'i wera'i.

25 Amo wanupe ma'e me'egar waneko haw ikatu. Aze amo upptywà amo nehe, amo upptywà putar a'e purupytywà ma'e kwer nehe no.

26 Ma'e me'egar temi'u imono'ogar a'e, aze wàro hekuzar uhua'u wera'u àwàm a'e nehe, teko omono putar ze'egaiw hehe wà nehe. Aze ume'eg tuweharupi nehe, teko uze'egatu putar hehe wà nehe.

27 Teko uze'egatu katu haw hekar har rehe wà. Ikatu 'ymaw ukutuk putar ikatu 'ymaw hekar har wà nehe.

28 Wemeticarre rehe uzeruzar ma'e u'ar putar nehe. Imunar 'ym ma'e ikatu putar ka'a huwer ikyr katu ma'e ài wà nehe.

29 Aze amo nueruze'eg kwaw weko haw pe har wà nehe, iahykaw rehe ima'e upaw putar nehe. Ma'e kwaw par 'ym wiko putar ma'e kwaw katu har pe uma'erekò ma'e romo tuweharupi nehe.

30 Teko ikatu ma'e werur katu haw amo wanupe no. Ma'e kwaw katu har umueta tetea'u kar umyrypar wà.

31 Ikatu ma'e upyhyk wemiacpo kwer hekuzar xe ywy rehe a'e wà. Nezewegatete ikatu 'ym ma'e iapo har a'e wà nehe, iaiw ma'e a'e wà nehe no, werur putar zepykaw uzehe a'e wà nehe.

12 ¹Ma'e rehe ipurukwaw wer ma'e uze'eg nezewe amo wanupe. — Aze azawy, emume'u heremiawy kwer ihewe nehe, i'i wanupe. Iranaiw ma'e uze'eg nezewe. — Aze azawy, emume'u zo heremiawy kwer ihewe nehe, i'i wanupe.

2 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono uze'egatu ikatu ma'e wanehe. Umume'u uzepyk àwàm ikatu 'ym ma'e rehe ipuruapo wer ma'e wanehe.

3 Ikatu 'ym ma'e iapo har nuzepyro kwaw wà. Imunar 'ym ma'e uhem katu 'ymaw wi wà.

4 Aze hemireko ikatu, awa hurywete a'e. Aze hemireko werur maranugar haw izupe, nuzawy kwaw ma'eahy haw ikagwer pupe ixi'uxi'u haw izupe.

5 Imunar 'ym ma'e wereko teko paw wemu'em 'ym pà a'e wà. Ikatu 'ym ma'e hemu'em amogwer wanupe tuweharupi wà.

6 Ikatu 'ym ma'e waze'eg nuzawy kwaw puruzuka haw. Ikatu ma'e waze'eg upyro umànò etea'i ma'e wà.

7 Ikatu 'ym ma'e uzemumaw putar wà nehe. Nuezar kwawuzuapyapyr wà nehe. Ikatu ma'e izuapyapyr upyta putar ukàgaw rupi wà nehe.

8 Teko uze'egatu ma'e kwaw par wanehe a'e wà. Uze'eg zemueteahy ipy'a iaiw ma'e hereko har wanehe wà.

9 Aze ereiko teko ikàg 'ym ma'e romo, aze erema'erekò neremi'u imono'og pà, nerekò haw ikatu wera'u putar hemetarer katu ma'e ima'uhez ma'e heko haw wi a'e nehe.

10 Ikatu ma'e uzekaiw katu weimaw wanehe wà. Ikatu 'ym ma'e wapy'a upuraraw kar ma'erahy ma'ea'y'r wanupe.

11 Heta tetea'u putar temi'u ywy rehe ma'e'ayz itymar pe nehe. Aze amo umumaw weko haw uma'erekō e pà a'e, a'e teko wiko ma'e kwaw katu 'ym ma'e romo a'e.

12 Iaiw ma'e ipurupyhyk wer ikatu 'ym ma'e wanemimono'og kwer rehe wà. Ikatu ma'e uzapo wi wi ikatu ma'e oho waikow wà.

13 Ikatu 'ym ma'e waze'eg nuzawy kwaw puruzuka haw. Upyhyk umume'u har. Awa ikatu ma'e uhem zawaiw paw wi wà.

14 Erepypyhyk putar neze'eg ikatu ma'e kwer hekuzar nehe. Neremiapo kwer uzewyr putar newe nehe no.

15 — Akwaw katu ma'e ihe, i'i iranaiw ma'e uezupe wà. Ma'e kwaw katu har wenu katu amo ze'eg wà, aze a'e teko umume'u pureruze'egaw izupe wà.

16 Aze amo uez'e'g zemueteahy iranaiw ma'e pe, na'arewahy teko paw ukwaw wà. Aze amo uez'e'g zemueteahy ma'e kwaw par pe, ma'e kwaw par nuzekaiw kwaw ize'eg rehe. — Amo umume'u amo ma'e aipo, i'i uezupe.

17 Ze'eg azeharomoete har imume'u haw nuzawy kwaw ikatu ma'e iapo haw. Temu'emaw werur ikatu 'ym ma'e iapo haw purupe.

18 Uze'eg zemueteahy ma'e ize'eg upurukutuk takihepuki apyr ài. Ma'e kwaw katu har ize'eg upuner purumukatu haw rehe.

19 Temu'emaw upaw na'arewahy. Ze'eg azeharomoete har wikuwe putar tuweharupi nehe.

20 Ikatu 'ym ma'e iapo àwàm imume'u har uzemumaw putar iahykaw rehe wà nehe. Amo wanupe ikatu ma'e iapo haw rehe uma'erekō ma'e wexak putar turywete haw wà nehe.

21 Ikatu 'ym ma'e nuzeapo kwaw awa imunar 'ym ma'e wanupe. Xo zawaiw katu haw zo uezapo ikatu 'ym ma'e wanupe.

22 Hemu'em ma'e iro Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà. Uzamutar katu ze'eg azeharomoete har imume'u har wà.

23 Ma'e kwaw par umim uma'e kwaw katu haw wà. Iranaiw ma'e umume'u uma'e kwaw 'ymaw purupe wà.

24 Awa uma'erekō katu ma'e wiko putar amogwer wanuwihow romo wà nehe. Iranahy ma'e wiko putar amo pe uma'erekō e ma'e romo nehe.

25 Zawaiw katu ma'e rehe zanema'enukwaw paw imunar zanerurywete haw rehe. Ze'eg zaneamutar haw rehe har zanemurywete kar a'e.

26 Ikatu ma'e wiko umyrypar hape ràm hexak kar har romo a'e. Ikatu 'ym ma'e upiaw oho wà.

27 Iranahy ma'e nupyhyk kwaw wemimutar. Awa uma'erekō katu ma'e hemetarer katu putar nehe.

28 Aze amo wata katu haw rupi nehe, oho putar weko haw pe nehe. Ma'e kwaw 'ymaw nuzawy kwaw mào hawpiar.

13 ¹Ta'yr ma'e kwaw katu har wenu katu u ipurumu'e haw a'e. Ma'e nànàn upuka ma'e nukwaw kwaw wemiyaw kwer wà.

2 Ikatu ma'e upypyhyk putar uez'e'g awer hekuzar wà nehe. Umyrypar wazuka kar har uputar xo puruzuka haw zo wà.

3 Uze'eg rehe uzekaiw ma'e wiko weko haw imonokatu har romo wà. Uze'eg tetea'u ma'e uzemumaw wà.

4 Iranahy ma'e upuner ma'e iputarahy haw rehe. Nezewé rehe we nupyhyk kwaw nehe. Uma'erekō katu ma'e upypyhyk wemimutar.

5 Awa hemu'em 'ym ma'e na'iakatuwawahy kwaw temu'emaw rehe wà. Ikatu 'ym ma'e umume'u iaiw ma'e wà. Umume'u maranugar haw wà no.

6 Ikatu haw uzekaiw teko ikatu ma'e wanehe. Ikatu 'ym ma'e ikatu 'ymaw weraha uzar iaiw paw pe.

7 Naheta kwaw ma'e amo teko wanupe. Nezewé rehe we wiko hemetarer katu ma'e ài teko wanenataromo wà. Amo teko wiko hemetarer katu ma'e romo wà. Nezewé rehe we wiko hemetarer 'ym ma'e ài teko wanenataromo wà.

8 Hemetarer katu ma'e omono wemetarer amo puruzukaiw ma'e wanupe weko haw hekuzaromo. Ni amo numume'u kwaw hemetarer 'ym ma'e izuka àwàm wà.

9 Awa ikatu ma'e wiko tatainhy heny katu ma'e ài wà. Ikatu 'ym ma'e wiko tatainhy uweuwew ma'e ài wà.

10 Teko heko wera'u haw werur zeàmàtyry'ymaw. Pureruze'egaw henoz taw ikuwu a'e.

11 Aze amo omono'og temetarer tetea'u uma'erekò 'ym pà a'e nehe, nazawaiw kwaw a'e hemetarer uzar wi ihem àwàm nehe no. Aze erema'erekò tetea'u ipyhyk mehe nehe, eremono'og wera'u putar nehe.

12 Aze amo hemiàro nuzeapo kwaw nehe, ipy'a ima'eahy putar nehe. Aze uzeapo nehe, ipy'a tynehem putar turywete haw pupe nehe.

13 Aze amo nuzekaiw kwaw pureruze'egaw ikatu ma'e rehe nehe, iahykaw rehe heko haw na'ikatu kwaw nehe. Aze weruzar a'e pureruze'egaw nehe, upyhyk putar ikatu ma'e hekuzaromo nehe.

14 Ma'e kwaw katu har wapurumu'e haw upurumuigo kar a'e. Upytywà teko mào haw wi wahem mehe no.

15 Aze amo wereko ma'e kwaw paw a'e, teko paw uze'egatu hehe wà. Teko nuzeruzar kwaw amo awa wanehe wà. A'e awa wata oho iko iaiw paw piarupi a'e.

16 Awa ma'e kwaw par ima'enukwaw katu wemiapo ràm rehe iapo 'ym mehe we a'e. Iranaiw ma'e umume'u uma'ekwaw 'ymaw purupe.

17 Ze'eg heraha har iaiw ma'e umuzeapo kar iaiw paw. Ikatu ma'e werur zeàmàtyry'ym 'ymaw a'e.

18 Aze amo umume'u amo awa hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e nehe, iapo arer pe nehe, aze a'e awa nuzekaiw kwaw ize'eg rehe nehe, iahykaw rehe uzeapo putar hemetarer 'ym ma'e romo a'e nehe. Wiko putar iaiw paw rehe nehe. Aze amo awa uzekaiw wemiapo kwer imume'u haw rehe nehe, teko uze'egatu putar a'e awa rehe wà nehe.

19 Aze xipyhyk zaneremimutar nehe, zanerurywete putar nehe. Ma'e kwaw par 'ym na'ityryk wer kwaw ikatu 'ymaw wi wà.

20 Ma'e kwaw katu har wanupi wata ma'e wiko putar ma'e kwaw katu har romo nehe. Aze amo wata iranaiw ma'e wanupi nehe, iahykaw rehe heko haw na'ikatu kwaw nehe.

21 Iaiw paw wekar ikatu 'ym ma'e iapo har ywy nànàn a'e. Teko ikatu ma'e, upyhyk putar wemiapo kwer hekuzar wà nehe. Uhyk putar wanemí'u nehe. Uhyk putar wama'e nehe.

22 Awa ikatu ma'e wereko putar wemetarer nehe. Upuner ikurer imono haw rehe wemimino wanupe nehe. Ikatu 'ym ma'e iapo har wanemetarer oho putar teko imunar 'ym ma'e wanupe nehe.

23 Hemetarer 'ym ma'e waywy umuezuz kar temi'u tetea'u. Awa imunar ma'e weraha wanuwi wà.

24 Aze awa nuzamutar katu kwaw wa'yìr, a'e mehe nuzekaiw kwaw hehe. Wa'yìr iamutar katu har upetek wa'yìr itua'u 'ym mehe we.

25 Heta temi'u tetea'u teko ikatu ma'e wanupe. Ikatu 'ym ma'e ima'uhez wà.

14 ¹Kuzà ma'e kwaw katu har uzapo wàpuz. Ma'e kwaw 'ymar umumaw wàpuz opo pupe.

2 Teko imunar 'ym ma'e wexak kar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi ukyze haw wà. Teko Tupàn hape wi upiaw ma'e a'e wà, weityk Tupàn a'e wà.

3 Iranaiw ma'e upuraraw ma'erahy ta'e uze'eg e a'e xe. Ma'e kwaw katu har waze'eg uzekaiw katu umume'u arer rehe.

4 Aze awa nomono kwaw kawaru ywy imuwanuwakaw imutyk kar pà izupe nehe, nomono'og kwaw temi'u tetea'u nehe. Aze omono nehe, omono'og putar nehe.

5 Teko ikatu ma'e nahemu'em kwaw tuwihwanenataromo wà. Ikatu 'ym ma'e umume'u temu'emaw tetea'u wà.

6 Ma'e nànàn uze'eg urywahyahy ma'e heko wer ma'e kwaw katu har romo a'e. Nupuner kwaw. Ma'e kwaw par ukwaw ma'e na'arewahy hehe uzemu'e mehe.

7 Etyryk ma'e kwaw 'ymar wanuwi nehe. Ta'e nukwaw kwaw ma'e a'e wà xe. A'e rupi nupuner kwaw nemu'e haw rehe wà.

8 Măràzàwe tuwe teko ma'e kwaw par wiko ma'e kwaw katu har romo wà. Ukwaw wemiapo a'e. Măràzàwe tuwe iranaiw ma'e nukwaw kwaw ma'e. — Akwaw heremiapo, i'i uzeupe. Nukwaw kwaw zepe.

9 Iranaiw ma'e uzapo ikatu 'ym ma'e hehe uzekaiw 'ym pà wà. Ikatu ma'e uputar wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imunànaw wà.

10 Xo ne zo erekwaw iro haw nepy'a pe har. Nerurywete haw no, nerepuner kwaw imuza'akaw rehe teko neremigwaw 'ym wanupe ikurer imono haw rehe no.

11 Ikatu 'ym ma'e wanàpuz uzemumaw putar nehe. Ikatu ma'e wanàpuz ipeok nu'ar kwaw nehe.

12 Amo pe ikatu teko wanupe, ta'e nukwaw kwaw iahykaw wà xe. Upuner mào haw pe waneraha haw rehe xe.

13 Puka haw upuner zemumikahy haw imimaw rehe. Aze turywete haw oho newi nehe, zemumikahy haw uhem putar newe a'e 'ar mehe we nehe.

14 Ikatu 'ym ma'e uphyhk putar wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzar wà nehe. Ikatu ma'e uphyhk putar wemiapo kwer ikatu ma'e hekuzar wà nehe.

15 Teko ma'e kwaw 'ymar uzeruzar wyzai ma'e rehe. Ma'e kwaw par ima'enukwaw katu wemiapo ràm rehe.

16 Ma'e kwaw par uzekaiw weko haw rehe ikatu 'ymaw wi utyryk pà. Ma'e kwaw par 'ym nuzekaiw kwaw weko haw rehe. Uzapo e ma'e uma'enukwaw 'ym pà.

17 Na'arewahy wikwahy ma'e, uzapo e uranaiw paw. Ma'e kwaw katu har nuzapo kwaw ma'e na'arewahy hehe uma'enukwaw 'ym pà.

18 Iranaiw ma'e uphyhk wemiapo kwer hekuzar wà. Ma'e kwaw par uphyhk ma'e kwaw wera'u haw wà.

19 Ikatu 'ym ma'e umuawate putar ikatu ma'e a'e wà nehe. — Urepytywà pe nehe, i'i putar wanupe nehe.

20 Teko nuzekaiw kwaw hemetarer 'ym ma'e wanehe wà. Te wanuwake wiko ma'e nuzekaiw kwaw wà. Heta tetea'u hemetarer katu ma'e wamyrypar wà.

21 Amogwer wanehe ze'eg zemueteahy haw iro Tupàn pe. Hemetarer 'ym ma'e wanupe ikatu ma'e iapo har hurywete a'e.

22 Aze amo awa uma'erekko ikatu ma'e iapo pà, teko umuawate a'e awa a'e wà. Aze amo uma'erekko ikatu 'ym ma'e iapo pà a'e nehe, uzawy putar weko haw a'e nehe.

23 Heta temi'u uma'erekko ma'e pe. Heta ma'e izupe no. Aze amo uze'eg e uma'erekko 'ym pà nehe, ima'uhez putar nehe. Nuhyk kwaw ma'e izupe nehe.

24 Ma'e kwaw katu har uphyhk temetarer tetea'u wà. Ma'e kwaw 'ymar uphyhk xo uranaiw paw zo wà.

25 Tuwiaw wanenataromo ze'eg azeharomoete har imume'u har upuner teko wapyro haw rehe mào haw wi wà. Temu'emaw imume'u har uzuka te umyrypar wà.

26 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi kyze haw umukàg awa a'e. Upyro iànàm wà no.

27 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi kyze haw upurumuigo kar a'e. Uptyywà teko mào haw wi watyryk mehe.

28 Aze tuwihawete weruze'eg teko tetea'u a'e wà, — Uhua'u ipuner haw, za'e izupe. Aze ni amo teko nuweruzar kwaw izé'eg wà, niuko kwaw upuner ma'e romo.

29 Ma'e hàrogatu har wiko ma'e kwaw katu har romo a'e. Na'arewahy wikwahy ma'e wexak kar uma'e kwaw 'ymaw.

30 Aze heta zeàmàtyry'ym 'ymaw awa ipy'a pe nehe, hetekwer na'ima'eahy kwaw nehe. Ma'e rehe tewyrowyroahy haw u'u putar hetekwer ima'eahy to'o kwer i'u har ài nehe.

31 Aze amo upuraraw kar ma'erahy hemetarer 'ym ma'e wanupe nehe, ikatu 'ym ma'e uzapo putar Tupàn pe a'e nehe, wapo arer pe a'e nehe. Hemetarer 'ym ma'e wanupe ikatu ma'e iapo har umuwete katu Tupàn iko a'e.

32 Ikatu 'ymaw weraha ikatu 'ym ma'e iaiw paw pe wà. Imunar 'ymaw uzekaiw ikatu ma'e wanehe.

33 Ma'e kwaw par wapy'a pupe wiko ma'e kwaw katu haw. Iranaiw ma'e nukwaw kwaw wà.

34 Katu haw umukàg teko wà. Ikatu 'ym ma'e iapo haw umuaiw wyzài ywy rehe har wà.

35 Tuwhiwahete omono temetarer tetea'u wemiruze'eg ma'e iapo haw ikwaw katu har wanupe wà. Uzepyk ma'e iapo haw ikwaw 'ymar wanehe wà.

15 ¹Aze erez'egatu amo pe nehe, eremupytu'u kar putar ikwahy re nehe. Aze erez'egahy amo wikwahy ma'e pe nehe, wikwahy wera'u putar a'e nehe.

2 Ma'e kwaw katu har iz'e'eg umupuràg ma'e kwaw paw teko wanupe. Iranaiw ma'e umume'u xo we'o haw zo a'e.

3 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak ma'e ywy nànàn uezapo ma'e paw a'e. Ume'e teko paw wanehe, ikatu ma'e wanehe, ikatu 'ym ma'e wanehe no.

4 Ze'eg ikatu ma'e umur zanerekohaw ipyahu ma'e zanewe. Ze'eg purukutuk ma'e zanemupytu'u kar ikatu ma'e hàro re.

5 U ipurumu'e haw rehe uzekaiw 'ym ma'e wiko iranaiw ma'e romo a'e. Aze amo uzekaiw katu u rehe hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imume'u mehe nehe, a'e teko wiko ma'e kwaw katu har romo.

6 Awa ikatu ma'e hàpuz me hetatetea'u temetarer. Ikatu 'ym ma'e hemetarer werur zawaiw katu haw hàpuz me.

7 Ma'e kwaw katu har uze'eg mehe, umuhàmuñàz ma'e kwaw paw wà. Iranaiw ma'e nuzapo kwaw agwer ma'e wà.

8 Aze ikatu 'ym ma'e uzuka ma'e a'yr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo wà, iro Tupàn pe. Aze ikatu ma'e uze'eg izupe wà, hurywete a'e.

9 Ikatu 'ym ma'e waneko haw iro Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Uzamutar katu ikatu ma'e iapo har wà.

10 Uzepyk putar pe ikatu ma'e wi uhem ma'e wanehe nehe. Aze amo na'iakatuwawahy kwaw wemapiro kwer ikatu 'ym ma'e imume'u haw rehe nehe, umàno putar nehe.

11 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ukwaw uezapo ma'e upaw rupi a'e, te umàno ma'e kwer wapyta haw pe uezapo ma'e ukwaw a'e. Ni amo nupuner kwaw uma'enukwaw paw imimaw rehe izuwi wà.

12 Awa amo wanuwi wiko wera'u ma'e a'e, aze amo umume'u hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e izupe, imume'u har na'ikatu kwaw a'e awa pe. Nuenoz pixik kwaw pureruze'egaw ma'e kwaw katu har wanupe.

13 Turywete haw umupuràg uzar huwa a'e. Zemumikahy haw uzuhaw uzar ipy'a.

14 Ma'e kwaw katu har uezagaw amo ae ma'e ikwaw pà a'e. Iranaiw ma'e hurywete uma'e kwaw 'ymaw rehe wà.

15 Tuweharupi zawaiw katu ma'erahy ipurawar par wanupe. Py'a hurywete ma'e hereko har waneko haw ikatuahy uzar wanupe.

16 Amo teko hemetarer 'ym ma'e ukyze Tupàn wi wà. Amo teko hemetarer katu ma'e uzemumikahy wà. A'e hemetarer 'ym ma'e heko haw ikatu wera'u a'e hemetarer katu ma'e heko haw wi a'e.

17 Zaneremiamutar wanehe we ka'a huwer i'u haw a'e, ikatu wera'u ma'ero'okwer ikatuahy ma'e i'u haw wi a'e, aze a'e ma'ero'o kwer i'u har na'iakatuwawahy kwaw uzehezehe wà.

18 Na'arewahy wikwahy ma'e wà, werur xirosiroahy haw tuweharupi wà. Wikwahy 'ym ma'e werur zeàmàtyry'ym 'ymaw wà.

19 Iranahy ma'e uwàxi zawaiw paw ywy nànàn wà. Ikatu ma'e heko haw nazawaiw katu kwaw.

20 Kwàkwàmo ma'e kwaw katu har umurywete kar u a'e. Ma'e kwaw 'ymar nuzekaiw kwaw uh yhe.

21 Iranaiw ma'e uzemaraz uranaiw paw rehe a'e. Ma'e kwaw katu har uzapo ikatu ma'e.

22 Aze teko nuenu kwaw pureruze'egaw wà, wanemapiro ràmnuzeapo katu kwaw nehe. Aze wenu pureruze'eg ma'e tetea'u wà nehe, ikatu wanemapiro ràmnehe.

23 Aze amo ukwaw ze'eg iwazar haw, hurywete a'e. Ze'eg ikatu ma'e 'ar ikatu ma'e rehe har ikatuahy.

24 Ma'e kwaw katu har nuwezyw kwaw mào haw piarupi. Uzeupir teko haw piarupi.

25 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e weityk wiko wera'u ma'e wanàpuz a'e. Uzekaiw katu kuzà imen umàno ma'e kwer hàpuz rehe.

26 Ikatu 'ym ma'e wama'enukwaw paw iro Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. Ze'eg purumurywete kar ma'e ikatu izupe.

27 Aze amo uzeagaw hemetarer katu ma'e romo wiko pà a'e, ma'e rehe imunar pà a'e, omono wàniàm zawaiw paw rehe a'e. Aze amo na'iakatuwahayh kwaw tuwihaw hemu'emaw ime'eg kar haw rehe a'e nehe, a'e teko umumaw wera'u putar kwarahy wiko pà nehe.

28 Teko ikatu ma'e ima'enukwaw katu amo ze'eg rehe iwazar 'ym mehe we wà. Ikatu 'ym ma'e uwazar na'arewahy wà. A'e rupi waze'eg werur zawaiw paw.

29 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko muite ikatu 'ym ma'e wanuwi. Wenu ikatu ma'e izupe waze'eg mehe wà.

30 Aze ereme'e amo rehe imyrypar ài nehe, eremurywete kar putar ipy'a nehe. Aze amo umume'u ikatu ma'e izeapo awer nehe, zanemurywete kar putar a'e nehe.

31 Aze amo umume'u neremiapo kwer ikatu 'ym ma'e newe nehe, aze ereiko tuwe a'e ma'e iapo arer romo nehe, ereata putar ma'e kwaw katu har wainuromo nehe.

32 Aze amo nuenukatu kwaw wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imume'u haw, uzapo ikatu 'ym ma'e uezupe a'e. Aze wenu katu, wiko ma'e kwaw katu wera'u har romo.

33 Aze amo ukyze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi, uzemu'e iko ma'e kwaw katu har romo weko haw rehe. Aze amo nuko wera'u kwaw amo wanuwi, teko uze'egatu putar hehe wà nehe.

16¹ Teko upuner wemiapo ràm imume'u haw rehe wà. Nezewe rehe we xo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zo umuzeapo kar.

2— Heremiapo paw ikatu, erepuner nezeupe neze haw rehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ukwaw tuwe ma'e rehe nepurapo wer haw nepy'a pe har a'e.

3— Emono neze'egatu heremiapo ràm rehe nehe, ere Tupàn pe nehe. Nezewe mehe uezapo katu putar neremiapo ràm nehe.

4 Ma'e iapo mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ima'enukwaw iahykaw rehe a'e. Iahykaw rehe ikatu 'ym ma'e oho putar iaiw paw pe wà nehe.

5 Wiko wera'u ma'e paw iro Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà. Nuhem kwaw zepykaw wi wà nehe. Azeharomoete nuhem kwaw wà nehe.

6 Tupàn umunàn ikatu ma'e uzeruzar katu ma'e wanemipa kwer a'e. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi ukyze ma'e uhem putar ikatu 'ymaw wi wà nehe.

7 Aze zanerekohaw ikatu Tupàn pe, umuigo kar zaneàmàtyry'ymar zanemyrypar romo a'e wà.

8 Aze imunar 'ym ma'e romo ereiko, aze naheta tetea'u kwaw ma'e newe, nezewe rehe we nerekohaw ikatu wera'u imunar ma'e hemetarer katu ma'e heko haw wi nehe.

9 Teko umume'u wemiapo ràm wà. Nezewe rehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko heko haw izar romo a'e.

10 Tuwihawete uze'eg Tupàn ipuner haw rupi a'e. Nuzawy kwaw upureruze'eg mehe.

11 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo ma'e puhuz taw hexak kar haw a'e, ma'e puku haw hexak kar haw no. A'e rupi uputar hexak kar haw imunar 'ymaw rehe we.

12 Tuwihawete nuputar kwaw ikatu 'ymaw wà. Ta'e ikatu haw umukàg tuwihawete a'e xe.

13 Tuwihawete hurywete ze'eg azeharomoete har henu mehe a'e. Uzamutar ze'eg ikatu ma'e imume'u har wà.

14 Aze tuwihawete wikkahy, amo umàno ru'u wà. Ma'e kwaw katu har umupytu'u kar ikwahy re.

15 Tuwihawete hurywete mehe numàno kwaw teko wà. Ikatu haw nuzawy kwaw àmàñ ikyr haw ipy.

16 Ma'e kwaw katu haw ipyhykaw ikatu wera'u itazu or wi a'e. Ma'e kwaw paw hereko haw ikatu wera'u itaxig parat wi a'e no.

17 Teko imunar 'ym ma'e uhem pe ikatu 'ym ma'e wi wà. Wemiapo rehe uzekaiw ma'e uzepyro umànò haw wi.

18 Teko wera'u haw weraha uzar uzemumaw pàwàm pe. Ipuràg wera'u haw umu'ar kar uzar iaiw paw pe.

19 Aze amo nuiko wera'u kwaw a'e, aze wiko hemetarer 'ym ma'e wainuromo a'e, heko haw ikatu wera'u wiko wera'u ma'e wanemetarer wi a'e.

20 Aze amo uzekaiw upurumu'e haw rehe nehe, heko haw ikatu putar nehe. Aze amo uzeruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe nehe, hurywete putar nehe.

21 Py'a ma'e kwaw katu har hereko har uzekwaw kar purupe ma'ekwaw par romo. Aze neze'eg ikatu wera'u nehe, teko uzeruzar wera'u putar hehe wà nehe.

22 Ma'e kwaw katu haw nuzawy kwaw ma'e kwaw katu haw wamuigo kar haw. Iranaiw ma'e uzemu'e xo uranaiw haw rehe zo wà.

23 Awa ma'e kwaw katu har ima'enukwaw katu uze'eg 'ym mehe we. A'e rupi teko uzeruzar wera'u ize'eg rehe wà.

24 Ze'eg ikatu ma'e nuzawy kwaw hâir. Hete katu i'u mehe. Upurumukâg no.

25 Ko pe ikatu ru'u aipo, i'i teko amo pe pe wà. Aze ru'u a'e pe weraha putar teko mânò haw pe wà nehe.

26 Awa ipuru'u wer ma'e rehe, a'e rupi ima'erekwer. Ta'e uma'erekwo uma'uhez paw imumaw pà a'e xe.

27 Ikatu 'ym ma'e wekar ikatu 'ym ma'e iapo haw wà. Te waze'eg ukaz tata ài.

28 Ikatu 'ym ma'e uzàmàtyry'ym teko wà. Amo wanehe uze'eg zemueteahy ma'e umuza'ak uzemuryparypar ma'e a'e wà.

29 Awa ipuruzukaiw ma'e hemu'em umyrypar wanupe. Weraha pe ikatu 'ym ma'e rupi wà.

30 Ezemupy'a iaiw paw rupi upuka ma'e rehe nehe, weha imuwarì har rehe nehe no. Agwer teko ipuruapo wer ikatu 'ym ma'e rehe wà.

31 Teko imunar 'ym ma'e upyhyk putar weko haw ipuku ma'e wemiapo kwer hekuzaromo wà nehe. Wa'aw xig ma'e

nuzawy kwaw àkàg rehe har ipuner haw hexak kar haw wanupe nehe.

32 Na'arewahy ikwahy 'ymaw ikatu wera'u ipuruzukaiw paw wi a'e. Uzeruze'egaw ikatu wera'u tawhu tetea'u waneitykaw wi.

33 Awa omomor ita'i ma'e papar haw hereko har Tupàn pe imonomono pyrer wà, ywy rehe wà, wemiapo ràm hexaexak pà wà. Nezewe rehe we xo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zo umuzeapo kar ma'e a'e.

17 ¹Typ'yak uxiniq ma'e kwer i'u haw, py'a zeàmàtyry'ym 'ymaw rehe har, ikatu wera'u temi'u tetea'u tâpuz zeàmàtyry'ymaw pupe tynehem ma'e pupe i'u haw wi a'e.

2 Uma'erekwo e ma'e wiko putar uzar ta'yur maranugar haw iapo arer izar romo nehe. Izar imànò re upyhyk putar ima'e kurer iphegwer nehe no, aze wiko ma'e kwaw katu har romo nehe.

3 Ximukatu itazu or tata pupe. Ximukatu itaxig parat tata pupe no. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e ae wexak kar putar teko waneko haw azeharomoete har a'e nehe.

4 Ikatu 'ym ma'e uzeapyaka katu ikatu 'ym ma'e imume'u mehe wà. Hemu'em ma'e ipurenu wer temu'emaw rehe wà. Ikatu wanupe.

5 Aze amo uze'eg urywahyahy hemetarer 'ym ma'e rehe nehe, uze'eg zemueteahy putar wapo arer Tupàn rehe nehe. Aze amo upuraraw ma'erahy nehe, aze amo hurywete ipuraraw paw rehe nehe, Tupàn uzepyk putar a'e hurywete ma'e rehe nehe.

6 Wanemimino wanemapiro kwer umurywete kar wanàmuz. Wanu wanemapiro kwer umurywete kar wana'yr no.

7 Zawaiw katu iranaiw ma'e ikatu ma'e imume'u haw a'e. Awa purenataromo ikatu ma'e a'e, zawaiw katu wera'u hemu'emaw imume'u haw.

8 — Aze mo heta temetarer ihewe, apuner mo wyzài teko ime'eg kar haw rehe, i'i amo wà. Tuwihaw hemu'emaw ime'eg kar haw nuzawy kwaw paze ma'e hemiapo kwer wanupe.

9 Aze amo uzapo ikatu 'ym ma'e amo awa pe nehe, aze, a'e re, a'e awa umunân a'e ma'e izuwi heharaz pà nehe, wexak kar putar puruamutar katu haw upy'a pe har purupe a'e nehe. Aze ima'enukwaw wi wi a'e ma'e rehe nehe, umuaiw putar uzemyrypar haw nehe.

10 Ma'e kwaw par ukwaw na'arewahy aze amo umume'u hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e izupe a'e. Aze xipetek iranaiw ma'e 100 haw, nuzemu'e kwaw inugwer izàwe.

11 Teko ikatu 'ym ma'e uzapo zawaiw ma'e tuweharupi wà. A'e rupi wamàno haw ur putar purumuahy kar ma'e ài wanupe nehe.

12 Aze ereàwàxi zàwàruhu uruxu her ma'e nehe, aze ereraha imemyr izuwi nehe, hehaite putar nezuka pà nehe. Awa ma'e kwaw 'ymar uranaiw paw ima'ema'e har iaiw wera'u a'e zàwàruhu wi a'e.

13 Aze amo uzapo ikatu 'ym ma'e ikatu ma'e imekuzar pà nehe, numunyryk kar kwaw ikatu 'ymaw wàpuz wi nehe.

14 Zeàmàtyry'ymaw rehe izypyrogaw nuzawy kwaw ypaw iapo pyrer ipàrirogaw izeka haw ipy a'e. Ikatu wera'u mo aze mo upytu'u iaiw 'ym mehe we a'e.

15 Mokoz ma'e iro Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. 1. Ikatu 'ym ma'e iapo 'ymar rehe tuwihiw wazepykaw. 2. Ikatu 'ym ma'e iapo har rehe tuwihiw wazepyk 'ymaw.

16 Iranaiw ma'e upuner wemetarer imono haw rehe ma'e kwaw katu haw imekuzar pà. Omono e wemetarer. Nukwaw pixik kwaw ma'e a'e.

17 Nemyrypar neamutar katu tuweharupi. Iaiw paw nerehe i'ar mehe nemyrypar uezapo neryky'yr romo.

18 Xo iranaiw ma'e zo uzemono wapi har inewer haw imekuzar àwàm imume'u har romo.

19 Teko ikatu 'ym ma'e izeàmàtyry'ym wer wà. Wemiapo kwer ikatu haw tuweharupi imume'u har uzàn oho iko iaiw paw kutyr wà.

20 Ikatu 'ym ma'e rehe ima'enukwaw ma'a'e wà, ikatu 'ym ma'e rehe uze'eg ma'e a'e wà no, nupuner kwaw ikatu ma'e haro haw rehe wà. Xo iaiw paw zo ur putar wanupe nehe.

21 Ma'e kwaw 'ymar wanu pe xo zemumikahy haw zo heta. Xo ma'erahy zo upuraraw wà.

22 Turywete haw umukàg uzar. Tuweharupi zemumikahy haw nuzawy kwaw tuweharupi mào etea'i haw.

23 Tuwhiaw imunar ma'e uzeme'eg temetarer rehe wà. A'e rupi purehe izepykaw na'ikatu kwaw.

24 Katu haw hereko har wekar ma'e kwaw katu haw. Iranaiw ma'e nukwaw kwaw wemimutar.

25 Ta'yr ma'e kwaw par 'ym wiko zemumikahy haw romo u pe. Wiko iro ma'e romo uhy pe.

26 Na'ikatu kwaw awa ikatu ma'e rehe izepykaw hemetarer ipyro haw. Na'ikatu kwaw tuwhiaw teko imunar 'ym ma'e wanehe izepykaw.

27 Uze'eg heruze'egar a'e wiko ma'e kwaw katu har romo a'e. Na'arewahy wik wahy 'ym ma'e wexak kar uma'e kwaw paw purupe.

28 Te iranaiw ma'e nuzawy kwaw ma'e kwaw katu har a'e, aze nuze'eg kwaw a'e.

18 **1** Aze amo naheko wer kwaw amo wanehe we, xo weko haw rehe zo uzekaiw a'e. Aze teko umume'u ikatu ma'e hemiapo ràm izupe wà, nuenu katu kwaw a'e.

2 Iranaiw ma'e na'izemu'e wer kwaw. Xo uma'enukwaw paw rehe zo ipurumume'u wer.

3 Ikatu 'ym ma'e iro purupe wà. Uwer imuaiw par imaranugar wà.

4 Teko waze'eg ohoete ryihu ài. Ma'e kwaw katu har waze'eg nuzawy kwaw rykawhu typaw pixik 'ym ma'e ràm.

5 Na'ikatu kwaw ikatu 'ym ma'e iapo har hemiapo kwer rehe zaneze'egatu haw. Tuwe tuwihiw uzepyk hehe a'e. — Erezapo ikatu 'ym ma'e ne, aze tuwihiw i'i iapo 'ymar pe wà, ikatu 'ym ma'e uzapo a'e wà.

6 Aze iranaiw ma'e uzypyrog amo iàmàtyry'ym pà, — Hepetek pe nehe, i'i iko purupe.

7 Iranaiw ma'e ize'eg mehe umuaiw weko haw. Ize'eg nuzawy kwaw purupyhykaw izupe. Uzepyhyk kar ipupe.

8 Ze'eg zemueteahy haw hete katu temi'u ài. Ikatuahy i'u mehe.

9 Uma'erekò ma'e upytu'u tetea'u ma'e a'e, wiko ikatu ma'e ihaw par hehe we har romo a'e.

10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e her nuzawy kwaw tåpuz iaiha ma'e zauxiapékwer imimaw a'e. Teko ikatu ma'e upuner ipupe uzepyro haw rehe wà.

11 — Heremetarer hepyro iko a'e, i'i hemetarer katu ma'e uezupe. Heta pàrirogaw iaiha ma'e tåtå ma'e tawhu iwyr. Nuzawy kwaw heremetarer, i'i uezupe. — Hepyro putar nehe, i'i uezupe.

12 Teko wiko wera'u ma'e wata oho waiko iaiw paw kutyr wà. Teko uezegatu wiko wera'u 'ym ma'e wanehe wà.

13 Aze amo uwazar amo ize'eg henu 'ym mehe we nehe, iranaiw ma'e romo weko haw wexak kar putar iko purupe nehe. Werur putar maranugar haw iko uezupe nehe.

14 Ima'eahy ma'e heko wer tuwe a'e. A'e rupi numàno kwaw. Aze upytu'u weko wer ire, naheta kwaw hàro haw.

15 Ma'e kwaw katu har izemu'e wer ma'e rehe tuweharupi. — Hepurukwaw wer ipyahu ma'e rehe, i'i uezupe.

16 Aipo neze'eg wer tuwihaw pe. Eraha ma'e izupe imono pyràm nehe. A'e mehe nazawaiw kwaw newe nehe.

17 Tuwihaw wenu putar nemyrypar a'e wà nehe. — Kwa, ikatu aipo, i'i putar tuwihaw newe wà nehe. A'e re wenu putar nemyrypar 'ym wà nehe. — Mâràzàwe tuwe aipo pa, i'i putar wanenu mehe wà nehe.

18 Aze ikàg ma'e užàmàtyry'ym amo ikàg ma'e tuwihaw wanenataromo nehe, aze tuwihaw nukwaw kwaw wemimume'u ràm wà nehe, upuner ita'i Tupàn pe imono pyrer ma'e papar haw hereko har imomor haw rehe wà nehe. A'e mehe ukwaw putar wemiapo ràm wà nehe.

19 Zawaiw katu tåpuz tåtå ma'e zauxiapékwer imimaw heitykaw. Aze ereze'eg zemueteahy nemyrypar pe nehe, upytu'u putar nemyrypar romo wiko re nehe. Nemryrypar romo imuigo kar wi haw zawaiw

katu wera'u tåpuz tåtå ma'e heitykaw. Zeàmàtyry'ymaw umuaiw zemuryparypar haw.

20 Wyzài ikatu 'ym ma'e neremimume'u kwer uzewyr putar newe nehe.

21 Neremimume'u upuner teko wapyro haw rehe mào haw wi. Upuner mào haw pe wamono kar haw rehe no. A'e rupi ezekaiw katu neze'eg àwàm rehe nehe. A'e mehe ikatu ma'e uezapo putar newe nehe.

22 Aze amo wexak wemireko ràm, wexak turywete haw. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur uezegatu hehe.

23 — Aipo apuner heze'egaw rehe, i'i hemetarer 'ym ma'e. Hemetarer katu ma'e uwazarahy amo ize'eg izupe.

24 Amo zemuryparypar haw upaw na'arewahy. Nemryrypar azeharomoete har neamutar katu wera'u uwyywyr wi a'e.

19 ¹Hemetarer 'ym ma'e, imunar 'ym ma'e romo zanerekò haw ikatu wera'u hemu'em ma'e iranaiw ma'e romo zanerekò haw wi.

2 Na'ikatu kwaw ma'e iapo haw nema'enukwaw 'ym mehe. Aze nehem wer na'arewahy, erepia putar nehe.

3 Ma'e kwaw 'ymaw umu'ar kar teko iaiw paw pupe wà. Nezewé rehe we, — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo ikatu 'ym ma'e ihewe a'e, i'i a'e teko wà.

4 Hemetarer katu ma'e uzapo teko tetea'u umyrypar romo wà. Hemetarer 'ym ma'e imyrypar naheta tete kwaw wà. Nezewé rehe we imyrypar utryrk izuwi wà.

5 Tuwihaw wanenataromo hemu'em ma'e nupuner kwaw zepykaw wi uhemaw rehe nehe.

6 Teko paw uezagaw tuwihaw wamurywete kar pà wà. Teko paw heko wer ma'e imur e har wamuryrypar romo wà.

7 Teko uezeg zemueteahy te uwyywyr rehe wà, aze tywyr wiko hemetarer 'ym ma'e romo. A'e rupi, aze imyrypar utryrk izuwi, nazanepyтуhegatu kwaw. Ikene'o umyryrypar wanekar mehe. Nuzekaiw kwaw hehe wà.

8 Ma'e kwaw katu haw hekar har uzamutar weko haw a'e. Aze amo ima'enukwaw katu

ma'e iapo 'ym mehe we nehe, wexak putar turywete haw nehe.

9 Aze amo hemu'em tuwhiaw wanenataromo, uzepyk hehe wà. Uzuka kar azeharomote wà.

10 Na'ikatu kwaw iranaiw ma'e temetareretea'u inuromo waneko haw. Aze uma'erekoma'e weruze'eg tuwhiaw wà, nezewe haw na'ikatu kwaw.

11 Teko ma'e kwaw par nuikwahy kwaw na'arewahy. Aze amo uzapo ikatu 'ym ma'e izupe, umunàn hemiapo kwer a'e, ikàgaw hexak kar pà nezewe a'e.

12 Tuwhiwete ikwahy haw nuzawy kwaw zàwàruhu iriàw ikororo haw. Ikatuhaw nuzawy kwaw zuwiri ka'api'i rehe har.

13 Ta'yur ma'e kwaw 'ymar upuner u heraha haw rehe iaiw paw pe. Hemireko tuweharupi umen iàmàtyry'ymar nuzawy kwaw 'y utykyr ire upytu'u 'ym ma'e.

14 Awa upuner tåpuz iphykaw rehe u wi uhy wi. Upuner temetarer iphykaw rehe nezewe no. Xo Tupàn zo upuner hemireko ma'e kwaw par imono haw rehe izupe.

15 Iranahy ma'e uker tetea'u ma'e ima'uhez putar iahykaw rehe.

16 Tupàn ze'eg heruzar har umumaw wera'u kwarahy wiko pà heruzar 'ymar wanuwi a'e. Ipurumu'e haw rehe uzekaiw 'ym ma'e umàno putar nehe.

17 Ma'e hereko 'ymar pe ikatu ma'e iapo haw nuzawy kwaw ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imono haw. Umur putar zaneremiapo kwer hekuzar nehe.

18 Emume'u nera'yir wanemiacpo kwer ikatu 'ym ma'e wanupe nehe, wanupànupà pà nehe. Upahu mehe we upuner ikatu ma'e ikwaw paw rehe wà. Ezuka zo wanupànupà haw pupe ne wà nehe.

19 Aze amo wikkwahy e na'arewahy nehe, tuwe upuraraw ma'erahy wemiacpo kwer hemimur arer rehe nehe. Aze pitài haw erepytywà, uzemupytu'u kar putar newe tuweharupi nehe.

20 Einu katu pureruze'egaw nehe. Ezemuhyk ma'e rehe nezemu'e pà nehe.

Nezewe mehe amo 'ar mehe ereiko putar ma'e kwaw katu har romo nehe.

21 Teko umume'u wemiacpo ràm tetea'u wà. Xo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zo umuzeapo kar ma'e.

22 Nezewe za'e zanemyrypar wanupe. — Tuwe nupuir kwaw zanewi wà nehe. Hemetarer 'ym ma'e romo heko haw ikatu wera'u hemu'em ma'e romo heko haw wi.

23 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi ukzye ma'e umumaw putar kwarahy tetea'u wiko pà nehe. Hurywete putar nehe. Naheta kwaw iaiw paw heko haw rehe nehe.

24 Amo iranahy ma'e na'ipurumur wer kwaw te wemiu'ràm rehe uzuru pupe wà. — Ipuhuz katu, i'i uzeupe wà.

25 Tuwe amo uzepyk wiko wera'u ma'e wanuwi wà nehe. Nezewe mehe teko ikàg 'ym ma'e ukwaw putar ukàg 'ymaw wà nehe. Ma'e kwaw katu har ukwaw wera'u ma'e, aze amo umume'u hemiawy kwer izupe wà.

26 Aze amo upuraraw kar ma'erahy u pe, aze omono kar uhy wàpuz wi, wiko maranugar haw herur har romo a'e, werur iaiw paw weko haw pe.

27 Hera'yr, aze erepytu'u ma'e rehe nezemu'e re nehe, na'arewahy nereharaz putar neremigwaw wi nehe.

28 Tuwhiaw wanenataromo hemu'em ma'e uze'eg urywahyahy katu haw rehe a'e wà. Ikatuh 'ym ma'e ipuruapo wer tuwe ikatu 'ygwer rehe wà.

29 Amo 'ar mehe amo wanhe upuka ma'e wenu putar wemiacpo kwer ikatu 'ym ma'e imume'u haw wà nehe. Amo uzepyk putar ma'e kwaw par 'ym wanhe nehe.

20 ¹ Uka'u ma'e uze'egahy wahy haw rupi amo wanhe uze'eg urywahyahy pà wà. Aze kàwiahay wiko amo awa izar romo nehe, a'e awa niuko pixik kwaw ma'e kwaw katu har romo nehe.

2 Tuwhiwete ikwahy haw nuzawy kwaw zàwàruhu ikororo haw. Aze amo umuikwahy kar tuwhiwete nehe, uzezuka kar putar ru'u izupe nehe.

3 Wyzài iranaiw ma'e upuner zeàmàtyry'ymaw iapo haw rehe. Aze amo

utyryk a'e zeàmàtyry'yamaw wi nehe, zaze'egatu a'e teko rehe nehe.

4 Uma'erek ma'e iranahy ma'e a'e, aze nuweruwaruwak kwaw uiwy i'ar mehe, nopo'o kwaw ma'e nehe.

5 Amo ima'enukwaw paw nuzawy kwaw 'y ytyzùàmaw ohoete ma'e pupe har. Ma'e kwaw katu har ukwaw henuhemaw a'e.

6 — Aiko ikatu ma'e romo ihe. Napuir kwaw hemyrypar wanuwi ihe, i'i teko paw uzeupe wà. Ezeagaw ikatu ma'e azeharomoete har hexakaw rehe nehe.

7 Aze awa wiko imunar 'ym ma'e romo nehe, aze ikatu tuwe a'e nehe, ta'yr hurywete putar wà nehe.

8 Aze tuwhiwete wapyk amo hemiapo kwer imume'u haw henu pà nehe, na'arewahy wexak putar ikatu 'ymaw nehe.

9 — Nazapo pixik kwaw ikatu 'ym ma'e ihe, aipo amo upuner u'e haw rehe. — Atyryk heremiapo ikatu 'ym ma'e wi ihe, aipo upuner u'e haw rehe.

10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e na'iakatuwawahy kwaw puku haw hexak kar haw imunar ma'e rehe a'e, puhuz taw hexak kar haw imunar ma'e rehe a'e no.

11 Kwarer wexak kar weko haw wemiapo pupe. Xixak hemiapo kwer. Nezewe mehe xikwaw ikatu ma'e romo heko haw. Xikwaw ikatu 'ym ma'e romo heko haw no.

12 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur zanereha zanewe a'e. A'e rupi zapuner ma'e hexakaw rehe. Umur zaneapyakwar zanewe no. A'e rupi zapuner ma'e henu haw rehe no.

13 Aze eremumaw ne'ar neker pà nehe, iahykaw rehe ereiko putar hemetarer 'ym ma'e romo nehe. Ema'erek ma'e nehe. A'e mehe neremi'u ràm uhyk putar tuwe newe nehe.

14 — Hekuzar katu a'e, i'i ime'eg kar har a'e. Ime'eg kar ire uze'eg oho umyrypar wanupe. — Nahekuzar katu kwaw. Imunar haw ài, i'i wanupe.

15 Heta tetea'u itazu or. Heta tetea'u amo ita hekuzar katu ma'e no. Aze amo uze'eg uma'ekwaw katu haw rupi, nuzawy kwaw ita hekuzar katu ma'e azeharomoete a'e.

16 Aze amo uzemono wemigwaw 'ym pe inewer haw imekuzar àràm romo nehe, tuwe omono ukamir wemetarer hekuzaromo nehe.

17 Aze amo imunar temi'u rehe nehe, a'e temi'u hete katu ru'u nehe. I'u re uzeapo putar ywyxig romo izuru pupe nehe.

18 Ekar pureruze'egaw ikatu ma'e nehe. Nezewe mehe ereiko katu putar nehe. Aze erezàmàtyry'yam amo ywy rehe har ne wà nehe, nema'enukwaw katu neremiapo ràm rehe neho 'ym mehe we nehe.

19 Uze'eg zemueteahy tetea'u ma'e umuhàmuhàz ze'eg ikwaw pyr 'ym purupe. A'e rupi epyta muite uze'eg tetea'u ma'e wanuwi nehe.

20 Aze eremono ze'egaiw neru rehe nehy rehe nehe, nerekko haw uwew putar tatainypytunaw rehe har ài nehe.

21 Aze teko omono'og temetarer tetea'u uma'erek ma'e 'ym pà wà, a'e temetarer na'ikatu kwaw a'e teko wanupe nehe.

22 Ezepyk zo amo wanehe nehe. Ezeruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe nehe. A'e ae uzepyk putar purehe neremipuraraw kwer hekuzaromo nehe.

23 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e na'iakatuwawahy kwaw puku haw hexak kar haw imunar ma'e hereko har wanehe, puhuz taw hexak kar haw imunar ma'e hereko har wanehe no.

24 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko zaneko haw izar romo a'e. Nazapuner kwaw zanerekko haw ikwaw katu haw rehe.

25 Ma'e Tupàn pe imume'u 'ym mehe we nema'enukwaw katu nehe. Aze mo nan, erepuner mo nezemumikahy haw rehe a'e re nehe.

26 Tuwhiwete ma'e kwaw katu har wexak ikatu 'ym ma'e iapo har wà. Uzepyk hehe ipuhareko 'ym pà.

27 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono ma'e kwaw paw purupe a'e. Omono ikatu 'ym ma'e wi tyrykaw ikwaw paw wanupe no. Ni amo nupuner kwaw uzeàmimaw rehe uzewi wà.

28 Tuwihaw wiko wi wi teko waneruze'egar romo a'e, aze uzamutar wemiruze'eg a'e wà, aze weruze'eg teko katu haw rehe a'e wà.

29 Ipyahu ma'e ipuràgeteahy a'e wà, ta'e ikàg a'e wà xe. Tua'uhez ma'e ipuràgeteahy a'e wà, ta'e wa'aw xigatu a'e xe.

30 Zepykaw umukatu ikatu 'ymaw. Umukatu zanepy'a no.

21 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuyryk kar ryhu. Nazawaiw kwaw izupe. Nezewegatete wiko tuwihawete ipy'aizar romo no.

2— Heremiapo paw ikatu, aze ere nezeupe, nema'enukwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe nehe. Ukwaw neremiapo putar haw a'e. Aze ikatu, ukwaw. Aze iaiw, ukwaw no.

3 Ezapo ikatu ma'e nehe. Ereroko katu amogwer wà nehe. Ta'e nezwewe iapo haw ikatu wera'u Tupàn pe henataromo ma'ea'yur penemizuka wi a'e.

4 Heko wera'u haw uezapo ikatu 'ym ma'e wazar romo. Agwer ma'e na'ikatu kwaw Tupàn pe.

5 Aze amo ima'enukwaw katu wemiacpo ràm rehe, uhyk tuwe putar ma'e izupe nehe. Aze amo uzapo ma'e uma'enukwaw 'ym pà nehe, iahykaw rehe hemi'u nuhyk kwaw izupe nehe.

6 Aze amo imunar temetarer tetea'u rehe, upaw hemetarer na'arewahy. Nuzawy kwaw puruzuka haw izupe.

7 Wapuruzuka haw umumaw ikatu 'ym ma'e wà. Ta'e hekyty'ym ikatu ma'e iapo pà wà xe.

8 Ikatu 'ym ma'e iapo arer wata pe ikatu 'ym ma'e rupi. Ikatu ma'e uzapo ikatu ma'e.

9 Ikatu wera'u katu pe zanerekohaw tåpuz pupe kuzà zaneàmàtyr'ymar rehe we we zanerekohaw wi.

10 Ikatu 'ym ma'e ipuruapo wer tuwe ikatu 'ymaw rehe wà. Nupuhareko kwaw ni pitài teko wà.

11 Aze tuwihaw uzepyk amo uze'eg urywahyahy ma'e rehe, ma'e kwaw 'ymar uzemu'e a'e ma'e rehe wà. Aze amo umu'e ma'e kwaw katu har amo ma'e rehe wà, ima'ekwaw paw uhua'u wera'u kury.

12 Tupàn a'e, ikatu a'e. Ume'e ikatu 'ym ma'e wanehe. Umu'ar kar iaiw paw pupe wà.

13 Aze hemetarer 'ym ma'e uhapukaz uma'uhez taw wi nehe, aze amo na'ipurenu wer kwaw hehe nehe, amo 'ar mehe a'e ae uhapukaz putar a'e nehe no. Ni amo nuenu kwaw wà nehe no.

14 Aze amo wikwahy newe nehe, emono e ma'e izupe amo wanupe imume'u 'ym pà nehe. Na'e ikwahy haw upaw putar nehe.

15 Aze tuwihaw upurerekohaw rupi a'e, ikatu ma'e hurywete a'e wà. Ikatu 'ym ma'e ukyze katu izuwi wà.

16 Aze amo utyryk ma'e kwaw paw wi, a'e teko wata oho iko mào haw kutyr.

17 Wemimutar rupi wiko ma'e ima'e a'e nehe, nuhyk kwaw izupe a'e nehe. Aze amo uzamutar win a'e nehe, aze uzamutar temi'u ikatuahy ma'e a'e nehe, nuiko pixik kwaw hemetarer katu ma'e romo nehe.

18 Teko imunar 'ym ma'e uzepyro ma'e wi ukyze katu haw wi wà. Ikatu 'ym ma'e upurawar ma'erahy wanekuzaromo wà.

19 Aze ereiko kuzà neàmàtyr'ymar ipyr tuweharupi, aze ereiko kuzà newe uze'egahy ma'e ipyr, ikatu wera'u mo ywyxiguhi rehe nereko haw.

20 Awa ma'e kwaw par ima'e uhyk tuwe izupe. Hemetarer katu a'e. Ma'e kwaw 'ymar nuiko kwaw iżàwe, ta'e hemetarer hemimono'og paw uhem ipo wi a'e xe.

21 Puramutar ma'e ikatu ma'e umumaw putar kwarahy tetea'u wiko pà nehe. Teko uzeruze'egatohaw putar a'e awa rehe wà nehe. Wereko katu putar wà nehe.

22 Teko ma'e kwaw par upuner tawhu heitykaw rehe. Aze zauxiapekwer ikàg ma'e uzekaiw tawhu rehe wà, nezwewe rehe we upuner wà. A'e pe har uzeruzar pàrirogaw iaihà ma'e rehe wà. Ma'e kwaw par upuner heitykaw rehe.

23 Aze nezepyro wer zawaiw paw wi nehe, ezekaiw neze'eg àwàm rehe nehe.

24 Aze awa wiko wera'u amo wanuwi nehe, aze werekoaiwetohaw wà nehe,— Uze'eg urywahyahy ma'e a'e, za'e izupe.

25 Iranahy ma'e a'e, umàno ma'e tetea'u inputar pà a'e, ta'e na'ima'erekò wer kwaw wikuwe mehe a'e xe.

26 Umumaw 'ar katu wemimutar rehe ima'enukwaw pà. Awa ipy'a ikatu ma'e hereko har ima'e uhyk izupe. Upuner ikurer imono haw rehe amo pe. Hurywete imono mehe.

27 Aze ikatu 'ym ma'e uzuka ma'ea'yàr Tupàn henataromo wà, a'e teko iro izupe wà. Aze ukatu 'ymaw rupi werur a'e ma'e wà, iro tuwe Tupàn pe wà.

28 Aze amo hemu'em tuwiaw wanenataromo nehe, tuwiaw uzuka kar putar a'e teko a'e wà nehe. Ize'eg rehe uzeruzar ma'e uzemumaw putar tuweharupi nehe.

29 Awa ikatu ma'e uzeruzar uzehe a'e. Ikatu 'ym ma'e umume'u mua'u uzehe uzeruzar haw.

30 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e, ikàg wera'u ma'ekwaw katu haw wi a'e, ma'e kwaw paw wi a'e no.

31 Zauxiapekwér umuàgà'ym kawaru zeàmàtyry'ymawhu pe waneraha pà wà. Xo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zo umur wàmàtyry'ymar waneitykaw a'e zauxiapekwér wanupe a'e.

22 ¹Her ikatu ma'e ikatu wera'u temetarer tetea'u wi a'e. Aze teko uze'egatu nerehe wà, waze'egatu haw hekuzar katu wera'u itaxig parat wi a'e, itazu or wi a'e no.

2 Hemetarer katu ma'e nuzawy kwaw hemetarer 'ym ma'e. Ta'e mokoz wiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo kwer romo wà xe.

3 Teko ma'e kwaw par wexak uzezuka àwàm a'e. A'e rupi uzeàmim oho. Ma'e kwaw par 'ym oho uzezuka àwàm huwake. A'e rupi uzemumaw kar oho.

4 Aze awa ukyze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi nehe, aze nuiko wera'u kwaw amo wanuwi nehe, a'e awa omono'og putar temetarer nehe. Teko umume'u putar ikàgaw wà nehe. Umumaw putar kwarahy tetea'u wiko pà nehe no.

5 Heta puruzuka haw teko ikatu 'ym ma'e wanape rupi. Zawaiw katu wata haw. Aze amo heko wer nehe, utyryk putar wanuwi nehe.

6 Emu'e kwarer pe ikatu ma'e rupi iho haw rehe nehe. A'e mehe wikuwe mehe we nuhem pixik kwaw izuwi nehe.

7 Hemetarer katu ma'e wiko hemetarer 'ym ma'e wazar romo wà. Temetarer imuzewyr kar pyràm imono arer wiko ipyhyk arer izar romo.

8 Aze amo uzutym ikatu 'ymaw nehe, opo'o putar iaiw paw nehe. Purche iakatuwawahy 'ymaw uzepyk putar hehe nehe, iakatuwawahy 'ym ma'e rehe nehe.

9 Tupàn omono putar uze'egatu puruamtar ma'e wanehe, ta'e omono wemi'u ikurer hemetarer 'ym ma'e wanupe xe.

10 Emono kar teko wiko wera'u ma'e nezewi nehe. Nezewe mehe upaw putar zeàmàtyry'ymaw nehe. Upaw putar ze'eg ahayah haw nehe no, ze'eg urywahyahy haw nehe no.

11 Aze amo uzamutar temu'em 'ymaw nehe, aze ukwaw uze'egatu haw nehe, a'e mehe wiko putar tuwiawhete imyrypar romo nehe.

12 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ume'egatu a'e. Uzekaiw katu ze'eg azeharomoete har rehe. Umuaiw hemu'em ma'e wanemiao ràm.

13 Iranahy ma'e upyta wàpuz me. — Aze ahem nehe, zàwàruhu hepyhyk putar nehe, i'i mua'u uzeupe.

14 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo amo teko iro ma'e wapyhykaw. Awa wemireko 'ym puhe uker ma'e u'ar putar a'e arapuk pupe wà nehe. Kuzà umen 'ym puhe uker ma'e u'ar putar a'e pe wà nehe no.

15 Kwarearer paw uzapo uranaiw paw wà. Aze ximukatu wanemiao nehe, wanehe zazepyk pà nehe, ukwaw putar weko katu haw wà nehe.

16 Aze amo uezapo hemetarer katu ma'e romo hemetarer 'ym ma'e wanehe umunar pà nehe, uezapo putar hemetarer 'ym ma'e romo iahykaw rehe nehe. Aze amo uezapo hemetarer katu ma'e romo ma'e imono e pà

amo hemetarer katu ma'e wanupe nehe, uzeapo putar hemetarer 'ym ma'e romo iahykaw rehe nehe no.

Ma'e kwaw katu har 30 wapuruze'egaw

17 Ezekaiw katu heze'eg rehe nehe. Urumu'e putar ma'e kwaw katu har waze'eg rehe ihe nehe. Ezemu'e wapurumu'e haw rehe nehe. **18** Aze nema'enukwaw hehe nehe, nerurywete putar nehe. Aze eremume'u nehe, nerurywete putar nehe no. **19** Urumu'e a'le ze'eg xirogatu rehe ihe nehe kury. Nezewe mehe erezeruzar putar Tupàn rehe nehe. **20** Amuapyk 30 ze'eg xirogatu ma'e pape rehe newe ihe. Nemu'e putar ma'e kwaw paw rehe nehe. Nemu'e putar pureruze'egaw ikatu ma'e rehe nehe no. **21** Neptyywà putar nehe. A'e rupi erekwaw putar ikatu ma'e iapo haw nehe. Erekwaw putar ikatu 'ymaw wi netrykaw rehe nehe no. Nezewe mehe nehe, nerehe wapuranu mehe wà nehe, erekwaw putar waze'eg iwazar katu haw rehe wanupe nehe. Ze'eg xirogatu 1 haw.

Ze'eg xirogatu 1 haw

22 Nazawaiw kwaw ma'e ipyro haw hemetarer 'ym ma'e wanuwi. Nezewe rehe we epyro zo wanuwi nehe. Tuwihaw wanenataromo waho mehe naheta kwaw wakatu haw imume'u har wanupe wà. Nezewe rehe we epyro zo wama'e wanuwi nehe. **23** Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u putar waneko haw a'e nehe xe. Uzuka putar wazuka àwàm imume'u har wà nehe no.

Ze'eg xirogatu 2 haw

24 Ezemuryparypar zo na'arewahy wikkwahy ma'e wanehe nehe, puruzukaiw ma'e wanehe nehe no. **25** Ereiko putar ru'u wazàwé nehe. A'e re nerepunier kwaw ru'u a'e iaiw paw wi netrykaw rehe nehe.

Ze'eg xirogatu 3 haw

26 Eiko zo amo inewer haw imekuzar àwàm imume'u har romo nehe. **27** Aze nupuner kwaw inewer haw imekuzar haw

rehe nehe, temetarer izar ur putar newe nehe. Aze nerepuner kwaw inewer haw imekuzar haw rehe nehe, izar weraha putar nema'e paw newi nehe, te nerupaw weraha putar nehe.

Ze'eg xirogatu 4 haw

28 Kwehe mehe neipy umupu'äm ywyzaw hexak kar haw imono ywy rehe wà. Emunyryk kar zo a'e hexak kar haw henaw wi nehe.

Ze'eg xirogatu 5 haw

29 Amo teko uzapokatu uma'erekohaw wà. Aipo erekwaw amo. Agwer teko ikatu wera'u amo teko tetea'u wanuwi a'e wà. Erekwaw ikatu wera'u ma'e romo waneko haw. Upuner tuwihawete wanehe we weko haw rehe wà.

Ze'eg xirogatu 6 haw

23 ¹Aze eremai'u eho amo tuwihaw ipyr nehe, nereharaz zo ikàgaw wi nehe. ²Aze umai'u wera'u ma'e romo ereiko nehe, ezeruze'eg hàpuz me nehe. ³Emai'u zo na'arewahy nehe, temi'u ikatu ma'e newe imur pyrer i'u mehe nehe. Aze ru'u hemu'em iko newe nehe.

Ze'eg xirogatu 7 haw

4 Eezuka zo nema'erekohay pà nehe, hemetarer katu ma'e romo nezemuijigakar pà nehe. **5** Nema'enukwaw tetea'u zo temetarer rehe nehe. Neremetarer upuner ukàzymaw rehe na'arewahy nehe. Uzeapo putar ipopo hehe nehe. Uwewe putar muite wiràhu ài nehe.

Ze'eg xirogatu 8 haw

6 Emai'u zo ma'e hereko 'ymar hàpuz me nehe. Ezàn zo hemi'u ikatu ma'e hàpuz me har i'u pà nehe. **7** — E'u amo nehe, i'i mua'u putar newe a'e nehe. Nuputar kwaw i'u haw ta'e iàñàm ima'uhez a'e wà xe. **8** Nehuhuk wer putar nehe. Erehuhuk putar neremi'u kwer imuzewyr pà nehe. Neze'egatu awer paw ukàzym e.

Ze'eg xirogatu 9 haw

9 Eze'eg zo iranaiw ma'e pe nehe. Ta'e erekwaw ma'e ne xe. Nukwaw kwaw ma'e a'e. Nuzekaiw kwaw nema'e kwaw paw rehe nehe.

Ze'eg xirogatu 10 haw

10 Emunyryk kar zo ywyzaw hexak kar har kwehe arer nehe. Epyhyk zo ywy teko tu 'ym ma'e wanuwi nehe, ihy 'ym ma'e wanuwi nehe no. **11** Tupàn wiko tu 'ym ma'e wanehe ihy 'ym ma'e wanehe uzekaiw ma'e romo a'e. Uzekaiw putar wanehe nehe. Azeerezap ikatu 'ym ma'e wanupe nehe, uzepyk putar nerehe nehe.

Ze'eg xirogatu 11 haw

12 Ezekaiw katu teko waze'eg rehe nemu'e mehe nehe. Ezemu'e katu ma'e paw rehe nehe.

Ze'eg xirogatu 12 haw

13 Aze kwarer uzapo ikatu 'ym ma'e nehe, ekwaekwar hehe nehe. Kuzàtai nezewegatete nehe no. Nepo pupe hehe nekwar haw nuzuka kwaw nehe. **14** Azeharomoete, aze erekwar ikatu 'ym ma'e hemiapo kwer rehe nehe, erepuner mào haw wi ipyro haw rehe nehe.

Ze'eg xirogatu 13 haw

15 Hera'yr. Aze ereiko ma'e kwaw katu har romo nehe, herurywete putar nehe.

16 Ma'e kwaw katu haw rupi neze'eg mehe herurywete putar teko wanenataromo nehe.

Ze'eg xirogatu 14 haw

17 Nerewyroyroahy zo ikatu 'ym ma'e wanehe nehe. Ezeagaw Tupàn imuwtete katu haw rehe nekwarahy nànàne nehe. Ezeagaw heruzar haw rehe tuweharupi nehe. **18** Nezewe mehe ikatuahy putar nereko haw nehe. Nerepytu'ku kwaw ikatu ma'e hào re nehe no.

Ze'eg xirogatu 15 haw

19 Ezeapyaka katu nehe, hera'yr. Eiko ma'e kwaw katu har romo nehe. Nema'enukwaw

katu neremiapo ràm rehe nereko àwàm rehe nehe. **20** Eata zo uka'u ma'e wanupi nehe. Eata zo umai'u tetea'u ma'e wanupi nehe no. **21** Ta'e uka'u ma'e a'e wà xe, wiko uker pà a'e wà xe. Umai'u tetea'u ma'e wiko nezewegatete har romo a'e wà no. Iahykaw rehe wanemetarer upaw putar nehe. Xo pàm imu'i pyrer umunehew ukamir romo a'e mehe wà nehe.

Ze'eg xirogatu 16 haw

22 Einu katu neru ze'eg nehe. Ta'e neru umur nereko haw newe a'e xe. Nehy ihy'a'ueh mehe eze'eg zemueteahy zo hehe nehe. **23** Aze erexak ikatu ma'e ereme'eg kar a'e ma'e. Nezewegatete epyhyk ze'eg azeharomoete har nehe, epyhyk ma'e kwaw katu haw nehe no, epyhyk ma'e kwaw paw nehe no. A'e re eme'eg zo ni amo nehe. **24** Awa wa'yrikatu ma'e ma'e kwaw katu har hereko har hurywete putar nehe. Umume'u putar ikatu haw purupe nehe. **25** Ezapo ikatu ma'e echo iko nehe. Nezewe mehe neru hurywete putar nerehe nehe. Emurywete kar nehy nezewegatete nehe no.

Ze'eg xirogatu 17 haw

26 Hera'yr. Ezekaiw katu heze'eg rehe nehe. Tuwe nereko àwàm nuzawy kwaw hereko awer nehe. **27** Kuzàwyzài a'e wà, kuzà umen 'ym wapuhé oho ma'e a'e wà, nuzawy kwaw puruzuka haw iaiw ma'e a'e wà. Awa nuhem kwaw wanuwi wà. **28** Nuzawy kwaw imunar ma'e wà. Wàro wemipyhyk ràm wà. Umuigo kar awa tetea'u wemireko 'ym puhe oho ma'e romo wà.

Ze'eg xirogatu 18 haw

29 Mo uhapkaz uwahy mehe wà. Mo uzemumikahy wà. Mo wiko amogwer wàmàtyry'ym pà wà, ma'e rehe uze'eg ahayahy pà wà. Mo heha ipiràg wà. Mo uzekutuk e wà, uzekixi e wà. Amume'u putar newe nehe kury. **30** Uka'u ma'e wiko nezewe a'e wà. Omono kàwiahay ma'ywa tykwer inuromo wà no. **31** Epyta zo ma'ywa tykwer nekanek pupe har rehe neme'e pà nehe. Heny katu a'e. Ipiràg

a'e. Ikatu i'u mehe. **32** Lahykaw rehe nexi'u putar mozaiw ài nehe. **33** Erexak putar ma'e hexak pixik 'ym pyrer nehe. Eremume'u putar iranaiw paw nehe. **34** — Yryhu mytepe ru'u aiko ihe, ere putar nezeupe nehe. Nehuhuk wer putar nehe. Ereiko putar kanuhu uezapawypawyw ma'e izita apyr har ài nehe. **35** Na'e ereze'eg putar nezewe nehe. — Amo hepetek ru'u aipo. Amo henupànupà ru'u aipo. Nahema'enukwaw kwaw ihewe uezapo ma'e kwer rehe. Mâràzàwe tuwe napuner kwaw hepu'ämaw rehe. Amo kanek por hemukatu putar nehe, ere putar zepe nehe.

Ze'eg xirogatu 19 haw

24 **1** Nerewyrowyroahy zo teko ikatu 'ym ma'e wanehe nehe. — Eiko hemryrypar romo nehe, ere zo wanupe nehe. **2** Xo puruzuka haw rehe ima'enukwaw wà. Waze'eg mehe, ipurukutuk wer amo wanehe wà.

Ze'eg xirogatu 20 haw

3 Ma'e kwaw katu haw pupe teko uzapo wàpuz wà. Ma'e kwaw paw nuzawy kwaw iwy pe har. **4** Ma'e kwaw katu har hàpuz me ipupyaikaw pyrer a'e tynemhem ipurág ma'e hekuzar katu ma'e pupe a'e.

Ze'eg xirogatu 21 haw

5 Ma'e kwaw katu har romo heko haw ikatu wera'u ikàg ma'e romo heko haw wi. Ma'e kwaw paw ikatu wera'u ikàgaw wi. **6** Zeàmàtyry'ymawhu pe oho 'ym mehe we tuwihow ima'enukwaw katu wemiapo ràm rehe a'e wà. Aze heta tetea'u pureruze'eg ma'e wà, nazawaiw kwaw wàmàtyry'ymar waneityk àwàm.

Ze'eg xirogatu 22 haw

7 Ma'e kwaw katu har ze'eg xirogatu ma'e nuzawy kwaw 'y typya'u ma'e a'e. Iranaiw ma'e nupuner kwaw ikwaw paw rehe wà. Aze teko uze'eze'eg tuwe ma'e rehe wà, iranaiw ma'e numume'u kwaw ma'e wà, ta'e nukwaw kwaw ma'e a'e wà xe.

Ze'eg xirogatu 23 haw

8 Aze amo umume'u ikatu 'ym ma'e iapo àwàm nehe, — Iaiw paw iapo haw, i'i putar teko izupe wà nehe. **9** Aze ma'e kwaw 'ymar umume'u wemiapo ràm wà nehe, xo ikatu 'ym ma'e rehe zo ipuruapo wer wà. Teko paw na'ikatuwawahy kwaw purehe uze'eg ury wahyahy ma'e wanehe wà.

Ze'eg xirogatu 24 haw

10 Ikatu 'ym ma'e izeapo mehe ikàg 'ym ma'e a'e, azeharomoete ipyw a'e.

Ze'eg xirogatu 25 haw

11 Aze mào haw weraha amo hereko nehe, ezeagaw a'e teko ipytwà pà nehe. **12** — Nakwaw kwaw a'e ma'e izeapo haw ihe, ere puner neze haw rehe. Nezewe rehe we Tupàn ukwaw nepy'a a'e. Ukwaw neremimutar no. Teko wanemiapo kwer pitaitàigatu umekuzar putar a'e nehe.

Ze'eg xirogatu 26 haw

13 Hera'yir. E'u hair nehe. Ta'e ikatu newe xe. Hair hatàgwer hete katu neapeku rehe. **14** Nezewegatete ma'e kwaw katu haw ikatu nerekwe pe no. Aze erepyhyk nehe, nerekow haw ikatuahy putar nehe. A'e mehe nerepytu'u kwaw ikatu ma'e haro re nehe.

Ze'eg xirogatu 27 haw

15 Ne awa iaiw ma'e. Epyta zo awa imunar 'ym ma'e hàpuz rehe neme'e re nehe. — Hemunar putar ima'e rehe nehe, ere zo nehe. **16** Awa imunar 'ym ma'e upuner u'ar tetea'u haw rehe. Upu'äm wi putar tuweharupi nehe. Iaiw paw umumaw ikatu 'ym ma'e wà.

Ze'eg xirogatu 28 haw

17 Aze neàmàtyry'ymar u'ar iaiw paw pupe nehe, nerurywete zo nehe. **18** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ukwaw putar i'ar awer rehe nerurywete awer a'e nehe. Na'ikatu kwaw izupe nehe. A'e mehe upytu'u putar ru'u a'e neàmàtyry'ymar rehe uzepyk ire nehe.

Ze'eg xirogatu 29 haw

19 Epytu'u zo Tupàn heruzar ire nehe, aze teko ikatu 'ym ma'e waneko haw ikatu nehe. Nerewyrowyroahy zo wanehe nehe. **20** Ikatu 'ym ma'e waneko àwàm iaiw putar nehe. Nuzawy kwaw tatainuy uwew romo ma'e wà.

Ze'eg xirogatu 30 haw

21 Hera'yr. Ekyze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi nehe. Eruzar neruwihaw ne wà nehe. Eiko zo Tupàn heruzar ire upytu'u ma'e kwer wainuromo nehe. **22** Ta'e na'arewahy upuner putar iaiw paw pupe u'ar haw rehe wà nehe xe. Tupàn a'e, neruwihaw a'e wà no, iaiw paw uhua'u ma'e imono haw rehe upuner a'e wà, a'e ikatu 'ym ma'e wanehe a'e wà.

Amo ma'e kwaw katu har waze'eg no

23 Na'aw amo ma'e kwaw katu haw wama'emume'u awer xe kury. Tuwe teko paw uzuawaygatu tuwihaw wanenataromo wà nehe. Tuwe numuhem kar kwaw umyrypar uzepykaw wi wà nehe. **24** — Nereiko kwaw a'e ikatu 'ym ma'e iapo arer romo ne, aze i'i tuwihaw iapo arer pe nehe, teko paw omono putar ze'egaiw a'e tuwihaw rehe wà nehe. Teko paw na'iakatuwawahy kwaw hehe wà nehe.

25 Aze tuwihaw uzepyk ikatu 'ym ma'e iapo arer rehe nehe, teko uze'egatu putar a'e tuwihaw rehe wà nehe. Teko tetea'u ukwaw putar ikatu haw wà nehe.

26 Aze amo wiko nemypyarete romo nehe, uwazar putar nepuranu haw newe wemu'em 'ym pà a'e nehe.

27 Emuàgà'ym nema'etymaw nehe. — Apuner heànàm wanemi'u ràm imono'ogaw rehe ihe kury, ere putar a'e re nehe. Xo a'e 'ar mehe zo ezapo neràpuz nehe. Xo a'e mehe zo emuixe kar neànàm ipupe ne wà nehe.

28 Emume'u e zo nerapi har hemiaipo kwer ikatu 'ym ma'e nehe. Eze'eg zemueteahy e zo hehe nehe. **29** — Erezapo ikatu 'ym ma'e kwez ihewe ne. A'e rupi azapo putar agwer ma'e newe ihe nehe kury, imekuzar pà ihe nehe kury, ere zo nerapihar pe nehe.

30 Ata aha iranahy ma'e iko myteromo ihe, ima'ywa tyw rupi ihe. **31** Heta tetea'u xu a'e pe. Ka'a upyk ma'etymaw paw. Pàrirogaw ita iapo pyrer uzekazeka a'e no. Ita u'au'ar ywy rehe. **32** Ame'e hehe. Hema'enukwaw katu no. Ukwaw kar ko ma'e ihewe a'e. **33** Ekeekera'i nehe. Emuzekumàñ nezywa nehe no. Epytu'u wewer nehe no. **34** Neker mehe we ma'e hereko 'ymaw ur putar newe nehe, imunaru ma'e takihe hereko har ài nehe.

Amo Xàrumàw ze'eg xirogatu ma'e xe kury

25 ¹Na'aw amo ze'eg xirogatu ma'e Xàrumàw ima'emume'u awer xe kury. Amo awa wiko Zuta ywy rehe wanuwhawete Ezeki her ma'e hemiruze'eg romo a'e wà. Uma'erekoo izupe wà. Wexaexak 'aw Xàrumàw ize'eg xirogatu ma'e pape rehe imuapyk pyrer a'e wà.

2 Ximuwete Tupàn zane, ta'e umim ma'e zanewi a'e xe. Ximuawate tuwihaw zane wà, ta'e umum'e'u ma'e zanewe a'e wà xe.

3 Nerekwaw pixik kwaw tuwihawete ima'enukwaw paw. Nazapuner kwaw tuwihawete ima'enukwaw paw ikwaw paw rehe. Nuzawy kwaw ywak. Nuzawy kwaw ywy wy pe har. Muitea'u zanewi.

4 Emupyràñ itaxig parat tykwer henuhem pà izuwi nehe, imukatu pà nehe. A'e mehe ma'e hagapaw iapo har upuner putar ipuràgeteahy ma'e iapo haw rehe nehe.

5 Emunyryk tuwihawete pureruze'eg ma'e ikatu 'ym ma'e wanuwi nehe. Ta'e katu haw umukàg tuwihawete a'e xe. Umukàg hemiruze'eg a'e wà no.

6 Tuwihaw wanenataromo nerekoo mehe eiko zo ikàg ma'e romo nehe.

7 Aze ru'u nemuapyk kar putar ikàg ma'e henaw rehe nehe. Aze ikàg ma'e romoerezexak kar wanupe nehe, aze nemuapyk kar ikàg 'ym ma'e henaw rehe wà nehe, erzemumikahy putar nehe.

8 Ezàn zo tuwihaw wanupe neremixak kwer imume'u pà nehe. — Uzawy a'e, aze amo i'i wanupe a'e re wà nehe, nerehe uze'eg pà wà nehe, ma'e erezapo putar nehe.

9 Ezepyro echo tuwihaw wanenataromo nehe, aze nerapi har umume'u nekatu 'ymaw wanupe nehe. Aze amo umume'u amo ma'e newe nehe, emume'u zo a'e ma'e tuwihaw wanupe nehe.

10 Aze eremume'u wanupe nehe, — Ma'e imim pyr imume'u har a'e, i'i putar teko newe wà nehe. Nerezepyro pixik kwaw a'e maranugar haw wi nehe.

11 Ze'eg ikattu ma'e i'ar ikatu ma'e rehe har nuzawy kwaw ma'eragapaw or iapo pyrer itaxig rehe imomog pyrer a'e. Puràg eteahy a'e.

12 Aze amo ipurukwaw wer ma'e rehe, ma'e kwaw par ize'eg ikatu wera'u kwàku'aw har or iapo pyrer wi izupe. Ikatu wera'u henyahy ma'e zaneretekwer rehe har or ikatuahy ma'e iapo pyrer wi izupe.

13 Arozràn ipo'o haw 'ar mehe 'y huwixàgahy ma'e ikatuahy i'u mehe. Nezewegatete ze'eg imono kar har hurywete a'e, aze ize'eg heraha har wiko hemu'em 'ym ma'e romo a'e.

14 Aze amo umume'u amo ma'e imono pyràm a'e, aze a'e re nomono kwaw, a'e awa nuzawy kwaw ywàkun ywytu rehe we har àmàn herur 'ymar.

15 Tuwihaw uzeruzar ma'e hàrogatu har rehe wà. Ma'e hàrogatu re upytu'u 'ymaw weityk wyzai zawaiw katu haw.

16 E'u zo hàir tetea'u. Ta'e erehuhuk putar nehe xe.

17 Eho zo neruwake har hàpuz me tuweharupi nehe. Wikwahy putar ru'u newe amo 'ar mehe nehe.

18 Amo wanehe hemu'em ma'e nuzawy kwaw takihepuku a'e. Nuzawy kwaw ywyra purunupà haw a'e. Nuzawy kwaw u'yw haime katu ma'e.

19 'Ar zawaiw katu mehe awa ipyw ma'e rehe nezeruzar haw nuzawy kwaw neràz iaiw ma'e pupe ma'e ixil'uxi'u haw. Nuzawy kwaw nepy ipàri ma'e rehe neata haw.

20 Nuzawy kwaw 'ar huwixàg ma'e rehe nekamir henuhem pà nemuaku haw. Uzemumikahy ma'e pe nezegar haw nuzawy kwaw ikixi awer xa pupe ikytykytakw.

21 Aze neàmàtyry'ymar ima'uhez nehe, emono temi'u izupe nehe. Aze iziwez nehe, emono 'y izupe nehe.

22 Nezewe mehe eremugaz kar putar izemumikahy haw pe nehe, imaranugar haw pe nehe no. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umekuzar putar newe nehe.

23 Ywytu kwarahy heixe haw awyze har wi ur ma'e a'e, werur àmàn a'e. Nezewegatete uez'eze'eg zemueteahy ma'e werur purehe akatuwawahy 'ymaw wà no.

24 Katu pe muite zaneràpuz wi zanerekò how ikatu wera'u zaneràpuz pupe kuzà zaneàmàtyry'ymar ipyr zanerekò how wi a'e.

25 Ze'eg ikatu ma'e zaneremiaro 'ym henu haw nuzawy kwaw 'y huwixàg ma'e zaneiwez mehe i'u haw a'e.

26 Aze amo ikatu 'ym ma'e uzapo kar ma'e newe nehe, aze erezapo nehe, ereiko putar ytyzùmaw to'om hereko har ài nehe. Ereiko putar ytyzùmaw 'y puruzuka ma'e hereko har ài nehe no.

27 Aze ere'u hàir tetea'u nehe, na'ikatu kwaw newe nehe. Nezewegatete na'ikatu kwaw teko nerehe wamuze'egatu tetea'u kar haw no.

28 Uzeruze'egaw ikwaw 'ymar nuzawy kwaw tawhu pàrirogaw iaiha ma'e hereko 'ymar. Wyzaì zauxiapekwer weityk a'e tawhu wà.

Ma'e kwaw par 'ym

26 ¹Aipo àmàn ukyr aroz ipo'o haw 'ar rehe. Nan. Aipo àmàntàtà iku'i kwer ukyr kwarahy haku mehe. Nan. Nezewegatete eze'egatu e zo iranaiw ma'e rehe nehe.

2 Ze'egaiw nu'ar kwaw ikatu 'ym ma'e iapo 'ymar wanehe. Nuzawy kwaw wiràmiri uwewe e ma'e.

3 Xiapo ipetekaw kawaru pe. Xiapo imupytu'u kar haw zumen pe. Xiapo ywyra purunupà haw ma'e kwaw par 'ym ikupe rehe àràm no.

4 Aze amo upuranu nerehe iranahy ma'e ài nehe, ewazar katu zo ize'eg izupe nehe. Aze erewazar nehe, ereiko putar iranahy ma'e romo izàwe nehe.

5 Ewazar iranahy haw iranahy ma'e pe iranahy haw imume'u pà nehe. Nezewé mehe, — Aiko ma'e kwaw katu har romo ihe, ni'lí kwaw uzeupe nehe.

6 — Eraha ko hez'eeg hemryypar pe nehe, aze amo i'lí iranaiw ma'e pe, zawaiw paw hekar har romo hekon a'e. Aze mo omonohok upy, ikatu mo.

7 Ze'eg xirogatu ma'e iranahy ma'e hemimume'u kwer nuzawy kwaw ipàri ma'e hetymà.

8 Iranahy ma'e rehe iz'eegatu haw nuzawy kwaw ita imomor haw pupe iápixipixi haw.

9 Iranahy ma'e ze'eg xirogatu ma'e imume'u har nuzawy kwaw uka'u ma'e xu opo wi henuhemaw rehe uzeagaw ma'e.

10 — Hema'erekó wer newe ihe, i'lí amo iranaiw ma'e hemetarer katu ma'e pe nehe. Aze umuma'erekó kar nehe, ikatu 'ym ma'e uzapo putar teko paw wanupe nehe no.

11 Iranaiw ma'e mokoz haw iranaiw paw iapo har a'e, nuzawy kwaw zawar uhuhuk awer pe uzewyr ma'e a'e.

12 — Ma'e kwaw katu har romo aiko ihe, aze i'lí amo ma'e kwaw 'ymar, hemiapo iaiw. Iaiw wera'u iranaiw ma'e hemiapo wi.

Iranahy ma'e a'e

13 Iranahy ma'e upyta wàpuz me. Uze'eg nezewe. — Aze ahem nehe, zàwàruhu hepyhyk putar nehe, i'lí uzeupe.

14 Iranahy ma'e uwak uker haw ipehegwer wi amo ipehegwer pe a'e. Nuzawy kwaw ukenaw imog awer rehe uwauwak ma'e. Uwauwak utrytyryk pà. Nezewé rehe we nuhem kwaw uwenaw wi.

15 — Heremi'u rám ipuhuz katu. Eupir hezuru pupe imono pà ihewe nehe, i'lí amo iranahy ma'e wà.

16 — Aze heta 7 awa ma'e imume'u katu har wà, akwaw wera'u ma'e wanuwi paw rupi ihe, i'lí iranahy ma'e.

Amo ze'eg xirogatu ma'e

17 Amo teko uzemono amo wàmàtyry'ymaw inuromo wà. Amo teko

upyhyk wyzài zawar uezake ukwaw ma'e inami rehe wà. A'e teko uzuawygatu wà.

18-19 Amo hemu'em amo pe wà. — Xo zemaraz taw zo, i'lí wanupe a'e re. Agwer teko nuzawy kwaw he'o ma'e takihepuku puruzuka haw rehe uzemaraz ma'e a'e wà.

20 Aze naheta kwaw zepe'aw, tata uwew. Aze naheta kwaw ze'eg zemueteahy haw, upaw zeàmàtyry'ymaw.

21 Aze eremono tátapyz, tátapyz ukaz ma'e rehe nehe, aze eremono zepe'aw tata rehe nehe, ukaz wi putar nehe. Nezewegatete uezàmàtyry'ym ma'e umuzeàmàtyry'ym kar putar teko a'e wà nehe no.

22 Ze'eg zemueteahy haw hete katu hâir ài. Ikatuahy i'u mehe.

23 Ximono imuony katu kar haw y'a rehe imupurág pà zane. Nezewegatete temu'emaw umupurág py'a iaiw ma'e no.

24 Aze hemu'em ma'e na'iakatuwawahy kwaw amo rehe, umim wakatuwawahy 'ymaw a'e. Uze'egatu izupe.

25 Uze'egatu a'e. Ezeruzar zo iz'eeg rehe nehe. Ta'e ipy'a tynehem iakatuwawahy 'ymaw pupe a'e xe.

26 Uzeagaw putar ukatu 'ymaw imimaw rehe nehe. Nezewé rehe we teko paw wexak putar iahykaw rehe wà nehe.

27 Aze amo uzapo ywykwar amo wanupe nehe, iahykaw rehe a'e ae u'ar putar ipupe nehe. Aze amo weruwak itahu nehe, uzezuka kar putar iwy pe nehe.

28 Purehe iakatuwawahy 'ym ma'e ukutuk teko wemu'emaw pupe wà. Purehe ze'egatu e haw umur iaiw paw purupe.

27 ¹ — Ikatuahy ma'e uezapo putar ihewe nehe, ere zo nezeupe nehe. Ta'e ni pyhewe newe uezapo ma'e rám nerekwaw kwaw ne xe.

2 Ni amo nuze'egatu kwaw uzehe wà. Aze nekatu, tuwe amogwer umume'u nekatu haw wà nehe.

3 Ita ipuhuz katu. Ywyxig ipuhuz katu no. Iranaiw ma'e wikwahy na'arewahy wà. Upuraraw kar ma'erahy purupe wà. A'e ma'erahy ipuhuz katu wera'u ita wi a'e, ywy wi a'e.

4 Purehe akatuwawahy 'ymaw upuraraw kar ma'erahy purupe a'e. Upurumumaw no. Purehe tewyrowyroahy haw iaiw wera'u a'e.

5 Amo hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imume'u katu haw ikatu wera'u puruamutar katu haw hemu'em ma'e wi a'e.

6 Aze zanemyrypar zanekutuk a'e nehe, nezewe rehe we zapuner hehe zanezeruzar haw rehe nehe. Aze zaneàmàtyry'ymar zaneàzuwàn nehe, tuwe zazemupy'a hehe nehe.

7 Hewykàtà ma'e nu'u kwaw ni hâir a'e. Ima'uhez ma'e pe, te temi'u iro ma'e hete katu.

8 Teko weko haw wi muitea'u har nuzawy kwaw wiràmiri waity wi muitea'u har a'e.

9 Kàpuhàg hyàkgwegatu ma'e zanemurywete kar. Nezewegatete zanezemyryparypar haw umur zanerekö wer haw zanewe no.

10 Epyro zo nemyrypar wi nehe, ni neru imyrypar wi nehe no. Aze ereiko zawaiw paw inuromo, — Heptyywà pe nehe, ere zo nerywyr pe nehe. Neruwake wiko ma'e ikatu wera'u newe nerywyr muitea'u har wi a'e.

11 Eiko ma'e kwaw katu har romo nehe, heray'r. Nezewe mehe herurywete putar nehe. Aze amo umume'u hekatu 'ymaw nehe, akwaw putar iz'eleg iwazar haw izupe nehe.

12 Awa ma'e kwaw par wexak ikatu 'ym ma'e uezapo ma'e ràm a'e. A'e rupi uezàmim oho. Ma'e kwaw par 'ym oho ikatu 'ym ma'e huwàxi pà.

13 Aze amo uzemono wemigwaw 'ym pe inewer haw imekuzar àwàm imume'uhay har romo nehe, tuwe omono ukamir imekuzar àwàm hexak kar haw romo nehe.

14 Aze amo umume'e kar umyrypar izi'itahy nehe, aze — Zaneku'em, i'ihay izupe, iz'eleg nuzawy kwaw ze'egaiw paw.

15 Hemireko uezàmàtyry'ym ma'e nuzawy kwaw 'ar uzemumikahy ma'e a'e. Nuzawy kwaw àmàn ukyr ire upytu'u 'ym ma'e a'e.

16 Ma'e erepuner iapo haw rehe iz'eleg ire imupytu'u kar pà. Aipo erepuner ywyti imupytu'u kar haw rehe. Aipo erepuner uri kawer ipyhykaw rehe nepo pupe.

17 Takihe uzemuaime katu amo ita per rehe a'e. Nezewegatete teko uzemu'e ma'e rehe a'e wà, amo teko wanehe we a'e wà.

18 Ezekaiw katu nema'e pi 'yw her ma'e rehe nehe. Nezewe mehe heta putar pi 'a kwer neremil'u ràm romo nehe. Erereko katu nezar nehe. A'e mehe umur putar hekuzar newe nehe.

19 Xixak zaneruwa 'y rehe zaneme'e mehe zane. Nezewegatete teko wapy'a wexak kar waneko haw no.

20 Teko wanemimutar nuzawy kwaw umàno ma'e kwer wapyta haw. Tuweharupi heta we pyta àwàm amo pe nehe. Uhyk wanupe upaw rupi.

21 Ximukatu or tata pupe. Ximukatu parat nezewe no. Nezewegatete xixak amo teko her ikatu haw no.

22 Aze mo erepetek iranaiw ma'e, aze mo umàno etea'i, nezewe rehe we mo iranaiw mo izypy mehe arer ài.

23 Ezekaiw katu nereimaw àràpuhàràn wanehe nehe. Ezekaiw katu nereimaw tapi'ak wanehe nehe no.

24 Ta'e neremetarer upaw putar amo 'ar mehe nehe. Neruwihawete umàno putar amo 'ar mehe nehe no xe.

25 Izypy mehe eremonohok putar ka'api'i iaiha ma'e nehe. A'e re eremonohok putar ka'api'i ywytyr rehe har nehe no. A'e mehe we ereàro putar ka'api'i iaiha ma'e hezuz wi haw nehe no.

26 A'e mehe emono'og nereimaw àràpuhàràn hawer inemo romo iapo pà y'ym pupe nehe. Epyahaw pàn nekamir romo neropoz romo iapo pà nehe no. Eme'eg amo àràpuhàrànete a'ya'y'r amo pe wà nehe. Hekuzarer rehe eme'eg kar amo ywy nehe.

27 Àràpuhàràn kuzà umur putar ukamykwer tetea'u newe wà nehe, neànàm wanupe nehe no, newe uma'erekò ma'e wanupe nehe no.

28 ¹ Ikatu 'ym ma'e uzàn oho wà. Aze ni amo noho kwaw wanaikweromo wà nehe, nezewe rehe we uzàn oho wà. Awa imunar 'ym ma'e ikàg ma'e wi ukyze 'ym pà zàwàruhu ài a'e.

2 Aze teko amo ywy rehe har wanuwihaw wiko ma'e kwaw par romo, aze utyryk iranaiw paw wi wà, ikàg a'e teko wà. Aze

ikatu 'ym ma'e uzapo, tuweharupi umuigo
kar amo uwihaw romo wà.

3 Àmàn iaiw ma'e umumaw ma'e paw a'e,
umumaw ma'e ipo'o pyràm paw a'e no.
Hemetarer 'ym ma'e amogwer hemetarer
'ym ma'e wama'e rehe imunar ma'e nuzawy
kwaw agwer àmàn a'e.

4 Tupàn ze'eg rehe uzekaiw 'ym ma'e wiko
ikatu 'ym ma'e wamyrpar romo wà. Heruzar
har wiko a'e teko wàmàtyry'ymar romo wà.

5 Ikatu 'ym ma'e nukwaw kwaw katu
haw wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
hemimutar ikwaw paw rehe uezagaw ma'e
ukwaw katu ikatu haw wà.

6 Hemetarer 'ym ma'e romo imunar 'ym
ma'e romo teko haw ikatu wera'u hemetarer
katu ma'e romo imunar ma'e romo teko
haw wi.

7 Kwàkwàmo Tupàn ze'eg heruzar har
wiko ma'e kwaw par romo a'e. Kwàkwàmo
ikatu 'ym ma'e wanupi wata ma'e wiko
maranugar haw u pe a'e.

8 Aze amo omono temetarer amo wanupe
a'e, aze wenoz imemyr uhua'u ma'e wanupe
a'e, aze imunar teko wanemetarer rehe a'e,
iahykaw rehe wezar wemetarer hemetarer 'ym
ma'e wanupe ikatu ma'e wanupe a'e.

9 Aze amo teko nuweruzar kwaw Tupàn
ze'eg wà, aze a'e re uze'eg izupe wà, a'e teko
iro Tupàn pe wà.

10 Aze amo hemu'em amo imunar 'ym ma'e
pe nehe, aze a'e re uzapo kar ikatu 'ym ma'e
izupe nehe, a'e ae u'ar putar wemiapo kwer
wykwar pupe nehe. Tupàn uzapo putar ikatu
ma'e ikatu ma'e wanupe nehe.

11 — Aiko ma'e kwaw katu har romo ihe, i'i
hemetarer katu ma'e uezupe tuweharupi wà.
Hemetarer 'ym ma'e a'e, ma'e kwaw par a'e,
ukwaw katu a'e hemetarer katu ma'e a'e wà.

12 Aze teko ikatu ma'e wiko tuwihaw
romo amo 'ar mehe, amogwer teko uzapo
mynykawhu wà. Aze ikatu 'ym ma'e wiko
tuwihaw romo, teko uezàmim oho wà, ta'e
ukyze izuwi wà xe.

13 Wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imimaw
rehe uezagaw ma'e nuiko katu kwaw a'e nehe.
Aze amo umume'u wemiapo kwer ikatu 'ym

ma'e wà, aze utyryk izuwi wà, Tupàn
upuhareko a'e wà.

14 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi ukyze
ma'e hurywete a'e. Ize'eg heruzar ire upytu'u
ma'e u'ar putar iaiw paw pupe nehe.

15 Tuwihaw ikatu 'ym ma'e a'e, teko
hemetarer 'ym ma'e wanereko har a'e, nuzawy
kwaw zàwàruhu wikwahy ma'e a'e. Nuzawy
kwaw zàwàruhu uruxu her ma'e ipuruzukaiw
ma'e a'e.

16 Tuwihaw ma'e kwaw 'ymar wiko putar
wemiruze'eg wanupe ma'erahy ipuraraw
kar har romo nehe. Munar haw rehe
iakatuwawahy 'ym ma'e umumaw putar
kwarahy tetea'u tuwihaw romo wiko pà nehe.

17 Puruzuka ma'e uhàwykàz uzetym
àwàm iapo pà na'arewahy a'e. Ezeagaw zo
imupytu'u kar haw rehe nehe.

18 Tupàn uzekaiw imunar 'ym ma'e wanehe.
Imunar ma'e u'ar putar na'arewahy nehe.

19 Uiwy rehe ma'eà'yz itymar pe heta
tetea'u putar temi'u nehe. Aze amo umumaw
u'ar ikatu 'ym ma'e iapo pà nehe, wiko putar
hemetarer 'ym ma'e romo tuweharupi nehe.

20 Imunar 'ym ma'e heko haw tynehem
turywete haw pupe a'e. Aze amo heko wer
hemetarer katu ma'e romo na'arewahy nehe,
amo uzepyk putar hehe nehe.

21 Na'ikatu kwaw tuwihaw wanenataromo
neremu'emaw nemyrypar ipyro pà. Amo
tuwihaw upytuwà ikatu 'ym ma'e temetarer
pixika'i ma'e rehe wà.

22 Temetarer iputarahy har heko wer
hemetarer katu ma'e romo na'arewahy a'e.
Hemetarer 'ymaw uhem iko izupe. Nuexak
kwaw ihemaw.

23 Aze amo teko uzapo ikatu 'ym ma'e,
emume'u hemiapo kwer izupe nehe.
Eze'egatu e hemiapo kwer rehe nehe.
Hemiapo kwer imume'u awer ikatu wera'u
putar izupe hehe neze'egatu awer wi nehe.

24 — Aze hemunar heru ma'e rehe nehe,
hehy ma'e rehe nehe, naiko kwaw ikatu 'ym
ma'e iapo har romo ihe, amo i'i putar nehe. A'e
teko iaiw wera'u wyzài imunar ma'e wi a'e.

25 Ma'e tetea'u iputarahy har umuzeapo
kar ikatu 'ymaw tuweharupi a'e wà. Tupàn

Tuweharupi Wiko Ma'e rehe uzeruzar ma'e wiko katu putar wà nehe.

26 Uzehe uzeruzar ma'e wiko iranaiw ma'e romo. Ma'e kwaw katu har wapurumu'e haw rupi wata ma'e uzepyro putar nehe.

27 Hemetarer 'ym ma'e wanupe ma'e imono har na'ima'uhez kwaw nehe. Aze amo teko nuexak kwaw hemetarer 'ym ma'e wà nehe, Tupàn omono putar tuwe uze'egaiw a'e teko rehe nehe.

28 Ikatu 'ym ma'e tuwihaw romo uezapo mehe, teko uzeàmim oho wà, ta'e ukyze wà xe. Tuwihaw romo wiko re upytu'u mehe imunar 'ym ma'e waneta haw uhua'u wera'u kury.

29 ¹Aze eremume'u amo hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e iapo har pe tuweharupi nehe, aze nezewe rehe we nuzemukatu kwaw nehe, a'e teko u'ar putar iaiw paw pupe na'arewahy nehe. Nupuner kwaw uzepyro haw rehe nehe.

2 Aze imunar 'ym ma'e wiko tuwihaw romo wà, teko hurywete a'e wà. Aze ikatu 'ym ma'e wiko tuwihaw romo wà, teko uze'egahy wanehe wà.

3 Ta'yir ma'e kwaw katu haw iamutar har umurywete kar u a'e wà. Kuzàwyzài wapuhue oho ma'e weityk wemetarer paw rupi a'e wà.

4 Aze tuwihaw upureruze'egatu a'e wà, a'e ywy rehe har wiko katu wà, ikatu 'ymaw wi uzepyro pà wà. Aze tuwihaw o'ok temetarer tetea'u teko wanuwi a'e, ywy rehe har u'ar iaiw paw pupe wà.

5 Aze amo uze'egatu e umyrypar wanehe, uezapo miar pyhykaw zàwenugar uzepyhyk kar àwàm a'e.

6 Ikatu 'ym ma'e wanemiapo kwer nuzawy kwaw miar pyhykaw zàwenugar. Upyhyk wapo arer a'e wà. Imunar 'ym ma'e nuzepyhyk kar kwaw wà. Hurywete wà.

7 Teko ikatu ma'e uzekaiw hemetarer 'ym ma'e wanehe wà. Ikatu 'ym ma'e nuzekaiw kwaw wanehe wà.

8 Ma'e nànàn uze'eg urywahyahy ma'e umuaiw tawhu pe har paw waneko haw wà. Ma'e kwaw katu har umukatu waneko haw tuweharupi wà.

9 Aze ma'e kwaw par uze'eg iranaiw ma'e pe, iranaiw ma'e upuka e a'e. Uze'eg zemueteahy no. Werur iaiw paw.

10 Puruzuka ma'e na'iakatuwawahy kwaw teko ikatu ma'e wanehe wà. Ikatu ma'e uzekaiw ikatu ma'e wanehe wà.

11 Iranaiw ma'e wexak kar wekwahy haw paw purupe a'e. Ma'e kwaw par nuze'eg kwaw. Weruze'eg wekwahy haw. Wiko izar romo.

12 Aze tuwihaw uzekaiw temu'emaw rehe, ipytywà har paw uezapo ikatu 'ym ma'e romo wà.

13 Heta hemetarer 'ym ma'e a'e. Heta ima'e rehe imunar ma'e a'e no. Uzuawyagatu 'aw ma'e rehe a'e wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono waneha wanupe a'e. Mokoz upuner ma'e hexakaw rehe wà. Xo a'e rupi zo uzuawyagatu wà.

14 Tuwihaw hemetarer 'ym ma'e wanehe uzekaiw ma'e umumaw kwarahy tetea'u tuwihaw romo wiko pà wà.

15 Aze kwarer uzawy, ikatu imukatu àwàm. Ikatu hehe zepykaw. Aze xo wemimutar zo uezapo, ihy imaranugar izuwi.

16 Ikatu 'ym ma'e tuwihaw romo waneko mehe heta wera'u ma'e rehe imunar haw. Heta wera'u puruzuka haw no. Teko imunar 'ym ma'e numàno kwaw na'arewahy wà. Wexak putar tuwihaw ikatu 'ym ma'e waneityk àwàm wà nehe.

17 Emukatu nera'yr wanemiawy kwer nehe. Nezewe mehe amo 'ar mehe nehe, nemurywete kar putar teko wanenataromo wà nehe. Nuerur kwaw maranugar haw newe wà nehe.

18 Aze Tupàn nueruze'eg kwaw teko amo ywy rehe har wà nehe, na'ikatu kwaw a'e teko waneko haw nehe. Tupàn ze'eg heruzar har hurywete wà.

19 Eruze'eg zo uma'erekò e ma'e xo neze'eg pupe zutykàl' ne wà nehe. Ukwaw putar neze'eg a'e nehe. Nezewe rehe we nanereruzar kwaw nehe.

20 Iranaiw ma'e heko haw ikatu wera'u uma'enukwaw 'ym mehe uze'eg ma'e heko haw wi a'e.

21 Aze ererekō newe uma'erekō e ma'e nera'yr ài nehe, amo 'ar mehe heko wer putar nema'e paw izar romo a'e nehe.

22 Na'arewahy wikhawhy ma'e umuzeapo kar iaiw paw tuweharupi a'e. Umuzeàmàtyry'ym kar teko tuweharupi wà no.

23 Wiko wera'u ma'e wiko putar ikàg 'ym ma'e romo nehe. Teko umuwate putar wiko wera'u 'ym ma'e wà nehe.

24 Imunar ma'e hehe we har wiko uwàmàtyry'ymar romo iaiw wera'u ma'e romo a'e. Aze umume'u ze'eg azeharomoete har tuwhiaw wanenataromo nehe, uzepyk putar hehe wà nehe. Aze numume'u kwaw nehe, Tupàn omono putar uze'egaiw hehe nehe.

25 Na'ikatu kwaw amo wanuwi nekyze haw. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe nezeruzar haw nepyro putar nehe.

26 Teko paw ipurumurywete kar wer tuwhiaw wanehe wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono putar wanemiaipo kwer hekuzar teko nànàn nehe.

27 Awa ikatu ma'e omono kar ikatu 'ym ma'e uzewi wà. Iaiw ma'e omono kar imunar 'ym ma'e romo wiko ma'e uzewi wà.

Agur ize'eg ikatu ma'e
30 ¹Na'aw Agur Zak ta'yr ize'eg ikatu ma'e xe kury.

Tupàn nuiko kwaw herehe we a'e. Tupàn nuiko kwaw herehe we a'e. Ni amo nahepytywà kwaw a'e wà.

2 Naiko kwaw teko ài.

Aiko miar ài.

Nakwaw kwaw ma'e teko wazàwe ihe.

3 Nazemu'e pixik kwaw ma'e kwaw katu haw romo hereko àwàm rehe ihe.

Nakwaw kwaw Tupàn ikatuahy ma'e ihe.

4 Mo ukwaw ywak rehe har paw rupi. Mo upyhyk ywytu opo pupe.

Mo uwàuwàn 'y pàn pupe.

Mo omono ita ywyzaw muite wera'u har rehe.

Aipo erekwaw a'e awa.

Aipo erekwaw ta'yr.

5 Tupàn hemimume'u kwer paw azeharomoete har romo a'e. Aze teko uzepyro kar izupe wà, wiko wamimaw romo a'e. **6** Aze Tupàn ni'i kwaw amo ma'e nehe, — Tupàn umume'u a'e ma'e a'e, ere zo nehe. Aze ere nehe, Tupàn uzepyk putar nerehe nehe. Wexak kar putar hemu'em ma'e romo nerekō haw purupe a'e nehe no.

Tupàn pe ze'egaw

7 Aenoz ko ma'e newe kury, o Tupàn. Emur mokoz ma'e ihewe hemàno 'ym mehe we nehe. **8** Ezapo kar zo heremu'emaw ihewe nehe. Hemuigo kar zo hemetarer katu ma'e romo nehe. Hemuigo kar zo hemetarer 'ym ma'e romo nehe no. Emur xo heremi'u rám hemuigo kar àràm zo ihewe nehe. **9** Ta'e aze heta wera'u ma'e ihewe nehe, — Naputar kwaw Tupàn ihe, a'e putar ru'u newe nehe. Aze hemetarer 'ym ma'e romo aiko nehe, hemunar putar ru'u ma'e rehe nehe. Nezewe mehe arur putar maranugar haw Tupàn hezar her rehe nehe.

Amo ze'eg xirogatu ma'e

10 Eze'eg zemueteahy pixik zo uma'erekō ma'e rehe izar pe nehe. Omono putar ru'u ze'egaiw nerehe wà nehe. Erepuraraw putar ru'u iaiw paw nehe no.

11 Heta u rehe ze'egaiw imono har wà. — Hehy numur kwaw ma'e ihewe a'e, i'i e amo wà no.

12 — Aiko ikatu 'ymaw hereko 'ymar romo ihe, i'i amo uezupe wà. Izipiw a'e rihi, ta'e nuzepuez kwaw a'e rihi xe.

13 Heta wiko wera'u ma'e wà. — Iaiw ma'e wà, i'i amo wanupe wà.

14 Amo teko imunar hemetarer 'ym ma'e wama'e rehe wà, ma'e hereko 'ymar wama'e rehe wà no. Nupurupuhareko kwaw wà.

15 Heta mokoz ta'yr tuwy kwer ipyter har wanupe wà. — Emur ihewe, emur ihewe, i'i waner wà. Heta 4 ma'e teteau'i putar ire upytu'u 'ym ma'e wà:

- 16** Umànò ma'e kwer waptya haw.
Kuzà imemyr 'ym ma'e.
Wwy uxning ma'e kwer 'y tuweharupi
iputar har.
Tata tåpuz hapy har.
- 17** Aze amo uze'eg urywahyahy u rehe,
aze uze'eg zemueteahy uhy rehe, itua'hez
mehe ihyah'uez mehe apitaw u'u putar
wan'o kwer a'e wà nehe. Zäpuun u'u putar
waneha kwer wà nehe.
- 18** Heta 4 ma'e ikwaw pyr 'ym wà.
Napuner kwaw wakwaw paw rehe
ihe. Amume'u putar newe xe nehe
kury:
- 19** Wirahu ywak rehe uwewe ma'e.
Moz ita rehe uzemutyk ma'e.
Kanuhu yryhu rehe oho àwàm hexakar.
Awa kuzà rehe we uezamutamutar
katu haw.
- 20** Kuzà umen 'ym puhe oho ma'e wiko
nezewa a'e: Uker umen 'ym puhe. A'e re
uzahak. A'e re — Nazapo kwaw ikatu 'ym
ma'e ihe, i'i uzeupe.
- 21** Teko wwy rehe har na'iakatuwawahy
kwaw 4 ma'e rehe wà. Amume'u putar xe
newe nehe kury:
- 22** Amo pe uma'erekò ma'e tuwihawete
romo uezapo ma'e.
Iranaiw ma'e wyzài wemi'u ràm
tetea'u hereko har.
- 23** Kuzà na'arewahy wikkahy ma'e
umen ràm hexak arer.
Uma'erekò e ma'e kuzà uzar
hekuzaromo wiko ma'e kwer.
- 24** Heta 4 ma'e a'yr pixika'i ma'e wà.
Nezewa rehe we ukwaw katu ma'e a'e wà.
- 25** Tahyw wà. Na'ikàg kwaw wà.
Nezewa rehe we omono'og wemi'u
ràm àmàkymehe wà.
- 26** Tapixi ka'a pe har wà. Na'ikàg kwaw
a'e wà no. Nezewa rehe we
omono'ono'og ita wàpuz romo
iapo pà wà.
- 27** Tukur wà. Naheta kwaw
wanuwhawete wanupe. Nezewa
rehe we uzemono'ono'og pitai ma'e
romo amo me oho mehe wà.
- 28** Tezu wà. Wyzài teko upuner
wapyhykaw rehe wà. Nezewa rehe
we uzexak kar te tuwihawete
wanàpuz me wà.
- 29** Heta 4 wikuwe ma'e wà. Wata mehe
teko ipytuhegatu wanexak mehe wà.
- 30** Zàwàruhu wà. Ikàg wera'u amo
miar wanuwi a'e wà. Nukyze
kwaw ma'e wi wà.
- 31** Àràpùhàràn wà.
Zapukaz awa wà. Wata upuxi'a hupir
pà a'e wà.
Tuwihawete wemaihu
wanenataromo upu'äm ma'e.
- 32** Aze iranaiw ma'e romo ereiko, ereiko
wera'u ru'u amo wanuwi. Eremume'u ru'u
ikatu 'ym ma'e neremipa ràm no. Aze ereiko
nezewa, epytu'u nehe. Nema'enukwaw katu
nehe.
- 33** Aze eremokotokotok ma'e kamý kwer
nehe, eremuhem kar ikawer izuwi
nehe. Aze amo ukwar nexi rehe
nehe, umuhem kar putar neruwykwer
nehe. Aze eremuikwahy kar amo
nehe, neàmàtyry'ym putar a'e nehe.

Ze'egaw tuwihawete wanupe har**31** ¹Na'aw tuwihawete Eremuwew ihy
ize'eg ikatu ma'e xe kury.² Ereiko hememyr heremiamutar romo ne.
Uruwenoz Tupàn pe. Nemur ihewe a'e.
Ma'e a'e putar nehe. ³Emumaw zo nekàgaw
paw kuzà wapuhe nehe. Emumaw zo
neremetarer paw kuzà wanehe we nehe. Te
amo tuwihawete uzemumaw nezewa a'e wà.⁴Ezeapyaka katu ko ze'eg rehe, Eremuwew.
Na'ikatu kwaw ma'ywa tykwer i'u how
tuwihawete wanupe. Na'ikatu kwaw kàwiahý
i'u how wanupe. ⁵I'u mehe na'ima'enukwaw
kwaw tåmuz waze'eg rehe wà. Heharaz
hemetarer 'ym ma'e wanehe uzekaiw paw wi
wà. ⁶Ximono kàwiahý umànò etea'i ma'e ràm
wanupe nehe, ma'erahy ipuraraw par wanupe
nehe. ⁷Tuwe u'u wà nehe. Nezewa mehe
heharaz putar hemetarer 'ym ma'e romo weko
haw wi wà nehe, uzemumikahy ma'e romo
weko haw wi wà nehe no.

8 Eze'eg ikàg 'ym ma'e wanehe nezekaiw pà nehe. Ezekaiw ipytywà pyr 'ym wanehe nehe no. **9** Eze'eg wanekuzaromo nehe, wanehe nezekaiw pà nehe. Nezewe mehe eiko tuwihaw ikatu ma'e romo nehe. Ezekaiw hemetarer 'ym ma'e wanehe nehe. Ezekaiw ma'e hereko 'ymar ima'uhez ma'e wanehe nehe.

Temireko ikatu ma'e

10 Zawaiw katu tuwe temireko ikatu ma'e hexakaw. Ikatu wera'u ita hekuzar katu ma'e wi.

11 Imen uzeruzar hehe a'e. Nezewe mehe nuiko pixik kwaw hemetarer 'ym ma'e romo nehe.

12 U'ar nànàn xo ikatu ma'e zo uzapo iko. Nuzapo pixik kwaw ikatu 'ym ma'e.

13 Uma'erekoko iko tuweharupi. Upuwàn àràpuhàràñ hawer kamir romo iapo pà. Upuwàn amanezuràñ irin her ma'e wopoz romo iapo pà no.

14 Werur temi'u muite wi wàpuz me. Nuzawy kwaw kanuhu ma'e tetea'u herur har.

15 Upu'am ume'e pà izi'italy wànàm wanemi'u ràm iapo pà, ma'e iapo kar pà uma'erekoko ma'e wanupe.

16 Omono'og wemetarer. Na'e ume'eg kar ywy pehegwer oho. Uzutym ma'ywa uwà her ma'e i'yw a'e pe.

17 Uma'erekoko katu tuwe. Ikàg. Nupytu'u kwaw uma'erekoko re.

18 Ukwaw wemipaiko ikatu haw upaw rupi. Xo pyhaw zo upytu'u uma'erekoko re.

19 Upuwàpùwàñ àràpuhàràñ hawer inemo romo. Upyahaw wopoz romo iapo pà.

20 Upytywà hemetarer 'ym ma'e wà, ima'uhez ma'e wà no.

21 Huwixágahy mehe nuzemumikahy kwaw. Ta'e heta kamir iàñàm ma'e wànàm wanupe 'y.

22 Uzapò zewànaw. Umunehew wopoz irin iapo pyrer no. Umunehew uma'e amo pàñ hekuzar katu ma'e iapo pyrer no.

23 Teko paw uze'egatu imen rehe wà. Imen wiki ikàg ma'e a'e pe har wainuromo a'e.

24 Uzapò kamir. Uzapò ku'apixi haw no. Ume'eg a'e ma'e ma'e me'eg kar har wanupe.

25 Ikàg a'e. Teko uze'egatu hehe wà. Nukyze kwaw uzeapo ma'e ràm rehe.

26 Uze'eg ma'e kwaw katu har ài. Nuze'egahy kwaw purupe. Uze'egatu wanupe.

27 Na'iranahy pixik kwaw. Uzakaiw wànàm wanehe tuweharupi.

28 Imemyr umuawate wà. Uze'egatu hehe wà. Imen uze'egatu hehe no. **29** — Kuzà tetea'u wiko umen wanemireko ikatu ma'e romo wà. Nekatu wera'u wanuwi upaw rupi ne, i'i imen izupe.

30 Kuzà puràg eteahy haw nuzawy kwaw purupe hemu'em ma'e. Puràg eteahy haw upaw amo 'ar mehe. Teko uze'egatu putar kuzà Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e wi ukyze ma'e rehe wà nehe. **31** Emono ikatuahy ma'e hemiapo kwer paw hekuzaromo nehe. Tuwe teko paw uze'egatu hehe wà nehe.

Upaw.

MA'E KWAW KATU HAR

Na'arewahy ma'e ukàzym a'e

1 ¹Na'aw Ma'e Kwaw Katu Har ize'eg xe kury. Tuwihawete Tawi Zeruzarez pe har ta'yr romo hekon a'e. **2**— Na'arewahy ukàzym ma'e ràm, na'arewahy ukàzym ma'e ràm, i'i Ma'e Kwaw Katu Har. Ma'e paw uezapo na'arewahy ukàzym ma'e ràm romo ihewe. **3** Teko umumaw weko haw paw

uma'erekoko pà wà. Uma'erekokoahy tetea'u wà. Mâràzàwe tuwe. Uma'erekoko e wà. **4** Teko uzexak kar wà. Teko umào wà. Ywy nuzeapo kwaw amo ae ma'e romo. Upyta nezewegate tuweharupi. **5** Kwarahy uhem. Wixe no. Uzewyr upyta haw pe. Na'e uhem wi. Wixe wi no. **6** Ywytu oho kwarahy ihmaw awyze har kutyr. A'e re oho kwarahy

heixe haw awyze har kutyr no. Uzewyzewyr. A'e re uzewyr wi oho uwen awer pe no.

7 Yrykaw uwyrky oho yryhu kutyr paw rupi. Nezewe rehe we natynehem kwaw yryhu. 'Y uzewyr oho yrykaw izexak kar awer pe. Uzypyrog wi uwyrky pà no.

8 Ma'e paw upurumukene'o. Uhuu'a wakene'o haw. Teko nupuner kwaw ukene'o haw uhua'u haw imume'u haw rehe wà. Zanereha na'ikene'o kwaw ma'e hexak mehe. Nuhyk pixik kwaw zanewe. Zaneapyakwar na'ikene'o kwaw ma'e henu mehe. Nuhyk pixik kwaw zanewe.

9 Uzeapo ma'e kwer uezapo wi putar nehe. Xiapo wi zaneremiapo kwer nehe. Naheta kwaw ipyahu ma'e ko ywy rehe.

10 Aipo heta amo ma'e ywy rehe uezapo pixik 'ym ma'e. — Nuzeapo pixik kwaw a'e ma'e ko 'ar henune a'e, aipo zapuner izupe zane'e haw rehe. Nan. Ma'e paw uezapo amo 'ar mehe. Zanezexak kar 'ym mehe we uezapo ma'e paw.

11 Ni amo na'ima'enukwaw kwaw kwehe mehe uezapo ma'e kwer rehe wà. Uzeapo putar ma'e amo 'ar mehe nehe no. Teko a'e re uzexak kar ma'e ràm na'ima'enukwaw kwaw a'e ma'e rehe wà nehe no.

Ma'e kwaw katu har uzemu'e ma'e tetea'u rehe

12 Ihe Ma'e Kwaw Katu Har ihe, Izaew wanuwihawete romo aiko Zeruzarez pe ihe.

13 — Ame'e putar ma'e ko ywy rehe uezapo ma'e nànàn nehe, a'e hezeupe. — Azemu'e putar a'e ma'e nànàn nehe, a'e hezeupe. Tupàn zanewe hemiapo kar zanemukene'o kar tuwe a'e.

14 Aexak ma'e ko ywy rehe uezapo ma'e ihe. — Upaw rupi na'arewahy ukàzym ma'e ràm romo hekon a'e, a'e izupe. A'e ma'e paw nuzawy kwaw ywytu ipyhykaw rehe zanezeagaw paw.

15 Ni amo nupuner kwaw iapar ma'e imuà'ygatu kar haw rehe wà. Ni amo nupuner kwaw ma'e ipapar haw rehe, aze naheta kwaw ipapar pyràm,

16 Nezewe aze'eg hezeupe. — Aiko awa upuner ma'e romo ihe. Akwaw katu wera'u ma'e ihe, Zeruzarez pe har wanuwihaw hereko 'ym mehe arer paw

wanuwi ihe. Akwaw ma'e kwaw katu haw ihe. Akwaw ma'e kwaw paw ihe no, a'e hezeupe.

17 A'e rupi azeagaw ma'e kwaw paw hexak pà. Azeagaw ma'e kwaw katu haw hexak pà. Azeagaw iranaiw haw hexak pà. Azeagaw ma'e kwaw 'ymaw hexak pà. Ko ma'e aexak. A'e ma'e hekar haw nuzawy kwaw ywytu ipyhykaw rehe zanezeagaw paw a'e.

18 Aze amo teko ukwaw wera'u ma'e tetea'u amo teko wanuwi, a'e teko uzemumikahy wera'u amo wanuwi no. Upuraraw wera'u ma'erahy amo wanuwi no.

2 **1** A'e rupi — Azemaraz tetea'u putar ihe nehe, a'e hezeupe. — Akwaw putar purumurywete haw paw rupi nehe no, a'e hezeupe. Aexak ko ma'e ihe. A'e ma'e paw nuzawy kwaw na'arewahy ukàzym ma'e ràm a'e no.

2 Zanepuka haw uezapo zaneranaiw haw romo. Zanezemurywete kar haw rehe zanezeagaw haw nazanemurywete kar kwaw azeharomoete.

3 Na'e aikar hereko haw ikatu wera'u ma'e. — Azemurywete kar putar win i'u pà nehe. Azemuryw putar nehe, a'e hezeupe. Na'ipukua'u kwaw zanereko haw. A'e rupi ikatu zanezemuryw àwàm.

4 Azapo ma'e uhua'u ma'e ihe. Azapo heràpuz hezeupe ihe wà. Azapo ma'ywa tyw ihe wà no.

5 Azutym ma'e heko pe. Azutym ma'e 'yw heko pe no. Ma'e'yw paw azutym heko pe.

6 Azapo ypaw iapo pyrer no. Nezewe mehe heta 'y heko pe imuàkymaw romo.

7 Ame'eg kar uma'erekò e ma'e tetea'u wà. Heta amo uma'erekò ma'e e tetea'u ime'eg kar 'ym pyrer ihewe heràpuz me uzexak kar ma'e kwer wà no. Heta tetea'u tapi'ak ihewe wà. Heta tetea'u àràpuhàràñ ihewe wà no. Zeruzarez parer hereko 'ym mehe we arer wereko weimaw tetea'u wà. Hereimaw waneta haw heta tetea'u wera'u waneimaw waneta haw wi.

8 Amono'og itaxig parat tetea'u hezeupe. Amono'og itazu or tetea'u hezeupe no. Aiko ywy tetea'u rehe har wanuwihawete romo. Wanuwihaw umur kar a'e parat a'e or ihewe wà. Awa uzegar hemurywete kar pà wà. Kuzà uzegar hemurywete kar pà wà no. Areko wyzài kuzà heremimutar ihe wà.

9 Azeharomoete aiko upuner ma'e romo ihe. Amo hemetarer katu ma'e wiko Zeruzarez pe hereko 'ym mehe we wà. Heremetarer katu wera'u a'e awa wanuwi ihe. Hema'ekwaw katu haw nupaw pixik kwaw ihewi. **10** Heremimutar paw apyhyk. Aze aputar ma'e, apyhyk a'e ma'e. Aze aputar amo purumurywete kar haw, apyhyk a'e ma'e no. Hema'erekohaw hemurywete kar a'e. Apyhyk herurywete haw hema'erekohaw hekuzaromo. **11** Na'e hema'enukwaw heremiapo kwer paw rehe kury. Ama'erekotuwe a'e ma'e iapo pà. Hema'enukwaw hema'erekohaw pawer a'e. Apyhyk ipyhyk àwàm rehe hezànaw.

12 Na'e azypyrog Ma'e Kwaw Katu Har romo hereko haw rehe hema'enukwaw pà. Azypyrog iranaiw ma'e romo heko haw rehe hema'enukwaw pà no. Na'aw hema'enukwaw pawer xe kury: Aipo amo tuwhawete upuner ipyahu ma'e iapo haw rehe. Nan. Xo amo tuwhawete a'e 'ar 'ym mehe arer wanemapiro kwer zàwenugar iapo haw rehe zo upuner a'e.

13 Na'e aze'eg hepy'a pe. — Tatainy ikatu wera'u ipytunahy haw wi a'e. Nezewegatete ma'e kwaw katu haw ikatu wera'u iranaiw paw wi a'e no. **14** Ma'e kwaw katu har upuner oho àwàm hexakaw rehe wà. Iranaiw ma'e wata ipytunahy haw rehe wà. Nezewe rehe we zepe, Ma'e Kwaw Katu Har wanupe uezapo ma'e nuzawy kwaw iranaiw ma'e wanupe uezapo ma'e. Akwaw wazuawygatu haw. **15** Na'e aze'eg nezewe hezeupe. — Iranaiw ma'e wanupe uezapo ma'e uezapo putar ihewe a'e nehe no. Mâràzàwe tuwe aiko Ma'e Kwaw Katu Har romo, a'e hezeupe hezehe hepuranu pà. — Aiko e Ma'e Kwaw Katu Har romo ihe, a'e heze'eg iwazar pà hezeupe. **16** Ni amo na'limalenukwaw kwaw Ma'e Kwaw Katu Har wanehe wà, wamàno re wà. Nezewegatete ni amo na'limalenukwaw kwaw iranaiw ma'e wanehe wà no. Zane paw zàmàno putar nehe. Ma'e kwaw katu har umàno putar wà nehe. Iranaiw ma'e umàno

putar wà nehe no. **17** A'e rupi hereko haw uzypyrog iro pà ihewe. Xo zemumikahy haw zo werur ihewe a'e. Ma'e paw uezapo na'arewahy ukàzym ma'e ràm romo ihewe. Azàn e ywytu haikweromo. **18** Hema'e paw a'e, heremimono'og kwer hema'erekohaw paw a'e no, nuzawy kwaw heityk pyrer ihewe. — Aezar putar a'e ma'e paw amo tuwhawete heraikweromo ur ma'e ràm pe nehe, herekuzaromo ur ma'e ràm pe nehe, a'e hezeupe a'e ma'e uezapo ma'e ràm ikwaw pà.

19 A'e tuwhawete wiko putar ru'u Ma'e Kwaw Katu Har romo nehe. Wiko putar ru'u iranaiw ma'e romo nehe. Mo ukwaw heko àwàm. Nezewe rehe we wiko putar hema'e hema'erekohaw heremimono'og kwer paw izar romo a'e nehe. Hema'e kwaw katu haw umur ma'e tetea'u ihewe ko ywy rehe a'e. A'e tuwhawete wiko putar a'e ma'e paw izar romo a'e nehe. Ma'e paw uezapo na'arewahy ukàzym ma'e ràm romo ihewe. **20** Na'e azemumikahy. Mâràzàwe tuwe ama'erekotetea'u ihe. Azemumikahy a'e ma'e rehe hema'enukwaw mehe. **21** Zama'erekohaw katu ma'e kwaw katu haw rupi, ma'e kwaw paw inuromo no, ma'e imono'og pà. A'e re xizar a'e ma'e paw amo pe nehe. Ipyhyk àràm nuzapo pixik kwaw ma'e a'e ma'e ipyhyk pà a'e. Azeharomoete nezewe haw na'ikatu kwaw. Na'arewahy ukàzym ma'e ràm romo uezapo ihewe a'e. **22** Zama'erekohaw katu. Zane'ar nànàn zanemalenukwaw katu zaneremapiro rehe. Mâràzàwe tuwe zaiko nezewe. **23** Zaneremapiro zane'ar nànàn nuerur kwaw ma'e zanewe. Xo zemumikahy haw zo werur zanewe. Xo iro haw zo werur zanewe. Nazapuner kwaw zanepytu'u haw rehe. Ni pyhaw. Upaw rupi uezapo na'arewahy ukàzym ma'e ràm romo.

24 Xo 'agwer ma'e zo ikatu iapo mehe: Zama'i u nehe. Xi'u ma'ywa tykwer nehe. Zazemurywete kar zaneremarterer imono'og pyrer rehe nehe. Te agwer ma'e ur Tupàñ wi wà. Akwaw izuwi wanur haw. **25** Aze mo Tupàñ nuzekaiw iwer mo zanerehe, naheta iwer mo zaneremiu'ràm. Naheta iwer mo zanemurywete kar haw. **26** Tupàñ umur

ma'e kwaw katu haw wemiamutar wanupe. Umur ma'e kwaw paw wemiamutar wanupe no. Umur turywete haw wemiamutar wanupe. Tupàn umuma'ereko kar ikatu 'ym ma'e wà. Omono'og kar wanemetarer wanupe no. A'e re omono kar wanemetarer wemiamutar wera'u wanupe. Upaw rupi na'rewahy ukàzym ma'e ràm romo uezapo. Nuzawy kwaw ywytu haikweromo zanezànaw.

Heta 'ar ma'e uezapo ma'e paw wanupe

- 3** ¹ Ma'e ko ywy rehe har paw uezapo u'ar mehe wà.
Pitaitàigatu heta wa'ar wanupe.
- 2** Zazexak kar zanezexak kar haw 'ar mehe. Zamàno zanemàno haw 'ar mehe no.
Xiutym ma'eà'yz itymaw 'ar mehe.
Xio'ok hezuz ma'e i'okaw 'ar mehe no.
- 3** Puruzuka ma'e uzuka teko puruzuka haw 'ar mehe wà. Ximukatu teko wamukatu haw 'ar mehe zane wà no.
Xityk tàpuz heitykaw 'ar mehe.
Xiapo tàpuz iapo haw 'ar mehe.
- 4** Zazemumikahy zanezemumikahy haw 'ar mehe. Zanerurywete zanerurywete haw 'ar mehe no.
Zazai'o zanezai'o haw 'ar mehe.
Zapynyk zanepynykaw 'ar mehe no.
- 5** Ximuhàz ita wamuhàz haw 'ar mehe.
Ximono'og ita wamono'ogaw 'ar mehe no.
Xiàzuwàñ teko waàzuwàñaw 'ar mehe. Zatyryk teko wanuwi zanetyrykaw 'ar mehe no.
- 6** Xikar ma'e hekar haw 'ar mehe.
Xityk ma'e heitykaw 'ar mehe no.
Ximono'og temetarer imono'ogaw 'ar mehe. Ximuhàmuhàz temetarer imuhàmuhàz haw 'ar mehe no.
- 7** Ximu'i pàñ imu'i haw 'ar mehe.
Ximuwywk pàñ imuwywykaw 'ar mehe no.
Zapytu'u zaneze'eg ire zanepytu'u haw 'ar mehe. Zaze'eg zaneze'egaw 'ar mehe no.

- 8** Xiamutar katu teko wamutar katu haw 'ar mehe zane wà.
Nazaneakatuwawahy kwaw teko wanehe zaneakatuwawahy 'ymaw 'ar mehe no.
Zaha zeàmàtyry'ymawhu pe i'ar mehe. Zapytu'u amo wàmàtyry'ym ire zanepytu'u haw 'ar mehe no.
- 9** Teko uma'ereko tetea'u tuweharupi wà, ma'e imono'og iputar wà nehe. Ma'e upyhyk wà. **10** Tupàn omono ma'ereko haw teko wanupe a'e. A'e rupi heta ma'e wanupe wanemiapo ràm romo. Aexak agwer ma'e paw ihe. **11** Tupàn umume'u ma'e i'ar pitaitàigatu ikatu ma'e a'e, pitaitàigatu a'e. Zanepurukwaw wer uezapo ma'e kwer rehe zane, ta'e Tupàn ipurukwaw kar wer hehe zanewe a'e xe. Zanepurukwaw wer uezapo ma'e ràm rehe no. Nezewe rehe we Tupàn nukwaw katu kar kwaw wemiaipo upaw rupi zanewe a'e. **12** A'e rupi akwaw ko ma'e ihe. Xo pitài ma'e iapo katu haw rehe zo ikatu teko wanupe wà. Xikar zanerurywete haw nehe. Zazeagaw zanerekö katu wera'u haw rehe nehe no.

- 13** Zane paw rupi zane nehe, zama'i'u nehe, xi'u ma'ywa tykwer nehe, zanerurywete zaneremetarer zaneremimono'ogwer rehe nehe. Tupàn umur e agwer ma'e zanewe. **14** Akwaw Tupàn hemiaipo kwer ipaw pixik 'ym àwàm ihe. Nazapuner kwaw ma'e Tupàn hemiaipo kwer imono we haw rehe. Nazapuner kwaw ma'e i'okaw rehe izuwi no. Na'aw amo Tupàn hemiaipo xe: Umukyze kar teko uzewi a'e wà. **15** Aze amo ma'e upuner uezapo haw rehe, uezapo ko 'ar 'ym mehe we a'e. Tupàn umuzeapo wi kar uezapo ma'e kwer a'e.

**Ikatu 'ym ma'e teko ywy rehe
har paw uzapo waiko wà**

- 16** Ko ywy rehe aexak ko ma'e ihe no: Aze hepurexak wer pureruze'egatu haw rehe amo me, aexak ikatu 'ymaw a'e pe ihe. **17** A'e rupi aze'eg nezewe hezeupe. — Tupàn umume'u putar ikatu ma'e iapo har wanehe nehe. Uzepyk putar ikatu 'ym ma'e wanehe nehe no.

Ta'e ma'e ko ywy rehe har paw upaw putar wà nehe xe. Zaneremiapo paw uezapo a'e wà, uezapo haw' ar mehe a'e wà. **18** A'e rupi akwaw ko ma'e no. Tupàn wagaw teko wanerekò a'e wà. Nezewe mehe teko uez'eg nezewe uezupe wà. — Nazanekatu wera'u kwaw ma'e'a'yr wanuwi zane, i'i uezupe wà. **19** Lahykaw rehe teko wanupe uezapo ma'e nuzawy kwaw ma'e'a'yr wanupe uezapo ma'e. Teko umàno wà. Ma'e'a'yr umàno wà no. Teko waneko haw na'ikatu wera'u kwaw ma'e'a'yr waneko haw wi. Aze teko na'ipytuhem kwaw wà, umàno wà. Aze ma'e'a'yr na'ipytuhem kwaw wà, umàno wà no. Paw rupi uezapo na'arewahy ukàzym ma'e ràm. Ta'e a'e ma'e paw nuzawy kwaw ywytu ipyhykaw rehe zaneze'egaw. **20** Teko wiko putar ywy romo wà. Ma'e'a'yr wiko putar ywy romo wà no. Zuawygatu waneko àwàm. Teko ur ywy wi wà. Uzewyr putar a'e pe wà nehe no. Ma'e'a'yr ur ywy wi wà no. Uzewyr putar a'e pe wà nehe no. **21** — Teko hekwe uezupir imàno re. Ma'e'a'yr wezyw imàno re, i'i teko wà. Aipo upuner a'e ma'e ikwaw katu haw rehe wà. **22** A'e rupi akwaw ko ma'e. Naheta kwaw ikatu wera'u ma'e ma'erekò haw purumurywete kar haw wi. Zanema'erekò haw uezapo zanerurywete haw hekuzaromo. Ma'e xiapo putar zanemàno re nehe, uezapo ma'e ràm ikwaw pà nehe.

4 **1** Na'e ame'e wi ikatu 'ymaw ywy rehe har nànàn ihe kury. Aexak teko amo teko tetea'u wanehe wamunar mehe ihe wà. Aexak ma'erahy tetea'u wanupe ipuraraw kar mehe ihe wà no. Uzai'o wà. Nezewe rehe we ni amo nupytywà kwaw wà. Ni amo nupytywà kwaw wà, ta'e wanehe imunar ma'e kwer wiko upuner ma'e romo a'e wà xe. **2** A'e rupi aze'eg nezewe hezeupe kury. Umàno ma'e kwer hurywete wera'u wikuwe ma'e wanuwi wà. **3** Uzexak kar 'ym ma'e hurywete wera'u tuwe a'e teko wanuwi upaw rupi wà. Nuxek kwaw ma'erahy purupe ipuraraw kar haw ko ywy rehe har a'e wà rihi.

4 Teko uma'erekò tetea'u a'e wà, ta'e ikàg wera'u wer amo wanuwi a'e wà xe. Akwaw

waneko wer haw ihe kury. Wanemimutar paw uezapo na'arewahy ukàzym ma'e ràm romo. Nuzawy kwaw ywytu haikweromo wazànaw. **5** Nezewe i'i teko wà. — Aze amo upytu'u uma'erekò re nehe, aze upytu'u umai'u re nehe, umàno putar nehe. Xo he'o ma'e zo uzapo mo nezewe wà, i'i wà. **6** Azeharomoete ru'u aipo. Na'ikatu kwaw zanerekò haw nehe, aze zama'erekò tetea'u e ywytu ipyhyk pà zane nehe. Aze xo pixikal'i ma'e zo xiriko zanepo pe nehe, aze zanerurywete nehe, zanerekò haw ikatu wera'u putar nezewe mehe nehe.

7 Amo ma'e akwaw ihe. Heta amo ma'e heityk pyrer zàwenugar. **8** Aze awa wiko a'e zutya'i nehe, umyrypar 'ym pà nehe, wa'yur 'ym pà nehe, wywyr 'ym pà nehe no, tuweharupi uma'erekò zepe, aze nahurywete pixik kwaw wemetarer rehe nehe, heko awer nuzawy kwaw heityk pyrer nehe. Mâràzàwe tuwe uma'erekò tetea'u. Mâràzàwe tuwe nuzemurywete kar kwaw ikatu ma'e zanerekò haw rehe har rehe. Heko awer uezapo na'arewahy ukàzym ma'e ràm romo. Nezewe wiko ma'e a'e wà, uzemumikahy a'e wà.

9 Aze heta mokoz teko wà, ikatu wera'u wà. Ta'e mokoz uezhe we uma'erekò mehe upuner ma'e tetea'u wera'u imono'ogaw rehe wà nehe xe. **10** Aze pitài u'ar nehe, inugwer upptywà putar nehe, imupu'äm pà nehe. Aze a'e zutya'i wiko ma'e u'ar nehe, zawaiw katu putar izupe nehe. Ta'e naheta kwaw imupu'äm har a'e wà nehe xe. **11** Aze huwixàgatu nehe, mokoz upuner uezhezehe we uker haw rehe uzemuaku kar pà wà nehe. Aze pitài zo nehe, ma'e uzapo putar uzemuaku kar pà nehe. **12** Aze amo uzàmàtyry'ym a'e mokoz teko a'e wà, a'e mokoz teko upuner uwàmàtyry'ymar heitykaw rehe a'e wà. Aze pitài zo heta nehe, iàmàtyry'ymar weityk putar a'e zutya'i wiko ma'e a'e nehe. Aze xipu pepupe na'iruz kyhàhàm pixikal'i ma'e nehe, kyhàhàm ipu pepupe pyrer ikàg wera'u putar nehe.

13 Kwàkwàmo ma'e hereko 'ymar Ma'e Kwaw Katu Har, ikatu wera'u tuwihawete itua'uhez ma'e ma'e kwaw 'ymar wi a'e, pureruze'egaw henu 'ymar wi a'e. **14** Awa

hemetarer 'ym ma'e romo uzexak kar ma'e kwer upuner putar zemunehew paw wi uhemaw rehe nehe. A'e re upuner putar uiwy rehe har wanuwihawete romo wiko haw rehe nehe no. **15** Hema'enukwaw teko ko ywy rehe wiko ma'e paw wanehe ihe. Amo ywy rehe heta ru'u amo kwàkwàmo. A'e kwàkwàmo wiko putar ru'u tuwihaw romo tuwihawete hekuzaromo a'e nehe. **16** Heta tetea'u tuwihawete hemiruze'eg wà. Nezewe rehe we, tuwihawete romo wiko re ipyt'u mehe ni amo hemiruze'eg numume'u kwaw ikatu haw izupe wà. Ma'e paw uezapo na'arewahy ukàzym ma'e ràm romo. Nuzawy kwaw ywytu haikweromo zanezànaw.

**Ezekaiw katu ma'e zaneremimume'u
kwer rehe nehe**

5 **1** Ezekaiw katu Tupàn Hápuzuhu pe neho mehe nehe. Ma'ea'yizuka mehe eiko zo iranaiw ma'e wazàwe wanemiapo nehe. Nukwaw kwaw wemiapo wà. Nuzapo kwaw a'e ma'e Tupàn ze'eg rupi wà. Neho mehe ezemuàgà'yim Tupàn ze'eg henu àwàm rehe nehe, heruzar àwàm rehe nehe no. **2** Nema'enukwaw katu ma'e rehe neze'eg 'ym mehe we nehe. Emume'u zo neremiapo ràm Tupàn pe na'arewahy nehe. Tupàn wiko ywak rehe a'e. Ne ereiko xe ywy rehe. A'e rupi eze'eg tetea'u zo nehe. **3** Aze erezemupy'a tetea'u nerekohaw rehe nehe, nepuahu haw iaiw ma'e tetea'u uhem putar newe nehe. Aze eraze'eg tetea'u nehe, neranaiw haw tetea'u eremume'u putar nehe. **4** Nezewe mehe Tupàn pe neremiapo ràm imume'u mehe nehe, ezapo a'e ma'e na'arewahy nehe. Iranaiw ma'e na'ikatu kwaw Tupàn pe wà. A'e rupi, ezapo neremimume'u kwer nehe. **5** Neremiapo ràm imume'u 'ymaw ikatu wera'u neremimume'u kwer iapo 'ymaw wi a'e. **6** Tuwe neze'eg nuzapo kar kwaw ikatu 'ym ma'e newe nehe. Nezewe mehe, — Màràzàwe tuwe eremume'u a'e neremiapo ràm Tupàn pe, ni'i kwaw xaxeto newe nehe. Màràzàwe tuwe eremuikwahy kar Tupàn nezeupe ne. Màràzàwe tuwe eremumaw kar putar nema'e paw izupe nehe. Erema'erekohay a'e ma'e imono'og pà.

7 Nepuahu tetea'u mehe nehe, wyzài ma'e imume'u mehe nehe, ekyze Tupàn wi nehe.

**Temetarer iamutar har
nahurywete pixik kwaw wà**

8 Erexak putar amo tuwihaw ikatu 'ym ma'e iapo mehe amo wanupe nehe. Neptyuhegatu zo hexak mehe nehe. Upuraraw kar ma'erahy hemetarer 'ym ma'e wanupe wà. Aze ipuruapo wer ma'e rehe wà, tuwihaw nuzapo kar kwaw wanupe wà. Tuwihaw ikàg wera'u ma'e uzekaiw tuwihaw ikàg ma'e wanehe wà. **9** Nezewe i'i wà. — Teko paw u'u ywy rehe hezuz ma'e kwer wà. Te tuwihawete upyhyk ma'e imono'og pyrer ikurer heraha pyrer uzeupe a'e no, i'i wà.

10 Temetarer iamutar katu har nahurywete pixik kwaw nehe. Hemetarer katu ma'e romo heko wer ma'e nomono'og pixik kwaw wemimutar paw a'e nehe. Ko ma'e uezapo na'arewahy ukàzym ma'e ràm romo a'e no. **11** Aze amo hemetarer katu tuwe a'e, heta tetea'u putar hàpuz me umai'u ma'e wà no. Na'ikatuahy kwaw nezewe haw izupe. Xo pitái ma'e ukwaw putar nehe. Hemetarer katu ma'e xo weko haw zo ukwaw. **12** Aze ru'u heta tetea'u temi'u uma'erekohay ma'e pe. Aze ru'u naheta tetea'u kwaw izupe. Nezewe rehe we uker katu pyhaw. Hemetarer katu ma'e uezuputupykahy uma'e tetea'u rehe. A'e rupi nupuner kwaw uker haw rehe.

13 Ko ywy rehe aeaxak ko ma'e purumuzemumikahy kar haw ihe. Amo teko omono'ogatu wemetarer imonokatu pà wà. A'e re upuraraw ma'erahy wemetarer rehe wà. **14** Aze ru'u weityk wemetarer paw wà, ma'e me'eg kar haw ikatu 'ym ma'e iapo mehe wà. Nezewe mehe nuezar kwaw ma'e wal'yr wanupe umàno mehe wà. **15** Zaixe ko ywy rehe ma'e hereko 'ym pà. Zahem izuwi nezewegatete no. Zama'erekohay tetea'u ma'e imono'og pà. Nezewe rehe we nazapuner kwaw ni pitái ma'e heraha haw rehe zanemàno mehe. **16** Na'aw amo ma'e purumuzemumikahy kar haw xe no. Ko ywy wi zaneho àwàm nuzawy kwaw izupe zanezur awer. Zama'erekohay tetea'u ywytu

ipyhykaw rehe zanezeagaw pà. Ma'e xipyhyk nezewe. **17** Xipyhyk nezewe zanerekohaw. Ximumaw zane'ar paw ipytunahy haw rehe zanezemumikahy pà, zanezemupy'a pà no, zanema'eahy pà no. Zanerekohaw iro zanewe.

18 Na'e ko ma'e amume'u hezeupe. Na'ipuku kwaw zanerekohaw Tupàn zanewe hemimur kwer. A'e rupi xiapo nezewe haw nehe. Zamai'u nehe, xi'u ma'ywa tykwer nehe no, zazemurywete kar zanema'e zanema'erekohaw rehewaneremimono'g kwer rehe nehe. Teko pitâtigatu uzapo wemiapo a'e wà. **19** Aze Tupàn umur temetarer tetea'u newe nehe, aze umur ywy tetea'u newe nehe, aze umur tâpuz tetea'u newe nehe, aze nemurywete kar a'e ma'e rehe nehe, a'e mehe nerurywete neremipyhyk kwer rehe nehe, nema'erekohaw rehe nehe. Tupàn umur e a'e ma'e newe a'e. **20** Nezewe mehe nerezemumikahy kwaw kwarahy imumaw paw rehe nehe. Ta'e Tupàn umynehem kar putar nepy'a turywete haw pupe a'e nehe xe.

6 **1** Amo ae ma'e purumuzemumikahy kar haw ko ywy rehe har aexak ihe no. **2** Tupàn omono wanemimutar paw amo teko wanupe a'e: temetarer tetea'u, ywy tetea'u, tâpuz tetea'u. Ukwaw katuhaw a'e teko ikâg ma'e amogwer wanupe wà no. A'e renumurywete kar kwaw a'e teko a'e ma'e paw pupe wà. Amo ae teko ikwaw pyr 'ym uzemurywete kar wama'e rehe. Na'ikatu kwaw nezewe haw. Uzeapo na'arewahy ukâzym ma'e râm romo a'e. **3** Amo awa umumaw kwarahy tetea'u a'e. Heta 100 ta'yr izupe wà. Na'e nuzemurywete kar kwaw a'e ma'e paw rehe no. Iânâm nuzutym katuhaw hetekwer imâno re wà. Mâràzawehaw tuwe aipo. Ko ma'e amume'u kury. Kwarer umâno ma'e kwer uhy hie wi uxexak kar ma'e kwer hurywete wera'u a'e awa wi a'e. **4** A'e kwarer tur haw na'ikatu kwaw a'e. Ukâzym ipytunaw rehe a'e. Teko heharaz izuwi wà. **5** Ni kwarahy nuexak pixik kwaw. Nukwaw pixik kwaw weko haw. Nezewe rehe we upytu'ukatuhaw a'e awa wi. **6** A'e awa upuner mo miw kwarahy imumaw paw rehe a'e. Nezewe

rehe we nuzemurywete kar pixik iwer mo weko haw rehe. Iahykaw rehe zaha zanemâno haw pe paw rupi zane.

7 Teko paw uma'erekohaw ikatu wemiu'râm imono'og pà wà. Nezewe rehe we ni amo nahurywete kwaw weko haw rehe wà. Nuhyk pixik kwaw wanupe. **8** Aipo Ma'e Kwaw Katu Har ikatu wera'u iranaiw ma'e wi. Aipo hemetarer 'ym ma'e ukwaw wera'u weko haw amo wanuwi a'e. **9** A'e ma'e uezapo na'arewahy ukâzym ma'e râm romo a'e no. Nuzawy kwaw ywytu haikweromo zanezânaw. Zanema'e zanepo pe har rehe zanerurywete haw ikatu wera'u amo ma'e tetea'u iputar haw wi.

10 Ma'e ko ywy rehe uezapo ma'e râm paw uzekwaw kwehe mehe a'e. Amo teko izexak kar 'ym mehe we, amo umume'u heko àwàm a'e wà. Xikwaw ko ma'e zane. Nazapuner kwaw zaneze'eg tetea'u haw rehe zanewi ikâg wera'u ma'e wanupe. **11** Xikwaw katuhaw amo ma'e zane. Aze zaze'eg e tetea'u, ximume'u ranaiw paw tetea'u. Na'ikatu kwaw nezewe haw zanewe. **12** Zanerekohaw uezapo na'arewahy ukâzym ma'e râm romo a'e. Upaw zane'âgaw ài. Ma'enugar ma'e ikatu wera'u zanewe zanerekohaw mehe. Aipo zapuner a'e ma'e ikwaw paw rehe. Ma'e uezapo putar ywy rehe zanemâno re nehe. Ma'e zapuner iapo haw rehe a'e ma'e ikwaw pà nehe.

Hema'enukwaw zanerekohaw rehe

7 **1** Aze teko uze'egatu zanewe wà, waze'egatu haw ikatu wera'u zanewe kâpuhâg hekuzar wera'u ma'e wi a'e. Zanemâno haw'ar ikatu wera'u zanezexak kar haw 'ar wi a'e no.

2 Amo tâpuz me teko uzai'o waiko umâno romo ma'e kwer rehe wà. Amo ae tâpuz me teko uzapo mynykawhu waiko wà. Wazai'o haw pe zaneho haw ikatu wera'u mynykaw pe zaneho haw wi. Ta'e wazai'o haw pe zaneho mehe zanema'enukwaw putar amo 'ar mehe zanemâno àwàm rehe zane nehe xe. Tuwe wilkuwe ma'e naheharaz pixik kwaw ko ma'e wi wà nehe.

3 Zanezemumikahy haw ikatu wera'u zanepuka haw wi a'e. Zanezemumikahy haw umuzemumikahy kar zaneruwa. Nezewe rehe we zanepy'a ukwaw wera'u ma'e.

4 Uzemurywete kar haw zutykai' rehe ima'enukwaw ma'e a'e, wiko iranaiw ma'e romo a'e. Ma'e kwaw katu har ima'enukwaw umànò àwàm rehe a'e no.

5 Aze Ma'e Kwaw Katu Har umume'u neremiapo kwer ikatu 'ym ma'e nehe, einu katu iz'e'eg nehe. Aze iranaiw ma'e uze'egatu nerehe nehe, einu katu zo iz'e'eg nehe. Ma'e kwaw katu har iz'e'eg henu haw ikatu wera'u iranaiw ma'e iz'e'eg henu haw wi a'e.

6 Iranaiw ma'e wapuka haw nuzawy kwaw xu tata pupe ukaz ma'e. Opopok teteal'. Nezewe rehe we nukwaw kar kwaw ma'e purupe a'e.

7 Aze Ma'e Kwaw Katu Har umuahy amo, a'e ae wiko iranaiw ma'e romo a'e. Aze tuwihow upyhyk temetarer wemu'emaw támuzgwer wanenataromo har hekuzaromo, umuaiw weko haw.

8 Amo ma'e iahykaw a'e, ikatu wera'u izypyrogaw wi. Teko ma'e hárrogatu har ikatu wera'u amogwer wiko wera'u ma'e wi wà.

9 Ezeruze'egatu tuweharupi nekwahy 'ym pà nehe. Xo iranaiw ma'e zo umuhua'u kar wekwahy haw.

10 Amo upuranu nezewe purehe wà. — Máràzàwe tuwe kwehe mehe ma'e paw ikatu wera'u ko 'ar rehe har wi, i'i wà. Epuranu pixik zo nezewe purehe nehe. Ma'e kwaw katu har nupuranu kwaw nezewe purehe wà.

11 Tuwe teko ko ywy rehe har paw wiko Ma'e Kwaw Katu Har romo wà nehe. Ma'e kwaw katu haw hereko haw ikatu. Temetarer tetea'u neru umànò ma'e kwer wi neremipyhyk kwer ikatu no. Wakatu hawuzuawyngatu wà. **12** Ma'e kwaw katu haw ikatu wera'u temetarer wi. Ta'e ma'e kwaw katu haw zanepyro zanemànò haw wi a'e xe.

13 Nema'enukwaw Tupàn hemiapo kwer rehe. Aze umuapar amo ma'e a'e, mo upuner imuà'yngatu kar haw rehe wà. **14** Aze nerekohaw ikatu nehe, nerurywete putar nehe. Zawaiw katu haw newe ihm mehe nehe,

nema'enukwaw putar ko ma'e rehe nehe. Tupàn umur kar turywete haw purupe a'e. Umur kar zawaiw haw no. Naxikwaw pixik kwaw pyhewe uezapo ma'e ràm zane.

15 Hereko haw uezapo na'arewahy ukàzym ma'e ràm romo a'e. Hereko mehe aexak ma'e upaw rupi ihe. Heta teko ikatu ma'e umànò ma'e wà. Heta teko ikatu 'ym ma'e wikuwe wi wi ma'e wà no. Uzapo wi wi ikatu 'ym ma'e oho waiko wà. **16** A'e rupi, — Aiko ikatu wera'u amo wanuwi ihe, ere zo nehe. Akwaw wera'u ma'e amo wanuwi ihe, ere zo nehe. Aze mo nan, erezemumaw mo. **17** Eiko zo ikatu 'ym wera'u ma'e iapo har romo nehe. Eiko zo iranaiw wera'u ma'e romo nehe no. Aze mo nezewe, eremànò mo ne'ar 'ym mehe we nehe. **18** Eiko a'e ma'e wamyter pe nehe. Aze erekzye Tupàn wi nehe, neremiapo ràm paw ikatu putar nehe. Nerekohaw ikatu putar nehe.

19 Aze tawhu pe heta 10 tuwihow wà nehe, upuner ikatu ma'e tetea'u iapo haw rehe a'e pe har wanupe wà. Ma'e kwaw katu haw upuner ikatu ma'e tetea'u wera'u iapo haw rehe amo teko pe. **20** Naheta kwaw ikatu ma'e tuweharupi iapo har wà. Naheta kwaw iawy pixik 'ymar wà. **21** Ezeapyaka zo amogwer waze'eg rehe tuweharupi nehe. Erenu putar ru'u newe uma'erekohaw ma'e nerehe uze'eg zemueteahy mehe nehe.

22 Erez'e'eg zemueteahy amo wanehe ne no. Erekwaw nerekohaw awer.
23 Akwaw katu ma'e ihe, a'e rupi hemá'enukwaw katu ko ma'e rehe ihe. — Aiko putar Ma'e Kwaw Katu Har romo ihe nehe, a'e hezeupe. Nezewe rehe we nahem kwaw ma'e kwaw katu haw pe. **24** Máràzàwe tuwe uezapo ikatu 'ym ma'e. Mo upuner agwer ma'e ikwaw paw rehe wà. Zawaiw katu wera'u zanewe. Nazapuner kwaw ikwaw paw rehe. **25** Nezewe rehe we hepurukwaw wer ma'e paw rehe ihe. A'e rupi azeagaw a'e ma'e rehe hezemu'e pà. — Aexak putar ma'e kwaw katu haw ihe nehe, a'e tuwe hezeupe. — Aexak putar hepuranu haw iwazar àwàm ihe nehe, a'e hezeupe. Ko ma'e rehe hepurukwaw wer ihe: Máràzàwe tuwe amo

ikatu 'ym ma'e rehe ipuruapo wer haw nuzawy kwaw he'o haw a'e. Mâràzàwe tuwe amo ma'e kwaw 'ymaw nuzawy kwaw he'o haw a'e no.

26 Mànò haw iro a'e. Aexak amo mào haw wi iroahy wera'u ma'e ihe. Amo kuzà wiko nezewé wà. — Uruamutar katu ihe, i'i mua'u a'e kuzà awa pe. Iamutar katu mua'u haw nuzawy kwaw puruzuka haw. Nuzawy kwaw kyhapari nepyhýk àwàm. Izywa nuzawy kwaw kyhähàm tâtà ma'e neàpixipixi àwàm. Aze awa ikatu Tupàn pe nehe, upuner putar agwer kuzà wi uhemaw rehe nehe. Ikatu 'ym ma'e iapo har nuhem kwaw izuwi.

27 Tuweharupi akwaw wewer agwer ma'e aha teko ihe, hepuranu haw iwazar àwàm hekar mehe ihe. **28** Aekar amo hepuranu haw iwazar haw ihe no. Naexak kwaw. Aze aexak miw awa wà nehe, xo pitái rehe zo azeruze'eg putar nehe. Aze aexak miw kuzà wà nehe, ni pitái wanehe har rehe nazeruze'eg kwaw nehe.

29 Apuner heremigwaw kwer paw imume'u haw rehe newe, aze amume'u pitái ze'eg newe nehe. Na'aw a'e ze'eg xe: Zaneapo mehe Tupàn nazaneapo kateteahy ikatu ma'e iapo har romo. Zawaiw 'ym ma'e romo zaneapo. Zane ae xiapo zuawyawy zaneremiapo zane. Zane ae xiapo zazemuzawaiw katu kar haw zane.

8 **1** Xo Ma'e Kwaw Katu Har upuner ma'e imume'u katu haw rehe wà. Teko ima'e kwaw katu haw heny katu huwa rehe. Aze na'ipuràg kwaw a'e teko, nezewé rehe we ima'e kwaw katu haw umuigo kar huwa nemyrypar huwa zàwenugar romo a'e.

Kiruzar tuwihawete nehe

2 — Aruzar putar neze'eg ihe nehe, ere neruwhawete pe. Ta'e eremume'u ize'eg heruzar àwàm Tupàn henataromo ne xe. **3** Ehem zo na'arewahy huwa wi nehe.

— Tuwihawete nuputar kwaw a'e ma'e a'e. Nezewé rehe we azapo putar a'e ma'e ihe nehe, ere zo izupe nehe. Tuwihawete upuner wyzai wemimutar iapo haw rehe a'e. **4** Tuwihawete upuner wyzai ma'e iapo kar haw rehe. Upuner wera'u amo wanuwi.

— Na'ikatu kwaw nezewé neremiapo kwer, ni'i kwaw amo teko uwihawete pe nehe.

5 Eruzar ize'eg nehe. Heruzar mehe nuzeapo kwaw ikatu 'ym ma'e nehe. Ma'e kwaw katu har ukwaw ikatu ma'e iapo haw. Ukwaw iapo haw 'ar ikatu ma'e no. **6** Wyzai ma'e iapo haw heta i'ar ikatu ma'e izupe. Wyzai ma'e iapo haw heta iapo haw ikatu ma'e izupe no. Heta amo zawaiw katu ma'e zanewe. **7** Naxikwaw kwaw pyhewe uezapo ma'e ràm zane. Naheta kwaw pyhewe uezapo ma'e ràm zanewe imume'u har no. **8** Ni amo nupuner kwaw ywytu izar romo weko haw rehe wà. Ni amo nupuner kwaw ipyhykaw rehe wà. Nezewé rehe we ni amo nupuner kwaw umàno haw wi uhemaw rehe wà. Ni amo nupuner kwaw amo ae 'ar mehe umàno haw rehe wà. Zanemàno haw nuzawy kwaw zeámátyry'ymawhu zanewe. Nazapuner kwaw izuwi zanemaw rehe.

Teko ikatu ma'e wà. Ikatu 'ym ma'e wà no

9 Ko ywy rehe, uezapo ma'e kwer rehe hemenukwaw mehe, aexak ko ma'e paw ihe. Amo 'ar mehe amo wiko upuner ma'e romo wà. Amo ae teko upuraraw ma'erahy a'e 'ar mehe wà. Ta'e a'e upuner ma'e wiko a'e teko ikàg 'ym ma'e wazar romo a'e xe. **10** Aexak amo teko ikatu 'ym ma'e wanetekwer watym awer ihe. Tywypaw wi uzewyr mehe, teko uez'egatu a'e umàno ma'e kwer wanehe wà. A'e 'ym mehe wikuwe mehe a'e teko uzapo ikatu 'ym ma'e a'e tawhu pe har wanupe wà. A'e ma'e uezapo na'arewahy ukázym ma'e ràm romo a'e.

11 Mâràzàwe tuwe teko uzuka e amo teko wà. Mâràzàwe tuwe nazawaiw kwaw puruzuka haw a'e teko wanupe. Wiko nezewé a'e wà, ta'e ni amo nuzepyk kwaw a'e puruzuka ma'e wanehe na'arewahy wà xe.

12 Awa ikatu 'ym ma'e upuner 100 ma'e ikatu 'ym ma'e iapo haw rehe. Numàno kwaw. Wikuwe wi wi a'e. — Aze erekzye Tupàn wi nehe, ma'e paw uezapo katu putar newe nehe, i'i teko wà. Akwaw nezewé waze'egaw ihe.

13 — Nuzeapo katu kwaw ikatu 'ym ma'e wanupe nehe. Waneko haw upaw ma'e i'ágaw

ái. Kwàkwmò romo waneko mehe we, umàno putar wà nehe, ta'e nukyze kwaw Tupàn wi wà xe, i'i teko wà. **14** Nan kwaw azeharomote har romo a'e ze'eg a'e. Pexak ywy rehe uezapo ma'e nehe. Tuwihaw uzepyk ikatu ma'e tetea'u wanehe wà. Nuzyepyk kwaw ikatu 'ym ma'e wanehe wà. Ikatu 'ym ma'e wiko upuner ma'e romo wà. Ikatu ma'e nuiko kwaw upuner ma'e romo wà. Ko ma'e amume'u wi xe kury: na'arewahy wiko ukàzym ma'e romo upaw rupi a'e.

15 A'e rupi akwaw ko ma'e ihe. Zazemurywete kar nehe. Ta'e zanerekö mehe xo ko ma'e zo ikatu zanewe a'e xe: zanemai'u haw, ma'ywa tykwer i'u haw, zanemuryw haw. Tupàn umur ko ywy rehe zanerekö haw zanewe a'e. Zanemä'erekö mehe heta a'e ma'e iapo haw zanewe. Naheta tete kwaw amo ae zanemurywete kar haw.

16 Tuweharupi azeagaw Ma'e Kwaw Katu Har romo hereko pà ihe. Tuweharupi azeagaw ko ywy rehe uezapo ma'e ikwaw pà ihe no. Ko ma'e akwaw kury. Zapuner zaneme'e haw rehe 'aromo pyhaw, ma'e rehe zanema'enukwaw pà. **17** Nezewe rehe we naxikwaw pixik kwaw Tupàn hemiapo zane nehe. Aze zazeagaw ma'e tetea'u ikwaw paw rehe nehe, nezewe rehe we naxikwaw kwaw nehe. — Zapuner ikwaw paw rehe zane, i'i Ma'e Kwaw Katu Har wà. Nan kwaw nezewe. A'e nukwaw kwaw a'e wà no.

9 **1**Hema'enukwaw katu ihe. Azeagaw tetea'u a'e ma'e paw ikwaw pà. Akwaw ko ma'e kury. Tupàn a'e, uzapo kar wanemiapo a'e Ma'e Kwaw Katu Har wanupe a'e. Wiko imunar 'ym ma'e wanemiapo iapo kar har romo a'e no. Wiko wamutar katu haw izar romo. Wiko wakatuwawahy 'ymaw izar romo no. Ni amo nukwaw kwaw amo 'ar mehe uezapo ma'e ràm wà. Zazekaiw zo hehe nehe. **2** Imunar 'ym ma'e wanupe uezapo ma'e nuzawy kwaw imunar ma'e wanupe uezapo ma'e. Ikatu ma'e wanupe uezapo ma'e nuzawy kwaw ikatu 'ym ma'e wanupe uezapo ma'e. Tupàn wi ukyze ma'e wanupe uezapo ma'e nuzawy kwaw ukyze 'ym ma'e wanupe

uezapo ma'e. Tupàn imuweste har wanupe uezapo ma'e nuzawy kwaw imuweste 'ymar wanupe uezapo ma'e. Ikatu ma'e wanupe uezapo ma'e nuzawy kwaw ikatu 'ym ma'e iapo har wanupe uezapo ma'e. Wemipaò ràm imume'u har wanupe uezapo ma'e nuzawy kwaw wemipaò ràm imume'u 'ymar wanupe uezapo ma'e. **3** Teko paw wanupe uezapo ma'e uzuawygatu wà. A'e uezapo ma'e iaiw wera'u ko ywy rehe uezapo ma'e wanuwi a'e. Teko wapy'a tynehem wakatu 'ymaw pupe wà, wane'o haw pupe wà no. Na'arewahy umàno wà. **4** Ko ywy rehe zanerekö mehe we heta ikatu ma'e hào haw. Zawar wikuwe ma'e ikatu wera'u zàwàruhu iriàw umàno ma'e kwer wi. **5** — Zàmàno putar amo 'ar mehe nehe, i'i wikuwe ma'e uezupe wà. Umàno ma'e kwer nukwaw pixik kwaw ma'e wà. Nupyhyk kwaw amo ma'e a'e wà nehe kury. Teko heharaz putar tuwe wanuwi a'e wà nehe no. **6** Wapuruamutar haw umàno wainuromo. Wakatuwawahy 'ymaw umàno wainuromo no. Wama'eputar tetea'u haw umàno wainuromo no. A'e ma'e paw umàno wainuromo. Nuiko pixik kwaw ko ywy rehe uezapo ma'e wainuromo nehe.

7 A'e rupi, eho nerendaromo nehe. E'u neremi'u nerurywete haw rupi nehe. E'u ma'ywa tykwer nezewe nehe no. Ta'e Tupàn umuawye neremiapo kwer urywete haw rupi a'e xe. **8** Tuweharupi ezeagaw hurywete ma'e romo nezexak kar pà nehe. Ezeagaw wemimutar hereko har romo nezexak kar pà nehe no. **9** Ko ywy tynehem na'arewahy ukàzym ma'e ràm pupe a'e. Hehe nerekö mehe ezemurywete kar neremireko neremiamutar rehe we nehe. Ta'e xo a'e zo erepyhyk putar nema'erekö awer hekuzaromo nehe xe. Tupàn umur zanerekö haw zanewe a'e. Zawaiw katu zanerekö haw. **10** Neremiapo ràm paw ezapokatu tuwe nehe. Ta'e nuzeapo pixik kwaw ma'e umàno ma'e kwer wapyta haw pe xe. Naheta kwaw ma'enukwaw paw a'e pe, ni ma'e kwaw paw, ni ma'e kwaw katu haw. Ereho putar a'e pe nehe.

11 Amo ae ma'e rehe azemu'e ko ywy rehe ihe. Akwaw a'e ma'e kury. Uzàn wera'u

ma'e nuhem kwaw amo wanenataromo tuweharupi wà. Zauxiapekwer ipuruzukaiwahy wera'u ma'e nuweityk kwaw amogwer zauxiapekwer tuweharupi wà. Teko ma'e kwaw katu wera'u har wanupe naheta kwaw temi'u tuweharupi wà. Ma'e kwaw wera'u har nuzeapo kwaw hemetarer katu ma'e romo tuweharupi wà. Amo ma'e aexak ihe no. Ma'e iapo haw ikwaw katu wera'u har nuiko kwaw tuwihaw ikàg ma'e romo tuweharupi wà. Amo 'ar mehe waneko haw ikatu. Amo 'ar mehe na'ikatu kwaw. **12** Ni amo nukwaw kwaw iaiw haw zanewe ihmè àwàm 'ar wà. Wiràmìri u'ar na'arewahy upyhykaw pupe wà. Pira uzepyhyk kar oho kyhapari pupe wà. Nezewegatete zapuner iaiw haw pupe zane'ar haw rehe na'arewahy no. Aze naxiàro pixik kwaw zane'ar àwàm amo 'ar mehe nehe, a'e 'ar mehe we za'ar putar ipupe nehe.

Ima'enukwaw ma'e kwaw katu haw rehe

13 Aexak amo ma'e ihe. Hexak mehe akwaw ko ma'e ihe. Teko ko ywy rehe har nuzekaiw kwaw ma'e kwaw katu haw rehe wà. **14** Aexak amo taw pixika'i ma'e. Naheta tete kwaw teko a'e pe wiko ma'e wà. Amo tuwihaw werur zauxiapekwer tetea'u a'e pe wà. Uzàmàtyry'ym a'e taw wà wà. Uzapo ipàrirogaw tátá ma'e iaiha ma'e rehe uezupir haw izywyr wà. Uzemuàgà'yym heityk àwàm rehe wà. **15** Amo awa wikuwe a'e pe. Nahemetarer katu kwaw a'e. Nezewe rehe we ukwaw katu ma'e. Upuner mo taw ipyro haw rehe. Nypyro kwaw, ta'e ni amo a'e pe har na'ima'enukwaw kwaw hehe wà xe. **16** Tuweharupi aze'eg nezewe: Ma'e kwaw katu haw ikatu wera'u zanekàgaw wi a'e. — Hemetarer 'ym ma'e nupuner kwaw Ma'e Kwaw Katu Har romo weko haw rehe, i'i teko wà. Ni amo nuzekaiw kwaw iz'eleg rehe wà.

17 Ma'e kwaw katu har iz'elegatu henu haw ikatu wera'u iranaiw ma'e uzemono'og ma'e wanuwihaw hehapukaz haw henu haw wi. **18** Ma'e kwaw katu haw ikatu wera'u puruzuka haw zeàmàtyry'ymawhu pe har wi.

Pitái ikatu 'ym ma'e iapo haw upuner ikatu ma'e tetea'u imuaiw haw rehe a'e.

10 **1** Amo meru umàno ma'e kwer upuner kàpuhàg zàwenugar zutahky'a ipor imuaiw haw rehe wà. Nezewegatete ranaiw haw pixika'i ma'e upuner ma'e kwaw katu haw imuaiw haw rehe no. **2** Ikatu ma'e iapo haw nazawaiw kwaw Ma'e Kwaw Katu Har pe. Iranaiw ma'e pe nazawaiw kwaw iawy haw iapo haw. **3** Teko paw wexak iranaiw ma'e romo heko haw wà. Te ikwaw 'ymar wexak ima'e kwaw 'ymaw wà.

4 Aze amo tuwihaw wikwahy newe nehe, epytu'u zo heruzar ire nehe. Umuñàn putar ru'u neremiapo kwer ikatu 'ym ma'e nehe, aze erepytu'u izuwi nekyze re nehe.

5 Tuwihaw ko ywy rehe har uzapo amo ikatu 'ym ma'e wemiruze'eg wanupe.

6 Umuigo kar iranaiw ma'e tuwihaw ikàg ma'e romo wà. Numuigo kar kwaw ma'e kwaw par tuwihaw romo wà. **7** Aexak amo pe uma'erekò e ma'e kawaru ku'az wata mehe ihe wà. Aexak tuwihaw ta'y'upy rehe wata mehe ihe wà no, amo pe uma'erekò e ma'e zàwenugar romo wà no.

8 Aze amo uzapo ywykwaruhu nehe, u'ar putar ru'u ipupe nehe. Aze amo weityk pàrirogaw iaiha ma'e nehe, mozaiw ux'i'putar ru'u heityk arer nehe. **9** Aze amo o'ok ita ywy wi nehe, a'e ita u'ar putar a'e teko ipirok pà nehe. Aze amo omowowok zepe'aw nehe, uzemugaz putar nehe. **10** Aze itazy nahaime kwaw nehe, aze neremukatu kwaw nehe, erema'erekò wera'u putar nehe. Ma'e kwaw katu har ima'enukwaw katu wemapiro ràm rehe iapo 'ym mehe we a'e. **11** Aze erekwaw mozaiw pe neze'egaw nehe, aze a'e re amo nexi'u nehe, ikwaw paw na'ikatu kwaw newe nehe. **12** Aze Ma'e Kwaw Katu Har uze'eg, teko uze'egatu hemigwaw rehe wà. Iranaiw ma'e iz'eleg a'e, iz'elegaw ae umumaw uzar a'e.

13 Uzypyrog uranaiw paw imume'u pà. Iahykaw rehe umume'u ma'e he'o ma'e ài. Umume'u ikatu 'ym ma'e. **14** Iranaiw ma'e nupytu'u kwaw uze'eg ire a'e. Ni amo nukwaw kwaw pyhewe uezapo ma'e ràm a'e

wà. Uzeapo putar ma'e zanemàno re nehe. Ni amo nukwaw kwaw a'e ma'e imume'u haw rehe wà.

15 Amo awa iranaiw tuwe a'e wà. Nukwaw kwaw ni wàpuz ipiar hexakaw wà. Agwer awa uma'erekò tetea'u a'e wà, te ikene'o uzemumaw pà a'e wà.

16 Aze amo ywy rehe har wanuwihow wenu wemiruze'eg wanemimutar wà nehe, a'e ywy rehe har waneko haw iaiw putar nehe. Aze wanuwihow Uzypyrog uzemuryw haw rehe izi'italy wà, iaiw putar a'e ywy rehe har waneko haw nehe. **17** Aze wanuwihow umume'u wemiapo ràm nehe, a'e mehe ikatu putar a'e ywy rehe har waneko haw nehe. Aze tuwihow ukwaw uzeruze'egaw wà nehe, aze umai'u umai'u haw 'or katu mehe wà nehe, aze nuka'u kwaw wà nehe, a'e mehe ikatu putar a'e ywy rehe har waneko haw nehe.

18 Aze neranahy nehe, aze a'e rupi nerezapokatu kwaw neràpuz 'aromo har nehe, heta tetea'u putar itykyr haw hehe nehe. A'e re u'ar putar neràpuz nehe no.

19 Mynykawhu zanepetywà zanemuryw katu kar pà. Win zanepetywà zanemurywete kar pà a'e no. Aze naheta kwaw temetarer, naheta kwaw mynykawhu. Naheta kwaw win no.

20 Eze'eg zemueteahy zo neruwihow wanehe nehe. Ni nema'enukwaw mehe nehe no. Eze'eg zemueteahy zo hemetarer katu ma'e rehe nehe. Ni neràpuz pupyaikaw pyrer pupe neze'eg mehe nehe. Ta'e aze amo wiràmiri nerenu nehe, upuner oho haw rehe wanupe neze'eg imume'u pà nehe.

Pureruze'egaw

11 ¹Xo ma'em'e'eg kar haw ikatu ma'e zo ezapo neremetarer rehe nehe. A'e mehe neremetarer imemymemyr putar oho iko tuweharupi nehe. **2** Màràmàràn taw pe màràmàràn ko pe màràmàràn ma'em'e'egaw rehe emono nehe. Ta'e nerekwaw kwaw pyhewe ma'e uezapo ma'e ràm ne xe.

3 Ywàkun tynèhem mehe ukyr àmàn. Ywyra upuner wyzài ywy pehegwer kutyur u'ar haw rehe a'e. U'ar ire upyta putar u'ar

awer rehe nehe. **4** Aze awa wàrò ywytu amo ae ywy wi tur àwàm nehe, aze wàrò àmàn ipik àwàm nehe, nuzutym pixik kwaw ma'e nehe, nopo'o pixik kwaw ma'e nehe. **5** Tupàn uzapo ma'e upaw rupi a'e. Nerepuner kwaw teko ipyahu ma'e kuzà hie pe izypyrogaw ikwaw paw rehe ne. Nezewagatete nerepuner kwaw Tupàn hemiapo ikwaw paw rehe no. **6** Ezutym ma'è'yz izi'italy nehe. Ezutym ma'è'yz karuk mehe nehe no. Ma'enugar ma'è'yz hezuz katu putar nehe. Nerekwaw kwaw. Ma'enugar iaiha wera'u putar wanuwi nehe. Nerekwaw kwaw.

7 Kwarahy heny katu haw 'aromo har ikatu zanewe. Ikatuahy kwarahy hexakaw zanewe. **8** Nerekò mehe nekwarahy nànàn eiko nerurywete romo nehe. Aze eremumaw kwarahy tetea'u nehe, nezewe rehe we nema'enukwaw nemàno àwàm rehe. Eremumaw putar kwarahy tetea'u umàno ma'e kwer romo nehe. Nemàno àwàm ipukua'u wera'u nerekò awer wi nehe. Uzeapo ma'e kwer paw a'e, na'arewahy ukàzym ma'e ràm romo hekon a'e.

Pureruze'egaw kwàkwàmo wanupe kuzàwaza wanupe no

9 Kwàkwàmo, nerurywete nekwàkwàmo mehe we nehe, nepyahu mehe we nehe. Ne kuzàwaza mehe we nehe no. Pezapo pep'y'a pe penemimutar paw rupi nehe. Xo pitài ma'e rehe zo pema'enukwaw nehe. Tupàn umume'u putar penemapiro kwer upaw rupi nehe. Uzypyk putar penehe ikatu 'ym ma'e hekuzaromo nehe. **10** Tuwe ni amo ma'e napemuzemumikahy kar kwaw nehe. Tuwe ni amo ma'e nupuraraw kar kwaw ma'erahy pem'e nehe. Ta'e kwàkwàmo romo kuzàwaza romo peneko haw na'ipuku kwaw a'e xe.

12 ¹Pepyahu mehe we pema'enukwaw katu peapo arer rehe nehe, 'ar ikatu 'ym ma'e tur 'ym mehe we nehe. Amo kwarahy mehe peze'eg putar nezewe nehe. — Hereko haw nahemurywete kar kwaw kury, peze putar pezeupe a'e 'ar mehe nehe. Nema'enukwaw katu neapo arer rehe a'e 'ym mehe we nehe. **2**— Kwarahy nuhyape katu

kwaw kury, peze putar amo 'ar mehe nehe. — Zahy nuhyape katu kwaw kury, zahytata nuhyape katu kwaw wà kury, peze putar amo 'ar mehe nehe. — Ywàkun àmàn hereko har noho pixik kwaw xe wi a'e, peze putar amo 'ar mehe nehe. A'e 'ar ihem 'ym mehe we pema'enukwaw peapo arer rehe nehe. **3** Pekàg mehe pezywa pepyro peàmàtyry'ymar wanuwi. Amo 'ar mehe pezywa Uzypyrog putar uryryryryz pà nehe. Ko 'ar rehe penetymà ikàg. Ipyw putar amo 'ar mehe nehe. Penàz u'ar putar pewi nehe. Xo mèràmàràn zo upyta putar pezuru pupe nehe. A'e rupi napepuner kwaw penemi'u ixí'uxí'u haw rehe nehe. Napenehàpyà katu kwaw nehe. A'e rupi napepuner kwaw ma'e hexak katu haw rehe nehe. **4** Napeapyha kwaw nehe no. A'e mehe napepuner kwaw teko wànoàngaw nahu rupi har henu haw rehe nehe. Pepytu'u etea'i putar arozràñ imuku'iku'i haw henu re nehe. Pepytu'u etea'i putar teko wioràwiràñ imupu haw henu re nehe. Pepu'äm putar izi'itàhy wiràmìri waze'eg mehe nehe. **5** Na'e pekyze putar aiha katu ma'e apyr wi pe'ar àwàm wi nehe. Te peata haw na'ikatu kwaw peme nehe. Pe'aw xig putar nehe. Nereputar kwaw ma'e nehe. A'e 'ar mehe zanetua'uhez mehe zaha putar zanepytu'u haw iahykaw rehe har pe nehe. A'e ma'e uezapo mehe teko uzai'o putar taw myteromo zanerehe a'e wà nehe. **6** Aze xiàpixi tatainy iapo pyrer ywate nehe, aze iàpixi haw parat iapo pyrer upen nehe, u'ar putar tatainy uwew pà nehe. Nezewegatete zanerekohaw uwew putar zanewi nehe no. Aze xiàpixi ywy'a ywyzuwa iapo pyrer kyhàhàm pupe nehe, aze uze'ok iàpixi haw nehe, u'ar putar ywy'a uzeka pà ywy rehe nehe. Nezewegatete zanerekohaw uzeka putar nehe no. Zamàno putar nehe. **7** Izypy mehe zaneretekwer ur ywy imuku'i pyrer wi wà. Uzewyr putar a'e pe nehe no.

Tupàn umur zanerekuwe zanewe. Zanerekuwe uzewyr putar izupe nehe no. **8** — Na'arewahy ukàzym ma'e ràm a'e, na'arewahy ukàzym ma'e ràm a'e, i'i Ma'e Kwaw Katu Har. Ma'e paw uezapo na'arewahy ukàzym ma'e ràm romo a'e, i'i a'e.

Ze'eg iahykaw rehe har

9 Ma'e kwaw katu har a'e, umu'e tekowemigwaw rehe tuweharupi a'e, uma'e kwaw paw rupi a'e. Uzemu'e ze'eg xirogatu ma'e tetea'u rehe. Ima'enukwaw katu hehe. Umuapyk ikatu ma'e pape rehe. **10** Uzeagaw ze'eg ipuràgeteahy ma'e imume'u pà. Hemimuapyk kwer paw azeharomoete a'e. **11** Ma'e kwaw katu har waze'eg nuzawy kwaw itaxu ywyra rehe izywà katu pyrer. Àràpùhàràñ wamono'ogar wereko ywyra imuakwa'i pyrer wà. Umuata kar weimaw a'e ywyra pupe wà. A'e ma'ekwaw katu har uez'eg nuzawy kwaw a'e ywyra. Tupàn umur ko ze'eg wanupe. Tupàn zutya'ki wiko àràpùhàràñ hawitu ma'e wanehe uzekaiw ma'e zàwenugar romo zanewe a'e.

12 Hera'yr wà. Heta we pitài ze'eg peme heremimume'u ràm. Teko uzapo wi wi pape oho waiko tuweharupi wà. Aze pezem'u'e tetea'u ma'e rehe nehe, peakàg ikene'o putar nehe.

13 Ko ma'e paw imume'u mehe pitài ma'e rehe hepurumu'e wer penehe ihe. Pekyze Tupàn wi nehe. Peruzar hemiapo kar haw nehe no. Ta'e zaneapo a'e ma'e iapo kar pà zanewe a'e xe. **14** Amo 'ar mehe Tupàn umekuzar putar zaneremiaipo kwer paw rupi nehe. Te zaneremiaipo kwer imim pyrer umekuzar putar nehe. Aze ikatu a'e ma'e nehe, umume'u putar zanewe imekuzar pà nehe. Aze na'ikatu kwaw a'e ma'e nehe, umume'u putar zanewe imekuzar pà nehe no. Upaw kwez kury.

ZEGAR HAW IPURÀG WERA'U MA'E

1 ¹Na'aw Xàrumàw zegar haw ikatu wera'u ma'e xe kury.

Zegar haw pitài haw

Kuzà imen ma'e ràm uze'eg kury

2 Tuwe nereme hepyk zurupyter haw pupe nehe.

Heamutar katu pe ne. Heamutar katu how ikatu wera'u win wi a'e.

3 Nekàpuhàg zàwenugar hyàkwegatú. Nerer nuzawy kwaw kàpuhàg zàwenugar izakook pyrer ihewe.

Ni amo kuzà nupuner kwaw neamutar katu 'ymaw rehe wà.

4 Hereraha pe nezeupi nehe 'y. Zaha na'arewahy nehe 'y.

Eiko heruwihawete romo nehe. Hereraha pe neker haw pe nehe.

Uzegar ma'e uzegar wà kury

O tuwihawete, urerurywete nerehe ure nehe.

Uruzegar putar neamutar katu how rehe nehe, neremiamutar haw rehe nehe.

Ikatu wera'u win wi a'e.

Neamutar katu teko a'e wà, o tuwihawete.

Kuzà

5 Kuzà Zeruzarez pe har wà, ipir piyun wewer ma'e romo aiko ihe.

Nezewe rehe we hepuràg eteahy.

Herexakaw nuzawy kwaw tâpuzràn ywyxiguhu rehe har hexakaw.

Nuzawy kwaw pànuhu Xàrumàw hâpuzuhu pupe har.

6 Peme'e zo herehe nezewe nehe.

Peme'e zo piyun wewer ma'e romo hereko haw rehe nezewe nehe.

Kwarahy hemuigo kar piyun wewer ma'e romo a'e.

Hekywyr wikwahy ihewe wà.

A'e rupi hemuma'erekó kar ma'ywa uwà tyw pe wà.

A'e rupi napuner kwaw hezehe hezekaiw paw rehe.

7 Emume'u ma'e ihewe nehe, heremiamutar.

Ma'e pe ereraha nereimaw àràpuhàràn hawitu ma'e wamumai'u kar pà ne wà.

Ma'e pe upytu'u kwarahy wapyter pe hin mehe wà.

Emume'u ihewe nehe. Nezewe mehe nata e kwaw amo àràpuhàràn hawitu ma'e wamono'ogar waneimaw wainuromo nerekar pà ihe nehe.

Hemireko ma'e ràm uze'eg kury

8 Ereiko amogwer kuzà wanuwi ipuràg eteahy wera'u ma'e romo ne. Aze nerekwaw kwaw wapoz haw nehe,

eho amogwer waneimaw wanaikweromo nehe.

Nezewe mehe erexak putar mai'u haw nereimaw àràpuhàràna'y hawitu ma'e wanupe nehe, wamono'ogaw wanàpuz huwake nehe.

9 Nepuràg eteahy, heremiamutar.

Ereiko Tuihawete Parao heimaw ywyramawa heruata har wâzâwe ne.

10 Neruwa ipuràg eteahy mokoz ne'aw ipupepue pyrer wamyter pe.

Nepu'yur neazuromo har imipuràg eteahy kar pyrer ikatuahy ihewe no.

11 Ximupyràn itazu or amo neazuromo har iapo pà newe nehe.

Ximomog kar ita xig parat hehe imipuràg eteahy kar haw romo nehe no.

Kuzà

12 Heruwihawete apykawpuku rehe wapyk mehe, wetunhekàpuhàg zàwenugar hyàkwegatú ma'e a'e.

13 Heremiamutarhekàm rehe ipytu'u mehe, aetun kàpuhàg zàwenugar hyàkwegatú ma'e mir her ma'e hehe ihe.

14 Heta amo ma'ywa tyw ytyzuzàmaw
Zeni her ma'e huwake a'e.
Heremiamutar nuzawy kwaw ma'eputyr
kaiwer pe har a'e ma'ywa tyw rehe
hezuz ma'e kwer a'e.

Awa

15 Nepuràg eteahy tuwe,
heremiamutar.
Nepuràg azeharomoete.
Heamutar haw heny katu
nereha rehe.

Kuzà

16 Nepuràg eteahy tuwe, heremiamutar.
Hemurywete kar pe azeharomoete.
Xiapo ka'api'i ikyr katu ma'e zaneker
haw romo nehe.
17 Ximono putar ywyràkàxigyw
zanelàpuz izyta romo zane nehe.
Ywyra pin her ma'e ximono putar
iaromo har romo nehe.

2 **1** Aiko ma'eputyr hozà her ma'e Xarom
ywy rehe har romo ihe.
Aiko ma'eputyr iri her ma'e
ywyàpyznaw rehe har romo no.

Awa

2 Heremiamutar amogwer kuzà
wainuinuromo a'e,
nuzawy kwaw ma'eputyr iri her ma'e
xu wainuinuromo har a'e.

Kuzà

3 Heremiamutar amogwer awa
wainuinuromo a'e,
nuzawy kwaw màxà 'yw amo ywyra
ka'a pe har wainuinuromo a'e.
Herurywete izywa rehe hereko mehe.
Hemumuràgaw nuzawy kwaw hete
katu ma'e ihewe.
4 Hereraha ipupyakaw pyrer pupe
mynykawhu iapo haw pe.
A'e pe uruzemono urezeamutar katu
haw pe. **5** Perur uwà imuxinig pyrer
ihewe nehe. Nezewe mehe
hekàgaw uzewyr putar ihewe nehe.
Perur màxà ihewe hekene'o haw
ihewi imuhem kar pà nehe.
Ta'e urezeamutar katu awer
hemukàzym kar tària'i a'e.

6 Omono opo ahurehe har hekàg iwyp.
Heàzuwàn opo awyze har pupe.

7 Kuzà Zeruzarez pe har wà,
pemume'u ko ma'e ihewe nehe.
Pemume'uhay ko ma'e ihewe nehe.
Pemume'u arapuha hehaite ma'e kor
zàwenugar her ma'e nehe.
Pemume'u arapuha kazer her ma'e
rehe nehe. — Nuruzapo kwaw ma'e
pemuputy'u kar pà pezeamutar katu
re nehe, peze nehe.

Zegar haw mokoz haw*Kuzà*

8 Aenu heremiamutar katu teko ize'eg
mehe ihe.
Ur iko na'arewahy a'e kury.
Wezyw iko ywytyruhu wi.
Uzàn wà iko ywytyr wanehe.
9 Heremiamutar nuzawy kwaw
arapuha kazer.
Nuzawy kwaw arapuha kor ra'yra'i.
Heremiamutar wiko pe pe katu pe
ureràpuz huwake.
Ume'e iko ipupe ukenaw rupi.
Ume'e iko herehe ipari haw rupi.
10 Heremiamutar uze'eg iko ihewe.

Awa

Ezur kury, heremiamutar.
Ezur herupi nehe, heremiamutar.
11 Tuwixàgaw uhem oho.
Àmàn upik oho.
12 Ma'eputyr uzexak kar kaiwer pe.
Zanezegar haw 'ar uhem kwez kury.
Teko wenu pyku'i kaiwer rehe
waze'eg mehe wà.
13 Pi 'yw i'a kwer uzypyrog iazu pà kury.
Uwà 'yw rehe heta iputyr. Hyàkwegatu.
A'e rupi, ezur nehe, heremiamutar.
Ezur herupi nehe, heremiamutar.
14 Ereiko pykahitawokaw pupe
uzemim ma'e ài.
Exak kar neruwa ihewe nehe.
Tuwe uruueno neze'eg mehe
ihe nehe.
Ta'e neze'eg hete katu a'e xe.
Neruwa ipuràg eteahy a'e no.

15 Pepyhyk awara pe wà nehe. Pepyhyk awara'y pe wà nehe.
Pemupytu'u kar uwà tyw zaneremitygwer imuaiw 'ym mehe we pe wà nehe.
Iputyr a'e kury.

Kuzà

- 16 Aiko heremiamutar izar romo ihe. Wiko hezar romo a'e no.
Weraha weimaw àràpuhàràñ hawitu ma'e ma'eputyry iri her ma'e wainuinuromo a'e wà. U'u kar ka'api'i wanupe a'e,
17 ku'em mehe we ipytunaw iho 'ym mehe we a'e. Heremiamutar, ezewyr na'arewahy nehe.
Ezàn ezuwà kazer ài nehe, arapuha kor ra'yrá'i Meter ywytyr rehe har ài nehe.

3 1 Amumaw pytun tetea'u heker haw
rehe heremiamutar hekar pà ihe.
Aekar zepe ihe.
Nezewe rehe we naexak kwaw.
2 A'e rupi apu'äm tawhu nànàñ heata pà.
Ata nahu rupi, ata katu pe tâpuz wamyteromo no.
Aekar heremiamutar katu aha.
Aekar zepe. Naexak kwaw.
3 Zauxiapekwer tawhu rehe uzekaiw ma'e heruwàxi wà.
Apuranu wanehe. — Aipo pexak heremiamutar katu, a'e wanupe.
4 Wanuwi hehem romo mehe aexak ihe.
Àzuwàñ heremiamutar katu.
Namono kar kwaw.
— Echo herupi hehy hâpuz me nehe, a'e izupe. Araha hehy iker haw pe, hemuzexak kar arer iker haw pe.

5 Kuzà Zeruzarez pe har wà, pemume'u ko ma'e ihewe nehe.
Pemume'uhay ko ma'e ihewe nehe.
Pemume'u arapuha hehaite ma'e kor her rehe nehe. Pemume'u arapuha kazer her rehe nehe no.

— Nuruzapo kwaw ma'e pemupytu'u kar pà pezeamutar katu re nehe, peze nehe.

*Zegar haw na'iruz haw**Kuzà*

- 6 Amo ma'e uezupir wà ywyxiguhu wi. Ma'e romo hekon a'e.
Nuzawy kwaw ywâkun. Nuzawy kwaw tâtàxin kâpuhàg zâwenugar mir ukaz ma'e wi uhem ma'e.
Nuzawy kwaw tâtàxin yhyk zâwenugar ukaz ma'e wi uhem ma'e.
Nuzawy kwaw tâtàxin kâpuhàg zâwenugar tetea'u ma'eme'egar hemime'eg ukaz ma'e wi uhem ma'e.
7 Zauxiapekwer werur Xàrumàw heruzepyriko haw hereko wà.
60 Zauxiapekwer Izaew izuapyapyr ikatu wera'u ma'e wà, wiko Xàrumàw rehe uzekaiw katu ma'e romo wà. Xo hehe zo uzekaiw wà.
8 Paw rupi ukwaw takihepuku pupe upuruzuka haw wà.
Wiko zeàmàtyry'ymawhu rehe uzemuàgy'ygatu ma'e romo wà.
Wereko takihepuku pitâitâigatu wà.
Ta'e na'ikatuahy kwaw pyhaw xe.
9 Tuwhiwete Xàrumàw uzapo kar uzeruzepyriko haw ywyra kixi har wanupe a'e.
Ukixikixi ywyra ikatu wera'u ma'e iapo pà wà.
10 Uwâuwàñ izyta parat huwer zâwenugar romo iapo pyrer pupe wà.
Upyk pàñ or inuromo imuwywyk pyrer pupe wà.
Kuzàgwer Zeruzarez pe har uzapo apykaw iapiro katu ma'e izupe wà.
Upyk pàñ ipiràg ma'e ikatuahy ma'e pupe wà.
11 Kuzà Xiàw pe har wà, pezur tuwhiwete hexak pà nehe.
Tuwhiwete Xàrumàw umunehew àkàg rehe har iko.

- Ihy omono izupe
izereko haw 'ar mehe a'e.
Hurywete tuwe a'e 'ar mehe wà.
- Awa*
- 4** ¹ Neruràg eteahy, heremiamutar katu.
Neruràg eteahy azeharomoete.
Nereha heny katu pàn neruwa
imimaw ikupe kutyr. Ta'e
erezamutar katu amo ne xe.
Ne'aw penopenogaw nuzawy kwaw
àràpuhàrànete imono'og pyr wà.
Wezyw ywytyruhu Zireaz ywy
rehe har wi wà.
- 2** Neràz xigatu. Nuzawy kwaw
àràpuhàràn hawitu ma'e.
Wanawer imonohok pyrer.
Uhez wà no. Uhyk neràz wà.
Ni pitài nu'ar kwaw.
Uzuawyngatu paw rupi wà.
- 3** Nereme nuzawy kwaw pàn pegwera'i
imupuku pyrer ipiràg ma'e.
Nezuru ipuràg eteahy.
Neruwa nuzawy kwaw imuma'e
pyrer heny katu ma'e pàn imimaw
ikupe kutyr.
- 4** Neazu'yw iapu'a a'e.
Iapy katu no. Ipuràg eteahy Tawi
hàpuzaiha ài.
Zauxiapekwer umuzaiko miw
u'yw wi uzemimaw a'e hàpuzaiha
rehe wà.
- Zauxiapekwer ipuruzukaiwahy ma'e
wereko agwer u'yw wi uzemimaw wà.
- 5** Nekàm nuzawy kwaw mokoz
arapuha kazer a'e wà.
Nuzawy kwaw arapuha kazer uzexak
kar mokoz ma'e wà, ma'eputyr iri
her ma'e inuromo ka'api'i i'u har wà.
- 6** Aha putar kàpuhàg zàwenugår mir
ywytyruhu romo iapo pyrer pe nehe.
Aha putar yhyk zàwenugår
ywytyruhu romo iapo pyrer pe nehe,
iku'em etea'i mehe nehe,
ipyutunaw iho etea'i mehe we nehe.
- 7** Azeharomoete nepuràg eteahy,
heremiamutar katu. Nekatuahy.
Naheta kwaw ikatu haw 'ym nerehe.
- 8** Ewezyw herupi ywytyr Irimano
wyw rehe har wanuwi nehe,
heremireko ràm.
Ewezyw ywytyr apyr wi nehe.
Zàwàruhu iriàw wiko a'e na'iruz
ywytyr wanehe wà. Zàwàrun
wiko a'e pe wà no.
Na'aw a'e ywytyr waner xe wà:
Amana, Xenir, Eremon.
- 9** Heremireko ràm heremiamutar katu,
nemunar hepy'a rehe, pitài haw
herehe neme'e mehe.
Pitài ita per neazuromo har pupe
nemunar hepy'a rehe.
- 10** Hemumuràgaw hete katu ihewe,
heremireko ràm heremimutar katu.
Heamutar katu haw ikatu wera'u
win wi a'e.
Nekàpuhàg zàwenugår hyàkwegatu
wera'u amo kàpuhàg heta ma'e
wanuwi.
- 11** Nereme nuzawy kwaw hair ihewe,
heremiamutar katu.
Neapeku nuzawy kwaw ma'ekamy
kwer hair inuromo har ihewe.
Neropoz hyàkwegatu ihewe ywytyr
Irimano ywy rehe har ài.
- 12** Heremireko ràm heremiamutar katu,
ereiko ma'etymaw pàrirogaw
hereko har zàwe. Ma'ea'yr nuixe
kwaw ma'etymaw pupe wà.
Heta 'zyygwar a'e pe. Xo ihe zo
anuhem 'y a'e wi.
- 13** A'e ma'etymaw rehe hezuz katu ma'e.
Aiha katu homà tyw ài. I'a katu.
I'a kwer ikatu wera'u amo wanuwi wà.
Heta ka'akyk hyàkwegatu ma'e ena
her ma'e a'e pe. Heta narono
kàpuhàg zàwenugår romo iapo
pyr a'e pe no.
- 14** Heta ma'ezuz tetea'u a'e pe wà:
Narono, àxàpàràw, kaner,
zazimi huwyahy ma'e.
Heta yhyk zàwenugår tetea'u a'e pe.
Wyzai hexakaw hereko har heta
a'e pe. Heta mir. Heta aroe no.

Heta amo ka'a hyàkwegatu
ma'e a'e pe no.

15 Ereiko 'zygwar hema'etymaw
pe har romo.

'Y ikatu ma'e uhem izuwi.
Ereiko yrykaw ywytyr Irimano
ywy rhehe har wi uwyrky
ma'e zàwe.

Kuzà

16 — Epu'am, ywytu kwarahy heixe
haw awyze har wi ur ma'e.
Ezur ywytu kwarahy ihemaw awyze
har wi ur ma'e.
Pezur hema'etymaw pe nehe.
Pemynehem kàpuhàg zàwenugar
pupe nehe.
Tuwe heremiamutar katu ur
uma'etymaw pupe nehe.
Tuwe u'u ma'e a kwer a'e pe har
ikatu wera'u ma'e nehe.

Awa

5 ¹ Aixe hema'etymaw pupe ihe,
heremireko ràm heremiamutar katu.
Amono'og mir iteko ihe. Amono'og
amo ka'a hyàkwegatu ma'e iteko
ihe no.
A'u här'hàtágwer iteko ihe.
A'u hewin iteko. A'u hereimaw
kamykwer iteko no.

Teko uzegar xe wà kury
— Pezeamutamutar katu nehe.
Pemai'u nehe. Pei'u nehe.
Te pezeamutar katu haw pemuka'u
putar nehe.

Zegar haw 4 haw

Kuzà

2 Aker tupà. Nezewe rehe
we ame'e tupà.
Na'e ainu heremiamutar katu ukenaw
rehe ikwaikwar mehe ihe.

Awa

Hemuixe kar pe nehe, heremiamutar,
heremiamutar katu.
Ereiko pyku'i ikatu 'ymaw
hereko 'ymar zàwe.
Zuwiri umuàkym heàkàg.

Àmàn pixika'i ma'e utyky'yr
he'aw imuàkym pà.

Kuzà

3 Anuhem heropoz kwez ihe.
Aipo amunehew wi putar nehe.
Azepyez kwez.

Màràzàwe tuwe amuaiw
wi putar nehe.

4 Heremiamutar katu omono
opo ukenaw rehe.
Hepy'a umàno etea'i.

5 Ikatu ihewe. Amuixe kar tària'i
heremiamutar katu.

Mir upyk hepó.
Upyk hekwà no.
Apyhyk ukenaw iwàptymaw.

6 Na'e awàptymawok zepe uken
heremiamutar katu pe.

Oho a'e 'ym mehe we.
Hepurenu wer hehe ize'eg mehe.
Aekar. Naexak kwaw.

Aenoz. Nuwazar kwaw heze'eg
kwer ihewe.

7 Zauxiapekwer tawhu rupi wata
ma'e heruwàxi a'e wà.

Ukwaukwar herehe hemuahy
kar pà wà.
Zauxiapekwer pàrirogawtàtà rehe
uzekaiw ma'e wenuhem hepykaw
ihewi wà.

8 Pemume'u ko penemiapo ràm ihewe
nehe, kuzà Zeruzarez pe har wà.
Aze pexak heremiamutar katu nehe,
— Neamutar katu har uzuka etea'i
neremiamutar katu a'e,
peze izupe nehe.

Teko uzegar xe wà

9 Ne, amo kuzà wanuwi ipuràg
eteahy wera'u ma'e.
Ewazar ko urepuranu haw urewe nehe.
Aipo neremiamutar katu ikatu wera'u
amogwer wanuwi a'e.
— Ikatuahy a'e, ere iko izupe.
Màràzàwe tuwe ere'eg nezewé.
Màràzàwe tuwe urumume'u putar a'e
ma'e ureremiapo ràm newe nehe.

Kuzà

- 10-11** Aze eremono heremiamutar katu 10.000 awa wainuromo nehe, ipuràg eteahy wera'u wanàwanàn a'e. Ikàg wera'u wanàwanàn no. Huwa ipuràg ma'e imuma'e haw a'e. I'aw puku a'u a'e. I'aw penopenog no. Ipihun zàpuun hawer ài.
- 12** Heha nuzawy kwaw pykahu yrykaw izywyr har heha. A'e pykahu xigatu ma'ekamy kwér ài. Uzahak waiko 'y yrykaw izywyr wà.
- 13** Neruwa ipuràg ma'etymaw ka'a hyákwegatu ma'e hereko har ài. Nereme nuzawy kwaw ma'eputyr iri. Mir hekuzar katu ma'e itykwer upiripirk izuwi.
- 14** Nepo iapo pyrer ikatuahy a'e. Eremupuràg nepo kwâku'aw har or iapo pyrer pupe. Ita hekuzar katu ma'e ipuràg ma'e pupe no. Neku'aw nuzawy kwaw marupi her ma'e imuhygatu pyrer. Ita xapir her ma'e upyk neku'aw har wà.
- 15** Neretymà nuzawy kwaw izyta ita maramore her ma'e iapo pyrer wà. Upu'äm uwy pe har or ikatu ma'e iapo pyrer rehe wà. Heremiamutar katu nuzawy kwaw ywytyr Irimano ywy rehe har. Ipuràg ywyràkàxigyw ài.
- 16** Nezuru hezurupyter mehe nuzawy kwaw hâir i'u haw ihewe. Hehe har paw ikatu ihewe. Nezewe heremiamutar katu hekon. Hemen râm wiko nezewe, kuzà Zeruzarez pe har wà.

Teko wà

- 6** ¹ Ne kuzàgwer wanuwi ipuràg eteahy wera'u ma'e ne. Ewazar ko ureze'eg urepuranu haw nehe. Ma'e pe neremiamutar katu oho. Ma'enugar pe rupi ihon a'e. Urupypyà putar hekar haw rehe ure nehe.

Kuzà

- 2** Heremiamutar katu oho ma'etymaw pe. Oho ma'etymaw hyàkwegatu ma'e pe. Wiko a'e pe weimaw àràpuhàràñ hawitu ma'e wapoz pà. Opo'o ma'eputyr iri her ma'e iko a'e pe no.
- 3** Aiko heremiamutar katu izar romo ihe. Heremiamutar katu wiko hezar romo a'e no. Weraha weimaw àràpuhàràñ hawitu wapoz pà ma'eputyr iri her ma'e wainuromo wà.

Zegar haw 5 haw

Awa

- 4** Heremiamutar katu, nepuràg eteahy tawhu Zeruzarez ài ne. Eremur kar teko nezeupe tawhu Xiza ài. — Kwa, ipuràg eteahy a'e mokoz tawhu wà, i'i teko wà. Ereiko a'e tawhu wazàwe.
- 5** Epytu'u herehe neme'e re nehe. Nereha heputupykahy a'e wà. Ne'aw penopenogaw nuzawy kwaw àràpuhàrànete imono'og pyrer wà. Wezyw wà waiko ywytyruhu Zireaz ywy rehe har wanuwi wà.
- 6** Neràz xigatu àràpuhàràñ hawitu ài wà. Wazar omonohok wanawer wanuwi. A'e re umuzahak wà. Xigatu wà kury. Ni pitài neràz nu'ar kwaw nezuru wi wà. Uzuawaygatu wà.
- 7** Neruwa imuma'ema'e pyrer heny katu pàn neruwa ipykaw ikupe kutyr.
- 8** Tuwhiwete romo aiko. Heta ru'u 60 heremireko ihewe wà. Heta ru'u 80 heremirekoagaw ihewe wà no. Heta tetea'u kuzàwaza heremireko romo heko wer ma'e wà.
- 9** Xo pitài kuzà zo azamutar katu ihe. Ikatuhay pykahu ài.

- Naheta kwaw amo tazyr tu pe.
Ihy uzamutar katu a'e.
Kuzà paw ume'e heremiamutar
katu rehe wà.
— Hurywete a'e, i'i izupe wà.
Kuzà tuwihawete hemireko a'e wà,
hemirekoagaw a'e wà no,
uze'egatu hehe wà.
- 10** Mon aipo a'e, i'i izupe wà.
— Nuzawy kwaw kwarahy ihm
mehe har.
Ipuràg eteahy zahy ài.
Uhype katu kwarahy ài.
Teko hurywete a'e mokoz ywak rehe
har wanexak mehe wà.
Heny katu ywak ài, zahytata pupe
tynemhem ma'e ài.
- 11** Aha amen tyw pe ihe,
ma'e hezuz romo ma'e kwer
ywiyàpyznaw rehe har wanexak pà.
— Uwà 'yw huwer aipo, a'e hezeupe.
— Homà 'yw iputyr aipo,
a'e hezeupe.
- 12** Aryryryryz iteko ihe.
Erezeamutar katu kar ihewe.
Hepruamutar katu wer nerehe.
Ywyramawa heraha har iho wer
zeàmàtyr'y'mawhu pe na'arewahy a'e.
Nezewegatete heho wer newe
tarityka'i no.
- Teko wà*
- 13** Ezewyr nehe, ezewyr nehe,
Xuràm parer.
Ezewyr nehe, ezewyr nehe. Urepurexak
wer nerehe nepynyk mehe ure.
- Kuzà*
- Màràzàwe tuwe pepuruxak wer
herehe imen ma'e ràm ipynykaw
iapo mehe.
- Awa*
- 7** **1** O tuwihawete romo wiko ma'e ràm
tazyr ne.
Nepy ipuràg eteahy. Eremunehew
xapat wanehe.
Nerenugupy iapu'a haw nuzawy
kwaw ita hekuzar katu ma'e.
- Nuzawy kwaw ipuràg ma'e iapo
har hemiapo kwer wà.
- 2** Nepuru'a nuzawy kwaw kanek puku.
Nupaw kwaw win ipupe har.
Neku'aw nuzawy kwaw arozràn
iku'amumyk pyrer.
Ma'eputyr iri umàmàn neku'aw
har izywyr wà.
- 3** Nekàm nuzawy kwaw arapuha
uzexak kar mokoz ma'e wà.
Nuzawy kwaw mokoz arapuha
kazer wà.
- 4** Neazu'yw nuzawy kwaw tåpuzaïha
ita marupi iapo pyrer.
Nereha nuzawy kwaw 'zyzygwar
tawhu uhua'u ma'e
Ezemon her ma'e ikenaw huwake
har wà.
Nexi ipuràg eteahy tåpuzaïha
Irimano her ma'e ài.
Teko wexak Namaz tawhu a'e
pe upu'äm mehe wà.
- 5** Ereupir neàkàg tuweharupi.
Nuzawy kwaw wwytyr Karamew.
Ne'aw nuzawy kwaw pàn ipihun
wewer ma'e tuwihawete kamir
romo iapo pyr.
Te tuwihawete uzepyhyk kar mo
ne'aw ipupecupe pyrer pupe.
- 6** Nepuràg eteahy, heremiamutar katu.
Hemurywete kar pe azeharomoete.
Herehe we nerekohaw hemurywete
kar a'e.
- 7** Nepuràg inàzàràn 'yw ài.
Nekàm nuzawy kwaw tåmàrà i'a
kwer haryw wà.
- 8** Azeupir putar inàzàràn
'yw rehe nehe,
i'a kwer ipo'o pà nehe.
Nekàm nuzawy kwaw uwà haryw
ihewe wà.
Nezuru hyàkwegatu màxà ài.
- 9** Zanezurupyter haw nuzawy kwaw
win hete katu ma'e.
- Kuzà*
- Tuwe heremiamutar katu u'u a'e
win mewe katu a'e nehe.

- Tuwe uwypyryk heme wamyteromo
nehe, hàz wamyteromo nehe no.
- 10** Heremiamutar katu wiko hezar romo
a'e. Heputar katu a'e.
- 11** Ezur heremiamutar katu.
Zaha kaiwer pe nehe.
Ximumaw pytun gatu uwà tyw
pe nehe.
- 12** Zapu'am izi'itahy uwà 'yw wanehe
zaneme'e pà nehe.
Huwer ru'u aipo.
Zame'e ma'e 'yw rehe nehe.
Iputyr ru'u aipo wà.
Homá 'yw iputyr ru'u aipo wà.
A'e pe uruamutar katu putar ihe nehe.
- 13** Xitun putar ka'akyr manarakora her
ma'e nehe. Hyàkwegatu ru'u aipo wà.
Ma'e a kwer hete katu ma'e paw xiriko
zanelàpuz hukenaw pe zane wà.
Heremiamutar katu, amonokatu
ma'e a kweruzuawyawy ma'e
hexakaw newe ihe wà.
Kutàri ipo'o pyrer wà.
Amonokatu ma'e a kwer imuxinig
pyrer newe wà no.
- 8** **1** Aze mo ereiko hekywyr romo,
ikatu mo ihewe.
Aze mo hehy nemukamu mo.
A'e mehe aze mo uruàwàxi
mo nahu rupi ihe,
apuner mo nezurupyter haw rehe ihe.
Ni amo na'ipytuhegatu iwer mo
zanelerexak mehe wà.
- 2** Urueraha mo hehy hàpuz me.
Hemu'e pe mo.
Amono mo win inuromo har
inuromo newe.
Amono mo win homà tykwer newe no.
- 3** Eremono mo nepo ahurehe
har heàkàg iwype.
Heàzuwàn pe mo nepo awyze har pupe.
- 4** Kuzà Zeruzarez pe har wà,
pemume'u ko ma'e ihewe nehe.
— Nuruzapo kwaw ma'e pemupytu'u
kar pà pezeamutar katu re nehe,
peze nehe.

Zegar haw 6 haw*Teko wà*

- 5 Mo ur waiko ywyxiguhi wi a'e wà.
Upyhyk hemiamutar katu izywa
uzywa pupe a'e.

Kuzà

- Màxà 'yw ivy pe urumume'e kar ihe.
A'e pe, nezexak kar awer pe.
Nehy nemuzexak kar a'e pe a'e.
- 6** Emuapyk herer nep'y'a pe nehe.
Emuapyk herer nekwà ku'aw
har rehe nehe no.
Puramutar katu haw ikàg mào haw ài.
Puruputar haw ikàg tywypaw ài.
Puramutar haw a'e, puruputar haw
a'e no, opok tata heny haw
inuromo a'e wà.

Ukaz tata uhua'u ma'e ài wà.
7 'Y tetea'u nupuner kwaw imuew
kar haw rehe.

- Puramutar katu haw nuzawy
kwaw a'e tata.
Ni amo yrykawhu nupuner kwaw
imuew kar haw rehe.
Aze mo amo ipurume'eg wer mo
puruamutar katu haw rehe,
aze mo umume'u mo wemetarer
paw hekuzaromo,
xo puruamutar 'ymaw zo upyhyk mo.

Teko wà

- 8** Heta zanereinry ihyau 'ym
ma'e zanewe.
Ma'e xiapo putar izupe nehe,
aze amo kwàkwàmo izemuwete
wer hehe nehe.

- 9** Aze mo pàrirogawtàma'
romo hekon,
xipyro mo tòpuzaiha parat iapo
pyrer pupe.
Aze mo uken romo hekon,
ximukàg mo imukàgaw
ywyrakàxigyw iapo pyrer pupe.

Kuzà

- 10** Aiko pàrirogawtàma'
romo ihe.
Hekàm wiko tòpuzaiha
pàrirogawtàma' rehe uzekaiw ma'e
romo wà.

A'e rupi heremiamutar katu
ukwaw katu ko ma'e a'e.
Ni amo nuzapo kwaw ikatu 'ym
ma'e ihewe wà nehe. Ipyro katu
pyr romo aiko.

- 11** Xàrumàw wereko amo uwà tyw
Ma'aw-Amon tawhu pe.
Wexaexak uma'erekò ma'e wà,
hehe wamuzekaiw kar pà wà.
— Emur miw temetarer tàtà parat
iapo pyrer ihewe nehe,
i'i wanupe pitàitàigatu.
- 12** Ihe areko uwà tyw ihe no.
Azapo heremimutar izupe.
Xàrumàw, ezur miw
neremetarer tàtà ipyhyk
pà nehe.

Uma'erekò ma'e wà, pezur 200
temetarer tàtà ipyhyk pà nehe,
pema'erekò awer hekuzaromo nehe.

Awa

- 13** Heremiamutar katu, herehe we har
ipurenu wer nerehe wà.
Hepurenu wer nerehe neze'eg mehe
hema'etymaw pupe ihe no.

Kuzà

- 14** Ezur na'arewahy nehe,
heremiamutar katu.
Ezàn arapuha kazer ài nehe,
àràpuhàrànete hehaite ma'e
kor ma'e ài nehe.
Opoopor ywytyr hyàkwegatu
ma'e i'aromo a'e.
Upaw kwez kury.

IZAI

1 **1** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umume'u amo uze'eg Izai Amoz ta'yr pe
a'e, Uzi tuwihawete romo heko mehe a'e,
Zotàw tuwihawete romo heko mehe a'e no,
Akaz tuwihawete romo heko mehe a'e no,
Ezeki tuwihawete romo heko mehe a'e no.
Zuta ywy rehe har wanuwhawete romo
wanekon wà. Na'aw Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ize'eg Zuta rehe har Zeruzarez
rehe har xe ko pape rehe kury.

**Tupàn uze'eg Izaew wanemiapo kwer
ikatu 'ym ma'e rehe kury**

- 2** Pezeapyaka katu nehe,
o ywak.
Peme'egatu nehe, o ywy,
ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e uze'eg a'e xe.
Uze'eg nezewa a'e.
— Amuzehu kar hera'y
ihe wà. Azekaiw wanehe.
Nezewa rehe we uezapo
heàmàtyry'ymar romo wà.

3 Tapi'ak ukwaw uzar.
Zumen izar umuapyk hemi'u ràm
imono izupe. Zumen ukwaw
imuapyk àwàm a'e.
Heremiaihu nukwaw kwaw
ma'e wà.
Teko Izaew izuapyapyr nukwaw
pixik kwaw ma'e wà, i'i Tupàn.

- 4** Kwa, jaiw a'e teko ikatu 'ym ma'e wà.
Tynehem wemiapo kwer ikatu 'ym
ma'e pupe wà.
Iaiw upaw rupi wà.
Iaiw ma'e iapo haw ikatu
wanupe upaw rupi.
Utyryk Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e wi wà.
Weityk Tupàn Ikatuhay Ma'e
Izaew wazar wà.
Weruwak ukupe kwer izupe wà.
5 Mâràzàwe tuwe pezapo wiwi
ikatu 'ym ma'e peiko.
Aipo peputar wera'u penehe
Tupàn izepyk àwàm.

- Heta peperew peàkàg rehe.
Upaw rupi pezemumikahy.
- 6** Peàkàg wi te pepy rehe,
penetekwer paw rehe heta pepetek awer.
Heta tetea'u pekixi awer. Heta tetea'u
peperew huwy ma'e no.
Ni amo nuhez kwaw pekixi awer wà,
peperew wà.
Ni amo nomono kwaw pàn xig ma'e
peperew rehe wà iwànaw romo wà.
Ni amo numukatu kwaw uri kawer
pupe wà.
- 7** Peywy iaiw.
Tata umumaw tawhu peneko haw wà.
Penenataromo amo ywy rehe har
umuaiw peywy wà.
Naheta kwaw ikatu ma'e a'e
ywy rehe kury.
Amo ywy rehe har umumaw peywy wà.
- 8** Xo Zeruzarez zo numumaw kwaw wà.
Nuzawy kwaw uwà rehe ume'egatu
ma'e hàpuzràn uwà tyw myter pe har.
Nuzawy kwaw tòpuz pixika'i
ma'e zàràkàxiù zàwenugár tyw
myter pe har.
Nuzawy kwaw tawhu. A'e pe har
wàmàtyry'ymar umàmàn tawhu
iwyr wà.
- 9** Aze mo Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e
numuigo kar iwer mo amo a'e pe har wà,
nuzawy iwer mo Xotom tawhu
kwehe arer.
Zaiko mo tawhu Komor imumaw
pyrer kwehe arer ài.
- 10** Pe tuwihaw Zeruzarez pe har wà,
pezeapyaka katu Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ze'eg rehe nehe.
Pe tawhu pe har wà,
pezekaiw katu zanezar ipurumu'e
haw rehe nehe.
- 11** Nezewé uze'eg Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e.
— Naputar kwaw ma'e'yr tetea'u
wazuka haw hemuwete haw
romo ihe.
- Tuweharupi pezuka ma'e'yr
herenataromo pe wà.
Uhyk àràpuhàrànete ihewe wà. Uhyk
ma'e'yr ikyra katu ma'e ihewe wà.
Uhyk ma'e'yr happy pyr ihewe wà.
Hehuhuk wer tapi'aka'yr hexak mehe ihe.
Naputar kwaw àràpuhàràn hawitu
ma'e ihe wà kury. Naputar kwaw
àràpuhàrànete ihe wà kury.
- 12** Herenataromo pezur mehe nehe,
mo uzapo kar a'e ma'e paw peme.
Mo uzapo kar a'e ma'e heràpuzuhu
izywyr katu haw pe.
- 13** Aze perur ma'e ihewe nehe,
napurumuawye kwaw ihe nehe.
Yhyk hyàkwegatu ma'e
herenataromo penemiapy a'e,
iro ihewe a'e.
Pepynykawhu zahy pyahu mehe har
iroahy ihewe wà. Mynykaw mytu'u
haw 'ar mehe har iro ihewe wà.
Amogwer mynykaw iro ihewe wà no,
ta'e penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e
umumaw a'e ma'e herenataromo har
iapo pyr upaw rupi a'e xe.
Amogwer 'ar rehe nahemuwete
kwaw pe.
- 14** Mynykaw zahy pyahu mehe har a'e,
amo 'ar imonokatu pyr mehe
har a'e wà no,
hehuhuk wer wanexak mehe ihe.
Hekene'ogatu wanexak ire.
- 15** Pepo hupir mehe ihewe peze'eg mehe,
name'e kwaw penehe nehe.
Pepuner ihewe peze'eg tetea'u haw
rehe nehe.
Nezewé rehe we napeinu kwaw nehe,
ta'e penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e
pemuigo kar ipo ipiw ma'e ài a'e xe.
- 16** Pezahak peho pezemukatu pà nehe.
Pekatu 'ymaw na'ikatu kwaw ihewe.
Pepytu'u ikatu 'ym ma'e iapo re nehe.
- 17** Pezemu'e ikatu ma'e iapo haw rehe nehe.
Perekò katu amogwer pe wà nehe.
Pepytywà teko ma'e hereko 'ymar wà
nehe.

Pezekaiw kwarer tu 'ym ma'e wà
nehe, kuzàtai ihy 'ym ma'e wà nehe.
Pepyro kuzà imen umàno ma'e kwer
katu 'ymaw wi pe wà nehe, i'i
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.

- 18** Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e.
— Pezur xe nehe. Zaze'eg putar
zanezeupeupe ko ma'e rehe nehe.
Penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e
nuzawy kwaw pemupinipinimaw
ipiràg ma'e. Zawaiw katu imuhem
kar haw.
Ipiràg ipihun wewer a'e.
Nezewe rehe we ihe apumukatu
putar uzahak ma'e ài ihe nehe.
Pekatu haw nuzawy kwaw amanezu
ixigatu haw nehe.
Pekatu haw nuzawy kwaw
àràpuhàràn hawitu ma'e hawer
ipue re nehe.
- 19** Aze peiko wiko wera'u 'ym ma'e ài
nehe, aze hereruzar pe nehe,
pe'u putar ma'e ywy wi
hezuz ma'e ikatu ma'e nehe.
- 20** Aze peiko hereruzar 'ymar romo
nehe, aze peiko wiwi heze'eg
heruzar 'ymar romo nehe, aze
hereityk pe nehe,
zauxiapekwer pezuka putar
zéamàtyry'ymawhu pe wà nehe.
Ihe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ihe, aze'eg kwez ihe kury, i'i Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e.

Purupyro haw, zepykaw no

- 21** Amo 'ar rehe Zeruzarez tawhu pe har
weruzar katu Tupàn a'e wà.
Ko 'ar rehe nuzawy kwaw kuzàwyzài wà.
Amo 'ar rehe heta tetea'u teko ikatu
ma'e iapo har a'e pe wà, imunar
'ym ma'e wà.
Ko 'ar rehe xo puruzuka ma'e
zo upyta a'e pe wà kury.
- 22** Zeruzarez, amo 'ar rehe ereiko
parat ikatuahy ma'e ài ne.

Ko 'ar rehe ereiko heityk pyrer ài kury.
Ko 'ar 'ym mehe ereiko win ikatu
wera'u ma'e ài.
Ko 'ar rehe ereiko win 'y inuromo
imupyràn pyrer ài.

- 23** Tuwhiaw wiko iaiw ma'e romo wà.
Uzemuryparypar ma'e rehe imunar
ma'e wanehe we wà.
Tuweharupi teko omono temetarer
a'e tuwhiaw wanupe wà. Omono
ma'e wanupe wà no.
Nezewe mehe tuwhiaw numume'u
kwaw a'e teko wanehe uzepyk
àwàm wà.
Nuzekaiw kwaw tu 'ym ma'e
wanehe wà.
Na'imáenukwaw kwaw kuzà imen
umàno ma'e kwer ma'erahy
wanemipuraraw rehe wà.

- 24** A'e rupi, pezeapyaka katu Zanezar
ize'eg mehe nehe. Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg
Wera'u Ma'e romo Izaew wazar
Ikàg Ma'e romo hekon a'e.
Nezewe uze'eg wemiaihu wanupe.
— Azepyk putar penehe nehe,
heàmàtyry'ymar wà.
Amekuzar putar penemiapo kwer
ikatu 'ym ma'e peme nehe.
- 25** Hekwahy haw rupi azepyk putar
penehe nehe.
Xo nezewe mehe zo pekatuahy
putar nehe.
Peiko putar itaper tata pupe imukatu
pyrer ài nehe.
- 26** Amono putar tuwhiaw kwehe arer
zàwenugar peme ihe wà nehe.
Amono putar pureruze'eg ma'e ikatu
ma'e kwehe arer zàwenugar peme
ihe wà nehe no.
A'e rupi teko uze'eg putar nezewe
Zeruzarez pe wà nehe, — Tawhu
ikatu haw heta haw, i'i putar izupe
wà nehe. — Tawhu Tupàn rehe
zeruzar haw heta haw, i'i putar
izupe wà nehe, i'i Tupàn.

- 27** Tupàn Ikatuahy Ma'e upyro putar
Xiàw a'e nehe. Upyro putar upaw
rupi a'e pe wiko ma'e wà,
aze uzemumikahy wemiapo kwer
rehe Tupàn henataromo wà nehe.
- 28** Umumaw putar izé'eg heruzar 'ymar
paw wà nehe, ikatu 'ym ma'e iapo
har paw wà nehe no.
Umumaw putar uzewi utyryk
ma'e paw wà nehe no.
- 29** A'e 'ar mehe pemaranugar putar
ywyrá penemimuwete wanuwake
har wanehe nehe.
Kwehe mehe ikatuahy a'e ywyrá
peme wà.
Pezapo ma'etymaw tupàn a'ua'u
penemimuwete waiwyr.
Ikatuahy peme. Amo 'ar mehe
pepytu'u putar hehe pezeruar
ire nehe.
- 30** Peiko putar ywyrá huwer uxinig
ma'e kwer ài nehe,
ma'e 'yw imuàkym pyr 'ym ài nehe.
- 31** Teko upuner ma'e nuzawy kwaw
ka'a uxinig ma'e wà.
Wanemiapo kwer nuzawy kwaw
tata pirik ma'e.
Tata umumaw putar a'e upuner ma'e
a'e wà nehe, wanemiapo kwer
iniuinuromo a'e wà nehe.
Naheta kwaw wapyro àràm wanupe
wà nehe.
- 3** Uze'eg putar nezewe uezupeupe
a'e wà nehe.
— Zazeupir ywytyr Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew
wazar henaw rehe nehe.
Zaha Tupàn Izaew wazar hàpuzuhu
pe nehe.
Tupàn zanemu'e putar zaneremiapo
ràm rehe nehe.
Zata putar hape rupi nehe,
ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ipurumu'e haw ur Zeruzarez
wi a'e xe.
Xiàw ywytyr rehe wiko mehe uze'eg
wemaihu wanupe, i'i putar
uezupeupe wà nehe.
- 4** Tupàn wiko putar teko ywy nànànar
wanemiapo kwer imume'u har
romo nehe.
Umume'u putar wanehe uzepyk
àwàm nehe no. Teko tetea'u oho
putar henataromo a'e wà nehe.
A'e ae umume'u putar wanemiapo
kwer nehe.
A'e teko uzapo putar utakihepu wà
nehe, ywy heruwaruwakaw iapo pà
wà nehe.
Uzapo putar upurukutukaw
takihepar romo wà nehe no.
Teko ywy nànànar nuzapo pixik kwaw
zeàmàtyry'ymawhu a'e wà nehe.
Nuzemuàgà'yim pixik kwaw
zeàmàtyry'ymawhu pe oho haw
rehe wà nehe.

Tupàn pureruze'egaw ikatuahy ma'e

2 ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umume'u amo uze'eg Izai Amoz ta'yr pe
Zuta ywy rehe Zeruzarez tawhu rehe a'e.

- 2** Amo 'ar mehe
ywytir Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e hàpuzuhu
hereko har iaiha wera'u putar amo
ywytir paw wanuwi a'e nehe.
Upyta putar amogwer ywytir
wa'aromo nehe.
Teko ywy nànànar uzàn putar oho
a'e pe wà nehe.

- 5** Pezur nehe, Zako izuapyapyr wà,
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ize'eg nuzawy kwaw tatainy.
Zata tatainy Zanezar hemimur
kwer rupi nehe.

Zanezar i'ar

- 6** O Tupàn, eretyryk neremaihu Zako
izuapyapyr wanuwi ne,
ta'e waiwy tynehem tekwe ikatu
'ym ma'e wanehe uma'erekò ma'e
pupe wà xe.

- A'e uze'eg ma'e wiko Pirite ywy
wi ur ma'e kwer romo wà.
Tynemhem uezapo ma'e ràm imume'u
har ywy kwarahy hemaw kutyr har
wi ur ma'e kwer wapupe no.
Neremaihu uzapo ma'e amo
ae ywy rehe har wazàwe wà.
- 7** Izaew waiwy heta tetea'u itaxig parat.
Heta tetea'u itazu or no.
Teko nupuner kwaw ipapar haw rehe
wà, ta'e heta tetea'u a'lè xe.
Heta tetea'u ywyramawa
zeàmàtyry'ymawhu rehe har a'e
ywy rehe wà no. Heta tetea'u
kawaru wà no. Nazapuner kwaw
wapapar haw rehe nehe.
- 8** Heta tetea'u tupàn a'ua'u wanagaw
paw no.
Neremaihu wapyk upenàràg rehe a'e
tupàn a'ua'u wanenataromo wà,
umuwete katu wemiapo kwer wà.
- 9** Amo umuigo kar putar a'e teko paw
ikàg 'ym ma'e romo wà nehe.
Imaranugar putar wà nehe no.
O Tupàn, emunàn zo wanemipa
kwer ikatu 'ym ma'e nehe.
- 10** Pekar putar pezeàmim àwàm
itakwaruhu pupe nehe.
Pehàwykàz ywykwar
pezeàmimaw romo nehe, Tupàn
ikwahy haw wi pehem pà nehe,
petyryk putar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ipuner haw tuwihawete
romo heko haw wi nehe.
- 11** Ur putar amo 'ar nehe. A'e 'ar mehe
Tupàn umuigo kar putar wiko
wera'u ma'e wà nehe, ikàg 'ym ma'e
romo wà nehe.
Ukàgaw imume'u har wiko putar
ikàg 'ym ma'e romo wà nehe.
A'e 'ar mehe teko umume'u putar
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ikatu haw wà nehe. Numume'u
kwaw amo wakatu haw wà nehe.
- 12** A'e 'ar mehe Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e, Ikàg Wera'u Ma'e,
- umuigo kar putar wiko wera'u
ma'e paw wà nehe, ikàg 'ym ma'e
romo wà nehe.
Uzapò putar nezewé haw upuner haw
imume'u har wanupe nehe no.
— Aiko upuner ma'e romo ihe,
aze amo teko i'i wà nehe, Tupàn
umuigo kar putar a'e teko ikàg 'ym
ma'e romo a'e wà nehe.
- 13** Umumaw putar ywyràkàxigyw iaiha
ma'e uhua'u ma'e Irimano ywy rehe
har a'e wà nehe.
Umumaw putar ywyra kawar her
ma'e Máxà ywy rehe har paw rupi
a'e wà nehe no.
- 14** Umumew putar ywytyruhu iaiha katu
ma'e paw wà nehe no.
Umumew putar ywytyr aiha ma'e
paw wà nehe no.
- 15** Weityk putar tåpuzaïha paw rupi nehe.
Weityk putar pàrirogaw ikàg ma'e
tawhu izywyr har paw rupi nehe no.
- 16** Uzapyypk putar kanuhu uhua'u ma'e
paw rupi nehe.
Uzapyypk putar kanu ipuràg eteahy
ma'e nehe no.
- 17** A'e 'ar mehe wiko wera'u ma'e
uezapo putar ikàg 'ym ma'e romo
wà nehe.
Ukàgaw imume'u har uezapo
putar ma'e hereko 'ymar romo
wà nehe no.
Teko umume'u putar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu
haw azeharomoete a'e wà nehe.
Numume'u kwaw amo wakatu
haw wà nehe.
- 18** Tupàn a'ua'u wanagapaw ukàzym
putar upaw rupi wà nehe.
- 19** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
izexak kar mehe
ywy rehe har ukzye putar izuwi
azeharomoete wà nehe.
Uzàwéhem putar oho itakwar
pupe wà nehe.
Wezyw putar ywykwar ohoete
ma'e pupe wà nehe no,

- Tupàn ikwahy haw wi uhem
pà wà nehe.
- Utyryk putar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e tuwihawete romo heko
haw ikàg ma'e wi wà nehe.
- 20** A'e 'ar mehe teko paw upyhyk putar
tupàn a'ua'u itaxig parat iapo pyrer
wà nehe, itazu or iapo pyrer wà
nehe no.
- Upyhyk putar wemapiro kwer
wemimuwete wà nehe.
- Na'e wezar putar a'e tupàn a'ua'u
wanagaw paw aguza wanupe anyra
wanupe wà nehe.
- 21** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
izexak kar mehe
ywyl rehe har ukyze putar izuwi
azeharomoete wà nehe.
- Uzàwemhem putar oho itakwar
pe wà nehe.
- Wixe putar itahu huawyr pupe wà nehe,
Tupàn ikwahy haw wi uzeàmim
pà wà nehe.
- Utyryk putar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e wi wà nehe,
ta'e tuwihawete ikàg ma'e romo
hekón a'e xe.
- 22** Pezeruzar zo teko wanehe nehe. Ta'e
amo 'ar mehe umàno ma'e ràm romo
wanekon wà xe. Aipo ikatu wà.
- Tupàn uzepyk Zeruzarez pe har wanehe**
- 3** ¹ Peme'egatu nehe.
- Zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e upyro putar
wanemi'u ràm paw Zeruzarez wi
Zuta ywy wi a'e nehe.
- Naheta kwaw ma'e wanupe nehe.
Ni temi'u ni 'y naheta kwaw
wanupe nehe.
- 2** Upyro putar teko ikàg ma'e paw
a'e wi wà nehe:
awa ukyze 'ym ma'e wà,
zauxiapekwer wà,
pureruze'eg ma'e wà,
Tupàn ze'eg imume'u har wà,
- ma'e uezapo ma'e ràm imume'u har
wà, ma'e kwaw katu har wà,
- 3** Zauxiapekwer wanuwhaw wà, teko
wanuwhaw wà, teko waneruze'egar
wà, paze ma'e paw wà.
- Upaw rupi upyro putar a'e wi wà nehe.
- 4** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wexaexak putar kwarer wà nehe,
wemaihu wanuwhaw romo wà nehe.
(Uzapo putar wemimutar kwarer
ài wà nehe. Nupureruze'egatu
kwaw wà nehe).
- 5** Teko paw uezamàtyry'ym putar
wà nehe.
- Teko paw imunar putar wapi
har ma'e rehe wà nehe.
- Kwàkwàmo nuzeruze'eg kwaw
tua'uhez kwer wanehe wà nehe.
- Teko ikatu 'ym ma'e uze'eg
zemueteahy putar teko imunar
'ym ma'e wanehe wà nehe.
- 6** A'e 'ar mehe amo teko upyhyk putar
wànàm nehe, nezewé izupe uze'eg pà nehe.
— Heta kamir newe. Ezur ureruhaw
romo nerekò pà nehe. Epureruze'eg 'ág
ywyltyr tâpuz heityk pyrer romo iapo pyrer
rehe nehe, i'i putar izupe wà nehe. **7** Inugwer
uwazar putar waze'eg wanupe nehe.
— Napuner kwaw nepytywà haw rehe.
Naheta kwaw temi'u ihewe. Ni kamir naheta
kwaw herapuz me. Nahemuigo kar kwaw
pe zaneànàm wanuwhaw romo nehe, i'i
putar wanupe nehe.
- 8** Zauxiapekwer weityk Zeruzarez
imumaw pà wà.
- Zuta ywy rehe weityk taw paw wà.
Teko uzapo ikatu 'ym ma'e wà. Teko
umume'u ikatu 'ym ma'e wà.
- Nezewé mehe nuweruzar katu kwaw
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wà.
Ikàg a'e, Ipuràg eteahy a'e no.
Wanemapiro kwer iro henataromo wà.
- 9** Wereko katu amo teko wà.
Nuwereko katu kwaw amo wà.
Teko nuzuawaygatu kwaw
wanenataromo wà.

- A'e rupi xixak wakatu 'ymaw zane.
Nuzéamim kwaw iaiw ma'e iapo
mehe wà. Nuzawy kwaw Xotom
tawhu parer wà, numim kwaw
ikatu 'ym ma'e wemiapo wà.
- Tuve uzemumikahy wà nehe ta'e
wakatu 'ymaw werur putar Tupàn
zepyk wanehe nehe xe.
- 10** Hurywete teko imunar 'ym ma'e wà.
Waneko àwàm ikatuahy putar nehe.
Wanemipyhyk ràm temetarer uhyk
putar wanupe nehe.
- Uma'erekò haw hekuzar uhyk putar
wanupe nehe.
- 11** Tuwe ikatu 'ym ma'e uzemumikahy
wà nehe. Waneko haw na'ikatu
kwaw nehe.
Uzapo ikatu 'ym ma'e amogwer
wanupe wà.
Nezewegatete amogwer uzapo putar
ikatu 'ym ma'e wanupe wà nehe no.
- 12** Kwarearer weruze'eg heremiaihu
waiko wà,
kuzàgwer upureruze'eg wà.
Heremiaihu wà, penuwihaw hemu'em
waiko peme wà.
Pemuata kar pe ikatu 'ym ma'e
rupi wà.
- 13** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nuapyk
putar wenaw ikatu ma'e rehe nehe.
Umume'u putar wemiaihu
wanemiapo kwer nehe, ikatu 'ym
ma'e wanehe uzepyk pà nehe.
- 14** Uze'eg putar nezewe pureruze'eg
ma'e wanupe tuwihaw wanupe
a'e nehe,
wanemiapo kwer imume'u pà
a'e nehe.
— Pe ae pemumaw Izaew pe wà.
Nuzawy kwaw uwà tyw ihewe wà.
Penàpuz tynehem ma'e pupe ko 'ar
rehe. Pemunar a'e ma'e rehe
hemetarer 'ym ma'e wanuwi.
- 15** Mo uzuhaw kar heremiaihu peme wà.
Mo pemumunar kar ma'e hereko
'ymar wama'e rehe,
i'i putar wanupe nehe.
- Zanezar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e
uze'eg iko a'e.
- Tupàn uze'eg ahyahy kuzàgwer
Zeruzarez pe har wanehe***
- 16** Nezewa uze'eg Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e.
— Peme'e kuzà Zeruzarez pe har
wanehe nehe. — Hepuràg eteahy ihe,
i'i wà. — Apuner tuwe ihe, i'i wà.
Upir uxi wata pà tuwihaw ài wà.
Uwakahy amo wanehe ume'e mehe wà.
Wata mehe wata pe'ipe'i wà.
Ma'e wapyakazaw har ipuipu
wata mehe.
- 17** A'e rupi ihe Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e azepyk putar wanehe
ihe nehe, Azupin putar wákàg ihe
wà nehe.
Amuigo kar putar iapyterew ma'e
romo ihe wà nehe, i'i Tupàn.
- 18** A'e 'ar mehe zanezar o'ok putar kuzà
Zeruzarez pe har warnupuràg eteahy kar
haw paw wanuwi nehe. Uzápixipixi a'e ma'e
upyakaza rehe wà, wákàg rehe wà no, mu'yr
iazuromo har rehe wà no, **19** wanami por no,
wapoapy rehe har no. Upyro putar pàñ
wanuwamimaw nehe no. **20** Upyro putar
wazapew nehe. Upyro putar wamupuràgaw
wazywa rehe har nehe no. Upyro putar
waku'aw har nehe, pàñ wanetekwer ahaw
paw nehe no. Upyro putar kàpuhàg hyru por
wanuwi nehe. Upyro putar ma'e tekwe
henoz taw wanuwi nehe no. **21** Upyro putar
wakwàku'aw har nehe. Upyro putar iapu'a
ma'e waxi rehe har nehe no. **22** Upyro putar
wanopoz hekuzar katu ma'e wanuwi nehe.
Upyro putar pàñ waxi'ywypykaw wanuwi
nehe no. Upyro putar waxi'ywàñaw wanuwi
nehe. Upyro putar wama'e ryru wanemiraha
wanuwi nehe no. **23** Upyro putar wanopoz
uzepyixak katu ma'e nehe no. Upyro putar
pàñ irin iapo pyrer nehe. Upyro putar pàñ
wákàg iwàñaw nehe. Upyro putar
waxi'ywàñaw wanuwi nehe no. Upaw rupi
wama'e upyro putar wanuwi nehe.

24 Nuwata kwaw kàpuhàg hyàkwegatu ma'e hereko pà wà nehe. Inemahy putar wà nehe. Numunehew kwaw uku'aw har ikatu ma'e wà nehe. Kyhàhàm iànàm ma'e pupe uzàpixipixi putar wopoz wà nehe. Numuguz katu kwaw wà nehe. Iapyterew putar wà nehe. Numunehew kwaw opoz hekuzar katu ma'e wà nehe. Umunehew putar pàn iànàm ma'e ma'e ryru iapo pyr wà nehe. Ko 'ar rehe ipuràg eteahy wà. A'e 'ar mehe iro putar wà nehe. Imaranugar putar upuràg haw 'ym rehe wà nehe.

25 Zauxiapekwer uzuka putar awa Zeruzarez pe har zeämàtyry'ymawhu pe a'e wà nehe, te ipuruzukaiw wera'u ma'e umiàno putar wà nehe. **26** Tawhu pe har uzai'o putar wà nehe.

Nuzawy kwaw kuzà heityk pyrer
      wyre rehe wapyk ma'e wà nehe.

4 **1** A'e 'ar mehe 7 kuzà upyhyk putar pitái awa izupe uze'eg pà wà nehe. — Urumekuzar putar ureremi'u ràm ure nehe. Urumekuzar putar ureropoz ràm ure nehe no. Xo pitái ma'e urenzoz uruiko newe. — Hemen, tuwe uru'e newe nehe. Nezewé mehe nuruiko kwaw kuzà imen 'ym ma'e romo nehe. Nezewé mehe na'uremaranugar kwaw nehe, i'i putar izupe wà nehe.

Zeruzarez pe har hurywete putar wà nehe

2 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e utym putar Wyrya Hákàgwer Ipyahu Ma'e a'e nehe. A'e 'ar mehe a'e hákàgwer hezuz katu putar ikàg ma'e romo ipuràg eteahy ma'e romo wiko pà nehe. Izaew ywy rehe har wikuwe ma'e hurywete putar wà nehe. Wiko wera'u putar wà nehe, ta'e Tupàn omono putar ikatuahy ma'e tetea'u wanupe nehe xe. **3** Tupàn wexaexak putar amo Zeruzarez pe har a'e wà nehe, wikuwe wiwi ma'e romo wamuigo kar pà a'e wà nehe. — Ikatuahy Ma'e wà, i'i putar teko a'e Zeruzarez pe har wanupe wà nehe. **4** Zanezar umume'u putar Xiàw rehe har wanemapiro kwer ikatu 'ym ma'e a'e nehe. Uzepyk putar wanehe nehe. Umukatu putar tawhu paw nehe. Umuhem kar putar iaiw paw a'e wi upaw rupi nehe. Umuhem kar putar puruzuka ma'e paw a'e wi wà nehe no. **5** A'e

'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuapyk putar ywàkun Xiàw wytyr rehe nehe. Pyhaw umuapyk putar tata heny haw a'e pe nehe, hâtàxiner rehe we a'e pe nehe no. Tupàn ikàgaw heny katu ma'e a'e nehe, ipuràg eteahy haw heny katu ma'e a'e nehe no, upyk putar hemiaihu a'e wà nehe. Omonokatu putar hemiaihu ikatu 'ymaw wi wà nehe. **6** 'Aromo wiko putar iàgaw zàwenugar romo wanupe nehe, kwarahy haku haw wi wapyk pà nehe. Àmàn ikyr mehe ywyty tur mehe teko uehm putar àmàn wi iwype wà nehe.

Tupàn hemitygwer uwà tyw

5 **1** Amuzàg putar amo zegar haw hemityrypar pe kury,
      hemitygwer uwà tyw rehe kury.

Hemyrypar uzutym uwà
      'yw ywy katu haw rehe.

2 Uhàwykàz ita henuhem pà.
Uzutym uwà 'yw ikatu wera'u ma'e.
Ko myter pe uzapo tâpuz ime'egatu
      haw iaiha ma'e no.
Uzapo kawawhu uwà imuy'e
      haw romo no.
Wàro uwà 'yw i'a katu haw.
Xo uwà hazahy ma'e zo hezuz
      zepe a'e pe.

3 Na'e hemityrypar uze'eg nezewé kury.
— Zeruzarez pe har wà. Zuta ywy
      rehe har wà.

Aipo ihe amuazahy kar uwà.
      Aze ru'u, aipo a'e ae hazahy.

4 Azapo ikatu ma'e paw izupe
      hepuner haw rupi ihe.
Màràzàwe tuwe i'a kwer hazahy.
Àro uwà hete katu ma'e. Màràzàwe
      tuwe i'a kwer nahete katu kwaw.

5 Amume'u putar heremitygwer uwà
      tyw pe heremapiro ràm ihe kury.
— Azo'ok putar pari a'e wi nehe.
Aityk putar pàrirogaw imunar ma'e
      wamunyryk kar haw nehe no.
Amuixe kar putar ma'ea'yr heko
      pe wà nehe.
Amumaw kar putar uwà rupaw nehe.

- 6 Kukwer romo uzeapo putar nehe.
Ni amo nomonohok kwaw hákà
ikatu 'ym ma'e wà nehe. Ni amo
nuweruwaruwak kwaw ywy
wà nehe.
Ka'a hezuz putar a'e pe xu rehe
we nehe.
Aze'eg putar ywàkun pe nehe.
— Emugyr kar zo àmàn heko
rehe nehe, a'e putar izupe nehe.
- 7 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg
Wera'u Ma'e iko uwà tyw izar ài,
uwà Tupàn hemimutar a'e,
wiko Izaew romo teko Zuta ywy
rehe har romo a'e.
Tupàn weruzar kar uze'eg wanupe.
Nuweruzar kwaw wà. Iaiw ma'e
uzapo upuruzuka pà wà.
Waro ikatu ma'e wanemiaipo,
nuexak kwaw. Xo umànò etea'i ma'e
wanehapukaz taw zo wenu a'e.
— Urepptywà pe nehe, i'i wà.
- Tupàn uzepyk ikatu 'ym ma'e
iapo har wanehe***
- 8 Pezemumikahy nehe, tâpuz tetea'u
ime'eg kar har wà.
Tupàn uzepyk putar penehe a'e nehe,
ywy pehegwer tetea'u izar wà.
Nan kwehe tete naheta kwaw waneko
haw amogwer wanupe nehe.
Xo pe zo peiko putar ko ywy
rehe nehe.
- 9 Aenu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Ikàg Wera'u Ma'e ize'eg mehe.
— Aityk putar tâpuzuhu uhua'u ma'e
ihe wà nehe. Aityk putar tâpuzuhu
ipuràg eteahy ma'e ihe wà nehe no.
Ni amo nuiko kwaw wapupe wà nehe.
- 10 UWà tyw mokoz inemo hereko har
omono putar ru'u xo 20 zutahyky'a
por win zo a'e nehe.
100 kir ma'e'yz
omono putar xo 10 kir arozràn nehe.
- 11 Pezemumikahy nehe, 'ar nànàñ
kàwiràn i'u har wà.

- 'Ar katu mehe uwà tykwer win i'u
har wà. Pezypyrog izi'itahy.
Xo pyhaw zo pepytu'u i'u re.
Peka'u azeharomoete.
- 12 Pepynykaw pe heta zegar haw
wioràwiràn rehe we har.
Heta imupu pyr. Heta xi'am.
Heta tetea'u win i'u pyràm no.
Napezekaiw kwaw Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e hemiaipo ràm rehe.
Napezekaiw kwaw hemiaipo ko 'ar
rehe har rehe no.
- 13 Nahereruzar kwaw heremiahu wà.
A'e rupi amo zauxiapekwer weraha
putar heremiahu waiwy wi wà nehe.
Teko a'e wà nehe, wanuwhiaw a'e wà
nehe no, umànò putar uma'uhez pà
wiwez tâ a'e wà nehe no.
- 14 Umànò ma'e kwer wapyta haw
nuzawy kwaw zàwàruhu
ima'uhez ma'e nehe.
Uzurupeka putar a'e teko wamokon
pà wanuwhiaw wamokon pà nehe.
A'e teko wiko upynyk pà uka'u pà wà.
Wiko iaiw ma'e iapo pà wà no.
- 15 Imaranugar putar upaw rupi wà nehe.
Wiko wera'u ma'e wiko putar ikàg
'ym ma'e romo wà nehe.
- 16 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg
Wera'u Ma'e uzapo putar ikatu
ma'e a'e nehe.
Nezewé mehe wexak kar putar
uhua'u haw ikatuahy haw rehe
we purupe nehe.
Tupàn uzapo xo ikatu ma'e zo a'e,
ikatu 'ym ma'e iapo pixik 'ym pà
teko wazàwe a'e.
Nezewé mehe teko paw ukwaw putar
ikatuahy haw wà nehe.
- 17 Tawhu paw uzeapo putar ma'e ikaika
pyrer romo wà nehe.
Àràpuhàràn hawitu ma'e wexak putar
ka'api'i amo àràpuhàrànetea'y'r
wanehe we a'e pe wà nehe.
- 18 Tupàn uzepyk putar ikatu 'ym ma'e
wi utryk 'ym ma'e hemu'em ma'e
wanehe nehe.

- Werupuze ukatu 'ymaw heraha
hereko uwyraramawa ài wà.
- 19** Uze'eg nezewé wà. — Tuwe Tupàn
uzapo wemiapo ràm na'arewahy nehe.
Nezewé mehe xikwaw putar
hemiapo ràm nehe.
Tuwe Tupàn Izaew Wazar Ikatuahy
Ma'e uzapo wemiapo putar haw nehe.
A'e rupi xikwaw putar nehe, i'i wà.
- 20** — Na'ikatu kwaw a'e, aze amo i'i
ikatu ma'e rehe nehe, Tupàn
uzepyk putar hehe nehe.
— Ikatu a'e, aze amo i'i ikatu 'ym
ma'e rehe nehe, Tupàn uzepyk
putar hehe nehe no.
Agwer teko uzapo tatainy ipytunahy
haw romo wà,
uzapo ipytunahy haw tatainy
romo wà no.
Uzapo iro ma'e hete katu ma'e romo wà,
uzapo hete katu ma'e iro ma'e
romo wà no.
- 21** Amo teko uzemume'u ma'ekwaw
katu har romo wà. Tupàn uzepyk
putar wanehe nehe.
— Ma'e paw kwaw katu har romo aiko
azeharomoete ihe, aze amo teko i'i
uzeupe wà nehe, Tupàn uzepyk putar
a'e ma'e imum'e arer wanehe nehe.
- 22** Tupàn uzepyk putar win i'u
wera'u har wanehe nehe.
Uzepyk putar kàwiahay tetea'u i'u
har wanehe nehe no.
- 23** Aze amo tuwihaw upyhyk temetarer
wemu'em àwàm hekuzaromo nehe,
Tupàn uzepyk putar hehe nehe.
Agwer tuwihaw umuhem kar ikatu
'ym ma'e iapo har zemunehew paw
wi wà. Uzepyk ikatu 'ym ma'e iapo
pixik 'ymar wanehe no.
- Tupàn uzepyk putar wemiaihu
wanehe nehe**
- 24** Tata wapy ka'axinig.
Tata heny kwer umumaw ka'api'i.
- Nezewegatete pekàzym putar
upaw rupi nehe.
Peiko putar ywyra hapo ipuga ma'e
kwer ài nehe.
Ywytu weraha ma'eputyr ywyra wi
wykyu'i kwer ài a'e.
Naperuzar kwaw Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg
Wera'u Ma'e iz'e'eg.
Napezekaiw kwaw Izaew Wazar
Ikatuahy Ma'e hemiapo karer rehe.
- 25** A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e wikwahy wemiaihu wanupe.
Upyho opo wanehe uzepyk pà.
Ywytyruhu uryryryryz wà.
Zauxiapekwer wezar umàno ma'e
kwer wanetekwer nahu rupi heityk
pyrer ài wà.
Nezewe rehe we Tupàn ikwahy
haw nupytu'u kwaw.
Upyho opo iko wanehe uzepyk
àwàm rehe rihi.
- 26** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upir
pàn uwer hereko har.
Wenoz amo ywy muite har rehe
har wamuwà wà.
Utymye'eg a'e teko muite har
wamur kar pà.
Uzàn wà na'arewahy wà.
- 27** Ni pitài zauxiapekwer a'e ywy rehe
har na'ikene'o kwaw wà. Ni pitài
zauxiapekwer a'e ywy rehe har
nuzepyapi kwaw wà.
Nupytu'u kwaw wà. Nuker kwaw wà.
Uzemuàgà'yam amo wàmàtyry'yam
pà wà.
Uzku'apixi haw umumykahy
uzehe wà.
Waxapat ihàm nuzemonohok kwaw.
- 28** Wanu'yw hakwa katu.
Uhyk waywyrapar ma'ëzywà
àwàm rehe.
Waneimaw kawaru wapyàpe
tâtàahy ita ài wà.
Ywyramawa iapu'a ma'e nuzawy
kwaw ywytu uzewara ma'e.

- 29** A'e zauxiapekwer okororo zàwàruhu
iriaw her ma'e ài wà,
zàwàruhu ipuruzukaiw ma'e miar
izuka har ài wà.
Upuze wemizuka kwer imonokatu
àwàm me uzemuakyàr pà wà.
Ni amo nupuner kwaw hemizuka
kwer ipyro haw rehe izuwi wà nehe.
- 30** A'e ar ihem mehe
a'e teko wànoànog putar yryhu ài
Izaew wanehe ipuràmàtyry'ym
wer pà wà nehe.
Aze amo ume'e ywy rehe wà nehe,
xo ipytunahy haw zo wexak putar wà
nehe. Wexak putar zemumikahy
haw wà nehe.
Wexak putar ywàkun ipihun ma'e
tatainý ipykaw wà nehe.

Eze'eg echo teko wanupe, i'i Tupàn Izai pe

6 ¹ Amo kwarahy mehe umàno tuwiyawete Uzi a'e. A'e kwarahy mehe aexak Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henawhu rehe iapyk mehe ihe. Ywate henawhu. Amo ae nuapyk pixik kwaw hehe wà. Iapo arer upir katu henawhu wà, Tupàn ipuner haw hexak kar pà wà. Tupàn iaxi'yw ipykaw heme'yw uzeppuirar hàpuzuhu iwy pe paw rupi a'e. ² Héta hemiruze'eg xerapi her ma'e izywyr wà. Ma'ea'yr zàwenugar teko zàwenugar heny katu ma'e romo wanekon wà. Xerapi pitàitáigatu heta 6 ipopo wà. Upyk uwa mokoz upepo pupe wà. Upyk wetekwer mokoz upepo pupe wà no. Uwewe mokoz upepo pupe tenawhu i'aromo a'e wi uehem 'ym pà wà. ³ Uze'eg wahy haw rupi nezewe uzeupeupe wà.

— Ikatuahy, ikatuahy, ikatuahy
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg
Wera'u Ma'e a'e.
Ywy paw tynehem heko haw ikàg ma'e
ipuràg eteahy ma'e pupe a'e, i'i wà.

⁴ Xerapi waze'egaw iànoànogaw umuryryryrz tàpuzuhu paw rupi. Tynehem tàpuzuhu tátaxiner pupe kury. ⁵ Na'e aze'eg nezewe ihe.

— Akyze tuwe ihe. Imumaw pyràm romo aiko. Ta'e hereme na'ikatu kwaw xe. Heiaw Tupàn henataromo ihe. Aiko amo teko heme ikatu 'ym ma'e hereko har wainuinuromo no. Hereha pupe tuwe aexak tuwihawete Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e kwez ihe kury.

⁶ Na'e amo xerapi uwewe wà ihewe. Upyhk tátapyzgwer ma'ea'yr hapy haw wi ipyro pyrer herur pà zepinawhu zàwenugar pupe. ⁷ Opokok hezuru rehe tátapyz pupe kury. Uze'eg ihewe. — Ko tátapyz uhyk nereme rehe kwez kury. Nerehe zepykaw umumaw kwez newi kury. Tupàn umunàn neremiapo kwer ikatu 'ym ma'e paw kwez newi kury, i'i ihewe.

⁸ Na'e ainu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg mehe:

Mo ru'u amono kar putar, mo ru'u wiko putar heremimono kàràm romo.

Na'e Ihe Izai ihe, aze'eg izupe.

— Aiko xe, hemono kar pe nehe.

⁹ Na'e uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihewe.

— Eze'eg echo nezewe teko wanupe nehe kury. — Pepuner ma'e rehe pezeapyaka katu haw rehe tuweharupi nehe. Nezewe rehe we napeinu katu kwaw nehe. Pepuner ma'e rehe peme'egatu haw rehe tuweharupi nehe. Nezewe rehe we napexak katu kwaw nehe, ere wanupe nehe, i'i ihewe. ¹⁰ Izai, ewàptym ko teko wama'enukwaw paw nehe. Emuigo kar ma'e henu 'ymar romo ne wà nehe. Emuigo kar ma'e hexak 'ymar romo ne wà nehe. Nezewe mehe nupuner kwaw ma'e hexakaw rehe wà nehe. Nupuner kwaw ma'e henu how rehe wà nehe. Nupuner kwaw ma'e kwaw paw rehe wà nehe. Aze mo upuner wà, uwewyr mo ihewe wà. Amukatu mo ihe wà.

¹¹ — Máràn kwarahy amumaw putar a'e ma'e imume'u pà nehe, a'e izupe hehe hepuranu pà.

Uwazar heze'eg ihewe.

— Zauxiapekwer umumaw putar tawhu xe har wà nehe. Naheta kwaw teko xe har wà nehe. Naheta kwaw teko tåpuz wapupe wà nehe. Nahezuz kwaw ma'e ko xe har pupe

nehe. Xo a'e ma'e paw izeapo re erepytu'u putar imume'u re nehe. **12** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amono kar putar teko muite ko ywy wi ihe wà nehe. Tawhu izeapo putar teko heta 'ymaw romo wà nehe. **13** Aze upyta mèràmèràm teko xe wà nehe, zauxiapékwer uzuka putar a'e teko a'e wà nehe no. Upyta ma'e ràm wiko putar ywyra kawar imonohok pyrer ipy kwer ài wà nehe.

Izypy kwer nuzawy kwaw Tupàn hemiaihu umàno 'ym ma'e kwer wà nehe. Heta tetea'u wi putar amo 'ar mehe wà nehe no.

Tuwihawete Akaz pe ze'egaw

7 ¹Amume'u putar amo ma'e izeapo ma'e kwer peme kury. Kwehe mehe Akaz Zotàw ta'yur Uzi hemimino wiko tuwihawete romo Zuta ywy rehe a'e. Hezi wiko Xir ywy rehe har wanuwhawete romo. Pek Hemari ta'yur wiko Izaew ywy rehe har wanuwhawete romo. Hezim a'e, Pek a'e no, omono'og wemiruze'eg zauxiapékwer wà. Na'e uzàmàtyry'ym zepe Zeruzarez tawhu oho wà. Nupuner kwaw ipyhykaw rehe wà. Nupuner kwaw imumaw paw rehe wà.

2 Amo umume'u Xir Izaew wanehe we uzemono'og awer oho tuwihawete Akaz pe wà. Henu mehe ukyze tuwe a'e. Teko ukyze tuwe wà no. Uryryryryz ka'akyr ywyu henataromo har izàwe wà. **3** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg Izai pe.

— Eraha nera'yr Xear-Zazu tuwihawete Akaz huàwàxi pà nehe. Wiko putar pàn imupiràgar wama'erekò haw pe nehe, pe iwyw nehe. Upyta putar yrykaw iapo pyrer 'y ypwaw iapo pyrer tyrapyr har wi herur har huwake nehe. **4** — Eme'egatu nehe, ere tuwihawete pe nehe. — Eiko zo he'o ma'e ài nehe. Ekyze zo wanuwi nehe, ere izupe nehe. Ezemumikahy zo tuwihawete Hezim iakatuawahy 'ymaw rehe nehe. Xir ywy rehe har wanuwhawete romo hekon a'e. Ekyze zo Pek rehe nehe. Na'ikàg kwaw wà. Nuzawy kwaw mokoz zepe'aw ukaz ma'e kwer tâtàxiner imuhem kar har wà. Ekyze zo wanuwi nehe. **5** Xir ywy rehe har wà, tuwihawete Pek rehe we wà,

Izaew ywy rehe har wanehe we wà, umume'u tuwihawete Akaz iàmàtyry'ym àwàm waiko izeupeupe wà. Nezewa ize'eg izeupeupe wà: **6** — Xiàmàtyry'ym Zuta ywy rehe har wanuwhawete zane nehe. Xityk hemiruze'eg zane wà nehe no. Ximuigo kar Tameaw ta'yur wanuwhawete romo nehe, i'i waiko izeupeupe wà.

7 — Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, amume'u putar a'e ma'e izeapo 'ym àwàm newe ihe kury. **8-9** Xir na'ikàg wera'u kwaw Namaz tawhu wi a'e. Xir ywy rehe har wanuwhawete wiko Namaz tawhu pupe a'e. Namaz na'ikàg wera'u kwaw tuwihawete Hezim wi a'e. Izaew ywy na'ikàg wera'u kwaw Xamari wi a'e. Tawhu uhuáu wera'u ma'e Xamari na'ikàg wera'u kwaw tuwihawete Pek wi a'e. **65** kwarahy pawire zauxiapékwer amo ywy rehe har umumaw putar Izaew a'e wà nehe. A'e re naheta kwaw her a'e ywy rehe nehe. Naheta kwaw tuwihawete a'e ywy rehe nehe.

— Aze pezeruzar haw na'ikàg kwaw nehe, napekàg kwaw nehe, i'i Tupàn.

Emanuew: Tupàn wiko zanepyr

10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono kar ko ize'eg tuwihawete Akaz pe kury:

11 — Enoz ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar pe nehe. — Ezapo ma'e nekàgaw hexak kar pà ihewe nehe, ere izupe nehe. A'e ma'e upuner umàno ma'e kwer wappyta haw wi ur haw rehe nehe. Upuner ywak ywate har wi ur haw rehe nehe, ere Akaz pe nehe, i'i Tupàn ihewe. Amume'u aha izupe.

12 Uwazar Akaz hez'e'eg ihewe.

— Naenoz kwaw ikàgaw hexak kar àwàm nehe. Na'agaw kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe nehe, i'i ihewe.

13 Na'e ize'eg Izai kury.

— Penu katu nehe, Tawi izuapypyr wà. Peputupyk teko peiko pe wà. Aipo nuhyk kwaw nezewa haw. Aipo peputupyk putar Tupàn hezar nehe no. **14** Zanezar ae wexak kar putar amo ma'e peme nehe. Kuzàwaza ipuru'a'e. Imemryrzexak kar putar nehe. Awa a'e nehe. Omono putar Emanuew her romo a'e

nehe. — Tupàn wiko zanepyr a'e, i'i her zaneze'eg rupi. **15** Itua'ua'i mehe ukwaw putar ikatu ma'e iapo haw nehe. Ukwaw putar ikatu 'ym ma'e wi utyrykaw nehe no. A'e 'ar mehe teko wiko putar ma'ekamy kwer hazahy ma'e i'u pà wà nehe, hâir i'u pà wà nehe no. **16** A'e 'ar 'ym mehe we, o tuwiawete Akaz, a'e mokoz tuwiawete neàmàtyr'y'm arer waiwy uezapo putar teko heta 'ymaw romo nehe.

17 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur kar putar Axir wanuwiawete xe a'e ma'erahy ipuraraw kar pà newe nehe, neànàm wanupe nehe no. A'e ma'erahy iaiw wera'u putar amo ma'erahy Izaew pe ipuraraw kar pyrer wi nehe. Izaew utyryk Zuta wi kwehe mehe. A'e 'ar mehe we te ko 'ar rehe Izaew nupuraraw pixik kwaw agwer ma'erahy iro ma'e a'e wà. **18** A'e 'ar ihm mehe nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e utymye'eg putar Ezit ywy rehe har zauxiapekwer wamur pà a'e wà nehe. Nuzawy kwaw meru wanur mehe wà nehe. Ywy yrykawhu Niru her ma'e izywyr har muite wera'u ma'e wi wanur putar wà nehe. Utymye'eg putar Axir ywy rehe har wanupe nehe no. Nuzawy kwaw hâiru uzemono'ono'og ma'e neywy rehe ur ma'e wà nehe no. **19** Hâiru uzemono'ono'og ma'e weko àwàm hekar har ài ur putar wà nehe. Upytu'u putar ywyàpyznaw ohoete wera'u ma'e rehe wà nehe. Upytu'u putar itahu huawyr pupe wà nehe no. Wapyk putar xu myter pe wà nehe. Upyta putar tapi'ak wai'u haw nànàn wà nehe no.

20 A'e 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e werur kar putar amo yrykaw Èwparat ikupe pe har a'e nehe. Axir wanuwiawete romo hekon a'e. Nuzawy kwaw amutaw ipinar Izaew wanupe nehe. Ur putar wamutaw ipin pà nehe, i'aw ipin pà nehe no, hawer hetekwer rehe har ipin pà nehe no.

21 A'e 'ar mehe aze amo heta tapi'aka'yr wà nehe, aze heta mokoz àràpuhàrànete wà nehe, **22** heta tetea'u putar wakamy kwer nehe. Ikurer hazahy putar. Teko u'u putar hazahy ma'e wà nehe. Wikuwe ma'e a'e ywy

rehe har u'u putar ma'ekamy kwer hâir inuromo wà nehe.

23 Ko 'ar rehe heta amo uwà tyw a'e pe. Heta miw uwà 'yw a'e pe. Aze mo amo ume'eg kar a'e ko wà, omono mo 11,5 kir itaxig parat hekuzaromo wà. A'e 'ar mehe a'e ywy uezapo putar kukwer xu heta haw romo nehe. **24** Xu upyk putar a'e ywy paw nehe. Amo awa oho putar a'e ywy rehe uzemi'ikar pà ywyrapar u'yw heraha pà wà nehe. **25** Ko 'ar rehe heta tetea'u ma'etymaw ywytyr rehe. A'e 'ar mehe ka'a upyk putar a'e ywytyr nehe. Xu upyk putar a'e ywytyr nehe no. Ni amo noho kwaw a'e pe wà nehe, ta'e ukyze putar wà nehe xe. Xo tapi'ak wà, Xo àràpuhàrànete hawitu ma'e wà, xo a'e zo oho putar a'e pe ka'api'i i'u pà wà nehe.

*Izai ta'yr her
ikwaw paw imume'u haw*

8 **1** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe a'e.

— Epyhyk ywyapypew ze'eg imuapykaw romo iapo pyrer nehe. Emuapyk ko ze'eg hehe nehe ikair haw uhu ma'e pupe nehe. — Maer Xarar Az Maaza, imuapyk pà hehe nehe. — Munar haw iàrew 'ym ma'e, i'i. **2** Heta mokoz awa ikatu ma'e wà. Awa ipy a'e, xaxeto Uri her romo a'e. Inugwer awa Zakari Zemeri ta'yr her romo a'e. Ekar echo ne wà nehe. Wiko putar heremipaò ràm neremimuapyk hexakar pyrer romo wà nehe, i'i Tupàn ihewe.

3 Amo 'ar pawire heremireko a'e no, Tupàn ze'eg imume'u har a'e, ipuru'a a'e. U'ar mehe uxexak kar imemyr awa. Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe.

— Emono Maer Xarar Az Maaza her romo nehe, i'i ihewe. **4** Amo 'ar mehe, ukwaw putar papaz u'e haw nehe, ukwaw putar màmàz u'e haw nehe no. A'e 'ar 'ym mehe we Axir wanuwiawete weraha putar ma'e hekuzar katu ma'e Namaz tawhu pe har paw ikatu ma'e a'e pe har paw wanehe we nehe, Xamari rehe har paw nehe no, i'i ihewe.

5 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi ihewe:

6 — Aw teko nuputar kwaw 'y ikatu ma'e yrykaw Xiroe her ma'e rupi har a'e wà. Ukyze tuwihawete Hezim wi wà. Ukyze tuwihawete Pek wi wà no. Uryryryryz waiko ukyze haw rehe wà. 7 A'e rupi ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, arur putar Axir wanuwihawete xe ihe nehe. Arur putar hemiruze'eg zauxiapekwer ikàg ma'e xe ihe wà nehe no. Uzàmàtyry'ym putar 'aw teko wà wà nehe. Wanur haw nuzawy kwaw Ewparat yrykawhu tynehemaw nehe. Tynehem putar 'y yrykaw a'e yrykawhu kutyr uwryryk ma'e paw wa'aromo nehe.

8 Wixe putar Zuta ywy rehe wà nehe no. Nuzawy kwaw 'y ma'e paw ipykaw wà nehe. Uzeupir a'e 'y zaneazu'yw ipyk pà.

Nezewe rehe we Tupàn wiko wemiaihu wanehe we. Umupuzaz upepo ywy imume'u pyrer ipyk pà ipyro pà. Typy putar tuwe nehe.

9 Pezemono'og nehe, teko ywy
nàñànar wà. Pekyze nehe.
Pezeapyaka katu, teko ywy muite
har rehe har wà.
Pezemuàgà'ym zeàmàtyry'ymawhu
rehe nehe. Nezewe rehe we
peàmàtyry'ymar peneityk putar
wà nehe.
Azecharomoete, pezemuàgà'ym
zeàmàtyry'ymawhu rehe nehe.
Nezewe rehe we peàmàtyry'ymar
peneityk putar wà nehe.

10 Pemume'u penemiapo ràm nehe.
Napezaplo kwaw a'e ma'e nehe.
— Xiapo ma'e nehe, peze putar nehe.
Napepuner kwaw a'e ma'e iapo
haw rehe nehe,
ta'e Tupàn wiko urerehe
we a'e xe.

Ekyze zo nehe, i'i Tupàn Uze'eg imume'u har pe a'e

11 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e opokok herehe opo ikàg ma'e pupe a'e. — Peiko zo teko wazàwe nehe, pezapo zo wanemiapo

zàwenugar nehe: i'i ihewe. Uze'eg nezewe heremiruze'eg wanupe no. Nezewe uze'eg a'e.

12 — Uzuka putar tuwihawete a'e wà nehe, i'i putar teko peme wà nehe. Aze ru'u nuzuka kwaw wà nehe. Pepytuhegatu zo nehe. Teko ukyze amo ma'e wi wà. Pekyze zo a'e ma'e wi wazàwe nehe. 13 Pepytuhegatu herehe nehe. Pekyze ihewi nehe ta'e ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe xe, Ikàg Wera'u Ma'e romo Ikatuahy Ma'e romo aiko ihe xe. 14 Aiko putar tàpuzuhu pemim àwàm romo ihe nehe. Aiko putar ita romo nehe, itahu romo nehe. Teko Zuta ywy rehe har wà, Izaew ywy rehe har wà no, uzepyapi putar a'e ita rehe wà nehe. Aiko putar ywykwar ài nehe. Aiko putar kyhàhàm tapi'ak iàpixi haw ài nehe. Apyhyk putar Zeruzarez pe har ihe wà nehe. 15 Teko tete'a'u uzepyapi putar u'ar pà wà nehe. Zauxiapekwer uzuhazuhaw putar a'e teko a'e wà nehe. Uzepyhyk kar putar oho purupyhykaw zàwenugar pupe wà nehe.

16 Aze'eg nezewe heremiruze'eg wanupe.
— Pemonokatu ko ze'eg pepy'a pe nehe. Pema'enukwaw katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ipurumu'e haw ihewe imur pyrer rehe nehe. 17 Nuzexak kar kwaw wemiaihu wanupe a'e. Ihe azeruzar hehe ihe. Azeruzar tuwe hehe ihe.

18 Aiko xe hera'yr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimur kwer wanehe we ihe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e Xiàw rehe wiko ma'e, uremono kar Izaew wamupytuhegatu kar har romo uremuigo kar pà a'e.

19 — Pepuranu peho uezapo ma'e ràm imume'u har wanehe nehe, i'i putar amo peme wà nehe. — Pepuranu peho tekwe wanupe uze'eg ma'e wanehe nehe, i'i putar peme wà nehe. Hewowo a'e tekwe wanehe upuranu ma'e uze'eg pà wà. — Aze tekwe umume'u ma'e zanewe wà nehe, ikatu putar zanewe nehe. Umàno ma'e kwer waneko awer zanemu'e amo ma'e rehe, i'i putar peme wà nehe. 20 Peze'eg nezewe a'e teko wanupe nehe. — Ximugeta Tupàn ze'eg nehe. Xikwaw ipurumu'e haw nehe, peze wanupe nehe. Tekwe wanehe upuranu ma'e

wanemimume'u kwer a'e, na'ikatu pixik kwaw a'e, peze wanupe nehe.

'Ar ma'erahy ipuraraw paw

21 Teko wata e putar amo taw wi amo ae taw pe wà nehe. Uzemumikahy putar wà nehe. Ima'uhez putar wà nehe no. Wama'uhez haw umukwahy kar putar teko wà nehe. Umume'u putar ze'egaiw uwihawete rehe imur kar pà wà nehe. Umume'u putar ze'egaiw Tupàn uzar rehe wà nehe no. Ume'e putar ywak rehe wà nehe no. Xo ma'erahy ipuraraw paw zo wexak putar wà nehe. Xo ipytunahy haw zo wexak putar wà nehe. Xo zemumikahy haw zo wexak putar wà nehe. Nupuner kwaw a'e iaiw paw wi uhemaw rehe wà nehe.

Zaneruwihiawete Ur Ma'e ràm zeàmàtyry'ymawhu imumaw àràm

9 ¹ Nezewe rehe we ma'erahy ipuraraw par wanemipuraraw upaw putar nehe. Amo kwarahy rehe kwehe mehe Tupàn uzepyk Zemurom ywy rehe a'e. Uzepyk Napitari ywy rehe a'e no. Amo 'ar mehe umukàg kar putar a'e ywy nehe. Teko tetea'u ukwaw putar waner wà nehe. Uzypyrog a'e ywy Mezitehàn ryihu pe. Oho ywy Zotàw ryikaw ikupe pe har pe. Karirez a'e ywy her romo a'e. Zutew 'ym wiko a'e ywy rehe wà.

2 Teko ipytunaw rehe wata ma'e wexak tatainhy katu ma'e wà. Tatainhy uhyaape katu teko ipytunaw rehe wata ma'e wanupe wà.

3 Ne, O Tupàn, eremueta tetea'u kar a'e teko ne wà. Eremurywete kar tuwe ne wà. Teko hurywete arozràn ipo'o mehe wà.

Nezewegatete a'e teko hurywete neremiapo kwer rehe wà. Teko hurywete ma'e tetea'u zeàmàtyry'ymawhu pe imono'og

pyrer imuza'aza'ak mehe uzeupeupe wà.

Nezewegatete a'e teko hurywete neremiapo kwer rehe wà.

4 Wiko amo pe uma'erekò e ma'e romo wà. Eremonohok kyàhàham tâtà ma'e wàpixipixi haw ne.

Wazar unupà ywyra pupe wà. Erezuhaw a'e ywyra ne.

Wàmàtyry'ymar wiko wazar romo wà. Eremumaw wazar ne wà.

Nezewegatete kwehe mehe erenumaw Minià izuapyapyr wà.

5 Tata umumaw putar zauxiapékwer waxapat wànoànog ma'e paw rupi nehe.

Imumaw paw pemurywete kar pà nehe.

Umumaw putar wakamir tuwykwer hereko har paw rupi nehe no.

6 Heta turywete haw ta'e uzexak kar amo kwarer a'e xe.

Tupàn umur kar amo kwarer zanewe a'e.

Wiko putar zaneruwihiawete romo a'e nehe.

Nako her ràm xe wà nehe:

Pureruze'eg Ma'e, Pureruze'eg Ma'e Ma'ekwaw Katu Wera'u Har.

Tupàn Ikàg Ma'e, Zaneru Tuweharupi Wiko Ma'e, Zaneruwihiawete Ur Ma'e ràm zeàmàtyry'ymawhu imumaw àràm.

7 Tuwihiawete Tawi izuapyr a'e, Tuwihiawete romo heko mehe ipuner haw huua'u wera'u putar oho iko tuweharupi nehe.

Naheta kwaw zeàmàtyry'ymawhu tuwihiawete romo heko mehe nehe.

Upureruze'eg putar ukatu haw rupi nehe. Upureruze'eg putar ukatuahy haw rupi nehe. Nezewe mehe teko wiko putar ikatu ma'e iapo har romo wà nehe.

Izypy mehe nehe,
tuweharupi nehe no.

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Ikàg Wera'u Ma'e upuruamutar
katu tuwe a'e.
A'e rupi uzapo kar putar a'e
ma'e paw a'e nehe.

Tupàn wikwahy Izaew wanupe

- 8 Tupàn umume'u teko Izaew wanehe
uzepyk àwàm a'e kury.
Zako izuapyapyr romo wanekon wà.
- 9 Teko Izaew paw wà,
Xamari pe har paw wà no,
Ukwaw hemiapo ràm a'e wà.
Wiko wera'u ma'e romo wanekon wà,
umume'u upuner haw oho waiko
purupe wà. Nezewe uze'eg wà:
10 — Tàpuz ywy imuàtà pyrer iapo
pyrer u'ar wà.
Urerur putar ita a'e tàpuz iapo
wi pà nehe.
Zauxiapekwer omonohok tàpuz
izyta wwyra pi 'yw ka'a pe har iapo
pyrer wà.
Urerur putar ywyràkàxigyw tàpuz
izyta ràm iapo wi pà nehe, i'i wà.
- 11 A'e rupi Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e umur kar putar
wàmàtyry'ymar a'e wà kury.
— Pezàmàtyry'ym Izaew pezuwà pe
wà nehe, i'i putar wanupe kury.
- 12 Xir ywy kwarahy hemaw kutyr
tuz a'e.
Pirie ywy kwarahy heixe haw
kutyr tuz a'e. Uzurupeka zàwàruhu
ài teko Izaew wa'u pà wà.
Nezewe rehe we nahakuir
kwaw Tupàn ikwahy haw,
upir wiwi opo wanehe uzepyk pà.
- 13 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Ikàg Wera'u Ma'e uzepyk
wemiaihu wanehe.
Nezewe rehe we nuweityk kwaw
ukatu 'ymaw wà.
Nuzewyr kwaw Tupàn pe wà.
- 14 A'e rupi pitài 'ar mehe Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e

omonohok putar Izaew iàkàg nehe,
omonohok putar huwaz nehe no.
Wereko putar miar ài a'e wà nehe:
weityk putar inàzàràn 'yw paw nehe:
weityk putar teko ka'api'i popok
zàwenugar nehe no.

- 15 Awa tua'uhez ma'e imuawate pyr a'e
wà, nuzawy kwaw Izaew iàkàg wà.
Tupàn ze'eg imume'u mua'u har
nuzawy kwaw huwaz wà.
- 16 Weraha tuwihaw teko pe iaiw
ma'e rupi wà.
A'e rupi teko wata e ukàzym
ma'e ài wà.
- 17 Zanezar nupuhareko kwaw kwàkwàmo
wà nehe, nupuhareko kwaw
kuzàwaza wà nehe.
Nupuhareko kwaw tu 'ym ma'e wà
nehe. Nupuhareko kwaw imen
umàno ma'e kwer wà nehe,
ta'e ni amo nuzeruzar kwaw Tupàn
rehe wà xe.
Na'ikatu kwaw upaw rupi wà. Uze'eg
he'o ma'e ài wà.
Nezewe rehe we nahakuir kwaw
Tupàn ikwahy haw.
Upir wiwi opo wanehe uzepyk pà.
- 18 Tata wapy ka'a. Wapy xu.
Nezewegatete teko wakatu 'ymaw
ukaz tata ài.
Nuzawy kwaw tata uhua'u
ma'e ka'a pe har.
Umuzeupir kar tâtàxiner tetea'u.
- 19 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg
Wera'u Ma'e wikwahy a'e kury.
A'e rupi umumaw a'e ywy hereko
tata pupe imunykaw ài.
Umumaw teko wanereko zepe'aw
tata rehe heityk pyr zàwe wà.
Ni amo nupuhareko kwaw
amogwer wà.
- 20 Te wa'yr wano'o kwer u'u wà.
Pitàitáigatu u'u wyzai ma'e
wemipykyk kwer wà.
Nezewe rehe we ima'uhez
we waiko wà.

- 21** Manaxe izuapyapyr uzàmàtyry'ym
Eparai izuapyapyr oho wà.
Eparai uzàmàtyry'ym Manaxe
oho wà no.
Uzemono'og oho Zuta izuapyapyr
wàmàtyry'ym pà wà no.
Nezewe rehe we nahakuir kwaw
Tupàn ikwahy haw.
Upir wiwi opo wanehe uzepyk pà.
- 10¹** Amo tuwihaw uzapo kar ikatu
'ym ma'e teko wanupe wà.
Tupàn uzepyk putar wanehe nehe.
Pemunar teko wama'e rehe ta'e
peiko wanuwhaw romo pe xe.
- 2** Napezekaiw kwaw hemetarer 'ym
ma'e wanehe.
Napepytwà kwaw ma'e hereko
'ymar pe wà.
Pemunar kuzà imen umàno ma'e
kwer wama'e rehe. Pemunar tu 'ym
ma'e wama'e rehe.
- 3** Ma'e pezapo putar zepykaw 'ar
mehe nehe.
A'e 'ar mehe zauxiakwer ur putar
ywy muite har wi iaiw paw herur
pà peme wà nehe.
Mo pe penoz putar pepatywà
àwàm nehe.
Ma'e pe pezumim putar penemetarer
nehe, pema'e hekuzar katu ma'e.
- 4** Zauxiakwer peneraha putar
wemipyhyk kwer romo wà nehe.
Pezuka putar zeàmàtyry'ymawhu
pe wà nehe.
Nezewe rehe we nahakuir kwaw
Tupàn ikwahy haw.
Upir wiwi opo penehe uzepyk pà.

**Tupàn umuzepyk kar
Axirywy rehe har
wanuwhawete Izaew wanehe**

- 5** Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e uze'eg nezewe.
— Tuwe Axir ywy rehe har
wanuwhawete
uzemumikahy nehe.

Nuzawy kwaw ywyràihàg hepó pe
har. Aikwahy heremiaihu wanupe.
Anupànupà putar heremiaihu ipupe
nehe, ta'e aikwahy wanupe xe.

- 6** Azàmàtyry'ym kar amo teko herehe
uzeruzar 'ym ma'e a'e tuwihawete
pe ihe wà.

Aikwahy a'e teko wanupe.
— Epyro wama'e paw heraha pà
wanuwi nehe, a'e iteko izupe.
— Epyropyroq wanehe to'om nahu
rupi har ài nehe.

- 7** Axir wanuwhawete uputar amo
ma'e a'e.
A'e ae umume'u wemiapo ràm uezupe.
Ipurupyhyk wer ywy tetea'u wanehe.
Ipurumumaw wer ywy nànnà.

- 8** Nezewe uze'eg a'e. — Zauxiakwer
wanuwhawherehe we har paw
upuner katu tuwihawete zàwe wà.

- 9** Aityk tawhu tetea'u ihe.
Na'aw waner xe wà: Kaw, Karakemi,
Amat, Arapaz.
Apyro Xamari ywy no.
Apyro Namaz tawhu no.

- 10** Aityk herehe uzeruzar 'ym ma'e
wanuwhawete wanemiruze'eg
ihe wà.
Umuwete katu tupàn a'ua'u tetea'u wà.
Tupàn a'ua'u waneta haw uhua'u
wera'u Zeruzarez pe har tupàn
a'ua'u waneta haw wi, Xamari pe
har tupàn a'ua'u waneta haw wi no.

- 11** Amumaw Xamari ihe. Amumaw
wazar tupàn a'ua'u ihe wà no.
Azapo putar nezewe haw Zeruzarez
pe nehe no, tupàn a'ua'u a'e pe
har wanupe nehe no,
i'i Axir wanuwhawete.

- 12** Tupàn Zanezar umumaw putar
wemiapo ràm nehe Xiàw ywy rehe
Zeruzarez tawhu pe nehe. A'e re uzepyk
putar Axir wanuwhawete rehe nehe.
Tuwihawete wiko wera'u a'e. Umume'u
tuwe upuner haw amo wanupe. **13** Nezewe
uze'eg tuwihawete a'e.

- Azapo a'e ma'e paw hekàgaw rupi ihe.
- Azapo a'e ma'e paw hem'a'ekwaw katu haw rupi, ta'e akwaw katu tuwe ma'e ihe xe.
- Amunyryk kar ywyzzaw ihe.
- Apyhyk wanemetarer paw, wama'e hekuzar katu ma'e.
- Aiko tapi'ak awa ài. Apyrog a'e ywy rehe har wanehe.
- 14** Araha ywy nàñanàr wanemetarer paw ihe.
- Teko upyhyk ma'erupi'a haity heityk pyrer wi wà. Nazawaiw kwaw heraha haw wanupe. Nezewegatete araha teko wama'e paw ihe no. Ni amo nuzeagaw kwaw hemupytu'u kar pà wà.
- Nuzawy kwaw wiràmìri upepozaz 'ym ma'e wà.
- Nuzemuakyr kwaw wà, i'i tuwhawete uezupe.
- 15** Aipo itazy ikàg wera'u uzar wi a'e ywyra imonohokar wi a'e. Aipo ywyarakixi haw ukixi ywyra uzar ipo pe wiko 'ym mehe. Aipo ywyra upuner awa hupir haw rehe. Nan.
- 16** A'e rupi zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e omono kar putar amo ma'eahy haw zauxiapekwer Axir parer ikàg ma'e wanehe nehe.
- Upyro putar wakàgaw wanuwi nehe. Omono kar putar haku haw tata zàwenugar wanehe nehe.
- Ukaz putar wanetekwer wà nehe.
- 17** Tupàn Ikatuahy Ma'e a'e, Izaew wanupe tatainý zàwenugar a'e, wiko putar tata romo a'e nehe. Pitai'ar rehe wapy putar ka'a xu rehe we nehe.
- Umumaw putar Axir parer zauxiapekwer wà nehe.
- 18** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umumaw putar tuwe ka'aete paw nehe.
- Imumaw paw nuzawy kwaw ma'eahy haw puruzuka ma'e a'e.
- 19** Xo måràn ywyra zo numumaw kwaw wà nehe.
- Te kwarer upuner waneta haw wapapar haw rehe wà.
- Amogwer uzewyr putar
Tupàn pe wà nehe**
- 20** A'e 'ar mehe amo Izaew izuapyapyr wikuwe putar a'e wà rihi. A'e teko nuzeruzar kwaw Axir wanehe wà nehe. Axir wiko Izaew wanupe ma'erahy ipuraraw kar arer romo wà. Uzeruzar putar tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikatuahy Ma'e rehe wà nehe. **21** Amogwer Izaew ywy rehe arer uzewyr putar Tupàn Ikàg Ma'e pe wà nehe.
- 22** Ko 'ar rehe teko Izaew waneta haw nuzawy kwaw ywyxig yryhu iywr har heta haw wà. A'e 'ar mehe xo amogwemogwer zo uzewyr putar ywy weko awer pe wà nehe: i'i Tupàn uezupe. Wanehe izepykaw ur putar 'y ywy imynehem àràm ài nehe. **23** Ta'e Zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e umume'u ko ywy imumaw pàwàm a'e xe. A'e rupi umumaw putar nehe.
- 24** A'e rupi uze'eg Zanezar Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e teko wemaihu Xiàw rehe har wanupe kury.
- Heremaihu wà, pekyze zo Axir wanuwi nehe. Kwehe mehe Ezit ywy rehe har uzepyk penehe ikatu 'ym ma'e iapo pà peme wà. Nezewegatete Axir uzepyk putar penehe a'e wà nehe no. Uzapo putar ikatu 'ym ma'e peme wà nehe no. **25** Nan kwehe tete apytu'u putar penehe hezepyk ire nehe. Hekwahy haw rupi amumaw putar Axir ihe wà nehe. **26** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e ihe, azepyk putar Axir wanehe hepurupetekaw pupe nehe. Kwehe mehe azapo nezewe haw Minia izuapyapyr wanupe, itahu Orew her ma'e huwake ihe. Azepyk Ezit rehe kwehe mehe. Azepyk putar Axir wanehe nezewegatete nehe no. **27** A'e 'ar mehe apupyro putar wapo wi ihe nehe. Axir

omono putar ipuhuz katu ma'e pekupe pe nehe. Apyro putar a'e ma'e pekupe wi nehe. Apumupytu'u kar putar wanupe uma'erek e ma'e romo peneko re nehe.

Axir ywy rehe har uzàmàtyry'ym wà

- Peàmàtyry'ymar ur waiko Himon wi wà.
28 Upyro Az tawhu kwez wà kury.
 Ukwaw Migirom tawhu huwake wà.
 Wezar uma'e Mikimaz tawhu pe wà.
29 Wahaw ywyàpyznaw ywytyr
 wamyter pe har wà.
 Pyhaw upytu'u Zew tawhu
 pe uker pà wà.
 Hama tawhu pe har uryryryrz
 waiko ukyze pà wà kury.
 Zimea tawhu pe har tuwihawete
 Xau heko awer pe har uzàwehem
 kwez weko haw wi wà.
30 Pehapukaz nehe, Kari tawhu pe har wà.
 Peinu wanehapukaz mehe nehe,
 Arai tawhu pe har wà.
 Pewazar waze'eg wanupe nehe,
 Anatot tawhu pe har wà.
31 Mamen tawhu pe har uzàwehem
 oho waiko wà.
 Zemi tawhu pe har uzàwehem
 oho waiko wà no.
32 Kutàri wàmàtyry'ymar uhem putar
 No tawhu pe wà nehe kury.
 A'e pe wiko mehe ima'enukwaw
 Xiàw ipyro àwàm rehe wà,
 Zeruzarez tawhu ipyro àwàm rehe wà.
33 Teko omonohok ywyra hákà
 ywate har wà.
 Omonohok ywyra iaiha ma'e wà no.
 Nezewegate Zanezar Tupàn
 Tuweharupi Wiko Ma'e Ikág Wera'u
 Ma'e weityk putar Axir ywy rehe
 arer wiko wera'u ma'e a'e wà nehe.
 Upyro putar wakágaw wanuwi nehe.
34 Omonohok putar ywyra ka'a pe har
 itazy pupe nehe.
 A'e ywyra u'ar putar wà nehe, ywyra
 ipurág ma'e Irimano ywy rehe har
 wa'ar haw ài wà nehe.

Pureruze'egaw ikatu haw

- 11** ¹ Ur putar amo tuwihawete Tawi
 Zexe ta'yr izuapyr a'e nehe.
 Nuzawy kwaw hákà ywyra ipykwer
 wi hezuz ma'e nehe.
 Nuzawy kwaw ywyra'i ywyra hapo
 kwer wi hezuz ma'e nehe.
2 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
 Hekwe wiko putar hehe we nehe.
 Ukwaw katu kar putar ma'e izupe nehe.
 Uzapò kar putar ma'e izupe nehe.
 Omono putar ukágaw izupe nehe no.
 Ukyze putar Tupàn Tuweharupi
 Wiko Ma'e wi nehe.
 Ukwaw putar hemiaipo putar
 haw nehe no.
3 Hurywete putar heruzar mehe nehe.
 Nume'e kwaw teko wanexakaw
 rehe nehe.
 Nuzeapyaka kwaw teko amo teko
 wanehe ikatu 'ym ma'e imume'u
 mehe nehe.
4 Tupàn ze'eg rupi zo umume'u putar
 hemetarer 'ym ma'e wanemaiapo
 kwer nehe. Ize'eg upyro putar
 a'e wà nehe.
 Uzekaïw putar ma'e hereko 'ymar
 wanehe nehe.
 Ize'eg nuzawy kwaw ywyràihàg.
 Ipupe uzepyk putar ko ywy rehe
 har wanehe nehe.
 Upytuhemaw pupe uzuka putar
 ikatu 'ym ma'e wà nehe.
5 Weruze'eg putar wemiaihu ukatu
 haw rupi wà nehe,
 umunar 'ymaw rupi wà nehe no.
6 Awarahu wiko putar àràpuhàrà
 hawitu ma'e wainuinuromo
 waàmàtyry'ym 'ym pà wà nehe.
 Zàwàruhu ereopar her ma'e wiko
 putar àràpuhàrànetea'y
 wainuinuromo uezàmàtyry'ym 'ym
 pà wà nehe no. Upytu'u putar
 uzehezehe we wà nehe.
 Tapi'aka'y umai'u putar zàwàruhu
 iriàw wainuinuromo wà nehe no.

- Kwarer pixika'i ma'e weraha putar a'e miar pe rupi wà nehe.
- 7** Tapi'ak kuzà u'u putar ka'api'i zàwàruhu kuzà uruxu her ma'e wainuinuromo wà.
- Wamemyr upytu'u putar pitài ywy pehegwer rehe wà nehe.
- Zàwàruhu iriàw u'u putar ka'api'i tapi'ak ài wà nehe.
- 8** Kwarera'i uzemaraz putar mozaiw wanuwake wà nehe. Nuxi'u kwaw moz kwarera'i wà nehe.
- Aze kwarera'i umuixe opo ywykwar moz ipyta haw rupi nehe, nuxi'u kwaw wà nehe.
- 9** Xiàw ywytyr ikatu ma'e rehe teko nuzapo kwaw ikatu 'ym ma'e uzeupeupe wà nehe. Numumaw kwaw amo wama'e wà nehe.
- Ikatuahy putar a'e pe nehe.
- 'Y umynehem yryhu. Nezewegatete ywy tynemhem putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikàgaw ipuràgaw ikwaw paw pupe a'e nehe no.

Tupàn hemiaihu wazewyr àwàm

10 A'e 'ar mehe Tawi Zexe ta'yir izuapyr nuzawy kwaw pànuhu tuwihawete her hereko har teko ywy nànànar wanupe nehe. Teko wiko putar hemiruze'eg romo wà nehe. Tupàn ikàgaw ipuràgaw uhype katu heko haw tawhu pe a'e nehe. Teko tetea'u wexak putar wà nehe.

11 A'e 'ar mehe Zanezar a'e nehe, opo ikàg ma'e rehe we a'e nehe, umuzewyr kar putar wemiaihu amo ywy wi a'e wà nehe. Ko 'ar rehe wiko Axir ywy rehe wà, Ezit ywy rehe wà no, Pat ywy rehe wà, Exio ywy rehe wà no, Eràw ywy rehe wà, Mawiron ywy rehe wà no, Amat ywy rehe wà, Yryhu Mezitechàn her ma'e izywyr rehe wà, yryppyo'o yryhu rehe har wanehe wà no. A'e 'ar mehe umuzewyr kar putar wà nehe.

12 Tupàn upir putar pànuhu tuwihaw her hereko har nehe.

Hexak mehe teko Izaew ywy rehe arer wà nehe, Zuta ywy rehe arer wà nehe no, uzemono'og putar wà nehe. Ko 'ar rehe ywy nànàn imuhàmuhàz pyrer romo wanekon wà.

Tupàn werur wi putar waiwy rehe wà nehe.

13 Teko Izaew ywy rehe àràm nahewyrowyroahy kwaw teko Zuta ywy rehe àràm wanehe wà nehe. Teko Zuta rehe àràm upytu'u putar Izaew wàmàtyry'ymar romo wiko re wà nehe.

14 Uzemono'og putar Pirite kwarahy heixe haw kutyr har wàmàtyry'ym pà wà nehe.

Weityk putar teko kwarahy ihmaw kutyr har wà nehe no.

Upyhyk putar wanemetarer uhua'u ma'e wà nehe, wama'e hekuzar katu ma'e ipyro pà wà nehe no.

Weityk putar Enom izuapypy wà nehe: weityk putar Moaw izuapypy wà nehe no. Weityk putar Amon izuapypy wà nehe no.

15 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuipaw putar yryhu Xuwez her ma'e nehe.

Omono kar putar ywytuaiw yrykawhu Ewparat her ma'e kutyr nehe, imumaw pà nehe.

Xo 7 yrykaw zo heta we putar wà nehe.

Natypy kwaw wà nehe. Wyzài teko upuner putar wanahaw paw rehe wata pà wà nehe.

16 Kwehe mehe heta Izaew wanape ràm Ezit ywy wi wahem mehe.

Nezewegatete heta putar wanape ràm ikatu ma'e Axir ywy wi wahem mehe nehe no.

Heremaihu wikuve ma'e wata putar a'e pe rupi wà nehe.

Teko umuzàg zegar haw Tupàn pe wà
12 ¹ A'e 'ar mehe teko paw uzegar putar nezewe wà nehe.

- Amume'u nekatu haw,
O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Kwehe mehe erekwahy ihewe.
Nekwahy haw upaw kury.
Ko 'ar rehe hemurywete kar iko ne.
- 2** Tupàn wiko hepyro har romo.
Azeruzar hehe.
Nakye kwaw nehe ta'e Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e umur
ukàgaw ihewe a'e xe.
Heypyro har romo hekon.
- 3** Teko hurywete putar tuwe wà nehe.
Wanurywete haw nuzawy kwaw
ytyuzàmaw pe waho haw nehe.
Uwi'u putar 'y pupe wà nehe,
ikatu putar wanupe nehe,
i'i putar uzegar pà wà nehe.
- 4** A'e 'ar mehe teko paw umuzàg
putar ko zegar haw wà nehe.
— Pemume'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu haw nehe.
Pehapukaz pepatywà àwàm henoz
pà Tupàn pe nehe.
Pemume'u hemiapo kwer teko
paw wanupe nehe.
Pemume'u uhua'u haw wanupe nehe no.
- 5** Pemuzàg Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikatu haw rehe zegar haw nehe,
ta'e uzapo ikatuahy ma'e a'e xe.
Tuwe teko ywy nàñanar ukwaw
hemiapo kwer wà nehe.
- 6** Xiàw rehe har wà, penurywete nehe.
Pemume'u Tupàn ikatu haw nehe,
ta'e Tupàn Izaew wazar Ikatuahy
Ma'e Ikàg Ma'e a'e xe,
wiko wemiaihu wainuinuromo a'e xe.

Mawiron ywy rehe har wanehe ze'egaw

- 13** ¹ Tupàn uze'eg Mawiron wanehe
a'e, Izai Amoz ta'yр pe ipuahu
mehe a'e.
- 2** — Peupir pànuhu zeàmàtyry'ymawhu
pe purenoz taw nehe,
amo ywytyr ka'a heta 'ym ma'e rehe
nehe. Nezewe mehe teko paw
upuner hexakaw rehe wà nehe.

- Eze'eg wàmàtyry'ymar wanupe nehe.
— Pezàmàtyry'ym peho pe wà
nehe, peze wanupe nehe.
— Peupir pepo wanenataromo nehe.
Hexak mehe wixe putar tawhu uhua'u
ma'e pupe ukenaw rupi nehe.
- 3** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wenoz wemiruze'eg zauxiapekwer
wanereko a'e wà.
Wenoz zauxiapekwer
ipuruzukaiwahy ma'e wanereko wà.
Hurywete wàmàtyry'ymar
waneityk mehe wà.
Wenoz wanereko a'e wà. — Pezepyk
ko teko wanehe nehe, ta'e aikwahy
wanupe ihe xe, i'i iko wanupe.
- 4** Peinu iànoànogaw nehe.
Nuzawy kwaw teko tetea'u
ywytyruhu rehe heiheihem ma'e wà.
Zauxiapekwer tetea'u uzemono'og
ma'e wànoànog waiko wà.
Zauxiapekwer ywy tetea'u rehe har
uzemono'og zeàmàtyry'ymawhu
rehe wà.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Ikàg Wera'u Ma'e umuàgà'y
zauxiapekwer wanereko
zeàmàtyry'ymawhu pe wà.
- 5** Zauxiapekwer ur waiko Per ywy
wi wà. Muitea'u waiwy.
Ywy ahykaw wi wanur waiko wà.
Wikwahy mehe Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e
umumaw kar putar Mawiron a'e
zauxiapekwer wanupe upaw
rupi wà nehe.
- 6** Pezai'o nehe. Pehapukaz nehe.
Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e i'ar uehm iko kury xe.
Purumumaw pàwàm pureityk àwàm
Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e hemimur
kar a'e, namuite kwaw a'e.
- 7** Teko paw wazywa upytu'u ukàg
ire wà nehe.
Wàzà'a ututututuk putar na'arewahy
wera'u ukyze haw rehe wà nehe no.

- 8** Wakyze haw uzeapo putar wazar zàwenugar romo nehe.
Upuraraw putar ma'erahy kuzà imemyrahy ma'e ài wà nehe.
Uzeruwaruwak kuzà umemyrzexak kar ma'e ài wà nehe.
Ume'eme'e putar uzehezehe ma'e wi ukzye haw pupe utynehem ma'e romo wà nehe.
Wanuwa ipiràg putar umaranugar haw rehe wà nehe no.
- 9** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e i'ar uehem wà iko a'e kury.
Iaiw putar a'e 'ar ikwahy haw ipuruzukaiw ma'e herur har nehe.
Umuaiw putar ko ywy nehe.
Uzuka putar ikatu 'ym ma'e iapo har wà nehe.
- 10** Zahytata paw upytu'u putar weny katu re wà nehe.
Uhem ire na'arewahy kwarahy ipihun putar nehe.
Zahy upytu'u weny katu re a'e nehe no.
- 11** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewé.
— Azepyk putar ywy nànànar wanehe wakatu 'ymaw hekuzaromo nehe.
Azepyk putar teko iaiw ma'e wanehe wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo nehe.
Amo teko wiko wera'u amogwer wanuwi wà. Amupytu'u kar putar nezewé waze'eg ire ihe wà nehe.
— Aiko wera'u amogwer wanuwi ihe, ni'i wi kwaw wà nehe.
Apyro teko ipuruzukaiw ma'e wakàgaw wanuwi ihe.
- 12** Wanehe hezepyk ire teko wikuwe ma'e naheta tete kwaw wà nehe.
Xo mèràn zo heta putar wà nehe.
Wiko putar or zàwenugar romo wà nehe. Naheta tete kwaw or ko ywy rehe a'e no. Or ikatuahy ma'e Opir parer zo pixika'i zo heta.
Nezewegatete naheta tetea'u kwaw teko ikatu ma'e a'e wà nehe no.
- 13** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e aexak kar putar hekwahy haw hepuruzukaiw paw amo 'ar mehe nehe.
A'e 'ar mehe amuryryryryz kar putar ywak ihe nehe.
Amunyryk kar ywy henaw wi nehe no.
- 14** Amo ae ywy rehe arer Mawiron ywy rehe wiko ma'e wà nehe, uzàwehem putar a'e wi wà nehe, uiwy rehe uzewyr pà wà nehe.
Arapuha uzàwehem oho uzuka àràm wanuwi wà. A'e teko uzàwehem putar nezewegatete wà nehe no.
Nuzawy kwaw àràpuhàràn hawitu ma'e wanehe uzekaiw ma'e hereko 'ymar wà nehe.
- 15** Waàmàtyry'ymar zauxiapekwer upyhyk putar amo wà nehe, waàpixipixi pà kyhàhmàtjà pupe wà nehe.
Na'e zauxiapekwer uzuka putar a'e teko utakihepuku pupe wà nehe.
- 16** Uzuhanuhaw putar kwarer wanuwanenataromo wà nehe.
Wixe putar wanàpuz me wama'e rehe imunar pà wà nehe.
Uzapò putar iaiw ma'e wanemireko wapuhe wà nehe no.
- 17** Amukzye kar putar teko Mawiron ywy rehe har Per ywy rehe har wanuwi ihe wà nehe.
Per rehe har nuputar kwaw itaxig parat wà Itazu or numurywete kar kwaw a'e teko a'e wà.
- 18** Uzuka putar kwàkwàmo u'yw pupe wà nehe. Uzuka putar kuzàwaza u'yw pupe wà nehe no.
Uzuka putar kwarearer wà nehe.
Uzuka putar kuzàtaigwer wà nehe no. Uzuka putar pixika'i ma'e wà nehe no.
Uzuka putar wapuhareko 'ym pà wà nehe.

- 19** — Ikatuahy Mawiron tawhu a'e,
i'i a'e pe har wà.
— Ipuràg eteahy zanerekò haw a'e,
i'i wà.
Waneko haw uzeapo putar imumaw
pyrer Xotom tawhu zàwenugár
romo nehe, Komor tawhu
zàwenugár romo nehe no:
ta'e amumaw putar ihe wà nehe xe
a'e tawhu wamumaw pawer
zàwegatete ihe wà nehe.
- 20** Mawiron uzeapo putar teko heta
'ymaw romo nehe.
Ni amo nuiko wi pixik kwaw
a'e pe wà nehe.
Teko Ar her ma'e wata ma'e
numuapyk pixik kwaw wàpuzrà
a'e pe wà nehe.
Ni amo àràpuhàràñ hawitu ma'e
wamono'ogar nueraha pixik kwaw
weimaw a'e pe wapoz pà wà nehe.
- 21** Miar ywyxiguhi rehe har wiko
putar a'e tawhu pupe wà nehe.
Tàpuz tynemhem putar pypy pupe
wà nehe no.
Wiranu wiko putar a'e pe wà nehe.
Àràpuhàràñet hehaite ma'e ooopor
putar a'e pe tàpuz gwer heityk
pyrer i'aromo wà nehe.
- 22** Zawar hehaite ma'e ien her ma'e
wà nehe, awara wà nehe no,
Uze'eg putar tàpuzaiha pupe wà
nehe, tàpuzuhu pupe wà nehe no.
Mawiron i'ar uhem wà iko.
Na'làrew kwaw kury, i'i Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e.

**Teko Izaew ywy rehe har uzewyr putar wà
uiwy rehe wà nehe**

14 ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
upuhareko wi putar Izaew a'e wà
nehe. Omonokatu wi putar wemaihu romo
wà nehe no. Umuzewyr kar putar Izaew
waiwy kwehe arer pe wà nehe. Amo ae ywy
rehe arer wiko putar a'e pe wainuinuromo
wà nehe. ² Teko amogwemogwer ywy rehe
har oho putar Izaew wanupi waiwy rehe wà

nehe. Tupàn wiko a'e ywy izar romo a'e. A'e
teko wiko putar Izaew wanupe uma'erekò e
ma'e romo a'e wà nehe. Izaew wazar kwer
wiko putar wanupe uma'erekò e ma'e romo
wà nehe. Izaew wiko putar uwihaw kwer
wanuwhaw romo wà nehe no.

Mawiron wanuwhawete oho

umàno ma'e kwer waneko haw pe a'e

3 Teko Izaew wà, uhem putar amo 'ar
nehe. A'e 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e pepyro putar uma'erekò e ma'e romo
peneko haw wi nehe. Pepyro putar
ma'erahy penemipuraw wi nehe. Pezar
pemuma'erekooahy kar penerekò wà. Tupàn
pepyro putar wanuwi nehe. **4** A'e 'ar ihem
mehe peze'eg urywahyahy Mawiron
wanuwhawete rehe nehe, ko zegar haw
imume'u pà nehe.

— Peme'e kury.

Tuwihawete purupe ma'erahy
ipuraraw kar arer ukàzym kwez
kury.

Peme'e nehe. Upaw ipuruzuka
haw kwez kury.

5 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
upyro wakàgaw a'e, ikatu 'ym
ma'e wanuwi a'e.

Uhaw tuwhaw purupe ma'erahy
ipuraraw par wakàgaw a'e.

6 Wikwahy a'e wà, a'e rupi uzapo
ikatu 'ym ma'e teko wanupe wà.
Wikwahy tuwe wà, a'e rupi upurawar
kar ma'erahy wemityk kwer
wanupe wà.

7 Ko 'ar rehe naheta kwaw
zeàmàtyry'ymawhu ni amo
ywy rehe kury.

Teko paw uzegar urywete
haw rupi wà.

8 Ywyra xip her ma'e wà, ywyràkàxigyw
Irimano rehe har wà no, hurywete
Mawiron wanuwhawete heityk awer
rehe wà.

A'e rupi uze'eg nezewe wà.

— Amo 'ar mehe upaw a'e.

- A'e 'ar henataromo nuzexak kar kwaw
amo zanereityk àràm a'e, naheta
kwaw zanemumaw àràm wà: i'i wà.
- 9 Ywy iwy pe har umànò ma'e kwer
wapyta haw pe har, uzemuàgà'ym
waiko Mawiron wanuwhawete
imuixe katu kar àwàm rehe wà.
Ywy rehe arer ikàg ma'e wanekwe
ume'e wà kury.
Tuwihawete kwehe arer upu'äm
uwenaw wi wà no.
- 10 A'e paw uze'eg putar nezewe a'e
tuwhawete pe wà nehe.
— Ne no, nekàgaw uhem newi ne no.
Ereiko urezàwegatete ne kury.
- 11 — Aiko wera'u pewi, ere urewe
kwehe mehe. Ma'e ere iko
ko 'ar rehe.
Teko umupu uwioràwiràn
nerenataromo wà. Upytu'u wà kury.
Imupu arer wiko xe umànò ma'e
kwer wapyta haw pe wà.
Ere'aw putar amirikur wa'aromo
xe ne nehe kury.
Merua'yr upyk putar neretekwer
wà nehe.
- 12 Mawiron wanuwhawete, zahytata
ku'em mehe har heny katu ma'e
zàwenugar ne.
Ere'ar ywak wi.
Ereiko ywy tetea'u wanehe
har wanuwhawete romo.
Nereityk kwez ywy rehe a'e wà kury.
- 13 Kwehe mehe ereze'eg nezewe
nezeupe.
— Azeupir putar ywak rehe nehe.
Apyk putar herenaw rehe nehe.
Apyta putar zahytata Tupàñ
hemiruze'eg wa'aromo nehe.
Apureruze'eg putar muite xe wi
kwarahy heixe haw awyze har
kutyr har rehe nehe.
Aiko putar ywytyr Tupàñ
wazemono'ogaw pe nehe.
- 14 Azeupir putar ywàkun ywate
wera'u ma'e wa'aromo nehe.
- Aiko putar Tupàñ Ywate Wera'u
Har zàwegatete nehe, ere nezeupe
kwehe mehe.
- 15 Amo nereityk nemono kwez umànò
ma'e kwer wapyta haw pe wà kury.
Wwykwaruhu oho etea'u ma'e
pupe nereityk wà.
- 16 Umànò ma'e kwer ume'e putar
nerehe upytuhugatu romo wà nehe.
Upuranu putar uzehezehe wà nehe.
— Ko awa a'e, aipo ko awa wiko
tuwhawete wanemiruze'eg tetea'u
wamuryryryryz kar arer romo a'e.
Aipo ywy nàñànar wamuryryryryz
kar arer romo hekon a'e.
- 17 Aipo ko awa wiko ywy ywyxiguhu
iapo arer romo a'e.
Weityk tawhu waukauka pà.
Numuzewyr kar kwaw teko
wemipyhyk kwer waneko awer pe
wà. Aipo ko awa wiko a'e ma'e
iapo arer romo azcharomoete,
i'i putar uezueupe wà.
- 18 Teko ywy nàñànar paw utym
uwhawete wanetekwer wà,
uze'egatu pà wanehe wà.
Heta itymaw wanupe pitàitìagatu wà.
- 19 Xo ne zo teko nanetym kwaw a'e wà.
Ereiko kwarer izexak kar mehe
umànò ma'e kwer ài.
Teko uhuhuk nerexak mehe wà:
weityk neretekwer katu pe wà.
A'e re upyropyrog hehe wà.
Zauxiapekwer wanetekwer
zeàmàtyry'ymawhu pe umànò
ma'e kwer tetea'u upyk
neretekwer wà.
A'e zauxiapekwer uzetym oho
wykywar pupe ita tetea'u heta
haw pupe wà.
- 20 Nanetym kwaw amogwer
tuwhawete zàwè wà,
ta'e eremuaiw neywy ne xe.
Erezuka teko neywy rehe har wà.
Tuwe ko tuwhawete iaiw ma'e
izuapyapry umànò a'e wà nehe no.

- 21** Izypy na'ikatu kwaw a'e wà.
A'e rupi, pezuka ta'yur pe wà nehe.
Nezewé mehe ta'yur nuiko pixik kwaw
ywy rehe har wanuwihawete romo
wà nehe.
- Numynehem pixik kwaw ywy tawhu
pupe weko àwàm pupe wà nehe no.
- 22** Nezewé uze'eg Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e.
— Azàmàtyry'ym putar Mawiron tawhu
aha ihe nehe. Aityk putar imumaw pà nehe.
Amumaw putar teko a'e pe har paw ihe wà
nehe. Teko wanu wà, awa wana'yur wà, teko
wanàmuz wà, teko wazaryz wà, awa
wanemimino wà, kuza wanemìàriro wà. Paw
rupi azuka putar ihe wà nehe. Ihe, Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, aiko ko ze'eg
imume'u har romo ihe. **23** Azapo putar
Mawiron to'om uhua'u ma'e romo nehe. Pypy
wiko putar a'e pe wà nehe. Amumaw putar
hetypeir haw pupe ipeir haw ài nehe. Ukàzym
putar nehe. Ihe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e ihe,
aiko ko ze'eg imume'u har romo ihe, i'i Tupàn.
- Tupàn umumaw putar Axir waiwy a'e**
- 24** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg
Wera'u Ma'e umume'uahy ko wemiapo ràm a'e.
— Azapo putar heremiapo putar
haw ihe nehe.
Azapo putar heremiapo ràm imume'u
pyrer ihe nehe.
- 25** Amumaw putar Axir ihe wà nehe.
Ko 'ar rehe Axir wiko heywy Izaew
rehe wà.
Apyropyrog putar wanehe ywytyruhu
herenaw pe ihe wà nehe.
Apyro putar heremaihu Axir
wanuwi ihe wà nehe.
Axir uzàpixipixi heremaihu
kyhàhàmtàtà pupe wà. Amonohok
putar a'e kyhàhàmtàtà nehe,
heremaihu wapyro pà wamuhem
kar pà nehe.
Aupir putar ma'e ipuhuz katu ma'e
wakupe pe har ihe nehe,
wanuwi ipyhyk pà ihe nehe.
- 26** Na'aw ywy nànàn heremiapo
ràm imume'u pyrer xe:
Aupir putar hepo ywy nànàn hezepyk
pà nehe, i'i Tupàn.
- 27** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg
Wera'u Ma'e Uzapò putar a'e ma'e
a'e nehe.
Aipo amo upuner imupytu'u kar haw
rehe wà nehe.
Upir opo teko wanehe uzepyk pà.
Aipo amo upuner ipo imuezyw kar
haw rehe wà nehe.
- Tupàn umumaw Pirite
ywy rehe har wà**
- 28** Tuwhawete Akaz umàno a'e. A'e
kwarahy mehe Tupàn umur kar ko ze'eg a'e:
- 29** Teko Pirite ywy rehe har wà, Axir
ywy rehe har umumaw kwarahy
tetea'u penehe uzepyk pà a'e wà.
Amo 'ar mehe peityk Axir
wamumaw pà pe wà. Penurywete
zo waneityk awer rehe nehe.
Aze mozaiw ukàzym nehe, ur putar
amo mozaiw iaiw wera'u ma'e
hekuzaromo nehe.
Mozaiw hupi'a wi uzexak kar
putar mozaiw uhua'u ma'e uwewe
ma'e a'e nehe.
- 30** Àràpùhàràn hawitu ma'e mono'ogar
uzekaiw weimaw wanehe a'e.
Nezewegatete azekaiw putar
heremaihu hemetarer 'ym ma'e
wanehe ihe nehe.
Amuigo kar putar ikatu haw rehe ihe
wà nehe. Pe Pirite pe wà.
Apumumàno kar putar ma'uhez taw
uhua'u ma'e pupe ihe nehe.
Namuikuwe wiwi kwaw ni pitài
ihe wà nehe.
- 31** Pezai'o peneiheihem pà penahy haw
rehe nehe, Pirite ywy rehe har wà.
Pekyze tuwe nehe,
ta'e ywy imuku'i pyrer ywàkun romo
iapo pyrer ur iko kwarahy heixe
haw awyze har kutyr har wi a'e xe.

Zauxiapekwer tetea'u ur waiko wà.
Nahesta kwaw ni pitài ukyze
ma'e wainuinuromo wà,
i'i Tupàn.

- 32** Ma'e i'i putar tekó Pirite waze'egaw
herur har wanupe wà nehe.
Uwazar putar waze'eg wanupe
nezewé wà nehe.
— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uzapo Xiàw kwehe mehe a'e.
Hemaihu hemetarer 'ym ma'e wexak
putar umimaw a'e pe wà nehe,
i'i putar wanupe wà nehe.

Tupàn umumaw Moaw wà

15 ¹ Na'aw Tupàn ze'eg Moaw
izuapyapyr wanupe imume'u pyrer xe
kury:

Zauxiapekwer weityk Ar tawhu
imumaw pà wà.
Xo pitài 'ar mehe pyhaw zo umumaw
ikaika haw wà.
Umumaw Kir tawhu wà no.
Xo pitài 'ar mehe pyhaw
zo umumaw wà.
2 Nimon tawhu pe har uzai'o putar
ywy uzar pe imonokatu pyrer
ywytyr rehe har pe wà nehe.
Moaw izuapyapyr uzai'o a'e wà no
ta'e zauxiapekwer weityk New
tawhu wà xe, weityk Menew
tawhu wà no.

Upin u'aw uzemumikahy haw hexak
kar pà wà. Upin wamutaw wà no.

3 Wata oho waiko nahu rupi pà
iànàm ma'e ma'eryru iapo pyr
ukamir romo wà, uzemumikahy
haw hexak kar pà wà.

Uhapukaz tuwe uzai'o pà nahu rupi
wà, wàpuz 'aromo har imuàtà pyrer
rehe wà no.

4 Ezemon tawhu pe har wà, Ereaw
tawhu pe har wà no, uhapukaz
wahy romo wà.

Te Zaza tawhu pe har wenu
wanehapukaz mehe wà.

Zauxiapekwer Moaw izuapyapyr
uzypyrog ukyze pà wà.
Uryryryryz ukyze pà wà.

- 5** Azai'o Moaw wanehe ihe.
Teko użawehem oho Zoar tawhu pe
wà, Ekirat-Xerizi tawhu pe wà no.
Amo uezupir Iruwi tawhu
pe uzai'o pà wà.
Amo użawehem oho Oronai tawhu
pe wahy haw rehe uhapukaz pà wà.
6 Yrykaw Niri her ma'e typaw
a'e kury.
Ka'apil'i waneimaw wanemi'u
uxinig a'e no.
Ka'a uxning no.
Naheta kwaw ikyr katu ma'e wà kury.

- 7** Teko Moaw izuapyapyr użawehem
oho yrykaw Xawkez her ma'e
hahaw pà wà.
Weraha uma'e paw uezupi wà.
8 Uzenu tekó wanehapukaz mehe
Moaw ywy nànàm wà, ta'e
upuraraw ma'erahy tetea'u wà xe.
Egaraim tawhu pe har wazai'o haw
wànoànog. Meereri tawhu pe har
wazai'o haw wànoànog no.

- 9** Yrykawhu Nimon tawhu huwake har
tynehem tuwykwer pupe a'e.
Tupàn uzapo putar amo iaiw wera'u
ma'e Nimon pe har wanupe
nehe kury.
Omono kar putar zàwàruhu irìàw
tetea'u a'e pe wà nehe.
U'u putar zàwàruhu Moaw ywy rehe
har wikuwe ma'e a'e wà nehe.

**Moaw uhapukaz uzemumikahy
haw rehe wà**

16 ¹ Moaw izuapyapyr Xera tawhu pe
har ywyxiguhu rehe har omono kar
àràpuhàràñ hawitu ma'e tuwhawete Xiàw
rehe har pe a'e wà, ywy izar pe imuawate pà
wà ² Moaw izuapyapyr wata ko rupi wà.
Wata kwe rupi wà no. Yrykawhu Aronon
izywyr wata e wà. Nuzawy kwaw wiràmìri
wanaity wi imuwe we kar pyrer wà.

- 3 Uze'eg nezewe Zuta rehe har pe wà.
 — Pemume'u ureremiapo ràm
 urewe nehe.
 Pezur xe urepytywà pà urepyro pà
 ureàmàtyry'ymar wanuwi nehe.
 Kwarahy wapyter pe hin mehe ywyra
 umuhàz u'àgaw purupe a'e.
 Peiko a'e ywyra ài urewe kwarahy
 wi uremu'ág pà nehe.
 Iptyunahy i'àgaw pyhaw har ài.
- 4 Úruzàwemhem oroho urerekò
 haw Moaw wi ure.
 Pezur urepyro pà urerehe ipuruzuka
 wer ma'e wanuwi nehe.
 Tuwe urumàno xe peywy rehe nehe,
 i'i wà.
 Upaw putar puruzuka haw nehe.
 Puruzuka ma'e uehem putar oho ko
 ywy wi nehe.
- 5 A'e 'ar mehe amo Tawi izuapyr wiko
 putar tuwihawete romo a'e nehe.
 Upureruze'eg putar wemiaihu
 wanuwi utyryk 'ym pà nehe.
 Weruze'eg putar teko ukatu
 haw rupi nehe.
 Uzeagaw putar tuwe ikatu ma'e
 iapo pà nehe.
- 6 Teko Zuta ywy rehe har uze'eg
 nezewe wà.
 — Teko umume'u Moaw waneko
 wera'u haw urewe wà.
 — Urekàg wera'u amo wanuwi ure,
 i'i uzehe wà.
 — Urekatu wera'u pewi, i'i wà.
 — Nan. Ikàg 'ym ma'e romo wanekon
 wà, i'i Zuta ywy rehe har wà.
- 7 A'e rupi Moaw izuapypyr uzai'o
 putar wà nehe.
 Upaw rupi uhapukaz putar
 uzemumikahy haw rehe wà nehe:
 ta'e ima'enukwaw putar uwà
 imuxinig pyrer typy'ak zàwenugar
 iapo pyrer rehe wà nehe xe.
 Tuweharupi omono agwer typy'ak
 zàwenugar wazar tupàn a'ua'u
- wanupe tawhu Kirer her
 ma'e pe wà.
 8 Ko 'ar rehe teko wezar uwà tyw
 Ezemon rehe har wà,
 Ximima ywy rehe har wà no.
 Teko umy'e uwà a'e ywy rehe har wà,
 tykwer win her ma'e iapo pà wà.
 Ywy nànànar wanuwihaw uka'u
 a'e win i'u mehe wà.
 Uhua'u uwà tyw.
 Uhem Zazer tawhu pe.
 Oho kwarahy hemaw kutyr
 ywyxiguhi pe uehem pà.
 Oho kwarahy heixe haw kutyr
 ryhu ikupe kutyr pe no.
- 9 A'e rupi azai'o Zazer tawhu rehe.
 Azai'o uwà tyw Ximima ywy
 rehe har rehe no.
 Herehay kwer u'ar
 Ezemon tawhu rehe,
 Ereaw tawhu rehe no.
 Uwà ipo'o har
 nuhapukaz kwaw urywete haw
 rupi wà kury.
- 10 Turywete haw
 ukàzym oho ywy katu wi.
 Naheta kwaw turywete haw rehe
 zegar haw uwà tyw pe kury.
 Ni amo nupyrog kwaw uwà rehe
 itykwer iapo pà wà kury.
 Tupàn umumaw turywete haw rehe
 tehapukaz haw kury.
- 11 Hepy'a uryryryryz wioràwiràn ihàm ài
 hezumumikahy haw rupi teko Moaw
 izuapypyr wanehe,
 tawhu Ki-Erez pe har wanehe no.
- 12 Teko Moaw izuapypyr oho zepe
 tuweharupi ywytyr pe uzar tupàn a'ua'u
 wanupe ma'erenoz pà wà. Ikene'o putar oho
 tetea'u re wà nehe. Oho e putar wà nehe.
 Wazar nupytywà kwaw wà nehe.
- 13 Kwehe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko
 Ma'e umume'u a'e uze'eg Moaw izuapypyr
 wanehe. 14 Ko 'ar rehe uze'eg nezewe a'e kury.
 — Ko 'ar henataromo na'iruz kwarahy
 pawire nehe, Moaw ywy rehe har heta tetea'u

ma'e weityk putar wakàgaw a'e wà nehe. Xo màràmàràn zo wikuwe putar wà nehe. Na'ikàg kwaw a'e wikuwe ma'e wà nehe.

**Tupàn uzepyk putar Xir wanehe,
Izaew wanehe no**

17 ¹Tupàn umume'u putar Xir ywy rehe uzepyk àwàm xe a'e nehe kury.

— Upaw putar Namaz tawhu nehe. Naheta kwaw tawhu a'e pe nehe. Tàpuz ikaika pyrer heitytyk pyrer upyta putar a'e pe ywytyr romo nehe.

2 Teko wezar putar tawhu Xir ywy rehe har wà nehe. Nuzewyr pixik kwaw a'e pe wà nehe.

Xo àràpuhàràn imono'og pyrer oho putar a'e pe upytu'u pà wà nehe. Ni amo teko numuhem kar kwaw a'e wi wà nehe.

3 Zauxiapekwer weityk putar tawhu ikàg ma'e Izaew ywy rehe har a'e wà nehe. Xir upytu'u putar tuwihawete hemiruze'eg ikàg ma'e romo wiko re wà nehe.

Xir ywy rehe har umàno 'ym ma'e ràm wiko putar teko Izaew wazàwe wà nehe.

Hemetarer 'ym ma'e romo wiko pà wà nehe, uma'uhez pà wà nehe no.

Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Ma'e amume'u ko ze'eg kwez ihe kury.

4 Uhem a'e 'ar iko a'e. A'e 'ar mehe Izaew weityk putar ukàgaw wà nehe. Wanemetarer paw upaw putar nehe.

5 A'e 'ar mehe a'e ywy nuzawy kwaw ko aroziràn ipo'o paw mehe har a'e nehe. Nuzawy kwaw ywyàpyznaw Iaiha Katu Ma'e waneko haw her ma'e haryw ipo'o mehe har nehe.

6 Xo màràmàràn teko zo wikuwe putar wà nehe. Izaew nuzawy kwaw uri 'yw i'a kwer ipo'o mehe har nehe. Teko umutuhutuhug uri 'yw wà. Upaw etea'i uri 'a kwer u'ar ywy pe.

Aze ru'u mokoz, aze ru'u na'iruz uri upyta we hàkà iaiha wera'u ma'e rehe wà. Aze ru'u 4, aze ru'u 5 upyta we hèkà wawy pe har rehe wà. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar amume'u ko ze'eg kwez ihe kury.

7 A'e 'ar mehe teko ume'e putar wapo arer rehe wà nehe. Wenoz putar upytywà àwàm izupe wà nehe no. Teko paw uzewyr putar Tupàn Ikatuahy Ma'e Izaew wazar pe wà nehe. **8** Nuzeruzar kwaw wemiapo kwer ma'ea'y hapy haw rehe wà nehe. Nuzeruzar kwaw wemiapo kwer tupàn a'ua'u wanehe wà nehe. Nuzeruzar kwaw ywyra u'àm ma'e tupàn a'ua'u wanagapaw wanehe wà nehe. Nuzeruzar kwaw yhyk hyàkwegatu ma'e hapy haw rehe wà nehe.

9 Ko 'ar rehe heta tawhu pàrirogaw iaiha ma'e hereko har wà. A'e 'ar mehe a'e tawhu upyta teko 'ym pà wà nehe, Ewe waneko awer zàwegatete wà nehe, Amohe waneko awer zàwegatete wà nehe no. Wezar tawhu weko haw wà, Izaew wàmàtyry'ym mehe wà. Zauxiapekwer weityk putar tawhu paw rupi wà nehe.

10 Teko Izaew izuapyapyr wà, peneharaz Tupàn pezar wi. Pepyro a'e. Napema'enukwaw kwaw penehe uzekaiw ma'e ikàg ma'e rehe. Pezutym hezuz ma'e ko imonokatu pyrer rehe tupàn a'ua'u amo ae ywy rehe har wazar wamuwete pà wà.

11 Upuner wezuz haw rehe. Upuner iputyr haw rehe no. Upuner utymaw 'ar rehe we wezuz haw rehe nehe.

Nezewe rehe we naheta kwaw ipo'o pyràm ko pe nehe, ma'erahy ipurawar paw i'ar ihm mehe nehe, ma'erahy haw imukatu 'ym pyr i'ar ihm mehe nehe.

Izaew wàmàtyry'ymar waneityk awer

- 12** Pezeapyaka katu nehe. Teko ywy tetea'u rehe har wànoànog waiko wà. Uzemuàgà'y'm zeàmàtyry'ymawhu rehe wà nehe.
- Nuzawy kwaw ànoànogaw yryhu pupe har.
- Nuzawy kwaw ykotok ànoànogaw.
- 13** Teko ywy tetea'u rehe har wànoànog waiko yryhu ài wà.
- Tupàn upyro putar wakàgaw wanuwi nehe. A'e mehe uzàwemeh putar izuwi wà nehe.
- Nuzawy kwaw ka'axinig ma'e ywytyr rehe ywytyu hemiraha wà nehe.
- Nuzawy kwaw ywy imuku'i pyrer ywytyu hemimuhàz nehe.
- 14** Kwarahy heixe mehe upurumukyze kar wà, ku'em mehe nuikuwe kwaw wà kury. Ukàzym wà.
- Zaneàmàtyry'ymar wiko putar nezewa a'e wà nehe.
- Ko 'ar rehe umuaiw zaneywy hereko wà.
- Weraha zanema'e paw zanewi wà no.

Tupàn uzepyk putar Exio wanehe nehe

- 18¹** Yrykawhu Exio ywy rehe har iwy har upuraraw putar tuwe ma'erahy wà nehe.
- Teko wenu meru tetea'u wànoànogaw a'e pe wà.
- 2** A'e ywy rehe har umur kar uze'eg herur har zanewe wà.
- Wezyw oho yrykawhu Niru her ma'e rupi kanuhu ka'api'i popok ipo pyrer pupe wà.

Ze'eg herur har uzàn ma'e wà, pezewyr peywy rehe nehe.

Pezewyr peànàm ikàg ma'e upuner ma'e wanupe nehe.

Iaiha katu a'e peànàm wà. Heny katu wapir.

Amogwer teko ywy nànànar ukyze wanuwi wà.

Wiko ywy yrykawhu tetea'u heta haw rehe wà.

- 3** Pezeapyaka katu nehe, tekó ywy nànànar wà, ywy nànànar wiko ma'e paw wà: Pexak pànuhu tuwihaw her hereko har nehe. Zauxiapékwer upir putar ywytyruhu rehe wà nehe.
- Penu xi'äm ma'ea'yr i'ak kwer iapo pyrer ipy mehe nehe, zeàmàtyry'ymaw ihemaw imume'u pà nehe.
- 4** Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewa ihewe a'e xe. — Hereko haw pe ywak rehe hereko mehe ame'e putar ywy rehe ihe nehe.
- Kwarahy uhype katu àmàkyr 'ym mehe a'e.
- Zuwiri uzexak kar arozràñ po'o haw 'ar mehe a'e. Nezewegatete ama'erekò heànoànog 'ym pà ywak rehe ihe, i'i Tupàn.
- 5** Uwà iputry u'ar putar amo 'ar mehe nehe.
- Uwà ityàro etea'i putar nehe. Ipo'o ym mehe we
- Tupàn omonohok putar i'yw hàkà utakihepuku pupe a'e nehe.
- Imonohok ire weityk putar hèkàgwer nehe.
- 6** Zauxiapékwer weityk putar zauxiapékwer umàño ma'e kwer wanetekwer a'e wà nehe.
- Kwarahy mehe apitaw u'u putar wano'o kwer wà nehe.
- Àmàkyr mehe miar hehaite ma'e u'u putar wanetekwer wà nehe.

- 7** A'e 'ar mehe teko wapy putar ma'ea'yr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo a'e wà nehe.
- A'e teko wiko ukyze 'ym ma'e romo wà, ikàg ma'e romo wà.
- Iaiha katu wà. Heny katu wapir wà.
- Teko ywy nànànar ukyze a'e teko wanuwi wà.

Wiko ywy yrykawhu tetea'u
heta haw rehe wà.
Omono putar wemimono Tupàn pe
Xiàw ywytyr rehe wà nehe.
Omono putar ma'e izupe imono pyr
hàpuzuhu pupe wà nehe. Teko
umuwete katu Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e a'e
tàpuzuhu pupe a'e wà.

**Tupàn uzepyk putar Ezit ywy
rehe har wanehe**

19 ¹Na'aw Tupàn ze'eg Ezit ywy rehe
zepyk àwàm xe kury.

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ywàkun rehe wapyk ma'e
oho iko tarityka'i Ezit ywy rehe kury.
Tupàn a'ua'u a'e ywy rehe har
uryryryryz putar henataromo wà nehe.
Ezit ywy rehe har paw ukyze putar
izuwi wà nehe.

2 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
nezewe.
— Amuikwahy kar putar Ezit ywy
rehe har ihe wà nehe. A'e mehe
awa uzàmàtyry'ym putar wyky'r
wà nehe, uzàmàtyry'ym putar
wywyr wà nehe.

Teko uzàmàtyry'ym putar uzeake har
wà nehe, tawhu uzàmàtyry'ym
putar amo tawhu wà nehe.

Ywy pehegwer rehe har
uzàmàtyry'ym putar amo ywy
pehegwer rehe har wà nehe.

3 Ezit ywy rehe har uzypyrog putar
ukyze pà wà nehe. Ipurapo wer
amo ma'e rehe wà.

Nazapo kar kwaw a'e ma'e wanupe
ihe nehe. Amuaiw putar waneko
haw nehe.

Na'e upuranu putar tupàn a'ua'u wanehe
wà nehe. Upuranu putar uzeapo ma'e
ràm imume'u har wanehe wà nehe no.

Upuranu putar tekwe wanupe uze'eg
ma'e wanehe wà nehe. Upuranu
putar paze ma'e wanehe wà nehe no.

- 4 Ihe amono putar Ezit ywy rehe har
amo tuwihawete ikatu 'ym ma'e
ipo pe ihe wà nehe.
Upuraraw kar putar ma'erahy wanupe
waneruze'eg mehe a'e nehe.
Ihe pezar Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e
amume'u ko ze'eg kwez ihe kury,
i'i Tupàn.
- 5 'Y Niru yrykawhu rupi uwyrlyk
ma'e typaw putar nehe.
Uxinig putar tuwe yrykawhu nehe.
- 6 Typaw putar 'y oho iko nehe,
yrykaw Ezit ywy rehe har wanemiapo
kwer paw uxinig putar wà nehe no.
Ipihe putar wà nehe.
Wywàràn yrykaw izywyr har uxinig
putar ka'api'i popok izywyr har
rehe we nehe.
- 7 Amogwer ka'a uxinig putar paw
rupi nehe no.
Ma'e tymaw yrykawhu izywyr har
paw uxinig putar nehe no.
Ywytu weraha putar ma'e itym pyrer
paw nehe.
Ukàzym putar nehe.
- 8 Pira pyhykar uzemumikahy putar
uzai'o pà wà nehe.
Wapina nupyhyk kwaw ma'e nehe.
Wakyhapari na'ikatu kwaw
nehe no.
- 9 Irin ima'ema'e har pàn iapo har
uzemumikahy putar wà nehe.
- 10 Pàn iapo har wà, amo ma'e iapo har
wà no, upytu'u putar ikatu ma'e
hàro re wà nehe.
- 11 Zuwà tawhu pe har wanuwhaw
nukwaw kwaw ikatu ma'e iapo
kar haw wà.
Tuwihawete pe pureruze'egaw
imume'u har umume'u ma'e izupe
he'o ma'e ài wà.
Màràzàwe tuwe peze'eg nezewe
tuwihawete wi pekyze 'ym pà.
— Uruiko ma'e kwaw katu har
kwehe arer wazuapyapyr romo ure,
peze mua'u izupe.

- Ureipy wiko tuwihawete romo, peze mua'u izupe.
- 12** Ezit ywy rehe har wanuwhawete, ma'e pe wanekon ma'e kwaw katu har nerehe we har ko 'ar rehe wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e uzapo putar ma'e Ezit ywy rehe har wanupe a'e nehe. Tuwe a'e ma'e kwaw par umume'u hemiapo ràm newe a'e wà nehe.
- 13** Zuwà wanuwhawete ywy
uma'ekwaw katu haw wà.
Tuwihaw hemu'em Men tawhu
pe har wanupe wà.
A'e pe har uzeruzar e waze'eg
rehe wà.
Ezit ywy huwakeake har
wanuwhawete uzapo kar
ikatu 'ym ma'e teko wanupe wà.
- 14** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono
kar amo tekwe wainuiuromo a'e.
Tekwe umue'o tuwihaw wà.
Ezit ywy rehe har wanupe uze'eg
mehe wiko he'o ma'e ài wà. A'e
rupi Ezit ywy rehe har nukwaw
kwaw wemiapo ràm wà kury.
Nuzawy kwaw uka'u ma'e
uhuuuhuk awer rehe
upytrykyahy ma'e wà.
- 15** Ni hemetarer ma'e wà,
ni hemetarer 'ym ma'e wà,
ni ikàg ma'e wà,
ni ikàg 'ym ma'e wà,
ni amo nupuner kwaw Ezit ywy rehe
har wapytywà haw rehe wà nehe.
- Ezit ywy rehe har, Axir ywy rehe har
uzewyr putar Tupàn pe a'e wà no**
- 16** A'e 'ar mehe Ezit ywy rehe har nuzawy
kwaw kuzà a'e wà nehe. Uryryryryz putar
ukyze mehe wà nehe, ta'e Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e
upir putar opo wanche uzepyk pà nehe xe.
- 17** Ukyze putar Zuta ywy wi wà nehe.
Aze amo uze'eg a'e ywy rehe wà nehe,
ukyze putar tuwe wà nehe, ta'e
ima'enukwaw putar Tupàn Tuweharupi

Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e hemiapo ràm
rehe wà nehe xe. — Uzepyk putar zanerehe
nehe, i'i putar wà nehe.

18 A'e 'ar mehe heta putar 5 tawhu Ezit ywy
rehe nehe. A'e tawhu pe har ukwaw putar
Emerew waze'eg a'e wà nehe. — Ureruzar
putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg
Wera'u Ma'e ure nehe, i'i putar tuwe wà nehe.
— Kwarahy Henaw, i'i putar teko pitai tawhu
pe wà nehe.

19 A'e 'ar mehe Ezit ywy rehe har uzapo
putar ma'e'yr hapy haw Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e henataromo wà nehe. Uiwyzaw
rehe umupu'äm putar itapuku Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e imuwete katu haw
romo wà nehe. **20** Uzapo putar a'e ma'e
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u
Ma'e Ezit ywy rehe heko haw hexak kar pà
purupe wà nehe. Aze amo uzamàtyry'ym
Ezit oho wà nehe, aze Ezit wenoz upyro
àwàm Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà
nehe, Tupàn omono kar putar wapyro àràm
wanupe nehe. Omono kar putar wapytywà
har wanupe wà nehe no. Upyro putar
wàmàtyry'ymar wanuwi wà nehe. **21** Na'e
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e waxak kar
putar weko haw Ezit wanupe a'e nehe. Ezit
ukwaw putar uzar romo heko haw a'e wà
nehe no. Umuwete katu putar wà nehe.
Uzuka putar ma'e'yr henataromo wà nehe.
Omono putar arozràn izupe wà nehe no.
Umume'u putar wemiapo ràm Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà nehe. Na'e
uzapo putar wemimume'u kwer wà nehe.
22 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuahy
kar putar Ezit rehe har wà nehe. A'e re
umukatu putar wà nehe. Ezit uzemumikahy
putar wemiapo kwer rehe wà nehe. Uzewyr
putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà
nehe. Tupàn wenu putar waneminoz nehe.
Umukatu putar wà nehe.

23 A'e 'ar mehe heta putar pe ipuku ma'e
nehe. Ezit ywy rehe har oho putar Axir pe
a'e pe rupi wà nehe. Axir ywy rehe har oho
putar Ezit pe a'e pe rupi wà nehe no.
Uzemono'ono'og putar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e imuwete katu pà a'e wà nehe.

24 A'e 'ar mehe na'iruz ywy ikatuahy putar amogwer ywy rehe har wanupe wà nehe: Izaew, Ezit, Axir. **25** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e omono putar uze'egatu wanehe nehe. — Amono heze'egatu Ezit ywy rehe har heremaihu wanupe kury. Amume'u heze'egatu Axir heremaiapo kwer wanupe no. Amume'u heze'egatu Izaew heremaihu heremixamixak kwer wanupe no, i'i putar Tupàn a'e nehe.

**Axir ywy rehe har weityk putar Ezit
ywy rehe har wà nehe,**
Exio ywy rehe har wà nehe no

20 ¹Xarukàw Axir wanuwiawete umur kar wemiruze'eg zauxiapekwer a'e wà. Hehe we har wiko zauxiapekwer wanuwiaw romo. — Pezàmàtyry'ym Aenoz tawhu peho nehe, i'i wanupe. Weruzar ize'eg wà. Weityk tawhu wà.

2 A'e 'ym mehe na'iruz kwarahy imumaw 'ym mehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Izai Amoz ta'yr pe,
— Enuhem pàn iànàm ma'e ma'eryru iapo pyr nezewi nehe. Enuhem nexapat nehe no, i'i izupe.

Weruzar Izai Tupàn ze'eg. Wata oho kamir 'ym pà xapat 'ym pà.

3 Aenoz tawhu heityk ire Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe kury. — Heremiruze'eg Izai umumaw na'iruz kwarahy ukamir 'ym pà uxapat 'ym pà a'e. Wexak kar Ezit pe Exio pe uezapo ma'e ràm purupe nezewe. **4** Axir wanuwiawete weraha putar Ezit ywy rehe har wemipyhyk kwer romo wà nehe. Weraha putar Exio ywy rehe har nezewegatete wà nehe no. Weraha putar kwàkwàmo wà nehe. Weraha putar tua'uhez ma'e ihyá'uhez ma'e wà nehe no. Wata putar ukamir 'ym pà uxapat 'ym pà wà nehe. Wata putar uwewirzekwa pà wà nehe. Nezewe mehe werut putar maranugar haw Ezit pe wà nehe. **5** Na'e Exio rehe uzeruzar ma'e a'e wà nehe, Ezit rehe uze'egatu ma'e a'e wà nehe no, upytu'u putar uzeruzar ire wà nehe no. Uzemumikahy putar wà nehe. **6** Teko yryhu Mezitehàn her ma'e iwyw wiko

ma'e uze'eg putar nezewe wà nehe. — Zazeruzar wanehe. Pexak wanupe uezapo ma'e kwer. — Urepyro pe Axir wanuwiawete wi nehe, za'e wanupe. Nazanepyro kwaw izuwi wà. Mo zanepyro putar izuwi wà nehe, i'i putar wà nehe.

Uze'eg Mawiron heityk àwàm rehe
21 ¹Na'aw ze'eg Mawiron kutyr har xe kury: Ywyxiguhu yryhu iwyw har, i'i tekó izupe wà:

Ywytuaiw upeipeir ywy kwarahy hemaw awyze har kutyr har hereko. Nezewegatete puruzuka ma'e ràm ur putar ywyxiguhu wi a'e. Teko ukyze tuwe a'e ywyxiguhu wi wà.

2 Tupàn wexak kar iaiw ma'e ihewe: Teko uzuka wànàm ywy nànàm wà. Teko uzuka umyrypar wà no.

Urumaw tawhu paw wà.
Zauxiapekwer Eràw rehe har wà, pezàmàtyry'ym peàmàtyry'ymar peho pe wà nehe.

Zauxiapekwer Mez rehe har wà, pemàmàtawhu waiwyr nehe. Mawiron upuraraw kar ma'erahy purupe a'e wà. Tupàn umupytu'u kar ipuraraw ire wà nehe.

3 A'e ma'e hexak mehe nakwaw kwaw hehem àwàm izuwi ihe. Apuraraw tekó kuzà umemyrahy ma'e ài ihe. Napuner tària'i kwaw ma'erenu haw rehe. Ta'e hahy tuwe ihewe xe. Napuner kwaw ma'erekakaw rehe. Ta'e hekàgaw uhem ihewi a'e xe.

4 Nakwaw kwaw ma'e.
Aryryryryz hekyze pà.
— Pyhaw hekatu wewer putar nehe, a'e zepe hezeupe.
Pyhaw akyze wera'u.

5 Hepuahu zàwenugar pe aexak amo mai'u haw uhua'u ma'e Mawiron pe imuhyk pyrer.
Henoz pyrer wapyk àwàm uhuyk wanupe.

- Henoz pyrer umai'u tetea'u wà.
 Uwi'u win tetea'u pupe wà no.
 Na'arewahy a'e 'ar mehe we amo
 umume'u ko ze'eg a'e pe har wanupe.
 — Tuwihaw wà: pepu'am
 petakihepu iphyk pà nehe,
 i'i wanupe.
- 6** Tupàn hezar uze'eg nezewe ihewe
 ma'e iapo kar pà ihewe kury.
 — Echo amo zauxiapekwer um'e'egatu
 ma'e imupu'am pà nehe.
 — Aze erexak ma'e nehe, emume'u
 purupe nehe, ere izupe nehe,
 i'i ihewe. — Emume'u neremixak
 kwer paw rupi nehe, ere izupe nehe.
- 7** Tuwe um'e'egatu nehe.
 Aze wexak awa kawaru ku'az
 har tetea'u
 mokomokogatu wanur mehe
 wà nehe,
 aze wexak awa zumen ku'az har
 wà nehe no, aze wexak awa
 kawarukupewa'a kamer her
 ma'e ku'az har wà nehe no,
 tuwe umume'u wanur haw wà nehe,
 i'i hezar ihewe.
- 8** Na'e uhapukaz um'e'ma'e a'e kury.
 — Hezar, tuweharupi apyta heme'e
 haw pe, 'aromo, pyhaw no.
 Tuweharupi am'e te'am ihe.
- 9** — Peme'egatu kury. Na pe ur kawaru
 ku'az har
 waiko mokomokogatu wà kury, i'i.
 A'e re uze'eg wi.
 — U'ar a'e. U'ar Mawiron a'e.
 Tupàn a'ua'u hagapaw
 uzekazeka ywy rehe wà kury, i'i.
- 10** Pe heremaihu pe, ihe apuraraw kar
 ma'erahy peme ihe.
 Teko oxoxok arozràn imono'ogaw
 pe wà. Nezewegeatet apetepekek
 heremaihu ihe wà.
 Amume'u ko ze'eg iteko peme kury.
 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg
 Wera'u Ma'e Izaew wazar umume'u
 kar ihewe a'e.

Uze'eg Enom ywy rehe har wanehe kury
11 Na'aw Tupàn ze'eg Enom wakutyr har
 xe kury.

- Amo Enom ywy rehe har herenoz
 ihewe uze'eg pà nezewe a'e.
 — Ume'egatu ma'e, måràn or heta we
 kwarahy ihemaw 'ym mehe we.
 Ume'egatu ma'e, måràn mehe upaw
 putar ipytunahy haw nehe, i'i ihewe.
12 Ume'egatu ma'e uwazar ize'eg izupe,
 — Iku'em putar nehe. Nezewe rehe we
 uhem wi putar ipytunahy haw nehe,
 Aze nepuranu wi wer hehe nehe,
 ezewyr hehe nepuranu wi pà nehe,
 i'i izupe.

Uze'eg Àràw ywy rehe har wanehe kury
13 Na'aw ze'eg Àràw wakutyr har xe nehe
 kury:

- Teko Nenà izuapyapyr wà,
 zauxiapekwer wanuwi uzàwehem ma'e
 kwer wà, uzapo uker haw ywyxiguhu
 rehe wà, ta'e ukye wà xe.
14 Tema tawhu pe wiko ma'e wà,
 pepetywà Nenà izuapyapyr pe
 wà nehe.
 Pemono 'y wanupe nehe.
 Pemono temi'u wanupe nehe.
15 Ta'e uzàwehem oho waiko
 zeàmàtyry'ymawhu teko tetea'u
 wazuka haw wi wà xe.
 Uzeagaw wàmàtyry'ymar wanuwi
 uhemaw rehe wà.
 Wàmàtyry'ymar ipuruzuka wer
 Nenà izuapyapyr wanehe
 utakihepu pupe wà,
 uwyrapar pupe wà no, u'yw pupe wà no.

- 16** Tupàn hezar uze'eg ihewe a'e.
 — Xe wi pitài kwarahy ipaw 'ym mehe we
 teko Kenar izuapyapyr wakàgaw upaw putar
 wanuwi nehe. **17** Xo måràmåràn upuruzywà
 ma'e Kenar izuapyapyr wikuwe putar a'e
 'ar mehe wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi
 Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e Izaew wazar
 amume'u ko ze'eg kwez ihe kury.

Uze'eg Zeruzarez pe har wanehe

- 22** ¹Teko wexak upuahu zàwenugar amo ywyàpyznaw rehe wiko mehe wà.
 Na'aw Tupàn ze'eg a'e ywyàpyznaw rehe har xe kury: Mâràzàwe tuwe pezeupir penàpuz 'aromo har rehe peapyk pà.
² Mâràzàwe tuwe pehapukaz peiko mynykaw iapo pà.
 Mâràzàwe tuwe taw pe har paw uzàuzàn e urywete haw rupi wà.
 Zauxiapekwer Zeruzarez parer ko zéamàtyry'ymawhu pe umàno ma'e kwer a'e wà,
 nuzezuka kar kwaw amo
 zauxiapekwer wanupe a'e wà.
³ Wanuwihaw paw uzàwehem uzeamàtyry'ym 'ym mehe wà.
 Wàmàtyry'ymar upyhyk
 wamono'og pà wà.
 Ni pitài u'yw nomomor kwaw wà.
 Zauxiapekwer upyhyk te muite uzàwehem ma'e kwer wà no.
⁴ A'e rupi aze'eg nezewe peme kury.
 — Petyryk ihewi kury.
 Tuwe azai'o hezemumnikahy haw iro ma'e rehe nehe.
 Pezeagaw zo hemurywete kar pà nehe,
 ta'e teko heremaihu u'ar tuwe iaiw paw rehe a'e wà xe, a'e wanupe ihe, i'i Tupàn.
⁵ Zanezar Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e uremono kar a'e 'ar mehe a'e.
 Teko ukyze tuwe ma'e wi a'e 'ar mehe wà. Nukwaw kwaw wemiapo ràm wà. Umàno zauxiapekwer teteau ywyàpyznaw Ipuahu Zàwenugar Hexak Awer her ma'e rehe wà.
 Weityk pàrirogaw iaiha ma'e tawhu izywyr har uhem àwàm iapo pà wà.
 Tawhu pe har wanechapukaz uzenu ywytyruhu rehe upytywà àwàm henoz e pà wà.
⁶ Zauxiapekwer Eràw ywy rehe har ur ureamàtyry'ym pà wà.

Werur weimaw kawaru wà. Werur ywyramawa zéamàtyry'ymawhu rehe har wà no.

Werur ywyrapar wà, u'yw wà no.
 Zauxiapekwer Kir ywy rehe har ur wà no, u'yw wi uzemimaw herur pà wà no.

- ⁷ Ywyàpyznaw Zuta ywy rehe har tynehem ywyramawa pupe wà.
 Zauxiapekwer kawaru ku'az har ipuruzukaiw ma'e wiko Zeruzarez tawhu hukenaw huwake wà.

- ⁸ Naheta kwaw wanuwi wazepyro àwàm Zuta izuapyapyr wanupe.

A'e 'ar mehe pepyhyk takihepuku Ipuyaikawhu Ka'a her ma'e pe har pupe imonokatu pyr peho. ⁹ Peme'egatu pàrirogaw aiha ma'e peamàtyry'ymar waneixe àwàm hekar pà. Pezapo 'ypaw tawhu pupe 'y pupe imynehem pà no. ¹⁰ Peme'egatu tåpuz Zeruzarez pe har paw. Peityk amo tåpuz. Peraha ita a'e tåpuz iapo pyrer pàrirogawaiha imukatu àwàm romo. ¹¹ Pezapo amo 'y hyru ypw pixika'i ma'e tawhu pupe. Pemonokatu 'y ypw kwehe arer wi uwyrık ma'e kwer ipupe.

Kwehe mehe Tupàn umume'u agwer ma'e iapo pyràm a'e. Napezekaiw kwaw Tupàn rehe, a'e rupi napezapò kwaw 'ar katu mehe.

Napezeruzar kwaw agwer ma'e iapo kar har rehe.

- ¹² Zanezar, Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e penenoz penereko pemuzai'o kar pà pemuzemumikahy kar pà a'e.
 — Pezupin pe'aw nehe, i'i peme.
 — Pemunehew pàn iànàm ma'e ma'e hyru iapo pyr pezemumikahy haw hexak kar pà nehe.

- ¹³ Naperuzar kwaw ize'eg. Pezemaraz mynykawhu iapo pà.
 Pezuka tapi'ak awa wà. Pezuka àràpuhàràñ hawitu ma'e wà no.
 Pemai'u. Pei'u uwà tykwer win her ma'e pupe penemimutar rupi.
 Peze'eg nezewe.

— Zamai'u nehe, zai'u win pupe nehe, ta'e pyhewe zàmànò putar nehe xe, peze pezeupeupe.

14 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e uzexak kar ihewe uze'eg pà.

— Nahereharaz kwaw a'e wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wi ihe nehe, upaw rupi umànò putar wà nehe. Namunàn kwaw wanemiapo kwer wanuwi wamànò 'ym mehe nehe. Ihe teko wazar ihe, Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e ihe, amume'u ko ze'eg kwez ihe kury, i'i Tupàn.

Uze'eg Xemina rehe kury

15 Zanezar Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e hemuze'eg kar hemono Xemina tuwihawete hàpuzuhu rehe uzekaiw ma'e pe a'e. — Emume'u ko ze'eg izupe nehe, i'i ihewe.

16 — Ma'e erezapo iko. Mo uzapo kar itakwaruhu newe netym àwàm romo a'e. Mo uzapo kar itakwaruhu ywytyr apyr newe netym àwàm romo. **17** Nekàg ne, nezewehre we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nepyhyk putar nehe. Ùkàgaw pupe nemomorahy putar muite a'e nehe. **18** Teko omomor iapu'a ma'e wà, nezewegatete Tupàn nemomor putar muite amo ywy uhua'u ma'e pe nehe. A'e pe eremàno putar neywiramawa zèamàtry'ymawhu rehe har wanuwake nehe. Ywyramawa nemynehem nerurywete haw pupe wà. Eremàno putar wanuwake nehe, ta'e ereiko purumumaranugar kar har romo nezar pe ne xe, Zuta wanuwhawete pe ne xe, ere izupe nehe, i'i ihewe.

19 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Xemina pe.

— Ureityk putar nerenzaw ywate har wi ihe nehe. Ikàg 'ym ma'e romo urumuigo kar putar nehe.

20 Na'e ainoz putar heremiruze'eg Eriaki nehe. Iwki ta'y'r a'e. **21** Amunehew kar putar tuwihaw kamir izupe nehe. Amono putar nenu'aw har izupe nehe. Amono putar nepuner haw paw izupe nehe. Eriaki wiko putar Zeruzarez tawhu pe har wanu ài nehe,

Zuta ywy rehe har wanu ài nehe no. **22** Amono putar tuwihaw romo hexak kar haw izupe nehe. Wiko putar tuwihaw tuwihawete iwy pe nehe. Aze uwàptymawok ma'e nehe, ni amo nuwàptym kwaw a'e ma'e wà nehe. Aze uwàptym ma'e nehe, ni amo nuwàptymawok kwaw wà nehe. **23** Teko umupu'ágatu tåpuz izyta ràm ywy rehe wà, nezewegatete amuigo kar putar a'e awa tuwihaw romo nerekuzaromo ihe nehe. Teko uzeruze'egatu putar iànàm paw wanehe a'e wà nehe, ta'e tuwihaw romo hekon putar a'e nehe xe. **24** Iànàm a'e wà, ikàg wera'u ma'e wà, ikàg 'ym wera'i ma'e wà no, ipuhuz katu putar izupe a'e wà nehe. Hekuzar katu putar wanem'i'u izupe nehe. Hekuzar katu putar wama'e imé'eg myr izupe nehe no. Umekuzar putar wama'e paw wanupe nehe. Iànàm nuzawy kwaw kanek tåpuz izyta rehe imuzaike pyrer wà, kawawhu wà no, y'a wà no. **25** Izyna upen wapuhuz katu haw wi. Nezewegatete Eriaki upytu'u putar tuwihaw romo wiko re nehe. Iànàm paw ima'uhez putar wà nehe no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e amume'u ko ma'e kwez ihe kury.

Tupàn uze'eg Xir pe har wanehe, Xitom pe har wanehe no

23 ¹ Tupàn umume'u putar Xir tawhu rehe uzepyk àwàm xe a'e nehe kury.

Pezai'o nehe, kanuhu pupe har ryahu myter pe har wà, ta'e zauxiapekwer weityk Xir tawhu ikaika pà wà xe.

Naheta kwaw ni pitài tåpuz heityk 'ym pyrer. Umumaw kanuhu waptyu'u haw wà no.

Xip yrypyp'o pe peneko mehe penu Xir heityk awer imume'u haw.

2 Pekuhem pezemumikahy haw rupi nehe, ryahu iwy har wà, Xitom tawhu pe har ma'eme'egar wà.

Wata ma'e nerehe we har wahaw ryahu a'e wà.

- 3** Weruata kanuhu yryhu uhua'u
ma'e wanehe wà.
Werur arozràn Niru yrykawhu
wi Ezit ywy rehe har wi wà.
Pem'e'eg a'e arozràn ywy nànànar
wanupe.
Pemono'og temetarer tetea'u ime'eg
mehe nehe.
- 4** Pemaranugar nehe,
Xiton tawhu pe har wà.
Pemaranugar nehe, Xir tawhu ikàg
ma'e yryhu iwyrr har pe har wà,
ta'e nezewe uze'eg yryhu a'e xe.
— Nahememyrahy pixik kwaw kuzà
ài ihe. Nahememyrzexak kar pixik
kwaw nehe no.
Namuzehu kar pixik kwaw
hememyr wà, i'i yryhu.
- 5** Teko Ezit ywy rehe har uzemumikahy
putar ukyze pà wà nehe,
Xir tawhu pe uezapo ma'e kwer
ikwaw mehe wà nehe.
- 6** Peni ywy rehe har wà.
Pezai'o wahyhaw rupi nehe.
Pezawehem Epàn ywy kutyr nehe.
- 7** Tawhu Xir her ma'e hurywete ma'e
kwehe mehe iapo pyrer a'e,
uzeityk kar kwez amo tuwhawete
pe kury.
A'e tawhu omono kar wa'yà
ywy muite har wanupe weko haw
wapo kar pà wanupe wà.
- 8** A'e tawhu a'e, ikàg a'e.
Ima'eme'egar wiko tuwhawete
ta'yr ài wà.
Ima'eme'egaw wazar uzemuawate kar
teko ywy nànànar wanupe wà no.
Mo umume'u ko iaiw paw Xir
tawhu pe iapo pyràm.
- 9** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Ikàg Wera'u Ma'e umume'u
a'e ma'e iapo pyràm a'e.
Ipor'o'ok wer wiko wera'u ma'e
wakàgaw rehe wanuwi a'e.
Ipurumuigo wer ikàg ma'e ywy nànànar
wanehe ikàg 'ym ma'e romo wà.
- 10** Epàn ywy rehe har wà, Niru iwyrr har
utym ma'e yrykawhu iwyrr rehe wà.
Nezewegatete pezutym ma'e peywyl
rehe nehe no, ta'e zauxiapekwer
weityk kanuhu waptyu'haw
peneko awer pe har a'e wà xe.
(Kanuhu noho kwaw a'e pe wà kury.
Teko nuiko kwaw a'e pe wà kury no).
- 11** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upir
opo yryhu rehe uzepyk pà:
— Weityk tuwhawete upuner ma'e wà.
— Pemumaw tawhu upuner ma'e
Peni ywy rehe har pe wà nehe,
i'i amo wanupe.
- 12** Uze'eg nezewe Xiton pe.
— Tawhu uzemumikahy ma'e.
Tawhu ma'lerahy tetea'u ipuraraw par.
Epytu'u nerurywete re nehe.
Aze neinuinuromo har uzàwehem
oho Xip yrhypypo'o pe wà nehe,
nezewe rehe we nuhem kwaw
hezepyk àwàm wi wà nehe, i'i
Xiton tawhu pe har wanupe.
- 13** Peme'e 'aw tawhu rehe nehe.
Zauxiapekwer weityk ko tawhu wà.
Nan kwaw Axir a'e tawhu pàrirogawaiha rehe
uzeupir haw iapo har wà.
Mawiron uzapo wà.
Uzapo uezupir haw tawhu izywyr wà.
Wixe tawhu pupe wà: weityk tåpuz ikàg
ma'e paw wà.
Umuaiw tåpuz tawhu pupe har
paw wà no.
14 Pezai'o nehe, kanuhu pupe har
yryhu myter pe har wà.
Zauxiapekwer
weityk Xir tawhu imumaw pà wà.
Naheta
kwaw pepytu' katu àwàm peme kury,
pekanuhu wanupe no.
15 Uhem amo 'ar nehe.
A'e 'ar henataromo teko paw umumaw putar
70 kwarahy Xir tawhu wi uweharaz pà wà
nehe.
Tuwhawete umumaw 70 kwarahy
wiko pà a'e wà.
A'e rupi 70 kwarahy ipaw ire
Xir wiko putar kuzàwyzài ài nehe.
Amo
zegar haw uze'eg nezewe a'e, kuzàwyzài
rehe a'e:
- 16** — O kuzàwyzài, teko paw
heharaz newi wà.
Epyhyk newioràwiràn nehe.
Eata
tawhu pupe nezewyzewyr pà nehe.

Emupu newioràwiràn zegar haw
ipuràg ma'e imuzàg pà nehe.
Emuzàg nezegar haw nehe.
Nezewe mehe teko paw ima'enukwaw
wi putar nerehe wà nehe,
i'i a'e zegar haw.

17 A'e 70 kwarahy pawire Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ima'enukwaw wi
putar Xir tawhu rehe nehe. Uzewyr putar
kuzàwyzài romo wiko pà nehe. Uzeme'eg wi
putar teko ywy nànànar wanupe nehe.
18 Wemetarer imono'og pyràm omono putar
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe.
Nupuner kwaw a'e temetarer iphyhk pà
uzeupe nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
imuwete katu har upyhyk putar wà nehe.
Ume'eg kar putar temi'u tetea'u wà nehe.
Ume'eg kar putar kamir hekuzar katu ma'e
wà nehe. Ume'eg kar putar topoz hekuzar
katu ma'e wà nehe no.

*Tupàn uzepyk putar ywy nànànar
wanehe nehe*

24 ¹ Peme'egatu nehe. Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e umuaiw
putar ywy nehe.
Uzapo putar ywy wwyxiguhu romo nehe.
Umuaiw putar ywy nehe.
Umuhàmuhàz putar hehe har
wà nehe no.
2 Uzapo putar nezewegatete teko
paw wanupe nehe no,
xaxeto wà nehe,
xaxeto 'ym wà nehe no,
hemetarer katu ma'e awa wà nehe,
wanupe uma'erekò ma'e wà nehe no,
hemetarer katu ma'e kuzà wà nehe,
wanupe uma'erekò ma'e wà nehe no,
ma'eme'egar wà nehe, ma'eme'eg kar
har wà nehe no,
hemetarer amo pe màràñ 'ar rehe
imono har wà nehe, wanemetarer
imur pyrer iphykar wà nehe no.
3 Umuaiw putar ywy paw nehe.
Umumaw putar ywy paw nehe,
ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e

umume'u a'e ma'e wemiapo
ràm a'e xe.

- 4 Uxinig ywy oho iko. Oxoroxorok no.
Ywy paw upaw oho iko.
Ywak upaw oho iko.
Ywy uzemuaiw oho iko.
- 5 Ywy na'ikatu kwaw Tupàn henataromo
a'e, ta'e hehe har na'ikatu kwaw
henataromo a'e wà xe.
Nuweruzar kwaw Tupàn ze'eg wà.
Nuwruzer kwaw hemiapo karer wà.
Tupàn uzapokatu uze'eg wanehe we.
Teko uhaw a'e ze'eg a'e wà.
— Xiruzar a'e ze'eg tuweharupi
nehe, i'i kwehe mehe wà.
Upytu'u heruzar ire wà.
- 6 A'e rupi Tupàn omono uze'egaiw
hereko ywy rehe kury.
Umumaw hereko no.
Ywy rehe har umekuzar wemiapo
kwer waiko wà kury.
Tata ma'e hapy har wapy ywy
rehe har wà.
Xo màràmàràñ zo uhem putar
izuwi wikuwe pà wà nehe.
- 7 Uwà tyw uxinig oho waiko wà.
Nuhyk kwaw win purupe.
Hurywete ma'e kwer paw ikuhem
waiko uzemumikahy pà wà kury.
- 8 Teko numupu kwaw ipu ma'e
wà kury.
Numupu kwaw uwioràwiràn uzegar
haw hurywete ma'e imuzàg pà wà.
Mynykaw iapo arer upytu'u iapo
re wà. Uzegar ma'e kwer upytu'u
uzegar ire wà no.
- 9 Nui'u kwaw win pupe umynykaw
pe wà kury.
Uwà iro wanupe kury.
- 10 Tawhu teko waka'u awer iaiw kury.
A'e pe har uwàpytym wàpuz huken wà.
Numuixe kar kwaw ni amo wà.
- 11 Teko uhapukaz nahu rupi wà,
ta'e naheta kwaw win wanupe kury xe.
Turywete haw upaw wanuwi.
Uhem turywete haw waiwy wi.

- 12** Iaiw tawhu kury. U'ar tāpuz paw rupi.
Uken uzekazeka a'e no.
- 13** Xo mārān uri zo heta u'yw rehe wà,
xo mārān uwà zo heta u'yw rehe wà
wapo'o re wà.
Nezewegatete ywy nànàn
xo mārāmārān
teko zo wikuwe putar wà nehe.
- 14** Wikuwe ma'e uzegar putar urywete
haw rehe wà nehe.
Kwarahy heixe haw kutyr wiko
ma'e umume'u putar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e uhua'u
haw a'e wà nehe.
- 15** Kwarahy ihemaw kutyr wiko ma'e
umume'u ikatu haw wà nehe.
Yryhu iwyri wiko ma'e
umume'u putar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e Izaew wazar her ikatu
haw wà nehe.
- 16** Teko ywy muite wera'u rehe har
uzegar Tupàn Ikatuahy Ma'e ikatu
haw rehe wà. Xinu wazegar mehe
zane wà.

Aze'eg nezewe ihe kury.
— Hemaranugar ihe.
Hepuhareko pe nehe.
Napuner kwaw amo ma'erahy
ipuraraw paw rehe.
Teko wanupe ikatu 'ym ma'e iapo
har wà, hemu'em wiwi waiko
amo wanupe wà.
Heta temu'emaw taw wanàwanàn,
a'e ihe.
- 17** Pezeapyaka katu nehe,
teko ywy nànànar wà.
Uzem'i'kar ma'e uzàn oho miar
wanaikweromo wà. Nezewegatete
zauxiapekwer uzàn putar oho
penaikweromo wà nehe no.
Uzapo ywykwar ipyk pyr pephyk
àwàm romo wà. Uzapo tukaz
pephykaw romo wà.
- 18** Uzem'i'kar ma'e wanuwi uhem
ma'e kwer u'ar putar ywykwar
pupe nehe.
- 19** Wykwar wi uhem ma'e kwer
uzepyhyk kar putar miar
izepyhykaw zàwenugur pupe nehe.
Ukyr etea'u putar àmàn nehe.
Nuzawy kwaw ypaw wanehe
izakookaw nehe. Uryryryryz putar
ywy uwy pe har rehe nehe no.
- 20** Ywy uryryryryz putar oxoroxorok
pà nehe.
Uzepei'ài'ág putar upaw rupi nehe.
- 21** Ywy uzemupy'apy'äm putar
uka'u ma'e ài nehe.
Uzemetuhug xe kutyr nehe,
pemutyr nehe no, 'amutyr nehe no.
Nuzawy kwaw tāpuzràn ywytuaiw
henataromo har nehe.
Ikatu 'ygwer ywy hemiraha
ipuhuz katu a'e.
A'e rupi ywy nuzawy kwaw awa
u'ar ma'e kwer nehe. Nupu'äm wi
kwaw nehe.
- 22** A'e 'ar mehe Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e uzepyk putar tekо
waneruze'egar ywak rehe har
wanehe nehe.
Uzepyk putar tuwihaw ywy
rehe har wanehe nehe no.
- 23** Omono'og putar ywykwar pupe
waneityk pà nehe.
Upytu putar a'e pe uhem 'ym pà
kwarahy tetea'u wamumaw
pà wà nehe.
A'e re Tupàn uzepyk putar
wanehe nehe.
- 24** Zahy upytu'u putar uhypate re nehe,
ta'e imaranugar putar nehe xe.
Kwarahy hakuir putar ukyze
haw wi nehe,
ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e Ikág Wera'u Ma'e
wiko putar tuwihawete Xiàw ywytyr
rehe nehe xe, Zeruzarez tawhu
pe nehe xe.
Wemiaihu wanuwihaw wanenataromo
wexak kar putar ukágaw nehe.
Wexak kar putar upurág eteahy
haw nehe no.

Zegar haw Tupàn imuwe haw

- 25**¹ O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, ereiko hezar romo.
- Urumuwete katu ihe. Amume'u putar nerer ikatu haw nehe, ta'eerezapo ikatuahy ma'e teteau'nexe. Erezapo tuwe ma'e neremimume'u kwer rupi katete ne.
- Kwehe mehe eremume'u neremiapo ràm purupe. Erezapo a'e ma'e iko tuweharupi neze'eg awer rupi katete.
- 2** Erezuhanuhaw ureàmàtyry'ymar waneko haw tawhu ne wà.
- Ereityk tawhu pàrirogawaiha hereko har wà no.
- Eremumaw wanàpuzuhu wà. Teko nuzapo wi pixik kwaw a'e tapuzuhu wà nehe kury.
- 3** A'e rupi teko ikàg ma'e umume'u putar nekatu haw wà nehe.
- Tawhu teko ikatu 'ym ma'e iapo har waneko haw pe har ukyze putar newi wà nehe.
- 4** Ta'e ereiko hemetarer 'ym ma'e wanehe uzekaiw ma'e romo ne xe. Ereiko ma'e hereko 'ymar wapyro har romo no.
- Ereiko ywytuàiw wi teko wazeàmimaw ài no.
- Kwarahy haku mehe ereiko ma'e i'ágaw teko wamimaw ài no.
- Awa ipuruzukaiw ma'e wakwahy haw nuzawy kwaw ywytuaiw àmàkymehe har.
- 5** Nuzawy kwaw haku haw ywyxiguhu rehe har.
- Eremupytu'u kar amo ae ywy rehe har waànoànog ire ne wà, ureàmàtyry'ym mehe ne wà.
- Ywàkun umuakuir ywy a'e, 'ar haku mehe a'e, nezewegatete awa amo ae ywy rehe har ipuruzukaiwahy ma'e ihapukaz wer wàmàtyry'ymar waneityk mehe.
- Eremupytu'u kar wanehapukaz re ne wà.

Tupàn uzapo putar mai'u hawhu ywy nànànar wanupe

- 6** Xiàw ywytyr rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo putar mai'u hawhu ywy nànànar wanupe nehe. Werur putar temi'u ikatu wera'u ma'e a'e pe nehe. Werur putar win ikatu wera'u ma'e a'e pe nehe no.
- 7** Teko ywy nànànar wazemumikahy haw a'e, waza'i'o haw a'e, nuzawy kwaw ywàkun wanupe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wenuhem putar wazemumikahy haw wanuwi nehe. **8** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umumaw putar tuwe mào haw nehe. Nezewe mehe teko numào kwaw wà nehe. Umuxinig putar teko paw wanehay kwer nehe, uzemumikahy ma'e wamurywete kar pà nehe. Umukàzym kar putar wemaihu wamaranugar haw nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ze'eg kwez kury.
- 9** A'e 'ar mehe teko paw uze'eg putar nezewe wà nehe.
- Zanexar romo hekon a'e. Zazeruzar hehe. Zanepyro a'e. Wiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo. Zazeruzar hehe. Zazegar nehe. Zanerurywete nehe, ta'e zanepyro a'e xe.
- Tupàn uzepyk putar Moaw wanehe**
- 10** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzekaiw katu putar Xiàw ywytyr rehe a'e nehe.
- Teko upyropyrog ka'axinig ma'e a'yр hepuxi kwer inuromo hapy pyràm iapo pà wà.
- Nezewegatete zauxiapekwer upyropyrog putar Moaw waiwy rehe wà nehe.
- 11** Moaw upyho putar opo u'ytaw pà uzeagaw ma'e ài wà nehe.
- Nezewe rehe we Moaw wiko wera'u ma'e wiko putar ikàg 'ym ma'e Tupàn henataromo wà nehe.
- 12** Weityk putar pàrirogaw tawhu iwyr har iaiha ma'e tâtà ma'e wà nehe. Umumaw putar ikaika pà nehe.

Umuzàg zegar haw ukàgaw rehe wà

26 1 A'e ar mehe teko Zuta ywy rehe har umuzàg putar ko zegar haw wà nehe:

Tawhu zanerekohaw ikàg a'e.
Tupàn uzekaiw katuhaw
rehe pàrirogaw aiha pupe a'e.

2 Pewàpytymawok tawhu hukenaw nehe.
Tuwe Tupàn rehe uzeruzar tuwe
ma'e wixe wà nehe.
Tuwe teko ikatu ma'e iapo har
wixe wà nehe.

3 Ne Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ne,
eremur zeàmàtyry'ym 'ymaw urewe.
Aze amo teko uzeruzar nerehe nehe,
aze a'e re nanereityk kwaw nehe,
eremuigo kar putar a'e teko
zeàmàtyry'ym 'ymaw rehe nehe.
Uhyk putar ima'e izupe nehe.
Uhyk putar hemi'u izupe nehe no.

4 Ezeruzar Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e rehe tuweharupi nehe
ta'e wiko putar zanemimaw romo
tuweharupi a'e nehe xe.

5 Tupàn umuigo kar wiko wera'u ma'e
hemetarer 'ym ma'e romo wà.
Upyro tawhu waneko haw
ikàgaw izuwi no.
Weityk tawhu. Uumumaw waneko
haw ikaika pà no.

6 Ko 'ar rehe hemetarer 'ym ma'e a'e
wà, ma'e hereko 'ymar a'e wà no,
upyrog tàpuz heityk pyrer wanehe
a'e wà kury.

7 Aze teko uzapo ikatu ma'e wà,
waneko haw nuzawy kwaw pe
ikatu ma'e rupi waho haw.
Ne Tupàn Ikatuahy Ma'e ne,
eremuhygatu wanape ràm
wanupe ne.

8 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
neze'ég nuzawy kwaw urerape
urewe. Uruata hupi.
Nerehe uruzeruzar.
Urepurukwaw wer nerehe.
Urepurukwaw wer tuwe nerehe ure.
Urema'enukwaw wer nerehe.

- 9 Aputar herehe we nerekohaw pyhaw
azeharomoete ihe.
Azeagaw tuwe neremiapo putar
haw ikwaw pà azeharomoete.
Eremume'u putar teko ywy rehe
har wanemiapo kwer nehe.
A'e ar mehe uzemu'e putar nekatu
haw rehe wà nehe.
Ukwaw putar wà nehe.
- 10 Aze erepuhareko teko ikatu 'ym
ma'e ne wà nehe,
A'e mehe mo nuzemu'e iwer mo
ikatu ma'e iapo haw rehe wà.
Ko ywy rehe teko ikatu wà.
Nezewehaw we uzapo wiwi ikatu
'ym ma'e oho waiko wà.
Nuzekaiw kwaw Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e uhua'u haw rehe wà.
- 11 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
ereupir nepo teko wanehe nezepyk pà.
Nezewehaw we neàmàtyry'ymar
nuzekaiw kwaw nerehe wà.
Erezamutar katuhaw neremaihu ne wà.
Amogwer teko wexak putar
wamutar katuhaw wà nehe.
Hexak mehe imaranugar putar wà nehe.
Tuwe nekwahy haw wapy
a'e teko tata ài wà nehe.
- 12 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
eremuhyk ma'e teko wanupe.
Ureremiapo kwer pawerezap
kar urewe ne.
- 13 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar,
amo teko ywy rehe har wazar a'e wà
wiko urezar romo a'e wà. Tupàn
a'u'a uzeapo urezar romo wà no.
Ko ma'e urumume'u putar newe kury.
Xo ne zo ereiko urezar romo ne.
- 14 A'e teko umàno wà. Nuzewyr kwaw
wikuwe wi pà wà nehe.
Nuzawy kwaw ma'e 'àgaw wà.
Nukweraw wi pixik kwaw wà
nehe ta'eerezepyk wanehe ne xe.
Eremumaw ne wà.
Ni amo na'ima'enukwaw kwaw
wanehe ko 'ar rehe wà.

- 15** Ne Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
uremueta tetea'u wera'u pe ne.
Eremuhua'u wera'u ureywy no.
A'e rupi teko ukwaw nekàgaw wà kury.
- 16** Erezepyk neremaihu wanehe, o
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Ma'erahy ipuraraw mehe
uruze'eg newe.
- 17** Kuzà uwauwak wahy haw rehe
heiheihem pà umemyrzexak kar mehe.
Nezewegatete urupuraraw
nezepykaw ure no, o Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e.
- 18** Kuzà imemyrahy ma'e ài uruiko
urewarewak pà ure.
Nuzexak kar kwaw urementy.
Nuruxexak kar kwaw kwarera'i.
Ni pitài haw nuruityk kwaw
ureàmàtyry'ymar wà.
Nurumueta wera'u kwaw teko
ureywy rehe wà.
- 19** Teko ureinuromo har umàno ma'e
kwer uzewyr putar wikuwe wi
pà wà nehe.
Wanetekwer ukweraw wi putar
wà nehe.
Umàno ma'e kwer wapyta haw pe har
ume'e putar urywete haw rupi
uzegar pà wà nehe.
Eremur kar zuwiri ywy rehe,
nezewegatete umàno ma'e kwer
uhem putar ywy wi wikuwe wi
pà wà nehe.
- 20** Heremaihu wà, peho peneko haw
pe penàpuz iwàptym pà nehe.
Pemumaw amo zahy pezeàmim
pà nehe.
Tupàn wikwahy teko wanemiapo
kwer rehe a'e. A'e rupi uzepyk
iko wanehe. Xo ipytu'u paw ire
pehem wi nehe.
- 21** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ur putar weko haw ywak rehe
har wi a'e nehe,

- ywy rehe har wanehe uzepyk pà
wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e
hekuzaromo nehe.
Ta'e Ywy numim kwaw izuka
pyrer wà nehe xe.
Teko ukwaw putar puruzuka
awer paw wà nehe.
- 27** ¹ A'e 'ar mehe Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e upyhyk putar
utakihepuku nehe.
Uhu'u itakihe. Ikàg no. Ipuhuz no.
Teko uze'eg àzàguhu Erewiàtè her
ma'e rehe wà. Tupàn ukutuk putar
a'e àzàguhu a'e nehe.
Uwawak àzàguhu a'e.
Uzemàzemàn no.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzuka
putar mozuhu yryhu pe har a'e nehe.
- 2** A'e 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e uze'eg putar nezewe nehe.
— Pezegar uwà heremitygwer pe har
heta tetea'u haw rehe pe nehe.
- 3** Azekaiw hehe. Amuàkym
tuweharupi no.
Ame'egatu hehe 'aromo.
Ame'egatu hehe pyhaw no.
Nezewe mehe ni amo numuaiw
kwaw wà nehe.
- 4** Naikwahy kwaw izupe kury.
Hakuir hekwahy haw.
Aze xu hezuz imuaiw kar pà nehe, aze
ka'a hezuz imuaiw kar pà nehe no,
amunyk putar tata xu rehe nehe, ka'a
rehe nehe no, wamumaw pà nehe.
- 5** Aze heremaihu wàmàtyry'ymar
izepytywà kar wer ihewe wà nehe,
tuwe uzemuawyze kar ihewe wà nehe.
Azeharomoete, tuwe upytu'
heàmàtyry'ym ire wà nehe,
i'i putar Tupàn.
- 6** Ywyra ikatu ma'e hapo katu a'e.
Na'e hezuz. A'e re iputyr.
Na'e i'akatu.
Nezewegatete teko Izaew izuapyapyr
umynehem putar ywy paw a'e wà
nehe no.

- 7** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uzepyk Izaew wanehe.
Uzepykahy wera'u waàmàtyry'ymar
wanehe.
Tupàn uzuka xo mèràmàràn Izaew
izuapyapyr zo a'e wà.
Uzuka Izaew wazuka arer tetea'u wà.
- 8** Uzepyk wemiaihu wanehe, amo ywy
rehe wamono kar pà ipyhyk pyrer
romo wà.
Umuhem kar waiwy wi upytuhemaw
ikàg ma'e pupe.
Ipytuhemaw ikàg a'e.
Nuzawy kwaw ywytu kwarahy
ihemaw wi ur ma'e.
- 9** Umunàn putar tekò wanemiapo kwer
ikatu 'ym ma'e nehe.
— Pekatu herenataromo kury,
i'i putar wanupe nehe.
Aze tekò weityk tupàn a'ua'u amo
ywy rehe har wazar wamuwete
haw wà nehe,
aze ukauka wamuwete haw izyta
wà nehe, ywy ku'i kwer romo
iapo pà wà nehe,
ita tâtâ 'ym ma'e ikaika haw ài wà nehe,
aze umumaw ywyra tupàn a'ua'u
wanagapaw romo iapo pyrer wà
nehe, aze weityk yhyk hyàkwegatu
ma'e hapy haw ikaika pà wà nehe,
xo a'e mehe zo Tupàn heharaz
putar wanemiapo kwer ikatu 'ym
ma'e wi nehe.
- 10** Tawhu pàrirogawaiha pupe imim pyrer,
uzeapo tekò heta 'ymaw romo kury.
Ni amo nuiko kwaw a'e pe wà kury.
Nuzawy kwaw ywyxiguhu.
Uzeapo tapi'ak wamai'u haw romo.
Ma'e'yr u'u ka'api'i a'e pe upytu'u pà wà.
- 11** Ywyràkà uxinig upeupen pà.
Kuzà omono'og heraha zepe'aw
romo wà.
Ko tekò nukwaw kwaw ma'e wà.
A'e rupi Tupàn zaneapo arer
nupuhareko kwaw wà nehe.
Uzepyk putar tuwe wanehe nehe.
- 12** A'e 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e o'ok putar wemiaihu tekò
amogwer tekò wamyter wi upaw
rupi wà nehe. Ko 'ar rehe hemiaihu
wiko ywy tetea'u wanehe wà.
Waneko haw uzypyrog Èwparat
yrykaw pe. Oho Ezit ywy rehe no.
Tekò oxooxok arozràn iapirer wi
henuhenuhem pà wà. Nezewegatete
amono'og putar Izaew ihe wà nehe
no, amo tekò wanuwi wa'ok pà
pitàitåigatu ihe wà nehe no.
- 13** A'e 'ar mehe amo upy putar tapi'ak i'ak
kwer xi'äm romo iapo pyrer nehe. Izaew
izuapyapyr Axir pe heraha pyrer wà nehe,
Ezit pe imunehew pyrer wà nehe no, uzewyr
putar uiwy rehe a'e 'ar mehe wà nehe.
Umuwete katu wi putar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ywytyr imonokatu pyrer
Zeruzarez pe har rehe wà nehe.
- Tupàn uzepyk putar Izaew ywy
rehe har wanehe nehe**
- 28** ¹ Tupàn uzepyk putar Xamari
tawhu rehe nehe, — Tawhu
ikatuahy ma'e, i'i uka'u ma'e Izaew
ywy rehe har wà.
Pepuhareko a'e tawhu ywy katu
rehe wapyk ma'e nehe.
A'e pe har uka'u waiko wà.
Tawhu ipuràgaw ukàzym iko.
Nuzawy kwaw ma'eputyru uxinig
ma'e kwer.
² Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
omono kar putar amo awa ikàg
ma'e ukyze 'ym ma'e a'e nehe.
Ur putar àmànita ikyrahy haw ài nehe.
Nuzawy kwaw ywytuaiw tåpuz
heitykar nehe.
Nuzawy kwaw àmànuhu ikyr
haw nehe.
Umuaiw putar ma'e paw imunaw
pà nehe.
³ Xamari, — Tawhu ikatuahy ma'e, i'i
uka'u ma'e Izaew ywy rehe har wà.
Zauxiapékwer upyropyrog putar a'e
tawhu heityk pyrer rehe wà nehe.

- 4 Tawhu ipuràg ma'e a'e,
    ywy katu rehe wapyk ma'e a'e.
Ipuràgaw ukázym putar nehe.
    Nuzawy kwaw ma'eputyr uxinig
        ma'e kwer nehe.
Nuzawy kwaw ma'e a kwer pi her
    ma'e iapyw ma'e ipy nehe,
        kwarahy mehe har nehe.
Izi'itahy ku'em mehe amo opo'o i'u pà.
- 5 A'e 'ar mehe Tupàn Tuweharupi
    Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e wiko
putar ma'eputyr ipuràg ma'e àkàg
    rehe har romo iapo pyrer ài nehe.
Omono putar a'e àkàg rehe har
    wemiaihu izuka pyr 'ym wanupe
nehe.
- 6 — Urepurapo kar wer ikatu ma'e rehe
    teko wanupe ure, i'i putar pureruze'eg
        ma'e wà nehe, ta'e Tupàn uma'erek
putar wapy'a pupe nehe xe.
Amo zauxiapekwer ume'egatu tawhu
    weko haw rehe uzekaiw pà
        wàmàtyry'ymar wanuwi.
Tupàn umupytu'u kar putar a'e
    zauxiapekwer wakyze re a'e
        wà nehe no.

Tupàn uzepyk Zuta ywy rehe har wanehe

- 7 Amo teko wata oho waiko uka'u pà
    wà, ta'e ui'u win tetea'u pupe wà xe.
Nupuner kwaw upu'ämaw rehe wà, ta'e
    ui'u kàwiyah tetea'u pupe wà no xe.
Xaxeto a'e wà, Tupàn ze'eg imume'u
    mua'u har a'e wà no, wiko uka'u pà
        u'au'ar pà wà.
Tupàn wexak kar ma'e hexak pyrer
    'y'm uze'eg imume'u har wanupe.
Uka'u hexak mehe wà. Nukwaw
    katu kwaw wà.
Xaxeto uka'u a'e wà no. A'e rupi
    nukwaw kwaw teko waneruze'egaw
        wà no.
- 8 Wahuhuk awer upyk ywyrapew
    wama'erek ko haw a'e.
Naheta kwaw ni pitài ikatu haw
    ywyrapew rehe.

- 9 Uze'eg zemueteahy herehe,
    uzehezehe upuranu pà wà.
— Mo rehe ko Tupàn ze'eg
        imume'u har ipurumu'e wer iko,
        i'i uzeupeupe wà.
— Aipo ukwaw Tupàn ze'eg
        imume'u katu haw zanewe, i'i wà.
Aipo zaiko memyr ukamu romo
    ma'e kwer romo zane.
- 10 Zanererekor kwarer ài kuzàtai ài a'e.
Ipurumu'e wer zanerehe pape imugeta
    haw izypy mehe har rehe a'e, i'i wà.
- 11 Aze napepurenu wer kwaw heze'eg
    rehe nehe, a'e mehe Tupàn
        Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
putar peme a'e nehe.
Umuze'eg kar putar teko amo ae ywy
    rehe har amo ae ze'eg rupi uze'eg
        ma'e a'e wà nehe.
A'e umume'u putar Tupàn ze'eg
    peme a'e wà nehe.
- 12 Kwehe mehe aze'eg nezewe peme.
— Tupàn pemupytu'u kar putar nehe.
Pemonokatu putar ma'erahy haw wi
    ma'uhez haw wi xe a'e nehe.
Xe peàmàtyry'ymar nuzapo kwaw
    ikatu 'ym ma'e peme nehe, a'e peme.
Napepurenu wer kwaw heze'eg rehe.
- 13 A'e rupi Tupàn pemu'e putar zemu'e
    haw izypy mehe har rehe nehe.
Penerekor putar kwarer ài a'e nehe.
Na'e pezeagaw putar peata pà nehe.
Kwarera'i u'ar ukupe kutyr.
Nezewegatete peneko haw iaiw wera'u
putar nehe. Amo pemuahy kar putar
wà nehe. Pe'ar putar ywykwar miar
ipyhykaw pupe nehe. Pepyhyk putar
pemunehew pà wà nehe.
- Peme'egatu peneko haw ikatu
    mua'u ma'e rehe nehe, i'i**
- 14 Tuwihaw Zeruzarez pe har a'e wà,
awa wiko wera'u ma'e ko teko
    waneruze'egar wà,
peinu Tupàn Tuweharupi Wiko
    Ma'e ze'eg nehe kury.

- 15** Peze'eg peiko nezewe.
— Uruzapokatu ureze'egaw māno
    haw rehe we ure.
Uruzapokatu tuwe ureze'egaw umāno
    ma'e kwer wapyta haw rehe we.
A'e rupi iaiw paw uhua'u ma'e tur mehe
    nurupuraraw kwaw ma'erahy ure
    nehe, peze peiko.
Temu'emaw rehe pezeruzar peiko.
— Ma'e rehe uremunar haw urepyro
    putar nehe, peze peiko.
- 16** A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko
    Ma'e Zanezar uze'eg nezewe kury.
— Amuapyk amo ita hereko Xiàw
    rehe ihe kury.
Ita hekuzar katu ma'e a'e.
    Aexaexak a'e ita ihe.
A'e ita upyta putar amo ita
    herápuzuhu wy pe har iahykaw rehe
    a'e nehe, imuàtà katu pà a'e nehe.
Amuapyk ko ze'eg hehe.
— Tupàn rehe uzeruzar ma'e nukyze
    kwaw wà, i'i ze'eg ita rehe har.
- 17** Teko umua'ygatu pàrirogaw ita
    inemo apyr har pupe wà.
    Nezewegatete apureruze'egatu
    hekatuahy haw pupe ihe no.
Naheremu'em kwaw nahemunar
    kwaw waneruze'eg mehe nehe
- Peiko pezeàmimaw ikatu 'ym ma'e
    rehe. Napemigatu kwaw a'e.
Àmànita umumaw ma'e.
'Y uwyrkyahy ma'e weityk ma'e
    heraha. Nezewegatete amumaw
    putar penemu'emaw peneko katu
    haw romo iapo pyrer ihe nehe.
- 18** Māno haw rehe we peze'eg awer
    penemiapo katu kwer uzemumaw
    putar nehe.
Umàno ma'e kwer wapyta haw
    rehe we peze'eg awer penemiapo
    katu kwer uzekazeka putar upaw
    pà nehe no.
Iaiw hawhu tur mehe
    peneraha putar 'y uwyrkyahy
    ma'e ài nehe.
- 19** Teko ma'erahy ipuraraw paw nànà
    pepuraraw putar wainuinuromo
    pe nehe no.
Tuweharupi ur putar nehe: ku'em
    mehe, kwarahy heixe re nehe no.
Tupàn ze'eg pitàitàigatu werur putar
    pekyze haw ipyahu ma'e nehe.
- 20** Peiko putar awa a'e ze'eg kwehe
    arer hemimume'u kwer ài nehe.
— Iker haw iaikwera'i. A'e rupi a'e awa
    nupuner kwaw u'law haw rehe hehe.
Izewànav ipixikal'i a'e. A'e rupi
    nupuner kwaw uzepykaw rehe
    ipupe, i'i a'e ze'eg.
- 21** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
    upu'äm putar a'e nehe, ywytyr
    Perazi her ma'e rehe upu'äm awer
    zàwe a'e nehe.
Wikwahy putar nehe, ywyàpyznaw
    Zimeàw her ma'e rehe ukwahy
    awer zàwe nehe no.
Uzapo putar wemiaipo putar haw nehe.
Teko nukwaw kwaw hemiaipo
    ràm a'e wà.
Uzapo putar uma'erekohaw nehe no.
— Mâràzàwe tuwen aipo pa, i'i putar
    teko ima'erekohaw hexak mehe wà
    nehe no.
- 22** A'e rupi pepytu'upepuka re nehe.
Aze mo nan, kyhàhàmtàtà
    pezeàpixipixi haw uzemumikahy
    wera'u putar nehe.
Ta'e ainu Zanezar Tupàn Tuweharupi
    Wiko Ma'e ize'eg mehe ihe xe.
— Pemumaw ko ywy paw nehe, i'i a'e.

Tupàn ima'ekwaw paw

23 Peinu heze'eg àwàm nehe. Pezekaiw
    heremimume'u ràm rehe nehe. **24** Ywy
    imuàgà'ym mehe ma'e itym 'ym mehe we
    awa numumaw kwaw u'ar paw ywy
    heruwaruwak pà a'e. Uhàwykàz. Uma'ema'e
    ywy no. **25** Na'e umuhym no. Na'e utym
    ma'eà'yz enero her ma'e. Utym ma'eà'yz
    kumin her ma'e no. Utym arozràn xirkir her
    ma'e, arozràn xewar her ma'e no. Amo ae
    arozràn utym watym àwàm ikatu ma'e rehe

no. **26** Uzapokatu ma'e paw a'e, ta'e Tupàn umu'e ikatu ma'e iapo haw rehe a'e xe. **27** Enero ipo'o re, kumin ipo'o re numuhem kar kwaw iapirer ita ipuhuz ma'e pupe. Umuhem kar ita ipuhuz 'ym ma'e pupe, pixika'i ma'e pupe. **28** Arozràn inupànupà mehe nunupàahy kwaw. Nuzukazuka kwaw arozràn. Ukwaw itahu iapu'a ma'e heruwakaw haryw rehe aroz ràn ihaihaw 'ym pà. **29** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e ukwaw kar nezewe haw iapo haw izupe. Tupàn hemiapo putar àwàm ikatuahy. Ukwaw katu wyzài ma'e iapo haw.

Uze'eg Zeruzarez rehe a'e

- 29**¹ Pepuhareko Zeruzarez Tupàn pe imonokatu pyrer nehe.
Kwehe mehe tuwhawete Tawi uzapo weko haw a'e pe.
Pemumaw amo kwarahy mynykaw Tupàn imuwete haw iapo pà nehe.
- 2** A'e re Tupàn uzepyk putar a'e tawhu Tupàn pe imonokatu pyrer her ma'e rehe nehe.
A'e pe har uzai'o putar wà nehe.
Uzemumikahy putar wà nehe no.
Tawhu nuzawy kwaw Tupàn henataromo ma'e'a'y hapy haw tuwykwer tetea'u rehe har nehe.
- 3** Tupàn omono kar putar zauxiapekwer tetea'u tawhu pe wà nehe, iàmàtyry'ym kar pà wanupe wà nehe.
A'e zauxiapekwer a'e wà, tawhu pe har wàmàtyry'ymar a'e wà, umàmàn putar tawhu izywyr wà nehe.
Uzapo putar párirogaw rehe uzeupir àwàm wà nehe. Uzeupir putar hehe tawhu pupe wixe pà wà nehe.
- 4** Weityk putar tàpuz paw wà nehe.
A'e pe har u'ar putar ywy rehe upyta pà wà nehe.
Uze'eg putar tekwe ài wà nehe.
Hewowo putar wà nehe.
Uze'eg putar imuhemahy 'ym pà tekwe ài wà nehe no.

5-6 Na'arewahy tàrityka'i

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e uzàmàtyry'ym putar wàmàtyry'ymar oho a'e wà nehe kury. Ni amo nuàro kwaw tur àwàm wà nehe.

Zauxiapekwer amo ae ywy rehe arer romo wanekon wà.

Wànoànog putar nehe. Ywy uryryryryz putar nehe no.
Wànoànogahy putar nehe.

Ur putar ywytuaiw nehe. Àmànuhu ukyr putar nehe no. Tata ma'erapy har ur putar nehe no.

Umuigo kar putar wàmàtyry'ymar ywy imuku'ihay pyrer romo wà nehe.

Nuzawy kwaw ka'api'i uxinig ma'e kwer ywytu hemiraha kwer wà nehe.

7 Tupàn pe ma'e'a'y hapy haw rehe ipurumuaiw wer har wà nehe, zauxiapekwer tawhu izywyr har paw wà nehe, párirogaw rehe uezupir haw iapo har wà nehe no, a'e paw ukàzym putar puahu haw zanewi uhemaw ài wà nehe, ma'e hexak awer ukàzym ma'e kwer ài wà nehe.

8 Teko ywy nànànar Xiàw ywytyr iàmàtyry'ymar wà nehe, nuzawy kwaw awa ima'uhez katu ma'e umai'u haw rehe upuahu ma'e wà nehe.

Ume'e mehe ima'uhez we a'e.
Nuzawy kwaw awa iziwez katu ma'e uw'i'u haw rehe upuahu ma'e wà nehe.

Ume'e mehe iziwez we a'e.

Zeruzarez pe har wamumuranu haw

- 9** Peiko wiwi iranaiwa'u ma'e romo nehe, aze peneko wer nehe.
Peiko wiwi hehàpyhà 'ym ma'e romo nehe, aze ikatu wera'u nezewe haw perme nehe.
Aze pei'u win pupe nehe, aze pei'u kàwiahy pupe nehe, peka'u he'o ma'e ài peata e pà nehe.

- 10** Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pemuger kar tuwe a'e xe.
Upyk peàkàg. Pemuzeàpumi kar a'e. Peàkàg a'e wà, peneha a'e wà no, wiko Tupàn ze'eg imuume'u har romo a'e wà.
Tupàn wexak kar zepe ma'e puahu pe har zàwenugar a'e awa wanupe a'e. Nuexak kwaw wà.
- 11** Ko 'ar rehe puahu pe har zàwenugar paw nuzawy kwaw ze'eg pape rehe imuapyk pyrer iwàptym pyrer peme. Napepuner kwaw ikwaw paw rehe. Aze peraha pape amo pape kwaw par pe nehe, — Emugeta nehe, aze peze izupe nehe, — Napuner kwaw ihe, ta'e uzewàptym pape a'e xe, i'i putar peme nehe. **12** Aze peze'eg pape kwaw par 'ym pe nehe. — Emugeta nehe, aze peze izupe nehe, — Nakwaw kwaw pape imugeta haw ihe, i'i putar peme nehe.
- 13** Zanezar uze'eg nezewe.
— Ko teko uze'eg ihewe uzuru pupe wà.
Umuume'u hekatu haw weme pupe wà. Wapy'a muite ihewi wà.
Teko wapurumu'e haw rupi zo hemuwete wà.
Xo ze'eg imuume'u wiwi haw zo ukwaw wà.
- 14** A'e rupi amupytuhegatu kar wi putar ko teko ihe wà nehe.
Azapo putar ma'e ikwaw pyr 'ym wainuinuromo nehe, azapo putar iaiw ma'e wainuinuromo nehe no. Ukwaw katu ma'e wà. Nezewe rehe we nupuner kwaw a'e ma'e imuume'u haw rehe wà nehe.
Nukwaw kwaw a'e ma'e heremiapo ràm wà nehe.
Teko ma'e tetea'u rehe imu'e pyrer nukwaw kwaw a'e wà nehe no, i'i Zanezar.
- 15** Aze teko umim wemiapo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi a'e wà nehe, uzepyk putar wanehe a'e nehe.
- Pepuhareko ipytunahy haw rehe ikatu 'ym ma'e iapo har pe wà nehe. Uze'eg nezewe wà.
— Ni amo nupuner kwaw zanerexakaw rehe wà. Ni amo nukwaw kwaw zaneremiapo wà, i'i waiko wà.
- 16** Pemono ikatu 'ym ma'e ikatu ma'e hekuzaromo.
Aipo ywyzuwa ikatu wera'u ima'ema'e har zapopo iapo har wi. Zapopo nuze'eg kwaw nezewe wapo arer pe.
— Naheapo kwaw pe ne, ni'i kwaw.
— Nerekwaw kwaw ma'e iapo haw, ni'i kwaw ywy'a wapo arer pe.
- Purupyro haw imuume'u haw**
- 17** Nan kwehe tete ka'aete uezapo putar ma'etymaw romo nehe.
Ma'etymaw uezapo wi putar ka'a romo wiko pà nehe.
- 18** A'e 'ar mehe iapyha 'ym ma'e wenu putar ze'eg a'e wà nehe. Amo umugeta a'e ze'eg pape iwàptym pyrer rehe har wà nehe, ze'eg imuapyk pyrer hexak pyr 'ym wà nehe.
Hehàpyhà 'ym ma'e uhem putar ipytunahy haw wi wà nehe. Upuner putar ma'e hexakaw rehe wà nehe.
- 19** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono putar turywete haw ma'e hereko 'ymar wanupe nehe.
Tupàn Ikatuahy Ma'e Izaew wazar umurywete kar putar hemetarer 'ym ma'e a'e wà nehe.
- 20** Ta'e Tupàn umumaw putar wemiaihu wanehe imunar ma'e a'e wà nehe xe.
Uzuka putar uzehe uze'eg zemueteahy ma'e a'e wà nehe.
Amo teko wanupe ikatu 'ym ma'e wemiapo ràm imuume'u har a'e wà nehe, ukàzym putar a'e wà nehe.
- 21** Tupàn umumaw putar amo rehe hemu'em ma'e wà nehe.
Umumaw putar tuwihaw wanupe hemu'em ma'e wà nehe no.

Aze amo hemu'em amo rehe
tuwihaw henataromo nehe, aze a'e
rupi tuwihaw omono kar amo ikatu
'ym ma'e iapo 'ymar zemunehew
paw pe nehe, Tupàn uzepyk putar
a'e hemu'em ma'e rehe nehe.

22 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, upyro
Àmàrààw ikatu 'ymaw wi imàno haw wi a'e.
Uze'eg iko teko Izaew izuapyapyr wanehe
kury.

— Heremaiihu nuzemumikahy
wi kwaw wà nehe.

Na'imaranugar pixik kwaw wà nehe.

23 Wexak putar heremapiro ràm
wamyter pe àràm wà nehe.
Hexak mehe umume'u putar herer
ikatu haw wà nehe.
— Ereiko Tupàn Ikatuhay Ma'e
Izaew wazar romo ne,
i'i putar ihewe wà nehe.
Ukyze putar ihewe hemuwete
katu pà nehe.

24 Na'e iranaiwu'u ma'e wiko putar ma'e
kwaw katu har romo wà nehe.
Heàmàtyry'ym arer
weruzar putar hepurumu'e haw wà
nehe no, i'i Tupàn uzeupe.

Zuta wanuwhawete wenoz upytywà àwàm

Ezit ywy rehe har wanupe

30 ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg nezewe.

— Pepuhareko hera'y'r
heàmàtyry'ymar pe wà nehe,
herazyr heàmàtyry'ymar pe
wà nehe no.

Nuze'eg kwaw ihewe ma'e
iapo 'ym mehe wà.

Uzapokatu uze'egaw amo wanehe
we herehe upuranu 'ym pà wà.

A'e ma'e iapo mehe omono'ono'og
wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e
wanereko amo wemiapo
kwer ikatu 'ym ma'e
i'aromo wà.

2 Zuta wanuwhawete oho Ezit ywy rehe
har wanupe
upytywà àwàm henoz pà wà.
Nupuranu kwaw herehe oho 'ym
mehe wà.

Uzeruzar wakàgaw rehe upyro
àwàm rehe wà.

3 Nur kwaw wapytywà àràm wà nehe.
Ur putar xo wamuzemumikahy
kar àràm nehe.

Naheta kwaw wapyro àràm nehe.
Heta putar wakàgaw i'ok àràm nehe.

4 Zuta wanuwhawete waze'eg heraha har
uhem oho Ezit rehe wà.
Uhem tawhu Zuwà pe wà.
Uhem tawhu An pe wà no.

5 Nezewe rehe we imaranugar
putar wà nehe,
ta'e Ezit ywy rehe har nupytywà
pixik kwaw wà nehe.
Ezit ywy rehe har umumaranugar
kar putar wà nehe. Wiko putar ikàg
'ym ma'e ài wà nehe, i'i Tupàn.

6 Na'aw Tupàn ze'eg zàwàruhu iriàw
zàwenugar kwarahy ihmaw awyze
har kutyr har wanehe har xe kury.

— Ze'eg heraha har wahaw ywy
ikatu 'ym ma'e oho waiko wà.
Zawaiw katu waho haw wanupe.

Heta zàwàruhu iriàw a'e pe wà, moz
wà no, mozuhu uwewe ma'e wà no.

Ze'eg heraha har weraha ma'e Ezit
wanuwhawete pe imono pyràm
wanereko zumen waku'az wà,
kawaru kupewa'a waku'az wà no.

Weraha a'e ma'e waiko amo
teko wanupe wà.

A'e teko nupuner kwaw wapytywà
haw rehe wà nehe.

7 Ezit nupytywà pixik kwaw wà nehe.
A'e rupi amono ko her Ezit
wanupe ihe kury.

— Mozuhu Ipuruzukaiw 'Ym Ma'e,
a'e wanupe, i'i Tupàn.

8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg wi ihewe.

- Emuapyk ko ze'eg ywyrapew
rehe nehe.
- Nezewe mehe ni amo numunàn
kwaw nehe.
- Amume'u putar heze'eg upaw pixik
'ym ma'e ràm teko wakutyr har
newe kury.
- 9** Wiko Tupàn heruzar 'ymar romo wà.
Hemu'em ma'e romo wanekon wà.
Na'ipurenu wer kwaw Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e iz'e'eg
rehe wà.
- 10** Pexak zo uzeapo ma'e ràm nehe,
i'i ma'e teko wanemigwaw 'ym
hexakar wanupe wà.
— Pemume'u zo ze'eg azeharomoete
har urewe nehe:
i'i Tupàn ze'eg imume'u har
wanupe wà.
— Pemume'u wyzài ma'e
uremurywete kar pà nehe:
i'i wanupe wà.
- 11** — Peho xe wi urewi ty wà,
i'i ahyahy wanupe wà. Pepytu'u
ureputupyk ire kury ty wà.
Pepytu'u Tupàn Ikatuahy Ma'e Izaew
wazar rehe peze'eg ire kury,
i'i wanupe wà.
- 12** A'e rupi Tupàn Ikatuahy Ma'e
Izaew wazar uze'eg nezewe
wemaihu wanupe.
— Naperuzar kwaw heze'eg.
Pezeruzar puruzuka haw rehe.
Pezeruzar temu'emaw rehe.
- 13** A'e penemiapo kwer werur putar
pemuaiw pàwàm peme nehe.
Aze pàrirogawaiha ikwaikwar
oho iko a'e,
na'arewahy u'ar putar ywy rehe a'e.
- 14** Aze ywy'a uzeka, xo ipegegwer
zo upyta.
Nezewegatete apumumaw kar
putar azeharomoete ihe nehe.
Ni pitài ywy'a ipehegwera'i
na'ikatu kwaw
tâtapyzgwer tata wi henuhemaw romo.
- Teko nupuner kwaw 'y henuhemaw
rehe ytyuzàmaw wi ipehegwer
pupe wà, i'i Tupàn.
- 15** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Zanezar a'e, Izaew wazar a'e, uze'eg
nezewe wemaihu wanupe a'e kury.
— Aze pezeywr ihewe nehe, aze
peàrogatu heremiapo ràm nehe,
apupyo putar ihe nehe.
Peàrogatu heremiapo ràm
herehe pezeruzar pà nehe.
A'e mehe amono putar
peàmàtyry'ymar waneityk
àwàm peme nehe.
Napepurapo wer kwaw heremiapo
putar haw rehe.
- 16** Peze'eg nezewe ihewe.
— Nan. Uruzeupir putar oroho
kawaru iàkwen ma'e waku'az nehe.
Nezewe uruhem putar
ureàmàtyry'ymar wanuwi nehe.
Na'urepyhyk kwaw wà nehe, peze.
Pezàwehem nehe, aze pepuner nehe.
Kawaru peàmàtyry'ymar waneimaw
uzànete wera'u peneimaw wanuwi wà.
- 17** Peàmàtyry'ym mehe xo pitài
peàmàtyry'ymar zo umuzàwehem
kar putar 1000 zauxiapekwer
penehe we har wà nehe.
5 Peàmàtyry'ymar pemuzàwehem
kar putar paw rupi a'e wà nehe.
Xo måràn penehe we arer zo
upyta putar wà nehe.
Upyta ma'e nuzawy kwaw pànuhu
tuwihiaw her hereko har i'yw
wytyr apyr har wà nehe, i'i Tupàn.
- Tupàn omono uze'egatu
wemaihu wanupe***
- 18** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e penàro
iko a'e, ta'e ipurapo wer ikatu ma'e rehe peme
xe. Pepuhareko a'e, ta'e ikatu ma'e iapo har
romo hekon a'e xe. Hehe uzeruzar ma'e
hurywete wà. **19** Teko Zeruzarez pe har wà,
Xiàw rehe har wà, pepytu'u putar pezai'o re
nehe. Penoz putar pepptywà àwàm nehe.

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pepuhareko putar nehe. Wenu putar peze'eg nehe. Pepitywà putar nehe. **20** Pemuahy kar putar nehe. Upurawar kar putar ma'erahy peme nehe no. Nezewe rehe we nuzeànim kwaw pewi nehe. Pemu'e har romo hekon. Hehe pepurexak wer mehe pexak putar nehe. **21** Aze pehem penape wi nehe, aze peawayze har kutyr peho nehe, aze peahur kutyr peho nehe, peinu putar Tupàn penaikweromo iz'eeg mehe nehe. — Na'law pe ikatu ma'e xe. Peata hupi nehe, i'i putar peme nehe. **22** Pepyhik putar tupàn a'u'a itaxig parat pupe iapeao pyrer pe wà nehe, wanagapaw itazu or pape zàwenugar pupe iwàiwàñ pyrer pe wà nehe no. Na'e peityk putar iaiw ma'e ài pe wà nehe. — Peho muite xe wi kury, peze putar wanupe nehe.

23 Ma'eàyz peko pe imuhàmuhàz mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umugyr kar putar àmàn nehe. Pepo'o putar temi'u tetea'u nehe. Heta tetea'u putar ka'api'i tapi'ak wanupe nehe. **24** Tapi'ak awa ywy heruwaruwakaw heraha har a'e wà, zumen a'e wà no, xo temi'u ikatuahy ma'e xa inuinuromo har u'u putar wà nehe. **25** Amo 'ar mehe pezuka putar peàmàtyry'ymar pe wà nehe. Peityk putar wanàpuztàtawamumaw pà wà nehe. A'e 'ar mehe 'y uwyrık putar ywytyr nànàñ ywytyruhu nànàñ wà nehe. **26** Tupàn umukatu wemiaihu wamuahy kar awer nehe. Umuke'e putar wemiaihu waperew wemiapo kwer nehe no. A'e 'ar mehe zahy uhyaape katu putar kwarahy ài nehe. Kwarahy uhyaape katu wera'u 7 haw uhyaape haw kwehe arer wi nehe. Pitái 'ar rehe ihyape katu haw nuzawy kwaw 7 'ar rehe ihyape katu awer nehe.

Tupàn uzepyk Axir ywy rehe har wanehe

27 Peme'e kury. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ur putar muite wi a'e nehe. A'e ae ur putar nehe. Wikwahy putar ur mehe tâtàxiner tetea'u ywàkun romo iapo pyrer pupe nehe. Tynhem putar wekwahy haw pupe uze'eg mehe nehe.

Ize'eg nuzawy kwaw tata
ma'erypy haw.

28 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ipurupy haw nuzawy kwaw 'y tyhu haw a'e. Uhem teko wa'az pe.

Teko weityk arozràñ iapirer wà.
Nezewegatete Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e weityk putar teko
ikatu 'ym ma'e arozràñ iapirer
ài a'e wà nehe.

Teko omono wamupytu'u kar haw
kawaru wazuru pupe wà.
Nezewegatete Tupàn omono putar
wamupytu'u kar haw zàwenugar
teko wazuru pupe nehe no.
Nezewe mehe weraha pe ikatu 'ym
ma'e rupi wà.

29 Pe zo napeiko kwaw wazàwe nehe.
Pezegar putar penurywete haw
rupi nehe.

Pemuzàg agwer zegar haw mynykaw
Tupàn imuwtete haw iapo
mehe pyhaw.

Teko ywytyr imonokatu pyrer rehe
uzeupir ma'e hurywete Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew
wapyro har ikàg ma'e imuwtete katu
haw pe oho mehe wà.

Amo upy uxi'äm wazeupir mehe wà.
Penurywete putar wazàwe nehe no.

30 Teko paw wenu putar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg
ikatuahy ma'e.

Wexak kar putar wekwahy haw
ipuruzukaiw ma'e wanupe nehe.

Heta putar tata hakuahy ma'e
wenataromo har paw hapy har nehe.
Heta putar 'y ywy ipykar nehe no.

Ywytyr ur putar àmàn inuromo nehe.
Ita tetea'u ukyr putar àmàn ài nehe.
Upir putar uzywà ikàg ma'e teko
wanehe uzepyk pà nehe.

31 Axir ywy rehe har ukyze tete wera'u
putar tuwe Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ize'eg henu mehe
wà nehe,
izepykaw hexak mehe wà nehe.

- 32** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umupu kar putar ma'e imupu pyr nehe. Umupu kar putar wioràwiràn nehe no. Na'e unupànupà putar Axir uwyrà pupe nehe. A'e ae uzàmàtyry'ym putar oho wà nehe.
- 33** Kwehe mehe Tupàn umuàgà'ym tatahu. Wapy putar Axir wanuwihawete ipupe a'e nehe. A'e tatahu ywykwaruhu iànàm ma'e ohoete ma'e pupe hin. Uhyk zepe'aw ukaz ma'e ràm. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ipytuhemaw a'e, nuzawy kwaw ywyku'i exopere her ma'e ukaz ma'e uwyrık ma'e a'e. Umunyk putar tata zepe'aw rehe nehe.

Ezit ywy rehe har nupuner kwaw wapytywà haw rehe

- 31** ¹ Pepuhareko Ezit pe upytywà àràm hekar har nehe. Uzeruzar teko kawaru tetea'u wanerekohar wanehe wà. Uzeruzar teko ywyramawa tetea'u wanerekohar wanehe wà no. Heta zauxiapekwer kawaru ku'az har ipuruzukaiwa ma'e a'e pe wà. Nuzeruzar kwaw Izaew wazar Ikatuahy Ma'e rehe wà. Nuenoz kwaw upytywà àwàm Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà.
- 2** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ukwaw katu ma'e a'e. Ukwaw iaiw paw imur kar haw. Tuweharupi uzapo wemimume'u kwer. A'e rupi wiko putar ikatu 'ym ma'e iapo har wàmàtyry'ymar romo nehe. Wiko putar teko amo teko iaiw ma'e wapytywà har wàmàtyry'ymar romo nehe.
- 3** Ezit ywy rehe har nuiko kwaw tupàn romo wà. Xo teko romo zo wanekon wà. Wanemaw kawaru wiko amogwer ma'ea'yur umàno ma'e ràm romo wà.

Nuiko kwaw tekwe umàno 'ym ma'e ràm romo wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e opo hupir mehe wanehe uzepyk mehe nehe, a'e paw umàno putar a'e 'ar mehe we wà nehe. Ezit ywy ikàg ma'e a'e, Zuta ywy ikàg 'ym ma'e a'e no. Mokoz u'ar putar umàno pà wà nehe.

Tupàn uzekaiw Zeruzarez tawhu rehe

- 4** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezeweh ihewe. — Zàwàruhu iriàw àràpuhàràn hawitu ma'e ipyhykar a'e, izuka har a'e, nukyze kwaw àràpuhàràn wamono'ogar wanur mehe a'e, wanehapukaz mehe a'e. Aze hetatetea'u wà, aze heiheihemahy wà, nezeweh rehe we nuzàn kwaw zàwàruhu a'e awa wanuwi wà. Nezewegatete ihe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e ihe no. Nakyze kwaw Xiàw ywytyr rehe heàmàtyry'ymar wakutyr hewezyw mehe nehe no.
- 5** Wiràmiri uwewe oho iko waity 'aromo hehe uzekaiw pà. Nezewegatete ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e azekaiw putar Zeruzarez tawhu rehe nehe. Apyro putar tawhu heàmàtyry'ymar wanuwi nehe. Apyro putar heremiaihu ihe wà nehe no, i'i Tupàn.

6 Teko Izaew wà, petyryk muite Tupàn wi. Pezemumikahy penemiapo kwer rehe izupe pezewyr pà nehe. **7** A'e 'ar mehe peityk putar tupàn a'ua'u itaxig parat pupe itazu or pupe iaapeao pyrer nehe. Xo ikatu 'ym ma'e zo uzapo kar peme wà. Peityk pe wà nehe.

- 8** Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury.

- Amo takihepuku weityk
putar Axir wà nehe.
Takihepuku uzuka putar wà nehe.
Teko nuiko kwaw a'e takihepuku
izar romo wà.
Uzàwehem putar zeàmàtyry'ymaw
wi wà nehe.
Wàmàtyry'ymar umuigo kar putar
kwàkwàmo uma'erekò e ma'e
romo imunehew pyrer wà nehe.
- 9** Tuwihawete uzàwehem putar
ukyze pà nehe.
Amogwer tuwihaw wezar putar
pànuhu tuwihawete her hereko har
wà nehe, ta'e tynehem putar ukyze
haw pupe wà nehe xe, i'i Tupàn.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umume'u a'e ma'e a'e.
Teko uzuka ma'ea'yr wanapy pà
ma'ea'yr hapy haw Zeruzarez
tawhu pe har pe wà.
Uzapò a'e ma'e Tupàn henataromo
a'e pe wà.

**Tuwihawete upureruze'egatu putar
ukatu haw rupi nehe**

- 32**¹ Ur putar amo 'ar nehe.
A'e 'ar mehe amo tuwihawete
upureruze'egatu putar ukatu
haw rupi nehe.
Tuwihaw upureruze'eg putar
umunaru 'ym pà wà nehe.
- 2** A'e paw uzekaiw putar teko
wanehe wà nehe.
Nuzawy kwaw ywytuaiw wi
àmànuhu wi purupykaw wà nehe.
Nuzawy kwaw yrykawhu ywy
uxinig ma'e rupi uwyrkyk ma'e
wà nehe.
Nuzawy kwaw itahu i'ágaw
ywyxiguhi rehe har wà nehe.
- 3** Na'e teko paw upuner ma'e hexak
katu wi haw rehe wà nehe.
Wenu katu wi ma'e paw wà nehe no.
- 4** Wiko putar ma'e kwaw katu har
romo wà nehe. Ukwaw katu
putar ma'e wà nehe.

Upuner ma'e kwaw katu har ài
uze'egaw rehe wà nehe. Uze'egatu
putar wà nehe. A'e rupi teko
ukwaw putar waze'eg wà nehe.

- 5** — Hemu'em ma'e ikatuahy a'e wà,
ni'i kwaw teko wà.

— Imunar ma'e ikatuahy a'e wà,
ni'i kwaw teko wà.

- 6** Hemu'em ma'e umume'u
temu'emaw a'e.

Tuweharupi ima'enukwaw wemiapo
ràm iaiw ma'e rehe.

Hemu'em Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e rehe no.

Uzapò ma'e Tupàn pe iro
ma'e oho iko.

Nomono kwaw temi'u ima'uhez
ma'e wanupe.

Nomono kwaw 'y iziwez
ma'e wanupe a'e no.

- 7** Imunar ma'e imunar a'e.

Umume'u temu'emaw amo
wama'e ipyro pà.

Aze teko nuzapo kwaw ikatu 'ym
ma'e wà, nezewi rehe we imunar
wama'e rehe.

- 8** Ikatu ma'e ima'enukwaw ikatu
ma'e wemiapo ràm rehe.

Hemiapo ikatu paw rupi.

**Kuzàgwer Zeruzarez pe har
wanehe ze'egaw**

- 9** Kuzà uma'erekò 'ym ma'e wà,
pezeapaka heze'eg rehe nehe:
Peme'egatu nehe, kuzà ma'e rehe
uzekaiw 'ym ma'e wà.

- 10** Pemumaw putar pitái kwarahy
amogwemogwer 'ar wamumaw
pà nehe. Na'e pepuraraw putar
ma'erahy pezemumikahy pà nehe,
ta'e naheta kwall uwà ipo'o haw a'e
'ar mehe nehe xe.

- 11** Ko 'ar rehe peiko ma'e rehe
pezekaiw 'ym pà.

Peryryryryz nehe kury,
pezemumikahy nehe kury.
Penuhem penopoz nehe.

- Pemunehew pàn iànàm ma'e
ma'eryru iapo pyr nehe.
- 12** Pekwar pepuxi'a rehe pezemumikahy
haw hexak kar pà nehe.
Pezai'o nehe, ta'e zauxiapekwer
umuaiw ywy ikatu kwer wà xe.
Umumaw uwà tyw i'a katu
kwer wà no.
- 13** Xu hezuz putar ka'a rehe we
heremaihu waiwy rehe nehe.
Pezai'o tawhu hurywete ma'e
kwer rehe nehe.
Pezai'o tàpuz teko hurywete ma'e
pupe tynehem ma'e kwer rehe nehe.
- 14** Naheta kwaw teko tuwihawete
hàpuzuhu pupe wà nehe. Naheta
kwaw teko tawhu pupe wà nehe.
Tàputztàt uzeapo putar ywy ikaika
pyrer wytyr romo uezapo ma'e
kwer romo nehe.
Zumen hehaite ma'e wiko putar a'e
pe wà nehe. Ni amo nomono kar
kwaw a'e wi wà nehe.
Àràpuhàràn u'u putar ka'api'i a'e
pe wà nehe no.

Uhem 'ar ikatu ma'e kury

- 15** Tupàn uzakook putar wekwe
zanerehe 'y ài nehe.
A'e 'ar mehe ywyxiguhu uezapo
putar ma'etymaw romo ywy
katu romo nehe.
Ma'e itym pyrer umuezuz kar
wera'u putar temi'u nehe.
- 16** Ko ywy nànàn heta putar katu
haw nehe.
Teko paw uzapo putar ikatu
ma'e wà nehe.
- 17** Teko waneko haw ikatu putar nehe.
A'e rupi naheta kwaw
zeàmàtyry'ymaw nehe. Teko wiko
putar uzeàmàtyry'ym 'ym pà wà nehe.
Zauxiapekwer amo ywy rehe har nur
pixik kwaw ko ywy rehe har
waàmàtyry'ym pà wà nehe.
Waneko haw ikatu putar
tuweharupi nehe.

- 18** Heremaihu wiko putar ywy ikatu
ma'e rehe ukyze 'ym pà wà nehe.
Paw rupi wiko putar uzeàmàtyry'ym
'ym pà wà nehe. Wiko putar wàpuz
me ukyze 'ym pà wà nehe.
- 19** (Ita tetea'u ukir putar àmàn ài ka'aete
imumaw pà nehe.
Umumaw putar tawhu nehe no.)
- 20** Penurywete paw rupi nehe.
Heta tetea'u putar 'y penemitygwer
pe nehe.
Heta tetea'u putar ka'api'i peneimaw
zumen wanupe nehe, tapi'ak
wanupe nehe no.

Tupàn upyro wemiaihu a'e wà

- 33** ¹ Ezemumikahy nehe,
puràmàtyry'ymar purumumaw
ma'e. Ni amo nanezuka pixik
kwaw wà.
Ezemumikahy nehe, umyrypar zuka
har. Ni amo nemyrypar nanezuka
pixik kwaw wà.
Nepuruzuka re nehe, ma'e imumaw
ire nehe, nemumaw putar amo nehe.
Nemyrypar izuka re amo nemyrypar
nezuka putar a'e nehe.

- 2** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
urepuhareko pe nehe.
Uruàro ureptyywà àwàm ure.
Eiko urerehe uzekaiw ma'e romo
tuweharupi nehe.
Eiko urepyro har romo 'ar zawaiw
katu ma'e rehe nehe.
- 3** Teko uzáwehem neze'eg wànoànog
ma'e henu mehe wà.
Azeerezapo ma'e, teko ywy nànànar
uhàuhàz putar wà nehe.
- 4** Waàmàtyry'ymar uhàuhàz tukur
ywàkun ài uzemono'og ma'e
wahàz haw ài wà.
Weraha uma'e paw uezupi
uzàn mehe wà.
- 5** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e,
tuwihaw zàwe hekon a'e.
Wiko ywate.

- Umynehem putar Xiàw ukatu haw pupe nehe, ma'e rehe umunar 'ymaw pupe wemu'em 'ymaw pupe nehe.
- 6 Umuiço kar putar wemiaihu teko ukatu haw rehe wà nehe.
- Upyro tuwe a'e wà nehe. Ukwaw kar putar tuwe ma'e wanupe nehe.
- Ukwaw katu putar a'e wà nehe.
- Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi wakyze haw nuzawy kwaw temetarer tetea'u teko wanupe.
- 7 Zauxiapekwer ipuruzukaiw ma'e uzai'o nahu rupi uzemumikahy pà wà.
- Tuwihaw amo ywy rehe har zeämätyry'ym 'ymaw hekar har uzai'oahy wà.
- 8 Naheta kwaw teko pe rupi wà.
- Ni amo nuwata kwaw pe rupi wà.
- Tuwihaw uhaw uze'egaw amo wanehe iapo katu pyrer wà.
- Upytu'u wemiapo ràm imume'u awer rupi ma'e iapo re wà.
- Ni amo numuwete kwaw amo wà.
- 9 A'e ywy rehe har umumaw ywy ikatu haw hereko wà. Iaiw oho iko.
- Ywyra ywytyr rehe har Irimano ywy rehe har uxinig a'e.
- Ywyàpyznaw Xarom her ma'e uzeapo ywyxiguhi romo.
- Màxà ywy rehe Karamew ywytyr rehe ywyra u'ar wanuwer wà.

Tupàn uze'eg teko ywy nàñànar wanupe

10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg teko ywy nàñànar wanupe.

— Azapo putar ma'e ihe nehe kury.

Aexak kar putar hekàgaw nehe.

Aexak kar putar hehua'u haw nehe.

11 Penemiapo kwer hekuzar wera'i kalaxingi ma'e wi.

Penemiapo ràm imume'u pyr nuzawy kwaw ity heityk pyrer.

Azupy tata ài wamumaw pa wanapy pà nehe.

12 Peiko putar tâtàpyzgwer romo nehe.

- Pekaz putar xu tata pupe heityk pyrer ài nehe.
- 13 Pe paw rupi pe, muite har wà, muite 'ymar wà no, peinu heremiacapo kwer imume'u haw nehe.
- Pekwaw hekàgaw nehe, i'i Tupàn.
- 14 Xiàw rehe ikatu 'ym ma'e iapo har uryryryryz ukyze haw rehe wà.
- Ukyze tete wera'u mehe upuranu wà.
- Mo upuner a'e tata purapy ma'e huwake weko haw rehe wà.
- Mo upuner tata ikaz re upytu'u 'ym ma'e huwake weko haw rehe wà, i'i wà.
- 15 Xo ikatu ma'e iapo har upuner wà.
- Xo ze'eg azeharomoete har imume'u har upuner wà.
- Aze amo imunar ikàg 'ym ma'e wanemetarer rehe a'e nehe, aze a'e rupi wiko hemetarer katu ma'e romo nehe, nupuner kwaw a'e tata huwake weko haw rehe nehe.
- Aze amo upyhyk temetarer tuwihaw wanenataromo wemu'emaw hekuzaromo nehe, nupuner kwaw nehe.
- Aze amo uzemono'og puruzuka ma'e wanehe we nehe, nupuner kwaw nehe.
- Aze ipurapo wer ikatu 'ym ma'e rehe amo wanehe we nehe, nupuner kwaw nehe.
- 16 Agwer ma'e iapo 'ymar wiko katu putar nehe.
- Wapuztàtì ita iapo pyrer pupe wexak putar uzepyro àwàm nehe.
- Heta putar hemi'u ràm izupe tuweharupi nehe.
- Uhyk putar 'y izupe tuweharupi nehe no.
- ### *Tupàn hemiaihu wàro upytwà haw wà*
- 17 Pexak wi putar amo tuwihawete ikàg ma'e ipuràg ma'e nehe.
- Weruze'eg putar ywy uhua'u ma'e rehe har wà nehe.

- 18** Pema'enukwaw putar pekyze awer kwehe mehe arer rehe nehe, na'e pepuranu putar nehe.
— Kwehe mehe tuwihaw upyhyk temetarer tetea'u zanewi a'e wà. Ma'e pe wanekon ko 'ar rehe wà kury.
— Pemur penemetarer ikurer urewe tuweharupi nehe, i'l zanewe wà. Ma'e pe wanon wà.
Wiko zaneràpuztà ita iapo pyrer wazar romo wà. Ma'e pe wanekon wà kury, peze putar nehe.
- 19** Napexak pixik kwaw a'e teko wiko wera'u ma'e pe wà nehe.
Napexak pixik kwaw a'e teko amo ze'eg penemigwaw 'ym rupi uze'eg ma'e pe wà nehe.
Zawaiw katu waze'eg.
Ni amo nuenu katu kwaw wà.
- 20** Pexak Xiàw tawhu zanepynykawhu iapo awer nehe.
Zeruzarez uzeapo putar tawhu ikàg ma'e romo nehe. Zauxiapekwer nuixe pixik kwaw ipupe wà nehe.
Pema'enukwaw amo tàpuzràn ikàg ma'e rehe nehe. Teko nupuner kwaw imunyrykaw rehe henaw wi wà. Zeruzarez nuzawy kwaw a'e tàpuzràn nehe.
Teko no'ok kwaw izyta wà nehe.
Teko nomonohok kwaw ihàm wà nehe.
- 21** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko putar zanepyr a'e pe nehe. Zanezar ikàg Ma'e Ipuràg Ma'e romo hekon a'e.
Heta putar yrykawhu Zeruzarez pe nehe. Heta putar yrykaw tetea'u Zeruzarez pe nehe no.
Zaneàmàtyry'ymar nueruata pixik kwaw ukantu pànuhu ywytu ipyhykar hereko har a'e yrykaw rupi wà nehe.
Wakanuhu noho kwaw a'e yrykawhu rupi wà nehe.
- 22-23** A'e kanuhu wahàm uzekwaraw wà. Izyta pànuhu heru'amar nu'agatu kwaw a'e.

- A'e rupi nupuner kwaw pànuhu imuzaiko haw rehe wà.
A'e rupi xipyhyk putar zaneàmàtyry'ymar wanemetarer paw rupi zane nehe.
Xipyhyk putar wama'e paw rupi nehe no. Heta tetea'u wanemetarer.
Te wata 'ym ma'e upuner putar ikurera'i ipyhykaw rehe wà nehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko zanereruze'egar romo a'e.
A'e ae zanereruze'eg a'e.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko zaneruwhawete romo.
A'e ae zanepyro putar nehe.
- 24** Ni amo Zeruzarez pe har na'ima'eahy kwaw wà nehe.
Tupàn umunàn putar teko wanemiano kwer ikatu 'ym ma'e paw nehe no.

Tupàn uzepyk teko ywy nàñànar wanehe

- 34** ¹ Teko ywy nàñànar wà, pezur pezeapyaka pà nehe.
Teko wà, pezemono'og ko ma'e rehe peme'egatu pà nehe.
Tuwe ywy nàñàn wiko ma'e wenu katu ko ma'e wà nehe.
- 2** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wikwahy ywy nàñàn a'e.
Wikwahy zauxiapekwer ywy nàñànar wanupe upaw rupi a'e.
Umume'u wazuka àwàm kwez kury.
Umume'u wamumaw pàwàm kwez kury.
- 3** Umàno ma'e kwer upyta putar u'ar awer pe wà nehe.
Inem wà. Wanemahy haw uhàuhàz putar taw nàñ nehe.
Wanuwykwer uwryyk putar ywytyruhu wanuwi nehe.
- 4** Tupàn umumaw putar kwarahy nehe, zahy nehe no, zahytata wà nehe no.
Ywak uzemàzemàn putar pape huwer ài nehe.
Huwer u'ar uwà 'yw wi wà.
Huwer u'ar pi 'yw wi wà.

- Nezewegatete zahytata paw
u'ar putar ywak wi nehe.
- 5 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umuàg'ym utakihepuku ywate kury.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umume'u teko Enom izuapyapyr
wanumaw pàwàm a'e.
Uzuka putar Enom izuapyapyr
utakihepuku pupe nehe.
- 6 Aze teko uzuka àràpuhàràn hawitu
ma'e Tupàn henataromo wà, aze
uzuka àràpuhàrànete henataromo wà,
wanuwykwer a'e, wakawer a'e no,
upyk watakihe a'e wà.
Nezewegatete Enom wanuwykwer
upyk putar Tupàn itakihepuku nehe.
Wakawer upyk putar itakihepuku
nehe no,
Mozira tawhu pe wazuka mehe
nehe no.
- 7 Uzuka putar tapi'ak hehaite ma'e a'e
teko wanehe we wà nehe no.
Uzuka putar tapi'aka'y'r kuzà wà
nehe. Uzuka putar tapi'aka'y'r awa
wà nehe no.
Wanuwykwer umuàkym putar
yw'y ài nehe.
Wakawer upyk putar ywy nehe no.
- 8 A'e 'ar uezapo putar Tupàn izepykaw
'ar mehe nehe.
A'e 'ar mehe uezepyk putar Xiàw
iàmàtyry'ymar wanehe wanemiano
kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo
nehe.
- 9 Yrykawhu Enom ywy reh har uezapo
putar iraity zàwenugar romo wà nehe.
Ywy uezapo putar ywyku'i expore
her ma'e romo nehe.
Ywy paw ukaz putar iraity
zàwenugar ài nehe.
- 10 A'e tata nuwew pixik kwaw nehe.
Hàtàxiner nupytu'u pixik kwaw
uezupir ire nehe.
Iaiw putar a'e ywy nehe.
Nupaw kwaw iaiw paw izuwi nehe.
Ni amo noho kwaw a'e pe wà nehe.
- 11 Pypy wà nehe, zàpuun wà nehe no,
wiko putar a'e ywy izar romo wà
nehe.
Uzapò putar waity a'e ywy nànà
wà nehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umuigo kar putar a'e ywy
teko heta 'ymaw romo nehe, tuwhiaw
heta 'ymaw romo nehe.
Izypy mehe ywy iapo mehe naheta
kwaw teko a'e ywy reh. Iahykaw
reh nuzawy kwaw izypy mehe
arer nehe.
- 12 Enom izuapyapyr nuwereko kwaw
awa uwihawete romo wà nehe.
Naheta kwaw tuwhiaw a'e pe wà nehe.
- 13 Xu 'yw hezuz putar teko hemetarer
katu ma'e wanàpuzuhu wapupe nehe.
Ka'a uezapo putar tåpuztåtå wazar
romo nehe no.
Awara oho putar Enom ywy reh
wiko pà wà nehe. Wiranu oho putar
a'e ywy reh wiko pà wà nehe no.
- 14 Marakaza wà nehe, amo miar wà
nehe no, wiko putar a'e pe wà nehe.
Tekwe ikatu 'ym ma'e uhapukaz
putar uezupeupe a'e pe wà nehe.
Kuzà ipaze ma'e ywyxiguhu reh har
pyhaw uzexak kar ma'e wexak
putar upytu'u àwàm a'e pe nehe no.
- 15 Pypy uzapo putar waity a'e
pe wà nehe.
Upi'amomor putar wà nehe.
Ukwaku putar wà nehe.
Upyk putar umemyr upepo
pupe wà nehe.
Apitaw uzemono'og putar a'e
pe wà nehe no.
Pitàitåigatu uzemono'og putar uzehe
we har wainuromo wà nehe.
- 16 Pekar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ipape nehe. Pemugeta nehe:
Ma'ea'y'r xe heremimume'u kwer
paw wiko putar a'e pe wà nehe.
Upaw rupi wiko putar a'e pe uzehe
we har wainuromo wà nehe,

- ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umuigo kar putar a'e pe wà nehe xe.
Hekwe omono'og putar a'e miar a'e
ma'ea'yìr paw a'e pe wà nehe.
- 17** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umuza'aza'ak Enom iziwì kwer
a'e miar wanupe
ipegegwer imonomonò
pà pitàitâigatu nehe.
A'e pe umumaw putar kwarahy
tetea'u wiko pà wà nehe.
Nupytu'u kwaw a'e pe wiko re wà nehe.
- Zeruzarez tawhu pe har
wanurywete àwam*
- 35** ¹ Ywyxiguhu hurywete putar nehe.
Ma'eputyr hezuz putar ywy
uxinig ma'e kwer rehe nehe.
- ² Ywyxiguhu ma'eputyr pupe tynehem
mehe uzegar putar urywete haw
rupi nehe.
Tupàn umupuràg eteahy kar putar
ywytyruhu Irimano ywy rehe har
ài nehe.
Ma'e itym pyrer hezuz katu i'a katu
Karamew ywytyr rehe,
Xarom ywyàpyznaw rehe no.
Nezewegatete ma'e itym pyrer
hezuz katu putar nehe. I'a katu
putar a'e ywyxiguhu rehe nehe no.
Teko paw wexak putar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ikàgaw wà
nehe. Wexak putar ipuràg eteahy
haw wà nehe no.
Wexak putar Zanezar uhua'u
haw wà nehe.
- ³ Pemukàg pepo ikene'o ma'e nehe.
Pemukàg pepenàràg ikàg 'ym
ma'e nehe no.
- ⁴ Peze'eg nezewe uzemumikahy
ma'e wanupe nehe.
— Pekyze zo nehe. Penurywete nehe,
ta'e Tupàn Zanezar wiko xe a'e xe.
Ur zanepyro pà a'e.
Ur zaneàmàtyry'ymar wanehe uzepyk
pà no, peze wanupe nehe.
- 5** Na'e hehàpyhà 'ym ma'e wexak
putar wà nehe.
Iapyha 'ym ma'e wenu putar
a'e wà nehe no.
- 6** Wata 'ym ma'e oopoopor putar wà
nehe. Upynyk putar wà nehe no.
Uze'eg 'ym ma'e uzegar putar
urywete haw rupi wà nehe.
Ytyzùzàmaw upupur putar
ywyxiguhu rehe wà nehe.
Yrykawhu uwyrlyk putar ywy uxinig
ma'e kwer rupi wà nehe no.
- 7** Ywyxig ywyxiguhu rehe har
hakuahy ma'e uezapo putar
ypawhu romo nehe.
Heta tetea'u putar ytyzùzàmaw ywy
uxinig ma'e kwer rehe wà nehe.
Xo amo miar zo wiko a'e pe
ko 'ar rehe wà.
A'e ywyxig rehe hezuz putar
wywàràn a'e nehe. Hezuz putar
ka'api'i popok a'e pe a'e nehe no.
A'e ywy iàkym wewer putar nehe.
- 8** Heta putar pe a'e pe nehe.
— Ikatuahy haw, i'i putar teko a'e
pe henoz pà wà nehe.
Ikatu 'ym ma'e nuwata kwaw a'e
pe rupi wà nehe.
Tupàn hemiaihu wiko a'e pe
izar romo wà.
Te ma'e ikwaw katu 'ymar upuner
putar hupi wata haw rehe
uzèàmim 'ym pà wà nehe.
- 9** Naheta kwaw zàwàruhu iriàw
a'e pe rupi wà nehe.
Miar nuwata kwaw oho hupi
wà nehe.
Xo ipyro pyrer zo wata putar
hupi wà nehe.
- 10** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
hemipyro kwer uzewyr putar
weko haw pe wà nehe.
Uzewyr putar Zeruzarez pe uzegar
pà wà nehe.
Wiko putar a'e pe tuweharupi
urywete romo wà nehe.

Turywete haw nehe, zemumikahy 'ymaw nehe, wainuinuromo wanuz tuweharupi wà nehe.

Naheta kwaw zemumikahy haw a'e pe nehe. Teko nuzai'o kwaw a'e pe wà nehe.

Axir ywy rehe har ipuràmàtyry'ym wer

Zeruzarez pe har wanehe

36 ¹Eziki Zuta ywy rehe har wanuwhiwete romo heko mehe 14 haw kwarahy mehe, Xenakeriw Axir ywy rehe har wanuwhiwete uzàmàtyry'ym tawhu Zuta ywy rehe har pàrirogawaiha hereko har paw oho a'e wà kury. Upyhyk waneityk pà paw rupi wà. ²A'e re Ariki tawhu pe wiko mehe omono kar zauxiapekwer wanuwhiwet Zeruzarez pe a'e kury. Omono kar zauxiapekwer tetea'u hupi wà no. — Epytu'u ureàmàtyry'ym ire nehe, ere tuwhiwete Zeruzarez pe har pe nehe, i'i Xenakeriw tuwhiw pe. Tuwhiw umupytu'u kar wemiruze'eg zauxiapekwer wà, pe pàn imupinaw heta haw pe wà. Yrykaw ypaw tyrapyr har wi 'y herur har uwypyryk a'e pe huwake a'e. ³Na'iruz Zuta wanuwhiwet uhem tawhu wi huwàxi pà wà kury. Na'aw a'e awa waner xe wà: Eriaki Iwki ta'yur tuwhiwete hàpuzuhu rehe uzekaiw ma'e, Xemina tuwhiwete ze'eg pape rehe imuapykar, Zuwa Azap ta'yur tuwhiwete hemiapo kwer imume'u har. ⁴Tuwhiw Axir parer uze'eg wanupe.

— Peraha ko Axir wanuwhiwete ikàg ma'e ize'eg nehe, penuwhiwete Eziki pe nehe. — Mo rehe erezeruar iko. ⁵Aipo pez'egaw ikàg wera'u hekàgaw wi. Aipo pekwaw wera'u zeàmàtyry'ymawhu ihewi. Mo pepetywà putar Axir wanuwhiwete iàmàtyry'ym mehe nehe. ⁶Pezeruzar Ezit ywy rehe har wanehe. — Urepetywà putar a'e wà nehe, peze ihewe. Awa nueraha kwaw kàn uiwyra pokokaw romo. Open putar ipo ikutuk pà nehe. Nezewegatete Parao Ezit wanuwhiwete wiko putar peme aze pezeruzar hehe nehe. Na'ikàg kwaw a'e.

Uzewyr putar pekutyr nehe. ⁷— Uruzeruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar rehe, aipo peze putar ihewe nehe. — Peityk amogwer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuweste haw paw nehe. Ximuwete Tupàn pitài ma'e'yr happy haw rehe nehe, i'i Eziki teko Zuta ywy rehe har wanupe kwehe mehe. Weityk amogwer ma'e'yr happy haw wamumaw pà wà. Weityk amogwer tupàn a'u'u wamuwete haw wamumaw pà wà no. ⁸Azapokatu putar heze'egaw penehe we tuwhiwete her rehe nehe kury. Aze erepuner 2.000 zauxiapekwer wamono'ogaw rehe nehe, amono putar 2.000 kawaru peme ihe nehe no. ⁹Napepuner kwaw Axir wanuwhiw ikàg 'ym ma'e heitykaw rehe. Nezewe rehe we peàro ywyramawa Ezit wanemimur kàràm peiko. Peàro zauxiapekwer kawaru ku'az har Ezit wanemimur kàràm pe wà no. ¹⁰— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e napepytywà kwaw ureywy heityk mehe a'e, peze ihewe. A'e ae hemur kar xe peàmàtyry'ym pà peneityk pà a'e, i'i wanupe.

¹¹Na'e a'e na'iruz awa Eriaki, Xemina, Zuwa her ma'e uze'eg a'e tuwhiw pe wà kury.

— Urezar, eze'eg Aram waze'eg rupi nehe. Urukaw waze'eg ure. Eze'eg zo Emerew waze'eg rupi nehe, ta'e teko pàrirogawaiha apyr har paw uzeapyaka waiko wà xe.

¹²Uwazar waze'eg wanupe.

— Tuwhiwete nahemuze'eg kar kwaw xo peme zo a'e, xo penuwhiwete pe zo a'e no. Nan. Aze'eg iteko teko pàrirogaw aiha apyr wapyk ma'e wanupe no. Nan kwehe tete u'u putar wepxui kwer wà nehe. Ui'u putar uty pupe wà nehe no. Pe'u putar penepuxi kwer wazàwegatete nehe no, i'i wanupe.

¹³Na'e upu'äm uhapukaz pà Emerew waze'eg rupi kury.

— Peinu Axir wanuwhiwete ikàg ma'e peme ize'eg awer nehe kury. ¹⁴Nezewe i'i iko peme. — Tuwe Eziki nahemu'em kwaw peme nehe. Nupuner kwaw pepyro haw rehe a'e nehe. ¹⁵Tuwe napemuzeruzar kar kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe nehe.

— Tupàn zanepyro putar nehe, peze zo pezeupe nehe. — Tupàn nuityk kar kwaw tawhu zanereko haw Axir wanupe nehe, peze zo pezeupe nehe. **16** Pezekaiw zo Ezeki rehe nehe. — Pehem tawhu wi pezemono pà ihewe nehe, i'i heruwhiwete peme. — Pe'u putar uwà penemitygwer nehe, i'i peme. — Pe'u putar pi penemitygwer nehe no. Pei'u putar 'zyzywar peneko awer pe har pupe nehe no, i'i peme. **17** Tuwhiwete peneraha putar amo ywy peywy zàwenugár pe nehe. Heta uwà tyw a'e ywy rehe. Heta win no. Heta arozràn typy'ak iapo pyr no. Pe'u ma'e peko parer ko 'ar rehe. Tuwhiwete iziyw rehe pehem mehe pe'u putar a'e pe har nehe. **18** Pemuwemu'em kar zo Ezeki pezeupe nehe. — Tupàn pepyro putar nehe, i'i mua'u peme. — Aipo tupàn amo ae ywy rehe har upuner wemiaihu wapyro haw rehe Axir wanuwhiwete wi wà. Nan. **19** Ma'e pe hekon tupàn ua'u Amat wazar kury. Ma'e pe hekon Arapaz wazar. Ma'e pe wanekon Xeparai wazar tupàn ua'u wà. Aipo upyro umuwete har ihewi wà. **20** Ma'e 'ar mehe tupàn a'e ywy paw wazar upyro umuwete har ureruwhiwete wi wà. Nupuner kwaw wà. Hezar weityk wazar paw rupi a'e wà. A'e rupi apuranu penehe kury. Aipo Tupàn pezar upuner Zeruzarez ipyro haw rehe heruwhiwete wi nehe. Nupuner kwaw nehe, i'i a'e tuwhiwet a'e na'iruz Ezeki ze'eg herur har wanupe.

21 Teko nuze'eg kwaw ize'eg henu mehe wà, ta'e Ezeki numuze'eg kar kwaw a'e wà xe. Ni pitái ze'eg numume'u kwaw wà. **22** Na'e a'e na'iruz awa umu'i ukamir wà kury, uzemumikahy haw hexak kar pà wà kury. Oho tuwhiwete Ezeki pe a'e tuwhiwete ize'eg awer imume'u pà izupe wà kury.

Tuwhiwete wenoz Izai pureruze'egaw izupe a'e kury

37 **1** Tuwhiwete Ezeki wenu ize'eg awer imume'u mehe, Umu'i ukamir a'e no. Umunehew pàn iànamà ma'e ma'eryru iapo pyr uzehe no. Oho Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ràpuzuhu pe kury. **2** Uze'eg amo

awa wanupe: Eriaki wàpuzuhu rehe uzekaiw ma'e pe, Xemina tuwhiwete ze'eg pape rehe imuapykar pe no, xaxeto tua'uhez wera'u ma'e wanupe no. — Peze'eg peho Tupàn ze'eg imume'u har Izai Amoz ta'y her ma'e pe nehe, i'i wanupe. A'e awa umunehew pàn iànamà ma'e uzehe a'e wà no. **3** — Pemume'u ko ze'eg peho Izai pe nehe, i'i wanupe. — Kutàri uzeapo putar 'ar ma'erahy ipuraraw paw a'e nehe. Uzepyk waiko zanerehe wà. Zanemaranugar. Zaiko kuza imemyrahya ma'e ikàg 'ym ma'e ài. Nupuner kwaw umemyr heitykaw rehe. **4** Axir wanuwhiwete umur kar zauxiapékwer wanuwhiwet zanewe Tupàn Wiko Ma'e rehe imuze'eg zemueteahy kar pà izupe. Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wenu ize'eg zemueteahy haw nehe. Eze'eg Tupàn pe teko zaneanàm wikuwe wiwi ma'e wanehe nehe, ere izupe nehe, i'i tuwhiwete a'e awa wanupe.

5 Izai wenu Ezeki ze'eg awer imume'u mehe a'e. **6** Omono kar ko ize'eg awer iwazar haw tuwhiwete pe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kwez nezewe newe kury. Tuwe Axir nanemukuhemahy kwaw wà nehe. Uze'eg nezewe newe wà. — Tupàn nupuner kwaw pepyro haw rehe, i'i peme wà. Pezekaiw zo ize'eg rehe nehe. **7** Tupàn wenu kar putar amo ze'eg Axir wanuwhiwete pe nehe. Henu mehe uzewyr putar weko haw pe nehe. Tupàn uzuka kar putar Axir wanuwhiwete a'e pe nehe, peze Ezeki pe nehe, i'i Izai awa wanupe.

Axir ywy rehe har ipuràmàtyry'ym wer wi Zeruzarez pe har wanehe wà

8 Axir wanuwhiwete weraha zauxiapékwer Araki tawhu wi Irimina tawhu iàmàtyry'ym pà wà. Tuwhiwet ize'eg heraha har ukwaw iho awer. A'e rupi oho Irimina pe izupe uze'eg pà. **9** Amo uze'eg Axir wanuwhiwete pe wà. — Zauxiapékwer Ezit rehe har ur waiko neàmàtyry'ym pà wà. Xirak Exio parer wiko wanuwhiwet romo, i'i izupe wà. A'e rupi omono kar uze'eg pape rehe

imuapyk pyrer Ezeki Zuta wanuwhawete pe kury. **10** Nezewe i'l a'e pape. — Tupàn nezar neremiruzar a'e, umume'u Zeruzarez hepo pe i'ar 'ym àwàm newe a'e. Hemu'em iko newe. Ezeruzar zo iz'e'eg rehe nehe. **11** Aze hepurumumaw wer amo ywy rehe ihe, azapo kar iaiw ma'e a'e ywy rehe har wanupe ihe. Aipo amo umume'u heremipa kwer newe wà. Aipo erepuner hepo wi nehem rehe nehe. **12** Heipy umumaw tawhu wà. Na'aw tawhu waner xe wà: Kozà, Àrà, Hezep. Uzuka teko En ywy rehe har Teraxa pe wiko ma'e wà no. Ni amo tupàn a'e teko wazar nupuner kwaw wapyro haw rehe wà. **13** Nema'enukwaw wanuwhawete wanehe. Hamat pe har wanuwhawete, Arapaz pe har wanuwhawete, Xepawai pe har wanuwhawete, Ena pe har wanuwhawete. Iwa pe har wanuwhawete, ma'e pe wanekon ko 'ar rehe wà kury. Azuka paw ihe wà, i'i upape Ezeki pe imono kar pà.

14 Heraha har weraha Ezeki pe. Umugeta a'e. Na'e oho Tupàn Hàpuzuhu pe. Omono a'e pape a'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo kury. **15** Uze'eg nezewe Tupàn pe kury:

16— O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar Ìkàg Wera'u ma'e. Ereapyk in nerewan rehe. Kerumin wa'romo hin. Xo ne zo ereiko Tupàn urezar romo. Ereiko tuwhiw ywy nànànar waneruze'gar romo. Erezapo ywak. Erezapo ywy no. **17** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Eme'e urewe uzeapo ma'e rehe nehe. Einu Xenakeriw iz'e'eg nehe. Uze'eg zemueteahy iko nerehe. Tupàn wikuwe ma'e romo ereiko. **18** Ure paw urukwaw ko ma'e, O Tupàn. Axir wanuwhawete umumaw tuwhiwete tete'a'u wà. Umuaiw tuwe waiwy wà. **19** Umuonyk tata watupàn a'ua'u wanehe wanapy pà wà no. Nuiko kwaw tupànete romo wà. Tupàn ua'u wanagapaw ywyra iapo pyrer ita iapo pyrer romo wanekon wà. Teko uzapo opo pupe wà. **20** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar. Urepyro pe Axir wanuwi nehe kury. Nezewe mehe teko ywy nànànar

ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo nereko haw wà nehe, i'l izupe.

Izai omono kar uze'eg tuwhiwete Ezeki pe kury

21 Na'e Izai omono kar uze'eg tuwhiwete Ezeki pe kury. — Aze'eg kwez Tupàn pe ihe.

22 Uwazar heze'eg ihewe kury. Na'aw iz'e'eg xe. — Zeruzarez tawhu pe har upuka waiko nerehe uze'eg urywahyahy pà wà, Xenakeriw. **23** Mo rehe ereze'eg zemueteahy. Mo rehe ereze'eg urywahyahy. Herche ereze'eg nezewe. Aiko Tupàn Ikatuahy Ma'e Izaew wazar romo ihe. **24** Eremur kar tuwhiw nerehe we har ihewe wamuze'eg kar pà wà. Umume'u ywyramawa zeàmàtyry'ymawhu rehe har waneta tetea'u haw. Umume'u ywytyruhu iaiha wera'u ma'e Irimano rehe har neremipyhyk kwer ihewe wà. — Amonohok ywyràkàxigyw iaiha wera'u ma'e ihe, ere ihewe. Amonohok ywyra xipere her ma'e iaiha wera'u ma'e ihe no, ere ihewe. Ahem ywy muitea'u wera'u ma'e ka'aete hereko har pe ihe, ere ihewe. **25** Azapo 'zygwar amo ae ywy rehe ihe, ere ihewe. Ai'u 'y a'e 'zygwar wi arer pupe ihe, ere ihewe. — Zauxiapkwer heremiruze'eg wapy umuxinig kar Niru yrykawhu a'e wà, ere ihewe.

26 Ihe Tupàn ihe, ihe ae amume'u ko ma'e uzeapo ma'e ràm paw hezeupe kwehe mehe ihe. Amuzeapo kar hereko ko 'ar rehe ihe kury. Amono nepuner haw newe. A'e rupi erepuner tawhu pàrirogawaiha hereko har heitykaw rehe. Uzeapo tâpuz ikaika pyrer ywytyr romo iapo pyrer romo wà. **27** Azapo kar a'e ma'e paw ihe. A'e rupi a'e tawhu pe har wakàgaw upaw. Wiko ukyze ma'e romo wà. Imaranugar wà. Nuzawy kwaw ka'api'i kaiwer pe har wà. Nuzawy kwaw ka'akyr wà. Nuzawy kwaw ka'akyr tâpuz 'aromo hezuz ma'e wà. Ywytyu haku ma'e kwarahy hemaw wi tur mehe uxinig a'e ka'a paw a'e. Nezewegatete a'e teko nerenataromo har wà.

28 Urukwaw katu ihe. Akwaw neremipa ràm paw. Akwaw neho àwàm paw. Akwaw herehe neakatuwawahy 'ymaw ihe no.

29 Akwaw newe hekatu 'ymaw. Akwaw nerekò wera'u haw no. Amono putar iapu'a ma'e nexi rehe nehe. Amono putar amo nemupytu'u kar haw nezuru pupe nehe. Urumuzewyr kar putar pe nezur awer rupi ihe nehe, i'i Tupàn, ere Xenakeriw pe nehe, i'i Izai Ezeki pe.

30 Na'e uze'eg wi Izai tuwihawete Ezeki pe kury.

— Ko ma'e wexak kar putar uzeapo ma'e ràm newe nehe: Ko kwarahy rehe nehe, kwezomo kwarahy mehe nehe no, pe'u putar xo hezuz e ma'e zo nehe. Nape'u kwaw penemitygwer i'a kwer nehe. A'e kwarahy ipaw ire pepuner arozràn itymaw rehe nehe. Pepo'o putar nehe. Pezutym uwà tyw nehe no. Pe'u putar i'a kwer nehe. **31** Teko Zuta ywy rehue har umàno 'ym ma'e kwer hezuz putar ma'e itym pyrer ài wà nehe. Omonoete putar wapo ywypahy wà nehe. Ta' putar wà nehe. **32** Heta putar teko Zeruzarez tawhu pe wà nehe. Heta putar teko Xiàw ywytyr rehue wà nehe. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u ma'e umume'u a'e ma'e izeapo àwàm a'e xe.

33 Amo ae ze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u iko Axir wanuwiawete rehue.

— Nuixe kwaw 'aw tawhu pupe nehe. Nomomor kwaw ni pitài u'yw ikutyr nehe. Ni pitài zauxiapékwer uzemimaw hereko har nuhem kwaw tawhu huwake a'e wà nehe. Zauxiapékwer nuzapo kwaw uezupir haw pàrirogaw aiha rehe wà nehe. **34** Axir wanuwiawete uzewyr putar pe ur awer rupi kateté nehe, 'aw tawhu pupe wixe 'ym pà nehe. **35** Apyro putar 'aw tawhu nehe, hehe hezekaiw pà nehe, ta'e Axir wanuwiawete uez'eg urywahyahherehe a'e xe. Kwehe mehe amume'u hehe hezekaiw pàwàm tuwihawete Tawi pe no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ze'eg kwez ihe kury, i'i Tupàn newe a'e, i'i Izai tuwihawete Ezeki pe.

36 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heko haw pe har oho zauxiapékwer Axir waker haw pe a'e kury. Uzuka 185.000 zauxiapékwer a'e pe wà. Iku'em mehe umàno

'ym ma'e kwer wexak umàno ma'e kwer wanetekwer wà. **37** Na'e Xenakeriw Axir wanuwiawete uhem oho a'e wi kury. Tuwihawete uzewyr weko haw Nin her ma'e pe. Upyta a'e pe. **38** Amo 'ar mehe oho uzar Nirok her ma'e imuawte pà hâpuzuhu pe. Heta mokoz ta'yur izupe wà. Anaramerek, Xarezer, waner romo wà. Nirok imuawate mehe uzuka u oho utakihepu pupe wà. Na'e uzàwehem oho Ararat ywy kutyr wà. Amo ta'yur Ezar-Anom her ma'e uezapo tuwihawete romo hekuzaromo a'e kury.

Tupàn umukatu tuwihawete Ezeki a'e

38 **1** A'e kwarahy imumaw mehe tuwihawete Ezeki ima'eahy. Umàno târia'i. Tupàn ze'eg imume'u har Izai Amoz ta'yur oho hexak pà. Uze'eg izupe,

— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewé newe. — Emuàgà'yim nema'e nehe, ta'e nanekatu kwaw nehe xe. Ezemuàgà'yim nemàno àwàm rehue nehe, i'i iko newe, i'i Izai izupe.

2 A'e mehe Ezeki uwak ywyok kutyr Tupàn pe uze'eg pà kury.

3 — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, nema'enukwaw hereko awer rehue nehe. Apureruze'egatu neze'eg heruzar pà ihe. Tuweharupi aruzar katu tuwe neze'eg ihe. Tuweharupi azapo neremiapo putar haw no, i'i izupe.

Na'e uzai'oahy kury.

4 Na'e Tupàn umuzewyr kar Izai Ezeki pe kury. **5** — Eze'eg nezewé izupe nehe, i'i izupe.

— Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e neràmuz Tawi iazar ihe, ainu ihewe neze'eg mehe ihe kury. Aexak nerehay kwer no. Amumaw kar putar amo 15 kwarahy newe nemuigo kar pà ihe nehe. **6** Urupyro putar Axir wanuwiawete wi ihe nehe. Apyro putar 'aw tawhu izuwi ihe nehe no, ere izupe nehe, i'i Tupàn Izai pe. **7** Uwazar Izai iz'e'eg izupe.

— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uezapo putar ma'e newe nehe. Nezewé mehe erekwaw putar hemimume'u kwer iapo àwàm nehe. **8** Kwehe mehe tuwihawete Akaz uzapo amo myromyrogaw a'e. Umuzewyr kar putar

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e i'ág a'e nehe,
10 ipyrogaw wamim wi kar pà izupe a'e
nehe, i'i Izai tuwihawete pe.

Umuzewyr kar i'ág uze'eg rupi katete 10
ipyrogaw wamim kar pà izupe.

9 Tuwihawete Ezeki ikatu re umuzág ko
zegar haw Tupàn ikatu haw rehe:

10 — Àmàno putar hetua'uhez 'ym mehe
we ihe nehe, a'e hezeupe.

— Ko 'ar henataromo apytá putar
umàno ma'e kwer waneta haw
pe nehe, a'e hezeupe.

11 — Naexak pixik kwaw Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e
herekuwe mehe nehe, a'e hezeupe.

— Naexak pixik kwaw amo teko
ihe wà nehe, a'e hezeupe.

12 Umuakwera'i kar hereko
haw imumaw pà a'e.
Nuzawy kwaw àràpuhàràñ
mono'ogar wanàpuzràn.
Na'arewahy umuezyw imukanaw
pà imuàgà'ym pà muite heraha
pà wà, a'e hezeupe.

Kamir iapo har omonohok pàñ
ipehegwer a'e. Hereko haw nuzawy
kwaw pàñ ipehegwer, a'e hezeupe.
— Tupàn hemumaw putar
na'arewahy kury, a'e hezeupe
'aromo ihe, pyhaw ihe no.

13 Amumaw pytun gatu herahy
haw rehe, hehapukaz pà.
Aze mo zàwàruhu iriàw ukauka
hekàgwer iko a'e, a'e mehe mo
hahy mo nezewe ihewe.
'Aromo pyhaw, — Tupàn hemumaw
putar nehe, a'e hezeupe.

14 Hekuhema'i wiriri ài.
Hekuhem pyku'i ài.
Hereha ikene'o, ta'e amumaw 'ar
tetea'u ywak rehe heme' e pà
heker 'ym pà ihe xe.

O hezar, apuraraw ma'erahy tekoko
ihe. Hepyro pe nehe, a'e izupe.

15 Napuner kwaw Tupàn pe hezai'o pà.
A'e ae hemuma'eahy kar a'e.

Napuner kwaw heker haw rehe
ta'e azemumikahy ihe xe.

16 O hezar, uruikuwe ure,
ta'eerezapo ma'e urewe ne xe.
Aikuwe ihe no, ta'eerezapo
ma'e ihewe ne xe.

Emur neruhàgaw ihewe nehe.
Nezewé mehe namàno kwaw nehe.

17 Erepuraraw kar ma'erahy ihewe
hemukatù pà ne.
Akwaw neremiapo kwer.
Nezewé rehe we hepyro
pe hemàno haw wi,
ta'e eremunàñ heremiapo kwer ikatu
'ym ma'e paw ihewi ne xe.

18 Umàno ma'e kwer waneta haw pe har
numume'u kwaw neremiapo kwer
ikatu haw wà.

Ni amo numume'u kwaw nerer
ikatu haw wà.
A'e pe har nuzeruzar kwaw puruwi
netyryk 'ymaw rehe wà.

19 Wikuwe ma'e umume'u nekatu
haw wà.

Amume'u nekatu haw teko
wazàwegatete ihe kury.
— Teko paw upuner Tupàn rehe
uzeruzar haw rehe wà,
i'i awa wa'yur wanupe wà.

20 Hepyro pe, o Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e.
A'e rupi urumupu putar urewioràwiràñ
ure nehe. Urumuzág putar nekatu
haw rehe zegar haw nehe no.
Urumumaw urerekó haw paw
neràpuzuhu pupe nekatu haw
imume'u pà ure nehe.

21 Na'e Izai uze'eg tuwihawete rehe uzekaiw
ma'e wanupe kury.

— Pemono pi 'a kwer imuku'i pyrer
tuwihawete iperew rehe nehe. Ikatu putar
nehe, i'i wanupe.

22 Upuranu tuwihawete Ezeki hehe.

— Ma'e uezapo putar Tupàn Hàpuzuhu pe
heho àwàm hexak kar pà ihewe nehe, i'i
izupe.

*Mawiron ywy rehe har
wanuwihawete omono kar
uze'eg pape rehe imuapyk pyrer Ezeki pe*

39 ¹A'e 'ar rehe Mawiron wanuwihawete Meronak-Màrànà, Màrànà ta'yà, ukwaw tuwihawete Ezeki ima'eahy awer a'e. Ukwaw imukatu awer no. A'e rupi omono kar uze'eg pape rehe imuapyk pyrer izupe. Omono kar amo ma'e imono e pyr izupe no. ²Ezeki umuixe katu kar a'e pape herur har wà. Wexak kar wemetarer paw wanupe, itaxig parat paw, itazu or paw no, taz zàwenuglar paw, kàpuhàg paw no, takihepuku paw, purukutukaw paw no. Wexak kar wàpuzuhu pe har paw a'e awa wanupe. Naheta kwaw hexak kar pyr 'ym wà. ³Na'e Tupàn ze'eg imume'u har Izai uze'eg oho izupe kury.

— Ma'e wi wanur ko awa wà. Ma'in newe wà, i'i izupe.

Uwazar Ezeki iz'e'eg izupe.

— Ur ywy muite'a'u har wi wà. Mawiron wi wanur wà.

⁴ — Ma'e wexak neràpuzuhu pupe wà, i'i Izai tuwihawete pe.

— Wexak ma'e paw rupi wà. Naheta kwaw ma'e heràpuzuhu pe har heremixak kar 'ym,

i'i izupe.

⁵ Na'e uze'eg Izai tuwihawete pe kury.

— Nezewa uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u ma'e a'e. ⁶ Uhem putar amo 'ar nehe. A'e 'ar mehe ma'e neràpuzuhu pe har a'e wà nehe, neipy wanemimono'og kwer a'e wà nehe, paw rupi zauxiapekwer weraha putar Mawiron pe a'e wà nehe. Nupuya kwaw ni pitai ma'e xe nehe. ⁷Weraha putar amo pena'yr imunehew pyr romo wà nehe no. Uzapò putar amo ma'e pena'yr pe wà nehe. A'e re pena'yr nupuner kwaw wa'yr haw rehe wà nehe. Uma'erekò putar Mawiron wanuwihawete hàpuzuhu pe wà nehe, i'i Izai tuwihawete pe.

⁸ Wenu Ezeki Izai ze'eg. — Herekuwe mehe we a'e zauxiapekwer nur kwaw hèamàtyry'ym pà heremiaihu wàmàtyry'ym

pà a'e wà nehe, i'i uezupe. A'e rupi uze'eg nezewa Izai pe kury.

— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg ihewe neremimur kwer ikatu a'e, i'i izupe.

Tupàn umurywete kar wemiaihu a'e wà

40 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar uze'eg nezewa.

— Pemurywete kar heremiaihu pe wà nehe. Pemupytu'u kar wazemumikahy re pe wà nehe.

² Peme'egatu Zeruzarez tawhu pe har wanupe nehe.

— Upaw pemunehew paw kwez kury, peze wanupe nehe.

— Tupàn umunàn penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e kwez pewi kury, peze wanupe nehe.

Azepyk wanehe mokoz haw wanemiapo kwer hekuzaromo, i'i Tupàn.

³ Amo uhapukaz iko.

— Pemuàgà'ym amo pe ywyxiguhu rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe.

Pezapo pe hy'ygatu ma'e zanezar iho àwàm romo nehe.

⁴ Umynehem putar ywyàpyznaw ywy pupe wà nehe.

Uumew putar ywytyr wà nehe no. Ywy iaiha ma'e uzemumew putar nehe. Ywy ipew ma'e uezupir putar uzemuhym pà nehe no.

Ywy wwytyruhu hereko har uezapo putar ihmà ma'e romo nehe.

⁵ Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak kar putar ukàgaw upuràgaw a'e nehe.

Teko paw wexak putar wà nehe.

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ae umume'u a'e ma'e iapo àwàm a'e.

⁶ Tupàn uze'eg nezewa.

— Emume'u ko ze'eg nehe, i'i.

— Ma'e ze'eg amume'u putar nehe, a'e izupe hehe hepuranu pà.

— Teko paw nuzawy kwaw ka'api'i ko pe har wà.

- Wakàgaw nuzawy kwaw ma'eputyr
kaiwer pe har ikàgaw.
- 7 Ka'api'i uxinig ma'e kwer a'e,
ma'e putyr no,
aze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
upy wanehe, u'ar a'e.
Azecharomoete teko nuzawy kwaw
ka'api'i wà. Aze Tupàn uzepyk
wanehe, wakàgaw uhem wanuwi.
- 8 Uxinig ka'a kyr. Iputyr u'ar.
Nezewe rehe we Tupàn ze'eg nupaw
pixik kwaw nehe, ere purupe nehe,
i'i ihewe.
- 9 Ne Zeruzarez tawhu pe uezapo ma'e
kwer ikatu ma'e imume'u har ne,
ezeupir eho amo ywytyr iaiha ma'e
rehe nehe.
Ne Xiàw pe ikatu ma'e uezapo
ma'e kwer imume'u har ne,
eze'eg wahy har rupi imume'u
mehe nehe.
Eze'eg tawhu Zuta ywy rehe har
wanupe nekyze 'ym pà nehe.
Eze'eg wahy har rupi.
— Tupàn pezar uhem iko a'e,
ere wanupe nehe.
- 10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Zanezar ur iko ukàg romo a'e.
Uzywa pureityk ma'e pupe umumaw
putar wàmàtyry'ymar a'e wà nehe.
Werur putar teko wemipyro kwer
uzeupi tur mehe wà nehe.
- 11 Àràpuhàràn mono'ogar uzekaiw katu
weimaw wanehe.
Nezewegatet Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e uzekaiw katu putar
wemiaihu wanehe nehe.
Omono'og putar àràpuhàràna'yr uzywa
rehe upuxi'a huwake wà nehe.
Weraha katu àràpuhàràn hawitu
ma'e umemyr wamukamu har wà
nehe no.
- Tupàn ikàg wera'u ma'e Izaew wazar**
- 12 Mo upapar 'y ryahu pe har opo pupe
wà. Ni amo wà.

- Mo wexak ywak uhua'u haw
ukwà pupe wà. Ni amo wà.
Mo upapar ywy ywy nànànar
heta haw kawaw pupe wà. Ni amo wà.
Mo upapar ywytyruhu wà, mo
upapar ywytyr wà, puhuz haw
hagapaw pupe wà. Ni amo wà.
- 13 Mo upuner Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ima'enukwaw paw ikwaw
paw rehe wà. Ni amo wà.
Mo upuner Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e heruze'egaw rehe wà.
Ni amo wà.
- 14 Mo umu'e ma'e rehe wà. Mo umume'u
purumu'e haw izupe wà. Ni amo wà.
Mo umu'e teko waneruze'egatu
haw rehe wà.
Mo ipurumu'e wer hehe amo
ma'e rehe wà.
Mo ukwaw kar ma'e kwaw par
romo heko àwàm izupe wà.
- 15 Ywy paw nuzawy kwaw 'y
pitài tykyr haw y'a pupe har
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà.
Nuzawy kwaw pitài ywy iku'i kwer
puhz haw hagapaw rehe har izupe.
Weraha yrypypo'o muite har opo pe
pitài ywyxig imuku'i pyrer ài.
- 16 Irimano ywy rehe ma'ea'yr paw
nuhyk kwaw izuka pyram romo
Tupàn henataromo wà.
Ta'e ikatuahy a'e xe.
Ywyra a'e ywy rehe har paw nuhyk
kwaw zepe'aw romo a'e tata pe no.
- 17 Ywy paw nuzawy kwaw pixika'i
ma'e izupe wà.
Henataromo nahekuzar pixik kwaw wà.
- 18 Mo ikàg Tupàn ài wà.
Mo wiko izàwe wà. Ni amo wà.
- 19 Nuiko kwaw ma'eragapaw
awa hemiapo kwer zàwe a'e.
Ma'eragapaw iapo har upeo
wemiapo kwer or pupe wà.
Uzapo parat ipuràg ma'e romo a'e wà.
Upyupyk a'e ma'eragapaw ipuràg
ma'e parat iapo pyrer pupe wà.

- 20** Aze amo hemetarer nuhyk kwaw
parat hekuzaromo nehe,
aze ru'u or hekuzaromo nehe,
a'e teko ume'eg kar ywyra ikatu ma'e.
Wekar iapo har ikwaw katu har.
Uzapo kar ma'eragapaw izupe.
A'e ma'eragapaw upyta katu wenaw
rehe a'e.
- 21** Aipo napekwaw kwaw ko ma'e.
Aipo ni amo numume'u kwaw
peme wà.
Kwehe ni amo numume'u kwaw
ywy iapo awer peme wà,
numume'u kwaw ywy iapo arer
peme wà.
- 22** Ma'e paw iapo har
wapyk wenaw rehe ywate a'e.
Muite ywy wi a'e.
A'e rupi teko nuzawy kwaw
tahyw izupe wà.
A'e ae upupirar ywak pànuhu ài.
Umuàgà'y'm tâpuzràn ài weko àwàm
romo.
- 23** A'e ae weityk tuwihawete ikàg ma'e wà.
A'e ae umumaw tuwihaw upuner
ma'e wakàgaw.
- 24** A'e tuwihaw nuzawy kwaw ma'e
hezuz romo ma'e kwer wà.
Pixikal'i wanapo.
Aze Tupàn upytuhem wanehe,
uxinig wà.
Ywytu weraha muite ka'a ruwer
uxinig ma'e ài wà.
- 25** Mo ikàg Tupàn Ikatuahy Ma'e ài wà.
Mo wiko izàwe wà.
- 26** Peme'e ywate zahytata wanexak
pà nehe.
Mo uzapo wà.
A'e ae umuata kar zahytata ywak
rehe zauxiapekwer wazàwe wà.
Ukwaw waneta haw.
Ukwaw waner pitàitìagatu no.
Ukwaw waner paw rupi wà.
Ikàgaw uhua'u. Ipunder haw uhua'u.
A'e rupi zahytata paw uwazar
ize'eg izupe wà.

- Tupàn umukàg kar ikàg 'ym ma'e wà**
- 27** Teko Izaew izuupyapyr wà:
màràzàwe tuwe peze'eg
pezemumikahy haw rupi.
— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
nuzekaiw kwaw zanerehe, peze peiko.
— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
nume'e kwaw zanerekohaw rehe,
peze peiko. MÀràzàwe tuwe
peze'eg nezewe.
- 28** Aipo napekwaw kwaw ko ma'e.
Aipo ni amo numume'u kwaw
peme wà.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uzapo ywy paw a'e.
Tuweharupi upureruze'eg a'e no.
Na'ikene'o kwaw. Nuiko pixik
kwaw ikene'o ma'e romo.
Ni amo nupuner kwaw ima'ekwaw
paw uhua'u haw ikwaw paw
rehe wà.
- 29** Omono ukàgaw ikene'o ma'e wanupe.
Umukàg kar ikàg 'ym ma'e
ukàgaw pupe wà.
- 30** Te kwàkwàmo ikene'o wà.
Uzepyapi u'ar pà wà.
- 31** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
rehe uzeruzar ma'e
ikàg wi wi tuweharupi wà.
Uwewe ywate wiràhu ài wà.
Uzàn ukàgaw heityk 'ym pà wà.
Wata ukene'o 'ym pà wà.

**Tupàn umume'u Izaew wapyro
haw wanupe**

- 41** ¹ Nezewe uze'eg Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e.
— Teko ywy muite har rehe har wà,
Pepyt'u peze'eg ire. Pezeapyaka
katu nehe.
Pemupyahu pekàgaw nehe.
Pezur penemiapo kwer ikatu ma'e
imume'u àwàm rehe pezemùàgà'y'm
pà nehe.
Zazemono'og nehe. — Mo ikatu,
za'e putar zanezehezehe
zanepuranu pà nehe.

- 2 Tuwihawete kwarahy ihemaw kutyr
har weityk amogwer tuwihawete
paw rupi a'e wà.
Mo werur a'e tuwihawete xe.
Mo weityk kar ywy paw izupe wà.
Mo uzuka kar tuwihawete izupe wà.
Umuigo kar a'e tuwihawete ywy
imuku'i pyrer romo
utakihepuku pupe u'yw pupe wà.
Umuzàwehem kar ka'a ruwer uxinig
ma'e ywytu hemiraha ài wà.
- 3 Oho wanaikweromo ukyze 'ym pà.
Zànetea'u a'e, a'e rupi ipy nupyrog
ma'e ài kwaw ywy rehe.
- 4 Mo umume'u ko ma'e uezapo ma'e ràm
paw a'e. Mo uzapo kar paw rupi a'e.
Mo umuzeapo kar ma'e ywy rehe 'ar
izypy henataromo.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe.
Aiko xe izypy mehe ma'e paw
iapo 'ym mehe we ihe.
Aiko putar xe ma'e paw ipaw
ire nehe no, i'i Tupàn.
- 5 Teko ywy muite har wexak
ma'e izeapo mehe wà.
Teko ywy nànànar uryryryrz
ukyze pà wà.
A'e rupi ur xe uzemono'og pà wà.
- 6 Ma'e hagapaw iapo har
uezptywàtywà wà.
Pitaitàigatu uezagaw uzehe we har
imurywete kar pà wà.
- 7 Ywyra ikixi har umurywete kar or
imuapu'a har,
itaper inupà haw pupe inupà har a'e,
uze'egatu tupàn a'ua'u imuhykar pe a'e.
— Ikatuahy neremiapo kwer, i'i izupe.
Umupu'ágatu kar tupàn a'ua'u
wanagapaw wapu'äm àwàm pe
itaxu pupe wà. Nezewe mehe nu'ar
kwaw upu'ämaw wi wà nehe.
- 8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg teko Izaew wanupe.
— Peiko heremiruze'eg romo.
Peiko heremixamixak kwer romo.

- Àmàrààw hemyrypar izuapyapyr
romo peiko.
- 9 Apuerur ywy iahykaw rehe har wi ihe.
Apuerur ywy muite wera'u ma'e wi.
— Peiko heremiruze'eg romo, a'e peme.
Apuxaexak ihe. Napuityk pixik kwaw.
- 10 Pekyze zo nehe ta'e aiko pepyr ihe xe.
Pekyze wera'u zo nehe,
ta'e aiko pezar romo ihe xe.
Amono hekàgaw peme pepatywà pà.
Apupyro ikatu 'ymaw wi hepò
ikàg ma'e pupe.
- 11 Aityk putar peàmàtyry'ymar
paw rupi ihe wà nehe.
Amuigo kar putar ikàg 'ym
ma'e romo ihe wà nehe.
Peàmàtyry'ymar paw amumaw
putar ihe wà nehe.
Umåno putar upaw rupi wà nehe.
- 12 Aze pekar peàmàtyry'ymar pe wà nehe,
napexak kwaw pe wà nehe,
ta'e ukázym putar upaw rupi wà
nehe xe.
- 13 Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e pezar romo ihe.
Apupyhyk pepo rehe peme heze'eg pà.
— Pekyze zo nehe, ta'e apupytwà
putar ihe nehe xe, a'e peme.
- 14 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
wemaihu wanupe.
— Napaneta tetea'u kwaw. Napekàg
kwaw.
Nezewe rehe we pekyze zo nehe,
ta'e ihe Tupàn Izaew wazar Ikatuahy
Ma'e ihe xe,
aiko pepyro har romo ihe xe.
Apupyro putar ikatu 'ymaw wi nehe.
- 15 Apumuigo kar putar arozràn iapirer
henuhemaw ài nehe.
Penàz zàwenugar ipyahu ma'e
haiime katu takihe ài.
Peho putar ywytyr wanehe nehe.
Ywytyr uezapo putar ywy imuku'i
pyrer romo wà nehe.
Ywytyruhu uezapo putar ka'a ruwer
uxinig ma'e zàwenugar romo wà nehe.

- 16** Pemomor putar ywate pe nehe.
Ywytu weraha putar wà nehe.
Ywytu ikàg wera'u ma'e
umuhàmuhàz putar wà nehe.
Na'e penurywete putar nehe, ta'e ihe
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko
pezar romo ihe xe.
Hemuwete katu putar pe nehe.
Aiko Tupàn Izaew wazar Ikatuahy
Ma'e romo ihe.
- 17** Amo 'ar mehe heremiaihu
nahemetaren katu kwaw wà nehe.
Nuhyk kwaw wanemi'u wanupe nehe.
Wekar putar 'y oho wà nehe.
Nuxek kwaw wà nehe.
Wazuru uxning putar waiwez
mehe wà nehe.
A'e 'ar mehe ihe Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e azekaiw putar wanehe
ihe nehe.
Ihe Tupàn Izaew wazar natyryk
kwaw wanuwi ihe nehe.
- 18** Amuyryk kar putar ytyzùmaw
ywÿàpyznaw uxning ma'e wanehe
ihe nehe.
Amuyryk kar putar yrykawhu
ywÿtyruhu ka'a heta 'ymaw
rehe ihe nehe no.
Azapo putar ywyxiguhu ypawhu
romo nehe.
Azapo putar 'yzygwar tetea'u ywy
uxning ma'e rehe ihe wà nehe no.
- 19** Azutym putar ywyra tetea'u
ywyxiguhu rehe ihe wà nehe:
Ywyràkàxigyw, ywyra akaz her ma'e,
ywyra muruta her ma'e, uri 'yw.
Ywy uxning ma'e rehe amuezuz kar
putar ywyra pin her ma'e wà nehe,
zimiro her ma'e wainuromo wà nehe,
xip her ma'e wainuromo wà nehe no.
- 20** Teko paw wexak putar uzeapo
ma'e kwer a'e wà nehe.
Ukwaw putar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e a'e ma'e paw iapo har
romo hereko haw a'e wà nehe.
Teko paw ima'enukyaw katu
putar wà nehe.
- Tupàn Ikatuahy Ma'e Izaew wazar
uzapo a'e ma'e paw a'e, i'i putar
uzeupeupe wà nehe, i'i Tupàn uzeupe.
- Tupàn uze'eg tupàn a'ua'u wanehe**
- 21** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Izaew wazar uze'eg kury.
— Tupàn ywy nànànar wazar wà,
pezur penemimutar imume'u
pà nehe.
Pemume'u penemiaipo kwer nehe.
- 22** Pezur uzeapo ma'e ràm imume'u
pà urewe nehe.
Pemume'u katu uzeapo ma'e ràm
penemimume'u kwer kwehe arer
nehe no.
Nezewe mehe urukwaw putar
pekàgaw nehe. — Aipo uzeapo
tuwe ma'e peze'eg awer rupi, uru'e
putar peme nehe.
Pemume'u ma'e uzeapo ma'e ràm nehe.
A'e mehe urexak putar nehe,
aze uzeapo tuwe a'e ma'e nehe.
- 23** Pemume'u ma'e uzeapo ma'e ràm
ko 'ar henataromo àràm nehe.
Nezewe mehe urukwaw putar
tupànete romo peneko haw nehe.
Pezapo penemimutar ikatu ma'e nehe.
Aze ru'u, pezapo penemimutar ikatu
'ym ma'e nehe.
Nezewe mehe urukyze putar
tuwe pewi nehe.
- 24** Azeharomoete naapeiko kwaw
ikàg ma'e romo.
Napepuner kwaw ma'e iapo haw rehe.
Naheakatuwawahy kwaw pemuwete
har wanehe ihe.
- 25** Ihe ainoz amo awa kwarahy ihemaw
kutyr har rehe har ihe.
Uzeruzar herehe a'e.
Ur putar kwarahy heixe haw awyze
har wi nehe, wàmàtyry'ymar
wàmàtyry'ym pà nehe.
Upyrog tuwihawete wanehe a'e.
Nuzawy kwaw to'om izupe wà.
Zapepo iapo har upyropyrog
ywy rehe upy pupe.

- Nezewegatete a'e awa upyrog
wàmàtry'yamar wanehe.
- 26** Aipo amo tupàn a'ua'u peinuromo har
umume'u a'e ma'e izeapo àwàm wà.
Aipo ukwaw kar hemiapo ràm
urewe wà.
Aipo amo tupàn umume'u a'e ma'e wà.
Aze mo amo umume'u,
— Azeharomoete ukwaw ma'e
uzeapo ma'e ràm a'e, uru'e mo izupe.
Ni amo tupàn a'ua'u hagapaw
numume'u kwaw tur àwàm wà.
Ni amo nuze'eg kwaw urewe wà.
Nurenu kwaw ni pitài waze'egaw ure.
- 27** Ihe amume'u ko ma'e Xiàw rehe har
wanupe izypy mehe ihe.
Amono kar ko ze'eg ikatu ma'e
imume'u har Zeruzarez tawhu pe
har wanupe ihe.
- 28** Aekar a'e tupàn ihe wà.
Ni amo nuzexak kar kwaw ihewe wà.
Ni amo nupuner kwaw ma'e imume'u
katu haw rehe ihewe wà.
Apuranu wanehe. Nuwazar kwaw
heze'eg ihewe wà.
- 29** Nuiko kwaw wikuwe ma'e romo wà.
Nupuner kwaw ma'e iapo haw rehe wà.
Ko ma'eragapaw nuiko kwaw
wikuwe ma'e romo wà. Ma'e iapo
har 'ym romo wanekon wà,
i'i Tupàn.

Tupàn hemiruze'eg

42 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg kury.

— Nako heremiruze'eg a'e.
Amukàg tuweharupi ihe.
Heremixak kwer romo hekon.
Umurywete kar tuwe hepy'a a'e.
Amono herekwe hehe ihe.
Umume'u putar heremimutar teko
wyw nànànar wanupe nehe.

- 2** Nuhapukaz kwaw nehe.
Nuze'egahy kwaw nehe.
Nupurumu'e kwaw nahu rupi nehe.
- 3** Nuzuhazuhaw kwaw ni pitài ywyra
hàkàgwer imonohok pyrer nehe.

- Numuwew kwaw tatainy heny
katu 'ym ma'e nehe.
Umume'u katu putar heremimutar nehe.
- 4** Na'ikene'o kwaw nehe.
Nuzemumikahy kwaw nehe.
Umume'u wi wi putar heremiapo
putar haw oho iko nehe. Ikàg putar
imume'u mehe nehe.
Teko ywy muite har nànànar wàro
ipurumu'e haw henu haw waiko wà,
i'i Tupàn.
- 5** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo
ywak a'e. Upupirar a'e.
Uzapo ywy no. Uzapo hehe har
paw wà no.
Umuikuwe kar paw rupi wà.
Umupyтуhem kar paw rupi wà no.
Ko 'ar rehe Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e uze'eg iko wemiruze'eg pe kury:
- 6** — Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ihe, urenoz ihe. Urupyhyk nepo rehe.
Urumuigo kar putar teko wapyro har
romo ihe nehe.
Uruapo ihe. Oromono kar
heremaihui wanupe no.
Nerexak mehe teko uze'eg putar
nezewé wà nehe.
— Azeharomoete Tupàn uzapo putar
wemimume'u kwer a'e nehe,
i'i putar wà nehe.
- Apyro putar amo teko ihe wà nehe.
Ereiko putar tatainy ài wanupe nehe,
wapyro àwàm hexak kar pà
wanupe nehe.
- 7** Eremuehazawok putar hehàpyhà 'ym
ma'e ne wà nehe.
Eremuhem kar putar iàpixipixi pyrer
wazemunehew paw wi ne wà nehe.
Eremuhem kar putar zemunehew
paw ipytunahy ma'e pe wiko ma'e
wamono ne wà nehe.
- 8** Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
romo ihe. Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e herer romo ihe.
Tuwe teko hemuwete katu wà nehe,
amo imuwete 'ym pà nehe.

Namuwete katu kar kwaw tupàn a'ua'u
wanagaw paw teko wanupe ihe.
Xo ihe zo aiko wanemimuwete
katu romo ihe, i'i Tupàn.

- 9 Uze'eg Tupàn wemaihu wanupe.
— Heremimume'u kwer kwehe
arer uezapo kwez kury.
Amume'u putar ipyahu ma'e peme
nehe kury.
Nezewé mehe pekwaw putar a'e ma'e
wazeapo 'ym mehe we nehe,
i'i wanupe.

Zegar haw Tupàn imuwete katu haw

- 10 Pemuzàg zegar haw ipyahu ma'e Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe.
Tuwe teko ywy nàñànar umume'u
ikatu haw wà nehe.
Tuwe yryhu rehe kanuhu pupe wata
ma'e umume'u ikatu haw wà nehe.
Tuwe yryhu pupe wiko ma'e
umume'u ikatu haw wà nehe.
Tuwe teko ywy muite har nàñànar
umume'u ikatu haw wà nehe.
- 11 Tuwe ywyxiguhu pe har umume'u
ikatu haw wà nehe. Tuwe tawhu
ywyxiguhu rehe har pe har
umume'u ikatu haw wà nehe.
Tuwe Kenar tawhu pe har umume'u
ikatu haw wà nehe.
Xera tawhu pe har wà,
penurywete nehe.
Pezgar ywytyruhu apyr nehe.
- 12 Tuwe teko umume'u Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu
haw wà nehe.
Tuwe umume'u ikàgaw ipuràgaw
ywy nàñànar wà nehe.
- 13 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uzemuàgà'ym zeàmàtyry'ymawhu
pe oho pà.
Nuzawy kwaw auxiapekwer
ipuruzukaiwahy ma'e.
Uhapukaz wahy haw rupi
auxiapekwer wanerur pà
zeàmàtyry'ymawhu pe.

- Ukàgaw rupi weityk
wàmàtyry'ymar wà.
14 Uze'eg Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e kury.
— Amumaw kwarahy tetea'u
heze'eg 'ym pà ihe.
Namume'u kwaw ma'e. Nawazar
kwaw amo waze'eg wanupe.
Ko 'ar rehe ahapukaz putar kuzà
imemyrahy ma'e ài nehe kury.
Azai'o putar ma'erahy haw rehe nehe.
- 15 Amumaw putar ywytyr nehe.
Amumaw putar ywytyruhu nehe no.
Amuxinig putar ka'a paw wà nehe.
Amuxinig putar ywyra paw wà
nehe no.
Azapo putar yrykawhu ywyxiguhu
romo nehe.
Amuyapaw putar 'zyzgwar paw nehe.
- 16 Arahà putar hehàpyhà 'ym ma'e
amo pe wanemigwaw 'ym rupi
ihe wà nehe.
Nuwata pixik kwaw a'e pe rupi
ko 'ar 'ym mehe wà.
Ipytunaw hehàpyhà 'ym ma'e waiwyr
har azapo putar tatainy romo nehe.
Amumew putar pe ihym 'ym
ma'e wanupe nehe.
Na'aw heremimume'u kwer xe kury.
Azapo putar ma'e heremimume'u
kwer rupi katete iawy 'ym pà nehe.
- 17 Aityk putar tupàn a'ua'u wanagapaw
wanehe uzeruzar ma'e paw ihe
wà nehe.
Amuigo kar putar ikàg 'ym
ma'e romo wà nehe.
— Peiko urezar romo, aze amo
i'i tupàn a'ua'u wanagapaw
wanupe wà nehe,
azapo putar nezewegatete
wanupe nehe no.

- Izaew hehàpyhà 'ym ma'e ài wanekon**
18 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
kury.
— Pezeapyaka katu nehe,
iapya 'ym ma'e wà.

- Peme'egatu nehe,
hehàpyhà 'ym ma'e wà.
- 19** Ni amo teko nahehàpyhà kwaw
Izaew heremiruze'eg wazàwé wà.
Ni amo na'iapyha kwaw ko teko
heremimono kar ài wà.
Naheta kwaw teko heremimono
kar zàwenugar wà. Nahehàpyhà
kwaw a'e.
Naheta kwaw teko Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e hemiruze'eg zàwenugar
wà. Na'iapyha kwaw a'e.
- 20** Teko Izaew izuapyapry wà,
pexak ma'e tetea'u pe wà.
Napekwaw kwaw ni pitài.
Peinu ma'e tetea'u pe.
Napezemù'e kwaw ni pitài rehe,
i'i Tupàn peme.
- 21** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko
wemiaihu wapyro har romo a'e.
A'e rupi ipurukwaw kar wer uze'eg
rehe wanupe. Ipurumuwete kar
wer uze'eg rehe wanupe no.
- 22** Waàmàtyr'ymar upetek hemiaihu wà.
Imunar wama'e rehe wà no.
Umunehew kar zemunehew paw pe wà.
Naheta kwaw ipupaikaw pyrer
wi wamuhem kar àràm wà,
zemunehew paw wi wà.
Naheta kwaw wamuhem kar àràm wà.
- 23** Aze mo amo penehe we har
uzekaiw heze'eg rehe,
Aze mo ko 'ar henataromo amo
uzeapayaka katu, upuner mo
ikatu ma'e iapo haw rehe.
- 24** Mo omono kar Izaew
waàmàtyr'ymar wanupe wà.
Mo umumunar kar wama'e rehe wà.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e
ae uzapo kar a'e ma'e wanupe a'e.
Xiapo ikatu 'ym ma'e Tupàn
henataromo zane.
Nazaneho wer kwaw hape rupi.
Nazanepureruzar wer kwaw iz'e'eg rehe.
- 25** A'e rupi uzakook wekwahy
haw zanerehe.

Uzepyk zanerehe zeàmàtyry'ymawhu
herur pà zanewe.
Ik wahy haw ukaz tata ài ureiwyr.
Nezewe rehe we ni amo nuzekaiw
kwaw hehe wà.
Ni amo zanerehe we har nuzemu'e
kwaw ma'e rehe wà.
Nukwaw kwaw ma'e wà.

**Tupàn umume'u wemiaihu
wapyro haw wanupe**

- 43** **1** Teko Izaew wà,
ko 'ar rehe Tupàn peapo arer
uze'eg nezewe kury.
— Pekyze zo nehe, ta'e apupyro
putar ihe nehe xe.
Apuenoz pener rupi ihe.
Peiko heremiruze'eg romo.
- 2** 'Y typy ma'e hahaw mehe nehe,
aiko putar nerehe we nehe.
Nerezapypyk kwaw nehe.
Tata myteromo neho mehe nehe,
nanerapy kwaw nehe.
- 3** Ta'e aiko Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e pezar romo ihe xe.
Aiko Izaew wazar Ikatuahy Ma'e
romo. Aiko pepyro har romo.
Amono na'iruz ywy penekuzaromo:
Exio, Ezit, Xema.
Nezewe mehe peiko hema'e romo.
Aiko pezar romo.
- 4** Amono ywy tetea'u
penekuzaromo ihe.
Ywy rehe har tetea'u amono
penekuzaromo ihe wà,
ta'e apuamutar ihe xe.
Teko heremiamutar romo peiko.
Apumuiqo kar putar tuwihaw
romo nehe.
- 5** Pekyze zo nehe ta'e aiko penehe
we ihe xe.

Kwarahy ihemaw wi amuzewyr
kar putar heremiaihu waiwy pe
ihe wà nehe.
Arur putar kwarahy heixe haw
wi wà nehe no.

- 6 — Pemuhem kar heremiaihu peneko
haw wi nehe, a'e putar kwarahy
heixe haw awyze har kutyr har
wanupe nehe.
— Pemupyta kar zo heremiruze'eg
peywy rehe nehe, a'e putar kwarahy
ihemaw awyze har kutyr har
wanupe nehe.
— Tuwe heray'r uzewyr weko awer
pe herazyr wanupi wà nehe,
a'e putar ywy muite wera'u rehe
har wanupe nehe.
- 7 A'e paw wiko heremiaihuete romo wà.
Azapo ihe wà. Amuigo kar ihe wà no.
Nezewe mehe wexak kar putar hekàg
wera'u haw purupe wà nehe,
i'i Tupàn.
- Zanezarete, Tupàn pitài zo a'e**
- 8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg kury.
— Perur heremiaihu wà nehe.
Amume'u putar wanemiapo
kwer nehe.
Heta waneha wanupe.
Nuexak kwaw ma'e wà.
Heta wapyakwar wanupe.
Nuenu kwaw ma'e wà.
- 9 Pezemono'og tuwihaw wanenataromo
nehe, teko ywy nànànar wà.
Pezemono'og nehe, teko paw wà.
Aipo amo tupàn a'ua'u penemimuwete
umume'u uezapo ma'e ràm wà.
Aipo amo umume'u ko 'ar rehe
uezapo ma'e ràm wà.
Tuwe werur umyrypar wà nehe.
Wamyrypar umume'u putar
wakatu haw wà nehe.
Nezewe mehe, wanenu mehe,
— Azeharomoete, i'i putar teko
paw wà nehe.
- 10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg.
— Izaew wà, peiko putar heremiapo
kwer imume'u har romo nehe.
Peiko heremiruze'eg heremixamixak
kwer romo.

- Azekwaw kar peme.
Apumuzeruzar kar hezehe ihe.
Xo pitài Tupànete zo heta.
Aiko Tupànete romo ihe.
Pekwaw hereko haw.
Naheta kwaw tupàn
herenataromo har wà.
Naheta kwaw amo tupàn
heraikweromo har wà nehe no.
- 11 Xo ihe zo Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e romo aiko ihe.
Xo ihe zo apuner pepyro haw rehe.
- 12 Ihe amume'u pepyro àwàm ihe.
Ihe apupyro azeharomoete no.
Pekwaw pepyro har romo hereko haw.
Pekwaw amo tupàn pepyro har
romo heko 'ymaw no.
- 13 Aiko Tupàn romo ihe. Tuweharupi
aiko putar Tupàn romo ihe nehe no.
Ni amo nupuner kwaw hekàgaw
wi uehemaw rehe wà.
Aze azapo ma'e, ni amo nupuner
kwaw a'e ma'e imuzewyr kar haw
rehe iapo 'ym awer pe wà, i'i Tupàn.
- Mawiron wamumaw power**
- 14 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew
wazar Ikatuahy Ma'e
purupyro ma'e a'e,
uze'eg teko wanupe a'e.
— Apuamutar katu ihe.
A'e rupi amono kar putar zauxiapékwer
tetea'u Mawiron ikutyr ihe wà nehe.
Upyro putar Mawiron tawhu
wanawi wà nehe.
— Urywete haw rehe Mawiron
wanehapukaz taw uezapo putar
uzemumikahy haw rehe wazai'o
haw romo nehe.
- 15 Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
romo pezar Ikatuahy Ma'e romo ihe.
Aiko Izaew iapo arer romo. Aiko
wanuwihawete romo no.
- 16 Kwehe mehe Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e uzapo teko wanape
ryahu myteromo a'e.

- 'Y typy a'u ma'e umunyryk a'e, pe iapo pà a'e, waho àwàm iapo pà a'e.
- 17** Uzuka auxiapekwer tetea'u ikàg ma'e wà.
Umumaw ywyramawa tetea'u no.
Uzuka kawaru zeàmàtyr'ymawhu pe har tetea'u wà no.
U'ar paw wà. Nupu'am wi pixik kwaw wà.
Aze tatainy ipor upaw, uwew tuwe a'e.
Nezewegatete upaw a'e auxiapekwer wà.
- 18** Ko 'ar rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wemiaihu wanupe kury.
— Pema'enukwaw zo peiko kwehe mehe uezapo ma'e kwer rehe nehe.
Pema'enukwaw tetea'u zo heremiapo kwer kwehe arer rehe nehe.
- 19** Ta'e ko 'ar rehe azapo putar ipyahu ma'e ihe nehe xe.
Na'iàrew kwaw izeapo àwàm.
Tàrityka'i pexak putar nehe.
Azapo putar pe ywyxiguhu rehe nehe.
Ahaw kar putar ywy uxinig ma'e peme pe iapo pà nehe.
- 20** Miar hehaite ma'e umume'u putar hekatu haw wà nehe.
Zawar zàwenugar hehaite ma'e, xakaw her ma'e, umume'u putar hekatu haw wà nehe. Wiranu umume'u putar hekatu haw wà nehe no.
Azapo putar ytyzuzàmaw ywyxiguhu rehe nehe.
Amuyryk kar putar rykyawhu ywy uxinig ma'e kwer rupi nehe no.
Nezewe mehe hetu putar 'y heremiaihu heremixamixak kwer wanupe nehe.
- 21** Azapo 'aw teko heremiaihu romo wamuigo kar pà ihe wà.
A'e rupi umume'u putar hekatu haw a'e wà nehe, i'i Tupàn.
- Pekweraz ihewi.
Pepytu'u hemuwete re.
- 23** Napeapy kwaw àràpuhàràn hawitu ma'e herenataromo pe wà.
Napemunykwaw tata wanehe.
Napemur kwaw amo ma'e ihewe.
Nahemuwete kwaw nezewe.
Namur kar kwaw arozràñ peme.
— Peapy yhyk hyàkwegatu ma'e herenataromo nehe, na'e kwaw peme.
- 24** — Peme'eg kar ma'eputyr hyàkwegatu ma'e ihewe imur pà nehe, na'e kwaw peme.
— Pemur ma'e'a'ywakawer ihewe hemurywete kar pà nehe, na'e kwaw peme. Nan.
Hemukene'o kar pe penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e pupe.
Hemuikwahy kar pe pekatu 'ymaw pupe.
- 25** Ihe ae aiko pezar romo ihe.
A'e rupi amunàñ penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wanuwi hereharaz tà.
- 26** Teko heremiaihu wà, aze pepurumume'u wer amo heremiaapo kwer rehe nehe, zaha tuwihaw wanenataromo nehe.
Pemume'u kar heremiaapo kwer hexak arer wanupe nehe.
Xinu putar tuwihaw waze'eg nehe.
- 27** Teko wanu a'e, penu a'e,
uzapo ikatu 'ym ma'e herenataromo kwehe mehe a'e.
Heze'eg imume'u arer peiniromo arer uzapo ikatu 'ym ma'e herenataromo a'e wà no.
- 28** Penuwihaw umuaiw heràpuzuhu wà no.
A'e rupi amumaw kar Izaew amo auxiapekwer wanupe ihe.
Amuigo kar heremiaihu ikàg 'ym ma'e romo ihe wà, i'i Tupàn.
- Izaew numuwete kwaw Tupàn wà**
- 22** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wemiaihu wanupe.
- Tupànete, xo pitài zo d'e**
- 44** ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury.
— Pezeapyaka katu nehe, Izaew wà.
Peiko heremiruze'eg romo.
Apuexaexak ihe.

- 2** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, aiko peapo arer romo ihe.
Apupptywà pezexak kar awer 'ar henataromo ihe.
Izaew, heremiruze'eg wà.
Pekyze zo nehe, ta'e apuamutar katu ihe xe.
Apuxeaexak heremiaihu romo ihe.
- 3** Amugyr kar putar àmàn ywyxiguhu rehe ihe nehe.
Amuytryk kar putar yrykawhu ywy uxinig ma'e kwer rehe nehe no.
Nezewegatete azakook putar Herekwe nezuapyapyr wanehe 'y ài nehe.
Amono putar heze'egatu wanehe nehe.
- 4** A'e teko hezuz putar ka'api'i l'y tetea'u hereko har ài wà nehe.
Nuzawy kwaw ywyra uzai'o ma'e her ma'e yrykawhu izywyr har nehe.
- 5** Teko tetea'u uzemono'og putar Tupàn hemiaihu wanehe we wà nehe.
— Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiruze'eg romo ihe, i'i putar amo nehe.
— Zako herer ihe, i'i putar amo nehe.
— Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiaihu romo ihe, i'i putar amo nehe,
uze'eg imuapyk pà opo rehe.
— Izaew heràmuz waner romo a'e, i'i putar amo nehe no.
- 6** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wanuwihowete, Izaew wappyro har Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e uze'eg a'e.
— Izypy mehe arer romo aiko ihe. Iahykaw rehe àràm romo aiko ihe no. Xo ihe zo aiko Tupàn romo.
Naheta kwaw amo.
- 7** Aipo heta amo tupàn hezàwenugar. Aze heta, tuwe ur herenataromo nehe. Tuwe umume'u ukàgaw nehe. Tuwe wexak kar wemu'em 'ymaw nehe no.
Mo umume'u ma'e uzeapo ma'e ràm paw a'e.

Izypy mehe arer we te ko 'ar rehe, aipo heta amo uzeapo ma'e ràm imume'u tuwe har.

8 Heremiaihu wà, pekyze zo nehe. Pekyze wera'u zo nehe.
Izypy mehe arer we amume'u uzeapo ma'e ràm paw peme. Pekwaw heremimume'u kwer. Aipo heta amo tupàn ikàg ma'e hezàwenugar. Nan. Naheta kwaw amo purehe uzekaiw ma'e. Nakwaw kwaw ni pitài ihe.

Tupàn uzepyk tupàn a'ua'u imuwtete har wanehe

9 Tupàn a'ua'u wanagaw paw iapo har na'ikatu kwaw wà. Wazar wà, wanemiamutar wà, na'ikàg kwaw wà. Nuzawy kwaw ity wà. Wamuwtete har iranaiw wà. Nuzawy kwaw hehàphyà 'ym ma'e wà. A'e rupi wiko putar ikàg 'ym ma'e romo wà nehe. **10** Xo ma'e kwaw 'ymar zo uzapo ma'eragapaw wemimuwete ràm romo wà. **11** Wamuwtete har paw wiko putar ikàg 'ym ma'e romo wà nehe. Tupàn a'ua'u hagapaw iapo har a'e wà, xo teko romo zo wanekon wà. Nuiko kwaw ikàg ma'e romo wà. Tuwe uzemono'og tuwhiaw wanenataromo wà nehe. Ukyze wera'u putar a'e pe wà nehe. Tuwhiaw umuigo kar putar ikàg 'ym ma'e romo wà nehe.

12 Itaper ima'e har upyhyk itaper. Omono tata pupe. Ipiràg mehe unupànupà ma'enupà haw pupe tupàn a'ua'u hagapaw iapo pà. Uma'erekò tetea'u. Numai'u kwaw. Nui'u kwaw. Ikàgaw uhem izuwi.

13 Ywyra ima'e har wexak ywyra ipuku haw. Umuapyk tupàn a'ua'u hagapaw a'e ywyra rehe ikair haw pupe. A'e re ukixikixi ywyra teko ipuràg ma'e hagapaw iapo pà. Omono tâpuzuhi pupe. **14** Òho ka'a pe ywyra imonohok pà. Wexak amo ywyràkàxigyw, aze ru'u, wexak xip her ma'e, aze ru'u, wexak kawar her ma'e. Xo ywyra i'ywhu ma'e zo omonohok a'e, aze ru'u, utym amo. Na'e wàro àmàn. Àmàn umutua'u katu kar ywyra.

15 Uzapo tata ywyra pehegwer hapy pà. Uzemuaku a'e pe. Umihir typy'ak hehe. Ukixikixi inugwer ywyra pehegwer tupàn ua'u hagapaw iapo pà. Na'e a'e awa wapyk upenàràg rehe wemiapo kwer imuwete pà.
16 Nezewe mehe ywyra pehegwer ukaz. Awa umihir ma'ero'o kwer hehe. Hewykàtà i'u re. Uzemuaku huwake no. — Kwa, ikatu tata. Hemuaku katu a'e, i'i uezupe. **17** Ukixi inugwer pehegwer ma'eragapaw iapo pà, tupàn a'ua'u iapo pà. A'e re wapyk upenàràg rehe imuwete pà. Uze'eg izupe. — Ereiko Tupàn hezar romo ne. Hepyro pe nehe, i'i izupe.

18 Agwer teko nukwaw katu kwaw ma'e wà. Uzeapumi wà. Nupuner kwaw ma'e hexakaw rehe wà. Uwàpytym umal'enukwaw paw wà no. Nukwaw kwaw ma'e wà.
19 Ma'eragaw paw iapo har nukwaw kwaw ma'e. Nupuner kwaw nezewe uezupe uze'egaw rehe. — Azapo tata ywyra pehegwer imono'og pà. Amuzar typy'ak. Amihir ma'ero'o kwer. A'u. Akixikixi inugwer pehegwer ko ma'eragapaw iaiw ma'e iapo pà. Aiko aiko xe ywyra pehegwer imuwete pà kury, ni'i kwaw uezupe.

20 Umuwete e ma'eragapaw. Imuwete haw nuzawy kwaw tâtàpyzgwer i'u haw. Awa ma'eragapaw imuwete har na'ima'enukwaw katu kwaw a'e. Hemu'em iko uezupe. Nupuner kwaw uzepyro haw rehe. — Ko ma'e hepo pe har nuiiko kwaw tupàn romo a'e, nupuner kwaw uezupe uze'egaw rehe.

**Zanezar, ma'e iapo arer,
purupyro ma'e no**

21 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg. — Izaew wà, pema'enukwaw ko ma'e rehe nehe. Peneharaz zo heremiruze'eg romo peneko haw wi nehe. Apumuigo kar hereruzar har romo ihe. Nahereharaz pixik kwaw pewi ihe nehe.
22 Amunàn penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e. Amunàn peaiw haw. Ukàzym zuwiri ài. Pezewyr ihewe nehe, ta'e aiko pepyro har romo ihe xe, i'i Tupàn.

23 O ywak, ehapukaz nerurywete haw rupi nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo kwer rehe nehe. Pemuzág Tupàn ikatu haw rehe zegar haw nehe, ywykwar ywy wy pe har. Ywytyruhu wà, ka'a wà, pezegar penurywete haw rupi nehe ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyro Izaew a'e wà xe. Nezewe mehe wexak kar ikàg wera'u haw purupe a'e.

24 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wapyro har uze'eg a'e. — Heremaihu wà, aiko peapo arer romo ihe. Pezexak kar 'ym mehe we apuapo ihe. Ihe zutyka'i azapo ma'e paw ihe wà. Apupirar ywak. Azapo ywy no. Ni amo naheptyywà kwaw wà.
25 Namuzeapo kar kwaw ma'e hez'e'eg imume'u mua'u har waze'eg rupi. Nuzeapo kwaw ma'e uezapo ma'e ràm imume'u har waze'eg rupi. A'e rupi, — Ma'e kwaw 'ymar, i'i teko wanupe. Azawy kar waze'eg ma'e kwaw katu har wanupe ihe. Azapo wama'ekwaw paw ma'e heityk pyr romo.

26 Amuzeapo kar ma'e heremiruze'eg ize'eg awer rupi katete ihe. Ma'e uezapo putar heze'eg imume'u har wanemimume'u kwer rupi katete a'e wà nehe. — Teko wiko wi putar Zeruzarez tawhu pe wà nehe, a'e wanupe. — Teko uzapo wi putar tawhu Zuta ywy rehe har wà nehe, a'e wanupe. Amupu'äm kar putar tawhu imumaw pawer 'aromo nehe.
27 Aze amume'u typaw pàwàm nehe, ryruh typaw putar nehe. Yrykawhu typaw putar wà nehe no.

- 28** Ihe aze'eg tuwihawete Xiru pe.
— Ereiko putar tuwihawete
herer rehe nehe.
Erezapo putar heremiapo putar
haw nehe.
Erezapo wi kar putar Zeruzarez
tawhu nehe, Izaew wanupe nehe.
Eremono kar putar tâpuzuhu wy pe
har teko wanupe nehe no, a'e izupe.

**Tupàn umuigo kar Xiru
tuwihawete romo a'e**

- 45¹** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umuigo kar Xiru tuwihawete
romo a'e.
Upyhyk ipo awyze har rehe.
Omono ukàgaw izupe. A'e rupi
upuner ywy tetea'u rehe har
wapyhykaw rehe.
Upuner tuwihawete waneitykaw
rehe no.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uwàptymawok tawhu hukenaw a'e.
A'e rupi Xiru upuner tawhu
pupe wixe haw rehe.
Ni amo nupuner kwaw iwàptym
wi haw rehe wà nehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg nezewe Xiru pe:
2 Aha putar nerrenataromo nehe.
Amumew putar ywytyruhu nehe.
Azukazuka putar ukenuhu itazu
morog iapo pyrer ihe nehe.
Azuhanuhaw putar iwàptymaw
itaper iapo pyrer nehe.
3 Amono putar temetarer imim pyrer
newe nehe, azumim ma'e hekuzar
katu ma'e teko wanupe hexak kar
'ym pyrer newe.
Nezewe mehe erkekaw putar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e romo
hereko haw nehe.
Erekaw putar Izaew wazar
romo hereko haw nehe no.
Erekaw putar nerer rehe nerenoz
har romo hereko haw nehe.
4 Urenoz tekoko ihe.

- Epytywà Izaew ne wà nehe, a'e newe.
Teko heremixamik kwer romo
wanekon a'e wà.
Nahekaw kwaw pe ne.
Nezewe rehe we tuwihawete teko
wanemimuwete romo urumuigo
kar ihe.
5 Xo ihe zo aiko Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e romo ihe.
Naheta kwaw amo tupàn wà.
Nahekaw kwaw pe ne.
Nezewe rehe we amono hekàgaw
newe. A'e rupi erepuner
neàmàtyry'ymar waneitykaw rehe.
6 Azapo nezewe haw ihe.
Nezewe mehe teko ywy nànànar wà,
ywy kwarahy hemaw rehe har wà,
ywy kwarahy heixe haw rehe har
wà no, upaw rupi ukwaw Tupàn
romo hereko haw wà.
Ukwaw amo tupàn heta 'ymaw wà no.
Xo ihe zo aiko Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e romo ihe.
7 Aiko 'ar iapo arer romo.
Aiko ipytunaw iapo arer romo no.
Amono heze'egatu purehe.
Amono heze'egaiw purehe no.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ihe, azapo a'e ma'e paw ihe.
8 Àmàn ur ywate wi a'e.
Nezewegatete amur kar putar
hepureitykaw ywak wi ihe nehe no.
Ywy uzepe'a putar imuhem kar pà nehe.
Umuezuz kar putar purupyro
haw nehe. Umuezuz kar putar
purumuhem kar haw nehe no.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ihe, azapo putar a'e ma'e ihe nehe,
i'i Tupàn Xiro pe.
- Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ikàg wera'u a'e**
- 9** Ywy'a nuzàmàtyry'ym kwaw
wapo arer a'e.
— Ma'e erezapo iko, ni'i kwaw ywy
umuapu'apu'a har pe.

- Nerekwaw kwaw nema'erekò haw, ni'i kwaw izupe.
- 10** Kwarer nuze'eg kwaw nezewé
u pe uhy pe.
— Măràzawé tuwe hemur kar pe ko
ywy rehe, ni'i kwaw wanupe.
- 11** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew
wazar Ikatuahy Ma'e neapo arer
uze'eg nezewé a'e.
— Aipo pepuranu putar herehe
nezewé nehe.
— Ma'e erezapo iko nera'y'r
wanehe nezekaïw pà,
aipo peze putar ihewe nehe.
Aipo hemu'e putar ma'e iapo
haw rehe nehe.
- 12** Ihe azapo ywy kwehe mehe ihe.
Azapo teko ihe wà, ywy rehe wiko
ma'e ràm romo ihe wà.
Hepo pupe apupirar ywak.
— Pezexak kar nehe, a'e kwarahy pe,
zahy pe no, zahytata wanupe no.
- 13** Ihe amuzypyrog kar Xiru ma'e iapo
kar pà izupe ihe.
— Eretyk putar ywy tetea'u rehe
har ne wà nehe,
Amumew putar hape ràm
henataromo ihe nehe.
Uzapo wi putar Zeruzarez tawhu
hereko haw romo a'e nehe no.
Umuhem kar putar heremaihu
wamunehew paw wi a'e wà nehe.
Nuenoz kwaw temetarer wamuhem
kar haw hekuzaromo nehe.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Ikàg Wera'u ma'e amume'u ko
ze'eg tekoko ihe, i'i Tupàn.
- 14** Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wemiaihu Izaew wanupe kury.
— Pepyhyk putar Ezit ywy rehe
har wanemetarer nehe.
Pepyhyk putar Exio ywy rehe
har wanemetarer nehe no.
Pepyhyk putar Xewa rehe har
wanemetarer nehe no.
Iaiha katu Xewa rehe har wà.
- Peityk putar pe wà nehe.
Wiko putar peme uma'erekò
e ma'e romo wà nehe.
Pezàpixipixi putar kyhâhàm tâtà
pupe pe wà nehe, wamuata kar pà
penaikwerupi pe wà nehe.
Wapyk putar upenàràg rehe
penenataromo wà nehe.
Uze'eg putar peme ikàg 'ym
ma'e romo wà nehe.
— Tupàn wiko penehe we a'e.
Naheta kwaw amo.
Xo a'e zo.
- 15** Tupàn Izaew wazar a'e, wemiaihu
wapyro har a'e, uzeàmim teko
wanuwi a'e.
- 16** Tupàn a'ua'u iapo har wiko putar
ikàg 'ym ma'e romo wà nehe.
Imaranugar putar upaw rupi
katete wà nehe.
- 17** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
upyro teko Izaew a'e wà.
Numuhem kar pixik kwaw wapyro
haw wi wà nehe.
Ni amo numuigo kar pixik kwaw
ikàg 'ym ma'e romo wà nehe.
Na'imaranugar pixik kwaw wà nehe.
- 18** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ywak
iaipo arer a'e, wiko Tupàn romo a'e.
Xo pitâi Tupàn heta.
Uzapo ywy.
Omono hexakaw ikwaw paw izupe no.
Umuapyk henaw rehe no.
Nuzapo kwaw ma'e heta 'ymaw romo.
Uzapo uzehe wiko ma'e
wanereko har romo.
Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e nezewé.
- Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e romo ihe.
Naheta kwaw amo tupàn ihewi.
- 19** Nazumim kwaw heze'eg puruwi.
Naze'eg kwaw ipytunaw rehe
hereko pà.
— Herekar pe teko heta 'ymaw
rehe nehe, na'e kwaw teko
Izaew wanupe.

Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
amume'u ze'eg azeharomoete har ihe.
Teko upuner heze'eg rehe uzeruzar
haw rehe tuweharupi wà, i'i Tupàn.

**Tupàn a'ua'u nupuner kwaw
teko wapyro haw rehe wà**

20 Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e.

— Pezur pezemono'og pà nehe,
teko umàno haw wi uehem ma'e
kwer wà.

Pepe'ùm pezuwà tuwihaw
wanenataromo nehe.

Amo teko uze'eg tupàn a'ua'u
wanupe wà.

A'e tupàn nupuner kwaw wapyro
haw rehe wà.

A'e teko nukwaw kwaw ma'e wà.

Amo teko uzemono'og wata pà tupàn
a'ua'u wamuwete pà wà.

Nezewegatete nukwaw kwaw
ma'e wà no.

Upir tupàn a'ua'u hagapaw ywyra iapo
pyrer heraha pà wata mehe wà.

21 Peze'eg na'arewahy nehe.

Pemume'u penemiapo kwer.

Peze'eg pezeupeupe nehe,
aze peze'eg wer nehe.

Mo umume'u ma'e uezapo
ma'e ràm kwehe mehe wà.

Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e amume'u ihe.

Naheta kwaw amo tupàn.

Tupàn pitài romo aiko.

Wemiaihu wanuwi utyryk 'ym
ma'e romo aiko.

Wemiaihu wapyro har romo aiko.

22 Teko ywy nànànar wà,
pezewyr ihewe nehe.

A'e mehe apupyro putar ihe nehe.
Ta'e aiko Tupàn romo ihe xe.

Naheta kwaw amo.

23 Amume'uhay ma'e heremiapo
ràm herer rehe ihe.

Heremimume'u kwer azeharomoete a'e.
Uzeapo putar tuwe a'e nehe.

— Amume'u ko ma'e.
— Teko paw wapyk putar upenàràg
rehe uzemumew pà herenataromo
wà nehe.

— Nurupytu'u pixik kwaw neze'eg
heruzar ire ure nehe,
i'i putar ihewe wà nehe.

24 — Ne Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ne, xo ne zo erepuner nepuner haw
imono haw rehe purupe.

Xo ne zo ereityk kar amo amo ae
wanupe wà, i'i putar wà nehe.

Heàmàtyry'ym arer paw wiko putar
ikàg 'ym ma'e romo wà nehe.

Imaranugar putar herenataromo
wà nehe.

25 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
aitiyk kar putar waàmàtyry'ymar
heremaiihu wanupe ihe wà nehe.

Heremaiihu umume'u putar
hekatu haw wà nehe.

**Mawiron ywy rehe har watupàn
a'ua'u wamumaw paw**

46 ¹ Mokoz tupàn a'ua'u uezepog
wenaw wi ywy rehe u'ar pà a'e
wà. Mew tupàn ua'u ipy her romo a'e.
New inugwer her romo a'e.

Teko upir a'e tupàn a'ua'u
wanagapaw kawaru wakupe pe wà.
Ipuhuz katu wà. Ikene'o kawaru wà.

2 Tupàn a'ua'u uezepog u'ar pà wà.
Nupuner kwaw uzepyro haw rehe wà.
Teko a'e teko tupàn wamuwete har
waàmàtyry'ymar a'e wà, weraha
tupàn a'ua'u a'e wi wà.

3 Pezeappyaka katu nehe, teko Izaew wà.
Pezeappyaka katu nehe, Zako
izuapypy umàno 'ym ma'e wà.

Pezexak kar awer 'ar henataromo
apueraha ihe.

Tuweharupi azekaiw penehe.

4 Petua'uhez mehe aiko tuwe
nezewegatete nehe.
Naiko kwaw amo ae romo nehe.
Azekaiw putar penehe pe'aw
xig mehe nehe.

- Apuapo ihe. Apueraha no.
Apupetywà putar nehe.
Apupyro putar nehe no.
- 5** Mo izàwe aiko ihe.
Mo wiko hezàwe a'e.
- 6** Amo teko omono'og itazu or tetea'u wà.
Omono'og itaxig parat tetea'u wà no.
Omono temetarer ma'eragapaw
iapo har pe wà.
— Epyhyk ko or nehe.
Epyhyk ko parat nehe.
Ezapo amo tupàn ua'u hagapaw nehe,
i'i izupe wà.
A'e re uzeamumew upenàràg rehe
a'e tupàn ua'u henataromo imuweste
katu pà wà.
- 7** Na'e upir hagapaw ukupe
pe heraha pà wà.
Umuapyk henaw rehe wà.
Tupàn a'u upyta a'e pe. Nupuner
kwaw uzemumyz haw rehe.
— Urepytywà pe nehe, aze i'i teko
izupe wà, nuenu kwaw waze'eg a'e.
Nupuner kwaw waneko haw zawaiw
katu ma'e wi wapyro haw rehe.
- 8** Ikatu 'ym ma'e iapo har wà,
pema'enukwaw ko ma'e rehe nehe.
Pema'enukwaw katu ma'e rehe nehe.
Peiko ma'e kwaw katu har romo nehe.
- 9** Pema'enukwaw ma'e kwehe mehe
uzeapo ma'e kwer rehe nehe.
Xo ihe zutyka'i aiko Tupàn romo ihe.
Pekwaw hereko haw.
Naheta kwaw amo hezàwenugar.
- 10** Izypy mehe arer we amume'u
uzeapo ma'e ràm ihe.
Kwehe mehe amume'u ma'e
uzeapo ma'e ràm.
— Uzeapo putar ma'e heze'eg rupi
katete nehe, a'e purupe.
Aze hepurapo wer ma'e rehe nehe,
azapo putar a'e ma'e nehe,
a'e purupe kwehe mehe.
- 11** Aenoz amo awa tekoko ihe.
— Ezur kwarahy hemaw wi nehe,
a'e tekoko izupe.

- Ur iko na'arewahy ywy muite
har wi wiràhu ài.
Uzapò putar ma'e heremiapo kar nehe.
Azapo putar ma'e heze'eg awer rupi
katete nehe.
Azapo putar heremimume'u kwer nehe.
- 12** Teko Tupàn heruzar 'ymar wà,
pezeappyaka katu xe nehe.
— Urepyro àwàm iàrew putar nehe,
peze peiko.
- 13** Amuhem kar putar purupyro
haw heremimume'u kwer
na'arewahy ihe nehe.
Nan kwehe tete atyk putar
heàmàtyry'ymar ihe wà nehe.
Apyro putar Xiàw rehe wiko
ma'e ihe wà nehe.
Amuza'aza'akhekàg wera'u haw
ipehegwer imono pà teko Izaew
wanupe nehe,
i'i Tupàn.
- Mawiron ipyro haw**
- 47** ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg nezewé a'e.
— Mawiron, ereapyk tuwihawete
henaw rehe. Ewezyw a'e wi nehe.
Eapyk ywy imuku'i pyrer rehe nehe.
Ereiko kuzàwaza awa puhe
oho 'ym ma'e ài,
ipuràg eteahy ma'e ài, uma'erek
pixik 'ym ma'e ài. Ereiko heruze'eg
pyr 'ym ài.
Aze awa uzapo kar wazyr hemimutar
paw izupe, umuaiw a'e.
Peiko agwer kuzàwaza imuaiw
pyrer ài kwehe mehe.
Napeiko pixik kwaw nezewé
nugar romo nehe kury.
- 2** Peiko amo pe uma'erek e ma'e
romo kury.
Pepyhyk arozràm imuku'i haw nehe
kury. Pemuku'iku'i arozràm nehe kury.
Penuhem pàn penuwa imimaw nehe.
Peupir penopoz nehe.
Peahaw yrykaw penetylà purupe
hexak kar pà nehe.

- 3** Teko paw penexak putar penopoz
'ym mehe a'e wà nehe.
Pepyta putar topoz 'ym pà kamir 'ym
pà azeharomoete nehe.
Azepyk putar penehe nehe.
Ni amo nupuner kwaw hemupytu'u
kar haw rehe penehe hezepykaw
rehe wà nehe, i'i Tupàn wanupe.
- 4** Zanepyro har wiko Tupàn Upuner
Wera'u Ma'e romo a'e, Izaew
wazar Ikatuahy Ma'e romo a'e.
- 5** Uze'eg nezewa Mawiron wanupe.
— Peapyk peze'eg 'ym pà nehe.
Peho amo tatain yeta 'ymaw pe nehe,
ta'e ni amo nuze'egatu pixik
kwaw penehe wà nehe xe.
— Wyw nànànar wanuwhawete
kuzà romo peiko pe, ni'l pixik
kwaw peme wà nehe.
- 6** Aikwahy heremiaihu wanupe ihe,
heremiruze'eg heremixamixak
kwer wanupe ihe.
A'e rupi amuigo kar teko ikàg 'ym
ma'e romo ihe wà.
Amono pepo pe ihe wà no.
Napekatu kwaw heremiaihu wanupe.
Nan.
Te tua'uhez ma'e wanupe te ihyá'uhez
ma'e wanupe pepuraraw kar ma'erahy.
- 7** — Uruiko ywy nànànar
wanuwhawete kuzà romo
tuweharupi ure nehe, peze pezeupe.
Napezekaiw kwaw uezapo ma'e a'e
'ar rehe arer rehe.
Napema'enukwaw kwaw pemumaw
pàwàm rehe.
- 8** Pezamutar katu ikatu 'ym ma'e iapo haw.
— Ni amo nuzeypyk kwaw zanerehe
wà nehe, peze pezeupe.
— Naheta kwaw amo upuner ma'e
zanezàwenugar a'e wà, peze pezeupe.
— Naheta kwaw zanezàwenugar wà.
Nazaiako pixik kwaw kuzà imen
umàno ma'e kwer ài nehe. Ni pitái
zanera'yur numàno kwaw wà nehe,
peze pezeupe.
- Pezeapyaka katu heze'eg rehe
nehe kury.
- 9** Pekwaw tekwe ikatu 'ym ma'e
wanupe ma'e henoz taw.
Pekwaw ikatu 'ym ma'e iapo kar haw
wanupe. Akwaw penemigwaw ihe.
Nezewa rehe we pezemumaw
putar nehe.
Na'arewahy, pitái 'ar mehe,
peiko putar kuzà imen umàno
ma'e kwer ài nehe. Pena'yr umàno
putar wà nehe no.
- 10** Pezeruzar penemiapo ikatu 'ym
ma'e rehe.
— Ni amo nazanerexak kwaw a'e
ma'e iapo mehe wà, peze pezeupe.
Nan kwaw nezewa.
Pezeruzar pema'ekwaw paw rehe,
pema'e iapo haw ikwaw paw
rehe no, a'e ae nuzawy kwaw
peme hemu'em ma'e a'e wà.
Nezewa peze'eg pezeupe pepy'a pe.
— Naheta kwaw teko upuner ma'e
zanezàwenugar a'e wà, peze pezeupe.
- 11** A'e rupi iaiw paw u'ar putar penehe
a'e nehe kury.
Tekwe ikatu 'ym ma'e wanupe
peze'egaw napypyro kwaw
a'e iaiw haw wi nehe.
Pemumaw pàwàm uhem iko.
Napepuner kwaw izuwi pehemaw
rehe nehe.
Uhua'u putar a'e iaiw haw nehe.
Napepuner kwaw hehe
pema'enukwaw paw rehe nehe.
— Nur kwaw nehe, peze putar amo
'ar mehe nehe. A'e 'ar mehe uhem
putar nehe.
- 12** Peze'eg wi wi tekwe wanupe.
Penoz wi wi ma'e wanupe.
Pekwàkwàmo mehe arer
we pezapo agwer ma'e.
Aze ru'u pepypywà putar wà nehe.
Aze ru'u nezewa mehe pemuzàñ kar
putar peàmàtyry'ymar pe wà nehe,
- 13** Heta tetea'u peneruze'egar peinuinuromo
wà.

- Nezewé rehé we napehem kwaw
pezemumaw pàwàm wi nehe.
Tuwe zahytata rehé uzemu'e ma'e
oho pepyr wà nehe. Tuwe pepatywà
a'e wà nehe.
Uzemu'e ywak rehé wà.
Ume'egatu zahytata rehé wà.
Zahy nànàm umume'u peme
uzeapo ma'e ràm wà.
- 14** Nuzawy kwaw ka'a huwer
uxinig ma'e wà.
Tata wapy putar a'e zahytata
kwaw par wà nehe.
Nupuner kwaw uzeapro haw
rehe wà nehe,
ta'e nan kwaw tata pixika'i
ma'e a'e xe.
Teko uzapo tata pixika'i ma'e
uzemuaku haw romo wà. Wapyk
huwake wà. A'e tata wanapy àràm
napixika'i kwaw a'e nehe.
- 15** Nezewé haw uzeapo putar uzeapo
ma'e ràm imume'u har pepyr har
wanupe nehe.
Izypy mehe arer we pepuranu wanehe.
A'e paw oho putar pewi wà nehe.
Pitáitáigatu oho putar wape rupi wà
nehe, iapo pyràm hekar pà wà.
Ni amo a'e teko nupuner kwaw
pepyro haw rehé wà nehe.

***Tupàn umume'u ma'e
uzeapo ma'e kwer kury***

- 48**¹ Teko Izaew izuapyapyr wà.
Pezeapyaka katu nehe.
Pezeapyaka katu nehe,
Zuta izuapyapyr wà.
Pemume'eahy penemiapo ràm Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e her rehé.
— Uruzamutar katu Tupàn Izaew
wazar ure, peze amo wanupe.
Penemu'em a'e ma'e imume'u mehe.
Napemume'u kwaw ze'eg
azeharomoete har.
- 2** — Uruiko tawhu Tupàn pe imonokatu
pyrer pe ure, peze peiko.
Pezeruzar Tupàn Izaew wazar rehé no.

- Tuweharupi Wiko Ma'e, i'i tekó
izupe wà. — Upuner Wera'u Ma'e,
i'i izupe wà.
- 3** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg iko peme.
— Kwehe mehe aze'eg ma'e
uzeapo ma'e ràm rehé ihe.
Amume'u katu uzeapo ma'e ràm peme.
Na'rewahy azapo ma'e ihe.
Teko nuàro kwaw a'e ma'e iapo
mehe wà. Uzeapo ma'e hez'eg
awer rupi katete no.
- 4** Akwaw pezapezarahy haw ihe.
Pe tâtâahy itaper ài itazu morog ài.
- 5** A'e rupi amumaw kwarahy tetea'u
a'e ma'e rehé hez'eg pà.
Izeapo 'ym mehe we amume'u
a'e ma'e peme.
A'e rupi naepuner kwaw tupàn ua'u
wanehe ma'e hagapaw wanehe
pez'egaw rehé nezewe.
— Hetupàn a'ua'u uzapo a'e ma'e a'e,
naepuner kwaw peze haw rehé.
— Ma'e hagapaw heremimuwete
uzapo a'e ma'e, naepuner kwaw
peze haw rehé nehe.
- 6** Ma'e paw uzeapo hez'eg awer
rupi katete.
Amume'u ze'eg azeharomoete har
kwehe mehe ihe. Tuwe pekwaw ze'eg
azeharomoete imume'u awer nehe.
Aze'eg putar ipyahu ma'e rehé
nehe kury.
Ma'e temigwaw 'ym amume'u
putar nehe. Napekwaw kwaw
a'e ma'e pe rihi.
- 7** Xo ko 'ar rehé zo amuzeapo
kar putar nehe kury.
Ni amo teko numume'u pixik
kwaw a'e ma'e peme wà.
A'e rupi, — Urukwaw a'e ma'e ure,
naepuner kwaw peze haw rehé.
- 8** Akwaw penehe hezeruzar 'ymaw ihe.
Akwaw hereruzar har 'ym tuweharupi
har romo peneko haw no.
A'e rupi napeinu pixik kwaw ko ma'e.
Napekwaw kwaw ma'e wazeapo àwàm.

- 9** Apuner mo hekwahy haw izuhenaw rehe penehe.
 Apuner mo pemumaw paw rehe no.
 Aze mo azapo nezewe, teko uze'eg zemueteahy mo herer rehe wà.
 A'e rupi apuàro penehe hezepyk 'ym pà, ta'e aiko Tupàn romo ihe xe.
 A'e rupi pemume'u hekatu haw nehe.
- 10** Apuraraw kar ma'erahy peme, ta'e hepurumukatu wer penehe ihe xe.
 Teko umukatu itaxig parat tatahu pupe. Nezewegatete apumukatu ma'erahy pupe.
- 11** Hepurumupytu'u kar wer teko wanehe herer rehe waze'eg zemueteahy re ihe, A'e rupi azapo putar ma'e ihe nehe kury.
 Namuze'eg zemueteahy kar kwaw teko herer rehe ihe.
 Tuwe teko paw umume'u hekatu haw wà nehe.
 Namume'u kar kwaw amo tupàn ikatu haw purupe ihe, ta'e nuzapo kwaw ikatu ma'e wà xe.
- Tupàn upyro wemiaihu wà**
- 12** Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e:
 Pezeapyaka katu nehe,
 teko Izaew izuapyapyr wà.
 Apuxaexak kwehe mehe ihe.
 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko Tupàn romo teko paw wazar romo ihe. Naheta kwaw amo wà.
 Izypy mehe arer romo aiko. Aiko putar iahykaw rehe àràm romo nehe no.
- 13** Hupo pupe amuapyk ywy henaw rehe kwehe mehe ihe.
 Apupirar ywak ihe no.
 Amume'u waneta àwàm ihe.
 A'e 'ar 'ym mehe we naheta kwaw.
 A'e 'ar mehe we heta.
- 14** Pezemono'ono'og pezeapyaka pà upaw rupi nehe.
- Ni amo tupàn numume'u kwaw
 ko ma'e uzeapo ma'e ràm wà:
 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e azamutar katu amo awa ihe.
 A'e awa heremiamutar uzapo putar heremiapo putar haw a'e nehe.
 Uzàmàtyry'ym putar Mawiron oho hepuner haw inuromo a'e wà nehe.
- 15** Ihe ae ihe, ainoz a'e awa ihe.
 — Ezur nehe, a'e izupe. A'e rupi ur a'e.
 Amukatu putar hemiapo ràm upaw rupi ihe nehe.
- 16** Pezur heze'eg henu pà nehe kury.
 — Izypy mehe arer we nazumim kwaw heze'eg. Nazumim kwaw heremiapo kàràm.
 Amuzeapo kar ma'e paw wazypyrog mehe arer we ihe, a'e peme.
- Na'e Zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur wekwe ihewe hemono kar pà a'e pe a'e kury.
- 17** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
 Izaew wazar Ikatuahy Ma'e,
 wapyro har, uze'eg wemiaihu wanupe kury.
 — Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe, pezar romo ihe.
 Apumu'e iteko ihe, ta'e nezewe mehe peneko haw ikatu putar nehe xe.
 Apueruata peneraha pe ikatu ma'e peho àwàm hexak kar pà peme ihe.
- 18** A, Aze mo peruzar heremiapo karer, penemetarer katu wera'u mo ko 'ar rehe.
 Penemetarer nuzawy iwer mo tyhu haw uwrykyahy ma'e.
 Tuweharupi peityk mo peàmàtyry'ymar pe wà.
 Wanevitykaw nuzawy iwer mo ykotok yryhu rehe har. Nupytu'u iwer mo.
- 19** Pezuappyapry waneta haw nuzawy iwer mo ywyxig yryhu iywr har waneta haw wà.
 Nahereharaz pixik iwer mo wanuwi ihe.
 Wikuwe mo tuweharupi hepyr wà.

- 20** Pehem Mawiron tawhu wi nehe.
Pezàwéhem a'e wi nehe.
Penéhapukaz penurywete haw rupi
ko ze'eg imume'u pà ywy nànànar
wanupe nehe.
— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
upyo wemiruze'eg a'e wà,
teko Izaew izuapyapyr her ma'e
wapyro pà a'e wà, peze purupe nehe.
- 21** Tupàn weraha wemiaihu
ywyxiguhu myteromo wà.
Waneraha mehe ni amo
na'iziwez kwaw wà.
Umuýryk kar 'y itahu wi.
Uzuka a'e itahu. 'Y uhem izuwi.
- 22** Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ikatu 'ym ma'e 'ar
nànànar iapo har wanupe.
— Naheta kwaw pepyro àwàm
peme nehe, i'i Tupàn.

**Tupàn hemiruze'eg wiko tatainy
zàwenugar teko paw wanupe**

- 49**¹ Teko ywy muitea'u har wà,
ihe Tupàn hemiruze'eg romo
aiko ihe.
Pezeapyaka katu heze'eg rehe nehe.
Pezekaiw katu heze'eg rehe nehe,
teko ywy nànànar wà.
Aikuwe hehy hie pe ihe.
A'e wi hehem 'ym mehe we Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e herexak a'e.
Nazexak kar kwaw a'e mehe ihe rihi.
Herenoz herer imume'u pà a'e
mehe a'e.
- 2** Uzapo heze'eg takihepuku
haiime katu ma'e ài.
Hemim hepyro pà opo pupe.
Heapo u'yw hakwa katu ma'e ài.
Hemonokatu a'e. — 'Ar ikatu ma'e
rehe apyhyk putar nehe, i'i ihewe.
- 3** Uze'eg nezewe ihewe.
— Izaew izuapyapyr wà,
peiko heremiruze'eg romo.
Aexak kar putar hepuner haw purupe
nehe, ma'e iapo kar pà peme nehe,
i'i Tupàn.

- 4** Ihe aze'eg hezeupe ihe.
— Ama'erekò tetea'u ihe.
Nezewe rehe we Izaew nuzewyr
kwaw Tupàn pe wà. Heremiapo
kwer paw nahekuzar kwaw,
a'e hezeupe.
Nezewe rehe we akwaw Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ihewe
hekuzar imur àwàm ihe.
Umekuzar putar hema'erekò
awer a'e nehe.
- 5** Hezexak kar 'ym mehe we
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e herexak
wemiruze'eg romo hemuigo kar pà.
Omono'og kar wemiaihu ihewe wà.
— Emuzewyr kar heremiaihu
ihewe ne wà nehe, i'i ihewe.
Hekatuahy tuwe Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e pe ihe.
Tupàn hezar wiko hekàgaw romo a'e.
- 6** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg nezewe ihewe.
— Ereiko putar heremiruze'eg
romo nehe.
Eremuzewyr kar putar Izaew umàno
'ym ma'e kwer ihewe ne wà nehe.
Eremono'og putar a'e teko Izaew
izuapyapyr ne wà nehe, pitài teko
romo wamuigo kar pà ne wà nehe.
Azapo kar putar a'e ma'e newe nehe.
Amo ae ma'e azapo kar putar newe
nehe no. Urumuigo kar putar
tatainy zàwenugar teko amo ae
ywy rehe har wanupe nehe no.
Nezewe mehe ereraha putar
hepurupyro haw ywy nànànar
wanupe nehe no, i'i Tupàn.
- 7** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e,
Izaew wazar Ikatuahy Ma'e a'e,
wapyro har a'e, uze'eg wemiruze'eg
pe a'e kury.
Teko amo ywy rehe har tetea'u
na'ikatuwawahy kwaw
hemiruze'eg rehe wà.
Tuwiyawete wanupe uma'erekò
e ma'e romo hekon a'e.

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg wemiruze'eg pe.
— Tuwihawete a'e wà nehe,
tuwihawete wana'yr a'e wà nehe no,
wexak putar nepuner haw
a'e wà nehe.
Ur putar nepy huwake wapyk pà
upenàràg rehe wà nehe, nemuawate
haw hexak kar pà newe wà nehe.
Ta'e ihe Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ihe azapo ma'e heremimume'u
kwer rupi katete ihe xe.
Ihe Izaew wazar Ikatuahy Ma'e ihe,
urexak heremiruze'eg romo
nemuigo kar pà ihe, i'i Tupàn.

Zeruzarez iapo katu haw

8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
nezewe wemiaihu wanupe.

— Hekatu haw purupe hexak
kar haw 'ar mehe nehe,
awazar putar peneminozgwer
peme ihe nehe.
Pepyro àwàm 'ar ihem mehe nehe,
apupytwà putar nehe.
Azekaiw katu putar penehe
ikatu 'ymaw wi nehe.
Azapokatu putar heze'eg teko
wyw nànànar wanupe nehe,
perinuinuromo nehe.
Azapo wi putar wyw peneko
haw nehe.
Amuzewyr kar putar peywyl
imuaiw pyrer nehe no.

9 Aze'eg putar zemunehew paw pe har
wanupe nehe. — Pehem zemunehew
paw wi nehe, a'e putar wanupe nehe.

Ipytunaw rehe wiko ma'e wanupe
aze'eg putar nezewe nehe no.
— Ni amo nuiko kwaw pezar romo
wà kury. Peiko izar 'ym ma'e romo
kury, a'e putar wanupe nehe.

Umai'u putar pe iwyw àràpuhàrà
hawitu ma'e ài wà.
Te wytyr ka'a hetu 'ymaw rehe
wexak putar ka'api'i wà nehe.

- 10 Na'ima'uhez kwaw wà nehe.
Na'iziwez kwaw wà nehe.
Kwarahy haku haw nuhem kwaw
wanehe nehe. Ywytu haku ma'e
wywxiguhu wi ur ma'e kwer
nupuraraw kar kwaw ma'erahy
wanupe nehe,
ta'e apuhareko katu ihe wà xe.
Aexak kar putar waho àwàm
wanupe nehe.
Araha putar ytyzùmaw
pe wà nehe.
- 11 Azapo putar pe wytyruhu rehe
wanupe nehe.
Amuhygatu putar pe heremiaihu
waho àwàm romo nehe.
- 12 Uzewyr putar wyw muitea'u har
wanawi wà nehe.
Ur putar kwarahy heixe haw awyze
har kutyr wi wà nehe. Ur putar
kwarahy heixe haw wi wà nehe no.
Ur putar wyw kwarahy hemaw awyze
har kutyr har Áxuwà her ma'e wi
wà nehe no.
- 13 Pezegar nehe, ywak.
Penurywete nehe, wyw.
Wytyr wà, penehapukaz
penurywete haw rupi nehe,
ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umurywete kar wemiaihu wà xe.
Upuhareko ma'erahy ipuraraw
par wà no.
- 14 Teko Xiàw wytyr rehe
har uze'eg nezewe wà.
— Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e upuir zanewi a'e.
Heharaz zanewi a'e, i'i wà.
- 15 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uwazar waze'eg wanupe.
— Aipo kuzà upuner umemyr wi
heharaz haw rehe.
Aipo upuner umemyr iamutar
katu re upytu'u haw rehe.
Aze mo agwer ma'e uzeapo,
nezewe rehe we nahereharaz pixik
kwaw pewi ihe nehe.

- 16** Zeruzarez, amuapyk nerer hepo rehe.
Nahereharaz pixik kwaw pàrirogaw
iaiha katu ma'e neywyr har wì nehe.
- 17** Neapo wi wi àràm uhem waiko
na'arewahy wà.
Ko 'ar rehe we nereityk arer
nemumaw parer uzàwehem oho
waiko newi wà.
- 18** Eme'e nezeywyr upaw rupi nehe.
Exak uezapo romo ma'e nehe.
Nepupe wiko ma'e kwer uzewyr wà
waiko wà. Uhem wà waiko wà.
Amume'u ko ma'e hereko haw rehe
ihe kury. Upaw rupi wiko ita
hekuzar katu ma'e ài ihewe wà.
Wiko putar nemupuràg eteahy kar
haw romo a'e ita ài wà nehe.
Nerurywete putar neretekwer rehe
wamunehew mehe nehe.
Kuzà imen ma'e ràm umunehew ita
hekuzar katu ma'e wetekwer rehe
a'e, nezewegatete nepupe wiko ma'e
ràm wiko putar ita ipuràg eteahy
ma'e zàwe newe wà nehe no.
- 19** Zauxiapekwer umuaiw neywy. Ni
amo teko nuiko kwaw a'e pe wà.
Ko 'ar rehe teko tetea'u wiko putar
hehe wà nehe. Ywy ipixika'i putar
wanupe nehe.
Nezukazuka arer wà nehe, nereityk
arer wà nehe, muite heraha pyr
romo wiko putar wà nehe.
- 20** Amo teko uzexak kar muite newi wà,
uzar waneko haw pe wà.
Uzewyr nepupe wiko pà wà kury.
Amo 'ar mehe uez'eg putar
nezewe wà nehe.
— Ko ywy ipixika'i wera'i zanewe.
Aze mo heta ywy uhua'u wera'u
ma'e zanerekò àwàm romo,
i'i putar wà nehe.
- 21** Na'e ereze'eg putar nezewe
nezeupe nehe:
Mo hemuigo kar ko kwarer wahy
romo ko kuzàtài wahy romo a'e.
Aiko kuzà imemyr haw rehe upuner
'ym ma'e romo ihe.
- Heityk pyrer romo aiko. Naheputar
kwaw wà. Aiko zemunehew paw
pe har zàwenugar romo.
Mo umugakwaw ko kwarer
ko kuzàtài ihewe wà.
Aiko e ihe.
Ma'e wi ur ko teko paw wà,
ere putar nehe.
- 22** Zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e uez'eg wemiaihu wanupe.
— Aupir putar hepo nehe.
Apoe'eg putar teko amo ywy rehe
har wanuwhaw wanupe nehe.
— Peraha pena'yr penazyr
wamuzewyr kar pà
Zeruzarez tawhu pe pe wà nehe.
Perur pepuxi'awar romo pe wà nehe.
Perur peaxi'i rehe pe wà nehe no.
- 23** Tuwihowete amo ae ywy rehe har
uzekaiw katu putar pememyr
wanehe a'e wà nehe.
Tuwihowete kuzà wiko putar wanehe
uzekaiw ma'e romo wà nehe no.
Tuwihowete wà, tuwihowete kuzà wà
no, uezamumew putar upenàràg rehe
wapyk pà penenataromo wà nehe.
Umuhyk putar uwa ywy rehe wà.
Uwerew putar ywy imuku'i pyrer
pepy wi u'ar ma'e kwer wà nehe no.
Nezewe mehe pekwaw putar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e romo
hereko haw nehe.
Herehe uzeruzar ma'e nuzemumikahy
pixik kwaw wà nehe,
i'i Tupàn.
- 24** Zeàmàtyry'ymawhu imumaw
ire zauxiapekwer upyhyk ma'e
tetea'u a'e wà.
Aipo amo upuner a'e ma'e ipyro
haw rehe wanuwi wà.
Tuwihowete ma'erahy ipuraraw kar
har weraha teko uma'erekò e ma'e
romo wamuigo kar pà a'e wà.
Aipo amo upuner wamuhem
kar haw rehe izuwi a'e wà.
- 25** — Amo upuner, i'i Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e.

— Amo upyro putar a'e ma'e
zauxiapekwer wanuwi a'e nehe.
Amo umuhem kar putar teko
tuwihawete ikatu 'y ma'e
hemipyhyk kwer a'e nehe no,
ta'e ihe azàmàtyry'ym putar
peàmàtyry'ymar ihe wà nehe xe.
Ihe ae apyro putar pena'yr ihe
wà nehe no.

- 26** A'u kar putar wo'o kwer
peàmàtyry'ymar wanupe nehe.
A'u kar putar uwykwer wanupe
win ài nehe no.
Nezewe mehe teko paw ukwaw putar
ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
romo hereko haw wà nehe. Pepyro
har romo hereko haw ukwaw putar
wà nehe no. Ihe Izaew wazar
upuner ma'e ihe, aiko penekuzar
imono har romo. Ukwaw putar
hereko haw wà nehe no.

- 50**¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg wemiaihu wanupe.
— Aipo ihe apomono kar peywy
wi ihe, awa wemireko wi upuir
ma'e ài ihe.
Ma'e pe pemonokatu pape hepuir
awer imume'u haw.
Aipo ihe apume'eg uma'erek
e ma'e romo amo pe henewer
haw wamekuzar pà ihe.
Nan. Amo pepypyk peneraha a'e wà,
ta'e ikatu 'ym ma'e tetea'u iapo har
romo peiko pe xe.
Pekatu 'ymaw uhua'u. A'e rupi
apomono kar wanupe ihe.
2 Aha pepyro pà ihe. Màràzàwe tuwe ni
amo noho kwaw heruwàxi pà wà.
Apuenoz ihe. Màràzàwe tuwe ni amo
nuwazar kwaw heze'eg penenoz
mehe ihewe wà.
Aipo ko 'ar rehe napuner kwaw
pepyro haw rehe ihe.
Aipo hekàgaw paw uhem ihewi a'e.
Nan. Aze mo amume'u pitài ze'eg,
tryhu typaw mo a'e.

Amumaw mo 'y. Yrykawhu
uzeapo mo ywyxiguhu romo.
Pira umàno mo wiwez pà wà.
Uzypyrog mo inem pà wà.

- 3** Apuner ywak imupihunaw rehe.
Apuner kamirpuku umàno ma'e
kwer itymaw rehe har imunehew
kar pà izupe, i'i Tupàn.

**Tupàn hemiruze'eg upuraraw
ma'erahy a'e**

- 4** Zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e hemu'e herereko heremiapo
ràm rehe a'e.
Nezewe mehe amurywete kar putar
ikene'o ma'e ihe wà nehe.
Tuweharupi ku'em mehe
hemurywete kar a'e,
a'e rupi ainu katu ize'eg a'e
'ar rehe har.
5 Zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ukwaw katu kar ma'e ihewe.
Naiko kwaw ize'eg heruzar 'ymar
romo. Nazàwehem kwaw izuwi ihe.
6 Aruwak hekupe wakutyr
hezepetepetek kar pà wanupe ihe.
Aexak kar heruwa heamatutaw
i'ok arer wanupe no.
Nazèamim kwaw herehe waze'eg
urywahayah mehe.
Uzenymon heruwa rehe wà.

- 7** Nahemaranugar kwaw ihe kury,
Ta'e Zanezar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e heptyywà a'e xe.
A'e rupi hekàg itahu ài.
Akwaw hemumaranugar kar 'ym
àwàm ihe.
8 Ta'e heptyywà har heruwake
hekon a'e xe.
Aipo amo umume'u putar ma'e
hekutyr wà nehe.
Aha putar hupi tuwihaw
wanenataromo nehe.
Aipo amo ipurumume'u wer heremiapo
kwer rehe tuwihaw wanupe.
Tuwe ur imume'u pà nehe.

- 9** Zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e hepytywà hepyro pà
heàmàtyry'ymar wanuwi.
A'e rupi ni amo nupuner kwaw
herehe uzepykaw rehe wà nehe.
Heàmàtyry'ymar paw ukàzym
putar wà nehe.
Nuzawy kwaw topoz ykyzu wanemi'u
kwer wanemimumaw kwer a'e wà.
- 10** Pezeapyaka katu nehe, pe Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e wi ukyze
ma'e wà.
Pezeapyaka hemiruze'eg ize'eg
rehe nehe.
Aze pe peho àwàm ipytun nehe,
Aze naheta pixik kwaw tatainy
hupi nehe,
pezeruzar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e rehe nehe.
Peiko izar rehe uzeruzar ma'e
romo nehe.
- 11** Pe tata imunykar wà,
pe u'yw ukaz ma'e hereko har wà,
pe'ar putar tata penemimunk pupe nehe.
U'yw penemimùagy'ygwer pekutuk
putar pezuka pà a'e wà nehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur
kar putar ko zepykaw penehe nehe.
Ma'erahy iaiwahy ma'e ipuraraw
pàwàm penàro iko a'e.

**Ze'eg purumuryw kar ma'e
Zeruzarez pe har wanupe**

- 51** **1** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg nezewe.
— Pezeapyaka katu nehe, uzepyro
àwàm hekar har wà, uzepetywà
àwàm ihewe henoz har wà.
Peiko itahu ipei'ág pyrer ài.
Pema'enukwaw itahu rehe nehe.
Apei'ág a'e itahu penenuhem
pà izuwi ihe.
- 2** Pema'enukwaw peipy Àmàràw
rehe nehe.
Pema'enukwaw hemireko Xar rehe
nehe no. Izuapyapyr romo peiko.

Aenoz Àmàràw imuwa ihe.
Ta'yri 'ym ma'e romo hekon a'e.
Nezewé rehe we amono heze'egatu
hehe. Amono izuapyapyr teteau
izupe wà.
3 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
apuhareko katu putar Zeruzarez
tawhu ihe nehe.
Apuhareko katu putar tåpuz ipupe
har heityk pyrer paw nehe no.
Ywy uxinig ma'e kwer a'e pe har
azapo putar ma'etymaw romo nehe.
Nuzawy kwaw ma'etymaw En ywy
rehe heremitygwer a'e nehe.
Heta putar turywete haw a'e pe nehe.
Hurywete putar a'e pe har wà nehe.
Heta putar zegar haw nehe.
Umuzàg putar zegar haw hekatu
haw imume'u pà wà nehe.

- 4** Pezeapyaka katu nehe, heremaihu wà.
Pezekaiw heze'eg àwàm rehe nehe.
Amono putar heze'eg teko ywy
nànànar wanupe nehe.
Heremiaipo kar haw nuzawy kwaw
tatainy teko wanupe nehe.
- 5** Azur putar wapyro pà na'arewahy nehe.
Heàmàtyry'ymar waneitykaw
'ar uehm wà iko.
Aruze'eg putar teko ywy nànànar
ihe wà nehe.
Teko ywy muite har heràro
herereko wà.
Uzeruzar herehe wà.
— Zanepyro putar zaneàmàtyry'ymar
wanuwi nehe, i'i ihewe wà.
- 6** Peme'e ywak rehe ywate nehe.
Peme'e ywy rehe xe ywak iwy pe nehe.
Ywak ukàzym putar tåtàxiner ài nehe.
Ywy izemàner putar kamir
kwehe arer ài nehe.
Hehe har umàano putar meru
ài wà nehe.
Aityk putar heàmàtyry'ymar
upaw rupi ihe wà nehe.
Hepuner haw upyta tuweharupi nehe.
Nupaw pixik kwaw nehe.

- 7 Pezeapyaka katu nehe,
ikatu ma'e iapo har wà,
heze'eg upy'a pe hereko har wà.
Aze teko uze'eg zemueteahy penehe
wà nehe, pekyze zo wanuwi nehe.
Aze uze'eg urywahyahy penehe wà
nehe, pekyze zo wanuwi nehe.
- 8 Ta'e ukàzym putar kamir àràpuhàràñ
hawittu ma'e hawer iapo pyrer
àì wà nehe, ykyzu hemimumaw
kwer àì wà nehe.
Aityk putar heàmàtyry'ymar
upaw rupi ihe nehe.
Hepuner haw upyta putar tuweharupi
nehe. Nupaw pixik kwaw nehe.
- 9 Eme'e nehe, Zanezar. Eme'e nehe.
Ureypyro pe nepuner haw uhua'u
ma'e pupe nehe,
ureipy wapyro awer kwehe
arer zàwenugar àì nehe.
Eremugamugaz àzàg zàwenugar
ryyhu pe har
Ha'aw her ma'e ipegegwer romo ne,
izuka pà ne.
- 10 Eremuxinig ryyhu.
Eremumaw 'y typya'u ma'e.
Erezapo pe ryyhu myteromo.
Eremono kar teko neremipyro
kwer a'e pe rupi ne wà.
- 11 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
hemipyro ràm uzewyr putar
weko awer pe wà nehe.
Uzewyr Zeruzarez tawhu
pe uzegar pà wà nehe.
Wiko putar a'e pe tuweharupi
urywete pà wà nehe.
Turywete haw oho putar wanupi nehe.
Wata putar urywete pà wà nehe.
Naheta kwaw zemumikahy haw nehe.
Nuzai'o kwaw wà nehe.
- 12 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e wemiaihu wanupe.
— Ihe ae amono putar
hekàgaw peme.
A'e rupi, måràzawé tuwe
pekyze teko wanuwi.

- Xo teko umàno ma'e ràm romo zo
wanekon wà, upaw putar ka'a
huwer uxinig ma'e àì wà nehe.
- 13 Ta'e heharaz Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e wapo arer wi wà xe.
Heharaz ywak ipupirar arer wi wà,
wyw imuapyk arer wi wà.
Måràzawé tuwe pekyze
peàmàtyry'ymar purupe
ma'erahy ipuraraw par wanuwi.
Oho penaikweromo wà,
ta'e ipuruzuka wer penehe wà xe.
Wakwahy haw nupuner kwaw
ma'e iapo haw rehè peme.
- 14 Na'arewahy amuhem kar putar
teko zemunehew paw pe har
wapyhykaw wi wà nehe.
Numàno kwaw wà nehe. Na'ima'uhez
kwaw wà nehe.
- 15 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe,
aiko pezar romo ihe.
Amokotokotok ryryhu ihe.
A'e rupi ykotok okororo a'e.
Tupàn Upuner Wera'u Ma'e
herer romo ihe.
- 16 Amono hepurumu'e haw peme.
Apupyro peàmàtyry'ymar
wanuwi hepo pupe.
Ywak ipupirar arer romo aiko.
Wyw imuapyk arer romo no.
Ihe aze'eg Zeruzarez tawhu
pe har wanupe kury.
— Peiko heremiaihu romo, a'e wanupe.
- Ma'erahy ipuraraw paw upaw
Zeruzarez pe har wanuwi***
- 17 Eme'e, Zeruzarez, eme'e nepu'äm
pà nehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e u'u
kar wekwahy haw peme win àì a'e.
Pei'u ipupe paw rupi. Peka'u i'u re.
- 18 Heta tetea'u nera'yr wà.
Heta tetea'u nera'yragaw wà no.
Ni pitài nanepyhyk kwaw nepo rehe wà.
Ni pitài nanepytywà kwaw
nemuata kar pà wà.

- 19** Mokoz iaiw paw erepuraraw:
 Neàmàtyry'ymar umuaiw yewy wà.
 Zeàmàtyry'ymawhu uzuka hehe har wà.
 Wama'uhez haw uzuka amogwer wà no.
 Mo nepuhareko a'e wà.
 Mo uezagaw nemurywete kar pà wà.
- 20** Ko 'ar rehe nepupe har iákàzym
 uma'uhez tå wà.
 U'ar nahu rupi pe za'akaw rehe wà.
 Nuzawy kwaw àràpuhàràn hehaite
 ma'e uzepyhykaw rehe har wà.
 U'ar a'e wà, ta'e Tupàn Tuweharupi
 Wiko Ma'e wikwahy wanupe a'e xe,
 ta'e izepyk wer wanehe a'e no xe.
- 21** Zeruzarez tawhu uzemumikahy ma'e.
 Ne ereka'u iko. Nereka'u kwaw
 win i'u re.
- 22** Einu katu Tupàn nezar ize'eg
 àwàm nehe kury.
 Upytwà putar wemiaihu wapyro
 pà a'e wà nehe.
 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko
 Ma'e nezewé.
 — Anuhem putar kanek hekwahy
 haw pupe tynehem ma'e
 nepo wi ihe nehe kury.
 Erika'u ipor pupe nei'u mehe.
 Nere'u pixik kwaw ipor nehe.
- 23** Amono putar ko kanek
 neàmàtyry'ymar wanupe nehe,
 ta'e ize'eg nezewé newe a'e wà xe.
 — E'aw ywy rehe nehe.
 Urupyropyrog putar nerehe ure nehe,
 i'i newe wà.
 Ere'aw. Upyropyrog nerehe wà.
 Ywy imuku'i pyrer pe rupi har ài
 nererekò wà.

Tupàn upyro Zeruzarez pe har a'e wà

52 ¹Eme'e, Zeruzarez, eme'e kury,
 ezmukàg wi nehe.
 Tawhu Tupàn pe imonokatu pyrer,
 emunehew neropoz hekuzar katu
 wera'u ma'e nehe.
 Tupàn rehe uzeruzar 'ym ma'e a'e wà
 nehe, a'e teko iaiw ma'e a'e wà nehe,
 nuiko pixik kwaw nepyr a'e wà nehe.

- 2** O Xiàw, tawhu ipuràg eteahy ma'e.
 Ipyhyk pyrer romo ereiko,
 ko 'ar rehe ereapyk ywy rehe.
 Emonohok kyhàhàm tåtå ma'e
 heityk pà nehe.
 Epu'äm nehe, emutuhutuhug ywy
 ywy ku'i kwer neropoz wi nehe.
 Eapyk nerenaw rehe nehe,
 tuwhawete henaw rehe nehe.
- 3** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg
 wemiaihu wanupe.
 — Kwehe mehe zauxiapekwer peneraha
 amo ae ywy rehe wà, uma'erekò e ma'e
 romo pemuiigo kar pà wà. A'e 'ar mehe ni
 amo nomono kwaw temetarer amo pe
 penekuzaromo wà. A'e rupi ihe namono
 kwaw temetarer amo pe penekuzaromo ihe
 nehe no, pema'erekò e haw wi pepyro pà ihe
 nehe no.
- 4** Zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
 ize'eg kury.
 — Kwehe mehe heremaihu oho Ezit ywy
 rehe wà, a'e pe wiko pà wà. Oho wà, ta'e iho
 wer wà xe. Amo kwarahy pawire Axir
 weraha wemipyhyk romo uma'erekò e ma'e
 romo uiwy rehe wà. Nomono kwaw
 temetarer wanekuzaromo wà. **5** Ma'e aeaxak
 ko 'ar rehe kury. Mawiron uzapo ma'e Axir
 wanemiapo kwer zàwenugar wà no. Weraha
 heremaihu uma'erekò e ma'e romo wamuigo
 kar pà wà no. Nomono kwaw temetarer
 wanekuzaromo wà. Waneraha har uhapukaz
 wà, ta'e weityk heremaihu wà. Uze'eg
 zemueteahy herehe upytu'u 'ym pà wà.
6 Heta putar amo 'ar mehe nehe. A'e 'ar mehe
 heremaihu ukwaw putar herer a'e wà nehe.
 Ukwaw putar ihe Tupàn Tuweharupi Wiko
 Ma'e ko ze'eg imume'u har romo hereko how
 a'e wà nehe. — Aiko aiko xe ihe, a'e wanupe.

- 7** Ipuràg eteahy ze'eg heraha har
 ywytyruhu rupi uzàn ma'e hexakaw.
 Zeàmàtyry'ymawhu heta 'ymaw
 imume'u haw werur iko a'e.
 Purupyro haw imume'u haw
 werur iko a'e no.
 Uze'eg Xiàw pe.

- Tupàn pezar wiko tuwihawete
romo a'e: i'i.
- 8** Pàrirogawaiha tyrapyr har ume'egatu
ma'e wà, uhapukaz wà. Peinu katu
waze'eg nehe.
Uhapukaz urywete haw rupi wà,
ta'e uwheha pupe wexak
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Xiàw pe izewyr haw wà xe.
- 9** Zeruzarez heityk pyrer, ezegar
nerurywete haw rehe nehe, ta'e
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
upuhareko katu wemiaihu a'e wà xe.
Upyro putar Zeruzarez a'e nehe.
- 10** Teko ywy nànànar wanenataromo
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wexak kar putar upuner haw
ikatuahy ma'e nehe.
Ywy rehe har paw wexak putar
Tupàn Zanezar zanepyro har romo
heko haw wà nehe.
- 11** Heremaiihu wà, pehem Mawiron
wi nehe.
Pehem paw rupi nehe. Pepokok zo
ma'e iaiw ma'e rehe nehe.
Ma'e heràpuzuhu pe har heraha har
wà nehe, tuwe uzemukatu kar
herenataromo wà nehe.
- 12** Napehem kwaw na'arewahy nehe.
Ni amo napemuzàn kar kwaw
wà nehe,
ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e wexak kar putar peho àwàm
peme nehe xe.
Tupàn Izaew wazar wiko putar
peiwyr penehe uzekaiw katu
pà nehe.
- Tupàn hemiruze'eg ma'erahy
hemipuraraw, ikàgaw no**
- 13** Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e nezewe.
— Heremiruze'eg hemiapo ràm
paw ikatu putar nehe.
Teko umume'u putar ikatu
haw wà nehe.

- Umume'u tetea'u putar ikatu
haw izupe wà nehe.
- 14** Teko tetea'u uze'eg nezewe
hexak mehe wà.
— upuraraw ma'erahy tetea'u a'e,
i'i izupe wà, ta'e hexakaw amo ae
romo uezapo a'e xe.
— Aipo awa romo hekon tuwe a'e,
i'i izupe uezhe upuranu pà wà.
- 15** Ko 'ar rehe teko tetea'u ipytuhegatu
putar hexak mehe wà nehe.
Tuwihawete tetea'u nukwaw kwaw ni
uze'egaw hexak mehe wà nehe.
Ta'e wexak putar imume'u pixik 'ym
pyrer wà nehe xe.
Ukwaw putar weminu pixik 'ym
wà nehe no.
- 53** ¹ Uze'eg teko wà kury.
— Mo upuner a'e ma'e zanereminu
kwer rehe uzeruzar haw rehe wà.
— Na'aw Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e ima'ereko haw a'e,
ni'i kwaw amo wà.
- 2** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uputar
wemiruze'eg izexak kar haw a'e.
Nuzawy kwaw ka'akyr hezuz
romo ma'e.
Itua'u ywy uxinig ma'e kwer rehe.
Na'ipuràg kwaw a'e. — Ipuràg eteahy
a'e, ni'i kwaw teko izupe wà.
— Umurywete kar teko tetea'u a'e,
ni'i kwaw teko izupe wà.
Naheta kwaw ipuràgaw hehe.
A'e rupi nazazekaiw kwaw hehe.
Na'ikatu kwaw zanewe.
- 3** Ikàg 'ym ma'e romo hekon purupe.
Nuputar kwaw uwihaw romo wà.
Upuraraw ma'eahy haw a'e.
Upuraraw ma'erahy a'e no.
Nazanepurexak wer kwaw
awa iro ma'e rehe.
Nazame'e kwaw hehe.
Iro zanewe a'e.
- 4** Nezewe rehe we ma'erahy
zaneremipuraraw weraha a'e.
Zanema'erahy upuraraw a'e.

- Wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e rupi upuraraw iko a'e, za'e izupe ikwaw 'ym pà.
- Tupàn uzepyk iko hehe, za'e izupe.
- Tupàn ae upuraraw kar ma'erahy hereko izupe. A'e ae ukutuk hereko, za'e izupe.
- 5** Nan kwaw wemiapo kwer rehe upuraraw. Zaneremiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo upuraraw a'e ma'erahy a'e.
Tupàn uzepyk hehe zanekatu 'ymaw rehe.
- Zanemukatu Tupàn hemipuraraw kwer pupe a'e.
Iketuk awer pupe zanemukatu a'e.
- 6** Zane paw zaiko àràpuhàràn hawitu ma'e ukàzym ma'e kwer ài zane.
Zane pitáitáigatu zaha zaiko zanerape rupi zane.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzepyk wemiruze'eg rehe.
Upuraraw kar ma'erahy izupe zanekatu 'ymaw hekuzaromo.
Nupuraraw kar kwaw a'e ma'erahy zanewe a'e.
- 7** Amo upetepetek wà.
Ukutukutuk wà no. Nuiko kwaw ikàg 'ym ma'e romo a'e.
Nezewe rehe we upuraraw a'e ma'e paw ikàg 'ym ma'e ài.
Nuze'eg kwaw ni pitài ze'eg ipuraraw mehe.
Upyta uze'eg 'ym pà àràpuhàràn hawitu ma'e izuka pyràm ài, àràpuhàràn hawitu ma'e wawer imonohok kar mehe har ài.
- 8** Umunehew zemunehew paw pe wà.
Umume'u izuka àwàm wà.
Weraha izuka àwàm me wà.
Ni amo nuzekaiw kwaw izupe iapo pyràm rehe wà.
Umuhem kar ywy wikuwe ma'e waneko haw wi wà.
Uzuka teko zaneremiaihu wanemiapo kwer ikatu 'ygwer hekuzaromo wà.
- 9** Utym hetekwer ikatu 'ym ma'e iapo tetea'u har wanuwake wà.
Utym hetekwer hemetarer katu ma'e wanetekwer wanuwake wà.
Nuzapo pixik kwaw ni pitài ikatu 'ym ma'e a'e.
Numume'u kwaw ni pitài temu'emaw. Nezewe rehe we uzapo a'e ma'e paw izupe wà.
- 10** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe.
— Hepurapo wer ikatu 'ym ma'e rehe izupe. Hepurupuraraw kar wer ma'erahy rehe izupe.
Uzezuka kar teko wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wanekuzaromo.
Nezewe rehe we, ipukua'u putar heko àwàm a'e rupi nehe.
Wexak putar uzuapyapyr wà nehe.
Umuzeapo kar putar ma'e paw heremimutar rupi nehe.
- 11** A'e ma'erahy paw ipuraraw ire hurywete putar nehe.
Nupytu'u kwaw a'e zawaiw katu ma'e iapo re.
A'e rupi hemiapo kwer ikatu putar izupe nehe.
Naheta kwaw ikatu 'ymaw heremiruze'eg rehe.
Upuraraw putar zepykaw a'e nehe, ta'e amo teko uzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u a'e wà xe.
A'e rupi amunàn putar wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e ihe nehe.
Hereharaz putar izuwi nehe.
- 12** A'e rupi amonokatu putar imuawate katu haw izupe nehe.
Amono putar hekuzar izupe nehe, hemetarer katu ma'e wanenataromo nehe, upuner ma'e wanenataromo nehe no,
ta'e omono weko haw uzezuka kar pà a'e xe.
Zauxiapekwer wereko xiroahy wà.
Teko tetea'u wanekuzaromo azepyk hehe ihe.

Uze'eg ihewe wanemiapo kwer imunànaw henoz pà ihewe, i'i Tupàn.

**Tupàn uzamutar katu
Zeruzarez pe har wà**

- 54**¹ Zeruzarez, nanera'yr pixik kwaw ne.
Nanememyrahy pixik kwaw. Ezegar nehe kury. Ehapukaz nerurywete romo nehe no, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe kury xe.
— Kuzà hezar pyrer imemyr wera'u putar kuza umen ipyr wiko ma'e wi a'e nehe i'i Tupàn.
- 2** Emuhua'u neràpuzràn nehe. Ezapo nerekoko haw uhua'u wera'u ma'e romo nehe. Nerekty'yom zo iapo mehe nehe. Emupukua'u kar neràpuzràn ihàm nehe, emonoete kar izyta nehe no.
- 3** Ta'e eremunyryk kar putar neiwyzaw paw nehe xe, neiwy imuhua'u kar pà nehe. Neremiaihu wiko wi putar ywy neàmàtyry'ymar hemipyhyk kwer izar romo wà nehe. Tawhu teko hereko 'ymar tynehem putar teko wapupe wà nehe no.
- 4** Ekyze zo nehe.
Nanemaranugar kwaw nehe. Neptyuhegatu zo nehe, ta'e ni amo nanemuigo kar kwaw ikàg 'ym ma'e romo a'e wà nehe xe. Nekuzàtai mehe uzapo iaiw ma'e newe imaranugar ma'e romo nemuigo kar pà wà. Nereharaz putar a'e uezapo ma'e kwer wi nehe. Nanema'enukwaw kwaw iaiw ma'e newe uezapo ma'e kwer rehe nehe, kuza imen umàno ma'e kwer romo nerekoko mehe uezapo ma'e kwer rehe nehe.
- 5** Neapo arer a'e nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e nehe,

Tupàn Upuner Wera'u Ma'e a'e nehe, wiko putar nemen romo a'e nehe. Izaew wazar Ikatuahy Ma'e a'e nehe, ywy rehe har paw wazar a'e nehe, nepyro putar a'e nehe.

- 6** Aze awa upuir wemireko wi, a'e hemireko kwer uzemumikahy a'e. Nezewegatete erezemumikahy ne no, Zeruzarez tawhu. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nerenzor nereroko nemuzewyr kar pà a'e. Nezar uze'eg nezewe.
— Aipo amo awa upuner wemireko imono kar pà uzewi a'e, aze wereko a'e kuzà ukwàkwàmo mehe a'e.
- 7** Apuir newi.
Namumaw kwaw kwarahy tetea'u muite newi. Ko 'ar rehe urumuzewyr kar putar hezeupe ihe nehe kury, neamutar katu pà ihe nehe kury.
- 8** Hekwahy mehe azàmim newi. Nazexak kar kwaw newe ta'e aikwahy newe ihe xe. Namumaw kwaw kwarahy tetea'u muite newi nehe. Urupuhareko katu putar nehe, ta'e uruamutar katu hepytu'u 'ym pà ihe xe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nepyro har a'e.
- 9** Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezewe kury.
— Àmànuhu ikyr mehe amume'uhay heze'eg Noe pe ihe.
— 'Y numim zuapyr wi pixik kwaw ywy a'e nehe, a'e tuwe izupe. Nezewegatete amume'uhay putar ko heze'eg newe ihe kury.
— Naikwahy zuapyr wi pixik kwaw newe ihe nehe, a'eahy newe kury. Nazepyk zuapyr wi pixik kwaw nerehe nehe.
- 10** Ywytyruhu upuner ukàzymaw rehe wà nehe.
Ywytyr upuner uzepe'ape'ágaw rehe wà nehe no.

Nezewe rehe we napytu'u pixik
kwaw neamutar katu re nehe.
Neàmàtyry'ym pixik àwàm newe
heremimume'u kwer nazuhaw
pixik kwaw nehe,
i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
neamutar katu har a'e.

Zeruzarez pyahu ma'e

- 11 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg nezewe a'e.
— O Zeruzarez, ywytu àmànuhu
inuromo har záwenugar uzepyk
nerehe a'e. Upuraraw kar ma'erahy
newe a'e.
Ni amo nozo'ok kwaw
nezemumikahy haw newi wà.
Uruzapò wi putar ita hekuzar katu ma'e
ipuràg eteahy ma'e pupe ihe nehe.
Amono putar ita xapir her ma'e
newy pe har romo nehe.
- 12 Azapo putar neràpuz iaiha ma'e
ita humi her ma'e pupe nehe.
Azapo putar nerukenawhu ita meriw
her ma'e ima'ema'e pà nehe.
Azapo putar nepàrirogawhu ita
hekuzar katu ma'e ima'ema'e
pà nehe no.
- 13 Ihe ae ihe, amu'e putar nepupe wiko
ma'e ràm ihe wà nehe.
Wiko putar wàmàtyry'ymar wanuwi
ukyze 'ym pà wà nehe,
uzeàmàtyry'ym 'ym pà wà nehe.
- 14 A'e pe har wiko putar ikatu ma'e
iapo har romo heze'eg heruzar
pà wà nehe.
A'e rupi nuzeapo kwaw ikatu 'ym
ma'e newe nehe.
Teko ikatu 'ym ma'e nuzuka kwaw
nepupe har wà nehe. Nepupe har
nukyze kwaw ma'e wi wà nehe.
- 15 Aze amo ur neàmàtyry'ym pà wà
nehe, ihe naiko kwaw wamur
kar har romo ihe.
Ereityk putar neàmàtyry'ymar
nekutyr ur ma'e ràm upaw
rupi katete ne wà nehe.

- 16 Azapo itaper ima'ema'e har ihe wà.
Upy tátàpyz rehe wà.
Uzapo puruzuka haw
zeàmàtyry'ymawhu pe har wà.
Azapo zuaxiapekwer ihe wà no.
Uzuka teko a'e puruzuka haw pupe
wà. Urumaw teko a'e puruzuka
haw pupe wà.
- 17 Ni amo puruzuka haw nupuner
kwaw nereitykaw rehe wà.
Aze amo oho tuwiaw
wanenataromo neremiapo kwer
ikatu 'ym ma'e imume'u pà nehe,
tuwiaw numumé'u kwaw nerehe
uzepyk àwàm wà nehe.
Azapo agwer ma'e heremiruze'eg
wanupe ihe:
Amono waàmàtyry'ymar waneitykaw
wanupe ihe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg kwez kury.

**Tupàn umume'u purupyro
haw teko wanupe**

- 55** ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg nezewe a'e.
— Pezeapyaka katu nehe,
iziwez ma'e wà.
Pezur pei'u pà nehe.
Pezur nehe, temetarer hereko
'ymar wà.
Peme'eg kar penemi'u ràm
pezuwà nehe.
Pe'u nehe.
Peme'eg kar ma'ekamy kwer pezuwà
nehe, peme'eg kar win nehe no, ta'e
numekuzar kwaw newe a'e wà xe.
- 2 Máràzawé tuwe pemono penemetarer
penemi'u 'ym imekuzar pà.
Máràzawé mehe tuwe pemumaw
penemetarer pema'erekohaw
hekuzar penemi'u 'ym im'e'eg kar pà.
Aze peinu heremiapo kar nehe, aze
peruzar nehe, Pe'u putar temi'u
ikatu wera'u ma'e nehe.
Heta putar temi'u hete katu
wera'u ma'e peme nehe.

- 3** Pezeapyaka katu heze'eg rehe nehe.
Pezur ihewe nehe.
Pezekaiw katu herehe nehe.
Nezewe mehe peneko haw
pyahu ma'e perekò putar nehe.
Azapokatu putar heze'egaw upaw pixik
'ym ma'e ràm penehe we ihe nehe.
Kwehe mehe amume'u heze'egatu
Tawi pe izupe heremiaipo ràm
imume'u pà ihe. Azapo putar a'e
ma'e peme ihe nehe.
- 4** Amuigo kar Tawi teko wanuwihaw
romo ihe, waneruze'egar romo ihe no.
Hexak mehe wexak hepuner
haw a'e wà.
- 5** Pezapo kar putar ma'e teko amo ae
ywy rehe har wanupe nehe kury.
Teko penemigwaw 'ym wiko putar
peme uma'erekò ma'e romo wà nehe.
Uzàn putar wà peneruzar pà wà nehe.
A'e ma'e uezapo putar nehe,
ta'e ihe Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e pezar ihe xe,
Izaew wazar Ikatuhay Ma'e ihe xe,
amono hepuner haw peme ihe xe.
Apureko tuwihaw ài no, i'i Tupàn
- 6** Pekar Tupàn pezepetywà kar pà izupe
nehe,
hexakaw rehe pepuner mehe we nehe.
Peze'eg Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e pe nehe,
penuwake heko mehe we nehe no.
- 7** Tuwe teko iaiw ma'e upytu'u ikatu
'ym ma'e iapo re wà nehe.
Tuwe upytu'u ikatu 'ym ma'e rehe
uma'enukwaw ire wà nehe no.
Pezewyr Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e Zanezar pe nehe, ta'e
upurupuhareko a'e xe.
Umunàn zaneremiapo kwer
ikatu 'ym ma'e paw a'e no.
- 8** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg nezewe.
—Hema'enukwaw paw uzawy
pema'enukwaw paw a'e.
Nazapo kwaw ma'e pezàwe ihe.
- 9** Ywak upyta ywate ywy 'aromo a'e.
Nezewegatete hema'enukwaw paw
upyta tuwe pema'enukwaw paw
i'aromo a'e no. Heremiaipo upyta
wera'u penemiaipo kwer wa'aromo no.
- 10** Àmàn u'ar ywate wi. Àmàn huwixàg
ma'e tâtà ma'e u'ar ywak wi a'e no.
Xo ywy imuàkym ire zo uzewyr ywate.
Umuezuz kar ka'a. Itua'u. Hâ'yz no.
Teko uphyhk hà'yzgwer itym
wi pà wà no.
Teko u'u wà no.
- 11** Nezewegatete heze'eg
heremimume'u a'e,
nuzewyr kwaw heremimutar
iapo 'ym pà nehe.
Uzapo heremiaipo putar haw
upaw rupi.
- 12** Pehem putar Mawiron wi
penurywete romo nehe.
Apueraha putar peywy rehe nehe.
Zauxiapekwer napeämåtyr'yym
kwaw peata mehe wà nehe.
Ywytyruhu uzegar putar urywete
romo wà. Ywytyr hurywete
putar uzegar pà wà.
Ywyra paw uzepopetepepetek
putar wà nehe.
- 13** Ko 'ar rehe xo xu zo heta a'e pe.
Hezuz putar ywyra xipere her
ma'e a'e pe nehe.
Xo ka'a zo heta ko 'ar rehe. Uzexak
kar putar ma'eputyr hyàkwegatu
ma'e mur her ma'e a'e pe nehe no.
A'e ma'e hexak mehe pekwaw
putar heremiaipo kwer nehe.
Tuweharupi ukwaw kar hekatu
haw peme nehe. Nukàzym pixik
kwaw nehe.
- Tupàn umume'u uez'eg amo
ae ywy rehe har wanupe**
- 56** ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg wemiaihu wanupe.
— Peiko katu haw rehe nehe.
Pezapo ikatu ma'e nehe.

- Nan kwehe tete apupyro putar nehe,
hekàgaw purupyro ma'e hexak
kar pà nehe.
- 2** Ze'eg mytu'u haw 'ar rehe har heruzar
har hurywete putar wà nehe.
Hurywete putar ikatu 'ym ma'e
iapo 'ymar wà no.
- 3** Tuwe amo ywy rehe har Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e imuweste har
nuze'eg kwaw nezewe nehe.
— Tupàn hemuhem kar putar
wemiaihu wanuwi a'e nehe,
tuwe ni'i kwaw nehe.
Tuwe awa wa'yr haw rehe upuner
'ym ma'e nuze'eg kwaw nezewe
uzeupe nehe.
— Napuner kwaw hera'yr haw rehe ihe,
a'e rupi naiko kwaw Tupàn hemiaihu
romo ihe, tuwe ni'i kwaw nehe.
- 4** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
nezewe a'e awa wanupe a'e.
— Peruzar heze'eg mytu'u haw 'ar
rehe har nehe.
Pezapo hemurywete kar haw nehe.
Pezuhaw zo heze'egaw nehe.
- 5** Aze amo agwer awa uzapo
nezewe haw nehe,
izupe heremimono ràm ikatu
wera'u putar ta'yr wi izupe nehe,
tazyr wi izupe nehe no.
Aamuapyk kar putar her heràpuzuhu
rehe nehe.
Wiko putar heremaihu wainuromo
har romo tuweharupi nehe.
Teko naheharaz pixik kwaw her
wi a'e wà nehe.
- 6** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
nezewe amo ywy rehe har Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e imuweste
har wanupe,
iamutari katu har wanupe,
hemiaipo putar haw tuweharupi
iapo har wanupe.
— Aze peruzar ze'eg mytu'u
haw 'ar rehe har nehe,
aze napezuhaw kwaw heze'egaw nehe,

7 Apueraha putar ywytyr herenaw ikatuahy
ma'e pe nehe.

Penurywete putar heràpuzuhu
pupe nehe, ihewe teko waze'egaw
pupe nehe.

Pepuner putar ma'e'a'yr hapy
haw rehe heruwa rupi nehe.

Pepuner ma'e imur haw rehe ihewe
nehe, ma'e'a'yr hapy haw rehe
penemimono imur haw rehe
ihewe nehe.

— Teko ywy nànànar Tupàn
pe waze'egaw a'e,
i'i putar teko heràpuzuhu pe wà nehe.

- 8** Arur putar amo teko Izaew ywy
rehe ihe wà nehe.
Amono'og putar a'e teko heremaihu
heremimuzewyr karer
wainuromo ihe wà nehe.
Nezewe uze'eg zanezar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e.
A'e ae weruzewyr wemiaihu Izaew
ywy rehe wà.
Amo ae ywy rehe ipyhyk pyrer romo
wanekon a'e wà.

Tupàn uzepyk Izaew wanuwihaw wanehe

- 9** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
nezewe.
— Pezur nehe, miar hehaite ma'e wà.
Pe'u hereimaw pezuwà nehe.
- 10** Heremaihu wanehe uzekaiw ma'e
nahehàpyà kwaw wà.
Nuexak kwaw ma'e wà.
Paw rupi nuzawy kwaw zawar uze'eg
'ym ma'e wà. Wiko zawar heihemaw
rehe upuner 'ym ma'e ài wà.
Tuweharupi u'ar uker pà wà.
A'e uzekaiw ma'e iranahy wà.
Uker tuweharupi wà.
Upuahu tetea'u wà no.
- 11** Aw zavar zàwenugar umai'u
tetea'u ma'e romo wanekon wà.
Tuweharupi uputar amo wemi'u
ràm wà.
Hereimaw wamono'ogar nukwaw
kwaw ma'e wà.

- Pitaitàigatu oho wape rupi wà.
Xo uma'e rehe zo ima'enukwaw wà.
- 12** Uze'eg nezewe uezueupe wà.
— Xikar win nehe.
Xikar kàwiahay nehe no.
Zaka'u tuwe nehe.
Pyhewe xiapo wi wi nezewe
haw nehe no.
Tuwe pyhewe zaneka'u àwàm
uhua'u wera'u kutàri zaneka'u
awer wi a'e nehe: i'i wà,
i'i Tupàn.

- 57** ¹Teko ikatu ma'e umàno wà.
Ni amo nuzekaiw kwaw
wamàno haw rehe wà.
Ikatu ma'e ukàzym wà.
Ni amo nuexak kwaw waho haw wà.
Ikatu 'ymaw nupuner kwaw ikatu 'ym
ma'e iapo haw rehe wanupe.
- 2** Nezewe rehe we ikatu ma'e wexak
putar zeàmàtyry'ym 'ymaw a'e wà.
Ikatu haw rehe wiko ma'e
upytu'u katu utymaw pupe wà.

***Tupàn uzepyk tupàn ua'u
imuwete har wanehe***

- 3** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg nezewe.
— Paze ma'e imemyr wà, kuzàwyzài
puhe uker ma'e wà, kuzàwyzài wà,
pezur xe nehe.
Amume'u putar penemiapo kwer
penehe hezepyk pà ihe nehe.
- 4** Mo rehe pepuka peiko.
Mo rehe peze'eg urywahyahy peiko
penuwarurywete mua'u pà.
Ikatu 'ym ma'e iapo har romo peiko.
Peiko hemu'em ma'e romo.
- 5** Pepyta ywyra i'ágaw iwy pe.
A'e pe pezemono iaiw ma'e
iapo haw pe.
Peker kuzàwyzài wapuhe tupàn
a'ua'u wamurywete kar pà.
— Nezewe mehe umuezuz kar
zaneremi'u ràm wà nehe, peze
pezeupe. — Nezewe mehe
- zanemupurumuzàg kar putar
wà nehe no, peze pezeupe.
Itakwaruhu yrykaw huwake har pupe
pezuka pena'yr tupàn a'ua'u
wamuwete pà pe wà.
- 6** Pepyhyk ita ihym ma'e yrykaw pupe
har tupàn a'ua'u penemimuwe
romo wamuigo kar pà pe wà no.
A'e re pemono win wanupe.
Pemono arozràn wanupe
wamuwete pà no.
— Nezewe haw zaneremiapo ikatu
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe
a'e, peze peiko ihewe aipo.
- 7** Peho wytyruhu apyr
iaiw ma'e iapo pà.
Pemono ma'e tupàn a'ua'u
wanupe a'e pe no.
- 8** Pemuapyk tupàn a'ua'u penemiapo
kwer iro ma'e
penàpuz ukenaw ikupe kutyr pe wà.
Peneharaz ihewi. Pezo'ok pekamir.
Pe'aw peker haw rehe
penemimutar wapuhe.
Pemono penemetarer wanupe
pepuhe wappta haw hekuzaromo.
Nezewe mehe pezapo
penemimutar iaiw ma'e.
- 9** Pepyhyk uri kawer. Pepyhyk kàpuhàg
hyàkwegatu ma'e tetea'u no.
A'e re pemuwete tupàn ua'u
Morok her ma'e peho.
Pemono kar peze'eg heraha har
wyw nànàn wà, tupàn a'ua'u
penemimuwe ràm wanekar kar
pà wanupe wà.
A'e ze'eg heraha har oho te umàno
ma'e kwer wappta haw pe wà.
- 10** Pekene'o, ta'e peata tetea'u pe xe.
Nezewe rehe we naopepytu'u kwaw.
Tupàn a'ua'u wanagapaw hemuhuhuk
kar har omono ukàgaw peme wà.
A'e rupi naopepytu'u kwaw.
- 11** Pekyze tuwe a'e tupàn a'ua'u wanuwi.
Mo romo wanekon wà.
Màràzàwe tuwe penemu'em ihewe.

- Màràzàwe tuwe peneharaz tuwe ihewi.
Amumaw kwarahy tetea'u
heze'eg 'ym pà.
Aipo a'e rupi peneharaz ihewi. Aipo
a'e rupi napekyze kwaw ihewi.
- 12** Aexak kar putar penemiapo
kwer teko nànàñ ihe nehe.
Ikatu penemiapo peme.
Azecharomoete na'ikatu kwaw
ihewe ihe.
- 13** Pehapukaz putar pepetywà
àwàm henoz pà ihewe nehe.
A'e ar mehe tupàn a'ua'u
penemimuwete tetea'u napenenu
kwaw a'e wà nehe.
Ywytu weraha putar a'e tupàn
a'ua'u muite xe wi wà nehe.
Pitài ipy haw umukàzym kar
putar wà nehe.
Herehe uzeruzar ma'e wiko putar ywy
heremimume'u kwer rehe wà nehe.
Ywytyr ikatuahy ma'e herenaw uezapo
putar waneko haw romo nehe.
- Tupàn upurupuhareko haw**
- 14** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uez'eg nezewi.
— Pemuàgà'y'm pe heremiaihu waho
àwàm nehe. Pemuhygatu wanape
ràm nehe.
Nezewi mehe heremiaihu upuner putar
ihewe uzewyr haw rehe wà nehe,
i'i Tupàn.
- 15** Tupàn Ikatuahy Ma'e Ywate Wera'u
Ma'e a'e,
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e,
uez'eg a'e.
— Hereko haw upyta ywate a'e.
Ikatuahy a'e, ikatu 'ymaw wi
imunyryk pyrer romo hekon a'e.
Aiko ikàg 'ym ma'e wainuinuromo
ihe no. Aiko ma'erahy ipuraraw
par wainuinuromo ihe no.
Nezewi mehe àro kar ikatu ma'e
ikàg 'ym ma'e wanupe.
Amono wakàgaw ipyahu ma'e
ma'erahy ipuraraw par wanupe no.
- 16** Namume'u wi wi kwaw heremiaihu
wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e
ihe nehe, wanupe ihe nehe.
Naiko kwaw wikwahy ma'e romo
tuweharupi hepytu'u 'ym pà nehe.
Aze mo aikwahy hepytu'u 'ym pà,
umàño mo wikuwe ma'e heremiapo
kwer upaw rupi wà.
Ihe ae azupy wanehe wamuigo kar pà
wikuwe ma'e romo upaw rupi ihe.
- 17** Aikwahy heremiaihu wanupe.
Azepyk wanehe no ta'e uzapo ikatu
'ym ma'e wà xe.
Hewyrowyroahy amo wama'e
rehe wà no.
Atyryk wanuwi ta'e aikwahy ihe xe.
Nezewi rehe we wiko wi wi
uzauzarahy ma'e romo wà.
Oho wi wi wape rupi wà no.
- 18** Aexak wanemiapo kwer.
Nezewi rehe we amukatu
putar ihe wà nehe.
Araha putar pe ikatu ma'e rupi
ihe wà nehe no.
Amurywete kar putar wazemumikahy
re ihe wà nehe.
- 19** Amono putar ze'eg hekatu haw rehe
har ihe nehe uzai'o ma'e wazuru pe
ihe nehe.
Amume'u waàmàtyry'ym 'ym àwàm
teko nànàñ ihe, teko muite har
wanupe, teko muite 'ymar wanupe no.
Amukatu putar ihe wà nehe.
- 20** Ikatu 'ym ma'e nuzawy kwaw yryhu
ykotokuhu hereko har wà:
Nupytu'u kwaw ykotok ire.
Werur to'om ywy rehe. Werur ipihe
haw hehe no.
- 21** Naheta kwaw wapyro àwàm a'e ikatu
'ym ma'e wanupe nehe.
I'i Tupàn hezar kwez a'e kury.
- Zekwaku haw azecharomoete har**
- 58** ¹ Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e.
— Ehapukaz wahy haw rupi nehe,
nepytu'u 'ym pà nehe.

- Ehapukazahy xi'äm tapi'ak i'ak kwer
    iapo pyrer izupy har ài nehe.
Heremaihau wanupe Zako izuapyapyr
    wanupe emume'u
wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e nehe,
    wakatu 'ymaw imume'u pà nehe.
- 2** Azeharomoete hemuwete katu
    tuweharupi a'e wà.
— Urepurukwaw wer neremiapo
    putar haw rehe ure, i'i ihewe wà.
Uze'eg waiko teko ikatu ma'e iapo
    har ài wà,
heze'eg ihaw 'ymar ài wà.
— Emur neze'eg ikatu ma'e urewe
    nehe, i'i ihewe wà.
Ipurumuwete wer herehe
    tuweharupi wà, i'i Tupàn.
- 3** Teko upuranu Tupàn rehe wà.
— Mâràzawé tuwe urumumaw amo
    'ar uremai'u 'ym pà urezekwaku pà
nemuwete pà ure. Nereme'e kwaw
    ureremiapo rehe.
Mâràzawé tuwe urema'uhez neruwa
    rupi ure. Nerezekaiw kwaw urerehe
    ma'erahy ipuraraw mehe,
    i'i izupe wà.
Uwazar Tupàn Tuweharupi Wiko
    Ma'e teko waze'eg wanupe.
— Azeharomoete akwaw penemiapo.
Pemai'u 'ymaw 'ar rehe peme'eg
    ma'e, peme'eg kar ma'e no.
Pemunar peme uma'erekò ma'e
    wanemetarer rehe a'e 'ar rehe no.
- 4** Pemumaw pemai'u 'ymaw 'ar
    pezekwaku haw peze'eze'egahy pà
pezeupeupe, pezeàmàtyry'ym pà no.
Te pezenupànpà no.
— Nezewe rehe we Tupàn wenu
    putar zaneze'eg a'e nehe,
aipo peze pezeupeupe.
- 5** Ma'e penemiapo pezekwaku
    haw pemai'u 'ymaw 'ar rehe har
    aputar ihe.
Aipo aputar pema'uhez haw.
Aipo aputar pezeamumew haw
    takwar iapar ma'e ài.

- Aipo amunehew kar pàn iànàm ma'e
    ma'e hyru iapo pyr peme.
Aipo apumu'aw kar tâtapyzgwer rehe.
Aipo nezewe haw uezapo mai'u 'ymaw
    romo zekwaku haw romo peme.
Aipo pitái 'ar rehe pemai'u 'ymaw
    ikatu putar ihewe nehe.
- 6** Nan. Naputar kwaw agwer
    pezekwaku haw ihe.
Pemunehew kar e teko zemunehew
    paw pe pe wà. Aputar a'e wi
wamuhem kar àwàm. Pepuraraw
kar ma'erahy amo wanupe. Nuzawy
kwaw ipuhuz katu ma'e heraha haw
wanupe. Aputar a'e ipuhuz taw a'e
teko wanuwi henuhem àwàm.
Pezapò kar ma'e tetea'u amo wanupe
    wama'e ipyhyk pà wanuwi. Aputar
pewi wamuhem kar àwàm.
Pemupytu'u kar teko peme uma'erekò
    e ma'e romo wamuigo kar ire nehe.
Pemuhem kar paw rupi pe wà nehe.
- 7** Agwer pezekwaku haw ikatuahy ihewe:
    Pemuza'ak penemi'u ima'uhez
    ma'e wanupe ikurer imono pà nehe.
Pemuixè kar ma'e hereko 'ymar
    penàpuz me pe wà nehe. Pemuixè kar
    hàpuz 'ym ma'e penàpuz me pe wà
    nehe no, wamuger kar pà wà nehe.
Pemono kamir ikamir 'ym ma'e
    wanupe nehe.
Pepytu'u pixik zo peànàm
    wapytywà re nehe.
- 8** A'e mehe nehe, hepurupyro haw
    heny katu putar kwarahy ài nehe.
Na'arewahy apumukatu putar
    upaw rupi nehe.
Pepyro har peneraha putar
    peho àwàm rupi nehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko
    putar penehe we nehe, peiwyiywr
    nehe, ikatu 'ym ma'e wanuwi
    pepyro pà nehe.
- 9** Ihewe penehapukaz mehe pepatywà
    àwàm henoz mehe nehe,
apuenu putar nehe.

- Ureptyywà pe nehe,
peze putar ihewe nehe.
— Aiko aiko xe ihe,
a'e putar peme nehe.
- Aze pepytu'u tuwe pemunar
ire wà nehe,
aze pepytu'u ikatu 'ym ma'e amo
wanupe imume'u re nehe, aze
pepytu'u peze'eg urywahyahy
re pe nehe,
- 10** Aze pemono temi'u ima'uhez
ma'e wanupe nehe,
aze pepytu'u ma'e hereko
'ymar nehe,
hepuruamutar katu haw heny
katu putar nehe.
Peiko pytunaw rehe. A'e pytunaw
nuzawy kwaw kwarahy heny haw
zanemyter pe hin mehe har nehe.
- 11** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ihe, tuweharupi aeaxak kar putar
peho àwàm peme nehe.
Te wyxiguhu rehe amono putar
penemi'u ràm peme nehe no.
Apumukatu putar nehe.
Apumukàg kar putar nehe no.
Peiko putar ma'etymaw 'y tetea'u
heta haw ài nehe.
Peiko putar ytyzuzàmaw ài nehe.
'Y nypytu'u kwaw izuwi uwyrık ire.
- 12** Zauxiapekwer weityk tawhu tetea'u
kwehe mehe wà.
Pezapo wi putar a'e tawhu wawy
pe har wa'aromo pe wà nehe,
waneityk awer rehe pe wà nehe.
— Teko pàrirogaw hupir wi har a'e
wà, i'i putar teko peme wà nehe.
— Tàpuz heityk pyrer iapo wi har
a'e wà, i'i putar peme wà nehe no.
- Peruzar ze'eg mytu'u haw 'ar rehe
har nehe, i'i Tupàn wanupe**
- 13** Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e nezewa a'e.
— Peruzar ze'eg mytu'u haw 'ar
rehe har nehe.
- Napeme'eg kwaw ma'e 'ar ihewe
imonokatu pyrer rehe nehe.
Napeme'eg kar kwaw ma'e
a'e 'ar rehe nehe.
Tuwe mytu'u haw 'ar uezapo
mynykaw 'ar ài peme nehe.
Tuwe upyta 'ar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e pe imonokatu pyr romo
peme nehe.
Pemuawate a'e 'ar nehe.
Pepytu'u pema'erekò 'ym pà nehe.
Peme'eg zo ma'e a'e 'ar rehe nehe.
Peze'eze'eg e zo a'e 'ar mehe nehe.
- 14** Aze peruzar heze'eg nehe, aiko putar
pemurywete kar har romo ihe nehe.
Apupetywà putar ikatu 'ym ma'e
paw heityk pà nehe.
Penurywete putar ywy peipy Zako
pe heremimono kwer rehe nehe.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
aze'eg kwez ihe kury.
- Tupàn uzepyk ikatu 'ym ma'e iapo har
wanhe**
- 59** ¹ — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
weityk ukàgaw kwehe arer a'e
kury, peze ru'u peiko pezeupeupe.
— Nupuner kwaw zanepyro haw
rehe kury, peze peiko.
— Nupuner kwaw ma'e henu haw
rehe. Nupuner kwaw zanerenu haw
rehe, peze peiko.
- 2** Nan. Penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e
pemunyryk penerekò Tupàn pezar wi.
Pekatu 'ymaw umuzeàmim kar
Tupàn pewi.
A'e rupi nuwazar kwaw izupe
peze'egaw peme a'e.
- 3** Heta tuwykwer pepo rehe.
Pepo ipiw penemiapo kwer iaiw
ma'e rehe.
Xo temu'emaw imume'u haw
zo pekwaw.
Tuweharupi pezuru umume'u
iaiw ma'e.
- 4** Napeho kwaw tuwihaw wanenataromo
ze'eg azeharomoete har imume'u pà

- wanupe, ze'eg azeharomoete har imume'u kar pà wanupe.
 Napemume'u kwaw ze'eg azeharomoete har tuwihaw wanupe.
 Teko paw uzeruzar temu'emaw rehe wà, ze'eg azeharomoete har 'ym ma'e rehe wà.
 Aze amo hemu'em wà, uzeruzar ize'eg rehe wà. Ima'enukwaw ikatu 'ym ma'e wemiaipo ràm rehe wà. Uzapo iaiw ma'e puruzuka pà wà, purupe ma'erahy ipuraraw kar pà wà.
- 5** Ikatu 'ym ma'e iapo àwàm imume'u haw nuzawy kwaw mozaiw hupi'a: Hupi'a i'u har umàno. Aze amo hupi'a uzeka, uhem amo mozaiw izuwi. Wanemiapo putar àwàm iaiw. Nuzawy kwaw zanu ikyhaw.
- 6** Na'ikàg kwaw pàn ài. Napepuner kwaw imuywykaw rehe kamir romo iapo haw rehe. Teko nupuner kwaw imunehew paw rehe kamir ài wà. Penemiapo paw na'ikatu kwaw. Iaiw tuwe penemiapo kwer paw rupi.
- 7** Pezàn peho ikatu 'ym ma'e iapo pà. Na'arewahy pezuuka teko ikatu 'ym ma'e iapo 'ymar peho pe wà. Xo ma'erahy amo wanupe penemipuraraw rehe pema'enukwaw. Wyzài taw rupi wyzài ywy rehe pekwaw mehe pezuhazuhaw ma'e paw rupi. Pemono iaiw paw a'e pe paw rupi no.
- 8** Napekwaw kwaw pe zeàmàtyry'ym 'ymaw piar. Penemiapo paw upuraraw kar ikatu 'ymaw purupe. Peho wer pe ikatu 'ym ma'e rupi. A'e rupi naheta kwaw pepyro àwàm nehe.

**Teko umume'u wemiaipo kwer
ikatu 'ym ma'e a'e wà**

- 9** Tupàn nazanepyro kwaw a'e rihi, ta'e xiapo ikatu 'ym ma'e zaiko zane xe.

- A'e rupi iàrew zanepypywà àwàm iko. Xikar tatainy. Xo pytunaw zo xixak. Xikar ma'e hexak katu haw. Zaiko we pytunaw rehe zane rihi.
- 10** Zapokok zaha zaiko pàrirogaw rehe hehàpyhà 'ym ma'e ài zane, heha 'ym ma'e ài zane. Kwarahy wamyter pe hin mehe zazepyapi zane. Nuzawy kwaw pyhaw zaneata haw zanewe. Zanetua'u mehe zanehya'u mehe zaiko umàno ma'e kwer ài.
- 11** Zakororo zàwàruhu uruxu her ma'e imukuhem kar pyrer ài zane. Zanekuhem pykahu ài no. Xiàro zanepyro àwàm. Iàrew tuwe a'e. Xiputar zanepypywà àwàm. Muite hekon zanewi a'e.
- 12** Ikatu 'ym ma'e tetea'u uruzapo nekutyr, Tupàn. Ureremiapo kwer umume'u urekatu 'ymaw. Nurupuner kwaw ureaiw paw wi urereharaz haw rehe. Urukwaw ikatu 'ym ma'e iapo har romo ureroko haw.
- 13** Nuruko kwaw nerehe uzeruzar katu ma'e romo. Urupytu'u neze'eg heruzar ire. Urutyryk newi, urezar. Uruze'eg ikatu 'ym ma'e iapo haw rehe. Uruze'eg neze'eg heruzar 'ymaw rehe no. Urumume'u amogwer wanupe ureremu'em àwàm.
- 14** Urumunyryk kar ikatu haw urezewi. Ikatu ma'e iapo haw uruityk. Ze'eg azeharomoete har uzepyapi oho iko tuwihaw wanenataromo. Imunar 'ymaw temu'em 'ymaw nuhem pixik kwaw tuwihaw wanenataromo.
- 15** Ze'eg azeharomoete har ukàzym a'e. Pepuraraw kar ma'erahy peiko imunar 'ymaw rehe uezagaw ma'e wanupe.

Tupàn upyro wemiaihu wà

Katu haw uhem pewi a'e. A'e rupi peneko haw iro Tupàn pe a'e.

16 Ipytuhegatu

wemiaihu wapytywà har heta
'ymaw hexak mehe.

A'e rupi ukàgaw rupi weityk
wàmàtyry'ymar wà.

Tupàn Ikatuahy Ma'e romo hekon a'e,
a'e rupi weityk wà.

17 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e

umunehew ukatu haw uzekutukaw
wi imimaw romo.

Omono upurupyro haw wàkàg rehe
har romo u'yw wi uezàmim pà.

Purehe uzepykaw umunehew
ukamirpuku romo.

Purupe wikkahy haw nuzawy kwaw
kamir iànam ma'e izupe no.

18 Uzepyk putar teko ikatu 'ym ma'e
iapo har wanehe pitàitâigatu nehe.

Wikkahy haw rupi uzepyk putar
wàmàtyry'ymar wanehe nehe.

Teko ywy muitea'u har upuraraw
putar izepykaw wà nehe, wemiapo
kwer rupi katete wà nehe.

19 Teko ywy nànànar wà nehe,
kwarahy hemaw kutyr har wà
nehe, kwarahy heixe haw kutyr
har wà nehe no,

ukyze putar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e wi wà nehe,
ipuner haw wi wà nehe no.

Ta'e ur putar 'y tyhu uwryrykahy
ma'e ài nehe xe.

Nuzawy kwaw ykotok ywytiuaiw
hemiraha nehe.

20 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg nezewé.

— Azur putar Xiàw pe purupyro
ma'e romo nehe.

Apyro putar heremaihu ihe wà nehe,
wemiapo kwer rehe uzemumikahy
ma'e ihe wà nehe, i'i Tupàn.

21 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg wemiaihu wanupe.

— Na'aw heze'eg àwàm penehe we
heremaiapo katu ràm xe kury. — Herekwe
peme heremimono kwer a'e nehe, hepurumu'e
haw peme heremimur kwer a'e nehe no, upyta
putar pepyr tuweharupi a'e wà nehe. Pemu'e
putar pena'yr a'e ze'eg rehe nehe, ko 'ar rehe
nehe, tuweharupi nehe no. Ihe Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Zeruzarez pyahu ma'e ipuràg eteahy haw

60

¹ Epu'äm nehe, Zeruzarez.
Tuwe neruwa heny katu
nerurywete haw rehe nehe,
ta'e neratainy uhem kwez kury xe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ikàgaw ipuràg eteahy haw uhypape
katu iko penehe a'e kury.

2 Pytunaw upyk ywy.

Teko wiko pytunaw rehe wà.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
hatainy uhypape katu iko nerehe a'e.
Tupàn ikàgaw ipuràg eteahy
haw uzexak kar ne'aromo.

3 Teko ywy nànànar ur putar
newe wà nehe, Zeruzarez,
ta'e neratainy ipuràg eteahy
putar wanupe a'e nehe xe.

Ne'ar ipyahu ma'e heny haw
umur kar putar tuwihawete
tetea'u newe wà nehe.

4 Zeruzarez. Eme'e nezeiwyr nehe.

Exak uezapo romo ma'e nehe.
Nera'yr uzewyr wà waiko wà.
Uhem wà waiko wà.
Muite wi nera'yr wanur wà.
Nerazyr ur waiko uhy wazywa
rehe wà no.

5 A'e ma'e hexak mehe erehyape katu
putar nerurywete haw rehe nehe.
Nezà'à ututukahy putar nerurywete
haw rehe nehe.

Teko ryryhu ikupe kutyr har
ur putar wà nehe.

Werur putar wemetarer paw newe
wà nehe. Werur putar uma'e paw
newe wà nehe no.

- 6** Teko Minià ywy rehe har wà nehe,
Epa ywy rehe har wà nehe no,
ur putar
kawaru kupewa'a tetea'u wanerur pà
wà nehe. Werur putar ma'e tetea'u
wakupepe wà nehe.
Teko Xawa ywy rehe har ur putar
wà nehe no.
Werur putar itazu or wà nehe.
Werur putar yhyk hyàkwegatu ma'e
wà nehe no.
A'e paw umume'u putar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo
kwer ikàg ma'e a'e wà nehe.
- 7** Teko werur putar àràpuhàràn hawitu
ma'e Kenar ywy wi wà nehe,
Nawaiot ywy wi wà nehe no.
Uzuka putar weimaw wanapy pà
ma'ea'yr hapy haw rehe Tupàn
henataromo wà nehe.
Omono putar izupe imurywete
kar pà wà nehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umupuràg eteahy wera'u putar
wàpuzuhu ipuràg ma'e a'e nehe no.
- 8** Amo kanuhu ur waiko ywàkun uwewe
ma'e ài wà. Ma'e wi wanur wà.
Nuzawy kwaw pykahu uker haw
pe uzewyr ma'e wà.
- 9** Muite wi a'e kanuhu wanur a'e wà.
Uhua'u wera'u ma'e ur amo
wanenataromo wà.
Werur Tupàn hemiaihu wanerekò
waiwy rehe wà.
Werur itaxig parat wà.
Werur itazu or wà no.
Wazar omono putar a'e ma'e Tupàn
Ikatuahy Ma'e Tuweharupi Wiko
Ma'e Izaew wazar pe a'e wà nehe.
Tupàn umur ukàgaw upuràg eteahy
haw peme a'e. Peiko hemiaihu romo.
- 10** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg Zeruzarez pe.
— Teko amo ae ywy rehe arer uzapo
wi putar nepàrirogaw iaiha ma'e
tâtà ma'e a'e wà nehe.
- Wanuwihawete uma'erekò
putar newe wà nehe no.
Aikwahy ihe, a'e rupi azepyk nerhe.
Nezewe rehe we uruamutar katu ihe.
Urupuhareko katu no.
- 11** Nuzewàptym pixik kwaw
nerukenaw nehe.
Ni 'aromo ni pyhaw nehe.
A'e rupi ywy nànànar wanuwihaw
upuner putar wemiruze'eg
wanerur pà newe wà nehe,
wemetarer herur pà newe
wà nehe no.
- 12** Teko amo ywy rehe har a'e wà nehe,
aze nuiko kwaw neremiruze'eg
romo wà nehe, amumaw putar
a'e teko ihe wà nehe.
Aityk putar a'e teko azeharomoete
ihe wà nehe.
- 13** Heta ywyra ikatuahy ma'e
Irimano ywy rehe.
Na'aw her xe: xiperet, piner, zimiro.
Teko werur putar agwer ywyra
newe wà nehe.
Nezewe mehe umupuràg eteahy
wera'u kar putar heràpuzuhu
ipupe a'e wà nehe.
Amupytu'u kar hepy a'e pe ihe.
- 14** Amo tuwihaw upuraraw kar
ma'erahy newe wà, ikatu 'ym
ma'e iapo pà newe wà. Wana'yr
ur putar newe wà nehe no.
Wapyk putar upenàràg rehe
nerenataromo wà nehe.
Nerehe uze'eg zemueteahy ma'e kwer
paw ur putar newe wà nehe no.
Umuhyk putar uwa ywy rehe
nerenataromo wà nehe.
— Tawhu Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e heko haw, i'i putar
newe wà nehe.
— Ywytyr Xiàw her ma'e Izaew
wazar Ikatuahy Ma'e henaw,
i'i putar newe wà nehe no.
- 15** Teko upytu'u putar nerehe
wakatuwawahy 'ym ire wà nehe.

- Na'iakatuwawahy wi pixik
kwaw wà nehe.
- Nereiko pixik kwaw tawhu teko
heta 'ym ma'e romo nehe.
Tuweharupi heta putar nepupe
wiko ma'e wà nehe.
- Urumupuràg eteahy kar putar ihe nehe.
Upuner ma'e romo urumuigo kar
putar nehe no.
- Ereiko putar tawhu hurywete
ma'e romo tuweharupi nehe.
- 16** Amo ae ywy rehe har a'e wà nehe,
wanuwihawete a'e wà nehe no,
uzekaiw putar nerehe a'e wà nehe.
Wiko putar kuza umemyr pe ukamy
imono har ài newe wà nehe.
Nezewe mehe erekwaw putar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e nepyro har
romo hereko haw nehe.
Erekwaw putar Izaew wazar Upuner
Ma'e nemekuzar har romo hereko
haw nehe no.
- 17** Narur kwaw itazu morog newe nehe,
arur putar itazu or newe nehe.
Narur kwaw itaper newe nehe,
arur putar itaxig parat newe nehe.
Arur putar itazu morog itaper rehe
we nehe, ywyra hekuzaromo nehe,
ita hekuzaromo nehe no.
Zeàmàtyry'ym 'ymaw amuigo kar
putar neruwihawete romo ihe nehe.
Ureruze'eg kar putar ikatu haw
pe ihe nehe no.
- 18** Teko nuzuka pixik kwaw amo
teko neyywy rehe wà nehe.
Zauxiapekwer numumaw pixik kwaw
neywy wà nehe. Nuweityk pixik
kwaw neràpuz wà nehe.
— Purupyro haw,
ere putar nepàrirogaw pe nehe.
— Tupàn ikatu haw imume'u haw,
ere putar nerukenaw pe nehe.
- 19** Kwarahy nuhyape katu pixik
kwaw 'ar romo nehe.
Zahy nuhyape pixik kwaw
pyhaw nehe,
- ta'e ihe Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e aiko putar tatainy
newe tuweharupi har romo ihe
nehe xe.
Hepuràg eteahy haw hekàgaw
uhyape katu putar nerehe nehe.
- 20** Aiko putar kwarahy romo newe
nehe, aiko putar zahy romo
newe nehe no.
Aiko putar kwarahy wixe pixik 'ym
ma'e romo nehe, aiko putar zahy
uhyape re upytu'u pixik 'ym ma'e
romo nehe no.
Ahyape katu putar nerehe tatainy
ài tuweharupi nehe.
Pezemumikahy haw i'ar upaw
putar nehe.
- 21** Teko nepupe har wiko ma'e uzapo
putar ikatu ma'e a'e wà nehe.
Tuweharupi ereiko putar Ywy
Imume'u Pyrer izar romo nehe.
A'e teko wiko ma'eà'yz
heremitygwer ài wà.
Hepo pupe azapo ihe wà,
ta'e hepurexak kar wer hekàg wera'u
haw rehe purupe ihe xe.
- 22** Naheta tete kwaw wà kury.
Heta tetea'u putar wà nehe.
Teko ko ywy rehe har na'ikàg
kwaw wà. Ikàg wera'u putar
amo teko wanuwi upaw rupi
katete a'e wà nehe.
Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e romo ihe.
'Ar ikatu mehe azapo kar putar
a'e ma'e paw rupi ihe nehe.
Na'ìrew kwaw nehe.
- Izaew wapyro haw**
- 61** ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umur wekwe ihewe a'e.
Herexak uze'eg ikatu ma'e purupe
heraha kar pà ihewe.
— Eraha hemetarer 'ym ma'e
wanupe nehe, i'i ihewe.
Hemono kar ma'erahy ipurawar
par wamurywete kar pà ihewe.

- Emume'u imunehew pyrer wamuhem kar àwàm echo purupe nehe.
- Emume'u zemunehew paw pe har wamuhem kar àwàm wanupe nehe no, i'i ihewe.
- 2 — Emume'u ko heze'eg echo purupe nehe, i'i ihewe.
— Uhem he'ar kwez kury.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e apyro putar heremaihu ihe wà nehe kury.
Ihe wazar ihe, azepyk putar waàmàtyry'ymar wanehe ihe nehe no, ere wanupe nehe, i'i ihewe.
— Emurywete kar uzai'o ma'e ne wà nehe.
- 3 Emono tuwihawete waàkàg rehe har Xiàw pupe har uzai'o ma'e wanupe nehe, wamurywete kar pà nehe.
Nan kwaw purumuzemumikahy kar haw a'e. Purumurywete kar har a'e.
Emono kàpuhàg hyàkwegatu ma'e wanehay kwer hekuzaromo nehe.
Emono kamir turywete haw pe har uzemumikahy haw pe har hekuzaromo nehe.
Uzapo putar ikatu ma'e a'e wà nehe.
A'e teko nuzawy kwaw ywyra
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemitygwer wà nehe.
Wexak kar putar hekàgaw teko paw wanupe wà nehe. Wexak kar putar hepuràg eteahy haw wanupe wà nehe no.
- 4 Uzapo wi putar tåpuz gwer u'ar ma'e kwer wà nehe.
Uzapo wi putar tawhu heityk pyrer wà nehe no.
A'e tawhu umumaw kwarahy tetea'u iapo katu 'ym pà wà.
- 5 Heremaihu wà, teko amo ywy rehe har ur putar pepyr a'e wà nehe.
Uzekaiw putar wà peneimaw àràpuhàràn hawitu ma'e wanehe wà nehe. Uzekaiw putar penemitygwer

- rehe wà nehe. Uzekaiw putar uwà tyw rehe peme wà nehe no.
- 6 — Xaxeto Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo har wà, i'i putar peme wà nehe.
— Zanezar hemiruze'eg wà, i'i putar peme wà nehe.
Peiko putar amo ae ywy rehe har wanemetarer izar romo nehe, wama'e izar romo nehe no.
— Zanekàg kury, peze putar pezeupeupe nehe, ta'e penemetarer katuahy putar nehe xe.
- 7 Pemaranugar. Aiw paw rehe peiko no.
Penemipuraraw kwer iaiw wera'u penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wi.
Ko 'ar rehe peiko putar peywy rehe nehe kury.
Penemetarer katu wera'u putar nehe kury.
Penurywete putar tuweharupi nehe.
- 8 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury.
— Azamutar katu katu haw ihe.
Naheakatuwawahy kwaw ma'e rehe imunar haw rehe, ikatu 'ym ma'e iapo haw rehe.
Napuir pixik kwaw heremaihu wanuwi nehe. Amono putar ikatu ma'e wanemipuraraw kwer hekuzaromo nehe.
Azapokatu putar heze'egaw wanehe we nehe. Nazuhaw pixik kwaw a'e ze'eg nehe.
- 9 Wazuapyapyr uzekawat putar ywy nàñànar wanupe nehe.
Wanexak àràm paw ukwaw putar teko heremimukatu romo waneko haw wà nehe, i'i Tupàn.

Zeruzarez pe har wazegar haw Tupàn ikatu haw imume'u haw

- 10 Zanerurywete putar nehe.
Ximuzàg putar zegar haw Tupàn ikatu haw imume'u haw nehe,

ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Zanezar uzapo ikatuahy ma'e a'e xe.
Umunehew kar purupyro
haw zanewe kamir ài a'e.
Umunehew kar zaneàmàtyry'ymar
waneitykaw zanewe kamirkpu
jànàm ma'e ài no.
Zaiko awa hemireko ma'e ràm
pàn ipuràg ma'e uwàkàg rehe
har imunehew har ài zane.
Zaiko kuzà imen ma'e ràm ita
hekuzar katu ma'e pupe impuràg
eteahy pyrer ài no.

11 Ywy umuaiha ywyra a'e.
Ma'etymaw rehe ywy umuezuz kar
ma'e itym pyrer a'e no.
Nezewegatete Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e umuezuz kar putar
upurupyro haw a'e nehe no.
Teko ywy nànànar umuzàg putar
zegar haw ikatu haw imume'u haw
a'e wà nehe no.

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e

62 ¹Azamutar katu Xiàw ihe. A'e rupi
napytu'u kwaw heze'eg ire nehe.
Weityk putar wàmàtyry'ymar
a'e wà nehe.
Waàmàtyry'ym awer heny katu
putar kwarahy ài nehe. Xo a'e
mehe zo apytu'u putar nehe.
Ipyro haw heny katu putar tatainy
ywyra ipei'ai'ág pyrer iku'amumyk
pyrer ukaz ma'e ài a'e nehe.
Xo a'e mehe zo apytu'u putar nehe.

2 Zeruzarez. Teko ywy nànànar paw
wexak putar neàmàtyry'ymar
waneityk àwàm wà nehe.
Tuwihawete paw ipytuhegatu
putar nepuràg eteahy haw hexak
mehe wà nehe.
Ererekò putar her ipyahu ma'e nehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
omono putar nerer ipyahu
ma'e newe nehe.

3 Ereiko putar tuwihawete àkàg rehe
har ipuràg eteahy ma'e ài nehe.

Ereiko putar Tupàn ima'e
romo tuweharupi nehe.

4 — Heityk pyrer, ni'i wi pixik
kwaw teko newe wà nehe.
— Imumaw pyrer, ni'i pixik
kwaw neywy rehe wà nehe.
— Heremiamutár katu, i'i putar
Tupàn newe nehe.
— Heremireko, i'i putar neywy
rehe nehe,
ta'e nekatu Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e pe ne xe.
Neywy wiko putar hemireko
romo nehe.

5 Awa wereko kuza wemireko
romo a'e.
Nezewegatete neapo arer
nereroko putar wemireko
romo a'e nehe no.
Kuzà umurywete kar umen ràm a'e.
Nezewegatete eremurywete kar putar
nezar nehe no.

6 Zeruzarez ipàrirogaw apyr
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umupu'äm kar ume'egatu
ma'e a'e wà.
Ni 'aromo ni pyhaw
nypytu'u kwaw uhapukaz re wà.
Pe ume'egatu ma'e pe wà,
pemuma'enukwaw kar Tupàn
wemimume'u kwer rehe.
Pepytu'u zo imuma'enukwaw
kar ire nehe.

7 Pemupytu'u kar zo Tupàn nehe.
Xo Zeruzarez iapo wi re zo pepuner
pepytu'u haw rehe nehe.
Iapo katu wi re teko ywy nànànar
uze'egatu putar hehe wà nehe.
— Tawhu ipuràg eteahy ma'e a'e,
i'i putar izupe wà nehe.

8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upir
uzywa awyze har ikàg ma'e a'e,
ko ma'e wemiacpo ràm imum'uhay
pà wemaihu wanupe a'e.
— Na'u kar pixik kwaw arozràn
peko pa har

- peàmàtyry'ymar wanupe ihe nehe.
 Pema'erekō tetea'u win iapo pà.
 Na'u kar pixik kwaw a'e win
 amo ywy rehe har wanupe nehe.
- 9** Pe ae pepo'o putar arozràn
 peko pe har nehe.
 Pe'u putar typy'ak a'e arozràn
 iapo pyrer nehe.
 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko
 Ma'e ihe. Pemume'u putar
 hekatu haw nehe.
 Pe ae pepo'o putar uwà peko
 pe har nehe.
 Pe'u putar itykwer win heràpuzuhu
 huwake katu pe nehe.
- 10** Zeruzarez pe har wà,
 pehem tawhu wi nehe.
 Pemukatu peànàm uzewyr ma'e
 ràm wanape ràm nehe.
 Pemuhygatu wanape ràm nehe.
 Penuhem ita paw heityk pà
 amo me nehe.
 Peupir pàn ze'eg hereko har nehe.
 Teko paw wexak putar a'e pàn
 wà nehe. Ukwaw putar a'e ma'e
 uezapo romo haw wà nehe no.
- 11** Ywy nànà
 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
 umume'u ko ze'eg a'e.
 — Peze'eg teko Zeruzarez
 pe har wanupe nehe.
 — Pepyro har uhem iko a'e,
 peze wanupe nehe,
 — Werur teko wemipyro kwer
 wanereko uezupi wà no,
 peze wanupe nehe.
- 12** — Teko Tupàn pe imonokatu
 pyrer wà, i'i putar teko peme
 wà nehe.
 — Teko Tupàn Tuweharupi Wiko
 Ma'e hemipyro kwer wà,
 i'i putar peme wà nehe no.
 — Tupàn hemiamutar katu,
 i'i putar Zeruzarez pe wà nehe.
 — Tawhu Tupàn hemityk 'ym,
 i'i putar izupe wà nehe no.

- Tupàn uzepyk wemaihù
 waàmàtyry'ymar wanehe**
- 63** ¹ Ur amo iko tawhu Mozira her
 ma'e wi ywy Enom her ma'e wi
 a'e kury. Mo romo hekon.
 Ur amo hopozpiràg hekuzar katu ma'e
 imunehew har. Mo romo hekon.
 Ikàg wata mehe. Upuner wata mehe.
 Mo romo hekon.
 — Ihe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko
 Ma'e. — Heàmàtyry'ymar waneityk
 awer imume'u har romo aiko ihe.
 Apuner purupyro haw rehe
 hekàgaw pupe ihe.
² — Maràzawé tuwe neropoz ipiràg a'e.
 Nuzawy kwaw uwà rehe win iapo pà
 upyropyrog ma'e wanopoz a'e.
³ Uwazar Tupàn Tuweharupi Wiko
 Ma'e a'e puranu haw a'e kury.
 — Apyropyrog teko ywy tetea'u rehe
 har wanehe ihe. Nuzawy kwaw
 uwà rehe ipyropyrogaw kawawhu
 zàwenugar pupe har.
 Naheta kwaw heptyywà har
 hepyrog mehe wà.
 Aikwahy ihe. Hekwahy haw rehe
 apyropyrog amo ywy rehe har
 wanehe ihe. Azuhazuhaw ihe wà.
 Wanuwykwer upirik heropoz rehe.
 Ipiràg kury.
⁴ — Heàmàtyry'ymar wanehe hezepykaw
 'ar uehm kwez kury, a'e hezeupe.
 — Heremaiihu wapyro haw 'ar
 uehm kwez kury no, a'e hezeupe.
⁵ Ame'e heiwy. Naheta kwaw
 heptyywà har wà.
 Heptyuhegatu, ta'e naheta kwaw
 herehe we um'erekò ma'e wà xe.
 A'e rupi ihe zutyska'i aityk
 heàmàtyry'ymar ihe wà.
 Hekwahy haw hemynemhem
 hekàgaw pupe.
⁶ Apyropyrog teko wanehe
 hekwahy haw rehe.
 Aikwahy ihe, a'e rupi azuhaw ihe wà.
 Azuhezenu wanuwykwer ywy rehe,
 i'i Tupàn.

Tupàn ipuruamutar katu haw purupe

- 7 Amume'u putar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ipuruamutar katu haw purupe ihe nehe.
Uzapo ikatu ma'e tetea'u a'e.
A'e rupi amume'u putar ikatu haw izupe nehe, ta'e Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e umur tuwe uze'egatu zanerehe a'e xe.
Wexak kar ukatuahy haw wemaiihu wanupe.
Ta'e upurupuhareko katu a'e xe.
Upuruamutar katu a'e no.
- 8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg kury.
— Wiko heremaiihu romo wà.
Hera'y ikatu 'ym ma'e ihewe iapo pixik 'ym àràm romo wanekon wà, i'i.
- 9 A'e rupi upyro wanemipuraraw paw wi a'e wà.
A'e ae wiko wapyro har romo a'e.
Numur kar kwaw weko haw pe har wapyro àràm romo wà. Numur kar kwaw amo wyzài wemiruze'eg.
A'e ae uzapo.
Uzamutar katu a'e wà. Upuhareko wà no. A'e rupi upyro wà.
Tuweharupi nehe, kwarahy nànàn nehe, upyhyk waneraha pà wà.
- 10 Nezewe rehe we upytu'u heruzar ire wà.
Umuzemumikahy kar Hekwe ikatuahy Ma'e wà no.
A'e rupi Tupàn uezapo waàmàtyry'ymar romo a'e.
Uzypyrog wàmàtyry'ym pà.
- 11 Na'e ima'enukwaw weko awer rehe wà.
Ima'enukwaw Moizez Tupàn hemiruze'eg kwehe arer rehe wà no.
A'e rupi upuran uzehezehe wà.
— Ma'e pe hekon Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e.
Kwehe mehe upyro wemaiihu ryahu wi a'e wà. Nuzawy kwaw àrapuhàràn wamono'ogar wanupe a'e. Upyro wà.

- Moizez nuzawy kwaw wanehe uzekaiw ma'e a'e.
Ma'e pe hekon Wekwe Moizez pe imono arer a'e.
- 12 Umupyta kar upuner haw uhua'u ma'e hehe tuweharupi.
Ma'e pe hekon kury.
Umuza'ak ryahu wemaiihu wanenataromo, ta'e ipurumume'u kar wer wemiaipo kwer rehe purupe tuweharupi xe.
- 13 Uwahaw kar 'y typya'u ma'e wanupe.
Nuzeapo kwaw ikatu 'ym ma'e wanupe hahaw mehe.
Nuzawy kwaw kawaru hehaite ma'e uzepyapi 'ym ma'e wà.
- 14 Nuzawy kwaw tapi'ak ywyàpyznaw pe wezyw ma'e uzàn 'ym ma'e wà.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Hekwe weraha wemaiihu wapytu'u àwàm ikutyr wà. Ma'e pe hekon kury, i'i uezupeupe wà.
O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, ereraha neremaiihu waho àwàm rupi nezewa ne wà. Nezewa mehe teko paw ukwaw nerer ikatu ma'e a'e wà kury.
- Uze'eg upytwà haw henoz tà Tupàn pe wà***
- 15 O Tupàn, eme'e urehehe ywak wi nehe, nerekohaw ikatu ma'e ipuràg eteahy ma'e wi nehe.
Ma'e pe eremono nepuner haw.
Màràzàwe tuwe nerezekaiw kwaw urerehe kury.
Ezo'ok zo ureamutar katu haw urewi nehe. Emunyryk zo urepuhareko katu haw urewi nehe,
- 16 ta'e ereiko ureru romo ne xe.
Ureipy a'e wà, Àmàràw a'e, Zako a'e no, nuzekaiw kwaw urerehe wà.
Na'ima'enukwaw kwaw urerehe wà.
Ne Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ne, ereiko ureru romo ne.
Izypy mehe arer we, — Ureypyro har, uru'e newe.

- 17** O Tupàn, māràzàwe tuwe uremupiaw kar nerape wi.
Māràzàwe tuwe eremuàtà urepy'a newe urekyze re uremupytu'u kar pà.
Ezewyr urewe nehe, o Tupàn, ta'e uruiko neremiruze'eg romo ure xe.
Uruiko tekò neremixamixak kwer romo ure.
- 18** Ure neremiaihu ikatu ma'e ure, urumumaw māràmàràn kwarahy neràpuzuhu izar romo urerekò pà.
Ko 'ar rehe ureàmàtyry'ymar upyropyrog waiko hehe wà kury.
- 19** Ereiko ureruwihaw romo kwehe mehe ne. Uruiko neremiruze'eg romo a'e mehe.
Ko 'ar rehe urerekò pe neremiruze'eg 'ym wazàwe. Urerekò pe neremiaihu romo wiko pixik 'ym ma'e wazàwe.

- 64** ¹Aze mo eremu'i ywak, aze mo erewezyw, ikatuahy mo urewe.
Aze mo eremuryryryryz kar ywytyruhu nerenataromo, ikatu mo urewe.
- 2** Nuzawy iwer mo 'y tata hakuahy ma'e i'aromo upupur ma'e.
Neàmàtyry'ymar ukwaw mo nepuner haw wà.
Uryryryryz mo ukyze haw rehe nerenataromo wà.
- 3** Ikatuahy ma'e purumupyтуhegatu kar haw iapo mehe, ma'e ureremiàro 'ym iapo mehe, erewezyw ywak wi ne.
Ywytyruhu uryryryryz nerenataromo wà.
- 4** Tekò nuexak pixik kwaw amo tupàn wà.
Nuenu pixik kwaw amo tupàn rehe ze'egaw wà. Xo ne zo nerekak a'e wà. Xo ne rehe ze'egaw zo wenu wà.
Ni amo tupàn nuexak kar kwaw ikatu ma'e weruzar har wanupe ne ài wà.
- 5** Eremuawyze ikatu ma'e urywete how rehe iapo har ne wà.

- Eremuawyze tekò ne wà, aze wiko neremimutar rehe tuweharupi wà.
Erekwahy urewe. Nezewe rehe we uruzapo wi wi ikatu 'ym ma'e uruiko.
Aze uruata wi nerape kwehe arer rupi nehe, xo a'e mehe zo urepyro putar pe nehe.
- 6** Ure paw uruiko ikatu 'ym ma'e romo nerenerataramo.
Ureremiapo kwer ikatu ma'e nuzawy kwaw urekamir izipipi ma'e.
Uruiko ma'e huwer uxinig ma'e kwer ài.
Ureremiapo kwer ikatu 'ym ma'e urereraha muite ywytyuaw ài.
- 7** Naheta kwaw newe uze'eg ma'e wà.
Ni amo nuekar kwaw upytywà àwàm nerehe wà.
Erezeàmim urewi.
Erepur urewi, ta'e uruzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u ure xe.
- 8** Nezewe rehe we, o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, ereiko ureru romo ne.
Uruiko ywyzyuwa romo.
Ereiko ywyzyuwa ima'ema'e har romo ywy'a iapo har romo.
Ureapo pe upaw rupi ne.
- 9** Epytu'u nekwahy re urewe nehe, O Tupàn, nema'enukwaw zo ureremiapo kwer ikatu 'ym ma'e rehe tuweharupi nehe.
Uruiko neremiaihu romo.
Nereharaz zo urerekò haw wi nehe.
- 10** Tawhu ikatuahy ma'e neremiaihu waneko awer uzeapo ywyxiguhu romo wà.
Zauxiapkwer weityk Zeruzarez wà.
Ywytyr Xiàw rehe naheta kwaw tekò wà.
- 11** Tata umumaw neràpuzuhu uremyter pe har ikatu ma'e ipuràg eteahy ma'e.
Ureipy nemuwete katu ipupe wà.
Tata umumaw neràpuzuhu.
Zauxiapkwer umuaiw ma'e ureremiamutar kwer paw wà.

- 12 Erexak a'e ma'e paw, O Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e.
Aipo nerezapo kwaw ma'e nehe.
Aipo nereze'eg kwaw nehe.
Aipo erezepyk wiwi putar ureruhe nehe.

Tupàn uzepyk weruzar 'ymar wanehe

65 ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg nezewe.

- Hepurupytywà wer heremaihu
wanehe.
Nuenoz kwaw upytywà àwàm
ihewe wà.
Hezexak kar wer wanupe.
Naherekar kwaw wà.
— Aiko xe ihe, aiko xe ihe,
a'e teko ihewe uze'eg 'ym ma'e
wanupe ihe.
- 2 Tuweharupi apyho hepo
a'e teko herehe ipureruzar
wer 'ym ma'e wanupe.
Pe ikatu 'ym ma'e rupi pe zàwenugar
rupi wata ma'e romo wanekon wà.
Wyzài wemimutar uzapo
oho waiko wà.
- 3 Tuweharupi uzapo ikatu 'ym ma'e
herenataromo umaranugar 'ym pà wà.
Uzuka ma'e'a'yr tupàn a'u'a wanupe
wà, ma'etymaw a'e tupàn a'u'a
wanupe imonokatu pyrer rehe wà.
Wapy yhyk hyàkwegatu ma'e tupàn
a'u'a wanenataromo ma'e'a'yr
hapy haw rehe wà.
- 4 Oho tywypaw pe umànô ma'e
kwer wanehe upuranu pà wà.
Umumaw pytun gatu teko heta
'ymaw pe wà, ta'e ipurexak wer
puahu haw zàwenugar rehe wà xe.
U'u tàzàhuràn ho'o kwer wà.
Umynehem ukawaw temi'u ihewe
ikatu 'ym ma'e pupe wà.
- 5 A'e re uze'eg nezewe amo wanupe.
— Pepytu'u nehe.
Pepokok zo urerehe nehe,
ta'e uruiko ikatu wera'u ma'e
romo pewi ure xe, i'i waiko wà.
Agwer teko hemuikwahy kar a'e wà.

- Hekwahy haw nuzawy kwaw
tata uwew 'ym ma'e.
- 6 Amuapyk wanemiapo kwer
paw hepape rehe ihe.
Napytu'u kwaw wanehe hezepyk 'ym
mehe we ihe nehe.
Amekuzar kar putar wanemiapo kwer
ikatu 'ym ma'e wanupe ihe nehe.
- 7 Umekuzar putar waipy wanemiapo
kwer wà nehe no.
Wapy yhyk hyàkwegatu ma'e tupàn
a'u'a wanenataromo ma'e'a'yr hapy
haw ywytyr rehe har rehe wà.
Uzuhaw heze'eg ma'e'a'yr ywytyr
rehe wazuka mehe wà.
A'e rupi amekuzar kar putar
wanemiapo kwer ikatu 'ym
ma'e wanupe nehe,
upaw rupi katete nehe,
pitàitâigatu nehe.
Uze'eg Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e kwez kury.
- 8 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e.
— Aze amo uwà tynehem
tykwer pupe nehe,
aze amo wexak a'e uwà i'yw rehe
wà nehe, uze'eg putar nezewe
izupe wà nehe.
— Naximumaw kwaw nehe,
ta'e win imy'e pyràm
ikatuahy putar a'e nehe xe,
i'i putar izupe wà nehe.
Nezewegatete ihe nehe no,
azamutar katu heremaihu ihe wà.
A'e rupi namumaw kwaw ihe wà nehe.
- 9 Amono putar wazuapypy tetea'u Zako
izuapypy wanupe ihe wà nehe,
Zuta izuapypy wanupe ihe
wà nehe no.
Amuigo kar putar a'e teko heywy
izar romo ihe wà nehe no.
Teko heremixamixak kwer wiko
putar Ywy Heremimume'u kwer
izar romo wà nehe.
Wiko putar hehe tuweharupi wà nehe.

- 10** Aze heremaihu uezagaw
heremimutar iapo pà wà nehe,
ywy ywytyr heta 'ymaw Xarom her
ma'e uezapo putar waneimaw
àràpuhàràn hawitu ma'e wamai'u
haw romo nehe.
Waneimaw tapi'ak u'u putar ka'api'i
ywyàpyznaw Iaiw Paw her ma'e
rehe wà nehe no.
- 11** Amo peinuromo har utyryk ihewi wà.
Ywytyr herenaw ikatuahy ma'e
na'ikatu kwaw peme.
Pemono temi'u win rehe we tupàn
a'ua'u Kaz her ma'e pe wà,
Meni her ma'e pe no.
— Zanereko àwàm ikatu ma'e
imur àràm wà, peze a'e tupàn
a'ua'u wanupe.
— Zanereko àwàm ikwaw par wà,
peze a'e tupàn a'ua'u wanupe no.
- 12** Nezewe haw uezapo putar peme nehe.
Amo pezuka putar takihepuku pupe
wà nehe.
Apumuapyk kar putar pepenàràg
rehe pezuka kar pà wanupe nehe.
Tal'e ihe apuenocnoz ihe xe.
Napewazar kwaw heze'eg ihewe.
Aze'eg peme. Napezekaiw kwaw
herehe.
Pezapo ihewe iro ma'e.
Pexaexak ma'e hemuikwahy
kar haw no,
i'i Tupàn.
- 13** A'e rupi Zanezar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e uze'eg kury.
— Heta putar temi'u
heremiruze'egete wanupe nehe,
nezewe rehe we pe pema'uhez
putar nehe.
Ui'u putar wà nehe no, nezewe rehe
we peiwez putar nehe no.
Hurywete putar a'e wà nehe.
Pemaranugar putar nehe.
- 14** Uzegar putar urywete romo wà nehe.
Pekuhem putar pezemumikahy
pà nehe.
- Pezai'o putar nehe. Pepy'a tynehem
putar pezemumikahy haw
pupe nehe.
- 15** Ihe pezar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ihe nehe,
apuzuka putar ihe nehe.
Heremiruze'eg heremaihu
heremixamixak kwer a'e wà nehe,
umume'u putar pener uze'egaiw amo
rehe imono mehe wà nehe.
Amono putar her ipyahu ma'e
heremiruze'eg wanehe nehe.
- 16** Wyzài teko Ywy Imume'u Pyrer rehe
har nehe, aze ze'egatu wenoz nehe,
Tupàn puruwi utyryk 'ym ma'e
pe wenoz putar nehe.
Aze umume'u wemiapo ràm nehe,
Tupàn Puruwi utyryk 'ym ma'e
her rehe umume'u putar nehe,
i'i Tupàn.
- Ywak ipyahu ma'e, ywy ipyahu ma'e no***
- Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg wemiaihu wanupe.
— Peneharaz putar iaiw pawer
penemipuraraw kwer wi nehe.
Ihe ihe nehe no, nahema'enukwaw
kwaw a'e ma'e rehe ihe nehe no,
17 ta'e azapo ywak ipyahu ma'e iteko
ihe xe. Azapo ywy ipyahu ma'e
iteko ihe no.
Teko paw heharaz putar uezapo
ma'e kwer wi wà nehe.
Ni amo na'ima'enukwaw kwaw
hehe wà nehe.
- 18** Penurywete nehe. Peiko hurywete
ma'e romo tuweharupi
heremiaipo ràm hexak mehe nehe.
Tal'e amynehem putar Zeruzarez tawhu
turywete haw pupe ihe nehe xe.
Amono putar turywete haw tetea'u
ipupe har wanupe nehe no.
- 19** Zeruzarez ikatu putar ihewe nehe.
Heremaihu hemynehem putar
turywete haw pupe wà nehe.
Teko nuenu pixik kwaw teko wazai'o
haw a'e pe wà nehe.

- Ma'erahy ipuraraw paw rehe tekō
wanehapukaz haw nuzenu pixik
kwaw a'e pe nehe.
- 20** Numàno pixik kwaw kwarer uzexak
kar romo ma'e kwer a'e pe wà nehe.
Ni amo numàno kwaw utua'uhez
'ym mehe we uhya'uhez 'ym
mehe we wà nehe.
Aze amo umàno 100 kwarahy hereko
mehe nehe, — Kwàkwàmo mehe
umàno a'e, i'i putar tekō izupe
wà nehe.
Aze amo umàno 100 kwarahy hereko
'ym mehe we nehe, — Kwa,
amo omono ze'egaiw hehe aipo,
i'i putar tekō hehe wà nehe.
- 21** Pezapo putar penàpuz nehe,
peiko putar ipupe nehe.
Pezutym putar uwà nehe,
pe'u putar a'e win nehe.
- 22** Napezapo kwaw tàpuz amo
waneko haw romo nehe.
Napezutym kwaw uwà win iapo
pà amo wanupe nehe.
Heremaihú umumaw putar kwarahy
teteau' wiko pà wà nehe.
Nuzawy kwaw ywyra wà nehe.
Teko paw ukwaw putar wemiapo
kwer ikatu haw wà nehe no.
- 23** Wanemiaipo ikatu putar paw rupi nehe.
Wana'yur nuzemumaw kwaw
iaiw paw rehe wà nehe,
ta'e heze'egatu upyta putar
wanehe tuweharupi nehe xe.
Upyta putar wazuapyapyr wanehe
tuweharupi nehe no.
- 24** Herenoz 'ym mehe we ainu
putar waze'eg nehe.
Waze'eg imumaw 'ym mehe
we awazar putar waze'eg
wanupe nehe.
- 25** Awarahu hehaite ma'e umai'u putar
àràpuhàràn hawitu ma'e
wainuinuromo wà nehe.
Zàwàruhu iriàw her ma'e u'u putar
ka'api'i tapi'ak wainuinuromo wà
nehe no.

Mozaiw nuxi'u pixik kwaw tekō
wà nehe.

Heywytyr ikatuahy ma'e rehe
nuzeapo kwaw ikatu 'ym ma'e nehe.

Nuzeapo kwaw purumuahy kar
haw nehe, i'i.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg kwez kury.

Tupàn imuwtete mua'u har wà

66 **1** Uze'eg Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e.

— Ywak wiko herenaw romo.
Ywy wiko hepy imupytu'u haw romo.
Aipo pepuner tàpuz hererekohaw iapo haw rehe.
Aipo pepuner heptya haw iapo haw rehe.

2 Ihe ae azapo ywak ihe.
Azapo ywy ihe no.
Aiko ma'e paw wazar romo no.
Nezewé rehé we azekaiw hemetarer
'ym ma'e wanehe. Azekaiw katú
wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e rehé
uzemumikahy ma'e wanehe no.
Hewi ukyze ma'e wanehe no,
hezé'eg heruzar har wanehe no.

3 Nezewé rehé we heta we tapi'ak awa
ma'e'a'yur hapy haw rehé izuka har wà.
Uzuka awa wà no.

Heta àràpuhàràn hawitu ma'e
izuka har wà no.

Uzuka zawar wà no.
Heta arozràn ihewe imur har wà.
Umur tàzàhuràn huwykwer
ihewe wà no.

Heta yhyk hyàkwegatu ma'e
herenataromo imunykar wà no.
Amo umuwete ma'e hagapaw wà no.
Agwer tekó uzapo wemimutar wà.
Wanemiaipo hemuhuhuk kar
har ikatu wanupe.

4 A'e rupi — Apuraraw kar putar
ma'erahy wanupe nehe.
Ukyze hezepykaw wi wà.
Amono putar a'e hezepykaw
wanehe ihe nehe,

ta'e ainoz ihe wà xe. Ni amo nuwazar
kwaw heze'eg ihewe wà.
Aze'eg wanupe. Ni amo nuzekaiw
kwaw herehe wà.
Nan. Uzapo iro ma'e ihewe wà.
Wexaexak hemuikwahy
kar haw wà, i'i.

Zepykaw, zepyro haw no

- 5 Teko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi
ukyze ma'e a'e wà, heruzar har a'e wà,
pezeapyaka katu ize'eg rehe nehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg nezewe peme.
— Peywy rehe har na'iakatuwawahy
kwaw penehe wà.
Napekatu kwaw wanupe pe no,
ta'e pezeruar tuwe herehe xe.
Uze'eg nezewe peme wà.
— Tuwe Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ur wapyro pà nehe.
Nezewe mehe urexak putar
wanurywete haw nehe, i'i wà.
A'e teko imaranugar putar wà nehe.
- 6 Pezeapyaka katu wànoànog ma'e
tawhu pupe har rehe nehe,
tàpuzuhi pupe har nehe no.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wànoànog iko a'e,
wàmàtyry'ymar wanehe uzepyk pà
a'e, ta'e wiko ikatu 'ym ma'e iapo
har romo a'e wà xe.
- 7 Aipo kuzà imemryxak kar
umemryahy 'ym mehe we.
Aipo upuner umemryxak kar haw
rehe hahy haw ipuraraw 'ym pà.
- 8 Agwer ma'e nuzeapo kwaw.
Ni amo nuexak kwaw agwer ma'e
izeapo haw wà.
Aipo teko umumaw xo pitài 'ar zo amo
wyw rehe uzemono'og pà, wiko pà wà.
Aipo na'arewahy teko uezapo amo
wyw rehe wiko ma'e romo wà.
Nan. Nezewe rehe we uezapo Xiàw pe.
Umemryahy 'ym mehe we
na'arewahy imemryzexak kar a'e.

- Uzexak kar imemry wà.
9 Ihe imemryahy haw ipuraraw kar har
romo aiko ihe.
Aipo namuzexak kar kwaw imemry
ihe wà nehe.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
pezar ihe, ko ma'e imume'u har
romo aiko ihe.
- 10 Zeruzarez tawhu iamutar katu har
paw wà,
penurywete hehe we nehe.
Pemuzàg hekatu haw rehe
zegar haw nehe.
Hehe uzai'o ma'e wà,
penurywete Zeruzarez rehe we nehe.
- 11 Nuzawy kwaw kuzà umemry
imukamu har a'e.
Omono putar wemetarer peme nehe.
Omono putar uma'e hekuzar katu
ma'e peme nehe no.
Uhyk putar peme nehe.
- 12 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
amume'u ko ma'e Zeruzarez pe
har wanupe ihe:
Hemetarer katu ma'e ài peneko haw
ur putar peme yrykawhu ài nehe.
Temetarer ywy nànànar ur putar peme
nehe no, hekuzar katu ma'e ywy
nànànar ur putar peme nehe no,
'y tyhu ma'e uwyrkyahy ma'e ài nehe.
Na'e Zeruzarez wiko putar pehy ài nehe.
Pemukamu putar nehe.
Peneraha putar uzywa rehe nehe.
Upuxi'awar rehe pepiphyk putar
peamutar katu pà nehe no.
- 13 Kuzà umurywete kar umemry
izemumikahy mehe,
nezewegatete apumurywete
kar ihe nehe no.
Apumurywete kar Zeruzarez
pe nehe no.
- 14 A'e ma'e izeapo haw hexak mehe nehe,
penurywete putar nehe. Pekàg wi putar
ka'a hezuz katu ma'e ài nehe.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
azekaiw heremiruze'eg wanehe ihe.
Pekwaw putar hezekaiw paw nehe.

- Hekwahy mehe azepyk
heàmàtyry'ymar wanehe, i'i Tupàn.
- 15** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ur putar tata ipyteromo nehe.
Hemirur ywyramawa
zeàmàtyry'ymawhu pe har nuzawy
kwaw ywytuhu wà.
Ur putar wekwahy haw heityk pà
wàmàtyry'ymar wanehe nehe.
Wanehe uzepykaw nuzawy kwaw
tata heny kwer nehe.
- 16** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uzepyk putar ywy nànàn
tata pupe nehe, takihepuku pupe
nehe no.
Uzuka putar teko ywy rehe har
tetea'u a'e wà nehe no.
- 17** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg kury.
— Amo teko uzemukatu a'e wà, ma'e
tetea'u iapo pà uzekwaku pà a'e wà. A'e re
wixe xaxeto rupi ma'etymaw imonokatu
pyrer pe wà. A'e teko u'u tàzàhuràn ho'o
kwer wà no. U'u aguza wà. U'u amo temi'u
ihewe ikatu 'ym ma'e wà no. Azuka kar putar
a'e teko ihe wà nehe, **18** ta'e akwaw
wanemiapo ihe xe. Akwaw wama'enukwaw
paw no. — Azur putar ywy nànànar paw
teko paw wamono'og kar pà ihe nehe. Ur
putar wà nehe. Wexak putar hekatu haw
heny haw wà nehe. Wexak putar hepuràg
eteahy haw heny haw wà nehe no. **19** Amono
putar amo hepuner haw hexak kar haw
wamyter pe ihe nehe. Amo wikuwe wi wi
putar wanemiapo kwer imume'u re wà nehe.
Amono kar putar amo a'e teko ywy muitea'u
har wanupe ihe wà nehe. A'e teko muite har
nuenu pixik kwaw hereko haw imume'u haw
wà. Nuekak pixik kwaw hepuner haw wà.
Amono kar putar Epàn ywy rehe wà nehe,
Iriw ywy rehe wà nehe no, Iri ywy rehe wà
nehe no. Heta u'yw pupe ma'e izywà katu
haw ikwaw par a'e ywy rehe wà. Oho putar
Tumaw ywy rehe wà nehe no, Kere ywy
rehe wà nehe no. Umume'u putar hepuner
haw uhua'u ma'e oho ywy nànànar wanupe

- wà nehe. **20** Werur putar peywy rehe arer
paw wà nehe, ihewe imur pyràm romo wà
nehe. Ur putar heywytyr imonokatu pyrer
Zeruzarez pe har pe wà nehe. Ur putar
ma'ea'yr waku'az wà nehe: kawaru wà,
kawaràn wà, kamer wà. Ur putar
ywyramawa pupe wà nehe no, ywyramawa
pixika'i ma'e pupe wà nehe no. Izaew werur
arozräñ kawaw imukatu pyrer pupe ihewe
imur pyràm romo wà. Werur putar uiwy rehe
arer ihewe nezewegatete wà nehe no.
21 Aexaexak putar amo ihe wà nehe, Xaxeto
romo wamuigo kar pà ihe wà nehe. Amo
amuigo kar putar Erewi izuapyapyr romo ihe
wà nehe no.
- 22** Uze'eg Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e:
Azapo putar ywak ipyahu
ma'e ihe nehe,
ywy ipyahu ma'e ihe nehe no.
Nupaw pixik kwaw wà nehe.
Upyta putar wenaw rehe hepuner
haw rupi tuweharupi wà nehe.
Nezewegatete pener nukàzym
pixik kwaw wà nehe.
Tuweharupi heta putar
pezuapyapyr wà nehe.
- 23** Mynykaw zahy ipyahu mehe
har nànàn nehe,
mytu'u haw 'ar nànàn nehe,
teko ywy nànànar ur putar hemuwete
katu pà heràpuzuhi pupe wà nehe.
- 24** A'e re uhem putar tawhu wi umàno
ma'e kwer wanetekwer
wanexak pà wà nehe.
Umàno a'e teko wà,
ta'e upytu'u hereruzar ire wà xe.
Amirikur a'e teko wanetekwer i'u har
numàno pixik kwaw wà nehe.
Tata a'e teko wanapy har nuwew
pixik kwaw nehe no.
Wikuwe ma'e paw ihuhuk wer putar
wanexak mehe wà nehe.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e aze'eg kwez ihe kury.

Upaw.

ZEREMI

1 ¹Ko pape umume'u Zeremi iz'e'eg awer a'e, hemiapo kwer a'e no. Wiko Iwki ta'yromo. Iwki wiko xaxeto romo Anatot tawhu Mezàmi Izaew ta'yri zuapypypr waiwy rehe har pe. ²Zuzi Amon ta'yri Zuta ywy rehe har wanuwhawete romo heko mehe 13 haw kwarahy rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Zeremi pe a'e kury. ³Uze'eg wi izupe Zeoaki Zuzi ta'yri tuwhawete romo heko mehe no. A'e re Tupàn uze'eg tetea'u Zeremi pe. Te amo 'ar mehe zauxiakper amo ae ywy rehe har weraha teko Zeruzarez pe har a'e wi wemipyhyk kwer romo wà. Zeneki Zuzi ta'yri tuwhawete romo heko mehe 11 haw kwarahy rehe 5 haw zahy rehe uzeapo a'e ma'e.

Tupàn wenoz Zeremi

⁴ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe.

⁵ — Nezexak kar 'ym mehe we nehy hie pupe nerekö mehe we uruekak ihe, nemonokatu pà hezeupe ihe, teko ywy nànànar wanupe heze'eg imume'u har romo nemuigo kar pà ihe, i'i ihewe.

⁶ Na'e aze'eg izupe kury.

— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hezar. Nakwaw kwaw heze'egatu haw ihe. Ta'e kwàkwàmo ipyahu ma'e romo aiko ihe xe, a'e izupe.

⁷ Nezewe rehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uwazar heze'eg ihewe a'e.

— Eze'eg zo nezewe nehe. Oromono kar

putar amo teko wanupe nehe. Eze'eg echo wanupe nehe. Amume'u putar ma'e newe nehe. Emume'u a'e ma'e paw wanupe nehe no. ⁸Ekyze zo amo wanuwi nehe. Ta'e aiko putar nerehe we ihe nehe xe. Azekaiw putar nerehe nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e newe uze'eg ma'e romo aiko ihe.

⁹ Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e opoe'eg hekutyr kury. Opokok hereme rehe ihewe uze'eg pà. — Einu katu heze'eg nehe kury. Amume'u putar heze'eg newe nehe. Eremume'u putar a'e heze'eg purupe nehe no. ¹⁰Kutàri amono putar hepuner haw nerehe nehe kury. Erepuner putar teko wyzài ywy rehe har wanenuhemaw rehe waneitykaw rehe nehe. Erepuner wamumaw paw rehe nehe no. Erepuner waneko haw iapo wi haw nehe. Erepuner ma'e itymaw rehe waiwy kwer rehe nehe no.

¹¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuranu herehe.

— Ma'e erexak iko ne. — Amen i'yw hákà aeaxak teko ihe, a'e izupe.

¹² Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe.

— Azeharomoete aipo. Ame'egatu teko wanehe ihe no. Azapo tuwe heze'eg awer ihe nehe, i'i Tupàn ihewe.

¹³ Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihewe herehe upuranu pà.

— Aipo erexak amo ma'e iko ne, i'i ihewe. Awazar iz'e'eg izupe.

— Kwarahy heixe haw awyze har kutyr hem'e mehe aeaxak zapopo ipupur mehe. Uzeakook ipupe har iko xe kutyr a'e, a'e izupe.

¹⁴ Na'e i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury.

— Puruzuka haw ma'e imumaw paw rehe we har ur putar kwarahy heixe haw awyze har kutyr har wi nehe. Uzakook putar teko ko ywy rehe har nànànar wanehe nehe. ¹⁵Aenoz putar teko kwarahy heixe haw awyze har kutyr har paw wamuwà ihe wà nehe. Wanuwhawete uhem putar xe a'e wà nehe. Umuapyk putar wenaw Zeruzarez tawhu hukenaw henataromo wà nehe, ipàrirogwtàtà

ma'e izywyr wà nehe no, amo tawhu Zuta ywy rehe har waiwyr wà nehe no. **16** Azepyk putar a'e tawhu pe har wanehe ihe nehe, ta'e ikatu 'ym ma'e iapo har romo wanekon a'e wà xe. Hereityk a'e wà. Wapy yhyk záwenugar waiko amo tupàn wamuwete pà wà. Umuwete katu turpàn a'ua'u wanagapaw opo pupe wemiapo kwer wà. **17** Zeremi, ezemuàgà'yom neho àwàm rehe nehe kury. Emume'u heze'eg paw echo wanupe nehe. Ekyze zo wanuwi nehe kury. Aze erekzyze wanuwi ko 'ar rehe nehe, urumukyze kar wera'u putar wainuinuromo nerekö mehe ihe nehe. **18-19** Einu heze'eg nehe, Zeremi. Teko ko ywy rehe har wiko putar neàmàtyry'ymar romo a'e wà nehe: Zuta ywy rehe har wanuwhawete wà, amogwer tuwhaw wà, xaxeto wà, teko wà. Paw rupi wiko putar neàmàtyry'ymar romo wà nehe. Nezewe rehe we kutàri amono hekàgaw teko newe. Nezewe mehe erepuner putar a'e teko wanenataromo neze'egaw rehe nehe. Ereiko putar tawhu pàrirogawtâtà ma'e tetea'u hereko har ài nehe, izyta itaper iapo pyrer ài nehe no, pàrirogawtâtà ma'e itazu morog iapo pyrer ài nehe no. Nanereityk kwaw wà nehe. Ta'e aiko putar neruwake ihe nehe xe, nerehe hezekaiw pà ihe nehe xe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury, i'i Tupàn ihewe.

Izaew weruzar Tupàn ize'eg wà

2 **1-2** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemur kar a'e. — Emume'u ko heze'eg Zeruzarez tawhu pe har paw nehe.

— Heremaiihu, hema'enukwaw 'ar kwàkwàmo romo nerekö mehe har rehe ihe.

Ereruzar tuwe heze'eg hereityk 'ym pà.

Heamutat katu pe uzerekö romo ma'e kwer ài zanerekö mehe.

Ereho heraikweromo ywyxiguhi rupi. Hema'enukwaw peho awer rehe.

Ereho heraikweromo ywy rehe ma'etymaw heta 'ymaw pe no.

3 Teko Izaew izuapyapyr wà, peiko heremaiihu romo a'e 'ar mehe. Napezawy kwaw arozràn izypy mehe ipo'o pyrer ihewe imur pyrer. Aze amo upurawar kar ma'erahy newe, azepyk wanehe. Amu'ar kar ikatu 'ymaw wanehe no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury, i'i ihewe.

Izaew izuapyapyr wanemiapo kwer ikatu 'ygwer

4 Zako izuapyapyr wà, teko Izaew waànàm wà no, peinu katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg nehe kury. **5** Nezewe uze'eg iko.

— Ma'e ikatu 'ymaw peipy wexak herehe wà.

Màràzàwe tuwe hereityk wà. Umuwete tupàn a'ua'u ma'e iapo 'ymar wà.

A'e ae uezapo ikatu ma'e iapo 'ymar romo wà.

6 — Íkatu 'ym ma'e, i'i ihewe wà. Nezewe rehe we aiko Ezit ywy wi wamuhem kar arer romo ihe. Araha ywyxiguhi rehe ihe wà. Heta tetea'u ywytyr a'e ywy rehe. Heta tetea'u iáp'yàmahy haw a'e ywy rehe no.

Naheta kwaw 'y a'e ywy rehe.

Na'ikatuahy kwaw teko wanu. Ni amo nuwata kwaw a'e ywy rehe wà. Ni amo nuiko kwaw a'e pe wà.

7 Arur ywy ikatu ma'e rehe ihe wà. — Uzutym putar ma'e wà nehe, u'u putar wemipo'o kwer wà nehe, a'e wanupe.

U'u putar ma'e a'e ywy rehe har ikatu wera'u ma'e wà nehe no.

Nezewe rehe we ur heywy imuaiw pà wà.

Uzapó ywy heremimono kwer purumuhuhuk kar haw romo wà.

8 Xaxeto nupuranu kwaw uzehezehe wà.

— Ma'e pe hekon Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e, ni'i kwaw wà.
Heze'eg rehe uzekaiw ma'e
nahekaww kwaw wà.
Ywy pehegweruhu rehe har
wanuwihaw héàmàtyry'ym wà.
Heze'eg imume'u har uze'eg
tupàn Ma'aw her rehe wà.
Umuwete tupàn a'ua'u wà.
Tupàn a'ua'u nupuner kwaw
teko wapytywà haw rehe wà.

**Tupàn umume'u wemaiihu
wanemiapo kwer**

9 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
a'e kury.

— Amume'u wi putar heremaihu
wanemiapo kwer ihe nehe kury.
Amume'u putar penemiapo kwer
herenataromo arer nehe,
pezuapyapyr wanemiapo kwer
imume'u pà ihe nehe no.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
aiko uze'eg ma'e romo ihe.

10 Peho yrhypyo'o Xip her ma'e pe
nehe. Kwarahy heixe haw ikutyr
tuz. Pexak ma'e a'e pe har nehe.

Pemono kar amo Kenar kwarahy
ihemaw kutyr har pe nehe.
Peme'egatu nehe.

Ta'e agwer ma'e nuzeapo pixik
kwaw ko 'ar 'ym mehe we a'e xe.

11 Ni amo teko nomono kwaw amo ae
tupàn tupànete romo wiko 'ym ma'e
wà, tupàn uzar wanekuzaromo wà.

Nezewe rehe we heremaihu omono
amo ae tupàn herekuzaromo a'e wà.
Aiko wazar Upuner Wera'u Ma'e

Ipuràg Wera'u Ma'e romo ihe.

Nezewe rehe we omono amo
herekuzaromo wà.

Wazar ipyahu ma'e nupuner kwaw
ma'e iapo haw rehe wapytywà pà wà.

12 A'e rupi ihe Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e ihe,
amuryryryryz kar putar ywak ko
iaiw paw hexak mehe ihe nehe.

Tynehem putar kyze haw pupe nehe,
pytuhegatu haw pupe nehe no.

13 Heremaihu uzapo mokoz ikatu
'ym ma'e wà.
Aiko 'ytzuzàmaw zàwenugar romo.
Nezewe rehe we hereityk wà.
Uhàwykàz amo 'ytzuzàmaw
hekar pà wà.
Oxorok a'e 'ytzuzàmaw.
Te àmàn imono'og pyrer
uhem wanuwi.

**Izaew nuweruzar kwaw Tupàn ze'eg, a'e
rupi upuraraw ma'erahy tetea'u wà**

14 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
kury.

— Teko Izaew nuiko kwaw amo pe
uma'erek e ma'e romo wà.
Nuzexak kar kwaw uma'erek e ma'e
romo wà.
Màràzàwe tuwe waàmàtyry'ymar
umuigo kar uma'erek e ma'e
romo wà.

15 Okororo zàwàruhu irìàw
ài Izaew ikutyr wà.
Okororoahy wà.
Uzapò Izaew waiwy ywyxiguhu
romo wà.
Tawhu uzeapo heityk pyrer romo wà.
Ni amo nuiko kwaw wapupe wà.

16 Azeharomoete Men pe har wà,
Tapinez pe har wà no,
upin wemipyhyk kwer teko Izaew
wyw rehe har wa'aw wà.

17 Teko Izaew wà,
pe ae pezapo ikatu 'ym ma'e pe.
A'e rupi a'e ma'e paw uzeapo peme.
Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
pezar romo ihe, hereityk pe.
Pe rupi peneraha mehe hereityk pe pe.

18 Peho putar Ezit ywy rehe 'y Niru
rykaw pupe pei'u pà nehe kury.
Ma'en peputar nezewe iapo pà
ko 'ar rehe nehe kury.
Peho putar Axir ywy rehe 'y Ewparat
rykaw pupe pei'u pà nehe kury.

- Ma'en peputar nezewe iapo pà
ko 'ar rehe nehe kury.
- 19** Pekatu 'ymaw ae uzepyk putar
penehe nehe.
Umume'u putar ikatu 'ym ma'e
penemiapo kwer nehe, penehe
uzepyk pà nehe, ta'e hereityk pe xe.
Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e pezar romo ihe.
Na'ikatu kwaw hereitykaw.
Iro hereitykaw.
Pekwaw putar iro haw nehe kury.
Ihewi pekyze re pepytu'u haw iro a'e
no. Pekwaw putar iro haw nehe no.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
Upuner Wera'u ma'e aze'eg kwez
ihe kury.
- Tupàn hemiaihu nupurumuwete
wer kwaw hehe wà**
- 20** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
kury.
— Teko Izaew izuapyapyr wà,
kwehe mehe pepytu'u hereruzar ire.
Napepureruzar wer kwaw herehe.
Napepurumuwete wer kwaw
herehe no.
Ywytyr aiha ma'e nànàn,
ywyra u'àgaw hereko har nànàn,
pe'aw kuza wyzài wapuhe tupàn
a'u'a wamuwete pà.
- 21** Aputym uwà 'yw heremixamixak
kwer ài,
uwà 'yw ikatu wera'u ma'e ài.
Peme'e pezehezehe nehe kury.
Uwà 'yw inem ma'e kwer romo
peiko kury.
Uwà 'yw ikatu 'ym ma'e romo
peiko kury.
- 22** Aze mo pezuhez katu zamaw
tetea'u pupe,
zamaw katu wera'u ma'e pupe,
apuner penemiapo kwer ikatu 'ym
ma'e izipiw haw zàwenugár
hexakaw rehe a'e re no.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e aze'eg teko ihe.
- 23** — Nuruzapo kwaw ikatu 'ym ma'e ure,
napepuner kwaw peze haw rehe.
— Nurumuwete pixik kwaw tupàn
Ma'aw her ma'e ure, napepuner
kwaw peze haw rehe.
Pezapo ikatu 'ym ma'e
ywÿàpyznaw pupe.
Pema'enukwaw katu penemiapo kwer
rehe nehe. Peme'e penemiapo kwer
rehe nehe.
Peiko kawaru kupewa'a kuzà imupuru'a
kar haw 'ar rehe wiko ma'e ài.
Uzàn e oho iko kwe rupi a'e.
24 Peiko zumen kuzà hehaite ma'e
ywxyiguhu rehe wiko ma'e imupuru'a
kar haw 'ar rehe wiko ma'e ài.
Mo upuner imupytu'u kar haw rehe.
Ni amo wà.
Oho putar zumen awa pe nehe.
Aze zumen awa uputar, nuekar kwaw.
A'e zumen kuzà oho izupe.
Na'arewahy zumen awa upuner
a'e zumen kuzà hexakaw rehe
imupuru'a kar haw 'ar rehe.
- 25** Teko Izaew izuapyapyr wà.
Pema'emua'u katu nehe.
Nezewe mehe napezepyapi kwaw nehe.
Ta'e peata tetea'u amo tupàn
a'u'a wanekar pà pe xe.
Pema'emua'u katu nehe.
Nezewe mehe pe'az na'ixinigahy
kwaw nehe. — Nan, peze peiko.
— Nezewe rehe we aha putar tupàn
a'u'a amo ywy rehe har wanekar
pà ihe nehe, ta'e azamutar katu ihe
wà xe, peze peiko.
- Tupàn uzepyk Izaew ywy
rehe har wanehe**
- 26** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
kury.
— Aze teko upyhyk imunar ma'e wà,
imaranugar a'e. Nezewegatete teko Izaew
izuapyapyr imaranugar putar wà nehe no. Pe
paw rupi nehe: Penuwihawete wà, wana'yr
wà, xaxeto penekuzaromo herenataromo har
wà, heze'eg imume'u har pepyr har wà.

27 — Ereiko heru romo, aze amo i'i ywyra pehegwer pe wà nehe, — Ereiko hehy romo, aze i'i ita pe wà nehe, paw rupi imaranugar putar wà nehe. A'e ma'e uezapo putar nehe, ta'e pewak pekupe hexak kar pà ihewe xe. Napewak kwaw penuwa hexak kar pà ihewe. Nezewe rehe we, ma'e zawaiw katu mehe peme nehe, pezur putar ihewe pepyro àwàm henoz tetea'u pà ihewe nehe. **28** Ma'e pe tupàn a'ua'u penemiano kwer wanekon wà kury. Peneko haw zawaiw katu mehe nehe, tuwe tupàn a'ua'u pepyro wà nehe, aze upuner wà nehe. Zuta, tawhu nerehe har nànàñ pitàitìagatu heta tupàn a'ua'u wà, i'i Tupàn. **29** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e apuranu penehe ihe kury. — Aipo azapo ikatu 'ym ma'e peme. Mâràzàwe tuwe pepytu'u heze'eg heruzar ire. **30** Azepyk penehe ihe. Nezewe rehe we naapekatu wera'u kwaw. Napepurukwaw wer kwaw ihewe pezur àwàm rehe. Peiko zàwàruhu iriàw wikwahy ma'e ài. Pezuka heze'eg peme imume'u har wà. **31** Peinu katu ko heze'eg nehe, pe paw rupi. Teko Izaew izuapayapr wà. Aipo aiko ywyxiguhi ài peme. Aipo aiko ywy teko wazuka har ài. Mâràzàwe tuwe peze'eg nezewe. — Uruzapo putar ureremimutar ure nehe, peze peiko. — Nuruzewyr kwaw newe nehe, peze ihewe. Mâràzàwe tuwe peze'eg nezewe. **32** Aipo kuzàwaza heharaz uma'e ita hekuzar katu ma'e wi. Aipo kuzà imen ma'e ràm heharaz uwa imimaw wi. Nezewe rehe we heremaihu umumaw 'ar tetea'u ihewi weharaz pà wà. Teko nupuner kwaw a'e 'ar wapapar haw rehe wà. **33** Pekwaw katu penemiamutar wanekar haw. Te kuzà wyzai upuner a'e ma'e rehe uzemu'e haw rehe peinuiuromo wà. **34** Hemetarer 'ym ma'e ikatu 'ym ma'e iapo pixik 'ymar wà, na'imunar pixik kwaw ma'e penàpuz pe har rehe wà. Nezewe rehe we wanuwy kwer umupinipinim pekamir. Nezewe rehe we heremaihu uze'eg nezewe wà. **35** — Nazapo kwaw ikatu 'ym ma'e ihe, i'i wà.

— Azeharomoete Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nuikwahy kwaw ihewe a'e, i'i wà. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, azepyk

putar penehe ihe nehe. Ta'e — Nazapo kwaw ikatu 'ym ma'e ihe, peze mua'u pe xe. **36** Mâràzàwe tuwe peiko e ikatu 'ym ma'e romo. Pepytu'u Axir ywy rehe pezeruzar ire. Nezewegatete pepytu'u putar Ezit ywy rehe pezeruzar ire nehe no. **37** Pezewyr Axir wi ikàg 'ym ma'e romo. Nezewegatete pezewyr putar Ezit wi pemaranugar romo nehe no. Pezeruzar amo wanehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aityk a'e teko ihe wà. Aze pepytu wainuiuromo nehe, naapepyhyk kwaw ikatu ma'e nehe.

Teko nuweruzar kwaw Tupàn wà

3 **1** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury.

— Aze awa upuir wemireko wi nehe, aze hemireko weityk umen amo awa hereko pà nehe, imen ipy nupuner kwaw hereko wi haw rehe nehe. Agwer ma'e iapo haw umuaiw Izaew ywy rehe azeharomoete. Pe heremaihu pe. Peho awa tetea'u wapuhe. Peho kuzà tetea'u wapuhe no. Ko 'ar rehe pezewyr wer ihewe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo xe ihe. **2** Eme'e ywytyr apyr nehe. Ereiko kuzà wyzai romo ywytyr nànàñ. Aipo heta we amo ywytyr penemimauiw 'ym. Pepytu pe iwyr pema'e ime'eg àràm wanaro pà. Awa Aràw ywy rehe arer upyta pe iwyr wata ma'e wanaro pà a'e wà. Ta'e imunar wama'e rehe wà xe. Peiko agwer imunar ma'e wazàwe. Pemuaiw Izaew ywy kuzà wyzai wazàwe peneko haw pupe, iaiw ma'e penemiano kwer pupe. **3** A'e rupi àmàn umumaw 'ar tetea'u ukyr 'ym pà. Ni àmàn u'ar mehe har izypy mehe har nukyr kwaw. Te peneko haw nuzawy kwaw kuzà wyzai waneko haw. Pexak kar pemaranugar 'ymaw purupe wazàwe.

4 Ko 'ar rehe peze'eg nezewe ihewe.

— Ereiko heru romo. Heamutar katu pe hekwarer mehe arer we. **5** Nereikwahy kwaw ihewe tuweharupi nehe, peze ihewe. Teko Izaew ywy rehe har wà, peze'eg nezewe ihewe. Nezewe rehe we pezapo ikatu 'ym ma'e peho peiko. Aze pepuner amo ikatu 'ym

ma'e iapo haw rehe, pezapo a'e ma'e, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.

Pezewyr Tupàn pe nehe

6 Zuzi tuwihawete romo heko mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi ihewe. — Erexak Izaew wanemiapo kwer iko. Nuzawy kwaw kuzà umen 'ym puhe oho ma'e. Úzewyr ihewi ukupe hexak kar pà ihewe. Uzeupir ywytyr aïha ma'e nànàn. Upyta ywyra i'ágaw hereko har nànàn no. Nuzawy kwaw kuzà wyzài. **7** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg nezewe hezeupe. — A'e ma'e paw iapo re azeharomoete uzewyr putar ihewe nehe, a'e izupe. Nuzewyr kwaw. Tyker Zuta a'e, umen heitykar a'e, wexak izewyr 'ym awer a'e. **8** Zuta ukwaw Izaew wi hepuir awer a'e no. Hereityk a'e. Nuzawy kwaw kuzà wyzài. A'e rupi amono kar hezewi ihe. Nezewe rehe we tyker Zuta nukyze kwaw. Uzeapo kuzà wyzài romo a'e no. **9** Na'imaranugar kwaw. Umuaiw uiwy, ta'e uker umen 'ym puhe a'e xe. Umuwete ita. Umuwete ywyra no. **10** Ko ma'e iroahy wera'u ihewe. Zuta Izaew tyker umen 'ym ipuhe oho ma'e kwer a'e, uzewyr mua'u ihewe. Nuzewyr kwaw azeharomoete. Iro ihewe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury, i'i ihewe.

11 Na'e Tupàn uze'eg wi ihewe kury. — Izaew upuir ihewi a'e. Nezewe rehe we Zuta herehe uzeruzar ire upytu'u ma'e kwer a'e, iaiw wera'u ihewe a'e. **12** Eho kwarahy heixe haw awyze har kutyr nehe, teko wanupe ko heze'eg imume'u pà nehe. — O Izaew upuir ma'e kwer, ezewyr ihewe nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko uze'eg ma'e romo. Ikatuahy ma'e romo aiko. A'e rupi naikwahy kwaw newe nehe. Naikwahy kwaw tuweharupi nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko uze'eg ma'e romo. **13** — Aiko ikatu 'ym ma'e iapo har romo, ere ihewe nehe. — Azàmàtyry'ym Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hezar, ere ihewe nehe. — Ywyra u'ágaw hereko har nànàn amuwete katu tupàn a'u'u amo ywy rehe har ihe wà. Nureruzar kwaw ihe, ere

ihewe nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko uze'eg ma'e kwer romo, i'i Tupàn. Amume'u iz'e'g aha wanupe.

Pepytu'u ikatu 'ym ma'e iapo re nehe, i'i wanupe kury

14 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi kury.

— Pezewyr ihewe nehe, teko herehe upuir ma'e kwer wà. Ta'e peiko heremaihu romo xe. Apupyhyk putar nehe. Apyhyk putar pitài tawhu nànànar ihe wà nehe. Apyhyk putar mokoz teko uezànànàm ma'e nànànar ihe wà nehe no. Amuzewyr kar putar waneraha Xiàw ywytyr pe ihe wà nehe.

15 Amono kar putar teko hereruzar ma'e penuwihaw romo wà nehe. Upureruze'eg putar ma'e kwaw katu haw rupi wà nehe. Wiko putar ma'e kwaw katu har romo wà nehe.

16 A'e ywy rehe teko tetea'u romo peneko mehe ni amo nuze'eg kwaw heze'eg hyru rehe wà nehe. Napeze'eg kwaw heze'eg hyru rehe nehe. Napema'enukwaw kwaw hehe nehe. Napeputar kwaw nehe. Napezapò kwaw amo nehe. **17** Ar ikatu ihm mehe — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henaw, i'i putar teko Zeruzarez rehe wà nehe. Ywy nànànar uzemono'og putar a'e pe herer rehe wà nehe. Izypy mehe wapy'a uzeruzar 'ym ma'e ikatu 'ym ma'e uzapo kar ma'e wanupe. A'e 'ar ikatu ma'e rehe nuzapo kwaw a'e ma'e wà nehe.

18 Teko Izaew ywy rehe har uzemono'og putar Zuta ywy rehe har wanche we wà nehe. Uzewyr putar ywy kwarahy heixe haw awyze har kutyr har wi uezinuinuromo wà nehe, ywy waipy wanupe heremimono kwer pe wà nehe, i'i Tupàn.

Upytu'u putar tupàn a'u'u rehe utzeruzar ire wà nehe

19 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury.

— Teko Izaew izuapyapyr wà.

Hepurumuawyze wer zepe
penehe hera'yr romo.

Heporomono wer zepe amo ywy
pemurywete kar har rehe peme.

Ipuràg eteahy amo ywy wanuwi paw rupi.
 — Heru, peze putar ihewe nehe, a'e zepe hezeupe.
 — Napepuir pixik kwaw ihewi nehe, a'e hezeupe.

20 Napezawy kwaw kuzà umen 'ym puhe oho ma'e.
 Peiko nezewe nugar romo ihewe.
 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko uze'eg ma'e romo, i'i Tupàn.

21 Wytyr apyr uzenu wànoànog ma'e iko.
 Izaew izuapyapyr uzai'o waiko wà.
 — Nereharaz ureremiaipo kwer wi nehe, i'i waiko wà.
 Ta'e wiko ikatu 'ym ma'e iapo har romo wà xe.
 Heharaz uzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi wà.
22 Pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi upuir ma'e kwer paw wà, pezewyr izupe nehe.
 Pemukatu putar pezeruzar 'ym awer wi nehe.

— Azeharomoete uruzewyr uruiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe ure. Ta'e wiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar romo a'e xe, peze peiko. **23** — Urumuwete tupàn a'ua'u nerehe uzeruzar 'ym ma'e wazar ure wà, wanupe urerehapukaz pà ywytyr apyr ure wà. Na'ureptywà kwaw wà. Xo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar zo upuner Izaew izuapyapyr wapytwà haw rehe a'e.
24 Ureru omono'og ikatu ma'e tetea'u urekwarer henataromo wà: àràpuhàràn wà, tapi'ak wà, urera'yr wà, urerazyr wà. Urumuwete Ma'aw maranugar haw izar ure. A'e rupi a'e ma'e paw uhem urewi wà.
25 Uruzemuigo kar putar ikàg 'ym ma'e romo nehe. Uretynèhem putar maranugar haw pupe nehe no. Kwehe mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyro ureipy Ezit wi wà. A'e 'ar henataromo a'e wà, ure no, uruzapo ikatu 'ym ma'e henataromo ure. Nureruzar kwaw ize'eg ure.

**Pezewyr ihewe nehe,
 i'i Tupàn Izaew wanupe**

4 1 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi kury.

— Teko Izaew izuapyapyr wà. Aze pezewyr nehe, pezewyr ihewe nehe. Naheakatuwawahy kwaw tupàn a'ua'u wanehe. Pezukazuka wamumamumà pà pe wà nehe. Hereruzar pe nehe. **2** Xo nezewe haw iapo mehe peiko putar azeharomoete har romo ikatu ma'e romo imunar 'ym ma'e romo nehe, herer rehe ma'e imume'uhahy mehe nehe. Teko ywy nànànar wenoz putar heze'egatu wà nehe. Umume'u putar hekatu haw wà nehe no.

3 Tupàn uze'eg awa Zuta izuapyapyr wanupe a'e, Zeruzarez tawhu pe har wanupe a'e no.

— Pewykawkyà ywy ma'etym àwàm rehe imuàgà'ym 'ym awer nehe, iwykawkyà haw pupe nehe. Pezutym zo ma'e'a'yz xu myter pe nehe. **4** Teko Zuta ywy rehe har wà, Zeruzarez pe har wà no, peruzar peze'eg awer herehe we penemiaipo katu kwer nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo. Pezemur katu tuwe ihewe pep'y'a nànàñ nehe. Aze nan kwaw nehe, hekwahy haw ukaz putar tata ài nehe. Pezapo ikatu 'ym ma'e tetea'u. A'e rupi hepuruzukaiw haw nuzawy kwaw tata nehe. Ni amo nupuner kwaw imuweh haw rehe wà nehe.

**Tupàn werur putar iaiw paw kwarahy
 heixe haw awyze har kutyr har wi nehe**

5 Pezupy xi'am ma'e'ak kwer iapo pyrer ywy nànàñ nehe.

Pehapukazahy peze'eg imume'u katu pà nehe.
 Pemume'u ko ze'eg teko Zuta ywy rehe har wanupe nehe, Zeruzarez tawhu pe har wanupe nehe no.
 — Pezàwehem tawhu pàrirogwtàtà ma'e pupe pezepyro pà nehe.
6 Pexak kar Xiàw piar purupe nehe. Pezàn pezeàmim àwàm me nehe. Pezàn na'arewahy nehe.
 Tupàn werur putar iaiw paw kwarahy heixe haw awyze har kutyr har wi nehe.

Werur putar ma'e tetea'u imumaw paw a'e wi nehe no.

7 Teko waiwy imumaw har ur iko.

Nuzawy kwaw zàwàruhu iriàw uker haw wi uhem ma'e kwer.

Umumaw putar teko Zuta ywy rehe har wà nehe.

Weityk putar tawhu Zuta ywy rehe har wà nehe.

Ni amo nuiko kwaw a'e tawhu wapupe wà nehe.

8 A'e rupi, pemunehew ma'eryru pàñ iàñàm ma'e iapo pyrer nehe, pezemumikahy haw pexak kar putar nehe.

Pemume'uhahy pezemumikahy haw pezai'o pà nehe.

Ta'e Tupàñ ikwahy haw tata zàwenugar nuhem kwaw Zuta piar wi xe.

9 Uze'eg Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e kury.

— A'e 'ar mehe tuwihawete a'e wà nehe, amo tuwihaw a'e wà nehe no, wakàgaw uhem putar wanuwi nehe. Xaxeto uzemumikahy putar wà nehe. Heze'eg imume'u har ipytuhegatu putar wà nehe, i'i ihewe.

10 Na'e aze'eg izupe kury.

— O Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e, neremu'em tuwe teko Zeruzarez pe har wanupe. — Heta putar zeàmàtyry'ym 'ymaw nehe, ere mua'u wanupe. Heta takihepuku wa'az rehe uzekok ma'e.

11 Eremume'u putar ma'e teko Zeruzarez pe har wà nehe. Uhem imume'u haw i'ar iko.

— Ywyxiguhu rehe amo ywytu hakuahy ma'e ur putar neremaihu wanupe nehe. Nan kwaw ywytu ikàg 'ym ma'e arozin iapirer wi henuhemar a'e. 12 Ywytu neremimur ràm iaiw putar nehe. Ko 'ar rehe ne ae eremume'u neremaihu wanehe nezepyk àwàm iko no, a'e izupe.

Zuta waàmàtyry'ymar ur waiko wakutyr wà

13 Aze'eg Zuta ywy rehe har wanupe kury.

— Peme'egatu nehe. Peàmàtyry'ymar ur waiko ywàkun ài wà. Wama'e ywyramawa

nuzawy kwaw ywytuaiw wà. Waneimaw kawaru iákwen wera'u wiràhu wanuwi wà. Zanemumaw putar wà nehe.

14 Zeruzarez, emukatu ikatu 'ymaw nepy'a pe har nehe. Nezewe nepyro putar nehe. Mâràn kwarahy erenumaw ikatu 'ymaw rehe nema'enukwaw pà nehe.

15 Nà izuapyapyr umur kar uze'eg herur har wà. Eparai izuapyapyr ywytyr rehe wiko ma'e umur kar uze'eg herur har wà no. Uzeapo ma'e kwer iro ma'e umume'u zanewe wà. Zauxiapekwer tetea'u wixe kwez waiwy rehe wà kury. 16 — Peho teko ywy nànànar wanupe Zeruzarez tawhu pe har wanupe nehe, ko ze'eg imume'u pà wanupe nehe. — Zaneàmàtyry'ymar ur waiko ywy muite har wi wà. Uzàmàtyry'ym putar tawhu Zuta ywy rehe har wà nehe, uhapukaz pà wà nehe.

17 Umàmàñ putar Zeruzarez izywyr wà nehe. Nuzawy kwaw awa ma'etymaw rehe uzekaiw ma'e wà. Ta'e zapytu'u Tupàñ heruzar ire zane xe.

18 — Zuta, ne ae eremur kar a'e iaiw haw nezeupe ne. Ta'e ereiko ikatu 'ym ma'e romo ne xe. Erezapo iaiw ma'e. Neremiapo kwer werur ko ma'erahy newe. Ukutuk nepy'a. Ihe Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe, i'i Tupàñ.

Zeremi uzemumikahy teko wanehe

19 Hahy ihewe.

Napuner kwaw agwer ma'erahy ipurawar haw rehe. Uhua'u.

A, hepy'a.

Heppy'a unununukahy iko.

Napuner kwaw heze'eg 'ymaw rehe.

Ta'e ainu xi'am ma'e ak kwer iapo pyrer ihe xe. Aenu zauxiapekwer zeàmàtyry'ymawhu pe oho ma'e wanehapukaz mehe ihe wà.

20 Iaiw haw tetea'u ur.

Umumaw ywy paw rupi wà.

Na'arewahy umumaw zanerekò haw tåpuzràñ wà.

Umu'i pán tåpuz pupe imuzaikaw pyrer wà.

- 21** Măràn zahy amumaw putar
pàn zaneàmàtyry'ymar her hereko
har hexak pà nehe.
Măràn 'ar amumaw putar xi'äm ma'e'ak
kwer iapo pyrer ipy haw henu pà
zeàmàtyry'ymawhu pe nehe.
- 22** Uze'eg Tupàn kury.
— Heremaiihu he'o wà.
Nahekaww kwaw wà.
Nuzawy kwaw kwarer iranaiwahy
ma'e wà.
Nukwaw kwaw ma'e wà.
Ukwaw katu ikatu 'ym ma'e iapo
haw wà.
Nukwaw kwaw ikatu ma'e iapo
haw wà, i'i Tupàn.

Teko wamumaw pàwàm

- 23** Na'e ame'e kury.
Naheta kwaw ma'e iapo katu haw
wyw rehe. Naheta kwaw wikuwe
ma'e wà no.
Naheta kwaw tatainy ywak rehe.
- 24** Ame'e ywytyruhu wanehe.
Uryryryryz waiko wà.
Ywytyr uezapawypawyw kwe
rupi wà, ko rupi wà.
- 25** Aexak teko waneta 'ymaw ihe.
Te wiràmiri uwewe oho wà.
- 26** Ywy ikatu ma'e uezapo ywyxiguhu
romo. Aexak izeapo awer.
Tupàn weityk tawhu wà.
Ta'e wikkahy wera'u a'e xe.
Aexak wanentityk awer.
- 27** — Ywy paw uezapo putar
ywyxiguhu romo nehe, i'i Tupàn.
Nezewe rehe we numumaw kwaw
paw rupi nehe.
- 28** Ywy uzai'o putar nehe.
Ywak ipihun putar nehe no.
Ta'e Tupàn uze'eg a'e xe.
Numume'u kwaw amo ae wemiapo
ràm nehe.
Umume'u a'e ma'e.
Nuzewyr kwaw izuwi nehe.
- 29** Kawaru wànoànogaw henu mehe
wà nehe,

u'yw pupe puruzywà haw henu
mehe wà nehe,
paw rupi uehem putar uzàn pà wà nehe.
Amo uzàwehem putar oho ka'a
pe wà nehe.
Amo uezupir putar itahu rehe wà nehe.
Tawhu paw upyta putar teko
heta 'ym pà wà nehe.
Ni amo nuiko kwaw wapupe wà nehe.

- 30** Zeruzarez, Tupàn umume'u
nerehe uzepykaw a'e.
Màràzàwe tuwe eremunehew
kamir ipiràg ma'e.
Màràzàwe tuwe eremunehew ita
hekuzar katu ma'e. Màràzàwe tuwe
eremupinim nereha.
Nerekö wer ipuràg eteahy ma'e romo.
Nezewé rehe we nepuhe oho ma'e
kwer upuir newi wà.
Ipuruzuka wer nerehe wà kury.
- 31** Aenu amo heiheihem mehe ihe.
Nuzawy kwaw kuzà imemyr
zexak kar ma'e.
Heiheihem kuzà umemyr ipy
imuzexak kar har ài.
Zeruzarez a'e heiheihem ma'e
romo hekon a'e.
Zawaiw katu ipytuhemaw izupe kury.
Upyho opo uze'eg pà.
— Amàño putar kury.
Ur waiko hezuka pà wà kury, i'i uezupe.

Zeruzarez pe har ikatu 'ymaw

- 5** ¹ Zeruzarez pe har wà. Peho nahu
rupi nehe.
Peme'e ma'e tawhu pupe har
paw wanehe nehe.
Pexak ma'e peneha pupe nehe.
Pekar teko ikatu pe har wà nehe.
Aipo pepuner amo ikatu ma'e iapo
har hexakaw rehe.
Aipo pepuner pitài ikatu ma'e iapo pà
uezagaw ma'e hexakaw rehe.
Aze pexak pitài nehe, Tupàn umunàn
putar Zeruzarez wanemiapo kwer
wanehe uzepyk 'ym pà nehe.

- 2 Pemume'uhay penemiapo ràm
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
her rehe.
Nezewe rehe we penemu'em.
- 3 Tupàn uputar pezeruzar ire
pepytu'u 'ymaw a'e.
Uzepyk penehe.
Nezewe rehe we napezekaiw
kwaw hehe.
Pekamikamik a'e.
Nezewe rehe we napekqwaw
kwaw ikatu 'ymaw
wi petyrykaw.
Pezàmàtyry'ym heruzar 'ym pà.
Napezewyr wer kwaw izupe.
- 4 Na'e aze'eg hezeupe.
— Xo ma'e kwaw 'ymar zo
wiko nezewe wà.
Nukyaw katu kwaw ma'e wà.
Nukyaw kwaw Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e hemimutár wà.
Nukyaw kwaw uzar hemiapo
putar haw wà.
- 5 Aekar putar awa upuner ma'e
ihe wà kury.
Aze'eg putar wanupe nehe.
Azeharomoete ukwaw Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo
putar haw wà.
Ukwaw uzar hemiapo kar haw wà,
a'e hezeupe.
Nezewe rehe we paw rupi weityk
Tupàn teko wazar heko haw wà.
Na'ipureruzar wer kwaw hehe wà.
- 6 A'e rupi zàwàruhu iriàw ka'a pe har
uzuku putar a'e awa a'e wà nehe.
Awarahu ywyxiguhu pe har
upe'i'ài'ág putar wà nehe.
Zàwàrun uzeàmim putar wà nehe,
tawhu a'e awa waneko haw
iàmàtyry'ym pà wà nehe.
Aze uhem tawhu wi wà nehe,
upe'i'ài'ág putar wà nehe.
Ta'e wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e
heta tetea'u wà xe.
Tuweharupi weityk
Tupàn wà no.

- 7 Tupàn upuranu kury.
— Mâràzàwe tuwe amunàn putar
heremaihu wanemiapo kwer
ikatu 'ym ma'e ihe.
Hereityk a'e wà.
Umume'uhay wemiapo ràm
tupàn a'ua'u waner rehe wà.
Azeharomoete a'e tupàn nuiko
kwaw tupànete romo wà.
Amono temi'u heremaihu wanupe ihe.
Uhyk wanupe.
Nezewe rehe we nuzawy kwaw
wemireko 'ym puhe oho ma'e wà.
Ummuw u'ar kuzà wyzài
wanehe we wà.
- 8 Nuzawy kwaw kawaru ma'e
tetea'u i'u har wà.
Iho wer tuwe amo ipuhe wà.
Pitaitàigatu oho uezake har hemireko
hekar pà wà.
- 9 Aipo napurawar kar kwaw ma'erahy
wanupe agwer ma'e hekuzaromo nehe.
Aipo nazepyk kwaw agwer
teko wanehe nehe.
- 10 Aze'eg putar waàmàtyry'ymar
wanupe nehe.
— Peityk wanemitygwer ma'ywa
tyw nehe, a'e putar wanupe nehe.
Nezewe rehe we namumaw kar
kwaw paw rupi nehe.
— Pezo'ok a'e ma'ywa 'yw ywy wi
nehe, a'e putar wanupe nehe.
Ta'e nuiko kwaw hema'e romo
a'e wà xe.
- 11 Teko Zuta ywy rehe har a'e wà,
Teko Izaew ywy rehe har a'e wà no,
hereityk wà, amo hekar pà uzar
romo wà.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
aze'eg kwez kury.
- Tupàn weityk Izaew wà**
- 12 — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
hemu'em urewe a'e, i'i Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e pe wà.
— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nuzapo
kwaw ma'e a'e nehe. Ni amo ikatu 'ym ma'e

nuzeapo kwaw zanewe nehe. Naheta kwaw zeàmàtyry'ymawhu nehe. Naheta kwaw ma'uhez haw nehe, i'i uezupeupe wà.

13-14 — Tupàn ze'eg imume'u har nuzawy kwaw ywytu wà. Numume'u kwaw Tupàn ze'eg purupe wà, i'i teko wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Upuner Wera'u Ma'e uze'eg ihewe.

— Zeremi, i'i ihewe. — Amume'u putar 'aw teko wanupe uezapo ma'e ràm ihe nehe kury, ta'e umume'u a'e ma'e a'e wà xe. Amuhem kar putar heze'eg nezuru wi tata ài ihe nehe, Zeremi. 'Aw teko wiko putar zepe'aw ài wà nehe. Tata ukaz putar wamumaw pà nehe, i'i ihewe.

15 Peinu katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg nehe kury, teko Izaew izuapypyr wà.

— Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, arur putar teko amo ywy muite har rehe har xe ihe wà nehe. Peàmàtyry'ym putar wà nehe. Ikàg a'e wà. Kwehe mehe ikàg wà. Napekaww kwaw waze'eg. Peinu katu waze'eg mehe, napekaww kwaw nehe. **16** Zauxiapekwer a'e ywy rehe har ipurukaiwahy wà. Uzywà teko u'yw pupe wazuka pà wapuhareko 'ym pà wà. **17** U'u putar arozràn penemipo'o kwer wà nehe. U'u putar penemi'u ràm wà nehe no. Uzuka putar pena'yri wà nehe. Uzuka putar penazyr wà nehe no. U'u putar peneimaw àràpuhàràñ imono'og pyrer wà nehe. U'u putar peneimaw tapi'ak wà nehe no. U'u putar ma'ywa i'a kwer uwà penemitygwer wà nehe, pi yw i'a kwer wà nehe no. Zauxiapekwer weityk putar tawhu pàrirogawtàma'e pupe uzepyro ma'e wanuwi nehe. Pezeruzar e a'e tawhu rehe. Umumaw putar wà nehe.

18 Nezewe rehe we ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e ihe kury.

— A'e 'ar mehe namumaw kar kwaw heremaihu paw rupi ihe wà nehe. **19** Teko upuranu putar nerehe wà nehe.

— Mâràzàwe tuwe Tupàn uzapo a'e ma'e paw a'e, i'i putar newe wà nehe. Eze'eg nezewe wanupe a'e 'ar mehe nehe, Zeremi. — Peityk Tupàn pe. Pemuwete tupàn amo ywy rehe har ko ywy rehe wanerur ire. Ko 'ar

rehe pema'erekò putar amo ae ywy rehe har wanupe nehe. Nuiko kwaw peywy rehe har romo wà, ere wanupe nehe, i'i Tupàn.

Tupàn umumurana wemiaihu wà

20 Uze'eg wi Tupàn.

— Emume'u ko ma'e Zako izuapypyr wanupe nehe, Zuta ywy rehe har wanupe nehe no. **21** — Pezekaiw katu ko ze'eg rehe nehe, teko iranaiwahy ma'e wà, teko ma'e kwaw par 'ym wà. Heta peneha peme. Napeixak kwaw ma'e. Heta peapykarwar peme no. Napeinu kwaw ma'e. **22** Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. Mâràzàwe tuwe napekyze kwaw ihewi. Mâràzàwe tuwe naperyryryryz kwaw herenataromo. Ihe amono ywyxiguhu ywyxaw romo ryahu rehe ihe. Nupuner pixik kwaw hahaw paw rehe. Wikwahy ryahu. Nezewe rehe we nupuner kwaw hahaw paw rehe. 'Ykotok tyapu. Nuhem kwaw a'e wi wà. **23** Peiko teko hereruzar 'ymar romo heremaiapo putar haw iapo 'ymar romo. Heàmàtyry'ym pe kury hereityk pà. **24** — Zakyze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wi nehe, napeze kwaw ihewe pepy'a pupe. — Umugyr kar àmàn 'ar ikatu ma'e rehe, arozràn ipo'o re, ipo'o zanune no. Kwarahy nànà werur ma'e ipo'o haw 'ar zanewe. Nezewe rehe we — Tuwe zakyze izuwi nehe, napeze kwaw izupe. **25** Penemaiapo kwer ikatu 'ym ma'e a'e, peaiw haw a'e, umunyryk kar a'e ikatu ma'e pewi a'e. Napepuner kwaw a'e katu haw ipyhykaw rehe.

26 Heta awa ikatu 'ym ma'e heremaihu wainuiuromo wà. Nuzawy kwaw teko wiràmiri pyhykaw iapo har wà. Nupyhyk kwaw wiràmiri wà. Upyhyk teko wà.

27 Pexak amo wiràmiri wamunehew paw tynehem ma'e. Nezewegatate wanàpuz tynehem ma'e pupe. Imunar a'e ma'e rehe paw rupi wà. A'e rupi upuner wà. Hemetarer katu wà no. **28** Ikyra katu wà no. Uhyk wanemi'u wanupe. Wakatu 'ymaw uhua'u. Nupytywà kwaw tu 'ym ma'e wà ihy 'ym ma'e wà no. Nuzeikaiw kwaw hemetarer 'ym ma'e wanehe wà. **29** Azepyk putar wanehe

wanemiapo kwer hekuzaromo nehe. Azepyk putar 'aw teko wanehe nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.

30 Amo ma'e iaiw ma'e purumupyтуhegatu kar haw uezapo iko ywy rehe. **31** Heze'eg imume'u har numume'u kwaw ze'eg azeharomoete har waiko wà. Uptyywà xaxeto wà. A'e rupi xaxeto wiko teko wanuwihaw romo wà. Nezewe haw ikatu heremialhu wanupe. Ma'e uzapo putar agwer ma'e izeapo haw ipaw ire wà nehe.

Waàmàtyry'ymar umàmàñ Zeruzarez tawhu wà

6 ¹Teko Mezàmi izuapyapr wà, pezàwehem peho Zeruzarez wi pezeàmim àwàm ikatu ma'e pe nehe. Pezupy xi'am ma'e ak iapo pyrer tawhu Tekoa her ma'e pe nehe. Pemuapyk pàn ze'eg imume'u har Mete-Akerez tawhu pe nehe no. Iaiw paw a'e, ma'e imumaw pawhu a'e no, uhem wà waiko kwarahy heixe haw awyze har kutyr har wi a'e wà kury, i'i a'e pàn rehe har ze'eg. ²Zeruzarez, tawhu ipuràg eteahy ma'e, teko wamurywete kar har. Nemumaw pàwàm uhem etea'i iko kury. ³Tuwihiawete upytu'u putar zauxiapekwer tetea'u wanehe we neruwake wà nehe. Umupù'am putar uker haw neywyr wà nehe no. Pitàitaigatu upyta putar wemimutar pe wà nehe. ⁴Uze'eg putar nezewe wà nehe. — Pezemùàgà'y'm tawhu iàmàtyry'ymaw rehe nehe ty wà, i'i putar wà nehe. — Pezemùàgà'y'm nehe. Zaha ikutyr kwarahy wapyter pe hin mehe nehe, i'i putar wà nehe. A'e re uze'eg putar nezewe wà nehe. — Upaw etea'i 'ar. Kwarahy wixe etea'i oho. I'ágaw ipukua'u kury. ⁵Pezemuàgà'y'm nehe. Xiàmàtyry'ym kutàri pyhaw nehe. Ximumaw tåpuztåtà ma'e Zeruzarez pe har nehe, i'i putar wà nehe.

6 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Upuner Wera'u Ma'e umume'u ko uze'eg tuwihiawete wanupe.

— Pemonohok ywyra tawhu pe pezeupir haw iapo pà nehe, Zeruzarez iàmàtyry'ym àwàm rehe pezemùàgà'y'm pà nehe, i'i

wanupe. Uze'eg wi kury. — Azepyk putar 'aw tawhu rehe ihe nehe, ta'e tynehem puruzuka haw pupe a'e xe, i'i Tupàn. **7** — 'Y uhem ytyzuzàmaw wi a'e. Nezewegatete ikatu 'ym ma'e iapo haw uhem Zeruzarez wi a'e no. Tawhu pupe teko uze'eg puruzuka haw rehe wà, ma'e imumaw paw rehe wà no. Xo ma'eahy haw zo aexak. Purukutukaw, purukixi haw, xo a'e zo aexak. **8** Teko Zeruzarez pe har wà. Tuwe a'e ma'e umume'u uezapo ma'e ràm ikatu 'ym ma'e peme nehe. Aze napezekaiw kwaw a'e ma'e rehe nehe, apuityk putar ihe nehe. Azapo putar tawhu ywyxiguhi romo ihe nehe, teko heta 'ymaw romo ihe nehe, i'i Tupàn.

Tupàn uzepyk Izaew wanehe, ta'e uzapo ikatu 'ym ma'e wà

9 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Upuner Wera'u Ma'e uze'eg ihewe.

— Izaew ywy rehe naheta kwaw ni pitài teko wà nehe. Nuzawy kwaw ma'ywa 'yw i'a kwer mokoz haw ipo'o pyrer nehe. Uma'erekò ma'e omono'og ma'ywa oko pe har a'e. Nezewegatete erepyro amo teko pe wà nehe, aze erepuner nehe, i'i ihewe.

10 Awazar ize'eg izupe ihe.

— Mo pe aze'eg putar nehe. Aze aze'eg nehe, ni amo nuzekaiw kwaw heze'eg rehe wà nehe. Upyk wapyakwar wà. Ta'e na'izekaiw wer kwaw hehe wà xe. Na'ipurenu wer kwaw neze'eg rehe wà. Upuka neze'eg rehe wà. **11** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, nekwahy haw wiko hezar romo. Hekene'o nekwahy haw hepupe imonokatu re, a'e izupe. Na'e Tupàn uze'eg ihewe. — Emu'ar kar hekwahy haw kwarer nahu rupi har wanehe nehe, kwàkwåmo wanehe wazemono'og mehe nehe no. Zauxiapekwer weraha putar awa wà nehe, weraha putar wanemireko wà nehe no, ipyhyk pyrer romo wà nehe. Weraha putar tua'hez ma'e wà nehe no. **12** Amo wiko putar wanàpuz pupe wà nehe. Amo upyhyk putar waiwy wà nehe, wanemireko wà nehe no. Azepyk putar teko ko ywy rehe har wanehe ihe nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.

13 Hemetarer katu ma'e wà, hemetarer 'ym ma'e wà no, uzeagaw temetarer imono'ogaw rehe amo wanehe imunar pà wà. Te heze'eg imume'u har a'e wà no, xaxeto a'e wà no, hemu'em teko wanupe a'e wà. **14** Teko upuraraw ma'erahy wà. Wanuwhaw nuzekaiw kwaw wanemipuraraw rehe wà. — Ikatuahy paw rupi, i'i wà. Azeharomoete paw rupi iaiw. **15** Uzapo ikatu 'ym ma'e wà. Iro a'e ma'e ihewe. Aipo imaranugar iapo re wà. Nan. Na'imaranugar pixik kwaw wà. Nukwaw pixik kwaw imaranugar ma'e romo weko haw wà. A'e rupi u'ar putar amogwer imaranugar 'ym ma'e wazawé wà nehe. Wanehe hezepyk mehe upuraraw putar ma'erahy wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury, i'i Tupàn.

*Izaew na'iata wer kwaw
Tupàn rape rupi wà*

16 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wemiaihu wanupe kury.

— Pepyta pe za'akaw pe nehe. Pekar pe ikatu wera'u ma'e nehe. Pekwaw pe peho àwàm ikatu wera'u ma'e nehe. Peata a'e pe rupi nehe. Nezewe mehe peiko putar zeàmàtyry'ym 'ymaw rehe nehe, i'i wanupe. Uwazar ize'eg izupe wà. — Nuruata kwaw a'e pe rupi ure nehe, i'i izupe wà.

17 Tupàn omono kar amo awa a'e wà.

— Pezekaiw xi'am ma'e'ak iapo pyrer ipy haw rehe nehe, i'i wanupe. Uzekaiw ma'e uze'eg izupe wà. — Nuruzekaiw kwaw ipy haw rehe nehe, i'i izupe wà.

18 Na'e uze'eg wi Tupàn kury.

— Teko ywy nàñànar wà, pezeapyaka katu nehe. Pexak heremaihu wanupe uzeapo ma'e ràm nehe. **19** O ywy, einu katu ma'e nehe. Arur putar iaiw paw 'aw teko wanupe nehe. Ikatu nezewe izeapo àwàm, ta'e nuweruzar kwaw heze'eg a'e wà xe. Hepurumu'e haw nuzawy kwaw heityk pyrer wanupe. **20** Werur yhyk zàwenugár hyàkwegatu ma'e Xama parer ihewe wà. Nazekaiw kwaw hehe. Werur ka'a hyàkwegatu ma'e muite arer ihewe wà no. Nazekaiw kwaw hehe. Umur ma'e ihewe wà. Namuawaye kwaw ihe.

Uzuka ma'e'yr herenataromo wà. Nezewe rehe we naherurywete kwaw ihe. **21** Nezewe mehe ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amuzepyapi kar putar 'aw teko wamu'ar kar pà ihe wà nehe. Kwarer wanu umàno putar wà nehe. Wana'yr umàno putar wà nehe no. Wamyrypar wà nehe no, wanuwake wiko ma'e wà nehe no, i'i Tupàn.

*Waàmàtyry'ymar ur kwarahy heixe
haw awyze har kutyr wi wà*

22 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi kury.

— Amo teko muite har ur waiko wà. Amo ywy kwarahy heixe haw awyze har kutyr har rehe har romo wanekon wà. Teko amo ywy rehe har ikàg ma'e uzemuàgà'yim waiko zeàmàtyry'ymawhu rehe wà. **23** Omono'og puruzuka haw wà: ywyrapar, u'yw, takihepuku. Purupe ma'erahy ipuraraw kar e har romo wanekon wà. Nupurupuhareko kwaw wà. Ur kawaru ku'az wà. Wànoànogaw nuzawy kwaw yryhu wikwahy ma'e iànoànogaw. Uzemuàgà'yim kwez Zeruzarez tawhu iàmàtyry'ymaw rehe wà.

24 Zeruzarez pe har uze'eg nezewe wà.

— Urenu wanur haw imume'u haw ure. Na'e urepo ipyw. Urekzye haw wiko urezar romo. Hahy haw wiko kuzà izar romo imemyr zexak kar mehe. Nezwegatete urekzye haw wiko urezar romo. **25** Noroho kwaw katu pe tawhu wi nehe. Nuruata kwaw pe rupi nehe. Ta'e ureàmàtyry'ymar wereko puruzuka haw a'e wà xe. Teko paw ukyeahy wanuwi wà.

26 Tupàn uze'eg wemiaihu wanupe.

— Pemunehew ma'eryu pàñ iàñàgatu ma'e iapo pyrer pezemumikahy haw hexak kar pà nehe. Pezeruwaruwak tanimuk rehe nehe no. Aze pitái zo pena'yr, aze umàno, pezai'oahy. Pezai'o nezwegatete nehe kury. Pezakook penehaykwer iro ma'e nehe. Ta'e ma'e imumaw par peàmàtyry'ym putar na'arewahy nehe xe. **27** Zeremi, eagaw heremaihu ne wà nehe kury, itatàtahagaw haw zàwe ne wà nehe kury. Eme'egatu wanehe nehe. Ezeagaw wanemaiapo hexak pà nehe. **28** A'e paw wiko hereruzarayh 'ymar romo wà. Umume'u

temu'emaw oho waiko wà. Paw rupi iaiw wà. Tâtâahy itamorog ài wà, itaper ài wà.

29 Zâpehe hakuahy ma'e nupuner kwaw parat imupyrânaw rehe a'e, ikatu 'ymaw wi imunyryk pà a'e. Nezewegatete namukatu kwaw heremiahu ihe wà nehe no. Ta'e ikatu 'ym ma'e wiko ikatu ma'e wainuinuromo wà xe. **30** — Parat ikatu 'ym ma'e, i'i putar ikatu 'ym ma'e wanupe wà nehe. Ta'e ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aityk ihe wà xe, i'i Tupàn.

Zeremi oho Tupàn Hâpuzuhu pe

7 **1-3** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemono kar tâpuzuhu hukenaw huwake a'e. Teko Zuta ywy rehe har oho a'e pe tuweharupi Tupàn imuweste katu pà wà. — Epyta a'e pe nehe, i'i ihewe. — Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Upuner Wera'u Ma'e Izaew wazar romo ihe. Emume'u heze'eg wanupe nehe. Amuapyk putar a'e ze'eg xe ko pape rehe ihe nehe kury. — Pepytu'u ikatu 'ym ma'e iapo re nehe. Pezapo xo ikatu ma'e zo nehe. Peiko amo ae romo nehe. Aze peruzar ko heze'eg nehe, apumuigo kar wiwi xe nehe. **4** Amo hemu'em peme wà. — Ni amo nazanezuka kwaw wà nehe. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e 'ág tâpuzuhu izar romo hekon a'e xe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e 'ág tâpuzuhu izar romo hekon a'e xe, i'i waiko peme wà. Pezeruzar zo waze'eg rehe nehe, a'e wanupe Tupàn ze'eg imume'u pà teko wanupe. **5** Pepytu'u ikatu 'ym ma'e iapo re nehe. Pepytu'u penemiapo iapo re nehe. Pepytu'u pema'e rehe pemunamar ire nehe. Pepytu'u pezeupeupe penemu'em ire nehe no. **6** Pepytu'u amo ywy rehe arer wama'e rehe pemunar ire nehe. Pepytu'u tu 'ym ma'e wama'e rehe pemunar ire nehe. Pepytu'u imen umâno ma'e kwer wama'e rehe pemunar ire nehe. Pepytu'u teko ikatu ma'e wazuka re xe nehe. Pepytu'u amo tupàn a'ua'u wamuweste re nehe. Ta'e wamuweste haw pemumaw putar a'e nehe xe. **7** Aze pepytu'u agwer ma'e iapo re nehe, apumuigo

kar wiwi xe ko ywy rehe ihe nehe. Izypy mehe amono ko ywy peipy wanupe ihe.

8 Pezekaiw ko ze'eg rehe nehe. Pezeruzar peiko ze'eg ikatu 'ym ma'e rehe temu'emaw rehe. **9** Pemunar amo wama'e rehe. Pezuka amo pe wà. Peker penemireko 'ym wapuhe, pemen 'ym wapuhe. — Azeharomoete heze'eg, peze penemu'emaw ipyk pà. Pezuka ma'ea'yir Ma'aw henataromo wà. Pemuweste amo tupân a'ua'u kwehe mehe penemigwaw 'ym wà. **10** Aze naheakatuwawahy kwaw amo ma'e rehe, pezapo a'e ma'e. A'e re pezur herenataromo pepytu pà, herâpuzuhu pupe ihewe peze'eg pà. Nuzeapo kwaw ikatu 'ym ma'e zanewe a'e nehe, peze pezeupeupe. **11** — 'Ag tâpuzuhu uzeapo imunar ma'e wazeàmimaw romo, aipo peze peiko. Aexak penemiapo ihe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe. **12** Peho Xiro ywytyr rehe nehe. Kwehe mehe aexaexak Xiro ihe, hemuwete katu haw ipy romo ihe. Heremiahu Izaew iaiw a'e wà. A'e rupi amumaw Xiro ihe. Pexak heremipa kwer peho nehe. **13** Pezapo a'e ikatu 'ym ma'e heremimume'u kwer paw rupi pe. — Pezapo zo agwer ma'e nehe, a'e tetea'u peme. Nezewe rehe we napepurenu wer kwaw herehe. Penenoz mehe napewazar kwaw heze'eg ihewe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.

14 Pezeruzar 'ág tâpuzuhu rehe. A'e rupi amumaw putar 'ág herâpuzuhu ihe nehe, Xiro imumaw pawer ài ihe nehe. Xiro pe heremipa kwer azapo wi putar 'ág tâpuzuhu peme peipy wanupe heremimono kwer heremipa kwer zàwenugar nehe no. **15** Kwehe mehe amono kar hyahy peànàm ywy kwarahy heixe haw awyze har kutyr har herenatar wi ihe wà. Apomono kar hyahy putar herenatar wi nezewegatete ihe nehe no.

Teko nuweruzar kwaw wà

16 Uze'eg wi Tupàn. — Zeremi. Enoz zo ikatu ma'e 'aw teko wanupe àràm ihewe nehe. — Epytywà ne wà nehe, ere zo ihewe nehe. — Epyro ne wà nehe, ere zo ihewe nehe. Enoez zo ihewe nehe. Ta'e nurenu kwaw

ihe nehe xe. **17** Aipo nerexak kwaw tawhu Zuta ywy rehe har wanupe wanemiapo ne, Zeruzarez tawhu pe har wanupe wanemiapo ne. **18** Kwarearer omono'og zepe'aw oho wà. Awa umunyk tata wà. Na'e kuzà uzapo tapi'ak tupàn Kuzà Ywak Rehe har Wanuwihawete her ma'e pe wà. Uzakook win amo tupàn a'ua'u wanenataromo wà no. Uzapo agwer ma'e hemuikwahy kar pà wà. **19** Aipo ihe aiko wanemikutuk romo. Nan, a'e newe. Uzukutuk waiko wà. Wiko putar maranugar haw rehe wà nehe no. **20** Nezewe mehe ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wazar ihe, azakook putar hekwahy haw 'ág tāpuzuhu rehe ihe nehe. Azuhen putar hekwahy haw iaiw ma'e hehe nehe. Amu'ar putar hekwahy haw teko wanehe nehe, ma'ea'yr wanehe nehe no. Te ywyra wanehe te ma'etymaw wanehe amu'ar putar hekwahy haw nehe. Hekwahy haw nuzawy kwaw tata. Ni amo nupuner kwaw imuiew kar haw rehe wà nehe.

21 Amo ihewe imur pyr ukaz paw rupi ma'ea'yr hapy haw rehe wà. Amo ae ma'ea'yr ho'o kwer rehe pepuner i'u haw rehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Upuner Wera'u Ma'e Izaew wazar ihe amume'u ko ma'e ihe. Pepuner ma'ea'yr wano'o kwer paw i'u haw rehe. Nazekaiw kwaw penemiapo rehe kury. **22** Apyro peipy Ezit ywy wi kwehe mehe ihe wà. A'e 'ar mehe naze'eg kwaw ma'ea'yr ukaz paw ma'e wanehe ihe. Naze'eg kwaw amo ma'e ihewe imur pyràm rehe no. **23** Xo pitâi ma'e azapo kar wanupe. — Hereruzar pe nehe, a'e wanupe. Nezewe mehe aiko pezar romo ihe. Wiko heremaihu romo wà no. — Pezapo putar heremaihu kar haw tuweharupi pe nehe. Nezewe mehe penekuwé haw ikatualhy putar peme nehe, a'e wanupe, i'i Tupàn. **24** Nezewe rehe we nuzekaiw kwaw herehe wà. Nahereruzar kwaw wà. Nan. Aze wapy'a hereruzar 'ymar ikatu 'ym ma'e ipurapo wer amo ma'e rehe, uzapo a'e ma'e wà. Nezewe mehe wanemiapo ikatu wera'u 'ym ma'e uzapo wà izypy mehe arer wi wà. **25** Peipy Ezit ywy wi wahem ipy arer we te ko 'ar rehe amono kar

heremiruze'eg peme ihe, heze'eg imume'u har peme ihe wà. **26** Napezekaiw kwaw wanehe. Naperuzar kwaw wà no. Pezaezarayi wiwi ikatu 'ym ma'e iapo pà. Pezapo wera'u peipy wanuwi pe kury.

27-28 — Peiko teko Tupàn heruzar 'ymar romo, ere wanupe nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo. — Emume'u ureremiapo kwer ikatu 'ym ma'e urewe nehe, ni'i kwaw a'e teko ihewe kury. Hemu'em ihewe wà. Nuzeagaw kwaw ikatu ma'e iapo pà wà kury.

Tupàn uzepyk wanehe ta'e nuweruzar kwaw ize'eg wà xe

29 Uze'eg wi Tupàn.

— Pezai'o nehe, teko Zeruzarez pe har wà. Pemonohok pe'aw heityk pà nehe. Pemuzág zegar haw purumuzemumikahy kar haw ywytyr apyr nehe. Ta'e ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aikwahy peme ihe xe. Apuityk kwez ihe kury.

30 Teko Zuta ywy rehe har uzapo ma'e wà. A'e ma'e na'ikatu kwaw ihewe. Naheakatuwawahy kwaw tupàn a'ua'u wanehe ihe. Nezewe rehe we umupu'äm tupàn a'ua'u heràpuzuhu pupe wà. Nezewe mehe umuaiw heràpuzuhu wà. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe. **31** Uzapo ma'ea'yr hapy haw Topet her ma'e ywyàpyznaw Men-Inom her ma'e rehe wà. Uzuka wa'yr wazyr wanehe we a'e pe wanapy pà tata pupe wà, tupàn a'ua'u wamuwete haw romo wà. Nazapo kar pixik kwaw agwer ma'e wanupe ihe. Nahema'enukwaw pixik kwaw agwer ma'e rehe. **32** A'e rupi uhem putar amo 'ar nehe. A'e 'ar mehe — Topet, ni'i kwaw teko a'e taw pe wà nehe. — Men-Inom ywyàpyznaw, ni'i kwaw izupe wà nehe. — Ywyàpyznaw Puruzuka Awer, i'i putar izupe wà nehe. Uzutym putar teko Topet pe wà nehe, ta'e naheta kwaw amo watymaw

wanupe wà nehe xe. **33** Umànò ma'e kwer uezapo putar wiràmiri wanemi'u romo wà nehe, miar wanemi'u romo wà nehe no. Naheta kwaw wamuzàn kar har wà nehe. **34** Naheta kwaw teko a'e ywy rehe wà nehe. Amumaw putar wanurywete haw rehe wanehapukaz haw ihe nehe. Teko heiheihem uzereko haw pe urywete haw rehe wà. Amumaw putar waneiheihem haw nehe, tawhu Zuta ywy rehe nehe, Zeruzarez pe nahu rupi nehe no.

8 **1** A'e 'ar mehe teko ozo'ok putar tuwihaw umànò ma'e kwer wàkàgwer wamuwà wà nehe:

Tuwihawete wàkàgwer, tuwihaw Zuta ywy rehe har wàkàgwer, xaxeto wàkàgwer, heze'eg imume'u har wàkàgwer, Zeruzarez pe har wàkàgwer.

Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe. **2** Umuhàmuhàz putar wàkàgwer ywy rehe kwarahy iwy pe wà nehe, zahy iwy pe wà nehe no, zahytata iwy pe wà nehe no. A'e 'ym mehe a'e umànò ma'e kwer umuwete katu a'e kwarahy, zahy, zahytata wà no. Uma'erekò wanupe wà no. Upuranu wanehe wà. Uzamutar katu tuwe wà no. Umuhàmuhàz putar wàkàgwer wà nehe. Ni amo nomono'og kwaw wà nehe. Nuzutym wi kwaw wà nehe. Uptya putar ywy rehe katu pe. Nuzawy kwaw ma'e a'y hepuxi nehe. **3** Amo a'e teko iaiw ma'e numànò kwaw wà nehe. Amuhàmuhàz putar ihe wà nehe. Wiko putar ywy nànàn wà nehe. Imànò wer putar zepe wà nehe. — Naherekò wiwi wer kwaw ihe, i'lì putar wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez ihe kury.

Ikatu 'ym ma'e, zepykaw no

4 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi ihewe. — Emume'u ko heze'eg heremiaihu wanupe nehe, i'lì ihewe. — Amo u'ar mehe, aipo nupù'am wi kwaw. Aze upiau, aipo nuzewyr kwaw. **5** Heremiaihu wà. Màràzàwe tuwe pewak pekupe hexak kar pà ihewe. Màràzàwe tuwe petyryk ihewi tuweharupi. Penemiyaw kwer hete katu peme. Napezewyr wer kwaw ihewe. **6** Azeapyaka katu peze'eg

rehe. Napemume'u kwaw azeharomoete har. Ni amo nuzemumikahy kwaw wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e rehe wà. — Ma'e ikatu 'ym ma'e azapo ihe, ni'i kwaw amo wà. Pitaitàigatu wata oho wape rupi wà. Nuzawy kwaw kawaru zeàmàtyry'ymawhu pe uzàn ma'e wà. **7** Pykahú wà, hoko wà no, wiriri wà no, ukwaw amo ywy kutyr uwewe haw 'ar wà. Hokoxig ukwaw uzewyr haw 'ar wà no. Pe heremiaihu wà, naperuzar kwaw heze'eg peme heremimono kwer.

8 Màràzàwe tuwe pemume'u penemigwaw katu. — Zaiko ma'e kwaw katu har romo, ta'e xiriko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg zane xe, peze peiko. Màràzàwe tuwe peze'eg e nezewe. Peinu katu ko ma'e nehe. Heze'eg rehe purumu'e ma'e a'e wà, heze'eg pape rehe imuapyk wi mehe uzawy wà. Uzapò heze'eg amo ae ma'e romo wà. Nezewe mehe teko nukwaw kwaw heze'eg azeharomoete har wà.

9 Ma'e kwaw katu har imaranugar putar wà nehe. Upaw putar ima'e kwaw paw wanuwi nehe. Nukwaw kwaw ma'e wà nehe. Weityk heze'eg wà. Aipo wiko ma'e kwaw katu har romo azeharomoete wà. **10** A'e rupi amono putar wanemireko amo awa wanupe ihe wà nehe. Amono putar waiwy amo ywy zar wanupe nehe no. Ta'e upuner ma'e wà, upuner 'ym ma'e wà no, paw rupi uezagaw temetarer imono'ogaw rehe amo wanehe imunar pà wà xe. Te heze'eg imume'u har wà, xaxeto wà no, paw rupi wiko imunar ma'e romo wà.

11 Wanemiruze'eg upuraraw ma'erahy waiko wà. Nuzekaiw kwaw wanehe wà. — Ikatu paw rupi, i'lì mua'l wà. Azeharomoete na'ikatu kwaw. **12** Uzapò ihewe iro ma'e waiko wà. Aipo imaranugar putar agwer ma'e rehe wà nehe. Nan. Na'imaranugar pixik kwaw wà nehe. Nukwaw kwaw umaranugar haw wà. A'e rupi u'ar putar amo wazàwe wà nehe no. Wanehe hezepyk mehe nehe, uzemumikahy putar tuwe wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.

13 Ma'e tymar omono'og wemitygwer a'e. Nezewegatete heporomono'og wer heremiaihu wanehe ihe no. Namono'og kwaw

ihe wà nehe. Ta'e nuzawy kwaw ma'ywa 'yw i'a 'ym ma'e a'e wà xe. Nuzawy kwaw ma'ywa uwà i'a 'ym ma'e a'e wà no xe. Te huwer uxinig. A'e rupi apyhyk kar putar waiwy amo ywy rehe har wanupe nehe.

14 — Mâràzàwe tuwe zapytu'u zaiko xe, i'i Tupàn hemiaihu uzehezehe upuranu pà wà.
— Zaha ty wà. Zàzàn tawhu pàrirogawtâtà hereko har pupe nehe, a'e pe zanemào pà nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umume'u zanerehe uezepyk àwàm zanemào àwàm a'e. Umur 'y puruzuka ma'e zanewe i'u kar pà. Ta'e xiapo ikatu 'ym ma'e henataromo zane xe. **15** Xiàro zeàmàtyry'ym 'ymaw zane. Nur kwaw ikatu ma'e. Xo purumukyzeahy kar haw zo ur zanewe. **16** Zaneàmàtyry'ymar wixe Nà tawhu pupe kwez wà kury. Xinu waneimaw kawaru waze'eze'eeg mehe wà. Waze'eeg mehe ywy paw uryryryryz. Zaneàmàtyry'ymar ur zanema'e paw imumaw pà wà: zaneywy, hehe har paw, tawhu zanerekohaw, ipupe wiko ma'e wà.

17 — Peme'egatu nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Amono kar putar mozaiw peinuinuromo ihe wà nehe. Napepuner kwaw waneruze'egaw rehe nehe. Pexi'u putar wà nehe, i'i Tupàn.

Zeremi uzemumikahy teko wanehe

18 Ni amo nupuner kwaw hezemumikahy haw henuhemaw rehe ihewi wà.

Hepy'a ima'eahy.

19 Pezeapyaka katu nehe. Heremiaihu uhapukaz waiko ko ywy nànàn wà. Aenu wanehapukaz mehe wà.

Nezewe uze'eg waiko wà.

— Aipo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nuiko kwaw Xiàw pe kury.

Xiàw pe har wanuwhawete nuiko kwaw a'e pe kury, i'i wà.

Wanuwhawete Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uwazar waze'eg wanupe.

— Mâràzàwe tuwe hemuikwahy kar

pe tupàn a'ua'u imuweste pà.

Mâràzàwe tuwe pemuwete tupàn amo ywy rehe har wà,

na'ikatu kwaw wà, i'i Tupàn.

20 Na'e teko uhapukaz wà.

— Upaw ma'e hezuz haw zahy kury.

Upaw ma'e ipo'o haw 'ar no.

Nezewe rehe we Tupàn nazanepyro kwaw a'e, i'i wà.

21 Hepy'a nuzawy kwaw ikutuk pyrer a'e. Ta'e heànàm wiko ikutuk pyrer romo wà xe.

Azai'o hezemumikahy pà.

22 Aipo naheta kwaw muhàg Zireaz pe kury. Aipo naheta kwaw muhàg kwaw par a'e pe. Heta. Mâràzàwe tuwe numukatu kar kwaw heànàm wà.

9 **1** Aze mo heàkàg nuzawy iwer yzygwar, ikatu mo ihewe.

Nezewe mehe hereha nuzawy iwer mo tehaykwer tetea'u imuhem kar haw.

Nezewe mehe apuner mo hezai'o tetea'u haw rehe, 'aromo, pyhaw, heànàm izuka pyrer wanehe.

2 Aputar zepe hereko haw ywyxiguuhu pe har.

Nezewe mehe mo apuner mo muite hereko haw rehe heànàm wanuwi.

Paw rupi nuzawy kwaw wemireko 'ym puhe oho ma'e wà.

Wiko uwihaw izuka haw iputar har uzemono'og ma'e romo wà.

3 Tuweharupi ipurumume'u wer temu'emaw rehe wà.

Munar haw wiko ko ywy rehe har wanuwhaw romo.

Ze'eg azeharomote har nuiko kwaw wanuwhaw romo.

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury.

— Heremiaihu uzapo ikatu 'ym ma'e amo ikatu 'ym ma'e rehe we wà. Naheputar kwaw wà.

4 Pitàitåigatu uzemupy'a umyrypar rehe wà.

Ni amo nupuner kwaw uwyywyr rehe uzeruzar haw rehe wà.

Ta'e tywyr paw hemu'em umunar pà Zako ài wà xe.

- Paw rupi hemu'em oho waiko umyrypar wanehe wà.
- 5 Paw rupi hemu'em wemigwaw wanupe wà.
Ni amo numume'u kwaw ze'eg azeharomoete har wà.
Umu'e wapeku temu'emaw rehe wà.
Uzapo ikatu 'ym ma'e wà. Nuityk kwaw ikatu 'ym ma'e wemiapo wà.
- 6 Upuraraw kar ma'erahy tetea'u amo wanupe wà.
Imunar teko tetea'u wama'e rehe wà no.
— 'Aw teko naheputar kwaw wà, i'i Tupàn.
- 7 A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Upuner Wera'u Ma'e uze'eg nezewé.
— Teko umupyràñ itatàtà ikatu 'ymaw henuhem pà izuwi wà.
Nezewegatete azo'ok putar ikatu 'ymaw heremiaihu wanuwi ihe nehe no.
Agaw putar ihe wà nehe.
Heremiaihu uzapo ikatu 'ym ma'e wà.
Ma'e azapo putar wanupe nehe.
- 8 Wapeku nuzawy kwaw u'yw puruzuka haw iapyr hereko har wà.
Wazuru umume'u temu'emaw wà.
Pitaitàigatu uze'egatu mua'u uezake har wanupe wà.
Azecharomoete umuàgà'ym miar pyhykaw zàwenuglar waiko uezake har wanupe wà.
- 9 Aipo nazepyk kwaw wanehe agwer wanemiaipo kwer hekuzaromo nehe.
Aipo nazepyk kwaw agwer teko wanehe nehe.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe, i'i Tupàn.
- 10 Ihe Zeremi aze'eg ihe kury.
— Azai'o putar ywytyruhu rehe nehe.
Azemumikahy putar nehe, ta'e ka'api'i àràpuhàràn wanemiu uxinig a'e xe.
Ni amo nuwata kwaw hupi wà.
Ni amo nuenu kwaw tapi'ak waze'egaw wà.

Wiràmiri wà, miar wà no, uzàwehem oho a'e wi a'e wà.

- 11 Uze'eg Tupàn.
— Azapo putar Zeruzarez ywytyr ita tetea'u iapo pyrer romo ihe nehe.
Awarahu wiko putar a'e pe wà nehe.
Tawhu Zuta ywy rehe har uzeapo putar ywyxiguhi romo wà nehe no.
Ni amo nuiko kwaw a'e pe wà nehe, i'i Tupàn.
- 12 Apurana ihe.
— O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, mràzàwe tuwe urewy iaiw a'e. Mràzàwe tuwe uxinig ywyxiguhi ài. Mràzàwe tuwe tekó nuwahaw kwaw wà. Mo upuner ko ma'e ikwaw paw rehe wà. Aipo eremume'u ko ma'e amo pe. A'e teko upuner putar imume'u haw rehe amogwer wanupe nehe, a'e Tupàn pe hehe hepuranu pà.
- 13 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uwazar heze'eg ihewe.
— Agwer ma'e uezapo a'e, ta'e heremiaihu weityk hepurumu'e haw wanupe heremimono kwer a'e wà xe. Nahereruzar kwaw wà. Nuzapo kwaw heremiaipo kar haw wà. 14 Nan. Upytu'u hereruzar ire Ma'aw hagapaw imuwté pà wà. Wanu umu'e Ma'aw imuwté haw rehe wà. 15 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Upuner Wera'u Ma'e Izaew wazar ihe azapo putar ma'e ihe nehe. Einu katu nehe. Amono putar ka'a iro ma'e heremiaihu wanupe i'u kar pà ihe nehe. Amono putar 'y puruzuka ma'e wanupe nehe no. 16 Amuhàmuhàz putar heremiaihu ywy nàñànar wainuinuromo ihe wà nehe.

Ni a'e ni waipy nukwaw kwaw a'e teko wà. Amur kar putar zauxiapekwer tetea'u heremiaihu wakutyr ihe wà nehe. Te umumaw kar putar tuwe wà nehe.

- Zeruzarez pe har wenoz upptywà haw wà**
- 17 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Upuner Wera'u Ma'e a'e kury.
— Peinu katu ko heze'eg nehe.

- Teko omono temetarer amo kuzà wanupe wà. A'e kuzà uzai'o wañanàm wamàno awer rehe wà. Ukwaw zegar haw uzemumikahy ma'e wà. Penoz a'e kuzà wamuwà pe wà nehe kury, i'i Tupàn.
- 18** Uze'eg teko wà.
— Tuwe a'e kuzà ur na'arewahy wà nehe.
- Tuwe umuzàg amo zegar haw teko wazemumikahy mehe har zanewe wà nehe, zanereha imumynehem kar pà tehaykwer pupe wà nehe.
- Tuwe zanereha iákym zanezai'o teteau haw rehe nehe, i'i wà.
- 19** Peinu teko Xiàw pe har wazai'o mehe pe wà nehe. Uze'eg nezewo wà:
— Iaiw zanerekohaw kury.
- Zanemaranugarahy zane kury. Weityk zanerapùz wà.
- Zaha putar zaneywy wi nehe kury, i'i wà.
- 20** Aze'eg ihe.
— Kuzà wà, peinu katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg nehe. Pezekaiw katu ize'eg rehe nehe.
- Pemu'e pememyr wazai'o haw rehe pe wà nehe.
- Pemu'e pemyryrap zegar haw uzemumikahy ma'e imuzàgaw rehe pe wà nehe no.
- 21** Måno haw uezupir pàrirogaw rupi, zanerapuzuhu pupe wixe pà.
- Umumaw kwarearer nahu rupi har wà. Umumaw kwàkwàmo ma'em'eegaw pe har katu pe har wà no.
- 22** Umåno ma'e kwer wanetekwer u'ar putar wà nehe.
- Nuzawy kwaw ma'e'a'yr hepuxi kaiwer pe imuhàmuñàz pyrer wà nehe.
- Nuzawy kwaw haryw ipo'o har wapo wi u'ar ma'e kwer wà nehe no.
- Ni amo nomono'og kwaw a'e haryw wà. Tupàn umume'u kar a'e ze'eg ihewe a'e, a'e wanupe.
- 23** Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury.
— Tuwe ma'e kwaw katu har nuiko wera'u kwaw amo wanuwi uma'e kwaw paw rehe nehe. Tuwe ikàg ma'e nuiko wera'u kwaw amo wanuwi ukàgaw rehe nehe. Tuwe hemetarer katu ma'e nuiko wera'u kwaw amo wanuwi wemetarer rehe nehe. **24** Aze amo heko wera'u wer nehe, tuwe wiko wera'u hekwaw paw rehe nehe, hekwaw katu haw rehe nehe. Ta'e ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko puruamutar haw izar romo ihe xe. Azapo ikatu ma'e. Nazapo kwaw ikatu 'ym ma'e ywy rehe. Agwer ma'e ikatu ihewe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury, i'i Tupàn.
- 25-26** Uze'eg wi Tupàn a'e.
— Uhem purehe hezepyk àwàm 'ar iko: Ezit ywy rehe har wà, Zuta ywy rehe har wà, Enom ywy rehe har wà, Amon ywy rehe har wà, Moaw ywy rehe har wà, ywyxiguhu rehe har 'aw ipinar wà. Wanehe paw azepyk putar nehe. A'e teko paw omonohok kwarer wapirera'i wà. Nezewo rehe we nuweruzar kwaw uze'eg pirer monohokaw inuromo har wà. A'e teko paw wà, teko Izaew izuapyapyr paw wà no, uzapokatu uze'egaw herehe we wà. Nuzapo kwaw ma'e a'e uze'eg rupi wà, i'i a'e.
- Tupàn a'u'a'wamuwete haw, Tupànete imuwete haw no**
- 10** ¹Teko Izaew izuapyapyr wà. Peinu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg peme imur pyrer nehe kury. **2** — Pezapo zo amo ywy rehe har wanemapiro nehe.
- Ipytuhegatu ma'e hexak pyr 'ym ywak rehe izexak kar mehe wà.
- Pepytuhegatu zo hexak mehe nehe.
- 3** Watupàn wamuwete haw nuzawy kwaw heityk pyrer.
- Omonohok ywyra ka'a pe wà.
- Na'e ipuràg ma'e iapo har upyhyk utakihe inugwer iapo haw rehe we.
- Na'e ukixikixi a'e ywyra tupàn a'u'a' iapo pà.
- 4** Na'e umupuràg parat pupe or pupe. Umupu'ágatu itaxu pupe.

- Nezewa tupàn a'ua'u nuzepei'ài'ág kwaw.
- 5 Agwer tupàn a'ua'u nupuner kwaw uze'égaw rehe wà.
- Nuzawy kwaw awa hagapaw wiràmiri imukuhem kar har pipin hezuz haw rehe har wà.
- Teko upir heraha pà wà, ta'e nupuner kwaw wata haw rehe wà xe.
- Pekyze zo wanuwi nehe.
- Nupuner kwaw ikatu 'ym ma'e iapo haw rehe wà.
- Nupuner kwaw ikatu ma'e iapo haw rehe wà no, i'i Tupàn.
- 6 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Naheta kwaw amo nezewa nugar wà. Nekàga'u no.
- Nerer upuner wera'u no.
- 7 Mo nuzeruze'eg kwaw nerehe wà nehe, o ywy nànànar wanuwihawete. Tuwe teko paw uzeruze'egatu nerehe wà nehe.
- Naheta kwaw amo ma'e kwaw katu har nezàwenugar ywy nànànar wà.
- 8 Ma'e kwaw katu har ywy nànànar wiko ma'e kwaw 'ymar romo wà. Iranaiwahy paw rupi wà. Aipo tupàn a'ua'u ywyra iapo pyrer upuner wamu'e haw rehe amo ma'e rehe wà.
- 9 Umupuràg a'e tupàn a'ua'u parat Epàn ywy wi herur pyrer pupe wà, itazu or Upaz ywy wi herur pyrer pupe wà no. Xo ipuràg ma'e iapo har uzapo a'e ma'erekò haw wà.
- Umunehew hopoz ipiràg wewer ma'e wanehe wà. Umunehew hopoz ipiràg ma'e wanehe wà no.
- Pàñ iapo haw ikwaw katu har uzapo hopoz wà.
- 10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko Tupàn Azeharomoete har romo a'e. Wiko Tupàn Wikuwe Ma'e romo, Umàno 'Ym Ma'e romo no.
- Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikwahy mehe ywy uryryryryz a'e. Teko ywy rehe har nupuner kwaw ikwahy haw rehe wà.
- 11 Peze'eg nezewa teko ywy rehe har wanupe nehe.
— Tupàn umumaw putar tupàn ywy iapo 'ymar wà nehe, ywak iapo 'ymar wà nehe. Ukàzym putar ywy wi paw rupi wà nehe.
- Zegar haw Tupàn imuwtete haw**
- 12 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo ywy upuner haw rupi.
Uma'e kwaw katu haw pupe uzapo ywy paw rupi.
Uma'e kwaw paw pupe upupirar ywak pàñ teko izewànav ài.
- 13 Aze Tupàn uze'eg, 'y ywak rehe har okororo zàwàruhu ài. Umuzeupir kar ywàkun ywy iahykaw rehe.
Uzapo àmàñ iweraw paw.
Umuhem kar ywyti imonokatu haw wi.
- 14 Henataromo teko paw wiko iranaiw ma'e romo wà, ma'e kwaw par 'ym romo wà.
Ipuràg ma'e iapo har paw imaranugar wemiapo kwer tupàn a'ua'u wanehe wà.
Ta'e niuko kwaw Tupàn azeharomoete har romo wà xe.
Nuikuwe kwaw wà.
- 15 Heityk pyràm romo wanekon wà.
Wiko purupe temu'emaw romo wà.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ur putar wanehe uzepyk pà nehe.
A'e 'ar mehe umumaw putar a'e tupàn a'ua'u a'e wà nehe.
- 16 Tupàn Zako izar niuko kwaw wazàwe a'e.
A'e ae uzapo ma'e paw rupi a'e.
Wexaexak Izaew izuapyapyr wemaihu romo wamuigo kar pà a'e.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Upuner Wera'u Ma'e her romo a'e.
- Tupàn omono kar hyahy teko waiwy wi wà**
- 17 Zeruzarez pe har wà, peàmàtyry'ymar umàmàñ tawhu peneko haw izywyr a'e wà kury.

- Pemono'og pema'e peata àwàm
rehe har nehe.
- 18** Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
pemuhem kar putar ko ywy
wi a'e nehe xe.
Nezewe mehe pezypyrog putar
ma'e ikwaw pà nehe.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.
- 19** Teko Zeruzarez pe har uhapukaz wà.
— Urekutuk urekixi pà wà,
urumàno etea'i kury, i'i wà.
— Urekixi awer na'ike'e wer kwaw.
— Urupuner agwer ma'e rehe nehe,
uru'e zepe. Nurupuner kwaw.
- 20** Umumaw putar ureràpuzràn wà nehe.
Ureràpuzràn ihàm ohok a'e.
Urera'yir uhem oho wà.
Paw rupi oho xe wi wà.
Nupyta kwaw teko ureràpuzràn
imupu'äm wi àràm wà.
Naheta kwaw amo pànuhu imuzaiko
àràm wà no, i'i wà.
- 21** Awazar waze'eg wanupe ihe.
— Tuwhiaw wiko iranaiw ma'e
romo wà.
— Exak kar urerape ràm urewe nehe,
ni'i kwaw Tupàn pe wà.
A'e rupi u'ar wà.
A'e rupi zauxiapékwer umuhàmuhàz
zaneànàm a'e wà no.
- 22** Pezeapyaka katu nehe. Uhem ze'eg
herur pyrer kwez kury.
Teko amo ywy kwarahy heixe
haw awyze har kutyr har
uzemuágà'y mahy waiko amo
ma'e rehe wà.
Zauxiapékwer a'e wi ur ma'e ràm
uzapo putar tawhu Zuta ywy rehe
har ywyxiguhu romo a'e wà nehe,
awarahu waneko haw romo a'e
wà nehe, a'e wanupe.
- Teko nuiko kwaw weko àwàm
izar romo wà.
Ni amo nupuner kwaw ma'e weko
àwàm rehe imuzeapo kar haw
rehe wà.
- 24** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
emu'e ureànàm ne wà nehe.
Ezepkahy zo wanehe nehe.
Ezepyk zo urerehe nekwahy
mehe nehe.
Aze mo ereszepyk urerehe nekwahy
mehe, uremumaw pe mo paw rupi.
- 25** Ezakook nekwahy haw ywy nànànar
nemuwete 'ymar wanehe nehe,
teko nereitykar wanehe nehe.
Ta'e urezuka a'e wà xe.
Uruiko Zako izuapyapyr romo ure.
Umumaw ureywy wà no.
- Zeremi, ze'egaw iapo katu pyrer no**
- 11** ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg ihewe. ² — Ezekaiw katu ko
ze'egaw iapo katu pyrer rehe nehe. Emume'u
ko ze'eg teko Zuta ywy rehe har wanupe nehe,
Zeruzarez tawhu pe har wanupe nehe no.
³ — Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew
wazar ihe, amono putar heze'egaiw wyzai
teko wanehe ihe nehe, aze a'e teko nuweruzar
kwaw ko ze'egaw iapo katu pyrer wà nehe.
⁴ Ko ze'egaw nuzawy kwaw waipy wanehe
we heze'egaw iapo katu haw a'e. Azapokatu
a'e heze'egaw wanehe we Ezit ywy wi
wamuhem kar mehe ihe. A'e ywy nuzawy
kwaw tatahu wanupe. Nezewe aze'eg
wanupe.
— Aze hereruzar pe nehe, aze pezapo
heremipaço kar haw paw rupi nehe, peiko
putar heremiaihu romo nehe, aiko putar
pezar romo ihe nehe no. ⁵ Nezewe mehe
azapo putar ma'e heze'eg peipy wanupe
heremimume'u kwer rupi katete ihe nehe.
Amume'u ywy ikatu ma'e, ma'e teteal'u
imuezuz kar har wanupe. Peiko a'e ywy rehe
ko 'ar rehe kury, ere wanupe nehe, i'i ihewe.
Aze'eg izupe kury. — Azeharomoete, o
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
⁶ Na'e Tupàn uze'eg wi kury.

Zeremi uze'eg Tupàn pe teko wanehe a'e

23 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Akwaw ko ma'e ihe.

— Echo tawhu Zuta ywy rehe har nànàne, Zeruzarez tawhu rupi nahu rupi nehe no, heze'eg imume'u pà nehe. — Peinu ze'egaw iapo katu pyrer nehe. Peruzar nehe, ere wanupe nehe. **7** Waipy Ezit ywy wi wapyro mehe aruzar kar heze'eg wanupe. A'e 'ar henataromo te ko 'ar rehe aze'eg nezewe tekoh heremaihu wanupe. **8** Nuenu kwaw wà. Nuweruzar kwaw heze'eg wà. Pitaitàigatu wiko wiwi hereruzar 'ymar romo wà, ikatu 'ym ma'e romo wà. — Pezapo ma'e heze'egaw penehe we iapo katu pyrer rupi katete nehe, a'e wanupe. Na'ipureruzar wer kwaw hehe wà. A'e rupi azepyk wanehe zepykaw a'e ze'egaw rehe imuapyk pyrer paw pupe ihe.

9 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u wi ko ma'e ihewe. Teko Zuta ywy rehe har wà, Zeruzarez tawhu pe har wà no, upytu'u hereruzar ire heàmàtyry'ym pà wà kury. **10** Uzewyr uwipy wanemiapo kwer pe wà. Na'ipurapo wer kwaw heremaiapo kar awer rehe wà. Umuwete amo tupàn oho waiko wà. Teko Izaew ywy rehe har wà, Zuta ywy rehe har wà no, uzuhaw ze'egaw uwipy wanehe we heremaiapo katu kwer wà. **11** A'e rupi ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, amume'u ma'e kvez kury. U'ar putar amo iaiw paw wanehe nehe. Nuhem kwaw izuwi wà nehe. — Ureptyywà pe nehe, i'i putar ihewe uhapukaz pà wà nehe. Nainu kwaw waze'eg mehe ihe wà nehe. **12** Na'e teko Zuta ywy rehe har wenoz putar upytywà àwàm tupàn a'ua'u wanupe wà nehe. Tuweharupi uzuka ma'e'yr hapy haw pe a'e tupàn a'ua'u wanenataromo wà. Iaiw paw ihm mehe a'e tupàn nupuner kwaw wapyro haw rehe wà nehe. **13** Teko Zuta ywy rehe har umuwete tupàn a'ua'u tetea'u wà. Pitaitàigatu tawhu waneko pe heta tupàn a'ua'u wà. Zeruzarez pe har uzuka ma'e'yr tetea'u Ma'aw henataromo wà. Nahu tawhu pe har rupi pitaitàigatu heta ma'e'yr hapy haw wà. **14** Zeremi, eze'eg zo ihewe 'aw teko wanehe nehe. Enoz zo ma'e wanupe heremimono ràm ihewe nehe. Weko haw zawaiw katu mehe wenoz putar upyro àwàm ihewe wà nehe. Nainu kwaw ihe wà nehe, i'i ihewe.

15 Uze'eg wi Tupàn ihewe kury.

— Teko heremiamutar katu a'e wà, uzapo ikatu 'ym ma'e waiko wà. Mo umur kar heràpuzuhu pe wà. — Zapuner iaiw haw imuhem kar haw rehe zanezewi nehe, aze xiuka ma'e'yr tetea'u xe nehe, aipo i'i waiko uezuepepe wà. Aipo hurywete putar nezewe haw iapo re wà nehe. Aipo uhyk putar wanupe nehe. **16** — Uri 'yw huwy ma'e, a'e wanupe amo 'ar mehe. Nuzawy kwaw uri 'yw i'a katu ma'e wà. Ko 'ar rehe, amuàñoànog putar àmàñ ihe nehe. A'e 'ar mehe we apy putar tata pupe huwer rehe nehe, hákà imonohok pà nehe.

17 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Upuner Wera'u Ma'e azutym Izaew Zuta rehe we ma'eà'yz ài ihe wà. Ko 'ar rehe amume'u iaiw haw wanehe i'ar àwàm ihe kury. A'e ae umu'ar kar a'e iaiw haw uezeh wà. Ta'e uzapo ikatu 'ym ma'e wà xe. Heputupyk Ma'aw pe ma'e'yr wazuka pà wà, i'i ihewe.

Uze'eg waiko Zeremi izuka àwàm rehe wà

18 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ma'e ihewe kury. Neàmàtyry'ymar uzapo putar ikatu 'ym ma'e newe wà nehe, i'i ihewe. **19** Nazawy kwaw àràpuhàràñ hawitu ma'e hehaite 'ym ma'e uezuka haw pe heraha pyr ihe. Umume'u ikatu 'ym ma'e ihewe wemaiapo ràm waiko wà. Nakwaw kwaw wanemimume'u ihe. Nezewe i'i wà. — Ximonohok ywyra heityk pà ikàg mehe we nehe. Xiuka Zeremi nehe. Nezewe mehe teko na'ima'enukwaw pixik kwaw hehe wà nehe.

20 Na'e aze'eg Tupàn pe kury.

— O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Upuner Wera'u Ma'e, ereiko teko wanemiapo kwer imume'u har ikatu ma'e romo ne. Ereme'e urema'enukwaw paw rehe. Erekwaw ureremimutar no. Tuwe aeaxak wanehe nezepyk àwàm nehe. Amono hereko haw kvez nepo pe kury.

21 Awa Anatot tawhu pe har ipurexak wer herehe umàño ma'e kwer romo a'e wà.

— Aze eremume'u wiwi ma'e Tupàn her rehe nehe, uruzuka putar ure nehe, i'i ihewe

wà. **22** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Upuner Wera'u Ma'e uze'eg nezewe wanehe kury. — Azepyk putar wanehe nehe. Zauxiapekwer uzuka putar kwàkwàmo zeàmàtyry'ymawhu pe a'e wà nehe. Wana'yr wà, wanazyr wà no, umàno putar uma'uhez romo wà nehe. **23** Teko Anatot pe har wanehe iaiw haw imu'ar mehe ni pitài a'e pe har nuikuwe kwaw wà nehe, i'i ihewe.

Zeremi upuranu Tupàn rehe

12 **1**— O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, aze mo apuramu nerehe a'e ma'e rehe, eremume'u katu mo ihewe. Apuramu putar nerehe purehe nezepykaw imume'u kar pà newe ihe nehe kury. Mâràzàwe tuwe ikatu 'ym ma'e uezapo hemetarer katu ma'e romo wà. Mâràzàwe tuwe imunaru ma'e waneko haw ikatu wanupe. **2** Erezutym ma'eà'yz ài ne wà. Wanapo ohoete. Hezuz katu wà. I'a katu wà no. Uze'egatu mua'u waiko nerehe wà. Nuzekaiw kwaw nerehe azeharomoete wà. **3** Ne Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hekwaw pe no. Erexak heremipa. Uruamutar katu ihe. Erekwaw hereko haw. O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, emutyk 'aw teko àràpuhàràn hawitu ma'e wazuka haw pe oho ma'e ài ne wà nehe. Emonokatu wazuka àwàm 'ar pe nehe. **4** Mâràn 'ar ureywy upyta typaw haw romo nehe. Mâràn zahy ka'api'i umumaw putar uxining pà urereumaw wanuwi nehe. Ma'eà'yr a'e wà, wiràmiri a'e wà no, umàno oho waiko wà. Ta'e ko ywyw rehe har uzapo ikatu 'ym ma'e waiko wà xe. — Tupàn nuexak kwaw wanemipa a'e, i'i uezopeupe wà, a'e Tupàn pe.

5 Uwazar Tupàn heze'eg ihewe.

— Nekene'o awa wanupi nezàn ire. Aipo erepuner putar kawaru wanupi nezàn àwàm rehe nehe. Nerezepyro kwaw ywyw zeàmàtyry'ym 'ymaw heta haw pe, aipo erepuner nerekohaw rehe ka'a. Zotàw yrykaw iwyr har rehe nehe. **6** Te nerywyr wà, neànàm wà, wiko neàmàtyry'ymawromowà. Uze'eg zemueteahy nerehe nekupe kutyr wà. Ezeruzar zo wanehe nehe. Aze ur nemyrypar ài newe uze'eg pà wà nehe,

nezewe rehe we ezeruzar zo wanehe nehe, i'i ihewe.

Tupàn uzemumikahy wemiaihu wanehe

7 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury.

— Aityk heremiaihu ihe wà.

Apuir teko heremixamixak kwer wanuwi no.

Amono teko heremimutar katu waàmàtyry'ymar wapo pe ihe wà.

8 Teko heremixamixak kwer wiko heàmàtyry'ymar romo zàwàruhu iriàw ka'a pe har ài wà. Uhapukaz hekutyr wà. A'e rupi iro ihewe wà.

9 Teko heremixamixak kwer nuzawy kwaw wiràmiri wà.

Wiràhu tetea'u umàmàni izywyr hehe ipuruzuka wer pà wà.

Pezur nehe, miar wà.

Pezur mynykaw pe nehe.

10 Tuwihiaw amo ywyw rehe har tetea'u umumaw ma'ywa tyw heremitygwer wà.

Upyropyrog heko pe wà no.

Uzapò heywy ipuràg eteahy ma'e ywyxiguhu romo wà no.

11 Umuaiw ywyw wà.

Teko weityk a'e ywyw herenataromo wà. Uzapò ywyxiguhu romo.

Ni amo nuzekaiw kwaw hehe wà.

12 Ywytyr ywyxiguhu rehe har nànàm uzexak kar awa wà.

Uzuka wata ma'e wama'e rehe imunaru pà wà.

Amono kar zeàmàtyry'ymawhu ywyw rehe imumaw kar pà paw rupi ihe. Ni amo nupuner kwaw zeàmàtyry'ym 'ymaw rehe weko haw rehe wà.

13 Heremiaihu uzutym arozràñ wà. Xo xu zo omono'og wà.

Uma'erekohaw tetea'u wà. Nezewe rehe we nupyhyk kwaw ma'e wà.

Hekwahy haw nuzawy kwaw tata.

A'e rupi naheta kwaw arozràñ ipo'opyr wanupe, i'i Tupàn.

Izaew wanuwake wiko ma'e wà

14 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.

— Aze'eg putar Izaew wanuwake wiko ma'e ikatu 'ym ma'e wanehe ihe nehe kury. Umuaiw ywy heremaihu wanupe heremimono kwer wà. Araha putar a'e teko muite waiwy wi ka'a ipo'o pyrer ài ihe wà nehe. Amuhem kar putar Zuta ywy rehe har a'e teko wainur wi ihe wà nehe. **15** Muite waneraha re apuhareko putar ihe wà nehe. Arur wi putar ywy rehe har pitaitàigatu waiwy rehe ihe wà nehe. **16** Aze hemuwete katu heremaihu wazàwe wà nehe, ikatuahy putar ihewe wà nehe. — Amume'uhay heremaiapo ràm Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Tupàn Wikuwe Ma'e her rehe ihe, aze i'i nezewe wà nehe, ikatuahy putar ihewe wà nehe. Kwehe mehe a'e teko umu'e heremaihu Ma'aw her rehe wemiapo ràm imume'u haw rehe wà. Aze hemuwete katu wà nehe, uezapo putar heremaihu wainuiuromo har romo wà nehe. Waneko haw ikatu putar wanupe nehe. **17** Azo'ok putar te wanapo nehe. Amumaw wyzài teko ihe wà nehe, aze na'ipureruzar wer kwaw herehe wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg nezewe ihe.

Temyhar ikatu 'ym ma'e

13 ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe.

— Eme'eg kar neremyhar nehe. Na'e emunehew nehe. Eputuka zo imunehew 'ym mehe nehe, i'i ihewe. **2** Azapo ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg rupi katete ihe. Ame'eg kar neremyhar, amunehew no. **3** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi ihewe kury.

4 — Echo yrykawhu Ewparat her ma'e pe nehe. Ezumim neremyhar itakwar pupe nehe.

5 Azumim aha Ewparat yrykawhu huwake kury, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo kar haw iapo pà. **6** Amo 'ar pawire uze'eg wi ihewe. — Azumim kar neremyhar newe ihe. Ezewyr echo yrykawhu pe iphyhk wi pà nehe kury, i'i ihewe. **7** Azewyr a'e pe. Aekar imim awer. Aexak. Heremyhar inem kury. Na'ikatu kwaw kury.

8 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi ihewe kury.

9 — Nezewegatete amumaw putar Zuta ywy rehe har waneko wera'u haw ihe nehe, Zeruzarez heko wera'u haw nehe no. **10** 'Aw teko na'ipurenu wer kwaw heze'eg rehe wà. Tuweharupi nahereruzar kwaw wà. Oho tupàn a'ua'u wanaikweromo wamuwe pà wà. A'e rupi wiko putar ko temyar ài wà nehe. Na'ikatu pixik kwaw izàwe wà nehe. **11** A'e temyar neku'azàwegatu a'e. Nezewegatete aputar Izaew ywy rehe har heruwakea'i ihe wà, aputar Zuta ywy rehe har heruwakea'i ihe wà no. Aputar mo heremaihu romo ihe wà. Nezewe mehe mo umupuràg eteahy mo herer wà. Na'ipureruzar wer kwaw herehe wà.

Win hyru

12 Uze'eg wi Tupàn ihewe.

— Zeremi, i'i ihewe. — Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, aze'eg teko Izaew wanupe ihe kury. Emume'u ko heze'eg echo wanupe nehe.

— Tuwe y'a win hyru paw tynehem nehe.

— Aze pa. Ikatu y'a win hyru paw tynehegatete haw, i'i putar newe wà nehe.

13 Na'e emume'u ko ze'eg wanupe nehe.

— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umynehem putar teko ko ywy rehe har paw rupi win pupe wà nehe. Te uka'u paw rupi wà nehe: tuwihawete Tawi izuapyapyr wà, xaxeto wà, ize'eg imume'u har wà, teko Zeruzarez pe har paw wà. **14** Aze y'a u'ar amo y'a i'aromo nehe, uzeka putar nehe. Nezewegatete azuhazuhaw putar a'e teko paw rupi ihe wà nehe, tua'uhez ma'e wà nehe, kwàkwàmo wà nehe no, y'a uzeka ma'e ài ihe wà nehe. Amumaw putar 'aw teko wapuhareko 'ym pà ihe wà nehe. Napuhareko kwaw ihe wà nehe. Napuhareko kwaw wamumaw mehe ihe wà nehe.

Izaew wiko wera'u wà, a'e rupi Tupàn uzepyk wanehe

15 Teko Izaew izuapyapyr wà.

Tupàn wiko uze'eg ma'e romo a'e.

Peiko ikàg 'ym ma'e romo hemataromo nehe. Pezekaiw ize'eg rehe nehe.

- 16** Pemume'u penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar pe nehe, pytunahy haw imur 'ym mehe we nehe. Aze ipytunahy nehe, pezypyapi putar ywytyruhu rehe nehe. Peáro tatainy peiko. Nezewe rehe we uzapo putar tatainay ma'eágaw ipytun ma'e romo nehe. Uzapo putar ipytunahy haw romo nehe.
- 17** Aze napezekaiw kwaw hehe nehe, azai'o putar hezeàmim pà peneko wera'u haw rehe nehe. Azai'oahy putar nehe. Azuhen putar herehaykwer nehe. Ta'e zauxiapekwer weraha Tupàn hemiaihu wemipyhyk kwer romo wà xe.
- 18** Tupàn umume'u ko ma'e a'e no. — Eze'eg echo tuwihawete pe nehe, ihy pe nehe no. — Pewezyw tuwihawete henaw wi nehe. Ta'e peàkàg rehe har ipuràg eteahy ma'e tuwihawete romo peneko haw hexak kar haw u'ar peàkàg wi a'e xe. **19** Zauxiapekwer umàmàn tawhu kwarahy ihemaw awyze har kutyr har waiwyr wà. Ni amo nupuner kwaw a'e pe uhemaw rehe wà kury. Weraha Zuta ywy rehe har paw wemipyhyk romo wà no. Weraha ko ywy wi wà.
- 20** Peme'e nehe, Zeruzarez pe har wà. Peàmàtyry'ymar ur waiko kwarahy heixe haw awyze har kutyr har wi wà. Tupàn umur amo teko peme a'e wà. — Pezekaiw ko teko wanehe nehe, i'i newe. Ma'e pe a'e teko wanekon wà kury. Wiko peneimaw àràpuhàràn hawitu ma'e ài peme wà. Peiko wanehe uzekaiw ma'e romo wà. Ma'e pe wanekon wà kury. **21** — Uremyrypar, peze amo wanupe. Amo 'ar mehe a'e teko wiko putar penuwihaw romo wà nehe. Ma'e peze putar a'e 'ar mehe nehe. Hahy putar peme nehe. Peiko putar kuzà imemry zexak kar ma'e ài nehe. **22** Zeruzarez, erepuner nezeha nepuranu haw rehe nehe. — Mâràzàwe tuwe nezewe haw uezapo ihewe. Mâràzàwe tuwe wenuhem hekamir wà. Mâràzàwe tuwe upuraraw kar ma'erahy ihewe wà, peze putar

pezeupe nehe. A'e 'ar mehe pekwaw putar ko ma'e nehe. Agwer ma'e uezapo peme a'e, ta'e penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e heta tetea'u wà xe.

23 Aipo awa pàrànà upuner upir pe amo ae hexakaw imono haw rehe. Aipo zàwàruru upuner upinipinimaw imuhem kar haw rehe. Aze mo upuner wà, pe ikatu 'ym ma'e iapo haw ikwaw par, pepuner mo ikatu ma'e iapo haw rehe pezem'u e haw rehe no. **24** Ywyty ywyxigulu wi ur ma'e umuhàmuhàz ka'a uxinig ma'e kwer a'e. Nezewegatete Tupàn pemuhàmuhàz putar a'e nehe no.

25 — Nezewe amekuzar putar penemiapo kwer peme ihe nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. — A'e ma'e pepyhyk putar nehe, ta'e peneharaz ihewi pe xe. Pezeruzar tupàn a'ua'u wanehe pe. **26** Tupàn ae wenuhem putar pekamir pewi a'e nehe, pemumaranugar kar pà a'e nehe. **27** Tupàn penexak ma'e iapo mehe a'e. A'e ma'e iro izupe. Amo awa oho uezake har hemireko puhe a'e. Peiko agwer awa ài. Kawaru awa wekar kawaru kuzà a'e. Nezewegatete pekar tupàn a'ua'u amo ywy rehe har wanemimuwete pe wà, ywytyruhu rehe pe wà, kaiwer rehe pe wà no. Tupàn umume'u Zeruzarez pe har wanehe uzepyk àwàm a'e. Mâràn mehe pezemukatu kar putar henataromo nehe.

Àmàn ikyr 'ym àwàmuhu

14

1 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg àmàn ikyr 'ym àwàmuhu rehe ihewe.

- 2** — Teko Zuta ywy rehe har nuzawy kwaw umàno ma'e kwer rehe uzai'o ma'e wà. Uzai'o waiko wà. Waneko haw tawhu umàno waiko wà. Uzemumikahy ukene'o pà wà. Zeruzarez uhapukaz uzepyro àwàm henoz pà wà.
- 3** Hemetarer katu ma'e omono kar uma'erekö ma'e 'y hekar kar pà wanupe wà. Oho yzygwar pe wà. Nezewe rehe we nuexak kwaw 'y wà.

- Weruzewyr y'a ipor 'ym pà wà.
Pezupyk peàkàg nehe.
Pezemumikahy awyzewyze
    haw 'ym rehe nehe.
- 4** Uma'erekò ma'e upyk wàkàg a'e wà no.
Hehaite wà, ta'e nukyr kwaw àmàn xe.
Uxing ywy.
- 5** Kaiwer pe arapuha weityk umemyr wà.
Naheta kwaw ka'api'i wanupe.
- 6** Zumen hehaite ma'e upyta
    ywytir apyr wà.
Nur kwaw ywytu wanupe,
    a'e rupi ipytuhem awarahu ài wà.
Nuexak katu kwaw ma'e
    ta'e naheta kwaw temi'u wanupe xe.
- 7** Hemiaihu uze'eg wà kury.
— O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
    Ureremiapo kwer ikatu 'ym ma'e
        umume'u urekatu 'ymaw.
Urenoz urepytywà àwàm newe.
Ta'e eremume'u urepytywà àwàm
    urewe kwehe mehe ne xe.
Urutyryk tetea'u newi ure.
Uruzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u
    nerenataromo no.
- 8** Xo nerehe zo Izaew uzeruzar wà.
Ereiko urepyro har romo
urerekò haw zawaiw katu mehe.
Màràzàwe tuwe ereiko
    amo ae ywy rehe har ài urewyw rehe.
Màràzàwe tuwe ereiko wata ma'e
    ài pitài haw uker ma'e ài.
- 9** Màràzàwe tuwe ereiko
awa imukuhemahy kar pyrer ài.
Màràzàwe tuwe ereiko zauxiapekwer
    ikàg 'ym ma'e ài, amogwer
        wapytwà har 'ym ài.
Ereiko ureinuinuromo ne,
    o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Uruiko neremaihu romo ure no.
Urereityk zo pe nehe,
    i'i hemialihu ihewe wà.
- 10** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
    nezewa a'e teko wanehe.
— Wata e kwe rupi wà. Ikatu wata e haw
wanupe. Nukwaw kwaw uzeruze'egaw rehe

wà. A'e rupi na'ikatu kwaw ihewe wà.
Hema'enukwaw putar wanemipa kwer
ikatu 'ym ma'e rehe ihe nehe. Azepyk putar
wanehe hekuzaromo ihe nehe, i'i Tupàn.

11 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg ihewe kury.

— Eptyywà 'aw teko ne wà nehe, ere zo
ihewe nehe, i'i ihewe. **12** Aze uzekwaku wà
nehe, umai'u 'ym pà wà nehe, aze uze'eg
tetea'u ihewe wà nehe, nezewe rehe we nainu
kwaw ihe wà nehe. Aze uzuka ma'ea'yr
herenataromo wà nehe, aze werur arozràn
ihewe wà nehe, nezewe rehe we namuawyze
kwaw ihe wà nehe. Nan. Azuka kar
zauxiapekwer wanupe zeàmàtyry'ymawhu
pe ihe wà nehe. Azuka putar ma'uhez hawhu
pupe ihe wà nehe, ma'eahy haw tetea'u pupe
ihe wà nehe no, i'i ihewe.

13 Na'e aze'eg izupe ihe kury.

— O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hezar.
Amo neze'eg imume'u har uze'eg waiko
nezewe teko wanupe wà. — Naheta kwaw
zeàmàtyry'ymawhu nehe, i'i wanupe wà.
— Naheta kwaw ma'uhez hawhu nehe, i'i
wanupe wà. — Xo zeàmàtyry'ym 'ymaw zo
heta putar peywy rehe nehe, i'i waiko teko
wanupe wà, a'e Tupàn pe.

14 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uwazar
a'e ze'eg ihewe a'e kury.

— A'e heze'eg imume'u har umume'u
temu'emaw waiko herer rehe wà. Namono kar
kwaw ihe wà. Nazapo kar kwaw ma'e
wanupe. Namume'u kwaw ma'e wanupe.
— Tupàn wexak kar ma'e urewe urepuahu
mehe a'e, i'i mua'u wà. Umume'u uezapo ma'e
ràm teko wanupe. Nukwaw pixik kwaw
uezapo ma'e ràm wà. Ima'enukwaw e uezapo
ma'e ràm rehe wà. Na'e umume'u mua'u a'e
ma'e teko wanupe wà, ta'e hemu'em wer
wanupe wà xe. **15** Ihe Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e amume'u putar a'e heze'eg
imume'u mua'u har wanupe heremipa ràm
ihe nehe kury. Namono kwaw teko wanupe
ihe wà. Nezewe rehe we umume'u ma'e herer
rehe wà. — Naheta kwaw zeàmàtyry'ymawhu
nehe, i'i mua'u wà. — Naheta kwaw ma'uhez
hawhu nehe, i'i mua'u wà. Azuka kar putar a'e

ma'e imume'u har zeàmàtyry'ymawhu pe ihe wà nehe, ma'uhez hawhu pupe ihe wà nehe no. **16** Umume'u a'e ma'e amo teko wanupe wà. Azuka kar putar a'e teko zeàmàtyry'ymawhu pe ihe wà nehe, ma'uhez hawhu pupe ihe wà nehe no. Zauxiapekwer weityk putar wanetekwer pe rupi Zeruzarez tawhu pupe wà nehe. Naheta kwaw wanetekwer watymar wà nehe. Uzeapo putar wanupe paw rupi nehe: wanemireko wanupe, wana'y'r wanupe, wanazyr wanupe. Umekuzar putar ukatu 'ymaw wà nehe.

17 — Emume'u nezemumikahy haw teko wanupe nehe, i'i Tupàn ihewe. Aze'eg nezewe wanupe.

— Tuwe hereha uzakook herehaykwer tuweharupi nehe, 'aromo nehe, pyhaw nehe no. Tuwe nupytu'u kwaw uzai'o re nehe.

Ta'e heremiaihu ikàg 'ym ma'e upuraraw ma'erahy tetea'u wà xe. Nuzwarz kwaw teko ikutuk pyrer ikixi pyrer wà.

18 Kaiwer pe heho mehe aexak awa zeàmàtyry'ymawhu pe izuka pyrer wanetekwer ihe wà. Tawhu pupe hereixe mehe aexak teko ma'uhez haw wi umàno etea'i ma'e ihe wà. Tupàn ze'eg imume'u har a'e wà, xaxeto a'e wà no, uzapo wi wi uma'ereko haw wà. Nezewe rehe we nukwaw kwaw wemiapo wà.

Teko umume'u wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e Tupàn pe wà

19 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, aipo ereityk tuwe Zuta ywy rehe har wà. Aipo teko Xiàw rehe har iro tuwe newe wà. Máràzawé tuwe urekutuk pe ne. Nurupuner kwaw urekatu haw rehe kury. Uruáro zeàmàtyry'ym 'ymaw.

Nezewe rehe we nuzeapo kwaw ikatu ma'e.

— Uremukatu putar a'e nehe, uru'e urezeupe.

Ur purumukyzeahy haw.

20 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, urumume'u ureremiapo kwer ikatu 'ym ma'e newe ure kury, ureipy wanemiapo kwer ure no. Azeharomoete uruzapo ikatu 'ygwer neruwa rupi ure.

21 Nema'enukwaw neremimume'u kwer rehe nehe.

Urereityk zo pe nehe.

Eityk kar zo Zeruzarez tawhu zauxiapekwer wanupe nehe. Ta'e nerewaw ipuràg eteahy ma'e a'e pe hin a'e xe.

Nema'enukwaw neze'eg awer neremiaihu wanehe we neremiapo katu kwer rehe nehe.

Epytu'u zo ma'e iapo re a'e ze'eg rupi nehe.

22 Ni amo tupàn a'ua'u amo ywy rehe har wazar nupuner kwaw àmàn imuugyr kar haw rehe wà.

Ni ywak nupuner kwaw àmàn imu'ar kar haw rehe.

Uruzeruzar nerehe, o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar.

Ta'e ereiko ma'e paw iapo har romo ne xe, i'i teko Tupàn pe wà.

Zuta ywy rehe har wanehe izepyk àwàm

15 ¹Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe kury.

— Aze mo Moizez wiko xe Xamuew rehe we ihewe uze'eg pà wà, napuhareko iwer mo 'aw teko ihe wà. Emono kar 'aw teko xe wi wà nehe. Tuwe ukàzym herenatar wi wà nehe. **2** — Ma'e pe oroho putar nehe, aze i'i newe nerehe upuranu pà wà nehe,

— Tupàn uze'eg nezewe a'e, ere wanupe nehe.

— Amume'u amo wamàno àwàm ihe.

Ma'eahy haw uzuka putar wà nehe,
a'e wanupe.
Uzeapo putar nezewe nehe.
Amo umànò putar zeàmàtyry'ymawhu
pe wà nehe, a'e wanupe.
Uzeapo putar nezewe nehe.
Ma'uhez hawhu uzuka putar amo
wà nehe, a'e wanupe.
Uzeapo putar nezewe nehe.
Zauxiapekwer weraha putar amo
wemipyhyk romo wà nehe,
a'e wanupe.
Uzeapo putar nezewe nehe,
ere wanupe nehe, i'i Tupàn ihewe.

3 — Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u a'e iaiw ma'e uezapo àwàm ihe. Uzeapo putar nehe. Umànò putar zeàmàtyry'ymawhu pe wà nehe. Zawar umutyk putar wanetekwer wà nehe. Wiràmiri u'u putar wà nehe no. Miar u'u putar ikurer wà nehe no. **4** Amume'e kar putar tekó ywy nànànar a'e wanetekwer wanehe ihe wà nehe. Ta'e Manaxe Ezeki ta'yr uzapo iaiw ma'e Zeruzarez pe Zuta ywy rehe har wanuwihawete romo wiko mehe a'e xe.

5 Uze'eg wi Tupàn.
— Mo pepuhareko putar wà nehe,
Zeruzarez pe har wà.
Mo uzekaiw putar penehe wà nehe.
Mo upytu'u a'u putar upuranu
re wà nehe.
— Pekatu aipo, aipo i'i putar
amo peme wà nehe.

6 Hereityk pe.
Pewak pekupe hexak kar pà ihewe.
Na'e aupir hepo
pekamikamik pà.
Ta'e hekene'o penemiapo kwer ikatu
'ym ma'e imunàn ire ihe xe.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e aiko ko ma'e imume'u
har romo ihe.

7 Teko omomor arozràn ywytu ikutyr
wà, henuhenuhem pà iapirer wi wà.

Pe tawhu ko ywy nànànar pe wà,
apomomor peàmàtyry'ymar
wakutyr nezewegate ihe no.
Apumumaw ihe, heremaihu wà.
Azuka pena'yr wà.
Ta'e napezar kwaw penape
ikatu 'ym ma'e pe xe.
8 Amueta tetea'u kar kuzà imen umànò
ma'e kwer peinuinuromo har ihe wà.
Waneta haw nuzawy kwaw ywyxig
ryhyu iwyr heta haw.
Azuka pena'yr wakàg mehe
wapuràg mehe ihe wà.
Apuraraw kar ma'erahy wahy
wanupe no.
Na'arewahy amu'ar kar zemumikahy
haw wanehe, ma'e wi kyzeahy haw
wanehe no.
9 Amo kuzà heta 7 umemyr umànò
ma'e wà. Iàkàzym wahy.
Ipytuhemaw zawaiw katu izupe.
'Ar uezapo pytun romo izupe.
Uzemumikahy.
Wiko ma'e hàro 'ym pà kury.
Apuzuka kar putar peàmàtyry'ymar
wanupe ihe nehe, aze heta we
wikuwe ma'e wà nehe.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
aze'eg kwez ihe kury, i'i Tupàn.

10 Aze'eg ihe kury.
— Zawaiw katu hereko haw ihewe kury.
Màràzàwe tuwe hehy hemuzexak kar a'e.
Azàmàtyry'ym ko ywy rehe har paw rupi
ihe wà. Namono kwaw temetarer amo pe
imuzewyr àwàm iputar pà ihe. — Emur
temetarer ihewe nehe, na'e kwaw amo
wanupe. Nezewe rehe we tekó paw umur
uze'egaiw herehe wà. **11** O Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e. Ama'ereko katu
newe. Aenoz ikatu ma'e neàmàtyry'ymar
wanupe neremimono ràm ihe, waneko haw
zawaiw katu mehe ma'erahy ipuraraw mehe
ihe. Aze naiko kwaw agwer ma'e iapo har,
tuwe waze'egaiw u'ar herehe nehe. **12** Ni
amo nupuner kwaw itaper ika haw rehe wà.
Nupuner kwaw ita per kwarahy heixe haw

awyze har kutyr har ika haw rehe azeharomoete a'e wà, ta'e imukatu har omono itazu morog inuinuromo wà xe. Tâtâahy tuwe a'e, a'e Tupân pe.

13 Uze'eg Tupân ihewe.

— Zeremi, azapo kar putar ma'e peàmàtyry'ymar wanupe nehe. Weraha putar heremiaihu wama'e ikatu ma'e paw rupi wà nehe. Weraha putar wanemarterar paw rupi wà nehe no. Nezewe azepyk putar wanehe wanemapiro kwer ikatu 'ym ma'e ko ywy rehe iapo pyrer paw hekuzaromo ihe nehe. **14** Amuigo kar putar waàmàtyry'ymar wanupe uma'erek e ma'e romo ihe wà nehe, amo ywy rehe ihe wà nehe. Nukwaw kwaw a'e ywy wà nehe. Azapo putar agwer ma'e wanupe ihe nehe, ta'e hekwahy haw nuzawy kwaw tata uwew 'ym ma'e ràm a'e xe, i'l Tupân ihewe.

15 Na'e awazar ize'eg izupe kury.

— O Tupân Tuweharupi Wiko Ma'e. Ne erekwaw ma'e paw rupi ne. Nema'enukwaw herehe nehe. Hepytywà pe nehe. Ezepyk herehe ipuruzuka wer ma'e wanehe nehe, herekuzaromo nehe. Aze nerezepyk kwaw wanehe na'arewahy nehe, hezuka putar wà nehe. Nema'enukwaw ko ma'e rehe nehe. Uze'eg zemueteahy herehe wà, ta'e amume'u neze'eg wanupe ihe xe. **16** Erez'eeg ihewe. Neze'eg mehe azekaiw neze'eg paw rehe nànàn ihe. O Tupân Tuweharupi Wiko Ma'e Upuner Wera'u Ma'e, aiko neremiruze'eg romo ihe. A'e rupi neze'eg umynehem hepy'a turywete haw pupe a'e. **17** Naiko e kwaw hepuka pà. Naiko e kwaw teko wainuinuromo. Eremur ma'erek haw ipuhuz katu ma'e ihewe. A'e rupi naheta kwaw hemryrpar ihewe wà. Azemumikahy hekwahy pà. **18** Mâràzàwe tuwe apuraraw wiwi ma'erahy teko ihe. Mâràzàwe tuwe hekutuk awer hahy ihewe upytu'u 'ym pà. Mâràzàwe tuwe nuke'e kwaw. Aipo napuner kwaw nerehe hezeruzar haw rehe. Aipo ereiko yrykaw kwarahy mehe typaw ma'e ài, a'e izupe.

19 Tupân Tuweharupi Wiko Ma'e uwazar heze'eg ihewe. — Aze erezewyr nehe,

uruumuawyze putar ihe nehe. Ereiko wi putar heremiruze'eg romo nehe. Aze eremume'u ikatu ma'e nehe, aze nermume'u kwaw ze'eg ikatu 'ym ma'e nehe, ereiko wi putar heze'eg imume'u har romo nehe. Teko uzewyr putar newe wà nehe. Nezewe rehe we ezewyr zo wanupe nehe. **20** Urumuigo kar putar pàrirogawtàtà itazu morog iapo pyrer zàwenugar nehe, 'aw teko wanupe nehe. Neàmàtyry'ym putar wà nehe. Nezewe rehe we nanereityk kwaw wà nehe. Ta'e aiko putar nerehe we nerehe hezekaiw pà ihe nehe xe, nepyro pà ihe nehe xe. **21** Urupyro putar teko iaiw ma'e wapo wi ihe nehe, teko puruzuka ma'e wapuner haw wi ihe nehe.

Zeremi wekwe haw pupe umumuranu amo wà

16 ¹Uze'eg wi Tupân Tuweharupi Wiko Ma'e ihewe.

2 — Ereko zo kuzà neremireko romo xe nehe. Emužág zo nera'yxr xe ne wà nehe no. **3** Uzeapo putar ikatu 'ym ma'e teko wana'yxr xe uzexak kar ma'e ràm wanupe nehe, wanazyr xe uzexak kar ma'e ràm wanupe nehe no, wahy wamuzexak kar har wanupe nehe no, wanu wamužágwanupe nehe no. Amume'u putar a'e ma'e newe nehe. **4** Umàno putar ma'eahy haw iaiw ma'e wi wà nehe. Ni amo nuza'i o kwaw wamàno awer rehe wà nehe. Ni amo nuzutym kwaw wanetekwer wà nehe. Uhàuház putar tepuxi kwer ài ywy rehe wà nehe. Zauxiapekwer uzuka putar a'e teko zeàmàtyry'ymawhu pe wà nehe. Aze ru'u, umàno ma'uhez taw wi wà nehe. Wiràmiri wà nehe, miar hehaite ma'e wà nehe no, u'u putar wanetekwer wà nehe.

5 Eixe zo tâpuz me teko uzai'o ma'e wapyr nehe. Ezemumikahy zo nehe. Ezai'o zo amo wanehe nehe. Ta'e ihe namono kwaw heze'egatu 'aw teko wanehe ihe nehe xe. Nuiko kwaw zeàmàtyry'ym 'ymaw rehe wà nehe. Napuruamutar kwaw nehe. Napupuhareko kwaw nehe no. Ihe Tupân Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe. **6** Hemetarer katu ma'e wà nehe, hemetarer 'ym ma'e wà nehe no,

umàno putar ko ywy rehe wà nehe. Nezewe rehe we ni amo nuzutym kwaw wanetekwer wà nehe. Ni amo nuzai'o kwaw wamàno awer rehe wà nehe. Ni amo nuzekixi kwaw uzemumikahy haw hexak kar pà wà nehe. Ni amo nupin kwaw u'aw uzemumikahy haw hexak kar pà wà nehe no. **7** Ni amo numai'u kwaw amo wanehe we imurywete kar pà iànàm imàno awer rehe wà nehe. Nu'u kwaw win hehe we wà nehe no. Ni amo numurywete kar kwaw amo wà nehe, ni tu umàno ma'e kwer imurywete kar pà wà nehe, ni ihy umàno ma'e kwer imurywete kar pà wà nehe.

8 Eixe zo tåpuz me mynykaw pupe nehe. Eapyk zo a'e pe nehe, emai'u zo wapyr nehe. E'u zo win wapyr nehe. **9** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Upuner Ma'e Izaew wazar amume'u ma'e teko newe. Einu katu nehe. Teko uhapukaz urywete pà zerekohaw pe wà. Urywete mehe heiheihem wà. Amumaw putar wanepukaz haw nehe, wanurywete haw heiheihem mehe har nehe no. Pexak putar a'e ma'e paw izeapo mehe xe nehe.

10 A'e ma'e teko wanupe imume'u mehe nehe, upuranu putar nerehe wà nehe. — Mâràzàwe tuwe Tupàn uzepyk putar urerehe nezewe a'e nehe, i'i putar newe wà nehe. — Ma'enugar iaiw ma'e uruzapo ure. Ma'enugar ikatu 'ym ma'e uruzapo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar ikutyr ure, i'i putar newe wà nehe. **11** Na'e eremume'u putar ko heze'eg wanupe nehe. — Peipy herecityk a'e wà. Oho amo tupàn a'ua'u wanaikweromo wà. Uzapo ma'e wanupe wà. Umuwete katu wà no. Upuir ihewi wà. Nuweruzar kwaw hepurumu'e haw wà. **12** Peipi wera'u peipy wanuwi. Paw rupi peiko heàmàtyry'ymar romo heze'eg heruzar ymar romo. **13** A'e rupi apumuhem kar hyahy putar ko ywy wi ihe nehe. Apuityk putar amo ywy rehe nehe. Napekwaw kwaw a'e ywy. Peipy nukwaw kwaw a'e ywy a'e wà no. A'e ywy rehe pemuwete putar amo tupàn pe wà nehe, 'aromo pe wà nehe, pyhaw pe wà nehe no. Ta'e nahekatu kwaw peme ihe nehe xe, ere wanupe nehe, i'i Tupàn ihewe.

Uzewyr putar uiwy pe wà nehe

14 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury.

— Aiko Tupàn Wikuwe Ma'e teko Izaew wazuapyapr Ezit ywy wi wapyro arer romo ihe. Uhem a'e 'ar iko a'e. A'e 'ar mehe ni amo numume'u kwaw wemiapo ràm herer rehe wà nehe, Izaew wapyro arer her rehe wà nehe. **15** Aiko Tupàn Wikuwe Ma'e teko Izaew wazuapyapr ywy kwarahy heixe haw awyze har kutyr har wi wanerur arer romo ihe, amo ywy wi heremimuhàz kwer ihe wà. Teko umume'u putar wemiapo ràm herer rehe wà nehe, Izaew kwarahy heixe haw awyze har kutyr har wi wapyro arer wi wà nehe. Arur wi putar waiwy rehe ihe wà nehe, ywy waipy wanupe heremimono kwer pe ihe wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e azel'eg kwez kury.

Tupàn a'ua'u wamuwete haw rehe izepyk àwàm

16 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury.

— Amur kar putar pira pyhykar zàwenugara tete'a'u ihe wà nehe. Upyhyk putar 'aw teko pira ài wà nehe. A'e re amur kar putar uzem'ikar ma'e zàwenugara tete'a'u ihe wà nehe no. Wekar putar 'aw teko miar ài ywytyruhu nànàn ywytyr nànàn wà nehe, te itakwar pupe wà nehe, wazuka pà wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe. **17** Aexak wanemapiro paw rupi ihe. Ni amo ma'e nuzemim kwaw ihewi wà. Wanemapiro kwer ikatu 'ym ma'e nuzemim kwaw ihewi. **18** Amekuzar kar putar wakatu 'ymwanupe mokoz haw ihe nehe, wanemapiro kwer ikatu 'ym ma'e imekuzar kar pà wanupe nehe no. Umuaiw heywy Tupàn a'ua'u wapupe wà. A'e tupàn a'ua'u wiko umàno ma'e kwer wazàwe wà. Umynehem heywy watupàn mua'u wapupe wà, i'i ihewe.

Ywy nànànar uzeruzar Tupàn rehe wà nehe

19 Na'e aze'eg Tupàn pe kury.

— O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, hepyro pe ne. Eremur nekàgaw ihewe no.

Hepytwà pe ma'erahy ipuraraw mehe. Ywy muite wera'u har nànànar ur putar newe uze'eg pà wà nehe. — Xo tupàn a'u'a zo ureipy wereko wà. Xo tupàn ikatu 'ym ma'e zo wereko wà. **20** Aipo teko upuner utupàn iapo haw rehe wà, uzar iapo haw rehe wà. Nan. Nuiko kwaw tupàn azeharomoete har romo wà.

21 Uze'eg Tupàn ihewe kury.

— A'e rupi akwaw kar putar hekàgaw wanupe ihe nehe, hepuner haw wanupe ihe nehe no. Ukwaw putar tuweharupi wà nehe. Nuputy'u kwaw ikwaw ire wà nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e herer romo ihe. Ukwaw putar herer wà nehe, i'i Tupàn.

Zuta ywy rehe har ikatu 'ygwer wanehe izepyk àwàm

17 **1**Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury.

— Teko Zuta ywy rehe har wà, pemuapyk penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e kair haw itaper iapo pyrer hakwa katu ma'e pupe. Pemuapyk ita hakwa katu ma'e tâtâahy ma'e niàmà her ma'e pupe pep'y'a pe. Pemuapyk pema'ea'y'r hapy haw hakwa iapyr wà no. **2**Pena'y'r ima'enukwaw ma'e'a'y'r hapy haw rehe wà. Ima'enukwaw ywyra imupu'äm pyrer tupàn a'u'a romo iapo pyrer wanehe wà no. Pemupu'äm tupàn kuzà Azera her ma'e henataromo pe wà, ywyra ikyr katu ma'e wanuwake pe wà, ywytyr apyr wà, **3**ywytyruhu peywy imyter pe har rehe pe wà. Ama'erekò putar peàmàtyry'ymar wapy'a pupe ihe nehe. Na'e weraha putar penemetarer paw pewi wà nehe. Weraha putar pema'e hekuzar katu ma'e paw pewi wà nehe no. Ta'e pezapò ikatu 'ym ma'e ko ywy nànàn pe xe. **4**Pehem putar peho ywy peme heremimur kwer wi nehe. Apumuigo kar putar amo wanupe uma'erekò e ma'e romo ihe nehe no, ywy penemigwaw 'ym rehe ihe nehe no. Ta'e hekwahy haw nuzawy kwaw tata a'e xe. Nuwew pixik kwaw nehe, i'i Tupàn.

Ma'e kwaw katu haw rehe ima'enukwaw paw

5 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury.

— Aze amo utyryk ihewi nehe, aze uzeruzar amo wanehe nehe, aze uzeruzar teko ikàg 'ym ma'e wakàgaw rehe nehe, amono putar hez'egaiw hehe nehe.

6 Nuzawy kwaw ka'a ywyxiguhu pe har. Nuzawy kwaw ma'e ywyxinig rehe hezuz ma'e, ywy xa heta haw pe amo ma'e hezuz 'ymaw pe hezuz ma'e. Nuzeapo kwaw ikatu ma'e izupe.

7 Aze amo uzeruzar herehe nehe, aze heta Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe izeruzar haw izupe nehe, amono putar heze'egatu hehe nehe.

8 Nuzawy kwaw ywyra 'y huwake izutym pyrer. Umuhàmuhàz wapo te yrykaw pe. Haku haw ihm mehe nuxinig kwaw. Huwer huweramukyr katu tuweharupi. Àmàn ikyr 'ym mehe nuzekaiw kwaw hehe. I'a wiwi a'e.

9 Mo upuner teko wapy'a ikwaw paw rehe wà.

Naheta kwaw purupe hemu'em ma'e wazàwenugar wà.

Nuzawy kwaw ima'eahy tetea'u ma'e. Naheta kwaw imukatu àwàm.

10 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, ame'e teko wama'enukwaw paw rehe.

Agaw teko wapy'a. Areko teko wanereko hexak ire ihe wà, wanemiapo hexak ire wà.

11 Aze awa omono'og temetarer amo wanehe umunar pà, nuzawy kwaw wiràmiri amo wiràmiri hupi'a ikwaku har a'e.

Wikuwe mehe hemetarer uhem izuwi. Iahykaw rehe, — Iranaiw ma'e, i'i teko izupe wà.

12 Tupàn Hàpuzuhu zanemyter pe har a'e,
Nuzáwy kwaw tuwihawete henaw
ipuràg eteahy ma'e a'e.

Izypy mehe arer we ywytyr iaiha
ma'e rehe hin a'e no.

13 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
ereiko teko Izaew izuapyapyr
wanemiaro romo ne.

Nereitykar paw wiko putar ikàg
'ym ma'e romo wà nehe.

Ukàzym putar her ywyxig rehe
imuapyk pyr ài wà nehe.

Ta'e nereityk a'e wà xe,

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
'tytyuzàmaw 'y ikatu ma'e imur
har zàwenugar.

Zeremi wenoz upytywà àwàm Tupàn pe a'e

14 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
hemukatu pe nehe. Nezewe mehe hekatu
putar nehe. Hepyro pe nehe no. Nezewe
mehe amuzàg putar zegar haw nekatu haw
imume'u har ihe nehe no.

15 Amogwer uze'eg nezewe ihewe wà.

— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u
ikatu 'ym ma'e urewe wemapiro ràm a'e.
Màràzàwe tuwe nuzapo kwaw. Tuwe uzapo
na'arewahy nehe kury, i'i wà.

16 Hezar. — Emu'ar kar neze'egaiw
wanehe nehe, na'e pixik kwaw newe ihe.
— Tuwe zawaiw katu waneko àwàm nehe,
na'e kwaw newe. O Tupàn, erekwaw ko ma'e
ne. Erekwaw heremimume'u kwer. **17** Eiko
zo hemukyzeahy kar har romo nehe. Ereiko
putar hemimaw romo iaiw paw 'ar tur mehe
nehe. **18** Tuwe ma'erahy ihewe ipuraraw har
wiko ikàg 'ym ma'e romo wà nehe. Tuwe ihe
naiko kwaw ikàg 'ym ma'e romo wazàwe
nehe. Tuwe tynehem ma'e wi kyzeahy haw
pupe wà nehe. Tuwe nuzeapo kwaw nezewe
haw ihewe nehe. Emu'ar kar iaiw paw
wanehe nehe. Emumaw tuwe ne wà nehe.

Mytu'u haw 'ar a'e

19 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
ihewe.

— Zeremi, i'i. — Epyta echo ukenawhu
Teko her ma'e huwake nehe. Zuta ywy rehe
har wanuwiawete wixe Zeruzarez pupe a'e
okenawhu rupi wà. Uhem a'e wi hupi wà no.
A'e re echo amogwer Zeruzarez pàrirogawtàtà
hukenawhu pe nehe no. **20** — Peinu Tupàn
ze'eg nehe, ere ukenawhu rupi wixe ma'e paw
wanupe nehe: tuwihawete wanupe, teko Zuta
ywy rehe har paw wanupe, Zeruzarez pe har
paw wanupe. **21** Eze'eg nezewe wanupe nehe,
— Aze peikuwe wiwi nehe, peraha zo ipuhuz
ma'e mytu'u haw 'ar mehe nehe. A'e 'ar mehe
perur zo ma'e Zeruzarez hukenawhu rupi
nehe. **22** Peraha zo ma'e penàpuz wi nehe.
Pema'erek zo mytu'u haw 'ar Tupàn pe nehe,
ize'eg awer peipy wanupe imume'u pyrer rupi
katete nehe. **23** Peipy nuenu kwaw heze'eg
wà. Nuzekaiw kwaw hehe wà. Wiko
hereruzar 'ymar romo wà. Na'ipureruzar wer
kwaw heze'eg rehe wà. Na'izemu'e wer kwaw
wà, ere wanupe nehe, i'i ihewe.

24 — Peruzar Tupàn pep'yà nànàm nehe.
Mytu'u haw 'ar mehe perur zo ipuhuz ma'e
'aw tawhu hukenawhu rupi nehe. Pemonokatu
mytu'u haw 'ar Tupàn pe nehe. Pema'erek zo
a'e 'ar mehe nehe. **25** Aze peruzar ko Tupàn
ze'eg nehe, penuwihawete a'e wà nehe,
wana'yr a'e wà nehe no, wixe putar Zeruzarez
hukenawhu rupi a'e wà nehe. Upuner putar
tuwihawete Tawi ài wà nehe. Wata putar
ywyramawa pupe wà nehe. Wata putar
kawaru kupe pe wà nehe no, Zuta ywy rehe
har wanupi wà nehe, Zeruzarez pe har wanupi
wà nehe no. Tuweharupi heta putar teko
Zeruzarez tawhu pupe wà nehe no. **26** Ur
putar tawhu Zuta ywy rehe har wanuwi wà
nehe, taw Zeruzarez izywyr har wanuwi wà
nehe no, Mezàmi ywy wi wà nehe no, ywytyr
heta 'ymaw wà nehe no, ywytyr kwarahy
ihemaw awyze har kutyr har wanuwi wà nehe
no. Werur putar ma'e happy pyràm heràpuzuhu
pe wà nehe. Werur putar ma'ea'yr izuka
pyràm wà nehe no. Werur putar arozràm wà
nehe, yhyk zàwenugar wà nehe no, hekatu
haw hekuzar ràm wà nehe no. **27** Aze
nahereruzar kwaw wà nehe, aze nomonokatu

kwaw mytu'u haw 'ar ihewe wà nehe, aze werur ipuhuz ma'e tawhu hukenawhu rupi wà nehe, amunyk putar tata a'e ukenawhu rehe ihe nehe. A'e tata wapy putar tàpuzuhu Zeruzarez pe har paw nehe. Ni amo nupuner kwaw imuwe kar haw rehe wà nehe, i'i Tupàn ihewe.

Y'a ywyzuwa iapo pyrer

18 ¹Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihewe kury.

²Ewezyw tàpuz y'a ywyzuwa iapo pyrer iapo haw pe nehe. A'e pe nehem mehe amono putar heze'eg newe nehe, i'i ihewe. ³Na'e aha kury. Aexak ywyzuwa ima'ema'e har ima'erek mehe. Uma'ema'e ywyzuwa iko ywyramawa ywyra iapo pyrer rehe. ⁴Aze y'a na'ikatu kwaw izupe, upyhyk wi ywyzuwa amo y'a iapo pà wemimutar rupi.

⁵Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe kury.

⁶— Y'a iapo har uma'ema'e ywyzuwa y'a ikatu 'ym ma'e rehe arer y'a ikatu ma'e iapo pà a'e. Aipo napuner kwaw nezewe haw iapo haw ihe no. Y'a iapo har upyhyk ywyzuwa opo pe. Nezewegatete apupyhyk hepó pe no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe. ⁷Wyzai 'ar mehe apuner wyzaì ywy rehe har amo ywy rehe wamono kar haw rehe, waneitykaw rehe, wamumaw paw rehe. ⁸Aze a'e teko utryyk ukatu 'ymaw wi wà nehe, a'e mehe amume'u putar amo ae ma'e heremiapo ràm ihe nehe. Nazapo kwaw heremimume'u kwer izypy mehe arer nehe. ⁹— Azapo putar amo teko amo ywy rehe har ihe wà nehe, apuner he'e haw rehe nehe. — Amuigo kar putar amo awa amo teko wanuwihawete romo ihe nehe, apuner he'e haw rehe nehe. ¹⁰Aze a'e teko uzapo ikatu 'ym ma'e hereruzar 'ym pà wà nehe, a'e mehe amume'u putar amo ae heremiapo ràm ihe nehe no. ¹¹A'e rupi, Zeremi, emume'u ko ma'e Zuta ywy rehe har wanupe nehe, Zeruzarez pe har wanupe nehe no. — Tupàn uzapo putar ikatu 'ym ma'e peme a'e nehe. Uzemùág'y'm penhe uzepyk pà a'e nehe no. Pepytu'u ikatu 'ym ma'e iapo re

nehe. Peiko ikatu ma'e romo nehe, ere wanupe nehe, i'i Tupàn ihewe. ¹²Uwazar putar neze'eg newe wà nehe. — Na'ikatu kwaw ize'eg urewe. Uruzapo putar tuwe ureremiapo ràm nehe. Uruzapo wiwi putar Tupàn ure nehe. Uruzapo wiwi putar ikatu 'ym ma'e nehe, ta'e urepy'a na'ikatu kwaw a'e wà xe, i'i newe wà nehe.

Teko utryyk Tupàn wi wà

13 A'e rupi ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg putar ihe nehe kury.

— Epuranu teko ywy nànànar wanehe nehe.

— Aipo pexak agwer ma'e amo 'ar mehe.

Teko Izaew izuapypayr uzapo iaiw ma'e wà.

14 Aipo amo 'ar mehe naheta kwaw àmàn tàtà tuwixàg ma'e itahu Irimano ywytyruhu apyr har rehe. Aipo y'a e ywytyruhu wi uwypyk ma'e uxinig.

15 Nezewe rehe we teko heremiaihu heharaz ihewi wà.

Umunyk tata yhyk zàwenugar rehe tupàn a'ua'u wanenataromo wà.

Pe rupi wata mehe uzepyapi wà. Nuwata kwaw pe kwehe arer ikatu ma'e rupi wà.

Wata e ka'a rupi pe ikatu 'ym ma'e rupi wà.

16 Uzapo ko ywy iaiw ma'e romo wà. Tuweharupi teko uze'eg zemueteahy putar ko ywy rehe wà nehe.

Hupi wata ma'e ràm paw ipytuhegatu putar hexak mehe wà nehe.

Weruwaruwak putar wàkàg wà nehe.

17 Amuhàmuhàz putar heremiaihu waàmàtyry'ymar wanenataromo ihe wà nehe.

Nuzawy kwaw ywyku'i ywyty kwarahy ihemaw wi ur ma'e hemirur wà nehe.

Aexak kar putar hekupe wanupe nehe. Iaiw haw ihem mehe napytywà kwaw ihe wà nehe.

Ipuruzuka wer Zeremi rehe wà

18 Na'e uze'eg teko wà kury.

— Zazeagaw Zeremi heityk pà nehe. Tuweharupi heta putar xaxeto zanemu'è àràm romo wà nehe. Tuweharupi heta putar ma'e kwaw katu har zanereruze'eg àràm romo wà nehe no. Heta putar awa Tupàn ze'eg imume'u har romo wà nehe no. Ximume'u hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e nehe. Zapytu'u iz'e'eg henu re nehe no, i'i wà. 19 Na'e aze'eg Tupàn pe ihe.

— O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, einu hez'e'eg nehe. Einu hèàmàtyry'ymar waze'eg hekutyr har nehe no. 20 Heàmàtyry'ymar umekuzar ikatu ma'e ikatu 'ym ma'e rupi wà. Aipo ikatu nezewe haw. Uhàwykàz ywykwar wà. — Aze ru'u Zeremi u'ar putar ipupe nehe, i'i wà. Nema'enukwaw ko ma'e rehe nehe. Azur newe hez'e'eg pà wapytywà àwàm henoz pà newe. — Ezepyk zo wanehe nekwahy mehe nehe, a'e newe. 21 Amuzewyr kar hez'e'eg ihe kury. Tuwe wana'yr umàno uma'uhez pà wà nehe. Tuwe auxiapekwer uzuka zeàmàtyry'ymawhu pe wà nehe no. Tuwe warne umàno kuzà wanuwi wà nehe. Tuwe warnemyr umàno wanuwi wà nehe no. Tuwe awa umàno ma'eahy wi wà nehe. Tuwe auxiapekwer uzuka kwàkwàmo zeàmàtyry'ymawhu pe wà nehe. 22 Emono kar amo auxiapekwer wanàpuz me ne wà nehe. — Pezàmàtyry'ym na'arewahy ma'e imume'u 'ym pà wanupe nehe, ere wanupe nehe. Tuwe heihehem ukyze pà auxiapekwer wanexak mehe wà nehe. Ta'e uhàwykàz ywykwar wà xe. — Aze ru'u Zeremi u'ar putar ipupe nehe, i'i wà. Uzapo miar pyhykaw zàwenugar hepyhyk pà wà no. 23 Ne Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e erekwaw hezuka àwàm rehe wazemugeta awer paw rupi ne. Nereharaz zo wakatu 'ymaw wi nehe. Emunàn zo wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e nehe. Eityk ywy rehe wamumaw pà ne wà nehe. Eiko nezewe wanupe nekwahy mehe nehe.

Ywy'a ika pyrer

19¹ — Eme'eg kar amo ywy'a nehe, i'i wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihewe. — Eraha amo tuwihaw nerupi ne wà

nehe no. Eraha xaxeto tua'uhez wera'u ma'e ne wà nehe no. 2 Eho ywyàpyznaw Men-Inom her ma'e pe ukenawhu Kak her ma'e huwake nehe. A'e pe nehem mehe emume'u ze'eg heremimono ràm wahy haw rupi nehe, i'i ihewe. 3 Na'aw iz'e'eg awer ihewe imume'u kar pyrer xe kury. — Zuta ywy rehe har wanuwhawete wà, teko Zeruzarez pe har wà no, ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e Izaew izuapyapry wazar ihe, aze'eg putar peme ihe nehe kury. Pezeappyaka hez'e'eg rehe nehe. Amu'ar putar iaiw haw uhua'u wera'u ma'e ko ywy rehe ihe nehe. I'ar awer henu har paw ukyzeahy putar wà nehe. 4 Azapo putar nezewe haw ihe nehe, ta'e heremaihu herebyk a'e wà xe. Umuaiw ko ywy a'e wà no. Wapy yhyk zàwenugar amo tupàn a'ua'u wanenataromo xe wà. Nezewe rehe we ni'aw teko wà, ni waipy wà, ni Zuta ywy rehe har wanuwhawete wà, nukwaw pixik kwaw a'e tupàn a'ua'u wà. A'e teko umynehem ko ywy teko ikatu ma'e wanuwykwer pupe wà. 5 Uzapo ma'e'a'yir hapy haw Ma'aw henataromo wà. Uzuka wa'yir wanapy pà henataromo wà. Nazapo kar pixik kwaw a'e ma'e wanupe herenataromo ihe. Naze'eg pixik kwaw a'e ma'e iapo haw rehe. Nahema'enukwaw pixik kwaw hehe. 6 A'e rupi ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e ihe kury. Uhem putar amo 'ar nehe. A'e 'ar mehe — Topet, ni'i kwaw teko ko taw pe wà nehe. — Ywyàpyznaw Men-Inom, ni'i kwaw wà nehe. — Puruzuka haw, i'i putar izupe wà nehe. 7 'Aw taw pe amumaw putar teko Zuta ywy rehe har wanemiapo ràm ihe nehe, Zeruzarez pe har wanemiapo ràm ihe nehe no. Aityk kar putar waàmàtyry'ymar wanupe zeàmàtyry'ymawhu pe ihe wà nehe. Azuka kar putar wanupe nehe no. Amono putar wanetekwer wiràmiri wanupe ihe wà nehe, miar hehaité ma'e wanupe ihe wà nehe no. 8 Amumaw putar 'aw tawhu ihe nehe. Iaiw putar tuwe heityk àwàm nehe. Huwake ukwaw ma'e ràm ipytuhegatu putar wà nehe. Ukyzeahy putar uezapo ma'e kwer hexak mehe wà nehe no.

9 Waàmàtyry'ymar umàmàn putar tawhu izywyr wà nehe. Uzeagaw putar ipupe har wazuka pà wà nehe. Umumaw putar 'ar tetea'u izywyr upyta pà wà nehe. Iaiw putar nehe. Zeruzarez pe har u'u putar wa'yr wano'o kwer wà nehe, wanazyr wano'o kwer wà nehe no. U'u putar uzeake wiko ma'e wano'o kwer wà nehe no, ere wanupe nehe, i'i Tupàn ihewe.

10 Na'e uze'eg wi Tupàn ihewe.

— Ezukazuka ywy'a awa nerupi ur ma'e kwer wanenataromo nehe, i'i ihewe. **11** — Emume'u ko heze'eg wanupe nehe no, i'i ihewe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e umume'u kar ko ze'eg peme a'e, ere wanupe. Na'law a'e ze'eg xe kury. — Aze xiukauka ywy'a, nazapuner kwaw iapo katu haw rehe. Nezewegatete azuhazuhaw putar teko 'aw tawhu pe har ihe wà nehe no. Uzutym putar wanetekwer Topet pe wà nehe. Ta'e naheta kwaw amo watymaw wanupe nehe xe. **12** Nezewe haw azapo putar 'aw tawhu pe nehe. Nuzawy kwaw ywyàpyznaw Topet her ma'e nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe. **13** Zeruzarez pe har wanàpuz wà, Zuta ywy rehe har wanuwiawete wanàpuz wà no, Izipiw putar ywyàpyznaw Topet her ma'e ài wà nehe. Teko wapy yhyk zàwenugar zahytata wamuwete pà wà. A'e tàpuz izipiw putar wà nehe no. Uzakook win tupàn a'ua'u wanenataromo amo tàpuz pupe wà no. A'e tàpuz izipiw putar wà nehe no, i'i Tupàn iko wanupe.

14 Na'e azewyr Topet wi. Tupàn umume'u kar uze'eg ihewe a'e pe. Aha tàpuzuhu pe katu pe hepyta pà. Apu'am a'e pe teko wanupe heze'eg pà. **15** — Amume'u putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e Izaew wazar ize'eg peme ihe nehe kury, a'e wanupe. — Peiko hereruzar 'ymar romo. Napepurenu wer kwaw heze'eg rehe. Amume'u iaiw haw 'aw tawhu rehe tawhu nànàn heremim'u'r ràm ihe. Amu'ar kar putar azeharomoete ihe nehe, i'i Tupàn peme.

Zeremi, xaxeto Pazur no

20 **1** Pazur Imer ta'yr wiko xaxeto romo ma'erekò haw tàpuzuhu pe har rehe uzekaiw ma'e romo a'e. Herenu a'e ma'e paw imume'u mehe. **2** A'e rupi uze'eg zauxiapekwèr wanupe kury. — Pepetek Zeremi nehe. A'e re peàpixipixi kyhàhàm tàtta pupe ukenawhu Mezàmi her ma'e rehe nehe. Aze teko iho wer tàpuzuhu pe wà, wixe a'e ukenawhu rupi wà. **3** Iku'egwer pe Pazur hemuhem kar kyhàhàm tàtta wi. Na'e aze'eg izupe kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e o'ok nerer newi. Nereiko kwaw Pazur her ma'e romo kury. — Kyzeahy haw uhàuhàz ma'e kwer, nerer romo kury, a'e izupe. **4** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg izupe no. — Pazur, Urumuigo kar putar nemukyzeahy kar har romo ihe nehe, nemyrypar wamukyzeahy kar har romo ihe nehe no. Waàmàtyry'ymar uzuka putar nemyrypar paw rupi wà nehe. Erexit putar wazuka mehe wà nehe. Mawiron wanuwiawete wiko putar Zuta ywy rehe har paw wazar romo a'e nehe. Weraha putar amo Mawiron pe wemipyhyk romo wà nehe. Uzuka kar putar amo wà nehe no. **5** Araha kar putar temetarer 'aw tawhu pe har paw peàmàtyry'ymar wanupe nehe. Upyhyk putar ma'e hekuzar katu ma'e paw rupi wà nehe. Upyhyk putar Zuta ywy rehe har wanuwiawete wanemtarer paw wà nehe, Mawiron pe heraha pà wà nehe. **6** Nepyhyk putar wà nehe. Upyhyk putar neànàm paw wà nehe no. Peneraha putar a'e pe wà nehe. Eremàno putar a'e pe nehe. Uzutym putar neretekwer nemyrypar wainuiuromo wà nehe. Eremume'u temu'emaw tetea'u wanupe. Nezutym putar wainuiuromo wà nehe, i'i Tupàn Pazur pe.

Zeremi umume'u uzemumikahy haw Tupàn pe

7 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, neremu'em ihewe.
Azeruzar neremu'em awer rehe.
Nekàg wera'u ihewi.
Ereiko hezar romo.

- Teko paw upuka herehe wà.
Umumaw u'ar paw herehe uze'eg
urywahyahy pà wà.
- 8** Tuweharupi heze'eg mehe ahapukaz
ze'eg imume'u pà ihe.
— Puruzuka haw, a'e wanupe.
— Ma'e imumaw paw, a'e wanupe.
O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
aiko ikàg 'ym ma'e romo wanupe.
Uze'eg uryweteahy herehe
tuweharupi wà.
Ta'e amume'u neze'eg wanupe ihe xe.
- 9** — Hereharaz putar Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e wi nehe,
a'e hezeupe.
— Namume'u pixik kwaw her ihe
nehe, a'e hezeupe.
Nezewe haw rehe hema'enukwaw mehe
neze'eg uzemunehew hepupe a'e.
Ukaz tata ài hepy'a pupe.
Hekene'o hepupe ipyhyk ire.
Napuner kwaw hehe kury.
- 10** Aenu teko tetea'u wanewowo
mehe ihe wà.
— Heta tetea'u kyzeahy haw
zaneywyr, i'i wà.
— Zazepyk Zeremi rehe nehe.
Ximume'u hemiapo kwer nehe, i'i wà.
Te hemryparete wàro hezepyapi
àwàm he'ar àwàm wà.
— Aze ru'u u'ar putar miar zuka haw
zàwenugar pupe nehe.
A'e mehe zazepyk putar hehe nehe,
i'i wà.
- 11** Ne Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ereiko herehe we.
Nekàg.
Erepuner katu no.
Herehe ipuruzuka wer ma'e uzepyapi
putar wà nehe.
Nuptyk kwaw wàmàtyry'ymar
wà nehe.
Imaranugar tuwe u'ar awer rehe
wà nehe.
Waáiw paw nupaw pixik kwaw
wanuwi nehe.

- Teko naheharaz pixik kwaw
izuwi wà nehe.
- 12** Nezewe mehe, o Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e Upuner Wera'u ma'e,
nekatu haw rupi ureagaw pe ne.
Ta'e erekwaw urema'enukwaw
paw ne xe.
Erekwaw urepy'a pe har no.
Tuwe aexak héamàtyry'ymar wanehe
nezepyk àwàm nehe.
Amono herekuwe haw nepo pe.
- 13** Pezegar Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e pe nehe.
Pemume'u ikatu haw nehe.
Ta'e upyro hemetarer 'ym ma'e ikatu
'ym ma'e wapo wi a'e wà xe.
- 14** Heta ze'egaiw hezexak kar
awer 'ar rehe.
Peneharaz 'ar hehy hemuzexak
kar awer wi nehe.
- 15** — Awa a'e, eremuzàg awa ne,
i'i amo awa heru imurywete kar
pà hezexak kar mehe a'e.
Tuwe Tupàn omono uze'egaiw
a'e awa rehe nehe.
- 16** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umuaiw amo tawhu wapuhareko
'ym pà a'e wà.
Tuwe a'e awa wiko a'e tawhu
wazàwe nehe.
Tuwe wenu teko wahy haw rehe
wakuhemaw ku'em mehe wà nehe.
Tuwe wenu zauxiapekwer
wàmàtyry'ym mehe kwarahy
waptyepe hin mehe wà nehe no.
- 17** Ta'e nahezuka kwaw hezexak kar
'ym mehe we a'e xe.
Nezewe mehe mo hehy hie uzeapo
mo heretekwer itym awer romo.
Nazexak kar iwer mo.
- 18** Mâràzàwe tuwe azexak kar.
Aipo xo zemumikahy haw hereko
haw rehe zo azexak kar. Aipo xo
tahy haw hereko haw rehe zo
azexak kar.
Aipo xo hereko haw iaiw paw
rehe zo azexak kar.

Zeruzarez rehe zepykaw

21 ¹Zeneki Zuta ywy rehe har wanuwhiwetē umur kar Pazur Mawki ta'yr ihewe. Umur kar Xoponi Mazez ta'yr hupi a'e no. — Enoz ma'e Zeremi pe nehe, i'i wanupe.

2 Nezewē uze'eg ihewe wà.

— Zeremi, enoz urepytywà àwàm Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. Ta'e Mawiron ywy rehe har wanuwhiwetē Namukononozor ureàmàtyry'ym iko a'e xe. Aze ru'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo putar purumupytuhegatu kar haw zanewe nehe, Namukononozor imuzewyr kar pà nehe, peze Zeremi pe nehe, i'i wanupe.

3 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe. Amume'u ize'eg wanupe. **4** — Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew izuapyapr izar romo ihe. Peraha Zeneki ze'eg iwazar haw izupe nehe kury. — Zauxiapekwer Mawiron wanuwhiwetē wiko Zeruzarez huwake pàrirogawtâtà huwake katu pe wemiruze'eg zauxiapekwer wanehe we a'e. Zeneki omono kar putar zauxiapekwer waàmàtyry'ym pà a'e wà nehe. Zauxiapekwer Zeneki hemiruze'eg uzàn putar Namukononozor wi wà nehe. Amono'og putar wapuruzuka haw tawhu myter pe ihe nehe.

5 Ihe Tupàn ihe, apuàmàtyry'ym putar hekàgaw nànàn ihe nehe, hekwahy haw nànàn ihe nehe no, hepuruzukaiwahy haw nànàn nehe no. **6** 'Aw tawhu pupe azuka putar wikuwe ma'e paw rupi ihe wà nehe. Teko a'e wà nehe, ma'e y'r a'e wà nehe no, umàno putar ma'eahy haw iaiwahy ma'e wi a'e wà nehe.

7 Amo numàno kwaw zeàmàtyry'ymawhu pe wà, ni ma'uhez romo wà, ni ma'eahy haw pupe wà: tuwhiwetē Zeneki, amo tuwhiwetē hehe we har wà, amo teko wà. A'e teko paw apyhyk kar putar tuwhiwetē Namukononozor pe ihe wà nehe, amogwer waàmàtyry'ymar wanupe wanehe ipuruzuka wer ma'e wanupe ihe wà nehe. Namukononozor uzuka kar putar wà nehe. Nupuhareko kwaw wà nehe. Nupuhareko kwaw ni pitâi wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg nezewe ihe, i'i Tupàn ihewe, a'e wanupe.

8 — Emume'u amo ma'e teko wanupe nehe no, i'i Tupàn ihewe kury. — Pezeapyaka katu nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aeaxak penape ràm peme: penekuwe haw piar, aze ru'u, pemàno àwàm piar. **9** Aze amo upyta 'aw tawhu pupe wà nehe, zauxiapekwer uzuka putar a'e teko zeàmàtyry'ymaw pe wà nehe. Aze ru'u, ma'uhez haw uzuka putar wà nehe. Aze ru'u, ma'eahy haw uzuka putar wà nehe. Aze amo uhem tawhu wi wà nehe, Mawiron parer tawhu izywyr umànmà ma'e wanupe uzemono pà wà nehe, numàno kwaw wà nehe. Uzepyro putar wekuwe haw ipyhyk pà wà nehe. **10** Ta'e napyro kwaw 'aw tawhu ihe nehe xe. Amumaw putar nehe. Amono putar Mawiron wanuwhiwetē pe nehe. Umunyk putar tata hehe nehe. Ukaz paw putar nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Zeremi uze'eg Zuta wanuwhiwetē iànàm wanehe a'e

11-12 — Zeremi, eze'eg tuwhiwetē Tawi izuapyapr wanupe nehe, Zuta wanuwhiwetē waànàm wanupe nehe. — Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e peme ihe kury. — Pereko katu teko tuweharupi pe wà nehe. Imunar ma'e imunar waiko wama'e rehe wà. Pepyro imunar ma'e wanuwi pe wà nehe. Aze naperuzar kwaw ko ze'eg nehe, penemiapo ikatu 'ym ma'e umukaz kar hekwahy haw tata ài nehe. Teko nupuner kwaw imuwe kar haw rehe wà nehe.

13 Zeruzarez, ereiko ywytyr aiha ma'e rehe. Ereiko ywyàpyznaw i'aromo. Ereiko itahu ywyapypew i'aromo har ài. Nezewē rehe we ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uruàmàtyry'ym putar ihe nehe. — Ni amo naheàmàtyry'ym kwaw wà, ta'e ukzye ihewi wà xe, ere iko. — Ni amo nahereityk kwaw wà nehe, ere iko. **14** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e azepyk putar nerche ihe nehe, neremiapo kwer hekuzaromo ihe nehe. Amunyk putar tata tâpuzuhu nepupe har rehe nehe. Ukaz putar nehe. Huwake har paw ukaz putar nehe no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury, ere wanupe nehe, i'i ihewe.

22 ¹⁻² Uze'eg Tupàn ihewe.
22 — Echo Zuta ywy rehe har wanuwihawete hàpuzuhu pe nehe kury. Tawi izuapyr romo hekon a'e. Eze'eg a'e pe har wanupe nehe: Tuwihawete, tuwihaw hehe we har wà, teko Zeruzarez pe har wà. — Peinu katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg nehe kury, ere wanupe nehe, i'i ihewe.
3 — Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e peme kury. — Pezapo ikatu ma'e wanupe nehe. Pemunar zo wama'e rehe nehe. Imunar ma'e imunar waiko wama'e rehe wà. Pepyro imunar ma'e wanuwi pe wà nehe. Pepuraraw kar zo ma'erahy amo ywy rehe arer peywy rehe har wanupe nehe, tu 'ym ma'e wanupe nehe no, kuzà imen umàno ma'e kwer wanupe nehe no. Pezuka zo teko ikatu ma'e 'aw tåpuz ihewe imur katu pyrer pe wà nehe. **4** Aze peruzar tuwe ko heze'eg nehe, a'e mehe Tawi izuapypyr wiko wiwi putar penuwihawete romo wà nehe. Wixe wiwi putar 'ág ukenawhu rupi ywyramawa rehe wapyk pà wà nehe, kawaru kupe pe wà nehe no, tuwihaw uezhe we har wanupi wà nehe, wemiruze'eg wanupi wà nehe no. **5** Aze naperuzar kwaw heze'eg nehe, a'e mehe amume'eahy ko ma'e herer rehe ihe kury. 'Ág tåpuzuhu uezapo putar ywytyra'i ita iapo pyrer romo nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.
6 Tuwihawete hàpuzuhu Zuta ywy rehe har ipuràg eteahy Zireaz ywy ài a'e, ywytyr Irimano ywy rehe har ài no. Nezewe rehe we azapo putar ywyxiguhu romo ihe nehe. Ni amo nuiko kwaw a'e pe wà nehe.
7 Amono kar putar awa a'e pe ihe wà nehe. Umumaw putar a'e tawhu wà nehe. Paw rupi werur putar utazy wà nehe. Uhaw putar izyta ipuràg eteahy ma'e ywyràkàxigyw iapo pyrer wà nehe, tata pupe waneityk pà wà nehe. **8** A'e re teko amo ywy rehe har tetea'u ukwaw putar huwake uezhezehe upuranu pà wà nehe. — Mâràzàwe tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uezapo agwer ma'e 'aw tawhu uhua'u ma'e pe a'e, i'i putar wà nehe. **9** Amo umume'u putar wanupe wà nehe. — Hemiaihu upytu'u uze'egaw Tupàn

rehe we wemiapo katu kwer heruzar ire wà. Umuwete amo tupàn wà. Uzapo ma'e wanupe wà. Omono ma'e wanupe wà.

Ze'eg Zeoakaz rehe har

- 10** Teko Zuta ywy rehe har wà, Pezai'o zo tuwihawete Zuzi rehe nehe. Pezemumikahy zo imàno awer rehe nehe. Pezai'oahy ta'yr Zeoakaz rehe nehe. Weraha putar xe wi wà no. Nuzewyr pixik kwaw xe nehe. Nuexak pixik kwaw ywy uzexak kar awer nehe.
11 Zeoakaz Zuzi ta'yr upyta u hekuzaromo Zuta ywy rehe har wanuwihawete romo a'e. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uez'eg nezewe Zeoakaz rehe. — Oho tuwe xe wi. Nuzewyr pixik kwaw nehe.
12 Zauxiapekwer weraha putar amo ae ywy rehe wà nehe. Umàno putar a'e ywy rehe nehe. Nuexak wi pixik kwaw ko ywy nehe.

Ze'eg Zeoaki rehe har

- 13** Aze amo uezapo tawhu purupe ma'erahy ipuraraw kar pà wà nehe, ma'e rehe imunar pà wà nehe,

aze numekuzar kwaw uwake
har wama'erekohaw nehe,
aze umuma'erekohaw nehe,
uzemumikahy putar wà nehe, ta'e
azepyk putar wanehe nehe xe.

- 14** — Azapo putar tawhu uhua'u ma'e ihe nehe,
aze amo i'i nehe.
Azapo putar ipupyaiyaw pyrer uhua'u ma'e i'aromo nehe, aze i'i nehe,
uzemumikahy putar nehe, ta'e
azepyk putar hehe nehe xe.
Uzapo putar måràmåràn ukenaw ywate no.
Upyao putar pàrirogaw ywyràkàxigyw pupe nehe.
Umupiràg putar nehe no.

- 15** Erezapo tāpuzuhu ywyràkàxigyw
pupe ipyao pyrer ne.
Ikatu amo tāpuzuhu wi.
Aipo xo a'e rupi zo ereiko
tuwhawete romo.
Zuzi neru wiko wyzài tuwhawete ài.
Ikatu a'e. Na'imunar kwaw.
Hemiacpo kwer paw ikatu.
- 16** Wereko katu hemetarer 'ym ma'e wà,
ma'e hereko 'ymar wà no.
Heko awer ikatu.
Agwer ma'e iapo har wexak kar
hekawaw haw purupe wà.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.
- 17** Xo neremetarer neremimono'og
ràm zo erexak iko.
Erezuka ikatu 'ym ma'e iapo 'ymar
ne wà.
Erepurawar kar ma'erahy teko wanupe
wama'e rehe nemunar pà, i'i Tupàn
tuwhawete pe.
- 18** A'e rupi Tupàn umume'u ko ma'e Zeoaki
Zuzi ta'yr Zuta ywy rehe har wanuwhawete
pe uezapo ma'e ràm xe kury.
— Ni amo nuzai'o kwaw Zeoaki
imàno awer rehe wà nehe.
— Iaiw imàno awer, hemypyrap, Iaiw
imàno awer, ni'i kwaw wà nehe.
Ni amo nuzai'o kwaw hehe wà nehe.
Ni amo nuhapukaz kwaw izupe
wà nehe.
— Hezar, heruwhawete,
ni'i kwaw wà nehe.
- 19** Uzutym putar hetekwer zumen umàno
ma'e kwer hetekwer ài wà nehe.
Umutyk putar ukenawhu rupi tawhu wi
heityk pà katu pe wà nehe, i'i Tupàn.
- Ma'e uezapo ma'e ràm Zeruzarez
pe har wanupe**
- 20** Teko Zeruzarez pe har wà.
— Peho Irimano ywy rehe
penehapukaz pà nehe.
Peho Mâxà ywy rehe
penehapukazahy pà nehe.

- Tuve teko wenu peze'eg mehe wà
nehe, Te ywytyruhu Moaw ywy
rehe har pe wà nehe.
Ta'e zauxiapekwer weityk ywy rehe
har penuwake har pemyrypar paw
rupi wà xe.
- 21** Tupàn uze'eg peme a'e,
Peneko haw ikatu mehe a'e.
Nezewa rehe we napecurenu
wer kwaw hehe.
Pekwàkwàmo mehe arer
we peiko nezewe.
Naperuzar pixik kwaw Tupàn.
- 22** Ywytu umuhàmuhàz putar
penuwhaw wà nehe.
Zauxiapekwer weraha putar pemyrypar
wemipyhyk kwer romo wà nehe.
Uzapo putar tawhu peneko awer ikàg
'ym ma'e romo wà nehe,
Imaranugar ma'e romo wà nehe no.
Ta'e ikatu 'ym ma'e tetea'u pezapo
pe xe.
- 23** Peiko ywyràkàxigyw Irimano
wi herur pyrer wamyter pe.
— Ni amo nuzapo kwaw ikatu 'ym
ma'e zanewe wà nehe, peze peiko.
Ma'erahy ihem mehe pekuhegatu
putar nehe.
Peiko putar kuzà umemyrzexak
kar ma'e ài nehe. Hahy putar
tuwe peme nehe.
- Tupàn uzeypyk tuwhawete Zoaki rehe**
- 24** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
Zoaki Zuta ywy rehe har wanuwhawete
Zeoaki ta'yr pe kury. — Amume'uhay ko ma'e
hereko haw rehe ihe kury. — Aze mo ereiko
tuwhawete ikwà ku'aw har hepo awyze har
pe har romo, urenuhem mo ihe. **25** Amo teko
ipuruzuka wer nerehe wà: Mawiron pe
har wanuwhawete Namukononozor,
zauxiapekwer hehe we har wà no. Erekzye
wanuwi. Oromono putar a'e teko wanupe
ihe nehe. **26** Oromono kar putar ywy
neremigwaw 'ym pe nehy rehe we nehe.
Napezexak kar kwaw a'e pe. Pemàno putar a'e
pe nehe. **27** Pemonokatu putar peneha peywy

rehe nehe. Nezewe rehe we napezewyr kwaw a'e pe nehe, i'i Tupàn.

28 Na'e aze'eg ihe kury.

— Aze ywy'a uzeka, izar weityk. Nuputar kwaw. Aipo Zoaki wiko ywy'a àì. Zauxiapekwer weraha ywy ikwaw pyr 'ym pe ta'yr wanehe we wà. Mâràzàwe tuwe weraha wà.

29 O ywy, ywy, ywy.

Einu katu Tupàn hemimume'u kwer nehe.

30 Tupàn umume'u a'e awa heko àwàm a'e.

— Ereiko putar nera'yr 'ym pà nehe. Ikàg 'ym ma'e romo ereiko putar nehe.

Naheta kwaw nera'yr Zuta ywy rehe har wanuwihawete romo wiko ma'e ràm Tawi zàwenugar wà nehe.

Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

'Ar ikatu ma'e uhem putar nehe

23 ¹⁻² Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar umume'u ko ma'e tuwiaw hemiaihu wanehe uzekaiw ma'e wanehe kury. — Pezemumikahy nehe, tuwiaw, aze pezuka kar penemiaihu pe wà nehe, aze pemuhàmuhàz kar pe wà nehe. Napezekaiw kwaw heremiaihu wanehe. Pemuhàmuhàz pe wà. Pemuzàn kar pe wà no. Azepyk putar penehe ihe nehe kury, ikatu 'ym ma'e penemiaipo kwer hekuzaromo ihe nehe kury. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe. **3** Amono'og putar teko wakurer ihe wà nehe, ywy wamuhàz tawer wi ihe wà nehe. Arur wi putar waiwy pe ihe wà nehe. Ta'yr tetea'u putar wà nehe. Heta tetea'u putar wà nehe. **4** Amono putar tuwiaw a'e teko wanupe ihe wà nehe. A'e tuwiaw uzekaiw putar wanehe wà nehe. Nukyze wi kwaw wà nehe. Nukyzeahy kwaw wà nehe. Ni amo nukàzym kwaw wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury. **5** Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury. — Uhem amo 'ar iko. A'e 'ar

mehe amur kar putar amo Tawi izuapyr ihe nehe. Tuwiawete purerekat ma'e romo hekon putar nehe. Uzapo putar ikatu ma'e ko ywy rehe nehe. Na'imunar kwaw purehe nehe. **6** A'e ma'e izeapo mehe teko Zuta ywy rehe har wiko putar ukzye 'ym pà wà nehe. Izaew ywy rehe har wiko putar zeàmàtyry'ym 'ymaw rehe wà nehe no. Na'aw a'e tuwiawete her xe: Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zanepyro haw, i'i putar teko izupe wà nehe.

7 Uhem a'e 'ar iko kury, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. — Aiko Izaew wazar romo. Apyro izuapypypr Ezit ywy wi ihe wà. A'e 'ar ur ma'e ràm mehe teko numume'uahy kwaw wemiapo ràm Ezit wi teko wamuhem kar arer rehe wà nehe.

8 Umume'uahy putar wemiapo ràm ywy kwarahy heixe haw awyze har kutyr har wi wamuzewyr kar har rehe wà nehe, herer rehe imume'uahy rehe wà nehe. Amuzewyr kar putar ywy wamuhàmuhàz tawer nànàn ihe wà nehe no. Wiko putar uiwy rehe wà nehe.

Zeremi uze'eg Tupàn ze'eg imume'u har wanehe

9 Amume'u ko ma'e Tupàn ze'eg imume'u har wanehe no.

— Hepy'a uzemumikahy.

Aryryryryz.

Aiko uka'u ma'e àì.

Nazawy kwaw awa win tetea'u i'u romo arer romo ihe,

Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe a'e xe.

Ize'eg ikatuahy ma'e hemukyze kar a'e.

10 Ko ywy tynehem wemireko 'ym puhe wiko ma'e pupe.

Teko wiko ikatu 'ym ma'e iapo pà wà. Umumaw e ukàgaw wà.

Tupàn umur uze'egaiw ywy rehe.

A'e rupi ywy uzai'o.

Uxinig ka'api'i ma'ea'yr wanemi'u, a'e ihe.

- 11** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e uze'eg kury.
— Heze'eg imume'u har wà,
Xaxeto wà no, na'ipurukwaw
wer kwaw herehe wà.
Aexak ikatu 'ym ma'e iapo mehe
tápuzuhu pupe ihe wà.
- 12** Wanape ipytunahy putar wanupe nehe.
Nazawaiw kwaw wazepytrykahy
haw nehe.
Amuzeypapi kar putar ihe wà nehe.
Amu'ar kar putar ihe wà nehe no.
Amur kar putar iaiw paw wanehe nehe.
Ta'e wanehe hezepyk àwàm
uhem wà iko a'e xe.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.
- 13** Aexak heze'eg imume'u har Xamari
pe har ikatu 'ym ma'e iapo mehe
ihe wà.
Umume'u Ma'aw ze'eg teko
wanupe wà.
Uzapo kar ikatu 'ym ma'e Izaew
wanupe wà.
- 14** Aexak heze'eg imume'u har
Zeruzarez pe har ihe wà no.
Iaiw wera'u ma'e uzapo waiko wà.
Uker wemireko 'ym puhe wà.
Hemu'em wà.
Upytuwà amo ikatu 'ym ma'e
iapo mehe wà.
Nezewé mehe ni amo nupytu'u
kwaw ikatu 'ym ma'e iapo re wà.
Paw rupi wiko Xotom tawhu
kwehe mehe arer wazàwe
herenataromo wà.
Iaiw teko Komor parer wazàwe wà.
- 15** A'e rupi ihe Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e upuner wera'u ma'e ihe,
Amume'u ko ze'eg heze'eg imume'u
har Zeruzarez pe har wanehe ihe.
A'u kar putar ka'a iro ma'e wanupe
ihe nehe.
A'u kar putar 'y puruzuka ma'e
wanupe nehe no.
Ta'e umuhàmuhàz herehe uzeruzar
'ymaw ko ywy nànàn a'e wà xe.
- 16** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner
wera'u ma'e uze'eg teko Zeruzarez pe har
wanupe kury.
— Peinu zo heze'eg imume'u har waze'eg
nehe. Ta'e hemu'em peme a'e wà xe.
Umume'u ikatu ma'e uzeapo ma'e ràm peme
wà. Nuzeapo kwaw a'e ikatu ma'e nehe. A'e
ae ima'enukwaw e ma'e rehe imume'u pà
peme wà. Numume'u kwaw heze'eg awer
peme wà.
- 17** Uze'eg wiwi heze'eg rehe uzekaiw 'ym
ma'e wanupe wà. — Xo ikatu ma'e zo
uzeapo putar nehe, i'i mua'u wà. Uze'eg
hereruzar 'ymar wanupe wà no. — Iaiw haw
nu'r kwaw penehe nehe, i'i mua'u wà.
- 18** Na'e aze'eg ihe.
— Aipo amo Tupàn ze'eg imume'u har
ukwaw tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ima'enukwaw paw a'e. Aipo amo wexak
ize'eg. Aipo amo wenu ize'eg. Aipo amo
uzekaiw hehe. Aipo amo weruzar, a'e ihe.
- 19** Aze'eg wi.
— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikwahy
haw nuzawy kwaw ywytuaiw. Nuzawy
kwaw ywytu uzewara ma'e ikatu 'ym ma'e
waàkàg wanehe. **20** Tupàn uzapo putar
wemimume'u kwer paw rupi katete nehe. Xo
a'e mehe zo ikwahy haw upytu'u putar nehe.
Amo 'ar mehe hemiaihu ukwaw katu putar
ko ma'e a'e wà nehe, a'e ihe.
- 21** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
kury.
— Namono kar kwaw 'aw heze'eg
imume'u har purupe ihe wà. Nezewé rehe
we uzàn oho purupe herer rehe uze'eg pà
wà. **22** Aze mo ukwaw hema'enukwaw paw
wemigwaw 'ym wà, upuner mo imume'u
haw rehe purupe wà. A'e mehe mo weityk
kar mo ikatu 'ym ma'e iapo haw heremaihu
wanupe. Umupytu'u kar mo ikatu 'ym ma'e
romo waneko re wà nehe. **23** Aiko Tupàn
ywy nànàn wiko ma'e romo taw nànàn wiko
ma'e romo ywak nànàn wiko ma'e romo ihe.
Naiko kwaw pitài taw pe ihe. Ihe Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e
imume'u har romo ihe. **24** Ni amo nupuner
kwaw uzemimaw rehe wà. Aexak putar ihe

wà nehe. Aipo napekwaw kwaw ywy nànàñ ywak nànàñ hereko haw. **25** Akwaw a'e heze'eg imume'u har hemu'em ma'e herer rehe waze'eg mehe ihe. — Tupàn umume'u uze'eg ihewe hepuahu mehe a'e, i'i mua'u wà. **26** Mâràn 'ar a'e heze'eg imume'u har umumaw putar heremaihu wanupe wemu'em pà wà nehe, wemu'emaw imume'u pà wanupe wà nehe. **27** — Wanu heharaz Tupàn wi Ma'aw imuweste mehe wà. Aze ximume'u zanepuahu temu'emaw teko wanupe nehe, heharaz putar Tupàn wi wà nehe no, wàmuz wazàwe wà nehe no, i'i uzeupe wà. **28** Aze heze'eg imume'u har upuahu e nehe, — Apuahu e ihe, tuwe i'i nehe. Aze wenu tuwe heze'eg nehe, tuwe umume'u katu purupe nehe. Aipo iapirer ikatu wera'u aroz wi. **29** Heze'eg nuzawy kwaw tata. Nuzawy kwaw itahu izukazuka haw. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe. **30** Amo heze'eg imume'u har imunar amo ze'eg rehe uzewizewi wà. — Tupàn ze'eg, i'i mua'u uzeupeupe wà. **31** Amo numume'u kwaw heze'eg wà. Umume'u uze'eg wà. Nezewe rehe we — Tupàn ze'eg, i'i uze'eg pe wà. Agwer awa na'ikatu kwaw ihewe wà. **32** Peinu katu ko ze'eg heremimume'u nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. Amo heze'eg imume'u har upuahu wà. Wapuahu haw tynehem temu'emaw pupe. Nezewe rehe we umume'u teko wanupe wà. Umume'u a'e upuahu awer wà, temu'emaw imume'u pà ukatu haw imume'u pà heremaihu wanupe pe iawy kar pà wà. Ihe namono kar kwaw a'e awa teko wanupe. Naiko kwaw wamono kar har romo. Nupytywà pixik kwaw heremaihu wà. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg nezewe kury.

Aipo ipuhuz katu Tupàn hemiapo kar

33 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe kury.

— Zeremi, i'i. — Amo upuranu putar nerehe wà nehe: heremaihu wà, heze'eg imume'u har wà, xaxeto wà. — Ma'enugar

ipuhuz ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo kar putar urewe nehe, aze i'i newe wà nehe, — Peiko ipuhuz ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe, peneityk putar a'e nehe, ere wanupe nehe. **34** — Amo uze'eg putar nezewe wà nehe: heremaihu wà, heze'eg imume'u har wà, xaxeto wà. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg ipuhuz katu urewe a'e, aze i'i wà nehe, azepyk putar imume'u arer rehe nehe. Azepyk putar iànamà ihe wà nehe no. **35** Na'ikatu kwaw agwer ma'e imume'u haw. — Ma'in Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ureze'eg iwazar mehe, aze i'i umyrypar wanupe wànàm wanupe nehe, — Ma'in Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e, aze i'i nehe, a'e mehe ize'eg ikatu putar ihewe nehe. **36** — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg ipuhuz katu urewe, tuwe ni'i pixik kwaw wà nehe. Aze amo uze'eg nezewe nehe, azapo putar heze'eg ipuhuz katu ma'e romo izupe azeharomoete ihe nehe. Teko uzapo heze'eg amo ma'e romo a'e wà. Ihe aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo wazar romo Tupàn Wikuwe Ma'e romo upuner wera'u ma'e romo ihe. **37** Zeremi. Epuranu heze'eg imume'u har nànàñ nehe. — Ma'enugar iwazar haw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u newe a'e, ere wanànàñ. — Ma'in Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e, ere wanehe nepuranu pà. **38** — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg ipuhuz katu a'e, aze i'i newe wà nehe, a'e mehe azepyk putar wanehe nehe, ta'e umume'u a'e ze'eg a'e wà xe, ta'e — Pemume'u zo a'e ze'eg nehe, a'e wanupe ihe xe. **39** Azeharomoete apyhyk putar ihe wà nehe. Aityk putar muite hezewi nehe. Kwehe mehe amumaw waipy ihe wà. Amumaw putar tawhu wanupe heremimono kwer ihe nehe no. **40** Amu'ar putar maranugar haw upaw pixik 'ym ma'e ràm wanehe ihe nehe. Amu'ar putar iaiw haw upaw pixik 'ym ma'e ràm wanehe ihe nehe no. Naheharaz pixik kwaw izuwi wà nehe.

Mokoz kok ipor pi i'a kwer

24 ¹⁻² Aexak ma'e hepuahu haw zàwenugar ihe. A'e ma'e uzeapo

Namukononozor Mawiron ywy rehe har wanuwhawete iho re. Weraha Izaew izuapyapyr wemipyhyk kwer romo wà, Zeruzarez tawhu wi uiwy pe wà. Weraha teko tetea'u wà: Zuta ywy rehe har wanuwhawete Zuaki Zeoaki ta'yir, amo tuwhiaw Zuta ywy rehe har wà, ywyra kixi har wà, amo ma'e zawaiw ma'e iapo haw kwaw par wà. A'e puahu záwenugar hexak mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak kar mokoz kok ipor pi i'a kwer tàpuzuhu henataromo har. Kok ipy pupe heta pi i'a kwer ikatuahy ma'e hete na'arewahy ma'e. Inugwer kok pupe heta pi i'a kwer iaiw ma'e. Iaiw tuwe a'e. Teko nupuner kwaw i'u haw rehe wà. **3** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upurunu herehe.

— Zeremi, ma'e erexak iko, i'i ihewe. — Pi i'a kwer, a'e izupe. — Ikatu ma'e ikatuahy a'e. Iaiw ma'e iaiwahy a'e. Teko nu'u kwaw wà, a'e izupe. **4** Na'e Tupàn uze'eg ihewe.

5 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar ihe, amume'u ko ma'e newe ihe kury. Izaew izuapyapyr Mawiron pe heraha pyrer nuzawy kwaw pi i'a kwer ikatu ma'e wà. Apuhareko putar ihe wà nehe. **6** Azekaiw putar wanehe nehe. Aruzewyr putar ko ywy rehe ihe wà nehe no. Azapo wi putar teko imono'og pyrer romo ihe wà nehe. Namumaw kwaw ihe wà nehe. Azutym putar ma'e a'yz ài ihe nehe. Nazo'ok kwaw nehe. **7** Amono putar heputar haw wapy'a pupe nehe. A'e mehe ipurukwaw wer putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo hereko haw rehe wà nehe. A'e mehe wiko putar heremiaihu romo wà nehe. Aiko putar wazar romo ihe nehe no. Ta'e uzewyr putar tuwe ihewe wà nehe xe. **8** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e areko putar amo teko pi i'a kwer iaiw ma'e ài ihe wà nehe. Teko nu'u kwaw a'e pi i'a kwer wà. Nezewegatete nazapo kwaw ikatu ma'e a'e teko wanupe nehe no: Zuta ywy rehe har wanuwhawete Zeneki, tuwhiaw hehe we har wà, teko Zeruzarez pe har ko ywy rehe wikuwe ma'e wà, teko Zeruzarez pe har Ezit pe oho ma'e kwer wà. **9** Amu'ar putar iaiw haw uhua'u ma'e wanehe ihe nehe. Teko ywy nànànar ipytuhegatu putar ukyze pà hexak

mehe wà nehe. Teko upuka putar wanehe wà nehe. Umume'u putar purumupuka kar haw wanehe uze'eg uryweteahy pà wà nehe. Amuhàmuhàz putar ywy tetea'u rehe ihe wà nehe. Teko a'e ywy rehe har umume'uhay iaiw haw a'e teko waner rehe we wà nehe. **10** Amono kar putar ikatu 'ym ma'e wakutyr ihe nehe: zeàmàtyry'ymawhu, ma'uhez haw, ma'eahy haw. Te ukàzym putar a'e ywy wi wà nehe, ywy wanupe waipy wanupe heremimono kwer wi wà nehe.

**Mawiron wanuwhawete weraha teko
wemipyhyk romo wà**

25 **1** Zeoaki Zuzi ta'yir Zuta ywy rehe har wanuwhawete romo heko mehe **4** haw kwarahy mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u uze'eg ihewe, teko Zuta ywy rehe har rehe uze'eg pà a'e kury. A'e ma'e uzeapo Namukononozor Mawiron ywy rehe har wanuwhawete romo heko mehe pitái haw kwarahy mehe no. **2** Na'e amume'u a'e ma'e Zuta ywy rehe har nànàn Zeruzarez pe har nànàn no.

3 — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umumaw **23** kwarahy ihewe uze'eg pà a'e. Uzypyrog ihewe uze'eg pà Zuzi Amon ta'yir tuwhiawete romo heko mehe Zuta ywy rehe. Uze'eg tuweharupi ihewe te ko 'ar rehe. Tuweharupi amume'u ize'eg peme. Nezewe rehe we napezekaiw kwaw ize'eg rehe.

4 Tuweharupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur kar wemiruze'eg uze'eg imume'u har peme a'e wà. Nezewe rehe we napeinu kwaw. Napezekaiw kwaw ize'eg rehe. **5** — Peityk peneko haw ikatu 'ym ma'e nehe, i'i zepe peme wà. — Pepytu'u ikatu 'ym ma'e iapo re nehe, i'i zepe peme wà. Aze mo peruzar waze'eg, pepuner mo ko ywy peme peipy wanupe Tupàn hemimur kwer rehe peneko haw rehe. Peiko mo ko ywy izar romo tuweharupi no. **6** — Pekar zo amo tupàn penemimuwete ràm romo pe wà nehe, i'i peme wà. — Pezapo zo tupàn a'ua'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuikwahy kar pà pe wà nehe, i'i peme wà. **7** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e ae uze'eg nezewe a'e.

— Na'ipurenu wer kwaw herehe wà, i'i. Pemuikwahy kar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e tupàn a'u'a u wamuwete pà. A'e rupi uzepyk penehe.

8 Napepurenu wer kwaw iz'e'g rehe. A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e umume'u uze'eg kury. 9 — Arur kar putar teko kwarahy heixe haw awyze har kutyr har paw rupi ihe wà nehe. Arur kar putar heremiruze'eg Namukononozor Mawiron pe har nehe no. Arur putar a'e teko Zuta ywy rehe har waàmàtyry'ym kar pà wanupe ihe wà nehe, ywy ko ywy huwake har waàmàtyry'ym kar pà wanupe ihe wà nehe no. Amumaw putar paw rupi ihe wà nehe. Nuzeupir pixik kwaw wà nehe. — Iaiw wà, i'i putar teko a'e teko wanexak mehe wà nehe. Ipytuhegatu putar wanexak mehe wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe. 10 Pehapukaz penurywete pà. Penurywete penehapukaz pà. Penurywete zerekò haw pe. Amumaw putar penurywete haw ihe nehe. Naheta kwaw penemi'u ràm nehe. Naheta kwaw uri kawer tatainy ipor romo peme nehe. 11 Amumaw putar ko ywy paw rupi ihe nehe. — Iaiw, i'i putar teko hexak mehe wà nehe. Mawiron wanuwhawete umumaw putar 70 kwarahy teko paw wazar romo wiko pà nehe. 12 A'e re azepyk putar Mawiron ywy rehe har wanehe ihe nehe, wanuwhawete rehe ihe nehe no, wanemia po kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo ihe nehe. Amumaw putar waiwy nehe. Na'ikatu wi pixik kwaw nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe. 13 Amume'u wanehe hezepyk àwàm teteau'u ihe. Amuapyk kar a'e ma'e ko pape rehe. Zeremi umume'u a'e ma'e paw purupe no. Azapo putar a'e ma'e paw rupi katete ihe nehe. 14 Wiko putar ywy teteau'u wanehe har wanupe uma'erekò e ma'e romo wà nehe. Tuwhawete upuner ma'e wiko putar wazar romo wà nehe no. Nezewe umekuzar putar wanemia po kwer paw ihewe wà nehe.

Tupàn uzepyk putar ywy nànànar wanehe nehe

15 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar uze'eg ihewe.

— Nako kanek puku hekwahy haw win zàwenugar pupe tynehem ma'e xe kury. Epyhyk kury. Oromono kar putar teko teteau'u wanupe ihe nehe. E'u kar ipor wanupe paw rupi nehe. 16 I'u mehe uryryryrz putar wà nehe. He'o putar wà nehe no. Ta'e amono kar putar zeàmàtyry'ymawhu wanupe ihe nehe xe. Iaiw putar wanupe nehe, i'i ihewe.

17 Na'e apyhyk kanek puku Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ipo wi ihe kury. Tupàn hemono kar teko teteau'u wanupe. A'u kar ipor wanupe paw rupi ihe. 18 Teko Zeruzarez pe har wà, Zuta ywy rehe har wà no, wanuwhawete wà, wanuwhaw wà no, paw rupi u'u wà. I'u re waiwy uezapo ywyxigurom. — Iaiw, i'i teko hexak mehe wà. Ukyzeahy hexak mehe wà. Ze'legaiw purehe imono mehe teko umume'u a'e ma'e her wà. Ko 'ar rehe nezewe hekon a'e no. 19-26 Teko teteau'u u'u a'e kanek por Tupàn ikwahy haw win zàwenugar a'e wà. Na'aw waner xe wà:

Ezit ywy rehe har wanuwhawete wà.
Tuwhaw hehe we har wà.

Amo tuwhaw a'e ywy rehe har wà.

Ezit ywy rehe har paw wà.

Amo ywy rehe arer Ezit ywy
rehe wiko ma'e wà.

Uz ywy rehe har wanuwhawete
paw wà.

Tawhu Piri ywy rehe har waiwy
rehe har wanuwhaw wà.

Na'aw a'e tawhu waner xe wà:

Akerom, Kaz, Akerom, Azenoz ikurer.

Enom ywy rehe har paw wà.

Moaw ywy rehe har paw wà.

Amon ywy rehe har paw wà.

Xir tawhu wanuwhawete paw wà.

Xitom tawhu wanuwhawete paw wà.

Ywy Mezitehàñ yryhu izywyr har
rehe har wanuwhawete paw wà.

Nenà tawhu pe har paw wà.

Tema tawhu pe har paw wà.
 Muz tawhu pe har paw wà.
 Teko u'aw iaikwer ma'e
     romo imonohokar paw wà.
 Araw ywy rehe har
     wanuwihiawete paw wà.
 Ywyxiguhu rehe har
     wanuwihiawete paw wà.
 Ziniri wanuwihiawete paw wà.
 Eràw wanuwihiawete paw wà.
 Mez wanuwihiawete paw wà.
 Kwarahy heixe haw awyze har kutyr
     har wanuwihiawete paw wà.
 Muite har wanuwihiawete paw wà.
 Muite 'ymar wanuwihiawete paw wà.
 Pitaitàigatu u'u kanek puku ipor wà.
 Pitaitàigatu Tupàn uzepyk wanehe.
 Ywy nànànar u'u wà.
 Iahykaw rehe Mawiron ywy rehe
     har wanuwihiawete u'u putar nehe.

27 Na'e Tupàn uze'eg ihewe kury.
 — Emume'u ko heze'eg teko wanupe nehe.
 — Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner
 wera'u ma'e Izaew wazar ihe, a'u kar a'e kanek
 por teko wanupe kury. Amono kar putar
 zeàmàtyry'ymawhu wanupe kanek por romo
 nehe. U'u tetea'u putar wà nehe, te uka'u pà wà
 nehe, te uhuhuk pà wà nehe, te u'ar pà wà
 upu'äm wi haw rehe upuner 'ym pà wà nehe.
28 Aze na'ipurupyhyk wer kwaw kanek rehe
 opo pupe wà nehe, Zeremi, — Nuru'u kwaw
 nehe, aze i'lì wà nehe, eze'eg nezewe wanupe
 nehe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner
 wera'u ma'e u'u kar putar peme a'e nehe, ere
 wanupe nehe. **29** Azypyrog putar ma'e imumaw
 pà tawhu herenaw heityk pà ihe nehe.
 — Zazepyro putar heityk àwàm wi nehe, aipo i'lì
 uezuepeupe wà. Nan. Azepyk putar wanehe
 nehe. Ta'e amono kar putar zeàmàtyry'ymawhu
 teko ywy nànànar wanupe ihe nehe xe. Ihe
 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u
 ma'e aze'eg nezewe ihe kury.

30 Ne Zeremi, emume'u ko heze'eg paw
 teko wanupe nehe.
 — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
     wànoànog putar 'a pe ywak rehe
     a'e nehe.

Uze'eg putar weko haw pe wiko
     mehe nehe.
 Wànoànog putar wemiaihu
     wakutyr nehe.
 Teko uhapukaz ma'ywa ikamik mehe
     wà. Heremaiihu uhapukaz putar
     nezewe wanehe heànoànog mehe
     wà nehe no.
 Teko ywy nànànar paw wenu
     putar wà nehe.
31 Paw rupi wenu putar iànoànog
     mehe wà nehe.
 Ta'e Tupàn ipurumume'u wer teko
     ywy nànànar wanemapiro kwer
     ikatu 'ym ma'e rehe a'e xe.
 Umume'u putar teko paw wanemapiro
     kwer nehe.
 Uzuka putar ikatu 'ym ma'e wà nehe.
 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
     kwez kury.

32 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Upuner
 Wera'u Ma'e uze'eg nezewe. — Iaiw haw
 uhem amo ywy wi amo pe nehe. Na'e oho
 putar a'e ywy wi amo ywy rehe nehe no. Ywy
 nànànar oho putar nehe. Ywytuaiw zàwenugar
 uzemuàgà'ym iko ywy iahykaw rehe. **33** A'e
 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
 umuhàmuhàz putar teko wanetekwer
 wemizuka kwer ywy nànànar wà nehe. Ni amo
 nuzai'o kwaw wanehe wà nehe. Weityk e ywy
 rehe tepuxipuxi kwer ài wà nehe.

34 Pe tuwihaw wà. Peneiheihem nehe.
 Peiko heremaiihu wanehe uzekaiw ma'e
 romo. Peneiheihemahy nehe. Pezai'o ywy
 rehe pewapewak nehe no. Pezuka haw 'ar
 uhem kwez kury. Pe'ar putar nehe, ta'e pezuka
 putar àràpùhàràn hexaexak pyrer ài a'e wà
 nehe xe. **35** Teko wanuwihiaw nuhem kwaw
 umàno haw wi wà nehe, nuzepyro kwaw wà
 nehe. **36-37** Heiheihem putar ukuhem pà
 ma'lerahy ipuraraw mehe wà nehe. Ta'e Tupàn
 umumaw waànàm a'e wà xe. Ta'e wikkahy
 a'e xe. Waiwy tynehem zeàmàtyry'ym 'ymaw
 pupe. Nezewe rehe we umumaw.
38 Zàwàruhu iriàw weityk weko awer.
 Nezewegatete Tupàn weityk wemiaihu wà.

Puruzuka haw zeàmàtyry'ymawhu pe har a'e nehe, Tupàn ikwahy haw a'e nehe, ipuruzukaiwahy haw a'e nehe, uzapo putar ko ywy ywyxiguhu romo a'e nehe.

Ipuruzuka wer Zeremi rehe wà

26 ¹Zeoaki Zuzi ta'y'r wiko Zuta ywy rehe har wanuwhawete romo. ²A'e 'ar mehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe.

— Epyta tàpuzuhu huwake katu pe nehe. Teko ur tawhu Zuta ywy rehe har wi hemuwete pà tàpuzuhu pupe wà. Emume'u heze'eg heremimume'u karer paw a'e teko wanupe nehe. Emume'u paw rupi nehe. Eityk zo ni pitài ze'eg nehe. ³Aze ru'u uzekaiw putar neze'eg rehe wà nehe. Aze ru'u upytu'u pe ikatu 'ym ma'e rupi wata re wà nehe. — Amu'ar putar iaiw haw wanehe ihe nehe, ta'e uzapo ikatu 'ym ma'e herenataromo a'e wà xe. Aze wezar wape ikatu 'ym ma'e wà nehe, namu'ar kwaw nehe.

⁴ — Emume'u amo ma'e teko wanupe nehe kury, i'i Tupàn ihewe. — Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e peme kwehe mehe ihe. — Hereruzar pe nehe, peata peho hepurumu'e haw peme heremimur kwer rupi nehe, a'e peme. ⁵ — Peinu heremiruze'eg heze'eg imume'u har waze'eg nehe. Tuweharupi amono kar pepyr ihe wà. Naperuzar kwaw waze'eg. ⁶ Kwehe mehe amumaw Xiro taw ihe. Aze napeinu kwaw nehe, amumaw putar 'ág tàpuzuhu nezewegate ihe nehe no. A'e mehe teko ywy nànànar umume'u putar 'aw tawhu her ze'egaiw imono mehe amo rehe wà nehe. ⁷ Xaxeto a'e wà, Tupàn ze'eg imume'u har a'e wà, teko paw a'e wà no, herenu ko ma'e imume'u mehe tàpuzuhu huwake katu pe a'e wà.

⁸ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg hemimume'u karer paw imume'u pawire xaxeto wà, Tupàn ze'eg imume'u har wà no, teko wà no, hephyhyk uhapukaz pà wà kury. — Eremàno putar na'arewahy a'e ze'eg imume'u haw rehe nehe kury, i'i ihewe wà. ⁹ Tupàn uze'eg nezewe a'e, ere

urewe. — Kwehe mehe amumaw Xiro taw ihe. Amumaw putar 'ág tàpuzuhu nezewegate ihe nehe no. Amumaw putar 'aw tawhu ihe nehe no. Ni amo nuiko kwaw ipupe wà nehe, ere urewe Tupàn her rehe. Màràzàwe tuwe ereze'eg nezewe, i'i ihewe wà. Na'e teko uzemono'og heywyr tàpuzuhu huwake katu pe wà kury.

¹⁰ Amo umume'u a'e ma'e tuwhiaw Zuta ywy rehe har wanupe kury. A'e rupi uhem tuwhiawete hàpuzuhu wi wà wenaw rehe wapyk pà wà kury, tàpuzuhu hukanawhu ipyahu ma'e pe wà kury. ¹¹ Na'e xaxeto wà, Tupàn ze'eg imume'u har wà no, uze'eg tuwhiaw wanupe wà, teko wanupe wà no. — Xiuka 'aw awa nehe, ta'e uze'eg zemueteahy tawhu zanerekohaw rehe a'e xe. Peinu iz'eeg mehe.

¹² Na'e aze'eg ihe kury.

— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemur kar a'e ma'e 'ág tàpuzuhu rehe har 'aw tawhu rehe har paw imume'u kar pà ihewe a'e. ¹³ Petyryk ikatu 'ym ma'e iapo haw wi nehe. Peruzar Tupàn ze'eg nehe, a'e peme. Aze pezapo nezewe haw nehe, Tupàn uzewyr putar uze'eg awer wi nehe, Numur kar kwaw a'e iaiw haw penehe nehe. ¹⁴ Ihe aiko pepo pe. Aze amo penemapiro ràm ikatu peme nehe, pezapo a'e ma'e ihewe nehe. ¹⁵ Xo pitài ma'e zo pekwaw nehe. Aze hezuka pe nehe, pe nehe, teko 'aw tawhu pe har wà nehe no, peiko putar awa ikatu ma'e izuka arer romo nehe. Ta'e Tupàn wiko a'e ma'e paw imume'u kar har romo a'e xe.

¹⁶ Na'e tuwhiaw wà, teko wà no, uze'eg xaxeto wanupe wà, Tupàn ze'eg imume'u har wanupe wà no. — Pezuka zo 'aw awa nehe. Ta'e uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar her rehe a'e xe.

¹⁷ Na'e amo tuwhiaw tua'uhez wera'u ma'e upu'äm wà kury, teko uzemono'og ma'e kwer wanupe uze'eg pà wà kury.

¹⁸ — Ezeki Zuta ywy rehe har wanuwhawete romo heko mehe Tupàn ze'eg imume'u har Mikez her ma'e Morezet pe har umume'u Tupàn Tuweharupi Wiko

Ma'e upuner wera'u ma'e iz'e'eg teko wanupe a'e. Na'aw a'e ze'eg xe.

— Zeruzarez uezapo putar ywytyr ita iapo pyrer romo nehe.
Uma'ereko ma'e uwykawyka putar Xiàw ywytyr ko ài wà nehe.
Tàpuzuhu henaw uezapo putar ka'a romo nehe, i'i.

19 Uze'eg wi tuwihaw wà kury.

— Tuwihawete Ezeki a'e, teko Zuta ywy rehe har a'e wà no, aipo uzuka Mikez a'e wà. Nan. Ezeki ukyze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi a'e. Uzeagaw hemimutar iapo pà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzewyr iaiw haw wanehe imu'ar pyràm wemimume'u kwer wi a'e. Aze xiuka 'aw awa nehe, aipo ximu'ar kar putar iaiw haw zanezehe nehe, i'i wà.

20 — Amo awa uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e her rehe a'e no. Uri her romo a'e. Xemai ta'yur romo Kiriat-Zéàri tawhu pe har romo hekon. Uze'eg 'aw tawhu kutyr, ko ywy rehe har wakutyr no, Zeremi zàwegatete no.
21 Amo umume'u Uri hemimume'u kwer tuwihawete Zeoaki pe, zauxiapekwer wanupe no, tuwihaw wanupe no. Henu mehe tuwihawete uzuka kar Uri kury. Uri ukwaw uzuka àwàm. Ukyze. A'e rupi uzàn oho Ezit pe. **22** Nezewe rehe we tuwihawete Zeoaki omono kar Ewnàtà Akimor ta'yur Ezit pe a'e. Omono kar amo awa wà no. — Pepyhyk Uri nehe, i'i wanupe. **23** Werur Uri Ezit wi wà. Omono Zeoaki pe wà. Uzuka kar wanupe a'e. — Peityk hetekwer tywypaw pe nehe, i'i wanupe.

24 Nahemono kwaw teko wanupe hezuka kar pà a'e wà, ta'e Àikà Xàpà ta'yur nahemono kwaw wanupe a'e xe.

Ma'e kawaru kupe pe har ywyra iapo pyrer

27 ¹Zeneki Zuzi ta'yur wiko Zuta ywy rehe har wanuwhawete romo kury. Nan kwehe tete Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ²uzapo kar ma'e kawaru kupe pe har ywyra iapo pyrer ihewe a'e kury. Uzapo kar iàpixipixi haw ma'epirer iapo pyrer no.

— Emono neutuwa rehe nehe, i'i ihewe.
3 Amo tuwihaw umur kar uze'eg herur har Zeruzarez pe a'e 'ar mehe a'e wà: Enom ywy rehe har wanuwhawete, Moaw ywy rehe har wanuwhawete, Amon ywy rehe har wanuwhawete, Xir tawhu pe har wanuwhawete, Xitom tawhu pe har wanuwhawete. — Peze'eg peho tuwihawete Zeneki pe Zeruzarez tawhu pe nehe, i'i wanupe wà. **4** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e Izaew wazar uze'eg ihewe. — Emume'u heze'eg a'e awa wanupe nehe. Weraha putar uwihawete wanupe wà nehe no. Na'aw a'e ze'eg xe kury.

5 — Apuner katu ihe. Hekag katu no. Azapo ma'e paw hepuner haw rupi ihe wà: ywy, teko wà, miar ywy rehe wiko ma'e paw wà. Apuner wamono haw rehe wyzai amo wanupe heremimutar rupi ihe wà. **6** Ihe amono ywy paw heremiruze'eg Mawiron wanuwhawete Namukononozor pe ihe wà. Te miar uma'ereko e izupe wà. **7** Wiko putar ywy paw wazar romo nehe. A'e re ta'yur wiko putar wazar nehe. A'e re hemimino wiko putar wazar romo nehe no. Te amo 'ar mehe hemiruze'eg u'ar putar a'e wà nehe no. A'e mehe teko ywy tetea'u rehe har wiko putar Mawiron wazar romo wà nehe. Tuwihawete upuner ma'e tetea'u wiko putar wazar romo wà nehe.

8 Amo teko a'e wà nehe, amo tuwihawete wanemiruze'eg a'e wà nehe, aze naheko wer kwaw Mawiron wanuwhawete hemiruze'eg romo a'e wà nehe, aze na'ipureruzar wer kwaw hehe wà nehe, a'e mehe azepyk putar a'e teko wanehe nehe, zéàmàtyry'ymawhu pupe nehe, ma'luehz haw pupe nehe no, ma'eahy haw pupe nehe no. Iahykaw rehe amumaw kar putar a'e teko Namukononozor pe ihe wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.

9 — Apuner uezapo ma'e ràm imume'u haw rehe ihe, hepuahu pe ihe, aze i'i amo heze'eg imume'u har wà, aze i'i wyzai teko wà, pezekaiw zo waze'eg rehe nehe. — Umàno ma'e kwer wanekwe umume'u uezapo ma'e ràm ihewe a'e wà, aze i'i wà nehe, ezekaiw

zo wanehe nehe. — Aiko paze ma'e romo ihe, a'e rupi akwaw uezapo ma'e ràm ihe, aze i'i wà nehe, nezewegatete nehe no. — Pezemono zo Mawiron wanuwhawete pe nehe, i'i peme paw rupi wà. **10** Hemu'em waiko peme wà. Pemuhem kar putar peywy wi wà nehe. Zauxiapkwer peneraha putar muite xe wi wà nehe. Pemumaw putar wà nehe. **11** Aze teko amo ywy rehe har weruzar Mawiron wanuwhawete wà nehe, aze uma'erekro izupe wà nehe, amupyta kar putar a'e teko waiwy rehe ihe wà nehe. Azutym kar putar ma'e wanupe a'e ywy rehe nehe. Amuigo kar putar a'e ywy rehe ihe wà nehe no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e az'e'eg kwez kury.

12 Aze'eg nezewe Zeneki Zuta ywy rehe har wanuwhawete pe ihe no. — Ezemono Mawiron wanuwhawete pe nehe. Eiko hemiruze'eg romo nehe. Ema'erekro hemiaihu wanupe nehe no. Aze erezapo nezewe haw nehe, erekuwe putar nehe. **13** Ne nehe, neremiaihu wà nehe no, mràzàwè tuwe pemàno putar zeàmàtyry'ymawhu pe nehe, ma'uhez haw inuromo nehe, ma'eahy haw inuromo nehe. — Agwer ma'e uezapo putar amo teko wanupe nehe, aze a'e teko nuweruzar kwaw Mawiron ywy rehe har wanuwhawete wà nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. **14** — Peruzar zo Mawiron wanuwhawete nehe, aze amo Tupàn ze'eg imume'u har i'i peme wà nehe, pezekaiw zo wanehe nehe. Hemu'em waiko peme wà. **15** — Ihe naiko kwaw 'aw ze'eg imume'u har wamur kar har romo ihe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. — Hemu'em waiko herer rehe wà, i'i. Nezewe haw uezapo putar nehe. Pemuhem kar putar ko ywy wi a'e nehe. Pe nehe, a'e temu'emaw imume'u har wà nehe no, pemàno putar nehe.

16 — Amume'u putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimume'u kwer peme ihe nehe kury, a'e xaxeto wanupe kury, teko wanupe no. — Na'arewahy zauxiapkwer umuzewyr kar putar temetarer tåpuzuhu parer imuwa Mawiron wi wà nehe, i'i putar amo heze'eg imume'u mua'u har wà nehe.

Pezekaiw zo wanehe nehe. Hemu'em waiko peme wà. **17** Peinu zo waze'eg nehe. Peruzar Mawiron wanuwhawete nehe, nezewe mehe peikuwe putar nehe. Mràzàwè tuwe pezapo putar 'aw tawhu ywytyr heityk pyrer iapo pyrer romo nehe. **18** Aze wiko heze'eg imume'u har romo azecharomoete wà, aze wereko heze'eg azecharomoete wà, a'e mehe penoz ma'e ihewe nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e romo ihe. — Zauxiapkwer wezar amo temetarer neràpuzuhu pupe wà, tuwhawete hàpuzuhu pupe wà no. Eraha kar zo a'e temetarer xe wi Mawiron pe a'e zauxiapkwer wanupe nehe, peze ihewe nehe, a'e ma'e henoz pà ihewe nehe.

19-20 Tuwhawete Namukononozor weraha teko uezupi a'e: Zuta ywy rehe har wanuwhawete Zoaki Zeoaki ta'yr her ma'e, teko ikàg ma'e Zuta ywy rehe har wà, teko ikàg ma'e Zeruzarez pe har wà. Waneraha mehe wezar amo ma'e Tupàn Håpuzuhu pupe: izyta, kawawhu, ma'erenaw, 'yryru morog iapo pyrer, amo hekuzar katu ma'e.

21 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e Izaew wazar aze'eg hekuzar katu ma'e heràpuzuhu pupe tuwhawete hàpuzuhu pupe hezar pyrer rehe teko ihe kury. Pezekaiw katu heze'eg rehe nehe. **22** Zauxiapkwer weraha putar a'e hekuzar katu ma'e Mawiron pe wà nehe. Upyta putar a'e pe nehe. Amo 'ar mehe hema'enukwaw putar hehe nehe. A'e mehe amuzewyr kar putar xe ihe nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Zeremi, Tupàn ze'eg imume'u har Anani a'e no

28 **1** A'e kwarahy rehe Zeneki tuwhawete romo heko mehe 4 haw kwarahy rehe 5 haw zahy rehe Anani Azur ta'yr uez'eg ihewe tåpuzuhu huwake katu pe a'e kury. Anani wiko Zimeàw tawhu pe har romo. Uze'eg ihewe xaxeto wanenataromo teko wanenataromo a'e. **2** — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e Izaew wazar uez'eg nezewe a'e kury, i'i.

— Amumaw Mawiron wanuwhawete ipuner haw kwez ihe, i'i.
3 — Namukononozor weraha hekuzar katu ma'e tetea'u 'ág tāpuzuhu wi Mawiron pe heraha pà a'e. Mokoz kwarahy ipaw 'ym mehe we amuzewyr kar putar a'e ma'e paw rupi ihe nehe. **4** Arur putar Zuta ywy rehe har wanuwhawete Zoaki Zeoaki ta'yr ihe nehe no. Arur putar amogwer Mawiron pe Zuta wi heraha pyrer ihe wà nehe no. Azéharomoete amumaw putar Mawiron wanuwhawete ihe nehe kury. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury, i'i Tupàn, i'i Anani.

5 Na'e aze'eg xaxeto wanenataromo tekò tāpuzuhu huwake katu pe uzemono'og ma'e kwer paw wanenataromo ihe kury, Tupàn ze'eg imume'u har Anani pe ihe kury.

6 — Aze mo uezapo nezewe haw, ikatu mo a'e. Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo nezewe haw nehe. Tuwe uzapo ma'e paw neze'eg rupi katete nehe. Tuwe werur temetarer paw Mawiron wi nehe. Tuwe werur tekò iphyk pyrer paw wà nehe no. **7** Pezéapyaka katu ko heze'eg newe tekò wanupe heremimume'u ràm rehe nehe kury.

8 Kwehe mehe nezexak 'ym mehe we hezexak 'ym mehe we Tupàn ze'eg imume'u har uze'eg nezewe wà. — Ur putar zeàmàtyry'ymawhu nehe, ur putar ma'uhez haw nehe, ur putar ma'eahy haw nehe, tekò ywy tetea'u rehe har wanupe nehe, tuwhawete upuner ma'e wanemiruze'eg wanupe nehe no. **9** Aze amo umume'u zeàmàtyry'ym 'ym àwàm wà nehe, aze uezapo ma'e waze'eg rupi nehe, xo a'e mehe zo pepuner wamuawyze haw rehe Tupàn hemimono kar romo nehe, a'e Anani pe.

10 Na'e Anani wenuhem kawaru kupe pe har zàwenugar heatuwa rehe har ihewi kury, ipei'ai'ág pà kury. **11** Uze'eg tekò paw wanenataromo kury. — Tuwhawete Namukononozor omono kar kawaru kupe pe har zàwenugar tekò ywy tetea'u rehe har watuwa rehe a'e. Nezewe azuhazuhaw putar ihe nehe. Mokoz kwarahy ipaw 'ym mehe we azapo putar ko ma'e ihe nehe, i'i Tupàn, i'i Anani. Na'e aha a'e wi ihe kury.

12-13 Nezewe Anani uzuhazuhaw kawaru kupe pe har zàwenugar heatuwa pe har a'e. Amo 'ar pawire Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u kar ko ze'eg Anani pe a'e kury. — Erezuhaw kawaru kupe pe har zàwenugar ywyra iapo pyrer. Amono putar amo itaper iapo pyrer ywyra iapo pyrer hekuzaromo ihe nehe. **14** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e Izaew wazar omono putar kawaru kupe pe har zàwenugar itaper iapo pyrer 'aw tekò nànàne nehe. Mawiron wanuwhawete Namukononozor wiko putar wazar romo a'e nehe. Te miar hehaite ma'e uma'erekò putar Namukononozor pe wà nehe.

15 Ezeapyaka katu nehe, Anani. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nanemur kar kwaw a'e. Eremuzeruzar kar 'aw tekò temu'emaw rehe ne wà. **16** A'e rupi — Aityk putar Anani ihe nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Eremàno putar ko kwarahy rehe nehe. Ta'e — Pepytu'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heruzar ire nehe, ere tekò wanupe ne xe.

17 Na'e Tupàn ze'eg imume'u har Anani umàno 7 haw zahy mehe a'e kwarahy rehe kury.

*Zeremi omono kar uze'eg pape rehe
imuapyk pyrer Zutew Mawiron pe wiko
ma'e wanupe*

29 **1** Kwehe mehe Namukononozor weraha amo Zutew Mawiron pe wemipyhyk kwer romo a'e wà. Azapo amo pape a'e Zutew wanupe ihe kury: tuwhaw wà, xaxeto wà, Tupàn ze'eg imume'u har wà, tekò paw wà. **2** Uhem tekò tetea'u Zeruzarez wi wà: tuwhawete Zoaki, ihy, tuwhaw uwihawete hápuzuhu pe har wà, tuwhaw Zuta ywy rehe har wà, tuwhaw Zeruzarez pe har wà, ywyra pinar wà, amo zawaiw ma'e iapo har wà. Ko ma'e uezapo a'e ma'e izeapo re. **3** Tuwhawete Zeneki uze'eg Eraza Xàpà ta'yr pe Zemari Iwki ta'yr pe kury. — Peraha Zeremi pape Mawiron wanuwhawete Namukononozor pe nehe. Na'aw ze'eg a'e pape rehe imuapyk pyrer xe kury.

4 — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e Izaew wazar a'e, umume'u ko

ma'e peme a'e. Peiko Zutew Mawiron pe har romo pe. Namukononozor peneraha Zeruzarez wi a'e pe ipyhyk pyrer romo a'e. Nezewo iz'e: **5** — Pezapo penàpuz nehe. Peiko ipupe nehe. Pezutym ma'lywa 'yw nehe. Pe'u i'a kwer nehe no. **6** Penemireko nehe. Pemen nehe. Pepurumuzàg nehe no. Tuwe pena'yr hemireko wà nehe. Tuwe penazyr imen wà nehe no. Tuwe upurumuzàg wà nehe no. Tuwe peneta tetea'u wera'u nehe. Na'ikatu kwaw peneta tete 'ymaw. **7** Apomono kar amo tawhu pe ipyhyk pyrer romo ihe. Pema'erekó katu a'e pe nehe. Peze'eleg ihewe nehe, ikatu ma'e a'e tawhu pe heremiapo ràm henoz pà ihewe nehe. Aze ikatu nehe, pekatu putar nehe no. **8** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar ihe, pezekaiw zo heze'eg imume'u mua'u har peinuinuromo har wanehe nehe. — Apuner uzeapo ma'e ràm imume'u haw rehe ihe, aze i'lí peme wà nehe, pezekaiw zo wanehe nehe. Pezekaiw zo wapuahu awer rehe nehe. **9** Hemu'em herer rehe wà. Namono kar kwaw peme ihe wà. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury, i'i ze'eg a'e pape rehe imuapyk pyrer.

10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u amo ma'e peme no. — Pemumaw putar 70 kwarahy Mawiron pe nehe. A'e kwarahy ipaw ire aexak kar putar hekatu haw peme nehe. Azapo putar ma'e heze'eg awer rupi ihe nehe. Apuerur putar peywy pe ihe nehe. **11** Xo ihe zo akwaw peme heremiapo ràm ihe. Peneko haw ikatuahy putar nehe. Narur kwaw iaiw haw peme nehe. Pepuner ikatu ma'e hào haw rehe nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe. **12** Na'e herenoz putar pe nehe. Peze'eleg putar ihewe nehe. Awazar putar peze'eleg awer peme nehe. **13** Herekar putar pe nehe. Herexák putar pe nehe no. Ta'e herekar putar pe pep'y'a nànàñ nehe xe. **14** Azeharomoete amume'u ko ma'e, herexak putar pe nehe. Apueraha putar peywy pe ihe nehe. Apumuhàmuhàz ywy tetea'u wanehe ihe. Apomono'og putar a'e ywy nànàñ nehe no. Apueraha amo ywy rehe ipyhyk pyrer romo ihe. Apumuhem kar putar a'e ywy wi nehe. Apueraha putar peywy pe nehe no.

Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

15 — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur iz'e: imume'u har urewe xe Mawiron pe a'e wà, peze peiko. **16** Tupàn uze'eg tuwhawete Tawi henaw rehe wapyk ma'e rehe a'e. Uze'eg Zeruzarez pe har wanehe no. Ipyhyk pyrer romo heraha pyrer waànàm romo wanekon wà. Pezekaiw a'e iz'e: rehne nehe kury. **17** — Amono kar putar iaiw ma'e wakutyr ihe nehe: zeàmàtyry'ymawhu, ma'uhez haw, ma'eahy haw. Amuigo kar putar pi i'a kwer inem ma'e zàwé ihe wà nehe. Teko nu'u kwaw pi inem ma'e wà.

18 Apurawar kar putar ma'erahy wanupe ihe nehe: zeàmàtyry'ymawhu pupe, ma'uhez haw pupe, ma'eahy haw pupe. Teko ywy nànàñar ukyzeahy putar wanexak mehe wà nehe. Amuhàmuhàz putar ihe wà nehe. Waneko haw pe tekó ipytuhegatu putar wanupe uzeapo ma'e kwer rehe wà nehe. Uze'eg uryweteahy putar wanehe wà nehe. Omono putar uze'egaiw purehe waner rehe wà nehe no. **19** A'e ma'e uzeapo putar nehe, ta'e nuweruzar kwaw heze'eg a'e wà xe. Tuweharupi amono kar heremiruze'eg heze'eg imume'u har heremaihu wanupe ihe wà. Na'ipurenu wer kwaw wanehe wà. **20** Apueraha kar Zeruzarez wi ipyhyk pyrer romo Mawiron wanuwhawete pe paw rupi ihe. Peinu heze'eg nehe kury. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ze'eg teko peme ihe kury.

21 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e Izaew wazar uze'eg Akaw Korai ta'yr ikutyr a'e. Uze'eg Zeneki Mazez ta'yr ikutyr no. A'e awa umume'u temu'emaw waiko Tupàn her rehe wà. — Amono putar Namukononozor Mawiron wanuwhawete ipo pe ihe nehe. Namukononozor uzuka kar putar a'e mokoz awa penenataromo a'e wà nehe. **22** Zeruzarez wi Mawiron pe heraha pyrer a'e wà, aze iporomono wer uze'egaiw amo rehe wà nehe, uze'eg putar nezewo wà nehe. — Tupàn wapyk kar Zeneki Akaw rehe we wanekuwe mehe we a'e wà, zauxiapekwer wanupe teko wanenataromo

a'e wà. Tuwe uzapo nezewegatete haw newe nehe no, i'i putar wà nehe. **23** A'e ma'e uzeapo putar Zeneki pe Akaw pe a'e nehe, ta'e uzapo purumumaranugar kar haw a'e wà xe. Uker wemireko 'ym wapuhe wà. Tupàn nuputar kwaw uwer rehe temu'emaw imume'u haw. Nezewe rehe we umume'u wà. Tupàn ukwaw wanemiapo kwer. Umume'u putar nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e a'e.

Tupàn umume'u kar uze'eg Xemai pe a'e

24-25 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e Izaew wazar umume'u kar ko uze'eg Xemai Neeràw tawhu pe har pe a'e kury. — Eremono kar pape nerer rehe teko wanupe ne: Zeruzarez pe har paw wanupe, Xoponi Mazez xaxeto ta'yur pe, amogwer xaxeto paw wanupe. **26** — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nemuigo kar xaxeto romo Zoiaz hekuzaromo a'e. Ko 'ar rehe ereiko ma'erekro haw tåpuzuhu pe har rehe uzekaiw ma'e romo. Aze amo he'o ma'e uzemuigo kar Tupàn ze'eg imume'u har romo, ereiko zauxiapekwer wanupe ipyhyk kar har romo ne. Eremono kar iazur rehe har ita per iapo pyrer hehe. **27** A'e rupi apuranu nerehe. Måràzàwe tuwe nerepyhyk kwaw Zeremi Anatot tawhu pe har. Uzemuigo kar Tupàn ze'eg imume'u har teko wamyeromo a'e, i'i Tupàn newe, a'e izupe. **28** Måràzàwe tuwe nerepyhyk kar kwaw. — Pemumaw putar kwarahy tetea'u Mawiron pe nehe, i'i Zutew a'e pe ipyhyk pyrer wanupe. — Pezapo penàpuz nehe, peiko wapupe nehe, pezutym ma'e'yw nehe, pe'u i'a kwer nehe, i'i wanupe, i'i Tupàn newe, a'e izupe.

29 Xaxeto Xoponi umugeta a'e pape ihewe.

30-32 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono kar ko uze'eg Xemai rehe har Mawiron pe ipyhyk pyrer nànàn a'e kury. — Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e azepyk putar Xemai rehe ihe nehe, izuapyapyr paw wanehe nehe no. Namono kar kwaw peme ihe. Nezewe rehe we uze'eg peme heze'eg imume'u har ài. Pemuzeruzar kar temu'emaw rehe. A'e rupi naheta kwaw izuapyapyr izupe

peinuinuromo wà nehe. Uzeagaw tekо wamupytu'ku kar pà hereruzar ire a'e wà. A'e rupi, ikatu ma'e heremaihu wanupe iapo mehe nehe, nuevak kwaw nehe, ta'e umâno putar a'e 'ym mehe we a'e nehe xe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Tupàn umume'u wemapiro ràm

30 1-3 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar umume'u ko ma'e ihewe kury. — Zeremi, i'i. — Emuapyk heze'eg awer paw amo pape rehe nehe. Ta'e uhem 'ar iko kury xe. A'e 'ar mehe amuzewyr kar putar heremaihu ihe wà nehe: Izaew ywy rehe har wà, Zuta ywy rehe har wà no. Amono ko ywy waipy wanupe ihe. Arur wi putar xe ihe wà nehe no. Wiko wi putar izar romo wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

4 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e Izaew wanehe Zuta wanehe kury.

5 — Aenu amo ukyze hawhu wi uhapukaz ma'e ihe wà.

Uhapukaz wà, ta'e ukyze wà xe.

Nuhapukaz kwaw zèàmàtyry'ym 'ymaw rehe wà.

6 Aipo awa upuner umemyr haw rehe a'e. Måràzàwe tuwe aeaxak awa tetea'u opo wie pyhykar ihe wà.

Nuzawy kwaw kuzà imemryahy ma'e wà.

Måràzàwe tuwe itawaahy paw rupi wà.

7 Amo 'ar iaiw ma'e uhem iko kury. Ni amo 'ar nahexakaw kwaw a'e 'ar ài a'e.

Zako izuapyapyr upuraraw putar ma'erahy a'e 'ar mehe wà nehe.

Nezewe rehe we apyro putar a'e 'ar wi ihe wà nehe.

8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e uze'eg wi kury.

— A'e 'ar ihmeh mehe azuhazuhaw kawaru kupe pe har zàwenugar watuwa rehe har ihe nehe. Azo'ok putar kyhàhàm tåtå wanawi ihe nehe no. A'e mehe nuiko kwaw amo ywy rehe har wanupe uma'erekro e ma'e romo wà nehe.

9 Wiko putar heremiruze'eg romo wà nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe wazar romo ihe. Wiko putar Tawi izuapyr hemiruze'eg romo wà nehe no. Amono putar a'e awa heremiaihu wanupe wanuwihawete romo ihe nehe.

10 Heremiruze'eg Zako izuapyapr wà, pekyze zo nehe.

Teko Izaew ywy rehe har wà, pepytuhegatu zo nehe.

Apupyro putar a'e ywy muite har wi ihe nehe,

ywy pepypykaw wi ihe nehe.

Zako izuapyapr uzewyr putar wà nehe.

Wiko putar zeàmàtyry'ym 'ymaw rehe wà nehe no.

Ni amo nupuner kwaw ikatu 'ym ma'e iapo haw rehe wanupe wà nehe.

Ni amo numukyze kar kwaw wà nehe.

Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.

11 Aiko putar pepyr pepyro pà ihe nehe. Apumuhàmuhàz ywy nànàn ihe.

Amumaw putar a'e ywy paw rupi ihe wà nehe.

Napumumaw kwaw nehe.

Nezewe rehe we azepyk putar penehe nehe.

Penehe hezepyk mehe napuraraw kar wera'u kwaw ma'erahy peme nehe.

Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko

Ma'e aze'eg kwez kury.

12 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Zeruzarez tawhu pe kury.

— Naheta kwaw imukatu haw 'aw teko wama'eahy haw pe.

Waperew nuke'e kwaw.

13 Naheta kwaw penehe uzekaiw ma'e wà. Naheta kwaw muhàg peperew pe.

Naheta kwaw pemukatu àwàm hàro haw.

14 Peamutar arer paw heharaz pewi wà. Nuzeruzar kwaw penehe wà.

Apuàmàtyry'ym ihe, ta'e peiko heàmàtyry'ymar wazàwe pe xe.

Penehe hezepykaw tátàahy a'e, ta'e heta tetea'u penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e xe.

Pekatu 'ymaw uhua'u a'e no.

15 Pepytu'u pekutuk awer rehe peze'eg ire nehe.

Naheta kwaw imukatu àwàm.

Azepyk penehe ihe, ta'e heta tetea'u penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e xe.

Ta'e pekatu 'ymaw uhua'u a'e no xe.

16 Ko 'ar rehe pemumaw arer amumaw putar paw rupi ihe wà nehe.

Amo zauxiapekwer weraha putar peàmàtyry'ymar paw wemipyhyk romo wà nehe no.

Amo pekar ma'erahy ipuraraw kar pà peme wà. Amo ae zauxiapekwer upuraraw kar putar ma'erahy peme ipuraraw kar arer wanupe wà nehe. Uzuka putar amo wazuka arer wà nehe no.

17 Peàmàtyry'ymar uze'eg nezewe wà. — Xiàw uezapo ikàg 'ym ma'e romo a'e.

Ni amo nuzekaiw kwaw hehe wà, i'i penehe wà.

Amono wi putar penuhàgaw peme nehe.

Amuke'e putar peperew nehe no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

18 Amuzewyr kar putar Zako izuapyapr wamuwà waiwy pe ihe wà nehe.

Apuhareko putar uzeànàànàm ma'e imono'og pyr pitàitàigatu ihe wà nehe. Uzapo wi putar Zeruzarez a'e wà nehe. Teko wiko putar tuwihawete hàpuzuhu pupe wà nehe no.

19 Teko a'e pe wiko ma'e uzegar putar hekatu haw imume'u pà wà nehe.

Uhapukaz putar urywete haw rehe wà nehe no.

Amueta tetea'u kar putar ihe wà nehe. Areko katu kar putar a'e teko amo teko wanupe ihe wà nehe no.

- 20** Teko ko ywy rehe har ikàg putar kwehe mehe arer zàwe wà nehe. Hehe we har ikàg wi putar wà nehe no. Azepyk putar wyzài heremaiihu wanupe ma'erahy ipurawar kar har wanehe ihe nehe no.
- 21-22** Amo wainuinromo har wiko putar wanuwihaw romo nehe. Waànàm wiko putar wanuwihaw romo nehe. Aze ainoz imuwà hezeupe nehe, Uhem putar heruwake a'e nehe. Aze naenoz kwaw amo nehe, a'e teko nur kwaw heruwake nehe. Ta'e ukyze putar a'e wà nehe xe. Wiko putar heremaiihu romo wà nehe. Aiko putar wazar romo nehe no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

23-24 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikwahy haw nuzawy kwaw ywytu àmàn inuinuromo har. Opok putar ikatu 'ym ma'e waàkàg i'aromo ywytuaiw ài nehe. Tupàn uzapo putar wemimume'u kwer paw rupi nehe. Xo a'e mehe zo ikwahy haw hakuir putar nehe. Amo 'ar mehe hemiaihu ukwaw katu putar ko ma'e paw rupi wà nehe.

Izaew uzewyr uiwy pe wà

31 ¹Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.

— Uhem amo 'ar iko. A'e 'ar mehe aiko putar Izaew ta'yri wazuapyapir paw wazar romo ihe nehe. Wiko putar heremaiihu romo wà nehe no. **2** Ywyxiguhi rehe apuhareko umàno haw wi uzepyro ma'e kwer ihe wà. Izaew izuapyapir upytu'u àwàm hekar mehe **3** azexak kar wanupe ihe. Teko Izaew izuapyapir wà, tuweharupi apuamutar katu ihe. Apuamutar katu putar ihe nehe no. Tuweharupi aexak kar peamutar katu haw peme ihe. **4** Amueta tetea'u wi putar heremaiihu ihe wà nehe. Pepyhyk wi putar pema'e ipuipu ma'e nehe. Pepynyk putar penurywete haw rehe nehe no. **5** Pezapo wi putar uwà itymaw ywytyr Xamari rehe har rehe nehe. Izutymar upyhyk putar i'a kwer

wà nehe. **6** Uhem amo 'ar iko. A'e 'ar mehe ume'egatu ma'e uhapukaz putar ywytyr Eparai ywy rehe har rehe wà nehe. — Pezur nehe. Zazeupir Xiàw pe nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar henaw pe nehe, i'i putar wà nehe.

7 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. — Pezegar penurywete haw rehe nehe. Pezegar Izaew amo teko wanuwi uhua'u wera'u ma'e wanehe nehe. Pemuzàg ko zegar haw Tupàn ikatu haw imume'u pà nehe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyro wemiaihu wà. Upyro teko Izaew wakurer wà no, peze nehe.

8 Arur putar kwarahy heixe haw awyze har kutyr har wi wà nehe. Ywy muite wera'u har wanuvi amono'og putar ihe wà nehe. Teko ur putar wanupi wà nehe. Hehàphyà 'ym ma'e wà, Wata 'ym ma'e wà, Kuzà ipuru'a ma'e wà, Kuzà imemyrzexak kar etea'i ma'e wà. Uzewyr putar teko tetea'u uzemono'og ma'e romo wà nehe.

9 Wanerur mehe nehe, uzai'o putar wà waiko wà nehe. Uze'eg putar wà waiko ihewe wà nehe. Araha putar rykaw uwryryk ma'e izywyr ihe wà nehe, pe ikatu ma'e rupi ihe wà nehe. Nuzepyapi kwaw hupi wata mehe wà nehe. Aiko Izaew wanu ài. Eparai wiko hera'yr ipy romo a'e.

10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi kury. — Teko ywy nànànar wà. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, peinu heremimume'u nehe kury. Pemume'u heze'eg yrypypoo'muite wera'u ma'e rehe nehe, ywy muite wera'u ma'e rehe nehe. Ihe amuhàmuhàz teko Izaew izuapyapir ihe wà.

- Amono'og wi putar ihe wà nehe no.
 Àràpuhàràn wamono'ogar uzeikaiw
     katu weimaw wanehe a'e.
 Nezewegatete azekaiw katu putar
     heremaihu wanehe ihe wà nehe no.
- 11** Amuhem kar Zako izuapyapyr ihe
     wà, wapyhyk arer wanuwi ihe wà.
 Wapyhyk arer ikàg wera'u
     wanuwi wà. Nezewe rehe
     we apyro wanuwi ihe wà.
- 12** Uhem putar Xiàw ywytyr pe
     urywete haw rehe uzegar pà wà nehe.
 Hurywete putar ihewe imur pyr
     rehe wà nehe no:
     arozràñ, win, uri kawer,
     tapi'ak, àràpuhàràn.
 Nuzawy kwaw ma'etymaw
     imuàkygatu pyrer wà nehe.
 Uhyk putar ma'e paw wanupe nehe no.
- 13** Na'e teko upynyk putar wà nehe,
     hurywete putar wà nehe no:
 Kuzàwaza kwer wà, kwàkwàmogwer
     wà, tua'uhez kwer wà.
 Amurywete kar putar ihe wà nehe.
     Wazai'o haw azapo putar
     wanurywete haw romo ihe nehe.
 Wazemumikahy haw azapo putar
     wanupe ikatuahy ma'e romo ihe
     nehe no.
- 14** A'u kar putar temi'u ikatu ma'e
     tetea'u xaxeto wanupe ihe nehe.
 Aze amo ma'e ikatu heremaihu
     wanupe nehe, Amono putar a'e
     ma'e wanupe nehe.
 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
     aze'eg kwez kury.
- Tupàn upuhareko katu Izaew wà**
- 15** Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko
 Ma'e kury.
     — Teko wenu amo ma'e Hama
         pe har wà.
 Nuzawy kwaw teko wazai'oahy haw.
 Hakew wiko a'e uzai'o ma'e romo a'e.
     Uzai'o umemyr awa wanehe.
     — Hemurywete kar zo pe nehe, i'i.
 Ta'e imemyr awa paw umàno wà xe.
- 16** — Epytu'u nezai'o re nehe.
 Ezuhyw nerehaykwer nehe no.
 Nememyr pe neremiapo kwer paw
     hekuzar erepyhyk putar nehe.
 Uzewyr putar wàmàtyry'ymar waiwy
     wi wà nehe.
 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
     aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.
- 17** Pepuner ikatu ma'e uezapo ma'e
     ràm hào haw rehe.
 Nememyr uzewyr putar weko haw
     pe wà nehe.
 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
     aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.
- 18** Teko Izaew umume'u uezapo ma'e
     kwer ikatu 'ym ma'e wà.
 Aenu waze'eg mehe ihe wà.
     — O Tupàn, uruiko tapi'aka'r
         imugakwaw pyr 'ym ài ure.
 Ne uremu'e pe nereruzar haw rehe.
 Uremuzewyr kar pe nehe, o Tupàn.
 A'e mehe uruzewyr putar newe nehe.
 Ta'e ereiko Tupàn Tuweharupi Wiko
     Ma'e romo urezar romo ne xe.
- 19** Urutryyk newi.
 Na'arewahy uruzemumikahy.
 Na'e erezepyk urerehe.
 A'e rupi uruzeamumew nerenataromo
     urezemumikahy haw hexak kar
     pà newe, i'i wà.
- 20** Teko Izaew wà.
 Ereiko hera'yr ihewe ikatu
     wera'u ma'e romo.
 Uruamutar wera'u amo wanuwi ihe.
 Nerer imume'u mehe
     tuweharupi hema'enukwaw nerehe
         neamutar katu pà ihe.
 Hepy'a uzemumikahy.
 Azeharomoete urupuhareko putar
     ihe nehe.
 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
     aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.
- 21** Emuappyk ze'eg pape rehe katu pe nehe,
     pe hexak kar haw romo wata ma'e
     wanupe nehe.
 Eme'egatu nerape ràm rehe nehe.

- Pezewyr teko Izaew izuapyapyr wà.
Pezewyr tawhu peneko awer pe nehe.
- 22** Teko hereruzar ymar. Mâràn 'ar pemumaw putar hereruzar haw ikwaw 'ym pà nehe.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e azapo amo ae ma'e ipyahu ma'e ywy rehe ihe.
Azapo amo kuzà awa rehe uzekaiw ma'e romo, i'i.

Heta putar ma'e tetea'u Tupàn hemiaihu wanupe

- 23** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e Izaew wazar uze'eg kury.
— Izaew waiwy pe wamuzewyr mehe uze'eg wi putar nezewe Zuta ywy rehe wà nehe, tawhu a'e ywy rehe har wanupe wà nehe no.

— Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono uze'egatu Zeruzarez tawhu ywytyr Tupàn pe imonokatut pyrer rehe har rehe nehe.
Tupàn purereko katu ma'e romo hekon a'e. A'e wiko a'e pe, i'i putar wà nehe.

- 24** Teko wiko putar Zuta ywy rehe wà nehe, tawhu a'e ywy rehe har nànàn wà nehe no. Heta putar ma'etymar wà nehe. Heta putar àràpuhàràn wamono'gar wà nehe no, weimaw wanehe we wà nehe no.
- 25** Amurywete kar putar ikene'o ma'e ihe wà nehe. Amono putar temi'u uma'uhez haw rehe iagaiw ma'e wanupe ihe nehe no.

- 26** Na'e teko i'i putar wà nehe.
— Aker katu ihe, herurywete kury, i'i putar wà nehe.
- 27** — Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e ihe kury. — Uhem amo 'ar iko kury. A'e 'ar mehe amynehem putar Izaew ywy teko wapupe ihe nehe, ma'e a'yr wapupe ihe nehe no. Amynehem putar Zuta ywy ihe nehe no.
- 28** Azekaiw wanehe ikatu 'ym ma'e iapo pà wanupe: anuhem kar ihe wà, aityk ihe wà, amuaiw ihe wà, amumaw ihe wà, amumew ihe wà. Nezewegatete azekaiw katu putar ikatu ma'e iapo pà wanupe nehe no:

Azutym putar ywyra ài ihe wà nehe, azapokatu wi putar tâpuz ài ihe wà nehe no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.

29 A'e 'ar ihmeh mehe nehe, teko nuze'eg kwaw nezewe wà nehe.

— Wanu u'u uwà hazahy ma'e wà. A'e rupi wana'yr wanàz ikorozahy, ni'i kwaw wà nehe.

- 30** Nan kwaw nezewe nehe. Uwà i'u har wanàz ikorozahy putar nehe. Pitàitàigatu umàno putar wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo wà nehe.

- 31** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury.

— Uhem putar amo 'ar nehe. A'e 'ar mehe azapokatu wi putar heze'egaw Izaew wanehe we ihe nehe, Zuta wanehe we ihe nehe no.

32 Kwehe mehe azapokatu heze'egaw waipy wanehe we ihe. Apyhyk wapo rehe ihe wà, Ezit ywy wi wapyro pà ihe wà. Heze'egaw ipyahu ma'e uzawy waipy wanupe heze'eg awer kwehe arer. Aiko wazar romo ihe. Nezewe rehe we uzuhaw a'e ze'egaw herehe we iapo pyrer wà. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.

33 A'e 'ar ihmeh mehe azapokatu putar ko heze'egaw teko Izaew izuapyapyr wanehe we ihe nehe. Na'aw heze'eg: Amono putar heze'eg wama'enukwaw paw pupe ihe nehe, wapy'a pupe ihe nehe no. Aiko putar wazar romo nehe. Wiko putar heremiaihu romo wà nehe no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.

34 Ni amo numu'e kwaw umyrypar wà nehe. Numu'e kwaw wànàm wà nehe. — Ezeagaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikwaw pà nehe, ni'i kwaw wanupe wà nehe. Ta'e paw rupi katete hekwaw putar wà nehe xe. Teko hemetarer katu ma'e wà, teko hemetarer 'ym ma'e wà no. Ta'e amunàn putar wanemiapo kwer ihe nehe xe. Nahema'enukwaw pixik kwaw wakatu 'ymaw rehe ihe nehe no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

- 35** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo kwarahy tatain'y 'aromo har romo a'e. Uzapo zahy, uzapo zahytata no, wamuhyape katu kar pà pyhaw no. Tupàn umuikwahy kar yryhu. Omokororo kar ykotok no. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e her romo a'e.
- 36** Umume'uhay ko wemiapo ràm a'e. Ma'e ywy rehe hekuwe mehe we Izaew izuapyapyr wiko putar teko uzemono'og ma'e romo a'e wà nehe no.
- 37** Aze amo 'ar mehe pepuner ywak uhu haw hagaw paw rehe nehe, aze pepuner ywy iwy pe har hexakaw rehe nehe, xo a'e 'ar mehe aityk putar heremaihu Izaew ihe wà nehe, wanemiapo kwer hekuzaromo ihe wà nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kwez kury.
- 38** — Uhem amo 'ar iko, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. — A'e 'ar mehe teko uzapo wi putar 'aw tawhu wà nehe. Uzypyrog putar tåpuzaiha Ananew her ma'e pe wà nehe. Oho putar te ukenawhu Lahykaw Rehe Har her ma'e pe wà nehe no. **39** A'e wi ywyazaw oho putar ywytyr Zarew pe nehe. A'e wi uwak putar Goa kutyr nehe. **40** Teko weityk umàno ma'e kwer wanetekwer ywyàpyznaw pe wà. Weityk ity a'e pe wà no. A'e 'ar mehe amonokatu putar a'e ywyàpyznaw hezeupe nehe. — Ikatuahy, a'e putar izupe nehe. Heta amo kaiwer yrykaw Xenoron ikupe kutyr. Oho te ukenawhu Kawaru her ma'e pe. Amonokatu putar a'e ywy paw hezeupe ihe nehe no. — Ikatuahy, a'e putar izupe nehe. Kwarahy ihemaw kutyr tuz. Nuityk pixik kwaw Zeruzarez a'e wà nehe. Numumaw pixik kwaw nehe.

Zeremi ume'eg kar amo ywy iphehogwer

32 ¹ Zeneki Zuta ywy rehe har wanuwhawete romo heko mehe 10

haw kwarahy rehe, Namukononozor Mawiron ywy rehe har wanuwhawete romo heko mehe 18 haw kwarahy rehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe. **2** A'e 'ar mehe zauxiapewer Mawiron hemiruze'eg umàmàgatu Zeruzarez izywyr wà. Tuwhawete hepyhyk kar wàpuz huwake katu pe zauxiapewer wanupe. **3** — Amono putar 'aw tawhu Mawiron wanuwhawete pe ihe nehe. Upyhyk putar nehe, ere purupe, i'i tuwhawete Zeneki ihewe a'e. A'e rupi hepyhyk kar zauxiapewer wanupe. **4** — Tuwhawete Zeneki nuzepyro kwaw Mawiron pe har wanuwi nehe. Zauxiapewer omono putar uwhawete pe wà nehe. Zeneki wexak putar Mawiron wanuwhawete nehe, ta'e zauxiapewer weraha putar henataromo a'e wà nehe xe. Uze'eg putar izupe nehe. **5** A'e re zauxiapewer weraha putar Zeneki Mawiron pe wà nehe. Upyta putar a'e pe nehe. Amo 'ar mehe azekaiw putar hehe nehe. Aze uzàmàtyry'ym Mawiron pe har wà nehe, nezewi rehe we nupuner kwaw waneitykaw rehe nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury, i'i Zeremi teko wanupe, i'i Zeneki. A'e rupi hepyhyk kar.

6 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe kury. **7** Anamew netutyr Xarum ta'y'r nerekar putar nehe. — Eme'eg kar heywy Anatot pe har nehe, i'i putar newe nehe, i'i Tupàn ihewe. Aiko Anamew iànàm romo ihe. A'e rupi apuner ime'eg kar haw rehe. **8** Na'e uzeapo ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg rupi. Hetutyra'y'r Anamew herekar wà zauxiapewer waker haw pe a'e, ihewe uze'eg pà a'e.

— Eme'eg kar heywy Anatot tawhu pe har Mezàmi ywy rehe har nehe ty, i'i ihewe. Ereiko heànàmete wera'u romo no. A'e rupi erekuner putar heywy ime'eg kar haw rehe nehe, izar romo nerekopà nehe, i'i ihewe.

— Tupàn uzapo kar ko ma'e iko ihewe a'e, a'e hezeupe. **9** A'e rupi ame'eg kar Anamew iziyi izuwi. Aexak heremetarer ipuhuz haw. Heta 200 kàràm parat. **10** Amuapyk herer ipape rehe. Awàpytym amo huwàpytymaw pupe no. A'e re ainoz teko ime'eg kar awer

hexak arer wamuwà wà. Aexak kar hemetarer ipuhuz haw wanupe puhuz haw hexak kar haw pupe. **11** Na'e apyhyk pape ipupew paw pupe iwàptym pyrer ime'eg kar awer imuume'u har ihe kury. Apyhyk pape iwàptym pyr 'ym no. **12** Amono a'e mokoz pape Maruk Neri ta'yir Mazez hemimino pe kury. Azapo a'e ma'e Anamew henataromo, a'e ma'e hexak arer a'e pape rehe uwer imuapyk arer wanenataromo, Zutew a'e pe wapyk ma'e paw wanenataromo no. **13** A'e teko paw wanenataromo aze'eg Maruk pe kury.

14 — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e Izaew wazar upyhyk kar ko pape ywy ime'eg kar awer imuume'u haw newe, pape iwàptymaw pupe iwàptym pyrer, pape iwàptym pyr 'ym no. Emono ywy'a pupe nehe. Nezewe mehe umumaw putar kwarahy tetea'u upaw 'ym pà wà nehe. **15** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e Izaew wazar uez'eg nezewe a'e. — Ko ywy rehe teko ume'eg kar putar tåpuz wà nehe, ywy wà nehe no, uwà itymaw wà nehe no, i'i.

Zeremi uze'eg Tupàn pe

16 A'e pape Maruk Neri ta'yir pe imono re aze'eg nezewe Tupàn pe.

17 O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,erezapo ywy ywak rehe we nepuner haw uhua'u ma'e rupi ne, nekàgaw rupi ne no. Erepuner wyzai ma'e iapo haw rehe. Naheta kwaw ma'e iapo haw rehe nepuner 'ymaw. **18** Nekatuahy teko tetea'u wanupe. Erezepyk wana'yr wanehe wanu wanemiaipo kwer hekuzaromo no. Ereiko Tupàn uhua'u ma'e upuner ma'e romo. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e, nerer romo a'e. **19** Nema'enukwaw uhua'u ma'e iapo àwàm rehe. Erezapo ikatuahy ma'e. Erexak teko wanemiaipo paw rupi. Ererekko teko wanemiaipo hekuzaromo waneko haw hekuzaromo ne wà. **20** Erezapo purumupytuhegatu kar haw Ezit ywy rehe. Erezapo wiwi ko 'ar rehe no, Izaew ywy rehe, amo ywy nànàno. A'e rupi teko ywy

nànànar nekwaw wà kury. **21** Ereyro Izaew izuapyapyr Ezit ywy wi nepuner haw rupi nekàgaw rupi ne wà. Erezapo purumupytuhegatu kar haw ureàmàtyry'ymar wanenataromo wamukyzeahy kar pà. **22** Eremur ko ywy ikatu ma'e ma'e imuezuz katu haw Izaew wanupe. Ta'e eremume'u ko ywy waipy wanupe ne xe. **23** Ywy rehe wixe mehe ipyhyk mehe nuweruzar kwaw nez'eg wà. Nuiko kwaw nepurumu'e haw rupi wà. Nuzapo kwaw neremiaipo kar kwer wà. A'e rupi eremu'ar kar ko iaiw haw wanehe.

24 Mawiron ywy rehe har ur xe wà. Uzapo uezupir àwàm 'aw tawhu ipàrirogatà huwake wà. Ta'e heixe wer tawhu pupe wà xe, ipyhyk pà wà xe. Uzeàmàtyry'ym 'aw tawhu pe har waiko wà kury. Zeàmàtyry'ymawhu a'e, ma'uhez haw a'e no, ma'eahy haw a'e no, omono putar tawhu wapo pe a'e wà nehe. Neremimume'u kwer paw uezapo kwez kury. Erexak izeapo mehe. **25** A'e rupi hezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, — Eme'eg kar ywy amo teko wame'e mehe nehe, ere ihewe. Mawiron pe har upyhyk etea'i tawhu wà. Nezewe rehe we erezapo kar a'e ma'e ihewe, a'e izupe.

Tupàn uwazar Zeremi ize'eg izupe kury

26 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uwazar heze'eg ihewe a'e kury.

27 — Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e teko paw wazar romo ihe. Apuner wyzai ma'e iapo haw rehe. **28** A'e rupi amono putar 'aw tawhu Namukononozor Mawiron wanuwihowete pe ihe nehe, hemiruze'eg zauxiapekwer wanupe nehe no. Upyhyk putar wà nehe. **29** Mawiron peàmàtyry'ymar wà, wixe putar tawhu pupe wà nehe. Umunyk putar tata hehe wà nehe. Wapy putar tåpuz wà nehe. Ta'e teko wapy yhyk zàwenugar a'e tåpuz wanuwake tupan Ma'aw imuweste pà wà xe, hemuikwahy kar pà nezewe wà xe. Uzakook win izupe imono pyr romo wà, amo tupàn a'u'u wanupe wà no. **30** Izypy mehe arer we teko Izaew ywy rehe har wà, Zuta ywy rehe har wà no, xo ikatu 'ym ma'e zo uzapo wà. Wakatu 'ymaw hemuikwahy kar.

31 Iapo haw har mehe arer we 'aw tawhu hemuikwahy kar a'e, hemuikwahy kar azeharomoete a'e. A'e rupi amume'u imumaw pàwàm ihe. **32** Ta'e paw rupi uzapo ikatu 'ym ma'e wà xe: Izaew ywy rehe har wà, Zuta ywy rehe har wà, wanuwhawete wà, wanuwhawete wà, xaxeto wà, heze'eg imume'u har wà, teko Zeruzarez pe har wà. **33** Uwak ukupe hexakar pà ihewe wà. Aze mo amu'e wiwi 'aw teko ihe wà, nezewe rehe we naherenu iwer mo wà. Nuzemu'e kwaw a'e ma'e rehe wà. Nuzekaiw kwaw hezepyk àwàm rehe wà. **34** Te tupàn a'ua'u wanagapaw iro ma'e omono tåpuzuhu pupe wà. Kwehe mehe uzapo a'e tåpuzuhu herer rehe wà. Umuaiw heràpuz wà. **35** Ywyàpyznaw Men-Inom her ma'e rehe uzapo ma'e'a'yr hapy haw tupàn Ma'aw her ma'e pe wà. Uzuka wa'yr wazyr wanehe we a'e pe tata imunyk pà wanehe a'e pe wà, tupàn Morok her ma'e imuweste pà wà. Nazapo pixik kwaw agwer ma'e wanupe ihe. — Nuzapo pixik kwaw agwer purumuhuhuk kar ma'e a'e wà nehe, a'e hezeupe. Nezewe rehe we uzapo wà. — Nuzapo kar pixik kwaw ikatu 'ym ma'e Zuta ywy rehe har wanupe wà nehe, a'e hezeupe.

Tupàn umume'u wapyro àwàm wanupe

36 A'e re Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar uze'eg ihewe kury.

— Zeremi, i'i ihewe. — Nezewe teko i'i oho waiko wà. — Zeàmàtyry'ymawhu a'e, ma'uhez haw a'e no, ma'eahy haw a'e no, omono putar tawhu Mawiron wanuwhawete ipo pe a'e wà nehe, i'i wà. Einu heremimume'u ràm nehe kury. **37** Aikwahy putar nehe. Aikwahy putar tuwe nehe. Hepuruzukaiwahy putar nehe. A'e rupi amuhàmuhàz putar 'aw teko ywy tetea'u rehe ihe wà nehe. Amo 'ar mehe amono'og wi putar ihe wà nehe. Amuzewyr kar putar xe ihe wà nehe. Amuigo kar putar katu haw rehe ihe wà nehe. Ni amo nuzapo kwaw ikatu 'ym ma'e wanupe nehe. **38** Wiko putar heremaihu romo wà nehe. Aiko putar wazar romo ihe nehe no. **39** Xo pitài ma'e azapo kar putar wanupe nehe.

Tuweharupi ukyze putar ihewi wà nehe. Ta'e nezewe haw ikatu putar wanupe nehe xe, wazuapaypr wanupe nehe no. **40** Azapokatu putar ko heze'egaw upaw pixik 'ym ma'e wanehe we ihe nehe: Napytu'u pixik kwaw ikatu ma'e wanupe iapo re ihe nehe. Azemuawate katu kar putar wanupe nehe. Hemuwete katu putar upy'a pe azeharomoete wà nehe. Nutyryk pixik kwaw ihewi wà nehe. **41** Ikatu ma'e wanupe iapo haw ikatuahy putar ihewe nehe. Hepy'a nànàn herekwé nànàn amuigo kar putar ko ywy rehe ihe wà nehe. **42** Arur ko iaiw haw 'aw teko wanupe ihe. Nezewegatete amono putar ikatu ma'e paw heremimume'u kwer ihe nehe no, wanupe ihe nehe no. **43** Zeremi. — Ko ywy uzeapo putar ywyxigulu zàwenugar romo nehe, i'i teko waiko wà. — Naheta kwaw teko wà nehe, naheta kwaw ma'e'a'yr wà nehe. Mawiron pe har wiko putar izar romo wà nehe, i'i teko waiko wà. Ko ma'e amume'u newe kury. — Teko ume'eg kar putar ywy ko ywy rehe a'e wà nehe. **44** Ume'eg kar putar ywy wà nehe. Umuapyk putar uwer pape rehe wà nehe. Uwàptym putar huwàptymaw pupe wà nehe. Wenoz putar teko ime'eg kar haw hexakar romo wà nehe. Agwer ma'e uzeapo putar amo ywy rehe: Mezàmi ywy rehe, taw Zeruzarez izywyr har wanupe, tawhu Zuta ywy rehe har wanupe, tawhu ywytyruhu rehe har wanupe, ywytyr heta 'ymaw rehe nehe, ywy kwarahy ihemaw awyze har kutyr har rehe nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Uze'eg wi Tupàn Zeremi pe

33 ¹ Zauxiapewer hemunehew kar wiwi weko haw pe wà. A'e pe hereko mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi ihewe kury.

2 — Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe. Azapo ywy imono pà henaw rehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e herer romo ihe.

3 Zeremi. Aze herenoz pe nehe, awazar putar nehe. Amume'u putar ma'e temigwaw 'ym ikatuahy ma'e newe nehe. Nerekwaw kwaw

a'e ma'e. **4** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar amume'u ko ma'e. Zauxiapekwer Mawiron pe har uzapo putar pàrirogawtâtà rehe uzeupir àwàm wà nehe, tawhu iàmàtyry'ym pà wà nehe. Upyhyk putar wà nehe. Na'e weityk putar tâpuz Zeruzarez pe har wà nehe. Weityk putar Zuta ywy rehe har wanuwhawete hâpuzuhu wà nehe no. **5** Amo awa uzàmàtyry'ym putar Mawiron pe har wà nehe. Aikwahy ihe, a'e rupi azuka putar a'e awa hepuruzukaiwahy haw rupi ihe wà nehe. Mawiron pe har umynehem putar tâpuz wanetekwer pupe wà nehe. Aityk 'aw tawhu kwez ihe. Ta'e heta tetea'u xe har wakatu 'ymaw xe. **6** Nezewe rehe we amukatu putar 'aw tawhu ihe nehe. Amukatu putar teko ipupe har ihe wà nehe no. Amumaw kar putar kwarahy tetea'u xe zeàmàtyry'ym 'ymaw rehe ihe wà nehe. Ni amo nuzapo kwaw ikatu 'ym ma'e wanupe wà nehe. **7** Arur putar ikatu haw Zuta ywy rehe har wanupe nehe, Izaew ywy rehe har wanupe nehe no. Azapo wi putar ma'e paw rupi ihe nehe. Nuzawy kwaw izypy mehe arer nehe. **8** Amukatu wanemipa kwer ikatu 'ym ma'e wi upaw rupi ihe wà. Amunàn putar wakatu 'ymaw nehe. Hereharaz putar hereruzar 'ym awer wi nehe no. **9** Zeruzarez hemurywete kar putar nehe. Ikatuahy putar ihewe nehe no. — Ikatu wera'u, a'e putar izupe nehe. Ywy nànànar uryryryryz putar ikatu ma'e heremipa imume'u haw henu mehe wà nehe. Azapo putar ikatu ma'e Zeruzarez pe har wanupe nehe. Arur putar katu haw 'aw tawhu pe nehe no. **10** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi kury.

— Ko ywy nuzawy kwaw ywyxiguhu, i'i waiko wà. Naheta kwaw teko wà. Naheta kwaw ma'e'yr wà, i'i wà. Azeharomoete naheta kwaw teko tawhu Zuta ywy rehe har pupe wà. Naheta kwaw teko Zeruzarez pupe nahu rupi wà no. Naheta kwaw ma'e'yr wà no. **11** Nezewe rehe we peinu putar teko wanehapukaz mehe 'aw tawhu pupe pe wà nehe. Zerekò haw wànoanog putar wà nehe. Peinu putar pe wà nehe. Peinu putar teko

wazegar mehe pe wà nehe, ma'e heràpuzuhu pe herur mehe pe wà nehe no. Ta'e ipurumume'u wer hekatu haw rehe ihewe a'e wà nehe xe. Nezewe uzegar putar wà nehe.

— Pemume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw izupe nehe.

Pemume'u upuner wera'u ma'e ikatu haw izupe nehe.

Ta'e ikatuahy a'e xe.

Ipuruamutar katu haw nupaw pixik kwaw nehe, i'i putar wà nehe.

Izypy mehe uhyk katu ma'e teko wanupe.

Amuhyk wi putar ma'e wanupe ihe nehe no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

12 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury.

— Ko ywy rehe naheta kwaw teko wà, ni ma'e'yr wà.

Heta putar ka'api'i amo 'ar mehe nehe.

Àràpuhàràñ wamono'gar upuner weimaw wanerur haw rehe xe wà nehe.

13 Wamono'gar upapar putar weimaw wamemyr tawhu ywytyruhu wanehe har wanupe wà nehe, tawhu ywyàpynaw rehe har Zuta ywy rehe har wanupe wà nehe no, tawhu ywyàpynaw rehe har ywy kwarahy ihemaw awyze har kutyr har wanupe wà nehe no, Mezàmi ywy rehe har wanupe wà nehe no, taw Zeruzarez izywyr har pe har wanupe wà nehe no, tawhu Zuta ywy rehe har wanupe wà nehe no.

Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

14 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury.

— Uhem eteal'i amo 'ar kury. A'e 'ar mehe azapo putar Izaew wanupe Zuta wanupe heremimume'u kwer ihe nehe. **15** A'e 'ar mehe a'e kwarahy rehe amuzexak kar putar amo Tawi izuapyr ihe nehe. Wereko katu putar teko ko ywy rehe har a'e wà nehe.

Uzapo putar ikatu ma'e ko ywy rehe a'e nehe. **16** A'e 'ar ihem mehe apyro putar teko Zuta ywy rehe har ihe wà nehe. Ni amo nuzapo kwaw ikatu 'ym ma'e teko Izaew ywy rehe har wanupe wà nehe. Omono putar amo her Zeruzarez pe wà nehe: — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zanepyro har, i'i putar izupe wà nehe. **17** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'uhay ko ma'e ihe kury: tuweharupi heta putar amo Tawi izuapyr Izaew wanuwhawete romo a'e nehe. **18** Tuweharupi heta putar xaxeto Erewi izuapypyr wà nehe. Upyta putar herenataromo wà nehe. Werur putar ma'e ihewe teko wanekuzaromo wà nehe, hapy pyr herenataromo har wà nehe. Werur putar arozràñ ihewe wà nehe no. Uzuka putar ma'ea'yir herenataromo wà nehe no.

19 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e ihewe a'e kury.

20 Izypy mehe amume'u 'ar wanur àwàm ihe, ipytunaw wanur àwàm ihe. Uhem 'ar. A'e re uhem ipytunaw. Uhem wi 'ar. A'e re uhem wi ipytunaw no. Tuweharupi ur nezewé wà. Nuput'u kwaw ur ire wà. **21** Nezewegatete ni amo nupuner kwaw heze'eg awer heremiruze'eg Tawi rehe we heremiapo katu kwer ihaw paw rehe wà nehe. — Tuweharupi amo nezuapyr wiko putar Izaew wanuwhawete romo a'e nehe. Azapokatu heze'egaw xaxeto Erewi izuapypyr wanuhe we kwehe mehe ihe no. Uma'erekö ihewe heràpuzuhu pupe wà. Napuner kwaw a'e heze'eg awer izuhaw paw rehe ihe no. **22** Amueta tetea'u kar putar heremiruze'eg Tawi izuapypyr ihe wà nehe. Amueta tetea'u kar putar xaxeto Erewi izuapypyr ihe wà nehe no. Amueta tetea'u kar azeharomoete ihe wà nehe. Teko nupuner kwaw zahytata ywak rehe har wapapar haw rehe wà. Nupuner kwaw ywyxig ryahu izywyr har wapapar haw rehe wà no. Nezewegatete nupuner kwaw a'e teko wapapar haw rehe wà nehe no.

23 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuranu herehe kury.

24 Zeremi, teko uez'eg oho waiko nezewé wà. — Tupàn weityk Izaew a'e wà. Weityk

Zuta a'e wà no, i'i ihewe wà. — Kwehe mehe waxaexak a'e teko wà. Weityk wà kury, i'i ihewe wà. Uze'eg zemueteahy heremiaihu wanehe wà. — Nuiko kwaw teko pitài imono'og pyr romo uzemono'og ma'e wà kury, i'i wà. **25** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e ihe. Kwehe amume'u 'ar ihem àwàm pitàitâigatu ihe wà. Amume'u ipytunaw ihem àwàm pitàitâigatu ihe wà no. Azapo kar ma'e ywy pe. Azapo kar ma'e ywak rehe no. **26** Namumaw kwaw a'e heze'eg awer ihe. A'e rupi namumaw kwaw heze'eg Zako izuapypyr wanuhe we heremiapo katu kwer ihe nehe. Namumaw kwaw heze'eg heremiruze'eg Tawi rehe we heremiapo katu kwer ihe nehe no. Alexaexak putar amo Tawi izuapyr Àmàràw izuapypyr wanuwhawete romo ihe nehe, Izak izuapypyr wanuwhawete romo ihe nehe no, Zako izuapypyr wanuwhawete romo ihe nehe no. Amuhyk wi putar ma'e heremiaihu wanupe nehe. Apuhareko putar ihe wà nehe no.

Tupàn uez'eg tuwhawete Zeneki pe

34 ¹ Namukononozor Mawiron wanuwhawete a'e, hemiruze'eg zauxiapekwer a'e wà no, uzàmàtyry'ym Zeruzarez waiko ko pape iapo mehe a'e wà kury. Uzàmàtyry'ym taw izywyr har wà no. Wiko ywy rehe har tetea'u wanuwhawete romo. Zauxiapekwer a'e ywy rehe har paw upytywà Zeruzarez iàmàtyry'ym mehe wà. A'e 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uez'eg ihewe. **2** — Eraha ko heze'eg Zuta wanuwhawete Zeneki pe nehe kury, i'i ihewe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar amono putar 'aw tawhu Mawiron wanuwhawete pe ihe nehe. Umumaw putar tata pupe a'e nehe. **3** Nerehem kwaw izuwi nehe. Zauxiapekwer nepyhyk putar izupe nemono pà wà nehe. Erexak putar Namukononozor nehe. Erez'eg putar izupe nehe no. A'e re ereho putar Mawiron pe nehe. **4** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ma'e teko newe ihe. Tuwhawete Zeneki, einu katu ko heze'eg nerehe har nehe. Eremàno

putar zeàmàtyry'ym 'ymaw rehe nehe. Neremàno kwaw zeàmàtyry'ymawhu pe nehe. **5** Tuwihawete neipy wamàno mehe teko wapy yhyk zàwenugar wazutym mehe wà. Nezewegatete wapy putar yhyk zàwenugar nezutym mehe wà nehe no. Uzai'o putar nerehe wà nehe. — Zaneruwhiwete umàno a'e, i'i putar wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

6 Na'e amume'u a'e ma'e paw aha tuwihawete Zeneki pe Zeruzarez pe ihe kury. **7** Mawiron wanuwihawete hemiruze'eg zauxiapekwet uzàmàtyry'ym Zeruzarez waiko a'e 'ar mehe wà. Uzàmàtyry'ym Araki tawhu a'e 'ar mehe wà. Uzàmàtyry'ym Azeka tawhu a'e 'ar mehe wà no. Xo a'e mokoz tawhu Zuta ywy rehe har pàrirogawtâtà hereko har zo uzàmàtyry'ym we Namukononozor waiko wà rihi.

Umuhem kar uzeupe uma'ereko e ma'e uzewi wà

8 Zeneki uzapokatu uze'egaw Zeruzarez pe har wanehe we kury. — Pemuhem kar peme uma'ereko e ma'e pezeti pe wà nehe, i'i wanupe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi ihewe a'e ma'e izeapo re. **9** — Pitàitâigatu pemuhem kar peme uma'ereko e ma'e Emerew pezeti nehe, awa wà nehe, kuzà wà nehe no, i'i tuwihawete teko wanupe. Nezewe mehe ni amo nuwereko kwaw wànàma uma'ereko e ma'e romo wà. **10** Ize'eg ikatu teko paw wanupe, tuwihaw paw wanupe no. — Urumuhem kar putar ure wà nehe, i'i izupe wà. — Nurumuigo wi kar kwaw urewe uma'ereko e ma'e romo ure wà nehe, i'i izupe wà. Na'e umuhem kar wà. Wiko uzeupe uma'ereko ma'e romo wà kury. **11** Na'e uzuhaw uze'eg wà. Umuzewyr wi kar wà. Umuigo wi kar uma'ereko e ma'e romo wà.

12-13 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar umumé'u kar ko ze'eg teko wanupe a'e kury. — Peipy Ezit ywy wi wapyro mehe amuhem kar amo pe wama'ereko e haw wi ihe. Azapokatu heze'egaw wanehe we ihe. **14** Tuweharupi

aze upaw 7 kwarahy wà nehe, pemuhem kar wyzai Emerew penemime'eg kar kwer pe wà nehe, aze umumaw 6 kwarahy uma'ereko e ma'e romo wiko pà wà nehe, a'e wanupe. Nezewe rehe we peipy nuzekaiw kwaw herehe wà. Nahereruzar kwaw wà. **15** Karumehe peityk wanemiapo. Pezapo ihewe ikatuahy ma'e. — Urumuhem kar putar Emerew ureànàm ure wà nehe, peze tuwihawete pe herenataromo. Pemume'u a'e ma'e heràpuzuhu pe. Kwehe mehe peipy uzapo a'e tàpuzuhu hemuwete katu haw romo wà. **16** A'e re pezewyr pez'eg awer wi. Pemuaiw herer. Pemuzewyr kar peme uma'ereko e ma'e kwer wamuwa wà. — Peiko wi uma'ereko e ma'e urewe nehe, peze wanupe. **17** A'e rupi — Nahereruzar kwaw pe, a'e peme kury. Napemuhem kar kwaw peànàm Emerew penàpuz wi pe wà. A'e rupi apumuhem kar putar peneko haw wi ihe nehe kury. Pepuner pemàno haw rehe zeàmàtyry'ymawhu rehe nehe, ma'eahy haw rehe nehe no, ma'uhez haw rehe nehe no. Apumuigo kar putar iaiw ma'e romo teko ywy nànànar wanenataromo ihe nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe. **18-19** Tuwihaw Zuta ywy rehe har wà, Zeruzarez pe har wà no, tuwihawete hàpuzuhu pe har wà no, Xaxeto wà, teko paw wà, uzapokatu uze'egaw herehe we a'e wà. Upel'ág tapi'ák mokoz pehegwer romo wà. Na'e wata a'e mokoz pehegwer wamyterupi wà. A'e re uzuhaw uze'eg awer herenataromo iapo pyrer wà. Nuzapo kwaw wemimume'u kwer wà. **20** A'e rupi amono putar waàmàtyry'ymar wanupe nehe. Ipuruzuka wer wanehe wà. Wiràmiri wà nehe, miar hehaite ma'e wà nehe no, u'u putar wanetekwer wà nehe. **21** Amono putar Zuta ywy rehe har wanuwihawete Zeneki ihe nehe, tuwihaw hehe we har ihe wà nehe no, waàmàtyry'ymar wanupe ihe wà nehe. Ipuruzuka wer wanehe wà. Mawiron wanuwihawete upytu'u peàmàtyry'ym ire a'e. Amono putar a'e teko izupe ihe wà nehe. **22** Aze'eg putar peàmàtyry'ymar wanupe nehe. Na'e uzewyr putar wà nehe.

Uzàmàtyry'ym putar tawhu ipyhyk pà tata pupe imumaw pà wà nehe. Tawhu Zuta ywy rehe har azapo putar ywyxiguhu teko heta 'ymaw romo ihe wà nehe.

*Zeremi weraha Hekaw iànàm
tàpuzuhu pe wà*

35¹ Zeoaki Zuzi ta'yìr Zuta wanuwiyawete romo heko mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe.

2 — Zeremi, i'lì. — Ekar Hekaw iànàm eho ne wà nehe, wanupe neze'eg pà nehe. Eraha amo ipuyaikaw pyrer tàpuzuhu pupe har pe ne wà nehe. E'u kar win wanupe nehe, i'lì ihewe.

3-4 Na'e aha Hekaw wapiaromo ihe kury. Araha tàpuzuhu pe paw rupi ihe wà. Zazani inugwer Zeremi ta'yìr Amazini hemimino a'e, tywyr paw wà, ta'yìr paw wà no, paw rupi araha tàpuzuhu pe ihe wà. Araha ipuyaikaw pyrer Tupàn ze'eg imume'u har Ànà hemiruze'eg waneko haw pe ihe wà. Ànà wiko Tupàn heruzar katu har romo. Zinari ta'yìr romo hekon. A'e ipuyaikaw pyrer upyta tuwihaw waneko haw huwake Mazez heko haw i'aromo. Mazez wiko Xaru ta'yìr romo. Xaru wiko tuwihaw ikàg ma'e romo tàpuzuhu pupe. 5 Na'e amono ywy'a win pupe imynehem pyrer Hekaw wanenataromo ihe kury. Amono kanek wanupe no. — Pe'u win pixik nehe ty wà, a'e wanupe.

6 Uwazar heze'eg ihewe wà.

— Nuru'u kwaw win ure, ta'e ureràmuz Zonanaw Hekaw ta'yìr uze'eg nezewé upurumuzàmuzág wanupe. — Pe'u pixik zo win nehe. Ni pezuapyapyr wà nehe no, tuwe nu'u kwaw wà nehe no. 7 Pezapo zo tàpuz nehe. Pezutym zo ma'eàyz nehe. Pezapo zo uwà tyw nehe. Peme'eg kar zo uwà tyw nehe no. Naheta kwaw peneko hawete peme nehe. Peiko tàpuzràñ iapo pà tuweharupi nehe. Nezewé mehe pemumaw putar kwarahy tetea'u ko ywy rehe peneko pà nehe, i'lì wa'yìr wanupe. 8 Ure ureruzar katu ureràmuz Zonanaw Hekaw ta'yìr ize'eg ure. Ni ure, ni ureremireko wà, ni urera'yìr wà, ni urerazyr wà, nuru'u kwaw win ure. 9-10 Nuruzapo

kwaw tàpuz urereko haw romo. Uruiko tàpuzràñ pupe. Naheta kwaw uwà tyw urewe, ni ywy, ni ma'eàyz. Ureruzar katu ureràmuz Zonanaw hemiapo karer ure. 11 Mawiron wanuwiyawete Namukononozor ko ywy rehe har waàmàtyry'ym mehe uruzur Zeruzarez pe zauxiapekwer Mawiron pe har wanuwi Xir ywy rehe har wanuwi urehem pà ure. A'e rupi uruiko xe.

12-13 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e Izaew wazar umume'u kar ko uze'eg teko Zuta ywy rehe har wanupe Zeruzarez pe har wanupe kury, ihewe kury. — Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e apuranu penehe kury. — Máràzawé tuwe napepurenu wer kwaw herehe. Máràzawé tuwe napepureruzar wer kwaw heze'eg rehe.

14 Zonanaw izuapyapyr weruzar ize'eg wà. Nu'u kwaw win wà. Te kutári ni amo nu'u kwaw wà. Ta'e paw rupi weruzar ize'eg imur pyrer wà xe. Tuweharupi aze'eg peme ihe. Naperuzar kwaw heze'eg. 15 Tuweharupi amono kar heremiruze'eg heze'eg imume'u har peme ihe wà. — Petyryk ikatu 'ym ma'e penemiapo wi nehe, i'lì peme wà. — Pezapo ikatu ma'e nehe, i'lì peme wà. — Pemuwete zo amo tupàn pe wà nehe. Pema'erekzo zo wanupe nehe, i'lì peme wà. Nezewé mehe pepuner putar ko ywy peipy wanupe heremimono kwer rehe peneko haw rehe nehe. Napepurenu wer kwaw waze'eg rehe. Napepureruzar wer kwaw waze'eg rehe.

16 Zonanaw izuapyapyr weruzar wàmuz ze'eg wanupe imono pyrer wà. Pe heremaihu pe, nahereruzar kwaw pe. 17 A'e rupi ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e Izaew wazar amono kar putar pemumaw pàwàñ heremimume'u kwer penehe ihe nehe, Zuta ywy rehe har wà, Zeruzarez pe har wà. Azapo putar nezewé haw nehe, ta'e napepureruzar wer kwaw heze'eg rehe pe xe. Napepuruwazar wer kwaw heze'eg rehe penenoz mehe no, i'lì Tupàn.

18 Na'e aze'eg Hekaw izuapyapyr wanupe kury. — Nezewé uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e Izaew wazar peme a'e. — Peruzar peipy Zonanaw ize'eg.

Pezeruze'eg hemiapo karer rehe no. Pezapo hemiapo karer paw no. **19** A'e rupi ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e Izaew wazar amume'eahy ko ma'e Zonanaw Hekaw ta'yur pe ihe kury. Tuweharupi heta putar amo nezuapyr heremiruze'eg romo a'e nehe, a'e newe kury, i'i izupe.

Maruk umugeta pape Tupàn hàpuzuhu huwake katu pe a'e

36 ¹Zeoaki Zuzi ta'yur tuwihawete Zeruzarez pe heko mehe 4 haw kwarahy rehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe.

2 — Zeremi, i'i. — Epyhyk amo pape nehe. Amume'u ma'e tetea'u newe Izaew ywy rehe har wanehe ihe, Zuta ywy rehe har wanehe ihe no, amo ywy rehe har wanehe ihe no. Emuapyk a'e ma'e paw a'e pape rehe nehe. Azypyrog newe heze'eg pà Zuzi tuwihawete romo heko mehe ihe. A'e 'ar henataromo tuweharupi amume'u ma'e teko newe te ko 'ar rehe no. Emuapyk a'e ma'e a'e pape rehe paw rupi nehe. **3** Hema'enukwaw purumumaw paw tetea'u Zuta ywy rehe har wanehe imu'ar pyràm rehe. Ukwaw putar paw rupi wà nehe. Nezewa mehe aze ru'u weityk ikatu 'ym ma'e iapo haw wà nehe. Aze weityk wà nehe, amunàn putar wanemipa kwer ikatu 'ym ma'e wanuwi ihe nehe, hereharaz putar wakatu 'ymaw wi nehe no.

4 Na'e ainoz Maruk Neri ta'yur imuwa kury. Amume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimume'u kwer paw izupe. Umuapyk a'e ma'e paw pape rehe. **5** Na'e azapo kar ko ma'e izupe kury.

— Tuwihaw nahemuixe kar kwaw Tupàn Hàpuzuhu pupe a'e wà. **6** Echo a'e pe teko mai'u 'ymaw Tupàn henataromo iapo mehe nehe. Emugeta ko pape nerahy haw rupi nehe. Tuwe wenu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iz'eeg paw rupi wà nehe, newe heremimume'u kwer paw rupi wà nehe. Tuwe teko nerenu wà nehe. Tuwe tawhu Zuta ywy rehe har wanuwi ur ma'e kwer nerenu wà nehe no. **7** Aze ru'u nezewa uze'eg putar Tupàn pe wà nehe. Aze

ru'u weityk putar wemipa ikatu 'ym ma'e wà nehe. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wikwahy a'e xe. Wikwahy tuwe wemiaihu wanupe, a'e izupe.

8 Na'e Maruk umugeta Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iz'eeg tàpuzuhu huwake katu pe kury, heze'eg rupi katete kury. **9** Zeoaki Zuzi ta'yur Zuta ywy rehe har wanuwhawete romo heko mehe 9 haw zahy rehe 5 haw kwarahy rehe teko uzapo mai'u 'ymaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo wà kury. Zeruzarez pe wiko ma'e paw uzapo wà. Tawhu Zuta ywy rehe har pe har paw uzapo wà no. **10** Na'e Maruk umugeta heremimume'u kwer pape rehe imuapyk pyrer paw kury. Teko paw wenu imugeta mehe wà. Uzapo a'e imugeta haw tàpuzuhu huwake Zemari Xàpà ta'yur tuwihawete ze'eg imuapykar heko haw pe. A'e ipupyaikaw namuite kwaw Tupàn Hàpuzuhu ikenaw ipyahu ma'e wi a'e. Teko upuner a'e pupyaikaw wi katu haw ywate har pe uhemaw rehe wà.

Umugeta pape tuwihaw wanenataromo

11 Mikai Zemari ta'yur Xàpà hemimino wenu Maruk Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg pape rehe imuapyk pyrer imugeta mehe. **12** Na'e Mikai uwezyw tuwihawete heko haw pe. Oho tuwihawete ze'eg imuapykar heko haw pe. Tuwihaw paw uzenomo'og a'e pe wà. Erizàm tuwihawete

heruze'egar, Nerai Xemai ta'yr, Ewnàtà Akimor ta'yr, Zemari Xàpà ta'yr, Zeneki Anani ta'yr, amogwer tuwihaw paw wà.

13 Mikai umume'u Maruk teko wanupe hemimugeta kwer paw a'e pe har wanupe.

14 Na'e tuwihaw omono kar Zeuni Netani ta'yr Xeremi hemimino Kuzi hemimino ta'yr Maruk pe kury. Emume'u ko ma'e izupe nehe, i'i izupe wà. — Ezur xe pape teko wanupe neremimugeta kwer herur pà nehe, ere izupe nehe, i'i izupe wà.

Na'e Maruk upyhyk pape tuwihawete hàpuzuhu pe oho pà kury. **15** A'e pe har uze'eg izupe wà.

— Aze ikatu newe nehe, eapyk pe pe pape imugeta pà urewe nehe, i'i izupe wà. Na'e Maruk umugeta wanupe kury. **16** A'e ma'e paw henu re ume'e uzehezehe ukyze pà wà kury, Maruk pe uze'eg pà wà kury.

— Ximume'u ko ma'e tuwihawete pe nehe kury, i'i uzeupeupe wà.

17 Na'e upuranu hehe wà.

— Emume'u amo ma'e urewe. Mâràzàwe tuwe eremuapk a'e ma'e paw. Aipo Zeremi umuapk kar newe.

18 — Pitàitâigatu ze'eg Zeremi umuapk kar ihewe a'e. Amuapk a'e ze'eg pitàitâigatu ko pape rehe ihe, i'i Maruk.

19 Na'e uze'eg wi izupe wà.

— Ne nehe, Zeremi nehe no, pezeàmim nehe. Pemume'u zo pezeàmimaw amo wanupe nehe i'i izupe wà.

Tuwihawete weityk pape tata rehe a'

20 Tuwihaw wezar a'e pape ipupyaikaw pyrer Erizàm tuwihawete ze'eg imuapk kar heko haw pe wà. Na'e oho ipupyaikaw pyrer tuwihawete heko haw pe wà kury. Umume'u a'e ma'e paw izupe wà. **21** Na'e tuwihawete omono kar Zeuni a'e pape ipiaromo kury. Oho ipupyaikaw pyrer Erizàm heko haw pe. Werur pape a'e wi tuwihawete Zeoaki pe imugeta pà, tuwihaw izywyr har nànàñ imugeta pà no. **22** Huwixàg a'e 'ar rehe. Tuwihawete wiko wàpuzuhu tuwixàg mehe har pe. Wapyk tata huwake. **23** Zeuni umugeta a'e pape iko izupe. Ipehegwer imugeta mehe

tuwihawete omonohok a'e pape takihe pupe, ipehegwer tata pupe heityk pà. Uzapo nezewe haw ipehegwer nànàñ. Te a'e pape paw uezapo tamuk romo kury. **24** A'e pape umume'u iaiw ma'e uezapo ma'e ràm. Nezewe rehe we ni tuwihawete, ni tuwihaw hehe we har a'e ma'e paw henu arer wà no, nukye kwaw wà. Nuexak kar pixik kwaw wemiapo kwer rehe uzemumikahy haw wà. **25** Na'iruz uze'eg tuwihawete pe a'e 'ym mehe wà: Ewnàtà, Nerai, Zemari. — Emunyk zo tata a'e pape rehe nehe, i'i izupe wà. Nezewe rehe we nuzekaiw kwaw waze'eg rehe. **26** Uze'eg amo wanupe: wa'yr Zerameew, Xerai Azarieew ta'yr, Xeremi Amineew ta'yr. — Pepyhyk Zeremi ze'eg imuapk kar peho nehe ty wà, i'i wanupe. — Pepyhyk Zeremi peho nehe no, i'i wanupe. Na'urepyhyk kwaw wà. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uremim a'e xe.

Amo pape no

27 Tuwihawete Zeoaki wapy pape heze'eg Maruk pe imuapk kar pyrer hereko har. A'e re Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe. **28** — Epyhyk amo pape kury, i'i ihewe. — Emuapk wi ze'eg pape tuwihawete hemiapk kwer rehe arer 'aw pape rehe nehe kury, i'i ihewe. **29** — Emume'u ko ma'e tuwihawete pe kury. — Tuwihawete Zeoaki, ereapy a'e pape nezehe nepuranu pà. — Mawiron wanuwhawete ur putar ko ywy imumaw pà a'e nehe. Uzuka putar teko hehe har wà nehe no. Uzuka putar ma'ea'yr hehe we har wà nehe no, i'i Zeremi a'e ze'eg pape rehe imuapk pà. Mâràzàwe tuwe uze'eg nezewe, ere nezeupe. **30** A'e rupi ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e newe ihe kury, tuwihawete Zeoaki. — Ni amo nezuapry nuiko kwaw tuwihawete romo Tawi haikweromo har romo a'e wà nehe. Nemàno re weityk putar neretekwer katu pe wà nehe. 'Aromo upyta putar kwarahy rehe nehe. Pyhaw zuwiri tâtà ma'e ukyr putar hehe nehe no. **31** Azepyk putar nerehe ihe nehe, nezuapry wanehe ihe nehe no, tuwihaw nerehe we har wanehe ihe nehe no. Ta'e pezapo ikatu 'ym ma'e paw rupi pe xe. Ne,

teko Zeruzarez pe har wà no, Zuta ywy rehe har wà no, napezekaiw kwaw heze'eg rehe. A'e rupi amuar kar putar iaiw haw heremimume'u kwer penehe ihe nehe, ere tuwiawete pe nehe, i'i Tupàn ihewe

32 Na'e apyhyk amo pape Maruk pe imono kar pà ihe kury. — Emuapyk heze'eg hehe nehe, a'e izupe. Umuapyk heremimume'u kwer paw hehe. Umuapyk ze'eg pape tuwiawete Zeoaki hemiapy kwer rehe arer paw hehe. Amume'u amo ae ma'e a'e ma'e zàwenugar izupe. Umuapyk a'e ma'e paw a'e pape rehe no.

Zeneki wenoz ma'e Zeremi pe

37 ¹ Namukononozor Mawiron wanuwiawete umuigo kar Zeneki Zuzi ta'yur Zuta ywy rehe har wanuwiawete romo kury, Zoaki Zeoaki ta'yur hekuzaromo kury. ² Nezewe rehe we ni Zeneki, ni tuwiaw wà, ni teko wà, ni amo nuweruzar kwaw Tupàn ze'eg wà. Ihe Tupàn ze'eg imume'u har Zeremi ihe, amume'u a'e ze'eg wanupe ihe.

3 Tuwiawete Zeneki umur kar amo awa ihewe wamuze'eg kar pà wà kury: Zukaw Xeremi ta'yur, Xaxeto Xoponi Mazez ta'yur. Uze'eg nezewe ihewe wà. — Aze ikatu newe, Zeremi, eze'eg Tupàn pe urepyro àwàm henoz pà izupe nehe, i'i ihewe wà. **4** Nahemono kwaw zemunehew paw pe a'e rihi. Ata e aha teko teko wainuiuromo ihe. **5** A'e 'ar mehe zauxiapekwer Ezit ywy rehe har uhem waneko haw wi wà. Amo umume'u wanur àwàm oho Mawiron pe har Zeruzarez izywyr har wanupe wà. Henu mehe Mawiron oho a'e wi wà kury. **6-7** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar uze'eg ihewe kury. — Emume'u ko ma'e Zeneki Zuta wanuwiawete pe nehe kury, i'i ihewe. — Zauxiapekwer Ezit ywy rehe har nepyro haw rehe ur ma'e uzewyr putar Ezit pe wà nehe kury. **8** A'e mehe Mawiron uzàmàtyry'ym wi putar 'aw tawhu wà wà nehe. Upyhyk putar wà nehe. Umunyk putar tata hehe wà nehe no. **9** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e

peme ihe kury. — Pezeruzar zo temu'emaw rehe nehe. — Mawiron nuzewyr kwaw wà nehe, peze zo pezeupeupe nehe. Uzewyr putar wà nehe. **10** Aze mo peityk zauxiapekwer Mawiron pe har peàmàtyry'ymar pe wà, aze mo xo zauxiapekwer ikutuk pyrer zo wikuwe wà, aze mo u'aw wàpuzrànu pupe wà, nezewe rehe we mo napezepyro iwer mo. Nezewe rehe we a'e awa upu'am mo wà. Umunyk mo tata 'aw tawhu rehe wà, a'e peme, i'i wanupe.

Zauxiapekwer weraha Zeremi zemunehew paw pe wà

11 Zauxiapekwer Mawiron uhem Zeruzarez wi wà, ta'e zauxiapekwer Ezit ywy rehe har uhem etea'i wà xe. **12** A'e 'ar mehe ihe Zeremi ahem Zeruzarez wi Mezàmi ywy rehe heho pà ihe. Ta'e hepurupyhyk wer amo ywy pehegwer rehe ihe xe. Heru umur a'e ywy ihewe umàno mehe. **13** Ukenawhu Mezàmi her ma'e pe hehem mehe zauxiapekwer wanuwiaw Zeri her ma'e Xeremi ta'yur Anani hemimino hemupytu'kar a'e kury. — Erezàn echo Mawiron wamyrypar romo nereko pà kury, i'i ihewe.

14 — Neremu'em, a'e izupe. — Nàzàn kwaw Mawiron wamyrypar romo hereko pà ihe, a'e izupe. Zeri na'ipurenu wer kwaw herehe. Hepyhyk tuwiaw wanupe hereraha pà. **15** Tuwiaw wilwahy ihewe wà. Hepetepetek kar wà. A'e re hemunehew kar Zonata tuwiawete ize'eg imuapykar hâpuz me wà. Uzapò hâpuz purumunehew paw romo a'e 'ym mehe wà. **16** Hemono kar ywykwar pupe wà. Amumaw 'ar tetea'u a'e pe hereko pà.

17 Amo 'ar mehe tuwiawete Zeneki omono kar zauxiapekwer hepiaromo wà kury. Tàpuzuhu pe hehem mehe upuranu herehe amo wanawi utyryk pà kury.

— Zeremi, aipo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u amo ze'eg newe, i'i. — Umume'u a'e, a'e izupe.

— Nemono putar Mawiron wanuwiawete ipo pe a'e nehe, a'e izupe. **18** Na'e apuranu Zeneki rehe. — Ma'e ikatu 'ym ma'e azapo

nekutyr ihe. Aipo azapo ikatu 'ym ma'e tuwihaw wanenataromo. Aipo azapo ikatu 'ym ma'e teko wanenataromo. Mâràzàwe tuwe hemono kar pe zemunehew paw pupe. **19** Amogwer newe Tupàn ze'eg imume'u har hemu'em ma'e a'e wà, umume'u Mawiron wanuwhawete neàmàtyry'ym 'ym àwàm wà, ko ywy iàmàtyry'ym 'ym àwàm wà. Ma'e pe wanekon a'e Tupàn ze'eg imume'u har wà kury. **20** Ko ma'e ainoz newe kury. Ezapo heremiapo kàràm nehe. Hemono kar zo pe Zonata neze'eg imuapykar hàpuz me nehe. Aze azewyr a'e pe nehe, amàno putar a'e pe nehe, a'e izupe.

21 A'e rupi tuwihawete Zeneki hemono kar zauxiapekwer waneko haw pe. Tuweharupi umur typy'ak typy'ak iapo haw parer wà. Te upaw typy'ak tawhu pe har. Xo a'e 'ar mehe upytu'u imur ire ihewe wà. Nezewe apyta zauxiapekwer waneko haw pe.

Umunehew kar Zeremi yzygwar pupe wà

38 ¹ Amo 'ar mehe amo awa herenu teko wanupe heze'eg mehe wà: Xepaxi Mâtà ta'yr, Zenari Pazur ta'yr, Zukaw Xeremi ta'yr, Pazur Mawki ta'yr. **2** — Nezewe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg a'e, a'e wanupe. — Tawhu pupe upyta ma'e ràm umàno putar zeàmàtyry'ymawhu pupe wà nehe, ma'uhez haw wi wà nehe, ma'eahy haw wi wà nehe. Aze amo uhem tawhu wi Mawiron wanupe uzemono pà wà nehe, zauxiapekwer nuzuka kwaw wà nehe. Wikuwe putar wà nehe, i'i Tupàn a'e, a'e wanupe.

3 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u amo ma'e peme no.

— Azeharomoete amono putar 'aw tawhu Mawiron wanuwhawete pe ihe nehe. Upyhyk putar nehe. Weityk putar nehe, i'i Tupàn a'e, a'e wanupe.

4 Na'e tuwihaw uze'eg tuwihawete pe wà kury.

— Ezuka kar 'aw awa nehe. Nezewe ize'eg mehe ozo'ok zauxiapekwer tawhu pupe har wakàgaw wanuwi. Teko paw ukzye wà no. 'Aw awa na'ipuruputywà wer kwaw

zanerehe. Iaiw haw teko nànàn àràm uputar iko, i'i izupe wà.

5 Tuwihawete Zeneki uze'eg wanupe kury.

— Ikatu. Pezapo penemimutar Zeremi pe nehe. Napuner kwaw pemupytu'u kar haw rehe wyzài ma'e iapo re nehe, i'i wanupe.

6 Na'e hephyk wà kury, amo yzygwar zauxiapekwer waneko haw pe har pupe hemunehew kar pà wà kury. Tuwihawete ta'yr Mawki a'e yzygwar izar romo hekon a'e. Hemuezyw kar kyhàhàm pupe wà. Naheta kwaw 'y ipupe. Xo to'om zo heta. Azepokok to'om pupe.

7-8 Amo awa wa'yr haw rehe upuner 'ym ma'e Ezio ywy rehe arer Emene-Merek her ma'e uma'erekó tuwihawete hàpuzuhu pupe a'e. Amo umume'u yzygwar pupe hereityk awer oho izupe wà. Na'e uhem oho tâpuzuhu wi tuwihawete pe uze'eg pà. A'e 'ar mehe tuwihawete wenu teko wanemiapo imume'u haw ukenawhu Mezàmi her ma'e pe a'e. Uze'eg Emene-Merek nezewe kury.

9 O tuwihawete hezar, a'e awa wanemiapo kwer na'ikatu kwaw. Weityk Zeremi yzygwar pupe wà. Umàno putar uma'uhez romo azeharomoete a'e nehe. Ta'e naheta kwaw temi'u tawhu pupe xe, i'i izupe. **10** Na'e tuwihawete uze'eg izupe kury. — Eraha 30 awa xe wi ne wà nehe. Enuhem kar Zeremi yzygwar wi imàno 'ym mehe we nehe, i'i izupe. **11** Na'e Emene-Merek weraha a'e awa ma'e imonokatu haw tâpuzuhu pe har pe a'e wà kury. Upyhyk amo pàñ izemàner ma'e amo kamir izemàner ma'e rehe we wà. Umuezyw a'e pàñ kyhàhàm pupe hereko haw yzygwar pupe wà, ihewe uze'eg pà wà.

12 — Zeremi, emono ko pàñ nezywawyromo nehe. Nezewe mehe kyhàhàm nanemuahy kwaw nehe, i'i ihewe. Aruzar ize'eg. **13** Na'e herenuhem kyhàhàm pupe yzygwar wi wà kury. A'e re apyta zauxiapekwer waneko haw pe.

Zeneki upuranu Zeremi rehe

14 — Aiko tâpuzuhu hukenaw na'iruz haw pe ihe. Perur Zeremi ihewe nehe, i'i tuwihawete Zeneki. Hereraha izupe wà.

— Zeremi, i'i ihewe. — Apuranu putar nerehe nehe kury. Ezumim zo ma'e ihewi nehe, i'i.

15 Awazar iz'e'g izupe.

— Aze amume'u ze'eg azeharomoete har newe nehe, hezuka putar pe nehe. Aze ureruze'eg ihe nehe, nerenu kwaw heze'eg nehe, a'e izupe.

16 Na'e tuwihawete Zeneki umume'eahy wemiaapo ràm ihewe kury. Amogwer nuenu kwaw iz'e'g mehe wà.

— Amume'eahy nezuka 'ym àwàm newe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zanemuigo kar har henataromo ihe kury. Noromono kwaw awa nerehe ipuruzuka wer ma'e wanupe nehe no, i'i ihewe. **17** Na'e aze'eg tuwihawete Zeneki pe kury.

— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e Izaew wazar uze'eg nezewe a'e.

— Tuwihawete Zeneki. Aze erezemono tuwihaw Mawiron wanuwhawete rehe har wanupe nehe, nanezuka kar kwaw wà nehe. Nuwapy kwaw 'aw tawhu wà nehe. Ereikuwe putar nehe. Neànàm wikuwe putar wà nehe no. **18** Aze nerezemono kwaw wanupe nehe, amono putar 'aw tawhu Mawiron wanupe ihe nehe. Wapy putar tata pupe wà nehe. Nerezepyro kwaw wanuwi nehe, i'i Tupàn newe, a'e izupe.

19 Tuwihawete Zeneki uwazar heze'eg ihewe. — Amo Zutew wiko Mawiron wamyrypar romo wà kury. Akyze wanuwi ihe. A'e rupi Mawiron hemono putar a'e Zutew wanupe wà nehe. Aze ru'u uzapo putar iaiw ma'e heretekwer pe hemuahy tetea'u kar pà wà nehe, i'i ihewe.

20 — Nanemono kwaw a'e Zutew wanupe wà nehe. Eruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iz'e'g newe heremimume'u kwer nehe. A'e mehe nekatu putar nehe. Nanezuka kwaw wà nehe. **21** Aze nerezemono kwaw wanupe nehe, iaiw ma'e uezapo putar newe nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak kar a'e ma'e ihewe. **22** Weraha putar kuzà Zuta wanuwhawete hâpuzuhi pe har paw rupi wà nehe, tuwihaw Mawiron wanuwhawete rehe har wanupe wà nehe. Nezewe uze'eg putar oho mehe wà nehe.

— Tuwihawete imyrypar ikatu wera'u ma'e hemu'em izupe iphyhk pà wà. Umunehew upy to'om pupe. A'e rupi imyrypar weityk xe kury, i'i putar wà nehe.

23 Amume'u amo ma'e izupe kury.

— Tuwihawete Zeneki, Tupàn omono putar tekò tetea'u Mawiron wanupe wà nehe: neremireko paw wà, nera'yr paw wà no. Nerezepyro kwaw wanuwi nehe. Mawiron wanuwhawete nereraha putar wemipyhyk kwer romo a'e nehe. Umumaw putar 'aw tawhu tata pupe a'e nehe no, a'e izupe. **24** Na'e Zeneki uzapo kar amo ma'e ihewe kury.

— Zeremi, emume'u zo ko ze'eg amo wanupe nehe. Aze eremume'u nehe, nezuka putar wà nehe. **25** Aze tuwihaw ukwaw newe heze'eg awer wà nehe, upuranu putar nerehe wà nehe. — Ma'e rehe ereze'eg tuwihawete pe, i'i putar newe wà nehe. — Aze eremume'u neze'eg awer paw nehe, nuruzuka kwaw ure nehe, i'i mu'a putar newe wà nehe. **26** Aze uezapo nezewe haw nehe, eze'eg nezewe wanupe nehe. — Aenoz ma'e aha tuwihawete pe ihe, ere wanupe nehe. — Hemono kar wi zo Zonata hâpuz me nehe, ta'e àmàno putar a'e pe ihe nehe xe, a'e izupe, ere wanupe nehe, i'i ihewe.

27 Na'e tuwihaw paw ur herehe upuranu pà wà kury. Awazar waze'eg wanupe tuwihawete ze'eg rupi katete. Nahezuka kwaw wà. Ta'e nuenu kwaw izupe heze'eg awer azeharomoete har wà xe. **28** Apyta zauxiapkekwer waneko haw pe te Zeruzarez heitykaw 'ar rehe.

Mawiron ywy rehe har uphyhk Zeruzarez wà

39 ¹Zeneki Zuta ywy rehe har wanuwhawete romo heko mehe 9 haw kwarahy rehe 10 haw zahy rehe Mawiron wanuwhawete Namukononozor ur wemiruze'eg zauxiapkekwer nànàn Zeruzarez tawhu iàmàtyr'y'm pà a'e kury.

² Zeneki tuwihawete romo heko mehe 11 haw kwarahy rehe 4 haw zahy

- rehe 9 haw 'ar mehe uzapo ikwaruhu pàrirogawtâtà rupi teixe àwàm romo wà kury.
- Zauxiapekwer wixe tawhu pe hupi wà kury, ipyhyk pà wà kury.
- 3** Zeruzarez ipyhyk mehe tuwihaw Mawiron wanuwhawete rehe we har paw ur uwenaw rehe wapyk pà wà kury, ukenawhu Myter pe har her ma'e huwake wà kury.
- Na'aw amo waner xe wà:
Neregaw-Xarezer, Xagar-Nemo,
Xerezeki, amo ae Nerugaw-Xarezer.
- 4** Tuwihawete Zeneki a'e, hemiruze'eg zauxiapekwer paw a'e wà no, wexak uezapo ma'e kwer a'e wà.
- Na'e uezagaw tawhu wi uhem pà pyhaw wà kury.
Uhem oho pe tuwihawete ima'etymaw rupi har rupi wà.
Oho ukenawhu mokoz pàrirogaw imuzemogaw rupi wà no.
Uzàn oho Zotàw ywyàpyznaw ikutyr wà.
- 5** Nezewe rehe we zauxiapekwer Mawiron uzàn wanaikweromo wà.
Upyhyk Zeneki ywytyr heta 'ymaw Zeriko huwake har rehe wà.
Weraha tuwihawete Namukononozor pe wà.
Namukononozor wiko tawhu Himina her ma'e pupe a'e 'ar mehe a'e.
Amat ywy rehe tuz.
A'e pe wahem mehe Namukononozor umume'u Zeneki pe wemiapo ràm a'e kury.
- 6** Himina pe Mawiron wanuwhawete uzuka kar Zeneki ta'yur wanu henataromo a'e wà.
Uzuka kar tuwihaw Zuta ywy rehe har a'e pe a'e wà no.
- 7** Na'e ukutuk kar Zeneki heha zauxiapekwer wanupe kury.
Uzàpixipixi kar kyhàhmtâtà itamorog iapo pyrer pupe no, Mawiron pe heraha kar pà wanupe no.
- 8** A'e ma'e izeapo mehe we zauxiapekwer umunyk tata
- tuwihawete hàpuzuhu rehe wà, teko wanàpuz rehe wà no.
Weityk pàrirogawtâtà Zeruzarez izywyr har wà no.
- 9** Nemuzàràñà zauxiapekwer Mawiron paw wanuwhaw a'e, weraha teko tawhu pupe hezar pyrer paw Mawiron pe a'e wà kury.
Amo Zutew izepyro wer umàno haw wi uzemuryparypar pà Mawiron wanhehe wà.
Nezewe rehe we tuwihaw weraha a'e Zutew Mawiron pe a'e wà no.
- 10** Xo amo teko hemetarer 'ym ma'e wezar Zuta ywy rehe wà.
Naheta kwaw ma'etymaw wanupe.
A'e rupi tuwihaw omono uwà tyw wanupe.
Omono ywy wanupe no.

Umuhem kar Zeremi wà

- 11** Namukononozor Mawiron wanuwhawete uezeg Nemuzàràñà pe herehe a'e kury.
- 12** — Eho Zeremi ipiaromo nehe.
Ezekaiw katu hehe nehe.
Epuraraw kar zo ma'erahy izupe nehe.
Ezapo hemimutar izupe nehe, i'i izupe.
- 13** Na'aw tuwihaw zauxiapekwer waneko haw wi hemuhem kar arer waner xe wà:
Nemuzàràñà: Nemuzàràñà tuwihaw ikàg ma'e, Neregaw-Xarezer tuwihaw ikàg ma'e, amogwer tuwihaw Mawiron wanuwhawete rehe we har paw wà.
- 14** Hemono Zenari Aikà ta'yur Xàpà hemimino pe.
Hereraha weko haw pe.
Nezewe aiko Zeruzarez pe teko wainuinuromo.

Zeremi umume'u Tupàn ze'eg Emene-Merek pe

- 15** Zauxiapekwer waneko haw pe hepyhyk mehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uezeg ihewe a'e.
Eze'eg Emene-Merek Exio ywy rehe har pe nehe, i'i.

- 16** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e Izaew wazar uze'eg nezewa a'e, ere izupe nehe, i'i ihewe. — Amume'u ko ma'e kwehe mehe ihe. Narur kwaw ikatu haw 'aw tawhu pe nehe. Arur putar imumaw paw izupe nehe, a'e kwehe mehe. Azapo putar a'e ma'e heze'eg awer rupi katete ihe nehe. A'e ma'e iapo mehe ereiko putar xe hexak pà nehe.
- 17** Nezewe rehe we ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e oromonokatu putar ihe nehe. Erekzye amo wanuwi ne. Noromono kwaw a'e teko wanupe ihe nehe.
- 18** Urupyro putar ihe nehe. Ereikuwe putar nehe, ta'e erezeruzar herehe ne xe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury, i'i Emene-Merek pe.

Zeremi, Zenari kury

40 ¹Nemuzàràñà hemuhem kar hepyhykaw wi tawhu Hama pe hemuigo kar pà. A'e mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi ihewe kury. Zauxiapekwer uzàpixipixi teko Zeruzarez pe har wà, Zuta ywy rehe wà no. Uzypyrog waneraha pà Mawiron pe wà. Heàpixipixi wà no. ²Tuwihaw amo tuwihaw wanuwhaw herenoz a'e kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar umume'u ko ywy imumaw pàwàm a'e. ³Uzapo ma'e uze'eg rupi katete kwez kury. A'e ma'e paw uezapo a'e, ta'e neremiaihu uzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo a'e wà xe. Nuweruzar kwaw uzar wà. ⁴— Anuhem kyhàñàmtàtè nepoapy wi kury. Nereiko kwaw ipyhyk pyr romo kury. Aze neho wer Mawiron pe herupi nehe, echo nehe. Azekaiw katu nerehe nehe. Aze nàñ kwaw nehe, echo zo nehe. Erepuner wyzàì taw ko ywy rehe har pe nerekohaw

rehe nehe. Echo neremimutar pe taw newe ikatu wera'u ma'e pe nehe.

5 Nakwaw kwaw heremapiro ràm. A'e rupi naze'eg kwaw izupe. A'e rupi Nemuzàràñà uze'eg ihewe kury.

— Ezewyr Zenari Àikà ta'yì Xàpà hemimino ipyr nerekò pà nehe. Mawiron wanuwhawete umuigo kar Zenari tawhu Zuta ywy rehe har wanuwhaw romo a'e. Erepuner ipyr nerekò pà nehe, teko wamyster pe nerekò pà nehe. U, erepuner wyzàì taw neremimutar pe neho haw rehe nehe, i'i ihewe. Umur temi'u ihewe. Umur e amo ma'e hekuzar ma'e ihewe no. A'e mehe hemono kar a'e wi. **6** A'e rupi aha Zenari ipyr Mipa pe hereko pà kury. Aiko teko Zuta ywy rehe upyta ma'e kwer wainuiromo a'e pe kury.

Zenari wiko tuwhaw romo

7 Amo zauxiapekwer kaiwer pe har a'e wà, wanuwhaw a'e wà no, nuzemono kwaw Mawiron wanupe wà. — Mawiron wanuwhawete umuigo kar Zenari Àikà ta'yì Zuta wanuwhaw romo a'e. Uzekaiw putar Mawiron pe oho 'ym ma'e nàñàñ a'e nehe no, i'i amo a'e zauxiapekwer wanupe. Xo hemetarer 'ym ma'e upyta a'e ywy rehe wà.

8 Na'e amo tuwihaw oho Mipa pe Zenari pe uze'eg pà wà kury, wemiruze'eg zauxiapekwer wanupi kury. Na'aw waner xe wà: Izimaew Netani ta'yì, Zoàñà Karea ta'yì, Xerai Tanumet ta'yì, Epai Neto pe har ta'yì wà, Zenani Maaka pe har. **9** Uze'eg Zenari wanupe.

— Amume'uhay ko ma'e peme. Pekyze zo Mawiron wanuwi nehe. Napeneityk kwaw wà nehe. Peiko ko ywy rehe nehe. Pema'erekò Mawiron wanuwhawete pe nehe. A'e mehe peneko haw ikatu putar peme nehe. **10** Ihe apyta putar Mipa pe nehe. Aiko putar penekuzaromo har tuwhawete henataromo nehe. Pepuner ma'e la kwer ipo'o haw rehe imon'ogaw rehe nehe. Pepuner itykwer imonokatu haw rehe nehe no, uri kawer imonokatu haw rehe nehe no. Pepuner tawhu penemipyhyk kwer pupe pepyta haw rehe nehe no, i'i wanupe.

11 Nezewegatete amo umume'u Mawiron wanuwhawete hemiapo kwer Zutew amo ywy rehe har wanupe wà: Moaw ywy rehe har wanupe, Amon ywy rehe har wanupe, Enom ywy rehe har wanupe, amo ywy rehe har wanupe. — Umuigo kar amo Zutew Zuta ywy rehe a'e wà, i'i wanupe wà. — Umuigo kar Zenari wanuwhaw romo a'e no, i'i wanupe wà. **12** Na'e Zutew imuhàmuhàz pyrer uhem oho weko haw nànàn wà kury. Uzewyr Zuta ywy rehe wà. Oho Mipa pe Zenari heko haw pe wà. Uzapò win tetea'u wà. Omono'og ma'e a kwer tetea'u wà no.

Zenari umàno a'e

13 A'e re Zoànà Karea ta'y'r a'e, Zauxiapekwer Mawiron wanupe uzemono 'ym ma'e kwer wanuwhaw a'e wà no, oho Mipa pe Zenari heko haw pe wà kury. **14** Uze'eg izupe wà.

— Maari Amon wanuwhawete nezuka kar Izimaew Netani ta'y'r pe a'e. Aipo erekwaw nezuka kar awer, i'i izupe wà. Zenari nuzeruzar kwaw waze'eg rehe. **15** Na'e Zoànà umume'u ko ma'e izupe amogwer wanupe imume'u 'ym pà kury. — Tuwe azuka Izimaew nehe. Ni amo nukwaw kwaw izuka arer nezewe mehe wà nehe. Mâràzàwe tuwe erevezuka kar izupe. Aze nezuka nehe, Zutew nerehe we uzemono'og ma'e uhàuhàz putar wà nehe. Nezewe mehe iaiw haw u'ar putar teko Zuta ywy rehe upyta ma'e kwer wanehe nehe.

16 Uwazar Zenari ize'eg izupe.

— Ezuka zo Izimaew nehe. Neremu'em iko hehe neze'eg mehe, i'i izupe.

41 **1** A'e kwarahy rehe 7 haw zahy rehe **1** Izimaew Netani ta'y'r Erizàm tuwhawete iànàm hemimino a'e, oho Mipa pe Zenari huwàxi pà a'e, 10 awa wanupi a'e. Paw rupi a'e pe wiko mehe uzehezehe we umai'u mehe **2** Izimaew a'e, 10 awa hehe we har a'e wà no, upyhyk utakihepuku Zenari izuka pà a'e wà kury. Nezewe iapo mehe uzuka Mawiron wanuwhawete a'e ywy rehe har wanuwhaw romo hemimuigo karer a'e wà. **3** Uzuka Zutew Zenari rehe we har Mipa

pe har paw a'e wà no. Uzuka zauxiapekwer Mawiron pe har a'e pe wiko ma'e wà no.

4 Iku'egwer pe Zenari izuka awer ikwaw 'ym mehe we **5** 80 awa uhem a'e pe wà. Ur Xikez wi Xiro wi Xamari wi wà. Upin wamatuw wà. Umunehew kamir imu'i pyrer wà no. Uzekixi wetekwer rehe wà no. Werur arozràn Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe hàpuzuhu pe wà. Werur yhyk izupe wà no. **6** Na'e Izimaew uhem uzai'o pà Mipa wi a'e awa wanuwhàxi pà kury. Wanuwake uhem mehe uze'eg wanupe. — Peixe Zenari hexak pà nehe, i'i wanupe.

7 Tawhu pupe waneixe mehe Izimaew a'e, awa hehe we har a'e wà no, uzuka a'e awa a'e wà kury. Weityk wanetekwer yzygwar pupe wà.

8 10 awa uze'eg Izimaew pe wà.

— Urezuka zo pe nehe. Heta temi'u kaiwer pe imim pyrer urewe: arozràn xirik, arozràn xewar, uri kawer, härir, i'i izupe wà. A'e rupi nuzuka kwaw wanehe we har wazàwe wà. **9** Izimaew weityk wemizuka kwer wanetekwer yzygwar pupe wà. Oho ete yzygwar. Kwehe mehe tuwhawete Az ukycle Izaew wanuwhawete wi a'e. A'e rupi uzapo a'e yzygwar oho ete ma'e a'e. Nezewe mehe, iàmàtyry'ym mehe heta tetea'u ma'e 'y teko wanupe. Izimaew umynehem a'e yzygwar awa izuka pyrer wanetekwer pupe. **10** A'e re Izimaew oho Amon ywy kutyr kury. Weraha amo teko wemipyhyk kwer romo wà: tuwhawete ta'y'r wà, teko Mipa pe har paw wà. Zauxiapekwer wanuwhaw Nemuzàràna wezar Zenari a'e teko wanuwhaw romo a'e 'ym mehe a'e.

11 Amo umume'u Izimaew hemiapo kwer iaiw ma'e oho Zoànà Karez ta'y'r pe kury, hehe we har wanupe no. **12** Na'e Zoànà omono'og wemiruze'eg zauxiapekwer a'e wà kury. Oho Izimaew iàmàtyry'ym pà wà kury. Uhem wanuwake yzygwar uhua'u ma'e Zimeàw pe har huwake wà. **13** Izimaew hemipyhyk kwer wexak Zoànà wà kury. Wexak zauxiapekwer hehe we har wà no. Wanexak mehe hurywete wà. **14** Na'e uwak uzàñ pà Zoànà kutyr wà kury. **15** Nezewe rehe

we Izimaew a'e, amo 8 awa hehe we har a'e wà no, uhem uzàn pà Zoànà wi wà, Amon ywy reho oho pà wà.

16 Na'e Zoànà a'e, zauxiapekwer wanuwhiaw hehe we har a'e wà no, uzemono'og teko Izimaew Mipa wi wemipyhyk kwer romo hemiraha wanehe we wà kury: zauxiapekwer wà, kuzà wà, kwarer wà, awa wa'yrlaw reho upuner 'ym ma'e wà. Zenari izuka re Izimaew weraha a'e teko a'e wà. Zoànà uzemono'og wanehe we kury. Zoànà upyro amo teko Izimaew wi Zimeaw pe wà. Uzemono'og a'e teko a'e wà kury. **17** Paw rupi oho a'e wi wà kury. Upty'u'urut-Kimà pe Merez huwake wà. Iho wer Ezit pe Mawiron **18** wanuwi uhem pà wà. Ukyze wanuwi wà. Ta'e Izimaew uzuka Zenari a'e xe. Ta'e Mawiron wanuwhiawete umuigo kar Zenari tuwhiaw romo a'e xe.

Zeremi uze'eg Tupàn pe

42 **1** Na'e amo teko ur ihewe uze'eg pà wà kury: zauxiapekwer wanuwhiaw paw wà, Zoànà Karea ta'yr, Azari Ozai ta'yr, teko hemetarer katu ma'e wà, hemetarer 'ym ma'e wà no. **2** — Zeremi, aze ikatu newe nehe, eruzar urereminoz nehe. Eze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe urerehe nehe, ko ywy reho hezar pyrer wanehe nehe. Izypy mehe urereta tetea'u. Ko 'ar reho na'urekàg kwaw. Erexak urereta 'ymaw. **3** Eze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar pe nehe. — Exak kar wanape ràm wanupe nehe, ere izupe nehe. — Emume'u wanemipa ràm wanupe nehe, ere izupe nehe.

4 — Ikatu, a'e wanupe. — Aze'eg putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar pe nehe. A'e re amume'u putar hemimutar peme nehe. Nazumim kwaw ma'e pewi nehe.

5 Na'e uze'eg wi ihewe wà.

— Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzepyk urerehe nehe, aze nureruzar kwaw iz'e'eg urewe imur pyràm paw nehe, newe imume'u pyràm paw nehe. **6** Aze iz'e'eg ikatu urewe nehe, ureruzar putar. Aze na'ikatu kwaw urewe nehe, nezewe reho we ureruzar putar nehe no. Ureruzar putar Tupàn

Tuweharupi Wiko Ma'e urezar nehe. Erez'e'eg putar izupe urerehe nehe. Aze ureruzar nehe, ureroko haw ikatu putar nehe, i'i ihewe wà.

Tupàn uwazar Zeremi iz'e'eg izupe

7 10 'ar pawire Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe. **8** Na'e ainoz tuwhiaw wamuwà ihe wà kury: Zoànà Karea ta'yr, zauxiapekwer wanuwhiaw paw wà, teko hemetarer katu ma'e wà, hemetarer 'ym ma'e wà no. **9** Aze'eg wanupe.

— Eze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar pe urerehe nehe, peze ihewe. Na'aw iz'e'eg xe kury. **10** — Aze peneko wer wiwi ko ywy reho nehe, apumukàg putar ihe nehe. Napumumaw kwaw no. Apuzutym putar ywyra ài nehe. Napozo'ok kwaw nehe. Purumumaw pawer penehe heremimu'ar kwer hemuzemumikahy kar a'e. **11** Pekyze zo Mawiron wanuwhiawete wi nehe. Ta'e aiko penehe we ihe xe. Apupyro putar nehe. Apunuhem putar ipuner haw wi nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe **12** Apupuhareko putar nehe. Apupuhareko kar putar izupe nehe no.

— Emuigo kar a'e teko a'e ywy reho wà nehe, a'e putar izupe nehe, i'i Tupàn peme.

13-15 Pe Zuta ywy reho upyta ma'e kwer pe, peruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nehe. Peiko ko ywy reho nehe. — Zaiko putar Ezit ywy reho nehe, peze zo izupe nehe.

— Naheta kwaw zeàmàtyry'ymawhu a'e pe nehe, peze zo nehe. — Ureàmàtyry'ymar nur kwaw urekutyr a'e pe wà nehe, peze zo nehe.

— Na'urema'uhez kwaw a'e pe nehe, peze zo nehe. Aze peze'eg nezewe nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e Izaew wazar uze'eg putar nezewe peme a'e nehe.

— Aze peneko wer Ezit ywy reho nehe, **16** pexak putar zeàmàtyry'ymawhu nehe. Pekyze izuwi. Pekyze ma'uhez haw wi no. A'e ma'uhez haw oho penaikweromo a'e nehe no. Pernào putar Ezit ywy reho nehe.

17 Ezit ywy reho heko wer ma'e umàno putar zeàmàtyry'ymawhu pe wà nehe, ma'uhez haw pupe wà nehe, ma'eahy haw pupe wà nehe. Ni amo nuikuwe kwaw wà nehe. Ni

amo nuzepyro kwaw iaiw haw penehe u'ar ma'e ràm wi wà nehe, i'i Tupàn peme, a'e wanupe.

18 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar uze'eg nezewe a'e.

— Aze peho Ezit pe nehe, Hekwahy haw u'ar putar penehe nehe. Hekwahy haw u'ar teko Zeruzarez pe har wanehe. Nezewegatete u'ar putar penehe nehe no. Iaiw ma'e romo peiko putar nehe. Teko ipytuhegatu putar penexak mehe wà nehe. Amogwer upuka putar penehe wà nehe. Uze'egiaw amo rehe imume'eahy mehe umume'u putar pener wà nehe. Napexak wi pixik kwaw ko ywy nehe, i'i Tupàn peme, a'e wanupe.

19 Aze'eg wi wanupe kury.

— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe peme. Pepyta Zuta ywy rehe nehe. Peho zo Ezit pe nehe. A'e rupi amume'u ko ma'e peme kury. **20** Pezawy peiko. A'e rupi pepuner te pemàno haw rehe nehe. — Eze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar pe nehe, peze ihewe. — Eze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe urerehe nehe. A'e re emume'u ize'eg paw urewe nehe, ureremiapo ràm imume'u pyr nehe. A'e mehe uruzapo putar nehe, peze ihewe. **21** Kutàri amume'u a'e ma'e paw kwez ihe kury. Nezewe rehe we naperuzar kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar peiko. Napezapò kwaw ihewe hemimume'u karer. **22** A'e rupi pemal'enukwaw ko ma'e rehe nehe. Peho wer Ezit ywy pe. Peneko wer hehe nehe. Pemàno putar zeàmàtry'ymawhu pupe a'e pe nehe, aze ru'u, ma'uhez haw pupe nehe, aze ru'u, ma'eahy haw pupe a'e pe nehe.

Weraha Zeremi Ezit ywy rehe wà

43 ¹Amume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wazar hemiapo karer paw teko wanupe. ² Imume'u pawire Azari Ozai ta'yra'e, Zoànà Karea ta'yra'e no, awa wiko wera'u ma'e paw wà no, uze'eg ihewe wà kury. — Neremu'em Zeremi, i'i ihewe wà. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar numume'u kar kwaw a'e ma'e newe. — Peho zo Ezit pe nehe, Peiko zo

hehe nehe, ni'i kwaw. **3** Maruk Neri ta'yra nemomor iko urekutyr a'e. Nezewe mehe uremono putar Mawiron wapo pe nehe. Urezuka putar wà nehe, aze ru'u, urereraha putar Mawiron pe wà nehe, i'i ihewe wà.

4 Nezewe Zoànà a'e, zauxiapekwer wanuwhaw a'e wà no, teko paw wà no, na'ipureruzar wer kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiapo karer rehe wà.

— Pepyta Zuta ywy rehe nehe, i'i wanupe. Na'ipyta wer kwaw wà. **5** Na'e Zoànà a'e, zauxiapekwer wanuwhaw a'e wà no, weraha teko Zuta ywy rehe wiko ma'e Ezit pe wà. Weraha teko Zuta ywy rehe har paw wà. Weraha amo ywy rehe uhàuhàz ma'e kwer Zuta ywy uzewyr ma'e kwer wà: **6** awa wà, kuzà wà, kwarer wà, kuzàtài wà, tuwhawete tazyr wà. Tuwhaw Nemuzàràñ wezar amo teko Zenari ipo pe. Weraha a'e teko paw wà. Weraha Maruk wà. Hereraha a'e wà no. **7** Nezewe nuweruzar kwaw Tupàn wà. Oho Ezit pe wà. Uhem tawhu Tapinez pe wà.

8 Tupàn uze'eg ihewe Tapinez pe.

9 Zeremi, heta amo ywyzuwa 'aw tawhu pe har wanuwhaw hàpuzuhu henataromo. Epyhyk amo itahu a'e ywyzuwa pupe izutym pà nehe. Tuwe amo Zutew nerexak nezewe iapo mehe wà nehe. **10** A'e re emume'u ko heze'eg wà nehe. — Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e Izaew wazar amur kar putar heremiruze'eg Namukononozor Mawiron wanuwhawete ihe nehe. Umuapyk putar wenawhu 'ág ita neremonygwer i'aromo nehe. Umuapyk putar wàpuzràñ i'aromo nehe no.

11 Namukononozor ur putar nehe. Weityk putar Ezit nehe. Ma'eahy haw pupe umàno ma'e ràm umàno putar ma'eahy haw pupe wà nehe. Uzepyhyk kar ma'e ràm uzepyhyk kar putar uzeraha kar pà wà nehe no. Zeàmàtry'ymawhu pupe umàno ma'e ràm umàno putar zeàmàtry'ymawhu pupe wà nehe. **12** Apy putar tupàn Ezit ywy rehe har wanàpuzuhu ihe nehe. Amunyk kar putar tata Mawiron wanuwhawete pe a'e tupàn wanehe ihe nehe. Aze ru'u, araha kar putar izupe wà nehe. Àràpuhàràñ rehe uzekaiw

ma'e uzuka kyw ukamir rehe har imukatu pà a'e. Nezewegatete Mawiron wanuwihowete umukatu putar Ezit ywy a'e nehe no. Weityk putar nehe. Wiko putar izar romo uhem mehe nehe. **13** Weityk putar watupàn wanagapaw Erio tawhu pe har Ezit ywy rehe har nehe. Wapy putar tupàn Ezit ywy rehe har wanàpuzuhu nehe no, i'i Tupàn ihewe.

**Mumuranu haw Zutew Ezit
rehe wiko ma'e wanupe**

44 **1** Tupàn uze'eg ihewe Zutew Ezit ywy rehe wiko ma'e nànàn a'e: Miginow pe har wà, Tapinez pe har wà, Men pe har wà, kwarahy ihmaw awyze har kutyr har wà. **2** Tuweharupi wiko ma'e upuner wera'u ma'e Izaew wazar uze'eg nezewe a'e.

— Pexak iaiw haw Zeruzarez rehe heremimu'ar kwer, amogwer tawhu Zuta ywy rehe har wanehe heremimu'ar kwer no. Te kutàri upyta heityk pyrer romo. Ni amo nuiko kwaw wapupe wà. **3** A'e ma'e uezapo ta'e teko a'e tawhu pe wiko ma'e uzapo ikatu 'ym ma'e wà xe. Hemuikwahy kar a'e wà. Uzuka ma'e'yr amo tupàn wanenataromo wà. Wekar amo tupàn oho wà. A'e 'ym mehe ni a'e wà, ni peà, ni peipy wà, napemuwete kwaw a'e tupàn pe wà. **4** Tuweharupi amono kar heremiruze'eg heze'eg imume'u har peme ihe wà. — Pezapo zo a'e iaiw ma'e nehe, ta'e iroahy Tupàn pe xe, i'i peme wà. **5** Napezekaiw wer kwaw waze'eg rehe. Naperuzar kwaw. Napepureityk wer kwaw a'e iaiw ma'e ipo haw rehe. Pezuka wiwi ma'e'yr tupàn a'u'a wanenataromo pe wà. **6** A'e rupi amu'ar kar hekwahy haw tawhu Zuta ywy rehe har wanehe, pe Zeruzarez rupi har wanehe no. Amunyk tata wanehe. Amumaw kar ihe wà. — Iaiwahy, i'i teko ko 'ar rehe wanexak mehe wà.

7 A'e rupi ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e Izaew wazar apurana penehe ihe kury.

— Mâràzàwe tuwe pezapo agwer ikatu 'ym ma'e uhua'u ma'e peiko pezeupe. Aipo pepuruzuka wer awa wanehe kuzà wanehe. Aipo pepuruzuka wer kwarer wanehe kuzà

wamemyra'i wanehe. Aipo napemuigo kar kwaw ni pitài. **8** Mâràzàwe tuwe hemuikwahy kar tupàn a'u'a pezar imuwete haw pupe. Pezuka ma'e'yr amo tupàn wanenataromo xe Ezit ywy rehe peneko haw ipyahu ma'e rehe. Aipo pezapo a'e ma'e peiko pezezuka kar pà. Aipo pemupuka kar putar teko ywy nànànar pezehe nehe. Uze'egaiw amo rehe imono mehe umume'u putar pener wà nehe. **9** Peipy wà, Zuta ywy rehe har wanuwihowete wà no, wanemireko wà no, pe no, penemireko wà no, uzapo ikatu 'ym ma'e tawhu Zuta ywy rehe har pupe wà, pe Zeruzarez taw myteromo har rehe wà no. Aipo peneharaz a'e ma'e wi. **10** Nezewe rehe we te ko 'ar rehe napezemuiigo kar kwaw ikàg 'ym ma'e romo herenataromo. Napezeruze'eg kwaw herehe. Naperuzar kwaw heze'eg peme heremimono kwer peipy wanupe heremimono kwer. Napezaplo kwaw heremapiro karer.

11 A'e rupi ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e Izaew wazar apumumaw putar ihe nehe. Amumaw putar teko Zuta ywy rehe har paw rupi ihe wà nehe. **12** Amo teko upyta Zuta ywy rehe wà. A'e re oho Ezit pe wiko pà a'e pe wà. Amumaw putar a'e teko ihe wà nehe. A'e paw wà nehe, hemetarer katu ma'e wà nehe, hemetarer 'ym ma'e wà nehe no, umàno putar Ezit ywy rehe wà nehe, zeàmàtyry'ymawhu pe wà nehe, ma'uhez haw pupe wà nehe no. — Iaiwahy, i'i putar teko wanexak mehe wà nehe. Teko upuka putar wanehe wà nehe. Uze'egaiw amo rehe imono mehe umume'u putar waner wà nehe. **13** Azepyk Zeruzarez rehe zeàmàtyry'ymawhu pupe ma'uhez haw pupe ma'eahy haw pupe ihe. Azepyk putar Ezit ywy rehe wiko ma'e wanehe nezewegatete ihe nehe no. **14** Zuta ywy rehe wiko ma'e kwer Ezit pe ur ma'e kwer nuzepyro kwaw wà nehe. Ni pitài nuikuwe kwaw wà nehe. Izewyr wer zepe Zuta ywy rehe wiko pà wà. Ni amo nupuner kwaw uzewyr haw rehe wà nehe. Mâràmàràñ uzàñ ma'e kwer uzewyr putar a'e pe wà nehe, i'i Tupàn.

15 Teko tetea'u ur ihewe uze'eg pà wà kury.

— Ureremireko uzuka ma'ea'yr amo tupàn wanupe wà, i'l amo awa uezupe wà. A'e awa paw ur wà. Kuzàgwer a'e pe har paw ur wà no. Zutew Ezit ywy rehe har kwarahy ihemaw awyze har kutyr har ur wà no. Uze'eg nezewe wà.

16 — Nuruzekaiw kwaw neze'eg awer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e her rehe arer rehe ure nehe. **17** Uruzapo putar ureremimume'u kwer paw rupi ure nehe. Uruzuka putar ma'ea'yr tupàn kuzà ywak rehe har wanuwhawete her ma'e pe nehe. Oromono putar win izupe nehe. Kwehe mehe ure, ureipy wà no, ureruwhawete wà no, ureruwhaw wà no, uruzapo nezewe haw tawhu Zuta ywy rehe har wapupe ure, pe Zeruzarez pe har rupi ure no. A'e 'ar rehe heta tetea'u temi'u urewe. Urema'eme'egaw oho katu no. Ni amo ikatu 'ymaw nuzeapo kwaw urewe. **18** Na'e urupytu'u ywak rehe har wanuwhawete pe ma'ea'yr izuka re ure. Urupytu'u win imono re izupe. Urepytu'u mehe arer we teko urerehe we har umàno zeàmàtyry'ymawhu pe wà, ma'uhez haw pupe wà no, i'l ihewe wà.

19 Kuzàgwer uze'eg nezewe ihewe wà. — Typy'ak hete katu ma'e iapo mehe uruzapo tuwiwhawete kuzà ywak rehe har hagapaw a'e typy'ak rehe ure. — Ikatuahy, i'l uremen urewe wà. Uruzuka ma'ea'yr henataromo wà. Oromono win izupe wà no. Nezewe haw iapo awer ikatu uremen wanupe, i'l ihewe wà.

20 Waze'eg henu mehe amume'u ko ma'e teko wanupe, awa kwer wanupe no, kuzàgwer wanupe no.

21 — Ma'e rehe pema'enukwaw peiko. Peà, peipy wà no, penuwhawete wà no, penuwhaw wà no, teko Zuta ywy rehe har wà no, uzuka ma'ea'yr a'e tupàn pe weko haw tawhu pe wà, Zeruzarez pe nahu rupi wà no. Aipo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nukwaw kwaw a'e tupàn ua'u pe ma'e izuka pyrer ma'e imono pyrer. Aipo heharaz izuwi. **22** A'e rupi peywy uezapo ywyxiguhi romo ko 'ar rehe. Ni amo nuiko kwaw a'e pe wà. Iaiw. Teko uze'egaiw amo rehe imono mehe umume'u a'e her. A'e ma'e uezapo a'e, ta'e penemiapo

iroahy wera'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe a'e xe. Pezapo ikatu 'ym ma'e. Pezapo izupe iro ma'e no. **23** A'e iaiw ma'e uezapo. Te ko 'ar rehe uezapo iko no. Ta'e pezuka ma'e amo tupàn wanenataromo pe wà xe. Pezapo ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo. Napeiko kwaw ipurumù'e awer rupi, ize'eg awer rupi, hemiapo karer rupi.

24-25 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u kar ma'e teko Zuta ywy rehe har Ezit ywy rehe wiko ma'e wanupe, kuzàgwer wanupe no. Amume'u wiwi a'e ma'e aha teko wanupe ihe. Na'aw hemimume'u kwer xe:

— Pe, penemireko wà no, pemume'uhay penemiapo ràm ywak rehe har wanuwhawete kuzà pe. — Uruzuka putar ma'ea'yr nerentataromo ure nehe. Oromono putar win newe nehe no, peze izupe. Pezapo tuwe penemimume'u kwer. Ikatu. Pezapo penemimume'uhay kwer nehe. Pezapo ma'e imume'uhay pyrer nehe. **26** Pe zutew Ezit ywy rehe wiko ma'e. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'uhay putar heremipaò ràm herer upuner ma'e rehe ihe nehe kury, peme ihe nehe kury. Aze pemume'uhay penemiapo ràm nehe, namume'u kar kwaw a'e ma'e herer rehe peme ihe nehe. — Amume'uhay ko ma'e hezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e her rehe ihe kury, peze zo nehe. **27** Narur kwaw turywete haw peme nehe. Arur putar zemumikahy haw nehe. Peà, Zuta ywy rehe arer Ezit ywy rehe wiko ma'e paw umàno putar zeàmàtyry'ymawhu wi wà nehe, ma'eahy haw pupe wà nehe no. Te umumaw putar wà nehe. **28** Amo uezepyro putar umàno haw wi wà nehe. Uzewyr putar Ezit wi Zuta pe wà nehe. Na'e Zuta rehe wikuwe wiwi ma'e Ezit pe ur ma'e kwer ukwaw putar ze'eg uezapo ma'e kwer wà nehe. Aze ru'u waze'eg, aze ru'u heze'eg. **29** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aexak kar putar ma'e peme ihe nehe kury. Nezewe mehe pekwaw putar ko ywy rehe penehe hezepyk àwàm nehe. Amume'u pemumaw pàwàm. Azapo putar heremimume'u kwer nehe. **30** Na'aw ma'e peme heremixak kàràm: Amono Zuta ywy rehe har wanuwhawete Zeneki ihe,

Namukononozor Mawiron wanuwhawete pe ihe. Wiko iàmàtyry'ymar romo. Ipuruzuka wer hehe no. Nezewegatete amono putar Opira Ezit rehe har wanuwhawete iàmàtyry'ymar wapo pe ihe nehe no.

**Tupàn umume'u wemiapo
rám Maruk pe a'e**

45 ¹⁻² Zeoaki Zuzi ta'yrs Zuta ywy rehe har wanuwhawete romo heko mehe ⁴ haw kwarahy rehe Maruk Neri ta'yrs umuapyk Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iz'eleg ihewe imur pyrer pape rehe a'e. Na'aw ze'eg heremimume'u kwer Maruk ko pape rehe hemimuapyk kwer xe kury:
— Maruk. ³ — Napuner kwaw iapo haw rehe, ere iko. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuhua'u kar hezemumikahy haw. Umuhua'u kar heremipuraraw. Hekene'o hekuhem ire. Napuner kwaw hepytu'u haw rehe, ere iko, a'e izupe.

⁴ Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u kar uze'eg Maruk pe. Na'aw iz'eleg awer xe:

— Amumaw heremiacpo kwer teko ihe. Amumaw putar ma'e ko ywy nànàñ nehe. ⁵ Aipo pezereko katu kar ihewe. Nan. Napuereko katu kwaw nehe. Amu'ar kar putar iaiw haw teko nànàñ ihe nehe. Xo ne zo, wyzài ywy rehe nerekö mehe neremàno kwaw nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

**Namukononozor weityk Ezit ywy rehe har
Karakemi tawhu pe wà**

46 ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe teko ywy nànàñ wanehe. ² Uze'eg ihewe Nek Ezit ywy rehe har wanuwhawete hemiruze'eg zauxiapekwer wanehe. Tuwhiawete Namukononozor Mawiron pe har weityk a'e zauxiapekwer Karakemi tawhu pe Ewparat yryhu huwake a'e wà. A'e ma'e uezapo Zeoaki Zuzi ta'yrs Zuta ywy rehe har wanuwhawete romo heko mehe ⁴ haw kwarahy rehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe Ezit ywy rehe.

³ Tuwhiaw Ezit ywy rehe har uhupukaz nezewe wà.

— Pemuàgà'yim u'yw wi pemimaw nehe. Peata zeàmàtyry'ymawhu pe nehe.

⁴ Pemono zuru pe har kawaru rehe nehe. Peapyk wakupe pe nehe.

Peata pezeirogatu pà nehe.

Pemunehew peàkàg imimaw tâtà ma'e nehe.

Pemuaime katu penu'ywpuku nehe.

Pemunehew pepuxi'a imimaw tâtà ma'e nehe no.

⁵ Ma'e aexak teko ihe, i'i Tupàn.

Ezit ywy rehe har uzàñ ukyze pà wà. Uzàñ wà, ta'e ukyzeahy wà xe.

Uzàñ na'arewahy wà.

Nume'e kwaw waikwer amo wà nehe.

⁶ Na'arewahy uzàñ ma'e nupuner kwaw uzepyro haw rehe wà nehe. Zauxiapekwer nupuner kwaw umàno haw wi uzepyro haw rehe wà.

Kwarahy heixe haw awyze har kutyr, yryhu Ewparat huwake uzepyapi u'ar pà wà.

⁷ Mo uezepir wà iko yrykawhu Niru záwe a'e.

Nuzawy kwaw yrykawhu tynehem ma'e. 'Y upyk ywy uezewyr har.

⁸ Ezit ywy a'e. Uzeupir Niru yrykaw ài a'e. Nuzawy kwaw yrykawhu ywy uezewyr har imuzeenar. — Azeupir putar ywy paw ipyk pà ihe nehe, i'i Ezit.

Amumaw putar tawhu ihe wà nehe. Azuka putar wapupe har ihe wà nehe no.

⁹ Ezit ywy rehe har wà.

Pemono kar kawaru pe wà nehe.

Pemuzàñ kar ywyramawa zeàmàtyry'ymawhu pe pe wà nehe.

Pemono kar zauxiapekwer a'e pe pe wà nehe:

Awa Exio ywy rehe har wà, Irim rehe har wà no, Uzemimaw hereko har wà.

Awa Iru ywy rehe har wà, Uyw uwyrapar pupe imomor har wà.

- 10** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e wiko ko 'ar izar romo a'e. Kutàri uzepyk putar purehe nehe. Kutàri uzepyk putar wàmàtyry'ymar wanehe nehe. Itakihepuku u'u putar a'e wà nehe, te na'ipuruzuka wer kwaw amo rehe wà nehe. U'u putar wanuwykwer nehe, te uhýk putar izupe nehe. Kutàri upuner wera'u ma'e uzuka putar wemipyhyk ma'ea'yìr ài a'e wà nehe, Wyw kwarahy heixe haw awyze har kutyr har rehe Ewparat ryukawhu huwake wà nehe.
- 11** Teko Ezit ywy rehe har wà, peho Zireaz pe no. Pekar muhàg peho nehe. Pepuhàg paw na'ikatu kwaw. Ta'e naheta kwaw pema'eahy haw wi pemukatu haw xe.
- 12** Teko ywy teteau'rehe har wenu waneitykaw imume'u haw wà. Teko ywy nànànar wenu wanehapukaz mehe wà. Amo zauxiapekwer uzepyapi amo rehe. Mokoz u'ar ywy rehe wà.
- Namukononozor ur waàmàtyry'ym pà**
- 13** Namukononozor Mawiron ywy rehe har wanuwhawete ur Ezit iàmàtyry'ym pà. Tur mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e ihewe a'e.
- 14** — Pemume'u ko ze'eg tawhu Ezit ywy rehe har nànànehe: Miginow pe, Men pe, Tapinez pe. — Pezemùàgà'yìm pezepyro àwàm rehe nehe. Peàmàtyry'ymar umumaw putar pema'e paw zeàmàtyry'ymawhu pe wà nehe.
- 15** Máràzàwe tuwe pezar tupàn ua'u upuner ma'e u'ar. U'ar a'e, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e weityk ywy rehe a'e xe, peze wanupe nehe.
- 16** Zauxiapekwer Ezit ywy rehe har uzepyapi u'ar pà wà. Uze'eg uzeupeupe wà. — Zaha na'arewahy nehe. Zazewyr zanerekohaw pe nehe, Zaneànàm wapyr nehe. Nezewe mehe zazepyro putar zaneàmàtyry'ymar watakihepuku wi nehe.
- 17** Pemono ko her ipyahu ma'e Ezit wanuwhawete pe nehe. Uze'eg ma'e wànoànog ma'e, i'i putar izupe wà nehe. — Awa wàmàtyry'ymar heitykaw rehe upuner 'ym ma'e, i'i putar izupe wà nehe.
- 18** Ihe Tuwhawete ihe, aiko ko ma'e imume'u har romo ihe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e herer romo ihe. Upuner wera'u ma'e romo aiko. Tamor aiha katu wera'u amogwer ywytyruhu wanuwi. Ywytyr Karamew ryuhu i'aromo hin a'e no. Nezewegatete peàmàtyry'ym àràm ikàg wera'u pewi, Ezit ywy rehe har wà.
- 19** Teko Ezit ywy rehe har wà. Pezemùàgà'yìm nehe, peneraha putar wemipyhyk kwer romo wà nehe. Tawhu Men uezapo putar ywyxiguhu romo nehe. Uzeapo putar heityk pyrer romo nehe. Naheta kwaw teko ipupe wà nehe.
- 20** Ezit nuzawy kwaw tapi'ak kuzà ipuràg eteahy ma'e. Meruhu kwarahy heixe haw awyze har kutyr har wi ur ma'e kwer ux'i oho.
- 21** Wanuwhawete omono temetarer amo zauxiapekwer wanupe puràmàtyry'ymaw hekuzaromo. Nezewe rehe we na'ipuruzukaiwahy kwaw wà. Nuzawy kwaw tapi'ak ikyra katu ma'e wà. Na'ipuruzukaiw kwaw wà.

- Na'ikàg kwaw zeàmàtyry'ymawhu
pe oho àwàm rehe.
Uzewyr uzàn pà wà.
Ta'e iaiw haw i'ar uhem wà xe.
Uhem wamumaw paw 'ar wà.
- 22** Ezit uzàn oho wà. Uze'eg moz ài wà.
Ta'e zauxiapekwer uhem waiko wà xe.
Waàmàtyry'ymar uzàmàtyry'ym
wà itazy pupe wà.
Nuzaway kwaw zepe'aw imonohokar wà.
- 23** Zawaiw katu a'e ka'a pupe teixe haw.
Weityk a'e ywyra paw wà.
Heta tetea'u awa wà.
Teko nupuner kwaw wapapar
haw rehe wà.
Waàmàtyry'ymar zauxiapekwer
waneta haw uhua'u wera'u tukur
waneta haw wi.
- 24** Teko Ezit ywy rehe har wiko ikàg
'ym ma'e romo wà kury.
Ta'e teko kwarahy heixe haw awyze
har kutyr har weityk a'e wà xe.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
aze'eg kwez kury.
- 25** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner
wera'u ma'e Izaew wazar uze'eg kury.
— Azepyk putar Amon Tema wazar Ezit
wazar rehe ihe nehe. Azepyk putar wazar
wanehe nehe, wanuwiyawete wanehe nehe
no. Azepyk putar Ezit ywy rehe har
wanuwiyawete rehe nehe. Azepyk putar hehe
uzeruzar ma'e wanehe paw rupi nehe no.
- 26** Mawiron wanuwiyawete Namukononozor
a'e, hemiruze'eg zauxiapekwer a'e wà no,
ipuruzuka wer wanehe a'e wà. Amono putar
wanupe ihe wà nehe. Nezewe rehe we amo 'ar
pawire teko wiko putar Ezit ywy rehe wà
nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
aze'eg kwez kury.
- Tupàn upyro putar wemaihu a'e wà**
- 27** Heremiruze'eg Zako izuapyapyr wà,
Pekyze zo nehe.
Teko Izaew wà, pepytuhegatu zo no.
Apupyro putar a'e teko ywy
muite har wanuwi ihe nehe.
- Peiko uma'erek e ma'e a'e ywy rehe.
Apupyro putar a'e wi nehe.
Pezewyr putar peywy pe peneko
katu pà nehe.
Ni amo nuzapo kwaw ikatu 'ym
ma'e peme wà nehe.
Ni amo napemukyze kar kwaw wà nehe.
- 28** Aiko putar penehe we pepyro pà nehe.
Apumuhàz ywy tetea'u rehe ihe.
Amumaw putar teko a'e ywy rehe
har paw ihe wà nehe.
Napumumaw kwaw nehe.
Napezepyro kwaw hezepykaw wi nehe.
Nezewe rehe we penehe hezepyk
mehe nazepykahy kwaw nehe.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e aze'eg kwez kury.
- Tupàn uze'eg Piri ywy rehe
har wanehe Zeremi pe**
- 47** **1** Ezit ywy rehe har wanuwiyawete
uzàmàtyry'ym Kaz tawhu oho. A'e
'ym mehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg ihewe Piri ywy rehe har wanehe.
- 2** — Pexak nehe.
Ywy kwarahy heixe haw awyze har
kutyr har rehe uzeupir 'y iko.
A'e wi uwyrky putar ryukawhu ài
tyhu haw 'ar rehe zàwenugar ài.
Upyk putar ywy nehe.
Upyk putar ywy rehe har paw
wà nehe no:
Tawhu wà, wapupe har wà no.
Uhapukaz upyro àwàm henoz
pà wà nehe.
Ko ywy rehe har paw heihehem
putar wahy haw pupe wà nehe.
- 3** Kawaru wapy uwànoànog putar wà
nehe. A'e teko wenu putar
wànoànog mehe wà nehe.
Wenu putar ywyramawa
zeàmàtyry'ymawhu pe har wà nehe no.
Wànoànog putar wà nehe.
Awa nuzewyr kwaw wa'yri wapiaromo
wà nehe. Ta'e wazywa na'ikàg
kwaw wà xe. U'ar putar wà nehe.

- 4 Uhem Piri ywy rehe har waiwy imumaw paw 'ar kury.
 Xir tawhu pe har wà, Xitom pe har wamyrypar wà no,
 omono kar putar uze'eg umyrypar wanupe wà nehe. — Ureptyywà pe nehe ty wà, i'i putar wanupe nehe.
 Uhem a'e 'ar kury. A'e 'ar mehe napytywà kar kwaw wamyrypar wanupe ihe wà nehe.
 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amumaw putar Piri ywy rehe har ihe wà nehe.
 Amumaw putar Kereta yrypyp'o wi ur ma'e kwer ihe wà nehe no.
- 5 Teko Kaz tawhu pe har uzemumikahy wà.
 Akerom tawhu pe har nuze'eg kwaw wà.
 Piri ywy rehe har ywy rehe upyta ma'e kwer wà, Mârân 'ar umumaw putar uza'i'o pà wà nehe.
- 6 Pehapukaz nezewé.
 — Tupàn itakihepuku, Ma'e 'ar mehe erepytu'u puruzuka re nehe.
 Ezewyr neapirer pe nehe.
 Epyta a'e pe nepytu'u pà nehe, peze peiko.
- 7 Mâràzawé tuwe takihepuku hereko har upytu'u putar nehe.
 Azapo kar ima'erekò haw izupe ihe.
 — Ezàmàtyry'ym Akerom tawhu nehe, a'e izupe.
 — Ezàmàtyry'ym teko yryhu iwyw wiko ma'e ne wà nehe, a'e izupe.

Moaw heitykaw

48 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e Izaew wazar umume'u ko ma'e Moaw rehe har rehé.

- Pepuhareko teko Nemo tawhu pe har pe wà nehe.
 Ta'e zauxiapekwer umumaw a'e tawhu a'e wà xe.
 Upyhik Kiriataim wà no.
 Weityk hâpuzuhu tâtâ ma'e imumew pà wà.

- Umuigo kar teko a'e pe har ikàg 'ym ma'e romo wà no.
- 2 Moaw ikàgaw ipuràgaw upaw. Ezemon tawhu pe waàmàtyry'ymar umume'u wemiapo ràm waiko wà.
 — Ximumaw Moaw izuapyapyr zane wà nehe, i'i uezuepeu wà.
 Zauxiapekwer tetea'u wata putar oho Mazimen tawhu kutyr wà nehe.
 Xo ze'eg 'ymaw zo heta putar a'e pe nehe.
- 3 Teko Oronaim pe har uhapukaz wà.
 — Umumew paw rupi wà.
 Umumaw paw rupi wà.
- 4 Moaw ywy uezapo heityk pyrer romo. Kwarearer uzai'o waiko wà.
- 5 Pezeapyaka wazozokaw rehé Iruwi tawhu piar rupi nehe.
 Peinu ma'eahy haw wi wanehapukaz haw
 Oronaim tawhu piar rupi nehe no.
- 6 Xinu teko nezewé wanehapukaz mehe wà.
 — Na'arewahy nehe.
 Pezàn pezepyro pà mào haw wi nehe.
 Pezàn zumen hehaite ma'e ywyxiguhi rehé har ài nehe, i'i wà.
- 7 Moaw izuapyapyr wà, pezeruzar pekàgaw rehé penemetarer rehé.
 Ko 'ar rehé peàmàtyry'ymar wiko putar pezar romo a'e wà nehe.
 Weraha putar tupàn pezar Kemoz her ma'e a'e wà nehe, peywy wi a'e wà nehe.
 Weraha putar penuwihawete ta'yur wà nehe no, xaxeto penehe we har a'e wà nehe no.
- 8 Ni pitài tawhu nuzepyro kwaw uzemumaw pàwàm wi nehe.
 Umumaw putar ywyàpyznaw rehé har wà nehe. Umumaw putar ywyapypew rehé har wà nehe no.
 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo.
- 9 Pemuàgà'yam amo ita Moaw wanetekwer watym àwàm rehé har nehe.

Ta'e na'arewahy amo umumaw
putar waiwy wà nehe xe.
Umuaiw putar tawhu waneko
haw wà nehe no.
Ni amo nuiko kwaw a'e pe wà nehe.

- 10** Aze amo nuzapokatu kwaw Tupàn
pe uma'erekò haw wà nehe,
Tupàn omono putar uze'egaiw
a'e teko wanehe nehe.
Aze amo omonokatu utakihepuku
wà nehe, aze nuzuka kwaw teko
ipupe wà nehe, Tupàn omono putar
uze'egaiw a'e teko wanehe nehe no.

**Tawhu Moaw ywy rehe
har wamumaw paw**

11 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
a'e kury.
— Teko Moaw ywy rehe har wiko
uzàmàtyry'ym 'ym pà tuweharupi wà. Ni
amo zauxiapékwer nueraha kwaw waiwy wi
ipyhyk pyrer romo wà. Moaw nuzaway kwaw
win imonokatu pyrer. Teko numumyz kwaw
a'e win wà. Nuzakook pixik kwaw hyru wi
amo hyru ràm pe wà. Hete katu haw nuhem
kwaw izuwi. Tuweharupi ikatu i'u mehe.

12 Uhem amo 'ar iko kury. A'e 'ar mehe
amonu kar putar teko Moaw wanupe ihe
nehe. Uzakook putar win ài wà nehe. Ukauka
putar hyru win heityk pà ywy rehe wà nehe.

13 Na'e Moaw izuapyapyr upytu'u putar
utupàn Kemoz rehe uzeruzar ire wà nehe.
Nuzawy kwaw Izaew wà nehe. Izaew upytu'u
utupàn Metew rehe uzeruzar ire wà no.

- 14** Awa Moaw rehe har wà. — Uruiko
zauxiapékwer ipuruzukaiwahy ma'e
romo ure, peze pezehe.
— Uruiko zauxiapékwer ukzye 'ym
ma'e romo ure, peze pezehe.
Màràzàwe tuwe peze'eg nezewé.

- 15** Amo zauxiapékwer umumaw putar
Moaw wà nehe. Umumaw putar
tawhu Moaw ywy rehe har wà
nehe no.
Uzuka putar kwàkwàmo ikatu
wera'u ma'e wà nehe.

Ihe tuwihawete ihe, aiko ko ma'e
imume'u har romo ihe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg
Wera'u Ma'e herer romo ihe.

- 16** Iaiw haw ko ywy rehe u'ar ma'e
ràm uhem iko a'e.
Imumaw pàwàm uezapo putar
na'arewahy nehe kury.
- 17** Pe Moaw wanuwake wiko ma'e,
pepuhareko pe wà nehe.
Wakàgaw ikwaw par wà,
pepuhareko pe wà nehe.
— Wapuner katu haw upaw
kwez kury.
Wapuràg eteahy haw wakàgaw
ukàzym, peze nehe.
- 18** Pe Nimon pe wiko ma'e wà.
Pewezyw tuwihaw henaw wi nehe.
Peapyk ywy rehe ywyku'i rehe nehe.
Moaw imumaw pàràm wiko xe.
Umumaw putar wanàpuzuhu imuàtà
pyrer nehe.
- 19** Aroer pe wiko ma'e wà, Pepyta pe
iwyr teko wanàro pà nehe.
Pepuranu wanehe nehe.
— Ma'e uezapo aipo kury,
peze wanupe nehe.
- 20** Uwazar putar peze'eg peme wà nehe.
— Moaw ywy u'ar a'e.
Pezai'o hehe nehe. Ta'e
zauxiapékwer umumaw a'e wà xe.
Peze'eg peho teko Aroron pe har
rykawhu izywyr har wanupe nehe.
— Umumaw Moaw ywy wà,
peze wanupe nehe.
- 21** Umumaw tawhu ywyapypewa rehe
har wà: Orom, Zaza, Mepaat,
22 Nimon, Nemo, Mete-Zirimatai,
23 Kiriataim, Mete-Gamu,
Mete-Meàw, **24** Keriot, Mozira.
Umumaw tawhu Moaw ywy rehe
har paw wà, muite har wà, pe pe
har wà no. **25** Ukamik Moaw ipuner
haw wà. Umumaw wakàgaw wà.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
amume'u ko ze'eg kwez ihe kury.

Tupàn umumaw Moaw wakàgaw a'e

26 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury.

— Pemuka'u kar Moaw pe wà nehe. Ta'e nahereruzar kwaw a'e wà xe. Moaw uwauwak putar uhuuhuk awer rehe wà nehe. Amogwer upuka putar wanehe wà nehe.

27 Moaw, erepuka teko Izaew wanehe. Aipo nema'enukwaw nepuka awer rehe. Ererekooahy Izaew ne wà. Nuzawy kwaw imunar ma'e teteal'u waimuinuromo imunehew pyrer newe wà.

28 Pe Moaw ywy rehe wiko ma'e wà, pehem tawhu peneko haw wi nehe. Peiko peho ita myter pe nehe. Peiko pykahu ài nehe. Uzapo waity ywytyr iapy'amahy haw izywyr wà. Peiko wazàwé nehe. 29 Moaw izuapyapyr wiko wiko wera'u ma'e romo wà. Urenu waneko haw. — Zanekàg wera'u amo wanuwi zane. Zanekatu wera'u amo wanuwi no. Zanepuràg eteahy wera'u amo wanuwi. Azeharomoete naheta kwaw amo teko zanezàwenugar wà, i'i wà. Amo umume'u waze'eg urewe wà. 30 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e akwaw waneko wera'u haw ihe.

— Ikatuahy, i'i ikatu 'ym ma'e pe wà, upaw ma'e ràm pe wà. 31 A'e rupi azai'o putar teko Moaw nànàn ihe nehe. Azai'o putar teko Kir-Erez pe har wanehe nehe no. 32 Azai'o putar teko Zazer pe har wanehe nehe. Azai'o wera'u putar teko Ximima pe har wanehe nehe. Tawhu Ximima, ereiko uwà tyw ài ne. Neràkà oho Yryhu Umàno Ma'e Kwer her ma'e i'aromo. Oho Zazer tawhu pe. Ko 'ar rehe neàmàtyry'ymar umumaw arozràñ penemitygwer wà kury, uwà penemitygwer wà no. 33 Turywete haw a'e, turyw eteahy haw a'e no, ukàzym ywy ikatu ma'e wi Moaw wi a'e wà. Nuzapo kwaw win wà kury. Naheta kwaw iapo har wà. Naheta kwaw urywete haw rehe uhapukaz ma'e wà.

34 Teko Ezemon tawhu pe har wà, Ereaw pe har wà no, uhapukaz wà. Te Zaxa pe har upuner wanehapukaz haw henu haw rehe wà. Zoar pe har wenu wà. Oronaim pe har wà, Ekirat pyahu pe har wà no, upuner henu haw rehe wà. Te Niri yrykaw typaw no.

35 Teko Moaw izuapyapyr wapy wemimono ywytyr apyr utupàn wanenataromo wà. Uzuka ma'eal'yr wanupe wà. Amupytu'u kar putar wazuka re ihe wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.

36 A'e rupi hepy'a uzai'o Moaw rehe, teko Kir-Erez pe har wanehe no. Aiko xi'äm purutymaw pe ipy har ài. Ta'e wama'e paw upaw a'e wà xe. 37 Upin u'aw uzemumikahy haw hexak kar pà wà. Omonohok wamutaw wà no. Paw rupi uzekixi opo rehe wà. Umunehew ma'eryu pàn iànàm ma'e iapo pyrer ukamir romo wà. 38 Xo zai'o haw zo hetà tåpuz nànàn, katu pe tåpuz huwake no. Ta'e azuhaw Moaw ywy'a iputar 'ym zàwenugur ài ihe xe. 39 Amumaw Moaw ihe wà. Pehapukaz nehe. Iaiw haw u'ar Moaw rehe. Ywy uezapo heityk pyrer romo. Ywy huwake har paw uze'eg uryweteahy hehe wà. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

***Moaw nupuner kwaw uzewàhemaw
rehe zepykaw wi wà***

40 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'eahy ko ma'e uezapo ma'e ràm ihe.

— Teko amo ywy rehe har uzàmàtyry'ym Moaw wà a'e wà nehe. Wiràhu u'ar wemiar rehe upepozaz pà a'e. Nezewegatete a'e teko u'ar putar Moaw rehe wà nehe no. 41 Upyhk putar tawhu paw wà nehe, tåpuzuhi imuàtà pyrer paw wà nehe no. Kuzà umemyrahy ma'e ukyze a'e. Nezewegatete zauxiapekwer Moaw ukyze putar a'e wà nehe no.

42 Umumaw putar Moaw a'e wà nehe. Nuzewyr kwaw wà nehe. Nuiko wi kwaw teko imono'og pyr romo wà nehe. Ta'e heàmàtyry'ym a'e wà xe. 43 Kyze haw wàro Moaw wà. Ywykwar watym àwàm wàro wà no. Puruzuka haw wàro wà no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe. 44 Ukyze haw rehe uzàn ma'e u'ar putar ywykwar purutymaw pupe wà nehe. Ywykwar wi uhem ma'e kwer uzepyhyk kar putar oho puruzuka haw pupe wà nehe. Ta'e amume'u Moaw imumaw

pàwàm 'ar kwez ihe xe. **45** Amogwer uzàn ukene'o pà wà. Uzeagaw zepe uzepyro pà Ezemon tawhu pupe wà nehe. Xeom wiko Ezemon pe har wanuwihowete romo amo 'ar mehe. A'e teko nuzepyro kwaw Ezemon pupe wà. Ta'e ukaz iko kury xe. Tata wapy ywyza. Wapy ywytyruhu apyr Moaw ywy rehe har no. Moaw uzamutar zepe puràmàtry'ymaw wà. **46** Uzemumikahy teko Moaw izuapyapyr wà. Zauxiapekwer amo ywy rehe har uzuka teko Kemoz imuwete har wà. Weraha wana'yr ipyhyk pyrer romo wà. Weraha wanazyr wà no.

47 Nezewe rehe we amuigo wi kar putar teko ikàg ma'e romo izypy mehe arer zàwenugar ài nehe. Na'aw Tupàn ze'eg Moaw rehe imume'u pyrer xe a'e.

Tupàn uzepyk Amon izuapyapyr wanehe

49 ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ze'eg Amon wanehe a'e.

— Ma'e pe awa Izaew izuapyapyr wanekon wà. Tupàn omono a'e ywy wanupe waneko haw romo a'e. Aipo ni amo nupyro kwaw a'e ywy zauxiapekwer wanuwi wà nehe. Tupàn ua'u Morok upyhyk Kaz izuapyapyr waiwy wanuwi a'e. Mâràzàwe tuwe upyhyk kar izupe wà. Mâràzàwe tuwe imuwete har oho a'e ywy rehe wiko pà wà. **2** Uhem amo 'ar iko kury. A'e 'ar mehe ainu kar putar zeàmàtry'ymawhu iànoàngaw Hama tawhu pe har wanupe nehe. Zauxiapekwer umumew putar a'e tawhu Amon izuapyapyr waneko haw wà nehe. Tata umumaw putar taw waneko haw wà nehe no. Upyhyk a'e ywy Izaew izuapyapyr wanuwi wà. Izaew upyhyk wi putar uiwy a'e teko wanuwi wà nehe no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe. **3** Pehapukaz nehe, teko Ezemon pe har wà. Zauxiapekwer weityk Az tawhu wà. Pezai'o nehe, kuzà Hama pe har wà. Pemunehew ma'eryu pàn iànàm ma'e iapo pyrer pezai'o pà nehe. Pezàñ e ko rupi nehe, kwe rupi nehe no. Zauxiapekwer weraha putar Morok pezar wemipyhyk kwer romo wà nehe, xaxeto wanehe we tuwihaw wanehe we wà nehe.

4 Teko uzeruzar 'ym ma'e wà. Mâràzàwe tuwe pemume'u pekàgaw. Pepuner haw upaw etea'i kury. Mâràzàwe tuwe pezeruzar pekàgaw rehe. — Ni amo nazaneàmàtry'ym kwaw wà nehe kury, ta'e ukyze zanewi wà xe, peze peiko. Mâràzàwe tuwe. **5** Ma'ema'e wi amu'ar kar putar purumukyzeahy haw penehe nehe. Paw rupi pezàñ putar izuwi nehe. Pezàñ putar pezepyro pà màoñ haw wi nehe. Nupyta kwaw amo zauxiapekwer wamono'ogar romo wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.

6 Amo 'ar mehe amuigo kar putar Amon izuapyapyr ikàg ma'e romo izypy mehe arer zàwe ihe wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Tupàn uze'eg Enom wakutyr

7 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e umume'u ko ma'e Enom ywy rehe uezapo ma'e ràm kury.

— Aipo teko Temà tawhu pe har he'o wà. Aipo waneruze'egar nukwaw kwaw waneruze'egaw wà kury. Aipo wama'ekwaw paw upaw wanuwi. **8** Nènà pe har wà, pewak pezàñ pà nehe. Pezàñ pezeàmim pà nehe. Azuka putar Ezau izuapyapyr ihe wà nehe. Ta'e wanehe hezepykaw 'ar uhem kwez kury xe. **9** Uwà ipo'o mehe teko wezar amo i'yw rehe wà. Imunar ma'e zaneràpuz pupe uhem mehe xo wemimutar zo weraha wà. **10** Apyhyk Ezau izuapyapyr wanemetarer paw wanuwi ihe. Amumaw wazeàmimaw no. Nezewe mehe nupuner kwaw uzeàmimaw rehe wà nehe kury. Zauxiapekwer umumaw teko Enom izuapyapyr wà, waànàm wà no, wanuwake wiko ma'e wà no. Ni amo nuzepyro kwaw wà. **11** Pezar tu 'ym ma'e peinuromo har herehe we pe wà nehe. Azekaiw putar wanehe nehe. Kuzà imen umàoñ ma'e kwer peinuromo har upuner herehe uzeruzar haw rehe wà nehe.

12 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi kury.

— Te ikatu 'ym ma'e iapo 'ymar upuraraw ma'erahy wà. Aipo pe napecupurawaraw kwaw

ma'erahy pe nehe no. Azeharomoete pepurawar putar nehe. **13** — Iaiw ma'e, i'i putar teko Mozira tawhu pe hexak mehe wà nehe. Uzeapo putar teko heta 'ymaw romo nehe, a'e kwehe mehe ihe. Amogwer uze'eg uryweteahy hehe wà nehe. Uze'egaiw amo rehe imono mehe umume'u putar her wà nehe. Teko a'e tawhu izywyr har upaw putar wà nehe. Nuzewyr kwaw wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury. **14** Na'e aze'eg ihe kury. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur uze'eg ihewe. Omono kar amo uze'eg imume'u har teko ywy nànànar wanupe. Na'aw a'e ize'eg xe:

— Pemono'og zauxiapekwer pe wà nehe. Pezàmàtyry'ym Enom peho pe wà nehe. **15** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e neapo putar teko ikàg 'ym ma'e romo a'e nehe, Enom. Ni amo nuzeruze'eg kwaw nerehe wà nehe. **16** Peneko wera'u haw hemu'em peme a'e. — Amo ukyze zanewi a'e wà, peze zo pezeupe nehe. Peiko itakwaruhu pupe ywytyruhu apyr. Peiko ywate wiràhu ài. Nezewe rehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e peneityk putar a'e nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

17 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi kury.

— Puruzuka haw iaiw wera'u ma'e u'ar putar Enom wanehe a'e nehe. Huwake ukwaw ma'e ipytuhegatu putar ukyzeahy pà hexak mehe wà nehe. **18** Kwehe iaiw ma'e uzeapo Xotom tawhu pe Komor tawhu pe a'e. Tupàn umumaw a'e tawhu amo tawhu wanuwake har inuromo a'e wà. Uzapo putar nezewegatete haw Enom pe nehe no. Ni amo nuiko kwaw a'e pe wà nehe. Ni mèràn 'ar numumaw kwaw a'e pe wiko pà wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe. **19** Amo zàwàruhu iriàw uhem ka'a Zotàw yrykawhu izywyr har wi a'e. Uzeupir ywy ka'api'i ikatu ma'e pe no. Nezewegatete amuzàn kar putar Enom waiwy wi ihe wà nehe no. Na'e awa heremixak ràm wiko putar a'e ywy rehe har wanuwihaw romo a'e nehe. Mo upuner herehe wà. Mo nukyze kwaw ihewi wà. Mo heàmàtyry'ym

putar wà nehe. Ma'enugar tuwihaw upuner herebykaw rehe wà. **20** A'e rupi pezekaiw katu teko Enom izuapyapyr wanupe heremiapo ràm rehe nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe. Peinu Temà tawhu pe har wanupe heremiapo ràm nehe no. Zauxiapekwer umutyk putar te kwarer wà nehe, te tua'ueh ma'e wà nehe no. Teko paw ukyzeahy putar hexak mehe wà nehe. **21** Enom i'ar mehe ywy uryryryryz putar iàñòanòg mehe nehe. Te Yryhupiràg izywyr har wenu putar wà nehe no. **22** Zauxiapekwer uzàmàtyry'ym putar Mozira tawhu wà nehe. Nuzawy kwaw wiràhu upepozaz ma'e ywate wi wemiar iphyhk pà u'ar ma'e. A'e 'ar mehe zauxiapekwer Enom izuapyapyr ukyze putar kuzà imemyrahy ma'e ài wà nehe.

Tupàn uzepyk Namaz pe har wanehe

23 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ze'eg Namaz tawhu pe har kury.

— Amat tawhu pe har wà, Arupaz tawhu pe har wà no, ukyze waiko a'e wà, ta'e wenu ikatu 'ym ma'e uzeapo ma'e kwer imume'u haw wà xe. Wakye haw ukamikamik yryhu ài a'e wà. Nupytu'u kwaw wà. **24** Teko Namaz tawhu pe har na'ikàg kwaw wà. Uwak uzàn pà wà ta'e ukyze katu wà xe. Tynehem ma'erahy pupe wà. Nuzawy kwaw kuzà imemyrahy ma'e wà. **25** 'Aw tawhu hurywete kwehe mehe a'e. Teko weityk wà kury. **26** A'e 'ar mehe zauxiapekwer uzuka putar kwàkwàmo wà nehe, uzuka awa zauxiapekwer wà nehe no, nahu rupi wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe. **27** Apy putar Namaz tawhu ipàrirogawtâtà ihe nehe. Tata umumaw putar Menanaz hàpuzuhu a'e nehe no.

Tupàn uzepyk Kenar, Azor wanehe kury

28 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko Kenar izuapyapyr wanupe uzeapo ma'e ràm a'e kury, Azor tawhu pe har wanuwihaw wanupe uzeapo ma'e ràm a'e no. Mawiron wanuwihawte Namukononozor weityk a'e tawhu a'e wà.

— Pehem peho Kenar tawhu pe har waàmàtyry'ym pà nehe. Teko kwarahy ihmaw kutyr har romo wanekon wà. Pemumaw pe wà nehe. **29** Pepyhyk wanàpuzràn nehe, waneimaw pe wà nehe no, pàn wanàpuzràn huken rehe imuzaiko pyrer nehe no, wanàpuzràn pupe har paw nehe no. Pepyhyk waneimaw kawaru kupewa'a pe wà nehe, nezewe peze'eg pà nehe: Teko ywy nànànar ukzye wà, peze wanupe nehe.

30 Teko Azor pe har wà, ko ma'e amume'u teko peme kury. Pezàn peho muite nehe kury. Pezeàmim nehe no. Mawiron wanuwhawete Namukononozor a'e, peàmàtyry'ym àwàm imume'u har a'e, umume'u ko ma'e kury. **31** — Zaha ty wà. — Zanekàg, i'i a'e teko uzeupeupe wà. — Ni amo nazanereityk kwaw wà nehe, i'i wà. Xiàmàtyry'ym zane wà nehe kury. Waneko haw tawhu muite amo tawhu wanuwi tuz a'e. Naheta kwaw ukenawhu. Naheta kwaw iwàpytygatu haw, i'i wemiruze'eg wanupe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.

32 — Pepyhyk waneimaw kawaru kupewa'a pe wà nehe. Pepyhyk waneimaw tapi'ak paw pe wà nehe no. Teko u'aw iàpinar romo wanekon wà. Amuhàmuhàz putar a'e teko ywy nànàn ihe wà nehe. Amu'ar kar putar iaiw haw tetea'u wanehe ihe nehe no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe. **33** Azor uezapo putar ywyxiguhu romo nehe. Nuzeapo pixik kwaw ywy ikatu ma'e romo nehe. Teko nuiko kwaw a'e pe wà nehe. Xo awarahu zo wiko putar a'e pe wà nehe.

Tupàn uzepyk Eràw ywy rehe har wanehe a'e

34 Zeneki wiko Zuta wanuwhawete romo kury. Nan kwehe tete Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uez'eg ihewe Eràw ywy rehe kury.

35 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e uez'eg kury.

— Uyw pupe puruywà har umuigo kar Eràw ywy upuner ma'e romo wà. Azuka putar a'e auxiapekwer paw ihe wà nehe. **36** Amur

kar putar ywytu ywy nànàn Èràw ikutyr ihe nehe. Teko izuapyapyr uhàuhàz putar ywy nànàn uzàn pà wà nehe no. Te wiko putar ywy nànàgatu wà nehe. **37** Amukyze kar putar Èràw izuapyapyr waàmàtyry'ymar wanuwi ihe wà nehe, wanehe ipuruzuka wer ma'e wanuwi ihe wà nehe. Hekwahy haw uhua'u ma'e rehe amumaw putar ihe wà nehe. Amono kar putar auxiapekwer tetea'u wakutyr ihe wà nehe, te upaw wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe. **38** Amumaw putar Èràw wanuwhawete ihe wà nehe, wanuwhaw ihe wà nehe no. Amuapyk kar putar herenaw a'e pe nehe. **39** Nezewe rehe we amuigo kar wi putar teko ikàg ma'e romo izypy mehe arer zàwenugar romo ihe wà nehe no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Zauxiapekwer weityk Mawiron wà
50 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko uez'eg Mawiron ywy rehe a'e kury, a'e pe har wanehe a'e no.

2 Pemume'u ko ze'eg ywy nànàn nehe.
Pemume'u teko nànàn nehe.

Pemume'u uezapo romo ma'e kwer imuhàmuhàz pà nehe.

Pezumim zo puruwi nehe.

Mawiron u'ar a'e.

Watupàn Mew-Marunuk ipuner haw uhem izuwi.

Maranugar haw upyk tupàn a'ua'u Mawiron pe har wà.

Wanagapaw purumuhuhuk ma'e tynéhem kyze haw pupe wà.

3 Amo teko kwarahy heixe haw awyhe har kutyr har ur Mawiron iàmàtyry'ym pà wà.

Mawiron uezapo putar ywyxiguhu romo nehe.

Teko wà, ma'e a'yr wà no, uzàn putar oho a'e wi wà nehe.

Ni amo nuiko kwaw a'e pe wà nehe.

Izaew uzewyr uiwy pe wà

4 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uez'eg kury.

— A'e 'ar ihem mehe teko Izaew ywy rehe har wà, Zuta ywy rehe har wà no, uzewyr putar uza'i'o pà herekar pà wà nehe. **5** — Ma'e pe Xiàw piar a'e, i'i putar upuranu pà wà nehe. Na'e ur putar xe kutyr wà nehe. — Zaze'eg putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe, i'i putar wà nehe. — Xiapo katu putar zaneze'egaw upaw pixik 'ym ma'e hehe we nehe, i'i putar wà nehe. **6** Teko heremiaihu nuzawy kwaw àràpuhàràñ ywytyr rehe ukàzym ma'e wà. Wanehe uzekaiw ma'e nuzekeiw katu kwaw wanehe wà. Wata àràpuhàràñ ài amo ywytyr wi amo pe wà. Heharaz weko awer wi wà. **7** Wanuwàxi har paw uzàmàtyry'ym wà. Waàmàtyry'ymar uze'eg nezewe wà. — Uzapò ikatu 'ym ma'e Tupàn henataromo wà. A'e rupi, waàmàtyry'ym mehe naxiaipo kwaw ikatu 'ym ma'e zane. Aze mo uzeruzar katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe uwipy wazàwe wà, ikatu mo.

Nuzeruzar kwaw wà, i'i wà.

8 Izaew izuapyapyr wà, pezàn Mawiron wi nehe. Peiko oho ma'e ràm ipy romo nehe. **9** Ta'e amukàg kar putar amo ywy rehe har kwarahy heixe haw awyze har kutyr har ihe wà nehe. Azàmàtyry'ym kar putar Mawiron a'e teko wanupe ihe wà nehe. A'e teko umuzehyrogatu kar putar zauxiapékwer Mawiron tawhu huwake wà nehe. Na'e weityk putar wà nehe, iphyhk pà wà nehe. Zauxiapékwer a'e ywy rehe har ukwaw katu ma'e izywà haw uzemi'i kar ma'e ikatu ma'e ài wà, iawy pixik 'ymar ài wà. **10** Upyhyk putar temetarer paw Mawiron wi wà nehe. Weraha putar wemimutar paw a'e wi wà nehe no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Mawiron heitykaw

11 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury.

— Teko Mawiron ywy rehe har wà. Peraha temetarer heywy rehe har paw rupi. Ko 'ar rehe penurywete, Penurywete tuwe. Peiko tapi'aka'yr ka'api'i rehe wata ma'e ài. Peze'eg kawaru hehaia ma'e ài. **12** Nezewe rehe we

tawhu peneko haw uzeapo putar ikàg 'ym ma'e romo a'e nehe. Imaranugar putar nehe. Uzeapo putar ywy ikàg 'ym wera'u ma'e romo a'e nehe. Uzeapo putar ywyxiguhi uxinig ma'e kwer romo nehe. Naheta kwaw 'y a'e pe nehe. **13** Aikwahy putar ihe nehe. A'e rupi zauxiapékwer umumew putar Mawiron wà nehe. Ni amo teko nuiiko kwaw a'e pe wà nehe. A'e pe ukwaw ma'e ràm ipytuhegatu putar a'e tawhu pe uzeapo ma'e kwer hexak mehe wà nehe.

14 U'yw pupe puruzywà ma'e wà, peze'yrogatu Mawiron waàmàtyry'ym pà nehe. Pemàmàn tawhu izywyr nehe. Pezywà penu'yw nànàn nehe. Ta'e uzapo ikatu 'ym ma'e hekutyr a'e wà xe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe.

15 Pehapukaz zeàmàtyry'ymawhu pe har imume'u pà nehe, tawhu izywyr nehe. Mawiron uzemono kwez wà kury. Uzapò wixe àwàm pàrirogawtâtà rupi wà. Na'e weityk wà. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e azepyk teko Mawiron wanehe ihe. Pezepyk wanehe nehe no. Ta'e upuraraw kar ma'erahy amo wanupe a'e wà xe. **16** Pezutym kar zo ma'e Mawiron ywy rehe har wanupe waiwy rehe nehe. Pepo'o kar zo arozràñ wanupe nehe. Amo ae ywy rehe arer a'e ywy rehe wiko ma'e ukyze putar wàmàtyry'ymar zauxiapékwer wanuwi wà nehe. A'e rupi uzewyr putar weko awer pe wà nehe.

Izaew uzewyr putar uiwy pe wà nehe

17 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury.

— Teko Izaew izuapyapyr nuzawy kwaw àràpuhàràñ hawitu ma'e wà. Zàwàruhu iriàw oho wanaikweromo wamuhamuhàz pà wà. Izypy mehe Axir wanuwhawete uzàmàtyry'ym Izaew wà. A'e re Namukononozor Mawiron wanuwhawete uxí'uxí'u wàkàgwer wà. **18** A'e rupi ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e Izaew wazar azepyk putar tuwhawete Namukononozor rehe ihe nehe, hemiruze'eg wanehe ihe nehe no, Axir wanuwhawete rehe hezepyk awer zàwegatete ihe nehe no.

19 Aruzewyr putar tekó Izaew waiwy pe ihe wà nehe. U'u putar Karamew ywytyr Máxà ywy rehe har rehe hezuz ma'e wà nehe. U'u wemimutar paw Eparai ywy rehe har wà nehe, Zireaz ywy rehe har wà nehe no.

20 A'e 'ar ihem mehe Izaew ywy rehe har uzapo putar xo ikatu ma'e zo a'e wà nehe. Zuta ywy rehe har nezewegatete wà nehe no. Aze amuikuwe kar amo ihe nehe, nazepyk kwaw hehe ihe nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Tupàn uze'eg Mawiron imumaw paw rehe

21 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury.

— Pezàmàtyry'yym tekó Meratai pe har pe wà nehe, Pekoz pe har pe wà nehe no. Pemumaw tuwe pe wà nehe. Pezapo heremiapo kar paw nehe no. **22** Teko wenu zauxiapekwer wazeàmàtyry'yym mehe a'e ywy rehe wà. Heta ma'e imumaw paw tetea'u. **23** Mawiron uzukazuka ywy paw inupànupà pà. Ko 'ar rehe inupà haw uzekazeka kwez kury. Teko ywy nànanàr ipytuhegatu Mawiron pe izeapo awer hexak mehe wà. **24** Ne Mawiron ere'ar hepuruzuka haw pupe ikwaw 'ym pà ne. Nepyhyk nemumaw pà wà, ta'e héamàtyry'yym pe ne xe. **25** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e awàpytymawok hepuruzuka haw imonokatu haw ihe. Anuhem a'e wi. Ta'e aikwahy ihe xe. Heta amo heremiapo ràm Mawiron pe. **26** Peàmàtyry'yym kwe rupi nehe, ko rupi nehe no. Pezuhaw arozràm imonokatu haw nehe. Pemono wanemetarer amo i'aromo ywytyr romo iapo pà nehe. Nuzawy kwaw arozràm ywytyr romo iapo pyrer. Pemumaw a'e ywy nehe. Pemuhem kar zo mào haw wi nehe. **27** Pezuka zauxiapekwer a'e pe har paw rupi pe wà nehe. Mawiron pe har uzemumikahy putar wà nehe. Uhem wanehe hezepyk àwàm 'ar kwez kury.

28 Amo tekó oho uzàn pà Mawiron wi wà, Xiàw pe uhem pà wà. Apuner wanexakaw rehe ihe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar uzepyk Mawiron wanehe a'e, ta'e

uzapo iaiw ma'e hàpuzuhu pe a'e wà xe, i'i waiko wà.

29 — Pezàmàtyry'yym Mawiron nehe, peze u'yw pupe puruzywà ma'e wanupe nehe. Aze amo ukwaw ma'ezywà haw u'yw pupe ywyrapar pupe wà nehe, pemono kar a'e pe pe wà nehe. Pemàmàn tawhu izywyr nehe. Pemuhem kar zo amo pe wà nehe. Tuwe Mawiron umekuzar wemiapo kwer paw wà nehe. Uzapo iaiw ma'e amo wanupe wà. Pezapo nezewegatete haw wanupe nehe no. Ta'e uze'eg nezewe ihewe a'e wà xe. — Uruiko wera'u newi ure, i'i ihewe wà. Tupàn Ikatuahy Ma'e Izaew wazar romo aiko ihe. **30** A'e rupi zauxiapekwer uzuka putar kwàkwàmo nahu rupi wà nehe. Zauxiapekwer amo ae ywy rehe har uzuka putar zauxiapekwer Mawiron pe har paw a'e 'ar mehe a'e wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.

31 Mawiron, ereiko wera'u amo wanuwi ne. A'e rupi ihe pezar upuner wera'u ma'e apuàmàtyry'yym penereko ihe kury. Penehe hezepykaw 'ar uhem kwez kury. **32** Pe tekó wiko wera'u ma'e pe, pezepyapi putar pe'ar pà nehe. Ni amo naopeptywà kwaw pepu'äm wi mehe a'e wà nehe. Amunyk putar tata tawhu peneko haw rehe ihe nehe. Tawhu izywyr har paw uzemumaw putar nehe.

33 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e uze'eg kury.

— Izaew wà, Zuta wà no, upuraraw ma'erahy waiko wà. Wapyhyk arer ume'egatu wanehe wanuwake wiko pà wà. Na'ipurumuhem kar wer kwaw wanehe wà.

34 Nezewe rehe we wamuhem kar àràm ikàg a'e. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e her romo a'e. Upyro putar a'e wà nehe, waiwy pe waneruzewyr kar pà a'e wà nehe. Xo xiroxiroahy haw werur putar tekó Mawiron wanupe nehe.

35 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury.

— Tuwe Mawiron umào nehe.

Tuwe tekó a'e pe har umào
wà nehe no.

- Tuwe wanuwihaw umàno wà nehe.
 Tuwe ma'e kwaw katu har
     wainuromo har umàno wà nehe no.
- 36** Tuwe wainuromo har uzeapo ma'e ràm
     imume'u har umàno wà nehe. Tuwe
     hemu'em ma'e umàno wà nehe. Tuwe
     iranaiwahy ma'e umàno wà nehe no.
 Tuwe wainuromo har zauxiapékwer
     umàno wà nehe.
 Ukyzeahy waiko wà kury.
- 37** Pemumaw waneimaw kawaru
     pe wà nehe.
 Pemumaw ywyramawa
     zeàmàtyry'ymawhu pe har nehe no.
 — Peiko heremiruze'eg romo nehe,
     i'i zauxiapékwer ikàg 'ym ma'e
     wanupe. Tuwe a'e zauxiapékwer
     umàno wà nehe.
 Pemumaw wanemetarer wanuwi nehe.
 Pepyhik wanemetarer heraha
     pà wanuwi nehe.
- 38** Àmàn ikyr 'ymawhu ur putar
     waiwy rehe nehe.
 Te rykawhu typaw putar nehe.
 Mawiron ywy wereko tupàn a'ua'u
     purumukyze kar haw wà.
 A'e tupàn a'ua'u umuigo kar
     wemiruze'eg iranaiwahy ma'e
     romo a'e wà.
- 39** Miar wiko putar wà Mawiron tawhu pe
     wà nehe: Zàwàruhu wyxiguhu pe har wà,
     awarahu wà, wiràmiri izipiw ma'e wà. Teko
     nuiko pixik kwaw a'e pe wà nehe.
 Tuweharupi upyta putar teko heta 'ymaw
     romo nehe. **40** Kwehe mehe amumaw Xotom
     tawhu Komor tawhu rehe we ihe. Amumaw
     tawhu a'e tawhu waiwy har ihe wà no. Teko
     nuiko pixik kwaw a'e pe wà nehe. Ihe Tupàn
     Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e
     imume'u har romo ihe.
- 41** Amo teko ur iko muite wi wà.
     Ur ywy kwarahy heixe haw awyze
         har kutyr har wi wà.
 Teko ikàg ma'e romo wanekon wà.
 Tuwhiawete tetea'u uzemuàg'yym
     waiko zeàmàtyry'ymawhu rehe wà.

- 42** Heta tetea'u ywyrapar wanupe.
     Heta tetea'u takihépuku wanupe no.
 Puruzuka haw ikatu wanupe.
     Nupurupuhareko kwaw wà.
 Ur kawaru kupe pe wà.
 Waànoànogaw nuzawy kwaw yryhu
     wikwahy ma'e iànoànogaw.
 Uzemuàg'yym kwez Mawiron
     iàmàtyry'yym àwàm rehe wà.
- 43** Amo umume'u uzeapo ma'e kwer
     Mawiron wanuwihawete pe wà.
 Izzya ipyw henu mehe.
 Ma'erahy a'e, ma'eahy haw a'e no,
     wiko tuwhiawete izar romo kury.
 Nuzawy kwaw kuzà umemry
     izexak kar haw 'ar mehe.
- 44** Zàwàruhu irìàw uhem ka'a wi yrykawhu
 Zòtàw izywyr. Na'e uzeupir ywy ka'api'l ikyr
 katu ma'e heta haw pe no. Nezewegatete ihe
 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e azur putar
 Mawiron wamuzàn kar pà waneko haw
 tawhu wi ihe wà nehe no. Na'e tuwhaw
 heremixak ràm wiko putar a'e teko
 wanuwihawete romo nehe. Mo ikàg hezàwe
 wà. Mo nukyze kwaw ihewi heàmàtyry'ym
 pà. Ma'enugar tuwhiaw upuner herenataromo.
- 45** A'e rupi pezekaiw katu heze'eg rehe nehe.
 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u
 Mawiron pe heremipaò ràm ihe. Azapo putar
 iaiw ma'e a'e pe har wanupe nehe. Herenu pe
 imume'u mehe nehe. Te kwarer zauxiapékwer
 umutyk putar waneraha wà nehe. A'e ma'e
 imume'u haw henu har ukyzeahy putar wà
 nehe. **46** Mawiron wànoànog putar u'ar mehe
 nehe. Ywy uryrytryz putar nehe. Teko amo
 ae ywy rehe har wenu putar wanehapukaz
 mehe wà nehe.

Tupàn uze'eg wi Mawiron wanehe

51 ¹Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko
     Ma'e kury.

— Amur kar putar ywytu puruzuka ma'e
 Mawiron ikutyr ihe nehe, a'e pe har wakutyr
 ihe nehe. **2** Amur kar putar teko amo ywy
 rehe har a'e pe a'e ywy imumaw kar pà
 wanupe nehe. Nuzawy kwaw ywytu ka'a

ruwer uxinig ma'e muite heraha har. Wamumaw paw 'ar ihem mehe zauxiapekwer ywy nànànar uzàmàtyry'ym putar wà nehe. Uzapo putar ywy ywyxiguhu teko heta 'ymaw romo wà nehe. **3** Pezywà kar zo zauxiapekwer Mawiron pe har wanupe pe wà nehe. Pemunehew kar zo wapux'i a imimaw wanupe nehe. Pezuka kwàkwàmo pe wà nehe. Pepytu'u zo wazuka re nehe. Pezuka zauxiapekwer paw pe wà nehe. **4** Zauxiapekwer ukutuk putar a'e wà nehe. Umànò putar weko haw tawhu pe nahu rupi wà nehe. **5** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e napuir kwaw Izaew wanuwi ihe. Naityk kwaw Zuta ihe wà. Teko Mawiron uzapo ikatu 'ym ma'e herenataromo a'e wà. Aiko Tupàn ikatuahy ma'e Izaew wazar romo ihe. **6** Pezàn Mawiron wi nehe. Aze pepuner pezepyro haw rehe nehe, pezepyro nehe. Pezezuka kar zo zauxiapekwer wanupe Mawiron wanemipa kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo nehe. Ihe azepyk putar wanehe ihe nehe kury. Hezepyk àwàm nuzawy kwaw wanemipa kwer nehe. Uhyk putar nehe. **7** Mawiron nuzawy kwaw kanek ipuku ma'e or iapo pyrer hepô pe har a'e. Teko ywy nànànar uka'u ipor i'u mehe wà. U'u win ipupe har uzemue'o kar pà wà. **8** Na'arewahy Mawiron u'ar. Uzemumew. Pezai'o hehe nehe. Pekar muhàg ikutuk awer pe nehe. Nezewe mehe ikatu putar ru'u nehe. **9** Amo ywy rehe arer a'e pe wiko ma'e uze'eg nezewe wà.

— Urepurupytwà wer zepe Mawiron rehe. Nurupuner kwaw. Zahem zaha izuwi nehe, zanereko awer nànàn zanezewyr pà nehe. Tupàn uzepyk Mawiron rehe ukàgaw paw rupi a'e. Umumaw tuwe, i'i wà.

10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Heremiaihu uhapukaz nezewe uze'eg pà wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e waxak kar zanekatu haw. Zaha Zeruzarez tawhu pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar hemipa kwer imume'u pà teko a'e pe har wanupe nehe, i'i wà. **11** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ipurumumaw wer Mawiron rehe a'e, a'e rupi uma'erekò Mez wanuwhawete

wapy'a pupe a'e. A'e rupi uzàmàtyry'ym oho wà kury. Nezewe mehe uzepyk putar wanuhe nehe, ta'e umumew hàpuzuhu a'e wà xe. Nezewe haw tuwihaw uzapo kar wà.

— Pemuaimé penu'yw nehe. Pemuàgà'yym pemimaw nehe no. **12** Pezàmàtyry'ym kar Mawiron ipàrirogawtàtà zauxiapekwer wanupe nehe. Pemukàg kar ume'egatu ma'e pe wà nehe. Pemono awa ume'egatu ma'e romo pe wà nehe no. Pezumim awa teko wazuka àràm romo pe wà nehe no. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo wemimume'u kwer. Umume'u ikatu 'ym ma'e Mawiron wanupe wemipa ràm. Uzapo no. **13** Heta tetea'u rykawhu Mawiron ywy rehe. Heta tetea'u temetarer no. Nezewe rehe we uehem i'ar kury. Amonohok waneko haw inemo ài. **14** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e umume'u wemipa ràm wekuwe haw rehe a'e. — Arur putar awa tetea'u Mawiron iàmàtyry'ym pà ihe wà. Uhem putar tukur tetea'u wazàwe wà nehe, ywàkun zàwenugar romo wà nehe. Uhapukaz putar wà nehe, ta'e weityk putar tawhu wà nehe xe.

Zegar haw Tupàn ikatu haw rehe har

- 15** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo ywy upuner haw rupi.
Uma'ekwaw paw rupi uzapo ywy.
Uma'e kwaw katu haw rupi
umuzaiko ywak tàpuzràn ài.
- 16** Aze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omokororo kar,
'y ywak rehe har okororo.
Umuzeupir kar ywàkun ywy
iahykaw wi.
Uzapo àmàn iweraw paw.
Umuhem kar ywytu imono
ipyta haw wi no.
- 17** A'e ma'e hexak mehe zaiko iranaiw ma'e romo. Ma'e kwaw par 'ym romo zaiko.
Tupàn a'ua'u hagapaw iapo har uzemumikahy wemipa kwer
rehe wà.
Ta'e uzapo tupàn a'ua'u a'e wà xe.
Nuikuwe kwaw wà.

- 18** A'e tupàn a'ua'u nuzawy kwaw
heityk pyrer.
Purupe temu'emaw romo wanekon wà.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ur putar
wanehe uzepyk pà nehe. A'e 'ar
mehe umumaw putar a'e wà nehe.
- 19** Tupàn Zako izar nuiko kwaw
nezewa a'e.
A'e ae uzapo ma'e paw rupi a'e wà.
Wexaexak Izaew wemaiihu romo wà.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
upuner wera'u ma'e her romo a'e.

***Mawiron wiko Tupàn
ipurunupà haw romo***

- 20** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg kury.
— Mawiron, ereiko hepurunupà
haw romo ne.
Ereiko hetakihepuku romo
hepuruzuka haw romo.
Apei'ai'ág teko ywy tetea'u rehe
har nepupe ihe wà.
Amumaw tuwihaw ihe wà.
Amumaw wanemiruze'eg ihe wà no.
- 21** Akamik kawaru nepupe ihe wà.
Akamik waku'az har ihe wà no.
Azukazuka ywyramawa.
Azuka waneruata har ihe wà no.
- 22** Azuka awa nepupe ihe wà. Azuka
kuzà nepupe ihe wà no.
Apei'ai'ág tua'uhez ma'e ihe wà.
Apei'ai'ág kwàkwàmo ihe wà no.
Akamik awa ihe wà. Akamik
kuzàwaza ihe wà no.
- 23** Amuku'i àràpuhàràn ihe wà. Amuku'i
wanehe uzekaíai ma'e ihe wà no.
Apei'ai'ág uma'erekó ma'e ihe wà.
Apei'ai'ág waneimaw tapi'ák ywy
iwykawayka haw imutykar ihe wà no.
Akamik tuwihaw ihe wà. Akamik
tuwihaw ikàg ma'e ihe wà no.

Tupàn uzepyk Mawiron wanehe a'e

- 24** Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
kury.

— Mawiron ywy rehe har a'e wà, uzapo
ikatu 'ym ma'e teteal'ü Zeruzarez pe wà.
Amekuzar kar putar wanemiaapo kwer ihe
nehe, wanupe ihe nehe. Pexak putar hezepyk
mehe nehe. **25** Mawiron. Ereiko ywytyruhu
ywy paw imumaw par romo ne. Ihe Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e aiko neàmàtyry'ymar
romo ihe. Urupyhyk putar nehe. Urumumew
putar nehe no. Urumuigo kar putar tanimuk
romo ihe nehe. **26** Teko nupyhyk pixik kwaw
ita nerehe har tåpuz ipyahu ma'e iapo pà wà
nehe. Ereiko putar ywyxiguhi romo
tuweharupi nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.

27 — Pemono kar zauxiapekwer
iàmàtyry'ym kar pà wanupe nehe. Pezupy
pexi'äm ma'e 'ak kwer iapo pyrer nehe.
Nezewe mehe teko wenu putar wà nehe.
Pemuágä'yam teko ywy tetea'u rehe har pe wà
nehe, Mawiron iàmàtyry'ym kar pà wanupe
pe wà nehe. Peze'eg Ararat ywy rehe har
wanupe nehe, Mini ywy rehe har wanupe
nehe no, Azkenaz ywy rehe har wanupe
nehe no. Pexak amo awa zauxiapekwer
wanuwhiaw romo imuigo kar pà nehe. Perur
kawaru tetea'u pe wà nehe. Tuwe waneta
haw nuzawy kwaw tukur tetea'u waneta haw
nehe. Tuwe nuzawy kwaw ywàkun nehe.
28 Pemuágä'yam Mez wanuwhiawete pe wà
nehe, wanuwhiaw pe wà nehe no,
Zauxiapekwer wanuwhiaw pe wà nehe no,
ywy nàñànar a'e tuwhiaw wanemiruze'eg
pe wà nehe no. Pezàmàtyry'ym kar Mawiron
wanupe pe wà nehe. **29** Ywy uryrytryyz
wenaw wi uhem a'e, ta'e Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e uzapo wemimume'u kwer iko
a'e xe. Uzapo putar Mawiron ywyxiguhi
romo nehe. Ni amo teko nuiko kwaw a'e pe
wà nehe. **30** Zauxiapekwer Mawiron ywy
rehe har upytu'u amo zauxiapekwer
waàmàtyry'ym ire wà. Upyta wàpuzuhutàtà
pupe wà. Wakágaw uhem wanuwi. Nuzawy
kwaw kuzà wà. Amo ukauka tawhu
hukenawhu wà. Tåpuz ukaz wà no. **31** Ze'eg
heraha har tetea'u uhem oho Mawiron
wanuwhiawete pe uezapo ma'e kwer imume'u
pà wà. — Zauxiapekwer wixe tawhu pupe

ma'ema'e wi a'e wà. **32** Waàmàtyry'ymar upyhyk yrykawhu ahaw paw paw rupi wà. Umunyk tata tåpuzuhutâtà wanhe wà no. Zauxiapekwer Mawiron ukyzeahy wà. **33** Nan kwehe tete waàmàtyry'ymar ukixikixi putar wà nehe. Ukamikamik putar arozràn ài wà nehe no, waiwy rehe wà nehe no. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e Izaew wazar uze'eg kwez kury.

34 Mawiron wanuwihawete

upe'iài'ág Zeruzarez a'e.
A'e re u'u.

Wenuhem teko paw a'e wi wà.

Wenuhem ma'e paw no.

Nuzawy kwaw 'y'a wi uezakook ma'e.

Nuzawy kwaw àzàg tawhu i'u arer.

Weraha wemimutar paw.

Weityk ikurer.

35 Emume'u ko ma'e teko Xiàw
pe har wanupe nehe.

— Mawiron uzapo puruzuka
haw tetea'u zanewe a'e wà. Tuwe
wapuruzuka haw uzewyr katu uzar
wanupe nehe, ere wanupe nehe.

Eze'eg wi teko Zeruzarez
pe har wanupe nehe no.

— Mawiron upuraraw kar ma'erahy
zanewe a'e wà.

Tuwe Tupàn uzepyk wanehe a'e
ma'erahy hekuzaromo nehe,
ere wanupe nehe.

Tupàn upytywà Izaew wà

36 Nezewé uze'eg Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e teko Zeruzarez pe har wanupe.

— Apupytywà putar ihe nehe. Azepyk putar
peàmàtyry'ymar wanehe nehe. Amutypaw
putar yzygwar Mawiron pe har ihe nehe.
Amutypaw putar yrykawhu a'e pe har ihe
nehe no. **37** Na'e Mawiron wiko putar
ywytir ita iapo pyrer romo nehe. Miär
ipurukaiwahy ma'e wiko putar a'e pe wà
nehe. Teko ukyzeahy putar hexak mehe wà
nehe. Ni amo nuiko kwaw a'e pe wà nehe.
Mawiron rehe ume'e ma'e paw ukyze putar
wà nehe. Ta'e ukwaw putar a'e pe uzeapo

ma'e kwer a'e wà xe. **38** Mawiron pe har paw
okororo zàwàruhu iriàw ài wà. Uzemaukyr
zàwàruhuayr ài wà no. **39** Aipo ume'e a'e wà.
Azapo putar mynykawhu wanupe nehe.
Amuka'u kar putar ihe wà nehe no. Na'e uker putar wà
nehe. Nume'e pixik kwaw a'e re wà nehe.
40 Araha putar wamàno àwàm pe
àràpuhàràna'yìr ài ihe wà nehe, àràpuhàràn
hawitu ma'e awa ài ihe wà nehe no, Ihe Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez ihe kury.

Mawiron heitykaw

41 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
kury.

— Mawiron ikatu teko ywy nànànar
wanupe. Nezewé rehe we zauxiapekwer
upyhyk heityk pà wà kury. — Iaiw, i'l teko
amo ae ywy rehe har wà, hexak mehe wà.

42 Yryhu oho Mawiron rehe. Upyk ykotok
puruzuka ma'e pupe. **43** Umumew tawhu paw
wà. Nuzawy kwaw ywyxiguhu 'y hereko har
'ym. Ni amo nuiko kwaw a'e pe wà. Ni amo
nukwaw kwaw huwake wà. **44** Azepyk putar
Mew Mawiron watupàn rehe ihe nehe.
Imunar hema'e rehe a'e. Amuzewyr kar putar
a'e ma'e ihe nehe. Teko ywy nànànar upytu'u
putar imuweste re a'e wà nehe.

— Mawiron ipàrirogawtâtà u'ar kwez kury.

45 Teko Izaew ywy rehe har wà, pezàn a'e wi
nehe. Pitàitâigatu uezepyro putar hekwahy haw
tata zàwenugar wi wà nehe. **46** Pekàg wiwi
nehe. Pekyz zo uezapo ma'e kwer imume'u
haw henu mehe nehe. Kwarahy nànàn teko
umume'u amo ae ma'e wà. Umume'u
puruzuka haw a'e ywy rehe har wà. Umume'u
amo tuwihawete amo ae tuwihawete
iàmàtyry'ymaw wà no. **47** Nezewé uehem he'ar
iko. A'e 'ar mehe azepyk putar tupàn a'ua'u
Mawiron pe har wanehe ihe wà nehe. A'e
ywy rehe wiko ma'e imaranugar putar wà
nehe, ta'e zauxiapekwer weityk a'e teko a'e wà
xe. Uzuka putar paw rupi wà nehe no.

48 Mawiron u'ar putar nehe. Teko kwarahy
heixe haw awyze har kutyr har umumaw
putar wà nehe. A'e 'ar mehe ywak rehe har

paw a'e wà nehe, ywy rehe har paw a'e wà nehe no, uzegar putar urywete haw rehe a'e wà nehe. **49** Mawiron uzuka teko ywy nànàn a'e wà. Ko 'ar rehe u'ar a'e, ta'e uzuka Izaew tetea'u a'e wà xe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Tupàn uze'eg zuta ywy rehe har Mawiron pe wiko ma'e wanupe

50 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury. — Heremialihu Mawiron pe wiko ma'e wà. Pehem pemànò haw wi. Peata nehe kury. Pepyta zo ma'e hào pà nehe. Peiko muite peneko haw wi. Nezewé rehe we pema'enukwaw herehe nehe. Aiko pezar romo ihe. Pema'enukwaw Zeruzarez rehe nehe no. **51** Nezewé peze'eg ihewe.

— Uremaranugar ta'e amo uze'eg zemueteahy urerere wà xe. Amo ywy rehe har wixe katuahy haw tåpuzuhu pe har pupe wà. A'e rupi uremuigo kar ikàg 'ym ma'e romo wà, peze peiko. **52** A'e rupi amume'u ko ma'e ihe kury. Uhem he'ar iko. A'e 'ar mehe azepyk putar tupàn a'ua'u Mawiron pe har wanehe ihe nehe. Ikutuk pyrer a'e ywy rehe imuhàz pyrer ikuhem putar wà nehe. **53** Aze mo Mawiron upuner ywak rehe uezepir haw rehe wà, aze mo upuner tåpuzuhu tåtå a'e pe iapo haw rehe wà, nezewé rehe we mo amono kar teko a'e pe ihe wà. — Pemumaw pe wà nehe, a'e mo wanupe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Mawiron imumaw paw

54 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
— Peinu teko Mawiron pe har wanephukaz mehe pe wà nehe. Uzai'o waiko wà, ta'e zauxiapekwer umumaw a'e ywy a'e wà xe.
55 Amumaw Mawiron teko ihe. Amupytu'kar iz'e'eg ire ihe. Zauxiapekwer ipupe wixe ma'e a'e wà, Nuzawy kwaw ykotok ipuruzukaiwahy ma'e wà. Uzàmàtyry'ym a'e pe har uhapukazahy pà wà.

56 Ur Mawiron imumaw pà wà. Upyhyk zauxiapekwer a'e pe har wà. Omonohok waywyrapar wà.

Omonohok wanu'yw wà no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ikatu 'ym ma'e rehe uezepyk ma'e romo ihe. Azepyk putar Mawiron rehe ihe nehe, ta'e iaiw a'e wà xe.

57 Amuka'u putar wanuwiaw ihe wà nehe:
Ma'e kwaw katu har wà,
Wanuwiaw wà,
Wainuromo har zauxiapekwer wà.

Uker putar wà nehe.
Nume'e pixik kwaw wà nehe.
Ihe tuwiawete aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e herer romo ihe.

58 Zauxiapekwer umumew putar Mawiron ipàrirogawtàtà iànàgatù wera'u ma'e a'e wà nehe.
Tata umumaw putar ukenawhu aiha wera'u ma'e nehe no.
Teko wama'erekò haw paw iaiw.
Teko ywy nànànar wanemiapo kwer ukaz putar nehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner wera'u ma'e uze'eg kwez kury.

Zeremi omono kar uze'eg pape rehe imuapyk pyrer Mawiron pe wiko ma'e wanupe

59 Xerai Neri ta'yir Mazez hemimino wiko tuwiaw tuwiawete Zeneki ipytywà har romo a'e. Zeneki Zuta wanuwiawete romo heko mehe 4 haw kwarahy rehe Xerai uzypyrog Mawiron pe oho pà kury. Na'e azapo kar amo ma'e izupe.
60 Amuapyk Mawiron imumaw pàwàm amo pape rehe ihe. Amume'u amogwer izupe uezapo ma'e ràm a'e pape rehe imuapyk pà ihe no. **61** Na'e aze'eg Xerai pe kury.

— Mawiron tawhu pe nehem mehe emugeta nerahy haw rupi ko pape rehe

imuapyk pyrer paw teko wanupe nehe. **62** A'e re eze'eg nezewe nehe. — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. — Amumaw putar 'aw tawhu ihe nehe, ere. — Ni amo wikuwe ma'e nupyta kwaw xe a'e wà nehe, ere. — Ni teko wà, ni ma'ea'yàr wà, ere. — 'Aw tawhu uzeapo putar ywyxiguhu romo tuweharupi nehe, ere, ere izupe nehe. **63** Ko pape teko wanupe imugeta re ezàpixipixi amo ita hehe nehe. Na'e eityk Ewparat yrykawhu pupe nehe. **64** Na'e eze'eg nezewe wanupe nehe. — Nezewe haw uzeapo putar Mawiron pe nehe. Uzeapypyk putar nehe. Nuzeupir pixik kwaw nehe. Ta'e Tupàn werur putar imumaw paw hehe a'e nehe xe, ere wanupe nehe, a'e izupe.

Zeremi iz'e'eg upaw xe kury.

Zeruzarez tawhu heitykaw

52 ¹Zeneki wereko 21 kwarahy Zuta ywy rehe har wanuwhawete romo wiko mehe a'e. Umumaw 11 kwarahy Zeruzarez pe tuwhawete romo wiko pà. Amutaw ihy her romo a'e. Amo Zeremi tazyr romo hekon. A'e Zeremi uzapo weko haw Irimina tawhu pupe a'e. **2** Tuwhawete Zeneki uzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo. Nuzawy kwaw tuwhawete Zeoaki. **3** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wikwahy teko Zuta ywy rehe har wanupe, Zeruzarez pe har wanupe no. A'e rupi weraha kar zauxiaprekwer wanupe wanemipyhyk kwer romo wà. Zeneki upytu'u Mawiron wanuwhawete heruzar ire. Uzàmàtyry'ym.

4 Zeneki Zuta ywy rehe har wanuwhawete romo heko mehe 9 haw kwarahy rehe 10 haw zahy rehe 10 haw 'ar mehe Namukononozor Mawiron wanuwhawete ur wemiruze'eg zauxiaprekwer paw wanupi a'e kury, Zeruzarez iàmàtyry'ym pà a'e kury. Uzapo uker haw katu pe tawhu huwake wà. Uzapo tåpuzaïha tawhu izywyr wà, hehe umàmàn pà wà. **5** Umumaw mokoz kwarahy a'e pe upytu pà wà. Zeneki umumaw 11 kwarahy wanuwhawete romo wiko pà kury. **6** A'e

kwarahy rehe 4 haw zahy rehe 9 haw 'ar mehe ma'uhez haw uhua'u tawhu pupe kury. Naheta kwaw temi'u teko wanupe.

7 Mawiron uzapo wixe àwàm pàrirogawtâtà rupi wà. Na'e zauxiaprekwer Zutew a'e wà kury, uzeagaw uzàn pà tawhu wi pyhaw a'e wà kury. Zauxiaprekwer Mawiron pe har umàmàn tawhu nànà. Nezewe rehe we ipupe har izàn wer wà. Oho pe tuwhawete ima'etymaw rupi har rupi wà. Heta ukenawhu mokoz pàrirogawtâtà wamyter pe. Oho a'e ukenawhu rupi wà. Uzàn oho ywyàpyznaw Zotàw yrykawhu izywyr har ikutyr wà. **8** Zauxiaprekwer Mawiron uzàn oho tuwhawete Zeneki haikweromo wà. Upyhyk ywytyr heta 'ymaw Zeriko izywyr har rehe heko mehe wà. Zauxiaprekwer tuwhawete rupi uzàn ma'e paw weityk uzar wà kury. **9** Mawiron weraha Zeneki tuwhawete Namukononozor pe wà. Namukononozor wiko Himina tawhu Amat ywy rehe har pe a'e 'ar mehe. A'e pe Namukononozor umume'u izupe wemipa ràm kury. **10** Himina pe wiko mehe we Mawiron wanuwhawete uzuka kar Zeneki ta'yàr wanu henataromo wà, zauxiaprekwer wanupe wà. Uzuka kar Zuta ywy rehe har wanuwhaw a'e wà no. **11** Na'e ukutuk kar Zeneki heha wanupe kury. Uzàpixipixi kyhàhàm tâtà morog iapo pyrer pupe, Mawiron pe heraha kar pà. Zeneki upytu zemunehew paw Mawiron pe har pupe. Te umàno ipupe.

Tupàn hàpuzuhu heitykaw

12 Namukononozor Mawiron wanuwhawete romo heko mehe 19 haw kwarahy rehe 5 haw zahy rehe 10 haw 'ar mehe Nemuzàràñà tuwhawete heruze'egar a'e, hemiruze'eg zauxiaprekwer wanuwhaw a'e, wixe Zeruzarez pupe a'e kury. **13** Wapy Tupàn Hàpuzuhu. Wapy tuwhawete hàpuzuhu no. Wapy tuwhaw paw wanàpuzuhu no. **14** Hemiruze'eg zauxiaprekwer weityk tawhu ipàrirogawtâtà wà. **15** Na'e Nemuzàràñà weraha teko tetea'u

ipyhyk pyrer romo Mawiron pe a'e wà kury: tawhu pupe hezar pyrer wà, Mawiron wamyrypar romo uezapo ma'e kwer wà no, uma'ereko ma'e ma'e iapo katu haw kwaw par wà no.

16 Wezar teko hemetarer 'ym ma'e Zeruzarez pupe wà. Umuma'ereko kar uwà tyw pe wà, ko pe wà no. **17** Mawiron ukauka tåpuzuhi izyta morog iapo pyrer wà. Ukauka ywyramawa tåpuzuhi izywyr har wà no. Ukauka 'yryruhu morog iapo pyrer wà no. Na'e weraha a'e morog paw Mawiron pe wà kury. **18** Weraha tanimuk ma'ea'yr hapy haw pe har heraha haw wà. Weraha hyru wà no. Weraha zepinaw tatainy ihàm imonohokaw wà no. Weraha kawaw ma'ea'yr huwykwer imono'ogaw wà no. Weraha yhyk zàwenugar hapy haw wà no. Weraha ma'e morog iapo pyrer Tupàn imuwe haw rehe har paw wà no. **19** Weraha ma'e or iapo pyrer paw wà. Weraha ma'e parat iapo pyrer paw wà no: Kawaw pixika'i ma'e, kawaw tanimuk heraha haw, kawaw ma'ea'yr huwykwer imono'ogaw, tanimuk hyru, tatainy henaw, yhyk zàwenugar hyru, win Tupàn pe imono pyr hyru. **20** Kwehe mehe tuwihowete Xàrumàw uzapo ma'e tetea'u morog iapo pyrer tåpuzuhi pupe har a'e: mokoz izyta, ywyramawa, 'y hyruhu, 12 tapi'ak hagapaw a'e 'yryru ikokaw romo wà. Teko nupuner kwaw a'e ma'e ipuhuz haw ipapar haw rehe wà. **21-22** A'e mokoz izyta uezuuwygatu wà. Pitàitàigatu aiha haw heta 8 met. Pitàitàigatu heta 5,35 met aze amo oho izywyr. Naheta kwaw morog wapupe. Morog iàñamaw heta 10 xenxim. Izyla apyr pitàitàigatu heta ipeao morog iapo pyrer. Iaiha haw heta 2,20 met. Ipeao nàñan heta tetea'u ma'ywa homà hagapaw, imumuràgaw romo. Awa uma'ema'e morog a'e ma'e paw iapo pà wà. **23** Pitàitàigatu imumuràgaw izyta wanehe har rehe heta 100 homà hagapaw wà. Teko upuner 96 homà hagapaw wanexakaw rehe ywy rehe upu'äm mehe wà.

Zauxiapekwer weraha Zuta ywy rehe har Mawiron pe wà

24 Nemuzàrànà zauxiapekwer wanuwhaw a'e, weraha amo tuwhaw ipyhyk pyrer romo wà: Xerai xaxeto wanuwhawete, Xoponi xaxeto wanuwhaw Xerai iwy pe har, amogwer no'iruz tåpuzuhi pe har wanuwhaw ikàg ma'e wà. **25** Weraha amo awa tawhu wi a'e wà: zauxiapekwer wanuwhaw kwer, 7 tuwhawete ipytywà har a'e pe wikuwe ma'e wà, tuwhaw awa zauxiapekwer romo wamuigo kar har, amo 60 awa ikàg ma'e wà. **26** Nemuzàrànà weraha a'e teko paw Mawiron wanuwhawete pe wà. Himina tawhu pe tuwhawete hekon a'e. **27** Amat ywy rehe tuz a'e tawhu. A'e pe wahem ire tuwhawete upetek kar a'e awa paw rupi wà. Na'e uzuka kar wà no. Nezewe weraha teko Zuta ywy rehe har ipyhyk pyrer romo uiwy wi wà. **28** Na'aw Namukononozor hemiraha kwer waneta haw xe: Tuwhawete romo wiko mehe 7 haw kwarahy rehe Namukononozor weraha 3.023 teko uezupi Mawiron pe wà. **29** 18 haw kwarahy rehe weraha 832 teko Zeruzarez wi wà. **30** 23 haw kwarahy rehe Nemuzàrànà weraha 745 teko wà. Aze ximono'og paw rupi zane wà, weraha 4.600 teko wà.

31 Mawiron wanuwhawete romo uezapo haw kwarahy rehe Emiw-Meronak ikatu Zoaki Zuta ywy rehe har wanuwhawete pe. Umuhem kar zemunehew paw wi. Umumaw 37 kwarahy 11 zahy 5 'ar ipyhyk pyrer romo wiko pà. **32** Emiw-Meronak ikatu Zoaki pe. Heta amo tuwhawete Mawiron pe ipyhyk pyrer romo wà. Umuigo kar Zoaki a'e tuwhawete wanuwhaw romo a'e kury. **33** Wenuhem kar ikamir zemunehew paw pe arer izupe wà. Umunehew kar ikamirete izupe wà. — Erepuner nemai'u haw rehe tuwhawete ipyr tuwharupi nerekwe mehe nehe, i'i izupe wà. **34** Tuwharupi hekuwe mehe we tuwhawete omono temetarer izupe. Upuner uma'e ime'eg kar haw rehe a'e temetarer pupe a'e kury. Upaw kwez kury.

ZEMUMIKAHY HAW

Zeruzarez pe har wazemumikahy haw

- 1** **1** Azeharomoete naheta kwaw teko
Zeruzarez pe wà.
Kwehe mehe heta tetea'u teko a'e pe wà.
Teko ywy nànànar uzeruze'eg a'e tawhu
rehe wà.
Ko 'ar rehe nuzawy kwaw kuzà
imen umàno ma'e kwer.
Kwehe mehe nuzawy kwaw
tuwihawete kuzà.
Ko 'ar rehe nuzawy kwaw amo
pe uma'erek e ma'e.
- 2** Ummuwaw pytun gatu uzai'o pà.
Hehaykwer uwyrky huwa rehe.
Kwehe mehe heta imyrypar tetea'u wà.
Ni pitài nupyta kwaw imurywete
kar har romo kutari wà.
Paw rupi weityk wà.
Wiko iàmàtyry'ymar romo wà kury.
- 3** Zauxiapekwer weraha teko Zuta ywy
rehe har muite waiwy wi wà.
Upuraraw kar ma'erahy wanupe
amo pe uma'erek e ma'e ài wà.
Nupuner kwaw uma'erekaoahy
haw wi uhemaw rehe wà.
Wiko amo ywy rehe wà.
Nupytu'u kwaw wà.
Wanehe ipuruzuka wer ma'e
umàmàn waiwyr wà.
Nupuner kwaw wanuwi
uhemaw rehe wà.
- 4** Xiàw piarer uzemumikahy wà.
Ta'e naheta kwaw wanupi mynykaw
Tupàn imuwyete haw pe wata
ma'e wà xe.
Kuzàwaza Tupàn Hàpuzuhu pupe
uzegar ma'e uzemumikahy wà.
Xaxeto ikuhem tuweharupi wà.
Tawhu upuraraw ma'erahy tuweharupi.
Naheta kwaw teko ipupe nahu rupi
katu pe uzemono'og ma'e ràm wà.
- 5** Waàmàtyry'ymar wiko wazar romo wà.
Waàmàtyry'ymar waneko
haw ikatuahy.
- Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
upuraraw kar ma'erahy Zeruzarez
pe a'e xe.
Ta'e ipupe har uzapo ikatu 'ym ma'e
tetea'u henataromo a'e wà xe.
Waàmàtyry'ymar upyhyk wana'yr wà.
Weraha muite waiwy wi wà.
- 6** Zeruzarez ipuràg eteahy haw upaw.
Ipupe har wanuwhaw nuzawy
kwaw miar wà.
Nuzawy kwaw miar ima'uhez
ma'e ikàg 'ym ma'e wà.
Uzàwemhem uzuka àràm wanuwi wà.
- 7** Ko 'ar rehe uzemumikahy ma'e rehe,
'ar ma'erahy ipuraraw paw rehe,
Zeruzarez ima'enukwaw
wemetarer paw rehe,
wemetarer kwehe arer rehe.
— Ni amo nur kwaw heptytwà
pà a'e wà, i'i u'ar awer rehe
ima'enukwaw pà.
U'ar wàmàtyry'ymar wapuner haw pe.
Iàmàtyry'ymar upuka hehe i'ar mehe wà.
- 8** Ikàgaw uhem izuwi.
Wiko kamir 'ym ma'e romo. Teko
paw uze'eg zemueteahy hehe wà.
Ikuhem iko tuweharupi.
Upyk uwa umaranugar pà.
Zeruzarez uezapo ikatu 'ym ma'e
Tupàn henataromo kury.
Ta'e uzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u
Tupàn henataromo xe.
- 9** Hemiaipo kwer ikatu 'ym ma'e nuzawy
kwaw ipihunaw ikamir rehe har.
Nazawaiw kwaw hexakaw.
Zeruzarez na'ima'enukwaw kwaw
uezapo ma'e ràm rehe.
U'araiwete tuwe.
Naheta kwaw imurywete kar àràm.
Iàmàtyry'ymar weityk wà.
— Hepuhareko pe nehe, i'i Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e pe.
- 10** Iàmàtyry'ymar weraha hemetarer
paw izuwi wà.

- Teko wexak uzeruzar 'ym ma'e
tāpuzuhu pupe waneixe mehe wà.
— Pemuixe kar zo uzeruzar 'ym ma'e
herāpuzuhu pupe pe wà nehe,
i'i Tupàn wanupe kwehe mehe.
- 11** Teko Zeruzarez pupe har
ukuhem waiko wà.
Wekar wemi'u ràm oho waiko wà.
Omono wemetarer paw temi'u
hekuzaromo wà.
Nezewe mehe wikuwe wiwi wà.
Tawhu pe har uze'eg nezewe a'e wà.
— O Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e eme'e urerehe
ureaiw haw hexak pà nehe, i'i wà.
- 12** Uze'eg nezewe uzeiwyd wata
ma'e wanupe wà.
— Peme'e urerehe nehe.
Aipo heta amo tahi haw urerahy
haw zàwenugar.
Wikwahy mehe
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uzepyk urerehe ko ma'erahy
ipuraraw kar pà a'e.
- 13** 'A ywate wi Tupàn umur kar amo
tata urerehe.
Ukaz urepupe.
Uzapo puruzuka haw urepyhyk pà.
Urereityk ywy rehe no.
A'e re upuir urrewi ma'erahy pupe
urerezar pà.
A'e ma'erahy nupaw kwaw.
- 14** Wexak ureremipa kwer ikatu 'ym ma'e.
Uzàpixipixi wamono'ono'og pà.
Umuzaiko ureazuromo iàpixi pà.
Wapuhuz haw umumaw urekàgaw.
Urezar uremono ureàmàtyry'ymar
wanupe.
Nurupuner kwaw wanuwi
urehemaw rehe.
- 15** Urezar umumaw zauxiapekwer
ureremiruze'eg na'arewahy a'e wà.
Umur kar zauxiapekwer tetea'u
kwàkwàmo ureremiruze'eg
wazuka kar pà a'e.
- Ukamikamik tekohaw pupe har
ikatu ma'e wà. Teko ukamikamik
ma'ywa uwà itykwer iapo pà wà.
Nezewegatete zauxiapekwer
umumaw tekohaw rupi wà.
- 16** A'e ma'e paw uremuzai'o kar.
Umynehem urereha urerehay
kwer pupe.
Naheta kwaw uremurywete kar har wà.
Naheta kwaw uremukàg kar har wà.
Ureàmàtyry'ymar urereityk wà.
Tekohaw pe har upyta heityk
pyrer inuinuromo wà.
- 17** Urupyho urepo.
Nezewe rehe we ni amo
na'urepytwà kwaw wà.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
umur kar ureàmàtyry'ymar
urekutyr ma'ema'e wi a'e wà.
Urererekohaw ma'e purumuzewaru
kar haw ài wà.
- 18** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ikatu a'e. Uzepyk urerehe.
Ta'e nureruzar kwaw ize'eg ure xe.
Pezeapyaka katu nehe, tekohaw pà.
Pexak urerahy haw nehe.
Zauxiapekwer weraha Tupàn
hemaihu muitea'u xe wi wà:
kwàkwàmo wà, kuzàwaza wà no.
- 19** — Urepytwà pe nehe,
uru'e uremyrypar wanupe.
Wiko ureàmàtyry'ymar
wamryrypar romo wà.
Xaxeto a'e wà, tuwhiaw a'e wà no,
umàno nahu rupi wà wemi'u
ràm hekar mehe wà.
Na'imàno wer kwaw wà.
Hekar mehe zauxiapekwer uzuka wà.
- 20** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e exak
ma'erahy ureremipuraraw nehe.
Uruzemumikahy tuwe.
Urezemumikahy haw hahy urepy'a pe.
Ta'e urema'enukwaw neze'eg heruzar
'ym awer rehe ure xe.
Tekohaw uzuka amo tekohaw rupi wà.

Te tāpuz pupe uzuka wà,
i'i Zeruzarez pe har wà.

- 21** O Tupàn, urerenu pe urekuhem
mehe nehe.
Ta'e naheta kwaw uremurywete
kar har wà xe.
Ureàmàtyry'ymar paw ukwaw iaiw
haw urewe uehem ma'e kwer wà.
Hurywete wà, ta'e erepuraraw kar
ma'erahy urewe ne xe.
Emur kar 'ar neremimume'u kwer nehe.
A'e 'ar mehe ureàmàtyry'ymar
upuraraw putar ma'erahy
urezàwegatete a'e wà nehe no.
- 22** Emume'u wanehe nezepyk àwàm nehe.
Ta'e uzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u
wà xe.
Erezepyk urerehe ureremiapo kwer
ikatu 'ym ma'e hekuzaromo. Ezepyk
wanehe nezewegatete nehe no.
Nurupytu'u kwaw urekuhem ire.
Urepy'a ima'eahy, i'i wà.

Tupàn uzepyk Zeruzarez pe har wanehe

- 2** ¹ Wikwahy mehe
zanezar upyk Zeruzarez ipytunahy
haw pupe a'e.
Zeruzarez tawhu nuzawy kwaw
ywak a'e 'ym mehe.
Na'e Tupàn uzapo a'e tawhu heityk
pyrer ywytyr romo a'e.
A'e 'ym mehe Izaew izuapyapyr
umume'u tawhu ikatu haw
amogwer wanupe wà.
Wekwahy haw 'ar mehe
Tupàn weityk te wàpuzuhu no.
- 2** Zanezar umumaw tawhu Zuta
ywyl rehew har paw a'e wà,
purupuhareko 'ym pà a'e.
Wekwahy haw pupe umumaw
hàpuztâtà paw rupi wà.
Weityk Zuta ywyly rehew har ywyly rehew
ikàg 'ym ma'e romo wamuigo kar
pà wà, wanuwihaw wanehe we wà.
- 3** Hakuahy ikwahy haw.

A'e rupi umumaw Izaew
wapuner haw no.
Zaneàmàtyry'ymar wahem mehe
na'ipurupytywà wer kwaw zanerehe.
Zaneàmàtyry'ym a'e.

Nuzawy kwaw tata uezake har
paw hapy har.

- 4** Wagaw u'yw zanekutyr
zaneàmàtyry'ymar ài.
Ukàgaw rupi uzuka zaneànàm
zaneleremiamutar upuner wera'u
ma'e wà.
Uzakook wekwahy haw
Zeruzarez pupe har wanehe tata ài.

- 5** Zanezar nuzawy kwaw
zaneàmàtyry'ymar.
Umumaw Izaew wà.
Weityk wanàpuztâtà paw.
Umuaiw wanàpuzuhu paw no.
Nezeweh mehe werur zemumikahy
haw upaw 'ym ma'e tekoh Zuta ywyly
rehew har wanupe. Werur zai'o haw
upaw 'ym ma'e wanupe no.

- 6** Tupàn umumew wàpuzuhu
ma'etymaw ài.
Tekoh umuwete katuh Tupàn a'e pe wà.
Nezeweh rehew we umumaw.
Zanemueharaz kar mynykaw wi a'e,
mytu'u haw 'ar wi a'e no.
Wekwahy haw hakuahy mehe weityk
tuwiaweteh wà, weityk xaxeto wà no.
Ikàg 'ym ma'e romo wanekon
henataromo wà kury.

- 7** Zanezar weityk ma'ea'yr hapy
haw wenataromo har a'e.
Upuir wàpuzuhu wi.
Weityk kar ywyok tâtà ma'e
zaneàmàtyry'ymar wanupe no.
Uhapukaz urywete haw rehew a'e pe wà,
ta'e zanereityk a'e wà xe.
A'e 'ym mehe xihapukaz a'e pe
mynykaw 'ar mehe.
- 8** Amumew putar Zeruzarez
pàrirogwtâtà ihe nehe, i'i Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e uezupe.

- Umume'u imumaw pàwàm.
Na'e umumaw tuwe.
Pàrirogwtàtà, ywyok no, uzeka a'e wà.
U'ar a'e 'ar mehe we wà.
- 9** U'ar ma'e kwer upyk ukenawhu wà.
Iwàptytmaw uzekazeka wà no.
Tuwihawete a'e, amo tuwihaw a'e
wà no, uhàuhàz ywy nànàñ
uzeruzar 'ym ma'e waimuinuromo wà.
Ni amo nupurumu'e kwaw Tupàn
ze'eg rehe a'e wà.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
nuexak kar kwaw ma'e wapuahu
zàwenugar uze'eg imume'u har
wanupe kury.
- 10** Zeruzarez pe har tua'u wera'u
ma'e a'e wà,
wapyk ywy rehe uze'eg 'ym pà wà.
Umur ywy wàkàg rehe uzemumikahy
haw hexak kar pà wà.
Umunehew ma'eryru pàñ iàñàm ma'e
iapo pyrer ukamir romo wà.
Kuzàwaza wapyk uzemumew pà
upenàràg rehe wà.
Umuhyk wàkàg ywy rehe wà no.
- 11** Hereha ikene'o ta'e azai'o
tetea'u ihe xe.
Azemumikahy tuwe.
Hezemumikahy haw hemumaw a'e.
Ta'e amo umumaw heremialihu
a'e wà xe.
Aexak kwarer tawhu pupe nahu rupi
ima'uhez ma'e umàno ma'e ihe wà.
Aexak kwarera'i wamàno mehe
ihe wà no.
- 12** Uze'eg nezewe wà.
— Mämàz, hemá'uhez, mämàz, i'i wà.
— Mämàz, heiwez, mämàz, i'i wà.
U'ar nahu rupi ikutuk pyrer ài wà.
Mewe katu umàno uhy zywa rehe wà.
- 13** Zeruzarez heremiamutar, ma'e
apuner newe imume'u haw rehe.
Ma'e azapo putar nemurywete
kar pà nehe.

- Ni amo nupuraw pixik kwaw
ma'erahy nezàwe wà.
Iaiw haw nerehe u'ar ma'e
uhua'u yryhu ài a'e.
Mo upuner nepyro àwàm herur
haw rehe.
- 14** Tupàn ze'eg imume'u har wexak
e upuahu haw zàwenugar wà.
Xo temu'emaw zo wexak wà.
Nukwaw kwaw uezapo ma'e ràm
azeharomoete har wà.
Aze mo umume'u tuwe teko
wanemiapo kwer ikatu 'ym
ma'e wanupe wà,
ikatu ma'e uezapo mo newe.
A'e Tupàn ze'eg imume'u har
hemu'em newe wà, temu'emaw
imume'u pà newe wà.
- 15** Neruwake ukwaw ma'e uze'eg
urywahyahy nerehe wà.
Uzeàkàmuawawak upuka pà
uzehezehe upuranu pà wà.
— Puràg eteahy haw ikatuahy ma'e,
aipo teko i'i 'aw tawhu pe kwehe
mehe wà.
— Ikatuahy a'e, aipo i'i teko ywy
nànàñar izupe wà, i'i wà.
- 16** Neàmàtyry'ymar paw uze'eg
zemueteahy nerehe upuka pà wà.
Na'iakatuwahahy kwaw nerehe wà.
A'e rupi — Ximumaw Zeruzarez zane,
i'i wà.
— Uhem 'ar zaneremiaro kwez kury,
i'i wà.
— Xixak uezapo ma'e kwer paw
rupi zane, i'i wà.
- 17** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uzapo wemimume'u kwer.
— Iaiw ma'e azapo putar nehe,
i'i kwehe mehe.
Uzapò ma'e uze'eg rupi katete a'e.
Zanenumaw zanepuhareko
'ym pà.
Zanereityk kar zaneàmàtyry'ymar
wanupe.

Umurywete kar zanemumaw
pawer rehe wà no.

18 O Zeruzarez, tuwe nepàrirogaw
tâtà wenoz uzepyro àwàm zanezar
pe nehe.

Tuwe nerehay kwer uwyrky rryhu ài
nehe, 'aromo nehe, pyhaw nehe no.
Epytu'u zo nehe. Ezai'o neptyu'u
'ym pà nehe.

19 Epù'äm tetea'u pyhaw Tupàn
pe neze'eg pà nehe.
— Heypyro pe nehe, ere izupe nehe.
Ezakook nepy'a henataromo nehe.
Nera'y umâno waiko nahu za'akaw
pe wà uma'uhez pà wà.
Eypyro wamàno haw wi ne wà nehe,
ere izupe nehe.

20 Eme'e nema'enukwaw pà nehe,
o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Aipo amo 'ar mehe ererekò amo
teko nezewé ne wà.
Kuzà uzamutar katu umemýr wà.
Aipo uzuka putar umemýr i'u pà
wà nehe.

Aipo teko uzuka putar neze'eg
imume'u har a'e wà nehe. Aipo
uzuka putar xaxeto a'e wà nehe no,
neràpuzuhu pupe a'e wà nehe.

21 Heta umàno ma'e kwer heityk
pyrer nahu rupi wà: kwàkwàmo
wà, tua'uhez ma'e wà no.
Zauxiapekwer uzuka kwàkwàmo
heremaihu takihepuku pupe a'e wà.
Uzuka kuzàwaza heremaihu
a'e wà no.
Nekwahy haw 'ar mehe erezuka kar
wapuhareko 'ym pà ne wà.

22 Eremur kar heàmàtyry'ymar iaiw
ma'e ywy nànàn ne wà.
Utupàn imuwete haw zàwenugár
pe ur wà.
O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
nekwahy haw 'ar mehe ni amo
nuzyrky kwaw wà.

Ni amo nuikuwe kwaw wà.
Amugakwaw hera'yr wamutar
katu haw rupi ihe wà.
Heàmàtyry'ymar umumaw
hera'yr a'e wà.

*Tupàn purehe zepykaw, teko
wazemumikahy haw, hàro haw no*

- 3** **1** Tupàn upetek amo teko wekwahy
haw pupe a'e wà. Amo teko ukwaw
upetekaw ipuraraw mehe wà.
Aiko amo a'e teko romo ihe.
- 2** Hereraha ipytunahy haw pupe a'e.
Hemuata kar pe rupi tatainý
heta 'ymaw pe.
- 3** Ukwaukwar tetea'u herehe opo pupe.
Umumaw 'ar katu nezewé iapo pà.
- 4** Tupàn umuzemàner hero'o hepír
rehe we a'e.
Uhaw hekàgwer no.
- 5** Uma'ema'e ma'erahy a'e, iro haw
a'e no, pàrirogawtâtà zàwenugár
romo heywyr a'e.
- 6** Hemuigo kar ipytunahy haw
pupe no.
Herereko kwehe umàno ma'e kwer ài.
- 7** Tupàn heàpixipixi kyhàhàmtâtà
ipuhuz ma'e pupe.
Aiko zemunehew paw pupe.
Napuner kwaw hehemaw rehe.
- 8** Ahapukaz heptytwà àwàm henoz pà.
Na'ipurenu wer kwaw heze'eg rehe.
- 9** Napuner kwaw herenataromo
heho haw rehe.
Ta'e uwàpytm herape ràm itahu
pupe a'e xe.
- 10** Tupàn nuzawy kwaw zàwàruhu iriàw
miar hàro har a'e, ihewe a'e.
Nuzawy kwaw zàwàruhu uruxu her
ma'e herehe ipuruzuka wer ma'e no.
- 11** Hemunyryk kar pe wi.
Hepe'ià'iàg no. A'e re hereityk.
- 12** Omono iham uwyrapar rehe
imùàgà'ym pà.
Na'e hezywà kury.

- 13 Tupàn hu'yw imomor pyrer ukutuk katu hero'o.
- 14 Teko umumaw 'ar katu herehe upuka pà wà.
Uzegar mehe uze'eg urywahyahy herehe wà.
- 15 Tupàn hemynehem temi'u iro ma'e pupe.
Hemui'u kar iroahy ma'e pupe no.
Napuner kwaw amo iro ma'e i'u wi haw rehe kury.
- 16 Ukytykytyk heruwa ywy rehe.
Uzukazuka heràz ita rehe no.
- 17 Nakwaw kwaw zèamàtyry'ymaw heta 'ymaw ihe kury.
Hereharaz turywete haw wi no.
- 18 Àmàno etea'i kury.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hàro haw upaw ihewi kury.
- 19 Hema'enukwaw hezemumikahy haw rehe, ihe zutyka'i hereko haw rehe no.
Hema'enukwaw iro haw rehe, ma'erahy rehe no.
- 20 Tuweharupi hema'enukwaw hehe.
Na'e azemumikahy.
- 21 Nezewe rehe we ikatu ma'e hàro haw uzewyr ihewe,
ko ma'e rehe hema'enukwaw mehe:
- 22 Tupàn puruamutar katu haw nupaw kwaw a'e.
Ikatu haw nupaw pixik kwaw.
- 23 Ipuruamutar katu haw a'e,
ikatu haw a'e no, ipyahu tuweharupi ku'em mehe a'e wà.
Uzapo tuwe wemimume'u.
Uzapo tuwe a'e.
- 24 Areko tuwe Tupàn ihe.
Naheta kwaw amo ma'e ihewe.
A'e rupi azeruzar hehe ihe.
- 25 Aze amo uzeruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe wà,
ikatu wanupe a'e.
- 26 Tuwe xiàro Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiaipo ràm ikatu ma'e nehe.

- Tuve xiàro zanepytywà àwàm zaneze'eg 'ym pà nehe.
- 27 Tuwe teko uzemu'e ma'erahy ipuraraw paw rehe wà nehe,
ukwarer mehe arer we wà nehe.
- 28 Tupàn ma'erahy zanewe ipuraraw kar mehe,
tuwe zaiko zane zutyka'i hàro pà zaneze'eg 'ym pà nehe.
- 29 Zazemumew ikàg 'ym ma'e ài nehe,
ta'e Tupàn upuner zanepyro haw rehe a'e nehe xe.
- 30 Aze amo uze'eg zemueteahy zanerehe wà nehe, zaze'eg zo wanupe nehe.
Tuwe uze'eg zemueteahy zanerehe nehe.
Nazaze'eg kwaw wanupe nehe.
- 31 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nuweityk kwaw amo wamuzewyr pixik 'ym pà a'e wà.
- 32 Upuner ma'erahy zanewe ipuraraw kar pà a'e.
Nezewe rehe we zanepuhareko katu a'e no.
Ta'e upuruamutar katu tuwe a'e xe.
- 33 Aze upuraraw kar ma'erahy zanewe a'e, aze zanemuahy kar a'e,
nahurywete kwaw a'e.
- 34 Aze amo uzuka zemunehew paw pupe har wapuhareko 'ym pà ko ywy rehe a'e wà,
Tupàn ukwaw a'e.
- 35 Tupàn uzapo kar ma'e teko wanupe a'e.
Aze amo umupytu'u kar teko a'e ma'e iapo re, Tupàn ukwaw a'e.
- 36 Aze amo imunar amo rehe tuwihaw wanehe we, ukwaw a'e no.
- 37 Ni amo nupuner kwaw ma'e iapo kar haw rehe a'e wà,
aze Tupàn nuputar kwaw a'e ma'e iapo kar haw nehe.
- 38 Tupàn Ywate Wera'u Ma'e uzapo kar ikatu ma'e a'e. Uzapo kar ikatu 'ym ma'e a'e no.

- 39** Aze Tupàn uzepyk zanerehe
zanelremiapo kwer hekuzaromo a'e,
màràzàwe tuwe zaze'eg zemueteahy
zanerekò haw rehe.
- 40** Xixak tuwe zanelremiapo kwer nehe.
Zazewyr Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e pe nehe no.
- 41** Xiàpytymawok zanepy'a
Tupàn ywak rehe har pe no.
Zaze'eg izupe nehe.
- 42** — O Tupàn, uruzapo ikatu 'ym
ma'e ure. Urupytu'u nereruzar ire.
A'e rupi nanercharaz kwaw
ureremiacpo kwer wi.
- 43** Erekwahy urerehe.
Erezur ureraikwero.
Urezuka pe urepuhareko 'ym pà.
- 44** Eremàmàn nezeywyr ywàkun pupe.
Nezewé mehe urez'eagaw nuhem
kwaw neruwake.
- 45** Eremume'e kar teko amo ywy
rehe har urerehe ne wà.
Uruiko wytyr ma'e heityk pyrer
iapo pyrer zàwenugar romo.
- 46** Ureàmàtyry'ymar paw uze'eg
zemueteahy urerehe wà.
- 47** Uruiko urekyze haw myter pe,
ikatu 'ymaw inuromo, iaiw haw
ipupe, urenumaw paw inuromo.
- 48** Herehay kwer uwyrık hereha
wi yrykawhu ài.
Ta'e teko heremaihu upaw wà xe.
- 49** Hereha uzakook putar herehay
kwer upaw 'ym pà nehe.
- 50** Te Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ume'e putar ywak wi
urerexak pà a'e nehe.
- 51** Hep'y'a upuraraw ma'erahy tetea'u a'e,
kuzà hereko haw pe har wanupe
uzeapo ma'e kwer rehe
hema'enukwaw mehe ihe.
- 52** Mâràzàwe tuwe heàmàtyry'ymar
na'iakatuwawayh kwaw herehe wà.
Heruwà.
- Ipuruzuka wer herehe wiràmiri
izuka haw ài wà.
- 53** Hereityk hemàno 'ym mehe
zygywar pupe wà.
Uwàptym itahu pupe wà.
- 54** 'Y uehm heàkàg pe.
— Amàno putar kury, a'e hezeupe.
- 55** 'Yzygwar wi ahapukaz Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e pe.
— Heptywà pe nehe, a'e izupe.
- 56** — Herenu pe nehe, a'e newe.
Herenu pe herehapukaz mehe.
- 57** Nerenoz haw 'ar mehe,
erehem heruwake ihewe neze'eg pà.
— Ekyze zo nehe, ere ihewe.
- 58** O Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e erezur heptywà pà.
Hepyro pe ne.
- 59** Emume'u hekatu haw nehe,
o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Ta'e erekwaw ikatu 'ymaw
heremipuraraw kwer ne xe.
- 60** Heàmàtyry'ymar izepyk wer herehe
wà. Erekwaw waneko haw.
Umume'u ikatu 'ym ma'e ihewe
wemiapo ràm wà.
Erekwaw wanemimume'u kwer no.
- 61** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
erenu herehe waze'eg zemueteahy
mehe ne wà.
Erekwaw wanemiapo ràm paw no.
- 62** Tuweharupi umumaw 'ar katu
hekutyr uze'eg pà wà.
— Xiapo ikatu 'ym ma'e izupe nehe,
i'i uzeupeupe herehe wà.
- 63** 'Ar nànàn uze'eg ury wahyahy
herehe wà.
Erexak waze'eg mehe ne wà.
- 64** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
ezapo ikatu 'ym ma'e wanupe nehe,
wanemiapo kwer hekuzaromo nehe.
Ezepyk wanehe wanemiapo kwer
rehe nehe.
- 65** Emono neze'egaiw wanehe nehe.
Emu'ar kar iaiw haw rehe
ne wà nehe no.

66 Nekwahy haw rupi echo
wanaikweromo nehe,
o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Emumaw ko ywy rehe ne wà nehe no.

Zeruzarez imumew pyrer

- 4** **1** Itazu or uezapo ipihun ma'e romo
azeharomoete a'e.
Or ikuahy ma'e naheny kwaw kury.
Ita hekuzar katu ma'e tåpuzuhu pupe
arer uhàuhàz nahu za'akaw pe kury.
- 2** Kwàkwàmo Zeruzarez pe har
ikuahy zanewe or ikuahy ma'e
ài a'e wà.
Ko 'ar rehe nuzawy kwaw ywy'a teko
wanupe wà kury. Nuzeruze'eg
kwaw wanehe wà kury.
- 3** Te awarahu umukamu kar
umemyr wà.
Heremiaihu nuzawy kwaw wiranu
zàwenugar wà.
Upuraraw kar ma'erahy umemyr
wanupe wà.
- 4** Kwarera'i Zeruzarez pe har umàno
waiko wà, ta'e naheta kwaw 'y
wanupe xe.
— Temi'u, i'i kwarer wà.
Ni amo nomono kwaw wanupe wà.
- 5** Temi'u ikuahy ma'e i'u arer
umàno nahu rupi umai'u 'ym
pà wà kury.
Kamir hekuzar katu ma'e
imunehew arer
wiko ity i'aromo wà kury.
- 6** Kwehe mehe Tupàn uzepyk
Xotom pe har wanehe.
Na'rewahy Tupàn umumaw a'e.
Uzepyk wera'u heremiaihu
wanehe kury.
- 7** Zaneruwihaw ta'yir ikuahy
ma'ekamy kwer ài wà.
Naheta kwaw ipihunaw wanehe.
Nuzawy kwaw àmàn tåtà xig
ma'e wà.

Ikàg wà, tynehem ukàgaw pupe wà.
Waneha heny katu ima'eahy 'ym
ma'e ài wà.

- 8** Ko 'ar rehe wanuwa ipihun
tåtäpyzgwer ài.
Nahu rupi wata mehe ni amo
nukwaw kwaw wà.
Wapir uxinig ywyra ài.
Ururururu katu wàkàgwer rehe.
- 9** Zeàmàtyry'ymawhu pe umàno
ma'e kwer
hurywete wera'u wà, amo a'e re
umàno ma'e kwer wanuwi wà.
Ta'e umàno oho waiko mewe
katu a'e wà xe.
Ta'e naheta kwaw wanemi'u wanupe xe.

10 Kuzà Zeruzarez pe har
umemyr iamutar katu har a'e wà,
tawhu imumaw mehe
umimoz umemyr i'u pà a'e wà kury.

11 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uzakook wekwahy haw a'e,
uzuhen wekwahy haw haku haw a'e no.
Umunyk tata Zeruzarez rehe,
ywy rehe imumew pà no.

12 — Ni amo iàmàtyry'ymar nupuner
kwaw Zeruzarez ukenawhu rupi
wixe haw rehe wà nehe,
i'i teko paw wà.
Te wanuwhawete uze'eg nezewe wà.

13 A'e ma'e paw uezapo a'e, ta'e
ipupe har uzapo ikatu 'ym ma'e
Tupàn henataromo a'e wà xe.
Tupàn ze'eg imume'u har a'e pe har
uzapo ikatu 'ym ma'e wà. Xaxeto a'e
pe har uzapo ikatu 'ym ma'e wà no.
Uzuka kar teko ikatu ma'e wà.

14 Xaxeto a'e wà, Tupàn ze'eg
imume'u har a'e wà no, wata nahu
rupi hehàpyhà 'ym ma'e ài wà.
Wanemizuka kwer wanuwy kwer
umuzipiw a'e wà. A'e rupi ni amo
nopokok kwaw wakamir rehe wà.

- 15** Teko uhapukaz wà.
— Peho xe wi nehe.
Napekatu kwaw.
Pepokok zo urerehe nehe,
i'i wanupe wà.
Wazàwemeh mehe wà, ywy nànàñ
wata mehe wà, te uzeruzar 'ym
ma'e uze'eg nezewe wanupe wà.
— 'Aw awa nupuner kwaw xe weko
haw rehe wà nehe, i'i wanupe wà.
- 16** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
nuzekaiw kwaw wanehe.
Umuhàmuhàz wà.
Nuzekaiw kwaw xaxeto zanerehe
we har wanehe.
Nupuhareko kwaw zaneruwihaw wà.
- 17** Zame'e, te zanekene'o.
Xiáro zanepytywà haw.
Nuhem pixik kwaw.
Zazeruzar teko amo ywy rehe har
wanehe. — Zanepytywà putar a'e
wà nehe, za'e zepe wanupe.
Nupuner kwaw wà.
- 18** Zaneàmàtyry'ymar ume'e
waiko zanerehe.
Ni nahu rupi nazapuner
kwaw zaneata haw rehe.
Zane'ar upaw etea'i.
Zanemumaw pàwàm uhem etea'i.
- 19** Zanekutyr ur ma'e uzàñ wera'u
wiràhu ywak rehe har wanuwi wà.
Ur zaneraikweromo ywytyruhu rehe wà.
Na'arewahy zaneàmàtyry'ym
ywixiguhu rehe zanemupytuhegatu
kar pà wà.
- 20** Upyhyk zanereko haw imur har wà.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wexaexak zaneruwihawete a'e.
Zauxiapekwer upyhyk a'e
tuwhawete wà.
— Zanepyro putar zauxiapekwer
zaneywy rehe wixe ma'e wanuwi
a'e nehe, za'e izupe. Nazanepyro
kwaw a'e.

- 21** Pe teko Enom ywy rehe har wà,
pe Uz ywy rehe har wà no,
pepuner pepuka haw rehe.
Penurywete pekatu mehe nehe.
Ta'e iaiw haw penehe u'ar ma'e
ràm uhem wà iko kury xe.
Peka'u putar nehe. Peiko putar
kamir 'ym pà nehe no.
- 22** Tupàn uzepyk Zeruzarez
pe har wanehe wanemiapo
kwer hekuzaromo a'e.
Uhàuhàz ywy tetea'u wanehe wà.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
numupyta kar kwaw a'e ywy
rehe wà nehe.
Tupàn uzepyk putar penehe a'e nehe,
teko Enom ywy rehe har wà.
Ukwaw kar putar penemiapo kwer
ikatu 'ym ma'e teko nànàñ a'e nehe.
- Uze'eg Tupàn pe upuhareko
haw henoz pà***
- 5** **1** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e,
nema'enukwaw urewe uezapo ma'e
kwer rehe nehe.
Eme'e urerehe iaiw haw urewe u'ar
ma'e kwer hexak pà nehe.
- 2** Amo ywy rehe har wiko urewywy
izar romo wà.
Teko ureremigwaw 'ym wiko
ureràpuz pupe wà.
- 3** Uruiko tu 'ym ma'e romo.
Urehy wiko imen umàño ma'e
kwer romo wà.
- 4** Te 'y urei'u àwàm urume'eg kar ure.
Urumekuzar zepe'aw urerata
rehe àràm no.
- 5** Ureàmàtyry'ymar upuraraw kar
ma'erahy urewe urereko mehe
a'e wà.
Urekene'oahy ta'e na'uremupytu'u
kar kwaw wà xe.
- 6** Aze uremai'u wer, urenoz ureremi'i'u
ràm amo wanupe,

Ezit ywy rehe har wanupe,
Axir ywy rehe har wanupe no.

7 Ureipy uzapo ikatu 'ym ma'e wà.
Nuiko kwaw wà kury.
Urupuraraw ma'erahy ure, ta'e ureipy
uzapo ikatu 'ym ma'e a'e wà xe.

8 Amo pe uma'erekò e ma'e wiko
ureruwihaw romo wà.
Naheta kwaw wapo wi urepyro
àràm wà.

9 Na'ikatuahy kwaw urewe aze
urekar ureremi'u ràm.
Ta'e imunar ma'e ywyxiguhu rehe har
ureàmàtyry'ym urepuhareko 'ym
pà wà xe.

10 Urema'uhez haw uremuakuahy a'e.
Urepip haku zepehe ài.

11 Zeruzarez pe, tawhu Zuta
ywy rehe har pe,
zauxiapèkwer upyhykahyahy kuzà
wà, kuzàwaza wà no.

12 Ureàmàtyry'ymar u'azuwyk
ureruwihaw wà.
Nuzeruze'eg kwaw ureràmuzgwer
wanehe wà no.

13 Umuma'erekohahy kar kwàkwàmo
urera'yr arozràn imuku'i haw pe wà.
Uzepyapi zepe'aw heraha mehe wà.

14 Tua'uhez ma'e nuzemono'og kwaw
nuhu rupi wà kury.
Kwàkwàmo nuzegar kwaw wà kury.

15 Urerurywete haw uhem urepy'a wi.

Urezemumikahy haw upyta
urepynykaw hekuzaromo kury.

16 Ni urekàgaw ipixika'i nupyta kwaw.
Uruzapo ikatu 'ym ma'e ure.
A'e rupi Tupàn umume'u urerehe
uzepykaw a'e.

17 Urepy'a ima'eahy.
Urerehay kwer uremupytu'u kar
ma'e hexak ire a'e.

18 Ta'e naheta kwaw teko Xiàw
wytyr rehe wà kury xe.
Awara wata tàpuz imuaiw pyrer
myteromo wà.

19 Nezeweh rehewe ne o Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e ereiko
ureruwihawete romo tuweharupi
nehe.

Ereiko teko wazar romo tuweharupi
har romo.

20 Mâràzàwe tuwe eremumaw kwarahy
tetea'u urerehe nezekaiw 'ym pà.
Aipo nema'enukwaw wi putar
urerehe nehe.

21 Uremuzewyr kar pe newe nehe,
o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Azeharomoete, uremuzewyr kar nehe.
Ezapo urerekò àwàm urerekò
awer zàwe nehe.

22 Aipo urereityk pe azeharomoete.
Aipo urewe nekwahy haw nupaw
pixik kwaw nehe.

Upaw.

EZEKIEW

EZEKIEW IPUAHU HAW ZÀWENUGAR PITÀI HAW *Tupàn henaw*

1 **1** 30 haw kwarahy rehewe 4 haw zahy rehewe
5 haw 'ar rehewe ihe xaxeto Ezekiew her
ma'e ihe, Muzi ta'yir ihe, aiko Mawiron ywy

rehewe Kemar yrykawhu iwyre ihe.
Zauxiapèkwer werur Zutew tetea'u xe
wemipyhyk kwer romo wà, kwehe mehe wà.
Na'e ywak uzepirok kury. Tupàn hexakaw
uzexak kar ihewe kury. **2** A'e ma'e izeapo 'ym
mehe tuwhawete Zoaki umumaw 5 kwarahy

zemunehew paw pe wiko pà amo ywy rehe a'e. **3** A'e pe Mawiron ywy rehe Kemar yrykaw iwy'r ainu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihewe ize'eg mehe ihe kury. Akwaw ipuner haw herehe tur mehe ihe.

4 Heme'e mehe aexak àmànuhu ywytu inuromo har kwarahy heixe haw awyze har kutyr har wi ur ma'e ihe. Ywàkun uhua'u ma'e uweraweraw. Ywàkun izywyr ywak ukaz. Tata myter pe heta amo ma'e heny katu ma'e itazu morog zàwenugar. **5** Àmànuhu myter pe aexak **4** ma'e'a'yr zàwenugar ihe wà. Wanexakaw nuzawy kwaw teko wanexakaw.

6 Pitàitìagatu heta **4** huwa **4** ipopo rehe wà.

7 Wanetymà hà'ya'yagatu wà. Wapy nuzawy kwaw tapi'ak ipy. Heny katu itazu morog imuhyagatu pyrer ài. **8** **4** huwa wanehe we **4** wapepo wanehe we heta **4** teko wapo wà no. Wapo upyta wapepo iwy pe pitàitìagatu wà. **9** Ma'e'a'yr pitàitìagatu upupirar mokoz upepo wà. Pitài ipopo apyr uhyk inugwer rehe. Nezewe a'e ma'e'a'yr uzapo hem'e'yw puku haw uzuawayagatu ma'e wà. Wata uzehezehe wetekwer heruwak 'ym pà wà.

10 A'e ma'e'a'yr pitàitìagatu heta **4** huwa wà. Huwa henataromo har nuzawy kwaw teko huwa wà. Huwa awyze har rehe har nuzawy kwaw zàwaruhu iriàw huwa. Huwa iahurehe har nuzawy kwaw tapi'ak awa huwa. Huwa haikwerupi har nuzawy kwaw wiràhu huwa. **11** Wapepo ywak kutyr uzepupirar ma'e uhyk uzeake har ma'e'a'yr wapepo rehe pitàitìagatu. Inugwer mokoz upepo pupe upyk wetekwer pitàitìagatu wà. **12** Ma'e'a'yr upuner uzeiwyk katu ume'e haw rehe pitàitìagatu wà. A'e rupi oho wemimutar kutyr uwak 'ym pà wà.

13 Ma'e'a'yr wamyter pe heta tapuru 'yw zàwenugar. Ukar iko a'e. Utirytyryk upytu'u 'ym pà. Tata uhu wera'u. Uweraweraw. **14** Ma'e'a'yr uzàn ko rupi wà, uzàn kwe rupi wà no. Nuzawy kwaw àmàn iweraw paw wà.

15 A'e **4** ma'e'a'yr wanehe hem'e mehe aexak **4** ywyramawa ywy rehe ihe. Ywyramawa upyta ma'e'a'yr wanuwake pitàitìagatu wà.

16 A'e **4** ywyramawa uzuawayagatu wà. Heny katu itahekuzar katu ma'e ài wà. Ywyramawa nàñàñ heta amo ywyramawa uzeku'ahaw

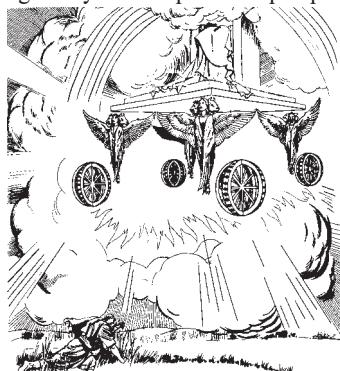
ma'e. **17** Nezewe mehe ywyramawa upuner wyzai ywy kutyr oho haw rehe uwauwak 'ym pà wà. **18** Ma'ereha tetea'u upeàrog ywyramawa wamytepe har wà.

19 Ma'e'a'yr wata mehe ywyramawa wata wanupi wà. Ywy wi wazeupir mehe ywyramawa uezupir wà no. **20** Ma'e'a'yr oho wemimutar pe wà. Ywyramawa uzapo uzar wanemiapo wà no. Ta'e ma'e'a'yr uzapo kar ma'e wanupe wà xe. **21** Nezewe mehe aze ma'e'a'yr wata wà, ywyramawa wata wà no. Aze upytu'u wà, upytu'u wà no. Aze uezupir wà, uezupir wà no.

22 Waàkàg wa'aromo heta wapykaw iapar ma'e ita hemy katu ma'e iapo pyrer. **23** Upykaw iwy pe ma'e'a'yr upupirar mokoz upepo uwake har ikutyr pitàitìagatu wà. Upyk wetekwer inugwer upepo pupe wà no. **24** Aenu wapepo iànoànogaw wawewe mehe ihe. Nuzawy kwaw yryhu iànoànogaw. Nuzawy kwaw zauxiapekwer tetea'u wata ma'e waànoànogaw. Nuzawy kwaw Tupàn Upuner Wera'u Ma'e ize'egaw. Uwewe re upytu'u mehe uzemumyky wapepo wà. **25** Aenu amo ma'e waàkàg ipykaw i'aromo har ihe no.

26 Ipykaw iapar ma'e i'aromo heta amo tuwihow henaw zàwenugar ita xapir iapo pyrer. Amo teko zàwenugar wapyk hehe a'e.

27 Heny katu itazu morog tata myter pe har ài. Hetekwer paw heny katu tata ài. **28** Heny haw nuzawy kwaw zanurape ywàkun inuromo har. A'e tatainay uhyape katu ma'e wexak kar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ipuner haw ipuràg eteayh haw a'e pe henaw purupe.

**Tupàn umuigo kar Ezekiew uze'eg
imume'u har romo kury**

2 ¹A'e ma'e hexak mehe a'ar ywy rehe heruwa imuhyk pà ywy rehe. Na'e ainu amo ize'eg mehe. — Awa ta'yrs, epu'am nehe ty. Heze'eg wer newe, i'i ihewe.

2 Ize'eg mehe we Tupàn Hekwe wixe hepupe hemupu'am pà kury. Aenu uze'eg ma'e ize'eg mehe.

3 Awa ta'yrs, Oromono kar teko Izaew izuapyapry wanupe ihe kury. Heàmàtyry'ym a'e wà, heze'eg heruzar ire upytu'u pà wà. Te ko 'ar rehe na'ipureruzar wer kwaw heze'eg rehe wà. Nuzawy kwaw uwipy wà. **4** Nahereruzar kwaw wà. Nuzeruze'eg kwaw herehe wà no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wazar ihe, hepurumume'u wer amo ma'e rehe wanupe. Oromono kar wanupe ihe kury. Emume'u heze'eg wanupe nehe. **5** Aze ru'u uzekaiw putar nerehe wà no. Aze ru'u nan. Nezewe rehe we ukwaw putar heze'eg imume'u har romo nerekohaw wà nehe. — Wiko zaneinuromo a'e, i'i putar newe wà nehe.

6 Ne Awa ta'yrs ne, ekyze zo wanuwi nehe. Ekyze zo wanemimume'u ràm wi nehe. Umume'u putar neàmàtyry'ym àwàm wà nehe. Nererekoiaw putar wà nehe. Wamyter pe nerekohaw nuzawy kwaw zawazyr wamyter pe nerekohaw nehe. Nezewe rehe we ekyze zo wanuwi nehe. Ekyze zo waze'eg wi nehe no. **7** Amume'u kar putar ma'e newe nehe. Emume'u a'e ma'e paw wanupe nehe. Aze uzekaiw nerehe wà nehe, emume'u wanupe nehe. Aze nuzekaiw kwaw nerehe wà nehe, nezewe rehe we emume'u wanupe nehe. Nema'enukkwaw waneko haw rehe nehe. Nuweruzar katukwaw heze'eg wà.

8 Awa ta'yrs, ezekaiw katuh heze'eg rehe nehe. Eiko zo heze'eg heruzar 'ymar romo nehe. Eiko zo wazàwe nehe. Ezurupeka heremimono ràm i'u pà nehe.

9 Na'e aeaxk amo ipo amo pape imàimàn pyrer ipyhykar kury. **10** Urauraw a'e pape kury. Heta ze'eg imuapk pyrer mokoz pegwer rehe. Heta iaiw ma'e hehe imuapk

pyrer: tahi haw rehe tåhetåhemaw, zemumikahy haw imume'u haw, kuhemaw.

3 ¹Uze'eg wi Tupàn ihewe kury. — Awa ta'yrs, e'u ko pape nehe. A'e re eze'eg echo Izaew wanupe nehe, i'i ihewe.

2 Na'e azurupeka kury. Umur a'e pape i'u kar pà ihewe. **3** Na'e uze'eg ihewe. Awa ta'yrs, E'u ko pape newe heremimono nehe. Emynehem nerie ipupe nehe, i'i ihewe. Na'e a'u kury. Hete katuhair ài.

4 — Awa ta'yrs, Emume'u ko heze'eg echo teko Izaew wanupe nehe kury. **5** Noromono kar kwaw amo ae teko wanupe ihe. Neànàm romo waneko wà. Erekaw waze'eg. Izaew izuapyapry romo wanekon wà. **6** Aze mo oromono ywy uhua'u ma'e rehe har wanupe, aze mo ze'eg zawaiw katuh rupi uze'eg wà, aze mo nerenu katuh kwaw waze'eg, a'e teko uzekaiw mo nerehe wà. **7** Teko Izaew nuzekaiw kwaw nerehe wà nehe. Ta'e na'ipurenu wer kwaw heze'eg rehe a'e wà xe. Paw rupi nahereruzar kwaw wà. Heàmàtyry'ym wà no. **8** Ko 'ar rehe urumuigo kar putar wazàwe ihe nehe kury.

9 Urumukàg putar ihe nehe. Nekàg putar itahu ài nehe. Urumuàtà putar nehe no. Ereiko putar ita tåtà ma'e niàmà her ma'e ài nehe. A'e rupi ekyze zo wanuwi nehe. Neptyuhegatu zo wanuwi nehe no, i'i Tupàn ihewe.

10 Uze'eg wi Tupàn ihewe kury. — Awa ta'yrs, Ezekaiw katuh ko ze'eg rehe nehe. Nema'enukkwaw katuh heremimono uze'eg kury. **11** A'e re eze'eg echo neywy rehe har wanupe nehe. Kwehe mehe zauxiapekwer weraha a'e teko amo ywy rehe wemipyhyk kwer romo wà. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar amume'u ma'e newe. Emume'u a'e ma'e echo wanupe nehe. Aze uzekaiw nerehe wà nehe, aze nuzekaiw kwaw nerehe wà nehe, nezewe rehe we emume'u wanupe nehe.

12 Na'e Tupàn Hekwe hereraha ywate kury. Amo uze'egahy àmàn ànoànogaw ài heraikweromo. — Pemume'u katuh Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ipuner haw ywak ywate ma'e rehe nehe. Pemume'u katuh ipuràg eteahy haw nehe no.

13 Aenu ma'ea'yr ywate wazepopetek mehe ihe wà. Aenu ywyramawa iànoànog mehe ihe no. Iànogaw nuzawy kwaw àmàn iànogaw. **14** Na'e Tupàn ipuner haw wiko hezar romo kury. Hekwe hereraha a'e wi. Na'e aikwahy kury. Aiko iro haw pupe tynhem ma'e ài. **15** Na'e aha Tew-Amiw pe Kemar yrykawhu iwyr har pe kury. Zutew iphyk pyrer romo heraha pyrer wiko a'e pe wà. Amumaw 7 'ar a'e pe hereko pà tâ'e heremixak kwer a'e xe, hereminu kwer a'e no xe, hemupytuhegatu kar a'e xe.

Ezekiew wiko Izaew wanehe ume'egatu ma'e romo a'e

16 A'e 7 'ar pawire Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe nezewe a'e kury.

17 — Awa ta'yrs, i'l ihewe. — Urumuigo kar Izaew wanehe ume'egatu ma'e romo ihe. Aze hepurumumé'u wer amo ma'e rehe wanupe nehe, eremume'u putar wanupe nehe. **18** Aze amume'u amo awa ikatu 'ym ma'e imàno àwàm nehe, — Epytu'u ikatu 'ym ma'e iapo re nehe, aze nere kwaw izupe ipyro pà nehe, a'e awa umàno putar ikatu 'ym ma'e iapo har romo a'e nehe. Ereiko putar izuka har zàwenugar romo nehe. **19** Aze eremume'u a'e ma'e izupe nehe, aze a'e re nupytu'u kwaw ikatu 'ym ma'e iapo re nehe, nezewe rehe we umàno putar nehe. Neremàno kwaw a'e mehe nehe.

20 Aze amo awa ikatu ma'e uzypyrog ikatu 'ym ma'e iapo pà nehe, aze amono kar a'e awa umàno àwàm huwake nehe, umàno putar a'e nehe, aze neremume'u kwaw a'e ma'e izupe nehe, umàno putar wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo a'e nehe. Nahema'enukwaw kwaw hemiapo kwer ikatu ma'e rehe ihe nehe. Ereiko putar izuka har zàwenugar romo nehe. **21** — Ezapo zo ikatu 'ym ma'e nehe, aze ere amo awa ikatu ma'e pe nehe, aze uzekaiw nerehe ikatu 'ym ma'e iapo 'ym pà nehe, wikuwe putar nehe. Neremàno kwaw ne nehe no, i'l Tupàn ihewe.

Tupàn uzapo Ezekiew uze'eg 'ym ma'e romo kury

22 Na'e akwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ipuner haw heruwake hin mehe ihe kury. Aenu iz'e'eg mehe no. — Epu'äm ywyàpyznaw pe neho pà nehe. A'e pe Nehem mehe aze'eg putar newe nehe, i'l ihewe.

23 Na'e aha ywyàpyznaw pe kury. Aexak Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikàgaw ipuner haw rehe we a'e pe. A'e 'ym mehe aexak nezewe nugar yrykawhu Kemar izywyr no. A'ar hezeamumew pà heruwa ywy rehe imuhyk pà. **24** Tupàn Hekwe wixe hepupe hemupu'äm pà. Na'e Tupàn uze'eg ihewe. — Echo nerapuz me kury. Epyta ipupe iwàpytm pà nehe. **25** Ne, Awa ta'yrs, ne ty. Amo neàpixipixi putar kyhàhàm pupe a'e wà nehe. Nerepuner kwaw a'e wi nehemaw rehe nehe. **26** Amupytu'u kar putar neapeku nehe. A'e mehe nerepuner kwaw heze'eg imume'u haw rehe a'e teko hereruzar 'ymar wanupe nehe. **27** A'e re nehe, newe heze'eg wi mehe nehe, nemuze'eg wi kar mehe nehe, eremume'u putar heze'eg a'e teko wanupe nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. Amo wenu katu putar heze'eg wà nehe. Amo nuenu kwaw wà nehe. Ta'e teko heàmàtyry'ymar romo wanekon wà xe.

Zeruzarez rehe ma'e imume'u haw

4 **1** Uze'eg wi Tupàn ihewe. — Awa ta'yrs, ephyk ywy imuàtà pyrer nerendaromo imono pà nehe. Ezapo Zeruzarez tawhu hagapaw a'e ywy imuàtà pyrer rehe nehe. **2** Iapo mehe exak kar zauxiapekwer tetea'u izywyr ne wà nehe. Iàmàtyry'ymar uzapo pàrirogawtâtà rehe uzeupir àwàm wà. Uzapò tâpuz aiha ma'e pàrirogawtâtà huwake uzeupir àwàm romo wà no. Umuapyk uker haw a'e pe wà. Wereko pàrirogawtâtà heitykawhu wà no. Emuapyk a'e ma'e hagapaw a'e ywy imuàtà pyrer rehe paw rupi katete nehe no. **3** Na'e ephyk amo zapopetek itaper iapo pyrer nehe kury. Emuapyk pàrirogawtâtà ài newi tawhu ipykaw romo nehe. Eruwak neruwa tawhu ikutyr nehe. Heta izywyr umàmàn ma'e. Ne

ereiko izywyr umàmàn ma'e romo. A'e ma'e neremiapo ràm wexak kar putar uezapo ma'e ràm Izaew wanupe nehe.

4-5 Ezeàpàrirog nepehegwer neahur rehe har rehe nehe. Ta'e amono putar teko Izaew wakatu 'ymaw nerehe ihe nehe. Eremumaw putar 390 'ar a'e pe nezeàpàrirog pà nehe, wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hupir pà nehe. Azepyk heremiaihu wanehe 390 kwarahy imumaw kar pà wanupe. Ne'ar pitàitìagatu uptya pitài kwarahy hexak kar haw romo. **6** A'e ma'e imumaw ire nehe, ewak nepehegwer newyze har rehe har rehe nezeàpàrirog pà nehe. Emumaw 40 'ar Zuta wanemiapo kwer hereko pà nehe. Ta'e wanehe hezepykaw umumaw 40 kwarahy a'e xe.

7 Eme'egatu Zeruzarez rehe nehe. Iàmàtyry'ymar umàmàn wà izywyr wà. Ezemuàgà'ym heze'eg imume'u haw a'e tawhu pe har wanupe nehe. **8** Uruzàpixipixi putar nehe. Nezewé mehe erepunér kwaw newakaw rehe inugwer nepehegwer rehe nehe. Iàmàtyry'ymar upytu'u putar tawhu izywyr umàmàn ire wà nehe. Xo a'e 'ar mehe zo erepunér netyrykaw rehe nehe.

9 Epyhyk arozrànehe kury: arozrànehe, xewar, eriwi, arozrànehe pixik ma'e, awez. Emupyràn inuinuromo paw rupi typy'ak iapo pà nehe. Nepehegwer neahur rehe har rehe nezeàpàrirog mehe 390 'ar imumaw mehe ere'u putar a'e typy'ak nehe. **10** Xo 4 typy'ak pixik ma'e zo erepunér i'u haw rehe 'ar nànànehe. Mewe katu e'u nehe. **11** Nere'u kwaw 'y tetea'u nehe no. Xo mokoz kanek por zo ere'u putar 'ar nànànehe. Mewe katu ere'i'u putar nehe. **12** Eremono'og putar teko wanepuxi kwer uxiniq ma'e kwer zepe'aw romo nehe. Eremupytag putar typy'ak tâtàpyzgwer rehe nehe. Na'e ere'u putar a'e typy'ak katu pe nehe. Teko paw ume'e putar nerehe i'u mehe wà nehe.

13 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury. — Agwer temi'u na'ikatu kwaw herenataromo a'e. Wamuhàmuhàz mehe amo ywy rehe nehe, Izaew u'u putar temi'u herenataromo ikatu 'ym ma'e a'e wà nehe no.

14 Awazar Tupàn ze'eg izupe. — O, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, ezapo kar zo agwer ma'e ihewe nehe. Nuzemumaw pixik kwaw temi'u nerenataromo ikatu 'ym ma'e i'u pà. Hekwarer mehe arer we na'u kwaw ma'ea'y'r ho'o kwer ihe, aze a'e ma'e umàno e a'e. Aze zawar hehaite ma'e upel'ai'ág amo ma'ea'y'r zuka pà, na'u kwaw ho'o kwer, a'e izupe.

15 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe kury. — Ikatu, i'i ihewe. — Erepuner tapi'ak hepuxi kwer hapy haw rehe zepe'aw romo nehe. Emupytàg netypy'ak hehe nehe no.

16 Umume'u amo ma'e no. — Awa ta'y', Namuhem kar kwaw typy'ak Zeruzarez tawhu pe har wanupe ihe nehe. Na'e teko upuraw putar ma'erahy wà nehe. Temi'u pixika'i omono putar teko wanupe pitàitìagatu tuweharupi wà nehe. 'Y pixika'i nezewegatet no. **17** Typy'ak upaw putar nehe. 'Y upaw putar nehe no. Hehaite putar wà nehe. Iahykaw rehe umàno putar wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo wà nehe.

Ezekiew upin u'aw

5 **1** Uze'eg wi Tupàn kury. — Awa ta'y', Epyhyk takihepuku nehe. Ezupin neamutaw nehe. Ezupin ne'aw nehe no. A'e re exak ne'aw ipuhuz haw hagapaw rehe nehe. Emu'a'za'a'ak na'iruz pehegwer romo nehe. **2** Iàmàtyry'ymar upaw putar tawhu izywyr umàmàn ire wà nehe. A'e 'ar mehe echo tawhu myter pe nehe. Eapy ne'aw iphegwer neamutaw iphegwer rehe we a'e pe nehe. A'e re eatá tawhu izywyr nehe. Ekixikixi amo ne'aw iphegwer takihepuku pupe nehe. Iphegwer iahykaw rehe har emomor ywate nehe. Ywytu weraha putar nehe. Na'e azàmàtyry'ym tawhu hetakihepuku pupe ihe nehe. **3** Emonokatu amo ne'awer nehe. Emomog a'e ne'aw nekamirpuku hemeywyr rehe nehe. **4** Ezo'ok amo ne'awer tata pupe heityk pà nehe. Tuwe ukaz nehe. Tata izuwi uhem ma'e kwer uhàhàz putar Izaew nànànehe.

5 Zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wà kury. — Eme'e Zeruzarez tawhu

rehe nehe. Amono ywy myter pe ihe. Amono amogwer ywy izywyr ihe wà. **6** Nezewe rehe we Zeruzarez upytu'u heze'eg heruzar ire wà. Iaiw wera'u amo ywy rehe har wanuwi wà. Upytu'u wera'u hereruzar ire teko uiwyr har wanuwi wà no. Zeruzarez pe har weityk heremiaipo kar haw wà. Na'ipureruzar wer kwaw heze'eg rehe wà. **7** Zeruzarez, ezekaiw heze'eg rehe nehe kury. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar romo ihe. Naperuzar kwaw heze'eg. Napezekaiw kwaw heremiaipo kar rehe. A'e rupi peaiw wera'u teko peiwyr har wanuwi. Pezapo ma'e amo ywy rehe har wanemiaipo zàwenugar. **8** A'e rupi ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar ihe, amume'u pekutyr har romo herekuwe haw ihe kury. Amume'u putar penemiaipo kwer ihe nehe. Teko paw penexak putar a'e 'ar mehe wà nehe. **9** Pezapo iaiw ma'e tetea'u. A'e rupi azepyk putar Zeruzarez rehe ihe nehe. Nazepyk pixik kwaw hehe nezewe amo 'ar mehe. Nazepyk pixik kwaw hehe nezewe amo 'ar mehe nehe no. **10** A'e rupi nehe, Zeruzarez pupe awa u'u putar wa'yà wà nehe. Kwàkwàmo u'u putar u wà nehe no. Azepyk putar penehe nehe. Wikuwe ma'e ràm amuhàmuhàz putar ywy nànàñ ihe wà nehe no.

11 — Na'aw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar ize'eg xe kury: Pemuaiw heràpuzuhi ikatu 'ym ma'e nànàñ, izipiw ma'e nànàñ no. A'e rupi amume'uahy ko ma'e herekuwe haw rehe ihe kury: Apumumaw putar pepuhareko 'ym pà ihe nehe. **12** Apumuza'a'ak putar na'iruz pehegwer romo ihe nehe. Pitài pehegwer umàño putar tawhu pupe wà nehe, ma'eahy pupe ma'uhez haw pupe wà nehe. Zauxiapekwer uzuka putar amo pehegwer katu pe tawhu huwake wà nehe. Amuhàmuhàz putar ikurer ywytu rehe ihe wà nehe. Na'e aha putar wanaikweromo hetakihepuku heraha pà ihe nehe no.

13 Pekwaw putar hekwahy haw ipuhuz haw paw rupi nehe, hekwahy uhua'u ma'e paw rupi nehe. Te amo 'ar mehe uhyk putar ihewe nehe. A'e ma'e iapo mehe nehe, pezeruzar

putar ko ma'e rehe nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u a'e ma'e paw ihe, ta'e napezeruzar kwaw herehe pe xe. Herehe pezeruzar 'ymaw hemuikwahy kar a'e. **14** Urumumew kar putar zauxiapekwer wanupe ihe nehe, Zeruzarez. A'e mehe teko neywyr har a'e wà nehe, nerupi oho ma'e kwer a'e wà no, uze'eg urywahyahy putar nepupe wiko ma'e wanehe a'e wà nehe.

15 Hekwahy mehe peme nehe, Hekwahy haw uhua'u mehe, penehe hezepyk mehe nehe, teko peiwyr har paw ipytuhegatu putar wà nehe. Ihuhuk wer putar penehe ume'e mehe wà nehe. Uze'eg urywahyahy putar penehe wà nehe. **16** — Pemono zo temi'u wanupe nehe, a'e putar teko peiwyr har wanupe nehe. Nezewe mehe pemàno putar pema'uhez haw pupe nehe. Pema'uhez haw hahy haw pekutuk putar u'yw hakwa katu ma'e ài nehe. Nuzawy kwaw u'yw pezuka àwàm nehe. **17** Amono kar putar ma'eahy haw peme nehe. Amono kar putar miar ipuruzukaiw ma'e peme ihe wà nehe. Uzuka putar pena'yà wà nehe. Amono putar na'iruz ma'e peme ihe nehe no: ma'eahy haw, puruzuka haw, zeàmàtyry'ymawhu. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Tupàn a'ua'u wamuwete haw na'ikatu kwaw Tupàn pe

6 **1** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe nezewe a'e.

2 — Awa ta'yà, Eme'e ywytyruhu Izaew ywy rehe har wanehe nehe. Emume'u heze'eg wanupe nehe. **3** — Peinu katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar ize'eg nehe. Uze'eg iko kury: ywytyruhu wanupe, ywytyr wanupe, ywyàpyznaw ywytyr rupi har wanupe, ywyàpyznaw wanupe. Na'aw ize'eg xe. — Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar amono kar putar takihepuku ihe nehe. Teko umuwete tupàn a'ua'u a'e wà. Takihepuku umuwete putar wamuwete haw wà nehe. **4** Aeityk putar ma'e ihe nehe: tupàn a'ua'u henataromo ma'ea'yà hapy haw, yhyk zàwenugar ikaz haw no. Amumew paw rupi ihe nehe. Azuka putar a'e pe har paw uzar

tupàn a'ua'u wanenataromo ihe wà nehe. **5** Amuhàmuhàz putar umàno ma'e kwer wanetekwer ihe wà nehe. Amuhàmuhàz putar wàkàgwer ma'e'a'yr hapy haw waiwyr nehe. **6** Amumew putar tawhu Izaew ywy rehe har paw ihe wà nehe. Amumaw putar tupàn a'ua'u wamuwete haw paw nehe no. Azuhazuhaw putar ma'e'a'yr hapy haw paw nehe. Azuhazuhaw putar wazar tupàn a'ua'u ihe wà nehe no. Azuhazuhaw putar yhyk zàwenugar paw nehe no. Wanemiapo kwer paw ukàzym putar nehe. **7** Azuka putar teko ywy nànàn ihe wà nehe. Wikuwe ma'e ràm hekwaw putar wà nehe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ereiko ne, i'i putar ihewe wà nehe.

8 Apyro putar amo izuka haw wi ihe wà nehe. Amuhàmuhàz putar umàno 'ym ma'e kwer ihe wà nehe. **9** Zauxiapekwer weraha putar a'e teko weko haw pe wemipyhyk kwer romo wà nehe. A'e pe wiko mehe ima'enukwaw putar herehe wà nehe. — Azeharamoete uzepyk zanerehe a'e, i'i putar ihewe wà nehe. — Zanemumaranugar kar a'e, i'i putar ihewe wà nehe no. Ta'e wapy'a uzeruzar 'ym ma'e hereityk a'e wà xe. Nahemuwete kwaw wà. Umuwete katu tupàn a'ua'u wà. Na'lakatuwawahy kwaw uzehe a'e wà nehe, ta'e iaiw a'e wà xe. Uzapo purumuuhuhuk kar ma'e wà. **10** Ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe. Namume'u e kwaw wanehe hezepyk àwàm.

Izaew wanemiapo kwer ikatu 'ygwer

11 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar uze'eg wi kury.

— Ezekiew, eruwak nepo nehe. Erukwar nepy nehe no. Ehapukaz nezemumikahy haw hexak kar pà nehe. Ta'e Izaew uzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u a'e wà xe. Uzapo purumuuhuhuk ma'e wà no. Umàno putar zeàmàtyry'ymawhu pe wà nehe, uma'uhez haw pupe wà nehe, ma'eahy haw pupe wà nehe no. **12** Muite wiko ma'e ràm ima'eahy putar umàno pà wà nehe. Pepa'i wiko ma'e uezuka kar putar zeàmàtyry'ymawhu pe wà

nehe. Ikurer umàno putar ma'uhez haw wi wà nehe. Ukwaw putar hekwahy haw ipuhuz haw wà nehe. **13** Umàno ma'e kwer wanetekwer uhàuhàz putar tupàn a'ua'u wainuiuromo wà nehe, ma'e'a'yr hapy haw izywzywyr wà nehe no. Teko wapy ma'e tupàn a'ua'u wanenataromo wà. Wanetekwer uhàuhàz putar a'e pe wà nehe: ywytyr rehewà nehe, ywytyruhu apyr nànàn wà nehe no, ywyra ikyr katu ma'e paw wawype wà nehe no, ywyra kawar her ma'e uhua'u ma'e wawy pe wà nehe no. Nezewe mehe teko paw ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw a'e wà nehe. **14** Na'e apyho putar hepó ihe nehe. Amumaw putar waiwy ihe nehe. Azypyrog ywyxiguhu kwarahy ihmaw awyze har kutyr har rehe nehe. Aha putar Himina tawhu kwarahy heixe haw awyze har kutyr har rehe har pe nehe no. Amuhem kar putar teko paw a'e ywy wi ihe wà nehe. Napuhareko kwaw wyzài Izaew waneko haw nehe. Nezewe mehe teko paw ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw a'e wà nehe.

Iahykaw uhem kwez kury

7 **1** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe nezewe a'e.

2 — Awa ta'yr, Ko ma'e amume'u teko Izaew ywy rehe har wanupe ihe: Upaw ma'e paw rupi kury. Ko ywy upaw kwez kury.

3 Teko Izaew ywy rehe har wà, iahykaw uhem kwez kury. Pexak putar hekwahy haw nehe. Ta'e azepyk penehe penemiapo kwer hekuzaromo ihe xe. Apuraraw kar putar ma'erahy peme nehe, ta'e pezapo xiroahy haw pe xe. **4** Azepyk putar penehe pepuhareko 'ym pà nehe. Azepyk putar penehe penemiapo kwer purumuuhuhuk kar ma'e kwer hekuzaromo nehe. Nezewe mehe pekaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw nehe.

5 Zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ze'eg a'e.

— Iaiw haw u'ar putar penehe a'e wà nehe. U'ar putar amo nehe. Na'arewahy u'ar putar amo no. **6** Upaw ma'e paw rupi. Iahykaw

uhem kwez kury. Apumumaw kwez kury.

7 Pe ko ywy rehe har, iahykaw uhem iko peme kury. Uhem amo 'ar iko. A'e 'ar mehe puruzeàmimaw ywytyruhu pe har pe napezapo kwaw mynykaw nehe. Xo xiroxiroahy haw heta putar nehe.

8 Na'arewahy pexak putar hekwahy haw ipuner haw nehe. Azepyk penehe penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo. Pezapo purumuhuhuk kar ma'e. A'e rupi pepuraraw putar ma'erahy nehe. **9** Napupuhareko kwaw ma'erahy peme ipuraraw kar mehe nehe. Azepyk putar penehe ikatu 'ym ma'e penemiapo kwer hekuzaromo nehe. Nezewe mehe pekwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw nehe. Pekwaw putar penehe uzepyk ma'e romo herekuwe haw nehe no.

10 Iaiw haw 'ar uhem iko kury. Heta puruzuka haw ywy nànà. — Aiko wera'u amo wanuwi ihe, i'i wera'u teko oho waiko tuweharupi wà. **11** Heta wera'u puruzuka haw tuweharupi. Azepyk teko wanehe nezewe wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo ihe. Wama'e paw ukàzym putar nehe: wanemetarer, wanche teko waze'egatu haw, wapuner haw.

12 Uhem amo 'ar iko. Na'ìrew kwaw kury. A'e 'ar mehe teko ume'eg e ma'e wà nehe, ume'eg kar e ma'e wà nehe no. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikwahy haw u'ar wanehe paw rupi nehe xe, ikàg ma'e wanehe nehe, ikàg 'ym ma'e wanehe nehe no.

13 Ozo'ok putar ma'eme'egar wama'e wanuwi wà nehe. Ma'eme'egar nupuner kwaw a'e ma'e imono'og wi haw rehe wà nehe. Umâno a'e 'ym mehe we nehe, ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikwahy haw u'ar putar wanehe a'e nehe xe. Ikatu 'ym ma'e nuikuwe kwaw wà nehe. **14** Upy uxilàm ma'e'ak kwer iapo pyrer wà. Paw rupi uzemuàgà'ym wà. Nezewe rehe we ni amo noho kwaw zeàmàtyry'ymawhu pe wà nehe. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikwahy haw u'ar putar wanehe paw rupi katete nehe xe.

Zepykaw Izaew wanehe har

15 Heta zeàmàtyry'ymaw nahu rupi. Heta ma'eahy haw tâpuz me wà. Heta ma'uhez haw ipupe no. Kaiwer pe wiko ma'e umâno putar zeàmàtyry'ymawhu pe wà nehe. Ma'eahy haw uzuka putar tawhu pupe har wà nehe. Ma'uhez haw uzuka putar wà nehe no.

16 Pykahau ywyàpyznaw pe har oho ywytyruhu pe ikatu 'ymaw wi uhem pà wà. Amo teko uzàn putar ywytyruhu pe nezewegate wà nehe. Paw rupi ikuhem putar wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e rehe wà nehe. **17** Wakàgaw uhem putar teko paw wapo wanuwi nehe. Wapenàràg uryryryryz putar nehe no. **18** Umumehew putar ma'eryu pàn iànàm ma'e iapo pyrer uzemumikahy haw hexak par pà wà nehe. Uryryryryz putar wywa ikyr katu ma'e ài wà nehe. Upin putar wákag wà nehe. Paw rupi imaranugar putar wà nehe no. **19** Weityk putar wemetarer or nahu rupi wà nehe. Weityk putar parat hehe wà nehe no. Ta'e Tupàn hekwahy mehe wanemetarer nupuner kwaw wapyro haw rehe izuwi xe. Nupuner kwaw wemimutar ime'eg kar haw rehe ipupe wà. Nupuner kwaw wie imynehemaw rehe ipupe wà no. Wanemetarer or a'e, parat a'e no, uzapo kar ikatu 'ym ma'e uzar pe a'e wà. **20** — Hema'e ita hekuzar katu ma'e ipuràg eteahy a'e, i'i purupe wà. Nezewe rehe we uma'ema'e a'e ita ipuràg eteahy ma'e tupàn a'ua'u purumuhuhuk kar ma'e romo iapo pà wà. A'e rupi Tupàn umuzewaru katu kar a'e teko wemetarer wi a'e wà.

21 — Amono kar putar teko amo ywy rehe har waiwy pe ihe wà nehe. A'e teko imunár putar wama'e rehe wà nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Ikatu 'ym ma'e weityk putar wemetarer paw izipiw ma'e ài a'e wà nehe. **22** Zauxiapekwer amo ywy rehe har umuaiw putar heràpuzuhu wà nehe. Nazapo kwaw ma'e a'e mehe nehe. Imunár ma'e wixe putar ipupe imuaiw pà wà nehe. Nazapo kwaw ma'e a'e 'ar mehe nehe.

23 Xiroxiroahy haw uhua'u kury. Ywy tynehem upuruzuka ma'e pupe. Tawhu tynehem puruzuka haw pupe. **24** Arur putar

amo ywy rehe har iaiw ma'e ihe wà nehe. Amono putar penàpuz a'e teko wanupe ihe nehe. Amuawai kar putar peneko haw hemuwete katu haw teko uzeruzar 'ym ma'e wanupe ihe nehe. A'e 'ar mehe te awa ikàg ma'e upytu'u uezehe uzeruzar ire wà nehe.

25 Ma'erahy haw wi pehem 'ymaw uehem iko kury. Pekar putar zepe zèamàtyry'ym 'ymaw nehe. Napexak kwaw nehe. **26** Heta putar iaiw haw nehe. Na'arewahy uezapo putar amo iaiw haw nehe no. Heta tetea'u putar nehe. Teko umume'u ikatu 'ym ma'e izeapo awer wà nehe. Na'arewahy umume'u putar amo wà nehe no. Pexak putar uezapo ma'e ràm nehe. Na'e pepurantu putar heze'eg imume'u har wanehe nehe. — Ma'e uezapo iko, peze putar wanupe nehe. Xaxeto numu'e kwaw teko wà nehe. Ta'e nukwaw kwaw ma'e a'e wà xe. Tàmuzgwer nupureruze'eg kwaw wà nehe, ta'e nukwaw kwaw ma'e a'e wà xe. **27** Tuwihiwete uzai'o putar nehe. Ta'yr upytu'u ikatu ma'e hàro re nehe no. Teko uryryryryz putar ukyze pà wà nehe no. Azepyk putar penehe penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo ihe nehe. Pepurawar kar ma'erahy amo wanupe. A'e rupi apurawar kar putar ma'erahy peme nezewegatete ihe nehe no. Nezewe haw iapo mehe aeaxak kar putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw purupe ihe nehe.

EZEKIEW IPUAHU HAW ZÀWENUGAR MOKOZ HAW

Zeruzarez pe har umuwete tupàn ua'u wà

8 **1** Amo 'ar mehe Zuta ywy rehe har wanuwhaw ur heràpuz me herexak pà wà. A'e 'ym mehe zauxiapekwer weraha a'e tuwihiaw wemipyhyk kwer romo wà. Ummaw 6 kwarahy 6 zahy 5 'ar nezewe wiko pà wà. Na'e ur herexak pà wà kury. A'e 'ar mehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar ipuner haw ur herehe a'e kury. **2** Ame'e ma'e puahu zàwenugar hexak pà kury. Aeaxak amo wikuwe ma'e. Nuzawy kwaw ma'e tata iapo pyrer. Iku'aw iwy pe nuzawy kwaw tata. Iku'aw ài t'aromo heny katu ita morog imuhygatu pyrer. **3** Upyho

opo zàwenugar he'aw ipyhyk pà. A'e puahu zàwenugar hexak mehe Tupàn Hekwe herupir ywate Zeruzarez tawhu pe hereraha pà kury. Hereraha tåpuzuhu hukenawhu kwarahy heixe haw awyze har kutyr har pupe. A'e pe heta amo tupàn ua'u hagapaw. Iro Tupàn pe a'e.

4 A'e pe aeaxak tatainy Tupàn Izaew wazar a'e pe heko haw hexak kar haw ihe. A'e 'ym mehe aeaxak nezewe nugar Kemar yrykawhu huwake puahu haw hexak mehe no.

5 Uze'eg Tupàn ihewe kury. — Awa ta'yr, Eme'e kwarahy heixe haw awyze har kutyr nehe kury, i'i. Ame'e kury. Aeaxak tupàn ua'u hagapaw Tupàn pe iro ma'e ihe, ma'ea'yr hapy haw huwake ukenawhu huwake ihe.

6 Uze'eg wi Tupàn ihewe. — Awa ta'yr, Aipo erexak uezapo ma'e. Eme'e teko Izaew wanemiapo iro ma'e rehe kury. Tuweharupi hemunyryk kar wewera'i herenaw ikatuahy ma'e wi wà. Erexa putar ma'e imaranugar haw iaiw wera'u ma'e nehe no, i'i ihewe.

7 Hereraha katu pe teixe haw huwake kury. Wexak kar pàrirogaw ikwar ihewe. **8** — Awa ta'yr, Ezuka 'ág pàrirogaw heityk pà nehe, i'i ihewe. Azuka pàrirogaw amo teixe haw hexak pà. **9** — Eixe ma'e ikatu 'ym ma'e purumumaranugar ma'e hexak pà nehe, teko wanemiapo hexak pà nehe, i'i ihewe.

10 Aixe hexak pà. Moz hagapaw tetea'u upyk pàrirogaw. Amo ma'ea'yr Tupàn henataromo ikatu 'ym ma'e tetea'u heta no. Izaew umuwete a'e ma'e hagapaw wà. **11** **70** Izaew wanuwhaw wiko a'e pe wà. Zazani Xàpà ta'yr wiko wainuromo. Pitàitìagutu upyhyk yhyk zàwenugar ikaz haw wà. Tàtìxiner uehem ikaz haw wi. **12** Na'e Tupàn upuranu herehe. — Awa ta'yr, Aipo erexak Izaew wanuwhaw wanemiapo. Umim wemiapo amo wanuwi wà. Umuwete katu uzar ipupyaikaw pyrer ma'e hagapaw tetea'u hereko har pupe wà. Nezewe i'i wà. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nuexak kwaw zaneremiapo a'e. Zaneretyk a'e, i'i uzeupeue wà.

13 Na'e Tupàn uze'eg wi ihewe. — 'Aw tuwihiaw uzapo putar iaiw wera'u ma'e a'e wà

nehe. Erexak putar iapo mehe ne wà nehe, i'i ihewe.

14 Na'e hereraha tàpuzuhu wi ukenawhu kwarahy heixe haw awyze har kutyr har pe kury. Wexak kar kuzà ihewe wà. A'e kuzà uzai'o tupàn Tamuz her ma'e imàno awer rehe wà.

15 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuranu herehe. — Awa ta'yr, Aipo erexak wanemiapo. Uzapo putar iaiw wera'u ma'e a'e wà nehe. Erexak putar iapo mehe ne wà nehe, i'i ihewe.

16 Na'e hereraha katu pe tàpuzuhu huwake kury. Heta 25 awa a'e pe tàpuzuhu pe teixe haw huwake wà, ma'e'a'yr happy haw huwake wata haw huwake wà. Upyta ukupew tàpuzuhu kutyr wà. Ume'e kwarahy ihmaw kutyr wà. Uzeamumew ywy kutyr kwarahy uhem ma'e imuweste katu pà wà.

17 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe kury. — Awa ta'yr, Aipo erexak wanemiapo. 'Aw teko Zuta ywy rehe har uzapo purumumaranugar kar haw tetea'u wà. Erexak wanemiapo. Nezewe rehe we nuhyk kwaw wanupe. A'e rupi heta puruzuka haw taw nànàñ ko ywy rehe. Uzapo iaiw ma'e hemuikwahy kar pà wà. Uzapo iaiw ma'e heràpuzuhu pupe hemuikwahy wera'u kar pà wà. Exak iaiw ma'e herenataromo wanemiapo nehe. **18** A'e rupi wexak putar hekwahy haw ipuner haw a'e wà nehe. Namuhem kar kwaw ni pitài izuwi nehe. Uhapukaz putar wahyhaw rupi ihewe wà nehe, upyro àwàm henoz pà ihewe wà nehe. Napyro kwaw ihe wà nehe, i'i ihewe.

Zeruzarez pe har wanehe zepykaw

9 **1** Na'e ainu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wahyhaw rupi ize'eg mehe ihe kury. Pezur xe nehe, tawhu rehe uzepyk ma'e wà. Perur pema'emumaw haw nehe.

2 A'e 'ar mehe we 6 awa ur tàpuzuhu wi wà kury, ukenawhu kwarahy heixe haw awyze har kutyr har rupi wà kury. Pitàitaigatu werur puruzuka haw uhua'u ma'e wà. Amo awa kamir irin iapo pyrer imunehew har ur wanupi no. Werur pape a'e. Werur ikair haw

no. Paw rupi ur ma'e'a'yr happy haw itazu morog iapo pyrer huwake upyta pà wà.

3 Tatainy Izaew wazar a'e pe heko haw hexak kar haw uhyape katu ma'e a'e, ma'e'a'yr ipopo ma'e wa'aromo har a'e, uezupir a'e wi tàpuzuhu pupe teixe haw pe oho pà kury. Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uhapukaz awa kamirpuku irin iapo pyrer imunehew har pe kury.

4 — Eho Zeruzarez tawhu nànàñ nehe. Teko uzapo purumupytuhegatu kar haw tetea'u xe wà. Amo uzemumikahy wikwahy pà a'e ma'e hexak mehe wà. Emuapyk amo ze'eg a'e teko wanehàpykàg rehe nehe, i'i izupe.

5 Aenu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amogwer awa wanupe ize'eg mehe. — Peho tawhu rupi haikweromo teko paw wazuka pà nehe. Pemuhem kar zo amo pe wà nehe. Pepuhareko zo amo pe wà nehe. **6** Pezuka paw rupi pe wà nehe: tua'uhez ma'e wà, ihya'uhez ma'e wà, kwàkwàmo wà, kuzatài wà, kuzà wà, wamemyr wà. Aze amo wereko a'e ze'eg wehàpykàg rehe nehe, pezuka zo nehe. Pezypyrog xe heràpuzuhu pupe nehe, i'i wanupe. Uzypyrog tuwhiaw tàpuzuhu henataromo har wazuka pà wà kury.

7 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wanupe. — Pemuaiw heràpuzuhu nehe. Pemynehem umàno ma'e kwer wanetekwer pupe nehe. Pezypyrog pema'erekò haw kury, i'i. Na'e uzypyrog teko tawhu pupe har wazuka pà wà kury.

8 Wazuka mehe we apyta a'e pe ihe zutya'i ihe. Azeityk ywy rehe heruwa imuhyk pà ywy rehe herehapukaz pà. — Hezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Aipo erewahy tuwe Zeruzarez pe har wanupe. Aipo erezuka putar Izaew ywy rehe upyta ma'e kwer paw rupi ne wà nehe, a'e izupe.

9 UWazar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heze'eg ihewe. — Teko Izaew ywy rehe har wà, Zuta ywy rehe har wà no, uzapo ma'e iaiw wera'u ma'e wà. Uzuka teko ko ywy nànàñ wà. Umynehem Zeruzarez upuruzuka haw pupe wà. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zanereityk a'e, i'i wà. Nazanerexak

kwaw a'e, i'i wà. **10** A'e rupi namuhem kar kwaw ni amo ihe wà nehe. Napuhareko kwaw ni pitài ihe wà nehe. Uzapo ikatu 'ym ma'e amo wanupe wà. Azapo putar nezewegate haw wanupe ihe nehe no, i'i ihewe.

11 Na'e awa kamir irin iapo pyrer a'e pape hereko har a'e, uzewyr ma'e paw imume'u pà Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe kury. — Azapo ma'e paw neze'eg rupi katete ihe, i'i izupe.

Tupàn heny katu haw wezar hàpuzuhu

10 ¹Ame'e ma'ea'yr ipopo ma'e wamimaw iapar ma'e rehe ihe kury. Amo ma'e heta wa'aromo. Nuzawy kwaw tuwihowete henaw ita xapir iapo pyrer. **2** Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e awa kamir irin iapo pyrer imunehew har pe. — Heta ywyramawa a'e ma'ea'yr wawy pe. Ekwaw a'e ywyramawa wamyteromo nehe. Emynehem nepo tâtäpyzgwer pupe nehe. A'e re emuház a'e tâtäpyzgwer tawhu rehe nehe: i'i. Aexak awa iho mehe. **3** Heixe mehe ma'ea'yr ipopo ma'e wiko tâpuzuhu huwake kwarahy ihemaw awyze har kutyr wà. Amo ywâkun umynehem tâpuzuhu kury. **4** Tatainy heny katu ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heko haw hexak kar haw uhem ma'ea'yr wa'ar wi kury, tâpuzuhu pupe teixe haw pe oho pà kury. Na'e ywâkun umynehem tâpuzuhu kury. Heny katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hatainy rehe we. **5** Te teko katu pe har wenu wapepo iãoñogaw wà. Nuzawy kwaw Tupàn upuner wera'u ma'e ize'egaw a'e.

6 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e awa kamir irin iapo pyrer imunehew har pe kury. — Enuhem tata ywyramawa wamyter wi nehe, i'i izupe. Wixe a'e awa amo ywyramawa huwake upyta pà. **7** Pitài ma'ea'yr upyho opo tata wamyter pe har kutyr kury. Upyhik amo tâtäpyzgwer awa ipo rehe imono pà. Awa uhem a'e wi tâtäpyzgwer heraha pà.

8 Ma'ea'yr wapepo iwy pe pitàitâigatu heta amo teko ipo zawanugar. **9** Amo ma'e aexak ihe no. Ma'ea'yr nàñàñ heta amo ywyramawa.

Heny katu ita hekuzar katu ma'e ài wà.

10 Uzuawyawyngatu wà. Ipupe pitàitâigatu heta amo ywyramawa uzeku'ahaw ma'e.

11 Ma'ea'yr wata mehe ywyramawa oho wyzâi uwak 'ym pà wà. Paw rupi oho wemimutar pe wà, uwak 'ym pà wà.

12 Ma'ea'yr wanetekwer wà, wakupe wà no, wapo wà no, wapepo wà no, ywyramawa wà no, tynehem teha pupe paw rupi wà. **13** A'e ywyramawa aexak hepuahu ipy pe ihe wà.

14 Ma'ea'yr pitàitâigatu heta 4 huwa wà. Huwa ipy nuzawy kwaw tapi'ak huwa. Huwa mokoz haw nuzawy kwaw teko huwa. Huwa na'iruz haw nuzawy kwaw zàwàruhu iriàw huwa. Huwa iahykaw rehe har nuzawy kwaw wirâhu huwa. **15** Aexak a'e ma'ea'yr izypy mehe Kemar yrykawhu izywyr ihe wà. Uzeupir ywy wi wà. **16** Wata mehe ywyramawa wata wanupi wà no. Ma'ea'yr upepo ipupirar mehe wawewe mehe ywyramawa oho wanupi wà no. **17** Wapytu'u mehe upytu'u wà no. Wawewe mehe oho wanupi wà. Ta'e wiko ywyramawa wazar romo wà xe.

18 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heko haw heny katu haw uhem oho tâpuzuhu pupe teixe haw wi kury. Upytu'u a'e ma'ea'yr wa'aromo kury. **19** Wanehe hem'e mehe ma'ea'yr upupirar upepo ywy wi uzeupir pà wà kury. Ywyramawa oho wanupi wà no. Na'e upytu'u tâpuzuhu hukenawhu kwarahy ihemaw kutyr har pe wà kury. Na'e Tupàn Izaew wazar heny katu haw upyta we wa'aromo kury. **20** Aexak a'e ma'ea'yr izypy mehe Kemar yrykawhu izywyr ihe wà. Upyta Tupàn Izaew wazar iwy pe a'e 'ar mehe wà. Akwaw ihe wà.

21 Pitàitâigatu heta 4 huwa wà, 4 ipopo wà no. Wapepo iwy pe heta teko ipo zâwenugár wanupe no. **22** Wanuwa nuzawy kwaw wanuwa izypy mehe arer Kemar yrykawhu izywyr heremixak kwer a'e wà. Ma'ea'yr pitàitâigatu wata wenataromo wà.

Tupàn uzeypyk Zeruzarez pe har wanehe

11 ¹Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hekwe hereraha ywy i'aromo

tàpuzuhu hukenawhu kwarahy ihemaw kutyr har pe kury. Heta 25 awa a'e pe huwake wà. Aexak Zazani Azur ta'yr a'e pe. Aexak Peraxi Menai ta'yr no. Wiko teko wanuwihaw romo wà.

2 Uze'eg Tupàn ihewe. — Awa ta'yr, Na'aw mokoz awa ikatu 'ym ma'e wemiapo ràm imume'u har wà. Nueruze'egatu kwaw xe har wà. **3** Nezewe uze'eg wà. — Nan kwehe tete xiapo wi putar zaneràpuz nehe. Tawhu nuzawy kwaw zapopo. Zaiko ma'ero'o kwer ipupe har ài. Nezewe rehe we tata nazanemupupur kwaw a'e, i'i teko wanupe wà. **4** A'e rupi, Awa ta'yr, Emume'u heze'eg wakutyr har teko wanupe kury.

5 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hekwe wiko hezar romo kury. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u kar ko ze'eg ihewe kury. — Teko Izaew wà, akwaw penemimume'u ihe. Akwaw penemipa ràm penemimume'u no. **6** Pezuka teko tetea'u 'aw tawhu pupe pe wà. Pe tynehem wanetekwer pupe.

7 A'e rupi ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, amume'u ko ma'e peme ihe. — Azeharomoete 'aw tawhu nuzawy kwaw zapopo. Ma'e nuzawy kwaw ma'ero'o kwer ipupe har. Teko penemizuka kwer wanetekwer wiko ma'ero'o kwer romo wà. Apomono kar putar tawhu wi ihe nehe. **8** Aipo pekyze takihepu wi. Arur putar awa takihepu hereko har ihe wà nehe. Peàmàtyry'ym putar wà nehe. **9** Apueraha putar katu pe tawhu wi ihe nehe. Apomono putar amo ywy rehe har wanupe nehe. Amume'u pezuka àwàm kwez ihe. **10** Pezuka putar zeàmàtyry'ymaw pe a'e wà nehe, peywy rehe a'e wà nehe. Nezewe mehe teko paw ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw a'e wà nehe. **11** Zapepo upyro ma'ero'o kwer tata wi a'e. Nezewe rehe we 'aw tawhu napepyro kwaw nehe. Azepyk putar penehe nehe. Wyzài taw Izaew ywy rehe har pe peneko mehe azepyk putar penehe nehe. **12** Pekwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw nehe. Peruzar teko ywy penuwake har waze'eg. A'e

'ar mehe we pezuhaw heze'eg. Naperuzar kwaw heremiapo karer, i'i Tupàn purupe hemuze'eg kar pà.

13 Tupàn ze'eg imume'u mehe we Peraxi Menai ta'yr umàno ywy rehe u'ar pà kury. Na'e azeityk ywy rehe heruwa imuhyk kar pà hehapukaz pà kury. — O hezar Tuweharupi Wiko Ma'e. Ezapo zo agwer ma'e nehe. Aipoerezuka putar Izaew ikurer paw rupi ne wà nehe, a'e izupe.

Tupàn umupyahu uze'egaw

14 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe nezewe kury.

15 Awa ta'yr, Teko Zeruzarez pupe wiko ma'e uze'eg waiko nerehe wà, neywy rehe arer waiwy wi heraha pyrer wanupe wà no. — 'Aw Izaew izuapyapyr wà, wiko muitea'u wà. Naheta kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwe haw wanupe. Umur ko ywy zanewe zanerekohaw romo a'e. Zanemuigo kar izar romo, i'i wà.

16 Eze'eg echo neywy rehe arer waiwy wi heraha pyrer wanupe nehe kury. Emume'u ko heze'eg wanupe nehe. — Ihe aiko muitea' pemono kar arer romo ihe. Apumuigo kar amo ywy rehe har wainuinuromo. Apumuhàmuàz ywy nànàno. A'e ywy rehe peneko mehe amumaw amo 'ar hemuwete katuhaw romo hereko pà wanupe ihe.

17 A'e rupi emume'u ko heze'eg wanupe nehe. Aiko nezar Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. Aha putar ywy wamuhàmuàz awer pe ihe nehe, wanerur pà ihe nehe. Amono wi putar Izaew waiwy kwehe arer wanupe ihe nehe no. **18** Uiwy pe uzewyr mehe wà nehe, ozo'ok putar tupàn a'u'a paw izuwi wà nehe. Umumaw putar teko wanemipa ikatu 'ym ma'e paw rupi wà nehe no. **19** Amono putar wapy'a ipyahu ma'e wanupe ihe nehe. Amono putar wama'enukwaw paw ipyahu ma'e wanupe ihe nehe no. Azo'ok putar wapy'a ita iapo pyrer ihe nehe, hereruzar 'ymar ihe nehe, wanuwi ihe nehe. Amono putar wapy'a ikatu ma'e hereruzar har wanupe ihe nehe. **20** Nezewe mehe uzapo putar ma'e heze'eg rupi katete wà

nehe. Weruzar katuahy putar heremiaipo karer wà nehe no. Wiko putar heremiaihu romo wà nehe. Aiko putar wazar romo ihe nehe no. **21** Azepyk putar tupàn a'ua'u purumuhuhuk ma'e imuwete how iputar har wanehe ihe nehe, iro ma'e rehe ipurapo wer ma'e wanehe ihe nehe no. Azepyk putar wanehe wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo ihe nehe. Ihe wazar Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, aze'eg kwez ihe kury.

**Tupàn heny katu haw utyryk
Zeruzarez wi a'e**

22 Ma'e'a'y ipopo ma'e uzypyrog uwewe pà wà kury. Ywyramawa oho wanupi wà no. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heny katu haw upyta wa'aromo. **23** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heny katu haw utyryk tawhu wi kury. Upyta oho ywytyr tawhu huwake kwarahy ihemaw kutyr har i'aromo kury. **24** Hepuahu zàwenugar rehe Tupàn Hekwe herupir hemuzewyr kar pà Mawiron pe. Ipyhyk pyrer imunehew pyrer wiko a'e pe wà. Na'e upaw hepauhu zàwenugar kury. **25** Amume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihewe hemixak karer paw waiwy wi heraha pyrer wanupe kury.

**Tupàn ze'eg imume'u har wiko
zauxiapekwer wanuwi uzàwehem ma'e**

12 ¹Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezewi ihewe kury.

2 — Awa ta'y, Ereiko teko hereruzar 'ym ma'e wainuinuromo. Heta waneha. Nuexak kwaw ma'e wà. Heta wapyakwar no. Nuenu kwaw ma'e wà. Ta'e hereruzar 'ymar romo wanekon wà xe.

3 Awa ta'y, Emuàgà'yim ma'eryru neata àwàm rehe har nehe kury. Eiko zauxiapekwer wanuwi uzàn ma'e zàwenugar romo nehe. Eho kwarahy heixe 'ym mehe we nehe. Tuwe teko paw nerexak neho mehe a'e wà nehe. — Oho putar amo me a'e, i'i putar newe wà nehe. Aze ru'u hereruzar 'ymar nerexak putar wà nehe. **4** Emuàgà'yim nema'eryru 'aromo nehe. Nezewe mehe nerexak putar wà nehe.

— Uzàn zauxiapekwer wanuwi a'e, i'i putar newe wà nehe. Tuwe nerexak karuk etea'i mehe neho mehe wà nehe. — Oho putar zepyhykaw pe nehe, i'i putar newe wà nehe. **5** Nerexak mehe we, ehàwykàz ikwar neràpuz ywyok rehe nehe. Ehem eho hupi nema'eryru heraha pà nehe. **6** Tuwe nerexak nema'eryru nekupe pe hupir mehe pyhaw neho mehe a'e wà nehe, neruwa imim mehe a'e wà nehe. — Nuexak kwaw oho àwàm a'e, i'i putar newe wà nehe. Neremiaipo ràm umume'u putar uezapo ma'e ràm Izaew wanupe nehe, i'i ihewe.

7 Azapo ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg rupi ihe. A'e 'ar mehe we amuàgà'yim hema'eryru uzàn ma'e ài ihe. Karuk etea'i mehe hepo pupe azapo ikwar heràpuz izywyok rehe. Na'e ahem aha hupi. Herexak hema'eryru hekupe pe hupir mehe heho mehe wà.

8 Iku'egwer pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi ihewe.

9 — Awa ta'y, 'Aw Izaew hereruzar 'ymar wà, upuranu waiko uezhezehe wà. — Ma'e uezapo iko a'e, i'i newe wà. **10** Emume'u heze'eg wanupe nehe kury. Aiko wazar Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. 'Aw ze'eg amume'u iteko tuwihawete Zeruzarez pe har pe, teko a'e pe wiko ma'e nànàn no.

11 — Heremiaipo kwer wexak kar peme uezapo ma'e ràm peme a'e, ere wanupe nehe. — Peiko putar zauxiapekwer wanuwi uzàn ma'e romo nehe. Pepyhyk putar wà nehe, peneraha pà zemunehew paw pe wà nehe.

12 Penuwhiwete upir putar uma'eryru ukupe pe pyhaw a'e nehe. Amo uezapo putar ywyok ikwar izupe wà nehe. Uhem putar oho hupi a'e nehe. Upyk putar uwa nehe. Nuexak kwaw oho àwàm nehe. **13** Nezewe rehe we amuàgà'yim putar hepurupyhykaw nehe. Apyhyk putar tuwihawete ipupe ihe nehe. A'e re araha putar Mawiron tawhu pe nehe. Umàno putar a'e pe tawhu hexak 'ym pà nehe.

14 Amuhàmuhàz putar hehe we wiko ma'e paw rupi ihe wà nehe, heruze'egar ihe wà nehe no, zauxiapekwer hehe uezekaiw ma'e ihe wà nehe no. Ywy nànàn amuhàz putar ihe wà

nehe. Heta putar wazuka haw rehe uezagaw ma'e wà nehe no.

15 Amo ywy rehe amo teko wainuromo wamuhàz mehe ukwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe. **16** Amuhem kar putar amo zeàmàtyry'ymawhu wi ihe wà nehe, ma'uhez haw wi ihe wà nehe no, ma'eahy haw wi ihe wà nehe no. Nezewe mehe amo ywy rehe har wainuromo wiko mehe ukwaw putar wemipa kwer ikatu 'ym ma'e a'e wà nehe. — Azeharomoete iaiw zaneremiapo kwer, i'i putar uezupe wà nehe. Ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw a'e wà nehe.

Ekyze nehe, i'i Tupàn

17 Nezewe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe.

18 Awa ta'y, eryryryryz nekyze pà nemai'u mehe nehe. Ekyzeahy nei'u mehe nehe. **19** — Na'aw pezar Tuweharupi Wiko Ma'e iz'eeg Zeruzarez parer ko ywy rehe wiko ma'e wanupe har xe kury, ere teko ko ywy rehe har wanupe nehe. Umai'u mehe uryryryryz putar wà nehe. Ui'u mehe uryryryryz putar ukyze pà wà nehe no. Zauxiapékwer weraha putar waiwy rehe har paw rupi wà nehe. Ta'e a'e pe wiko ma'e paw wiko upuruzuka ma'e romo wà xe. **20** Heta tetea'ko tawhu a'e ywy rehe har wapupe ko 'ar rehe wà. Zauxiapékwer umumaw putar a'e tawhu wà nehe. Ywy uezapo putar ywyxiguhu romo nehe. Nezewe mehe ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe.

Imume'u pyrer uezapo putar nehe, i'i a'e

21 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihewe kury.

22 — Awa ta'y, måràzàwe tuwe Izaew umume'u ko ze'eg xirogatu ma'e wà. — 'Ar upaw oho waiko a'e wà. Amo umume'u uezapo ma'e ràm wà. Nuzeapo kwaw ma'e waze'eg rupi, i'i teko wà. **23** Emume'u hemáenukwaw paw a'e teko wanupe nehe kury. Amumaw putar a'e ze'eg ihe nehe. Teko numume'u pixik kwaw a'e ze'eg Izaew ywy

rehe wà nehe. Ko ma'e emume'u wanupe nehe. — Uhem i'ar kwez kury. Imume'u pyrer uezapo putar iko nehe kury, ere wanupe nehe.

24 Heze'eg imume'u har nuexak kwaw puahu zàwenugar hemu'em ma'e wà nehe. Nahemu'em kwaw uezapo ma'e ràm Izaew wanupe imume'u mehe wà nehe. **25** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg putar ihe nehe. Uzeapo putar heremimume'u ràm nehe. Na'ìarew kwaw kury. Teko hereruzar 'ymar wà, peikuwe putar heremimume'u kwer iapo mehe nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

26 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihewe.

27 — Awa ta'y, — Ezekiew hemixak nuzeapo kwaw ko 'ar rehe nehe, i'i teko Izaew wà. — Hemimume'u uezapo putar amo 'ar kwehe har a'e nehe, i'i wà. **28** A'e rupi emume'u ko heze'eg wanupe nehe. — Na'ìarew kwaw kury. Uzeapo putar heremimume'u kwer nehe kury. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury, ere wanupe nehe.

Tupàn ze'eg imume'u mua'u har wà

13 ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u uze'eg nezewe ihewe kury.

2 Awa ta'y, Emume'u heze'eg imume'u har Izaew wainuromo har wakatu 'ymaw nehe. Ta'e umume'u uze'eg teko wanupe wà xe. Numume'u kwaw heze'eg azeharomoete har wà. — Peinu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg nehe, ere wanupe nehe.

3 Na'aw zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e iz'eeg xe kury. — Heze'eg imume'u har ma'e kwaw par 'ym wà, iaiw ma'e wà, uzemumikahy putar wà nehe. Umume'u uma'enukwaw paw wà. Umume'u mua'u upuahu zàwenugar uezapo ma'e ràm wà. **4** Teko Izaew wà. Heze'eg peme imume'u har nuzawy kwaw awara tåpuz heityk pyrer myter pe wà. **5** Nuzekaiw kwaw pàrirogawtåtå i'ar awer rehe wà. Nuzapokatu wi kwaw a'e pàrirogawtåtå wà. Nezewe mehe zeàmàtyry'ymawhu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e i'ar mehe tur mehe nehe, teko Izaew

nupuner kwaw zauxiapekwer wanuwi uzepyro haw rehe wà nehe. **6** Wapuahu zàwenugar numume'u kwaw uezapo ma'e ràm azeharomoete har. Wanemimume'u temu'emaw romo no. Namono kar kwaw teko wanupe ihe wà. Nezewe rehe we uze'eg nezewe wà. — Na'aw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iz'e'eg xe, i'i mua'u wà. Wàro e wemimume'u kwer izeapo àwàm wà no. **7** Amume'u ko ma'e peme kury. — Ma'e puahu zàwenugar pe penemixak nuzeapo kwaw nehe. Penemu'em ma'e paw imume'u mehe no. — Urumume'u Tupàn ze'eg ure, peze mua'u teko wanupe. Namume'u kwaw ma'e peme ihe.

8 A'e rupi zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wanupe kury. — Penemu'em peze'eg mehe. Penemixak nuzeapo kwaw nehe. A'e rupi aiko peàmàtyry'amar romo kury. **9** Azepyk putar penehe nehe. Ta'e heze'eg imume'u har puahu uezapo 'ym ma'e ràm hexakar romo peiko pe xe. Pemume'u temu'emaw no. Heremiaihu uzemono'og mehe wemiapo ràm hekar mehe wà nehe, napeiko kwaw a'e pe wainuromo nehe. Numuapyk kwaw pener teko Izaew waner wanehe we nehe. Napezewyr pixik kwaw pewy pe nehe. Nezewe mehe pekwaw putar pezar Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw nehe.

10 Heze'eg imume'u mua'u har hemu'em teko wanupe wà. — Oho katu zanerekohaw, i'i mua'u wanupe wà. Azeharomoete noho katu kwaw. Iaiw. Heremiaihu uzapo pàrirogawtâtà ywyttà imonomono pà imomogaw imono 'ym pà inuromo wà. Na'ikàg kwaw pàrirogawtâtà. Heze'eg imume'u mua'u har ur a'e pàrirogawtâtà imuhym pà wà. **11** — U'ar putar pàrirogawtâtà nehe, ere a'e teko wanupe nehe. Amugyr kar putar àmàn ipuhuz ma'e ihe nehe. Amugyr kar putar àmànitá nehe no. Ywytu ipuhuz ma'e ur putar ikutyr nehe no. **12** Na'e u'ar putar nehe. Na'e upuranu putar penehe paw rupi wà nehe. — Mâràzàwe tuwe pemuhym pàrirogawtâtà, i'i putar peme wà nehe.

13 Na'e zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ze'eg peme kury. — Hekwahy mehe amono kar putar ywytu haw nehe, àmàn ipuhuz ma'e nehe no, àmànitá nehe no, a'e pàrirogawtâtà imumaw pà nehe. **14** Aeityk putar pàrirogawtâtà wanemimuhym kwer ywy rehe nehe. Iwy pe har uzexak kar putar nehe. I'ar mehe pemàno putar iwype nehe no. Na'e teko paw ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe.

15 Pàrirogawtâtà a'e nehe, imuhym arer a'e wà nehe no, wexak putar hekwahy haw wà nehe. Na'e aze'eg putar nezewe peme nehe. — Naheta kwaw pàrirogawtâtà kury. Imuhym arer umàno a'e wà no. **16** — Oho katu zanerekohaw, i'i mua'u heze'eg imume'u har Zeruzarez pe wà. Azeharomoete noho katu kwaw. Imume'u har nuzawy kwaw pàrirogawtâtà ipyw ma'e imuhymar wà. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Kuzà *Tupàn ze'eg imume'u mua'u har wà*

17 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury. — Awa ta'yir, Eme'e kuzà neànàm wanehe nehe. Umume'u temu'emaw teko wanupe wà. — Penemu'em, ere wanupe nehe. **18** Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ze'eg peme a'e kury, ere wanupe nehe. — Pezemumikahy nehe. Peneko wer amogwer wanuwhiaw romo. A'e rupi pezapo pezemonokatu haw henoz taw pepoapyw har pupe wanupe paw rupi. Pemuàgà'yim tuwa imimaw paze ma'e hemiapo pupe teko wanupe, tua'uhez ma'e wanupe, ipyahu ma'e wanupe no. Peputar ikatu ma'e pezeupe izo'okaw. A'e rupi pepurexak kar wer xo tekuwe haw ikàgaw rehe zo, màno haw ikàgaw rehe zo, peànàm heremiaihu wapyr peneko mehe. **19** Peze'eg zemueteahy herehe heremiaihu wanenataromo, arozràñ xewar pixik ipyhyk pà wanuwi, amo typ'yak pehegwer ipyhyk pà no. Pezuka teko ikatu ma'e pe wà no. Pemuikuwe kar teko iaiw ma'e pe wà no. A'e rupi pemume'u temu'emaw heremiaihu wanupe. Uzeruzar peze'eg rehe wà.

20 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e a'e. — Poapyw har ze'egatu imur kar har ipaze ma'e iro ihewe. Pemono teko wanupe ikatu 'ym ma'e iapo kar pà wanupe. Azo'ok putar pezywa wi nehe. Nezewe mehe apyro putar teko penemiruze'eg ihe wà nehe. **21** Amu'i putar pàn penuwa ipykaw nehe. Apyro putar tuwe teko pepuner haw wi nehe no. Nuzewyr kwaw peme wà nehe. Nezewe mehe teko paw ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe.

22 Pemume'u temu'emaw teko ikatu ma'e wamuzemumikahy kar pà. — Peityk zo ikatu 'ym ma'e iapo haw nehe, peze teko ikatu 'ym ma'e ma'e wanupe. Nezewe mehe napemuzepyro kar kwaw a'e teko pe wà. **23** A'e rupi pepuahu uezapo 'ym ma'e ràm upaw kwez kury. Penemu'emaw upaw wà no. Apyro putar heremiaihu pepuner haw wi ihe wà nehe. Nezewe mehe pekwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw nehe.

Tupàn uzepyk tupàn ua'u imuwete har wanehe

14 ¹ Amo Izaew wanuwhaw ur ihewe uze'eg pà wà. — Ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uezapo kar iko urewe, i'i ihewe wà. ² Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe:

³ Awa ta'yr, 'Aw awa omono upy'a tupàn a'ua'u wanupe wà. A'e rupi a'e tupàn a'ua'u uezapo kar ikatu 'ym ma'e a'e awa wanupe wà. Aipo awazar putar waze'eg ihe nehe. Nan.

⁴ Ikatu. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. Emume'u ko heze'eg a'e awa wanupe nehe. — Aze amo Izaew izuapry ipurumuwete wer tupàn a'ua'u wanehe nehe, — Tuwe uezapo kar ikatu 'ym ma'e ihewe wà nehe, aze i'i nehe, aze upuranu oho amo heze'eg imume'u har rehe nehe, a'e mehe wenu putar heze'eg nehe. Awazar putar ize'eg izupe nehe. Heze'eg ikatu putar a'e tupàn a'ua'u wanupe nehe no. ⁵ A'e tupàn a'ua'u paw herebytk kar heremiaihu wanupe a'e wà.

Heze'eg henu mehe aze ru'u uzewyr putar ihewe wà nehe, hereruzar pà wà nehe.

6 A'e rupi emume'u ko heze'eg Izaew wanupe nehe. — Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e teko peme ihe. — Pezemumikahy penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e re nehe. Peityk tupàn a'ua'u pezar purumuhuhuk kar ma'e pe wà nehe.

7 Amo Izaew izuapry a'e nehe, u amo ywy rehe har Izaew ywy rehe wiko ma'e a'e nehe, aze utyryk ihewi nehe, aze ipurumuwete wer tupàn a'ua'u wanehe nehe, aze tupàn a'ua'u uezapo kar ikatu 'ym ma'e izupe nehe, aze a'e re upuranu oho amo heze'eg imume'u har rehe nehe, a'e mehe ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e awazar putar ize'eg izupe ihe nehe. **8** Aiko putar a'e teko iàmàtyry'ymar romo ihe nehe. Azapo putar ikatu 'ym ma'e a'e teko pe nehe. Nezewe mehe ukyze putar wà nehe. Azo'ok putar a'e teko teko wamyter wi nehe. Nezewe mehe teko paw ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe.

9 Aze amo heze'eg imume'u har uzawy uze'eg mehe nehe, aze hemu'em amo pe nehe, ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko iawy kar har romo ihe. Azo'ok putar a'e teko Izaew wamyter wi nehe. **10** Azepyk putar heze'eg imume'u mua'u har rehe ihe nehe. Azepyk putar hehe upuranu ma'e kwer rehe ihe nehe no. **11** Azapo putar a'e ma'e ihe nehe. Nezewe mehe Izaew nahereityk kwaw wà nehe. Nuzemuaiw kwaw wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e pupe wà nehe. Wiko putar heremiaihu romo wà nehe. Aiko putar wazar romo ihe nehe no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Noe, Taniew, Izo a'e kury

12 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe:

13 — Awa ta'yr, Aze amo teko uezapo ikatu 'ym ma'e a'e wà nehe, aze upytu'u hereruzar ire wà nehe, Aupir putar hepo wakutyr ihe nehe. Amumaw putar wanemiu ràm imonokatu haw ihe nehe. Amono kar putar ma'uhez haw uhua'u ma'e wanupe nehe.

Teko tetea'u umànò putar wà nehe. Ma'e'a'yr tetea'u umànò putar wà nehe no. **14** Noe a'e, Taniew a'e no, Izo a'e no, aze mo wiko a'e pe wapyr wà, wakatu haw upyro mo a'e na'iruz awa wamànò haw wi a'e wà. Nupyro iwer mo amo teko wà. Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

15 Aze amono kar miar ipuruzukaiwà ma'e a'e pe teko wazuka kar pà wanupe, aze a'e rupi a'e ywy na'ikatuahy iwer mo teko wanupe, aze mo teko nupuner iwer mo wata haw rehe katu pe wà, **16** aze mo a'e na'iruz awa wiko a'e pe wà, nupuner iwer mo wa'yr wapyro haw rehe a'e miar wanuwi wà. Uzepyro mo wà. Nupyro iwer mo amo wà. Ywy uzeapo mo ywyxiguhu romo. Amume'uahy tuwe ko ma'e herekuwe haw rehe, i'i Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e.

17 Aze mo amono kar zeàmàtyry'ymawhu a'e ywy rehe, Aze mo amono kar puruzuka haw iaiw ma'e a'e pe teko wamumaw pà ma'e'a'yr wamumaw pà, **18** aze mo a'e na'iruz awa wiko a'e pe wà, nupuner iwer mo wa'yr wapyro haw rehe wà. Uzepyro mo wà. Nupyro iwer mo amo wà. Amume'uahy tuwe ko ma'e herekuwe haw rehe, i'i zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e.

19 Aze mo amono kar ma'eahy haw ko ywy rehe har wanupe, aze mo azakook hekwahy haw ywy rehe teko tetea'u wazuka pà, ma'e'a'yr tetea'u wazuka pà mo, **20** aze mo a'e Noe, Taniew, Izo wiko a'e pe wà, nupuner iwer mo wa'yr wapyro haw rehe wà. Uzepyro mo wà. Nupyro iwer mo amo wà. Amume'uahy tuwe ko ma'e herekuwe haw rehe, i'i zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e.

21 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e kury. — Amono kar putar **4** hezepykaw ipuruzukaiwahy wera'u ma'e Zeruzarez pe ihe wà nehe kury: zeàmàtyry'ymawhu, ma'uhez haw, miar ipuruzukaiwahy ma'e wà, ma'eahy haw. Azuka kar putar teko a'e zepykaw wanupe ihe wà nehe. Azuka kar putar ma'e'a'yr wanupe ihe wà nehe no. **22** Aze amo uzepyro wà nehe, aze upyro wa'yr wà nehe, peme'egatu wanehe wanur mehe nehe. Pexak putar wakatu 'ymaw

nehe. — Azeharomoete iaiw wà. Ikatu Tupàn wanehe izepykaw, peze putar nehe. **23** Wakatu 'ymaw hexak mehe nehe, — Azeharomoete na'ikatu kwaw wà. Ikatu tuwe Tupàn wanehe izepykaw, peze putar nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Uwà tyw ikatu 'ym ma'e

15 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi ihewe kury. **2**— Awa ta'yr, Aipo pitài uwà i'yw ikatu ywyra ài. Nan. Nezewegatete ka'a uhua'u ma'e ikatu wera'u uwà tyw wi no. **3** Aipo erepuner uwà 'yw ima'e haw rehe amo ikatu ma'e romo iapo haw rehe. Aipo i'yw tàtà. Aipo erepuner kamir imuzaiko haw iapo haw rehe a'e ywyra ikixi pà. **4** Nan. Xo zepe'aw romo zo ikatu. Iapry ukaz tanimuk romo. I'yw ukaz no. Aipo ikatu a'e mehe. **5** Nan. Hapy 'ym mehe i'yw na'ikatu kwaw. Tata pupe ukaz paw rupi kury. Azeharomoete iaiw ikaz pawire kury.

6 A'e ma'e imume'u mehe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e wexak kar amo ma'e peme. — Teko omonohok uwà 'yw ka'a wi heraha pà hapy pà wà. Nezewegatete Azo'ok putar teko Zeruzarez pe wiko ma'e ihe wà nehe, **7** wanehe hezepyk pà ihe wà nehe. Uzepyro tata wi wà. Ko 'ar rehe tata umumaw putar a'e wà nehe kury. Wanehe hezepyk mehe nehe, pekwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw nehe. **8** Naheruzar kwaw wà. A'e rupi azapo putar waiwy ywyxiguhu romo ihe nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Zeruzarez pe har wiko Tupàn heruzar 'ymar romo wà

16 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi ihewe.

2 Awa ta'yr, Exak kar wanemiapo kwer iaiw ma'e Zeruzarez pe har wanupe nehe. **3**— Pezar Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e iko Zeruzarez pe kury. — Erezexak kar Kànàa ywy rehe. Neru Amohe izuapry romo hekon. Nehy wiko Ete izuapry romo. **4** Nezexak kar mehe ni amo

nomonohok kwaw nepuru'ahàm newi wà. Nanemuzahak kwaw wà. Nomono kwaw xa nerehe. Nanezuwàzuwàn kwaw pàn pupe wà. **5** Ni amo nanepuhareko kwaw a'e ma'e iapo pà newe wà. Nezexak kar mehe ni amo naneamutar kwaw wà. Nereityk ka'a pe wà.

6 Na'e ihe akwaw neruwake. Uruexak neruwykwer rehe newaewak mehe. Neruwykwer nepyk. Nezewe rehe we nurumumàno kar kwaw ihe. **7** Nemuhya'u kar ywyra ikàg ma'e romo. Nehya'u ikàg ma'e romo, aiha ma'e romo no. Kuzàwaza romo ereiko. Nekàm huhu kury. Ne'aw ipuku no. Nezewe rehe we ereiko topoz 'ym.

8 Neruwake hekwaw wi mehe uruexak wi. — Ihya'u kury, a'e newe. — Ikatu aze amo uzamutar nehe, a'e newe. Na'e azupyk neretekwer hopoz 'ym ma'e heaxi'i ipykaw pupe kury. — Uruamutar putar ihe nehe, a'e newe. Azeharomoete. Amume'u heremireko romo nemuigo kar àwàm newe. Na'e ereiko heremireko romo. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo.

9 Uruhez 'y pupe. Anuhem neruwykwer nepykár newi. Amono uri kawer neretekwer rehe. **10** Amunehew kar topoz imuma'ema'e pyrer newe. Amono xapat ma'epirer ikatu wera'u ma'e iapo pyrer newe no. Amono neàkàg iwànav irin iapo pyrer no, neaxi'i ipykaw pàn ihymahy ma'e xer her ma'e iapo pyrer newe. **11** Urumupuràg eteahy ita hekuzar katu ma'e pupe: nepoapyw har, neazu romo har no. **12** Amono amo iapu'a ma'e nexi rehe har newe. Amono nenami por newe no. Amono neàkàg rehe har ipuràg eteahy ma'e newe no. **13** Amono ma'e or iapo pyrer parat iapo pyrer newe. Tuweharupi eremunehew topoz imuma'ema'e pyrer irin iapo pyrer, pàn ihymahy ma'e xer iapo pyrer no. Ere'u typ'yak arozràn ikatu wera'u ma'e imuku'i pyrer iapo pyrer. Aze ereputar hàir, heta newe. Aze ereputar uri kawer, heta newe. Nepuràg eteahy. Amo 'ar mehe ereiko tuwihowete kuzà romo. **14** Teko ywy nàñànar umume'u nepuràg eteahy haw ikatu ma'e wà. Ta'e ihe nemupuràg eteahy kar har romo aiko ihe xe. Ihe Tupàn Tuweharupi

Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.

15 Nepuràg eteahy, a'e rupi awa paw neputar wà. A'e rupi ereker eho wyzài neruwake ukwaw ma'e wapuhe.

16 Eremupuràg tupàn a'ua'u wamuwete haw neropoz pupe. A'e peerezemono wyzài awa pe kuzàwyzài ài. **17** Amono ma'e or iapo pyrer parat iapo pyrer newe. Eremupyràn a'e or a'e parat rehe we teko hagapaw iapo pà. Hereityk pe a'e hagapaw imuweste pà.

18 Erepypyk neropoz imuma'ema'e pyrer newe heremimono kwer tupàn a'ua'u wanche imunehew pà. Eremono uri kawer newe heremimono kwer tupàn a'ua'u wanupe. Eremono yhyk zàwenugar newe heremimono kwer wanupe no. **19** Amono neremiu'ràm newe: arozràn imuku'i pyrer ikatu wera'u ma'e, uri kawer ikatu wera'u ma'e no, hàir ikatu wera'u ma'e no. Nezewe rehe we eremono a'e ma'e paw tupàn a'ua'u wanupe wamurywete kar pà. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo.

20 A'e re erepyhyk zanera'yàr ne wà, zanerazyr ne wà no, wazuka pà tupàn a'ua'u wanenataromo ne wà. Aipo hereityk awer nuhyk kwaw newe. **21** Erezuka hera'yàr tupàn a'ua'u wanupe wamono pà. **22** Kuzà wyzài nerekó mehe iaiw ma'e romo nerekó mehe nanema'enukwaw pixik kwaw nekuzàtái mehe arer rehe. Nanema'enukwaw kwaw hopoz 'ym ma'e kwer romo nerekó awer rehe, neruwykwer rehe newaewak awer rehe.

Zeruzarez wiko kuzàwyzài ài a'e

23 Uze'eg zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e kury. — Ezemumikahy nehe. Azeharomoete erezemumikahy putar nehe.

24 A'e ikatu 'ym ma'e iapo re er Zapò wiwi tupàn a'ua'u imuweste haw nàñàn kuzàwyzài romo nerekó pà. **25** Eremutyk nepuràg eteahy haw to'om rupi. Erezemono neruwake ukwaw ma'e nàñàn. Tuweharupi ereho wera'u kuzàwyzài romo nerekó haw pupe, tupàn a'ua'u wamuwete haw pupe no.

26 Eremur kar Ezit ywy rehe har neruwake har iro ma'e iapo har ne wà. — Pezur

hepuhe nehe, ere wanupe. A'e rupi aikwahy newe.

27 A'e rupi aupir hepo nerehe hezepyk pà kury. Kwehe mehe amono heze'egatu nerehe. Apyro putar heze'egatu newe imono pyrer newi nehe kury. Oromono Piri ywy rehe har wanupe. Na'iakatuwawahy kwaw nerehe wà. Neremiapo iro ma'e umuhuhuk kar Piri ywy rehe har wà.

28 A'e ma'e nuhyk kwaw newe. A'e rupierezàn Axir wanaikweromo. Ereiko kuzàwyzài romo wanupe no. Nezewe rehe we nuhyk kwaw newe wà. **29** A'e re ereiko kuzàwyzài romo Mawiron wanupe. Ma'eme'egar romo wanekon wà. A'e nuhyk kwaw newe a'e wà no.

30 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e kury. — Erezapo a'e ma'e paw kuzàwyzài imaranugar 'ym ma'e romo nerekopà. **31** Erezapo tupàn a'ua'u imuweste haw pe nànàn. Ereiko kuzàwyzài romo wamuweste haw nànàn no. Nerezapo kwaw a'e ma'e temetarer imono'og pà kuzàwyzài ài. Nan.

32 Amo kuzà nuzamutar kwaw umen wà. Oho wyzài awa ipuhe wà. Ereiko agwer kuzà wazàwe ne. **33** Awa omono temetarer kuzàwyzài wanupe wà. Ne nereiko kwaw amogwer kuzàwyzài wazàwe. Nerenoz kwaw temetarer nepuhe arer wanupe. Eremono e ma'e nepuhe àràm wanupe. Eremono ma'e wanupe nerehe wamuma'lerekopà no. Nezewe mehe muite wi ur nepuhe uker pà wà. **34** Nereiko kwaw amogwer kuzàwyzài wazàwe ne. Ni amo nanemuigo kar kwaw kuzàwyzài romo wà. Nerepyhyk kwaw temetarer. Eremono temetarer awa wanupe. Azeharomoete nereiko kwaw amogwer wazàwe.

Tupàn uzepyk Zeruzarez rehe

35 A'e rupi, kuzàwyzài, einu katu near Tuweharupi Wiko Ma'e iz'eleg mehe nehe kury. **36** — Erenuhem neropoz kuzàwyzài ài nezemono pà nepuhe har wanupe, netupàn a'ua'u nànàn no. Erezuka nememyr tupàn a'ua'u wanenataromo wamuweste pà no. **37** A'e rupi amono'og putar nepuhe arer paw ihe wà

nehe, neremiamutar wà nehe, newe iro ma'e wà nehe no. Amono putar neiwyre ihe wà nehe. Na'e anuhemahy putar neropoz nehe. Nerexak putar neropoz hereko 'ym pà nehe.

38 Amume'u nerehe hezepyk àwàm nehe, ta'e ereker nemen 'ym puhe ne xe. Erezuka tekono ne wà no. Hekwahy haw rehe hekwahy haw azeharomoete har rehe azepyk putar nerehe nezuka pà ihe nehe. **39** Oromono kar putar wanupe nehe. Weityk putar tupàn a'ua'u wamuweste haw neremiapo kwer wà nehe, kuzàwyzài romo nerekopà haw pe nezemono awer heityk pà wà nehe no, tupàn a'ua'u wamuweste awer heityk pà wà nehe no. Weraha putar nema'e newi wà nehe: neropoz, neita hekuzar katu ma'e ipuràg eteahy ma'e. Nerezar putar hopoz 'ym ma'e romo wà nehe.

40 — Pemomor ita tetea'u hehe izuka pà nehe, i'i putar tekohwanupe wà nehe. Nepei'ài'ág putar utakihepuku pupe wà nehe.

41 Umunyk putar tata neràpuz rehe imumaw pà wà nehe. Wexak kar putar nerehe uzepykaw kuzà tetea'u wanupe wà nehe. Ihe urumupytu'kar putar kuzàwyzài romo nerekopà re ihe nehe. Urumupytu'kar putar ma'e nepuhe har wanupe ma'e imono re ihe nehe no. **42** Na'e hekwahy haw hakuir putar ihewi nehe. Naikwahy kwaw newe nehe. Nahewyrowyroahy kwaw nehe. **43** Urerekopà katu kuzàtai romo nerekopà mehe ihe. Nereharaz nererekopà katu awer wi. A'e rupi amekuzar kar ma'e paw newe. Erezapo iaiw ma'e tetea'u. Aipo nuhyk kwaw newe. Mâràzàwe tuwe ereiko iro ma'e romo a'e re. Ihe nezar Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Imemyr kuzà nuzawy kwaw uhy

44 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e kury. — Zeruzarez, amogwer umume'u putar 'aw ze'eg xiroxiro ma'e nerehe uze'eg pà wà nehe. — Imemyr kuzà nuzawy kwaw uhy, i'i newe wà.

45 Azeharomoete ereiko nehy imemyr romo ne. Imen na'iakatu kwaw izupe. Nuputar kwaw umemyr wà no. Ereiko nekypy'yr wazàwe ne. Na'iakatuwawahy kwaw umen wanehe wà.

Na'iakatuwahayah kwaw umemyr wanehe wà no. Ereiko tawhu romo. Nekypy'yr wiko taw neiwyr har romo wà. Nehy wiko Ete izuapyr romo. Neru wiko Amohe izuapyr romo.

46 Neryker wiko Xamari tawhu romo kwarahy heixe haw awyze har kutyr a'e, taw uiwyr har wainuinuromo a'e. Nekypy'yr wiko Xotom kwarahy ihemaw awyze har kutyr har romo a'e, uiwyr har wainuinuromo a'e. **47** Aipo creata hape rupi hemiaipo iaiw ma'e iapo pà. Aipo nezewe haw iapo haw uhyk newe. Nan. Nan kwehe tete ma'e paw iapo mehe neaiw wera'u wanuwi ne.

48 Zeruzarez, amume'uahy ko ma'e herekuwe haw rehe ihe kury. Nekypy'yr Xotom a'e, taw izywyr har a'e wà no, nuzapo pixik kwaw iaiw ma'e nezàwe a'e wà, neiwyr har wazàwe a'e wà no. **49** Xotom a'e, imemyr a'e wà no, wiko wera'u amo wanuwi a'e wà. Ta'e heta tetea'u temi'u wanupe xe. Nazawaiw kwaw waneko haw. Num'aerekó kwaw wemi'u ràm imono'og pà wà. Nezewe rehe we nuzekaiw kwaw hemetarer 'ym ma'e wanehe wà, ma'e hereko 'ymar wanehe wà. **50** Wiko wera'u amo wanuwi wà. Naheruzar kwaw wà. Uzapo ihewe iro ma'e wà. A'e rupi amumaw ihe wà. Erekwaw katu wamumaw pawer.

51 Xamari uzapo ikatu 'ym ma'e a'e. Ne Zeruzarez erezapo tetea'u wera'u ikatu 'ym ma'e izuwi ne. Aze uzapo pitài ma'e, erezapo mokoz. Neryker Xamari a'e, nekypy'yr Xotom a'e no, uzapo purumumaranugar kar haw tetea'u wà. Neremiapo kwer iaiw wera'u wanemaiapo kwer wi. Aze ame'e neaiw haw rehe, aze ame'e waaiw haw rehe, nuzawy kwaw ikatu ma'e neruwake wà. **52** Ko 'ar rehe erepuraraw putar neaiw haw rehe nehe kury. Neremiapo kwer ikatu 'ym ma'e iaiw wera'u neryker hemiaipo kwer wi nekypy'yr hemiaipo kwer wi. Te ikatu ma'e romo wanekon neruwake wà. Nemaranugar nehe, Zeruzarez. Epuraraw ikàg 'ym ma'e romo nereko haw nehe. Nekatu 'ymaw umuigo kar neryker ikatu ma'e romo neruwake wà.

Xotom, Xamari wamukatu haw

53 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Zeruzarez pe. — Arur wi putar wanerekó katu haw nekypy'yr wanupe ihe nehe. Xotom tawhu pe, taw izywyr har wanupe no, Xamari pe, taw izywyr har wanupe no. Azapokatu putar nereko haw ihe nehe no.

54 Nemaranugar putar neremiapo kwer rehe nehe. Iaiw haw newe u'ar ma'e kwer waxak kar putar nezemumikahy haw neryker pe nekypy'yr pe nehe. — Kwa, Ikatu zanerekó haw, i'i putar nereko haw ikatu 'ym ma'e hexak mehe wà nehe. **55** Waneko haw ikatu wi putar nehe. Teko neapo wi putar wà nehe no. Uzapo wi putar taw neiwyr har wà nehe no. **56** Nerekó wera'u mehe ereze'eg urywahyahy Xotom rehe. **57** Nerexak kwaw iaiw haw nerehe har a'e 'ar mehe rihi. Ko 'ar rehe nerezawy kwaw Xotom. Enom izuapypyr wà, Piri ywy rehe har wà no, amo neiwyr har nerehe iakatuwahayah 'ym ma'e wà no, upuka nerehe paw rupi wà kury. **58** Erezapo iro ma'e. Erezapo purumumaranugar kar haw no. A'e rupi ikatu ma'erahy neremipuraraw ràm. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Ze'eg ipyahu ma'e tuweharupi har

59 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, uze'eg kury. — Zeruzarez, apuraraw kar putar ma'erahy newe nehe, ta'e ikatu 'ym ma'e iapo har romo ereiko ne xe. Erezuhaw neremimume'u kwer. Eretyk ze'egaw zanezehezehe zaneremiapo katu kwer no.

60 Ihe azapo putar ma'e a'e ze'egaw nekuzàwaza mehe zaneremiapo kwer rupi ihe nehe. Azapokatu putar amo heze'egaw ihe nehe no. A'e ze'egaw nupaw pixik kwaw nehe. **61** Nema'enukwaw putar neremiapo kwer rehe nehe. Neryker newe imono wi mehe nekypy'yr newe imono wi mehe nemaranugar putar nehe. Amono putar newe nememyr ài nehe. Namume'u kwaw wamono àwàm. Nezewe rehe we amono putar newe ihe wà nehe. **62** Amupyahu kar putar ze'egaw nerehe we heremiapo katu kwer. Nezewe mehe erkekaw putar Tupàn

Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw nehe. **63** Amunàn putar neremiapo kwer ikatu 'ym ma'e ihe nehe. Nezewe rehe we nema'enukwaw putar hehe nehe. Nemaranugar putar neze'eg 'ym pà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Wiràhu, uwà tyw no

17 ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e ihewe kury.

2 — Awa ta'yir, Emume'u ma'e Izaew wanupe amo ae ma'e hexak kar pà wanupe nehe. **3** Nezewe mehe ukwaw putar heremimume'u wà nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. Amo 'ar mehe heta amo wiràhu uhua'u ma'e. Ipepozaz. Uhua'u ipopo. Hawer ipuràg eteahy. Uwewe oho ywytyr Irimano ywy rehe har pe. Uzuhaw amo ywyràkàxigyw hakwa izuwi. **4** Weraha hakwa amo ywy ma'e'me'egar waneta haw pe. Wezar hakwa tawhu ma'e'me'egar tetea'u wanerekohar pe. **5** Na'e o'ok amo ka'a hezuz romo ma'e kwer Izaew ywy rehe har kury. Uzutym ywy ikatu ma'e rehe 'y imuezuz kar haw tuweharupi heta ma'e rehe. **6** A'e ka'a tua'u uwà 'yw ipew ma'e romo kury. Ipew a'e. Nezewe rehe we uhàuhàz. Hakà hezuz 'y kutyr. Hapo ohoete ywy rehe no. Heta hákà izupe. Huwer upy katu no.

7 Heta amo wiràhu uhua'u ma'e no. Ipepo uhua'u no. Heta tetea'u hawer no. Uwà 'yw weruwak wapo wàkà a'e wiràhu ikutyr kury. — Aze ru'u umur wera'u putar 'y ihewe nehe, ta'e naheta tetea'u kwaw 'y xe uwà tyw pe xe, i'i uzeupe. **8** Wiràhu ipy uzutym a'e uwà 'yw ywy katu rehe. Umur 'y tetea'u izupe imutu'a'katu kar pà, huwer tetea'u pupe ipyk pà, imu'a tetea'u kar pà.

9 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e apuranu penehe kury. — Aipo a'e uwà 'yw itua'u katu putar nehe. Aipo wiràhu ipy no'ok kwaw hapo nehe. Aipo nupyhyk kwaw i'a kwer nehe. Aipo nomonohok kwaw hákàgwer nehe. Aipo numupen kwaw hákàgwer nehe. Wyzài ikàg 'ym ma'e upuner izo'okaw rehe wà. Namono kwaw

teko upuner wera'u ma'e izo'ok pà nehe. **10** Azeharomo itym pyrer romo hekon. Aipo itua'u putar nehe. Ywytyr hehe izepyk mehe aipo nuxinig kwaw nehe. Aipo nuxinig kwaw utymaw rehe nehe.

Ma'emume'u haw ikwaw paw

11 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe kury.

12 — Epuranu 'aw hereruzar 'ymar wanuhe nehe kury. — Aipo pekwaw ko ma'emume'u haw hemimume'u. Mawiron ywy rehe wanuwhawete ur Zeruzarez pe a'e. Upyhyk tuwhawete xe har, upyhyk tuwhaw tuwhawete rehe har wà no, Mawiron pe waneraha pà. **13** Wexaexak amo awa tuwhawete iàñàm. Uzapokatu uze'egaw hehe we. — Emume'u hereruzar katu àwàm nehe, i'i izupe. Mawrion wanuwhawete weraha awa upuner ma'e uzeupi a'e wà no.

14 — Nezewe mehe ko teko naheàmàtyry'ym wi kwaw wà nehe. Nezewe mehe weruzar putar heze'eg a'e wà nehe, i'i uzeupe. **15** Nezewe rehe we Zuta ywy rehe har wanuwhawete upytu'u heruzar ire. Omono kar uze'eg heraha har Ezit ywy rehe har wanupe. — Pemur kar kawaru tetea'u ihewe pe wà nehe. Pemur kar zauxiapekwer tetea'u pe wà nehe no, i'i wanupe. Aipo heko haw ikatu putar izupe nehe. Aipo agwer ma'e iapo har uzepyro putar Mawiron wanuwhawete wi wà nehe. Aipo upuner ze'egaw iapo katu pyrer ihaihaw paw rehe wà. Aipo uzepyro Mawiron wanuwhawete wi wà nehe.

16 Amume'ahy tuwe ko ma'e herekuwe haw rehe ihe kury, i'i zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e. 'Aw tuwhawete umàno putar Mawiron ywy rehe a'e nehe. Ta'e uzuhan wemimume'u kwer a'e xe. Uzapokatu uze'egaw Mawiron wanuwhawete rehe we. Mawiron wanuwhawete umuigo kar a'e awa tuwhawete romo xe a'e. Na'e a'e tuwhawete nuweruzar kwaw a'e ze'eg. **17** Ni Ezit ywy rehe har wanuwhawete upuner katu ma'e nupuner kwaw ipytywà haw rehe zeàmàtyry'ymawhu pe a'e nehe. Mawiron rehe har uzapo putar tawhu pupe uzeupir haw

wà. Uzapo tāpuzaïha tawhu iàmàtyry'ym pà wà, teko tetea'u wazuka pà wà. **18** A'e tuwihawete uzuhaw wemimume'uahy kwer. Nuweruzar kwaw ze'egaw wemiapo katu kwer. A'e rupi nuzepyro kwaw nehe. Ta'e uzapo a'e ma'e paw a'e xe.

19 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Amume'uahy tuwe ko ma'e herekuwe haw rehe ihe kury. Azepyk putar a'e tuwihawete rehe ihe nehe. Ta'e uzuhaw uze'egaw herer rehe wemimume'uahy kwer a'e xe. — Aruzar putar ko ze'eg ihe nehe, i'i mua'u. Nuweruzar kwaw. **20** Amuzaïko putar kyhawhu zàwenugiar miar pyhykaw romo ihe nehe. Apyhyk putar a'e tuwihawete ipupe nehe. Araha putar Mawiron pe nehe. Azepyk putar hehe a'e pe nehe. Ta'e upytu'l hereruzar ire a'e xe. **21** Hemiruze'eg zauxiapekwer ikatu wera'u ma'e uzezuka kar putar zeàmàtyry'ymawhu pe wà nehe. Wikuwe ma'e ràm uhàuhàz putar ywy nànàñ wà nehe. Nezewé mehe pekwaw putar herekuwe haw nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo aiko ihe.

Hàro haw imume'u haw

- 22** Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e a'e kury.
— Amonohok putar amo ywyràkàxigyw aiha ma'e hakwa izuwi ihe nehe.
Amonohok putar amo ka'a hezuz romo ma'e kwer ihe nehe.
Azutym putar ywytyr aiha ma'e rehe nehe,
- 23** Ywytyr Izaew rehe har aiha wera'u ma'e rehe nehe.
Hàkà putar nehe.
Hà'yz putar nehe no.
Uzeapo putar ywyràkàxigyw ipuràg eteahy ma'e romo nehe.
Wiràmiri wyzai hexakaw hereko har wiko putar hehe wà nehe.
Uzeàmim putar iàgwer rehe wà nehe.
- 24** Ywytyr kaiwer pe har paw ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe.

Aeityk ywyra aiha ma'e ihe.
Amutua'u kar ywyra pixika'i ma'e no.
Amuxinig kar ywyra ikyr katu ma'e.
Amukyr katu wi ywyra uxinig ma'e kwer no.

Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury. Azapo putar heremimume'u kwer nehe no.

Xo ikatu 'ym ma'e iapo har rehe zo uzepyk Tupàn a'e

18 ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe:

2 — Maràzawé tuwe teko Izaew ywy rehe har umume'u wiwi ko ze'eg xiroahy wà.
— Wanu u'u uwà iapyw 'ym ma'e wà.
Nezewé rehe we hazahy wana'yr wanàz wanupe.

3 Amume'uahy tuwe ko ma'e herekuwe haw rehe ihe kury, i'i Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e. — Napemume'u wi pixik kwaw a'e ze'eg xiroahy Izaew ywy rehe nehe, i'i. **4** Ta'e aiko teko wanekuwe haw paw wazar romo ihe xe. Tu waneko haw, ta'yur waneko haw no, aiko wazar romo paw rupi ihe. Aze wyzai teko uzapo ikatu 'ym ma'e nehe, umàno putar nehe.

5 Pema'enukwaw amo awa ikatuahy ma'e rehe nehe. Xo ikatu ma'e uzapo oho iko. Na'imunár kwaw amo ma'e rehe. **6** A'e awa numuwete kwaw tupàn a'ua'u Izaew wazar a'e wà. Nu'u kwaw ma'ero'o kwer tupàn a'ua'u wanupe imono pyrer. (Teko uzuka a'e ma'ea'yr tupàn a'ua'u wanenataromo tāpuzuhu pupe wà. Nazapo kar kwaw a'e tāpuzuhu wanupe ihe.) A'e awa nueraha kwaw kuzà imen ma'e uker pà wapuhé. Noho kwaw wemireko ipuhe, aze wiko uwý haw 'ar rehe. **7** Nahemu'em kwaw amo pe. Na'imunár kwaw amo rehe. Aze upyhyk ma'e amo wi wemetarer hekuzaromo, — Heremetarer ihewe imuzewyr mehe amono putar nema'e newe nehe, aze i'i izupe, wemetarer ipyhyk wi mehe umuzewyr kar ima'e izupe. Omono temi'u ima'uez ma'e pe. Omono kamir ikamir 'ym ma'e pe no. **8** Aze umumaw kar amo 'ar

wemetarer amo ipo pe, nuenoz kwaw wemetarer imemyr uhua'u ma'e izupe. — Nazapo kwaw ikatu 'ym ma'e ihe nehe, i'i. Wyzài ma'e rehe uze'eg imume'u mehe, ikatu ize'eg. **9** Weruzar heremiapo kar a'e. Weruzar katu heze'eg no. A'e awa ikatu a'e. Wikiwe putar nehe.

10 Pema'enukwaw a'e awa ta'yur rehe nehe. Aze ru'u imunar ma'e romo hekon. Aze ru'u upuruzuka no. **11** Uzapo ikatu 'ym ma'e. Tu nuzapo pixik kwaw agwer ma'e. Ta'yur u'u ma'ero'o kwer tupàn a'ua'u wanupe imono pyrer. (Teko uzuka a'e ma'ea'yr tupàn a'ua'u wanenataromo tâpuzuhu pupe wà. Nazapo kar kwaw a'e tâpuzuhu wanupe ihe.) A'e awa uker oho kuzà imen ma'e wapuhe. **12** Hemu'em hemetarer 'ym ma'e wanupe wama'e rehe imunar pà. Xo ikatu 'ym ma'e uzapo amo wanupe. A'e rupi umàno wemipa kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo,

— Heremetarer ihewe imuzewyr mehe amono putar nema'e newe nehe, aze i'i izupe, wemetarer ipyhyk wi mehe numuzewyr kwaw ima'e izupe. Oho tâpuzuhu tupàn a'ua'u wamuwete haw pe. Umuwete katu tupàn a'ua'u purumuhuhuk kar ma'e wà. **13** Aze umumaw kar amo 'ar wemetarer amo ipo pe, wenoz wemetarer imemyr uhua'u ma'e izupe. Aipo a'e awa wikiwe putar nehe. Nan. Uzapo a'e ma'e purumumaranugar kar ma'e paw rupi. A'e rupi umàno putar nehe. A'e ta'yur wiko putar uzezuka kar har romo a'e nehe.

14 Pema'enukwaw wi hehe. A'e mehe a'e ta'yur ta'yur a'e no. Ta'yur wexak u hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e paw rupi. Nezewre rehe we nuiko kwaw izàwe. **15** Numuwete kwaw tupàn a'ua'u Izaew wazar wà. Nu'u kwaw ma'ero'o kwer tupàn a'ua'u wanupe imono pyrer. (Teko uzuka a'e ma'ea'yr tupàn a'ua'u wanenataromo tâpuzuhu pupe wà. Nazapo kar kwaw a'e tâpuzuhu wanupe ihe.) Nueraha kwaw kuzà imen ma'e uker haw pe wà. **16** Nupuraraw kar kwaw ma'erahy ma'e hereko 'ymar wanupe. Na'imunar kwaw wama'e rehe. Aze upyhyk ma'e amo wi wemetarer hekuzaromo, — Heremetarer ihewe imuzewyr mehe amono putar nema'e newe nehe, aze i'i izupe, wemetarer ipyhyk

wi mehe umuzewyr kar ima'e izupe. Omono temi'u ima'uhez ma'e pe. Omono kamir kamir 'ym ma'e pe no. **17** — Nazapo kwaw ikatu 'ym ma'e ihe nehe, i'i. Aze umumaw kar amo 'ar wemetarer amo ipo pe, nuenoz kwaw wemetarer imemyr uhua'u ma'e izupe. Weruzar katu heze'eg. Weruzar heremiapo kar a'e no. Numàno kwaw u hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo nehe. Wikiwe putar azeharomoete nehe. **18** Tu hemu'em hemetarer 'ym ma'e wanupe wama'e rehe imunar pà. Xo ikatu 'ym ma'e uzapo amo wanupe. A'e rupi umàno wemipa kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo.

19 Nezewre rehe we pepuranu herehe. — Maràzàwe tuwe ta'yur nupuraraw kwaw ma'e u hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo, peze ihewe. Awazar putar pepuranu haw peme kury. Ta'yur uzapo ikatu ma'e. Nuzawy kwaw. Weruzar heze'eg. Wata oho iko tuweharupi heze'eg rupi. A'e rupi wikiwe putar tuwe a'e nehe. **20** Ikatu 'ym ma'e iapo har umàno putar nehe. Ta'yur nupuraraw kwaw hezepykaw u hemiapo kwer hekuzaromo nehe. Tu nupuraraw kwaw hezepykaw wa'yur hemiapo kwer hekuzaromo nehe. Azapo putar ikatu ma'e ikatu ma'e iapo har pe nehe. Ikatu 'ym ma'e iapo har upuraraw putar hezepykaw wemipa kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo nehe.

21 Aze awa ikatu 'ym ma'e upytu'u ikatu 'ym ma'e iapo re nehe, aze weruzar heze'eg nehe, aze uzapo ikatu ma'e nehe, aze nuzawy kwaw nehe, numàno kwaw nehe. Wikiwe azeharomoete nehe. **22** Amunàñ putar hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e paw rupi nehe. Wikiwe putar nehe, ta'e uzapo ikatu ma'e a'e xe. **23** Aipo hepurexak wer awa ikatu 'ym ma'e rehe imàno mehe, i'i zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e zanerehe upuranu pà. — Nan. Aze upytu'u ikatu 'ym ma'e iapo re nehe, aze uzemumikahy wemipa kwer ikatu 'ym ma'e rehe nehe, ikatu wera'u putar ihewe nehe.

24 Aze awa ikatu ma'e upytu'u ikatu ma'e iapo re nehe, Aze uzypyrog ikatu 'ym ma'e purumumaranugar kar ma'e paw iapo pà

nehe, amogwer awa ikatu 'ym ma'e wazàwe nehe, aipo wiko wiwi putar nehe. Nan. Nahema'enukwaw kwaw hemiapo kwer ikatu ma'e rehe nehe. Umàno putar hereruzar 'ym awer hekuzaromo nehe, wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo nehe.

25 Nezewe rehe we peze'eg nezewe ihewe. — Ne urezar Tuweharupi Wiko Ma'e ne, neremiapo na'ikatu kwaw, peze peiko ihewe. Peinu katu ko heze'eg nehe, Izaew izuapyapyr wà. Heremiapo na'ikatu kwaw peme. Pezawy peiko. Penemiapo na'ikatu kwaw. **26** Aze awa ikatu ma'e upytu'u ikatu ma'e iapo re nehe, aze uzypyrog ikatu 'ym ma'e iapo pà nehe, aze a'e mehe umàno nehe, umàno putar wemiapo kwer hekuzaromo nehe. **27** Aze awa ikatu 'ym ma'e upytu'u ikatu 'ym ma'e iapo re nehe, aze uzapo ikatu ma'e nehe, ikatuahy ma'e uzepyro putar umàno àwàm wi nehe. **28** Ukwaw wemiapo. Upytu'u ikatu 'ym ma'e iapo re. A'e rupi azeharomoete numàno kwaw nehe. Wiko wiwi putar nehe. **29** Pe Izaew izuapyapyr wà, peze'eg nezewe. — Ne urezar Tuweharupi Wiko Ma'e ne, neremiapo na'ikatu kwaw, peze peiko. Aipo heremiapo na'ikatu kwaw peme. Pezawy peiko. Penemiapo na'ikatu kwaw.

30 Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e ihe amume'u ko ma'e peme kury, Izaew izuapyapyr wà. Aexak putar teko wanemiapo kwer pitaitàigatu ihe nehe. Azepyk putar ikatu 'ym ma'e wanehe nehe. Azapo putar ikatu ma'e ikatu ma'e wanupe nehe. Peityk ikatu 'ym ma'e penemiapo nehe kury. Penemiapo ikatu 'ym ma'e pemumaw penerek. Pezemumaw kar zo izupe nezewe nehe. **31** Peityk penemiapo ikatu 'ym ma'e paw nehe. Pemupyahu pep'y'a nehe. Pemupyahu pema'enukwaw paw nehe no. Izaew izuapyapyr wà, måràzàwe tuwe pemàno wer pe. **32** Naputar kwaw ni pitai teko imàno àwàm ihe, i'i zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e. A'e rupi pepytu'u ikatu 'ym ma'e iapo re nehe. Peikuwe nehe.

Zegar haw izemumikahy haw rehe har

19 ¹ Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e umuzàg kar zegar haw hezemumikahy haw hexak kar har a'e kury,

mokoz Izaew wanuwhawete rehe har a'e kury.

- 2** Nehy wiko zàwàruhu iriàw kuzà ikàg ma'e romo a'e.
Wata amogwer iriàw wanupi.
Umugakwaw kar umemyr
iriàw wainuinuromo wà.
- 3** Umugakwaw kar umemyr.
Umu'e miar zuka haw rehe no.
Imemyr wiko teko i'u har romo.
- 4** Teko tetea'u umume'u heko haw uzeupeupe wà.
Na'e upyhyk ywykwar pupe wà.
Ukutuk ixi iapu'a ma'e imono
pà hehe wà.
Umutyk heraha Ezit pe wà.
- 5** Iriàw kuzà upytu'u uzepyro
àwàm hàro re.
Na'e umuzehu kar amo umemyr a'e pe.
Imemyr wiko iriàw ipuruzukaiwahy
ma'e romo.
- 6** Itua'u mehe
wata amo iriàw wanupi.
Uzemu'e miar izuka haw rehe.
Wiko teko i'u har romo a'e no.
- 7** Weityk tåpuzuhutàtè tetea'u.
Umumew tawhu tetea'u no.
Ikororo mehe tuweharupi teko
izywyr har uryryryryz wà.
- 8** Teko uzemono'og iàmàtyry'ym
pà wà.
Teko wyw nànànar ur a'e pe wà.
Umuzaiko kyhapari miar
pyhykaw wà.
Upyhyk ipupe wà.
- 9** Ukutuk ixi iapu'a ma'e imono
pà hehe wà.
Umutyk imunehew paw imupari
pyrer pupe wà no.
Na'e weraha Mawiron ywy rehe har
wanuwhawete pe wà kury.
A'e pe har wezar imunehew
paw pupe wà.
— Nezewe mehe naxinu pixik kwaw
ikororo mehe ywytyr Izaew ywy
rehe har rehe zane nehe, i'i wà.

Uwà tyw uxinig ma'e

10 Izaew izuapypyr wà.

Pehy nuzawy kwaw uwà 'yw.
Amo utym i'yw yrykaw huwake.

Hàkà tetea'u.

I'a katu no.

Ta'e heta tetea'u 'y izupe xe.

11 Hàkà ikàg.

Ipukua'u. Te uezapo tuwihawete
ipokokaw romo.

I'yw aiha katu.

Te hèkà uhem ywak rehe.

Teko paw wexak iaiha katu haw wà.

Wexak hèkà katu haw wà no.

12 Nezewe rehe we wikwahy ma'e
ozo'ok i'yw oho wà.

Weityk ywy rehe wà.

Ywytu kwarahy heixe haw wi ur
ma'e umuxinig i'a kwer.

Amo omonohok hèkàgwer wà.

Uxinig. Na'e teko wapy tata pupe wà.

13 Ko 'ar rehe i'yw upyta ywyxiguhu
rehe kury.

Uxinig a'e 'y. Naheta kwaw 'y a'e pe.

14 I'yw ukaz.

Tata umumaw hèkàgwer uwà rehe we.

Hàkà na'ikàg wi pixik kwaw nehe.

Nuzeapo pixik kwaw tuwihawete
pokokaw romo nehe.

Teko umuzàg tetea'u a'e zegar haw
uzemumikahy haw hexak kar haw wà.

Izaew nuweruzar kwaw Tupàn ze'eg wà

20 ¹Kwehe mehe Mawiron ywy rehe
har weraha Izaew wemipyhyk kwer
romo uiwy pe wà. A'e re upaw ⁷ kwarahy ⁵
zahy ¹⁰ 'ar. Na'e amo tuwihaw ur ihewe
uze'eg pà wà kury. Ipurukaw wer Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e hemimutar rehe wà.
Uhem herenataromo wapyk pà wà. ² Tupàn
Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe kury.

³ — Awa ta'y, eze'eg nezewe 'aw tuwihaw
wanupe nehe. — Zanezar Tuweharupi Wiko
Ma'e umume'u ko ma'e iko peme. — Pezur
heremimutar ikwaw pà. Amume'uhay tuwe
ko ma'e herekuwe haw rehe kury.

Napumupuranu kar kwaw herehe ihe nehe.
Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko
ma'e imume'u har romo ihe.

⁴ Awa ta'y, aipo erehyk 'aw teko
wanemiapo kwer imume'u àwàm rehe. A'e
mehe emume'u nehe kury. Emuma'enukwaw
waipy wanemiapo kwer purumumaranugar
kar ma'e rehe ne wà nehe. ⁵ Ihe wazar
Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, amume'u ko
ma'e newe ihe. Emume'u a'e ma'e paw
wanupe nehe. Aexaexak Izaew izuapypyr
heremiaihu romo wamuigo kar pà amo 'ar
mehe ihe wà. A'e 'ar mehe amume'u
heremiapo ràm wanupe. Ezit ywy rehe
waneko mehe aexak kar herekuwe haw
wanupe. — Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e romo ihe, pezar romo ihe, a'e wanupe.

⁶ — Apupyro putar Ezit ywy wi ihe nehe.
Apueraha putar amo ywy rehe nehe. Aexaexak
a'e ywy peneko àwàm romo. Ikatuahy a'e.
Hezuz katu ma'e a'e pe. Ikatu wera'u amo
ywy wanuwi, a'e wanupe. ⁷ — Peityk tupàn
a'ua'u purumuhuhuk kar ma'e penemiamutar
pe wà nehe. Pezemuaiw zo tupàn a'ua'u Ezit
ywy rehe har pupe nehe. Ta'e ihe
Tuweharupi Wiko Ma'e aiko Tupàn pezar
romo ihe xe, a'e wanupe. ⁸ Nezewe rehe we
nuweruzar kwaw heze'eg wà. Na'ipurenu
wer kwaw heze'eg rehe wà. Nuityk kwaw
wazar tupàn a'ua'u purumuhuhuk kar ma'e
wà. Nuityk kwaw tupàn a'ua'u Ezit ywy rehe
har wazar wà no. — Akwaw kar putar ru'u
hekwahy haw ikàgaw xe Ezit rehe waneko
mehe we ihe nehe, a'e hezeupe a'e 'ar mehe.

⁹ Nezewe rehe we nazapo kwaw nezewe
haw. Ta'e nahepurumuaiw wer kwaw
rehe ihe xe. Ta'e amume'u Izaew wapyro
àwàm a'e ywy rehe har wanupe ihe xe. Izaew
wiko a'e teko wainuiuromo wà. Aze mo
nazapo iwer mo heremimume'u kwer, upuka
mo herer rehe wà.

¹⁰ Nezewe apupyro Ezit ywy wi ihe,
ywyxiguhu pe peneraha pà ihe. ¹¹ Amono
heremiapo kar wanupe. Amu'e heze'eg rehe
ihe wà no. Aze amo weruzar heze'eg wà,
wikuwe wà. ¹² Urez'egaw urezehezehe
iaopo katu pyrer hexak kar haw romo azapo

kar amo ma'e wanupe. — Pepytu'u 7 haw 'ar nànàñ nehe, a'e wanupe. — Pema'enukwaw ko ma'e rehe nehe no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e apumunyryk amo wanuwi hezeupe pemonokatu pà ihe, a'e wanupe. **13** Nezewe rehe we ywyxiguhu rehe Izaew izuapyapyr upytu'u hereruzar ire wà no. Nuweruzar kwaw heze'eg wà. Weityk heremipa ño kar wà no. Aze amo weruzar heze'eg wà, wikuwe wà. Umuaiw tuwe mytu'u haw 'ar wà. — Akwaw kar putar ru'u hekwahy haw ikàgaw xe ywyxiguhu rehe waneko mehe we ihe nehe, a'e hezeupe a'e 'ar mehe. **14** Namumaw kwaw ihe wà. Ta'e nahepurumuaiw wer kwaw herer rehe ihe xe. Ta'e amogwer ywy rehe har wexak Izaew Ezit wi wapyro awer a'e wà xe. **15** Amo ma'e amume'u ywyxiguhu pe waneko mehe. — Napueraha kwaw ywy peme heremimume'u kwer pe ihe nehe. Ikatuahy a'e ywy. Hezuz katu ma'e a'e pe. Ikatu wera'u amo ywy wanuwi. **16** Amume'uahy a'e ma'e ta'e Izaew weityk heremipa ño kar a'e wà xe. Nuweruzar kwaw heze'eg wà. Umuaiw mytu'u haw 'ar wà no. Wazar tupàn a'ua'u wamuwete haw ikatu wanupe.

17 Nezewe rehe we apuhareko ihe wà. Nazuka kwaw ihe wà. Namumaw kwaw a'e pe ywyxiguhu rehe ihe wà. **18** Aze'eg wana'yr wanupe. — Peruzar zo penàmuz waze'eg nehe. Pezapo zo ma'e wazàwe nehe. Pezemuaïw zo tupàn a'ua'u imuwete haw pupe nehe. **19** Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar romo ihe. Peruzar heze'eg nehe. Peruzar heremipa ño kar nehe no. **20** Pemonokatu mytu'u haw 'ar ihewe nehe. Nezewe mehe pexak kar putar ze'egaw zaneremipa ño kwer nehe. Mytu'u haw 'ar pemuma'enukwaw kar putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar romo herekuwe haw rehe nehe.

21 Nezewe rehe we wanayr nahereruzar kwaw wà. Nuweruzar kwaw heze'eg wà. Nuweruzar kwaw heremipa ño kar wà. Aze amo weruzar heze'eg wà, wikuwe wà. Umuaiw mytu'u haw 'ar wà. — Akwaw kar putar ru'u hekwahy haw ikàgaw xe

ywyxiguhu rehe waneko mehe we ihe nehe, wazuka pà xe ihe nehe, a'e hezeupe a'e 'ar mehe. **22** Nezewe rehe we namumaw kwaw ihe wà. Ta'e nahepurumuaiw wer kwaw herer rehe ihe xe. Ta'e teko a'e ywy rehe har wexak Izaew Ezit ywy wi wapyro awer a'e wà xe. **23** Na'e amume'uahy amo ze'eg ipyahu ma'e ywyxiguhu rehe ihe kury. — Amuhàmuhàz putar Izaew ywy nànàñ ihe wà nehe, a'e wanupe. **24** Amume'uahy a'e ma'e ta'e nuweruzar kwaw heremipa ño kar a'e wà xe. Nuweruzar kwaw heze'eg wà. Umuaiw mytu'u haw 'ar wà no. Kwehe mehe wanàmuz umuwete amo tupàn a'ua'u a'e wà. Umuwete a'e tupàn a'ua'u nezwegatete a'e wà no. **25** Na'e amono heremipa ño kar haw ikatu 'ym ma'e purumuigo kar 'ym ma'e wanupe. **26** Amuigo kar ikatu 'ym ma'e romo ihe wà. Werur e ma'e tupàn a'ua'u wanupe wà. Azuka kar wana'yr ipy wanupe ihe wà no. Uzuka tupàn a'ua'u wanenataromo wà. Azapo kar a'e ma'e wanupe kyze haw pupe wamynehem pà, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw hexak kar pà wanupe.

27 A'e rupi, Awa ta'yir, emume'u heze'eg wanupe nehe. Aiko wazar Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. Wanu herereko zemueteahy hereruzar 'ym pà a'e wà no. **28** Amume'u amo ywy wanupe waneko àwàm romo ihe. A'e pe wanerur mehe wexak ywytyr aiha ma'e wà. Wexak ywyra u'ágaw iapo har wà no. Uzuka ma'e a'yr a'e ywytyr nànàñ a'e ywyra nànàñ tupàn a'ua'u wanupe wà. Hemuikwahy kar wà, ta'e wapy ma'e a'yr tupàn a'ua'u wanenataromo wà xe. Werur ma'ywa tykwer wanupe imono pyr romo wà no. **29** Apuranu wanehe. — Máràzàwe tuwe peho agwer ywyaiha pe, a'e wanupe. A'e rupi a'e 'ar mehe arer we te ko 'ar rehe — Ywyaiha, i'i teko ywytyr tupàn a'ua'u imuwete haw pe wà. **30** Emume'u ko heze'eg Izaew wanupe nehe.

— Máràzàwe tuwe pezapo ikatu 'ym ma'e penàmuzgwer wazàwe. Máràzàwe tuwe pemuwete wazar tupàn a'ua'u pe wà no. **31** Te ko 'ar rehe pemono ma'e tupàn a'ua'u wanupe wazàwegatete. Peapy pena'yr wanekuwe mehe we tupàn a'ua'u wanenataromo pe wà.

A'e re pezur ihewe herehe pepuranu pà.
— Ma'e ereputar, peze ihewe. Amume'uahy tuwe ko ma'e herekuwe haw rehe ihe kury, i'i pezar Tuweharupi Wiko Ma'e. Namupuranu kar kwaw herehe ihe nehe, a'e peme. **32** — Urerekwo wer amogwer ywy rehe har wazàwe ure, peze pezeupe.
— Teko amo ywy rehe umuwete ywyra wà. Umuwete itahu wà no. — Urerekwo wer wazàwe ure, peze peiko. A'e ma'e nuzeapo pixik kwaw nehe.

Zepykaw, ikatu 'ymaw imunànaw no

33 Amume'uahy tuwe ko ma'e herekuwe haw rehe, i'i zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e.
— Apueruze'eg putar hepo itaper iapo pyrer zàwenugar pupe ihe nehe, hepuner haw nànàn ihe nehe no, hekwahy haw nànàn ihe nehe no.
34 Aexak kar putar hepuner haw peme nehe. Aexak kar putar hekwahy haw nehe no, agwer ma'e iapo mehe ihe nehe. Apomono'og putar ywy pemuhàz awer wi penerur pà ihe nehe. **35** Apueraha putar ywyxiguhu teko tetea'u wanerekwo har pe nehe. Amume'u putar penemiapo kwer penehe hezepyk àwàm rehe we a'e pe nehe. Herexak putar pe a'e 'ar mehe nehe. **36** Amume'u peipy wanehe hezepyk àwàm kwehe mehe Xinaz ywyxiguhu rehe ihe. Amume'u putar penehe hezepyk àwàm ihe nehe no, i'i pezar Tuweharupi Wiko Ma'e.

37 Aiko putar pezar ikàg ma'e romo ihe nehe. Aruzar kar putar heze'eg peme nehe no. **38** Anuhem putar hereruzar 'ymar pemyster wi ihe wà nehe. Anuhem putar ikatu 'ym ma'e iapo har ihe wà nehe no. Wiko amo ywy wanehe ko 'ar rehe wà. Anuhem putar wanuwi ihe wà nehe. Nezewe rehe we namuzewyr kar kwaw Izaew ywy rehe wà nehe. Nezewe mehe ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw a'e wà nehe.

39 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Pe Izaew paw pe, pemuwete wiwi pezar tupàn a'ua'u pe wà nehe kury. Ko ma'e amume'u peme. Amo 'ar mehe hereruzar putar pe nehe. Napemuaiw pixik kwaw herer a'e 'ar mehe nehe. Napemono pixik kwaw

ma'e tupàn a'ua'u wanupe a'e 'ar mehe nehe.

40 Muite Izaew ywy rehe, ywytyr ihewe imonokatu pyrer rehe, ywytyr aiha Izaew ywy rehe har rehe, pe paw rupi hemuwete katu putar pe nehe. Pekatu putar ihewe nehe. Aro putar ma'e'yr herenataromo penemizuka ràm ihe nehe. Pema'e ikatu wera'u ma'e perur putar ihewe nehe. Ma'e ihewe imur katu pyrer perur putar ihewe nehe. **41** Apumuzewyr kar putar ywy pemuhàz awer wanuwi ihe no. Apomono'og putar nehe. Na'e ma'e penemiapiy ikatu putar ihewe nehe. Nezewe mehe aexak kar putar hekatuahy haw amogwer ywy nànàn ihe nehe.

42 Apumuzewyr putar Izaew pe nehe, ywy peipy wanupe heremimono kwer pe nehe. A'e 'ar mehe pekwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw nehe. **43** Na'e pema'enukwaw putar penemiapo kwer purumumaranugar kar ma'e nànàn no. Pema'enukwaw putar iaiw ma'e romo peneko awer rehe nehe no. Pehuhuk putar pezehezehe nehe. Ta'e pema'enukwaw putar penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wanehe nehe xe. **44** Pe Izaew pekwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw nehe. Peiko iaiw ma'e iro ma'e iapo har romo. Nazepyk kwaw penehe iaiw ma'e iapo har wazàwe. Azapo ikatu ma'e peme, ta'e amonokatu herer nezewe haw iapo mehe ihe xe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Tata wapy ywy kwarahy ihemaw awyze har kutyr har

45 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e ihewe kury.

46 — Awa ta'yir, Eme'e kwarahy ihemaw awyze har kutyr nehe. Eze'eg a'e ywy rehe har wakutyr nehe. Emume'u ikatu 'ym ma'e a'e ka'a pe uzeapo ma'e ràm nehe.

47 — Ezeapyaka katu nehe, ere a'e ka'a pe nehe. — Ta'e zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e iko a'e xe. — Pexak nehe. Amunyk tata teko kury. A'e tata wapy putar ywyra ikyr ma'e paw rupi nehe no. Ni amo nupuner kwaw imuwehaw rehe wà

nehe. Uhàuhàz putar kwarahy ihemaw awyze har kutyr har wi kwarahy heixe haw awyze har kutyr nehe. Wapy putar teko wanuwa paw rupi nehe no. **48** Teko paw wexak putar a'e tata imunyk arer romo herekuwe haw a'e wà nehe. Ni amo nupuner kwaw imuiew kar haw rehe wà nehe.

49 Awazar a'e ze'eg izupe kury. — O hezar Tuweharupi Wiko Ma'e, Emume'u kar zo agwer ma'e ihewe nehe. — Xo ma'emume'u haw rupi erez'eg urewe ne, i'i teko wà.

Tupàn itakihepuku

21 **1** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe: **2** Awa ta'yr, Eze'eg Zeruzarez ikutyr nehe kury. Eze'eg tupàn a'ua'u wamuwete haw kutyr nehe no. Emume'u ko ma'e Izaew ywy rehe har wanupe nehe. **3** — Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e teko peme kury. — Aiko peàmàtyry'ymar romo ihe. Anuhem putar hetakihepuku ihe nehe. Azuka putar teko paw ihe wà nehe, ikatu ma'e ihe wà nehe, ikatu 'ym ma'e ihe wà nehe no. **4** Azàmàtyry'ym paw hetakihepuku pupe ihe wà nehe, kwarahy ihemaw awyze har kutyr hezypyrog pà ihe wà nehe, kwarahy heixe haw awyze har kutyr har pe heho pà ihe wà nehe no. **5** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo aiko ihe. Paw rupi ukwaw putar hetakihe iapirer wi henuhemaw wà nehe. Namuzewyr kwaw ipupe nehe. Ukwaw putar imuzewyr 'ymaw wà nehe no. **6** Awa ta'yr, Nekuhem iko ipy'a opok ma'e ài nehe, umàno àwàm hexakar ài. Eho teko wanenataromo nehe. Paw rupi nerekak mehe nekuhem nezemumikahy haw hexak kar pà wanupe nehe. **7** — Máràzawe tuwe nekuhem iko, i'i putar newe wà nehe. A'e mehe eze'eg nezewe wanupe nehe. — Hekuhem ta'e akwaw uezapo ma'e ràm ihe xe, ere wanupe nehe. — Pekàgaw uhem putar pewi nehe. Pepy'a tynchem putar pekyze haw pupe nehe. Pezywa ipyw putar nehe. Pepenàràg urytryryrz putar nehe, ere wanupe nehe. I'ar uhem iko. Uhem kwez kury. Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez ihe kury.

8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe:

9 — Awa ta'yr, Emume'u uezapo ma'e ràm nehe kury. — Nezewe haw umume'u zanezar iko a'e, ere wanupe nehe.

— Takihepuku a'e, takihepuku haime katu a'e. Heny katu no.

10 Haime katu puruzuka àwàm rehe. Heny katu no. A'e rupi uhype katu putar àmàn iweraw haw ài nehe. Teko nupuner kwaw urywete haw rehe wà.

Apueruze'eg ihe. Naperuzar kwaw. Azepyk penehe no. Nezewe rehe we nahereruzar kwaw pe.

11 Amueny katu hetakihepuku hereko ihe. Amuàgà'ym puruzuka àwàm rehe. Haime katu heny katu no. Amono putar amo puruzuka ma'e ipo pe nehe.

12 Ehapukaz nekuhem pà nehe, Awa ta'yr, Azuka kar putar heremaihu amo pe ko takihepuku pupe ihe wà nehe. Azuka kar putar Izaew wanuwhaw paw ipupe ihe wà nehe no. Uzuka putar tuwhaw amogwer heremaihu wainuinuromo a'e wà nehe. Ekwaekwar nepuxi'a rehe nezemumikahy haw hexak kar pà nehe.

13 Agaw heremaihu wanereko ihe wà. Aze na'ipytu'u wer kwaw ikatu 'ym ma'e iapo re wà nehe, ko ma'e paw uezapo putar wanupe nehe.

Ihe nezar Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.

14 Emume'u uezapo ma'e ràm kury, Awa ta'yr, Ezepopetek nehe. A'e mehe takihepuku ukutuk putar teko tetea'u wà nehe. A'e takihepuku upuruzuka a'e. Werur kyzeahy haw purupe. Werur puruzuka haw no.

15 Ozo'ok heremaihu wakàgaw, A'e rupi uzepyapi wà. Ahem tawhu waneko haw

huwake a'e takihepuku àmàn iweraw haw ài heny katu ma'e hepo pe hereko pà. Amuàgà'y'm a'e takihe puruzuka àwàm rehe. **16** Takihe puku haime katu ma'e, emonohok teko neawyze har rehe ne wà nehe, neahur rehe ne wà nehe no. Wyzài teko kutyr newak mehe emonohok ne wà nehe. **17** Azepopetek putar ihe nehe no. Na'e hekwahy haw upaw putar nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez ihe kury.

Mawiron wanuwhawete itakihepuku

18 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe:

19 — Awa ta'y, Exak kar mokoz pe nehe. Mawiron wanuwhawete upuner wyzài a'e pe rupi ur haw rehe utakihe puku herur pà nehe. Tuwe a'e pe uzypyrog pitái ywy rehe wà nehe. Na'e uza'ak putar wà nehe. Emupu'äm ywyra neze'eg hereko har waza'akaw pe nehe. **20** Ze'eg ipy wexak kar putar Hama Amon ywy rehe har piar izupe nehe. Inugwer wexak kar putar Zeruzarez piar izupe nehe. Heta pàrirogawtâtà Zeruzarez izywyr. Zuta ywy rehe tuz. **21** Mawiron wanuwhawete upytu'u putar pe za'akaw pe nehe. — Ma'enugar pe rupi aha putar ihe nehe, i'i putar uzeupe nehe. Na'e umutuhutuhug u'yw ywy rehe heityk pà nehe, wemiapo ràm ikwaw pà nehe. Na'e uzuka putar amo ma'ea'y'r tupàn ua'u henataromo nehe. Na'e ume'e putar ipy'a rehe wemiapo ràm ikwaw pà nehe. **22** Ipo awyze har upyhyk u'yw Zeruzarez her hereko har. Mawiron wanuwhawete oho putar Zeruzarez pe nehe. Uhapukaz putar zeàmàtyry'ymawhu rehe uze'eg pà nehe. Umuàgà'y'm putar pàrirogawtâtà heitykaw nehe. Umuapyk putar a'e ma'e ukenawhu henataromo nehe. Uzapo putar pàrirogawtâtà rehe uezupir haw nehe. Uzapo putar tâpuzaiha zauxiapekwer wazeupir haw romo nehe no. Wixe putar tawhu pupe hehe uezupir pà wà nehe. **23** Teko Zeruzarez pe har na'izeruzar wer kwaw ko ma'e rehe wà. — Xiapo katu zaneze'egaw a'e tuwhiwete rehe we zane. Nazaneàmàtyry'ym kwaw nehe, i'i zepe uzeupe wà. Nezewe rehe we emume'u ko ze'eg wanupe nehe. Nezewe

mehe ima'enukwaw putar wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e rehe wà nehe. Henu mehe ukwaw putar ipyhyk pyr romo weko àwàm wà nehe. **24** Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e peme ihe. Teko upuner penemiapo ikatu 'ym ma'e hexakaw rehe wà. Teko paw ukwaw iaiw ma'e iapo har romo peneko haw wà. Ma'e paw iapo mehe pexak kar penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e. Amume'u penehe hezepyk àwàm. Apomono peàmàtyry'ymar wanupe.

25 Ne Izaew wanuwhaw ne, neaiw ne. Nerekzye kwaw Tupàn wi. A'e rupi ne'ar nerehe hezepykaw uhem iko a'e no.

26 Anuhem putar neàkàg rehe har newi nehe. Anuhem putar neàkàg iwànav newi nehe no. Nereiko kwaw tuwhiwete romo nehe. Hemetarer 'ym ma'e wiko putar upuner ma'e romo wà nehe. Tuwhiwaw wiko putar ikág 'ym ma'e romo wà nehe. **27** Imumaw pàwàm. Imumaw pàwàm. Azeharomoete amumaw putar tawhu ihe nehe. Amo 'ar mehe amo ur putar a'e nehe. Amono putar tawhu amo izupe nehe. Xo a'e 'ar mehe zo azapo putar a'e ma'e ihe nehe. Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Muranu haw Amon izuapyapyr wanupe har

28 — Awa ta'y, Emume'u uzeapo ma'e ràm nehe. Hepurumume'u wer ma'e rehe Amon izuapyapyr wanupe. Emume'u a'e ma'e wanupe nehe. Ta'e uze'eg zemuetahy teko Izaew wanehe a'e wà xe. Emume'u ko ze'eg wanupe nehe.

— Takihe puku uhyk

ma'enumaw pàwàm rehe.

Heny katu puruzuka àwàm rehe no.

Heny katu àmàn iweraw paw ài.

29 — Amon izuapyapyr wà. Penemixak pepuahu zàwenugar hemu'em peme. Penemu'em uzeapo ma'e ràm imume'u mehe no. Peiko ikatu 'ym ma'e romo, Peaiw. Pe'ar uhem iko. Penehe hezepyk àwàm iahykaw rehe har uhem iko. Takihepuku u'ar putar peatuwa rehe nehe.

30 Amon izuapyapyr wà. Pemunehew petakihepuku iapirer pupe nehe. Amume'u putar penemiapo kwer pemugakwaw pawer rehe ihe nehe, ywy pezexak kar awer rehe ihe nehe. **31** Hekwahy haw penehe i'ar mehe nehe, penapy putar tata ài nehe. Apomono putar awa ipuruzukaiwahy ma'e wanupe nehe. Uzemuàgà'y'm teko wamumaw paw rehe wà. **32** Tata pemumaw putar nehe. Amo uzakook putar penuwu kwer peywy rehe wà nehe. Ni amo na'lma'enukwaw pixik kwaw penehe wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Zeruzarez pe har wakatu 'ymaw

22 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe:

— Awa ta'yir, Aipo erezemuàgà'y'm tawhu puruzuka ma'e pupe tynehem ma'e rehe nezepyk àwàm rehe. Exak kar wanemiapo kwer purumumaranugar kar ma'e wanupe nehe. **3** Ihe wazar Tuweharupi Wiko Ma'e romo aiko. Emume'u heze'eg wanupe nehe.
 — Ne tawhu puruzuka ma'e ne, erezuka neànàm tetea'u ne wà. Neaiw Tupàn henataromo ta'e erezapo tupàn a'u'a ne wà xe. Eremuwete ne wà no. A'e rupi nerehe Tupàn izepyk àwàm uhem etea'i iko kury.
4 Ereiko wazuka arer romo. Neaiw Tupàn henataromo ta'e remuwete neremiapo kwer tupàn a'u'a ne wà xe. A'e rupi ne'ar uhem iko kury. Ne'ar upaw. A'e rupi teko amo ywy rehe har uze'eg urywahyahy penehe wà. Upuka penehe wà no. **5** Ywy penuwake har uze'eg uryweteahy penehe. Ywy muite har uze'eg uryweteahy penehe wà no. Ta'e ereiko tawhu teko tuwihaw heruzar 'ymar pupe tynehem ma'e romo ne xe. **6** Izaew wanuwihaw paw uzeruzar ukàgaw rehe wà. Upuruzuka wà.
7 Tawhu pupe ni amo nuzeruze'eg kwaw u rehe wà. Nuzeruze'eg kwaw uhy wà. Pepuraraw kar malerahy amo ywy rehe arer peinuinuromo wiko ma'e wanupe. Pemunar kuzà imen umàno ma'e kwer wama'e rehe, tu 'ym ma'e wama'e rehe no. **8** Napezeruze'eg kwaw tåpuz ihewe imur katu pyrer rehe. Napepytu'u kwaw mytu'u haw 'ar rehe. **9** Amo

hemu'em amo wanehe uze'eg pà wà. A'e rupi teko uzuka hemu'em ma'e wà. Amo u'u ma'ero'o kwer tupàn a'u'a wanupe imono pyrer wà. Amo uzapo xiroxiroahy ma'e wà.

10 Amo uker oho u hemireko puhe wà. Amo uputupykahy amo kuzà uma'eahy haw hexakar hereko wà, ipuwe ipurumugger kar wer ma'e romo wà. **11** Amo uker wemireko 'ym puhe wà. Amo weraha wa'yraty uker haw pe wà. Amo weraha weinyragaw uker haw pe wà. **12** Amo a'e pe har uzuka teko temetarer rupi wà. Amo omono wemeterer amo pe a'e temetarer imemyr ipyhyk pà wà. Amo uezapo hemetarer katu ma'e romo wànàm Izaew izuapyapyr wanehe umunar pà wà. Heharaz ihewi wà. Ihe Wazar Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo.

13 Amumaw putar pemunar haw nehe. Amumaw putar pepuruzuka haw nehe no.

14 Penehe hezepyk ire aipo pekàg wiwi putar nehe. Aipo pepuner pepo hupir haw rehe a'e 'ar mehe nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg teko ihe. Azapo heremimume'u kwer ihe. **15** Amuhàmuhàz putar nepupe har ywy nànàm ihe wà nehe. Amumaw putar wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e nehe. **16** Nezewe mehe teko amo ywy rehe har uhuuhuk putar penehe ume'e mehe wà nehe. Nezewe mehe pekwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw nehe.

Tata parat imupyrànaw, or imupyrànaw no

17 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe:

— Awa ta'yir, Izaew izuapyapyr na'ikatu kwaw ihewe wà. Ita parat imupyràn mehe imukata mehe upyta amo ma'e zàpèhe pupe: Itazu tåtå ma'e kor her ma'e, itaxig tåtå ma'e etàn her ma'e, itaper, itaun tåtå ma'e xum her ma'e. Uzemupyràn uzeinuinuromo paw rupi. Ima'e har weityk a'e ma'e. Upyhyk parat heraha a'e. Izaew nuzawy kwaw a'e ma'e heityk pyr ihewe wà. **19** Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e peme kury. Izaew nuzawy kwaw a'e ita tåtå ma'e heityk

pyr wà. Amono'og putar paw rupi Zeruzarez pe ihe nehe. **20** Nuzawy kwaw a'e ita tâtâ ma'e zepehe pupe imukatu haw pupe imono pyrer wà: Kor, etân, itaper, itaun. Tata umupyràn a'e ita tâtâ ma'e. Nezewegatete hekwahy haw a'e, hekwahy haw azeharomoete har a'e, umupyràn putar a'e wà nehe no. **21** Azeharomoete. Amono'og putar Zeruzarez pe ihe wà nehe. Amunyk putar tata wawype wamupyràn pà hekwahy haw pupe nehe. **22** Ita parat typyràn zepehe pupe. Nezewegatete typyràn putar Zeruzarez pe a'e wà nehe no. Nezewe mehe ukwaw putar hekwahy haw wanehe izakook awer a'e wà nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe.

Izaew wanuwihow wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wà

23 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi ihewe.

24 — Awa ta'yir, Emume'u ko ma'e Izaew wanupe nehe. — Peywy iaiw herenataromo a'e. Azepyk penehe ta'e aikwahy peme ihe xe. **25** Penuwihow nuzawy kwaw zàwàruhu iriàw wemizuka kwer 'aromo okororo ma'e a'e wà. Uzuka teko wà. Ozo'ok waiwy wanuwi wà. Ozo'ok wanemetarer wanuwi wà no. Uzuka awa tetea'u wà. A'e rupi umuigo kar kuzà tetea'u kuzà imen umàno ma'e kwer romo wà. **26** Xaxeto nuweruzar kwaw heze'eg wà. Nuzeruze'eg kwaw ma'e ihewe imonokatu pyrer rehe wà. Werekoaiw ihewe imur katu pyrer wà. Werekoaiw ihewe imur katu pyrer 'ym wà no. — Ko ma'e ikatuahy Tupàn henataromo, ni'i kwaw purupe wà. — Ko ma'e na'ikatu kwaw Tupàn henataromo, ni'i kwaw wanupe wà. Numu'e kwaw teko a'e ma'e rehe wà. Nuzeruze'eg kwaw mytu'u haw 'ar rehe wà. A'e rupi teko Izaew izuapyapry nuzeruze'eg kwaw herehe wà. **27** Tuwihow nuzawy kwaw awarahu wemizuka kwer ipei'ài'agar wà. Uzuka teko wanemetarer iphyhk pà wà. Nezewe mehe wiko hemetarer katu ma'e romo wà. **28** Aze amo umupinim ywyok imuxig pà a'e, naxixak kwaw izipip paw. Nezewegatete heze'eg imume'u har

upyk teko wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wà no. Wexak puahu zàwenugar wà. Nezewe rehe we nukwaw kwaw uezapo ma'e ràm wà. Hemu'em heze'eg imume'u pà teko wanupe wà. — Amume'u zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg hereko ihe, i'i mua'u wà. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e naze'eg kwaw wanupe. **29** Hemetarer katu ma'e hemu'em purupe wà. Imunar wama'e rehe wà no. Upuraraw kar ma'erahy hemetarer 'ym ma'e wanupe wà. Imunar amo ywy rehe har ko ywy rehe wiko ma'e wama'e rehe wà no.

30 Aekar zepe amo pàrirogwtàtà iapo àràm. Aekar zepe amo pàrirogwtàtà u'ar ma'e kwer pe upyta ma'e ràm. Aekar zepe amo ko ywy wi wàmàtyry'ymar imono kar àràm. Aze mo aeaxak, namumaw iwer mo ko ywy. Naexak kwaw amo. **31** A'e rupi amu'ar kar putar hekwahy haw tata ài wanehe ihe nehe. Amumaw putar ihe wà nehe, ta'e hezepyk wer wanehe wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo ihe xe. Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Mokoz kuzà ikatu 'ym ma'e iapo har wà

23 ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe:

2 — Awa ta'yir, Kwehe mehe heta mokoz kuzàwaza wyker rehe wà. **3** Wiko Ezit ywy rehe wà. Kuzàwaza romo wiko mehe we uezapo kuzàwyzài romo wà. **4** Tyker Oora her romo a'e. Xamari rehe zanemuma'enukwaw. Ikypy'yr Oorima her romo a'e. Zeruzarez rehe zanemuma'enukwaw. Areko a'e mokoz kuzà heremireko romo ihe wà. Umur hera'yr ihewe wà. **5** Heremireko romo hekon Oora. Nezewe rehe we wiko kuzàwyzài romo. Uker Axir ywy rehe har wapuhe waputarahy pà. **6** Zauxiapekwer kamir ipiràg ma'e imunehew har romo wanekon wà. Hemetarer katu ma'e romo upuner ma'e romo zauxiapekwer wanuwihow romo wanekon wà. Kwàkwàmo ipuràg eteahy ma'e romo wanekon wà no. Wiko zauxiapekwer kawaru ku'az har wanuwihow romo wà. **7** Oora uker oho zauxiapekwer Axir wanuwihow nànà. Hemiapo kwer umuigo kar ikatu 'ym ma'e

herenataromo. Umuwete tupàn a'ua'u Axir wazar wà. **8** Uzypyrog kuzàwyzài romo wiko pà Ezit ywy rehe. Wiko wiwi Axir wanehe we no. Kuzàwaza romo heko mehe arer we awa uker ipuhe wà, kuzàwyzài romo hereko pà wà. **9** A'e rupi amono a'e kuzà hemimutan Axir ywy rehe har wanupe ihe. Ta'e Oora uputarahy a'e awa a'e wà xe. **10** Ozo'ok hopoz izuwi wà. Upyhyk imemyr awa wà, imemyr kuzà wà no. A'e re uzuka a'e kuzà takihepu pupe wà. Ywy nànàn kuzà uze'eg izuka awer rehe wà.

11 Oorima wexak a'e ma'e izeapo mehe a'e. Nezewe rehe we wiko kuzàwyzài iro wera'u ma'e romo wyker wi iaiw wera'u ma'e romo kury. **12** Uputarahy awa upuner ma'e tuwihaw Axir ywy rehe har a'e wà no. Zauxiapekwer kamir ipuràg eteahy ma'e imunehew har romo wanekon wà. Uputar zauxiapekwer kawaru ku'az har wanuwhaw a'e wà no. Paw rupi wiko kwàkwàmo na'arewahy uzemuryparypar ma'e romo wà. **13** Aexak heko haw. Kuzà iroahy ma'e azeharomoete har romo hekon a'e. Nezewe ikypy'yr oho wyker hape rupi.

14-15 Oorima wixe wera'u oho iro haw pupe tuweharupi. Teko umuapyk Mawiron rehe har wanuwhaw upuner ma'e wanagapaw ywyok rehe imupiràg pà wà. Wanagapaw ikatu Oorima pe wà. Umunehew ku'a haw hekuzar katu ma'e wà. Umunehew àkàg iwànaw hekuzar katu ma'e wà no. **16** Wanagapaw wanexak mehe na'arewahy uzamutár a'e tuwihaw wà kury. Omono kar uze'eg heraha har Mawiron pe wà. **17** Mawiron pe har ur Oorima puhe uker pà wà. Uzemuawyze hehe wà, iro haw tetea'u iapo pà ipuhe wà. Iahykaw rehe a'e tuwihaw umpuruhuk wer Oorima a'e wà. **18** Uptya katu pe hopoz 'ym pà. Teko paw ukwaw kuzàwyzài romo heko haw wà. Tyker iro ihewe izypy mehe a'e. Ikypy'yr iro ihewe a'e no. **19** U'ar wiwi kuzàwyzài romo weko haw pupe tuweharupi. Heko haw nuzawy kwaw kuzàwaza romo heko awer. Kuzàwaza romo wiko mehe wiko kuzàwyzài romo Ezit ywy rehe. **20** Uputarahy awa kuzà tetea'u wapuhe

oho ma'e wà. A'e awa wanemo uhua'u wà. Wekar kuzà tuweharupi zumen awa ài wà, kawaru awa ài wà.

21 Nezewe mehe, Oorima, nepurapo wer neremiapo ikatu 'ym ma'e Ezit pe arer nekuzàwaza mehe arer rehe. Izypy mehe awa opokok nekàm rehe wà. A'e 'ar mehe erepytu'awa puhe oho 'ym ma'e romo nereko re.

Tupàn uzepyk Oorima rehe a'e

22 A'e rupi ihe nezar Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e newe kury, Oorima. Nepuhe oho ma'e nemuhuhuk kar nererekò wà. Ihe amuikwahy kar putar newe ihe wà nehe. Arur putar nerekò haw pe ihe wà nehe. Umàmàn putar neiwyd wà nehe. **23** Arur putar Mawiron paw ihe wà nehe. Arur putar Kawnew paw ihe wà nehe no: tawhu Pekoz pe har wà, tawhu Xoa pe har wà, tawhu Koa pe har wà. Arur putar Axir paw ihe wà nehe no. Paw rupi wiko zauxiapekwer wanuwhaw upuner ma'e romo ipyahu ma'e romo na'arewahy uzemuryparypar ma'e romo wà. Zauxiapekwer kawaru ku'az har wanuwhaw upuner ma'e romo wanekon paw rupi wà.

24 Néàmàtyry'ym putar wà kwarahy heixe haw awyze har kutu' har wi wà nehe. Werur putar zauxiapekwer tetea'u wà nehe. Werur putar ywyramawa zéàmàtyry'ymawhu pe har tetea'u wà nehe no. Werur putar wemi'u ràm tetea'u ywyramawa pupe wà nehe no. Umunehew putar uzeàmimaw wà nehe, wàkàg ipykaw wà nehe no. Na'e umàmàn putar neiwyd wà nehe. Oromono putar wanupe ihe nehe. Umume'u putar neremiapo kwer wà nehe, wanuwhawete ze'eg heruzar 'ymaw imume'u pà wà nehe. **25** Urekokoaw kar putar wanupe ihe nehe. Ta'e aikwahy newe ihe xe. Omonohok putar nexi wà nehe, nenami wà nehe no. Uzuka putar nememyr wà nehe no. Azeharomoete ozo'ok putar nememyr awa newi wà nehe, nememyr kuzà newi wà nehe no, wanapy pà wanekuwe mehe we wà nehe. **26** Wenuhem putar neropoz wà nehe. Ozo'ok putar ita hekuzar katu ma'e newi wà nehe. **27** Amumaw putar

nero haw ihe nehe, kuzàwyzài romo nerekò haw ihe nehe no. Ereiko nezewe Ezit ywy rehe nerekò mehe we. Nereme'e pixik kwaw amo tupàn ua'u rehe nehe. Nanema'enukwaw kwaw Ezit rehe nehe.

28 Na'aw nezar Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg xe kury.

— Oromono putar nerehe iakatuwawahy 'ym ma'e wapo pe ihe nehe. Nemuhuhuk kar har romo wanekon wà. **29** Na'iakatuwawahy kwaw nerehe wà, a'e rupi ozo'ok putar nema'e paw newi wà nehe. Erema'erekooahy a'e ma'e imono'og pà. Upyhyk putar newi wà nehe. Nerezar putar neropoz 'ym wà nehe. Ereiko putar kuzàwyzài ài nehe. **30** Agwer hezepykaw u'ar putar nerehe nehe, nero haw hekuzaromo kuzàwyzài romo nerekò haw hekuzaromo nehe. Ereiko kuzàwyzài romo teko tetea'u wanupe. Eremuwete wazar tupàn a'ua'u ne wà. A'e rupi ikatu 'ym ma'e romo ereiko herenataromo kury. **31** Neryker uzapo ikatu 'ym ma'e. A'e rupi azepyk hehe. Erezapo ma'e neryker hemiapo kwer zàwenugar. A'e rupi azepyk putar nerehe ihe nehe no.

32 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e kury.

— Ere'u putar neryker ikanek por nehe.

Iànàgatu ikanek. Ohoete no. Paw rupi uze'eg ury wahyahy putar nerehe wà nehe. Paw rupi upuka putar nerehe wà nehe.

Tynehem ikanek.

33 Neryker Xamari ikanek tynehem kyze haw pupe iaiw haw pupe a'e. Werur putar neka'u haw newe nehe. Werur putar nerahy haw newe nehe no.

34 Ere'u putar ipor nehe.

Te upaw putar nehe.

A'e re uka putar kanek wà nehe. Ipehegwer uzeka ma'e kwer pupe erekixi putar nekàm nehe.

Ihe nezar Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

35 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e kury.

— Nereharaz ihewi. Erewak nekupe hexak kar pà ihewe hereityk pà. Erepurararow putar ma'erahy nehe, ta'e nero ne xe. Ereiko kuzàwyzài romo.

Tupàn uzepyk a'e mokoz kuzà wanehe

36 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe.

— Awa ta'yir, Aipo erezemuàgà'ym Oora hemiapo kwer Oorima hemiapo kwer imume'u àwàm rehe. A'e mehe emume'u wanemiapo kwer purumumaranugar haw nehe. **37** Uker umen 'ym wapuhe wà. Upuruzuka wà no. Uker tupàn a'ua'u wapuhe wà. Wexak kar umemyr ihewe wà. A'e re uzuka umemyr wà. Uzuka kar umemyr hera'yr tupàn a'ua'u wanenataromo wà. **38** Amo iaiw ma'e uzapo wà no. Umuaiw heràpuzuhu wà. Uzuhaw mytu'u haw 'ar wà no. Amupytu'u kar a'e 'ar wanupe. Nuweruzar kwaw heze'eg wà. **39** Uzuka hera'yr ma'ea'yr zàwe tupàn a'ua'u wanenataromo wà. A'e 'ar mehe we ur heràpuzuhu pe imuaiw pà wà no.

40 Oora a'e. Oorima a'e no, omono kar uze'eg heraha har wà, awa muitea'u har wamur kar pà wà. Ur wà, Kuzà uzahak wà. Umupinim weha wà. Uzemupuràg eteahy ita hekuzar katu ma'e pupe wà. **41** Wapyk ker haw ipuràg eteahy ma'e rehe wà. Umuapyk ywyrapew ikatu ma'e uzenataromo wà. Omono yhyk zàwenugar hehe wà. Omono uri kawer hehe wà no. A'e 'ym mehe amono a'e ma'e wanupe. **42** Na'e a'e pe har wenu teko tetea'u waànoàng mehe wà kury. Amo awa wixe wà ywyxiguhu wi wà. Omono poapyw har kuzà wapoapy rehe wà. Omono àkàg rehe har ipuràg eteahy ma'e waàkàg rehe wà.

43 Na'e aze'eg hezeupe kury. — Kuzà umen 'ym puhe oho tetea'u ma'e a'e. Nezewe rehe we umuigo kar kuzàwyzài romo uzeupe wà.

44 Tuweharupi uzewyr a'e kuzàwyzài wapuhe oho pà wà. Uker a'e mokoz kuzà wapuhe wà: Oora, Oorima. **45** Awa ikatu ma'e umume'u putar wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wà: umen 'ym puhe waho haw, wapuruzuka haw no. Ta'e oho umen 'ym puhe a'e wà xe. Wapo uzakook teko wanuwykwer wà no.

46 Na'aw zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e iz'eeg xe kury:

— Perur teko tetea'u wanupe wamukyze kar pà pe wà nehe. Tuwe imunar wama'e rehe wà nehe no. **47** Tuwe a'e teko uzapizapi a'e mokoz kuzà ita tetea'u pupe wà nehe. Tuwe uzàmàtyry'ym takihepuku pupe wà nehe no. Tuwe uzuka wamemyr wà nehe. Tuwe umunyk tata wanàpuz rehe wà nehe no. **48** Amumaw putar iro haw a'e ywy nànàñ nehe. — Tuwe kuzà ko ywy rehe har nuiko kwaw 'aw mokoz kuzà wazàwe wà nehe, peze teko wanupe nehe. **49** Aze'eg a'e mokoz kuzà wanupe ihe kury. — Azepyk putar penehe ihe nehe, pero haw hekuzaromo ihe nehe, tupàñ a'ua'u wamuwete haw hekuzaromo ihe nehe no. Nezewe mehe pekwaw putar pezar Tuweharupi Wiko Ma'e romo hereko haw nehe.

Zapepo hepuxi ma'e

24 ¹ Amo ywy rehe ipyhik pyrer romo urerekoko mehe ⁹ haw kwarahy mehe ¹⁰ haw zahy rehe ¹⁰ haw 'ar mehe Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e ihewe a'e kury.

2 — Awa ta'yir, Emuapyk ko 'ar her pape rehe nehe. Ta'e kutàri Mawiron wanuwihawete uzypyrog Zeruzarez izywyr umàmàn pà a'e xe. **3** Aiko nezar Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. Emume'u ko ma'emume'u haw wanupe nehe kury.

— Emuapyk zapepo tata rehe nehe. Emynehem 'y pupe nehe. **4** Emono ma'ero'o kwer iphehogwer ikatu wera'u ma'e ipupe nehe: ho'o kwer iku'azarer huwake har awkat her ma'e, ho'o kwer ikupekagwer huwake har pire her ma'e. Emynehem zapepo iphehogwer ikagwer rehe har ikatu wera'u ma'e pupe nehe no.

5 Ephyk àràpuhàràñ hawitu ma'e ikatu wera'u ma'e ho'o kwer nehe. Emuapyk zepe'aw zapepo iwy pe nehe. Emupupur a'e 'y nehe.

Emupupur ikagwer ho'o kwer ininiuromo nehe, ere wanupe nehe, i'i ihewe.

6 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e ukwaw kar amo ma'e wanupe a'e ma'e imume'u mehe. Na'e a'e ma'e xe kury.

— Pezemumikahy nehe, tawhu puruzuka ma'e pupe tynehem ma'e. Ereiko zapepo hepuxi ma'e ài. Nezar nanehez pixik kwaw a'e. Ezo'ok ma'ero'o kwer pehegwer izuwi pitàitìagatu nehe. Tuwe nuputa kwaw ni pitài pehegwer ipupe nehe. **7** Heta puruzuka haw tawhu pupe. Nuzakook kwaw wanuwy kwer ywy rehe wà. Ywy upuner mo imimaw rehe. Uzakook itahu rehe wà. **8** Nazo'ok kwaw wanuwykwer a'e wi. Ni amo nupuner kwaw imimaw rehe a'e pe wà. Ezepyk izakook arer wanehe nehe, i'i iko.

9 A'e rupi zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e iko a'e kury.

— Pezemumikahy nehe, tawhu puruzuka ma'e pupe tynehem ma'e. Ihe amono putar zepe'aw tata rehe nehe. **10** Erur zepe'aw nehe. Emunyk tata nehe. Emupupur ma'ero'o kwer nehe. Tuwe tykwer upupur nehe, tuwe typaw nehe. Tuwe amo umihir ikagwer nehe, tuwe iku'i nehe. **11** Tuwe zapepo ipor 'ym ma'e uputa tátàpyzgwer rehe nehe. Tuwe ipiràg nehe. Nezewe mehe tata umumaw putar hepuxi kwer nehe. Zapepo ikatu putar ru'u herenataromo nehe. **12** Nan. Eremuaku e putar nehe. Hepuxi kwer nukàzym kwaw tata pupe nehe. **13** Zeruzarez, neremiapo kwer iro ma'e nemuaiw a'e. Azeagaw nemukatu pà. Ereiko wiwi ikatu 'ym ma'e romo. Azepyk putar tuwe nerehe hekwayh haw nànàñ ihe nehe. Xo a'e mehe zo nekatu putar herenataromo nehe. **14** Ihe Tupàñ Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe. Heremiapo ràm 'ar uhem kwez kury. Naheharaz kwaw neremiapo kwer ikatu 'ym ma'e wi nehe. Nurupuhareko kwaw nehe. Azepyk putar nerehe neremiapo kwer hekuzaromo nehe. Ihe nezar Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

**Tupàn ze'eg imume'u har
hemireko umàno a'e**

15 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe:

16 — Awa ta'yir, Na'arewahy araha putar neremiamutar wera'u ihe nehe. — Máràzawé tuwe aipo, ere zo nehe. Ezai'o zo nehe. Ezuhen zo nerehay kwer nehe. **17** Einu kar zo nekuhemaw amo wanupe nehe. Eata zo nezapew 'ym nezemumikahy haw hexak kar pà purupe nehe. Eata zo nexapat 'ym nehe. Ezupyk zo neruwa nehe. Teko omono temi'u umàno ma'e kwer itymaw pe wà. E'u zo a'e temi'u nehe, i'i ihewe.

18 Ku'em mehe aze'eg teko wanupe. Pyhaw heremireko umàno. Iku'egwer pe azapo ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg rupi. **19** Na'e teko upuranu herehe wà.

— Máràzawé tuwe ereiko nezewe, i'i ihewe.

20 — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe ko ma'e imume'u pà.

21 — Emume'u ko heze'eg Izaew wanupe nehe, i'i ihewe. — Pemume'u pekágaw peiko. Ta'e heràpuzuhu ikàg a'e xe. Hehe peme'e haw ikatu peme. Ipupe peho haw ikatu peme no. Nezewe rehe we Tupàn umuaiw putar wàpuzuhu nehe. Pena'yir Zeruzarez pe upyta ma'e kwer wà, penazyr upyta ma'e kwer wà no, umàno putar wà nehe. Zauxiapekwer uzuka putar zeàmàtyry'ymawhu pe wà nehe. **22** A'e rupi pezapo putar ma'e hezàwe nehe. Napezupyk kwaw penuwa nehe. Teko omono temi'u umàno ma'e kwer itymaw pe wà. Nape'u kwaw a'e temi'u nehe. **23** Napeata kwaw pezapew 'ym nehe. Napeata kwaw pexapat 'ym nehe no. Napezemumikahy kwaw nehe. Napeza'i kwaw nehe. Pepaw putar ta'e ikatu 'ym ma'e pezapo pe xe. Pezemono'og putar pekuhem pà nehe. **24** Nezewe mehe ihe Ezekiew ihe, aiko putar penemiapo ràm ikwaw kar har romo peme nehe. Pezapo putar ma'e hezàwegatete nehe. Nezewe i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e peme. — A'e ma'e izeapo mehe pekwaw putar pezar Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw nehe.

25 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihewe kury.

— Kufàri azo'ok putar heràpuzuhu wanuwi ihe nehe kury. Ikatuahy wanupe a'e. Hurywete hehe wà. Hehe wame'e haw ikatu wanupe. Ipupe waho haw ikatu wanupe no. Azo'ok putar wana'yir ihe wà nehe, wanazyr ihe wà nehe no. **26** A'e ma'e iapo mehe nehe, a'e 'ar mehe we nehe, amo tawhu imumaw paw wi uhem ma'e kwer ur putar uezapo ma'e kwer imume'u pà ihewe nehe. **27** A'e 'ar mehe erepuner putar neze'eg wi haw rehe nehe. Ereze'eg putar uhem ma'e kwer pe nehe. A'e 'ar mehe ereiko putar wemiapo ràm ikwaw kar har romo Izaew wanupe nehe. Ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe.

Tupàn uze'eg Amon izuapyapyr wanehe

25 ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e ihewe kury.

2 — Awa ta'yir, Emume'u Amon ywy rehe uezapo ma'e ràm nehe kury. **3** — Aiko pezar Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. Pezekaiw ko heze'eg rehe nehe. — Penurywete heràpuzuhu imuaw haw hexak mehe, Izaew ywy imumaw mehe no, Zuta ywy rehe har ipyhyk pyrer romo wareraha mehe no. **4** A'e rupi apuityk kar putar teko ywyxiguhi kwarahy ihmaw kutyr har rehe har wanupe nehe. A'e teko uzapo putar weko haw peywy rehe nehe. Wiko putar a'e pe wà nehe. U'u putar ma'e a kwer peywy rehe har wà nehe. U'u putar peneimaw kwer wakamy kwer wà nehe no. **5** Azapo putar Hama tawhu kawaru kupewa'a waker haw romo ihe nehe. Azapo putar Amon ywy paw àràpuhàràñ hawitu ma'e wamono'ogaw romo nehe no. Nezewe mehe pekwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw nehe.

6 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e iko a'e. — Pe Amon izuapyapyr wà. Pezepopetek pepor pà penurywete haw rehe. Peze'eg zemueteahy Izaew ywy rehe. **7** A'e rupi apomonu putar amo ywy rehe har wanupe ihe nehe. Imunar putar pema'e rehe wà nehe. Apumumaw

putar paw rupi nehe. Napeiko kwaw teko uzeinuinuromo wiko ma'e romo nehe. Naperekó kwaw peywy nehe no. Nezewe mehe pekwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw nehe.

Uze'eg Tupàn Moaw wanehe a'e

8 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Zuta wiko amogwer ywy rehé har wazàwé wà, i'i Moaw wà. **9** A'e rupi azàmàtyry'ym kar putar tawhu Moaw ywyxaw rehé har amo zauxiapekwer wanupe ihe wà nehe. Na'aw tawhu uhua'u wera'u ma'e waner xe wà: Mete-Zezimot, Ma'aw-Meom, Kiriataim. **10** Aeityk kar putar Moaw teko ywyxiguhu kwarahy ihemaw kutyr har wanupe ihe wà nehe. Weityk putar Amon wà nehe no. Nezewe mehe Moaw nuiko kwaw teko uzemono'og ma'e romo wà nehe. **11** Azepyk putar Moaw wanehe nehe. Nezewe mehe Moaw izuapyapyr ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe.

Tupàn uze'eg Enom izuapyapyr wanehe a'e

12 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e kury. — Teko Enom izuapyapyr upuraraway kar ma'erahy Zuta wanupe wanehe uzepyk mehe wà. Uzepyk wera'u wanehe. A'e rupi azepyk putar tuwe Enom wanehe ihe nehe. **13** Amumé'u ko ma'e kury. — Azepyk putar Enom rehé nehe. Azuka putar awa paw ihe wà nehe, ma'ea'yur paw ihe wà nehe no. Zauxiapekwer uzuka putar a'e teko zeàmàtyry'ymaw pe wà nehe. Azapo putar Enom ywy ywyxiguhu romo ihe nehe. Ywyxiguhu uzypyrog Temà tawhu pe nehe. Oho Nenà tawhu pe nehe. **14** Enom wanehe hezepyk mehe amono kar putar Izaew wakutyr ihe wà nehe. Ukwaw kar putar hekwahy haw Enom wanupe wà nehe. Enom ukwaw putar hezepykaw wà nehe. Ihe nezar Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Tupàn uze'eg Piri ywy rehé har wanehe a'e

15 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Piri ywy rehé har upuraraw kar

ma'erahy tetea'u wàmàtyry'ymar kwehe arer wanehe uzepyk mehe wà. Na'ikatuwawahy kwaw wanehe. A'e rupi umumaw wà. **16** Ko heremiapo ràm amume'u teko kury. Azàmàtyry'ym putar Piri ywy rehé har ihe wà nehe, Kerexit ihe wà nehe no, wamumaw pà paw rupi ihe wà nehe. Aze zauxiapekwer umuikuwe kar amo teko Piri ywy rehé har ywytyr heta 'ymaw rehé wà nehe, amumaw a'e teko paw ihe wà nehe. **17** Azepyk putar wanehe azeharomoete nehe. Wanehe hezepykaw uhyk putar nehe. Nezewe mehe ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe.

Tupàn uze'eg Xir wanehe a'e

26 **1** Urukuwe ipyhyk pyrer romo amo ywy rehé ure. 11 haw kwarahy rehé amo zahy rehé pitái haw 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi ihewe kury.

2 — Awa ta'yir, Teko Xir tawhu pe har hurywete Zeruzarez imumaw pawer rehé a'e wà. — Zeruzarez zanezáwé upuner ma'e kwer a'e, upaw a'e. Ukenawhu uzewàpytymawok zanewe. A'e rupi zaixe ipupe. Zauxiapekwer weityk tawhu a'e wà. A'e rupi zaiko putar hemetarer katu ma'e romo zane nehe kury, i'i wà. **3** Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e ihe kury, amume'u ko ma'e ihe kury.

— Xir tawhu. Aiko neàmàtyry'ymar romo ihe. Arur putar zauxiapekwer amo ywy rehé har tetea'u neàmàtyry'ym kar pà wanupe ihe wà nehe. Ur putar ykotok yryhu rehé har ài wà nehe. **4** Umumaw putar tawhu peneko haw ipàrirogawtà a'e wà nehe. Weityk putar penàpuzaïha wà nehe no. A'e 'ar mehe apeir putar ywykul'i imunyryk kar pà nehe, itahu hexak kar pà purupe nehe. **5** Pira pyhykar umuzaïko putar ukyhapari imukàg pà itahu i'aromo wà nehe, a'e pe yryhu iwyr henaw pe wà nehe. Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, aiko ko ma'e imume'u har romo ihe. Ywy tetea'u rehé har uzàmàtyry'ym putar Xiro tawhu a'e wà nehe, ima'e rehé umunar pà a'e wà nehe. **6** Amo teko wiko tawhu a'e tawhu huwake ywy ikàg ma'e rehé har pupe wà. A'e

zauxiapekwer ur ma'e ràm uzàmàtyry'ym putar teko a'e tawhu pe har wà nehe. Nezewé mehe Xir tawhu ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw a'e nehe.

7 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg iko.

— Arur putar Mawiron wanuwhawete Namukononozor ihe nehe. Upuner wera'u amogwer tuwhawete nànàn a'e. Uzàmàtyry'ym putar Xir tawhu a'e nehe. Ur putar ywy kwarahy heixe haw awyze har kutyr har wi zauxiapekwer tetea'u wanerur pà nehe. Werur putar kawaru tetea'u wà nehe. Werur putar ywyramawa zeàmàtyry'ymawhu pe har tetea'u wà nehe no. Ur putar zauxiapekwer kawaru ku'az har hupi wà nehe no. **8** A'e zauxiapekwer uzuka putar tawhu huwake tawhu ywy ikàg ma'e rehe har pupe wiko ma'e a'e wà nehe. Zauxiapekwer uhàwykàz putar ywykwar u'yw wi uzeàmimaw romo wà. Uzapó putar tawhu ipàrirogawtâtà rehe uzeupir àwàm wà nehe no. Upir putar uzeàmimaw pàrirogaw iapo pà nekutyr wà nehe. **9** Werur putar ita imomor haw wà nehe. Uzapi putar tawhu ipàrirogawtâtà ita tetea'u pupe wà nehe, heityk pà wà nehe. Weityk putar neràpuzaiha ywyràihàg zàwenugár itaper iapo pyrer pupe wà nehe no. **10** Waneimaw kawaru umuzeupir kar putar ywyku'i ywàkun zàwenugár wà nehe. Ywyku'i nepyk putar nehe. Nepyhyk ire wixe putar nerukanawhu rupi wà nehe. Kawaru umutyk putar ywyramawa tawhu pupe heraha pà wà nehe. A'e 'ar mehe iànoànogaw umuryryryrz kar putar pàrirogawtâtà nehe. **11** Kawaru ku'az har wixe putar nahu rupi wà nehe, teko nepupe har wazuka pà takihepuku pupe wà nehe. Weityk putar nezyta ikàg ma'e ywy rehe wà nehe. **12** Neàmàtyry'ymar imunar putar neremetarer rehe wà nehe, nema'e rehe wà nehe no. Weityk putar nepàrirogawtâtà wà nehe. Umumew putar tâpuzuhu hekuzar katu ma'e nepupe har wà nehe no. Weityk putar nema'e ryhu pupe wà nehe: Itahu, ywyra, ywytâtà tâpuz pupe har imuku'iku'i pyrer. **13** Amumaw putar nezegar haw nehe. Amupytu'u kar putar

nepupe har wioràwiràn imupu re ihe wà nehe no. **14** Xo itahu nerena zo aezar putar nehe. Pira pyhykar umuzaiko putar ukyhapari a'e itahu rehe imukàg pà wà nehe. Ni amo nuzapo wi kwaw a'e tawhu wà nehe. Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

15 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e Xiro tawhu pe kury. — Nerecityk mehe teko ryhyu iwyr wiko ma'e ukyzeahy putar takihepuku pupe ikutuk pyrer umàno ma'e ràm waneihehemaw henu mehe wà nehe. **16** Ywy ryhyu iwyr har wanuwhawete paw wezyw putar wenaw wi wà nehe. Wenuhem putar waxi'i ipykaw wà nehe. Wenuhem putar ukamir imuma'ema'e pyrer wà nehe no. Uryryryryz putar ukyzeahy pà ywy rehe wapyk pà wà nehe. Newe uzeapo ma'e kwer hexak mehe ukyzeahy putar wà nehe. **17** Umuzág putar ko zegar haw purutymaw pe har wà nehe.

Zauxiapekwer umumaw tawhu ikwaw katu pyrer.

Upeir wakanuhu ryhyu wi wà. Izypy mehe teko 'aw tawhu pe har wiko ryhyu izar romo wà. Umukyze kar ryhyu iwyr har paw rupi wà.

18 Kutàri tawhu i'ar awer 'ar mehe yrypyp'o uryryryryz paw rupi wà. Wanehe har ukyzeahy ma'e tetea'u imumaw pawer hexak ire wà.

19 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury.

— Urumuigo kar putar tawhu teko heta 'ymaw romo ihe nehe, tawhu imumew pyrer zàwenugár romo ihe nehe. Ni amo nuiko kwaw a'e pe wà. Urupyk putar 'y ryhyu ohoete ma'e pe har pupe nehe. **20** Uruityk putar umàno ma'e kwer wapyta haw pe nehe. A'e pe erepyta putar teko kwehe umàno ma'e kwer wainuinuromo nehe. Apuir putar newi a'e pe ywy iwype har pe nehe, ywy tawhu heityk pyrer heta haw pe nehe. Ereppta putar umàno ma'e kwer wanehe we nehe. Ni amo nuiko pixik kwaw nepupe wà nehe, Xir.

Nerezewyr kwaw ywy wikuwe ma'e waneko haw pe nehe. Nerezewyr kwaw neranawer pe nehe. **21** Azapo putar iaiw ma'e newe nerexak kar pà purupe nehe. Erepaw putar a'e 'ar mehe nehe. Teko nerekar putar zepe wà nehe. Nanerexak kwaw wà nehe. Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Zegar haw purutymaw pe har

27 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e ihewe kury.

2— Awa ta'yir, Emume'u zegar haw purutymaw pe har Xir pe nehe. **3** A'e tawhu ryahu iwyrr tuz a'e. Ipupe har ume'eg ma'e teko ryahu iwyrr har nànàr wà. Ume'eg kar ma'e wanuwi wà no. — Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e iko a'e, ere a'e tawhu pe nehe.

— Xir, nerurywete ta'e nepuràg eteahy tuwe ne xe.

4 Yryhu uzeapo nerekohaw romo. Neapo arer neapo kanuhu ipuràg eteahy ma'e zàwenugar romo wà.

5 Ukixikixi pin 'yw Eremon ywytyr rehe har neapoapo pà wà.

Uzapo amo ywyràkàxigyw Irimano ywy rehe har nekanuhu izyta romo wà.

6 Upyhyk ywyra kawar her ma'e Mâxà pe har uze'ypykuz haw romo iapo pà wà.

Umuhyum pin 'yw Xip yryppypo'o pe har ata haw nerehe har romo iapo pà wà.

Nemupuràg marupi pupe wà no.

7 Umuwywyk irin imuma'ema'e pyrer Ezit ywy rehe har nepànuhu ywytyu henataromo nereraha haw romo iapo pà wà.

Teko muite har ukwaw izar a'e pànuhu hexak mehe wà.

Umuwywyk pàn hekuzar katu ma'e neràpuzràna'i iapo pà àmàn wi nemonokatu pà wà.

Teko uzapo a'e pàn ipihun wewer ma'e Xip yryppypo'o pe wà.

8 O Xir tawhu, nepupe har wiko a'e kanuhu heruata har romo wà. Ukwaw katu heruata haw wà. Xitom tawhu pe har wà, Aruwaz tawhu pe har wà no, wiko ze'ypykuz haw pupe a'e kanuhu heruata har romo wà.

9 Awa Mirimo tawhu pe har wiko ywyrapinar a'e kanuhu pupe har romo wà.

Amo umu'e katu a'e awa ywyrapinaw rehe wà. Kanuhu heruata har kanuhu yryhu rehe har nànàr ume'eg kar ma'e ime'egaw pe wà.

10 Awa ywy nànàr wiko zauxiapékwer ipupe wà: Pezi rehe arer wà, Iri rehe arer wà, Irim rehe arer wà. Umuzaike umimaw wàkàg imimaw rehe we neràpuz me wà. Upyhyk nepuner haw newe wà. Upyhyk ywy tetea'u tuwihow ikàg wera'u ma'e romo nemuigo kar pà wà no. **11** Zauxiapékwer Aruwaz parer upyta ume'ema'e romo nepàrirogawtâtà kupe pe wà. Zauxiapékwer Kamaz parer ume'egatu neràpuzaiha rehe wà. Umuzaike u'yw wi uezàmimaw neywyok rehe wà. A'e ae nemupuràg eteahy wà.

12 Ereme'eg ma'e tetea'u Epàn ywy rehe. Umur ma'e newe hekuzaromo wà: itaparat, itaper, itaetàn, itaxum. **13** Ereme'eg ma'e ywy nànàr: Kere ywy, Tumaw ywy, Mezek ywy. Umur uma'erekohar e ma'e newe hekuzaromo wà. Umur ma'e itamorog iapo pyrer newe wà no. **14** Ereme'eg nema'e kawaru tuweharupi har wanekuzaromo, kawaru zeàmàtyry'ymawhu pe har wanekuzaromo no, kàwàruràn Mete-Togarima pe har wanekuzaromo no. **15** Teko Hoz pe har ume'eg ma'e newe wà. Ereme'eg ma'e teko ryahu iwyrr har wanupe. A'e teko umur marupi hekuzaromo wà. Umur ywyraun marapi her ma'e newe wà no. **16** Teko Xir ywy rehe har ume'eg kar nema'e tetea'u wà no, neremiapo kwer tetea'u wà no. Omono ma'e newe hekuzaromo wà: ita hekuzar katu ma'e huwyahy ma'e emeraw her ma'e, pàn

ipihun wewer ma'e, pàñ imuma'ema'e pyrer, pàñ irin ikatuahy ma'e, ita koraw her ma'e, ita hekuzar katu ma'e humi her ma'e. **17** Zuta ume'eg kar nema'e. Izaew no. Omono ma'e newe hekuzaromo wà: arozràn Minit pe har, hâir, uri kawer, taz zàwenugar. **18** Namaz tawhu ume'eg kar nema'e. Nema'e tetea'u hekuzaromo umur ma'e wà: win Ewmon parer, àràpuhàràn hawitu ma'e hawer Xar parer. **19** Úzaw pe har werur ma'e newe nema'e hekuzaromo wà: win, itaper iapoapo katu pyrer, taz zàwenugar. **20** Nénà pe har umur kawaru pykaw newe nema'e hekuzaromo wà. **21** Àràw izuapypyk wà, tuwihaw Kenar pe har wà no, umur ma'e newe nema'e hekuzaromo wà no: àràpuhàràna'yr hawitu ma'e, àràpuhàràn hawitu ma'e, àràpuhàrànete. **22** Ma'eme'egar Xama pe har wà, Hama pe har wà no, umur ma'e newe nema'e hekuzaromo wà: taz zàwenugar ikatu wera'u ma'e, ita hekuzar katu ma'e, or. **23** Amo tawhu ume'eg ma'e newe wà, ume'eg kar ma'e newi wà no: Àrà, Kane, En, ma'eme'egar Xama pe har wà, Axur, Kiwmaz. Paw rupi uzapo ma'eme'egaw nerehe we wà. **24** Ume'eg kamir hekuzar katu ma'e newe wà. Ume'eg topoz hekuzar katu ma'e newe wà no, pàñ ipihun wewer ma'e, pàñ imuma'ema'e pyrer, pàñ iàñàm ma'e ywy ipykaw hexakaw tetea'u hereko har, kyhàhàm, kyhàhàm iàñàm ma'e ipupe katu pyrer.

25 Omono'og kanuhu tetea'u nema'e heraha pà newe wà.

Xir, nerezuawy kwaw kanuhu
ryyu rehu rehu.
Kanuhu ma'e ipuhuz ma'e tetea'u
heraha har.

- 26** Uze'ypykuz ma'e nerehe we har
ryyu rehu muite nereruata mehe,
ywytu kwarahy heixe haw wi ur ma'e
nemuzeapypyk kar muite ywy wi a'e.
27 Ma'e neremime'eg ràm hekuzar
katu ma'e paw,
nereruata har ryryu rehu wata
ma'e paw wà,

- ywyra pinar kanuhu pupe har paw wà,
ma'eme'egar kanuhu pupe har
paw wà,
zauxiapekwér kanuhu pupe har paw wà,
paw rupi ukàzym ryryu pupe wà,
kanuhu izeapypyk mehe wà.
28 Ywy rehu rehu wenu
kanuhu heruata har 'y pupe
wamàno mehe wà.
29 Teko weityk kanuhu paw rupi wà kury.
Kanuhu heruata har paw oho
ywy pe wà.
30 Paw rupi uzai'oahy nerehe wà.
Umur ywyku'i wàkàg rehu tanimuk
rehe uzerezerew pà wà,
uzemumikahy haw hexak kar pà wà.
31 Nerehe uma'enukwaw mehe
upin wàkàg wà.
Umunehew ma'eryru pàñ iàñàm ma'e
iapo pyrer ukamir romo wà.
Uzai'o upy'a iro ma'e rehu we wà.
32 Umuzàg ko zegar haw
purumuzemumikahy kar ma'e
newe wà.
— Mo upuner Xir ài.
Upyta uze'eg 'ym pà ryryu myter
pe 'iyi pe kury.
33 Nema'e ryryu nàñàñ heraha mehe,
eremono ma'e teko tetea'u
wamurywete kar pà.
Nema'e hekuzar katu ma'e imono mehe
eremuigo kar tuwihawete ywy rehu har
hemetarer katu ma'e romo ne wà.
34 Ko 'ar rehu ereiko ryryu iwype kury.
Erezeapypyk echo ryryu ohoete
ma'e pupe.
Nema'e paw rupi, newe uma'erek
ma'e paw rupi wà no,
ukàzym ryryu pupe nerehe we wà.
35 Ryryu iwyr wiko ma'e paw ukyzeahy
uzeapo ma'e kwer hexak ire wà. Teko upuner
wakyze haw hexakaw rehu wanuwa rehu
wà. **36** Erepaw tuwe. Ma'eme'egar ywy
nàñàñ ukyzeahy wà. — Uzeapo iaiw ma'e
Xiro pe. Aipo uzeapo putar nezewegatete

haw zanewe nehe no, i'i uzeupeupe ukyze pà wà.

Tupàn uze'eg Xir wanuwhawete rehe a'e

28 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe:

2 Awa ta'yr, Emume'u heze'eg echo Xir tawhu wanuwhawete pe nehe kury. — Nezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe a'e, ere izupe nehe. — Aiko wera'u amo wanuwi ihe, ere iko azeharomoete. — Aiko tupàn romo ihe, ere iko. — Apyk tenawhu rehe Tupàn ài, ere iko. Yryhu umàmàn heiwy, ere iko. Nerekö wer tupàn romo. Nerepuner kwaw. Ta'e ereiko Awa ta'yr romo ne xe. Nereiko kwaw tupàn romo. **3** — Akwaw wera'u ma'e Nanew wi ihe, ere iko. — Ni amo nupuner kwaw ma'e ihewi imimaw rehe wà, ere iko. **4** Nema'ekwaw katu haw a'e, nema'ekwaw paw a'e, omono'og temetarer tetea'u newe: itazu or, itaxig parat no. **5** Eremono'og temetarer ma'e ime'eg mehe ma'e ime'eg kar mehe. Tuweharupi eremono'og temetarer. — Aiko wera'u amo wanuwi ihe, ta'e heremetarer katu ihe xe, ere iko.

6 Ihe nezar Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e newe ihe kury. — Akwaw ma'e tupàn ài ihe, ere iko.

7 A'e rupi uruàmàtyr'y'm kar putar zauxiapékwer amo ywy rehe har wanupe ihe nehe, ma'erahy purupe ipuraraw kar har wanupe ihe nehe. Eremono'og temetarer tetea'u nema'ekwaw katu haw pupe. Umumaw putar neremetarer paw rupi wà nehe. **8** Nezuka putar netym àwàm yryhu pupe har pe nemono kar pà wà nehe. **9** Nezuka àwàm rehe wahem mehe aipo erzemume'u wiwi putar tupàn romo nehe. Nezuka àràm wanuwàxi mehe ereiko putar Awa ta'yr romo nehe. Nereiko kwaw tupàn romo nehe.

10 Eremàno putar zawar ài amo ywy rehe har uzeruzar 'ym ma'e wapo pe nehe. Ihe nezar Tuweharupi Wiko Ma'e azapo kar ko ma'e kwez wanupe ihe kury.

Xir wanuwhawete heitykaw

11 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi ihewe.

12 Awa ta'yr, Emuzàg zegar haw purumuzemumikahy kar ma'e nehe, Xir pe har wanuwhawete imàno àwàm rehe nehe.

— Nezar Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e iko newe, ere izupe nehe. — Ereiko ikatuahy ma'e romo izypy mehe. Erekwaw katu ma'e. Erezemuryparypar katu purehe.

13 Ereiko zepe En Tupàn ima'etymaw pupe. Erezemupuràg ita hekuzar katu ma'e tetea'u pupe: humi, niàmàn, topaz, meriw, onik, zaz, xapir, emeraw, karanaz. Neapo haw'ar mehe erereko ita hekuzar katu ma'e ne. Amo uma'ema'e or a'e nemupuràgaw iapo pà newe wà. **14** Urumuigo kar herekuwe haw pe har purupyro katu har upepopoz ma'e zàwenugar romo. Ereiko heywytyr ikatuahy ma'e rehe. Ereata ita hekuzar katu ma'e heny katu ma'e inuinuromo. **15** Neapo awer 'ar mehe arer we ereiko ikatu ma'e iapo har romo. Na'e amo 'ar mehe erenzypyrog ikatu 'ym ma'e iapo pà.

16 Erema'ereko tetea'u ma'eme'eg kar pà ma'eme'eg pà. A'e ma'e uzapo kar puruzuka haw newe. Uzapó kar ikatu 'ym ma'e newe. A'e rupi, herekuwe haw pe har purupyro katu har, urumuigo kar ikàg 'ym ma'e romo nereityk pà heywytyr wi ihe, ita hekuzar katu ma'e heny katu ma'e wamyter wi. **17** — Aiko wera'u amo wanuwi ihe, ere nezeupe. Ta'e nepuràg eteahy wera'u amo wanuwi ne xe.

— Erepuner katu, i'l teko ywy nàñànar newe wà. A'e rupi nere'o. Na'e uruityk ywy pe. Nezewe mehe amogwer tuwhawete ima'enukwaw putar wemiapo rehe a'e wà nehe. **18** Ma'e me'eg mehe ma'e me'eg kar mehe nemunar amo wanemetarer rehe azeharomoete. A'e rupi amo umuaíw Tupàn imuwete haw nepupe har wà. A'e rupi amunyk tata taw rehe. Ukaz paw rupi. Teko nerehe ume'e ma'e paw wexak tanimuk romo uezapo ma'e kwer wà. **19** Erepaw azeharomoete. Nerezewyr kwaw nehe. Ywy nàñànar nekwaw arer paw ukyzeahy wà kury. — Aze ru'u uezapo putar nezewegatete haw zanewe nehe, i'i uzeupeupe wà.

Tupàn uze'eg Xitom wanehe a'e

20 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe kury.

21 Awa ta'ȳr, Emume'u Xitom tawhu pe uezapo ma'e ràm nehe kury. **22** Emume'u ko heze'eg a'e pe har wanupe nehe. — Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e peme ihe kury. — Xitom. Aiko neàmàtyry'ymar romo ihe. Azapo putar ikatu 'ym ma'e newe nehe. Iapo re teko paw umume'u putar hekatu haw wà nehe. Nepupe har wanehe hezepyk mehe teko paw ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe. Ukwaw putar hekatuahy haw wà nehe no. **23** Amono kar putar ma'eahy haw newe nehe. Amuyryk kar putar teko wanuwykwer pe nepupe har rupi ihe nehe no. Zauxiapewer umàmàn putar neiwyr neàmàtyry'ym pà wà nehe. Uzuka putar nepupe har paw wà nehe no. Nezewe mehe erekwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw nehe.

***Amono putar heze'egatu Izaew
wanehe ihe nehe, i'i Tupàn***

24 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Kwehe mehe teko izywyr har nuzeruze'eg kwaw Izaew wanehe wà. — Hemetarer 'ym ma'e ikàg 'ym ma'e wà, i'i izupe wà. Nuzawy kwaw xu wanupe wà. Nuzawy kwaw ma'eputyr xu hereko har wanupe wà. Ukitukutuk wà. A'e teko nukutuk wi pixik kwaw wà nehe kury. Ukwaw putar teko wazar Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe.

25 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg a'e. — Amuhàmuhàz Izaew ywy tetea'u wanehe ihe wà. Amono'og wi putar wamuwà a'e ywy wanuwi ihe wà nehe. A'e rupi teko ywy nàñànar ukwaw putar ikatuahy ma'e romo herekuwe haw wà nehe. Teko Izaew izuapypyk wiko putar uiwy rehe wà nehe. Kwehe mehe amono a'e ywy heremiruze'eg Zako pe. (Izaew, i'i Zako her inugwer.) **26** Wiko katu putar a'e pe wà nehe. Uzapo putar wàpuz wà nehe. Utym putar uwà 'yw wà nehe no. Azepyk

putar waiwyr har nàñàn ihe nehe, aze wiko Izaew wanerekoaiw arer romo wà nehe. Ni amo nuzapo kwaw ikatu 'ym ma'e Izaew wanupe wà nehe. Nezewe mehe ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar romo herekuwe haw wà nehe.

***Tupàn uze'eg Ezit ywy rehe
har wanehe kury***

29 ¹Ipyhyk pyrer romo urereko mehe 10 haw kwarahy rehe 10 haw zahy rehe 12 haw 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe:

2 — Awa ta'ȳr, Emume'u Ezit wanuwiawete pe uezapo ma'e ràm nehe kury. — Tupàn uzepyk putar nerehe a'e nehe. Uzepyk putar Ezit ywy rehe paw rupi nehe no. **3** — Nezar Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e iko newe, Ezit wanuwiawete. — Aiko neàmàtyry'ymar romo. Ereiko zakarehu yrykawhu pupe uezàpàrirog ma'e ài. — Aiko Niru yrykawhu izar romo ihe, ere iko. Ihe aiko iapo arer romo ihe, ere iko. **4** Nezewe rehe we amono putar hàty'az nexi rehe ihe nehe. Uruxi'u kar putar pira neyrykawhu pupe har wanupe ihe nehe. Nepyhyk putar wà nehe. Na'e urenuhem putar nemutyk pà Niru yrykawhu wi nehe. Anuhem putar pira nepyhykar paw wà nehe no. **5** Uruityk putar ywyxiguhi pe pira nàñàn ihe nehe no. Neretekwer upyta putar ywy rehe heityk pyrer romo nehe. Ni amo nuzutym kwaw neretekwer wà nehe. Oromono putar wiràmìri wanupe ihe nehe, miar hehaita ma'e wanupe ihe nehe no, wanemi'u ràm romo ihe nehe. **6** Nezewe mehe teko Ezit ywy rehe har paw ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e Ezit pe kury. — Izaew wenoz uzepyro àwàm newe. — Eiko ywyra hepokokaw zàwenugar romo ihewe nehe, i'i newe. Nezewe rehe we ereiko ywyra ikàg 'ym ma'e romo izupe. **7** Nerehe wazekok mehe erepen waxi'i imuahy kar pà. Erepwànahy kar wakupe wanupe no. **8** A'e rupi ihe nezar Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e teko ihe kury.

— Uruàmàtyry'ym kar putar amo awa wanupe nehe. Uzuka putar nepupe har wà nehe. Uzuka putar nereimaw wà nehe no. **9** Ezit ywy uezapo putar ywyxiguhu teko heta 'ymaw romo nehe. Nezewe mehe erekwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw nehe. — Azapo Niru rykawhu ihe. Aiko izar romo nehe, ere izupe. **10** A'e rupi aiko neàmàtyry'ymar romo. Aiko neyrykawhu Niru iàmàtyry'ymar romo no. Azapo putar Ezit ywyxiguhu romo paw rupi ihe nehe. Azypyrog putar tawhu Miginow her ma'e kwarahy heixe haw awyze har kutyr pe nehe. Azapo ywy ywyxiguhu romo te Axuwà tawhu kwarahy ihemaw awyze har kutyr har pe nehe no, te Exio ywyzaw pe nehe no. **11** Ni teko ni ma'e'a'yr nuwahaw kwaw neywy wà nehe. Teko umumaw putar 40 kwarahy Ezit ywy rehe weko 'ym pà wà nehe. **12** Wyzài ywy wereko wera'u teko Ezit wi wà nehe. Tawhu Ezit ywy rehe har umumaw putar 40 kwarahy imumew pyrer romo upyta pà wà nehe. Ipew wera'u amo tawhu wi wà nehe. Amuigo kar putar Ezit ywy rehe har uiwy wi uzàn ma'e kwer romo ihe wà nehe. Uzàn putar ywy nànàn wà nehe. Wiko putar amo teko wainuiuromo wà nehe.

13 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e kury. — Amuhàmuhàz Ezit ywy rehe arer ywy tetea'u wanehe ihe wà. A'e 40 kwarahy pawire aruzewyr putar a'e ywy wanuwi ihe wà nehe no. **14** Amuigo kar putar ywy kwarahy ihemaw awyze har kutyr har rehe ihe wà nehe, waneko awer rehe ihe wà nehe. Wiko putar teko ikàg 'ym ma'e romo a'e pe wà nehe. Naheta tetea'u kwaw wà nehe. **15** Paw rupi wanuwi ikàg 'ym ma'e wera'u wà nehe. Nuiko pixik kwaw amo teko wazar romo wà nehe. Amupixika'i kar putar ihe wà nehe. A'e mehe nuityk kwaw amo ywy rehe har wà nehe. **16** — Urepytywà pe nehe, ni'i pixik kwaw Izaew wà nehe, Ezit ywy rehe har wanupe wà nehe. Izaew wexak putar ikatu 'ym ma'e Ezit wanupe izeapo mehe wà nehe. A'e mehe uze'eg putar uezopeupe wà nehe.

— Azeharomoete na'ikatu kwaw zanepetywà àwàm henoz taw Ezit wanupe, i'i putar uezopeupe wà nehe. Nezewe mehe Izaew ukwaw putar wazar romo herekuwe haw wà nehe.

Tuwihawete Namukononozoz upyro Ezit wakàgaw a'e

17 Urukuwe ipyhyk pyrer romo amo ywy rehe ure. 27 haw kwarahy rehe pitài haw zahy rehe pitài haw 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi ihewe kury.

18 — Awa ta'y, ezeapyaka katu nehe. Namukononozoz Mawiron wanuwhawete uzàmàtyry'ym Xir tawhu kwez kury. Weraha kar ipuhuz katu ma'e wemiruze'eg zauxiapekwer wanupe. Te wa'aw ukuz wanuwi. Wapir uhem waxi'i wanuwi. Nezewe rehe we ni tuwhawete a'e, ni zauxiapekwer a'e wà, nupyhyk kwaw ma'e uma'erekko awer hekuzaromo wà. Uzàmàtyry'ym e a'e tawhu wà.

19 Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e kury. — Ámono putar Ezit ywy tuwhawete Namukononozoz pe nehe. Upyhyk putar Ezit ywy rehe har wanemetarer paw nehe. Weraha putar zauxiapekwer wanupe imono pà wama'erekko awer hekuzaromo nehe.

20 Ámono putar Ezit Namukononozoz pe nehe, ta'e uzapo ma'e ihewe a'e xe. Hemiruze'eg zauxiapekwer uma'erekko waiko ihewe wà. Ihe nezar Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.

21 A'e ma'e izeapo mehe amukàg putar Izaew izuappyapir ihe wà nehe. Ne Ezekiew, urumuze'eg kar putar ihe nehe. Teko paw upuner putar nerenu haw rehe wà nehe. Nezewe mehe ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe.

Uzepyk Tupàn Ezit wanehe a'e

30 ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi ihewe.

2 — Awa ta'y, Aiko nezar Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. Emume'u ko heze'eg

nehapukaz pà nehe:

— Puruzuka haw 'ar.

3 Uhem a'e 'ar iko. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo putar ma'e a'e 'ar mehe nehe.

Heta putar ywàkun a'e 'ar mehe nehe. Heta putar zepykaw ywy nànànar wanupe nehe no.

4 Heta putar zeàmàtyry'ymawhu Ezit ywy rehe nehe. Teko Exio ywy rehe har upuraraw putar ma'erahyhu wà nehe no. Zauxiapekwer uzuka putar teko tetea'u Ezit ywy rehe wà nehe. Imunar putar wama'e rehe wà nehe. Umumaw putar waiwy wà nehe no.

5 Tuwhiwete omono wemetarer zauxiapekwer amo ywy rehe har wanupe. A'e rupi wiko hemiruze'eg romo wà: Exio ywy rehe har wà, Iri ywy rehe har wà, Irim ywy rehe har wà, Araw ywy rehe har wà, Kume ywy rehe har wà. Te heremaihù wà no. A'e zeàmàtyry'ymawhu uzuka putar a'e zauxiapekwer paw wà nehe.

6 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury:

— Miginow kwarahy heixe haw awyze har kutyr har wi te Àxuwà kwarahy ihmaw awyze har kutyr har pe, zauxiapekwer Ezit imyrypar paw uzezuka kar putar zeàmàtyry'ymaw pe wà nehe. — Zaiko wera'u amo wanuwi zane, i'i Ezit ywy rehe har wà. Amo uzuka putar zauxiapekwer Ezit ywy rehe har wà nehe no. Ihe nezar Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo. **7** Heta tetea'u ywy teko heta 'ymaw wà. Ezit uzeapo putar ywy teko heta 'ymaw a'e ywy wazàwe nehe no. Zauxiapekwer umumew putar tawhu a'e ywy rehe har paw rupi a'e wà nehe no. **8** Ezit rehe tata imunyk mehe nehe, zauxiapekwer ipyro har wazuka mehe nehe, teko paw

ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe. **9** A'e 'ar ihm mehe nehe, Ezit imumaw mehe nehe, amono kar putar heze'eg heraha har kanuhu wapupe ihe wà nehe. Umukyze kar putar teko Exio ywy rehe har wà nehe. Ta'e nuzekaiw kwaw herehe wà xe. A'e teko ukzyeahy putar wà nehe. A'e 'ar uhem iko kury.

10 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Amono kar putar Namukononozor Mawiron wanuwihawete Ezit pe ihe nehe. Umumaw putar wanemetarer a'e nehe. Umumaw putar wakàgaw nehe no. **11** Werur putar wemiruze'eg zauxiapekwer uzeupi Ezit imumaw pà wà nehe no. Uzàmàtyry'ym putar takihepuku pupe wà nehe. Ezit ywy tynehem putar umàno ma'e kwer pupe nehe. **12** Amutypaw putar Niru yrykawhu nehe. Amono putar Ezit ywy awa ikatu 'ym ma'e wanupe nehe. Amo ywy rehe har umumaw putar a'e ywy paw rupi wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

13 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi kury.

— Amumaw putar tupàn a'ua'u wanagapaw ihe wà nehe no. Tupàn a'ua'u teko Men tawhu pe har wazar amumaw putar ihe wà nehe no. Naheta kwaw amo wà nehe, Ezit ywy rehe har wanuwihaw romo wà nehe. Amuhàmuhàz putar kyzeahy haw teko wamyter pe nehe. **14** Amuxing putar ywy Ezit rehe har kwarahy ihmaw awyze har kutyr har ihe nehe, ywyxiguhu romo iapo pà ihe nehe. Amunyk putar tata Zuwà tawhu kwarahy heixe haw awyze har kutyr har rehe har rehe nehe. Azepyk putar Tema tawhu tuwhiwete heko haw rehe ihe nehe.

15 Azakook putar hekwahy haw Peru tawhu rehe nehe. Tawhu Ezit ywy rehe har tâtâ wera'u ma'e ikâg wera'u ma'e romo, i'i teko izupe wà. Amumaw putar Tema tawhu pe har wanemetarer ihe nehe no. **16** Amunyk putar tata Ezit rehe nehe. Peru tawhu uzepuwànahy putar wahy haw wi nehe. Zauxiapekwer weityk putar Tema tawhu ipàrirogawtâtà wà nehe. 'Y upyk putar a'e

tawhu nehe. **17** Kwàkwàmo Erio tawhu pe har wà nehe, Mumaz tawhu pe har wà nehe no, umàno putar zeàmàtyry'ymawhu pe wà nehe. Zauxiapekwer weraha putar amogwer teko ipupe har wemipyhyk kwer romo wà nehe no. **18**— Zaiko upuner wera'u ma'e romo zane, i'i Ezit ywy rehe har wà. Azuhaw putar wapuner haw ihe nehe. A'e 'ar mehe ipytunahy haw u'ar putar Tapinez tawhu rehe nehe. Ywàkun upyk putar Ezit nehe. Zauxiapekwer weraha putar tawhu nànàr wemipyhyk kwer romo wà nehe. **19** Nezewe azepyk putar Ezit rehe nehe. Nezewe mehe ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe.

**Tuwihawete Ezit ywy rehe har
na'ikàg kwaw a'e**

20 Uruikuwe ipyhyk pyrer romo amo ywy rehe ure. 11 haw kwarahy rehe pitài haw zahy rehe 7 haw 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi ihewe kury.

21— Awa ta'yir, Azuhaw pitài Ezit ywy rehe har wanuwhawete izywa ihe. Ni amo nuzàpixipixi kwaw izywa wà. Nomono kwaw munehewa pupe imukatu pà imukàg kar pà wà. Nezewe mehe nupuner kwaw takihepuwe pupe puruzuka haw rehe kury. **22** Ihe nezar Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e ihe kury. — Aiko Ezit ywy rehe har wanuwhawete iàmàtyry'ymar romo ihe. Azuhaw putar mokoz izywa ihe nehe. Azuhaw putar izywa ikatu ma'e nehe. Azuhaw wi putar izywa izuhaw pyrer nehe no. Takihepuwe u'ar putar ipo wi nehe. **23** Amuhàmhàz putar Ezit ywy rehe har ywy nànàr ihe wà nehe. **24** Na'e amukàg putar Mawiron wanuwhawete izywa nehe. Amono putar hetakihepuwe ipo pe nehe. Nezewe rehe we azuhaw putar Ezit wanuwhawete izywa nehe. Ikuhem putar nehe. Umàno putar wàmàtyry'ymar henataromo nehe. **25** Azeharomoete azo'ok putar Ezit wanuwhawete ikàgaw izuwi nehe.

Amukàg putar Mawiron wanuwhawete nehe. Hetakihepuwe izupe imono mehe werupoe'eg Ezit ikutyr nehe. A'e 'ar mehe teko paw ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe. **26** Amuhàmhàz putar Ezit ywy rehe har ywy nànàr ihe wà nehe. Nezewe mehe ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe.

Ezit nuzawy kwaw ywyràkàxigyw a'e

31 ¹Uruikuwe ipyhyk pyrer romo amo ywy rehe ure. 11 haw kwarahy rehe 3 haw zahy rehe pitài haw 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi ihewe kury.

2— Awa ta'yir, Emume'u ko ma'e Ezit wanuwhawete pe nehe, hemiruze'eg wanupe nehe no.

— Ereponer katu ne.

Ma'e wiko nezàwe.

3 Ereiko ywyràkàxigyw Irimano ywy rehe har ài.

Nerákàgwer ipuràg eteahy.

Tynehem huwer pupe.

Ereiko ywyra aiha ma'e ài.

Erehem ywak rehe.

4 Heta 'y netua'u mehe.

Heta 'y ywy iwy pe har newe no.

Teko omono 'y ywyra henaw pe wà.

Umuyryk kar yrykaw ywyra ka'a pe har nànàr wà.

5 Heta 'y izupe.

A'e rupi ywyràkàxigyw aiha

wer'a'u amo ywyra wi.

Hàkà uhua'u wà. Ipukua'u wà no.

6 Wiramiri xiroxirogatu hexakaw hereko har uzapo waipy hèkà rehe wà.

Miar hehaite ma'e imemry iwyne wà no.

I'gwer rehe teko ywy nànàr upytu'u wà.

7 Ipuràg eteahy a'e ywyra.

Aiha katu. Ipuku hèkà wà.

Hapo uhem oho yrykaw ywy iwy pe har pe wà.

8 Ni amo ywyràkàxigyw Tupàn ima'etymaw pe har na'ikatuahy kwaw a'e ywyra ài a'e wà.
 Ni amo ywyra Xipere pe har nahàkà kwaw izàwe wà.
 Ni amo pi 'yw ka'a pe har nahàkà kwaw izàwe wà.
 Ni amo ywyra Tupàn ima'etymaw pe har ipuràg eteahy a'e ywyra ài a'e wà.

9 Ihe amupuràg eteahy nezewe ihe. Amono hàkà tetea'u izupe no. Tupàn ima'etymaw En her ma'e pe ywyra paw hewyrowyroahy hehe wà.

10 Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u putar uezapo ma'e ràm ihe nehe kury. Itua'u a'e, te uhem ywàkun pe. Itua'u mehe umume'ume'u ikatu wera'u haw no.

11 A'e rupi aityk a'e ywyra. Aeityk kar putar amo ywy rehe har wanuwhawete pe nehe. Iaiw a'e. A'e rupi a'e tuwhawete uzapo putar iaiw ma'e izupe nehe no.

12 Amo ywy rehe har ma'erahy ipuraraw har weityk putar wà nehe. Wezar putar wà nehe no. Hákagwer imonohok pyrer u'ar putar ywyàpyznaw nànàn nehe, ywytyruhu a'e ywy rehe har nànàn nehe no. Teko paw i'ágwer rehe wiko ma'e oho putar a'e wi wà nehe.

13 Wiràmiri wapyk putar ywyra u'ar ma'e kwer rehe wà nehe. Miar ipuruzukaiwahy ma'e wata putar hákagwer rehe wà nehe.

14 Ko 'ar henataromo ni amo ywyra na'itua'u kwaw a'e ywyra ài wà nehe. Nuhem kwaw ywàkun pe wà nehe. Teko upuner 'y tetea'u imono haw rehe izupe wà nehe. Nezewe rehe we na'itua'u kwaw izàwe wà nehe. Paw rupi umàno putar tekò umàno ma'e ràm ài wà nehe.

Uzemono'og putar umàno ma'e kwer wanehe we wapyta haw pe wà nehe.

15 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e.

— Amo 'ar mehe a'e ywyra wezyw putar umàno ma'e kwer wapyta haw pe nehe. A'e 'ar mehe azupyk kar putar 'y ywy iwype har pe nehe, zemumikahy haw

hexak kar pà nehe. Amuputu'u kar yrykawhu wawyryk ire ihe wà. Heta tetea'u yrykaw wà. Namuyryk kar kwaw a'e 'ar mehe ihe wà nehe. Ywyra umàno. A'e rupi arur putar ipytunahy haw ywytyr Irimano ywy rehe har wanehe ihe nehe. Amuxinig putar ywyra ka'a pe har paw ihe wà nehe no.

16 Umàno ma'e kwer wapyta haw pe imono kar mehe nehe, i'ar haw iànoàngaw umuryryryryz kar putar ywy paw wà nehe. Ywyra En rehe har paw wà nehe, Irimano rehe har paw wà nehe no, ipuràg eteahy wera'u ma'e wà nehe, 'y tetea'u hereko har wà nehe no, ywy iwy pe har wà nehe no, hurywete putar i'ar awer rehe wà nehe.

17 Oho putar hupi umàno ma'e kwer wapyta haw pe wà nehe. Uzemono'og putar u'ar ma'e kwer wanehe we wà nehe. I'ágwer rehe wiko ma'e kwer uhàuház putar ywy nànàn wà nehe.

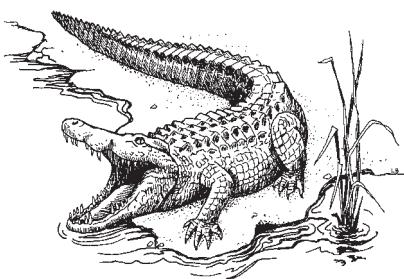
18 A'e ywyra a'e, wiko Ezit ywy rehe har wanuwhawete romo a'e. Wiko hemiruze'eg teko paw wà no. Ni ywyra En rehe har aiha katu izàwe wà. Ipuràg eteahy a'e no. Ko 'ar rehe wezyw putar umàno ma'e kwer wapyta haw pe ywyra En rehe arer wanehe we wà nehe. Uzemono'og putar uzeruzar 'ym ma'e wanehe we wà nehe. Uzemono'og putar zeàmàtyry'ymawhu pe umàno ma'e kwer wanehe we wà nehe no. Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Ezit wanuwhawete nuzawy kwaw zakare u'ytau ma'e a'e

32 ¹ Uruikuwe ipyhyk pyrer romo amo ywy rehe ure. 12 haw kwarahy rehe 12 haw zahy rehe pitài haw 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e ihewe kury.

2 Awa ta'y, Emuzàg zegar haw purutymaw rehe har nehe, Ezit rehe har wanuwhawete rehe nehe. — Ereiko zàwàrhu iriàw ài ywy nànànar wainuinuromo. Nerezawy kwaw zakare u'ytau ma'e 'y yrykawhu pe har imokotokar. Nepo pupe eremokotok 'y. Eremupihun yrykawhu to'om pupe.

3 Teko tetea'u wazemono'og mehe urupyhyk putar

hekyhapari pupe ihe wà nehe. Amutyk kar putar kyhapari wanupe ywyxig kutyr ihe nehe. **4** Urezar putar ywy ikàg ma'e rehe nehe. Uruityk putar ywy rehe nehe. Na'e arur putar wiràmìri ywy nànànar ihe wà nehe, arur putar miar ywy nànànar ihe wà nehe no. A'u kar putar nero'o kwer wanupe nehe. **5** Azupyk putar ywytyruhu neretekwer inem ma'e pupe nehe. Azupyk putar ywyàpyznaipu nehe no. **6** Azupyk putar ywy neruwykwer pupe nehe. Upyk putar ywytyruhu nehe. Umynehem putar yrykawhu nehe no. **7** Nezuka mehe nehe, azupyk putar ywak ihe nehe. Amuwew putar zahytata ihe wà nehe no. Azumim putar kwarahy ywàkun ikupe kutyr nehe. Zahy nuhyape kwaw nehe. **8** Amuwew putar tatainy ywak rehe har paw rupi nehe. Neywy upyta putar ipytunahy haw rehe nehe. Ihe nezar Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo.

9 Urumumaw putar nehe. Amuhàmuhàz putar ko ze'eg ywy nànànar nehe. Te ywy neremigwaw 'ym nànànar nehe. — Máràzàwe tuwen aipo pa, i'i putar ywy tetea'u wanehe har wà nehe. **10** Ipytuhegatu putar newe heremiaipo ràm hexak mehe wà nehe. Hetakihepuku imumymumyz mehe wanuwhawete ukyzeahy putar wà nehe. Ne'ar haw 'ar mehe uryryryryz putar ukyze pà wà nehe, umàno àwàm rehe ukyze pà wà nehe.

11 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi Ezit wanuwhawete pe. — Mawiron wanuwhawete neàmàtyry'ym putar utakihepuku pupe nehe. **12** Apyhyk kar putar takihepuku zauxiapekwer tetea'u ywy ma'erahy ipuraraw kar har rehe har wanupe nehe. Uzuka putar Ezit ywy rehe har tetea'u wà nehe. Eremume'u nema'e ikatuahy haw purupe. A'e zauxiapekwer umumew putar a'e ma'e paw wà nehe. Uzuka neremaihu wà nehe no. **13** Azuka putar nereimaw tapi'ak wai'u haw pe waneko mehe ihe wà nehe. Naheta kwaw teko a'e y imuzipiw har romo wà nehe. Ni tapi'ak a'e y imuzipiw har naheta kwaw wà nehe. **14** Amuapyk kar putar izi'y nehe. Amuzepyxakatu kar putar nehe. Amuyryk katu kar putar yrykawhu uzenu 'ym pà nehe. Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo. **15** Azapo putar Ezit ywy ywyxiguhu romo ihe nehe. Azuka putar a'e pe wiko ma'e ihe wà nehe no. Wazuka mehe teko amogwer ywy rehe har ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe.

16 Kuzà amo ywy rehe har umuzàg putar a'e zegar haw purutymaw rehe har wà nehe, Ezit rehe uzai'o mehe wà nehe, teko hehe har wanehe uzai'o mehe wà nehe.

Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Wezyw Ezit umàno ma'e kwer waptya haw pe wà

17 Uruikuwe ipyhyk pyrer romo amo ywy rehe ure. 12 haw kwarahy rehe pitài haw zahy rehe 15 haw 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e ihewe kury. **18** — Awa ta'yir, Ezai'o teko Ezit ywy rehe har wanehe nehe. Heta tetea'u wà. Emuezyw kar umàno ma'e kwer waptya haw pe ne wà nehe, amo ywy rehe har upuner ma'e wanupi ne wà nehe. **19** Emume'u ko ma'e wanupe nehe.

— Aipo pepuràg eteahy wera'u amo wanuwi. Nezewe rehe we pewezyw putar ikatu 'ym ma'e watym awer pupe pe'ar pà pezerew pà nehe.

20 Ezit ywy rehe har u'ar putar amogwer zeàmàtyry'ymawhu pe uezuka ma'e kwer wanehe we wà nehe. Amo takihepuku uzemuàgà'y'm Ezit ywy rehe har paw wazuka àwàm rehe. **21** Zauxiapekwer ukyze 'ym ma'e wà, Ezit wanehe we upuràmàtyry'ym ma'e wà no, umuixe katu kar Ezit ywy rehe har wà, umàno ma'e kwer wapyta haw pe waneixe mehe wà. Uhapukaz ko ze'eg imume'u pà wà.

— Aw awa nuiko kwaw Tupàn rehe uzeruzar ma'e romo wà. Umàno zeàmàtyry'ymaw pe wà. Wezyw wà xe wà. Uzeàpàrirog xe wà kury, i'i wà.

22 Axir wiko a'e pe no. Hemiruze'eg zauxiapekwer watym awer upyta izywyr wà no. Zauxiapekwer uzuka a'e awa wà.

23 Watym awer upyta umàno ma'e kwer wapyta haw iwype wà. Hemiruze'eg zauxiapekwer paw umàno zeàmàtyry'ymaw pe wà. Watym awer upyta Axir itym awer izywyr wà. Umàno 'ym mehe we umuryryryryz kar wikuwe ma'e wà.

24 Eràw izuapyapyr wiko a'e pe wà. Hemiruze'eg zauxiapekwer watym awer upyta itym awer izywyr wà. Paw rupi umàno zeàmàtyry'ymaw pe wà. Nuzeruzar kwaw Tupàn rehe wà. Wezyw umàno ma'e kwer wapyta haw pe wà. Wikuwe mehe umuhàmuhàz kyzeahy haw teko tetea'u wanehe wà. Umàno wà. Maranugar haw upyk wà. **25** Eràw uzeàpàrirog zeàmàtyry'ymaw pe umàno ma'e kwer wamyter pe. Hemiruze'eg zauxiapekwer watym awer upyta itym awer izywyr wà. Ni amo nuzeruzar kwaw Tupàn rehe wà. Paw rupi umàno zeàmàtyry'ymaw pe wà. Amo zauxiapekwer uzuka wà. Wikuwe mehe umuhàmuhàz kyzeahy haw teko tetea'u wanehe wà. Umàno wà. Maranugar haw upyk wà kury. Uzemono'og amogwer zeàmàtyry'ymaw pe uezuka kar ma'e kwer wanehe we wà.

26 Mezek ywy wiko a'e pe. Tumaw ywy wiko a'e pe no. Hemiruze'eg zauxiapekwer watym awer upyta itym awer izywyr wà. Paw rupi umàno zeàmàtyry'ymaw pe wà. Ni

amo nuzeruzar kwaw Tupàn rehe wà. Wikuwe mehe umuhàmuhàz kyzeahy haw teko wikuwe ma'e waiwy rehe wà. **27** Kwehe mehe zauxiapekwer ipuruzukaiwahy ma'e itym mehe teko umume'u wanemiapo kwer amogwer wanenataromo wà. Wezyw umàno ma'e kwer wapyta haw pe utakihe puku heraha pà wà. Teko numume'u kwaw Mezek rehe har wanemiapo kwer wazutym mehe wà. Numume'u kwaw Tumaw rehe har wanemiapo kwer wà. Teko omono watakihepuku waàkàg iwype wà. Upyk wanetekwer umim awer pupe wà. 'Aw zauxiapekwer tetea'u zuka har upuner wikuwe ma'e wamukyzeahy kar haw rehe wà, wikuwe mehe wà.

28 Zauxiapekwer ukamikamik putar Ezit wà nehe, uzeruzar 'ym ma'e wazeàmàtyry'ymaw pe izuka pyr wamyter pe wà nehe.

29 Enom izuapyapyr wiko a'e pe wà, wanuwhawete rehe we wà, wanuwhaw wanehe we wà. Wiko zauxiapekwer ukyze 'ym ma'e romo kwehe mehe wà. Ko 'ar rehe uezapàrirog wànàm umàno ma'e kwer wapyta haw pe wà, uzeruzar 'ym ma'e zeàmàtyry'ymaw pe izuka pyrer wainuiuromò wà.

30 Tuwhawete kwarahy heixe haw awyze har kutyr har paw wà, Xiton tawhu pe har paw wà no, upyta umàno ma'e kwer wapyta haw pe wà. Umàno Tupàn rehe uzeruzar 'ym pà wà. Wapuner haw umuhàmuhàz kyzeahy haw. Ko 'ar rehe wezyw zeàmàtyry'ymaw pe izuka pyrer wanupi wà. Teko nuzeruze'eg kwaw wanehe wà kury. Uzepàriràg u'aw pà a'e pe wà. A'e pe wezyw ma'e upyta iaiw haw rehe wà. A'e tuwhawete wà, a'e teko wà no, upyta a'e iaiw haw rehe wà no.

31 — Ezit wanuwhawete wexak putar wà nehe. A'e mehe hurywete putar nehe, tal'e a'e zauxiapekwer uzuka hemiruze'eg zauxiapekwer tetea'u a'e 'ym mehe wà xe, i'i zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e.

32 — Amukyzeahy kar wikuwe ma'e Ezit wanuwhawete pe ihe wà. Nezewe rehe we

zauxiapékwer uzuka putar a'e tuwihawete a'e wà nehe, hemiruze'eg zauxiapékwer wainuinuromo a'e wà nehe. Uzepàriràg putar uzeruzar 'ym ma'e zeàmàtyry'ymaw pe izuka pyrer wainuinuromo wà nehe. Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Awa ume'egatu ma'e a'e

33 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe:

2 — Awa ta'yir, Azapo kar iaiw ma'e zeàmàtyry'ymawhu amo teko wanupe herur mehe. Emume'u heremipaò neànàm wanupe nehe. Teko a'e ywy rhe har wexaexak amo awa ume'egatu ma'e romo wà. **3** A'e awa wexak wàmàtyry'ymar wanur mehe wà. Na'e uhapukaz amogwer wanupe. Nezewe mehe amogwer ukwaw wàmàtyry'ymar wahemaw wà. **4** Aze amo wenu purumumuranu haw nehe, aze nuzekaiw kwaw ize'eg rehe, aze iàmàtyry'ymar ur izuka pà wà nehe, a'e teko wiko izuka kar arer romo a'e. **5** Wiko uzezuka arer romo, ta'e nuzekaiw kwaw purumumuranu ma'e ize'eg rehe a'e xe. Aze mo uzbekaiw hehe, upuner mo uhemaw rehe umàno haw wi. **6** Aze ume'egatu ma'e wexak wàmàtyry'ymar wahem mehe wà, aze nuhapukaz kwaw, iàmàtyry'ymar ur a'e ikatu 'ym ma'e iapo har wazuka pà wà. Ume'egatu ma'e wiko wazuka kar har romo. **7** Awa ta'yir, Urumuigo kar ume'egatu ma'e romo Izaew nànàm ihe kury. Amume'u putar heze'eg newe nehe, A'e re eremume'u putar a'e ze'eg wanupe nehe. **8** — Amo awa ikatu 'ym ma'e umàno putar nehe, aze a'e newe nehe, — Eremàno putar nehe, aze nere kwaw izupe hemiapo imukatu kar pà izupe nehe, aze nerepyro kwaw nezewe nehe, umàno putar ikatu 'ym ma'e iapo har romo nehe. Ereiko putar izuka kar arer romo herenataromo nehe. **9** Aze eremume'u ikatu 'ymaw izupe nehe, aze a'e re nupytu' kwaw ikatu 'ym ma'e iapo re nehe, umàno putar ikatu 'ym ma'e iapo har romo nehe. Ne ereikuwe wiwi putar nehe.

— *Naiko kwaw ikatu 'ym ma'e iapo har romo ihe, ere iko urewe, i'i Ezekiew*

10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe:

— Awa ta'yir, Izaew umume'u ma'e oho waiko wà. Emume'u wi waze'eg wanupe nehe. — Zaneremiapo kwer ikatu 'ym ma'e a'e, zanekatu 'ymaw a'e no, ipuhuz katu zanewe wà. A'e rupi zapaw etea'i. Ma'e xiapo putar zanezepyro kar putar zanemàno haw wi nehe. **11** Emume'u ko heze'eg wanupe nehe. — Amume'uhay ko ma'e herekuwe haw rehe ihe kury. Naherurywete kwaw ikatu 'ym ma'e iapo har imàno mehe ihe. Aze mo upytu' ikatu 'ym ma'e iapo re, ikatu wera'u mo ihewe. Teko Izaew izuapyapyr wà, pepytu' ikatu 'ym ma'e iapo re nehe. Mâràzàwe tuwe pemàno wer peiko.

12 — Awa ta'yir, Emume'u ko heze'eg Izaew wanupe nehe kury. — Aze awa ikatu ma'e uzapo ikatu 'ym ma'e nehe, hemiapo kwer ikatu ma'e nupyro kwaw a'e awa a'e nehe. Aze awa ikatu 'ym ma'e upytu' ikatu 'ym ma'e iapo re nehe, nazepyk kwaw hehe nehe. Aze awa ikatu ma'e uzypyrog ikatu 'ym ma'e iapo pà nehe, Nuikuwe wiwi kwaw nehe.

13 — Urumuigo kar putar nehe, aze a'e amo awa pe nehe, aze uzypyrog ikatu 'ym ma'e iapo pà nehe, — Hekatu haw kwehe arer hepyro putar nehe, aze i'i uzeupe nehe, a'e mehe nahema'enukwaw kwaw ni pitái hemiapo kwer ikatu ma'e rehe nehe. Umàno putar wemipaò kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo nehe. **14** Aze amume'u ko ma'e awa ikatu 'ym ma'e pe nehe, — Eremàno putar nehe, aze a'e izupe nehe, aze upytu' ikatu 'ym ma'e iapo re nehe, aze uzapo ikatu ma'e nehe, aze ikatu nehe, numàno kwaw nehe. **15** Aze ru'u omono pyez wemetarer amo pe, aze heraha har umur amo uma'e izupe hekuzaromo, aze umuzewyr kar a'e ma'e izarer pe, ikatu ma'e uzapo. Aze upytu' ikatu 'ym ma'e iapo re nehe, aze weruzar heze'eg purumuigo kar ma'e nehe, numàno kwaw nehe. Wikuwe putar nehe.

16 Amunàñ putar hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e izuwi nehe. Wikuwe putar nehe, ta'e uzapo ikatu ma'e a'e xe. Ta'e ikatu a'e kury xe.

17 Nezewe rehe we teko uze'eg zemueteahy herehe wà. — Tupàn Zanezar uzapo ikatu 'ym ma'e a'e, i'i ihewe wà. Nan. A'e ae wiko ikatu 'ym ma'e iapo har romo wà. **18** Aze awa ikatu ma'e upytu'u ikatu ma'e iapo re nehe, aze uzypyrog ikatu 'ym ma'e iapo pà nehe, umàno putar a'e ma'e hekuzaromo nehe. **19** Aze awa ikatu 'ym ma'e upytu'u ikatu 'ym ma'e iapo re nehe, aze uzapo ikatu ma'e nehe, uzepyro kar ihewe a'e. **20** Pe teko Izaew izuapyapyr wà, — Neremiapo na'ikatu kwaw, peze ihewe. Amume'u putar penemiapo kwer ihe nehe. Azepyk putar penehe penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo nehe.

Zeruzarez tawhu imumaw pawer imume'u haw

21 Urukuwe ipyhik pyrer romo amo ywy rehe ure. 12 haw kwarahy rehe 12 haw zahy rehe 5 haw 'ar mehe amo awa Zeruzarez wi uzepyro ma'e kwer ur ihewe kury. — Zauxiapekwer upyhik Zeruzarez tawhu kwez a'e wà kury, i'i ihewe. **22** Ihem 'ym mehe we pyhaw akwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heko haw upuner ma'e heruwake heko haw ihe. Iku'egwer pe a'e awa ihm mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur wi heze'eg ihewe.

Teko wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e

23 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe:

24 — Awa ta'yir, Zauxiapekwer umumew tawhu Izaew ywy rehe har wà. Teko a'e tawhu pupe wiko ma'e kwer umume'u ko ma'e waiko wà. Àmàrààw wiko pitài awa romo a'e. Tupàn umur ko ywy paw izupe. Zaiko teko tetea'u romo. A'e rupi zaiko ko ywy izar romo kury, i'i wà. **25** Aiko nezar Tuweharupi Wiko Ma'e romo. Emume'u ko heze'eg a'e teko wanupe nehe. — Pe'u ma'ero'o kwer huwykwer inuromo. Pemuwete tupàn a'u'u wà. Pepuruzuka no. Mâràzàwe tuwe pemume'u ko ywy izar romo peneko haw. **26** Pezeruzar petakihepuku rehe. Penemiapo iro ihewe. Paw rupi peho penemireko 'ym wapuhe.

Mâràzàwe tuwe pemume'u ko ywy izar romo peneko haw.

27 Aiko nezar Tuweharupi Wiko Ma'e romo. Emume'u ko heze'eg 'aw teko wanupe nehe. — Amume'uahy ko ma'e kury. Amo uzuka putar tawhu heityk pyrer pupe wiko ma'e a'e wà nehe. Miar hehaite ma'e u'u putar kaiwer pe wiko ma'e wà nehe. Ywytyruhu rehe uezàmim ma'e itakwaruhu pupe uezàmim ma'e ima'eahy putar umàno pà wà nehe. **28** Azapo putar a'e ywy ywyxiguhu teko heta haw 'ym romo ihe nehe. Wapuner wera'u haw upaw putar nehe. Ni amo nuiko kwaw ywytyruhu Izaew rehe har wanehe wà nehe. A'e rupi ni amo nukwaw kwaw ywytyruhu wanupi wà nehe. **29** Teko wanehe wanemiapo kwer hekuzaromo hezepyk mehe nehe, a'e ywy ywyxiguhu romo iapo mehe nehe, a'e 'ar mehe ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe.

Aze Tupàn ze'eg imume'u har umume'u uezapo ma'e ràm nehe, uezapo putar a'e nehe

30 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury.

— Awa ta'yir, Neànàm Izaew izuapyapyr uze'eg uezapeupe tawhu ipàrirogwtà huwake wà, wàpuz hukenawhu huwake wà. Waze'eg mehe uze'eg nerehe wà. — Tuwe xikwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zanewe hemimume'u ràm nehe kury, i'i wà.

31 Nezewe heremiaihu tetea'u uzemono'og neze'eg henu pà wà. Nezewe rehe we na'ipurapo wer kwaw neremiapo kar rehe wà. — Ipuràg eteahy ize'eg, i'i newe wà. Nezewe rehe we xo temetarer imono'ogaw zo uputar wà. **32** Xo puruamutar haw rehe zegar haw imuzàgar romo zo ereiko wanupe. Xo wioràwiràn imupu har romo ereiko wanupe. Wenu neze'eg wà. Nuzapo kwaw neremiapo kar wà. **33** Neremimume'u kwer paw uezapo mehe nehe, (uezapo putar azeharomoete nehe), a'e 'ar mehe — Azeharomoete Tupàn ze'eg imume'u har wiko zaneinuromo a'e, i'i putar wà nehe.

Ze'egaw Izaew wanuwihaw wanehe arer

34¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe:

2 — Awa ta'yìr, Emume'u heremaiihu Izaew wanuwihaw wanupe uezapo ma'e ràm nehe. Emume'u wanemipa o kwer ikatu 'ym ma'e nehe. — Pezar Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e iko peme, ere wanupe nehe. — Pe tuwiaw wà. Peiko àràpuhàràn wanehe uzekaiw ma'e ài Izaew wanupe. Uhua'u putar penehe hezepyk àwàm nehe. Ta'e pezekaiw katu pezche xe. Napezekaiw kwaw penemiruze'eg wanehe. 3 Pe'u àràpuhàràn hawitu ma'e kuzà wakamy kwer. Pezupin wanawer pekamir romo iapo pà. Pezuka àràpuhàràn imukyra katu kar pyrer pe wà, wano'o kwer i'u pà pe wà. Nezewe rehe we napezekaiw kwaw àràpuhàràn wanehe.

4 Napemukàg kwaw ikàg 'ym ma'e pe wà. Napemukatu kar kwaw ima'eahy ma'e pe wà. Napemono kwaw muhàg waperew rehe. Napekar kwaw upeawy ma'e kwer wà. Napekar kwaw ukàzym ma'e kwer wà. Nan. Perekoahy àràpuhàràn ma'erahy ipuraraw kar pà wanupe. Pekutuk pe wà. 5 Naheta kwaw wamono'ogar. A'e rupi uhàuhàz wà. Miar ipuruzukaiwahy ma'e uzuka a'e àràpuhàràn wà. U'u wà no. 6 Àràpuhàràn heremaiihu wata e ywytyr rehe wà, ywytyruhu rehe wà. Uhàuhàz ywy nànàn wà. Ni amo noho kwaw wamono'og pà wà. Ni amo nuzeagaw kwaw wanexak pà wà. 7 Peinu katu heze'eg nehe, àràpuhàràn wanehe uzekaiw ma'e wà. Aiko Pezar Tuweharupi Wiko Ma'e romo.

8 Amume'uahy tuwe ko ma'e herekuwe haw rehe kury. Peinu katu heze'eg nehe kury. Naheta kwaw heremaiihu àràpuhàràn wanehe uzekaiw ma'e wà. A'e rupi miar ipuruzukaiwahy ma'e uzàmàtyry'ym wà wà. Uzuka wa'u pà wà. Wamono'ogar heremiruze'eg noho kwaw wanekar pà wà. Uzekaiw uehe wà. Nuzekaiw kwaw àràpuhàràn wanehe wà. 9 A'e rupi pezekaiw heze'eg rehe nehe kury, àràpuhàràn wanehe uzekaiw ma'e wà. 10 Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, aiko peàmàtyry'ymar romo ihe kury. Anuhem putar heremaiihu

àràpuhàràn pewi ihe wà nehe. Napumuigo kar kwaw wanehe uzekaiw ma'e romo ihe nehe. Napumuigo kar kwaw uehe uzekaiw ma'e romo nehe. Apyro putar heremaiihu àràpuhàràn pepuner haw wi nehe. Nezewe mehe napepuner kwaw wa'u haw rehe nehe.

Àràpuhàràn rehe uzekaiw katu ma'e

11 Ihe Pezar Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, ihe ae aekar putar heremaiihu àràpuhàràn ihe wà nehe. Ihe ae arur putar ihe wà nehe no. 12 Àràpuhàràn rehe uzekaiw ma'e oho weimaw uhàuhàz ma'e kwer wamono'og pà a'e. Nezewegatete aha putar heremaiihu àràpuhàràn wamono'og pà ihe nehe no. Zauxiapekwer umuhàmuhàz ywy nànàn wà. Arur putar ywy nànàn ihe wà nehe no. 'Ar iaiw ma'e rehe umuhàmuhàz wà. Nezewe rehe we amono'og wi putar ihe wà nehe. 13 Anuhem putar amo ae ywy wi ihe wà nehe, wamono'og pà ihe wà nehe. Aruzewyr putar waiwy pe wà nehe no. Araha putar ywytyruhu Izaew rehe har wanupe wà nehe. Amono putar temi'u wanupe a'e pe yrykaw wanuwake nehe, teko waneko haw nànàn nehe. 14 Amumai'u kar putar ka'api'i ikatu ma'e rehe wà nehe, ywytyruhu rehe zeupir haw rehe wà nehe, ka'api'i ikyr katu ma'e Izaew ywy rehe har nànàn nehe no. 15 Ihe aiko putar hereimaw wanehe uzekaiw ma'e romo nehe. Aexak putar àràpuhàràn wapytu'u àwàm nehe no. Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo.

16 Aekar putar àràpuhàràn ukàzym ma'e kwer ihe wà nehe. Aruzewyr putar upeawy ma'e kwer wà nehe no. Amono putar muhàg ikixi pyrer wanehe nehe. Amukatu putar ima'eahy ma'e ihe wà nehe no. Azuka putar ikyra katu ma'e ihe wà nehe. Amumaw putar ikàg ma'e ihe wà nehe no. Ta'e aiko àràpuhàràn wanehe uzekaiw ma'e ikatu ma'e iapo har romo ihe xe. 17 Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e peme ihe kury, hereimaw wà. Amume'u putar penemipa o kwer pitaitàigatu ihe nehe. Amono putar ikatu ma'e xe ihe wà nehe. Amono putar ikatu 'ym ma'e pe pe ihe wà nehe no. Anuhem

putar àràpuhàrànete àràpuhàràn hawitu ma'e wanuwi nehe. **18** Aipo ka'api'i ikatu wera'u ma'e na'ikatu kwaw peme. Máràzàwe tuwe pepyrog inugwer ka'api'i rehe. Pe'u 'y ikatu ma'e. Pemuzipiw 'y penemi'u 'ym pepy pupe. **19** Pepyrog ka'api'i rehe. Na'e amogwer hereimaw u'u a'e ka'api'i wà. Pemuzipiw amo 'y. Na'e u'u a'e 'y wà no.

20 A'e rupi ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e peme kury. Pe àràpuhàràn ikyra katu ma'e pe wà, pezàmàtyry'ym àràpuhàràn iagaiw ma'e pe wà. Ihe amuàgà'yim putar a'e ma'e ihe nehe kury. **21** Pemunyryk kar ima'eahy ma'e pezewi wakutuk pà pe'ak pupe pe wà, waànàm wanuwi wamono kar pà pe wà. **22** Ihe apyro putar hereimaw àràpuhàràn ihe wà nehe. Ni amo nuzapo kwaw ikatu 'ym ma'e peme wà nehe. Ta'e nazapo kar kwaw wanupe ihe xe. Amume'u putar wanemiaipo kwer pitàitàigatu ihe nehe. Amunyryk kar ikatu ma'e ikatu 'ym ma'e wanuwi ihe wà nehe. **23** Amono putar tuwhawete hereimaw wanupe nehe. Nuzawy kwaw heremiruze'eg Tawi a'e nehe. Xo a'e zo wiko putar wanehe uzekaiw ma'e romo nehe. Wiko putar wamono'ogar romo nehe. Uzekaiw putar wanehe nehe. **24** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko putar wazar romo ihe nehe. Amo tuwhawete heremiruze'eg Tawi zàwenugar wiko putar waneruze'egar romo nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo. **25** Azapokatu putar heze'egaw wanehe we ihe nehe, wapyro pà ikatu 'ym ma'e iapo har wanuwi nehe. Amumaw putar miar ipuruzukaiwahy ma'e Izaew ywy rehе har ihe wà nehe. Nezewe mehe hereimaw upuner putar weko katu haw rehe kaiwer pe wà nehe, ka'a pupe uker katu haw rehe wà nehe no.

26 Amono putar heze'egatu teko heywytyr ikatuahy ma'e izywyr wiko ma'e wanupe nehe. Aze àmàn nuhyk kwaw wanupe nehe, amugyr kar putar wanupe nehe. **27** Ma'ywa'yw i'a putar wà nehe. Ko pe arozran i'a tetea'u putar nehe no. Teko paw wiko katu uiwy rehе wà nehe. Apyro putar

heremaihu wapyhykar wanuwi ihe wà nehe. Amonohok putar kyhàhàm tâtà waapixi haw nehe no. A'e 'ar mehe teko paw ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe. **28** Uzeruzar 'ym ma'e na'imunar kwaw wama'e rehe wà nehe. Miar ipuruzukaiwahy ma'e nuzuka kwaw wà nehe. Nu'u kwaw wà nehe. Wiko katu putar wà nehe. Ni amo numukyze kar kwaw wà nehe. **29** Amono putar ywy ikatu ma'e wanupe nehe. Amumaw putar ma'thez haw Izaew ywy rehе har nehe. Amo ywy rehе har nuze'eg urywahyahy kwaw wanehe wà nehe. **30** Teko paw ukwaw putar Izaew wanehe uzekaiw ma'e romo herekuwe haw wà nehe. Ukwaw putar Izaew heremaihu romo waneko haw wà nehe no. Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo. **31** Pe heremaihu àràpuhàràn pe wà, heremaihu heremipoz wà. Peiko teko romo. Aiko pezar romo, i'i zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e.

Tupàn uzepyk Enom wanehe a'e

35 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe.

2— Awa ta'y, emume'u Enom ywy rehе har wanemiaipo kwer ikatu 'ym ma'e nehe.

3 Pezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg iko nezewe peme a'e, ere wanupe nehe.

— Ywytyruhu Enom ywy rehе har wà. Aiko peàmàtyry'ymar romo. Urumuigo kar putar ywyxiguhi teko heta 'ymaw romo ihe nehe.

4 Amumaw putar neywyr. Amumew putar tawhu nerehe har wà nehe. Nezewe mehe erkekaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw nehe.

5 Ereiko Izaew waàmàtyry'ymar romo tuweharupi. Izaew upyta iaiw haw rehе wà. Azepyk wanehe wanemiaipo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo. A'e 'ar mehe erezuka

kar amo ywy rehе har wanupe ne wà. **6** A'e rupi ihe nezar Tuweharupi Wiko Ma'e amume'uhay tuwe ko ma'e herekuwe haw rehe ihe kury. — Eremàno putar nehe.

Nerepuner kwaw izuwi nehemaw rehе nehe. Erepuruzuka. A'e rupi màno haw nerekar putar nehe. **7** Amuaiw putar Enom ywy

ywytyruhu heta haw ihe nehe. Uzeapo putar ywyxiguhu romo nehe. Azuka putar a'e ywy rupi ukwaw ma'e paw ihe wà nehe. **8** Azupyk putar ywytyruhu umàno ma'e kwer wanetekwer wapupe nehe. Azupyk putar ywytyr wapupe nehe no. Zeàmàtyry'ymaw pe izuka pyrer wanetekwer umynehem putar ywyàpyznaw wà nehe. Umynehem putar yrykaw wà nehe no. **9** Urumuigo kar putar ywyxiguhu romo nehe. Nerezewyr kwaw nehe. Teko nuiko pixik kwaw tawhu nerehe har wapupe wà nehe. Nezewe mehe erekwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw nehe.

10 Nezewe ereze'eg. — Aiko Zuta wazar romo, Izaew wazar romo no, waiwy izar romo no. Apyhyk putar ihe wà nehe, ere wanupe. Aze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko xe, nezewe rehe we apyhyk putar ihe wà nehe, ere wanupe. **11** A'e rupi ihe Nezar Tuweharupi Wiko Ma'e amume'uahy ko ma'e ihe kury. Ererekaoahy heremaiihu nekwahy haw rupi, nerewyrowyroahy haw rupi no, wanehe neakatuwawayh 'ymaw rupi no. Urerekaoahy putar nezewegatete ihe nehe no. Azepyk putar nerehe ta'e erezapo ikatu 'ym ma'e wanupe ne xe. Ukwaw putar neremiapo hekuzaromo nerehe hezepykaw wà nehe. **12** Zauxiapekwer umumaw ywytyruhu Izaew ywy rehe har wà. — A'u putar ihe nehe, ere wanupe neze'eg zemueteahy pà wanehe. Ihe urenu nezewe neze'eg mehe. **13** Erez'e'eg zemueteahy tetea'u herehe. Aenu neze'eg mehe.

14 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Amumaw putar nehe. Ywy nàñànar hurywete putar i'ar awer rehe wà nehe. **15** Heywy Izaew uezapo ywyxiguhu romo. Nerurywete a'e ma'e izeapo mehe. Nezewegatete ywy nàñànar hurywete putar nemuaiw awer rehe wà nehe no. Enom ywy ywytyruhu heta haw paw uezapo putar ywyxiguhu romo nehe. Nezewe mehe tekó paw ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe.

Tupàn uze'egatu Izaew wanehe

36 **1** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Awa ta'yr, Eze'eg ywytyr Izaew rehe har wanupe nehe. **2** — Peinu katu pezar Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg nehe, ere wanupe nehe. — Izaew waàmàtyry'ymar uze'eg urywahyahy penehe wà. — Zaiko wi ywytyruhu kwehe arer wazar romo zane, i'i wà.

3 Ihe wazar Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg teko ihe kury. Emumé'u heze'eg wanupe nehe. Teko ywy Izaew huwake har upyhyk ywytyruhu Izaew rehe har wà. Imunar ma'e ywytyruhu rehe har rehe wà no. Paw rupi uze'eg urywahyahy Izaew wanehe wà. **4** A'e rupi ko 'ar rehe, ywytyr Izaew rehe har wà, peinu katu heze'eg ywytyruhu wanupe har nehe, ywytyr wanupe har nehe, yrykaw wanupe har nehe, ywyàpyznaw wanupe har nehe, ywy imumaw pyrer wanupe har nehe, tawhu tekó hereko 'ymaw wanupe har nehe. Peywy huwake har imunar a'e ma'e rehe wà. Uze'eg urywahyahy nerehe wà. Aiko pezar Tuweharupi Wiko Ma'e romo.

5 Ihe nezar Tuweharupi Wiko Ma'e aikwahy ihe. A'e rupi aze'eg a'e ywy neruwake har wanupe. Azeharomoete amume'u Enom rehe hezepyk àwàm. Hurywete heywy ipyhyk mehe wà. Uze'eg zemueteahy hehe ipyhyk mehe wà. Upyhyk ka'api'i heywy rehe har wà.

6 A'e rupi, Awa ta'yr, emume'u Izaew ywy rehe uezapo ma'e ràm nehe. Eze'eg wanupe nehe: ywytyruhu wanupe, ywytyr wanupe, yrykaw wanupe, ywyàpyznaw wanupe. Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e aze'egahy hekwahy pà herewyrowyroahy pà kury. Ta'e amo ywy rehe har uze'eg urywahyahy wanehe wà xe.

7 Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e amume'uahy ko ma'e kury. Ywy Izaew huwake har rehe har u'ar putar iaiw haw rehe wà nehe. **8** Nezewe rehe we ywytyruhu Izaew rehe har wanehe ywyra umuezuz putar uwer wà nehe. I'a putar peme wà nehe no, heremaiihu Izaew wà. Nan kwehe tete pezewyr putar peywy pe nehe. **9** Aiko

pemyrypar romo. Amuwykawyka kar wi putar neywy nehe. Nezewe mehe pezutym wi putar ma'eà'yz nehe. **10** Apumueta tetea'u kar putar nehe. Peiko putar tawhu pupe nehe. Pezapo wi putar imumaw pyrer paw rupi nehe no. **11** Amueta tetea'u kar putar teko xe ihe wà nehe. Amueta tetea'u kar putar tapi'ak xe ihe wà nehe no. Peneta wera'u putar nehe. Pena'yr tetea'u putar nehe no. Amuigo kar wi putar a'e pe wà nehe. Penemetarer katu wera'u putar nehe no. Nezewe mehe pekwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw nehe. **12** Pe heremaihu Izaew wà, apumuigo kar wi putar peywy rehe nehe. Peiko putar izar romo nehe. Ma'uhez haw nuzuka pixik kwaw pena'yr wà nehe.

13 Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e peme kury. — Puru'u ma'e, i'i teko Izaew ywy pe wà. — Imunar ywy ta'yr wanehe, i'i wà. Azeharomoete uze'eg nezewe wà. **14** Ko 'ar henataromo nuiko kwaw puru'u ma'e romo nehe. Nuiko kwaw pema'e rehe imunar ma'e romo nehe. Nuiko kwaw pena'yr wama'e rehe imunar ma'e romo nehe. Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo. **15** Amo ywy rehe har upytu'u putar hehe uze'eg urywahayah re wà nehe. — Ikàg 'ym ma'e, ni'l kwaw izupe wà nehe. Ywy na'imunar kwaw awa wana'yr wanehe nehe. Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Izaew waiwy ipyahu ma'e ràm

16 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe:

17 Awa ta'yr, Izaew neywy rehe wiko mehe umuiai a'e ywy wà. Ta'e wikoaiw hehe wà xe. Uzapo ikatu 'ym ma'e hehe wà. Wanemiapo iaiw kuzà huwykwer ài. **18** Akwaw kar hekwahy haw wanupe. Ta'e upuruzuka a'e ywy rehe wà xe. Umuwete tupàn a'u'a hehe imuiai pà wà no. **19** Azepyk wanehe waneko awer hekuzaromo wanemiapo kwer hekuzaromo. Amuhàmuhàz amo ywy nànàn wà. **20** Wyzài ywy rehe oho mehe umuiai herer ikatuahy ma'e wà. Amo

teko uze'eg nezewe wanupe wà. — 'Aw teko wiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiaihu romo wà. Omono a'e ywy wanupe. Nezewe rehe we uehm a'e ywy wi wà, i'i wanupe wà. **21** Na'e hema'enukwaw herer ikatuahy ma'e rehe hehe heporomonokatu wer pà. Ta'e Izaew umuiai herer waneko haw nànàn wà xe.

22 A'e rupi emume'u ko heze'eg Izaew wanupe nehe kury. — Pezar Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ze'eg iko peme a'e kury. — Azapo putar ma'e ihe nehe. Nan kwaw peamutar katu haw rehe azapo putar nehe, Izaew wà. Azapo putar a'e ma'e ta'e azamutar katu herer ikatuahy ma'e ihe nehe. Pemuaiw herer peneko haw nànàn. **23** Pemuaiw herer ywy nànànar wainuinuromo peneko mehe. Aexak kar putar herer upuner ma'e ikatuahy haw a'e teko wanupe nehe. A'e 'ar mehe ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe. Ihe Pezar Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe. Azapo putar ma'e peme nehe, nezewe mehe teko ywy nànànar ukwaw putar hekatu haw wà nehe.

24 Apuenuhem putar peywy 'ym wi nehe, peneruzewyr pà peywy pe nehe.

25 Amupiripirik putar 'y ikatu ma'e penche nehe, pemukatu pà tupàn a'u'a pezarer wanuwi nehe, iaiw ma'e penemiapo kwer paw wi nehe no. **26** Amono putar py'a ipyahu ma'e peme nehe. Amono putar tekwe ipyahu ma'e pepupe nehe no. Azo'ok putar pep'y'a ita zàwenugar hereruzar 'ymar pewi nehe. Amono putar py'a ikatu ma'e hereruzar har peme nehe. **27** Amono putar herekwé pepupe nehe. Aruzar kar putar heze'eg peme nehe. Pezapo putar peme heremiano kwer rehe nehe. Peiko putar heremaihu romo nehe. Aiko putar pezar romo nehe no. **28** A'e mehe peiko putar ywy peipy wanupe heremimono kwer rehe nehe. Peiko putar heremaihu romo nehe. Aiko putar pezar romo nehe no. **29** Apupyro putar ma'e pemuaiw har paw wi ihe nehe. — Tuwe arozràn uhyk wanupe nehe, a'e putar nehe. A'e mehe naheta kwaw ma'uhez haw pemyter pe nehe. **30** Amueta wera'u putar ma'e a peme

nehe. Amueta wera'u putar arozràn tyw peme nehe no. A'e mehe naheta kwaw ma'uhez haw pemyter pe nehe, A'e rupi napemaranugar kwaw amogwer ywy rehe har wanenataromo nehe. **31** Pema'enukwaw putar penemiapo kwer iaiw ma'e rehe nehe, ikatu 'ym ma'e iapo awer rehe nehe. — Azeharomoete xiapo ikatu 'ym ma'e, peze putar pezeupepe nehe. Penemiapo kwer iro putar peme nehe. **32** Teko Izaew wà. Akwaw kar ko ma'e peme. Nazapo kwaw a'e ma'e peamutar katu haw rehe ihe. Hepurumume'u kar wer pemaranugar haw rehe peme. — Iaiw tuwe ureremiapo, aze peze nehe, ikatu ihewe nehe. Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

33 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi. — Amo 'ar mehe apumukatu putar penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wi ihe nehe. A'e 'ar mehe azapo kar wi putar tawhu imumew pyrer peme nehe. Peiko putar wapupe nehe. **34** Teko tetea'u ukwaw pema'etym awer huwake wà. — Ni amo nuzekaiw kwaw 'aw ko rehe wà, i'i hexak mehe wà. Wexak ka'api'i hehe hezuz ma'e kwer wà. Ihe azapo kar wi putar ma'etymaw a'e pe peme ihe nehe. **35** Paw rupi uze'eg putar nezewo ko ywy rehe wà nehe. — Xo ywyxigu zo heta kwehe mehe. Ko 'ar rehe nuzawy kwaw ma'etymaw En her ma'e kury, i'i putar izupe nehe. Uze'eg putar tawhu wanehe wà nehe no. Zauxiapekwer imunar ma'e a'e tawhu pe har nànàn wà. Na'e umumaw wà. Umumew wà. Amo 'ar mehe azapo wi kar putar nehe. Heta putar pàrirogawtâtà waiwyr nehe. Teko wiko putar wapupe wà nehe no. **36** Na'e teko ko ywy huwake har wikuwe ma'e ukwaw putar ko ma'e wà nehe. — Azeharomoete Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo wi 'aw tawhu imumaw pyrer a'e, i'i putar wà nehe. — Uzapo ma'etymaw ipyahu ma'e ywy heityk pyrer rehe no, i'i putar wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e heremiapo ràm ihe. Azapo putar tuwe ihe nehe.

37 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Urepytywà pe nehe, i'i putar Izaew

ihewe wà nehe, ta'e amume'u kar putar wanupe ihe nehe xe. Amueta tetea'u kar putar a'e teko àràpuhàràn tetea'u imono'og pyrer ài wà nehe. **38** Kwehe mehe Zeruzarez tynehem àràpuhàràn pupe wanapy haw 'ar mehe, ta'e teko uzuka àràpuhàràn tetea'u herenataromo mynykaw 'ar mehe wà xe. Amo 'ar mehe tawhu imumew pyrer tynehem putar teko wapupe nezewegatete wà nehe no. A'e 'ar mehe ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe.

Ywyàpyznaw teko wakàgwer wanereko har

37 ¹Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner ma'e ur ihewe kury. Akwaw tur mehe. Hekwe hereraha amo ywyàpyznaw imyter pe hemuigo kar pà kury. Teko wakàgwer tetea'u upyk ywy a'e pe. ²Hereraha a'e ywyàpyznaw nànàn. Aexak teko wakàgwer tetea'u hehe ihe. Heta tetea'u azeharomoete. Uxinig paw rupi. ³Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe kury. — Awa ta'yr, Aipo 'aw kagwer upuner wikuwe wi haw rehe wà, i'i ihewe. Awazar ize'eg izupe. — Hezar Tuweharupi Wiko Ma'e. Xo ne zo erekwaw, a'e izupe. — Aze ru'u upuner wà, aze ru'u nupuner kwaw wà, a'e izupe

⁴ — Emume'u uzeapo ma'e ràm 'aw kagwer wanupe nehe. — Pezekaiw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg rehe nehe, ere wanupe nehe. ⁵ — Pezar Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e iko peme a'e, ere wanupe nehe. — Amono putar pepyuhem àwàm pepupe nehe. Apumuigo wi kar putar nehe. ⁶ Amono putar to'ohàm peme nehe. Amono putar to'o peme nehe no. Apupyk putar pytuhemaw pepupe nehe no. Amono putar pytuhemaw pepupe nehe no. Nezewo mehe pekwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw nehe, i'i.

⁷ Na'e amume'u a'e ma'e Tupàn hemiapo karer rupi ihe kury. Heze'eg mehe we ainu amo ma'e iànoànog mehe. Kagwer

uzemono'og waiko uzehezehe wà, wànoànog pà wà. Pitàitìagatu upyta wenawer pe wà. **8** Wanehe heme'e mehe kagwer uzeupyk to'ohàm pupe wà, to'o pupe wà no. A'e re ipir upyk wanetekwer paw rupi wà no. Nezewe rehe we nupytuhem kwaw a'e wà rihi.

9 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe kury. — Awa ta'yrs, Emume'u uzeapo ma'e ràm ywytu pe nehe kury. — Nezewe uze'eg nezar Tuweharupi Wiko Ma'e newe kury. — Ezur ywy nànàn nehe, 'aw tetekwer umàno ma'e kwer wanehe wamuikuwe wi kar pà nehe, ere izupe nehe, i'i ihewe.

10 Na'e azapo kar a'e ma'e ywytu pe Tupàn ze'eg rupi kury. Pytuhemaw wixe wanetekwer wapupe. Wikuwe wi wà kury. Upu'am wà. Teko tetea'u wà. Aze mo uzemono'og wà, uzapo mo zauxiapekwer wamono'ogaw uhua'u ma'e romo wà.

11 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe. — Awa ta'yrs, Teko Izaew nuzawy kwaw 'aw kagwer wà. — Uxning wà, i'i teko wanupe wà. Naheta kwaw waneko katu àwàm wanupe. Nuzeapo kwaw ikatu ma'e wanupe nehe, i'i wà. **12** A'e rupi emume'u ko uzeapo ma'e ràm heremiaihu Izaew wanupe nehe. — Nezewe uze'eg pezar Tuweharupi Wiko Ma'e. — Awàpytymawok putar tywypaw ihe nehe. Azo'ok putar umàno ma'e kwer a'e wi ihe wà nehe, Izaew ywy rehe waneruzewyr kar pà ihe wà nehe. **13** Awàpytymawok putar heremiaihu watym awer ihe wà nehe. Anuhem putar a'e wi wà nehe. Nezewe mehe ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe. **14** Amono putar heptyuhemaw wapupe nehe, wamuikuwe wi kar pà nehe. Amuigo kar putar waiwy rehe ihe wà nehe. Nezewe mehe ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe. Amume'u a'e ma'e iapo àwàm. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e azapo putar a'e ma'e nehe.

Zuta ywy uzemono'og putar Izaew ywy rehe we nehe

15 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi ihewe kury.

16 — Awa ta'yrs, Epyhyk amo ywyrapewa'i nehe. Emuapyk ko ze'eg hehe nehe. — Zuta ywy rehe har wà. Izaew ywy rehe har Zuta ywy rehe wiko ma'e wà no. Na'e epyhyk amo ywyrapewa'i ko ze'eg imuapyk pà hehe nehe. — Izaew ywy rehe har Eparai izuapyapyr wà. Amogwer Izaew izuapyapyr a'e ywy rehe har wà no. **17** Na'e epyhyk a'e mokoz ywyrapewa'i nepo pe kury. Tuwe nuzawy kwaw pitài ywyrapewa'i nepo pe nehe.

18 Neànàm upuranu putar nerehe wà nehe. — Ma'in a'e ma'e, i'i putar newe wà nehe.

19 Eze'eg nezewe wanupe nehe. — Nezewe uze'eg pezar Tuweharupi Wiko Ma'e peme kury. — Apyhyk putar ywyrapewa'i Izaew her hereko har nehe. Amono putar Zuta her hereko har huwake nehe. Azapo putar a'e mokoz ywyrapewa'i pitài ywyrapewa'i romo ihe wà nehe. Apyhyk putar hepo pe nehe.

20 Epyhyk a'e ywyrapewa'i neremikair kwer nepo pe ne wà nehe. Tuwe teko wexak wà nehe. **21** Na'e eze'eg nezewe wanupe nehe. — Nezewe uze'eg pezar Tuweharupi Wiko Ma'e kury. — Izaew uhàuhàz ywy nànàn a'e wà. Anuhem putar a'e ywy wanuwi ihe wà nehe. Amono'og putar wà nehe, waiwy pe waneruzewyr kar pà wà nehe.

22 Amono'og putar pitài teko romo waiwy rehe ihe wà nehe, ywytyr Izaew rehe har rehe ihe wà nehe. Wereko putar pitài tuwhawete wà nehe. Weruze'egatu putar wà nehe. Nuzemuza'ak wi kwaw mokoz imono'og pyrer romo wà nehe. Naheta kwaw mokoz tuwhawete wanupe wà nehe. **23** Nuzemuaiw wi kwaw tupàn a'ua'u wanehe we wà nehe. Nuzapo wi kwaw iaiw ma'e wà nehe. Hereruzar katu putar wà nehe. Nuzemuaiw kwaw ikatu 'ym ma'e iapo haw pupe wà nehe. Apyro putar ikatu 'ym ma'e iapo haw paw wi ihe wà nehe, hereruzar 'ymaw paw wi ihe wà nehe no. Amukatu putar wà nehe. Wiko putar heremiaihu romo wà nehe. Aiko putar wazar romo nehe no. **24** Amo

tuwihawete heremiruze'eg Tawi zàwenugar weruze'eg putar a'e teko paw a'e wà nehe. Paw rupi wereko putar xo pitài tuwihaw wà nehe. Weruzar katu putar heze'eg wà nehe.

25 Wiko putar ywy heremiruze'eg Zako pe heremimono kwer rehe wà nehe. Izypy wiko a'e ywy rehe wà no. Wiko putar a'e pe tuweharupi wà nehe. A'e wà nehe, wana'y'r wà nehe no, wazuapyapry paw rupi wà nehe no. Amo tuwihawete heremiruze'eg Tawi zàwenugar weruze'eg putar tuweharupi wà nehe.

26 Azapokatu putar heze'egaw wanehe we ihe nehe. A'e rupi wiko katu putar tuweharupi a'e ywy rehe wà nehe. Amueta tetea'u kar putar ihe wà nehe. Amono putar heràpuz waiwy rehe nehe. Upyta putar a'e pe tuweharupi wà nehe.

27 Aiko putar a'e pe wainuinuromo ihe nehe. Aiko putar wazar romo nehe. Wiko putar heremiahu romo wà nehe no.

28 Heràpuzuhu a'e pe iapo mehe nehe, wainuinuromo herekuwe haw romo nehe, teko ywy nànànar ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe. — Omonokatu teko Izaew wemiaihu romo azeharomoete a'e wà, i'i putar ihewe wà nehe.

Tupàn ze'eg Kok ikutyr har

38 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e ihewe a'e.

2 — Awa ta'y'r, Emume'u uzeapo ma'e ràm Kok ikutyr nehe kury. Wiko Mezek wanuwiyaw upuner wera'u ma'e romo, Tumaw wanuwiyaw upuner wera'u ma'e romo a'e. Wiko Makok ywy rehe. Eze'eg ikutyr nehe kury.

3 — Nezar Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e iko newe kury. Aiko neàmàtyry'ymar romo ihe, ere izupe nehe.

4 Amuwak kar putar nehe. Amono putar iapu'a ma'e ixiaptya rehe nehe, imutyk pà muite nehe. Hemiruze'eg zauxiapekwet heta tetea'u wà. Heta tetea'u kawaru wà no, kawaru waku'az har wà no. Zauxiapekwet weraha u'yw wi uzeàmimaw uezupi pitàitåigatu wà. Pitàitåigatu heta takihepu wà no.

5 Zauxiapekwet amo ywy rehe har wiko hehe

we wà no: Pezi ywy rehe har wà, Exio ywy rehe har wà, Irim ywy rehe har wà. Paw rupi wereko uzeàmimaw wà. Paw rupi wereko wàkàg imimaw wà no.

6 Zauxiapekwet kwarahy heixe haw awyze har kutyr har paw wiko hehe we wà: Komer ywy rehe har wà, Mete-Togarimà tawhu pe har wà no. Zauxiapekwet amo ywy rehe har tetea'u wiko hehe we wà no.

7 — Ezemuàgà'y'm nehe, ere izupe nehe. — Emuàgà'y'm neremiruze'eg zauxiapekwet ne wà nehe no, ere izupe nehe.

8 Kwehe mehe zauxiapekwet umuaiw ywytyruhu amo ywy rehe har a'e wà. Kwehe teko nuiko kwaw a'e pe wà. Na'e teko amo ywy rehe har umumaw kwarahy tetea'u zeàmàtyry'ymawhu wi ukyze 'ym pà a'e ywy rehe wà. Ta'e aruzewyr kar a'e teko ywy tetea'u wanuwi ihe wà. A'e 'ar henataromo nukyze kwaw wà. Na'e kwarahy tetea'u pawire amuixe kar putar a'e tuwihaw a'e ywy rehe wemiaihu zauxiapekwet wanupi ihe nehe. Wixe putar ywytyruhu Izaew rehe har rehe nehe.

9 A'e a'e, hemiruze'eg a'e wà no, teko amo ywy rehe har tetea'u hehe we har a'e wà no, ur putar ikutyr àmànuhu ywytyuaw inuromo har ài wà nehe. Upyk putar ywy ywàkun ài wà nehe no.

10 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko uze'eg tuwihaw Kok pe a'e kury. — A'e 'ar ihm mehe nehe, erezypyrog putar iaiw ma'e iapo pà nehe.

11 Ereixe putar amo ywy zauxiapekwet hereko 'ymar rehe nehe. Teko a'e pe har wiko katu wà. Nukyze kwaw ma'e wi wà. Tawhu a'e pe har naheta kwaw pàrirogawtâtà wà. Naheta kwaw zauxiapekwet a'e tawhu wapyro har wà.

12 Erezmàtyry'ym putar teko tawhu heityk pyrer pupe har ne wà nehe. Nemunar putar ma'e a'e pe har rehe nehe no. Apyro teko a'e tawhu pe har amo ywy wanuwi ihe wà, wamono'og pà pitài ywy rehe ihe wà. Ko 'ar rehe wereko tapi'ak wà. Wereko ywy wà no. Wiko ywy paw wamyter pe wà.

13 Teko Xama ywy rehe har wà, Nenà ywy rehe har wà no, ma'e me'gar Epàn ywy rehe har wà, wanuwiyaw wà no, upuranu putar wanehe wà nehe. — Eremono'og neremiruze'eg

zauxiapekwer ne wà. Aipo erezur putar tekowàämàtyry'ym pà nehe, wazuka pà nehe, wama'e heraha pà nehe. — Apyhyk putar wama'e ihe wà nehe: tapi'ak, itaxig parat, itazu or, amo ma'e hekuzar katu ma'e, aipo ere iko. — Araha putar a'e ma'e paw herekuwe haw pe nehe, aipo ere iko, i'i putar izupe wà nehe.

14 A'e rupi Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e hemuze'eg kar uwer rehe tuwihawete Kok pe a'e. Emume'u ko heze'eg izupe nehe, i'i ihewe. — A'e 'ar mehe nehe, heremaihu Izaew waneko katu mehe nehe, **15** erehem putar nerekohaw kwarahy heixe haw awyze har kutyr har wi nehe. Ererur putar neremiruze'eg zauxiapekwer tetea'u upuner ma'e ne wà nehe. Ywy tetea'u rehe har romo wanekon putar wà nehe. Kawaru ku'az har romo wanekon putar paw rupi wà nehe. Àmàn ywytu inuromo har ur ywytuaiw inuromo a'e. Nezewegateteerezämàtyry'ym heremaihu Izaew ne wà nehe. **16** Ne'ar ihmeh mehe nehe, urumuixe kar putar heywy rehe ihe nehe. Nezewe mehe teko ywy nànànar paw ukwaw putar herekuwe haw wà nehe. Wexak putar hekatuahy haw wà nehe. Ta'e azapo kar putar a'e ma'e newe ihe nehe xe. Wexak putar heremaiapo wà nehe. **17** Ereiko heremimume'u kwer kwehe arer romo ne. Amuze'eg kar heze'eg imume'u har Izaew wainuromo har ihe wà. — Amo 'ar mehe nehe, arur putar amo zauxiapekwer teko Izaew waämàtyry'ym kar pà wanupe ihe wà nehe, i'i teko wanupe wà, heze'eg imume'u pà wà. Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kwez kury.

Tupàn weityk Kok rehe

18 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi kury. — Tuwihawete Kok uzämàtyry'ym putar Izaew a'e wà nehe. A'e 'ar mehe aikwahy putar ihe nehe. **19** Hekwahy haw haku mehe we amume'u ko uzeapo ma'e ràm ihe. A'e 'ar mehe Izaew ywy uryryryryzahy putar nehe. **20** Teko paw wà nehe, ma'e alyr paw wà nehe no, uryryryryz putar ihewi ukzye pà wà nehe: pira wà, wiràmiri wà, ma'e alyr uhua'u ma'e wà, pixika'i ma'e wà no,

teko ywy nànànar paw wà no. Ywytyruhu ipew putar wà nehe. Itahu uzekazeka putar wà nehe no. Pàrirogawtà paw u'ar putar wà nehe. **21** Amu'ar putar iaiw haw tetea'u tuwihawete Kok rehe ihe nehe. Umynehem putar kyze haw pupe nehe. Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo. Zauxiapekwer Kok hemiruze'eg uzekutukutuk putar utakihepuku pupe a'e wà nehe. **22** Azepyk putar wanehe nehe, ma'eahy haw imono pà wanupe nehe, wamumàno kar pà nehe. Amugyr kar putar ma'e ipuhuz katu ma'e Kok rehe nehe, hemiruze'eg wanehe nehe no, imyrypar teko ywy nànànar wanehe nehe no: àmàn, 'y ita romo uezapo ma'e kwer, tata, ywyzu ukaz ma'e. **23** A'e ma'e iapo mehe aexak kar putar hepuner haw hekatuahy haw teko ywy nànànar wanupe nehe. Ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe.

Tupàn weityk Kok

39 ¹Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi kury. — Awa ta'yir, Emume'u uezapo ma'e ràm Kok ikutyr nehe kury. Wiko Mezek wanuwhawete upuner wera'u ma'e romo, Tumaw wanuwhawete upuner wera'u ma'e romo a'e. — Tupàn wiko neämàtyry'ymar romo a'e, ere izupe nehe. **2** Aruwak putar iata mehe ihe nehe, kwarahy heixe haw awyze har kutyr har wi herur pà nehe. Te uehem putar ywytyruhu Izaew rehe har pe nehe. **3** Na'e azo'ok putar izywyrapar ipo ahurehe har wi nehe. Azo'ok putar u'yw ipo awyze har wi nehe no. **4** Kok a'e nehe, hemiruze'eg zauxiapekwer a'e wà nehe no, imyrypar amo ywy rehe har a'e wà nehe no, umàno putar ywytyruhu Izaew rehe har wanehe wà nehe. A'u kar putar wanetekwer wiràmiri paw wanupe ihe wà nehe, miar ipuruzukaivahy ma'e wanupe ihe wà nehe no. **5** U'ar putar umàno pà kaiwer pe wà nehe. Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo. **6** Amunyk putar tata Makok ywy rehe nehe, ryahu iwyr nehe no. Teko wiko katu a'e pe ma'e wi ukzye 'ym pà

wà. Teko paw ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo herekuwe haw wà nehe. **7** Akwaw kar putar herer ikatuahy ma'e heremiaihu Izaew wanupe nehe. Teko nuze'eg zemueteahy pixik kwaw herer rehe wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe aiko Izaew wazar ikatuahy ma'e romo ihe. Teko ywy nàñànar ukwaw putar herekuwe haw wà nehe.

8 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — 'Ar heremimurme'u kwer uehem putar azeharomoete nehe. **9** Teko tawhu Izaew rehe har wapupe wiko ma'e omono'og putar takihepuku heityk pyrer wà nehe, amo puruzuka haw heityk pyrer wà nehe no. Uzapo putar tata ipupe wà nehe. Umumaw putar **7** kwarahy a'e ma'e hapy pà wà nehe: purumimaw, ywyrapar, u'yw, ywyra purunupà haw, u'ywpuku. **10** Nomono'og kwaw zepe'aw kaiwer pe wà nehe. Nomonohok kwaw ywyra ka'a pe wà nehe no. Ta'e heta putar puruzuka haw heityk pyrer zepe'aw romo wà nehe xe. A'e zauxiapekwer ur Izaew wanehe umunar pà wà, wama'e heraha pà wà. Izaew imunar putar wanehe wà nehe, wama'e heraha pà wà nehe. Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kwez kury.

Tupàn uzutym Kok

11 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — A'e ma'e paw izeapo mehe nehe, amono putar itym àwàm Kok pe ihe nehe. Teko uzutym putar hetekwer Izaew ywy rehe ywyàpyznaw wata ma'e waneko haw her ma'e pe a'e wà nehe. Yryhu umàno ma'e kwer huwake kwarahy ihemaw kutyr tuz. Itym awer umupytu'u kar putar a'e rupi ukwaw ma'e a'e wà nehe. Uzutym putar Kok a'e pe wà nehe. Uzutym putar hemiruze'eg paw a'e pe wà nehe no. Zauxiapekwer Kok hemiruze'eg waiwyàpyznaw, i'i putar teko izupe wà nehe. **12** Izaew umumaw putar **7** zahy umàno ma'e kwer paw wazutym pà wà nehe, ywy imukatu wi pà wà nehe. **13** Teko Izaew paw upytywà putar watymar wà nehe. Tuwihawete romo hereko àwàm 'ar mehe amumé'u putar wakatu haw ihe nehe, watym

arer wakatu haw ihe nehe. Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imumé'u har romo ihe. **14** A'e **7** zahy ipawire teko wexaexak putar amo awa a'e wà nehe. A'e awa wata putar Izaew ywy nàñànar wà nehe, hetekwer ywy rehe upyta ma'e kwer wanexak pà wà nehe. Uzutym putar wà nehe. Nezewe mehe umukatu putar ywy herenataromo wà nehe. **15** Wata putar Izaew ywy rehe wà nehe. Aze wexak amo teko ikagwer wà nehe, omono putar ma'e huwake wà nehe. Nezewe mehe itym àràm wexak putar huwake uehem mehe wà nehe. Uzutym putar ikagwer Zauxiapekwer Kok hemiruze'eg waiwyàpyznaw pe wà nehe. **16** Heta putar amo tawhu a'e zauxiapekwer waner hereko har a'e pe huwake nehe. Nezewe mehe ywy ikatu putar herenataromo nehe.

17 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe. — Awa ta'yr, Enoz wiràmiri paw wamuwà ne wà nehe, ma'ea'yr paw wamuwà ne wà nehe no, ywy nàñànar ne wà nehe. — Tupàn umuàgà'ym ma'e penenataromo izuka pyràm iko a'e. Pe'u nehe kury, ere wanupe nehe. Heta putar mynykawhu ywytyruhu Izaew rehe har wanehe nehe. Wiràmiri wà, ma'ea'yr wà no, upuner putar ma'ero'o kwer i'u haw rehe wà nehe, ma'eruwý kwer i'u haw rehe wà nehe no. **18** U'u putar zauxiapekwer wano'o kwer wà nehe. U'u putar ywy rehe har wanuwhaw wanuwykwer wà nehe no. Zauxiapekwer uzuka putar a'e tuwihaw paw wà nehe, ma'ea'yr wazàwe wà nehe: àràpuhàràñan hawitu ma'e, àràpuhàràñana'yr hawitu ma'e, àràpuhàràñete, tapi'ak ikyra katu ma'e. **19** Azuka putar a'e teko ma'ea'yr herenataromo izuka pyr ài ihe wà nehe. A'e 'ar mehe wiràmiri wà, ma'ea'yr wà no, u'u putar wakawer tetea'u wà nehe. Te uhyk putar wanupe nehe. U'u putar wanuwykwer wà nehe no. Te uka'u putar wà nehe. **20** Wapyk putar heywyrapew rehe wà nehe. U'u putar kawaru ho'o kwer wà nehe. U'u putar kawaru ku'az har wano'o kwer wà nehe no, zauxiapekwer wano'o kwer wà nehe,

zauxiapekwer ipuruzukaiwahy ma'e wano'o kwer wà nehe no. Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Izaew waneko haw ikatuahy putar nehe

21 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. Aexak kar putar hepuner haw hepuràg eteahy haw ywy nànànar wanupe nehe. Azapokatu ma'e hepuner haw rupi. Aexak kar putar heremiaapo wanupe nehe no. **22** A'e 'ar henataromo nehe, Izaew ukwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo uzar romo herekuwe haw wà nehe. **23** Teko ywy nànànar ukwaw putar Izaew wanupe uzeapo ma'e kwer wà nehe. Kwehe mehe amo weraha Izaew waiwy wi wà. Ta'e Izaew uzapo ikatu 'ym ma'e herenataromo a'e wà xe. A'e rupi atyryk wanupe ihe. Aeityk kar waàmàtyry'ymar wanupe ihe wà. Azuka kar wanupe zeàmàtyry'ymawhu pe ihe wà. **24** Uzapo iro ma'e herenataromo wà. Iaiw wà. A'e rupi azepyk wanehe waneityk pà ihe.

25 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Ko 'ar rehe apuhareko katu putar Zako izuapyapry ihe wà nehe. Teko Izaew her ma'e romo wanekon wà. Amukatuahy putar waneko haw ihe nehe. Apyro putar herer ikatuahy ma'e ihe nehe no. **26** Wiko katu wi putar uiwy rehe wà nehe. Ni amo nuzapo kwaw ikatu 'ym ma'e wanupe wà nehe. Kwehe mehe iaiw haw u'ar wanehe, ta'e hereityk a'e wà xe. 'Ar ikatu ma'e rehe nehe, upuner putar a'e iaiw awer wi weharaz haw rehe wà nehe. **27** Wiko wàmàtyry'ymar waneko haw nànànar wà. Aruzewyr putar waiwy pe ihe wà nehe. Nezewe mehe aexak kar putar hekatuahy haw ywy nànànar wanupe ihe nehe. **28** Na'e heremaihu ukwaw putar ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo uzar romo herekuwe haw a'e wà nehe. Ta'e araha kar waiwy wi zauxiapekwer wanupe amo wanemipyhyk kwer romo wamuigo kar pà ihe wà xe. Ko 'ar rehe amono'og wi wanerzewyr pà wà kury. Naezar kwaw ni pitài muite waiwy wi ihe wà. **29** Azakook putar herekwe teko Izaew izuapyapry wanehe nehe. Natyryk wi kwaw

wanuwi nehe. Ihe nezar Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

PUAHU ZÀWENUGAR TÀPUZUHU IAPO PYRAM REHE HAR

Tupàn weraha Ezekiew Zeruzarez pe a'e

40 ¹Heremimume'u ràm uezapo 10 haw 'ar mehe kwarahy pyahu rehe. Urumumaw 25 kwarahy muite urewywi zemunehew paw pe har ài a'e 'ar mehe. Urumumaw 14 kwarahy a'e pe urerekò pà Zeruzarez heityk awer ipawire no. A'e 'ar mehe akwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upuner ma'e heruwake heko haw ihe. **2** Hepuahu haw zàwenugar pe Tupàn hereraha Izaew ywy pe. Hemupù'äm kar ywytyruhu aiha ma'e rehe. Herenataromo aexak tâpuz tetea'u tawhu zàwenugar. **3** Hereraha huwake. Aexak awa ita morog iapo pyrer zàwenugar. Upu'äm ukenawhu izywyr. Upyhyk ipuku haw hagapaw irin iapo pyrer opo pe. Upyhyk ipuku haw hagapaw ywyra iapo pyrer opo pe no.

4 Awa ta'yir, Eme'egatu nehe, i'i ihewe. Ezeapyaka katu nehe. Ezekaiw katu newe heremixak kar ràm nànànar nehe. Ta'e Tupàn nererur xe ko ma'e hexak kar pà newe a'e xe. Hexak ire, emume'u neremixak kwer paw teko Izaew wanupe nehe.

Ukenawhu kwarahy ihemaw kutyr har

5 Aexak amo tâpuzuhu. Heta pàrirogawtâtà izywyr. A'e awa upyhyk ywyra puku haw hagapaw kury. Na'iruz met heta ywyra pe. Na'e wexak pàrirogawtâtà uhua'u haw kury. Heta na'iruz met aiha haw wà. Heta na'iruz met iànàmaw pe no. **6** Na'e oho ukenawhu kwarahy ihemaw kutyr har pe. Uzeupir myromyrogaw rehe. Ywate wexak teixe haw uhua'u haw. Heta na'iruz met iànàmaw pe. **7** Huwake heta na'iruz ipupyaikaw pyrer ureawyze har rehe. Heta na'iruz ipupyaikaw pyrer ureahu rehe no. Pitàitâigatu ipupyaikaw pyrer ipehegwèr uzuawaygatu wà. Pitàitâigatu heta na'iruz met. Pàrirogawtâtà wamyster pe har heta 2,5 met pitàitâigatu wà no. Ipupyaikaw pyrer

ikupe kutyr heta amo teixe haw. Iho haw heta na'iruz met. Uruixe amo ipupyaikaw pyrer tāpuzuhu henataromo har pupe kury.

8-9 Wexak ipupyaikaw pyrer uhua'u haw kury. Heta 4 met ipuku haw pe. Ipupyaikaw pyrer wi teko upuner ukenawhu tāpuzuhu huwake har rupi oho haw rehe wà. Iahykaw rehe heta pitái met pàrirogawtâtà iànàgaw pe. **10** Ipupyaikaw pyrer teixe haw izywyr har wahua'u haw uzuawyngatu paw rupi wà. Pàrirogawtâtà waànàmaw paw uzuawyngatu wà no.

11 Na'e a'e awa wexak ukenawhu rupi teixe haw iànàmaw kury. Heta 6,5 met. Aze ukenawhu uzewàapytymawok wà, heta 5 met wamyter pe. **12** Ipupyaikaw pyrer wanenataromo heta pàrirogaw pixika'i ma'e. Heta met iku'aw har iaiha haw wà. Heta met iku'aw har iànàmaw wà. Heta na'iruz met a'e ipupyaikaw pyrer waiwyok nànà. **13** Na'e a'e awa upapar muite haw pitái ipupyaikaw pyrer iywyok iahykaw rehe har wi te ipupyaikaw pyrer iywyok iahykaw rehe har ata haw ikupe kutyr har pe kury. Heta 12,5 met. **14** Iahykaw rehe heta amo ipupyaikaw pyrer uhua'u ma'e. Heta 10 met iànàmaw pe. **15** Aze xixak ipuku haw paw, aze zazypyrog katu pe ipupyaikaw pyrer iahykaw pe zaneho pà, heta 25 met ipuku haw pe. **16** Heta uken pixika'i ma'e ywyok nànà, katu pe har wanehe, ipupe har wanehe no. Heta inàzàràñ 'yw zàwenuglar hagapaw ywyok ipupe har nànà. Teko ata haw pe wiko ma'e upuner wanexakaw rehe wà.

Teko waata haw katu pe har

17 Na'e awa hereraha katu pe. Heta 30 ipupyaikaw pyrer ywyok katu pe har rehe uzekok ma'e wà. Wanenataromo heta ywy ita pupe ipyk pyrer. **18** A'e ywy ita hereko har umàmàñ tāpuzuhu izywyr. Ywy katu pe har upyta ywy ipupe har iwy pe. **19** Heta amo ukenawhu ywate har. Teko wixe tāpuzuhu hupi wà. A'e awa uzypyrog oho haw hagaw pà. Uzypyrog pitái ukenawhu pe inugwer pe oho pà. Heta 50 met.

Ukenawhu kwarahy heixe haw awyze har kutyr har

20 Na'e awa wexak ukenawhu kwarahy heixe haw awyze har kutyr har uhua'u haw kury. Teko uhem ipupe katu pe wà. **21** Na'iruz ipupyaikaw pyrer ata haw izywyr har wà, Ywyok wamyter pe har wà no, ipupyaikaw pyrer uhua'u ma'e a'e no, wahua'u haw uezuzuawyngatu wà. Ipuku haw heta 25 met. Iànàmaw heta 12,5 met. **22** Ipupyaikaw pyrer uhua'u ma'e, hukenaw wà no, inàzàràñ 'yw hagapaw wà no, nuzawy kwaw hukenaw kwarahy ihemaw kutyr har wà. Heta myromyrogaw 7 imuzuapyapyr pyrer. Oho ukenawhu pe. Ipupyaikaw pyrer uhua'u ma'e upyta iahykaw rehe a'e. Teko a'e pe har upuner ata haw hexakaw rehe wà. **23** Ata haw katu pe har ukenaw kwarahy heixe haw awyze har kutyr har ikupe kutyr heta ata haw tāpuzuhu ipupe har pe teixe haw. Nuzawy kwaw kwarahy ihemaw kutyr har. A'e awa upapar muite haw a'e mokoz ukenaw wamyter pe har. Heta 50 met.

Ukenawhu kwarahy ihemaw awyze har kutyr

24 Na'e a'e awa hereraha kwarahy ihemaw awyze har kutyr har pe kury. Aexak amo ukenawhu a'e pe. Wexak uhu haw. Nuzawy kwaw amogwer ukenawhu. **25** Heta uken ywate har a'e ukenawhu waiwyok wanehe wà. Heta 25 met ipuku haw pe. Heta 12,5 met iànàmaw pe. **26** Heta myromyrogaw 7 imuzuapyapyr pyrer a'e pe. Oho ukenawhu pe. Ipupyaikaw pyrer upyta iahykaw rehe no. Uhem katu pe. Heta inàzàràñ 'yw zàwenuglar hagapaw ywyok ipupe har nànà. Teko ata haw pe wiko ma'e upuner wanagapaw wanexakaw rehe wà. **27** Heta amo teko wata haw xe no. Teko oho a'e pe a'e ukenawhu rupi wà. Heta 50 met pitái ukenawhu wi inugwer pe.

Teko waata haw tāpuzuhu pupe har ukenawhu kwarahy ihemaw awyze har kutyr har huwake har

28 Awa hereraha ukenawhu kwarahy ihemaw awyze har kutyr har rupi ipupyaikaw

pyrer pe. Wexak ukenawhu uhu haw. Nuzawy kwaw amogwer wà. **29-30** Ipupyaikaw pyrer wà, ipupyaikaw pyrer uhu ma'e no, izywyok wà no, nuzawy kwaw amogwer ukenawhu rehe har wà. Heta uken ywate har hehe no. Heta 25 met ipuku haw pe. Heta 12,5 met iàñàmaw pe. **31** Heta amo ipupyaikaw pyrer uhu ma'e a'e pe. Teko uehem katu pe hupi wà. Heta inàzàràñ 'yw zàwenugar hagapaw ywyok nàñàñ. Heta amo myromyrogaw 8 imuzuapyapr pyrer a'e pe. Teko uezupir ukenawhu pe hupi wà.

**Teko waata haw tåpuzuhu pupe
har ukenawhu kwarahy heixe haw
kutyr har huwake har**

32 Awa hereraha ukenawhu kwarahy ihmaw kutyr har rupi tåpuzuhu pupe. Wexak ukenawhu uhu haw. Nuzawy kwaw amogwer wà. **33** Ipupyaikaw pyrer wà, ipupyaikaw pyrer uhu ma'e no, iywyok wà no, nuzawy kwaw amogwer uhu haw wà. Heta uken ywate har izywyrr. Heta ipupyaikaw pyrer uhu ma'e rehe no. Heta 25 met ipuku haw pe. Heta 12,5 met iàñàmaw pe no. **34** Teko oho ata haw katu pe har pe a'e wi wà. Heta inàzàràñ 'yw zàwenugar hagapaw ywyok nàñàñ. Heta amo myromyrogaw 8 py imuzuapyapr pyrer a'e pe. Teko uezupir ukenawhu pe hupi wà.

**Teko waata haw tåpuzuhu pupe
har ukenawhu kwarahy heixe haw
awyze har kutyr har huwake har**

35 Na'e awa hereraha ukenawhu kwarahy heixe haw awyze har kutyr har pe kury. Wexak uhu haw. Nuzawy kwaw amogwer wà. **36** Heta ipupyaikaw pyrer a'e pe wà no, heta ywyok imupuràg pyrer wà no. Heta ipupyaikaw pyrer uhu ma'e, heta uken ywate har izywyrr no. Heta 25 met ipuku haw pe. Heta 12,5 met iàñàmaw pe. **37** Teko oho ata haw katu pe har pe a'e wi wà. Heta inàzàràñ 'yw zàwenugar hagapaw ywyok nàñàñ. Heta amo myromyrogaw 8 imuzuapyapr pyrer a'e pe. Teko uezupir ukenawhu pe hupi wà.

Ipupyaikaw ukenawhu huwake har

38 Ata haw katu pe har pe heta ipupyaikaw pyrer ukenawhu tåpuzuhu pupe har huwake. Teko oho ipupyaikaw pyrer uhu ma'e ata haw henataromo har pe a'e ipupyaikaw pyrer pupe wà. Xaxeto uhez ma'ea'yr ipehegwér Tupàn henataromo hapy katu pyràm a'e pe wà. **39** Heta 4 ywyrapew a'e pe wà. Mokoz upyta ipehegwér rehe wà. Amo mokoz upyta inugwer ipehegwér rehe wà. Xaxeto uzuka ma'ea'yr Tupàn henataromo a'e ywyrapew wanehe wà, hapy pyràm wà, teko wanemiaipo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo Tupàn pe izuka pyràm wà no, wanemiaipo kwer ikatu 'ymaw i'ok pà izuka pyràm wà no. **40** Heta 4 itapew ipupyaikaw pyrer uhu ma'e huwake katu pe wà no. Mokoz upyta ukenawhu kwarahy heixe haw awyze har kutyr har ipehegwér rehe wà. Inugwer mokoz upyta inugwer ipehegwér rehe wà no. **41** Heta 8 itapew a'e pe wà. 4 upyta ipupyaikaw pyreruhu pupe wà. Inugwer 4 upyta katu pe wà. Xaxeto uzuka ma'ea'yr Tupàn pe imono pyr a'e itapew wanehe wà. **42** Umuàgà'ym ma'ea'yr hapy pyràm 4 itapew wanehe wà. Amo omonohok ita iapo pà wà. Heta met iku'aw har a'e itapew aiha haw pe. Heta 75 xenxim ipuku haw pe, iahykaw pe no. Xaxeto omono ma'ea'yr Tupàn pe imono pyràm wazuka pyràm wazuka haw paw a'e itapew wanehe wà. **43** Heta imumuràgaw a'e itapew waiwyrr. Heta 7,5 xenxim imumuràgaw iàñàmaw. Xaxeto omono ma'ea'yr ho'o kwer Tupàn pe imono pyràm a'e itapew wanehe wà.

44 Na'e awa hereraha ata haw tåpuzuhu pupe har pe kury. Heta mokoz ipupyaikaw pyrer a'e pe wà. Pitài ume'e kwarahy ihmaw awyze har kutyr. Upyta ukenawhu kwarahy heixe haw awyze har kutyr har izywyrr. Inugwer ume'e kwarahy heixe haw awyze har kutyr. Upyta ukenawhu kwarahy ihmaw awyze har kutyr har izywyrr. **45** Xaxeto tåpuzuhu pupe uma'ereko ma'e wiko ipupyaikaw pyrer kwarahy ihmaw awyze har kutyr har pupe wà. **46** Xaxeto ma'ea'yr hapy haw rehe uma'ereko ma'e

uputa ipupyaikaw pyrer kwarahy heixe haw awyze har kutyr har pupe wà. Xaxeto paw wiko Zanok izuapyapr romo wà. Zanok wiko Erewi izuapyr romo. Xo a'e zo upuner Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo wixe haw rehe wà.

Ata haw tòpuzuhu pupe har

47 Awa wexak ata haw tòpuzuhu pupe har uhu haw kury. Heta 50 met iphegwer nànà. Heta ma'e alyr hapy haw tòpuzuhu henataromo.

48 Awa hereraha ipupyaikaw pyrer tòpuzuhu pe teixe haw huwake har pe kury. Wexak teixe haw uhu haw. Heta 2,5 met ipuku haw pe. Heta 7 met iànàmaw pe. Mokoz iphegwer reye heta pàrirogaw. Heta 1,5 met iànàmaw pe. **49** Heta 10 met ipupyaikaw pyrer tòpuzuhu pupe teixe haw ipuku haw pe. Heta 6 met iànàmaw pe. Heta myromyrogaw a'e pe zeupir haw romo. Heta mokoz izyta ita iapo pyrer wà. Pitàitìagatu uputa teixe haw izywyr wà.

41 ¹Na'e awa hereraha ipupyaikaw pyrer wamyter pe har pe kury. Tupàn heko haw ikatu ma'e her romo a'e. Wexak ipupe teixe haw uhu haw. Heta na'iruz met ipuku haw pe. **2** Heta 5 met iànàmaw pe. Iziwyr heta mokoz pàrirogaw wà. Heta 2,5 met waànàmaw pitàitìagatu. Wexak ipupyaikaw pyreruhu uhu haw. Heta 20 met ipuku haw pe. Heta 10 iànàmaw pe.

3 Na'e oho ipupyaikaw pyrer iahykaw rehe har pe. Wexak ipupe teixe haw uhu haw. Heta pitài met ipuku haw pe. Heta na'iruz met iànàmaw pe. Iphegwer reye heta mokoz pàrirogaw wà. Heta 3,5 met waànàmaw pe pitàitìagatu. **4** Wexak ipupyaikaw pyreruhu uhu haw no. Iphegwer uzuawaygu wà. Heta 10 met ko rupi. Heta 10 met kwe rupi no. Uputa ipupyaikaw pyreruhu wamyter pe har ikupe kutyr. Na'e awa uze'eg ihewe a'e pe kury:
— Tupàn henaw ikatuahy ma'e, za'e 'àg ipupyaikaw pyrer pe.

Ipupyaikaw tòpuzuhu pàrirogaw rehe har

5 Awa wexak pàrirogaw tòpuzuhu imyter pe har iànàmaw. Heta na'iruz met. Heta ipupyaikaw pyrer pixika'i ma'e tetea'u

tòpuzuhu izywyr pàrirogaw rehe uzekok ma'e wà. Heta mokoz met waànàmaw pe pitàitìagatu. **6** Heta na'iruz izuapyr haw wà. Heta 30 ipupyaikaw pyrer imuzuapyr pyrer nànà wà. Pàrirogawtàtà tòpuzuhu izywyr har ipogahy wewer izuapyr haw nànà. Ipupyaikaw pyrer uzekok pàrirogawtàtà rehe wà. Nuzemog kwaw hehe wà. **7** Nezewe rehe we pàrirogawtàtà iwype har iànàmaw nuzawuy kwaw pàrirogawtàtà iaromo har iànàmaw. Heta mokoz myromyrogaw a'e ipupyaikaw pyrer huwake katu pe wà. Uzekok pàrirogawtàtà rehe wà. Umàmà tòpuzuhu nànà. Nezewe mehe teko upuner ywy wi izuapyr haw mokoz haw pe uezupir haw rehe wà. Na'e upuner izuapyr haw na'iruz haw pe uezupir haw rehe a'e wi wà no. **8-11** Heta mokoz met iku'aw har pàrirogawtàtà a'e ipupyaikaw pyrer huwake har katu pe har iànàmaw pe. Heta amo teixe haw ipupyaikaw pyrer tòpuzuhu pe kwarahy heixe haw awyze har kutyr har wanupe wà. Heta amo teixe haw ipupyaikaw pyrer tòpuzuhu pe kwarahy ihemaw awyze har kutyr har wanupe wà no. Aexak amo ywy imuàtà pyrer tòpuzuhu izywyr har. Heta 2,5 met iànàmaw pe. A'e ywy imuàtà pyrer uputa 3 met ywy wi iaromo. Heta ker haw tòpuzuhu ipàrirogaw izywyr wà. A'e ywy imuàtà pyrer uputa a'e ker haw iwy pe har huwake. Nan kwaw iwy pe. Nan kwaw iaromo. Tòpuzuhu iwy heta amo ata haw 10 met iànàmaw hereko har. Xaxeto wama'ereko haw uputa xe. Ywy imuàtà pyrer uputa ikupe kutyr.

Tòpuz tòpuzuhu pe ume'e ma'e kwarahy ihemaw kutyr har

12 Heta amo tòpuz tòpuzuhu pe ume'e ma'e kwarahy ihemaw kutyr. Heta 35 met iphegwer pe. Heta 45 met inugwer iphegwer pe. Heta 2,5 met izywyo kàtìamaw paw pe.

Tòpuz kwarahy heixe haw kutyr har

13 Awa wexak ywy tòpuzuhu huwake har katu pe har uhu haw. Heta 50 met ipuku haw pe. Na'e wexak amo ipuku haw no.

Uzypyrog tāpuzuhu iahykaw pe. Oho tāpuz kwarahy ihemaw kutyr har iahykaw pe. Heta 50 met ipuku haw a'e. **14** Wexak tāpuzuhu iphehogwer henataromo har uhu haw. Wexak ywy ma'e heta 'ymaw tāpuzuhu izywyr har uhu haw no. Heta 50 met iānāmaw a'e. **15** Awa wexak tāpuz tāpuzuhu huwake har uhu haw. A'e tāpuz kwarahy heixe haw kutyr hin. Upyta ywy ma'e hereko 'ymar iahykaw rehe. Wexak ata haw izywyr har no, xe har, pe pe har no. Heta 50 met a'e ipuku haw pe no.

Tāpuzuhu hexakaw

Wexak kar ipuyaikaw pyrer tāpuzuhu pe teixe haw huwake har ihewe. Aexak Tupān henaw ikatu ma'e. Aexak Tupān henaw ikatuahy ma'e no. **16** Iapo arer upyao ywyok paw ywyra pupe wà. Uzypyrog ywy rehe wà. Oho uken ywate har pe wà. Teko upuner a'e uken ywate har ipykaw rehe wà. **17** Ma'e hagapaw ikixi pyrer upyk ywyok tāpuzuhu ipupe har paw wà. Uzypyrog ywy rehe wà. Oho ukenaw iapyr wà. **18** Ināzārān 'yw hagapaw wà. Ma'e'a'yr ipepo ma'e hagapaw wà no. Uzapo ināzārān 'yw hagapaw. A'e re ma'e'a'yr hagapaw. A'e re ināzārān 'yw hagapaw. A'e re ma'e'a'yr hagapaw. Nezewa uzapo ywyok nānān wà. Heta mokoz huwa ma'e'a'yr nānān. **19** Awa huwa ināzārān 'yw iphehogwer pe har kutyr ume'e ma'e. Zāwāruhu iriāw huwa ināzārān 'yw inugwer iphehogwer pe har kutyr ume'e ma'e. Nezewa uzapo ywyok nānān wà. **20** Uzypyrog ywy rehe wà. Oho ukenaw iapyr wà. **21** Py zekokaw Tupān henaw ikatu ma'e pupe har iaikaw paw uzuawygatu wà.

Tenaw Tupān henataromo har ywyra iapo pyrer

Tupān henaw ikatuahy ma'e henataromo heta amo ma'e. **22** Nuzawy kwaw tenaw Tupān henataromo har ywyra iapo pyrer. Heta 1,5 met iaiha haw pe. Heta pitāi met iānāmaw. Iapo arer uma'e ywyra iapo pà: iahykaw, iwype har, iphehogwer. Uze'eg awa ihewe. — 'Ag ywyrapew Tupān Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo hin a'e.

Ukenaw

23 Heta ukenaw Tupān henaw ikatu ma'e pe teixe haw rehe. Heta amo ukenaw Tupān henaw ikatuahy ma'e pe teixe haw rehe no.

24 Ukenaw nānān heta mokoz pehogwer. Uzewāptymawok wamyter pe. **25** Heta ma'eragapaw imuapyk pyrer ywyok rehe wà. Heta ma'eragapaw ukenaw Tupān henaw ikatuahy ma'e rehe har rehe wà no: ināzārān 'yw, ma'e'a'yr ipepo ma'e. Teixe haw henataromo katu pe heta ipeo haw ywyra iapo pyrer. **26** Tupān henaw ikatu ma'e iphehogwer rehe heta uken ywate har wà. Iapo arer umpurāg ywyok ināzārān 'yw hagapaw pupe wà.

Tupān tāpuzuhu huwake har

42 **1** Na'e a'e awa hemuhem kar ata haw katu pe har pe kury. Hereraha tāpuzuhu wi kwarahy heixe haw awyze har kutyr amo tāpuz me. A'e tāpuz namuite kwaw tāpuz tāpuzuhu huwake har kwarahy hemaw kutyr har wi. **2** Akwaw a'e tāpuz kwarahy heixe haw awyze har kutyr har uhu haw. Heta 50 met ipuku haw pe. Heta 25 met iānāmaw a'e. **3** Pitāi iphehogwer rehe heta a'e ata haw 10 met iānāmaw hereko har. Inugwer iphehogwer rehe heta amo ata haw katu pe har rehe har. Heta na'iruz teko haw wà. Pitāitāgatu upyta amo teko haw i'aromo wà. Pitāitāgatu wixe wera'u uwý pe har wi a'e tāpuzuhu ipupe wà. **4** A'e tāpuzuhu huwake kwarahy heixe haw awyze har kutyr heta ata haw iānāmaw 5 met hereko har. Heta teixe haw xe kutyr wà. **5** Ipuyaikaw pyrer ywate har ipogahy wera'uuzuapry ma'e wamyter pe har wanuwi wà. Ta'e upyta imyter kutyr wà xe. **6** Iapo arer uzapo a'e na'iruz iizuapry haw ywy rehe wà. Nomono kwaw izytahu iapyr wà. Heta izytu amogwer tāpuz tāpuzuhu huwake har wanupe. **7-8** Heta 50 met iizuapry haw ipy rehe ywyok ywy ikatu pe har kutyr har ipuku haw pe. Iphehogwer pe heta ipuyaikaw pyrer wà. Inugwer iphehogwer pe naheta kwaw wà. Izuapry haw ywate har tynehem ipuyaikaw pyrer pupe. **9-10** Tāpuz iahykaw rehe kwarahy ihemaw kutyr ywyok

iahykaw pe heta teixe haw. Teko uhem oho ata haw katu pe har pe hupi wà. Tàpuzuhu huwake kwarahy ihemaw awyze har kutyr heta amo tàpuz inugwer tàpuz zàwenugar. Upyta tàpuz tàpuzuhu huwake har kwarahy heixe haw kutyr har huwake. **11** Ipupyaikaw pyrer wanenataromo heta amo ata haw kwarahy heixe haw awyze har kutyr har zàwenugar. Uhu haw nuzawy kwaw inugwer uhu haw. Hexakaw nuzawy kwaw inugwer hexakaw no. Teixe haw hehe har nuzawy kwaw inugwer no. **12** Ipupyaikaw pyrer wawype heta amo ukenaw a'e tàpuz huwake kwarahy ihemaw awyze har kutyr har rehe ywyok iahykaw rehe kwarahy ihemaw kutyr.

13 Awa uze'eg ihewe. — Teko omonokatu 'ág tàpuzuhu Tupàn pe wà. Xaxeto Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo wixe ma'e u'u temi'u Tupàn pe imono pyrer ikatuahy ma'e wà. Xaxeto omonokatu a'e ipupyaikaw pyrer Tupàn pe wà. A'e rupi xaxeto omono Tupàn pe imono pyr ikatuahy ma'e ipupe wà: arozràn Tupàn pe imono pyr, ma'ea'yir izupe izuka pyràm ikatu 'ygwer hekuzaromo har. **14** Xaxeto tàpuzuhu pupe waneko mehe aze ihem wer ata haw pe wà nehe, wezar putar ukamir Tupàn henataromo ikatu ma'e wà nehe, teko wazemono'ogaw pe oho 'ym mehe we wà nehe.

Tàpuzuhu henaw ywyok ipupe har uhu haw

15 Upaw awa ywy tàpuzuhu henaw ywyok ipupe har uhu haw hexakaw kury. Na'e hemuhem kar pehegwer kwarahy ihemaw kutyr har rupi kury. Na'e wexak henaw katu pe har kury. **16** Upyhyk ywyra puku haw hagapaw opo pe. Wexak pehegwer kwarahy hemaw kutyr har ipuku haw. Heta 250 met izupe. **17-19** Na'e wexak inugwer pehegwer wapuku haw: kwarahy heixe haw awyze har kutyr har, kwarahy ihemaw awyze har kutyr har, kwarahy heixe haw kutyr har. Wapuku haw uzuawaygatu wà. Heta 250 met wanupe pitàitìagatu. **20** Nezewe mehe pàrirogawtàtù umàmàn a'e ywy izywyr a'e. Heta 250 met

ipehegwer wanupe pitàitìagatu. Tupàn pe ikatu ma'e upyta ipupe wà. Ikatu 'ym ma'e upyta katu pe.

Tupàn uzewyr Tàpuzuhu pe

43 **1** Awa hereraha ukenawhu kwarahy ihemaw kutyr har pe. **2** Aexak Tupàn Izaew wazar heko haw heny katu haw a'e pehegwer wi tur mehe. Ize'eg nuzawy kwaw yryhu iànogaw. Tatainy hehe har uhype katu ywy rehe. **3** Hexakaw a'e 'ar mehe har nuzawy kwaw hexak awer Zeruzarez imumaw paw rehe tur mehe arer. Nuzawy kwaw hepuahu zàwenugar rehe arer Kemar yrykaw iwyr arer no. Na'e a'ar ywy rehe hezerew pà kury. **4** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heny katu haw ukwaw ukenawhu tàpuzuhu pe har kwarahy ihemaw kutyr har rupi. Wixe tàpuzuhu pupe.

5 Na'e Tupàn Hekwe hemupu'am ata haw tàpuzuhu pupe har pe hereraha pà kury. Aexak Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ipuràg eteahy haw, ipuner haw no. Tàpuzuhu tynehem ipupe. **6** Awa upyta heruwake. Aenu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihewe ize'eg mehe tàpuzuhu pupe.

7 Awa ta'yir, Herenawhu xe hin a'e. Aiko putar xe teko Izaew izuapyapyr wainuiuromo ihe nehe. Aruze'eg putar wanereko tuweharupi ihe wà nehe. Teko Izaew a'e wà nehe, wanuwiaweté a'e wà nehe no, numuaiw pixik kwaw herer ikatuahy ma'e a'e wà nehe. Numuwete pixik kwaw amo tupàn a'ua'u. Nuzutym pixik kwaw uwihaweté wanetekwer heràpuzuhu huwake wà nehe. **8** Tuwihaweté uzapo wàpuzuhu heràpuzuhu huwakea'i wà. Iztya uzekok heràpuzuhu izyta rehe. Teixe haw upyta heràpuzuhu pe teixe haw huwakea'i no. Xo pitái ywyok upyta uremyter pe. Nezewe haw iro ihewe. Umuaiw herer ikatuahy ma'e wà. Ta'e uzapo ma'e purumumaranugar ma'e tetea'u wà xe. A'e rupi amumaw hekwahy mehe ihe wà. **9** Tuwe upytu'u tupàn a'ua'u wamuwete re wà nehe. Tuwe weraha uwihaweté wanetekwer muite heràpuzuhu wi wà nehe

no. Aze weruzar ko ze'eg wà nehe, aiko putar wainuinuromo tuweharupi nehe.

10 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. — Awa ta'yr, Eze'eg heràpuzuhu rehe teko Izaew wanupe nehe. — Pezem'u hexakaw rehe nehe, ere wanupe nehe. Tuwe imaranugar herenataromo wemiapo kwer rehe wà nehe. **11** Aze imaranugar wemiapo kwer rehe wà nehe, emume'u katu heràpuzuhu hexakaw wanupe nehe: iapo haw, ipupe teixe haw, izuwi hemaw, hexakaw, ipupe har paw imuàgà'y'maw, heze'eg heràpuzuhu rehe har, heremipaio kar. Emuapyk ko ma'e pape rehe paw rupi nehe. Nezewe mehe upuner imuàgà'y'maw paw hexakaw rehe wà nehe. Nezewe mehe weruzar putar heremipaio kar paw wà nehe no. **12** Na'aw heze'eg heràpuzuhu rehe har xe. Ywy izywyr har 'ág wytyruhu rehe har paw amonokatu hezeupe. Ikatuahy ihewe. Ikatu 'ym ma'e nuixe kwaw hehe wà nehe. Nopokok kwaw hehe wà nehe.

Ma'ea'yr hapy haw uhu haw

13 Na'aw ma'ea'yr hapy haw uhu haw imume'u haw xe kury. Ipehegwer rehe ywy rehe heta tuwykwer iwyrykaw. Heta met iku'aw har ohoete haw pe. Heta met iku'aw har ipupir haw pe no. Ipehegwer rehe katu pe heta heme'y. Heta 25 xenxim aiha haw pe. **14** Heta pitái met ipehegwer ipew wera'u ma'e aiha haw pe. Heta mokoz met ipehegwer myter pe har pe. Nuzekok kwaw heme'y rehe ni pitái haw izywyr katu. Ipehegwer i'aromo har nuzekok kwaw hehe no. Heta met iku'aw har heme'y wi izywyr katu no. **15** Heta mokoz met a'e i'aromo har aiha haw pe no. Xaxeto wapy Tupàn pe imono pyr hehe wà. Zeirugatu iahykaw uzeupir ywak kutyr uzewyr pà wà. **16** Ma'ea'yr hapy haw i'aromo har iaikaw paw uzuawygatu wà. Heta 6 met ipehegwer ipuku haw nànà. **17** Imyter pe har iaikaw paw uzuawygatu wà no. Heta 7 met ipehegwer ipuku haw nànà. Heta heme'y izywyr katu no. Heta 25 xenxim aiha haw pe. Heta met iku'aw har tuwykwer iwyrykaw iàñamaw pe. Heta myromyrogaw ma'ea'yr

hapy haw rehe. Upyta kwarahy ihemaw kutyr.

Ma'ea'yr hapy haw imonokatu haw

18 Uze'eg zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e ihewe. — Awa ta'yr, einu katu heremimume'u nehe. Ma'ea'yr hapy haw iapo re eremukatu putar herenataromo nehe, ma'e ihewe imur pyr hapy pà hehe nehe. Eremupiripirik putar ma'ea'yr izuka pyrer wanuwykwer hehe nehe. **19** Xo xaxeto Erewi izuapyapyr zo, xo Zanok izuapyapyr zo upuner herenataromo ur haw rehe uma'erekò pà ihewe wà nehe. Ihe nezar Tuweharupi Wiko Ma'e azapo kar ko ma'e newe. Eremono putar tapi'aka'yr awa wanupe nehe. Uzuka putar teko wanemipaio kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo wà nehe. **20** Erepyhyk putar huwykwer pixik nehe. Eremono putar a'e huwykwer izuka haw rehe iahykaw nànàne nehe: iahykaw i'aromo har nànà, iahykaw wamyster pe har nànà, izywyr har nànàne nehe no. Nezewe mehe eremukatu putar ma'ea'yr hapy haw herenataromo nehe, imonokatu pà ihewe nehe. **21** Erepyhyk putar tapi'ak awa teko wanemipaio kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo izuka pyràm nehe. Ereapy putar hapy haw romo imume'u pyr nehe, katu pe heràpuzuhu wi muiteai' nehe. **22** Iku'egwer pe erepyhyk putar amo àràpuhàrànete ikatu 'ymaw hereko 'ymar nehe. Erezuka putar teko wanemipaio kwer ikatu 'ym ma'e imunàn pà nehe. Eremukatu ma'ea'yr hapy haw tapi'ak awa huwykwer pupe. Emukatu àràpuhàrànete huwykwer pupe nezewegatete nehe no. **23** A'e ma'e iapo re epyhyk amo tapi'aka'yr awa ikatu 'ymaw hereko 'ymar nehe. Epyhyk amo àràpuhàràna'yr hawitu ma'e ikatu 'ymaw hereko 'ymar nehe no. **24** Erur ihewe ne wà nehe. Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo. Wazuka re xaxeto umuhàmuhàz xa wanehe. Na'e wapy herenataromo ihewe imur pyr romo wà nehe. **25** 7 'ar pawire erezuka putar amo àràpuhàrànete nehe, amo tapi'ak awa nehe no, amo àràpuhàràna'yr hawitu ma'e nehe no, teko wanemipaio kwer ikatu 'ym ma'e wamunànaw romo nehe. Tuwe naheta kwaw

ikatu 'ymaw a'e ma'ea'y'r wanehe nehe. **26** Xaxeto umumaw putar 7 'ar ma'ea'y'r hapy haw imukatu pà herenataromo wà nehe. Umuàgà'y'm putar ma'ea'y'r izuka àwàm rehe wà nehe. **27** A'e 7 'ar pawire xaxeto uzypyrog putar ma'e ihewe izuka pà wazuka haw rehe a'e wà nehe. Umur putar hapy paw pyràm ihewe wà nehe no. Teko werur putar ma'e hemuawyze haw a'e wà nehe. Xaxeto omono putar a'e ma'e ma'ea'y'r hapy haw rehe wà nehe no. A'e 'ar mehe hemurywete kar putar pe paw rupi nehe.

***Ukenawhu kwarahy ihemaw
kutyr har uhu haw***

44 **1** Awa hereraha ukenawhu katu pe har kwarahy ihemaw kutyr har pe kury. Uzewàptym ukenawhu. **2** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe. — 'Ag ukenawhu upyta putar uzewàptym pà nehe. Ni amo nuwàptymawok kwaw wà nehe. Ni amo nupuner kwaw hupi uhemaw rehe wà nehe. Ta'e ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wazar aixe hupi ihe xe. Tuwe upyta putar uzewàptym pà tuweharupi nehe. **3** Tuwhiweté upuner a'e pe oho haw rehe temi'u ihewe imur katu pyr i'u haw rehe herenataromo nehe. Wixe putar a'e pe ipupyaiyaw pyrer tàpuzuhu pupe har rupi nehe. Uhem putar a'e wi a'e ipupyaiyaw pyrer hupi nehe no.

***Tàpuzuhu pupe wixe 'ym mehe we awa
uzapo putar amo ma'e a'e nehe***

4 Na'e awa hemono kar ukenawhu kwarahy heixe haw awyze har kutyr har rupi kury, tàpuzuhu henataromo hereraha pà kury. Ame'e tàpuzuhu hexak pà. Tynehem Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heko haw heny katu haw pupe. Azeityk ywy rehe hezerew pà. **5** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe. — Awa ta'y'r, Ezekaiw katu neremixak ràm nànàn nehe, nereminu ràm nànàn nehe no. Amume'u putar heze'eg heràpuzuhu rehe har newe nehe. Amono putar heremiano kar newe nehe no. Amo upuner heràpuzuhu pupe wixe haw rehe wà

nehe. Amo nupuner kwaw wà. Einu katu waner ne wà nehe.

6 Emume'u ko heze'eg Izaew izuapyapyr hereruzar 'ymar wanupe nehe. — Amupytu'u kar putar wemiapo purumumaranugar haw iapo re ihe wà nehe. **7** Umuaiw heràpuzuhu hereko wà. Umuixe kar herehe uzeruzar 'ym ma'e hekwaw 'ymar heràpuzuhu iata haw pupe a'e wà, ma'ea'y'r ikawer ihewe imur mehe a'e wà, huwykwer ihewe imur mehe a'e wà no. A'e ma'e purumumaranugar ma'e paw iapo mehe heremiaihu uzuhaw heze'eg a'e wà. Kwehe mehe azapokatu heze'egaw waipy wanehe we ihe. **8** Nuzapo kwaw hemuwete haw heràpuzuhu pupe wà. Uzapo kar amo ywy rehe har wanupe wà.

9 Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e kury. Ni amo herehe uzeruzar 'ym ma'e nuixe kwaw heràpuzuhu iata haw pupe wà nehe. Ni amo hereruzar 'ymar nuixe kwaw ipupe wà nehe. Ni amo ywy rehe har Izaew wainuinuromo wiko ma'e nuixe kwaw a'e pe wà nehe.

10 Erewi izuapyapyr utyryk ihewi amo Izaew izuapyapyr wanehe we wà. Umuwete katu tupàn a'ua'u wà. A'e rupi azepyk tekoko wanehe ihe. **11** Upuner ihewe uma'erekohu haw rehe nezewé wà nehe: Uzekaïw putar ukenawhu rehe wà nehe. Uzapo putar heràpuzuhu rehe ma'erekohu haw wà nehe no. Upuner ma'ea'y'r teko wanemirur wazuka haw rehe wà nehe. Teko werur putar a'e ma'ea'y'r ihewe imur pyr romo wà, hapy pyr romo wà no. Upyta putar teko wainuromo wà nehe. Uzemuàgà'y'm putar wyzai ihewe ma'erekohu haw rehe wà nehe. **12** Uzekaïw tupàn a'ua'u wamuwete haw rehe Izaew wanupe wà. Nezewé haw iapo mehe uzapo kar ikatu 'ym ma'e Izaew wanupe wà. A'e rupi ihe wazar Tuweharupi Wiko Ma'e amume'uhay wanehe hezepyk àwàm xe ihe kury: **13** Numa'erekohu kwaw ihewe xaxeto romo wà nehe. Nuhem kwaw herenataromo ikatuahy ma'e huwake wà nehe. Nuixe pixik kwaw herenaw ikatuahy ma'e pupe wà nehe. Amume'u wanehe hezepyk àwàm wanemiano kwer hekuzar àwàm xe ihe kury. **14** Amuzekaïw

kar putar heràpuzuhu rehe ihe wà nehe. Uzapo putar ma'erekò haw heràpuzuhu rehe har paw wà nehe.

Xaxeto wà

15 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi. — Nezewé rehe we amogwer Izaew hereityk mehe xaxeto Erewi izuapyapyr Zanok izuapyapyr nupytu'u kwaw hemuwete haw iapo re heràpuzuhu pupe wà. Uzapo putar ihewe uma'erekò haw wà nehe kury. Ur putar herenataromo ma'ea'yì izuka pyr ikawer imur pà huwykwer imur pà ihewe wà nehe.

16 Xo a'e zo wixe putar heràpuzuhu pupe wà nehe. Xo a'e zo uma'erekò putar ma'ea'yì herenataromo wazuka haw pe wà nehe. Xo a'e zo uzekaiw putar hemuwete haw tòpuzuhu pupe har rehe wà nehe. **17** Ata haw tòpuzuhu ipupe har pe hukenaw rupi wixe mehe, tuwe umunehew kamir irin iapo pyrer wà nehe. Ata haw tòpuzuhu pupe har pupe uma'erekò mehe, tuwe numunehew kwaw kamir àràpuhàràñ hawitu ma'e hawer iapo pyrer wà nehe. **18** Tuwe umunehew wàkàg iwànav irin iapo pyrer wà nehe. Tuwe umunehew wemyhar irin iapo pyrer wà nehe no. Numunehew kwaw uku'aw har wà nehe. Nezewé mehe na'ipirakor kwaw wà nehe. **19** Ata haw katu pe har pe teko waptya haw pe oho 'ym mehe we wenuhem putar uma'e tòpuzuhu pupe uma'erekò mehe har wà nehe. Wezar putar a'e ma'e ipupyaikaw pyrer ihewe imukatu pyrer pupe wà nehe. Tuwe umunehew amo ma'e wà nehe. Nezewé mehe wama'e numur kwaw iaiw haw teko wanupe nehe.

20 Tuwe xaxeto nupin kwaw wàkàg wà nehe. Tuwe wa'aw na'ipuku kwaw nehe. Tuwe omonohok katu wà nehe. **21** Xaxeto nu'u kwaw win ata haw tòpuzuhu pupe har pupe wixe 'ym mehe wà nehe. **22** Xaxeto nupuner kwaw kuzà imen umàno ma'e kwer hereko haw rehe wemireko romo wà nehe. Nupuner kwaw kuzà umen heityk arer hereko haw rehe wemireko romo wà nehe no. Xo kuzà awa puhe oho 'ym ma'e hereko haw rehe zo upuner putar wà nehe. Upuner amo xaxeto

umàno ma'e kwer hemireko kwer hereko haw rehe wà no.

23 Xaxeto umu'e putar heremaihu wà nehe, ikatu ma'e iapo haw rehe wà nehe, ikatu 'ym ma'e iapo 'ymaw rehe wà nehe no, ikatuahy ma'e rehe wà nehe, ikatu 'ym ma'e wi watyryk àwàm rehe wà nehe no. **24** Aze mokoz teko uezàmàtyry'ym wà nehe, xaxeto umuàgà'ym putar a'e ma'e heze'eg rupi wà nehe. Ima'enukwaw putar mynykaw hemuwete haw rehe heze'eg rupi wà nehe, heremaiyo kar rupi wà nehe no. Uptyu'u putar mytu'u haw 'ar imukatuahy pà wà nehe no.

25 Tuwe xaxeto nopokok kwaw umàno ma'e kwer rehe wà nehe. Aze mo opokok hehe wà, wiko mo ikatu 'ym ma'e romo herenataromo wà. Upuner wànàm hetekwer umàno ma'e kwer rehe opokokaw rehe wà: u, uhy, wa'yr, wyky'yr, weinyr imen 'ym ma'e. **26** Uzemukatu putar herenataromo nehe. A'e re umumaw 7 'ar upytu'u pà nehe. **27** Na'e wixe putar ata haw tòpuzuhu pupe har. Umur putar ma'e ihewe imukatu haw hekuzaromo nehe. Nezewé mehe upuner uma'erekò wi haw rehe tòpuzuhu pupe nehe. Ihe Pezar Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo ihe.

28 Amono ma'e heremaihu wanupe. Namono kwaw ma'e xaxeto wanupe. Azemono wanupe. Hekatu wera'u wyzài ma'e wi. Xaxeto nuwereko kwaw ywy Izaew ywy rehe wà nehe. Aiko waiwy záwenugar romo. **29** Arozràñ ihewe imur pyr a'e, ma'ea'yì temiyo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo har a'e no, uzeapo putar xaxeto wanem'iù ràm romo a'e nehe. Ihewe imur pyr Izaew rehe har oho putar xaxeto wanupe nehe. **30** Xaxeto upyhyk putar arozràñ ipo'o pyrer ipy ikatu wera'u ma'e wà nehe. Wyzài ma'e ihewe herur pyr oho putar wanupe nehe. Teko paw typy'ak imihir mehe omono putar typy'ak ipy xaxeto wanupe wà nehe. Nezewé mehe heze'égatu upyta putar wanàpuz wanehe nehe. **31** Tuwe xaxeto nu'u kwaw wiràmiri umàno e ma'e kwer wà nehe, ni ma'ea'yì umàno e ma'e kwer wà nehe no. Nu'u kwaw ma'ea'yì amo miar hemizuka kwer wà nehe no.

**Amo ywy pegwer uzemonokatu
kar putar Tupàn pe nehe**

45 ¹Izaew izuapyapr umuza'aza'ak putar ywy uzeupepe wà nehe. A'e 'ar mehe, tuwe omonokatu ipehegwer Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà nehe. Heta putar 12 kirom iku'aw har rehe we ipuku haw pe nehe. Heta putar 10 kirom ipupir uhu haw nehe no. Amukatu putar a'e ywy pehegwer hezeupe ihe nehe. ²Amonokatu putar amo ywy heràpuzuhu ràm pe nehe. Iaikaw paw uzuawyatu putar wà nehe. Heta putar 250 met heme'y puku haw nànàñ nehe. A'e tàpuzuhu izywyr heta putar amo ata haw nehe. Heta putar 25 met ipupy uhu haw nehe. ³Amonokatu putar amo a'e ywy pehegwer ipehegwer nehe no. Heta putar 12 kirom iku'aw har rehe we ipuku haw pe nehe. Heta putar 5 kirom ipupy uhu haw nehe no. Heràpuzuhu upyta putar a'e pe nehe. Ikatu wera'u putar amo tàpuz nànàñ amo ywy nànàñ a'e. ⁴A'e pehegwer uzeapo putar Izaew ywy pehegwer herenataromo ikatu wera'u ma'e romo nehe. Amonokatu putar xaxeto Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hàpuzuhu pupe uma'erek ma'e wanupe nehe. Uzapò putar wàpuz a'e pe wà nehe. Ywy heràpuzuhu henaw a'e pe hin putar nehe no. ⁵Amonokatu putar amo ywy pehegwer nehe no. Heta putar 12,5 kirom ipuku haw nehe. Heta putar 5 kirom ipupy uhu haw nehe. Erewi izuapyapr tòpuzuhu pe uma'erek ma'e wiko putar a'e ywy izar romo wà nehe. Heta putar tawhu a'e pe waneko haw romo wà nehe no. ⁶Ywy pehegwer ikatuahy ma'e izywyr heta putar amo ywy pehegwer nehe no. Heta putar 12,5 kirom ipuku haw nehe. Heta putar 2,5 kirom ipupy uhu haw nehe no. Amonokatu putar tawhu a'e ywy rehe har nehe. Wyzài Izaew izuapyr upuner putar a'e tawhu pupe weko haw rehe nehe.

**Amo ywy pegwer uzemonokatu
kar putar tuwihawete pe nehe**

⁷Amonokatu putar amo Izaew ywy pehegwer tuwihawete pe nehe. Iziwy uzypyrog putar ywy herenataromo imukatu

pyrer pe nehe, ywy rehe tawhu heta haw pe nehe. Oho putar kwarahy heixe haw kutyr yryhu Mezitehàn pe nehe. Oho putar kwarahy ihmaw kutyr ywyzaw pe nehe no. Aze xixak ipuku haw nehe, nuzawy kwaw amo Izaew ta'yr wazuapyr waiwy ipuku haw nehe. ⁸Tuwihawete wereko putar a'e ywy pehegwer Izaew ywy rehe har nehe. Nezewé mehe na'imunar pixik kwaw teko wama'e rehe nehe. Ta'e Izaew izuapyapr wiko putar ywy ikurer izar romo wà nehe xe.

Puhuz haw hagapaw, puku haw hagapaw

⁹Tuwihaw Izaew rehe har wà. Pepytu'u ikatu 'ym ma'e iapo re nehe. Pepytu'u teko wazuka re nehe. Pepytu'u wama'e rehe pemunar ire nehe. Pezapo ikatu ma'e nehe. Pereko katu penemiruze'eg pe wà nehe. Pemuhem kar pixik zo heremaihu waiwy wi pe wà nehe. Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e aiko ko ma'e imume'u har romo.

¹⁰Tuwe teko paw wereko ma'e puku haw hagapaw ikatu ma'e wà nehe, ma'e ipuhuz haw hagapaw ikatu ma'e wà nehe no.

¹¹Wagaw putar arozràñ ipuhuz haw epa pupe wà nehe. Tuwe epa nuzawy kwaw mat 'y heta haw hagapaw nehe. Wagaw putar heta haw omer pupe wà nehe. Pitài omer nuzawy kwaw 10 epa nehe, 10 mat nehe no.

¹²Pitài xikoro ipuhuz haw nuzawy kwaw 20 zera ipuhuz haw nehe. Pitài mina ipuhuz haw nuzawy kwaw 60 xikoro nehe.

¹³⁻¹⁴Na'aw penemimur ràm xe: arozràñ xirik ipo'o mehe aze pemono'og 60 hyru por nehe, pemur pitài ihewe nehe, xewar ipo'o mehe aze pemono'og 60 hyru por nehe, pemur pitài ihewe nehe, uri 'yw i'a mehe ikawer imono'og mehe, aze heta 100 hyru por nehe, pemur pitài ihewe nehe. Peagaw heta haw mat pupe nehe. 10 mat nuzawy kwaw pitài omer. 10 mat nuzawy kwaw pitài koro no. ¹⁵Heta putar àràpuhàràñ hawitu ma'e tete'a'u Izaew wanupe wà nehe, ka'api'i rehe wà nehe. Aze heta 200 wà nehe, pemur pitài ihewe nehe. — Perur putar arozràñ imur pyràm nehe. Perur putar ma'ea'yr imur pyràm hapy pyràm pe wà nehe no. Perur putar

ma'ea'yr izuka pyràm hemuawyzè kar àràm pe wà nehe no. Nezewè mehe amunàn putar penemìapo kwer ikatu 'ym ma'e pewi ihe nehe. Ihe pezar Tuweharupi Wiko Ma'e azapo kar ko ma'e peme ihe kury.

16 Teko Izaew paw weraha putar a'e ma'e Izaew wanuwihawete pe wà nehe.

17 Tuwihawete umur putar a'e ma'e ihewe nehe, Izaew imukatu àwàm rehe nehe: arozràñ, win. Uzapo putar a'e ma'e mynykaw zahy pyahu mehe nehe, mytu'u haw 'ar mehe nehe no, amo mynykaw nànàn nehe no. Tuwihawete umur putar a'e ma'e paw ihewe teko wanekuzaromo nehe: arozràñ, ma'ea'yr hapy pyràm, ma'e hemuawyzè kar haw. Nezewè mehe amunàn putar teko wanemìapo kwer paw wanuwi ihe nehe.

Mynykaw -Zaneipy wana'yr wazuka 'ym awer her ma'e

18 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Zahy ipy rehe 'ar ipy mehe pezuka putar tapi'ak awa ikatu 'ymaw hereko 'ymar herenataromo heràpuzuhu imukatu pà nehe.

19 Xaxeto upyhyk putar tapi'ak imur pyrer huwykwer ikurer a'e nehe, ihewe imur pà teko wanemìapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo a'e nehe. Omono putar huwykwer tòpuzuhu hukenaw ipokokaw rehe nehe. Omono putar 4 ma'ea'yr hapy haw iahykaw wanehe nehe no, ata haw tòpuzuhu pupe har hukenaw ipokokaw wanehe nehe no. **20** A'e zahy rehe 7 haw 'ar mehe uzapo putar nezewegatete haw wyzài teko wanekuzaromo nehe, aze a'e teko uzapo e amo ikatu 'ym ma'e a'e ma'e rehe ipurapo wer 'ym pà no, u, aze nukwaw kwaw hez'e'g a'e ma'e iapo kar 'ym nehe. Nezewè mehe pemupya kar putar heràpuzuhu ikatu ma'e romo nehe.

21 Zahy ipy rehe 14 haw 'ar mehe pezypyrog putar mynykawhu iapo pà nehe. Zaneipy wana'yr wazuka 'ym awer, za'e izupe. Pemumaw putar 7 'ar typ'yak imuapiruru kar haw hereko 'ymaw i'u pà nehe.

22 Mynykaw 'ar ipy mehe tuwihawete uzuka putar amo tapi'ak awa herenataromo a'e nehe, wemìapo kwer hekuzaromo teko wanemìapo

kwer hekuzaromo a'e nehe no. **23** Heta 7 'ar a'e mynykaw pe. 'Ar nànàn omono putar 'aw ma'ea'yr ikatu 'ymaw hereko 'ymar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà nehe, herenataromo wazuka pà wà nehe: 7 tapi'ak awa wà, 7 àràpuhàràñ hawitu ma'e awa wà. Wapy putar herenataromo wà nehe. Ukaz paw putar wà nehe. 'Ar nànàn uzuka putar pitài àràpuhàràñeté wanemìapo kwer ikatu 'ym ma'e imunànaw romo nehe no. **24** Pitàitàigatu tapi'ak awa izuka mehe nehe, pitàitàigatu àràpuhàràñ izuka mehe nehe, umur putar 17,5 zutahyky'a por arozràñ ihewe nehe. Umur putar na'iruz zutahyky'a por uri kawer ihewe nehe no.

Mynykaw -Ipeok tòpuz her ma'e

25 Mynykawhu tòpuzràñ her ma'e uzypyrog 7 haw zahy rehe 15 haw 'ar mehe. Umumaw 7 'ar. A'e 'ar nànàn uzuka putar ma'ea'yr teko wanemìapo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo wà nehe, wapy putar ma'e ukaz paw ma'e ràm nehe no, umur putar arozràñ ihewe 'ar nànàn nehe, umur putar uri kawer 'ar nànàn nehe no.

Tuwihawete mynykawhu rehe we

46 **1** Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Tuwe pewàptym ukenawhu ata haw tòpuzuhu pupe har teixe haw nehe, teko wama'erekò haw 'ar rehe nehe. Heta 6 'ar. Pewàptymawok mytu'u haw mehe nehe. Pewàptymawok mynykawhu zahy pyahu rehe har mehe nehe no. **2** Tuwihawete oho putar katu pe har wi ipupaikaw pyrer ukenawhu huwake har pe nehe. Upyta putar ukenawhu pe teixe haw pe nehe. A'e 'ar mehe xaxeto umur putar ma'e herenataromo ukaz paw ma'e ràm ihewe wà nehe. Umur putar hemuawyzè kar haw wà nehe no. A'e pe tuwihawete uzapo putar hemuwete haw nehe. A'e re uhem putar a'e wi nehe. Tuwe ukenawhu uzewàptymawok karuk mehe nehe. **3** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo aiko. Zahy pyahu mynykawhu mehe mytu'u haw 'ar mehe teko paw uezamumew putar herenataromo wà nehe, hemuwete katu pà ukenawhu

henataromo wà nehe. **4** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo aiko. Mytu'u haw 'ar mehe tuwihawete umur putar amo ma'ea'yr hapy pyràm ukaz paw ma'e ràm ihewe a'e wà nehe: pitài àràpuhàràn hawitu ma'e awa ikatu 'ymaw hereko 'ymar, 6 àràpuhàràna'yr hawitu ma'e ikatu 'ymaw hereko 'ymar wà no. **5** Hemirur àràpuhàràn nànàn umur putar 17,5 zutahyky'a por arozràn ihewe nehe no. Àràpuhàràna'yr nànàn umur putar wemimutar ihewe nehe. 17,5 zutahyky'a por arozràn ihewe imur mehe werur putar na'iruz zutahyky'a por uri kawer ihewe nehe no. **6** Mynykawhu zahy pyahu mehe uzuka putar amo ma'ea'yr herenataromo wà nehe: pitài tapi'aka'yr awa ikatu 'ymaw hereko 'ymar, pitài àràpuhàràn hawitu ma'e awa ikatu 'ymaw hereko 'ymar, 6 àràpuhàràna'yr hawitu ma'e ikatu 'ymaw hereko 'ymar wà. **7** Tapi'ak rehe we àràpuhàràn rehe we umur putar 17,5 zutahyky'a por arozràn ihewe nehe. Àràpuhàràna'yr wanehe we umur putar wemimutar ihewe nehe. 17,5 zutahyky'a por arozràn ihewe imur mehe werur putar na'iruz zutahyky'a por uri kawer ihewe nehe no. **8** Tuwe tuwihawete uzewyr ukenawhu wi nehe. Ukwaw putar ipuyaikaw pyrer uhu ma'e rupi nehe. Wixe mehe ur a'e rupi. Uzewyr mehe oho a'e rupi no.

9 Teko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwe mehe wà nehe, wyzài mynykaw rehe wà nehe, ukenawhu kwarahy heixe haw awyze har kutyr har rupi wixe ma'e kwer uhem putar oho ukenawhu kwarahy ihmaw awyze har kutyr har rupi wà nehe, hemuwete re wà nehe. Ukenawhu kwarahy ihmaw awyze har kutyr har rupi wixe ma'e kwer oho ukenawhu kwarahy heixe haw awyze har kutyr har rupi wà nehe, hemuwete re wà nehe. Ni amo nuhem kwaw wixe awer rupi wà nehe. Uhem putar wixe haw ikupe kutyr har rupi wà nehe. **10** Tuwihawete wixe putar teko waneixe mehe nehe. Uhem putar oho teko wahem mehe nehe no. **11** Mynykaw 'ar mehe nehe, tâmuz wanemiapo kwer rehe ma'enukwaw haw 'ar mehe nehe no, pemur

putar 17,5 zutahyky'a por arozràn tapi'ak awa nànàn nehe, àràpuhàràn nànàn nehe no. Hemuwete har umur putar wyzài wemimutar àràpuhàràna'yr nànàn nehe no. 17,5 zutahyky'a por arozràn ihewe imur pyr nànàn perur na'iruz zutahyky'a por uri kawer nehe no.

12 Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo aiko ihe. Aze tuwihawete ipurumur wer ma'e rehe ihewe nehe, ma'e hapy pyràm ukaz paw ma'e ràm, u, amo hemuawyzé kar àwàm nehe, xaxeto uwàptymawok putar ata haw tâpuzuhu pupe har hukenaw izupe wà nehe. Úma'ema'e putar wemimur mytu'u haw 'ar mehe har zàwegatete nehe. Ihem ire uwàptym putar ukenawhu wà nehe.

Ma'ea'yr Tupàn henataromo izuka pyr tuweharupi har wà

13 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg. — Aiko Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. Tuweharupi ku'em mehe pemur pitài àràpuhàràna'yr hawitu ma'e pitài kwarahy hereko har ikatu 'ymaw hereko 'ymar ihewe nehe, izuka pà herenataromo nehe. Pezapo nezewehaw tuweharupi nehe. **14** Tuweharupi ku'em mehe pemur 1,5 kir arozràn ihewe nehe. Pemur pitài zutahyky'a por uri kawer arozràn inuinuromo àràm romo nehe no. Aiko Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. Peruzar ko ze'eg ma'e ihewe imur pyr rehe har tuweharupi nehe. **15** Pemur a'e ma'e ihewe tuweharupi ku'em mehe nehe: àràpuhàràna'yr hawitu ma'e, arozràn imuku'i pyrer, uri kawer. Pezapo nezewehaw tuweharupi nehe.

Tuwihawete ywy rehe we

16 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi kury. — Aze tuwihawete omono uiwy pehegwer pitài wa'yr pe nehe, ta'yr wiko putar a'e ywy izar romo nehe. Iànàm wiko putar izar romo wà nehe. **17** Aze tuwihawete omono uiwy pehegwer pitài wemiruze'eg pe nehe, kwarahy purumuhemaw ihm mehe a'e ywy uzewyr putar tuwihawete pe nehe. Wiko wi putar izar romo nehe. Ta'yr wiko putar izar romo wà nehe no. **18** Tuwe tuwihawete

nupyhyk kwaw amo ywy teko wanuwi nehe. Uiwy pehegwer zo omono putar wa'yr wanupe nehe. Nezewe mehe na'imunar kwaw teko wanehe nehe. Nupyhyk kwaw waiwy wanuwi nehe.

***Ma'ea'yr imupupur haw
tāpuzuhu pupe har***

19 A'e ma'e pawire a'e awa hereraha ipupyaikaw pyrer ukenawhu huwake har pe teixe haw pe kury. Ipupyaikaw pyrer ume'e kwarahy heixe haw awyze har kutyr. Xaxeto waneko haw Tupàn pe imonokatu pyrer ikatuahy ma'e romo a'e wà. Wexak kar amo ywy ipupyaikaw pyrer huwake har kwarahy heixe haw kutyr har ihewe kury. **20** Uze'eg ihewe. — Xaxeto umupupur putar ma'ea'yr Tupàn henataromo izuka pyrer wano'o kwer xe wà nehe. Umihir putar aroznàn xe wà nehe no. Wazuka haw umunàn putar teko wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wà nehe. Upurumukatu putar wà nehe no. Nezewe mehe xaxeto nueraha kwaw Tupàn henataromo ikatuahy ma'e ata haw katu pe har pe wà nehe. Aze mo weraha a'e pe wà, upuner mo ikatu 'ym ma'e iapo haw rehe teko wanupe wà nehe.

21-22 Na'e hereraha ata haw katu pe har pe kury. Pitàitàigatu iahykaw rehe heta ata haw pixika'i wera'l ma'e. Zeirugatu wà. Heta 20 met ipuku haw pitàitàigatu. Heta 15 met ipupy uhu haw pitàitàigatu no. **23** Ata haw nànàn heta pàrirogawtâtà ita iapo pyrer. Heta tata henaw pàrirogawtâtà nànàn uzepokok ma'e. **24** Awa uze'eg ihewe. — Tàpuzuhu pe uma'erekò ma'e umupupur putar ma'ea'yr teko wanemimur kwer tàpuzuhu pupe izuka pyrer wà nehe, 'aw ma'e mupupur haw pupe wà nehe.

Yrykaw Tàpuzuhu pupe har

47 **1** Awa hereruzewyr tàpuzuhu pe teixe haw pe kury. Teixe haw iwype uhem 'y kwarahy ihemaw kutyr uwyrkyk pà. Ta'e tàpuzuhu ume'e ikutyr a'e xe. 'Y uwyrkyk tàpuzuhu iphegwer kwarahy ihemaw awyze har kutyr har iwype, ma'ea'yr hapy haw kutyr

kwarahy ihemaw awyze har kutyr har rupi. **2** Na'e awa hemuhem kar ywy tāpuzuhu izywyr har wi ukenawhu kwarahy heixe haw awyze har kutyr har rupi kury. Hereraha ywy katu pe har rupi te ukenawhu kwarahy ihemaw kutyr ume'e ma'e pe. Yrykaw uwyrkyk ukenawhu wi iphegwer kwarahy ihemaw awyze har kutyr har wi. **3** Upyhyk ywyra puku haw hagapaw kury. Umumaw 500 met yrykaw kutyr kwarahy ihemaw kutyr hexakaw. — Eahaw yrykaw pe pe kury, i'i ihewe. 'Y uhem hepyakaza pe. **4** Na'e umumaw amo 500 met. Na'e 'y uhem hepenàràg pe. Umumaw amo 500 met. 'Y uhem heku'aw kury. **5** Iahykaw rehe umumaw amo 500 met kury. Ohoete 'y kury. Napuner kwaw hahaw haw rehe. Typy a'e. A'e rupi teko nupuner kwaw hahaw pà wà. Aze amo u'yfaw, xo a'e mehe zo upuner. **6** Na'e uze'eg wi ihewe. — Awa ta'yr, Ezekaiw katu ko ma'e nànàn nehe. Na'e hereraha wi 'y iwyr no. **7** A'e pe hehem mehe aeaxak ywyra tetea'u mokoz izywyr. **8** Na'e uze'eg ihewe. — 'Aw 'y uwyrkyk oho kwarahy ihemaw kutyr a'e. Wezyw Zotàw yrykaw pe. A'e re oho Yryhu Umàno Ma'e Kwer pe. A'e yryhu pupe wixe mehe umukatu 'y xa tetea'u hereko har a'e. **9** Wyzài ywy a'e 'y iwyrkyk àwàm rehe heta putar ma'ea'yr hexakaw tetea'u wanereko har wà nehe, ipira tetea'u wà nehe no. A'e yrykaw umukatu putar 'y Yryhu Umàno Ma'e Kwer nehe. Umuigo kar putar ma'e uwyrkyk àwàm rupi nehe no. **10** Heta putar ipira pyhykar yryhu iwyr wà nehe, Zeni ytyzuzàmaw pe wà nehe, te Egurai ytyzuzàmaw pe wà nehe. Umuzaiko putar ukyhapari a'e pe wamukàg kar pà wà nehe. Heta tetea'u putar pira a'e pe wà nehe. Heta tetea'u putar pira hexakaw xiroxiro ma'e a'e pe nehe no. Nuzawy kwaw yryhu Mezitehàn nehe. **11** Ywy iàkymaw rehe nehe, iàkygatu haw rehe nehe no, 'y na'ikatu kwaw nehe. Aze teko umupupur a'e 'y wà nehe, upuner putar xa iapo haw rehe wà nehe. **12** Yrykaw iwyr mokoz iphegwer rehe ma'ywa'yw tetea'u hezuz putar wà nehe. Hexakaw tetea'u hereko har itua'u putar hehe wà nehe. Huwer nuxinig pixik kwaw nehe.

Nupytu'u pixik kwaw u'a katu re wà nehe. I'a wi zahy nànàn wà nehe. Ta'e'y tàpuzuhu wi uehm ma'e kwer umuàkym putar a'e wà nehe xe. Teko u'u putar wa'a kwer wà nehe. Teko omono'og putar huwer muhàg romo wà nehe no.

Ywyzaw

13 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Amuza'aza'ak putar ywy 12 ipehegwer wamono pà 12 Izaew ta'yr izuapyapyr wanupe wamono pà nehe. Zuze ta'yr izuapyapyr wereko putar mokoz ipehegwer wà nehe. Na'aw a'e ywy wazar xe kury. **14** Amume'uahy ko ma'e peipy wanupe kwehe mehe ihe. — Amono putar ko ywy peme ihe nehe. Pezuupyapyr wiko putar izar romo tuweharupi wà nehe, a'e wanupe. Pemuza'aza'ak ko ywy pehegwer uzuawyngatu ma'e romo nehe kury.

15 Kwarahy heixe haw awyze har kutyr ywyzaw oho kwarahy ihemaw kutyr. Uzypyrog Mezitehàn ryahu pe. Oho Eterom tawhu pe. Oho Amat tawhu pe zeupir haw pe no. Oho amo tawhu wanupe no: Zenaz,

16 Merota, Ximirai (A'e tawhu upyta Namaz ywy huwake wà, Amat ywy huwake wà, a'e ywy wamyter pe wà), Axikom (a'e tawhu upyta Awrà ywyzaw huwake). **17** Kwarahy heixe haw awyze har kutyr ywyzaw oho kwarahy ihemaw kutyr. Uzypyrog Mezitehàn ryahu pe. Oho Enom tawhu pe. Ywy Namaz tawhu huwake har iwyzaw upyta ikupe kutyr. Amat tawhu nezewegafete no.

18 Kwarahy ihemaw kutyr ywyzaw oho kwarahy ihemaw awyze har kutyr. Uzypyrog amo ywy pe. A'e ywy upyta Namaz ywy Awrà ywy wamyter pe. Zotàw yrykaw uezapo ywyzaw romo. Izaew ywy upyta kwarahy heixe haw kutyr. Zireaz upyta kwarahy ihemaw kutyr. Oho Tamar tawhu Ryahu Umàno Ma'e Kwer izywyr har pe.

19 Kwarahy ihemaw awyze har kutyr ywyzaw oho kwarahy heixe haw kutyr. Uzypyrog Tamar pe. Oho ytzuzàmaw ywyxiguì myter pe har Kanez Merima her ma'e pe. A'e wi oho kwarahy heixe haw awyze

har kutyr kwarahy heixe haw kutyr ywyzaw Ezit ywy Mezitehàn ryahu wamyterupi.

20 Kwarahy heixe haw kutyr Mezitehàn ryahu uezapo ywyzaw romo. Oho kwarahy heixe haw awyze har kutyr amo taw Amat pe zeupir haw rehe har pe.

21 Pemuza'aza'ak ko ywy pehegwer wamono pà peànànàm wanupe nehe.

22 Peiko putar izar romo tuweharupi nehe. Ywy imuza'aza'ak mehe amo ywy rehe arer peinuinuromo wiko ma'e wà nehe, aze heta amo wana'yr peinuinuromo uzexak kar ma'e wà nehe, pemono putar amo pehegwer wanupe nehe no. Pereko katu a'e teko peànàm Izaew wàzàwe pe wà nehe. Omomor putar ita'l Izaew izuapyapyr wainuinuromo wà nehe, amo ywy pehegwer izar romo uezapo pà wà nehe. **23** Amo ywy rehe arer Izaew ywy rehe wiko ma'e paw upyhyk putar uma'e wà nehe. Wiko putar amo Izaew izuapyapyr wainuinuromo a'e 'ar mehe wà. A'e Izaew upyhyk putar uma'e a'e wà nehe no. Ihe Pezar Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Ywy imuza'aza'akaw

48 1-7 Kwarahy heixe haw awyze har kutyr ywyzaw oho kwarahy ihemaw kutyr. Uzypyrog Mezitehàn ryahu pe. Oho tawhu Eterom pe. Na'e oho Amat pe zeupir haw pe. A'e re oho Enom tawhu pe. A'e re oho Namaz ywy Amat ywy wamyter pe har ywyzaw pe. Pitàitàigatu Izaew ta'yr izuapyapyr imono'og pyrer upyhyk putar ywy pehegwer wà. A'e ywy uzypyrog ywyzaw kwarahy ihemaw kutyr har pe. Oho Mezitehàn ryahu pe kwarahy heixe haw kutyr. Amume'u putar ywy pehegwer wazar waner xe nehe kury. Azypyrog putar kwarahy heixe haw awyze har kutyr har waner pe. Aha putar kwarahy ihemaw awyze har kutyr nehe. Nà Azer Napitari Manaxe Eparai Humen Zuta

Ywy Tupàñ pe imonokatu pyr

8 Zuta ywy izywyr amonokatu putar ywy hemuwete haw rehe har nehe. Aze erezypyrog a'e ywyzaw kwarahy heixe haw awyze har kutyr har pe nehe, aze ereho

kwarahy ihemaw awyze har kutyr nehe, heta putar 12,5 kirom a'e ywy ipuku haw nehe. Aze erezypyrog kwarahy ihemaw kutyr har rehe nehe, aze ereho kwarahy heixe haw kutyr nehe, a'e ywy ipupy uhu haw nuzawy kwaw ywy Izaew izuapyapry wanupe imono pyrer ipupy uhu haw nehe. Heràpuzuhu upyta putar a'e ywy rehe nehe.

9 Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. A'e ywy wamyter pe heta putar amo ywy pehegwer ihewe imur katu pyrer nehe. Heta putar 12,5 kirom ipuku haw nehe. Heta putar 10 kirom ipupy uhu haw nehe no.

10 Xaxeto wereko putar amo a'e ywy ihewe imur pyrer ipehegwer wà nehe. Heta putar 12,5 kirom a'e ywy ipuku haw nehe, aze erezypyrog kwarahy heixe haw awyze har kutyr har pe nehe, kwarahy ihemaw awyze har kutyr neho pà nehe. Heta putar 5 kirom ipupy uhu haw aze erezypyrog kwarahy ihemaw pe nehe, aze ereho kwarahy heixe haw kutyr nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo aiko ihe. Heràpuzuhu upyta putar a'e ywy imyter pe nehe. **11** Xaxeto Zanok izuapyapry wiko putar a'e ywy ihewe imur katu pyrer izar romo wà nehe. Uma'ereko katu ihewe wà. Nuzemono'og kwaw amogwer Izaew wanche we wà, ikatu 'ym ma'e iapo pà wà. Amogwer Erewi izuapyapry uzemono'og Izaew wanehe we ikatu 'ym ma'e iapo pà wà.

12 A'e rupi Zanok izuapyapry wereko putar amo ywy pehegwer ikatuahy ma'e Erewi izuapyapry waiwy huwake wà nehe. A'e ywy ikatu wera'u putar amo ywy wi herenataromo a'e nehe. **13** Erewi izuapyapry wereko putar amo ywy pehegwer a'e wà nehe no. Waiwy uzekok putar xaxeto waiwy rehe nehe. Heta putar 12,5 kirom ipuku haw nehe. Heta putar 5 kirom ipupy uhu haw nehe no. **14** Aiko Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. Ywy hezeupe heremimonokatu ràm ikatuahy wera'u putar amo ywy pehegwer wanwi nehe. Ni amo nupuner kwaw amo heywy pehegwer imé'egaw rehe amo pe wà nehe. Nupuner kwaw imono haw rehe amo pe amo ma'e hekuzaromo wà nehe. Nupuner kwaw amo

pe imono haw rehe wà nehe. Ikatuahy putar a'e nehe. Ihe Tupàn ihe, aiko putar izar romo ihe nehe.

15 Heta putar ywy kurer nehe. Heta putar 12,5 kirom ipuku haw nehe, 2,5 kirom ipupy uhu haw nehe no. Nan kwaw ywy herenataromo imukatuahy pyrer a'e. Wyzài teko upuner hehe wata haw rehe wà. Upuner a'e pe wiko haw rehe wà nehe. Upuner ma'e itymaw rehe hehe wà nehe no. Tawhu upyta imyter pe nehe. **16** Iahykaw paw uzuawygatu wà. Heta putar 2.250 met ipehegwer ipuku haw nànàn nehe. **17** Tawhu izywyr ipehegwer nànàn heta putar ywy ma'e heta 'ymaw nehe. Heta putar 125 met a'e ywy ipupy uhu haw nehe. **18** Tawhu ywy ikatuahy ma'e izywyr àràm iapo pawire heta we putar amo ywy. Kwarahy ihemaw kutyr heta putar 5 kirom ipuku haw nehe, 2,5 ipupy uhu haw nehe no. Kwarahy heixe haw kutyr heta putar 5 kirom ipuku haw nehe, 2,5 ipupy uhu haw nehe no. Teko tawhu pupe wiko ma'e uzutym putar ma'e a'e ywy rehe wà nehe. **19** Tawhu pupe uma'ereko ma'e wà, wyzài Izaew ta'yàr izuapry wà, upuner a'e ywy rehe ma'e itymaw rehe wà nehe.

20 A'e ywy paw iahykaw uzuawygatu putar wà nehe. Heta putar 12,5 kirom ipehegwer nànàn nehe. Ywy tawhu iwype har upyta putar a'e ywy rehe nehe no.

Tuwihawete iziwy

21-22 Na'aw a'e ma'e pehegwer waner xe kury: tåpuzuhi wype har, xaxeto waiwy, Erewi izuapyapry waiwy, tawhu iwype har. Heta putar 12,5 kirom ipuku haw nehe. Heta we putar ywy kwarahy ihemaw kutyr nehe, heixe haw kutyr nehe no. Tuwihawete wiko putar a'e ywy izar romo nehe. Kwarahy ihemaw kutyr tuwihawete ywy uhem putar ywyzaw pe. Kwarahy heixe haw kutyr uhem putar ryahu Mezitehàn pe nehe. Kwarahy heixe haw awyze har kutyr Zuta ywyzaw uzeapo putar a'e ywyzaw romo no. Kwarahy ihemaw awyze har kutyr Mezàmi ywyzaw uzeapo a'e ywyzaw romo.

***Ywy pegwer amogwer Izaew ta'yr
wazuapyapyr wanupe***

23-27 A'e ywy ihewe imur katu pyrer huwake kwarahy ihmaw awyze har kutyr Izaew ta'yr izuapyapyr paw uphyhk putar amo ywy pehegwer pitaitàgatu wà nehe. A'e ywy uzypyrog putar ywyzaw kwarahy ihmaw rehe har pe nehe. Oho putar kwarahy heixe haw kutyr Mezitehàn ryahu kutyr nehe. Azypyrog putar pehegwer wazar waner imume'u pà kwarahy heixe haw awyze har kutyr nehe kury: Mezàmi, Ximeàw, Ixakar, Zemurom, Kaz.

28 Kaz izuapyapyr waiwyzaw oho putar kwarahy ihmaw awyze har kutyr kwarahy heixe haw kutyr nehe. Uzypyrog putar Tamar tawhu pe nehe. Oho putar ytyzuzàmaw Kanez her ma'e pe nehe. A'e wi oho putar kwarahy heixe haw awyze har kutyr kwarahy heixe haw kutyr nehe, Ezit ywyzaw rupi nehe. Oho putar Mezitehàn ryahu pe nehe.

29 Zanezar Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Nezewe pemusa'aza'ak putar ywy ipegegwer romo nehe. Izaew ta'yr izuapyapyr wiko putar a'e ywypehegwer wazar romo wà

nehe. Omono putaruzuapyapyr wanupe wà nehe no.

Ukenawhu Zeruzarez pe har

30-34 Heta putar 12 Zeruzarez tawhu pe teixe haw wà nehe. Heta putar 2.250 met ipàrirogawtà nànàn nehe. Heta putar na'iruz ukenawhu ipàrirogawtà nànàn nehe no. Amuapyk kar putar Izaew ta'yr waner a'e ukenawhu wanehe paw rupi ihe wà nehe. Na'aw her ukenawhu kwarahy heixe haw awyze har kutyr har rehe har xe wà: Humen Zuta Erewi. Na'aw her ukenawhu kwarahy ihmaw kutyr har rehe har xe wà: Zuze Mezàmi Nà. Na'aw her ukenawhu kwarahy ihmaw awyze har kutyr har rehe har xe wà: Ximeàw Ixakar Zemurom. Na'aw her ukenawhu kwarahy heixe haw kutyr har rehe har xe wà: Kaz Azer Napitari. **35** Aze xiagaw pàrirogawtà tawhu izywyr har ipuku haw paw nehe, heta putar 9 kirom izupe nehe. Ko 'ar henataromo nehe, — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko xe a'e, i'i putar tekoh a'e tawhu pe nehe. Her romo nehe. Upaw kwez xe kury. *Upaw*

TANIEW

Kwàkwàmo Izaew izuapyr wiko

Namukononozor hàpuzuhu pupe wà

1 1 Zeoaki Zuta ywy rehahar wanuwiawete romo heko mehe, na'iruz haw kwarahy mehe, Namukononozor Mawiron wanuwiawete uzàmàtyry'ym Zeruzarez tawhu pe har wà a'e wà kury. **2** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e weityk kar a'e tawhu Namukononozor pe a'e. Upyhk kar amo ma'e hekuzar katu ma'e Tupàn Hàpuzuhu pupe har izupe a'e wà no. Namukononozor weraha a'e ma'e weko haw pe Mawiron tawhu pe wà. — Pemono a'e ma'e hezar hagapaw hàpuz me nehe, temetarer imonokatu haw pupe nehe, i'i wemiruze'eg wanupe.

3 Na'e tuwiawete Namukononozor wenoz Apenaz uezuepe kury. Wiko uma'erekoma'e tàpuzuhu pe har wanuwiaw romo a'e. Uze'eg nezewe izupe. — Eme'e Izaew heremipyhyk kwer wanehe nehe. Exaexak amo kwàkwàmo tuwiawete iànàm ne wà nehe. Exaexak amo awa hemetarer katu ma'e kwer wana'yre ne wà nehe no, i'i izupe. **4** Xo kwàkwàmo ipuràg eteahy ma'e exaexak ne wà nehe. Aze heta amo ikatu 'ymaw amo rehenehe, ezar nehe: hehàpyhà 'ym ma'e, iapyha 'ym ma'e, ipàri ma'e. Xo na'arewahy uzemu'e ma'e zo exak ne wà nehe. Exaexak ma'e kwaw par ne wà nehe. Nezewe mehe upuner uma'erekohaw rehahàpuzuhu pupe wà nehe. Tuwe uzemu'e Mawiron waze'eg rehewà nehe.

Uzemu'e putar Mawiron wanàmuzgwer waze'eg rehe wà nehe no. **5** Erekwaw heremi'u tuweharupi har ne. Erekwaw ma'ywa tykwer heremi'u tuweharupi har no. Tuwe wanemi'u ràm tuweharupi har nuzawy kwaw heremi'u nehe, i'i izupe. — Na'iruz kwarahy emumaw wamuàgà'y'm pà nehe. A'e re uzypyrog putar heràpuzuhu pupe uma'erekò pà wà nehe, i'i izupe. **6** Wexaexak kwàkwàmo oho a'e wà kury. Hexak pyrer wainuromo heta 4 kwàkwàmo Zuta izuapyapr wà. Na'aw waner xe wà: Taniew, Anani, Mizaew, Azari. **7** Apenaz omono amo waner uze'eg rupi har wanupe. Na'aw waner ipyahu ma'e xe wà. Mewtexazar, Xanarak, Mezak, Amenenek.

8 Nezewe i'i Taniew uezupe kury. — Aze a'u tuwhiwetè hemi'u nehe, aze a'i'u ma'ywa tykwer pupe nehe, aiko putar ikatu 'ym ma'e romo Tupàn henataromo ihe nehe, i'i. A'e rupi uze'eg oho Apenaz pe kury. — Heptyiwà a'e ma'e wi hemunyryk kar pà nehe, i'i izupe. **9** Tupàn umuigo kar Apenaz Taniew imyrypar romo kury. A'e rupi ipurupiywà wer hehe. **10** Nezewe rehe we Apenaz ukyze tuwhiwetè wi. A'e rupi uze'eg nezewe Taniew pe.

— Tuwhiwetè hezar a'e, a'e ae umume'u penemi'u ràm a'e, pei'u àwàm a'e no. Aze ume'e penehe nehe, — Napekàg kwaw izypy mehe peneko awer zàwe, aze i'i peme nehe, — Napekatu kwaw ko 'ar rehe amogwer kwàkwàmo wazàwe nehe, aze i'i peme nehe, penehe ume'e mehe nehe, hezuka putar nehe. Peiko putar hezuka arer ài romo nehe, i'i wanupe.

11 Apenaz umuzekaiw kar a'e zauxiapekwer a'e 4 kwàkwàmo wanehe a'e wà: Taniew, Anani, Mizaew, Azari. Na'e Taniew uze'eg oho a'e zauxiapekwer pe kury.

12 — Aenoz putar amo ma'e newe ihe nehe kury. Eagaw nezewe haw nehe. Emumaw 10 'ar xo kumana'i zàwenugar imur pà zo urewe urerem'i romo nehe. Xo 'y pupe zo urui'u putar nehe no. **13** A'e 10 'ar pawire eme'e urerehe nehe. Eme'e amo kwàkwàmo tuwhiwetè hemi'u i'u har wanehe nehe no.

Aze urerexak àwàm ikatu newe nehe, ezapo neremimutar urewe nehe, i'i Taniew zauxiapekwer pe.

14 — Ikatu, i'i zauxiapekwer izupe. Na'e umumaw 10 'ar hemiapo kar haw iapo pà. **15** 10 'ar paw ire, a'e 4 kwàkwàmo Izaew izuapyr ikatu wera'u kwàkwàmo tuwhiwetè hemi'u i'u har wanuwi wà kury. Ikàg wera'u wanuwi wà no. **16** Na'e zauxiapekwer upytu'u tuwhiwetè hemi'u a'e 4 kwàkwàmo wanupe i'u kar ire kury. U'u kar xo kumana zàwenugar zo wanupe kury.

17 Tupàn ukwaw katu kar Mawiron wapape a'e 4 kwàkwàmo wanupe. Ukwaw katu kar wanemigwaw wanupe no. Amo ma'e iapo haw omono Taniew pe no. Omono puahu imume'u katu haw izupe, puahu zàwenugar imume'u katu haw izupe no.

18 — Umumaw putar na'iruz kwarahy uzemuàgà'y'm pà wà nehe, i'i tuwhiwetè Namukononozor izypy mehe a'e. Upaw na'iruz kwarahy kury. A'e rupi Apenaz weraha kwàkwàmo paw tuwhiwetè henataromo wà kury. **19** Tuwhiwetè uze'eg wanupe. Wexak a'e 4 wakatu haw: Taniew, Anani, Mizaew, Azari. Naheta kwaw amo wazàwenugar a'e pe wà. A'e rupi upyta tuwhiwetè hàpuzuhu pupe uma'erekò pà wà.

20 Aze tuwhiwetè ipurukwaw wer amo zawaiw katu ma'e rehe, aze xo ma'e kwaw katu har zo upuner a'e ma'e imume'u haw rehe, aze xo ma'e kwaw par zo upuner a'e ma'e imume'u haw rehe, wenoz a'e 4 kwàkwàmo uezupe wà. Ta'e ukwaw katu wera'u ma'e wà xe, ma'e kwaw katu har Mawiron pe har wanuwi upaw rupi katete wà xe. Ukwaw wera'u ma'e ikwaw pyr 'ym a'e wà no, imume'u haw Mawiron pe har wanuwi upaw rupi katete wà no.

21 Taniew upyta tuwhiwetè hàpuzuhu pe te Xiru Mawiron wanuwhiwetè romo heko haw izypyrog mehe.

Namukononozor upuahu a'e

2 **1** Tuwhiwetè romo wiko mehe mokoz haw kwarahy mehe Namukononozor izypyrog upuahu pà kury. Ukyze katu a'e,

a'e rupi nupuner kwaw uker haw rehe. **2** A'e rupi wenoz kar awa uezupe wà: ma'e kwaw katu har wà, ma'e ikwaw pyr 'ym imume'u har wà, paze ma'e wà, zahytata kwaw par wà. — Pemume'u katu tuwihawete ipuahu awer izupe nehe. Uhem a'e awa tuwihawete henataromo uxexak kar pà wà. **3** Na'e uez'eg wanupe kury.

— Apuahu ihe. A'e re akyze katu no. Ma'in hepuahu awer ihewe. Ikwaw 'ym mehe we napytu'u kwaw nehe, i'i wanupe.

4 Uze'eg tuwihawete pe Àràm izuapyapyr waze'eg rupi wà kury. — Tuwe tuwihawete wikuwe tuweharupi umàno 'ym pà nehe, i'i izupe wà. — Emume'u nepuahu awer urewe nehe. Henu re urumume'u putar ikwaw kar haw newe nehe, i'i izupe wà.

5 Tuwihawete uwazar waze'eg wanupe kury. — Nezewe aze'eg hezeupe kwez kury. Pemume'u hepuahu awer ihewe pe nehe. A'e re pemume'u hemimume'u ihewe nehe no. Aze napepuner kwaw a'e ma'e iapo haw rehe nehe, zauxiapewer pepei'ài'ág putar wà nehe. Weityk putar penàpuz a'e wà nehe no. **6** Aze pemume'u hepuahu awer ihewe nehe, aze pemume'u ikwaw paw nehe no, amono putar ma'e hekuzar katu ma'e perme nehe. Apumuawate kar putar teko wanupe ihe nehe no. Pemume'u hepuahu awer ihewe nehe kury. Pemume'u ikwaw kar har ihewe nehe no.

7 Uze'eg wi a'e ma'e kwaw katu har uwihawete pe a'e wà kury.

— Emume'u nepuahu awer nehe. A'e re urumume'u putar ikwaw kar har newe urenehe, i'i izupe wà.

8 Tuwihawete uze'eg wi wanupe kury. — Akwaw penemiapo ihe. Aze urupuranu wiwi tuwihawete rehe nehe, na'urezuka kwaw ru'u nehe, peze peiko pezeupe. Ta'e pekwaw heremiapo ràm pe xe. **9** Aze napemume'u kwaw hepuahu awer ihewe nehe, azepyk putar penehe nehe. Penehe hezypyk àwàm pitàitìagatu uzuawayaygatu putar nehe. — Zaneremu'em putar izupe nehe. Ximume'u temu'emaw izupe nehe, peze pezeupeupe. — Nezewe mehe, aze ru'u na'urezuka kwaw nehe, peze pezeupeupe. Aze pepuner hepuahu

awer imume'u haw rehe nehe, akwaw putar imume'u haw ikwaw har romo peneko haw ihe nehe no, i'i wanupe.

10 Ma'e kwaw katu har uwazar tuwihawete ize'eg izupe nezewe wà kury. — Ni amo ywy rehe har nupuner kwaw a'e neremimutar imume'u haw rehe wà, i'i izupe wà. — Ni amo tuwihawete, ni ikàg wera'u ma'e, ni upuner wera'u ma'e nuzapo kar pixik kwaw agwer ma'e a'e wà, ma'e kwaw katu har wanupe a'e wà, ma'e ikwaw pyr 'ym imume'u har wanupe a'e wà, zahytata kwaw par wanupe a'e wà.

11 Ni amo nupuner kwaw nereminozgwer iapo haw rehe wà. Naheta kwaw agwer ma'e iapo har wà. Xo tupàn zo wà. Nuiko kwaw ko ywy rehe zaneinuinuromo wà, i'i izupe wà.

12 Wikwahy tuwihawete kury. Uzuka kar ma'e kwaw katu har Mawiron ywy rehe har paw rupi wà kury. **13** Hemiruze'eg umume'u ize'eg teko paw wanupe pape rehe imuapyk pà wà. Na'e oho Taniew ipiaromo wà kury. Oho imyrypar wapiaromo wà no, ta'e uzuka putar tuwihawete ze'eg rupi katete wà xe.

Tupàn umume'u tuwihawete ipuahu awer Taniew pe

14 Taniew wekar Ariok zauxiapewer tuwihawete rehe uzekaiw ma'e wanuwhaw oho a'e kury. Ta'e a'e 'ym mehe tuwihawete uzuka kar ma'e kwaw katu har Mawiron ywy rehe har paw izupe a'e xe. Upuranu hehe imyrypar zàwenugar ài. **15** — Máràzawé tuwe tuwihawete urezuka kar nezewe a'e, i'i izupe. Ariok umume'u uezapo ma'e kwer izupe. **16** Na'e uze'eg Taniew oho tuwihawete pe kury. — Urezuka zo pe na'arewahy nehe. Hezeagaw wer nepuahu awer imume'u pà newe, ikwaw kar haw imume'u pà newe nehe no.

17 A'e re Taniew oho weko haw pe. A'e 3 imyrypar wiko a'e pe wà: Anani, Mizaew, Azari. **18** — Peze'eg Tupàn ywak rehe har pe nehe, ty wà. — Urepuhareko pe nehe. Exak kar a'e puahu awer hemimume'u urewe nehe, ere Tupàn pe nehe. Nezewe mehe nazamàno kwaw amogwer ma'e kwaw katu har Mawiron ywy rehe har wainuinuromo zane

nehe no, i'i wanupe. **19** A'e 'ar mehe we pyhaw Taniew wexak amo ma'e puahu záwenugar a'e kury. Hexak mehe Tupàn wexak kar a'e puahu awer ikwaw kar haw Taniew pe a'e. — Nekatuahy Tupàn, ta'e erexak kar tuwihawete ipuahu awer ihewe ne xe, i'i izupe. **20** Nezewe i'i izupe no.

Tuwe teko umume'u nerer ikatu haw tuweharupi wà nehe, Tupàn hezar. Ta'e ereiko ma'e kwaw katu haw izar romo ne xe. Ereiko puner haw izar romo ne.

21 Ne ererur kwarahy.
Eremugyr kar àmàn no.

Eremuigo kar awa teko
wanuwiawete romo ne wà.
Ereityk ne wà no.

Eremono ma'e kwaw katu haw awa
ma'e kwaw katu har wanupe.

Eremono ma'e kwaw paw awa ma'e
kwaw par wanupe no.

22 Eremume'u ma'e ikwaw pyr 'ym
purupe. Eremume'u ma'e imume'u
pyr 'ym purupe no.
Erekawaw ma'e ipytunahy haw rehe
uzéamim ma'e no.

Ta'e tatainý wiko nerehe we a'e xe.

23 Tupàn heipy wazar ne,
amume'u nekatu haw newe kury.
Amume'u nepuner haw newe no.
Ta'e eremur ma'e kwaw katu haw
ihewe ne xe. Eremur nepuner haw
ihewe ne no.
Urenoz ma'e newe. Erewazar urewe.
Tuwihawete ipurukwaw wer
ma'e rehe a'e. Erexak kar a'e
ma'e urewe.

Taniew umume'u ipuahu awer tuwihawete pe

24 Na'e wekar Taniew Ariok oho kury. A'e
'ym mehe tuwihawete uzuka kar ma'e kwaw
katu har Mawiron ywy rehe har paw Ariok
pe a'e wà. — Ariok, i'i izupe. — Ezuka zo
ma'e kwaw katu har ne wà nehe. Hereraha
pe tuwihawete pe hemuze'eg kar pà nehe.

Amume'u putar ipuahu awer izupe nehe, i'i
izupe.

25 Na'arewahy Ariok weraha Taniew
tuwihawete henataromo kury. — Kwehe
mehe xirur Zutew tetea'u waiwy wi
zanneremipyhyk kwer romo zane wà. Arur
amo Zutew kwez xe ihe kury. Umume'u putar
nepuahu awer newe nehe kury, i'i Ariok
tuwihawete pe.

26 Tuwihawete upuranu Taniew
Mewtexazar her inugwer hereko har rehe
kury. — Aipo erepuner hepuahu awer
imume'u haw rehe ihewe, ikwaw kar haw
imume'u pà ihewe, i'i izupe.

27 Uwazar Taniew ipuranu haw izupe.
— Naheta kwaw awa nepuahu imume'u
àràm, ni ma'e kwaw katu har wà, ni uezapo
ma'e ràm imume'u har wà, ni paze ma'e wà,
ni zahytata kwaw par wà. **28** Heta pitái tupàn
ywak rehe. Umume'u ma'e ikwaw pyr 'ym
a'e. Tupàn nemupuahu kar ma'e uezapo ma'e
ràm hexak kar pà newe a'e. O tuwihawete,
amume'u putar nepuahu awer neker mehe
arer newe nehe kury. Amume'u putar
nepuahu awer záwenugar neker mehe arer
newe nehe no.

29 Ereker nerupaw rehe. Erezypyrog uezapo
ma'e ràm rehe nema'enukwaw pà. Ikwaw pyr
'ym imume'u har wexak kar uezapo ma'e ràm
newe a'e. **30** A'e re umume'u ikwaw kar haw
ihewe. Nakwaw wera'u kwaw ma'e amo awa
wanuwi. Nezewe rehe we Tupàn wexak kar
ihewe a'e, ta'e ipurukwaw kar wer nepuahu
awer ikwaw kar haw rehe newe a'e xe.
Ipurumume'u katu wer nema'enukwaw pawer
rehe newe no, o tuwihawete.

31 Erexak ma'e puahu záwenugar. Erexak
awa hagapaw uhua'u ma'e. Upu'am
nerenataromoa'i a'e. Heny katu hagapaw.
Nezewe rehe we erekzye izuwi. **32** Iákàg a'e,
itazu or iapo pyrer romo a'e. Ipuxi'a a'e, izywa
a'e no, itaxig parat iapo pyrer romo a'e. Ipy'a
a'e, hewir a'e no, itazu morog iapo pyrer romo
a'e. **33** Hetymà itaper iapo pyrer romo a'e. Ipy
itaper ywyzuwa inuromo har iapo pyrer romo.
34 Neme'e mehe itahu ywytyruhu rehe har
u'ar wenaw wi. Ni amo numuàzàn kwaw a'e

wi. Itahu u'ar awa hagapaw ipy i'aromo ikaika pà paw rupi. **35** A'e ar mehe we itaper a'e, ywyzuwa a'e no, itazu morog a'e no, itaxig parat a'e no, itazu or a'e no, uezapo ywyku'i romo kury. Kwarahy mehe teko oxooxok arozràn iapirer imuwe we pà izuwi wà. A'e ywyku'i nuzawy kwaw iapirer arozràn wi uezupir ma'e. Ywytu weraha a'e ywyku'i paw a'e wi. Nupytu kwaw ni pitai a'e pe. Itahu uhua'u wera'u oho iko kury. Uzeapo ywytyruhu uhua'u ma'e romo kury. A'e ywytyruhu upyk ywy paw rupi katete kury.

36 Nezewe nepuahu awer. Amume'u putar ikwaw kar haw newe kury. **37** O tuwhiwete. Ereiko tuwhiwete romo ne. Erepuner wera'u amo tuwhiaw wanuwi. Tupàn ywak rehe har nemuigo kar tuwhiwete romo a'e. Umur nepuner haw newe. Umur pureruze'egaw newe no. Umuze'egatu kar teko paw nerehe wà no. **38** Nemuigo kar teko ywy nànànar wazar romo, ma'e'a'yir ywy nànànar wazar romo no, wiràmìri ywy nànànar wazar romo no. Ereiko àkàg itazu or iapo pyrer romo. **39** Tuwhiwete romo nerekö re amo awa wiko putar teko paw wanuwhiwete romo nerekuzar romo a'e nehe. Na'ikàg wera'u kwaw nezàwe a'e nehe. A'e re heta putar amo tuwhiwete nehe no. A'e tuwhiwete wiko putar itazu morog zàwenugar romo. Wiko putar teko ywy nànànar wazar romo nehe. **40** A'e re ur putar amo pureruze'egaw a'e nehe. Nuzawy kwaw itaper nehe. Itaper ipyw ma'e uezekazeka uezepi'ai'ág tetea'u romo. Nezewegatete a'e pureruze'egaw umumaw putar amogwer pureruze'egaw ywy rehe har paw rupi nehe no. **41** Erexak a'e awa hagapaw. Ipy a'e, ipyhàpyhà a'e no, itaper ywyzyuwa inuihuromo har iapo pyrer romo a'e. Amume'u putar hemimume'u newe kury. A'e pureruze'egaw uezepi'ai'ág putar nehe. Heta wewer putar itaper ikàgaw hehe nehe. Erexak hexakaw. A'e itaper uzemono ywyzyuwa inuihuromo. **42** Ipyhàpyhà heta ywyzyuwa itaper inuihuromo. Amume'u putar hemimume'u newe kury. A'e pureruze'egaw ikàg putar nehe. Nezewe rehe we ipyw putar nehe no. **43** Ne, o tuwhiwete, erexak hexakaw. Itaper

uzemono ywyzyuwa inuihuromo. Amume'u putar hemimume'u newe kury. Tuwhiwete uezagaw uzemono'og pà wà nehe. Amo wereko amo tuwhiwete iànàm wemireko romo wà nehe. Amo omono putar wànàm amo tuwhiwete pe hemireko romo wà nehe. Nezewe haw iapo mehe uezagaw putar uzemyrypar pà wà nehe. Itaper nuzemono'og kwaw ywyzyuwa rehe we. Nezewegatete a'e pureruze'egaw nuzemono'og kwaw wà nehe. **44** A'e tuwhiwete waneko mehe Tupàn ywak rehe har umuzexak kar putar amo pureruze'egaw a'e nehe. Ni amo numumaw pixik kwaw a'e pureruze'egaw a'e wà nehe. Ni amo tuwhiwete nuiko kwaw a'e pureruze'egaw izar romo wà nehe. A'e pureruze'egaw umumaw putar amogwer pureruze'egaw paw rupi wà nehe. Nupaw pixik kwaw nehe. **45** Erexak itahu ywytyruhu wi u'ar ma'e. Ni amo numuàzàn kwaw wà. Ukauka a'e awa hagapaw ita iapo pyrer a'e: ita per, itazu morog, itaxig parat, ywyzyuwa, itazu or. Tupàn Upuner Wera'u Ma'e wexak kar uezapo ma'e'ràm iko newe. Nezewe nepuahu awer. Amume'u ikwaw kar haw azeharomoete har kwez newe kury, i'i Taniew Namukononozor pe.

Tuwhiwete umuwete Taniew

46 Na'e tuwhiwete Namukononozor wapyk upenàràg rehe Taniew henataromo kury. Umuhyk uwa ywy rehe. Na'e uez'eg wemiruze'eg wanupe kury. — Pezuca ma'e'a'yir Taniew henataromo nehe, imuawate katu pà nehe. Pemono ma'e imono pyr izupe nehe no. Peapy yhyk zàwenugar henataromo nehe no, i'i wanupe. **47** Na'e uez'eg Taniew pe kury. — Tupàn penemimuwete a'e, upuner wera'u amogwer tupàn wanuwi upaw rupi katete azeharomoete a'e. Wiko tuwhiwete paw wazar romo no. Wiko ma'e ikwaw pyr 'ym imume'u har romo. Akwaw heko haw. Ta'e eremume'u hepuahu awer ikwaw pyr 'ym ikwaw kar haw ihewe ne xe.

48 Na'e tuwhiwete umuigo kar Taniew tuwhiaw upuner wera'u ma'e romo kury. Omono hekuzar katu ma'e tetea'u izupe no.

Umuigo kar Mawiron ywy rehe har wanuwihaw romo. Umuigo kar ma'e kwaw katu har uiwy rehe har paw wanuwihaw romo no. **49** — Emuigo kar hemryypar Mawiron ywy rehe har wanuwihaw romo ne wà nehe no, i'i Taniew tuwihawete pe. A'e rupi tuwihawete umuigo kar a'e na'iruz awa tuwihaw romo wà: Xanarak, Mezak, Amenenek. Taniew upyta tuwihawete hàpuzuhu pe.

Tupàn ua'u or iapo pyrer

3 ¹Tuwihawete Namukononozor uzapo kar awa hagapaw a'e kury. Iaiha haw heta 27 met. Iànàgaw heta 2,70 met. — Pemupu'äm awa hagapaw ywytyr heta 'ymaw Nurà her ma'e rehe Mawiron ywy rehe nehe, i'i wemiruze'eg wanupe. **2** Umur kar tuwihaw paw a'e wà kury, a'e awa hagapaw hexak kar pà wanupe a'e wà kury: ywy pehegweruhu rehe har wanuwihaw wà, tawhu pe har wanuwihaw wà, ywy pehegweruhu rehe har wanuwihaw wà, támuz wà, temetarer rehe uzekaiw ma'e wà, támuz waze'eg kwaw par wà, pureruze'eg ma'e wà, amo teko upuner ma'e paw rupi wà. **3** Ur paw rupi wà, awa hagapaw henataromo upu'äm pà wà. Ta'e tuwihawete ipurexak kar wer hehe teko wanupe xe. **4** — Emume'u imuawate haw rehe zaneyzyrogaw kury, i'i tuwihawete amo wemiruze'eg pe. Na'e uze'eg wahy hawa'u a'e kury. — Teko ywy nàmànar wà, hexakaw paw hereko har wà no, ze'eg paw rupi uze'eg ma'e wà no. **5** Imupu pyr imupu har umupu putar wà nehe: xi'äm àràpùhàràñ i'ak kwer iapo pyrer, xi'ämète, wioràw, wioràwiràñ, wioràw záwenugar, amo imupu pyr. Henu mehe peapyk pepenàràg rehe nehe, 'aw awa hagapaw or iapo pyrer imuawate pà nehe, tuwihawete Namukononozor hemiaipo karer imuawate pà nehe. **6** Aze amo nuapyk kwaw upenàràg rehe nehe, aze numuwete kwaw hagapaw nehe, zauxiapekwer weityk putar a'e teko amo tatahu pupe a'e wà nehe, i'i teko wanupe.

7 Na'e uzypyrog imupu pyr imupu pà wà kury. Teko a'e pe har paw wapyk upenàràg

rehe awa hagapaw or iapo pyrer imuawete pà wà kury.

Taniew imyrypar nuweruzar kwaw tuwihawete ze'eg wà

8 A'e 'ar mehe we amo zahytata kwaw par ipuruzuka wer zutew wanehe wà. **9** A'e rupi umume'u wanemiapo kwer oho tuwihawete Namukononozor pe wà. — Tuwe tuwihawete wikiwe tuweharupi nehe. **10** Nezewe hawerezapo kar teko wanupe. Imupu pyr imupu har umupu putar a'e wà nehe. Henu mehe peapyk pepenàràg rehe nehe, 'aw awa hagapaw or iapo pyrer imuawete pà nehe. **11** Aze amo nuweruzar kwaw ko ze'eg a'e nehe, zauxiapekwer weityk putar a'e teko tatahu pupe a'e wà nehe, ere teko wanupe. **12** Ne eremuigo kar amo Zutew Mawiron ywy rehe har wanuwihaw romo ne wà. Na'aw waner xe wà: Xanarak, Mezak, Amenenek. A'e awa nanemuwete kwaw wà. Ta'e numuwete kwaw tupàn nezar wà xe. Numuwete kwaw awa hagapaw or iapo pyrer neremiapo karer wà no, i'i izupe wà.

13 Waze'eg henu mehe Namukononozor wikwahy kury. Wenoz kar a'e na'iruz awa wà. Zauxiapekwer weraha tuwihawete henataromo wà kury. **14** Uze'eg wanupe. — Aipo napemuwete kwaw tupàn hezar pe. Aipo napemuwete kwaw awa hagapaw or iapo pyrer heremiapo karer pe no. **15** Aipo peapyk putar pepenàràg rehe imuwete pà nehe kury, imupu pyr imupu mehe kury. Aze nan kwaw nehe, zauxiapekwer penetylk putar tatahu pupe wà nehe. Ma'enugar tupàn upuner pepyro haw rehe nehe, i'i wanupe.

16 A'e na'iruz awa uwazar iz'e'eg izupe nezewe wà kury. — O tuwihawete, nurumume'u kwaw urekatu haw newe nehe. **17** Urumuwete katu Tupàn urezar ure. Aze ipurupyro wer urerehe nehe, upuner putar urepyro haw rehe a'e tatahu wi nehe. Upuner putar urepyro haw rehe nepuner haw wi nehe no, o tuwihawete. **18** Aze Tupàn urezar na'urepyro kwaw nehe, nezewe rehe we nurumuwete kwaw nezar ure nehe, nurumuwete kwaw awa hagapaw

or iapo pyrer neremiapo karer nehe no, i'i izupe wà.

Na'iruz kwàkwàmo tatahu pupe wapyta haw

19 A'e ma'e henu mehe wikwahy Namukononozor a'e na'iruz kwàkwàmo wanupe kury. Ipiràgahy wikwahy romo. — Pemuakuahy kar tatahu 7 haw wera'u imuaku haw tuwe wi nehe ty wà, i'i zauxiapékwer wanupe. **20** Na'e uze'eg wemiruze'eg zauxiapékwer ikàg wera'u ma'e wanupe kury. — Pezàpixipixi 'aw na'iruz kwàkwàmo pe wà nehe. Peityk tatahu pupe pe wà nehe kury, i'i wanupe.

21 A'e na'iruz kwàkwàmo nuwenuhem kwaw uma'e wà: ni waxi'i pykaw, ni àmàn wi uzemimaw, ni wàkàg ipykaw, ni ukamir. Zauxiapékwer uzàpixipixi tatahu pupe waneityk àwàm imuàgà'y'm pà wà kury. **22** Uzapo tuwihawete hemiapo putar haw wà. Hakuahy wera'u tatahu amo 'ar rehe arer wi upaw rupi katete. Heny haw haku haw uzuka zauxiapékwer a'e kwàkwàmo waneityk arer wà. **23** Waàpixipixi re zauxiapékwer weityk kwàkwàmo tatahu pupe wà: Xanarak, Mezak, Amenenek.

24 Na'arewahy Namukononozor upu'äm upuranu pà pureruze'eg ma'e wanehe kury, ta'e ipytuhegatu a'e xe. — Aipo xiàpixi na'iruz awa tatahu pupe waneityk pà zane wà, i'i wanupe. — He'e, urezar, i'i izupe wà.

25 Mâràzàwe tuwe aeaxak 4 awa tatahu pupe wata e ma'e ihe wà, i'i wanupe wanehe upuranu pà. — Uzekytyar waiko umàno 'ym pà ma'erahy ipuruaraw 'ym pà wà. Awa 4 haw a'e, nuzawy kwaw Tupàn reko haw pe har a'e, i'i wanupe.

26 Na'e tuwihawete uhem tatahu hukenaw huwake kury. Uhapukaz wanupe. — Xanarak, Mezak, Amenenek, i'i wanupe. — Tupàn Ywate Wera'u Har hemiruze'eg wà, pehem a'e wi xe pezur pà nehe ty wà, i'i wanupe. Na'e a'e na'iruz uhem tatahu wi wà kury. **27** Na'e tuwihaw a'e pe har paw uhem wanuwake wà kury. — Kwa, tata nuwapy kwaw wà. Nukaz kwaw wà. Ikatu we wà rihi,

i'i wà. Tata nuwapy kwaw ni wa'aw. Wakamir nukaz kwaw. Nuwetun kwaw tâtàxiner wà.

28 Tuwihawete uhapukaz kury. — Tuwe teko umuwete katu Tupàn 'aw kwàkwàmo wazar a'e wà nehe. Umur kar weko haw pe har a'e, wemiruze'eg wapyro pà a'e. Ta'e uzeruzar hehe a'e wà xe. Nuweruzar kwaw heze'eg wà. — Nurumuwete kwaw nezar ure, ta'e nuiko kwaw urezar romo a'e xe, i'i ihewe wà. Erepuner urezuka kar haw rehe nehe. Nezewe rehe we nurumuwete kwaw nezar nehe, i'i ihewe wà. **29** A'e rupi azapo kar ko ma'e peme ihe nehe kury. — Pekwaw Xanarak, Mezak, Amenenek pe wà kury. Pekwaw wazar Tupàn no. Aze wyzai teko uze'eg zemueteahy her rehe nehe, zauxiapékwer upei'ài'ág putar a'e teko a'e wà nehe. Weityk putar wanàpuz wà nehe no: teko wyzai hexakaw hereko har wà, wyzai ywy rehe har wà, wyzai ze'eg rupi uze'eg ma'e wà. Ta'e naheta kwaw amo tupàn purupyro ma'e izàwenugar wà xe.

30 Na'e Namukononozor umuigo kar a'e kwàkwàmo tuwihaw upuner wera'u ma'e romo Mawiron ywy rehe a'e wà kury.

Namukononozor upuahu wi kury

4 **1** Tuwihawete Namukononozor omono kar uze'eg teko paw wanupe kury: teko hexakaw paw hereko har wanupe, ywy nàñànar wanupe no, amo ae ze'eg rupi uze'eg ma'e wanupe no. — Tuwe teko paw hurywete wà nehe. Tuwe wiko zeàmàtyry'ym 'ymaw rehe paw rupi wà nehe no. **2** Tupàn Upuner Wera'u Ma'e uzapo purumupytuhegatu kar haw ikatuahy ma'e tetea'u ihewe a'e. Hepurukwaw kar wer a'e ma'e rehe peme paw rupi katete ihe kury. **3** Xo upuner katu ma'e upuner agwer ma'e iapo haw rehe. Hemiapo kwer upurumupytuhegatu kar no. Ta'e tuwihawete tuweharupi àràm romo hekon a'e xe. Nupaw pixik kwaw ipureruze'egaw nehe.

4 Ihe Namukononozor aiko heràpuzulu pupe katu haw pe. Oho katu ma'e paw rupi ihewe. **5** Amo 'ar mehe pyhaw apuahu ihe. Hepuahu awer hemukyze kar. Heker mehe hemàenukwaw paw iaiw ma'e uhem ihewe. Puahu haw zàwenugar iaiw ma'e uhem ihewe

no. Wiko hezar romo. **6** A'e rupi ainoz kar ma'e kwaw katu har Mawiron ywy rehe har paw wamuwà ihe wà. — Pemume'u katu hepuahu awer ikwaw kar haw ihewe nehe, a'e wanupe. **7** Ur paw rupi wà: ma'e kwaw katu har wà, ma'e ikwaw pyr 'ym imume'u har wà, zahytata kwaw par wà, paze ma'e wà. Amume'u hepuahu awer wanupe. Ni amo nupuner kwaw imume'u katu haw rehe ihewe wà. **8** Iahykaw rehe Taniew ur ihewe. Amono Mewtexazar inugwer her romo izupe ihe, ta'e hepurumuwete wer hetupàn rehe nezewa ihe xe. Tupàn ikatuahy ma'e hekwe hehe hekon. A'e rupi amume'u hepuahu awer izupe. Nezewe aze'eg izupe.

9 — Mewtexazar ma'e ikwaw pyr 'ym imume'u har wanuwhiaw, a'e izupe. — Akwaw Tupàn Hekwe nerehe heko haw ihe. Erepuner wyzai ikwaw pyr 'ym imume'u haw rehe. Akwaw nepuner haw. A'e rupi amume'u putar hepuahu awer newe ihe nehe. Emume'u katu hemimume'u ihewe nehe, a'e izupe. **10** Azeàparirog herupaw rehe. Na'arewahy aexak puahu zàwenugar. Aexak ywyra iaiha katu ma'e. Hezuz ywy myter pe. **11** Tua'u katu ywyra, te uzekok ywak rehe. Wyza'i ywy rehe har upuner hexakaw rehe wà. **12** Huwer ipuràg eteahy. I'a tetea'u no. Teko ywy nànànar upuner i'a kwer i'u haw rehe wà, te uhyk wanupe. Miar upytu'u i'ágaw pe wà. Wiràmiri uzapo waity hákà rehe wà. Wikuwa ma'e paw u'u i'a kwer wà. **13** Apuahu we ihe rihi. Na'arewahy aexak Tupàn heko haw pe har ume'egatu ma'e. Wezyw ywak wi a'e kury.

14 Uze'eg wahyhawa'u kury.

Pezuhaw ywyra nehe.
Pemonohok hákàgwer nehe.
Pepo'o huwer izuwi nehe.
Peityk i'a kwer nehe,
pemužàñ kar miar i'ágwer
wi pe wà nehe.
Pemuwewe kar wiràmiri hákàgwer
rehe har pe wà nehe no.

15 Tuwe izypy kwer upyta nehe.
Tuwe hapo kwer upyta nehe no.

Pezàpixipixi kyhàhàm tàtà itaper
iapo pyrer pupe itazu morog iapo
pyrer pupe nehe,
ka'api'i kaiwer pe har myter pe nehe.
Na'e zuwiri u'ar putar izypy kwer
rehe nehe, a'e awa rehe nehe.
A'e re u'u putar ka'api'i ma'ea'yr
ài nehe.

- 16** He'o putar nehe.
Ima'enukwaw putar ma'e rehe
miar ài nehe.
Umumaw putar 7 kwarahy
nezewa wiko pà nehe.
- 17** Tupàn heko haw pe har umume'u heko àwàm wà.
Tupàn heko haw pe har ume'egatu
ma'e umume'u nezewe haw wà.
Nezewe mehe teko paw ukwaw putar
Tupàn Upuner Wera'u Ma'e heko
haw a'e wà nehe. Tuwihawete
wanuwhiawete romo hekon a'e.
Umuigo kar wyza'i awa tuwihawete
romo wemimutar rupi a'e wà.
Te awa ikàg 'ym wera'u ma'e umuigo
kar tuwihawete romo a'e.
- 18** Na'e Namukononozor umumaw
uze'egaw nezewe kury. — Nezewe apuahu
ihe. Ni amo heremiruze'eg nupuner kwaw
imume'u katu haw rehe ihewe wà. Xo ne zo,
Mewtexazar, erepuner imume'u katu haw
rehe. Ta'e tupàn ikatu wera'u ma'e wanekwe
nerehe wanekon a'e wà xe. Emume'u ikwaw
kar haw ihewe nehe kury, i'i izupe.

Taniew umume'u ipuahu awer izupe

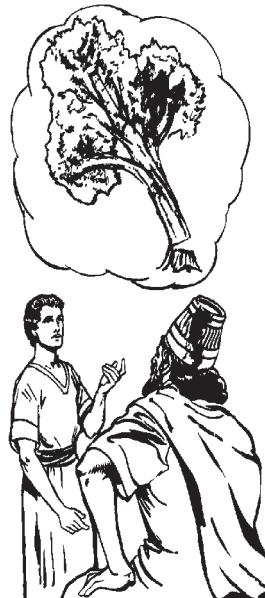
- 19** A'e ma'e henu mehe Taniew
Mewtexazar inugwer her ma'e ipytuhegatu
a'e kury. A'e 'ar mehe we nukwaw kwaw
imume'u haw rihi. Uze'eg wi tuwihawete
izupe. — Mewtexazar, nema'enukwahay
zo hepuahu awer rehe nehe, ni hemimume'u
rehe nehe, i'i izupe. Taniew uwazar ize'eg
izupe. — O Tuwihawete, aze mo nepuahu
awer hemimume'u nuze'eg iwer nerehe, ikatu
wera'u mo. Aze mo umume'u
neàmàtyry'ymar waneko àwàm, ikatu wera'u
mo. **20** Erexak amo ywyra. Itua'u te uzekok

ywak rehe. Iaiha katu. Teko ywy nànànar upuner hexakaw rehe wà. **21** Huwer ipuràg eteahy. I'a katuahy no. Teko paw u'u i'a kwer te uhýk wanupe. Miar upytu'u l'ágaw pe wà. Wiràmìri uzapo waity hákà rehe wà no.

22 Ne, o tuwihawete ereiko a'e ywyra romo. Ta'e ereiko upuner ma'e romo ne xe. Uhu'a'u nepuner haw, te uehem ywak rehe. Nepuner haw uhàuhàz ywy nànà. **23** Erexak amo Tupàn heko haw pe har ywak wi iwezyw mehe. Uze'eg nezewe a'e. — Pezuhaw ywyra nehe. Pemonohok hákàgwer nehe. Tuwe izypy kwer upyta nehe. Tuwe hapo kwer upyta nehe no. Pezàpixipixi kyhàhàm tátà itaper iapo pyrer pupe itazu morog iapo pyrer pupe nehe, ka'api'i kaiwer pe har imyter pe nehe. Na'e zuwiri u'ar putar izypy kwer rehe nehe, a'e awa rehe nehe. A'e re u'u putar ma'ea'yr wanemi'u nehe. Umumaw putar 7 kwarahy nezewe wiko pà nehe.

24 Uze'eg wi Taniew izupe kury. — Amume'u putar hemimume'u newe ihe nehe kury. Tupàn uze'eg newe nepuahu awer pupe a'e, o tuwihawete. Umumé'u nerehe uzepyk àwàm nezewe. **25** Nemono kar putar teko wamyter wi a'e nehe. Ereiko putar miar wainuinuromo nehe. Ere'u putar ka'api'i tapi'ak ài nehe. Ereker putar katu pe nehe. Zuwiri nemuàkym putar nehe. Eremumaw putar 7 kwarahy nezewe nerekò pà nehe. A'e re — Tupàn ywate wera'u ma'e wiko tuwihawete paw wanuwiawete romo a'e, ere putar nehe. — Umuigo kar amo awa tuwihawete romo wemimutar rupi a'e, ere putar izupe nehe.

26 — Ezo'ok zo ywyra ipy kwer nehe. Ezo'ok zo hapo kwer nehe, i'i Tupàn weko haw pe har wanupe. Uze'eg nezewe a'e, ta'e ereiko wi putar tuwihawete romo nehe xe. — Tupàn ywy nànànar wanuwiawete romo hekon a'e, aze ere nehe, xo a'e mehe zo ereiko wi putar tuwihawete romo nehe. **27** O tuwihawete, einu katu hepureruze'égaw nehe. Epytu'u ikatu 'ym ma'e iapo re nehe. Xo ikatu ma'e zo ezapo nehe. Epytu'u ikatu 'ymaw iapo re nehe. Epytywà hemetarer 'ym ma'e ne wà nehe. Nezewe mehe ereiko wiwi ru'u ikatu haw pe nehe, nerurywete pà nehe, i'i izupe.

(Namukononozor nuenu katu kwaw Taniew iz'eeg a'e.)

28 A'e rupi a'e ma'e paw uezapo tuwihawete Namukononozor pe. **29** Upaw 12 zahy. Na'e amo 'ar mehe uzekytyar oho iko wàpuzuhu Mawiron pe har i'aromo imuàtà pyrer rehe. **30** Uze'eg uezupe. — Mawiron tawhu uhua'u azecharomoete a'e. Hepuner haw uhua'u ma'e rupi azapo ihe. Azapo 'aw tawhu amogwer tawhu wanuwiaw záwenugar romo. Nezewe haw iapo mehe aexak kar hepuner haw teko nànà ihe. Aexak kar hepuràg eteahy haw wanupe no, i'i uezupe.

31 Iz'eeg mehe we amo uze'eg ywak wi izupe. — Ezekaiw katu ko ze'eg rehe nehe, tuwihawete Namukononozor. Nereiko kwaw tuwihawete romo kury. **32** Nemuhem kar putar teko wamyter wi wà nehe. Ereiko putar miar wainuinuromo nehe. Ere'u putar ka'api'i tapi'ak ài nehe. Eremumaw putar 7 kwarahy nezewe nerekò pà nehe. — Tupàn wiko teko paw wanuwiawete wanuwiawete romo a'e. Uzapo awa tuwihawete romo wemimutar rupi a'e, ere putar nehe. Xo a'e mehe zo upaw putar neremipuraraw nehe.

33 A'e 'ar mehe we Namukononozor rehe Tupàn izepykaw uzypyrog a'e kury. Omono kar teko wamyster wi. Uzypyrog ka'api'i i'u pà tapi'ak ài. Uker katu pe. Zuwiri umuàkym. I'aw ipuku. Nuzawy kwaw wiràhu hawer. Ipoàpe ipukua'u no. Nuzawy kwaw kàkà ipyàpe.

Namukononozor umume'u Tupàn Ywate Wera'u Har ikatu haw

34 Uze'eg tuwihowete nezewa a'e kury.

— Amumaw 7 kwarahy miar ài ihe. Na'e ame'e ywak rehe. Ma'e kwaw paw uzewyr ihewe. Na'e amume'u Tupàn Ywate Wera'u Har ikatu haw izupe ihe.

— Nekatuahy, a'e izupe. — Erepuner katu, a'e izupe. — Tupàn ywate wera'u ma'e ipuner haw nupaw pixik kwaw nehe.

Ipureruze'egaw nupaw pixik kwaw nehe.

35 Teko nuzawy kwaw heityk pyrer izupe wà.

Wiko weko haw pe har paw wanuwihowete romo. Wiko ywy nàñanar wanuwihowete romo no. Naheta kwaw wemimutar iapo re imupytu'u kar har wà.

Ni amo nupuner kwaw hemiaipo imume'u kar haw rehe izupe wà, a'e izupe.

36 — Na'arewahy ma'e kwaw paw uzewyr ihewe, i'i Namukononozor. — Teko hemuwete wi wà. Aiko wi tuwihowete romo. Hepuner haw uzewyr wi ihewe. Upureruze'eg ma'e wà, tuwihow ikàg ma'e wà no, hemuzewyr kar tuwihowete romo wà. Aiko wi tuwihowete romo. Apuner wera'u izypy mehe arer wi. **37** A'e rupi, ihe tuwihowete Namukononozor ihe, amume'u tuwihowete ywate har ikatu haw ihe. Amume'u ikatu haw. Amume'u ipuràg eteahy haw no. Hemiapo paw ikatu. Ikatuahy. Upuner wyzài teko wiko wera'u ma'e imuigo kar haw rehe ikàg 'ym ma'e romo a'e wà.

Tuwihowete Mewxazar uzapo mai'u hawhu

5 **1** Amo 'ar mehe pyhaw Mewxazar Mawiron tuwihowete uzapo mai'u hawhu a'e. Wenoz miw tuwihow uiwy rehe har wamuwà wà. Uzypyrog umai'u pà win i'u pà weminoz wapyr kury. **2** Ma'ywa tykwer tetea'u i'u re uze'eg zauxiapekwer wanupe. — Heru Namukononozor werur kanek or iapo pyrer tåpuzuhu Zeruzarez pe har wi a'e. Perur a'e kanek hekuzar katu ma'e ihewe kury, i'i wanupe. Heta tetea'u heminoz ikàg ma'e a'e pe wà. Heminoz werur wemireko wà, werur wemirekoagaw wà no. — Ximono win kanek Zeruzarez parer pupe i'u pà nehe, i'i wanupe. **3** Werur kanek or iapo pyrer izupe wà. A'e pe har paw uzypyrog win i'u pà a'e kanek pupe wà. **4** Umuwete utupàn wà no: or iapo pyrer wà, parat iapo pyrer wà, morog iapo pyrer wà, itaper iapo pyrer no, ywyra iapo pyrer no, ita iapo pyrer no.

5 Na'arewahy uzexak kar amo awa ipo a'e zutzyka'i a'e pe kury. Ukaikair ywyok xig ma'e mai'u haw pe har. Teko upuner hemimuapyk kwer hexakaw rehe wà, ta'e heta tataimy henaw huwake xe. Tuwihowete wexak ipo. **6** — Nukwaw kwaw uma'enukwaw paw kury. Ipir xigatu ukylze pà. Hetekwer uryryryryz. Uzypyrog iákàg rehe. Te ipy uryryryryz. **7** Na'e uhapukaz kury. Wenoz kar ma'e kwaw par wamuwà wà: ikwaw pyr 'ym imume'u har wà, ma'e kwaw katu har wà, zahytata kwaw par wà. Wahem ire na'arewahy uze'eg Mewxazar kury. — Aze amo upuner a'e ze'eg imugeta haw rehe nehe, aze upuner ikwaw kar haw imume'u haw rehe ihewe nehe, amunehew kar putar tuwihowete kamir pàn pu iapo pirer hehe nehe. Amono putar kyhàhàm or iapo pyrer izupe. Umunehew putar wazuromo nehe. Wiko putar tuwihow upuner ma'e romo nehe. Xo mokoz awa zo upuner wera'u putar izuwi wà nehe.

8 Ma'e kwaw katu har wixe ipupyaikaw pyrer pupe wà. Ni amo nupuner kwaw imugeta haw rehe wà. Ni amo nupuner kwaw ikwaw kar haw imume'u katu haw

rehe wà. **9** Ukyze wera'u tuwihawete kury. Ipir xigatu. Ni amo tuwihaw nukyaw kwaw wemiapo ràm wà.

10 Tuwihawete ihy a'e, wenu tuwihawete herehapukaz mehe a'e. Wenu heminoz ikàg ma'e wanehapukaz mehe a'e wà no. A'e rupi wixe ipupyakaw pyrer pupe tuwihawete pe uze'eg pà kury. — Tuwe tuwihawete wikuwe tuweharupi nehe. Ekyze zo nehe. Tuwe nepir naxigatu kwaw nehe. **11** Ta'e amo awa neremiruze'eg wereko Tupàn ikatuahy ma'e hekwe uzehe a'e xe. Namukononozor neru tuwihawete romo heko mehe a'e awa wexak kar weko haw izupe. Ukwaw ma'e, ukwaw ma'e tetea'u, ma'e kwaw katu har romo hekon a'e. Ukwaw ma'e tupàn wanemigawaw zàwegatete. Tuwihawete Namukononozor umuigo kar a'e awa ma'e kwaw par wanuwihaw romo a'e: ma'e kwaw katu har wà, ma'e ikwaw pyr 'ym imume'u har wà, paze ma'e wà, zahytata kwaw par wà. **12** Taniew her romo a'e. Tuwihawete omono Mewtexazar amo her romo izupe. Ima'enukwaw paw katuahy a'e. Wiko ma'e kwaw katu har romo. Upuner puahu haw imume'u katu haw rehe. Upuner ma'e ikwaw pyr 'ym imume'u haw rehe no. Upuner ma'e zawaiw katu ma'e imuàgà'yamaw rehe no. Enoz Taniew nehe. Umume'u putar ze'eg ywyok rehe imuapyk pyrer a'e nehe, i'i izupe.

Taniew umume'u a'e ze'eg temigwaw 'ym

13 Weraha Taniew tuwihawete henataromo wà kury. Upuranu Taniew rehe. — Aipo ereiko Taniew romo. Kwehe mehe heru tuwihawete Namukononozor werur amo Zutew Zeruzarez wi wemipyhyk kwer romo a'e wà. Aipo ereiko Zutew herur pyrer romo. **14** Tupàn Hekwe wiko Taniew rehe a'e, i'i ihewe wà. — Ima'enukwaw paw katuahy a'e, ukwaw katu ma'e a'e, ma'e kwaw katu har romo hekon a'e, i'i ihewe nemume'u pà wà. **15** Ma'e kwaw katu har a'e wà, zahytata kwaw par a'e wà no, uhem xe wi kwez wà kury. Aenoz kar ze'eg ywyok rehe imuapyk pyrer imueta haw romo wanupe ihe wà. — Pemume'u ikwaw kar haw ihewe nehe, a'e

kwez wanupe. Nupuner kwaw imume'u katu haw rehe wà. **16** — Taniew upuner ma'e ikwaw pyr 'ym imume'u katu haw rehe a'e, i'i amo ihewe. — Upuner zawaiw katu ma'e imuàgà'yamaw rehe no, i'i ihewe. Aze erepuner a'e ze'eg imueta haw rehe nehe, hemimume'u ikwaw katu kar haw rehe nehe no, amunehew kar putar kamir puku ipiràg piyun wewer ma'e nerehe ihe nehe. Amono putar kyhàhàm or iapo pyrer neazu'yromo nehe no. Ereiko putar heremiruze'eg wanuwihaw upuner ma'e romo no. Xo mokoz awa zo upuner wera'u putar newi wà nehe: i'i izupe.

17 Uwazar Taniew iz'e'g izupe a'e kury. — Tuwe upyta a'e ma'e newe nehe. Aze ru'u eremono amo pe nehe. Nezewa rehe we amueta putar a'e ze'eg nehe. Amume'u putar ikwaw kar haw newe nehe no. **18** O tuwihawete, Tupàn Upuner Wera'u Ma'e umur pureruze'egaw neru tuwihawete Namukononozor pe a'e. Umur upuner haw izupe a'e no, umur ipuràg eteahy haw no, umur tuwihawete romo heko haw no.

19 Tupàn ipuner haw izupe imur pyrer a'e, uhua'u a'e. Teko ywy rehe har paw uryryryryz henataromo wà. Aze ipuruzuka wer amo rehe, uzuka. Aze ipurumuigo wiwi kar wer hehe, umuigo wiwi kar. Upir amo wà, weityk amo wà. **20** — Aiko wera'u amo wanuwi ihe, i'i izeupe. — Naruzar kwaw amo. Xo ihe apuner ihe, i'i izeupe. A'e rupi Tupàn weityk. O'ok ipuner haw izuwi. O'ok ipuràg eteahy haw izuwi. **21** Omono kar teko wamyter wi. He'o. Wiko miar ài. Wata oho iko zumen hehaite ma'e wanupi. U'u ka'api'l tapi'ak ài. Uker katu pe. Zuwiri umuàkym. Umumaw amo kwarahy nezewa. Na'e ukwaw Tupàn heko haw. — Tupàn wiko tuwihawete paw wanuwihawete romo a'e. Umuigo kar amo tuwihawete romo wemimutar rupi, i'i neru a'e 'ar mehe. Ikatu a'e ma'e imume'u re.

22 Ne o tuwihawete Mewxazar Namukononozor ta'y ne, erekwaw a'e ma'e paw rupi. Nezewa rehe we ere nezewa nezeupe. — Aiko wera'u amo wanuwi ihe, ere iko nezeupe. **23** — Apuner wera'u ywak

rehe har wanuwhawete wi ihe, ere nezeupe. Ererur kar kanek Tupàn ràpuzuhu wi herur pyrer ne. — Ihe ihe, hereminoz wà nehe no, wanemireko wà nehe no, wanemirekoagaw wà nehe no, ximono putar win a'e kanek pupe i'u pà zane nehe, ere wanupe. Eremuwete netupàn a'u'u ne wà no: parat iapo pyrer wà, or iapo pyrer wà no, morog iapo pyrer wà no, itaper iapo pyrer wà no, ywyra iapo pyrer wà no, ita iapo pyrer wà no. Nuexak kwaw ma'e wà. Nuenu kwaw ma'e wà. Nukwaw kwaw ma'e wà. Neremume'u kwaw Tupàn ikatu haw. Neremume'u kwaw ipuràg eteahy haw. A'e ae upuner a'e. Upuner teko wazuka haw rehe. Upuner wamuigo kar haw rehe. A'e ae umumé'u newe uezapo ma'e ràm a'e no. **24** A'e rupi umuapyk kar 'aw ze'eg ywyok rehe a'e awa ipo pupe. **25** — Mene, Mene, Tekew, Paraxi, i'l a'e ze'eg.

26 Amuapyk putar hemimume'u newe kury. — Mene, i'l Aràm waze'eg rupi. — Iparap pyrer, i'l zaneze'eg rupi a'e. Tupàn upapar nepureruze'eg àwàm i'ar a'e. Umumaw putar nehe kury. **27** — Tekew, i'l waze'eg rupi. — Ipuhuz haw hexakaw, i'l zaneze'eg rupi. Tupàn wexak nepuhuz haw puhuz haw hexakaw rehe. Pixika'i nepuhuz haw. **28** — Perez, i'l waze'eg rupi. — Imuza'aza'ak pyrer, i'l zaneze'eg rupi. Amo umuza'aza'ak putar nepureruze'egaw wà nehe, ipegwepegwer wamono pà Mez ywy rehe har wanupe wà, Pezi ywy rehe har wanupe wà no.

29 Na'e tuwhawete Mewxazar umunehew kar kamirpuku ipiràg pihun wewer ma'e Taniew pe kury. Omono kar kyhàhàm tâtà or iapo pyrer iazuromo no. Umume'u kar ko ma'e teko wanupe no. — Ko 'ar henataromo Taniew wiko putar Mawiron ywy rehe har wanuwhawete upuner wera'u ma'e romo a'e nehe kury. Xo mokoz awa upuner wera'u putar izuwi wà nehe.

30 A'e 'ar mehe we pyhaw uzuka Mewxazar Mawiron ywy rehe wanuwhawete a'e wà. **31** Nariw a'e, Mez ywy rehe har wanuwhawete a'e, uzypyrog tuwhawete romo wiko pà hekuzaromo a'e. Wereko 62 kwarahy a'e ar mehe.

Taniew upyta zàwàruhu iriàw wamunehew haw pupe

6 1 Tuwhawete Nariw umuza'aza'ak a'e ywy 120 pegwepegwer romo kury. Wexaexak 120 awa a'e ywy rehe har wanuwhaw romo wamuigo kar pà wà. **2** Uputar wapureruze'egatu haw a'e. Nuputar kwaw ikatu 'ymaw. A'e rupi tuwhawete wexaexak na'iruz awa a'e 120 tuwhaw wanuwhaw romo wamuigo kar pà wà no. Taniew wiko tuwhaw romo a'e tuwhaw wanehe we a'e. **3** Ukwaw wera'u ma'e amo tuwhaw wanuwi a'e. Na'arewahy wexak kar ma'e ikwaw wera'u haw wanupe. — Ukwaw katu tuwe pureruze'egaw a'e, i'l tuwhawete uezupe. — Aze ru'u amuigo kar putar tuwhaw amo tuwhaw wanuwi upuner wera'u ma'e romo ihe nehe, i'l uezupe. **4** Na'e tuwhaw wanuwhaw wà, ywy pehegwer rehe har wanuwhaw wà no, ume'e Taniew rehe wà, hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e hekar pà hehe wà. Nuexak kwaw wà. Taniew na'imunar kwaw teko wama'e rehe. Ikatu a'e. Ni amo nupuner kwaw hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imume'u haw rehe wà. **5** Na'e uez'e'eg uezupeupe wà kury. — Naxixak pixik kwaw Taniew hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e. A'e rupi nazapuner kwaw ma'e imume'u haw rehe tuwhawete pe. Umuwete katu amo Tupàn a'e. Xikar ikatu 'ymaw hehe nehe, i'l uezupeupe wà.

6 Na'e a'e paw rupi oho tuwhawete pe uez'e'eg pà wà kury. — Tuwe tuwhawete Nariw wikuwe tuweharupi nehe, i'l izupe wà. **7** — Uruiko neiwy rehe har wanuwhaw romo ure: tuwhaw wanuwhaw wà, ywy pehegwer rehe har wanuwhaw wà, tawhu pe har wanuwhaw wà, amo tuwhaw wà. Uruzemon'o'g amo ma'e rehe newe ureze'eg pà kury. Ezapo kar amo ma'e teko wanupe nehe. Tuwe weruzar paw rupi wà nehe. — Pemumaw 30 'ar xo ihewe zo hereminoz iapo pà nehe, ere wanupe nehe. Aze a'e 'ar rehe amo wenoz ma'e amo tupàn pe nehe, amo awa pe nehe, eityk kar a'e teko zàwàruhu iriàw wanyru pupe ne wà nehe, i'l izupe wà. **8** — Emume'u neze'eg pape rehe

imuapyk kar pà nehe. Nezewe mehe ni amo nupuner kwaw imunànaw rehe nehe. Nezewe i'i Mez wanàmuz ze'eg a'e, Pezi wanàmuz waze'eg a'e: Aze tuwihawete umuapyk kar uze'eg pape rehe nehe, ni amo nupuner kwaw imunànaw rehe wà nehe, i'i waze'eg, i'i izupe wà.

9 — Ikatu, i'i tuwihawete wanupe. Umuapyk kar a'e ze'eg pape rehe. Umuapyk uwer hehe no. — Pemugeta kar ko ze'eg tekò nànàn nehe, i'i wanupe.

10 — Tuwihawete umuapyk uwer kwez uze'eg rehe kury, i'i amo Taniew pe. A'e rupi uzewyr Taniew uker haw pe kury. Tàpuz ipupyaiyaw pyrer ywate har i'aromo har pupe kury. Na'e ume'e uken ywate har rupi. Ume'e Zeruzarez tawhu kutyr. Uwàptymawok Taniew uken. Wapyk upenàràg rehe Tupàn pe uze'eg pà. — Nekatuahy Tupàn, ta'eerezapo xo ikatuahy ma'e zo ne xe, i'i izupe. Tuweharupi uzapo nezewe haw na'iruz haw.

11 Taniew iàmàtyry'ymar uzemono'og heko haw pe oho pà wà kury. Wexak Tupàn pe iz'eeg mehe wà. **12** Na'e wekar tuwihawete oho wà kury, iz'eeg awer rehe uze'eg pà izupe wà kury. — O tuwihawete, eremuapyk kar neze'eg kwez ne. Eremuapyk nerer hehe no. — Pemumaw 30 'ar xo ihewe zo hereminoz iapo pà nehe, ere wanupe. — Aze a'e 'ar rehe amo wenoz ma'e amo tupàn pe nehe, amo awa pe nehe, zauxiapcker weityk putar a'e tekò zàwàruhu iriàw wanyru pupe wà nehe, ere wanupe. — Aipo eremuàz kar a'e ze'eg, i'i izupe wà. — Azeharomoete, i'i tuwihawete a'e tuwihaw wanupe. — Tuwe tekò paw weruzar a'e ze'eg wà nehe. Nezewe i'i Mez wanàmuz ze'eg a'e, Pezi wanàmuz waze'eg a'e: Aze tuwihawete umuapyk kar uze'eg pape rehe nehe, ni amo nupuner kwaw imunànaw rehe wà nehe, i'i waze'eg, i'i tuwihawete a'e awa wanupe.

13 Na'e a'e awa uze'eg wi tuwihawete pe wà kury. — Taniew neru hemipyhyk kwer Zuta yywi wi herur pyrer a'e, nuzeruze'eg kwaw nerche a'e. Nuweruzar kwaw neze'eg. Uze'eg uzar Tupàn pe na'iruz haw tuweharupi a'e, i'i izupe wà.

14 Waze'eg henu mehe tuwihawete uzemumikahy a'e kury. — Apyro putar Taniew ihe nehe, i'i uezupe. Umumaw a'e 'ar paw ipyro haw rehe uezagaw pà. Nupuner kwaw. Na'e ipytun kury. **15** Taniew iàmàtyry'ymar oho wi tuwihawete pe uze'eg pà wà kury. — Erekaw katu ko ma'e: Nezewe i'i Mez wanàmuz ze'eg a'e, Pezi wanàmuz waze'eg a'e: Aze tuwihawete umuapyk kar uze'eg pape rehe nehe, ni amo nupuner kwaw imunànaw rehe wà nehe, i'i waze'eg, i'i izupe wà.

16 Na'e uze'eg tuwihawete zauxiapcker wanupe kury. — Perur Taniew xe nehe. Peityk heraha zàwàruhu iriàw wanyru pupe nehe, i'i wanupe. Weruzar iz'eeg wà. Werur Taniew izupe wà. Uze'eg tuwihawete Taniew pe kury. — Eremuwete katu Tupàn nezar. Aze nepyro nehe, ikatuahy putar ihewe nehe. Aputar nepyro àwàm ihe, i'i izupe. Weityk Taniew zàwàruhu wanyru pupe wà.

17 Werur amo itahu hukenaw iwàptym pà wà. Tuwihawete umuapyk uwer itahu rehe ukwàku'aw har pupe, iwàptymawok kar 'ym pà purupe. Wiko tuwihawete upuner wera'u ma'e romo a'e. Taniew wiko imyrypar romo a'e. Nezewe rehe we weruzar katu kar uze'eg azeharomoete. **18** Uzewyr tuwihawete wàpuzuhu pe. Nu'u kwaw ma'e. Nuzapo kwaw ma'e uzemurywete kar pà amo 'ar rehe arer zàwè. Nupuner kwaw uker haw rehe pyhaw a'e 'ar mehe.

19 Iz'i'itahy upu'äm zàwàruhu wanyru pupe ume'e pà. **20** Uze'eg uzemumikahy pà. — Taniew Tupàn wikiwe ma'e hemiruze'eg, i'i izupe. — Eremuwete katu Tupàn nezar.

Aipo upuner nepyro haw rehe zàwàruhu wanuwi, i'l izupe.

21 Uwazar Taniew iz'e'g izupe. — Tuwe tuwihawete wikuwe tuweharupi nehe, i'l izupe. **22** Tupàn hezar umur kar amo weko haw pe har xe a'e. Uwàptym zàwàruhu wazuru a'e. A'e rupi nahxi'u kwaw wà. Nazapo kwaw ikatu 'ym ma'e Tupàn henataromo ihe xe. Tupàn ukwaw iapo 'ymaw a'e. Nazapo kwaw ni pitài ikatu 'ym ma'e nekutyr ihe no, i'l Taniew tuwihawete pe.

23 Hurywete tuwihawete kury. — Pemuhem kar Taniew zàwàruhu wanyru wi nehe ty wà, i'l zauxiapékwer wanupe wà. Wenuhem wà. Ume'e hehe wà. Zàwàruhu nuxi'u kwaw ni pitài haw wà. Ta'e uzeruzar Tupàn rehe xe. **24** — Perur a'e awa Taniew rehe ipuruzuka wer ma'e kwer xe pe wà nehe ty wà, i'l tuwihawete zauxiapékwer wanupe kury. — Peityk zàwàruhu wanyru pupe pe wà nehe, i'l wanupe. — Peityk wanemireko ipupe pe wà nehe no, wana'yr wanuhe we pe wà nehe no, i'l wanupe. Weruzar iz'e'g wà. Wyw rehe wahem 'ym mehe we zàwàruhu ux'i uwapei'ài'ág pà a'e wà kury.

25 Na'e tuwihawete Nariw uzapo amo pape teko ywy nàñànar wanupe kury, teko texakaw

paw hereko har wanupe no, teko ze'eg paw rupi uze'eg ma'e wanupe no. Nezewe uze'eg a'e pape rehe imuapyk kar pà. — Tuwe penurywete paw rupi nehe. Tuwe peiko zeàmàtyry'y'm 'ymaw rehe paw rupi nehe no. **26** Ko ma'e azapo kar putar heremiruze'eg nàñànar ihe nehe kury. — Pemuwete Tupàn Taniew hemimuwete nehe. Pemuwete katu nehe no, a'e peme.

— Ta'e Tupàn wikuwe ma'e
romo hekon a'e xe.

Wiko tuweharupi umàno pixik
'ym pà a'e.

Teko numumaw pixik kwaw
ipureruze'egaw wà nehe.

Ipuner haw nupaw pixik kwaw nehe.

27 Upurupytwà a'e. Upurupyro no.
Ywak rehe, ywy rehe, uzapo ikatuahy
ma'e purumupytuhegatu kar haw.
Uzapo temixak pixik 'ym no.

A'e ae upyro Taniew a'e,
Ipyro pà zàwàruhu ipyàpe wi a'e,
i'l tuwihawete uze'eg pape rehe
imuapyk kar pà.

28 Wiko wiwi Taniew tuwihaw ikàg ma'e
romo a'e, Nariw tuwihawete romo heko mehe
we a'e. Nariw imàno re Xiru Pezi ywy rehe
har wanuwhawete wiko tuwihawete Nariw
hekuzaromo. Taniew wiko wiwi tuwihaw
Xiru tuwihawete romo heko mehe a'e no.

4 Àzàguhu ipuahu zàwenugar pe har wà

7 **1** Zazewyr Mewxazar Mawiron ywy rehe
har wanuwhawete i'ar pe kury. Ikwarahy
ipy rehe amo 'ar mehe pyhaw Taniew
uzeàpàrirog upaw rehe a'e kury. Upuahu a'e.
Upuahu mehe wexak ma'e. Ume'e mehe
umuapyk wemixa kwer upuahu awer pape
rehe. **2** Na'aw iz'e'g awer pape rehe imuapyk
pyrer xe kury: A'e 'ar mehe pyhaw hepuahu
mehe aeaxak ywytu ma'ema'e wi wanur mehe
ihe wà. Omokotok kar yryhu uhua'u ma'e a'e.
3 Na'arewahy uhem **4** àzàguhu yryhu wi wà
kury. Pitàitàigatu uzawy amogwer wà.
4 Àzàguhu ipy nuzawy kwaw zàwàruhu
iriàw. Heta ipepo izupe wiràhu ài. Hehe

heme'e mehe amo o'ok ipepo. Umupu'äm kar no. Wata awa ài kury. Amo omono awa ima'enukwaw paw izupe no. Ima'enukwaw awa ài kury.

5 Àzàguhu mokoz haw nuzawy kwaw zàwàruhu uruxu a'e. Upu'äm upy rehe. Uxi'u na'iruz ma'e iàrukàgwer uzuru pupe iphyhk pà. Uze'eg amo izupe. — E'u ma'ero'o kwer tetea'u nehe, i'i izupe.

6 Na'e aexak àzàguhu na'iruz haw kury. Nuzawy kwaw zàwàruhupinim ereopar a'e. Heta 4 iàkàg izupe. Heta 4 ipepo ikupe pe no. Nuzawy kwaw wiràhu ipepo. Amo omono ipuner haw izupe. A'e rupi upuner teko tetea'u wanuwhaweto romo weko haw rehe.

7 Na'e aexak àzàguhu 4 haw kury. Ipuruzukaiwahy a'e. Upurumupytuhegatu kar. Ikàg tuwe no. Heta hàz itaper iapo pyrer izuru pupe. Upe'i'ai'ág wemi'u ràm i'u pà wàz pupe a'e wà. Ukamikamik ikurer upy pupe. Uzawy amogwer na'iruz àzàg wà. Heta 10 i'ak izupe. **8** Ame'egatu i'ak rehe ihe. Heme'e mehe amo i'ak ipixik wera'i ma'e uxexak kar amogwer i'ak wainuiuromo. Amo o'ok na'iruz i'ak a'e i'ak ipixika'i ma'e ipytà àwàm iapo pà. Heta heha a'e i'ak rehe. Nuzawy kwaw teko heha. Heta izuru izupe no. Uze'eg weko wera'u haw rupi uzuru pupe.

Tupàn uxexak kar Taniew pe

9 Ame'e wiwi hehe. Na'e amo umuapyk amo tuwhawete wanenaw a'e pe wà. Tuweharupi wiko ma'e wapyk pitài tenaw rehe. Ikamir xigatu amanezu ài. I'aw xigatu àràpuhàràñ hawer ài no. Henaw a'e, ywyramawa iapu'a ma'e henaw rehe har a'e no, nuzawy kwaw tata heny haw. **10** Tata rykaw zàwenugar uwyrık wà henaw henataromo har wi. Heta tetea'u a'e tenaw rehe har imuwele katu har a'e pe wà. Teko tetea'u u'äm henataromo wà no. Heta wera'u pitài miràw wi wà. Uzypyrog wanemiaipo kwer imume'u pà. Uwàpytymawok pape a'e teko wanemiaipo kwer imume'u haw.

11 Ame'e wiwi a'e ma'e rehe. Ta'e i'ak ipixika'i ma'e umume'u wiwi wiko wera'u haw iko a'e xe. Aexak àzàg 4 haw izuka mehe

ihe. Upe'i'ai'ág hetekwer tata pupe heityk pà wà. **12** Na'e amo o'ok wapuner haw amogwer àzàg wanuwi. Nuzuka kwaw wà. — Pepuner penekuwe haw rehe rihi, i'i amo a'e àzàg wanupe. Na'ipukua'u kwaw waneko haw.

13 A'e 'ar mehe hepauhu mehe we aexak amo ma'e awa zàwenugar. Ur ywàkun wamyter pe. Uhem oho tuweharupi wiko ma'e henaw pe. Amo wexak kar a'e awa zàwenugar a'e, tuweharupi wiko ma'e pe a'e. **14** Omono ipuner haw izupe wà. Umuwete wà. Weruzar ize'eg wà. Tuwhawete, i'i izupe wà. Nezewe mehe teko paw wiko hemiruze'eg romo wà: ywy nànànar wà, ze'eg nànànar uze'ég ma'e wà, texakaw paw hereko har wà. Paw rupi uzapo hemimutar wà. Ipuner haw nupaw pixik kwaw nehe. Nupaw pixik kwaw ipureruze'egaw nehe.

Taniew umume'u àzàguhu waneko haw

15 Hepauhu awer hemupytuhegatu kar a'e. Nahepy'apy'a katu kwaw heremixak kwer rehe. **16** Ahem amo a'e pe har huwake ihe kury. — Emume'u katu heremixak kwer hemimume'u ihewe nehe, a'e izupe. Na'e uze'eg nezewe ihewe.

17 — A'e 4 àzàguhu a'e wà, wiko 4 tuwhawete romo wà. Wiko putar teko ywy nànànar wazar romo wà nehe. **18** Nezewe rehe we upaw putar wapuner haw wanuwi nehe. Tupàn Upuner Wera'u Ma'e umur putar upuner haw wemiruze'eg teko wanupe a'e nehe. Hemiruze'eg wiko putar tuwhawete romo tuweharupi wà nehe.

19 Hepurukwaw wer 4 haw àzàguhu imume'u katu haw rehe no. Uzawy amogwer na'iruz wà. Ipuruzukaiwahy a'e. Heta hàz itaper iapo pyrer izuru pupe. Heta ipoàpe ipyàpe itazu morog iapo pyrer izupe no. Upe'i'ai'ág wemi'u ràm i'u pà a'e wà. Ukamikamik wemi'u ikurer upy pupe wà no.

20 — Emume'u katu a'e 10 i'ak iàkàg rehe har ihewe ne wà nehe. Emume'u katu inugwer i'ak na'iruz i'ak heityk arer ihewe nehe no. A'e i'ak nuzawy kwaw ikàg wera'u ma'e amo wanuwi. Heta heha izupe. Izuru uze'eg wiko wera'u haw rupi no. **21** Hehe heme'e mehe a'e

i'ak uzypyrog Tupàn hemiruze'eg waàmàtyry'ym pà a'e kury. Weityk waneraha wanerekò wà. **22** Na'e tuweharupi wiko ma'e uhem izupe kury. — Tupàn Upuner Wera'u Ma'e weityk putar àzàguhu a'e nehe, i'i. — Hemiruze'eg uzypyrog putar upureruze'eg pà wà nehe kury. Uhem wa'ar kwez kury, i'i.

23 Umume'u wanemimume'u ihewe. — 4 haw àzàguhu wiko tuwihawete romo a'e. Ipureruze'egaw uzawy putar amo wapureruze'egaw a'e nehe. Weityk putar tuwihawete ywy nànànar a'e wà nehe, tuwihawete romo wiko pà wanekuzaromo a'e nehe. Umumaw putar ywy paw rupi. Weityk putar paw rupi wà nehe. **24** A'e 10 i'ak wiko 10 tuwihawete romo wà. Wiko putar a'e ywy rehe har wanuwhaw romo wà nehe. Wamàno re amo tuwihawete uxexak kar putar nehe. Uzawy putar izypy mehe arer wà nehe. Weityk putar na'iruz tuwihawete wà nehe. **25** Uze'eg putar Tupàn iàmàtyry'ym pà nehe. Upuraraw kar putar ma'erahy Tupàn hemiruze'eg wanupe nehe no. Uzeagaw putar Tupàn ze'eg imumaw paw rehe nehe. Umumaw putar mynykaw Tupàn imuweste haw nehe no. Wiko putar Tupàn hemiruze'eg wazar romo. Umumaw putar na'iruz kwarahy pitài ku'aw har nezeweh nehe. **26** A'e re tâmużgwer umume'u putar hemiaopi kwer hehe uzepyk pà a'e wà nehe. A'e mehe upytu'u tuwihawete romo wiko re nehe. Ipuner haw upaw putar nehe. Nuzewyr pixik kwaw nehe. **27** Tupàn Upuner Wera'u Ma'e umur putar pureruze'egaw wemiruze'eg wanupe nehe. Umur putar upuner haw wanupe nehe no. Umur putar upuràg eteahy haw wanupe nehe no. Weruze'eg putar ywy nànànar tuweharupi wà nehe. Amogwer teko paw uzapo putar wanemimutar wà nehe. Paw rupi weruzar putar waze'eg wà nehe, i'i ihewe.

28 Upaw imume'u haw kwez xe kury. Azemumikahy wiwi hema'enukwaw haw rehe ihe rihi. Heruwa xigatu hekyze pà ihe. Nezeweh rehe we namume'u kwaw ma'e amo wanupe.

Àràpuhàràn ipuhu zàwenugar pe har wà

8 **1** Mewxazar tuwihawete romo heko mehe na'iruz haw kwarahy rehe aexak amo ma'e puahu haw zàwenugar ihe no. **2** Nuzawy kwaw yrykawhu Uraz her ma'e iwyx Xuzà tawhu pupe hereko haw ihewe. Heta pàrirogaw aiha ma'e ita iapo pyrer tawhu izywyr. Eràw ywy rehe tuz. **3** Na'arewahy aexak amo àràpuhàràn hawitu ma'e awa yrykawhu huwake heko mehe. Mokoz i'ak ipuku ma'e heta izupe. Pitài uxexak kar inugwer ixexak kar ire a'e. Nezeweh rehe we ipuku wera'u. **4** Weityk ma'e tetea'u u'ak pupe wà: kwarahy heixe haw kutyr har wà, kwarahy heixe haw awyze har kutyr har wà no, kwarahy ihemaw awyze har kutyr har wà no. Ni amo ma'ea'yr wà, ni amo teko wà, Nupuner kwaw hehe wà. Weityk paw rupi wà. Uzapo wemimutar. Tuweharupi upuner wera'u oho iko.

5 A'e ma'e rehe hema'enukwaw mehe aexak amo àràpuhàrànete awa kwarahy heixe haw wi tur mehe ihe kury. Uzànete iko a'e. Ipy nuhyk kwaw ywy rehe izàñ mehe. Xo pitài i'ak uhua'u zo heta izupe heha wamytepe.

6 Uzà ìràpuhàràn hawitu ma'e yrykawhu izywyr har heremixak kwer pe kury. Uzàmàtyry'ym oho ukàgaw nànàñ no.

7 Aexak àràpuhàrànete awa wikkahy ma'e inugwer àràpuhàràn hawitu ma'e iàmàtyry'ym mehe. Uhaw mokoz i'ak izuwi wà. Ta'e àràpuhàràn hawitu ma'e na'ikàg kwaw a'e xe. Nupuner kwaw uzepyro haw rehe. Àràpuhàrànete awa weityk inugwer àràpuhàràn ywy rehe. Upyropyrog hehe no. Ni amo nupuner kwaw àràpuhàrànete awa ma'e ipyro haw rehe àràpuhàrànete awa ikwahy haw wi wà. **8** Upuner wiwi kury. Ipuner haw uhua'u wera'u mehe amo uhaw i'ak izuwi. Hekuzaromo uhem 4 i'ak ipuku ma'e wà. Ipuku kwarahy heixe haw awyze har kutyr, kwarahy ihemaw awyze har kutyr no, kwarahy ihemaw kutyr no, kwarahy heixe haw kutyr no.

9 Pitài i'ak wi uhem amo i'ak pixika'i ma'e kury. Uhua'u oho iko kwarahy ihemaw awyze

har kutyr uhàz pà, kwarahy ihemaw kutyr no, ywy imume'u pyrer kutyr no. **10** Uhau'a u wera'u oho iko, te uhem zauxiapékwer ywak rehe har waptya haw pe, zahytata waptya haw pe. Weityk amo ywy rehe wanehe upyropyrog pà no. **11** Te umume'u a'e zauxiapékwer wanuwihow iàmàtyry'ym àwàm no. Teko uzuka ma'ea'yr a'e tuwihow henataromo wà. A'e àràpuhàrànete awa umupytu'u kar ma'ea'yr wazuka re wà kury. Umuaiw hàpuzuhu no. **12** Nuzuka kar kwaw ma'e teko wanupe tuweharupi a'e Tupàn henataromo wà. Úzuka kar ma'e imono pyr ikatu 'ym ma'e a'e, wanekuzaromo a'e. Umumaw Tupànete imuweste haw. Nazawy kwaw ma'e iapo mehe ihe, i'i uezupe. Hemiapo paw ikatu izupe.

13 Na'e ainu mokoz Tupàn heko haw pe har waze'eg mehe ihe wà kury. Amo upuranu inugwer rehe. — Máràn kwarahy a'e ma'e puahu awer zàwenugar pe uzexak ma'e kwer umumaw putar nehe. Máràn 'ar umumaw putar a'e ma'e purumuhuhuk kar ma'e ma'ea'yr tuweharupi har wanekuzaromo wazuka pà wà nehe. Máràn 'ar tàpuzuhu umumaw putar heityk pyrer romo nehe. Máràn kwarahy zauxiapékwer ywak rehe har umumaw putar heityk pyrer romo wiko pà wà nehe, i'i izupe.

14 Aenu inugwer a'e ipuranu awer iwazar mehe kury. — Umumaw putar 1.150 'ar nezewé nehe. Teko nuzuka kwaw ma'ea'yr karuk mehe har Tupàn henataromo wà nehe. Nuzuka kwaw ma'ea'yr ku'em mehe har wà nehe no. A'e 'ar ipaw ire umukatu putar tàpuzuhu Tupàn henataromo wà nehe, i'i izupe.

Tupàn heko haw pe har Kapiriew her ma'e umume'u Taniew ipauhu haw zàwenugar izupe

15 Azeagaw teko heremixak kwer ikwaw pà ihe. Na'arewahy amo ma'e awa zàwenugar uzexak kar herenataromo kury. **16** Aenu awa rykawhu Uraz iwyw iże'eg mehe. Uhapukaz nezewé. — Kapiriew, emume'u katu hemixak kwer 'aw awa pe nehe, i'i izupe.

17 Na'e Kapiriew uhem heruwake kury. Hemupytuhegatu kar uhem mehe. Apyk

hepenàràg rehe heruwa ywy rehe imuhyk pà. Uze'eg ihewe kury. — Ne awa umàno ma'e ràm ne, ekwaw neremixak kwer nehe. Ta'e wexak kar iahykaw rehe uezapo ma'e ràm newe xe, i'i ihewe.

18 Iz'e'eg mehe we heàkàzym ywy rehe he'ar pà heruwaw ihe kury. Nezewé rehe we hepyhyk hemupu'äm pà. **19** — Amume'u putar Tupàn ikwahy haw ipaw ire uezapo ma'e ràm newe ihe nehe kury. Ta'e neremixak kwer ne puahu zàwenugar wexak kar 'ar iahykaw rehe har purupe a'e xe, i'i ihewe.

20 — Erexak àràpuhàràm mokoz iák ma'e ne. I'ak wiko mokoz tuwihowete romo wà. Mez wanuwihowete, Pezi wanuwihowete no. **21** Àràpuhàrànete awa wiko Kere wanuwihowete romo. I'ak ipuku ma'e wiko wanuwihowete izypy romo a'e. **22** I'ak izypy ika re 4 iák uhem hekuzaromo a'e wà. Umuza'aza'ak putar ywy 4 pehegwer romo wà nehe. Na'ikàg kwaw tuwihowete ipy zàwe wà nehe. **23** A'e pureruze'egaw wapaw etea'i mehe nehe, wakatu 'ymaw iaiw wera'u mehe nehe, amo tuwihowete purupe ma'erahy ipuraw kar har purupe hemu'em ma'e uzexak kar putar a'e nehe. **24** Upuner wera'u putar oho iko nehe. Na'ikàg kwaw upuner haw rupi. Amo ipuner haw rupi ikàg putar nehe. Umuaiw putar ma'e tetea'u nehe. Uzuka putar teko ikàg ma'e wà nehe no. Umumaw putar Tupàn hemiruze'eg wà nehe no. Uzapo putar wemimutar nehe. Ma'e tetea'u omono'og putar uezupe nehe. **25** Nuzawy kwaw ikatu ma'e nehe. — Ikatu ma'e, i'i putar teko izupe wà nehe. Hemu'em putar wanupe nehe. Tuweharupi wiko wera'u putar amo wanuwi nehe. Uzuka putar teko tetea'u wanupe wemiu'em pà nehe. Iahykaw rehe uze'eg putar nezewé nehe. Àzàmàtyry'ym putar Tupàn tuwihowete wanuwihowete ihe nehe, i'i putar nehe. Tupàn ae umumaw putar a'e awa a'e nehe. Nuzuka kar kwaw teko wanupe nehe, i'i Kapiriew ihewe.

26 Na'e uze'eg wi Kapiriew ihewe kury. — Aipo amo umume'u ma'ea'yr hapy haw karuk mehe har hemimume'u newe wà. Aipo umume'u katu wazuka haw ku'em mehe har

newe wà. Emume'u zo neremixak kwer nepuahu záwenugar hemimume'u teko wanupe nehe. Ta'e kwarahy tetea'u ipaw ire zo a'e ma'e uezapo putar a'e nehe, i'l ihewe.

27 Ihe Taniew amumaw 'ar tetea'u hezemumikahy pà hema'eahy romo ihe. A'e re hekatu. Azypyrog wi tuwihaw ima'ema'e haw iapo pà. Nezewe rehe we hema'enukwaw wiwi heremixak kwer rehe. Ta'e napuner kwaw ikwaw katu haw rehe xe.

Taniew uze'eg Tupàn pe wànàm wanehe

9 ¹Nariw Xerexe ta'yri a'e, Mez ywy rehe har a'e, wiko Mawiron ywy rehe har wanuwhawete romo kury. ²Tuwihawete romo heko mehe kwarahy ipy rehe azemu'e teko pape Tupàn ze'eg kwehe arer rehe ihe. Nezewe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Zeremi pe a'e, uze'eg imume'u har pe a'e. — Zeruzarez umumaw putar 70 kwarahy heityk pyrer romo a'e nehe, i'l izupe. Nema'enukwaw a'e 70 kwarahy wanehe. ³Hezemumikahy haw hexak kar pà amunehew pàñ iàñàm ma'e ma'lyryu iapo pyr hekamir romo kury. Apyk tanimuk rehe. Apytu'u hemai'u re. Aze'eg tuwe Tupàn hezar pe. Aenoz ma'e izupe no. ⁴Aze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hezar pe. Amume'u heremiacpo kwer izupe. — Tupàn hezar. Nehua'u ne. Erepuner katu no. Erezekaiw katu neamutar har wanehe. Erezekaiw katu neze'eg heruzar har wanehe. Tuweharupi erazapo ikatu ma'e waamutar haw hexak kar pà wanupe. ⁵Uruzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u ure. Uruzapo ikatu 'ymaw tetea'u no. Uruzapo iaiw haw neàmàtyry'ym pà. Urupytu'u neze'eg heruzar ire no. Nuruzar kwaw neremiacpo kar no haw. ⁶Nuruzekaiw kwaw neremiruze'eg wanehe neze'eg imume'u har wanehe. Uze'eg nerer rehe tuwihawete wanupe wà, ureipy wanupe wà no. Azeharomoete uze'eg teko Izaew ywy rehe har nàñàn wà no. ⁷Ne rezar nekattuahy tuweharupi ne. Ko 'ar rehe ure neremiaihu ure, Zutez ywy rehe har wà, Zeruzarez pe har wà no, ywy muite 'ymar neremimuhàzgwer wà, muitea'u har neremimuhàzgwer wà no.

Paw rupi uremaranugar ure kury. Uremuhàmuhàz pe ne, ta'e uruàmàtyry'ym ure xe. ⁸Ureruwhawete wà, ureruwhaw wà no, ureipy wà no, paw rupi uruzapo ikatu 'ym ma'e neremataromo, o urezar. A'e rupi uremaranugar kury. ⁹Nezewe rehe we urepuhareko katu pe ne. Neputumunà wer ureremiacpo kwer rehe wyzai 'ar mehe. Aze uruàmàtyry'ym ure, nezewe rehe we eremunà ureremiacpo kwer. ¹⁰Nureruzar kwaw neze'eg, o Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Nuruko kwaw neze'eg rehe. Kwehe mehe eremur a'e neze'eg neremiruze'eg neze'eg imume'u har wanupe. ¹¹Teko Izaew paw uzuah neze'eg wà. Nuweruzar kwaw neremiacpo kar haw wà. Uruzapo ikatu 'ym ma'e neremataromo. A'e rupi eremu'ar kar ze'egaiw urerehe, iaiw haw imu'ar kar pà urerehe no. Kwehe mehe Moizez neremiruze'eg umuapyk a'e iaiw haw pape rehe. ¹²Eremume'u ikatu 'ym ma'e urewe neremiacpo ràm. Na'e erezapo a'e ma'e urewe, ureruwhaw wanupe no. Erezepykahy urerehe. Ko 'ar 'ym mehe nerezepyk pixik kwaw amo teko wanehe urerehe nezepyk awer zàwe. ¹³A'e ma'e uezapo ma'e Moizez ze'eg awer rupi katete. Nezewe rehe we nurupytu'u kwaw ikatu 'ym ma'e iapo re. Nuruzeagaw kwaw neze'eg azeharomoete har heruzar pà. Uruzapo kwaw ma'e nemurywete kar pà, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar. ¹⁴A'e rupi ne Tupàn eremuàgà'ym ko nezepykaw urerehe imu'ar kar pà ne. Ereiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo. Nekatu wyzai ma'e iapo mehe. Nuruzekaiw kwaw neremiacpo kar haw rehe.

¹⁵O Tupàn urezar, erexak kar nepuner haw uhua'u ma'e neremialhu Ezit ywy wi wapyro mehe ne. Te ko 'ar rehe teko tetea'u uze'eg a'e neremiacpo kwer rehe wà. Nezewe rehe we uruzapo ikatu 'ym ma'e ure. ¹⁶O urezar, erepurupuhareko katu ne. Eikwahy wiwi zo nehe. Eikwahy wiwi zo Zeruzarez pe. Erezapo tawhu nerekohaw romo ne. Ywytyr nezeupe neremimonokatu kwer rehe tuz. Ikatu 'ym ma'e uruzapo neremataromo. Ureipy uzapo ikatu 'ym ma'e neremataromo wà no.

A'e rupi teko ko ywy huwake har rehe har uze'eg urywahayah waiko Zeruzarez rehe wà, teko neremaihu wanehe wà no. **17** O Tupàn urezar, herenu pe newe heze'eg mehe nehe. Ezapo hereminoz nehe. Emono neze'egatu neràpuzuhu rehe nehe. Nezewé mehe teko paw ukwaw putar Tupàn urezar romo nerekò haw wà nehe. Ko 'ar rehe ni amo nuzekaiw kwaw neràpuzuhu rehe wà. **18** Einu katu ko heze'eg nehe, o hezar. Ezapo hereminoz nehe no. Ewàptymawok nereha iaiw haw urerehe u'ar ma'e kwer hexak pà nehe. Eme'e tawhu nerekò haw rehe nehe no. Na'urekatu kwaw ure. Nuruiko kwaw imunár 'ym ma'e romo. Urenoz ma'e newe, ta'e urepuhareló katu haw uhua'u ne xe. **19** Urereinu pe nehe, o urezar. Emunàn ureremipa kwer urewi nehe. Ezapo urereminoz nehe, urezar. Ezur urepytywà pà nehe. Na'arewahy ezapo nehe, o Tupàn hezar. Nezewé mehe teko paw ukwaw putar Tupàn romo nerekò haw wà nehe. Ta'e uruiko neremaihu romo ure xe. Zeruzarez wiko tawhu nerekò haw romo no, a'e Tupàn pe.

Kapiriew umume'u uezapo ma'e ràm rehe ze'egaw

20 Aze'eg wiwi iteko Tupàn pe. Amume'u wiwi heremipa kwer ikatu 'ym ma'e izupe no. Amume'u wiwi teko heànàm wanemipa kwer izupe no. Aenoz wiwi ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hezar pe no, ywytyr izupe imonokatu pyrer imukatu àwàm henoz pà izupe no. **21** Heze'eg mehe we Kapiriew a'e, Tupàn heko haw pe har hepuahu mehe heremixak kwer a'e, ur na'arewahy uwewe pà hekutyr kury. Upty'u heruwake. Uhem na'iruz or mehe karuk mehe. A'e 'ar mehe xaxeto uzuka ma'e'yr karuk mehe har Tupàn henataromo wà. **22** — Taniew, i'i ihewe. — Azur kwez nepuahu mehe arer neremixak kwer imume'u pà newe. **23** Neze'eg mehe nezypyrog mehe we Tupàn uzapo nereminoz a'e. Tupàn neamutar katu a'e. A'e rupi hemur kar newe

neremixak kwer imume'u kar pà ihewe. Einu katu heze'eg nehe. Ezeagaw ikwaw katu pà nehe.

24 Taniew, neànàm wanehe Tupàn izepykaw a'e nehe, tawhu izupe imonokatu pyrer rehe izepykaw a'e nehe no, umumaw putar 7 haw 70 kwarahy (490 kwarahy) nehe. Te upaw putar Tupàn iàmàtyry'ymaw nehe. Upty'u putar ikatu 'ym ma'e iapo re wà nehe. Na'e Tupàn umunàm putar neànàm wanemipa kwer ikatu 'ym ma'e a'e nehe. Tupàn uzapo putar ikatuahy ma'e nehe, ta'e ikatuahy tuweharupi a'e xe. Neremixak kwer uezapo putar nehe. Uzeapo ma'e ràm imume'u pyrer uezapo putar nehe. Xaxeto uzuka putar ma'e'yr Tupàn henataromo a'e wà nehe no. **25** Einu katu ko heze'eg nehe, Taniew. Ekwaw nehe no. Amo tuwhiweté uzapo wi kar Zeruzarez tawhu teko wanupe a'e. A'e 'ar henataromo umumaw putar 49 kwarahy nehe. Na'e tuwhiweté Tupàn hemixak kwer uehem putar a'e nehe. Zeruzarez pe myteromo har pyahu ma'e, ipàrirogaw aiha ma'e a'e no, umumaw putar 7 haw 62 kwarahy a'e nehe. Teko upuraraw putar ma'erahy tetea'u a'e kwarahy wamumaw mehe wà nehe. **26** A'e kwarahy paw ire amo uzuka e putar a'e tuwhiweté Tupàn hemixak kwer a'e wà nehe. Uhem putar amo tuwhiweté wemiruze'eg zauxiapékwer tetea'u wanupi a'e nehe. Umumaw putar Zeruzarez tawhu wà nehe. Umumaw putar Tupàn Hàpuzuhu wà nehe no. Lahykaw ur putar 'y tyhu haw uwypykayh ma'e ài nehe. Werur putar zeàmàtyry'ymawhu nehe. Tupàn umur kar putar ma'e imumaw paw nehe no. Lahykaw werur putar a'e ma'e imumaw paw nehe no.

27 A'e tuwhiweté uzapokatu putar uze'eg teko tetea'u wanehe we a'e nehe. Umumaw putar 7 kwarahy ma'e iapo pà uze'eg rupi nehe. A'e kwarahy iku'aw har imumaw ire umupytu'u kar putar teko ma'e'yr Tupàn henataromo wazuka re a'e wà nehe. — Pepytu'u arozràn Tupàn pe imono re hàpuzuhu pupe nehe, i'i putar wanupe nehe no. Umuapyk putar iaiwahy haw tâpuzuhu pupe Tupàn henaw hekuzaromo nehe no.

Upyta putar a'e pe nehe. Na'e Tupàn weityk putar a'e ma'e iapo arer imumaw pà a'e nehe. Xo a'e re zo o'ok putar a'e iaiwahy haw a'e wi nehe. Ta'e umume'u a'e ma'e iapo àwàm a'e xe.

**Taniew wexak ma'e upuahu zàwenugar
pe har Xikire yrykawhu izywyr wiko mehe**

10 ¹Ihe Taniew ihe, (Mewtexazar herer inugwer ihe). Xiru Pezi ywy rehe har wanuwiawete romo heko mehe na'iruz haw kwarahy rehe Tupàn umur uze'eg ihewe a'e. Azeharomoete a'e ze'eg. Zawaiw katu ikwaw katu haw ihewe. Hepuahu mehe Tupàn umume'u kar hemiimume'u ihewe. ²Na'e amumaw 21 'ar umànò ma'e kwer rehe uzai'o ma'e ài hereko pà. ³A'e 'ar rehe na'u kwaw temi'u hete katu ma'e. Na'u kwaw ma'ero'o kwer. Na'u kwaw win. Namuguz kwaw he'aw.

⁴Zahy ipy rehe 24 haw 'ar mehe aiko yrykawhu Xikire izywyr ihe. ⁵Na'arewahy aeaxak amo Tupàn heko haw pe har kamir irin iapo pyrer imunehew har ihe kury. Umunehew uzeku'apixi haw or ikatuahy ma'e iapo pyrer no. ⁶Hetekwer heny katu ita hekuzar katu ma'e ài. Huwa nuzawy kwaw àmàn iweraw paw. Heha nuzawy kwaw tapuru 'yw ukaz ma'e. Izywa, hetymà heny katu itazu morog imuhyagatu pyrer ài. Ize'eg wànoànog teko tetea'u waze'eg ài.

⁷Xo ihe aeaxak a'e ma'e ihe. Herehe we har nuexak kwaw wà. Nezewa rehe we ukyzeahy uzàn pà uzeàmim pà wà. ⁸Ihe zutyka'i aiko a'e pe a'e ma'e purumupytuhegatu kar ma'e hexak mehe. Hepir xigatu hekyze pà. Hekàgaw uhem ihewi. ⁹Aenu Tupàn heko haw pe har iz'e'eg mehe. A'e rupi a'ar heruwaw ywy rehe. ¹⁰Na'e amo hemupu'äm opo pupe kury. Apyk hepenàràg rehe kury, ywy rehe apokok pà. ¹¹Na'e Tupàn heko haw pe har uze'eg ihewe kury. — Taniew. Tupàn neamutar katu a'e. Hemur kar newe hemuze'eg kar pà. Epu'äm nehe. Ezekaiw katu heze'eg rehe nehe kury, i'i ihewe. Na'e apu'äm kury. Aryryryrz ihe. ¹²Na'e uze'eg wi ihewe kury. — Ekyze zo nehe, Taniew.

Ta'e Tupàn nerenu neze'eg mehe a'e kury xe. Erezemuigo kar ikàg 'ym ma'e romo henataromo ne, ta'e ereputar ma'e kwaw ikatu haw ne xe. A'e 'ar mehe we wenu nereminoz a'e. Tupàn hemur kar newe neze'eg iwazar har romo. ¹³Pezi ywy rehe har wanuwiaw umumaw 21 'ar heàmàtyry'ym pà a'e. Na'e amo Tupàn heko haw pe har wanuwiaw Migew her ma'e ur heptywà pà a'e. Ta'e ihe zutyka'i azàmàtyry'ym Pezi ywy rehe har wanuwiawete ihe wà xe. ¹⁴Kutàri azur kwez newe neànàm wanupe uezapo ma'e ràm imume'u pà newe kury. Ta'e neremixak kwer nepuahu zàwenugar umume'u uezapo ma'e ràm newe a'e xe, i'i ihewe.

¹⁵A'e ma'e ihewe imume'u mehe naz'e'eg kwaw. Ame'e ywy rehe. ¹⁶Na'arewahy amo ma'e awa zàwenugar opokok hereme rehe a'e kury. Na'e azypyrog Tupàn heko haw pe har herenataromo har pe heze'eg pà kury. — Hezar, a'e heremixak kwer hemukye kar a'e. Nahekàg kwaw kury. ¹⁷Ereiko hezar romo. Napuner kwaw newe heze'egaw rehe. Hekàgaw uhem ihewi upaw rupi. Napuner etea'i kwaw heptyuhemaw rehe, a'e izupe.

¹⁸Na'e opokok wi herehe. Ipokok mehe hekàgaw uzewyr ihewe.

¹⁹Uze'eg ihewe. — Tupàn neamutar katu a'e. A'e rupi Ekyze zo nehe. Tuwe Tupàn ikatu haw wiko nerehe nehe. Nerurywete nehe. Ekyze zo nehe, i'i ihewe. Na'e hekàg wera'u kury. Aze'eg izupe. — Eze'eg nehe, ta'e eremur hekàgaw ipyahu ma'e kwez ihewe ne xe, a'e izupe.

²⁰⁻²¹Uze'eg ihewe. — Mâràzàwe tuwe azur newe heze'eg pà ihe. Aipo erekwaw. Azur pape z'e'eg azeharomoete har rehe har imume'u pà newe ihe. Ko 'ar rehe aha putar tekwe Pezi ywy rehe har wanehe uzekaiw ma'e iàmàtyry'ym pà ihe. Iàmàtyry'ym ire Kere ywy rehe har wanehe uzekaiw ma'e ur putar hekutyr a'e nehe no. Waàmàtyry'ym mehe naheta kwaw heptywà har wà. Migew wiko Izaew wanehe uzekaiw ma'e romo a'e.

11 ¹Xo a'e zo heptywà a'e, xo a'e zo hepyro heàmàtyry'ymar wanuwi.

Tuwihawete ur ma'e ràm wà

2 Na'e Tupàn heko haw pe har uze'eg wi ihewe kury. — Amume'u putar ze'eg azeharomoete har newe nehe kury. Heta putar na'iruz Pezi ywy rehe har wanuwhawete wà nehe. A'e re heta putar wanuwhawete 4 haw nehe no. Hemetarer katu wera'u putar amo wanuwi paw rupi nehe. Hemetarer katu putar nehe. A'e rupi upuner katu nehe no. Omono'og putar wemiruze'eg zauxiapekwer paw rupi wà nehe. Uzàmàtyry'ym putar Kere ywy rehe har oho wà nehe. 3 A'e re ur putar amo tuwhawete ipuruzukaiwahy ma'e nehe. Wiko putar teko tetea'u wanuwhawete romo nehe. Uzapo putar wemimutar nehe. 4 Ipuner wera'u mehe upaw putar ipureruze'egaw nehe. Uzemuza'aza'ak putar 4 pehegwer romo nehe. Tuwhawete a'e tuwhawete hekuzaromo wiko ma'e ràm nuko kwaw izuapypyromo wà. Nupuner katu kwaw izàwe wà nehe.

5 Ezit ywy rehe har wanuwhawete upuner putar a'e nehe. Amo zauxiapekwer wanuwhaw upuner wera'u putar izuwi a'e nehe. Hemiruze'eg heta tetea'u wera'u putar a'e tuwhawete hemiruze'eg wanuwi wà nehe.

6 Amo kwarahy ipaw ire Ezit wanuwhawete uzemono'og putar Xir wanuwhawete rehe we a'e nehe. Ezit wanuwhawete omono putar wazyr Xir wanuwhawete pe hemireko romo nehe. — Nezewe mehe Xir wanuwhawete naheàmàtyry'ym kwaw a'e nehe, i'i putar Ezit wanuwhawete uezupe nehe. Nezewe rehe we nuzeapo kwaw ma'e ize'eg rupi nehe. Ta'e amo uzuka putar tazyr a'e wà nehe. Uzuka putar imen wà nehe, uzuka putar imemyr wà nehe no, uzuka putar uma'erekoma'e paw rupi wà nehe no. 7 Nan kwehe tete amo a'e kuzà iànàm wiko putar tuwhawete romo a'e nehe. Omono'og putar wemiruze'eg zauxiapekwer a'e wà nehe, Xir wanuwhawete hemiruze'eg waàmàtyry'ym pà wà nehe. Wixe putar tawhu tâtà ma'e pupe wà nehe, wazeàmimaw pupe wà nehe. Weityk putar wazuka pà wà nehe. 8 Tuwhawete weraha putar tupàn a'u'a' Xir wazar uezupe a'e wà nehe, Ezit pe wà nehe.

Weraha putar hekuzar katu ma'e or iapo pyrer parat iapo pyrer uezupe a'e nehe no. Na'e a'e mokoz ywy rehe har umumaw putar amo kwarahy uzeàmàtyry'ym 'ym pà wà nehe. 9 A'e re Xir wanuwhawete uezagaw putar Ezit ywy rehe wixe haw rehe zauxiapekwer wanupi nehe. Nezewe rehe we Ezit ywy rehe har weityk putar Xir ywy rehe har a'e wà nehe. Xir uezewyr putar uiwy pe wà nehe.

10 Xir wanuwhawete ta'yr uzemuàgà'ym putar zeàmàtyry'ymawhu rehe wà nehe. Omono'og putar zauxiapekwer tetea'u wà nehe. Pitâi ta'yr uhem putar oho Ezit heityk pà nehe. Weityk putar ma'e paw imumaw pà 'y tyhu ma'e uwrykahy ma'e ài nehe. Wixe putar Ezit ywy rehe nehe no. Uzàmàtyry'ym putar tuwhawete hâpuzuhu tâtà a'e nehe.

11 Ezit wanuwhawete wikwahy putar izupe nehe. Uhem putar zauxiapekwer wanupi Xir waàmàtyry'ym pà nehe. Xir uzemono putar Ezit wanupe wà nehe. 12 Ezit wanuwhawete wiko wera'u putar nehe. — Aeityk Xir ihe wà, i'i putar uezupe nehe. — Azuka zauxiapekwer tetea'u ihe wà, i'i putar uezupe nehe. Nezewe rehe we ipuner haw upaw putar na'arewahy nehe. 13 Amo 'ar mehe Xir wanuwhawete omono'og putar zauxiapekwer tetea'u wera'u a'e wà nehe. Amo kwarahy pawire uezewyr putar Ezit iàmàtyry'ym pà nehe. Weraha putar puruzuka haw tetea'u uezupe nehe. Weraha putar zauxiapekwer tetea'u uezupe wà nehe no.

14 Na'e teko amo ywy uzàmàtyry'ym putar Ezit wanuwhawete a'e wà nehe. Amo awa Izaew ywy rehe har ipuruzukaiwahy ma'e wiko putar a'e iàmàtyry'ymar wainuinuromo a'e wà nehe no. Wexak putar ma'e upuahu mehe wà nehe. A'e rupi uzàmàtyry'ym putar a'e tuwhawete wà nehe. Nezewe rehe we a'e tuwhawete weityk putar wàmàtyry'ymar a'e wà nehe. 15 Xir wanuwhawete ur putar wemiruze'eg zauxiapekwer wanupi nehe. Uzapo putar uezupir àwàm tawhu amo tawhu pàrirogawtâtà haw izywyr nehe. Na'e wixe putar ipupe ipyro pà wà nehe. Ni zauxiapekwer Ezit ywy rehe har ikàg wera'u ma'e nupuner kwaw zauxiapekwer Xir ywy rehe har wanur ire wamupytu'kar haw rehe

wà nehe. **16** Ezit waàmàtyry'ymar uzapo putar wemimutar wanehe wà nehe. Nezewe rehe we zauxiapekwer Ezit ywy rehe har nupuner kwaw wanupe wà nehe. Wixe putar ywy Izaew wanupe imume'u pyrer rehe wà nehe no. Weityk putar paw rupi wà nehe, iphyhk pà wà nehe.

17 Na'e Xir wanuwhawete umuàgà'yìm putar wemiruze'eg zauxiapekwer paw wà nehe, Ezit waàmàtyry'ym àwàm rehe wà nehe. Ipureityk wer wàmàtyry'ymar wanehe, a'e rupi uzapokatu putar uze'eg Ezit wanuwhawete rehe we a'e nehe. Umume'u putar wazyr izupe hemireko ràm romo wà nehe. Nezewe rehe we nuzeapo kwaw ikatu ma'e izupe nehe. **18** Na'e uzàmàtyry'ym putar tawhu ryahu Mezitehàn izywyr har a'e nehe kury. Upyhyk putar tawhu tetea'u nehe. Na'e amo zauxiapekwer amo ywy rehe har wanuwhawete umumaw putar heko wera'u haw nehe, imumaranugar kar pà nehe. **19** Xir wanuwhawete uzewyr putar tawhu tâtà ma'e uiwy rehe har waàmàtyry'ym pà wà kury. Nupuner kwaw nehe. Amo uzuka putar nehe. A'e re ni amo nuze'eg pixik kwaw hehe wà nehe.

20 Amo awa wiko putar tuwhawete romo hekuzaromo a'e nehe. A'e tuwhawete omono kar putar wemiruze'eg tuwhawete teko nànàn a'e nehe. A'e tuwhawete omono'og putar temetarer izupe nehe. Nezewe mehe hemetarer katu putar nehe. Ikàg putar nehe no. Nan kwehe tete amo uzuka putar a'e tuwhawete nehe. Nuzuka kwaw zeàmàtyry'ymawhu pe wà nehe.

21 Amo wiko putar Xir wanuwhawete romo a'e tuwhawete imàno re nehe. Iaiw putar nehe. Nuiko kwaw a'e tuwhawete ta'yr romo. Nezewe rehe we wiko putar tuwhawete romo nehe. Umume'u putar ikatu 'ym ma'e wemapiro ràm upy'a pupe nehe. Numume'u kwaw teko wanupe nehe. Omono'og putar umyrypar upuner ma'e wà nehe. Weityk putar tuwhawete ràm azeharomoete har wà nehe. Na'e wiko putar tuwhawete romo hekuzaromo nehe. **22** Weityk putar wàmàtyry'ymar zauxiapekwer paw rupi a'e wà nehe. Uzuka

putar xaxeto wanuwhawete no. **23** Uzuhaw putar uze'eg amo wanupe wemapiro katu kwer nehe. Hemu'em wanupe. Hemiruze'eg zauxiapekwer naheta tetea'u kwaw wà. Nezewe rehe we ikàg wera'u tuwharupi a'e.

24 Uzàmàtyry'ym putar a'e ywy pehegwer hemetarer katu wera'u ma'e oho a'e wà nehe. Uzapo putar iaiw ma'e a'e ywy pehegwer rehe nehe. Hàmuz nuzapo pixik kwaw agwer ma'e. Umuza'za'ak putar ma'e wemipyhyk kwer paw nehe, zauxiapekwer wanupe imono pà nehe: temetarer, ywy, ma'e hekuzar katu ma'e no. Na'e umumaw putar amo 'ar tawhu tâtà ma'e waàmàtyry'ym àwàm imume'u pà no.

25 Uzeruzar putar upuner haw rehe nehe, ukyze 'ymaw rehe nehe no. A'e rupi oho putar Ezit wanuwhawete kutyr wemiruze'eg zauxiapekwer wanupi nehe. Ezit wanuwhawete weraha putar zauxiapekwer tetea'u ikutyr a'e wà nehe no. Nezewe rehe we nuityk kwaw a'e tuwhawete nehe, **26** ta'e hehe we har tuwhawete uzemyrypar putar inugwer tuwhawete we a'e wà nehe xe. A'e rupi a'e tuwhawete weityk putar Ezit wanuwhawete nehe. Ezit wanuwhawete imyrypar weraha putar uzar iaiw haw pe wà. Zauxiapekwer Xir ywy rehe har weityk putar Ezit hemiruze'eg zauxiapekwer wà nehe. Uzuka putar zauxiapekwer Ezit ywy rehe har tetea'u wà nehe. **27** Na'e a'e mokoz tuwhawete uzeàwàxi putar a'e wà nehe. Umume'u putar temu'emaw uezupe wà nehe. Pitàitàigatu ipurapo wer putar ikatu 'ym ma'e rehe uezupe wà nehe. Ni amo nuweityk kwaw inugwer wà nehe, ta'e wa'ar nuhem kwaw a'e rihi xe. **28** A'e re Xir wanuwhawete uzewyr putar uiwy rehe nehe. Weraha putar wemetarer zeàmàtyry'ymawhu pe imono'og pyrer uezupi nehe. — Amuputyu'kar putar Izaew Tupàn imuwete katu re ihe wà nehe, i'i putar uezupe nehe. Uzapo putar wemimutar Izaew wakutyr nehe no. A'e re uzewyr putar uiwy rehe nehe.

29 'Ar ikatu ma'e ihem mehe oho wi putar Ezit ikutyr zauxiapekwer waneraha pà no. Izypy mehe weityk Ezit a'e wà. Nuityk kwaw mokoz haw rupi nehe. **30** Na'e zauxiapekwer ur putar kwarahy heixe haw kutyr wi kanuhu

pupe a'e wà nehe kury. Uzàmàtyry'ym putar Xir wà nehe. Zawaiw katu putar izupe nehe. A'e rupi upytu'u putar a'e zauxiapekwer waàmàtyry'ym ire nehe. Wikwahy putar nehe, a'e rupi uzàmàtyry'ym wi putar Izaew wà nehe. Uzapo putar wemimutar Izaew wanehe nehe. Amo Zutew Tupàn imuweste re upytu'u ma'e kwer umume'u putar hemiapo ràm izupe wà nehe. Uzapo putar ma'e waze'eg rupi nehe.

31 Hemiruze'eg zauxiapekwer umuaiw putar Tupàn Hàpuzuhu wà nehe. Xaxeto uzuka putar ma'e'a'yipupe Tupàn henataromo tuweharupi wà nehe. A'e tuwihawete umupytu'u kar putar wazuka re wà nehe. Umuapyk putar iaiwahy ma'e tâpuzuhu pupe Tupàn henaw hekuzaromo nehe no.

32 — Pekatuahy, i'l mua'u putar Zutew Tupàn imuweste re upytu'u ma'e kwer Xir ywy rehe har pe wà nehe. Tupàn iamutar katu har nuzeruzar kwaw ize'eg rehe wà nehe. Ikàg wiwi putar wà nehe. Uzàmàtyry'ym putar a'e tuwihawete wà nehe.

33 Purumu'e ma'e ma'e kwaw katu har weruze'eg putar teko a'e wà nehe. Tuwihawete umumaw putar amo 'ar a'e purumu'e ma'e wazuka pà takihepuku pupe wà nehe, tata pupe wà nehe no. Aze ru'u omono kar putar amo ywy rehe wà nehe ipyhyk pyrer romo wà nehe. Aze ru'u upyhyk putar wama'e paw rupi nehe.

34 A'e ma'erahy ipuraraw paw 'ar mehe amo upytwà putar Tupàn hemiaihu wà nehe. Amo upytwà mua'u putar wà nehe no.

35 Uzuka putar amo purumu'e ma'e ma'e kwaw katu har wà nehe. Nezewe izeapo haw umukatu putar Tupàn hemiaihu wà nehe. Ikatu wera'u putar henataromo wà nehe. Agwer ma'e izeapo putar oho iko te iahykaw rehe nehe. Tupàn wexaexak iahykaw 'ar a'e.

36 Xir ywy rehe har wanuwhaw uzapo putar wemimutar a'e nehe. — Aiko wera'u amo wanuwi ihe, i'l putar uezupe nehe. — Apuner wera'u tupàn wanuwi upaw rupi katete ihe, i'l putar uezupe nehe. Umume'u putar iaiw ma'e Tupàn ikutyr nehe, amo tupàn wakutyr wà nehe no. Uzapo putar agwer ma'e oho iko nehe, te amo 'ar mehe Tupàn uzepyk putar hehe a'e nehe. Ta'e

Tupàn uzepyk putar wemimum'e'u kwer rupi katete a'e nehe xe.

37 A'e tuwihawete numuwete kwaw wàmuzgwer wazar tupàn a'e wà nehe. Amo tupàn ikatu kuzà wanupe wà. Numuwete kwaw a'e tupàn a'e wà nehe no. Heta tetea'u tupàn teko wanemuwete wà. Numuwete kwaw ni amo a'e tupàn a'e 'ar mehe a'e wà nehe. — Apuner wera'u amo tupàn wanuwi ihe, i'l a'e.

38 Umuwete katu putar tupàn tawhu tâtà ma'e wanehe uzekaiw ma'e a'e nehe. Tàmuzgwer nukwaw kwaw a'e tupàn a'e wà. A'e tuwihawete omono putar ma'e a'e tupàn pe nehe: or, parat, ita hekuzar katu ma'e, amo ma'e hekuzar katu ma'e no.

39 Teko tupàn amo ae ywy rehe har imuweste har upytwà putar a'e tuwihawete a'e wà nehe. A'e rupi upyro putar tawhu tâtà ma'e wàmàtyry'ymar wanuwi a'e nehe. Aze amo umuigo kar uwihawete romo wà nehe, a'e tuwihawete omono putar ma'e a'e teko pe wà nehe: temetarer, tuwihaw romo teko haw, ywy no.

40 'Ar iahykaw rehe har ihm mehe, Ezit wanuwhawete uzàmàtyry'ym putar Xir wanuwhawete wà a'e nehe. Xir wanuwhawete oho putar ikutyr upuner haw paw heraha pà nehe: ywyramawa zeàmàtyry'ymawhu pe har, wemiruze'eg zauxiapekwer kawaru iku'az har wà no, kanuhu tetea'u no. Xir hemiruze'eg zauxiapekwer wixe putar Ezit ywy rehe 'y typy ma'e uwyrkyahy ma'e ài wà nehe.

41 Wixe putar ywy Tupàn hemimum'e'u kwer rehe a'e wà nehe no. Uzuka putar teko tetea'u wà nehe. Amo teko uzepyro putar izuwi wà nehe: Enom izuapyapyr wà, Moaw izuapyapyr wà, Amon izuapyapyr tetea'u wà.

42 Hemiruze'eg zauxiapekwer upyhyk putar ywy tetea'u a'e wà nehe. Te Ezit nuzepyro kwaw ipo wi wà nehe.

43 Weraha putar ma'e tetea'u Ezit wi nehe: or, ma'e or iapo pyrer, parat, ma'e parat iapo pyrer, ma'e hekuzar katu ma'e. Upyhyk putar Irim ywy nehe no. Upyhyk putar Exio ywy nehe no.

44 Na'e amo ur putar kwarahy ihmaw wi wà nehe, kwarahy heixe haw awyze har kutyr har wi wà nehe no, ma'e

imume'u pà izupe wà nehe. A'e ma'e henu mehe ukyzeahy putar a'e nehe. Wikwahy putar nehe no. A'e rupi uehem putar oho wemiruze'eg zauxiapekwer wanupi nehe. — Azuka putar teko tetea'u ihe wà nehe, i'i putar uzeupe nehe. **45** Umuapyk putar wàpuzràn uker haw iapo pà yryhu Mezitehàn huwake ywytyr ipuràg eteahy ma'e Tupàn pe imonokatu pyr huwake nehe. Nezewo rehe we umàno putar nehe. Naheta kwaw ipyro har wà nehe.

Uzeapo ma'e ràm iahykaw rehe àràm

12 ¹Uze'eg wiwi Tupàn heko haw pe har ihewe. — A'e 'ar mehe Tupàn heko haw pe har Migew Tupàn hemiaihu wanehe uzekaiw ma'e uzexak kar putar a'e nehe kury. Heta putar zawaiw katu haw tetea'u a'e 'ar mehe nehe. A'e 'ym mehe nuzeapo pixik kwaw agwer iaiw haw purupe. Aze Tupàn umuapyk amo teko her upape rehe, upyro putar a'e teko a'e nehe. Upyro putar paw rupi wà nehe. ²Teko umàno ma'e kwer tetea'u wikuwe wi putar wà nehe. Amo wereko putar tuweharupi weko àwàm wà nehe. Amo upuraraw putar ma'erahy tuweharupi Tupàn izepyk àwàm wà nehe no, upuraraw putar tuweharupi iaiw haw wà nehe no. ³Purumu'e ma'e ma'e kwaw katu har a'e wà, teko tetea'u ikatu ma'e iapo haw rehe purumu'e ma'e wà nehe, uhapse katu zahytata ài wà nehe. Nuwew pixik kwaw waneny katu haw nehe. ⁴Ne Taniew ne, Emume'u zo ko ma'e amo wanupe nehe. Ewàptym a'e pape amo iwàptymaw pupe nehe. Nezewo mehe ni amo nuwàptymawok kwaw iahyk 'ym mehe we wà nehe. Teko tetea'u uzàn putar ko rupi wà nehe, uzàn putar kwe rupi wà nehe no. Heko wer putar ma'e kwaw katu wera'u har romo wà nehe.

5 Na'e aexak mokoz Tupàn heko haw pe har yrykawhu izywyr upu'äm ma'e ihe wà kury. Wiko uzeakea'i wà. **6** Amo upuranu Tupàn heko haw pe har kamir irin iapo pyrer hereko har rehe kury. Yrykawhu ihmaw kutyr hekon. — Ma'e 'ar mehe a'e ma'e ikatuahy ma'e uzeapo putar paw rupi nehe, i'i izupe.

7 Tupàn heko haw pe har upir opo ywak ikutyr kury. Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e her rehe kury. — Amume'eahy ko ma'e ihe kury: a'e ma'e paw uzeapo putar na'iruz kwarahy iku'aw har ipaw ire nehe. Tupàn hemiaihu wanupe ma'erahy ipuraraw kar ire uzeapo putar nehe, i'i izupe.

8 Nakwaw katu kwaw ize'eg. A'e rupi apuranu hehe. — Emume'u iahykaw rehe har ihewe nehe, a'e izupe.

9 Uwazar heze'eg ihewe. — Kutàri, Taniew, erepuner neho haw rehe kury. Emume'u zo amo pe nehe. Xo iahykaw rehe teko ukwaw putar wà nehe. **10** Teko tetea'u upuraraw putar ma'erahy wà nehe. Nezewo mehe ikatu putar wà nehe, ikatu wera'u putar Tupàn henataromo wà nehe. Ikatu 'ym ma'e uzapo wiwi ikatu 'ym ma'e oho waiko wà nehe. Ni amo nukwaw kwaw uzeapo ma'e wà nehe. Xo ma'e kwaw katu har ukwaw putar wà nehe.

11 A'e tuwihawete umupytu'u kar putar teko ma'e'yr wazuka re wà nehe. Na'e umuapyk putar iaiwahy haw Tupàn Hàpuzuhu pupe nehe. Na'e umumaw putar 1.290 'ar nehe. **12** Tupàn rehe uzeruzar ire upytu'u 'ym ma'e ràm a'e wà, aze umumaw 1.335 'ar upytu'u 'ym pà wà nehe, hurywete putar wà nehe.

13 Ne Taniew nekàg wiwi te iahykaw rehe nehe. Eremàno putar nehe. Iahykaw rehe erekweraw wi putar nehe, neremiapo kwer hekuzar ipyhyk pà nehe. *Upaw.*

OZEZ

1 ¹Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko uze'eg Ozez Meeri ta'yr pe a'e. Na'aw Zuta wanuwhawete a'e 'ar mehe arer waner xe wà kury: Uzi, Zotàw, Akaz, Ezeki. Zeromoàw Zoaz ta'yr wiko Izaew wanuwhawete romo a'e 'ar rehe a'e no.

Ozez hemireko, ipurumuzàg a'e wà no

2 Tupàn Izaew wanupe uze'eg mehe, Ozez pe izypy mehe arer rehe uze'eg mehe, uze'eg nezewi izupe. — Exaexak amo kuzàwyzai tåpuzuhu tupàn a'ua'u imuwete haw pe har neremireko ràm romo nehe. Ereko neremireko romo nehe. Nera'yr a'e kuzà hehe we àràm wiko putar kuzàwyzai imemry romo a'e wà nehe. Ta'e tekò Izaew nuzawy kwaw kuzàwyzai ihewe a'e wà xe. Izaew nuiko kwaw heremireko ikatu ma'e zàwe wà. Izaew upuir ihewi wà.

3 Na'e Ozez wereko Komer Zimiràim tazyr oho wemireko romo kury. **4** Ta'yr ipy izexak kar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Ozez pe. — Emono Zereew kwarer her romo nehe. Ta'e nan kwehe tete kwaw nehe, azepyk putar Izaew wanuwhawete rehe ihe nehe xe, ta'e izypy Zeu her ma'e uzuka tekò ikatu ma'e tetea'u Zereew pe kwehe mehe a'e wà xe. Amumaw putar Izaew ywy rehe har ihe wà nehe. **5** Amumaw putar zauxiapewer Izaew wainuinuromo har ywyàpyznaw Zereew her ma'e pe upaw rupi katete ihe wà nehe no. Amumaw putar wakàgaw nehe.

6 Na'e uxexak kar amo Komer imemry kuzà kury. Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ozez pe. — Emono Iamutar pyr 'ym her romo nehe. Ta'e apytu'u putar Izaew wamutar ire ihe nehe xe. Namunàn kwaw wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e ihe nehe. Nahereharaz kwaw izuwi nehe. **7** Azamutar wiwi putar Zuta ywy rehe har ihe wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nezar ihe, apyro putar Zuta ihe wà nehe. Napyro kwaw zeàmàtyry'ymaw rupi ihe wà nehe. Napyro kwaw u'yw pupe ihe wà nehe. Napyro kwaw takihepuku pupe wà nehe. Napyro kwaw kawaru zeàmàtyry'ymaw pe oho ma'e pupe

ihe wà nehe. Napyro kwaw zauxiapewer kawaru ku'az wata ma'e wapupe ihe wà nehe, i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ozez pe.

8 Umemry imukamu re upytu'u mehe ipuru'a wi Komer kury. Uzexak kar amo imemry kwarer no. **9** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Ozez pe kury. — Emono Teko heremaihu 'ym her romo nehe. Ta'e tekò Izaew upytu'u heremaihu romo wiko re a'e wà kury xe. Naiko kwaw wazar romo ihe kury, i'i Ozez pe.

Izaew heta tetea'u putar wà nehe kury

10 Amo 'ar mehe tekò Izaew ywy rehe har waneta àwàm nuzawy kwaw ywyxig yryhu izywyr har waneta haw wà nehe. Teko nupuner kwaw wapapar haw wà nehe. Ta'e heta tetea'u putar a'e wà nehe xe. — Napeiko kwaw heremaihu romo, i'i Tupàn ko ywy rehe kury. Amo 'ar mehe umume'u putar amo ae ma'e xe a'e nehe. — Peiko Tupàn Wikuwe Ma'e ta'yr romo, i'i putar Izaew wanupe nehe. **11** Teko Zuta ywy rehe har a'e wà, tekò Izaew ywy rehe har a'e wà no, uzemono'ono'og putar uzeinuinuromo wà nehe. Wexaexak putar pitái awa uwihawete romo wà nehe. Wiko wi putar tekò ikàg ma'e romo hemetarer katu ma'e romo wà nehe. Zereew i'ar za'e a'e 'ar mehe. Ikatuahy putar a'e 'ar nehe.

2 **1**A'e rupi emono Tupàn hemiaihu nerywyr Izaew wanupe waner romo nehe. Emono Tupàn Hemiamutar wanupe waner romo nehe no.

Izaew nuweruzar kwaw Tupàn wà

2 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg tekò wanupe kury. — Peze'eg zemueteahy pehy wanehe nehe. Pemume'u hemiaipo kwer ikatu 'ym ma'e nehe. Ta'e nuiko kwaw heremireko romo a'e kury xe. Naiko kwaw imen romo kury xe. Pemuptu'u kar pehy awa umen 'ym wapuhe iker ire nehe. Pernono kar a'e awa pehy puhe uker ma'e kwer xe wi izuwi pe wà nehe (Izaew wiko tekò wahy ài, Tupàn hemireko ài). **3** Aze nuweruzar kwaw peze'eg nehe, apyro putar ima'e hopoz paw

izuwi nehe. Amuigo kar putar kuzà hopoz 'ym ma'e romo ihe nehe. Wiko putar uzexak kar ma'e kwer 'ar mehe arer zàwenugar romo nehe. Amuigo kar putar pehy ywyxiguhu zàwenugar romo nehe. Wiko putar ywy uxinig ma'e kwer ài nehe. Umàno putar iziwez katu ma'e ài nehe. **4** Napanuhareko kwaw imemyr ihe wà nehe. Ta'e kuzàwyzai imemyr romo wanekon wà xe. **5** Uzemono kuzàwyzai ma'e romo wiko pà. — Aekar putar awa hemen 'ym hepuhe uker ma'e ràm ihe wà nehe, i'i uezupe a'e, ta'e na'imaranugar kwaw a'e xe. — Hepuhe uker ma'e ràm umur putar heremi'u ràm ihewe wà nehe. Umur putar 'y ihewe wà nehe no. Umur putar heropoz àràpuhàràn hawitu ma'e hawer iapo pyrer ihewe wà nehe. Umur putar heropoz irin iapo pyrer wà nehe no. Umur putar uri kawer ihewe wà nehe. Umur putar win ihewe wà nehe no, i'i pehy iko a'e.

6 — A'e rupi azapo putar xu pari romo izywyr ihe nehe. Azapo putar pàrirogaw pe rupi nehe no. Nezewe mehe nuexak kwaw oho àwàm a'e nehe. **7** Uzàn putar oho awa upuhe uker ma'e ràm wanaikweromo nehe. Nuhem kwaw wanupe nehe. Wekar putar wà nehe. Nuexak kwaw wà nehe. Na'e uez'e putar nezewe nehe. — Azewyr putar hemen pe nehe. Ta'e hehe we hereko mehe herurywete ihe 'y. Ta'e ko 'ar rehe naherurywete kwaw ihe 'y, i'i putar nehe. **8** Nukwaw kwaw arozràñ izupe imur arer romo hereko haw. Nukwaw kwaw win izupe imur arer romo hereko haw. Nukwaw kwaw uri kawer izupe imur arer romo hereko haw. Ihe amono ma'e tetea'u parat iapo pyrer izupe ihe. Amono ma'e tetea'u or iapo pyrer izupe ihe no. A'e ae omono e a'e ma'e tupàn ua'u Ma'aw her ma'e pe a'e. **9** Arozràñ ipo'o haw 'ar ihm mehe nehe, apyhk putar arozràñ hem'a e a'e kuzà wi ihe nehe, apyhk putar win izuwi ihe nehe no. Araha putar hopoz àràpuhàràn hawer iapo pyrer heremimono kwer ihe nehe, izuwi ihe nehe. Araha putar ima'e irin iapo pyrer izuwi nehe no. Ihe amono a'e ma'e izupe hopoz ràm romo kwehe mehe ihe. **10** Amuigo kar putar a'e kuzà hopoz

'ym ma'e romo nehe kury, ipuhe uker ma'e kwer wanenataromo nehe kury. Ni amo nupyro kwaw hepuner haw wi wà nehe. **11** Amumaw putar hurywete haw nehe. Amupytu'u kar putar hurywete re ihe nehe. Nuzapo kwaw mynykawhu kwarahy nàñànar nehe. Nuzapo kwaw mynykawhu zahy nàñànar nehe. Nuzapo kwaw mynykaw mytu'u haw 'ar nàñànar nehe. Nuzapo kwaw wyzai mynykaw nehe. **12** Amumaw putar iko uwà tyw nehe. Amumaw putar iko ma'e'yw pi her ma'e tyw nehe no. Ipuhe uker ma'e kwer omono a'e ko izupehekuzaromo wà. A'e ko uezapo putar ka'a romo nehe. Miar u'u putar ma'e a'e pe har paw wà nehe. **13** Upuir ihewi a'e. Umuwete katu tupàn ua'u Ma'aw hagapaw a'e. Wapy yhyk henataromo no. Umunehew kwàku'aw har. Umunehew ita hekuzar katu ma'e no. Uzàn oho upuhe uker ma'e ràm wanaikweromo. Azepyk putar hehe a'e ma'e hemiapo kwer paw rehe ihe nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez ihe kury, i'i Tupàn.

Tupàn uzamutar katu wemiaihu a'e wà

14 Tupàn uze'eg teko Izaew wanupe kury. — Amume'u putar heremiapo ràm ikatu ma'e kuzà heremiamutar pe nehe. A'e rupi oho putar wi ywyxiguhu pe herupi nehe. A'e pe urehem mehe amume'u putar iamutar haw izupe nehe. — Uruamutar ihe, a'e putar izupe nehe. **15** A'e pe urereko mehe amuzewyr kar putar ikukwer uwà tyw kwer izupe nehe. Ywyàpyznaw laiw Paw her ma'e azapo putar ukenaw romo ma'e hàrogatu haw romo ihe nehe. A'e mehe uze'eg putar ihewe, uze'eg awer kwehe mehe arer kuzàwaza romo wiko mehe arer zàwenugar rupi katete nehe, Ezit ywy wi uhem mehe arer zàwenugar rupi katete nehe. **16** — Hemen, i'i wi putar ihewe nehe. — Ma'aw hezar, ni'i kwaw ihewe nehe. **17** Namume'u wi kar pixik kwaw Ma'aw her izupe ihe nehe. Teko nuze'eg pixik kwaw a'e tupàn ua'u rehe wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko ta'e amume'u ko ma'e kwez ihe kury, i'i Tupàn.

18 — A'e 'ar mehe azapokatu putar heze'egaw miar behaita ma'e wanehe we

nehe, wiràmìri wanehe we nehe no, moz wanehe we nehe no. Nezewe mehe nux'i'u kwaw heremiamutar nehe. Nuzuka kwaw wà nehe. Azuka putar ma'e puruzuka haw ihe nehe: ywyrapar, takihepuku. Naheta pixik kwaw zeàmàtyry'ymaw nehe. Teko heremiaihu wiko putar uezämàtyry'ym 'ym pà wà nehe. Ikatu putar waneko àwàm wanupe nehe.

19 — Izaew, urerekò putar heremireko romo ihe nehe. Tuweharupi ereiko putar heremireko ete romo nehe. Uruamutár katu putar tuweharupi nehe. Azapo putar ikatu ma'e newe tuweharupi nehe no. **20** Aiko putar nemen newi upuir pixik 'ym ma'e romo nehe no. A'e rupi erezemonokatu putar ihewe nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo aiko ihe. **21** A'e 'ar rehe aiko putar Tupàn purupe ze'eg uwazar har romo ihe nehe. Aiko putar ywak rehe nehe, teko wanupe waze'eg iwazar pà nehe. Ywak uwazar putar ywy rehe har waze'eg wanupe nehe. Umugyr kar àmàn ywy rehe har wanupe nehe. **22** Ywy uwazar putar ywak rehe arozràñ imuezuz kar pà nehe, uwà imuezuz kar pà nehe no, uri imuezuz kar pà nehe no. Nezewe awazar putar teko Izaew heremiaihu wanupe waze'eg mehe nehe. **23** Amuigo kar putar teko heremiaihu ywy heremimume'u kwer rehe wà nehe. Nuzawy kwaw ma'e yw heremitygwer romo wà nehe. Azamutar katu putar iamutar pyr 'ym her ma'e ihe nehe. Aze'eg putar heremiaihu 'ym her ma'e wanupe nehe. — Ereiko heremiaihu romo, a'e putar izupe nehe. — Ereiko Tupàn hezar romo, i'lí putar ihewe nehe.

Ozez, amo kuzàwyzài no

3 **1** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi ihewe kury. — Eho amo kuzà umen 'ym puhe uker ma'e kwer iamutar katu pà nehe, amo kuzà umen 'ym rehe we wikuwe ma'e iamutar katu pà nehe. Azamutar katu teko Izaew ihe wà. Ezamutar katu a'e kuzà nezewegatè nehe no. Izaew umuwete katu amo ae tupàn a'e wà. Omono uwà uxinig ma'e kwer typy'ak zàwenugar romo iapo pyrer wà, a'e tupàn a'u'a wanupe wà, ma'e ywy rehe

hezuz katu àwàm henoz pà wanupe wà, i'lí Tupàn ihewe.

2 A'e rupi ame'eg kar amo kuzà aha ihe kury, itaxig parat tetea'u rehe kury, arozràñ xewar tetea'u rehe no. A'e parat heta 170 kàràm ipuhuz haw. A'e xewar heta 150 kir.

3 Na'e aze'eg izupe. — Eremumaw putar zahy tetea'u heràro pà nehe. A'e 'ar rehe eiko zo kuzàwyzài romo nehe. Eker zo amo ae awa puhe nehe. Ihe uruwàrogatu putar ihe nehe no, a'e heremireko pe.

4 Nezewegatete Izaew umumaw putar kwarahy tetea'u tuwihawete hereko 'ym pà wà nehe, amo ae tuwihaw hereko 'ym pà wà nehe no. Nuzuka kwaw ma'e'a'yr amo tupàn a'u'a wanenataromo wà nehe. Naheta kwaw ita aiha katu ma'e tupàn a'u'a hagapaw wanupe wà nehe no. Naheta kwaw tupàn a'u'a hagapaw wanupe wà nehe. Naheta kwaw tupàn a'u'a wanàpuz me har wanupe wà nehe no. **5** Amo 'ar uhem putar nehe. A'e 'ar mehe teko Izaew uzewyr putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzar pe wà nehe. Umuwete katu wi putar wà nehe. Amo tuwihawete Tawi zuapyr wiko putar wanuwhawete romo nehe. A'e 'ar mehe umuwete katu putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ukylze haw rupi wà nehe. A'e ae umur putar uze'egatu tetea'u wanupe nehe no.

Tupàn umume'u Izaew wanemiaipo kwer ikatu 'ym ma'e

4 **1** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umumé'u putar ikatu 'ym ma'e ko ywy rehe har wanemiaipo kwer a'e nehe kury. Peinu katu Tupàn ze'eg nehe, Izaew. — Teko ko ywy rehe har hemu'em a'e wà. Ni amo na'ikatu kwaw wà. Na'ipurukwaw wer kwaw Tupàn rehe wà. **2** Umume'u wemu'emaw tuwihaw wanenataromo wà. Hemu'em wà. Upuruzuka wà. Imunar teko wama'e rehe wà. Uker wemireko 'ym wapuhe wà. Uker umen 'ym wapuhe wà. Tuweharupi uzapo wera'u ikatu 'ym ma'e wà. Tuweharupi upuruzuka wera'u wà. **3** A'e rupi uxinig putar ywy nehe. A'e rupi a'e ywy rehe har paw umàno putar wà nehe. Ma'e'a'yr umàno putar wà nehe.

Wiràmìri umàno putar wà nehe no. Pira umàno putar wà nehe no.

Tupàn umume'u xaxeto wanemipa kwer ikatu 'ym ma'e

4 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Pemumé'u zo heremaiihu wanemipa kwer ikatu 'ym ma'e nehe. — Pepytú'u zo a'e ma'e iapo re nehe, peze zo wanupe nehe. Aze'egahy iteko pekutyr kury, xaxeto wà. **5** Peata e peho peiko, 'aromo, pyhaw no. Heze'eg imume'u har wiko xaxeto wazàwegatete wà no. Amumaw putar Izaew ihe nehe. Pehy romo hekon. **6** Heremaiihu na'ipurukwaw wer kwaw herehe wà. A'e rupi uzenumaw waiko wà. Pe, xaxeto wà. Napepurukwaw wer kwaw herehe. Peneharaz heze'eg kwehe arer wi. A'e rupi napurumuawye kwaw xaxeto romo herenataromo kury. Namuawye kwaw pena'yr xaxeto romo ihe wà nehe no.

7 Heta tetea'u xaxeto wanemipa kwer ikatu 'ym ma'e, ta'e heta tetea'u xaxeto wà xe. A'e rupi wakàgaw azapo putar wakàg 'ymaw romo nehe, iaiw paw romo nehe. **8** Aze teko uzapo ikatu 'ym ma'e wà, a'e xaxeto omono'og temetarer tetea'u wà. A'e rupi uzapo kar ikatu 'ym ma'e tetea'u teko wanupe wà. **9** Upuraraw putar xaxeto ma'erahy wà nehe. Azepyk putar teko heremaiihu wanehe nehe. Azepyk putar xaxeto wanehe nezewegatete nehe no. Azepyk putar wanehe nehe. Umekuzar putar iaiw ma'e wemiapo kwer wà nehe. **10** Xaxeto upuir waiko ihewi wà. Umuwete katu amo tupàn waiko wà kury. A'e rupi u'u putar ma'ea'yr ho'o kwer ihewe imur pyrer wà nehe. Nuhyk kwaw wanupe nehe. Ima'uez wiwi putar wà nehe. Umuwete katu putar tupàn a'ua'u wà nehe, purumupuru'a kar ma'e wà nehe, ma'e imuezuz katu kar har wà nehe no. Nezewe rehe we nata'yr kwaw wà nehe.

Izaew umuwete tupàn a'ua'u wà

11 Uze'eg wi Tupàn. — Heremaiihu uezapo waiko he'o ma'e romo wà kury. Ta'e u'u win tetea'u oho waiko wà xe. **12** Upuranu ywyra pehegwer rehe ma'e uezapo ma'e ràm

imume'u kar pà a'e ywyra pe wà. Upuranu oho ywyra aiha katu ma'e rehe wà no. Upuir ihewi wà. Nuzawy kwaw kuzàwyzài romo uezapo ma'e kwer wà. Hereityk wà. Uzemono tupàn amo ae ywyre rehe har wanupe wà.

13 Uzuka ma'ea'yr a'e tupàn a'ua'u wanenataromo wà, ma'ea'yr happy haw ywytyr apyr rehe har pe wà. Wapy yhyk a'e pe ywyra kawar her ma'e wy pe wà. Wapy yhyk amo ywyra huwer katu ma'e wy pe wà no. A'e ywyra i'ág ikatuahy teko wanupe. — Nezewe mehe wanazyr uezapo putar kuzàwyzài romo wà nehe. Wana'yraty uker putar oho umen 'ym wapuhe wà nehe no. **14** Nezewe rehe we nazepyk kwaw wanehe nehe. Ta'e pe awakwer pe xe, peker peho kuzàwyzài tupàn a'ua'u hàpuzuhu pe har wapuhe pe xe. Peho wanupi ma'ea'yr izuka pà tupàn a'ua'u wanupe. Nezewe teko ma'e ikwaw 'ymar uzan oho waiko uzenumaw pàwàm me wà.

15 Teko Izaew nuiko kwaw heremireko ikatu ma'e zàwe wà. Tuwe teko Zuta nuiko kwaw wazàwe wà nehe. Tuwe nuzapo kwaw iaiw ma'e herenataromo wà nehe. Hemuwete katu zo pe Ziwkaw pe nehe. Hemuwete katu zo pe Mete-Awen pe nehe. Pemumé'uhay zo ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e her rehe a'e pe nehe. **16** Teko Izaew wiko hereruzar katu 'ymar romo wà. Nuzawy kwaw tapi'ak hehaite ma'e wà. Àràpuhàràñ wanehe uzekaiw ma'e weraha weimaw ka'api'i tetea'u heta haw pe a'e wà. Napuner kwaw heremaiihu wanehe hezekaiw paw rehe nezewe ihe. **17** Heremaiihu uzemono tupàn a'ua'u wamuwete haw pe wà. Ni amo nupuner kwaw wamupytu'kar haw rehe wà. **18** Uka'u oho wà, kuzàwyzài wanupe uzemono pà wà. Maranugar haw inuromo wanekon wà. **19** Ywytu weraha putar muite wà nehe. A'e teko imaranugar putar tupàn a'ua'u wamuwete awer rehe wà nehe.

5 **1**— Pezekaiw katu ko ze'eg rehe nehe, xaxeto wà. Pezeappyaka katu ko ze'eg rehe nehe, Izaew wà. Peinu katu ko ze'eg nehe, tuwhiwete iànàm wà. Azepyk putar penehe nehe. Ta'e Mipa pe peiko tukaz miar zuka haw zàwenuglar romo xe. Ywytyr

Tamor rehe peiko kyhàhàm puruàpixipixi ma'e zàwenugar romo. **2** Ywyàpyznaw Akaz her ma'e rehe peiko ytyzuzàmaw ohoete ma'e zàwenugar romo. A'e rupi azepyk putar penehe nehe. **3** Akwaw katu Izaew wanemiaco kwer ihe. Umuwete katu tupàn a'ua'u amo ae ywy rehe har wà. A'e rupi na'ikatu kwaw herenataromo wà kury.

Ozez uze'egahy teko tupàn a'ua'u wamuwete haw rehe kury

4 Teko Izaew wanemiaco kwer ikatu 'ym ma'e numuzewyr kar kwaw wazar Tupàn pe wà. Ipurumuwete wer tuwe tupàn a'ua'u wanehe wà. A'e rupi na'ipurukwaw wer kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe wà. **5** Wiko wera'u wà. Wanereko wera'u haw wexak kar wanemiaco kwer ikatu 'ymaw iko. Uzepyapi wemiaco kwer rehe wà. A'e rupi u'ar wà. Teko Zuta u'ar wanehe we a'e wà no. **6** Weraha waneimaw àràpuhàràn hawitu ma'e wà, tapi'aka'yàr wà no, wazuka pà Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo wà. Nezewe rehe we Tupàn wikkahy wiwi wanehe. Nupuner kwaw henataromo uhemaw rehe wà, ta'e utyryk wanuwi a'e xe. **7** Nuzawy kwaw hemireko amo awa puhe oho ma'e kwer umen pe wà. Wamemyr wiko wyzai awa ta'yàr romo wyzai awa tazyr romo wà. A'e rupi nan kwehe tete amo umumaw putar waiwy wà nehe.

Izaew uzàmàtyry'ym Zuta wà

8 Pezupy xi'äm Zimea pe nehe, Hama pe nehe. Peneiheihem Mete-Awen pe zepyk àwàm ur ma'e ràm rehe nehe. Peme'egatu nehe, awa Mezàmi izuapyapir wà. **9** Amume'u uezapo ma'e ràm azeharomoete àràm kwez teko Izaew wanupe ihe. — Zepykaw 'ar ur iko. Amo umumaw putar Izaew a'e wà nehe, a'e kwez wanupe.

10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Zuta wanuwiaw wixe Izaew waiwy pupe wà. Upyro waiwy wanuwi wà. A'e rupi aikwahy ihe kury. Azepykahy tuwe putar wanehe ihe nehe. **11** Imunar Izaew wama'e rehe wà. Umuma'erekoo kar e wanereko wà.

Zuta nuwereko katete kwaw Izaew waiko wà, ta'e izeruzar wer tupàn a'ua'u wanehe tuweharupi wà xe. **12** Ykyzu umuaiw ma'e a'e wà. Nezewegatete amuaiw putar Izaew ihe wà nehe no. Ima'eahy haw iaiw ma'e upuruzuka tuwe a'e. Nezewegatete amumaw putar Zuta ihe nehe no.

13 Izaew uma'eahy haw hexak mehe a'e wà, Zuta wexak uzekutuk awer a'e wà no. Na'e Izaew oho Axir wanuwiawete ikàg ma'e pe wà. — Ureptyywà pe nehe, i'i oho izupe wà. Axir wanuwiawete nupuner kwaw Izaew wamukatu haw rehe. Nupuner kwaw wakutuk awer imuke'e haw rehe.

14 Azàmàtyry'ym putar Izaew ihe wà nehe, Zuta ihe wà nehe no. Aiko putar zàwàruhu iriàw miar izuka mehe har ài wàmàtyry'ym mehe ihe nehe. Apei'ài'ág putar amo pehegwer romo wà nehe. A'e re aha putar a'e wi hezeupi waneraha pà nehe. Ni amo nupuner kwaw wapyro haw rehe wà nehe.

15 Na'e azewyr putar hereko haw pe nehe. Apyta putar a'e pe nehe. — Azeharomoete uruzapo ikatu 'ym ma'e ure, aze i'i ihewe ma'erahy ipuraraw mehe wà nehe, xo a'e mehe zo apytwà putar ihe wà nehe, i'i Tupàn.

Uzemumikahy mua'u wà

6 **1** Teko Izaew uze'eg wà kury. — Zazewyr zaha Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe upaw rupi zane nehe ty wà. Zanekutuk a'e. Azeharomoete zanemukatu wi putar nehe no. Uzepyk zanerehe. Azeharomoete heharaz putar zaneremapiro kwer wi nehe no. **2** Mokoz 'ar pawire ru'u nehe, na'iruz 'ar pawire ru'u nehe, zanemukàg wi putar nehe. Zanemupu'äm putar nehe. Zane xiapo putar hemiaco putar haw tuweharupi nehe no. **3** Tuweharupi xiruzar wera'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nehe, imuwete katu wera'u pà nehe. Kwarahy uhem tuweharupi azeharomoete a'e. Nezewegatete ur putar zanepatywà pà nehe no. Àmàn 'ar mehe ukyr àmàn ywy rehe azeharomoete. Nezewegatete Tupàn ur putar a'e nehe, i'i Izaew uezapeupe wà.

4 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uwazar waze'eg wanupe. — Ma'e azapo putar peme, Izaew wà. Ma'e azapo putar peme, Zuta wà. Ywàkun ywy rehe har ukàzym tarityka'i kwarahy ihmeh a'e. Nezewegatete pepytu'u heamutar katu re tarityka'i pe no. Ku'em mehe zuwiri uxinig na'arewahy. Nezewegatete na'arewahy pepuir ihewi. **5** A'e rupi amono kar heze'eg imume'u har peme ihe wà. — Tupàn uzepyk putar penehe a'e nehe. Pezuka putar a'e nehe, i'i peme wà. Kwarahy ihyape mehe pexak katu ma'e. Nezewegatete pekwaw katu heremimutar no. **6** — Heamutar katu pe nehe. Aputar heamutar katu haw. Naputar kwaw ihewe imur pyr penemirur. Ikatu ma'eal'yr hapy haw herenataromo har ihewe. Pekatu wera'u putar ihewe nehe, aze peruzar heze'eg nehe.

7 Heremaihu Ánà tawhu pe waneko mehe, uhaw ze'egaw herehe we wemiapo katu kwer wà. Uptytu'u hereruzar ire wà. Nuzawy kwaw heremireko amo awa puhe uker ma'e wà. **8** Zirezaz tawhu tynehem ikatu 'ym ma'e iapo har wapupe a'e, puruzuka ma'e wapupe a'e no. **9** Xaxeto nuzawy kwaw puruzuka ma'e wà. Uzeàmim teko wanàro pà wama'e rehe imunar pà wà. Xikez piarupi uzuka teko wà. Uzapò amo iaiw wera'u ma'e a'e pe rupi wà no. **10** Aexak amo ma'e iaiwahy ma'e Izaew ywy rehe. Heremaihu umuawyye tupàn a'ua'u waiko wà. A'e rupi na'ikatu kwaw herenataromo wà.

11 Amume'u amo he'ar ràm kwez ihe no. A'e 'ar mehe azepyk putar Zuta wanehe ihe nehe.

7 **1** Azeagaw zepe teko Izaew wamukatu haw rehe ihe. Azeagaw zepe hemetarer katu ma'e romo wamuigo kar wi haw rehe no. Xo wanemaiapo kwer ikatu 'ym ma'e zo aexak ihe, xo waiw paw zo aexak ihe. Hemu'em ma'e romo wanekon wà. Teko wanàpuz rehe imunar ma'e romo wanekon wà. Teko pe rupi wata ma'e tawhu pupe wata ma'e wama'e rehe imunar ma'e romo wanekon wà. **2** — Tupàn heharaz putar zaneremaiapo kwer ikatu 'ym ma'e nànàn a'e nehe, i'i uezuepepe wà. Wakatu 'ymaw umàmàn waiwyr wà. A'e rupi

napuner kwaw hexak 'ymaw rehe nehe, i'i Tupàn.

Temu'emaw, iakatuwawahy 'ymaw no

3 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e. — Ikatu 'ym ma'e iapo haw iakatuahy heremaihu wanupe. Hemu'em tuwhawete pe wà. Hemu'em amo uwihaw wanupe wà no. Tuwhaw uzeruzar zepe a'e teko waze'eg rehe wà. **4** Upaw rupi katete wiko hemu'em ma'e romo wà. Purehe iakatuwawahy 'ymaw ukaz wapy'a pupe tata zepehe pupe har ài. Typ'yak iapo har umuàgà'ym mani'ok ku'i kwer a'e. A'e re umunyk tata zepehe wy pe. Hakuahy a'e tata. Nezewegatete teko purehe iakatuwawahy 'ymaw no. Ukaz wapy'a pupe tata ài. **5** Tuwhawete uzapo amo mynykawhu amo 'ar mehe. A'e 'ar mehe teko omono win tetea'u tuwhawete pe wà, amo tuwhaw wanupe wà no. A'e rupi uka'u tuwhaw wà. Tuwhawete uzapo ma'e tetea'u iranaiw ma'e ài uka'u mehe wà. **6** Purehe iakatuwawahy 'ymaw ukaz wiwi wapy'a pupe, ikatu 'ym ma'e tuwhawete pe wemiapo ràm rehe ima'enukwaw mehe. Umumaw pytun gatu a'e tata upy'a pe har ipyk pà wà. Ku'em mehe ukazahy wi kury. **7** Wikwahy wà kury, a'e rupi uzuka uwihaw wà kury. Uzuka uwihawete paw rupi pitàitìagatu wà. Naheta pixik kwaw ihewe uze'eg ma'e wà kury, ihewe ma'e henoz tar wà kury, i'i Tupàn.

Izaew wà, amo ywy rehe har wà no

8 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. — Izaew uzapokatu uze'egaw teko amo ae ywy rehe har wanehe we wà. Nuzawy kwaw typ'yak imihir katu 'ym pyrer wà. **9** Teko weityuk ukàgaw oho waiko wà, uze'egaw iapo katu mehe amo ae ywy rehe har wanehe we wà. Nukwaw kwaw ukàgaw ipaw etea'i haw wà. Teko ko ywy rehe har ipyw wewer a'e wà, awa tua'hez ma'e i'law xig ma'e ài wà. Teko nuexak kwaw ukàgaw 'ymaw wà. **10** Teko waneko wera'u haw wexak kar wakatu 'ymaw wanupe. A'e ma'e paw uezapo wà. Nezewe rehe we nuzewyr kwaw ihewe wà. — Urepytywà pe nehe, ni'i kwaw ihewe

wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo Izaew wazar romo aiko. **11** Izaew nuzawy kwaw pyku'i iranaiw ma'e wà. Oho Ezit pe upytywà àwàm henoz pà wà. A'e re oho Axir pe upytywà àwàm henoz pà wà no. **12** Ihe apyhyk putar ihe wà nehe. Teko upyhyk wiràmiri tetea'u kyhapari pupe wà. Nezewegatet apyhyk putar Izaew wà nehe. Azepyk putar wanehe ze'eg wazemono'ogaw pe henu pyrer rupi katene nehe.

13 Nuzawy kwaw awa ka'a rupi wata ma'e wape ikwaw 'ymar wà. Amumaw kar putar ihe wà nehe. Ta'e uzàn ihewi wà xe. Ta'e naheputar kwaw uzar romo a'e wà xe. Hepurypyro wer zepe wanehe ihe. Hemu'em herehe uze'eg mehe a'e wà. **14** Wenoz mua'u ma'e ihewe wà. Ihewe uze'eg mehe uzemomor mua'u ywy rehe wà. Heihehem tupàn a'ua'u wamuwete har wazàwe wà. Arozràñ henoz mehe win henoz mehe uzekixikixi amo ae ywy rehe har wazàwe wà. A'e paw naheputar kwaw uzar romo wà. **15** Ihe wamu'e arer romo aiko ihe. Ihe wamukàg kar arer romo aiko ihe. Nezewe rehe we umume'u ikatu 'ym ma'e ihewe wemiapo ràm waiko wà. **16** Aze u'yw iapar, nuzywà kwaw miar. Izaew nuzawy kwaw u'yw iapar ma'e wà. Heavy wà. Uzypyrog tupàn a'ua'u wamuwete pà wà. Wanuwihaw uze'eg wiko wera'u haw rupi wà. A'e rupi amo uzuka a'e tuwihaw takihepuku pupe wà. Teko Ezit ywy rehe har upukapuka putar a'e tuwihaw wanehe wà nehe. Uze'eg ury wahayah putar wanehe wà nehe, i'i Tupàn.

Tupàn uze'eg tupàn a'ua'u wamuwete haw rehe kury

8 **1** Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. — Pezupy pexi'äm nehe. Hèàmàtyry'ymar ur heywy rehe wiràhu miar rehe wezyw ma'e ài a'e. Ta'e heremaihu uhaw heze'egaw heremaiapo katu kwer a'e wà xe. Ta'e nuweruzar kwaw heze'eg waiko wà xe. **2** Uze'eg ihewe wà. — Ereiko Tupàn urezar romo ne. Ureruzar tuwe neze'eg ure. Urumuwete katu ure, i'i mua'u waiko ihewe wà. **3** Weityk ikatu ma'e wà. A'e rupi

waàmàtyry'ymar oho putar wanaikweromo wà nehe, wazuka pà wà nehe.

4 Heremaihu wexaexak uwihawetereherehe upuranu 'ym pà wà. Umuigo kar amo awa uwihaw romo wà no. — Ikatu wà, na'e kwaw a'e tuwihaw wanehe. Umupyràn parat wà, or wà no, tupàn a'ua'u iapo pà wà. A'e rupi amumaw kar putar Izaew amo zauxiapekwer wanupe ihe wà nehe. **5** Naheakatuwahayy kwaw tapi'aka'yr awa hagapaw or iapo pyrer rehe ihe. Teko Xamari pe har umuwete katu a'e tapi'ak hagapaw wà. A'e rupi aikwahy wanehe ihe. Máràñ 'ar umumaw putar tupàn a'ua'u wamuwete pà wà nehe. Ma'e 'ar mehe upytu'u wà nehe. **6** Amo Izaew zuapyr uzapo a'e tapi'aka'yr hagapaw a'e. Hagapaw nuiko kwaw Tupàn romo. Azukazuka kar putar hagapaw pehegwer tetea'u romo ihe nehe. **7** A'e teko utym ywytu ma'eà'yz ài wà. Opo'o putar ywytuàiw wà nehe. Arozràñ i'yw naharyw kwaw nehe. Aze heta haryw nehe, teko amo ae ywy rehe har u'u putar wà wà nehe. **8** Upaw putar Izaew wà nehe. Teko amogwer ywy rehe har uze'eg nezewe Izaew wanehe wà. — Hekuzar pixik 'ym ma'e zàwenugar a'e. Ikatu pixik 'ym ma'e a'e, i'i wanehe wà. **9** Izaew nuzawy kwaw zumetal'i hehaite ma'e izar 'ym ma'e wà. Uze'eg oho Axir ywy rehe har wanupe wà. — Urepytwà pe nehe, i'i zepe Axir ywy rehe har wanupe wà. — Aze urepyro pe nehe, oromono putar temetarer peme ure nehe, i'i amo ae ywy rehe har wanupe wà. **10** Nezewe rehe we apyhyk putar ihe wà nehe. Azepyk putar wanehe nehe. Axir wanuwihaweteku ikatu 'ym ma'e umumaw putar amo kwarahy ma'erahy ipurawar kar pà Izaew wanupe a'e nehe.

11 Teko Izaew uzapo ma'eà'yr hapy haw tetea'u wà. Ta'e ipurumueharaz kar wer herehe wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wi a'e wà xe. A'e ma'eà'yr hapy haw uzapo kar wiwi wera'u ikatu 'ym ma'e Izaew wanupe. **12** Amuapyk heze'eg tetea'u pape rehe teko wanupe. Nuweruzar kwaw wà. Heze'eg nuzawy kwaw ity Izaew wanupe a'e. **13** Uzuka ma'eà'yr herenataromo wà. Uzuhez ma'eà'yr herenataromo izuka pyrer wano'o

kwer wà. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, naherurywete kwaw wanehe ihe. Hema'enukwaw putar wanemipa'o kwer rehe ihe nehe. Azepyk putar wanehe nehe. Amuzewyr kar wi putar Ezit ywy rehe ihe wà nehe. **14** Ta'e teko Izaew heharaz wapo arer wi wà xe. Izaew uzapo tâpuzuhu tetea'u wà. Teko Zuta uzapo tawhu pârirogaw hereko har tetea'u wà. Ihe amono kar putar amo tata wanupe nehe. Tata wapy putar tawhu nehe. Urumumaw putar wanàpuzuhu imuàtâ pyrer nehe.

Ozez umume'u Izaew wanehe izepyk àwàm

9 **1**— Pepytu'u penurywete re nehe, teko Izaew wà. Pezapo mynykawhu amo ae ywy rehe har ài. Pepytu'u iapo re nehe. Pepuir Tupàn wi. Pemuwete katu tupàn a'ua'u wà kury. Arozràn ixokaw nànàn pezem'e'g kuzàwyzài ài awa wyzài ài tupàn Ma'aw her ma'e imuwete katu pà. Hekuzar peme imur pyrer ikatuahy peme a'e. **2** Nan kwehe tete naheta kwaw arozràn nehe. Ni uri kawer ni win naheta kwaw peme nehe. **3** Teko Izaew nupuya kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iziyw rehe wà nehe. Uzewyr putar Ezit pe wà nehe. Axir waiwy rehe wiko mehe u'u putar temi'u ikatu 'ym ma'e wà nehe. **4** A'e ywy rehe wiko mehe nupuner kwaw win imono haw rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà nehe. Nupuner kwaw ma'ea'y'r wazuka haw rehe Tupàn hemimutar rupi wà nehe. Aze teko oho umàno ma'e kwer rupaw pe wà, u'u temi'u ikatu 'ym ma'e a'e pe wà. Izaew a'e ywy rehe wiko mehe u'u putar agwer temi'u wà nehe. A'e ma'e i'u àràm wiko putar ikatu 'ym ma'e herenataromo upaw rupi wà nehe. A'e rupi nupuner kwaw temi'u imur haw rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe hâpuzuhu pe wà nehe. Upuner i'u haw rehe wà nehe. Nupuner kwaw imur haw rehe ihewe wà nehe. **5** Ma'e uzapo putar a'e 'ar mehe wà. Mynykaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuwete katu haw 'ar uehem putar nehe. **6** Uzân putar uzezuka haw wi uzepyro pà wà nehe. Nezewe rehe we Ezit ywy rehe har

upyhyk putar wà nehe. Uzuka putar wà nehe. Utym putar wanetekwer Men tawhu pe wà nehe. Xu upyk putar wama'e kwer parat iapo pyrer nehe. Ka'a upyk putar wanàpuzgwer nehe. **7** Zepykaw 'ar uehem etea'i iko a'e. Tupàn uzepyk putar wemaihu wanehe a'e 'ar mehe nehe. Tuwe Izaew ukwaw ko ma'e uezapo ma'e ràm wà nehe. — Ko Tupàn ze'eg imume'u har he'o a'e, peze peiko herehe. — Tupàn umume'u kar uez'e'g iko ihewe a'e, i'i iko a'e. He'o a'e, peze peiko. Peze'eg peiko nezewe, ta'e heta tetea'u iaiw paw pep'y'a pupe xe. Ta'e naapeakatuwawahy kwaw herehe pe xe.

8 Tupàn hemur kar uez'e'g imume'u har romo a'e, wemaihu pe uez'e'g imume'u kar pà ihewe a'e. Taw nànàn ywy nànàn a'e teko uzapo puruzuka haw waiko wà. Ta'e ipuruzuka wer herehe wà xe. Te Tupàn Hâpuzuhu pupe oho heraikweromo hepyhyk putar pà wà. **9** Uzapo wiwi ikatu 'ym ma'e oho waiko wà. Nuzawy kwaw teko Zimea parer wà. Tupàn ima'enukwaw putar wanemipa'o kwer ikatu 'ym ma'e rehe nehe. Uzepyk putar wanehe nehe.

Izaew wanemipa'o kwer ikatu 'ym ma'e rehe hekuzar

10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uez'e'g nezewe. — Izypy mehe Izaew wanexak mehe herurywete awa uwà ywyxiguhu rehe hexakar ài ihe. Peipy wanexak mehe herurywete ma'e'a kwer pi her ma'e iapyw ma'e ipy hexakar ài. Ywytyr Peor pe wahem mehe uzypyrog tupàn Ma'aw her ma'e imuwete pà wà. Wanemimuwete tupàn a'ua'u a'e wà, purumuhuhuk kar ma'e romo wanekon a'e wà. Izaew uezapo wemimuwete zàwenugar romo wà. Uzeapo purumuhuhuk kar ma'e romo wà no. **11** Izaew wakâgaw ukâzym putar nehe. Uwewe putar oho wiràmiri ài nehe. Nuzexak kar kwaw kwarer wà nehe, kuzâtài wà nehe. Kuzà na'ipuru'a kwaw wà nehe. Na'imemyrzexak kar kwaw wà nehe. **12** Aze heta ta'y'r wanupe wà nehe, aze heta tazyr wanupe wà nehe, araha putar wana'y'r wanuwi wà nehe, araha putar

wanazyr wanuwi wà nehe. Ni pitài naezar kwaw a'e pe ihe wà nehe. Uzemumikahy putar ko teko a'e wà nehe, wanuwi hetryyk ire a'e wà nehe. ¹³ Aexak Izaew Xir tawhu záwenugar romo waneko mehe ihe wà. Ywy ikatuahy ma'e rehe tuz a'e tawhu. Izaew weraha putar wa'yr wazuka àwàm me wà nehe.

¹⁴ O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Ma'eerezapo putar ko teko wanupe nehe. Ezapo ma'e kuzà wanupe nehe. Nezewe mehe nupuner kwaw umemyr haw rehe wà nehe. Aze imemyr wà nehe, ikamy typaw putar nehe. Nezewe mehe nupuner kwaw umemyr wamukamu kar haw rehe wà nehe.

Tupàn uze'egahy wemiaihu wanupe

¹⁵ Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. — Teko Izaew wakatu 'ymaw paw uzypyrog tawhu Ziwkaw pe a'e. A'e pe azypyrog wanehe heakatuwawahy 'ym pà ihe. Amono kar heywy wi, ta'e uzapo ikatu 'ym ma'e oho waiko wà xe. Ko 'ar rehe ihe nehe, nazamutar kwaw ihe wà nehe kury. Wanuwhaw paw naheputar kwaw uzar romo wà. ¹⁶ Izaew nuzawy kwaw awa ikutuk pyrer wà. Nuzawy kwaw ma'e'yw i'a 'ym ma'e wà. A'e ma'e'yw na'i'a kwaw ta'e hapo uxning a'e xe. Aze uxexak kar kwarer teko wanemiamutar wà nehe, nezewe mehe we azuka putar a'e kwarer ihe wà nehe, i'i Tupàn. ¹⁷ Tupàn hezar weityk putar wemiaihu a'e wà nehe, ta'e nuweruzar kwaw ize'eg a'e wà xe. Wata e putar amo ae ywy nànàn wà nehe.

Ma'ea'yr hapy haw imumaw power

10 ¹Izaew nuzawy kwaw uwà 'yw i'katu ma'e wà. Hemetarer katu wewer tuweharupi wà. A'e rupi tuweharupi uzapo amo ae ma'ea'yr hapy haw wà. Tuweharupi ikàg wewera'u wà. A'e rupi tuweharupi umupú'am kar amo ita aiha katu tupàn a'ua' Ma'aw her ma'e hagapaw romo wà no. ² Nuweruzar kwaw Tupàn wà. A'e rupi umekuzar putar wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e a'e wà nehe kury. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ukauka putar wama'ea'yr hapy

haw paw rupi nehe. Weityk putar ita aiha katu ma'e tupàn a'ua'u hagapaw paw rupi nehe no.

³ Nezewe i'i putar wà nehe. — Naheta kwaw tuwhawete zanewe, ta'e nazakyze kwaw Tupàn wi zane xe. Aze mo heta tuwhawete zanewe, ma'e upuner mo iapo haw rehe zanewe, i'i wà. ⁴ Hemu'em wà. Numume'u kwaw ze'eg azeharomoete har wà. — Xo ze'eg azeharomoete har amume'u putar ihe nehe kury, i'i mua'u upaw rupi wà. Upaw rupi uzapokatu uze'egaw wà. Na'e, — Nazapo kwaw a'e ma'e heremimume'u kwer nehe, i'i wà. Aze — Ikatu ma'e, i'i amo ma'e pe wà nehe, a'e ma'e nuzawy kwaw ka'a puruzuka ma'e ma'etymaw pe arozràn inuinuromo hezuz ma'e a'e.

⁵ Xamari pe har ukyze putar wà nehe. Zauxiapekwér weraha putar a'e tapi'ak hagapaw or iapo pyrer Mete-Awen pe har a'e wi a'e wà nehe. Xamari pe har uzai'o putar a'e 'ar mehe wà nehe. Tupàn a'ua'u wanenataromo har xaxeto uzemumikahy putar a'e tupàn a'ua'u hagapaw heraha mehe wà nehe. Ta'e tupàn ikàg ma'e romo hekon a'e xaxeto wanupe a'e xe. ⁶ Zauxiapekwér weraha putar hagapaw Axir ywy rehe wà nehe, uwhawete pe imono e pà imurywete kar haw romo wà nehe. Teko Izaew izuapyapyr imaranugar putar pureruze'egaw wemiruzar kwer wi wà nehe. ⁷ Weraha putar Izaew wanuwhawete iziwy wi wà nehe no. 'Y yrykaw pe har weraha ywyra ape kwer pehegwera'i na'arewahy a'e. Nezewegatete zauxiapekwér weraha putar Izaew wanuwhawete wà nehe.

⁸ Ukauka putar ma'ea'yr hapy haw Awem ywytyr apyr har wà nehe. Teko umuwete tupàn a'ua'u a'e pe wà. Ka'a upyk putar iphehegwer nehe. Xu hezuz putar hen awer i'aromo nehe. Teko uze'eg putar nezewe ywytyruhu wanupe wà nehe. — Urepyk pe nehe, i'i putar wanupe wà nehe. — Uremim pe nehe, i'i putar ywytyr wanupe wà nehe.

Tupàn umume'u Izaew wanehe uzepyk àwàm

⁹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe. — Izaew Zimea ywy rehe wiko mehe,

ràgypy uzapo ikatu 'ym ma'e a'e wà. A'e 'ar mehe arer we Izaew nupytu'u kwaw iapo re wà. A'e rupi zeàmàtyry'ym àwàm uhem putar Izaew Zimea pe har wanupe nehe.

10 Azàmàtyry'ym putar ihe wà nehe. Azepyk putar wanehe nehe. Teko amo ae ywy rehe har uzemono'og putar Izaew wakutyr ur pà wà nehe. Ta'e nezewe azepyk putar wanehe wanemipa kwer ikatu 'ym ma'e tetea'u wanekuzaromo nehe xe.

11 Izypy mehe Izaew nuzawy kwaw tapi'aka'yr awa hehaite 'ym ma'e wà. Tapi'aka'yr hehaite 'ym ma'e ipyrog wer arozràn rehe iapirok pà wà. Amono iazuromo har ipuràg eteahy ma'e rehe har hehe. Nezewe mehe umuàzàn ywy imuwanuwakaw oho iko. Araha putar Zuta Izaew wanehe we heko pe wamuma'erekò kar pà ihe wà nehe.

12 Aze'eg nezewe wanupe kwehe mehe. — Pemuàgà'ym heko ma'etym àwàm nehe. Pezutym purereko katu haw hehe nehe. Pepo'o putar ikatu ma'e puruamutar katu haw i'a kwer romo nehe. Aze pezewyr ihewe kury, ikatu putar ihewe kury. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo aiko ihe. Amugyr kar putar purupyro haw àmàn zàwenugar penehe ihe nehe.

13 Napezewyr kwaw ihewe. Pezutym ikatu 'ymaw ywy rehe. Pepo'o purumuahy kar haw. Pe'u temu'emaw ma'e a kwer zàwenugar wà. Pezeruzar peywyraramawa zeàmàtyry'ymaw rehe har wanehe. Pezeruzar penehe we har zauxiapékwer wanehe. Ta'e heta tetea'u wà xe.

14 A'e rupi zeàmàtyry'ymaw uhem putar peme nehe. Zauxiapékwer amo ae ywy rehe har weityk putar tawhu tâtà ma'e pezeàmimaw wà nehe. Kwehe mehe tuwihawete Xàrumà uzeàmàtyry'ym Metarumew tawhu oho a'e. Weityk tawhu paw. Weityk tâpuz paw. Upe'i'ài'ág kuzà wà. Upe'i'ài'ág waremory wà no. Uzeapo putar agwer ma'e peme nezegategate nehe no.

15 Agwer ma'e uzeapo putar teko Izaew wanupe nehe, ta'e wanemipa kwer iaiw ma'e uhua'u a'e wà xe. Kwarahy ihem mehe nehe, Izaew wanuwihawete umàno putar nehe.

Tupàn uzamutar wemiaihu weruzar 'ymar wà

- 1** **1** **1** 1 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg iko teko Izaew wanehe kury. Izaew kwarer romo heko mehe azamutar katu ihe. Aenoz hera'yr Ezit ywy wi ihe.
- 2** Tuweharupi ainoz wiwi hezeupe. Tuweharupi utyryk wewer ihewi. Heremiaihu uzuka ma'e'yr tupàn ua'u Ma'aw her ma'e henataromo wà. Wapy yhyk tupàn a'ua'u wamuwete katu pà wà no.
- 3** Xo ihe zo amu'e heremiaihu wata haw rehe ihe wà. Apyhyk hezywa pupe wà. Nukwaw kwaw wanehe uzekaiw ma'e romo hereko haw wà.
- 4** Azamutar katu ihe wà. Apuhareko katu ihe wà. A'e rupi arur hezewake ihe wà. Apyhyk hezywa pupe ihe wà. Teko umuapyk kar kwarer u'waromo wà. Nezegategate azekaiw katu wanehe ihe. Azemunew wanupe wanemì'u imono pà wanupe, i'i Tupàn.

5 Na'izewyr wer kwaw ihewe wà kury. A'e rupi oho wi putar Ezit ywy rehe wà nehe. Zauxiapékwer Axir pe har weityk putar Izaew wà nehe no.

6 Ur putar zeàmàtyry'ymaw nehe. Zauxiapékwer Izaew wàmàtyry'ymar o'ok putar uken pàrirogawhu wi wà nehe, tawhu pupe wixe pà wà nehe. Weityk putar tâpuz a'e tawhu pe har paw wà nehe. Uzuka putar heremiaihu wà nehe, ta'e wanuwihaw weraha pe ikatu 'ym ma'e rupi wà xe.

7 Heremiaihu nukyze kwaw ihewi wà. Naheputar kwaw uwihawete romo wà. A'e rupi zauxiapékwer amo ae ywy rehe har weraha putar wemipyhyk kwer romo wà nehe. Ni amo nupuner kwaw wapyro haw rehe wà nehe.

- 8** Aipo apuner pewi hepuir haw rehe nehe, Izaew wà. Aipo napupytywà kwaw ihe nehe.

Kwehe mehe amumaw Anima tawhu ihe. Aipo apumumaw putar nezewegatete nehe.
 Kwehe mehe aityk Zemoim tawhu ihe. Aipo apuityk putar nezewegatete nehe.
 Nan kwaw pa. Napuner kwaw nezewe haw iapo haw rehe nehe.
 Ta'e apupuhareko katu hepy'a pe ihe xe. Ta'e apuaihu katu ihe xe.
9 Namuigo kar kwaw hekwahy haw hezar romo nehe.
 Namumaw zuapyr wi kwaw heremaihu ihe wà nehe.
 Ta'e Tupàn romo aiko ihe xe.
 Naiko kwaw teko romo.
 Ihe Tupàn ikatuahy ma'e ihe, aiko heremaihu wainuromo ihe.
 Namumaw zuapyr wi kwaw ihe wà nehe.

10 Amo 'ar mehe akororo putar zàwàruhu iriàw ài ihe nehe, hèàmàtyry'ymar wakutyr ihe nehe. A'e 'ar mehe teko heremaihu oho putar heraikweromo wà nehe. Teko heremiruze'eg ur putar kwarahy heixe haw wi uzàn pà wà nehe. **11** Uwewe mehe wiràmiri uhem oho àwàm me na'arewahy a'e wà. Heremaihu ur putar Ezit wi nezewe wà nehe no. Pykahuh uhem oho àwàm me na'arewahy wà. Nezewegatete heremiruze'eg ur putar Axir wi wà nehe no. Amuigo kar wi putar waiwy rehe ihe wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e kwez ihe kury.

Tupàn uze'egahy Izaew wanehe Zuta wanehe no

12 Nezewe i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. — Teko Izaew umàmàn heywyr wemu'emaw pupe wà. Wanemu'emaw nuzawy kwaw pàrirogawhu ihewe. Teko Zuta naheputar kwaw uzar romo wà. Tupàn Ikatuahy Ma'e romo aiko ihe. Tuweharupi azapo ma'e heze'eg rupi katete ihe.

12 ¹Teko Izaew wiko tuweharupi ikatu 'ym ma'e iapoapo pà wà. Umumaw

u'ar paw ikatu 'ym ma'e iapo pà wà. Tuweharupi wanemu'emaw heta wera'u wà. Tuweharupi wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e heta haw uhua'u wera'u wà no. Izaew uzapokatu uze'egaw waiko Axir wanehe we wà. Omono kar uri kawer Ezit rehe har wanupe wamurywete kar haw romo wà.

2 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u putar teko Zuta wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e a'e nehe. Uzepyk putar Izaew wanehe wanemiapo kwer iaiw ma'e rehe nehe no. **3** Waipy Zako a'e, uzeàmàtyry'ym wyky'yr Ezau a'e, uhy hie pupe wiko mehe we a'e. Awa tua'u ma'e romo wiko mehe Zako uzeàmàtyry'ym Tupàn a'e. **4** Uzeàmàtyry'ym Tupàn heko haw pe har a'e. Weityk Zako Tupàn heko haw pe har. Na'e uzai'o. Wenoz ize'egatu a'e Tupàn heko haw pe har pe. Tupàn uwàxi Zako oho Metew pe. Uze'eg izupe a'e pe. **5** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e her romo a'e. **6** A'e rupi pezewyr wi pezar pe nehe, Izaew wà. Pezapo ikatu ma'e nehe. Pezawy zo nehe. Pezeruzar hehe tuweharupi nehe.

7 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. — Teko Izaew nuzawy kwaw teko Kànàa izuapayapyr wà. Wiko imunar ma'e romo wà. Wereko ma'e puhuz haw hagaw paw wà. Hemu'em ma'e ipuhuz haw hagaw mehe wà. Imunar amo wanemetarer rehe wà. **8** Nezewe i'i Izaew wà. — Azeharomoete uruiko hemetarer katu ma'e romo. — Pemunar amo wanemetarer rehe, nupuner kwaw teko u'e haw rehe urewe wà. **9** Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko pezar romo ihe. Ezit ywy wi peneraha arer 'ar mehe arer we aiko pezar romo. Apumuigo kar wi putar tâpuzràn pupe nehe. Kwehe mehe apuàwàxi ywyxiguhu heta haw rehe. A'e 'ar rehe peiko tâpuzràn ma'e'yr pirer iapo pyrer pupe.

10 Aze'eg heze'eg imume'u har wanupe. Aexak kar wapuahu haw tetea'u wanupe. Amume'u ma'emume'u haw teko wanupe heze'eg imume'u har wanupe heze'eg mehe ihe. **11** Zireaz pe har umuwete katu tupàn a'u'u wà. A'e rupi azuka kar putar ihe wà nehe. Uzuka teko tapi'ak awa ma'e'yr hapy

haw rehe Ziwkaw tawhu pe wà. A'e rupi a'e ma'ea'y'r hapy haw uezapo putar ita tetea'u ywytyra'i romo iapo pyrer romo upaw rupi nehe. Ko ma'etymaw rehe ywy heruwaruwak pyrer rehe a'e ywytyra'i hin putar nehe.

12 Zaneipy Zako uzàn Mezopotâm ywy rehe kwehe mehe. Uma'erekò a'e pe àràpuhàràñ wamono'ogar romo a'e, wemireko ràm imekuzar pà a'e. **13** Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Moizez pe a'e, hexak pà wemimnutar iapo àràm romo a'e. A'e rupi Moizez upyro teko Izaew izuapyapyr Ezit ywy wi wà. Uzekaiw wanche no. **14** Izaew uzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u wà. A'e rupi umuikwahy kar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wà. A'e rupi Tupàn umekuzar kar putar wanemiapo kwer wanupe nehe. Uzepyk putar wanehe wakatu 'ymaw rupi no.

Izaew wamumaw power

13 ¹Kwehe mehe teko Eparai izuapyapyr waze'eg mehe amogwer Zako ta'y'r izuapyapyr ukyze wanuwi wà. Ta'e ukwaw wakàgaw upaw rupi a'e wà xe. Eparai uzypyrog Ma'aw imuweste katu pà wà. A'e rupi umàno putar wà nehe. **2** Tuweharupi uzapo wera'u ikatu 'ym ma'e waiko wà. Umupyràn ita tâtà ma'e tupàn a'u'a hagapaw romo iapo pà wà. A'e ma'eragapaw ita tâtà iapo pyrer a'e wà, teko wanemiapo kwer romo wanekon a'e wà. Awa uzapo a'e ma'e wà. Nezewe rehe we uez'e'g nezewe wà. — Pezuka ma'ea'y'r ko tupàn wanenataromo nehe, i'l amogwer wanupe wà. Te uzurupyter a'e tapi'aka'y'r ita tâtà iapo pyrer wà. **3** A'e rupi a'e teko ukàzym putar wà nehe. Ywàkun ywytyr rehe har ukàzym kwarahy ihmeh mehe a'e. Zuwiri ukàzym ku'em mehe a'e. Ywytu weraha ka'api'i uxinig ma'e a'e. Tâtàxiner uhem oho tàpuz wi a'e. Nezewegatete a'e teko ukàzym putar wà nehe no.

4 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe. — Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, aiko pezar romo ihe. Ezit ywy wi penerur arer'ar mehe arer we aiko pezar romo ihe. Xo ihe zo hekwaw pe. Napekwaw kwaw amo. Xo ihe zo apupyro ihe. Ni amo

napepyro kwaw wà. **5** Azekaiw katu penehe ywyxiguhi heta haw rehe peata mehe ihe, ywy 'y heta 'ymaw rehe peneko mehe ihe.

6 Ywy ikatu ma'e rehe peixe mehe uhyk penemi'u peme. Penewykàtà a'e mehe. A'e mehe pepy'a tynehem peneko wera'u haw pupe. A'e rupi peneharaz ihewi. **7** A'e rupi apuàmàtyry'ym putar zàwàruhu iriàw ài nehe. Azeàmim putar zàwàruhupinim ài penàro pà nehe. **8** Aiko putar zàwàruhu uruxu her ma'e ài nehe. Aze teko weraha imemyr izuwi wà, hehaite tuwe a'e. Ahem putar aha penaikweromo wahy ài nehe. Azuhazuhaw putar pèrukàgwer nehe. A'u putar peno'o kwer a'e pe zàwàruhu iriàw ài nehe. Apupe'i'ài'ág putar miar hehaite ma'e ài nehe. **9** Teko Izaew izuapyapyr wà. Apumumaw putar nehe. Mo upuner pepyro haw rehe wà nehe. **10** — Emur tuwihawete urewe nehe, peze ihewe kwehe mehe. — Emur tuwihaw tawhu nànàñ wà nehe no, peze ihewe. Aipo a'e tuwihaw upuner pepyro haw rehe wà nehe kury. **11** Aikwahy penehe ihe. A'e rupi amono tuwihawete peme wà. Aikwahy wiwi peme ihe kury. A'e rupi amuhem kar a'e tuwihawete pewi ihe wà no.

12 Amuapyk kar Izaew wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e pape rehe ihe. Umuapyk wakatu 'ymaw pape rehe wà. **13** Izaew waneko katu haw'ar uhem kwez kury. Izaew naheko katu wer kwaw wà, ta'e iranaiw a'e wà xe. Nuzawy kwaw kwarera'l uhy rie wi ihmeh wer 'ym ma'e a'e wà. **14** Aipo apyro putar heremiaihu wamàno àwàm wi wà nehe. Aipo namono kwaw umàno ma'e kwer waneta haw pe ihe wà nehe. O màno haw. Ezur kury. Erur ma'erahy neremipuraraw kar ràm nehe. O umàno ma'e kwer waneta haw. Erur purehe nezepyk àwàm nehe. Napuhareko kwaw ko teko ihe wà nehe.

15 Aze Izaew uhua'u ka'a uezhu katu ma'e ài nehe, nezewe rehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur kar wàmàtyry'ymar kwarahy hemaw wi wà nehe, ywytu haku ma'e ywyxiguhi wi ur ma'e kwer ài nehe. A'e ywytu umuxining ytyzuzàmaw paw wà nehe. Zauxiapekwér weraha ko ywy rehe har

wama'e paw xe wi wà nehe, wanemetarer paw, wama'e hekuzar katu ma'e paw no.

16 Zauxiapekwér uzepyk putar teko Xamari pe har wanehe wà nehe. Ta'e nuputar kwaw Tupàn uchar romo wà xe. Awakwer umàno putar a'e zauxiapekwér wàmàtyry'ym mehe wà. A'e zauxiapekwér upel'ài'ág putar kwarer wà, kuzatái wà no. Ukixi putar kuzà ipuru'a ma'e wanie wà nehe, wamemyr wanie pe har wazuka pà wà nehe.

Wenoz Izaew Tupàn pe wazewyr haw rehe wà

14 ¹Teko Izaew wà. Pezewyr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar pe nehe. Pe'ar ta'e pezapo ikatu 'ym ma'e xe. ²Pezewyr Tupàn pe nehe. Peze'eg izupe nezewe nehe. — Emunàn ureremiapo kwer ikatu 'ym ma'e wà nehe. Nereharaz izuwi nehe. Einu katu ko ureze'eg nehe. Urumumé'u putar nekàgaw nehe, nekatu haw nehe. A'e ma'e imume'u àwàm upyta putar newe ureremimono ràm romo nehe. ³Axir nupuner kwaw urepyro haw rehe wà. Zauxiapekwér kawaru ku'az har nupuner kwaw urerehe uzekaiw katu haw rehe wà. — Peiko urezar romo, nuru'e pixik kwaw tupàn a'ua'u ureremiapo kwer wanupe nehe. Ne Tupàn urepuhareko katu pe ne. Xo ne zo ererekaiw katu putar ma'e hereko 'ymar wanehe ne, peze izupe nehe.

Waneko haw pyahu Izaew wanupe

⁴ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe.

Amukatu putar heremiaihu
ihe wà nehe,
herehe wazeruzar 'ymaw wi
ihe wà nehe.
Azamutar katu putar hepy'a nànàñ
ihe wà nehe.
Ta'e apytu'u wanehe hekwahy
re ihe xe.

5 Aiko putar àmàñ ài Izaew
wanupe nehe.

Hezuz putar ma'eputyr wanehe nehe.
Iputyr nuzawy kwaw ma'eputyr
iri her ma'e wà nehe.
Wanapo ohoete wà,
ywyrá Irímano ywy rehe har
wanapo ohoete haw ài wà.

6 Hàkàgwer uzeaiko putar wà nehe.
Ipuràg eteahy putar uri 'yw
hàkàgwer ài wà nehe.
Hyàkwegatu putar ywyra
ywyrákaxigyw Irímano rehe
har ài wà nehe no.

7 Izaew wiko wi putar heremimonokatu
kwer romo wà nehe.
Heta tetea'u putar arozràñ ài wà nehe.
I'akatu putar uwà 'yw ài wà nehe no.
Teko paw uze'egatu win Irímano
parer rehe wà. Nezegatete
uze'egatu putar Izaew wanehe
wà nehe no.

8 Teko Izaew uze'eg putar
nezewe wà nehe.
— Na'ikatu pixik kwaw tupàn
a'ua'u wà, i'i putar wà nehe.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
ainu katu heremiaihu waneminoz ihe.
Ihe azekaiw katu wanehe ihe.
Aiko ywyra pin 'yw her ma'e ài.
Teko upyta he'ág rehe wà.
Amono ikatu ma'e paw
purupe ihe no,
i'i Tupàn.

Uze'eg iahykaw rehe har

9 Teko ma'e kwaw katu har a'e wà, teko
ikatu ma'e iapo haw ikwaw katu har a'e wà
no, tuwe Weinu katu z'e'eg ko pape rehe har
a'e wà nehe. Ikatuhay Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e hape a'e. Teko ikatu ma'e wata
a'e hape rupi wà. Ikatu 'ym ma'e iapo har
uzepypyapi hehe wà, u'ar pà wà. *Upaw.*

ZOEW

1 ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ze'eg Zoew Petuwew ta'yr pe a'e.

**Tukur ma'e itym myr imumaw har wà,
ywy ixinigawhu a'e no**

- 2** — Peme'egatu nehe, tua'uhez kwer wà.
Pezeapyaka katu nehe,
Zuta ywy rehe har wà.
Uzeapo putar amo iaiwahy ma'e nehe.
Nuzeapo pixik kwaw agwer iaiw
paw ko 'ar 'ym mehe we. Nuzeapo
pixik kwaw zaneipy wa'ar rehe no.
3 Pemume'u uezapo ma'e kwer
pena'yr wanupe nehe.
Pemume'u uezapo ma'e kwer pena'yr
wanupe nehe, peze pena'yr wanupe
nehe.
Nezewegatete wana'yr umume'u
putar wa'yr wanupe a'e wà nehe no.
4 Ur tukur tetea'u xe wà. Waneta haw
nuzawy kwaw ywàkun tetea'u wà.
U'u ma'e itym pyrer ma'etymaw
nàñàñ wà.
Tukur izypy mehe ur ma'e kwer nu'u
kwaw hezuz ma'e paw rupi wà.
Na'e ur amo tukur ywàkun
zàwenugar wà. U'u ikurer wà.
5 Peme'egatu nehe, uka'u ma'e wà.
Peme'egatu pezai'o pà nehe.
Peiko win iputar har romo.
Tukur umumaw uwà paw wà.
Naheta kwaw win ipyahu ma'e
penemi'u ràm romo nehe kury.
6 Ur tukur wà.
Nuzawy kwaw zauxiapekwér
ikàg ma'e tetea'u wà.
Wixe heywy rehe wà.
Wanàz nuzawy kwaw zàwàruhu
iriàw wanàz wà.
Haime katu zàwàruhu iriàw
kuzà hàz ài wà.
7 Umumaw uwà tyw zaneko pe har wà.
Umumaw ma'e'yw pi her ma'e
zaneko pe har wà no.

O'ok ywyra ape kwer ywyra wi wà.
Upyta xo hákà xig ma'e zo.

8 Pezai'o kuzàwaza opoz pihun ma'e
imunehew par ài nehe,
umen ràm imàno awer rehe uzai'o
ma'e ài nehe.

9 Xaxeto Tupàn pe uma'erekò ma'e wà,
uzai'o waiko Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e hápuzuhu pupe wà.
Ta'e teko nuerur kwaw temi'u a'e
pe wà kury xe.
Ta'e nuerur kwaw win a'e pe
wà kury xe.

10 Tukur umuaiw ko paw wà.
Umuaiw ywy paw wà no.
Teko ywy rehe har paw uzai'o
waiko wà.
Ta'e umuaiw tukur arozràñ a'e wà xe.
Ta'e uwà 'yw uxinig a'e wà xe.
Ta'e uri 'yw uxinig a'e wà no xe.

11 Pezemumikahy nehe,
ko pe uma'erekò ma'e wà.
Pezai'o nehe, uwà tyw wanehe
uzekaiw ma'e wà,
ta'e naheta kwaw arozràñ xirik
her ma'e a'e kury xe.
Ta'e naheta kwaw arozràñ xewar
her ma'e a'e no xe.
Tukur umumaw temi'u ipo'o
pyràm upaw rupi katete wà.

12 Uxinig uwà 'yw wà.
Uxinig pi 'yw wà no.
Uxinig homà 'yw wà no.
Uxinig inàzàràñ 'yw wà no.
Uxinig maxà 'yw wà no.
Ma'e'yw paw uxinig wà.
Teko uzemumikahy wà.

13 Xaxeto wà, Tupàn henataromo
ma'ea'yr zuka har wà,
pemunehew pàn ma'eryru iapo
pyr pezemumikahy haw hexak
kar pà nehe. Pezai'o nehe.
Tupàn hezar hemiruze'eg wà, pezur
tápuzuhu izywyr katu haw pe nehe.
Pemumaw pytun paw pezai'o pà nehe.

- Ta'e naheta kwaw temi'u imur pyrer zanezar hāpuz me xe. Naheta kwaw uwà imur pyrer zanezar hāpuz me no.
- 14** Pemono'og teko Tupàn Hāpuzuhu pe pe wà nehe.
— Ximumaw amo 'ar zanemai'u 'ym pà nehe, zanekwaku pà nehe, peze wanupe nehe.
Pemono'og teko Zuta ywy reh har paw wanuwihaw pe wà nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar hāpuzuhu pe pe wà nehe. Peze'eg Tupàn pe nehe, peptywà àwàm henoz pà nehe.
- 15** Kwa. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e i'ar uhem wà iko. A'e 'ar mehe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e werur putar ma'enumaw haw nehe. Teko ukyze katu putar a'e 'ar mehe nehe.
- 16** Nazapuner kwaw zaneko wapyro haw rehe.
Tukur umumaw zanema'etymaw paw wà. Xixak wamumaw paw ma'e iapo 'ym pà zane. Tupàn Zanezar hāpuzuhu pe naheta kwaw turywete haw, naheta kwaw mynykaw no.
- 17** Ko uxinig ma'e rehe nahezuz kwaw ma'e a'yz.
Teko nopo'o kwaw arozràn wà. Tàpuz arozràn imonokatu haw u'ar uzekazeka pà wà.
- 18** Tapi'ak uze'eg waiko wà.
Ta'e ima'uhez wà xe.
Tapi'ak awa wata kwerupi wà, ko rupi wà, he'o pà wà.
Ta'e naheta kwaw ka'api'i wanemi'u ràm romo xe.
Àràpuhàràn awa hawitu ma'e umànò waiko wà no.
- 19** Ahapukaz newe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Ywyra uxinig paw wà.
Ka'api'i uxinig paw wà no.
Nuzawy kwaw tata hemiaypi kwer wà.
- 20** Te miar wenoz upytywà àwàm newe wà no.
Ta'e typaw yrykaw a'e xe.
Ywy nànàn ixinig awer umumaw ka'api'i.
- Tukur wà, Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e i'ar no**
- 2** **1** Pezupy pexi'äm ywytyr Xiàw her ma'e rehe nehe.
Pehapukaz ywytyr Tupàn henaw rehne. — Na'ikatuahy kwaw zanewe kury, peze nehe.
Peryryryryz pekyze pà nehe,
Zuta ywy reh har wà.
Ta'e uhem Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e 'ar wà iko a'e xe.
- 2** Ipytun putar a'e 'ar mehe nehe.
Nuzawy kwaw kwarahy heta 'ymaw nehe.
Ywàkun ipihunahy putar a'e 'ar mehe wà nehe.
- Tukur ur zauxiapkekwer tetea'u ikàg ma'e wazàwe wà.
Nuzawy kwaw ywàkun ywytyr ipykaw wà.
Ko 'ar 'ym mehe we teko nuexak pixik kwaw agwer ma'e wà.
Ko 'ar henataromo nuexak pixik kwaw agwer ma'e wà nehe no.
- 3** Tukur u'u ma'e paw wà.
Tata wapy ma'e a'e. Umumaw ma'e a'e.
Tukur nuzawy kwaw tata wà.
Wahem 'ym mehe we ywy ikatuahy Tupàn reko haw ài a'e.
Xe wi waho re ywy nuzawy kwaw ywyxiguhi.
Tukur umumaw ma'e paw wà.
- 4** Nuzawy kwaw kawaru wà.
Uzàn kawaru zeàmàtyry'ymaw pe har wazàwe wà.
- 5** Opoopor wà waiko ywytyr apyr wà.
Wànoànog wyramawa zeàmàtyry'ymaw pe har wazàwe wà.
Ywyra àkàgwer uxinig ma'e ooopopok tata pupe.

- Nezewegatete ooopok a'e tukur
ur mehe wà no.
- Nuzawy kwaw zauxiapekwer tetea'u
zeàmàtyry'ymaw pe uzemuàgà'y'm
ma'e kwer wà.
- 6** Ur waiko wà. Teko paw uryryryryz wà.
Wanuwý ukàzym wapir
wi wakyze haw rehe.
- 7** Upuràmàtyry'ym zauxiapekwer
ukyze 'ym ma'e wazàwe wà.
Uzàn wà. Uzeupir pàrirogaw rehe wà.
Ur wiwi waiko wà, upytu'u 'ym pà wà.
Wata zuawygatu wà.
- 8** Nuzemuàzàzàn kwaw wà.
Pitaitaigatu wata wape rupi wà.
Tuweharupi wata waiko oho
haw rupi wà.
Naheta kwaw wazuka àwàm. Naheta
kwaw wamupytu'u kar àwàm.
- 9** Uzàmàtyry'ym tawhu pe har wà wà.
Uzeupir pàrirogaw rehe wà.
Wixe ukenaw rupi ma'e rehe
imunar ma'e ài wà.
- 10** Wata oho waiko upytu'u 'ym pà wà.
Ywy uryryryryz iko a'e.
Ywak uryryryryz iko a'e no.
Kwarahy upytu'u uhype katu re.
Zahy upytu'u uhype katu re.
Zahytata upytu'u uhype katu
re wà no.
- 11** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'egahy wahyhaw rupi
wemiruze'eg zauxiapekwer
wanupe kury.
Umume'u katu wanemiapo
ràm wanupe.
Heta tetea'u zauxiapekwer wà.
Nukyze kwaw ma'e wi wà.
Iaiw tuwe Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e i'ar a'e.
Ni amo nupuner kwaw hehe wà nehe.
- Tupàn uzamutar katu wemiaihu a'e wà**
- 12** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
uze'eg iko kury.
Pezewyr ihewe pepy'a pupe
azeharomoete nehe.
- Pemumaw amo 'ar pemai'u 'ym pà
nehe. Pezai'o pezemumikahy pà
penemiapo kwer rehe nehe.
- 13** Aze pepurexak kar wer pekatu
'ymaw rehe pezemumikahy haw
rehe ihewe nehe, aze pepytu'u wer
ikatu 'ym ma'e iapo re nehe,
pemu'i zo pekamir nehe.
Pemu'i pepy'a nehe,
i'i iko Tupàn peme.
- Pezewyr Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e Zanezar pe nehe.
Ta'e ikatuahy a'e xe.
Ta'e upurupuhareko a'e xe.
Iarew tuwe ikwahy haw.
Upuruamutar katu no.
Na'izepyk wer kwaw purehe. Ipurapo
wer ikatu ma'e rehe purupe.
- 14** Aze ru'u Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e Zanezar
nuzapo kwaw uze'eg awer nehe.
Aze ru'u omono putar uze'egatu
wemiaihu wanehe nehe. Aze ru'u
umur putar temi'u ipo'o àwàm
ikatuahy ma'e wanupe nehe.
Nezewe mehe pepuner putar temi'u
imono haw rehe izupe nehe.
Nezewe mehe pepuner putar uwà
imono haw rehe izupe nehe no.
- 15** Pezupy pexi'äm Xiàw ywytyr rehe nehe.
Pemume'u amo 'ar pemai'u
'ym àwàm nehe.
Penoz teko wà nehe. Pemono'og teko
Tupàn Hàpuzuhu pupe wà nehe.
- 16** Pemono'og teko paw pe wà nehe.
— Pezemukatu Tupàn henataromo
peho pà nehe, peze wanupe nehe.
Tuwe teko paw ur wà nehe,
tua'uhez ma'e wà nehe, ihyá'u ma'e
wà nehe no, kwarearer wà nehe,
kuzàtäigwer wà nehe no,
kuzà wamemyr ukamu ma'e wà no.
Tuwe uzereko romo ma'e uhem
wàpuz wi wà nehe.
Tuwe a'e teko paw oho Tupàn
Hàpuzuhu pe wà nehe.

17 Pe, xaxeto

Tupàn Hàpuzuhu izywyr katu haw
pe ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e pe iapo har,
peza'i'o nehe. Peze'eg Tupàn pe nehe.
— O Tupàn, ezepyk zo neremaihu
wanehe ne nehe.
Uremumaranugar kar zo amo
teko wanenataromo nehe.
Nezewe mehe nuze'eg urywahayah
kwaw urereh wà nehe.
— Ma'e pe hekon Tupàn pezar a'e,
ni'i kwaw urewe wà nehe,
peze izupe nehe.

Tupàn omono wi uze'egatu ywy rehe

18 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
wexak kar wemaihu a'e ywy rehe har
wamutar haw a'e kury. Upuhareko
wemiruze'eg wà. **19** Uwazar waze'eg wanupe
kury.

Amono putar arozràn peme ihe
nehe kury. Amono putar win
peme nehe no, uri kawer nehe no.
Nezewe mehe pemai'u putar nehe.
Penewykàtà putar nehe.

Namuze'eg urywahayah kar pixik
kwaw amo teko penehe ihe wà nehe.

20 Amono kar putar tukur muite pewi
ihe wà nehe. A'e tukur kwarahy
heixe haw awyze har kutyr har wi
ur ma'e kwer ihe wà nehe.

Tukur amogwer wanenataromo ur
ma'e ràm aityk putar Yryhu Umàno
Ma'e Kwer her ma'e pupe wà nehe.

Tukur amogwer wanaikweromo ur
ma'e ràm aityk putar ryhyu
Mezitehàn pupe wà nehe.

Tukur umàno ma'e kwer u'au'ar
uzchezehe wà nehe, ywytyr iapo pà
wà nehe. Inem putar wà nehe. Ipihe
putar wà nehe.

Uhua'u ma'e azapo putar ihe nehe.
Ta'e the Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e azapo ma'e uhua'u ma'e ihe xe.

21 Penurywete nehe, o ywy ka'api'i
heta haw wà. Pekyze zo nehe.

Ta'e ihe Tupàn Tuweharupi Wiko

Ma'e azapo ma'e uhua'u ma'e ihe xe.

22 Pekyze zo nehe, miar hehaite ma'e wà.
Ta'e ka'api'i ikyr katu putar a'e nehe xe.
Ma'ywa'yw i'a putar wà nehe no.
Heta putar ma'e pi her ma'e tetea'u
nehe. Heta putar uwà tetea'u nehe no.

23 Penurywete nehe, Zeruzarez pe har wà.
Ta'e ihe Tupàn Tuweharupi Wiko
Ma'e pezar ihe xe, azapo uhua'u
ma'e ihe xe.
Amugyr kar àmàn i'ar mehe katete ihe.
Àmàn i'ar mehe amugyr kar ihe.
Àmàn tetea'u kwehe arer zàwenugar
amugyr putar nehe.

24 Pepo'o putar arozràn xirik tetea'u nehe.
Heta putar win tetea'u nehe no. Heta
putar uri kawer tetea'u nehe no.

25 Amuzewyr kar putar ma'e pewi
ukàzym ma'e kwer paw ihe nehe.
Amur kar tukur tetea'u ywàkun
zàwenugar peiwy rehe ihe.
Nuzawy kwaw zauxiapekwer
tetea'u wà. Umuaiw arozràn paw
uwà paw uri paw wà.

26 Pereko putar penemi'u ràm
tetea'u nehe. Napepuner kwaw
a'e ma'e paw i'u haw rehe nehe.
Pemume'u putar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e pezar ikatu haw nehe.
Ta'e umur ma'e ikatuahy ma'e
tetea'u peme a'e xe.
Heremaihu na'imaranugar
wi pixik kwaw wà nehe.

27 Pekwaw putar penehe we hereko
haw nehe.
Pekwaw putar Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e pezar romo hereko
haw nehe no.
Pekwaw putar amo ae tupàn
heta 'ymaw nehe no.
Heremaihu na'imaranugar wi pixik
kwaw wà nehe, i'i Tupàn.

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e i'ar

28 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
wi wemaihu wanupe.

- A'e ma'e izeapo pawire azakook putar herekwe penehe upaw rupi ihe nehe. Pena'yr a'e wà nehe, penazyr a'e wà nehe, umume'u putar heze'eg a'e wà nehe.
- Tua'hez ma'e upuahu putar wà nehe. Kwákwmò wexak putar ma'e upuahu haw pe har zàwenugar wà nehe.
- 29** Azakook putar herekwe uma'erekò e ma'e awa wanehe nehe. Azakook putar herekwe uma'erekò e ma'e kuzà wanehe a'e 'ar rehe nehe no.
- 30** Amuzexak kar putar ma'e purumupytuhegatu kar haw ywak rehe nehe, ywy rehe nehe no. Teko wexak putar tuwykwer wà nehe. Teko wexak putar tata wà nehe no. Teko wexak putar tåtxin ywàkun zàwenugar wà nehe no.
- 31** Kwarahy upytu'u putar uhyape katu re nehe. Zahy uzexak kar putar tuwykwer ài nehe. A'e ma'e paw uzeapo putar nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e i'ar iaiw ma'e ihem 'ym mehe nehe, i'i Tupàn.
- 32** — Heptyywà pe nehe, aze amo i'i wà nehe, Tupàn upyro putar a'e teko a'e wà nehe. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'uhay ko ma'e a'e xe. — Teko izuka pyràm 'ym paw wiko putar ywytyr Xiàw rehe wà nehe. Apyro putar heremixamixak kwer ihe wà nehe, i'i Tupàn.
- Tupàn umume'u putar teko ywy nànànar wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e**
- 3** ¹ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe. — A'e 'ar rehe amukatu putar Zeruzarez pe har waneko haw ihe nehe, Zuta ywy rehe har waneko haw ihe nehe no.
- 2** Na'e amono'og putar teko paw ywy nànànar ihe wà nehe. Araha putar ywyapyznaw Zuzapa her ma'e pe ihe wà nehe. A'e pe amume'u putar wanemiapo
- kwer ikatu 'ym ma'e nehe. Nezewe azapo putar nehe, ta'e uzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u Izaew heremixamixak kwer wanupe a'e wà xe. Umuhàmuhàz Izaew izuapyapyr måràmåràn ywy rehe wà. Umuza'aza'ak heywy wà no. **3** Omomor ita'i ma'e papar haw hereko har wà, heremiaihu imunehew pyrer wazar ràm hexaexak pà wà. Ume'eg kwarer amo pe uma'erekò e ma'e romo wà. Ume'eg kuzatài amo pe uma'erekò e ma'e romo wà no. Omono wanekuzarer kuzàwyzai wanupe wapuhe oho awer rehe wà. Ume'eg kar win tetea'u wà no.
- 4** Teko Xir tawhu pe har wà, teko Xitom tawhu pe har wà, teko Piri ywy rehe har wà, ma'e peputar nehe. Ma'e amono putar peme nehe. Aipo pezepyk wer herehe. Aze a'e rupi nehe, ihe azemuàgà'y'm penehe hezepyk àwàm rehe ihe nehe no. **5** Ta'e pemunar hema'e rehe pe xe. Parat, or no. Pemonokatu a'e temetarer a'e ita hekuzar katu ma'e tupàn a'ua'u pezar wanàpuzuhi pe. **6** Peraha teko Zuta ywy rehe har wà. Peraha Zeruzarez pe har wà. Muitea'u waiwy wi peraha wà. Peme'eg Kere ywy rehe har wanupe uma'erekò e ma'e romo wà. **7** Arur wi putar heremiaihu a'e ywy muitea'u har wi ihe wà nehe. Iaiw ma'e pezapo wanupe. A'e rupi iaiw ma'e azapo putar peme nezewegatete ihe nehe no. **8** Amo upyhyk putar pena'yr penazyr a'e wà nehe. Ume'eg putar Zuta rehe har wanupe uma'erekò e ma'e romo wà nehe. Azapo kar putar a'e ma'e ihe nehe. Zuta ume'eg putar pena'yr Xawe izuapyapyr wanupe wà nehe. Muitea'u waiwy xe wi. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e teko ihe kury, i'i Tupàn.

- 9** — Pemume'u ko ma'e teko ywy nànànar wanupe nehe. Pezemuàgà'y'm zeàmàtyry'ym àwàm rehe nehe. Tupàn uzàmàtyry'ym amogwer teko a'e wà nehe. Penoz zauxiapékwer wà nehe. Tuwe zauxiapékwer paw uhem wà wà nehe.

- Tuwe uzemuàgà'ym zeàmàtyry'ym àwàm rehe wà nehe.
- 10** Pema'ema'e ywy imuwanuwakaw takihepu romo iapo pà nehe.
Pema'ema'e petakihepar purukutukaw romo iapo pà nehe.
Tuwe te ikàg 'ym ma'e uzemume'u ikàg ma'e romo wà nehe.
- 11** Pezur na'arewahy nehe, teko ywy ko ywy huwake har pe har wà.
Pezemono'ono'og ywyàpyznaw rehe nehe.
Tuwe puràmàtyry'ym 'ym ma'e uezapo auxiapekwer romo wà nehe.
- 12** Pezemuàgà'ym nehe,
teko ywy nànànar wà.
Pezur ywyàpyznaw Zuzapa her ma'e pe nehe.
Ta'e ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe xe,
azepyk putar teko ko ywy huwake har wanehe upaw rupi ihe nehe x.
- 13** A'e ywy rehe har uzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u a'e wà.
A'e rupi amonohok kar putar ihe wà nehe.
Teko omonohok arozràn xirik ipo'o haw 'ar mehe wà. Nezewegatete amonohok putar a'e teko ihe wà nehe no.
Teko upyropyrog uwà rehe zapepohu pupe itykwer imuy'e pà izuwi wà.
Nezewegatete amupyropyrog kar putar a'e teko ihe wà nehe no, i'i Tupàn.
- 14** Teko tetea'u ur putar ywyàpyznaw Zepykaw her ma'e pe wà nehe.
A'e re amo ae teko ur putar a'e pe wà nehe no.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e i'ar uhem etea'i.
Ur putar ywyàpyznaw Zepykaw her ma'e pe nehe.
- 15** Kwarahy upytu'u uhype katu re.
Zahy upytu'u uhype katu re no.
Zahytata upytu'u uhype katu re wà no.
- Tupàn omono putar uze'egatu wemaihu wanehe**
- 16** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wahyhaw rupi ywytyr Xiàw pe kury.
Ize'egaw nuzawy kwaw àmàn iànoànogaw.
Zeruzarez pe har wenu ize'egaw iànoànogaw waiko wà.
Ywak ywy uryryryryz wà.
Tupàn uzekaiw katu Izaew izuapyapyr wanehe wà, wàmàtyry'ymar wanuwi wapyro pà wà.
- 17** Nezewe pekwaw putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar romo hereko haw nehe.
Aiko Xiàw pe ihe, ywytyr ihewe imonokatu pyrer pe ihe.
Zeruzarez uezapo putar tawhu ikatuahy ma'e romo nehe.
Teko amo ae ywy rehe har nupyro pixik kwaw a'e tawhu wà nehe.
- 18** A'e ar rehe uwà tyw upyk putar ywytyr paw wà nehe.
Tapi'ak umai'u putar ywytyr nànàn wà nehe no.
'Y tetea'u uwyrky putar yrykaw Zuta ywy rehe har wanupi nehe.
Amo yrykawhu uhem putar heràpuzuhi wi nehe.
Umuhàmuhi putar 'y ywyàpyznaw Akaz her ma'e nànàn nehe.
- 19** Ezit ywy uezapo putar teko heta 'ymaw romo nehe.
Enom ywy uezapo putar ywyxiguhi romo nehe,
ta'e a'e ywy rehe har wixe Zuta ywy rehe a'e wà xe,
teko ikatu 'ym ma'e iapo 'ymar wazuka pà a'e wà xe.
- 20-21** Azepyk putar a'e teko wazuka arer wanehe nehe.
Azepyk putar a'e ma'e iapo arer wanehe nehe. Tuweharupi heta putar teko Zuta ywy rehe wà nehe,
Zeruzarez pe wà nehe no. Upaw.

AMOZ

1 ¹Tupàn umume'u ko ze'eg teko Izaew izuapyapyr wanehe Amoz pe a'e. Àràpuhàràn hawitu ma'e mono'ogar romo hekon Amoz tawhu Tekoa her ma'e pe. Uzi wiko Zuta ywy rehe har wanuwhawete romo a'e. Zeromoàw Zoa ta'yr wiko Izaew ywy rehe har wanuwhawete romo. Tupàn umume'u ko ze'eg Amoz pe. Na'e mokoz kwarahy ipaw ire ywy uryryryryz tawhu pe a'e. ²Nezewe i'i Amoz.

Ywytyr Xiàw Zeruzarez pe har pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wahyhaw rupi a'e.

Ize'eg nuzawy kwaw àmàn iàoñanogaw a'e.

Ka'apil'i ma'ea'yr wamai'u haw uxinig. Ma'e Karamew ywytyr rehe har paw uxinig no, i'i Amoz.

Tupàn umume'eahy teko ywy huwake har wanemiaipo kwer

Xir ywy

³ Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.

— Teko Namaz tawhu pe har uzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u wà. A'e rupi azepyk putar wanehe nehe. Upuraraw kar ma'erahy Zireaz pe har wanupe wà. Umuàgà'ym kar ywyramawa itaxu tetea'u hereko har wà. Na'e weruwaruwak a'e ywyramawa Zireaz pe har wanehe wà, wakutukutuk pà nezewe wà. ⁴A'e rupi amunyk putar tata tuwhiwete Azaew hàpuzuhi rehe nehe. A'e tata ukaz putar tawhu tuwhiwete Menanaz heko haw pe nehe, a'e tawhutàtà wamumaw pà nehe. ⁵Azukazuka putar Namaz tawhu ukenaw ihe nehe, tawhu pupe zauxiapékwer wamuixe kar pà nehe. Azuka putar tawhu Mikeat-Awen wanuwhaw ihe wà nehe. Azuka putar tawhu Meteenen wanuwhaw ihe wà nehe no. Kir ywy rehe har weraha putar Xir ywy rehe har uiwy pe wemipyhyk kwer romo wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e kwez ihe kury.

Piri ywy rehe har

⁶ Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. — Teko Kaz ywy rehe har uzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u wà. A'e rupi azepyk putar wanehe nehe. Weraha Zuta ywy rehe har paw Enom ywy rehe har wanupe wame'eg pà uma'ereko e ma'e romo wamuigo kar pà wà. ⁷A'e rupi amunyk putar tata pàrirogwtàtà Kaz tawhu izywyr har rehe nehe. A'e tata ukaz putar tåpuzuhi ikàg ma'e a'e tawhu pe har wanehe nehe no, wamumaw pà nehe no. ⁸Azuka putar Azenoz tawhu wanuwhawete ihe wà nehe. Azuka putar Akerom tawhu wanuwhawete ihe wà nehe no. Aeityk putar Akerom tawhu nehe. Azuka putar amogwer Piri ywy rehe har ihe wà nehe no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e kwez ihe kury.

Xir tawhu

⁹ Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury.

— Teko Xir tawhu pe har uzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u wà. A'e rupi azepyk putar wanehe nehe. Amo 'ar mehe uzapokatu mua'u uze'egaw amo Izaew ywy pehegwer rehe har wanehe we wà. A'e re weraha a'e teko paw Enom ywy rehe har wanupe wame'eg pà uma'ereko e ma'e romo wà. ¹⁰A'e rupi amunyk putar tata Xir tawhu pàrirogwtàtà rehe nehe. A'e tata ukaz putar tåpuzuhi ikàg ma'e a'e tawhu pe har nànàñ nehe no, wamumaw pà nehe no.

Enom

¹¹ Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury.

— Teko Enom ywy rehe har uzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u wà. A'e rupi azepyk putar wanehe nehe. Uzàmàtyry'ym wywyr Izaew wà. Nupuhareko kwaw wà. Wakwahy haw nuputy'u kwaw. Wikwahy tuweharupi wà. ¹²A'e rupi amunyk putar tata Temà tawhu rehe nehe. A'e tata ukaz putar tåpuzuhi tåtå tawhu Mozira pe har wanehe nehe, wamumaw pà nehe.

Amon

13 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury.

— Teko Amon ywy rehe har uzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u wà. A'e rupi azepyk putar wanehe nehe. Uzàmàtyry'ym Zirezaz ywy rehe har wà wà, waiwy ipyro pà wà. A'e 'ar rehe ukixi kuzà ipuru'a ma'e wanie wà. **14** A'e rupi amunyk putar tata pàrirogaw tâtà Hama tawhu izywyr har rehe nehe. A'e tata wapy putar tâpuzuhu tâtà a'e tawhu pe har nehe no, wamumaw pà nehe no. Zauxiapékwer uzeàmàtyry'ymahy putar a'e pe wà nehe, uhapukazahy pà wà nehe. **15** Zauxiapékwer amo ae ywy rehe har weraha putar Amon wanuwihowete a'e wi wà nehe. Weraha putar amogwer tuwihaw a'e pe har wà nehe no, wemipyhyk kwer romo wamuigo kar pà wà nehe no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e kwez ihe kury.

Moaw

2 **1** Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury.

— Teko Moaw izuapyapyr uzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u wà. A'e rupi azepyk putar wanehe ihe nehe. Uwàpytymawok Ènom wanuwihowete itym awer wà. Wenuhem hetekwer a'e wi wà. Na'e umunyk tata hehe wà. Hetekwer uezapo tanimuk romo. **2** A'e rupi amunyk putar tata Moaw waiwy rehe nehe. A'e tata ukaz putar tâpuzuhutâtà Keriot tawhu pe har wanehe nehe, wamumaw pà nehe. Zauxiapékwer uezàmàtyry'ymahy putar a'e pe wà nehe. Zauxiapékwer uhapukazahy putar a'e pe wà nehe no. Upy putar uxi'am wà nehe. Teko umàno putar wà nehe. **3** Azuka kar putar Moaw wanuwihowete nehe. Azuka kar putar amogwer tuwihaw wà nehe no. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e kwez ihe kury.

Zuta

4 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi kury.

— Teko Zuta ywy rehe har uzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u wà. A'e rupi azepyk putar wanehe

nehe. Na'ipureruzar wer kwaw heze'eg rehe wà. Na'ipurapo wer kwaw heremiapo putar haw rehe wà. Kwehe mehe waipy umuwete tupàn a'ua'u a'e wà. Ko 'ar rehe Zuta umuwete a'e tupàn a'ua'u a'e wà no. **5** A'e rupi amunyk putar tata Zuta ywy rehe ihe nehe. A'e tata ukaz putar tâpuzuhu tâtà Zeruzarez pe har wanehe nehe, wamumaw pà nehe.

Tupàn umume'u Izaew wanemiapo kwer uzepyk àwàm

6 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury.

— Teko Izaew ywy rehe har uzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u wà. A'e rupi azepyk putar wanehe ihe nehe. Aze amo nupuner kwaw unewer haw imekuzar haw rehe, Izaew ume'eg a'e teko amo pe uma'erekò e ma'e romo wà. Aze pixika'i inewer haw, aze uxapathekuzarer imekuzar haw rehe nupuner kwaw wà, nezewe rehe we ume'eg a'e teko inewer haw ipyhyk pà wà. **7** Uzapo ikatu 'ym ma'e hemetarer 'ym ma'e wanupe wà. Uze'eg urywahyahy wanehe wà. Upuraraw kar e ma'erahy teko ikàg 'ym ma'e wanupe wà no. Awa ta'yra ma'e a'e wà, ta'yra a'e wà no, oho tupàn a'ua'u wanàpuzuhu pe kuzàwyzai wapuhe wà, ikatu 'ym ma'e iapo pà wà. Nezewe haw iapo mehe werur maranugar haw herer ikatu ma'e rehe wà. **8** Aze amo unewer ma'e amo pe, omono ukamir puku izupe unewer haw hekuzaromo. Agwer hemetarer katu ma'e weraha agwer kamir puku tupàn a'ua'u wamuwete haw pe wà. Wapyk a'e kamir i'romo puku rehe wà, ma'ero'o kwer tupàn a'ua'u wanenataromo izuka pyrer i'u pà wà. Iro ihewe wà. Upyhyk temetarer teko wanuwi ikatu 'ym ma'e wanemiapo kwer hekuzaromo wà. A'e teko nuzapo kwaw ikatu 'ym ma'e wà. A'e re ume'eg kar win oho a'e temetarer rehe wà. Weraha a'e win tupàn a'ua'u wanàpuzuhu pe wà. U'u a'e win a'e pe wà.

9 Kwehe mehe azapo ma'e Amohe ywy rehe har wanupe. Aipo peneharaz heremiapo kwer wi. Awa a'e pe har iaiha katu ywyra ywyràkàxigyw her ma'e ài a'e wà. Ikàg

ywyra kawar her ma'e ài wà. Ihe amumaw tuwe a'e awa paw ihe wà. **10** Ihe apyro peipy Ezit ywy wi kwehe mehe ihe wà. Amumaw 40 kwarahy penenataromo heata pà ihe. Aexak kar peho àwàm peme. Amono Amohe ywy rehe har waiwy peme ihe. **11** Aexaexak amo pena'yr heze'eg imume'u har romo wamuigo kar pà ihe wà. Aexaexak amo nazirew romo wamuigo kar pà ihe wà no. Aipo napema'enukwaw kwaw a'e heremiaapo kwer rehe. **12** Pemono win Nazirew wanupe. Pemupytu'u kar heze'eg imume'u har heze'eg imume'u re pe wà. Iro penemiaipo ihewe. **13** A'e rupi amono putar zepykaw tetea'u penehe ihe nehe. Penàzgyrygyryz putar penàz ywyramawa arozràn tetea'u heraha har ài nehe. **14** Uzàn katu ma'e nupuner kwaw zepykaw wi uhemaw rehe wà nehe. Ikàg ma'e weityk putar ukágaw paw wà nehe. Ukyze 'ym ma'e nuzepyro kwaw umàno haw wi wà nehe. **15** Awa ywyra par hereko har a'e wà, u'yw hereko har a'e wà, nuzuka kwaw wàmàtyry'ymar a'e wà nehe. Upy rehе uzàn ma'e nuzepyro kwaw wà nehe. Kawaru ku'az rehе uzàn ma'e nuzepyro kwaw wà nehe. Umàno putar wà nehe. **16** A'e 'ar mehe zauxiapekwer ikàg wera'u ma'e weityk putar utakihe puku wà nehe, weityk putar upurukutukaw wà nehe, a'e wi uzàn pà wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amumue'u ko ma'e kwez kury.

3 **1** Teko Izaew ywy rehе har wà. Peinu katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg penehe arer nehe. Kwehe mehe upyro peipy Ezit ywy wi a'e wà. **2** Heta tetea'u tekо ywy rehе wà. Xo pe zo apuexaexak heremiaihu romo ihe. A'e rupi azepyk putar penehe nehe, ta'e ikatu 'ym ma'e tetea'u pezapo pe xe, i'i Tupàn peme.

Tupàn ze'eg imume'u har nupuner kwaw uze'eg ire upytu'u haw rehе

3 Aipo mokoz teko upuner uzehezehe we wata haw rehе oho àwàm imume'u 'ym pà wà.

4 Aipo zàwàruhu iriàw okororo ka'a pupe miar hexak 'ym pà. Aipo zàwàruhu iriàw ipyahu ma'e uzemuakyrl itakwar pupe

aze naheta kwaw miar ipyhyk pyrer henataromo.

5 Aze teko numuàgà'ym kwaw wiràmiri pyhykaw wà, aipo wiràmiri oho putar uzepyhyk kar pà ipupe. Aipo miar pyhykaw uzewàptym miar ipyhyk 'ym mehe.

6 Aze zauxiapekwer upy uxi'äm wà, aipo teko nukyze kwaw wà. Aze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e numu'ar kwaw iaiw paw amo tawhu rehе, aipo iaiw paw u'ar a'e tawhu rehе.

7 Aipo pezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo amo ma'e a'ma'e hexak kar 'ym pà wemiruze'eg wanupe uze'eg imume'u har wanupe.

8 Aze zàwàruhu iriàw okororo, mo nukyze kwaw wà. Aze pezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg, mo numume'u kwaw ize'eg awer teko wanupe.

Xamari tawhu rehе uzepyk awer

9 Pemum'e ko ze'eg tâpuzuhu Azenoz tawhu pe har wanupe nehe, Ezit ywy rehе har wanupe nehe no. — Pezemono'og peho ywytyr Xamari tawhu izywyr har wanehe nehe. Pexak ikatu 'ymaw a'e tawhu pe har nehe. Pexak ma'e rehе imunar haw a'e pe har nehe. Pexak puruzuka haw a'e pe har nehe.

10 Nezewe i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury. — Teko Xamari tawhu pe har nukwaw kwaw ma'e iapo haw umunar 'ym pà wà. Imunar ma'e tetea'u rehе wà. Wâpuzuhu umynehem a'e ma'e pupe wà. **11** A'e rupi waàmàtyry'ymar umàmàn putar waiwy izywyr wà nehe. Weityk putar wanàpuzuhu tâtà wà nehe. Weraha putar ma'e wanàpuzuhu pe har upaw rupi katete weko haw pe wà nehe.

12 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury. — Aze amo zàwàruhu iriàw upyhyk amo àràpuhàràn hawitu ma'e, aze àràpuhàràn wanehe uzekaiw ma'e upuner xo mokoz hetymàgwer ipyro haw rehе, aze xo pitâi inami kwer upyro zàwàruhu wi nehe, upyro putar izuwi nehe. Nezewegatete xo mâràmâràn Xamari pe har zo uzepyro putar zauxiapekwer wanuwi wà nehe. Ko 'ar rehе

a'e Xamari pe har u'aw upaw hekuzar katu ma'e rehe wà. **13** Peinu katu heze'eg nehe. Pemume'u heremiaihu wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e nehe. Zako izuapyapyr romo wanekon wà, i'i pezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikàg wera'u ma'e. **14** Azepyk putar teko Izaew wanhe ihe nehe, wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wanhe ihe nehe. Aeityk putar ma'ea'y'r hapy haw Metew pe har ihe wà nehe. Heta 4 ma'ea'y'r i'ak kwer zàwenugar ma'ea'y'r hapy haw iahykaw rehe pitaitàigatu wà. Azukazuka putar a'e ma'ea'y'r i'ak kwer zàwenugar upaw rupi katete ihe nehe. U'ar putar ywy rehe wà nehe. **15** Aeityk putar tàpuz teko waneko haw kwarahy mehe har ihe wà nehe. Aeityk putar tàpuz teko waneko haw àmàkyr mehe har ihe wà nehe. Tàpuz hekuzar katu ma'e amumaw putar wà nehe. Tàpuz itaxig marupi her ma'e tetea'u hereko har amumaw putar wà nehe. Aeityk putar upaw rupi ihe wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e teko ihe kury.

4 **1**— Peinu katu ko ze'eg nehe, kuzà Xamari pe har wà. Ikatuahy peneko haw. Pekyra katu tapi'ak kuzà Mâxà pe har ài. Pepuraw kar ma'erahy hemetarer 'ym ma'e wanupe. Pepyhyk temetarer ma'e hereko 'ymar wanuwi. — Erur amo win ihewe tárityka'i ta'e hepuru'u wer hehe ihe kury 'y, peze peiko pemen wanupe. **2** Ihe pezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe, amume'u ko ma'e herer ikatu ma'e rehe ihe kury. Uhem putar amo 'ar nehe. A'e 'ar mehe zauxiapékwer pemutyk putar pinahu pupe ywy rehe tawhu wi kaiwer pe wà nehe, pira ài peiko putar wanupe nehe. Ni pitái peiniromo har nuzepyro kwaw wà nehe. **3** Pehem putar peho pezeirorogatu pàrirogawhu ikwar rupi nehe. Zauxiapékwer pemomor putar ywytyr Eremon her ma'e kutyr wà nehe.

Izaew nuzewyr wer kwaw Tupàn pe wà kury

4 Pezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Teko Izaew wà. Aipo pepurapo wer ikatu 'ym ma'e rehe. Peho tupàn a'ua'u Metew pe har wanupe nehe, Ziwkaw pe

har pe nehe. Pezapo wyzài iaiw ma'e pe penemimutar rupi nehe. Tuweharupi ku'em mehe pezuka ma'ea'y'r a'e pe wà nehe. Na'iruz haw 'ar nànàn pemono imono pyràm Tupàn pe nehe. **5** Pemono typ'yak Tupàn ikatu haw hexak kar haw izupe nehe. A'e re pehem a'e wi penemipa kwer imume'u pà teko wanupe nehe. — Oromono e ma'e kwez Tupàn pe ure kury. Ni amo nuerur kar kwaw a'e ma'e urewe wà, peze wanupe nehe. Ikatuahy agwer ma'e iapo haw peme.

6 Amumaw temi'u tawhu nànàn ihe. Amuma'uhez kar teko paw ihe wà no. Nezewe rehe we napezewyr kwaw ihewe. **7** Amupik kar àmàn ihe. Arozràñ ipo'o 'ym mehe we umumaw kar na'iruz zahy ukyr 'ym pà. Amugyr kar àmàn amo tawhu pe. Namugyr kar kwaw àmàn amo ae tawhu pe no. Amàn ukyr amo ko rehe. Nukyr kwaw amo ae ko rehe. Ma'e paw uxinig àmàn ikyr 'ym awer rehe. **8** Teko wata oho taw nànàn 'y hekar pà wà. Xo pixika'i wexak wà. Iziwez wiwi wà. Nezewe rehe we napezewyr kwaw ihewe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e teko ihe kury.

9 Amono kar ywytu haku ma'e tetea'u peme penehe hezepyk pà. Amono kar tukur tetea'u penemi'u ko pe har rehe wà no. Tukur umumaw ma'e ko pe itym pyrer paw wà. Umumaw uwà tyw wà no. Umumaw pi tyw wà no. Umumaw uri tyw wà no. Nezewe rehe we napezewyr kwaw ihewe. **10** Amu'ar kar amo purumuma'eahy kar haw penehe, Ezit pe uezapo ma'e kwer zàwenugar. Azuka kar kwàk'wàmo zauxiapékwer wanupe zeàmàtyry'ymawhu pe ihe wà. Araha kar peneimaw kawaru paw peàmàtyry'ymar wanupe wà. Umàno teko tetea'u wà. Inem wanetekwer wà. Amuhàmuhàz inemaw zauxiapékwer waker haw nànàn no. Nezewe rehe we napezewyr kwaw ihewe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e teko ihe kury.

11 Amumaw tawhu Xotom kwehe mehe ihe. Amumaw tawhu Komor kwehe mehe ihe no. Amumaw amo tawhu peiwy rehe har nezewegatete no. Amo pepyro zepykaw wi

wyrya hákágwer tata wi ikaz paw etea'i mehe ipyro pyrer ài. Nezewe rehe we napezewyr kwaw ihewe. **12** A'e rupi, teko Izaew wà, azepyk putar penehe nehe. Azepyk putar penehe nehe, a'e rupi pezemùág'y'm Tupàn pezar iàwàxi àwàm rehe nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ze'eg kwez ihe.

- 13** Tupàn uzapo ywytyr paw a'e.
    Úmur kar ywytu a'e no.
    Umume'u wemiapo ràm teko wanupe.
    Umupytun kar 'ar a'e.
    Wata ywytyruhu 'aromo.
    Zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko
        Ma'e ikág wera'u ma'e her romo a'e.

**Aze teko uzewyr Tupàn pe nehe,
    wikuwe wi putar wà nehe**

5 **1** Teko Izaew wà, peinu katu ko zegar haw purumuzemumikahy kar haw nehe. Amuzág putar ko zegar haw penehe ihe nehe kury.

- 2** Izaew ipurág eteahy a'e. Ikatuahy kuzá awa puhe oho 'ym ma'e ài a'e.
    U'ar kwez kury.
    Nupu'äm wi pixik kwaw nehe.
    U'ar uiwy rehe.
    Ni amo nupytywà kwaw
        imupu'ämaw rehe wà.

3 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar uze'eg wi kury. — Aze amo tawhu omono kar miw awa zeàmàtyry'ym àwàm pe wà nehe, xo 100 zo uzewyr putar wikuwe ma'e romo wà nehe. Aze omono kar 100 awa wà nehe, xo 10 zo uzewyr putar wà nehe.

4 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ma'e Izaew wanupe. — Pezewyr ihewe nehe. A'e mehe apumuikuwe kar wi putar nehe. **5** Herekar zo pe Metew pe nehe. Herekar zo pe Ziwkaw pe nehe. Herekar zo pe Merexewa pe nehe. Ta'e auxiapekwer weraha putar Ziwkaw pe har amo ae ywy rehe wà nehe xe, wemipyhyk kwer romo wà nehe xe. Weityk putar Metew tawhu imumaw pà wà nehe no, i'i Tupàn peme.

6 Pezewyr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. Nezewe mehe peikuwe wi putar nehe. Aze napezewyr kwaw nehe, Tupàn wezyw putar tata ài Izaew ywy imumaw pà nehe. Ni amo Metew pe har nupuner kwaw a'e tata imuwe kar haw rehe wà nehe. **7** Napepurekro katu kwaw. Ikatu 'ym ma'e pezapo teko wanupe. A'e rupi waneko haw iro wanupe. Aze heta amo teko wanemetarer pepo pe, napemono kwaw a'e teko wanupe. Pepyhyk wama'e wanuwi no. Nuzeruze'ég kwaw amo waneko haw rehe, a'e rupi peneko haw iro wanupe.

- 8** Tupàn uzapo zahytata wà.
    Uzapo **7** àràpuhàrànetea'yr wanagaw paw zahytata wanehe har. Uzapo na'iruz Mari wanagapaw zahytata wanehe no.
    Uzapo pytunaw 'ar romo.
    Uzapo 'ar pytunaw romo no.
    Wenoz 'y ryahu pe har ywy rehe izakook pà.
    Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
        her romo a'e.
9 Umumaw upuner katu ma'e wà.
    Umumaw wanàpuzuhu tâtà wà no.

10 Ikatu ma'e iapo har na'ikatu kwaw peme wà. Ikatu ma'e iapo haw iputar har na'ikatu kwaw peme wà. Napeakatuwawahy kwaw wanehe. Napeakatuwawahy kwaw ze'eg azeharomete har imume'u har wanehe. **11** Pemunar hemetarer 'ym ma'e wama'e rehe. Arozràñ ipo'o mehe pepyhyk e wanemi'u ràm pehegwer uhua'u ma'e arozràñ izar wanuwi. A'e rupi naapeiko kwaw tâpuzuhu hekuzar katu ma'e penemiapo kwer pupe nehe. Pezutym uwà tetea'u. Purág eteahy kury. Nape'u kwaw uwà a'e ko pe har nehe. **12** Pezapo iaiw paw tetea'u. Akwaw penemiapo kwer ihe. Pezapo ikatu 'ym ma'e tetea'u. Akwaw penemiapo kwer ihe. Pepuraraw kar ma'erahy teko imunar 'ym ma'e wanupe. Pepyhyk temetarer teko wanuwi tuwiaw wanemu'emaw hekuzaromo. Pepyhyk temetarer hemetarer 'ym ma'e wanuwi. Pepyhyk ma'e hemetarer

'ym ma'e wanuwi no. **13** Ma'e kwaw katu har numume'u kwaw pekatu 'ymaw wà, ta'e tuwihaw paw na'ikatu kwaw ko 'ar rehe a'e wà xe.

14 Pezeagaw ikatu ma'e iapo pà nehe. Pezeagaw ikatu 'ym ma'e iapo 'ym pà nehe. Nezewe mehe peikuwe wiwi putar nehe. Nezewe mehe penemimume'u ràm azeharomoete putar nehe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikàg wera'u ma'e wiko urerehe we a'e, peze peiko. Azeharomoete putar peze'eg nehe. **15** Tuwe ikatu 'ymaw iro peme nehe. Pezamutar katu ikatu haw nehe. Teko tuwihaw wanenataromo waho mehe wà nehe, pezeruze'egatu waneko haw rehe. Pepyhyk e zo a'e ma'e teko wanuwi nehe. Aze ru'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e upuhareko putar wemiaihu uzepyro ma'e ràm a'e ma'e purumumaw paw wi wà nehe.

16 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar ikàg wera'u ma'e uze'eg nezewe. — Teko heiheihem putar wahy haw rehe tawhu nànàn wà nehe. Pe tawhu myter pe har tynehem putar teko uzai'o ma'e pupe wà nehe. Wenoz putar ko pe uma'erekò ma'e wà nehe. Umuza'i'o kar putar umàno ma'e kwer wanehe wà nehe. Omono putar temetarer amo wanupe wà nehe no, umàno ma'e kwer wanehe wazai'o how imekuzar pà wà nehe no. **17** Teko uwà tyw pe har paw uzai'o putar wà nehe. A'e ma'e paw uezapo putar nehe, ta'e azepyk putar tuwà a'e teko wanehe ihe nehe xe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ze'eg kwez ihe kury.

Zanezar i'ar

18 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e i'ar tur àwàm iputar har uzemumikahy putar wà nehe. Màràzàwe tuwe peputar i'ar tur àwàm. Ipytun putar a'e 'ar mehe nehe. Kwarahy nuhyape kwaw a'e 'ar mehe nehe. **19** A'e 'ar nuzawy kwaw awa zàwàruhu iriàw wi uzàn ma'e nehe. Zàwàruhu iriàw wi uzàn mehe uwàxi amo ae zàwàruhu uruxu her ma'e. A'e 'ar nuzawy kwaw amo awa tåpuz me wixe ma'e. Heixe mehe ywyok rehe izekok mehe

amo mozaiw uxi'u ipo rehe. **20** Naheta kwaw tatainay Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e 'ar mehe nehe. Ipytunahy putar a'e 'ar mehe nehe. Teko nupuner kwaw ma'e hexakaw rehe wà nehe.

Ma'e ikatu haw, ma'e Tupàn pe imono pyr a'e no

21 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg iko wemiaihu wanupe kury. — Pepynykawhu iroahy ihewe wà. Pezemono'ono'ogaw pepuka 'ymaw iroahy ihewe wà no. **22** Naputar kwaw ma'e a'yr iapy pyrer herenataromo. Naputar kwaw arozràn penemimur. Pemur ma'e a'yr ikyra katu ma'e ihewe zanezèamàtyry'ym 'ymaw rehe har no. Naputar kwaw ihe wà. **23** Pepytu'u ihewe pezegar ire nehe. Iro ihewe. Pepytu'u wioràwiràn herukwarukwar ire nehe no. Nahepurenu wer kwaw hehe kury. **24** Aputar pepurupuhareko katu àwàm. Tuwe nuzawy kwaw 'y uwyrık katu ma'e nehe. Tuwe teko wamunar 'ymaw nuzawy kwaw yrykawhu uwyrık ire upytu'u 'ym ma'e nehe.

25 Teko Izaew wà, peipy umumaw 40 kwarahy ywyxiguhu rehe wata pà wà. Aipo uzuka ma'e a'yr ihewe a'e pe wà. Aipo werur arozràn ihewe imur pyr romo wà. **26** Ko 'ar rehe pehem putar tupàn Xikut her ma'e hagapaw heraha pà nehe, zahytata Kiu her ma'e hagapaw heraha pà nehe no. Pezapo wanagapaw penemimuwete katu ràm romo. Peraha putar wanagapaw penupi a'e 'ar mehe pe wà nehe. **27** Ihe apueraha putar ipyhyk pyrer romo Namaz tawhu kupe kutyr a'e 'ar mehe ihe nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikàg wera'u ma'e amume'u ko ze'eg kwez ihe kury.

Tupàn uzepyk Izaew wanehe

6 **1** Zeruzarez pe har weko haw ikatuahy ma'e hereko har a'e wà nehe, Xamari pe har zeàmàtyry'ymaw ikwaw 'ymar a'e wà nehe no, ko ywy uhua'u ma'e Izaew her ma'e rehe har wanuwhaw a'e wà nehe no, upurawar putar ma'erahy a'e 'ar mehe wà nehe. Teko wenoz putar upytywà àwàm a'e

tuwihaw wanupe wà nehe. **2** Peze'eg nezewo teko wanupe tuweharupi. — Peme'e peho tawhu Kawne her ma'e rehe nehe. A'e re peho tawhu Amat her ma'e pe nehe no. A'e re peho tawhu Kat her ma'e Piri ywy rehe har waiwy rehe har pe nehe no. Pem'e gatu a'e tawhu pe har wanehe nehe. Aipo hemetarer katu wera'u zanewi wà. Aipo waiwy uhua'u wera'u zaneiyi wi. **3** Zepykaw 'ar uehem etea'i kury. Napezeruzar wer kwaw tur àwàm rehe. Penemiapo ko 'ar rehe har umuhem kar a'e 'ar iko a'e. Teko tetea'u umàno putar a'e 'ar mehe wà nehe. Amo teko upuraraw putar ma'erahy tetea'u a'e mehe wà nehe no. **4** Pe, mai'u hawhu iputar har, pe wà, pe'aw tupaw hekuzar katu ma'e rehe. Pe'u àràpuhàràñ hawitu ma'e ho'o kwer ikyra katu ma'e. Pe'u tapi'aka'yir ho'o kwer ikyra katu ma'e no. Nezewe rehe we pepuraraw putar ma'erahy tetea'u nehe. **5** Pezapó zegar haw tuwihawete Tawi hemiapo kwer zàwenugar. Pezegar wer wioràwiràñ rehe we no. **6** Pe'u win kanek uhua'u ma'e pupe. Pemono kàpuhàg hekuzar katuahy ma'e penetekwer rehe. Napezekaiw kwaw ikatu 'ym ma'e peiwy rehe uezapo ma'e rehe. Napeme'e kwaw iaiw paw peiwy rehe har rehe. **7** Pe ràgypy zauxiapekwer peneraha putar wemipyhyk kwer romo wà nehe. Peneraha putar muite peiwy wi wà nehe. Napezapó pixik kwaw a'e mai'u hawhu hurywete ma'e nehe.

8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar Ikàg Wera'u Ma'e umume'u ko uze'eg kweza'e. — Amono putar Xamari tawhu iàmàtyry'ymar wanupe nehe. A'e zauxiapekwer weraha putar ma'e wemixak upaw rupi wà nehe. Ta'e naheakatuwawayh kwaw Izaew waneko wera'u haw rehe ihe xe. Ta'e naheakatuwawayh kwaw wanàpuzuhu hekuzar katu ma'e rehe ihe xe.

9 Nezewe uezapo putar nehe. Aze heta 10 teko amo tàpuz me wà nehe, umàno putar upaw rupi wà nehe. **10** Na'e iànàm oho putar a'e tàpuz me wanetekwer wanenuhem pà wanapy pà tata pupe nehe. A'e iànàm upuranu putar nehe. — Heta we teko aipo xe wà, i'i putar nehe. Amo uwazar putar ize'eg izupe

nehe. — Naheta kwaw, i'i putar izupe nehe. Na'e amo ràgypy uze'eg putar nezewo nehe. — Eze'eg zo nehe. Ni Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e her naximume'u kwaw nehe, i'i putar izupe nehe. **11** Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzapo kar putar ma'e a'e nehe xe. Na'e teko weityk putar tàpuz paw wamumaw pà wà nehe. Umumaw putar tàpuzuhu wà nehe. Umumaw putar tàpuz pixika'i wà nehe no.

12 Aipo kawaru upuner itahu 'aromo uzàñaw rehe wà. Nan. Aipo mokoz tapi'ak upuner ywy heruwakaw imuàzàñaw rehe yryhu pupe wà. Nupuner kwaw wà. Nezewe rehe we — Puruzuka haw, peze ma'e rehe imunar 'ymaw rehe. — Purereko katu 'ymaw, peze pureroko katu haw pe. **13** Peiko wera'u kury, ta'e peityk tawhu Iro-Nemar her ma'e xe. — Xo urekàgaw rupi zo uruityk Karanai tawhu ure, peze peiko.

14 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikàg wera'u ma'e uze'eg iko nezewe. — Teko Izaew wà. Amono kar putar teko tetea'u amo ae ywy rehe har peiwy rehe ihe wà nehe. A'e zauxiapekwer oho putar penaikweromo wà nehe. Uzeagaw putar pepiphyk pà wà nehe. Uzypyrog pepiphyk pà Amat pe zeupir haw pe kwarahy heixe haw awyze har kutyr har pe wà nehe. Oho putar waiko pepphyphyk pà te yrykaw Arawa her ma'e pe kwarahy hemaw awyze har kutyr har pe wà nehe no.

Amoz wexak tukur tetea'u upuahu zàwenugar pe

7 **1** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wexak kar amo ma'e hepuahu pe har zàwenugar ihewe a'e. Na'aw heremixak kwer imume'u haw xe kury. Aexak Tupàn tukur tetea'u iapo mehe. Arozràn hezuz. Teko opo'o hezuz kwer ipy tuwihawete pe imono pà wà. Na'e hezuz wi. A'e 'ar mehe we Tupàn werur tukur tetea'u wà. **2** Tukur u'u ma'e itym myr paw wà. Na'e aze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. — Nereharaz ureremiapo kwer wi nehe, Tupàn. Emunàñ ureremiapo kwer nehe. Teko neremiaihu na'ikàg kwaw

wà. Nurupuner kwaw uremànò haw wi urezepyro haw rehe nehe, a'e izupe.

3 Na'e Tupàn urepuhareko kury. Uwazar heze'eg ihewe. — A'e ma'e nepuahu pe neremixak kwer nuzeapo kwaw nehe, i'i ihewe.

Amoz wexak tata upuahu zàwenugar pe

4 Zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak kar amo ae puahu zàwenugar ihewe kury. Uzemuàgàym wemiaihu wanehe tata pupe uzepyk àwàm rehe a'e. Tata umuxinig ryhu ywy ivy pe har. Wapy ma'e itym pyrer paw oho iko wamumaw pà. **5** Na'e aze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe. — O Tupàn, epytu'u nehe. Teko neremiaihu na'ikàg kwaw wà. Nupuner kwaw umànò haw wi uzepyro haw rehe wà.

6 Na'e urepuhareko kury. Uwazar heze'eg ihewe. — A'e ma'e nuzeapo kwaw a'e nehe no, i'i ihewe.

Amoz wexak ma'e umupu'àgatu haw kwaw paw upuahu zàwenugar pe

7 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak kar amo ae puahu zàwenugar ihewe kury. Wiko amo pàrirogaw tâtâ huwake. Amo uzapokatu a'e pàrirogaw tâtâ imupu'àgatu haw pupe. Upyhyk a'e imupu'àgatu haw opo pe. **8** Upuranu herehe. — Amoz, ma'e erexak iko, i'i ihewe. — Amo pàrirogaw imupu'àgatu haw, a'e izupe. — Aexak kar putar teko heremiaihu ikatu 'ymaw rupi wata haw newe nehe kury. Wiko pàrirogaw tâtâ upu'àgatu 'ym ma'e ài. Iaiw a'e wà. A'e rupi namunàn pixik kwaw wanemiapo kwer wanuwi nehe. Napuhareko pixik kwaw wà nehe. **9** Zauxiapekwer amo ae ywy rehe har umumaw putar tupàn a'ua'u wamuwete haw Izaew ywy rehe har upaw rupi wà nehe. Umumaw putar tupàn a'ua'u wanàpuzuhu paw wà nehe no. Azuka kar putar tuwhawete Zeromoàw ihe nehe. Amumaw putar izuapyapyr ihe wà nehe no.

Amazi, Amoz a'e no

10 Amazi xaxeto Metew pe har omono kar ko uze'eg Zeromoàw Izaew wanuwhawete

pe kury. — Amoz naneputar kwaw uwihawete romo. A'e rupi nezuka kar putar amo teko wanupe nehe. Hemimume'u na'ikatuahy kwaw zaneiwy pe. Teko tetea'u umànò putar wà nehe. **11** Nezewi i'i oho iko purupe. — Zeromoàw umànò putar zeàmàtyry'ymawhu pe nehe. Zauxiapekwer weraha putar teko Izaew waiwy wi ipyhyk pyrer romo wà nehe, i'i oho iko, i'i Amazi Zeromoàw pe.

12 A'e re uze'eg Amazi ihewe. — Ehem xe wi, Tupàn ze'eg imume'u har. Ezewyr neiyi Zuta pe nehe. Emono'og temetarer a'e pe Tupàn ze'eg imume'u pà nehe. **13** Epytu'u Tupàn ze'eg imume'u re xe Metew pe. Ta'e tuwhawete umuwete katu Tupàn xe a'e xe. 'Àg Tupàn Hàpuzuhu uhua'u wera'u amogwer hàpuzuhu ko ywy rehe har wanuwi a'e, i'i izupe.

14 Uwazar Amoz ize'eg izupe. — Hema'erekohaw Tupàn ze'eg imume'u haw naheta kwaw hekuzar ihewe. Namono'og kwaw temetarer ize'eg imume'u haw rupi. Aiko àràpùhàràñ mono'gar romo. Aiko ma'e'yw pi her ma'e rehe uzekaiw ma'e romo no.

15 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wezar kar hereimaw ihewe wà. — Emume'u heze'eg echo teko Izaew wanupe nehe, i'i ihewe. **16** A'e rupi einu katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg nehe kury. Ne, Amazi, nepurumupytu'u kar wer herehe Tupàn ze'eg imume'u re ne. — Epytu'u teko Izaew wanupe uezapo ma'e ràm imume'u re nehe, ere iko ihewe.

17 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg iko nezewi. — Neremireko uezapo putar kuzàwyzài romo xe ko tawhu pe nehe. Imemyr awa a'e wà nehe, imemyr kuzà a'e wà nehe no, umànò putar zeàmàtyry'ymawhu pe a'e wà nehe. Teko amo ae ywy rehe har umuza'aza'ak putar neiyi a'e wà nehe. Eremànò putar amo ae ywy Tupàn imuwete 'ymaw pe nehe. Zauxiapekwer weraha putar teko Izaew waiwy wi wà nehe, wemipyhyk kwer romo wà nehe, i'i iko newe.

***Amoz wexak ma'e'a kwer kok pupe
upuahu zàwenugar pe***

8 ¹Zanezar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak kar amo ae puahu zàwenugar ihewe kury. Aexak amo kok a'e pe. Tynehem ma'e a kwer iazu ma'e pupe. ²Upuran Tupàn herehe. — Amoz, ma'e erexak iko, i'i ihewe. — Kok ma'e a kwer iazu ma'e pupe tynehem ma'e aexak ihe, a'e izupe. — Uhem iahykaw kwez teko Izaew wanupe kury. Iahykaw nuzawy kwaw ma'e a kwer iazu ma'e. Iazu mehe teko opo'o putar wà nehe. Napuhareko wi pixik kwaw Izaew ihe wà nehe. Namunàn wi kwaw wanemipa kwer nehe, i'i Tupàn ihewe. ³A'e 'ar mehe nehe, numuzàg kwaw zegar haw purumurywete kar ma'e wà nehe. Zegar haw purumuzemumikahy kar ma'e umuzàg putar wà nehe. Heta tetea'u putar umàno ma'e kwer wà nehe. Teko weityk putar umàno ma'e kwer wanetekwer wyzài ywy rehe wà nehe. Peze'eg zo kury. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

***Izaew wanemipa kwer
wanehe uzepyk àwàm***

4 Peinu katu ko ze'eg nehe. Pezapo ikatu 'ym ma'e ma'e hereko 'ymar wanupe. Pezo'ok e temetarer hereko 'ymar wanuwi ko ywy rehe. **5** Nezewe peze peiko. — Ikatu mo aze mo mynykawhu zahy pyahu mehe har upaw. A'e mehe mo urupuner mo arozràn ime'eg wi haw rehe, peze peiko. Ikatu mo aze mo mytu'u haw 'ar upaw. A'e mehe mo uruzypyrog mo arozràn ime'eg wi haw rehe. Urenoz mo hekuzar uhua'u ma'e hehe. Uruexak mo ipuhuz taw nehe, hagaw paw mua'u pupe nehe. **6** Urume'eg putar arozràn ikatu 'ym ma'e teko wanupe nehe. Hemetarer 'ym ma'e nupuner kwaw wemi'u imekuzar haw rehe wà nehe. Aze ume'eg kar uxapat amo teko wanemetarer pupe nehe, nupuner kwaw a'e unewer haw imumaw paw rehe wà nehe. Nezewe mehe uzeme'eg putar urewe wà nehe. Uzeapo putar urewe uma'erekó e ma'e romo wà nehe, peze pezeupeupe.

7 Teko Izaew umume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar ikatu haw a'e wà.

Zanezar umume'uhay ko uze'eg kwez kury. — Nahereharaz pixik kwaw heremaihau wanemipa kwer wi nehe.

8 A'e rupi ywy uryryryryz putar nehe. Ywy rehe har paw uzai'o putar uzemumikahy haw rehe wà. Ywy uezupir putar nehe. A'e re wezyw putar nehe. Nuzawy kwaw 'y penopenogaw yrykaw Niru rehe har. **9** A'e 'ar mehe amuixe kar putar kwarahy wapyter pe hin mehe nehe. 'Ar romo ipytunahy putar nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg teko ihe kury. **10** Pepynykawhu azapo putar umàno ma'e kwer itymaw romo nehe. Napezegar kwaw nehe. Pezai'o putar pezegar haw hekuzaromo nehe. Pemunehew putar pàn ma'eryru iapo pyr pezemumikahy haw rehe nehe. Pezupin putar pe'aw peákàg rehe har nehe no. Peiko putar teko wa'yr pitái imàno awer rehe uzai'o ma'e ài nehe. Iroahy putar a'e 'ar peme nehe.

11 Uhem ma'uhez haw 'ar iko kury. A'e 'ar mehe amono kar putar ma'uhez hawhu ko ywy paw rehe nehe. Heta putar temi'u nehe. Nezewe rehe we teko paw ima'uhez putar wà nehe. Heta putar 'y nehe no. Nezewe rehe we iziwez putar wà nehe no. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg rehe wapurenu wer haw nuzawy kwaw wama'uhez haw nehe, waiwez haw nehe no. **12** Uzypyrog putar Yryhu Umàno Ma'e Kwer her ma'e wi uzàn pà wà nehe. Oho putar te yryhu Mezitehàn her ma'e pe wà nehe. Wata putar ywy kwarahy heixe haw awyze har rehe har kutyr wà nehe, kwarahy hemaw awyze har rehe har kutyr wà nehe no. Wekar putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg oho waiko wà nehe. Nuexak kwaw wà nehe. **13** A'e 'ar mehe te kwàkwàmo ikàg wera'u ma'e, te kuzawaza ikàg wera'u ma'e iákàzym putar uiwez pà wà nehe. **14** Amo teko umume'uhay wemipa ràm tupàn a'ua'u Xamari pe har wanehe wà. — Amume'uhay heremipa ràm Nà wazar rehe ihe, i'i amo wà. — Amume'uhay heremipa ràm Merexewa wazar rehe ihe, i'i amo wà. A'e paw u'ar putar wà nehe. Nupu'äm pixik kwaw wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez ihe kury.

**Amoz wexak tāpuzuhu Metew pe har i'ar
haw upuahu zāwenugar pe**

9 ¹Aexak Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ma'e'yr hapy haw huwake ihe. Uze'eg nezewe. — Enupànupà tāpuzuhu izita ne wà nehe. Aze erenupànupà ne wà nehe, tāpuzuhu uzypyrog putar uryryryryz pà nehe. Tuwe tāpuzuhu iphegwer u'ar teko ipupe wiko ma'e wanehe nehe. Amo uhem putar a'e wi uzepyro pà wà nehe. Ihe azuka putar a'e uzepyro ma'e ràm zeàmàtyry'ymawhu pe ihe wà nehe. Ni amo nuhem kwaw umàno haw wi wà nehe. Ni amo nuikuwe kwaw wà nehe. ²Aze amo wixe ywy pupe wà nehe, aze uhem umàno ma'e kwer waneta haw pe wà nehe, nezewe rehe we anuhem putar a'e wi ihe wà nehe. Aze uhem ywak rehe wà nehe, nezewe rehe we amuezyw kar wi putar a'e wi ihe wà nehe. ³Aze izeàmim wer ywytyr Karamew rehe wà nehe, aha putar wanaikweromo ihe nehe. Apyhyk putar ihe wà nehe. Aze uzeàmim oho ihewi yryhu wy pe wà nehe, aze'eg putar àzàg yryhu pe har pe nehe. — Emokon ne wà nehe, a'e putar izupe nehe. Omokon putar wà nehe. ⁴Aze zauxiapekwer weraha wemipyhyk kwer romo wà nehe, aze'eg putar zauxiapekwer wanupe nehe. Na'e uzuka putar a'e teko wà nehe. Azekaiw putar wanehe nehe. Napyro kwaw ihe wà nehe. Nan. Amumaw putar ihe wà nehe.

⁵ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar ikàg wera'u ma'e opokok ywy rehe. Ywy uryryryryz ipokok mehe.

Ywy rehe har paw uzai'o
uzemumikahy haw rehe wà.
Uzeupir ywy. Wezyw no.
Nuzawy kwaw 'y penopenogaw
Niru yrykaw pe har.

⁶ Tupàn uzapo wàpuz ywak rehe.
Omono ywak ywy 'aromo no.
Wenoz 'y yryhu pe har uzeupe.
Uzakook a'e 'y ywy rehe.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
her romo a'e.

⁷ Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe kury. — Teko Izaew wà, azamutar

katu teko Exio ywy rehe har ihe wà. Apuamutar katu ihe no. Wamutar katu haw nuzawy kwaw peamutar katu haw. Apuerur Ezit ywy wi ihe. Nezewegatete arur Piri ywy rehe har Kereta yrÿypô'o wi ihe wà no. Arur Aram izuapyapyr Kir ywy wi ihe wà no. ⁸Ame'e iteko teko Izaew wanehe ihe. Heta tetea'u ikatu 'ym ma'e iapo har wà. Amukàzym putar ywy wi ihe wà nehe. Namumaw kwaw Izaew paw ihe wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amume'u ko ma'e kwez ihe.

9 Azapo kar putar ma'e ihe nehe. Hereko haw pe har omono putar ikatu ma'e xe wà nehe. Omono putar ikatu 'ym ma'e pe pe wà nehe. Teko wenuhem arozràn iapirer wi wà. Nuweityk kwaw ni pitài arozràn wà.

10 Heremaihu ikatu 'ym ma'e iapo har paw umàno putar zeàmàtyry'ymawhu pe wà nehe. Amo teko uze'eg nezewe wà. — Tupàn numuhem kar kwaw ikatu 'ym ma'e zaneruwake a'e. Nazanezuka kar kwaw amo wanupe a'e, i'i waiko wà. A'e teko paw umàno putar zeàmàtyry'ymawhu pe wà nehe.

**Ikatu ma'e uzeapo ma'e
ràm Izaew wanupe**

11 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe kury. — A'e 'ar mehe azapo wi putar Tawi tuwihawete romo heko haw ihe nehe. Nuzawy kwaw tāpuz u'ar ma'e kwer. Awàptym putar ixorok awer ipàrirogaw aiha ma'e rehe ihe nehe. Azapo wi putar a'e tāpuz u'ar ma'e kwer nehe. Kwehe mehe ikatu tāpuz. Ikatu wi putar kwehe arer zàwegatete nehe. **12** Na'e heremaihu upyro putar Enom izuapyr waiwy pehegwer wà nehe, wanuwi wà nehe. Upyro putar heywy kwer paw amo teko wanuwi wà nehe no. Azapo kar putar a'e ma'e paw ihe nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez ihe.

13 Uhem putar amo 'ar nehe. A'e 'ar mehe arozràn hezuz putar na'arewahy nehe. Teko nupuner kwaw arozràn paw ipo'o haw rehe wà nehe ta'e heta tetea'u putar nehe xe. Uwà tyw i'a putar na'arewahy nehe. Teko nupuner kwaw uwà paw ipo'o haw rehe wà nehe.

Uzapo putar win tetea'u nehe. Uwyryk putar yrykawhu ài nehe. **14** Arur wi putar heremaiihu wapyhyk awer wi wamunehew awer wi ihe wà nehe, waiwy kwehe arer pe ihe wà nehe. Uzapo wi putar tawhu heityk pyrer wà nehe. Wiko putar a'e tawhu pupe wà nehe. Uzapo putar uwà tyw wà nehe. U'u

putar tykwer wà nehe. Uzapo putar amo ma'e'yw tyw wà nehe no. U'u putar i'a kwer wà nehe no. **15** Amuigo kar putar heremaiihu ywy heremimono kwer rehe ihe wà nehe. Ni amo nueraha pixik kwaw heremaiihu a'e ywy wi a'e wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar aze'eg kwez kury. *Upaw.*

OPAXI

1 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko uze'eg Enom ywy rehe har Opaxi her ma'e pe a'e.

Tupàn uzepyk Enom ywy rehe har wanehe

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono kar amo uze'eg heraha har ywy nànàn a'e. Urenu ize'eg awer ure.

Nezewe i'i a'e.

— Pezemuàgà'yym nehe. Xiàmàtyry'yym putar Enom ywy rehe har zaha nehe, i'i a'e.

2 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko uze'eg Enom ywy rehe har wanupe.

— Apumuigo kar putar teko ikàg 'ym ma'e romo ihe nehe.

Ni amo nuzeruze'eg kwaw penehe a'e wà nehe.

3 Peneko wera'u haw hemu'em peme. Peiko itakwaruhu wapupe, 'a pe ywytyr apyr.

A'e rupi peze'eg pezeupeupe nezewe.

— Ni amo nupuner kwaw zanereitykaw rehe xe a'e wà.

Nupuner kwaw zanezuka haw rehe xe a'e wà, peze peiko.

4 Aze pewewe ywate wiràhu ài nehe, aze pezapo penalty zahytata wainuinuromo nehe,

ihe apuityk putar a'e wi ihe nehe.

5 Aze imunar ma'e uhem pyhaw wà, xo wemimutar zo weraha wà.

Aze amo opo'o uwà, tuweharupi wezar amo uwà i'yw rehe.

Peàmàtyry'ymar pemumaw putar a'e wà nehe.

6 Teko Enom izuapyapyr wà. Amo imunar pema'e rehe upaw rupi wà. Weraha penemetarer upaw rupi wà no.

7 Pemyrypar uezapo peàmàtyry'ymar romo wà.

Pemono kar peiwy wi wà.

Kwehe mehe pezapokatu peze'egaw amo teko wanehe we zeàmàtyry'ym 'ymaw imume'u pà. Nezewe rehe we a'e teko upyhyk peiwy pewi wà.

Pemyryparete umume'u ikatu 'ym ma'e peme wemiapo ràm uezupeupe wà.

— Enom izuapyapyr wiko iranaiw ma'e romo wà, i'i peme wà.

8 Nezewe i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury.

— Azepyk putar Enom wanehe amo 'ar mehe ihe nehe.

A'e 'ar mehe azuka putar ma'ekwaw katu har Enom wainuromo har upaw rupi ihe wà nehe.

Naheta kwaw ni pitài teko ma'e kwaw katu har waiwy rehe wà nehe.

9 Zauxiapkwer Temà tawhu pe har uryryryryz putar ukyze haw wi a'e wà nehe.

Zauxiapkwer zeàmàtyry'ymawhu pe oho ma'e umàno putar wà nehe. Amo uzuka putar wà nehe.

- Enom ywy rehe har wanemiao
kwer ikatu 'ym ma'e**
- 10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg teko Enom ywy rehe har wanupe kury.
— Pepuraraw kar ma'erahy penywyr wanupe. Pezuka amo pe wà no. Zako izuapyapyr romo wanekon wà. A'e rupi apuzuka kar putar ihe nehe. Iaiw paw oho putar penupi tuweharupi nehe.
- 11 Zauxiapekwér weityk ukenuhu Zeruzarez pe har wà. Wixe tawhu pupe wà. Weraha ikatu ma'e paw wà. Weraha temetarer paw wà no. A'e ma'e iapo mehe napezekaiw kwaw penywyr Izaew wanehe. A'e zauxiapekwér amo ae ywy rehe har omomor ita ma'e papar haw hereko har wà, a'e ma'e wemipyhyk kwer izar ràm romo hexakaw rehe wà. A'e ma'e iapo mehe, pezapo nezewegatete pe no.
- 12 Penurywete a'e 'ar mehe iaiw paw penywyr Zuta wanehe i'ar awer rehe. Na'ikatu kwaw penurywete awer ihewe. A'e zauxiapekwér uzuka Zuta ywy rehe har teteau wà. Peme'e a'e ma'e rehe penurywete pà. Na'ikatu kwaw penurywete awer ihewe. Pepuka wanehe ma'erahy ipuraraw mehe. Na'ikatu kwaw pepuka awer ihewe.
- 13 Peixe Zeruzarez tawhu pupe heremaihu waneityk mehe. Na'ikatu kwaw ipupe peneixe awer ihewe. Penurywete a'e iaiw paw wanehe i'ar mehe. Na'ikatu kwaw penurywete awer ihewe. Zauxiapekwér weityk Zuta ywy rehe har wà. Peraha wama'e wanuwi a'e 'ar mehe. Na'ikatu kwaw wama'e heraha awer ihewe.
- 14 Amo 'ar mehe pepyta pe iza'akaw pe. Amo Zuta uezagaw uzàn pà wà. Pepyhyk pe wà, wazuka pà wà. Pemono umànò 'ym ma'e kwer uzàn ma'e pe wà, waàmàtyry'ymar wanupe pe wà. Iro penemiao kwer ihewe.
- Ywy rehe har paw wanehe uzepyk àwàm**
- 15 Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
— Amo 'ar mehe amume'u putar tekopaw wanemiao kwer ihe nehe. Azepyk putar ikatu 'ym ma'e wanehe nehe. A'e 'ar uehem etea'i. Pe Enom izuapyapyr wà. Pemekuzar putar iaiw ma'e penemiao kwer nehe. Pezapo iaiw ma'e amo wanupe. A'e rupi amo teko uzapo putar iaiw ma'e peme nezewegatete a'e wà nehe no.
- 16 Teko uzepyk heremaihu wanehe heyytyr ikatu ma'e rehe wà. A'e rupi azepyk wera'u putar tekopaw ywy huwake har wanehe ihe nehe no. Azepyk putar wanehe nehe. A'e re ukázym putar wà nehe.
- Izaew heta wakàgaw a'e wà kury**
- 17 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury.
— Ywytyr Xiàw ihewe imonokatu pyrer rehe amo teko uzepyro putar wà nehe. Teko Izaew ywy rehe har upyhyk wi putar ywy heremimono kwer wà nehe.
- 18 Teko Zuta ywy rehe har a'e wà nehe, teko Izaew ywy rehe har a'e wà nehe no, nuzawy kwaw tata a'e wà nehe. Tata wapy ka'akyra'e. Nezewegatete Izaew umumaw putar Ezau izuapyapyr wà nehe. Ni pitài Enom izuapyapyr nuzepyro kwaw wanuwi wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez ihe kury.

19 Izaew izuapyapyr Zuta ywy kwarahy ihmaw awyze har kutyr har weityk putar Enom ywy rehe har wà nehe. Teko Zuta rehe har ywytyr heta 'ymaw rehe har upyro putar Piri ywy rehe har waiwy wà nehe. Izaew upyro putar Eparai waiwy wà nehe. Upyro putar Xamari wà nehe no. Teko Mezàmi izuapyapyr upyro putar ywy pehegwer Zireaz pe har a'e wà nehe no.

20 Izaew uiwy wi muitea'u heraha pyrer uzewyr putar wà nehe. Upyro putar ywy pehegwer Peni pe har a'e wà nehe. A'e ywy

oho Xarepita tawhu kwarahy heixe haw awyze har kutyr har pe. Zeruzarez wi heraha pyrer Xeparaz pe wiko ma'e uzewyr putar wà nehe no. Upyro putar ywy Zuta ywy rehe har kwarahy ihmaw awyze har kutyr har wà nehe no.

21 Tupàn hemiaihu a'e wà, wàmàtyry'ymar waneityk arer a'e wà. Uzeupir putar Xiàw ywytyr rehe wà nehe. Upyta putar a'e pe teko Enom wanuwhiaw romo wiko pà wà nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko putar wanuwhiwete romo a'e nehe. *Upaw*

ZON

Zon uzàwehem oho Tupàn wi

1 **1** Amo 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Zon Amitaz ta'yur pe a'e kury.

2 — Ezemuàgà'ym nehe. Eho tawhu Nin her ma'e pe nehe. Emume'u a'e pe har wanemiapo kwer iaiw ma'e echo wanupe nehe. Ta'e wakatu 'ymaw imume'u haw uehem heapyakwar pe xe, i'i izupe.

3 Uzemuàgà'ym Zon a'e kury. Nuweruzar kwaw Tupàn ze'eg. Uzàwehem oho izuwi, Nin kutyr 'ym wata pà. Wezyw oho Zop tawhu pe. Wexak amo kanuhu a'e pe no. Oho etea'i iko 'ar mehe Epàn ywy kutyr a'e. Omono wernetarer kanuhu izar pe wata àwàm hekuzaromo. Wixe kanuhu pupe. Iho wer kanuhu heruata har wanupi Epàn pe. Iho

wer muitea'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi. **4** Tupàn umur kar ywytu wakutyr kury. Uhua'u yokotakw yryhu rehe har. Iaiw ywytu. — Uzeka putar kanuhu umyter pe nehe, i'i ipupe har wà. **5** Awa kanuhu heruata har ukyze katu wà kury. — Ureptyywà pe nehe, i'i wà. Pitaitàigatu uze'eg uzar tupàn ua'u pe wà. Uzypyrog ma'e imomor pà yryhu pe wà, kanuhu imupiru kar wewera'i pà wà. A'e 'ym mehe wezyw Zon kanuhu ipupy iwyope har pe. U'aw a'e pe uker katu pà.

6 Kanuhu heruata har wanuwhiaw wexak Zon a'e pe iker mehe. Uze'eg izupe. — Mâràzàwe tuwe ereker iko. Epu'äm Tupàn nezar pe zanepetywà àwàm henoz pà nehe. Aze ru'u zanepuhareko putar nehe. Aze ru'u nazanemumàno kar kwaw nehe, i'i izupe.

7 Uze'eg kanuhu heruata har uzeupeupe wà. — Ximomor ita'i ma'e papar haw hereko har ko iaiw paw herur har hexaexak pà nehe, i'i uzeupeupe wà. Omomor ita'i wà. Uzexak kar Zon her wanupe kury. **8** Na'e upuranu hehe wà. — Mo uzapo kar ko iaiw paw zanewe. Ma'e erezapo iko xe urerehe we. Ma'e wierezur. Ma'enugar ywy rehe har romo ereiko, i'i izupe wà.

9 — Aiko Emerew romo ihe. Amuwete Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ywak izar ihe. Uzapo yryhu a'e. Uzapo ywy a'e no, i'i wanupe.

10 Na'e umume'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi uzàwemehem awer wanupe kury. Na'e kanuhu heruata har ukyze wera'u wiwi wà kury. — Mâràzàwe tuwe ererur agwer iaiw paw urerehe, i'i izupe wà.

11 Uhua'u wera'u wiwi ywytu kury. Na'e upuranu Zon rehe wà kury. — Ma'e uruzapo putar newe ywytu imupytu'u kar pà nehe, i'i izupe wà.

12 Zon uwazar waze'eg wanupe. — Hepyhyk pe yryhu pupe hereityk pà nehe. Nezewe mehe ykotokaw upytu'u putar nehe. Akwaw heremiapo kwer ihe. Ko ywytuaiw ur penehe hekuzaromo a'e, i'i wanupe.

13 Nuweruzar kwaw ize'eg wà. Uzypyrog u'ypykuz haw rehe ukàgaw rehe upaw rupi wà kury. Uzeagaw kanuhu heraha pà ywyxig yryhu izywyr har pe wà. Nupuner kwaw wà, ta'e uhua'u wera'u ywytuaiw wanupe kury xe.

14 Na'e uze'eg wahyhaw rupi Tupàn pe wà kury. — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Ezepyk zo urerehe nehe, urezuka zo pe nehe, ko awa izuka haw hekuzaromo nehe. Ta'e ne Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ko ma'e iapo har romo ereiko ne xe. Ko ma'e uezapo iko neremimutar rupi a'e, i'i izupe wà.

15 Na'e kanuhu heruata har upyhyk Zon yryhu pe heityk pà wà kury. A'e ar mehe we na'arewahy upytu'u ywytu. Upytu'u ykotokaw no. **16** Ukyze tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi wà kury. A'e rupi uzuka amo ma'ea'y wà kury, henataromo wà kury. Umume'uhay wemiapo ràm ikatuahy ma'e izupe wà no.

17 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omokon kar Zon amo ipira uhua'u ma'e pe kury. Zon umumaw na'iruz 'ar ipirahu hie pupe wiko pà kury. Na'iruz pytun no.

Zon uze'eg Tupàn pe pirahu hie pupe wiko mehe a'e

2 **1** Pirahu hie pupe wiko mehe, Zon uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe kury.

2 — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ne, hemàno etea'i mehe azepytywà kar newe ihe. Erewazar heze'eg ihewe.

Umàno ma'e kwer waneta haw wype hereko mehe, ahapukaz newe hezepatywà kar pà ihe.

Herenu pe heze'eg mehe ne.

3 Hereityk pe yryhu pupe, yryhu iwy pe hemomor pà ne. 'Y umàmàn tuwe heiwyra'e. Ykotokaw ikàg wera'u ma'e ur he'aromo.

4 — Aze ru'u Tupàn hereityk uzenatar wi a'e. Aze ru'u naexak wi pixik kwaw hâpuzuhu ikatu ma'e nehe, a'e hezeupe.

5 'Y ur hepyk pà. Napuner kwaw heptyuhemaw rehe. Yryhu hepyk upaw rupi. Ka'a yryhu pe har uwàuwàñ heàkàg wà no.

6 Awezyw ywytyruhu hapo pe ihe. Awezyw ywy ukenaw tuweharupi uzewàypytm ma'e pe. Ne hepyro pe hemàno haw wi ne, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hezar.

7 — Amàno etea'i ihe kury, a'e hezeupe. A'e mehe hema'enukwaw nerehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Heze'egaw uhem newe neràpuzuhu ikatu ma'e pe.

8 Tupàn a'ua'u nuzawy kwaw heityk pyrer wà. Nezewe rehe we wamuwete katu har upytu'u nerehe uzeruzar ire wà.

9 Azegar putar nekatu haw rehe nekàgaw rehe ihe nehe. Azuka putar ma'ea'yr nerentataromo nehe. Azapo putar ma'e heremimume'u kwer nehe.

Purupyro haw ur Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi.

10 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ipirahu pe kury. A'e rupi ipirahu uhuhuk Zon ywyxig rehe imomor pà kury.

Zon wiko Nin taw pe kury

3 ¹Uze'eg zuapyr wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e mokoz haw Zon pe kury.

2 — Ezemuàgà'y'm kury. Eho tawhu Nin her ma'e pe nehe. Amume'u putar amo heze'eg newe nehe. Emume'u a'e ze'eg echo a'e pe har wanupe nehe, i'i Tupàn izupe.

3 Uzemuàgà'y'm Zon Nin pe oho haw rehe kury. Oho a'e pe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg awer rupi katete kury. Uhua'u Nin tawhu. Aze awa ipurahaw wer tawhu rehe, umumaw na'iruz 'ar hahaw pà. **4** Uhem Zon oho tawhu pe. Umumaw pitài 'ar wata pà. Na'e uzypyrog ko ze'eg imume'u pà teko wanupe kury. — **40** 'ar ipaw 'ym mehe we Tupàn umumaw putar Nin tawhu a'e nehe, i'i oho iko.

5 Na'e teko Nin pe har uzeruzar Tupàn rehe wà kury. Pitaitàigatu umumaw amo 'ar umai'u 'ym pà wà. Teko paw a'e wà, hemetarer wera'u ma'e wà, ikàg 'ym ma'e wà no, umunehew pàn ma'eryru iapo pyr uzehe wà. Nezewe mehe wexak kar wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e rehe uzemumikahy haw wà.

6 Amo umume'u a'e ma'e oho Nin tawhu pe har wanuwhaw pe wà. Upu'am tuwhiwete wenawhu wi. Wenuhem ukamir puku hekuzar katu ma'e uzewi. Umunehew pàn ma'eryru iapo pyr ukamir romo uzemumikahy haw hexak kar pà. Wapyk oho tanimuk rehe no. **7** Umume'u kar ko uze'eg tawhu pe har wanupe no.

— Penuwhiwete uzapo kar ko ma'e iko peme kury. Amogwer tuwhiw uzapo kar ko ma'e hereko peme wà no. Ni amo nupuner kwaw ma'e i'u haw rehe wà. Teko paw wà, ma'ea'yr paw wà no, tapi'ak wà, àràpuhàràñ hawitu ma'e wà no, nupuner kwaw umai'u haw rehe wà nehe, nupuner kwaw uwí'u haw rehe wà nehe no. **8** Teko paw wà, ma'ea'yr paw wà no, tuwe umunehew pàn ma'eryru iapo pyr uzehe wà nehe. Tuwe teko uze'eg tuwe Tupàn pe pitaitàigatu wà nehe. Tuwe wezar wape iaiw ma'e wà nehe. Tuwe upytu'u ikatu 'ym ma'e iapo re wà nehe no. **9** Aze ru'u nezewe mehe Tupàn uzewyr putar uze'eg awer wi

nehe. Aze ru'u uwew putar ikwahy haw nehe. Aze ru'u numumaw kwaw Nin nehe. Nezewe mehe nazamàno kwaw nehe.

10 Tupàn wexak wanemiapo kwer kury. Wexak ikatu 'ym ma'e iapo re wapytu'u haw. A'e rupi uzewyr uze'eg awer wi. Nuzepyk kwaw tawhu pe har wanehe. Nuzapo kwaw ma'e uze'eg awer rupi kury.

**Zon ikwahy haw,
Tupàn purupuhareko haw a'e no**

4 ¹A'e ma'e hexak mehe wikwahy Zon a'e kury. Na'ikatu kwaw tawhu rehe Tupàn izepyk 'ymaw izupe.

2 A'e rupi uze'eg nezewe Tupàn pe kury. — O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Heywy wi hehem 'ym mehe we amume'u ko ma'e neremiapo ràm ihe. A'e rupi hezawehem wer newi Epàn wyv kutyr ihe. Akwaw Tupàn purupuhareko ma'e romo nereko haw ihe. Akwaw puruamutar katu ma'e romo nereko haw no. Iàrew nekwahy haw. Akwaw nereko haw. Akwaw nekatu haw. Tuweharupi nezewyr wer neze'eg wi. Nanezepyk wer kwaw purehe. Akwaw nereko haw. **3** A'e rupi hezuka pe kury, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. Hemàno àwàm wi ikatu wera'u herekuwe àwàm ihewe, i'i izupe.

4 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uwazar ize'eg izupe. — Zon. Aipo ikatu nezewe nekwahy haw, i'i izupe.

5 Na'e uhem Zon Nin tawhu wi kury. Oho kwarahy hemaw kutyr. Wapyk a'e pe muitea'u tawhu wi. Na'e uzapo wàpuziràñ uezupe. Wapyk i'àgaw pe. Wàro ma'e tawhu pe uezapo ma'e ràm in a'e pe. **6** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuezuz kar amo ka'akyr Zon i'aromo kury, i'àgaw pixika'i ma'e iapo pà izupe. Nezewe mehe nahaku wera'u kwaw kwarahy izupe. Ikatuahy a'e ka'akyr i'àgaw Zon pe. **7** Iku'egwer pe kwarahy ihem etea'i mehe Tupàn omono kar amo yhok a'e ka'akyr i'u kar pà a'e. A'e rupi uxning ka'akyr Zon wi kury. **8** A'e re uhem kwarahy. Tupàn umur kar amo ywytu hakuahy ma'e kwarahy hemaw wi kury.

Iàkàzym tària'i Zon kwarahy hakuahy mehe. Nuzawy kwaw iàkàg ukaz ma'e. A'e rupi imàno wer zepe kury. — Hemànò àwàm ikatu wera'u ihewe herekuwe wi àwàm wi, i'i uezupe.

9 Na'e upuranu Tupàn hehe. — Zon, aipo ikatu nekwahy haw 'àg ka'akyr rehe, i'i izupe. Uwazar Zon ize'eg izupe a'e. — Ikatu hekwahy haw. Te hemànò wer zepe hekwahy haw wi, i'i izupe.

10 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg izupe kury. — Wi ka'akyr hezuz amo 'ar mehe. Te pyhaw. Iku'egwer pe ukàzym. Nerezapo kwaw ma'e imuezuz kar pà. Nezewe rehe we erepuhareko katu a'e ka'akyr. 11 A'e rupi ikatu wera'u tawhu Nin rehe hezepyk 'ymaw. Heta 120.000 kwarer kuzàtäigwer wanehe we xe wà. Heta tetea'u ma'ea'yr wà no. Nuzapo pixik kwaw ikatu 'ym ma'e wà. *Upaw.*

MIKEZ

1 1 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko uze'eg Mikez Morezet tawhu pe har pe a'e. Mikez wexak ma'e Xamari tawhu pe uezapo ma'e ràm upuahu záwenugar pe a'e. Wexak ma'e Zeruzarez tawhu pe uezapo ma'e ràm no. Zotàw, Akaz, Ezeki wiko teko Zuta wanuwhawete romo a'e 'ar mehe a'e wà, a'e ma'e Mikez pe ixekak kar mehe a'e wà.

Tupàn uzepyk Xamari tawhu pe har wanehe

2 Pezeapyaka katu ko ze'eg rehe nehe, teko paw wà.

Pezekaiw katu hehe nehe,
ywy nànànar wà.

Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar wexak penemiapo kwer ikatu 'ym ma'e. Umume'u putar penemiapo kwer paw nehe.

Uze'eg putar wàpuzuhu ywak rehe har wi nehe.

3 Wezyw putar weko haw wi nehe. Wata putar ywytyr wanehe nehe.

4 Ywytyr uzekazeka ipy iwype wà. Nuzawy kwaw iraity tata pupe typyràn ma'e wà.

Ywyàpyznaw uzewàpytymawok putar wà nehe.

Nuzawy kwaw 'y tetea'u ywy wamyteromo uwyrky ma'e.

5 A'e ma'e paw uezapo putar nehe, ta'e teko Izaew uzapo ikatu 'ym ma'e wà xe. Ta'e nuputar kwaw Tupàn uzar romo wà xe. Mo umuzewyr kar Izaew Tupàn wi wà. Xamari pe har umuzewyr kar wà. Mo uzapo kar tupàn a'ua'u wamuwete haw Zuta ywy rehe wà. Zeruzarez tawhu pe har uzapo kar wà. 6 A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe. — Azapo putar Xamari tawhu ma'e heityk pyrer ywytyr romo iapo pyrer romo kaiwer rehe har romo ihe nehe. Aruwaruwak putar itahu tawhu parer ywytyr wi nehe. Aexak kar putar ita tåpuz Xamari pe har wype har ywy rehe ihe wà nehe. 7 Azukazuka kar putar tupàn a'ua'u wanagapaw upaw rupi ihe wà nehe. Kuzà wyzài tupàn a'ua'u wanàpuzuhu pe iaiw ma'e iapo har a'e wà, omono'ono'og temetarer tetea'u tupàn a'ua'u wanenataromo awa wapuhe uker haw hekuzar a'e wà. Amunyk kar putar tata wanemetarer rehe upaw rupi ihe nehe. Tupàn a'ua'u ikaika pyrer uezapo putar ywytyr ma'e heityk pyrer romo a'e wà nehe. Kuzà wyzài wazar ume'eg kar ma'e tetea'u wanemetarer rehe wà. Omono putar a'e ma'e kuzàwyzài amo tupàn a'ua'u wanàpuzuhu pe har wanupe wà nehe.

**Wàmàtyry'ymar uhem wà Zeruzarez
tawhu huwakea'u wà kury**

8 A'e rupi azai'o hereiheihem pà ma'erahy rehe ihe. Ata aha teko hexapat 'ym ihe, hem'a'e 'ym ihe, hezemumikahy haw hexak kar pà ihe. Azai'o awara ài. Amuhem hereiheihemaw wiranu ài ihe no. 9 Ta'e teko Xamari pe har waperew a'e wà xe, nupuner kwaw uke'e haw rehe a'e wà xe. Iaiw paw uhem Zuta pe. Uhem etea'i Zeruzarez heremiaihu waneko haw huwake.

10 Pemume'u zo zanereityk awer Kat tawhu pe nehe. Pezypyrog zo pezai'o pà nehe. Teko Metereapara pe har wà, pewapewak ywy rehe pezemumikahy haw hexak kar pà nehe. 11 Xapir tawhu pe har wà, peata peho peiko pema'e 'ym pà nehe. Pemaranugar pemunehew pàwàm me peho mehe nehe. Zàànà pe har wà, pehem zo tawhu wi nehe. Teko Mete-Ezew tawhu pe har wazai'o haw henu mehe pekwaw putar iaiw ma'e wanupe ihemaw nehe. Nupuner kwaw pepitywà haw rehe a'e 'ar mehe wà nehe.

12 Marot tawhu pe har wàro upyro àràm waiko ukyze pà wà. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur kar a'e iaiw paw Zeruzarez huwakea'i a'e xe. 13 Araki pe har wà, pezàpixipixi kawaru ywyramawa wanehe wà nehe. Peiko Izaew wazàwe pe. Pezapo kar ikatu 'ym ma'e Zeruzarez pe har wanupe. 14 A'e rupi, teko Zuta ywy rehe har wà, — Zazur rihi, nuruexak wi kwaw ure nehe, peze Morezete Kat tawhu pe nehe. Izaew wanuwiawete uzepitywà kar putar Akaziw tawhu pe har wanupe wà nehe. Nupytywà kwaw wà nehe. Uzapo putar ikatu 'ym ma'e wanupe nehe.

15 Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury. — Amono putar Marexa tawhu wàmàtyry'ymar wapo pe ihe nehe. Izaew wanuwiaw uzeàmim putar oho itakwaruhu Ànurà tawhu huwake har pupe wà nehe. 16 Teko Zuta ywy rehe har wà. Pemonohok pe'aw nehe. Pezupin peàkàg pezemumikahy haw hexak kar pà. Ta'e zauxiapekwer weraha putar pena'yì

penemiamutar katu wemipyhyk kwer romo wà nehe, muitea'u waiwy wi wà nehe xe.

**Tupàn uzepyk hemetarer 'ym
ma'e wanupe ma'erahy upuraraw
kar arer wanehe**

2 1 Amo tuwihaw umume'u amo teko wama'e rehe umunar àwàm uezupe upaw wi upu'äm 'ym mehe we wà. Umume'u amo teko wanupe ma'erahy ipuraraw kar àwàm uezupe wà no. Na'e upu'äm uker haw wi wà. Tàrityka'i uzapo wemimutar oho wà, ta'e ikàg a'e wà xe, ta'e hemetarer katu ma'e romo wanekon a'e wà xe. A'e tuwihaw uzemumikahy putar wà nehe. 2 Aze uputar amo ywy pehegwer, aze ru'u amo tåpuz, upyro oho uezupe wà. Huruyahyahy amo rehe wà. Nuzeruze'eg kwaw wànàm wanehe wà. Nuzeruze'eg kwaw ma'e rehe wà no. 3 A'e rupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe wanupe kury. — Amu'ar kar putar iaiw paw penehe ihe nehe. Napehem kwaw izuwi nehe. Pepuraraw putar ma'erahy a'e 'ar rehe nehe. A'e re napeata kwaw peneko wera'u haw rupi nehe. 4 A'e 'ar ihem mehe nehe, amogwer teko umuzàg putar zegar haw amo ze'egaw penehe har wà nehe. Umuzàg putar ko zegar haw purumuzemumikahy kar haw wà nehe.

— Azeharomoete zanemuaiw
Tupàn a'e.
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyro
kar zaneiwu zanewi amo wanupe.
Upyro kar zanema'e zanewi no.
Omono zaneiwu zanereityk
arer wanupe.
Omono zanema'e zanepyhyk
arer wanupe no, i'i wanupe wà.

5 Amo 'ar mehe Tupàn umuza'aza'ak wi putar ko ywy wemimume'u kwer nehe, ipehegwer wamono pà wemiaihu wanupe nehe. A'e 'ar mehe napepyhyk kwaw ni pitài ipehegwer nehe.

6 Teko uze'eg ihewe wà kury. — Epytu'u Tupàn ze'eg imume'u re nehe. Emume'u zo agwer ma'e urewe nehe. Tupàn numu'ar kar

kwaw agwer iaiw paw urerehe nehe. **7** Aipo Tupàn omono uze'egaiw Izaew wanehe. Aipo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wikwahy. Aipo nezewe haw uzapo wikwahy mehe, i'i ihewe wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Azeharomoete ikatuahy heze'eg ikatu ma'e iapo har wanupe. **8** Napeiko kwaw ikatu ma'e iapo har romo. Peiko heremiaihu waàmàtyry'ymar zàwenugar romo. Pezàmàtyry'ym peho wà. Awakwer uzewyr zeàmàtyry'ymawhu wi wà. — Kwa, ikatuahy putar zanerekò àwàm nehe kury, i'i uzeupeupe wà. A'e ar mehe we pemunar wakamir rehe. **9** Pemono kar heremiaihu wanemireko waneko haw ikatu ma'e wi wà. Nezewe mehe wamemyr nupyhyk pixik kwaw ikatu ma'e heremimume'u kwer wà nehe. **10** Pehem xe wi nehe. Peho muitea'u pe nehe. Napepytu'u katu kwaw xe nehe. Heta tetea'u teko imunar ma'e xe wà. Heta tetea'u teko iaiw ma'e iapo har xe wà no. A'e rupi aityk putar tuwe tawhu ihe nehe. Amumaw putar tuwe nehe.

11 Aze amo Tupàn ze'eg imume'u har hemu'em a'e, ikatu teko wanupe a'e. Aze numume'u kwaw Tupàn ze'eg azeharomoete har, ikatu wanupe. Aze umume'u win tetea'u wanupe, ikatu wanupe. Aze umume'u kàwiràn xeruwez her ma'e wanupe, ikatu wanupe.

Tupàn umume'u wemiaihu wapyro àwàm wanupe

12 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e teko Izaew wanupe kury. — Pe umano 'ym ma'e ràm pe, apomon'o'g putar ihe nehe. Apureruzewyr putar ywy heremimume'u kwer pe nehe. Àràpuhàràn mono'ogar weraha weimaw ka'api'i ikatu ma'e rehe wà. Pyhaw weraha waker haw pe pari pupe wà no. Nezewegatete apuerur putar ko ywy rehe nehe no. Tawhu ko ywy rehe har pe heta putar teko tetea'u wà nehe. Tynehem putar a'e taw a'e nehe.

13 Tupàn uzapokatu putar wanape ràm wemiaihu wanupe nehe. Uhem putar tawhu pàrirogaw tàtà hukenaw rupi wemimutiar rupi

wà nehe. Tuwhiwete Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e oho putar wanenataromo nehe. Teko paw oho putar haikweromo wà nehe.

Mikez uze'egahy pureruze'eg ma'e wanehe, Tupàn ze'eg imume'u har wanehe no

3 **1** Izaew wanuwiaw wà. Izaew waneruze'egar wà. Peinu katu ko ze'eg nehe. Tuwe perekò katu teko pe wà nehe, ikatu ma'e iapo pà wanupe nehe, wanupe penemu'em 'ym pà nehe, wama'e rhe pemunar 'ym pà nehe no. **2** Napeiko kwaw nezewe. Napeakatuwawayh kwaw ikatu ma'e iapo haw rehe. Pezamutar katu iaiw ma'e iapo haw. Pepirok heremiaihu wà. Pezo'ok wano'o kwer wakàgwer wi no. **3** Pe'u heremiaihu wano'o kwer. Pezo'ok wapirer wanuwi. Pezukazuka wakàgwer. Pekixikixi wano'o kwer ipei'ai'ág pà ma'ero'o kwer imimozyràm ài. **4** Amo 'ar uhem putar nehe. A'e ar mehe penoz putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nehe. Nuzekeiw kwaw penehe nehe. Pezapo ikatu 'ym ma'e peho peiko. A'e rupi napenenu kwaw peze'eg mehe a'e nehe.

5 Tupàn ze'eg imume'u har hemu'em teko wanupe wà. Aze pemono ma'e wanupe, — Ikatuahy putar peneko àwàm nehe, i'i peme wà. Aze napemono kwaw ma'e wanupe, — Zeàmàtyry'ymawhu ur putar peme nehe, i'i peme wà. Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iko a'e uze'eg imume'u mua'u har wanupe.

6 — Napexak kwaw ma'e uezapo ma'e ràm nehe. Xo ipytunaw pexak putar nehe. Napexak kwaw ma'e pepuahu zàwenugar nehe. Ipytun putar peme nehe. Tatainy 'ar romo har ukàzym putar pewi nehe. Ipytunaw pyhaw har u'ar putar penehe nehe. **7** Ma'e uezapo ma'e ràm ikwaw par wà nehe, ma'e uezapo ma'e ràm imume'u har wà nehe, imaranugar putar wà nehe. Tupàn nuwazar kwaw waze'eg wanupe wapuramu mehe nehe. A'e rupi teko ipytu'u putar wanehe uzeruzar ire wà nehe.

8 Naiko kwaw amogwer Tupàn ze'eg imume'u har wazàwé ihe. Tupàn Tuweharupi

Wiko Ma'e Hekwe umur ukàgaw ihewe a'e. Uzamutar katu kar ikatu ma'e iapo har ihewe. Umuhem kar ma'e wi hekyze haw ihewi. A'e rupi amume'u teko wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e aha teko wanupe ihe. Teko Izaew iaiw paw amume'u aha teko ihe no. **9** Peinu katu nehe Izaew wanuwihaw wà. Izaew waneruze'egar wà. Napeakatuwawahy kaw ikatu ma'e rehe. Penemu'em teko wama'e ipyhyk e pà wanuwi. **10** Pezapo Zeruzarez tawhu Tupàn pe imonokatu pyrer ikatu 'ym ma'e iapo haw romo. Teko wazuka haw romo pezapo tawhu peiko. **11** Tuwihaw Zeruzarez pe har upyhyk temetarer wemu'emaw rupi wà. Xaxeto upyhyk temetarer Tupàn ze'eg rehe purumu'e haw hekuzaromo wà. Ma'e uezapo ma'e ràm imume'u har wenoz temetarer teko wanupe wà, uma'ereko haw hekuzaromo wà. Nezewe rehe we i'i nezewe purupe wà. — Kwa, Tupàn zanepetywà a'e, i'i mua'u purupe wà. — Ni amo ikatu 'ym ma'e nuzeapo kwaw zanewe nehe, ta'e Tupàn zanemyrypar romo hekon a'e xe, i'i purupe wà.

12 Penemiapo kwer iro Tupàn pe. A'e rupi Zeruzarez uezapo putar ita tetea'u ywytyr romo iapo pyràm romo nehe. Teko weruwaruwak putar ywy Xiàw ywytyr rehe har wà nehe, wyzài ma'etym áwàm ài wà nehe. Tupàn Hápuzuhu renaw uezapo putar ka'a romo nehe no.

**Tupàn Izaew wazar pureruze'egatu
haw puràmàtyry'ym 'ymaw no**

- 4** **1** Amo 'ar mehe nehe, ywytyr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hápuzuhu henaw a'e nehe, iaíha katu wera'u putar amogwer ywytyr wanuwi a'e nehe. Upyta putar amogwer ywytyr wamyter pe iaíha wera'u ma'e romo nehe. Teko ywy nànànar uzàn putar oho a'e pe wà nehe.
- 2** A'e teko uze'eg putar nezewe wà nehe. — Zazeupir ywytyr Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henaw pe nehe.

Zaha Tupàn Izaew wazar hápuzuhu pe nehe. Zanemu'e putar zaneremiapo ràm ikatu ma'e rehe nehe. Zata putar zaha hape rupi nehe. Ta'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ipurumu'e haw ur Zeruzarez wi a'e xe. Ywytyr Xiàw rehe wiko mehe uze'eg wemiaihu wanupe.

- 3** Wiko putar teko tetea'u waneruze'egar romo nehe. Aze amo ywy rehe har uzàmàtyry'ym amo ae ywy rehe har muitea'u har wà nehe, Tupàn umume'u putar ikatu 'ym ma'e iapo arer wà nehe, wamupytu'u kar pà wàmàtyry'ym ire wà nehe. Teko uzapo putar utakihepu a'e wà nehe, ywy heruwaruwakaw romo a'e wà nehe. Uzapò putar upurukutukawhu uzyapar romo wà nehe no. Teko ywy nànànar nuzeàmàtyry'ym wi pixik kwaw wà nehe. Nuzemuàgà'yym wi pixik kwaw zeàmàtyry'ymawhu pe oho haw rehe wà nehe.
- 4** Ikatuahy putar waneko àwàm paw teko wanupe nehe. Pitàitáigatu upytu'u ma'e'yw pi her ma'e iwype nehe, uwà 'yw iwype nehe. Ko ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e umume'u iko a'e.

- 5** Teko amo ae ywy rehe har umuwete katu uzar tupàn a'ua'u wà. Weruzar uzar ze'eg wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko Zanezar romo a'e. Ximuwete katu zane. Xiruzar ize'eg tuweharupi nehe.

Tupàn upyro putar wemiaihu a'e wà nehe

6 Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury. — Amo 'ar mehe amono'og putar ma'erahy ipuraraw arer ihe wà nehe. Ta'e azepyk wanehe waiwy wi wamono kar pà a'e 'ym mehe ihe xe. **7** Aruzewyr putar wikuwe

ma'e ywy muite har wi ihe wà nehe. Amon'o'og putar teko nehe, ikàg ma'e romo wamuigo kar pà ihe nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko putar wanuwihawete romo Xiàw ywytyr rehe ihe nehe. A'e 'ar henataromo wiko putar heremiaihu romo tuweharupi wà nehe. **8** Aiko Zeruzarez pe heremiaihu wanehe hezekaiw pà àràpuhàràn wanehe uzekaiw ma'e ài ihe. A'e tawhu uezapo wi putar tawhu ko ywy rehe har ikàg wera'u ma'e romo nehe. Uhua'u wera'u putar amogwer tawhu Izaew ywy rehe har wanuwi nehe.

9 Zeruzarez, Erezai'o iko kuzà imemyrahy ma'e ài. Mâràzàwe tuwe erezai'o iko. Aipo neruwhawete heta 'ymaw rehe erezai'o iko. Aipo neruwhawete hehe we har wamàno awer rehe erezai'o iko. **10** Zeruzarez. Ewaewak nerahy haw rehe. Nereiheihem kuzà imemyr zexak kar ma'e ài nehe. Ta'e nepupe wiko ma'e uhem putar newi wà nehe xe. Wiko putar kaiwer pe wà nehe. A'e re oho putar Mawiron pe wà nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyro putar wà nehe. Wenuhem wi putar wàmàtyry'ymar wanuwi wà nehe.

11 Teko ywy tetea'u wanehe har uzemono'og wà Zeruzarez iàmàtyry'ym pà wà. Nezewe i'i a'e teko wà. — Ximumaw Zeruzarez tawhu zane nehe. Ximuiaw nehe, i'i uzeupeupe wà. **12** A'e teko nukwaw kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ima'enukwaw paw wà. Nukwaw kwaw hemiapo ràm wà. A'e ae omono'og a'e teko a'e wà, ta'e izepyk wer wanehe a'e xe. A'e teko nukwaw kwaw Tupàn hemiapo kwer wà, nukwaw kwaw hemiapo ràm wà. Teko omono'og arozràñ haryw ixoixok pà wà, arozràñete iapirer wi imunyryk pà wà. Nezewegatete Tupàn omono'og teko wamumaw pà wà no.

13 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Teko Zeruzarez pe har wà. Pepu'äm peàmàtyry'ymar wazuka pà nehe. Apumukàg putar ihe nehe. Peiko putar tapi'ak awa i'ak itaper iapo pyrer hereko har ài nehe, ipyàpe itamorog iapo pyrer hereko har ài nehe. Pemumaw putar teko ywy tetea'u wanehe har

wà nehe. Aiko ywy nàñànar wazar romo ihe. Pemur putar wama'e wakàgaw rupi wanemimono'og kwer ihewe nehe.

5 **1** Teko Zeruzarez pe har wà. Pezemùàgà'yym peàmàtyry'ymar wanuwi pezepyro pà nehe. Ta'e zauxiapekwer peàmàtyry'ymar umàmàñ waiko taw iwyw wà xe. Ipuruzuka wer Izaew wanuwihawete rehe wà.

Tupàn umume'u Tuwhawete tur àwàm a'e

2 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Merez-Eparat, taw Zuta ywy rehe har pixika'i wera'i ma'e romo ereiko ne. Nemyter pe Izaew wanuwihawete ràm uzexak kar putar nehe. Kwehe mehe iàñàm waipy uzypyrog a'e taw pupe wiko pà wà.

3 Tupàn omono putar Izaew waàmàtyry'ymar wapo pe wà nehe. Waàmàtyry'ymar wiko putar wazar romo wà nehe. Urumaw putar kwarahy tetea'u nezewe wà. Na'e amo kuzà ipuru'a putar nehe. Imemyr izexak kar mehe Izaew amo ae ywy rehe ipyhyk pyrer uzewyr putar wàmàñ wanehe we uzemono'ono'og pà wà nehe, ywy Tupàn hemimume'u kwer rehe wà nehe.

4 Tuwhawete ur putar wemiaihu wanehe uzekaiw ma'e romo wiko pà nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur putar ukàgaw izupe nehe, a'e teko waneruze'eg mehe nehe. Upureruze'eg putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e her rehe nehe, uzar ikàg ma'e her rehe ipuràg eteahy ma'e her rehe nehe. Hemiaihu wiko putar ikatu haw rupi wà nehe. Ni amo zauxiapekwer amo ae ywy rehe har nuzàmàtyry'ym kwaw wà nehe. Ta'e wanuwihawete ikàgaw uhàuhàz putar ywy muite wera'u ma'e nàñàñ a'e nehe xe.

5 Werur putar zeàmàtyry'ym 'ymaw purupe nehe. Zauxiapekwer Axir pe har uzàmàtyry'ym putar zaneiwy rehe har a'e wà nehe, tawhu ikàg ma'e wapyhyk pà a'e wà nehe. Ximono kar putar zaneruwihaw ikàg wera'u ma'e a'e zauxiapekwer wakutyr zane wà nehe. **6** Zaneruwihaw wixe putar Axir ywy rehe wà nehe, a'e ywy ipyro pà wà nehe, a'e zauxiapekwer wamumaw pà wà nehe.

(Niroz amo ae Axir her romo a'e.) Nezewé mehe Axir zaneiwí iàmàtyry'ym mehe zaneruwihawete zanepyro putar wanuwi a'e nehe.

7 — Zuwiri zàwenugár wà, i'i putar teko amo ae ywy rehé har wà nehe, Izaew umànó 'ym ma'e kwer wanupe wà nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umur kar zuwiri ywy rehé a'e. Nuzawy kwaw àmàn ma'e itym pyrer rehé u'ar ma'e kwer wà nehe no. Tupàn wiko a'e Izaew wikuwe ma'e wapytywà àràm romo nehe. — Urepytywà pe nehe, ni'i kwaw amo teko wanupe wà nehe. Xo Tupàn pe zo i'i putar wà nehe. **8** Izaew wikuwe ma'e wiko putar amogwer teko wainuinuromo wà nehe. Nuzawy kwaw zàwàruhu iriàw miar wainuinuromo har wà nehe. Nuzawy kwaw zàwàruhu ipyahu ma'e àràpuhàràn uzemono'og ma'e waamàtyry'ymar nehe. Upyhyk wà. Upe'iài'ág wà no. Ni amo nupuner kwaw a'e àràpuhàràn wapyro haw rehé zàwàruhu wi wà. **9** Nezewé mehe teko Izaew weityk putar wàmàtyry'ymar upaw rupi wà nehe. Uzuka putar upaw rupi wà nehe no.

10 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewé teko Izaew wanupe kury. — A'e 'ar mehe azuka putar waneimaw kawaru ihe wà nehe. Azukazuka putar wama'e ywyramawa ihe wà nehe no. **11** Waneko haw tawhu azapo putar ma'e heityk pyrer ywytyr romo uezapo ma'e kwer romo nehe. Aeityk putar wanàpuzuhu tâtà ma'e ihe wà nehe no. **12** Amumaw putar wapaze haw ihe nehe, purumupytuhegatu kar haw iapo re wamupytu'u kar pà nehe. Azo'ok putar uezapo ma'e ràm imume'u har paw wanagapaw ihe wà nehe no. **13** Azukazuka putar wazar tupàn a'ua'u ihe wà nehe. Azukazuka putar ita aiha katu ma'e tupàn a'ua'u Ma'aw her ma'e wanagapaw ihe wà nehe no. Napemuwete wi pixik kwaw ma'e pepo pupe penemiapo kwer pe wà nehe kury.

14 Aeityk putar ywyra aiha katu ma'e tupàn a'ua'u pezar wanagapaw ihe wà nehe no. Amumaw putar tawhu paw nehe no. **15** Aikwahy putar nehe. Aikwahy putar azeharomoete nehe. A'e rupi azepyk putar

teko amo ywy rehé har heze'eg ihaw par wanehe upaw rupi katete ihe nehe.

**Tupàn umume'u wemaihu wanemiapo
kwer ikatu 'ym ma'e wanehe uzepyk
àwàm no**

6 **1** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u putar wemaihu wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e nehe kury. Peinu katu ize'eg nehe kury.

Epu'àm, Tupàn, wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imume'u pà nehe. Ywytyruhu wà nehe, ywytyr wà nehe no, tuwe wenu ize'eg mehe wà nehe kury.

2 O ywytyruhu wà. O ywy iwype har ikàg ma'e wà. Peinu katu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imume'u mehe nehe kury. Ta'e heta amo ma'e wemaihu wanehe we iapo katu pyràm a'e rihi xe. Umume'u putar teko Izaew wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e a'e nehe kury.

3 Nezewé uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury. — Heremaihu wà, ma'e azapo kar peme herape iawy kar pà peme. Aipo azapo kar ma'e tetea'u wera'u peme. Pewazar heze'eg ihewe kury. **4** Kwehe mehe apupyro Ezit ywy wi ihe. Peiko amo wanupe uma'erekohay e ma'e romo a'e 'ar mehe. Apupyro ihe. Amono kar Moizez peme. Amono kar Àràw peme no. Amono kar Mirià peme no. Peneruze'eg arer romo wanekon wà. Wexak kar peata àwàm ywyxiguhu rehé har peme wà. **5** Heremaihu wà. Pema'enukwaw Marak hemiapo putar awer rehé. Moaw wanuwhawete romo hekon a'e. Ipurapo kar wer ikatu 'ym ma'e rehé peme. Pema'enukwaw Mâràw Meor ta'yrr peze'eg iwazar awer rehé no. Uzeapo ma'e tetea'u a'e 'ar rehé. Pehem ywyàpypznaw Akaz her ma'e wi peker haw wi. Peata tetea'u peho peiko. Na'e iahykaw rehé pehem tawhu Ziwkaw pe. Pema'enukwaw a'e 'ar rehé uzeapo ma'e kwer paw wanehe. Ihe Tupàn

Tuweharupi Wiko Ma'e apupytywà ihe. A'e rupi peityk peàmàtyry'ymar paw wà. Peneharaz zo a'e ma'e paw wanuwi nehe.

Ma'e te Tupàn uzapo kar zanewe

6 Ma'e araha putar hezeupi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e imuweste katu mehe ihe nehe. Ma'e amono putar Tupàn Ywate Wera'u Ma'e pe nehe. Aipo amono putar tapi'aka'yì pitài kwarahy hereko har izupe wà nehe. Aipo amunyk putar tata wanapy paw pà nehe. **7** Aipo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hurywete putar nehe, aze azuka àràpuhàràn hawitu ma'e tetea'u henataromo wà nehe. Aipo hurywete putar uri kawer 'y rykawhu pupe har zàwenugar rehe nehe, aze amono izupe nehe. Aipo azuka putar hera'yripy heremiaipo kwer ikatu 'ym ma'e hekuzaromo nehe, iaiw ma'e hekuzaromo nehe, henataromo nehe.

8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak kar ukatu haw zanewe a'e. Uzapo kar ma'e iko zanewe. Umume'u wemiapo putar haw zanewe. Ikatu ma'e iapo haw uputar iko a'e. Aze zazeamutamutar katu tuwe nehe, hurywete putar nehe. Aze nazaiko wera'u kwaw amo wanuwi nehe, aze xiruzar ize'eg nehe, hurywete putar nehe.

9 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg iko Zeruzarez tawhu pe har wanupe. Ma'e kwaw katu har uezapayaka katu ize'eg rehe wà, imuweste katu pà wà. Nezewa uze'eg iko. — Zuta izuapyapyr wà. Zeruzarez tawhu pe har wà. Peinu katu ko heze'eg nehe. **10** Heta tetea'u temetarer teko ikatu 'ym ma'e wanàpuz me. Imunar a'e temetarer rehe imono'og mehe wà. Uma'erekò puhuz haw hagaw paw hemu'em ma'e rehe we wà. Iro wanemiaipo kwer ihewe. **11** Aze amo wexak kar ma'e puhuz haw hagaw paw hemu'em ma'e pupe, aipo apuner iaiw paw wi hereharaz haw rehe nehe. **12** Zeruzarez tawhu pe hemetarer katu ma'e imunar teko wama'e rehe wà. A'e pe wiko ma'e paw a'e wà, wiko hemu'em ma'e romo a'e wà, imunar ma'e romo a'e wà no. **13** A'e rupi azypyrog penehe hezepyk pà kury. Apumumaw putar penemiaipo kwer ikatu 'ym

ma'e rehe ihe nehe. **14** Penemi'u ràm nuhyk kwaw peme nehe. Pema'uhez putar tuweharupi nehe. Peporomon'o'g wer putar penemetarer tetea'u rehe nehe. Napepuner kwaw wyzài penemetarer imono'ogaw rehe nehe. Aze pemonokatu amo ma'e pe nehe, amuiw kar putar a'e ma'e zauxiapekwer wanupe peàmàtyry'ym kar mehe ihe nehe. **15** Pezutym putar ma'e'a'yz nehe. Nape'u kwaw ma'e nehe. Pezuhazuhaw putar uri nehe. Nape'u kwaw ikawer nehe. Pepyropyrog putar uwà rehe nehe. Nape'u kwaw tykwer nehe. **16** A'e ma'e paw uezapo putar nehe, ta'e pezapo iaiw ma'e tuwhawete Oniri ài pe xe, ta'yur tuwhawete Akaw ài pe no xe. Pezapo ma'e peho peiko waze'eg awer rupi katete. A'e rupi amumaw putar Zeruzarez tawhu nehe. Teko amo ae ywy rehe har paw upuka putar a'e tawhu pe har wanehe wà nehe. Teko paw uze'eg zemueteahy putar penehe wà nehe.

Izaew wanemiaipo kwer ikatu pixik 'ym ma'e

7 **1** Azemumikahy tekoko ihe. Aiko awa ima'uhez katu ma'e ài. A'e awa wekar ma'e a kwer pi her ma'e oho pi ityw pe, pi po'o awer ipaw ire a'e. Wekar uwà ityw pe ipo'o awer ipaw ire no. Nuxak kwaw, ta'e amo opo'o uwà iazu ma'e paw a'e 'ym mehe a'e wà xe. Opo'o pi paw wà no. **2** Naheta kwaw ni pitài teko imunar 'ym ma'e hemu'em 'ym ma'e ko ywy rehe wà. Naheta kwaw ni pitài Tupàn heruzar har wà. A'e paw uezagaw amogwer wazuka pà wà. Pitàitâigatu uezagaw wapihar zemunehew paw pupe imunehew kar pà wà. **3** Teko paw uzemuàgà'ym ikatu 'ym ma'e iapo haw rehe wà. Tuwhaw umur kar temetarer wemu'emaw rehe wà. Pureruze'eg ma'e upyhyk temetarer wemu'emaw hekuzaromo wà, teko wanehe imunar pà wà. Ikàg ma'e hemetarer katu ma'e umume'u iaiw ma'e wemiapo ràm uzemurywete kar àwàm waiko wà. Teko paw ima'enukwaw katu wemiapo ràm ikatu 'ym ma'e rehe wà. **4** Te teko ikatu wewer ma'e wà, teko imunar 'ym ma'e wà, nuzawy kwaw xu Tupàn pe wà. Uhem amo

'ar wà iko. A'e 'ar mehe Tupàn uzepyk putar wanehe nehe. Hemiruze'eg teko wanehe um'e'gatu ma'e a'e wà, ize'eg imume'u har a'e wà, umume'u a'e 'ar ihem àwàm a'e wà. Ur putar waze'eg awer rupi katete nehe. A'e 'ar mehe uezapo putar iaiw ma'e teko wanupe nehe. Nukwaw kwaw wemiapo ràm wà nehe. — Máràzàwe tuwe aipo pa, i'i putar uezupe wà nehe.

5 Pezeruzar zo penuwake wiko ma'e wanehe nehe. Pezeruzar zo pemryrypar wanehe nehe. Aze ereze'eg neremireko pe nehe, nema'enukwaw katu neze'eg àwàm rehe nehe. Ezekaiw katu neze'eg àwàm rehe nehe.

6 Ta'e ko 'ar rehe kwarer nuzeruze'gatu kwaw u wanehe wà xe. Kuzàtài nuweruzar kwaw uhy ze'eg wà. Kuzà uzàmàtyry'yum umehy wà. Neànàm wiko neàmàtyry'yamar iaiw wera'u ma'e romo wà.

7 Ihe azeruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e rehe. Azeruzar katu hepyro àràm romo heko haw rehe. Tupàn hezar wenu putar heze'eg nehe. Hepyro putar nehe.

Tupàn upyro wemaihu wà kury

8 Pe ureàmàtyry'yamar pe. Peze'eg urywahyahy zo urerehe nehe. Uru'ar azeharomoete. Urupu'äm wi putar nehe. Ko 'ar rehe uruiko pytunaw pe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko putar tatainý záwenugar romo urewe nehe. **9** Uruzapo ikatu 'ym ma'e Tupàn henataromo. A'e rupi wikhahy urewe. A'e rupi uzepyk putar urerehe nehe. A'e rupi urupurawaraw putar izepyk àwàm nehe. Umume'u putar ureremiapo kwer a'e nehe. Uzapò putar ikatu ma'e urewe nehe. Urereraha putar tatainý pe nehe. Urepyro putar nehe no.

10 Ureàmàtyry'yamar wexak putar hemiaipo ràm wà nehe. Hexak mehe imaranugar putar wà nehe. Ta'e a'e 'ym mehe uze'eg zemuetealhy Tupàn rehe a'e wà xe. — Ma'e pe hekon Tupàn pezar a'e, i'i urewe wà. Tupàn weityk putar ureàmàtyry'yamar wà nehe. Urerurywete putar hexak mehe nehe. Teko upyropyrog oho waiko to'om pe tawhu myter rupi har rehe har rehe wà. Nezewegatete

Tupàn upyropyrog putar ureàmàtyry'yamar wanehe nehe.

11 Teko Zeruzarez pe har wà. Uhem tawhu pàrirogaw iapo katu wi haw 'ar iko kury. Uhem zaneiwy zaw imunyrykaw 'ar iko no. Ximuhua'u wera'u zaneiwy nehe kury. **12** A'e 'ar mehe zaneiwy rehe arer uezewyr putar Zeruzarez pe wà nehe. Ur putar Axir wi wà nehe. Ur putar Ezit wi wà nehe no. Ur putar ywy Ewparat yrykaw izywyr har wi wà nehe no. Ur putar yryhu wi wà nehe. Ur putar ywytyruhu muitea'u wera'u ma'e wi wà nehe no. **13** Ywy paw uezapo putar ywyxiguhu romo wà nehe. Ta'e a'e ywy rehe har uzapo ikatu 'ym ma'e tetea'u a'e wà xe.

Uze'eg waiko Tupàn pe wà, upuhareko haw henoz pà wà

14 O Tupàn, ereiko àràpuhàràñ wanehe uzekaiw ma'e àì urewe ne. Ezekaiw katu urerehe nehe. Ta'e uruiko àràpuhàràñ àì newe ure xe. Ta'e ure zutyska'i uruiko ka'a pupe ure xe. Heta tetea'u ywy ikatu ma'e ureiwy izywyr. Kwehe mehe urereraha pe ka'api'i ikatu ma'e Mâxà pe har pe ne, Zireaz pe har pe ne no. Urereraha wi pe a'e pe nehe no.

15 Ezapo purumupytuhegatu kar haw urepytywà pà nehe. Kwehe mehe erezapo purumupytuhegatu kar haw Ezit ywy wi urepyro mehe ne. Ezapo wi agwer ma'e nehe kury. **16** Teko amo ae ywy rehe har ikàg ma'e wexak putar iapo mehe wà nehe. Ikàg tuwe wà. Nezewe rehe we imaranugar putar nekàgaw hexak mehe wà nehe. Amogwer teko ukyze putar wà nehe. Upytu'u putar uze'eg ire wà nehe. Upyk putar wapyakwar wà nehe. **17** Wata putar ywy ku'i kwer rehe wie rehe moz àì wà nehe, ma'e ywy rehe uzeàkыz ma'e àì wà nehe. Uryryryrz putar ukyze haw wi wà nehe. Uhem putar wàpuzuhutàtà wi wà nehe. Uzewyr putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar pe ukyze mehe wà nehe.

18 O Tupàn. Naheta kwaw amo nezàwenugar wà. Ta'e nereharaz neremaihu wikuwe ma'e wanemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wi ne xe. Nerezepyk kwaw wanehe

nehe. Nekwahy kwaw tuweharupi nehe. Erepytu'u putar nekwahy re nehe. Tuweharupi nepurexak kar wer nepuruamutar haw rehe purupe. **19** Urepuhareko wi pe nehe. Eremumaw putar urekutu 'ymaw urewi nehe. Ereityk putar ikatu 'ym ma'e ureremiapo kwer yryhu pupe nehe. Upyta putar yryhu wype nehe.

20 Kwehe mehe eremume'u neremiapo ràm ureipy wanupe. — Tuweharupi aiko putar pemyrypar romo nehe. Tuweharupi apuamutar katu putar nehe, ere ureipy wanupe. A'e rupi erezamutar katu putar Àmàrààw izuapyapyr tuweharupi ne wà nehe, Zako izuapyapyr ne wà nehe no. Ureamutar katu pe tuweharupi nehe. *Upaw.*

NAU

1 **Tupàn wexak kar Nin tawhu pe uezapo ma'e ràm Nau pe ipuahu zàwenugar pe a'e.** Nau wiko Ewko tawhu pe har romo a'e.

Tupàn ikwahy Nin pe har wanupe

2 **Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e, na'ikatuwawahy kwaw amogwer tupàn wanehe a'e.**

Wikwahy ma'e romo hekon. Uzepyk wàmàtyry'ymar wanehe.

Uzapo ma'e wàmàtyry'ymar wanupe, wanehe uzepyk pà.

Wikwahy mehe uzepyk wanehe.

3 **Iàrew ikwahy haw a'e. Ikàg no. Nuezar kwaw ikatu 'ym ma'e wà, wanehe uzepyk 'ym pà wà.**

Wata ywytuàiw myter pe.

Ywàkun nuzawy kwaw ywy ku'i kwer ipy iwy pe har wà.

Umuzeupir upy pupe wata mehe.

4 **Uze'egahy Tupàn yryhu pe. Na'e uxinig yryhu.**

Umuxinig kar Tupàn yrykaw paw wà no.

Ka'api'l Mâxà pe har, ka'api'i ywytyr Karamew rehe har no, uxinig wewer upaw rupi no.

Ma'eputyry ywytyr Irimano ywy rehe har wanehe har ipyw a'e wà no.

5 **Ywytyruhu uryryryryz henataromo wà. Ywytyra'i uzekazeka wà.**

Izexak kar mehe

ywy a'e, hehe har paw a'e wà no, uryryryryz a'e wà no.

6 **Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikwahy mehe, ni amo nupuner kwaw upu'ämaw rehe wà.** Mo upuner ikwahy haw ipuraraw paw rehe wà. Ikwahy haw uwyrık oho iko tata rykawhu romo uezapo ma'e kwer ài. Henataromo itahu uzekazeka wà.

7 **Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu a'e. Wemiaihu waneko haw zawaiw katu mehe upyro wà kury.** — Ezekaiw katu herehe nehe, aze i'i amo izupe, uzekaiw katu putar hehe a'e nehe.

8 **'Y tyhu haw weraha ma'e paw wenataromo. Nezewegatete Tupàn umumaw wàmàtyry'ymar wà no. Amo ipurumumaw wer Tupàn rehe wà.**

Tupàn omono kar a'e teko umàno ma'e kwer wanenaw pe wà. Omono kar wàmàtyry'ymar umàno ma'e kwer waneko haw pe wà.

9 **Ma'e ikatu 'ym ma'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe *penemiapo ràm pemume'u peiko pezeupeupe.** Pemumaw putar upaw rupi a'e nehe. Ni amo teko nuzàmàtyry'ym kwaw Tupàn mokoz haw wà.

10 **Peiko xu tyw ài pe. Peiko ka'akyà uxinig ma'e kwer ài pe no.** Tupàn umunyk putar tata penehe nehe. Pekaz putar upaw rupi nehe.

11 Amo awa ur Nin tawhu wi a'e. Ikatu 'ym ma'e iapo har romo hekon a'e. Ikatu 'ym ma'e rehe ipurapo wer Tupàn pe kury. 12 Tupàn uze'eg teko Izaew wanupe.

— Amumaw kar putar Axir paw ihe wà nehe. Ukàzym putar wà nehe. Ko 'ar rehe ikàg a'e wà.
Heta tetea'u wà no.

Nezewe rehe we amumaw putar wà nehe. Apuraraw kar ma'erahy peme. Nazapo wi pixik kwaw agwer ma'e nehe.

13 Apupyro putar Axir wakàgaw ihe nehe. Apueraha putar uma'erekohay e ma'e romo peneko haw wi nehe, i'i Tupàn wanupe.

14 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Axir wanuwihawete rehe kury.
— Nata'yri kwaw nehe.

Nezewe mehe her ukàzym putar nehe. Azukazuka putar izar tupàn a'ua'u wanagapaw tåpuzuhu pe har ihe wà nehe.

Azutym putar hetekwer ihe nehe. Ta'e iaiw a'e xe, i'i Tupàn wanupe.

15 Pexak kury. Amo ze'eg herur har ur iko wytyruhu rehe ze'eg ikatu ma'e herur pà a'e kury. Zeàmàtyry'ymawhu ipaw pàwàm umume'u putar zanewe nehe. Teko Zuta wà, pezapo pepynyawhu nehe. Pemono ma'e Tupàn pe *penemimume'u kwer izupe nehe kury. Ta'e ni amo zauxiapekwer amo ae ywy rehe har nuixe pixik kwaw peiwy rehe a'e wà nehe xe. Amumaw a'e zauxiapekwer paw ihe wà.

Nin taw heityk awer

2 1 Zauxiapekwer tetea'u uzàmàtyry'ym putar Nin tawhu wà nehe. Pemupu'äm kar ume'egatu ma'e tåpuzaiha katu ma'e 'aromo wà nehe. Peme'egatu pe rehe nehe no. Penoz zauxiapekwer paw wamuwà pe wà nehe. Pezemùägà'ym zeàmàtyry'ymawhu heta haw rehe nehe.

2 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuzewyr kar putar teko Izaew wakàgaw wapuràg eteahy haw wanupe nehe. Waàmàtyry'ymar weraha teko paw Izaew ywy wi wà, weraha wama'e paw Izaew ywy wi wà no. Ywy nuzawy kwaw wyrya hákà 'ym ma'e. A'e ywy rehe har ikàg wi putar wà nehe. Wakàg àwàm nuzawy kwaw wakàg awer nehe.

3 Zauxiapekwer ur ma'e kwer werur u'yw wi purumimaw ipiràg ma'e wà.

Wakamir ipiràg no.
Uzemuàgà'ym waiko Nin tawhu iàmàtyry'ym pà wà.
Wama'e ywyramawa heny katu tata ài wà.
Kawaru uzàn ko rupi wà.
Uzàn kwe rupi wà no.

4 Ywyramawa zeàmàtyry'ymawhu rehe har uzàn katu pe rupi tawhu myter romo wà.
Wahaw katu haw tawhu myter rupi wà.
Ko rupi wà, kwe rupi wà.
Nuzawy kwaw tatainay imunyk pyrer wà.
Uzàn àmàn iweraw paw ài wà.

5 Izaew waàmàtyry'ymar zauxiapekwer wanuwihaw ikàg wera'u ma'e uzapo kar ma'e amogwer zauxiapekwer wanuwihaw wanupe. Uzàn tuwihaw tawhu ipàrirogawhu pe wà.
Uzàn mehe uzemuàzàzàn wà.
Uzapo amo ma'e uzeàmimaw romo wàmàtyry'ymar wanuwi wà.

6 Uwàpytymawok yrykaw ipàrirogaw wà.
Teko tåpuzuhu pe har ukyze wera'u wà kury.

7 Zauxiapekwer weraha wazar tupàn ua'u kuzà hagapaw a'e wi wà kury.
Ixaxeto kuzà oho haikweromo uza'i'o pà wà.
Ikuhem pykahu ài wà.
Ukwar upuxi'a rehe uzemumikahy haw hexak kar pà wà.

- 8** Teko Nin pe har uzàn a'e wi wà.
Nuzawy kwaw 'y y paw iapo pyrer
wi uhem ma'e kwer wà.
— Pepytu'u, pepytu'u,
amo i'ayah purupe.
Ni amo nupytu'u kwaw
uzàwemhem ire wà.
- 9** Pepyhik itaxig parat nehe.
Peraha itazu or nehe.
Tawhu tynehem temetarer pupe a'e.
Heta tetea'u ma'e hekuzar katu ma'e xe.
- 10** Zauxiapekwer umumaw Nin wà.
Teko paw uhem oho izuwi wà.
Naheta kwaw teko a'e pe wà kury.
Wapy'a tynehem wakyze haw pupe wà.
Wapenàràg uryryryryz waiko wà.
Wanuwa xigatu wakyze haw wi wà.
Wakàgaw uhem wanuwi upaw rupi.
- 11** Ma'e uezapo tawhu pe.
Kwehe mehe nuzawy kwaw
zàwàruhu iriàw wamono'ogaw.
Zàwàruhu iriàw weraha wemizuka
kwer a'e pe wànàm wanupe wà.
Wiko a'e pe wa'yir wanehe we ma'e
wi ukyze 'ym pà wà.
Ni amo a'e pe har numukuhem kwaw
wà. Ikatu waneko haw.
- 12** Zàwàruhu iriàw awa uzuka
amo miar a'e.
Na'e omono ho'o kwer pehegwer
zàwàruhu iriàw kuzà pe,
imemyr wanupe no.
Waneko haw itakwar tynehem
miar umàno ma'e kwer pupe.
- 13** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikàg
wera'u ma'e umume'u ko ma'e iko teko Nin
pe har wanupe kury.
— Aiko peàmàtyry'ymar romo ihe.
Amunyk putar tata pema'e ywyramawa
wanehe wanapy paw pà ihe nehe.
Zauxiapekwer penehe we har umàno putar
zeàmàtyry'ymawhu pe wà nehe. Pemunar
teko amo ae ywy reh har wama'e tetea'u
rehe. Arahà putar a'e ma'e paw pewi izo'ok pà
ihe nehe. Awa pez'e'eg heraha har noho pixik
kwaw amo ae ywy reh wà nehe.

Ze'eg purumuzemumikahy kar haw
Nin pe har wanupe

3 ¹ Nin pe har uzemumikahy putar uzehe
zepyk àwàm rehe nehe.
Ta'e ma'erahy purupe ipuraraw kar
har romo wanekon a'e wà xe.
Nin tynehem temu'emaw pupe.
Tynehem purupetekaw pupe no,
puruzuka haw pupe no.
Tuweharupi teko uzapo ikatu 'ym ma'e
wà. Imunar wà. Upuruzuka wà.

2 Peinu katu kawaru wapetekaw
ipok mehe kury.
Peinu katu ywyramawa iànoànog mehe.
Pe *pe ur kawaru waiko uzàn pà wà.
Ywyramawa zeàmàtyry'ymawhu pe
har ur waiko uzàn pà wà no.

3 Kawaru ku'az har uzàmàtyry'ym
wà *wà.
Uzuka wàmàtyry'ymar takihepuku heny
katu ma'e pupe wà, purukutukawhu
heny katu ma'e pupe wà no.
Heta umàno ma'e kwer pe nànàm wà,
tàpuz nànàm wà no.
Heta tetea'u umàno ma'e kwer
wanetekwer wà. Zauxiapekwer
uzepyapi wanetekwer wanehe wà.

4 Nin a'e, nuzawy kwaw kuzàwyzài a'e.
Zauxiapekwer uzepyk waiko hehe wà.
Ipuràg eteahy a'e. Ipaze a'e no.
Uzapò ipaze ma'e wanemiapo
zàwenugar a'e, teko tetea'u
waneityk pà a'e.
Kuzà wyzài romo weko haw pupe
upyhyik teko tetea'u wà.

5 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikàg
wera'u ma'e uze'eg nezewe kury.
— Nin tawhu. Aiko neàmàtyry'ymar
romo ihe.
Anuhem putar neropoz newi nehe.
Urezar putar ma'e 'ym ima'e
romo nehe.
Teko paw nerexak putar nezewe
wà nehe.
Wexak putar nemaranugar haw
wà nehe no.

- 6** Nurerekó katete kwaw ihe nehe.
Urupyk putar neipiw haw pupe nehe.
Teko paw ipytuhegatu putar
nemaranugar haw rehe ume'e
pà wà nehe.
- 7** Nerekak arer paw uzàwehem
putar newi wà nehe.
— Heityk pyrer romo hekon Nin
a'e kury, i'i putar nerehe wà nehe.
Ni amo nanepuhareko kwaw
wà nehe.
Ni amo nanepytywà kwaw
nezemumikahy mehe wà nehe.

8 Nin. Aipo nekatu wera'u Tema tawhu Ezit ywy rehe har ikàg ma'e wi. Amo ryukawhu uwypyryk a'e tawhu huwake a'e no, ipyro pà iàmàtryy'ymar wanuwi a'e no. Yryukawhu Niru her ma'e nuzawy kwaw pàrirogawhu a'e tawhu izewyr har a'e. **9** Tew tawhu pe har wiko Ezit wanuwhaw romo Exio wanuwhaw romo a'e wà. Ikàg wera'u amogwer tawhu wanuwi upaw rupi a'e. Teko Irim ywy rehe har wiko wamyrypar romo a'e 'ar rehe wà. **10** Nezewe rehe we zauxiapekwer uphyhk Tew pe har waneraha pà wemipyhyk kwer romo wà. Weraha waiwy wi wà. Uzuhazuhaw kwarer pe iapar haw zekàgaw pe wà. Waàmàtryy'ymar omomor ita'i ma'e papar haw hereko har wà, tuwhaw wazar ràm romo wanexanexak pà wà. A'e re weraha wemipyhyk kwer a'e wi kyhàhàmtàtà pupe iàpixipixi pyrer romo wà.

11 Nin, ereka'u putar nehe. Ere'are'ar putar neata mehe nehe, neàmàtryy'ymar wi nezàwehem pà nezeagaw pà nehe.
12 Penàpuzuhutatà nuzawy kwaw pi 'yw i'a tetea'u ma'e. Aze amo umutuhug pi 'yw nehe, pi i'a kwer u'ar putar hehe ipuru'u wer ma'e zuru pupe nehe. **13** Zauxiapekwer penehe we har na'ikàg kwaw kuzà ài wà. Tawhu

hukenaw uzewàpytmawok. Peàmàtryy'ymar upuner wixe haw rehe tawhu pupe wyzai 'ar mehe wà nehe. Ta'e tata umuaiw iwàpytmaw a'e xe.

14 Pemonokatu 'y hyruhu pupe nehe. Nezewe mehe zauxiapekwer peàmàtryy'ymar tawhu izywyr wamàmàn mehe, uhyk putar 'y peme nehe. Pemukàg kar wi putar penàpuz tâtà nehe no. Pemuzuwa to'om nehe, ywy tâtà iapo pà nehe. **15** Nezewe rehe we tata pezuka putar nehe. Aze ru'u pemànò putar zeàmàtryy'ymawhu pe nehe. Tukur u'u arozràn paw wà. Nezewegatete peàmàtryy'ymar zauxiapekwer pemumaw putar wà nehe no. Peneta tetea'u tukur ài nehe. **16** Heta tetea'u zahytata ywak rehe wà. Heta tetea'u wera'u ma'eme'egar peinuinuromo har zahytata wanuwi wà. Oho paw a'e wà kury. Arozràn i'u re tukur uma'ema'e upepozaz ko wi uwewe pà wà. Nezewegatete a'e ma'eme'egar oho xe wi wà no. **17** Tawhu pe har wanuwhaw wà, wanupe uma'erekó ma'e wà no. Nuzawy kwaw tukur huwixàg mehe ywyok rehe wezyw ma'e wà. Nan kwehe tete kwarahy uzypyrog uhype katu haw. Na'e tukur uwewe oho wà. Ni amo nukwaw kwaw waho àwàm wà.

18 Axir wanuwhawete umàno a'e. Hehe we har tuwhaw umàno a'e wà no. Zauxiapekwer wanuwhaw umàno a'e wà no. Wanemiruze'eg teko uhàuhàz ywytyruhu nànàn wà. Naheta kwaw wamono'og wi har wà. **19** Naheta kwaw muhàg wakutuk awer rehe àràm. Naheta kwaw wamukatu àwàm. Ma'erahy ipuraraw pawer imume'u haw henu har paw hurywete wà. Uzepopetepetek wà. Ta'e naheta kwaw wapurumuahy kar awer wi uzepyro ma'e kwer wà xe. Upuraraw kar tuwe ma'erahy purupe tuweharupi wà. *Upaw.*

AMAKUK

1 ¹Tupàn umume'u ma'e Amakuk pe ipuahu zàwenugar hexak kar pà izupe a'e.

Amakuk ize'eze'eg awer a'e

- 2** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Tuweharupi aze'eg newe urepytywà
àwàm henoz pà newe.
Aipo nereinu kwaw heze'eg.
Màràm mehe urepytywà putar nehe.
— Puruzuka haw,
a'e newe tuweharupi.
Màràzawé na'urepyro kwaw pe nehe.
- 3** Màràzawé tuwe erexak kar ikatu
'ym ma'e tetea'u ihewe.
Màràzawé tuwe nerezekaiw kwaw
ikatu 'ym ma'e iapo haw rehe.
Ma'emumaw paw umàmàn
wà heywyr. Puruzuka haw
umàmàn wà heywyr no.
Taw nànàn teko uzeàmàtyry'ym wà.
Heta zeàmàtyry'ymaw ywy nànàn.
- 4** A'e rupi ni amo teko nuweruzar
kwaw neze'eg wà.
Ikatu haw nuweityk pixik
kwaw ikatu 'ymaw.
Ikatu 'ym ma'e ikàg wera'u
ikatu ma'e wanuwi wà.
Umuaiw ikatu haw wà.

Tupàn uwazar Amakuk ize'ege izupe

- 5** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg
wemiaihu wanupe.
— Peme'e teko ywy peiwyr huwake
har wanehe nehe. Pepytuhegatu
pezemukuhem wanexak mehe
nehe no.
Ta'e napezeruzar kwaw heremiapo ràm
ko 'ar rehe har rehe nehe xe.
Aze mo amo umume'u peme wà,
nezewi rehe we napezeruzar
iwer mo waze'eg rehe.
- 6** Amuryyw kar Mawiron pe har
wanerekö ihe wà kury.
Teko puruzuka ma'e romo wanekon
wà. Upuraraw kar ma'erahy amo
teko wanupe wà.

Wyzài 'ar mehe iporomono wer
zauxiapewer wanehe ywy nànàn wà,
amo teko waiwy ipyro pà uzeupe wà.

7 Teko ywy nànànar ukyze katu wanuwi
wà. Ukyze katu wera'u wanuwi wà.
Weruzar kar uze'eg teko paw wanupe
wà. Uzapo kar ma'e amo wanupe
uze'eg rupi katete wà.

8 Waneimaw kawaru uzàn wera'u
zàwàruhu ereopar her ma'e
wanuwi wà.
Hehaite wera'u awarahu
wyxiguhu pe har wanuwi wà.
Zauxiapewer kawaru ku'az har ur
waiko weimaw waku'az wà.
Uzàn wà waiko muite wi wà.
Na'arewahy wiràhu u'ar wemiar rehe.
Na'arewahy zauxiapewer
ur wiràhu ài wà.

9 Zauxiapewer ur waiko wà.
Ipuruzuka wer wàmàtyry'ymar
wanehe na'arewahy wà.
Wanur mehe umuhàmuhàz
kyze haw oho waiko wà.
Heta tetea'u wanemipyhyk kwer wà.
Waneta haw nuzawy kwaw
wyxiguhu yryhu izywyr
har waneta haw wà.

10 Zauxiapewer Mawiron pe har uze'eg
urywahyahy tuwihawete wanehe wà.
Uze'eg zemueteahy amogwer
tuwihaw wanehe wà no.
Upuka tåpuzuhutâtà rehe wà.
Uzapo uezupir àwàm tawhu
pàrirogaw rehe har wà.
Wixe tawhu pupe ipyro pà wà.

11 A'e re oho wi uzenataromo amo
tawhu pe wà no. Nuzawy kwaw
wytyu kwe rupi ukwaw ma'e wà.
Numuwete katu kwaw amo tupàn wà.
Xo ukágaw zo umuwete katu wà.

Amakuk uze'ezeg wi no

- 12** O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Tuweharupi ereikuwe ne.

- O hezar ikatuahy ma'e. Neremànò pixik kwaw nehe.
 Ereiko urepyro har romo. O Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
 Exarexak Mawiron pe har ne wà.
 Eremono nekàgaw wanupe.
 A'e rupi upuner urerehe
 uzepykaw rehe wà nehe.
- 13** Máràzàwe tuwe nerezuka kwaw a'e teko ne wà. Hemu'em teko wanupe wazuka pà wà. Iaiw ma'e romo wanekon wà.
 Nereha ikatuahy. Máràzàwe tuwe ereme'e agwer iaiw ma'e rehe.
 Aze exak teko ikatu 'ym ma'e iapo mehe wà, ekekwhay wanehe ne.
 A'e rupi apuranu nerehe kury.
 Mawiron pe har uzuka amo teko uzewi ikatu wera'u ma'e wà.
 Máràzàwe tuwe nerez'e'g kwaw wazuka mehe ne.
- 14** Máràzàwe tuwe ererekó teko pira zàwe ne wà.
 Nuzawy kwaw ma'e'a'yr uzehe uzekaiw 'ym ma'e wà.
- 15** Mawiron pe har upyhyk amo teko wà.
 Wapyhykaw nuzawy kwaw ipira pyhykaw wanupe.
 Upurupyhyk upina pupe ukyhapari pupe wà.
 Wenuhem 'y wi katu pe wà.
 Hurywete Mawiron a'e pe wà.
 — Ikatuahy aipo pa, i'i uezueupepe wà.
- 16** Wakhyapari nuzawy kwaw tupàn a'u'u wanupe wà. Uzuka ma'e'a'yr wanenataromo wà.
 Omono imono pyr upina pe wà no.
 Ta'e a'e ma'e umuigo kar pira pyhykar hemetarer katu ma'e romo a'e wà xe.
 A'e rupi heta teteau'wanemi'u ràm wanupe.
- 17** Aipo Mawiron pe har nupytu'u pixik kwaw amo teko wàmàtyry'ym ire wà nehe.
 Aipo uzuka wiwi putar teko wà nehe, wapuhareko 'ym pà wà nehe.

Tupàn uwazar wi Amakuk ize'eg izupe no

- 2** ¹Azeupir putar heràpuz aiha katu ma'e rehe heme'e haw pe ihe nehe. Àro putar Tupàn ze'eg àwàm ihe nehe. Ma'in putar hepuranu haw iwazar pà nehe. Azeapyaka katu putar nehe.
- 2** Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wà ihewe. Nezewe ize'eg awer.
 — Exak putar ma'e nepuahu zàwenugar nehe.
 Emuapyk a'e neremixak kwer ywyrapewa'i rehe nehe.
 Emuapyk katu newe ma'e heremixak kar ràm nehe.
 Nezewe mehe wyzài teko upuner imugeta haw rehe wà nehe.
- 3** A'e ma'e neremixak ràm 'ar nuhem kwaw a'e rihi.
 Uhem putar azeharomoete nehe.
 Uzeapo putar nehe.
 I'ar katu uhem etea'i kury.
 A'e rupi — Kwa, iàrew teteau' tur àwàm, aze ere izupe nehe, eàro nehe.
 Ta'e a'e ma'e uzeapo putar i'ar kateteahy rehe a'e nehe xe.
- 4** Nezewe heze'eg newe heremimume'u ràm xe kury.
 — Ikatu 'ym ma'e waneko haw na'ikatuahy kwaw.
 Ikatu ma'e iapo har wikuwe putar wà nehe, ta'e uzeruzar tuwe Tupàn rehe wà xe.

Mawiron pe har wanehe uzepyk àwàm

- 5** Azeharomoete teko wanemtarer hemu'em uzar pe. Na'ikatu kwaw wiko wera'u ma'e waneko haw. Nuraw kwaw temetarer iputar haw. — Aputar we amo ihe, i'i uezueupepe tuweharupi wà. Tuweharupi umàno ma'e kwer waneta haw uputar amo umàno ma'e kwer wà. Nezewagatete a'e teko uputar amo temetarer tuweharupi wà. **6** Teko heityk pyrer a'e wà, uze'eg zemueteahy Mawiron pe har wanehe wà. Uze'eg urywahyahy wanehe wà no. Nezewe uze'eg wanupe wà. — Pezeapo hemetarer katu ma'e romo amo teko wama'e

ipyro pà. Pezemumikahy nehe. Aze penewer amo temetarer rehe amo pe, pemekuzar kar penewer haw amo ae pe. Mârân kwarahy pemumaw putar agwer ma'e iapo pà nehe, i'i wanupe wà.

7 Pe Mawiron pe har pe. Na'arewahy peiko putar unewer ma'e romo nehe. Na'e wemetarer imur arer uze'eg putar peme wà nehe. — Pemekuzar putar penewer haw temetarer imemyr inuromo nehe, i'i putar peme wà nehe. Peàmàtyry'ym putar a'e wà nehe. Pekyze putar wanuwi nehe. Weraha putar pema'e paw pewi a'e wà nehe. **8** Pemunar tetea'u ywy rehê har wama'e rehê. Na'arewahy uzapo putar nezewegatete haw peme a'e wà nehe no. Pemekuzar putar pemunar awer nehe, pepuruzuka awer nehe no. Peityk tawhu tetea'u wanehe har wama'e paw heraha pà. Pemekuzar putar penemiapo kwer nehe kury.

9 Pezemumikahy nehe, Mawiron puruzuka ma'e. Pemynehem penàpuz amogwer wama'e penemiraha kwer pupe. — Zaiko hemetarer katu ma'e romo kury. A'e rupi nuzeapo kwaw ikatu 'ym ma'e zanewe nehe. Zapuner zazepyro haw rehê zaneàmàtyry'ymar wanuwi nehe, peze zepe peiko. **10** Penemiapo kwer werur maranugar haw peànàm wanupe. Pezuka teko tetea'u pe wà. A'e rupi pemâno putar nehe kury. **11** Te ita penàpuz ywyok rehê har a'e wà, te ywyra penàpuz izita a'e wà no, uhapukaz pekutyr peaiw paw imume'u pà wà.

12 Pezemumikahy nehe. Ta'e pezapo tawhu peneko haw puruzuka haw i'aromo xe, purehe imunar haw i'aromo no xe. **13** Pemuma'erekohay e kar teko penemipyhyk kwer paw pe wà. Uzapo tâpuz tetea'u peme wà. Uzapo tawhu peme wà no. Nezewe rehê we tata wapy putar wanemiapo kwer nehe. Ukaz paw putar nehe. Tupân Tuweharupi Wiko Ma'e ikàg wera'u ma'e wiko a'e ma'e iapo àràm romo a'e. **14** Yryhu tynehem 'y pupe. Nezewegatete ywy tynehem putar Tupân ikàgaw ikwaw paw pupe nehe, ipuràg eteahy haw ikwaw paw pupe nehe no.

15 Ezemumikahy nehe. Emono muhág win inuromo har nerehe we har pe nehe. Uka'u

putar nehe. Wenuhem putar wemyhar. Teko paw wexak putar ima'e 'ym mehe wà nehe.

16 Ne ae ereityk putar nezemuawate katu kar haw nehe. Maranugar haw nepyk putar nehe. Tupân ikwahy haw nuzawy kwaw kanek por. U'u kar putar ipor newe nehe. Ereka'u putar ne nehe no. Teko nuze'egatu kwaw nerehe wà nehe. — Iaiw ma'e, i'i putar newe wà nehe. **17** Eremonohok ywyra ywytyr apyr Irimano rehê har ne. A'e rupi amo nemumaw putar nehe kury. Erezuka ma'ea'yr tetea'u wà. A'e rupi ko 'ar rehê erekkyze putar ma'ea'yr wanuwi nehe no. Agwer ma'e uezapo putar wà nehe, ta'e erezapo ikatu 'ym ma'e tetea'u teko ywy nànànar wanupe xe. Ta'e erezuka ywy nànànar tetea'u ne wà xe.

18 Aipo tupân ua'u hagapaw ikàg a'e. Nan. Awa uzapo a'e hagapaw opo pupe. Xo purupe temu'emaw romo zo hekon a'e. Nupuner kwaw uze'egaw rehê. Mâràzàwe tuwe amo teko uzeruzar amo ma'e wemiapo kwer rehê.

19 — Eme'e ty, aze ere hagapaw pe nehe, erezemumikahy putar nehe. — Epu'am ty, aze ere izupe, erezemumikahy putar nehe. Aipo tupân a'ua'u hagapaw upuner amo ze'eg herur haw rehê purupe. Nupuner kwaw. Iapo har uzàpewàn tupân ua'u or pupe a'e, parat pupe a'e no. Nezewe rehê we nuikuwe pixik kwaw nehe.

20 Tupân Tuweharupi Wiko Ma'e wiko wàpuzuhu ikatuahy ma'e pupe. Tuwe teko paw upytu'u uze'eg ire henataromo wà nehe.

Amakuk uze'eg Tupân pe kury

3 **1** Tupân ze'eg imume'u har Amakuk her ma'e uze'eg putar Tupân pe kury. Na'aw ize'eg awer xe kury.

2 — O Tupân Tuweharupi Wiko Ma'e.

Teko umume'u neremiapo kwer ihewe wà.

Akyze katu teko ihe kury.

Kwehe mehe erezapo purumupytuhegatu kar haw. Ezapo wi agwer ma'e ko 'ar rehê nehe kury.

Nezewe mehe urupuner putar

hexakaw rehê ure nehe no.

Erekwahy iko ne.

- Nezewe rehe we urepuhareko
pe nehe.
- 3** Tupàn ur iko Enom ywy wi.
Tupàn Ikatuahy Ma'e ur iko Pàrà
ywyttyr wi. Ikàgaw uhype katu
ma'e upyk ywak a'e. Ywy rehe har
paw umume'u ikatu haw wà.
- 4** Heny katu tatainì ài.
Tatainì uhype katu ipo rehe.
Ma'e pe teko uzeàmim putar ikàgaw
wi wà. A'e ipo rehe uzeàmim
ikàgaw a'e.
- 5** Ma'erahy ipuraraw paw oho
waiko henataromo wà.
Ma'eahy haw puruzuka ma'e
ur waiko haikweromo wà.
- 6** Aze upytu'u, ywy uryryryryz a'e.
Ume'e teko ywy nànànar wanehe.
Ukyze katu a'e teko a'e mehe wà.
Ywytyr kwehe arer otohotohog wà.
Ywytyruhu kwehe arer u'au'ar wà.
Izypy mehe arer we Tupàn wata
a'e ywytyruhu rehe.
- 7** Aexak teko Kuxà ywy rehe har
wazeputupytypukahy mehe ihe wà.
Aexak teko Minìà ywy rehe har
wakyze katu mehe ihe wà no.
- 8** Aipo erekwahy yrykawhu wanupe,
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
Aipo erekwahy yryhu wanupe.
Aipo a'e rupi erezur nereimaw
kawaru waku'az wà.
Aipo a'e rupi erezur neàmàtyry'ymar
waneityk arer romo ywyramawa pupe.
- 9** Erepyhyk newyrapar.
Erezemuàgà'yym neru'yw
imomor àwàm rehe.
Ereywykàz ywy 'y tetea'u
uwyrky ma'e pupe.
- 10** Ywytyruhu nerekak wà.
Na'e uryryryryz wà.
U'ar amo 'y tyapu ma'e ywak wi.
'Y ywy iwype har okororo wà.
'Ykotok aiha katu ma'e upu'äm wà.
- 11** Kwarahy a'e, zahy a'e no,
upytu'u uhype katu re wà,
- neru'yw heny katu haw hexak mehe wà,
nepurukutukaw heny katu haw
hexak mehe wà.
- 12** Nekwahy mehe ereata ywy nànànà.
Nekwahy mehe erepyrog teko
ywy nànànar wanehe.
- 13** Erehem echo nerekohaw wi
neremaihu wapyro pà,
tuwihawete neremixak kwer
ipyro pà no.
Erekutuk ikatu 'ym ma'e
wanuwihawete.
Eremumaw hehe we har
zauxiapekwer paw wà no.
- 14** Ur ywytuàiw àmàn inuromo
har ài ureàmàtyry'ym pà wà.
Erezuka zauxiapekwer wanuwihaw
neru'yw pupe wanur mehe wà.
Wiko wera'u urewi wà, a'e rupi
ipuruzuka wer urerehe wà.
Ikàg ma'e uzuka hemetarer 'ym ma'e,
muite amogwer teko wanuwi
ikwaw kar 'ym pà wanupe.
Nezewe a'e zauxiapekwer
ipuruzuka wer urerehe wà.
- 15** Ereapyk nereimaw kawaru waku'az
ne, yryhu rehe neata pà ne.
Ykotok hehaite ma'e rehe ereata.
- 16** A'e ma'e henu mehe heptyuhegatu ihe.
Hereme uryryryryz hekyze mehe ihe.
Hekàgaw uhem ihewi.
Napuner kwaw hepy rehe
hepu'ämaw rehe kury.
Nezewe rehe we àro putar Tupàn
'ar hezemumik 'ym pà nehe.
A'e 'ar mehe uzepyk putar
ureàmàtyry'ymar wanehe nehe.
- 17** Aze pi 'yw na'l'a kwaw nehe,
aze uwà 'yw na'l'a kwaw nehe,
aze naheta kwaw uri ipo'o
pyràm nehe,
Aze naheta kwaw arozrà
ipo'o pyràm nehe,
aze naheta kwaw àràpuhàrà
ka'api'i pe wà nehe,
aze naheta kwaw tapi'ak pari
pupe wà nehe,

- 18** Nezewe rehe we amume'u putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikatu haw izupe nehe.
Herurywete putar Tupàn hepyro har rehe nehe.
- 19** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hezar wikohekàgaw romo.

Hemuata katu kar arapuha ka'a pe har hehaite ma'e ài hemuigo kar pà.
Hereraha putar ywytyruhu rehe nehe.
Ikatuahy putar hereko àwàm a'e pe nehe.
Upaw kwez kury.

XOPONI

1 ¹Na'aw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg Xoponi pe hemimume'u kwer xe a'e kury. Zuzi Amon ta'yur wiko Zuta wanuwihawete romo a'e 'ar mehe. Na'aw Xoponi waipy waner xe wà: Tuwihawete Ezeki umuzàg Amaria. Amari umuzàg Zenari. Zenari umuzàg Kuzi. Kuzi umuzàg Xoponi a'e.

Tupàn izepyk àwàm 'ar

2 Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Xoponi pe. — Amumaw putar ywy rehe har upaw rupi katete ihe wà nehe. **3** Teko wà, ma'ea'y'r wà, miar wà, wiràmiri wà, pira wà. Azepyk putar ikatu 'ym ma'e iapo har wanehe nehe. Amumaw putar teko paw ihe wà nehe.

4 Azepyk putar teko Zuta ywy rehe har wanehe nehe. Azepyk putar Zeruzarez pe har wanehe nehe no. Heta we Ma'aw imuweste haw. Amunàn putar imuweste haw nehe. Teko paw heharaz putar xaxeto tupàn ua'u henataromo ma'ea'y'r zuka har wanuwi wà nehe. **5** Amo teko uezupir wàpuz i'romo kwarahy zahy tayahtata wamuweste katu pà wà. Amumaw putar agwer teko ihe wà nehe. Amo teko hemuwete katu wà. Umume'uahy ma'e wemiapo ràm herer rehe wà. Nezewe rehe we umume'uahy wemiapo ràm tupàn a'u'a Morok her rehe wà no. Amumaw putar a'e teko ihe wà nehe no. **6** Amumaw putar ihewi utyryk ma'e kwer paw wà nehe. A'e teko nuekar kwaw hepurupytwà haw wà. Na'ipureruzar wer kwaw heze'eg rehe wà no, i'l Tupàn.

7 Uhem putar amo 'ar nehe. A'e 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar umume'u putar wemaihu wanemipa kwer nehe. A'e rupi peze'eg zo henataromo nehe kury. Uzuka putar wemaihu ma'ea'y'r tupàn a'u'a wanenataromo wà nehe. Wenoz wàmàtyr'yamar wà. — Heptytwà pe heremaihu wazuka mehe nehe, i'l iko wanupe. **8** Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. — A'e 'ar mehe nehe, azepyk putar tuwihaw wanehe nehe. Azepyk putar tuwihawete ta'yur wanehe nehe no. Azepyk putar tupàn a'u'a wamuweste har wanehe nehe no. **9** Amo teko umuwete katu tupàn a'u'a wà. Amo teko hemuwete katu wà. Wamuweste haw nuzawy kwaw a'e tupàn a'u'a wamuweste haw wà. Azepyk putar nezewe hemuwete katu har wanehe nehe. Amo teko imunar ma'e tetea'u rehe wà. Amo uzuka amo teko wama'e ipyro pà wanuwi wà. A'e teko omono'og a'e ma'e paw wazar tupàn a'u'a hàpuzuhu imynehem kar pà wà. Azepyk putar a'e teko wanehe ihe nehe no.

10 A'e 'ar mehe teko heiheihem putar uma'eahy haw ipuraraw mehe wà nehe, tawhu Zeruzarez hukenawhu Pira her ma'e huwake wà nehe. Teko Zeruzarez ipehegwyr ipyahu ma'e pe har heiheihem putar uzepyro haw henoz pà wà nehe. Ywytyr rehe wenu putar teko waneheihem wà nehe, ta'e naheta kwaw wapyro àwàm wanupe nehe xe. **11** Pezai'o nehe, tawhu ywytyr ipy pe har wà. Ta'e ma'eme'egar paw umàno putar wà nehe xe.

12 A'e 'ar mehe nehe, apyhyk putar tatainý Zeruzarez tawhu rehe heme'egatu pà nehe. Azepyk putar hurywete ma'e paw wanehe nehe. Azepyk putar ma'erahy ipuraraw 'ymar wanehe nehe no. Amo uze'eg waiko uzehezehe wà. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nuzapo kwaw ma'e a'e nehe. Nupyro kwaw teko wà nehe. Nuzepyk kwaw wanehe nehe, i'i waiko wà. Azepyk putar a'e teko wanehe ihe nehe no. **13** Zauxiapekwer weraha putar wama'e wà nehe. Úmuaiw putar wanàpuz wà nehe no. Na'e uzapo wi putar amo wàpuz wà nehe. Nuiko kwaw a'e wàpuz pupe wà nehe. Uzapo putar uwà tyw wà nehe. Nu'u kwaw win a'e pe har iapo pyràm wà nehe.

14 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e i'aruhi na'ìrew kwaw nehe. Na'arewahy ur iko. Iaiw putar a'e 'ar nehe. Te zauxiapekwer ikàg wera'u ma'e ukyze 'ym ma'e heiheihem putar ukyze pà a'e wà nehe. **15** Tupàn wexak kar putar wikwahy haw a'e 'ar mehe nehe. Teko upuraraw putar ma'erahy a'e mehe wà nehe no. Ukyze katu putar wà nehe. Ipytun putar a'e 'ar mehe nehe. Kwarahy nuhyape katu kwaw a'e mehe nehe. Heta putar ywàkun tetea'u nehe. Ipuhuz katu putar ipihun putar ywàkun nehe. **16** Zauxiapekwer upy putar uxi'äm wà nehe. Zauxiapekwer uhapukaz putar tawhu iàmàtyry'ym pà wà nehe. Heta pàrirogaw aiha katu ma'e a'e tawhu izywyr. Heta tåpuz aiha katu ma'e ma'e rehe ume'egatu haw a'e pe no.

17 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg nezewe kury. — Amu'ar kar putar iaiw ma'e tetea'u teko wanehe ihe nehe. A'e mehe wata e putar ko rupi wà nehe, kwe rupi wà nehe no, hehàphyà 'ym ma'e ài wà nehe. A'e teko uzapo ikatu 'ym ma'e herenataromo wà, heze'eg heruzar 'ym pà wà. A'e rupi azakook kar putar wanuwykwer 'y ài ihe nehe. Amo weityk putar wanetekwer ity imono'ogaw pe wà nehe.

18 A'e 'ar mehe aze heta parat teko wanupe nehe, aze heta or wanupe nehe, wanemetarer nupyro kwaw a'e teko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikwahy haw wi wà nehe. Ikwahy

haw nuzawy kwaw tata. Wapy ywy nànà. Ukaz paw putar wà nehe. Ni amo nuhem kwaw izuwi wà nehe. Ta'e Tupàn umumaw putar teko ywy rehe har paw na'arewahy pitài 'ar mehe wà nehe xe.

Pezemumikahy nehe, i'i Tupàn teko wanupe

2 ¹ Pema'enukwaw katu nehe. Pepytu'u iaiw ma'e iapo re nehe. Peiko imaranugar 'ym ma'e romo. ² Ka'api'i uxinig ma'e umumaw pitài 'ar ukaz pà. Pemàno putar nezewe nehe no. Aze napepytu'u kwaw iaiw ma'e iapo re nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikwahy haw u'ar putar penehe nehe, aze napepytu'u kwaw ikatu 'ym ma'e iapo re nehe. Pepytu'u Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikwahy haw 'ar ihm 'ym mehe we nehe. ³ Pe ikàg 'ym ma'e ko ywy rehe har wà, pezewyr Tupàn pe nehe. Pe ize'eg heruzar har wà, pezewyr izupe nehe no. Pezapo ikatu ma'e nehe. Peiko zo wiko wera'u ma'e romo nehe. Aze ru'u nezewe mehe, pezepyro Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e izepyk àwàm ikwahy àwàm 'ar wi nehe.

Teko ywy rehe har wanehe izepyk àwàm

4 Teko paw uhem putar Kaz tawhu wi wà nehe. Naheta kwaw teko Akerom tawhu pe wà nehe no. Zauxiapekwer umuhem kar putar Azenoz tawhu pe har waneko haw wi pitài 'ar rehe wà nehe. Zauxiapekwer weraha putar Ekerom pe har wemipyhyk kwer romo wà nehe no. **5** Pezemumikahy nehe, Piri ywy rehe har Mezitehàn yryhu izywyr wiko ma'e wà. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u ko ze'eg penehe uze'eg mehe. — Amumaw putar peiwy Kànàà ihe nehe. A'e ywy rehe har paw umàno putar wà nehe. **6** Peiwy pehegwer yryhu izywyr har, uezapo putar ka'api'i romo ma'ea'yr hemi' romo nehe. Heta putar tåpuzrån àràpuhàràñ wamono'ogar wanupe nehe. Heta putar pari waneimaw wanupe nehe no. **7** Zuta ywy rehe nehe, teko umàno 'ym ma'e ràm upyta putar ywy yryhu izywyr har rehe wà nehe. Uzkaiw putar weimaw wanehe a'e pe wà nehe. Uker putar tåpuz

Akerom tawhu pe har pupe wà nehe. Ta'e ne Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e urezar ne xe, nema'enukwaw putar neremaiihu wanehe nehe xe. Eremuigo kar wi putar hemetarer katu ma'e romo wà nehe. Eremono putar ma'e tetea'u wanupe nehe.

8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e uze'eg nezewé. — Aenu Moaw izuapyapry waze'eg mehe ihe wà. Aenu Amon izuapyapry waze'eg mehe ihe wà no. Uze'eg urywahyahy heremaiihu wanche wà. Uze'eg zemueteahy wanehe wà no. — Urupyro putar peiwy nehe, i'i heremaiihu wanupe wà. **9** A'e rupi ihe Izaew wazar amum'eahy ko ma'e hereko haw rehe ihe kury. Kwehe mehe amumaw Xotom tawhu Komor tawhu ihe wà. Nezewegatete amumaw putar Moaw waiwy nehe. Amumaw putar Amon waiwy nehe no. Waiwy uzeapo putar ywyxiguhu teko heko 'ymaw romo nehe. Xu upyk putar waiwy nehe. Heta putar ywykwar xa hereko har a'e ywy nàñàñ nehe. Heremaiihu umàno ma'e 'ym ràm, weraha putar wama'e paw Moaw wanuwi Amon wanuwi wà nehe. Upyta putar waiwy rehe wà nehe no.

10 Nezewe azepyk putar wanehe nehe. Ta'e wiko wera'u amogwer wanuwi wà xe. Ta'e uze'eg zemueteahy Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Ikàg Wera'u Ma'e hemiaihu wanehe wà xe. — Uruityk putar Tupàn hemiruze'eg ure wà nehe, i'i purupe wà. **11** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzàmàtyry'ymahy putar wà nehe. Umumaw putar amogwer teko wazar tupàn a'u'u upaw rupi wà nehe. Na'e teko pitàitàigatu umuwete katu putar Tupànete uiwy rehe weko haw pe wà nehe.

12 Tupàn uzuka putar teko Exio ywy rehe har utakihepuku pupe a'e wà nehe no.

13 Tupàn uzàmàtyry'ym putar Axir ywy rehe har a'e wà nehe no. Kwarahy heixe haw awyze har kutyr har rehe wanekon Axir wà. Umumaw putar Tupàn a'e ywy nehe. Umumaw putar Nin tawhu nehe no. Naheta kwaw teko a'e pe a'e re wà nehe. Nuzawy kwaw ywyxiguhu 'y heta 'ymaw nehe. **14** Àràpuhàràñ hawitu ma'e tetea'u upyta'u

putar a'e tawhu pupe wà nehe. Ma'e a'yr tetea'u wà, miar tetea'u wà no, upyta'u putar a'e pe wà nehe no. Pypy wapyk putar tâpuz imuaiw pyrer rehe wà nehe no. Uze'eg putar in uken henawer rehe wà nehe. Zapuun uze'eg putar uken kokaw rehe wà nehe no. Zauxiakewer wenuhem putar ywyra tâpuz izita paw wà nehe. **15** A'e ma'e paw uzeapo putar Nin tawhu pe nehe. Ta'e wiko wera'u a'e xe. Ta'e uze'eg tuweharupi ukàgaw rehe xe. — Naheta kwaw amo tawhu urerekohaw wi ikàg wera'u ma'e a'e, i'i purupe wà. Uzeapo putar ywyxiguhu romo nehe. Miar waneko haw romo ma'e a'yr izar 'ym ma'e waneko haw romo uzeapo putar nehe. Aze amo ukwaw tawhu kwer huwake wà nehe, ipytuhegatu putar iaiw paw uhu haw hexak mehe wà nehe.

Zeruzarez pe har wanehe izepyk àwàm, wazepyro àwàm no

3 ¹ Ezemumikahy nehe, Zeruzarez. Ta'e nereputar kwaw Tupàn nezar romo ne xe. Ta'e netynehem imunar ma'e wapupe ne xe. Tuweharupi erepuraraw kar ma'erahy nepupe har wanupe. **2** Zeruzarez na'ipurenu wer kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ize'eg rehe. Nuputar kwaw weruze'egaw no. Nuzeruzar kwaw uzar rehe. — Heptyywà pe nehe, ni'i kwaw izupe. **3** Tuwihaw a'e pe har nuzawy kwaw zàwàruhu iriàw okororo ma'e wà. Pureruze'eg ma'e a'e pe har nuzawy kwaw awarahu hehaite ma'e wà. U'u ma'e paw pitài haw rupi. Nomonokatu kwaw wemi'u ràm ikurer iku'legwer pàràm romo wà. **4** Tupàn ze'eg imume'u mua'u har wiko wera'u wà. Hemu'em teko wanupe wà. Xaxeto uzapo iaiw ma'e Tupàn Hàpuzuhu pupe wà. Nuweruzar kwaw Tupàn ze'eg wà. **5** Nezewe rehe we Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko a'e tawhu pe. Tuweharupi xo ikatu ma'e zo uzapo. Nuzawy pixik kwaw. Tuweharupi ku'em mehe uzapo kar ikatu ma'e. Teko ikatu 'ym ma'e uzapo wiwi iaiw ma'e oho waiko wà. Na'imaranugar kwaw wemipa rehe wà.

6 Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. — Amumaw amo ywy rehe har tetea'u ihe wà. Aeityk tawhu tetea'u ihe wà.

Azukazuka tāpuz aiha katu ma'e, ma'e rehe ume'egatu haw no. Amuiaiw pe tawhu myter pe har tetea'u wà no. A'e tawhu uezapo ywyxiguhu romo wà kury. Naheta kwaw teko a'e pe wiko ma'e wà kury. **7** Nezewe aze'eg hezeupe. — Heremaiihu hemuwete katu putar a'e wà nehe, a'e zepe hezeupe. — Uruputar nepureruze'egaw ure nehe, i'i putar ihewe wà nehe, a'e zepe hezeupe. — Azepyk tetea'u wanehe ihe. Naheharaz kwaw hezepyk tetea'u haw wi wà nehe, a'e zepe hezeupe. Nan kwaw nezewe. Uzeagaw wera'u ikatu 'ym ma'e iapo pà wà, i'i Tupān uezupe a'e.

8 A'e rupi nezewe uze'eg Tupān Tuweharupi Wiko Ma'e kury. — Peáro he'a nehe. A'e 'ar mehe apu'äm putar nehe. A'e mehe amume'u putar teko ywy nàñànar wanemiapo kwer nehe. Azepyk putar wanehe a'e 'ar mehe nehe. Amono'og putar teko ywy nàñànar wamuwà wà nehe. Amono'og putar tuwihowete paw wà nehe no, wanehe hezepyk pà nehe. Upuraraw putar hekwahy haw wà nehe. Ta'e azakook putar hekwahy haw wanehe tata ài ihe nehe xe. Hekwahy haw tata zàwenugar wapy putar ywy paw nehe.

9 Na'e amupytu'u kar putar teko tupān a'ua'u wamuwete katu re wà nehe. Xo ihe zo hemuwete katu putar wà nehe. Aiko Tupān Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. — Hereruzar pe nehe, a'e putar teko paw wanupe nehe. Upaw rupi hemuwete katu putar tupān a'ua'u imuwtete katu awer zàwe wà nehe. **10** Heremaiihu ywy nàñàñ uhàuhàz ma'e ur putar ma'ea'y'r wazuka pà herenataromo wà nehe. Te tawhu Exio ywy rehe har muite wera'u ma'e wi wanur putar wà nehe. **11** Pe heremaiihu pe. Pemumaw kwarahy tetea'u hepitar 'ym pà pezar romo. A'e 'ar mehe nehe, pepytu'u putar hepitar 'ym awer rehe pemaranugar ire nehe. Ta'e amukàzym kar putar wiko wera'u ma'e pemyter wi wà nehe xe. Amukàzym kar putar heko kateteahy wera'u ma'e pemyter wi wà nehe no. Napeiko wi pixik kwaw wiko wera'u ma'e heywytyr imonokatu pyrer rehe nehe. **12** Amuigo kar putar amo teko Zeruzarez pupe ihe wà nehe. A'e teko nuiko

wera'u kwaw amogwer wanuwi wà nehe. Nuiko wera'u kwaw ihewi wà nehe. Ma'e kwaw katu har romo wanekon putar wà nehe. Uzeruzar putar herehe wà nehe. **13** Teko Izaew wikuwe ma'e ràm a'e wà nehe, nuzapo pixik kwaw ikatu 'ym ma'e a'e wà nehe. Nahemu'em pixik kwaw wà nehe. Nuzeagaw pixik kwaw amogwer teko wanupe wemu'em pà wà nehe. Uhyk putar temi'u wanupe nehe. Ni amo zauxiapekwer nuzàmàtyry'ym kwaw wà wà nehe. Nukyze kwaw amo wanuwi wà nehe.

Zegar haw Tupān imuwtete katu haw

- 14** Teko Izaew wà. Pezegar Tupān pe ikatu haw rehe nehe.
Penurywete nehe, Zeruzarez pe har wà.
Pemume'u Tupān ikatu haw pep'y'a pupe upaw rupi nehe.
- 15** Kwehe mehe Tupān Tuweharupi
Wiko Ma'e umume'u penehe uzepyk àwàm a'e. Umumaw a'e uze'eg awer. Nuzepyk kwaw penehe nehe.
Umunyryk kar wàmàtyry'ymar paw wemaihu wanuwi wà.
Tupān Tuweharupi Wiko Ma'e Izaew
Wanuwhawete wiko penehe we a'e.
A'e rupi, pekyze zo iaiw paw wi nehe.
- 16** Uhem putar amo 'ar nehe.
A'e 'ar mehe teko uze'eg putar
Zeruzarez pe wà nehe.
— Pekyze zo nehe, teko Xiàw
rehe har wà.
Pezemumikahy zo nehe. Peityk zo
pekàgaw pezewi nehe no.
- 17** Ta'e Tupān Tuweharupi Wiko Ma'e
pezar wiko penehe we a'e xe.
Ikàg a'e. Pepyro putar nehe.
Hurywete putar penehe nehe.
Peamutar katu, a'e rupi umur
putar peneko haw pyahu ma'e
peme nehe.
Uzegar putar Tupān nehe. Hurywete
putar nehe.
- 18** Teko uzapo mynykawhu urywete
haw romo wà. Nezewegatete
Tupān hurywete putar penehe nehe.

Nezewu uze'eg Tupàn Tuweharupi
Wiko Ma'e a'e kury.
— Amunyryk kar putar iaiw ma'e
peme uezapo etea'i ma'e pewi
ihe nehe.
Apypyro putar ikatu 'ymaw wi nehe.
19 A'e 'ar ihem mehe nehe,
azepyk putar a'e peàmàtry'ymar
wanehe nehe.
Apyro putar pàri ma'e wà nehe.
Amono'og wi putar uhàuhàz ma'e
kwer wamuwà ihe wà nehe.
Amo pemumaranugar kar ywy nàñan
peneko mehe wà.

Amo 'ar mehe a'e teko umume'u
putar pekatu haw wà nehe. Pekàg
wi putar nehe no.
20 A'e 'ar ihem mehe nehe,
apomono'og putar nehe, peiwy rehe
penerur wi pà nehe.
Apumuigo kar wi putar hemetarer
katu ma'e romo nehe.
Teko ywy nàñanar ukwaw putar
pekàgaw wà nehe. Teko ywy nàñanar
uzeruze'eg putar penche wà nehe.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e
amume'u ko ma'e kwez ihe.
Upaw kwez kury.

AZEW

Tupàn uzapo kar wi tìapuzuhu a'e

1 ¹Nariw Pezi ywy rehe har wanuwhaw
romo heko mehe, mokoz haw kwarahy
rehe, pitài haw 'ar mehe, ⁶haw zahy nehe no,
Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u kar
amo uze'eg uze'eg imume'u har Azew her
ma'e pe. A'e rupi uze'eg Azew umume'u a'e
ze'eg Zurupaw Xaraxiew ta'yir Zuta ywy
rehe har wanuwhaw pe a'e, xaxeto
wanuwhawte Zuzue Zozanak ta'yir pe a'e no.
2 ²Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e uze'eg nezewe a'e.
— Tupàn Hàpuzuhu iapo wi haw 'ar nuhem
kwaw a'e rihi, i'i teko waiko wà, i'i Tupàn.

3 ³A'e rupi Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e
umuze'eg kar uze'eg imume'u har Azew her
ma'e nezewe a'e kury.

4 — Teko Zuta ywy rehe har wà. Peiko
tìapuzuhu hekuzar katu ma'e ipuràg eteahy
ma'e pupe ko 'ar rehe kury. Napezapokatu wi
kwaw heràpuzuhu. Heityk pyrer a'e. Iaiw
haw rehe hin e a'e. Aipo ikatu nezewe haw.
5 ⁵Pema'enukwaw katu ma'e peme uezapo
ma'e kwer rehe nehe. **6** ⁶Pezutym ma'eà'yz
tetea'u. Xo pixika'i ma'e zo pepo'o a'e re.
Heta wewer temi'u peme. Nuhyk kwaw.
Pema'uher peiko. Heta wewer win peme.
Nuhyk kwaw peka'u haw romo. Heta wewer
pekamir penopoz peme. Napemuaku kwaw

penuwixàg mehe. Uma'erekò ma'e uphyk
temetarer uma'erekò haw rupi. Nuhyk kwaw
penekuwe haw romo, i'i Tupàn.

7 ⁷A'e rupi Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e uze'eg
nezewe kury. — Pema'enukwaw katu ma'e
peme uezapo ma'e kwer rehe nehe. **8** ⁸Peho
ywytyruhu pe nehe kury. Perur wyra nehe.
Pezapo wi heràpuzuhu nehe. Herurywete
putar a'e heràpuzuhu ràm rehe nehe. Teko
hemuwete katu a'e pe wà nehe. Hemurywete
kar putar a'e pe wà nehe.

9 ⁹Pearo arozràn ipo'o haw uhua'u ma'e. Xo
pixika'i ma'e zo pepo'o. Pezeagaw a'e arozràn
pixika'i ma'e peneko haw pe heraha pà.
Amumaw a'e temi'u pewi herur mehe.
Pepruranu pezehezehe nezewe nehe.
— Máràzàwe tuwe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e
uzapo agwer ma'e zanewe a'e, peze pezeupe
nehe. Azapo nezewe haw peme ihe, ta'e xo
penàpuz rehe zo pezekaiw pe xe. Napezekaiw
kwaw heràpuzuhu imuaiw pyrer rehe. **10** ¹⁰A'e
rupi nukyr kwaw àmàn. A'e rupi nahezuz
kwaw arozràn peko kaiwer rehe har pe.
11 ¹¹Amupytu'u kar àmàn ikyr ire kaiwer pe ihe,
ywytyruhu pe ihe no. Amuxinig kar arozràn
itymaw. Amuxinig uwà tyw no, uri tyw no,
amo ma'etymaw ko ywy rehe har paw no.
Ixinig awer uzepyk teko wanehe, ma'eà'yz

wanehe no, miar wanehe no, ma'etymaw nànàn no, i'i Tupàn.

**Teko weruzar Tupàn hemiapo
putar haw a'e wà**

12 Na'e Zurupapew Zuta wanuwhiaw a'e, Zuzue xaxeto wanuwhiwete a'e no, teko Mawiron wi izemunehew pyrer wi uzewyr ma'e kwer paw a'e wà no, ukyze Tupàn wi a'e wà kury. Weruzar uzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg Azew pe imur pyrer wà kury. Tupàn ze'eg imume'u har romo hekon Azew a'e. **13** Nezewe mehe Azew Tupàn ze'eg imume'u har uze'eg Zuta ywy rehe har wanupe ko Tupàn ze'eg imume'u pà wanupe. — Aiko putar penehe we ihe nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez ihe kury, i'i Azew wanupe.

14 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umukàg kar a'e teko paw a'e wà kury, wamurywete kar pà a'e wà kury. Zurupapew Zuta wanuwhiaw, Zuzue xaxeto wanuwhiwete no, teko Mawiron wi izemunehew pyrer uzewyr ma'e kwer wà no. Uzemono'og paw rupi uzar Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e ràpuzuhu iapo katu pà wà, iapo haw rehe uzypyrog pà wà. **15** 24 haw 'ar mehe 6 haw zahy rehe mokoz haw kwarahy rehe Nariw tuwhiwete romo heko mehe uzypyrog Tupàn Hàpuzuhu iapo wi pà wà kury.

**Tupàn hàpuzuhu pyahu ma'e
ipuràg eteahy ma'e**

2 **1** A'e mokoz haw kwarahy rehe Nariw **2** Pezi wanuwhiwete romo heko mehe 21 haw 'ar mehe 7 haw zahy rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi uze'eg imume'u har Azew pe kury. **2** Eze'eg echo a'e teko wanupe nehe. Zurupapew Zuta wanuwhiaw wanupe, Zuzue xaxeto wanuwhiwete pe no. Amogwer teko paw wà no, emume'u ko ma'e wanupe nehe no.

3 Aze ru'u amo peinuromo har wexak heràpuzuhu kwehe mehe ipuràg eteahy we mehe wà. Zauxiapekwer Mawiron pe har weityk imuaiw pà kwehe mehe wà. Peme'e hehe kury. Nuzawy kwaw ity heityk pyrer.

4 Nezewe rehe we pekàg nehe. Ekyze zo nehe, Zurupapew. Ekyze zo nehe, Zuzue. Pekyze zo nehe, teko ko ywy rehe har paw wà. Pe paw pema'erekò nehe. Ta'e ihe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e ihe xe, aiko penehe we ihe xe. **5** Azapokatu heze'egaw teko heremaihu wanehe we Ezit ywy wi wanerur mehe ihe. — Herekwe wiko putar penehe we tuweharupi nehe, a'e wanupe a'e 'ar mehe. A'e rupi pekyze zo ma'e wi nehe kury.

6 Ta'e ihe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e amume'u ko ma'e ihe kury xe. — Nan kwehe tete amuryryryryz kar putar ywak, ywy, ryahu, ywyxinigaw ihe nehe. **7** Amuryryryryz kar putar teko ywy nànànar ihe wà nehe no. Amo werur putar wemetarer xe heràpuzuhu Zeruzarez pe har pe a'e wà nehe. Nezewe amynehem putar heràpuzuhu ma'e puràg eteahy ma'e pupe ihe nehe. **8** Parat ywy nànànar or ywy nànànar upaw hema'e romo wanekon a'e wà. **9** Nezewe mehe heràpuzuhu ipyahu ma'e ràm ipuràg eteahy wera'u putar heràpuzuhu kwehe arer wi a'e nehe. Aiko putar a'e pe nehe. Amuigo kar putar heremaihu hemetarer katu ma'e romo ihe wà nehe. Amuigo katete kar putar heremaihu ihe wà nehe, wamuzeàmàtyry'ym kar 'ym pà ihe wà nehe. Ihe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e aze'eg kwez kury.

**Tupàn uze'egahy teko wanemiajo
kwer ikatu 'ym ma'e wanehe a'e**

10 A'e kwarahy rehe, 24 haw 'ar mehe, 9 haw zahy rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi uze'eg imume'u har Azew pe. **11** Nezewe uze'eg. — Epuranu echo xaxeto wanehe nehe. **12** — Aze ru'u amo teko ipureraha wer amo ma'e a'yr ho'o kwer pehegwer rehe Tupàn pe imono pyr romo nehe, a'e mehe uwàuwàñ putar ukamir pupe heraha pà nehe. Na'e a'e kamir uhyk amo temi'u rehe kury. Aze ru'u typ'ak rehe, aze ru'u ma'ero'o kwer imuuij pyrer rehe, aze ru'u win rehe, aze ru'u uri kawer rehe, aze ru'u wyzai temi'u rehe kury. Aipo a'e ma'ero'o kwer imukatu pyrer umukatu putar inugwer temi'u nehe, ere wanupe nehe. Upuranu

Azew oho wanehe. Uwazar xaxeto heze'eg izupe wà. — Nan kwaw pa, i'i izupe wà.

13 Na'e upuranu wi Azew xaxeto wanehe kury. — Amo teko opokok amo umàno ma'e kwer rehe a'e. A'e rupi a'e opokok ma'e kwer na'ikatu kwaw Tupàn henataromo kury. A'e re opokok oho amo temi'u rehe. Aipo a'e temi'u na'ikatu kwaw Tupàn henataromo kury, i'i wanupe. Uwazar xaxeto iz'e'eg izupe wà. — Aze pa. Ikatu 'ym ma'e romo uzeapo Tupàn henataromo, i'i izupe wà.

14 Na'e i'i Azew wanupe kury. — Nezewe i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. — Uzeapo nezewegatete haw ko teko wanupe. Teko ko ywy rehe har wiko ikatu 'ym ma'e romo herenataromo wà. Wanemiapo kwer paw na'ikatu kwaw. Ma'ea'yr herenataromo izuka pyr paw na'ikatu kwaw herenataromo wà no, i'i Tupàn.

Tupàn umume'u uze'egatu àwàm teko wanupe

15 Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. — Pema'enukwaw uzeapo ma'e kwer a'e 'ar henataromo arer rehe nehe. Heràpuzuhu iapo pà pezypyrog 'ym mehe we uzeapo ma'e tetea'u. **16** Ma'e uzeapo a'e mehe. Aze amo oho arozin imonokatu haw pe wà, aroz ràn 200 kanek por hekar pà wà, xo 100 kanek por zo wexak wà. Aze oho win imonokatu haw 100 zutahyky'a por hekar pà wà, xo 40 zutahyky'a por wexak wà.

17 Azepyk penehe ywytuaiw hakuahy ma'e pupe. Amono kar tukur penemitygwer imumaw pà wà no. Amugyr kar àmàntàà penehe no. Nezewe amumaw peko pe har paw. Nezewe rehe we napezewyr kwaw ihewe. **18** Kutàri, 24 haw 'ar mehe 9 haw zahy rehe pemumaw heràpuzuhu iwype har iapo haw kwez kury. Pexak ko 'ar henataromo àràm uezapo ma'e ràm nehe kury. **19** Naheta kwaw arozin imonokatu haw pupe. Uwà tyw na'l'a kwaw. Pi tyw na'l'a kwaw. Homà tyw na'l'a kwaw. Uri tyw na'l'a kwaw. Nezewe rehe we ko 'ar henataromo amono putar heze'egatu peme nehe, i'i Tupàn.

Tupàn umume'u wemiapo ràm Zurupapew pe

20 A'e 'ar mehe we 24 haw 'ar mehe 9 haw zahy rehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi Azew pe. **21** — Emume'u ko ma'e echo Zurupapew Zuta wanuwhaw pe nehe. — Amuryryryryz putar ywyk ihe nehe. **22** Aeityk putar tuwihawete wanenaw ihe wà nehe. Amumaw putar wakàgaw ihe wà nehe no. Amuaiw putar ywyramawa zeàmàtyry'ymawhu pe har wà nehe no. Azuka putar ywyramawa wapupe har wà nehe no. Kawaru umàno putar wà nehe no. Kawaru ku'az har uezukazuka putar wà nehe no. **23** A'e 'ar ihmeh mehe nehe, urumuigo kar putar heremaihu wanuwhaw romo ihe nehe, ta'e ereiko heremiruze'eg heremixak kwer romo ne xe. Ihe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e aze'eg kwez ihe kury. *Upaw*

ZAKARI

Pezewyr ihewe nehe, i'i Tupán teko wanupe

1 **18** haw zahy rehe mokoz haw kwarahy rehe Nariw Pezi ywy rehe har wanuwhawte romo heko mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg uze'eg imume'u har Zakari her ma'e pe a'e. Maraki

ta'yr romo Ino hemimino romo hekon Zakari a'e. Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e umumé'u kar a'e uze'eg teko wanupe. Na'aw iz'e'eg awer xe kury.

2 — Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aikwahy peipy wanupe ihe. **3** A'e rupi amume'u putar ko ma'e peme kury.

— Pezewyr ihewe nehe. Nezewe mehe ihe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e azewyr putar peme ihe nehe no. **4** Peiko zo peipy wazàwe nehe. Peipy nuzekaiw kwaw heze'eg imume'u har kwehe arer wanehe wà. Umume'u ko ma'e oho waiko peipy wanupe wà. — Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e pemupytu' kar iko ikatu 'ym ma'e romo peneko re nehe. Pepytu'u ikatu 'ym ma'e iapo re nehe, i'i iko peipy wanupe. Nuweruzar kwaw iz'e'eg wà. **5** Ma'e pe wanekon peipy ko 'ar rehe kury. A'e heze'eg imume'u har a'e wà no, aipo wikuwe a'e wà. **6** Kwehe mehe amono kar heremiruze'eg heze'eg imume'u har ihe wà, peipy wanupe ihe wà. Umume'u heze'eg wanupe wà. Peipy nuzekaiw kwaw wanehe wà. A'e rupi azepyk wanehe ihe. A'e re uzemumikahy ikatu 'ym ma'e iapo re upytu'u pà wà. Uze'eg nezewe wà. — Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e uzapo wemimutar a'e. Uzepyk urerehe ta'e uruzapo ikatu 'ym ma'e ure xe. Ureaiw tuwe ure. Ikatu urerehe izepyk awer, i'i peipy wà.

Ipuahu zàwenugar 1 haw: kawaru wà

7 24 haw 'ar mehe 11 haw zahy rehe, zahy Xemat her ma'e Zutew waze'eg rupi, mokoz haw kwarahy rehe Nariw tuwihawete romo heko mehe, ihe Tupàn ze'eg imume'u har Zakari her ma'e ihe, Maraki ta'y Ino hemimino ihe, ainu amo ze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimume'u kwer ihe. **8** A'e 'ar mehe pyhaw aexak amo ma'e hepuahu zàwenugar pe ihe. Aexak amo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heko haw pe har amo kawaru ipiràg ma'e iku'az hin mehe. Tupàn heko haw pe har upytu'u amo ywyàpynzaw rehe ka'akyw wamyter pe. Amo Tupàn heko haw pe har wapyk kawaru waku'az wà, a'e Tupàn heko haw pe har haikwer pe wà no. Amo wapyk kawaru ipiràg ma'e iku'az wà no. Amo wapyk kawaru ipyàg ma'e waku'az wà no. Amo wapyk kawaru xig ma'e waku'az wà no. **9** Na'e apuranu a'e Tupàn heko haw pe har ihewe uze'eg ma'e kwer rehe kury. — Hezar, a'e izupe. — A'e Tupàn heko haw pe har kawaru ku'az har wà. Mo romo

wanekon a'e wà, a'e izupe. Uwazar heze'eg ihewe a'e. — Amume'u putar waneko haw ihe nehe kury, i'i ihewe.

10 Na'e a'e Tupàn heko haw pe har ka'akyw myter pe har uze'eg ihewe kury. — Wiko Tupàn heko haw pe har Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemimur karer romo a'e wà. Umuata kar ywy nànàñ wà.

11 Na'e a'e Tupàn heko haw pe har uze'eg Tupàn heko haw pe har ka'akyw myter pe har pe wà kury. — Urumumaw ywy nànàñ ureata haw kwez kury. Uruexak ma'e paw ure. Naheta kwaw zeàmàtyry'ymawhu kury. Naheta kwaw puruzuka haw ko 'ar rehe, i'i izupe wà.

12 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heko haw pe har uze'eg kury. — O Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e ne. Eremumaw 70 kwarahy Zeruzarez rehe amogwer tawhu Zuta ywy rehe har wanehe nekwahy pà ne. Mâràñ kwarahy eremumaw wi putar nekwahy wi pà nehe. Mâràñ mehe erepuhareko katu putar ne wà nehe, i'i izupe.

13 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'egatu a'e weko haw pe har herehe we har imurywete kar pà a'e, ta'e uzamutar katu a'e xe. **14** Na'e a'e Tupàn heko haw pe har ihewe uze'eg ma'e umume'u kar amo ze'eg ihewe kury. — Eze'egahy nehe, i'i ihewe. — Nako Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e ize'eg xe kury. — Azamutar katu Zeruzarez tawhu hereko haw ihe. **15** Aikwahy amogwer ywy uzeàmàtyry'ym 'ym ma'e wanehe ihe. Ta'e heremaiihu wanehe hekwahy mehe teko a'e ywy rehe har upuraraw kar ma'erahy wanupe wà, i'i Tupàn. **16** Nezewe rehe we azewyr Zeruzarez pe ta'e apurupuhareko katu ihe xe. Ihe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e ihe, amume'u katu ko ma'e uezapo ma'e ràm ihe kury. Heremaiihu uzapo wi putar Zeruzarez tawhu wà nehe. Uzapo wi putar heràpuzuhu wà nehe no, a'e teko ihe, i'i Tupàn.

17 Uze'eg wi Tupàn heko haw pe har ihewe kury. — Tawhu hemetarer katu wi putar wà nehe, i'i iko Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e, ere teko wanupe nehe, i'i Tupàn heko

haw pe har ihewe. Upytywà putar Zeruzarez a'e nehe no. Zeruzarez uezapo putar tawhu heremixak kwer romo nehe.

***Ipuahu zàwenugar 2 haw: ma'ea'yri'ak
kwer, ita per imupyrànar wà no***

18 Aexak amo ae ma'e hepuahu zàwenugar pe. Aexak 4 tapi'ak i'ak kwer ihe wà. **19** Apuranu Tupàn heko haw pe har ihewe uze'eg ma'e kwer rehe. — Ma'e rehe a'e tapi'ak i'ak kwer upurumuma'enukwaw kar wà. Uwazar heze'eg ihewe. — A'e tapi'ak i'ak kwer nuzawy kwaw teko amo ae ywy rehe har wà, heremiaihu ywy nànàn wamuhamuhàz kar arer wà. Zuta ywy rehe arer wamuhamuhàz kar arer wà, Izaew ywy rehe arer wamuhamuhàz kar arer wà no, Zeruzarez parer wamuhamuhàz kar arer wà no, i'i ihewe.

20 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wexak kar 4 itaper imupyrànar ihewe wà kury. **21** Apuranu hehe kury. — Ma'e ur iapo pà a'e wà, a'e izupe. Uwazar heze'eg ihewe. — Tapi'ak i'ak kwer nuzawy kwaw teko Zuta ywy rehe har wamuhamuhàz kar arer wà. Wamuhamuhàz mehe Zuta nupuner kwaw ni wàkàg hupir haw rehe wà. A'e itaper imupyrànar nuzawy kwaw a'e tapi'ak i'ak kwer ihaihaw àràm wà nehe, i'i Tupàn ihewe.

***Ipuahu zàwenugar 3 haw:
amo ma'e puku haw hagaw paw***

2 **1** Aexak amo ae ma'e hepuahu zàwenugar pe ihe kury. Aexak amo awa amo ma'e puku haw hagaw paw opo pe ipyhyk mehe ihe. Na'e apuranu hehe. **2** — Ma'e pe eraho putar nehe, a'e izupe. Uwazar heze'eg ihewe. — Agaw putar Zeruzarez ipuku haw nehe, ipupy uhu haw nehe no, i'i ihewe.

3 Na'e aexak Tupàn heko haw pe har ihewe uze'eg ma'e kwer ihm mehe ihe kury. Amo Tupàn heko haw pe har ur huwàxi mà. **4** Uze'eg Tupàn heko haw pe har ràgypy izupe kury. — Ezàn na'arewahy kwàkwamo puku haw hagaw paw hereko har pe neze'eg pà kury. — Heta wi putar Zeruzarez pe har

wà nehe. Heta tetea'u putar teko a'e pe wà nehe. Heta tetea'u putar ma'ea'yri a'e pe wà nehe no. Teko nupuner kwaw pàrirogaw tâtà ma'e tawhu izywyr har iapo haw rehe wà nehe, ta'e heta tetea'u putar tuwe teko a'e pe wà nehe xe. **5** Nezewe i'i Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. A'e ae wiko putar pàrirogaw romo tata iapo pyrer Zeruzarez izywyr a'e nehe. Wiko putar a'e tawhu pupe nehe. Wexak kar putar ukàgaw upuràg eteahy haw a'e pe purupe nehe no.

***Izaew izuapyapyr wamuhem kar
awer uzemunehew paw wi***

6-7 Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e teko wemaihu wanupe. — Peinu katu ko ze'eg nehe. Peinu katu ko ze'eg nehe. Pe Mawiron pe har wanemipyhyk kwer pe wà. Pezawehem a'e wi nehe. Pezawehem peho a'e ywy kwarahy hemaw awyze har kutyr har wi nehe. Apumuhamuhàz ywy nànàn ihe. Nezewe rehe we uhem Zeruzarez pe pezewyr haw 'ar kwez kury, i'i Tupàn.

8 Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e umur ukàgaw ihewe kury. — Emume'u ko heze'eg teko heremiaihu wanemetarer heraha arer wanupe nehe, i'i ihewe. Nezewe ize'eg. — Heremiaihu wààmàtyry'ymar nuzawy kwaw heàmàtyry'ymar ihewe. **9** A'e rupi ihe ae apuàmàtyry'ym putar ihe nehe. Araha kar putar penemetarer paw pewi nehe, penemipyhyk kwer wanupe nehe, i'i Tupàn peme, a'e wanupe. A'e ma'e izeapo mehe pekwaw putar Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e heremimur karer romo heko haw nehe, a'e wanupe.

10 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e. — Zeruzarez pe har wà. Pezegar penurywete haw rehe nehe. Ta'e azur putar pepyr hereko pà ihe nehe xe, i'i wanupe.

11 A'e 'ar mehe teko ywy tetea'u rehe har uzemono'og putar wà Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hehe we wà nehe. Wiko putar hemiruze'eg romo wà nehe. Wiko putar wapyr nehe, wanehe we nehe. A'e mehe Izaew ukwaw putar Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e hemono kar arer romo heko haw a'e wà nehe.

12 Zuta ywy uezapo wi ywy Tupàn pe ikatuahy ma'e iphegwer romo nehe. Zeruzarez uezapo wi tawhu Tupàn hemixak kwer romo nehe no.

13 Tuwe teko paw upytu'u uze'eg ire Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e henataromo wà nehe. Ta'e ur weko haw ikatuahy ma'e wi wemaihu wanehe we wiko pà a'e nehe xe.

Ipuahu zàwenugar 4 haw:

Zuzue xaxeto wanuwhawete

3 ¹Na'e Tupàn wexak kar amo ae ma'e ihewe hepuahu zàwenugar pe a'e kury. Aexak Zuzue xaxeto wanuwhawete ihe. Upu'äm Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heko haw pe har henataromo. Zurupari upu'äm Zuzue awyze har rehe. Uzemuág'a'y Zuzue hemiapo kwer ikatu 'ym ma'e imume'u pà Tupàn pe. ²Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heko haw pe har uze'eg Zurupari pe. — Tuwe Tupàn uzepyk nerehe nehe, Zurupari. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zeruzarez hexak arer a'e, tuwe umume'u neaiw paw nehe, nerehe uzepyk pà nehe, i'i izupe. 'Aw awa nuzawy kwaw zepe'aw tata wi ipyro pyrer a'e, i'i izupe.

³ Zuzue upu'äm wi Tupàn heko haw pe har henataromo ukamir imuipiw pyrer imunehew pà. ⁴Na'e uze'eg Tupàn heko haw pe har upptywà har wanupe. — Penuhem Zuzue ikamir izipi ma'e kwer kury, i'i wanupe. Weruzar ize'eg wà. Na'e uze'eg Zuzue pe. — Nezewegatete anuhem neremiapo kwer ikatu 'ym ma'e newi kury. Amunehew kar putar kamir mynykaw pe hereko pyr newe nehe kury, i'i izupe.

⁵ — Pemono àkàg rehe har imukatu pyrer iàkàg rehe kury, i'i upptywà har wanupe. Omono iàkàg rehe wà. Umunehew kar kamir mynykaw pe hereko pyr izupe wà no. Upu'äm wi Tupàn heko haw pe har a'e pe. ⁶Na'e uze'eg Zuzue pe.

⁷ — Nezewe i'i Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e newe kury. — Aze ereruzar heze'eg nehe, aze erezapo nema'erekko haw heze'eg rupi

katete nehe, a'e mehe ereiko putar heràpuzuhi rehe uzekaiw ma'e wanuwhaw romo nehe. Erezekaiw katu putar heràpuzuhi rehe nehe. Erezekaiw katu putar amo tàpuz heràpuzuhi huwake har wanehe nehe no. 'Aw hereko haw pe har wiko xe herenataromo wà. Nezewegatete erepuner herenataromo nerekko haw rehe nehe no. ⁸A'e rupi einu katu ko ze'eg nehe, Zuzue xaxeto wanuwhawete. Xaxeto nerehe we har wà no, tuwe wenu katu wà nehe no. Penehe ume'e mehe teko ukwaw putar amo ae awa heremaihu wanupe heremimur kar ràm a'e wà nehe. A'e awa heremiruze'eg romo hekon a'e. Wyra Hákà pyahu her romo a'e nehe. ⁹Amuapyk amo itahu 7 heha hereko har Zuzue henataromo ihe. Ihe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e amuapyk putar amo her a'e ita rehe nehe. Pitài 'ar rehe azo'ok putar ikatu 'ygwer ko ywy wi ihe nehe. ¹⁰A'e 'ar mehe pe pitàitàigatu pepuner peneko haw huwake har wamur kar haw rehe nehe. Upuner upyta katu haw rehe uwà 'yw wype wà nehe, pi 'yw wype wà nehe no. Ihe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e aze'eg kwez ihe kury, i'i wanupe.

Ipuahu zàwenugar 5 haw:

tatainý henaw itazu or iapo pyrer

4 ¹Tupàn heko haw pe har ihewe uze'eg ma'e kwer uzewyr hemume'e kar pà a'e kury. Nazawy kwaw uker ma'e. Hemume'e kar a'e. ²Upuranu herehe. — Ma'e erexak iko, i'i ihewe. Awazar ize'eg izupe. — Aexak tatainý henaw itazu or iapo pyrer. Heta amo kawaw uri kawer hereko har i'aromo. Heta 7 tatainý hehe wà. Heta 7 ikwaikwar ma'e hehe wà no. Uri kawer ukaz ma'e ràm uhem tatainý pe a'e ma'e rupi. ³Aexak mokoz uri 'yw tatainý henaw huwake wain mehe wà. Pitài iawyzé har rehe hin. Inugwer iahur rehe hin.

⁴Na'e apuranu Tupàn heko haw pe har rehe. — Hezar. Ma'e rehe ko ma'e upurumuma'enukwaw kar a'e, a'e izupe.

⁵ — Aipo nerekwaw kwaw ne, i'i ihewe. — Nakwaw kwaw ihe, a'e izupe.

*Tupàn umume'u wemiapo
rám Zurupapew pe*

6 A'e re uze'eg wi Tupàn heko haw pe har ihewe. — Emume'u ko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg Zurupapew pe nehe. — Azapo kar putar ma'e newe nehe. Nerezapo kwaw a'e ma'e nekàgaw rupi nehe. Nerezapo kar kwaw a'e ma'e zauxiapekwer ikàg ma'e wanupe nehe. Erepuner putar a'e ma'e iapo haw rehe nehe, ta'e herekwe omono putar ukàgaw newe nehe. Ihe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e aze'eg teko ihe kury.

7 Ywytyruhu aiha katu ma'e uzemumew putar ywy iapypew romo uezapo pà Zurupapew henataromo wà nehe. Werur putar ita ikatu wera'u ma'e tåpuzuhu pe har nehe. Teko uhapukaz putar wà nehe. — Ipuràg eteahy. Ipuràg eteahy, i'i putar wà nehe, i'i izupe.

8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg wi ihewe. 9 — Zurupapew uzapo 'ág tåpuzuhu iwy pe har a'e. A'e ae umumaw putar 'ág tåpuzuhu iapo haw nehe no. A'e ma'e izeapo mehe nehe, teko ukwaw putar Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e wanupe nemono karer romo hereko haw wà nehe. 10a Iwy pe har iapo mehe amo uze'eg urywahy hehe wà. A'e teko hurywete putar Zurupapew tåpuzuhu imuhyk àwàm hexak mehe wà nehe. 10b Na'e umume'u ihewe kury. — A'e 7 tatain yuzawy kwaw 7 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heha wà. Wexak ma'e ywy nànàñ uezapo ma'e paw weha pupe, i'i ihewe.

11 Na'e apuranu wi hehe. — A'e mokoz uri 'yw tatain yuzawy kwaw har wà. Ma'e rehe upurumuma'enukwaw a'e wà.

12 A'e mokoz uri 'yw hákà wà, wapyk a'e mokoz uri kawer iho haw ikwaikwar ma'e or iapo pyrer wanuwake wà. Ma'e rehe upurumuma'enukwaw a'e wà, a'e izupe.

13 — Aipo nerekwaw kwaw ne, i'i ihewe. — Nakwaw kwaw ihe, hezar, a'e izupe.

14 Na'e umume'u ihewe. — Nuzawy kwaw mokoz awa hexak pyrer uri kawer pupe imuàkym pyrer wà. A'e mokoz awa uzapo putar Tupàn ywy paw izar hemiapo putar haw wà nehe, i'i ihewe.

*Ipuahu zàwenugar 6 haw: pape
uzemàzemàn ma'e kwer a'e*

5 1 Aexak amo ae ma'e hepuahu zàwenugar pe kury. Aexak amo pape uzemàzemàn ma'e kwer. Uwewe oho iko a'e. 2 Na'e upuranu Tupàn heko haw pe har herehe. — Ma'e erexak iko ne, i'i ihewe. — Aexak pape uzemàn ma'e iwewe mehe ihe. Heta 9 met ipuku haw pe. Heta 4 met iku'aw har ipupir haw pe.

3 Umume'u Tupàn heko haw pe har ko ma'e ihewe. — Tupàn umuapyk uze'egaiw a'e pape rehe. A'e ze'egaiw uhàuhàz putar ko ywy nànàñ nehe. — Amuhem kar putar teko imunar ma'e paw ko ywy wi ihe wà nehe, i'i pitài pape pehegwer rehe. — Amuhem kar putar teko herer rehe wemiapo rám imume'u mua'u har paw ko ywy wi ihe wà nehe no, i'i inugwer pehegwer rehe. 4 — Amono kar putar ko heze'egaiw ihe nehe, i'i Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e. Wixe putar imunar ma'e wanàpuz me nehe, hemu'em ma'e wanàpuz me nehe no. Wiko putar wanàpuz pupe nehe. Xo heityk ire azeharomoete uhem putar a'e wi nehe. Nupyta kwaw ni izita. Nupyta kwaw ni ita, i'i Tupàn heko haw pe har izupe.

*Ipuahu zàwenugar 7 haw:
kuzà kok pupe har a'e*

5 Tupàn heko haw pe har ihewe uze'eg ma'e uze'eg wi ihewe kury. — Exak ur ma'e iko kury, i'i ihewe.

6 — Ma'e a'e, a'e izupe. Uwazar heze'eg ihewe. — Kok a'e. Nuzawy kwaw teko ko ywy rehe har wanemapiro kwer ikatu 'ym ma'e a'e.

7 Heta amo ipykaw itaun xiun her ma'e iapo pyrer kok rehe. Upir ipykaw wà kury. Kok pupe heta amo kuzà wapyk ma'e.

8 Umume'u Tupàn heko haw pe har a'e ma'e ihewe. — Ko kuzà nuzawy kwaw ikatu 'ymaw, i'i ihewe. Na'e Tupàn heko haw pe har umumew a'e kuzà kok pupe kury. Uwàptym ipykaw pupe kury.

9 Ame'e hehe kury. Aexak mokoz kuzà ipepo ma'e ihe wà. Nuzawy kwaw hoko wà. Uwewe a'e kuzà wà. Ywytyu weraha wà. Uhem wà wà kury. Upyhik kok wà. Uwewe

wi oho a'e wi kok heraha pà wà. **10** Apuranu Tupàn heko haw pe har rehe. — Ma'e pe weraha putar kok wà nehe, a'e izupe.

11 Uwazar heze'eg ihewe. — Weraha Mawiron pe wà. A'e pe uzapo putar amo tåpuzuhu wà nehe. Umuapyk putar kok amo henaw rehe tåpuzuhu pupe wà nehe.

Ipuahu zàwenugar 8 haw:ywyramawa zeàmàtyry'ymawhu rehe har wà

6 **1** Aexak amo ae ma'e hepuahu zàwenugar pe kury. Aexak mokoz ywytyr itazu morog iapo pyrer wà. **4** ywyramawa zeàmàtyry'ymawhu rehe har uhem wà waiko wamyter wi wà kury. **2** Kawaru ipiràg ma'e weraha ywyramawa ràgypy wà. Kawaru ipihun ma'e weraha ywyramawa mokoz haw wà. **3** Kawaru xig ma'e weraha ywyramawa na'iruz haw wà. Kawaru ipytag ma'e weraha ywyramawa **4** haw wà. **4** Apuranu Tupàn heko haw pe har rehe. — Hezar. Ma'e rehe a'e ywyramawa upurumuma'enukwaw wà, a'e izupe.

5 Uwazar heze'eg ihewe. — Nuzawy kwaw 4 ywytyr wà. Uhem ywy paw izar henatar wi wà. **6** Ywyramawa kawaru pihun heraha har oho putar Mawiron ywy kwarahy heixe haw awyze har kutyr har pe nehe. Ywyramawa kawaru xig ma'e heraha har oho putar ywy kwarahy ihemaw awyze har kutyr har pe nehe.

7 Kawaru ipytag ma'e uhem oho wà. Izàn wer ywy nànàn wà. A'e rupi nezewo uze'eg Tupàn heko haw pe har kury. — Pezàn peho ywy nànàn nehe, i'i wanupe. Weruzar ize'eg wà. **8** Na'e Tupàn heko haw pe har herenoz kury, ihewe uze'eg pà kury. — Kawaru kwarahy heixe haw awyze har kutyr har oho ma'e a'e wà nehe, umypytu'u kar putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e a'e ywy rehe ikwahy re a'e wà nehe, i'i ihewe.

Zuzue iàkàg rehe har

9 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe kury.

10 Na'iruz awa uzewyr Mawiron wi uzephyk awer wi wà. Ewnaz, Tomi, Zenai waner romo wà. Eho ihewe wanemimur ipphyk pà nehe. A'e re na'arewahy echo Zuzue Xoponi ta'yà hâpuz me nehe. **11** A'e na'iruz awa umur putar itaxig parat itazu or newe wà nehe. Ezapo amo tuwiawete àkàg rehe har nehe. Emono a'e àkàg rehe har xaxeto wanuwiawete Zuzue Žuzanak ta'yà iàkàg rehe nehe. **12** — Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e umume'u ko ma'e iko kury. — Awa Hákà Ipyahu Ma'e her ma'e heta hapo. Hezuz wi putar ma'e yw imonohok pyrer ài nehe. Uzapo wi putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hâpuzuhu nehe. **13** A'e ae uzapo wi putar tåpuzuhu nehe. Teko umuwate katu putar a'e awa uwihawete ài wà nehe. Wapyk putar wenaw rehe tuwiawete romo nehe. Wiko putar tuwiawete romo nehe. Amo xaxeto wapyk putar wenaw rehe nehe. A'e Hákà Ipyahu Ma'e a'e nehe, a'e xaxeto a'e nehe no, nuzeàmàtyry'ym pixik kwaw wà nehe. **14** A'e ar pawire teko omonokatu putar tuwiawete àkàg rehe har Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hâpuzuhu pupe wà nehe. Nezewo teko ima'enukwaw putar Ewnaz rehe wà nehe, Tomi rehe wà nehe no, Zenai rehe wà nehe no, Zuzue Xoponi ta'yà rehe wà nehe no.

15 Teko muite'a Zeruzarez wi wiko ma'e ur putar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hâpuzuhu iapo mehe ipytywà pà wà nehe. A'e mehe pekwaw putar Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e hemur kar arer romo heko haw nehe. A'e ma'e paw uezapo putar nehe, aze peruzar Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pezar ize'eg pep'yà paw pupe nehe.

Uzekwaku mua'u wà

7 **1** 4 haw 'ar mehe **9** haw zahy rehe Kirew her ma'e Zutew ze'eg rupi **4** haw kwarahy rehe Nariw tuwiawete romo heko mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u amo uze'eg ihewe a'e kury. **2** A'e ar rehe teko Metew tawhu pe har omono kar Xarezer Hezem-Merek rupi wanehe we har wanupi Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e hâpuzuhu pe wà. — Urepytywà pe nehe, peze Tupàn

pe nehe, i'i wanupe wà. **3** — Pepuranu xaxeto tâpuzuhu pe har wanehe nehe, Tupàn ze'eg imume'u har wanehe nehe no. Peze'eg nezewe wanupe nehe. — Kwarahy nànàn 5 haw zahy rehe uruzai'o ure, uruzekwaku uremai'u 'ym pà a'e mehe ure no. Ta'e kwehe mehe a'e zahy rehe zauxiapekwer weityk Tupàn Hâpuzuhu a'e wà xe. Urumumaw kwarahy tetea'u nezewe haw iapo wiwi pà. Aipo uruzapo wiwi putar nezewe haw kwarahy nànàn nehe. Aipo ikatu nezewe haw iapo haw, peze wanupe nehe, i'i Metew pe har wemimono kar wanupe wà.

4 Na'e Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e uze'eg ihewe kury. Ihe Zákari ihe. **5** — Eze'eg nezewe teko wanupe nehe, xaxeto wanupe nehe no. — Pemumaw 70 kwarahy pezai'o pà pezekwaku pà 5 haw zahy rehe 7 haw zahy rehe no. Napezapò kwaw a'e ma'e hemuwete katu haw rehe. **6** Pemai'u mehe, xo pema'uhez mehe zo pemai'u. Win i'u mehe xo izuhez mehe zo pei'u, ere wanupe nehe, i'i Tupàn ihewe.

7 A'e Tupàn ze'eg nuzawy kwaw ize'eg kwehe arer uze'eg imume'u har wanupe imume'u pyrer. Naheta kwaw zeàmàtyry'ymawhu Zeruzarez pe har wanupe a'e 'ar rehe. Heta tetea'u a'e tawhu pe wiko ma'e a'e 'ar rehe wà no. Uzeapo nezewegatete haw amogwer tawhu a'e tawhu izywyr har wanupe no, ywy kwarahy ihmaw awyze har kutyr har rehe no, ywytyr heta 'ymaw pe Zuta ywy myter pe har rehe har wanupe no.

Nuweruzar kwaw Tupàn ze'eg wà, a'e rupi umunehew kar wà

8 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg Zakari pe kury.

9 — Ihe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e ihe. Azapo kar ko ma'e teko wanupe kwehe mehe ihe. — Peiko imunar 'ym ma'e romo hemu'em 'ym ma'e romo nehe. Pezapò ikatu ma'e pezeupeupe pezeamutamutar haw rehe nehe, pezepuhareko haw rehe nehe. **10** Pepyro zo kuzà imen umàno ma'e kwer wanemetarer wanuwi nehe. Pepyro zo kwarer tu 'ym ma'e wama'e wanuwi nehe, kuzâtài tu 'ym ma'e

wama'e wanuwi nehe. Pepyro zo amo ae ywy rehe har peywy rehe wiko ma'e wama'e wanuwi nehe. Pepyro zo hemetarer 'ym ma'e wama'e wanuwi nehe. — A, amono'og putar temetarer tetea'u heywy rehe har wanuwi ipyro e pà ihe nehe, peze zo nehe, a'e wanupe kwehe mehe. **11** Naheputar kwaw uzar romo a'e wà. Na'ipureruzar wer kwaw heze'eg rehe wà. Upuir ihewi wà. Upyk wapyakwar wà. Ta'e na'ipurenu wer kwaw heze'eg rehe wà xe. **12** Umuàtâahy upy'a ihewi wà. A'e rupi nuweruzar kwaw heze'eg kwehe arer wà. Kwehe mehe Herekwe omono a'e ze'eg heze'eg imume'u har kwehe arer wanupe. Teko nuemu katu kwaw wà. Nuweruzar kwaw wà. A'e rupi aikwahy wanehe ihe. **13** Na'ipurenu wer kwaw herehe heze'eg mehe wà. Nezewegatete nainu kwaw ihewe waze'eg mehe ihe wà nehe no. Ihe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e aze'eg teko ihe kury. **14** Nazawy kwaw ywytuaiw a'e 'ar rehe ihe. Amuhàmuñàkar a'e heremaihu amo ae ywy nànàn ihe wà. Zauxiapekwer amo ae ywy rehe har umuaiw ko ywy wà. Te ni amo teko nupuner kwaw hehe wiko haw rehe wà. A'e 'ym mehe ikatuahy a'e ywy. Hezuz katu ma'e itym pyr hehe. Uzeapo ywyxiguhu romo. Nahezuz kwaw ma'e itym pyr a'e pe.

Tupàn hemiapo ràm wà

8 **1** Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e uze'eg wi ihewe kury.

2 — Azamutar katu Zeruzarez tawhu ihe. A'e rupi aikwahy iàmàtyry'ymar wanehe ihe.

3 Azewyr putar Zeruzarez pe nehe. Aikuwe putar a'e pe nehe. A'e 'ar mehe — Tawhu uzeruzar katu ma'e, i'i putar teko a'e tawhu pe wà nehe. Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e ihe.

Ywytyr herenaw a'e pe hin a'e. — Ywytyr ikatuahy, i'i putar teko a'e ywytyr pe wà nehe. **4** Awa tua'uhez ma'e wà nehe, kuzà ihya'uhez ma'e wà nehe no, ywyra opokokaw hereko har wapyk putar oho Zeruzarez katu haw myter pe har pe wà nehe. **5** Ywy katu haw tawhu myter pe har tynehem putar kwarearer kuzâtàigwer pupe wà nehe. Uzemaraz putar a'e pe wà nehe no. **6** — Agwer ma'e nuzeapo

kwaw wà nehe, i'i teko Mawiron wi imunehew pyrer uzewyr ma'e kwer wà. Ihe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e apuner agwer ma'e imuzeapo kar haw rehe ihe nehe. **7** Apyro putar heremaihu ihe wà nehe. Apyro ywy kwarahy heixe haw kutyr har wi ihe wà. Apyro ywy kwarahy ihmaw kutyr har wi ihe wà no. Kwehe mehe zauxiapekwer weraha a'e teko wemipyhyk kwer romo wà. **8** Amuzewyr kar putar wamuwà Zeruzarez pe ihe wà nehe kury. Wikuwe putar a'e pe wà nehe. Wiko putar heremaihu romo wà nehe. Aiko putar wazar romo ihe nehe. Aruze'egatu putar ihe wà nehe, wanuwi waneityk 'ym pà ihe wà nehe.

9 Uze'eg wi Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e kury. — Kwehe mehe teko uzypyrog Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e hàpuzuhu iapo wi pà wà, iwy pe har imono pà ywy rehe wà. A'e ar rehe Tupàn ze'eg imume'u har umume'u amo ze'eg a'e teko wanupe wà. Peinu wi a'e ze'eg peiko kury. A'e rupi pekàg pekyze 'ym pà nehe, i'i Tupàn. **10** A'e 'ar rehe naheta kwaw temetarer uma'ereko ma'e wama'ereko haw hekuzaromo. Kawaru wama'ereko haw numur kar kwaw temetarer uzar wanupe wà. Heta tetea'u a'e teko wàmàtyry'ymar wà. A'e rupi ni amo nuiiko kwaw katu haw rehe wà. Ta'e amuzeàmàtyry'ry'ym kar pitàitàigatu a'e 'ar rehe ihe wà xe. **11** Ihe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e amume'u ko ma'e teko ihe kury. A'e 'ar rehe azapo kar agwer ma'e a'e teko wanupe ihe. Ko 'ar rehe nazapo kar kwaw peme ihe kury. **12** Utym putar ma'eàlyz uiwy rehe katu haw rehe wà nehe, zeàmàtyry'ym 'ymaw rehe wà nehe. Uwà 'yw i'a katu putar wà nehe. Hezuz katu ma'e a'e ywy rehe nehe. Teko opo'o putar temi'u ràm tetea'u wà nehe. Àmàn ukyr putar ywak wi nehe. A'e ma'e paw amono putar heremaihu umàno 'ym ma'e kwer wikuwe ma'e wanupe nehe. **13** Zuta ywy rehe har wà. Izaew ywy rehe har wà. Kwehe mehe teko amogwer ywy rehe har umume'u uze'egaiw uezehenze nezewe wà. — Tuwe Tupàn uzepyk penehe Zuta wanehe Izaew wanehe uzepyk awer zàwenugar rupi nehe, i'i uezeupeupe wà. Apupyro putar nehe kury. A'e

rupi amo 'ar mehe a'e teko uze'eg putar nezewe wà nehe. — Tuwe Tupàn omono uze'egatu penehe nehe, Zuta wanehe Izaew wanehe uze'egatu awer zàwenugar rupi nehe, i'i putar uezeupeupe wà. — Pekyze zo nehe. Pekàg nehe, i'i Tupàn wanupe.

14 Uze'eg wi Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e teko wanupe kury. — Peipy hemukwahy kar a'e wà. A'e rupi azepyk wanehe. Ta'e a'e 'ym mehe amume'u hezepyk àwàm nezewe àwàm ihe xe. Namuaiw kwaw heremiumume'u kwer kury. **15** Ko 'ar rehe amume'u heze'egatu teko Zeruzarez pe har wanupe Zuta ywy rehe har wanupe nehe kury. Namuaiw kwaw heremiumume'u kwer nehe. A'e rupi pekyze zo nehe. **16** Azapo kar putar amo ma'e peme kury. — Xo ze'eg azeharomoete har zo pemume'u pezeupeupe nehe. Penemu'em zo teko wanehe tuwihaw henataromo wanemiapo kwer imume'u mehe nehe. Nezewe mehe naheta kwaw zeàmàtyry'ymaw nehe. **17** — Azapo putar ma'e hemetarer ipyro pà amo wanuwi nehe, peze zo nehe. Penemu'em zo nehe. Ta'e ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e nahekatuwahayah kwaw agwer ma'e iapo haw rehe ihe xe.

18 Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e uze'eg wi ihewe kury.

19 — Kwarahy nànàn pezapo pezekwaku haw pema'u 'ymaw 4 haw zahy rehe, 5 haw zahy rehe no, 7 haw zahy rehe no, 10 haw zahy rehe no. Pepytu'u nehe kury. Ko 'ar henataromo a'e zahy uzeapo putar mynykawhu romo nehe. Zuta hurywete putar a'e 'ar rehe wà nehe. A'e rupi pezamutar katu ze'eg azeharomoete har nehe. Pezamutar katu zeàmàtyry'ym 'ymaw nehe no, i'i wanupe.

20 Uze'eg wi Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e kury. — Uhem putar amo 'ar nehe. A'e 'ar mehe tawhu tetea'u pe har ur putar Zeruzarez pe wà nehe. **21** Amo tawhu pe har uze'eg putar amo ae wanupe wà nehe. — Ximuwete katu putar Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e zane nehe. — Emume'u neze'egatu urerehe nehe, za'e izupe nehe, i'i putar wà nehe. Amo uwazar putar waze'eg wanupe wà nehe. — Oroho putar penupi nehe, i'i putar wà nehe. **22** Teko

tetea'u wà nehe, amo ywy wanehe har ikàg ma'e wà nehe no, ur putar Zeruzarez pe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e imuwele katu pà wà nehe. Wenoz putar iz'e'egatu izupe wà nehe no. **23** A'e 'ar rehe 10 amo ae ywy rehe har upyhyk putar pitài Zutew wà nehe, izupe uze'eg pà wà nehe. — Urepurumuwete katu wer Tupàn nezar rehe ure. Ta'e urenu Tupàn penehe we heko haw imume'u awer ure xe, i'i putar izupe wà nehe.

Izaew ywy rehe har wanuwake har wanehe uzepykaw

9 **1** Na'aw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ze'eg xe kury. — Azepyk putar Anarak ywy rehe ihe nehe. Azepyk putar Namaz tawhu rehe ihe nehe no. Tawhu Xir ywy rehe har paw wà, Izaew ta'yir wazuapyapyr wà no, upaw rupi katete wiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hemiruze'eg romo wà. **2** Amat tawhu a'e, a'e tawhu wanuwake har a'e, wiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ima'e romo a'e no. Xir tawhu pe har wà, Xitom tawhu pe har wà no, ukwaw katu ma'e wà, hemetarer katu wà no. Upaw rupi katete wiko Tupàn hemiruze'eg romo wà no. **3** Teko Xir tawhu pe har uzapo tåpuz aiha katu ma'e tåtå ma'e wà, uzepyro pà wàmàtyry'ymar wanuwi wà. Omono'og itaxig parat tetea'u ywy ku'i kwer ài wà. Omono'og itazu or tetea'u to'om ài wà no. **4** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e weraha putar a'e ma'e paw wanuwi a'e nehe. Weityk putar Xir pe har wanemetarer yryhu pupe nehe. Umunyk putar tata tawhu rehe nehe. Tawhu ukaz paw putar nehe. **5** Amo umume'u putar ikaz power oho Akerom tawhu pe har wanupe nehe. Henu mehe ukyze putar wà nehe. Teko Kaz tawhu pe har upurawar putar ma'erahy tetea'u wà nehe no. Ekerom pe har upytu'u putar upyro àwàm hàro re wà nehe. Kaz wanuwhaw umàno putar nehe. Akerom uzeapo putar teko heta 'ymaw romo nehe. **6** Amo ae ywy rehe arer wiko putar Azenoz tawhu pe wà nehe. Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury. — Amupixikal'i kar putar a'e Piri ywy rehe har uhua'u haw ihe wà nehe. **7** Na'u kar kwaw ma'ero'o kwer

huwykwer inuromo wanupe nehe. Na'u kar kwaw wyzài temi'u ikatu 'ym ma'e wanupe nehe. A'e pe har wikuwe ma'e wà, umàno 'ym ma'e kwer wà, wiko putar heremaihu romo wà nehe. Wiko putar Zuta izuapyapyr wainuromo har romo wà nehe. Akerom pe har wiko putar heremaihu romo wà nehe no, Zepu izuapyapyr wazàwegatete wà nehe no. **8** Apyro putar heremaihu waàmàtyry'ymar wanuwi ihe wà nehe. Namuixe kar kwaw zauxiapkwer a'e ywy rehe har heywy rehe wà nehe. Naheta pixik kwaw tuwiaw iaiw ma'e heremaihu waneruze'egar romo wà nehe. Ta'e aexak heremaihu ma'erahy ipurawar mehe ihe wà xe.

Izaew wanuwhawete ràm

9 Penurywete nehe, teko Xiàw rehe har wà. Zeruzarez pe har wà, pezgar penurywete haw rehe nehe. Ta'e penuwhawete uhem wà iko kury xe. Ukàgaw rupi tur iko. Weityk wàmàtyry'ymar wà. Nuiko wera'u kwaw a'e. Zumen iku'az ur iko. Zumeta'i zumen imemyr iku'az tur iko. **10** Umumaw putar Izaew ma'e ywyramawa zeàmàtyry'ymaw rehe har wà nehe. Umumaw putar zauxiapkwer kawaru ku'az har Zeruzarez pe har wà nehe no. Uhauhaw putar waywyrapar wà nehe. Uhauhaw putar wanu'yw wà nehe no. Umuigo kar putar teko ywy nànànar zeàmàtyry'ym 'ymaw rehe wà nehe. Ipureruze'egaw uzypyrog ko yryhu pe. Oho amo yryhu pe no. Uzypyrog yrykaw Ewparat pe. Oho ywy ahykaw pe.

Izaew ywy rehe har ikàg putar wà nehe

11 Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury.
— Zeruzarez pe har wà.

- Azapokatu heze'egaw penehe we ihe. Azomog heze'egaw tuwykwer pupe. A'e rupi apyro putar wapyhyk awer wi ihe wà nehe. Anuhem putar a'e yzygwar 'y heta 'ymaw wi wà nehe.
- 12** Ipyhyk pyrer wà. Pezewyr penàpuz tátà pe nehe. Pe uzepyro àwàm harò har wà, pezewyr nehe. Ta'e amono putar heze'egatu tetea'u peme ihe nehe xe. Pepuraraw penehe zepykaw tetea'u. Heze'egatu peme heremimono ràm heta tetea'u wera'u penemipuraraw kwer wanuwi wà nehe.
- 13** Zuta nuzawy kwaw ywyrapar zeàmàtyry'ymawhu rehe har ihewe nehe. Teko Izaew nuzawy kwaw u'yw ihewe wà nehe. Awa Zeruzarez pe har nuzawy kwaw hetakihe puku wà nehe. A'e ma'e nànàn àzàmàtyry'ym putar Kere ywy rehe har ihe wà nehe, i'i Tupàn wanupe.
- 14** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzexak kar putar wemiaihu wa'romo nehe. Omomor putar u'yw àmàn iweraw paw ài nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Zanezar upy putar uxi'am nehe. Oho putar ywyutaiw kwarahy hemaw awyze har kutyr har wamyter pe nehe.
- 15** Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e upyro putar wemiaihu wà nehe. Uzuka putar wàmàtyry'ymar zauxiapekwer wà nehe. Umumaw putar watakihepuku wà nehe, wapurukutukaw wà nehe.Ui'u putar wàmàtyry'ymar wanuwykwer win i'u haw ài wà nehe. Tynehem putar kanek win pupe tynehem ma'e ài wà nehe, ipor ma'ea'yr happy haw 'aromo izakook pyrer ài wà nehe.
- 16** Àràpuhàràn mono'ogar upyro weimaw zàwàruhu wi wà. Nezewegatete a'e 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e upyro putar wemiaihu wà nehe. Heny katu putar uiwy rehe wà nehe. Nuzawy kwaw itahekuzar katu ma'e heny katu ma'e tuwihawete àkàg rehe har pe har wà nehe.
- 17** Ko ywy ikatuahy putar nehe. Ipuràg eteahy putar nehe no. Heta tetea'u putar arozràn i'u pyràm nehe. Heta tetea'u putar win nehe no. Uhyk putar nehe. Kwàkwàmo tua'u putar ikàg ma'e romo ipuràg eteahy ma'e romo wà nehe. Kuzàwaza ihya'u putar ikàg ma'e romo ipuràg eteahy ma'e romo wà nehe no.

***Tupàn umume'u wemiaihu wapyro
àwàm a'e***

10 ¹ — Emugyr kar àmàn i'ar rehe nehe, haku haw 'ar ihem 'ym mehe we nehe, peze Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe nehe. Ta'e ae umur kar ywàkun a'e xe. Ta'e a'e ae umugyr kar àmàn a'e xe. Nezewe umuezuz katu kar ma'e ko pe. A'e rupi heta putar ma'e ipo'o pyràm penemi'u ràm peme nehe. ² Pepuranu zo tupàn a'u'a wanuhe nehe. Pepuranu zo tekwe ikatu 'ym ma'e wanupe uze'eg ma'e wanuhe nehe. Ta'e xo iranaíw ma'e zo umume'u a'e wà xe. Ta'e hemu'em a'e wà xe. Pepuahu awer imume'u har wiko hemu'em ma'e romo wà. Umume'u e wemù' emaw pemurywete kar pà wà. A'e rupi teko wata e oho àwàm ikwaw katu 'ym pà wà. Nuzawy kwaw àràpuhàràn omono'ogar hereko 'ymar wà.

³ Uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury. — Amo awa amo ae ywy rehe har wiko heremaihu wanuwihaw romo wà. Aikwahy wanupe ihe. Azepykahy putar wanuhe nehe. Ihe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e azekaiw putar heremaihu Zuta ywy rehe har wanuhe hereimaw ài nehe. Amuigo kar putar hereimaw kawaru zeàmàtyry'ymawhu

rehe har ikàg ma'e zàwenugar romo ihe wà nehe. **4** Heremaihu wanuwihaw ràm paw wà nehe, zauxiapkwer heremiruze'eg wanuwihaw ràm paw wà nehe no, heremaihu waneruze'egar ràm paw wà nehe no, wiko putar a'e parer romo wà nehe. **5** Uzemono'ono'og putar wàmàtyry'ymar wamumaw pà wà nehe. Amo zauxiapkwer upyrog wàmàtyry'ymar wanehe pe rupi to'om inuromo wà. A'e tuwihaw wiko putar agwer zauxiapkwer wazàwe wà nehe. Uzàmàtyry'ym putar wà nehe, ta'e ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aiko putar wanehe we ihe nehe xe. Te wàmàtyry'ymar kawaru ku'az har weityk putar wà nehe.

6 Uze'eg wi Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e.
— Amono putar hekàgaw teko Zuta ywy rehe har wanupe nehe.
Apyro putar teko Izaew ywy rehe har wà nehe.
Apuhareko katu ihe wà.
Arur wi putar wamunehew pawer wi ihe wà nehe.
Wiko putar heremityk pixik 'ym kwer ài wà nehe.
Ta'e aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo wazar romo ihe xe.
Aenu ihewe waze'eg mehe ihe wà.

7 Awakwer Izaew rehe har ikàg putar zauxiapkwer wazàwe wà nehe.
Hurywete putar win i'u har ài wà nehe no.
Wazuapyapr wenu putar a'e ma'e imume'u haw wà nehe. A'e mehe ikatu putar wanupe nehe.
Hurywete putar wà nehe, heremipa kwer rehe wà nehe.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e azapo a'e ma'e ihe.

8 Aenoz putar heremaihu ihe wà nehe.
Amono'og putar ihe wà nehe.
Arur wi putar waiwy pe wà nehe.
Waneta àwàm nuzawy kwaw waneta awer nehe.

9 Amuhàmuhàz ywy muite har nànàn kwehe mehe ihe wà.

Nezewe rehe we naheharaz kwaw ihewi wà.
Wikuwe wà. Wana'yr wikuwe wà no. Uzewyr wi putar uiwy pe wà nehe.
10 Amuzewyr kar putar Ezit ywy wi ihe wà nehe, Axir ywy wi ihe wà nehe.
Araha putar Zireaz ywy rehe wà nehe, Irimano ywy rehe wà nehe.
Heta tetea'u putar wà nehe.
Nuhyk kwaw ywy a'e tekò paw wanupe nehe.
11 Wahaw putar Yryhupiràg oho wà nehe.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e arukwar putar ykotok rehe nehe.
Amuxinig kar putar 'y Niru rykawhu pe har nehe.
Azuhanuhaw putar Axir wakàgaw nehe.
Amumaw putar Ezit wapuner haw nehe no.
12 Amono putar hekàgaw heremaihu wanupe nehe.
Wiko putar hepuner haw rehe wà nehe.
Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez kury.

Tuwihawete iaiw ma'e wamumaw pawer

11 ¹ Irimano, ewàpptymawok nerukan nehe.
Nezewe mehe tata wapy putar ywyràkàxigyw nerehe har imumaw pà nehe.
2 Pezai'o nehe, ywyra pin 'yw wà, ta'e ywyràkàxigyw u'ar a'e wà xe.
Amo umumaw a'e ywyra ipuràg eteayh ma'e wà.
Pezai'o nehe, ywyra kawar Màxà rehe har wà.
Ta'e amo omonohok ka'a imonohok pixik 'ym pyrer wà.
3 Àràpuhàràn mono'ogar ikuhem waiko uzai'o pà wà.
Ta'e amo umumaw ka'api'i ikatu ma'e a'e wà xe.
Zàwàruhu iriàw okororo waiko wà, ta'e amo omonohok ka'a Zotàw rykaw izywyr har wà xe.

**Mokoz àràpuhàràn hawitu ma'e
mono'ogar wà**

4 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hezar uze'eg ihewe. — Eiko àràpuhàràn mono'ogar romo nehe. Ezekaiw katu àràpuhàràn hawitu ma'e umàno ma'e ràm wanehe nehe. 5 Ni amo nuzepyk kwaw a'e àràpuhàràn hawitu ma'e wame'eg kar har wanehe wazuka mehe wà. Ho'o kwer ime'eg ire uze'eg nezewe wà. — Ikatuahy Tupàn a'e. Zaiko temetarer katu ma'e romo kury, i'i wà. Te a'e àràpuhàràn hawitu ma'e wanehe uzekaiw ma'e nupuhareko kwaw weimaw wà. 6 Ihe ihe no, nupuhareko kwaw Izaew ywy rehe har ihe wà no. Amono putar a'e teko wanuwihaw wanupe ihe wà nehe, wanuwihawete wanupe ihe wà nehe no. A'e tuwhiw umuaiw putar a'e ywy nehe. Napyro kwaw ni pitái teko a'e tuwhiw wanuwi ihe wà nehe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e aze'eg kwez ihe kury.

7 A'e rupi àràpuhàràn hawitu ma'e me'eg kar har a'e wà, àràpuhàràn hawitu ma'e me'egar a'e wà no, uzapokatu uze'egaw herehe we wà. — Ezekaiw àràpuhàràn hawitu ma'e umàno ma'e ràm wanehe nehe. Oromono putar temetarer newe nehe, i'i ihewe wà. A'e rupi apyhyk mokoz ywyra kury. — Ikatu haw, a'e amo ywyra pe. — Zemono'ogatu haw, a'e inugwer ywyra pe. Na'e azekaiw teko àràpuhàràn hawitu ma'e wanehe kury. 8 Pitái zahy rehe amumaw na'iruz àràpuhàràn hawitu ma'e mono'ogar ihe wà. Nahekatu kwaw àràpuhàràn hawitu ma'e wanupe ihe. Heputupyk àràpuhàràn hawitu ma'e a'e wà. 9 Na'e a'e wanupe. — Naiko kwaw penehe uzekaiw ma'e romo ihe nehe kury. Tuwe umàno ma'e ràm umàno wà nehe. Tuwe zauxiapkwer uzuka izuka pyràm wà nehe. A'e re nehe, wikuwe ma'e umàno ma'e kwer 'ym wà nehe, tuwe uze'uze'u wà nehe, a'e wanupe.

10 Na'e apyhyk ywyra Ikatu Haw her ma'e kury. Azuhaw kury. Nezewe aexak kar Tupàn ze'eg izuhaw pawer purupe kury. Kwehe mehe Tupàn uzapokatu a'e uze'egaw teko wanehe we. Ko 'ar rehe uzuhaw a'e uze'eg awer kwez kury. 11 Uhaw uze'egaw a'e 'ar

mehe azeharomoete a'e. Na'e àràpuhàràn hawitu ma'e me'egar herehe ume'e ma'e a'e wà, àràpuhàràn hawitu ma'e me'eg kar har herehe ume'e ma'e a'e wà no, ukwaw heremiacpo kwer rupi Tupàn ize'eg awer a'e wà kury. 12 Na'e aze'eg wanupe. — Aze hemareko awer ikatu peme, pemur heremetarer ihewe nehe. Aze na'ikatu kwaw peme, pemur zo ihewe nehe. Umur 30 temetarer tâtà itaxig parat iapo pyrer ihewe wà.

13 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe. — Emono a'e temetarer heràpuzuhu pupe nehe, temetarer imonokatu haw pupe nehe, i'i ihewe. Umur temetarer tetea'u ihewe wà, ta'e hemareko awer ikatu wanupe xe. Na'e apyhyk a'e temetarer kury, temetarer imonokatu haw tâpuzuhu pe har pupe imonokatu pà kury. 14 A'e re azuhaw mokoz haw ywyra Zemono'ogatu Haw her ma'e kury. Izuhaw pawer wexak kar Zuta Izaew uzehezehe we wazemono'ogatu haw imumaw paw purupe a'e.

15 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg ihewe kury. — Eiko àràpuhàràn hawitu ma'e mono'ogar ikatu 'ym ma'e zàwenugar romo nehe kury. 16 Ta'e amono kar putar amo awa hereimaw wanehe imuzekaiw katu kar pà ihe nehe xe. Nuzekaiw kwaw àràpuhàràn hawitu ma'e umàno eteai'i ma'e wanehe nehe. Nuekar kwaw àràpuhàràn hawitu ma'e uzeàmim ma'e kwer oho wà nehe. Numukatu kwaw àràpuhàràn hawitu ma'e ima'eahy ma'e wà nehe. Numupytu'kar kwaw àràpuhàràn hawitu ma'e ikene'o ma'e wanehe nehe. Nan. U'u putar àràpuhàràn hawitu ma'e ikyra katu wera'u ma'e wano'o kwer nehe. Nuweityk kwaw ni ipykwer nehe. U'u paw rupi putar nehe.

17 Azepyk putar àràpuhàràn hawitu ma'e mono'ogar ikatu 'ym ma'e heimaw wanuwi upuir ma'e rehe ihe nehe. Tuwe zauxiapkwer ukutuk izywa rehe nehe. Tuwe ukutuk heha awyze har utakihepuku pupe nehe. Tuwe izywa ipàriahy nehe. Wiko putar uzemumyz 'ym ma'e romo nehe. Tuwe nahehàpyà kwaw nehe no.

**Zeruzarez pe naheta kwaw
puràmàtyry'ymaw kury**

12 ¹Na'aw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e iz'e'eg Izaew wanehe xe kury. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ywak iapo har a'e, uzapo ywy a'e no, ma'e paw wamuikuwe kar pà a'e. Nezewe uze'eg kury.

2 Amuigo kar putar Zeruzarez kanek win pupe tynhem ma'e zàwenugar romo ihe nehe, teko a'e tawhu huwake har wanupe ihe nehe. U'u putar win wà nehe. Uka'u putar wà nehe. Zeruzarez iàmàtyry'ym mehe wà nehe, uzàmàtyry'ym putar amogwer tawhu Zuta ywy rehe har wà nehe no. **3** A'e 'ar mehe amuigo kar putar Zeruzarez itahu ipuhuz katu ma'e zàwenugar romo ihe nehe, teko paw wanupe ihe nehe. Aze amo uezagaw a'e itahu hupir pà nehe, uzerekohy kar putar nehe. Teko ywy nàñànar uzemono'og putar Zeruzarez tawhu iàmàtyry'ym pà wà nehe. **4** A'e 'ar mehe amupyutuegatu kar putar kawaru ihe wà nehe. Amue'o kar putar zauxiapkwer kawaru ku'az har ihe wà nehe no. Apyro putar Zuta ywy rehe har wà nehe. Amuigo kar putar waàmàtyry'ymar waneimaw kawaru hehàpyhà 'ym ma'e romo ihe wà nehe no. **5** Na'e teko uzeànàànàm ma'e paw uze'eg nezewe uezuepeu wà nehe. — Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e omono ukàgaw Zeruzarez pe har wanupe a'e, ta'e wiko hemaihu romo a'e wà xe. **6** A'e 'ar mehe amuigo kar putar a'e Zuta ywy rehe har uzeànàànàm ma'e tâtàpuzgwer huwawe zepe'aw imono'og pyrer rehe har zàwenugar romo ihe wà nehe. Nuzawy kwaw tapuru 'yw hapy pyr arozràñ iàpixipixi pyrer myter pe har wà nehe. Tata umumaw putar a'e arozràñ upaw rupi. Nezewegatete umumaw putar ywy nàñànar Zeruzarez izywyr har a'e wà nehe. Teko Zeruzarez pe har wiko putar katu haw rehe wà nehe.

7 — Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e amono putar waàmàtyry'ymar waneityk àwàm ràgypy zauxiapkwer Zuta rehe har wanupe ihe nehe. Nezewe mehe Tawi izuapyapry wamuwete haw Zeruzarez pe har wamuwete haw na'uhua'u wera'u kwaw

amogwer Zuta rehe har wamuwete haw wi nehe. **8** A'e 'ar mehe apyro putar Zeruzarez pe har waàmàtyry'ymar wanuwi wà nehe. Wainuromo har ikàg 'ym wera'u ma'e wiko putar ikàg ma'e romo tuwihawete Tawi ài wà nehe. Tawi izuapyapry oho putar wanenataromo wà nehe. Nuzawy kwaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e heko haw pe har wà nehe. Nuzawy kwaw Tupàn wà nehe. Ikàg putar wà nehe. Teko uzeruze'egatu putar wanehe wà nehe. **9** A'e 'ar mehe amumaw putar wyzài teko Zeruzarez iàmàtyry'ymar ihe wà nehe.

10 A'e 'ar mehe amono kar putar herekwe Tawi izuapyapry wanupe ihe wà nehe, amogwer Zeruzarez pe har wanupe ihe wà nehe no. A'e rupi ikatuahy putar uezuepeu wà nehe. Ize'eg wer putar ihewe tuweharupi wà nehe no. Ume'e putar wemikutuk kwer rehe wà nehe. Uzai'o putar imàno awer rehe wà nehe. Aze heta xo pitài ta'y'r zo amo awa pe, aze umàno, uzai'o tuwe a'e awa. Nezewegatete a'e teko uzai'o putar wemizuka kwer imàno awer rehe wà nehe no. Uzai'ohy putar wà nehe, awa wa'yripy imàno awer rehe uzai'o ma'e ài wà nehe. **11** Teko ywytyr heta 'ymaw Mezin her ma'e rehe har uzai'o tetea'u uzar tupàn ua'u Anazimon her ma'e rehe wà. A'e 'ar mehe Zeruzarez pe har uzai'ohy putar nezewe a'e wà nehe no. **12-14** Teko uzeànàànàm ma'e a'e ywy rehe har paw uzai'o putar wà nehe. Pitàitàigatu teko uzai'o putar uezhezehe we a'e wà nehe no. Tawi izuapyapry uzai'o putar wà nehe. Nàtà izuapyapry uzai'o putar wà nehe no. Erewi izuapyapry uzai'o putar wà nehe no. Ximez izuapyapry uzai'o putar wà nehe no. Pitàitàigatu uzeànàànàm ma'e uzai'o putar a'e zutyka'i a'e wà nehe. Awakwer uzai'o putar amo tâpuz me wà nehe. Kuzàgwer uzai'o putar amo ae tâpuz me wà nehe no.

13 ¹A'e 'ar mehe 'y uhem putar amo ytyuzàmaw wi nehe. Tawi izuapyapry wà, amogwer Zeruzarez pe har wà no, upuner uzahakaw rehe ipupe wà nehe, uzemukatu pà wemiapo kwer ikatu 'ym ma'e wi wà nehe, waiw paw wi wà nehe no. **2** A'e

'ar mehe we ihe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e amunàn putar tupàn a'ua'u waner Izaew ywy wi ihe wà nehe. Ni amo na'imá'enukwaw pixik kwaw waner rehe wà nehe. Azo'ok putar heze'eg imume'u mua'u har paw a'e ywy wi ihe wà nehe no. Ama'erekò putar teko wapy'a pupe ihe nehe. Nezewe mehe na'ipurumuwe katu wer kwaw tupàn a'ua'u wanehe a'e 'ar henataromo wà nehe kury.

3 Aze amo ipurumume'u wer uzeapo ma'e ràm rehe nehe, tu a'e nehe, ihy a'e nehe no, uze'eg putar nezewe izupe wà nehe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u kar ko ma'e ihewe a'e, ere mua'u iko ne. A'e rupi eremàno putar nehe, i'i putar izupe wà nehe. Na'e tu uzuka putar wa'yur takihepu kupyne. Ta'e wiko mua'u Tupàn ze'eg imume'u har romo a'e xe. **4** A'e 'ar mehe wyzái uzeapo ma'e ràm imume'u har imaranugar putar wemixak kwer rehe wà nehe. Ni amo numunehew kwaw kamir ma'epirer iapo pyrer uzehe wà nehe, Tupàn ze'eg imume'u har romo weko haw hexak kar mua'u pà purupe wà nehe. **5** Nan kwaw nezewe nehe. Pitaitàigatu uze'eg putar nezewe wà nehe. — Naiko kwaw Tupàn ze'eg imume'u har romo ihe. Aiko ma'e tymar romo. Hekwarer mehe arer we ama'erekò ko pe ihe, i'i putar uzeupe wà nehe. **6** Aze amo upurana hehe wà nehe. — Mo nekixikixi nepuxi'a rehe, aze i'i izupe wà nehe, — Hemryrypar wanàpuz me hekixi a'e wà, i'i putar wanupe nehe, waze'eg iwazar pà nehe.

Tupàn uzuka kar àràpuhàràñ hawitu ma'e mono'ogar

7 Nezewe uze'eg Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e kury.
— Epu'äm nehe, hetakihepu. Ekutuk àràpuhàràñ hawitu ma'e mono'ogar heremiruze'eg nehe. Ekutuk heptytywà har nehe. Ezuka àràpuhàràñ hawitu ma'e mono'ogar nehe. A'e mehe àràpuhàràñ hawitu ma'e uhàuhàz putar wà nehe.

Ihe ae àzàmàtyry'ym putar àràpuhàràñ y'r hawitu ma'e ihe wà nehe.

8 Izaew ywy rehe har tetea'u umàno putar wà nehe. Aze heta na'iruz wà nehe, mokoz umàno putar wà nehe. Xo pitài zo wikuwe wiwi putar nehe.

9 Amuata kar putar a'e umàno 'ym ma'e kwer tata pupe ihe wà nehe. Amukatu putar ihe wà nehe. Teko umukatu itaxig parat tata pupe wà. Umupyràn itazu or tata pupe wà no. Nezewegatete amukatu putar a'e wikuwe wiwi ma'e ihe wà nehe. Na'e uze'eg putar ihewe wà nehe. Aenu putar waze'eg nehe.
— Peiko heremiahu romo, a'e putar wanupe nehe.
— Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko urezar romo a'e, i'i putar ihewe wà nehe.

Zanezar wiko ywy paw izar romo

14 ¹Uhem iko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e i'ar kury. A'e 'ar mehe umume'u putar teko ywy nàñànar wanemiapo kwer nehe. Uzepyk putar ikatu 'ym ma'e wanche nehe. Zauxiakwer upyro putar Zeruzarez tawhu wà nehe. Iàmàtyry'ymar umuza'aza'ak putar ma'e tawhu pe har paw wà nehe, wemixak ràm paw wà nehe. Upyro putar uzeupe wà nehe. **2** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e omono'og putar teko ywy nàñànar Zeruzarez iàmàtyry'ym kar pà wanupe wà nehe. Upyro putar tawhu wà nehe. Weraha putar tåpuz me har paw uzeupi wà nehe. Uzapo putar a'e iaiw ma'e kuzágwer wanupe wà nehe. Weraha putar amo teko a'e pe har weko haw pe wemipyhyk kwer romo wà nehe. Amogwer upuner putar upyta haw rehe Zeruzarez pe wà nehe. **3** A'e re Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uhem putar oho a'e ywy nàñànar wàmàtyry'ym pà nehe. Kwehe mehe užàmàtyry'ym oho wà. Užàmàtyry'ym wi putar nezewegatete wà nehe no. **4** A'e 'ar mehe upu'äm putar ywytyr Uri tyw her

ma'e rehe Zeruzarez huwake kwarahy hemaw kutyr har rehe nehe. Na'e amo ywyàpypznawhu umuza'aza'ak putar Uri tyw ywytyr nehe. Uzypyrog putar kwarahy hemaw pe nehe. Oho putar kwarahy heixe haw pe nehe. Pitài ywytyr ipehegwer utryyk putar kwarahy heixe haw awyze har kutyr nehe. Inugwer ipehegwer utryyk putar kwarahy ihemaw awyze har kutyr nehe.

5 Pezàwehem putar tawhu wi pehem pà a'e ywyàpypznaw rupi nehe. Ywyàpypznaw oho putar Azaw pe nehe. Kwehe mehe Uzi Zuta wanuwihawete romo heko mehe ywy uryryryrzahy a'e. Peipy užàwehem a'e wi wà. Pezàwehem putar wazàwe nehe. Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e hezar ur putar weko haw pe har paw wanupi nehe.

6 A'e 'ar henataromo nahuwixàg kwaw nehe. 'Y natàtà kwaw nehe. **7** Na'ipytun pixik kwaw nehe. Heta putar xo 'ar zo nehe. Ta'e kwarahy uhayape katu putar pyhaw nehe xe. Nupytu'u kwaw nehe. Xo Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e zo ukwaw a'e 'ar ihem àwàm a'e.

8 A'e 'ar mehe heta putar ytyuzàmaw 'y katu hereko har wà nehe. 'Y pehegwer uwyrkyk putar oho Yryhu Umàno Ma'e Kwer her ma'e kutyr nehe. Inugwer pehegwer uwyrkyk putar oho yryhu Mezitehàn kutyr nehe. Kwarahy nànàn uwyrkyk putar nehe. Uwyryk putar kwarahy mehe nehe. Uwyryk putar àmàkymehe nehe no. **9** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wiko putar ywy nànàn wanuwihawete romo nehe. Heta putar xo pitài Tupàn zo nehe. A'e wiko putar Tupàn romo nehe. — Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e, i'i putar teko paw izupe wà nehe. Naheta kwaw amo nehe.

10 Ko ywy paw uzeapo putar ywytyr heta 'ymaw romo nehe. Uzypyrog putar Zema kwarahy heixe haw awyze har kutyr har pe nehe. Oho putar Himon Zeruzarez huwake har pe kwarahy ihemaw awyze har kutyr har pe nehe. Zeruzarez uzeapo putar tawhu aiha katu wera'u ma'e romo ko ywy rehe har nehe. Heta putar teko a'e pe wiko ma'e wà nehe. Ukenawhu Mezàmi her ma'e heta putar wà nehe. Te Ukenawhu Izekanaw her ma'e heta

putar wà nehe no. Kwehe mehe — Ukenawhu Kwehe Arer, i'i teko izupe wà. Heta putar teko tàpuzaïha Ananew her ma'e a'e pe wà. Te heta putar teko tuwihawete win iapo haw pe wà no. **11** Zauxiapekwer nuweityk pixik kwaw a'e tawhu wà nehe. A'e pe har wiko putar zauxiapekwer wanuwi ukyze 'ym pà wà nehe, uzeàmàtyry'ym 'ym pà wà nehe.

12 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzepyk putar teko Zeruzarez iàmàtyry'ymar paw wanehe nehe. Umur kar putar iaiw ma'e wanupe wano'o kwer i'u har romo wà nehe. Wanekuwe mehe we wano'o ukàzym putar wanuwi nehe. Te waneha te wapeku inem putar wàkàg pupe wà nehe no. **13** A'e 'ar mehe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umue'o kar putar wà nehe. Umupytuhegatu kar putar wà nehe no. A'e mehe pitàitàigatu upyhyk putar uezake har wà nehe, iàmàtyry'ym pà wà nehe.

14 Te Zuta ywy rehe har užàmàtyry'ym putar Zeruzarez pe har oho wà nehe. Zauxiapekwer weraha putar temetarer a'e ywy wi huwake har rehe paw wà nehe. Itazu or tetea'u, itaxig parat tetea'u no, kamir tetea'u no, topoz tetea'u no. **15** A'e teko wano'o kwer imuaiw har imuaiw putar wàmàtyry'ymar waneimaw wà nehe no. Kawaru wà, kawaràn wà no, kamer wà no, zumen wà no.

Teko umuwete katu putar Tupàn Zeruzarez pe wà nehe

16 A'e re teko ywy nànànar Zeruzarez iàmàtyry'ym arer wikuwe ma'e a'e wà nehe, oho putar Zeruzarez pe kwarahy nànàn Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e uwihawete romo imuwete katu pà wà nehe. Mynykawhu tàpuzràñ her ma'e pe oho putar wà nehe. **17** Aze teko amo ywy rehe har noho kwaw Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e imuwete katu pà wà nehe, a'e mehe nukyr kwaw àmàn a'e ywy rehe nehe. **18** Aze Ezit ywy rehe har noho kwaw tàpuzràñ mynykawhu pe wà nehe, Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uzepyk putar wanehe nehe. Omono kar putar a'e to'o imuaiw har amogwer ywy rehe wà nehe. Omono kar putar Ezit ywy rehe wà nehe no. **19** Nezewé Tupàn uzepyk putar wyzài ywy rehe har

tàpuzràn mynykawhu pe oho 'ym ma'e ràm wanehe nehe. Uzepyk putar Ezit ywy rehe har wanehe nezewegatete nehe no.

20 A'e 'ar mehe teko umuapyk putar ko ze'eg te kawaru ipu'yr ipupe har rehe a'e wà nehe. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe imonokatu pyrer, i'l putar wà nehe. Kawaw ma'e'a'yr hapy haw henataromo har ikatuahy Tupàn henataromo wà. A'e 'ar mehe wyzai kawaw tàpuzuhu pupe har ikatuahy putar henataromo

nezewegatete wà nehe no. **21** Zeruzarez tawhu pe nehe, Zuta ywy rehe nehe no, teko omonokatu putar kawaw paw Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e pe wà nehe, wamukatu pà henataromo wà nehe. Aze amo teko oho tàpuzuhu pe ma'e izuka pà Tupàn henataromo wà nehe, a'e teko umuin putar ho'o kwer ukawaw pupe wà nehe. A'e 'ar mehe naheta pixik kwaw ni pitai ma'eme'egar Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e hàpuzuhu pe wà nehe.

MARAKI

Tupàn uzamutar katu Izaew wà

1 **1** Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umume'u uze'eg ko pape rehe imuapyk kar pyràm Maraki pe a'e. — Emume'u ko heze'eg echo teko Izaew izuapyapyr wanupe nehe, i'l izupe.

2 Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e teko wemiaihu wanupe. — Tuweharupi apuamutar katu ihe, i'l wanupe. Upuranu hehe wà. — Ma'e erezapo putar urewe ureamutar katu haw hexak kar pà urewe nehe, i'l izupe wà. Uwazar Tupàn waze'eg wanupe. — Ezau wiko Zako ryky'yr romo a'e. Ihe azamutar katu Zako ihe. Azamutar katu izuapyapyr ihe wà no. **3** Nahekatuwahayh kwaw Ezau rehe izuapyapyr wanehe ihe. Azapo Ezau waiwy ywyxiguhu romo ihe. Ko 'ar rehe teko nuiiko kwaw a'e ywy rehe wà. Xo miar hehaite ma'e zo upuner a'e pe weko haw rehe wà.

4 Enom, Ezau izuapyapyr romo wanekon wà. — Iaiw tawhu zanerekohaw wà. Xiapokatu wi nehe, aze i'l izuapyapyr wà nehe, nezewe uze'eg putar Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e wanupe nehe. — Aze uzapokatu wi weko awer tawhu wà nehe, amuaiw wi putar ihe wà nehe no. — Ywy iaiw haw hereko haw, i'l putar teko waiwy pe wà nehe. — Tupàn wikwahy putar a'e teko wanupe tuweharupi nehe, i'l putar wanehe wà nehe no, i'l Tupàn Izaew wanupe.

5 Teko Izaew izuapyapyr wexak putar a'e ma'e izeapo mehe wà nehe. — Tupàn

Tuweharupi Wiko Ma'e uhua'u a'e. Ikàgaw uhu wera'u Izaew ywy wi a'e, i'l putar izupe wà nehe.

Tupàn uze'egahy xaxeto wanehe a'e

6 Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e uze'eg xaxeto wanupe kury. — Ta'yr uzeruze'eg u rehe a'e no.

Ihe aiko penu romo ihe. Mâràzàwe tuwe napezeruze'eg kwaw herehe. Ihe aiko pezar romo no. Mâràzàwe tuwe napekyze kwaw ihewi. Aiko ity heityk pyrer ài peme. Nezewe rehe we pepuranu nezewe. — Ma'e uruzapo nerereko pà ikàg 'ym ma'e ài, peze peiko.

7 Pemur temi'u ikatu 'ym ma'e ma'e'a'yr hapy haw rehe herenataromo. Nezewe rehe we pepuranu peiko herehe. — Ma'enugar ikatu 'ym ma'e uruzapo newe ure, peze peiko.

— Zapuner ikatu 'ym ma'e izuka haw rehe Tupàn henataromo, peze pezeupeupe.

8 Nezewe pezapo hemukwahy kar haw ihewe. Pezuka ma'e'a'yr hehàpyhà 'ym ma'e ihewe wà. Pezuka ma'e'a'yr pàri ma'e ihewe wà no. Pezuka ima'eahy ma'e ihewe wà no. A'e ma'e iapo haw hahy ihewe a'e. Peagaw agwer ma'e'a'yr imono pà penuwihaw pe nehe. Aipo ikatu putar izupe nehe. Aipo hurywete putar nehe, ikatu ma'e iapo pà peme nehe. Ihe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e aze'eg kwez kury.

9 Xaxeto wà, peze'eg Tupàn pe kury. — Emur neze'egatu urerehe nehe, peze izupe nehe. Aipo wenu putar peze'eg agwer

ma'ea'yr iaiw ma'e henataromo izuka pyràm wanexak mehe nehe.

10 Nezewe uze'eg Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e xaxeto wanupe kury. — Amo peinuromo har pe ainoz putar ma'e ihe nehe kury. Ewàptym heràpuzuhu huken nehe. Nezewe mehe napemunyk e kwaw tata hem'a ma'ea'yr hapy haw rehe nehe. Naherurywete kwaw penehe penemiapo rehe ihe. Naputar kwaw ma'ea'yr penemimur ràm nehe. **11** Teko amogwer ywy nànànar wainuromo har hemuwete katu wà. Ywy nànànar teko wapy yhyk hemuwete katu haw rehe wà. Umur ma'ea'yr ikatuahy ma'e ihewe wà. Upaw rupi uzeruze'eg herehe wà. **12** Pezapo hemuwete 'ymawahy ihewe. Ta'e pezuka iaiw ma'ea'yr herenataromo xe. **13** — Zanekene'o ma'e Tupàn henataromo izuka haw rehe zane, peze pezeupeupe. Pezapo hemuwete 'ymaw ihewe, herehe pepuka pà pezekaiw 'ym pà no. Pemunar amo ma'ea'yr wanehe. A'e re pemur ihewe pe wà. Perur ma'ea'yr pàri ma'e ihewe. Perur ma'ea'yr ima'eahy ma'e ihewe. Ihe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ihe. Aipo agwer iaiw ma'e ikatu putar ihewe wà nehe. **14** Aze amo awa umume'u amo weimaw ikatuahy ma'e weimaw wainuromo har ihewe nehe, aze a'e re werur weimaw iaiw ma'e ihewe nehe, azepyk putar a'e awa rehe ihe nehe. Aiko tuwhawete ikàg wera'u ma'e romo ihe. Teko ywy nànànar hemuwete katu wà. Ihe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e ihe kury, aze'eg kwez ihe kury.

Tupàn uzepyk xaxeto wanehe

2 **1** Nezewe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e uze'eg kury. — Xaxeto wà. Aze'eg teko peme. **2** Aze naperuzar kwaw heze'eg nehe, aze nahemuwete katu kwaw pe nehe, amu'ar kar putar heze'egaiw penehe nehe. Heze'egaiw u'ar putar pema'e pema'ereko haw hekuzar ràm nànànar nehe. Amono heze'egaiw kwez penehe kury. Ta'e napecurumuwete wer kwaw herehe pe xe. **3** Azepyk putar pena'yr rehe nehe. Apyhyk putar ma'ea'yr herenataromo penemizuka kwer wanepuxi kwer nehe, penuwa rehe ikytikytyk pà nehe.

Amo peneraha putar tepuxi heitykaw pe wà nehe no, a'e pe peneityk pà wà nehe no.

4 Azapo kar a'e ma'e iteko ihe kury. A'e rupi naapezuhaw kwaw heze'egaw xaxeto Erewi izuapyapyr wanehe we heremiapo katu kwer nehe. Ko ze'eg henu mehe pekwaw putar heremimutara nehe. Naputar kwaw a'e ze'eg kwehe arer ihaw paw ihe. Ihe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e aze'eg iteko ihe.

5 Azapokatu heze'egaw wanehe we ihe. A'e 'ar mehe amume'u waneko àwàm wanupe. Amume'u zeàmàtyry'ymawhu heta 'ym àwàm wanupe no. Azapo ma'e heze'eg rupi katete ihe. Ta'e hezemuwete katu kar wer wanupe ihe xe. Hemuwete katu tuwe a'e wà. Ukyze ihewi wà no. **6** Upurumu'e ikatu ma'e rehe tuweharupi wà. Nupurumu'e kwaw iawy awer rehe wà. Wiko herehe we heàmàtyry'ym 'ym pà wà. Uzapo ikatu ma'e waiko wà. Upytywà teko tetea'u pe iaiw ma'e wi wamuhem kar pà wà no. **7** Tuwe xaxeto upurumu'e ze'eg azeharomoete har rehe heze'eg rehe wà nehe. Tuwe teko paw wenoz weruze'egatu haw wà nehe. Nezewe mehe ukwaw putar ikatu ma'e iapo haw wà nehe. Ta'e xaxeto wiko Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e ze'eg heraha har romo a'e wà xe.

8 Pe xaxeto pe wà. Pehem wewer peiko pe ikatu ma'e wi kury. Pepurumu'e haw uzapo kar ikatu 'ym ma'e teko tetea'u wanupe wà. Pezuhaw heze'egaw xaxeto wanehe we heremiapo katu kwer peiko. **9** A'e rupi ama'ereko putar teko wapy'a pupe ihe nehe kury. A'e mehe napekatu kwaw wanupe nehe. A'e mehe nuzeruze'eg kwaw penehe wà nehe. Ta'e nahereruzar kwaw pe xe. Amo hemiapo kwer imume'u mehe naperekatwó katu kwaw teko pe wà. Ihe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e aze'eg kwez ihe kury.

Izaew nuweruzar kwaw Tupàn ize'eg wà

10 Heru wiko penu romo. Penu wiko heru romo. Tupàn heapo arer wiko peapo arer romo. Peapo arer wiko heapo arer romo. Pitái zo Tupàn a'e. A'e rupi, màràzàwe tuwe zaneremu'emu'em zanezeupeupe. Nezewe haw iapo mehe xiuhaw Tupàn

ze'egaw zaneipy wanehe we iapo katu awer zane. **11** Teko Zuta ywy rehe har upytu'u Tupàn rehe uzeruzar ire wà. Teko Izaew ywy rehe har wà, Zeruzarez pe har wà no, uzapo ma'e purumuhuhuk kar haw wà. Teko Zuta ywy rehe har nuzeruze'eg kwaw Tupàn Hápuzuhu rehe wà, hemiamutar rehe wà. Uzapo ikatu 'ym ma'e ipupe wà. Awa wereko kuzà tupàn a'ua'u wamuwete katu har wemireko romo wà. **12** Tuwe Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e umuhem kar agwer ma'e iapo har zaneiywi wà nehe. Tuwe umuhem kar tupàn a'ua'u wamuwete har paw wà nehe. Aze uzuka ma'ea'yur Tupàn henataromo wà, nezewe rehe we omono kar putar Tupàn a'e teko ko ywy wi wà nehe. (Ta'e xo Tupàn imuwlte haw ikatu a'e xe.)

13 Pezapo amo ae ma'e peiko no. Pekuhem peiko. Pezai'o no. Pepyk ma'ea'yur hapy haw penehay kwer pupe, ta'e ma'ea'yur penemizuka na'ikatu kwaw Tupàn pe kury xe. Napemuawyze kwaw wazuka re a'e.

14 Pe pitàitìagatu pepuranu hehe. — Mâràzàwe tuwe, peze izupe. Amo awa wereko amo kuzà wemireko romo kwàkwàmo mehe a'e. A'e re oho amo ae kuzà ipupe. Na'ikatu kwaw wemireko pe. Izypy mehe umume'u imen ikatu ma'e romo weko àwàm wemireko pe Tupàn henataromo. Amo 'ar mehe uzuhaw uze'eg awer oho kury. Peiko a'e awa zàwegatete pe. **15** Tupàn uzapo awa pitài teko romo hemireko rehe we. Tupàn wiko wanetekwer wazar romo. Wiko wanekwe wazar romo no. Mâràzàwe tuwe uzapo mokoz pitài romo wà. Ta'e uputar wazuapypy umuwete katu har romo wà xe. A'e rupi, pezapo zo ikatu 'ym ma'e penekwe pupe nehe. Pepuir zo penemireko wi a'e awa ài nehe. **16** Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e Izaew wazar kury.

— Awa wemireko wi ipuir haw iro ihewe. Aze amo awa uzapo agwer iaiw ma'e, naheakatuwahay kwaw a'e awa rehe ihe. A'e rupi peata katu peho peiko. Tuwe ni amo nupuir kwaw wemireko wi amo kuzà hehe we oho pà nehe.

Teko wanemiapo kwer imume'u haw'ar a'e

17 Peze'eg tetea'u peiko. Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e ikene'o peze'eg awer henu re. Pepuranu wiwi peiko. — Ma'e uruzapo Tupàn imukene'o kar pà ure, peze. — Ikatu 'ym ma'e iapo har ikatu Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e pe wà, peze mua'u peiko. A'e rupi napekatu kwaw izupe. — Ma'e pe hekon Tupàn ikatu ma'e a'e, peze peiko.

3 **1** Nezewe uze'eg Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e. — Amono kar putar heze'eg heraha har herenataromo nehe. Umuàgà'yum putar herape ràm ihewe nehe. Pekar pezar ràm peiko. A'e tuwihaw uhem putar na'arewahy wàpuzuhu pe nehe. Iz'e'eg imume'u àràm penemìaro uhem iko kury. Azapo putar heze'egaw penehe we ihe nehe. Werur a'e heze'egaw iko peme.

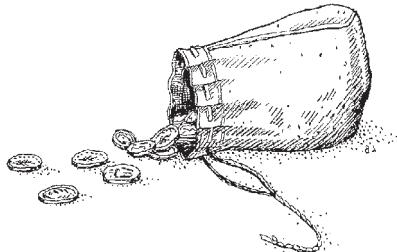
2 Ihemaw 'ar mehe mo upuner putar umàno 'ymaw rehe wà nehe. Mo ikàg putar izexak kar mehe wà nehe. Ta'e nuzawy kwaw tata nehe xe, tata zanemukatu àràm nehe xe. Nuzawy kwaw zàmàw zanemuzahak àwàm nehe no. **3** Wapyk putar wenaw rehe xaxeto Erewi izuapypy wamukatu pà nehe. Teko umupyràn itaxig parat wà, itazu or wà no, ipiw paw imuhem kar pà izuwi wà, imukatu pà wà. Nezewegatete umukatu putar xaxeto wà nehe. Nezewe mehe upuner putar Tupàn pe ma'ea'yur wazuka haw rehe henataromo hemimutar rupi a'e wà nehe. **4** A'e 'ar mehe ma'e Zuta wanemirur ràm wà nehe, Zeruzarez pe har wanemirur ràm wà nehe no, ikatuahy putar Tupàn pe wà nehe, kwehe arer zàwegatete wà nehe.

5 Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e uze'eg iko teko wemiaihu wanupe kury. — Azur putar penemìapo kwer ikatu 'ymaw imume'u pà nehe. Amume'u putar hemuwete 'ymar wanemìapo kwer nehe. Paze ma'e wà, wemireko 'ym puhe oho ma'e wà, umen 'ym puhe oho ma'e wà, hemu'em ma'e wà, uma'erekò ma'e wanehe imunar ma'e wà, kuzà imen umàno ma'e kwer wanemetarer ipyhyk e har wà, kwarer tu 'ym ma'e kuzatài tu 'ym ma'e wanemetarer ipyhyk e har wà.

Agwer peinuinuromo har paw wanehe azepyk putar nehe.

Ma'e Tupàn pe imur pyràm

6 Nezewe uze'eg Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e kury. — Aiko Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e romo ihe. Herekuwe haw tuweharupi a'e rupi katete we ihe. A'e rupi ni amo napemumaw kwaw a'e wà. Peiko Zako izuapyapyr romo. 7 Peiko peipy wazàwe. Pepytu'u heze'eg heruzar ire. Napezeruzar kwaw herehe. Pezewyr ihewe nehe. Ihe azewyr putar peme ihe nehe no. Na'e pepuranu herehe kury. — Ma'e uruzapo putar newe urezemuzewyr kar pà nehe, peze ihewe. 8 Na'e apuranu penehe. — Aipo amo upuner Tupàn rehe imunar haw rehe wà, a'e peme. Pemunar herehe tuweharupi. Nezewe rehe we pepuranu peiko herehe. — Ma'e uruzapo nerehe uremunar pà ure, peze peiko ihewe. Heze'eg kwehe arer umur kar amo ma'e peme. Pemunar peiko herehe a'e ma'e imur mehe. Aze heta 10 ma'e peme, pemur pitái ihewe nehe, i'i ze'eg kwehe arer. — Pitái ma'e 10 ma'e wanuwi Tupàn pe imono pyr, i'i teko a'e ma'e pe wà. (-Zizimo, i'i karaiw izupe wà.) Pemunar herehe ihewe imur pyr herur mehe. 9 Pe upaw rupi pemunar peiko herehe. A'e rupi amono heze'egaiw peiwy rehe har nànàñ ihe kury. 10 Ihe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e azapo kar ko ma'e teko peme kury. Perur pema'e ihewe imur pyràm paw heràpuzuhu pe imonokatu haw pe nehe. Nezewe mehe uhyk putar temi'u heràpuzuhu pe nehe. Heragaw pe nehe. Pexak putar hekatu haw nehe. Awàpytymawok putar ywak hukenaw nehe. Amur kar putar heze'egatu ikatuahy ma'e penehe ihe nehe. 11 Namumaw kar kwaw penemitygwer tukur wanupe nehe. Uwà tyw peiwy rehe har i'akatu tetea'u wà nehe no. 12 Teko amo ae ywy nànàñar uze'eg putar nezewe penehe wà nehe. — A'e teko hurywete tuwe wà, i'i putar wà nehe. Ta'e peiko ywy ikatuahy ma'e rehe pe xe. Ta'e hezuz katu ma'e peiwy rehe xe. Ihe Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e aze'eg kwez kury.

Tupàn purupuhareko haw

13 Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e uze'eg kury. — Peze'eg zemueteahy herehe. Nezewe rehe we pepuranu herehe nezewe. — Ma'e uru'e nerehe ureze'eg zemueteahy mehe ure, peze peiko. 14 Nezewe peze'eg peiko. — Na'ikatu kwaw Tupàn hemiruze'eg romo zanerekohaw. Aze xiapo Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e hemiapo putar haw zane, nezewe rehe we nazanekatu kwaw izupe. Aze ximunehew kamir pihun teko umàno ma'e kwer tymaw pe har zanezemumikahy haw hexak kar pà Tupàn pe, nezewe rehe we nazanekatu kwaw izupe. 15 Wiko wera'u ma'e hurywete wà. Nazawaiw kwaw wanurywete haw hexakaw. Waneko haw paw ikatuahy ikatu 'ym ma'e iapo har wanupe. Aze wagaw Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wà, nuzepyk kwaw wanehe a'e, peze peiko.

16 Na'e Tupàn Tuweharupi Wiko Ma'e wi ukyze katu ma'e uze'eg uezuepepe wà kury. Tupàn uezapyaka katu waze'eg rehe. Na'e amo werur amo pape Tupàn henataromo kury. Umuapyk imuwete katu har waner a'e pape rehe. 17 Na'e uze'eg Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e kury. — Wiko putar heremaihu romo wà nehe. Amuàg'yam amo 'ar teko ihe. A'e 'ar ihem mehe wiko putar teko heremaihu romo wà nehe. Apuhareko katu ihe wà nehe. Aze ta'yr weruzar katu u ze'eg, tu uzamutar katu wa'yr. Nezewegatete azamutar katu putar a'e teko ihe wà nehe no. 18 Lahykaw rehe uezapo putar ikatu ma'e teko ikatu ma'e wanupe nehe. Uzeapo putar ikatu 'ym ma'e teko ikatu 'ym ma'e wanupe nehe no. Heremaihu wexak putar a'e ma'e uezapo ma'e ràm wà nehe. Ikatu ma'e uezapo putar hereruzar har wanupe

nehe. Ikatu 'ym ma'e uezapo putar hereruzar 'ymar wanupe nehe, i'i Tupàn.

Tupàn 'ar

4 ¹Uze'eg wi Tupàn Ikàg Wera'u Ma'e kury. — Uhem putar amo 'ar nehe. A'e 'ar mehe wiko wera'u ma'e paw a'e wà nehe, ikatu 'ym ma'e paw a'e wà nehe no, ukaz putar ka'akyr tata pupe ukaz paw ma'e ài a'e wà nehe. Ukaz putar a'e 'ar mehe wà nehe. Upaw putar wà nehe. ²Pe ihewi ukyze ma'e, napemàno kwaw nezewe nehe. Apupyro putar nehe. Pepyro haw nuzawy kwaw kwarahy heny katu haw nehe. Kwarahy uhyape katu ma'e imuigo kar pà. Nezewegatete apumuigo kar putar nehe no. Tapi'aka'yr oopoopor pari wi uhem mehe wà. Pepopor putar penurywete haw rehe nezewegatete nehe no. ³Amuàga'y m a'e 'ar iteko ihe. A'e 'ar mehe pepyrog putar ikatu

'ym ma'e wanehe ywyku'i kwer pe rupi har ài nehe.

4 Pema'enukwaw katu Moizez heremiruze'eg ize'eg awer rehe nehe. Pema'enukwaw katu heze'eg izupe heremimono kwer rehe nehe. Pema'enukwaw katu heremipaço putar haw paw rehe nehe no. Amume'u heze'eg izupe ywytyr Xinaz rehe. A'e re Moizez weruzar kar a'e ze'eg paw teko Izaew wanupe no.

5 A'e 'ar uhua'u ma'e iaiw ma'e ihm 'ym mehe we ihe Tupàn Tuweharipi Wiko Ma'e amono kar putar amo heze'eg imume'u har Eri her ma'e peme ihe nehe. **6** Umumaw putar awa wa'yr rehe we wazeàmàtry'ymaw nehe. Umumaw putar awa u rehe we wazeàmàtry'ymaw wà nehe. Nezewe mehe nazur kwaw peiwy rehe hezypyk pà nehe. Namumaw kwaw peiwy nehe, i'i Tupàn. Upaw kwez kury.

